THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE

Baroda (India)

1965

THE KIṢKINDHĀKĀṆḌA

THE FOURTH BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYANA

The National Epic of India

Critically edited by

D. R. MANKAD, M.A.,

Formerly Principal and Professor of Sanskrit, V. P. Mahāvidyālaya, Vallabh-Vidyanagar, and D G Mahāvidyālaya, Aliabada

Secretary, Gangājalā Vidyāpītha and Director, Haribhai Research Institute, Aliabada

Oriental Institute

Baroda :(India)

1965

Printed by R J. Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof B J. Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1965.

CONTENTS

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding
addi = additional
adhy = adhyāya(s)
App = Appendix
B = Bombay edition of the R (Gujarati Printing Press, A D 1912, The Vulgate)
Bd = Brahmānda Purāna (Venkateśvar Press ed)
Bg = Bhāgavata (Gorakhapur ed)
Br = Brahma Purāna (Ānandāśram Series)
chap = chapter(s)
comm = commentary (taries)
cont = continue(s, ed, ing)
corr = corrected, correction
Crit App = Critical Apparatus
ed = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
frag = fragment(ary)
G = Gorresio's ed of the R
Gov = Govindarāja
hapl = haplographic(al, ally)
Hr = Harivamśa (Gorakhpur ed)
hypm = hypermetric
illeg = illegible
inf lin = *infra lineam* (below the line)
ins = insert (s, ed, ing)
int lin = *inter lineas* (between the lines)
interp = interpolate(s)
introd = introduction, introductory
K = Kumbhakonam ed of the R
Kat = Kataka
L = Lahore ed of the R
l = line(s)
m or marg = marginal(ly)
Mah = Maheśvaratīrtha
Manu = Manusmrti (N S P ed)
Mbh = Mahābhārata
meta = by metathesis
Mt = Matsya Purāna (Venkatesvar Press ed)
N = Northern
NE = North-eastern
NR = Northern Recension
NW = North-western
om = omit(s, ing, ed)
orig = original(ly)
post = posterior
pr m = *propria manu* (by own hand)
Pm = Padma Purāna (Venkatesvar Press ed)
R = Rāmāyana
r = repeat(s, ing, ed)
Rām = Rāmānuja
ref = refer(ence)
resp = respective
respy = respectively
RL = Rāmāyana and Lankā by P S Iyer
Rm = Rāmāyanamañjarī (Kāvyamālā No 83)
Ru = Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276, BORI, Poona, 1942)
S = Southern
sec m = *secunda manu* (by another hand)
Sk = Skanda Purāna (Venkateśvara Press ed)
SR = Southern Recension
st = stanza(s)
subm = submetric
subst = substitute (s, ed)
supp = supplementary
sup lin = *supra lineam* (above the line)
Til = Tilaka (comm by Nāgeśa)
transp = transpose(s, ed), transposition
v = verse
v l = varia(e) lectio(nes)
(var) = (with variation)
Vn = Visnu Purāna (Gorakhpur ed)
vulg = vulgate
Vy = Vāyu Purāna (Bibliotheca Indica ed)
W = Western

❀❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS readings

* (superior star) in the text indicates an *emendation*

* (in the crit foot-notes before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passages

* * (in the MS readings) indicate equal no of syllables lost through injury to MS

~~~ printed below (or along the side margin of any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a "commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, Cv = Comm Vivekatilaka, Cr = Comm of Rāmānuja, Cm g = Comm of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, Ck t = Comm Kataka and Tilaka A "*p*" is added on to denote a "pātha" or variant, thus, Cr*p* = a pātha mentioned in the Comm of Rāmānuja
~~~

PREFACE

It gives me great pleasure to place before scholars the Fourth Volume of the Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyana, comprising the Kiskindhākānda edited by Prof D R Mankad

I am also glad that the Sundarakānda edited by Prof G C Jhala is sent to the Press The Yuddhakānda is completely constituted by the Editor, Dr P L Vaidya, the General Editor of the Mahābhārata, Poona The General Editor will constitute the Uttarakānda when the four microfilms (Ñ1 2 and V1 2) are collated

My sincere thanks are due to the Vice-Chancellor, Dr C S Patel for the keen interest he is showing in the Rāmāyana To Dr (Mrs) Hansaben J Mehta, the first Vice-Chancellor who opened the Rāmāyana Department, I am no doubt very grateful for her continuous interest in our work in spite of her being in a foreign country To the University Grants Commission and to the Gujarat Government I am thankful for the financial help to the Rāmāyana Department

I am also thankful to the Staff of the Rāmāyana Department for their sincere co-operation, and to the Director, Oriental Institute, for the interest he has taken I thank very heartily the Manager of the University Press for help in various ways

Rāmāyana Department,
Oriental Institute,
Baroda
2-2-1965

G H BHATT,
General Editor.

INTRODUCTION

The Critical Edition of the Kiṣkindhākāṇḍa of the Vālmīki-Rāmāyana is based on 32 MSS These MSS are written, as in the case of the first three Kāndas in the principal scripts such as Śāradā, Newari, Maithilī, Bengali, Devanāgarī, Telugu, Grantha and Malayālam Of the 32 MSS 14 are common to the Kāndas 1–4, 4 (V_3 B_3 $D_{3, 5}$) are common to 3 and 4, and 1 (B_2) is common to 2–4 Three MSS ($D_{2, 9}$ M_2) are common to the Kāndas 1, 3 and 4, 1 (D_{11}) is common to 1, 2 and 4, whereas 2 ($D_{8, 12}$) are common to 1 and 4. Seven new MSS ($V_{1, 2}$ B_4 $D_{4, 13}$ T_3 M_3) are utilized for this Kānda The MSS are fairly representative of different periods as they range from A D 1020 to A D 1848 The commentaries of Udāri Varadarāja (earlier than A D 1250), Rāmānuja (14th century), Maheśvaratīrtha (c A D 1550), Govindarāja (c A D 1600), Katakayogīndra (c A D 1650) and Nāgeśa Bhatta (c A D 1700) have been also regularly utilized for the purpose of variants All these six commentators hail from South India and comment upon the Southern text of the Rāmāyana The Bengali commentator Lokanātha Cakravartī has, however, commented upon the Bengali text of the Rāmayana He very often refers to Vimalabodha and Sarvajña-Nārāyana (both between A D 1100 and 1300), the old commentators of both the Rāmāyana and the Mahābhārata, and quotes from their commentaries on the Rāmāyana which are not available at present

The 32 MSS utilized for this Kānda are as follows

I N(orthern) Recension (18 MSS —Ś Ñ V B 10 + D 8)

(a) North-Wstern Group

(i) Śāradā Version (Ś)

$Ś_1$ = Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated

(b) North-Eastern Group

(i) Newārī Version (Ñ)

$Ñ_1$ = Baroda, Oriental Institute, No 14156 Microfilm of MS No 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal Dated Samvat 1076 (c A.D. 1020)

$Ñ_2$ = Baroda, Oriental Institute, No 14157 Microfilm of MS No 905 of the Bīr Library, Kathmandu, Nepal Dated Newārī Samvat 795 (c A D 1675)

(ii) Maithilī Version (V)

V_1 = Darbhanga, Mithila Research Institute, No 809 Undated.

V_2 = Baroda, Oriental Institute, No 44 (Addenda). Devanāgarī Transcript of the Maithilī MS No. 243 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga Dated Śaka 1548 (A D 1626)

V_3 = Baroda, Oriental Institute, No 4 (Addenda) Microfilm of a Maithilī MS. of the University Library, Patna, Dated Śaka 1670 (A D 1648)

(iii) Bengali Version (B)

B_1 = Baroda, Oriental Institute, No 14124 Photo-stat copy of MS No 348 of the Bibliothéque Nationale, Paris Undated

B_2 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 394 Dated Śaka 1755 (A D 1833)

B_3 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 4430 Undated

B_4 = Calcutta, Bangīya Sāhitya Parisad, No 1434 (Kha) Dated Śaka 1720 (A D 1798).

(c) Devanāgarī Composite Version (D)

D_1 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute No 825 of 1875–76 Dated Samvat 1829 (c A D 1773) (W)

D_2 = Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1581 (c A D 1659) (NW)

D_3 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 5600 Dated 1787 (c A D 1731) (W)

D_4 = Jodhpur, Palace Library, Bandha No 5 Dated Samvat 1788 (c A D 1732) (W)

D_5 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1357. Dated Śaka 1688 (c A D 1766) (S)

D_6 = Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1830 (A D 1774) (S) It contains the comm of Govindarāja

D_7 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated (NE)

D_8 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D, 1831) (S)

D_9 = Bombay, His Holiness Śrī Goswāmiji Dikṣitajī's Badā Mandira, No 100 Dated Samvat 1851 (c A D 1795) (S)

D_{10} = Jodhpur, Palace Library Unnumbered Dated Samvat 1899 (c. A D 1843) (S) It contains the comm of Nāgeśa Bhaṭṭa

D_{11} = Vallabha-Vidyanagar (Gujarat), Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya Unnumbered Dated Samvat 1905 (A D 1848) (W)

D_{12} = Jodhpur, Palace Library, Bandha No- 4 Undated (NW)

D_{13} = Jodhpur, Palace Library, Bandha No 5. Dated Samvat 1835 (c A D 1779) (NW)

II S(outhern) **Recension** (14 MSS —T G M 9 + D 5)

(i) Telugu Version (T)

T_1 = Madras, Adyar Library, No. 72372 Undated

T_2 = Madras, Adyar Library, No 75597 Undated

T_3 = Madras, Adyar Library, No 74122 Dated Śaka 1730 (A.D 1808)

(ii) Grantha Version (G)

G_1 = Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (A D 1818)

G_2 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated

G_3 = Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayajī) Unnumbered and undated

(iii) Malayālam Version (M)

M_1 = Trippunithura (Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A.D 1690)

M_2 = Kumplangad (P O Kundanoor), Malbar, in private possession (of Shri Samkaran Nampyāthan Nambudripāda) Unnumbered Dated Kollam 998 (c A D 1823)

M_3 = Chundampatta (via Pattambi), South Malbar, in private possession (of C Chitrabhanu Nambudiri). Unnumbered and undated

TESTIMONIA

(i) Commentaries

Cv = Commentary (Vivekatilaka) of Udāri (also Udāli) Varadarāja as in the transcript of the MS No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras The comm is earlier than A D 1250

Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS No 14129 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MS No 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated

Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in MS No 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bhārata Itihāsa Samśodhaka Mandala, Poona Dated Śaka 1698 (c A D 1776)

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS (D6) of Prof G H Bhatt, Baroda Dated Samvat 1830 (c A D 1774)

Ck = Commentary (Kataka or Amrtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS No 14064 of the Oriental Institute, Baroda Transcript of MS No 4685 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras Undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhatta as given in D10 Dated Samvat 1899 (c A D 1843). Also as printed in Vulgate editions

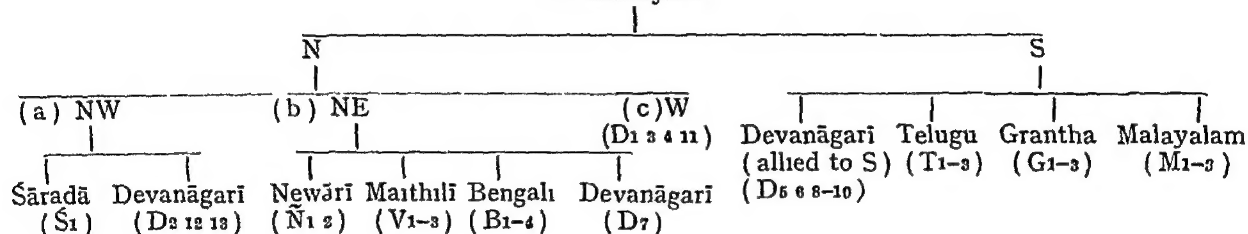
(ii) Epitomes

(1) The Rāmopākhyāna Mbh III 258–276 (BORI, Poona, 1942)

(2) Purānas — Visnu-Purāna III 3, IV 4 (Gītā Press, Gorakhpur, 1937)
Agni-Purāna Chaps 5–11 (Ānandāśrama ed, Poona, 1893–94)
Padma-Purāna IV 66, IV 112, V 35 (Ānandāśrama ed., Poona, 1893–94) etc

(3) The Rāmāyana-Mañjarī of Ksemendra (Kāvyamālā No 83, Nirnaya Sāgara Press, Bombay, 1903)

All the MSS utilized for this Kānda clearly show that there are two main Recensions, Northern and Southern, each of which is further divided into several versions This will be clear from the following pedigree of the MSS

Detailed Description of the MSS

Ś1

Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, Size 12½" × 7", Śāradā script

The MS is complete in seven Kāndas, total number of folios for Kiskindhā being 70 The folio has 13 to 16 lines to a page and about 37 to 53 letters to a line Margins are unruled Sargas and stanzas are unnumbered The first Sarga of Kiskindhā appears at the end of Aranya as its part. A single danda demarcates both the halves of the stanza Colophons are daubed over with yellow powder Colophons give significant Sarga names Marginalia rare Corrections are few and are *pr m* Transpositions of Sargas and stanzas are noticed in some places Condition fairly old Writing fairly legible and correct It does not use prsthamātrās, but uses parasavarna The MS seems to have been written by two scribes

Though the Kānda is undated, it seems to be a very late exemplar

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 118, 842, 1055, (*Subst*) 263

Ñ1

Baroda, Oriental Institute, No 14156, microfilm of MS No 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076, which according to Pandit Baburam Acharya, Itihāsasiromani, the ex-Librarian, refers to Vikrama Samvat, corresponding to A D 1020 This MS is, thus, the oldest dated MS of Vālmīki's Rāmāyana known to us Palm-leaves, 21½" × 2", Newārī script

For details, vide Bālakānda, Intro p XV

The post-colophon entry made at the end of the present Kānda states that the MS was copied by Śrī Gopati, son of Pandita Śrī Śrīkara, on the 4th day of the dark half of the month of Āsādha in the Samvat year 1076 (A D 1020)

The MS represents the NE version

The following passages are exclusive to this MS (*Ins.*) 141, 1233, (*Subst*) 183, 614

Ñ2

Baroda, Oriental Institute, No 14157 This is a microfilm of MS. No 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (A D. 1675) It is written on thick country paper, size 20½″ × 5″ in the Newārī script

For details, vide Bālakānda Intro, p XV.

At the end of the Bālakānda, a list of the total number of Sargas and stanzas in each Kānda is provided, *pr m* Accordingly, the Kiskindhākānda has 64 Sargas and 2925 stanzas

The MS represents the NE version

There is only one passage exclusive to this MS, viz, (*Ins*) 715

V1

Darbhanga, Mithila Research Institute, No 809 Undated. Written on palm leaves, size 15½″ × 1½″ Maithilī script

This MS contains only Kiskindhā, total number of folios being 136 Folios 7, 10, 11, 21 and 133 are missing The folio has 4 to 5 lines on a page and about 80 letters to a line Margins are unruled Sargas and stanzas are unnumbered Stanza-endings are marked with a single danda Colophons give appropriate Sarga names No marginalia, corrections are very few and are made with ink Omissions of stanzas are noticed in few places Additional Sargas are found The condition of the MS is old and folios are at times moth-eaten Writing fairly legible and correct स्थ and स्त, तु and त्व, सु and स्व, स्तु and स्व, ध and व, ष्ठ and स्त are confounded Writing with usual sandhi rules, in prsthamātrās The MS is complete for Kiskindhā The MS seems to have been written by two scribes

The MS represents the NE version

The passages exclusive to this MS are (*Ins*) 39, 488, 656, (*Subst*) 150

V2

Baroda, Oriental Institute, No 44 (Addenda) This is a transcript in Devanāgarī of the Kiskindhākānda of MS No 243 of the Palace (Raj) Library, Darbhanga The original MS in the Maithilī script is dated Śaka 1548 (A D 1626) Its size is 15½″ × 2″ The total number of folios for Kiskindhā is 115 with 5 lines to a page and 62 letters to a line The MS contains only the present Kānda

The Devanāgarī transcript contains 257 leaves (written on one side only) of size 13″ × 8″, with 20 lines to a page and 16 letters to a line. Margins are unruled Sargas, which amount to 61, are numbered, while stanzas are not Single and double dandas indicate the two halves of a stanza Colophons with suitable Sarga names are written in red ink Corrections which are very few are made in the margin in black ink Words and phrases defying rules of grammar and prosody are underlined in black ink by the copyist The copyist has in some places left blanks marked by dots, indicating that he could not decipher the portion of the original MS, or that the portion of the original was damaged Stanzas are rarely omitted Sargas 63-66 of our Crit Text are not found in this MS Transpositions o stanzas are in small number Writing legible and correct The rule of parasavarna is strictly adhered to, so also the rules of sandhi

The post-colophon stanza, giving the date and name of the scribe, at the end of this MS runs as follows

वसुनिगमशिवास्य काव्यनेत्रे
स्थितवति नभसीति शाकवर्षे।
अलिखदतिहिताय जीवनाथ
प्रतिपदि सितभिन्नपक्षमध्ये॥

The MS represents the NE version

Only two exclusive * passages are found in this Ms , viz , (*Ins*) 316 and 550

V3

Baroda, Oriental Institute, No 4 (Addenda) This is a microfilm of the MS which is in possession of the University Library, Patna Dated Śaka 1670 (A D 1748) Size of the microfilm 1″×½″ Maithilī script

For details, *vide* Aranyakānda, Intro p XIII.

The MS represents the NE version

The * passages exclussive to this MS are (*Ins*) 7, 70, 101, 445, 1280, 1344, 1354, 1382, 1383 and 1397

B1

Baroda, Oriental Institute, No 14124 Photo-copy *in situ* of the MS No 348 of the Bibliothéque Nationale, Paris Undated This MS was utilized by Dr Gorresio for his edition, and was designated G by him Palm-leaves, Bengali script Size of the photograph 16″×2″

The MS is complete in seven Kāndas, total number of folios for Kiskindhā being 82 The Kānda is copied by a single scribe

For details, *vide* Aranyakānda, Intro p XIII

No date is given at the end of Kiskindhā

The MS represents the NE version.

The exclusive * passages peculiar to this MS are (Ins) 773, 959, 1385 and 1387(A)

B2

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 394 Dated Śaka 1755 (A D 1833) Written on paper, size 19″×5½″ Bengali script

This MS contains only three Kāndas, *viz* , Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā, total number of Kiskindhā folios being 81 Lacuna to the extent of 5″ on the last folio Two extra folios of Ayodhyā are mixed up in this MS at the end The MS has 10 lines to a page and 42 letters to a line Margins are unruled Sargas are numbered, stanzas are not The total number of Sargas of Kiskindhā is 64 and the Kānda comes to an end at Crit Sarga 62 Both halves of the stanza are marked with single dandas, with dots overhead Colophons are written in red ink and contain appropriate Sarga names Very few marginalia Corrections, mostly *pr. m* , are made with red ink Several additions are noticed, as also omissions Omissions are indicated by dots or simple lines Transpositions of lines and stanzas are noticed in very few places The MS appears to be old as some pages therein are worn out. Writing is good, with very few errors Prsthamātras are used The present Kānda is copied by the same scribe, who copied the earlier two Kāndas The Kānda is complete.

As stated at the close of Kiskindhā, the MS was completed in the Śaka year 1755 (A D 1833).

The MS represents the NE version

The exclusive * passages pertaining to this MS are (*Ins*) 116, 285, 326, 632, 757, 1014, 1142, 1217, 1222, 1223 and (*Subst*) 542(A)

B3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 4430 Undated Yellowish paper, size $19'' \times 5\frac{1}{2}''$, Bengali script

In addition to Kiskindhā, this MS contains also Bāla, Ayodhyā and Aranya The total number of folios for Kiskindhā is 84. Folios 78-81 are missing It has 7 to 8 lines to a page and about 60 letters to a line Margins are unruled Sargas are numbered, stanzas are not The total number of Sargas of Kiskindhā is 63 and the Kānda ends at Crit Sarga 62 Single and double dandās are used respectively to demarcate the first and the second half of the stanza Colophons contain suitable Sarga names Marginalia rare, corrections and additions very few Corrections are made *pr m.* A few omissions are found and they are generally indicated with dots Instances of transpositions of stanzas are rare. Condition of the MS is very old and the folios are brittle Hand-writing is neat and legible Rules of Sandhi are followed and pṛsthamātrās are used The MS is from the pen of a single scribe

The MS represents the NE version

This MS has only a few exclusive * passages, *viz*, (*Ins*) 52, 60, 538, 542(B) and (*Subst*) 533

B4

Calcutta, Bangīya Sāhitya Parisad, No 1434 (Kha) Dated Śaka 1720 (A D 1798). Written on tough paper, size $18'' \times 4''$ Bengali script

The MS has preserved only Kiṣkindhākānda It has 88 folios and about 7 to 8 lines to a page and approximately 74 letters to a line Margins are unruled Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered regularly The total number of Sargas of the Kiṣkindhākāṇḍa is 67 (= Crit Sarga 62) and Crit Sargas 63–66 are relegated to Sundarkānda A single danda is used to separate both the halves of stanzas Colophons give significant Sarga names No marginalia, no omissions of stanzas Transpositions of stanzas are oocasionally noticed Corrections are made *pr m* The MS is in good condition Hand writing is nice, with few errors च्छ is used for छ The rule of parasavarna is strictly observed Sandhi rules are also regularly followed No pṛsthamātrās The entire MS is copied by a single scribe and is complete

The post-colophon entry at the end of the MS, giving the date and scribe's name, runs as follows

लिखित श्रीगोवर्द्धनदेवशर्म्मणो लिपिरिय ॥ शा बउपेटा ॥ शकाब्दा ॥ १७२० ॥ श्रीराधागोविन्दार्पितचित्त निम्मैत्नानय श्रीयुक्तश्रीन्श्रीयुत देवनारायणसिंह चाधरी पुस्तकमिद ॥ ० ॥

The MS. represents the NE version This MS has a large no of exclusive * passages, *viz*, (*Ins*) 95, 107, 179, 310, 374, 573, 617, 619, 642, 657, 676, 690, 693(A), 723, 746, 746(A), 777, 781, 784, 787, 789, 795, 914, 965, 981, 995, 996, 1004, 1029, 1066, 1096(A), 1176, 1225(A), 1277(A) and (*Subst*) 1035, 1360

D1

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (A D. 1773) Written on paper, size $10\frac{1}{2}'' \times 4\frac{1}{2}''$ Devanāgarī script Hand-writing of Gujarata

This MS, utilized for the previous three Kāndas, contains all the seven Kāndas in full The total number of folios for Kiskindhā comes to 149 It has 10 lines to a page and about 25 letters to a line Margins are ruled Surgas are numbered, stanzas are not Colophons bearing significant Sarga names are daubed over with red chalk No distinctive marks such as dandas are used to indicate the ending of the halves or the stanza Marginalia and omissions of stanzas are not found Some additions and corrections, *pr m*, are noticed Stanzas are sometimes transposed A few repetitions are to be found in this MS Condition good Writing fairly legible with few errors Sandhi rules are strictly adhered to The Kiṣkindhākānda is complete The whole MS is copied by a single scribe

The colophon at the close of the present Kānda, giving the date of the first four Kāndas runs thus

सवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने अथेह विरमग्रामम्ये लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गगाराम उपास्मिक् भवानीदास

This means that the four Kāndas were completed by Samvat 1829 (A D 1773) and the Scribe was a resident of Viramgam, a place about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS appears to be a composite one

The MS represents the W version

The passages exclusive to this MS are (*Ins*) 115(A), 384, 399(A), 569, 647, 655(A), 728, 736, 807, 976(A), 997, 1012(A) and (*Subst*) 1341

D2

Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1581 (c A D 1659) Written on paper, size $14\frac{1}{2}'' \times 5\frac{1}{2}''$ Devanāgarī script

The MS, utilized for the Crit Edition of Bāla and Aranya, contains all the seven Kāndas The folios for Kiskindhā are 73 It has 11 lines to a page and about 50 letters to a line Margins are ruled in black ink Stanzas and Sargas are unnumbered The first Sarga of Kiskindhā appears at the end of Aryanya as its part Black ink is used for dandas as well as colophons, but colophons are daubed over with red colour Colophons bear significant Sarga names A single danda demarcates both the halves of stanzas Very few marginalia Corrections are made with yellow colour and are both *pr m* and *sec m* Stanzas are seldom transposed No omissions, but some additions are noticed The MS is dilapidated Hand-writing is nice, with few errors Rules of sandhi are generally observed The Kiskindhākānda is complete

For details regarding date and scribe, *Vide* Aranyakānda, Intro p XVII

The MS represents the NW version

Only three passages are exclusive to this MSS, *viz*, (*Ins*) 351, 567 and 1355

D3

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No. 5600 Dated Samvat 1787 (c A D 1731) Written on paper, size $12'' \times 5\frac{3}{4}''$ Devanāgarī script

The codex is complete in seven Kāndas, and was utilized for the Crit Edition of Aranya The folios for Kiskindhā are 81 in number It has 15 lines per page and approximately 40 letters to a line Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered Sargas of Kiskindhā amount to 66 Sandhi rules are regularly followed The codex seems to have been copied by a single scribe

For details, *vide* Aranyakānda, Intro p XVII

At the end of Kiskindhā, it is stated that the Kānda was completed on the first day of the Dark Half of the Bhādrapada month in Samvat 1787 (c A D 1731)

The MS represents the W version

The following * passages are exclusive to this MS (*Ins*) 17, 64, 74, 80, 137, 166, 178, 201, 203, 268, 270, 324, 461, 467, 522, 552, 570, 575, 594, 627, 633, 637, 665, 707, 731 and (*Subst*) 16, 1361

D4

Jodhpur, Palace Library, Bandha No 5 Dated Samvat 1788 (c A D 1732) Written on paper, size $15'' \times 7''$ Devanāgarī script

The MS has preserved all the seven Kāndas The total number of folios for Kiskindhā is 60, folio 41 being duplicated The folio has 12 lines to a page and about 54 letters to a line. Margins are ruled Stanzas and Sargas are unnumbered Colophons give significant Sarga names Double dandas are used to separate both the halves of stanzas Red ink is used for dandas Very few marginalia Corrections are made *pr m* Additions are found Stanzas are rarely transposed The MS is damaged in general and writing is clear, with occasional errors Sandhi rules are generally followed The whole MS is copied by one person

The Yuddhakānda records Samvat 1788 (c A D 1732) as the date of the MS.

The MS represents the W version

The following passages are exclusive to this MS (*Ins*) 115(C), 345(B), 451(C), 684, 1179(A) and (*Subst*) 174, 192, 1078

D5

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1357 Dated Śaka 1688 (c A D 1766) Written on paper, size 14″×7″ Devanāgarī script

Besides Kiskindhā, the codex contains Ayodhyā, Aranya, Yuddha and Uttara Kāndas. The MS. has been utilized for the Crit Ed of Aranyakānda The total number of folios for Kiskindhā is 59 The folio has 11 lines to a page and about 38 letters to a line Margins are ruled Sargas and stanzas are numbered The total number of Sargas is 64, while that of the stanzas is 2521 Both the halves of the stanzas are marked with double dandas Different ink is used for dandas and colophons No marginalia, no additions, no omissions Corrections are made *pr m* and are few No transposition of stanzas Condition good Writing is neat and clear, with few errors Sandhi rules are many times violated The MS is complete for Kiṣkindhā and is from the pen of a single scribe

The post-colophon entry at the end of Kiskindhā, giving the date of the completion of the MS. as also the name and place of the scribe, runs as follows

शके ॥ १६८८ ॥ व्यये नाम सवत्सर आशाड शुद्ध पचमि भृगुवामरे हस्ताक्षर नीराजि मह्रारहलि वस्ती चद्रापुरी प्ररगणे दर्भावति समाप्त ॥

Darbhāvati is modern Dabhoi, a town near Chānoda, 15 miles away from Baroda This indicates that the MS is from Gujarat

The MS represents the S recension There is a single + passage exclusive to this MS, *viz*, (*Subst*) 50

D6

Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1830 (A D 1774) Written on rough and durable paper, size 12⅝″×5¼″ Devanāgarī Script Handwriting of North India

The codex is complete in seven Kāndas and is utilized for the Critical Edition of all the previous Kāndas The total number of folios for Kiskindhā is 99 It has 9 lines to a page and about 50 letters to a line Margins are ruled

The MS contains the comm Muktāhāra of Govindarāja Stanzas and Sargas are regularly numbered both in the text as well as in the commentary The total number of Sargas of Kiskindhā is 67 as in the Vulgate No distinctive marks like dandas are used to mark the Ślokārdhas or Sarga-endings Dandas are absent in the commentary Colophons are daubed over with red powder both in the text as also in the commentary Marginalia noticed in few places Erasures are made with yellow pigment. Corrections are few and are generally made *pr m*, sometimes *sec m* Transpositions of stanzas are few in number No additions Condition good Writing neat and legible, with few errors Rules of sandhi are followed strictly The Kānda is copied by a single scribe

As stated at the end of the present Kānda, the Kānda was completed on the fifth day of the Bright half of the Māgha month in the Samvat year 1830 (A D 1774)

The MS represents the S recension and the text is usually that of Govindarāja

There is only a single * passage exclusive to this MS., viz, (*Ins.*) 720(A)

D7

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated. Written on old paper, size 14″×5½″. Devanāgarī script

The MS contains all the seven Kāndas, written probably by different scribes at different periods This MS has been utilized for the Critical Edition of all the previous Kāndas It has 67 folios for Kiskindhā, with 11 lines to a page and about 53 letters to a line Margins are ruled Only the Sargas are numbered, stanzas are not The total number of Sargas of Kiskindhā, as stated at the end of the MS, is 65 (= 62 of the Crit Ed) Crit Sargas 63–66 go in this MS to Sundara Sarga 58 of the Crit Ed is missing There is no device to separate the halves of the stanza Colophons containing appropriate Sarga names are daubed over with red chalk No marginalia, no omission of stanzas Cases of transpositions of stanzas and lines are noticed at few places Some corrections, which are *pr m*, are also found Condition old Writing fairly legible and correct Sandhi rules are observed throughout the Kānda The whole kāṇḍa is written in one hand and is complete

No date is given at the end of Kiskindhā

The MS represents the NE version

The only * passage exclusive to this MS is (*Ins*) 545

D_8

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633. Dated Samvat 1888 (c A D 1831) Machine-manufactured paper, size 12″×5″ Devanāgarī Script. Handwriting of Rajasthan

This codex, utilized critically for Bāla, contains all the seven Kāndas, total number of folios for Kiskindhā being 191 (first three folios are devoted to *nyāsas*) The folio has 7 lines to a page and 36 letters to a line Margins unruled. Sargas and stanzas are numbered regularly The total number of Sargas of Kiskindhā amounts to 67 as in the Vulgate No distinctive marks like dandas are used to demarcate the halves of stanzas So also no special colour or ink is used for colophons Very few marginalia Corrections are also very few, generally *pr m* but sometimes *sec m* Stanzas are rarely transposed No additions or omissions The paper is old, however writing is clear and distinct, devoid of errors. Sandhi rules are followed

The MS is written in one hand and, as mentioned in the post-colophon entry at the close of Uttara, it was completed by Pandit Śrī Tiwārī Lākhana on Saturday the 9th day of the Bright Half of the month of Āśvina in Samvat 1888 (c. A D 1831)

The MS represents the S recension

No exclusive * passages are found in this MS

D_9

Bombay, His Holiness Srī Goswāmiji Dīksitaji's Badā Mandira, No 100 Dated Samvat 1851 (c. A D 1795) Written on paper, size $10\frac{1}{2}$″×$6\frac{1}{4}$″ Devanāgarī Script Hand-writing of Rajasthan

The codex, utilized for the Critical Edition of Bāla and Aranya, contains all the seven Kāndas It has 95 folios for Kiskindhā and has 15 lines to a page and about 27 letters to a line Margins unruled Sargas and stanzas are numbered, total number of Sargas being 67 as in the Vulgate Double dandas demarcate both the halves of stanzas Colophons are written in red ink Very few marginalia, no additions, no omissions Transpositions of stanzas are very small in number Corrections are generally made *pr m*, sometimes *sec m* The MS is in good condition Writing is not good and scribal errors are noticed Sandhi rules are regularly followed

The Kānda is written by Devādāsa Vaisnava at the hermitage of Mahanta Jatarāmajī in Mahamadpura in Rajasthan in Samvat 1851 (c A D 1795) All these details are furnished in the following post-colophon statement at the close of Kiskindhā

सवत् न्यटरस १८५१ ममदपुरजतरामजीकी आश्रमलिखित वेष्नो देवादास रामरामराटीकका प्रमा ३००० मूलसख्या २२५० ॥

The MS. represents the S recension

Only two * passages are exclusive to this MS, viz (*Ins*) 366 and 472

D10

Jodhpur, Palace Library Unnumbered Dated Samvat 1899 (c A D 1843) Written on tough paper, Size 13″×6″. Devanāgarī script.

This codex contains all the seven Kāndas written probably by different scribes at different periods and is thus a composite MS The codex has been fully utilized for the Critical Edition of the previous three Kāndas The total number of folios for Kiskindhā is 174, folio 46 being in duplicate It has 6 lines per page and approximately 38 letters to a line Margins are ruled Sargas of Kiskindhā amount to 67 as in the Vulgate Double dandas are used to mark both the halves of stanzas Dandas are in red ink, while colophons are written in black ink The MS contains the comm Tilaka of Nāgeśa Bhatta

For details, *vide* Aranyakānda, Intro. p. XV (*i e* D11)

The Kiskindhākānda is from the pen of a single scribe and is dated Samvat 1899 (c A D 1843)

The MS represents the S recension

There are no passages exclusive to this MS.

D11

Vallabha-Vidyanagar (*via* Anand, Gujarat), Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya. Unnumbered Dated Samvat 1905 (A D 1848) Written on thick and durable paper, size 18″×6¾″. Devanāgarī script Hand-writing of Gujarat.

This MS has preserved Bāla, Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā Kāndas only (not Sundara as stated incorrectly in the Intro to Bāla) and was utilized for the Crit Ed of Bāla and Ayodhyā The total number of folios for Kiskindhā is 177 The MS has 9 lines on each page and about 35 letters to a line Margins unruled Sargas and stanzas are regularly numbered The Kiskindhā Kānda has 70 Sargas The first sarga of the present kānda comes at the end of Aranya Similarly the first Sarga of Sundara is read in this MS at the close of Kiskindhā Double dandas mark both the halves of stanzas Red ink is sporadically used for dandas Colophons give suitable Sarga names Marginalia and corrections are few, corrections being both *pr m* and *sec m* Transpositions of stanzas are found in few places Additions are also found Stanzas are at times repeated The MS is in good condition Writing fairly legible and generally correct Sandhi rules are observed The whole MS. is written in one hand

As stated at the end of the present Kānda, the MS was written by Pāthaka Gauriśankara, son of Vallabharāma of Śuklatīrtha, a place about 10 miles north-east of Broach in Gujarat, on Friday, the 12th day of the Bright Half of the month of Vaiśākha in the Samvat year 1905 (c A D 1848)

॥ सवत् १९०५ वर्षे वशाखमासे शुक्लपक्षे द्वादश्या भृगुवारान्वितायाया श्रीशुक्लतीर्थ जातीय ..च्य पाठकावटंकेन पाठकान्नामजिनन्यात्मजो महादेवम्नस्य पुत्रो रवीदत्तस्तस्य सुनो लक्ष्मीधरस्तस्य पुत्रो देवमकरस्तस्य पुत्रो वल्लभरामस्तस्य सुनूना गोरीशंकरेण लिखित श्रीरामायण ॥ श्रीकुमारस्वामि जयतु ॥ श्रीराम ॥ श्रीउमादेव जयतु ॥

The MS represents the W version.

This MS has a pretty large no of * passages exclusive to it They are (*Ins*) 123(A), 134, 446, 563, 659, 660, 681, 692, 740, 762, 780, 791, 794, 802, 825, 886, 895, 946(A), 987, 988, 991(A), 992, 993, 1011, 1023, 1040, 1050, 1074, 1085, 1100, 1141, 1151, 1173, 1350, 1379, 1391, 1392, 1393 and (*Subst*) 567, 594, 687, 734, 745, 801, 891, 902, 941, 944, 955, 967, 985, 994, 1015, 1062, 1080, 1234, 1381.

D12

Jodhpur, Palace Library, Bandha No 4 Undated Written on paper, size 14″×7″ Devanāgarī script

The MS, utilized for the Crit Ed of Bāla, has all the seven Kāndas The total number of folios for Kiskindhā is 66 It has 16 lines to a page and about 45 letters to a line Margins unruled. Sargas

and stanzas are sporadically numbered Kiskindhā has 2925 stanzas in this MS. Only in the first folio, double dandas in red ink distinguish both the halves of stanzas In other folios, dandas are absent Colophons contain appropriate Sarga names Marginalia and corrections are few Corrections are *pr m* and are made with yellow pigment or black ink Omissions of stanzas are noticed here and there Transpositions of stanzas are occasional No episode is newly added or omitted Condition good, writing neat and legible and generally correct The letter ष is replaced by ख Rules of sandhi are rigidly observed The Kānda is from the pen of a single scribe and is complete

At the close of Aranya, it is stated that a Brahmin by name Gopāla Khare wrote the MS at Kalāmūla Matha in Central Kashmir Though the MS is undated, it seems to be about 350 years old

The MS represents the NW version

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 1297(A) and (*Subst*) 842, 1384

D13

Jodhpur, Palace Library, Bandha No 5 Dated Samvat 1835 (c A D 1779). Written on paper, size 15″×5½″ Devanāgarī script

This MS contains all the seven Kāndas, total number of folios for Kiskindhā being 119 The folio has 9 lines to a page and about 41 letters to a line Margins are unruled Sargas and stanzas are unnumbered The first Sarga of Kiskindhā appears at the end of Aranya, while that of Sundara is read in the present Kānda Double dandas mark both the halves of the stanza Colophons mention Sarga names and are daubed over with red chalk No marginalia Few corrections, mostly *pr m*, are noticed Very few stanzas are omitted Additions are found Cases of transpositions of stanzas are in small number Stanzas are sometimes repeated Condition old Hand-writing good, with few errors Rules of sandhi are generally observed Like other N MSS, this MS uses ब for व, स्छ for स्थ and स for श The MS is written by a single scribe and is complete for Kiskindhā

The post-colophon entry at the end of Uttara, which gives the scribe's name as also date and place of the whole MS, runs as follows

सवत् १८३५ मिती कार्तिक सुदि ५ कृष्णगढनगरे लिपिकृत ब्राह्मण ऋषिरामेण सखाडनगरस्थेन ॥ पुस्तकोय त्रिवाडी नदकिसोरजीकस्य ॥

The MS represents the NW version

Only two * passages are exclusive to this MS, viz, (*Ins*) 1159 and (*Subst*) 175

T1

Madras, Adyar Library, No 72372 Undated Written on palm-leaves. size 18½″ × 2″ Telugu script

The MS, utilized for the Crit Ed of the previous three Kāndas, contains all the seven Kāndas Folios 143–177 cover the portion of Kiṣkindhā The portion of crit text from 4 36 17 up to 4 42 30[ab] is missing Kiskindhā has 67 Sargas in all as in the Vulgate, Sarga numbers being stated in words The whole MS is written in one hand, but folio 168 is replaced by three unnumbered folios written by a different scribe

For details, vide Aranyakānda, Intro p xix

Although no date is recorded anywhere in the MS, the MS seems to be more than 500 years old

The MS represents the S recension

There are no star passages exclusive to this MS

T2

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated Written on palm-leaves, size 19¼″ × 2″ Telugu script.

This Ms contains only the first six Kāndas written by different scribes Kiskindhā appears to have been written by two scribes The MS was utilized for the Crit. Ed of the previous three Kāndas The total number of folios for Kiskindhā is 30 On folios 1 to 22, there are 15 to 17 lines per page and about 100 to 105 letters per line, whereas on folios 23 to 30, there are 9 to 10 lines on each page and 82 to 86 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends The back side of folio 30 is blank The Kānda has *actually* 67 Sargas as in the Vulgate, but owing to the scribe's mistake the total number is stated to be 64

For details, vide Aranyakāṇḍa, Intro p xx

The MS. is not dated anywhere, but it seems to be 350 years old

The MS represents the S recension

Only two passages are exclusive to this MS, viz, (*Ins*) 711 and 980.

T3

Madras, Adyar Library, No 74122 Dated Śaka 1730 (A D 1808) Written on palm-leaves, size 20" × 2¼" Telugu script

The MS has preserved all the seven Kāndas in 314 folios Folios 112 to 133 comprise the subject-matter of Kiṣkindhā At the beginning of Uttarakāṇḍa, one blank folio is inserted, another such one is added after folio 304 At the close of the aforesaid Kānda, four folios containing Sargas from the Bhāgvata Purāna are inserted and thereafter nine blank folios are also kept The folio has 18 to 19 lines per page and about 120 to 128 letters per line Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas, which amount to 67 as in the Vulgate, are numbered in words A single danda is used to separate both the halves of the stanza No marginalia, no additions, no omission of stanzas. Very few corrections are noticed Stanzas are transposed in few places The MS is in good condition Miniature writing which is fairly correct The scribe writes नीय्य for नीय, यिय for इय and रुपि for ऋपि The whole MS is from the pen of a single scribe

The post-colophon entry occurring at the end of Uttarakānda runs thus

विभव नाम सवत्सरे चैत्र वद्य दशमी बुधवार श्री केनापुर लक्ष्मणलिग्वित।

This means that the MS was completed by Lakṣmana on Wednesday, the tenth day of the Dark Half of the month of Caitra in the Śaka year 1730 (*i e* 20th April 1808)

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are Nil

G1

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (A D 1818) Written on palm-leaves, size 16½" × 2½" Grantha script.

The MS, utilized for the Crit Ed of the previous three Kāndas, contains all the seven Kāndas The portion of Kiskindhā is covered by folios 73ª to 94ª Sargas bear numbers in words and they are 67 as in the Vulgate The entire MS is from the pen of a single scribe.

For details, vide Aranyakānda, Intro. p xx

As stated at the close of Uttarakānda, the MS was completed by Śrīnivāsan on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni) in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhānya samvatsara (A D 1818)

The MS represents the S recension

The single * passage exclusive to this MS is (*Ins*) 378

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 152 Undated Written on palm-leaves, size 17" × 1¾" Grantha script

The MS contains all the seven Kāndas and was utilized for the Crit Ed of the earlier Kāndas Folios 150 to 190 comprise the Subject-matter of Kiskindhā, folio 190[b] being left blank Sargas, 67 as in the Vulgate, are numbered in words The scribal peculiarities of G1 are shared by this MS The MS is in one hand

For details, vide Aranyakānda, Intro p XXI

Though the MS is undated, it seems to be about 300 years old

The MS represents the S recension

The following * passages are exclusive to this MS (*Ins*) 6, 265, 1285 and (*Subst*) 1408, 1410.

G3

Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayajī) Unnumbered and undated Written on palm-leaves, size 15" × 2¼" Grantha script

This MS contains all the seven Kāndas It has been utilized for the Crit Ed of the three earlier Kāndas Folios 65[b] to 82 cover the portion of Kiskindhā Sargas bear numbers in words and they are 66 in all The MS is written in one hand

For details, vide Aranyakānda, Intro p XXI

Though the MS in undated, it appears to be 500 years old

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 532, 604, 618 and 1021 (A)

M1

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c AD 1690) Written on palm-leaves, size 20½" × 2 1" Malayalam script

The MS, utilized for the Crit Ed of the previous three Kāndas, is complete in seven Kāndas Folios 129 to 161 comprise the subject-matter of Kiskindhā Sargas, which amount to 68, are numbered in words Sandhi rules are strictly observed The following scribal peculiarities are noticed कर्ता is written as कर्त्ता, धर्म as धर्म्म, शालिनी as षाळिनी and शाद्वल as शाड्वल The MS is from the pen of a single scribe

For details, vide Aranyakānda, Intro p XXI

As stated at the end of Uttarakānda, the MS was completed by Candraśekharan, son of Karakujathilirikkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārtika in the Anṭu (*i e* Kollam) year 865 (A D 1690).

The MS represents the S recension

The * passages exclusive to this MS are (*Ins*) 45, 227, 332 and 1206

M2

Kumplangad (P O Kundanoor), via Wadakkancheri, Malbar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudripāda) Unnumbered Dated Kollam 998 (c A D 1823) Written on palm-leaves, size 23¼" × 2" Malayālam script

Besides Kiskindhā, this MS contains Bāla, Ayodhyā, Aranya and Yuddha Kāndas The MS was previously utilized for the Crit Ed of Bāla and Aranya Folios 150 to 187 cover the portion of Kiskindhā The total number of Sargas of the present Kānda is 67 as in the Vulgate. The scribal peculiarities of the MS M1 are shared by this MS also The whole MS is copied by a single scribe with the exception of a few discarded folios

For details, vide Aranyakānda, Intro p XXII

It is mentioned at the close of Yuddha, that the MS was copied by Kantaramatt Tenkuttu Kantara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c A D 1823)

The MS represents the S recension

The following passages are exclusive to this MS (*Ins*) 273, 434, 796, 1006, 1092, 1286 and 1380

M3

Chundampatta, via Pattambi, South Malbar, in private possession (of C Chitrabhanu Nambudiri) Unnumbered and undated Written on palm-leaves, size 28″ × 2 1″ Malayalam script

The MS is complete in seven Kāndas Folios 93 to 119 comprise the subject-matter of Kiskindhā. The folio has 13 lines on each page and 110 to 114 letters to a line Margins are unruled, folio numbers are written in margin Stanzas are unnumbered, while Sargas are numbered in words and they amount to 67 as in the Vulgate A single danda generally demarcates both the halves of stanzas No marginalia, no additions or omissions Corrections, both *pr m* and *sec m*, are found Transpositions of stanzas or Sargas are absent The MS is in very good condition and its writing is very nice and correct This MS shares the scribal peculiarities of other MSS of this version The entire MS is from the pen of a single scribe

The MS is undated, however, it seems to belong to a relatively modern period

The MS represents the S recension

There is only a single passage exclusive to this MS, viz, (*Ins*) 720 (B)

The Critical Edition

The text as printed, here, consists of

(1) *The constituted Text* This is the text accepted by us and printed in bold black letters above the foot-notes on every page

(2) *Individual Readings* These are recorded in the foot-notes under the respective number of the stanza of the constituted text

(3) *Star Passages* These are given in the foot-notes and they are given running numbers and these numbers are marked by a star (*) These passages are of two types

(a) *Substitute Passages* These are to be taken in place of certain lines of the constituted text Therefore, they do not affect the total number of stanzas in the text, as they are taken purely as substituted for certain lines of the constituted text, though so far as the matter is concerned, they, sometimes, contain certain additional matter

(b) *Inserted Passages* These are the remaining star passages in the foot-notes They are pure additions and the total number of stanzas in the constituted text is increased by so much

(4) *Appendix Passages* These are for all practical purposes Inserted Passages, but because of their length, they are not put in the foot-notes, but are taken to an Appendix and therefore are called Appendix Passages These are pure additions and the total number of stanzas in the constituted text is increased by so much

In the Kiskindhākānda, the total number of the pure Inserted Passages is 888 and the total number of the Passages relegated to Appendix I is 26 This means that so much material has been added to the text of the Rāmāyana, which has, now, to be rejected, because of the evidence of the MS material This would have remained undetected but for this Critical edition This edition brings out the fact that about 1500 stanzas have been added to 1984 stanzas of the text Even these 1984 stanzas of the constituted text are likely to have much inserted matter in it, and it could be detected if we get MSS of the Rāmāyana preserving earlier traditions

The entire text is the result of the collation of several MSS that has been done for this Critical Edition This collation has revealed that there are two recensions of the text one *Northern* and the other *Southern* The Northern recension is subdivided into (1) the North-Western version which consists of Śaradā version (Ś), Newārī version (Ñ) and Devanāgarī version (D), (2) The North-Eastern version which consists of Newārī version (Ñ), Maithili Version (V), Bengali version (B) and Devanāgarī version (D), and (3) the Western version The Southern Recension is subdivided into Telugu (T), Grantha (G), Malayalam (M) and Devanāgarī (allied to S) versions

The Uniformity of SR

It has been pointed out, time and again, by the General Editor that there is uniformity in the SR and that makes it more reliable

The Kiskindhā Kāṇḍa confirms this uniformity further We shall first take up the Appendix Passages These are 26 in number Out of these, 8 are found in the SR and 18 in the NR The eight SR passages occur thus

App I		MSS.
Passage No 1	— — —	$D_{5\,6\,8-10}$ S
" " 2	— — —	$D_{5\,6\,8-10}$ S
" " 3	— — —	$D_{5\,6\,8-10}$ S
" " 4	— — —	$D_{3\,5\,6\,8-11}$ S
" " 14	— — —	D_{5-10} S
" " 15	— — —	$D_{5\,6\,8-10}$ S
" " 16	— — —	B_4 $D_{3\,5\,6\,8-11}$ S
" " 17	— — —	B_4 $D_{5\,6\,8-10}$ S

It will thus be seen that all these 8 passages occur in all the 14 MSS of S (*i e* $D_{5\,6\,8-10}$ $T_{1\,2\,3}$ $G_{1\,2\,3}$ $M_{1\,2\,3}$) Nos 4, 14, 16 and 17 are also seen in some additional MSS of NR like $D_{3\,11}$ (No 4), D_7 (No 14), $D_{3\,11}$ B_4 (No 16 and B_4 No 17) Thus all these Appendix Passages are found in all the S MSS , though there are different readings in the S MSS themselves But these 8 passages have in all 542 lines and all these lines are found in all the 14 S MSS This proves the Uniformity of SR

If we take the star passages, we find the same position The star passages found in all the S MSS are divided here in two groups (a) those found in all the S MSS only, and (b) those found in all S and some N MSS

(a) The following are the passages found in all the S MSS only

(*Ins*) 4, 5, 9, 10, 11, 15, 23, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 44, 46, 55, 63, 65, 68, 105, 109, 121, 140, 142, 152, 157, 196, 198, 223, 224, 228, 230, 245, 279, 299, 302, 314, 321, 323, 327, 338, 340, 347, 354, 367, 372, 390, 397, 398, 401, 410, 442, 492, 498, 504, 516, 527, 561, 583, 600, 623, 624, 644, 957, 971, 989, 1021, 1022, 1049, 1058, 1067, 1082, 1123, 1150, 1157, 1163, 1168, 1169, 1200, 1204, 1253, 1374

(*Subst*) 67, 69, 237, 486, 990

(b) The following are found in all S and some N MSS

(*Ins.*) 51, 54, 81, 87, 88, 89, 115, 144, 147, 206, 218, 233, 235, 238, 239, 243, 246, 289, 295, 305, 319, 322, 339, 341, 342, 346, 356, 370, 408, 411, 417, 465, 509, 510, 526, 535, 539, 540, 541, 612, 616, 991, 1045, 1072, 1073, 1111, 1114, 1136, 1348, 1354, 1356, 1398, 1402, and (subst) 139

It is found that there are in all 161 passages found in one or more S MSS Out of these, 146 passages are found in *all* the S MSS (*i e* [a] and [b] above), leaving a very small minority of cases where passages are found in some, and not all, S MSS

This also proves the uniformity of the SR

The Growth of the SR

All these passages—Appendix, Inserted and Substitute—are seen in the SR, but none of them is seen in the NR. In the SR, they establish a uniform character of all the S MSS. This circumstance shows that all these passages, which are found in the SR only, were not an integral part of the SR from the beginning. They must have been added to the SR, at a time later than the Rāmāyana text was received for the *first time* in the South from the North. At that time, all these passages were absent in the NR, as they are absent now, and therefore they would not be seen in the first S MS., which copied the NR text for the first time. But no such MS seems to have been preserved to day, as we do not find any S MS. showing total absence of these passages. Thus we get two clear stages in the Growth of SR.

(1) The first stage is that in which the Rāmāyana Text was first received from the North in the South, and this text had none of these star passages including Appendix ones and which are found only in the S MSS. to-day.

It should be, here, noted that our constituted text is, in a very large measure the same as the text of this stage *i e* the same as the text received for the *first* time in the South from the North. At that time, the Rāmāyana Text had no Star or Appendix passages which are, to-day, found either in the NR or in the SR. We have also eschewed out these passages (NR as well as SR) from our constituted text. In the constituted text we have mostly adopted the S readings. All this makes us bold to say that so far as our available MSS. evidence takes us, our constituted text represents, in a very large measure, the text which was received for the first time in the South from the North.

In this connection, we have to consider the question as to when these star passages exclusive to the SR, were added to the text in the South. There is no answer to this available, but whenever it was done and whoever (one or more persons) did it, it seems to have been done all at one time. The uniformity of the SR indicates this. If these additions were done by stages we have no means to determine the same. But it is certain that all these additions were made before the time to which we are taken by the tradition of all the S MSS. available now. Whatever it may be, we want to clarify one point in this connection. Whoever did this work of inflating the text seems to have approached the text of the first stage from two distinct view points. According to one view point, he seems to have considered the text received from the North as sacred and unviolable and therefore has preserved almost all the archaic forms etc., without taking any liberty with the text so received, but from another view point, it seems that he could not resist the temptation of idealising* characters—Rāma, Lakṣmana, Tārā, Vālin, Hanumat—of the text and also of elaborating descriptions and narrations wherever he thought fit, and thereby inflating the text to this extent.

Thus were added all these passages which are exclusive to the SR.

(2) Therefore, the second stage of the growth of the SR, was the addition of all these passages —Appendix, Inserted and Substitute—to the text of the first stage.

Is there any evidence to show a third stage of growth in the SR? If T G M represent real versions, we may answer this question in the affirmative. But the question of these versions seems to rest on slender grounds. I have not examined the question in details and I leave it open. If these versions are established then they would represent the third stage of the growth of the SR.

* It was this tendency which was responsible in adding the following stanza (see 147*)

नाहं जानामि केयूरे नाहं जानामि कुण्डले ।
नूपुरे त्वभिजानामि नित्यं पादाभिवन्दनात् ।

This is seen in $D_{1, 3, 5, 6-11}$ T_2 G M. We have to reject the stanza in spite of its being so widely known.

The Growth of NR

Let us now see if there are any stages traceable of the growth of the Rāmāyana Text in the North

(1) The First stage evidently is that text which was composed by the ādikavi It must have been a text quite brief and probably without embellishments—the UR Rāmāyana No MS preserving this text is available to-day

(2) Then the text must have gone on expanding *i e* the Second stage is the stage of expansion. Through the course of centuries, several additions must have been made to the text of the ādikavi, till we come to the time when it was transmitted to the South During the course of these centuries the text was considerably inflated To talk of Kiskindhākānda, the following are the occasions on which inflation could have been made description of Pampā, speeches and lamentations of Tārā, speeches of Rāma, Vālin and Hanumat, description of monsoon and autumn, description of geographical details given to the search-parties which went in all the four directions All these are occasions where additions could easily be made and must have been made during these centuries But these additions were all completed by the time the text was transmitted to the South *i e the time of our constituted text*

(3) The Third stage is that of additions of star passages including the Appendix ones, exclusive to the NR But here there is a real difference between the SR and the NR Whereas in the SR, as we have just seen, all such passages are uniformly added to all the S MSS, it is not so in the NR

Taking the Appendix Passages, we find that there are 18 passages which are exclusive to the NR. Out of these 18, the following 8 are found in all the N MSS 7, 9, 10, 13, 18, 20, 21, 24—all these are found in $Ś_1$ Ñ V B $D_{1-4, 7, 11-13}$ *i e* in all the NE and NW MSS One (No 11) is found in $Ñ_2$ V B D_7 *i.e.* in the NE only Two are found in the NW only—No 12 in $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{1-4, 11-13}$ and No 26 in $Ś_1$ N_1 $D_{2, 11-13}$ One (No 22) is found in all the NE MSS plus D_{11} (W) One (No 5) is found in $Ñ_2$ V_2 B $D_{3, 4, 7, 11}$ *i e* in all the NE MSS (except V_1) + $D_{3, 4, 11}$ One (No 19) is found in all the NE MSS plus $Ś_1$ $D_{3, 11, 12}$ (NW) One (No 25) is found in some NE MSS and some NW MSS, while two (Nos 6 and 8) are found in isolated MSS ($D_{5, 7}$, B D_3) This shows that there is no uniformity in the NR so far as these passages are concerned

The same is the position in the star passages. We find that the following are the passages which are found in all the NW and NE MSS

All NW ($Ś_1$ $D_{2, 12, 13}$) (*Ins*) 22, 30, 37, 43, 57, 79, 85, 88, 89, 94, 96, 98, 99, 104, 106, 112, 124, 141, 168, 192, 202, 205, 207, 240, 242, 246, 246(A), 251, 252, 259, 260, 261, 262, 298, 313, 322, 343, 345, 349, 352, 364, 365, 382, 387, 392, 399, 400, 444, 450, 451, 458, 459, 460, 469, 470, 475, 477, 484, 496, 499, 511, 514, 515, 517, 521, 523, 544, 546, 547, 551, 554, 559, 560, 562, 576, 598, 602, 603, 605, 615, 621, 625, 628, 634, 641, 645, 649, 650, 651, 653, 654, 655, 661, 662, 663, 664, 673, 677, 679, 680, 688, 752, 754, 760, 770, 771, 792, 797, 799, 806, 809, 810, 812, 822, 826, 828, 833, 834, 835, 837, 840, 844, 854, 857, 866, 867(D), 873, 874, 875, 876, 878, 881, 882, 887, 888, 889, 892, 898, 903, 904, 907, 911, 912, 919, 922, 924, 930, 931, 933, 934, 935, 939, 940, 946, 950, 951, 953, 954, 956, 976, 979, 982, 1008, 1012, 1013, 1030, 1032, 1037, 1048, 1054, 1075, 1078, 1083, 1086, 1087, 1089, 1094, 1103, 1104, 1109, 1110, 1116, 1118, 1120, 1121, 1122, 1127, 1132, 1133, 1148, 1149, 1152, 1153, 1155, 1158, 1162, 1164, 1166, 1167, 1170, 1171, 1177, 1182, 1185, 1189, 1190, 1191, 1192, 1201, 1207, 1212, 1213, 1214, 1216, 1219, 1220, 1221, 1225, 1229, 1230, 1236, 1237, 1241, 1243, 1247, 1248, 1256, 1257, 1259, 1266, 1267, 1269, 1270, 1273, 1274, 1276, 1277, 1281, 1287, 1288, 1289, 1291, 1292, 1294, 1295, 1297, 1299, 1303, 1309, 1313, 1315, 1316, 1318, 1321, 1325, 1326, 1327, 1330, 1333, 1347, 1349, 1358, 1359, 1372, 1373, 1375, 1388, 1389, 1401, 1404 and 1406,

(*Subst*) 1, 2, 18, 20, 71, 95, 101, 107, 113, 117, 122, 128, 129, 130, 135, 159, 161, 165, 191, 201, 209, 214, 216, 225, 236, 244, 250, 257, 283, 285, 291, 293, 303, 336, 350, 362, 418, 432, 436, 437, 438, 447, 462, 464, 466, 471, 476, 478, 483, 493, 501, 502, 503, 505, 519, 522, 524, 525, 548, 558, 574, 593, 595, 599, 607, 608, 610, 611, 613, 618, 620, 626, 631, 632, 636, 638, 643, 691, 699,

746, 749, 758, 763, 767, 774, 776, 791, 811, 814, 817, 821, 823, 831, 838, 843, 851, 862, 865, 867(B, C), 868, 870, 871, 879, 884, 890, 896, 905, 915, 920, 925, 927, 932, 942, 945, 958, 960, 963, 968, 972, 973, 975, 978, 981, 984, 986, 1002, 1016, 1019, 1026, 1027, 1029, 1033, 1036, 1044, 1047, 1056, 1059, 1060, 1065, 1077, 1093, 1097, 1105, 1112, 1117, 1119, 1124, 1126, 1130, 1131, 1137, 1143, 1146, 1154, 1165, 1195, 1197, 1199, 1209, 1210, 1215, 1226, 1228, 1235, 1239, 1240, 1242, 1244, 1251, 1254, 1260, 1261, 1262, 1268, 1298, 1302, 1311, 1312, 1314, 1317, 1322, 1357, 1363, 1366, 1370, 1386, 1399 and 1405

Of the above long list of 459 passages, 9 are found in all NW MSS only, 432 passages are common to all NW + one or more of the rest of NR, and 18 passages are common to all NW + one or more of the rest of NR + one or more MSS of SR also

All NE (*i e* Ñ V B D_7)

(*Ins*) 106, 177, 240, 252, 259, 345, 469, 499, 511, 544, 621, 654, 655, 797, 799, 867, 907, 924, 930, 931, 934, 940, 950, 951, 956, 979, 1008, 1012, 1030, 1054, 1086, 1109, 1121, 1122, 1149, 1162, 1166, 1167, 1171, 1189, 1276, 1277,

(*Subst*) 161, 165, 191, 199, 209, 250, 291, 336, 350, 436, 464, 466, 471, 501, 502, 503, 525, 618, 620, 626, 643, 767, 776, 868, 870, 972, 973, 978, 1036, 1130 and 1161

Of the above 73 passages, only 2 are common to all NE MSS only, 66 are found in all NE + one or more of the rest of NR, and only 5 are found in all NE + one or more of the rest of NR + one or more of the SR MSS

Thus there are in all 1249 passages which are found in one or more N MSS (NW or NE). Out of these, 459 passages are found in *all* the NW MSS and 73 passages are found in all the NE MSS

This shows that the uniformity found in the SR is not found in the NR, although NW seems to be more uniform than NE

The Western Version

The General Editor had postulated a Western Version of the R, in his Introduction to the Bāla-Kānda, but he gave up his stand in his Introduction to the Aranyakānda The question is really doubtful But I examine it here, confining myself to the evidence of this Kānda only

There are in all 13 Devanāgarī MSS utilised for this Kānda Out of these 13, $D_{5\ 6\ 8-10}$ *i e* 5 MSS almost invariably go with the SR D_7 almost always goes with the NE version Out of the remaining 7 D MSS, $D_{2\ 12\ 13}$ almost always go with Ś1 *i e* with the NW version Thus NW version is constituted by Ś1 $D_{2\ 12\ 13}$ Then there remain $D_{1\ 3\ 4\ 11}$ and the General Editor had taken these four MSS to represent the Western version

I have examined these four MSS from this point of view, so far as this kāṇḍa is concerned I give below the analysis of these 4 MSS

D_3

I shall first take up the Appendix passages and settle the position of D_3 therein
It is found that
D_3 goes with S 2 times (Nos 4, 16)
D_3 goes with NE 2 times (Nos 5, 8)
D_3 goes with NW only once (No 12)
D_3 goes with both NE and NW 10 times (Nos 7, 9, 10, 13, 18, 19, 20, 21, 24 and 25)

I do not take into consideration the cases where D_3 goes with NE and NW both together because wherever NE and NW go together, the question of separate versions does not arise. It is all one Northern recension Thus we find that out of the remaining five cases D_3 goes once with NW, twice with NE and twice with S, which suggests that *the character of D_3 manifests a joint influence of SR, NE and NW.*

This is corroborated by an analysis of the star passages which is given below

Ds going with (some or all MSS of) NE

(*Ins*) 59, 72, 93, 162, 221, 222, 238(B, D), 256, 264, 266, 320, 325, 451(B), 587, 588, 597, 601, 636, 652, 689, 709, 712, 783, 824, 1069, 1187, 1271, 1290, 1293, 1300, 1304, 1306, 1307, 1320, 1328, 1334, 1336, 1338, 1340, 1342, 1343, 1346 and 1378,

(*Subst*) 82, 83, 92, 136, 694, 695, 696, 697, 698, 750, 887, 1181, 1282, 1283, 1287, 1291, 1296, 1299, 1301, 1310, 1327, 1329, 1331, 1332, 1337, 1371, 1400

Ds going with (some or all MSS of) NW

(*Ins*) 22, 37, 43, 94, 192, 219, 246(A), 248, 298, 313, 475, 625, 628, 630, 641, 648, 649, 709, 725, 737, 790, 1078, 1091, 1094, 1128, 1140, 1148, 1152, 1172, 1182, 1190, 1201, 1207, 1213, 1219, 1238, 1243, 1321, 1326, 1333 and 1395,

(*Subst*) 225, 496, 613, 867(C), 922, 1077, 1093, 1154, 1159 and 1251

Ds going with (some or all MSS of) SR

(*Ins*) 87, 233, 289, 295, 305, 339, 341, 342, 356, 370, 408, 411, 412, 417, 526, 1264 and 1402

Ds going with D11 only

(*Ins*) 130, 131, 138, 146, 153, 155, 167, 169, 170, 185, 188, 193, 208, 209, 210, 211, 234, 254, 275, 334, 337, 413, 426, 428, 448, 473, 490, 491, 524, 529, 531, 541(A), 543, 557, 579, 584, 590, 655(B), 668, 672, 685, 691, 700, 713, 748 and 947,

(*Subst*) 86, 90, 91, 123, 182, 184, 187, 238(A), 246(B) and 434

Ds going with D1 only

(*Ins*) 675, 732, and (*Subst.*) 727

Ds going with D1 and D11 only

(*Ins*) 556, 703 and 1039

Thus we get the following result—

Ds + D1 = 3, Ds + D11 = 56 and Ds + D1 + D11 = 3.

It is also found that Ds goes 51 times with NW, 70 times with NE and 17 times with SR

D11

Now we consider the case of D11

Taking first the Appendix Passages, it is found that

D11 goes with SR 2 times (Passage Nos 4, 16)

D11 goes with NE 2 times (Nos 5, 22)

D11 goes with NW 2 times (Nos 12, 26)

D11 goes with NE + NW 10 times

Not considering the cases where it goes with NE and NW both, we find that out of the remaining six cases, it goes twice with SR, twice with NE and twice with NW Thus here also we find that *the character of D11 shows the cumulative influence of SR, NE and NW*

This is corroborated by the Star Passages I give below the position—

D11 going with NE—

(*Ins*) 222, 238(B, D), 587, 588, 597, 601, 652, 666, 689, 708, 710, 712, 743, 779, 783, 793, 824, 829, 861, 983, 1018, 1019, 1042, 1064, 1271, 1275, 1290, 1293, 1300, 1304, 1306, 1320, 1328, 1334, 1335, 1336, 1338, 1340, 1342, 1343, 1346, 1376, 1378 and 1387,

(*Subst*) 82, 92, 136, 639, 671, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 742, 750, 885, 887, 893, 933, 974, 977, 1007, 1014, 1125, 1227, 1282, 1283, 1287, 1291, 1296, 1299, 1301, 1310, 1327, 1329, 1331, 1337 and 1371

D11 going with NW—

(*Ins*) 83, 242, 246(A), 298, 313, 475, 514, 547, 820, 1094, 1128, 1140, 1152, 1190, 1243, 1326, 1333 and 1395,

(*Subst*) 225, 496, 505, 709, 922, 1093, 1159 and 1399

D11 going with SR—

(*Ins*) 233, 295, 305, 339, 341, 342, 356, 370, 408, 411, 412, 417, 526, 765, 775, 869, 872, 910, 989, 991, 1045, 1264 and 1402

It is thus found that D11 goes 26 times with NW, 80 times with NE and 23 times with SR

D1

The position of D1 is as under

D1 going with NW—

(*Ins*) 94, 141, 180, 192, 219, 242, 246(A), 282, 298, 313, 475, 514, 546, 547, 578, 625, 628, 649, 725, 790, 887, 1091, 1094, 1128, 1140, 1148, 1152, 1172, 1182, 1190, 1201, 1207, 1213, 1219, 1238, 1243, 1274 and 1395,

(*Subst*) 159, 225, 496, 505, 613, 707, 709, 867(C), 922, 1093, 1154, 1159, 1251 and 1399

D1 going with NE—

(*Ins*) 712, 1187, 1290, 1293, 1300, 1304 and 1320,

(*Subst*) 126, 521, 562, 1282, 1283, 1287, 1291, 1296, 1299 and 1301

D1 going with SR—

(*Ins*) 88, 89, 115, 147, 168, 218, 240, 246, 282, 322, 345, 577, 603, 605, 798, 846, 898, 917, 1083, 1086, 1087, 1121, 1122, 1311, 1402 and (*Subst*) 705, 884

This shows that D1 goes 52 times with NW, 17 times with NE and 27 times with SR

D4

The position of D4 is as under

D4 going with NE—

(*Ins*) 1187, 1271, 1290, 1293, 1300, 1304, 1306, 1320, 1328, 1334, 1335, 1336, 1338, 1340, 1342, 1343, 1346 and 1378,

(*Subst*) 477, 1181, 1282, 1283, 1291, 1296, 1299, 1301, 1310, 1327, 1329, 1331, 1332, 1337, 1371 and 1400

D4 going with NW—

(*Ins*) 94, 141, 168, 180, 219, 220, 242, 246(A), 298, 313, 345(A), 433, 475, 482, 514, 521, 546, 547, 559, 578, 625, 628, 641, 646, 648, 649, 725, 737, 859, 887, 913(A), 1091, 1094, 1128, 1148, 1152, 1172, 1182, 1190, 1201, 1207, 1213, 1219, 1238, 1243, 1321, 1326, 1333 and 1395

(*Subst*) 159, 225, 496, 505, 519, 599, 613, 707, 709, 790, 867(C), 922, 1077, 1093, 1154, 1159 and 1251.

D4 going with SR—

(*Ins.*) 88, 89, 115, 168, 240, 246, 322, 345, 399, 577, 605, 846, 898, 917, 1083, 1086, 1087, 1121, 1122, 1311, 1356 and 1402,

(*Subst*) 705 and 884.

This shows that D_4 goes 66 times with NW, 34 times with NE and 24 times with SR

Thus it appears that each of D_1, D_3, D_4 and D_{11} shares collectively the features of NW, NE and SR Moreover they all hail from the Western India In view of this, it is desirable to take them to represent a separate *Western Version* of the N recension

Evidence of Ñ1

Ñ1 is our oldest known MS of the R In the beginning, it was taken that Ñ1 represented NE version, but in his Introduction to the Aranyakāṇḍa (p xxv), the General Editor has shown that it, very often, goes with NW The evidence of this kānda is conclusive in this respect.

In the Appendix passages, out of 16 passages found in the NR—

Ñ1 goes with NW in passage Nos 12 and 26,

Ñ1 does not go with NE in passage No, 11, and

Ñ1 goes with NE and NW both, in 13 passages

This indicates that Ñ1 goes more with NW than with NE

But the evidence of the Star passages is more conclusive. It is as under

Ñ1 going with NE—

(*Ins*) 177, 199 and 724

Ñ1 going with NW—

(*Ins*) 99, 112, 124, 202, 261, 263, 322, 335, 343, 349, 352, 364, 365, 382, 387, 400, 458, 459, 485, 506, 515, 523, 554, 598, 615, 629, 645, 650, 653, 664, 677, 679, 688, 704, 706, 719, 730, 752, 770, 792, 798, 805, 806, 808, 809, 818, 826, 828, 833, 835, 840, 849, 866, 867(A, D), 875, 876, 881, 882, 933, 935, 939, 945, 946, 953, 954, 1005, 1013, 1026, 1037, 1048, 1065, 1110, 1116, 1120, 1127, 1132, 1133, 1143, 1153, 1177, 1212, 1214, 1216, 1229, 1230, 1237, 1246, 1247, 1267, 1270, 1288, 1313, 1315 and 1347,

(*Subst*) 71, 75, 95, 101, 104, 107, 113, 128, 129, 130, 135, 164, 201, 207, 214, 236, 244, 257, 283, 285, 293, 303, 362, 371, 392, 418, 432, 438, 447, 462, 476, 478, 483, 493, 524, 548, 574, 595, 610, 611, 634, 638, 691, 699, 718, 735, 749, 758, 763, 791, 814, 823, 831, 851, 867(B), 905, 920, 925, 927, 942, 958, 960, 966, 968, 1016, 1019, 1033, 1047, 1052, 1056, 1059, 1105, 1112, 1115, 1126, 1131, 1137, 1146, 1180, 1197, 1199, 1226, 1235, 1240, 1245, 1260, 1298, 1302, 1312, 1314 and 1322.

This analysis clearly shows that in certain cases Ñ1 goes with NE only, but these are very few cases. It also goes with NW only and that too in a large number of cases And there are cases where it does not go with either But, on the whole, it goes more with NW

Now in this connection, the point worthy of note is this that there are some cases in which Ñ1 does not go with NE, NW or S i e it has its own tradition Would this not mean that Ñ1 and NW (and for the matter of that even NE) meet only at such a period, when these exclusive passages were not present in the MSS ancestral to Ñ1? If it were not so, these exclusive passages would have been seen to-day in NW and NE

Ñ1 was copied in 1020 A D Before that date, these exclusive passages were added to its ancestral MSS Thus, we have to posit three periods of growth

(1) 1020 A.D, the date of Ñ1

(2) A period before 1020 A D, during which the passages exclusive to Ñ1 were added to its ancestral MSS

(3) A period before the period covered by (2) above, during which NW (and NE also) drew from these MSS ancestral to Ñ1

Episodes

This kānda contains the major episode of Vālin and Sugrīva—the two Vānara brothers. They were the sons of Rksa, Vālin being elder of the two Vālin occupied the throne of Kiskindhā, a guhā fortress in the mountain for tresses of Rśyamūka, Malaya and Prasravana

Vālin is described as very powerful He could go to all the four ends of the Earth before sunrise It seems that his power had made him arrogant and he had usurped Rumā, the wife of his brother Sugrīva The name of his own wife was Tārā who has been given in the Rāmāyana a character of a noble, wise, learned and experienced lady

There was a Dānava called Dundubhi, who wanted a fighter with him He came to Vālin, challenged him and was ultimately killed by Vālin, and it is said that Vālin threw the dead body of the Dānava a yojana away, by the tip of his toe The dead body fell in the precints of the Āśrama of the sage Matanga, who cursed Vālin that if he or any of his officers entered that area of one yojana, they would be immediately killed

Māyāvī, the brother of Dundubhi wanting to revenge the death of Dundubhi, went to Kiṣkindhā and asked Vālin to come out Vālin came out followed by Sugrīva, and Māyāvī entered a cave, into which Vālin also went, asking Sugrīva to guard the door of the cave One whole year passed by, but Vālin did not come out At the end of the year, seeing blood coming out of the cave and taking Vālin to have been killed, Sugrīva covered the mouth of the cave with big stones, went back to Kiskindhā and started ruling there But Vālin came back and considering Sugrīva to be treacherous, asked him to go out of his kingdom and Sugrīva went on the mountain Rśyamūka which was safe for him due to the curse of the sage Mātanga, and stayed there It was here that Rāma met Sugrīva and made an alliance with him Later events of the life of Vālin and Sugrīva form an integral part of the Rāma story itself

There is no other episode in this Kānda The incident of Svaymprabhā and that of Sampāti form the part of the Rāma story

Rāma Story in this Kānda

The main story of Rāma moves further in this Kānda The Kānda opens with Rāma and Laksmana having arrived in Pampā in search of Sītā It is here that Hanumat approaches them and tells them about Sugrīva living on the opposite mountain Rsyamūka and asks them who they are Both the brothers decide to make friends with Sugrīva and they go over to Rsyamūka There an alliance is made between Rāma and Sugrīva, whereby the former agrees to kill Vālin and put Sugrīva on the throne and the latter agrees to help in searching out Sītā and in getting her back This agreement is made in the presence of Fire It is here that the episode of Vālin and Sugrīva is narrated in detail, but we have given it earlier

Then occurs the fight between Vālin and Sugrīva, in which Rāma kills Vālin, remaining himself concealed behind trees Vālin falls Then follows a discussion between Rāma and Vālin about the legal and moral aspects of Rāma's conduct in killing Vālin, thus Here also occur the speeches of Tārā and her lamentations

Then Sugrīva is coronated and it is agreed between Rāma and Sugrīva that as it was monsoon prevalent then, Sugrīva should send out parties in search of Sītā after the monsoon was over But even after the monsoon was over, Sugrīva remained plunged in sensual pleasures and at the instance of his elder brother, the angry Laksmana had to remind and threaten him about the consequences, if he did not keep his promise

Sugrīva then comes out and sends out parties of Vānaras, each under one leader, in all the four directions, for searching out the whereabouts of Sītā

Three parties return at the end of one month without being successful in finding out where Sītā was The fourth party which went to the South under the leadership of Angada and which had Hanumat

and others in it searched and searched in the thousands of peaks of the Vindhyas, but could get no clue about Sītā Thus searching they came to a cave They were thirsty and hungry They saw birds coming out of the cavern They jumped into the cavern, could get water and food there and met there a woman who introduced herself as Svayamprabhā, the daughter of Sāvarni Manu She guided them outside the cavern and they came to an end point of mountain range at the foot of which there was the big ocean

Here they met Sampāti, the brother of Jatāyu Sampāti learnt about the death of Jatāyu and then gave them the information that his son Supārśva had seen Rāvana carrying away a woman of white complexion He also said that Rāvana lived in Lankā, which was across the ocean on the mountain Trikūta

Then the Vānaras decided to cross the ocean, go to Lankā and obtain news about Sītā It was ultimately decided that Hunumat should cross the ocean and Hanumat stood on a hill called Mahendra in readiness to jump off beyond the ocean

The Kānda ends here

Time-Data in the Kiskindhākānda

While describing the Pampā in the first Sarga, it is said,

सुखानिलोऽय सौमित्रे काल प्रचुरमन्मथ ।
गन्धवान्सुरभिर्मासो जातपुष्पफलद्रुम ॥ 6

and

अय वसन्त सौमित्रे नानाविहगनादित ॥ 12

This means that Rāma arrived at the Pampā in Vasanta *i e* in the Spring season The commentary Rāmāyana Śiromani takes Surabhi māsa as Caitra māsa and the commentary Bhūsana remarks इदानीं वसन्तवर्णनेन नगरनिर्गममारभ्य त्रयोदशवत्सरा गता इति गम्यते ।

Thus the events of this Kānda open in the month of Caitra or Vaiśākha

We get another datum in the 25th Sarga, where Rāma says

पूर्वोऽय वार्षिको मास श्रावण सलिलागम ।
प्रवृत्ता सौम्य चत्वारो मासा वार्षिकसज्ञिता ॥ 12
कार्तिके समनुप्राप्ते त्व रावणवधे यत । 15[ab]

This is said on the occasion of Sugrīva's coronation Therefore, Sugrīva's coronation took place in Śrāvana The reading Śrāvana is supported by all the MSS Thus Vālin was killed and Sugrīva was coronated three or four months after Rāma's arrival at Pampā Commentators are at pains to explain pūrva and catvārah of the 12th verse If Śrāvana was the first month (pūrva māsa) of monsoon, the four months of the rainy season would be over in Mārgaśirsa or at the end of Kārtika, but Sugrīva is asked to be active in Kārtika (kārtike samanuprāpte), which would mean that the monsoon was over then

Next datum we get in the 29th Sarga, where Rāma says —

चत्वारो वार्षिका मासा गता वर्षशतोपमा· । 32[ab]

and

व्यतीताश्चतुरो मासान् । 45

Here, the commentators explain thus Cv चत्वारो वार्षिका मासा गता वर्षशतोपमा इति। आश्वयुजकार्तिकावपि शरन्मासौ किंचिद्वर्षसबन्धाद्वार्षिकशब्देनोच्येते । तत्र श्रावणादयश्चत्वारो वार्षिका मासा सम्पन्ना भवन्ति । गता गतभूयिष्ठा कार्तिकान्ता वर्तन्त इति यावत् । Cr and Cg also support this

All this means that Sugrīva was aroused from his pleasures in or at the end of Kārtika It was at this time that he sent out search-parties Three of the parties came back at the end of one month, but the fourth party led by Angada and Hanumat took some more time

We may take it that the three parties returned at the end of Mārgaśīrsa and the fourth party somewhere in the middle of Pausa

If this time-scheme is correct, Rāma did not begin his march against Rāvana on the Vijayādaśamī nor did he kill Rāvana on that day According to this calculation, Rāma marched on Lankā after the middle of Pausa (of the fourteenth year of his exile)

Change of metre at the end of a Sarga

Sanskrit works on Poetics (*e g* Dandin) require that in a Mahākāvya, in every Sarga, the last one or two stanzas should be in a metre different from the prevalent metre of the Sarga The text of the Rāmāyana as is constituted here, shows this feature in some cases and does not show it in others The accompanying table gives these details It is evident from this table that there are the following cases

(1) That a stanza or stanzas in different metre or metres are present at the end of a Sarga, but are omitted in one or the other MS

(2) That no such st in a different metre is present at the end of a Sarga, but some MSS show a stanza or stanzas in a different metre at the end of the same Sarga

(3) That no such st in a different metre occurs at the end of the Sarga and no known MS shows any such verse

(4) That a st in a different metre occurs at the end of a Sarga and no known MS omits it

Table

Is there a stanza in a different metre at the end of the Sarga ?

Sarga	
1	Yes
2	Yes G (ed) omits it
3	No Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1\ 2\ 4\ 12\ 13}$ have one st in a different metre. D$_{5\ 6\ 8-10}$ S insert one Appendix passage at the end of this Sarga
4	Yes G (ed) omits it
5	No D$_{5\ 6\ 8-10}$ S have two st. in a different metre
6	Yes Ñ$_{2}$ V$_{2}$ B D$_{7\ 11}$ omit it
7	Yes D$_{11}$ omits it
8	No D$_{3\ 11}$ have a st in a different metre
9	No D$_{3\ 7\ 11}$ have a st in a different metre
10	No Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ V$_{3}$ B$_{2\ 3}$ D$_{1-4\ 12\ 13}$ have a st in a different metre
11	No Ñ$_{2}$ V B D$_{5-10}$ S have two st in a different metre
12	No
13	No D$_{5\ 6\ 8-10}$ S have a st in a different metre
14	Yes Ñ$_{2}$ V B D$_{7}$ omit it
15	No Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1-6\ 8-13}$ S have a st in a different metre
16	Yes
17	Yes
18	Yes (2 st 56 and 57) Ś$_{1}$ Ñ$_{1}$ D$_{1\ 2\ 4\ 12\ 13}$ omit 56 57 is not omitted in any MS.
19	No
20	Yes (4 st 22–25) Ñ$_{1}$ D$_{1\ 3\ 11}$ om 22–24 Ñ$_{2}$ V B$_{1\ 3}$ D$_{7}$ om 25
21	Yes V$_{1}$ omits it
22	Yes (2 st 25-26) G (ed) omits 25
23	Yes
24	No D$_{5\ 6\ 8-10}$ S have one st in a different metre

25 to 29	Yes	
30	No	
31	Yes	
32	Yes	Ñ2 V B D7 omit it
33	Yes	V B4 D11 omit it
34	Yes	
35	No	Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 11-13 insert a st in a different metre
36	No	D3-11 insert a st in a different metre
37	Yes	Ś1 Ñ1 V2 D1-4 11-13 omit it
38-40	Yes	
41	Yes	D10 omits it
42	Yes	
43	Yes	Ñ1 V3 B4 omit it
44-45	No	
46	Yes	
47	No	
48	No	V1 2 ins, D11 cont a st in a different metre
49	Yes	D5 omits it
50	No	
51	No	M2 inserts a st. in a different metre
52	Yes	
53	No	
54	Yes	
55-57	No	
58	No	Ś1 Ñ V 1 2 B D2-4 7 12 13 ins a st in a different metre
59-61	No	
62	Yes	
63	No	
64-66	Yes	

The Vānaras

The question whether the Vānaras were a human tribe or were non-human monkeys, is, now, not so much debated However, I have gathered evidence on this question as available in the Kiskindhākānda

I shall offer some references which give them the character of monkey

(1) They are called Vānara, Kapi, Hari, Plavangama and Śākhāmrga Words Vānara, Hari, Kapi and plavangama are used often, but Śākhāmrga is not used much I give some references

(a) सुग्रीवशाखामृगसेवितं तम् । 4 1 49 (no v l)
(b) तत शाखामृगा सर्वे । 4 2 10 (D4 12 13 om)
(c) शाखामृगो ह्यसि । 4 18 36 (no v l)
(d) अहो शाखामृगत्व ते । 4 2 16^{ab} (M1 om)

(2) Sugrīva says about himself नाहं तामनुशोचामि प्राकृतो वानरोऽपि सन् । 4 7 7 (Ś1 D1 2 4 12 13 om)

(3) In 4 8 13-14, it is said that they sat on a Sālaśākhā

(4) In 4 15 4, Vālin is described as दंष्ट्राकराल (an expression known to Gītā)

(5) In 4 16 21 it is said that Sugrīva struck Vālin with a tree The weapons used by them are stones and branches of trees etc , but not arrows

(6) In 4 17 26, Vālin calls himself a Vanacara and a mrga

(7) In 4 18 34 Vālin argues that men catch animals (mṛga) by nets etc, meaning he himself was a mṛga

(8) Root 'plav' is used with reference to these Vānaras It is used in the sense of 'jumping'

(a) प्लवमाना 4 2 9 (v l D11 प्रेक्षमाणा)
(b) प्लवमाना 4 2 10 (D11 क्रममाणा)
(c) पुप्लुवे 4 3 1 (D1 दुद्रुवे)

(9) 4 4 26 says गिरिवरमुरुविक्रम प्रयात
स शुभमति सह रामलक्ष्मणाभ्याम् ।

Here, it is merely said that he went to the mountian *along with* Rāma and Lakṣmana But B2-4 insert after 25[ab] two verses in which it is said that Hanumat asked them to ride on his back (āruhyatām) Also after 25, some MSS ins

भिक्षुरूप परित्यज्य वानर रूपमास्थित ।
पृष्ठमारोप्य तौ वीरौ जगाम कपिकुञ्जर ॥

These are attempts to treat Hanumat as a monkey, but the Cr Ed does not support this

Now, I shall give such references as treat Vānaras as human beings

(1) There is no reference to their Tail Nowhere, in this kānda is Hanumat, Sugrīva, or Vālin described as having a tail

(2) Hanumat, Sugrīva, Vālin and Tārā and even other Vānaras talk and argue like cultured learned men

(3) In 4 6 9, it is said that Sītā threw her Uttarīya and ornaments at them She would not do so, if they were not human beings

(4) Customs and rites that these Vānaras follow are all human and even Vedic

(a) Sugrīva offers his hand to Rāma (4 5 12) गृह्यता पाणिना पाणि and Rāma takes his hand (13)

(b) When an agreement is made between Sugrīva and Rāma, it is solemnised in the presence of Agni It is said that Hanumat kindled fire The kindled Agni was worshipped with flowers (4 4 15) Then both Rāma and Sugrīva made a pradaksinā of the Fire (4 4 16)

(c) In 4 10 3, Sugrīva talks of a rāja-chatra of Vālin

(d) When Vālin came out to fight with Sugrīva the second time, it is said that Svastyayana was performed (तत स्वस्त्ययन कृत्वा 4 16 10) Tārā made a pradakṣinā of Vālin

(e) Agnisamskāra of Vālin is purely a sāstric rite (see Sarga 24) A Śibikā was brought in which his body was put It was carried to the bank of a river It was decorated with ornaments, clothes, garlands etc A citā was made (4 24 30) Angada and Sugrīva both together put the body on the pyre (4 24 40) Agni was kindled 'vidhivat' (41), 'apasavya' was done (41) At the end, they went to the river 'Udakam kartum' (42) and they sprinkled water over the ashes of Vālin (43)

(f) Sugrīva's coronation is also Vedic (See, 4 25 20–34) There was a pāndura chatra, sukla bālavyajana, hema-danda, ratnas, sarvabījauṣadhi, offshoots and flowers of milky trees, śukla vastras, śveta anulepana, aksatā, jātarūpa (gold), priyangu, madhu, sarpis, dadhi, vaiyāghra carma, vārāhī upānat, rocanā, manahśilā. Brāhmanas were fed (26)

There were 16 girls (kanyā) (25)

Mantravid men offered oblations, made pure by mantras, in the Agni which was kindled and which was kusaparistīrna (27)

Then Sugrīva was placed on a throne of gold well decorated He was placed facing East and various mantras were recited (28-9)

Then water brought from nadī, nada, all the tīrthas and all the seas, and put in golden jars was sprinkled on Sugrīva by means of vrsabhaśrngas and kāñcana kalaśas (29-33) This was sprinkled by Gaja, Gavāksa, Gavaya, Śarabha, Gandhamādana, Mainda, Dvivida, Hanumat, Jāmbavat, and Nala (Nala is omitted by Ñ2 V B D6-10)

(g) Custom of yauvarājya was prevalent amongst them and Angada was installed as Yuvarāja

(h) Vālin usurped Sugrīva's wife Rumā and Sugrīva treated Tārā as his wife after Vālin's death Such customs are seen in certain tribes

(5) These Vānaras worship Vedic Gods Agni is worshipped by them Sūrya and Indra are connected with the birth of Sugrīva and Vālin respectively and Marut (Vāyu) with the birth of Hanumat

Geographical Data in this Kānda

The scene of the first Sarga is Pampā which seems to be the name of both a river and a lake (see Critical Notes on st 2) At the end of the Sarga, it is said that both the brothers went to the mountain Rśyamūka Sarga 2, verses 1-12 say that seeing these two brothers coming to Rsyamūka, Sugrīva and his followers retired to another hill which is named as Malaya in 4 1 In 4 1, it is said that after Hanumat had talked to the two brothers, he went to Malaya from Rsyamūka

All this shows that Pampā, Rsyamūka and Malaya were in the vicinity of one another Praśravana on which Rāma lived during monsoon (26 1) was also there It should be noted that Praśravana is named as Mālyavat in 27 1 (See Critical Notes thereon) It is clear that the Rāmāyana is here describing some range of hills

Kiskindhā, the capital of Vālin, was at some distance from Rsyamūka 13 1 says

ऋश्यमूकात्स धर्मात्मा किष्किन्धा लक्ष्मणाग्रज ।
जगाम सहसुग्रीवो वालिविक्रमपालिताम् ॥

Here is described the route from Rsyamūka to Kiṣkindhā It is said that after passing through thickets etc, they came to a grove of trees, bounded on all sides by plantain trees (13 13) It was the āśrama of Saptajana sages And then it is said—

ते गत्वा दूरमध्वान तस्मात्सप्तजनाश्रमात् ।
ददृशुस्ता दुराधर्षां किष्किन्धा वालिपालिताम् ॥ 4 13 27

From Saptajana Āśrama, Kiskindhā was at some distance It should be noted that they all went on foot and did not pass any night on the way

Kiṣkindhā is described as a guhā or giri-guhā

The Geographical Details of the Sargas 39-42

When Sugrīva decided to send his Vānaras in search of Sītā, he made four parties of them and asked each party to go in one of the four directions to find out the whereabouts of Sītā And while sending out these parties, Sugrīva gave a list of places to be searched in that direction In this manner, he described first the East, then the South, then the West and then the North In describing these

directions, he gave names of several rivers, countries, mountains, seas etc These are contained in Sargas 39 to 42

I have found that most of these names are also found in the Matsya Purāna 163 Mt[1] 163rd Adhyāya describes the exploits of Hiranyakasipu Hiranyaksipu, after getting the boon, harassed the whole world and the Purānakāra, in st 60-89 of this Adhyāya, has described how he shook and terrorised different rivers, countries, mountains, seas etc[2] The same verses are found in Harivamśa[3] (Hr II, 46 42) from which I have noted important readings Cf also Padma Purāna (Pm)

On comparison, it is found that the author of these four Sargas of the R has taken several stanzas verbatim from Mt 163 I shall, therefore, examine the whole question here I shall first give in parallel columns the text of Mt 163 60-89 and the corresponding lines from these Sargas and shall then discuss such questions as would arise from the comparison

Matsya, Adhyāya 163 (Harivamsa III 46 12ff)		Rāmāyana—Cri Ed	
60^{cd}	नदी भागीरथी चैव शरयू कौशिकी यथा ।	39 19	नदीं भागीरथीं रम्यां सरयूं कौशिकीं तथा ।
61	यमुना त्वथ कावेरी कृष्णवेणा च निम्नगा ।		कालिन्दीं यमुनां रम्यां यामुनं च महागिरिम् ॥
	सुवेणा च महाभागा नदी गोदावरी तथा ॥		—^{d}) Ś D1-4 12 -वन, D13 -वन (for-गिरिम्)
62	चर्मण्वती च सिन्धुश्च तथा नदनदीपतिः ।	39 20^{ab}	सरस्वतीं च सिन्धुं च शोणं मणिनिभोदकम् ।
	[4]कमलप्रभवश्चैव शोणो मणिनिभोदकः ॥		—^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B1-3 D1-4 7 11-13 मेकल (Ñ2 V1 °ल) प्र(B3 °प्रा)भव शोण
63	नर्मदा शुभतोया च तथा वेत्रवती नदी ।	40 8^{c}	नर्मदां च नदीं दुर्गां ।
		805*	तथा वेत्रवतीं नदीम् ।
	गोमती गोकुलाकीर्णा तथा [5]पूर्वसरस्वती ॥	754*	गोमतीं गोकुलाकीर्णां तथा पूर्वां सरस्वतीम् ।
64^{ab}	मही कालमही[6] चैव तमसा पुष्पवाहिनी ।	39 20^{c}	महीं कालमहीं चैव ।
^{cd}	[7]जम्बूद्वीपं [8]रत्नवरं सर्वरत्नोपशोभितम् ।	39 28^{cd}	रत्नवन्तं यवद्वीपं सप्तराज्योपशोभितम् ।
65^{ab}	[9]सुवर्णप्रकरं चैव सुवर्णाकरमण्डितम् ।	29^{ab}	सुवर्णरूप्यकं चैव सुवर्णाकरमण्डितम् ।
			28^{c}) Ś1 Ñ B1 D1 2 4 12 जम्बूद्वीप, B2 3 ज्वलद्वीप, D3 13 चयद्वीप, D7 जन°, D11 च ये द्वीप (for यवद्वीप) —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 11-13 सवरत्नोपशोभित, T2 सप्तराज्योपशोभित V1 om 28^{cd} and 29^{ab}
65^{cd}	महानदं च लौहित्यं[10] शैलकाननशोभितम् ।	760*	महानदं च लौहित्यं शैलकाननशोभितम् ।
		39 20^{d}	शैलकाननशोभिताम् ।
66^{ab}	पत्तनं कोशकरणमृषिवीरजनाकरम् ।	39 22^{a}	पत्तनं कोशकाराणां ।
^{cd}	मागधाश्च महाग्रामा मुण्डाः शुङ्गास्तथैव च ॥	39 21^{cd}	मागधांश्च महाग्रामान्पुण्ड्रान्वङ्गांस्तथैव च ।
			—^{d}) D5 8-10 पुं(D6 पु)ड्रान्वङ्गांस्तथैव च
67^{ab}	सुह्मा मल्ला विदेहाश्च मालवाः काशिकोसलाः ।	39 21^{ab}	ब्रह्ममालान्विदेहांश्च मालवान्काशिकोसलान् ।
			—^{a}) Ñ2 V1 B4 सूक्ष्मान्मल्लान्, B1 सुभान्मल्लान , D7 सुह्मान्मल्लान्
^{cd}	भवनं वैनतेयस्य दैत्येन्द्रेणाभिकम्पितम् ।	,, 35^{ab}	गृहं च वैनतेयस्य नानारत्नविभूषितम् ।
68^{ab}	कैलासशिखराकारं यत्कृतं विश्वकर्मणा ।	,, 35^{cd}	तत्र कैलाससंकाशं विहितं विश्वकर्मणा ।
^{cd}	रक्ततोयो महाभीमो लौहित्यो नाम सागरः ।	,, 34^{ab}	ततो रक्तजलं भीमं लोहितं नाम सागरम् ।
			—^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D1 3 4 12 13 लौहित्य
69^{ab}	उदयश्च महाशैल उच्छ्रितः शतयोजनम् ।	39 48^{cd}	तत्र परं हेममयं श्रीमानुदयपर्वतः ।

1 Mt —Matsya Purāṇa

2 This Adhyāya of the Mt is not one in which the usual Bhuvanakosa details are given

3 Hr —Harivamśa

4 Hr मेकल 5 Hr पूर्णा 6 कालनदी 7 Hr inserts मीना चेक्षुमती चैव देविका च महानदी । 8 Hr रत्नवन्त 9 Hr. सुवर्णकूटकम् 10 Hr uses लौहित्य in masculine

cd	सुवर्णवेदिक श्रीमान्मेघपङ्क्तिनिषेवित ।	,, 49^{ab}	तस्य कोटिंदिव स्पृष्ट्वा शतयोजनमायता ।
		,, cd	जातरूपमयी दिव्या विराजति सवेदिका ।
70^{ab}	भ्राजमानोऽक्रमद्दृशैजातरूपमयैर्द्रुमे ।	50^{cd}	जातरूपमयैर्दिव्यै शोभते सूर्यसनिभे ।
cd	शालैस्तालैस्तमालैश्च कर्णिकारैश्च पुष्पिते ।	,, ab	सालैस्तालैस्तमालैश्च कर्णिकारश्च पुष्पितै ।
71^{ab}	अयोमुखश्च विख्यात पर्वतो धातुमण्डित ।	40 13^{cd}	अयोमुखश्च गन्तव्य पर्वतो धातुमण्डित ।
cd	तमालवनगन्धश्च पर्वतो मलय शुभ ।	,, 16^{ab}	तस्यासीन नगस्याग्रे मलयस्य महाजमम् ।
72^{ab}	सुराष्ट्राश्च सबाह्लीका शूराभीरास्तथैव च ।	41 5^{ab}	सुराष्ट्रा सहबाह्लीकाञ्शूराभीरास्तथव च ।
72^{cd}	भोजा पाण्ड्याश्च वङ्गाश्च कलिङ्गास्ताम्रलिप्तका ।	804*	ततो भाजाश्च पाण्ड्याश्च ।
73^{ab}	तथैवोण्ड्राश्च पौण्ड्राश्च वामचूडा सकेरला ।	40 13^{ab}	तथवा भ्राश्च पुण्ड्राश्च चोलापाण्ड्यान्सकेरलान् ।
cd	क्षोभितास्तेन दैत्येन सदेवाश्चाप्सरोगणा ।		
74^{ab}	अगस्त्यभवन चैव यदगम्य कृत पुरा ।	40 34^{c}	अगस्त्यभवन यत्र ।
cd	सिद्धचारणसंघैश्च विप्रकीर्ण मनोहरम् ।		
75^{ab}	विचित्रनानाविहग सुपुष्पितमहाद्रुमम् ।		
cd	जातरूपमयै शृङ्गैर्गगन विलिखन्निव ।		
76^{ab}	चन्द्रसूर्यांशुसकाश सागराम्बुसमावृते ।		
cd	विद्युत्वान्सवन श्रीमानायत शतयोजनम् ।	40 32^{ab}	ततस्तमप्यतिक्रम्य वद्युतो नाम पर्वत ।
77^{ab}	विद्युता यत्र सपाता निपात्यन्ते नगोत्तमे ।		Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D1–4 7 11–13 तत सागरसुत्तीर्थ विद्युद्वा(Ś1 Ñ D1–4 7 12 13 °त्वा, V1 °मा, D11 °त्मा)न्नाम पर्वत
cd	ऋषभ पर्वतश्चैव श्रीमानृषभसजित ।	40 38^{cd}	सर्वरत्नमय श्रीमानृषभो नाम पर्वत ।
78^{ab}	कुञ्जर पर्वत श्रीमान्यत्रागस्त्यगृह शुभम् ।	34^{ab}	तत्र नेत्रमन कान्त कुञ्जरो नाम पवत ।
		cd	अगस्त्यभवन यत्र निर्मित विश्वकर्मणा ।
cd	विशालाक्षश्च दुर्धर्ष सर्पाणामालय पुरी ।	40 36^{ab}	तत्र भोगवती नाम सर्पाणामालय पुरी ।
79^{ab}	तथा भोगवती चापि दैत्येन्द्रेणाभिकम्पिता ।	cd	विशालरथ्या दुर्धर्षा सर्वत परिरक्षिता ।
		ef	रक्षिता पन्नगैर्घोरैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाविष ।
cd	महासेनो गिरिश्चैव पारियात्रश्च पर्वत ।	41 16	दुर्दर्शा पारियात्रस्य गता द्रक्ष्यथ वानरा ।
80^{ab}	चक्रवाश्च गिरिश्रेष्ठो वाराहश्चैव पर्वत ।	41 21^{ab}	चतुर्भागे समुद्रस्य चक्रवान्नाम पर्वत ।
		24^{ab}	योजनानि चतु षष्टिर्वराहो नाम पर्वत ।
cd	प्राग्ज्योतिषपुर चापि जातरूपमय शुभम् ।	25^{ab}	तत्र प्राग्ज्योतिष नाम जातरूपमय पुरम् ।
81^{ab}	यस्मिन्वसति दुष्टात्मा नरको नाम दानव ।	cd	यस्मिन्वसति दुष्टात्मा नरको नाम दानव ।
cd	मेघश्च पर्वतश्रेष्ठो मेघगम्भीरनि स्वन ।	29^{d}	मेघवान्नाम पर्वत ।
82^{ab}	षष्टिस्तत्र सहस्राणि पर्वताना द्विजोत्तमा ।	30^{cd}	षष्टि गिरिसहस्राणि काञ्चनानि गमिष्यथ ।
cd	तरुणादित्यसकाशो मेरुस्तत्र महागिरि ।	32^{ab}	तेषा मध्ये स्थितो राजा मेरुरुत्तमपवत ।
83^{ab}	यक्षराक्षसगन्धर्वैर्नित्य सेवितकन्दर ।		
cd	हेमगर्भो महाशैलस्तथा हेमसखो गिरि ।	42 16^{ab}	तमतिक्रम्य शलेन्द्र हेमगर्भ महागिरिम् ।
84^{ab}	कैलासश्चैव शैलेन्द्रो दानवेन्द्रेण कम्पित ।	19^{cd}	कैलास पाण्डुर शैल प्राप्य हृष्टा भविष्यथ ।
cd	हेमपुष्करसछन्न तेन वैखानस सर ।	33^{ab}	हेमपुष्करसछन्न तत्र वैखानस सर ।
85^{ab}	कम्पित मानस चैव हसकारण्डवाकुलम् ।		
cd	त्रिशृङ्गपर्वतश्चैव कुमारी च सरिद्वरा ।	833*	तथा चैव निचेतव्यस्त्रिशृङ्गो नाम पर्वत ।
86^{ab}	तुषारचयसछन्नो मन्दरश्चापि पर्वत ।	39 24^{ab}	मन्दरस्य च ये कोटिं सश्रिता केचिदायताम् ।
cd	उशीरबिन्दुश्च[1] गिरिश्चन्द्र[2]प्रस्थस्तथाऽद्रिराट् ।	1 2 of 824*	उशीरबीज दिव्य त पर्वत द्रष्टुमर्हथ ।
87^{ab}	प्रजापतिगिरि[3] . तथा पुष्करपर्वत ।		
87^{cd}	देवाभ्रपर्वतश्चैव तथा वै रेणुको गिरि ।	917*	ततो देवसभा नाम पर्वत पन्नगालय । (Ñ2 V1 3 देवसभो V2 °सतो, B3 °पर्वतो, D1–4 °सम, D6 T2 3 G2 3 M2 3 Ck °सखो, D7 12 °सहो, D11 °सम)
88^{ab}	क्रौञ्च सप्तर्षिशैलश्च धूम्रवर्णश्च पर्वत ।	42 24^{ab}	क्रौञ्च तु गिरिमासाद्य बिल तस्य सुदुर्गमम् ।
cd	एते चान्ये च गिरयो देशा जनपदास्तथा ।		
89^{ab}	नदी ससागरा सर्वा सोऽकम्पयत दानव ।		

[1] Hr उशीरबीज, [2] Hr रुद्रोपस्थ°, [3] Hr प्रजापतेश्च निलयस

(1) The Textual Considerations

On comparison, it will be seen that the *Mt* 60[cd] is entirely common to both 61 in *Mt* has only Yamunā while the R (39 19[cd]) has Kālindī, Yamunā and Yāmuna mountain Readings show that Yāmuna may be a forest also 62 in *Mt* has Carmanvatī, Sindhu and Śona 39 20[ab] in the R has Sarasvatī, Sindhu and Śona Here practically all N MSS read in place of Sarasvatī and Sindhu, Mekalaprabhavam Śonam, which seems to represent the original reading as is clear from *Hr* *Mt* 62[c] reads Kamalaprabhavaścaiva, but here *kamala* is obviously a mistake for *mekala*

Mt 64[cd] and 65[ab] require a critical examination Ratnavaram in *Mt* is likely to be 'ratnavantam' as is seen from *Hr* and the R Jambudvīpa of *Mt* is changed to Yavadvīpa in the R (with Jaladvīpa, Jvaladvīpa, Cayadvīpa, Janadvīpa as readings) The N MSS seem to read something like Jaladvīpa V1 omits 28 cd and 29 ab It means that the reading Yavadvīpa is supported by B4 V2 3 D5 6 8–10 T G M. When we see this position of the MSS and when we compare the R text with the *Mt* text, we come to the conclusion that Yavadvīpa is a later reading, the original reading being Jambudvīpa This is supported by R 29[c], which has Yavadvīpa, but where the Cr App shows—Ś1 Ñ V B1–3 D1 2 4 7 11–13 जबु, D3 जबुद्वीपमसिक्रम्य This means that all the N MSS (including V), with the exception of B3 4, read 'jambu' here, which is seen in the *Mt* Thus it is clear that Yavadvīpa is a correction seen in all the S MSS and in B3 4

R 29[a] has सुवर्णरूप्यक, which is read variously by the MSS as सुवर्णकुट्टिम, °कुधक, °कुब्यक, कुट्यक, °कुप्यक and °कुन्यक D3 reads द्वीप for चव Ñ1 reads सुवर्णकुस्थकद्वीप, D9 10 Ck t read सुवर्णरूप्यक द्वीप Here is some attempt to read Suvarnadvīpa and it is mostly seen in the S MSS

Thus some one, who knew of Yavadvīpa and Suvarnadvīpa, has tried to change the text of the R here

Mt 76[cd] reads 'vidyutvat' but there is no doubt that it should be 'vidyutvān' and we see that *Hr* and the R have the reading 'vidyutvān'

But this comparison shows that *Mt* 163 60–89 have several lines in common with the R This raises the question of borrowing Which of the two has borrowed? It will be seen that the place-names found in *Mt* are found distributed in the R, in four different directions Now, if we say that *Mt* has taken these lines from the R, the question remains as to why *Mt* has not grouped them in the same order as is found in the R If we say that the R has taken these lines from *Mt* then also the question remains to be answered as to why the R has distributed these names in different directions and on what principle

A consideration of the whole position leads me to say that the R is the borrower It has been already pointed out by the General Editor (R 1 37 Critical Notes) that Kirfel has shown that in the 37th, 45th, 46th and 70th Sargas of the Bālakānda, several lines are identical with or similar to the lines found in some of the Purānas I have examined this whole question in detail It is found that the R has copied from *Vy* in the Bālakānda at these three places

1 In the 37th Sarga, it is narrated how Sagara got 60,000 sons This narration is contained in st 4–19[ab] These stanzas are more or less identical with *Vy* 87 154–164[ab] *Bd* and *Mt* also have this narration So have other Purānas, but the text there is different Thus it is clear that these st in the R have been taken from *Vy* In the *Vy*, they occur in their proper place *i e* the *Vy* puts the narration while describing the genealogy of Ikṣvāku But in the R, the story of Sagara does not form an integral part of the Rāma story

2 In the 70th Sarga, st 4–12 give Janaka-genealogy These stanzas are seen in *Vy* 88 3–15 Even these stanzas may not have been there in the original R Some one who thought the genealogies must be recited has added them, taking them bodily from *Vy*

3 Sargas 45 and 46 have the story of Diti and Indra in st 2–22 of the 45th and in 1–9 of the 46th These 30 stanzas are taken from *Vy* (67 88–124) *Bd* (III 5 48–105) also has the same text as *Vy* I have compared both the texts and have found that Bd has some lines additional which are not found in both *Vy* and R Of course, so far as individual readings are concerned, the R text goes sometimes with *Vy* and sometimes with *Bd* But this need not surprise us *Bd* is not an independent Purāna It is a version of *Vy* *Vy* is the original Purāna and probably at the time when the R took these st, *Bd* did not exist as a separate Purāna, only *Vy* was there

4 We have already seen how *Mt* 163 has several lines in common with the R

5 We shall see that the four lines in the R (I 39, 36–37) are abridged from *Vy*

6 We have one st in the R (32 12), which is also seen in the *Mbh* (12 166 24), but I have said that in this case both the R and the *Mbh* are likely to have a common source (See Cr Notes 32 12)

Thus it is clear that the R has taken several stanzas from *Vy* and *Mt*, and there are additions made to the original Rāma-story told by Vālmīki These additions were made before the R-text bifurcated into NR and SR All these stanzas are found in both NR and SR

It is generally taken by the scholars that the earlier Purānas like *Vy* and *Mt* were compiled in c 4th cent A D It may, therefore, be said that these additions to the R must have been made after the 4th cent A D and the bifurcation into NR and SR must have taken place at least a century or two later *i e* in c 6th cent A D

But I want to record here my views about the compilation of the Purānas We are, here, concerned with the genealogical chapters of the Purānas, because all these additions concern themselves with what is called Vamsa and Vamśānucarita The story of Sagara, the story of Aditi and Indra, and of Hiranyakasipu are parts of Vamśānucarita The genealogy of Janaka is a Vamsa Now, I want to say that these Purānic genealogies were compiled at different times The first compilation was made probably at the death of Rāma, the second was made in the days of, or just after the death of, Yudhisthira, the third was made in the days of 'Sāmprata' kings, the fourth was made in the days of Śiśunāga and Kalki, the fifth was made probably in the days of Mahāpadma Nanda and the sixth and the last was made in the days of the last Āndhras or of the first Guptas

And all these incidents, where additions are made to the R, are of pre-Rāma or Rāma days I shall, therefore, not draw any conclusions as to the time when these additions were made to the R They might have been made very much earlier than the 4th cent A D

But all this proves that the R has several lines identical with some lines in *Vy* and *Mt* We cannot say that both these have borrowed from the R It is easier to believe that the R has taken from different sources These lines, when found in *Vy* and *Mt* are found to be in their proper places, that is, the context requires them to be there In the R, it is not so The Sagara story, the story of Diti and Indra and the genealogy of Janaka do not form an essential part of the original kernel of Rāma-story and are, therefore, very likely taken from different sources and added later on

Now I shall make certain observations, which are of considerable importance for the textual reconstruction of the epics

Earlier I have given in parallel columns the verses found in the R and the *Mt* A scrutiny of these verses reveals the fact that at several places the original readings seen in *Mt* are found in N MSS and not in S MSS I shall give illustrations

1 Mt 62^c has kamalaprabhavascaiva śono, where, as I have already said, *kamala* is a mistake for *mekala* Here in the R, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11 13 read 'mekalaprabhavam śonam', while the remaining MSS *i e* V3 B4 D5 6 8–10 T G M read 'sarasvatim ca sindhum ca' Thus it is clear that the original reading is preserved in the NW and the NE MSS and the S MSS have the changed reading

2 *Mt* 64^{cd} has Jambudvīpa and I have already shown that S MSS have the changed reading Yavadvīpa, while N MSS show readings which approximate to Jambudvīpa Similarly, in the same line Sarvaratnopasobhitam, which is the *Mt* reading *i e* the original reading is seen in N MSS, while S MSS have the changed reading Saptarājyopaśobhitam

I shall not multiply cases, there are several The same is the case with the other passages which the R has borrowed from *Vy* I shall give only one case from each

1 In the Sagara story, the R 1 37 16 cd has 'asamañja iti khyātam keśinī sagarātmajam'. *Vy*, at this place, reads Kākutstham for Keśinī And we find that Ś$_1$ Ñ$_2$ V$_{1-3}$ B$_{1\ 2\ 4}$ D$_{1\ 3\ 5\ 7\ 10\ 12\ 13}$ have Kākutstha This means that only one S MS D$_{11}$ (this D MS) have the original reading, while practically all the N MSS have it

2 In the story of Diti, the R 1 45 17 has 'śarīravivara', while *Vy* 67 102 has 'śarīram vivṛtam' and we find that Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_{1\ 3\ 5-7\ 10-13}$ have 'śarīram vivṛtam' The position is exactly the same as in the previous example Only two S MSS D$_{6\ 10}$ preserve the original reading, while practically all the N MSS have it

3 In the Janaka genealogy, the R 1 70, 7^{cd} is 'mahāvīrasya dhṛtimān sudhṛtiḥ satyavikramaḥ', while *Vy* 88, 9 cd has 'mahāvīryasya dhṛtimān sudhṛtistasya cātmajaḥ' And we find that Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_{1-3\ 5\ 7\ 9\ 10\ 12\ 13}$ have 'mahāvīryasya' and Ś$_1$ V$_4$ B$_2$ D$_{1-3\ 5\ 7\ 9\ 12}$ have 'tasya cātmajaḥ' This also shows that the N MSS preserve the original readings

I shall not give other examples, there are several others of this type

Can this be a question of what is called '*dynamic intrusion*'? If so, it would mean that the SR and the NR both have taken these verses independently from the Purānic text current in their own regions Let us see what is the evidence before us We find the stanzas taken from the *Mt* 163, distributed in the R Sargas as under

	Mt 163	*R*
(1)	60^{cd}–62	39 19–20
(2)	63^{ab}	40 8^{c} and 805^{*} in the 40th
(3)	63^{cd}	754^{*} in the 39th
(4)	64–70	39 28^{cd}–50^{ab}
(5)	71	40 13^{cd} and 16^{cd}
(6)	72^{ab}	41 5^{ab}
(7)	72^{cd}	804^{*} in the 40th
(8)	73^{ab}–79^{ab}	40 13^{ab}–36^{ab}
(9)	79^{cd}–83^{ab}	41 16–32^{ab}
(10)	83^{cd}–85^{cd}	42 16^{ab} and 42 33
(11)	86^{ab}	39 24^{ab}
(12)	86^{cd}	814^{*} in the 40th
(13)	87^{cd}	917^{*} in the 42nd
(14)	88^{ab}	42 24^{ab}

We find that the *Mt* verses are not put in the R in the same order The order is broken in the case of Nos (2), (6), (11) and (12) If we take this to be a case of dynamic intrusion, we will have to say that the independent sources of the SR and the NR had this broken order in this manner as it is found here I think it is too much to say so This uneven distribution of the *Mt* verses in the R is a proof positive of this being not a case of dynamic intrusion

This analysis brings out *two* points of importance for our textual reconstruction

1 We find that at several places, the N MSS. are nearer the original readings of the Purāna texts from which the R has drawn We have so far taken that the SR preserves the original readings

of the R-text This analysis brings out the fact that, if so far as archaic forms are concerned the SR preserves the original readings, the NR also preserves the original readings at certain places This raises certain questions regarding textual reconstruction, but I do not want to go into that question here I am sure that in the whole text of the R, there will be other places also where the R has drawn from other sources And until we make a detailed study of all such cases, it is hazardous to say anything definite

But I want to point out one thing more in this connection The discussion about Yavadvīpa and Jambudvīpa, which I have made earlier, brings out the fact that in the R 4 39 28^{cd}, the original reading Jambudvīpa is not preserved in any of the MSS collated by us The N MSS have words like Jala Jvala, Jana, Caya, but not Jambu That means that the original reading of the Purāna is not seen in any of the present MSS There are several such other cases in the Janaka-genealogy, the Sagara-story and the Aditi-story, where the original readings found in the Vāyu Purāna (Vy) are not found in any of the R MSS This, to my mind, indicates the growth of the R-text Taking Yavadvīpa and Jambudvīpa of the R 39 28^{cd} as an example, I shall postulate three periods

1 *The First Period* This is the period when these passages were added, for the first time, to the R text and when the R-text had the original reading 'jambu' in it Jambu is not seen to day in any of the present MSS either S or N This must, therefore, be referred to a period prior to the period to which all our present S and N MSS take us

2 *The Second Period* This is the period when 'jambu' was changed to 'jala' etc, but not to 'yava' This change in the original reading is likely to have started some time before the bifurcation of the NR and the SR

3 *The Third Period* This is the period when 'jambu' was changed to 'yava' Yavadvīpa is found in all the S MSS, but we also find that the original reading (*e g* the R 37 16^{cd} where Keśinī is changed to Kākutstha) is seen in one or two S MSS Therefore, these changes might have been just before or just after the bifurcation of the R-text into the NR and the SR

Yavadvīpa is not found in any of the Purānas *Vy*, as we have seen, has Yamadvīpa but not Yavadvīpa It is said that Yavadvīpa is referred to in the following passage of Vasudevahindi, an Apabhramśa work of the 5th cent A D [1]

तत्थ वमिज्जेऊण गओमि सुवण्णभूमिं, पुव्वयद्दिणामि पट्टणाणि हिंडिऊण कमलपुर जवणदीप सिंहल च वलजेनूण

(Vasudevahindi by Saugharajagavi, p 146.)

Here the word is Javanadīpa which would be rendered as Yavanadvīpa, but its occurrence along with Suvannabhūmi makes it plausible that it stands for Yavadvīpa

Yavadvīpa is referred to in Ptolemy's Geography as 'island of barley' This takes us to the 1st cent A D

Yavadvīpa might have been first substituted for 'jambu' in some NE MS as that coast would have more intimate knowledge of yavadvīpa

This is the result of a preliminary examination of these passages which are common to the R and the *Vy* or the *Mt* More detailed study is necessary for more definite result But even this preliminary examination reveals the following conclusions —

1 The R-text has had several additions even before it bifurcated into the NR and the SR This is clear from the Sagara-story, the Diti-story and the Janaka-story (and these four Sargas) all of which are found commonly in both the recensions

2 We have yet to search for more MSS of the R in order to reach the period after which such additions were made We are, therefore, very far away from the original R-text

[1] I am indebted to Dr B J Sandesara for this reference.

The R 39 36-37 describe the Rākṣasas called Mandeha Rākṣasas Mandeha Rākṣasas are not mentioned in any of the major Purāṇas, except in *Vy* and *Bd* In the Jyotispracāra chapter of these Purāṇas, there is a description of these Rākṣasas and I find that the above two stanzas of the R are abridged from the matter contained in *Vy* 50 162-7 and *Bd* II 21 109-116 *Vy* and *Bd* have common text for these stanzas, except for minor differences of readings I give below in parallel columns these stanzas—the stanzas from *Bd* (with the readings from VY) and the stanzas from the R

	ब्रह्माण्डपुराण (*Bd* II 21 109-15), वायुपुराण (*Vy* 50 162-67)		रामायण (Cr 4 39)
109^{ab}	सूर्याग्निसमानाना मध्याह्नकाले हि रक्षसाम् । —a) Vy सूर्ये हि		
cd	प्रजापतिनियोगेन शापस्तेषा दुरात्मनाम् ।		
110^{ab}	अक्षयत्व तु देहस्य प्रापिता मरण तथा ।		
cd	तिस्र कोट्यस्तु विख्याता मन्देहा नाम राक्षसा ।	36^{ab}	तत्र शैलनिभा भीमा मन्देहा नाम राक्षसा । —a) Ś1 D4 12 शृङ्ग-, D2 3 13 शङ्ख- (for शैल-), Ñ1 शङ्खनिभाकारा, Ñ2 V B1-3 D7 तस्य शृङ्ग(V B2 वृक्ष)सहस्रेषु(V2 3 °षु), D1 यत्र शङ्खनिभा घोरा
		cd	शैलशृङ्गेषु लम्बन्ते नानारूपा भयावहा । cf 37^{d} below —d) Ñ1 D1-4 13 महाबला (for भयावहा)
111^{ab}	प्रार्थयन्ति सहस्रांशुमुदयन्त दिने दिने । —a) Vy उदयन्ति		
cd	तापयन्त दुरात्मान सूर्यमिच्छन्ति खादितुम् । —c) Vy तापयन्तो		
112^{ab}	अथ सूर्यस्य तेषा च युद्धमासीत्सुदारुणम् ।		
cd	ततो ब्रह्मा च देवाश्च ब्राह्मणाश्चैव सत्तमा ।		
113^{ab}	संध्यां तु समुपासीना प्रक्षिपन्ति जले सदा । —a) Vy सध्येति, Vy समुपासत, —b) Vy क्षेपयन्ति महाबला	37^{ab}	ते पतन्ति जले नित्य सूर्यस्योदयन प्रति ।
		772*	निहता ब्रह्मतेजोभिरहन्यहनि राक्षसा । (D6 T2 3 G M2 3 Cv r m g, also D5 8-10 M1 Ck t)
113^{cd}	ओंकारब्रह्मसयुक्त गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् ।		
114^{ab}	स्फूर्जज्ज्योतिश्च चण्डांशुस्तथा दीप्यति भास्कर ।		
cd	तत पुनर्महातेजा महाबलपराक्रम ।		
115^{ab}	योजनाना सहस्राणि ऊर्ध्वमुत्तिष्ठते शतम् ।	37^{cd}	अभितप्ताश्च सूर्येण लम्बन्ते स्म पुन पुन । —cd) Ś1 Ñ1 V2 B1 3 D1-4 7 12 13 अभिशप्ता (D1 3 13 °स्ता) महेंद्रेण निशायामुत्पतन्ति च ।
cd	प्रयाति भगवानाशु ब्राह्मणैरभिरक्षित । —cd) Vy तत प्रयाति भगवान्ब्राह्मणै परिवारित ।	773*	(l 1) B1 पुनरुत्पतते सूर्यो ब्राह्मणैरभिरक्षित । (l 2) वालिखिल्यप्रभृतिभिर्मरीचि पर्वतादिभि ।
116^{ab}	वालखिल्यैश्च मुनिभिर्धृतार्चि समरीचिभि । —b) Vy कृताथ (for धृतार्चि)		

It will be seen that *Bd* calls these Rākṣasas by the name of Mandeha *Bd* calls them sūryāgnisamāna and the R calls them śailanibha, with śankha and śrnga as readings for śaila No MS shows the reading sūrya

It is said in these two Purāṇas that these Rākṣasas had a curse from Prajāpati, but they were not to die and their bodies were never to be destroyed These Rākṣasas desired to eat away the rising Sun and therefore, there was a fight (yuddha) between the Sun and the Rākṣasas Now at the sunrise Brahmā, Devas and the Brāhmaṇas perform samdhyā-ceremony and throw the water from their

palms into the water (of the river or the sea) This water is omkārasamyukta and gāyatryābhimantrita and according to *Vy*, by this water these Rākṣasas are burnt, but they rise again and the Sun also goes on his travels in the sky protected by the Brāhmanas, Vālakhilya, Marīcis and the sages

To me this seems to be a glorification of the gāyatrīmantra and the samdhyā ceremony

A comparison of these four lines found in our constituted text with these lines of *Vy* and *Bd*, shows that much is lost in the R-text. These four lines merely say that the Rāksasas hang on the peaks of mountains, they fall daily into the water at Sunrise and being scorched by the Sun hang again and again

Here, many details of *Vy* and *Bd* are lost but they are preserved in some of the MSS of the R The star passage 772 shows that several S MSS have a line which says that these Rāksasas are killed by Brahmateja Similarly, several MSS read 'abhiśapta' for 'abhitapta' in 37^{cd} and this preserves the detail of curse found in *Bd* II, 21 109^{cd} The star passage 773 shows that B1 almost preserves completely the last two lines found in *Bd* and *Vy*

The Purānas say that there happened a fight between the Sun and the Rākṣasas This detail is not found in the R stanzas or in their different readings But it is found in the commentaries

रामायणशिरोमणि सूर्यस्योदयन प्रति उदयसमये सूर्येण योद्धु गता इति शेष ।
Ck ते सूर्योदय प्रति प्राप्योर्ध्वमुखा सूर्येण सह युध्यमाना ।
Ct सूर्यस्योदयन प्रति सूर्योदय प्राप्योर्ध्वमुखा सूर्येण युध्यमाना ।

How did these commentators know about their fight with the Sun? Did they know the details given in *Vy* and *Bd*? It does not seem likely that they did, as they do not give any such reference Then, had the R-text known to them any line corresponding to Bd 112 ab, which talks of their fight with the Sun? Or had they before them other earlier commentaries from which they have taken this detail?[1] we have found that though the constituted text has four lines, all the different MSS taken together read three more lines i e in all there are 7 lines It may be that there was a line in the R-text about this fight which is now not found in any of the MSS We have already seen that several original readings are not traceable in any of the MSS collated by us Thus the R-text tradition goes far beyond these MSS

Ck says इद शैलशृङ्गेषु लम्बन्त इत्यादि श्लोकद्वय प्रक्षिप्तमेव। एतत्प्रक्षेपश्च 'रक्षासि ह वा पुरोनुवाक इत्यनुवाकवर्तिन ।'' तानि रक्षासि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्तीति वाक्यस्य मन्देहाख्यान्राक्षसानरुणाख्ये द्वीपे प्रक्षिपन्तीत्यर्थं मन्यमान कश्चित्। नात्रारुण-द्वीपप्रसङ्ग । अर्थतत्त्व च वाक्यस्य श्रुतिसविज्ञानभाष्येऽस्मदीये द्रष्टव्यम् । प्राचीनकोशेषु न दृश्यते ।

We find that the Taittirīya Āranyaka (2 2) has the following passage[2]

रक्षांऽसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त। तान्प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीतादित्यो नो योद्धा इति तान्प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तꣳ ह वा तानि रक्षाꣳस्यादित्य योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाꣳसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिन पूर्वाभिमुखास्सन्ध्याया गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिण प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्त यन्तमादित्यमभिध्यायन्कुर्वन्ब्राह्मणो विद्वान्सकल भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन्ब्रह्माप्येति य एव वेद ॥

(प्रपा० २, अनु० २)

[1] This seems to be more probable It seems that both the R and the Mbh had their own commentary-tradition

[2] Similar passages are found in Chāndogya-pariśista, yājnavalkya, Āśvalāyana etc I am indebted to the General Editor for these references

It is, therefore, quite clear that Ck refers to this passage, which has the details of the fight also But the R has not drawn directly from this Āranyaka or from any other Vedic source for the following reasons —

(1) The R is metrical, the Vy also is metrical

(2) The R is definitely a reproduction of the *Vy*

(3) The Āranyaka, as quoted above, refers to a Mandehadvīpa, but not to the Raksasas called Mandeha The *Vy* and the *Bd* name the Rāksasas as Mandeha and so does the R

Thus it is clear that the R has drawn directly from the *Vy*, as it has done in the case of the Janaka genealogy etc Of course, this is the question of the indebtedness of the Purānas to the Brāhmanas and the Āranyakas *i e* to the Vedic literature in general, but we cannot go into that question here

(2) The Geographical Considerations

Having thus considered these Sargas from the textual view-point, I shall now consider them from the Geographical view point I shall consider direction-wise The Sarga 39 mentions the following names in the Eastern direction

Rivers Bhāgirathī, Sarayū, Kauśikī, Kālindī, Yamunā, Sarasvatī, Sindhu, Śona, Mahī and Kālamahī

Out of these Sarasvati and Sindhu are to be dropped on textual grounds, as we have already seen.

Countries Brahma (Suhma), Māla, Videha, Mālava, Kāśī, Kosala, Magadha, Mahāgrāma, Pundra (reading doubtful), Vanga (doubtful)

City Kosakārānām Pattana

Mountains Yāmuna (mt or forest), Mandara, Śisira, Rsabha, Kanaka, Udaya

Seas Lohita, Kṣīroda, Jaloda (Ghrtoda)

Dvīpas Yavadvīpa, Suvarnadvīpa (?), Samudradvīpas, Sudarśana

Lake Sudarsana

Tribes Karnaprāvaraṇa, Oṣṭhakarnaka, Lohamukha, Javana, Aikapadaka, Puruśādaka, Akṣaya, Balavantah (?), Kirāta, Karnacūda, Hemānga, Āmamīnāsana, Antarjalacara, Naravyāghra, Mandeha, Vaikhānasa, Vālakhilya

Tree Kūtaśālmalī

Temple Vainateyagrha

Now it will be seen that all the rivers and all the countries mentioned, here, are seen in *Mt* 163rd, with difference in readings at one or two places City of Kośakāras is also seen in *Mt* (and nowhere else) Out of the mountains, Mandara, Rṣabha, and Udaya are found in *Mt* The Lohita sea is in *Mt*, The position of Yavadvīpa and Suvarnadvīpa has been already explained by me Samudradvīpas and Sudarsanadvīpa are not found in the Purānas The remaining names are not found in *Mt*

A reference to *Purāna Index*, shows that out of the names which are not found in *Mt* 163, the following are found in one or the other Purāna

Śiśira ([1]*Bg*, *Bd*, *Vy*, [2]*Vn*)

Kanaka (*Vv*)

Ksīroda (*Vy*, *Mt*, *Bd*)

Ghrtoda (*Bd*) Jaloda not found

Karnaprāvarana and Oṣthakarnaka (*Bd*)

[1] Bg —Bhāgavata Purāna [2] Vn —Viṣnu Purāna

Other names are not traceable at present

Now we take up the *Southern direction* (40th Sarga). Following names occur.

Rivers Narmadā, Godāvarī, Krsnavenī, Varadā, Kāverī

Countries Mekhala, Utkala, Dasārna, Avantī, Abhravantī, Vidarbha, Rsika, Māhisaka, Vanga, Kalinga, Kośika, Āndhra, Pundra, Cola, Pāndya, Kerala, Pāndyānām Kavāta.

City Bhogavatī, Yamasya rājadhānī

Mountains Vindhya, Ayomukha, Malaya, Mahendra, Puspitaka, Sūryavān, Vaidyuta, Kuñjara, Rsabha

Temple Agastyabhavana

Tribes Rohita gāndharvas

Dvīpa Unnamed (Simhala ?) Śatayojana

Out of these Narmadā, Godāvarī, Krsnavenī(ā), Kāverī, Vanga, Kalinga, Āndhra, Pundra, Cola, Pāndya, Kerala, Ayomukha, malaya, Vaidyuta (Vidyutvan), Kuñjara, Agastyabhāvana, Bhogavatī, Rsabha are found in *Mt* 163

Out of the remaining, Varadā is seen in *Vv* (101 243), Tāmraparnī in *Bd*, *Vy* and *Mt*, Puspavān (not Puspitaka) in *Bd*, *Vy* and *Vn* and Sūryakāntā (not sūryavān) in *Vy* All the countries are known

Now we take up the *Western direction* (41st Sarga) Following are the names that occur

Rivers No

Countries Surāstra, Bāhlika, Śūra, Ābhīra, Avantī, Angalepā (?)

Cities Marīcipattana, Jatipurā, Prāgjyotispura

Mountains Hema, Pāriyātra, Cakravān, Megha, Meru

Seas Pascima-Samudra and Sindhusāgarayoh sangama

Following are found in Mt 163 —

Surāstra, Bāhlika, Śūra, Ābhīra, Hema, Pāriyātra, Cakravān, Megha, Meru, Prāgjyotispura

Out of the remaining Avantī, Paścima-Samudra, Sindhusāgarasangama are known Marīcipattana (see Critical Notes) and Jatipurā are not known

We shall, now, consider the *Northern direction* (42nd Sarga) Following names occur in the R —

Tribes Mleccha, Pulinda, Śūrasena, Prasthala, Bharata, Kuru, Madra, Kāmboja, Uttara Kuru, Yavana, Śaka, Ārattaka, Bāhlīka, Rsika, Paurava, Tankana, Cīna, Paramacīna, Nihāra, Darada Himavat

Mountains Kāla, Hemagarbha, Sudarśana, Kailāsa, Krauñca, Maināka, Soma

Temple Kuberabhavana

Lake Vaikhānasa

River Śailoda

Sea Uttara Samudra
and somāsrama

Out of these, only the following are found in Mt 163

Hemagarbha, Kailāsa, Krauñca, Vaikhānasa lake

Out of the remaining, most of the countries are seen in the Purānas, Śailoda (*Mt*, *Vy*.), Kāla (*Vy*), Maināka (*Bd* and other Purānas) are also found Others are not found

Thus, we find that most of the geographical details of these Sargas are taken from *Mt*, 163 and some are taken from other Purānas Here, I want to point out that although these names are taken from Mt, they are distributed directionwise, though no directions are mentioned in Mt For example, Mt has given a list of the rivers all together, but in the R, most of the rivers are put in the East and the Godāvarī, the Krsnavenī and the Kāverī in the South Same is the case with the countries and mountains Is there a plan in distributing directionwise the placenames found in Mt ? In other words, has the author of these Sargas of the R kept any central point in view, with reference to which he has distributed these names ?

In this connection, the commentator Govindarāja says

अत्रेदमवधेयम्—शरावती नाम काचिन्नदी हिमवद्विन्ध्यमध्यदेशे वलयाकारेण प्रवहति। तदपेक्षया प्राचीदिगिदानीं विचेयत्वेनोच्यते, न तु किष्किन्धापेक्षया नापि मेर्वपेक्षया।

The commentary *Tilaka* says

हिमवद्विन्ध्यमध्यवर्त्यार्यावर्तापेक्षया प्राच्यादिविभागोऽत्र विवक्षित इत्याहु।

A river named Śarāvatī is found in *Vy* 108 78 It is not mentioned in other Purānas Even in *Vy*, its circular character is not mentioned We, therefore, do not know from where Govindarāja has taken his information about the circular flow of Śarāvatī To the modern Geography also, not such circular stream is known To be circular, as Govindarāja says, it should start from the Himālayas, should reach the Vindhyas and should, then, go back to Madhyadeśa No such river is known to day Thus we are not in a position to verify this statement of Govindarāja

The statement of Nāgeśa in his commentary Tilaka seems to be more to the point particularly when we see the names put in the Eastern direction But there is some difficulty in accepting it If the centre is Āryāvarta, Śūrasena will be to its South and not to its North as it is the put in the text Avantī, Surāstra etc will not be to its West

If we examine the question independently, we find the position to be as under Out of the Eastern places mentioned in the text, the Westernmost point is the river Śona or the Yamunā Out of the Southern places, the Northernmost is the Vindhya mountain Out of the Western places, the Easternmost point is Avantī And out of the Northern places, the Southernmost point is the Śūrasena country Thus the central point of this geography seems to be bounded by the Śona or the Yamunā on the East, by Avantī on the West, by Śūrasena on the North and by the Vindhyas on the South And it is natural that Sugrīva should describe from the point of view of Rsyamūka where they were sitting, rather than from the point of view of an imaginary river like Śarāvatī or of Āryāvarta

But the question requires some more consideration We have seen that most of these details have been taken from *Mt* And we find that some one, who added these names to the original text of the R, has distributed them in different directions Did he know the exact point where Ṛṣyamūka and Kiskindhā were situated ? And because he knew this point, has he distributed the places with reference to it ? Or, had he the conventional idea of the geography as it is given in the Bhuvanavinyāsa chapters of the Purānas and has distributed these names accordingly ?

We have hardly any convincing answer to these questions Only the considerations made above point to the centre of these geographical details somewhere between the Śūrasena country, the Vindhya mountain, the Avantī country and the Śona river

But we may not pursue the question further It is certain that these details have been added later Therefore, the more interesting question is what was the position of these Sargas in the original R-text

Was it necessary for Sugrīva to give all these details ? Was it necessary for Sugrīva to send four parties in four directions ? I think this was not at all necessary Sugrīva knew that Rāvana had carried away Sītā He also knew that Rāvana went past Rsyamūka and proceeded with Sītā in the

Southern direction Sugrīva knew it, Hanumat knew it, and even Rāma and Laksmana knew it from Sugrīva Under the circumstances, it is natural that Sugrīva should send only one party and that in the South And I suggest that in the original R-text, there was mention of only one party In the original text, it must have been mentioned that one party was sent in the South. That is why picked men like Angada, Hanumat and Jāmbuvat were sent in this party That is why the signet-ring was given only to this party by Rāma If, therefore, only one party was sent in the South, what should have been the textual position ? It is quite evident that in this case, Sargas 39, 41 and 42 must have been absent in the original text and even the 40th Sarga could not have been what it is to-day And I should say that there are indications of this, traceable in this Sarga even now

We find that in the 40th Sarga, st No 8 mentions the Vindhya and the Narmadā St No 9 mentions Godāvarī, Krsnavenī and Varadā St Nos. 10–11 mention certain countries Then in the 12th st once again, Godāvarī is mentioned And there are mentioned Āndhra and other Southern countries and the Kāverī (15) Now, this second mention of the Godāvarī, is to my mind, an indication of addition

There is another indication also St 21–23 describe the mountain Mahendra and then the st 24–26 are as under

द्वीपस्तस्यापरे पारे शतयोजनमायत ।
अगम्यो मानुषैर्दीप्तस्त मार्गध्व समन्तत ।
तत्र सर्वात्मना सीता मार्गितव्या विशेषत ॥ २४
स हि देशस्तु वध्यस्य रावणस्य दुरात्मन ।
राक्षसाधिपतेर्वास सहस्राक्षसमद्युते ॥ २५
दक्षिणस्य समुद्रस्य मध्ये तस्य तु राक्षसी ।
अङ्गारकेति विख्याता छायामाक्षिप्य भोजनी ॥ २६

Here is described the Mahendra mountain and a dvīpa (Śatayojana) on the other side of it The 26th st mentions the South Sea and the Angārakā Rāksasī The 25th st says that that is the place *i e.* that dvīpa is the place of Rāvana and ' he ' in the 25th st shows that the author was sure about it If he were sure about these details, only one party would have been sent in the south.

I would, therefore, say that the original R-text had st Nos 1–8 of this Sarga and might have had st Nos 9 to 11 and 21 to 26 The remaining stanzas are additions Sarga 39, 41 and 42 were absent in the original text And, after st 1 to 8 of Sarga 40, details, now found in Sarga 43 (*i e* the details about the special instructions and the ring given to Hanumat) were continued

But, then, it may be asked if these geographical details of these four Sargas are later additions, how can we say that the geographical details of Rāma's journey from Ayodhyā to Lankā were not added later on ? The answer is clear They were not added later on These details are not found elsewhere as the details of these four Sargas are found These details are necessary and form an integral part of the original Rāma-story And above all, these details lead us to such identifications (*e g* , Pañcavatī, Janasthāna, Rsyamūka etc., being on the North of the Vindhyas and the Narmadā) as would never be thought of in an age when Ceylon was taken to be Lankā

Before closing this subject, I want to say that the R has certain matter which is drawn from sources other than *Vy* , *Bd* , *Mt* , *Bg* and *Vn* I shall give some examples, where it seems that the R has drawn from sources which I have not been able to locate

The R (39 24) says that Karnaprāvarana and other tribes live on the peaks of Mandara This detail is not found in any of the above five Purānas.

Similarly, out of the names of the tribes mentioned in 39 25–27, only two or three are traceable, while all the other names remain to be traced

So also the following details seem to be taken by the R from some sources which are not traceable to-day

(1) In Samudradvīpas, the Asuras catch shadows (39 31–2) (2) Vadavāmukha in Jaloda Sea (39 42–44) (3) Temple and flag of Ananta on the Kanaka mountain (39 45–47) (4) Saumanasa peak of the Udaya mountain and the detail that Sun putting its first step on the Udaya and the second on Meru (39 51–3) (5) The detail that the mountain Mahendra was established by Agastya and that Sahasrākṣa goes there on holidays (4 20–23) (6) The detail that there is the Sun on one peak of the Puṣpitaka mountain, and the Moon on its other peak (40 29) (7) The boon given to Meru by the Āditya (41 32) (8) Location of Maya-mandira on the Maināka mountain and the detail about the elephant of Kubera (42 29–31). (9) Rohita Gandharvas and their five lords (40 40–41) (10) The detail that Puruṣottama obtained Śaṅkha and Cakra after killing Pañcajana and Hayagrīva on the Cakravat mountain (41 21–22)

The Route of Rāma's journey from Ayodhyā to Laṅkā

Rāma's journey from Ayodhyā to Laṅkā, as it is given in the R, can be conveniently divided into these four stages

(1) Ayodhyā to Citrakūṭa, (2) Citrakūṭa to Pañcavaṭī, (3) Pañcavaṭī to Ṛśyamūka and (4) Ṛśyamūka to Laṅkā

We shall try, here, to trace the route of Rāma's journey in all these four stages

1. *Ayodhyā to Citrakūṭa*

In the R, the route from Ayodhyā to Citrakūṭa is described twice—once while giving Rāma's journey and then while giving Bharata's journey We shall see both these journeys

(1) (*Rāma's journey*)

Rāma started from Ayodhyā in a horse-drawn chariot, followed by the people of Ayodhyā At night (the first), they reached the banks of the river Tamasā

ततस्तु तमसातीरं रम्यमाश्रित्य राघव ।
सीतामुद्वीक्ष्य सौमित्रिमिदं वचनमब्रवीत् ॥ 2 41 1
इयमद्य निशा पूर्वा[1] सौमित्रे प्रस्थिता वनम् ।
वनवासस्य भद्रं ते स नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥ 2

This was their first night outside Ayodhyā and many people from Ayodhyā accompanied Rāma up to this place So, Rāma awakened his charioteer at midnight and said to him " Let us first go towards the North and then to the South in a chariot, so that in the morning, people will feel that we have gone back to Ayodhyā " (2 41 24)

Thus they sat in the chariot and crossed the rivers Tamasā (2 41 27), Vedaśruti (43 8), Gomatī (43 10) and Syandikā[2] Then, having passed out of the Kosala country (44 1), they reached Śṛṅgaverapura (44 1) There they saw the Gaṅgā Here they passed the night (2nd)

Next day, they crossed the Gaṅgā by boat and sent back the chariot Up to this point, i e up to Śṛṅgaverapura on the Gaṅgā their journey was by horse-drawn chariot and thenceforward, on foot.

After crossing the Gaṅgā, they came to a tree (Banyan) and passed the night there (their third night outside Ayodhyā and first night outside their kingdom)

अद्येयं प्रथमा रात्रिर्याता जनपदाद्बहिः । 2 47 2

In the morning, they started for the confluence of the Gaṅgā and the Yamunā and reached there in the evening

निवृत्तमात्रे दिवसे राम सौमित्रिमब्रवीत् । 2 48 4
प्रयागमभितः पश्य सौमित्रे धूममुत्तमम् ।
अग्नेर्भगवतः केतुं मन्ये संनिहितो मुनि ॥ 5
नूनं प्राप्ताः स्म संभेदं गङ्गायमुनयोर्वयम् ॥ 6[ab]

1 प्रथमा निशा Ñ1 D4 6 7, प्रथमेयं निशा सौम्य सौमित्रे समुपस्थिता Ś1 Ñ2 V1 B D1–3, 6 M4
2 V 1 स्यन्दि Ś1 Ñ1 D1 3 5–7 M4, स्यन्दिका Ñ2 B2 B1 4 मन्दिका, शयित्रां B3, स्यन्दनी Dg1.

At this place called Prayāga, they stayed at the Āśrama of the sage Bharadvāja who invited them to stay on in his Āśrama, but Rāma said, "As Ayodhyā is near, people will go on coming here Hence, show me some other place where I can stay undisturbed" Then Bharadvāja said,

दशक्रोश[1] इतस्तात गिरिर्यस्मिन्निवत्स्यसि ।
महर्षिसेवित पुण्य सर्वत सुखदर्शन ॥ 2 48 25
गोलाङ्गूलानुचरितो वानरर्क्षनिषेवित ।
चित्रकूट इति ख्यातो गन्धमादनसन्निभ ॥ 26

They stayed at Prayāga for the night (4th) and in the morning Bharadvāja showed them the way to Citrakūta.

अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतसमापगाम्[2] ।
तत्र यूय प्लव कृत्वा तरताशुमतीं नदीम् ॥ 2 49 3
ततो न्यग्रोधमासाद्य महान्त हरितच्छदम् ।
विवृद्ध बहुभिर्वृक्षै श्याम सिद्धोपसेवितम् ॥ 4

And then from there

क्रोशमात्र ततो गत्वा नील द्रक्ष्यथ काननम् ।
पलाशबदरीमिश्र राम वशैश्च यामुनै ॥ 5
स पन्थाश्चित्रकूटस्य गत सबहुशो मया । 6ab

Then biding farewell to Bharadvāja and the Gangā,

सीतामेवाग्रत कृत्वा कालिन्दीं जग्मतुर्नदीम् । 2 49 8

They made a raft (काष्ठसघाट) here and then

तत प्लवेनाशुमतीं शीघ्रगामूर्मिमालिनीम् ।
तीरजैर्बहुभिर्वृक्षै सतेरुर्यमुना नदीम् । 49 11
ते तीर्णा प्लवमुत्सृज्य प्रस्थाय यमुनावनात् ।
श्याम न्यग्रोधमासेदु शीतल हरितच्छदम् ॥ 12

Thus, after crossing the Yamunā, they came to this Śyāma Nyagrodha mentioned by Bharadvāja Then

क्रोशमात्र[3] ततो गत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
बहून्मेध्यान्मृगान्हत्वा चेरतुर्यमुनावने ॥ 49 14

Thus they stayed at the Bunyan and passed the night (5th) there

तत उत्थाय ते सर्वे स्पृष्ट्वा नद्या शिव जलम् ।
पन्थानमृषिणोद्दिष्ट चित्रकूटस्य ते ययु ॥ 2 50 4

* * *

ततस्तौ पादचारेण गच्छन्तौ सह सीतया ।
रम्यमासेदतु शैल चित्रकूट मनोरमम् ॥ 2 50 11

Thus they reached Citrakūta where they made an Āśrama and stayed (50 14)

(ii) (*Bharata's journey*)

Bharata, having started from Ayodhyā, with a large army, reached the Gangā (77 23) and stayed there for the night Then

भरद्वाजाश्रम दृष्ट्वा क्रोशादेव नरर्षभ । 2 84 1

He reached Bharadvāja's Āsrama, and Bharadvāja showed him the way to Citrakūta

---

1 V l Ś1 D4–7 त्रियोजनम, N2 V1 B D1–3 M4 त्रियोजनाद्

2 V l Dg1 Dt1 Dd1 Dm1 D4 5,7 T G M1–3
गङ्गायमुनयो सन्धिमासाद्य मनुजर्षभो ।
कालिन्दीमनुगच्छेता नदीं पश्चान्मुखाश्रिताम् ।

3 No v l

(1) In Samudradvīpas, the Asuras catch shadows (39 31-2) (2) Vadavāmukha in Jaloda Sea (39 42-44) (3) Temple and flag of Ananta on the Kanaka mountain (39 45-47) (4) Saumanasa peak of the Udaya mountain and the detail that Sun putting its first step on the Udaya and the second on Meru (39 51-3) (5) The detail that the mountain Mahendra was established by Agastya and that Sahasrākṣa goes there on holidays (4 20-23) (6) The detail that there is the Sun on one peak of the Puṣpitaka mountain, and the Moon on its other peak (40 29) (7) The boon given to Meru by the Āditya (41 32) (8) Location of Maya-mandira on the Maināka mountain and the detail about the elephant of Kubera (42 29-31) (9) Rohita Gandharvas and their five lords (40 40-41) (10) The detail that Puruṣottama obtained Śankha and Cakra after killing Pañcajana and Hayagrīva on the Cakravat mountain (41 21-22)

The Route of Rāma's journey from Ayodhyā to Lankā

Rāma's journey from Ayodhyā to Lankā, as it is given in the R, can be conveniently divided into these four stages

(1) Ayodhyā to Citrakūta, (2) Citrakūta to Pañcavatī, (3) Pañcavatī to Rśyamūka and (4) Rsyamūka to Lankā

We shall try, here, to trace the route of Rāma's journey in all these four stages

1 *Ayodhyā to Citrakūta*

In the R, the route from Ayodhyā to Citrakūta is described twice—once while giving Rāma's journey and then while giving Bharata's journey We shall see both these journeys

(1) (*Rāma's journey*)

Rāma started from Ayodhyā in a horse-drawn chariot, followed by the people of Ayodhyā At night (the first), they reached the banks of the river Tamasā

ततस्तु तमसातीर रम्यमाश्रित्य राघव ।
सीतामुद्वीक्ष्य सौमित्रिमिद वचनमब्रवीत् ॥ 2 41 1
इयमद्य निशा पूर्वा[1] सामित्रे प्रस्थिता वनम् ।
वनवासस्य भद्र ते स नोत्कण्ठितुमर्हसि ॥ 2

This was their first night outside Ayodhyā and many people from Ayodhyā accompanied Rāma up to this place So, Rāma awakened his charioteer at midnight and said to him "Let us first go towards the North and then to the South in a chariot, so that in the morning, people will feel that we have gone back to Ayodhyā" (2 41 24)

Thus they sat in the chariot and crossed the rivers Tamasā (2 41 27), Vedasruti (43.8), Gomatī (43 10) and Syandikā[2] Then, having passed out of the Kosala country (44 1), they reached Śrngaverapura (44 1). There they saw the Gangā Here they passed the night (2nd)

Next day, they crossed the Gangā by boat and sent back the chariot Up to this point, i e up to Srngaverapura on the Gangā their journey was by horse-drawn chariot and thenceforward, on foot.

After crossing the Gangā, they came to a tree (Banyan) and passed the night there (their third night outside Ayodhyā and first night outside their kingdom)

अथेय प्रथमा रात्रिर्याता जनपदाद्वहि । 2 47 2

In the morning, they started for the confluence of the Gangā and the Yamunā and reached there in the evening

निवृत्तमात्रे दिवसे राम सौमित्रिमब्रवीत् । 2 48 4
प्रयागमभित पश्य सामित्रे धूममुत्तमम् ।
अग्नेर्भगवत केतु मन्ये सनिहितो मुनि ॥ 5
नून प्राप्ता स्म सभेद गङ्गायमुनयोर्वयम् ॥ 6°6

[1] प्रथमा निशा Ñ1 D4 5 7, प्रथमेय निशा सोम्य सोमित्रे समुपस्थिता Ś1 N2 V1 B D1-3 6 M4
[2] V 1 मग्न् Ś1 Ñ1 D1 3 5-7 M4, कपिका Ñ2 B2 B1 4 मार्पिका, शयिका B3, स्यन्दनी Dg1.

At this place called Prayāga, they stayed at the Āśrama of the sage Bharadvāja who invited them to stay on in his Āśrama, but Rāma said, "As Ayodhyā is near, people will go on coming here Hence, show me some other place where I can stay undisturbed" Then Bharadvāja said,

दशक्रोश[1] इतस्तात गिरिर्यस्मिन्निवत्स्यसि।
महर्षिसेवित पुण्य सर्वत· सुखदर्शन ॥ 2 48 25
गोलाङ्गूलानुचरितो वानरर्क्षनिषेवित ।
चित्रकूट इति ख्यातो गन्धमादनसन्निभ ॥ 26

They stayed at Prayāga for the night (4th) and in the morning Bharadvāja showed them the way to Citrakūṭa

अथासाद्य तु कालिन्दीं शीघ्रस्रोतसमापगाम्[2]।
तत्र यूय प्लव कृत्वा तरताशुमतीं नदीम् ॥ 2 49 3
ततो न्यग्रोधमासाद्य महान्त हरितच्छदम् ।
विवृद्ध बहुभिर्वृक्षै श्याम सिद्धोपसेवितम् ॥ 4

And then from there

क्रोशमात्र ततो गत्वा नील द्रक्ष्यथ काननम् ।
पलाशबदरीमिश्र राम वंशैश्च यामुनैं ॥ 5
स पन्थाश्चित्रकूटस्य गत सबहुशो मया। 6[ab]

Then biding farewell to Bharadvāja and the Gangā,

सीतामेवाग्रत कृत्वा कालिन्दीं जग्मतुर्नदीम्। 2 49 8

They made a raft (काष्ठसघाट) here and then

तत प्लवेनाशुमतीं शीघ्रगामूर्मिमालिनीम्।
तीरजैर्बहुभिर्वृक्षै सतेरुर्यमुना नदीम्। 49 11
ते तीर्णा प्लवमुत्सृज्य प्रस्थाय यमुनावनात्।
श्याम न्यग्रोधमासेदु शीतल हरितच्छदम् ॥ 12

Thus, after crossing the Yamunā, they came to this Śyāma Nyagrodha mentioned by Bharadvāja Then

क्रोशमात्र[3] ततो गत्वा भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ।
बहून्मेध्यान्मृगान्हत्वा चेरतुर्यमुनावने ॥ 49 14

Thus they stayed at the Bunyan and passed the night (5th) there

तत उत्थाय ते सर्वे स्पृष्ट्वा नद्या शिव जलम् ।
पन्थानमृषिणोद्दिष्ट चित्रकूटस्य ते ययु ॥ 2 50 4

* * *

ततस्तौ पादचारेण गच्छन्तौ सह सीतया ।
रम्यमासेदतु शैलं चित्रकूट मनोरमम् ॥ 2 50 11

Thus they reached Citrakūta where they made an Āsrama and stayed (50 14)

(ii) (*Bharata's journey*)

Bharata, having started from Ayodhyā, with a large army, reached the Gangā (77 23) and stayed there for the night Then

भरद्वाजाश्रम दृष्ट्वा क्रोशादेव नरर्षभ । 2 84 1

He reached Bharadvāja's Āsrama, and Bharadvāja showed him the way to Citrakūta

---

1 V l Ś$_1$ D$_{4-7}$ त्रियोजनम, Ñ$_2$ V$_1$ B D$_{1-3}$ M$_4$ त्रियोजनाद्

2 V l Dg$_1$ Dt$_1$ Dd$_1$ Dm$_1$ D$_{4,5,7}$ T G M$_{1-3}$

गङ्गायमुनयो सन्धिमासाद्य मनुजर्षभौ ।
कालिन्दीमनुगच्छेतां नदीं पश्चान्मुखाश्रिताम् ।

3 No v l

भरतार्धतृतीयेषु योजनेष्वजने वने ।
चित्रकूटो गिरिस्तत्र रम्यनिर्दरकाननः ॥ 2 86 10
उत्तरं पार्श्वमासाद्य तस्य मन्दाकिनी नदी ।
पुष्पितद्रुमसंछन्ना रम्यपुष्पितकानना ॥ 11
अनन्तरं तत्सरितश्चित्रकूटस्य पर्वतः ।
तयोः पर्णकुटी तात तत्र तौ वसतो ध्रुवम् ॥ 12
दक्षिणेनैव मार्गेण सव्यदक्षिणमेव च ।
गजवाजिरथाकीर्णां वाहिनीं वाहिनीपते ।
वाहयस्व महाभाग ततो द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ 13

Thus Bharata went to the South and to the left with his army and ultimately reached Citrakūṭa

We shall, now, analyse these two journeys

(i) After leaving Ayodhyā, they crossed the rivers Tamasā, Vedaśrutī, Gomatī and Syandikā

(ii) Then they reached Śṛṅgaverapura[1] on the Gaṅgā Up to this point their journey was by a horse-drawn chariot

(iii) Then they crossed the Gaṅgā by boat Thenceforward they went on foot

(iv) After crossing the Gaṅgā, they passed one night on the way and reached Prayāga next day evening[2] (47 2-6)

(v) The distance from Prayāga to Citrakūṭa is given as ten krośas (48 25) Variant reading has three yojanas for ten krosas In Bharata's journey, the same distance is given as $3\frac{1}{2}$ yojanas (86 10) This means that ten krośas were equal to about three yojanas, and one krośa equal to about 1/3 yojana

(vi) After leaving Prayāga, they crossed the river Yamunā and came to a *Śyāma Nyagrodha* where they passed the night (49 12)

(vii) One krośa from the Nyagrodha was Yamunāvana (49 14)

(viii) From Yamunāvana they went straight to Citrakūṭa and reached there the same day (50 11)

(ix) To the North side (उत्तर पार्श्व) of Citrakūṭa, there was a river named Mandākinī (86 11). Even to-day, a river called Mandākinī exists at Citrakūṭa

Time-analysis

1st night on the Tamasā,
2nd night at Śṛṅgaverapura,
3rd night between Gaṅgā and Prayāga,
4th night at Prayāga,
5th night at Yamunāvana, one krośa from the Śyāma Bunyan and
6th night at Citrakūṭa

Journey from Prayāga to Citrakūṭa involved only one night's stay on the way, i e they took two days and one night in going from Prayāga to Citrakūṭa

[1] It is pointed out that a village called Singraur existed on the Gaṅgā up to 1935 It is shown in the Government of India standard sheet map of 1922 and the mile to inch sheet of 1924 It is not seen in the degree sheet 63[6] revised in 1936 It means that the village was swallowed up by the river just before 1936 See also Allahabad District Gazetteer p 300 (Rāmāyana and Lankā by P -S Iyer p 104 opp to the map)

[2] In 2,84,1 क्रोशाद् does not refer to the distance between Śṛṅgaverapura and Prayāga It only means that Bharata saw Prayāga when they were at a distance of a krośa from it

2 Citrakūta to Pañcavatī

After Bharata left, one of the ṛṣis in Citrakūta harassed by Rākṣasas came and told Rāma " A Rākṣasa named Khara, the younger brother of Rāvaṇa (रावणावरज), has started harassing us all, from the time you have come here" (2 108 11-13) Therefore these ṛṣis decided to leave Citrakūta The sage said

बहुमूलफल चित्रमविदूरादितो वनम् ।
[1]पुराणाश्रममेवाह श्रयिष्ये सगण पुन ॥ 2 108 20

Thus the ṛṣis left Citrakūta and went to a forest which was nearby Then Rāma did not like to stay there

न तत्रारोचयद् वास कारणैर्बहुभिस्तदा ॥ 2 109 1
तस्मादन्यत्र गच्छाम इति सचिन्त्य राघव ।
प्रातिष्ठत स वैदेह्या लक्ष्मणेन च सगत ॥ 4
सोऽत्रेराश्रममासाद्य त ववन्दे महायशा । 5[ab]

Thus Rāma left Citrakūṭa and soon came to the āśrama of the sage Atri They stayed for the night

ततस्ता शर्वरीं प्रीत पुण्या शशिनिभानन ।
अर्चितस्तापसै सिद्धैरुवास रघुनन्दन ॥ 2 111 16
तस्या रात्र्या व्यतीतायामभिषिच्य हुताग्निकान् ।
आपृच्छेता नरव्याघ्रौ तापसान्वनगोचरान् ॥ 17

Thus they left Atri's āśrama next day and the sages showed him the way to the forest

एष पन्था महर्षीणा फलान्याहरता वने ।
अनेन तु वनं दुर्गं गन्तु राघव ते क्षमम् ॥ 19
इतीव त प्राञ्जलिभिस्तपस्विभि
द्विजै कृतस्वस्त्ययन परतप ।
वन सभार्य प्रविवेश राघव
सलक्ष्मण सूर्य इवाभ्रमण्डलम् ॥ 20

Thus addressed by the sages, Rāma left Atri's āśrama and entered that forest This was the Daṇḍakāraṇya as is proved by the following first st of the Araṇyakāṇḍa (The above two st are the last two st of Ayodhyākāṇḍa)

प्रविश्य तु महारण्यं दण्डकारण्यमात्मवान् ।
ददर्श रामो दुर्धर्षस्तापसाश्रममण्डलम् ॥ 3 1 1

Thus he entered Dandakāranya and the ṛṣis welcomed him as a king and provided him with a cottage

Next day, Rāma went further in the forest.

कृतातिथ्योऽथ रामस्तु सूर्यस्योदयन प्रति ।
आमन्त्र्य स मुनीन् सर्वान् वनमेवान्वगाहत ॥ 3 2 1

Going a little further, he saw a Rākṣasa-like person named Virādha who said that he was the son of Jaya and his mother was Satahradā (3 3 5) Then, when Rāma struck him with an arrow, he said he was a Gandharva named Tumburu cursed by Kubera (3 3 18) Then Virādha told Rāma

इतो वसति धर्मात्मा शरभङ्ग प्रतापवान् ।
अध्यर्धयोजने[2] तात महर्षि सूर्यसनिभ ॥ 3 3 22

He said that a sage named Śarabhanga lived only $1\frac{1}{2}$ yojana from there and that they should go to him

---

[1] For पुराण, Dt1 reads अश्वत्थ and Dd1 Dm1 T3 G M1 2 read कण्वस्य

[2] No v l for अध्यर्धयोजने

They went to Śarabhanga who, later, told them to go to the sage Sutīkṣṇa

सुतीक्ष्णमभिगच्छ त्व शुचौ देशे तपस्विनम् ।
रमणीये वनोद्देशे स ते वास विधास्यति[1] ॥ 3 1 30

After saying this, Śarabhanga cut off his limbs and sacrificed them in the fire, one by one. After the death of Śarabhanga, several sages came to Rāma and said that they were harassed by Rākṣasas They said

एहि पश्य शरीराणि मुनीना भावितात्मनाम् ।
हताना राक्षसैर्घोरैर्बहूना बहुधा वने ॥ 3 5.15
पम्पानदीनिवासानामनुमन्दाकिनीमपि ।
चित्रकूटालयाना च क्रियते कदन महत् ॥ 16

They showed Rāma heaps of bones of the sages who were living on the Citrakūṭa and on the banks of the rivers Mandākinī and Pampā The sages requested him to stay in the forest and protect them

Then Rāma went to the sage Sutīksna

स गत्वा दूरमध्वान[4] नदीस्तीर्त्वा बहूदका ।
ददर्श विपुल शैल महामेघमिवोन्नतम् ॥ 3 6 2

After leaving Śarabhanga's āśrama, they saw a mountain and entered the forest surrounding it and reached Sutīksna's āśrama in that forest, and Rāma stayed there (3 6 5)

Next morning, Rāma requested the sage to permit him to go, as he wanted to go round the several āśramas in the Dandaka forest and protect the sages Then they started (3 7.19). They went into the forest and saw a lake called Pañcāpsara (3 10 5) This lake was constructed by the sage Māṇḍakarni

And thus they lived in different āsramas in the Dandaka and at the end of ten years came back to Sutīksna

क्वचित्परिदशान्मासानेक सवत्सर क्वचित् ।
क्वचिच्च चतुरो मासान्पञ्च षट् चापरान्क्वचित् ॥ 3 10 23
अपरत्राधिकान्मासानध्यर्धमधिक क्वचित् ।
त्रीन्मासानष्टमासाश्च राघवो न्यवसत्सुखम् ॥ 24
तथा सवसतस्तस्य मुनीनामाश्रमेषु वै ।
रमतश्चानुकूल्येन ययु सवत्सरा दश ॥ 25
परिसृत्य च धर्मज्ञो राघव सह सीतया ।
सुतीक्ष्णस्याश्रम श्रीमान्पुनरेवाजगाम ह ॥ 26

Thus at the end of ten years, he once again came to Sutīksna's āsrama He stayed there for some time and then asked him the way to Agastya's āsrama He said,

अस्मिन्नरण्ये भगवन्नगस्त्यो मुनिसत्तम ।
वसतीति मया नित्य कथा कथयता श्रुतम् ॥ 3 10 29

Then Sutīksna told him the way to Agastya's āsrama

---

[1] After this stanza, Dg1 Dt1 D6 T3 G1 2 and Dm1 D4 8 T1 2 G3 read

इमा मन्दाकिनीं राम प्रतिस्रोतामनुव्रज ।
नदीं पुष्पोडुपवहा ततस्तत्र गमिष्यसि ॥

[2] V l वन for नदी, Dg1 D4 T3 G1 2 M1

[3] No v l for मदाकिनी and चित्रकूट

[4] K(ed) [अ]दूरम् for दूरम् Cf Cg

अहमाख्यामि ते वत्स यत्रागस्त्यो महामुनि । 35
योजनान्याश्रमात्तात याहि चत्वारि वै तत ।
दक्षिणेन महाञ्श्रीमानगस्त्यभ्रातुराश्रम ॥ 36
स्थलप्राये वनोद्देशे पिप्पलीवनशोभिते ।
बहुपुष्पफले रम्ये नानाशकुनिनादिते ॥ 37
तत्रैका रजनीमुष्य प्रभाते राम गम्यताम् ।
दक्षिणा दिशमास्थाय वनखण्डस्य पार्श्वत ॥ 39
तत्रागस्त्याश्रमपदं गत्वा योजनमन्तरम् ।

Then they went further and at the end of the day (3 10 45) they reached the āśrama of Agastya's brother They stayed there for one night and next day reached Agastya's āśrama Rāma stayed there and Agastva gave him an arrow and a bow and a quiver Then Rāma asked him as to a convenient place where they can stay Then Agastya said,

इतो द्वियोजने तात बहुमूलफलोदक ।
देशो बहुमृग श्रीमान्पञ्चवट्यभिविश्रुत ॥ 3 12 13
स देश श्लाघनीयश्च नातिदूरे च राघव ।
गोदावर्या समीपे च मैथिली तत्र रस्यते ॥ 18
एतदालक्ष्यते वीर मधूकाना महावनम् ।
उत्तरेणास्य गन्तव्य न्यग्रोधमभिगच्छता ॥ 21
तत स्थलमुपारुह्य पर्वतस्याविदूरत ।
ख्यात पञ्चवटीत्येव नित्यपुष्पितकानन ॥ 22

Then, taking leave of Agastya, they started for Pañcavatī On the way, they met Jatāyu, who promised them his help and co-operation

Thereafter, they reached Pañcavatī and constructed a cottage and stayed there

We shall, now, analyse Rāma's route from Citrakūta to Pañcavatī The points to be noted are these

(1) Soon after leaving Citrakūta, they reached Atri's āśrama They passed no night on the way, which means that it was not far off And Mr Iyer (RL p 101) has shown that there is a hill called Anasūyā Hill, 9 miles to the south of Citrakūta This is shown in the one mile to inch topo sheet 63 C/16 of the Survey of India Map Anasūyā is Atri's wife

(2) Soon after leaving Atri's āśrama, they entered Dandakāranya, which means that Atri lived just on the northern border of Dandakāranya.

(3) As they entered Dandakāranya, they were welcomed by the sages They passed one night there

(4) Next day, as they started and went a little further they came across Virādha Mr Iyer has shown (RL p 102) that Topo Sheet 66 3/16 shows a Virādha-kunda, which is only 3 miles from Anasūyā Hill i e Atri's āśrama

(5) Then they went to the sage Śarabhanga who, according to Virādha, lived at a distance of $1\frac{1}{2}$ yojanas from where Virādha died Mr Iyer has shown (RL p 102–3) that at a distance of $5\frac{1}{2}$ miles from Virādha-kuṇḍa is the junction of a river called Śarabhanga with the river Paiśuni

Thus Atri āśrama, Virādha's place and Śarabhanga's place are located even to-day This shows that Rāmāyana's details, so far, are reliable and creates a presumption that further details given in the Rāmāyana are likely to be reliable We shall see these further details

(6) From Śarabhanga's place, they went to Sutīkṣna's āśrama What was the distance between these two places? St 2 7 2 says, स गत्वा दूरमध्वानम which would mean that Sutīksna's āśrama was at a long distance from Śarabhanga's place As against this, as we have noted, some commentators say that it is स गत्वा अदूरमध्वानम् and therefore according to them the distance was not much But the mss

evidence seems to be in favour of दृग्म् Critical Edition has दृग्म्. Moreover st 3 7 2 says नदीस्तीर्त्वा बहूदका which means that they had to cross several rivers on the way Thus we have two views—one saying that the distance between Śarabhanga's place and Sutīksna's place was not long and another says it was long If it was long, it was so in comparison with earlier distances (e g between Citrakūta and Atri, Atri and Virādha, Virādha and Sutīksna) But it is clear that Sutīksna lived in Daṇḍakāranya That is why Śarabhanga said to Rāma

इह राम महातेजा सुतीक्ष्णो नाम धार्मिक
वसत्यरण्ये

'iha aranye' means in the Dandakāranya

Iyer has taken 94 miles between Śarabhanga's place and Sutīksna's place, but he has given no reasons for this and no identification for Sutīksna's āsrama I am discussing this question a little further

(7) After living at various āsramas in the Dandakāranya, they came back, at the end of ten years, to Sutīksna's āśrama And from this āśrama, they went to Pañcavatī

(8) According to the specific instructions of Sutīksna, the distance between Sutīksna's āśrama and the āśrama of Agastya-bhrātā was of four yojanas In going to the āśrama of Agastya-bhrātā they did not pass any night on the way From the āśrama of Agastya-bhrātā, the āśrama of Agastya was only one yojana Thus, Agastya's āśrama was five yojanas away from the āśrama of Sutīkṣna

(9) Agastyabhrātā's āśrama was at a place which was sthalaprāya i e a tableland and had a grove of Pippala trees in it

(10) And, as Agastya instructed, Pañcavatī was only two yojanas from his own āśrama. In between was Jatāyu's place Thus Pañcavatī was seven yojanas away from Sutīksna's āśrama

(11) Thus the distance between Citrakūta and Pañcavatī was

(a)	Citrakūta to Atri	9 miles
(b)	Atri to Virādha	3 miles
(c)	Virādha to Sarabhanga	5½ miles
(d)	Śarabhanga to Sutīksna	long distance
(e)	Sutīkṣna to Agastya-bhrātā	4 yojanas
(f)	Agastya-bhrātā to Agastya	1 yojana
(g)	Agastya to Pañcavatī	2 yojanas

Note One

I made certain enquiries about the location of the āsramas of Sarabhanga, Sutīkṣna and Agastya I quote below from some of the letters received by me

Shri Sharadaprasadji (P O Ramavana, via Satna, Madhya Pradesh) writes in his letter, dated 5 9 1963

अत्रि आश्रम चित्रकूटके समीप ही है। सतना से चित्रकूट जानेवाली बस की लाइन से प्राय ३ मील हट कर पडता है। इसी लाइन से शरभङ्ग आश्रम भी पहुंच सकते हैं। विराधकुण्ड टिकरिया रेल्वे स्टेशन के समीप है। सुतीक्ष्ण आश्रम सतना जिले में नहीं है, पन्ना जिले में है। आजकल सारंग नाम से प्रसिद्ध है। अगस्त्य आश्रम भी पन्ना जिले में ही है। लखूराबाग नाम से अब प्रसिद्ध है।

In another letter, dated 29 9 '63, he says

पन्ना जिला सतना जिला से लगा हुआ है। मैं सुतीक्ष्ण आश्रम गया हूं और अगस्त्य आश्रम भी गया हूं। पर दोनों में अन्तर कितना है यह मैं जान नहीं सका। एक से दूसरे को सीधी सडक नहीं है। भिन्न मार्गों से जाना होता है। सतना से पन्ना ४४ मील है। यहाँ से सुतीक्ष्ण-आश्रम ११ मील है। पन्ना मार्ग में ही सतना से देवेन्द्रनगर २० मील है। वहीं से सगेहा २० मील। इसके समीप लखूराबाग है जो अगस्त्य आश्रम माना जाता है। हाथी जाती है।

In a letter No Acd/B/S/3933 dated 21st Sept 1963, the Director of Public Instuction, Bhopal (M P) says

" In Satna district, there is a place known as Sutiksna-Ashram at village Voda, at a distance of four miles from village Birsinghpur, which is at a distance of nine miles from Jaitwara railway station, on Manikpur Satna Railway route There is another place known as Sarabhang-ashram at a distance of 3 miles only in north-easternly direction from Sutikshana-ashram

Sutikshana-ashram is surrounded by water on three sides, water coming out throughout the year from a fountain from the ground and surrounding the place on three sides, collects in a reservoir (कुण्ड) on the bank of which there is a very old kahua tree (कहुआ वृक्ष) The place has natural beauty and enchanting surroundings and looks like a तपोभूमि "

Note Two .

Mandākini and Godāvari

It will be seen that a river named Mandākinī is shown (2 86 10) at Citrakūta

There is a st (3 4 76*) omitted in the Critical Edition, in which Śarabhanga asks Rāma to go to Sutīksna s place following the opposite course of Mandākinī—

इमा मन्दाकिनीं राम प्रतिस्रोतमनुव्रज

We must note here that the rivers in these parts flow from the South to the North

In this connection Govindarāja says मन्दाकिनीशब्द पुण्यनदीमात्रे मुनिभिरुपचर्यते But it seems that there was a river named Mandākinī south of Citrakūta This question is connected with the name Godāvarī It is very widely known that Pañcavatī was near Godāvarī I have, therefore, examined all the places where the word Godāvarī occurs in the Aranyakānda It occurs at the following places

(1) 3 12 18 गोदावरी occurs in 18^{c} Ñ1 omits 18, G2 omits 18^{c}–19, D4 omits 18^{cd}

(2) 3 14 12 गोदावरी occurs in 12^{c} Ñ2 B D5 7 omit the verse. V omit 12^{cd}.

(3) 3 14 22 गोदावरी occurs in 22^{b} No v l for गोदावरी

(4) 3 44 7 गोदावरी occurs in 7^{d} D3 reads मन्दाकिनी for गोदावरी

(5) 3 47 31 गोदावरी occurs in 31^{b} Ś1 V1 D3 T1 omit this st

(6) 3 60 1 गोदावरी occurs in 1^{d} and also in 1^{e} Ś1 D1–3 read मन्दाकिनी at both these places

(7) 3 60 2 गोदावरी occurs in 2^{c} No v l

(8) 3 60 5 गोदावरी occurs in 5^{d} Ś1 D1–3 read मन्दाकिना for गोदावरीं Ñ V1 B1 3 4 D5 7 substitute for 5^{cd}

राम समभ्यगच्छ सा तत्र गोदावरी नदी

(9) 3 60 7 गोदावरी occurs in 7^{d} G(ed) and V2 omit this st Ś1 Ñ V1 B1 3,4 D1–3 5 7 substitute for this verse the following •

रावणस्य तु भूतानि वधायागम्य पद्मिनीम् ।
सीता रामाय शसेति प्राहुर्गोदावरीं नदीम् ।

But here Ś1 D1–3 read मन्दाकिनीं for गोदावरीं

(10) 3 60 14 गोदावरी occurs in 14^{a} Ś1 Dg1 Dt1 Dm1 D1–4 6 8 S Cr m k t read मन्दाकिनी for गोदावरी

(11) 3 64 35 गोदावरी occurs in 35^{a} Ñ1 seems to omit this verse

Out of 11 cases, only two show no v.l for Godāvarī I think that the case is very strong to say that at all these places Godāvarī has been put by some late hand

3 (*Pañcavatī to Ŕśyamūka*)

When Rāvana carried away Sītā, Rāma was very much upset, but ultimately he and Laksmana started in search of her But before we trace Rāma's route, I shall put down below the path by which Rāvana carried away Sītā to Lankā

From Pañcavatī, Rāvana went in the direction where Jatāyu was staying Having killed Jatāyu he went further and

ददर्श गिरिशृङ्गस्थान् पञ्च वानरपुंगवान् । 3 52 1

saw five Vānaras on the mountain Then

स च पम्पामतिक्रम्य लङ्कामभिमुख पुरीम् । 52 5

he crossed the Pampā and went towards Lankā Then

स क्षिप्र समतीयाय शरश्चापादिव च्युत ।
तिमिनक्रनिकेत तु वरुणालयमक्षयम् । 52 7-8

he crossed the sea and प्रविवेश पुरीं लङ्का । 52 11 entered Lankā

This is, in brief, the route by which Rāvana carried away Sītā

Now, we shall trace Rāma's route to Rsyamūka

Having returned to Pañcavatī after killing Mārīca, Rāma asked Laksmana to go to Godāvarī to find out Sītā, but she was not there

Then Rāma said,

गोदावरीं जनस्थानमिम प्रस्रवण गिरिम् । 3 60 14

Then they moved in Janasthāna and came to Jatāyu Having cremated Jaṭāyu

कृत्वैवमुदकं तस्मै प्रस्थितौ राघवौ तदा ।
अवेक्षन्तौ वने सीता पश्चिमा जग्मतुर्दिशम् ॥ 3 65 1
ता दिश दक्षिणा गत्वा .. ..
व्यतिक्रम्य तु वेगेन गृहीत्वा दक्षिणा दिशम् ।
सुभीम तन्महारण्य व्यतियातौ महाबलौ ॥ 4
तत पर जनस्थानात् त्रिक्रोशं गम्य राघवौ ।
क्रौञ्चारण्य विविशतुर्गहनं तौ महोजसौ ॥ 5

they went to the West and then to the South passed out of that (Dandakāranya) forest Then three krośas away from Janasthāna, they entered Krauñcāranya

As they went into that forest, they came to Kabandha whom they killed Kabandha told them

श्रूयता राम वक्ष्यामि सुग्रीवो नाम वानर: ।
भ्रात्रा निरस्त क्रुद्धेन वालिना शक्रसूनुना ॥ 3 68.11
ऋश्यमूके गिरिवरे पम्पापर्यन्तशोभिते ।
निवसति ॥ 12

that Sugrīva lived on Rsyamūka by the lake Pampā And he further said

एष राम शिव पन्था यत्रैते पुष्पिता द्रुमा ।
प्रतीचीं दिशमाश्रित्य प्रकाशन्ते मनोरमा ॥ 69 1
चङ्क्रमन्तौ वरान्देशाञ्शैलाच्छैल वनाद्वनम् ।
तत पुष्करिणीं वीरौ पम्पा नाम गमिष्यथ ॥ 5
मतङ्गशिष्यास्तत्रासन् । 69 16
श्रमणी शबरी नाम काकुत्स्थ चिरजीविनी । 69 19
ततस्तद्राम पम्पायास्तीरमाश्रित्य पश्चिमम् ।
आश्रमस्थानमतुल ॥ 21
ऋषेस्तस्य मतङ्गस्य विधानात्तच्च काननम् । 22
मतङ्गवनमित्येव विश्रुत । 1313*
ऋश्यमूकस्तु पम्पाया पुरस्ताद् । 69 24
राम तस्य तु शैलस्य महती शोभते गुहा । 30
तस्या गुहाया प्राग्द्वारे महाञ्शीतोदको ह्रद । 31
तस्या वसति सुग्रीव । 32

Thus Kabandha showed them the way to Matangavana, Pampā and Rśyamūka

Then they started on the route shown by Kabandha

आतस्थतुर्दिशं गृह्य प्रतीचीं नृवरात्मजौ । 3 70 1
कृत्वा च शैलपृष्ठे तु तौ वास रघुनन्दनौ ।
पम्पाया पश्चिम तीर राघवावुपतस्थतु ॥ 3
तौ पुष्करिण्या पम्पायास्तीरमासाद्य पश्चिमम् ।
अपश्यता ततस्तत्र शबर्या रम्यमाश्रमम् ॥ 4

Having gone to the West, they lived (*i e* passed night) on the mountain and then reached the Western bank of Pampā and there they saw Śabarī's āsrama

Then from Śabarī's āsrama, they crossed Pampā and Rsyamūka

अस्यास्तीरे तु पूर्वोक्त पर्वतो धातुमण्डित ।
ऋश्यमूक इति ख्यात .. ॥ 3 71.23

We shall, now, analyse this route from Pañcavatī to Rśyamūka

I Rāvana went from Pañcavatī to the place of Jatāyu and thence to Pampā and Rśyamūka where he saw the Vānaras Thence he went to the sea and thence to Lankā

II (1) Rāma and Laksmana first went from Pañcavatī to Jatāyu's place
(2) From there, they went Westwards (3 69 1)
(3) Later they took to the Southern direction (3 69 4) So far they were in Janasthāna
(4) Then after going 3 krośas from Janasthāna they reached Krauñcāranya
(5) Then going further they met Kabandha
(6) Kabandha showed them the path to Rśyamūka thus going in the western direction, after a long way, they would reach Pampā On the western bank of Pampā there was Śabarī's āśrama and Matangāsrama And from there, after crossing Pampā, they would reach Rśyamūka (3 73 2-41)
(7) That Śabarī's āsrama was to be on the western bank of Pampā is also known from 3 74 3-4
(8) Having crossed Pampā, they reached Rśyamūka which, therefore, was to the east of Pampā

Thus Pañcavatī—Janasthāna—Krauñcāranya (3 krośas from Janasthāna)—Matangavana and Matangāśrama—Śabarī's āśrama—Pampā—Rśyamūka

Rśyamūka to Lankā

When Sugrīva decided to send his Vānaras in search of Sītā, he gathered them all on the Rśyamūka mountain and asked them to go in various directions As we are concerned with the Southern direction, we shall take up that route

Sugrīva asked Angada, Hanumat and others to go to the South It is said

ये केचन समुद्देशास्तस्यां दिशि सुदुर्गमा ।
कपीश कपिमुख्याना स तेषा समुदाहरत् ॥ 4 40 7
सहस्रशिरस विन्ध्य नानाद्रुमलतावृतम् ।
नर्मदा च नदीं दुर्गां महोरगनिषेविताम् ॥ 8
(There is no v l for विन्ध्य or नर्मदा)

Sugrīva said that as they left Rsyamūka and went to the South, they would first come to the Vindhya and then to the river Narmadā

This is an extremely important statement It means in unequivocal terms that Rśyamūka was *to the North and not to the South* of the Vindhyas and the Narmadā. It also means that Pampā [1], Janasthāna, Pañcavaṭī, Agastya-āśrama and all other places visited by Rāma on the route were to the North and not to the South of the Narmadā The above two stanzas are found in all the MSS of NR and SR, and thus are quite authentic for the purposes of the text of the Rāmāyana As a matter of fact, Rśyamūka was a part of the Vindhyas and so were Malaya and Prasravana, for all these three, as has been already shown earlier, were in close vicinity of one another

This shows that the Purānic tradition knew Kiskindhā to have been situated in the Vindhya regions

Having taken their orders from Sugrīva, Angada and the party started in the Southern direction.

स तु दूरमुपागम्य सर्वैस्तै कपिसत्तमै ।
विचिनोति स्म विन्ध्यस्य गुहाश्च गहनानि च ॥ 47 2
(No v l for विन्ध्यस्य)

After leaving Rśyamūka, they entered the Vindhyas and searched for Sītā in the caves and forests of the Vindhya While thus moving in the Vindhyas, they came to Kandu-vana and then they met an Asura whom they killed They went on searching

विन्ध्यकाननसंकीर्णां विचेरुर्दक्षिणां दिशम् । 48 15
(G2 दिव्य- (for विन्ध्य-))

विन्ध्यमेवादितस्तावद्विचेरुस्ते समन्तत । 48 22
(NW om No v l)

It was in the Vindhyas that they went on searching The text is very clear at all these places about Vindhya Then again it is said,

सह ताराङ्गदाभ्यां तु संगम्य हनुमान् कपि ।
विचिनोति स्म विन्ध्यस्य गुहाश्च गहनानि च ॥ 49 1
(No v l for विन्ध्यस्य)

Thus searching in the Vindhyas, they saw a cave (mahābila) which was watched by a Dānava

क्षुत्पिपासापरीताश्च श्रान्ताश्च सलिलार्थिन ।
अवकीर्णं लतावृक्षैर्ददृशुस्ते महाबिलम् ॥ 49 7

They went inside the *bila* and met a woman named Svayamprabhā who offered them food and water and then led them out of the cave and put them at a place from where she said, [2]

एष विन्ध्यो गिरि श्रीमान्नानाद्रुमलतायुत ।
एष प्रस्रवण शैल सागरोऽयं महोदधि ॥ 52 12

---

[1] That Pampā was in the Vindhyas is mentioned in Bāna's Kādambarī The parrot says that he was born near Pampā, which is in Vindhyātavī

In a drama Kaumudīmahotsava, Kiskindhā is located in the Vindhya

In the Purānic geography, Kiṣkindhā is put in the Vindhya region cf

मालवाश्च करूषाश्च मेकलाश्चोत्कलै सह । 50
उत्तमर्णा दशार्णाश्च भोजा किष्किन्धकै सह ।
तोशला कोशलाश्चैव त्रैपुरा वैदिशास्तथा ॥ 51
तुम्बुरास्तुम्बराश्चैव वहेला नैषधै सह ।
अनूपास्तुण्डिकेराश्च वीतिहोत्रा ह्यवन्तय ॥ 52
एते जनपदा सर्वे विन्ध्यपृष्ठनिवासिन ।

—Bhāratavarsa by Kirfel, p 48.

[2] V l —b) Ś1 Ñ1 B4 D2 12 13 एष सह्यो(B4 मलयोय) महाचल ।

They were on the Vındhyas, so she said 'this is the Vındhya' and also pointed out two other places the Prasravana mountain and the vast ocean Both these were within seeing distance from the particular point of the Vındhya, where they were standing This is very important This means that, on the one hand Prasravana and therefore Malaya and Rsyamūka were quite near from the point of the Vındhya where they were standing, and on the other hand, there was an ocean very near from the same point This definitely shows that the sea was not far from this point of the Vındhya Then the narrative goes on

ततस्ते ददृशुर्घोरं सागरं वरुणालयम् ।
अपारमभिगर्जन्तं घोरैरूर्मिभिराकुलम् ॥ 4 52 14

This is the sea which Hanumat crossed and over which Rāma built a bridge It was just by the side of this Viddhya-point. Then it is said

मयस्य मायाविहितं गिरिदुर्गं विचिन्वताम् ।
तेषां मासो व्यतिक्रान्तो यो राज्ञा समयः कृतः ॥ 52 15
विन्ध्यस्य तु गिरेः पादे संप्रपुष्पितपादपे ।
उपविश्य महात्मानश्चिन्तामापेदिरे तदा ॥ 16
(No v l for विन्ध्यस्य in st 16)

They sat at the foot of the Vındhya and felt anxious about the limit of one month which had already passed They sat at the foot of the Vındhya. It is all Vındhya, they never left the Vındhya and they never crossed the Narmadā

I must, note, here that this *Bila* of which we have just talked is helpful to us It is said in the R (4, 50) that this *bila* and the forest surrounding it were made by Maya It is also said there that Maya obtained the wealth of Uśanā and then constructed this *bila*. It is further said that Maya lived in this *bila* with an Apsarā named Hemā It is said in the Uttarkānda that (7, 12) Maya had by Hemā, two sons named Māyāvin, and Dundubhi and a daughter named Mandodarī Mandodarī, as we know, was married to Rāvana Both Māyāvin and Dundubhi came in conflict with Vālin and were killed by him, as we find in the Kiskindhākānda It is said that when Vālin pursued Māyāvin the latter fled and took shelter in a *bila* It is, now, not difficult to see that Māyāvī had run away to his own abode *i e* this *bila* which was constructed by his father Therefore, this *bila* cannot be far away from Kiskindhā Māyāvin fled to this *bila* and Vālin followed him on foot The Rāmāyana locates this *bila* in the Vındhyas (4 49 1–7)

I must, here, declare that this is the same *bila* (ṛksabila) where Krsna had gone in search of the Syamantaka jewel and where he had found Prasenajit dead (See Bd III 71 35 ff) In this connection, it is said that Krsna searched in the Vındhya and the Rksavanta mountains (Bd III 71 39) and found Prasena dead near this *bila* Thus, it is clear that this *bila* was in the Vındhyas

And it is also clear that, this *bila* could not have been far away from Kiskindhā as is pointed out above and could not have been far away from Lankā where Rāvana, the son-in-law of Maya, ruled

At this place Sampāti, the brother of Jaṭāyu, met them

उपविष्टास्तु ते सर्वे यस्मिन् प्रायं गिरिस्थले ।
हरयो गृध्रराजश्च तं देशमुपचक्रमे ॥ 4 55 1
संपातिर्नाम नाम्ना तु चिरजीवी विहंगमः ।
भ्राता जटायुषः श्रीमान्प्रख्यातबलपौरुषः ॥ 2
कन्दरादभिनिष्क्रम्य स विन्ध्यस्य महागिरेः । 3[ab]

Sampāti was living in a cave of the Vındhya (57 7) where the Vānaras were sitting Once again it is Vındhya Then they talked with him about Rāma and Jatāyu and Sampāti told them where Sītā was

पुत्रो विश्रवस साक्षाद्भ्राता वैश्रवणस्य च ।
अध्यास्ते नगरी लङ्का रावणो नाम राक्षस ॥ 4 57 19
इतो द्वीपे समुद्रस्य सपूर्णे शतयोजने ।
तस्मिँल्लङ्कापुरी रम्या निर्मिता विश्वकर्मणा ॥ 20
लङ्कायामथ गुप्ताया सागरेण समन्तत ॥ 22[cd]
सप्राप्य सागरस्यान्त सपूर्णं शतयोजनम् ।
आसाद्य दक्षिण कूल ततो द्रक्ष्यथ रावणम् ॥ 23
इहस्थोऽह प्रपश्यामि रावण जानकीं तथा ॥ 28[cd]

Thus Lankā was situated in a dvīpa of the sea which started from there (*ito*) where they were sitting *i e* from the foot of that point of the Vindhya Lankā was surrounded by sea on all sides. Sampāti said, "Even sitting here, I see Rāvana and Jānaki", this, he said, was because he had divine eyes But one can take it to mean that Lankā was seen from the point of Vindhya where they were sitting.

Then Sampāti told them how he himself came to stay on the Vindhyas He said that once he and his brother Jatāyu, challenging the light of the Sun, went up against him. But in protecting Jatāyu from the scorching heat of the Sun, his own wings also were burnt and he fell on this peak of the Vindhya (asya vindhyasya śikhare, 4 59 4) He said that he lost consciousness for six nights and when he came to himself he surveyed the surroundings and

दक्षिणस्योदधेस्तीरे विन्ध्योऽयमिति निश्चितः । 59 7

he knew that this was the Vindhya on the shore of the Southern sea

Now, this is very important. It is categorically said here that the Vindhya was on the shore of the Southern sea. This means that the Southern sea which Hanumat and Rāma crossed began almost from the foot of the Vindhyas

He said that he doubted that Jatāyu fell in Janasthāna and he himself fell on the Vindhya.

आशङ्के त निपतित जनस्थाने जटायुषम् ।
अह तु पतितो विन्ध्ये दग्धपक्षो जडीकृत ॥ 4 60 15

Thus it is clear that, the Vānaras met Sampāti on a point of Vindhya from where the Southern sea was quite near This is also supported by Svayamprabhā's words quoted earlier

एष विन्ध्यो गिरि श्रीमान्नानाद्रुमलतायुत ।
एष प्रस्रवण शैल सागरोऽय महोदधि ॥ 52 12

Later, Sampāti told them that he was old, his son Supārśva brought food for him, and one day, while gathering food, he had seen Rāvana taking away Sītā

Supārśva said

अह तात यथाकालमामिषार्थी समाप्लुत ।
महेन्द्रस्य गिरेर्द्वारमावृत्य च समास्थित ॥ 4 58 13
तत्र सत्त्वसहस्राणा सागरान्तरचारिणाम् ।
पन्थानमेकोऽध्यवस सनिरोद्धुमवाङ्मुख ॥ 14
तत्र कश्चिन्मया दृष्ट सूर्योदयसमप्रभाम् ।
स्त्रियमादाय गच्छन्वै भिन्नाञ्जनचयोपम ॥ 15
सोऽहमभ्यवहारार्थी तौ दृष्ट्वा कृतनिश्चय ।
तेन साम्ना विनीतेन पन्थानमभियाचित ॥ 16

Here it is said that Supārśva was sitting covering the Mahendra-dvāra, blocking the way of all animals moving in the Sāgara He was sitting looking downwards There came a black man carrying a respleandant woman and he requested him to allow him to pass through, which Supārśva did Later, all the residents there said that it was Sītā who was fortunately still living

This description suggests a pass (dvāra) leading to Mahendra mountain, the pass was such that only one person could pass at a time, that is why Supārśva had to make way for Rāvana to pass And the pass was such through which a river was passing on the bank of which Supārśva was sitting seeing downwards (avānmukha), probably fishing And the pass led to the other side where there was an ocean

Then the Vānaras went to the sea and after discussion it was decided that Hanumat should cross the ocean Then Hanumat आरुरोह नगश्रेष्ठ महेन्द्रमरिमर्दन । (4 66 34) ascended the mountain Mahendra, from where he jumped into the sea

Sampāti says that Lankā was situated in a dvīpa We also got some more references to Lankā's situation in the Sundara, the Yuddha and the Uttara Kāndas of the Rāmāyana I give these references below

In Sundara Kānda, B (ed) 2 1, it is said

स सागरमनाधृष्यमतिक्रम्य महाबल॰।
त्रिकूटस्य तटे लङ्का स्थित स्वस्थो ददर्श ह ॥

Here Lankā is described as situated on the Trikūta

After Rāma had crossed the sea and encamped, he is described as going up the Suvela mountain in the Yuddhakānda B(ed.) 37 36, 38 1, 39 1, 40, 1. And from Suvela they saw Lankā (40.3)

In the Uttarakānda (B ed.), 5 22–25 is said

दक्षिणस्योदधेस्तीरे त्रिकूटो नाम पर्वत॰ ॥ 22
सुवेल इति चाप्यन्यो द्वितीयो राक्षसेश्वरा॰ ।
शिखरे तस्य शैलस्य मध्यमेऽम्बुदसन्निभे ॥ 23
शकुनैरपि दुष्प्रापे टकच्छिन्नचतुर्दिशि ।
त्रिंशद्योजनविस्तीर्णा शतयोजनमायता ॥ 24
स्वर्णप्राकारसवीता हेमतोरणसवृता ।
मया लङ्केति नगरी शक्याज्ञसेन निर्मिता ॥ 25

Thus considering what Sampāti said and what is said in these Kāndas, we can say that there was a Simhaladvīpa in which there were two hills called Suvela and Trikūta and Lankā was situated on the middle peak of Trikūta

In the Mbh Vanaparvan 282 56, Lankā is put in Trikūtagirikandare *i e* in the *kandara* (cave or valley ?) of Trikūta, not on the top of Trikūta

Topography suggested by this description is like this

1 There is a point of Vindhya (i) where they were sitting, (ii) where they were put by Svayamprabhā and (iii) where Sampāti met them

2 It is a point from where Prasravana mountain was near and the sea also was near

3 It is a point from where at a short distance was a place called Mahendra-dvāra This was a pass through a mountain range Through this pass, a river ran and the passage on the bank of the river was just enough for one person to pass at a time. The pass led to Mahendra on the other-side of which lay the sea

4 It is a point from where, across the sea, at the other end, was seen an island (dvīpa) In that dvīpa there was a mountain named Suvela and another named Trikūta Lankā city was situated on the top of this Trikūta

Lankā to Mārīca-āsrama

When Śūrpanakhā complained about the treatment given to her by Rāma and Laksmana, Rāvana thought of enlisting the help of Mārīca So,

स्थिरबुद्धिस्ततो रम्या यानशाला जगाम ह ॥ 3 33 3
यानशाला ततो गत्वा प्रच्छन्न राक्षसाधिप ॥
सूत सचोदयामास रथ सयुज्यतामिति ॥ 4
एवमुक्त क्षणेनैव सारथिर्लघुविक्रम ।
रथ सयोजयामास तस्याभिमतमुत्तमम् ॥ 5
काञ्चन रथमास्थाय कामगं रत्नभूषितम् ।
पिशाचवदनैर्युक्त खरै· कनकभूषणै ॥ 6
मेघप्रतिमनादेन स तेन धनदानुज ।
राक्षसाधिपति श्रीमान्ययौ नदनदीपतिम् ॥ 7

In order to go to Mārīca's place, Rāvana ordered out a chariot This chariot[1] was drawn by asses (*khara*) Sitting in this chariot he came to the sea This means that as one left Lankā, there was a sea

Then there is a description of Rāvana's route through the sea. (11–36) As he was sitting in the chariot and as the chariot was passing through the sea, Rāvaṇa saw the shores of the sea (11). The shore of the sea was full of various trees, lakes, large āsramas (12) It (= sea) had boats of the shape of hamsa and krauñca (hamsakrauñcaplavākirna) It (= the shore) had Sārasa birds and had vimānas (mansions, air cars) He saw there Chandana and Aguru trees (22) He saw there cities (26). And then (at the end ?) he saw a Nyagrodha (= Banyan) tree, named Subhadra (35) Having crossed the sea thus, he reached Mārīca's āsrama

The character of the sea as is described here does not fit in with the ocean It should be remembered that it was crossed sitting in a chariot, drawn by asses, which means that it was not a sea, but a shallow expanse of water The whole description points to this character of the sea The sea which Hanumat crossed and on which Rāma built a bridge was a shallow expanse of water, passable by a chariot drawn by asses This means that water could not have been deeper than two or three feet

The Bridge (SETU)

It is said that Rāma built a bridge on the ocean The description of the bridge as it is given in the Yuddhakānda 22nd Sarga is this

Rāma forced the sea to be shallow, and said

पर तीर गमिष्यन्ति पद्भिरेव प्लवगमा । 6 22 3

And then Nala built the bridge The bridge was built in five days (22. 18–72) The material used was stones and trees (22 54–67)

Shorn of super-natural elements, all this means that the sea was very shallow and could be crossed on foot. In certain places where the water was a little deep, trees and stones were thrown. This means a series of causeways was made

This description of the bridge confirms the character of the sea as gathered from Rāvana's crossing of it in a chariot

The bridge was built from Mt Mahendra to Mt. Suvela (सुवेलमधिक्ल), which means that on the Northern end the sea was bounded by Mahendra and on the Southern end by Suvela

I have collected here data from the Rāmāyana itself about the location of various places including Lankā visited by Rāma That was my main task which I have completed

I do not want to say much about the identification of Lankā and other places, but I must declare that the identifications made by Shri T. Paramasiva Iyer seem to be more in conformity with the data that we got from the text

From what Mr Iyer has said and from a preliminary personal visit to these places I want to place the following additional facts before the readers

---

[1] It was this chariot, which was broken by Jatāyu Rāvana had no other chariot and he carried away Sītā on foot, as is testified by the description of Supārsva

There is a range of the Vindhyas called the Kaimur range and another called the Bhānder range and I think that these two ranges are the places where the Vānaras searched for Sītā There is a place called Katangi in the Madhya Pradesh, which is a bigger Bus Station Just near this place, the Kaimur Range slopes down and ends It was on this end, I think, that the Vānaras met Sampāti From this end about $1\frac{1}{2}$ miles to the North there is a place called Katāv (the cleft) which has been identified by Shri Iyer with Mahendradvāra It is a cut in the Kaimur Range where the river Kair flows from the West to the East through the cleft On the bank is a narrow road, through which Rāvana must have carried Sītā Entering the Katāv as we go to the East in the interior, just at a short distance is a hill called Mandhrā to-day (which may stand for Mahendraka)

Just near the end of the Kaimur Range, there is a river called Kundav This river, a little further, meets another river called Hiran[1] This river then flows further and at a point about 18 miles to the North of Jubbulpore skirts round a village called Indrānā on three sides Just to the south of Indrānā, on the other side of Hiran, is a village called Singaldīp Indrānā itself has its outskirts dotted by several hills and one of the villages near Indrānā is called Ṭikudī (टिकुडी)

Can this Singaldīp be Simhaladvīpa, the dvīpa referred to by Sampāti in

इतो द्वीपे समुद्रस्य सम्पूर्णे शतयोजने । 4 57 20

If so, the area of the Simhala-dvīpa must have covered adjacent villages, hills and rivers and might have even extended up to the Narmadā in the South In this area of Simhala-dvīpa, Lankā might have been situated on one of the hill-tops near Indrānā In this condition, the name Tikudi (which can equate with Trikūṭa) is significant Mandhrā (above referred to) to Indrānā is about $11\frac{1}{2}$ miles of area, which is low-lying, where water gathers in monsoon

The Kalki Purāna talks of a Simhala which was in the vicinity of the Reva or Narmadā In a description of the love-lorn princess of Simhala it is said that she did not like the wind which was revāparisnāta (Kalki Purāna II 2 6) At another place, it is said that many kings who came to ask for the hand of the princess of Simhala, were turned into women and they were restored to their original form by the grace of Kalki on their taking a bath in the Revā (रेवास्नानात् Kalki Purāna, II 3 18)

This proves that there was a Simhala dvīpa (it is called dvīpa in II 3 16) near the Revā or Narmadā

Before conclusion, I should like to record my sincere thanks to those who helped me from beginning to end

I am extremely thankful to Shri G H Bhatt, the General Editor, for helping me in all matters and for making several suggestions

I am also thankful to the learned and energetic members of the Rāmāyana Department for their sincere co-operation and valuable suggestions My thanks are also due to the Manager, M S University Press, for the interest and the promptness he has shown in the work

Gangājalā Vidyāpītha,
ALIABADA, (Saurashtra)
22-12-1964

D. R MANKAD

[1] Both Kundav and Hiran mean gold and Lankā is known as a city of gold

CONCORDANCE OF THIS EDITION

with the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

N B —A * passage which is a substitute passage in one edition and an insertion passage in another edition is marked by the sign { placed before that * passage

A passage noted in the footnotes in the Lahore edition is marked by fn in the Concordance

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1 1	1 1	1 1	III 79 1	III 82 1
2	2	2	—	2
4*	3	3	—	—
3	4	4	2	3
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	5^{cd}
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{ab}
5*	6–7	6–7	—	—
5^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	4^{cd}
6*	—	—	—	—
5^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	4^{ab}
7*	—	—	—	—
8*	—	—	—	—
9*	9	9	—	—
6–8	10–12	10–12	3–5	6–8
10*	13–16	13–16	—	—
9^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	6^{ab}	9^{ab}
11*	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}	—	—
9^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	6^{cd}	9^{cd}
12*	—	—	—	—
13*	—	—	—	—
10	19	19	7	10
15*	20	20	—	—
11	21	21	8	11
17*	—	—	—	—
12	22	22	9	12
19*	—	—	—	—
13	23	23	10	13
21*	—	—	11^{ab}	—
14	24	24	11^{c}–12^{b}	14
22*	—	—	—	15–16
23*	25–26	25–26	—	—
15	27	27	12^{c}–13^{b}	17
App I (No 1) l 1	28^{ab}	[28^{ab}]	—	—
" l 2–15	28^{c}–35^{b}	28^{c}–34	—	—
16	35^{c}–36^{b}	35	13^{c}–14^{b}	18
26*	36^{c}–37^{b}	36	—	—
17^{ab}	37^{cd}	37^{ab}	14^{cd}	19^{ab}
17^{cd}	38^{ab}	37^{cd}	—	19^{cd}
18	38^{c}–39^{b}	38	15	20
27*	39^{c}–40^{b}	39	—	—
19^{ab}	40^{cd}	40^{ab}	16^{ab}	21^{ab}
28*	41^{ab}	40^{cd}	—	—
19^{cd}	41^{cd}	40^{ef}	16^{cd}	21^{cd}
29*	42–43	41–42	—	—
20^{ab}	44^{cb}	43^{ab}	18^{ab}	22
30* l 1–2	—	—	17	23

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
30* l 3-4	—	—	—	24
20^{cd}	44^{cd}	43^{cd}	18^{cd}	25^{ab}
31*	—	—	—	—
32*	45	44	—	—
21	46	45	21	25^{c-f}
33*	47^{ab}	46^{ab}	—	—
22^{ab}	47^{cd}	46^{cd}	20^{cd}	26^{cd}
34*	48-49	47-48	—	—
22^{cd}	50^{ab}	49^{ab}	20^{ab}	26^{ab}
35* l 1-3	50^{c}-51	49^{c}-50	—	—
35(A)*	—	—	—	—
35* l 4-5	52	51	—	—
23	53	52	19	27
36*	54	53	—	—
24-25	55-56	54-55	22-23	28-29
37*	—	—	—	30-31
26	57	56	24	32
38*	58-60	57-59	—	—
27^{ab}	61^{ab}	60^{ab}	25^{ab}	33^{ab}
39^{a}	—	—	—	—
40*	61^{c}-62^{b}	60^{c}-61^{b}	—	—
27^{cd}	62^{cd}	61^{cd}	25^{cd}	33^{cd}
42*	—	—	—	—
43*	—	—	—	34
28	63	62	26	35
44*	64	63	—	—
29^{ab}	65^{ab}	64^{ab}	27^{ab}	36^{ab}
45*	—	—	—	—
29^{cd}	65^{cd}	64^{cd}	27^{cd}	36^{cd}
46*	66-70	65-69	—	—
30	71	70	28	37
47*	—	—	—	—
31-34	72-75	71-74	29-32	38-41
35-37	76-78	75-77	33-35	—
38^{ab}	[79^{ab}]	78^{ab}	38^{cd}	42^{ab}
51*	79^{c-f}	78^{c}-79^{b}	—	—
38^{cd}	80^{ab}	79^{cd}	38^{ab}	45^{cd}
39^{ab}	80^{cd}	80^{ab}	—	42^{ab} fn l 4
39^{cd}	81^{ab}	80^{cd}	—	42^{cd}
40^{ab}	81^{cd}	81^{ab}	36^{ab}	43^{ab}
52*	—	—	—	—
40^{c-f}	82	81^{c-f}	36^{c}-37^{b}	44
53* l 4	—	—	—	43^{cd}
,, l 7	—	—	—	45^{ab}
54* l 1	83^{ab}	—	—	—
,, l 22-15	83^{c}-89	82-88	—	—
41	90	89^{a-d}	—	46
42	91	89^{e}-90^{b}	39	47
55*	92-97	90^{c}-95	—	—
43-44	98-99	96-97	40-41	48-49
56*	—	—	—	—
45-46	100-101^{d}	98-99	42-43	50-51
57* l 1-4	—	—	—	52-53
,, l 5-10	—	—	46-48	54-56
58* l 1	—	—	44^{ab}	—
,, l 2	—	—	45^{ab}	—
,, l 3	—	—	44^{cd}	—
59*	—	—	—	—
60*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
61*	—	—	—	—
62*	—	—	45^{cd}	—
63*	101^{c}–104^{b}	100–102^{b}	—	—
App I (No 2) l 1-19	104^{c}–113	102^{c}–111	—	—
—	—	[112]	—	—
App I (No 2) l 20-39	114–123	113–122	—	—
47^{ab}	124^{ab}	123^{ab}	49^{ab}	57^{ab}
64*	—	—	—	—
65*	124^{c}–125^{b}	123^{c}–124^{b}	—	—
47^{cd}	125^{cd}	124^{cd}	49^{cd}	57^{cd}
48	126	125	50	58
68*	127–129	126–128	—	—
49	130	129	51	59
2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	IV 1 1^{ab}	IV 1 1^{ab}
69*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}	1^{cd}
2	2	2	3^{c}–4^{b}	—
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	2^{cd}
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	3^{ab}
{ 71*	—	—	5^{ab}	—
72*	—	—	5^{c}–6^{b}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	1^{cd}	3^{cd}
73*	—	—	2^{ab}	—
5–7^{ab}	5–7^{b}	5–7^{b}	6^{c}–8	4–6^{b}
74*	—	—	—	—
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	9^{ab}	6^{cd}
8	8	8	9^{c}–10^{b}	—
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	11^{cd}	7^{ab}
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	11^{ab}	7^{cd} fn
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	10^{cd}	
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	12^{ab}	7^{cd} ,,
78*	—	—	12^{c}–16^{b}	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	16^{cd}	8^{ab}
80*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	17^{ab}	8^{cd}
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	17^{cd}	8^{cd} fn
12^{c}–13	12^{c}–13	12^{c}–13	18–19^{b}	8^{c}–9
81*	14	14	—	—
14–18	15–19	15–19	19^{c}–24^{b}	10–14
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	24^{cd}	15^{ab}
{ 83* l 1	—	—	—	15^{cd}
19^{c}–20^{b}	20^{c}–21^{b}	20^{c}–21^{b}	25	16
20^{c}	21^{c}	21^{c}	26^{a}	17^{a}
20^{d}–21^{c}	21^{d}–22^{c}	21^{d}–22^{c}	—	17^{b}–18^{a}
21^{a}–24	22^{d}–25	22^{d}–25	26^{b}–29^{b}	18^{b}–21
84*	—	—	—	22^{ab}
25	26	26	29^{c}–30^{b}	22^{c}–23^{b}
85*	—	—	30^{cd}	23^{cd}
26–27	27–28	27–28	31–32	24–25
28	29	29	—	26
3 1	3 1	3 1	2 1	2 1
2^{ab}	—	—	2^{ab}	2^{ab}
2^{cd}	—	—	3^{ab}	3^{ab}
3^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{cd}	2^{cd}
87*	2^{c}–3	2^{c}–3^{d}	—	—
3^{cd}	4^{ab}	3^{ef}	3^{cd}	3^{cd}
88* l 1	4^{cd}	4^{ab}	—	—
,, l 2	5^{ab}	4^{cd}	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
4–6	5^{c}–8^{b}	5–7	4–6	4–6
89*	8^{cd}	8^{ab}	—	—
7–10	9–12	8^{c}–12^{b}	7–10	7–10
11^{ab}	13^{ab}	12^{cd}	—	11^{ab}
93*	—	—	—	—
11^{cd}	13^{cd}	13^{ab}	11^{ab}	12^{ab}
94*	—	—	—	12^{cd}
12	14–15^{b}	13^{c}–14	—	12^{c}–13
{ 95*	—	—	—	—
96*	—	—	—	14–16
13	15^{c}–16^{b}	15	11^{c}–12^{b}	17
97* l 1	—	—	12^{cd}	—
,, l. 2	—	—	—	—
14–17	16^{c}–19	16–18	13–16^{b}	18–21^{b}
98*	—	—	16^{cd}	21^{cd}
18–23^{b}	20–25^{b}	19–24^{b}	17–22^{b}	22–27^{b}
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	—	27^{cd}
24^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	22^{cd}	28^{ab}
24^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	—	28^{cd}
25	27	26	23	29
99*	—	—	—	30
App I (No 3) l 1–26	28–39	27–38	—	—
4 1–2	4 1–2	4 1–2	3 1–2	3 1–2
{ 101*	—	—	—	—
103*	—	—	3	—
3	3	3	4	3
{ 104*	—	—	—	—
4–6^{b}	4–6^{b}	4–6^{b}	5–7^{b}	4–6^{b}
105*	6^{c}–8^{b}	6^{c}–7	—	—
6^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	7^{cd}	6^{cd}
106*	—	—	8^{ab}	7^{ab}
7	9	8^{c}–9^{b}	8^{c}–9^{b}	7^{c}–8^{b}
{107*	—	—	—	—
109*	10^{ab}	9^{cd}	—	—
8	10^{c}–11	10	9^{c}–10	8^{c}–9
110*	—	—	11	—
9^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	12^{ab}	10^{ab}
9^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	—
10^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	—	10^{cd}
10^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	13^{ab}	11^{ab}
112*	—	—	—	11^{c}–12^{b}
11–14^{b}	14–17^{b}	13–16^{b}	13^{c}–16	12^{c}–15
14^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	—	16^{ab}
15	18	17	17	16^{c}–17^{b}
114*	—	—	—	17^{cd}
115* l 1–2	19	18	—	—
,, l 3–4	20	19	—	17^{cd} fn
115(A)*	—	—	—	—
115(B)*	—	[20–21]	—	—
115* l 5–6	21	22	—	17^{cd} fn
115(C)*	—	—	—	17^{cd} fn
115* l 7–10	22–23	23–24	—	—
16–17^{b}	24–25^{b}	25–26^{b}	18–19^{b}	18–19^{b}
116*	—	—	—	—
17^{c}–18	25^{c}–26	26^{c}–27	19^{c}–20	19^{c}–20
19–20	27–28	28–29	22–23	22–23
21	29	30	21	21
22–24	30–32	31–33	24–26	24–26
118*	—	—	—	27^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
119*	—	—	—	—
25^{ab}	33^{ab}	34^{ab}	27^{ab}	27^{cd}
120*	—	—	27^{c}–29^{b}	—
25^{cd}	33^{cd}	34^{cd}	29^{cd}	27^{ef}
121*	34	35	—	—
26	35	36	—	28
123(A)* After the prior half of l 9	—	—	—	—
5 1–2	5 1–2	5 1–2	4 1–2	4 1–2
3	3	3	5	3
4	6	4	6	4
124*	—	—	—	5
125*	—	—	7	—
5–6	4–5	5–6	3–4	—
7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	8–9^{b}	6–7^{b}
8–9^{b}	[$8^{c–f}$]	8^{c}–9^{b}	9^{c}–10^{b}	7^{c}–8^{b}
9^{cd}	8^{gh}	9^{cd}	10^{cd}	8^{cd}
3^{ab}	3^{cd}	3^{ab}	3^{cd}	22^{ab}
3^{cd}	4^{ab}	3^{cd}	3^{ab}	22^{cd}
143*	4^{cd}	—	—	—
4^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	23^{ab}
4^{c}–5^{b}	5^{c}–6^{b}	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	23^{ab} fn
5^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	23^{cd}
6^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	24^{ab}
144*	7^{c}–8^{b}	$6^{c–f}$	—	—
6^{c}–8	8^{c}–10	7–8	6^{c}–8	24^{c}–26
9	11	9	9	27 fn
10	12	10	10	27
11–19	13–21	11–19	11–19	28–36
146*	—	—	—	—
147*	22–23	20–21	—	—
20–21^{b}	24–25^{b}	22–23^{b}	20–21^{b}	37–38^{b}
148*	—	—	—	—
21^{c}–22	25^{c}–26	23^{c}–24	21^{c}–22	38^{c}–39
App 1 (No 5) l. 1–21	—	—	23–31	—
23	27	25	—	40
7 1^{ab}	7 1^{ab}	7 1^{ab}	6 1–2^{b}	5 1^{ab}
1^{c}–4^{b}	1^{c}–4^{b}	1^{c}–4^{b}	2^{c}–5^{b}	1^{c}–4^{b}
4^{c}–6	4^{c}–6	4^{c}–6	5^{c}–7	—
{ 150*	—	—	8^{ab}	—
7–9^{b}	7–9^{b}	7–9^{b}	8^{c}–10	—
9^{c}–11	9^{c}–11	9^{c}–11	11–13^{b}	4^{c}–6
12	12	12	13^{c}–14^{b}	—
151*	13	13	—	—
13	14	14	14^{c}–15^{b}	6^{cd} fn
14–19^{b}	15–20^{b}	15–20^{b}	15^{c}–20^{b}	7–12^{b}
19^{c}–21^{b}	20^{c}–22^{b}	20^{c}–22^{b}	20^{c}–22^{b}	—
21^{c}–23	22^{c}–25	22^{c}–25	22^{c}–24	12^{c}–14
8 1–6	8 1–6	8 1–6	7 1–6	6 1–6
7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	—
8^{c}–10	8^{c}–10	8^{c}–10	8^{c}–10	7–8
155*	—	—	—	—
11–14	11–14	11–14	11–14	9–12
157*	15	15	—	—
15–24	16–25	16–25	15–24	13–22
162*	—	—	—	—
25–28	26–29	26–29	8 14^{c}–18^{b}	7 1^{c}–5^{b}
29	30	30	18^{c}–19^{b}	5^{ab} fn
30–33	31–34	31–34	19^{c}–23^{b}	5^{c}–8

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
34–35^b	35–36^b	35–36^b	23^c–24	—
35^c–40	36^c–41	36^c–41	25–28	9–14^b
166*	—	—	—	—
41–42^b	42–43^b	42–43^b	29–30^b	14^c–16^b
42^{cd}	43^{cd}	43^{cd}	—	16^{cd}
43–45	44–46	44–46	30^c–33^b	17–19
167*	—	—	—	—
9 168*	**9** —	**9** [1]	—	20
1–3	1–3	2–4	33^c–36^b	21–23
169*	—	—	—	—
4–5	4–5	5–6	36^c–38^b	24–25
170	—	—	—	—
6	6	7	38^c–39^b	26
7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	—	27^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	8^{cd}	39^{cd}	27^{cd}
172*	—	—	40^{ab}	—
8–11	8–11	9–12	40^c–44^b	28–31
App I (No 6) l 1–22	—	—	—	—
12–14^b	12–14^b	13–15^b	44^c–46	32–34^b
177*	—	—	47^{ab}	—
178*	—	—	—	—
14^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	—	34^{cd}
15	15	16	47^c–48^b	35
179*	—	—	—	—
180*	—	—	—	36^{ab}
16^{ab}	16^{ab}	17^{ab}	48^{cd}	—
16^c–19^b	16^c–19^b	17^c–20^b	49–51	36^c–39^b
185*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	20^{cd}	52^{ab}	—
188*	—	—	—	—
19^e–23	20–24^b	20^e–24	52^c–56	39^c–43
190*	24^{cd}	25^{ab}	—	—
24	25	25$^{c–f}$	57	44
192* l 1	—	—	—	45^{ab}
,, l 2	—	—	—	—
193*	—	—	—	—
194*	—	—	58	—
195*	26	26	—	—
10 1–3	**10** 1–3	**10** 1–3	**9** 1–3	45^c–48^b
196*	4–7^b	4–6	—	—
4^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	4^{ab}	48^{cd}
197*	—	—	4^{cd}	—
198*	8	7^c–8^b	—	—
4^c–6	9–11^b	8^c–10	5–7^b	49–51^b
199*	—	—	7^{cf}	—
7–12	11^c–17	11–16	8–15	51^c–57
{201* l 3–4	—	—	—	—
13–14^b	18–19^b	17–18^b	16–17^b	58–59^b
202*	—	—	—	59^{cd}
14^c–18	19^c–23	18^c–22	17^c–21	60–64
19	24	23	22	—
20–23	25–28	24–27	23–28	65–68
{203* l 2–4	—	—	—	—
24–29	29–34	28–33	29–34	69–74
205*	—	—	—	75–77
206*	35	34	35	—
11 1	**11** 1	**11** 1	**8** 1	**8** =
2–6	2–6	2–6	2–6	**6** 23–27
App I (No 7) l 1	—	—	—	28^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
App I (No 7) l 2	—	—	—	28^{cd}
,, l 3-8	—	—	9 50-52	29-31
,, l 9	—	—	—	32^{ab}
,, l 10-11	—	—	—	—
,, l. 12	—	—	56^{ab}	—
,, l 13-16	—	—	56^{c}-58^{b}	32^{c}-34^{b}
,, l 17-18	—	—	—	34^{c}-35^{b}
,, l 19	—	—	88^{ab}	35^{cd}
,, l 20	—	—	—	36^{ab}
,, l 21-26	—	—	8 7-9	36^{c}-39^{b}
,, l 27-28	—	—	10	—
,, l 29-33	—	—	11-13^{b}	39^{c}-41
After l 33, fn l 1-25	—	—	—	—
App I (No 7) l. 34-35	—	—	13^{c}-14^{b}	—
After l 35 fn	—	—	—	7 1^{ab}
208*	—	[7^{ab}]	—	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{cd}	9 36^{ab}	8 2^{ab}
{209*	—	—	—	—
210*	—	—	—	—
7^{c}-14^{c}	7^{c}-14^{c}	7^{c}-14^{c}	36^{c}-43^{c}	2^{c}-9^{c}
211*	—	—	—	—
14^{d}-15	14^{d}-15	14^{d}-15	43^{d}-44	9^{d}-10
212*	—	—	45	—
16-19	16-19	16-19	46-49	11-14
20	20	20	—	15
21-23	21-23	21-23	53-55	16-18
215*	—	—	58^{cd}	—
24-27	24-27	24-27	59-62	19-22
217*	—	—	63	—
28-33	28-33	28-33	64-69	23-28
218*	34-35	34-35	—	—
34	36	36	70	29
219*	—	—	—	30^{ab}
35-36^{b}	37-38^{b}	37-38^{b}	71-72^{b}	30^{c}-31
220*	—	—	—	32^{ab}
36^{cd}	38^{cd}	38^{cd}	72^{cd}	32^{cd}
221*	—	—	73	—
37	39	39	74	33
222*	—	—	75-78	—
38^{ab}	40^{ab}	40^{ab}	79^{ab}	34^{ab}
223*	40^{cd}	40^{cd}	—	—
38^{cd}	41^{ab}	41^{ab}	79^{cd}	34^{cd}
—	41^{cd}	41^{cd}	—	—
224* l 1-6	42-44	42-44	—	—
224(A)*	[44^{ef}]	45^{ab}	—	—
224* l 7	45^{ab}	45^{cd}	—	—
39^{ab}	45^{cd}	46^{ab}	—	—
39^{cd}	46^{ab}	[46^{cd}]	80^{ab}	—
39^{ef}	46^{cd}	46^{ef}	80^{cd}	35^{ab}
227*	—	[47]	81^{ab}	35^{cd}
40-42^{b}	47-49^{b}	48-50^{b}	—	—
228*	49^{c}-52^{b}	50^{c}-53^{b}	81^{c}-83	36-38^{b}
42^{cd}	52^{cd}	53^{cd}	—	—
229*	—	—	84^{ab}	38^{cd}
42^{ef}	53^{ab}	54^{ab}	84^{cd}	—
230*	53^{c}-62^{b}	54^{c}-62^{b}	—	39^{ab}
43	62^{cd}	62^{cd}	—	—
232* l 1	—	—	—	39^{cd}
,, l 2-3	—	—	—	—
			85	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
233*	63	63	—	—
44-46	64-66	64-66	86-88	40-42
234*	—	—	—	—
47-48	67-68	67-68	89-90	43-44
235*	69-70	69-70	—	—
49	71	71	99	45
238* l 1-3	$72-73^{b}$	$72-73^{b}$	—	—
„ l 4	73^{cd}	73^{cd}	—	—
„ l 5-8	74-75	74-75	96-97	—
„ l 9-10	76	76	—	—
„ l 11-12	77	77	98	—
„ l 13-16	78-79	78-79	101-102	—
238 (B)*	—	—	103	—
238 (C)*	—	—	104	—
238 (D)*	—	—	—	—
238* l 17-20	80-81	80-81	100, 105	—
50^{ab}	82^{ab}	82^{ab}	91^{ab}	46^{ab}
{239* l 1-2	$82^{c}-83^{b}$	$82^{c}-83^{b}$	12 $1^{c}-2^{b}$	—
„ l 3	83^{cd}	83^{cd}	2^{cd}	—
„ l 4	84^{ab}	84^{ab}	—	—
50^{c-f}	$84^{c}-85^{b}$	84^{c-f}	9 $91^{c}-92^{b}$	$46^{c}-47^{b}$
240*	85^{cd}	85^{ab}	92^{cd}	47^{cd}
51^{abc}	86^{abc}	85^{cde}	93^{abc}	48^{abc}
241*	86^{de}	—	—	—
51^{d}	86^{f}	85^{f}	93^{d}	48^{d}
242*	—	—	—	$49-50^{b}$
243*	87^{cd}	87^{ab}	94^{ab}	—
52^{a-d}	87^{ab}, 88^{ab}	86	$94^{c}-95^{b}$	$50^{c}-51^{b}$
245*	88^{cd}	87^{cd}	—	—
52^{ef}	89^{ab}	87^{ef}	95^{cd}	51^{cd}
246* l 1-2	$89^{c}-90^{b}$	88^{a-d}	—	—
„ l 3	90^{cd}	88^{ef}	—	52^{ab}
246(A)*	—	—	—	$52^{c}-53^{b}$
246* l 4-9	91-92	89-90	106-107	—
„ l 10-13	93	91	10 36	—
{ 246 (B)*	—	—	—	—
12 App 1 (No 8)	12 —	12 —	10 1-25	—
l 1-50				
„ l 51-52	—	—	—	—
„ l 53-72	—	—	26-35	—
„ l 73	—	—	—	—
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	11 1^{ab}	53^{cd}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	cf 239* l 3	54^{ab}
2	2	2	3	$54^{c}-55^{b}$
248*	—	—	—	55^{cd}
3	3	3	4	56
249*	—	—	—	56 fn
4-5	4-5	4-5	5-6	57-58
251*	—	—	7	59
252* l 1-2	—	—	8	62
„ l 3-14	—	—	9-12	—
6-8	6-8	6-8	12 1-3	60-61, 66
253*	—	—	4	—
254*	—	—	—	—
$9-10^{b}$	$9-10^{b}$	$9-10^{b}$	$5-6^{b}$	$63-64^{b}$
255*	—	—	6^{cd}	—
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	7^{ab}	64^{cd}
256*	—	—	7^{cd}	—
11-13	11-13	11-13	8-10	65, 67-68

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
259* 1 1–14	—	—	—	—
,, 1 15–16	—	—	—	70
,, 1 17–18	—	—	11	—
260*	—	—	—	$71–72^{b}$
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	12^{ab}	69^{ab}
261*	—	—	—	69^{cd}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	12^{cd}	72^{cd}
262*	—	—	13–15	73–75
{ 263*	—	—	—	76^{ab}
264*	—	—	16–22	—
15–17	15–17	15–17	23–25	$76^{c}–78$
265*	—	—	—	—
18	18	18	26	79
266*	—	—	—	—
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	27^{ab}	80^{ab}
267*	—	—	27^{cd}	—
268*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	28^{ab}	80^{cd}
269*	—	—	28^{cd}	—
270*	—	—	—	—
20–22	20–22	20–22	29–31	81–83
272*	—	[23^{ab}]	—	—
23	23	23^{c-f}	32	84
273*	—	—	—	—
24–26	24–26	24–26	33–35	85–87
275*	—	—	—	—
27	27	27	36	88
276*	—	—	37	—
277*	—	[28^{ab}]	—	—
28–32	28–32	$28^{c}–32^{b}$	38–42	89–93
279*	33–36	$32^{c}–35^{b}$	—	—
33–34	37–38	$35^{c}–36$	43–44	94–95
281*	—	—	—	—
282*	[41^{cd}]	39^{cd}	—	—
$35–37^{b}$	$39–41^{b}$	$37–39^{b}$	$45–47^{b}$	$96–98^{b}$
$37^{c}–38$	$41^{c}–42$	40	$47^{c}–48$	$98^{c}–99$
13 1–7	**13** 1–7	**13** 1–7	**13** 1–7	**9** 1–7
{285*	—	—	—	—
8	8	8	8	8
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	—
$9^{c}–10$	$9^{c}–10$	$9^{c}–10$	$9^{c}–10$	$9–10^{b}$
289*	11	11	—	—
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	10^{cd}
290*	—	—	—	—
$11^{c}–22$	$12^{c}–23$	$12^{c}–23$	$11^{c}–22$	11–21
295*	24	24	—	—
23	25	25	23	22^{a-d}
$24–25^{b}$	$26–27^{b}$	$26–27^{b}$	$24–25^{b}$	22^{cb} fn
$25^{c}–27$	$27^{c}–29$	$27^{c}–29$	$25^{c}–27$	$22^{c}–24$
298*	—	—	—	25
299*	30	30	—	—
14 1^{ab}	**14** 1^{ab}	**14** 1^{ab}	—	26^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	28^{ab}	26^{cd}
300*	—	—	28^{cd}	—
2	2	2	44	27
3	3	3^{a-d}	45	28
302*	4^{ab}	3^{ef}	—	—
$4–8^{b}$	$4^{c}–8$	$4–8^{b}$	29 33^{b}	$29–33^{b}$
305*	9	$8^{c}–9^{b}$	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
8^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	33^{cd}	33^{cd}
{306* l 2	—	—	—	—
9–18	10^{c}–20^{b}	10–19	34–43	34–13
19–20	20^{c}–21	20–21	46–17	44–45
{309*	—	—	—	—
310*	—	—	—	—
321*	—	—	—	—
21	22	22	—	46
15 1–7^{b}	**15** 1–7^{b}	**15** 1–7^{b}	**14** 1–7^{b}	**10** 1–7^{b}
313*	—	—	—	7^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	8^{ab}
314*	8	8	—	—
8–11	9–12	9–12	8–11	8^{c}–11
316*	—	—	—	—
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	12
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	—	12 fn
317*	—	—	12^{cd}	—
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
318*	—	—	13^{c}–14	—
13^{c}–14^{b}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}	15	13^{c}–14^{b}
14^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	—	14^{cd}
319*	16–18^{b}	16–17	—	—
15–22	18^{c}–26^{b}	18–25	16–23	15–22
320*	—	—	—	—
321*	26^{c}–28	26–27	—	—
23	29	28	24	23
322*	30	29	—	24
323*	31	30	—	—
App I (No 9) l 1	—	—	25^{ab}	—
,, ,, l 2	—	—	25^{cd}	**11** 1^{ab}
,, ,, l 3	—	—	—	1^{cd} fn l 2
,, ,, l. 4-5	—	—	26	1^{cd} fn l 3-4
,, ,, l. 6-13	—	—	27–30	2–5
,, ,, l 14	—	—	—	6^{ab}
,, ,, l 15	—	—	31^{ab}	6^{cd}
,, ,, l 16	—	—	31^{cd}	—
,, ,, l. 17-19	—	—	—	7
After l 19 fn	—	—	—	—
App I (No 9) l 20-21	—	—	32	8
,, ,, l 22-37	—	—	**15** (cf l 3, 5-10 of 325* for l 22, 27-32)	9–15
After l 37 fn	—	—	—	—
16 1–3	**16** 1–3	**16** 1–3	1–3	**12** 1–3
324*	—	—	—	—
4	4	4	4	4
325* l 1-2	—	—	5	—
325(A)*	—	—	—	—
325* l 3-10	—	—	6–9	—
326*	—	—	—	—
5	5	5	10	5
6	6	6	12	7
7	7	7	11	6
327*	8–9	8–9	—	—
8–13^{b}	10–15^{b}	10–15^{b}	13–18^{b}	7–13^{b}
328*	—	—	18^{cd}	—
13^{c}–14	15^{c}–16	15^{c}–16	19–20^{b}	13^{c}–14
331*	—	—	20^{c}–21^{b}	—
15	17	17	—	15

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
16^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	—	16^{cd}
16^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	16^{ab}
332*	—	—	—	—
17	19	19	—	17
18–19	20–21	20–21	21^{c}–22	18–19
334*	—	—	—	—
20–22	22–24	22–24	23–25	20–22
335*	—	—	—	23
23	25	25^{a-d}	26	24
337*	—	—	—	—
338*	26^{ab}	25^{ef}	—	—
339*	26^{c}–27^{b}	26	—	—
24	27^{c}–28^{b}	27	27	25
340*	28^{c}–32	28–31	—	—
25^{ab}	33^{ab}	32^{ab}	28^{ab}	26^{ab}
341*	33^{c}–35^{b}	32^{c}–34^{b}	—	—
25^{cd}	35^{cd}	34^{cd}	28^{cd}	—
342*	36^{ab}	35^{ab}	—	—
26	36^{cd}	35^{cd}	29^{ab}	26^{cd}
343*	—	—	—	27
344*	—	—	29^{cd}	—
345* l 1–3	—	—	30–31^{b}	28–29^{b}
345(A)*	—	—	—	29^{c}–30^{b}
345* l 4–6	—	—	31^{c}–32	30^{c}–31
345(B)*	—	—	—	31^{cd} fn
345* l 7	—	—	33^{ab}	32^{ab}
345* l 8–9	—	—	33^{c}–34^{b}	—
,, l 10	—	—	34^{cd}	32^{cd}
346*	37^{a-d}	36^{a-d}	—	—
—	37^{ef}	[36^{ef}]	—	—
347*	38	37	—	—
27	39	38	—	33
17 1	**17** 1	**17** 1	**16** 1	—
2–7	2–7	2–7	2–7	**16** 47–52
8	8	8	—	53
349*	—	—	—	54–55^{b}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	8^{ab}	**13** 2^{cd}
—	[9^{cd}]	9^{cd}	—	—
9^{cd}	9^{ef}	10^{ab}	8^{cd}	3^{ab}
351*	—	—	—	—
10^{ab}	10^{ab}	10^{cd}	—	3^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	11^{ab}	—	1^{ab}
11^{ab}	11^{ab}	11^{cd}	—	1^{cd}
352*	—	—	—	2^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	9^{ab}	4^{ab}
353* l 1	—	—	—	—
,, l 2–3	—	—	9^{c}–10^{b}	—
11^{ef}	12^{ab}	12^{cd}	10^{cd}	4^{cd}
354* l 1	12^{cd}	[13^{ab}]	—	—
,, l 2	13^{ab}	[13^{cd}]	—	—
,, l 3	13^{cd}	[13^{ef}]	—	—
12	14	14	11	5
—	—	15^{ab}	—	—
		(cf 4 18 45^{ab})		
355*	15	15^{c}–16^{b}	—	—
—	—	16^{cd}	—	—
		(cf. 4 18 45^{cd})		
13	16	18	(cf. v l 3–4 of 345*)	(cf l 3–4 of 345*)
14^{ab}	17^{ab}	17^{cd}	12^{ab}	6^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14^{cd}	17^{cd}	19^{ab}	12^{cd}	7^{ab}
15^{ab}	18^{ab}	19^{cd}	13^{ab}	6^{cd}
15^{cd}	18^{cd}	19^{ef}	13^{cd}	7^{cd}
356*	19	20	—	—
16	20	21	14	8
17^{ab}	21^{ab}	22^{ab}	—	9^{ab}
17^{cd}	21^{cd}	22^{cd}	16^{ab}	9^{cd}
18^{ab}	22^{ab}	23^{ab}	—	10^{ab}
18^{cd}	22^{cd}	23^{cd}	17^{ab}	10^{cd}
19^{ab}	23^{ab}	24^{ab}	17^{cd}	12^{ab}
358*	—	—	18	—
19^{cd}	23^{cd}	24^{cd}	16^{cd}	12^{cd}
20	24	25	19	11
361*	—	—	20	—
21	25	26	28	13
22^{ab}	26^{ab}	17^{ab}	15^{ab}	16 55^{ab}
22^{cd}	26^{cd}	27^{ab}	15^{cd}	55^{cd}
23	27	27^{c-f}	21	56
24	28	28	—	57
25–26	29–30	29–30	22–23	58–59
27	31	31	24	62
28–29	32–33	32–33	25–26	—
30	34	34	27	60
365*	—	—	—	61
31^{a}	35^{a}	35^{a}	29^{a}	13 14^{a}
366*	—	—	—	—
31^{b}–32	35^{b}–36	35^{b}–36	29^{b}–30	14^{b}–15
367*	37	37	—	—
33–34	38–39	38–39	31–32	16–17
369*	—	—	33	—
35	40	40	34	18
370*	41	41	—	—
36–38	42–44	42–44	35–37	19–21
372*	45–46	45–46	—	—
39	47	47	39	22
40	48	48	38	23
41^{ab}	49^{ab}	50^{cd}	40^{ab}	24^{ab}
373*	—	—	—	—
374*	—	—	—	—
375* l. 1–2	19^{c-f}	49	—	—
" l. 3	50^{ab}	[50^{ab}]	—	—
376*	—	—	—	—
41^{cd}	50^{cd}	50^{ef}	40^{cd}	24^{cd}
42	51	51	41	25
377* l. 1–14	—	—	42–48	—
" l. 15	—	—	—	—
378*	—	—	—	—
43	52	52	49	26
44	53	53	50	—
380*	—	—	51–52	—
45	54	54	53	27
381*	—	—	—	—
18 1–4	18 1–4	18 1–4	17 1–4	14 1–4
382*	—	—	—	5
5	5	5	5	6
383*	—	—	—	—
6–11	6–11	6–11	9–14	16 63–68
384*	—	—	—	69
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	15^{ab}	70^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	15^{cd}	70^{ab} fn l 1
387* l 1-2	—	—	—	70^{ab} fn l. 2-3
,, l 3-4	—	—	—	70^{c-f}
13-14	13-14	13-14	30-31	71-72
15-17	15-17	15-17	6-8	**14** 7-9
18-19	18-19	18-19	28-29	13-14
20-21	20-21	$20-21^{d}$	32-33	**16** 73-74
390*	22^{ab}	21^{ef}	—	—
22^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	34^{ab}	—
$22^{c}-27^{b}$	$23-27^{b}$	$22^{c}-27^{b}$	$34^{c}-39^{b}$	$75-80^{b}$
393*	—	—	39^{cd}	—
27^{cd}	27^{cd}	27^{cd}	40^{ab}	80^{cd}
394*	—	—	40^{cd}	—
28-29	28-29	$28-29^{b}$	$41-43^{b}$	81-82
396*	—	—	$43^{c}-46$	—
397*	30	$29^{c}-39$	—	—
30	31	31	24	**14** 19
398*	32	32	—	—
31-32	33-34	33-34	20-21	15-16
399* l 1-2	—	—	22	17
399(A)*	—	—	—	—
399* l 3-4	—	—	23	18
33	35	35	—	**16** 83
400* l 1	—	—	—	—
,, l 2-4	—	—	—	$84-85^{b}$
401*	$36-37^{b}$	$36-37^{b}$	—	—
34^{a-d}	$37^{c}-38^{b}$	$37^{c}-38^{b}$	16	**14** 10
$34^{e}-35^{b}$	$38^{c}-39^{b}$	$38^{c}-39^{b}$	17	—
35^{cd}	39^{cd}	39^{cd}	18^{cd}	11^{ab}
36^{ab}	40^{ab}	40^{ab}	18^{ab}	11^{cd}
36^{c-f}	40^{c-f}	40^{c-f}	19	12
37	41	41	25	20
404*	—	—	26	—
38	42	42	27	21
405*	—	—	—	—
39	43	43	—	22
40^{ab}	44^{ab}	44^{ab}	—	23^{ab}
406*	44^{cd}	44^{cd}	—	—
40^{cd}	45^{ab}	44^{ef}	—	23^{cd}
41-44	$45^{c}-48$	45-48	47-50	—
45	49	—	(cf l 1-2 of 345*)	(cf l 1-2 of 345*)
46-47	50-51	49-50	(cf l 5 7 and 10 of 345*)	(cf l 5-7 and 10 of 345*)
408*	52	51	—	—
48-51	53-56	$52-55^{b}$	51-54	—
409*	—	—	55^{ab}	—
410*	57-58	$55^{c}-56^{f}$	—	—
52	59^{ab}	57^{ab}	55^{cd}	—
411*	59^{cd}	57^{cd}	—	—
412*	[60^{ab}]	57^{ef}	—	—
413*	—	—	—	—
43-55	$60^{c}-62$	58-60	56-58	—
417*	63-64	61-62	—	—
56	65	63	—	—
57	66	64	—	24
19 1-4	**19** 1-4	**19** 1-4	**18** 1-4	**15** 1-4
5	5	5	—	6
6	6	6	5	5
7-11	7-11	7-11	6-10	7-11

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
12–13^b	12–13^b	12–13^b	11–12^b	—
13^c–16	13^c–16	13^c–16	12^c–16^b	12–15
4-5*	—	—	16^cd	—
[illegible]	—	—	—	—
17–19^b	17–19^b	17–19^b	17–19^b	16–18^b
19^cd	19^cd	19^cd	—	18^cd
20–26	20–26	20–26	19^c–25	19–25
42[illegible]*	—	—	—	—
27	27	27	26	26
1[illegible]0*	—	—	27–32^b	—
28	28	28	32^c–f	27
133*	—	—	—	28^ab
[illegible]*	—	—	—	—
20 1	20 1	20 1^a–d	19 1	15 28^c–29^b
App I (No 10) l 1-2	—	—	2	29^c–30^b
,, ,, l 2 fn	—	—	—	—
,, ,, ,,	—	—	—	30^cd
,, ,, l 3	—	—	3^ab	31^ab
,, ,, l 4-5	—	—	3^c–4^b	—
,, ,, l 6	—	—	4^cd	32^ab
,, ,, l 7	—	—	5^ab	31^cd
,, ,, l 8	—	—	5^cd	32^cd
,, ,, l 8 fn	—	—	—	—
,, ,, ,,	—	—	—	—
App I (No 10) l 9	—	—	6^ab	—
,, ,, l 10-16	—	—	6^c–9	33–36^b
2–4	2–4	2–3	10–12	36^c–39^b
136* (A)	—	—	—	—
5–6	5–6	4–5	22 10–11	17 10–11
7	7	6	—	—
8–11^b	8–11^b	7–10^b	19 13–16^b	15 39^c–42^b
110*	—	—	—	—
11^c–12	11^c–12	10^c–11	16^c–17	42^c–43
112*	13	12	—	—
13	14	13	18	44
App I (No 11) l 1-3	—	—	—	—
,, ,, l 4	—	—	19^ab	—
,, ,, l 4 fn	—	—	—	—
,, ,, l 5-13	—	—	19^c–23	—
,, ,, l 13 fn	—	—	—	—
,, ,, l 14-41	—	—	24–37	—
,, ,, l 42-83	—	—	20 1–21	—
[illegible]*	15	[14]	—	—
[illegible]	16–18	15–17	—	45–47
—	—	—	—	48
[illegible]*	—	—	—	49–50^b
17–19	19–21	18–20	—	50^c–53^b
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]	22^ab	21^ab	—	53^cd
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]	22^cd	21^cd	—	53^ef
[illegible]*	—	—	—	—
[illegible]	23	22	—	54
[illegible]*	—	—	—	55
[illegible]* l 1-4	—	—	—	56–57 (cf 4 21 2–3)
[illegible]* (A)	—	—	—	—
[illegible]* l [illegible]	—	—	—	58^ab (cf 4 21.4^ab)

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
451* (B)	—	—	—	—
451* l 6–7	—	—	—	58^{c}–59^{b} (cf 4 21 4^{c}–5)
451* (C)	—	—	—	—
451* l. 8–9	—	—	—	59^{c}–60
22	24	23	22 35	17 39
23	[$25^{a–d}$]	24	36	40
452*	—	—	37	—
24	$25^{c–h}$	25	38	41
25	26	26	—	15 61
21 1	21 1	21 1	23 1	—
2	2	2	—	(cf 451* l 1–2)
3	3	3	—	(,, l 3–4)
4	4	4	—	(,, l 5–6)
5	5	5	—	(,, l 7–8)
6–16	6–16	6–16	2–12	—
22 App 1 (No 12) l 1–17	22 —	22 —	21 —	16 1–9^{b}
,, ,, l 17 fn	—	—	—	—
,, ,, l 18–60	—	—	—	9^{c}–30^{b}
,, ,, l 60 fn	—	—	—	30^{cd}
,, ,, l 61 69	—	—	—	31–35
—	—	—	—	36^{ab} (r)
App I (No 12) l. 70–75	—	—	—	36^{c}–38
,, ,, l 75 fn	—	—	—	—
,, ,, l 76–90	—	—	—	39–46
1–5	1–5	1–5	1–5	85^{c}–90^{b}
457*	—	—	6	—
6–7^{b}	6–7^{b}	6–7^{b}	7–8^{b}	90^{c}–91
458*	—	—	—	92–93^{b}
7^{c}–8^{b}	7^{c}–8^{b}	7^{c}–8^{b}	8^{c}–9^{b}	93^{c}–94^{b}
459*	—	—	—	94^{c}–95^{b}
8^{c}–11^{b}	8^{c}–11^{b}	8^{c}–10^{b}	9^{c}–12^{b}	95^{c}–98^{b}
460*	—	—	—	98^{c}–99^{b}
11^{c}–16	11^{c}–16	10^{c}–15	12^{c}–17	99^{c}–104
App 1 (No 13) l 1–20	—	—	18–27	105–114
17–18	17–18	16–17	28–31	115–117
461*	—	—	—	—
463* l 7	—	—	—	—
19–24	19–24	18–23	32–37	118–122
465* l 1–5	25–27^{b}	24–25	—	—
,, l 6–7	[$27^{c–f}$]	26	—	—
,, l 8–13	27^{g}–29	27–29	—	—
25	30	30	—	123
26	31	31	38	124
23 1–3	23 1–3	23 1–3	22 1–3	17 1–3
467*	—	—	—	—
468*	4^{ab}	4^{ab}	—	—
4	4^{c}–5^{b}	4^{c}–5^{b}	4	4
469* l 1–4	—	—	5–6	5–6
,, l 5	—	—	—	7^{ab}
5	5^{c}–6^{b}	$5^{c–f}$	7	7^{c}–8^{b}
470* l 1	—	—	8^{ab}	8^{cd}
,, l 2	—	—	8^{cd}	—
6	6^{c}–7^{b}	6	9	9
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
472*	—	—	—	—
7^{c}–13	8–14^{b}	7^{c}–13	12^{c}–18	12^{c}–18

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
473*	—	—	—	—
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	19^{ab}	—
14^{c}–15^{b}	15	14^{c}–15^{b}	19^{c}–20^{b}	19^{c}–20^{b}
474*	—	—	20^{cd}	—
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	—	20^{cd}
475*	—	—	—	21^{ab}
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	—	19^{ab}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	—	—
17–18	17^{c}–19^{b}	17–18	21–22	21^{c}–23^{b}
{ 477*	—	—	—	23^{cd}
19–22	19^{c}–23^{b}	19–22	23–26	24–27
23^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	27^{ab}	—
23^{c}–24	24–25^{b}	23^{c}–24	27^{c}–28	28–29^{b}
481*	—	—	29^{ab}	—
25^{ab}	25^{cd}	25^{ab}	29^{cd}	29^{cd}
482*	—	—	—	30^{ab}
25^{c}–27	26–27	25^{c}–27	30–32^{b}	30^{c}–32
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	33^{ab}	33^{ab}
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	32^{cd}	33^{cd}
29	29	29	33^{c}–34^{b}	34
484*	—	—	34^{c-f}	35
485*	—	—	—	36–37
30	30	30	39	38
App I (No 14) l. 1-72	24 1–44	24 1–44	—	—
24 1	25 1	25 1	24 1	18 1
2	2	2	2	—
488*	—	—	—	—
3–12	3–12	3–12^{d}	3–12	—
13–16^{b}	13–16^{b}	12^{e}–15^{d}	13–16^{b}	2–5^{b}
490*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{cd}	15^{ef}	16^{cd}	5^{cd}
491*	—	—	—	—
17–21	17–21	16–20^{b}	17–21	6–10
492*	22–27	20^{c}–25	—	—
22	28	26	22	11
23^{ab}	29^{ab}	27^{ab}	23^{ab}	—
23^{c}–24	29^{c}–30	27^{c}–28^{b}	23^{c}–24	12–13^{b}
25^{ab}	31^{ab}	29^{ab}	25^{ab}	—
25^{c}–26^{b}	31^{c}–32^{b}	29^{c}–30^{b}	25^{c}–26^{b}	13^{c}–14^{b}
497*	32^{cd}	—	—	—
26^{c}–27	33–34^{b}	30^{c}–31	26^{c}–27	14^{c}–15
498*	34^{c}–35^{b}	32	—	—
28–32	35^{c}–40^{b}	33–37	28–32	16–20
499*	—	—	33^{ab}	21^{ab}
500*	40^{c}–41^{b}	38^{a-d}	—	—
33^{ab}	41^{cd}	38^{ef}	33^{cd}	21^{cd}
33^{c-f}	42	39	34	—
34–44	43–53	40–49	35–44	22–32
504*	54	50	—	—
25 1	26 1	26 1	25 1	19 1–2^{b}
506*	—	—	—	2^{cd}
2–4^{b}	2–4^{b}	2–4^{b}	2–4^{b}	3–5^{b}
507*	4^{cd}	—	—	—
4^{c}–11^{b}	5–11	4^{c}–11^{b}	4^{c}–11^{b}	5^{c}–12^{b}
509*	12^{ab}	11^{cd}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	12^{cd}
510*	13	12^{c-f}	—	—
12–14^{b}	14–16^{b}	13–15^{b}	12–14^{b}	13–15^{b}
511*	—	—	14^{cd}	16^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
14^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	15^{ab}	15^{cd}
15-22	$17-25^{b}$	16-23	$15^{c}-23$	$16^{c}-24$
23^{ab}	25^{cd}	24^{ab}	—	—
$23^{c}-30^{b}$	$26-33^{b}$	$24^{c}-31^{b}$	$24-31^{b}$	25-31
30^{cd}	33^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	31^{cd} fn
31^{ab}	34^{ab}	32^{ab}	32^{ab}	32^{ab}
514*	—	—	—	$32^{c}-34$
$31^{c}-34$	$34^{c}-37$	$32^{c}-35$	$32^{c}-35$	35-38
515*	—	—	—	39-40
35-36	38-39	36-37	36-37	41-42
516*	40	38	—	—
37-38	41-42	39-40	38-39	43-44
26 $1-2^{b}$	**27** $1-2^{b}$	**27** $1-2^{b}$	**26** $1-2^{b}$	**20** $1-2^{b}$
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{cd}
3-4	3-4	3-4	$2^{c}-4^{b}$	3-4
517*	—	—	—	5-6
518*	—	—	$4^{c}-5$	—
App I (No 15) l 1-48	5-28	5-27	—	—
" " l 48 fn	—	—	—	—
$5-7^{b}$	29-31	$28-30^{b}$	6-8	7-9
521*	—	—	—	10
$7^{c}-8^{b}$	32	$30^{c}-31^{b}$	9	11
{ 522*	—	—	—	—
523*	—	—	—	12-14
{ 524*	—	—	—	—
$8^{c}-13$	33-38	$31^{c}-36$	10-15	15-20
526*	39	37	—	—
14-17	40-43	38-41	16-19	21-24
18	44	42	20	26
19	45	43	21	25
20-22	46-47	44-45	22-24	—
23	48	46	25	27
27 1-3	**28** 1-3	**28** 1-3	**27** 1-3	**21** 1-2
4	4	4	—	$16^{c}-17^{b}$
5	5	5	—	$13^{c}-14^{b}$
6	6	6	—	$12^{c}-13^{b}$
7	7	7	4	6
8	8	8	—	$17^{c}-18^{b}$
528*	—	—	—	$18^{c}-19^{b}$
9	9	9	5	7
10	10	10	—	$15^{c}-16^{b}$
11	11	11	—	$14^{c}-15^{b}$
529*	—	—	—	—
530*	—	—	—	—
12-13	12-13	12-13	6-7	8-9
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	—	19^{cd}
531*	—	—	—	—
14^{c-f}	14^{c-f}	14^{c-f}	—	20
532*	—	—	—	—
15-16	15-16	15-16	—	21-22
17	17	17	—	25
18	18	18	—	$29^{d}-30^{c}$
19	19	19	—	$30^{d}-31^{c}$
20	20	20	—	35
534*	—	—	—	36
535*	21-22	21-22	—	—
21	23	23	—	$27^{d}-28^{c}$
536*	24	24	—	—
22^{a-c}	25^{a-c}	25^{a-c}	—	27^{a-c}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
22^{f}	25^{d}	25^{d}	—	—
23	26	26	—	24
24	27	27	—	26^{d}–29^{c}
25	28	28	—	—
26^{a-c}	29^{a-c}	29^{a-c}	—	32^{d}–33^{b}
537*	—	—	—	33^{c}
26^{d}	29^{d}	29^{d}	—	33^{d}
27	30	30	—	31^{d}–32^{c}
538*	—	—	—	—
28	31	31	—	34
29	32	32	—	37^{ab}, 38^{cd}
539*	33–34	33–34	—	—
30	35	35	—	37^{c}–38^{b}
540*	36–39	36–39	—	—
31	40	40	—	26
541* l 1–4	41	41	—	—
541(A)*	—	—	—	—
541* l 5–8	42	42	—	—
32	43	43	—	23
542* l 1–28	44–50	44–50	—	—
542 (B)*	—	—	—	—
542* l. 29–32	51–52	51–52	—	—
33^{ab}	53^{ab}	53^{ab}	8^{ab}	4^{ab}
543*	—	—	—	—
33^{cd}	53^{cd}	53^{cd}	8^{cd}	4^{cd}
544*	—	—	9	5
34	54	54	10	10
35	55	55	11	10^{cd} fn
36–37^{b}	56–57^{b}	56–57^{b}	12–13^{b}	11–12^{b}
37^{cd}	57^{cd}	57^{cd}	13^{cd}	39^{ab}
545*	—	—	—	—
38–41	58–61	58–61	14–17	39^{c}–42
546*	—	—	—	43
42	62	62	18	44
547*	—	—	—	45
43	63	63	19	47
44^{ab}	64^{ab}	64^{ab}	20^{ab}	46^{ab}
550*	—	—	—	—
44^{cd}	64^{cd}	64^{cd}	20^{cd}	46^{cd}
45–46	65–66	65–66	21–22	48–49
551*	—	—	23	50
28 1	29 1	29 1	28 —	22 —
2	2	2	1	1
552*	—	—	—	—
3–4^{b}	3–4^{b}	3–4^{b}	2–3^{b}	2–3^{b}
554*	—	—	—	3^{cd}
555*	—	—	3^{cd}	—
556*	—	—	—	—
4^{c}–5	4^{c}–5	4^{c}–5	4–5^{b}	3^{cd} fn
557*	—	—	—	—
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	5^{cd}	4^{ab}
559*	—	—	—	4^{cd}
6^{c}–9^{b}	6^{c}–9	6^{c}–9^{b}	6–9^{b}	5–8^{b}
560*	—	—	9^{c}–10^{b}	8^{c}–9^{b}
9^{c}–12	10–12	9^{c}–12	10^{c}–13	9^{c}–12
561*	13	13	—	—
13	14	14	14	13
562*	—	—	15	14
563*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
564*	[15^{ab}]	15^{ab}	—	—
14^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	16^{cd}	18^{cd}
14^{cd}	[16^{ab}]	15^{ef}	16^{ab}	15^{ab}
$15–17^{b}$	$16^{c}–18^{b}$	$16–18^{b}$	$17–19^{b}$	$16–18^{b}$
17^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	19^{cd}	—
565*	—	—	20^{ab}	—
18–22	19–23	19–23	$20^{c}–25^{b}$	—
23	24	24	—	—
24^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	25^{cd}	—
24^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	26^{ab}	15^{cd}
{ 566*	—	—	—	—
$25–30^{b}$	$26–31^{b}$	$26–31^{b}$	$26^{c}–31$	$19–24^{b}$
30^{cd}	31^{cd}	31^{cd}	—	—
$30^{e}–31$	$31^{e}–32$	$31^{e}–32$	32^{a-f}	$24^{c}–25$
32	33	33	—	26
29 1	30 1	30 1	29 1	23 1
569*	—	—	—	—
2	2	2	4	5
3–4	3–4	3–4	2–3	2–3
5	6	5	5	6
6	5	6	—	4
7	7	7	—	15^{c-f}
8	8	8	$16^{c}–17^{b}$	16
9	9	9	$17^{c}–18^{b}$	—
570*	—	—	—	—
10	10	10	$18^{c}–19^{b}$	—
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	19^{cd}	—
12	12	12	20	17
13–19	13–19	13–19	21–27	—
571*	—	—	28	—
20	20	20	29	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	6^{ab}	7^{ab}
572*	—	—	6^{cd}	—
$21^{c}–22$	$21^{c}–22$	$21^{c}–22$	$7–8^{b}$	$7^{c}–8$
573*	—	—	—	—
23–24	23–24	23–24	$8^{c}–10^{b}$	11–12
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	10^{cd}	9^{ab}
575*	—	—	—	—
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	11^{ab}	9^{cd}
26	26	26	$12^{c}–13^{b}$	10
27	27	27	$14^{c}–15^{b}$	13
576*	—	—	$13^{c}–14^{b}$	14
577* l 1	62^{ab}	60^{ab}	11^{cd}	15^{ab}
,, l 2	62^{cd}	60^{cd}	12^{ab}	15^{ab} fn l 1
App I (No 16) l 1-34	$28–36^{b}$	$29–37^{b}$	—	—
,, ,, l 34 fn	—	—	—	—
,, ,, l 35-68	$36^{c}–44$	$37^{c}–45$	—	—
,, ,, l 68 fn	45	46	—	—
,, ,, l 69-112	46–56	47–57	—	—
,, ,, l 112 fn	—	—	—	—
,, ,, l 113–116	57	58	—	—
28	58	28	—	18
578*	—	—	—	19
579*	—	—	—	—
29	59	59	$15^{c}–16^{b}$	15^{ab} fn l. 2–3
580*	—	—	—	—
581*	—	—	30 1	—
30^{ab}	60^{ab}	62^{ab}	2^{ab}	20^{ab}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
30^{cd}	60^{cd}	62^{cd}	2^{cd}	21^{ab}
31^{ab}	61^{ab}	63^{ab}	3^{ab}	20^{cd}
31^{cd}	61^{cd}	63^{cd}	3^{cd}	21^{cd}
582*	63	61	—	—
32	64	64	4	22
583*	65	65	—	—
33–36	66–69	66–69	5–8	23–26
584*	—	—	—	—
37	70	70	9	27
585*	—	—	10^{ab}	—
38–39	71–72	71–72	10^{c}–12^{b}	28–29
586*	—	—	—	—
40	73	73	12^{c}–13^{b}	30
41–42	74–75	74–75	18^{c}–20^{b}	31–32
587*	—	—	—	—
43–44	76–77	76–77	15^{c}–16^{b}	—
45	78	78	13^{c}–14^{b}	—
588*	—	—	14^{c}–15^{b}	—
46	79	79	16^{c}–17^{b}	—
47	80	80	—	—
48^{ab}	81^{ab}	81^{ab}	20^{cd}	33^{ab} fn l. 2
48^{cd}	81^{cd}	81^{cd}	21^{ab}	33^{cd}
49^{ab}	82^{ab}	82^{ab}	21^{cd}	33^{ab}
49^{cd}	82^{cd}	82^{cd}	21^{ef}	33^{ab} fn. l 1
590*	—	—	—	—
50	83	83	17^{c}–18^{b}	—
{ 591*	—	—	—	—
51	84	84	22	34
52	85	85	—	35
592*	—	—	—	—
30 1–5	31 1–5	31 1–5	31 1–5	36–40
6–11^{c}	6–11^{c}	6–11^{c}	6–11^{c}	24 1–6^{c}
11^{d}	11^{d}	11^{d}	—	6^{d}
{ 594*	—	—	—	—
12^{abc}	12^{abc}	12^{abc}	—	7^{abc}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	11^{d}	7^{d}
13	13	13	12	8
{ 596*	—	—	—	—
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	9^{ab}
14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{d}	14^{c}–15^{b}	—	10
15^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	13^{cd}	9^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	14^{ab}	11^{ab}
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	14^{cd}	11^{cd}
{ 597*	—	—	—	—
598*	—	—	—	12
17	17	17	—	13
600*	18^{ab}	18^{ab}	—	—
18–24^{b}	18^{c}–24^{b}	18^{c}–24^{b}	15–21^{b}	14–20^{b}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	—	20^{cd}
25	25	25	21^{c}–22^{b}	21
602*	—	[26]	22^{c}–23^{b}	22
603*	—	[33–34^{d}]	—	23–24
604*	—	[34^{ef}]	—	—
605*	—	[27–28]	23^{c}–25^{b}	37–38
26–27	26–27	29–30	25^{c}–27^{b}	39–40
28–29	28–29	31–32	33 30–31	29–30
30	30	35	—	31
31	31	36	32	32
609*	—	—	33	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
32–33	32–33	37–38	—	33–34
612*	34	39	—	—
34	35	40	—	35
615*	—	—	—	36
616*	36–39	41–44	—	—
35*	40	45	31 27^{c}–28^{b}	41
36–38^{b}	41–43^{b}	46–48^{b}	28^{c}–32^{b} (om l 9–10)	42–45 (l 7 and l 8 44^{cd} fn)
618(B)*	—	—	—	44^{cd} fn
38^{c}–39	43^{c}–44	48^{c}–49	32^{c}–33 (om l 12 and 13)	46–48^{b}
40^{b}	45^{ab}	50^{ab}	34^{ab}	48^{cd}
619*	—	—	—	—
40^{c}–42	45^{c}–47	50^{c}–52	34^{c}–36	49–51^{b}
621*	—	—	38	51^{c-f}
622*	—	—	37	—
623*	48–49	53–54	—	—
43^{ab}	50^{ab}	55^{ab}	—	52^{ab}
624*	50^{c}–51^{b}	55^{c}–56^{b}	—	—
43^{cd}	51^{cd}	56^{cd}	—	52^{cd}
625*	—	—	—	53–54
31 1	32 1	32 1	32 1	25 1
627*	—	—	—	—
2–8	2–8	2–8	2–8	2–8
628*	—	—	—	9^{ab}
9–14	9–14	9–14	9–14	9^{c}–14
629*	—	—	—	15
15–22	15–22	15–22	15–22	16–23
{ 630*	—	—	—	—
32 1–4	33 1–4	33 1–4	33 1–5^{a}, 5^{d}	26 1–5
{ 632* l 1– the prior half of l 3	—	—	—	—
632 (A)*	—	—	5^{bc}	—
632* the post half of l. 3-4	—	—	—	—
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
633*	—	—	—	—
5^{c}–7	5^{c}–7	5^{c}–7^{d}	6^{c}–8	6^{c}–8
8^{ab}	8^{ab}	—	9	9
8^{cd}	8^{cd}	7^{ef}	10–11	10–11
9–10^{b}	9–10^{b}	8–9^{b}	12–13^{b}	12–13^{b}
10^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	13^{cd}	14^{ab}
11^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	14^{ab}	13^{cd}
11^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
{ 636*	—	—	—	—
637*	—	—	—	—
12–13	12–13	11–12	15–16	15^{c}–17^{b}
14^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	17^{ab}	15^{ab}
14^{c}–15	14^{c}–15	13^{c}–14	17^{c}–18	17^{c}–18
16^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	19^{ab}	19^{cd}
16^{c}–17	16^{c}–17	15^{c}–16	19^{c}–20	19^{ab}, 20
18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
640*	—	—	—	21^{cd}
18^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	21^{c}–23	21^{ef}
{ 641* l 3–6	—	—	—	22–23
19–20	19–20	18–19	24–25	24–25
642*	—	—	—	—
21–24	21–24	20–23	26–29	24 25–28
App I (No 17) l 1–78	25–54	24–53	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
App I (No 17) l 78 fn	—	—	—	—
,, ,, l 79-102	55-62	54-61	—	—
$25-26^{d}$	63-64	62-63	34-35	26 26-27
26^{ef}	65^{ab}	64^{ab}	—	28^{ab}
App I (No 18) l. 1	—	—	—	28^{cd}
,, ,, l. 2-9	—	—	36-38	29-32
,, ,, l 9 fn	—	—	—	—
,, ,, l. 10-19	—	—	39-44	33-37
,, ,, l 20	—	—	—	38
,, ,, l 21-22	—	—	45	39
,, ,, l 23-26	—	—	—	40-41
644*	65^{cd}	64^{cd}	—	—
27	66	65	—	42
645*	—	—	—	43
33 1-4	34 1-4	34 1-4	34 1-5	27 1-4
646*	—	—	—	—
5	5	5	6-10	5
647*	—	—	—	—
6	6	6	11	6
{ 648* l 2-22	—	—	—	6^{ab} fn
7-8	7-8	7-8	12-13	7-8
649*	—	—	—	9^{ab}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	14^{ab}	9^{cd}
650*	—	—	—	10
9^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	14^{cd}	11^{ab}
651* l 1	—	—	15^{ab}	—
,, l 2	—	—	15^{cd}	11^{cd}
,, l 3	—	—	16^{ab}	—
10-13	10-13	10-13	$16^{c}-20^{b}$	12-15
14	14	14	$20^{c}-21^{b}$	15^{cd} fn l 1-2
652*	—	—	$21^{c}-23^{b}$	—
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	23^{cd}	15^{cd} fn l 3
15^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	24^{ab}	16^{ab}
653*	—	—	—	16^{cd}
16-17	16-17	16-17	$24^{c}-26^{b}$	17-18
654* l 1-2	—	—	$26^{c}-27^{b}$	19
,, l 3-14	—	—	$27^{c}-33^{b}$	21-26
18	18	18	33^{c-f}	20
655* l 1-2	—	—	—	27
,, (A)*	—	—	—	—
,, (B)*	—	—	—	—
,, l 3-6	—	—	34	—
,, l 7-10	—	—	35	28
19	19	19	—	29
34 1	35 1	35 1	35 1	28 1
656*	—	—	—	—
2-4	2-4	2-4	2-4	$2-4^{d}$
657*	—	—	—	—
658*	—	—	—	4^{ef}
5	5	5	5	5
659*	—	—	—	—
6	6	6	6	6
{ 660*	—	—	—	—
7-11	7-11	7-11	7-11	7-11
661*	—	—	12-14	12-14
12-13	12-13	12-13	15-16	15-16
662* the prior half of l 1	—	—	17^{a}	17^{a}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
662* the post half of l 1+ the prior half of l 2	—	—	17^{bc}	—
,, the post half of l 2	—	—	17^{d}	17^{b}
,, l 3-4	—	—	18	18
,, l 5	—	—	19^{ab}	—
14	14	14	19^{c}–20^{b}	19
663*	—	—	20^{c}–22^{b}	20–21
15–17	15–17	15–17	22^{c}–25^{b}	22–25^{b}
664*	—	—	—	25^{cd}
665*	—	—	—	—
18	18	18	25^{c}–26^{b}	26
666*	—	—	26^{c}–27^{b}	—
19–22^{b}	19–22^{b}	19–22^{b}	27^{c}–30	27–30^{b}
22^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	31^{ef}	31^{cd}
22^{ef}	22^{ef}	22^{ef}	31^{a-d}	30^{c}–31^{b}
23	23	23	32	32
668*	—	—	—	—
669*	—	—	33	—
35 1–12	36 1–12	36 1–12	36 1–12	29 1–12
13–15	13–15	13–15	16–18	16–18
16–18	16–18	16–18	13–15	13–15
19	19	19	19	19
672*	—	—	—	—
20	20	20	20	20
673* l 1-2	—	—	—	21
673* l 3-6	—	—	22	22
36 1^{ab}	37 1^{ab}	37 1^{ab}	37 1^{ab}	30 1^{ab}
674*	—	—	—	—
675*	—	—	—	—
1^{c}–4	1^{c}–4	1^{c}–4	1^{c}–4	1^{c}–4
676*	—	—	—	—
5–6	5–6	5–6	5–6	5–6
677*	—	—	—	7
678*	—	—	7	—
{ 7–19	7–19	7–19	8–20	8–20
{ 681*	—	—	—	—
20	20	20	22	22
21	21	21	21	21
682*	—	—	23	—
22–24	22–24	22–24	24–26	23–25
683*	—	—	27	—
25–28^{b}	25–28^{b}	25–28^{b}	28–31^{b}	26–29^{b}
684*	—	—	—	—
26^{c}–29	28^{c}–29	28^{c}–29	31^{c}–32	29^{c}–30
30–31	30–31	30–31	—	31–32
32–37	32–37	32–37	33–38	33–38
685*	—	—	—	—
37 1–2	38 1–2	38 1–2	38 1–2	39–40
App 1 (No 19) l 1-33	—	—	6^{c}–22	31 1–15^{b}
,, ,, l 33 fn	—	—	—	—
3^{a-d}	3	3^{a-d}	3	15^{c}–16^{b}
686*	—	—	4	—
3^{ef}	4^{ab}	3^{ef}	6^{ab}	17^{ab}
4^{a-d}	4^{c}–5^{b}	4^{a-d}	5	—
{ 4^{ef}	5^{cd}	4^{ef}	23^{ab}	17^{cd}
{ 687*	—	—	23^{cd}	—
5	6	5	24	18

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
688*	—	—	—	19^{ab}
689*	—	—	25^{ab}	—
690*	—	—	—	—
6–7	$7-8^{b}$	$6-7^{b}$	$25^{c}-26$	$19^{c}-20^{b}$
{ 691*	—	—	—	—
8–11	8^{c}–1[illegible]	$7^{c}-10$	27–30	$20^{c}-23$
692*	—	—	—	—
12	$12^{c}-13^{b}$	11	31	24
13^{ab}	13^{cd}	12^{ab}	—	25^{ab}
$13^{c}-14^{b}$	14	$12^{c}-13^{b}$	32	$25^{c}-26^{b}$
$14^{c}-16$	$15-17^{b}$	$13^{c}-15$	$33-40^{b}$	$26^{c}-28^{b}$
693 (A)*	—	—	—	—
17–23	$17^{c}-24^{b}$	$16-22^{b}$	$40^{c}-48$ (om 18^{ab})	—
24	24^{cd}	22^{cd}	49^{ab}	28^{cd}
700*	—	—	—	—
$25-27^{b}$	$25-27^{b}$	$23-25^{b}$	$49^{c}-51$	$29-31^{b}$
701*	—	—	—	32^{ab}
27^{cd}	27^{cd}	25^{cd}	52^{ab}	31^{cd}, 32^{cd}
28–30	28–30	26–28	$52^{c}-55^{b}$	33–35
31	31	29^{a-d}	$55^{c}-56^{b}$	35 fn
$32-33^{b}$	$32-33^{b}$	$29^{e}-30^{d}$	$56^{c}-57$	$36-37^{b}$
702*	—	—	58^{ab}	—
33^{cd}	33^{cd}	30^{ef}	58^{cd}	37^{cd}
703*	—	—	—	—
34	34	31	59	—
38 $1-3^{b}$	39 $1-3^{b}$	39 $1-3^{b}$	39 $1-3^{b}$	—
704*	—	—	—	—
$3^{c}-7$	$3^{c}-7$	$3^{c}-7$	$3^{c}-7$	—
706*	—	—	—	—
8–9	8–9	8–9	8–9	—
{ 707*	—	—	—	—
$10-11^{b}$	$10-11^{b}$	$10-11^{b}$	$10-11^{b}$	—
708*	—	—	11^{c-f}	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	—
{ 709*	—	—	—	—
12	12	12	$12^{c}-13^{b}$	—
710*	—	—	13^{cd}	—
13^{a}	13^{a}	13^{a}	14^{a}	—
711*	—	—	—	—
$13^{b}-15$	$13^{b}-15$	$13^{b}-15$	14^{b} 16	—
712*	—	—	17	—
713*	—	—	—	—
714*	16	16	—	—
16–17	17–18	17–18	25–26	—
715*	—	—	—	—
18–20	19–21	19–21	27–29	—
21	22	22	21	—
716*	23	23	—	—
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	32^{cd}	—
717*	—	—	33^{ab}	—
22^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	30^{cd}	—
23^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	30^{ab}	—
23^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	—	—
719*	—	—	—	—
720*] 1	26^{ab}	26^{ab}	—	—
,, (A)*	—	—	—	—
,, (B)*	[26^{cd}]	26^{cd}	—	—
,,] 2–5	$26^{e}-28^{b}$	27–28	—	—
24–25	$28^{c}-30^{b}$	29–30	18–19	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
26	30^{c}–31^{b}	31	31	—
721*	—	—	32^{ab}	—
27^{ab}	31^{cd}	32^{ab}	33^{cd}	—
722*	—	—	34–35	—
27^{cd}	32^{ab}	32^{cd}	36^{ab}	—
724* l 1	—	—	36^{cd}	—
,, l. 2–3	—	—	—	—
,, l 4	—	—	37^{ab}	—
725*	—	—	—	—
28–29	32^{c}–34^{b}	33–34	20, 24	—
728*	—	—	—	—
30	34^{c}–35^{b}	35	22	—
31	35^{c}–36^{b}	36	23	—
730*	—	—	—	—
731*	—	—	—	—
732*	—	—	—	—
733*	36^{c}–37^{b}	37	—	—
32^{ab}	37^{cd}	38^{ab}	37^{cd}	—
736*	—	—	—	—
737*	—	—	—	—
32^{cd}	38^{ab}	38^{cd}	38^{ab}	—
33^{ab}	38^{cd}	39^{ab}	38^{cd}	—
739*	39	39^{c-f}	—	—
740*	—	—	—	—
33^{c-f}	40	40	39	—
741*	—	—	—	—
34–37	41–44	41–44	40–43	—
39 1–2^{b}	40 1–2^{b}	40 1–2^{b}	40 1	32 1–2^{b}
{ 746*	—	—	—	—
2^{c}–3	2^{c}–3	2^{c}–3	2–3^{b}	2^{c}–3
4	4	4	4^{c}–5^{b}	—
5	5	5	3^{c}–4^{b}	—
6	6	6	5^{c}–6^{b}	—
—	7 (r)	7^{ab} (r)	—	—
7	8	7^{c-f}	6^{c}–7^{b}	4
8	9	8	7–8^{b}	—
9	10	9	8^{c}–9^{b}	5
10–11	11–12	10–11	9^{c}–11^{b}	8–9
12	13	12	11^{c}–12^{b}	6
13^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	12^{cd}	—
13^{cd}	14^{cd}	13^{cd}	—	—
14	15	14	13	7
748*	—	—	—	—
15^{a-d}	16	15^{a-d}	14	10
15^{ef}	17^{ab}	15^{ef}	15^{ab}	—
751*	—	—	15^{cd}	—
16	17^{c}–18^{b}	16	16	—
17–18	18^{c}–20^{b}	17–18	17–18	11–12
19^{ab}	20^{cd}	19^{ab}	19^{cd}	13^{cd}
19^{cd}	21^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	13^{ab}
20^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	14^{ab}
752*	—	—	—	14^{cd}
753*	—	—	20^{c}–23	—
20^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	24^{ab}	15^{ab}
754*	—	—	24^{cd}	15^{cd}
21^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	25^{ab}	16^{ab}
757*	—	—	—	—
21^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	25^{cd}	16^{cd}
760*	—	—	26^{ab}	17^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
22–24	23^{c}–26^{b}	21^{c}–24^{b}	26^{c}–29^{b}	17^{c}–19
25^{ab}	26^{cd}	24^{cd}	29^{cd}	—
25^{c}–30^{b}	27–31	25–29^{b}	30–34	20–24
762*	—	—	—	—
30^{cd}	32^{ab}	29^{cd}	35^{ab}	25^{ab}
765*	32^{c}–34^{b}	29^{e}–31^{b}	—	—
31^{ab}	34^{cd}	31^{cd}	35^{cd}	25^{cd}
766*	35	32	—	—
31^{cd}	36^{ab}	33^{ab}	36	26
768*	—	—	—	—
769*	36^{cd}	33^{cd}	—	—
32	37	34	37	27^{a-d}
770*	—	—	—	27^{ef}
33–35	38–40	35–37	38–40	28–30
771*	—	—	41–42^{b}	31–32
36–37^{b}	41–42^{b}	38–39^{b}	42^{c}–43	33–34^{b}
772*	43^{ab}	39^{cd}	—	—
37^{cd}	42^{cd}	39^{ef}	44^{ab}	34^{cd}
773*	—	—	—	—
38–45	43^{c}–50	40–47	44^{c}–52^{b}	35–42
775*	51	48	—	—
46–48^{b}	52–54^{b}	49–50	52^{c}–54	43–45^{b}
777*	—	—	—	—
48^{cd}	54^{cd}	51^{ab}	55^{ab}	45^{cd}
49^{ab}	55^{ab}	51^{cd}	55^{cd}	46^{ab}
49^{c}–50^{b}	55^{c}–56^{b}	52^{a-d}	56	46^{c}–47^{b}
50^{cd}	56^{cd}	52^{ef}	57^{ab}	47^{cd}
779*	—	—	57^{c}–58	—
780*	—	—	—	—
51^{ab}	57^{ab}	53^{ab}	59^{ab}	48^{ab}
781*	—	—	—	—
51^{cd}	57^{cd}	53^{cd}	59^{cd}	48^{cd}
782*	—	—	60^{ab}	—
52–53	58–59	54–55	62^{c}–64^{b}	51–52
54	60	56	60^{c}–61^{b}	49
55	61	57	64^{c}–65^{b}	53
783*	—	—	65^{cd}	—
56	62	58	—	54
784*	—	—	—	—
57	63	59	61^{c}–62^{b}	50
785*	64	60	—	—
786*	65	61	—	—
787*	—	—	—	—
58	66	62	67	—
59	67	63	66	—
60	68	64	68	56
61^{ab}	69^{ab}	65^{ab}	—	57^{ab}
61^{cd}	69^{cd}	65^{cd}	69^{ab}	55^{ab}
62^{ab}	70^{ab}	66^{ab}	69^{cd}	55^{cd}
789*	—	—	—	—
{ 790*	—	—	—	—
62^{cd}	70^{cd}	66^{cd}	70^{ab}	57^{cd}
791*	—	—	—	—
792*	—	—	—	58–59
63	71	67	71	60
40 1	41 1	41 1	41 1	33 1
793*	—	—	2^{ab}	—
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	3^{ab}	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-4	3-4	3-4	3^{c}-5^{b}	3-4
794*	—	—	—	—
795*	—	—	—	—
796*	—	—	—	—
5-6	5-6	5-6	5^{c}-7^{b}	5-6
797* l 1	—	—	7^{cd}	—
„ l 2-3	—	—	8	8
„ l 4-5	—	—	—	9
7	7	7	9	7
798*	—	—	—	—
8	8	8	10	10
799*	—	—	11-12	12^{c}-13
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	13^{ab}	10^{cd} fn
9^{cd}	[9^{cd}]	9^{cd}	13^{cd}	10^{cd} fn
10	9^{e}-10^{b}	10	14	11
804*	—	—	15-16^{b}	—
11^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	16^{cd}	12^{ab}
805*	—	—	—	12^{ef} fn
11^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	17^{ab}	14^{ab}
806*	—	—	—	14^{cd}
12	11^{c}-12^{b}	12^{a-d}	17^{c}-18^{b}	15
807*	—	—	—	—
13-14	12^{c}-14^{b}	12^{e}-13	18^{c}-20^{b}	16^{c}-18
808*	—	—	—	18 fn
15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	20^{cd}	19^{ab}
15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	21^{ab}	16^{ab}
—	—	—	—	19^{cd} (r)
16	15^{c}-16^{b}	15	21^{c}-22^{b}	20
809*	—	—	—	21-22^{b}
17-19	16^{c}-19^{b}	16-18	22^{c}-25^{b}	22^{c}-25^{b}
810* l 1-2	—	—	25^{c}-26^{b}	25^{c}-26^{b}
810 (A)*	—	—	—	26^{cd}
810* l 3-4	—	—	26^{c}-27^{b}	—
„ l 5-13	—	—	27^{c}-31	26^{e}-30^{d}
20	19^{c}-20^{b}	19	—	—
21^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	32^{ab}	30^{ef}
812* l 1	—	—	—	32^{ab}
„ l 2	—	—	—	—
„ l 3-4	—	—	—	33
21^{cd}	21^{ab}	20^{cd}	32^{cd}	31^{ab}
22	21^{c}-22^{b}	21	—	—
23^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	33^{ab}	31^{cd}
23^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	33^{cd}	32^{cd}
813*	—	—	34	—
24	23^{c}-24	23	35-36^{b}	34 and 34^{cd} fn
815*	—	—	36^{cd}	—
25-26	25-26	24-25	37-38	—
816*	27	26	—	—
27	28	27	39	35-36^{b}
818*	—	—	—	36^{cd}
28-29^{b}	29-30^{b}	28-29^{b}	40-41^{b}	37-38^{b}
29^{cd}	[30^{cd}]	29^{cd}	41^{cd}	38^{cd}
30^{ab}	30^{ef}	30^{ab}	42^{ab}	39^{ab}
820*	—	—	—	39^{cd}
30^{c}-31	31-32^{b}	30^{c}-31	42^{c}-43	39^{e}-40
32	32^{c}-33^{b}	32	44	42
822* l 1-2	—	—	49	43
„ l 3-4	—	—	—	44
33	33^{c}-34^{b}	33	45	41

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
824*	—	—	46-48	—
825*	—	—	—	—
34	34^{c}-35^{b}	34	50	45
826*	—	—	—	46-48
35-37^{b}	35^{c}-38^{b}	35-37	51-53	49-51
828*	—	—	—	52^{ab}
829*	—	—	54	—
830*	—	—	55-57	—
37^{cd}	38^{cd}	38^{ab}	—	52^{cd}
832*	39^{ab}	38^{cd}	—	—
38-41	39^{c}-43^{b}	39-42	58-61	53-56
833*	—	—	—	57
834* l 1-3	—	—	62-63^{b}	—
,, l 4-8	—	—	63^{c}-65	58-60^{b}
835*	—	—	—	60^{c}-62^{b}
836*	43^{cd}	43^{ab}	—	—
42^{ab}	44^{ab}	43^{cd}	70^{ab}	67^{cd}
42^{c-f}	44^{c}-45^{b}	44	66	62^{c}-63^{b}
837* l. 1-5	—	—	67-69^{b}	63^{c}-65
,, l 6-7	—	—	—	66
,, l 8	—	—	69^{cd}	67^{ab}
43	45^{c-f}	45	70^{c}-71^{b}	68
839* l 1	—	—	71^{cd}	70^{ab}
,, l 2-3	—	—	72	69
44^{ab}	46^{ab}	46^{ab}	74	70^{cd}
{ 840* l 1	—	—	—	72^{ab}
841*	—	—	75-76	—
842*	—	—	—	70^{ef}
44^{cd}	46^{cd}	46^{cd}	77^{ab}	—
45^{ab}	47^{ab}	47^{ab}	73^{ab}	71^{ab}
45^{cd}	47^{cd}	47^{cd}	73^{cd}	71^{cd}
844* l 1-3	—	—	77^{c}-78	72^{c}-73
,, l 4	—	—	—	—
46	48	48	—	—
47	49	49	79	74
41 1^{ab}	42 1^{ab}	42 1^{ab}	43 1^{ab}	35 1^{ab}
1^{cd}	4^{ab}	4^{ab}	1^{cd}	1^{cd}
845*	4^{c}-5^{b}	4^{c}-5^{b}	—	—
846*	5^{cd}	5^{cd}	—	4^{cd}
847*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
2^{ab}	1^{cd}	1^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
848*	—	—	—	—
2^{c}-3^{b}	2	2	2^{c}-3^{b}	2^{c}-3^{b}
849*	—	—	—	3^{cd}
850*	3	3	—	—
3^{c}-4	—	—	3^{c}-4	4^{ab}, 5^{ab}
5	6^{c}-7^{b}	6	5	6
852*	—	—	6^{ab}	—
6^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
6^{cd}	8^{ab}	7^{cd}	—	8^{ab}
7^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	10^{ab}	7^{ab}
7^{c}	9^{a}	8^{c}	10^{c}	10^{a}
853*	—	—	10^{d}-11^{a}	—
7^{d}	9^{b}	8^{d}	11^{b}	10^{b}
854*	—	—	—	10^{cd}
855*	9^{cd}	9^{ab}	—	—
8	10-11^{b}	9^{c}-10	11^{c}-12	11
{ 857*	—	—	—	12^{ab}
856*	—	—	13^{ab}	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
9	11^{c}–12^{b}	11	6^{c}–7^{b}	8^{c}–9^{b}
859*	—	—	—	9^{cd}
10^{ab}	12^{cd}	12^{ab}	—	5^{cd}
860*	13^{ab}	12^{cd}	—	—
861*	—	—	—	—
10^{cd}	13^{cd}	13^{ab}	8^{ab}	12^{cd}
11	14	13^{c-f}	8^{c}–9	13–14^{b}
12–13	15–16	14–15	13^{c}–14, 16^{cd}	14^{c}–15, 17^{cd}
864*	—	—	17^{ab}	18^{ab}
14^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	17^{cd}	18^{cd}
14^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	15^{ab}	16^{ab}
14^{ef}	18^{ab}	16^{ef}	15^{c}–16^{b}	16^{c}–17^{b}
15^{ab}	18^{cd}	17^{ab}	27^{ab}	28^{ab}
866*	—	—	—	28^{cd}
15^{cd}	19^{ab}	17^{cd}	18^{ab}	19^{ab}
867* l 1	—	—	18^{cd}	19^{cd}
867(A)*	—	—	—	20^{cb}
867* l 2–5	—	—	19–20	20^{c}–21
,, l 6	—	—	21^{ab}	—
,, l 7–13	—	—	21^{c}–24	22–25
,, l 14	—	—	25^{ab}	—
,, l 15	—	—	25^{cd}	26^{ab}
867 (D)*	—	—	—	26^{cd}
,, ,, l 16–17	—	—	26	27
16^{ab}	19^{cd}	18^{ab}	—	—
16^{cd}	20^{ab}	18^{cd}	27^{cd}	—
17	20^{c}–21^{b}	19	28	29
869*	21^{cd}	20^{ab}	—	—
18–20	22–24	20^{c}–22^{b}	29–31	30–32
872*	25–26	23–24	—	—
21^{ab}	27^{ab}	25^{ab}	32^{ab}	33^{ab}
873*	—	—	32^{cd}	33^{cd}
21^{c}	27^{c}	25^{c}	33^{a}	34^{a}
874*	—	—	33^{bc}	34^{bc}
21^{d}	27^{d}	25^{d}	33^{d}	34^{d}
875*	—	—	—	35
22	28	26	34	36
876*	—	—	—	37^{ab}
877*	—	—	—	—
23	29	27	35	38
24	30	28	36	37^{c-f}
25–26	31–32	29–30	—	39–40
27^{ab}	33^{ab}	31^{ab}	37^{ab}	41^{ab}
878* l 1	—	—	38^{cd}	41^{cd}
,, l 2	—	—	—	42^{ab}
27^{cd}	33^{cd}	31^{cd}	37^{cd}	42^{cd}
880*	—	—	38^{ab}	—
28	34	32	39	43
881*	—	—	—	44
29–31	35–37	33–35	40–42	45, 47–48
—	—	—	—	46 (r)
882*	—	—	—	49
32	38	36	43	50
883*	—	—	44^{ab}	—
33–36	39–42	37–40	44^{c}–48^{b}	51–54
886*	—	—	—	—
37	43	41	48^{c}–49^{b}	55
38	44	42	56^{c}–57^{b}	56
39	—	—	—	66^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
887*	45	43	57^{c}–58^{b}	57
888*	—	—	59^{c}–60^{b}	67
40–41	46–47	44–45	51^{c}–53^{b}	60–61
889*	—	—	53^{c}–56^{b}	62–64
—	—	—	—	65 (r)
—	—	—	—	66^{cd} (r)
42–43	48–49	46–47	49^{c}–51^{b}	58–59
44	50	48	58^{c}–59^{b}	68
45	51	49	60^{c}–61^{b}	69
46–47^{b}	52–53^{b}	50^{a-f}	61^{c}–62	76, 78^{ab}
892* l 1	—	—	—	78^{cd}
892* l 2–5	—	—	68	79
47^{cd}	53^{cd}	51^{ab}	63-64^{b}	70^{ab}
893* l 1	—	—	—	77
894*	—	—	—	70^{cd}
48^{ab}	54^{ab}	51^{cd}	64^{cd}	71^{ab}
895*	—	—	—	—
48^{cd}	54^{cd}	52^{ab}	65^{ab}	72^{ab}
897*	—	—	—	71^{cd}
49	55	52^{c}–53^{b}	66^{c}–67^{b}	72^{c}–73^{b}
898* l 2	—	—	—	73^{cd}
50	[56], 56^{cd}	53^{c-f}	67^{c-f}	74
51	56^{c-f}	54	65^{c}–66^{b}	75
52	57	55	69	80
903*	—	—	—	81
42 1^{ab}	43 1^{ab}	43 1^{ab}	44 1^{ab}	36 1^{ab}
904*	—	—	—	1^{cd}
1^{c}–3	1^{c}–3	1^{c}–3	1^{c}–3	2–4^{b}
907* l 1–2	—	—	4	4^{c}–5^{b}
907* l 3–6	—	—	—	5^{c}–7^{b}
908*	—	—	5	—
4	4	4	6	7^{c}–8^{b}
909*	—	—	—	8^{c-f}
5–6	5–6	5–6	7–8	9–10
910*	7	7	—	—
7–11^{b}	8–12^{b}	8–12^{b}	9–13^{b}	11–15^{b}
11^{c}–12^{b}	[12^{c-f}]	12^{c}–13^{b}	13^{c}–14^{b}	15^{c}–16^{b}
911*	—	—	14^{c}–15^{b}	16^{c}–17^{b}
12^{c}–13^{b}	12_{g}–13^{b}	13^{c}–14^{b}	15^{c}–16^{b}	17^{c}–18^{b}
912*	—	—	16^{c}–19^{b}	18^{c}–21^{b}
13^{cd}	13^{cd}	14^{cd}	19^{cd}	21^{cd}
913* l 1	—	—	20^{ab}	22^{ab}
913 (A)*	—	—	—	22^{ab} fn
913* l 2	—	—	20^{cd}	22^{cd}
914*	—	—	—	—
14–15	14–15	15–16	21–22	23–24
916*	—	—	—	—
16	16	17	23	25
917*	17^{ab}	18^{ab}	—	—
918*	17^{cd}	18^{cd}	—	- -
17–18	18–19	19–20	24–25	26–27
919* l 1	—	—	—	28^{ab}
,, l 2	—	—	26^{ab}	28^{cd}
,, l 3	—	—	—	29^{ab}
,, l 4	—	—	26^{cd}	29^{cd}
19–26	20–27	21–28	27–34	30–34, 45-47
27^{ab}	[28^{ab}]	29^{ab}	35^{ab}	48^{ab}
27^{c}–28	28^{c}–29^{b}	29^{c}–30	35^{c}–36	48^{c}–49
922*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
29	29^{c}–30^{b}	31	37	50^{cd}
30	30^{c}–31^{b}	32	38	56
924*	—	—	39	57
31–36	31^{c}–36	33–38	40–45	58–63
App I (No 20) l 1-16	—	—	46–53	35–42
,, ,, l 16fn	—	—	—	43
,, ,, l 17	—	—	54^{ab}	44^{ab}
,, ,, l 17 fn	—	—	—	44^{cd}
,, ,, Before l 18	—	—	—	50^{ab}
,, ,, l 18-20	—	—	54^{c}–55	50^{c}–52^{b}
,, ,, l 20fn	—	—	—	52^{cd}
,, ,, l 21-26	—	—	56–58	53–55
,, ,, l 27-29	—	—	59–60^{b}	61–65^{b}
,, ,, l 29fn	—	—	—	65^{cd}
,, ,, l 30-34	—	—	60^{c}–62	66–68^{b}
,, ,, l 35-37	—	—	63–64^{b}	68^{ab} fn.
,, ,, l 38-45	—	—	64^{c}–68^{b}	68^{c}–72^{b}
,, ,, l 46-47	—	—	68^{c}–69^{b}	72^{ab} fn.
,, ,, l 48-56	—	—	69^{c}–73	72^{c}–76
,, ,, l 56 fn.	—	—	—	—
,, ,, l 57-59	—	—	74–75^{b}	77–78^{b}
l 59 fn	—	—	—	—
,, ,, l 60	—	—	75^{cd}	78^{cd}
37	37	38^{e}–39^{b}	76	79
38^{ab}	38^{ab}	39^{cd}	79^{ab}	80^{ab}
930* l 1-4	—	—	77–78	80^{c}–82^{b}
,, l 5-9	—	—	—	82^{c}–84
931* l 1-6	—	—	79^{c}–80^{b}	—
,, l 7-10	—	—	82^{c}–84^{b}	85^{c}–87^{b}
,, l 11-12	—	—	84^{c}–85^{b}	88^{c}–89^{b}
,, l 13-14	—	—	85^{c}–86^{b}	87^{c}–88^{b}
,, l 15-16	—	—	86^{c}–87^{b}	93–94
,, l 17-18	—	—	87^{c}–88^{b}	—
,, l 19	—	—	88^{cd}	91^{ab}
38^{c}–39^{b}	38^{c-f}	39^{e}–40^{b}	—	85^{ab}, 89^{d}
39^{c}–40^{b}	39	40^{c}–41^{b}	89	90
40^{c}–41	40–41^{b}	41^{c}–42	90–91^{b}	91^{c}–92
42–43^{d}	41^{c}–42	43–44^{b}	91^{c}–93^{b}	96–97^{b}
{ 933*	—	—	—	95
43^{cd}	43^{ab}	44^{cd}	96^{cd}	97^{cd}
44	43^{c}–44^{b}	45^{a-d}	93^{c}–94^{b}	98^{ab}, 99^{cd}
934*	—	—	94^{c}–96^{b}	100–101
935*	—	—	—	102
45^{ab}	44^{cd}	45^{ef}	97^{ab}	98^{cd}
45^{cd}	45^{ab}	46^{ab}	—	99^{ab}
46^{ab}	45^{cd}	46^{cd}	97^{cd}	—
936*	—	—	98	—
46	46^{ab}	45^{ef}	100^{ab}	—
47^{ab}	46^{cd}	47^{ab}	—	—
47^{cd}	47^{ab}	47^{cd}	99^{ab}	—
937*	—	—	99^{cd}	—
48^{ab}	47^{cd}	48^{ab}	—	—
48^{cd}	48^{ab}	48^{cd}	100^{cd}	103^{ab}
938* l 1	—	—	—	—
,, l 2	—	—	131^{ab}	—
49	48^{c}–49	49	101^{c}–102	103^{c}–104
939*	—	—	—	105
940*	—	—	103–104	106–107
50–51^{b}	50–51^{b}	50–51^{b}	105–106^{b}	108–109^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
51^{cd}	51^{cd}	51^{cd}	—	109^{cd}
52	52	52^{a-d}	—	110
App I (No 21) l 1	—	—	106^{cd}	—
,, ,, l 2-4	—	—	$107-108^{b}$	$113-114^{b}$
,, ,, l 5	—	—	108^{cd}	—
,, ,, l 6-7	—	—	109	111
,, ,, l 8	—	—	110^{ab}	—
,, ,, l 9-15	—	—	$110^{c}-113$	$114^{c}-117$
,, ,, l 16-17	—	—	114	112
,, ,, l 18-19	—	—	115	118
,, ,, l 19 fn	—	—	—	—
,, ,, l 20	—	—	116^{ab}	119^{ab}
,, ,, l 20 fn	—	—	—	$119^{c}-120$
,, ,, l 21	—	—	116^{cd}	—
53–56	53, [$54^{a}-^{d}$], $54^{e}-55$	$52^{e}-55$	117–120	121–124
946* l 1-2	—	—	—	125
146 (A)*	—	—	—	—
946* l 3	—	—	—	126^{ab}
947*	—	—	—	—
57–58	56–57	56–57	121–122	$126^{c}-128^{b}$
950* l 1	—	—	123^{ab}	128^{cd}
950(A)*	—	—	123^{cd}	—
950* l 2-3	—	—	124	129
,, l 4-5	—	—	—	130
,, l 6	—	—	125^{ab}	131^{ab}
,, l 7	—	—	—	131^{cd}
951*	—	—	125^{cd}	133^{cd}
952*	—	—	—	—
59	58	58	126	134
60^{ab}	59^{ab}	59^{ab}	127^{ab}	132^{ab}
953*	—	—	—	132^{cd}
60^{cd}	59^{cd}	59^{cd}	127^{cd}	132^{ef}
954*	—	—	—	133^{ab}
61–62	60–61	60–61	128–129	135–136
956*	—	—	130	137
43 1	44 1	44 1	42 1	34 2
957*	2	2	—	—
2–6	3–7	3–7	2–6	3–7
959*	—	—	—	—
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	7^{ab}	8^{ab}
$7^{c}-10$	$8^{c}-11^{b}$	$8^{c}-11^{b}$	$8^{c}-11^{b}$	$8^{c}-11^{b}$
961*	—	—	11^{cd}	—
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	7^{cd}	11^{cd}
962*	—	—	8^{ab}	—
11–14	12–15	12–15	12–15	12–15
965*	—	—	—	—
967*	—	—	—	—
15	16	16	16	16
16	17	17	—	33 75
44 971*	45 $1-2^{b}$	45 1	45 —	37 —
1	$2^{c}-3^{b}$	2	1	12
2	$3^{c}-4^{b}$	3	19	13
3	$4^{c}-5^{b}$	4	5–6	38 1–5
4	5^{cd}	5^{ab}	2	1
5–6	6–7	$5^{c}-6$	3–4	2–3
7	8	7	18	6
976* l 1	—	—	—	7^{ab}
976 (A)*	—	—	—	—
976* l 2-8	—	—	—	$7^{c}-10$

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
—	—	—	—	8^{ab} (r)
8	9	8	7	37 1
—	[10^{ab}]	—	—	—
9^{a-d}	10^{ef}	9^{ef}	8	2
—	11^{ab} (r)	—	—	—
9^{ef}	11^{cd}	9^{ab}	9^{ab}	3^{ab}
979* l 1	—	—	9^{cd}	—
,, l 2	—	—	10^{ab}	3^{cd}
980*	—	—	—	—
10–13	12–15	10–13	10^{c}–14	4–8
{ 981* l 2–3	—	—	—	—
14–15	16–17	14–15	15–16	9–10
982*	—	—	—	11
983*	—	—	17	—
App. I (No 22) l 1-28	—	—	—	—
,, ,, l 28 fn	—	—	—	—
,, ,, l 29–31	—	—	—	—
,, ,, l 31 fn	—	—	—	—
,, ,, l 32–38	—	—	—	—
45 1–9	46 1–10	46 1–9	46 1–8^{b}	14–23
987*	—	—	—	—
10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	—	24^{ab}
988*	—	—	—	—
10^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	8^{cd}	24^{cd}
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	9	—
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	10^{ab}	25^{ab}
12	13	12	—	—
13^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	10^{cd}	25^{cd}
989* l 1–5	14^{c}–16	13^{c}–15	—	—
,, l 6	[17^{ab}]	16^{ab}	—	—
,, l 7–9	17^{c}–18^{b}	16^{c}–17	—	—
13^{cd}	18^{cd}	18^{ab}	11^{ab}	26^{ab}
991* l 1–2	19	18^{c}–19^{b}	—	—
991* l 3 The prior half	20^{a}	19^{c}	—	—
991 (A)*	—	—	—	—
991* From the post half of l 3–4	20^{b-d}	19^{d}–20^{b}	—	—
13^{e}–14^{b}	21	20^{c}–21^{b}	11^{cd}, 13^{cd}	26^{c}–27^{b}
992*	—	—	—	—
14^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	12^{ab}	27^{cd}
993*	—	—	—	—
15^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	12^{c}–13^{b}	28
15^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	14	—
16^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	15	29^{ab}
995*	—	—	—	—
16^{c}–17	24	23^{c}–24	16–18	29^{c}–30
996*	—	—	—	—
997*	—	—	—	—
998 (A)*	—	—	—	—
47 1^{ab}	47 1^{ab}	47 1^{ab}	47 1	38 —
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{ab}	11^{cd}
1000*	—	—	2^{cd}	—
2	2	2	3	12
1001*	—	—	4^{ab}	—
3–6^{b}	3–6^{b}	3–6^{b}	4^{c}–7^{b}	13–16^{b}
1004*	—	—	—	—
6^{c}–10	6^{c}–10	6^{c}–10	7^{c}–11	16^{c}–20
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	12^{ab}	21^{ef}
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	21^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1005*	—	—	—	21^{cd}
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	13^{ab}	22^{ab}
1006*	—	—	—	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	13^{cd}	22^{cd}
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	14^{ab}	—
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	14^{cd}	23^{ab}
1008*	—	—	15^{ab}	23^{cd}
1009*	—	—	$15^{c}-16^{b}$	—
13^{cf}	14^{ab}	—	16^{ca}	24^{ab}
1010*	—	—	17^{ab}	—
1011*	—	—	—	—
1012 l 1	—	—	17^{cd}	24^{cd}
1012 (A)*	—	—	—	—
1012 l 2-3	—	—	18	25
1013*	—	—	—	26
14	$14^{c}-^{f}$	14	19	27
48 App 1 (No 23) l 1-42	48 —	48 —	48 —	39 —
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}
1014*	—	—	—	—
$1^{c}-3$	$1^{c}-3$	$1^{c}-3$	$1^{c}-3$	$1^{c}-3$
1018*	—	—	—	—
4-5	$4-5^{f}$	4-5	4-6	4-6
{ 1019* l 3	—	—	—	—
1021* l 1	5^{gh}	6^{ab}	—	—
1021 (A)*	—	—	—	—
1021* l 2	6^{ab}	7^{ab}	—	—
—	6^{cd} (1.)	—	—	—
6^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	7^{ab}	7^{ab}
$6^{c}-8$	$7^{c}-9$	$7^{c}-9$	$7^{c}-9$	$7^{c}-9$
1022*	10^{ab}	10^{ab}	—	—
1023*	—	—	—	—
9-14	$10^{c}-16^{b}$	$10^{c}-15$	10-15	10-15
15-16	$16^{c}-18^{b}$	16-17	17-18	17-18
1024*	—	—	—	—
17-20	$18^{c}-22^{b}$	18-21	19-23	19-22
21	$22^{c}-23^{b}$	22	16	16
22	$23^{c}-^{f}$	23	24	23^{a-d}
1026*	—	—	—	23^{ef}
48 1	49 1	49 1	49 $1-2^{b}$	40 1
2	2	2	$2^{c}-4^{b}$	—
3	3	3	$4^{c}-5^{b}$	2
{ 1029* l 1	—	—	—	—
1030* l 1-2	—	—	$5^{c}-6^{b}$	3
,, l 3	—	—	6^{cd}	—
4	4	4	7	—
1032* l 1	—	—	8^{ab}	—
,, ,, l 2-6	—	—	$8^{c}-10$	$4-6^{b}$
5	5	5	$11-12^{b}$	6^{cd}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	12^{cd}	—
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—	—
7	7	7	$13^{c}-14^{b}$	7
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	13^{ab}	8^{ab}
$8^{c}-9$	$8^{c}-9$	$8^{c}-9$	$14^{c}-15$	$8^{c}-9$
1037*	—	—	—	10
10-21	10-21	10-21	16-27	11-12
1039*	—	—	—	—
1040*	—	—	—	—
22	22	22	28	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1042*	—	—	—	—
1043*	—	—	29	—
49 1–2	50 1–2	50 1–2	50 1–2	41 1–2
1045*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3	3^{cd}	3^{cd}	3^{ab}	—
$4–7^{b}$	$4–7^{b}$	$3^{e}–6^{d}$	$3–7^{b}$	$3–6^{d}$
1048*	—	—	—	$6^{e}–7$
1049*	$7^{c}–8^{b}$	$6^{e}–7^{b}$	—	—
1050*	—	—	—	—
7^{cd}	8^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	8^{ab}
1051*	—	—	8–10	—
$7^{e}–8$	$9–10^{b}$	$7^{e}–8$	11–12	$8^{c}–9^{b}$
1054* l 1	—	—	13^{ab}	9^{cd}
1054* The prior half of l 2	—	—	13^{c}	9^{e}
1054 (A)*	—	—	$13^{d}–14^{a}$	—
1054* The post half of l 2	—	—	14^{b}	9^{f}
1055*	—	—	—	9^{ef} fn
9–10	$10^{c}–12^{b}$	9–10	$14^{c}–15^{b}$	10
1058*	$12^{c}–13^{b}$	11	—	—
$11–14^{b}$	$13^{c}–16$	$12–15^{b}$	$15^{c}–18$	$11–14^{b}$
1063*	—	—	19–20	—
1064*	—	—	—	—
14^{cd}	17^{ab}	15^{cd}	—	$14^{c}–15$
15	$17^{c}–18^{b}$	16	21	16
1066*	—	—	—	—
1067*	$18^{c}–21^{b}$	17–19	—	—
16^{ab}	21^{cd}	20^{ab}	22^{ab}	17^{ab}
1068*	—	—	22^{cd}	—
16^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	23^{ab}	17^{cd}
1069*	—	—	23^{cd}	—
17–20	$22^{c}–26^{b}$	21–24	24–27	18–21
1071*	—	—	—	—
1072*	$26^{c}–27^{b}$	25	—	—
21^{ab}	27^{cd}	26^{ab}	28^{ab}	22^{ab}
1073*	28^{ab}	26^{cd}	—	—
1074*	—	—	—	—
$21^{c}–22^{b}$	$28^{c}–29^{b}$	27	—	$22^{c}–23^{b}$
$22^{c}–24$	$29^{c}–31$	28–30	$28^{c}–30$	$23^{c}–25$
1075*	—	—	31^{ab}	26^{ab}
25^{ab}	32^{ab}	30^{cd}	31^{cd}	26^{cd}
1076*	—	—	—	—
25^{cd}	32^{cd}	31^{ab}	—	28^{ab}
26^{ab}	33^{ab}	31^{cd}	—	$28^{c}–29$
1078*	—	—	—	30
$26^{c}–27$	$33^{c}–34$	$32–33^{b}$	$32–33^{b}$	$27^{a–f}$
28^{ab}	35^{ab}	33^{cd}	35^{ab}	—
$28^{c}–29^{b}$	$35^{c}–36$	$34–35^{b}$	$33^{c}–34$	$31–32^{b}$
1079*	—	—	—	32^{ab} fn
29^{ef}	37^{ab}	35^{cd}	35^{cd}	32^{cd}
1080*	[$37^{c–f}$]	36	—	—
30–31	$37^{g}–39^{b}$	37–38	36–37	33–34
1082*	$39^{c–f}$	39	—	—
32	40	40	38	35
50 1	51 1	51 1	51 1	42 1
1083*	—	—	2^{ab}	2^{ab}
$2–4^{b}$	2–4	2–4	$2^{c}–5^{b}$	$2^{c}–5^{b}$
$4^{c}–5$	$5–6^{b}$	$5–6^{b}$	$6–7^{b}$	$5^{e}–6$

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
6^{ab}	6^{cd}	6^{cd}	5^{cd}	7^{ab}
6^{cd}	7^{ab}	7^{ab}	7^{cd}	—
{ 1084*	—	—	—	7^{cd}
7–10	7^{c}–11^{b}	7^{c}–10	8–11	8–11
1085*	—	—	—	—
11–17	11^{c}–18^{b}	11–17	12–18	12–18
1086* l 1–12	—	—	19–24	21–26^{d}
,, l 13	—	—	—	26^{e-f}
18	18^{c}–19^{b}	18	26	19
19	19^{c-f}	19	—	20
51 1	52 1	52 1	25	43 1
2–9^{b}	2–9^{b}	2–9^{b}	27–34^{b}	2–8^{b}
1087*	—	—	34^{cd}	8^{cd}
1088*	—	—	—	—
9^{c}–10^{a}	9^{c}–10^{a}	9^{c}–10^{a}	35^{a-c}	9^{a-c}
1089*	—	—	35^{d}–36^{a}	9^{d}–10^{a}
10^{b}–12^{d}	10^{b}–12	10^{b}–12	36^{b}–38	10^{b}–12
1090* l 1	—	—	39^{ab}	—
,, l 2	—	—	39^{cd}	13^{ab}
12^{e}–15	13–16^{b}	13–15	40–43^{b}	13^{c}–16
16	16^{c}–17^{b}	16	43^{c}–44^{b}	—
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	—
17^{c}–19	18–20^{b}	17^{c}–19	44^{c}–46	17–19^{b}
1091*	—	—	—	19^{cd}
1092*	—	—	—	—
52 1	20^{c}–21^{b}	53 1	52 1	44 1
1094*	—	—	—	2–4
1096* l 1–5	—	—	2–4^{b}	—
1096 (A)*	—	—	—	—
1096* l 6–22	—	—	4^{c}–12	—
2	21^{c}–22	2–3^{b}	13–14	5–6
3	23^{ab}	3^{cd}	15^{ab}	7^{cd} fn
1098*	—	—	15^{cd}	—
4	23^{c}–24^{b}	4	17^{ab}	7^{ef}
1099*	—	—	—	—
1100*	—	—	—	—
1102*	—	—	17^{cd}	—
1103*	—	—	18^{ab}	8^{ab}
5	24^{c}–25^{b}	5	16	7^{a-d}
6^{ab}	25^{cd}	6^{ab}	18^{cd}	8^{cd}
1104*	—	[6^{c}–8^{d}]	19–21^{b}	9–11^{b}
6^{c}–9	26–29^{b}	8^{c}–11	21^{c}–24	11^{c}–14
10	29^{c}–30^{b}	12	25	—
11^{ab}	30^{cd}	13^{ab}	—	15^{ab}
11^{c}–13	31–32	13^{c}–15	26–28^{b}	15^{c}–17
1108*	—	—	28^{cd}	—
1109* l 1–4	—	—	—	18
,, l 5–6	—	—	53 1	45 1
14	53 1	16	2	2
{ 1110* l 1–2	—	—	—	3
{ ,, l 3	—	—	—	—
15–16	2–3	17–18	3–5	4–5
17–18	4–5	19–20	—	6–7
1111*	6	21	—	—
19–20	7–8	22–23	6–7	8–9
1114*	9–12	24–27	—	—
21	13	28	8	9 fn
22^{ab}	14^{ab}	29^{ab}	9^{ab}	10^{ab}
1116*	—	—	—	10^{cd}

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
22^{cd}	14^{cd}	29^{cd}	9^{cd}	10^{ef}
1118*	—	—	10^{ab}	11^{ab}
23–25	15–18^{b}	30–32	10^{c}–13	11^{c}–14^{d}
1120*	—	—	—	14^{ef}
26–29^{b}	18^{c}–21^{b}	33–36^{b}	14–17^{b}	15–18^{b}
1121*	21^{cd}	—	17^{cd}	18^{cd}
29^{c}–30	22–23^{b}	36^{c}–37	18–19^{b}	19–20^{b}
1122*	23^{cd}	—	19^{cd}	20^{cd}
1123*	24	38	—	—
31	25	39	20–22	21–23^{b}
32	26	40	25	23^{c}–25
{ 1126*	—	—	23–24	—
33	27	41	26	26
53 1^{ab}	54 1^{ab}	54 1^{ab}	54 1^{ab}	46 1^{ab}
1127* l 1	—	—	—	1^{cd}
,, ,, l 2	—	—	—	3^{ab}
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	2^{cd}
2–5^{b}	2–5^{b}	2–5^{b}	2–5^{b}	3^{c}–6^{b}
1128*	—	—	—	6^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	2^{ab}
6–14^{b}	6–14^{b}	6–14^{b}	6–14^{b}	7–15
1132*	—	—	—	16^{ab}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	16^{cd}
1133*	—	—	—	17^{ab}
1134*	—	—	15^{ab}	—
1135*	—	—	—	—
14^{ef}	15^{ab}	15^{ab}	15^{cd}	17^{cd}
1136*	15^{cd}	15^{cd}	—	—
15–21	16–22	16–21	16–22	18–24
1140*	—	—	—	25
54 1–3	55 1–3	55 1–3	55 1–2, 4	47 1–2, 4
1141*	—	—	—	—
4	4	4	3	3
5–7	5–7	5–7	5–7	5–7
—	—	—	—	8 (cf 52 25)
8–12	8–12	8–12	8–12	9–13
1147*	13^{ab}	13^{ab}	—	—
13–15^{b}	13^{c}–15	13^{c}–15^{b}	13–15^{b}	14–16^{b}
1148*	—	—	—	16^{c}–17^{b}
15^{c}–19	16–20	15^{c}–20^{b}	15^{c}–20^{b}	17^{c}–22^{b}
1149* l 1	—	—	—	22^{cd}
,, l 2	—	—	20^{cd}	23^{ab}
1150*	21–22	20^{c}–22	—	—
20	23	23	21	23^{c-f}
55 1	56 1	56 1	56 1	48 1
1151*	—	—	—	—
1152*	—	—	—	2^{ab}
2–4	2–4	2–4	2–4	2^{c}–5^{b}
1153*	—	—	—	5^{cd}
5–9	5–9	5–9	5–9	6–11^{b}
1155*	—	—	10^{ab}	11^{cd}
1156*	—	—	—	—
10	10	10^{a-d}	10^{c}–11^{b}	12
1157*	11–12^{b}	10^{e}–11	—	—
11–12	12^{c}–13	12–13	11^{c}–13^{b}	13–14
1158*	—	—	13^{c}–14	15–16^{b}
13^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	15^{ab}	17^{cd}
{ 1159*	—	—	—	—
1160*	—	—	—	15^{cd} fn

[illegible]	Bom. Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
[illegible]–15	14^{c}–16	14^{c}–16	15^{c}–17	18–20
[illegible]	—	—	—	21^{ab}
[illegible]	—	—	18^{ab}	21^{cd}
[illegible]	—	—	18^{c}–19^{b}	16^{c}–17^{b}
—	—	—	—	22 (1)
[illegible] 5–15	—	—	—	23–29
[illegible]	17	17	—	—
[illegible]	18^{ab}	57 1^{ab}	19^{cd}	30^{ab}
[illegible]	—	—	20	30^{c}–31^{b}
[illegible]	18^{cd}	1^{cd}	21^{ab}	31^{cd}
17	19	2	21^{cd}	32
[illegible]	—	—	—	34^{ab}
[illegible]	20^{ab}	3^{ab}	23^{cd}	34^{cd}
[illegible]	—	—	24	35
[illegible]	20^{cd}	3^{cd}	25^{cd}	36^{cd}
[illegible]	21^{ab}	4^{ab}	—	—
[illegible]	21^{cd}	4^{cd}	25^{ab}	36^{ab}
[illegible]	22^{ab}	5^{ab}	—	—
[illegible]	22^{cd}	5^{cd}	22^{ab}	33^{ab}
[illegible]	—	—	—	37^{ab}
[illegible]	23^{ab}	6^{ab}	22^{cd}	33^{cd}
[illegible]	23^{c}–24^{b}	6^{c}–7^{b}	26	37^{c}–38^{b}
[illegible]	—	—	27–28	38^{c}–40^{b}
1	24^{c-f}	7^{c-f}	29	40^{c}–41^{b}
[illegible]	—	—	—	41^{cd}
1173*	—	—	—	—
56 1–[illegible]	57 1–4	8–11	57 1–5^{b}	49 1–4
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	5
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	—	—
5–6	5–6	12–13	5^{c}–7	14–15
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	7^{ab}	14^{ab}	8^{ab}	6^{ab}
[illegible]	—	—	—	6^{c}–7^{b}
[illegible]	7^{c}–8	14^{c}–15^{d}	8^{c}–9	7^{c}–8
[illegible]	—	—	10^{ab}	—
[illegible]	—	—	—	9
[illegible]–11^{b}	9–11^{b}	15^{c}–18^{b}	10^{c}–13^{b}	10^{ab}, 11–13^{b}
[illegible]	—	—	13^{cd}	—
[illegible]	11^{cd}	18^{cd}	14^{ab}	13^{cd}
12–1[illegible]	12–14	19–21^{b}	17^{c}–20^{b}	16–18
[illegible]	15^{ab}	21^{cd}	14^{cd}	—
[illegible]	15^{cd}	22^{ab}	15^{ab}	16^{cd}
[illegible]	—	—	15^{c}–17^{b}	—
[illegible]	16–17	22^{c}–23	20^{c}–22^{b}	19–20
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	18	24	22^{c}–23^{b}	21
[illegible]	—	—	—	22^{ab}
[illegible]	—	—	23^{cd}	22^{cd}
[illegible]	19	25	24	23
[illegible]	—	—	—	24
57 1–[illegible]	58 1–[illegible]	58 1–4^{b}	58 1–4^{b}	50 1–4^{b}
[illegible]	—	—	4^{cd}	4^{cd}
[illegible]	—	—	—	—
[illegible]	—	—	5^{ab}	5^{ab}
[illegible]	4^{c}–6	4^{c}–6	5^{c}–7	5^{c}–7
[illegible]	—	—	—	8

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
7	7	7	8	9
1193*	—	—	9–11	—
1194*	—	—	—	—
8	8	8	12	10
1196*	—	—	—	—
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	13^{ab}	11^{ab}
1198*	—	—	—	—
9^{c}–12	9^{c}–12	9^{c}–12	13^{c}–16	11^{c}–14
13	13	13	17	—
14–20	14–20	14–20	18–24	15–21
1200* l 1	21^{ab}	21^{ab}	—	—
1200 (A)*	21^{cd}	—	—	—
1200* l 2	22^{ab}	21^{cd}	—	—
21	22^{c}–23^{b}	22	25	22
22^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	26^{ab}	23^{cd}
22^{cd}	[24^{ab}]	23^{cd}	26^{cd}	23^{ab}
23^{ab}	[24^{cd}]	24^{ab}	27^{ab}	24^{ab}
1201*	—	—	—	24^{cd}
22^{c}–24	[$24^{e–h}$], 24^{ij}	24–25	27^{c}–28	25–26^{b}
1202*	—	—	—	—
25–27	24^{k}–27	26–28	29–32^{b}	26^{c}–29
28^{ab}	28^{ab}	32^{ab}	32^{cd}	30^{cd}
1204*	28^{cd}	32^{cd}	—	—
28^{c}–29^{b}	29	29	33	31
{ 1205*	—	—	—	—
29^{c}–31^{b}	30–32^{b}	30–33^{b}	34–36^{b}	32–34^{b}
1206*	—	—	—	—
31^{cd}	32^{cd}	33^{cd}	36^{cd}	34^{cd}
1207*	—	—	—	35^{ab}
32	33	34	37	35^{c}–36^{b}
1208*	—	—	—	37^{cd}
33–34	34–35	35–36	38–39	37–38
58 1–3	59 1–3	59 1	61 28–30	51 1–3
4	4	4	—	4
1211*	—	—	—	5^{ab}
5–7	5–7	5–7	31–33	5^{c}–8^{b}
1212*	—	—	—	8^{cd}
8	8	8	34	9
1213*	—	—	—	9^{cd} fn
9	9	9	35	9^{cd} fn
10–11^{b}	10–11^{b}	10–11^{b}	36–37^{b}	10–11^{b}
11^{c}–12^{b}	[11^{c}–11^{f}]	11^{c}–12^{b}	37^{c}–38^{b}	11^{c}–12^{b}
12^{c}–14^{b}	11^{g}–13^{b}	12^{c}–14^{b}	38^{c}–40^{b}	12^{c}–14^{b}
{ 1214* l 1	—	—	—	14^{cd}
" l 2	—	—	—	15^{ab}
14^{c}–17	13^{c}–16	14^{c}–17	40^{c}–43	15^{c}–18
1216*	—	—	—	19
18^{ab}	17^{ab}	18^{ab}	44^{ab}	20^{ab}
18^{c}–19	17^{c}–18	18^{c}–19^{d}	44^{c}–45	—
1217*	—	—	—	—
1218*	—	—	46–47^{b}	—
20^{ab}	19^{ab}	19^{ef}	47^{cd}	—
20^{c}–21^{b}	19^{c}–20^{b}	20	48	20^{c}–21^{b}
21^{cd}	20^{cd}	21^{ab}	49^{ab}	21^{ef}
22^{ab}	21^{ab}	21^{cd}	49^{cd}	21^{cd}
22^{c}–24^{b}	21^{c}–23^{b}	22–23	50–51	22–23
1219*	—	—	—	24–27
1220*	—	—	—	28–29
1221*	—	—	—	30^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1222*	—	—	—	—
24^{cd}	23^{cd}	24^{ab}	52^{ab}	—
25^{ab}	24^{ab}	24^{cd}	53^{ab}	30^{cd}
25^{cd}	24^{cd}	25^{ab}	52^{cd}	31^{ab}
25^{ef}	25^{ab}	25^{cd}	53^{cd}	31^{cd}
{ 1223*	—	—	—	—
26–27	25^{c}–27^{b}	26–27	54–55	32–33
1224*	—	—	—	—
28–29	27^{c}–28	28–29	56–57	34–35
1225* l 1	—	—	58^{ab}	36^{ab}
1225 (A)*	—	—	—	—
1225* l 2–4	—	—	58^{c}–59	36^{c}–37
,, l 5–8	—	—	—	38
59 1–9	60 1–9	60 1–9	59 1–9	52 1–9
1229*	—	—	—	10^{ab}
10–17	10–17	10–17	10–17	10^{c}–17
1232*	—	—	18	—
18	18	18	19	18
1233*	—	—	—	—
19–20	19–20	19–20	20–21	19–20
1236*	—	—	22	21
1237*	—	—	—	22^{ab}
21	21	21	23	22^{c}–23^{b}
1238*	—	—	—	23^{cd}
60 1–3	61 1–3	61 1–3	60 1–6	53 1–9
{ 1240* l 2	—	—	10^{cd}	—
1241*	—	—	7^{cd}	10^{ab}
4–6^{b}	4–6^{b}	4–6^{b}	7^{ab}, 8–9	10^{c}–12
1243*	—	—	—	13^{ab}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	10^{ab}	16^{cd}
7–8^{b}	7–8^{b}	7–8^{b}	11–12	17–18
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	13^{ab}	13^{cd}
1246*	—	—	—	14^{ab}
1247*	—	—	—	14^{c}–16^{b}
9–10^{a}	9–10^{a}	9–10^{a}	13^{c}–14^{c}	19–20^{a}
10^{b}	10^{b}	10^{b}	15^{b}	20^{b}
10^{c}	10^{c}	10^{c}	15^{a}	21^{a}
10^{d}	10^{d}	10^{d}	14^{d}	21^{b}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	15^{cd}	21^{cd}
1248*	—	—	—	21^{ef}
1249*	—	—	16^{ab}	—
1250*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	16^{cd}	22^{ab}
1253*	12	12	—	—
12–14	13–15	13–15	17–20	22^{c}–25
15^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	21^{cd}	26^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	21^{ab}	26^{cd}
1256*	—	—	22	27
16	17	17	23	28
1257*	—	—	24	29
1258*	—	—	—	—
61 1^{ab}	62 1^{ab}	62 1^{ab}	61 1^{ab}	54 1^{ab}
1259*	—	—	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}
1^{c}–10	1^{c}–10	1^{c}–10	2^{c}–11	2^{c}–11
1263*	—	—	—	—
11–12	11–12	11–12	12–13	12–13
1264*	—	—	—	—
13–15	13–15^{d}	13–15^{d}	14–16	13–16
1265*	15^{ef}	15^{ef}	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
62 1	63 1	63 1	17	17
1266*	—	—	18	18
2	2	2	19	19^{ab}, 20^{ab}
{ 1267* l 1	—	—	—	19^{cd}
{ ,, l 2	—	—	—	20^{cd}
3-5	3-6^{b}	3-5^{f}	20-22, 33^{cd}	21-24
1268(A)*	—	—	23^{ab}	—
1268 (B)*	—	—	—	—
1269*	—	—	24^{ab}	25
1270*	—	—	—	26-29
1271* l 1	—	—	24^{cd}	—
1271 (A)*	—	—	—	—
1271 (B)*	—	—	—	—
1271* l 2-3	—	—	25	—
6-7	6^{c}-8^{b}	6-7	26-27	—
8-9	8^{c}-10^{b}	8-9	63 1-2	55 1-2
1272*	—	—	3-7	—
10^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	8^{ab}	3^{ab}
1273*	—	—	8^{cd}	3^{cd}
10^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	13^{ab}	8^{ab}
1274*	—	—	—	8^{cd}
1275*	—	—	13^{cd}	—
11-12	11^{c}-13^{b}	11-12	14-15	9-10
App 1 (No 24) l 1-16	—	—	16-23	11-18
,, ,, l 17-24	—	—	62 1-4	19-22
,, ,, l 24 fn	—	—	—	—
,, ,, l 25	—	—	5-6	23^{ab}
,, ,, l 26-28	—	—	7-8^{b}	23^{c}-24^{b}
,, ,, l 29	—	—	—	24^{cd}
,, ,, l 30-58	—	—	8^{c}-22	25-39
,, ,, l 58 fn	—	—	—	—
,, ,, l 59-60	—	—	23	40
13	13^{c}-14^{b}	13	63 9	4
1276*	—	—	10-12	5-7
14	14^{c}-15^{b}	14	62 24	54 30
—	—	—	—	55 41 (r)
1277* l 1-7	—	—	63 24-27^{b}	42-45^{b}
1277 (A)*	—	—	—	—
1277* l 8-12	—	—	27^{c}-28	45^{c}-46
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	62 25^{ab}	55 31^{ab}
1278*	—	—	25^{cd}	—
—	—	—	63 29^{ab} (r)	—
15^{cd}	15^{cd}	15^{cd}	29^{cd}	31^{cd}
63 1-2	64 1-2	64 1-2	V 1 1-2	56 1-2
1281*	—	—	—	3
3	3	3	3	3^{cd} fn l 4-5
4	4	4	7	3^{cd} fn l 1-2
5	[54^{a-d}]	5	4	4
6-7	5^{e}-6	6-7	5-6	5-6
8-9	7-8	8-9	8-9	7
1284*	[9^{a-d}]	10	—	—
10	9^{e-h}	11	18	13
11	10	12	17	14
1285*	—	—	—	—
1286*	—	—	—	—
12^{ab}	11^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	18^{ab}
1287*	—	—	—	18^{cd}
12^{cd}	11^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	9
1288*	—	—	—	10

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
13	12	14	13	11
1289* l 1	—	—	15^{ab}	12^{ab}
,, l 2	—	—	15^{cd}	12^{ef} fn.
1290*	—	—	16	—
14	13	15	14	15^{c}–16^{b}
15	14	16	10	12^{c-f}
{ 1291*	—	—	—	16^{cd}
1292*	—	—	—	17
16^{ab}	15^{ab}	17^{ab}	28^{ab}	15^{ab}
1293*	—	—	28^{c}–29	—
1294*	—	—	30^{cd}	24^{ab}
1295*	—	—	—	24^{c}–25
16^{cd}	15^{cd}	17^{cd}	30^{ab}	18^{cd}
17	16	18	19	21
1297* l 1	—	—	20^{ab}	30^{ab}
1297(A)*	—	—	—	—
1297* l. 2-3	—	—	20^{c}–21^{b}	30^{c}–31^{ab}
,, l 4	—	—	21^{cd}	—
,, l 5	—	—	22^{ab}	31^{d}
,, l 6	—	—	22^{cd}	—
18–20	17–19	19–21	23–25	22–23, 28
1299* l 1	—	—	34^{cd}	29^{ab}
{ ,, l 2	—	—	—	29^{cd}
21	20	22	26	19
1300*	—	—	27^{ab}	—
22^{ab}	21^{ab}	23^{ab}	27^{cd}	20^{ab}
22^{c-f}	21^{c-f}	23^{c}–24^{b}	31	26
23^{ab}	22^{ab}	24^{cd}	32^{ab}	27^{ab}
1303*	—	—	34^{ab}	27^{cd}
1304*	—	—	32^{c}–33, 35	—
23^{cd}	22^{cd}	24^{ef}	36^{ab}	20^{cd}
64 1	65 1	65 1	36^{c}–37^{b}	32
{ 1305*	—	—	—	—
1306*	—	—	37^{cd}	—
2	2	2	38	33
1307*	—	—	39–40	—
3–4	3–4	3–4	41–42	34–35
1309*	—	—	43^{ab}	36^{ab}
5–8	5–8	5–8	43^{c}–17^{b}	36^{c}–39
9–14^{b}	9–14^{b}	9–13^{f}	47^{c}–52	40–43, 45^{c}–49^{b}
1313*	—	—	—	44–45^{b}
1314* l 4	—	—	56^{cd}	—
{ 1315* l 3-4	—	—	—	—
,, ,, l 7-8	—	—	—	—
,, ,, l 11	—	—	—	50^{ab}
1316* l 1	—	—	53^{cd}	50^{cd}
,, l 2-4	—	—	—	51–52^{b}
14^{c}–15	14^{c}–15	14–15^{b}	53^{ab}, 54	49^{cd}, 52^{c}–53^{b}
{ 1317* l 2	—	—	—	—
1318* l 1-2	—	—	—	53^{c}–54^{b}
,, l 3	—	—	—	54^{cd}
1319*	—	—	—	—
1320*	—	—	—	54^{ab} fn
16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	55^{cd}	58^{ab}
16^{cd}	16^{cd}	16^{ab}	55^{ab}	55^{ab}
1321*	—	—	—	55^{c}–57
17^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	56^{ab}	58^{cd}
17^{cd}	17^{cd}	17^{ab}	57^{ab}	59^{ab}
1325* l 1	—	—	57^{cd}	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1325* l 2-3	—	—	58	63
1326*	—	—	—	59^{c}–62
18–19	18–19	17^{c}–19^{b}	59–61	64–65
1327* l 2-3	—	—	—	66
20^{ab}	20^{ab}	19^{cd}	62^{ab}	67^{ab}
1328*	—	—	62^{cd}	—
20^{c}–21^{b}	20^{c}–21	19^{e}–20	63, 64^{cd}	67^{c}–68
1330* l 1	—	—	64^{ab}	69^{ab}
,, l 2	—	—	—	69^{cd}
,, l 3-6	—	—	65–66	70–71^{b}
1330 (A)*	—	—	—	71^{cd}
1330* l 7-8	—	—	67	72
22–23	22–23	21–22^{d}	68–69	73–74
24^{ab}	24^{cd}	22^{ef}	70^{cd}	75^{cd}
24^{cd}	24^{ab}	23^{ab}	70^{ab}	75^{ab}
25–26	25–26	23^{c}–25^{b}	71–72	76–77
{ 1333*	—	—	—	78
27	27	25^{c}–26^{b}	73	79
1334*	—	—	74	—
28	28	26^{c}–27^{b}	75	80
29^{ab}	29^{ab}	27^{cd}	76^{ab}	—
1335*	—	—	76^{cd}	—
29^{c}–30	29^{c}–30	28–29^{b}	77–78^{b}	81–82^{b}
1336*	—	—	78^{c}–82^{b}	—
31	31	29^{c}–30^{b}	82^{c}–83^{b}	82^{c}–83^{b}
1338*	—	—	83^{c}–85^{b}	—
32^{ab}	32^{ab}	30^{cd}	85^{cd}	83^{cd}
1339*	—	—	—	—
32^{cd}	32^{cd}	31^{ab}	86^{ab}	84^{ab}
1340*	—	—	86^{c}–89^{b}	—
1341*	—	—	—	—
33^{ab}	33^{ab}	31^{cd}	89^{cd}	84^{cd}
1342*	—	—	90	—
33^{c}–34	33^{c}–34	32^{a-f}	91–92^{ab}	85–86
1343*	—	—	92^{c}–96	—
1344*	—	—	—	—
35	35	33	97	87
65 1	66 1	66 1	2 1	57 1
1345*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
1346*	—	—	3–9^{b}	—
3–4^{b}	3–4^{b}	3–4^{b}	9^{c}–10	3–4^{b}
4^{c}–5	4^{c}–5	4^{c}–5	—	4^{ab} fn
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	—	4^{cd}
6^{c}	6^{c}	6^{c}	11^{a}	5^{a}
6^{d}–7^{a}	6^{d}–7^{a}	6^{d}–7^{a}	11^{bc}	5^{b} fn
7^{b}	7^{b}	7^{b}	11^{d}	5^{b}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	12^{ab}	5^{cd}
1347*	—	—	—	6
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	12^{cd}	7^{ab}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	14^{ab}	8^{ab}
1348*	9^{ab}	9^{ab}	—	—
1349*	—	—	14^{cd}	8^{cd}
9	9^{c}–10^{b}	9^{c}–10^{b}	13	7^{c}–8^{b}
10^{ab}	[10^{cd}]	10^{cd}	15^{ab}	9^{ab}
10^{cd}	10^{ef}	11^{ab}	15^{cd}	9^{cd}
11^{ab}	11^{cd}	11^{ef}	16^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	16^{cd}	10^{cd}
12–13	12–13	12–13	17–18	11–12

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1350*	—	—	—	—
14–16^{a}	14–16^{a}	14–16^{a}	19–21^{a}	13–15^{a}
1351*	—	—	—	—
16^{b}–18	16^{b}–18	16^{b}–18^{b}	21^{b}–23	15^{b}–17
1352*	—	—	—	—
1353*	19	18^{c-f}	—	—
1354*	—	—	—	—
1355*	—	—	—	—
1356* l 1–2	—	—	—	—
,, l 3	20^{ab}	19^{ab}	—	—
,, l 4–7	—	—	—	—
,, l 8	20^{cd}	19^{cd}	—	—
19	21	20	25	19
1358*	—	—	—	21–23
20	22	21	26	20
—	—	—	—	24–25^{b} (r.)
1359*	—	—	—	25^{cd}
21^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	27^{ab}	26^{ab}
1360*	—	—	28^{ab}	—
1361*	—	—	—	—
21^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	27^{cd}	—
22	24	23	28^{c}–29^{b}	26^{c-f}
23–25	25–27	24–26	—	27–29
1365*	—	—	—	—
26–27^{b}	28–29^{b}	27–28^{b}	—	30–32
27^{c}–28^{b}	29^{c}–30^{b}	28^{cd}, 30^{ab}	24	18
1367*	—	[29^{a-f}]	—	—
1368*	—	—	—	—
28^{cd}	30^{cd}	30^{cd}	29^{cd}	33^{ab}
1369*	—	—	—	—
29	31	31	30	33^{c-f}
30–31	32–33	32–33	31–32	—
32–33^{b}	34–35^{b}	34–35^{b}	33–34^{b}	34–35
1372* l 1–3	—	—	34^{c}–35	36–37^{b}
,, ,, l 4	—	—	36^{ab}	38
,, ,, l 5	—	—	36^{cd}	—
,, ,, l 6–7	—	—	37	37^{c-f}
,, ,, l 8–17	—	—	38–42	38–43
33^{cd}	35^{cd}	35^{cd}	43^{ab}	45^{cd}
34	36	36	43^{c}–44^{b}	46
35	37	37	44^{c}–45^{b}	44
1373*	—	—	45^{cd}	45^{ab}
36	38	38	46	47
66 1374*	67 1–3	67 1–3	3 —	58 —
1–2	4–5	4–5	1–2	1–2
1375* l 1–4	—	—	—	3–4
,, l 5–6	—	—	3	5
3	6	6	4	6
1376*	—	—	—	—
4	7	7	5	7
1377*	—	—	—	—
1378*	—	—	—	—
5	8	8	6	8
App (No 25) l 1-2	—	—	7	10
,, ,, l. 3-4	—	—	8	9
App (No 25) l 5-11	—	—	9–12^{b}	11–14^{b}
,, ,, l 12-32	—	—	12^{c}–22	14^{c}–24
,, ,, l 32 fn	—	—	—	25
,, ,, l 33-36	—	—	23–24	26–27

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
App (No 25) l 36 fn	—	—	25–26	—
,, ,, l 37-42	—	—	27–29	28–30
,, ,, l 43-44	—	—	—	31
,, ,, l 45-52	—	—	30–33	32–36^{b}
,, ,, l 52 fn	—	—	—	—
,, ,, l 53	—	—	34^{ab}	36^{cd}
6–7	9–10	9–10	34^{c}–36^{b}	37–38
1379*	—	—	—	—
8	11	11	36^{c}–37^{b}	39
9^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	38^{cd}	45^{ab}
9^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	39^{ab}	45^{cd}
10	13	13	37^{c}–38^{b}	44
11	14	14	39^{c}–40^{b}	42
1382*	—	—	—	—
1383*	—	—	—	—
12	15	15	41	40
1384*	—	—	—	41^{ab}
13^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	40^{cd}	41^{cd}
1385*	—	—	—	—
13^{c}–14^{b}	16^{c}–17^{b}	16^{c}–17^{b}	42	43
14^{c}–15^{b}	17^{c}–18^{b}	17^{c}–18^{b}	—	46
15^{c}–16	18^{c}–20^{b}	18^{c}–20^{b}	43–44	47–48
1387* l 1–3	—	—	45–46^{b}	—
1387*(A)	—	—	—	—
,, l 4–20	—	—	46^{c}–54	—
17–19	20^{c}–22	20^{c}–23^{b}	55–57	49–51
1388* l 1–2	—	[24^{a-d}]	—	52^{a-d}
,, l 3	—	—	—	52^{ef}
1389* l 1–3	—	—	58–59^{b}	—
,, l 4	—	[24^{ef}]	59^{cd}	53^{ab}
,, l 5	—	—	—	53^{cd}
,, l 6	—	—	60^{cd}	54^{ab}
,, l 7	—	—	60^{ab}	54^{cd}
,, l 8	—	—	61^{ab}	55^{ab}
1389 (A)*	—	—	—	—
1389* l 9–10	—	—	61^{c}–62^{b}	55^{c}–56^{b}
20^{ab}	23^{ab}	23^{cd}	62^{cd}	56^{cd}
20^{c-f}	23^{c-f}	25	63	57
1390*	—	—	—	—
1391*	—	—	—	—
21–23^{b}	24–26^{b}	26–28^{b}	64–66^{b}	58–60^{b}
1392*	—	—	—	—
23^{cd}	26^{cd}	28^{cd}	66^{cd}	60^{cd}
24–25^{d}	27–28	29–30	67–68	61–62
1394*	—	—	69^{ab}	—
1395*	—	—	—	63^{ab}
25^{ef}	29^{ab}	31^{ab}	69^{cd}	63^{cd}
1397*	—	—	—	—
26^{ab}	29^{cd}	31^{cd}	70^{ab}	64^{ab}
1398*	30	32	—	—
26^{c}–30	31–35^{b}	33–36^{d}	70^{c}–74	64^{c}–68
1401* l 1–4	—	—	75–76	69–70
,, l 5–10	—	—	—	71–72
31–33	35^{c}–37^{b}, 38^{c}–39^{b}	36^{e}–37, 39	77–79	**60** 1–3
1402*	37^{c}–38^{b}	38	—	—
1404*	—	—	**4** 1–2	4–5
34–35	39^{c}–40	40–41	3–4	6–7
36^{ab}	41^{ab}	42^{ab}	5^{cd}	8^{cd}
36^{cd}	41^{cd}	42^{cd}	5^{ab}	8^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
37^{ab}	42^{ab}	43^{ab}	6^{ab}	9^{ab}
1406*	—	—	6^{cd}	9^{cd}
37^{c}–39	42^{c}–44	43^{c}–45^{b}	7-9	—
1409* l 1–4	—	—	—	—
,, l 5-6	—	—	10	—
40–41	45–46	45^{c}–47^{b}	11–12	—
42	47	47^{c-f}	—	—
43	48	48	13	—
44	49	49	—	58 73
App I (No 26) l 1-17	—	—	—	59 1-9^{b}
,, ,, l. 17 fn	—	—	—	—
,, ,, l 18-26	—	—	—	9^{c}–13

CONTENTS OF THE KISKINDHĀKĀNDA

(N B The figures within brackets show the number of stanzas)

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ किष्किन्धाकाण्डम् ॥

स तां पुष्करिणीं गत्वा पद्मोत्पलझषाकुलाम् ।
रामः सौमित्रिसहितो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ १

तस्य दृष्ट्वैव तां हर्षादिन्द्रियाणि चकम्पिरे ।
स कामवशमापन्नः सौमित्रिमिदमब्रवीत् ॥ २

G 3 7
B. 4
L 3 8

1

☞ V4 illeg for the whole Kānda and so not included in the apparatus of this Kānda V1 2 B4 (available only for Kiṣkindhā) D1 4 11 do not contain the first Sarga These MSS begin this Kānda from Sarga 2 V1 variants for Sarga 1 are given from a different MS taken in the Crit App of Aranya as V1 which along with Ś1 Ñ2 V3 B1-3 D2 3 7 12 13 (D12 13 not taken up in the Crit. App of Araṇya) completes the Aranyakānda after 4 1 However the post-colophon entries after it are given at the end of Aranya under the symbols used for the above MSS in Aranya.

D5 begins with श्रीगणेशाय नम । श्रीराम जय ।, D6 begins with श्रीमते रामानुजाय नम and then ins (introductory st)

स जयति रघुवशतिलक कौसल्याहृदयनन्दनो राम ।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष ।
कूजन्त राम रामेति मधुर मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखा वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ।
वाल्मीकेर्मुनिसिहस्य कवितावनचारिण ।
शृण्वन्रामकथानाद को न याति परा गतिम् ।
वाल्मीकिगिरिसभूता रामसागरगामिनी ।
पुनाति भुवन पुण्या रामायणमहानदी ।
य कर्णाञ्जलिसपुटैरहरह सम्यक्पिबत्यादरा
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलित रामायणाख्य मधु ।
जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोपद्रव
ससार स विहाय गच्छति पुमान्विष्णो पदं शाश्वतम् ।
चरित रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षर प्रोक्त महापातकनाशनम् ।
पठितसकलवेद शास्त्रपार गतो वा
यमनियमपरो वा धर्मशास्त्रार्थकृद्वा ।
अपि तु सकलतीर्थव्राजको वा हुताग्नि-
र्न हि हृदि यदि राम सर्वमेतद्वृथा स्यात् ।
रामेति वर्णद्वयमादरेण सदा स्मरन्मुक्तिमुपैति जन्तु ।
कलौ युगे कल्मषमानसानामन्यत्र धर्मे खलु नाधिकार ।
यत्र यत्र रघुनाथकीर्तन तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचन मारुति नमत राक्षसान्तकम् ।
जित भगवता तेन हरिणा लोककारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ।
क्वाहं मन्दमतिर्गभीरमधुर (m also °हृदय) रामायणं तत्क्व च
व्याख्यानेऽस्य परिश्रमस्त्वहमहो हास्यास्पद धीमताम् ।
को भारोऽत्र मम स्वयं कुलगुरु कोदण्डपाणि कृपा-
कूपारो रचयत्यद सपदि मज्जिह्वाग्रसिंहासन· ।

D8 begins with श्रीजानकीवल्लभो विजयते and then ins अध्यात्मरामायणपारायणविधि

D9 begins with श्रीरामाय नम and then ins

सुग्रीवस्यावन तुर्ये इन्द्रसूनोश्च मर्दनम् ।
मारुतेर्मुद्रिकादान कृत येन स मे गुरु ।
श्रीमते रामानुजाय नम

D10 begins with ॐ नम रामाय, D12 ॐ, T3 श्रीरामाय नम, हरि ॐ, G1 (in marg) हरि ॐ शुभमस्तु, G3 ॐ (marg हरि ॐ शुभमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नम)

1 Ñ1 illeg for 1-16^{ab} —^{ab}) Ś1 B1 D2 12 13 रम्या; D3 दृष्ट्वा (for गत्वा) Ś1 B1 D2 12 13 -समायुता, V1 3 B2 3 -समाकुला (for -झषाकुलाम्) G(ed) ता समतात्समालोक्य रम्या पुष्करिणीं शुभा —^{c}) Ñ2 V1 3 B2.3 D7 राम सौमित्रिमाभाष्य —For 1^{cd}, Ś1 B1 D2 3 12 13 subst

1* राम सौमित्रिणा सार्धं ददर्शोपससर्प च ।

[D13 [अ]पससार (for [उ]पससर्प) Ś1 D12 पस्पर्श च ददर्श च (for the post half)]

2 Ñ1 illeg (cf v l 1) V1 D3 om 2 —^{a}) D6 8-10 नत्र, Cg k t as in text (for तस्य) G1 [ए]वं भ्रमतो, M3 दृष्टवतो (for दृष्ट्वैव ता) —For 2, Ś1 B1 D2 12 13 subst

2* ता समन्तात्समालोक्य विचित्रां सुमनोहराम् ।
सोन्मादो विश्रुत साश्रु सौमित्रिमिदमब्रवीत् ।

[(1 2) D2 13 विस्मित (for विश्रुत) Ś1 सास्र (for साश्रु) B1 राम' सौमित्रिमाभाष्य विललापाकुलेन्द्रिय], whereas Ñ2 V3 B2 3 D7 subst

सौमित्रे पश्य पम्पायाः काननं शुभदर्शनम् ।
यत्र राजन्ति शैलाभा द्रुमाः सशिखरा इव ॥ ३
मां तु शोकाभिसंतप्तमाधयः पीडयन्ति वै ।
भरतस्य च दुःखेन वैदेह्या हरणेन च ॥ ४

अधिकं प्रविभात्येतन्नीलपीतं तु शाद्वलम् ।
द्रुमाणां विविधैः पुष्पैः परिस्तोमैरिवार्पितम् ॥ ५
सुखानिलोऽयं सौमित्रे कालः प्रचुरमन्मथः ।
गन्धवान्सुरभिर्मासो जातपुष्पफलद्रुमः ॥ ६

3* स तां दृष्ट्वा नदीं रम्यां नानाकुसुमभूषिताम् ।
उवाच लक्ष्मणं वीरः प्रियां सीतामनुस्मरन् ।

[(l 1) V3 illeg from नदी upto भूषिता —V3 illeg for l 2 (except उवाच) —(l 2) D7 प्रिय- (for प्रिया)] —After 2, D5 6 8–10 T G1 2 M ins , G3 cont after the first occurrence of l 1 of App I (No 2)

4* सौमित्रे शोभते पम्पा वैदूर्यविमलोदका ।
फुल्लपद्मोत्पलवती शोभिता विविधैर्द्रुमैः ।

[(l 1) D5 6 8–10 G M वेड्(D6 °डु)र्य-]

—After 2, G3 reads l 6 of 63* and l 1 of App I (No 2) for the first time, repeating them in their proper place

3 Ñ1 illeg (cf v l 1) —a) B1 D2 13 पपाया (for °या) —V3 illeg for b —c) Ñ2 V1 3 B1–3 D7 भ्राजते यत्र (V1 तत्र, B2 यस्य), D3 6 M1 Ck*p* यत्र भ्राजति (for यत्र राजन्ति) D8–10 Ck*p* t शैला वा, Cv*p* r*p* नीलाभा , Cv r m g as in text —After 3, Ś1 D2 12 13 read 5cd, 5ab, 4cd and 4ab

4 Ñ1 illeg (cf v l 1) For sequence in Ś1 D2 12 13, cf v l 3 Ñ2 V1 B2 3 D7 om 4 and 5 B1 om 4 V3 reads 4 and 5 (including 7*) after 8 —a) Ś1 D2 3 12 13 हत (for मां तु) Ś1 D12 -[अ]भितस मा (for -[अ]भिसंतप्तम्) —b) Ś1 D2 12 13 स (D2 13 मा)- दीपयति दुःखित, V3 पीडयत्यद्य लक्ष्मण, D3 सौमित्रे दीपयति मा, D6 G1 2 M3 Cr m*p* g माधव पीडयन्निव, Cv m k t as in text ❀ Cr माधव पीडयन्निव वर्तत इति शेष । इव शब्दो वाक्यालंकारे। आधय पीडयन्ति वै इति पाठे वक्ष्यमाण वसन्तवर्णनस्वारस्य नास्तीति केषांचित्पक्ष । राज्यभ्रंशबन्धुवियो-गादिना पूर्वमेव शोकाभिसन्तप्त मा भरतस्य दु खेन वैदेह्या हरणेन च भूयोपि आधय पीडयन्ति वै पीडयन्ति खलु। एतदुक्त-विवक्षया समर्थ्यते ❀ —c) V3 illeg from च upto हरणे in d M1 शोकेन (for दु खेन) —After 4, D5 6 8–10 S ins

5* शोकार्तस्यापि मे पम्पा शोभते चित्रकानना ।
व्यवकीर्णा बहुविधैः पुष्पैः शीतोदका शिवा ।
नलिनैरपि सछन्ना ह्यत्यर्थं शुभदर्शना ।
सर्पव्यालानुचरिता मृगद्विजसमाकुला ।

[(l 2) G2 अवकीर्णा D6 M3 शीतजलाशया (M3 °ला शुभा) (for शीतोदका शिवा). —(l 3) T2 समिन्ना (for °छन्ना) D5 6 8 10 पद्मकै-, D9 उत्पलैः- G3 -दर्शन (for -दर्शना) —(l 4) l2 M2 -[अ]नुचरित (M2 °त) (for °रिता) D6 marg , l2 M2 -समाकुल, M1 -समावृता (for -समाकुला)]

5 Ñ1 illeg (cf v l 1). For sequence in Ś1 D2 12 13, cf v l 3 Ñ2 V1 B2 3 D7 om 5 (cf v l 4) V3 reads 4 and 5 (including 7*) after 8 B1 transp ab and cd —a) Ś1 B1 D2 3 5 6 12 M1 7 Cv r प्रतिभाति (for प्रवि°) D3 [ए]व , M3 [ए]षा (sic) (for [ए]तन्) V3 D13 अधिक प्रतिभात्येते —b) Ś1 V3 B1 D2 7 12 13 नीलपीतश्च शाद्वलं (V3 illeg for श्च शाद्वलं) —After 5ab, G2 ins

6* लताभि पुष्पिताग्राभिरवगूढ समन्तत ।

—c) Ct as in text, Ct*p* उच्छ्रितै (for विविधै) V3 illeg from पुष्प up to d D3 नाम्रै (for पुष्पै) Ck उच्छ्रितैर-धिकं पुष्पै —d) M1 परिस्तोमम् Ś1 D12 [उ]द्भृतं , B1 D2 [उ]ज्ज्वितं D7 [ऊ]र्जित ; D13 [उ]त्थितं , G2 [आ]-चित, L(cd) [उ]द्यत (for [अ]र्पितम्) T1 परिस्तोम इवार्पित —After 5, V3 ins

7* शुशुभे शाद्वला भूमि कीर्णा ···· इव। (illeg) ; whereas G2 ins , M1 cont after l 1 of 9*

8* नानाप्रस्थानकुसुमैश्छन्ना भूर्भाति लक्ष्मण ।

—G2 cont , while D5 6 8–10 T G1 3 M ins after 5

9* पुष्पभारसमृद्धानि शिखराणि समन्तत ।
लताभि पुष्पिताग्राभिरुपगूढानि सर्वत ।

[M1 transp l 1 and l 2 —(l 1) G1 -राशि- (for -भार-) —After l 1, M1 cont 8* G1 om l 2 —(l 2) Cf 6* D5 M1 उपगूढा (M1 °ढ) हि (for °टानि) T3 G2 3 सर्वश ❀ Ck उपगूढ व्याप्त, Cv r अधिक प्रति-भातीत्यादेरर्थान्तरम् द्रुमाणा विविधै पुष्पै परिस्तोमैरिवार्पित । पुष्पभार-समृद्धानि शिखराणि समन्तत इति पाठ ❀]

6 Ñ1 illeg (cf v l 1) —a) Ś1 D2 12 13 सुखा-नुलोम (for °निलोऽय) —V1 om (hapl) 6b–7a V3 illeg from 6c upto पुष्पित (cf variant) in 6d —c) B1 D2 गन्धैश्च (for गन्धवान्) D13 सौरभिर् Ñ2 B1 3 D7 वातो, B2 वासो (for मासो) —d) Ś1 D2 3 12 13 नानापुष्प-फलैर् (D2 12 °ल)द्रुमै , Ñ2 V3 B1–3 D7 नानापुष्पित (V3 illeg upto °त)कानन ❀ Ck उक्तार्थस्य विवरणं नाने-त्यादि ❀

पश्य रूपाणि सौमित्रे वनानां पुष्पशालिनाम् ।
सृजतां पुष्पवर्षाणि वर्षं तोयमुचामिव ॥ ७
प्रस्तरेषु च रम्येषु विविधाः काननद्रुमाः ।
वायुवेगप्रचलिताः पुष्पैरवकिरन्ति गाम् ॥ ८
मारुतः सुखसंस्पर्शो वाति चन्दनशीतलः ।
षट्पदैरनुकूजद्भिर्वनेषु मधुगन्धिषु ॥ ९
गिरिप्रस्थेषु रम्येषु पुष्पवद्भिर्मनोरमैः ।
संसक्तशिखराः शैला विराजन्ति महाद्रुमैः ॥ १०
पुष्पिताग्रांश्च पश्येमान्कर्णिकारान्समन्ततः ।
हाटकप्रतिसंछन्नान्नरान्पीताम्बरानिव ॥ ११

G 3 79 8
B 4 1 21
L 3 82 11

7 Ñ1 illeg (cf v l 1) V1 om 7ᵃ (cf v l 6) —ᵃ) Ñ2 V3 B1–3 D7 पुष्पाणि (for रूपाणि) Ś1 D2 12 13 रम्याणि —ᵇ) Ś1 वनानि, B1 वन्यानां (for वनानां) D3 पुण्यशालिनां, D6 पुष्पपानिनां —V3 illeg from वर्षाणि in ᶜ up to मु in ᵈ —ᶜ) Ś1 D2 3 12 13 सृजति (for सृजतां). —ᵈ) D6 T1 3 G2 M3 Cg तोयं (for वर्षं) T2 इह (for इव) Ś1 D2 3 12 13 तोयमुचो यथा

8 Ñ1 illeg (cf v l 1) —ᵃ) D3 प्रचुरेषु (for प्रस्तरेषु) V1 सुरम्येषु —ᵇ) Ś1 D2 12 कानने द्रुमा —ᶜ) D8 वात- (for वायु-) —ᵈ) Ś1 D3 5 9 12 13 इव, D2 एव (for अव-) Ś1 Ñ2 V1,3 B1–3 D2 3 7 12 13 मां, D9 ह (for गाम्) —After 8, V3 reads 4 and 5 (including 7*), while D5 6 8–10 S ins

10* पतितैः पतमानैश्च पादपस्थैश्च मारुत ।
कुसुमैः पश्य सौमित्रे क्रीडतीव समन्ततः ।
विक्षिपन्विविधाः शाखा नगानां कुसुमोत्कटाः ।
मारुतश्चलितस्थानैः षट्पदैरनुगीयते ।
मत्तकोकिलसंनादैर्नर्तयन्निव पादपान् ।
शैलकन्दरनिष्क्रान्तः प्रगीत इव चानिलः ।
तेन विक्षिपतात्यर्थं पवनेन समन्ततः ।
अमी संसक्तशाखाग्रा ग्रथिता इव पादपाः ।

[(l 1) D9 पातमानैश् (for पत°) —(l 2) T1 3 G2 M1 3 क्रीडन्निव (for क्रीडतीव) —(l 3) G1 पुष्पिता (for विक्षिपन्) G3 द्रुमाणां (for नगानां) D5 6 T2 M3 कुसुमोत्करा, G1 2 M1 2 Cv r m g k t p कुसुमोत्कचा (G1 °च्चया), Ct as above —(l 4) D5 श्वाधिन, B(ed) चलितै (for चलित-) ❀ Cr चलितस्थानैः स्वस्थानकुसुमोच्चलितैः गीयत इव पुष्परसोत्कण्ठया स्तूयत इव । अनुगीयत इति पाठे अनुसृत्य गीयत इत्यर्थः, Cm चलितस्थानैः स्वस्थानकुसुमोच्चालितैः षट्पदैः मारुतः गीयत इव ❀ —(l 6) D5 प्रशीत (for प्रगीत) Cv वानिलः (for चानिलः) —(l 8) G1 सरक्त (for संसक्त-) D5 ते भीता (for ग्रथिता)]

9 Ñ1 illeg (cf v l 1) —ᵃ) D5 6 9 G M Cr g स एष, D8 10 T स एव (for मारुत) —ᵇ) D9 om चदन —After 9ᵃᵇ, D5 6 8–10 S ins

11* गन्धमभ्यवहन्पुण्यं श्रमापनयनोऽनिल ।
अमी पवनविक्षिप्ता विनदन्तीव पादपाः ।

[(l 1) K(ed) Ck अभ्यावहन् D9 गंधमस्य महत्पुण्य (for the prior half) T2 ढम- (for श्रम-) —(l 2) D9 विनदति, G1 M2 विनर्दंति (for विनदन्ति)]

—V3 illeg from प in ᶜ to र्व in ᵈ —ᶜ) Ñ2 V1 B1–3 D2 7 12 13 उप(D12 अभि)कूजद्भिर्, D5 6 9 T2 G2 M3 (before corr as in M1) Cm अनुकूजतो, M1 °गीयतो (for अनुकूजद्भिर्) Ś1 षट्पदा अभिकूजति —ᵈ) Ñ2 V1 B1–3 D7 च सुगंधिषु (V1 °भि), V3 च सुगवि, D3 12 मद° (for मधुगन्धिषु) —After 9, Ñ2 V3 B2 3 D7 ins

12* तया हीनस्य सौमित्रे बाधते मे दृढं मनः ।

[V3 om (hapl) from the post half upto 10ᵃ]

—Ñ2 D7 cont

13* सीता परवशं याता पुष्पमासे सुमध्यमा ।

10 Ñ1 illeg (cf v l 1) V3 om 10ᵃ (cf v l 12*) —ᵃ) B1 D3 गिरिप्रस्थे च (D3 तु), G2 दरिप्र°, M2 (after corr sec m as in text) गिरीन्द्र°, Cm p प्रस्तरेषु च (for गिरिप्रस्थेषु) Ś1 D2 12 13 चित्रेषु, Ñ2 V1 B1–3 D3 7 सौमित्रे —ᵇ) D3 पुण्यवद्भिर्, D9 पुष्पोत्कर- (for पुष्पवद्भिर्) V1 D2 13 T2 M3 मनोहरैः —ᶜ) Ś1 D12 स(D12 स)रक्त-, D1 Ck ससिक्त, Cv r m g t as in text (for संसक्त-) T3 ससक्तशिखराकारा —ᵈ) Ś1 D2 12 13 भाति(D2 13 भक्ति) चित्रैर्, D3 पुष्पिताग्रैर्, D9 विचरति (sic), M3 Cr m विराजते, Cv as in text (for °जन्ति) Ś1 मनोरमैः ❀ Ct संसक्तशिखराः सपत्रशेखरा इवेत्यर्थः इति कतकः । गिरिप्रस्थेषु तत्पत्रैर्द्रुमैः सच्छन्नाग्रभागा इत्यर्थ इति तीर्थः ❀ —For 10ᶜᵈ, Ñ2 V1 3 B1–3 D7 subst

14* संसक्तविटपस्कन्धैर्दुर्निरीक्ष्य नभस्तलम् ।

[V3 illeg, B1 निरीक्षस्व, B2 3 अनिरीक्ष्य (for दुर्निरीक्ष्य) Ñ2 नभस्थल]

—After 10, D5 6 8–10 S ins

15* पुष्पसंछन्नशिखरा मारुतोत्क्षेपचञ्चलाः ।
अमी मधुकरोत्तंसाः प्रगीता इव पादपाः ।

[(l 1) G3 -सञ्चि- (for -संछन्न-) D2 मारुतोत्कप D5 -सचला (for -चञ्चलाः) —(l 2) ❀ Cv r m मधुकरोत्तंसा इति च(r m वा) पाठः ❀]

11 Ñ1 illeg for 11 (cf v l 1) V3 illeg from मान in ᵃ upto st 49 (including colophon) —ᵃ) M1 3 तु (for च) D5 6 8–10 T G M2 सुपुष्पितांस्तु (for पुष्पिताग्रांश्च) B2 3 D5 7 8 10 T2 M1 पश्यैतान् —ᵇ) B1 3 च सर्वतः (for समन्ततः) —ᶜ) G1 M2 हाटकैः (for हाटक-) V1 -प्रतिसंपूर्णान्, D9 G(ed) -प्रतिमा(D9 °म)च्छन्नान्

9 22 12 अयं वसन्तः सौमित्रे नानाविहगनादितः ।
सीतया विप्रहीणस्य शोकसंदीपनो मम ॥ १२
मां हि शोकसमाक्रान्तं संतापयति मन्मथः ।
हृष्टः प्रवदमानश्च समाह्वयति कोकिलः ॥ १३
एष दात्यूहको हृष्टो रम्ये मां वननिर्झरे ।
प्रणदन्मन्मथाविष्टं शोचयिष्यति लक्ष्मण ॥ १४
विमिश्रा विहगाः पुंभिरात्मव्यूहाभिनन्दिताः ।
भृङ्गराजप्रमुदिताः सौमित्रे मधुरस्वराः ॥ १५

—M1 om 11^{d}–13^{a} —^{d}) B1 वरान् (for नरान्) Ś1 D12 सरान्पीततरानिव, Ñ2 B2 D9 13 M2 नरान्(B2 वाण, D12 वरान) पीनाम्बराणि च(M2 [after corr *sec m*] °निव) (corrupt), I3 सत्त्रान्श्वेताम्बरानिव —For 11, D3 subst

16* पुष्पिताग्राश्च पश्येमे कर्णिकारा समन्तत ।
हाटकप्रतिसछन्ना नरा पीताम्बरा इव ।

and then cont

17* शनश्च मुच्यते पादान्बक· परमधार्मिक· ।
पश्य लक्ष्मण पम्पाया मत्स्यानामनुकम्पया ।

12 Ñ1 illeg for 12 (cf v l 1) V3 illeg, M1 om 12 (for both, cf v l 11) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D2 3 7 12 13 वसन्तमास (B2.3 °काल·) सप्राप्तो(Ñ2 V1 B1 D7 प्राप्तोय) —^{b}) Ñ2 V1 B1(m also) 2 3 D3 7 -कूजित: (for नादित) —^{c}) D4–6 11 T2.3 G1 M3 विप्रहीनस्य —For 12^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D2 3 7 12 13 subst

18* विशालाक्ष्या विहीनस्य मम शोकविवर्धन ।

[V1 B1 3 विशालाक्षी- D2 3 13 विमु(D13 °यु)क्तस्य (for विहीनस्य) Ś1 D2 3 12 13 शोक(D3 मोह)सदीपनो महान् (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 B2 3 D7 cont

19* नानाप्रकार कुसुमैश्छन्ना लक्ष्मण पादपा ।
विचित्रवर्णा भान्त्येते कुथाभिरिव सवृता ।

[(l 2) B2 विचित्रवतो (for °वर्णा)]

13 Ñ1 V3 illeg for 13 (cf v l 1 and 11 respy) M1 om 13^{a} (cf v l 11) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D2 3 7 12 13 सौमित्रे मा सुदु खार्तं —^{b}) Ś1 D2 3 12 13 सदीपयति G3 मारुत (for मन्मथ) —D9 om 13^{c}–14 —^{c}) D8 10 G1 Ck t हृष्ट I3 G2 प्रयत(G2 °णद)मानश्च (for प्रवद°) ❀ Cr हृष्ट प्रवदमानश्चेति सम्यक् ❀ —^{d}) D5 G2 M1 3 Ck मामाह्वयति —For 13^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D2 3 7 12 13 subst

20* हृष्ट पुष्ट प्रमुदित कोकिलो मामिवाह्वयेत् ।

[Ś1 D2 स्पष्ट, B3 हृष्ट, D3 पुष्ट, D12 13 मृष्ट (for हृष्ट) V1 पुष्प, B3 -पुष्ट- (for पुष्ट) Ś1 B1 D2 12 13 विन(B1 D2 13 °व)दमानश्च, D3 प्रवदमानश्च (for पुष्ट प्रमुदित) Ś1 V1 B1 D2 3 12 13 इवाह्वयत्(Ś1 D12 13 °यन्), B2 3 समाह्वयेत्]

—Ñ2 B1–3 D7 cont

21* प्रियासहायो मुदितो वसन्ते कामदीपिते ।

[D7 प्रमुदितो (hypm) (for मुदितो). Ñ2 D7 वासते कामदीपन, B1 वसत कामदीपित (for the post half)]

14 Ñ1 V3 illeg for 14 (cf v l 1 and 11 respy) D9 om 14 (cf v l 13) —^{a}) D6 T2 G M1.2 Cv r m.g k नत्यूहको, M3 नल्क्यूहको, Ct as in text Ś1 राम, D2 3 13 नित्य, D12 नाम (for हृष्टो) —^{b}) B2 3 वने, M1 रम्यो Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D2 3 7 12 13 कानन-, D5 Ck मा वन- (for मा वन-) —^{c}) Ñ2 B2 D7 प्ररुवन्, B1 3 D2 3 प्रवदन्, D13 प्रमदन् (for प्रणदन्) B1 -[आ]विष्टो —^{d}) Ś1 D2 3 12 13 शोषयिष्यति (for शोच°) Ñ2 V1 B2 3 D7 इह मा शोषयिष्यति, B1 स्वकातामनुतिष्ठति —After 14, Ś1 D2 3 12 13 ins

22* मा दृष्ट्वैव मृगी याति ता मृगोऽप्यनुधावति ।
वध्यताव न भी कार्या हेमैरर्थी मृगैरयम् ।
वारणोऽय स्वका भार्यां स्वनुरक्तानुयायिनीम् ।
मत्प्रसादमिवाशङ्क करेण परिमार्जति ।

[(l 1) D2 13 मृगो (for मृगी) L(ed) नोपधावति D2 13 त मृगी प्रतिधावति (for the post half) —Ś1 om l 2–3 —(l 2) D3 हेमैरथ मृगैरिव, D12 कामरूपी मृगीर४ (sic) (for the post half) —(l 3) D2 12 स्वनुरक्तो-नुयायिनी, D3 अनुरक्ता रताथिनीं (for the post half) —(l 4) D3 13 [आ]शकन् (for [आ]शङ्क) D2 3 प्रति(D3 °वि)मार्जति],

while D5 6 8–10 S ins

23* श्रुत्वैतस्य पुरा शब्दमाश्रमस्था मम प्रिया ।
मामाहूय प्रमुदिता परम प्रत्यनन्दत ।
एव विचित्रा पतगा नानारावविराविण ।
वृक्षगुल्मलता पश्य सपतन्ति समन्तत ।

[(l 3) G1 M2 एते (for एव) D9 विचित्र D8 विहगा (for पतगा) D9 T2 रव- (for -राव-) —(l 4) M3 ततस्तत (for समन्तत)]

15 Ñ1 V3 illeg for 15 (cf v l 1 and 11 respy) D6 reads 15^{ab} in marg —^{a}) D2 विमिश्र-, D3 विचित्र-, D5 मिश्रिता (for विमिश्रा) Ś1 D2 12 13 I1 G2 विहगै, Cm विहगा —^{b}) After °व्यूहा, D5 wrongly ins पादपाश्चेमे ममा Ś1 D2 12 13 अन्यपुष्टैर्विनादिता, D3 आत्मपूगाभिनादिता, G3 आत्मवद्भिर्मनोरमै. ❀ Cv r विचित्रा विहगा मत्ता प्रवदन्ति मन सुखमिति च पाठ. ❀ —For 15^{ab}, Ñ2 V1 B1–3 D7 subst

24* विचित्रमिह गायन्ति पिका पुष्पाभिनन्दिन: ।

मां हि सा मृगशावाक्षी चिन्ताशोकबलात्कृतम् ।
संतापयति सौमित्रे क्रूरश्चैत्रवनानिलः ॥ १६
शिखिनीभिः परिवृता मयूरा गिरिसानुषु ।
मन्मथाभिपरीतस्य मम मन्मथवर्धनाः ॥ १७

पश्य लक्ष्मण नृत्यन्तं मयूरमुपनृत्यति ।
शिखिनी मन्मथार्तैषा भर्तारं गिरिसानुषु ॥ १८
मयूरस्य वने नूनं रक्षसा न हृता प्रिया ।
मम त्वयं विना वासः पुष्पमासे सुदुःसहः ॥ १९ G 3.79.16 B. 1 1 41 L 3 82 21

[V1 गायत (sic), B2 3 गायद्भि (for गायन्ति) V1 रामायूथ, B1 वायुभोग, B2 रणे पुष्ट- (sic) (for पिका पुष्प-) B3 स्वयूथेरभिनदिता (for the post half)]

—After 15^{ab}, G3 ins l 1 of a passage relegated to App I (No 1) —^{c}) Ś1 B1 D2 13 -[अ]भिरुदिता, V1 -[अ]भिविरुता, D3 12 -[अ]भिनदिता (for -प्रमुदिता) Ñ2 D7 भृगराजोप्यभिरुत, B2 भृगराजोभिरुदित, B3 भृगो रामाभिरभित —^{d}) Ś1 D2 12 13 तरवो (for सौमित्रे) Ś1 D12 T G2 Cr -स्वना, Ñ2 B2 D7 -स्वन, B3 स्वर, Cg k t as in text (for -स्वरा) ❀ Ck भृगराजप्रमुदिता कर्मधारयोय । प्रमुदितभृगराजा इत्यर्थ वाहिताग्न्यादि ❀ —After 15, D5 6 8–10 T G1 2 M ins a passage relegated to App I (No 1), while G3 ins (l 1 of the same passage after 15^{ab}) l 2–15 after 15

16 Ñ1 illeg for 16^{ab}, V3 illeg for 16 (cf v l 1 and 11 respy) —^{a}) D2 वा (for सा) D13 मा सा हि (by transp), G2 मामसौ, M3 मा ह्यच, Cv as in text (for मा हि सा) —^{b}) D5 -परायणा, G1 M1 -बलात्कृता (for -बलात्कृतम्) Ś1 D12 चिंताबाष्पाकुलीकृता, D2 3 13 चिंताबाष्पजडीकृत(D3 °ता) —For 16^{ab}, Ñ2 V1 B1–3 D7 subst

25* मया विना विशालाक्षीं सीता बाष्पजडीकृताम् ।

[(B1 मा विना मृगशावाक्षीं (for the prior half) B2 (*inf lin* also) बाष्पजरीकृता]

—^{d}) D5 चैत्ये, T1 चित्र-, G M2 3 चैत्रो (for चैत्र-) Ś1 D2 12 13 नवोदित इव ग्रह, Ñ V1 B1–3 D7 क्रूररश्मि(B3 °रचि)रामिव ग्रह, D3 कुजश्चैत्र इव ग्रह —After 16, D5 6 8 10 S ins

26* अमी मयूरा शोभन्ते प्रनृत्यन्तस्ततस्तत ।
स्वै पक्षै पवनोद्धुतैर्गवाक्षैं स्फाटिकैरिव ।

[(l 2) D6 8 स्वपक्षै]

17 V3 illeg for 17 (cf v l 11) B2 reads 17 and 18 in marg —^{a}) Ś1 D12 शिखडीभि, D3 शिखडिनीभि (hypm) G(ed) वृता भाति (for परिवृता) —^{b}) D5 6 8–10 S Cm g t त एते मद(D6 मदन [hypm])मूर्छिता —After 17^{ab}, Ś1 D3 read 19^{ab} N1 illeg, while B1 om 17^{c}–18 G(ed) om 17^{cd} —^{cd}) T1 3 G3 M1 मन्मथाग्नि- Ś1 D2 3 12 13 प्रवृत्ता (D3 अत्यता, D12 13 °नृत्ता) मन्मथोन्मत्ता (for ^{c}) D3 -वर्धिनी Ñ2 V1 B2 3 D7 प्रवृत्ता (Ñ2 °त्या, B3 उन्मत्ता, D7 °नृत्ता) मन्मथाविष्टा मम शोकविवर्धना

18 V3 illeg for 18 (cf v l 11) Ñ1 illeg, B1 om, B2 reads in marg 18 (for all cf v l 17) —^{b}) Ś1 D2 12 G3 अनु(D2 G3 °पि)नृत्यति, Ñ2 V1 B2 3 D7 अनुनृत्यतीं(Ñ2 °त्य ता) ❀ Cv r उपनृत्यति उपशब्दस्य समीपार्थत्वेपि कर्मप्रवचनीयत्व त्रपिप्रयोगबलेन ❀ —^{c}) Ś1 D2 3 12 13 मन्मथेनार्ता (for °थार्तैषा) Ñ2 V1 B2 3 D7 मयूरीं मन्मथाविष्टा(B2 °ष्टा) —^{d}) D5 नृत्यत (sic) V1 अनुसानुषु, D5 8–10 12 T1 3 गिरिसानुनि (for गिरिसानुषु) G(ed) मम शोकविवर्धये. —After 18, D5 6 8–10 S ins

27* तामेव मनसा रामा मयूरोऽप्यनुधावति ।
वितत्य रुचिरौ पक्षौ रुतैरुपहसन्निव ।

[(l 1) D5 T G2 3 [अ]भिधावति, G1 M [उ]पधा° (for [अ]नुधा°) —(l 2) T G2 3 Cr m k अपहसन्, Cg t as above (for उप°)]

19 V3 illeg for 19 (cf v l 11) Ñ1 om 19 Ś1 D3 read 19^{ab} after 17^{ab} —^{a}) Ś1 B1 D2 3 12 13 न हि नून मयूरस्य, Ñ2 V1 B2 3 D7 नैव नू(B3 न्यू)न मयूरस्य. —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D3 5 7 [अ]पहृता, D2 12 13 [उ]पहृता (for न हृता) ❀ Cv मयूरस्येत्यादि पश्चार्धं तस्मान्नृ कान्तया इत्येतत्, Cr मयूरस्य प्रिया तस्मान्नृत्यति कान्तया इति सम्यक् ❀ —After 19^{ab}, D5 6 8–10 S ins

28* तस्मान्नृत्यति रम्येषु वनेषु सह कान्तया ।

[D9 om (hapl.) वनेषु]

—Thereafter T2 cont l 3–4 of 29* —^{c}) Ñ2 V1 D7 विनाभाव (for विना वास) Ś1 B1 D2 12 13 अह यथा विरहित, B2 3 सीता परवश याता, D3 मोह तथा विरहित —^{d}) Ñ2 B2 3 D7 सुमध्यमा(Ñ2 D7 °या), V1 D2 सुमध्यमा, G1 M2 [ऽ]तिदु सह (for सुदु सह) Ś1 B1 D3 12 13 पुष्पमासि सुमध्यमे(B1 D13 °मा, L[ed] °या) ❀ Cr ममेति विना सीतयेति शेष अस्य श्लोकस्य(परत) ममाप्येवमित्येतत् श्लोकाप्रस्थानमुचित वनवर्णनप्रकरणस्वारस्यात्, Cm मयूरस्य इति श्लोकानन्तर ममाप्येवमिति श्लोक ❀ —After 19, D5 6 8–10 T1 3 G M ins, T2 ins l 1–2 only after 19 and cont l 3–4 after 28

29* पश्य लक्ष्मण सराग तिर्यग्योनिगतेष्वपि ।
यदेषा शिखिनी कामाद्भर्तारमभिवर्तते ।
ममाप्येव विशालाक्षी जानकी जातसंभ्रमा ।
मदनेनाभिवर्तेत यदि नापहृता भवेत् ।

G 3. 79 18
B 4. 1 4
L 3. 82 22

पश्य लक्ष्मण पुष्पाणि निष्फलानि भवन्ति मे ।
पुष्पभारसमृद्धानां वनानां शिशिरात्यये ॥ २०
वदन्ति रावं मुदिताः शकुनाः संघशः कलम् ।
आह्वयन्त इवान्योन्यं कामोन्मादकरा मम ॥ २१
नूनं परवशा सीता सापि शोचत्यहं यथा ।
श्यामा पद्मपलाशाक्षी मृदुभाषा च मे प्रिया ॥ २२

[(l 1) D8-10 सरागस्, G2 सरभ, M1 मारयास् (for सराग) —(l 2) D6 8-10 अधुना, D9 यथेषा, M1 यथेषा (for यथेषा). D6 नानुवर्ते, G2 M3 रमर्नेतिके (for अभिवर्ते) —(l 3) T1 3 G2 M1 2 मामपि (for ममापि). D8 reads जानकी in marg ❀ Cv r . यथेषा शिखिनी कामाद्भर्तारमभिवर्तते । ममाप्येवमिति पाठान्तरं ❀ —(l 4) G1 M2 यदि सा न हृता प्रिया (for the post half).]

20 V3 illeg for 20 (cf v l 11) —ᵃ) Ś1 Ñ V1 B1-3 D2 3 7 12 13 चारुणि (for लक्ष्मण) Ñ2 marg, D3 रूपाणि (for पुष्पाणि) —ᵇ) Ś1 D12 फलानि च, Ñ2 D6 7 विफलानि (for निष्फ°) D6 ते (for मे) ❀ Cv r भवन्तीति अत्रनन्तद्वितीया बहुवचनान्ता ❀ —After 20ᵃᵇ, Ś1 B1 (only l 1-2) D2 3 12 13 ins

30* परिचुम्बति सश्लिष्य भ्रमरश्चूतमञ्जरीम् ।
नवसंगमसंहृष्टः कामी प्रणयिनीमिव ।
भ्रमरश्चूतमञ्जर्या चलत्पल्लवपाणिना ।
निश्लिष्ट साप्रतं नार्या सव्यलीक इव प्रिय ।

[(l 1) D2 परिमुवति, D12 परिचुम्बति B1 सविश्य, D2 सश्लिष्ट (for सश्लिष्य) D13 भ्रमराश्च (for °रश्च) —(l 3) D3 निजय- (for पल्ल-)]

—B1 om 20ᶜ-21 —ᶜ) Ś1 D2 12 13 पुष्पाकर- (for पुष्पभार-) Ñ2 D7 -प्रवृद्धाना (for -समृ°) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 B2 D2 3 7 12 13 M3 द्रुमाणा, B3 वृक्षाणा, D6 चलाना (for वनाना) Ś1 शिशिराह्वये, V1 शिशिरालये. —After 20, Ñ2 B2 3 (only l 1) D7 ins

31* सीतया विप्रहीणस्य मम लक्ष्मण साप्रतम् ।
वनेऽस्मिन्भव्यसकाशे शकुनानि भवन्ति मे ।

[(l 1) B2 सीतया तु विना चैतन्, B3 सीतायास्तु विनाशेस्य (for the prior half) B3 सप्रति (for साप्रतम्) —(l 2) Ñ2 illeg for वने B.. दिव्य- (for भव्य) B2 निष्फलानि (for शकुनानि)],

while D5 6 8-10 S ins

32* रुचिराण्यपि पुष्पाणि पादपानामतिश्रिया ।
निष्फलानि महीं यान्ति सम मधुकरोत्करः ।

[(l 1) M1 शिशिराणि (for रुचि°) G अति (G3 °नि) श्रियां (for °श्रिया) —(l 2) M2 निर्मलानि (for निष्फलानि)]

21 V3 illeg for 21 (cf v l 11) B1 om 21 (cf v l 20) —ᵃ) Cg k वदति (as in text), Ct नदति G3 M1 रान (for राव) Ś1 Ñ V1 B2 3 D2 3 7 12 13 अस्मिन्काले (Ś1 °से, D2 °ल) प्रमुदिता, D5 8-10 T2 न (D5 न) दति काम शकुना, D6 नदति काममुदिता —ᵇ) D5 6-10 T2 मुदिता (for शकुना) Ñ1 V1 B2 3 transp शकुना and संघश —ᶜ) V1 आकूजन (for °ह्वयन्त) Ś1 Ñ1 D2 3 5 6 12 13 T2 G1 M2 आह्वयती (G1 °यति) व चान्योन्य —ᵈ) D5 -[उ]न्मादकर, G (ed.) -[उ]न्मादकरा (for -[उ]न्माद°) —After 21, D5 6 8-10 S ins

33* वसन्तो यदि तत्रापि यत्र मे वसति प्रिया ।

22 V3 illeg for 22 (cf v l 11) Ś1 om (hapl) 22-23 B1 transp. 22 and 23 Ñ V1 B1-3 D2 3 7 12 13 transp 22ᵃᵇ and 22ᶜᵈ —ᵃ) Ñ B1-3 D7 सीता परवश (Ñ1 °शा) याता (Ñ2 D7 सीता, B1 प्राप्ता), V1 सुस्थव-स्थाता, D2 3 12 13 दीना परवश याता —ᵇ) V1 सा च, D5 om (for सापि) B1 2 सापि शोच्या वय यथा (B2 यथा वय). —After 22ᵃᵇ, D5 6 8-10 S ins

34* नून न तु वसन्तस्त देश स्पृशति यत्र सा ।
कथं ह्यसितपद्माक्षी वर्तयेत्सा मया विना ।
अथवा वर्तते तत्र वसन्तो यत्र मे प्रिया ।
किं करिष्यति सुश्रोणी सा तु निर्भर्त्सिता परैः ।

[(l 1) D6 न हि, G3 M1 Ch नतु (for न तु) G1 M2 transp नन and न तु D8 10 वसतस्तु, G3 °तस्य, M3 °तोय (for °न्तस्त) G3 वसति (for स्पृशति) —(l 2) D6 वर्तते (for °येत्) T2 M1 2 transp मया and विना —(l 3) G2 वर्तेत (for °ते) —(l 4) T2 सापि, M3 या तु (for सा तु) ❀ Ct अथवा वर्तते तत्र वसन्तस्तथापि परैः शत्रुभि पीडिता यत सा अतस्तस्या वसन्त किं करिष्यति परकृतपीडामत्त्वे कामपीडासत्त्वे कामपीडा ननकारणादिति भाव इति प्राह । परे तु तत्र वसन्तो नास्त्येव । तत्सत्त्वे मया विना सा कथ तत्र तिष्ठेत् । आनन्द स्यादित्यर्थं तदेव नचयन्नाह अथवेति ❀]

—ᶜ) V1 D9 श्यामपद्म- D6 -विशालाक्षी, D13 -दलाभाक्षी (for -पलाशाक्षी) —ᵈ) G3 M1 2 मृदुभाषी M2 मम (for च मे) Ñ2 V1 B1-3 D2 3 7 12 13 विना भूता मया प्रिया (B2 3 सती, D3 प्रिया मम) T1 3 G2 M3 मृदुपूर्वाभिभाषिणी —After 22, D5 6 8-10 S ins

35* नून वसन्तसम्पाच्च परित्यक्ष्यति जीवितम् ।
दृढ हि हृदये बुद्धिर्मम सप्रति वर्तते ।
नाल वर्तयितु सीता साध्वी मद्विरह गता ।
मयि भावो हि वैदेह्यास्तत्त्वतो विनिवेशित ।
ममापि भाव सीतायां सर्वथा विनिवेशित । [5]

[D10 om l 2-3 —(l 2) D5 8 9 सपरि- (for सप्रति) —After l 3, G1 ins

35(A)* कान्त यापयितु नालमिति मे परिवर्तते ।

—(l 4) G3 [ऽ]पि, M3 तु (for हि) M1 सगत्रो (for तत्त्वतो) —M3 om (hapl) l 5 —(l 5) M1 3 मया

एष पुष्पवहो वायुः सुखस्पर्शो हिमावहः ।
तां विचिन्तयतः कान्तां पावकप्रतिमो मम ॥ २३
तां विनाथ विहंगोऽसौ पक्षी प्रणदितस्तदा ।
वायसः पादपगतः प्रहृष्टमभिनर्दति ॥ २४
एष वै तत्र वैदेह्या विहगः प्रतिहारकः ।
पक्षी मां तु विशालाक्ष्याः समीपमुपनेष्यति ॥ २५
पश्य लक्ष्मण संनादं वने मदविवर्धनम् ।
पुष्पिताग्रेषु वृक्षेषु द्विजानामुपकूजताम् ॥ २६
सौमित्रे पश्य पम्पायाश्चित्रासु वनराजिषु ।
नलिनानि प्रकाशन्ते जले तरुणसूर्यवत् ॥ २७ G 3 79 25 B 4 1 62 L 3 82 33

(for मम) G1 भूय (for भाव) D6 वैदेह्या (for सीताया) G2 सवतो (for सर्वथा)]

23 V3 illeg for 23 (cf v l 11) Ś1 om 23 (cf v l 22) B1 transp 22 and 23 —ᵃ) Ñ2 V1 B3 D7 शीत (for वायु) B2 एव पुष्पावहप्रीत —ᵇ) Ñ1 B1 D2 3 12 13 सुखावह, Ñ2 V1 B2 3 D7 हि मारुत (for हिमावह) —ᶜ) Ñ2 D7 स- (for वि-) —Ñ1 illeg from 23ᵈ–24ᵇ —ᵈ) B2 (*sup lin* also) D3 -प्रतिमोपम (for °मो मम) —After 23, D5 6 8–10 S ins

36* सदा सुखमह मन्ये य पुरा सह सीतया ।
मारुत स विना सीता शोकसजननो मम ।

[(l 2) M3 शोक (for शोक-) G1 M2 -सदीपनो, M3 वर्धयते (for सजननो)]

24 V3 illeg for 24 (cf v l 11) Ñ1 illeg for 24ᵃᵇ (cf v l 23) —ᵃ) Ś1 Ñ2 B1 3 D2 3 12 13 तिमिरागो, V1 तिमिराक्षो, B2 न शीतागो, G1 M2 3 Cm g ता विना स (for ता विनाथ) B2 D7 विहगो Ñ2 V1 B1–3 D7 [ऽ]य, M3 य (for ऽसौ) G (ed) नमितागोयमस्तब्धो —ᵇ) T2 Ck तथा (for तदा) Ś1 D2 3 12 13 पक्षी प्रमुदित सदा, Ñ2 B1–3 D7 मत्त प्रमु(Ñ2 D7 °ण)दित सुख(Ñ2 B3 कल), V1 स तु प्रणदते कल, G2 पक्षी प्ररुदितस्तथा, M1 पक्षी प्रणदति स्वय ✿ Cv पूर्वमाकाशे स्थित्वा परुष रुदित्वा तस्या वियोग सूचितवान्, Cr आकाशगत सन् प्ररुदित परुषभाषित वदतीत्यर्थ ✿ —ᶜ) Ś1 Ñ V1 B3 D3 7 शिशिरस्याते, B1 2 D2 12 13 शिखरस्याते (for पादपगत) —ᵈ) G (ed) हृष्टमाम् (for प्रहृष्टम्) Ś1 Ñ B1–3 D2 3 7 12 अभि(B2 इव)-नदति, V1 अतिनर्दति, D5 इव नर्दति, D8–10 G2 Ct °कूजति, M3 °वर्तति (sic) (for अभिनर्दति)

25 V3 illeg for 25 (cf v l 11) —ᵃ) Ñ2 V1 B2 3 D7 मे तत्र, G1 तत्र च, G3 त्र (damaged), M1 वै सह (for वै तत्र) —ᵇ) D2 3 Cm विहग D8 10 प्रीतिकारक (for प्रतिहारक) Ñ2 V2 B1–3 D7 सकाशे(B1 °श, B2 °मो) कथयिष्यति, V1 चंपक कथयिष्यति —ᶜᵈ) M1 वने (for पक्षी) Ś1 मत्तो, D12 मा तु (for मा तु) Ñ2 V1 B1–3 D7 पक्षी कुशलवृत्तात तस्याश्च कुशल मम(B2 °यि) ✿ Ck ता विनेत्यादि । प्रणदितस्तथा, विहग प्रीतिकारक इति प्राचीन पाठ । य पक्षी तस्या सयोगकाले तथा प्रणदित अतिसुख प्रणदितवान् स एवासौ विहगम पक्षी ता विना अन्यथा च दु खप्रणादवानपि जायत इत्यर्थ । यथास्मा पक्षिणस्त्वयमेकरूपोपि नादस्तत्सयोगवियोगोपाधिभ्या सुखदु खाभ्या जायते मे तस्या अन्येवमेवेतत् पक्षिनादो भविष्यतीति सभावयति । वायस इत्यादि त्रयमेकम् । राक्षसादिवद्वायस स्वार्था न्त सिद्धय य एष पादपगतो वायस पक्षी अत्र प्रहृष्टमभिकूजति । वियोगे वैदेह्या प्रियकर सोस्मा तत्र वै तस्या समीपेपि कूजिष्यति ततश्चाय पक्षी मा तु विशालाक्ष्या समीप चित्तसमीपमुपनेष्यति साप्येतच्छब्दश्रवणे मा स्मृत्वा खेत्स्यतीत्यर्थ अरामा तु प्रणदितस्तदा विहग प्रतिहारक इति प्रकल्प्य कयाचन कष्टपिष्टयायूयुजदिव तदसागत्य स्पष्ट तत्पूष्पभाविन सर्वेपि तथैव Ct also quotes Kataka ✿ —After 25, Ś1 D2 3 12 13 ins

37* एष कूजति चक्राह्वो रमयन्सहचारिणीम् ।
न चापि दर्शनादस्या निमेषमपि नश्यति ।
तर्जयन्निव सयाति सिंहोऽय भार्यया वने ।
मा मृदबुद्धि सप्राप्तो न विमुक्त पदात्पदम् ।

[(l 1) D3 ता प्रिया बुध (for सहचारिणीम्) —(l 4) Ś1 सप्राप्त, D12 सप्राज्ञो (for °प्तो) D3 मा मूढबुद्धि सुप्रज्ञो (for the prior half) D3 स्वविमुक्ता, D13 न वियुक्त (for न विमुक्त)]

26 V3 illeg for 26 (cf v l 11) —ᵃ) D6 T1 3 G M1 2 शृणु, Cr m g k t as in text (for पश्य) Ś1 D2 12 13 सनादो, B1 सवाद, B2 चोन्माद (for सनाद) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 3 7 12 13 मम(D3 वने) मन्मथवर्धन(Ś1 D2 12 13 °न), D6 वने मदविवर्धित —ᶜ) G3 द्रुमेषु पुष्पिताग्रेषु —ᵈ) Ś1 D12 अभिनदिना, Ñ1 D2 3 13 अभिनदता(D3 °न, D13 °दिता), Ñ2 V1 B2 D7 अभिकूजता(V1 °जित), B1 इह कू°, B3 अतिकू°, D5 6 8–10 G3 Ct अवकू°, G (ed) अनुकू° (for उपकूजताम्) —After 26, D5 6 8–10 S ins

38* विक्षिप्ता पवनेनैतामसौ तिलकमञ्जरीम् ।
षट्पद सहसाभ्येति मदोद्धतामिव प्रियाम् ।
कामिनामयमत्यन्तमशोक शोकवर्धन ।
स्तबकै पवनोत्क्षिप्तैस्तर्जयन्निव मा स्थित ।
अमी लक्ष्मण दृश्यन्ते चूता कुसुमशालिन । [5]
विभ्रमोत्सिक्तमनस साङ्गरागा नरा इव ।

[(l 1) D6 निक्षिप्ता (for °प्ता) G1 तिलकेनैवम् (for पवनेनैताम्) —(l 2) D5 मदोद्धताम्, T3 M3 मनोद्ध°, G2 मदधृ° (for मदाद्धताम्) —(l 3) D6 G1 अत्यथम् (for °न्तम्) —(l 4) G3 [ए]न मा (for [इ]व मां) M3 स्थित —(l 6) G1 M1 [उ]क्षिप्त (for -[उ]त्सिक्त) G3 [अ]गना (for नरा)]

27 V3 illeg for 27 (cf v l 11) —ᵃ) Ś1 V1 D2 3 12 13 पपाया —After 27ᵃᵇ, V1 ins

G 3 70 26 B 4 1 63 L 3 82 35 एषा प्रसन्नसलिला पद्मनीलोत्पलायुता ।
हंसकारण्डवाकीर्णा पम्पा सौगन्धिकायुता ॥ २८
चक्रवाकयुता नित्यं चित्रप्रस्थवनान्तरा ।
मातंगमृगयूथैश्च शोभते सलिलार्थिभिः ॥ २९
पद्मकोशपलाशानि द्रष्टुं दृष्टिर्हि मन्यते ।
सीताया नेत्रकोशाभ्यां सदृशानीति लक्ष्मण ॥ ३०

39* मधुर कोकिलो मन्दमृतुदोपेण कूजति ।
पम्पा पश्य मुदित्तीर्णां कथा श्रुतवतामिव ।,

while D5 6 8-10 S ins

40* किंनरा नरशार्दूल विचरन्ति ततस्तत ।
इमानि शुभगन्धीनि पश्य लक्ष्मण सर्वश ।

[(l 1) D5 8-10 T2 यनम्, D6 G3 इतम (with hiatus) (for ततस्) —(l 2) D6 G1 M1 2 शुचि, G1 च सु- (for शुभ) D6 पश्य रम्याणि लक्ष्मण (for the post half)] —B1 om 27cd —c) Ś1 D2 12 13 नलिन्य स, D7 °न्यश्च (for °नानि) Ñ1 प्रकाशते नलिन्यस्ते, V1 पद्मानि चास्या शोभते —d) M3 जले तरुणमार्यवत् —For 27cd, Ñ2 B2 3 D7 subst

41* मधुर कोकिलालापमृतुदोपेण कूजताम् ।

[B2 मत्तनोपेण, B3 मतुशेपेण (for मृतुनोपेण) B2 कूजित]

—Ñ2 D7 cont

42* षट्पदारावसंघुष्टो वनेषु च सुगन्धिषु ।
वसन्त समनुप्राप्तो नानाविहगकूजित ।

—After 27, Ś1 D2 8 12 13 ins

43* हिममाशङ्कमानाभि फुल्लैस्तिलकपादपै ।
भीताभिरिव वल्लीभि कुड्मलाञ्जलय कृता ।

[(l 1) D3 हितम् (for हिमम्) D3 कुञ्जस् (for फुल्ल). D12 -जाल्कै (for पादपै) —(l 2) D3 12 वापीभि (for वल्लीभि) D2 शीताभिरिव वापीभि (for the prior half)]

28 V3 illeg for 28 (cf v l 11) —b) M1 [उ]त्पलैर् (for -[उ]त्पल-) V1 -[अ]न्विता (for -[आ]युता) Ś1 Ñ1 B1 D2 12 13 पद्मिनी चोत्पलायुता, B2 3 पद्मिन्युत्पलसंयुता —d) Ñ2 B2 3 D7 पुष्प, G3 वापी (for पम्पा) D6 M3 [अ]न्विता (for -[आ]युता) Ś1 Ñ1 B1 D2 1 12 13 पद्म (Ñ1 illeg, B1 फुल्ल, D3 पुष्प) सौगंधिकाकुला, V1 चक्राङ्गोपशोभिता, Cvp r as in text —After 28, D5 6 8-10 S ins

44* जले तरुणसूर्याभै षट्पदाहतकेसरै ।
पङ्कजै शोभते पम्पा समन्तादभिसंवृता ।

29 V3 illeg for 29 (cf v l 11) M2 lacuna for 29a —a) V1 फुल्लसौगंधिका नित्य, G1 चक्रवाकरतायत —b) T2 चित्रस्थल, G2 M1 °प्रस्था (for °प्रस्थ-) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 8 7 12 13 विचित्रकुसुमावृता (Ñ1 °युता, B2 D7 °करा), Ñ2 V1 B3 विचित्रकुसुमोत्करा —After 29ab, M1 ins

45* क्रौञ्चसारससंघुष्टा पम्पा सौगन्धिकायुता ।

—c) Ś1 B1 D2 3 6 12 13 M1 मातंगैर् G2 मत्तमातंगयूथैश्च —d) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 12 13 सेवितेश्च जलार्थिभि, Ñ2 V1 B2 3 D7 सेविता साधु (B2 3 पश्य) लक्ष्मण —After 29, D5 6 8-10 S ins

46* पवनाहतवेगाभिरूर्मिभिर्विमलेऽम्भसि ।
पङ्कजानि विराजन्ते ताड्यमानानि लक्ष्मण ।
पद्मपत्रविशालाक्षी सतत प्रियपङ्कजाम् ।
अपश्यतो मे वैदेहीं जीवित नाभिरोचते ।
अहो कामस्य वामत्व यो गतामपि दुर्लभाम् । [5]
स्मारयिष्यति कल्याणीं कल्याणतरवादिनीम् ।
शक्यो धारयितु कामो भवेदभ्यागतो मया ।
यदि भूयो वसन्तो मा न हन्यात्पुष्पितद्रुम ।
यानि स्म रमणीयानि तया सह भवन्ति मे ।
तान्येवारमणीयानि जायन्ते मे तया विना । [10]

[(l 1) M3 Cg -[आ]हित, Cv r m t as above (for -[आ]हत) —(l 2) G3 damaged for पङ्क —(l 3) D6 T2 प्रियवादिनी, G1 3 M2 °दर्शना, M1 3 पङ्कजप्रिया (for प्रियपङ्कजाम्) —(l 4) G1 सौमित्रे (for वैदेहीं) T1 G2 जीवितु, G1 °ने (for °त) T3 M3 नापि रोचते —(l 5) M1 कामत्व (for वामत्व) M1 योगिनामपि दुर्लभ (sic) (for the post half) —(l 6) G1 M1 2 स्मारयत्यपि (M1 °ति), G3 °यद्यदि (for °यिष्यति) —(l 7) D5 भरयितु (sic), D6 T2 वारयितु (for धार°) G2 अन्याहतो, G(ed) Ck अद्यागतो (for अभ्यागतो) D6 मम ꣸ Cv r शक्यो धारयितु काम इति पाठ ꣸ —(l 9) G1 M1 स- (for स्म)]

30 V3 illeg for 30 (cf v l 11) Ñ1 illeg for 30ab —a) V1 B3 पद्मकोप- Ś1 D2 8 12 13 प्रकाशानि (for -पला°) B1 पद्मान्यशोकपुष्पाणि —b) Ś1 Ñ2 V1 B1-3 D2 3 7 12 13 M3 दृष्ट्वा, Ct as in text (for द्रष्टु) Ñ2 V1 B1 D7 G2 वि (Ñ2 D7 च) हन्यते, B2 3 च मन्यते, D9 हि मन्यसे (for हि मन्यते) —c) Ñ2 D7 नेत्रपद्माभ्या, V1 B3 °कोषाभ्या (for °कोशाभ्या) —d) Ś1 B1 D2 12 13 [इ]व, Ñ1 D3 [इ]ह (for [इ]ति) ꣸ Cv नेत्रकोशाभ्या नेत्रपत्राभ्यां। अत्र प्रदेशे अन्येपि केचन श्लोका केषुचित्कोशेषु सन्ति ते हेया इति न प्रदर्श्यन्ते। कतिपयपद्यप्रथनकोविदकवितालयलाभलुलितविवेकैरविद्वत्कुलकुमारै न्यत्राकुसादृश्यशोधनेन वा सहपाठनम्यवाक्प्रथनसंभावनाभ्रमेण वा कौतूहलेन बाल्येन वा तादृशा श्लोका कोशेषु लिखिता इति वेदनीया', Cr also comments similarly ꣸ —After 30, Ñ2 V1 B2 3 D7 ins

47* शैलप्रस्थ तु सौमित्रे सर्वत पश्य पुष्पितम् ।
इहस्थो दूरतो रम्यं प्रदीप्तमिव किंशुकै ।

पद्मकेसरसंसृष्टो वृक्षान्तरविनिःसृतः ।
निःश्वास इव सीताया वाति वायुर्मनोहरः ॥ ३१
सौमित्रे पश्य पम्पाया दक्षिणे गिरिसानुनि ।
पुष्पितां कर्णिकारस्य यष्टिं परमशोभनाम् ॥ ३२
अधिकं शैलराजोऽयं धातुभिस्तु विभूषितः ।
विचित्रं सृजते रेणुं वायुवेगविघट्टितम् ॥ ३३
गिरिप्रस्थास्तु सौमित्रे सर्वतः संप्रपुष्पितैः ।
निष्पत्रैः सर्वतो रम्यैः प्रदीप्ता इव किंशुकैः ॥ ३४
पम्पातीररुहाश्चेमे संसक्ता मधुगन्धिनः ।
मालतीमल्लिकापण्डाः करवीराश्च पुष्पिताः ॥ ३५
केतक्यः सिन्दुवाराश्च वासन्त्यश्च सुपुष्पिताः ।
माधव्यो गन्धपूर्णाश्च कुन्दगुल्माश्च सर्वशः ॥ ३६
चिरिबिल्वा मधूकाश्च वञ्जुला वकुलास्तथा ।
चम्पकास्तिलकाश्चैव नागवृक्षाश्च पुष्पिताः ॥ ३७

G 3 79 35
B 4 1 78
L 3 82 20

[(I 1) B2 अल्पप्रस्थश्च V1 शुभपवत (for पश्य पुष्पितम्) —(I 2) Ñ2 [ऽ]रण्य (for रम्य) B2 प्रदीप्तर् (for °प्तम्)]

31 V3 illeg for 31 (cf v l 11) V1 om 31^{ab} —^{a}) B1 D5 6 13 पद्मकेशर- Ś1 D12 G1 सस्पृष्टो, D3 -सवृत्तो, G3 M2 ॥-सहृष्टो (for सम्पृष्टो) —^{b}) G1 -विनिर्गत —For 31^{ab}, Ñ2 B2 3 D7 subst

48* पद्मपुष्परजोमिश्र पादपान्तरनि सृत ।
[G(ed) रजोन्मिश्र (for °मिश्र)]

—^{c}) Ñ V1 B1 3 D2 5 7–10 S निश्वास —^{d}) B1 G1 वायुर्याति (by transp), D3 वाति वातो (for वाति वायुर्) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 3 7 12 13 मनोरम (for °हर) ❀ Ck पद्मकेसरेत्यादि विशेषणाभ्या शैत्यसौरभ्यमान्द्यगुणप्रदर्शनम् । अत्र द्वित्रा प्रक्षिप्ता क्वचिद्दृश्यन्ते ते तूपेक्ष्यन्ते ❀

32 V3 illeg for 32 (cf v l 11) —^{a}) Ś1 V1 B1 3 D2 3 12 13 पपाया —^{b}) V1 पक्षिणो (sic) (for दक्षिणे) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 3 7 12 13 G3 गिरिसानुपु —^{c}) Ś1 Ñ B1–3 D2 3 7 12 13 पुष्पिता, V1 पुष्पिता (for °ता) D2 3 6 कर्णकारस्य —^{d}) D5 6 8–10 G3 -शोभिता, T2 -शोभिनीं (for °भनाम्) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 3 7 12 13 यष्टि (V1 °ष्टी) परमशोभना (V1 °ना)

33 V3 illeg for 33 (cf v l 11) —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 12 13 शैलराजस्य (for °राजोऽय) —Ñ1 illeg from 33^{b} up to वि in 33^{d} —^{b}) Ś1 B1 2 D2 12 13 सुविभूषिता, D3 सुमनोहरा, D5 8–10 T2 तु वि°, G(ed) च विभू° (for सुविभूषित) —^{c}) Ñ2 V1 B2 3 D7 धातुज, B1 पुष्पाणा (for विचित्र) V1 om, B2 रम्य (for रेणु) Ś1 D2 3 12 13 पुष्पाणा सृजते वर्षं —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 -विघट्टिता, Ñ2 D7 G1 2 विघट्टित (for °तम्) V1 B1 3 वायुवेगेन वट्टित (G[ed] °र्पित), B2 वायुवेगमितोदित —After 33, Ñ2 reads 35^{a} and 35^{d}

34 V3 illeg for 34 (cf v l 11) D7 om 34^{ab} V1 B1–3 transp 34 and 35 B2 reads 34 twice —^{a}) Ś1 D2 12 13 गिरिप्रस्थश्च, Ñ1 V1 B1–3 °प्रस्थे च (Ñ1 तु), Ñ2 D3 °प्रस्थेपु, D6 M1 °प्रस्थस्तु (for °प्रस्थास्तु) —^{b}) Ś1 D12 सप्रपूरित, Ñ1 °कान्तै, Ñ2 V1 पुष्पितद्रुमान्, B1–3 पुष्पितान्द्रुमान्, D2 °पुष्पित (for सप्रपुष्पित) —D7 transp 34^{cd} and 35^{ab} —^{c}) M1 रम्य (for रम्यैं) Ś1 D2 12 13 निष्पत्रो (D2 13 °त्रैर्) दूरतो रम्य, Ñ1 निष्पत्रैर्दूरतो रम्यैं, Ñ2 V1 B3 D7 निष्पत्रा (V1 °र्णा) न्दूरत पश्य, B1 2 निष्फलान् (B2 निप्यदन्) दूरत पश्य, D3 निवर्णो दूरतो रम्य —^{d}) Ś1 Ñ1 B2 D2 3 12 13 प्रदीप्तैर् Ñ2 V1 B1–3 D7 प्रदीप्तानिव किंशुकान्

35 V3 illeg for 35 (cf v l 11) For 35–40, Ś1 D12 subst 53* V1 B1–3 transp 34 and 35 D7 transp 34^{cd} and 35^{ab} Ñ2 reads 35^{a} and 35^{d} after 33 —^{a}) D2 9 रुहश, D6 T1 3 -गताश् (for -रुहाश्) Ñ2 V1 B1–3 D7 चैव (for चेमे) —Ñ2 om 35^{bc} —^{b}) V1 B1–3 D7 पुष्पिता, D8–10 Ck t ससिक्ता, Cg as in text (for ससक्ता) V1 D6 ससुगविभि (D6 °न), D9 मद° (for मधुगन्धिन) Ñ1 D2 3 13 पुष्पितास्तु सुगधिन —Ñ1 D2 3 7 13 om 35^{cd} —^{c}) D5 8–10 T2 पद्म, Cg as in text (for -पण्डा) V1 B1–3 मालत्यो (V1 °ती) मल्लिकाश्चैव —^{d}) G(ed) सु (for च)

36 V3 illeg for 36 (cf v l 11) For subst in Ś1 D12, cf v l 35 and 40 —^{a}) V1 शोभते, D3 चपका, M2 Cv r क्रेदत्य (for केतक्य) Ñ2 B1 3 D7 शोभते (B1 केतका) सिंधुवाराश्च, B2 शोभते विदुधाराश्च, D5 के सिदुवासाश्च, D6 T2 3 क्रेदति (T2 °ती, T3 °त्य) सिंधुवाराश्च —^{b}) B1 वासनाश्च Ñ1 B1 D2 3 ममतत, Ñ2 D7 प्रपुष्पिता (for सुपुष्पिता) —After 36^{ab}, G3 reads 38^{cd} (preceded by l 2 of 51*) —^{c}) D6 T2 माधवी- B2 बहुश पूर्णा, B3 गधसपूर्णा (for °पूर्णाश्च) D8–10 मातुलि (D8 °लु, D9 °ल) गाश्च पूर्णाश्च —^{d}) Ñ2 V1 B2 3 D7 पुष्पिता, G1 सर्वत (for सर्वश) —For 36^{cd}, Ñ1 B1 D2 3 13 subst

49* शोभन्ते माधवे मासि कर्णिकारा सुपुष्पिता ।
[Ñ1 च, D13 तु (for सु-)]

—Thereafter in Ñ1 two lines are illeg

37 V3 illeg for 37 (cf v l 11) For subst in Ś1 D12, cf v l 35 and 40 Ñ1 om 37–40 D2 3 om (hapl) 37 D13 om 37^{ab} —^{a}) V1 B1 3 D6 7 9 G2 चिरविल्वा (D9 °ल्व), T3 चीरविल्वा B2 मधुरिका (for

G 3 79 38
B 4 1 79
L 3 62 42

नीपाश्च वरणाश्चैव खर्जूराश्च सुपुष्पिताः ।
अङ्कोलाश्च कुरण्टाश्च चूर्णकाः पारिभद्रकाः ॥ ३८
चूताः पाटलयश्चैव कोविदाराश्च पुष्पिताः ।
मुचुकुन्दार्जुनाश्चैव दृश्यन्ते गिरिसानुषु ॥ ३९
केतकोद्दालकाश्चैव शिरीषाः शिंशपा धवाः ।
शाल्मल्यः किंशुकाश्चैव रक्ताः कुरवकास्तथा ।
तिनिशा नक्तमालाश्च चन्दनाः स्यन्दनास्तथा ॥ ४०

मधूकाश्च) —^{b}) I1 G M वञ्जुला (for वकुला) Ñ2 V1 B2 3 D7 च तथापरे, B1 तिदुकास्त था (for वकुलास्तथा) —D13 reads 37^c–38 after 40^{ab} —^{c}) D13 नक्तमालाश्च —^{d}) V1 नागरम्याश्च, B2 3 °पुष्पाश्च, D13 °वल्लाश्च, M2 वनवृक्षाश्च (for नागवृक्षाश्च) M3 सु- (for च) Ñ2 D7 चन्दनाश्च सुपुष्पिता, B1 दृश्यन्ते गिरिसानुषु —For 37, D6 subst

50* चिरिबिल्वाश्च मधूकाश्च वञ्जुलान्बकुलांस्तथा ।
चम्पकांस्तिलकांश्चैव नागवृक्षांश्च पुष्पितान् ।

38 V3 illeg for 38 (cf v l 11) For subst in Ś1 D12, cf v l 35 and 40 Ñ1 V1 om 38 (for Ñ1, cf v l 37) D6 8–10 om (hapl) 38^{ab} The sequence of st 38–41 in Ñ2 D7 is 38^{cd}, 41 (om 41^{cd}), 39, 40^{ab}, 38^{ab}, l 2–3 of 54*, 40^{c-f} B1–3 D3 read 38 (^{ab} and ^{cd} transp) after l 1 of 54*, D2 reads after 40^{cd} and D13 after 40^{ab} —^{a}) D2 3 13 नीवारा (for नीपाश्च) B1–3 D6 वरणाश्च, D3 वारु°, M1 वार° (for वर°) —^{b}) D2 स- (for सु-) Ñ2 B1 D7 सर्वतो भाति पुष्पिता, B2 वकुलाश्चन्दनास्तदा, B3 चन्दना स्यन्दनास्तथा, D13 खर्जूराम्राश्च पुष्पिता —After 38^{ab}, B2 3 D6 6 8–10 S ins

51* पद्मकाश्चैव शोभन्ते नीलाशोकाश्च पुष्पिता ।
लोध्राश्च गिरिपृष्ठेषु सिंहकेसरपिञ्जरा ।

[(l 1) G2 [अ]त्र, M3 [उ]प- (for [ए]व) B2 3 नीलारक्तास्तथाशोका पद्मकाश्चैव पुष्पिता, M1 पद्मकास्तिलकाश्चैव शोभन्ते च सुपुष्पिता —G3 reads l 2 after 36^{ab} —(l 2) B2 3 शृङ्गेषु (for -पृष्ठेषु) M2 -मञ्जरा (for -पिञ्जरा) B2 3 शोभन्ते मर (B2 °व)लास्तथा (for the post half)]

—Then B3 cont l 2–3 of 54* G3 reads 38^{cd} after 36^{ab} (after l 2 of 51*) —^{c}) M1 करञ्जाश्च, T2 3 कण्टा (T3 °डा)श्च, G M3 कुरण्डाश्च (for कुरण्टाश्च) Ñ2 B2 3 D7 अङ्कोचा(D7 °टा)श्च करञ्जाश्च(B2 करदराश्च [hypm]), B1 D2 3 13 उदु(B1 °दु)बरा कदम्बाश्च —^{d}) Ñ2 B1–3 D2 3 5–7 13 T G3 M2 3 Cv g पूर्णका, G1 भूर्जका, G2 पर्णिका, Cr k t as in text (for चू°) D3 5 7 13 M2 (before corr sec m) परिभद्रका, D9 M1 पारिभाद्रका

39 V3 illeg for 39 (cf v l 11) For subst in Ś1 D12, cf v l 35 and 40 Ñ1 B1 om 39 (for Ñ1 cf v l 37) For sequence in Ñ2 D7, cf v l 38 —^{a}) G3 पाटलिकाश्च (for °लयश्च) D5 8 10 12 [अ]पि (for [ए]व) Ñ2 D7 विवर्णा रक्तवर्णाश्च, V1 D2 3 T2 G1 चूताश्च पाटलाश्चैव (T2 °श्चापि) —^{c}) D5 सुचिन्दिर, D6 T2 3 G M Cv t l tp मुचु(D6 M2 °चि)लिन्द, Ct as in text (for °कुन्दा) Ñ2 V1 B2 3 D7 अर्जुना मुचुकु(B2 °चकु)न्दा(Ñ2 °न्दा)श्च, D7 उडुम्बरा कदम्बाश्च —^{d}) V1 पश्यते, G2 शोभन्ते (for दृश्यन्ते)

40 V3 illeg for 40 (cf v l 11) Ñ1 om 40 (cf v l 37) For sequence in Ñ2 D7, cf v l 38 —^{a}) D2 चम्पक, D13 चम्पक, G1 कनक, M2 कञ्चुक (for केतक-) Ñ2 -[उ]द्दालक (for -[उ]द्दाल°) V1 कार्योद्दालकाश्चैव, B1 केतकोद्दालकाश्चैव, B2 केतका कुन्दकाश्चैव, B3 D3 केतक्यो (B3 °क्यू)द्दालकाश्चैव —^{b}) D5 T2 3 M3 Cr g शिशुपा V1 B1–3 D2 3 13 तथा (for धवा) Ñ2 D7 च सुपुष्पिता, D6 शिंशुपाद्रपा, Cv as in text (for शिंशपा धवा) —After 40^{ab}, B3 ins

52* सर्वत पुष्पिताग्राभिर्लताभिरनुवेष्टितान् ।

—D13 reads 37^{cd} and 38 after 40^{ab} —D13 om 40^{c-f} —^{c}) T G M1 2 शाल्मल्य, M3 शाल्मय T2 शिशुपाश्च (for किंशुकाश्च) Ñ2 V1 B1–3 D2 3 7 धवा (V1 धरा, B2 ताचा, D3 शुभा) शाल्मल्यश्चैव —After 40^c, M1 repeats erroneously 37^d–38^b and 36^c–37^b —M1 om 40^d —^{d}) B3 वका (for रक्ता) Ñ2 B1 D6 कुरवकाः, V1 कुरवकास्, B2 D3 5–9 M2 कुरबकास् (for °वकास्) D2 कोविदाराश्च पुष्पिता, D3 स्वरज कुर्वकस्तथा —After 40^{cd}, D2 reads 38 —D2 om 40^{ef} —^{e}) Ñ2 V1 D6 तिलिशा, D7 तिलिसा, D9 T G M1 2 Cv r निमिशा, Cg as in text (for तिनिशा) B1 रक्तमालाश्च, D7 नक्र° (for नक्त°) D7 निशारूपा नक्तमालाश् —^{f}) D3 तिलकाश्, M Cr g स्पन्दनास्, Ck स्वन्दनास् (for स्यन्द°) Ñ2 D7 सौमित्रे भाति पादपा, V1 B1–3 चन्दनाश्च सुपुष्पिता, G(ed) चन्दना पिचुला अपि ꣸ Cv अत्र कोशेषु श्लोकपौर्वापर्यविपर्ययो मुनिभ्यो दीयमानेषु कोशेषु मूलत एव मुनिनानुमत । पम्पाया रुचिरान्वहूनित्यस्मात्परत वातविक्षिप्तविटपान्यथास्मान्द्रुमान् लता इत्येतदर्धं प्रायेण पुस्तकेषु पतितम्, Cr अत्र कोशेषु श्लोक पौर्वापर्यविपर्यासो मुनिभ्यो दीयमानेषु मूलत एव मुनीनामभिमत । पम्पाया रुचिरान्वहूनित्यस्मात्परतो वातविक्षिप्तविटपान्यथा सक्तान्द्रुमान् लता इत्येतदर्धं प्रायेण कोशेषु पतितम् . ꣸ —For 35–40, Ś1 D12 subst

53* पम्पातीररुहाश्चैव कोविदाराश्च पुष्पिता ।
मुचुकुन्दार्जुनाश्चैव दृश्यन्ते गिरिसानुषु ।
चम्पकोद्दालकाश्चैव शिरीषा शिंशपास्तथा ।

विविधा विविधैः पुष्पैस्तैरेव नगसानुषु ।
विकीर्णाः पीतरक्ताभाः सौमित्रे प्रस्तराः कृताः ॥ ४१

हिमान्ते पश्य सौमित्रे वृक्षाणां पुष्पसंभवम् ।
पुष्पमासे हि तरवः संघर्षादिव पुष्पिताः ॥ ४२

G 3 79 39
B 4 1 91
L 3 82 47

तत्र तालाश्च सालाश्च नागवल्लश्च पुष्पिता ।
धवा शाल्मलयश्चैव रज्जु कुरवकास्तथा ।
पनसा नक्तमालाश्च चन्दनास्तिलकास्तथा ।
उडम्बरा कदम्बाश्च पर्णकाश्च सुपर्णका ।
नीवारा वरणाश्चैव खर्जूराम्राश्च पुष्पिता ।

[(l 4) D12 तालाश्च सालाश्च तथा (for the prior half) —(l 5) D12 रज्व (for रज्जु) —(l 6) D12 रक्त- (for नक्त) —(l 7) D12 उदुवरा]

—After 40, D5 6 8–10 S ins, Ñ2 D7 ins l 2–3 only after 38[ab], while B1–3 D3 ins l 1 only after 40 and B3 alone cont l 2–3 after 51*

54* हिन्तालास्तिलकाश्चैव नागवृक्षाश्च पुष्पिता ।
पुष्पितान्पुष्पिताग्राभिर्लताभिः परिवेष्टितान् ।
द्रुमान्पश्येह सौमित्रे पम्पाया रुचिरान्बहून् ।
वातविक्षिप्तविटपान्यथासन्नान्द्रुमानिमान् ।
लता समनुवर्तन्ते मत्ता इव वरस्त्रियः ।
पादपात्पादपं गच्छञ्शैलाच्छैलं वनाद्वनम् ।
वाति नैकरसास्वादः समोदित इवानिलः ।
केचित्पर्याप्तकुसुमाः पादपा मधुगन्धिनः ।
केचिन्मुकुलसंवीताः श्यामवर्णा इवाबभुः ।
इदं मृष्टमिदं स्वादु प्रफुल्लमिदमित्यपि ।
रागमत्तो मधुकरः कुसुमेष्वेव लीयते ।
निलीय पुनरुत्पत्य सहसान्यत्र गच्छति ।
मधुलुब्धो मधुकरः पम्पातीरद्रुमेष्वसौ ।
इयं कुसुमसंघातैरुपस्तीर्णा सुखाकृता ।
स्वयं निपतितैर्भूमिः शयनप्रस्तरैरिव ।

[T1 3 G M om l 1 —(l 1) B1 तत्र तालास्तमालाश्च, D3 हिंतालाश्च तमालाश्च (for the prior half) B1 D3 -वल्लयश् (for वृक्षाश्) B2 3 खर्जुराश्च सुपुष्पिता (for the post. half) —After l 1, B1–3 D3 read 38 —(l 2) B3 मवत (for °तान्) Ñ2 D7 पुष्पिताग्राश्च (for °ग्राभिर्) B3 om (hapl) लताभि Ñ2 B3 D7 अनु-, G1 उप- (for परि-) —M1 om l 3–4 —(l 3) Ñ2 B3 D7 पादपान्पश्य (for द्रुमान्पश्येह) B3 पपजान्, D6 पपाया (for °या) —(l 4) G2 वायु- (for वात) G पथा- (for यथा) G1 3 M2 इमा (for इमान्) —D6 reads l 5 (except लता) in marg —(l 5) G1 M2 प्राय सपरिवर्तते, M1 एता समनुवेष्टते (for the prior half) T1 नर-, G2 पति (for वर-) —(l 7) D6 T2 [अ]नेक- (for नैक-) D6 8–10 Ct [आ]स्वाद- (for -[आ]स्वाद) G2 वनोनिल (for इवा°) —(l 11) D5 8–10 रागरक्तो (for °मत्तो) —M1 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 13 Cg [अ]वलीयते (for [ए]व ली°) —(l 12) T निपीय (for निलीय) G2 उद्गुल्य (for उत्पत्य) D5 महामान्यत्र (for सहमान्यत्र) —(l 13) D6 मधुग्निग्धो G1 °मत्तो (for °लुब्धो) D9 om तीर —(l 14) M1 इमा, M2 सेय (for इयं) D5 सभूतैर् (for -सघातैर्) M1 उपकीर्णा (for °स्तीर्णा) I2 सुखाकृति, G2 °वहा, M1 सुखश्रिता (for सुखाकृता) —(l 15) D9 निपातितैर् (for निप°) D6 शयने (for °न-) M1 शयनप्रस्तरा इव, Cv as above (for the post half)]

41 V3 illeg for 41 (cf v l 11) For sequence in Ñ2 D7, cf v l 38 B1 om 41 —[a]) Ñ1 वृक्षै (for पुष्पैस्) —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 शाद्वला वनसानुषु (Ñ1 °व), Ñ2 V1 B2 3 D7 ममैषु गिरिसानुषु —Ñ2 D7 om 41[cd] —[c]) Ś1 D2 12 13 विकीर्णा, Ñ1 विविधा, V1 B2 3 D3 विवर्णा, D8–10 Ct विस्तीर्णा, T G1 3 M1 2 Cv m विकीर्णै, G2 सुवर्ण-, Cg as in text (for विकीर्णा) Ś1 D2 12 13 G1 3 M2 पीनरक्ताभै, V1 रक्तपीताभा (by transp), B2 °वर्णाभा, D3 °रक्ता वा, D6 T1 2 M3 Cv r m g °रक्ता हि, Ck t as in text (for पीतरक्ताभा) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 प्रस्तरीकृता, V1 पश्य पादपा, B2 3 भाति पादपा (for प्रस्तरा कृता)

42 V3 illeg for 42 (cf v l 11) —[a]) Ś1 B1 D2 3 12 13 वसन्ते, G (ed) वनेषु (for हिमान्ते) Ś1 D2 12 13 सर्वेषा (for सौमित्रे) Ñ1 पुष्पप्रसन्न सौमित्रे —[b]) Ñ1 वसत, Ñ2 V1 B1–3 D7 द्रुमाणा, D6 (m also) पुष्पाणा (for वृक्षाणा) Ś1 D2 12 13 -सपदा, B1 (m also) सपद, T2 -सभव, M1 सचय (for सभवम्) —[c]) G3 पुष्पमासेषु (for °से हि) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 7 12 13 पुष्पमास विकुर्वाणा, D3 पुष्पमासान्हि कुर्वाणा —[d]) Ñ V1 B1 3 D6 7 सहर्षाद्, D2 13 सहर्षा, D3 हर्षिता, G (ed) प्रहर्षाद् (for सघर्षाद्) Ś1 Ñ1 D2 3 12 पुष्पिता द्रुमा, D13 पुष्पितद्रुमा (for इव पुष्पिता) —After 42, D5 6 8–10 S ins

55* आह्वयन्त इवान्योन्यं नगाः षट्पदनादिताः ।
कुसुमोत्तंसविटपाः शोभन्ते बहु लक्ष्मण ।
एष कारण्डवः पक्षी विगाह्य सलिलं शुभम् ।
रमते कान्तया सार्धं काममुद्दीपयन्निव ।
मन्दाकिन्यास्तु यदिदं रूपमेव मनोहरम् ।
स्थाने जगति विख्याता गुणास्तस्या मनोरमा ।
यदि दृश्येत सा साध्वी यदि चेह वसेमहि ।
स्पृहयेयं न शक्राय नायोध्यायै रघूत्तम ।
नह्येव रमणीयेषु शाद्वलेषु तया सह ।
रमतो मे भवेच्चिन्ता न स्पृहान्येषु वा भवेत् ।
अमी हि विविधैः पुष्पैस्तरवो रुचिरच्छदाः ।
काननेऽस्मिन्विना कान्तां चित्तमुन्मादयन्ति मे ।

[(l 1) D6 (in marg) -निस्वनै, G1 M2 -नादिनः, M1 -निस्वनैः (for -नादिताः) —M2 reads l 3–4 inf lin sec

G 3 79 10
B 4 1 93
L 3 82 46

पश्य शीतजलां चेमां सौमित्रे पुष्करायुताम् ।
चक्रवाकानुचरितां कारण्डवनिषेविताम् ।
प्लवैः क्रौञ्चैश्च संपूर्णां वराहमृगसेविताम् ॥ ४३
अधिकं शोभते पम्पा विकूजद्भिर्विहंगमैः ॥ ४४
दीपयन्तीव मे कामं विविधा मुदिता द्विजाः ।
श्यामां चन्द्रमुखीं स्मृत्वा प्रियां पद्मनिभेक्षणाम् ॥ ४५
पश्य सानुषु चित्रेषु मृगीभिः सहितान्मृगान् ।
मां पुनर्मृगशावाक्ष्या वैदेह्या विरहीकृतम् ॥ ४६

m —(l 3) G2 3 शिव (for शुभम) —(l 4) T G1 3 M2 3 मम (for त्व) —(l 5) D6 (in) T1 3 G3 M1 2 Ct in यदि नद्, Crp g k t as above (for यदि द्) D6 8-10 T2 Cg t एतत्, Cr m k as above (for एव) D6 9 Ct मनोरम (for °हरम्) ※ Cv मन्दाकिन्यास्तु यदि तद्रूपमेव मनोहर मिति च सम्यक् पाठ ※ —(l 6) Cm मनोहरा (for °रमा) —(l 7) G3 वा (for च) D6 वमेन्मपि, T2 Cm वमेन्मयि, G2 3 वमेन्मया (for °महि) —(l 8) M1 स्पृहयेत् —(l 9) Ck च (for ह) D9 [ए]व (for [ए]व) D6 8 10 G M1 2 शाद्वलेषु (for शाद्व°) —D5 om from नव in l 10 up to चिता (cf l 12 variant) in l 12 —(l 10) G1 पुन (for भवेत्) ※ Cv r न स्पृहान्येषु वा भवेदिति सम्यक् ※ —(l 11) D8-10 M1 विविध- (for रुचिर-) G3 -च्छन्दं (for च्छन्दं) —(l 12) D6 सीता (for कान्ता) D5 8-10 T2 चिता(D5)मुत्पादयन्ति मे (for the post half)]

43 V3 illeg for 43 (cf v l 11) —[a]) Ś1 D12 पश्य पपा मधो मासि, Ñ V1 B1-3 D2 3 7 13 पश्य पपा शुभ (Ñ1 B1 D3 13 शिव)जला —[b]) Ś1 D12 विकसत्-, B1 सुप्रभा, D2 13 सुशीता (for सौमित्रे) Ñ2 B2 3 D7 पुष्करावृता, V1 पुष्पसवृता (for पुष्करायुताम्) —[d]) Ñ2 V1 B1-3 D7 हसकारडवायुता —[e]) D3 प्लक्षै. (for प्लवै) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 M1 सकीर्णा, Ñ2 B1 3 D7 सघुष्टा, B2 ससृष्टा (for सपूर्णा) V1 प्लव क्रौचैरसघुष्टा —[f]) Ś1 D12 विहग, Cg as in text (for वराह-) Ñ2 B1-3 D7 सारसैरभि (B2 3 °नु)नादिता, V1 सारसैश्चाभिनादिता, D5 8-10 महामृगनिषेविता

44 V3 illeg for 44 (cf v l 11) —[a]) B2 अधिका —[b]) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 कूजद्भिर्विहगै शुभै (D3 °गैस्तथा), Ñ2 V1 B1 D7 कूजद्भिर्विहगोत्तमै, B2 3 कूजती विहगोत्तमै —After 44, Ñ2 V1 B1-3 D7 ins

56* जगतीयैवरविप्रमुनिभिश्च तपोधनै ।
नियमक्षालितमुखैर्नैत्यपवणोदकै ।

[(l 1) Ñ2 पर मर्द (for वरविप्र) V1 B1 जप(B1 नाना)तीवपरविप्र, D7 जपतीरपर मर्द (for the prior half) D7 मुनिमिश्र (for मुनिमिश्र) B2 [उ]पशोभितं (for तपोधने) —(l 2) Ñ2 V1 D7 नियमायोचितमुखैर् (for the prior half) Ñ2 विपवगोत्का, V1 द्विष्टविप्रपणोदकै, B3 दा त्मिमवणोदकै, D7 ह्वप्रविपवणोदका (for the post half) B2 नियमायामितमुखैश्च छिन्नेत्रिमवनोदकै (hypm)]

45 V3 illeg for 45 (cf v l 11) —[a]) Ñ2 V1 B2 3 D3 च, D6 [इ]ह (for [इ]व) —[b]) B1 विचित्र-मुदित-, B2 °धा तुदिता, G3 °वा मुदित- (for विविधा मुदिता) Ś1 D12 [श्य]मुत्रा (sic) (for द्विजा) ※ Cm प्रिया स्मृत्वा स्थितस्य मे काम द्रुमा दीपयन्तीति सम्बन्ध ※—D3 om 45[cd] —[c]) Ś1 Ñ1 B1 D2 12 13 पद्म- (for चन्द्र-) —[d]) Ś1 B1 D2 12 13 मन्मथो वर्धते मम, Ñ V1 B2 3 D7 मन्मथो मम वर्धते, T1 3 G2 M1 Cvp rp मन्मथो वर्ध(G2 °र्त)ते हि मे

46 V3 illeg for 46 (cf v l 11) —[a]) Ś1 D12 दृष्ट्वा (for पश्य) —[b]) Ñ1 द्विजान् (sic) (for मृगान्) —[cd]) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 12 13 अहं तु (for मां पुनर्) Ś1 Ñ1 B1 D2 3 12 13 विरहीकृत Ñ2 V1 B2 3 D7 अह पुनर्विशालाक्ष्या सीतया रहितोसुखी —After 46, Ś1 D12 13 ins, B1 D2 cont after 62*, D3 cont after 61*

57* एक एव सुखी लोके चक्रवाको विहंगम ।
यस्य दृष्टिर्मनोरम्या छायेवानुगता प्रियाम् ।
प्रत्यादिशति मां भ्रूरं चक्रवाक सुपण्डित ।
एव हि रक्ष्यते नारी न त्वया रक्षिता यथा ।
हा प्रिये मृगशावाक्षि तप्तकाञ्चनवर्णिनि । [5]
कष्ट मां नाभिजानासि दु खित मूढचेतसम् ।
निर्वास्यमान कैकेय्या हृतराज्य वनेचरम् ।
मां मान्य कथमद्य त्व त्यक्त्वा निर्विषयं गता ।
क्व प्रीति क्व च सा भक्ति क्व सा तुष्टि क्व सा दया ।
यत्र मां शोकदु खार्तं नाभिजानासि जानकि । [10]

[(l 2) B1 अपकृष्य (for यस्य दृष्टिर्) —(l 3) D2 सुपीडित, D3 विहगम (for सुपण्डित) B1 प्रत्यादिशति मां पूर्वं चक्रवाकस्तु पठित —(l 4) B1 D2 13 भार्या (for नारी) —(l 6) D2 कृच्छ, D3 12 कष्ट (for कष्ट) D2 -चेतन (for -चेतसम्) B1 नीक्षित मूढचेतस (for the post half) —(l 8) B1 D2 मा त्यज, D3 नान्यत, D12 मान्य क, D13 नात्यज (for मा मान्य) —(l 9) B1 ते, D2 मे (for सा) B1 (with hiatus) उक्ति (for भक्ति) D2 रति (for तुष्टि) B1 क्व भक्ति क्व च सा दया (for the post half) D3 क्व सा प्रीति क्व सा क्षान्ति क्व सा भक्ति क्व सा दया —(l 10) D3 दु ख शोकार्तं (by transp) B1 D2 13 यत्र मां दु खशोकार्तं (for the prior half)],

while Ñ V1 B1-3 D2 3 7 ins

58* अस्मिन्मनोरमे मासौ मत्तद्विजगणायुते ।
रमेय विहगोत्कुष्टे विविधे काननोत्तमे ।
पद्मसौगन्धिकयुते शिवे शोकजरापहे ।

[(l 1) Ñ1 B1 D2 3 अ(B2 त)स्मिन्सानुरुहे रम्ये (for the prior half) B1 3 -द्विप- (for -द्विज) Ñ2 D7 गणावृते.

एवं स विलपंस्तत्र शोकोपहतचेतनः ।
अवेक्षत शिवां पम्पां रम्यवारिवहां शुभाम् ॥ ४७

निरीक्षमाणः सहसा महात्मा
सर्वं वनं निर्झरकन्दरं च ।
उद्विग्नचेताः सह लक्ष्मणेन
विचार्य दुःखोपहतः प्रतस्थे ॥ ४८

G 3 79 50
B 4 1 126
L 3 82 58

—(1 2) Ñ2 D7 रमने, V1 B3 रमेन (sic), D1 गमया (for रमेय) B1 विहगाकुले (in also विहगोद्घुष्टे) Ñ1 रम्यने काननोत्तम (sic), Ñ2 V1 B3 D7 मुदिता काननप्रिया, D1 विविध काननोत्तमै (for the post half) B2 रमते कोकिल काता विचरन्काननान्तरे —(1 3) Ñ2 V1 B3 D7 सुन (for सुने) Ñ1 रम्य- (for शिवे) Ñ2 V1 B3 D7 दुःखशोकापह शिव(V1 शुभ), G(ed) दुःखशोकापहे शिवे (for the post half) B2 सौगन्धिकयुत रम्य दुःखशोकापहारिण]

—Thereafter Ñ1 D3 cont

59* सेवेय यदि वैदेह्या पम्पायोपवने भृशम् ।

[Ñ1 वदेही and शुभ (for वैदेह्या and भृशम्) respy],

while B3 cont after 58*

60* एह्येहि पश्य वैदेहि पम्पावनमनुत्तमम् ।

—B3 further cont, Ñ2 V1 B2 D7 cont after 58*

61* वन सेवेत वैदेही न नष्टा स्यात्प्रिया यदि ।

[D7 शोचति (for सेवेत)],

whereas B1 D2 cont after 58*

62* पश्येय यदि वैदेहीं नलिन्युपवने सुखे ।

—Thereafter B1 D2 cont 57*.

—After 46, D5 6 8–10 S ins

63* व्यथयन्तीव मे चित्त सचरन्तस्ततस्तत ।
अस्मिन्सानुनि रम्ये हि मत्तद्विजगणायुते ।
पश्येय यदि ता कान्ता तत स्वस्ति भवेन्मम ।
जीवेय खलु सौमित्रे मया सह सुमध्यमा ।
सेवते यदि वैदेही पम्पाया पवनं सुखम् । [5]
पद्मसौगन्धिकवह शिव शोकविनाशनम् ।

[(1 1) M1 व्यावयति (for व्यथ°) G1 च (for [इ]व) D5 G1 सचरति (for °न्तस्) —(1 2) D9 तस्मिन् (for अ°) D6 अस्मिन्सानुवरे रम्ये (for the prior half) D5 8–10 G3 -गणाकुले —(1 3) D9 तात (for तत) —(1 4) M1 यदि (for खलु) —(1 5) D8–10 T2 Ct सेवेत M1 कानन (for पवन) D5 6 8–10 M1 शुभ (for सुखम्) —G3 reads l 6 of 63* and l 1 of App I (No 2) for the first time after 2, repeating them in their proper place —(1 6) M1 सुख (for शिव)]

—Thereafter all the above MSS cont a passage relegated to App I (No 2)

47 V3 illeg for 47 (cf v l 11) —^{a}) Ñ1 एवं विलपतस्तत्र, Ñ2 V1 B2 D7 एव विलपमानस्तु, B3 एवं विलपमान तु, D5 6 8–10 S एव सबोधितस्तेन(D6 T G [G3 damaged] M2 3 °स्तत्र) —^{b}) D6 [उ]पहत- (for -[उ]पहत-) —After 47^{ab}, D3 ins

64* व्याजहार पुनर्वाक्य लक्ष्मण लक्ष्मणाग्रज ।

—Thereafter D3 cont 57*

—After 47^{ab}, D5 6 8–10 S ins

65* न्यस्य शोक च मोह च रामो धैर्यमुपागमत् ।
सोऽभ्यतिक्रामदव्यग्रस्तामचिन्त्यपराक्रम ।

[(1 1) D5 8–10 Ct त्यज्य (archaic), T2 G3 त्यक्त्वा (for न्यस्य) T1 3 ततो (for रामो) —(1 2) M3 [स]भ्यति- (for ऽभ्यति-) D6 अव्यग्रा T1 3 M1 सो ह्यतिक्रमताव्यग्र (sic), G2 3 सोभ्यतिक्रामताव्यग्र (for the prior half) D10 M1 -पराक्रमा]

—^{c}) Ś1 D12 13 अवैक्षत Ñ1 रम्या (for पम्पा) —^{d}) Ś1 D12 13 रम्या वारिमयीं, Ñ1 पपा वारिवहा, D2 3 रम्या वारि° (for रम्यवारिवहा) —For 47^{cd}, Ñ2 V1 B2 3 D7 subst

66* सीतार्थे राघवो दीन पम्पामेव व्यलोकयत् ।

[Ñ2 D7 सीता च, B2 सीतायै V1 [अ]वलोकयत् (for व्यलो°)]

—For 47^{cd}, D5 6 8–10 S subst

67* राम पम्पा सुरुचिरा रम्यपारिप्लवद्रुमाम् ।

[D5 8–10 T2 M1 रम्या (for रम्य-) ꣸ Cv r रम्यवारिप्लवद्रुमा वारिप्लवो वारिपूर । पारिप्लवद्रुमामिति पाठे पारिप्लवश्चचल चञ्चलद्रुमामित्यर्थ ꣸]

48 V3 illeg for 48 (cf v l 11) —^{a}) D2 7 9 12 13 T2 M2 निरीक्ष्यमाण Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 7 12 13 तु तदा, D3 तु तथा, G(ed) तु ततो (for सहसा) M2 महात्मना —^{b}) G3 missing from वन up to कन्द on a damaged fol G1 निर्दर- (for निर्झर-) M3 -कदराश Ś1 B1 D2 12 13 रम्य वन (Ś1 वन रम्य [by transp], unmetrical) पर्वत(B1 पादप)निर्झराश्च, Ñ V1 B2 3 D3 7 सर्वं वन पादप(Ñ1 D3 पर्वत)निर्झराश्च —^{c}) B3 -चित्त (for -चेता) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 3 7 12 13 विलप्य, Cg k t as in text (for विचार्य) —After 48, D5 6 8–10 S ins

68* त मत्तमातगविलासगामी
गच्छन्तमव्यग्रमना महात्मा ।
स लक्ष्मणो राघवमिष्टचेष्टो
ररक्ष धर्मेण बलेन चैव ।

G 3 79 51
B 4 1 130
L 3 8- 59

तावृश्यमूकं सहितौ प्रयातौ
सुग्रीवशाखामृगसेवितं तम् ।
त्रस्तास्तु दृष्ट्वा हरयो बभूवु-
र्महौजसौ राघवलक्ष्मणौ तौ ॥ ४९.

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

तावृश्यमूकस्य समीपचारी
चरन्ददर्शाद्भुतदर्शनीयौ ।
शाखामृगाणामधिपस्तरस्वी
वितत्रसे नैव विचेष्ट चेष्टाम् ।
स तौ महात्मा गजमन्दगामी
शाखामृगस्तत्र चरंश्चरन्तौ ।
दृष्ट्वा विषादं परमं जगाम
चिन्तापरीतो भयभारमग्नः ।

[(l 1) M3 -विक्रामकामी —(l 3) D6 reads in marg from घर up to l 4 T1 ? M? Cg अप्रमत्तो (for दृष्टचेष्टो) —(l 4) D6 धैर्येण, M1 पुण्येन (for धर्मेण) —(l 6) M1 चिरं (for चरन्) —(l 8) T1 3 M3 चिचेष्ट (for वि°) D8-10 चेष्ट, T1 3 G2 M3 किंचित् (for चेष्टाम्) D5 T2 भ्रान्तमार्तस्य (T2 °र्तं च) बभूव चित्तं, D6 G1 3 M1 2 भ्रान्तिम (G1 °चि [sic]) त्तस्य बभूव चित्तं ❀ Cm ततः तस्य सुग्रीवस्य चित्तं विभ्रान्तिमद्बभूवेति संबन्धः, Ct वितत्रसे नितरां भयेन वायोनीतत्वशङ्कया त्रासं । दृष्टमिष्टभोजनादिविषयचेष्टामपि नैव विचेष्ट च न चकार च । विभ्रान्तिमत्तस्य बभूव चित्तमित्याधुनिकपाठः तस्य सुग्रीवस्य चित्तं तद्दर्शनेन विभ्रान्तिमद्व्यवबद्भूनेत्यर्थः ❀ —(l 9) T1 3 ततो (for स तौ) —(l 10) M1 3 चिरं (for चरंश्च्) —(l 12) M2 -पर्गनो D6 T M3 -मग्न (for -भग्न)]

49 V3 illeg for 49 (cf 1 l 11) —[a]) D2 3 ऋक्षमूकं Ñ2 D3 त्वरितं, V1 B2 3 D7 त्वरितौ (for सहितौ) —[b]) Ñ1 यतं (for तम्) Ñ2 D3 7 13 सेवितांत —For 49[ab], D5 6 8-10 S subst

69* तमाश्रमं पुण्यसुखं शरण्यं
सदैव शाखामृगसेवितान्तम् ।

[(l 1) M1 तत्र (for तम्) —(l 2) M1 -सेवित न]

—[c]) D13 ततस् (for त्रस्तास्) Ñ2 V1 B1-3 D5-10 S च (for तु) D13 दृष्टा, Cg t as in text (for दृष्ट्वा) D5 8-10 Ct विजग्मुर्, D6 T2 G2 [ऽ]पिजग्मुर्, T1 3 G1 3 M Cg [ऽ]भिजग्मुर् (for बभूवुर्) —[d]) Ñ2 V1 B2 3 D7 हि, D3 उभौ (for तौ)

Colophon V3 illeg —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V1 B3 D3 7 12 आ(B3 अ)रण्यकाण्डे, B1 2 महर्षिवाल्मीकीये चतुर्विंशतिसाहस्र्यां (B2 शतसाहस्र्यां) संहितायामरण्यकाण्डे, D2 दण्डकारण्ये, D13 श्रीवाल्मीकिमुनिकृते चतुर्विंशतिसाहस्र्यां संहितायामरण्यके काण्डे —*Sarga name* Ś1 रामोन्मादः, Ñ1 रामविलापः, B1 रामोन्मादस्वरः B2 3 पम्पावर्णने रामपरिदेवनं, D2 पम्पातीरे रामोन्मादः, D3 श्रीरामविलापः, D12 महर्षिवाल्मीकिविरचिते रामोन्मादः, D13 पम्पातीरनिवासः —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 om, Ñ2 82, V1 79, B3 84, D3 85, D7 87 —After Colophon, D12 (not taken for Aranya) ins

सर्गाणां तु शतं चैव सर्गाश्चैव चतुर्दश ।
चत्वारीह सहस्राणि श्लोकानां कीर्तितानि वै ।
शतं चैवात्र विज्ञेया श्लोकाः पञ्चाशदेव तु ।

अतः परं किष्किन्धाकाण्डश्चैव भविष्यति । तस्यायं प्रतिसंधिः । तौ तु दृष्ट्वा महात्मानौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणावित्यादि ॥ शुभं ॥ कलामूलाभिधे मट्टे(टे) काश्मीर्यामध्यदेशतः । खरे जात्या तु विप्रेण गोपालाखे(क्षे)न लिखितं । श्रवणाभ्यां तु पुण्यार्थं मनसोपि विलम्बनात् । रामपादेषु भक्त्यर्थं लिखितं पुण्यकर्मणा ॥ —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

२

तौ तु दृष्ट्वा महात्मानौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
वरायुधधरौ वीरौ सुग्रीवः शङ्कितोऽभवत् ॥ १
उद्विग्नहृदयः सर्वा दिशः समवलोकयन् ।
न व्यतिष्ठत कस्मिंश्चिद्देशे वानरपुंगवः ॥ २
नैव चक्रे मनः स्थाने वीक्षमाणो महाबलौ ।
कपेः परमभीतस्य चित्तं व्यवससाद ह ॥ ३
चिन्तयित्वा स धर्मात्मा विमृश्य गुरुलाघवम् ।
सुग्रीवः परमोद्विग्नः सर्वैरनुचरैः सह ॥ ४

G 4 1 1
B 4 2 4
L 4 1 3

2

☞ In Ś1 Ñ2 V3 B1–3 D2 3 7 12 13 Kiskindhā-kānda begins from this Sarga Ś1 begins with श्रीरामचन्द्राय नम । अथ किष्किन्धाकाण्डो लिख्यते ॐ, Ñ2 V1 श्रीरामचन्द्राय नम , V2 ॐ नम श्रीरामाय, B4 ॐ श्रीराम , D12 श्रीगणेशाय नम । ॐ नम सरस्वत्यै। ॐ श्रीरामचन्द्राय नम

—Thereafter V2 B4 D12 ins

जयति रघुवशतिलक कौसल्याहृदयनन्दनो राम ।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष ।

[(1 1) B4 -नदिवर्धनो (for -हृदयनन्दनो)]

—D12 cont

कूजन्त राम रामेति मधुर मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखा वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ।

V3 begins with ससीतरामलक्ष्मणाभ्या नम and then ins

जित भगवता तेन हरिणा शोकहारिणा ।
[illegible] गुणात्मना । (illeg)

B1 begins with ॐ नम श्रीरामचन्द्राय and then ins

नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने ।
सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नम ।

B2 begins with ॐ रामचन्द्राय नम , B3 ॐ नमो रामचन्द्राय, D1 ॐ नम परमात्मने, D2 ॐ श्रीगणपतये नम , D3 M1 श्रीरामाय नम , D4 श्रीगणेशाय नम । रामाय नम , D7 श्रीगणेशाय नम D11 begins with श्रीगणेशाय नम and then ins

नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यास ततो जयमुदीरयेत् ।
जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ।

D13 begins with श्रीगणपतये नम

1 ^{a}) D4 om तु (subm) Ñ1 D6 तौ दृष्ट्वा तु (by transp), V3 दृष्ट्वा तौ तु (by transp) (for तौ तु दृष्ट्वा) —After 1^{ab}, V3 ins

70* परस्परसमीपस्थौ [illegible] । (illeg)

—Thereafter V3 reads 4^{cd}, while Ñ2 V1 2 B D7 read 4^{cd} after 1^{ab} —V1 illeg for 1^{cd} —^{d}) Ś1 Ñ V2 3 B D1,2 4 7 11–13 प्लवगाधिप , G(ed) प्लवगेश्वर (for शङ्कितोऽभवत्)

2 Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 om 2 Ñ2 V B D7 transp 2 and 3^{ab} —^{c}) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 व्यव(V2 °धि)तिष्ठत, B4 सव्यतिष्ठत, D5 न ह्यतिष्ठत (for न व्य°) Ñ2 V3 B D7 नैकस्मिन् , V2 नैकत्र (for कस्मिंश्चिद्) V1 व्यतिष्ठदेकस्तत्र —^{d}) V1 वने (for देशे)

3 Ñ2 V B D7 transp 2 and 3^{ab} —^{a}) Ś1 B3 D2 3 12 13 न च, Ñ2 V B1 4 D7 न स, B2 मनश्च, D11 नाल (for नैव) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2 7–13 मन स्थातु, B2 न च स्थातु, D3 व्यवस्थान, D4 तु (for मन स्थाने) D1 तावद्वेक्ष्य वनस्थान —^{b}) Ñ2 V B1–3 D1 7 9 G2 3 वीक्ष्यमाणो, D5 G1 वीक्ष्यमाणो, D6 M1 3 Cm वीक्षमाणो (for वीक्ष्यमाणो) B2 (marg also) नरोत्तमौ, D1 11 सु(D11 स)धन्विनौ (for महाबलौ) Ś1 Ñ1 D12 वीक्ष्यमाण(Ñ1 °क्ष्यमाणे, D12 °क्षमाण)स्तु धन्विनौ, D2 4 13 वीक्ष्यमाण सुधन्विनौ, D3 वीक्ष्यमाणस्ततस्तत —Ñ2 V B D7 om 3^{cd} —^{cd}) D3 च व्यसमाद, D5 व्यपस° (for व्यवस°) Ñ1 D1 3 च (for ह) D2 4 13 चित्त(D2 °त्त, D13 °त्र) व्यसनमाददे (for ^{d}) Ś1 D12 कपि परमभीतस्तु चिता वा मनमादधे, D11 कपेर्गण स भीत सन्सुग्रीव पार्श्वमागत

4 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 स चितयित्वा भीता(Ñ1 D1 3 धर्मा)त्मा, Ñ2 V1 2 B4 D7 स चितयामास विभुर्, V3 B1 2 (marg sec m also as in B4) 3 चितयामास स विभुर् . —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 विमृश्य च पुन पुन (D3 मुहुर्मुहु) —After 4^{ab}, Ñ2 V B D7 ins , Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst for 4^{cd}, D11 subst for 4

71* त्यक्तुकामो गिरे श्रृङ्ग यत्रासीत्समवस्थित ।

[V3 illeg up to यत्रासीत्स D2 गिरिश्रृग Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 यत्र राम स्थितोभवत् (D1 2 भवेत्) (for the post half)]

—Ñ2 V B D3 7 cont

72* चिन्तयन्नेव धर्मात्मा हनूमत्प्रमुखान्हरीन् ।
मन्त्रनिश्चयतत्त्वज्ञान्ममीपस्थान्व्यलोकयत् ।

[(1 1) B1 इव (for एव) G(ed) महमा (for धर्मात्मा) D3 ततस्तु मन्त्रिवा सर्वान् (for the prior half) —(1 2) D7 मित्र (for मन्त्र). D3 अपश्यन (for व्यलोकयत्)]

ततः स सचिवैस्त्वस्तु सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
जगाम परमोद्विग्नः पश्यंस्तौ रामलक्ष्मणौ ॥ ५

एतौ वनमिदं दुर्गं वालिप्रणिहितौ ध्रुवम् ।
छद्मना चीरवसनौ प्रचरन्ताविहागतौ ॥ ६

ततः सुग्रीवसचिवा दृष्ट्वा परमधन्विनौ ।
जग्मुर्गिरितटात्तस्मादन्यच्छिखरमुत्तमम् ॥ ७

ते क्षिप्रमभिगम्याथ यूथपा यूथपर्षभम् ।
हरयो वानरश्रेष्ठं परिवार्योपतस्थिरे ॥ ८

एकमेकायनगताः प्लवमाना गिरेर्गिरिम् ।
प्रकम्पयन्तो वेगेन गिरीणां शिखराणि च ॥ ९

ततः शाखामृगाः सर्वे प्लवमाना महाबलाः ।
बभञ्जुश्च नगांस्तत्र पुष्पितान्दुर्गसंश्रितान् ॥ १०

—Ñ2 V1 2 B D7 read 4^{cd} after 1^{ab}, V3 reads 4^{cd} after 70^{*} —^{c}) M2 (*inf lin sec m*) बभूव (for सुग्रीव) —^{d}) B1–3 वनचर, D6 8–10 T2 नेर्वानरं, Cv r m g k as in text (for अनुचरं) —After 4^{cd}, Ñ2 V B D7 ins

73* चिन्तयाभिपरीतात्मा निश्चित्य गिरिलङ्घनम् ।

[V1 B1–3 [अ]भिपरीतात्मा (for [अ]भिप°) B1 3 D7 गिरिल्पने]

5 ^{a}) B1–3 च (for तु) Ś1 D12 तत स सचिवैस्तस्तु, V2 ततस्सम चिरेश्यम (sic), D3 तेषां तु सन्निधो वीर —^{b}) G1 प्लवगेश्वर (for °गाधिप) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 सर्वैसे (Ś1 °ल)त यथातथ, D3 सुग्रीवो वानरेश्वर. —^{d}) Ś1 Ñ V1 3 B D1–4 7 11–13 भ्रातरौ, V2 दृष्ट्वा ता, G(ed) गच्छन्तौ (for पश्यंस्तौ)

6 ^{a}) D2 13 तनो (for एतौ) B4 प्राप्तौ (for दुर्गं) —^{b}) V1 D1 3 M1 वालिना प्रहितौ (for वालिप्रणि°) Ś1 Ñ1 D11 चरौ, Ñ2 V1 3 B D7 चरौ, V2 D1 2 4 12 13 वशा (for ध्रुवम्) —^{c}) Ñ1 धन्विनौ, D1 छद्मिनौ (for छद्मना) —^{d}) D3 11 G1 विचरन्तौ (for प्रचरन्ताव) Ñ2 V1 2 B D7 G(ed) मनुष्यावागताविति (G[ed] °ह)

7 D11 om 7^{ab} —^{a}) V1 सुग्रीवसचिवा सर्वे —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 दृष्ट्वा तौ वरवर्णिनौ, Ñ2 V B D7 दृष्ट्वा तौ वरधन्विनौ, D3 दृष्ट्वा तौ धन्विना वरौ —After 7^{ab}, D3 ins

74* वेगवन्तो भयत्रस्ताद्विप्रजग्मुः प्लवगमाः ।

—Thereafter D3 reads 9^{cd}, 11^{cd} and 9^{ab} (including star passages) —V3 illeg from 7^{c} up to यूथपा यू in 8^{b} —^{d}) D6 T1 3 G M1 2 अन्य (for अन्यच्) ॐ Ck अन्यमुत्तम तस्मात गिरेः शिखर जग्मु सुग्रीवेण सहेति शेष । स्त्रीत्वमविवक्षितमिति न्यायेन प्रयोगत पुल्लिङ्गोपि शिखरशब्द, Ct अन्यं शिखरमिति पाठे पुस्त्वमार्षम् ॐ —For 7^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 subst

75* वेगवन्तो गिरिमन्यान्प्रतिजग्मुर्वनौकस ।

[D2 4 13 वेगवन्तो (for वेग°) D1 अति- (for प्रति-) Ñ1 ... गिरि द्रुत, D11 ततो वानरा सर्वे (for the prior half)],

while Ñ2 D7 subst

76* जग्मुस्ते गिरिशिखर तस्मादन्यत्प्लवगमा ।,

whereas V1 2 B subst

77* जग्मुस्ते शिखर तस्मादन्यत्प्लवगपुंगवा ।

[V1 B4 अन्य (for अन्यत्) B1 सत्तमा (for पुगवा)]

8 V3 illeg up to यूथपा यू in ^{b} (cf v l 7) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 om 8 —^{a}) B1 तौ (for ते) Ñ2 V1 2 B D7 अभिसगम्य, D3 उपसगम्य, D6 अथ सगम्य, T1 3 G M2 3 Cg अधिग°, M1 उपग° (for अभिगम्याथ) ॐ Ct ते क्षिप्र शिखरान्तरमभिक्रम्य प्राप्य ॐ —^{d}) Ñ2 V1 3 B3 4 D1 7 G3 [अ]वतस्थिरे (for [उ]प°) B1 सनिवार्यावतस्थिरे —After 8, G(ed) reads 10^{ab}

9 For sequence in D3, cf v l 7 G(ed) transp 9^{ab} and 9^{cd} —^{a}) Ś1 B1 3 D1 3–5 7–13 T G2 M3 Cr m gp k t एवम्, Cv rp mp g as in text (for एकम्) Ñ2 एकायना दुर्गं, V1 3 B D7 एका(B4 °वा)यने दुर्गे (for एकायनगता) —^{b}) D11 प्रेक्षमाणा (for प्लवमाना) D3 महारवा, D4 13 गिरेर्गिरीन् (for गिरेर्गिरिम्) —D6 13 om, D1 reads in marg 9^{c}–10^{b} V3 illeg from ^{c} up to गिरीणा in ^{d} —^{cd}) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 7 11 वेगेनाकम्पयन्वृक्षान् (for ^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 11 वानरा (for गिरीणा) D6 T1 3 G M Cr g [अ]पि (for च) D3 कपयत प्रवेगेन पादपान्पुष्पशालिन

10 D4 12 13 om, D1 reads in marg 10^{ab} (for D1 4 13, cf v l 9) G(ed) reads 10^{ab} after 8 V1 missing from च in ^{b} up to 4 3 2^{a} —^{b}) Ñ1 D11 क्रममाणा (for प्लवमाना) Ś1 D2 गिरेर्गिरि, D6 महागिरिं (for महाबला) —D6 om (hapl) 10^{c}–11^{b} —^{c}) Ś1 D2 4 12 13 चे न्नगाम्, Ñ1 D11 नगमास्, Ñ2 V2 3 B D7 पादपास्, D1 तु द्रुमान् (for च नगान्) M1 बभञ्जुश्च नगाश्चैव —^{d}) Ś1 D2 4 12 13 दुर्गमाश्रयान्, Ñ1 D1 दुर्गसश्रयान्; Ñ2 V2 3 B D7 च वन(V2 3 B4 D7 °र)द्रुमान्, D3 5 8.10 T2 दुर्गमा°; D11 नगसचयान् G1 3 M2 °स्थितान् —After 10, Ñ2 V2 3 B D7 ins.

78* शालाश्वकर्णककुभान्तिलकार्जुनवञ्जुला ।
पातिता सहसा सर्वे न्यग्रोधाश्वत्थतिन्दुका ।
व्याघ्रगोकर्णकपयो वराहा मृगयूथपा ।

आप्लवन्तो हरिवराः सर्वतस्तं महागिरिम् ।
मृगमार्जारशार्दूलांस्त्रासयन्तो ययुस्तदा ॥ ११

ततः सुग्रीवसचिवाः पर्वतेन्द्रं समाश्रिताः ।
संगम्य कपिमुख्येन सर्वे प्राञ्जलयः स्थिताः ॥ १२

ततस्तं भयसंत्रस्तं वालिकिल्बिषशङ्कितम् ।
उवाच हनुमान्वाक्यं सुग्रीवं वाक्यकोविदः ॥ १३

यस्मादुद्विग्नचेतास्त्वं प्रद्रुतो हरिपुंगव ।
तं क्रूरदर्शनं क्रूरं नेह पश्यामि वालिनम् ॥ १४

यस्मात्तव भयं सौम्य पूर्वजात्पापकर्मणः ।
स नेह वाली दुष्टात्मा न ते पश्याम्यहं भयम् ॥ १५

अहो शाखामृगत्वं ते व्यक्तमेव प्लवंगम ।
लघुचित्ततयात्मानं न स्थापयसि यो मतौ ॥ १६ G 4 1 22 B 4 2 17 L 4 1 12

त्रासिता सहसा भीतैर्भीता दश दिशो गता ।
हनमान कपिवैरंरप्रमत्ते प्रवेशितं । [5]
सत्त्वान्यतिप्रविद्धानि त्रासितानि हतानि च ।
शिखराच्छिखरं गत्वा सुपर्णानिलवेगिता ।
मलयस्योत्तरे शृङ्गे सुग्रीवस्तु स्थितोऽभवत् ।

[V3 illeg from कु in l 1 up to श्वत्य in l 2 —(l 1) Ñ2 V3 B2-4 D7 च कर्ण-, V2 -[अ]नुकर्ण- (for -[अ]श्वकर्ण) V2 तिलकेनारवञ्जुला (for the post half) —(l 2) Ñ2 V2 पतिता (for पा°) —(l 3) Ñ2 V2 3 D7 करिणो, B4 गवया (for कपयो) —V3 illeg from l 5 up to प्रविद्धा in l 6 —(l 6) Ñ2 V2 B1-3 D7 [अ]नि (V2 [अ]भि)प्रवृद्धानि (for [अ]तिप्रवि°) —(l 8) V2 तु स्थिरो, B2 सुस्थिनो (for तु स्थितो)]

11 For sequence in D3, cf v l 7 V1 missing (cf v l 10) D4 9 om 11^{ab} (for D9, cf v l 10) V3 illeg up to मृगमार्जार in ^{c} —For 11^{ab}, Ś1 Ñ V2 B D1-3 7 11-13 subst

79* उत्पत्य गिरिशृङ्गाणि मलयस्य वनौकस ।

[Ś1 उत्पात्य, L(ed) उत्प्लुत्य (for उत्पत्य) D11 -शृगाग्रान् (for शृङ्गाणि) Ñ2 V2 B D7 आप्लुत्य(V2 B4 °ता) गिरिदुर्गाणि (for the prior half) D11 निपेतुस्ते महावना (for the post half)]

—D3 cont

80* आप्लुत्य सहिता ॰ सर्वे एव वनौकस ।
त्रासयन्तो महाकायास्तरक्षुद्वीपिपक्षिण ।

—D11 om 11^{cd} —^{cd}) Ś1 Ñ V2 B D1 2 4 7 12 13 मार्जारमृग- (by transp), D5 मृगशार्दूल- (for मृगमार्जार) Ś1 Ñ1 D2 12 13 महाबला, D1 वनौकस (for ययुस्तदा) D3 मृगवानरशार्दूलवराहमहिषोरगान

12 V1 missing (cf v l 10) Ś1 om 12^{ab} —^{a}) D3 एव, D6 marg (for तत) B1 2 -सहिता (for सचिवा) —^{b}) D2 4 13 पर्वतेश (for °तेन्द्र) D5 समाहिता (for °श्रिता) Ñ1 D8-10 12 पर्वतेन्द्रे समाहि(Ñ1 मयाश्रि)ता, D3 सभ्रान्ताकुलचेतस —^{c}) V2 3 हरि (for कपि-) D11 मुख्यस्य (for- मुख्येन) —^{d}) D6 M1 तदा (for स्थिता) Ś1 Ñ V2 3 (illeg after स्थि up to 13^{b}) B D2 4 7 11-13 स्थिता प्राञ्जलयस्तदा, D1 परिवार्य व्यवस्थिता, D3 स्थिता प्राञ्जलयोभवन

13 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg for 13^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Ñ1 D1 3 5 8-11 T1 ततस्तु, G1 मतत, Ck as in text (for ततस्त) Ñ1 D1 11 भयविनस्त, Ñ2 V2 B2-4 D7 भयसभ्रात, B1 उपसभ्रात, T1 3 M1 3 भयसविन (for भयसत्रस्त) Ś1 D2 4 12 13 ततस्तेन(D13 °स्ते त) सु(D4 13 स)वित्रस्त —^{b}) D11 -विग्रह- (for -किल्बिष) D4 12 13 शकिन (for -शङ्कितम्) —^{c}) Ś1 Ñ1 (also as in text) : V2 3 B2-4 D1-4 7 11-13 प्राज्ञ, B1 प्राज्ञ, D6 marg (for वाक्य) —^{d}) D6 reads सुग्रीव in marg Ś1 D12 वाक्यमब्रवीत्, Ñ1 V2 3 B2-4 D2-4 7 13 वाक्यमर्थव(B4 D13 °वि)त्, B1 कार्यमर्थवित्, D1 वाक्यमुत्तम, D11 वानराधिप, G2 वाक्यकोविदं (for वाक्यकोविद) —After 13, D3 5 6 8-10 S ins, while V3 D11(l 2 only) ins after 14

81* सभ्रमस्त्यज्यतामेष सर्वैर्वालिकृते महान् ।
मलयोऽय गिरिवरो भय नेहास्ति वालिन ।

[(l 1) V3 illeg for the post half D3 G2 3 M1 सर्वो (for सर्वै) D3 5 6 T G M1 2 वालिकृतो (for °ते) —(l 2) D3 11 ऋष्यमूको गिरिरय (for the prior half) V3 नेहास्ति हरिपुगव (for the post half)]

14 V1 missing (cf v l 10) D6 om 14 —^{a}) Ñ V2 B D7 G1 कस्माद्, D11 यदा च (for यस्माद्) —^{b}) D1 प्रागद्रुतो, D6-10 विद्रुतो, G2 प्रस्थितो (for प्रद्रुतो) —M1 om 14^{c}–16^{b} —^{c}) D3 11 लोलदर्शन (for क्रूर°) Ś1 Ñ2 D2 4 12 13 घोर, Ñ1 पाप (for क्रूर) V2 3 B D7 त घोरदर्शन घोर, D1 त क्रूरदर्शिन ,घोर —^{d}) Ś1 D12 नेथ, Ñ1 नाह, D1 13 न हि (for नेह) D11 वानर (for वालिनम्) —After 14, V3 D11 (l 2 only) ins 81*

15 V1 missing (cf v l 10) M1 om 15 (cf. v l 14) —^{a}) Ñ2 V2 3 B D3 7 11 नित्य (for सौम्य) Ś1 D1 2 4 12 13 यस्माद्भय कृत(D4 च ते) नित्य(D1 घोर), Ñ1 यस्माद्भयमिद नित्य —^{b}) Ś1 D12 पूर्व यत् (for पूर्वजात्) D3 11 निश्चयात् (for कर्मण) —^{c}) D1 चेह (for नेह) Ś1 D2 12 वालिर् (for वाली) —^{d}) B1 नात (for न ते)

16 V1 missing (cf v l 10) M1 om 16^{ab} (cf v l 14) V3 illeg from 16 up to sह in 20^{b} —^{a}) Ś1

G 4 1 22 / B 4 2 18 / L 1 1 13

बुद्धिविज्ञानसम्पन्न इङ्गितैः सर्वमाचर ।
न ह्यबुद्धिं गतो राजा सर्वभूतानि शास्ति हि ॥ १७
सुग्रीवस्तु शुभं वाक्यं श्रुत्वा सर्वं हनूमतः ।
ततः शुभतरं वाक्यं हनूमन्तमुवाच ह ॥ १८
दीर्घबाहू विशालाक्षौ शरचापासिधारिणौ ।
कस्य न स्याद्भयं दृष्ट्वा एतौ सुरसुतोपमौ ॥ १९
वालिप्रणिहितावेतौ शङ्केऽहं पुरुषोत्तमौ ।
राजानो बहुमित्राश्च विश्वासो नात्र हि क्षमः ॥ २०
अरयश्च मनुष्येण विज्ञेयाश्छन्नचारिणः ।
विश्वस्तानामविश्वस्ताश्छिद्रेषु प्रहरन्ति हि ॥ २१
कृत्येषु वाली मेधावी राजानो बहुदर्शनाः ।
भवन्ति परहन्तारस्ते ज्ञेयाः प्राकृतैर्नरैः ॥ २२
तौ त्वया प्राकृतेनैव गत्वा ज्ञेयौ प्लवंगम ।
शङ्कितानां प्रकारैश्च रूपव्याभाषणेन च ॥ २३

अह, D11 अथ (for अहो) D3 6 11 च (for ते) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 शाखामृगेन्द्रत्व —^{b}) D6 एव (for एव) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पश्यामि तव वानर, Ñ2 V2 B D7 व्यजित प्लवगर्षभ, D3 11 त्वयाद्य प्रकटीकृत —^{d}) D10 M1 मे (for यो) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विनी(D1 °स्मृ)तो बुद्धिनिश्चयात् —For 16^{cd}, Ñ2 V2 B D3 7 11 subst

82* विनीतरभिविख्याता सैव ते लघुचित्तता ।

[B1 अभिनिर्याते (for °ता) D3 11 चिह्नैरेव समाख्याता (for the prior half) D3 11 मत्र (for मव ते)]

17 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg for 17 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1 2 4 7 12 13 -सपन्नैर्, D6 सपन्ना (sic), D10 -सपन्न (for सम्पन्न) B2 बुद्धिज्ञानसुसपन्नैर्, D6 बुद्धिविज्ञानमापन्न —^{b}) Ñ1 D2 11 13 सर्वमाचरन् (D11 °रेत्) Ñ2 V2 B D7 इङ्गितज्ञैर्महात्मभिः —D1 reads 17^{cd} in marg —^{c}) Ś1 B3 D1–4 11–13 ह्यबुद्धीगितो, Ñ2 कुबुद्धि गतो, V2 ह्यबुद्धिकृतो, B1 ह्यबुद्धियुतो, D6 7 ह्य(D7 कु)बुद्धिगतो, Cg as in text (for ह्यबुद्धि गतो) G3 राजन् (for राजा) Ñ1 शुक्रनीत्या तथा राजा, B2 (also) नष्टबुद्धि गतो राजा —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D7 पाति हि(B1 ह), B2 पालयेत् (for शास्ति हि) D3 11 चिरं पाति वसुधरा

18 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg for 18 (cf v l 16) —^{b}) Ś1 D1 2 4 12 13 तत्त्व बुद्ध्वा, Ñ1 श्रुत्वा चैव, Ñ2 B D3 7 11 श्रुत्वा तत्र, V2 श्रुत्वा तच्च (for श्रुत्वा सर्वं) —^{c}) D3 11 अत B4 शुभकर (for °तर) Ś1 D12 ततोपि स शुभ वाक्य —^{d}) D1 2 6 9 13 हनुमतम्

19 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg for 19 (cf v l 16) —^{b}) Ś1 D1 2 4 11–13 -कार्मुक- (for -चापासि-) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) D1 11 कस्य स्यान्न (by transp), D2 4 13 कस्यापि न (for कस्य न स्याद्) Ś1 D12 कस्य दृष्ट्वा भय न स्याद् —^{d}) Ś1 D5 8–10 12 T G M2 3 ते(D12 त्वे)तौ (to avoid hiatus) (for एतौ) G1 M2 सुरवरोपमौ —For 19, Ñ V2 B D3 7 subst, Ś1 D12 ins l 1 only after 19^{ab}, while D11 ins after 19

83* एतौ दृष्ट्वा महावीर्यौ धन्विनौ विपुलौजसौ ।
दीर्घबाहू विशालाक्षौ न स्यात्कस्य महद्भयम् ।

[Ñ1 D3 transp l 1 and l 2 —(l 1) Ñ1 illeg for एतौ Ñ1 महात्मानौ, B4 महाभागौ (for °वीर्यौ) Ś1 D12 तौ दृष्ट्वा च महात्मानौ (for the prior half) Ś1 Ñ1 D12 विमल (Ñ1 illeg) स्थितौ, D3 वितनोरस्कौ, D11 विपुलोरस्कौ (for विपुलौजसौ) —(l 2) Ñ1 D3 कस्य स्यान्न (by transp) (for न स्यात्कस्य)]

20 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg up to ऽह in ^{b} (cf v l 16) —^{a}) D1 5 8–10 T2 G1 एव, Cm as in text (for एतौ) D3 11 वालिना प्रहितावेतौ —^{b}) Ñ1 शकेय, D1 शके तौ (for शङ्केऽह) Ś1 D1 2 4 12 13 पुरुषर्षभ —^{c}) Ñ1 -मित्राणि, D3 11 -मित्रा हि (for -मित्राश्च) Ñ2 V2 3 B D7 बहुमित्राश्च राजानो —Ñ V2 3 B D7 om 20^{d}–21^{c} —^{d}) Ś1 D12 नैव च, D2 4 13 नैव न, D3 न तु न, T1 3 नास्ति हि (for नात्र हि) D1 विश्वासो वै ततोक्षम

21 V1 missing (cf v l 10) Ñ V2 3 B D7 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{b}) Ś1 D8–11 G1 Ct छद्मचारिण, D3 पडितै सदा, Cg k as in text (for छन्नचारिण) —D3 om 21^{c}–22 —^{d}) B1 शत्रुषु, D1 छिद्रे च, K(ed) रन्ध्रेषु (for छिद्रेषु) Ñ2 B1–3 D7 च, D5 8–10 T° [अ]पि, G2 वै, Cg as in text (for हि)

22 V1 missing (cf v l 10) Ñ1 D3 om 22 (for D3, cf v l 21) —^{a}) Ś1 न तेषु, B3 अन्येषु (for कृत्येषु) Ñ2 V2 B D7 राजा (for वाली) V3 अर्थं राजानो —^{b}) V3 भवति (for राजानो) Ś1 D1 4 6 8–10 12 T M1 3 Ck t बहुदर्शिन, Cr m g as in text —^{c}) B4 द्रवति D1 परमेत्तारस् (sic), D4 अथ हतारो (for परहन्तारस्) —V3 illeg from 22^{d} up to प्र in 23^{c} —^{d}) Ñ2 V2 B D7 प्राकृतेन हि, D11 पडितै सदा, G1 प्राकृतैर्जनै, G(ed) प्राकृतैर्न हि Ś1 D2 12 13 ज्ञेया प्रा(D2 12 प्र)ज्ञै सुसम(Ś1 D12 °मि)तै, D1 ने कृथा प्राकृसमितै (sic), D4 ज्ञेया प्राज्ञै सुमित्रितै

23 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg up to प्र in ^{c} (cf v l 22) —^{a}) Ñ1 तत् (for तौ) Ś1 Ñ1 D2 12 13 प्रहितेनेह(D13 °व), B4 D3 8–10 T1 प्राकृतेनेव, D1 सहितौ तेन, D4 प्रहिते तर्हि, Cr m as in text (for प्राकृतेनैव). Ñ2 V2 B D7 तदिमौ प्राकृतेनै(B4 °ने)व —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ज्ञेयौ गत्वा (by transp), Ñ2 V2 B1 2 D7 त्वया ज्ञेयौ, B3 त्वया ज्ञे, B4 दूराज्ज्ञेयौ, G1 गत्वा ज्ञेय (for

लक्षयस्व तयोर्भावं प्रहृष्टमनसौ यदि ।
विश्वासयन्प्रशंसाभिरिङ्गितैश्च पुनः पुनः ॥ २४

ममैवाभिमुखं स्थित्वा पृच्छ त्वं हरिपुंगव ।
प्रयोजनं प्रवेशस्य वनस्यास्य धनुर्धरौ ॥ २५

शुद्धात्मानौ यदि त्वेतौ जानीहि त्वं प्लवंगम ।
व्याभाषितैर्वा रूपैर्वा विज्ञेया दुष्टतानयोः ॥ २६

इत्येवं कपिराजेन संदिष्टो मारुतात्मजः ।
चकार गमने बुद्धिं यत्र तौ रामलक्ष्मणौ ॥ २७

तथेति संपूज्य वचस्तु तस्य
कपेः सुभीतस्य दुरासदस्य ।
महानुभावो हनुमान्ययौ तदा
स यत्र रामोऽतिबलश्च लक्ष्मणः ॥ २८ G 4 1 0 B 4 2 29 L 4 1 26

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

गत्वा ज्ञेया) —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 स्व(Ś1 Ñ1 D12 त)-त्वेन च प्र(Ñ1 वि)कारेण, Ñ2 V2 B D7 गतिचेष्टाविकारैश्च, D3 11 इगितैश्च विकारश्च —d) Ś1 दृष्टगाथाभाषितेन च, Ñ1 रूपस्याभाषणेन च, Ñ2 V2 3 B D7 रूपतो भाषितैस्तथा, D1 बुद्धया वा भाषितेन च, D2 13 दृष्ट्वाया(D13 °ष्ट्वा या)भाषितेन च, D3 दृष्टव्याभाषितेन च, D4 12 दृष्टया व्याभाषितेन च, D11 दृष्टव्याभाषणे°, T3 रूपेणाभाष°, G1 रूपव्याभाषितेन च, Cr m g k t as in text

24 V1 missing (cf v l 10) G3 om 24a–25b —a) Ś1 D1–4 12 13 [ए]तयोर् (for तयोर्) D11 लक्षयाथ तथा भाव —b) D3 T2 3 Cr m प्रदुष्ट-, Cg k t as in text (for प्रहृष्ट-) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 दुष्टा(V3 हृष्टा, B2 marg)दुष्ट समाहित, B4 दुष्टता च समाहित —c) Ś1 D1 3 6 11 13 विश्वासय, Ñ2 V2 3 B D7 विश्वासेन, D2 12 विश्वासाय (for °सयन्) D4 विश्वासविप्रशम्साभिर् —d) Ś1 D1 2 4 12 13 इगितं सर्वमाचर —After 24, Ś1 D12 ins

84* शुद्धभाव विदित्वैव जानामि त्व प्लवगम ।

25 V1 missing (cf v l 10) G3 om 25ab (cf v l 24) —a) Ñ1 सान्निर्वा, D7 मामैव (for ममैव) Ś1 हि मते, V2 3 B D9 10 T1 [अ]भिमुख (B2 °खे), D1 13 G1 2 M1 2 [अ]भिमुख, D2 13 वचने, D12 हि च ते, Cr m g k t (for [अ]भिमुख) —b) B2 3 पृच्छस्व (for पृच्छ त्व) D3 11 अरिसूदन —c) D2 प्रवेशेस्य (for °शस्य) —d) Ś1 D2 12 13 [अ]थ (for [अ]स्य) —After 25, Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 11–13 ins

85* परमायुधसम्पन्नौ कि कार्यमिह लिप्सितम् ।

[Ñ2 V2 3 B D7 पृच्छ त्व रूप, D4 (with hiatus) पद्य आयुध- (for परमायुध-) D12 इति (for इह) Ś1 Ñ1 D2 13 लिप्सत, Ñ2 लिप्सन, D1 4 लिप्सयत, D7 लिप्सितौ, D12 लिप्सय (for लिप्सितम्) D3 11 यन्निमित्तमिहागतौ (for the post half)]

26 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg for 26 —a) Ś1 D1 4 12 13 शुद्धभावौ, D2 शुद्धभाव (for शुद्धात्मानौ) Ñ2 V2 B D7 च यदि तौ, D1 2 4 13 यदि त्वेव (for यदि त्वेतौ) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 जानासि (for जानीहि) Ñ2 V2 B D7 पश्यसि प्लवगर्षभ, D3 11 जानीषे प्लवगर्षभ —c) D10 व्यभाषितैर् D3 11 चिह्नैर्वा, D6 T (T1 M2 3 विज्ञेया(T3 °या), D12 रूपेण (for रूपैर्वा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 व्या(Ś1 वि)भाषितेन रूपेण, D13 या भाषितेन रूपेण —d) D6 T1 G1 3 M2 3 स्याद्दुष्टा, T2 दुष्टता, T3 स्युर्दुष्टा-, G2 रूपैर्वा (for विज्ञेया) Ñ2 V2 B D7 S तयो (for ऽनयो) Ñ1 विज्ञेया दुष्टता तव, D3 11 ततो मैत्रीं कुरुष्व ह ❀ Cv तयो स्वभावपरिच्छेदे इङ्गितरूपाभ्या भाषितैस्त्रिभिर्न कार्यं कि तु व्याभाषितैनैव ज्ञातु शक्यत इत्याह व्याभाषितैरित्यादि । Cg अदुष्टतेति च्छेद, Ck अदुष्टता दुष्टता चेत्युभयथापि तन्नत पदच्छेद, Ct दुष्टता अदुष्टता चेति तन्त्रेण पदच्छेद ❀

27 V1 missing (cf v l 10) D9 om 27 —a) Ñ2 V B D7 [अ]मी (for [ए]व) —V3 illeg for 27d–28b

28 V1 missing (cf v l 10) V3 illeg for 28ab (cf v l 27) G(ed) om 28 —a) Ś1 Ñ V2 B D1–4 7 11–13 तथेति कृ(D11 श्रु)त्वा वचन तु (Ñ2 V2 B D7 स) तस्य —b) Ñ2 रूप, D5 8–10 कपि (for कपे) Ñ1 पुनीतस्य, T Cg सुभीमस्य (for सुभीतस्य) D3 11 कपिप्रवीरस्य दु°, M3 तत्कपे सुभीमस्य दुरासदस्य च —c) Ś1 reads तदा in marg D3 11 महात्मा (for ययौ तदा) —d) D5 6 8–10 [ऽ]तिबली(D6 °ल) सलक्ष्मण (for °लश्च लक्ष्मण) Ś1 Ñ V2 3 B D1 2 4 7 12 13 महाबलौ यत्र तु (Ñ2 V2 B1–3 D7 हि, B4 D1 च) रामलक्ष्मणौ, D3 11 ययौ समीप नरपुत्रयोस्तयो (D11 °योरिति) ❀ Cv एतच्च त्रिष्टुप् जगत्योरर्धसम वृत्तम् ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 D12 हनुमत्प्रेषण, Ñ V2 3 B सुग्रीवत्रास, D1 3 11 सुग्रीववाक्यं, D2 4 13 हनुमत्प्रदेश, D7 सुग्रीवत्रास —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 2 D2 4 12 om, Ñ2 V2 3 B3 4 D1 3 7 11 13 1, D5 6 8–10 S 2 —After colophon, G concludes with श्री(G2 ॐ श्री)रामाय नम

G 4 2 1
L 4 1
I 4 2 1

३

वचो विज्ञाय हनुमान्सुग्रीवस्य महात्मनः ।
पर्वतादृश्यमूकात्तु पुप्लुवे यत्र राघवौ ॥ १
स तत्र गत्वा हनुमान्बलवान्वानरोत्तमः ।
उपचक्राम तौ वाग्भिर्मृद्वीभिः सत्यविक्रमः ॥ २
स्वकं रूपं परित्यज्य भिक्षुरूपेण वानरः ।
आबभाषे च तौ वीरौ यथावत्प्रशशंस च ॥ ३
राजर्षिदेवप्रतिमौ तापसौ संशितव्रतौ ।
देशं कथमिमं प्राप्तौ भवन्तौ वरवर्णिनौ ॥ ४
त्रासयन्तौ मृगगणानन्यांश्च वनचारिणः ।
पम्पातीररुहान्वृक्षान्वीक्षमाणौ समन्ततः ॥ ५
इमां नदीं शुभजलां शोभयन्तौ तरस्विनौ ।
धैर्यवन्तौ सुवर्णाभौ कौ युवां चीरवाससौ ॥ ६

3

M1 b, m3 with श्रीरामाय नमः

1 V1 om. ms. from 1–2a (cf. v.l. 4. 2. 10). — a) Ś2 V2 B4 [illegible], B1–3 तत्र, D2 11 [illegible]; D7 [illegible] (for [illegible]). D7 11 मद्वच (for विज्ञाय). Ñ2 V2 B4 D7 मतिमान् (for हनुमान्). — b) Ñ2 V2 B D2 7 11 मद्वच. (महात्मनः). — c) V2 B4 D2 7 स, D1 11 T2 च (for तु). Ś1 D4 6 12 13 [illegible]. — d) D1 [illegible] (for पुप्लुवे).

2 V1 [illegible] for 2a (cf. v.l. 1). — a) Ñ1 illeg. for स तत्र गत्वा. Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [illegible] (for हनुमान्). — b) V2 (marg. also as in text) [illegible] (for [illegible]). Ś1 Ñ1 D1 4 12 13 हनुमान्मारुतात्मजः. — For 2ab, D2 11 subst.:

86* स तत्र [illegible] तौ वीरौ [illegible] ।
[D11 [illegible] (for [illegible])]

— Ś1 Ñ1 D1 4 12 13 transp. 2cd and 3ab. — c) D7 11 [illegible] (for उपचक्राम). Ś1 D1–4 12 13 उवाच प्रणतो वाक्यं. — Ñ2 illeg. for 2d. — d) B4 सुग्रीव (for मृद्वीभिः). D7 11 [illegible]. — After 2cd, Ś1 D1–4 12 13 ins. l. 2 of 88*.

3 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp. 3cd and 3ab. — a) Ś1 D1 2 4 [illegible], Ñ1 D2 6 8–10 S Cm [illegible], V2 [illegible], D1 2 4 12 [illegible] (for स्वकं). D7 11 स्वं रूपं संपरित्यज्य. — b) Ñ1 D6 8–10 S [illegible] (G2 M1 2 [illegible]) [illegible]. Cg. [illegible] इति [illegible]. — After 3ab, D6 8–10 S ins.:

87* [illegible]
[illegible] हनुमान्वाचा श्लक्ष्णया सुमनोज्ञया ।
[illegible] राघवौ प्रणिपत्य च ।

[D7 om. l. 1. — (l. 1) M2 [illegible], G2 M1 [illegible] (for [illegible]). — D7 transp. l. 2 and 3. — (l. 2) B(ed.) [illegible] (for [illegible]). D [illegible] (for the prior half). — (l. 3) D7 [illegible] (for the post. half).]
— c) T1 2 G1 2 M2 [illegible] (for च). Ñ2 V B D7 [illegible] (B1 2 [illegible]) [illegible]; D2 4 11 [illegible] (D4 [illegible]) [illegible], G(ed.) तथा बभाषे (for आबभाषे च). Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मतिमान् (for तौ वीरौ). M2 आबभाषे तदा वीरौ. — d) Ñ1 D1–4 11–13 ह (for च). Ś1 D12 यथान्यायं प्रशशंस ह. — After 3, D6 8–10 S ins., while Ś1 D1–4 12 13 ins. l. 2 only after 2cd (transp.):

88* संत्यज्य [illegible] हनुमान्वानरोत्तमः ।
उवाच [illegible] वाक्यं मृदु सत्यपराक्रमः ।

[Ś1 D1–4 12 13 om. l. 1. — (l. 1) T1 2 G1 2 M [illegible] (G2 M1 2 [illegible]) [illegible] (for the post. half). — (l. 2) M1 [illegible], G1 M2 [illegible] (M2 [illegible]) [illegible] (M2 [illegible]) (for the post. half).]

4 a) Ś1 D2 4 12 13 इन्द्रोपेन्द्रसमानौ हि; Ñ V B D2 7 11 देवराजप्रतीकाशौ (Ñ1 °समानौ हि). — b) D2 8 9 13 शमित- (for संशित-). — c) D12 [illegible]. — d) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 [illegible], Ñ2 V B D7 वनचारिणौ, D7 11 दिव्य (D11 देव)-रूपिणौ (for वरवर्णिनौ).

5 D7 reads 5 after 8. — b) V2 3 B1–3 पक्षिणश्च (B2 [also sup. lin.] अन्यांश्च), D1 अन्यांश्च (for अन्यांश्च). Ñ1 V2 D1 4 मृगचारिणः, T2 वनचारिणौ. — c) D5 [illegible] (for [illegible]). — d) D7 4 8–11 13 वीक्षमाणौ. Ñ2 V B D7 [illegible] (for समन्ततः).

6 a) Ś1 D2 4 12 13 शीततोयां, Ñ2 V B D1 2 7 11 शीतजलां, G1 2 M2 [illegible] (for शुभ°). — b) Ñ2 V B D2 6 7 M2 [illegible], D1 [illegible], D2 11 सुवर्चसौ (for तरस्विनौ). Cf. इमां नदीमिति [illegible] नदी- [illegible] इति केचित् [illegible]. — c) V2 B1 2 4 सुप- [illegible], M1 om. (for सुवर्णाभौ). Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [illegible] महात्मानौ, D7 11 [illegible] (D11 [illegible]) [illegible]. — d) B4 युवां कौ (by transp.). — After 6, B2 D6 8–10 S ins., Ś1 D1 2 4 12 13 ins. after 11ab, while Ñ2 V2 3 B2 D7 cont. after 92*, B4 cont. after 95*:

89* निश्वसन्तौ [illegible] पीडयन्ताविमाः प्रजाः ।

[Ś1 B2 3 D7 [illegible], B4 D1 [illegible] (for निश्वसन्तौ). Ñ2 illeg., D7 [illegible] (for [illegible]). — M1 om. (hapl.) from the post. half up to 8d. Ś1 D2 4 12 13 [illegible]

सिंहविप्रेक्षितौ वीरौ सिंहातिबलविक्रमौ ।
शक्रचापनिभे चापे प्रगृह्य विपुलैर्भुजैः ॥ ७

श्रीमन्तौ रूपसम्पन्नौ वृषभश्रेष्ठविक्रमौ ।
हस्तिहस्तोपमभुजौ द्युतिमन्तौ नरर्षभौ ॥ ८

प्रभया पर्वतेन्द्रोऽयं युवयोरवभासितः ।
राज्यार्हावमरप्रख्यौ कथं देशमिहागतौ ॥ ९

पद्मपत्रेक्षणौ वीरौ जटामण्डलधारिणौ ।
अन्योन्यसदृशौ वीरौ देवलोकादिवागतौ ॥ १०

यदृच्छयेव संप्राप्तौ चन्द्रसूर्यौ वसुंधराम् ।
विशालवक्षसौ वीरौ मानुषौ देवरूपिणौ ॥ ११

सिंहस्कन्धौ महासत्त्वौ समदाविव गोवृषौ ।
आयताश्च सुवृत्ताश्च बाहवः परिघोत्तमाः ।
सर्वभूषणभूषार्हाः किमर्थं न विभूषिताः ॥ १२

G 4 2 0
B 4 3 15
L 4 2 3

गिरीनि (D13 °इ) व, Ñ2 D1 शोभयन्तौ प्रजा इव (D1 नगाविव), V2 3 B2 3 4 D6 7 पीडयन्तौ प्रजा इव (D3 वसुधरा) (for the post half)]

7 M1 om 7 (cf v l 89*) —[a]) Ś1 D12 प्रतीक्षणौ, Ñ B D1 2 4 7 13 -विप्रेक्षणौ, V1 विक्रमिणौ (for -विप्रेक्षितौ) —[b]) Ñ2 V B1–3 D7 समि (V D7 °म) तौ (for -विक्रमौ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सिंहविक्रान्तगामिनौ, D5 8–10 महाबलपराक्रमौ —For 7[ab], D3 11 subst

90* सिंहाविव महास्कन्धौ सिंहाविव मदोत्कटौ ।
[D11 गजाव् (for second सिंहाव्)]

—[c]) B2 3 T2 चक्र (sic) (for शक्र) G2 -निभौ चापौ (for -निभे चापे) —[d]) Ñ1 प्रगृ, Ñ2 V विसृ (V2 °गृ) ह्य (sic), B4 विगृह्य, D7 विसृज्य, Cv rm गृहीत्वा (for प्रगृह्य) Ś1 विमलैर्भुजै, D2 13 विपुलौ भुजौ D5 6 8–10 T G M2 3 गृहीत्वा शत्रुनाशनौ (D6 °शासने, T1 3 M3 Cg °सूदनौ, T2 G1 3 M2 °ने)

8 M1 om 8[abc] (cf v l 89*) —[b]) M2 lacuna for वृषभ Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 कुञ्जरर्षभगामिनौ, Ñ2 V B D7 कुञ्जरर्षभदर्शनौ, D3 11 मत्तकुञ्जरगामिनौ —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 मत्तद्विपसमौ धै (Ñ1 D3 11 वी) ये (D1 याने), Ñ2 V B D7 मत्तद्विपगतिप्रख्यौ —[d]) D13 मतिमतौ, M1 शक्तिमतौ (for द्युतिमन्तौ) Ś1 D2 4 12 मनस्विनौ, Ñ1 नरोत्तमौ, D13 तपस्विनौ (for नरर्षभौ) —After 8, D6 reads 5

9 [a]) D5 8–10 T2 [ऽ]सौ (for ऽय) D3 11 पर्वतश्रेष्ठ (for पर्वतेन्द्रोऽय) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 युवाभ्याम् (for युवयोर्) Ñ2 B4 D7 अवभासते, V1 अव... (moth-eaten) D3 11 शोभयतो महाबलौ —[c]) Ñ1 अमरौ चापि (sic) (for अमरप्रख्यौ) Ś1 D2 4 12 13 राज्यार्हौ हि श्रेयोपेताव्, D1 राज्यार्हौवनरोपेताव (sic) —[d]) Ś1 D2 4 12 13 इम, Ñ1 इद (sic), Ñ2 V B D7 प्रा (B1 दी) सौ, D1 अमु (for कथ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 5 12 13 Cr उपागतौ (D5 °ता), Ñ2 V B D7 इम कथ, M1 इम गतौ, Ck as in text (for इहागतौ) —For 9[cd], D3 11 subst

91* कानन च नदीं चेमा पम्पा च विमला शुभाम् ।
[D11 शुचिजला (for च विमला)]

10 Ś1 om (hapl) 10 —[b]) Ñ2 V2 3 B D7 जटामुकुट, V1 moth-eaten (for °मण्डल-) —[c]) D1 लक्ष्म्या, D2 4 12 13 वीर्यै, D3 11 -[आ]कारौ (for वीरौ) Ñ2 V B D7 युवामन्योन्य (B2 [marg also] प्रभया देव) सदृशौ ✠ Cv अत्र मुहुर्मुहुर्वीरशब्दप्रयोग परममहावीरलक्षणदर्शनविस्मयातिशयेन क्रियते ✠ —Ñ1 om (hapl) 10[d]–11[c] —[d]) Ñ2 V B1–3 D4–6 8–10 T2 G1 Cm t इह, Cr as in text (for इव)

11 Ñ1 om 11[abc] (cf v l 10) —[a]) D6 [अ]पि, T2 G3 M1 [ए]व, Cr m as in text (for [इ]व) Ś1 D1 2 4 12 13 यदृच्छया भूमितल (D4 °गता) —[b]) Ś1 D1 2 4 12 13 इवागतौ (for वसुधराम्) —For 11[ab], Ñ2 V B D3 7 11 subst

92* भूमौ निपतितौ नून सूर्याचन्द्रमसौ युवाम् ।
[V1 भूमि (for भूमौ) D3 11 प्रपतितौ D3 11 सूर्याचन्द्रमसा (D11 °समा) विव (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V2 3 B3 D3 7 cont 89*, while B4 cont

93* विग्रहावुभयोस्तद्वच्छोभते वनचारिणो ।

—Thereafter B4 cont 95* followed by l 1 and 6 of 96* —After 11[ab], Ś1 D1 2 4 12 13 ins 89* —V1 B1 om 11[c]–12, D11 om 11[c]–12[b] —[c]) Ñ2 V2 3 B3 4 D7 सौम्यौ, D1 शूरौ (for वीरौ) —[d]) Ñ2 D7 दिव्य- (for देव-) —M2 lacuna from रू in रूपिणौ up to गि in 12[a] Ñ1 मानुषौ वरवर्णिनौ, B2 जटामुकुटधारिणौ, D3 कौ भवताविहागतौ —After 11, Ś1 D1–4 12 13 ins

94* शक्रचापनिभे चापे गृह्य देवाविवागतौ ।
[Prior half = 7[c]]

12 V1 B1 om 12, D11 om 12[ab] (cf v l 11) —[a]) Ś1 Ñ1 D12 महामत्तौ, Ñ2 V2 3 B2–4 D7 °स्कन्धौ, D5 6 8–10 T2 G1 3 M2 3 महोत्साहौ (for महासत्त्वौ) —[b]) M3 (after corr sec m) समुद्राव् (for सम°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 समदौ वृषभाविव, Ñ2 V2 3 B2–4 D7 समदौ कुञ्जराविव —[c]) T2 प्रयुताश् (for आयताश्) D2 4 13 प्रवृत्ताश् (for सुवृत्ताश्) Ñ2 V2 3 B2 3 D7 आयतश्च

G 4 2 11 B 4 3 15 L 4 2 17 उभौ योग्यावहं मन्ये रक्षितुं पृथिवीमिमाम् ।
ससागरवनां कृत्स्नां विन्ध्यमेरुविभूषिताम् ॥ १३
इमे च धनुषी चित्रे श्लक्ष्णे चित्रानुलेपने ।
प्रकाशेते यथेन्द्रस्य वज्रे हेमविभूषिते ॥ १४
संपूर्णा निशितैर्बाणैस्तूणाश्च शुभदर्शनाः ।
जीवितान्तकरैर्घोरैर्ज्वलद्भिरिव पन्नगैः ॥ १५
महाप्रमाणौ विपुलौ तप्तहाटकभूषितौ ।
खड्गावेतौ विराजेते निर्मुक्तभुजगाविव ॥ १६
एवं मां परिभाषन्तं कस्माद्वै नाभिभाषथः ॥ १७
सुग्रीवो नाम धर्मात्मा कश्चिद्वानरयूथपः ।
वीरो विनिकृतो भ्रात्रा जगद्भ्रमति दुःखितः ॥ १८

सुवृत्तैश्च, B4 आयते सुवृत्तश्च —d) D5 परिघोपमा (for परिघोत्तमा) Ñ2 V2 3 B2–4 D7 बाहुभि परिघोपमैः —e) D1 11 सर्वाभरण-, D9 सर्वभुषिण (sic) (for सर्वभूषण-) Ñ2 V2 3 B2–4 D7 सर्वाभरणभूषार्हौ —f) Ñ2 V2 3 B2–4 D7 मन्ये चाप्य(B2 3 °द्य, B4 °प)विभू(Ñ2 °दू)षितौ, D3 11 दृश्यते चाप(D11 चाप्प [sic])भूषिता —For 12ef, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst, while B4 cont after 93*

95* युवयोर्भूषणहीना स्वनुरूपा शरीरयो ।

[Ś1 D12 दृषणेर् (for भूष°) Ś1 स्वानुरूप (for स्वनुरूपा) B4 वसुवामवरूपयो (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 2 4 12 13 cont, Ñ1 B4 cont l 1 and 6 only, while D8(marg) 11 ins after 12

96* उभावेव हि पश्यामि पार्थिवव्यञ्जनान्वितौ ।
मुनिवेषधरौ यद्वन्नरनारायणावृषी ।
किमर्थमिह सप्राप्तौ चीरकृष्णाजिनाम्बरौ ।
तर्कयामि सुहृल्लेखौ कार्यवन्ताविहागतौ ।
केनचित्कार्ययोगेन एकदेहौ द्विधा कृतौ । [5]
लक्षणाकारसम्पन्नावश्विनाविव रूपिणौ ।

[(l 4) D2 13 सुहल्लेन, D4 सुहल्लै, D11 बुधोल्लेषौ (for सुहल्लेखौ) D1 3 उपागतौ (for इहा°) —(l 5) Note hiatus between the two halves D1 3 तेक- (to avoid hiatus) (for एक-) D1 गतौ (for कृता) —(l 6) D3 11 -[आ]चार- (for -[आ]कार-) B4 om सम्पन्ना]

—Thereafter B4 cont 89*

13 c) D3 11 सकाननवना, D13 समागमस्वना (for ससागरवना) —d) Ñ2 V1 B D7 मेरुविन्ध्य- (by transp) Ś1 Ñ1 V2 3 D1–4 11–13 मेरुमदरभूषणा(V2 3 °भूषिता, D3 11 °शोभिता) —After 13, Ñ2 V2 3 B2–4 D7 ins

97* एवमन्यानि मन्येऽह पार्थिवव्यञ्जनानि च ।
लक्षणाचारनिर्माणविशिष्टानि नरर्षभौ ।

[(l 1) V2 3 अर्हाणि (for अन्यानि) B2 3 चान्यानि, G(ed) पश्यामि (for मन्येऽ) B2 पार्थिवौ (for पार्थिव) B3 व्यजकानि (for °नानि) —G(ed) om l 2 —(l 2) V2 om लक्षणाचार B4 विशिष्टान्येवमादीनि महाणि च नरर्षभौ]

14 a) Ñ2 damaged up to पी D6 (also) 11 G2 3 सुधनुषी (for च धनुषी) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 श्रेष्ठे, Ñ2 दिव्ये, D11 दृष्टे, M1 श्लक्ष्णे (for चित्रे) —b) D11 T2 श्लक्ष्ण, D13 स्वच्छे, M1 चित्रे (for श्लक्ष्णे) D4 -[अ]नुरूपके Ñ2 V B D7 द्विपचित्तानुताप(V1 B1 3 °लोम, V3 °पात)ने. —c) M1 महेन्द्रस्य (for यथे°) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मणि, Ñ2 B4 D3 5 6 11 T2 वज्र, Cg t as in text (for वज्रे) Ñ2 V B D3 7 11 परिष्कृते (for -विभूषिते)

15 a) Ś1 D1–4 11–13 सपूर्णौ, Ñ2 B1 3 4 D7 सुपूर्णा, V B2 सुदृष्टा (for °र्णा) D6 8–10 च शितैर् (for निशि°) —b) G3 तूणयश्च (for तूणाश्च) Ś1 D1–4 11–13 तूणौ च शुभदर्शनौ, G(ed) तूणाश्चापि सुदर्शना —d) M3 श्वसद्भिर् (for ज्वल°) D1 पावकै (for पन्नगैः)

16 a) Ś1 D1 3 4 11 13 M3 Cg विस्तीर्णौ (for विपुलौ) Ñ1 महत्प्रमाणौ विस्तीर्णौ, Ñ2 V B D7 महाप्रभावौ विस्तीर्णौ, D2 13 महाप्रमाणविस्तीर्णौस् —b) Ś1 Ñ V B D1 4 5 7–10 12 -भूषणौ, D2 13 -भूषणे (for °षितौ) —c) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 प्रकाशेते (for विराजेते) —d) Ś1 D1–4 6 11–13 निर्मुक्तौ (for निर्मुक्त-) Ñ2 V B D7 निर्मुक्तोरगसनिभौ, T1 (partially damaged) ? M3 निर्मुक्ताविव पन्नगौ ❀ Cg निर्मुक्तौ निर्मुक्तत्वचौ ।, Ct निर्मुक्तौ मुक्तकञ्चुकौ ❀

17 a) M1 प्रीतिभाषत (sic) (for परि°) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 एव(D4 स तौ [sic]) मयाभिभाष(D1 2 13 °ष्य [sic])तौ, Ñ2 V B D7 एव मया भाष्यमाणौ, D3 11 एव मयोच्यमानौ च —b) Ś1 Ñ V B D1 2 4 5 7 12 13 मा, D3 11 न, G2 वा (for वै) Ñ1 D1 13 नाभिभाषत, Ñ2 V B D7 नाभिपश्यथ, D3 11 न समुदीक्षथ, Ck t as in text (for वै नाभिभाषथ) ❀ Cr परिभाषन्त नाभिभाषथ इत्युभयत्र परस्मैपदमार्षम् ।, Cg नाभिभाषथ नाभिभाषेथे । व्यत्यय आर्षं ❀ —After 17, Ś1 Ñ V1 3 B D1–4 7 11–13 ins

98* विवक्षु समनुप्राप्त किं च मा नाभिजल्पथ ।

[Ñ2 V1 विविक्त, D2 विवक्षा, D7 विवक्तु (for विवक्षु) Ś1 D12 विवक्षतमनुप्राप्त, D1 विवक्षू समनुप्राप्ता (sic), D13 विवक्षामनुप्राप्त (for the prior half) V1 नाथ जल्पथ, B4 न प्रजल्पथ, D3 11 नाभिभाषथ (D11 °त) (for नाभिजल्पथ) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 कस्मात्त्वं न(D2 नाभि[hypm])भाषथ (D4 °से), D1 कस्मात्कुत्र न भाषथ (for the post half)]

18 a) D6 सुग्रीवश्चापि —b) D5–10 T2 -पुगव (for -यूथप) D4 कपीना च प्रयूथप —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विवासितो, D3 विनि कृतो, D11 नि क्रामितो, M3 [s]सौ

प्राप्तोऽहं प्रेषितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
राज्ञा वानरमुख्यानां हनुमान्नाम वानरः ॥ १९
युवाभ्यां सह धर्मात्मा सुग्रीवः सख्यमिच्छति ।
तस्य मां सचिवं वित्तं वानरं पवनात्मजम् ॥ २०
भिक्षुरूपप्रतिच्छन्नं सुग्रीवप्रियकाम्यया ।
ऋश्यमूकादिह प्राप्तं कामगं कामरूपिणम् ॥ २१
एवमुक्त्वा तु हनुमांस्तौ वीरौ रामलक्ष्मणौ ।
वाक्यज्ञौ वाक्यकुशलः पुनर्नोवाच किंचन ॥ २२
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
प्रहृष्टवदनः श्रीमान्भ्रातरं पार्श्वतः स्थितम् ॥ २३
सचिवोऽयं कपीन्द्रस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
तमेव काङ्क्षमाणस्य ममान्तिकमुपागतः ॥ २४
तमभ्यभाष सौमित्रे सुग्रीवसचिवं कपिम् ।
वाक्यज्ञं मधुरैर्वाक्यैः स्नेहयुक्तमरिंदमम् ॥ २५ G 4 2 25 B 4 3 27 L 4 2 29

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

निकृतो (for विनिकृतो) —^{d}) D6 भ्रामयति, G3 भ्रमण- (for भ्रमति) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वानर, D3 11 वीर्यवान्, D10 om (for तु स्थित)

19 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 दूतोह —^{c}) Ś1 D2 12 13 सुग्येन, D4 रूपेण (for मुख्याना) —^{d}) Ś1 D5 7 9 10 12 G3 M हनूमान् (for हनु°) Ñ1 ॰ नामत, T1 मारुतात्मज (for नाम वानर)

20 ^{a}) D5 8–10 स हि (for सह) S1 Ñ1 D2 4 12 13 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) D1 सुग्रीवो वानरश्रेष्ठो —^{b}) D1 युवाभ्या (for सुग्रीव) D2 4 12 13 सगम् (for सख्यम्) S1 सुग्रीव सगमिच्छति —^{c}) Ś1 V2 3 B1 (also) 3 D2 4 6 9–13 T2 3 G1 3 M1 विद्धि, B4 विन्मो (sic), D3 वेत्थ, D8 वित्त, Cg t as in text (for वित्त) —^{d}) Ś1 D1–4 11–13 मारुतात्मज, M3 पवमानज (for पवनात्मजम्)

21 V2 B1 4 om 21 —^{a}) D9 T2 भिक्षुरूप (for °रूप-) G(ed) -परिच्छन्न (for प्रति°) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 3 B2 3 D1 2 4 12 13 -हित- (for -प्रिय-) D3 11 कारिण, D5 6 8–10 T2 G M1 2 कारणात् (for -काम्यया) —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 3 B2 3 D1 2 4 12 13 मलयादिह सप्राप्त —^{d}) Ś1 D12 कामार्थ, Ñ1 om, D8 (in marg) वानर (for कामग) D5 8–10 कामचारिण, G3 * रूपिण (damaged) ❀ Ck कामग कामरूपिणमिति वित्तेति पूर्वेणान्वय ❀

22 ^{a}) V3 हनूमाश्च (for तु हनुमान्) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 तावुभौ (for तौ वीरौ) —^{d}) Ñ V B D1–4 7 11 13 ततो (for पुनर्) Ś1 D12 तत्रोवाच न किंचन

23 ^{a}) M1 तु वचन (for वचस्तस्य) Ś1 D1 2 4 12 13 हनू (D2 13 °नु) मतो वच श्रुत्वा, Ñ1 हनुमद्वचन श्रुत्वा, Ñ2 V B D7 तत सचिन्त्य मनसा —^{b}) Ñ2 V B4 D7 लक्ष्मण राघवोऽब्रवीत् —Ñ2 V2 B D3 7 om 23^{cd}, V1 wrongly transp 23^{cd} and 24^{cd} —^{c}) V3 प्रसन्नहृदय (for °हृष्टवदन.) —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 D2 4 11–13 प्रियदर्शन, V3 दीप्ततेजस, D1 शुभदर्शन (for पार्श्वत स्थितम्)

24 ^{a}) D3 11 अय मन्त्री (for सचिवोऽय) Ñ1 D1 हरीन्द्रस्य (for कपीन्द्र°) Ś1 D2 4 12 13 सचिवो वानरेन्द्रस्य —^{b}) D3 प्लवगम (for महात्मन) —Ñ2 V2 B D7 om 24^{cd}; V1 wrongly transp 23^{cd} and 24^{cd}, D3 11 transp 24^{cd} and 25^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 3 D1 2 4 12 13 सौहृद, D6 तमेव (for तमेव) D3 ममक्यमीक्षमाणस्य, D11 तवैवाकाङ्क्षमाणस्य —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 3 D1 2 4 12 13 मत्समीपम् (for ममान्तिकम्) D8–10 T इहागत, Cg as in text (for उपा°) D3 11 समीप समुपागत

25 D3 11 transp 24^{cd} and 25^{ab} —^{ab}) Ñ2 V B2 3 G3 तमाभाषस्व, B1 इम भाषस्व, B4 D7 त्वमाभाषय (D7 °स्व), D3 T1 3 M1 2 अभिभाषस्व, D6 12 सवादयस्व, D11 तमभिभाप, Cg k t as in text (for तमभ्यभाष) ❀ Cg अभ्यभाष अभिभाषस्व। अडागमपरस्मैपदे आर्षे ❀ G1 भद्र ते (for सौमित्रे) D3 11 हरि (for कपिम्) G(ed) मत्समीपमुपागत (for ^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तदेनमभिभाषस्व सौमित्रे हरियूथप —^{c}) V1 अभिज्ञ (for वाक्यज्ञ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सुग्रीवसचिव प्राप्त —^{d}) D5 6 S अरिंदम (for °मम्) Ś1 D12 हनूमत महाबल Ñ1 कृत्यासन्न इ वय, Ñ2 V B D7 कृतज्ञ सत्यवादिन, D1 2 4 13 कृत्यवत महाबल, D3 11 कृत्यवतमुपस्थित, G(ed) मत्यज्ञ सत्यवादिन —After 25, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins

99* कार्येणावामिह येन प्रयातौ
द्रष्टु राजान सुव्रत वानराणाम् ।
तस्याप्येतल्लक्ष्मणो वेत्ति तत्त्व
न त्वाश्चर्यं पश्य कालस्य मार्गम् ।

[(l 1) D4 येन चात्र (for इह येन) Ś1 याता (for प्रयातौ) Ñ1 D1 कार्येणावा येन यातावनिह स्व (D1 °हासा [sic]), D2 13 प्रयाताविह वा गच्छामो द्रष्टु (sic) —(l 2) Ś1 D12 वानरेंद्र (for वानराणाम्) —(l 3) D1 तच्चाप्येतत्, D2 4 13 तस्याप्येव (for तस्याप्येतत्) D1 2 4 13 लक्ष्मण (D1 °क्षण) वेत्य (for लक्ष्मणो वेत्ति) —After l 3, D4 reads again l 1–3 —(l 4) Ñ1 न त्वावेक्ष्य, D4 तत्त्वाश्चर्य (for न त्वाश्चर्यं) D2 4 13 यस्य (for पश्य)]

—After 25, D5 6 8–10 S ins a passage relegated to App 1 (No 3).

४

G 4 3 1 B 4 4 1 L 4 3 1

ततः प्रहृष्टो हनुमान्कृत्यवानिति तद्वचः ।
श्रुत्वा मधुरसंभाषं सुग्रीवं मनसा गतः ॥ १
भव्यो राज्यागमस्तस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
यदयं कृत्यवान्प्राप्तः कृत्य चैतदुपागतम् ॥ २
ततः परमसंहृष्टो हनूमान्प्लवगर्षभः ।
प्रत्युवाच ततो वाक्यं रामं वाक्यविशारदः ॥ ३
किमर्थं त्व वनं घोर पम्पाकाननमण्डितम् ।
आगतः सानुजो दुर्गं नानाव्यालमृगायुतम् ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणो रामचोदितः ।
आचचक्षे महात्मानं रामं दशरथात्मजम् ॥ ५

Colophon D3 11 om —*Sarga name* D5 6 8 10 S om Ś1 Ñ1 हनूमद्दर्शन, Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 हनूमद्वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 12 om, Ñ2 V2 3 B3 4 D1 7 13 2, D5 6 8-10 S 3 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

4

☞ For Sarga 4, D3 11 have a longer version which is given at the end of the Sarga as a substitute M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ñ2 D7 om 1-4 D1 om 1 —^{a}) D4 हनूमान्, G(ed) रामस्य (for हनुमान्) —V2 om 1^{bc} —^{b}) Ś1 V1 3 (marg also) श्रुतवान्, V3 B1 2 4 कृतवान्, G(ed) हनुमान् (for कृत्यवान्) —^{c}) Ś1 V1 3 B D12 व्यथितभाव त(Ś1 D12 स, V3 च, B4 तु), Ñ1 व्यवसितो भाव, D2 4 13 व्यथितभाव(D2 °प)स्य, D5 T3 G M1 2 मधुरभाप च, D6 8-10 T1 Ck t मधुरभाव च, Cm g as in text (for मधुरसभाप) ❀ Cv मधुरभाव मधुरभापणम्। Cr मधुरभाप मधुरभाषिणम् ❀ —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 B4 D4 12 13 स्मरन्, V1 3 B1-3 D2 [अ]स्मरत्, D5 6 [अ]गमत् (for गत)

2 Ñ2 D7 om 2 (cf v l 1) M1 om 2^{ab} —^{a}) D6 8-10 Ct भाव्यो, Cv r m g k as in text (for भव्यो) Ś1 D1 2 4 12 13 तच्च कार्याशय(D1 °गम) तस्य, Ñ1 तच्च रूपागम तस्य —^{b}) Ñ1 ततो दृष्ट्वा (for सुग्रीवस्य) —For 2^{ab}, V B subst

100* नामरूपागम तस्य प्रावेदयत वानर ।

[B1 3 राम- (for नाम) V1 B4 न्यवेदयन (for प्रा°)]

—^{a}) M2 उपाकृत (for °गतम्) ❀ Cv यद्राम कृत्यवानित्ये-तदसम्यक्। न हि लक्ष्मणवाक्ये पूर्वं राम इति नाम हनुमता श्रुतम्। यदय कृत्यवानित्येष समीचीन पाठ So also in Cr ❀ —For 2^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst, while V3 cont (mostly illeg) after 102*

101* कृत्यवन्तावुभौ प्राप्तौ मत्वा ताविङ्गितै कपि ।

[D12 कृतवताव Ñ1 damaged from ताव् up to धनुष्पाणि in l 1 of 104*],

while V B subst for 2^{cd}.

102* रामेण कृतवान्प्राज्ञ कृत्य चैवाभ्युपागत ।

[V1 प्राप्त, B4 प्राज्ञ (for राज) V2 3 B4 रामे स कृत्य(B4 °त)वान्प्राज्ञ (V3 °प्त) (for the prior half) V1 कृत, B2 सत्य (for कृत्य) V1 ह्युपागत (for [अ]भ्युपागत)]

—Thereafter V3 cont 101*, while V1 2 cont 104*, whereas B cont

103* रामस्तु सुमहाप्राज्ञो धनुष्पाणिरवस्थित ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा काले कालविदा वर ।

[(l 1) B4 च (for तु)]

3 Ñ2 D7 om 3 (cf v l 1) —^{a}) G3 परमसतुष्टो —^{b}) D6 9 M3 हनुमान् V B मारुतात्मज, D5 8-10 प्लवगो-त्तम (for प्लवगर्षभ) ❀ Cm ग इति गायत्र्या दशमाक्षर तत परमसं(म ह्)ति श्लोकस्य चतुर्दशाक्षरेण ग इत्यनेन सगृ-ह्णाति।, Cg अस्मिन् श्लोके प्लवगर्षभ इत्यत्र गकारो गायत्र्या दशमाक्षरम्। नवसहस्रश्लोका गता ❀ —^{cd}) V B [उ]त्तर (for ततो) B2 G1 2 M3 रामं वाक्य (by transp) D5 8 9 T2 M2 विशारद, D6 G1 3 -विदा वर(G1 °रः) (for -विशारद) —For 3, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst, while V (V3 after 101*) cont after 102*

104* राम तु सुमहाप्राज्ञो धनुष्पाणिमवस्थितम्।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा हनुमान्वाक्यमब्रवीत्।

[Ñ1 damaged up to धनुष्पाणि in l 1 —(l 1) V2 त (for तु) D1 सुमहाप्राज, D2 4 12 13 राम स तु महाप्राज्ञो(D4 °ज्ञ) (for the prior half)]

4 Ñ2 D7 om 4 (cf v l 1) —^{a}) D5 6 8-10 T G M1 2 Ck च (for त्व). D2 4 12 13 केन त्व तु (for किमर्थं त्व) Ñ1 M1 दुर्गं, G3 क्रूर (for घोर) Ś1 केन त्व भुवनं घोर. —Ś1 Ñ1 V B D1 2 4 12 13 transp ^{b} and ^{d} —^{b}) Ś1 D1 2 4 12 13 -शोभित, V B -सेवित (for मण्डितम्) —^{c}) D13 दुर्गे, M1 दिव्य (for दुर्गं) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 मृगव्यालनिषेवित, V B सिंहव्याघ्रसमाकुलं, D4 मृगव्याघ्रादि-सेवित

5 ^{a}) Ñ2 V B D7 ततस् (for तस्य) Ś1 D1 2 4 12 13 व्याहृत, Ñ1 भाषितं (for वचनं) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सौमित्री (for लक्ष्मणो) D1 रामनोदित —^{d}) V1 3 हनुमा-मथो वच, B1-3 वानर पवनात्मज, G1 हनूमतं महाकपिं

राजा दशरथो नाम द्युतिमान्धर्मवत्सलः ।
तस्यायं पूर्वजः पुत्रो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥ ६
शरण्यः सर्वभूतानां पितुर्निर्देशपारगः ।
वीरो दशरथस्यायं पुत्राणां गुणवत्तरः ॥ ७
राज्याद्भ्रष्टो वने वस्तुं मया सार्धमिहागतः ।
भार्यया च महातेजाः सीतयानुगतो वशी ।
दिनक्षये महातेजाः प्रभयेव दिवाकरः ॥ ८
अहमस्यावरो भ्राता गुणैर्दास्यमुपागतः ।
कृतज्ञस्य बहुज्ञस्य लक्ष्मणो नाम नामतः ॥ ९
सुखार्हस्य महार्हस्य सर्वभूतहितात्मनः ।
ऐश्वर्येण विहीनस्य वनवासाश्रितस्य च ॥ १० G. 4 3 13 B 4-4 13 L 4 3 11

6 [b]) Ś1 D2 4 12 13 मतिमान , Ñ2 V B D7 द्युतिमान (for द्युतिमान्) —After 6[ab], D5 6 8–10 S ins

105* चातुर्वर्ण्यं स्वधर्मेण नित्यमेवाभ्यपालयत् ।
न द्वेष्टा विद्यते तस्य न च स द्वेष्टि कंचन ।
स च सर्वेषु भूतेषु पितामह इवापर ।
अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैरिष्टवानाप्तदक्षिणै ।

[(l 1) M2 म धर्मेण (for स्व°) D8 10 [अ]भिपालयन् (for [अ]भ्यपालयत्) —(l 2) D6 G3 transp second न and स D5 8–10 म तु द्वेष्टि न कंचन (for the post. half) —(l 3) D5 8–10 तु (for च)]

—[c]) Ñ2 V B D7 अग्रज (for पूर्वज) —[d]) Ñ2 V B D7 महायशा (for जनै श्रुत॰) —After 6, Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 ins

106* धर्मशीलो मृदुर्दान्त सर्वभूतहिते रत ।

7 [a]) D12 om , D13 शरण्य (for शरण्य) Ś1 D2 4 12 13 शरणार्थिभ्य , Ñ1 D1 शरणार्थी च, Ñ2 V B D7 शरणेच्छूना (for सर्वभूताना) —[b]) T2 पितृ- Ñ2 V B D7 आदेश- (for निर्देश) Ś1 Ñ V2 3 D1 2 4 7 12 13 T2 -कारक , B2 (marg also) -तत्पर , G1 M1 2 -पालक (for पारग) —[c]) D5 8–10 ज्येष्ठो (for वीरो) —[d]) M3 गुणवत्तम (for °र) —For 7[cd], Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst , B4 ins after 8[ab] (first time)

107* तस्माद्दशरथाज्जातो राम एष महायशा ।

[Ś1 दशरथात्मजो (unmetric) Ñ1 B4 प्रविष्टो दण्डकारण्य (for the prior half) Ñ1 D1 रामो नाम (for राम एष)] —Thereafter B4 repeats 8[ab] as in Ñ1

—For 7[cd], Ñ2 V B D7 subst

108* पित्रा शेप महातेजा॰ सत्यसंधेन राघव ।

—After 7, D5 6 8–10 S ins

109* राजलक्षणसम्पन्न सयुक्तो राजसम्पदा ।

[D5 om , D8–10 सयुक्तो (for सम्पन्न) D5 8–10 G3 राज्य (for राज)]

8 [a]) Ñ1 B D1 2 12 13 राज्य- (for राज्याद्) D5 8–10 T2 मया (for वने) G1 M2 सार्धं (for वस्तु) Ñ1 महारण्य, Ñ2 V B D7 वने न्यस्त॰ (for वने वस्तु) —[b]) D5 8–10 T2 वने (for मया) G1 M2 वस्तुम् (for सार्धम्) Ñ1 B4 (second time) मया सह इ(B4 त)तो गत , Ñ2 V B D7 प्रतिज्ञापारगामिना —After 8[ab], B4 ins 107* and then repeats 8[ab] as in Ñ1 —V1 illeg from भार्यया in [c] up to मग्न in l 1 of 110* —[c]) B4 D5 8–10 महाभाग, G(ed) विशालाक्ष्या (for महातेजा) —Ñ1 om (hapl) 8de —[d]) B1 चागत (for [अ]नुगतो) Ś1 Ñ2 V2 3 B D1 2 4 7 12 13 स्वय (for वशी) —[e]) Ś1 D1 2 4 12 13 निशाक्षये, Ñ2 V3 B1–3 D7 दिनक्षयान् (for दिनक्षये) B4 दिनक्षयाद्रामचद्र —[f]) D1 प्रभयैव च (hı pm) (for प्रभयेव) —After 8, Ñ2 V B D7 ins

110* पिता चास्य महाराजो मग्न शोकमहार्णवे ।
सुखार्ह स गत स्वर्गं सर्वलोकहितात्मन ।

[V1 illeg up to मग्न in l 1 —(l 1) Ñ2 D7 [अ]पि (for च) —(l 2) Ñ2 D7 सुखार्हस्य (for सुखार्ह स) V2 -हिते रत (for -हितात्मन)]

9 [b]) D2 4 13 इहा(D4 °वा)गत (for उपागत) —Ś1 D2 4 12 13 om 9[cd] —[c]) Ñ1 अकृतज्ञ कृतज्ञस्य, D1 कृतज्ञश्च बहुज्ञश्च —[d]) D1 वीर्यवान (for नामत) —For 9, Ñ2 V B D7 subst

111* भ्रातर लक्ष्मण नाम मा च विद्धि प्लवगम ।
यवीयासममुष्य त्व गुणैर्दासत्वमागतम् ।

[(l 1) V3 चास्य (for नाम) V1 विद्धि मा च (by transp) —V1 mostly illeg for l 2 —(l 2) B2 वरीयासम् (for यवीयासम) Ñ2 V3 D7 अनुप्राप्त (for अमुष्य त्व) V2 आगत (for आगतम्) D7 गुणैर्दास्यमुपागत (for the post half)]

10 Ñ2 V B D7 om 10[ab] —[a]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मानार्हस्य सुखार्हस्य —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -लोक (for -भूत) —[c]) V3 सर्वैश्वर्य- (for ऐश्वर्येण) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वियु(Ñ1 °मु)क्तस्य, T1 3 G2 M3 च हीनस्य (for विहीनस्य) —[d]) D7 -[आ]श्रितेन (for [आ]श्रितस्य) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वने(Ś1 D12 °न) च परिप्लवत (Ś1 °भत , Ñ1 °भन) D5 8–10 वनवासे रतस्य च —After 10, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins

112* शोकसागरमध्यस्थ भ्रातर मे सुखोचितम् ।
मातर चिन्तयानस्य दु खिता दु खभागिनीम् ।

[(l 2) Ś1 भ्रातर, D12 om (for मातर) D2 चिंतमानस्य Ś1 Ñ1 D12 13 दु खितो (for °ता) Ś1 D12 दु खभागिन]

G 4 3 13 B 4 4 14 L 4 3 12 रक्षसापहृता भार्या रहिते कामरूपिणा ।
तच्च न ज्ञायते रक्षः पत्नी येनास्य सा हृता ॥ ११

दनुर्नाम श्रियः पुत्रः शापाद्राक्षसतां गतः ।
आख्यातस्तेन सुग्रीवः समर्थो वानराधिपः ॥ १२

स ज्ञास्यति महावीर्यस्तव भार्यापहारिणम् ।
एवमुक्त्वा दनुः स्वर्गं भ्राजमानो गतः सुखम् ॥ १३

एतत्ते सर्वमाख्यातं याथातथ्येन पृच्छतः ।
अहं चैव हि रामश्च सुग्रीवं शरणं गतौ ॥ १४

एष दत्त्वा च वित्तानि प्राप्य चानुत्तमं यशः ।
लोकनाथः पुरा भूत्वा सुग्रीवं नाथमिच्छति ॥ १५

शोकाभिभूते रामे तु शोकार्ते शरणं गते ।
कर्तुमर्हति सुग्रीवः प्रसादं सह यूथपैः ॥ १६

11 [b]) Ñ2 V B D7 उक्तेनास्य महाद्युते —[c]) Ś1 D1 2 4 12 13 न च विज्ञायते, Ñ1 न तद्विज्ञायते, Ñ2 D7 तत्तु न ज्ञायते, V1 स तु न ज्ञायते, V2 3 न तत्सज्ञायते, B1-3 न च तज्ज्ञायते (for तच्च न ज्ञायते) —[d]) M2 reads येनास्य in marg sec m D5 8 10 वा, D9 च (for सा) V1 ' ' ' हृता प्रिया (illeg)

12 [a]) D5 6 8-10 T1 G1 M1 Cg हिते (for श्रिय) —[b]) G3 शापाद्रक्षोवपुर्गत, M1 य शापाद्राक्षसोभवत —[c]) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 सुग्रीवस्तेन चाख्यात —[d]) G2 सामात्यो (for समर्थो) T3 M1 3 वानरर्षभ

13 [a]) V2 D13 सज्ञास्यति, B4 आख्यास्यति (for स ज्ञास्यति) D6 महावीर्यस —[c]) Ñ1 D6 तत., V3 गत (for दनु) —[d]) D5 8 10 Ct दिव गत (for गत सुखम्) Ś1 D2 4 12 13 गतो व सहसाद्भुत, Ñ1 अगमत्सहसाद्भुत, Ñ2 V B D7 गतो (V3 सर्व)द्युतिमता वर, D1 गतो व राक्षसो द्रुत

14 [a]) B2 4 एव (for एतत्) V2 3 एतत्तत्र समाख्यात, B1 3 एव च व समाख्यात —[b]) Ś1 D2 4 13 T2 यथातत्त्वेन, Cg as in text (for याथातथ्येन) —Ñ2 V2 B1 3 D7 om 14[cd] —[c]) G3 [अ]य (for [ए]व) D5 8-10 G3 च (for हि) Ś1 Ñ1 V1 3 B2 4 D1 2 4 12 13 च(Ñ1 [ए]व) मे भ्राता (for हि रामश्च) —[d]) V1 3 B2 4 गुरुस्ते(B4 °श्च) (for सुग्रीव) Ś1 D12 गुरु स्वशरणागतौ, Ñ1 D1 गुरश्च शरणागतौ, D2 4 13 द्वय च शरणागतौ —After 14, V1 3 B2 4 ins l 1-6 of 115*

15 [a]) Ñ2 V B D7 सोय दत्त्वा बहु द्रव्य —For 15[ab], Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 sabst

113* प्राप्य चानुत्तमामृद्धि दत्त्वा वित्त च शाश्वतम् ।

[Ñ1 कीर्ति, D1 सिद्धि, D13 वृत्ति (for ऋद्धि)]

—[c]) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 सुहृदांत (for पुरा भूत्वा) —[d]) Ñ1 मित्रम्, D2 सायम् (for नाथम्) —After 15, Ś1 D12 ins

114* सर्वलोकशरण्यो मा शरण चाभिकाङ्क्षति ।

[D12 [s]सौ (for मा) and शरण्य (for शरण)],

while D5 6 8 10 S ins after 15, Ñ1 D1 2 4 13 ins l 3-6 only after 15, V1 3 B2 4 ins l 1-6 only after 14, D9 ins l 1-2 only after 15

115* पिता यस्य पुरा ह्यासीच्छरण्यो धर्मवत्सल ।
तस्य पुत्र शरण्यस्य सुग्रीव शरण गत ।
सर्वलोकस्य धर्मात्मा शरण्य शरण पुरा ।
गुरुर्मे राघव सोऽय सुग्रीव शरण गत ।
यस्य प्रसादे सतत प्रसीदेयुरिमा प्रजा ।
स रामो वानरेन्द्रस्य प्रसादमभिकाङ्क्षते ।
येन सर्वगुणोपेता पृथिव्या सर्वपार्थिवा ।
मानिता सतत राज्ञा सदा दशरथेन वै ।
तस्याय पूर्वज पुत्रस्त्रिषु लोकेषु विश्रुत ।
सुग्रीव वानरेन्द्र तु राम शरणमागत ।

[V1 3 B2 4 transp lines 1-2 and l 3-4 —(l 1) D5 6 8 9 T2 सीता (for पिता) B2 G2 यस्य (for यस्य) D5 6 8 9 T2 स्नुषा (for पुरा) D5 6 8-10 T2 च (for हि) B2 भक्तवत्सल (for धर्म°) —(l 2) D8 G3 M3 Cg शरण्यश्च, G2 M1 शरण्य सन् (for शरण्यस्य) D5 शरणागत (for शरण गत) —(l 3) V1 B2 शरण्य (for शरण्य) Ñ1 शरण सन्, V1 3 B2 शरणार्थिना, B4 शरण गत, D1 2 4 13 शरण(D2 13 °ण) सदा (for शरण पुरा) —(l 4) V1 3 B2 4 श्रीमान् (for सोऽय) D1 नाथमिच्छति (for शरण गत) —After l 4, D1 ins

115(A)* कोशलानामय नाथो नाथ सधनुष्मताम् ।
लोकनाथ पुरा भूत्वा सुग्रीव नाथमिच्छति ।
कर्तुमर्हति सुग्रीव प्रसाद तस्य धीमत ।

[For l 2 and 3, cf 15[cd] and 16[cd] respy],

while K(ed) in brackets ins after l 4

115(B)* इक्ष्वाकूणा कुले जातो रामो दशरथात्मज ।
धर्मे निगदितश्चैव पितृनिर्देशपालक ।
तस्यास्य वसतोऽरण्ये नियतस्य महात्मन ।
रावणेन हृता भार्या सुग्रीव शरण गत ।

—B2 reads l 5-6 in marg —(l 5) Ñ1 V1 3 (V1 damaged after प्रसादेन) B2 4 D1 2 4 13 प्रसादेन प्रसीदेयु प्रजा यस्य महात्मन —(l 6) V1 3 B2 4 वानरपते (for वानरेन्द्रस्य) V1 3 B2 4 अभिवाञ्छति, D1 2 4 13 अभिकाङ्क्षति (for अभिकाङ्क्षते) —After l 6, D4 ins

115(C)* श्रुत कृतज्ञो मतिमान्गुरुर्मम रघूत्तम ।]

16 D9 om 16-21 —[a]) Ñ2 V B D7 चिंताभिभूते (for शोका°). —[b]) Ś1 D12 स्त्रीकृते, Ñ V B D1 2 4 7 13 स्त्रीहेतो, G2 कामार्ते (for शोकार्ते) M2 शरणागते —[c])

एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं करुणं साश्रुपातनम् ।
हनूमान्प्रत्युवाचेदं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १७
ईदृशा बुद्धिसम्पन्ना जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ।
द्रष्टव्या वानरेन्द्रेण दिष्ट्या दर्शनमागताः ॥ १८
स हि राज्याच्च विभ्रष्टः कृतवैरश्च वालिना ।
हृतदारो वने त्रस्तो भ्रात्रा विनिकृतो भृशम् ॥ १९
करिष्यति स साहाय्यं युवयोर्भास्करात्मजः ।
सुग्रीवः सह चास्माभिः सीतायाः परिमार्गणे ॥ २०
इत्येवमुक्त्वा हनुमाञ्श्लक्ष्णं मधुरया गिरा ।
बभाषे सोऽभिगच्छामः सुग्रीवमिति राघवम् ॥ २१
एवं ब्रुवाणं धर्मात्मा हनूमन्तं स लक्ष्मणः ।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं प्रोवाच राघवम् ॥ २२
कपिः कथयते हृष्टो यथायं मारुतात्मजः ।
कृत्यवान्सोऽपि संप्राप्तः कृतकृत्योऽसि राघव ॥ २३ C 4 3 25 B 4 4 31 L 4 3 25

G3 अर्हेतु (for अर्हति) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 कारुण्य, Ñ2 V B D7 साहाय्य(B4 °य) (for प्रसाद) B4 तस्य भूपते , T1 3 G3 हरियूथपै , G2 M1 3 हरियूथप

17 D9 om 17 (cf v l 16) V3 illeg from ण साश्रुपातनम् in b up to 4 7 —b) D1 कारुण्य (for करुण) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 माश्रुपाति(Ś1 °क्लि, D12 °णि)न, Ñ2 V1 2 B D6 7 M3 Cg साश्रुलोचन, D5 साश्रुवादिन, M1 समुपागत, L(ed) शस्त्रपाणिन Ck t as in text (for साश्रुपातनम्) —After 17ab, B2 ins

116* सम्प्रदाय महद्राज्य प्राप्य चानुत्तम यश ।
प्रसादेन प्रसादेभ्य पुरा यस्य महात्मन ।
स रामो वानरेन्द्रस्य प्रसाद चाभिकाङ्क्षति ।

—c) D1 6 M3 हनुमान् (for हनूमान) —d) Ś1 Ñ1 D1 4 12 लक्ष्मणाभिमुख स्थित , Ñ2 V1 2 B D7 सुग्रीवमभियामहे, D2 13 लक्ष्मणाभि(D13 °य)मुखाग्रत

18 D9 om 18 (cf v l 16) —a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 त्वद्विधा, V2 त्वादृशा (for ईदृशा) —b) Ś1 D1 2 4 12 13 जितात्मानो (for जितक्रोधा) —For 18cd, Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 subst

117* नरा कृतोपकारास्तु वसुधा पालयन्ति ते ।

[Ñ1 शूरा (for नरा) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 कृतोपकाराणा, B2 परापकारास्तु, D4 कृतोपकरणा G(ed) सत्वोपकारास्तु (for कृतोपकारास्तु) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 विसृ(D2 °मृ)जेयुर्महीमपि (Ś1 D12 °पति, L[ed] °मिमा) (for the post half)]

—After 18, Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 G2 M1 read 21

19 D9 om 19 (cf v l 16) —a) Ñ1 सोपि, G3 हरि (for स हि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राज्यपरिभ्रष्ट , Ñ2 V2 B D7 T1 3 M3 राज्यात्परिभ्रष्ट (for राज्याच्च वि°) —b) Ñ2 D7 वालिना कृतविग्रह —c) Ś1 वन-, L(ed) [अ]वरस (for वने) Ñ2 V2 B D7 तस्थौ, D11 [ऽ]वात्सीद्, M3 त्यक्तो (for त्रस्तो) —d) Ñ2 भ्रातरि, V1 2 B1-3 भ्रात्रा च (for भ्रात्रा वि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 भ्रात्रा निर्वासितो वन(Ñ1 बलात्)

20 D9 om 20 (cf v l 16) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रामस्य करुणात्मन , Ñ2 V1 2 B रामस्य तव चेष्टि (V2 B4 °ष्ट्य)त; D7 रामस्य च तवेप्सित —c) Ś1 Ñ1 D1 12 सह युष्माभि , Ñ2 V1 2 B D7 सहितोस्माभिर् , M1 सह सोस्माभि (for सह चास्माभि) —d) Ñ2 V1 2 B D7 वैदेह्या (for सीताया·) V1 2 B2 4 परिमार्गण Ś1 Ñ1 D12 स्थित्वा सर्वां(Ñ1 चान्वकृत्स्न [sic]) महीमिमा, D1 त्यक्त्वा कृत्स्ना महीमिमा, D2 4 13 स्थि(D4 चि)त्वा कृत्स्ना(D13 °त्स्न) महीमपि

21 D9 om 21 (cf v l 16) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 G2 M1 read 21 after 18 —b) Ś1 D1 2 4 12 13 लक्ष्मण मधुराक्षर, Ñ1 लक्ष्मण हेतुमद्वच —c) Ñ1 D8 10 साधु गच्छाम , Ñ2 V1 2 B1-3 D7 [ऽ]धाभि(V2 °वि) गच्छाम , B4 G2 चाभि°, D5 सोपि गच्छाम , D6 सोभिगच्छाव , G2 ह्यभि°, G3 सोपि सुग्रीव, M3 K(ed) सोभिगच्छेम (for सोऽभिगच्छाम) Ś1 D1 2 4 12 13 अत्रवीत्साम्य गच्छाम —d) Ś1 इव (for इति) Ñ1 लक्ष्मण (for राघवम्) Ñ2 V1 2 B D7 सुग्रीवो यत्र वानर (V2 तिष्ठति), G3 गच्छाम इति राघव ❀ Cv इत्येवमुक्त्वेत्यादिश्लोक सीताया परिमार्गण इत्यत पर द्रष्टव्य पूर्वत्र तु लेखकप्रमादात्पर्यस्त ।, Cr : दिष्ट्या दर्शनमागता इत्यनन्तर पठ्यमान इत्येवमुक्त्वेति श्लोक सीताया परिमार्गण इत्यस्यानन्तर द्रष्टव्य पूर्वत्र तु लेखकप्रमादात्पर्यस्त ❀

22 ab) D5 8-10 T2 ब्रुवत्त (for ब्रुवाण) D6 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) D2 4 9 13 M3 हनुमत (for हनू°) T3 G2 सलक्ष्मण Ñ2 V1 2 B D7 एव ब्रुवति तस्मिस्तु वानरे पवनात्मजे —c) B1-3 प्रतिगृह्य (for °पूज्य) Ś1 D2 4 12 13 च तद्वाक्यम् , Ñ1 B1-3 D1 ततो वाक्यम् , Ñ2 V1 2 B4 D7 ततो रामम् (for यथान्यायम्) —d) Ñ2 V1 2 B D7 लक्ष्मण , T3 G2 राघव (for राघवम्)

23 ab) D13 प्रथमतो (for कथयते) Ñ2 V1 2 B D7 कपिर्यथा समाचष्ट(V2 B4 D7 °ष्टे) हृष्टोय मारुता(Ñ2 D7 पवना)त्मज —B1 om (hapl) 23c-24 —c) D1 4 कृतवान् Ś1 D2 12 अस्ति, Ñ1 D1 सौम्य, D4 13 असि (for सोऽपि) Ś1 Ñ V1 2 B2-4 D1 2 4 7 12 13 सुग्रीव (for संप्राप्त) —d) Ś1 D2 4 12 13 कृतकार्यो भविष्यति(D4 12 °सि), Ñ1 D1 कृतकार्योसि राघव, Ñ2 V1 2 B2 4 D7 कृतकृत्यास्तथा वय

G 4 3 26 B 4 4 32 L 4 3 26

प्रसन्नमुखवर्णश्च व्यक्तं हृष्टश्च भाषते ।
नानृतं वक्ष्यते वीरो हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २४

ततः स तु महाप्राज्ञो हनूमान्मारुतात्मजः ।
जगामादाय तौ वीरौ हरिराजाय राघवौ ॥ २५

स तु विपुलयशाः कपिप्रवीरः
पवनसुतः कृतकृत्यवत्प्रहृष्टः ।
गिरिवरमुरुविक्रमः प्रयातः
स शुभमतिः सह रामलक्ष्मणाभ्याम् ॥ २६

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

24 B1 om 24 (cf v l 23) —a) B2 (marg also) -चन्द्रो, G3 -वर्ण (for -वर्णश्) Ñ1 [ऽ]सौ, Ñ2 V1 2 B2-4 D- [ऽ]य, D1 तु (for च) —b) D1 हृष्ट (for हृष्टश्) Ñ1 युक्त हृष्य (for व्यक्त हृष्टश्) D13 प्रभाषते (for च भा°) —c) Ñ1 भाषते, V2 लक्ष्यते (for वक्ष्यते) —d) D4 6 8 9 12 13 M3 हनुमान् (for हनू°) Ñ1 पवनात्मज, G(ed) हरिपुंगव (for मारुतात्मज) —After 24, Ś1 ins

118* कपि कथयते हृष्टो यथाय त्वत्समक्षत ।,

while B3 4 ins

119* तथा तु वदत श्रुत्वा लक्ष्मणश्च महात्मन ।
अब्रवीत्प्लवग रामो दृश्यतां प्लवगेश्वर ।

[(l 1) B4 लक्ष्मणस्य]

—After 24, G2 ins 121*

25 D4 reads 25 twice G2 om (hapl) 25ab —a) Ś1 B2-4 D1 2 4 6 8-10 12 13 स सुमहाप्रा(D13 °न्प्रा)-ज्ञो Ñ1 तु सुमहाप्राज्ञो D6 T2 तु स महाप्राज्ञो, G3 स ... (damaged) (for स तु महाप्राज्ञो) Ñ2 V1 2 B1 D7 इति ब्रुवाण(Ñ2 D- °णे) धर्मज्ञ(Ñ2 D7 °ज्ञे, V1 °ज्ञो) —b) Ñ2 V1 2 B1 लक्ष्मण, D1 4(both times) 6 9 13 M3 हनुमान्, D7 लक्ष्मणे (for हनू°) Ś1 D1 2 4(both times) 12 13 हरिपुंगव, B2-4 इदमब्रवीत् (for मारुतात्मज) —After 25ab, B2-4 ins

120* स्व रूपमभिसंप्राप्य सहृष्टो हेमपिङ्गल ।
आरुह्यता नृपश्रेष्ठ मम पृष्ठमरिंदम ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सुग्रीव द्रष्टुमर्हसि ।
इति ब्रुवाणो धर्मज्ञ लक्ष्मण मारुतात्मज ।

[(l 1) B4 प्रहृष्टो (for सहृष्टो) —(l 2) B4 नरश्रेष्ठ (for नृप°) —(l 3) B3 अर्हति (for अर्हसि) —B2 om l 4 —(l 4) B3 ब्रुवाण (for °णो) G(ed) एवमुक्त्वा महाकायो हनूमान्पवनात्मज]

—c) G2 M1 कपि (for हरि-) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 (second time) 7 12 13 सुग्रीवो यत्र वानर, D4 (first time) हनूमान्मारुतात्मज —After 25, D5 6 8-10 T G1 3 M2 3 Cv r ins, G2 ins after 24, M1 ins l 1 after 25ab and l 2 after 25cd

121* भिक्षुरूप परित्यज्य वानर रूपमास्थित ।
पृष्ठमारोप्य तौ वीरौ जगाम कपिकुञ्जर ।

26 G(ed) om 26 —a) Ck हि (for तु) B2 (marg also) विमलयशा (for विपुल°) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 G2 3 M1 कृतकृत्यवान्, M2 परिगृह्य तौ, Ck कृतकृत्ययुक् (for कृतकृत्यवन्) —d) T1 G1 M2 3 सुशुभमति (for स शुभमति) —For 26cd, Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 subst

122* मलयगिरिवरात्तमृष्यमूक
पुरुषवरौ प्रतिगृह्य संप्रतस्थे ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 V2 D1,2 4 12 13 -गिरिवर (for -गिरिवरात्). V2 मलयगिरिवन D2 om तम् Ś1 Ñ1 V2 D1 2 4 12 13 ऋष्यमूकात् (for °क).]

—For Sarga 4, D3 11 subst

123* अस्माकं च यथावृत्त चरित भ्रातृवत्सल ।
राज्यभ्रंश च शोक च कथयस्व हनूमते ।
कृत्यवन्तो यथा चावा सुग्रीवेणामितौजसा ।
एतत्सर्वं यथातत्त्व शंसस्व रघुनन्दन ।
एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
सचिव कपिराजस्य सुग्रीवस्य महात्मन ।
(cf 6) राजा दशरथो नाम द्युतिमान्धर्मवत्सल ।
तस्यायमग्रज पुत्रो रामो नाम महायशा ।
अनुजस्त्वहमप्यस्य लक्ष्मणो नाम नामत ।
भरतश्च महाबाहु शत्रुघ्नश्च ममानुज ।
त्रिसोऽस्माक कपिश्रेष्ठ मातरो नृपसंमता ।
राममाता च कौसल्या सुमित्रा जननी मम ।
कैकेयी भरतस्यापि जननी पापनिश्चया ।
पित्राभिषेके रामस्य राज्यहेतो समुद्यते ।
कैकेयी निरनुक्रोशा न्यवारयत त नृपम् ।
तेन दत्तो वरस्तस्यै रामप्रव्राजनाय वै ।
वने वसतु रामोऽयं नव वर्षाणि पञ्च च ।
अथ पित्राप्यनुज्ञात प्रययौ दण्डक वनम् ।
व्रजन्त च वन राममहमप्यनुजग्मिवान् ।
सीताप्यनुययौ साध्वी रामपत्नी यशस्विनी ।
राम कमलपत्राक्ष छायेवानुगता सदा ।
वसतस्तु जनस्थाने राघवस्य महात्मन ।
(cf 11ab) रक्षसापहृता सीता वञ्चयित्वा महाभुजम् ।

मायया राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ।
आवाभ्यां रहिता साध्वी शोकसंविग्नमानसा ।
क्रोशन्ती राम रामेति लक्ष्मणेति च भामिनी ।
ह्रियमाणा तु तां दृष्ट्वा गृध्रराजो महाबलः ।
रुरोध मार्गं तस्याथ रावणस्य दुरात्मनः ।
तत्र युद्धं महच्चासीद्वने राक्षसगृध्रयोः ।
हत्वा जटायुषं तेन हृता सीता विहायसा ।
आवां हृतायाः सीतायाः मार्गमाणौ वने तदा ।
दृष्टवन्तौ तु तं गृध्रं सजीवं धरणीतले ।
कथिता तेन नः सीता रावणेन हृता किल ।
म्रियमाणेन तेनैव नान्यत्किंचिदुदाहृतम् ।
अग्निना तं तु संस्कृत्य गृध्रं विगतजीवितम् ।
(cf 12) मार्गमाणौ वने दृष्टः कबन्धो नाम दानवः ।
कथितस्तेन सुग्रीवः पम्पा चाप्युपदेशिता ।
सोऽयमभ्यागतो रामः काङ्क्षमाणश्च सौहृदम् ।
एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य हनूमाल्लक्ष्मणस्य तु ।
(cf 1cd) जगाम यत्र सुग्रीवो जवेनैव स वानरः ।
(cf 2ab) भावरूपागमास्तस्य न्यवेदयत सत्वरम् ।
सम्प्रहृष्टमनाः सोऽथ सुग्रीवः कपिमब्रवीत् ।
हनुमन्नानयाशु त्वं रामं लक्ष्मणमेव च ।
सहायं मार्गमाणं च स्वामिनं शरणं तथा ।
त्वरा गुणवती युक्ता ह्यस्मिन्काले विशेषतः ।
गच्छस्व निपुणं पश्य हनूमन्बुद्धिमानसि ।
क्षेमं भवति वै पश्चात्सुपरीक्षितकारिणाम् ।
(cf 1ab) एवमुक्तस्तु हनूमानाजगाम पुनर्बली ।
(cf 3) सकाशं रघुवीरस्य सम्प्रहृष्टतनूरुहः ।
उवाच च तदा रामं हनूमान्वाक्यकोविदः ।
(cf 4) किमर्थं त्वं वनं घोरं मृगव्यालनिषेवितम् ।
आगतः सानुजो दुर्गं कथयस्व पुनर्मम ।
(cf 5) तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणो रामचोदितः ।
पुनः प्रोवाच यद्वृत्तं तथागमनकारणम् ।
(cf 10) रामस्य राज्यभ्रष्टस्य सुखार्हस्य च श्रीमतः ।
ऐश्वर्येण विहीनस्य वनवासाश्रितस्य च ।
रावणेन हृता सीता तस्माच्छरणमागतः ।
पातयेद्गगनान्मेघान्योऽयं बाणैरजिह्मगैः ।
स रामो वानरेन्द्रस्य प्रसादमभिकाङ्क्षति ।
(=15) एष दत्त्वा च वित्तानि प्राप्य चानुत्तमं यशः ।
लोकनाथः पुरा भूत्वा सुग्रीवं नाथमिच्छति ।
पुरा चास्य पिता ह्यासीच्छरण्यो धर्मवत्सलः ।
तस्य पुत्रः शरण्यश्च सुग्रीवं शरणं गतः ।
(cf 16) चिन्ताभिभूते रामे तु शोकार्ते शरणागते ।
कर्तुमर्हति सुग्रीवः साहाय्यं सचिवैः सह ।
(cf 17) एवं ब्रुवाणं सौमित्रिं करुणं साश्रुलोचनम् ।
हनुमान्प्रत्युवाचेदं मधुरं मधुरस्वरः ।
(cf 18ab) ईदृशान्वीर्यसम्पन्नाञ्जितक्रोधाञ्जितेन्द्रियान् ।
महाबलानसंविग्नान्सहायान्को हि नेच्छति ।
(cf 19) सोऽपि राज्यात्परिभ्रष्टः कृतवैरश्च वालिना ।
हृतदारो वने वासी भ्रात्रा विनिकृतो भृशम् ।
(cf 20) करिष्यति स साहाय्यं तव रामस्य च प्रियम् ।
सुग्रीवः सहितोऽस्माभिः सीतायाः परिमार्गणे ।
एवं ब्रुवाणे धर्मज्ञे वानरे मारुतात्मजे ।
अब्रवील्लक्ष्मणं रामो दृश्यतां प्लवगेश्वरः ।
(cf 25) ततस्तु सुमहाप्राज्ञो हनुमान्मारुतात्मजः ।
जगामादाय तौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
(=26) स तु विपुलयशाः कपिप्रवीरः
पवनसुतः कृतकृत्यवत्प्रहृष्टः ।
गिरिवरमुरुविक्रमः प्रयातः
स्वभुजबलात्सह रामलक्ष्मणाभ्याम् ।

[D11 variants: om. l. 8.—After the prior half of l. 9, it ins.:

123(A)* गुणवांस्त्वमुपागतः ।
धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य

—(l. 11) नृपश्रेष्ठ (for कपिश्रेष्ठ) —(l. 18) [अ]भि- (for [अ]पि) —(l. 20) राम (for साध्वी) —(l. 21) सती (for सदा) —(l. 23) भार्या (for सीता) —(l. 29) जगाम तत्र महद्युद्धं तयो राक्षसगृध्रयोः —(l. 33) वा (for नः) —(l. 36) मार्गमाणेः —(l. 37) पथा च प्युपदेशित (for the post. half) —(l. 43) हनूमन् here and below —(l. 44) मम नाथ (for मार्गमाणं) —(l. 49) रामचन्द्रस्य (for रघुवीरस्य) —(l. 50) [अ]वनतो (for च तदा) —(l. 53) नोदित (for -चोदित) —(l. 54) यच्च (for तथा) —(l. 55) राज्यभ्रष्टस्य वीरस्य (for the prior half) —D8 reads l. 57–58 in marg. —(l. 60) वा (for च) —(l. 65) कर्तुमर्हसि सुग्रीव —(l. 66) करुणं सौमित्रिं (by transp.) चाश्रु (for साश्रु) —(l. 71) [ऽ]वात्सीद् (for वासी) —(l. 76) स ततः (for ततस्तु) —(l. 79) प्रवीर (for प्रहृष्ट)]

Colophon.—*Sarga name*: Ś1 D2.3.12.13 लक्ष्मणवाक्य; Ñ1 सुग्रीवसमागमो; Ñ2 सुग्रीवस्यानगमन; V1 B4 हनुमद्वाक्य; V2.3 B1–3 हनुमद्दर्शन; D1 पंपातीरे लक्ष्मणवाक्य; D3.11 रामागमनो नाम.—*Sarga no.* (figures, words or both): Ś1 Ñ1 V1 B1 D2.4.12 om.; Ñ2 V2.3 B2–4 D1.7.13 3; D3.11 2.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

५

G 1 1 1
B 4 5 1
L 4 1 1

ऋश्यमूकात्तु हनुमान्गत्वा तं मलयं गिरिम् ।
आचचक्षे तदा वीरौ कपिराजाय राघवौ ॥ १

अयं रामो महाप्राज्ञः संप्राप्तो दृढविक्रमः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा रामोऽयं सत्यविक्रमः ॥ २

इक्ष्वाकूणां कुले जातो रामो दशरथात्मजः ।
धर्मे निगदितश्चैव पितुर्निर्देशपालकः ॥ ३

तस्यास्य वसतोऽरण्ये नियतस्य महात्मनः ।
रक्षसापहृता भार्या स त्वां शरणमागतः ॥ ४

राजसूयाश्वमेधैश्च वह्निर्येनाभितर्पितः ।
दक्षिणाश्च तथोत्सृष्टा गावः शतसहस्रशः ॥ ५

तपसा सत्यवाक्येन वसुधा येन पालिता ।
स्त्रीहेतोस्तस्य पुत्रोऽयं रामस्त्वां शरणं गतः ॥ ६

5

☞ V3 illeg for Sarga 5 (cf v l 4 4 17) M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 ^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 11 13 ऋश्यमूकं Ś1 D12 हनूमांस्तु, Ñ2 V1 समागम्य, V2 B D3 7 11 समासाद्य (for तु हनुमान्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ग(Ś1 नी)त्वा मलयपर्वत, Ñ2 V B1–3 D7 हनूमान्पर्वतोत्तम, B4 D7 11 हनुमान्मारुतात्मज —^{c}) D6 महा- (for तदा) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 आचष्ट भ्रातरौ वीरौ, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 कथयामास तौ वीरौ —^{d}) T2 G1 3 M2 हरि (for कपि-) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 सुग्रीवाय महात्मने ❀ Ck ऋश्यमूकादित्यादि। ऋश्यमूके सुग्रीवस्य यथास्थाने रामलक्ष्मणौ स्थापयित्वा तस्मात् सुग्रीवानयनार्थं मलयगिरिमित्यर्थः । उक्त एव विशेषस्तुशब्दद्योत्यः। अग्रे आख्यातो वायुपुत्रेणेत्युक्त्या तथा निवेदनपूर्वमेव प्रापणीयत्वात् ❀

2 ^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 महाबाहुर् (B4 °हो), D1 महात्मा च, D6 8 10 12 महाप्राज्ञ (for °प्राज्ञः) —^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 धीमान्दशरथात्मज, B4 दीर्घबाहुर्जितेन्द्रिय, D8 11 श्रीमान्सत्यपराक्रम —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 शरणं त्वामुपागत (D7 °मिहागत) ❀ Cv रामोऽयं सत्यविक्रम इति गुणप्रस्तावार्थं । पूर्वेण भिन्नं वाक्यम्। अन्यथायं रामशब्दोऽतिरिच्यते। अयं राम इत्यादि पूजनीयतमाविन्येतदन्तं हनुमद्वाक्यजातं रामलक्ष्मणावन्यत्र स्थापयित्वा सुग्रीवाय कथितमिति वेदितव्यम्। अन्यथा स कृत्वा मानुषमित्यादि वा न सघटते।, Cr m g t also comment similarly ❀ —After 2, Ñ2 V1 2 B D7 read 5–6, D7 reads 5^{ab}, while G1 reads 6^{c}–7 after 2 repeating 7 in its proper place

3 T2 om 3–6, D1 reads 3–4 after 6^{ab} M2 reads 3–6 *inf lin sec m* —^{b}) Ñ1 रामो नाम महायशा, Ñ2 V1 2 B D7 पित्रा त्यक्त(B1 °च) महात्मना —D7 om 3^{cd} —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च, D11 वनं समागतो घोरं, G2 M1 धर्मे च निरतश्चैव (for °) Ś1 Ñ1 D1–6 8–10 12 13 Ck t निर्देशकारक, D11 °कारणात्, T1 3 G1 3 M3 °पारग (for °पालक) Ñ2 V1 2 B D7 नियुक्तः सत्यसंधेन वनवासाय राघव

4 T2 om, M2 reads *inf lin sec m* 4 (cf v l 3) D1 reads 3–4 after 6^{ab} D8–10 read 4 after 6 —^{a}) Ñ1 D3 तस्याथ, Ñ2 V1 2 B D7 तत्रास्य(V2 °थ) (for तस्यास्य) Ś1 D2 4 12 13 तु महारण्ये, V2 वसतो वन्ये (for वसतोऽरण्ये) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 निरत(D1 2 13 °न्त)स्य, M2 प्रयतस्य (for नियतस्य) Ñ2 V1 2 B D7 पितुरादेशकारिण —^{c}) Ñ2 V1 2 B D8–10 T1 3 G1 2 M रावणेन हृता (for रक्षसाप°) V1 B1–3 सीता (for भार्या) —^{d}) Ś1 D1–4 12 13 ते (for त्वां) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 मायामास्थाय रक्षसा, B4 मायामादाय राक्षसी —After 4, Ś1 D2 4 12 13 ins, while Ñ1 D1 ins after 6

124* सोऽयं त्वया महाप्राज्ञ सख्यमिच्छति राघव ।
सह सौमित्रिणा भ्रात्रा लक्ष्मणेन महाद्युति ।

[(l 1) Ś1 D12 अय, Ñ1 सोथ (for सोऽयं) Ñ1 महाबाहु; D1 महाप्राज्ञ (for °प्राज्ञ) —(l 2) D1 महात्मना (for °द्युति)],

while Ñ2 V1 2 B D7 ins

125* पूजनीयोऽयं धर्मात्मा पार्श्वं ते समुपागत ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा राम सत्यपराक्रम ।

[(l 1) G(ed) भूतोय (for गतोऽयं) B4 पार्थिव (for पार्श्वं ते) —(l 2) B4 रामोऽयं सत्यविक्रम (for the post. half)]

5 T2 om, M2 reads *inf lin sec m* 5 (cf. v l 3) Ś1 D2 4 6 12 13 om 5–6 Ñ2 V1 2 B D8 read 5–6 after 2 D6 transp 5 and 6 D7 reads 5^{ab} after 2 —^{a}) Ñ2 V2 B D7 -[अ]श्वमेधाभ्यां, D11 °मेधेषु, G1 °मेधेन, M2 °मेधाद्यैर् (for °मेधैश्च) —^{b}) Ñ1 [उ]पतर्पित, D11 [अ]ति° (for [अ]भितर्पित) —D7 om 5^{c}-6 —^{c}) D7 11 दक्षिणार्थं (for दक्षिणाश्च) G2 M2 ततो (for तथा) Ñ2 V1 2 B दक्षिणार्थे(B4 °र्थं) दत्तं चापि —^{d}) Ñ2 V1 2 B1–3 यो गा, M1 तृणाशा (for गावः) —For 5^{cd}, Ñ1 D1 subst

126* शतं शतसहस्राणां द्विजेभ्यो योऽददाद्वसु ।

[Ñ1 यो द्विजेभ्यो ददौ वसु (for the post half).]

6 Ś1 D2 4 5 7 12 13 T2 om, M2 reads *inf. lin. sec. m* 6 (cf v l. 3 and 5) Ñ2 V1 2 B D3 read 5–6

भवता सख्यकामौ तौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
प्रतिगृह्यार्चयस्वेमौ पूजनीयतमावुभौ ॥ ७

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं सुग्रीवो हृष्टमानसः ।
भयं स राघवाद्धोरं प्रजहौ विगतज्वरः ॥ ८

स कृत्वा मानुषं रूपं सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
दर्शनीयतमो भूत्वा प्रीत्या प्रोवाच राघवम् ॥ ९

भवान्धर्मविनीतश्च विक्रान्तः सर्ववत्सलः ।
आख्याता वायुपुत्रेण तत्त्वतो मे भवद्गुणाः ॥ १०

तन्ममैवैष सत्कारो लाभश्चैवोत्तमः प्रभो ।
यत्त्वमिच्छसि सौहार्दं वानरेण मया सह ॥ ११

रोचते यदि वा सख्यं बाहुरेष प्रसारितः ।
गृह्यतां पाणिना पाणिर्मर्यादा बध्यतां ध्रुवा ॥ १२

G 4 4 13
B 4 5 11
L 4 4 11

after 2 D6 transp 5 and 6 —^{a}) G (ed) धर्मेण (for तपसा) —^{b}) D1 8-10 तेन (for येन) B3 तर्पिता (for पालिता) D3 11 प्रण (D11 °जा) येनाभिपालिता —After 6^{ab}, D1 reads 3-4 —G1 reads 6^{c}-7 after 2 repeating 7 in its proper place —^{c}) Ñ1 D1 स्त्रीहेतो स वनं प्राप्तो —^{d}) Ñ1 D1 रामस्ते (for रामस्त्वा) D8-10 रामोरण्यं समागतः, M2 रामं शरणमागतः —After 6, Ñ1 D1 ins 124*, while D8-10 read 4

7 G1 repeats 7 here (cf v l 2) —^{a}) D11 सख्यमिच्छेते (for °कामौ तौ) D8 तव तौ सख्यमिच्छेते —For 7^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 subst

127* भवता रामसौमित्री भ्रातरौ सख्यमिच्छतः ।

[V1 B4 भवतो (for °ता) B1 2 (also as above) 3 राघवा, B4 कर्तुं तौ (for भ्रातरौ)]

—^{cd}) V2 B1-3 परिगृह्य (for प्रति°) D6 T G1 M2 3 [तु] तौ (for [इ]मौ) D5 8-10 प्रगृह्य चार्चयस्वैतौ (D5 °स्वेमौ) (for °) Ñ2 V1 2 B D7 यथावत् (B4 °र्थं) प्रतिन (V1 °व) द्य च (for ^{d}) D3 11 तौ यथावत्प्रतीच्छस्व पूजनीयौ कपीश्वर ❀ Ct प्रगृह्य दर्शनाकाङ्क्षिणोर्दर्शनं दत्त्वा ❀ —For 7, S1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

128* तौ त्वं हरिवरश्रेष्ठ राजपुत्रौ महाबलौ ।
प्रतिनन्दस्व पश्येमौ सत्काराहौं च सत्कुरु ।

[(l 1) D2 13 महाबलो (for °बलौ) —(l 2) Ñ1 प्रतिनन्दय चैवेमौ, D1 प्रतिनन्द्यार्चयस्वेमौ (for the prior half)]

8 ^{b}) V1 damaged, D5 8-10 वानराधिप (for हृष्टमानस) —D8-10 om 8^{c}-9^{b} —^{c}) V1 damaged, D6 M3 च, D11 सु (for स) B4 भयं राघवजं घोरं —^{d}) V2 G1 2 M1 2 विजहौ (for प्रजहौ) B4 क्लमं (for -ज्वरः) —For 8^{cd}, S1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

129* भयं वालिसमुद्भूतं मुक्तं माल्यमिवात्यजत् ।

[D2 13 वाति, D4 वारि- (for वालि-) Ñ1 -सभूत (subm) (for समुद्भूतं) S1 D4 12 मुक्त, Ñ1 छिन्नं (for मुक्तं)]

9 D8-10 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) Ñ2 B D3 7 11 कृत्वा च (for स कृत्वा) —^{b}) T1 3 M3 प्लवगर्षभ (for °गाधिप) —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7 दर्शनीयस्ततो, D11 °तरो (for °तमो) —^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 प्रत्युवाच स (V1 B3 च) राघवं, D3 11 राघवं समुपेयिवान्, D5 6 8-10 T2 प्रीत्योवाच च राघवं —For 9, S1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst, while D3 11 ins after 9

130* उपसृत्य महातेजा राघवं रघुनन्दनम् ।
उवाच वचनं वीरं प्रीतिपूर्वं कृताञ्जलिः ।

[(l 1) S1 D12 उत्थाय च (for उपसृत्य) Ñ1 रविनन्दनं, D3 11 प्लवगेश्वरः (for रघुनन्दनम्) —(l 2) S1 D12 प्रीतं, D11 वीरः (for वीरं)]

10 ^{a}) S1 D2 12 13 क्षमी, Ñ1 पक्षी- (sic), D1 धन्वी (for धर्म) Ñ2 D7 तु (for च) —^{b}) D5 8-10 T2 सुतपा, G1 सुप्रीतस्, M1 2 सुप्रियस् (for विक्रान्त) S1 D1 2 4 12 13 सत्य (D1 °त्त्व) वान्वली, Ñ2 B1 2 (also as in text) -4 D7 साधुवत्सल, V1 धर्मवत्सल, V2 मधुविक्रम, D8 सर्गवत्सल (for सर्ववत्सल) —For 10^{ab}, D3 11 subst

131* भवान्विनीतो विक्रान्तो धर्मज्ञो धर्मवत्सल ।

—^{c}) B1 3 D1 4-7 11 आख्यातो, D2 प्रख्यातो, D6 13 चा (D13 प्र) ख्याता (for आख्याता) —^{d}) V1 2 B1-3 तत्त्वमेते, B4 तत्त्वेनैते, D7 त्वमेते च (for तत्त्वतो मे) D3 11 भवतस्तत्त्वतो गुणा

11 ^{b}) G3 लाभाय (for लाभश्च) S1 Ñ1 D1 2 4 12 13 लाभश्चानुत्तमो महान्, Ñ2 V1 2 B D7 लाभश्च (B2 before corr लभस्व) वदतां वर, D3 11 लाभश्च परमो विभो —^{c}) D4 यम् (for यत्) S1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सख्यं हि (for सौहार्दं) Ñ2 V1 2 B D7 यदिच्छसि सखित्वं त्वं (V2 मे), D3 11 यस्त्वमिच्छसि सख्यं वै —^{d}) B4 महाशय (for मया सह)

12 ^{a}) D13 रोचये (for °ते) D1 8-10 मे सख्यं, D5 सख्यं वा (by transp), T2 सख्यं हि (for वा सख्यं) Ñ2 V1 2 B D7 यदि ते रोचते सख्यं, D3 11 इच्छा यदि वयस्यत्वे, Cv r k as in text —^{b}) D3 11 पाणिरेष (for बाहुरेष) —^{c}) Ñ1 गृहाण (for गृह्यतां) S1 D2 4 12 13 पाणिना गृह्यतां पाणिर् —^{d}) S1 Ñ1 D1 12 13 ध्रुवं, V1 2 B D3 स्थिरा, T2 दृढा (for ध्रुवा) Ñ2 D7 मर्यादा स्थाप्यतां स्थिरा, D11 मर्यादामुच्यतां स्थिरा (sic) ❀ Ck बाहुरेष प्रसारित इति वचनविश्वासाय केरलवद्दक्षिणो हस्तो दीयत इत्यर्थः ❀

4 4 14 एतत्तु वचनं श्रुत्वा सुग्रीवस्य सुभाषितम् ।
4 5 12 संप्रहृष्टमना हस्तं पीडयामास पाणिना ।
4 4 12 हृद्यं सौहृदमालम्ब्य पर्यष्वजत पीडितम् ॥ १३
ततो हनूमान्संत्यज्य भिक्षुरूपमरिंदमः ।
काष्ठयोः स्वेन रूपेण जनयामास पावकम् ॥ १४
दीप्यमानं ततो वह्निं पुष्पैरभ्यर्च्य सत्कृतम् ।
तयोर्मध्ये तु सुप्रीतो निदधे सुसमाहितः ॥ १५
ततोऽग्निं दीप्यमानं तौ चक्रतुश्च प्रदक्षिणम् ।
सुग्रीवो राघवश्चैव वयस्यत्वमुपागतौ ॥ १६
ततः सुप्रीतमनसौ तावुभौ हरिराघवौ ।
अन्योन्यमभिवीक्षन्तौ न तृप्तिमुपजग्मतुः ॥ १७
ततः सर्वार्थविद्वांसं रामं दशरथात्मजम् ।
सुग्रीवः प्राह तेजस्वी वाक्यमेकमनास्तदा ॥ १८

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 एव तु, D11 तदेतद् (for एतत्तु) —^{b}) T1 3 M3 सुग्रीवेण (for °वस्य) D13 प्रभाषित (for सु°) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 राम सुग्रीवभाषित —^{c}) V1 2 B4 D5 T1 स(D5 त) प्रहृष्ट (for संप्रहृष्ट-) D3 11 पाणि (for हस्त) —After 13^{cd}, Ñ V1 2 B D1–4 11–13 ins

132* ततो रामस्य सुग्रीव पाणिं जग्राह पाणिना ।
[D3 रामस्यापि च (for ततो रामस्य)]

—D11 om 13^{ef} —^{e}) Ś1 D12 दृढ, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 हार्द, D5 8–10 हृष्ट, Cm g as in text (for हृद्य) G1 M2 सौहार्दम् (for सौहृदम्) Ñ1 इच्छन्न (sic), D3 आस्थाय (for आलम्ब्य) B4 T2 हार्द(T2 हृष्ट) सौहार्दमालम्ब्य —^{f}) Ñ2 V1 2 B D7 परि(Ñ2 °र्य)ष्वज्य च (for पर्यष्वजत) B4 पीडयन् (for पीडितम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पीडित चापि सस्वजे, D3 गाढ च परिषष्वजे

14 ^{a}) D6 सत्यक्त्वा (for सत्यज्य) V2 B D3 11 ततोथ(B2 °तोपि, D3 11 °तस्तु) हनु(B2–4 °नू)मास्त्यक्त्वा, G2 M1 हनूमानपि सत्यज्य —^{b}) B4 च तत्क्षणात्, D3 11 महामति (for अरिंदम) —For 14^{ab}, G(ed) subst

133* ततस्तु हनुमान्दृष्ट्वा तयो सवधमीप्सितम् ।

—^{c}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 स्वेन रूपेण काष्ठाभ्या (Ś1 Ñ1 D1 12 °ष्ठास्तु, D2 13 °ष्ठ वा, D4 °ष्ठ वे, D3 11 काष्ठेभ्यो), G(ed) विधिवत्सोथ काष्ठाभ्या —^{d}) D2 4 13 आ(D4 चा)-नयामास (for जनया°) ※ Ck काष्ठयोररण्योर्मथनेन पावकमानयामास ※

15 ^{a}) Ś1 D1 2 4 12 13 ज्वा(Ś1 ज्व)लयित्वा (for दीप्यमान) —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 सत्कृत्य (for अभ्यर्च्य) G1 3 सत्कृत, M1 पूजित (for सत्कृतम्) Ś1 D2 4 12 13 पुष्पै सपूज्य यतत (D2 13 सयत), D1 पुष्पै सपूजयत्तत, D3 11 पुष्पै सत्कृत्य सस्कृत —After 15^{ab}, D11 ins

134* प्रहृष्टमनसौ प्रीतौ तदा सुग्रीवराघवौ ।
[Cf 17^{ab}]

—^{c}) T1 3 G3 M3 [अ]थ (for तु) D6 G2 स- (for सु-) —^{d}) D5 8–10 G2 निदधौ, D6 T2 G3 M1 निदध्यौ (for °धे) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

135* तत्रोपन्यस्य सप्रीत सख्यद सत्यसाक्षिकम् ।
[D2 4 12 13 सख्येह (for सख्यद) D2 साक्षिक Ñ1 D1 सत्य(D1 °ख्य) सश्राव्य साक्षिण (for the post half)],

while Ñ2 V1 2 B D3 7 11 subst

136* तत्रोपन्यस्य च प्रीत तयोर्मध्ये समेधितम् ।
[Ñ2 V1 B3 ततो (for तत्र) V2 प्रस्ताप्य (for [उ]पन्यस्य) B2 म- (for च) B4 न्यवेदयन सप्रीत्या, D3 11 तत्रोपस्थापयत्प्रीतस् (for the prior half) D3 11 समाहित (for समेधितम्)]

—Thereafter D3 cont

137* तयोर्मध्ये हुतवहं सत्य ससाध्य साक्षिणम् ।

16 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 12 13 च, D2 6 तु (for तौ) Ñ2 V1 2 B D7 तमग्निं दीप्यमान तु(D7 च), D4 ततो वै दीप्यमान च —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 तौ (for च) D3 11 प्रदक्षिणमकुर्वता

17 D4 om (hapl) 17 —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–7 11–13 प्रहृष्टमनसौ प्रीतौ(Ñ2 V1 2 B D7 वीरौ) —^{b}) Ñ2 V1 2 नरवानरौ, B1–3 D7(m *sec m*) रामवानरौ (for हरिराघवौ) —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7 पश्यतौ (for वीक्षन्तौ) —^{d}) V2 निर्वृतिम् (for न तृप्तिम्) Ñ2 B D5 8–10 T2 अभिजग्मतु (for उप°) —After 17, D3 11 ins

138* ततोऽब्रवीद्वानरेन्द्रो राघव परया मुदा ।
सर्वथाहमनुग्राह्यो देवताना न सशय ।,

while D3 5 6 8–11 S(D3 11 after 138*) ins a passage relegated to App I (No 4)

18 ^{a}) Ś1 B4 D1 2 4 10 13 तत सर्वास्त्रविदुष, Ñ1 ततस्त सर्वविदुष, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तत सर्वास्त्रकुशल —^{b}) Ñ1 श्रेष्ठ, B2 धर्मं (for राम) —^{d}) Ñ1 वाक्य मेघौघनिस्वन, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वाक्यं मेघनिभ(Ñ2 °सम)स्वन, D1 वाक्य मेघस्वनस्तदा —For 18, D3 5 6 8–11 S subst, while B4 subst 1 2 for 18^{cd}

६

अयमाख्याति मे राम सचिवो मन्त्रिसत्तमः ।
हनुमान्यन्निमित्तं त्वं निर्जनं वनमागतः ॥ १
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वसतश्च वने तव ।
रक्षसापहृता भार्या मैथिली जनकात्मजा ॥ २
त्वया वियुक्ता रुदती लक्ष्मणेन च धीमता ।
अन्तरं प्रेप्सुना तेन हत्वा गृध्रं जटायुषम् ॥ ३
भार्यावियोगजं दुःखं नचिरात्त्वं विमोक्ष्यसे ।
अहं तामानयिष्यामि नष्टां वेदश्रुतिं यथा ॥ ४
रसातले वा वर्तन्तीं वर्तन्तीं वा नभस्तले ।
अहमानीय दास्यामि तव भार्यामरिंदम ॥ ५

G 4 5 5
B 4 6 6
L 4 4 23

139* स तु तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्यात्मनो हितम् ।
सुग्रीवः परमप्रीतः सुमहद्वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) G1 तस्य (for स तु) D6 तस्य वच (for तद्वचन) G1 मनोहित —(l 2) D8–10 G1 परम (for परम-) D9 11 पुनर्वचनम् D5 8–10 परमं वाक्यम् (for सुमहद्वाक्यम्)]
—Thereafter D6 8–10 S cont

140* तव प्रसादेन नृसिंह वीर
प्रियां च राज्यं च समाप्नुयामहम् ।
तथा कुरु त्वं नरदेव वैरिणं
यथा न हिंस्यात्स पुनर्ममाग्रजम् ।
सीताकपीन्द्रक्षणदाचराणां [5]
राजीवहेमज्वलनोपमानि ।
सुग्रीवरामप्रणयप्रसङ्गे
वामानि नेत्राणि मम स्फुरन्ति ।

[(l 1) T1 3 M3 राघव (for वीर) —(l 2) D5 om first च D9 om second च D6 T1 3 G1 समाप्नुयाम्यह (for °यामहम्) —(l 4) D6 M2 3 यथा निहन्य(M3 °त्य)श्च रिपु ममाग्रज, T2 G1 यथा निहन्ये(G1 °हन्या)श्च रिपु ममाग्रज, G3 यथा हत स्याद्धरिपुर्गताग्रज ॥ Cr वैरिणं रिपुम् । अस्य रिपुत्व विराध निबन्धन न तु जात इत्यर्थ । Cg वैरिण रिपुमिति द्विरुक्त्या वैरकृत शात्रव न तु जात्येत्युक्तम् ॥ —T1 om l 5–8 —(l 7) D10 om (hapl) -प्रणय- —(l 8) T2 पश्चि- (for मम)]
—After 18, Ś1 D1 2 4 12 13 ins

141* सखे राम महाबाहो मोद्विग्नहृदयो ह्यसि ।
यथा यूथपरिभ्रष्टो गजो वनमुपागत ।

[(l 1) D2 -नेजा (for -बाहो) —(l 2) D1 जनम् (for वनम्)]

Colophon Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 om (Sarga cont) —*Sarga name* Ñ2 V2 B4 रामसुग्रीवसख्य, V1 सुग्रीवसख्य, B1–3 सुग्रीववाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 om, Ñ2 V2 B2–4 D7 4, D3 11 3 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

6

☞ V3 illeg for Sarga 6 (cf v l 4 4 17) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम —Before 1, D5 6 8–10 S ins

142* पुनरेवाब्रवीत्प्रीतो राघवं रघुनन्दनम् ।

1 [a]) Ñ2 V1 2 B D7 आचष्ट (for आख्याति) Ś1 Ñ1 D8 10 ते (for मे) ॥ Cv r अयमाख्याति अयमिदानीमाख्यातवान् वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति भूते लट् ॥ —[b]) D5 8 10 सेवको (for सचिवो) Ñ2 V2 B D3 7 11 मन्त्र(Ñ2 D3 7 °न्त्रि)तत्कृत, V1 मन्त्रिसगत (for °सत्तम) —D6 om 1[cd] —[c]) D2–5 7–11 13 T G M2 हनूमान् Ś1 D12 प्रति मित्र (for यन्निमित्त) Ś1 D12 त्वा, D2 च, D3 om (subm) (for त्व) —[d]) D13 G1 M2 विजन (for निर्जन) Ś1 D12 आगत

2 [a]) V1 2 B1–3 सहानेन, B4 D7 सहायेन, G3 तव भ्रात्रा (for सह भ्रात्रा) —[c]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राक्षसेन हृता —[d]) Ś1 D1 2 4 6 12 13 Cm वैदेही (for मैथिली)

3 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 transp [ab] and [cd] —[a]) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 विहीना, D5 6 विमुक्ता (for वियुक्ता) Ś1 D2 4 12 13 चा(D4 वा)रण्ये, Ñ V B D1 3 7 11 शरेण (for रुदती) —[b]) Ñ1 om च (subm) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 जानकी, Ñ2 V1 2 B D7 मैथिली (for धीमता) —[c]) Ñ2 V1 2 D1 2 4–8 11–13 T3 G2 3 M Ck अंतर- (D8 °रे), Ct as in text (for अन्तर) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 दीना, M1 [अ]नेन (for तेन) —[d]) Ś1 D1 2 4 12 रो(D1 रु)दमाना, Ñ1 सीता नाम, D3 11 रुदं(D11 °द)ती च, D13 नीयमाना (for हत्वा गृध्र) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सुमध्यमा (for जटायुषम्) Ñ2 V1 2 B D7 रुदती रक्षसा हृता —After 3, D8–10 ins

143* भार्यावियोगज दु ख प्रापितस्तेन रक्षसा ।

4 [b]) Ñ2 V2 B1–3 D1 5–7 11 T G1 3 M अचिरात्त्व, (for नचिरात्त्व) Ñ2 V1 B2 D1 7 विमोक्ष्यसि Ś1 D2 4 12 13 न(D4 अ)चिराद्राम मोक्ष्यसे —Ś1 D12 om 4[c]–5[b] —[c]) D2 4 13 आनयिष्यामि ते भार्यां —D1 om 4[d] —[d]) Ñ1 D8–10 Ct देवश्रुतीमिव, B4 D3 5 6 11 M3 Cm g वेदश्रुती (D11 °ति)मिव, D2 4 13 वेदध्वनी(D4 °नि)मिव, Cr as in text (for °श्रुति यथा) ॥ Ck श्रुतीमिति दीर्घं छान्दस , so also Ct ॥

5 Ś1 D12 om 5[ab] (cf v l 4) D1 transp 5 and 6 —[a]) D2 13 Cr रसातल (for °तले) D1 3 4 9 13 G1 वर्तंती, D11 निहिताम् (for वर्तन्तीं) Ñ2 V1 2 B1–3 D7

इदं तथ्यं मम वचस्त्वमवेहि च राघव ।
त्यज शोकं महाबाहो तां कान्तामानयामि ते ॥ ६
अनुमानात्तु जानामि मैथिली सा न संशयः ।
ह्रियमाणा मया दृष्टा रक्षसा क्रूरकर्मणा ॥ ७
क्रोशन्ती राम रामेति लक्ष्मणेति च विस्वरम् ।
स्फुरन्ती रावणस्याङ्के पन्नगेन्द्रवधूर्यथा ॥ ८
आत्मना पञ्चमं मां हि दृष्ट्वा शैलतटे स्थितम् ।
उत्तरीयं तया त्यक्तं शुभान्याभरणानि च ॥ ९
तान्यस्माभिर्गृहीतानि निहितानि च राघव ।
आनयिष्याम्यहं तानि प्रत्यभिज्ञातुमर्हसि ॥ १०
तमब्रवीत्ततो रामः सुग्रीवं प्रियवादिनम् ।
आनयस्व सखे शीघ्रं किमर्थं प्रविलम्बसे ॥ ११
एवमुक्तस्तु सुग्रीवः शैलस्य गहना गुहाम् ।
प्रविवेश ततः शीघ्रं राघवप्रियकाम्यया ॥ १२
उत्तरीयं गृहीत्वा तु शुभान्याभरणानि च ।
इदं पश्येति रामाय दर्शयामास वानरः ॥ १३

पाताल यदि वा नीता (V1 गीता) —b) Ś1 D1-4 13 यदि वा, Ñ2 V1 2 B1-3 D7 वर्तन्त, D5 वर्तन्तीं, D6 marg, D9 G3 वर्तन्ती, D10 om, D11 अथवा (for वर्तन्तीं) Ś1 [अ]पि, D1-4 11 13 [अ]पि (for वा) D4 5 8-10 T G M1, 3 नभस्थले —c) M2 आनाय (for आनीय) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 आनयिष्यामि विक्रम्य —d) B4 भार्यां तव परंतप

6 D3 transp 5 and 6 —a) V2 सत्य (for तथ्यं) —b) D5 8-10 G1 3 M1 अवेहि Ś1 D12 तद्देव हि रघुप्रिय; Ñ1 प्रतिश्रुत्वा रघुप्रिय, Ñ2 V1 2 B D7 शृणु (B4 °त्वा) राघवसत्तम, D1 3 तद् (D3 त्वम)वेहि रघूत्तम, D2 4 13 तद्वे (D4 °द्वे, D13 °वेव)हि रघुप्रिय, D11 त्वमवेहि रघूत्तम. —After 6^{ab}, D5 8-10 S ins, D11 ins after 8

144* न शक्या सा जरयितुमपि सेन्द्रैः सुरासुरैः ।
तव भार्या महाबाहो भक्ष्य विषकृतं यथा ।

[(l 1) G1 M2 अशक्या (for न शक्या) D6 सेन्द्रैर्ह (by transp) (for अपि सेन्द्रैः) D9 11 न सा जरयितुं शक्या सेन्द्रैरपि सुरासुरैः —(l 2) D9 11 विष मिवे- (for भक्ष्य विष-)]

—c) D1 11 महाप्राज्ञ, D7 च मोह च (for महाबाहो) —d) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 मत्प्रयत्नेन (Ñ1 D3 11 मद्यत्नेन, D1 ममतेन) हि ते शपे, Ñ2 V1 2 B D7 मत्तो (V2 D7 °त्ते) मयेन ते शपे, T3 कांता तामनुयामि ते

7 D3 transp ab and cd —a) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 अनुमानेन (for °नात्तु) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 11-13 विजानामि (for तु जानामि) —b) D2 मैथिलीं वा (for मैथिली सा) —c) D8 reads मया in marg G3 तु दृष्टा हि (for मया दृष्टा) —d) D5 8-10 रौद्रकर्मणा, G2 कामरूपिणा (for क्रूरकर्मणा) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 तदा क्रूरेण रक्षसा

8 b) Ś1 सस्वरा, B4 D1-4 11-13 T1 सुस्वर (D2 4 12 13 °रा), M1 सस्वर (for विस्वरम्) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 करुण लक्ष्मणेति च —c) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 राक्षसस्याङ्के —d) V1 damaged from गे up to 9a V2 D11 G2 वधूम् (sic) (for -वधूर्) Ś1 Ñ V2 B1-3 D1 2 4 7 11-13 G2 इव (for यथा) —After 8, D11 ins 144*.

9 V1 damaged for 9a (cf v l 8) —a) D12 आत्मान (for आत्मना) D11 षष्ठं (for °म). Ñ V2 B D1-4 7 11 13 दृष्ट्वा D6 मा सा, T2 मा हि, G1 मां नु (for मां हि) —b) D1 मा नु (for दृष्ट्वा) D4 5 8 12 शैलतले Ś1 मा च शैलतटे स्थित, Ñ2 V2 B D7 मा शैलस्य तटे स्थितम्, V1 मा शैलस्योपरि स्थितम्, D1 3 11 मा नु (D1 नु) शैलतटे (D3 11 °टं) स्थितम्, D2 मा नु शैले तदा स्थितं, D12 [अ]त्मा तुलते तदा स्थिता (corrupt) —) D1-4 13 तदा, D11 यथा, G1 तथा (for तया) Ś1 D1 4 13 न्यस्त, Ñ2 V1 2 B D3 11 क्षिप्त (for त्यक्त) —For 9-10 Ś1 D12 subst 145*

10 a) Ñ1 V2 B D1 2 4 7 13 यानि (for तानि) —b) Ñ2 V1, 2 B D7 तानि (Ñ2 B2 om) निहृत्य (for निहितानि च) —c) Ñ1 D1-3 11 13 तानि त्वं, D4 तान्यत्र (for [अ]हं तानि) —d) D2 13 समनुज्ञातुम्, Ñ1 D1 3 समभि°, Ñ2 V2 B D7 समभि, D4 समनु (for प्रत्यभि°). —For 9-10, Ś1 D12 subst

145* आत्मनाभरणान्येषा मुञ्चन्ती विह लक्षिता ।
आनये तानि राजेन्द्र समनुज्ञातुमर्हसि ।

11 ab) Ñ2 V1 2 B D7 ततोऽब्रवीत्तदा राघवः (V1 missing, after रामः up to वरा in l 2 of 140*) (for a) B1 2 (marg also is in text) 3 G2 प्रियदर्शन, D7 °काम्यया (for °वादिनम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 एवं तु वाक्यं सुग्रीवमुवाच रघुनन्दन —D7 om (hapl) 11c-12 —c) Ñ V2 B D1 G2 क्षिप्रं, D3 11 तानि (for शीघ्रं) —d) Ś1 Ñ1 V2 B D1 3 4 10 13 त्वं, Ñ2 G2 च, D3 11 हि, G1 नु (for प्र) P Cv r किमर्थं प्रतिलम्बस इति पाठ

12 V1 missing, D7 om 12 (for both, cf v l 11) B2 om 12-13b —b) Ś1 V2 D1 2 4 12 13 महतीं, D9 गहन (for गहना) D9 वन (for गुहाम्) —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 त्वरायुक्तो, Ñ2 V2 B1 2 4 तत क्षिप्र (for ततः शीघ्रं) —d) G(cd) रामस्य (for राघव) D1 -प्रीति- (for -प्रिय-).

13 V1 missing (cf v l 11) B2 om 13ab (cf v.l 12) —a) Ś1 D1 4 13 [आ]शु, Ñ1 D3 11 च, D12

ततो गृहीत्वा तद्वासः शुभान्याभरणानि च ।
अभवद्बाष्पसंरुद्धो नीहारेणेव चन्द्रमाः ॥ १४
सीतास्नेहप्रवृत्तेन स तु बाष्पेण दूषितः ।
हा प्रियेति रुदन्धैर्यमुत्सृज्य न्यपतत्क्षितौ ॥ १५
हृदि कृत्वा स बहुशस्तमलंकारमुत्तमम् ।
निशश्वास भृशं सर्पो बिलस्थ इव रोषितः ॥ १६

अविच्छिन्नाश्रुवेगस्तु सौमित्रिं वीक्ष्य पार्श्वतः ।
परिदेवयितुं दीनं रामः समुपचक्रमे ॥ १७
पश्य लक्ष्मण वैदेह्या संत्यक्तं ह्रियमाणया ।
उत्तरीयमिदं भूमौ शरीराद्भूषणानि च ॥ १८
शाद्वलिन्यां ध्रुवं भूम्यां सीतया ह्रियमाणया ।
उत्सृष्टं भूषणमिदं तथारूपं हि दृश्यते ॥ १९

G 4 6 19
B 4 6 21
L 4 4 16

om (subm) (for तु) —b) Ñ2 D7 शुद्धानि, D5 6 8–10 T2 G1 3 M2 स तानि, M1 वराणि (for शुभानि) —c) D3 11 दर्शयामास (for इव पश्येति) —d) D3 11 सखे पश्येति चाब्रवीत्

14 V1 missing (cf v l 11) D6 om 14ab —a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राघवो (D4 °वौ) गृह्य, Ñ2 V2 B1–3 D7 सोपि वीक्ष्याथ, B4 रामोथ दृष्ट्वा, D3 11 स हि संदृश्य (for ततो गृहीत्वा) B4 तद्वस्त्र, D5 8–10 T2 G1 M2 वासस्तु, G3 रामस्तच्, M1 रामस्तु (for तद्वास) —b) Ś1 Ñ B D1–4 7 11–13 सीताया भूषणानि च, V2 सीतायाभरणानि च (metri causa) —c) Ñ2 V2 B1–3 D7 बाष्पसंपूर्ण (for °संरुद्धो) D1 अतर्बाष्पेण संरुद्धो —d) Ñ2 V2 B D7 सनीहार इवोडुराड्, D3 11 सनीहार इवांशुमान्

15 V1 missing (cf v l 11) —a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 प्रवृद्धेन, Ñ2 V2 B1–3 D3 11 M1 प्रयुक्तेन, B4 -समुत्थेन, D7 -प्रसूतेन, G1 प्रसक्तेन (for प्रवृत्तेन) —b) Ś1 Ñ V2 B D1–4 7 11–13 धर्षित (for दूषित) —c) B3 om हा (subm) Ñ1 तदा धैर्यम्, Ñ2 V2 B1–3 D7 च धैर्यं स, D2 13 रुदत्युच्चैर्, T2 रुदस्थैर्यम् (for रुदन्धैर्यम्) D1 हा प्रिये चातिरुदन् (subm), G (ed) हा प्रिये जानकीत्युक्त्वा —d) Ś1 D12 विसृज्य (for उत्सृज्य) Ñ2 नापतद् (for न्यपतत्) Ś1 Ñ1 D2–4 11 12 G2 भुवि (for क्षितौ) D1 धैर्यं मुक्त्वापतद्भुवि, D13 यमुत्सृज्यापतद्भुवि, G (ed) धैर्यं त्यक्त्वापतत्क्षितौ

16 V1 missing (cf v l 11) —a) Ñ2 V2 B1–3 D6 7 T1 3 G M1 3 तु, D1 नु, D3 11 च (for स) Ś1 D12 T2 सुबहुशस्, B4 तु सुचिर (for स बहुशस्) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 आत्मन, Ñ2 V2 B D3 7 11 आर्तवत् (for उत्तमम्) —c) Ś1 D2 4 12 13 विनि (D2 4 13 °नि)श्वसन्महासर्पो, M1 विनि श्वस्य यथा सर्पो, Ñ2 V2 B1–3 D7 विनिश्वसन्स (B1–3 °सश्च, D7 °सन्सु) बहुशो (V2 om स बहुशो), B4 विनिक्षिपन्सुबहुशो, D1 विनिश्वसन्यथा सर्पो, D3 11 प्रतस स निशश्वास —d) Ñ2 V2 B D1 7 11 भुजग (for बिलस्थ) Ś1 D1 2 4 12 13 कोपित (for रोषित)

17 V1 missing (cf v l 11) —a) Ś1 D12 13 -[अ]स्रुवेगस्तु, B4 G1 M2 -[अ]श्रुपातस्तु, D3 11 -[अ]श्रुसवेग (D11 °ग), D9 -[अ]श्रुवेगैस्तु (for -[अ]श्रुवेगस्तु) —b) D1 11 सौमित्र, T2 लक्ष्मण (for सौमित्रि) D1 दृश्य, D2 4 13 पश्य, D5 8–10 T1 2 G1 M2 प्रेक्ष्य (for वीक्ष्य) Ñ2 V2 B1–3 D7 राघव (for पार्श्वत) —c) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1–4 7 11–13 G1 दीनो, B2 रामो (for दीन) —d) B2 दीन (for राम) D5 राघव परिचक्रमे, D6 स राम परिचक्रमे, D12 13 रामस्तमुपचक्रमे

18 V1 missing (cf v l 11) —ab) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 संत्यक्तं वैदेह्या (by transp) —Ś1 D7 11 om (hapl) 18c–19b D1 reads 18c–19b in marg —c) Ñ2 V2 B D3 पीत (for भूमौ) —d) Ñ2 शरीराभरणानि च, V2 शरीराभूषणानि च

19 V1 missing (cf v l 11) Ś1 D7 11 om, D1 reads in marg 19ab (cf. v l 18) —a) D1 3 6 8–10 13 G1 3 M1 2 Cv r k शाड्वलिन्या, G2 शाड्वलान्या, Cg t as in text (for शाद्वलिन्या) Ñ2 V2 B1–3 तदा (for ध्रुव) Ñ V2 B D2–4 12 13 G2 M1 भूमौ (for भूम्या) —b) D2 4 12 13 वैदेह्या (for सीतया) —c) D2 13 उत्सृज्य (for उत्सृष्ट) —d) D11 तथाभूत D3 12 च, Ck तु (for हि) Ñ V2 B4 D7 11 लक्ष्यते (for दृश्यते) —After 19, D3 11 ins

146* कुण्डलानि च पश्य त्व केयूराणि च लक्ष्मण ।
नूपुराणि च तान्येव काञ्चीं च शुभदर्शनाम् ।

[(l 1) D11 [इ]त्थ (for त्व)]

—D3 11 cont, D1 5 6 (D1 6 in marg)–10 T3 G M ins after 19, T1 ins l 4 only after 19

147* एवमुक्तस्तु रामेण लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
नाहं जानामि केयूरे नाहं जानामि कुण्डले ।
नूपुरे त्वभिजानामि नित्यं पादाभिवन्दनात् ।
ततस्तु राघवो वाक्यं सुग्रीवमिदमब्रवीत् ।

[G3 M2 read l 1–3 in marg —(l 1) D6 एवं ब्रुवाणं दीनं त (for the prior half) D6 पुनर् (for वाक्यम्) —(l 2) D3 11 [अ]भिजानामि (for both [अ]हं जानामि) D6 न जाने केयूरे तस्या न जाने कुण्डले तथा —(l 3) D6 नूपुरं तु, M2 नैव वामो (for नूपुरे तु) D6 [अ]भिजानेऽहं (for °जानामि) D3 [अ]भिदर्शनात् (for -[अ]भिवन्दनात्) —D6 om l 4 —(l 4) G3 lacuna for तत T3 G M2 3 स (for तु) D1 3 11 T1 3 G M1 3 दीनं, M2 दीनं (for वाक्य)]

6 20 ब्रूहि सुग्रीव कं देशं ह्रियन्ती लक्षिता त्वया ।
6 4 रक्षसा रौद्ररूपेण मम प्राणसमा प्रिया ॥ २०
1 57 क्व वा वसति तद्रक्षो महद्व्यसनदं मम ।
यन्निमित्तमहं सर्वान्नाशयिष्यामि राक्षसान् ॥ २१
हरता मैथिलीं येन मां च रोषयता भृशम् ।
आत्मनो जीवितान्ताय मृत्युद्वारमपावृतम् ॥ २२
मम दयिततमा हृता वना-
द्रजनिचरेण विमथ्य येन सा ।
कथय मम रिपुं तमद्य वै
प्लवगपते यमसंनिधिं नयामि ॥ २३

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

20 V1 missing (cf v l 11) —[a]) Ś1 D2 4 12 13 वानर (for सुग्रीव) —[b]) D6 T2 क्रोशती, G2 हरन्ती (for ह्रियन्ती) Ñ2 V2 B D7 ह्रियमाणोपलक्षिता —D12 om 20^c–21^b —[c]) Ś1 तेन घोरेण, Ñ V2 B D1–4 7 11 13 तेन राक्षेण (for रौद्ररूपेण) —[d]) B4 M2 प्राणसमप्रिया, D5 6 8–10 T2 प्राणप्रिया हृता T1 3 M3 प्राणं प्रिया प्रिया, G2 M1 प्राणात्प्रिया प्रिया (M1 हृता), G3 प्राणात्प्रियात्प्रिया (for प्राणसमा प्रिया) Cf Cg प्राण प्राणेभ्य ।, Ck प्राणं प्रियेति।, Ct प्राणप्रिया प्राणेभ्योपीष्टा प्राणसमत्वस्य तदधीनत्वादिति भाव ।

21 V1 missing (cf v l 11) D12 om 21^{ab} (cf v l 20) —[a]) Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 [क्व]वा (for वा) Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 पापात्मा (for तद्रक्षो) B4 क्व चास्ते इति तद्रक्षो —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 13 महद्व्यसनदो, Ñ2 V2 B1–3 D3 7 8 11 M1 महाव्यसनद (D3 11 °दो) (for महद्व्यसनदं) —After 21^{ab}, Ñ1 ins

148* राक्षसो रावणो नाम रक्षसां कुलपांसन ।
तत्र गच्छामहे सर्वे यत्रास्ते निरपत्रप ।
सह हर्यृक्षसैन्यैश्च सर्वैः गिरिचरैश्च ।
स रामेणेवमुक्तस्तु सुग्रीवो वानरेश्वर ।
कृताञ्जलिपुट तत्र पुनरेवेदमब्रवीत् ।   [5]

—[c]) G1 इमान् (for अह) —[d]) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4 7 11–13 निहनिष्यामि (for नाशयि°)

22 V1 missing (cf v l 11) Ñ1 missing from 22 up to 4 8 17^b —[a]) G3 damaged for येन Ñ2 V2 B1–3 D7 मैथिलीं हरता तेन —[b]) D6 8–10 ध्रुव (for भृशम्) —[d]) B4 मृत्योर् (for मृत्यु-) D1 13 M उपावृत, Cg as in text (for अपावृतम्) —After 22, Ñ2 V2 B D4 7 11 (l 18–21 only) ins a passage relegated to App I (No 5)

23 Ñ1 V1 missing (cf v l 22 and 11 resp) Ñ2 V2 B D 11 om 23 —[a]) D6 T1 G M दयितासा (for °तमा) Ś1 D1 12 G M1 3 वनान्ताद् (for वनाद्) —[b]) D1 विमृद्य, M1 विमथ्य, Ct ... as in text (for विमथ्य) D1 सहसा, D3 येन सा यी (for येन सा) D6 तदा विमथ्य सा (for विमथ्य येन सा) —[c]) Ś1 D1–4 12 13 M3 त्वम्, M1 नर (for तम्) Ś1 D12 शीघ्र, M1 वै तु (for वै) —[d]) D2 4 13 प्लवगर्षभ (for °पते) D1 यमसदन, D2 13 यमस्य पुर, D4 यमभवन, G2 M3 यमसादन, M1 2 यमसंनिधौ (for यमसंनिधिं) D4 13 नयामि न (for नयामि) Ś1 D12 प्लवग नयामि यमस्य सादनं, D3 प्लवगम यमस्य पुरं नयामि त ॥ Cs अस्मिन्सर्गान्ते केषुचित्कोशेषु "मम दयिततरे" त्यादि श्लोको दृश्यते ।, Cr अस्मिन्सर्गान्ते मम दयिततमेति(दयिततमे ?)त्यत्र श्लोक बहु कोशेषु दृश्यते ।, Cg ममेति विषमवृत्तम् । —After 23, D3 ins l 18–21 of App I (No 5)

Colophon Ñ1 om —*Sarga name* Ś1 D2 4 12 13 सुग्रीवसख्य, Ñ2 क्रोशपरिष्वङ्ग, V2 अलंकारार्पण, B1–3 वस्त्रालंकारसमर्पण (B2 3 °कारार्पण), B4 वस्त्रभूषणोपनयन, D1 उत्तरीयाभरणलभन, D4 11 भूषणदर्शन (D11 °नं), G (ed) वस्त्रालंकारोपनयन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 B1 3 4 D2 4 12 13 om, Ñ2 V2 B2 D7 5, D1 3 11 4 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

७

एवमुक्तस्तु सुग्रीवो रामेणार्तेन वानरः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं सबाष्पं बाष्पगद्गदः ॥ १
न जाने निलयं तस्य सर्वथा पापरक्षसः ।
सामर्थ्यं विक्रमं वापि दौष्कुलेयस्य वा कुलम् ॥ २
सत्यं तु प्रतिजानामि त्यज शोकमरिंदम ।
करिष्यामि तथा यत्नं यथा प्राप्स्यसि मैथिलीम् ॥ ३
रावणं सगणं हत्वा परितोष्यात्मपौरुषम् ।
तथास्मि कर्ता नचिराद्यथा प्रीतो भविष्यसि ॥ ४
अलं वैक्लव्यमालम्ब्य धैर्यमात्मगतं स्मर ।
त्वद्विधानां न सदृशमीदृशं बुद्धिलाघवम् ॥ ५
मयापि व्यसनं प्राप्तं भार्याहरणजं महत् ।
न चाहमेवं शोचामि न च धैर्यं परित्यजे ॥ ६
नाहं तामनुशोचामि प्राकृतो वानरोऽपि सन् ।
महात्मा च विनीतश्च किं पुनर्धृतिमान्भवान् ॥ ७
बाष्पमापतितं धैर्यान्निग्रहीतुं त्वमर्हसि ।
मर्यादां सत्त्वयुक्तानां धृतिं नोत्स्रष्टुमर्हसि ॥ ८ G 4 6.10 B 4 7 8 L 4 5 0

7

☞ V3 illeg for Sarga 7 (cf v l 4 4 17) Ñ1 missing for Sarga 7 (cf v l 4 6 22) M1 begins with श्रीरामाय नम Cv does not comment on this Sarga

1 For 1^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 subst

149* तस्याथ शमयन्क्रोध बुद्ध्या सोऽष्टाङ्गया तया ।
मुखमस्य परामृज्य जलक्लिन्नेन पाणिना ।
परिष्वज्य च बाहुभ्या स्नेहाद्वानरपुगव ।

[V1 missing up to परा in l 2 (cf v l 4 6 11) —(l 1) D7 माष्टागया Ñ2 B4 तदा (for तया) —(l 2) V2 [आ]परामृज्य B1–3 वासमा (for पाणिना)]
—^{d}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सु(V1 2 B1–3 स)दु खो(V1 °ख, V2 °*), B4 दु खितो, D9 सबाष्पो (for सबाष्प) Ñ2 V1 2 B D3 11 -विक्लव(V1 B4 D11 °व), D7 G1 M1 2 -गद्गद (for -गद्गद) Ś1 D2 4 12 13 सु(D4 12 स)मस्कृतमविक्लव (D2 °क्रिय, D13 °क्रम), D1 सप्रश्रयमविप्लव

2 ^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 पापकर्मण, D7 °कारिण (for °रक्षस) —^{c}) G2 पौरुष (for सामर्थ्य) Ś1 D4 7 G2 चापि, D1 जन्म (for वापि) —^{d}) D1 सुकुले वाथ दुष्कुले, M1 पौरुष तस्य वा कुल ❀ Ck दौष्कुलेयस्य तस्य कुलमावास-स्थान सर्वथा जाने ननु स्वरे जानाम्येव। कि तदुपवर्णनेन शत्रो । अपि त्वेतावदवबुध्यतामित्याह स त्व त्विलादि ❀

3 ^{a}) Ś1 D2 4 12 13 अह (for सत्य) T1 3 M1 3 ते (for तु) Ñ2 V1 2 B D7 अह ते, D1 भवत (for सत्य तु) —^{c}) Ś1 D12 तथोपाय (for तथा यत्न) —^{d}) B4 [अ]वाप्स्यसि (for प्राप्स्यसि) Ś1 B1–3 D1 2 4 12 13 जानकीं (for मैथिलीम्) G3 मैथिलीं प्राप्स्यसे यथा

4 ^{a}) D3 11 राक्षस (for रावण) V1 विद्धा (for हत्वा) —^{b}) D1 परितुष्य, D2 4 13 परिघुष्य, T2 परिघोष्य (for परितोष्य) Ś1 D12 स्वय बुद्ध्या यथा हरे, Ñ2 D7 समायाबल पौरुष, V B D3 11 समास्थायात्मपौरुष, G परितोष्यामि पौरुष —Ś1 D12 om 4^{c}–9^{b} —^{c}) B1–3 Ck तथा कर्तास्मि (by transp) —^{d}) B4 G1 भविष्यति (for °ष्यसि)

5 Ś1 D12 om 5 (cf v l 4) D1 2 4 13 om (hapl ?) 5–8 —^{a}) Ñ2 V1 2 B1 3 D7 आगत्य, B2 4 M2 आगस्य (for आलम्ब्य) D6 T2 अल शोकेन वैदेह्या —^{b}) B1–3 धैर्यमाल-म्ब्यता महत् —^{c}) T1 3 G1 2 M3 Ck असदृशम्, Ct as in text (for न सदृशम्) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 स(D11 या)दृश (D7 °ष्ट्वा) त्वद्विधाना हि —^{d}) Ñ2 D3 सदृश (sic), V1 2 B D7 11 नेदृश, G2 हीदृश (for ईदृश) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 सत्त्व-, T1 3 M3 विद्धि (for बुद्धि-)

6 Ś1 D1 2 4 12 13 om 6 (for Ś1 D12, cf v l 4 and for D1 2 4 13, cf v l 5) —^{a}) G2 3 M1 मम (for मया) —^{b}) Ñ2 D3 [अ]पहरण, D6 8–10 T2 -विरहज (for -हरणज) —^{c}) V2 न च मैव, D11 जानामि (for शोचामि) D6 8–10 T2 नाहमेव हि शोचामि M1 नाह तामनुशोचामि —^{d}) D6 8–10 T2 धैर्यं न च (by transp) D3 11 नापि धैर्यं त्यजाम्यह For 6^{cd}, V1 subst, while after 6, V2 B1 2 4 D7 ins

150* शोक चापतित धैर्यान्निगृह्णामि पदे पदे ।

[V2 B4 आपतित (for चा°) D7 शोक चापतित वेगान् (for the prior half) V2 निगृहीतु त्वमर्हसि (for the post half)]
—After 6, D11 reads 13

7 Ś1 D1 2 4 12 13 om 7 (for Ś1 D12, cf v l 4 and for D1 2 4 13, cf v l 5) —^{a}) V1 2 B1 2 4 D3 7 11 अह तावन्(D3 11 राम) न शोचामि, G1 अह त्वामिव शोचामि, M1 न चाहमेव शोचामि —^{b}) V1 2 B1 2 4 D7 11 वानर प्राकृतोपि सन् —^{c}) V1 2 B1 2 4 D7 महात्मा सुमहाश्चैव —^{d}) D6 8 10 महान् (for भवान्) V1 2 B1 2 4 D3 7 11 G1 M2 धृतिमान्कि पुनर्भवान्

8 Ś1 D1 2 4 12 13 om 8 (for Ś1 D12, cf v l 4 and for D1 2 4 13, cf v l 5) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 शोकम् (for बाष्पम्) B3 वापतित —^{b}) D3 5–8 10 11 T M निगृही (D11 °हि)तुं (for निग्रहीतु) —T2 om (hapl) 8^{cd}.

व्यसने वार्थकृच्छ्रे वा भये वा जीवितान्तगे ।
विमृशन्वै स्वया बुद्ध्या धृतिमान्नावसीदति ॥ ९
बालिशस्तु नरो नित्यं वैक्लव्यं योऽनुवर्तते ।
स मज्जत्यवशः शोके भाराक्रान्तेव नौर्जले ॥ १०
एषोऽञ्जलिर्मया बद्धः प्रणयात्त्वां प्रसादये ।
पौरुषं श्रय शोकस्य नान्तरं दातुमर्हसि ॥ ११
ये शोकमनुवर्तन्ते न तेषां विद्यते सुखम् ।
तेजश्च क्षीयते तेषां न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ १२
हितं वयस्यभावेन ब्रूमि नोपदिशामि ते ।
वयस्यतां पूजयन्मे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ १३
मधुरं सान्त्वितस्तेन सुग्रीवेण स राघवः ।
मुखमश्रुपरिक्लिन्नं वस्त्रान्तेन प्रमार्जयत् ॥ १४
प्रकृतिस्थस्तु काकुत्स्थः सुग्रीववचनात्प्रभुः ।
संपरिष्वज्य सुग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५
कर्तव्यं यद्वयस्येन स्निग्धेन च हितेन च ।
अनुरूपं च युक्तं च कृतं सुग्रीव तत्त्वया ॥ १६
एष च प्रकृतिस्थोऽहमनुनीतस्त्वया सखे ।
दुर्लभो हीदृशो बन्धुरस्मिन्काले विशेषतः ॥ १७
किं तु यत्नस्त्वया कार्यो मैथिल्याः परिमार्गणे ।
राक्षसस्य च रौद्रस्य रावणस्य दुरात्मनः ॥ १८

—[c]) B4 D6 G1 मर्यादा- V1 B1–3 -सयुक्ता (for -युक्ताना) D3 11 गतिस्त्व सर्वभूताना —[d]) Ñ2 D7 [उ]च्छेत्तुम् (for [उ]त्स्रष्टुम्) D6 धृतिमान्नोत्सव यच (sic)

9 Ś1 D12 om 9^{ab} (cf v l 4) —[a]) D3 हि, D11 ह (for first वा) Ñ2 V1 B1–3 D1 7 वाथ, V2 वात्म, D2 4 13 प्राण- (for वार्थ) B2 दु से (for -कृच्छ्रे) —[b]) Ñ2 V1 2 B D1–4 6 7 11 13 T2 G1 M1 3 जीवि(D13 °व)तात्ययु(D° °क) (for °न्तगे) —[c]) Ś1 D12 विचित्य च, Ñ2 D7 विमृश्य तु, V1 3 B D1 2 4 13 विमृश(D1 2 4 13 °श) त्व, D6 विमृश्य च, D8–10 G1 विमृशंश्च (for विमृशन्वै) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1 2 4 7 11–13 स्वय, B4 ततो (for स्वया) D3 विमृश्य निश्चय बुद्ध्या, D6 विमृशन्परया बुद्ध्या —[d]) B1 M1 [अ]विषी(M3 °सी)दति (for [अ]वसीदति) B1 प्रीतिमान्न विषीदसि

10 [a]) D3 बालिशस्त्व (for °शस्तु) Ś1 D1 2 4 12 13 यो वे (for नित्य) —[b]) Ś1 D1 2 4 12 13 वैक्लव्यमनुवर्तते, Ñ2 D7 यो वैक्लव्येन वर्तते —[c]) B1 D1 अवशे(D1 °श) —[d]) Ś1 D4 12 वात- (for भार-) Ñ2 D7 पाषाणनिहतेव नौ, V1 2 B1–3 पा(V1 moth-eaten)षाणाभिहतेव नौ, G(ed) वातेनाभिहतेव नौ

11 [b]) Ś1 D2 4 12 13 वा, V1 moth-eaten, L(ed) च (for त्वा) D6 प्रणये त्वा, G(ed) प्रणम्य त्वा (for °यात्त्वा) —[c]) B1 3 D7 लोकस्य (for शोकस्य) D11 पौरुषस्यादि शोकेन (sic)

12 D1 12 om (hapl) 12 B2 reads 12–13 in marg —[a]) D13 -वर्तंते (sic) (for -वर्तन्ते) —[b]) B3 वर्ततेभय (for विद्यते सुखम्) D4 न ते सुखमविद्दत (sic) —[c]) D6 नित्य (for तेषा) Ś1 D2 4 13 ते(Ś1 नि)जश्च (D4 °जो हि) हरते शोको, Ñ2 V1 2 B1 2 D7 तेजश्च शोक (V1 शको, (V2 लोक) क्षिपति, B3 तेज शोक क्षितिपते (sic), B4 D3 11 तेजश्चाक्षिपते शोको —[d]) Ś1 तु (for त्व). Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तन्न (for न त्व) —After 12, D8–10 T1 3 G2 3 M1 3 ins

151* शोकेनाभिप्रपन्नस्य जीविते चापि सशय ।
स शोक त्यज राजेन्द्र धैर्यमाश्रय केवलम् ।

[(l 1) G3 विपन्नस्य, M1 -प्रमन्नस्य (for -प्रप°). G3 वा (for च) —(l 2) G2 M1 आश्रित्य (for आश्रय)]

13 Ś1 D2 12 om (hapl) 13 B2 reads 13 in marg (cf v l 12) D11 transp [ab] and [cd] and reads after 6 —[a]) V1 moth-eaten (for हित) Ñ2 V1 2 B D7 ससृष्ट- (for वयस्य) —[b]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 राम, D6 G3 ब्रुवे (for ब्रूमि) B4 वच्मि चोपदिशामि ते, D1 4 11 ब्रुवेणो(D4 °व चो)पदिशामि ते, D3 ब्रवीमि प्रणयेन च, D13 ब्रुव वो यदि शासते —[c]) Ñ2 V1 2 B D7 वयस्यभावाच्छृणु(V1 ° [moth-eaten]) मे, D1 4 13 वयस्य मानयन्नाम, D3 मानयामो वयस्यत्व, D11 एषोंजलिर्मया बद्धो, T3 वयस्य त्वा पूजयामि —[d]) D1 4 13 वै (for त्व). M2 नैव (for न त्व)

14 [a]) Ś1 B1 D1–4 11–13 स्वैर (for तेन) —[c]) D12 अस्रु (for अश्रु) D11 -परिक्षिप्त (for °क्लिन्न) —[d]) G3 वासोतेन (for वस्त्रान्तेन) Ś1 B4 D1 2 4 12 13 प्र(B4 [अ]व)मृष्टवान्, V1 2 B1–3 D3 7 11 [अ]भ्य(B2 3 [अ]व)मार्जयत्(V2 D11 °यन्), G1 समार्जयत् (for प्रमार्जयत्) ❁ Cg अनित्यमागमशासनमित्यडभाव, Ct प्रमार्जयत्प्रामार्जयत् ❁

15 [a]) D1 स (for तु)

16 [b]) D3 om first च (subm) Ś1 V2 D1 2 4 12 13 स्निग्धेनाव-, G2 M1 सुस्निग्धेन (for स्निग्धेन च) —[d]) G2 यत् (for तत्)

17 [a]) Ś1 D2–4 11–13 एषोस्मि, D1 एष वै, G2 M1 एष हि (for एष च) —[c]) B1–3 [अ]पीदृशो, B4 त्वादृशो (for हीदृ°)

18 [a]) V2 किं तु कार्यस्त्वया यत्न —[b]) Ś1 D1 2 4 12 13 मैथिली, B4 सीताया, M1 वैदेह्या (for मैथिल्या) —[d]) D6 reads रावणस्य in marg.

मया च यदनुष्ठेयं विस्रब्धेन तदुच्यताम् ।
वर्षास्विव च सुक्षेत्रे सर्वं संपद्यते तव ॥ १९
मया च यदिदं वाक्यमभिमानात्समीरितम् ।
तत्त्वया हरिशार्दूल तत्त्वमित्युपधार्यताम् ॥ २०
अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
एतत्ते प्रतिजानामि सत्येनैव शपामि ते ॥ २१

ततः प्रहृष्टः सुग्रीवो वानरैः सचिवैः सह ।
राघवस्य वचः श्रुत्वा प्रतिज्ञातं विशेषतः ॥ २२
महानुभावस्य वचो निशम्य
हरिर्नराणामृषभस्य तस्य ।
कृतं स मेने हरिवीरमुख्य-
स्तदा स्वकार्यं हृदयेन विद्वान् ॥ २३ G 4 6 24 B 4 7 25 L 4 5 14

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

---

19 [a]) Ñ2 V1 2 B D7 तु (for च) B1 तद् (for यद्) Ś1 तव यत्कार्यं, D12 ~ + ? ? य (lacuna) (for यदनुष्ठेय) —[b]) Ñ2 V2 B2 D7 विस्र(V2 °श्र)म्भेन, V1 B1 3 4 विश्वस्तेन, D1–3 6 11 13 विश्रब्धेन (for विस्रब्धेन) —D1 2 4 12 13 om 19[c]–21[b] Ś1 om 19[cd] —[c]) Ñ2 V1 2 B1 3 D3 7 11 सुवर्षेणेव, B2 वर्षास्विवेन्ने च, D6 वर्षास्वैव च (for वर्षास्विव च) B4 सुवर्षेण मरुक्षेत्रे —[d]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सस्य निष्पा(V1 B3 D7 °त्प)द्यता(V1 °ते), D3 11 G M2 सर्वं सपत्स्यते (for सर्वं सपद्यते) T1 3 M3 मयि (for तव) B4 सस्य सपत्स्यतेतरा, D5 सर्वं स पश्यते तपि (sic)

20 D1 2 4 12 13 om 20 (cf v l 19) —[b]) D6 reads नात्समीरितम् in marg D11 उदीरित (for समीरितम्) —After 20[ab], D11 reads 21[cd] —Ś1 om 20[c]–21[b], D6 om 20[cd] —[c]) B1–3 यत् (for तत्) —[d]) D3 11 कृतम् (for तत्त्वम्) V1 2 B D7 T2 G M1 2 [अ]वधार्य(T2 °धीय)ता (for [उ]पधार्यताम्) Ñ2 तथ्यमित्यवधार्यता

21 Ś1 V1 D1 2 4 12 13 om 21[ab] (for Ś1 cf v l 20, for D1 2 4 12 13 cf v l 19) —[b]) B2 वाच्य (for वक्ष्ये) —D11 reads 21[cd] after 20[ab] —[c]) B D1 एव (for एतत्) Ś1 D1 2 4 12 13 प्रतिजानेह —[d]) Ñ2 V1 2 B D5 7–10 [अ]ह (for ते) M3 च ते शपे (for शपामि ते) Ś1 D1–4 11–13 सख्ये सत्येन(D13 °स्वेन) ते शपे

22 [a]) D2 13 तेन (for तत) D13 प्रहृष्ट —[b]) B1–3 वानर (for वानरैः) G2 चतुर्भिर्वानरैः सह —V1 damaged from सह up to 22[cd] —[d]) Ś1 V2 B4 D2–4 11 प्रतिज्ञा तु (D3 11 च), B2 D13 प्रतिज्ञातु, D6 °ज्ञान (for °ज्ञात) —After 22, D5 6 8–10 S ins

152* एवमेकान्तसपृक्तौ ततस्तौ नरवानरौ ।
उभावन्योन्यसदृश सुख दु खमभाषताम् ।

[(l 1) D6 T2 -सप्राप्तौ (for °पृक्तौ) —(l 2) D9 G2 M2 सुखदु खम्, M1 समदु खम् (for सुख दु खम्) D6 T G3 M3 Cr m g k प्रभाषता, Ct as above (for अभा°) ❀ Cr प्रभाषता आगमशास्त्रस्यानित्यत्वादडभाव । परस्मैपदमार्षम् ।, so also Cm g ❀]

—After 22, D11 ins, D3 ins after 4 8 1[ab]

153* कृतकृत्यमिवात्मान मन्यमान स्वतेजसा ।

23 D11 om from 23 upto 4 8 1[ab] —[b]) G1 नृपाणाम् (for नराणाम्) D5 6 8–10 नृपाणामधिपस्य D12 om (hapl) तस्य —[c]) Ś1 D2–4 6 12 13 G1 3 M2 कपि, D1 कृत- (for हरि-) —[d]) D5 तथा (for तदा) D5 6 8–10 च कार्यं, T1 [अ]स्य कार्यं, Cm as in text (for स्वकार्यं) D2 4 13 हृदये(D4 °य)प्रवृद्ध (for हृदयेन विद्वान्) —For 23, Ñ2 V1 2 B D7 subst

154* स तेन वाक्येन हरिप्रवीर
प्रीतोऽभवद्धर्षविवृद्धवक्त्र ।
रामस्य तेनाद्भुतविक्रमश्री
सत्येन सत्यव्रतशासितस्य ।

[(l 1) G(ed) हीति (for तेन) —(l 2) B4 -नेत्र (for -वक्त्र)]

Colophon D11 om (cf v l 23) —*Sarga name* Ś1 D2 4 12 13 रामाश्वासन, Ñ2 V1 2 B D1 7 रामा(Ñ2 °मो)नुनय (V1 °नयन) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 B1 2 4 D2 4 12 om, Ñ2 V2 B3 D7 6, D1 3 5, D13 4 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

८

परितुष्टस्तु सुग्रीवस्तेन वाक्येन वानरः ।
लक्ष्मणस्याग्रजं राममिदं वचनमब्रवीत् ॥ १
सर्वथाहमनुग्राह्यो देवतानामसंशयः ।
उपपन्नगुणोपेतः सखा यस्य भवान्मम ॥ २
शक्यं खलु भवेद्राम सहायेन त्वयानघ ।
सुरराज्यमपि प्राप्तुं स्वराज्यं किं पुनः प्रभो ॥ ३
सोऽहं सभाज्यो बन्धूनां सुहृदां चैव राघव ।
यस्याग्निसाक्षिकं मित्रं लब्धं राघववंशजम् ॥ ४
अहमप्यनुरूपस्ते वयस्यो ज्ञास्यसे शनैः ।
न तु वक्तुं समर्थोऽहं स्वयमात्मगतान्गुणान् ॥ ५
महात्मनां तु भूयिष्ठं त्वद्विधानां कृतात्मनाम् ।
निश्चला भवति प्रीतिर्धैर्यमात्मवतामिव ॥ ६
रजतं वा सुवर्णं वा वस्त्राण्याभरणानि वा ।
अविभक्तानि साधूनामवगच्छन्ति साधवः ॥ ७
आढ्यो वापि दरिद्रो वा दुःखितः सुखितोऽपि वा ।
निर्दोषो वा सदोषो वा वयस्यः परमा गतिः ॥ ८
धनत्यागः सुखत्यागो देहत्यागोऽपि वा पुनः ।
वयस्यार्थे प्रवर्तन्ते स्नेहं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥ ९

8

Ś1 begins with ॐ, M1 with श्रीरामाय नम

1 Ñ1 missing up to 17^{b} (cf v l 4 6-22) D11 om 1^{ab} (cf. v l 4 7 23) —^{a}) V B1–3 D7 स, B4 [ऽ]थ, D3 om (for तु) D8 10 परितुष्टस्य सुग्रीवस —^{b}) D5 8–10 हर्षित (for वानर).—After 1^{ab}, D3 ins 153*. —^{c}) Ñ2 V B1–3 D1 3 5–7 11 T1 3 G1 2 M2 3 [अ]ग्रतो (for [अ]ग्रज) B4 हर्षाद्, D5 6 8–10 T2 G1 3 M3 शूरम्, M1 वीरम् (for रामम्).

2 Ñ1 missing (cf v l 1).—^{ab}) D6 सर्वदा (for °था) Ś1 Ñ2 V B1 2 D2–5 7–13 G1 न सशय (for अस°) B4 अनुग्राह्योस्मि देवाना पितॄणा च विशेषत —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1 3–5 7–12 G3 M2 Ck t उपपन्नो, Cg as in text B2 marg, D1 गणोपेत., D3 11 गुणै सर्वै (for -गुणो°) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 transp सखा and भवान्

3 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V B D7 भवद्वीर्यात्, D1 4 भवेद्वीर, D11 मया वीर (for भवेद्राम) Ś1 D2 3 12 13 सर्वं (L[ed] शक्य) ननु (D2 3 13 सख्य [D3 ऐक्य] खलु) भवेद्वीर —^{b}) Ś1 D12 मम, Ñ2 V B D1–4 7 13 मया (for [अ]नघ) D11 त्वद्वीर्याद्रघुनदन —^{c}) Ś1 D2 4 12 पर, D13 वर- (for सुर-) B2 (*sup lin* also) अनु-, D2 इम (for अपि) B1 स्वराज्यमपि सप्राप्तु —^{d}) Ś1 D12 स्वराज्ये, B1 3 D1 2 स्व राज्य, D9 सुराज्य (for स्व°) B2 D5 8 10 किमुत, D9 किमु तत् (for किं पुन) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–4 7 12 13 सखे, D11 भवेत् (for प्रभो)

4 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D1–5 11–13 सभाग्यो, V2 B2 सभार्यो (sic), B1 3 सुभाग्यो, Cr m g k t as in text (for सभाज्यो) —^{b}) Ś1 D2 4 12 13 ततो भृश, Ñ2 V B1–3 D7 महाबल (V1 °ली, B1 3 °ल), B4 D3 11 महौजसा, D1 मतो भृश (for [ए]व राघव) —^{c}) Ś1 D12 यथा, Ñ2 V1 2 B D3 7 11 येन, V3 तद् (for यस्य) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 सख्यं (for मित्र) —^{d}) Ś1 B4 D1 2 4 12 13 लब्ध मे राघव त्वया, Ñ2 V B1–3 D7 लब्ध राम त्वया सह, D3 11 लब्धो मे राघवस्त्विह

5 Ñ1 missing (cf. v l 1).—^{a}) D13 अथ (for अपि) —^{b}) Ś1 ज्ञायसे (for °स्यसे) —^{c}) D3 11 [ऽ]स्मि (for ऽह) —^{d}) Ś1 D5 8–10 स्वयि (with hiatus) (for स्वयम्) Ñ2 V B D1–4 7,11–13 एवात्मनो (for आत्मगतान्).

6 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) D10 reads in marg from तु up to धाना in ^{b}. Ś1 D1 2 4 12 13 हि (for तु) —^{b}) V2 महात्मना, B4 नरेश्वर, G1 धृता° (for कृतात्मनाम्) —V3 mostly illeg. for 6^{d} —^{d}) V1 D5 8–10 वर, M2 इह (for इव)

7 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 D1 2 4 12 13 om $7–8^{ab}$ —^{a}) V1 च (for वा, both times) —^{b}) D5 8–10 शुभानि, T2 रत्नानि (for वस्त्राणि) V1 B D3 5–11 T2 G M3 च (for वा) —^{d}) D3 11 उप- (for अव-)

8 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 D1 2 4 12 13 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) V2 अपि (with hiatus), D3 11 G1 2 M1 वाथ (for वापि) —^{b}) Ñ2 V B D3 7 11 दीनो वा दु (D3 सु)खितोपि वा —V3 illeg from ^{c} up to वय in ^{d} —^{c}) Ñ2 V2 D5 8–10 च (for वा, both times) Ś1 D1 2 4 6 11–13 T2 G1 3 M2 निर्दोषश्च क्षमश्चैव, V1 B D7 निर्दोषश्च क्षमावाश्च, D3 निर्दैश्यश्चाक्षमश्चैव

9 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D1–4 11–13 सुहृत्- (for सुख-) —^{b}) Ś1 D2–6 8–13 T2 G1 M2 (*inf lin* also as in text) देश, D1 राज्य- (for देह-) Ś1 D3 4 11 12 G1 2 M1 [ऽ]थ वा, D2 13 यथा (for ऽपि वा). D5 8–10 [अ]नघ (for पुन) Ñ2 V B1–3 D7 वधुत्यागस्तथैव च, B4 राज्यत्यागोथ राघव —^{c}) T2 प्रकर्तव्य (for प्रवर्तन्ते). —^{d}) T2 स्पृष्ट्वा स्नेह (for स्नेह दृष्ट्वा) D13 यथाविध.

तत्तथेत्यब्रवीद्रामः सुग्रीवं प्रियवादिनम् ।
लक्ष्मणस्याग्रतो लक्ष्म्या वासवस्येव धीमतः ॥ १०
ततो रामं स्थितं दृष्ट्वा लक्ष्मणं च महाबलम् ।
सुग्रीवः सर्वतश्चक्षुर्वने लोलमपातयत् ॥ ११
स ददर्श ततः सालमविदूरे हरीश्वरः ।
सुपुष्पमीषत्पत्राढ्यं भ्रमरैरुपशोभितम् ॥ १२
तस्यैकां पर्णबहुलां भङ्क्त्वा शाखां सुपुष्पिताम् ।
सालस्यास्तीर्य सुग्रीवो निषसाद सराघवः ॥ १३
तावासीनौ ततो दृष्ट्वा हनूमानपि लक्ष्मणम् ।
सालशाखां समुत्पाट्य विनीतमुपवेशयत् ॥ १४
ततः प्रहृष्टः सुग्रीवः श्लक्ष्णं मधुरया गिरा ।
उवाच प्रणयाद्रामं हर्षव्याकुलिताक्षरम् ॥ १५
अहं विनिकृतो भ्रात्रा चराम्येष भयार्दितः ।
ऋश्यमूकं गिरिवरं हृतभार्यः सुदुःखितः ॥ १६

G 4 7 16
B 4 8 17
L 4 6 14

10 Ñ1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 D4 12 13 तथा च, Ñ2 V3 B4 D7 त तथा, D1 2 तथा वा (for तत्तथा) D8 11 ब्रुवाण त तथा तथ्य (D11 हृष्टं) —ᵇ) Ś1 D2 4 12 13 प्रतिवादिन, D6 8–10 प्रियदर्शन (for प्रियवादिनम्) —ᶜ) Ś1 D12 [अ]ग्रजो (for [अ]ग्रतो) Ñ2 V B D7 प्रीत्या, D8 11 रामस्, Cr m g k t as in text (for लक्ष्म्या) —G3 mostly damaged for ᵈ —ᵈ) Ś1 D1 2 4 12 13 निवासस्य च (D2 4 13 °स्येव) धीमत, Ñ2 V B D7 सुग्रीवमनुरञ्जयन्, D8 11 ततो (D11 इद) वचनमब्रवीत् —After 10, D8 11 ins

155* त्वमस्माक परो बन्धुस्त्व च मे परम सुहृत् ।
त्वया मित्रेण सिध्यन्ति सर्वार्था नात्र सशय ।

11 Ñ1 missing (cf v l 1) D8 11 om 11–14 —ᵃ) B4 अथ (for ततो) D8 10 स्थितो (for °त) —ᵇ) D1 महारथ (for °बलम्) —ᶜ) B4 दृष्टि (for चक्षुर्) —ᵈ) B4 लोलाम् (for लोलम्)

12 Ñ1 missing (cf v l 1) D8 11 om 12 (cf v l 11) —ᵃ) V2 B1 3 4 D2 4 7 13 तत शालम्, D6 G2 M1 महासा (D6 °शा) लम् (for तत सा°) —ᵇ) B4 हरिप्रभु —ᶜ) B1 G2 सपुष्पम् B1–3 D7 T2 G1 3 M2 Cv r पर्णाढ्य (T2 °ढ्य), G2 पुष्पाढ्य, Cm g k t as in text (for पत्राढ्य) Ś1 D1 2 4 12 सुपुष्पित वने कात, D13 सुपुष्पित च ते काल —ᵈ) B4 -सेवित, D1 -जीवित (for -शोभि°) ❀ Ck t ईषत्सुपुष्प पत्राढ्य पत्रबहुलम् ❀

13 Ñ1 missing (cf v l 1) D8 11 om 13 (cf v l 11) D1 om 13ᵃᵇ —ᵃ) D2 एतस्यैका (hypm), D9 तस्मैका, D13 तस्यैव (for °का) —ᵇ) Ś1 शाखा भित्त्वा, Ñ2 V B D6 7–10 शाखा भङ्क्त्वा (by transp), D2 4 12 13 शाखा छित्त्वा (for भङ्क्त्वा शाखा) Ñ2 D6 8–10 सुशोभिता, D4 स पुष्पिता (for सु°) —ᶜ) Ñ2 V B D1 2 4 6 7 13 शालस्य, D8–10 G1 M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) रामस्य (for सा°)

14 Ñ1 missing (cf v l 1) D8 11 om 14 (cf v l 11) —ᵃ) V1 B1 तदा (for ततो) Ś1 D1 2 4 12 13 तथासीनौ (D4 °नीतौ) तदा दृष्ट्वा —ᵇ) D1 2 6 12 M2 3 हनुमानपि —ᶜ) D1 2 4 6 13 शालशाखा Ś1 D2 4 12 13 समानीय, D1 समाहृत्य (for समुत्पाट्य) —ᵈ) Ś1 D1 2 4 12 13 समवेशयत् —For 14ᶜᵈ, Ñ2 V B D7 subst

156* शाखा चन्दनवृक्षस्य समाक्षिप्य न्यवेशयत् ।
[V1 च शाल- (for चन्दन-)]

—After 14, D5 6 8–10 S ins

157* सुखोपविष्ट राम तु प्रसन्नमुदधि यथा ।
सालपुष्पावसकीर्णे तस्मिन्गिरिवरोत्तमे ।

[(l 1) D5 त (for तु) —(l 2) D6 शाल- M1 -[उ]प- (for -[अ]व-) T1 3 G2 M3 फलपुष्पसमा (G2 °ष्पोपस) कीर्णे (for the prior half)]

15 Ñ1 missing (cf v l 1) —ᵇ) B4 राम (for श्लक्ष्ण) Ś1 D1 2 4 12 13 श्लक्ष्णयाथ गिरा तदा (D1 °या), D5 6 8–10 T2 G3 M1 श्लक्ष्णया शुभया गिरा —ᶜ) D3 परया (for प्रणयाद्) Ñ2 V B D7 वाक्य (for राम) —ᵈ) G (ed) ईषद् (for हर्ष-) Ś1 D1 2 4 12 13 बाष्पव्याकुललोचन ❀ Cv r उवाच प्रणयाद्राममित्यत्र रामशब्दोऽभिरामवचन क्रियाविशेषेण (Cr om क्रियाविशेषण) । दूरप्रयुक्तप्रथमरामशब्दानुसरणार्थं वा ।, Cm g सुखोपविष्टमित्यादिश्लोकद्वयमेक वाक्यम् । द्वितीयरामपदमभिरामार्थकम् ।, Cr हर्षव्याकुलिताक्षरमिति क्रियाविशेषणम् ❀

16 Ñ1 missing (cf v l 1) —ᵃ) Ś1 D12 विनिष्कृतो, V2 D1 2 4 11 13 विनि कृतो, D3 वै नि कृतो (for विनि°) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 राम (for भ्रात्रा) —ᵇ) D1 2 चराम्येव (D2 °व), D8 वनवासी, D11 वसामीह (for चराम्येष) Ñ2 V B D7 चरामि (V1 सत्यज्य) वसुधामिमा (V3 °तल) —ᶜ) Ś1 D1 2 4 12 13 ऋश्यमूकाश्रमे त्रस्तो, D8 11 ऋश्यमूके गिरिवरे ❀ Cv r ननु अह विनिकृत इत्यादिना अभयप्रार्थना सुग्रीवेण पुनश्च किं क्रियते । प्रथममेवास्मै रघुनाथेन दत्तम् । सत्यमेव तदेव दृढयितु पुनश्च प्रस्ताव ।, Ck अह विनिकृत इत्यादिक पूर्वदिवसोक्तार्थस्यैव स्मरणं स एवार्थोऽनुष्ठेय शतवारोक्त्यापीत्याशयेन ❀ —For 16ᶜᵈ, Ñ2 V B D7 subst

158* हृतदार समागम्य ऋश्यमूक समाश्रित ।

[V1 B2 (m also) 4 हृत (V1 moth-eaten) भार्यो (B2 °दारो) रघुश्रेष्ठ, V2 (*inf lin* also as above) 3 हृतराज्य समागम्य (V2 °त्य, G[ed] °साद्य) (for the prior half)]

17 सोऽहं त्रस्तो भये मग्नो वसाम्युद्भ्रान्तचेतनः ।
18 वालिना निकृतो भ्रात्रा कृतवैरश्च राघव ॥ १७
15 वालिनो मे भयार्तस्य सर्वलोकाभयंकर ।
ममापि त्वमनाथस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ १८
एवमुक्तस्तु तेजस्वी धर्मज्ञो धर्मवत्सलः ।
प्रत्युवाच स काकुत्स्थः सुग्रीवं प्रहसन्निव ॥ १९
उपकारफलं मित्रमपकारोऽरिलक्षणम् ।
अद्यैव तं हनिष्यामि तव भार्यापहारिणम् ॥ २०

इमे हि मे महावेगाः पत्रिणस्तिग्मतेजसः ।
कार्तिकेयवनोद्भूताः शरा हेमविभूषिताः ॥ २१
कङ्कपत्रप्रतिच्छन्ना महेन्द्राशनिसंनिभाः ।
सुपर्वाणः सुतीक्ष्णाग्राः सरोषा भुजगा इव ॥ २२
भ्रातृसंज्ञममित्रं ते वालिनं कृतकिल्बिषम् ।
शरैर्विनिहतं पश्य विकीर्णमिव पर्वतम् ॥ २३
राघवस्य वचः श्रुत्वा सुग्रीवो वाहिनीपतिः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे साधु साध्विति चाब्रवीत् ॥ २४

---

17 Ñ1 missing for 17^{ab} (cf v l 1) D3 11 om 17^{ab} —^{b}) D5 6 8–10 T2 G1 3 M3 वने सभ्रातचेतन (D6 °लोचन, D9 °चेतसा, G1 °मानस) —For 17^{ab}, Ś1 D1 2 4 12 13 subst

159* सुमविघ्नो भयार्तश्च वने सभ्रान्तमानस ।
[D1 सुसत्रस्तो, D4 पूर्णविघ्नो (for सुम°)],

while Ñ2 V B D7 subst

160* बलिनो वालिनो भीतो वने वित्रस्तमानस ।

[D7 transp बलिनो and वालिनो B4 सभ्रात- (for वित्रस्त-)] —^{cd}) Ñ2 D7 सोह स, V B3 4 सोह त्रि-, B1 2 सोह सु- (for वालिना) Ś1 D12 निष्कृतो, Ñ1 D1 निर्धुतो, D4 नि कृतो (for निकृ°) D3,11 वालिना नरशार्दूल वध्यमानस्य सुव्रत

18 D3 11 om 18^{ab} —^{a}) Ś1 D2 4 12 13 वै, Ñ2 V B3 4 D7 च, B1 2 तु, D6 हि (for मे) V1 3 भयत्रस्त, B1–3 D4 भयात्तस्य (for भयार्तस्य) —^{b}) Ś1 D1 2 4 12 13 G2 M1 सर्वभूत- (for °लोक-) Ñ2 V B D7 -भयंकरात्, D1 2 12 13 Cv -[अ]भयकर (for -[अ]भयकर) —^{cd}) Ñ2 V B D7 नाथो भवितु(V1 damaged from भवितु up to धर्मज्ञो in 19^{b})मर्हसि (for ^{d}) D3 11 कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ ज्वरस्यापनय मम

19 V1 damaged up to धर्मज्ञो in ^{b} (cf v l 18) —^{a}) D2 उक्त (for उक्तस्) Ñ2 V2 B D3 7 11 स (for तु). —^{c}) G1 [अ]थ, M1 च (for स) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 अभ्यभाषत काकुत्स्थ, D3 11 उवाच वचन राम

20 ^{a}) Ñ2 V B D7 -क्षम, M1 पर (for फल) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विदित ते (D1 मे) महाकपे, Ñ2 V B D7 विदित मे भवान्यथा, D3 11 न मित्र प(D11 पा)रलौकिक(D11 °के) —^{c}) D7 अथ (for अद्य) D3 स- (for त) Ñ1 D1 2 5 8–10 वधिष्यामि (for हनि°)

21 ^{a}) V1 यमोपमा, D3 11 इमे मम (for इमे हि मे) Ś1 Ñ D1–6 8–13 G M2 महाभाग, V B1–3 D7 °भागा (for °वेगा) —V1 mostly damaged for ^{b} —^{b}) D5 स्निग्ध- (for तिग्म) —^{c}) Ś1 V2 D12 -वलोद्भू(V2 °द्भु)ता (for -वनो°) —^{d}) Ñ1 शरा मे हेमभूषिता

22 ^{a}) Ñ1 बर्हि- (for कङ्क-) Ś1 V1 D4 8 10 12 परिच्छ (D8 °च्छि)न्ना, D2 13 -शिरच्छ(D13 °च्छि)न्ना (for -प्रति°) —^{b}) Ñ1 -निस्वना (for सनिभा) —^{c}) Ś1 D1 2 4 12 13 स्वर्णपुङ्खा (for सुपर्वाण) Ñ1 सुवर्णयुक्तास्तीक्ष्णाग्रा —^{d}) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7 11–13 सरोषा इव पन्नगा

23 ^{a}) D5 8–10 वालि- (for भ्रातृ-) —^{b}) D5 8–10 भ्रातर (for वालिन) —For 23^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

161* तमद्य वालिन पश्य क्रुद्धैराशीविषोपमै ।

[Ś1 D4 12 तस्मात्त्व, D2 13 तथा त्व (for तमद्य) V1 moth-eaten for वालिन Ś1 D1 4 12 13 बाणैर्, Ñ1 D1 3 शरैर्; D11 क्रूरैर् (for क्रुद्धैर्) B4 क्रुद्धाशीविषसनिभै (for the post half)] —^{c}) Ś1 रामेण निहित, Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 रणे विनिह(D1 °हि)त (for शरैर्वि°) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 भूमौ (for पश्य) —^{d}) B1–3 विशीर्णम् (for विकी°)

24 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 राघवेणैवमुक्तस्तु. —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 वानरेश्वर, D3 11 T3 वानराधिप (for वाहिनीपति) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 राघव चेदमब्रवीत्, Ñ2 V B1–3 D7 प्रहृष्टश्चेदम°, B4 प्रहृष्ट पुनर° ❀ Cv r साधुसाध्विति चाब्रवीदित्यत्र चकारेणान्यच्चाब्रवीदिति वचनान्तर समुच्चेतव्य उत्तरस्य वचनात्मकत्वात् ❀ —After 24, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 4 11 2–6, while Ñ2 V B D3,7 ins

162* स तस्य रामस्य निशम्य भारतीं
स वानरो बालदिवाकरप्रभ ।
बभूव सहृष्टविशाललोचनो
जगाद चेद रघुवंशवर्धनम् ।

Colophon

[(l 1) Ñ2 D3 7 ततस्तु, V1 3 स तत्र (for स तस्य) D3 भाषित (for भारतीं) —(l 4) D3 रघुनदन वच]

[Colophon —Sarga name Ñ2 D7 सुग्रीवसमाश्वास, V1 सुग्रीवसमागमने वने वाक्य, V3 B4 रामवाक्य, B1–3 सुग्रीवसमागमवाक्य, D3 वालिसकीर्तन, G(ed) सुग्रीवसमागमे रामावष्टम.

राम शोकाभिभूतोऽहं शोकार्तानां भवान्गतिः ।
वयस्य इति कृत्वा हि त्वय्यहं परिदेवये ॥ २५
त्वं हि पाणिप्रदानेन वयस्यो मेऽग्निसाक्षिकः ।
कृतः प्राणैर्बहुमतः सत्येनापि शपाम्यहम् ॥ २६
वयस्य इति कृत्वा च विस्रब्धं प्रवदाम्यहम् ।
दुःखमन्तर्गतं यन्मे मनो दहति नित्यशः ॥ २७
एतावदुक्त्वा वचनं बाष्पदूषितलोचनः ।
बाष्पोपहतया वाचा नोच्चैः शक्नोति भाषितुम् ॥ २८
बाष्पवेगं तु सहसा नदीवेगमिवागतम् ।
धारयामास धैर्येण सुग्रीवो रामसंनिधौ ॥ २९
संनिगृह्य तु तं बाष्पं प्रमृज्य नयने शुभे ।
विनिःश्वस्य च तेजस्वी राघवं पुनरब्रवीत् ॥ ३०
पुराहं वालिना राम राज्यात्स्वादवरोपितः ।
परुषाणि च संश्राव्य निर्धूतोऽस्मि बलीयसा ॥ ३१
हृता भार्या च मे तेन प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ।
सुहृदश्च मदीया ये संयता बन्धनेषु ते ॥ ३२

G 4 8 22
B 4 8 33
L 4 7 57

— Sarga no (figures, words or both) V1 B1 3 om, Ñ2 V2 3 B4 D7 7, B2 9, D3 6]

Thereafter all the above MSS read 4 11 1–6 (V3 1–4^{b})

25 D1 om from 25 up to ज्या in 31^{b} D3 reads 25^{ab} twice —^{a}) Ñ2 V B D3 (second time) 7 11 -भूताना (for भूतोऽहं) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 3 (first time) 4 12 13 शोकार्तस्य, Ñ2 V B D3 (second time) 7 11 भयार्ताना (for शोका°) —D3 11 transp 25^{cd} and 27^{ab} —^{c}) Ñ2 V B D7 विज्ञाय, D3 11 G2 M1 कृत्वा च (for कृत्वा हि) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 आर्त (D4 श्रात) शोकसमाविष्टस् —^{d}) Ś1 D2–4 6 12 13 त्वया, M1 त्वाम् (for त्वयि) Ś1 D12 परिदेव्यते, D3 11 G2 M1 विनिवेदये (for परिदेवये) Ñ2 V B D7 यन्नैव (V1 यदेव, B1 3 तेनेद, B2 येनेद) पर्यदेवय

26 D1 om 26 (cf v l 25) —^{a}) D6 त्वयि (for त्व हि) —^{b}) Ñ1 [ऽ]द्य (for मे) Ś1 D2 4 12 13 -सनिधौ, D5 6 8 10 T G1 M2 3 Ch t -साक्षिक (for °क) —D12 om 26^{c}–27^{b} —^{c}) Ñ2 तत (for कृत) Ñ2 V B D7 प्रियतर (V1 °म, B1 °र) (for बहुमत) —^{d}) D5 6 8–10 T2 G3 M2 च, G1 [ए]व (for [अ]पि) M3 ते (for [अ]हम्) Ś1 Ñ1 D2 4 13 सत्यमेतद्ब्रवीमि ते, Ñ2 V B D7 सखे सत्येन ते शपे, D3 त्वद्गतश्चास्मि राघव, D11 तत्त्वतश्चासि राघव

27 D1 om 27 (cf v l 25) D12 om 27^{ab} (cf v l 26) D3 11 transp 25^{cd} and 27^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 B4 D2 4 7 13 तु, D3 त्वा, G1 M2 हि (for च) —^{b}) Ñ1 D2 3 11 विश्रब्ध, B1 3 D4 6 13 विश्रब्ध, D5 8–10 T G1 3 M2 Ct विसब्ध —^{c}) Ñ2 D8–10 तन् (for यन्) Ñ1 दु खमेतन्महाबाहो —^{d}) D5 6 8–10 T M हरति (for दहति) Ñ2 V B D3 7 11 सर्वं (D3 11 नित्य)दा (for नित्यश)

28 D1 om 28 (cf v l 25) —^{a}) Ñ2 B4 D7 एतदुक्त्वा स वचन, V B1–3 एवमुक्त्वा स (V2 B2 तु) वचन, D3 11 स एवमुक्त्वा वचन —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 -व्याकुल-, D6 पूरित-, D7 -भूषित, D11 -धर्षित- (for दूषित-) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 दु ख- (for बाष्प-) D5 8–10 T2 दूषितया, D6 -पूरितया (for [उ]पह°) —^{d}) D2 6 11 T2 G3 M1 2 शक्नोमि-, Cr m g t as in text (for °ति) Ñ2 V B D7 नाशक्नोद् (V2 न शक्तो) वक्तुमुत्तर

29 D1 om 29 (cf v l 25), Ś1 D12 om 29–32^{b} —^{a}) D4 बाष्पावेग —^{b}) Ñ2 D7 [उ]त्थित, D4 [उ]द्भूत (for [आ]गतम्) —^{c}) V2 G1 3 वारयामास, D2 4 13 धारयन्स तु (for धारया°) B4 वीर्येण (for धै°)

30 D1 om 30 (cf v l 25), Ś1 D12 om 30 (cf v l 29) —^{a}) Ñ1 D5 9 10 T1 3 स निगृह्य, D6 सनिहत्य (for °गृह्य) Ñ1 तु तद्, D4 ततो, G2 च त (for तु त) Ñ2 V B D7 निगृह्य बाष्प (B2 °ष्पा)वेग तु (V2 त), D2 13 त निगृह्य ततो बाष्प —^{b}) Ñ2 V2 3 B D3 7 विसृज्य (for प्रमृज्य) Ñ1 D2 4 13 विमृ (D2 °सृ)ज्याश्रुणि (Ñ1 °++ [illeg]) वानर, V1 विमृ++. (moth-eaten) शुभे —D4 repeats 30^{c}–31 after 32^{ab} —^{cd}) D5 8–10 G M विनिश्वस्य D6 M1 तु (for च) T1 3 M3 वाक्यम् (for पुनर्) D5 8–10 ऊचिवान् (for अब्रवीत्) Ñ1 D2–4 सुग्रीवो वारितस्तेन राघवेणेदमब्रवीत्, Ñ2 V B D7 सुग्रीव सात्वित स्नेहादिद वचनमब्रवीत्, D11 सुग्रीव सौहृदाद्वाक्यमिदमाह कपीश्वर

31 D1 om up to राज्या in ^{b} (cf v l 25), Ś1 D12 om 31 (cf v l 29) D4 repeats 30^{c}–31 after 32^{ab} —^{ab}) G2 transp राम and राज्यात् D5 राज्यस्त्वाद्, D11 राज्यत्वाद् (for राज्यात्स्वाद्) —^{d}) V1 2 T2 निभूतो, B4 निकृतो, D1 निर्हृतो, D2 निवृत्तो, D13 निवृतो (for निर्धूतो) D3 11 सु- (for ऽस्मि)

32 Ś1 D12 om 32^{ab} (cf v l 29) —^{a}) D1 2 4 13 transp हृता and भार्या च मे D6 च एतेन (with hiatus), D11 ममैतेन (for च मे तेन) —After 32^{ab}, D4 repeats 30^{c}–31 —^{c}) D3 11 तु (for च) —^{d}) D6 मयाता, T2 सयुता (for सयता) D3 11 तेपि बधने (for बन्धनेषु ते) Ś1 D12 सहता वै वनेषु ते, Ñ2 V B D7 ते सयम्य विमानिता

यत्नवांश्च सुदुष्टात्मा मद्विनाशाय राघव ।
बहुशस्तत्प्रयुक्ताश्च वानरा निहता मया ॥ ३३
शङ्कया त्वेतया चाहं दृष्ट्वा त्वामपि राघव ।
नोपसर्पाम्यहं भीतो भये सर्वे हि बिभ्यति ॥ ३४
केवलं हि सहाया मे हनुमत्प्रमुखास्त्विमे ।
अतोऽहं धारयाम्यद्य प्राणान्कृच्छ्रगतोऽपि सन् ॥ ३५
एते हि कपयः स्निग्धा मां रक्षन्ति समन्ततः ।
सह गच्छन्ति गन्तव्ये नित्यं तिष्ठन्ति च स्थिते ॥ ३६
संक्षेपस्त्वेष मे राम किमुक्त्वा विस्तरं हि ते ।
स मे ज्येष्ठो रिपुर्भ्राता वाली विश्रुतपौरुषः ॥ ३७
तद्विनाशाद्धि मे दुःखं प्रनष्टं स्यादनन्तरम् ।
सुखं मे जीवितं चैव तद्विनाशनिबन्धनम् ॥ ३८
एष मे राम शोकान्तः शोकार्तेन निवेदितः ।
दुःखितोऽदुःखितो वापि सख्युर्नित्यं सखा गतिः ॥ ३९
श्रुत्वैतच्च वचो रामः सुग्रीवमिदमब्रवीत् ।
किंनिमित्तमभूद्वैरं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ४०

33 ^{a}) Ñ2 V B D7 अद्यापि (for यत्नवांश्च) Ś1 Ñ1 D1 5 8–10 च स, Ñ2 V B4 D7 हि(V2*) स, B1–3 D3 11 स हि (for च सु-) —^{b}) Ś1 D12 विनाशयति राघव —^{c}) D12 तु (for तत्-) Ś1 D1–4 12 13 हि (for च). V1 तत्र युक्ताश्च —^{d}) G1 निहिता (for निहता) Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D1–3 7 12 transp वानरा and निहता D11 यत (for मया) D4 13 निहिता वानरा मया

34 Ś1 D12 om 34–35^{b} —^{a}) D3 च (for तु). D3 दृष्ट्वा, D5 8–11 [अ]ह च (by transp), T1 3 G3 M2 3 चेह (for चाह) Ñ2 V B D7 एतया शंकया चापि, Cvp as in text —^{b}) B4 अद्य (for अपि) D3 वनस्थ त्वमरिंदम —^{c}) D3 11 नोपसर्पितवानेह(sic) (D11 °न्भीत्या) —^{d}) D11 येन (for भये) D3 T2 सर्वेऽपि —For 34^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

163* नेहोपसृतवान्भीतो भयात्सर्वो बिभेति हि ।

[V3 [अ]भि (for [उ]प-) V2 -सृष्टवान् (for -सृत°) B4 वाली (for भीतो) V1 भये (for भयात्) G(ed) सर्वं (for सर्वो)]

—For 34, Ñ1 D1 2 4 13 subst.

164* एतयैव च दृष्टस्त्वं शङ्कयेहाद्य राघव ।
नोपयान्ति पुरा प्रीत्या भयमेव ह्युपस्थितम् ।

[(l 1) D1 तु, D13 स (for च) Ñ1 च, D2 13 तु (for त्व) D2 13 शङ्कये न (for °ह) —(l 2) Ñ1 सह, D1 -सृत (for -यान्ति) Ñ1 (also) वीर (for प्रीत्या) N1 D1 भये सर्वा बिभेति हि (for the post half)]

35 Ś1 D12 om 35^{ab} (cf v l 34) —^{a}) Ñ2 V B4 D1–4 7 11 13 G1 केवलं तु, B1–3 केवलास्तु D13 सहाय (for °या) —^{b}) B1–3 D3 5 7 11 13 G M1 2 हनूमत्- Ñ1 D1 2 4 13 द्यामी, Ñ2 V B D3 7 11 इमे (for स्त्विमे) —M2 reads 35^{c}–37^{b} *inf lin* sec m —^{c}) Ñ2 V B D7 यतो, B2 (*sup lin* also) यदा, D3 11 ततो (for अतो) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तत सधारयामीह.

36 M2 reads 36 *inf lin sec m* (cf v l 35) —^{a}) D10 [s]पि (for हि) V2 B1 3 4 सिद्धा (for स्निग्धा) —^{c}) Ñ1 D1 सदा, D3 11 सम (for सह) Ñ2 V B1–3 D1 7 गच्छन्त्य, D1 °तो) (for गन्तव्ये). B4 सपि गच्छति गच्छति —^{d}) Ś1 गच्छति (for तिष्ठन्ति) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तिष्ठन्, D8 10 चाप्यस्थिते (for च स्थिते) Ñ2 V B D7 तिष्ठंति च सपि स्थिते.

37 M2 reads 37^{ab} *inf lin sec m* (cf v l 35) For 37–38^{b}, Ñ2 V B1–3 D7 subst 165*. B4 reads 37–38^{b} in marg —^{a}) D4 त्वेव (for त्वेष) Ś1 D2 4 12 13 M3 ते राम, B4 काकुत्स्थ, Ch as in text (for मे राम) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विस्तरं बहु, B4 °रेण मे; D3 11 वचनं महत्, G1 °रं हि मे, G2 M1 बहुविस्तरं (for विस्तरं हि ते) —^{c}) D4 मम (for स मे) D1 हन्ति (for ज्येष्ठो). G3 भूत्वा (for भ्राता) —^{d}) D3 11 तथा (for वाली).

38 B4 reads 38^{ab} in marg (cf v l 37) —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 विनाशेन, D8 9–10 Ct °शेऽपि (for °शाद्धि) —^{b}) Ñ1 D1 4 5 8–11 T2 G3 M2 Ct प्रणष्ट, B4 प्रक्लिष्ट, D2 प्रहृष्ट, D6 12 T1 2 G1 2 M1 3 प्रणष्टं, D13 प्रसृष्ट, Cg as in text (for प्रनष्ट) Ñ1 अनन्तक, D3 11 शाश्वतम् (for अनन्तरम्) —For 38^{cd}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 subst, while Ñ2 V B1–3 D7 subst for 37–38^{b}

165* यश्च तं समरे हन्यात्स मे स्यात्प्राणद सुहृत् ।

[Ś1 D1–4 12 13 तु (for च) D3 हि (for स्यात्) Ś1 D11 12 स स्यात्(D11 मे) प्राणदः सुहृत् (for the post half)]

39 ^{a}) V1 2 ते (for मे) Ñ2 शोकार्थं (for °न्त) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 एष ते(Ñ1 मे) राम कार्यार्थे, V3 B D7 एष ते राम शोकार्त (D7 °र्थे) —^{b}) Ś1 D12 [अ]भिवेदित (for निवे°) —D8 reads mostly 39^{cd} in marg —^{c}) D5 (m)8–10 सुखितो (for ऽदुःखितो) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 सुखितो दुःखितो वापि, M3 दुःखित सुखतो वापि

40 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तु तद्, Ñ2 V B D7 [इ]ति तद्(V2 त), D3 11 चैतद् (for [ए]तच्च) D6 T1 3 M3 वचनं, G3 च ततो (for च वचो) —^{b}) Ñ1 प्रहसन् (for सुग्रीवम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वाक्यम्, G2 M1 पुनर् (for इदम्). —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 इदं वैरं,

सुखं हि कारणं श्रुत्वा वैरस्य तव वानर ।
आनन्तर्यं विधास्यामि संप्रधार्य बलाबलम् ॥ ४१
बलवान्हि ममामर्षः श्रुत्वा त्वामवमानितम् ।
वर्धते हृदयोत्कम्पी प्रावृड्वेग इवाम्भसः ॥ ४२
हृष्टः कथय विस्रब्धो यावदारोप्यते धनुः ।
सृष्टश्च हि मया बाणो निरस्तश्च रिपुस्तव ॥ ४३
एवमुक्तस्तु सुग्रीवः काकुत्स्थेन महात्मना ।
प्रहर्षमतुलं लेभे चतुर्भिः सह वानरैः ॥ ४४
ततः प्रहृष्टवदनः सुग्रीवो लक्ष्मणाग्रजे ।
वैरस्य कारणं तत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ४५

G 4 8 33
B 4 8 46
L 4 7 19

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

Ñ$_2$ V B D$_7$ इद दु ख (for अभूद्वैर) —^{d}) D$_{5\,8\,10}$ भ्रातर् (for श्रोतुम्) —After 40, D$_3$ ins

166* सुग्रीव निकृतो येन त्व भ्रात्रा वालिना पुरा।

41 ^{a}) Ś$_1$ तदर्थं, Ñ$_1$ ससुख, Ñ$_2$ D$_7$ अह तु, V B$_4$ D$_{3\,11}$ अह हि, B$_{1-3}$ अह तत्, D$_{1\,2\,4\,12\,13}$ तदह (for सुख हि) G$_2$ M$_1$ ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) D$_{3\,11}$ transp वैरस्य and तव Ñ$_2$ V B D$_7$ वैरस्यातीव मानद —^{c}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1\,2\,4\,12\,13}$ Cm अनतर, Ñ$_2$ V B D$_7$ सर्वं तथा, D$_{6\,8-10}$ Ck t आनतर्याद्, Cv r g as in text (for °न्तर्यं)

42 ^{a}) D$_6$ मम च (for हि मम) —^{b}) Ñ$_2$ V$_{2\,3}$ B अप (for अत्र-) —Ñ$_2$ V B$_1$ D$_7$ om, B$_2$ reads in marg 42^{cd} —^{c}) M$_3$ वर्तते Ñ$_1$ D$_{1\,2\,6}$ T हृदयोत्कपि (Ñ$_1$ D$_1$ °प) (for °म्पी) —^{d}) B$_{2\,4}$ प्रावृषेण्य, D$_{3\,11}$ वृष्टया वेग(D$_3$ °गम्), G$_2$ M$_1$ °ट्काल (for प्रावृड्वेग) Ñ$_1$ D$_{1\,2\,4}$ [अ]भसि, B$_4$ [अ]बुद (for [अ]म्भस) Ś$_1$ B$_3$ D$_{12}$ प्रावृड्मेघ(B$_3$ °षस्य) इवाम्बरे ❀ Ck प्रावृडिति लुप्तसप्तमीकम्। प्रावृष्यम्भसो वेग इत्यर्थं ❀

43 ^{a}) Ś$_1$ D$_{12}$ M$_1$ विस्रब्ध, Ñ$_1$ D$_6$ विश्रब्धो, D$_{1\,2\,4\,13}$ विश्रब्ध, Cm as in text (for विस्रब्धो) Ñ$_2$ V B$_{2\,4}$ D$_7$ एत(Ñ$_2$ D$_7$ यत्त)त्कथय विश्रब्ध(B$_{2\,4}$ D$_7$ °स्रब्ध), B$_{1\,3}$ तत्कथयस्व(B$_3$ सु) विश्र(B$_3$ °स्र)ब्ध, D$_{3\,11}$ तन्मे कथय विश्रब्धो —^{b}) Ñ$_2$ V$_2$ B$_4$ D$_7$ नारोपये, V$_1$ नारोप्यते, B$_1$ आरोपय, B$_{2\,3}$ °पयन्, D$_{3\,11}$ आश्लिष्यते (for °प्यते) ❀ Ck धनुरापूर्यते यावत्। यावत्पुरेति लट् आपूरयिष्यामि ❀ —^{c}) Ś$_1$ Ñ$_1$ V$_1$ B D$_{2\,7\,12\,13}$ सृष्टाश्च हि, Ñ$_2$ विसृज्याश्च, V$_{2\,3}$ स्पृष्टाश्च हि, D$_1$ विसृष्टश्च, D$_{3\,11}$ ससृष्टश्च, D$_4$ विसृष्टाश्च (also °ष्टा हि), D$_6$ T$_2$ G M$_1$ सृष्टश्चेद्धि (for सृष्टश्च हि) Ś$_1$ Ñ$_1$ V B D$_2$(m) $_{4\,7\,12\,13}$ बाणा —^{d}) V$_2$ निहतश् (for निरस्तश्)

44 ^{a}) V$_1$ स (for तु) —^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1\,2\,4\,12\,13}$ राघवेण (for काकुत्स्थेन) —After 44^{ab}, G$_3$ ins l 1 of 168* —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1\,2\,4\,12\,13}$ सचिवै सह वानर, Ñ$_2$ V B D$_7$ चतुर्भि सचिवै सह

45 ^{b}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1-4\,12\,13}$ लक्ष्मणाग्रज —^{c}) Ś$_1$ Ñ$_1$ D$_{1\,2\,4\,12\,13}$ परम (for कारण) Ñ$_2$ V B D$_7$ सर्वम्, D$_{3\,11}$ यत्तद् (for तत्त्वम्) —After 45, D$_{3\,11}$ ins

167* अथाब्रवीद्राघवमायतेक्षण
स्वकार्यनिर्बन्धवशेन वानर ।
सुयुक्तया तत्त्वमदीनया गिरा
यथाबलो वालिरदीनविक्रम ।

—Then D$_3$ cont 168*

Colophon Ś$_1$ Ñ$_2$ V B D$_{1\,2\,4\,7\,12\,13}$ om —*Sarga name* Ñ$_1$ सुग्रीवशोकनिवेदन, D$_{3\,11}$ वैरकारणप्रश्न —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ$_1$ om, D$_{11}$ 5 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

९

वाली नाम मम भ्राता ज्येष्ठः शत्रुनिषूदनः ।
पितुर्बहुमतो नित्यं मम चापि तथा पुरा ॥ १
पितर्युपरतेऽस्माकं ज्येष्ठोऽयमिति मन्त्रिभिः ।
कपीनामीश्वरो राज्ये कृतः परमसंमतः ॥ २
राज्यं प्रशासतस्तस्य पितृपैतामहं महत् ।
अहं सर्वेषु कालेषु प्रणतः प्रेष्यवत्स्थितः ॥ ३
मायावी नाम तेजस्वी पूर्वजो दुन्दुभेः सुतः ।
तेन तस्य महद्वैरं स्त्रीकृतं विश्रुतं पुरा ॥ ४
स तु सुप्ते जने रात्रौ किष्किन्धाद्वारमागतः ।
नर्दति स्म सुसंरब्धो वालिनं चाह्वयन्रणे ॥ ५
प्रसुप्तस्तु मम भ्राता नर्दितं भैरवस्वनम् ।
श्रुत्वा न ममृषे वाली निष्पपात जवात्तदा ॥ ६
स तु वै निःसृतः क्रोधात्तं हन्तुमसुरोत्तमम् ।
वार्यमाणस्ततः स्त्रीभिर्मया च प्रणतात्मना ॥ ७

9

Ś1 Ñ2 V B D1.2.7.12.13 cont. the previous sarga. M1 begins with श्रीरामाय नमः.
—Before 1, Ś1 D1.2.4.11–13 T G3 (l. 1 after 4.8.41ab) ins., while D3 cont. after 167*:

168* श्रूयतां राम यद्वृत्तमादितः प्रभृति त्वया ।
यथा वैरं समुत्पन्नं यथा चास्मि निराकृतः ।

[(l. 1) T2 श्रवनामभिधास्यामि दद्वा वालिनो मम —(l. 2) T2 वैरं यथा (by transp.). D1.3.11 T समुत्पन्न (for °न्नं). D1.11 वालिः, I G1 चाह (for चास्मि). Ś1 निराकृत, D3.4 निःकृत (for निराकृतः).]

1 ab) Ñ2 V B D7 ज्येष्ठो भ्राता (by transp.). Ś1 Ñ1 D1.2.4.12.13 T2 G1 शत्रुनिबर्हणः. —c) Ś1 मम (for बहु-). —d) T1.3 ममापि च (for मम चापि). Ś1 Ñ1 D1.2.4.12.13 पुरा तथा (by transp.), V B बभूव स (B4 ह), D3.11 पुराभवत्. Ñ2 D7 मम चैव बभूव स.

2 a) V2 [उ]पपरे (metr.), D6 [उ]परते (for [उ]परते). D1 मोक्ष, D6.8–10 T2 तस्मिन् (for ऽस्माकं). —c) Ś1 Ñ1 D1.2.4.12.13 वाली, Ñ2 V B D3.7.11 राजा (for राज्ये). —d) D13 मस्वत (sic), G2.3 M1 -सत्तम (for -संमतः).

3 b) D1 सदा (for महत्). ※ Ch.: पितृपैतामहं उत्तरपदवृद्धिश्छान्दसी, so also in Ct. ※. —c) Ñ2 V1.2 B1.3.4 D1–4.7.11–13 कार्येषु (for कालेषु). —d) Ñ V B4 D1–4.7.11–13 सदा, B1–3 त(B2 also स sup. lin.)दा (for स्थितः). Ś1 D13 प्राणद प्रेष्यवत्सदा, M1 प्रणतज्येष्ठवत्स्थितः.
—After 3, D3.11 ins.:

169* नाहं कदाचित्काकुत्स्थ तस्य पापे मनो दधे ।

4 Ñ1 om. 4ab. —a) B2 I2 रा(B2 also as in text)म (for नाम). —b) Ñ2 V B4 D7 तु य, B1–3 च य, M2 स्मृत (for सुतः). —c) D3.11 [अ]भवत् (for महद्). B1–3 तेन तत्रास्य तद्वैर. —d) D11 G1 M2 स्त्रीकृते (for °तं). Ś1 D2.4.12.13 तदा, Ñ1 D1 सदा, D3.11 च (for पुरा). Ñ2 V B D7 स्त्रीनिमित्तं हि विश्रुतम्, D6.8–10 वालिना (D6 °ना) स्त्रीकृतं पुरा, I (ed.) स्त्रीकृतं विश्रुतं पुरा. ※ Cm.: तस्य वालिनः स्त्रीकृतं स्त्रीनिमित्तमित्यर्थः. Ct.: स्त्रीकृतं स्त्रीनिमित्तम् । अयमितिहासः स्कन्दपुराणे शोधनीयो यत्रोदितमिति ※.

5 a) V1 सु. I D1.4–7 G2.3 M Cv.r.m.g. I सुप्त. Ct. as in text (for सुप्ते). D3.12 राज्या (for रात्रौ). —c) Ś1 D2.11.13 नर्दति स्म, D3 विनदं (for नर्दति स्म). G1.2 M1.2 सुसंक्रुद्धो (for °रब्धो). —d) D1 युधि (for रणे). Ś1 Ñ1 D1.2.4.12.13 [आ]ह्वयन्युधि, Ñ2 V B D7 समाह्वयन्, D3.11 [आ]ह्वयन्रुषा (for [आ]ह्वयन्रणे).
—After 5, D3.11 ins.:

170* मेघस्तनितनिर्घोषेण महता दानवाधिपः ।
विरात्रौ गर्जतो घोरं स्त्रीहेतोरागतस्त्वरन् ।

[(l. 1) D11 दानवाधिप (for °पः).]

6 a) Ś1 Ñ1 D1.2.4.12.13 श्रुत्वा तु(D1 °त्वि) स, Ñ2 V B4 D7 स तु रात्रौ, B1–3 स तु रात्रौ(B2 also as in B4), D3.11 प्रसुप्तस्तु, G1 M2 सुमहत्तु त (for प्रसुप्तस्तु). D6 धाता (for भ्राता). —b) Ś1 D12 नदतं, Ñ1 B4 D2.4 नर्दतं, D1 नर्दतः, D3.6.8–11 I2 नर्दतो, Cg. as in text (for नर्दितं). V2 D1.3.11 भैरव स्वर(V2 D11 रवं), B3 D6 T1.3 M2 भैरवस्वर, D4.7.13 भैरव स्वन (for भैरवस्वनम्). —c) Ś1 Ñ1 D1.2.4.12.13 नाद (for श्रुत्वा). —Ñ1 om. न for न. D3.11 तस्य (for वाली). —d) Ś1 Ñ1 D1.2.4.12 गुहामुखात् (for जवात्तदा). D3.11 तत्शब्दमिव द्विपः ; D13 निष्पपात गुहामुखात्, M1 स्त्रीभिश्च सह निर्ययौ. —For 6cd, Ñ2 V B D7 subst.:

171* क्षुरनामर्षवशं प्राप्तो निर्जगाम गुहामुखात् ।

7 Ñ2 V B1–3 D7 om. 7ab. —a) Ś1 Ñ1 D1.12 निष्पतितः, D2.4.13 निःपतितः, M1 वै निर्गत (for वै निःसृतः). M2 कोपात् (for क्रोधात्). B4 स तदा निःसृतः कोपात्, D3.11 स गृहान्निर्गतः क्रोधात्. —b) Ś1 Ñ1 D1–4.11–13 निहन्तुम्, B4 बलात्तम् (for तं हन्तुम्). —c) Ś1 D1.2 तथा, Ñ2 V2.3 B D7 स तु, D3.11.12 तदा, G1 M1 सह (for

स तु निर्धूय सर्वान्नो निर्जगाम महाबलः ।
ततोऽहमपि सौहार्दान्निःसृतो वालिना सह ॥ ८
स तु मे भ्रातरं दृष्ट्वा मां च दूरादवस्थितम् ।
असुरो जातसंत्रासः प्रदुद्राव तदा भृशम् ॥ ९
तस्मिन्द्रवति संत्रस्ते ह्यावां द्रुततरं गतौ ।
प्रकाशोऽपि कृतो मार्गश्चन्द्रेणोद्गच्छता तदा ॥ १०
स तृणैरावृतं दुर्गं धरण्या विवरं महत् ।
प्रविवेशासुरो वेगादावामासाद्य विष्ठितौ ॥ ११
तं प्रविष्टं रिपुं दृष्ट्वा बिलं रोषवशं गतः ।
मामुवाच तदा वाली वचनं क्षुभितेन्द्रियः ॥ १२
इह त्वं तिष्ठ सुग्रीव बिलद्वारि समाहितः ।
यावदत्र प्रविश्याहं निहन्मि समरे रिपुम् ॥ १३
मया त्वेतद्वचः श्रुत्वा याचितः स परंतप ।
शापयित्वा च मां पद्भ्यां प्रविवेश बिलं तदा ॥ १४ G 4 8 47 B 4 9 14 L. 4 7 34

तत) D13 वार्यमाणस्तथा स्वीय (sic) —^{d}) B D7 प्रय (B2 also *sup lin* as in text)त्तात्मना (for प्रण°) —After 7, Ñ2 V B D7 ins

172* अमर्षितोऽतिसरम्भान्निर्जगामाविचारयन् ।

[V1 3 अमर्षितोपि, B1 3 °र्षाच्च (for °र्षितोऽति-) V2 3 B4 D7 विचारयन्]

8 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तान्सर्वान्, D3 11 न सर्वान् (by transp), D5 6 8–10 T2 G1 3 M1 2 ता सर्वा (for सर्वान्नो) —^{b}) D1 -बली (for बल) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 वालिन(D4 °न) पृष्ठतोन्वगा(Ś1 D13 °गात्, D1 °यात्) —For 8, Ñ2 V B D7 subst

173* त त्रिनिर्धूय निर्यान्तमस्मान्सर्वान्कपीश्वरम् ।
अन्वधावमह शीघ्र सौहार्दमनुचिन्तयन् ।

[(l 1) V3 illeg up to स्मान् B1 2 ता (sic) (for त) V1 अस्मिन् (for अस्मान्) V1 मर्व- (for सर्वान्) —(l 2) V1 अन्वरोचम्, V2 अनुधावम् (sic), V3 अन्वगा तम् (for अन्वधावम्) Ñ2 V1 3 D7 अभि-, B1–3 अव- (for अनु-) V2 मोहादर्दादिव चिन्तयन् (for the post half)]

9 ^{a}) D10 त (for मे) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 स तु(D13 ह) त वालिन दृष्ट्वा, D1 वालिन स हि दृष्ट्वा च —^{b}) Ñ2 B1 3 D7 ममादूराद् , V2 माम°, B4 मम° (for मा च दूराद्) —^{c}) D12 ज्ञात- (for जात-) —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 13 दिशस्तदा (D1 4 °था), Ñ1 भयात्तदा, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 7 11 T3 M3 ततो भृश, T2 तथा भृश (for तदा भृशम्)

10 Ñ1 om 10^{ab} —^{a}) Ś1 D1 2 4 12 13 त प्राद्र(D1 °दु[sic])वत सत्रासाद् , Ñ2 V B D3 7 11 G1 M2 त वि (B2 also in marg इति)द्रवत सत्रस्तम् —^{b}) Ś1 Ñ2 V3 B3 4 D2 4 7 12 13 G1 M2 आवा (for ह्यावा) D6 दृढतर, G3 दूर° (for द्रुत°) V1 D1 आवा द्रुततर(V1 ° *) हृ(D1 सृ)तौ, V2 आवा द्रुततर ययौ, B1 आवा दूरतर गतौ, D3 आह्वयतसुपप्लुतौ, D11 आवा द्रुतमुपप्लुतौ —^{c}) B4 तु, D3 11 T1 G2 M3 च, D6(in marg) G1 3 M2 हि (for ऽपि) T2 मार्गे (for मार्गश्) Ś1 D2 12 13 प्रकाश हि गत मार्ग (Ś1 °र्गे), Ñ1 D1 प्रकाश हि गते(D1 °तो) मार्गश्, Ñ2 V B1–3 D7 प्रा(V प्र)काश्य तु ग(B2 also *sup. lin* त)तो मार्गश् —Ś1 D12 om (hapl ?) 10^{d}–11^{a} —^{d}) Ñ V B D1–3 7 11 [उ]दयता (for [उ]द्गच्छता) —For 10^{cd}, D4 subst

174* प्रकाशरहित मार्ग चन्द्रेणोदयता सदा ।,

while D13 subst

175* आकाश हि गत मार्गहार्येण क्षपता तदा । (sic)

11 Ś1 D12 om 11^{a} (cf v l 10) —^{a}) Ñ2 V1 2 B2–4 D7 दृष्ट्वा (for दुर्गं) V3 सहसानावृत दृष्ट्वा, B1 सदृशैरावृत दृष्ट्वा —^{b}) V1 2 D7 T2 3 धरण्या (for °ण्या) Ñ1 धरण्या विवृत तदा, D1 3 11 धरण्या विवृत विल —B1 om 11^{c}–12^{b} —^{c}) V3 दृष्ट्वा (for वेगाद्) —^{d}) V3 पुरा* (illeg) (for आवाम्) Ñ2 V1 2 B4 D7 त्वासाद्य (for आ°) D5 सस्थितौ (for विष्ठितौ) Ś1 D1 2 4 12 13 आवा द्वारे व्यवस्थितौ, Ñ1 वाली द्वारे व्यवस्थित , D3 11 आवा द्वारे त्व(D11 तु)धिष्ठितौ —After 11, D7 ins a passage relegated to Appendix I (No 6)

12 B1 om 11^{c}2^{b} (cf v l 11) M1 om 12 —^{a}) M2 तत्- (for त) Ś1 Ñ1 V1 2 D1 3 4 11 12 विले, Ñ2 V3 B2–4 D2 7 13 विल, D6 पुरि (meta) (for रिपु) —^{b}) M2 वाली (for विल) Ś1 Ñ V B2–4 D1–4 7 11–13 रिपु क्रोधवश गत —^{c}) Ś1 Ñ V2 3 B D T2 G1 2 ततो (for तदा) —^{d}) Ś1 D12 प्रणत पुरत स्थित, Ñ1 D1 2 4 13 वचन पुरत स्थित

13 ^{a}) Ñ1 D1 त्वमास्स्व, D5 6 8–10 T2 G1 तिष्ठाद्य (for त्व तिष्ठ) Ś1 D2 4 12 13 इह त्व मा(D12 मा) प्रतीक्षस्व. —^{b}) Ś1 V1 D1–4 11–13 विलद्वारे(V1 °र) (for °द्वारि) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 एव(D3 11 °न), T1 3 M3 तत्र (for अत्र) —^{d}) T1 3 M3 Ck सहसा (for समरे) —For 13^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

176* यावत्त निहनिष्यामि प्रविश्य सुदुरासदम् ।

14 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 G3 [अ]पि, D1 हि, G1 M2 च (for तु) Ñ2 V B D7 तद् (for [ए]तद्) G(ed) वचन (for [ए]तद्वच) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 याचितो भ्रातृगौरवात्(D1 °व), Ñ2 V B D7 G(ed) भ्रातुस्त्व(V3 °र)स्य परतप (G [ed] प्रयत्नत) —After 14^{ab}, Ñ V B D7 ins

17 तस्य प्रविष्टस्य विलं साग्रः संवत्सरो गतः ।
5 स्थितस्य च मम द्वारि स कालो व्यत्यवर्तत ॥ १५
5 अहं तु नष्टं तं ज्ञात्वा स्नेहादागतसंभ्रमः ।
भ्रातरं न हि पश्यामि पापशङ्कि च मे मनः ॥ १६
अथ दीर्घस्य कालस्य बिलात्तस्माद्विनिःसृतम् ।
सफेनं रुधिरं रक्तमहं दृष्ट्वा सुदुःखितः ॥ १७
नर्दतामसुराणां च ध्वनिर्मे श्रोत्रमागतः ।
निरस्तस्य च संग्रामे क्रोशतो निःस्वनो गुरोः ॥ १८
अहं त्ववगतो बुद्ध्या चिह्नैस्तैर्भ्रातरं हतम् ।
पिधाय च बिलद्वारं शिलया गिरिमात्रया ।
शोकार्तश्चोदकं कृत्वा किष्किन्धामागतः सखे ॥ १९

177* प्रतिसिद्धस्तदानीं स सम्प्रविष्टश्च तद्बिलम् ।

[V3 B4 तदा वाली (for तदानीं स)],

While D3 ins

178* अहमेन हनिष्यामि बिलस्थमसुर प्रभो ।

—D11 om from 14^{c} up to 15^{b} —V3 illeg for 14^{cd} —^{c}) V1 स्थापयित्वा (for शाप°) D5 8–10 स, D6 T3 G1 3 Cm तु (for च) Ś1 D1–4 12 13 शा(Ś1 D3 12 श)पयित्वा तु मा(D13 ता) प्राणै·(D3 पद्मया), Ñ1 विवृत पाणिना सत्ये, Ñ2 V2 B D7 M1 स्थाप(M1 ताड)यित्वा तु मा पद्मया. —^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 T1 3 G2 M3 महत्, D3 5 6 8–10 T2 G1 3 M2 तत. (for तदा)

15 D11 om 15^{ab} (cf v l. 14). —^{a}) Ñ1 D2 13 त्रिले (for विल) —Ś1 om (hapl ?) 15^{c}–17 —^{c}) Ñ2 V1 च महद्, D1 13 मम च (by transp), D5 8–10 च निल- (for च मम) M1 द्वारे (for द्वारि). G2 स्थितस्य मम च द्वारे, G3 स्थितस्य मे निलद्वारे —^{d}) V2 व्यभ्यवर्तत, G1 Ck [ऽ]प्यत्यवर्तत, M1 2 ह्यत्य°, Ct as in text (for व्यत्यवर्तत) D3 11 रक्षमाणस्य वत्सत —After 15, B4 ins

179* न चैव निसृतो वाली ततस्तत्कम्पितो ह्यहम् ।,

while D1 2 4 12 13 ins., whereas L(ed) ins. after 16^{ab}

180* न नि क्रामति वालीति ततोऽह भृशदु खित ।

[D12 निष्क्रामति (for नि °).]

16 Ś1 om 16 (cf v l 15) D12 om 16–17 Ñ1 D2 4 13 om 16^{ab} V3 illeg for 16 D1 reads 16^{ab} in marg —^{a}) T1 3 M1 3 ज्ञात्वा तं (by transp). Ñ2 V1 अनि श्रा (Ñ2 ° ‹‹) तं तु त ज्ञात्वा, V2 B D7 अनिष्पतत(D7 °तु) त ज्ञात्वा, D3 अनि सरत त ज्ञात्वा, D11 अनिर्गच्छंत त ज्ञात्वा —After 16^{ab}, L(ed) ins 180* —D2 reads 16^{c}–17 in marg. —^{c}) D5 8–10 T2 G1 3 M2 न प्र-, D6 तं न, T1 3 तु न, G2 न स्म, M3 न च (for न हि) Ñ1 कातरो बुद्ध्यभावेन, D1 2 4 13 कातरो बुद्धि-भावेन. —^{d}) D6 पापशकित, Cv m.g k पापाशकि च, Cr t as in text (for पापशङ्कि च) D4 शकित मे मनोभवत्. —For 16^{cd}, Ñ2 V1 2 B D7 subst

181* भ्रातर पुरुषव्याघ्र पापशङ्काभवत्तदा ।

[V2 पापशकी, B4 D7 पापागकी (for °का) V1B2 पाप-शकिनवास्तदा(B2 °ङ्न [sic]) (for the post. half)], while D3 11 subst

182* उद्विग्नमानसो जातस्तस्य भ्रातुरनिर्गमात् ।

17 Ś1 D12 om, D2 reads in marg 17 (cf v l 15 and 16) —^{b}) Ñ1 D1 2 4 13 बिलद्वाराद्, V2 D7 विलात्तस्य (for बिलात्तस्माद्) D3 6(also as in text) M1 विनिर्गत (for विनि सृतम्) In M2, lacuna from त up to न in ^{c} is filled up *sec m* —^{c}) Ñ1 D1–3 11 13 तीव्र, Ñ2 D7 वक्त्रात्, V B3 4 त्यक्त, B1 2 (also भूरि) वक्त्र, D4 8–10 दृष्ट्वा, Cv r m g as in text (for रक्तम्). —^{d}) D11 [अ]ति- (for सु-) Ñ1 D1 2 13 दृष्ट्वाह भृशदु खित, Ñ2 V B D7 त(Ñ2 B2 तद्) दृष्ट्वा व्यथितो (V2 B4 दु खितो)भव, D6 8–10 ततोह भृशदु खित

18 ^{a}) Ś1 D12 नदताम् —^{b}) B4 आश्रुत (for आगत) —D11 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 D4 12 विध्व(Ś1 °श्व) स्तस्य, B D7 रव°, D8 10 Ct न रतस्य (for निरस्तस्य) —^{d}) D5 8–10 T1 M2 Ct [ऽ]पि स्वनो, D6 नि स्वन, T2 [ऽ]पि स्वनं, G1 मे स्वरो (for नि स्वनो) Ś1 D1–4 12 13 महान् (for गुरो·) Ñ2 V B D7 क्रोशतो नि सृतो महान् —For 18^{cd}, Ñ1 subst

183* तेषा निवसता तत्र श्रोतु मे नि स्वनो महान् ।

19 ^{a}) V2 3 B4 [अ]पगतो (for [अ]व°) D6 बुद्ध्वा (for बुद्ध्या) Ś1 B1–3 D1.12 अह त्वप(Ś1 D12 °पा)गतो बुद्ध्वा —^{b}) Ś1 D12 च, Ñ1 D1 2 13 G2 त, D4 स्व (for तैर्) —For 19^{ab}, D3 11 subst

184* भ्रातर निहत चाह तेन शब्देन जज्ञिवान् ।

—Thereafter both cont.

185* ततो मया भयात्तस्य दानवस्य दुरात्मन ।

—Ś1 Ñ1 D2.4 12 13 om 19^{cd} D1 reads 19^{cd} in marg. —For 19^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

186* पूरयित्वा शिलाभिस्तु बिल शोकसमन्वित ।

[B4 तद् (for तु) V2 वाली- (for बिल)],

while D3 11 subst.

187* महत्या शिलया तूर्णं बिलस्य पिहितं मुखम् ।

—Thereafter both cont

गूहमानस्य मे तत्त्वं यत्नतो मन्त्रिभिः श्रुतम् ।
ततोऽहं तैः समागम्य समेतैरभिषेचितः ॥ २०
राज्यं प्रशासतस्तस्य न्यायतो मम राघव ।
आजगाम रिपुं हत्वा वाली तमसुरोत्तमम् ॥ २१
अभिषिक्तं तु मां दृष्ट्वा क्रोधात्संरक्तलोचनः ।
मदीयान्मन्त्रिणो बद्ध्वा परुषं वाक्यमब्रवीत् ॥ २२
निग्रहेऽपि समर्थस्य तं पापं प्रति राघव ।
न प्रावर्तत मे बुद्धिर्भ्रातृगौरवयन्त्रिता ॥ २३
मानयंस्तं महात्मानं यथावच्चाभ्यवादयम् ।
उक्ताश्च नाशिषस्तेन संतुष्टेनान्तरात्मना ॥ २४   G 4 8 57 B 4. 9 25 L 4 7 44

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९

188* ततोऽह जवमास्थाय विदित्वा भ्रातर हतम् ।

—D6 transp 19ᶜ–20ᵇ and 20ᶜ–21ᵇ —ᵉ) Ś1 Ñ1 D4 12 दु खार्तश् (for शोका°) D3 दत्त्वा, G3 कर्तुं (for कृत्वा) D1 2 13 दु खार्तश्चोदक दत्त्वा —ᶠ) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 तत, D1 तदा (for सखे) D3 11 किष्किंधा पुनरागत

20 D6 transp 19ᶜ–20ᵇ and 20ᶜ–21ᵇ —ᵃ) G1 गाहमानस्य Ñ1 मा (for मे) Ñ1 यत्ना, Ñ2 B D7 11 तत्तु, D3 त तु (for तत्त्व) Ś1 D1 4 12 गूहमान च (D1 4 तु) मा (Ś1 मे) यत्नात्, D2 13 गूहमान तु त (D13 मा) ज्ञात्वा —ᵇ) D3 यततो (for यत्नतो) V2 सह, G3 द्रुत (for श्रुतम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 त (D2 13 तद्) वै (Ś1 D12 च) भ्रातृ-विपर्यय —ᶜ) Ñ2 V B D3 7 11 G2 मन्त्रिभि सर्वै (for तै समागम्य) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 श्रुत तैर् (D1 वै) मन्त्रिभि (D13 मुनिभि) सर्वै (Ñ1 सर्वम्) —ᵈ) Ś1 D2 4 12 13 ततोहम्, Ñ2 V B D7 राज्येस्मिन्, G1 समस्तैर् (for समेतैर्) Ñ1 अहं राज्येभिषेचित, D1 तच्च श्रुत्वाभिषेचित, D3 11 समेत्य नृपति कृत

21 G3 om 21ᵃᵇ D6 transp 19ᶜ–20ᵇ and 20ᶜ–21ᵇ —ᵃ) T2 तत्र (for तस्य) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राज्य प्रशास (Ś1 °स्स) माने तु, D3 11 राज्य प्रशासमानस्य —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मयि (for मम) —For 21ᵃᵇ, Ñ2 V B D7 subst

189* मयि शासति राज्य तु धर्मेण रघुनन्दन ।

—ᶜ) V2 विल (sic) (for रिपु) —ᵈ) G3 om for वाली त Ñ2 V B D7 त घोर (G[ed] घोर त) सोथ (Ñ2 D7 स हि) वानर, D3 5 6 8–11 दानव (D3 11 किष्किंधा) स तु वानर, T2 वानर स तु दानव ❀ Ct मम समीप माजगाम स वानर इत्यन्वय ❀

22 ᵃ) D3 च, G1 M2 (after corr *sup lin sec m* as in text) स (for तु) D2 त (sic) (for मा) —ᵇ) Ś1 V2 3 B D1–4 7 9 11–13 क्रोध, Ñ1 M3 वाली (for क्रोधात्) —ᶜ) V1 B1–3 D2 6 वुद्ध्वा (for बद्ध्वा) —ᵈ) Ś1 D2 4 12.13 उक्तवान् (for अब्रवीत्)

23 In M2 lacuna from ग्र up to त is filled up *sec m* —ᵃ) Ñ1 विग्रहे°, V3 विनिग्रहे, D1 6 M2 विग्रहे च (D1 °पि), D8–10 T2 G3 निग्रहे च (for निग्रहेऽपि) V3 [अ]समर्थस्य D3 11 निग्रहे च समर्थोहं (D3 °र्थो हि) Ñ2 V B1–3 D3 7 11 तस्य पापस्य राघव, B4 पापस्य तस्य राघव —ᶜ) Ñ2 V B D7 प्रावर्तत न (by transp) M1 न मे प्रवर्तते बुद्धिर् —ᵈ) Ñ2 V B D7 तदा, D6 M3 भ्रातुर् (for भ्रातृ-) G3 damaged from र up to ता Ś1 Ñ1 D1 2 4.12 13 हतु भ्रातरमग्रजं —After 23, D5 6 8–10 T G (G3 illeg) M1 3 ins

190* हत्वा शत्रु स मे भ्राता प्रविवेश पुर तदा ।

[G2 पुरी (for पुर)]

24 ᵃ) G3 damaged (for मानयस्त) D2 13 सु- (for तं) Ś1 D1 12 मानयंस्त्वहमात्मान, Ñ1 मानयस्त्वहमेचेन (sic), Ñ2 V B D7 असात्वयमह त च, D3 11 मानयन्नै (D11 °यश्च) गुरुश्रे (D11 °ज्ये) ष्ठ, D4 मानयन्भ्रातरमह. —ᵇ) D6 तु (for च). Ñ2 V B D7 अभि (B2–4 °ति) नदयन्, D2–4 11 13 अभिवादयन् (D3 11 °ये), D12 अ[illegible]य (for चाभ्यवादयम्) D1 सरब्ध मामुपस्थित —ᶜ) D5 8–10 T2 प्रहृष्टेन (for संतु°) —For 24ᶜᵈ, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

191* उचिताश्चाशिषो दत्त्वा कलुषेणान्तरात्मना ।

[Ñ2 V2 B D7 तस्य (for दत्त्वा) V1 3 क्रियास्तस्य (for [आ]शिषो दत्त्वा) D1 उच्छ्वसन्स्वाहिपादान्मे, D2 4 13 नोचिता-श्चाशिषोदान्मे, D3 11 न दत्ताश्चा (D11 नोचिताश्चा) शिषो मम (for the prior half) Ñ2 V B D7 प्रयुञ्जन्वै यथाविधि, D3 11 नोवाच क्रोधमूर्छित (for the post half)]

—Thereafter Ś1 D1 3 12 cont, D2 13 ins before 4 10 1, while D4 subst for 4 10 1

192* लक्षयित्वा तु त क्रुद्धमिङ्गितैरतथोचितै ।
न मा श्रीरामविशद्राम नापराद्ध मयास्य हि ।

१०

1 1 46 ततः क्रोधसमाविष्टं संरब्धं तमुपागतम् ।
अहं प्रसादयांचक्रे भ्रातरं प्रियकाम्यया ॥ १
दिष्ट्यासि कुशली प्राप्तो निहतश्च त्वया रिपुः ।
अनाथस्य हि मे नाथस्त्वमेकोऽनाथनन्दनः ॥ २

इदं बहुशलाकं ते पूर्णचन्द्रमिवोदितम् ।
छत्रं सवालव्यजनं प्रतीच्छस्व मयोद्यतम् ॥ ३
त्वमेव राजा मानार्हः सदा चाहं यथा पुरा ।
न्यासभूतमिदं राज्यं तव निर्यातयाम्यहम् ॥ ४

[D1 3 13 च (D13 तु) सकृद्धम्. Ś1 D4 12 लक्षयामि सुसंक्रुद्धम् (for the prior half) Ś1 D12 अतथोचित, D13 अयथोचिते —Ś1 D12 om l 2 —(l 2) D1 3 मे (for मां) D4 त्विह (for [अ]स्य हि)]

—Then D3 further cont, while D11 cont after 191*

193* न तु विबुधसुत प्रतापवा-
नुदितदिवाकरतुल्यदर्शन ।
रुषित इव स दीप्तिमानभू-
न्मयि विनिवेशितदुष्टवाक्यति ।

[(l 1) D3 lacuna up to त°]

—After 191*, Ñ2 V B D7 cont

194* एवंविधेन मानेन मानयामि स्म वालिनम् ।
न च तं प्रतिजग्राह कलुषेणान्तरात्मना ।

[(l 1) B1–3 मानयामास —(l 2) Ñ2 V3 D7 तद् (for तं) B2 3 कल्मषेण (for कलुषेण)]

—After 24, D6 8–10 T1 3 G M ins

195* नत्वा पादावहं तस्य मुकुटेनास्पृशं प्रभो ।
अपि वाली मम क्रोधान्न प्रसादं चकार स ।

[(l 1) T1 गत्वा (for नत्वा) D6 पादतलं (for पादावहं) —(l 2) D6 जगाम (for चकार) G1 ह (for स) M2 न प्रसन्नश्च राघव (for the post half)]

Colophon Ś1 D1 4 12 om (Sarga cont.) G3 mostly damaged —*Sarga name* Ñ1 D2 3 11 13 वालिचरित, Ñ2 सुग्रीववाक्य, V B वैर (B3 °रि) निवेदन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 D2 om Ñ2 V2 3 B2 3 D3 5–10 T G1 2 M 9, B4 8, D11 13 6 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम

10

Ś1 D1 4 12 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम. Before 1, D2 13 ins 192*

1 G3 damaged from 1 up to l 3 of 196* —[a]) Ś1 D1 2 12 त तु (for तत·) D5 -समायुक्त Ñ2 V B D7 ततस्त क्रोधसंरक्त, D13 न तुक्त्वोत्वसक्तदिष्टे (corrupt) —[b]) Ś1 D2 12 13 समुप (D12 °पा) स्थित, Ñ1 मामुपागतं, V1 समुपागत, D1 मामुपस्थित, D3 11 वालिन तदा (for तमुपागतम्) Ñ2 V2 3 B D7 सरभात्समुपागत —[c]) Ñ2 V2 3 B D7 स (D7 त) प्रसादयमव्ययो (Ñ2 V3 D7 °य) —[d]) V3 भ्रातरि (for भ्रातर) Ś1 D8–10 12 T1 3 Ck t हितकाम्यया —For 1, D4 subst 192*

2 G3 damaged for 2 (cf v l 1) —[a]) Ñ2 D7 T2 च, B1 2 (*sup lin* also as in text) 3 [अ]पि, D2 स, D13 सु- (for [अ]सि) D2 13 भ्राता (for प्राप्तो) —[b]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11 13 G2 दिष्ट्या च (Ñ1 वि) निहतो रिपु —[c]) D6 12 च (for हि) —[d]) D5 12 om from स्त्व up to श in [d]. Ś1 D2 4 12 13 नाथ (D12 * -) वत्तर·, Ñ1 °वत्सदा, Ñ2 V B D7 कपियूथप, D3 11 बधुनंदन., L (ed) बलवत्तर, Cv r m g as in text (for ऽनाथनन्दन).

3 G3 damaged for 3 (cf v l 1) —[a]) D3 11 शतशलाक (for बहु°) D1 2 13 मे, D3 त्व (for ते) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 पूर्णचन्द्रसमप्रभ, Ñ2 V B D7 पूर्णचन्द्रनिभ शुभ —[d]) Ś1 Ñ V B D1 2 7 12 प्रतीच्छ त्व Ś1 Ñ1 D6 12 मयोद्धृत, Ñ2 V B1–3 मयोद्धृ (B1–3 °दि) तं, D5 8–10 मया धृत (for मयोद्यतम्) —After 3, D5 6 8–10 S ins

196* आर्तेस्तत्र बिलद्वारि स्थित संवत्सर नृप ।
दृष्ट्वा च शोणित द्वारि बिलाच्चापि समुत्थितम् ।
शोकसविग्नहृदयो भृश व्याकुलितेन्द्रिय ।
अपिधाय बिलद्वार शैलशृङ्गेण तत्तदा ।
तस्माद्देशादपाक्रम्य किष्किन्धा प्राविश पुन । [5]
विषादात्त्विह मा दृष्ट्वा पौरैर्मन्त्रिभिरेव च ।
अभिषिक्तो न कामेन तन्मे त्व क्षन्तुमर्हसि ।

[G3 damaged up to l 3 (cf v l 1) —(l 1) D6 T2 G1 चाथो, T1 3 M1 3 Cg चाथ, M2 चाहो, B (ed) तस्य (for तत्र) G2 नियुक्तश्च (for आर्तेस्तत्र) M3 सवत्सरान् (for °र). G2 त्वया (for नृप) —(l 2) G1 तु, M3 Cg [अ]ह (for first च). D6 द्वारे (for द्वारि) D6 वा (for second च) —(l 3) G1 -सम्भ्रात-, M2 सभिन्न, Cg as above (for सविग्न-) —(l 4) T3 तत्पिधाय, M1 आपि° (for अपिधाय) G1 2 गिरिशृङ्गेण (for शैल°) D6 T3 G3 M1 3 तथा (for तदा) —(l 5) D5 6 9 10 T G M1 2 अपक्रम्य (for अपा°) D6 M3 पुरीं (for पुन) —(l 6) D6 इह (for त्विह) G1 M3 विषादयुक्त (for °दात्त्विह) —(l 7) D5 8–10 transp त्व and क्षतुम्]

4 [a]) Ś1 D1 2 4 12 13 नाथश्च, Ñ2 V2 3 B4 D7 लोकाना, V1 B1–3 लोकार्हस्, M1 राज्यार्हस् (for मानार्ह·) —[b]) Ś1

मा च रोषं कृथाः सौम्य मयि शत्रुनिबर्हण ।
याचे त्वां शिरसा राजन्मया बद्धोऽयमञ्जलिः ॥ ५
बलादस्मि समागम्य मन्त्रिभिः पुरवासिभिः ।
राजभावे नियुक्तोऽहं शून्यदेशजिगीषया ॥ ६
स्निग्धमेवं ब्रुवाणं मां स तु निर्भर्त्स्य वानरः ।
धिक्त्वामिति च मामुक्त्वा बहु तत्तदुवाच ह ॥ ७
प्रकृतीश्च समानीय मन्त्रिणश्चैव संमतान् ।
मामाह सुहृदां मध्ये वाक्यं परमगर्हितम् ॥ ८
विदितं वो यथा रात्रौ मायावी स महासुरः ।
मां समाह्वयत क्रूरो युद्धाकाङ्क्षी सुदुर्मतिः ॥ ९
तस्य तद्गर्जितं श्रुत्वा निःसृतोऽहं नृपालयात् ।
अनुयातश्च मां तूर्णमयं भ्राता सुदारुणः ॥ १० G 4 9 11 B 4 10 15 L 4 7 54

Ñ1 D1 3 4.11 12 स एवास्मि, D2 13 समयेह (for सदा चाह) D12 पुरा यथा (by transp), Cg यथापुर Ñ2 V B2 4 D7 तव चाज्ञाकरा वय —After 4ab, Ñ2 V B D7 ins

197* अमात्यैर्विनियुक्तोऽह राज्ये नात्मेच्छया विभो ।

[V1 [ऽ]स्मि (for ऽह)],

while D5 6 8–10 S ins after 4ab

198* राजभावे नियोगोऽय मया त्वद्विरहात्कृत ।
सामात्यपौरनगर स्थित निहतकण्टकम् ।

[(l 1) D5 6 T3 G2 M1 3 राजभाव, G1 राजाभावे (for राजभावे) G3 नियुश्य (for नियोगोऽय) D8–10 T2 मम (for मया) —(l 2) D6 -पैरैर् (for -पौर-)]

5 a) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 वीर (for सौम्य) D6 reads from सौम्य up to निबर्हण in marg —b) Ś1 Ñ V B D1 2 4 5 7–10 12 13 -निसू(D1 2 4 5 7–10 °पू)दन (for -निबर्हण) —c) Ś1 D6 12 एष ते(D6 त्वा), D3 याचे त्वा (for याचे त्वा)

6 a) Ś1 D12 G1 बिलाद् (for बलाद्) Ñ V1 3 B1–3 D2 4 5 7–10 13 T2 G2 3 M2 अस्मिन्, D3 11 अह, G1 अस्मात् (for अस्मि) V2 समागत्य (for °गम्य) D4 repeats from स in a up to ति in 7c after इति in 7c —cd) Ś1 D12 राज्यभार-, B1–3 D2 4 13 राज्यभारे, D1 8–10 राज्यभावे, M1 राजभाव- (for राजभावे) Ñ2 V B D7 नियुक्तोस्मि, D9 नियुक्तो य (for °क्तोऽह) D5 शास्य- (for शून्य-) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 त्वया हीने(D1 त्वय्यपेते) पुरे (D1 2 °रा)नघ (Ñ1 ‹ ›), Ñ2 V B D7 राज्याय नहि मे स्पृहा (for d) D3 11 त्वया हीने पुरे राजनृपतित्वे नियोजित ❀ Ct शून्यदेशस्य राजहीनदेशस्य या परेषा जिगीषा तया तन्निवृत्तिहेतुना। मशकार्थो धूम इतिवदय प्रयोग ❀ —After 6, Ñ V B D7 ins

199* अनिच्छन्नपि विक्रोशस्त्वया हीने पुरेऽनघ ।

[Ñ1 om mostly the prior half V1 3 विक्रोश, V2 विक्रोशस् (for विक्रोशस्) V1 पुरानघ (for °रेऽनघ)]

7 D4 repeats up to इति in c (cf v l 6) —a) Ś1 D13 एव (for एव) D13 [आ]ब्रुवाणं Ś1 D1 2 4 12 तु (for मां) Ñ2 V B D7 तमेव(D7 °देव) भाषमाण तु (V2 3 B च) —b) Ñ2' V B D7 मा निर्भर्त्स्य, D5 6 8–10 T2 G1 3 M2 विनिर्भर्त्स्य —c) Ś1 समायुक्त, D12 समायुक्त (for च मामुक्त्वा) Ñ2 V B D7 धिक्कृत्य(V2 ° ‹ ›) परुष वाक्य —d) B1 3 D1 0 तत्वम्, D13 तत्र (for तत्तद्) Ś1 Ñ1 V1 3 D4 11 12 बहुशस्तद्, B2 (before corr *sup lin*) प्रचुर तद् (for बहु तत्तद्) M1 बहूक्तिन्तदुवाच ह

8 a) Ś1 Ñ2 V B D1 2 7 12 13 तु, M1 स (for च) V B समानाय्य (for °नीय) —b) Ś1 D12 त्वेव, G1 चापि (for चैव) Ñ2 V B D7 तदा स (B1–3 स तदा [by transp]) प्लवगेश्वर, D2 13 मन्त्रिणस्तु समाहित —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मामुवाच सुहृन्मध्ये —d) Ś1 Ñ2 V B D1 4 7 12 13 एतत्सुदारुण, Ñ1 D3 11 एतद्विग° (for परमगर्हितम्).

9 a) T1 हि (for वो) D5 6 8–10 मया रात्रौ, G1 M1 महारात्रौ (for यथा रात्रौ) —b) B4 स महास्वन, G2 सहसासुर (for स महासुर) —D7 om 9cd —c) T1 क्रुद्धो (for क्रूरो) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 समाह्वयते नित्य, G1 समाह्वयति क्रुद्धो Ñ2 V B2–4 समाह्वयति(V1 3 °त) मा नित्य, B1 स मार्गयति मा नित्य, D3 11 आह्वयामा(D3 °न)स मा नित्य —d) Ś1 D5 6 12 13 G1 3 M युद्धकाङ्क्षी (for युद्धाकाङ्क्षी) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रिपुर्मम(Ñ1 °हान्), Ñ2 V B महासुर (V2 °स्वन, B2 [m also] वनौकस), D3 11 सुदारुण, D5 6 8–10 T2 G1 M1 2 तदा(G1 यथा, M2 तथा) पुरा, G(ed) महोद्धत (for सुदुर्मति)

10 a) Ñ1 तन्निनद, Ñ2 D7 [अ]ह गर्जित, V B [अ]भिगर्जित, B2 (m also) तद्गर्जन, D5 6 8–10 T2 3 G1 M2 तद्धावित, M3 तद्वचन, G(ed) [अ]तिगर्जित (for तद्गर्जित) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 G2 निर्गतो (for निःसृतो) Ñ2 V B D7 [ऽ]स्मि (for ऽह) D4 गतोह च Ś1 D4 12 निजालयात्, Ñ2 V B D7 गुहासुखात्, D3 11 पुरोत्तमात् (for नृपालयात्) —c) Ś1 V1 D2 13 अनुजा(D2 13 °ज्ञा) तश्च, Ñ2 °स्तुतश्च (for °यातश्च). Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मे(Ñ1 मा) भ्राता, V1 B1–3 मा हतु, D9 मा तूर्णम् (for मा तूर्णम्) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ह्य(D4 अ)-यमेव(D1 2 13 °क), G2 भ्राता रोष (for अय भ्राता). Ñ2 V B D7 अय(Ñ2 D7 मम) भ्रातृमुखो रिपु

स तु दृष्ट्वैव मां रात्रौ सद्वितीयं महाबलः ।
प्राद्रवद्भयसंत्रस्तो वीक्ष्यावां तमनुद्रुतौ ।
अनुद्रुतस्तु वेगेन प्रविवेश महाबिलम् ॥ ११
तं प्रविष्टं विदित्वा तु सुघोरं सुमहद्बिलम् ।
अयमुक्तोऽथ मे भ्राता मया तु क्रूरदर्शनः ॥ १२
अहत्वा नास्ति मे शक्तिः प्रतिगन्तुमितः पुरीम् ।
बिलद्वारि प्रतीक्ष त्वं यावदेनं निहन्म्यहम् ॥ १३
स्थितोऽयमिति मत्वा तु प्रविष्टोऽहं दुरासदम् ।
तं च मे मार्गमाणस्य गतः संवत्सरस्तदा ॥ १४
स तु दृष्टो मया शत्रुरनिर्वेदाद्भयावहः ।
निहतश्च मया तत्र सोऽसुरो बन्धुभिः सह ॥ १५

11 [a]) Ñ1 दूरात् (for रात्रौ) —[b]) Ś1 D12 अद्वितीय (for सद्वितीय) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विनिर्ग(Ñ1 °सृ)त (for महाबल) B2 मायावी स महासुरः —[c]) D3 6 11 T2 G3 -वित्रस्तो (for -संत्रस्तो) Ñ2 V B D7 परमत्रस्त (for भयसंत्रस्तो) —[d]) D3 11 आवां च (for वीक्ष्यावां) D1 11 तद(D11 °म)भिद्रुतौ, D5.8–10 समुपागतौ, D6 T2 G1 M2 समभि°, T1 3 G2 3 M1 समनु° (for तमनुद्रुतौ) —[e]) T1.3 M3 च (for तु). D5 6 8–11 T2 G1 M2 अभिद्रुतस्तु (D11 °श्च), D3 अभिदुद्रुश्च (sic), M1 अभिद्रवस्तु (for अनुद्रुतस्तु) —[f]) D5 6 8–10 T2 G M1 2 विवेश स (for प्रविवेश) D3 11 महद्बिलं (for महाबि°) —After 11, D3 ins l 3–4 of 201*

12 D3 6 11 T2 M2 om (all [except D3] hapl) 12[ab] —For 11[c]–12[b], Ñ2 V B D7 subst

200* प्राद्रवत्परमत्रस्त पृष्ठतोऽनवलोकयन् ।
विद्रवन्त तथा त च निशाम्य भुवि दानवम् ।
अवोच सहसुग्रीवस्तिष्ठ तिष्ठेत्यमर्षित ।
स तु द्वादशमात्राणि योजनानि प्रधावित. ।
ततो धरण्यां विवर प्रविवेश भयार्दित । [5]
त तु दृष्ट्वा बिलप्राप्त सपत्न नित्यशोऽहितम् ।

[(l 1) Ñ2 D7 नावलोकयन् —(l. 2) B4 तदा (for तथा) V B1–3 निशम्य (for °शाम्य) —(l 3) Ñ2 D7 इह (for सह-) —B3 om l 4 —(l 5) V1 भयातुर (for भयार्दित) —(l 6) B1 दृष्ट्वाह, B2 3 दृष्ट्वा च (for तु दृष्ट्वा) Ñ2 D7 भयार्त (for सपत्न) V नित्यशोभित]

—[c]) Ñ2 V1 D7 मया, V2 3 B [ऽ]धमो (for ऽथ मे) —[d]) Ñ2 V B D3 7 11 शुचिना (for मया तु) M1 क्रूरनिदर्शन (for तु क्रूर°) —For 11[e]–12, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst , D3 ins l 3–4 after 11

201* त्वरित प्राद्रवद्भ्राता पृष्ठतो मावलोकयन् ।
निद्रवन्त ततो दृष्ट्वा निशाया तत्र दानवम् ।
अह चाय च सुग्रीव सह यातु व्यवस्थितौ ।
रोषगाढेन तु मया पार्श्वस्थो हरिपुंगव ।
अयमुक्तोऽशुचिर्भ्राता पिशुन क्रोधवर्धन । [5]

[(l 1) D13 त्वरित (for °त) D1 2 4 13 भीत (for भ्राता) D13 पृच्छतो (for पृष्ठतो) Ñ1 [ऽ]नव-, D1 मां वि, D3 वावि-, D1 नाव-, D13 वाव- (for माव-) —(l 2) D1 ततदा वन —(l 3) D13 वा (for first च) Ñ1 सहसा समवस्थितौ, D1 सहसानुव्यवस्थितौ, D2 सह चानुव्यवस्थितौ, D13 सहसा तु व्यवस्थितौ (for the post. half) —(l. 4) Ś1 रोषागाढेन, D1 रोषेण नैव (for रोषगाढेन) D12 पार्श्वतो (for पार्श्वस्थो) —(l 5) D1 मुचि (for ऽशुचिर्) Ñ1 उक्तोऽय च मया भ्राता (for the prior half)]

13 [a]) V B D7 बुद्धि , D1 3 11 शक्ति , D2 गतुं (for शक्ति) —[b]) D2 शक्तिर् (for -गन्तुम्) D6 व्यतिगतुम्. B2 अह, D7 अत (for इत) D11 प्रतिगम्यापि ता पुरीं. —[c]) Ś1 D1 2 4 11–13 G3 -द्वारे (for -द्वारि) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7 11–13 प्रतीक्षस्व (for प्रतीक्ष त्व) —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 यावदागमनान्म (D1 2 4 12 13 °न म) म, Ñ2 V B D7 [इ]त्युक्त एष मया तदा (Ñ2 D7 तदा मया [by transp)]

14 [a]) Ś1 Ñ V B D1–5 7–13 T2 G2 [अ]ह, G3 तत् (for तु) —[b]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तन् , Ñ2 V B D7 G2 तद् , D5 8–10 T2 तु (for ऽह) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 महा (D3 11 °हद्)बिल, Ñ2 V B D7 बिल महत् (for दुरासदम्) —After 14[ab], Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

202* प्रविष्टो यत्र दुष्टात्मा दुन्दुभे पूर्वज सुत ।

[Ñ1 D3 पूर्वजो दुदुभे (by transp)]

—[c]) D2 न (for त) Ñ2 V B D7 द्वार मे (for त च मे). D5 8–10 T2 G1 3 M1 2 त मे मार्गयतस्तत्र, D6 तमेव मार्गतस्तस्य —[d]) Ñ2 V B D2 3 7 साग्र (V1 °ग्र) (for गत). Ś1 Ñ V B4 D1–4 7 11–13 सवत्सरो गत , B1–3 सवत्सरोभवत्

15 [a]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 हि (for तु) D2 3 दुष्टो, D7 हृष्टो (for दृष्टो) —[b]) B4 अनिर्वेदो (for °दाद्) D1 भयार्दित , D3 11 भयानक (for °वह) Ś1 D2 4 12 13 अ-(D4 न)निर्वेदभयार्दित —[c]) B1 3 नि सृतश्च (for निहतश्च). D2 13 चिराद् (for मया) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 युद्धे, Ñ2 V B D3 5 7–10 सद्य , G1 शत्रु (for तत्र) —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सानुग (D13 °ज) सह बाधव , D5 6 8–10 T2 G1 3 M1 2 स सर्वै (D6 T2 G3 स सद्य , G1 M1 2 ससैन्य) सह बधुभि

तस्यास्यात्तु प्रवृत्तेन रुधिरौघेण तद्बिलम् ।
पूर्णमासीद्दुराक्रामं स्तनतस्तस्य भूतले ॥ १६

सूदयित्वा तु तं शत्रुं विक्रान्तं दुन्दुभेः सुतम् ।
निष्क्रामन्नैव पश्यामि बिलस्य पिहितं मुखम् ॥ १७

विक्रोशमानस्य तु मे सुग्रीवेति पुनः पुनः ।
यदा प्रतिवचो नास्ति ततोऽहं भृशदुःखितः ॥ १८

पादप्रहारैस्तु मया बहुशस्तद्विदारितम् ।
ततोऽहं तेन निष्क्रम्य यथा पुनरुपागतः ॥ १९

तत्रानेनास्मि संरुद्धो राज्यं मार्गयतात्मनः ।
सुग्रीवेण नृशंसेन विस्मृत्य भ्रातृसौहृदम् ॥ २०

एवमुक्त्वा तु मां तत्र वस्त्रेणैकेन वानरः ।
तदा निर्वासयामास वाली विगतसाध्वसः ॥ २१

तेनाहमपविद्धश्च हृतदारश्च राघव ।
तद्भयाच्च मही कृत्स्ना क्रान्तेयं सवनार्णवा ॥ २२

ऋश्यमूकं गिरिवरं भार्याहरणदुःखितः ।
प्रविष्टोऽस्मि दुराधर्षं वालिनः कारणान्तरे ॥ २३ G 4 9 28 B 4 10 28 L 4 7 08

---

16 [a]) D3 11 [आ]स्यत॰, D5 8–10 [ए]व च (for [आ]स्यात्तु) Ñ1 G1 च प्रवृत्तेन, V2 3 सप्रवृत्तेन (for तु प्र॰) Ś1 D2 4 12 13 आस्यात्तु सप्रवृत्ते(Ś1 D12 ॰द्धे)न —[b]) G1 रुधिरेण च (for ॰रौघेण) —[c]) Ñ1 D12 (before corr) पूर्वम् (for ॰र्णम्) Ñ1 D2 4 13 दुराक्रात, V3 गुहाद्वार, B1–3 दुराक्रोश, D3 11 G2 दुराक्रम्य (for दुराक्राम) V1 3 पततस्, B1–3 D6 स्वनतस्, M1 नदतस्, (for स्तनतस्) Ñ1 चास्य (for तस्य) D3 11 चन्द्रोदय इवोदधि

17 [a]) D2 13 अर्दयित्वा (for सूद॰) G2 3 च त, M2 ततश् (for तु तं) Ñ2 V B D7 मायाविन सूदयित्वा —[b]) D5 विक्रम्य, D6 विश्रान्तस्, G1 M2 बलिन, M1 विलतो (for विक्रान्त) M2 प्रिय (for सुतम्) D5 6 8–10 T G2 3 Ct तमह सुख, Cg as in text (for दुन्दुभे सुतम्) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 मायाविनमह तदा(D3 11 तत), Ñ2 V B D7 त शत्रु दुदुभिप्रिय(B4 ॰भे सुत) ❀ Cr m अत्रैकस्तच्छब्द॰ असिद्धिपर ।, Ck सुख यथा ❀ —[c]) Ñ1 V1 D3 नि क्रमन्, V2 D11 13 नि क्रामन्, V1 Ck निष्क्रमन् (for निष्क्रामन्) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 न तु, D1 न नु, D3 नात्र, D5 8–10 T2 G1 2 नेह, D11 M1 न च, T2 G3 M2 नेव, Ck as in text (for नैव) Ñ2 V B D7 चापश्य (for पश्यामि) —[d]) B D1 13 G2 M2 [अ]पिहित

18 [a]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मम विक्रोशतश्चैव, Ñ2 V B D7 विक्रोशतोपि हि मम(B2 m also सुमहत्) —[c]) Ś1 D4 12 मम, D5 6 8–10 T2 G1 3 M1 2 यत, T3 यथा (for यदा). D3 11 नासीत् (for ॰स्ति) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तदा(Ś1 D4 12 ॰द)ह (for ततोऽह) M1 प्रति- (for भृश-) Ñ2 D7 मन्युर्मे चाभवत्तदा, V B मन्युमान(V2 ॰राड)भवत्तदा(B1–3 ॰त)

19 Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 om 19 —[a]) Ñ2 V B D7 च (for तु) —[b]) D1 5 6 10 T G2 3 M2 3 बहुभिस् (for बहुशस्) D6 तु, T2 3 G2 3 M2 स, T1 M1 सु- (for तद्) D8 T1 G2 3 M2 Cv त्रिदारित, T2 निपातित, T3 वितारित (for विदारितम्) —D1 reads 19[cd] in marg —[c]) V1 2 D3 11 नि क्रम्य, D1 6 निष्क्राम्य (for निष्क्रम्य). —[d]) D1 6 9 G2 Cg k t पथा, D6 यदा, M1 यत्नात्, Cm as in text (for यथा) D5 8 10 G1 M2 3 पुरम् (for पुनर्) D3 11 M1 इहागत (for उपा॰) Ñ2 V B D7 यथागतमिहागत ❀ Cm यथा शब्दो वाक्यालकारे ❀

20 [a]) Ñ V B4 D1 3 7 11 तद्, D5 M3 Cg अत्र (for तत्र) Ñ2 V B4 D7 [ए]तेन, B1–3 तेन (for [अ]नेन) Ś1 D2 4 12 13 उपलेन (for तत्रानेन) —[b]) D5 8–10 G1 M2 Ct मृगयता, Cm as in text (for मार्ग॰) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अन्विच्छताभुना(Ñ1 ॰ता पुन, D1 2 13 ॰ता पुरा), Ñ2 V B D3 7 11 G2 M3 प्रार्थयता तदा(G2 M3 ॰तात्मन) —[d]) Ś1 D1 2 4 12 13 न स्मृत, Ñ2 V2 3 D7 विसृज्य (for विस्मृत्य) D2 13 M1 -गौरव (for -सौहृदम्)

21 [b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वाससा (for वस्त्रेण) D3 11 राघव (for वानर) —[c]) B1–3 ततो, D3 11 वाली (for तदा) Ñ2 V B D7 निष्का(D7 ॰ष्क्र)मयामास, G3 निर्धावया॰ (for निर्वासयामास) T1 3 M3 निर्वासयामास तदा (by transp), M1 तदानीं ताडयामास —[d]) D3 11 तदा (for वाली) G1 3 निहत- (for विगत-) B2 3 D1 4 स वाली गतसाध्व(D4 ॰मान)स, D2 13 सोलीकृतमानस

22 [a]) D3 11 M1(after corr as in text) [अ]पि (for [अ]प-) —[b]) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 मानद (for राघव) —[c]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मही कृत्स्ना, D5 8–10 महीं सर्वां (for मही कृत्स्ना) —[d]) D3 11 भ्राता मे, D5 8–10 क्रातवान्, D6 भ्रातेय (for क्रान्तेय) D3 5 8–10 सवनार्णवा (for ॰नार्णवा) Ś1 D1,2 4 12 13 विचरामि सुदु खित (D2 13 समतत), Ñ1 नादोमि त्रिवाचर

23 [ab]) Ś1 ऋषिमूक, D(except D7) ऋष्य॰ (for ऋश्य॰) Ś1 Ñ1 V1 D1 3 4 11 12 M1 -कर्शि(Ś1 V1 D12 ॰र्षि)त (for -दु खित) —[d]) D13 वालिना (for ॰न) —For 22–23, Ñ2 V1(l 1–6 for 22 only)–3 B D7 subst, D3 ins l 2–4 after 22[ab]

203* इत्थ तेनास्मि निकृतो बहुशो रघुनन्दन ।
हृतदारो हृतश्रीको लूनपक्ष इव द्विज ।
मद्वधे कृतबुद्धिश्च विनि सृत्य गुहामुखात् ।
त्रासयामास मा वाली वृक्षमुद्यम्य दारुणम् ।

एतत्ते सर्वमाख्यातं वैरानुकथनं महत् ।
अनागसा मया प्राप्तं व्यसनं पश्य राघव ॥ २४
वालिनस्तु भयार्तस्य सर्वलोकाभयंकर ।
कर्तुमर्हसि मे वीर प्रसादं तस्य निग्रहात् ॥ २५
एवमुक्तः स तेजस्वी धर्मज्ञो धर्मसंहितम् ।
वचनं वक्तुमारेभे सुग्रीवं प्रहसन्निव ॥ २६
अमोघाः सूर्यसंकाशा ममेमे निशिताः शराः ।
तस्मिन्वालिनि दुर्वृत्ते पतिष्यन्ति रुषान्विताः ॥ २७
यावत्तं न हि पश्येयं तव भार्यापहारिणम् ।
तावत्स जीवेत्पापात्मा वाली चारित्रदूषकः ॥ २८
आत्मानुमानात्पश्यामि मग्नं त्वां शोकसागरे ।
त्वामहं तारयिष्यामि कामं प्राप्स्यसि पुष्कलम् ॥ २९

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

तद्भयाच्च मया सर्वा पृथिवी सागराम्बरा । [5]
पर्वतश्च समाकीर्णा चरिता रघुनन्दन ।
ततोऽहमेतच्छैलेन्द्रमृष्यमूकमुपागत ।
कारणाद्येन दुर्धर्षं शैल वाली व्यसर्जयत् ।

[(l 2) D3 हृतधनो (for हृतश्रीको) —(l 3) V3 -˷*श्च (damaged) (for -बुद्धिश्च) —(l 4) D7 भ्रामयामास (for भ्रामया°) Ñ2 V2 B4 D7 उत्पाट्य (for उद्यम्य) V3 वृक्ष˷ * + ˷ * (illeg) —(l 7) V2 D7 एत, V3 एक (for एतच्-) V2 समागत (for उपा°) —(l 8) Ñ2 B4 कारणातर, V2 3 कारणाम्येन (for °णाद्येन) Ñ2 दुर्धर्ष, V3 * * * (illeg) (for दुर्धर्षं)]

24 [b]) Ś1 D2 वैरादि(D2 °दे)कारण, Ñ1 D1 4 12 वैरादिकरण, Ñ2 V2 3 B D7 वैरस्यागमन, D19 वैरस्य कारण (for वैरानुकथन) D3 11 वैरस्योत्थानकारण —[c]) B4 अतस्तु तन् (for अनागसा) Ñ2 V2 3 B D7 प्राप्त (for °स) —[d]) Ñ2 V2 3 B D7 पश्य राघव संशय

25 [a]) D1 3 वालिना Ś1 Ñ1 D1–4 13 M1 हि, D8–10 च, D11 मे, T2 [अ]स्य (for तु) Ñ1 D12 भयात्तस्य (for भयार्तस्य) Ñ2 V2 3 B D7 वालित्रासादिहार्तस्य, V1 वालिनातिभयार्तस्य, D6 वालिहस्तभयार्तस्य —[b]) Ñ1 V1 D1 2 4–6 8–10 13 T2 G1 M2 सर्वलोक(Ñ1 G1 M2 °भूत)भयाप(Ñ1 D1 °व)ह, Ñ2 V2 3 B D7 कृच्छ्रप्राणस्य राघव, G3 M1 सर्वलोका(M1 -भूता)भयावह —[c]) D3 11 वीर त्व (for मे वीर) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 9 11–13 नि(D1 नि)ग्रहे, D9 विग्रहात् (for निग्रहात्) Ñ2 V2 3 B D7 ज्वरस्या(B3 ˷ * ˷)पनय (B2 2 °यन [meta]) विभो, B2 (marg also) तस्य पापस्य निग्रह

26 [a]) Ñ2 D1 3 7 11 T1 3 G M3 तु (for स) —[b]) D3 11 धर्मवत्सल, D13 T2 °सहित (for -सहितम्). Ñ2 V2 3 B D7 सुग्रीवेण परतप —[c]) Ñ2 V2 3 B D7 आश्वासयितुम् —[d]) Ñ2 V2 3 B D7 रघुनदन (for प्रह°)

27 [b]) Ś1 D4 12 ते, Ñ1 V B D2 3 7 11 13 M [ए]ते, D1 [इ]ह (for [इ]मे) D6 8–10 निशिता मे शरा इमे —[c]) G1 अस्मिन् (for तस्मिन्) Ñ2 V B D7 सुग्रीव, D2 11 13 दुर्धर्षे, D12 lacuna (for दुर्वृत्ते) —[d]) Ñ1 D1 2 13 सुदारुणा, Ñ2 V B D7 मयेरिता (for रुषान्विता) ❁ Cl. रुषान्विता कुपितेन मया विसृष्टा इत्यर्थ । निमित्तनिमित्तिनोरभेदोपचारात् ताच्छब्द्यम् ।, Ct रुषान्विता रुष्टेन मया पातिता ❁ Ś1 D4 12 निपतिष्यति दारुणा, M1 3 निपतिष्यति वेगिता.

28 [a]) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 नेह, Ñ2 V1 3 B4 D7 हि न (by transp). G1 M2 युधि (for न हि) Ś1 B1 D2 4 12 13 T1 3 G2 पश्यामि (for °श्येय) D1 यावत्तन्निह पश्यामि, D3 11 यावद्धि त न पश्यामि, M3 यावत्तत्राभिपश्यामि —[c]) Ś1 D4 12 तावज्जीवति (for तावत्स जीवेत्). Ñ V B D3 7 11 13 ता(V1 या)वज्जीवेत्स(B4 D3 °त) दुष्टात्मा(D13 मायात्मा) —[d]) Ś1 D12 शुभ-, Ñ1 D1 2 4 13 तव (for वाली) B4 चरित- (for चारित्र-) Ś1 (before corr) D1–4 11–13 -दूषण, D6 -दूषित (for -दूषक)

29 [a]) D1 2 13 आत्मानमिव (for आत्मानुमानात्) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 जानामि (for पश्यामि) —V3 illeg for 29[b] —[b]) Ñ1 V2 D3–6 8–11 T2 Ct मग्नस्त्व (for मग्न त्वा) D6 दु ख (for शोक-) —[d]) Ś1 D2 4 12 13 यावत्, Ñ1 D1 3 11 गाध, D6 8 10 Ct बाढ, T2 राज्य, M1 सुख (for काम) Ś1 Ñ1 प्राप्स्यामि (for °प्स्यसि) D6 दुष्कर (for पुष्कलम्) —For 29[cd], Ñ2 V B D7 subst

204* अथ वालिनि मोक्ष्यामि रावणक्रोधमागतम् ।
[Ñ2 V1 3 B4 D7 रावणे (for रावण)]

—Thereafter V3 B2 3 cont, while Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

205* राघवेणैवमुक्तस्तु सुग्रीवो वानरोत्तम ।
प्रहर्षमतुल लेभे प्रहृष्टश्चेदमब्रवीत् ।
एवमेतन्महाबाहो यथा वदसि राघव ।
त्वमल समरे जेतु सेन्द्रानपि दिवौकस । [5]
यथाहि लोकस्य चराचरस्य
दिवाकरो भाति हि रश्मिमाली ।
यथा हि सर्वेषु मृगेषु केसरी
तथा नरेन्द्र त्वमुदारविक्रम ।

११

रामस्य वचनं श्रुत्वा हर्षपौरुषवर्धनम् ।
सुग्रीवः पूजयांचक्रे राघवं प्रशशंस च ॥ १
असंशयं प्रज्वलितैस्तीक्ष्णैर्मर्मातिगैः शरैः ।
त्वं दहेः कुपितो लोकान्युगान्त इव भास्करः ॥ २
वालिनः पौरुषं यत्तद्यच्च वीर्यं धृतिश्च या ।
तन्ममैकमनाः श्रुत्वा विधत्स्व यदनन्तरम् ॥ ३
समुद्रात्पश्चिमात्पूर्वं दक्षिणादपि चोत्तरम् ।
क्रामत्यनुदिते सूर्ये वाली व्यपगतक्लमः ॥ ४ G 4 8 4 B 4 11 4 L 4 6 25

[(1 1) V3 एवमुक्त स रामेण (for the prior half) D3 वानरेश्वर (for °रोत्तम) V3 सुग्रीव म महायशा (for the post half) —V3 illeg for l 2-3 —(1 4) Ñ1 V3 B2 3 D1-4 13 त्व दहे कुपितो राम (for the prior half) D3 सुरासुरान् (for दिवौकस) —(1 6) Ñ1 V3 B2 3 गभस्तिमाली (for हि रश्मिमाली) —(1 7) D13 तथा (for यथा) Ñ1 V3 B2 3 D1 4 12 13 च (for हि) V3 सर्वे* V3 illeg for मृगेषु केसरी —(1 8) Ñ1 V3 B2 3 D1-4 13 नरेषु, D12 नृपेषु (for नरेन्द्र)]

—After 29, D5 6 8-10 S ins, while Ñ2 V B D7 12 ins before Sarga 11

206* तस्य तद्वचन श्रुत्वा राघवस्यात्मनो हितम् ।
सुग्रीव परमप्रीत सुमहद्वाक्यमब्रवीत् ।

[Cf 4 11 1 B4 om l 1 —(l 1) Ñ2 V2 3 B1-3 D7 G2 स तु (for तस्य) D8-10 हर्षपौरुषवर्धन (for the post half) —(l 2) G(ed) शक्याविष्ट (for परमप्रीत) V3 illeg for the post half Ñ2 V1 2 B D7 पुनर्वचनम् (for सुमहद्वाक्यम्)]

Colophon Ñ2 V2 B1 4 D7 om (Sarga cont) V1 3 B2 3 read colophon after 205* —*Sarga name* Ś1 D2 4 12 13 सुग्रीववाक्य, Ñ1 सुग्रीवाश्वासन, V1 B2 3 सुग्रीव(V1 ' ' ')वैरनिवेदन, V3 रामा * ~ (illeg), D1 सुग्रीवसमाश्वासन, D3 11 सुग्रीववैरोपाख्यान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B2 3 D2 4 7 12 om, D1 6, D11 13 7 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

11

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ñ2 V B D3(repeats them in their proper place) 7 read 1-6 after 162* D10 om from 1 up to प्रज्व in 2[a] —[a]) M2 तस्य तद् (for रामस्य) D3 (second time) 11 तद्व(D11 च व)च (for वचन) Ñ3 V B1-3 D7 तद्वयस्यवच श्रुत्वा —[c]) D3 (first time) प्रीतिमापे., D6 पूजयामास (for पूजयाचक्रे) —[d]) B1 T1 राघव (sic), D3(first time) पौरुष (for राघव) B1-3 ह (for च) D3 (second time) 11 चेदमब्रवीत् (for प्रशशस च) —For 1, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

207* स तु तद्वचन श्रुत्वा राघवस्य महात्मन ।
सुग्रीव परमप्रीत काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ।

[(l 2) D1 2 13 परम (for परम-) D1 पुनर् (for इदम्)]

2 D10 om up to प्रज्व in [a] (cf v l 1). Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 2-6 after 4 8 24 —[a]) Ñ2 D7 शितैस्तैस् (for प्रज्वलितैस्) —[b]) D9 चीक्ष्यौ (sic) (for तीक्ष्णैर्) —[c]) Ñ2 V B1-3 D7 दहेस्त्वं (by transp), D4 11 त्व दहेत्, D13 आदहेत् (for त्व दहे) V2 कुपितान् (for कुपितो) —[d]) D8 युगातम् (sic) (for युगान्त) Ś1 Ñ V B D1-4(D3 first time) 7 12 13 युगाते रश्मिवा(Ñ2 B4 °मा)निव, D3(second time) 11 युगाताग्निरिवोत्थित

3 [a]) D13 पुरुष (sic) (for पौ°) Ś1 Ñ1 D1-4(D3 first time) 12 13 पश्य, Ñ2 V B1-3 D3(second time) 6(marg) 7 11 G1 M2 यच्च, B4 तेजो, G3 यत्तु (for यत्तद्) —[b]) Ñ2 V B1-3 D7 वीर्यं(Ñ2 V2 °र्ये) तेजो, B4 बल चैव (for यच्च वीर्यं) D1 यशश्च यत् (for धृतिश्च या) Ś1 D12 पश्य धैर्यं यशस्तथा, Ñ1 यच्च धैर्यं बल च यत्, D2-4(D3 first time) 13 यच्च(D13 °च्च) धैर्यं यश स्वय(D3 4 °शश्च यत्), D3(second time) 11 यच्च(D11 दर्पं) शौर्यमरिंदम —[c]) B1-3 तन्ममैव वच, B4 तत्त्वमेक°, M3 (before corr as in text) तन्मयैक° (for तन्ममैकमना) —[d]) V3 illeg for स्व यदनन्तरम् B4 विधत्से (for विधत्स्व) D3(first time) 7 9 तदनतर, G3 समं° (for यद°) ❀ Cm यत्प्रसिद्ध वालिपराक्रमादिक तच्छ्रुत्वानन्तर यत्कर्तव्य तद्विधत्स्वेति मध्यवर्तितच्छब्द एव योजनीय । ज्ञातव्यमेव प्रपञ्चयति यच्छब्दसमीपवर्तितच्छब्द पादपूरणार्थं । उत्तरत्र पुनस्तच्छब्द-श्रवणात् ❀

4 [a]) Ś1 V2 D12 पूर्वाद् (for पूर्वं) —[b]) V1 समुद्राद् (for दक्षिणाद्) —V3 illeg from पि up to l 27 of App I (No 7) Ś1 D12 [उ]त्तरात्, G2 (before corr) [उ]त्तम (for [उ]त्तरम्) D1 दक्षिणात्पश्चिमोत्तर —D6 reads 4[cd] in marg —[c]) Ñ1 D1 3(both times) 5 13 क्रमत्यनुदिते(D5 °न) —[d]) B4 वालिर् B4 व्यपगतक्रम, D9 °क्रम, D11 च विगतज्वर, D13 °ताक्रम (for व्यपगत-क्लम) ❀ Cr m g k चतुर्भ्योपि समुद्रेभ्य सध्यामन्वास्य रावण । इम मुहूर्तमायाति वाली तिष्ठ मुहूर्तकमित्युत्तररामाय-णोक्तारवचनादवगम्यते ❀

अग्राण्यारुह्य शैलानां शिखराणि महान्त्यपि ।
ऊर्ध्वमुत्क्षिप्य तरसा प्रतिगृह्णाति वीर्यवान् ॥ ५
बहवः सारवन्तश्च वनेषु विविधा द्रुमाः ।
वालिना तरसा भग्ना बलं प्रथयतात्मनः ॥ ६
महिषो दुन्दुभिर्नाम कैलासशिखरप्रभः ।
बलं नागसहस्रस्य धारयामास वीर्यवान् ॥ ७
वीर्योत्सेकेन दुष्टात्मा वरदानाच्च मोहितः ।
जगाम स महाकायः समुद्रं सरितां पतिम् ॥ ८
ऊर्मिमन्तमतिक्रम्य सागरं रत्नसंचयम् ।
मम युद्धं प्रयच्छेति तमुवाच महार्णवम् ॥ ९
ततः समुद्रो धर्मात्मा समुत्थाय महाबलः ।
अब्रवीद्वचनं राजन्नसुरं कालचोदितम् ॥ १०
समर्थो नास्मि ते दातुं युद्धं युद्धविशारद ।
श्रूयतामभिधास्यामि यस्ते युद्धं प्रदास्यति ॥ ११
शैलराजो महारण्ये तपस्विशरणं परम् ।
शंकरश्वशुरो नाम्ना हिमवानिति विश्रुतः ॥ १२

---

5 V3 illeg for 5 (cf v l 4) —[a]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अग्राण्यालब्य, D1 अग्राण्यात्पुष्प- (sic), D3 (second time) 11 आरुह्याग्राणि (for अग्राण्यारुह्य) —[c]) D5 6–10 Ct उत्पा(D5 °त्प)त्य, D7 आक्षिप्य (for उत्क्षिप्य) —[d]) Ś1 D1 गृह्णातीव च, D2 4 13 प्रगृह्णाति च (for प्रतिगृह्णाति)

6 V1 illeg for 6 (cf v l 4) —[a]) D13 बहव शाश्वताश्चैव —[b]) V2 विविध-, D3 (second time) 11 विपुला (for विविधा) —[c]) V2 सहसा (for तरसा) —[d]) Ñ1 विज्ञातुमिच्छता, V2 B2–4 जिज्ञासया (V2 B2 [*sup. lin* also] °ता)त्मन, D7 जिज्ञासुना°, G2 दर्शयता° (for प्रथयतात्मन) Ś1 D1–4 (D3 first time) 12 13 ब(Ś1 फ)ल स्व (D1 स्त्र) ज्ञातुमिच्छता (D12 °त), Ñ2 V1 बल जिज्ञासुरा (V1 °सता)त्मन, B1 D3 (second time) 11 बलजिज्ञासयात्मन —After 6, Ś1 Ñ V B D1–4 (D3 first time) 7 12 13 ins a passage relegated to App I (No 7) —After 6, D3 (second time) 11 ins

208* शृणु चापि रघुश्रेष्ठ विस्तरेण कथामिमाम् ।

7 [b]) G2 -सदृश- (for -शिखर-) D3 11 वीर्यवान्सुमहाबल, Cv r as in text —For 7[ab], Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 subst, while D3 11 cont after 210*

209* आसीन्महासुर कश्चिद्दुन्दुभिर्नाम नामत ।

[Ñ2 V B D7 पूर्वं (for कश्चिद्) Ñ2 V B D7 राघव (for नामत)]

—After 7[ab], D3 11 ins

210* यथा स निहत पापो वालिना क्रूरकर्मणा ।

—Then cont 209*

—[d]) B1–3 धारयश्च स, L(ed) वर° (for धारयामास)

8 [a]) Ñ2 V B D7 वीर्योत्सुक स(V1 °केन), D5 6 8–10 T G2 3 स वीर्योत्सेक-(D10 °के), M1 स वीर्यत्वाच, Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन) D13 वीर्योत्सुकेन धर्मात्मा —[b]) Ñ1 D3 5 8–11 T2 वरदानेन (for °नाच्च) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 निर्भय (for मोहित) —[c]) Ś1 Ñ1 V2 3 B2–4 D1–4 11–13 स जगाम (by transp), V1 B1 आजगाम, D5 9 T G3 M °म सु- (for जगाम स) Ñ2 V B D7 महाबाहु (for °काय)

9 D7 om 9 —[a]) Ñ2 V1 B समासाद्य, D3 11 अभिप्रेक्ष्य (for अतिक्रम्य) Ś1 D1 2 4 12 13 सोभिपत्योर्मिमबाध (D1 °मत्त त, D2 13 °मतं तु), Ñ1 सोविपत्यर्मिसवस्त (sic), V2 3 ऊर्मिवत्(V3 °) समासाद्य —[b]) Ś1 Ñ V B D1 2 4 12 13 वरुणा(Ñ V B मकरा)लय (for रत्नसचयम्) —[c]) B2 (*sup lin* also) D2 समयुद्ध, T1 3 M1 3 मह्य युद्ध (for मम युद्ध) —[d]) Ñ2 V B M1 स (for तम्) V1 चोवाच (for उ°)

10 [b]) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 D1 4 7 11 12 महास्वन, V3 °सुर, B3 °त्मन, D3 °मना (for °बल) —D12 om 10[cd] —[c]) Ñ2 V B1–3 D7 दैत्य, B4 वैर्य, D3 11 राम (for राजन्) Ś1 D4 त सुसक्रुद्धम्, D1 2 13 सम(D1 तमि)द्धं क्रुद्धम् (for वचन राजन्) Ñ1 अब्रवीत्सुमद क्रुद्ध —[d]) D3 11 तद्दि(D11 °मि)द्ध (for असुर) D1 4 11 13 कालनोदित Ñ2 V B D7 राम कालप्रचोदित

11 [a]) D4 13 [अ]स्ति (for [अ]स्मि) D13 मे (for ते) D3 11 असमर्थो ह्यह, G3 न समर्थोस्मि ते (by transp) (for समर्थो नास्मि ते) Ñ2 V B D7 न ते(D7 ते न [by transp]) दातु समर्थोह —[b]) D8 reads युद्ध in युद्धविशारद in marg D12 om द्ध युद्ध D1 -विशारद (for °द) D3 11 तव युद्ध महाबल —[c]) V1 ज्ञायताम्, B4 श्रीमताम् (for श्रूयताम्) D5 8–10 T2 त्वभि, T1 3 M1 3 चाभि- (for अभि-) —[d]) D4 प्रयास्यति (for प्रदा°) Ñ V B D7 येन(Ñ1 द्वद्व) युद्ध तव क्षम, D3 11 द्वद्वयुद्धे तव क्षम

12 [a]) D1 शैलराज (for °राजो) Ś1 D12 महारण्यस, D1 °पुण्य, D4 °रम्यस (for °रण्ये) —D11 om 12[b]–13[a] —[b]) V3 B4 D3 M1 शरणो (for °ण) Ñ2 V1 3 B D1 7 महान, D2 13 M1 पर (for परम्) V2 तपस्वीशवशो महान ❀ Cg पर तपस्विशरण तपस्विना परमावासस्थानम् । नित्यनपुसकम् ❀

☞ In V1, the portion from श्वशुरो in [c] up to दुन्दुभिम् in 29[b] is missing In its place a fol of

गुहाप्रस्रवणोपेतो बहुकन्दरनिर्झरः ।
स समर्थस्तव प्रीतिमतुलां कर्तुमाहवे ॥ १३
तं भीतमिति विज्ञाय समुद्रमसुरोत्तमः ।
हिमवद्वनमागच्छच्छरश्चापादिव च्युतः ॥ १४
ततस्तस्य गिरेः श्वेता गजेन्द्रविपुलाः शिलाः ।
चिक्षेप बहुधा भूमौ दुन्दुभिर्विननाद च ॥ १५
ततः श्वेताम्बुदाकारः सौम्यः प्रीतिकराकृतिः ।
हिमवानब्रवीद्वाक्यं स्व एव शिखरे स्थितः ॥ १६
क्लेष्टुमर्हसि मां न त्वं दुन्दुभे धर्मवत्सल ।
रणकर्मस्वकुशलस्तपस्विशरणं ह्यहम् ॥ १७
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा गिरिराजस्य धीमतः ।
उवाच दुन्दुभिर्वाक्यं क्रोधात्संरक्तलोचनः ॥ १८
यदि युद्धेऽसमर्थस्त्वं मद्भयाद्वा निरुद्यमः ।
तमाचक्ष्व प्रदद्यान्मे योऽद्य युद्धं युयुत्सतः ॥ १९ G 4 9 49 B 4 11 19 L 4 8 14

different size containing st 103*– 118a (vulg) of Sundara Kānda Sarga 1 is misplaced —c) D13 नाम (for नाम्ना) V2 3 शकरस्य गुरु नाम्नि (V3 °ह सोपि)

13 V1 missing, D11 om 13a (for both, cf v l 12) —a) D5 8–10 T2 महा- (for गुहा-) D1 2 6 प्रश्र-वणोपेतो —b) K(ed) Cg -निर्दर (for -निर्झर) D2 13 बहु(D2 °+)निर्झरकदर —c) G1 समर्थ स (by transp) D4 समर्थस्तव तु प्रीतिम् —d) B1 M3 अतुल D3 11 M1 दातुम् (for कर्तुम्) D5 8–10 अर्हति (D9 °सि) (for आहवे)

14 V1 missing (cf v l 12) D1 reads 14ab in marg —a) D4 12 स (for त) D13 भीतिभय (sic), 1 G M2 3 भीत इति (for भीतमिति) Ñ V2 3 B D7 नमशक्त(Ñ1 स त भीत)मिति ज्ञात्वा —D1 reads 14cd after 15 —c) D5 8–10 आगम्य (for आगच्छ) Ś1 D4 12 हिमवतमथागच्छत्, D3 11 हिमवत दुराधर्षं —After 14c, D3 11 ins

211* युद्धायाभिजगाम स ।
दुन्दुभि स महाकायश्च

—d) B1 3 श(B1 ध)र शापाद्, D3 11 चापाच्छर (by transp), D13 करश्रा° (for शरश्चापाद्) B4 नानापादप-शोभित

15 V1 missing (cf v l 12) —a) Ś1 D1 2 4 12 G1 तात, D3 11 शृगाद्, D13 श्रात, L(ed) तत्र (for श्वेता) —b) D4 राजेंद्र, G3 नरेंद्र, Ck t as in text (for गजेन्द्र-) Ñ2 V2 3 B D5 7–10 -प्रतिमा, D3 11 -सदृशा (for -विपुला) —c) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 बहुला (for बहुधा) —After 15, Ñ2 V2 3 B2–4 D7 ins

212* युद्ध प्रयच्छ मे शीघ्र पर्वतेन्द्र महाबल ।
समुद्रेण समाख्यातस्त्व वै युद्धविशारद ।,

whereas D1 reads 14cd

16 V1 missing (cf v l 12) —ab) D3 सौम्यो प्रतिभयाकृति (for b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तत सोमस्य सदृश सोमस्येव प्रभा(Ñ1 स सोमसदृशा)कृति —For 16ab, Ñ2 V2 3 B D7 subst

213* ततो हिमकराकार सौम्य प्रतिभयद्युति ।

[Ñ2 हिमधराकार, V2 3 B4 हिमधरो वीर (G[ed] धीर), B1 3 हेमधरा° (for हिमकरा°) Ñ2 V3 B4 D7 श्री(B4 D7 प्र)तिभयाकृति (B4 °ति), V2 प्रीतिकराकृति]

—d) Ś1 D12 स्थित (for °त) Ñ2 V2 3 B D7 दुदुभिं दानवर्षभ(V2 3 B4 °वेश्वर), D3 11 स्वकीयशिखरस्थित

17 V1 missing (cf v l 12) —ab) Ś1 D1 2 4 12 13 हन्तुम्, Ñ1 द्रष्टुम् (for क्लेष्टुम्) D3 मा मा, D4 न मा (by transp), D13 मा न (for मा न) Ś1 Ñ1 D2 12 13 धर्मवत्सल, D1 भक्ति°, D11 वन° (for धर्मवत्सल) Ñ2 V2 3 B D7 अवदारयितु वीर न त्वमर्हसि मामिह(B4 °ति) —D1 reads 17c in marg —c) D11 युद्ध- (for रण-) Ś1 D12 दुराधर्षो रणे च त्व, Ñ1 दुराद्वाधो रणोद्धर्षे (sic), Ñ2 V2 3 B D7 अश(Ñ2 °म)क्तोस्मि रणोद्धर्षे (Ñ2 D7 °णे योद्धु, V3 °ण दातु, B2 °णोत्कर्षे), D2 4 13 दूराद्वार्यो(D13 °द्धर्षो) रणोद्धर्ष (D13 °र्षे), D3 युद्धकर्मण्य-कुशल —d) Ś1 Ñ V2 3 B2–4 D M1 शरणो (for °णं) M1 [ऽ]स्म्यह (for ह्यहम्)

18 V1 missing (cf v l 12) —a) D3 11 [गु]तद् (for तद्) B2 reads श्रुत्वा *sup lin* —b) Ñ2 V2 3 B D7 दानव (for धीमत) —d) Ñ2 V2 3 B D7 9 11 M1 क्रोध-, D6 M3 रोषात्, G2 3 कोपात् (for क्रोधात्) —For 18cd, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

214* प्रगर्जन्नप्रशान्तात्मा वाक्य चोवाच दुन्दुभि ।

[Ñ1 प्रससस्य (sic), D1 प्रगसन्न, D2 प्रशमन, D3 प्रगशास (for प्रगर्जन्न-) D3 वाच (for वाक्य) Ś1 D4 12 प्रोवाच (for चो°)]

19 V1 missing (cf v l 12) —a) D5 6 T2 युद्ध- (for युद्धे) Ñ2 V2 3 B D7 transp यदि and युद्धे —b) Ñ2 भयाद्वासि, V3 सभयाद्वा, B1–3 यदि वासि, D7 मया वासि (for मद्भयाद्वा) D2 13 भीतिरुत्तम(D13 °म) (sic) (for वा निरुद्यम) —c) V3 D2 11 13 तद् (for तम्) —D6 reads from द्यान्मे up to यो in d in marg —d) Ñ2 D7 वै, D5 8–10 हि (for ऽद्य) Ñ1 युद्धे, D9 illeg, D12 marg (for युद्ध) Ś1 B2(after corr *sup lin* as in text) D1–4 11–13 युयुत्सवे, Ñ1 D10 यु(Ñ1 प्र [sic])युत्सव, Ñ2 D7 प्रयुध्यत (for युयुत्सत) —After

हिमवानब्रवीद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
अनुक्तपूर्वं धर्मात्मा क्रोधात्तमसुरोत्तमम् ॥ २०
वाली नाम महाप्राज्ञः शक्रतुल्यपराक्रमः ।
अध्यास्ते वानरः श्रीमान्किष्किन्धामतुलप्रभाम् ॥ २१
स समर्थो महाप्राज्ञस्तव युद्धविशारदः ।
द्वंद्वयुद्धं महद्दातुं नमुचेरिव वासवः ॥ २२
तं शीघ्रमभिगच्छ त्वं यदि युद्धमिहेच्छसि ।
स हि दुर्धर्षणो नित्यं शूरः समरकर्मणि ॥ २३
श्रुत्वा हिमवतो वाक्यं क्रोधाविष्टः स दुन्दुभिः ।
जगाम तां पुरीं तस्य किष्किन्धां वालिनस्तदा ॥ २४
धारयन्माहिषं रूपं तीक्ष्णशृङ्गो भयावहः ।
प्रावृषीव महामेघस्तोयपूर्णो नभस्तले ॥ २५
ततस्तु द्वारमागम्य किष्किन्धाया महाबलः ।
ननर्द कम्पयन्भूमिं दुन्दुभिर्दुन्दुभिर्यथा ॥ २६

19, Ñ2 V2 3 B D7 read second time l 3–6 of App I (No 7)

20 V1 missing (cf v l 12) G(ed) om 20 —ab) G1 M2 स्वब्रवीद् (for अब्र°) D2 वाक्यविशारत्र Ñ2 V2 3 B D7 हिमवास्तु सुसरब्ध इद वचनमब्रवीत् —c) D13 अनुक्त पूर्वं, T2 °पूर्वो, M1 आनुपूर्वाच्च, Cg k t as in text (for अनुक्तपूर्वं) —D6 reads from धर्मात्मा up to 20d in marg —d) Ś1 दुर्मतिम् (unmetrical), D4 दूरात्तम्, D12 दुदुभिम् (unmetrical) (for क्रोधात्तम्) V3 असुरेश्वर —After 20, Ñ2 V2 3 B D3 7 read second time, while D11 reads l 7–8 of App I (No 7)

21 V1 missing (cf v l 12) D3 11 transp ab and cd —a) Ś1 Ñ1 D8 12 13 महाप्राज्ञ, V3 D3 11 M3 °वीर्य, G(ed) °बाहु (for °प्राज्ञ) —b) Ś1 D1–6 8–13 T2 G M1 2 शक्रपुत्र प्रतापवान् —B2 reads 21c–22 in marg —cd) D4 अधरास्ते (sic) (for अध्यास्ते) D8 G1 3 M वानर- (for °र) D1 7 किष्किध्याम् D9 अतुला, D13 अनल- (for अतुल-) Ś1 Ñ V2 3 B D1 2 4 7.12 13 G1 M1 -प्रभ (B3 °भ), D9 शुभा (for -प्रभाम्) D3 11 किष्किधाम (D11 °मा) वसन्दृष्टो (D3 °ष्टो) हरीणामीश्वर प्रभु.

22 V1 missing (cf v l 12) B2 reads 22 in marg (cf v l 21) —a) D3 11 महाबाहुस् (for °प्राज्ञस्) Ś1 D1 2 4 12 13 स दास्यति महावीर्यस्, Ñ1 महामर्थो (sic) महाप्राज्ञ —b) D2 13 सर्वं, D4 तत्र (for तव) Ś1 D1 4 5 12 युद्ध, B4 युद्धे (for युद्ध-) —D6 om (hapl) from विशारद up to युद्ध in 23b Ś1 B2 D12 -विशारद (for °रद) —c) B4 स तु, D4 तत्र (for द्वंद्व-) Ś1 D1 2 4 12 13 महाघोर, Ñ1 महाप्राज्ञ (also °घोर), B1 अल दातु, D8–10 स दातु ते, G(ed) महान्दातु (for महद्दातु) —d) M3 वानर (for वासव) ❀ Ct एक स शब्द प्रसिद्धपराक्रमार्थक ❀

23 V1 missing (cf v l 12) D6 om up to युद्ध inb (cf v l 22) —a) M1 [अ]द्य (for त्व) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 त क्षिप्रमभि(Ś1 D4 12 °धि)गच्छाद्य —b) Ś1 D12 युद्धे मनस्तव, Ñ1 D2 4 13 योद्धु(D4 युद्धे) तव त्वरा, Ñ2 V2 3 B D3 7 11 मृत्यु(V2 B2 3 मर्तुं, D3 11 योद्धु)-त्वरा तव, D1 योद्धु हि वाञ्छसि, G1 M2 योद्धु° (for युद्धमिहेच्छसि) M1 तेन योद्धु कृतत्वर —c) Ñ V3 B3 D2–6 8–11 13 T G 1 3 M1 2 दुर्मर्षणो (for दुर्ध°) Ś1 Ñ V2 3 B (B1 marg) D1 2 4 7 12 13 वाली (for नित्य) —d) Ś1 Ñ1 V2 3 B D1 2 4 7 12 13 नित्य (for शूर) Ñ2 V2 3 B4 D7 11 G1 कर्मसु —After 23, Ñ2 V2 3 B D7 read second time l 12–16 of Appendix I (No 7) and then cont

215* जितमेव तदा मेने वालिन बलदर्पित ।

24 V1 missing (cf v l 12) —b) D5 8–10 T2 कोपाविष्ट स, G1 M2 पर्वतेंद्रस्य (for क्रोधा°) —For 24ab, Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 11–13 subst

216* तत श्रुत्वा हिमवत पर्वतेन्द्रस्य दुन्दुभि ।

[Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 म तच् (for तत) D3 11 स तु तद्वचन श्रुत्वा (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 भापि (दुन्दुभि)]

—c) D3 11 नगरीं (for ता पुरी) Ñ V2 3 B D1 2 4 7 13 रम्या, D3 11 घोरा, G1 हृष्ट, M2 हृष्टा (for तस्य) Ś1 D12 आजगाम पुरीं लका (sic) —d) Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 11–13 M1 वालिपालिता

25 V1 missing (cf v l 12) V3 illeg up to शृङ्गो in b —a) D5 6 8–10 G2 M2 वेष (for रूप) —b) Ñ1 -रूप (for -शृङ्गो) Ñ1 D1 भयावह, D3 11 महारव (D11 °वल), G1 भयानक (for भयावह) D2 13 तीक्ष्णशृग दुरासद, M1 °वेगो महाबल —c) Ś1 D12 प्रावृषेण्यो Ñ1 D1 12 यथा (for महा-) —d) T G M1 3 नभस्थले

26 V1 missing (cf v l 12) —a) G1 illeg for स्तु G2 Cg तद् (for तु) M1 आवृत्य Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 11–13 स निष्पी(Ñ2 V2 3 B1–3 D2 13 °पी)ड्य महाद्वार —b) B2 3 D1 2 11 13 किष्किधा(D1 °ध्या)या (for °या) —c) Ś1 D12 ननाद —Ñ1 om 26d–29a —d) D3 11 जलदो, D9 om (hapl), D12 marg (for second दुन्दुभिर्) Ś1 D1 2 4 12 13 दुदुभिस्वन, Ñ2 V2 3 B D7 विजिगीषया (for दुन्दुभिर्यथा)

समीपजान्द्रुमान्भञ्जन्वसुधां दारयन्खुरैः ।
विषाणेनोल्लिखन्दर्पात्तद्द्वारं द्विरदो यथा ॥ २७
अन्तःपुरगतो वाली श्रुत्वा शब्दममर्षणः ।
निष्पपात सह स्त्रीभिस्ताराभिरिव चन्द्रमाः ॥ २८
मितं व्यक्ताक्षरपदं तमुवाच स दुन्दुभिम् ।
हरीणामीश्वरो वाली सर्वेषां वनचारिणाम् ॥ २९
किमर्थं नगरद्वारमिदं रुद्ध्वा विनर्दसि ।
दुन्दुभे विदितो मेऽसि रक्ष प्राणान्महाबल ॥ ३०
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वानरेन्द्रस्य धीमतः ।
उवाच दुन्दुभिर्वाक्यं क्रोधात्संरक्तलोचनः ॥ ३१
न त्वं स्त्रीसंनिधौ वीर वचनं वक्तुमर्हसि ।
मम युद्धं प्रयच्छ त्वं ततो ज्ञास्यामि ते बलम् ॥ ३२
अथवा धारयिष्यामि क्रोधमद्य निशामिमाम् ।
गृह्यतामुदयः स्वैरं कामभोगेषु वानर ॥ ३३
यो हि मत्तं प्रमत्तं वा सुप्तं वा रहितं भृशम् ।
हन्यात्स भ्रूणहा लोके त्वद्विधं मदमोहितम् ॥ ३४

G 4 9 70
B 4 11 36
L 4 8 29

27 V1 missing (cf v l 12) Ñ1 om 27 (cf v l 26) —ᵃ) Ś1 D1 2 4 12 13 T1 M3 समीपस्थान्, Ñ2 B1 2 D7 M2 °गान् (for समीपजान्) Ś1 D1 2 4 12 13 भक्त्वा, D5 lacuna (for भञ्जन्) —ᵇ) D3 11 दारयन्मेदिनीं खुरं —ᶜ) Ś1 D1 2 4 12 13 विषाणेन, D3 11 शृङ्गाभ्याम् (for विषाणेन) Ñ2 V2 3 B D7 शृङ्गाभ्यामा(Ñ2 V3 B4 °म)- लिखन, Cv r g विषाणेनोल्लिखन् (as in text) D2 13 दर्पेस् (for दर्पात्) —ᵈ) Ś1 D4 12 जलदो (for द्विरदो) —After 27, Ñ2 V2 3 (mostly illeg) B D7 ins

217* तं तु मेघप्रतीकाशं नर्दन्तं च भयावहम्।
दुन्दुभिं दानवश्रेष्ठं न कश्चित्प्रत्यपेधयत्।

28 V1 missing (cf v l 12) Ñ1 om 28 (cf v l 26) —ᵃ) Ś1 D4 12 ततो वेश्मगतो, Ñ2 V2 3 B D1 3 7 11 तस्य(D1 तत, D3 11 त तु) स्वैर(V3 वैरि)°, D2 13 तत शक्रसुतो, G(ed) तस्य वै रुवतो (for अन्त पुरगतो) —ᵇ) D13 अमर्षण —ᶜ) D3 13 निपपात Ś1 D4 12 वृत (for सह)

29 V1 missing 29ᵃᵇ (cf v l 12) Ñ1 om 29ᵃ (cf v l 26) —ᵃᵇ) V3 illeg up to दुन्दु D1–4 स्वर(D1 °र), D5 मित-, D11 मदात्, M1 वाक्य (for मित) D1 3 -[अ]क्षरपदैस् (for °रपद) Ś1 D12 स्वर त्यक्त्वा(D12 °क्ता)क्षरपद, Ñ2 V2 B D13 मदाव्य(D13 स्वस्या-)क्ताक्षरपद (for ᵃ) Ñ1 T1 3 M3 [अ]थ, D6 च (for स) Ś1 V2 D1 2 4 12 13 दुदुभि (for °भिम्) D7 व्यक्ताक्षरपद तत्रमुवाच सुरदुदुभि (sic) —ᵈ) D3 11 सर्वेषा(D11 हरीणा)मुरुविक्रम

30 ᵃ) D3 11 नगरीद्वारम्, D9 नगर- (illeg) (for नगरद्वारम्) —ᵇ) Ñ1 D5 इम, D4 चिर (for इद) D6 रुध्य (for रुद्ध्वा) Ś1 D12 विनद्यसि, V1 2 विम°, D3 [अ]- भिगर्जसि, D5 8–10 M1 °से (for विनर्दसि) D11 इद बुद्ध्वासि गर्जसि —ᶜ) D7 13 दुदुभिर् (for °भे) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 त्व (for ऽसि) —ᵈ) Ñ2 V B D7 प्राणान्रक्ष (by transp) Ś1 Ñ V B D1–3 7 11–13 G1 M2 महासुर, T2 °बल, G3 इहा° (for महाबल) D4 रक्ष्यमाणो हि जीवसि

31 ᵃ) Ñ2 V B1–3 D3 7 11 तस्यैतद्, B4 तदा तद् (for तस्य तद्) —ᵇ) Ñ2 V B D7 वालिन (for धीमत) —B3 om 31ᶜᵈ —ᵈ) Ñ2 V2 B1 2 4 D3 7 M1 क्रोध-, G कोपात्, M3 रोषात् (for क्रोधात्) —D6 reads from स्सरक्त up to क्रोध in 33ᵇ in marg

32 D6 reads 32 in marg (cf v l 31) —ᵃ) Ñ2 V B D6 7 T2 G2 3 M2 कि, G1 कस्, M1 यत् (for न) D3 11 एव (for वीर) —ᵇ) G M1 2 इच्छसि (for अर्हसि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 गर्जितु वानरार्हसि, Ñ2 V B D7 शूरवाक्य वि(B °क्यानि)मुचसि(B1 °ति) —ᶜ) D4 मया D3 11 प्रयच्छस्व, D5 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 Cv °च्छाद्य (for प्रयच्छ त्व) —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 M1 ज्ञास्यसि मे (for ज्ञास्यामि ते)

33 D6 reads up to क्रोध in ᵇ in marg (cf v l 31) —ᵃ) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 मर्षयिष्यामि, Cv m as in text (for धार°) —ᵇ) D6 (marg also) क्रोध- मूल (for °मद्य) B4 इम (for इमाम्) —ᶜ) Ś1 अद्य नद्वैर, V1 उदय वैर, D1–4 12 13 अद्य यत्(D2 स, D3 12 तत्)स्वैर, D5 6 8–10 T1 G M2 3 उदय(D5 T1 G1 3 M2 3 °य-, G2 °ये) स्वैर, D11 अभय स्वैर, Cv r m g k t as in text (for उदय स्वैर) M1 गम्यता नगर शीघ्र —After 33, D1(marg) 5 6 8–10 S ins

218* दीयता मप्रदान च परिष्वज्य च वानरान्।
सर्वशाखामृगेन्द्रस्त्व मसाधय सुहृज्जनम्।
सुदृष्टा कुरु किष्किन्धा कुरुष्वात्मसम पुरे।
क्रीडस्व च सह स्त्रीभिरह ते दर्पनाशन ।

[(l 1) ❀ Ck मप्रदान प्रीतिदान वानरान्सपरिष्वज्य तेभ्य इति शेष ❀ —(l 2) D6 -मृगेद्र (for °न्द्रस्) D5 8–10 मभावय, M1 सप्रीणय, M2 मशो°, M3 Cg °दय, Cm मपादय (for मसाधय) M3 सुहृज्जनान् ❀ Ct समाधय आमन्त्रयस्व। पाठान्तरेप्युक्तार्थ एव ❀ —(l 3) D5 M2 सुदृष्टा, Ck सदृष्टा D10 reads twice कुरु किष्किधा —(l 4) G1 M2 क्रीडयस्व D5 8–10 मम (for मह) D1 गवनाशन , D5 8–10 °शामन (for दर्पनाशन)]

34 ᵃ) Ś1 Ñ V1 B D1–4 7 11–13 मत्त वा, V2 3 मृत वा (sic), D5 9 हि सुप्त (for हि मत्त) G3 प्रसुप्त (for

स प्रहस्याब्रवीन्मन्दं क्रोधात्तमसुरोत्तमम् ।
विसृज्य ताः स्त्रियः सर्वास्ताराप्रभृतिकास्तदा ॥ ३५
मत्तोऽयमिति मा मंस्था यद्यभीतोऽसि संयुगे ।
मदोऽयं संप्रहारेऽस्मिन्वीरपानं समर्थ्यताम् ॥ ३६
तमेवमुक्त्वा संक्रुद्धो मालामुत्क्षिप्य काञ्चनीम् ।
पित्रा दत्तां महेन्द्रेण युद्धाय व्यवतिष्ठत ॥ ३७
विषाणयोर्गृहीत्वा तं दुन्दुभिं गिरिसंनिभम् ।
वाली व्यापातयांचक्रे ननर्द च महास्वनम् ॥ ३८

प्रमत्त) —^{b}) V3 D5 8–10 भग्न वा, G3 प्रमत्त (for सुप्त वा) Ñ2 B D1 3 4 रहिते, V2 रहितो, D5 पतित, D11 योहित, M1 [अ]रि हत (for रहित) Ś1 Ñ V D4 7 12 नर, B1 3 4 रत, B2 पर, D1 3 11 रिपु, D2 13 चरै, D5 8–10 G2 कुश (for भृशम्) —^{cd}) Ś1 V3 D12 निरय गच्छेत् , Ñ1 D1 (crossed, marg as in text) 4 प्रसभ हन्यात्, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 खलु हन्याद्वै (B1–3 °त्तु), D3 om , D11 व्यसन मोहात् (for भ्रूणहा लोके) B4 अन्यासक्त निहन्याद्वै (for ^{c}) B1–3 [ए]तद्विध, D8 तद्विध (for त्व°) Ś1 Ñ V1 3 B1 4 D1 7 12 M1 म(Ñ1 म)दविक्लव, V2 B2 3 °विह्वल, D4 °तिक्रम, D5 काम° (for मदमोहितम्) D3 11 स(D3) भवेत्पुरुषाधम (for ^{d}) D2 13 अन्यासक्त परायत्त(D13 °पन्न) स भवेन्नैव धर्मवित् ॐ Cv यो हि मत्तमित्यादेरन्तिम पद सबोधनान्त वाच्यम् । अन्यथा मत्तमित्यनेन पुनरुक्त स्यात् ॐ —After 34, Ś1 D1 3 4 12 ins

219* तस्य तद्वचन श्रुत्वा वानरेन्द्र प्रतापवान् ।

35 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 स-, Ñ2 V B D7 त, G2 lacuna (for स) D11 विहस्य, M1 प्रसह्य (for प्रहस्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 G1 M1 2 वाक्यम्, Ñ2 V B D7 11 वाली, Cg as in text (for मन्द) —^{b}) D3 11 बलवान् , G1 M1 2 इद तम् , G3 कोपात्तम् (for क्रोधात्तम्) D8 10 असुरेश्वर (for °रोत्तमम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 इद(Ś1 °ति, D12 °च) मद महासुर, Ñ2 V B D7 वाक्य वानर(D7 दान .)पुगव , G(ed) वाक्य वाक्यविशारद —^{c}) B विसर्ज्य (sic) D6 तत (for स्त्रिय) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 -प्रभृतयस् , D6 -प्रकृतिकास् (for प्रभृति°) Ñ2 V B D7 ताराद्या वानरेश्वर·(B1–3 °रर्षभ), D3 ताराप्रभृतयोनघ

36 Ñ1 om 36^{ab} —^{a}) Ś1 D2 4 12 13 विज्ञाय, Ñ2 V B4 D7 दुर्वृत्ते(V2 D7 °त्त), B1–3 दुर्बुद्ध, D3 11 मा ज्ञात्वा, G1 M3 मा मस्था (for मा मस्था) D1 मत्तस्त्वमसि सप्राप्तो —^{b}) Ś1 D2 4 11–13 यदि(D11 °द्वा) भीतोसि, D1 यद्भीतोसि च (for यद्यभीतोऽसि) Ñ2 V B D3 7 मोहान्मामवमन्यसे —After 36^{ab}, Ś1 D4 12 ins

220* दैत्यापसद याहि त्व यदि जीवितुमिच्छसि ।

—^{c}) D1 मदो य , D4 मदाय, D13 मदोय, G(ed) मदीये (for मदोऽय । D2 4 13 सप्रहारोय(D4 °रो मे) (for °हारेऽस्मिन्) Ś1 D12 मदोरय प्रहारेस्मिन् —^{d}) Ñ2 V2 Ck -पाण, Cv r m g t as in text (for -पान) D3 म सृष्यता (for समर्थ्यताम्) Ś1 Ñ1 V3 D1 2 4 11–13 दैत्य(Ñ1 V3 D1 वीर, D11 तत्र)प्राणान्हरिष्यति, D7 वीरप्राण हरिष्यति ॐ Ck, वीरपाणमिति " वा भावकरणयोरिति ' णत्वम् ॐ —After 36, Ñ2 V B D7 ins , while D3 ins after 36^{ab}

221* यदि युद्धे स्पृहा तेऽद्य यदि भीतो न सयुगे ।
तिष्ठ त्व समरे मेऽद्य दर्शयस्व स्वपौरुषम् ।

[(l 1) D7 ? युद्धस्पृहा Ñ2 D7 [ऽ]स्ति (for ऽद्य) D3 [ऽ]मि (for न) —(l 2) Ñ2 D7 तु, B4 ते (for मे)]

37 ^{a}) D3 11 सरब्धो —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4,11–13 आमु(D4 11 उन्मु)च्य (for उत्क्षिप्य) —After काञ्च, D9 ins (marg) वदसे लोहकटकैं —V1 damaged for महेन्द्रेण युद्धा in ^{cd} —^{d}) V3 D13 व्यवतिष्ठते (for °ष्ठत) G3 युद्धायैव व्यतिष्ठत —After 37, Ñ2 V B D3,7 11 ins

222* ततो युद्ध प्रववृते तयो सुतुमुल तदा ।
वालिनश्च महाबाहो बलिनो दानवस्य च ।
ततो वाली विषाणाग्रैर्लिखितो दनुसूनुना ।
प्रचकाशे महाबाहुरशोक इव पुष्पित ।
स तेन सह विक्रीड्य मुहूर्तं वानरर्षभ । [5]
प्रहसन्दानववृष वीरो वचनमब्रवीत् ।
असुराधम दुर्बुद्धे वरदानेन दर्पित· ।
अद्य ते वलमुद्वृत्तं शमयेऽग्निमिवाम्भसा ।

[(l 1) D3 प्रवर्तेत (for °वृते) —(l 2) B1–3 महाबाहोर् (for °बाहो) —(l 3) D3 11 विषाणाभ्या सत्क्षतो(D11 °भ्यामुत्क्षतो) (for °णाग्रैर्लिखितो) —(l 4) D11 स चकाशे —(l 5) D3 11 सहसा क्रीडन् (for सह विक्रीड्य) G(ed)वानरेश्वर —(l 6) D3 11 प्रहस्य दानव त तु (for the prior half) Ñ2 धीरो, D11 पुरा (for वीरो) —(l 7) V1 बलमानेन, V2 3 बलेना°, B4 बलवानेव (for वरदानेन) B1–3 मोहित —(l 8) D3 11 वपुर् (for वलम्) B2 उद्भूत, D7 उद्धत (for उद्वृत्त)]

—After 37, G2 ins 224*

38 Ś1 om 38^{ab} G2 transp 38 and 39^{ab} —^{a}) D3 11 [अ]थ, G1 M2 तु (for त) Ñ V B D1 2 4 7 12 13 स गृहीत्वा विषाणाभ्या —^{b}) B1 दानवर्षभ ॐ Cv r विषाणयोरित्यादेरुत्तरार्धं आविध्येत्यादि ॐ—After 38^{ab}, D5 6 8–10 S ins

223* अविध्यत तदा वाली विनदन्कपिकुञ्जर ।

[D6 G1 3 M Cv r g k आविध्यत(G1 °ध्य च), Ct as above D6 नतो (for तदा) G1 M2 वीरो (for वाली) —M1 om (hapl) from विनदन् up to वाली in l 3 of 224* D5 wrongly repeats the post half G2 विनर्दन्]

—Thereafter G3 cont. l 1–4 of 224*

युद्धे प्राणहरे तस्मिन्निष्पिष्टो दुन्दुभिस्तदा ।
श्रोत्राभ्यामथ रक्तं तु तस्य सुस्राव पात्यतः ।
पपात च महाकायः क्षितौ पञ्चत्वमागतः ॥ ३९
तं तोलयित्वा बाहुभ्यां गतसत्त्वमचेतनम् ।
चिक्षेप वेगवान्वाली वेगेनैकेन योजनम् ॥ ४०
तस्य वेगप्रविद्धस्य वक्त्रात्क्षतजबिन्दवः ।
प्रपेतुर्मारुतोत्क्षिप्ता मतङ्गस्याश्रमं प्रति ॥ ४१
तान्दृष्ट्वा पतितांस्तत्र मुनिः शोणितविप्रुषः ।
उत्ससर्ज महाशापं क्षेप्तारं वालिनं प्रति ।
इह तेनाप्रवेष्टव्यं प्रविष्टस्य वधो भवेत् ॥ ४२

G 4 9 85
B 4 11 53
L 4 8 39

—^{cd}) D6 T2 बलाद् (for वाली) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 व्य(Ñ1 व्या, D2 वि)पोथयामास, D7 6 8–11 T G Cr k t व्यापाद°, D5 निपात°, Cv व्यापाट°, Cg as in text (for व्यापातयाचक्रे) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 ननाद च(Ñ1 *), D4 स ननाद, D6 °र्दे स (for ननर्द च) D2.13 महासुर (for °स्वनम्) D7 11 विनद्य(D11 °द्न्) कपिकुंजर (for ^{d}) Ñ2 V B D7 आविध्य बलवान्वाली भूतले निष्पिपेष ह. ❀ Cv r वाली व्यापादयाचक्र इत्यादेरुत्तरार्धं "श्रोत्राभ्यामथ रक्तं तु तस्य सुस्राव पात्यत " इत्येतत् ❀ —After 38, D5 6 8–10 T1 3 G1 read 39^{cd} (all repeating in its proper place) and then ins, T2 M1 ins after 38, G2 ins after 37, G3 (cont l 1–4 after 223*, M2 3 ins after 39^{cd} (transp)

224* तयोस्तु क्रोधसंरम्भात्परस्परजयैषिणो ।
युद्धं समभवद्घोरं दुन्दुभेर्वानरस्य च ।
अयुध्यत तदा वाली शक्रतुल्यपराक्रम ।
मुष्टिभिर्जानुभिश्चैव शिलाभि पादपैस्तथा ।
परस्पर घ्नतोस्तत्र वानरासुरयोस्तदा । [5]
आसीद्धीनोऽसुरो युद्धे शक्रसूनुर्व्यवर्धत ।
त तु दुन्दुभिमुत्पाट्य धरण्यामभ्यपातयत् ।

[M1 om up to वाली in l 3 (cf v l 223*) —(l 1) D6 सरभ (for °भात्) —(l 2) D5 8–10 वालिनस्तथा (for वानरस्य च) T2 वलिनो दुदुभेस्तदा (for the post half) —(l 3) D8 आयुध्यत D6 T1 G2 3 M2 ततो (for तदा) —(l 4) D5 8–10 पद्भि (for चैव) T2 M1 3 तदा (for तथा) —(l 5) M2 lacuna for त्र वानरासुर M2 तथा (for तदा) —(l 6) D6 9 T2 आसीदता(T2 °तो)सुरो, G1 व्यसीदतासुरो, M1 मन्नस्तदा° M2 आसीद्दीनोसुरो M3 आसीददसुरो (sic) (for आसीद्धीनोऽसुरो) —After l 6, T1 3 M1 3 ins

224(A)* व्यापारवीर्यधैर्यैश्च परिक्षीण पराक्रमं ।

[M1 व्यानिध्यापारवीर्यैश्च (for the prior half)]

—(l 7) D8–10 Ct उद्यम्य, Ck tp as above (for उत्पाट्य)]

39 Ñ1 om 39–40 Ś1 D1–4 11–13 G3 om 39^{ab} G2 transp 38 and 39^{ab} M2 3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{b}) M1 तथा (for तदा) —D5 6 8–10 T1 3 G1 repeat 39^{cd} here (cf v l 38) —^{c}) D8–10 T1 G1(all second time) 2 स्रोतोभ्यो (for श्रोत्राभ्याम्) D5 6 8–10 T G1 2(all except T2 G2 second time) बहु रक्तं तु, D9 (first time) अनुरक्तं तु, M1 रुधिरं तस्य (for अथ रक्तं तु) —^{d}) D6 (first time) M1 बहु (for तस्य) G1 (second time) स्रवेत (for पात्यत) —For 39^{cd}, Ś1 D1–4 11–13 subst

225* स्रोतोभ्यश्च समस्तेभ्यो निष्पपातास्य शोणितम् ।

[D3 11 नस्य सुस्राव (for निष्पपातास्य)]

—For 39^{abcd}, N2 V B D7 subst

226* आविध्य तेन बलिना निष्पिष्टोऽसौ महासुर ।
विमुञ्चन्रुधिरं स्त्वेभ्य प्राणास्तत्याज वीर्यवान् ।

[(l 1) G(ed) आविद्धस् V1 3 विनिष्पिष्टो (for निष्पिष्टोऽसौ) V2 B2 महाबल —(l 2) D7 विमुच्य (for °ञ्चन्) V1 illeg from स्त्वेभ्य up to वीर्यवान्]

—After 39^{cd} M2 3 ins 224*

—V3 illeg for पात च महाकाय क्षि in 39^{ef} —^{e}) Ñ2 V B D7 स पपात D8–10 महाबाहु (for °काय) —After 39, M1 K(ed within brackets) ins

227* तस्मिन्पञ्चत्वमापन्ने वाली क्रोधेन चान्वित ।
तत्काय लोष्टवत्क्षेप्तुमारब्धो वीर्यव.स्तत ।

[(l 2) K (ed) लोष्टवत् and वीर्यवत्तदा]

40 Ñ1 om 40 (cf v l 39) —^{a}) T1 तोलयित्वा तु बाहुभ्या —^{b}) D6 G2 M1 अचेतस —^{c}) Ś1 V2 3 B D1–4 7 11 13 M1 बलवान्, V1 च वन, D12 भगवान् (for वेगवान्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 पादेन (for वेगेन) D3 11 योजन(D3 °नेन) जयता वर

41 D12 om 41^{ab} —^{a}) D3 11 वेगात् (for वेग-) Ś1 Ñ1 V2 3 B1 D1–3 7 9 13 -प्रवृ(D9 °सि)द्धस्य (for -प्रवि°) —^{b}) V1 शोणित (for क्षतज-) —^{c}) V1 निपेतुर् Ś1 Ñ1 मारुताक्षिप्ता, Ñ2 V B1–3 D2 5 7 9 11 13 °तक्षिप्ता, D12 मरुताक्षिप्ता (for मारुतोत्क्षिप्ता) —^{d}) D1 11 मातंगस्य Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 [आ]श्रमे (for °मं) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 शुभे, Ñ2 V B D7 किल, D3 11 [ऽ]शिवा, D4 तदा (for प्रति)

42 D1 om 42–43 B2 repeats 42^{a-d} and 229* after l 1 of 232* —^{ab}) V2 B4 D11 T2 G ता (for तान्) V2 B4 D11 T2 G पतितास् (for °तांस्) Ñ2 V B (B2 first time) D7 गात्रे, T1 3 G2 3 M2 3 तस्य (for तत्र) B2 (second time) तेनेह गात्रे पतितान V2 D8 10 -विप्रुप, B1–3 (B2 both times) बिंदुकान् (for -विप्रुष) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 दृष्ट्वा तानसृजो विप्रान्मुनि क्रोधसमन्वित ❀ Cg शोणितविप्रुष इति पुंलिङ्गत्वमार्षम् । For Cv, see 228* ❀ —After 42^{ab}, D5 6 8–10 S ins

स महर्षिं समासाद्य याचते स्म कृताञ्जलिः ॥ ४३

228* क्रुद्धस्तस्य महाभागश्चिन्तयामास को न्वयम् ।
येनाहं सहसा स्पृष्टः शोणितेन दुरात्मना ।
कोऽयं दुरात्मा दुर्बुद्धिरकृतात्मा च बालिशः ।
इत्युक्त्वा स विनिष्क्रम्य ददर्श मुनिसत्तमः ।
महिषं पर्वताकारं गतासुं पतितं भुवि । [5]
स तु विज्ञाय तपसा वानरेण कृतं हि तत् ।

[(l 1) D5 T1 3 G3 M3 तत्र, T2 M1 स तु (for तस्य) D8-10 G1 M1 महाभाग, M2 °क्रायश् (for °भागश्) ❀ Cv पतितास्तस्य, क्रुद्धस्तत्र चेति सम्यक् । व्यत्यासो लेखकक्रुत ❀ —(l 2) D6 T2 G1 M1 2 [अ]य (for [अ]ह) —(l 4) D6 T1 3 G2 3 M1 3 [अ]थ (for स) M2 विनिक्रम्य T1 3 G1 3 M3 ददर्श (for ददृशे) M3 मुनिपुंगव —(l 6) T1 हि त, G1 तु तत् (for हि तत्)]

—°) Ñ2 V B (B2 both times) D7 उपस्पृश्य Ś1 D2 4 12 13 तदा, Ñ1 तत, Ñ2 V B (B2 both times) D7 ददौ (for महा) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2 4 11 12 प्रति वालिन (by transp), D5 8-10 वानर प्रति, D13 च प्रवाचिन (corrupt) (for वालिन प्रति) —After 42ᶜᵈ, Ñ2 V B D7 ins

229* येनेष दानवः क्षिप्तो ममाश्रमपदं प्रति ।

[B2 (second time) [ए]व, D7 [इ]ह (for [ए]ष)] —ᵉ) Ñ2 V1 2 B D7 तेनेह न प्रवेष्टव्य, D2 13 इह ते नाप्र°, D9 इहानेनाप्र°, Cv r as in text ❀ Cg t अप्रवेष्टव्य न प्रवेष्टव्यमित्यर्थः ❀ —ᶠ) D3 11 ध्रुव (for भवेत्) Ñ2 V B D7 प्रविष्टो जीवित (V1 B2 °वन) त्यजेत् —After 42, D5 6 8-10 S ins

230* वनं मत्संश्रयं येन दूषितं रुधिरस्रवैः ।
सभग्ना पादपाश्चेमे क्षिपतेहासुरीं तनुम् ।
समन्ताद्योजनं पूर्णमाश्रमं मामकं यदि ।
आक्रमिष्यति दुर्बुद्धिर्व्यक्तं स न भविष्यति ।
ये चास्य सचिवाः केचित्संश्रिता मामकं वनम् । [5]
न च तैरिह वस्तव्यं श्रुत्वा यान्तु यथासुखम् ।
यदि तेऽपीह तिष्ठन्ति शपिष्ये तानपि ध्रुवम् ।
वनेऽस्मिन्मामके नित्यं पुत्रवत्परिरक्षिते ।
पत्राङ्कुरविनाशाय फलमूलाभवाय च ।
दिवसश्चात्र मर्यादा यं द्रष्टा श्वोऽस्मि वानरम् । [10]
बहुवर्षसहस्राणि स वै शैलो भविष्यति ।
ततस्ते वानराः श्रुत्वा गिरं मुनिसमीरिताम् ।
निश्चक्रमुर्वनात्तस्मात्तान्दृष्ट्वा वालिरब्रवीत् ।
किं भवन्तः समस्ताश्च मतङ्गवनवासिनः ।
मत्समीपमनुप्राप्ता अपि स्वस्ति वनौकसाम् । [15]
ततस्ते कारणं सर्वं तदा शापं च वालिनः ।
शशंसुर्वानराः सर्वे वालिने हेममालिने ।
एतच्छ्रुत्वा तदा वाली वचनं वानरेरितम् ।

[(l 1) D6 मत्संश्रित (for °श्रय) —(l 2) D5 8-10 भिग्ना (for सभग्ना) D5 8-10 सभग्नाश्चासुरीं, G3 क्षिपता त्व° (for क्षिपतेहा°) M1 क्षिप्ता च ह्यासुरीं तनुं (for the post half) ❀ Ct आसुरीं तनुं क्षिपता येनेमे पादपाः सभग्ना इत्यन्वय ❀ —(l 3) D5 8-10 transp योजन and आश्रम —D6 om l 4 —(l 4) G M Cv r आगमिष्यति, Ct as above (for आक्र°) —(l 5) D6 तस्य, M3 चापि (for चास्य) M3 तस्य (for केचित) —(l 7) D6 T2 के (for ते) D5 8-10 तेपि वा यदि (for यदि तेऽपीह) M1 हरिष्यति (for [इ]ह तिष्ठन्ति) Cv तानह (for तानपि) —(l 8) M1 परिपालिते —(l 9) Cv अत्रांकुर- (for पत्राङ्कुर-) —(l 10) M2 Cv r दिवसं (for दिवसश्) G1 2 M1 [अ]त्र, M3 Cg [अ]न्य (for [अ]त्र) D6 G2 M दृष्ट्वा (for द्रष्टा) D6 स्वस्मि, T2 चा° (for श्वोऽस्मि) —After 11, D6 ins मूल in marg and reads l 12 in marg —(l 12) M1 इति (for ततस्) —(l 13) D9 निश्चक्रतुर्मु (sic) (for निश्चक्रमुर्) —(l 14) M1 समर्थाश् (for °स्ताश्) —(l 16) G1 तत् (for ते) D5 8-10 तथा (for तदा) G3 वालिन (for °नः) —(l 18) D6 तत्र (for एतत्)]

43 D1 om 43 (cf v l 42). —ᵃᵇ) D6 T2 त (for स) D6 T1 3 M1 3 तदासाद्य (M1 भीतो), G M2 Cv r तमा° (for समासाद्य) Ś1 Ñ1 D2 3 11-13 एवमुक्तस्ततो (D3 11 °दा) वाली (for ᵃ) D3 11 ययाचे त (for याचते स्म) Ñ1 ययाचे सहताजलि, (for ᵇ) D4 न प्रपेदे मुनिस्तस्य याचतोपि कृताजले ❀ Cv r प्रविष्टस्य वधो भवेदित्यत पर स महर्षिं तमासाद्य याचते स्म कृताञ्जलि इति पाठक्रम । अन्यस्तु लेखकप्रमादजनित ❀ —For 43, Ñ2 V B (B2 marg) D7 subst

231* एतच्छ्रुत्वा ततो वाली याचमानः कृताञ्जलिः ।

—Thereafter cont

232* महर्षिणा ततः क्रोधादेवमुक्तो महाबलः ।
इह ते न प्रवेष्टव्यमृष्यमूकवने हरे ।
प्रविष्टस्य हि ते सद्यो जीवितं न भवेदिति ।

[(l 1) B1-3 रघूत्तम (for महाबल) —After l 1, B2 repeats 42ᵃ⁻ᵈ with 229* —(l 2) B2 तेनेह (for इह ते) Ñ2 ऋष्यमूक (for °क-) V3 ऋष्यमूकं गिरिं प्रति (for the post half) —(l 3) V3 illeg from स्य up to भवे B1-3 भविष्यति (for भवेदिति)]

—After 43, D3 5 6 8-11 S ins

233* महर्षिस्तमनादृत्य प्रविवेशाश्रमं प्रति ।
शापधारणभीतस्तु वाली विह्वलतां गतः ।

[(l 1) D3 11 ततः, T1 3 G1 M2 3 तदा (for प्रति) M1 स्वमाश्रम (for [आ]श्रम प्रति) —D11 om l 2 —(l 2) T2 -कारण (for -धारण-) D3 शापत्रासभयाद्दीनो (for the prior half)]

ततः शापभयाद्भीत ऋश्यमूकं महागिरिम् ।
प्रवेष्टुं नेच्छति हरिर्द्रष्टुं वापि नरेश्वर ॥ ४४
तस्याप्रवेशं ज्ञात्वाहमिदं राम महावनम् ।
विचरामि सहामात्यो विषादेन विवर्जितः ॥ ४५
एषोऽस्थिनिचयस्तस्य दुन्दुभेः संप्रकाशते ।
वीर्योत्सेकान्निरस्तस्य गिरिकूटनिभो महान् ॥ ४६

इमे च विपुलाः सालाः सप्त शाखावलम्बिनः ।
यत्रैकं घटते वाली निष्पत्रयितुमोजसा ॥ ४७
एतदस्यासमं वीर्यं मया राम प्रकाशितम् ।
कथं तं वालिनं हन्तुं समरे शक्ष्यसे नृप ॥ ४८
यदि भिन्द्याद्भवान्सालानिमांस्त्वेकेषुणा ततः ।
जानीयां त्वां महाबाहो समर्थं वालिनो वधे ॥ ४९ G 4 9 99 B 4 11 71 L 4 8 45

44 ^a) Ñ2 V B D7 वाली (for भीत) D11 शापवेग-भयाद्भीतो —V3 illeg for 44^bcd —^b) Ś1 ऋषिमूक, Ñ1 ऋ॰ क D3 11 इम गिरि (for महागिरिम्) —^c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नेच्छते वाली, Ñ2 V1 2 B D7 न स (Ñ2 च न, V1 D7 न च, V2 B4 स न) शक्नोति (for नेच्छति हरिर्) —^d) D11 च (for वा) D3 11 कथचन, G3 वानरेश्वर (for [अ]पि नरे°) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रेक्षितु वा(D1 2 चा)पि वानर, Ñ2 V2 B1–3 D7 द्रष्टु वा रघुनंदन, V1 B4 द्रष्टुं राघवनदन

45 D4 om 45 —^a) V3 illeg from श up to ज्य in 45^d Ñ2 V1 2 B D7 मत्वा (for ज्ञात्वा) —^b) Ś1 D12 इम, Ñ2 V1 2 B D7 इह (for इद) Ś1 D12 महाच(D12 °ब)ल, Ñ2 V1 2 B D7 °वने, D3 11 M1 2 महद्वन (for महावनम्) —^c) Ñ D3 7 11 सहामात्यैर्, D6 [इ]ह सामात्यो (for सहामात्यो) —^d) D6 T G M1 2 च वर्जित (for विव°) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 विषाद त्यज(D1 3 11 12 °ज्य) दूरत, Ñ2 V B भय सत्यज्य (V3 ॰ ॰ ॰ [illeg]) दूरत, D7 भय सहत्य दूरत

46 ^a) Ś1 D1–4 11–13 एष ह्य(D3 11 °प चा)स्थिचय-स्तस्य, Ñ1 एतदस्थिचय तस्य, Ñ2 V B D7 एतत्तस्यास्थि काकुत्स्थ —^b) G2 तु प्रकाशते (for सप्र°) —V3 illeg for 46^cd (except वीर्यो) —^c) V1 2 B D7 G3 वीर्योत्सेक- (for वीर्योत्सेकान्) D2 निरस्तश्च (for °स्तस्य) —^d) Ñ1 D1 2 13 T1 2 G1 M3 -कूटोपमो (for -कूटनिभो) Ś1 Ñ2 V1 2 B D4 7 12 गिरिकूटनिभ(Ś1 D4 12 °टोपम) महत् —After 46, D3 11 ins

234* उद्धर्तुमेन नो वीरा दुन्दुभे कायमुत्तमम्।
शक्त प्राणभृता लोके द्वितीय उपलक्ष्यते।

[D3 उद्यतुम् (for उद्धर्तुम्) and वाली (for वीरा) —(l 2) D3 उपलक्षते]

47 D11 om 47 —^a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 13 ते, D12 तु (for च) Ś1 Ñ D1–4 12 13 ताला (for साला) —^b) D5 स्कधा- (for शाखा-) Ś1 Ñ2 B1 2 D7 G1 3 M1 -विलविन (Ś1 °ता), D1 2 च लविन (sic), D12 °विता (for -[अ]वलम्बिन) —^cd) Ś1 D12 पत्रिणो यतते, Ñ1 D4 यत्रैक यतते, D1 ॰ 13 यत्रैको य(D1 2 प)तते (for यत्रैक घटते) D2 4 13 निपा(D2 °ष्पा)तयितुम् (for निष्पत्र°) Ñ2 V B D7 बाणैर्ये(V2 °रे)षा त्रयो भिन्नास्तेन वीर्यं वितन्वता, D3 एकैको बाणनिर्भिन्नो बाणैर्योग हि कुर्वता ❀ Ct इमे विपुला विशालमूलस्कन्धा शाखावलम्बिन प्रशस्त-बहुशाखावन्त । यत्र येषु। एकमेककालमेव वाली ओजसा ओजोयुक्तकम्पनेन सर्वान्निष्पत्रयितु पत्रहीनान्कर्तुं घटते चेष्टते त इमे सप्त साला इत्यर्थ । अनेन वायोरप्यधिक बल सूचितम्। न हि वायोर्युगपत्कम्पनेन सकलार्द्रपत्रपातन क्वचिद्दृष्टचरम्। कश्चित्तु निष्पत्रयितु निष्पत्रीकर्तुमित्यर्थ । एक साल शरेण भित्त्वा शरो निष्पत्र यथा गच्छति तथा कर्तुमतिव्यथयितुमिति यावत्। 'सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने' इति शास्त्रादप्राकृतकपित्वाच्च बाण-व्यापारस्यापि सभव इति व्याचख्यौ ❀

48 ^a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तस्योत्तम(D1 °र), Ñ2 V2 3 B D3 7 11 त(V2 3 B4 D3 11 अ)स्य महद्, D6 तस्या°, G1 M2 °तुल (for अस्यासमं) V1 एतस्य सुमहद्वीर्यं —^b) D1 3 4 6 11 T G M2 3 प्रकीर्तित (for प्रकाशितम्) Ñ2 V B D7 तव सकीर्तितं मया, M1 मया यत्परिकीर्तित —^c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 G1 M2 त(D2 13 त्व, D12 तु) समरे, Ñ2 V B D7 उत्सहसे, D3 11 तत्(D11 त) शक्यसे, D6 T G2 3 M1 त्व वा° (for त वालिन) B4 गतु (for हन्तु) —^d) G1 M2 वालिन (for समरे) D3 11 वालिन, D6 शक्यसे (sic), M2 °ते (for शक्ष्यसे) Ñ2 V1 3 B2–4 D7 त(Ñ2 त्व) दुरासद, V2 B1 त महासुर (for शक्ष्यसे नृप) Ś1 D1 2 4 12 शक्ष्य(D12 °क्य)सि(D1 2 °से) त्व(D2 त) हि वालिन, Ñ1 शक्ष्यसेव हि वानर, D13 राक्षसे त्व हि वालिन, L(ed) मम भ्रातरमाहवे —After 48, D5 6 8–10 S ins

235. तथा ब्रुवाण सुग्रीव प्रहसँल्लक्ष्मणोऽब्रवीत्।
कस्मिन्कर्मणि निर्वृत्ते श्रद्दध्या वालिनो वधम्।
तमुवाचाथ सुग्रीव सप्त सालानिमान्पुरा।
एवमेकैकशो वाली विव्याधाथ स चासकृत्।

[(l 2) M2 तस्मिन् G1 दुर्वृत्ते (for नि°) D10 T2 श्रद्दध्याद्(for श्रद्दध्या) —(l 3) G1 M2 अथोवाच(by transp) (for उवाचाथ) D6 शालान् (for सालान्) —(l 4) M1 पूर्वम् (for एवम्). D5 6 M3 विव्याधाय स, G2 °थ स हि (for विव्याधाथ स)]

49 B4 om 49 Ñ2 V B1–3 D7 read 49 (preceded by l 4–8, 11–12 of 238*) after 52 —^a) Ñ2 V B1 3 D7 शालान्, B2 तालान् (for सालान्) —^b) B1–3 एकेषुणा (for त्वेके°) V2 सुत (for तत) —For 49, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

236* यदि सिन्ध्या इमास्तालानिपुणेकेन राघव।
समर्थोऽसि ततो हन्तु मम भ्रातरमाहवे।

[(1 1) D1 3 भिंद्याद्, D2 13 विध्येद् (for भिन्द्या)], while D5 6 8-10 S subst

237* रामो निर्दारयेदेषा बाणेनैकेन च द्रुमम्।
वालिन निहत मन्ये दृष्ट्वा रामस्य विक्रमम्।

[(1 1) D6 Cg विदारयेद्, T1 3 M1 3 [ऽ]पि दा°, T2 निर्धा° (for निदारयेद्) D5 च द्रुमान्, D6 T1 3 G1 2 चेद् द्रुम, M3 चेद् भ्रम (for च द्रुमम्) —(1 2) D5 निर मन्येन (sic) (for निहत मन्ये)]

—Then D5 6 8-10 S cont, while Ñ2 V B (repeats 1 4-20 along with 238(B)* after App I [No 9]) D7 ins 1 4-8 and 11-12 after 52 and 1 17-18, 13-16 and 19-20 after 49 (in all except B4), on the other hand D3 11 ins 1 3-20 after colophon

238* हतस्य महिषस्यास्थि पादेनैकेन लक्ष्मण।
उद्यम्याथ प्रक्षिपेच्च तरसा द्वे धनु शते।
एवमुक्त्वा तु सुग्रीवो राम रक्तान्तलोचनम्।
ध्यात्वा मुहूर्तं काकुत्स्थ पुनरेव वचोऽब्रवीत्।
शूरश्च शरघाती च प्रख्यातबलपौरुष।
बलवान्वानरो वाली सयुगेष्वपराजित।
दृश्यन्ते चास्य कर्माणि दुष्कराणि सुरैरपि।
यानि सचिन्त्य भीतोऽहमृश्यमूकमुपाश्रित।
तमजय्यमधृष्य च वानरेन्द्रममर्षणम्।
विचिन्तयन्न मुञ्चामि ऋश्यमूकममु त्वहम्।
उद्विग्न शङ्कितश्चाह विचरामि महावने।
अनुरक्तै सहामात्यैर्हनुमत्प्रमुखैर्वरै।
उपलब्ध च मे श्लाघ्य सन्मित्र मित्रवत्सल।
त्वामह पुरुषव्याघ्र हिमवन्तमिवाश्रित।
किं तु तस्य बलज्ञोऽह दुर्भ्रातुर्बलशालिन।
अप्रत्यक्ष तु मे वीर्यं समरे तव राघव।
न खल्वह त्वा तुलये नावमन्ये न भीषये।
कर्मभिस्तस्य भीमैस्तु कातर्यं जनित मम।
काम राम तव त्रीणि प्रमाण धैर्यमाकृति।
सूचयन्ति पर तेजो भस्मच्छन्नमिवानलम्।

[(1 2) M1 म (for [अ]थ) D6 G2 M1 3 चेत् (for च) D5 प्रविक्षेप (sic) (for प्रक्षिपेच्च) D8-10 G1 उद्यम्य प्रक्षिपेच्चापि, Cv r as above (for the prior half) ※ Ck t तरसा बलेन प्रक्षिपेदपि नेत्यपि ※ —(1 3) D9 रामे (for राम) D8 10 °लोचन (for °नम्) D3 11 ध्यानमेवान्वपद्यत (for the post half) —B (first time) om 1 4 —(1 4) D3 11 [इ]दमब्रवीत्, D6 G2 [अ]ब्रवीदिन (G2 °द्वच [by transp]) (for वचोऽब्रवीत्) B (second time) पुन सचिन्त्य काकुत्स्थमिद वचनमब्रवीत् —(1 5) B1 2 4 (all second time) [अ]सुरसंघाती (B4 °न ...), B3 (second time) T2 G3 M1 [अ]सुरघाती च, D5 8-10 शूरमानी च, G1 रिपु°, M2 [अ]रिनि° (for शूरघाती च) Ñ2 V B (first time) D7 म हि शूरश्च मानी (B1-3 °थी) च (for the prior half) —(1 6) Ñ2 V B (both times) D3 7 11 तेजस्वी (for बलवान्) B2 (first time after corr *sup lin* as above) सयुगे विपराजित, D6 सयुगे (marg) ष्वपराजित (for the post half) —(1 7) B3 (first time) illeg, D6 T2 दुश्चराणि (for दुष्क°) Ñ2 V B (B1-3 first time, B4 both times) D7 सुरासुर (for सुरैरपि) —(1 8) G(ed) सस्मृत्य (for सचिन्त्य) Ñ2 V B (both times) D7 सचिन्त्य, D9 नीतोऽहम् (sic), G(ed) सस्मृत्य (for भीतोऽहम्). Ñ2 V B (first time) D7 त्यजामि नो (Ñ2 न, D7 त), B (second time) न त्यजे (B2 3 °जेत्), D3 6 11 T2 3 M समा° (for उपाश्रित) —(1 9) D5 6 T3 अजेयम् T2 तु (for च) D9 अधर्षण, M1 अमर्षण (for अमर्षणम्) —(1 10) M1 चिंतयन्नपि D5 9 10 T G1 2 अमु चापि (for न मुञ्चामि) D6 T2 G M2 Cv इम त्वह, T1,3 M3 अह त्विम, M1 इम गिरिं (for अमु त्वहम्) ※ Ck यमिति पद य विचिन्त्येत्यन्वय ※ —For 1 9-10, D3 11 subst

238(A)* समरे विक्रम तस्य वासवस्येव चिन्तयन्।

—Ñ2 om 1 11 —(1 11) D3 11 M3 [अ]पि (for [अ]ह) B (second time) उद्विग्नमानसश्चाह (for the prior half) M2 विचराम (for °मि) V B (first time) D7 वनेपूत्त्रा (V D7 °पु आ) तचेतन (B4 °मानस, D7 °लोचन), B (second time) वनेपूत्त्रा (B3 4 °पु आ) तमानस (for the post half) —(1 12) D6 उपरक्तै (for अनु°) G1 2 M1 2 हनूमत् (for हनु°) D3 सह, D11 भरं, M3 (after corr *sec m* as above) नरै (for वरै) Ñ2 V2 3 B1 4 (B1 4 first time) D7 चरामि हनुमादिभि (B4 °मन्मुखै) (metri causa), V1 B2 3 (B2 3 first time) चरामि हनुमदादिभि (hypm) (for the post half) B (second time) अनुरक्तै (B1 °रात्रै) र्मैत्रामात्यै (B1 °रात्रै, B3 °मात्रै) श्चैरेवान्वि (B4 °हि) त सदा —(1 13) D3 11 उपलब्धश्च, D8 उपालब्ध (for उपलब्ध) B4 (second time) तु, D6 हि (for च) Ñ2 V B (first time) मित्र हि (V2 च, B1-3 मे), D3 11 मे श्लाघ्यस्, D7 [अ]मित्र हि (for मे श्लाघ्य) B (second time) D3 11 त्व मित्र (for सन्मित्र) B4 (second time) D11 G3 मित्रवत्सल (G3 °नंदन) (for °वत्सल) Ñ2 V B1 3 4 (B1 3 4 first time) D7 सुश्लाघ्य मित्रवत्सल, B2 (first time) सुश्लाघ्यमिव तेजस (for the post half) ※ Ck समीचीन मित्र सन्मित्रम् ※ —(1 14) B (second time) त्व चाह D3 11 त्वा चाह, D6 T2 G2 त्वा ह्यह (for त्वामह) Ñ2 इव श्रित, G1 2 उपा° (for इवा°) —(1 15) Ñ2 V B (both times) D7 भ्रातृरूपस्य धरिण, D3 11 भ्रातुर्मे बाहु (D3 बल) शालिन (for the post half) —(1 16) Ñ2 V B (first time) D7 च (for तु) B (second time) प्रत्यक्ष च न (for अप्रत्यक्ष तु) —After 1 16, Ñ2 V B (repeats after 238* [r]) D7 ins, D3 11 ins after 1 20

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सुग्रीवस्य महात्मनः ।
राघवो दुन्दुभेः कायं पादाङ्गुष्ठेन लीलया ।
तोलयित्वा महाबाहुश्चिक्षेप दशयोजनम् ॥ ५०

क्षिप्तं दृष्ट्वा ततः कायं सुग्रीवः पुनरब्रवीत् ।
लक्ष्मणस्याग्रतो राममिदं वचनमर्थवत् ॥ ५१

G 4 9-93
B 4 11 86
L 4 8 49

238(B)* क्लिधाना प्रीतियुक्ताना सुहृदां सुहृद प्रति ।
कातर हृदय राम प्रत्यय नाधिगच्छति ।

[(l 1) B2 (first time) प्रतिमुक्ताना, D11 च सु° (for प्रीतियुक्ताना) V3 सुहृदो, B3 (first time) सुहृदाना (sic), D7 illeg (for सुहृदा) —B1 (first time) om l 2 —(l 2) V1 B1 2 (B1 2 first time) नाम (for राम) B1 2 (both first time) प्रत्यक्ष, B4 (second time) शुशुभ (sic) (for प्रत्यय) V3 [अ]भिगच्छति, D11 [उ]प° (for [अ]धि°)]

—Ñ2 V B1 2 4 D7 cont

238(C)* यश्चेव तुलयामि त्वा तच्च मे क्षन्तुमर्हसि ।
अवश्य हि मया ज्ञेय स्वबल तव तस्य च ।

[(l 1) Ñ2 यादव (sic), V2 यश्चैन, D7 यदेव (for यश्चेव) G(ed) तोल्यामि (sic) (for तुल°) V2 तस्व, B1 2 तेन (for तच्च) —(l 2) V2 अरण्य (sic) (for अवश्य) V1 वल च, V2 सुवल (for स्वबल) B4 तव वा तस्य वा वल (for the post half)]

—D3 11 cont after 238(B)*, B1 2 4 cont after 238(B)* [r]

238(D)* निर्भिद्याद्यदि बाणेन सालानेतांस्तु सहितान् ।
वालिन समरे हन्तु समर्थः स्यात्ततो भवान् ।

[Cf 4 11 49 —(l 1) D3 11 यदि भेत्स्यसि (D11 °ति) (for निर्भिद्याद्यदि) B2 3 निर्भिद्य यदि रामेण (B3 बाणेन) (for the prior half) B4 शालान् B1 4 सहतान् (for सहितान्) D3 11 तालान्सप्ताथ राघव (for the post half) —(l 2) D3 भवानिति (for ततो भवान्)]

—B4 (first time) om l 17-18 —(l 17) T3 G2 3 M1 त्वा (for त्वा) B1 (first time) सत्वह त्वा न (by transp) Ñ2 V B2 3 (B2 3 first time) D7 च राघव (B2 °व), D3 11 न शील्ये, D9 न भापये (sic) (for न मीपये) B1 (first time) नावमेने (sic) च राघव (for the post half) —(l 18) D6 भीतस्तु (for भीमस्तु) B4 (second time) D5 8-10 T2 च (for तु) G1 भीतोसि (for भीमेस्तु) Ñ2 V B1-3 (B1-3 first time) D7 जायते (for जनित) —(l 19) D5 8-10 T1 3 G3 M3 राघव ते वाणी, D6 T2 G1 2 M1 2 राम भवद्वाणी (for राम तव त्रीणि) B2 3 (both second time) आकृति (for आकृति) ❀ Cg कामामिति वाणी एकरूप वचनम् ।, Cl. ते वाणी वालिवधविषयिणीत्यर्थ ।, Ct वाणी वालिवधविषया ❀ —(l 20) B1-3 (all second time) वर, D6 भवत्- (for पर) G1 [अ]चल (for [अ]नल्म्)]

—After l 20 of 238*, Ñ2 V B D7 cont 246*, while D3 11 cont l 4-5 only of 246* after 238(D)*

50 [a]) Ś1 D1-4 11-13 श्रुत्वैव (D1 2 12 तत्रैव, D3 11 अथैव) ब्रुवतस्तस्य, Ñ1 तस्यैव ब्रुवतस्तेन, Ñ2 V B D7 अथेद (Ñ2 V2 D7 °थत्र, V1 °थेन) वदतस्तस्य —[b]) Ñ1 महात्मना, D11 च तत्क्षणात् (for महात्मन) —After 50[ab], D5 6 8-10 S ins, D3 11 ins after 4 12 1[ab], while Ñ2 V B D7 ins l 1-2 after 4 12 1[ab] and subst l 3 for 4 12 1[cd]

239* स्मितपूर्वमथो राम' प्रत्युवाच हरि प्रभु ।
यदि न प्रत्ययोऽस्मासु विक्रमे तव वानर ।
प्रत्यय समरे श्लाघ्यमहमुत्पादयामि ते ।
एवमुक्त्वा तु सुग्रीव सान्त्व लक्ष्मणपूर्वज ।

[(l 1) Ñ2 V B D7 इद, D3 11 ततो (for अथो) Ñ2 V1 B1-3 D7 कपीश्वर, D3 11 हरीश्वर, D5 8-10 T1 2 G3 हरिं प्रति (G3 °भु), T3 हरिप्रभु (for हरिं प्रभु). V2 3 B4 सुग्रीव प्रत्यभाषत (for the post half) —(l 2) D3 11 [S]स्माक (for ऽस्मासु) Ñ2 V1 B1-3 D7 निधने (for विक्रमे) —(l 3) D9 प्रलह (for प्रत्यय) Ñ2 V1 3 B T1 3 G2 समर- (for समरे) Ñ2 V B1-3 D3 11 अयम्, B4 इमम् (for अहम्) D3 11 त (for ते) V2 उत्पाद्ये तव, B1-3 उत्साद्यामि ते (for °मि ते) —(l 4) G3 [अ]थ, M1 स (for तु) D3 11 वाक्य (for सान्त्व) D5 8-10 मारुयल्लक्ष्मणाग्रत (for the post half)]

—Then G2 cont 240*

—D11 om 50[c-f] —[d]) Ś1 D12 ताडयन्, Ñ V B D1-4 7 13 G1 तोलयन् (for लीलया) —After 50[cd], V3 repeats 48 —[e]) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 स लीलया महावीर्यश्च, Ñ2 V B D7 लीलयैव तदा रामश्च, G1 पुनश्च लीलया रामश्च. —V3 illeg for 50[f] —[f]) Ñ2 B D4 7 शतयोजन Cv r as in text for [cdef] —After 50, Ś1 Ñ V B D G1 3 M1 3 ins, while G2 cont after 239*

240* असुरस्य तनु शुष्का पादेनैकेन राघव ।

[D11 उत्ममर्ज (for असुरस्य) D2 13 तु त शुष्क (for तनु शुष्का) D3 5 6 8-11 G M1 3 पादागुष्ठेन (for पादेनैकेन) D5 6 8-10 G1 3 M3 वीर्यवान्, G2 तोल्यन्, M1 लीलया (for राघव)]

51 [a]) Ś1 Ñ V1 3 B4 D1-4 11-13 दृष्ट्वा तु (V1 3 च) त, V2 B1-3 दृष्ट्वा च (V2 तु) तत्, D7 च दृष्ट्वा त, G2 M1 दृष्ट्वा पुन (for दृष्ट्वा तत) —[b]) G2 M1 रामम् (for पुनर्) Ś1 D1 2 4 11-13 पुनरेव हि, Ñ2 V B D7 प्लवगेश्वर (for पुनरब्रवीत्) —D5 om 51[cd] —[c]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]ग्र (D4 [अ]नु)ज वीरम् (for [अ]ग्रतो रामम्) —After 51[c], D8-10 T2 G2 M1 ins

9 94 1 87 8 50 आर्द्रः ससांस प्रत्यग्रः क्षिप्तः कायः पुरा सखे ।
लघुः संप्रति निर्मांसस्तृणभूतश्च राघव ।
नात्र शक्यं बलं ज्ञातुं तव वा तस्य वाधिकम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

241* तपन्तमिव भास्करम् ।
हरीणामग्रतो वीरम्

[D9 G2 om from l 2 up to 51^{d} —(l 2) M1 चाग्रतो गमम (for अग्रतो वीरम्)]

—^{d}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 6 7 11–13 M1 3 Cv अब्रवीत्, Cr t as in text (for अर्थवत्). ꙮ Ck उक्तभाव हरि सुग्रीव प्रभू राम भूयोऽभ्यधिक दृत्वा चालन तोलनमर्थवदुपपत्तिमदिदं वचनमब्रवीदिति अनुत्पन्नप्रत्यय इति शेष ꙮ—After 51, Ś1 D1 2 4 11–13 ins

242* संदेहो मम यस्तातस्तन्मे निगदत शृणु ।
सौहृदाद्वक्तुमिच्छामि राघवेद निबोध च ।
महानलस्यासुरस्य दुन्दुभेश्चरणेन हि ।

[(l 1) D13 निगदित (sic) (for °दत) —(l 2) D2 न, D11 12 नन (for च) D4 निवेदत (sic), D13 निबोधत (for निबोध च) —D11 om l 3 —(l 3) D13 महावनस्य (for °बलस्य) D1 4 12 ह (for हि)]

—After 51, Ñ2 V B D7 ins , while D5 8–10 T2 ins after 52^{ab}, whereas D6 T1 3 G M ins after 52^{cd} :

243* परिश्रान्तेन मत्तेन भ्रात्रा मे वालिना तदा ।

[V3 illeg from °नेन upto तदा. Ñ2 V1 2 B D7 पुरा, D9 मया (for तदा)]

52 ^{a}) D1 प्रत्याय (for प्रत्यग्र) —^{b}) B3 illeg for क्षिप्त Ñ2 V B D7 तदा (for पुरा) D6 किल (for सखे) —After 52^{ab}, D5 8–10 T2 ins 243* —^{c}) D5 reads लघु in marg V2 B3 निमांस (for निर्मांसस्) —^{d}) B1 3 स्थूलभूतश्च, D3 11 तूर्णी° (for तृणभूतश्च) Ñ2 V B D7 शुष्कक (for राघव) —For 52^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

244* सांप्रत लघुनिर्मांस क्षिप्त कायस्त्वयाद्य वै ।

[(l 1) D1 -निर्देश (sic), D2 13 -निमांस (for -निर्मांस) D2 13 क्षिप्त काय (for क्षिप्त कायस्) Ś1 पुरा सखे, D1 त्वया रणे, D12 त्वयाथ वे (for त्वयाद्य व)]

—After 52^{cd}, D5 8–10 T2 ins while D6 T1.3 G M ins 243* and then cont

245* क्षिप्त एव प्रहर्षेण भवता रघुनन्दन ।

[T1 3 G3 M1 3 क्षिप्तम् (for क्षिप्त) D9 G2 Ck एव (for एव)]

—D6 reads from तु in 52^{e} up to 52^{f} in marg —^{e}) D2 13 नाद्य, D7 तत्र, D11 न वै (for नात्र) —^{f}) Ñ2 रामस्य (for वा तस्य) D2 माधिक D12 तव वाधिक तस्य वाधिक (hypm) —After 52, Ñ2 V B1–3 D7 read 49 (preceded by l 5–8 and 11–12 of 238*) —After 52, D5 6 8–10 S ins , Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins l 3 only after 52, then D3 11 alone cont l 4–5 after 238(D)* , Ñ2 V B D7 cont. after l 20 of 238*

246* आर्द्रं शुष्कमिति ह्येतत्सुमहद्राघवान्तरम् ।
स एव संशयस्तात तव तस्य च यद्बले ।
सालमेक तु निर्भिद्य भवेद्व्यक्तिर्बलाबले ।
कृत्वैतत्कार्मुक सज्य हस्तिहस्तमिवायतम् ।
आकर्णपूर्णमायम्य विसृजस्व महाशरम् ।
इम हि साल प्रहितस्त्वया शरो
न संशयोऽत्रास्ति विदारयिष्यति ।
अल विमर्शेन मम प्रियं ध्रुव
कुरुष्व राजात्मज शापितो मया ।
यथा हि तेज सु वर सदा रवि-
र्यथा हि शैलो हिमवान्महाद्रिषु ।
यथा चतुष्पात्सु च केसरी वर-
स्तथा नराणामसि विक्रमे वर ।

[Ñ2 V B D7 om l 1-3 —(l 1) D9 10 आर्द्रं, G1 M2 आद्र (for आर्द्रं) M3 शुष्क (for शुष्कम्) —(l 2) G2 तावत् (for तात) D8-10 Cv t बल, T3 बले ते (hypm), Ck tp as above (for बले) —(l 3) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 तालाने (D3 वाली ने [sic])तास्, D6 शाल्मेक (for साल्मेक) Cg निभिद्या (for निर्मिंध) D5 8-10 Cm t निनिर्मिंद्य, M3 विनिर्मिंध (for तु नि°) Ś1 D12 शक्तिर् (for व्यक्तिर्) D4 बलाद्बले, D5 ब..ले ❀ Cm साल्मेक विनिभिद्य भवेद्व्यक्ते बलाबले। एक माल विनिर्भिद्य बलाबले प्रथमाद्विवचन व्यक्ते भवेत् भवेतामित्यर्थ ❀ —After l 3, Ś1 D1-4 11-13 ins

246 (A)* तव वा तस्य वा राजस्तदनुज्ञातुमर्हसि।
जयाय मम दुर्धर्ष व्याक्षिप्तहृदयस्य च।

[(l 1) D13 घातस्य वै (for वा तस्य वा) D1 2 13 अनुजातुम्, D12 अधि° (for अनुज्ञातुम्) —D3 om l 2]

—Thereafter D3 ins l 14-72 of App I (No 9) —After l 3, D5 ins a passage relegated to App I (No 8)

—(l 4) Ñ2 V B D7 तत्कृत्वा, D3 11 कृत्वैव (D11 °व), D6 G1 कृत्वैक, T3 G2 M1 2 कृत्वेद (for कृत्वेतत्) D11 G1 सज्ज (for सज्य) Ñ2 D5 8-10 T2 [अ]पर, V1 [उ]द्धत, D3 [आ]नत, D6 T1 3 G2 M Ck [आ]तत, D11 [उ]न्नत (for [आ]यतम्) —(l 5) D3 11 आनम्य, M1 आमज्य (for आयम्य) Ñ2 V B D7 आकर्णमूलमाकृष्य (for the prior half) Ñ2 V B D3 7 11 M1 विसृज त्व (for विसृज्स्व) —(l 6) Ñ V B1-3 D7 इमान्, B4 अय (for इम) V1 च, G1 M1 2 तु (for हि) Ñ V B शालान्, D6 शाल, D7 तालान्, G3 साला (sic) (for साल) K(ed) Cg सहितस् (for प्रहितस्) ❀ Cg सहित सहित "समो वा हिततत्योः" इति मलोप ❀ —(l 7) V1 G2 मे (for s‍त्र) V1 3 विदारयेद्ध्रुव, D5 निपात°, D8 विदारयिष्यसि (for विदार°) Ñ2 D7 न मशयोस्ति प्रविदारयेद्ध्रुव, V2 B4 न सशयो(B4 °य)भिद्य विनिष्पतिष्यति, B1-3 नि मशय (B1 °यो)भिद्यति निष्पतिष्यति —(l 8) B4 विल्वेन (for विमर्शेन) G3 तव (for मम) V B D7 वचो (B सखे) मम प्रिय (for मम प्रिय ध्रुव) Ñ2 अल ...... मम प्रिय (illeg) —(l 9) V2 3 राजन्नु, D5 8-10 T3 राजप्रति-, D6 G3 M1 राजमम (M1 °यि) (for राजात्मज) V2 3 B1-3 शामिनो, G(ed) याचितो (for शापितो) B4 कुरुष्व शीघ्र शुभशासितो मया ❀ Cm मया शापितोसि राजन् मम प्रिय कुरुष्वेति मन्वध ❀ —V2 om l 10-13 —(l 10) M1 तु (for हि) M3 रवि (for वर) —(l 12) M3 चतुष्पातु (for चतुष्पात्सु) D5 स (for च) D6 परस (for वरस्) —(l 13) D6 M1 नृपा(D6 नरा)णामपि (for नराणामसि) D6 T2 भवान्, G3 नर (for वर) —For l 10-13, Ñ2 V1 3 B (repeating [var] after l 72 of Appendix I [No 9]) D7 subst, while D3(after l 72 of App I [No 9]) 11 ins after 246(A)*

246(B)* इतीव काकुत्स्थबल विचिन्तयन्
बल च वालिप्रभव स वानर।
न वेद रामस्य स पोरुष ध्रुव
सुरासुरैरप्यविषह्यमाहवे।

[(l 1) B (second time)अतीव (for इतीव) B1 (first time) विचिंतया (for विचिन्तयन्) D3 11 इतीव काकुत्स्थम(D11 °व)ल वितर्कयन् —(l 2) B (second time) D3 11 बलेन (D3 11 भयेन)वालिप्रभवेण(B3 4 D3 11 °न) वानर —(l 3) Ñ2 नाग्द (sic) (for न वेद) B(second time) ध्रुव पराक्रम, B4 (first time) ध्रुव म पोरुष (by transp), D3 11 स पोरुष महत् (for स पौरुष ध्रुव) —(l 4) B1-3 (all second time) सुरेश्वरैर् (for सुरासुरैर्) Ñ2 V1 3 B2 (first time) अप्यविसह्यम्, B4 (second time) अप्रविसृह्यम् (for अप्यविषह्यम्) B3 (second time) अतरे (for आहवे) D3 11 सुरा(D3 महा)सुराणामविपह्यमाहवे,]

Colophon Ś1 D1 4 12 om —*Sarga name* Ñ1 दुदुभि+r (illeg), Ñ2 दुदुभिवृत्तातकथन, V1 वालिमाहात्म्यकथने दुदुभिवृत्तातनिवेदन, V2 3 दुदुभि(V3 ...)वृत्तातनिवेदन, B दुदुभ्यु(B4 °भेरु)पाख्यान, D2 3 13 सुग्रीववाक्य, D11 सुग्रीववितर्क —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 2 D2 om, Ñ2 V2 B3 D7 10, B4 9, D11 7, D13 8 —After colophon, D3 11 ins l 3-20 of 238*, while G concludes with श्रीरामाय नम

१२

I I 53 एतच्च वचनं श्रुत्वा सुग्रीवेण सुभाषितम् ।
प्रत्ययार्थं महातेजा रामो जग्राह कार्मुकम् ॥ १
स गृहीत्वा धनुर्घोरं शरमेकं च मानदः ।
सालानुद्दिश्य चिक्षेप ज्यास्वनैः पूरयन्दिशः ॥ २
स विसृष्टो बलवता बाणः स्वर्णपरिष्कृतः ।
भित्त्वा सालान्गिरिप्रस्थे सप्त भूमिं विवेश ह ॥ ३
प्रविष्टस्तु मुहूर्तेन रसां भित्त्वा महाजवः ।
निष्पत्य च पुनस्तूर्णं स्वतूणीं प्रविवेश ह ॥ ४
तान्दृष्ट्वा सप्त निर्भिन्नान्सालान्वानरपुंगवः ।
रामस्य शरवेगेन विस्मयं परमं गतः ॥ ५

12

D1 3 11 12 cont the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

—Before Sarga 12, B ins a long passage relegated to App I (No 9)

1 ^{a}) Ś1 D1 12 एव तु, Ñ2 V B D7 तस्य तद्, D2–4 11 13 G2 3 एतत्तु, Cg k as in text (for एतच्च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 5 8–10 12 13 सुग्रीवस्य D1 3 M2 तु भाषित (for सुभाषितम्) Ñ2 V B D7 सुग्रीवस्य महात्मन —After 1^{ab}, D3 11 ins 239*, while Ñ2 V B D7 ins l 1–2 of 239* after 1^{ab} and subst l 3 of 239* for 1^{cd} —^{c}) Ś1 D4 12 ततस्तस्य, D13 महातेजो (for °जा) —^{d}) Ñ1 रामो धनुरथाग्रहीत्

2 ^{a}) D13 गृहीत्वा च (for स गृहीत्वा) Ñ2 V B D7 दिव्य (for घोर) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 G1 M2 राघव (for मानद) Ñ2 V B D7 शक्रचापसमद्युति —^{c}) Ś1 D1–4 11 13 तालान्, D5 8–10 T2 G M2 3 सालम्, D6 शालम्, D12 तालम् (for सालान्) Ñ1 तानुद्दिश्य स चिक्षेप —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 13 पूरयिष्यन्स्वनै(D2 13 °न्शनै)-दिश (D4 °श), Ñ1 पूरयित्वा दिश स्वनै, D3 11 G2 पूरऊययास्वनैर्दिश, D5 6 8–10 T2 G1 पूरयन्स स्वैर्दिश —For 2^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

247* मुमोच बाण सधाय शा(Ñ2 ता)लानुद्दिश्य राघव ।

—After 2, Ś1 D3 12 ins

248* अटन्या पीडित शेपः सरलोऽपि तदाभवत् ।

3 ^{a}) B4 परिसृष्टो, D1 स नि° (for स वि°) B4 भगवता (for बल°) D13 सृष्टो बलवता बाण —^{b}) D13 पुख- (for बाण) Ñ2 V B D1 7 11 हैम (for स्वर्ण-) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 -वि(D4 सु)भूषित (for -परिष्कृत) —^{c}) Ś1 Ñ D1–4 8 11–13 तालान्, V B D6 7 शालान् (for सा°) Ś1 B1 D12 13 M1 गिरींश्चैव, Ñ V B1–3 D1–4 7 11 गिरि चैव, D8–10 Cm t गिरिप्रस्थ, Cr g as in text (for गिरिप्रस्थे) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 प्रविवेश रसातल ❀ Cg सालानिति । सप्त सालान्भित्त्वा गिरिप्रस्थे गिरिप्रस्थमार्गेण भूमि विवेश । इत्थ ह्युक्तमभियुक्तै "सालाश्च सप्त सगिरीन्सरसातलानिति" सक्षेपे च गिरि रसातल चैव इति । अन्यस्त्वपपाठ ❀ —After 3, D1 4 ins

249* स तान्सप्त महातालानृष्यमूक च पर्वतम् ।
मेदिनी च विनिर्भिद्य प्रविवेश रसातलम् ।

[(l 1) D1 तालाश्च (subm) (for महातालान्)]

4 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 स(D13 स) प्रविश्य, D5 8–10 M1 सायकस्तु, T1 3 प्रविष्टश्च (for प्रविष्टस्तु) —^{b}) D5 9 10 सालान्, D6 T2 M3 Cr m g धरा, D8 तालान्, Ck as in text (for रसा) D6 महाशर, T2 शरोत्तम (for महाजव) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 हसो भूत्वा मनो(Ñ1 °हा)जव —^{c}) D3 निष्पत्याय, D11 नि पपात, M2 स निष्पत्य (for निष्पत्य च) D3 11 ततस् (for पुनस्) D8–10 Ct तूण (for तूर्णं) —^{d}) D5 8–10 M1 Ct तमेव, D6 सतूणी, T2 M3 स्वस्थाने (for स्वतूणीं) T1 पुनरागमत्, T2 निपपात ह, T3 Ck पुनराविशत्, M3 प्रविवेश हि ❀ Cr m धरा भित्त्वा स्थाने तूणीरे पपातेति योजना ❀ —For 4, Ñ2 V B D7 subst., Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst l 2 for 4^{cd}

250* स तु हमस्य रूपेण तत उत्पत्य सायक ।
आजगाम पुनस्तूण रामस्यामिततेजस ।

[l 1) Ñ2 D7 हसस्वरूपेण, B4 त हसरू° (for हमस्य रू°). B4 तूर्णम् (for तत) —(l 2) Ś1 Ñ1 B4 D1 4 12 13 पुनर्हस्त (for °स्तूण) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रामस्या(D4 °म)-क्लिष्टकर्मण (D4 °कारिण) (for the post half)]

5 V1 moth-eaten for 5^{a} —^{a}) D5 विस्तीर्णान् (for निर्भिन्नान्) Ś1 D12 ततो दृष्ट्वा स निर्भिन्नान्, B1 दृष्ट्वा सप्त शरैर्भिन्नान्, B2 3 दृष्ट्वा स सप्त वै भिन्नान् —^{b}) Ś1 Ñ D1 2 4 12 13 तालान्, V1 2 B D6 7 शालान्, Cg as in text (for सालान्) D3 11 गिरि भूमि च दारिता —^{c}) Ñ2 D7 बाण (for शर-) Ś1 D1 2 4 12 13 -मोक्षेण (for -वेगेन) Ñ1 रामशरस्य मोक्षेण —After 5, Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 ins

251* दुष्कर तु कृत कर्म सुग्रीव प्रसमीक्ष्य तम् ।
मूर्ध्नि कृत्वाञ्जलि हृष्टो राघव प्रशशस ह ।

[(l 1) V2 3 B4 सुदुष्कर, D3 11 दुष्कर तत् (for दुष्कर तु). Ñ2 D7 महत्कर्म, V1 B1–3 स तत्कर्म (for कृत कर्म) B1 3 सप्रतीक्ष्य (for प्रसमीक्ष्य) Ś1 D12 तु, Ñ2 V1 B2 3 D7 हि,

स मूर्ध्ना न्यपतद्भूमौ प्रलम्बीकृतभूषणः ।
सुग्रीवः परमप्रीतो राघवाय कृताञ्जलिः ॥ ६
इदं चोवाच धर्मज्ञं कर्मणा तेन हर्षितः ।
रामं सर्वास्त्रविदुषां श्रेष्ठं शूरमवस्थितम् ॥ ७
सेन्द्रानपि सुरान्सर्वांस्त्वं बाणैः पुरुषर्षभ ।
समर्थः समरे हन्तुं किं पुनर्वालिनं प्रभो ॥ ८
येन सप्त महासाला गिरिर्भूमिश्च दारिताः ।
बाणेनैकेन काकुत्स्थ स्थाता ते को रणाग्रतः ॥ ९ G 4 12 5 B 4 12 9 L 4 8 63

V2 3 B4 तत्, D3 11 च (for नम्) D4 दुष्कर कर्म सुग्रीव स समीक्ष्य तु तत्क्षन —(l 2) B1 2 कृताजलिर् (for कृत्वाञ्जलिं)]

—Thereafter Ñ2 VB4 D7 cont, B1–3 ins after 7, while Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 ins only l 1–2 and D13 ins l 1 only after 7

252* राम विक्रमशौटीर महेन्द्रवरुणोपम ।
अहो ते चापमुक्तस्य सायकस्य महद्बलम् ।
पूर्वमेव मया राम तर्कितस्त्व नरर्षभ ।
महता तेजसा युक्तो गूढोऽग्निरिव दारुषु ।
नाभवद्भूतभव्याना विश्वे जगति राघव ।
समर्थस्त्व काकुत्स्थ धनुष्यस्त्रबले सतौ ।
यथा हि तेजस्विवरो दिवाकरो
यथा नगाना च वरो हिमालय ।
यथोदधीना च वरो महार्णव-
स्तथा नराणामसि विक्रमे वर ।
न वृत्रशत्रुर्न यमो न चासुरो
न सर्वयक्षेश धनेश्वरो विभु ।
न पाशहस्तो वरुणश्च ते समो
न मारुतो नैव च हव्यवाहन ।

Colophon

[(l 1) In V1 letters from शौ up to वरु are moth-eaten Ś1 D12 -मोहार, V3 -शोटीर्य, D1 4 7 -शार्डीर, D2 13 -शौडीर्य (for -शाटीर) —(l 2) In V1 letters from हो up to प are moth-eaten Ś1 D1 2 4 13 ते भुज, Ñ1 तच्चाप- (for ते चाप-) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 शरस्य सु- (for सायकस्य) —(l 3) V3 illeg for the post half —(l 4) V3 illeg for महता तेजसा —D7 om l 5–6 —(l 6) Ñ2 V2 3 धनुष्यस्त्रे (for °स्त्र-) —(l 7) Ñ2 D7 च (for हि) Ñ2 B1 3 तेजसु (for तेजस्वि-) V3 illeg from स्वि up to करो —(l 9) V3 illeg from धो up to वरो B4 नदीना (for [उ]दधीना) Ñ2 D7 महार्णवो वर (by transp) —(l 11) Ñ2 नरेश्वरो V1 न चासुरा, B1–3 न वासुरो (for न चासुरो) —(l 12) D7 सर्व (for सर्व-) —(l 14) B1–3 वे न च (for नैव च)]

Colophon —*Sarga name* Ñ2 V2 3 B4 शालभेद, V1 शालवध, B1–3 शालनिर्भेद —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 om, Ñ2 V3 B2 3 12, V2 B4 D7 11]

6 V3 illeg for 6^{ab} —^{a}) Ñ2 D7 ह्यपतद् —^{b}) Ñ2 V1 2 D7 -मूर्धज (for -भूषण) B प्राणस्त्रीकृतमूर्धज (sic) —B1–3 repeat 6^{c}–7 after 252* —^{c}) Ś1 Ñ1 B1–3 (B1–3 first time) D1 2 4 12 13 प्रणतग्रीवो, Ñ2 V B (B1–3 second time) D3 7 11 विपुलग्रीवो (for परमप्रीतो) —^{d}) D5 कृताजलि

7 B1–3 repeat 6^{c}–7 after 252* —^{a}) Ñ1 V1 B1–3 (B1–3 first time) D1 2 13 पोवाच (for चोवाच) Ś1 Ñ1 B1–3 (B1–3 first time) D1 2 4 12 13 तेजस्वी, Ñ2 V B (B1–3 second time) D7 वचन, D3 11 M2 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञं) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 G3 विस्मित, B1–3 (all first time) तोषित (for हर्षित) Ñ2 V B (B1–3 second time) D7 पुनरेव कपीश्वर —^{c}) Ñ1 B1–3 (B1–3 first time) D1 3 4 6 9 12 -विदुष, Ñ2 V B (B1–3 first time) -सपन्न (B4 °न्न), G3 कुशल (for -विदुषा) —^{d}) D2 13 स्थैरम् (for शूरम्) D1 अपि (for अव-) Ñ2 V B (B1–3 second time) D7 श्रेष्ठ सर्वधनुष्मता —After 7, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 ins l 1–2, D13 ins l 1 of 252*

8 Ñ1 om 8 Ś1 D1 12 transp 8^{ab} and 11^{cd}, D2 4 13 transp 8 and 11 —^{a}) Ñ2 अभि- (for अपि) Ś1 D1 4 12 सख्ये, D2 13 साक्षात् (for सर्वान्) —^{b}) V3 illeg, D2 13 त्वद्- (for त्व) B4 D1 4 7 पुरुषर्षभ (for °भ) —D1 om 8^{cd} —^{c}) Ś1 D3 4 7 11 12 जेतु (for हन्तु) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2–4 7 11–13 M1 रणे, G2 प्रति (for प्रभो) —After 8, Ñ2 V B D7 ins

253* अपि वालिसहस्राणा सहस्र पार्थिवात्मज ।
समर्थोऽसि रणे हन्तु किमुतैकमरिंदम ।

[(l 1) B4 शूराणा (for सहस्र) —(l 2) V1 जेतु (for हन्तु)],

while D3 (om l 5) 11 ins

254* न देवा न च गन्धर्वा नासुरा न महोरगा ।
न राक्षसा न चाप्यन्ये राम तुल्यबलास्तव ।
तेजस्विषु यथा सूर्यो नगेषु हिमवान्यथा ।
चतुष्पात्सु यथा सिंहस्तथा नृषु भवान्वर ।
अहो ते भुजमुक्तस्य शरस्य सुमहद्बलम् ।

9 D13 om 9–10 —^{a}) Ś1 Ñ V1 3 D2 4 8–12 -ताला, V2 B -शाला, D1 3 -त्ला (for साला) —^{b}) Ś1 D1 2 4 12 क्षिति (for गिरिर्) Ś1 D12 शैलाश्च, D1 2 4 शैलश्च (for भूमिश्च) D1 2 दारित (for °ता) Ñ1 पर्वतक्षितिदारिता, Ñ2 V B1 3 4 D7 शैलोय दानवास्थित (V B4 D7 °स्थि च), B2 शैलोय धरणी तथा —^{c}) Ñ2 V B D- शरेणाभिद्यतैकेन —^{d}) T2 स्थास्यते (for स्थाता ते) Ś1 Ñ1

6 10 64 अद्य मे विगतः शोकः प्रीतिरद्य परा मम ।
सुहृदं त्वां समासाद्य महेन्द्रवरुणोपमम् ॥ १०
तमद्यैव प्रियार्थं मे वैरिणं भ्रातृरूपिणम् ।
वालिनं जहि काकुत्स्थ मया बद्धोऽयमञ्जलिः ॥ ११

ततो रामः परिष्वज्य सुग्रीवं प्रियदर्शनम् ।
प्रत्युवाच महाप्राज्ञो लक्ष्मणानुमतं वचः ॥ १२
अस्माद्गच्छाम किष्किन्धां क्षिप्रं गच्छ त्वमग्रतः ।
गत्वा चाह्वय सुग्रीव वालिनं भ्रातृगन्धिनम् ॥ १३

D4 11 12 क्र (D11 न) स्थाता तेग्रतो रणे, Ñ2 V B D7 सम(D7 स)थैस्तस्य क्र पुमान् (B1 मम), D2 क स्थास्यत्यग्रतो रणे, D3 कस्ते स्थाताग्रतो रणे

10 D13 om 10 (cf v l 9) Ñ1 om 10–11. —[a]) G2 अभृन् (for अद्य) —[b]) D4 रतिर् (for प्रीतिर्) V3 illeg for रद्य परा मम M1 अत्र (for अद्य) D3 [अ]तुला, D9 (marg also) वरा (for परा) —After 10[ab], Ñ2 V B D7 ins

255* अद्य मन्ये निनिहतं वालिनं युद्धदुर्मदम्।
[B1 मेने (for मन्ये) B4 बल- (for युद्ध-)]

—[d]) B4 om महेन्द्र- —After 10, Ñ2 V B D3 7 ins

256* उद्युक्तेभ्योऽपि देवेभ्यः समरे नास्ति मे भयम्।
[V3 illeg for the prior half V2 न हि (for नास्ति) D3 प्रत्युक्तेभ्यो रणे वीर देवेभ्योपि न ते भय]

11 Ñ1 om 11 (cf v l 10) D2 4 13 transp 8 and 11 —[a]) Ś1 Ñ2 V B D2 7 11–13 तद्, D1 तदा, M1 त्वम् (for तम्) V1 3 B1–3 अस्य (for अद्य) D4 वृहद्वैव (corrupt) —[b]) D4 रौद्रण (sic), D13 स्वैरिणं (for वैरिणं) —After 11[ab], B4 ins 259* —Ś1 D1 12 transp 8[ab] and 11[cd] B4 om 11[d] —[d]) Ñ2 V B1–3 D7 शक्रं मघवानिव (B2 [m also] मदनो यथा)

12 B4 om 12–13 D1 reads 12[ab] in marg —[a]) Ś1 परित्यज्य (for °ष्वज्य) —[b]) Ś1 Ñ V B1–3 D2 4 6 7. 11 12 प्रियवादिनं, D13 प्रतिवादिनं —[c]) D3 11 महातेजा (for °प्राज्ञो) —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 11 13 -मते, Ñ2 D5 8–10 Ct -गत, M1 -गतो, Cg as in text (for -मत) D4 लक्ष्मणानुमतेषु च

13 B4 om 13 (cf v l 12) —[ab]) D3 तस्माद्, T2 आवा (for अस्माद्) T1 G2 M2 3 गच्छेम, T2 गच्छाव (for गच्छाम) D3 शीघ्रं (for क्षिप्रं) —For 13[ab], Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 subst

257* अहं गच्छामि किष्किन्धां सुग्रीव त्वं व्रजाग्रत ।
[Ñ1 सर्वं गच्छाम (for अहं गच्छामि) D2 13 वै पश्चात् (for किष्किन्धा)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst

258* एहि गच्छाम सुग्रीव किष्किन्धां वालिपालिताम् ।
[V1 3 B3 गच्छामि (for गच्छाम)]

—[c]) D3 ह्वय Ñ2 V B1–3 D7 युद्धाय (for सुग्रीव) Ś1 आवाहयस्व शीघ्रं त्वं, Ñ1 D1 2 4 11 13 गत्वाह्वयस्व (D2 13 °सु) शीघ्रं त्वं, G1 न ह्वाह्वयस्व सुग्रीव —[d]) Ñ2 V B1–3 D7 वैरिणं (for वालिनं) Ś1 -वादिनं, Ñ2 V B1–3 D7 -रूपिणं, D2 12 13 -वाधिनं, D4 वादिनं, D11 -लक्षिनं, Cv m g.k.t as in text (for -गन्धिनम्) —After 13, V1 2 B2 4 D4 ins, while Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 cont l 15–16 only after 261*, Ñ2 V2 B1 D7 ins l 17–18 only after 13, B4 ins after 11[ab]

259* ततो निष्क्रान्तमेवं त्वं प्रयुद्धं च त्वया सह ।
हनिष्यामि तवामित्रं बाणेनैकेन वालिनम् ।
भास्करात्त्समुत्पन्नो वीर्यवंश्चापि तत्समः ।
प्रहृष्टवदनश्चासि सर्वथा जेष्यसे रिपुम् ।
नाप्रहृष्टो हि विजयं पुरुषो बलवानपि । [5]
विग्रहेषु प्रपन्नेषु सुग्रीव प्राप्नुयात्क्वचित् ।
उत्पातानिह पश्यामि दृश्यन्ते ये तु संयुगे ।
पुरुषाणां जयार्थाय शकुनैर्व्याहृता वने ।
तदाह्वाननिमित्तं त्वं नर्दस्व नदतां वर । [10]
नर्दतो हि तव श्रुत्वा न वाली मर्षयिष्यति ।
नर्दमानस्य ते वाली श्रुत्वा नादमनुत्तमम् ।
यत्र तत्र गतो वीर समभिज्ञास्यति स्वनम् ।
स निशम्य तव क्रोधान्निष्पतिष्यति वानर ।
निष्क्रान्तं तं शरेणाहं त्याजयिष्यामि जीवितात् ।
जीवितेनापि मे कार्यं सुग्रीव भवतः प्रियम् । [15]
तुल्यशोकश्च दीनश्च यस्त्वं मां शरणं गत ।
एवमुक्तस्तु सुग्रीवो रामेण रिपुघातिना ।
गच्छामीत्यब्रवीद्धृष्टः प्रयातास्तेऽथ सत्वरा ।

[(l 1) B3 D7 प्रयोद्ध (for प्रयुद्ध) —(l 3) B3 D7 भास्करिस (for °रात्) —(l 4) B4 [अ]पि (for [अ]सि) V3 lacuna for रिपुम् —(l 5) B4 [s]पि (for हि) B2 4 पुरुषो विजयं (by transp) —(l 6) D7 प्रयत्नेषु (for प्रपन्नेषु) —(l 7) V3 उपपद्यानि (for उत्पातानिह) and यानि (for ये तु) —(l 8) B2 3 जयाना च (for जयार्थाय) V1 3 गधनैर्व्याकुले (V3 °कुले) वने, B2 3 नाकुले व्याहृते (B3 °ता) वने, B4 शकुने व्याहृते वने (for the post half) —(l 9) B2–4 आह्व- (for आह्वान-) B2 4 नर्दता (for नदता) —(l 11) V1 moth-eaten for श्रुत्वा ना —(l 12) V1 moth-eaten for the prior half B2 यत्र (for तत्र) V1 B2.3 स्वर, D7 स्वय (for स्वनम्) —(l 13) V1 3 B4 निपतिष्यति (for निष्प°) —(l 15) Ś1 D12 प्रियमेव ते, Ñ1 तव वै प्रिय, (for भवत प्रियम्) —(l 16) V1 B2–4 तस्य (for तुल्य-) V1 moth-eaten for शोकश्च दीन and मा शरण गत V3 तस्य शोकसुदीनश्च (for the prior half) B4 वै (for मा).

सर्वे ते त्वरितं गत्वा किष्किन्धां वालिनः पुरीम् ।
वृक्षैरात्मानमावृत्य व्यतिष्ठन्गहने वने ॥ १४

सुग्रीवो व्यनदद्घोरं वालिनो ह्वानकारणात् ।
गाढं परिहितो वेगान्नादैर्भिन्दन्निवाम्बरम् ॥ १५

G. 4. 12. 23
B. 4. 12. 15
L. 4. 8. 77

—After l 16, B4 ins erroneously lines of st 7–12 and brackets them —(l 17) V1 moth-eaten for मुक्तस्तु सुग्रीवो रामेण —(l 18) V1 तु V3 B1–3 D3 च (for [ऽ]थ) Ñ2 V1 D7 मत्वर]

—Thereafter Ñ2 B2 3 D7 cont, while Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 cont after l 16 of 259*

260* एवमुक्त्वा तु सुग्रीवमुभौ तौ रामलक्ष्मणौ ।
जग्मतु सह तै सर्वैर्वानरैर्वनगोचरैः ।
ते सर्वे सहसा गत्वा रामसुग्रीवलक्ष्मणा ।

[(l 1) D2 13 शूरौ (for उभौ) Ś1 D1 2 11–13 नरवानरौ (for रामलक्ष्मणा) —(l 2) Ś1 D2 12 सहितौ, Ñ B2 3 D1 3 7 सहिते, D13 सह ता (for सह तै) D13 वीरौ (for सर्वैः) —Ñ2 D7 om l 3]

14 ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 3 11 12 ते सर्वे (by transp), Ñ2 V B D7 किष्किधा(D7 °ध्या) (for सर्वे ते) D4 सहसा (for त्वरितं) Ś1 D11 12 जग्मु (for गत्वा) D2 13 ते च गत्वा तत सर्वे —ᵇ) D2 13 वालिपालिता (for वालिनः पुरीम्) Ñ2 V B D7 देशे पादपसकुले(V B °कटे), D4 रामसुग्रीवलक्ष्मणा —After 14ᵃᵇ, Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 ins

261* अथ रामोऽब्रवीत्तत्र सुग्रीव प्रियदर्शनम् ।

[Ś1 Ñ1 D12 त तु (for तत्र)]

—Thereafter they cont (var) l 15–16 of 259* and 260* —V3 illeg for 14ᶜ–25 —ᶜ) T2 वृक्षे चात्मानम् (for वृक्षैरात्मानम्) V1 वृक्षैरावृत्यत्मानं (sic) —ᵈ) Ś1 D4 12 विविशुः, Ñ1 D1 2 11 13 वितस्थुः, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 तेतिष्ठन्, V1 B3 D5 8–10 T3 ह्यतिष्ठन्, D3 प्रातिष्ठन्, D6 वितिष्ठन् (sic) (for व्यतिष्ठन्) V2 तु महा- (for गहने) —After 14, Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 11–13 ins, while D3 ins l 1–4 after 14 and l 5–6 after 266*

262* अथाह राघव श्रीमान्हरीन्द्र शुभया गिरा ।
दर्शनार्थं गुहाद्वारि तिष्ठ त्वमकुतोभय ।
आह्वयस्व यथा वाली निर्गच्छेत्स गुहामुखात् ।
ततोऽह निहनिष्यामि शरेण प्लवगेश्वरम् ।
एवमुक्ते तु वचने काकुत्स्थेन महात्मना ।
हा हेति स्निग्धगम्भीरो दिवि नादो महानभूत् ।

[Before l 1 D3 reads l 4 —(l 1) Ñ2 V1 2 B D3 7 अथ रामोऽब्रवीत्तत्र (for the prior half), Ś1 Ñ2 V1 2 B D7 12 सुग्रीव, D3 कपींद्र (for हरीन्द्र) Ñ2 V1 2 B D7 प्रियवादिन (for शुभया गिरा) Ñ1 हरीणा प्रभुमीश्वर (for the post half) —(l 2) Ñ2 V1 2 B D7 कुरु नाद (for दर्शनार्थं) Ś1 त्वया (sic), Ñ1 शुभ (for गुहा) D3 -द्वारे (for -द्वारि) Ñ2 V1 2 B D7 स्थित्वा (for तिष्ठ) D11 अकुतोभय (for °भय) —(l 3) Ś1 D12 आह्वयेच्च (for °यस्व) Ñ2 V1 2 B D7 वालिन चाह्वय यथा (for the prior half) Ñ1 स॰, D3 स्वगुहा- (for स गुहा-) —(l 4) Ñ2 V1 2 B D7 तम् (for ततो) and [अ]शनिवर्चसा (for प्लवगेश्वरम्) —V2 B4 om l 5 —(l 5) D2 13 [ऽ]ति- (for तु) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 [अ]मितौजसा (for महात्मना) —(l 6) Ñ2 V1 2 B D7 नाद स्निग्धोथ गभीरो महानासीत्तदा दिवि]

—Thereafter Ñ1 D1 2 4 11–13 cont, while Ś1 subst for 16ᵃᵇ

263* तदद्भुतमिद दृष्ट्वा सुग्रीवो हेमपिङ्गल ।

[Ś1 D1 तदद्भुततम Ś1 D12 वाली क्रोधादमर्षण (for the post half)]

—After 262*, Ñ2 V1 2 B D7 cont, while D3 cont after 266* (preceded by l 6 of 262*)

264* माला च काञ्चनी दिव्या नानारत्नविभूषिता ।
दिव सुग्रीवमूर्धानमभितो निपपात ह ।
सा पतन्ती महामाला काञ्चनी देवनिर्मिता ।
प्रचकाशे तदाकाशे विद्युन्माला मनोहरा ।
सा च पित्रा सुतस्नेहादादित्येन दिवौकसा ।
वालिनो मालया तुल्या सुतस्नेहाद्विनिर्मिता ।
तया पिनद्धया तत्र सुग्रीव प्लवगेश्वर ।
शुशुभे हरिशार्दूलो ज्वलदग्निरिवाचल ।
तत स कृत्वा सुग्रीवो नमस्कार दिव प्रति ।
कृताञ्जलिरथो पश्चाद्राघव परिषस्वजे ।
स पूजितो गुरुस्नेहाल्लक्ष्मणेनापि धीमता ।
अभिवादितश्च विधिवल्लक्ष्मण परिषस्वजे ।
प्रदक्षिण समावृत्य स ततो रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवो विपुलग्रीव आजगाम गुहामुखम् ।

[(l 1) V2 मणि (for नाना-) —(l 2) D3 दिव्या (sic) (for दिव) —(l 3) V2 B1–3 आपतती (for सा पतन्ती) V1 2 B1–3 मही, D3 ततो (for महा) —(l 4) B1–3 मनोरमा (for °हरा) D3 विद्युन्मालेव मेघगा (for the post half) —(l 5) V1 2 B D3 हि (for च) —(l 6) B1–3 स्वय यत्नाद् (for सुतस्नेहाद्) —(l 7) Ñ2 तया तु तत्त्वया, D3 तयावनद्धया, D7 तया तु नद्धया (for तया पिनद्धया) —(l 8) D3 ज्वलन्निव महागिरि (for the post half) —(l 9) Ñ2 गत्वा (for कृत्वा) —(l 10) Ñ2 B4 कृत्वाजलिम्, V1 2 कृताजलिम् (for कृताञ्जलिः) D3 तत (for अथो) D3 प्रत्यपूजयत् (for परिषस्वजे) —(l 11) B1 सु- (for स) —(l 12) Ñ2 D7 सन्निवेर्, V1 निनिध (for विधिवल्) —B3 om l 13 —(l 13) D3 समाश्रित्य (for °वृत्य) V1 D3 स तौ दशरथात्मजौ (for the post half)]

15 D12 om 15–16ᵇ Ś1 om 15 V3 illeg for

24 16 77 तं श्रुत्वा निनदं भ्रातुः क्रुद्धो वाली महाबलः ।
निष्पपात सुसंरब्धो भास्करोऽस्ततटादिव ॥ १६
ततः सुतुमुलं युद्धं वालिसुग्रीवयोरभूत् ।
गगने ग्रहयोर्घोरं बुधाङ्गारकयोरिव ॥ १७
तलैरशनिकल्पैश्च वज्रकल्पैश्च मुष्टिभिः ।
जघ्नतुः समरेऽन्योन्यं भ्रातरौ क्रोधमूर्छितौ ॥ १८

ततो रामो धनुष्पाणिस्तावुभौ समुदीक्ष्य तु ।
अन्योन्यसदृशौ वीरावुभौ देवाविवाश्विनौ ॥ १९
यन्नावगच्छत्सुग्रीवं वालिनं वापि राघवः ।
ततो न कृतवान्बुद्धिं मोक्तुमन्तकरं शरम् ॥ २०
एतस्मिन्नन्तरे भग्नः सुग्रीवस्तेन वालिना ।
अपश्यन्राघवं नाथमृश्यमूकं प्रदुद्रुवे ॥ २१

15–25 —^{a}) D5 8–10 I2 3 [ऽ]प्यनदद्, D6 वानदद् D3 द्वारि (for घोर) Ñ1 D1 2 4 11 13 व्यनदत्सु(Ñ1 °त्स)-महानाद (D2 13 °दद्), Ñ2 V1 2 B D7 ततोनद(B4 °दं)-न्महानाद —^{b}) D3 -कारणे Ñ2 V1 2 B D7 वालिन स समाह्वयत् ꕥ Ck आह्वानकारणादाह्वाननिमित्तमित्यर्थः ꕥ —^{c}) Ñ1 D1 2 4 11 13 सु(D1 2 13 स)रुषितो, D3 परेधितो, M1 परिगतो, Cv r m g k t as in text (for परिहितो) Ñ2 V1 2 B D7 सुग्रीवो गाढमवीतो —^{d}) Ñ1 D1 2 4 11 13 विनिर्भिंदन् (for नादं°) V2 D13 इव(V2 °वा) स्वर (for इवाम्बरम्)

16 V3 illeg for 16 (cf v l 14) D12 om 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) Ñ1 D1 2 4 11 13 श्रुत्वा तु, D5 G1 2 M2 तच्छ्रुत्वा, G3 तज्ज्ञात्वा (for त श्रुत्वा) Ñ2 V1 2 B D7 वाली (for भ्रातु) —^{b}) Ñ1 D1 2 4 11 13 वाली क्रोधादमर्षित (D4 °ण), Ñ2 V1 2 B D7 घोर चुक्रोध(B °श) वीर्यवान —For 16^{ab}, Ś1 subst 263* —^{c}) M3 निश्चक्राम, Cm k as in text (for निष्पपात) Ñ2 V1 2 B D7 च स (V2 त)क्रुद्ध(V2 °)स्, D3 [अ]थ सरब्ध°, D13 सुसक्रुद्धो, G1 M2 भृश क्रुद्धो (for सुसरब्धो) —^{d}) Ś1 D4 12 13 [ऽ]भ्रगणाद्, D1 11 [ऽ]भ्रघनाद्, T2 [ऽ]स्तपथाद् (for [ऽ]स्ततटाद्) Ñ2 D7 जलदादिव भास्कर, V1 2 B तोयदादिव भास्कर, D2 भास्करोम्बुकणादिव, D3 सूर्यो गिरितटादिव ꕥ Cv भास्करोस्ततटादिवेत्यत पर तत सु भूत्। गगने॰ रिव। तलै ष्टिभि । जघ्नतु मूर्छितौ। इत्येष पाठक्रम । अत्रान्येऽपि बहव श्लोका सन्ति ते नाभिप्रेता इति न लिखिता । तेषा याथात्म्यमन्यश्लोकप्रवेशपरिहारशाप कृतवान्मुनिरेव जानाति।, so also Cr ꕥ

17 V3 illeg for 17 (cf v l 14) —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D2–4 7 11–13 तयो (for तत) D1 2 11 13 G2 तु (for सु-) —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7 दिवीव (for गगने) V1 D7 युद्ध (for घोर) —^{d}) Ñ2 V1 2 B4 D7 महत् (for इव) Ct as in text, Ct*p* वज्रगोकर्णयोर्यथा —After 17, G2 ins

263* अन्त्यर्कयोर्यथाकाशे मेरुमन्दरयोरिव ।
हिमवद्विन्ध्ययोश्चैव यथा मैनाकक्रौञ्चयो ।
वज्रगोकर्णयोरेव महेन्द्रारिष्टयोरिव ।

[ꕥ Ck दृष्टान्तान्तरमन्त्यर्कयोरित्यादि। मैनाकक्रौञ्चयोरिति गुरुव्यत्यास आर्ष । वज्रगोकर्णयो तदाख्यपर्वतयो यथा एवमित्यन्वय । महेन्द्रारिष्टौ पर्वतौ. ꕥ]

18 V3 illeg for 18 (cf v l 14) —^{a}) D4 तलैश्च D3 -सकाशैर् (for -कल्पैश्च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 4 11 12 वज्रवेगैश्, D2 13 बहुवेगै (for वज्रकल्पैश) D2 3 13 स- (for च) —D3 reads 18^{cd} twice —^{d}) M1 तावुभौ (for भ्रातरौ) Ñ2 V1 2 B D3(first time) 7 वृक्षैर्गिरितटैरपि —After 18, Ñ2 V1 2 B D3 ins

266* बृहत्स्कन्धैर्महावृक्षै शिलाभिश्च तरस्विनौ ।

—Thereafter D3 cont l 5–6 of 262*

19 V3 illeg for 19 (cf v l 14) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 धनुरादाय काकुत्स्थ (D11 °त्स्थौ), Ñ2 V1 2 B D7 रामोथ धनुरादाय, D3 रामश्चापि धनुर्गृह्य —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 D3 4 8–12 T2 समुदक्षत, B D7 13 समवेक्षत(D7 °त), D1 समुदीक्ष्य च, D2 समवेक्षत, D5 6 समुदीक्षत (D6 °ता) —After 19^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 ins

267* पश्यश्च वालिसुग्रीवौ ददर्श वपुषा समौ ।,
while D3 ins

268* विबुधाङ्गारका दृष्टा समेतौ गगने यथा ।
ततो धनुषि सधाय सायक वज्रसनिभम् ।
वालिसुग्रीवयो रूपे न व्यक्तिं निरधारयन् ।

—^{c}) D4 अन्योन्य समरे (for अन्योन्यसदृशौ) —^{d}) Ś1 D4 12 शक्ता वीराव् Ñ2 V1 2 B D7 अन्योन्यसमविक्रमौ —After 19, Ñ2 V1 2 B D7 ins

269* उभौ जज्ञे तदा तुल्यावश्विनाविव रूपिणौ ।,
while D3 ins

270* दृष्ट्वा न व्यसृजद्बाण व्यामूढो रघुनन्दन ।

20 V3 illeg for 20 (cf v l 14) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 स नाभ्य(D1 °भ्य)गच्छत्, Ñ2 V1 B D7 स नाभिजानन्(D7 °त्), V2 स नाभ्यजानात्, D3 स नावगच्छत्, D11 समभ्यगच्छन्, T2 यन्नागमच्च, M2 यन्नाभिगच्छत् (sic), Cg k t as in text (for यन्नावगच्छत्) —^{b}) Ñ2 V2 B D7 चैव, D1 2 6 G2 चापि, D11 नापि (for वापि) —^{cd}) D1 अतकरात् (for °कर) Ś1 D12 विमोक्तु मातर शर (for ^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 न चकार तदा बुद्धिं सायकस्य विमोक्षणे

21 V3 illeg for 21 (cf v l 14) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ययौ जवात् (for प्रदुद्रुवे) —For 21^{cd}, Ñ2 V1 2 B D7 subst.

क्रान्तो रुधिरसिक्ताङ्गः प्रहारैर्जर्जरीकृतः ।
वालिनाभिद्रुतः क्रोधात्प्रविवेश महावनम् ॥ २२
तं प्रविष्टं वनं दृष्ट्वा वाली शापभयात्ततः ।
मुक्तो ह्यसि त्वमित्युक्त्वा स निवृत्तो महाबलः ॥ २३
राघवोऽपि सह भ्रात्रा सह चैव हनूमता ।
तदेव वनमागच्छत्सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ २४

तं समीक्ष्यागतं रामं सुग्रीवः सहलक्ष्मणम् ।
ह्रीमान्दीनमुवाचेदं वसुधामवलोकयन् ॥ २५
आह्वयस्वेति मामुक्त्वा दर्शयित्वा च विक्रमम् ।
वैरिणा घातयित्वा च किमिदानीं त्वया कृतम् ॥ २६
तामेव वेलां वक्तव्यं त्वया राघव तत्त्वतः ।
वालिनं न निहन्मीति ततो नाहमितो व्रजे ॥ २७

G 4 12 36
B 4 12 27
L 4 8 88

271* ऋष्यमूकं प्रदुद्राव ज्ञात्वा रामस्य चागयम् ।

[Ñ2 V2 B4 D7 नाशय, G(ed)चाश्रय(for चाशयम्)]

22 V3 illeg for 22 (cf v l 14) —a) Ñ1 B2 G2 -दिग्धाग (for सिक्ताङ्ग) —b) D13 जर्जरीकृत, T G M1 3 झ(T ज)र्झरीकृत , Cg as in text (for जर्जरी°) —c) Ś1 V2 B4 D4 12 निहत , Ñ V1 B1–3 D2 7 11 13 [अ]भिहत , D1 [अ]निहित , D6 [अ]भिद्रुत (for [अ]भिद्रुत) Ñ2 V2 B D7 रोषात्, V1 moth-eaten, M2 कोपात् (for क्रोधात्) —d) V1 moth-eaten for प्रवि Ś1 Ñ1 D1 3 4 11 12 T G M2 महद् (for महा-) Ñ2 D5 महाचल (for °वनम्) —After 22, K(ed) ins within brackets

272* निवृत्त स्वपुरीं प्राप क्रोधाविष्टो महाबल ।

23 V3 illeg for 23 (cf v l. 14) —a) Ś1 D12 प्रविष्ट च, V1 त प्र (moth-eaten), D6 तत्प्रविष्ट- (for त प्रविष्ट) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वने (for वन) D7 त वन स गत दृष्ट्वा —b) D1 13 वालिनश्च(D13 °स्तु) (for वाली शाप-) Ñ2 V1 2 B D1 3 7 11 -भयात्तदा, D13 T1 3 M1 3 -भयार्दित (for -भयात्तत) Ś1 Ñ1 D2 12 वालिन स भयात्तदा, D4 वालिन मश(L[ed]शुभ)यात्तदा —c) M1 तम् (for त्वम्) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11 12 मुक्तस्त्वमिति चोक्त्वा स(D1 च) , Ñ2 V1 2 B D7 मुक्तस्त्वमिति होवाच, D3 मुक्त सन्निति चोक्तश्च, D13 मुक्त स्वस्तीति चोक्तश्च —d) Ś1 D12 सन्निविष्टो, Ñ1 B4 D2–6 8–11 13 सन्निवृत्तो, Ñ2 V2 B1–3 D7 सन्निवृत्य, Ct as in text (for स निवृत्तो) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 T1 3 M3 -द्युति (for -बल) —After 23, M2 ins

273* पूज्यमानो हरिवरैर्गुहामेव विवेश ह ।

24 V3 illeg for 24 (cf v l 14) —a) G2 हि (for ऽपि) —b) Ś1 D1 2 12 13 सहैव च (by transp), G3 सचिवैश्च (for सह चैव) Ñ2 V1 2 B D7 तैश्चापि सह (D7 हरि) मन्त्रिभि

25 V3 illeg for 25 (cf v l 14) —a) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स, D1 स- (for त) V1 moth-eaten from क्ष्या to म Ñ2 V2 B D7 त दृष्ट्वाभ्या(Ñ2 °ष्ट्वा स्वा)गत राम —b) Ñ2 V1 2 B D7 सामात्य (for सुग्रीव) —c) Ś1 Ñ1 D4 12 श्रमाद्, D2 13 रामाद्, D3 श्रम-, G1 M2 ह्रिया, Ck t as in text (for ह्रीमान्) Ś1 भीरुर्, Ñ1 D2 4 12 13 भीत, D3 -क्लान्त (for दीनम्) D11 समाहित उवाचेद —For 25cd, Ñ2 V1 2 B D7 subst

274* दीनोऽथाधोमुखो ह्रीमान्सुग्रीवो वाक्यमब्रवीत् ।

[In V1 prior half is partly moth-eaten D7 [ऽ]पि (for ऽथ)]

26 b) D1 दर्शयित्वा तु, M2 दर्शयस्वेति (for °यित्वा च) M1 दर्शयित्वा पराक्रम —c) Ś1 D12 ताडयित्वा, Ck पातयित्वा (for घात°) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 मा (for च) —D4 om 26d–27c —d) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 करिष्यसि(D1 2 °ति) (for त्वया कृतम्) Ñ2 V B D7 किमुपेक्षा कृता त्वया(V1 2 त्वया कृता) —After 26, D3 11 ins

275* त्वा प्रतिज्ञा प्रतिज्ञाय पूर्वं सत्यपराक्रम ।
लघु कश्चिदविश्वासस्त्वो नैव त्वं कर्तुमर्हसि ।
न प्रतिज्ञा हि कुर्वन्ति वितथा साधवो जना ।
लक्षण हि महत्त्वस्य प्रतिज्ञापरिपालनम् ।
नैराश्यमुपनेतु त्व न मामर्हसि राघव । [5]
वधेन वालिनस्तस्य प्रतिज्ञामनुपालय ।

[Cf 6 101 50–52 (vulg) —(l 4) D11 -प्रतिपालन (for -परि°)]

27 D4 om 27abc (cf v l 26) —a) Ś1 Ñ1 D1 2 11 12 तदैव मम(Ñ1 °मेव), Ñ2 V B D7 तस्मिन्नेव हि(V2 3 B4 च), D13 तदैव वचन (hypm) (for तामेव वेलां) D1 वैक्लव्य —b) Ñ2 V B D7 काले (for त्वया) —After 27ab, D7 ins 276* —c) M1 न वालिन (by transp) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 न(D1 3 नि) हनिष्यामि, D6 T2 त न हन्मीति (for न निहन्मीति) Ñ2 V B D7 न(B1 नि) हनिष्याम्यहमिति —d) Ś1 Ñ1 D2-4.12 शक्रेणापि न हन्यते, Ñ2 V B D7 न स्थास्ये क्षणमप्यह, D1 13 शक्रेनापि न हन्यते ❀ Cv कुत शक्रेन त्वयेदानीं स एव वाली न हन्यते । ततो नाहमितो व्रजे इति च पाठ ।, Cr कुत शक्रेन त्वयेदानीं स न हन्यते ततो नाहमितो व्रजे वा इति पाठ ❀ —After 27, Ñ2 V B D7 (after 27ab) ins

276* अभविष्य न्निहतो वालिना यद्यह रणे ।
ममाभविष्यत्को राज्येनार्थो वन्नुजनेन वा ।,

while G1 M2 ins

18 28 89 तस्य चैवं ब्रुवाणस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
करुणं दीनया वाचा राघवः पुनरब्रवीत् ॥ २८
सुग्रीव श्रूयतां तात क्रोधश्च व्यपनीयताम् ।
कारणं येन बाणोऽयं न मया स विसर्जितः ॥ २९
अलंकारेण वेषेण प्रमाणेन गतेन च ।
त्वं च सुग्रीव वाली च सदृशौ स्थः परस्परम् ॥ ३०
स्वरेण वर्चसा चैव प्रेक्षितेन च वानर ।
विक्रमेण च वाक्यैश्च व्यक्तिं वां नोपलक्षये ॥ ३१
ततोऽहं रूपसादृश्यान्मोहितो वानरोत्तम ।
नोत्सृजामि महावेगं शरं शत्रुनिबर्हणम् ॥ ३२
एतन्मुहूर्ते तु मया पश्य वालिनमाहवे ।
निरस्तमिषुणैकेन वेष्टमानं महीतले ॥ ३३
अभिज्ञानं कुरुष्व त्वमात्मनो वानरेश्वर ।
येन त्वामभिजानीयां द्वंद्वयुद्धमुपागतम् ॥ ३४

277* कि नु तत्कारण येन शक्तन हि न हन्यते ।

[G1 गण्यते (for हन्यते)]

28 a) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तस्यैव भाषमाणस्य —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 रामो वचनमब्रवीत्, D3 राघवो वाक्यमब्रवीत् —For 28, Ñ2 V B D7 subst.

278* तमेवमादि विविध वदन्त कृपण बहु ।
अनामर्षयमाण च राम सुग्रीवमब्रवीत् ।

[(l 1) V B4 वचन (for वदन्त) —(l 2) V2 B4 अनामर्षयमाणश्, B1 तमामर्षयमाण (for °माण)]

29 a) D7 ज्ञायता (for श्रूयता) Ś1 Ñ2 V B D2–4 12 13 G1 M2 तावत्, D11 वाक्य (for तात) —b) Ñ2 V B D7 मन्युश्, G2 कोपश् (for क्रोधश्) Ś1 Ñ2 V B D7 12 [ए]वापनीयता, D1–4 11 13 [अ]प्यपनीयता (for व्यपनी°) —c) Ś1 करणे, D12 हेतुना (for कारणं) —d) D5 8–10 स, Cv r as in text (for न) D6 8–10 न (for स) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 विनियोजित, D6 G1 M3 Cv सविस(G1 °व)र्जित (for स विसर्जित) Ñ2 V B D7 न मुक्त प्लवगाधिप ❀ Ck स बाण इति । अराति संहारप्रयोजनक इत्यर्थ ❀

30 a) Ś1 Ñ B D6 7 वेशेन (for वेषेण) In M3, lacuna for -कारेण वेषे- filled up *sec m* —c) D4 सुग्रीव च (by transp) —d) Ś1 V2 B4 D1 6 12 T2 स्त, Ñ1 V3 D3 च (for स्थ)

31 a) Ś1 B1–3 D2 4 6 8 10–13 M1 वचसा, Cg t as in text (for वर्चसा) —b) Ñ2 V1 3 D7 स्थितेन च, V2 B4 स्मितेन च, B1–3 बलेन च, T2 [ए]व वानर (for च वानर) —c) Ś1 D11–13 वाक्येन, Ñ2 V B D7 वाचा च (V3 °त्र) (for वाक्यैश्च) —d) Ñ2 V2 3 B D7 व्यक्त (for व्यक्ति) Ñ2 V2 3 B D7 त्वा, V1 वा (for वां) Ś1 D1 3 4 11 12 व्यक्तिर्न(D12 °श्चं)नोपलभ्यते, Ñ1 व्यक्ति नैवोपलभ्यते, D3 13 व्यक्तिर्नोपलक्षये(D3 °क्षिता)

32 a) V B D7 तद् (for ततो) Ś1 D4 12 हि (for ऽहं) Ś1 D1–4 12 13 नव (for रूप-) —b) Ñ2 V B1–3 D7 वानरेश्वर, B4 वानराधिप, D3 वानरर्षभ —cd) Ś1 Ñ1 D1 11 13 न त्यक्तवान्, D3 5 नोत्सृष्टवान्, D4 न मुक्तवान्, Cr m g k t as in text (for नोत्सृजामि). D2 13 न त्यक्तवानहं वेगाद् (for °) Ñ2 V B D7 कथ सुहृद्वधो न स्यादिति बाण न मुक्तवान् —After 32, D5 6 8–10 S ins

279* जीवितान्तकर घोर सादृश्यात्तु विशङ्कित ।
मूलघातो न नौ स्याद्धि द्वयोरिति कृतो मया ।
त्वयि वीर विपन्ने हि अज्ञानाल्लाघवान्मया ।
मौढ्य च मम बाल्य च ख्यापित स्यात्कपीश्वर ।
दत्ताभयवधो नाम पातक महदुच्यते । [5]
अहं च लक्ष्मणश्चैव सीता च वरवर्णिनी ।
त्वदधीना वय सर्वे वनेऽस्मिञ्शरण भवान् ।
तस्माद्युध्यस्व भूयस्त्व मा मा शङ्कीश्च वानर ।

[(l 1) G3 सख्ये (for घोर) M1 विशङ्कित (for °त) —(l 2) D6 स, M1 न (for नौ) D5 6 अपि (for इति) —(l 3) Note hiatus between the two halves M3 विसन्ने (for विपन्ने) M1 [ऽ]पि (for हि) G1 2 M2 त्वज्ञानाल (to avoid hiatus) (for अज्ञानाल्) —(l 4) D9 स्थापित (for ख्या°) M3 हरीश्वर (for कपी°) —(l 5) G3 दत्त्वा (for दत्ता-) G2 महापातकम् (for पातक महद्) D5 8–10 अद्भुत (for उच्यते) —(l 8) D5 च शङ्कीश्च, T1 2 मा शङ्कीश्च, T3 मा शङ्की च, M1 मा शङ्की च (for मा शङ्कीश्च) G2 3 नि शङ्को वानरेश्वर (for the post half) ❀ Ck t मा मां प्रति मा शङ्की शङ्का मा कुरु व्यत्ययेन परस्मैपदम्।, Ck t मा मा शङ्कीरित्यावाधाया द्वित्वम् ❀]

33 a) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 इम(V3 B1 3 °द)मुहूर्तं, D5 एव मुहूर्तं (for एतन्मुहूर्ते) T1 3 M3 सुग्रीव, G2 M1 च मया (for तु मया) —d) Ś1 Ñ V B D1–4 6–13 G चे(D3 श्रे [sic])ष्टमा(D2 13 °या)नं (for °मान)

34 b) L(ed) स्वात्मनो (for आ°) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 वानरोत्तम (for °रेश्वर) —For 34ab, Ñ2 V B D7 subst

280* चिह्नभूत त्वभिज्ञान त्वमङ्गे कर्तुमर्हसि ।

[Ñ2 V1 3 अभि- (for त्वभि)]

—c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 यथा, G2 तेन (for येन). D11 उपजानीया, G2 M1 अभिजानामि (for अभिजानीया) —d) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11–13 भूयो (for द्वंद्व-) —After 34, D2.13 ins

281* कृत्वाभिज्ञानचिह्न त्व मालया गजसाह्वया ।

गजपुष्पीमिमां फुल्लामुत्पाट्य शुभलक्षणाम् ।
कुरु लक्ष्मण कण्ठेऽस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ ३५
ततो गिरितटे जातामुत्पाट्य कुसुमायुताम् ।
लक्ष्मणो गजपुष्पीं तां तस्य कण्ठे व्यसर्जयत् ॥ ३६
स तथा शुशुभे श्रीमाँल्लतया कण्ठसक्तया ।
मालयेव बलाकानां ससंध्य इव तोयदः ॥ ३७
विभ्राजमानो वपुषा रामवाक्यसमाहितः ।
जगाम सह रामेण किष्किन्धां वालिपालिताम् ॥ ३८

G 4 12 48
B 4 12 42
L 4 8 99

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

[Cf 4 14 8^{ab} —(l 1) D13 -चिह्नै स्वे (for -चिह्न स्व)] —Thereafter D2 13 cont , T1 3 G2 M1 3 ins after 37^{ab}, while D1 ins after 38

282* विपरीत इवाकाशे सूर्यो नक्षत्रमालया ।

[=4 14 8^{cd}]

35 ^{a}) D3 6 9 गजपुष्पाम् (D9 [marg also] °मुक्ताम्) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 गजपुष्पमयीं मालाम्, M1 गजपुष्प-मिम फुल्लम् —^{b}) Ś1 D1 2 12 शुभलक्षण , Ñ2 V B D7 कुसुमायुता, D3 11 धरणीतलात् , D5 13 M1 शुभलक्षण, Ck t as in text (for °क्षणाम्) —Ś1 om 35^{cd}.—^{c}) Ñ1 D1 12 कंठे बधान सौमित्रे(D1 °त्र), D2 13 कंठे बबध सौमित्रि , D4 कंठे बद्ध्वा तु सौमित्रे

36 ^{a}) D4 गिरिवरे (for °तटे) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सुराडिव, D6 T2 शुभदारुजा, T1 3 M3 कुसुमाकुला, G1 M2 सुदुरारुजा, M1 कुसुमोत्कचा (for कुसुमायुताम्) Ñ2 V B D7 आरुह्य सुदुरासदा —^{c}) D7 स लक्ष्मणो (hypm) Ś1 B4 D3 6 7 12 गजपुष्पा, D1 4 °पौर्ष्पी (for °पुष्पीं) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ससर्ज ह, Ñ2 V B1–3 स सक्तवान् , B4 व्यसक्तवान् , D3 [स]वसक्तवान् , T1 G M1 2 Ck व्यसर्जयत्, Cg t as in text (for व्यसर्जयत्) D7 तस्य समसक्तवानह (sic)

37 ^{a}) Ś1 Ñ V3 B1 3 D1 2 4 6 11–13 वीरो, V1 B2 4 D7 [स]तीव (for श्रीमाँल्) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 मालया (for लतया) B1 3 कंठमुक्तया, D13 सक्तकठया (by transp.) (for कण्ठसक्तया) —After 37^{ab}, T1 3 G2 M1 3 ins 282* —D1 transp 37^{cd} and 38^{cd} —^{c}) V1 illeg for मालयेव बला Ñ2 V1 2 B D7 विहायसि, D2 4 13 मालयेव (for °येव) Ś1 D12 बकाना स (for बलाकाना) —^{d}) D6 ससधि (for °ध्य) Ś1 Ñ1 D1 4 12 ससध्यस्तोयदो यथा(D4 °दा), Ñ2 V B D7 मालया तोयदो यथा, D2 11 13 स साध्यस्तोयदो दिवि, D3 Cvp सध्याताम्रो बलाहक

38 ^{a}) Ś1 D1–4 11–13 स भ्राजमानो, Ñ1 स भ्राज्यमानो, Ñ2 V B D7 भ्राजमानेन (for विभ्राजमानो) ॐ Cv r विभ्राजमानो वपुषेति सम्यक् पाठ ॐ —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -वशगत', D3 5 -वशानुग , D11 -प्रचोदित (for -समाहित) Ñ2 V2 B1 D7 मालया कृतलक्षण , V1 3 B2–4 मालया कृत-लक्ष्मण —D1 transp 37^{cd} and 38^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 11–13 प्रतस्थे (for जगाम) D3 स हि (for सह) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 पुनरेव हि, D5 8–10 पुनराप स (for वालिपालिताम्) Ñ2 V B D7 पुनरेव गुहा प्रति —After 38, D1 ins 282*

Colophon —*Sarga name* Ś1 वालिसुग्रीवाभिज्ञान, Ñ1 वालियुद्ध, Ñ2 V B1 3 वालिवध(V3 °धे)प्रस्थान, B2 वालि-वधप्रस्थापन, B4 वालिवधे सुग्रीवप्रस्थापन, D1 12 सुग्रीवाभि-ज्ञान, D2 13 सुग्रीववाक्य, D3 सुग्रीवभग , D4 वालिसुग्रीव , D11 सुग्रीवयुद्ध —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 D1 2 4 12 om , Ñ2 V2 B4 D3 5–10 S 12 (as in text), V3 13, D11 8, D13 9 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

१३

ऋश्यमूकात्स धर्मात्मा किष्किन्धां लक्ष्मणाग्रजः ।
जगाम सहसुग्रीवो वालिविक्रमपालिताम् ॥ १
समुद्यम्य महच्चापं रामः काञ्चनभूषितम् ।
शरांश्चादित्यसंकाशान्गृहीत्वा रणसाधकान् ॥ २
अग्रतस्तु ययौ तस्य राघवस्य महात्मनः ।
सुग्रीवः संहतग्रीवो लक्ष्मणश्च महाबलः ॥ ३
पृष्ठतो हनुमान्वीरो नलो नीलश्च वानरः ।
तारश्चैव महातेजा हरियूथपयूथपाः ॥ ४
ते वीक्षमाणा वृक्षांश्च पुष्पभारावलम्बिनः ।
प्रसन्नाम्बुवहाश्चैव सरितः सागरंगमाः ॥ ५
कन्दराणि च शैलांश्च निर्झराणि गुहास्तथा ।
शिखराणि च मुख्यानि दरीश्च प्रियदर्शनाः ॥ ६
वैदूर्यविमलैः पर्णैः पद्मैश्चाकोशकुड्मलैः ।
शोभितान्सजलान्मार्गे तटाकांश्च व्यलोकयन् ॥ ७

13

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [a]) D3 स किष्किधा, D6 तदा तस्मात्, M1 तु ध°, M2 सुध° (for स धर्मात्मा) —[b]) Ñ2 D1 7 किष्किध्या, D3 धर्मात्मा (for किष्किन्धां) Ñ1 पुनरागत (for लक्ष्मणाग्रज) —[c]) Ñ1 राघव (for जगाम) —G3 om (hapl) 1[d]—3[c] —[d]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 -पौरुष- (for -विक्रम) G2 लक्ष्मणश्च महाबल

2 G3 om 2 (cf v l 1) D3 reads 2–3[b] in marg —[a]) Ś1 B2 D12 13 महाचाप, D3 महावीर्यश् (for महच्चाप) —[b]) D3 चापं (for राम) D3 M1 कनक (for काञ्चन-) Ñ V2 B D1 7 -भूषण (for -भूषितम्) —For 2[cd], Ś1 Ñ1 D1–3(m) 4 11–13 subst

283* शर चादित्यसकाश महेश्वरशरोपमम्।,
while Ñ2 V B D7 subst

284* बाणमुद्धृत्य चैवैक ज्वलितानलवर्चसम्।

[B3 lacuna for ज्वलिता]

3 G3 om 3[abc] (cf v l 1) D3 reads 3[ab] in marg (cf v l 2) —[a]) Ñ2 V B D3 7 प्रययौ, D6 तु ययुस् (for तु ययौ) —[c]) Ñ2 V B D7 विपुल- (for महत-) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 सुग्रीवो वानरश्रेष्ठो —[d]) D2 लक्ष्मण°, D8–10 लक्ष्मणस्य (for लक्ष्मणश्च) Ñ2 V B D7 [ए]व वीर्यवान्, D1 महामति (for महाबल)

4 [b]) D1 om, D12 नीलो (for नलो) D6 8–10 T2 वीर्यवान् (for वानर) Ñ2 V B D7 नल(Ñ2 °लो [sic])-नीलौ च वानरौ —[c]) D12 भारश (for तारश) —[d]) D1 om (hapl) यूथप- Ś1 Ñ V B3 4 D1 2 4 8–10 12 13 T1 3 M3 -यूथप (for -यूथपा) ❀ Ck t हरियूथपानामपि यूथ पातीति (Ct पाति तादृश) ❀

5 [ab]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 पश्यतस्ते तरूत्रम्यान् (D1 °न्सर्वान, D3 °रूस्तत्र) (for [a]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -[अ]वनामितान् (for -[अ]वलम्बिन) Ñ2 V B D7 पश्यन्तस्ते ययुर्वृक्षान्पुष्पितान्सुचिरान्बहून् —[c]) V3 illeg for प्रसन्नाम्बुव B2–4 [अ]म्बुरहाश्, D3 -[अ]म्बुरुहाश्, D5 °वहीश् (sic), D9 -[अ]नुवहाश्, G2 °ह्नाश् (meta) (for -[अ]म्बुवहाश्) D2 13 प्रसन्नान्भूरुहाश् —[d]) Ś1 D12 सागरोपमा, B4 °रागना (for सागरगमा)

6 D6 transp. [ab] and [cd] —[a]) L(ed) कन्दरांश्चैव (for °दराणि च) Ñ1 V B D1 7 11 शैलाना (for शैलाश्च) Ś1 D12 कंदराश्च मशैलाश्च —[b]) Ś1 Ñ1 D1 12 निर्झराश्च, D6 9 G1 3 Cv g k t निर्दराणि, M2 Cr दर्दराणि (for निर्झराणि) D6 तदा (for तथा) D2 13 निर्झराश्च गुहास्तथा —[c]) V1 शि+ णि (moth-eaten) Ñ2 V B D7 दिव्यानि (for मुख्यानि) —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ददृशु, Cv r g k t as in text (for दरीश्च) Ñ2 V1 B विविधा शुभा (for प्रियदर्शना) V2 3 D7 नदीश्च विविधा शुभा

7 [a]) D6 G M वैडूर्य-(for वैदूर्य) D1–सदृशै (for -विमलै) M1 पत्रै (for पर्णै) Ñ2 V B D7 -कांततोयाश्च (for -विमलै पर्णै) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 वैडू(Ñ1 °दू)र्य-सदृशै सर्वे (Ñ1 D2 4 11 पत्रै, D3 om, D13 पर्णै), D6 8–10 वैडूर्यविमलैस्तोयै (D6 °लै शैलै) —[b]) D1 2 11 13 Cr चाशोक, G1 व्याकोश, Cv g k t as in text (for चाकोश-) Ś1 D4 12 प्रफुल्लाशोककुड्मलै, Ñ2 V1 2 B D7 (m) नलिनी(Ñ2 V2 B1 2 4 °नी) फुल्लपकजा (V1 °ज), V3 illeg —[c]) D3 तत्रान्वेव्य, D11 यत्रान्वेक्ष्य (for शोभितान्स-) M1 मार्गान् (for मार्गे) —[d]) D5 8–10 Ct [अ]वलोकयन्. D6 M1 विलो° (for व्यलो°) D3 11 तडागान्विविधानपि —For 7[cd], Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst, while B2 ins after 6

285* रम्याणि स्वच्छतोयानि तडाकान्यवलोकयन्।

[Ś1 रम्यैरन्विष्यनो याति, Ñ1 रम्यै स्वच्छतोयानि (subm), D1 4 13 रम्यैरन्विष्य(D1 °न्वेष्य) तोयानि, D2 रम्यैरन्विष्य ते याति, D12 रम्यैर ◦ ◦ ◦ + (for the prior half) B2 D1 2 4 12 13 तडागानि (for °कानि) D2 13 विलोकयन् (for [अ]-वलोकयन्)],

while Ñ2 V1 3 B D7 subst for 7[cd]

286* पश्यन्त प्रययुर्मार्गे नानापुष्पगणायुता ।

[G(ed) -गणैर्युता (for -गणायुता)]

कारण्डैः सारसैर्हंसैर्वञ्जुलैर्जलकुक्कुटैः ।
चक्रवाकैस्तथा चान्यैः शकुनैः प्रतिनादितान् ॥ ८
मृदुशष्पाङ्कुराहारान्निर्भयान्वनगोचरान् ।
चरतः सर्वतोऽपश्यन्स्थलीषु हरिणान्स्थितान् ॥ ९
तटाकवैरिणश्चापि शुक्लदन्तविभूषितान् ।
घोरानेकचरान्वन्यान्द्विरदान्कूलघातिनः ॥ १०
वने वनचरांश्चान्यान्खेचरांश्च विहंगमान् ।
पश्यन्तस्त्वरिता जग्मुः सुग्रीववशवर्तिनः ॥ ११
तेषां तु गच्छतां तत्र त्वरितं रघुनन्दनः ।
द्रुमषण्डं वनं दृष्ट्वा रामः सुग्रीवमब्रवीत् ॥ १२ G 4 13 12 B 4 13 13 L 4 9 12

8 D7 reads 8 in marg —[a]) Ś1 Ñ1 V B D2-4 7 12 13 Cvp rp कादवै, D1 कदवे, D11 यादशैः, Cv r g k t as in text (for कारण्डैः) G2 हंसैः कारडवैश्चैव —[b]) Ñ1 वकुलैर्, V1 B2 मजुलैर्, D4 वजुडैर्, D6 त्वकुलैर्, T1 3 G2 3 M Cr k वञ्चुलैर्, G1 मयूरैर्, Cv as in text (for वञ्जुलैर्) V2 जलकु.भै, B3 illeg (for जलकुक्कुटैः) —[c]) Ś1 Ñ2 V B D7 12 G2 [अ]न्यैश्च, D11 चापै (for चान्यैः) D6 अन्यैर्जलचरैश्चैव —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नादिता दिश, D3 11 सप्रना(D11 °णा)दितान्, M3 Cg उपनादितान् (for प्रतिनादितान्) Ñ2 V B D7 दात्यूहैश्चा भिनदिता (V1 3 °श्चाभिनादितान् [V1° . . moth-eaten], V2 B3 °श्च विनादिता, B1 2 4 °श्च निनादिता [B1 °ता]) —After 8, B2 ins 285*

9 Ś1 Ñ1 D1 2 4 11-13 om 9^{ab} —[a]) D3 G3 पुष्पाङ्कुर- (for शष्पाङ्कुर-) —[b]) D5 8-10 G1 चारिण, Ck as in text (for -गोचरान्) D3 वनमाश्रितान्, G2 (before corr) मृगपोतकान्, B(ed) वनचारिणा (for वनगोचरान्) M1 मृगपोताश्च निर्भयान ❀ Ck मृदूना शष्पाङ्कुराणा बालतृणाङ्कुराणा भारो येषु ते ❀ —[c]) D2 9 11 चरतो, D4 चतसो, D8 तरत, M2 चरितस्, B(ed) चरता, Cv r g k as in text (for चरत) Ś1 वलगतो, Ñ1 D1 4 वर्गशो, D2 12 बलतो (for सर्वतो) D3 प्रकीर्णान्तरितश्चापि, D13 चरतो वलगते पश्यन् —[d]) D6 स्थलेषु (for स्थलीषु) D8 बहून्, G2 तथा (for स्थितान्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11-13 विविधान्मृगान्, M1 हरिणीं मृगान् (for हरिणान्स्थितान्) —For 9, Ñ2 V B D7 subst

287* स्वस्थाश्चापि गतातङ्कान्वनराजिसमाश्रयान् ।
चरतो वीक्षमाणाश्च ययुर्मृगगणान्वने ।

[(l 1) V1 3 B4 सुस्थाश्, V2 +स्थाश् (for स्व°) B1 3 चव, B2 चाप-(for चापि) V2 गता.*, B1 गतागकान् (for गतातङ्कान्) Ñ2 B2 समाश्रितान् (for °श्रयान्) —B3 om (hapl) from l 2 up to l 1 of 290* —(l 2) Ñ2 D7 बहून् (for वने)]

10 B3 om 10 (cf v l 9) D3 om from 10 up to l 1 of 289* —[a]) M2 -चारिणश् (for -वैरिणश्) G2 M1 [ए]व (for [अ]पि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11-13 प्रभिन्नकरटॉश्चापि —[b]) Ś1 D2 4 12 13 -विभूषणान् D1 मुक्तदतविभूषणान् —[c]) T1 3 M1 दन्तान् (for घोरान्) G1 M2 वरान् (for -चरान्) T1 3 M1 घोरान् (for वन्यान्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 7 11-13 गिरिप्रख्यास्(Ñ1 D1 7 चरतश्च) तथा व(D1 2 13 चा)-न्यान —[d]) Ś1 D1 2 4 12 13 नग, D11 गज- (for कूल-) —For 10, Ñ2 V B1 2 4 subst, D7 subst for 10^{ab} only

288* तडागसेविनश्चैव कुञ्जरान्गिरिसंमितान् ।
जलस्थाश्च वनस्थाश्च करेणुगणसेवितान् ।

[(l 2) V2 जलनाश्च Ñ2 B4 D7 स्थलस्थाश्च (for वन°) V3 B2 -मवृत्तान् (for -सेवितान्)]

—After 10, D5 6 8-10 S ins, while D3 ins l 2 only after 9 (owing to omission)

289* मत्तान्गिरितटोद्धुष्टान्पर्वतानिव जङ्गमान् ।
वानरान्द्विरदप्रख्यान्महीरेणुसमुक्षितान् ।

[(l 1) D6 -तटोत्कर्षान्, D9 -त उद्यान्, D10 -तटोध्वस्तान्, T G M2 3 Cg -तटोत्कृष्टान्, M1 -तटोत्पन्नान् G2 transp पवतान् and जङ्गमान् —(l 2) D3 6 S वारणान्वारिद(D3 °जन्द)प्रख्यान् (for the prior half) D6 M3 -समुक्षिनान्, D9 समुत्थितान्]

11 B3 om 11^{ab} (cf v l 9) —[a]) D4 वने वने-, M1 वनेचर- (for वने वन) D3 -चरानन्यान, G1 -चराश्चापि (for चरांश्चान्यान) D12 वनेचरचराश्चान्यान् —[b]) Ś1 Ñ1 D4 12 13 खचराश् —After 11^{ab}, Ñ2 B2(m) 3 (after l 1 of 287*) D7 ins

290* विभिन्नकरणाश्चापि शुक्लदन्तविभूषितान ।
चरतश्च तथा वन्यान्द्विरदान्कूलपातिन ।

[B3 om l 1 —(l 1) D7 करटाश् (for °णाश्) Post half = 10^{b}]

—[c]) D1 2 4 11 किष्किधा (for पश्यन्तस्) Ś1 Ñ1 D12 13 किष्किधा (Ś1 °दा, Ñ1 °ध्या) त्वरित जग्मु, Ñ2 V B D7 पश्यतस्ते(B4 मपश्यतो) ययु सर्वे, D3 ते जग्मुस्त्वरिता सर्वे, D6 पश्यत एव ते जग्मु, G2 पश्यतस्ते समाजग्मु, M1 पश्यत सरितो जग्मु —[d]) G(ed) -परिवर्तिन (for -वश°)

12 [a]) D1 नु (for तु) Ñ2 V B2 4 D7 गच्छन्नेव तत(V2 ययु)स्तत्र(V1 °स्तस्य, V3 ° ‍ [illeg], B2 °स्तेन) —[b]) V3 ..त (illeg) (for त्वरित) Ñ1 रघुनदिन, G(ed) सुमनोहर (for रघुनन्दन) —[c]) Ś1 Ñ1 D1 4 12 -खड(Ñ1 D1 °ड) वन, Ñ2 V B D7 प(V1 2 D7 -स)डमथो, D2 3 8 10 11 13 -खड(D8 10 °ड) वन, Cg k

एष मेघ इवाकाशे वृक्षषण्डः प्रकाशते ।
मेघसंघातविपुलः पर्यन्तकदलीवृतः ॥ १३
किमेतज्ज्ञातुमिच्छामि सखे कौतूहलं मम ।
कौतूहलापनयनं कर्तुमिच्छाम्यहं त्वया ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
गच्छन्नेवाचचक्षेऽथ सुग्रीवस्तन्महद्वनम् ॥ १५
एतद्राघव विस्तीर्णमाश्रमं श्रमनाशनम् ।
उद्यानवनसम्पन्नं स्वादुमूलफलोदकम् ॥ १६

अत्र सप्तजना नाम मुनयः संशितव्रताः ।
सप्तैवासन्नधःशीर्षा नियतं जलशायिनः ॥ १७
सप्तरात्रकृताहारा वायुना वनवासिनः ।
दिवं वर्षशतैर्याताः सप्तभिः सकलेवराः ॥ १८
तेषामेवंप्रभावेन द्रुमप्राकारसंवृतम् ।
आश्रमं सुदुराधर्षमपि सेन्द्रैः सुरासुरैः ॥ १९
पक्षिणो वर्जयन्त्येतत्तथान्ये वनचारिणः ।
विशन्ति मोहाद्येऽप्यत्र निवर्तन्ते न ते पुनः ॥ २०

---

as in text (for षण्ड वन). ❀ Ct द्रुमाणां षण्ड. समूहो यस्मिंस्तादृश वनम् ❀ —^{d}) D3 सुग्रीव रामश्चाब्रवीत् (unmetrical), D11 सुग्रीवमिदमब्रवीत्

13 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4.12 13 अथ घन, D3 11 एषोवृद्ध (for एष मेघ) Ñ2 V B D7 दृश्यते मेघसकाश —^{b}) D1 3 8 10–13 खड (for -षण्ड). Ñ2 V B D7 तरुषं (V1 3 °ख)ड (for वृक्षषण्ड) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 4 11 12 -सदृश , D8–10 T2 G1 -विपुल, D6 -विपुला (sic) (for -विपुल) Ñ V B D7 नानागुल्मलतानद्ध (V2 B4 °बद्ध), D2 13 मेघसकाशसदृश , D3 वायुवेगप्रचलित , D9 मेघसंघात-विरल —^{d}) B1 पर्यस्त (for पर्यन्त-) Ñ2 D6 8–10 T2 G3 -वृत, V B1 2 4 D7 -वन, B3 -फल (for -वृत) ❀ Ct मेघेत्याद्युत्तरान्वयि ❀

14 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 तमिम (for किमेतज्) D6 दृष्टुंतत्परिपृच्छामि —^{b}) Ś1 Ñ V2 3 B D2–4 7 11–13 T1 2 (also as in text) ! M3 हि मे, V1 M1 महत् (for मम) —^{d}) D6 T2 3 G2 3 Ck कृतम् (for कर्तुम्) —For 14^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

291* महदस्य परिज्ञाने गच्छन्नेव च शस मे ।

[Ñ1 [उ]परि (for परि-) ' Ś1 परिज्ञात, D2 4 12 13 °ज्ञान (for °ज्ञाने) Ś1 D1 2 4 11–13 वदस्व, Ñ1 B3 ब्रवीहि (for च शस)]

15 ^{a}) Ñ2 V B1 2 4 D7 [ए]तद् (for तद्) —^{cd}) Ś1 D2 4 12 13 [S]स्य, V1 च, D3 11 स (for Sथ) Ñ2 B D7 त (for तन्) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 M1 महावनं, D3 11 G2 वनं महत (by transp) (for महद्वनम्) Ñ1 सुग्रीवो विपुलग्रीवो ✕मेतदुवाच ह

16 ^{ab}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 एष राघव विस्तीर्ण आश्रम श्रमनाशन —For 16^{ab}, Ñ2 V B D7 subst

292* यदेतन्मेघसकाश पश्यस्याश्रममण्डलम् ।

[V1 3 तद (for यद्)]

—^{c}) Ś1 -सच्छन्न , Ck -सकीर्णं (for -सम्पन्न) Ñ V B D1 2 4 7 11–13 कदलीवन (D2 13 °दल)सबाध (D1 °सपन्न , D2 4 12 °सछन्न , D11 13 °सछिन्न), D3 कदलीषडसबध , D6 बहुपक्षिमृगाकीर्णं —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सर्व- (for स्वादु-) Ś1 D12 -फलोपम , Ñ2 D1 2 4 13 -फलोपग , D3 11 °दक , L(ed) -फलैर्वृत (for -फलोदकम्)

17 ^{a}) D6 M3 तत्र (for अत्र) B2 D11 राम (for नाम) —^{b}) G1 ऋषय (for मुनय·) Ś1 Ñ1 V1 B3 सश्रित , B1 D1 2 4–8 10 11 शसित-, D3 सुदृढ- (for संशित-) —D9 om (hapl ?) 17^{c}–18^{c} B reads 17^{cd} (second time) as in Ś1 after 18^{ab} —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7 धर्म (Ñ2 D7 कर्म)शीला, V3 धर्मशीर्षा (for अध.शीर्षा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 तपोबलसमायुक्ता —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 13 नित्याधो, Ñ1 नित्यान्ते, D3 11 नित्यशो, L(ed) नित्यदा (for नियतं) Ñ2 V B D7 नित्यं (V1 ~, B1 सत्य) वायुजलाशना , M1 नियताजलशायिन

18 D9 om 18^{abc} (cf v l 17). D12 om from 18 up to प्राका in 19^{b} —^{a}) B3 D8 10 Ct रात्रे (for -रात्र-) V1 अहोरात्र-, B1 अहोरात्रे (for सप्तरात्र-). —^{b}) Ñ1 जलशायिन , D6 वल्कवासिन , D8 10 [अ]चल° (for वनवासिन) Ś1 D1–4 11 13 वायुभक्षा जितेन्द्रिया , Ñ2 V B D7 मौनव्रतपरायणा —After 18^{ab}, B reads 17^{cd} (second time) as in Ś1 —^{c}) V1 दिव्य, B1 दिव्य- (for दिव) —^{d}) D1 M2 सप्त ते, D9 सप्तभि (for सप्तभि) D4 कसलेश्वरा (sic), D6 M1 सकलेवर (M1 °रै)

19 D12 om up to प्राका in ^{b} (cf v l 18) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B4 D1–4 7 11 13 T2 G2 3 M2 एव, Ñ1 B1–3 एष, D6 इद, D8–10 Ct एतत्- (for एव-) Ñ1 V1 3 B1–3 D2 4 8 10 -प्रभावेण, D9 पुरा भावेण (hypm), M3 -प्रभावाना (for -प्रभावेन) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11 12 T1 3 सवृत , D6 सभव (for -सवृतम्) Ñ2 V B D7 कदलीवनसवृत , D2 13 तेषामाकारसभव —^{cd}) T1 3 आश्रम सुदुराधर्ष (metri causa) (for ^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 आश्रम स (D1 3 °मस्तु, D4 11 12 °म सु) दुराधर्षो (Ś1 Ñ1 °र्षं) देवैरपि सवासवै , Ñ2 V B D7 आश्रम सुदुराधर्ष (D7 °र्षं) सेंद्रैरपि सुरासुरै

20 ^{a}) Ś1 Ñ1 D4 12 [ए]त, Ñ2 V B D1 3 7 11 [ए]नं, D2 [ए]ते (for [ए]तत्) D6 पक्षिणो विजयत्येतान्, D13

विभूषणरवाश्चात्र श्रूयन्ते सकलाक्षराः ।
तूर्यगीतस्वनाश्चापि गन्धो दिव्यश्च राघव ॥ २१
त्रेताग्नयोऽपि दीप्यन्ते धूमो ह्येष प्रदृश्यते ।
वेष्टयन्निव वृक्षाग्रान्कपोताङ्गारुणो घनः ॥ २२
कुरु प्रणामं धर्मात्मंस्तान्समुद्दिश्य राघव ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा प्रयतः संयताञ्जलिः ॥ २३

प्रणमन्ति हि ये तेषामृषीणां भावितात्मनाम् ।
न तेषामशुभं किंचिच्छरीरे राम दृश्यते ॥ २४
ततो रामः सह भ्रात्रा लक्ष्मणेन कृताञ्जलिः ।
समुद्दिश्य महात्मानस्तानृषीनभ्यवादयत् ॥ २५
अभिवाद्य च धर्मात्मा रामो भ्राता च लक्ष्मणः ।
सुग्रीवो वानराश्चैव जग्मुः संहृष्टमानसाः ॥ २६

G. 4 13 26
B 4. 13 28
L. 4. 9 23

पक्षिणश्च जयत्येते —b) G2 वनगोचरा (for °चारिण) —c Ñ1 देवाद् (for मोहाद्) Ñ2 V1 B D7 ये ह्येन, V2 ये **, V3 ये चैन, D9 T2 अप्यत्र, D11 G3 ये त्वत्र, M1 ये तत्र (for येऽप्यत्र) Ś1 D1 4 12 दैवाद्विशंति चेदत्र (D1 ये वात्र, D4 ये ह्यत्र), D2 13 द्वेषाद्विशति ये ह्यत्र (D13 ते ह्यत्र) —d) Ś1 D1 2 4–6 8–10 12 13 Ct न निवर्तंति, Ñ1 निवर्तंनि न (for निवर्तन्ते न) D3 11 मोन्मादा विचरति ते

21 a) Ś1 Ñ1 V1 B2 4 D1 4 12 -रवोघ्य(V1 B2 4 D1 4 °घो ह्य)त्र, Ñ2 V2 3 B1 3 D7 -वरो ह्यत्र, D2 13 M3 रव(M3 °वा)स्तत्र, D3 -रवश्चात्र (for -रवाश्चात्र) —b) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 श्रूयते सकलाक्षर (B1 सकलाक्रा, D1 सकथाक्षत, D3 सकथाक्षर) —c) Ñ2 -गीत- (for गीत-) Ś1 Ñ1 D2 11–13 -स्वनश्चात्र, Ñ2 V B D7 -निनादश्च, D1 -रवश्चात्र, D3 -ध्वनिश्चात्र, D4 -स्वनश्चैव, D5 8 10 -स्वनश्चापि, D6 T2 M1 2 -स्वरा(M2 °र)श्चापि, T1 3 -स्वराश्चात्र, G1 -रवाश्चापि, M3 -स्वनाश्चात्र (for -स्वनाश्चापि) —d) D3 गवा दिव्यास्र (for गन्धो दिव्यश्च) Ś1 D12 वायत, D1 वायति, D2 13 जायते, G(ed) वायुत (for राघव)

22 a) D11 च (for ऽपि) D3 तथाग्नयश्च —b) T2 [ऽ]प्येष (for ह्येष) G1 प्रकाशते (for प्रदृश्यते) D3 11 येषामेष प्रदृश्यते, T1 3 M3 धूमो ह्यत्र प्रकाशते —For 22ab, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

293* त्रेताग्नयश्च दृश्यन्ते तेषामेव महात्मनाम्।
[After दृश्यन्ते, Ñ1 wrongly reads 21d],
while Ñ2 V B D7 subst

294* दृश्यन्ते चाग्नयो दीप्तास्तेषामत्र महात्मनाम् ।

[(l 1) B1 3 एव (for अत्र) V1 महात्मन (for °नाम)] —D11 transp 22cd and 23ab. —c) Ś1 D12 वे-(D12 वे)ष्टनीव च, D1 2.4 13 वेष्टयतीव (for वेष्टयन्निव) Ś1 D12 वृक्षाग्रा, D2 वीक्षाग्रान, D13 वीक्ष्याग्रान् (for वृक्षाग्रान्) Ñ2 V B D7 वृक्षश्च दृश्यतेवापि, D3 11 वेष्टयन्न-गन धूम —d) Ñ2 V B2–4 D7 महान, T1 3 G3 M1 [ऽ]नल, M2 वन (for घन) Ś1 D1 2 12 -[अ]ल्पाङ्गजा (for -[अ]ङ्गारो घन) Ñ1 कपोता गरुडाजा, B1 नाम वहाराणो महान; D2 12 कपोतकपरागवनान, D4 कपोताभार-वर्चस —After 22, D5 6 8–11 (D11 after 23ab [transp]) S ins :

295* एते वृक्षा प्रकाशन्ते धूमसंसक्तमस्तका ।
मेघजालप्रतिच्छन्ना वदूर्यगिरयो यथा।

[(l 1) G2 सक्त (for समक्त-) D6 मस्तका, I2 M1 -मस्तका, G3 वस्तका (for मस्तका) —(l 2) D3 11 नीलमेघ, G2 मेघमाला- (for मेघजाल-) D6 -परिच्छन्ना, D11 -प्रतिच्छिन्ना (for -प्रतिच्छन्ना) D3 5 6 8–10 G M Ck वैदूर्य (for वदूर्य)]

23 D11 transp 22cd and 23ab —a) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 11–13 G1 धर्मज्ञ, M2 धर्मात्मा (for धर्मात्मन्) Ñ1 रूपप्रमाणधर्मज्ञ —b) D3 6 I2 G1 M2 Ct तेषाम, Cg k as in text (for तान्सम्-) Ñ2 V B D7 तानुद्दिश्य तपोधनान् —After 23ab (transp), D11 ins 295* —d) V2 प्रणत (for प्रयत) D1–5 7–13 सह(D3 °हि)ताञ्जलि, G2 3 सन्कृ°, M2 च कृ° Ñ2 लक्ष्मणेन कृताञ्जलि, G1 नियतश्च कृताञ्जलि

24 B3 om 24–25, Ś1 D12 om (hapl) 24–25b —a) D6 [इ]ह (for हि) Ñ1 D1 2 4 11 13 मुनीन्ये नु (for हि ये तेषाम्) —D10 om (hapl) from b up to तेषाम् in c —b) M1 3 मुनीना (for ऋषीणा) Ñ2 V2 B4 D7 मशितात्मना, B1 अमितात्मना, B2 अमितात्मना, D3 दग्धतेजसा (for भाविता°) Ñ1 D1 2 11 13 सदेवासु(D2 13 °दय)प्र-तेजस, D4 संदंशात्प्रचेतस —c) D2 नु दृश्य काचिच, D13 तनुजा काचिच (for अशुभ किंचिच्) D6 8–10 T1 विद्यते (for दृश्यते) D2 4 13 समदृश्यते Ñ2 V1 D7 कदाचिदुपलभ्यते, V2 B1 2 कदाचिदुपपद्यते, V3 B4 कदाचिदपि वर्तते(B4 विद्यते)

25 B3 om 25, Ś1 D12 om 25ab (for all, cf v l. 24) —b) Ñ1 B1 D1 2 4 11 13 प्रयत सहाञ्जलि —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11 12 महातेजास (D2 °भागास्), D2 13 च तेषा चै (for °त्मानस्) G2 M2 महात्मान समुद्दिश्य (by transp) —Ś1 D4 om 25d–26c —d) D11 मुनीन (for ऋषीन) —For 25cd, Ñ2 V B1 2 4 D7 subst

296* स निविश्य नमश्चक्रे महर्षीन्सशितव्रतान्।
[Ñ2 V1 B1 2 नमश्च(meta ?) (for नमश्च). B1 2 शशितव्रतान]

26 Ś1 D. om 26abc (cf v l 25) —a) D12 अनुवाद्य (for अभि°) D1 2 4 12 T1 3 G2 3 M1 2 तु, D6 स

27 ते गत्वा दूरमध्वानं तस्मात्सप्तजनाश्रमात् । | ददृशुस्तां दुराधर्षां किष्किन्धां वालिपालिताम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

१४

सर्वे ते त्वरितं गत्वा किष्किन्धां वालिपालिताम् ।
वृक्षैरात्मानमावृत्य व्यतिष्ठन्गहने वने ॥ १
विचार्य सर्वतो दृष्टिं कानने काननप्रियः ।
सुग्रीवो विपुलग्रीवः क्रोधमाहारयद्भृशम् ॥ २
ततः स निनदं घोरं कृत्वा युद्धाय चाह्वयत् ।
परिवारैः परिवृतो नादैर्भिन्दन्निवाम्बरम् ॥ ३

(for च) Ñ1 D7 महातेजा (for च धर्मात्मा) —[b]) Ñ1 वीर स-, D1 2 11–13 वीरश्च, D9 भ्राता च (for भ्राता च). D7 राम मामिरिवेव च —[c]) Ñ1 D1 2 11–13 सुग्रीवश्च महातेजा —[d]) Ñ1 D1–3 12 13 ते हृष्ट- (for सहृष्ट-) D9 -मानस (for °नसा) Ś1 D4 11 जग्मुस्ते हृष्टमानसा —For 26, Ñ2 V B D7 subst

297* स च प्रणम्य तान्विप्रास्ततो भूय सलक्ष्मण ।
ससुग्रीव पुनर्हृष्टो गुहामभिमुखोऽव्रजत ।

[(l 1) B4 रामो (for ततो) —(l 2) B1 सुग्रीवश्च (for ससुग्रीव) B1–3 यथा, D7 [ऽ]भवत् (for ऽव्रजत)]

27 D2 4 11 13 read 27 before 4 14 1 —[b]) D1 3 11 -[आ]श्रयात् (for °मात्) —[c]) D2 13 ते (for ता) B4 सुदुर्धर्षां (for दुराधर्षां) —[d]) Ś1 किष्किन्दा, Ñ2 D7 °न्ध्या (for किष्किन्धा) Ñ1 किष्किधा वालिन पुरीं —After 27, Ś1 D1–4 11–13 ins

298* बहुपादपगुल्माढ्या वानरैर्बहुभिर्वृताम् ।
अकुतश्चिद्भया रम्यामुच्चतोरणमण्डिताम् ।

[(l 1) Ś1 -गुल्माढ्यां(sic) —(l 2) D1 विनिगत (for अकुतश्चिद्). D1 3 -प्राकार- (for -तोरण)],

while D5 6 8–10 S ins

299* ततस्तु रामानुजरामवानरा
प्रगृह्य शस्त्राण्युदितोग्रतेजस ।
पुरीं सुरेशात्मजवीर्यपालिता
वधाय शत्रो पुनरागतास्त्विह ।

[(l 2) D6 M1 3 [उ]दि(M1 .)ताम, J °ताग्र्य, G2 °तार्क, G3 [अ]मितोग्र (for [उ]दितोग्र) —(l 3) G1 2 सुरेन्द्रात्मज- (for सुरेशा°) D6 वालि- (for वीर्य-) —(l 4) D6 T G M2 सह, M1 तत (for त्विह) M3 पुरमागता सह]

Colophon Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 12 om colophon, V1 reads after 300* —*Sarga name* Ñ1 V3 सप्तजनाश्रमदर्शन, V1 सप्तजनानुकीर्तन, D2 4 11 13 सप्तजनाश्रमवर्णन, D7 पुन प्रयाण —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 D2 4 om, V3 14, D3 5 6 8–10 S 13 (as in text), D11 9, D13 10 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G2 with श्रीरामचन्द्राय नम

14

Ś1 Ñ2 V2 B D1 7 12 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 D2 4 11 13 read 4 13 27 before 1 V B1 om, B2 reads in marg 1[ab] —[a]) Ś1 D2 4 12 13 ता सर्वे, Ñ B2 3 D1 3 7 11 ते सर्वे (by transp), B4 ततस्ते (for सर्वे ते) B3 त्वरिता (for त्वरितं) —[b]) Ś1 किष्किन्दा Ś1 Ñ2 B3 D T2 G M1 2 वालिन पुरीं, B4 वानरीगुहा (for वालिपालिताम्) B2 किष्किधावालिन पुरीं —[c]) Ś1 D3 4 12 वृक्षैरावृत्य चात्मान, Ñ1 D1 2 11 13 वृ(D1 द्र)क्षैरावार्य चात्मान, Ñ2 V B1–3 D7 वृक्षैर्हास्तथा(B2 °स्तमा)वृत्य —[d]) V1 तिष्ठन्त, V2 तिष्ठन्तु-, D2 13 व्यतिष्ठद् (for व्यतिष्ठन्) B4 व्यतिष्ठत तत पुन, D3 व्यतिष्ठत सर्वत (sub'n) —After 1, Ñ2 V B1–3 D7 ins

300* राघवावथ सुग्रीवो हनुमत्प्रमुखाश्च ते ।

[D7 राघवोथ च (for °वावथ) V1 B1–3 हनूमत]

—Thereafter, V1 reads colophon of Sarga 13

2 Ñ2 V B D7 read 2 (followed by 301*) after 18 —[a]) Ñ1 विसृज्य, Ñ2 D6–10 T1 3 G2 M2 विसार्य, V2 3 विधाय, D3 G3 विचाल्य, D4 विस्तार्य, M1 प्रसार्य (for विचार्य) G1 स ततो (for सर्वतो) —[c]) D4 om (hapl) ग्रीवो विपुल Ś1 D12 विपुलक्रोध —[d]) V1 B2 3 आहारयेत्, D3 13 M3 आहरयत् Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 तदा, Ñ2 V B D3 7 पर (for भृशम्)

3 D3 om 3–4[b] —[a]) D5 8–10 तु, T1 सु- (for स) Ś1 Ñ1 D1 4 11 12 व्यनदद्, D2 13 व्यनदन् (for निनद) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 वालिनोह्वानकाङ्क्षया (Ñ1 D2 13

अथ बालार्कसदृशो दृप्तसिंहगतिस्तदा ।
दृष्ट्वा रामं क्रियादक्षं सुग्रीवो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४
हरिवागुरया व्याप्तां तप्तकाञ्चनतोरणाम् ।
प्राप्ताः स्म ध्वजयन्त्राढ्यां किष्किन्धां वालिनः पुरीम् ॥ ५
प्रतिज्ञा या त्वया वीर कृता वालिवधे पुरा ।
सफलां तां कुरु क्षिप्रं लतां काल इवागतः ॥ ६
एवमुक्तस्तु धर्मात्मा सुग्रीवेण स राघवः ।
तमथोवाच सुग्रीवं वचनं शत्रुसूदनः ॥ ७
कृताभिज्ञानचिह्नस्त्वमनया गजसाह्वया ।
विपरीत इवाकाशे सूर्यो नक्षत्रमालया ॥ ८

G 4 13 33
B 4 14 10
L 4 9 33

°कारणात्), G1 युद्धाय च समाह्वयत् —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11 12 परिगाढ, D5 om , D13 परिगाढे (for परिवारं) Ñ1 परिहितो, D1 परिहृतो, D2 13 परावृत्तो (for परिवृतो) —d) Ś1 D12 मेघैर्भिन्नम् (for नादैर्भिन्दन्) D13 नाद भिदति चाबर (sic) —For 3, Ñ2 V B D7 subst and read after 2

301* ननादोच्चैर्गुहा सर्वां शब्देनापूरयन्निव ।
गाढ निवसित श्रीमानाह्वयद्वालिन युधि ।

[(1 2) Ñ2 विवसित, V1 3 निवेशित , V2 निरम्नित , B2 निनादित , B4 निवमति, D7 विरमित , G(ed) निरसित (for निवमित) B4 रणे (for युधि)]

—After 3, D5 6.8–10 S ins

302* गर्जन्निव महामेघो वायुवेगपुर सर ।

[G2 (after corr as above) महातेजो (for °मेघो) D5 -समन्वित , G3 -पुर मर (for -पुर सर)]

4 D2 4 om 4ab —b) T2 -पतिस् (for गतिस्) D5 8–10 T2 M2 तत (for तदा) D3 दृष्ट सहर्षणो यथा —For 4ab, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 subst

303* अथ जीमूतसकाशं दीप्तसर्पर्णोदितम् ।

[D1 2 11 13 जीमूतसकाशो Ñ1 D1 2 12 13 दीप्तमघ(D2 13 °ह, D12 °क)र्पणोचित(D1 2 13 °त), D4 दीवाश्मा वर्पणोचित , D11 दीप्तमिहर्षभो यथा (for the post half)],

while Ñ2 V B D7 subst

304* अथ राजीवताम्राक्ष दृप्तमिहर्षभाञ्चितम् ।

[Ñ2 D7 -पत्राक्ष (for ताम्राक्ष) B2 हृष्ट- (for दृप्त) V1 3 दृप्तसिंहर्षभावित, V2 दृप्तसिंहपभानिभ, B4 दृप्त सिंहमिव स्थित (for the post half)]

—c) V1 3 B D7 वीक्ष्य, D9 हृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) V2 वीक्ष्यमाण (for दृष्ट्वा राम) B2 क्रियादक्ष , D2 कृपा° (for क्रियादक्ष) —d) D6 reads वाक्यमब्रवीत् in marg B4 रामम् (for वाक्यम्)

5 a) Ñ2 D7 हरिराट्पुरुत्रा, V1 हरिराघवपा(sic), G(ed) हरिराजगुहा (for हरिवागुरया) Ñ2 V B D7 दीप्ता, D3 11 गुप्ता (for व्याप्ता) ❀ Cv हरिवागुरया वानरग्राहिण्या वागुरया ।, Cr हरिवागुरया शत्रुभूतवानरग्राहिण्या वागुरया । यद्वा शत्रुवानरग्रहणार्थं वितताभित्यर्थ ।, Cn हरिवागुरया शत्रुभूतवानरग्राहिण्या । यद्वा शत्रुग्राहकत्वेन वानरा एव निरूपिता , तया व्याप्ताम् ।, Cg हरिवागुरया हरय एव वागुरा मृगग्रहणपाश , तया व्याप्ताम् इतरदुष्प्रवेशामित्यर्थ । यद्वा हरिवागुरया हरिगृहे । जात्येकवचनम् । " वागुरा मृगशालिका " इति वैजयन्ती ।, Ck हरिवागुरया हरीणा शत्रुवानराणा प्राकारोपरिप्लवननिरोधिनी प्राकाराग्रप्रतिष्ठापिता वागुरा । तया तया व्याप्ताम् ।, Ct हरिरूपवागुरया व्याप्ता वागुराकारतया स्थितहरिकाम् ❀ Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 परितो(N1 त्वरितो, D2 13 राम ता) नगरीं रम्या —b) Ś1 D1 4 12 मृष्ट-, D2 1° स्पष्ट , D8 10 तदा (for तप्त-) V1 moth-eaten for तप्तका D3 5 8–11 T2 G1 3 M1 2 -भूषणा, D6 -भूपिता (for तोरणाम्) —c) Ś1 V1 2 B4 D1 3 4 7 12 स्मो (for स्म) G2 पश्य प्राकार- (for प्राप्ता स्म ध्वज-) V1 B4 -पत्राढ्या, D3 7 12 -यन्त्राभ्या, D13 यन्त्राप्ता (for -यन्त्राढ्या) ❀ Cr ध्वजयन्त्राढ्यामिति पाठ ।, Ck प्राकारयुद्धापेक्षितानि यन्त्राणि प्राकारयन्त्राणि तैराढ्या तथा ।, Ct ध्वजैर्यन्त्रै प्राकारयुद्धापेक्षितैराढ्याम् ❀ —d) Ś1 किष्किदाम् , Ñ1 किष्किन्ध्याम् Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 अतुलप्रभा, Ñ2 V B वालिपालिता (for वालिन पुरीम्) D7 किष्किध्या वालिपालिता

6 ab) Ñ2 V B D7 या प्रतिज्ञा (by transp) Ñ1 B4 D2 5 8–10 13 transp त्वया and कृता Ñ2 V1 2 B1–3 D3 7 11 transp कृता and पुरा —c) Ś1 D1 2 4 5 8–10 12 13 कुरु ता (by transp) —d) Ñ2 V B D3 7 11 कुसुमितामिव, M2 काल इवागते (for काल इवागत) ❀ Cv शङ्कुवन्निखातदारु लतामिव । लता काल इवागतामिति सम्यक् ।, Cr लता काष्ठमिवाहतमिति । काष्ठमुपन्नदण्ड । आहत निरगत । लतारोहणार्थं निखात दारु । ता लतामिव । लता काल इवागत इति सम्यक ।, Cg आगत काल फलकाल ।, Ck आगत काल ऋतुविशेषलक्षण सर्वथा लता प्राक् सपुष्पा सफला करोति तथा त्वत्कृतप्रतिज्ञा त्वमपि सफला कुर्वित्यर्थ ।, Ct यथा आगत कालो ऋतुविशेषरूपो लता प्राक् सपुष्पा तत सफला करोति तथा स्वकृतप्रतिज्ञा त्वमपि सफला कुर्वित्यर्थ ❀

7 a) Ś1 Ñ1 D1 4 12 स, B4 [ऽ]थ (for तु) —b) Ś1 D1 4 12 तु, Ñ1 D11 च (for स) —cd) Ś1 D1 2 4 12 13 प्रत्युवाचाथ, Ñ1 प्रत्युवाचेह, D3 11 अथ प्रोवाच, D5 6 8–10 T2 G1 3 M2 तमेवोवाच (for तमथोवाच) D3 6 8–11 G2 वचन सुग्रीव (by transp) D4 12 दूषण , G2 -सूदन (for सूदन) Ñ2 V B D7 सुग्रीव हर्षयन्वाक्यमुवाचेदमनतर

8 b) D2 4 13 मालया (for अनया) Ś1 Ñ1 D4 12 गजमालया, Ck नागसा° (for गजसाह्वया) ❀ Cg गजपुष्पामेव गजमाशब्द । यद्वा गजेन समा आह्वा आख्या यस्या

34 10 अथ वालिसमुत्थं ते भयं वैरं च वानर ।
34 एकेनाहं प्रमोक्ष्यामि बाणमोक्षेण संयुगे ॥ ९
मम दर्शय सुग्रीव वैरिणं भ्रातृरूपिणम् ।
वाली विनिहतो यावद्वने पांसुषु वेष्टते ॥ १०

यदि दृष्टिपथं प्राप्तो जीवन्स विनिवर्तते ।
ततो दोषेण मा गच्छेत्सद्यो गर्हेच्च मा भवान् ॥ ११
प्रत्यक्षं सप्त ते साला मया बाणेन दारिताः ।
ततो वेत्सि बलेनाद्य वालिनं निहतं मया ॥ १२

सा गजसाह्वा तया शोभस इति ।, Ck नागेन गजेन समाना आह्वा संज्ञा यस्या सा तथा । तया नागसाह्वया ।, Ct गजसाह्वया गजेन समाना आह्वा नाम यस्यास्तया ※ —After 8^ab, D1 5 6 8–11 S ins

305* लक्ष्मणेन समुत्पाट्य यैषा कण्ठे कृता तव ।
शोभसे ह्यधिकं वीर लतया कण्ठसक्तया ।

[(l 1) D5 6 8–10 12 T M1 एषा (for यषा) —(l 2) D5 6 9 M2 [ऽ]भ्यधिकं, D8 10 [ऽ]त्यधिकं, D11 M1 ह्यनया (for ह्यधिकं) D7 अनया शोभसे (for शोभसे ह्यधिकं) D1 11 मालया (for लतया) D6 lacuna for कण्ठसक्तया]

—B2 reads 8^cd in marg —^c) D2 11 विपरीतवद् (for विपरीत इव) ※ Cv विपरीत विशेषेण परीत । अत्रान्ये अन्यथा बहु समुत्प्रेक्षन्ति । घर्मांशुमक्षेपे सत्यपि तद्विपरीतशैत्यगुणयोगात् विपरीत शीतलांशु सूर्य आकाशे नक्षत्रमालयेव शोभसे । अथवा औत्पत्तिकसूर्यो वा विपरीत इति केचित् । पौर्णमास्या तु यश्चन्द्र स सूर्य इति चोच्यते इति वचनात् नक्षत्रमालया विपरीत विशेषेण परीत पूर्णेन्दुरिव शोभसे इत्याहु ।, Cr g (Cg अत्राहु) विपरीते रात्रौ । सूर्य पूर्णचन्द्र । परीत तु दिवा प्रोक्त विपरीत तु शर्वरी । राकामध्यगतश्चन्द्र सूर्य इत्यभिधीयते इति वचनात् । यद्वा नक्षत्रमालया विपरीत विशेषेण परिवृत सूर्य इव चन्द्र इव । अन्यशब्देनान्यस्याभिधान कथमिति चेत् । 'नवो नवो भवति' इति श्रुतौ अह्ना केतु सूर्यश्चन्द्रात्प्यायकत्वाच्चन्द्रमा इत्युच्यते । तद्वच्चन्द्रोऽपि सूर्यकिरणानुप्र(Cg °णप्र)वेशायत्तप्रकाशविशेषवत्वात् सूर्यशब्देनाभिधीयत इति । यद्वा विशेषेण परीतो विपरीत नक्षत्रावृत सूर्य इवेत्यभूतोपमा । विपरीत इत्यनेन तात्कालिकतेजोवत्त्वमुच्यते । यद्वा विपरीते विपरीतकाले ।, Cm cites as in Cr g, Ck विपरीत इवा° इति अभूतोपमेयम् । सूर्यो नक्षत्रमालया सप्तविंशतिनक्षत्रचक्रेण आकाशे विपरीत विशेषेण परीतो वेष्टितो यदि भवति तद्वदित्यर्थ । यद्वा भट्टोऽसङ्गत यत्किंचित्प्रलपति तदुपेक्ष्यम् ।, Ct विपरीतो विशेषेण परीतो वेष्टित सूर्य इव । कविकल्पितोपमालीकोपमा । तेन तादृश सूर्यो यदि भवेत्तदा तरुणार्कवर्णस्य कण्ठसक्तशुक्लपुष्पमालस्योपमा स्यादित्यतिशयोक्तिरत्र व्यङ्ग्या । केचित्तु विपरीते इति सप्तम्यन्तम् 'परीत तु दिवा प्रोक्त विपरीत तु शर्वरी । पौर्णमासीगतश्चन्द्र सूर्य इत्यभिधीयते" इति व्याचक्षते ※ —For 8, Ñ2 V D7 subst, B subst l. 1 for 8^ab and ins l 2 after 8^cd

306* कृतचिह्नस्त्वमनया मालया वानरेश्वर ।
विस्रब्ध वालिन भूय समाह्वय सखे युधि ।

[(l 2) B1 3 वानर (for वालिन)]

9 ^a) Ñ2 D7 तु, D4 त्व (for ते) —^b) Ñ2 V2 3 B1, 3 D7 श्रम (for भय) Ś1 D1 2 12 13 शोक, Ñ2 V B D7 तु च (for वैर) D4 त्वा शोक (for भय वैर) —^cd) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 प्रमोक्षिष्ये, Cr वि°, Cm g t as in text (for प्रमोक्ष्यामि) M1 एषोऽह प्रतिमोक्ष्यामि (for °) D2 11 12 (also) -क्षेपेण (for मोक्षेण) Ñ2 V B D7 नाशयाम्येकबाणेन सत्येन सत्येन ते शपे. ※ Cr विमोक्ष्यामीत्ययमन्तर्भावितण्यर्थ ।, Cg प्रमोक्ष्यामि प्रमोचयिष्यामि । अनित्यत्वमार्षम् ।, Ct प्रमोक्ष्यामि प्रमोचयिष्यामि. ※

10 ^a) Ñ2 V B D7 त पाप (for सुग्रीव) —^b) Ñ2 दारहारिण, D7 reads in marg, D12 om (hapl) (for भ्रातृरूपिणम्) —^c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वालिन निहत, D1 11 क्षिप्र विनिहतो (for वाली विनिहतो) D12 दृष्ट्वा (for यावद्) —^d) G2 वन- (for वने) 'D6–10 चेष्टते, M2 चेष्टता, Cg as in text (for वेष्टते) Ś1 D12 चेष्टता वन पांसव, Ñ1 D1 2 4 13 वेष्टता(D2 13 चेष्टते, D4 चेष्टत) वनपांशुषु, D1 11 चेष्टते पांशुगुण्ठित, D6 पुरा हि पांशु वेष्टते —For 10^cd, Ñ2 V B D7 subst

307* य समयेव बाणेन हत पांसुषु पातये ।

[Ñ2 D7 एनं, V1 यस्त्व, V2 3 त्वाम्, B4 यावद (for य त्व) V1 3 हत्वा (for हत) V B4 D7 पांशुषु (for पांसुषु) Ñ2 B4 D7 शायये, V2 नाशये (for पातये)]

11 ^a) Ś1 D12 यातो (for प्राप्तो) —^b) Ñ1 न जीवन् (for जीवन्स) Ś1 D1 3 12 T G2 Cr न(D1 च) निवर्तते, Cg t as in text (for विनिवर्तते). Ñ2 V B D7 भूयो जीवन्व्रजेत(V3 °जु) स°, D6 न स जीवन्गमिष्यति, M1 न जीवन्स निवर्तते, Ck जीवन्भूयो निवर्तते —^cd) D6 reads after दोषेण up to भवान् in marg Ś1 Ñ1 D2–4 6 11 13 Cm मा, D1 वा, D11 स, Cr g k t as in text (for मा) D4 5 गच्छे (for गच्छेन्) D1 गर्हेत, D13 गच्छेच (for गर्हेच). Ś1 Ñ1 D1–6 8 10–11 G1 Ct मा, Cr m g k as in text (for मा) Ñ2 V B D7 तत शत्रुस्ततो मा त्व गर्हे (B भर्त्स)येथा विगर्हित(B2 °र्हण)

12 ^a) D1 प्रत्यह (for प्रत्यक्ष) D11 वै (for ते) Ś1 Ñ1 D1–4 8–12 ताला, D6 शाला (for साला) Ñ2 V B1–3 D7 प्रत्यक्ष ते मया(V1 °ह्य) शाला, B4 प्रत्यक्ष ते मयैकेन, D13 प्रत्यक्ष समरे योधा —^b) Ñ2 V1 3 B1–3 D7 सप्त (for मया) D1 3 11 ताडिता (for दारिता) B4 सप्त शाला न दारिता —^c) T1 3 G2 M3 तेनावेहि (for ततो वेत्सि) Ś1 D12 तेनावे(D12 °वै)हि च वेगेन, Ñ1 ततो वेत्स्यद्य वेगेन, Ñ2 V2 3 B1–3 D7 तेनाद्य विद्या(Ñ2 V3 वद्या [sic], D7 वधि [sic]) नियत्त(V2 °त), V1 तेन विद्याद्य

अनृतं नोक्तपूर्वं मे वीर कृच्छ्रेऽपि तिष्ठता ।
धर्मलोभपरीतेन न च वक्ष्ये कथंचन ॥ १३
सफलां च करिष्यामि प्रतिज्ञां जहि संभ्रमम् ।
प्रसूतं कलमं क्षेत्रे वर्षेणेव शतक्रतुः ॥ १४
तदाह्वाननिमित्तं त्वं वालिनो हेममालिनः ।
सुग्रीव कुरु तं शब्दं निष्पतेद्येन वानरः ॥ १५
जितकाशी जयश्लाघी त्वया चाधर्षितः पुरात् ।
निष्पतिष्यत्यसंगेन वाली स प्रियसंयुगः ॥ १६
रिपूणां धर्षणं शूरा मर्षयन्ति न संयुगे ।
जानन्तस्तु स्वकं वीर्यं स्त्रीसमक्षं विशेषतः ॥ १७
स तु रामवचः श्रुत्वा सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।
ननर्द क्रूरनादेन विनिर्भिन्दन्निवाम्बरम् ॥ १८
तस्य शब्देन वित्रस्ता गावो यान्ति हतप्रभाः ।
राजदोषपरामृष्टाः कुलस्त्रिय इवाकुलाः ॥ १९

G 1 13. 16
B 1 11. 21
L 1 9. 44

नियत [metri causa], B4 तेनावेद्य नियत, D1 2 4 19 तेन वे(D2 °नावै)ह्य वेगेन, D9 11 तेनावैहि प्रमाणेन —[d]) D5 8–10 रणे (for मया) Ñ2 V B D7 समरे हत (for निहत मया)

13 D9 om after अनृत नो in [a] up to 14[b] —[a]) Ñ1 ते, Ñ2 V B D7 हि, D1 च (for मे) —[b]) Ś1 D2 4 19 महा, Ñ1 महत्-, Ñ2 V B D1 7 12 मया, D5 8 10 चिर, M3 वीर्यं- (for वीर) B1 3 कृच्छ्रेण (for कृच्छ्रेऽपि) M1 कृच्छ्रे महति (for वीर कृच्छ्रेऽपि) Ś1 Ñ1 D1–4 11 12 वर्तता, D13 वर्तत , M1 2 तिष्ठत (for तिष्ठता) —T1 om 13[cd] —[c]) Ñ V B D1 3 7 11 धर्मलोप , T1 धर्मलोक- (for धर्मलोभ) Ś1 Ñ1 D2 4 12 19 प्रवृत्तेन, Ñ2 V B D7 -भयाद्वीर, D1 -प्रवृत्तोपि, D3 11 परीत ते (for -परीतेन) —[d]) Ś1 D12 नगरस्ये, D4 नगेरण्ये, D10 om न (for न च वक्ष्ये) Ś1 Ñ1 V B2 4 D1–4 7 11–13 कदाचन (for कथंचन)

14 D9 om 14[ab] (cf v l 13) —[a]) Ñ2 V2 3 B D7 ते (for च) D12(marg also) करिष्याम (for करिष्यामि) —[b]) Ñ2 V B1–3 D7 सभ्रम त्यज, B4 त्यज सभ्रम (for जहि सभ्रमम्) —[c]) M1 कलमा, Cg as in text (for कलम) Ñ1 क्षेम (for क्षेत्रे) Ś1 D4 5 8–10 12 Ct प्रसू(Ś1 D4 12 °भू)त कलमक्षेत्र, B4 प्राप्तबीजमिव क्षेत्र, D1 प्रसून कलमाक्षेत्र, D2 13 प्रभूतकुवल(D13 °कुवलय [hypm]) क्षेत्रं, D3 11 प्रसूतकलमा(D11 °मला) भूमि, M2 प्रसूता कलमा क्षेत्रे —[d]) D13 वर्षेणेव (for °णेव) —For 14[cd], Ñ2 V B1–3 D7 subst

308* प्राप्तबीजमिव क्षेत्र वृष्टिमर्षेण वासव ।
[B1–3 प्रोप्त- (for प्राप्त-)]

15 [a]) Ś1 D4 12 अवेक्षण , Ñ1 D1 अतोह्वान-, D2 13 ततोह्वान , D3 तदाचान-, D5 तवाह्वान- (for तदाह्वान-) Ñ1 ते, D5 8–10 M1 च (for त्व) Ñ2 V B1–3 D7 आह्वान (B1 3 °न)कारण त(V1 3 B2 °णात्त)स्माद् —[c]) Ñ2 V B D6 7 M1 2 सशब्द (for त शब्द) —[d]) D11 नि क्रमेद् (for निष्पतेद्) Ñ2 V B1–3 D7 स(Ñ2 न, D7 तद्) यथा पुन , D1 यदि वानर (for येन वानर)

16 [a]) D4 जिस्चेत (corrupt) (for जितकाशी) Ś1 Ñ1 D12 चल (Ñ1 D12 °ल) श्लाघी, Ñ2 V1 3 B1 2 4 D1 2 4 11 13 T1 3 G2 M3 (before corr as in text) बलश्लाघी, V2 रणश्लाघी, B3 जितश्लाघी, D1 शत्रुश्लाघी D7 वनश्लाघी, T3 जयश्लाघ्यो (for जयश्लाघी) —[b]) Ñ2 V2 B1 2 D7 चामर्षित', D3 4 9 11 13 धा र्षित' Ñ1 D1–4 11 13 पुन (for पुरात) Ś1 D12 त्वं(D12 त्वा) च धर्षितवान्पुरा —[c]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 [अ]सगण (for [अ]सगेन) D5 T2 निष्पतत्येव वेगेन, D6 M2 निष्पतत्यविसङ्गेन(M2 °संगेण) —[d]) D6 च (for स) Ñ2 V1 2 B D7 समर , V1 दर्शन , D6 सयुत (for सयुग,) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वाली समर(D1 2 13 परम)दुर्जय.(Ñ1 °र्मद)

17 D6 reads 17[ab] in marg —[a]) N1 रिपवां (sic), V B1–3 D7 रिपुणो (for रिपूणां) Ś1 Ñ V2 B D7 वर्षणा, D3 11 दर्शन, D5 8–10 T2 धर्षित, D6 13 धृषण, D12 om (for धर्षण) Ś1 Ñ1 D6 12 वीरा, Ñ2 V B1 3 4 D7 वीरो, B2 वीर, D1 शार, D5 8–10 श्रुत्वा (for शूरा) —[b]) Ñ2 V2 3 B D7 मर्षये(Ñ2 °य)च्च स, D1 मर्षयते न (for मर्षयन्ति न) V1 न मर्षत्यर्थसशय —[c]) Ś1 D12 जानीमस्तु; Ñ1 D13 जानानस्तु, Ñ2 V1,2 B4 D7 जानानो हि, V3 जानात्येव, B1–3 जानीमो हि, D1 जानमान', D2 जानतस्तु, D3 विजानीम , D4 जानातु स, D11 विजानाना, M1 जनयत (sic) (for जानन्तस्तु) D3 स्वय (for स्वक,) —[d]) D11 स्त्रीममक्ष (for स्त्रीसमक्षं)

18 [a]) Ñ2 V B D7 तद् (for तु). G1 स रामवचनं श्रुत्वा —[b]) Ñ2 V B D7 हैमपिङ्गाक्ष कपि. —[c]) Ś1 D12 ननाद (for ननर्द) D3 11 भीम (for क्रूर-) Ś1 D3 12 निर्ह्रादो, Ñ1 D. 13 निर्ह्रादात , D1 महानादै, D4 -निर्ह्रादी, D11 -निह्राद (for नादेन) Ñ2 V B D7 ननाद पुनरश्रोचैर्(V2 °ष्टर्, V3 illeg from चो up to र्र in [d]) —[d]) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4,7 11–13 नादैर्भि(V2 °र्भिन्द)न्नि(V1 B1 3 °न्निव)वाचर, G1 M1 निर्भिन्दन्निव चावर —After 18, Ñ2 V B D7 read 2 (followed by 301 *)

19 [a]) B1 2 तेन, D8–10 तत्र (for तस्य) D11 1 सहसा (for वित्रस्ता) —[b]) D1 हतप्रभा , D3 11 सदाश्रमा , D5 गतश्रमा , T2 गतप्रभा' (for हतप्रभा) Ś1 D2 4 12 13 यान्त्यो निहतप्रभा , Ñ2 V B D7 बभूवु(V1 B °भ्रसु)र्भयतृषि. —[c]) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 राज्ञो गोप , D3 नानरोपा

3 47
4 21
9 45

द्रवन्ति च मृगाः शीघ्रं भग्ना इव रणे हयाः ।
पतन्ति च खगा भूमौ क्षीणपुण्या इव ग्रहाः ॥ २०

ततः स जीमूतगणप्रणादो
नादं व्यमुञ्चत्त्वरया प्रतीतः ।
सूर्यात्मजः शौर्यविवृद्धतेजाः
सरित्पतिर्वानिलचञ्चलोर्मिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

(for राजदोष-) —[d]) Ñ2 V B1-3 D7 इवातुरा, B4 इवोत्तमा (for इवाकुला)

20 [a]) Ś1 D1 2 4 12 13 भ्रमति, V3 दुद्रुवुश्, D3 द्रवति (for द्रवन्ति) Ñ1 स (sic), M3 न (sic) (for च) V1 प्रदुद्रुवुर् (for द्रवन्ति च) —[b]) D13 भयाद् (for भग्ना) V1 3 D3 11 वने (for रणे) D2 रणे इव (by transp) D3 11 द्विपा (for हया) —D6 om. 20[cd] —[c]) D11 [इ]व (for च) Ñ1 पतिताश्च (for पतन्ति च) V1 3 पेतुश्च खेचरा(V1 खगमा) भूमौ —[d]) Ñ1 द्विपा (for ग्रहा) D3 11 जना इव, M1 इवाम्बरात् (for इव ग्रहा) —For 20, Ñ2 V2 B D7 subst, V1 3 cont after 311

309* व्यद्रवंश्च भयाद्भीता दिशो दश गजास्तथा ।
गुहागता मृगेन्द्राश्च वित्रेसुः शब्दधर्षिताः ।

[(l 1) Ñ2 D7 व्यद्रवन्, B4 प्राद्रवंश्च (for व्यद्रवंश्च) V1 B2 वन (for दश) —(l 2) Ñ2 V1 D7 निर्जग्मुः (for वित्रेसुः)]

B4 cont

310* ततोऽब्रवीन्महाप्राज्ञः सुग्रीवो राघवं वचः ।
प्राप्ताः स्म पुनरेवेमां किष्किन्धां वालिपालिताम् ।
कुरु कल्याणमत्यत्र प्रतिज्ञां सफलां कुरु ।
तत्तथेति प्रतिज्ञाय विश्वस्य च पुनः पुनः ।
स तु रामवचः श्रुत्वा सुग्रीवो हेमपिङ्गलः । [5]
प्रहर्षमतुलं लेभे संभ्रमं त्यज्य दूरतः ।

—After 20, V1 3 ins.:

311* पर्वतः स च कैष्किन्धो बहुकन्दरनिर्झरः ।
अकरोद्बहुलं नादं गुहासु प्रतिनिस्वनैः ।

[(l 1) V1 ... निर्झर (moth-eaten) (for the post half) —(l 2) V1 अकरो ... नाद (for the prior half)]

Thereafter they cont 309*

21 Ñ2 V B D7 om 21 —[a]) Ś1 Ñ1 D1 4 12 स तत्र, D2 13 सर्वत्र (for ततः स) Ś1 D8-10 -कृत, Ñ1 D2-4 11-13 -सम-, D1 -सम, D5 इव, M1 -निभ- (for -गण-) Ś1 Ñ1 D1 3 11-13 -प्रणाद, D2 -प्रनाद (for -प्रणादो) —[b]) D1 वीरो, D10 नादान् (for नादं) Ś1 D1 2 6 12 13 T2 M1 विमुचत्, D4 प्रमुचत्, D5 ह्यमुचत्, D8 T1 3 G1 M3 ह्यमुचत्, Cv r as in text (for व्यमुञ्चत्) ❀ Cv r नादं व्यमुञ्चदिति पाठः ❀ M2 प्रनीतः (for प्रतीतः) Ñ1 विमुच्य वीरस्त्वरया प्रनीत, D3 11 विमुच्य नादं परमप्रतीत —[c]) Ñ1 D6 सूर्य, D5 G1 क्रोध- (for शौर्य) D13 -विवृद्धि- (sic), G1 -समृद्ध- (for -विवृद्ध) D3 11 वेग (for -तेजा) —[d]) Ñ1 सरस्वती (for सरित्पतिर्) Ś1 D2 4 12 13 पर्वणि (for वानिल) ❀ Cv r वानिलचञ्चलोर्मिरिति पाठे वा शब्द इवार्थे ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 4 12 वालिसमाह्वान (D2 °ह्वय, D4 °ह्वान), Ñ1 सुग्रीवदर्शन, V B किष्किन्धागमन, D1 पुनर्युद्ध, D3 सुग्रीवप्रहर्षण, D11 सुग्रीवहर्षण, D13 वालिसमाजय —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 2 B1 2 D2 4 12 om, Ñ2 11, V3 15, B4 D7 13, D1 8, D11 10, D13 11 —After colophon, G1 3 conclude with श्रीरामाय नमः, G2 with श्रीरामचन्द्राय नमः

१५

अथ तस्य निनादं तं सुग्रीवस्य महात्मनः ।
शुश्रावान्तःपुरगतो वाली भ्रातुरमर्षणः ॥ १
श्रुत्वा तु तस्य निनदं सर्वभूतप्रकम्पनम् ।
मदश्चैकपदे नष्टः क्रोधश्चापतितो महान् ॥ २
स तु रोषपरीताङ्गो वाली संध्यातपप्रभः ।
उपरक्त इवादित्यः सद्यो निष्प्रभतां गतः ॥ ३
वाली दंष्ट्राकरालस्तु क्रोधाद्दीप्ताग्निसंनिभः ।
भात्युत्पतितपद्माभः समृणाल इव ह्रदः ॥ ४
शब्दं दुर्मर्षणं श्रुत्वा निष्पपात ततो हरिः ।
वेगेन चरणन्यासैर्दारयन्निव मेदिनीम् ॥ ५
तं तु तारा परिष्वज्य स्नेहाद्दर्शितसौहृदा ।
उवाच त्रस्तसंभ्रान्ता हितोदर्कमिदं वचः ॥ ६
साधु क्रोधमिमं वीर नदीवेगमिवागतम् ।
शयनादुत्थितः काल्यं त्यज भुक्तामिव स्रजम् ॥ ७ G 4 14 7 B 4 15 7 L 4 10 6

15

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [a]) Ś1 D4 12 च, Ñ2 B1 3 4 D1 2 6 7 13 G2 M3 तु, D3 11 म (for त) —[b]) V1 2 B [अ]भिगर्जत, V3 [अ]भिगर्जित (for महात्मन) —[c]) V2 सुग्रीव, D4 श्रुत्वा च (for शुश्राव) B4 [अ]नर्गृहगतो —[d]) D2 13 वाली सध्यातपप्रभ

2 V2 om 2[ab] —[a]) T2 निनद तस्य (by transp). Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 श्रुत्वा तस्य निनाद त(Ś1 D12 तत्), Ñ2 V1 3 B D7 श्रुत्वैव च निनाद त(B1 तु) —[b]) Ś1 D1–4 11–13 सत्त्व- (for -भूत-) Ñ2 V1 3 B D7 वालिनो दारुण पुन (Ñ2 D7 स्वर, V1 वच) —[c]) Ś1 D12 सर्वश्च (for मदश्च) Ñ2 V1 3 B D7 एकपदे (for चैक°) D2 13 मदश्चैकपदे नष्ट, D3 मदस्त्वेकपदे भ्रष्ट —[d]) D3 11 [उ]त्पतितो, D6 8–10 T G3 M1 2 Ck t [आ]पादितो, Cg as in text (for [आ]पतितो) Ś1 D4 12 क्रोधेनाधिष्ठि(D4 °क्र)तोभवत्, Ñ1 क्रोधेनाप्यायितोभवत्, Ñ2 V2 D7 क्रोधश्चास्याग(V2 °ग्र)तोभवत्, V1 3 B1–3 क्रोधश्चास्य यतो(V1 B2 ततो, V3 यथा)भवत्, B4 क्रोधश्चास्यायतोभवत्, D1 2 13 क्रोधेन विक्षु(D1 क्षोभि)तोभवत्

3 [a]) Ś1 D1 2 4 12 13 स हि, D5 8–10 T1 3 ततो, Cv m g k as in text (for स तु) Ñ2 V B D7 स रोषताम्रनयनो —[b]) D1 वाली स भ्रातलोचन, D2 3 वाली बालातपप्रभ, D5 वाली सध्याघनप्रभ, D8–10 वाली स कनकप्रभ —[d]) V2 सोमो (sic) (for सद्यो) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 व्याकुलता (for निष्प्रभता)

4 [ab]) D1 व्यालो (for वाली) Ñ1 च, G3 -[आ]स्य (for तु) Ś1 D4 क्रोध- (for क्रोधाद्) Ś1 D1 4 11–13 -स(D11 सु)प्रभ, D5 8–10 -लोचन (for सनिभ) Ñ2 V B D7 दष्ट्राकरालवदन क्रोधताम्रतराकृति —[c]) D6 [उ]त्पला॰, Cr m g k t as in text (for [उ]त्पतित-) D1 -पत्राक्ष, D2 13 -पत्राक्षै, D6 पद्म॰, K(ed) -पद्मस्तु (for -पद्माभ) Ś1 D4 12 भाति स्म पतितै पत्रै, Ñ2 V B1–3 D3 7 11 वक्त्राजोत्फुल्लनयन (D3 11 °पत्राक्ष), B4 वभौ फुल्लवृत्तपत्र, M1 विभात्युत्भिन्नपद्माभ ※ Cr m उत्पतितपद्माभ गजादिभिरुद्धृतपद्माभ ।, Cg उत्पतितपद्म विकसितरक्तोत्पल॰ । उत्पतितपद्माभ इति पाठे उत्पतिता स्वोपरि प्रसृता पद्मानामाभा यस्मिन्स इत्यर्थ ।, Ck उत्पतितानि उत्पाटितानि पद्मानि यस्य स उत्पतितपद्म । अत्र शब्द आवर्तते । उत्पतितपद्मत्वात् उत्पतिता नष्टा पद्माभा पद्मजनिता शोभा यस्य स तथा ।, Ct उत्पतितपद्मेत्येकदेशे तद्यम् । उत्पतितैरुद्धृतै पद्मैरुत्पतिता नष्टा पद्मकृतशोभा यस्य तादृश ※ —[d]) Ś1 D4 12 [अ]म्बुज, D1 [अ]म्बुद, D3 न्म (for ह्रद) Ñ1 सबलाक इवाम्बुद, D2 13 समृणालमिवाम्बुजं

5 [a]) Ś1 D4 सदा दुर्ध(D4 °र्म)र्षण शीघ्र, Ñ1 शब्दादुर्मर्षण शीघ्र, Ñ2 V B D7 सो(Ñ2 सा, V1 B1 3 अ, V2 क्षा)मर्षवशमापन्नो, D1 शब्दादमर्षण शीघ्र, D2 शब्ददुर्मर्षण शीघ्र, D3 11 13 स तु(D13 च) दुर्मर्षण शीघ्र, D12 स तदामर्षण शीघ्र —[b]) V1 D2 3 11 13 निपपात (for निष्पपात) Ñ2 V B D7 हरीश्वर —[c]) D5 8–10 T2 च पद- (for चरण-) —[d]) Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 कम्पयन् (for दारयन्)

6 [a]) G2 (after corr sec m as in text) रामा (for तारा) —[b]) Ś1 D1 2 4 12 13 स्नेहादभ्येत्य सौहृदात् (Ś1 D12 गौरवात्) —[c]) Ś1 Ñ1 D2 4 12 भृश-, D3 6 11 G2 M2 त्रास- (for त्रस्त-) D1 G3 उवाच च स(G3 सु)सभ्राता(D1 °त) ※ Ck त्रस्तसभ्रान्तेति पुनर्भाव । त्रस्ता भीता। सभ्रान्ता क्षुभितचित्ता।, Ct त्रस्तसभ्रान्ता। कर्मधारये पुंवत्त्वम्। त्रस्ता भीता, सभ्रान्ता क्षुभितचित्ता ※ —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 क्षीबोदर्कम् (for हितो°) D3 क्षीबोदर्कहित वच —For 6, Ñ2 V B D7 subst

312* तमुवाच ततस्तारा भर्तारं वानराधिपम् ।
परिष्वज्य भयादित्थं निष्पतन्तं गुहामुखात् ।

[(l 1) B1–3 वानरेश्वर (for °राधिपम्) —(l 2) V1 3 B1 निपतन्त (for निष्प°) Ñ2 V1 B4 D7 गुहागृहात् (for °मुखात्)]

7 [a]) Ś1 D12 सानुक्रोशम्, Ñ1 साधु कोपम्, D2 स तु

सहसा तव निष्क्रामो मम तावन्न रोचते ।
श्रूयतामभिधास्यामि यन्निमित्तं निवार्यसे ॥ ८
पूर्वमापतितः क्रोधात्स त्वामाह्वयते युधि ।
निष्पत्य च निरस्तस्ते हन्यमानो दिशो गतः ॥ ९
त्वया तस्य निरस्तस्य पीडितस्य विशेषतः ।
इहैत्य पुनराह्वानं शङ्कां जनयतीव मे ॥ १०
दर्पश्च व्यवसायश्च यादृशस्तस्य नर्दतः ।
निनादस्य च संरम्भो नैतदल्पं हि कारणम् ॥ ११
नातसहायमहं मन्ये सुग्रीवं तमिहागतम् ।
अवष्टब्धसहायश्च यमाश्रित्यैष गर्जति ॥ १२

क्रोधग, D13 समुत्क्रोधम् (sic) (for साधु क्रोधम्) Ś1 T2 इत (for इम) —After 7^{ab}, Ś1 D1–4 11–13 ins

313* धैर्यमालम्ब्य रतिमास्थियन्तु त्वमिहार्हसि ।

—D12 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) Ñ2 B D1 6 7 11 वाक्य, V1 माल्य, D2 4 13 काव्ये, D5 T1 2 कात्ये, Cv m g k t as in text, Cr काल (for वाक्य) Ś1 D7 शयनादुत्थित क्रोध —^{d}) D1 भुक्तम् Ñ2 V2 3 B D7 माल्य भुक्तमिव त्यज, V1 त्यज तोयमिव त्यज(sic), D2 13 त्यज भुक्तमिवाश्रय —After 7, D5 6 8–10 S ins

314* कार्यमेतेन सङ्ग्रामं करिष्यसि च वानर ।
वीर ते शत्रुबाहुल्य फल्गुता वा न विद्यते ।

[(l 1) D6 कार्यम् G3 M1 कपीश्वर (for च वानर) —(l 2) G1 om ते (subm) Ck फल्गुना (for फल्गुता)]

8 D12 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 13 सहसा ते विनिर्गन्तु, Ñ2 V B D7 तवाद्य सहसा भूयो(V1 °मा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2–4 11 13 मम बुद्ध्या, Ñ2 V B D7 निर्गमो मे, D1 अबुद्ध्वा मे (for मम तावन्न) —^{c}) Ñ2 V2 3 B1–3 D3 6 7 11 T G3 M2 3 चाभिधास्यामि, M1 त्वभिधास्यामि —^{d}) B4 D8 10 13 निवार्यते (for °र्यसे)

9 ^{a}) V1 आपतित, M1 त्वापतित (for आपतित) —^{b}) Ś1 Ñ1 D12 त्वामाह्वयति सयुगे, Ñ2 V B D7 त्वा स आ (V1 B2–4 समा)हूतवान्युधि, D1 2 13 तवाह्वानाय(D2 13 °नस्य) सयुगे, D7 11 कृताह्वानश्च सयुगे, D4 त्वामाह्वयत स्युगे ❀ Cv आह्वयते आह्वयत । व्यत्ययेन भूतार्थे लट् । स्मशब्दो वाध्याहार्य ।, Cr आह्वयते । पुनरेत्य स्थितस्य तस्यतदाह्वानं मे शङ्का ससहायत्वशङ्का जनयतीति योजना । इव शब्दो वाक्यालङ्कारे । अवधारणे वा । आह्वान कृतवान् । व्यत्ययेन भूतार्थे लट् । स्मशब्दो वा अध्याहार्य ।, Cm g आह्वयते । पुनरेत्य स्थितस्यै(Cg °तस्य तस्य)तदाह्वानं मे (Cm मम) शङ्का सहायवत्त्व(Cg सहायसहितत्व)शङ्का जनयतीव जनयत्येवेति(Cg जनयतीति) योजना ।, Ck आह्वयते स्म ।, Ct आह्वयत ❀ —After 9^{ab}, D7 reads 14^{cd} (including 319*) —^{c}) D2 13 निपत्य, D3 11 नि पत्य (for निष्पत्य) D1 यन्निर स (for च निरस्त) Ñ1 च (for ते) —^{d}) D2 13 M1 दिश (for दिशो) —For 9^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

315* भयाद्रुतस्त्वया सख्ये बलान्निष्पत्य निर्जित ।

[V3 बल, B2 4 निलन् (for बलान्) V3 D7 निष्पीड्य, B1 3 नि सत्य (for निष्पत्य).]

10 ^{a}) B2 यत्र त्वया (for त्वया तस्य) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 3 4 6 11 12 पीडितस्य, Ñ2 B मृदितस्य, V D7 13 मृदितस्य, D2 मृदितस्य(corrupt), D6 त्रिदितस्य (for पीडितस्य) B4 कपीश्वर (for विशेषत) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 11 12 गृहीत्वा, B1 3 इ येन (for इहैत्य)

11 ^{a}) G1 सदृश (for दर्पश्च) ❀ Ct अथ दर्पादि कारणविशेषपूर्वक कार्यविशेषत्वादित्यनुमितम् ❀ —^{b}) D1 4 12 श्रूयते (for नर्दत) Ś1 D12 श्रूयते त(D12 त्व)स्य तादृश, Ñ2 D7 9 यादृशोऽस्य नर्दत, V1 2 B यादृशस्तस्य नर्दत, V3 यादृशोऽस्य विनर्दत, D2 यादृशस्तस्य श्रूयते —V1 B1 om, while B2 reads in marg 11^{c}–12 —^{c}) B3 [स]स्य, T1 3 M3 [स]पि (for च) Ñ2 V2 B2(m)–4 D7 महाशो, D3 सनादो, M1 सर्वस्य (for संरम्भो) Ś1 D1 4 12 नर्दतश्चैव(D1 °नस्य) महाशो(D4 °ग्रामो), Ñ1 श्रूयते तस्य निर्दातो, D2 11 13 नर्दतश्चैव महाशो(D11 सनादो, D13 सन्नादो) —^{d}) D1 2 4 12 13 नैतदम्, G1 M2 न तद् (for नैतद्) Ñ2 V2 B2–4 D7 नैतदल्प(Ñ2 B4 °ल्प)प्रयोजन, D6 नैतदल्पस्य कारण. —After 11, V2 ins

316* सहसा प्रहसन्मन्ये प्रगीतमिव काननम् ।

12 V B1 om, B2 reads in marg 12 (for V1 3 B1 2, cf v l. 11) —^{a}) Ś1 Ñ B4 D1 4 7 11–13 G3 मसहायम्, B2 3 असहायम्, Cr g k as in text (for नाम°) D2 9 7 11 13 G1 इम (for अह) —^{b}) M1 इव (for इह) Ś1 D12 त्वामिहागत, Ñ2 B2–4 अतितेजस, D7 11 पुनरागत, D7 अमितौजस, L(ed) त्वामुपागत (for तमिहागतम्) —Ś1 D12 om 12^{cd} —^{c}) Ñ2 B2–4 D7 अपि प्राप्त-(B3 D7 °प्त) (for अवष्टब्ध-) D2 13 [ऽ]सौ, T2 तु (for च) B4 अप चक्षमहाय च, D3 अवष्टब्ध सहाय च, D6 अप्रलब्धसहायस्य —^{d}) D11 G1 [ए]व (for [ए]ष) Ñ2 B2–4 D7 स(B2 3 [ए]ष) नर्दति (for [ए]ष गर्ज°) Ñ1 D3 नानाश्रित्य प्रगर्जति, D1 नानाश्रित्यानुगर्जति, D2 13 नान्यथा स प्रगर्जति, D4 नान्यथा तस्य गर्जित —After 12, Ñ2 B2–4 D7 ins , V1.3 B1 ins after 11^{ab} (owing to om), V2 cont after 316*, while G(ed) ins after 12^{ab} (owing to om of 12^{cd})

317* सुव्यक्तमाश्रय लब्ध्वा वालिन पुनरागत ।

[B2 अव्यक्तम् (for सुव्य°) V2 वलिन (for वालिन) B3 पुनरागत (for °गत)]

प्रकृत्या निपुणश्चैव बुद्धिमांश्चैव वानरः ।
अपरीक्षितवीर्येण सुग्रीवः सह नैष्यति ॥ १३
पूर्वमेव मया वीर श्रुतं कथयतो वचः ।
अङ्गदस्य कुमारस्य वक्ष्यामि त्वा हितं वचः ॥ १४
तव भ्रातुर्हि विख्यातः सहायो रणकर्कशः ।
रामः परबलामर्दी युगान्ताग्निरिवोत्थितः ॥ १५
निवासवृक्षः साधूनामापन्नानां परा गतिः ।
आर्तानां संश्रयश्चैव यशसश्चैकभाजनम् ॥ १६
ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो निदेशे निरतः पितुः ।
धातूनामिव शैलेन्द्रो गुणानामाकरो महान् ॥ १७
तत्क्षमं न विरोधस्ते सह तेन महात्मना ।
दुर्जयेनाप्रमेयेन रामेण रणकर्मसु ॥ १८
शूर वक्ष्यामि ते किंचिन्न चेच्छाम्यभ्यसूयितुम् ।
श्रूयतां क्रियतां चैव तव वक्ष्यामि यद्धितम् ॥ १९ G 4 14 20 B 4 15 23 L 4 10 19

13 ^{a}) Ś1 प्रश्रुतो, D12 प्रद्रुतो (for प्रकृत्या) Ñ1 निर्जितश् (for निपुणश्) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 चासौ, T2 चैव (for चैव) —^{b}) D6 ऋद्धिमाश् (for बुद्धि°) D3 [श्च]पि (for [श्च]व) —After 13^{ab}, Ñ2 V B D7 ins

318* नानाश्रय समाह्वान तव भूय करोति स ।
सत्यसधेन वीरेण राघवेण महात्मना ।
रामेण किल कृत्वैव सख्यमभ्यागत पुन ।

[(l 1) V2 3 नाना(V2° मा)श्रय, B1 2 रामाश्रय , G(ed) नानाश्रयात् (for नानाश्रय) V2 तवाह्वान (for समा°) B1 च (for स) —(l 2) V3 रामेण (for वीरेण) —(l 3) V1 राघवे (for रामेण) V2 सलु (for किल) V1 B2 4 [ए]प (for [ए]व) B1 3 किल कृत्वैव सुमहत् (for the prior half) B1 3 अत्रागत (for अभ्या°)]
—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 8–13 नापरीक्षित-, Ñ2 V B1 2 (marg also) 3 4 D7 सुपरीक्षित-, V1 स परीक्षित- (for अपरी°) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 8–13 सख्यमेष्यति, D5 6 G M1 2 सह नेष्यति (for सह नैष्यति) Ñ2 V B D7 लब्धलक्षे(D7 °क्ष्ये)ण धीमता

14 ^{ab}) G2 कथयता (for °यतो) Ñ2 V B D7 G(ed) परिश्रुतो मया पूर्वं रामेणैव(G[ed]°प) सहायवान् —Ñ2 V2 3 B om 14^{cd} D7 reads 14^{cd} (including 319*) after 9^{ab} —^{c}) D6 reads कुमारस्य in marg —^{d}) T1 G1 2 Cr g k t त्वा, Cv as in text (for त्वा) T2 हि तद्वच. (for हित वच) Ś1 D1–4 11–13 तत्ते वक्ष्यामि तत्त्वत , Ñ1 तत्ते वक्ष्याम्यशेषत , V1 यद्वक्ष्यामि हित शृणु, D5 7–10 वक्ष्याम्यद्य(D10 °म्यह) हित(D5 7 हि तद्) वच , D6 वक्ष्यामि त्वा हि तद्वच ॐ Cv पूर्वमेवेत्यादे पश्चार्धमङ्गदस्य कुमारस्य त्वा हित वच इत्येत(°तत् ?) ।, Cr पूर्वमेव मया वीर श्रुत कथयतो वच । अङ्गदस्य कुमारस्य वक्ष्यामि त्वा हित वच । इति पाठ ॐ —After 14, D5–10 S ins

319* अङ्गदस्तु कुमारोऽय वनान्तमुपनिर्गत ।
प्रवृत्तिस्तेन कथिता चारैरासैर्निवेदिता ।
अयोध्याधिपते पुत्रौ शूरौ समरदुर्जयौ ।
इक्ष्वाकूणा कुले जातौ प्रथितौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवप्रियकामार्थं प्राप्तौ तत्र दुरासदौ । [5]

[(l 1) D6 G1 3 M1 2 Cr p वनाताद्, Cg k t as above (for °नान्तम्) —(l 2) D5 7–10 आसीन् (for आसैर्) —(l 3) G1 वीरौ (for शूरौ) —(l 4) D5 7–10 T2 G1 प्रथितौ (for प्रथितौ) ॐ Cr प्राप्तौ शत्रुदुरासदावित्यत्र इतिकरण द्रष्टव्यम् ॐ]
—Thereafter D7 reads 315*

15 ^{a}) D5 8–10 स ते (for तव) M1 विक्रात (for विख्यात) —^{b}) V3 स सखा (for सहायो) D5 8–10 -कर्मणि (for -कर्कश) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 11 युगाताग्निसम किल, B4 °रिव प्रभु , D3 °ग्निसमप्रभ

16 ^{a}) D2 13 स वास-(for निवास-) Ś1 D4 12 निवास स च, D11 निवास सर्व- —^{b}) Ś1 D3 4 9 12 प्रपन्नाना, Ñ1 D1 2 13 वि°, D11 व्या° (for आपन्नाना) T2(also) सदा (for परा) Ñ2 V B D7 आर्ता(B3 °)नामार्तिनाशन (B4 °क) —^{c}) D12 स श्रय (for सश्रयश्) Ñ2 V B D7 सपन्ना महतीना च —^{d}) Ñ2 V1 3 B D7 भुवि, V2 भूरि, D1 2 11 13 T2 चैव (for चैक-) Ś1 D4 13 भाजन गुणसपदा, Ñ1 भाजन शुभकर्मणा, G1 यशसा चैव भाजन, M2 यशसामेकभाजन

17 ^{b}) B1 2 (before corr) निदेश-, D3 11 निर्देश-, D4 13 निर्देशे (for निदेशे) D6 [s]तिरत (for निरत) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 कैलासो, D1 शैलेशो (for शैलेन्द्रो) —^{d}) V1 2 B3 गुहानाम् (sic) (for गुणानाम्)

18 ^{a}) Ñ2 D7 तद्युक्त, D1 8–11 T2 G Ct तत्क्षमो, D2 तत्कर्मा (for तत्क्षम) B2 नो (for न) B1 विरोद्धु, B2–4 D2 विरोध (for विरोधस्) Ś1 Ñ1 D12 तत (Ñ1 त) क्षमो नो(L[ed]न) विरोध , D4 तन्न क्षमो विरोधस्ते, D13 तत्कर्मो न विराधा ते (corrupt) ॐ Ck तत्तस्मात्तेनोच्यमानगुणेन रामेण सह विरोधस्ते तव न क्षमम् अयुक्त । अव्ययमिदम् ॐ —^{d}) B1 2(also) 3 वीरेण, B4 om (hapl. ?) (for रामेण) D3 lacuna for रण- Ś1 D12 कर्कश (D12 °श), Ñ2 V B D7 -कर्मणि, D3 11 -मूर्धनि, L(ed) कर्कश (for -कर्मसु)

19 ^{a}) Ś1 शूरो (sic), D3 11 अह, D12 शूर, M1 शूरा (for शूर) Ñ2 V B D7 वक्ष्यामि त्वा हित किंचिन् —^{b}) D1 3 चेच्छसि, D4 नेच्छामि (for चेच्छामि) ॐ Cr m

4 21 यौवराज्येन सुग्रीवं तूर्णं साध्वभिषेचय ।
5 -3 विग्रहं मा कृथा वीर भ्रात्रा राजन्बलीयसा ॥ २०
0 20 अहं हि ते क्षमं मन्ये तव रामेण सौहृदम् ।
सुग्रीवेण च संप्रीतिं वैरमुत्सृज्य दूरतः ॥ २१
लालनीयो हि ते भ्राता यवीयानेष वानरः ।
तत्र वा सन्निहस्थो वा सर्वथा बन्धुरेव ते ॥ २२
यदि ते मत्प्रियं कार्यं यदि चावैषि मां हिताम् ।
याच्यमानः प्रयत्नेन साधु वाक्यं कुरुष्व मे ॥ २३

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

अभ्यसूयितु नेच्छामि । त्वद्विषये अभ्यसूया न क्रियत इत्यर्थः । ; Cg ते अभ्यसूयितु नेच्छामि त्वद्विषये अभ्यसूया दोषाविष्करण कर्तुं कदाचिदपि नेच्छामीत्यर्थः । यद्वा मया वक्ष्यमाणे हिते त्वया अभ्यसूया न कार्येत्यर्थः ।, Ck त्वया अभ्यसूयितु नेच्छामि देवदत्त भोक्तुमिच्छामीत्यादिवत्क्वचिदसमानकर्तृकेषु तुमुन् । कथमपि मा पुनर्वक्तीत्यभ्यसूया न कर्तव्येत्यर्थः ।, Ct अभ्यसूयितु नेच्छामि कथमपि मा प्रति वक्तीति मदसूया न कर्तव्येत्यर्थः । आर्षत्वादसमानकर्तृत्वेऽपि तुमुन् ॥ Ś1 D12 न ते युक्त(D12 कर्तु)मसूयितु, Ñ2 V B2-4 D7 न(D7 तत्) तु शास्स्यतु(Ñ2 B4 °न, B2 °भ्य)सूयया, B1 न तु सम्यगसूयया, D11 न चेक्रोमभ्यशायतु (corrupt) —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 तच्च, B4 चैव, D7 यच्च, M1 चैतत् (for चैत्र) —d) D10 om (hapl) to in वक्ष्यामि Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नास्ति (for यद्धितम्) Ñ2 V B D7 यत्त्वा(B2 यद्यो) वक्ष्याम्यह(Ñ2 D7 °मि ते) हित, D1 11 वक्ष्यामि तव नाहि (D11 यद्धि)त

20 D6 om 20 —a) T1 2 G1.2 यौवराज्ये तु(G1 2 च) Ñ2 V B D7 सुग्रीव प्लवगश्रेष्ठ —b) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तूर्णं त्व(D12 त)म् , Ñ2 V B D7 यौवराज्ये (for तूर्णं साधु) —c) D5 निग्रह, G1 2 विरोध (for विग्रह) D2 न (for मा) D2 कृत (for कृथा) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मौर्ख्याद् , D11 मौढ्याद् (for वीर) —d) G2 सह (for राजन) D6 8–10 यवीयसा (for बली°) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 भ्रात्रा रामेण च (Ś1 D12 वा) स्वय, Ñ2 V B D7 रामेणामिततेजसा

21 a) V1 B1 (also) हि त (for हि ते) —b) D5 6 8–10 T2 M3 तेन, M1 शीघ्र (for तव) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 रामेण(B4 तेनाद) सह सौहृद —c) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सह(D1 °म) भ्रात्रा, B4 च सुप्रीतिं (for च संप्रीति)

22 a) Ś1 D4 12 लाड°, V2 मान°, G1 2 M लाळ°, G3 पाल° (for लालनीयो) D3 हि नो, G3 हितो (for हि ते) —b) D8 वानर Ñ2 V B D7 यवीयान्वानरेश्वर(B2 3 °र) —c) D1–3 11–13 तत्रस्थः सन् , G3 M1 तत्रासन् (for तत्र वा सन्) D2 5 11 13 सनिधिस्थो (for सन्निहस्थो). Ś1 D4 12 अत्रस्थः स तत्रस्थो वा, Ñ1 ... वा ... वा, Ñ2 V B D7 विधेयो वा(V2 °स्य)विधेयो वा —d) Ś1 Ñ V B D1.4 7 12 13 स , D2 च, D6 तत् (sic) (for ते). —After 22, Ñ2 B2–4 D2 7 ins

320* न विरोध क्षम तेऽद्य सुग्रीवेण तवानघ ।
अनिलस्यानलेनेव चिरकाल महात्मना ।

[(l 1) Ñ2 विरोधस्तु B2 3 क्षमन्नेव, D2 सख्यार्थ (for क्षम तेऽद्य) —(l 2) D2 चिर का ... (for the post half)]

—Thereafter D7 ins the line of 22cd (var. स for ते)

—After 22, D5 6 8–10 S ins

321* न हि तेन सम बन्धु भुवि पश्यामि कचन ।
दानमानादिसत्कारैः कुरुष्व प्रत्यनन्तरम् ।
वैरमेतत्समुत्सृज्य तव पार्श्वे स तिष्ठतु ।
सुग्रीवो विपुलग्रीवस्तव बन्धु सदा मत ।
भ्रातु सौहृदमालम्ब्य नान्या गतिरिहास्ति ते । [5]

[(l 1) T3 सम (for तव) D5 8–10 T2 सदा(D5 तथा, T2 सदा)नघुगेनस्तव (for the post half) —(l 5) D5 8–10 M1 भ्रात् (for भ्रातु)]

23 a) Ñ2 V B1 4 D7 वा मत्प्रिय, B2 रामाप्रिय, B3 रामप्रिय, G1 मे तत्प्रिय (for ते मत्प्रिय) —b) Ñ1 चेत्त्वहि, Ñ2 B3 वा वेत्ति, V B1 D2 7 13 G1 3 चावैपि, B4 वा वेत्सि, D1 वा चेत्थ (for चावपि) B1 2 D2 11 मा हित, D4 मा हित, G(ed) ते हित (for मा हिताम्) —c) Ś1 D4 12 याचमाना(D4 °ना), Ñ2 याच्यमाने, M1 याच्यमान , L(ed) याच्यमाना (for याच्यमान) D6 8–10 प्रियत्वेन (for प्रयत्नेन) —d) Ñ2 V1 7 B D7 साधु मे कुरु भाषित, V2 [with hiatus] साधु मे अवभाषित, D5 साधु ... कुरुष्व मे
—After 23, Ś1 Ñ1 D1–6 8–13 S ins

322* प्रसीद पथ्य शृणु जल्पित हि मे
न रोषमेवानुविधातुमर्हसि ।
क्षमो हि ते कोसलराजसूनुना
न विग्रह शक्रसमानतेजसा ।

१६

तामेवं ब्रुवतीं तारां ताराधिपनिभाननाम् ।
वाली निर्भर्त्सयामास वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १
गर्जतोऽस्य च संरम्भं भ्रातुः शत्रोर्विशेषतः ।
मर्षयिष्याम्यहं केन कारणेन वरानने ॥ २
अधर्षितानां शूराणां समरेष्वनिवर्तिनाम् ।
धर्षणामर्षणं भीरु मरणादतिरिच्यते ॥ ३
सोढुं न च समर्थोऽहं युद्धकामस्य संयुगे ।
सुग्रीवस्य च संरम्भं हीनग्रीवस्य गर्जतः ॥ ४

G 4 15. 4
B 4 16 4
I 4 12 4

[(1 1) D2 13 कुरु (for शृणु) D3 11 भाषित मम, D4 5 जल्पित हि त (for जल्पित इह मे). —(1 2) Ś1 D4 12 एत तु (for एवातु) —(1 4) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -मनो हि (D2 [ऽ]पि, D13 [ऽ]थ) राघव (for -मनाननेजना)]

—D5 6 8–10 S cont

323* तदा हि तारा हितमेव वाक्यं
तं वालिनं पथ्यमिदं बभाषे।
न रोचते तद्वचनं हि तस्य
कालाभिपन्नस्य विनाशकाले।

[(1 1) D5 तत्तस्तु, D6 यदा हि, G1 Cr तदा हि, Cm g k t as above (for तदा हि) —(1 2) T2 तथ्य (for पथ्य) Cr तस्य न रोचते, तस्मै न रोचते इत्यर्थः । Cm तस्य तस्मै न रोचते।, Cg [illegible] तदा वचनकाले वालिन प्रतीति शेष । [illegible] तस्य तस्मै। चतुर्थ्यर्थे षष्ठी। 'कुन्दकांनाम' इति [illegible] स्मृति [illegible]]

—After 23, Ñ2 V B D7 ins , while Ś1 Ñ1 D1–6 11–13 ins after colophon an additional Sarga relegated to App. I (No 10)

Colophon —*Sarga name* . Ś1 Ñ V2 3 B D2 4 11 12 तारावाक्यं, V1 तारावाक्यं, D1 तारागर्व D2 वालिवृत्ते तारावाक्यं —*Sarga no* (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1 B1–2 D2 4 12 om , Ñ2 V2 B4 D7 14, V2 16, D1 9, D11 15; D13 12.—After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

16

M1 begins with श्रीरामाय नमः.

1 [a]) Ś1 Ñ1 D1–[illegible] [illegible], Ñ2 D7 तथा (for एवं) D12 om. तारां. T2 [illegible] G2 [illegible] तारां.—[b]) Ñ2 V B D7 [illegible] (for [illegible]). Ś1 Ñ1 D1 2 4 [illegible] [illegible], —[c]) Ś1 Ñ1 D [illegible] [illegible]; Ñ2 V B D7 [illegible].

2 [a]) Ñ1 D4 [illegible] Ñ2 V B D7 [illegible] B [illegible] [illegible], D12 [illegible] [illegible], [illegible] C [illegible] [illegible], G2 M1 C [illegible] [illegible] C [illegible] in text (for [illegible] [illegible]) [illegible]. Ś1 D12 [illegible] D1 G [illegible] ([illegible]).

D1 गर्जन चानियम्य —[b]) Ñ2 V B D7 शत्रोनिर्व्याज- यिन —[c]) Ñ2 D7 न शक्त, V B मशक्त, D1–10 केनापि (for [अ]हं कन) —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नाद्य क्षमे प्रिये, Ñ2 V B D7 जानतो [illegible] (B2 पुन [illegible]) [illegible] प्रिये

3 [a]) Ś1 D4 12 अमर्षितानां, V2 D11 [illegible], B2 अमर्षमाना (for अर्धर्षि°) D2 सत्त्वा, D4 शूराणां (for शूराणां) —[b]) Ś1 Ñ1 V2 2 B4 D1 2 4 11–13 संग्रामेषु, Ñ2 V1 B1–3 D7 संयुगेषु (for समरेषु) B1 [अ]निवर्तिना, D13 [अ]निवर्तता —[c]) [illegible] 1-[अ]मर्षित (for -[अ]मर्षण) [illegible] Cg धर्षणामर्षण धर्षणस्यामर्षणं सहनमिति वा धर्षणाया निरसनमस्य मर्षणमिति चार्थ । , Ct धर्षणाया मर्षण सहन तथाप्यान [illegible] इति क्रियासम । , Ct धर्षणामर्षण सहनम . [illegible] Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 भाति (for भीरु) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 मरणात् (D2 13 [illegible], D2 11 [illegible]) विशिष्यते —After 3, D2 ins

324* [illegible] नाशो नो वार्त्ता इति चेति श्रुतो भुवि ।
[Metri causa]

—Then D. cont l 1–2 of 325*

4 [a]) D12 transp. न and च —[b]) Ś Ñ V B1 2 4 D1–6 11–12 योद्ध- (for युद्ध-). —[c]) Ś1 D1 2 6 [अ]नि- [illegible] Ñ1 V2 D2 11 [अ] निग्रहं, Ñ2 B2 3 D7 [अ]नि- संरम्भं, V1 [अ]नियम्य, B1 [अ]पि सम्राट, B4 [अ]नि- मन्त्र, D12 [अ]निग्रहात्, D12 [अ]विग्रहात् [illegible] (for च सं). —[d]) Ñ2 V B D7 दीन- (for हीन-). V2 D2 3–11 T2 वालिन D2 जीवत, D13 जीवित (for गर्ज°), Ś1 Ñ1 D1 4 12 हीनवीर्य D [illegible] [illegible] ([illegible]). —After 4, Ñ2 V V2 l. 1–2 on , B D7 [illegible] D2 cont (l. 1–2 only) after 325*.

325* [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] वा [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible]।
न [illegible] [illegible]।

न च कार्यो विषादस्ते राघवं प्रति मत्कृते ।
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च कथं पापं करिष्यति ॥ ५
निवर्तस्व सह स्त्रीभिः कथं भूयोऽनुगच्छसि ।
सौहृदं दर्शितं तारे मयि भक्तिः कृता त्वया ॥ ६
प्रतियोत्स्याम्यहं गत्वा सुग्रीवं जहि संभ्रमम् ।
दर्पं चास्य विनेष्यामि न च प्राणैर्विमोक्ष्यते ॥ ७

शापितासि मम प्राणैर्निवर्तस्व जयेन च ।
अहं जित्वा निवर्तिष्ये तमलं भ्रातरं रणे ॥ ८
तं तु तारा परिष्वज्य वालिनं प्रियवादिनी ।
चकार रुदती मन्दं दक्षिणा सा प्रदक्षिणम् ॥ ९
ततः स्वस्त्ययनं कृत्वा मन्त्रवद्विजयैषिणी ।
अन्तःपुरं सह स्त्रीभिः प्रविष्टा शोकमोहिता ॥ १०

[(l 1) B1 वाणो (for मानी) V3 D3 तो (for यो) B4 [ऽ]भिमर्पति (for मर्षयति) —B2 reads from शक्तिमान् up to मति in l 4 in marg —(l 2) B1 तद् (for त) D3 मनुष्यवृत्ति तत्पिद (for the prior half) B4 मर्षयामि (for मण°) D3 मनरिवन —After l 2, B2 3 ins

325(A)* मुक्तस्यापि तथा तस्यास्तरयान्ते वचसस्तथा ।

—(l 3) B1 3 -शार्दूलस् (for -विक्रान्तस) —(l 4) V3 B1 दुर्नीतिम्, B4 तस्म° (for त्वम्म°) V2 3 B1–3 न्यैमाश्रिन —(l 5) V2 3 B1–3 मु-, B4 अ- (for स्व-) G(ed) -युक्तश्च (for मयुक्तो) —(l 6) B3 transp वा and रामो —(l 8) V2 3 B -तारा- (for तार) B2 एतच् (for चेद) V3 जगच्छे च रावण (sic) (for the post half) —(l 9) V2 दहन्, B1 दहित्वा (sic), B4 दहति (for दहतु) Ñ2 D7 च (for वा)]

—Then B2 (m) cont

326* अहं वाली हतो भूया तं वा जेष्यामि सयुगे।

5 a) G(ed) तु (for च) B1 निवादस (for विषा°) —d) Ś1 Ñ V B D7 12 न स पाप, D1 न स वाक्य, D2 न स जात्य, D4 न स माल्य, D11 न स वाच्य (for कथ पाप) D13 राज्ञा प्रति करिष्यति (corrupt)

6 Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 transp 6 and 7 —b) Ś1 Ñ1 V1 3 D1–4 11–13 कि मा, Ñ2 V2 B D7 कि वा (for कथ) D5 माम् (for भूयो) —c) B4 सौहार्दं D3 11 M1 transp सौहृद and दर्शित Ñ2 V B D7 भद्रे, D5 6 8–10 T2 G1 3 M2 तावन् (for तारे) —d) D5 8–10 transp कृता and त्वया Ś1 Ñ V B2 4 D1 3 4 7 11 12 मम भर्तृ (D4 भ्रातृ)कृत(V3 गत) त्वया, B1 3 मम तत्सुकृत त्वया, D2 13 मम भर्तु कृते त्वया, G3 मम भक्तिकृत त्वया

7 Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 transp 6 and 7 —a) B1 3 द्रुति (for प्रति-) D6 प्रीत्या (for गत्वा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रतियोत्स्येच त(Ś1 °त्स्ये तु त, Ñ1 °त्स्ये हि त, D4 °त्स्ये द्रुत, D12 °त्स्येद्रुत) गत्वा —b) Ñ2 V B4 D7 त्यज सभ्रम, B1 3 भज मन्दिर, B2 सत्यम°, G3 जय स° (for जहि स°) —c) T2 G1 M2 3 दर्पमात्र, G2 3 दर्पमस्य (for दर्पं चास्य) V1 B1–3 D1 3 4 11 12 [अ]पनेष्यामि, D2 13 विमोक्ष्यामि (for विने°) Ñ2 V2 3 B4 D7 दर्पं चापनयिष्यामि —d) D7 reads च in marg Ñ2 V2 3 B न स, D2 यद्य, D13 यश्च (for न च) Ś1 D12 वियोजये, V1 2 D1 2 5 8–11 13 Ct वियोक्ष्यते, B4 D3 4 वियोज्यते, T2 विमोच्यते, Ck as in text (for °क्ष्यते) —After 7, D5 6 8–10 S ins

327* अह त्वाजिस्थितस्यास्य करिष्यामि यथेप्सितम् ।
वृक्षैर्मुष्टिप्रहारैश्च पीडित प्रतियास्यति ।
न मे गर्वितमायस्त सहिष्यति दुरात्मवान् ।
कृत तारे सहायत्व दर्शित सौहृद मयि ।

[(l 1) D6 T1 [आ]जौ (for [आ]जि) D6 T2 G2 3 M1 [अ]च (for [अ]स्य) D5 8–10 यद् (for यथा) —(l 3) T1 दर्पितम्, G1 गर्जितम् (for गर्वि°) D5 G1 3 M1 आयत्त (for °स्त) —(l 4) G3 तावत् (for तारे) G3 महाय च, M1 महाया त्व (for °यत्व) M3 transp दर्शित and सौहृद]

8 a) Ś1 M1 [अ]पि (for [अ]सि) Ś1 D1–3 11–13 निवर्तस्व (for मम प्राणैर्) —b) Ś1 D1 2 12 प्राणैरद्य, D3 11 मम प्राणैर् (for निवर्तस्व) Ś1 B2 D2 5 8–10 12 13 G1 2 M1 Ck t जनेन च, V1 . न च(moth-eaten), D4 त्वमाशु वै, G3 Cr m जयेन वा (for °न च) D13 प्राणैरभिजनेन च —c) Ś1 D8–10 Cv k t अल, Ñ1 D2 4 12 13 अय, D1 असु, D3 11 शीघ्र, Cr m as in text (for अहं) Ñ2 V B D7 अय जित्वा निवृत्तो(V2 °वर्तो)स्मि —d) Ñ2 V B D3 5–11 T2 M3 तमह, M1 तमिम, M2 सबल, Cv as in text (for °ल) Ś1 D12 न सहे भ्रातृगर्जित, D1 2 4 13 तमह भ्रातृगधिन ॐ Cv जयेन जयाशिषा। तमलमिति पाठ ।, Cr जयेन मनोजयेन। जयाशिषा वा। वावधारणे। अहमिति। अह जित्वाह निवर्तिष्य इत्यहशब्दद्वयस्य निर्वाह ।, Cm जयेन मनोजयेन। यद्वा जयाशिषा जयाशिष कृत्वा निवर्तस्वेत्यर्थ ।, Ct जनेन स्वपरिवारजनेनाल जित्वा जयमात्र कृत्वा निवर्तिष्ये न तु वधमित्यर्थ । अह जित्वेति पाठस्त्वसाम्प्रदायिक ॐ

9 a) V3 तूर्णं (for तारा) Ś1 D11 परित्यज्य (for °ष्वज्य) —b) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 प्रियदर्शन, Ñ1 हेममालिन, D8 प्रतिवादिनी, G3 °वादिन (for °वादिनी) —c) D13 भन्द (for मन्द) —d) Ñ1 illeg , Ñ2 V2 3 B (B2 m also) D7 वेपमाना (for दक्षिणा सा)

10 a) T2 प्रदक्षिण (for स्वस्त्ययन) —b) Ś1 Ñ2 V1 D7–10 T Ck t मन्त्रविद्, Cg as in text (for °वद्) ॐ Cg मन्त्रवत स्वस्त्ययनमन्त्रवत् । मन्त्रश्च वैदिकादन्य इति ज्ञेय ।, Ck मन्त्रवित् स्वस्त्ययनमन्त्रविदित्यर्थ । देवताशक्त्वा-

प्रविष्टायां तु तारायां सह स्त्रीभिः स्वमालयम् ।
नगरान्निर्ययौ क्रुद्धो महासर्प इव श्वसन् ॥ ११
स निःश्वस्य महावेगो वाली परमरोषणः ।
सर्वतश्चारयन्दृष्टिं शत्रुदर्शनकाङ्क्षया ॥ १२
स ददर्श ततः श्रीमान्सुग्रीवं हेमपिङ्गलम् ।
सुसंवीतमवष्टब्धं दीप्यमानमिवानलम् ॥ १३
स तं दृष्ट्वा महावीर्यं सुग्रीवं पर्यवस्थितम् ।
गाढं परिदधे वासो वाली परमरोषणः ॥ १४
स वाली गाढसंवीतो मुष्टिमुद्यम्य वीर्यवान् ।
सुग्रीवमेवाभिमुखो ययौ योद्धुं कृतक्षणः ॥ १५
श्लिष्टमुष्टिं समुद्यम्य संरब्धतरमागतः ।
सुग्रीवोऽपि समुद्दिश्य वालिनं हेममालिनम् ॥ १६
तं वाली क्रोधताम्राक्षः सुग्रीवं रणपण्डितम् ।
आपतन्तं महावेगमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७

G 4 15 10
B 4 16 19
L 4 12 17

देव तथावगति ।, Ct मन्त्रविरस्वस्ययनमन्त्रवेत्री । देवास-त्वात्तद्वेदनम् ❀ V2 3 B4 भर्तुर्विजय (B4 °जीवित) काङ्क्षिणी, D1 [अ]मानयद्विजयैपिण —c) B1 3 पुरस्त्रीभि —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रविवेश यथागत (D4 °सुख), Ñ2 V B D7 प्रविवेश सुमध्यमा, D3 11 प्रविष्टा हृदय विना

11 c) D5 8–10 T1 3 C2 नगर्या (for °रान्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 स्वपुर्या (Ñ1 किष्कि) निर्ययौ वाली, Ñ2 V B D7 निश्चक्राम ततो वाली, D3 11 निर्जगाम रुषा वाली —d) D2 महादर्प, M1 महान्सर्प (for °सर्प)

12 a) Ś1 V3 B1 3 4 D1 12 स निष्पत्य, Ñ1 विनिष्पत्य, Ñ2 D7 स नि सृत्य, V1 2 D2–4 11 13 स निपत्य, B2 स निर्गम्य, G1 M2 निप्पत्य च, G3 सनिपत्य (for स नि श्वस्य) Ś1 D12 महावेगाद्, D5 8–10 °रोषो, T2 °वीर्यो, G2 °बाहुर्, M3 °तेजा (for °वेगो) —b) D5 8–10 T2 -वेगवान्, D6 कोपन (for रोषण) Ñ2 V B D7 क्रोधपर्याकुलेक्षण (B1 °लेन्द्रिय) —M1 om (hapl) 12c–14 —c) V1 वारयन्, D2 M2 चाल° (for चार°) ❀ Cm g चारयन् प्रस्थित (Cm स्थित) इति शेष ❀ —d) G1 मर्दन- (for दर्शन-) D11 -कारयया, G2 -लालस (for -काङ्क्षया)

13 M1 om 13 (cf v l 12) —a) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 7 12 13 दूरात्, Ñ1 वाली (for श्रीमान्) —b) Ś1 om (hapl) from हेम to ग्रीव in 14b —After 13ab, Ñ2 V B D7 ins

328* तमेवाभिमुखश्चापि ययौ योद्धुमतित्वरन् ।

[Ñ2 D7 तस्य चाभिमुख चा (D7 वा) पि (for the prior half) Ñ2 V2 अभि (for अति)]

—c) Ñ1 D12 असवीतम्, D11 सुसदीप्तम्, D13 सुसर्चितम् (for सुस°) Ñ1 असरब्ध (for अवष्टब्ध) —For 13cd, Ñ2 V B D7 subst

329* सुसनद्ध योद्धुकाम रामस्याश्रयगर्वितम् ।

[Ñ2 D7 रामाश्रयण, V B4 रामापा° B2 रामोपा° (for रामस्याश्रय)]

14 M1 om 14 (cf v l 12) Ś1 om up to ग्रीव (cf v l 13) T2 om 14–16 —a) Ñ1 D5 6 8–10 G M2 त स (by transp), Ñ2 D7 स च (for स त) Ñ V B D3 7 11 G M2 महावीर्यं, D5 8–10 °बाहु, D6 °वीर (for °वीर्यं) —b) Ś1 Ñ2 D2 4 7 12 समुपस्थित, B1–3 D3 11 पर्युप°, D13 G3 समव° (for पर्यव°) —c) D2 13 चक्षु, D3 वाली (for वासो) Ś1 Ñ1 D1 4 12 गाढ परिदधे (Ñ1 °दध) वक्ष (D1 4 चक्षु) —d) D5 8–10 कोपन (for रोषण) Ś1 N1 D1 2 4 12 पश्यत तमभीतवत्, D3 11 क्रोध (D11 वाली)-सरक्तलोचन, D13 पश्यत तमभीतवान् —For 14cd, Ñ2 V B D7 subst

330* गाढ सनहन चक्रे करिष्यन्कर्म दुष्करम् ।
[B3 धर्मदुष्कुल (sic) (for कर्म दुष्करम्)]

—Then cont

331* उवाच चातिताम्राक्ष सुग्रीव रोषमूर्छित ।
दुर्बुद्धे पाप सुग्रीव का त्वरा मरणे पुन ।

[(l 1) V1 क्रोधमूर्छित, B4 हेमपिंगल (for रोषमूर्छित) —(l 2) D7 तव (for पुन)]

15 T2 om 15 (cf v l 14) Ñ2 V B D7 om 15–17 —a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वल- (for गाढ-) —b) D3 11 M2 वेगवान्, M1 दक्षिण (for वीर्यवान्) —c) Ñ1 D2 3 11 G2 [अ]भिमुख (for [अ]भिमुखो) Ś1 D1 4 6 12 सुग्रीवाभिमुख शीघ्र (D1 योद्धु, D6 °मुखो गत्वा [marg]) —d) D1 तत्र, D6 युद्ध- (for योद्धु) D3 11 कृतत्वर (for °क्षण)

16 T2 om 16 (cf v l 14) Ñ2 V B D7 om 16 (cf v l 15) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 G2 M1 transp ab and cd D6 reads ab in marg —a) Ś1 D4 12 तिष्ठन्मुष्टि, Ñ1 D1–3 5 8–11 13 Ct श्लिष्ट मुष्टि, G2 श्लि-ष्टिं, M2 श्लिष्टमुष्टि, Ck as in text (for °मुष्टि) —b) Ñ1 D1 2 4 आपतत्, G3 आययौ (for आगत) Ś1 D3 11 12 सरब्धस्तरसापतत्, D6 °स्त्वरयागत, D13 °ब्ध तरसापतत् —c) D6 G1 M3 तमुद्दिश्य, M1 समुद्यम्य (sic) (for °द्दिश्य) —After 16, M1 ins

332* सुग्रीवो गाढसवीतो मुष्टिमुद्यम्य वीर्यवान् ।
इन्द्रपुत्र समाहूय ययौ योद्धु कृतक्षण ।

17 Ñ2 V B D7 om 17 (cf v l 15) —a) Ś1 T2 G3 M2 रक्ताक्ष, Ñ1 D1 2 4 12 13 -रक्ताक्ष, D3 11

21 20 18 एष मुष्टिर्मयाबद्धो गाढः सुनिहिताङ्गुलिः ।
मया वेगविमुक्तस्ते प्राणानादाय यास्यति ॥ १८
एवमुक्तस्तु सुग्रीवः क्रुद्धो वालिनमब्रवीत् ।
तवैव च हरन्प्राणान्मुष्टिः पततु मूर्धनि ॥ १९
ताडितस्तेन संक्रुद्धः समभिक्रम्य वेगतः ।
अभवच्छोणितोद्गारी सोत्पीड इव पर्वतः ॥ २०

सुग्रीवेण तु निःसंगं सालमुत्पाट्य तेजसा ।
गात्रेष्वभिहतो वाली वज्रेणेव महागिरिः ॥ २१
स तु वाली प्रचलितः सालताडनविह्वलः ।
गुरुभारसमाक्रान्ता सागरे नौरिवाभवत् ॥ २२
तौ भीमबलविक्रान्तौ सुपर्णसमवेगिनौ ।
प्रवृद्धौ घोरवपुषौ चन्द्रसूर्याविवाम्बरे ॥ २३

मरक्त, D5 6 8–10 G1.2 ताम्राक्ष (for -ताम्राक्ष) —[b]) D2 13 -पडित, D5 8–10 -कोविद (for -पण्डितम्)

18 [a]) D5 8–10 महान (for मया) —[b]) D6 G3 M1 2 गाढ Ś1 Ñ1 D4 12 सुविहित, D5 8–10 सुनियत, T1 G2 3 सुनिहत, M3 सनिहित- (for सुनिहित-) Ñ2 B1–3 D7 रणाय समुद्यत, V B4 वधार्थं ते (V1 °र्थं च, B4 °र्थरते) समुद्यत, D1 2 13 गाढ सुवि (D13 °स) हितागुलि, D3 11 गाढ निनिहि°, T2 G1 गाढ सुनिय° —[cd]) Ñ1 G1 M2 -प्रमुक्तस, G3 -समुक्तस (for -विमु°) Ś1 D1 2 4 12 13 महावेगप्रमु (D1 4 °मु) क्तस्ते, D3 11 तव रोषपरीतस्य (for °) Ñ2 V B D7 यस्ते मूर्ध्नि विनिर्मुक्त प्राणानप (B2 मुष्टि· प्राणान) हरिष्यति

19 [a]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 10 13 स तेजस्वी (for तु सुग्रीव) D3 11 स एवमुक्त सुग्रीव —[b]) Ñ1 वचनम्, D6 वानरम् (for वालिनम्) —[c]) Ñ1 [ए]वाय, D1 2 [ए]व हि, D3 4 13 [ए]प हि, D5 8–10 चैव, D6 T2 G1 3 M1 2 चैव (for [ए]व च) M1 3 Ck [आ]हरन् (for हरन्) Ś1 D12 तवैवा हि हरेत्प्राणान् —[d]) Ñ1 D6 G1 Cv पतति (for °तु) D13 मुष्टिपात तु मूर्धनि ❀ Cv r मुष्टि पततु (Cv °ति) मूर्धनि इत्यत्रेतिकरण द्रष्टव्यम् ।, Cm मूर्ध्नि मुष्टि पतत्विर्त्यब्रवीदिति योजना ।, Cg पततु मूर्धनीत्यनन्तरमितिकरण द्रष्टव्यम् ।, Ck मुष्टि पततु मामिकेति शेष ।, Ct एष मुष्टिर्मामकस्तव मूर्ध्नि पतत्वित्यब्रवीत् ❀ —For 19, Ñ2 V B D7 subst

333* एवमुक्त्वा तु सुग्रीवो हृदये तेन ताडित ।
—After 19, D3 11 ins

334* सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु वाली संरक्तलोचन ।
सुग्रीव ताडयामास क्रोधात्तूर्णतर तत ।

20 [a]) Ś1 D12 वाक्येन, M1 सरब्ध (for संक्रुद्ध) Ñ2 V B D7 स (B1 स) क्रुद्धस्ताडितस्तेन —[b]) V2 3 B4 समवप्लुत्य, B1–3 D7 समभिप्लुत्य, D2 13 तमभिप्राप्य, D3 6 11 T2 समतिक्रम्य, D4 M1 तमति°, G1 2 तमभि°, G (ed) समभिद्रुत्य, Ck t as in text (for समभिक्रम्य) Ñ2 V B D5 7 G2 3 M3 Cg वेगित ❀ Cg अत्र सुग्रीव इत्यध्याहार्यम् ❀ —[c]) Ñ1 D1 2 4 12 13 सोभवच् B1 -[उ]-द्गाराद्, B2 -[उ]द्गार (for -[उ]द्गारी) —[d]) Ś1 D12 सधातुर, Ñ V B2 4 D2 3 7–10 13 सापीड, B1 उत्पीड, B3 प्रपीड, D1 समुत्कूट (hypm), D11 सपिड (for सोत्पीड) G (ed) सर्वत (for पर्व°) D4 न्यपतत्स महीतले

21 D4 om 21 —[a]) B1–3 D6 च, D3 11 [अ]पि (for तु) Ś1 D12 सरभात्, Ñ2 V B1 3 4 D7–10 नि शक (for नि सग) —[b]) Ñ V2 3 B D2 3 6 7 11 शालम्, D12 तालम् (for सा°) Ś1 Ñ1 V1 D1–3 11–13 उद्यम्य (for उत्पाट्य) D1 13 वौजसा, D2 चौं° (for ते°) —[c]) D6 गात्रेपि (for °षु) Ñ2 V B D7 हृदये निहतो वाली —[d]) B1 2 D11 [ए]व (for [इ]व) D3 11 गिरिर्महान् Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 न्य (D2 13 व्य) पतत्स महीतले

22 [a]) Ñ2 V B D7 रणगत, D3 11 G1 M2 विचलित (for प्रच°) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 स तु तेन समाक्षिप्त, D5 6 8–10 T2 G3 M1 स तु वृक्षेण निर्भग्न —[b]) Ñ V B D2 4 6 7 13 शाल- D3 11 मुहूर्त शालताडित —[c]) Ś1 D12 उरु (for गुरु-) Ś1 Ñ V B D1 2 4 6 7 12 13 -समाक्रान्तश्च, D5 -भराक्रान्तो, D8 10 -भराक्राता, D9 -पराक्रान्तो (for -समा°) —D13 om (hapl ?) 22[d]–23[a] —[d]) D3 [आ]यता, D11 [आ]रिता (sic) (for [अ]भवत्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 T2 Cr g नौसार्थ इव सागरे, Ñ2 V B D7 चचाल च (D7 न चचाल) जुघूर्ण च, D5 6 8–10 नौ समार्थेव सागरे, G1 M1 नौर्वातेनेव सागरे, G3 नौ सागर इवाभवत्, M3 Cm सार्थेनौरिव सागरे, Ck t सागरे नौरिवाभवत् (as in text) —After 22, Ś1 Ñ1 D1–4 11 12 ins

335* स मुहूर्तं समाश्वस्य तूर्णमुत्पत्य वेगवान् ।
रोषादेव प्रजज्वाल युगान्ताग्निरिव ज्वलन् ।

[(l 1) D11 समाश्वास्य D3 तूर्णम निवेगिनौ (sic) (for the post half) —D1 3 om from l 2 up to 23[b] —(l 2) D2 स जज्वाल (for प्रज°) D11 [उ]त्थित (for ज्वलन्)]

23 D1 3 om 23[ab] (cf v l 335*) D13 om 23[a] (cf v l 22) —[a]) Ś1 D2 12 चातिबल, Ñ1 क्रातसम, B3 (*sup lin* also as in text) भीमसम-, D4 द्वौ हि बल-, M1 वीरौ बल- (for °बल) D2 -सकीर्णौ, D5 T2 -सक्रातौ (for -वि°) ❀ Cr m तावतिप्रसि (Cm °वृ) द्धौ । अभूतामिति शेष ।, Cg विक्रान्तौ विक्रमवन्तौ । भीमबलौ च तौ विक्रान्तौ चेति कर्मधारय ❀ —[b]) D9 (m gloss) गरुड- (for सुपर्ण-) Ñ1 V2 D6 8–10 13 T1 -समवेगितौ, Ñ2 V1 3 B D7 -गतिवेगितौ, D5 T2 G3 -बलवेगितौ, D11

वालिना भग्नदर्पस्तु सुग्रीवो मन्दविक्रमः ।
वालिनं प्रति सामर्षो दर्शयामास लाघवम् ॥ २४

M1 [अ]निलवेगिनौ(M1 °तौ) (for -समवेगिनौ) —^{c}) D8 10 G2 M1 प्रयुद्धौ, D9 M2 प्रवृद्धा, G1 प्रवृत्तौ (for प्रवृद्धौ) D5 -वर्षौ च (for -वपुषौ) —For 23^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

336* प्रयुद्धौ घोररूपौ तौ खस्थौ पापग्रहाविव ।

[Ś1 D2 4 12 तु, D13 च (for तौ) Ñ1 नररूपौ हि, D3 11 भ्रातरौ वीरौ (for घोररूपौ तौ) —D12 om from the post half up to 24^{a} Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 बुधशुक्रा(D3 11 शुक्र-सौम्या [D11 °रा])विवाबरे (for the post half)]
—Then D3 11 cont

337* तौ मुष्टिभि पादघातैस्तलैरग्निसमनिभै ।
वृक्षैश्च गिरिशृङ्गैश्च तथान्योन्य निजघ्नतु ।

[(l 1) D3 पादाघातैर्नखैर् (for पादघातैस्तलैर्) —(l 2) D3 [अ]न्योन्ये (for [अ]न्योन्य)]
—After 23, D5 6 8–10 S ins

338* परस्परममित्रघ्नौ छिद्रान्वेषणतत्परौ ।
[G3 अभिघ्नौ (for अमित्रघ्नौ)]
—then cont , D3 11 cont after 337*

339* ततोऽवर्धत वाली तु बलवीर्यसमन्वित ।
सूर्यपुत्रो महावीर्य सुग्रीव परिहीयते ।

[(l 1) D6 G3 M1 Cr ववर्ध, T2 illeg (for ऽवर्धत) ❀ Cr ववर्धेत्यत्र परस्मैपदमार्षम् । ❀ M2 बलवान् (for वाली तु) D3 11 व्यवर्धत ततो वाली (for the prior half) —(l 2) D3 11 शक्रपुत्रो (for सूर्य°) D3 11 महातेजा D3 5 8–11 Ct परि(D3 11 °ये)हीयत (for °ते) ❀ Cg परिहीयते पर्यहीयत इत्यर्थ ।, Ct परिहीयत । अटभाव आर्ष ❀]

24 D12 om 24^{a} (cf v l 336*) —^{a}) D6 भिन्न- (for भग्न-) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11 13 दर्पे (for -दर्पस्) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 सुग्रीवे मन्दचेतसि, Ñ2 V2 3 B D7 सुग्रीवे मन्दतेजसि, D3 11 सुग्रीवे मन्दविक्रमे —^{c}) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 सामर्थ्यं, D1 सामर्थं (for °र्षो) Ñ2 V2 B1 3 4 D7 वालि(B4 D7 °लिं)सामर्षतरस्तथा , V3 वालिन सामर्षतर —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 राघव , D5 8–10 G1 राघव (for लाघ°) Ñ2 V B D7 चुक्रोशार्तोऽथ राघव
—After 24, D5 6 8–10 S ins

340* वृक्षै सशाखै शिखरैर्वज्रकोटिनिभैर्नखै ।
मुष्टिभिर्जानुभि पद्भिर्बाहुभिश्च पुन पुन ।
तयोर्युद्धमभूद्घोर वृत्रवासवयोरिव ।
तौ शोणिताक्तौ युध्येतां वानरौ वनचारिणौ ।
मेघाविव महाशब्दैस्तर्जमानौ परस्परम् ।
हीयमानमथोऽपश्यत्सुग्रीव वानरेश्वरम् ।
प्रेक्षमाण दिशश्चैव राघव स मुहुर्मुहु ।

ततो धनुषि संधाय शरमाशीविषोपमम् ।
राघवेण महाबाणो वालिवक्षसि पातितः ॥ २५

G 4 15 28
B 4.16 35
L 4 12 0

ततो रामो महातेजा आर्तं दृष्ट्वा हरीश्वरम् ।
स शर वीक्षते वीरो वालिनो वधकारणात् ।

[(l 1) M3 सशिखर् (for शिखरैर्) G1 -संभैर् (for -निभैर्) —(l 2) G2 पादपैश्च, M2(after corr sec m as above) बहुभिश् (for बाहु°) —(l 3) G2 M1 तद्युद्धमभवद्घोर (for the prior half) —(l 4) M1 शोणिताक्ता (for °क्तौ) —(l 5) D9 तर्जयानौ, M1 2 गर्ज° (for तर्ज-मानौ) D8 10 परस्परो —(l 6) D5 6 8–10 M2 अथ (for अथो) M1 दृष्ट्वा (for ऽपश्यत्) M1 °रोत्तम, Cr as above (for °रेश्वरम्) —(l 7) D8 10 प्रेक्ष्यमाण, T G3 Cr वीक्ष° (for °माण) D9 12 G2 M1 राघव च, D6 °वस्य, M2 °व स (for °व स) —(l 9) G2 सत्वर, M3 शर च (for स शर) D5 रामो, G2 चाप (for वीरो) D5 8–10 वधकाङ्क्षया ❀ Cv वज्रकोटिनिभैर्नखैरिति पाठ । मुष्टिभि पद्भि (पद्भिर) बहुभिश्च पुन पुनरिति पाठ । तयोर्युद्धमभूदिति सम्यक् । हीयमानमपश्यदिति पाठ । राघव स मुहुर्मुहुरिति पाठ । स शर वीक्ष्य इति पाठ ।, Cr तयोर्युद्धमभूदिति सम्यक् । हीयमानमथोऽपश्यत्सुग्रीव वानरेश्वरम् । वीक्षमाण दिशश्चैव राघव स मुहुर्मुहुरिति पाठ । स शर वीक्षते वीर इति सम्यक् ।, Cg वृक्षैरित्यादिना । तयोर्युद्धमभूद्घोरमिति पाठ । वानिति । युध्येतामयुध्येताम् । तर्जयानाविति । उभयत्र आगमशास्त्रस्यानित्यत्वादडभावो मुगभावश्च ।, Ck t युध्येतामयुध्येताम् (Ch °नामिति यावत) ❀]

25 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 ततस्त्वराय(D7 °र्ये) रामेण(V2 बाणेन) —After 25^{ab}, D3 5 6 8–11(D3 11 l 1 and 4 only) S ins

341* पूरयामास तच्चाप कालचक्रमिवान्तक ।
तस्य ज्यातलघोषेण त्रस्ता पत्ररथेश्वरा ।
प्रदुद्रुवुर्मृगाश्चैव युगान्त इव मोहिता ।
मुक्तस्तु वज्रनिर्घोष प्रदीप्ताशनिसंनिभ ।

[(l 1) D7 स (for तच्-) —(l 4) D3 11 च (for तु) D7 प्रदीप्त अशनिर्यथा , G3 प्रदीप्ताग्निसमप्रभ (for the post half)]

—Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 25^{cd} —^{cd}) D5 पातित (for पातित) ❀ Cv वालिवक्षसि पातित इत्यत पर रामेन महात्मना इत्यादि श्लोकद्वय दृश्यते । अत पर नरोत्तम इत्यादि श्लोक अत्र(°नत्र ?) पश्यता(°यो ?)स्ति इत्यादि । अत्र सर्गान्तश्लोकद्वयमुक्तार्थस्य निगमनम् । एष समीचीन पाठ-क्रम । अन्यस्तु लेखकविप्लवनिर्मित ।, Cr वालिवक्षसि पातित इत्यत पर ततस्तेन महात्मना इत्यय श्लोक । तत परमिन्द्रध्वज इवोद्धत इति श्लोक । तत पर नरोत्तम । अथोक्षित इति श्लोक-द्वयमुक्तार्थनिगमनपरम् । एष एव समीचीन पाठक्रम । अन्यस्तु लेखकप्रमादकृत ।, Ck पातित इति । पतित इति यावत ❀ D3 11 transp वालिवक्षसि and पातित Ñ2 V B D7

29 36 26 वेगेनाभिहतो वाली निपपात महीतले ॥ २६

निहतो हृदये वाली हेममाली महाबल —After 25, D3 5 6 8–11 S ins

342* ततस्तेन महातेजा वीर्ययुक्त कपीश्वर ।

[D7 11 G2 M3 वीर्योत्सिक्त (for वीर्ययुक्त)]

26 ^{cd}) Ś1 D4 12 निहतो (for [अ]भिह°) D1 निष्पपात, D3 11 नि प° (for निप°) Ñ2 V B D7 स तेन (D7 रामेण) हृदये (V1 B2 निहतो) वाली निहतो (B2 हृदये) निपपात ह —After 26, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins

343* तदस्य तस्य वीरस्य स्वर्गमार्गोपदेशकम् ।
रामबाणासनान्मुक्तमनयत्परमा गतिम् ।

[cf 4 17 8 —(l 1) D1 तन्मु (for तदस्य) —(l 2) D1 चापविनिक्षिप्तम्, D2 13 बाणमुनिक्षिप्तम्, D4 12 -बाणाशु (D12 °श)निमुक्तम् (for बाणासनान्मुक्तम्)]

—After 26, Ñ2 V B ins, whereas D7 cont after 346*

344* हा हतोऽस्मीति निकुश्य दृष्टमार्ग सुविह्वल ।

[B1 अष्टमार्ग, B4 हृतवीर्य (for दृष्ट°). B1 च (for सु-). B2 3 दुष्टमागण विह्वल (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V B D7 cont, whereas D5 8–10 T2 ins l 1 only after 26, whereas Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 cont after 343*

345* बाष्पसरुद्धकण्ठस्तु वाली चार्तस्वर शनै ।
उवाचार्तस्वर वाली पङ्कमग्न इव द्विप ।
पराङ्मुखवध कृत्वा को नु प्राप्तस्त्वया गुण ।
यदह युद्धसमक्तस्त्वत्कृते निधन गत ।
न शोचामि तथात्मान न तारा न च बान्धवान् । [5]
यथा पुत्र गुणश्रेष्ठमङ्गद कनकाङ्गदम् ।
यो मयादर्शनाद्दीनो बाल्यात्प्रभृति लालित ।
दु खमासाद्य महता सतत मामनुस्मरन् ।
तोयरूपरिपीताम्बुर्विपरिम्लानपङ्कज ।
तडाग इव कालेन परिशोष गमिष्यति । [10]

[For l 1–2, l 5–7 and l 10 cf 4 18 45–47 and for l 3–4 cf 4 17 13 —(l 1) Ś1 D12 तदा (for बाष्प) D1 -सरुध्य-, D2 -मुरुद्ध (for -सरुद्ध-) Ñ2 V B2–4 D7 [ऽ]थ, B1 [ऽ]मौ (for तु) D1 2 13 शात- (for चार्त) D4 -रवर, D2 रवं (for -स्वर) Ś1 D12 वाली त्वावरुन पुन, Ñ2 V1 3 B D7 दृष्ट्वा रामम(B1 °युप)स्थित, V2 दृष्ट्वा वा समरे स्थित (for the post half) —(l 2) B1 3 -स्वरो (for °र) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 उवाच राम सप्रेक्ष्य (for the prior half) Ś1 Ñ1 D12 पङ्कग्न, V1 ° . . (moth-eaten) (for °मग्न) —(l 3) B1 [ऽ]थ (for नु) —After l 3, Ś1 D4 12 ins

345 (A)* तथा स निहतो वाली रामबाणप्रपीडित ।
सोऽस्मतसद्दश्य सुग्रीव वाक्यमभ्रवीत् ।

—(l 4) B2 3 -मयुक्तस्य, D1 सरक्तस्य (for ससक्तस्य) Ñ2 V B D7 त्वयाद्दृश्येन ताडित (for the post half) —(l 5) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 शोचामि नात्मानमह (Ś1 D12 नाहमात्मान) (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]पि (for च) Ñ2 V3 B2 D7 न च तारा न बाधवान्, V2 न तारा * * . . (for the post half) —(l 6) Ñ1 यथा हि (hypm) (for यथा) V1 2 D7 -ज्येष्ठम् (for -श्रेष्ठम्) —After l 6, D4 ins

345(B)* स मया लाडितो वीर सुतवृद्धो ममात्मज ।
वैरिणो वशमापन्नो वीर पितृवधातुर ।
दीनता नाप्स्यति सुतो बाष्पपूर्णाकुलेक्षण ।
वीरोऽसौ सुतसवृद्धो बलवानङ्गदो मम ।
पुत्र कथ महाद्दु ख शत्रुभीत सहिष्यति । [5]
इति सचिन्त्य सचिन्त्य चानर्दत्पतितो भुवि ।

—(l 7) V° D7 मम (for मया) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 स हि मद्दर्शनाद्दीनो (D1 4 13 °द्दीनो, D2 °द्दीर) (for the prior half) B4 सप्रति- (for प्रभृति) B2–4 D2 पालित, D4 लाडित (for लालित) —Ś1 D12 om l 8–10 Ñ1 D1 2 4 13 om l 8–9 —(l 10) Ñ1 शीताशुर, D1 2 4 13 पीताशुर (for कालेन) Ñ1 D1 2 4 उपशोष, D13 त्वक्तशोष (for परि°) D4 करिष्यति]

—After 26, D3 (first time) 11 read 4 17 2–8, while D5–10 S ins

346* इन्द्रध्वज इवोद्धूत पौर्णमास्या महीतले ।
आश्वयुक्समये मासि गतश्रीको विचेतन ।

[(l 2) D5 7–10 गतसत्त्वो (for °श्रीको) ❀ Cm इन्द्रध्वज इति । गोदेशे कस्मिश्चिदुत्सवे आश्वयुक्पार्णमास्यामिन्द्रमुद्दिश्य ध्वज सस्थाप्योत्सवानन्तर ध्वज पातयन्ति, तद्वद्वाली पातित इत्यर्थ । Cg आश्वयुक्समये आश्वयुक्समयरूपे मासि । पार्णमास्याम् । महीतले पातित इत्यन्वय ।, Ch इन्द्रध्वजो महीतल इव वाली महीतले पपात । पातकालो लक्ष्यते । रामस्य वनवासमासिद्यर्थं, अतीतकालपरिज्ञानाय पौर्णमास्या-मित्यादि । आश्वयुजा आश्वयुज्या पार्णमास्या समय सङ्गमो यस्य मासस्य सोऽयमाश्वयुक् समय । एवविशेषणके मास्याश्वयुजमास इत्यर्थ । तत्रापि मासे पौर्णमास्या गतश्रीको विचेतनो विसञ्ज पपात । एव योजनम् । सुग्रीवाभिषेकानुमतिसमये श्रावणो मासो वर्तत इति वचनादुक्तलक्षणे काले इन्द्रध्वज इवेति योजनीयम् । उक्तार्थोपसहारो नरोत्तम इत्यादि , Ct आश्वयुक्समये आश्वयुजाश्वयुजी पौर्णमासी यत्र मासे तस्मिन्नाश्विने मासि पौर्णमास्यामिन्द्रध्वजोत्सवान्त उद्धत उत्क्षिप्त इन्द्रध्वजो यथा भूमौ पपात तद्वद्वाली श्रीमान्ने पतित इत्यर्थ । अतएव सुग्रीवाभिषेकसमये श्रावणो मासोऽधुना वर्तत इति वचनेन न विरोध ❀]

—D5 6 8–10 S cont

347* नरोत्तम कालयुगान्तकोपम
शरोत्तम काञ्चनरूप्यभूषितम् ।
ससर्ज दीप्त तममित्रमर्दन
सधूममग्नि मुखतो यथा हर ।

अथोक्षितः शोणिततोयविस्रवैः
सुपुष्पिताशोक इवानिलोद्धृतः ।
विचेतनो वासवसूनुराहवे
प्रभ्रंशितेन्द्रध्वजवत्क्षितिं गतः ॥ २७

G 4 15 0
B 4 16 39
L 4 12 33

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

[(l 1) D5 8–10 M2 इव (for -युग) —(l 2) D5 6 रूप्यभासित, D8 10 रूपभासित, G1 3 M3 रूपभूषित (for रूप्य°) —(l 3) G3 कर्शन (for -मर्दन) —(l 4) M1 हरि (for हर) ꕥ Cg हर प्रलये संहर्ता । नन्वत्रैकवचनादेकेन बाणेन वाली हत इत्युक्तम् । इदमुत्तरत्र तारावाक्येन " रामेण प्रहित रौद्रैर्मार्गणैर्दूरपातिभि " इत्यनेन बहुबाणहतत्ववचनेन विरुध्यते । मैवम् । व्याकुलवचनत्वात्तस्य । यत तारा एकबाणहत श्रुत्वाप्येवमाह । वक्ष्यति हि—' त भार्या बाणमोक्षेण रामदत्तेन संयुगे । हत प्लवगशार्दूल तारा शुश्राव वालिनम् । " इति । सर्गोपक्रमे च —' निजघान च तेनैन शरेणैकेन राघव ।" इत्यत्र एकशब्द प्रयुक्त । " प्रतिज्ञात च रामेण तथा वालिवध प्रति ' इति प्रतिज्ञानिर्वाहाय छद्मनापि वालिवध कृत । अस्मिन्सर्गे एकोनचत्वारिंशच्छ्लोका ꕥ],

while D7 cont 344* after 346*

27 D7 reads 27 in marg —a) Ñ2 समुत्थित , V B D7 समुक्षित (for अथोक्षित) Ñ2 V2 3 B D7 -वेग , V1 moth-eaten (for -तोय-) B4 विप्लवै (for °स्रवै) Ñ1 स तु क्षिण्ये शोणितं विक्षर (sic), D1 2 4 स तु क्षितो शोणितविष्क(D2 °ष्ट)रै (D4 °हूल) स्रवन, D3 11 स शोणितादिग्धवपु स्रवद्व्रण —b) Ñ1 V1 B1 3 4 D1 3 स-, V3 D5 6 8–10 T2 G2 3 M2 प्र- (for सु-) V1 B2 D13 G3 [अ]निलाहत , V3 [अ]लिभिर्वृत , B1 3 [अ]निलोत्थित , D2 [अ]नलाहत D3 11 G2 [अ]तिलोहित , D7 [अ]निलोद्गत , D8–10 [अ]चलोद्धृत , M3 [अ]नलोद्धृत (for [अ]नि°) —For 27ab, Ś1 D12 subst

348* एवंविधेनाहवचेष्टितेन
रामेषुणा भिन्नतनुर्नितान्तम् ।

—c) Ñ1 निपातितो (for विचेतनो) —d) D6 प्रध्वसितेंद्र-, M3 विभ्रंशितेंद्र- Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 पपात चेंद्रध्वजसंनिभो भुवि(Ñ1 D12 [ऽ]भवत्), Ñ2 V B D7 पपात वृत्तो(B2 शक्रो)त्सवशक्रकेतुवत् , D1 3 11 प्रपातितेंद्रध्वजसंनिभो बभौ (D1 °भोभवत्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7 11–13 वालिवध (V1 ° [moth-eaten]), B2 वालिपात —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 12 om , Ñ2 V2 B4 D7 15, V3 D3 17, B3 D5 6 8–10 S 16 (as in text), D1 11, D11 13, D13 14 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

१७

ततः शरेणाभिहतो रामेण रणकर्कशः ।
पपात सहसा वाली निकृत्त इव पादपः ॥ १
स भूमौ न्यस्तसर्वाङ्गस्तप्तकाञ्चनभूषणः ।
अपतद्देवराजस्य मुक्तरश्मिरिव ध्वजः ॥ २
तस्मिन्निपतिते भूमौ हर्यृक्षाणां गणेश्वरे ।
नष्टचन्द्रमिव व्योम न व्यराजत भूतलम् ॥ ३
भूमौ निपतितस्यापि तस्य देहं महात्मनः ।
न श्रीर्जहाति न प्राणा न तेजो न पराक्रमः ॥ ४
शक्रदत्ता वरा माला काञ्चनी रत्नभूषिता ।
दधार हरिमुख्यस्य प्राणांस्तेजः श्रियं च सा ॥ ५

17

M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 om 1 D7 reads up to इव in ^{d} in marg —^{a}) B2 स तेन (for शरेण) G3 निहतो (for [अ]भि°) V2 तत शरवेगेनाहतो (hypm).—^{b}) Ñ2 V B D7 [अ]क्लिष्टकर्मणा (for रणकर्कश) —^{c}) Ñ2 V B D7 M1 भूमौ (for वाली) —^{d}) D6 10 निष्कृत्त (for निकृत्त) ❀ Cv तत शरेणेत्यादि। पूर्वोक्तस्य पुनरुपन्यास सर्गाद्यनूद्यारम्भण प्रायेण शोभत इति मुनिना क्रियते। अस्मात् श्लोकात्परत स भूमौ न्यस्तसर्वाङ्ग इत्येवमादित, तदस्त तस्येत्यादि परत त तथा पतितमित्यादि। अस्माच्च पर ययातिमिव पुण्यान्ते देवलोकादिह च्युतमित्यादित पर महेन्द्रमिवेत्यादि। अत पर लक्ष्मणानुगतो रामो ददर्शोपसर्प च। स दृष्ट्वा राघव वाली लक्ष्मण च महाबल। अब्रवीत्प्रश्रित वाक्य परुष धर्मसहितम्। इत्येष पाठक्रम। अत्र पाठान्तरबाहुल्ये कारण महर्षिणा प्रथमदृष्टेष्वशोधितेषु कोशेषु ये जाता कोशेषु च शोधितेषु तेषा कालेनान्योन्यसाङ्कर्यम्। अन्यत्राप्येवविधेषु विषयेषु प्रायेणैतदेव साङ्कर्यकारण वेदितव्यम्।, Cr तस्तदर्श सर्गे सर्गादौ तत शरेणेत्यादिपूर्वोक्तस्य पुनरुपन्यास। सर्गाद्यनूद्यकरण प्रायेण शोभत इति मुनिना क्रियते। अस्मात् श्लोकात्परत स भूमौ न्यस्तसर्वाङ्ग इत्येवमादित, तदस्तमिति। एतदनन्तर त तथा पतितमिति श्लोक। तत पर ययातिमिव पुण्यान्त इति श्लोक। अत पर महेन्द्रमिति श्लोक। अत पर सिंहोरस्कमिति श्लोक। अत पर त दृष्ट्वा राघव वाली लक्ष्मण च महाबलम्। अब्रवीत्प्रश्रित वाक्य परुष धर्मसहितम्। इत्येव पाठ साधु। अत्र पाठान्तरबाहुल्ये कारण महर्षिणा प्रथमसृष्टेष्वशोधितेषु ये जाता श्लोका, ये शोधितेषु तेषा कालेनान्योन्यसाङ्कर्यं कारण वेदितव्यम्।, Cm आरम्भणार्थोऽय सर्गादौ तत शरेणेत्यादि पुनरनुवाद।, Cg आरम्भणार्थोऽयमनुवाद ❀

2 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 2-8 (including star passages) and 22-30 (all om 28-29) before 4 18 6, while D3 (repeats before 4 17 22) 11 read 2-8 after 4 16 26 D3 alone reads St 22-26, 30 and 27 (all except 22 and 25 second time) before 4 18 6 —^{a}) M1 transp स and भूमौ D2 13 स भूमौ निपत (D13 पतित) स्तत्र —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1-3 D1 2 3 (second time) 4 7 12 13 पपात, Ñ1 पतितो, D9 अथ तद्, G3 अभवद् (for अपतद्) —^{d}) D1 2 3 (second time) 4 13 यत्रमुक्त, D3 (first time) 11 °रज्जुर् (for मुक्तरश्मिर्) D4 द्विज (sic) (for ध्वज) Ś1 D12 L (ed) पुत्रो मुक्तासु (D12 °क्तोसु, L [ed] °क्तासु) मचर°, Ñ1 पुत्रो मुक्त इव . (illeg) ज, B2 (marg also as in text) सुदर शिविरध्वज

3 For Sequence in Ś1 Ñ1 D1-4 11-13, cf v l 2 —^{a}) V1 D6 8-10 अस्मिन D12 उत्पतिते (for निप°). Ñ1 illeg, Ñ2 V B1-3 D1 2 3 (second time) 7 13 वीरे (for भूमौ) —^{b}) T1 2 M3 वानराणा (for हर्यृक्षाणा) Ś1 Ñ1 D1 2 3 (second time) 4 12 13 ऋक्षवानरराजनि (D3 °यूथपे), Ñ2 V B D7 तदा (B1 वीरे) वानरपुगवे, D3 (first time) 11 वानरे वानरेश्वरे. —Ñ1 illeg up to व्यराजत in ^{d} —^{cd}) Ś1 D1 12 भ्रष्टचद्रम् (D1 °द्र), Ñ2 V1 2 B2-4 मग्नचद्रम् (B3 °द्र), V3 गतचद्र, B1 सदश्चद्र, M2 °चद्र (for नष्टचन्द्रम्) B1 3 D1 व्योम्नि (for व्योम) D2 प्रभ्रष्टचद्रवद्व्योम, D4 भ्रष्टश्चद्र इव व्योम्नो (for ^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 3 (both times) 11 12 प्रकाशत (V2 °ते), D4 प्रकाश च (sic), D7 प्राकाशत, G (ed) प्रकाशति (for व्यराजत) Ñ V B D1 2 3 (both times) 4 7-12 मेदिनी (for भूतलम्) D13 प्रभ्रष्टचद्रवदना प्राकाशत न मेदिनी

4 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4 11-13, cf v l 2 —Ñ1 illeg up to तस्य in ^{b} —^{b}) Ś1 B4 D2 3 (second time) 4 12 13 देहो (for देह) —^{c}) Ś1 V1 D1 2 3 (second time) 4 12 13 जहौ लक्ष्मीर्न च प्राणान्, Ñ2 V2 3 B D7 जहौ न लक्ष्मीर्न प्राणा (V2 °णो), D3 (first time) 11 न श्रीस्त याज न प्राणान् —^{d}) Ś1 Ñ D2 3 (both times) 4 7 12 13 पराक्रम (for °म) B4 तेजो न च पराक्रम

5 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4 11-13, cf v l 2 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 तस्य दत्त-, D3 (first time) 11 तस्य दत्ता (for शक्रदत्ता) D6 G2 3 M1 च या, G1 महा- (for वरा) Ñ2 V B D7 तस्य दिव्या (V1 इति तस्य) हि सा माला, D3 (second time) तस्य दत्तवरा माला —D12 om 5^{b}-6^{a} —^{b}) Ñ2 V2 3 B (B2 marg also) D7 (gloss इन्द्रदत्ता) देवनिर्मिता, V1 B2 D3 (first time) 6 11 S वज्रभूषिता, D1 3 (second time) वज्रभूषणा, D2 13 हेमभूषणा, D4 रत्नभूषणा (for रत्नभूषिता) —^{c}) V1 कपिमुख्यस्य, D3

स तया मालया वीरो हैमया हरियूथपः ।
संध्यानुगतपर्यन्तः पयोधर इवाभवत् ॥ ६
तस्य माला च देहश्च मर्मघाती च यः शरः ।
त्रिधेव रचिता लक्ष्मीः पतितस्यापि शोभते ॥ ७
तदस्त्रं तस्य वीरस्य स्वर्गमार्गप्रभावनम् ।
रामबाणासनक्षिप्तमावहत्परमां गतिम् ॥ ८
तं तथा पतितं संख्ये गतार्चिषमिवानलम् ।
ययातिमिव पुण्यान्ते देवलोकात्परिच्युतम् ॥ ९
आदित्यमिव कालेन युगान्ते भुवि पातितम् ।
महेन्द्रमिव दुर्धर्षं महेन्द्रमिव दुःसहम् ॥ १०

G 4 16 c
B 4 17 10
L 4 13 1

(first time) 11 °वीरस्य (for हरियूथपः) —ᵈ) D1–3 (first time) 4 11 13 समाहिता (D3 [second time] 13 °तान्) (for श्रियं च सा) Ñ2 V B D7 प्राणान्ते समाहिता

6 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l 2 —D12 om 6ᵃ (cf v l 5) —ᵇ) D3(first time) 5 Ck हेमया ❀ Cr g हैमयेति दीर्घभाव आर्षः ।, Ck हैमयेति हेम्येति यावत् ।, Ct हैमया हेम्या ❀ Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13 हेम्या वानरयूथप (Ñ1 °प्र = =), Ñ2 V B D7 शुशुभे शक्र(Ñ2 D7 देव)दत्तया —V1 damaged for 6ᶜ —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1 2 3(both times) 11–13 -रक्त- (for -गत-) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1 2 3(both times) 4 11–13 वाबभौ, Ñ2 V B D7 इवोद्र(V2 °ज्ञ, B3 °क्र[sic])त (for इवाभवत्)

7 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l 2 —Ñ1 illeg for 7ᵃᵇ —ᵃ) G2 देह (for देहश्च) B4 तस्यैव माला देहश्च —ᵇ) Ś1 D4 12 शरस्तत (Ś1 °था), Ñ2 V1 B D1 2 3(second time) 7 11 13 G1 शरश्च स (for च य शर) —ᶜ) V1 त्रिदिवात्, B4 D2 3(both times) 6 11 13 T2 त्रिधैव (for त्रिधेव) Ś1 Ñ1 V B D1 2 3(second time) 4 7 12 13 पतिता (for रचिता) Ś1 D12 लक्ष्म्या (for लक्ष्मी) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1 4 12 13 [अ]प्यशोभयत्, Ñ2 V B D3(second time) 7 [अ]प्यशोभत, D3(first time) 11 [अ]प्यवर्तत, D6 9 T2 [अ]भि° (for [अ]पि शोभते)

—After 7, Ñ1 ins 349*

8 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l 2 —Ñ1 om 8 —ᵃ) D1 तदमु, D3(first time) 11 शर म (for तदस्त्र). M3 वीर्यस्य (for वीरस्य) —ᵇ) V1 सूक्ष्म- (for स्वर्ग-) Ś1 D1 2 3(second time) 4 12 13 G1 M2 -प्रदर्शक(D3 °क), D3(first time) 11 -विभावन॰, Cm g k t as in text (for प्रभावनम्) —D6 reads 8ᶜ–9ᵇ in marg —ᶜ) Ś1 D12 -बाणविनिक्षिप्तम्, B2 D1 2 9 13 -बाणाश(D1 °ण स, D9 °णास)निक्षिप्तम्, D3(first time) 11 °सनाक्षिप्तम्, D4 -बाणसनिक्षिप्यम् (sic) (for -बाणासनक्षिप्तम्) —ᵈ) Ś1 D1 2 3(second time) 4 12 13 L(ed) अ(L[ed]स्व)नयत्, D3(first time) 11 आदधे (for आवहत्) Ñ2 V B D7 देहे(V1 °ह) भृशमशोभत, G1 अभवत्परमा गति —After 8, Ś1 Ñ1(after 7) D1 2 3 (after 8 r) 4 12 13 ins

349* तत पुनर्महातेजा वाली दु खसमन्वित ।
प्राणान्तकरणीं घोरा वेदना सनियम्य च।
उवाच राम सोद्विग्न समीपस्थमरिंदमम्।

[(l 1) D2 वालिर् (for वाली) —Ñ1 om l 2 —(l 2) D3 -कारिणी (for -क°) D1 2 13 ह, D3 हि (for च) —(l 3) D2 4 अरिंदम (D2 °म)]

—D11 ins 352* after 8.

9 D6 reads 9ᵃᵇ in marg (cf v l 8) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp 9–10ᵇ and 10ᶜ–11ᵇ (including star passages) M1 reads 9ᵃᵇ after 11 —ᵃ) K(ed) तदा (for तथा) G2 भूमौ (for सख्ये) —For 9ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

350* ततस्त वालिन भूमौ शयान रुधिरोक्षितम्।

[Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read after 352* Ñ1 D1 3 11 निहत (for ततस्त) V3 पतित (for वालिन) Ś1 D2 4 12 13 रामेण निहत भूमौ (for the prior half) B4 पतित (for शयान)]

—After 9ᵃᵇ, D6 M1 ins l 2–3 of 354*, while T G1 3 M2 3 ins l 2 of 354*, whereas G2 reads 11ᶜᵈ (preceded by l 2–3 of 354*) after 9ᵃᵇ —ᵈ) D1 2 5 13 G1 3 M1 इव, D3 11 क्षिति, D6 8–10 T2 M2 Cv इह (for परि-) D3 11 गत (for -च्युतम्) —After 9, D2 ins

351* रणोपान्ते निपतित देवलोकादिव च्युतम्।

10 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp 9–10ᵇ and 10ᶜ–11ᵇ (including star passages) —ᵃ) D1 कल्पान्ते (for कालेन) —ᵇ) D1 कालेन (for युगान्ते) Ś1 D12 तु निपातित, Ñ2 B4 पातित भुवि (by transp), V B1–3 D1 7 पतितं भुवि, D2 13 विनि° (for भुवि पातितम्) —ᶜ) Ś1 D12 रामेण निहत भूमौ —ᵈ) Ś1 महीध्रम्, Ñ2 V B1–3 D7 कालाग्निम्, D5 8–10 T1 उपेन्द्रम् (for महेन्द्रम्) Ñ1 दु प्रभ (for दु सहम्) ❀ Cg महेन्द्रमिव दु सहमाभिमुख्येन स्थातुमशक्यम्।, Ct महेन्द्रमुपेन्द्रस्यैव वृत्रवधोत्तरमिदं नामेत्येके। महेन्द्र आजानदेव । उपेन्द्र कर्मदेव इत्यन्ये ❀

महेन्द्रपुत्रं पतितं वालिनं हेममालिनम् ।
सिंहोरस्कं महाबाहुं दीप्तास्यं हरिलोचनम् ।
लक्ष्मणानुगतो रामो ददर्शोपससर्प च ॥ ११

स दृष्ट्वा राघवं वाली लक्ष्मणं च महाबलम् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं परुषं धर्मसंहितम् ॥ १२

पराङ्मुखवधं कृत्वा को नु प्राप्तस्त्वया गुणः ।
यदहं युद्धसंरब्धस्त्वत्कृते निधनं गतः ॥ १३
कुलीनः सत्त्वसंपन्नस्तेजस्वी चरितव्रतः ।
रामः करुणवेदी च प्रजानां च हिते रतः ॥ १४
सानुक्रोशो महोत्साहः समयज्ञो दृढव्रतः ।
इति ते सर्वभूतानि कथयन्ति यशो भुवि ॥ १५

11 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp 9–10^{b} and 10^{c}–11^{b} (including star passages) —[a]) T2 lacuna for पतित Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 महेन्द्रसूनु निहत —[b]) Ś1 D12 रणदुर्मद —After 11^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 11 (after 8) 12 13 ins

352* महेन्द्राशनितुल्येन शरेणानतपर्वणा ।

[D3 11 -कल्पेन (for तुल्येन) D13 -पत्रिणा (for -पर्वणा)] —Thereafter all (except D11) read 350*

—G1 M2 om 11^{cd} G2 reads 11^{cd} (preceded by 354*) after 9^{ab} —[c]) D5 8–10 व्यूढोरस्क, G2 सिंहस्कंध (for सिंहोरस्कं) D3 महाबाहु-, D4 lacuna (for महाबाहुं) —[d]) T2 हरिपुंगव ※ Cg हरिलोचन कपिलनेत्रम् ।, Ck हरिलोचन पीतनेत्रम् ।, Ct हरिलोचन पीतनेत्रम् । हरिच्छब्द पीतपर्याय । हरिद्राभ· पालाशो हरितो हरिदिति कोश । आर्षस्तल्लोप ※ —After 11^{cd}, Ñ2 V B D7 ins

353* कपीन्द्र पतित मर्त्ये गतार्चिषमिवानलम् ।
उपागर्पत सुग्रीवो भ्रातर प्लवगर्षभम् ।
बहुमानाच्च त वीर कर्कश रणशोभितम् ।

[(l 2) V3 प्लवगेश्वर —(l 3) V1 3 शर-, B1 बाण- (for रण)]

—After 11^{cd}, D11 reads 12^{cd} D3 reads 11^{e}–12 in marg —[e]) Ś1 Ñ1 V B D1–5 7–13 -[अ]नुचरो (for °गतो) —[f]) Ś1 [उ]पसमर्ज (for °सर्प) V2 ह, D6 त (for च) M1 ददर्श गतचेतन —After 11, D5 8–10 ins, D6 G2 M1 ins l 2–3 after 9^{ab}, T G1 M3 ins l 2 only after 9^{ab}, G3 M2 ins l 2 after 9^{ab} (M2 repeats l 2 here) and l 3 after 11

354* त तथा पतित वीर गतार्चिषमिवानलम् ।
बहुमान्य च त वीर वीक्षमाण शनैरिव ।
उपयातौ महावीर्यौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 2) D6 -मान्य, G2 -मला (for -मान्य) M1 2 (second time) बहुमन्यत त वीर (for the prior half) D6 8 वीक्ष्यमाण, G3 M1 2 (second time) कृष्य° (for वीक्ष°) G3 M2 (second time) शनर् (for शनैर्) D10 इव (for इव) —(l 3) D6 G2 3 M1 2 महावीर्य]

—Thereafter G3 M1 2 cont 355* —After 11, G2 ins l 1 of 355*, while M1 reads 9^{ab} after 11

12 D3 reads 12 in marg (cf v l 11) —[a]) D3 5 8–11 T2 G2 M1 3 Cm त (for स) —D11 reads 12^{cd} after 11^{cd} —[c]) Ñ1 परुष, Ñ2 V B D1 3 4 6 7 11 M1 प्रसृत (for प्रश्रितं) —[d]) Ñ1 तदा सद्- (for परुष) —After 12, Ñ1 B1–3 read 14^{ab} and M3 reads 22^{ab} —After 12, D5 6 8–10 T2 ins, G2 ins l 1 after 11 and l 2 after the line of 4 18 45^{ab} (read after 12), G3 M1.2 cont after 354*

355* स भूमावल्पतेजोऽसुर्निहतो नष्टचेतन ।
अर्थसहितया वाचा गर्वित रणगर्वितम् ।

[(l. 1) D6 M2 [ऽ]सौ, Ck t as above (for -ऽसुर्) G2 3 स ददर्श (G3 बभाषे) ल्पतेजस्वी (for the prior half) —(l 2) D6 रणगर्हित, T2 G2 3 M1 2 °गर्वित, Ck t as above (for °गर्वितम्)]

—After 12, G2 ins the line of 4 18 45^{ab} and the line of 4 18 45^{cd} after 355*, while M2 ins the lines of 4 18 45 after 355* with the following var

[(l 1) G2 मार्तस्वर, M2 मार्तस्वर (for मार्तरव)]

13 Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 om 13 here (cf l 3–4 of 345*, while D3 11 read 13 after 30 M3 transp 13 and 14^{ab} —[a]) D6 -वध श्रुत्वा (sic) (for -वध कृत्वा) —[b]) D8–10 [ऽ]त्र (for नु) D3 11 transp त्वया and गुण —G3 illeg for 13^{c}–14^{b} —[c]) D3 -समरस्तम्, D11 -मयुक्तम् (for संरब्धस्) —[d]) T1 3 G2 M3 शरेणोरसि ताडित —After 13, T1 3 G1 M1 2 read 22^{ab}, T1 3 alone repeating it in its proper place It seems that Cv r also have 22^{ab} after 13, where they state ‘ त्व नराधिपतेरिति पाठ ’.

14 G3 illeg for 14^{ab} (cf v l 13) Ñ1 B1–3 read 14^{ab} after 12 M3 transp. 13 and 14^{ab} —[a]) D3 11 तेजस्वी (for कुलीन) Ñ1 V B1 3 4 D6 T2 3 सत्यसप (V1 = r + [illeg]) न्नस्, B2 °मरन्न (for सत्त्वसम्पन्नस्) —[b]) D3 11 कुलीनश् (for तेजस्वी) —D1 2 4 12 13 transp 14^{cd} and 15^{ab} —[c]) G (ed) कारुण्यवेदी (for करुण°)

15 D1 2 4 12 13 transp 14^{cd} and 15^{ab}.—Ś1 om 15^{ab} —[a]) Ñ1 महाबाहु, D4 महेष्वास, T1 3 M3 जितो° (for महोत्साह) —[b]) Ñ1 सदायज्ञो, D2 13 समर्थश्च (for

तान्गुणान्संप्रधार्याहमग्र्यं चाभिजनं तव ।
तारया प्रतिषिद्धः सन्सुग्रीवेण समागतः ॥ १६
न मामन्येन संरब्धं प्रमत्तं वेद्धुमर्हसि ।
इति मे बुद्धिरुत्पन्ना बभूवादर्शने तव ॥ १७
न त्वां विनिहतात्मानं धर्मध्वजमधार्मिकम् ।
जाने पापसमाचारं तृणैः कूपमिवावृतम् ॥ १८
सतां वेषधरं पापं प्रच्छन्नमिव पावकम् ।
नाहं त्वामभिजानामि धर्मच्छद्माभिसंवृतम् ॥ १९
विषये वा पुरे वा ते यदा नापकरोम्यहम् ।
न च त्वां प्रतिजानेऽहं कस्मात्त्वं हंस्यकिल्बिषम् ॥ २० G 4 16 19 B 4 17 24 L 4 13 11

समयज्ञो) D1 4 12 धृतव्रत —^{c}) D5 8–10 [ए]तत् (for ते) —^{d}) D3 11 प्रथयति —After 15, D3 5 6 8–11 S ins

356* दम शम क्षमा धर्मो धृति सत्य पराक्रम ।
पार्थिवाना गुणा राजन्दण्डश्चाप्यपकारिषु ।

[Cf 4 17 25 —(l 1) D5 8–11 सत्व (for सत्य) —(l 2) D3 11 दटन चापकारिणा, M3 दडश्चाप्यपराधिषु (for the post half)]

16 ^{a}) D1 गुणास्ते (for तान्गुणान्) —^{b}) D2 13 वा (for च) D1 [अ]पि कुल (for [अ]भिजन) Ñ1 तथा (for तव) Ś1 D12 उच्यां चाभि(D12 °ति)गुणास्तव, V1 B4 अग्र्यश्चाभिजनस्तव, D3 11 अग्र्य च त(D11 न)व पौरुष —^{c}) Ñ2 V B D6 7 T1 3 G M3 [ऽ]पि (for सन्) —^{d}) B1 समावृत , B2 समुपागत (hypm) (for समागत) —After 16, Ñ2 V B D7 read 22

17 Ñ2 V B D7 om 17^{ab} —^{a}) D2 स (for न) Ś1 D12 अन्यत्र (for अन्येन) D2 13 सनद्ध, D3 11 G1 M2 सयुक्त, D6 G2 3 M1 ससक्त, D12 सरुद्ध (for सरब्ध) —^{b}) Ś1 D12 प्रसन्न, D1 4 13 प्रसभ, D2 नप्रभ (sic) (for प्रमत्त) Ś1 Ñ1 D3 5 6 9 11 12 वेद्धुमर्हति, D2 13 T1 3 G M योद्धुमर्हति(M1 3 °सि), D4 भेत्तुमर्हति (for वेद्धुमर्हसि) —^{c}) Ñ1 D8–10 ते (for मे) Ś1 Ñ1 D1 4 12 आसीत्तु, D2 13 आसन्ना (for उत्पन्ना) —^{d}) D11 न च (for तव) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तव धर्मानुदर्शि(Ś1 °शास)नात् —For 17^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

357* इय चासीन्मम मतिस्त्वयि सभाविता गुणा ।

[Ñ2 V2 3 D7 मभाविनो, V1 मभवनो (for सभाविता) V1 गुणान्]

—Thereafter they cont 359*

18 Ñ2 V B D7 om 18^{ab} —^{a}) D8 10 स (for न) D3 G1 त्वा (for त्वा) Ś1 Ñ1 D12 प्रतिहतात्मान, D11 अविदि° (for विनिह°) —^{b}) Ś1 धर्मपुण्यम् , Ñ1 D1–4 11 13 °वादम् , G2 °अशम् (for धर्मध्वजम्) D12 धर्म चाधमधार्मिक —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 जाने राम(D1 °म) दुरात्मान, Ñ2 V1 B D7 न त्वा च(B2 तु, B4 वि) बुद्धवानस्मि, V2 3 G(ed) न त्वाव(G[ed]च त्वा)बुद्धवानस्मि

19 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp 19 and 20 —^{a}) D7 12 वेशधर (for वेष°) —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 भस्मच्छन्नमिवानल, B4 प्रच्छन्नाधर्मचारिण —After 19^{ab}, Ñ2 V B1–3 D7 ins

358* धर्मवैतसिक क्षुद्रमह त्वा नावबुद्धवान् ।
सता वेषधर पाप प्रच्छन्नाधर्मचारिणम् ।

[(l 1) B1 भिक्षुम् (for क्षुद्रम्) —(l 2) Ñ2 V2 B1–3 D7 वेशधर (for वेष°) Ñ2 V3 D7 क्रूर (for पाप)] —^{c}) Ñ1 D13 त्वा (for त्वाम) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रति- (for अभि-) —^{d}) Ś1 D12 धर्मत्वे तमसावृत Ñ1 °चीरसमावृत, D1 3 °दीन(D3 °वैर) समवृत D2 13 °वीत सुमहित, D4 °तत्त्वसमावृतं —For 19^{cd}, Ñ2 V B D7 subst and cont after 357*

359* न त्वह त्वा विजानामि धर्मच्छद्मावृत शठम् ।

[V3 नाह त्वा हि (for न त्वह त्वा) V1 illeg for the post half Ñ2 D7 धर्मच्छन्नावृत]

20 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp. 19 and 20 —^{a}) Ñ2 V B D7 नगरे (for विषये) D12 om (hapl) पुरे वा Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 [अ]पि (for ते) —^{b}) Ñ2 V2 3 B1 3 D7 यद्वि, B2(sub lin also) तत्र, D6 तथा (for यदा) ꣾ Cr अपकरोमीत्यात्मै भते लट् ꣾ —^{c}) Ñ1 त्वा (for त्वा) D5 अभि , D6 8–10 G1 M2 3 अव- (for प्रति-) Ś1 Ñ1 -योत्स्यामि (sic) D1 2 4 12 13 G2 -युध्यामि, D3 11 -गृह्णामि, T1 3 -यो स्यामि, G3 M3 जाने च (for -जानेऽह) —^{d}) M2 om (hapl) कस्मात्त्व ह D5 तस्मात् (for कस्मात्) D3 6 G1 2 M1 मा D11 मा M2 om (for त्व) D11 M° [अ]कल्मष (for [अ]किल्बिषम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 किमर्थं(Ś1 D12 निर्हेतुर्) हिंसितस्त्वया —For 20^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

360* न च तेऽह विरुध्यामि कस्मान्मा हतवानसि ।

[V1 चाहते (by transp) V2 निरुध्यामि (for वि°) B1 त्व (for मा)]

—Thereafter they cont

361* राज्ञो दशरथस्याथ पुत्र ख्यातो मत कथम् ।
धर्मात्परिच्युतो राम धर्मलिङ्गधरश्चरन् ।

[(l 1) V1 B2 3 D7 [अ]पि V2 [इ]ह (for [अ]थ) Ñ2 V1 D7 ख्यातो यत , V2 3 B4 ख्यातिम(B4 °ग)त (for ख्यातो मत) —(l 2) V2 रामो (for राम) Ñ2 D7 शठ , V2 चल , V3 चर (for चरन्) V1 धर्मलिङ्गी वनेचर (for the post half)]

फलमूलाशनं नित्यं वानरं वनगोचरम् ।
मामिहाप्रतियुध्यन्तमन्येन च समागतम् ॥ २१
त्वं नराधिपतेः पुत्रः प्रतीतः प्रियदर्शनः ।
लिङ्गमप्यस्ति ते राजन्दृश्यते धर्मसंहितम् ॥ २२
कः क्षत्रियकुले जातः श्रुतवान्नष्टसंशयः ।
धर्मलिङ्गप्रतिच्छन्नः क्रूरं कर्म समाचरेत् ॥ २३
राम राजकुले जातो धर्मवानिति विश्रुतः ।
अभव्यो भव्यरूपेण किमर्थं परिधावसि ॥ २४
साम दानं क्षमा धर्मः सत्यं धृतिपराक्रमौ ।
पार्थिवानां गुणा राजन्दण्डश्चाप्यपकारिषु ॥ २५
वयं वनचरा राम मृगा मूलफलाशनाः ।
एषा प्रकृतिरस्माकं पुरुषस्त्वं नरेश्वरः ॥ २६
भूमिर्हिरण्यं रूप्यं च निग्रहे कारणानि च ।
तत्र कस्ते वने लोभो मदीयेषु फलेषु वा ॥ २७

---

21 Ñ2 V B D7 read 21 after 30 —a) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 दात, Ñ2 V B D7 राम (for नित्य) —V3 illeg from वानर in b up to युध्य in c —b) Ñ2 V1 2 B D7 राजान (for वानर) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 L(ed) राजान काननौकसा(Ś1 Ñ1 D2 12 °स) —M1 om 21cd —c) D2 4 13 त्वाम् (for माम्) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 13 -योद्धारम् (for -युध्यन्तम्) Ñ2 V B D7 मामिहायुध्यमान (V2 3 °नस्) त्वम् —d) B4 समावृत (for °गतम्) Ñ1 D13 अन्ये च वशमागत —After 21, D3(first time) 11 read 31

22 T2 om 22–23b D6 11 om (hapl ?) 22 Ñ2 V B D7 read 22 after 16 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 22–26, 30 and 27 before 4 18 6, D3 reads st 22–26, 30 and 27 (all except 22 and 25 second time) before 4 18 6 D10 reads 22 twice G1 M1 2 read 22ab after 13, while T1 3 read 22ab after 13, repeating it here M3 reads 22ab after 12 —a) Ś1 D12 जनाधिपते —b) Ś1 D12 प्रशात, V B D7 प्रथित (for प्रतीत) —G1 M2 om 22c–23b M1 om 22cd Ñ1 illeg from 22c–24 —c) Ś1 चिह्नम् G2 यदि (for अपि) Ś1 D1–4 12 13 राम, B4 वीर (for राजन्) Ñ2 V B D7 लिंगमेतच्च ते राम, D1 लिंगमप्यास्थितो राम —d) D1–4 12 13 सदृश धर्म(D12 ब्रह्म)चारिणा

23 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf v l 22 Ñ1 illeg for 23 (cf v l 22) T2 G1 M2 om 23ab (cf v l 22) D3(first time) 11 read 23 after 32 D6 reads 23ab after 24ab —a) D11 क्षत्रिय (for क्षत्रिय-) —b) D2 13 श्रुतवाङ्, G3 ज्ञात° (for श्रुतवान्) Ś1 Ñ2 V B D1 2 3(second time) 4 7 12 13 छिन्नसंशय, D3(first time) 11 दृष्ट° (for नष्ट°) —c) G3 M1 -लिंग (for -लिङ्ग-) D6 G1 -प्रतिच्छन्न, D11 °च्छिन्न, D13 -परिच्छिन्न (for -प्रतिच्छन्न) Ñ2 V B D7 छद्मधर्मपरिच्छन्न —d) B4 D11 13 T1 3 क्रूर- (for क्रूर) D3(second time) 4 12 धर्म (for कर्म) B4 समारभेत, D6 T2 G1 M2 °चर (sic) (for °चरेत्)

24 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf v l 22 Ñ1 illeg for 24 (cf v l 22) Ñ2 V B D7 om 24 —a) D5 8–10 T2 त्व राघव- (for राम राज-) —b) Ś1 D1 2 3(second time) 4 12 13 धर्मज्ञ (for धर्मवान्) —After 24ab, D6 reads 23ab —c) D3 (first time) अधर्म धर्मकामस्त्व —d) D5 8–10 परिधावसे, D6 अभि° (for परिधावसि) —For 24cd, Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13 subst

362* मुनिलिङ्गधर कस्मादधर्मं कर्म सेवसे ।

[D1 धर्म (for मुनि-) D12 सेवसे सदा, D13 कर्म सेवयत (for कर्म सेवसे)]

25 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf. v l. 22 D11 om 25 Ñ1 illeg up to सत्य in 25b —a) Ś1 D2–4 12 13 शमो, D1 दमो (for साम). Ś1 D4 12 दया, D1 9 शमो (for क्षमा) Ñ2 V B D7 अहकार (for क्षमा धर्म) —b) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सत्य(Ñ1 illeg) शील पराक्रम, Ñ2 V B D7 क्षमा सत्य स्थितिर्धृति (V3 B1 3 धृति[V3 °ति]स्थिति) —Ñ1 illeg from वाना in c up to मृगा in 26b —c) Ś1 D1–4 7 12 13 राम (for राजन्) Ñ2 V B D7 इति क्ष(V1 छ)त्रगुणा राम —d) Ñ2 V B D2 3 7 [अ]पकारिणा, D13 [अ]थ कारण, M3 °राधिपु (for [अ]पकारिषु)

26 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf v l 22 Ñ1 illeg up to मृगा in b (cf v l 25) —a) Ñ2 V B D7 शाखामृगा, D12 वने° (for वनचरा) V1 damaged for राम. —b) Ñ2 V2 3 B D7 पुष्प-, V1 damaged, D13 तृण-, T3 G3 मृग- (for मृगा) Ś1 Ñ1 D1 2 4–6 8–10 12 13 मूलफलाशिन —cd) D3(first time) 11 नैका (for एषा). D3(first time) 5 6 8 9 11 T G1 M1 नरेश्वर (for °श्वर) Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13 नैषा प्रकृतिरस्मासु या मनुष्येषु(Ñ1 illeg up to मनुष्येषु) दृश्यते, Ñ2 V B D7 सम्प्रवर्तामहे नै(B4 चै)व(V2 °व) यथा राम प्रवर्तसे

27 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf v l 22 —a) Ñ1 illeg for भूमिर्हिरण्य V2 B1 3 D2 3(second time) 4 12 13 कु(B1 3 कू)प्य, B4 मित्र, D8–10 रूप (for रूप्य) ❀ Ct रूप रूप्यम्। कारणानि चेति। आहुरिति शेष ❀ —b) Ñ2 V B D6 7 G विग्रहे V2 G2 तु, V3 B2 ते, D5 हि (for च) Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13

नयश्च विनयश्चोभौ निग्रहानुग्रहावपि ।
राजवृत्तिरसंकीर्णा न नृपाः कामवृत्तयः ॥ २८
त्वं तु कामप्रधानश्च कोपनश्चानवस्थितः ।
राजवृत्तैश्च संकीर्णः शरासनपरायणः ॥ २९
न तेऽस्त्यपचितिर्धर्मे नार्थे बुद्धिरवस्थिता ।
इन्द्रियैः कामवृत्तः सन्कृष्यसे मनुजेश्वर ॥ ३०

हत्वा बाणेन काकुत्स्थ मामिहानपराधिनम् ।
किं वक्ष्यसि सतां मध्ये कर्म कृत्वा जुगुप्सितम् ॥ ३१
राजहा ब्रह्महा गोघ्नश्चोरः प्राणिवधे रतः ।
नास्तिकः परिवेत्ता च सर्वे निरयगामिनः ॥ ३२
अधार्यं चर्म मे सद्भी रोमाण्यस्थि च वर्जितम् ।
अभक्ष्याणि च मांसानि त्वद्विधैर्धर्मचारिभिः ॥ ३३

G 4 16 31
B 4 17 38
L 4 13 16

पशवो विग्रहास्पद, D3 (first time) 11 निग्रहे कारण (D11 °ण)त्रय —^{c}) T1 3 M3 अत्र D3 (first time) T2 G2 लाभो (for लोभो) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1 2 3 (second time) 4 7 12 13 मदीयेस्मिन् (for वने लोभो) V2 3 B4 तत्रेहास्ते (V2 °स्ति) मदीयेस्मिन् —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 2 3 (second time) 4 12 13 व (D3 12 ध)ने लोभ (D2 13 मूले) (for मदीयेषु) V2 D13 फलेषु च, D3 (first time) 11 फलादिषु, G1 M2 धनेषु वा (for फलेषु वा)

28 Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 om 28–29 D10 reads 28 twice V3 illeg for 28^{a} —^{a}) D11 [अ]पनयश्च (for वि°) Ñ2 V1 2 B D7 चैव (for चोभौ) —^{b}) D8 G1 M1 2 सग्रह, D5 निग्राह्य (for निग्रह-) V B1 3 तथा, B4 यथा (for अपि) Ñ2 D7 निग्रहोनुग्रहस्तथा, B2 निग्रहानिग्रहौ तथा —^{cd}) D5 राज्यवृत्तिर् Ñ2 V B D7 राजवृत्तमसकीर्णं न स्यात्कामात्मको नृप

29 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 29 (cf v l 28) —^{a}) D3 तु (for च) —^{b}) V3 B4 D7 राजवृत्ते, D3 11 कोपाश्चापि (for कोपनश्च) Ñ2 V2 B1–3 राजवृत्ते न च स्थित, V1 कामवृत्ते व्यवस्थित —^{c}) D3 11 राजवृत्त (D11 °त्ते) समुत्तीर्ण, D8–10 राजवृत्तेषु सकीर्ण —For 29^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

363* सकीर्णधर्मवृत्तिश्च हिंसालोभपरायण ।
[V3 वृत्तिधर्मश् (by transp)]

30 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf. v l 22 Ñ1 illeg up to बुद्धिर in 30^{b} —^{a}) D2 न तस्य, D3 (first time) वनेस्ति, G2 न चास्ति (for न तेऽस्ति) Ñ2 V3 B2 [उ]पचितिर्, V1 B1 सुमतिर्, V2 [उ]पचयो, D12 [उ]पचितो (for [अ]पचितिर्) —^{b}) Ś1 D2 12 13 [अ] र्थे- (for [अ]र्थे) B1 3 D3 (both times) 11 उपस्थिता (for अव°) —^{c}) V1 3 कामवृत्तिस्, B1–3 °वृत्तैस् (for °वृत्त) Ñ2 V B D3 (first time) 7 11 त्व (for सन्). —^{d}) Ñ2 हृष्यसे, B1 3 क्लिश्यसे (for कृष्यसे) Ñ2 V B1 3 4 D7 प्राकृतो यथा, D10 °श्वर (for मनुजेश्वर) —For 30^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 3 (second time) 4 12 13 subst.

364* इन्द्रियै कृष्यसे हि त्व सूत्रबद्ध इव द्विज ।
[Ñ1 illeg up to सूत्रबद्ध Ś1 D12 द्विप (for द्विज)]

—Then Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont

365* बाणेनैकेन काकुत्स्थ कृत्वा कर्म विगर्हितम् ।
[Ñ1 illeg, D12 कृत कर्म जुगुप्सित (for the post half)]

—After 30, Ñ2 V B D7 read 21, D3 11 read 13

31 D3 (first time) 11 read 31 after 21 —^{a}) After हत्वा बाणेन, D9 (marg) wrongly ins (sic)

366* पुत्रक युत महाहाणा कुद्दमात्वैव हिमेति ।
पीतृद्रव्यं त इच्छन्ति परावेधि अस्तन्ति मानव ।

—V3 illeg from काकुत्स्थ up to कृत्वा in ^{d} Ñ2 V1 2 B D7 तीक्ष्णेन (for काकुत्स्थ) —^{b}) Ś1 D12 सर्वथा, Ñ1 D1 11 त्वमिह, D3 (first time) किमिह, D4 स त्व मा (for मामिह) Ñ2 V1 2 B D7 ज्वलतानपकारिण —^{c}) T2 क (for कि) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 कृत्वा (V3) कर्म (by transp) V2 D5 6 सुदुष्कर (D6 °ष्कृत) (for जुगुप्सितम्)

32 ^{a}) D4 राजहा ब्रह्मगोघ्नश्च —^{b}) Ś1 V2 B3 4 D1–4 6 10–13 चौर, B1 चैव (for चोर) D4 सत्त्विवधेन स —^{c}) D1 3 परवेत्ता (for परि°) Ck तु (for च) —After 32, D3 (first time) 11 read 23 —After 32, D5 6 8–10 S ins

367* सूचकश्च कदर्यश्च मित्रघ्नो गुरुतल्पग ।
लोक पापात्मनामेते गच्छन्ते नात्र सशय ।
[(l 1) D6 नास्तिको (for मित्रघ्नो) —(l 2) ❀ Cr m g k t गच्छन्ते गच्छन्ति ❀ G2 3 गच्छत्यत्र न मशय (for the post half)]

33 ^{a}) Ś1 Ñ1 V D1–4 11 12 सद्भि (D12 *)र्मे (by transp), D13 शक्तिस्ते (for मे सद्भी) —^{b}) Ś1 D12 किं मया त्वं करिष्यसि, Ñ1 D1 2 किमस्थ्ना त्व करिष्यसि, D3 11 नखरोमाणि चा (D11 वा)पि हि, D4 किमस्थीनि करिष्यसि, D13 किमर्थं कि करिष्यसि, G (ed) करिष्यसि किमस्थिभि —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 त्वादृशैर् (for त्वद्विधैर्) —For 33^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

368* अभक्ष्य चैव मे मास त्वादृशैर्ब्रह्मचारिभि ।
[V2 [अ]पि (for [ए]व) V3 illeg for मे मास त्वादृशैर् Ñ2 V3 B2 (sup lin also) 4 D7 भक्ष (V3 ** [illeg], B4 रक्ष [sic])वादिभि]

पञ्च पञ्चनखा भक्ष्या ब्रह्मक्षत्रेण राघव ।
शल्यकः श्वाविधो गोधा शशः कूर्मश्च पञ्चमः ॥ ३४
चर्म चास्थि च मे राजन्न स्पृशन्ति मनीषिणः ।
अभक्ष्याणि च मांसानि सोऽहं पञ्चनखो हतः ॥ ३५
त्वया नाथेन काकुत्स्थ न सनाथा वसुंधरा ।
प्रमदा शीलसम्पन्ना धूर्तेन पतिना यथा ॥ ३६
शठो नैकृतिकः क्षुद्रो मिथ्याप्रश्रितमानसः ।
कथं दशरथेन त्वं जातः पापो महात्मना ॥ ३७
छिन्नचारित्र्यकक्ष्येण सतां धर्मातिवर्तिना ।
त्यक्तधर्माङ्कुशेनाहं निहतो रामहस्तिना ॥ ३८

---

34 ^{a}) D9 पचनग्या, D12 नखा D2 3 भक्षा (for भक्ष्या) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 ब्रह्मक्षत्रेषु, D3 11 °क्षत्रस्य (for °क्षत्रेण) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4 6 7 11–13 शशक (for शल्यक) —V3 illeg from श्वाविधो up to कूर्मश्च in ^{d} Ś1 D1–4 शल्ल(Ś1 °ल)को, Ñ1 शल्यको, Ñ2 V1 2 B D7 13 शल्लकी, D12 शकलो, G M1 2 श्वाविडो, Cr marg as in te t (for श्वाविधो) D3 सङ्गी, D11 श्वाविद् (for गोधा) —^{d}) Ś1 तथा, Ñ1 V2 B2 3 D6 (marg also) खड्ग, Ñ2 B1 3 D7 कूर्म, V1 खड्गी, D1 श्वावित्, D2 4 13 सेधा, D9 11 गोधा, D12 om (for शशः) Ñ2 B1 3 D7 खड्गश्च (for कूर्मश्च) ॐ Cg ब्रह्मक्षत्रेणेत्युपलक्षण त्रैवर्णिकैरित्यर्थः । श्वान विध्यतीति श्वाविध । पचाद्यच । अन्येषामपीति दीर्घः । [श्वाविड इति पाठे पृषोदरादित्वात्डुकार]।, Ck ब्रह्मक्षत्रेणेत्येकवद्भाव । श्वा कण्टकाकारदीर्घरोमभि श्वान विध्यतीति श्वावि । नहिवृतीत्यादिना दीर्घ । डकार पृषोदरादित्वात्स्यात् ।, Ct ब्रह्मक्षत्रेणेति समाहारद्वन्द्व ॐ —After 34, Ñ2 V B D11 ins

369* अभक्ष्याणि च पञ्चैव यानि राम श्रुतानि मे ।
शृगालश्चैव नकश्च वानर किंनरो नर ।

[(l 1) V1 [ष]त (for [ए]व) and तानि (for यानि) D11 तानि निबोध (for राम श्रुतानि) V3 B3 च, B1 व (for मे) —(l 2) D11 श्वा च मार्जारकश्चापि वानरा हि नरा नृप (sic)]

35 ^{a}) B1 न (for second च) Ś1 D4 12 रोमाणि, V B D2 3 5 7–11 13 से राम (for मे राजन) —^{b}) Ś1 D4 12 सेवति (Ś1 °ते) (for स्पृशन्ति) —Ś1 om 35^{cd} —^{cd}) D3 11 मम पचनखो ह्यह (for ^{d}) Ñ2 V B D7 भक्ष्य नैव च (V3 [illeg] चैव) मे मास सन्ति पचनखो ह्यह —After 35, D3 5 6 8–11 S ins

370* तारया वाक्यमुक्तोऽह सत्य सर्वज्ञया हितम् ।
तदतिक्रम्य मोहेन कालस्य वशमागत ।

[(l 1) D7 11 उक्त यत (for उक्तोऽह) G1 मर्म (for सत्य) D7 11 धनञ्जया (for सर्व°). —(l 2) D3 11 नादृत (D11 अश्रुत्वा) नात्र मोहात (for the prior half) D9 वक्ष्यम (for ग म्)]

36 ^{b}) Ñ1 (with hiatus) अनाथा च, B1 D7 11 13 सनाथा न (by transp) (for न सनाथा) —^{c}) D11 स्त्रियश्च (for प्रमदा) V3 D5 8–10 -सपूर्णा (for -सम्पन्ना) —^{d}) D1 2 12 13 क्लीबेन, D5 क्लीब (for धूर्तेन) Ñ2 V1 3 D2 पतिता (for पतिना) Ś1 Ñ1 क्लीबेन निपतिना यथा, D5 6 8–10 T2 G M1 2 पत्येव (D9 om after पत्येव up to छिन्न in 38^a) च विधर्मि (D8 10 °र्मे)णा

37 D9 om 37 (cf v l 36) —^{a}) D3 नि कृतिक, D6 नैष्कृ°, D11 नैं कृ°, G1 नकल° (sic) (for नैकृतिक) Ñ2 D7 पापो, D12 क्रुद्धो (for क्षुद्रो) —^{b}) D6 -प्रसृत, G3 -प्रहित- (for -प्रश्रित) Ñ2 V B D7 धर्मवैतसिकोनृजु (V1° [moth-eaten], B4 °मृदु°), D3 11 12 क्रूरो (D11 शूरो, D12 ° ') मिथ्याप्रतिश्रव —For 37^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 2 3 13 subst

371* क्रूर शठो नैकृतिक क्षुद्रो मिथ्याप्रतिश्रव ।

[D2 यतो (for शठो) D1 न कृतिक, D4 नकृतिक (for नैकृतिक) Ś1 Ñ1 क्रुद्धो, D4 क्षुरो (sic) (for क्षुद्रो)]

—^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तेन, Ñ2 D7 क्रूरो (for पापो) —After 37, G2 ins l 3–4 of 372*

38 D9 om छिन्न in ^{a} (cf v l 36) —^{a}) B2 D6 भिन्न- (for छिन्न-) Ś1 Ñ V D1–4 6 7 11–13 T3 M2 3 -चारित्र-, B4 -चारित्र्य- (for -चारित्र्य-) B4 D1–3 6 9 11 13 -क(D1 प)क्षेण, D4 -कच्छेन, D7 कौंक्षेन (sic) (for -कक्ष्येण) —^{b}) Ñ2 D7 वर्त्मातिं-, B4 D5 °नु- (for धर्माति) Ś1 D1 12 सदा दुर्मार्गवर्तिना, Ñ1 D1–3 11 13 सदा (D11 °ह)दुन्मार्गगामि(D1 3 °वर्ति)ना —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 हिंसितो (for निहतो) —After 38, D5 6 8–10 T G1 3 M ins, G2 ins l 1–2 after 38 and l 3–4 after 37

372* अशुभ चाप्ययुक्त च सता चैव विगर्हितम् ।
वक्ष्यसे चेदृश कृत्वा सद्भि सह समागत ।
उदासीनेषु योऽस्मासु विक्रमोऽयं प्रकाशित ।
अपकारिषु ते राम नैव पश्यामि विक्रमम् ।

[D10 repeats l 1–2 consecutively —(l 1) D6 धर्म- (for चैव) ॐ Cr अशुभमिति । चकारोऽप्यर्थे ।, Cm अशुभ चेति । चकार किमित्यर्थे ॐ —G3 reads l 2 after l 4 —(l 2) D6 T2 M1 ही(M1 त्वी)दृश, D9 त्वे°, Cv as above (for चेदृश) D6 समागम —ॐ Cv वक्ष्यसे च । वक्ष्यस्यपि । अप्यर्थे प्रश्ने चकारो वर्तते ।, Cr वक्ष्यस इति । कि वक्ष्यसीत्यर्थ । आत्मनेपदमार्षम् ।, Cm कि वक्ष्यसे वक्ष्यसि ।, Ct वक्ष्यसे कि वक्ष्यसीत्यर्थ । किमित्यध्याहार ॐ —(l 3) D6 विप्रियो (for विक्रमो) T1 3 G3 M3 ते (for ऽय) —(l 4) G2 3 अपकारिणि T1 3 M3 त (for ते) T1 3 G2 3 M3 राजन हि (for राम नैव) G1 पश्यामि न पराक्रम (for the post half)]

दृश्यमानस्तु युध्येथा मया युधि नृपात्मज ।
अद्य वैवस्वतं देवं पश्येस्त्वं निहतो मया ॥ ३९
त्वयादृश्येन तु रणे निहतोऽहं दुरासदः ।
प्रसुप्तः पन्नगेनेव नरः पानवशं गतः ॥ ४०
सुग्रीवप्रियकामेन यदहं निहतस्त्वया ।
कण्ठे बद्ध्वा प्रदद्यां तेऽनिहतं रावणं रणे ॥ ४१
न्यस्तां सागरतोये वा पाताले वापि मैथिलीम् ।
आनयेयं तवादेशाच्छ्वेतामश्वतरीमिव ॥ ४२

G. 4 16. 41
B 4 17 51
L. 4 13 25

39 Ñ2 V B D7 transp 39 and 40 —a) Ś1 Ñ1 D1 4 12 दृश्यो वै यदि, Ñ2 V1(moth-eaten) 2 3 B D3 7 दृश्यस्त्व(Ñ2 D7 °श्च, V2 °स्तु) यदि (for दृश्यमानस्तु) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 न प्रच्छ(D2 °स)न्नो, Ñ2 B D3 7 11 G1 म(B1 3 त्व)या सह, D6 T3 G2 3 M मया यदि (for मया युधि) ❀ Cv r मया यदि (Cr सह) नृपात्मजेति पाठ ❀ B2 D2 7 10 नृपात्मज —Ñ2 reads 39cd in marg —c) D2 13 अथ (for अद्य) Ñ2 V B D7 पश्येस (for देव) —d) Ś1 D3 11 12 पश्येथा, Ñ2 V B D7 त्व ध्रुव (for पश्येस्त्व)

40 Ñ2 V B D7 transp 39 and 40 Ś1 D12 om 40 —a) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 11 ह्य(D11 त्व)दृश्ये(B1 °ष्टे)न, B3 ह्यदृष्येन (for [अ]दृश्येन तु) V3 त्वया ह्यसदृशेनाह, D9 त्वया चादर्शनेनैव ❀ Cr त्वयादृश्येनेत्यत्र अदृश्येनेति पदच्छेद ।, Cm g त्वयेति । अदृश्येनेति च्छेद ।, Ck t अदृश्येनाप्राप्तदर्शं न त्वया ❀ —b) Ñ1 D1 2 4 13 दुरात्मना —c) D3 11 प्रमत्त , D10 13 प्रसुप्त- (for प्रसुप्त) D3 G3 M1 [ए]व (for [इ]व) Ś1 D12 प्रयुक्त उरगेणेव —d) V2 3 B D7 G2 कालवश, D5 8–10 T2 G3 M1 Ct पाप°, D6 पाश° (for पान°) D3 11 G1 M2 नर प्रच्छन्नचारिणा —After 40, T1 3 G M1 3 ins 375*

41 a) V2 -काम्येन(for -कामेन) —b) Ś1 D2 4 12 13 वृथाहं, D3 11 यदर्थं, D6 T1 3 G1 2 M1 2 यद्यहं, M3 कृतेह (for यदहं) Ś1 D1 2 4 12 13 वालितस्, Ñ V1 2 B D7 हिंसि°, V3 शासि°, T3 G1 2 न हतस् (for निहतस्) —After 41ab, Ñ2 B2(marg) 3 4 D7 ins

373* तत्र साधु न चरार्थं सुग्रीवस्ते करिष्यति।

[B2 ननु (for तत्र)]

—B4 cont

374* यदर्थं निहतश्चाद्य त्वयाहं कार्यगौरवात्।
अहमेव च ते कुर्यामर्थं राघव काङ्क्षितम्।,

while D5 6 8–10 T2 ins after 41ab T1 3 G M1 3 ins after 40

375* मामेव यदि पूर्वं त्वमेतदर्थमचोदय ।
मैथिलीमहमेकाह्ना तव चानीतवान्भवेत्।
राक्षसं च दुरात्मानं तव भार्यापहारिणम्।

[(l 1) M1 एव (for एव) G2 3 एनम् (for एतद्-) —D9 om l 2 —(l 2) D6 एका ता, T2 एकाताव (for एकाह्ना) G1 नन्विह (for तव च) D8 10 भवे , T G1 Ck भवे, Cg as above (for भवेत्) ❀ Cg भवेत् भवेयम्। पुरुषव्यत्यय आर्ष ।, Ck t भवे भवेयमिति यावत् ❀ G2 3 दाप(G3 °न [sic])यिष्याम्यसंशय (for the post half) —M3 om l 3 —(l 3) D9 चेद्, G1 2 तु (for च)]

—G cont

376* ग्रीवाया तु दशग्रीवं बद्ध्वा सम्प्रददे तव।

—c) Ś1 D12 गत्वा, D1 2 4 13 गले (for कण्ठे) Ñ2 V B1–3 D7 प्रदत्त स्यान् , B4 च प्रदद्या, D12 प्रदद्या तम्, G1 2 Cr दशग्रीव (for प्रदद्या ते) —d) Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 तमहं, D12 अहं वै, T2 निहत्वा, G1 3 Cr दद्या ते, M1 निर्जितं, M2 नियत (for ऽनिहत) Ñ2 V B1–3 D7 मया तव स(Ñ2 सु) रावण , B4 राम भार्यापहारिण, D5 निहत वा रणे मया

42 a) D2 13 आस्ता(for न्यस्ता) D2 13 -तोयेन, D4 9 -तोये च (for -तोये वा) —b) D4 च (for वा) —c) Ñ2 D1 2 13 आनयेहं, D6 °ये वै (for आनयेय) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अहं (Ñ1 यथा) दर्शं, Ñ2 V1 B1–3 D7 यथा (Ñ2 D7 अहं)शक्त्या, V2 3 B4 यथाशक्ति, D11 सह दर्पाद् (for तवादेशाच्) —d) D1 3 4 यथा (for इव) D11 हत्वा विबुधकटकान् — After 42, Ñ2 V B D7 ins

377* पूर्वं मा स इहागत्य रावणो राक्षसाधिप ।
सन्ध्याकालेऽब्रवीद्रक्षो युध्यस्वेति मया सह।
इति ब्रुवन्मया चोक्तो मुहूर्तं मृष्यतामिति।
यावत्सन्ध्यामुपासेय चतु सामुद्रिकीमिति।
एवमुक्त यदा रक्षो न व्यतिष्ठत पापकृत्।
तदा लाङ्गूलपाशेन बद्ध्वा सन्ध्यामुपास्य च।
इहानीय मया चोक्तो युध्यस्वेति स राक्षस ।
स प्रणम्य गतो नाहं तव शक्त इति ब्रुवन्।
तत्तु कार्यमयं नैव सुग्रीवस्ते करिष्यति।
चिरेण वा मन्दबुद्धि कृच्छ्रेण च करिष्यति।
अहं यदर्थं निहतस्त्वया वै कार्यगौरवात्।
अहमेव त्वया तत्र किमर्थं न नियोजित ।
कार्यस्य करणार्थाय यदर्थं परितप्यसे।
मयैव दत्त स भवेत्तव भार्यापहारक ।
पाताले सागरे वापि वर्तते सा च ते प्रिया।

[(l 1) V2 मा(for मा) G(ed) किल (for इह) —(l 3) Ñ2 V1 B2 D7 इह (for इति) —(l 4) Ñ2 B1 उपासेत (for °सेय) B4 D7 चातु (for चतु-) B1 3 -सागरिकीम् (for -सामुद्रिकीम्) G(ed) इमा (for इति) —(l 5) V3 मया (for यदा) —(l 6) G(ed) व बाहु- (for लाङ्गूल-) —(l 7) B4 इदानी यन (for इहानीय) G(ed) प्रोक्तो (for

.49 .52 26 युक्तं यत्प्राप्नुयाद्राज्यं सुग्रीवः स्वर्गते मयि ।
अयुक्तं यदधर्मेण त्वयाहं निहतो रणे ॥ ४३
काममेवंविधो लोकः कालेन विनियुज्यते ।
क्षमं चेद्भवता प्राप्तमुत्तरं साधु चिन्त्यताम् ॥ ४४

इत्येवमुक्त्वा परिशुष्कवक्त्रः
शराभिघाताद्व्यथितो महात्मा ।
समीक्ष्य रामं रविसंनिकाशं
तूष्णीं बभूवामरराजसूनुः ॥ ४५

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

चो°) V2 च (for स) —(l 8) V2 3 B4 प्रणम्य स (by transp), D7 स प्रशस्य (for स प्रणम्य) —(l. 9) Ñ2 D7 कामम् (for कार्यम्) —(l 11) B2 (*sup lin* also) अथ B4 तदर्थं (for यदर्थं) Ñ2 D7 वा (for वे) —(l 12) V2 हि (for नि-) —(l 13) B कारणार्थाय —Ñ2 V B1 D7 om l 15 —(l 15) B4 वर्तते यदि राक्षस (for the post half)],

while G1 ins

378* मधुकैटभाभ्या पाताले पुरा हरिरिव श्रुतिम् ।
[Hypm]

43 D10 repeats 43 consecutively —[a]) D3 11 तत् (for यत्) D4 प्रकृत (for प्राप्नुयाद्) —[b]) B2 D3 सुग्रीव G1 स हितो (for स्वर्गते). —[c]) D4 अत्युक्त D1 तव धर्मेण, D2 13 येन ध°, G1 इति ध°, G3 यत्त्व° (for यदधर्मेण) Ñ2 V B D7 तदयुक्तमधर्मेण —[d]) Ś1 (*sup lin*) Ñ1 D1–4 11–13 वृथा (for रणे) Ñ2 V B1.3 D7 यस्त्वयाह हतो रणे

44 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 44 —[a]) V2 G3 लोके (for लोक) —[b]) G(ed) परिमुच्यते Ñ2 V B D7 काले (Ñ2 °ल, V1 °ल) काले (B4 प्राप्ते) न युज्यते, G3 क कालेन वियुज्यते.

☞ V3 illeg from 44[c] upto 4 18 51 —[c]) M1 प्राप्तुम् (for प्राप्तम्) —[d]) G(ed) दुष्कृत (for उत्तर) D6 राम (for साधु) —For 44[cd], Ñ2 V1 2 B D7 subst

379* क्षम कृत चेद्भवता सुकृत सप्रधार्यताम् ।
[B4 क्षेम Ñ2 क्षेमकर (for क्षम कृत) B1 स्वकृत (for सु°)]

—Thereafter all cont

380* इन्द्रदत्तामिमा माला सुग्रीव प्रतिमुञ्चतु ।
प्राप्नोतु हरिराज्य स त्यक्ष्यामो जीवित वयम् ।
सुग्रीवमङ्गद चैव तारा चैव सुहृत्स्थिताम् ।
भवान्परिग्रहै प्राप्तैर्यथावदनुपश्यतु ।

[(l 2) V1 B2 4 च (for स) Ñ2 B1 3 D7 त्यक्ष्यामि (for °मो) Ñ2 B1 2 (marg after corr).3 D7 त्यय (for वयम्) B4 वय त्यक्ष्याम जीवित (for the post half)]

45 M2 reads 45 (followed by 381*) *inf lin sec m* —[a]) D12 उक्त (for उक्त्वा) B1 2 (also *sup lin*) -चक्षु· (for -वक्त्र) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 2 B D3 4 7 11–13 शराभि(D4 °ति)घा(D13 °पा)त(B4 °ताद्)व्यथितातरात्मा, D1 शराभिघातोन्मथितो महात्मना —[c]) D1 निरीक्ष्य and सप्रकाश (for समीक्ष्य and -सनि° respy) —[d]) D8 10 बभौ वानर- (for बभूवामर-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तूष्णीं बभू(D12 * r)वाथ तदाल्प(Ś1 °ल्प, Ñ1 D3 4 11 °ल्पा वि)चेता, Ñ2 V1 2 B D7 बभूव तूष्णीं स तदा विचेता ❀ Ct इत्येवमिति । अस्य सर्गस्य तीर्थेन रामस्तुतिपरतया यद्योजन तन्न कविनिबद्धस्य वक्तुर्वालिनस्तात्पर्यविषयभूतम् । 'यदयुक्त मया पूर्व प्रमादाद्वाक्यमप्रियम् । तत्रापि खलु मे दोष कर्तुं नार्हसि राघव ॥' इत्यग्रे वाल्युक्ते । नापि वाल्मीकेस्तस्य दुरुक्त्यनुवादकत्वात् । अतात्पर्यविषयमपि बुद्धिवैभवादक्षरार्थत्वेन वर्ण्यत इति चेत्काव्यान्तरमेव भगवत स्तावक क्रियताम्, किमनेन प्रयासेन ❀—After 45, G2 3 M1 2 (*inf lin sec m*) ins:

381* तमुक्तवन्त प्रवर हरीणा-
मथोत्तर वाक्यमुवाच राम ।
हित च तत्त्व वचन प्रसक्त
समासधर्मार्थसमाहित च ।

[(l 1) M1 रणे हत (for हरीणाम्) —(l 2) M1 ह्यथ (for अथ) —(l 3) M2 प्रवर (for वचन) —(l 4) G2 समस्त-, G3 स साम (for समास) ❀ Cg अस्मिन्सर्गे द्विपञ्चाश च्छ्लोका. ❀]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D4 12 रामविगर्हण (D4 °ण), Ñ V1 2 B1 3 4 D1 3 11 वालिवाक्य, B2 D2 13 वालिवधे वालिवाक्य (D2 13 रामगर्हण) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1–3 D1 2 4 12 om, Ñ2 V1 2 B4 D7 16, D3 18, D11 14, D13 15 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम.

१८

इत्युक्तः प्रश्रितं वाक्यं धर्मार्थसहितं हितम् ।
परुषं वालिना रामो निहतेन विचेतसा ॥ १
तं निष्प्रभमिवादित्यं मुक्ततोयमिवाम्बुदम् ।
उक्तवाक्यं हरिश्रेष्ठमुपशान्तमिवानलम् ॥ २
धर्मार्थगुणसम्पन्नं हरीश्वरमनुत्तमम् ।
अधिक्षिप्तस्तदा रामः पश्चाद्वालिनमब्रवीत् ॥ ३

धर्ममर्थं च कामं च समयं चापि लौकिकम् ।
अविज्ञाय कथं बाल्यान्मामिहाद्य विगर्हसे ॥ ४
अपृष्ट्वा बुद्धिसम्पन्नान्वृद्धानाचार्यसंमतान् ।
सौम्य वानरचापल्यात्त्वं मां वक्तुमिहेच्छसि ॥ ५
इक्ष्वाकूणामियं भूमिः सशैलवनकानना ।
मृगपक्षिमनुष्याणां निग्रहानुग्रहावपि ॥ ६ G 4.17 9 B 4 18 6 L 4 16 63

18

☞ V3 illeg up to 51c (cf v l 4 17 43) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 a) D2 13 इत्युक्त (for इत्युक्त) Ñ V2 B1 2 D1 3 4 7 11 प्रसृत, B4 पुरुष, D6 प्रथित, M1 प्रशृत, Ck प्रश्रय, Ct as in text (for प्रश्रित) —b) D5 धर्माथं (for धर्मार्थ-) D1 तदा, D10 lacuna (for हितम्) Ñ2 V1 2 B D7 तदा (V1 2 B रामो) धर्मार्थसहित —c) V2 धीमान् (for रामो) B4 हेतुमद्वालिना तत्र —d) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 गतायुषा Ñ2 V1 2 B D7 प(B2 पा)तितेन धरातले ❀ Cv r इत्युक्त इत्यादि स्वतन्त्र वाक्यमन्यथा रामशब्दोऽतिरिच्यते ❀

2 d) Ś1 सुप्रशातम् (for उप°)

3 a) Ś1 D12 यथार्थ-, D4 धर्मात्म- (for धर्मार्थ-) Ś1 D12 -सपृक्त, Ñ V2 B D1–4 7 11 13 -सयुक्त, Cr m g k t as in text (for -सम्पन्न) —b) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 12 13 शरीर(D1 °र, D4 °रि)हितमुत्तम —c) Ck अथ क्षिप्त (for अधिक्षिप्तस्) D3 तथा, G1 ततो (for तदा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अधि(D2 13 °व)क्षिप्तमना (for अधिक्षिप्तस्तदा) —d) Ś1 Ñ V2 B2 D1 2 4 7 12 13 तथ्य, B1 3 D3 तथा (for पश्चाद्) Ñ2 V2 B1–3 D7 वचनम् (for वालिनम्) V1 वालिन वाक्यमब्रवीत्, B4 वचन तथ्यमब्रवीत्, D11 वालिन तमथाब्रवीत्

4 D12 om from first च in a up to समय in b. —b) D2 13 सकल (for समय) Ś1 D11–13 वापि, B2 3 चैव (for चापि) —c) D12 अभिज्ञाय (for अविज्ञाय) Ñ2 V1 2 B D7 वालिन्, D3 मौर्ख्यान्, D11 सेर्ष्यात् (for बाल्यान्) —d) D6 विगर्हसि (for °र्हसे) Ś1 Ñ2 D1 4 7 12 मा विगर्हितुमर्ह(D1 7 12 °मिच्छ)सि, Ñ1 D2 13 मा गर्हयितुमिच्छसि, V1 2 B मा धर्षयितुमिच्छसि(B4 °मर्हसि), D3 11 मा भर्त्सयितुमर्हसि —After 4, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

382* अद्य धर्ममधर्मं च जानासि त्व कपीश्वर।
क्व ते धर्मस्तदा ह्यासीद्भ्रातृभार्याममर्षत ।

[(l 1) D2 वा (for च).—(l 2) D2 13 क्वनधर्मस् D1 -भार्याभिमर्शिन, D2.13 भार्याविमर्शन, D4 -भार्याविमर्शिन Ñ1 भ्रातृदाराममर्शने, D3 11 भ्रातृदाराविमर्शने (D3 °र्शिन) (for the post half)]

5 a) D11 12 अदृष्ट्वा (for अपृष्ट्वा) —b) T1 आचार- (for आचार्य-) Ś1 D4 12 विद्यातत्त्वविशारदान्, Ñ1 D1 वैद्यान्नयविशारदान्, Ñ2 V1 2 B D7 वैद्यान्वानरचापलात्, D2 13 विद्यान्वयविशारदान्, D3 स्वेधाव्रतश्च सत्तमान् (sic), D11 वैद्यानाचार्यसत्तमान —c) Ñ1 स मा, D1 4 12 13 सोद्य, D2 सद्यो, D3 11 मूर्ख, D8 10 सौम्य (for सौम्य) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 न त्व, T1 3 M3 किं मा (for त्व मा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]र्हसि (for [इ]च्छसि) ❀ Cr l वानरचापल्यादित्येक पदम् ❀—For 5cd, Ñ2 V1 2 B D7 subst

383* यत्किंचन प्रलापी त्व वाक्शरै परिकृन्तसि।

[Ñ2 D7 प्रलापात् (for °पी) B3 दारुणैर् (for वाक्शरै) V2 B उपकृन्तसि (for परि°)]

—After 5, D1 ins

384* सूक्ष्म परमधर्मो हि विज्ञेय स कथ त्वया।

while M1 reads 15–17 after 5

☞ Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read st 6–14, 20–29 and 33 (including star passages) before 4 22 1 (cf note before 4 22 1) The sequence of stanzas 6–38 in Ñ2 V1 2 B D7 is 15–17, 6–12, 34–36, 31–32 (all om 33), 30, 37–38, 18–19, 13–14, 20–29 (including star passages), while the sequence of stanzas 6–38 in D3 11 is 15–17, 6–12, 34–36, 18–19, 13–14, 20–29, 33 (D11 om 23–29, 33), 32, 30, 37–38 D3 alone repeats st 6–14, 20–22 and reads st 23–29 and 33 before 4 22 1

6 a) Ñ2 इक्ष्वाकूणामय (sic), D9 इक्ष्वाकूणा कुले (for इक्ष्वाकूणामिय) —c) Ñ2 V1 2 B D7 -मनुष्येषु (for -मनुष्याणा) —d) T G1 2 M Cvp rp निग्रहप्र- (for निग्रहानु-) Ñ2 निग्रहो धर्मदूषक, V1 2 B D7 निग्राह्या धर्मदूषका, D3 (second time) निग्रहानुग्रहेपि वा, D5 8–10 Ct निग्रहानुग्रहेष्वपि, D13 निग्रहावग्रहान्यपि, G3 Ck निग्रहप्रग्रहेष्वपि, K(ed) विग्रहप्रग्रहावपि ❀ Cm निग्रहानु-

7 10 तां पालयति धर्मात्मा भरतः सत्यवागृजुः ।
8 7
5 64 धर्मकामार्थतत्त्वज्ञो निग्रहानुग्रहे रतः ॥ ७
नयश्च विनयश्चोभौ यस्मिन्सत्यं च सुस्थितम् ।
विक्रमश्च यथादृष्टः स राजा देशकालवित् ॥ ८
तस्य धर्मकृतादेशा वयमन्ये च पार्थिवाः ।
चरामो वसुधां कृत्स्नां धर्मसंतानमिच्छवः ॥ ९
तस्मिन्नृपतिशार्दूले भरते धर्मवत्सले ।
पालयत्यखिलां भूमिं कश्चरेद्धर्मनिग्रहम् ॥ १०
ते वयं मार्गविभ्रष्टं स्वधर्मे परमे स्थिताः ।
भरताज्ञां पुरस्कृत्य निगृह्णीमो यथाविधि ॥ ११
त्वं तु संक्लिष्टधर्मा च कर्मणा च विगर्हितः ।
कामतन्त्रप्रधानश्च न स्थितो राजवर्त्मनि ॥ १२

ग्रहावपि इक्ष्वाकूणामेवेत्यर्थ ।, Cg मृगादिनिग्रहानुग्रहावपि इक्ष्वाकूणामेव। कृत्यमिति शेष· ॐ

7 a) Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13 तान्हि पालयते धर्मान्(D1 3 धर्माद्, D2 13 धर्मे), Ñ2 D7 तामिमा पालयन्नास्ते, V1 2 B तामिमा पालयन्(V2 °न्त)च —b) Ś1 D3(first time) 8–11 T1 M2 सत्यवान् (for सत्यवाग्) Ś1 D1 2 3(second time) 4 12 13 शुचि Ñ1 केकयीसुत, Ñ2 V1 2 B D7 पृथिवीपति —c) V1 सर्व- (for धर्म-) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1 2 4 7 12 कालज्ञो, Ñ1 -कामश्च (for -तत्त्वज्ञो) –D7 om (hapl ?) 7d–8c —d) D2 13 -[अ]वग्रहे (for -[अ]नुग्रहे) Ñ2 प्रभु (for रत) Ñ1 सग्रहानुग्रहे रत

8 D7 om 8abc (cf v l 7) Ñ1 partially illeg for 8ab —a) D2 13 चैव (for चोभौ). Ś1 Ñ1 D12 जयश्च (Ñ1 illeg after जयश्च) विजयश्चोभौ, Ñ2 V1 2 B नयज्ञ-विनयज्ञ(Ñ2 °ज्ञा)श्च —b) G1 धर्मश्च, G2 सत्त्व (for सत्य) Ñ2 B1–3 G2 M2 च सस्थित, B4 च सहित, D1 2 3(second time) 13 च सुस्थिर, D4 वसु स्थित, G1 च सस्थित, Cm k as in text (for च सुस्थितम्) V2 तस्मिन्सत्य प्रतिष्ठित, D3(first time) 11 यस्मिन्शौर्यं च सस्थित —c) D2 विक्रमैश्च (for विक्रमश्च) Ś1 Ñ1 D1 3(second time) 4 12 13 नयोपेतो, D2 तथोपेतो (for यथादृष्ट·) Ñ2 V1 2 B विक्रमी(B1–3 °मे) देशकालज्ञो. —d) Ś1 Ñ1 D2 3 (second time) 4 12 13 देशकालश्च रा(Ñ1 °ल)जभि (D2 4 13 °नि), Ñ2 V1 2 B D7 विजिगीषुर्जितेद्रिय·, D1 देशकाल स्वराजनि, D3(first time) 11 देशकालश्च वानर, L(ed) देशकालश्च राजते

9 a) Ś1 Ñ V1 2 B D4.7 12 यस्य (for तस्य). Ś1 Ñ2 V1 2 B2 D6 7 12 G2 3 M1 Crp mp धर्मकृतादेशाद्, Ñ1 B1 3 4 D2 13 धर्मकृतो(D13 °ते) देशे(B1 3 4 °शाद्), D1 4 धर्मकृतो देशान्, G(ed) °कृतोद्देशाद्, Cv r m g k t °कृतादेशा (as in text) —b) Ś1 D12 अन्येपि (for अन्ये च) Ñ2 V1 2 B D7 साधव (for पार्थिवा) —c) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 3(first time) 4 7 11–13 चरति (for चरामो) Ś1 Ñ1 V2 D1 3(second time) 4 12 सर्वां, D2 3(first time) 11 13 सर्वे (for कृत्स्ना) —d) G1 2 धर्मसधानम् (for °सतानम्) G1 3 M2 इच्छत (for इच्छव.) Ś1 Ñ1 D1 2 3(both times) 4 11–13 धर्माधर्मा(Ś1 D1 4 12 धर्मवर्त्मा, Ñ1 illeg for धर्माधर्मा)नुवर्तिन, Ñ2 V1.2 B D7 धर्मा(V1 सर्वे)धर्मानुवे (B1 °नवे, B3 °नुवै, B4 °नवै, D7 च वे)क्षका

10 a) B1 अस्मिन्, D2 13 तस्मात्, D3(second time) 6 8–10 T2 यस्मिन् (for तस्मिन्) Ñ2 D6 7 13 -शार्दूल- (for -शार्दूले) —b) Ñ V1 2 B D1 7 भरत (for भरते). Ñ1 भक्तवत्सले —Ñ1 partially illeg for 10c —c) Ś1 D12 पालयन् (.for °यति) D3(first time) 11 उर्वी, D6 8 –10 पृथ्वीं (for भूमि) —d) D3(first time) 11 -विप्लव, D6 8–10 Ct -विप्रिय, D7 -विग्रह (sic), Cm g k as in text (for -निग्रहम्) Ś1 D4 12 कथ युद्ध्येत विग्रह, Ñ1 य ? युद्ध्येम विग्रह (sic). D1 कस्य युद्धेम विग्रहे, D2 13 कस्य युद्धे न विग्रह, D3 (second time) कस्य युद्धो च विग्रह

11 a) D13 च ते (for वय) D1 2 13 पथि विभ्रष्टा (D1 °ष्टान्,), D3(first time) 11 समयभ्रष्टान्, D6 धर्म-विभ्रष्टान्, T3 M1 3 Cg k धर्मविभ्रष्ट, Ct as in text (for मार्गविभ्रष्ट) Ś1 Ñ1 D3(second time) 4 12 न वय पथि (D3 °रि) विभ्रष्टा· —b) Ś1 Ñ1 D4 12 स्वधर्मस्यान (Ñ1 °र्मास्वदृच्य, D4 °स्य व्य)तिक्रमात्, Ñ2 V1 2B D7 चरत पृथिवीमिमा, D1 स्वस्वधर्मव्यतिक्रमात्, D2 3(second time) 13 स्वधर्मं बुध्यते(D3 चानति) क्रमात्, D3 (first time) स्व मेकृतिविक्रियान्, D11 स्वकर्मकृतविप्लवान् —c) Ś1 D12 भरत च (for भरताज्ञा) —d) Ś1 Ñ1 D2 3(second time) 4 12 13 चितयतो, D1 चितयामि, D6 8 8–10 Ct चित-यामो, T2 शिक्षयामो, Ck.tp as in text (for निगृह्णीमो) —For 11cd, Ñ2 V1.2 B D7 subst

385* धर्मातिक्रमिणा धर्मं कुर्महे दण्डधारणम्।

[Ñ2 धर्म्यं, B1 3 धर्मात्, B3 धर्मा, B4 वर्यं (sic) (for धर्म) Ñ2 -कारण (for -धारणम्)]

—After 11, Ś1 D12 ins

386* इत्येवमुक्त्वाविरत वालिन धर्मवादिनम्।
उवाच वचन रामो विहसन्निव हेतुमत्।

[(l 2) D2 इति (for त्व)]

12 a) M1 सकीर्ण- (for सक्लिष्ट-) D5 6 8–10 T2 M1 -धर्मश्च, Cg k as in text (for -धर्मा च) Ś1 D1 2 3 (second time) 4 12 13 स त्व(D4 illeg) विकृष्टराज्यश्च (D1 13 °स्य), Ñ1 स त्व वानि ? ? च, Ñ2 V1 2 B2 D7 स त्व विक्लिष्टधर्मा च(B2 °कर्मश्च), B1 3 4 स त्व विकृष्ट (B4 °सृष्ट)धर्मा च, D3(first time) त्व तु विक्लिष्टधर्मश्च, D11 त्व सुविश्लिष्टधर्मश्च. —b) Ś1 D1 2.3(second time)

ज्येष्ठो भ्राता पिता चैव यश्च विद्यां प्रयच्छति ।
त्रयस्ते पितरो ज्ञेया धर्मे च पथि वर्तिनः ॥ १३
यवीयानात्मनः पुत्रः शिष्यश्चापि गुणोदितः ।
पुत्रवत्ते त्रयश्चिन्त्या धर्मश्चेदत्र कारणम् ॥ १४
सूक्ष्मः परमदुर्ज्ञेयः सतां धर्मः प्लवंगम ।
हृदिस्थः सर्वभूतानामात्मा वेद शुभाशुभम् ॥ १५
चपलश्चपलैः सार्धं वानरैरकृतात्मभिः ।
जात्यन्ध इव जात्यन्धैर्मन्त्रयन्द्रक्ष्यसे नु किम् ॥ १६
अहं तु व्यक्ततामस्य वचनस्य ब्रवीमि ते ।
न हि मां केवलं रोषात्त्वं विगर्हितुमर्हसि ॥ १७

G 4 17 8
B 4 18 17
L 4 14 9

4 12 13 धर्मेण च, Ñ1 धर्मेषु च, Ñ2 V1 2 B D7 पापचर्या- (for कर्मणा च) B1–3 -[अ]तिगर्हित (for विगर्हित) ❀ Ct अत एव सक्लिष्ट पीडितो धर्मो येन तादृश ❀ —Ś1 D12 om 12[cd] —[e]) Ñ1 D11 G1 काम तत्र, D4 कर्मतत्र- B1 -प्रधान सु-, D3(first time) -विधानश्च (for -प्रधानश्च) —[d]) Ñ1 प्रस्थितो(ता ?)वितरे यथा, Ñ2 B1–3 D7 प्राकृतो वानरो यथा, V1 प्रस्थितो वानरो यथा, V2 प्रहतो वानरो मया, B4 न स्थितो वानरापथ (sic), D1 2 3(second time) 4 प्रस्थितश्चेतरे पथि, D3(first time) 11 प्रच्युतो वानरात्पथ, D13 प्रस्थितश्चेति वा इति —After 12, Ñ1 D1 2 3(after 12 r) 4 13 ins, while Ś1 D12 ins l 3–4 only after 12[ab] (owing to om)

387* इति वालिवच श्रुत्वा राघव पुनरब्रवीत्।
कारण च पर पश्य यदर्थमस्मि पातित ।
भ्रातुर्वर्तसि दारेषु जीवतो वानरेश्वर।
तस्मात्त्व निहत पाप शरेणानतपर्वणा ।

[D1 om l 1 —(l 2) Ñ1 D3 त्वपर, D4 त्व पर (for च पर). D1 कारण त्वपर यस्य (for the prior half) D1–4 घातित (for पातित) —(l 3) D13 वचसि (for वर्तसि) Ś1 जीविते (for जीवतो) D13 वानरेश्वर —(l 4) D4 कस्मात्त्व, D13 तथा त्व (for तस्मात्त्व) Ñ1 सख्ये, D2 पाप, D3 पापात् (for पाप) D1 13 नतपर्वणा]

13 [a]) D5 8–10 T2 वापि, D6 G1 M2 चापि (for चैव) Ñ1 partly illeg for 13[b] —[b]) D2 13 बुद्धि (for विद्या) —[c]) D4 illeg for त्रयस्ते पितरो —[d]) Ś1 Ñ1 D1 3 (second time) 12 धर्मं चेदनुवो(D3 °रु)ध्यसे(Ñ1 ° [illeg], D1 °रुध्यते), Ñ2 V1 2 B1 3 D7 धर्मश्चेदनुरुध्यते (B1 3 °से), B2 4 धर्मं चेद न रुध्यते(B2 बुध्यते), D2 4 13 धर्मं वेद(D4 चेद) न बुध्यसे, D3(first time) 11 M1 धर्मवर्त्मानुगच्छता, D6 T1 3 G2 M2 धर्मे पथि हि वर्तेत (G2 °र्तिना)

14 [a]) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 3(both times) 4 7 11 12 सोदर, M1 आत्मज (for आत्मन) D2 13 शिष्य (for पुत्र) —[b]) D3(first time) 11 G2 गुणान्वित, D6 गुणोचित (for गुणोदित) Ś1 Ñ V1 2 B D1 3(second time) 4 7 12 शिष्यश्च(Ś1 Ñ1 D12 °ष्टश्च, B4 °ष्यस्तु) गुणवानपि, D2 13 पुत्रश्च गुणवानपि —[cd]) G2 पुत्रस्ते च (for पुत्रवत्ते) Ñ2 V1 2 B D7 [अ]पि सचिन्त्या (for त्रयश्चिन्त्या) D5 8–10 चैव (for चेद्) Ñ2 V1 2 B D7 अस्ति (for अत्र) Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13 एते पुत्रस(D3 °क्ष)मा ज्ञेया धर्मेषु(D13 °र्मे च) हरिपुंगव ❀ Ct अत्र चिन्तने तथा धर्मो धर्मज्ञानमेव कारणम् ❀

15 M1 reads 15–17 after 5 —[a]) B1 सूक्त (for सूक्ष्म) Ñ2 V1 2 B D7 -दुर्बोध, D5 8–10 G1 2 Ct -विज्ञेय, Cm g as in text (for -दुर्ज्ञेय) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सूक्ष्मो (Ñ1 D1 °क्ष्मा)पराधो विज्ञेय (D2 3 न ज्ञेय) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सता धर्ममनुस्मरन् —[d]) Ñ2 V1 B D7 भूतात्मे- (B1–3 D7 °त्मै)व, V2 भूतानामेव(hypm) (for आत्मा वेद) Ñ2 V1 2 B D7 T1 3 G2 M1 Cr शुभाशुभे, Cv m g k t as in text (for °शुभम्) ❀ Ck परमविज्ञेयपरमात्मा श्रीमद्बादि (गु)रुकृपया परमाचार्ये श्रीम (न्वय)भूल्यास-जैमिन्यादिभिरेव विज्ञेय इतरैस्तु परमत्यर्थमविज्ञेय एव ❀

16 M1 reads 15–17 after 5 —[a]) Ñ2 B4 D7 सचिवैश्च, D2 13 चपलैश्च (for चपलश्च) V1 2 B1–3 M1 सचिवै (for चपलै) —[b]) B3 अ-तात्मभि, D1 अकृतात्मन (for °त्मभि) B1 2 रामवैरकृतात्मभि, D13 वानर रक्तजात्मभि (sic) —[d]) D8–10 Ct प्रेक्षसे (for द्रक्ष्यसे) Ś1 D12 मन्त्रयन्वक्ष्यसे नु कि, D1 3 5 6 11 13 G1 M1 मन्त्रयन्द्रक्षसे नु (D5 G1 न, D13 तु, M1 स) कि, D2 मन्त्रयत्रक्षसे नु कि, D4 अन्वितस्त्व हि वानर, Cg as in text ❀ Ck चपलस्त्व किं मन्त्रयन कि नु राजधर्मं मन्त्रयन् निश्चिन्वन् कि नु स्वरक्षणीयप्रजाजात रक्षसि न किमपि।, Ct रक्षसे नु किमिति पाठे रक्षणीयप्रजाजात कि नु रक्षसि न किमपि ❀ —For 16[cd], Ñ2 V1 2 B D7 subst

388* अन्धोऽन्धैरिव सयुक्तो विज्ञास्यसि कथ नयम्।

[B1 3 एव (for इव) D7 अधो अधेव मयुक्तो (for the prior half) V2 कुतो (for कथ)]

17 M1 reads 15–17 after 5 —[ab]) V1 2 B D1 3 7 व्यर्थताम्, D5 श्लिष्टताम् (sic) (for व्यक्त°) D7 अर्थस्याशुभार्थं (sic), Ck असद्वचनस्य (for अस्य वचनस्य) D12 reads ब्रवीमि ते in marg —[cd]) V1 2 B D7 नेच(D7 °च) (for न हि) D6 मे, D12 मा (for मा) Ñ2 केवलो (for °लं) D2 13 ज्ञेपात् (for रोषात्) Ñ2 V1 2 B D7 धर्षयितुम्, D1 2 4 11–13 गर्हयितुम् (for विगर्हितुम्) Ś1 त्व विगर्हयितु-मर्हसि (hypm), D3 न त्व गर्हितुमर्हसि (for [d]) Ñ1 न हि केवलरोषेण त्व धर्षयितुमिच्छसि —After 17, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 34–36

तदेतत्कारणं पश्य यदर्थं त्वं मया हतः ।
भ्रातुर्वर्तसि भार्यायां त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् ॥ १८
अस्य त्वं धरमाणस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
रुमायां वर्तसे कामात्स्नुषायां पापकर्मकृत् ॥ १९
तद्व्यतीतस्य ते धर्मात्कामवृत्तस्य वानर ।
भ्रातृभार्याभिमर्शेऽस्मिन्दण्डोऽयं प्रतिपादितः ॥ २०

न हि धर्मविरुद्धस्य लोकवृत्तादपेयुषः ।
दण्डादन्यत्र पश्यामि निग्रहं हरियूथप ॥ २१
औरसीं भगिनीं चापि भार्यां वाप्यनुजस्य यः ।
प्रचरेत नरः कामात्तस्य दण्डो वधः स्मृतः ॥ २२
भरतस्तु महीपालो वयं त्वादेशवर्तिनः ।
त्वं च धर्मादतिक्रान्तः कथं शक्यमुपेक्षितुम् ॥ २३

18 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 18–19 after 36 (cf v l 17) —^{ab}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 अपर (for तदेतत्) Ñ2 V1 2 B D7 कारण चापर पश्य मया येनासि(B1 °न वि) हिंसित —^{c}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 भार्याया वर्तसे भ्रातुम् —^{d}) D4 मुक्त्वा (for त्यक्त्वा) Ñ2 V1 B D7 रुमा(V1 स्नुषा)या त्वमधार्मिक (Ñ2 °धर्मक), V2 त्वं रुमाया त्वधार्मिक

19 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 18–19 after 36 (cf v l 17) —^{a}) D3 T2 G1 तस्य (for अस्य) Ś1 V1 2 B3 D2 4 12 13 ध्रियमाणस्य(D4 °स्तु), Ñ B1 2 4 D1 3 7 11 ध्रिय°, G1 रम्यमाणस्य, M1 Cv rp mp चर°, Ct p r m g k t as in text (for धर°) G3 चरमाणस्य तस्य त्व —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 यवीयस (for महात्मन) —^{c}) Ś1 D12 भार्याया (for रुमाया) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 मोहात (for कामात) —^{d}) Ś1 D1–4 11–13 काममोहित (for पापकर्मकृत) Ñ1 रुमाया काममोहित —For 19^{cd}, Ñ2 V1 2 B D7 subst

389* हीनिमुक्त शुभ मूढ त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् ।

[B4 -वियुक्त (for -विमुक्त) V1 त्वय, B1 3 क्व (for शुभ) V2 रमात्तम् (sic) (for सनातनम्)]

20 ^{a}) D1 विहीनस्य, D2 13 अपेतस्य, D3(first time) 11 व्यपेतस्य, M1 च्युतस्य च, Ck t as in text (for व्यतीतस्य) Ñ1 सद्धर्मात्, D3(first time) ते स्वर्गात् (for ते धर्मात) —D4 illeg for 20^{b} —^{b}) Ñ2 कपिमुख्यस्य, V1 2 कपिवृत्तस्य, B1 3 कपिश्रेष्ठस्य, B2 कपिवृद्धस्य, B4 कपिभूपस्य, D1 व्यतिक्रान्तस्य, D7 काममुख्यस्य, G2 कामवृत्तेश्च, M1 कर्मयुक्तस्य (for कामवृत्तस्य) Ś1 Ñ1 D2 12 13 व्यतिक्रान्तस्य लौकिकात(Ñ1 मर्वत), D3 (second time) त्वतिक्रान्तस्य लौकिक —^{c}) Ñ2 B1–3 D7 भ्रातुर् (for भ्रातृ-) D4 -[अ]भिमर्शस्त्व, D6 G2 -विमर्शेस्मिन्, G3 M3 -[अ]वमर्शेस्मिन् (for -[अ]भिमर्शेऽस्मिन्) Ś1 Ñ1 D2 3(second time) 12.13 M1 भ्रातुर्भार्यावि(D3 °भि)मर्शे(D2 13 °वर्मे)स्मिन्, V1 2 B4 भ्रातुर्भार्याविनर्देस्मिन्, D1 T1 3 भ्रातुर्भार्यावमर्शेस्मिन, D11 भ्रातृजायाविमर्शेस्मिन, G(ed)भ्रातुर्भार्यापहर्तुस्ते —^{d}) Ñ1 illeg for दण्डोऽय Ñ V1 2 B D1 2 3(second time) 7 13 विनिपातित (for प्रतिपादित) Ś1 D12 वेत्रोय विनिपातित, D4 दण्डस्तेन निपातित

21 Ñ1 illeg for 21^{a} —^{ab}) Ś1 D3(second time) 4 12 एव, D3(first time)न ते, D11 तत्ते, D12 क्रोध (for न हि) D6 8–10 लोक (for धर्म-) V2 व्यतीतस्य (for -विरुद्धस्य) Ś1 Ñ1 D3(second time) 4 12 13 लोकवृत्ता (Ñ1 D4 °त्त)व्यपेक्षि(D4 13 °क्ष)ण (D2 °क्षया), Ñ2 V1 B1 3 लोभवृत्तस्य पक्षिण (B1 3 पापिन°), V2 B2.4 D7 लोभवृत्तस्यपेक्षिण°, D3(first time) लोकवृत्तांतत्यागिन , D11 लोकवृत्तानिपातित (for ^{b}) D1 यो हि धर्मविरुद्धश्च लोकवृत्यव्यपेक्षया, D2 एव धर्मविरुद्धस्य लोकवृत्तान्युपेक्षिण —D1 om 21^{c}–22^{b} —^{c}) V2 अन्यत्तु, B2 D3(first time) 11 अन्य न (for अन्यत्र) Ś1 Ñ1 D2 3(second time).4 12.13 तदन्य मरण मन्ये (D4 om मन्ये) —^{d}) Ś1 तदेव, Ñ1 illeg , D2 3(second time) 4 13 तवाद्य, D3(first time) निग्रहे, D12 तवेद (for निग्रह) Ñ1 D3(first time) 11 -पुगव (for -यूथप) B4 हरियूथपयूथप ❀ Ct . दण्डादन्यत्र ततोन्यमित्यर्थ । केचित्तनेन तिर्यग्योनिव्यवहारमर्यादाप्येवंचेति व्यनितम । दृश्यते च गृहे पाल्यमानेषु पारावतादिष्वन्य स्वभार्यासहितं दृष्ट्वातु परस्पर युद्ध भार्याया बहुप्रकारताडनादि दण्ड इत्याहु ❀ —After 21, D5 6 8–10 S ins

390* न च ते मर्षये पाप क्षत्रियोऽह कुलोद्भव ।
[M3 हि (for च) D6 8–10 T2 कुलोद्गत]

22 Ś1 Ñ1 D1 2 3(second time) 4 12 13 om 22^{ab} (for D1, cf v l 21) —^{a}) D6 G2 3 M1 2 च (for वा) D3(first time) 11 औरसा भगिनीं चापि —^{b}) D3(first time) 11 पत्नीं च, M1 भार्यां च (for भार्यां वा) —Ñ1 illeg for 22^{cd} —^{c}) D4 illeg from कामात् up to भरतस्तु in 23^{a} Ś1 D1 2 3(both times) 11–13 स्वैरवृत्त (D2 13 °त्ति)श्चरेत्काम(D3[first time] 11 °माद्) —^{d}) D1 तस्य दडो वधो मत , D3(first time) 11 तस्य दड पर स्मृत —For 22, V1 2 B D7 subst

391* औरसस्य च पुत्रस्य पत्न्याश्चैवानुजस्य च ।
स्वैरवृत्तस्य कर्तव्य राज्ञा दण्डस्य धारणम् ।

[(l 1) B1 [आ]त्मजस्य (for [अ]नुजस्य) Ñ2 व (for च) —(l 2) V1 B2 राजभिर्दंडधारण (for the post half)]

23 D4 illeg up to भरतस्तु in ^{a} (cf v l 22) D11 om 23–29 —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–3.7 12 13 च (for तु).

गुरुधर्मव्यतिक्रान्तं प्राज्ञो धर्मेण पालयन् ।
भरतः कामवृत्तानां निग्रहे पर्यवस्थितः ॥ २४
वयं तु भरतादेशं विधिं कृत्वा हरीश्वर ।
त्वद्विधान्भिन्नमर्यादान्नियन्तुं पर्यवस्थिताः ॥ २५
सुग्रीवेण च मे सख्यं लक्ष्मणेन यथा तथा ।
दारराज्यनिमित्तं च निःश्रेयसि रतः स मे ॥ २६
प्रतिज्ञा च मया दत्ता तदा वानरसंनिधौ ।
प्रतिज्ञा च कथं शक्या मद्विधेनानवेक्षितुम् ॥ २७
तदेभिः कारणैः सर्वैर्महद्भिर्धर्मसंहितैः ।
शासनं तव यद्युक्तं तद्भवाननुमन्यताम् ॥ २८
सर्वथा धर्म इत्येव द्रष्टव्यस्तव निग्रहः ।
वयस्यस्योपकर्तव्यं धर्ममेवानुपश्यता ॥ २९

G 4 17 43
B 4 18 29
L 4 14 0

—^{b}) Ñ2 V1 2 B D1 3 4 7 12 T1 3 G2 3 M1 2 चादेश-, D2 13 आदेश-, L(ed)वादेश (for त्वादेश-) G(ed) -कारिण (for -वर्तिन) —^{c}) D6 T1 3 G1 M3 तु (for च) Ñ1 D1 3 4 धर्मम् (for धर्माद्) Ñ2 V2 B1–3 D7 व्यतिक्रांत (for अति°) Ś1 D12 त्वा च धर्ममतिक्रात, V1 त्वं च देशाव्यतिक्रातः, B4 त्व च धर्मव्यतिक्रात, D2 13 त्व तु धर्ममतिक्रात, D9 त्वा तु धर्मादतिक्रात —^{d}) D1 अपेक्षितु (for उपेक्षितुम्) D4 7 T1 3 G1 2 M1 3 कथ शक्य उपेक्षितु

24 D11 om 24 (cf v l 23) D4 om 24^{ab} —^{a}) Cg गुरुधं° (for गुरुध°) Ñ1 G3 M1 -व्यतिक्रात, T1 3 °क्रातान् (for व्यतिक्रान्त) Ś1 D1 12 गुरुवृत्त(D1 °त्ति)मतिक्रातान् (D1 °त), Ñ2 V1 2 B D7 गुरुवृत्तश्च विक्रात, D2 गतु वृत्त्यामतिक्रात, D3 गुरुवृत्तानतिक्रात, D13 यं तु वृत्त्यानतिक्रात —^{b}) Ñ2 V1 2 B D1–3 7 12 13 M1 प्रजा, Ñ1 illeg (for प्राज्ञो) M1 रजयन् (for पालयन्) —^{c}) Ñ2 D8–10 -युक्ताना (for -वृत्ताना) —^{d}) D5 निग्रही (for निग्रहे) Ñ1 illeg, B1 3 पर्युपस्थित, B4 समरस्थित, D3 [ऽ]पि व्यवस्थित, D12 देशवर्तिन, L(ed) देशवर्तिना (for पर्यवस्थित) Ś1 निग्रहोद्देशवर्तिन

25 D11 om 25 (cf v l 23) D1 om 25^{ab} —^{a}) Ñ1 illeg, V1 2 B1–3 ते वय, Cg वय च (for वय तु) D5 भरतादेशाद्, D6 8–10 T1 3 M3 Cr m t °तादेश-, Cg as in text (for °तादेश) Ñ2 B4 D7 ते वय भरतादेश-(Ñ2 °श्य-) —^{b}) B2 G1 M2 हृदि, D8 10 T1 Ct -[अ]वधि (for विधि) Ñ2 V1 2 B D7 विशेषत (for हरीश्वर) —For 25^{ab}, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 subst

392* वय च भरतादेशे विधि पश्य विधानवत् ।

[Ś1 D12 वा भरतोद्देशे D3 विधिदृढविधानवत् (for the post half) Ñ1 . . भरतादेशनिर्धि पश्य विधानत]

—D9 om 25^{cd} —^{c}) Ñ1 D4 illeg for त्वद्विधान्भिन्न Ś1 D12 त्वद्विधा भिन्नमर्यादा, D2 13 द्विविधा भिन्नमर्यादा —^{d}) G1 2 M2 निहतु (for नियन्तु) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 सततोद्यता, D1–3 13 कृतनिश्चया (for पर्यवस्थिता) Ś1 Ñ1 D4 12 नियत कृतनिश्चया, V2 B2 निहतु सततोद्यता, D6 8 10 निगृहीतु व्यवस्थिता, B(ed)निग्रहीतु व्यवस्थिता

26 D11 om 26 (cf v l 23) —^{a}) G1 तु (for च) Ñ2 V1 2 B D7 सुग्रीवश्चैव रक्ष्योय —^{b}) V1 B D7 लक्ष्मणोय (for लक्ष्मणेन) D5 om (hapl) तथा. V2 यथा भ्रातानुजस्तथा —^{c}) Ñ2 V1 2 B2 4 D7 -हरोस्य(V1 °सि) त्वम् (for -निमित्त च) B1 3 राज्यदारहरोस्य त्वम्, D2 13 दारा राज्येषु मित्रेषु —^{d}) T1 3 M1 2 नि श्रेयस- (for °सि) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 निग्रहस्ते कृतो मया, Ñ2 V1 2 B D7 अतोसि(V1 °तो ह्य)निहतो मया, D5 6 8–10 T2 G3 Cm t नि श्रेयसकर स मे ❀ Ck यस्मादेव तस्मात्सखित्वादेव सुग्रीव स्वस्य दारराज्ये निमित्त तत्प्राप्त्यर्थं मे मम नि श्रेयनिरत नि श्रेयसनिरत इति यावत ❀

27 D11 om 27 (cf v l 23) —Ñ1 partially illeg for 27^{a} —^{a}) Ñ2 प्रतिज्ञात (for °ज्ञा च) D5 दत्त्वा (for दत्ता) V1 2 B D7 प्रतिज्ञात(B2 °ज्ञा तु) मया ह्यस्य (B1 3 तस्य) —^{b}) G1 2 पावक- (for वानर-) B4 वानरा-नरसनिधौ (sic) —After 27^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 ins

393* राज्य दाराश्च तच्छक्य कथ कर्तुं मयान्यथा ।

—Ñ1 partially illeg for 27^{cd} —^{c}) D2 3 13 G2 3 प्रतिज्ञाय, G1 प्रतिज्ञा तु (for प्रतिज्ञा च) Ñ2 V1 B2 4 मिथ्या, D2 3 13 T1 G3 Ck शक्य (for शक्या) Ś1 D12 प्रतिज्ञात कृत शक्य, V2 B1 3 प्रतिज्ञा च मया(V2 कथ) मिथ्या, D7 प्रतिज्ञा च कथ मिथ्या —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 ह्यु(D12 ह्य)पेक्षितु, D3 ह्यवेक्षितु, D6 [अ]नुपेक्षितु, D13 उपेक्षितु, G1 2 Ck [अ]नपेक्षितु, Cg t as in text (for [अ]नवे°) Ñ2 B4 D7 कर्तव्या मद्विधेन हि, V1 2 B1–3 कर्तव्यास्मद्विधेन हि —After 27, Ñ2 V1 2 B D7 ins

394* न मे मिथ्या भवेद्वाक्यमतोऽसि विनिपातित ।

[V1 वाग् (subm) (for वाक्यम्) V1 B1 स्त्वनोसि निपातित (for the post half)]

28 D11 om 28 (cf v l 23) —^{ab}) Ñ1 partially illeg for 28^{b} D5 8–10 -सश्रितै (for -सहितै) D1–4 12 13 महद्भिर्हेतुसज्ञितै (for ^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 G(ed) तदेतै कारणैर्धर्ममयासि विनिपातित (G[ed]°रथासि निहतो मया) —Ñ1 illeg for ^{c} —^{c}) D1 13 तव तद् (D13 सद्), D3 .. तद्, D4 भवतो (for तव यद्) Ś1 D12 शासन भरतेनोक्त —^{d}) D2 13 तद्भयाद्, D6 तत्त्ववान् (for तद्भवान्) L(ed) अनुमान्यता

29 D11 om 29 (cf v l 23). —^{a}) D3 स तथा, M3

राजभिर्धृतदण्डास्तु कृत्वा पापानि मानवाः ।
निर्मलाः स्वर्गमायान्ति सन्तः सुकृतिनो यथा ॥ ३०
आर्येण मम मान्धात्रा व्यसनं घोरमीप्सितम् ।
श्रमणेन कृते पापे यथा पापं कृतं त्वया ॥ ३१
अन्यैरपि कृतं पापं प्रमत्तैर्वसुधाधिपैः ।
प्रायश्चित्तं च कुर्वन्ति तेन तच्छाम्यते रजः ॥ ३२

सर्वथा (for सर्वथा) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 एवेति(D4 °ह) (for इत्येव) D2 13 सर्वथा सर्व एवेति —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 कर्तव्यस् (for द्रष्टव्यस्) D3 4 कर्तव्यस्तव विग्रह —Ñ1 partially illeg for 29^{cd} —^{c}) D6 T2 3 G M2.3 Cv r m g k [अ]पि, Ct as in text (for [उ]प-) Ś1 D4 12 का(Ś1 व)र्या च भरतस्याज्ञा, D1–3 वयस्यस्यापि य (D3 त)त्कार्यं, D13 वयस्यापि च यत्कार्यं(sic), M1 सख्युश्चापि प्रिय कार्यं —^{d}) Ś1 D3 12 -वर्तिना(Ś1 °न), D1 -वर्तता, D6 T G3 M2 3 Cr m k पश्यत , D9 -पश्यत, Cg t as in text (for -पश्यता) D2 13 धर्म एवानुवर्तते, D4 कर्म एवानुवर्तते ꙮ Cv धर्ममेवानुवर्तत वर्ममेवानुपश्यत ꙮ —For 28^{c}–29, Ñ2 V1 2 B D7 subst

395* न मा धर्ममविज्ञाय त्व गर्हयितुमर्हसि ।
अविज्ञाय पर धर्म केवल सौख्यमास्थित ।
नान्तकालेऽद्य परुष वक्तुमेव त्वमर्हसि ।
सर्वथा धर्म एवैष कृतस्ते निग्रहो मया ।

[(l 1) Ñ2 त्व तु (for न मा) V1 B1 3 अभिज्ञाय Ñ2 D7 विगर्हयितुम्, B2 4 त्व विगर्हितुम् (for त्व गर्हयितुम्) —D7 om (hapl) l. 2–3 —(l 2) V1 B1 मोर्ख्यम् (for सौख्यम्) Ñ2 V1 आश्रित —(l 3) Ñ2 वक्तुमेव —(l 4) G(ed)धर्म्य (for धर्म) V2 कृत (for कृतस्)]

—Thereafter they cont

396* भ्रातृदाराभिमर्शी च मया तेनासि हिंसित ।
अल ते परितप्तव्य पूतोऽसि निहतो मया ।
स्वर्गं प्राप्नुहि दुष्प्राप कार्यार्थं निहतो ह्यसि ।
यदि वा लोभमास्थाय मया त्व निहतो वृथा ।
तत्क्षम्यता हरिश्रेष्ठ मान्यो ह्यवगतोऽसि मे । [5]
इति रामवच श्रुत्वा वाली धर्मार्थसहितम् ।
समाहितमनोबुद्धिरिद वचनमब्रवीत् ।

[B2 reads l 1 in marg —(l 1) Ñ2 B4 D7 [अ]भिमर्शा (for °र्शी) —(l 2) B1 अप्यते (sic) (for अल ते) V1 -तापेन, G(ed) तप्तस्य (for -तप्तव्य) —(l 3) G(ed) दुष्प्राप्य B1 कार्यतो (for कार्यार्थं) V2 मया (for ह्यसि) —(l 4) D7 च (for वा) —(l 5) B2 3 क्षमता (for क्षम्यता) B4 -मनोसि (for -गतोऽसि) —(l 6) B1 2 -सहित]

—After 29, D5 6 8–10 S ins

397* शक्य त्वयापि तत्कार्यं धर्ममेवानुवर्तता ।
श्रूयते मनुना गीतौ श्लोकौ चारित्र्यवत्सलौ ।
गृहीतौ धर्मकुशलैस्तथा तच्चरित मया ।

[M1 om (hapl ?) l 1, while D6 reads l 1 in marg —(l 1) D5 6 G1 यत्कार्यं (for तत्कार्यं) D6 -वर्तता, T G3 M3 Cr m g -पश्यता, Ck t as above (for -वर्तता) ꙮ Cv एष च श्लोक कोशेषु प्रायिक इति नातिश्रद्धेयम् ।, Cr अय श्लोको बहुकोशेषु न दृष्ट ꙮ —(l 2) D5 -वर्धनौ (for -वत्सलौ) —(l 3) D5 वृहिता, G1 गृहीत- (for गृहीतौ) D5 तथा च चरित हि तत्, D6 T G3 M तत्तथाचरित विभो(D6 M3 हरे, T2 शुभे , M2 वरे), G1 तथा चाचरित परै, G2 तथैवाचरित विभो (for the post half)]

30 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 30 after 32 (preceded by 399*) —^{a}) Ś1 D1 4 12 G3 कृत-, Ñ1 वृत- (for धृत-) Ś1 Ñ1 D4 5 8–10 12 च, Ñ2 D1 7 11 हि, V1 2 B ये, D3 तै (for तु). D2 13 राजभिर्धृतदण्डा हि(D13 °दण्डानि) —^{b}) D12 श्रुत्वा (for कृत्वा) D4 कृतपापाश्च मानवा —^{c}) Ś1 V2 D4 12 निर्मला —^{d}) D13 स्वकृतिनो —After 30, D5 6 8–10 S ins

398* शासनाद्वापि मोक्षाद्वा स्तेन स्तेयाद्विमुच्यते ।
राजा त्वशासन्पापस्य तदवाप्नोति किल्बिषम् ।

[(l 1) D6 T1 G2 3 Ck विमोक्षाद् (for [अ]पि मो°) G2 विमोक्ष्यते (for विमुच्यते) D5 8–10 स्तेन पापात्प्रमुच्यते (for the post half) —(l 2) D5 9 [अ]शासने तस्य, M1 [अ]शासनात्पाप (for [अ]शासन्पापस्य) M3 राजा त्वशासनात्पापस्य तदाप्नोति किल्बिष]

31 D1 3 11 om 31 —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 पूर्वेण (for आर्येण) Ś1 Ñ1 D12 अध्यमेतत्सह भ्रात्रा, D2 4 13 अध्यमेतन्महद्भ्रातृ-(D4 °भ्रा) —^{b}) Ś1 D12 आत्मन , Ñ1 आदित , D2 13 आस्थित , D4 आहित (for ईप्सितम्) Ñ2 V1 2 B D7 सप्राप्त(V1 °प्तो, D7 °प्ते) व्यसन महत् —^{c}) Ñ2 V1 B D7 श्रवणेन D5 कृत पाप (for कृते पापे) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 ग्रहणाय कृत (D13 °त) पाशो(D12 °शौ) —^{d}) D2 13 यदि, D4 12 यद्वै, G1 तथा (for यथा) D7 शापं (for पाप) D4 G2 3 M1 त्वया कृत (by transp)

32 ^{a}) D1 शून्यैरपि V1 2 B G3 कृते पापे —G3 om 32^{bc}. —^{b}) B2 4 प्रमादैर्, Cr प्रयुक्तै (for प्रमत्तैर्) Ñ2 V1 2 B D6 7 11 वसुधाधिपा D3 प्रमत्ते वसुधाधिपे —^{cd}) Ś1 D12 T2 न(T2 तु) कुर्वंति, D1 2 4 च कुर्वद्भिस् , D13 तु कुर्वद्भि (for च कुर्वन्ति) Ñ1 [ऽ]शुभ, D1 महत् , D2 ध्रुव (for रज) Ś1 D12 तेन तत्प्राप्यतेऽशुभ, D4 तेनैतच्छाम्यतेऽशुभ, D13 न तत्र शाम्यते ध्रुवं (for ^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 प्रायश्चित्तानि कुर्वंति यथा द(V1 °थोद्दि)ष्टानि वानर, D3 11 रज-प्रक्षालनार्थं तु प्रायश्चित्त स्म कुर्वते ꙮ Cr m कुर्वन्ति शाम्यत इत्येतदुभयमपि भूतार्थे लट् ꙮ —After 32, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4.7 11–13 M2 ins

तदलं परितापेन धर्मतः परिकल्पितः ।
वधो वानरशार्दूल न वयं स्ववशे स्थिताः ॥ ३३
वागुराभिश्च पाशैश्च कूटैश्च विविधैर्नराः ।
प्रतिच्छन्नाश्च दृश्याश्च गृह्णन्ति सुबहून्मृगान् ।
प्रधावितान्वा वित्रस्तान्विस्रब्धानतिविष्ठितान् ॥ ३४
प्रमत्तानप्रमत्तान्वा नरा मांसार्थिनो भृशम् ।
विध्यन्ति विमुखांश्चापि न च दोषोऽत्र विद्यते ॥ ३५

G 4 17 18
B 4 18 39
L 4 14 11

399* तेन तेषां न तत्पापं कृतं सौम्येन कर्मणा ।
नाध्यारोहति जातोर्मिर्महौघं स्तनवानिव ।
ततस्त्वं निहतं पापं शरेणानतपर्वणा ।
गमिष्यसि सतां लोकाञ्शस्त्रपूतो मनोरमान् ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11 12 तेषां कृतं, B2 तेषां च तत (for तेषां न तत्) Ś1 Ñ1 D1 12 नैति, D3 ध्वस्त (for कृतं) D4 दग्धं शाम्येन कर्मणा, D11 ध्वस्तं मौढ्येन कर्मणा (for the post half) D2 13 नेन ते यत्कृतं पापं मैति सौम्य न तत्कृतं —(l 2) Ñ2 V1 2 B2 4 D7 अभ्या(B2 °भ्या, B4 °त्या)रोहति, B1 3 अध्याहार इति (sic), M2 धीरोहमिति (for नाध्यारोहति) D2 13 यातानि (for जातोर्मिर्) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 समुद्रं, B2 मेघेभ्य, M2 महोघ- (for महौघं) Ś1 D12 स्तनवानपि, D11 स्तनवानिव —After l 2, D1 ins

399(A)* त्वं पुनर्वानरो मूर्खं न प्रायश्चित्तमर्हसि ।

—(l 3) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 M2 तस्मात् (for ततस्) D4 त (sic) (for त्वं) B1 2 D2 11 पाप, B3 D13 पापे (for पापं) B3 -सर्वेश (for -पर्वणा) —(l 4) V2 गमिष्यामि (sic) Ñ2 D7 शुभॉल् (for सतां). Ś1 Ñ1 D2 12 13 शस्त्र-पूतान्, D4 शास्त्रपूतान् (for शस्त्रपूतो)]
—Thereafter Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 30

33 Ñ2 V1 2 B D7 11 om 33 —[a]) Ś1 Ñ1 D1–3 4 (also as in D13) 12 परिखेदेन, D13 °वेदेन (for °तापेन) —[b]) M2 परिकल्पित —[c]) G3 वने (for वधो) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वधस्ते ह(D13 द्र)रिशार्दूल —[d]) D3 स्वयं (for वयं) Ś1 D4 12 स्वे (for स्व-) D2 13 नायमश्रेयसे स्थित —After 33, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

400* निग्रहावग्रहौ राज्ञा कर्तव्यौ नित्यमेव तु ।
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धर्महेत्वर्थमहितम् ।
समाहितमना वाली न किंचिद्व्याजहार ह ।
अश्यमानमनोबुद्धिर्भ्रष्टसर्वेन्द्रियक्रम ।

[Ś1 D4 12 om l 1 —(l 1) Ñ1 D1 3 -[अ]नुग्रहौ (for -[अ]वग्रहौ) Ñ1 illeg from राज्ञा up to तु D1 तत्, D3 हि (for तु) —(l 3) Ñ1 partially illeg for the post half D3 स (for ह) —Ñ1 om l 4 —(l 4) Ś1 D12 नश्यमान- (for अश्य°) D13 अश- (for भ्रष्ट-) Ś1 D3 4 12 -क्रिय (for क्रम) D1 सर्वेंद्रियसमाहित (for the post half)],
while D5 6 8–10 S ins after 33

401* शृणु चाप्यपरं भूयः कारणं हरिपुंगव ।
यच्छ्रुत्वा हेतुमद्वीर न मन्युं कर्तुमर्हसि ।
न मे तत्र मनस्तापो न मन्युर्हरियूथप ।

[(l 1) D6 वा (for च) —(l 2) M1 वाक्य (for वीर) D5 8–10 Ct तच्छ्रुत्वा हि महद्वीर (for the prior half) G1 मन्यु (sic) —(l 3) G1 ते (for मे) G2 तत्र मे न, G3 तत्र तेन (for न मे तत्र) M3 महत्पापो D5 8–10 -पुंगव (for -यूथप)]

34 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 34–36 (Ś1 D12 om 34[e]–35[b]) after 17 —[ab]) D5 रूपैश्, M3 गूढैश् (for कूटैश्) Ś1 D1–4 11–13 कूटैश्च पाशैश्च (by transp) —[c]) D11 प्रतिच्छिन्नाश् D2 13 गृह्णति (for दृश्याश्च) —[d]) Ñ2 V1 2 B D7 निघ्नति (for गृह्णन्ति) Ś1 Ñ1 D1 4 12 बह्वो, B1 स्म बहून्, D3 11 विविधान् (for सुबहून्) D2 13 बह्वो मृगशावकान् —Ś1 D11 12 om 34[c]–35[b] —[ef]) D1 2 4 प्रधावतो (for प्रधावितान्) D3 सुविश्रब्धान्, D13 विस्रब्धान् (for वा वित्रस्तान्) G3 transp वित्रस्तान् and विस्रब्धान् D1 अथ वेष्टितान्, D4 अनधिष्ठितान्, T2 3 अपि विष्ठितान्, M1 अति गर्वितान् Ñ1 विस्रस्तानथ विष्ठितान्, D2 13 वीप्सतीत्र स्वधिष्ठितान्, D3 राजपथेश्चापि नधिष्ठितान् (hypm), T1 विस्रब्धांश्चातिनिष्ठितान्, M3 विस्रब्धाश्च विनिष्ठितान् (for [f]) —For 34[ef], Ñ2 V1 2 B D7 subst

402* प्रधावितास्तु विश्वस्ताश्चरतश्चाप्यविद्रुतान् ।

[B2 च, B4 सु- (for तु) V2 प्रधाविता ... स्ताश् (for the prior half) B2 चरतस्य (for चरतश्च) V2 [अ]प्युद्रुतान्, B2 [अ]स्य वि°, D7 [अ]थ वि° (for [अ]प्य°) V1 B1 3 प्रधावितानविश्वस्तान्विश्वस्तान(V1 °श्चा)प्यविद्रुतान्]

35 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 34–36(Ś1 D12 except 34[e]–35[b]) after 17 —Ś1 D11 12 om 35[ab] (cf v l 34) —[a]) D3 च (for वा) —[b]) D2 13 चर्म-, D3 प्रति, D4 वने (for नरा) D5 8–10 मामाशिनो (for °र्थिनो) Ñ1 D1–4 13 मृगान् (for भृशम्) —D5 om 35[c]–36[d] —[c]) D3 11 वध्यति (for वि°) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]-भिमुखाश् (for विमुखाश्) Ñ1 D4 चात्र, D1 वापि, G2 चान्यान्, Cv as in text (for चापि) M1 वध्यते विमुखाश्चापि —[d]) D2 13 नत्र दोषो, D10 नन्वदोषो (for न च दोषो) D2 13 न (for ऽत्र) Ś1 D1 3 4 11 12 दृश्यते (for विद्यते) ❀ Cr विमुखाश्चापीति पाठ । विमुखाश्चापि न दोषस्तत्र विद्यत इति सम्यक् ❀ —For 35, Ñ2 V1 2 B D7 subst (all read l 2 after 36[ab])

403* प्रसुप्तांश्चाप्रसुप्तांश्च घ्नन्ति मांसार्थिनो मृगान् ।
लिप्यन्ते न च दोषेण निघ्नन्तोऽभिमुखान्मृगान् ।

17 18 / 18 40 / 14.11 यान्ति राजर्षयश्चात्र मृगयां धर्मकोविदाः ।
तस्मात्त्वं निहतो युद्धे मया बाणेन वानर ।
अयुध्यन्प्रतियुध्यन्वा यस्माच्छाखामृगो ह्यसि ॥ ३६
दुर्लभस्य च धर्मस्य जीवितस्य शुभस्य च ।
राजानो वानरश्रेष्ठ प्रदातारो न संशयः ॥ ३७
तान्न हिंस्यान्न चाक्रोशेन्नाक्षिपेन्नाप्रियं वदेत् ।
देवा मानुषरूपेण चरन्त्येते महीतले ॥ ३८
त्वं तु धर्ममविज्ञाय केवलं रोषमास्थितः ।
प्रदूषयसि मां धर्मे पितृपैतामहे स्थितम् ॥ ३९
एवमुक्तस्तु रामेण वाली प्रव्यथितो भृशम् ।
प्रत्युवाच ततो रामं प्राञ्जलिर्वानरेश्वरः ॥ ४०
यत्त्वमात्थ नरश्रेष्ठ तदेवं नात्र संशयः ।
प्रतिवक्तुं प्रकृष्टे हि नापकृष्टस्तु शक्नुयात् ॥ ४१
यदयुक्तं मया पूर्वं प्रमादाद्वाक्यमप्रियम् ।
तत्रापि खलु मे दोषं कर्तुं नार्हसि राघव ॥ ४२

[Ñ2 erroneously repeats l 1 after l 2 —(l 1) B3 [अ]ध्युसुप्ताश् (for [अ]प्रमु°) B1 असुप्ताश्चापि सुप्ताश्च, B4 वियुक्ताश्चाप्ययुक्ताश्च (for the prior half) V2 मामाशिनो —(l 2) Ñ2 om न (subm) Ñ2 B1 3 विमुखान्, D7 विविधान् (for ऽभिमुखान्) G(ed) [ऽ]पि मृगान्बहून्]

36 D5 om 36^{abcd} (cf. v l 35) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 34–36 (Ś1 D12 except 34^e–35^b) after 17 —^{ab}) Ś1 D4 12 चैव, Ñ2 V1 2 D7 तात, D1–3 6 11 13 चापि (for चात्र) D13 मृगया- (for मृगयां) B4 विध्यंते विमुखाश्चान्ये राजानो मृगया गता.—After 36^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 read l. 2 of 403* —^{c}) B1 अस्मात् (for तस्मात्) Ś1 Ñ1 V1 D2 3 12 वध्यो, D1 बद्धो (for युद्धे) D4 11 13 तस्मात्त्व निय(D11 °ह, D13 °हि)तो वध्यो —^{d}) D12 मया छद्मेन वानर ❀ Cv युद्धे अन्येन युद्धे। अयुद्ध इति वा पदभङ्ग. ❀ —^{e}) V2 B4 युध्यन्वा (for अयुध्यन्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अयुध्य (Ś1 °द्ध)मानो युद्धे वा(Ñ1 °ऽ), M1 अयुध्यन्वा प्रयुध्यन्वा —^{f}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 सौम्य (for यस्माच्)

37 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 2 B D2 4 7 12 13 हि, Ñ1 D1 तु (for च) D11 सुदुर्लभस्य Ñ1 यथास्य (for धर्मस्य) —^{b}) Ś1 V1 2 B D1 2 4 7 12 13 G1 M2 सुखस्य, D8 om. (for शुभस्य). Ñ2 D7 G1 वा (for च) —D6 reads 37^{cd} in marg —^{d}) D9 प्रदातारौ (sic) —After 37, Ñ2 V1 2 B D7 ins

404* पञ्चरूपाणि राजानो धारयन्त्यमितौजस ।
अग्नेरिन्द्रस्य सोमस्य यमस्य धनदस्य च ।

38 ^{a}) V1 B2 G1 त, Ck तन् (for तान्). D11 तत्र D2–4 13 हिंसेन् (for हिंस्यान्) D4 वा (for च) V1 B4 D9 क्रोशेन (for [आ]क्रोशेन्) —^{b}) Ś1 D12 न क्रोशेन्, Ñ2 V2 B D7 नासत्य (for नाक्षिपेन्) V1 य । । ऽपयो वदेत् —^{c}) M1 3 Cg मनुष्य- (for मानुष-). Ñ2 V1 2 B D7 देवानामनुरूपा हि(V1 °रूप च) —^{d}) V1 रहन्त्येते (for चरन्त्येते) D1 2 13 -तल (for -तले) —After 38, B1 2(marg) 3 ins

405* वरप्रदाश्च विविधा राजानश्च तथापरे ।
विज्ञाय तत्र वक्तव्य सुखदुःखप्रद महत् ।
[(l 1) B2 त्रिधा (for विविधा).]

39 Ñ2 V1 2 B D3 7 om 39 —^{a}) D13 अवज्ञाय (for अवि°) Ñ1 त्व तु धर्मज्ञ विज्ञाय, D2 त्व धनुर्मम विज्ञाय —^{b}) Ś1 D4 12 मोहमाश्रित , Ñ1 D2 धर्ममाश्रित , D1 11 13 मोह(D1 दर्प)मास्थित (for रोषमास्थित) —^{c}) Ś1 D4 12 अधिक्षिपसि, Ñ1 आ। यसि (illeg), D1 आधर्षयसि, D2 11 13 आवे(D13 °चे)ष्टयसि, D8–10 विदूष° (for प्रदूषयसि) —^{d}) D2 13 पितृपैतामहोस्थिते

40 Ñ2 V B D7 read 40 after 416* —^{a}) B4 उक्तश्च, D1 उक्ते तु (for उक्तस्तु) —^{b}) Ñ1 [ऽ]भवत् (for भृशम्) Ñ2 D7 स वाली व्यथितेंद्रिय , V B वाली प्रव्यथितेंद्रिय , D12 स वाली प्रथितो भृश —After 40^{ab}, D6 8–10 T1 2 G M ins.

406* न दोष राघवे दध्यौ धर्मेऽधिगतनिश्चय. ।
[G1 धर्माधिगत-]

—^{d}) D8 11 प्राजलिश्च जितेंद्रिय (D11 °य)

41 ☞ Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 41–56 (for st 45–47 cf 345*) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 यथा(B 1 3 °दा)त्थ रघुशार्दूल, D9 11 यत्त्वयाभिहित वाक्य —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 तथेदं (for तदेव) D5 तत्तदेव न सशय , D8–10 तत्तथेव न सशय —^{c}) D3 11 प्रकृष्टेन, M1 प्रकृष्टो हि (for °ष्टे हि) Ñ2 V1 2 B D7 प्रतिकर्तुं प्रकृ(V2 B1 3 4 °हृ)-ष्टस्य, D6 इति वस्तु प्रकृष्टो हि —^{d}) G2 M1 Ck शक्नुया (for °यात्) Ñ2 V1 2 B2–4 D3 7 11 नाप(V2 B2 3 D3 11 °व)कृष्टेन युज्यते, B1 नर हृष्टेन युज्यते (sic)

42 Ś1 Ñ1 D1 2 4,12 13 om 42 (cf v l 41) —^{a}) Ñ2 B1 3 D7 यद्यदुक्त, V1 B2 4 D3 11 यदप्युक्त(V1 °क्तो), G2 3 यदुक्तं ते, M1 तद° (for यदयुक्त) Ñ2 V1 2 B1 3 4 D7 सर्वं, B2 वाक्य, D6 T2 G1 M2 प्रोक्त (for पूर्वं) —^{b}) Ñ2 V1 2 B1 3 4 D7 सरभाद् (for प्रमादाद्) T1 3 M3 Ck उक्तम् (for वाक्यम्) B2 सरभात्सर्वमप्रिय —^{cd}) D3 तत्रापि, M1 तत्र त्व (for तत्रापि) D3 11 दोष मे (by transp), D10 मा दोष, G1 मे रोष (for मे दोष) M3 अर्हसि (sic).

त्वं हि दृष्टार्थतत्त्वज्ञः प्रजानां च हिते रतः ।
कार्यकारणसिद्धौ ते प्रसन्ना बुद्धिरव्यया ॥ ४३
मामप्यवगतं धर्माद्व्यतिक्रान्तपुरस्कृतम् ।
धर्मसंहितया वाचा धर्मज्ञ परिपालय ॥ ४४
बाष्पसंरुद्धकण्ठस्तु वाली सार्तरवः शनैः ।
उवाच रामं संप्रेक्ष्य पङ्कलग्न इव द्विपः ॥ ४५
न त्वात्मानमहं शोचे न तारां नापि बान्धवान् ।
यथा पुत्रं गुणश्रेष्ठमङ्गदं कनकाङ्गदम् ॥ ४६
स ममादर्शनाद्दीनो बाल्यात्प्रभृति लालितः ।
तटाक इव पीताम्बुरुपशोषं गमिष्यति ॥ ४७
सुग्रीवे चाङ्गदे चैव विधत्स्व मतिमुत्तमाम् ।
त्वं हि शास्ता च गोप्ता च कार्याकार्यविधौ स्थितः ॥ ४८
या ते नरपते वृत्तिर्भरते लक्ष्मणे च या ।
सुग्रीवे चाङ्गदे राजंस्तां चिन्तयितुमर्हसि ॥ ४९
मद्दोषकृतदोषां तां यथा तारां तपस्विनीम् ।
सुग्रीवो नावमन्येत तथावस्थातुमर्हसि ॥ ५०
त्वया ह्यनुगृहीतेन शक्यं राज्यमुपासितुम् ।
त्वद्वशे वर्तमानेन तव चित्तानुवर्तिना ॥ ५१ G 4 17 54 B 4 18 56 L 4 14 0

D3 11 क्षतुमर्हसि राघव (for ^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 क्षतुमर्हसि मे दोषमेत्त(D7 °त्ते [sic]) रिपुनिसूदन

43 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 43 (cf v l 41) —^{a}) V2 ॰र्थं, D7 दृष्टार्थ- (for दृष्टार्थ-) —^{b}) D6 7 प्रज्ञाना (for प्रजाना) D5 न (sic) (for च) —D3 om 43^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7 युक्ता ते, D5 6 8–10 G1 M2 -सिद्धौ च, D11 -सिद्धा ते (for -सिद्धौ ते) —^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 मतिरुत्तमा, G(ed) बुद्धिरुत्तमा (for बुद्धिरव्यया)

44 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 44 (cf v l 41) —^{a}) D5 T1 3 [अ]पगत G1 धर्म- (for धर्माद्) D3 11 मा चाप्यपगत धर्मात्, D6 G2 3 M3 मामप्यगतधर्माण, T3 मामवगतकर्माणम् Ck as in text ❀ Cr अपगतधर्माण अकृत्यकारिणम्, Cm g अगतधर्माण कृत्याकरणवन्तम् ❀ —^{b}) D3 ह्यतिक्रम-, D11 °क्रम्य, T2 अतिक्रात-, G1 व्यतिक्रात (for व्यतिक्रान्त-) —^{c}) D3 11 सत्कृतया (for -सहितया) —^{d}) G3 धर्मत (for °र्मज्ञ) D3 11 तारय (for -पालय) —For 44, Ñ2 V1 2 B D7 subst

407* स त्व धर्माद्व्यपगत कामवृत्त वनौकसम् ।
धर्मसयुक्तया बुद्ध्या स्वधर्मं प्रतिपादय ।

[B4 om l 1 —(l 1) V1 2 D7 अपगत (for व्य°) —(l 2) Ñ2 V1 पालय, V2 -पाल्यन् (for -पादय)]

45 Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 om 45–47 here (cf l 1–2, l 5–7 and l 10 of 345*) D3 11 T1 3 G M om 45 —^{b}) T2 चार्त- (for सार्त-) D6 स्वनै (for शनै)

46 For Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13, cf v l 41 and 45 —^{a}) D8–10 T2 न च, G3 नैव, Cg t as in text (for न तु) —^{b}) G3 दारा (for तारा) D3 6 11 T1 3 M3 च, Cg as in text (for [अ]पि) —^{c}) D5 8–10 T1 3 G1 2 -ज्येष्ठम् (for -श्रेष्ठम्)

47 For Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13, cf v l 41 and 45 D6 reads 47 in marg —^{c}) D3 11 तडागमिव (for तटाक इव) —^{d}) D3 11 राम शोप (for उपशोप) ❀ Ck पीताम्बुस्तटाक इति "तस्मादद्यमाना पीयमाना आपो न क्षीयन्त इति श्रुते " यद्यपि पानपात्राद्युपशोषो न समस्ति, अथापि सस्याद्युपयोजितमेव पीतत्वशब्देन विवक्ष्यत इत्यदोष ❀ —After 47, D3 5 6 8–11 S ins

408* बालश्चाकृतबुद्धिश्च एकपुत्रश्च मे प्रिय ।
तारेयो राम भवता रक्षणीयो महाबल ।

[(l 1) G3 बालश्च कृतविद्यश्च (for the prior half) D8 -बुद्धिश्च (for -पुत्रश्च) —(l 2) D3 11 त्वया राघव तारेयो (for the prior half)]

48 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 48 (cf v l 41) D3 om (hapl) 48^{a}–49^{b} —^{a}) D11 सागदे —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 य(V2 त)दनतर (for मतिमुत्तमाम्) —^{c}) D8–10 T3 transp शास्ता and गोप्ता —^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 भूताना रघुनदन ❀ Ct कार्यविधौ गोप्ता, अकार्यविधौ शास्ता ❀

49 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 49 (cf v l 41) D3 om 49^{ab} (cf v l 48) —^{a}) D11 नरपतौ M2 बुद्धिर् (for वृत्तिर्) —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 तथा (for च या) —^{cd}) D3 11 सागदे (for चाङ्गदे) G3 राम, M1 चैव (for राजस्) D3 11 ता विधातु त्वमर्हसि, T1 3 M3 ता त्वमाधातुमर्हसि (for ^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 सुग्रीवागदयो राम(G[ed] चापि) ता त्व(V1 त्व ता [by transp]) वर्तितुमर्हसि

50 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 50 (cf v l 41) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 च (for ता) —^{b}) T2 तथा —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7 नावमन्येत सुग्रीवस् —^{d}) Ñ2 V1 2 B2 4 D3 6 7 11 त्व कर्तुम्, B1 3 कर्तुं त्वम् (for [अ]वस्थातुम्) ❀ Cv अवस्थातुमवस्थापयितुमन्तर्भावितण्यर्थोऽयम् ❀

51 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 51 (cf v l 41) —^{a}) D6 T2 G1 2 [अ]पि, D7 तु (for हि) —^{b}) T1 3 M3 राज्य शक्यम् (by transp) Ñ2 V1 2 B D7 प्रशासितु (for उपा°) D3 11 राज्य शक्यमवेक्षितु —^{c}) G2 वत्स्यमानेन —^{d}) B2 D11 चिंतानुवर्तिना —After 51, Ñ2 V B D7 ins

स तमाश्वासयद्रामो वालिनं व्यक्तदर्शनम् ॥ ५२
न वयं भवता चिन्त्या नाप्यात्मा हरिसत्तम ।
वयं भवद्विशेषेण धर्मतः कृतनिश्चयाः ॥ ५३
दण्ड्ये यः पातयेद्दण्डं दण्ड्यो यश्चापि दण्ड्यते ।
कार्यकारणसिद्धार्थावुभौ तौ नावसीदतः ॥ ५४
तद्भवान्दण्डसंयोगादस्माद्विगतकल्मषः ।
गतः स्वां प्रकृतिं धर्म्यां धर्मदृष्टेन वर्त्मना ॥ ५५

स तस्य वाक्यं मधुरं महात्मनः
समाहितं धर्मपथानुवर्तिनः ।
निशम्य रामस्य रणावमर्दिनो
वचः सुयुक्तं निजगाद वानरः ॥ ५६

409* इति वालिवच श्रुत्वा रामो राजीवलोचन ।, while D5 6 8–10 S ins

410* शक्य हिय चार्जयितु वसुधा चापि शासितुम् ।
त्वत्तोऽह वधमाकाङ्क्षन्वार्यमाणोऽपि तारया ।
सुग्रीवेण सह भ्रात्रा द्वन्द्वयुद्धमुपागत ।
इत्युक्त्वा वानरो राम विरराम हरीश्वर ।

[(l 1) D6 साधितु (sic) (for शासि°) T2 वसुधा कि पुन प्रभो (for the post half) —(l 2) D6 हि (for ऽह) D6 परम् (for वधम्) D6 हि (for ऽपि) —D5 6 T2 G1 M2 om l 4 —(l 4) T1 3 G2 3 M1 3 सनतो (for वानरो)]

52 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 52 (cf v l 41) —^{ab}) M1 2 आश्वासयन् (for °सयद्) Ñ2 V B D7 आश्वासयन्निद वाक्यमुवाच मधुराक्षर, D3 11 तमन्वीक्ष्य ततो रामो वालिन हेममालिन —After 52, D3 5 6 8–11 S ins

411* सामसम्पन्नया वाचा धर्मतत्त्वार्थयुक्तया ।

[D3 रोद- (for साम-) D5 8–10 साधुसमतया वाचा (for the prior half) D3 11 धर्महेत्वर्थ-, M1 धर्मतश्चार्थ- (for धर्मतत्त्वार्थ-)]

—Thereafter D3 11 T1 3 G M1 3 cont

412* न संतापस्त्वया कार्य एतदर्थं प्लवगम ।

[D3 11 कार्यो ह्यस्मिन्नर्थे (for कार्य एतदर्थं)]

—Thereafter D3 11 further cont

413* एवमेतद्धि कर्तव्य राजसिद्धर्थदर्शिभि ।

53 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 53 (cf v l 41) D3 11 transp 53 and 54 —^{ab}) D3 11 न्यस्य चिंतयतात्मा (D3 °स्य चात्मा) न सत्येन (D3 °त्ये हि) हरियूथप —^{c}) D3 नीति, D11 नय- (for भवद्-) —For 53, Ñ2 V B D7 subst

414* न शेष भवता चिन्त्य नात्मा नापि सुहृज्जन ।
धर्मत शेषकरणे प्रतिक्षिप्यामहे वयम् ।

[(l. 1) V1 3 B2 4 [अ]पि न (by transp) (for नापि). G (ed) नात्मनोपि (for नात्मा नापि) V2 सुहृज्जनात् —(l 2) Ñ2 D7 सव- (for शेष)]

54 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 54 (cf v l 41) D3 11 transp 53 and 54 —^{ab}) D6 दण्डान् (for दण्ड) D10 यैश् (for यश्) D3 इत्येष शातये दण्डो राज्ञो यश्चापि दृश्यते —^{c}) D7 11 -दृष्टत्वाद् (for -सिद्धार्थाव्) —^{d}) D6 तावुभौ (by transp) —For 54, Ñ2 V B D7 subst

415* दण्ड्ये निपातयन्दण्डमदण्ड्य परिपालयन् ।
सम शत्रौ च मित्रे च यो राजा स न सीदति ।

[(l 1) V2 दडो (for दण्ड्ये) Ñ2 V1 D7 प्रति- (for परि-) —(l 2) B4 तथा राजा (for यो राजा स) V2 B2 न न (by transp)]

55 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 55 (cf v l 41) —^{a}) D6 दडने योगाद् —^{cd}) D6 धर्मां (for धर्म्यां) D8–10 Ct दृष्ट-, Cg as in text (for धर्म-) D6 8–10 Ct -दिष्टेन, Cg -दृष्टेन (as in text) D3 11 गंतासि सुग (D3 °म) ति राजन्धर्मदृष्टेन सत्पथा —For 55, Ñ2 V B D7 subst

416* स भवान्दण्डसयोगेनानेन कृतकल्मष ।
गत शुभा गति पुण्या न शोचितुमतोऽर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 D7 -योगेन अनेन (with hiatus) (for -सयोगेनानेन) D7 हत- (for कृत-) V2 हतकिल्बिष —(l 2) B2 त्वमर्हसि (for अतोऽर्हसि) Ñ2 D7 न च शोचितुमर्हसि (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V B D7 read 40

—After 55, D10 erroneously repeats from 55^{a} up to गत· स्वा in 55^{c} and then ins, while D3 5 6 8 9 11 S ins after 55

417* त्यज शोक च मोहं च भय च हृदये स्थितम् ।
त्वया विधान हर्यग्र्य न शक्यमतिवर्तितुम् ।
यथा त्वय्यङ्गदो नित्य वर्तते वानरेश्वर ।
तथा वर्तेत सुग्रीवे मयि चापि न सशय ।

[(l 1) D3 11 मन्यु (for भय) D5 6 10 हृदय (for हृदये) —(l 2) G1 3 M1 हर्यग्र D3 11 विधान त्वयि हर्यक्ष (for the prior half) G3 इति (for अति-).]

56 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om. 56 (cf v.l 41) —^{a}) D10 om मधुर D3 समाहितो (for महात्मन) —^{b}) D3 निरतर (for समाहित) Ñ2 V B1–3 D7–10 -पथानुवर्तिन, B4 -फलानुवर्तिन·, D6 पदानुवर्तिन —^{c}) B4 निशम्य राम शरणार्थमुद्यतो —^{d}) B4 D3.11 जगाद वाक्य पुनरेव राघव

शराभितप्तेन विचेतसा मया
प्रदूषितस्त्वं यदजानता प्रभो ।
इदं महेन्द्रोपम भीमविक्रम
प्रसादितस्त्वं क्षम मे महीश्वर ॥ ५७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

१९

स वानरमहाराजः शयानः शरविक्षतः ।
प्रत्युक्तो हेतुमद्वाक्यैर्नोत्तरं प्रत्यपद्यत ॥ १
अश्मभिः परिभिन्नाङ्गः पादपैराहतो भृशम् ।
रामबाणेन चाक्रान्तो जीवितान्ते मुमोह सः ॥ २
तं भार्या बाणमोक्षेण रामदत्तेन संयुगे ।
हतं प्लवगशार्दूलं तारा शुश्राव वालिनम् ॥ ३
सा सपुत्राप्रियं श्रुत्वा वधं भर्तुः सुदारुणम् ।
निष्पपात भृशं त्रस्ता विविधाद्गिरिगह्वरात् ॥ ४

G 4 18 4
B 4 19 4
L 4.15 4

57 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 4 12 मया नरेश्वर, Ñ2 V B4 D7 रुषान्वितेन, B1–3 रुषान्वितेन वा, D3 11 मया नरर्षभ, G2 मया विचेतसा (by transp) (for विचेतसा मया). D2 13 समाहितस्तेन मया नरेश्वर —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 G3 प्रधर्षितस्, V3 D5 8–10 प्रभावितस्, Cg as in text (for प्रदूषितस्) Ś1 D1 2 4 5 8–10 12 13 विभो, Ñ2 V B D7 मया, D3 11 [अ]सता (for प्रभो) —^{c}) D3 11 पिता (for इद) D3 6 11 T2 -विक्रम —^{d}) D3 त नरेश्वर, D6 T2 मे महेश्वर, D8 मे हरीश्वर, D10 मे . श्वर, D11 त नरेंद्र, T1 3 G2 M3 मे नरेश्वर (for मे महीश्वर) —For 57^{cd} Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

418* पिता महेन्द्रोपम सप्रसादित
क्षमस्व मेऽद्य त्वमतो नृपोत्तम।

[(l 2) Ñ1 त्व मनुजाधिपेति (for त्वमतो नृपोत्तम)], while Ñ2 V B D7 subst for 57^{cd}

419* तदेव देवोपम सप्रसादित
क्षमस्व मे राघव वंशवर्धन।

[(l 1) Ñ2 V1 3 अद्य, B4 अन्य (for एव) V2 तदद्य शैवोपशम प्रसादित]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 3 4 11 12 रामवाक्य, Ñ2 B4 वालिवाक्य, V B1–3 D2 13 वालिवधे रामवाक्य, D7 वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 D1 2 4 12 om, Ñ2 V2 B4 D7 17, V3 D3 19, D11 15, D13 16, L(ed) 14 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

19

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) D1 2 वानरो (for वानर-) Ñ2 V B D3 7 11 13 G2 स वानरो महातेजा (D13 °प्राज्ञ) —^{b}) B2 (m also शयाने) हृद्य य (for शयान) Ñ1 D5 8–10 -पीडित V2 3 D1–3 11 13 G1 3 -विक्षित (for -विक्षत) —^{c}) D6 T2 M1 Ck हेतुभिर् (for °मद्-) Ñ2 V B D3 7 11 वाक्य (for वाक्यैर्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रत्युक्तो हेतुभिर्युक्तैर् —^{d}) Ś1 Ñ1 V3 D13 G1 प्रतिपद्यत, D5 8–10 G3 प्रतिपद्यते

2 ^{a}) D2 13 परिभिन्नाग, D9 परि ङ्गाग, T1 3 M3 प्रवि(T3 °ति)भिन्नाग —^{b}) Ñ2 D7 पादपेन (for पादपैर्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रहारैर्जर्जरीकृत —^{c}) T1 [अ]क्कातो, T3 क्कातो, G2 [आ]क्काते, M3 क्कातो (for [आ]क्रान्तो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 जीविताशा(D4 °त स) मुमोच ह, Ñ2 V B D7 मुमोह भय(B2 शर)पीडित, D13 जीविताशा शुभावहाम्

3 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 M2 राममुक्तेन (for बाणमोक्षेण) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 बाणेनैकेन (for रामदत्तेन) Ñ2 V B D7 शरेण भृशताडित, M2 बाणेन युधि निर्जय —^{cd}) D13 हत- D3 T3 प्लवग- (for प्लवग-) Ñ2 V B D7 तारा शुश्राव पतित भर्तार(Ñ2 D7 भर्तार पतित [by transp]) वालिन तदा

4 ^{a}) Ñ2 V B D7 वध (for [अ]प्रिय) —^{b}) Ñ2 V B D7 तारा (for वध) D3 भर्तुर्नाश सुदारुण —^{c}) V1 2 D1 2 7 11 नि पपात, D3 13 निपपात Ś1 D12 गृहात्, Ñ2 D7 तदा, V B द्रुत, D1 ततस्, D2 13 पुरात् (for भृश) Ś1 Ñ V B D1 2 5–10 12 13 T2 G1 2 M2 तस्माद् (for त्रस्ता) G3 भृशायस्ता (for भृश त्रस्ता) D4 निष्पत्यात पुरात्तस्मात् —^{d}) Ñ2 V B D1 7 रुदती, D5 8–10 उद्विग्ना, D6 marg, G1 M2 विवशा (for विविधाद्) D1 5 8–10 Ck t -कदरात् Ś1 D4 12 सकु(D4 °वृ)द्वा गिरिकदरे, Ñ1 D2 13 सवृता गिरिकन्दरे(Ñ1 °गह्वरे), D3 11 M1 रम्याद् (D11 रम्या)गिरिगुहोदरात्(M1 °ह्वातरात्) ❀ Cg विविधानानाकक्ष्याद्गिरिगह्वराद्गिरिगुहात निष्पपात ❀

ये त्वङ्गदपरीवारा वानरा हि महाबलाः ।
ते सकार्मुकमालोक्य रामं त्रस्ताः प्रदुद्रुवुः ॥ ५
सा ददर्श ततस्त्रस्तान्हरीनापततो द्रुतम् ।
यूथादिव परिभ्रष्टान्मृगान्निहतयूथपान् ॥ ६
तानुवाच समासाद्य दुःखितान्दुःखिता सती ।
रामवित्रासितान्सर्वाननुबद्धानिवेषुभिः ॥ ७
वानरा राजसिंहस्य यस्य यूयं पुरःसराः ।
तं विहाय सुवित्रस्ताः कस्माद्द्रवत दुर्गताः ॥ ८
राज्यहेतोः स चेद्भ्राता भ्रात्रा रौद्रेण पातितः ।
रामेण प्रसृतैर्दूरान्मार्गणैर्दूरपातिभिः ॥ ९
कपिपत्न्या वचः श्रुत्वा कपयः कामरूपिणः ।
प्राप्तकालमविश्लिष्टमूचुर्वचनमङ्गनाम् ॥ १०
जीवपुत्रे निवर्तस्व पुत्रं रक्षस्व चाङ्गदम् ।
अन्तको रामरूपेण हत्वा नयति वालिनम् ॥ ११
क्षिप्तान्वृक्षान्समाविध्य विपुलाश्च शिलास्तथा ।
वाली वज्रसमैर्बाणैर्वज्रेणेव निपातितः ॥ १२

5 Ñ2 B1 D7 om, while B2 reads in marg 5 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp 5 and 6 —[ab]) V B2–4 D3 11 M2 वालि (for [अ]ङ्गद-) B4 -परीचारा M1 च (for हि) T1 3 M3 भीमविक्रमा (for हि महाबला) V B2–4 D3 11 बभूवुर्वानरर्षभा (D3 11 °रास्तदा) (for [b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ये त्वगदस्यानुचरा वानरा वै(Ñ1 °रास्ते) महात्मन —[c]) B4 सु, D2 13 तु (for स-) Ñ1 (also as in text) आसाद्य, B4 आदाय (for आलोक्य) —[d]) B4 G3 M1 2 राम-, D2 13 रामाद् (for रामं) Ś1 D2 4 12 13 भीता, D1 श्रुत्वा (for त्रस्ता) D11 G1 विदुद्रुवु (for प्रदुद्रुवु) Ñ1 राघव विप्रदुद्रुवु

6 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp 5 and 6 Cv r support the text —[a]) Ś1 D1 4 12 ततस्तत्र, Ñ1 ततस्तस्मिन्, Ñ2 V B1–3 D7 परित्रस्तान, B4 परिभ्रष्टान, D2 हत तत्र, D9 G1 ततस्त्रस्ता, D13 हत तत्र, T2 च सत्रस्तान् (for ततस्त्रस्तान्) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 परान्, V2 B4 D3 G1 M3 भृशं, G2 ध्रुव (for द्रुतम्) —[c]) D1 2 13 यथा यूथ-, D6 M3 यूथाधिप-, M2 °निव (for यूथादिव)

7 [b]) Ś1 D1 4 12 वच (for सती) Ñ2 V B D7 दु खितान्(V3 °ता) भृशदु खिता(V3 °तान्), D2 13 दु खिता दु खितान्वच —[c]) Ñ2 V B D7 भीतान (for सर्वान्). —[d]) Ś1 V1 B2–4 D1–4 6 7 11 12 अनुविद्धान्, Ñ2 अन्वविं°, V3 सम्प्रविं°, B1 मृगान्विं°, M1 अतिविं°, Cv m k t as in text (for अनुबद्धान्) D13 उरुविद्धानि वेषुभि ❀ Ck उवाचेत्यतो वानरा इत्यादि ❀

8 [a]) Ñ2 V B D7 वानरेन्द्रस्य (for राजसिंहस्य) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राज्ञो वानरसिंहस्य —[b]) D3 om (hapl) यस्य Ñ2 D7 यूथपस्य (for यस्य यूय) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 परिच्छदा (for पुर सरा) —[c]) Ś1 Ñ V B D1 2 7 12 13 परित्रस्ता, D4 भय°, T3 M1 सुम° (for सुवित्रस्ता) —[d]) V B4 D6 T1 3 G1 2 M द्रवथ, B2 व्रजथ (for द्रवत) Ñ2 D7 भ्रमत, V B सवश, D3 11 सर्वत (for दुर्गता) Ś1 Ñ1 D12 कस्माद्गच्छथ सर्वश, D1 4 कथ(D4 °स्माद्) गच्छत वर्गश, D2 13 कस्माद्गच्छथ रहसा, G3 कस्मादथ विनिर्गता

9 [a]) Ś1 D1 2 4 12 13 अमौ, Ñ1 D3 11 अथ, G2 Ck स च (for स चेद्) D1 10 om (hapl), D3 11 G1 M2 भ्रात्रा (for भ्राता) —[b]) D3 11 वाली, D6 marg, G1 M2 भ्राता (for भ्रात्रा) D6 8–10 क्रूरेण. Ś1 D1–4 11–13 घातित (for पातित) —[cd]) Ś1 D12 विदितो, Ñ1 [अ]भिहतो, D1 4 [अ]विदितो, D2 [अ]भ्यर्दितो, D13 [अ]मुदितो, G2 3 M3 प्रहितैर्, Ck प्रेषितै (for प्रसृतैर्) T1.3 M रौद्रैर् (for दूरान्) Ś1 D12 युधि ताडित, Ñ1 नाशकारिणा (for दूरपातिभि) D1 2 4 13 मार्गणेनाशु(D2 13 °न च) ताडित (for [d]) D3 11 रामबाणेन निहतो(D11 तीव्रेण) वज्रेण नमुचिर्यथा —For 9, Ñ2 V B D7 subst

420* कच्चिद्भ्राता च रौद्रेण राज्यलुब्धेन घातित ।
रामेण विकृताकार शरं सर्पविषोपमं ।

[(l 1) V2 B4 भ्राता स, B1 भर्ता च, B2 3 D7 भ्राता च (D7 न) (for भ्राता च).—(l 2) B -शिखोपमै (for -विषोपमं).]

10 D10 reads 10 twice erroneously —[b]) Ś1 कपि- (sic) (for काम-) —[c]) D1 3 4 6 11–13 T1 G3 M Cg k tp अविक्लिष्टम्, D9 इव श्लिष्टम्, Cm t अविश्लिष्ट (as in text) —[d]) D2 13 अंजसा (for अङ्गनाम्) —For 10, Ñ2 V B D7 subst

421* कपीन्द्रपत्न्यास्तच्छ्रुत्वा वानरा करुण वच ।
प्राप्तकाल वचस्तथ्यमूचु सम्भ्रान्तमानसा ।

[(l. 1) V2 तत (for वच) —(l 2) B4 तेषाम् (sic); G(ed) तस्या (for तथ्यम्)]

11 [a]) Ś1 तारपुत्रि, B4 D2 7 12 13 जीवपुत्रि(D2 13 °त्रा); D3 जीवस्त्रेव (corrupt) (for जीवपुत्रे) B1 विवर्तस्व —[b]) Ś1 D1 2 4 12 पालय (for रक्षस्व) D1 वा (for च) Ñ1 D13 पुत्र पालयताङ्गद, Ñ2 V B D7 रक्ष पुत्र त्वमङ्गद, D3 11 पुत्र रक्ष त्वमङ्गद —[d]) B2 भूत्वा Ñ2 V B1–3 D7 हरति (for नयति) B4 हतवानद्य (for हत्वा नयति)

12 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 12[a]–13[b] —[a]) T1 M1 Ck क्षिप्त्वा (for क्षिप्तान्) D3 11 क्षिप्र वृक्षान्समाविश्य(D11 °ध्यन्) —[b]) D6 8–10 तथा शिला (by transp) (for

अभिद्रुतमिदं सर्वं विद्रुतं प्रसृतं बलम् ।
अस्मिन्प्लवगशार्दूले हते शक्रसमप्रभे ॥ १३
रक्ष्यतां नगरं शूरैरङ्गदश्चाभिषिच्यताम् ।
पदस्थं वालिनः पुत्रं भजिष्यन्ति प्लवंगमाः ॥ १४
अथवा रुचितं स्थानमिह ते रुचिरानने ।
आविशन्ति हि दुर्गाणि क्षिप्रमद्यैव वानराः ॥ १५
अभार्याः सहभार्याश्च सन्त्यत्र वनचारिणः ।
लुब्धेभ्यो विप्रयुक्तेभ्यः स्वेभ्यो नस्तुमुलं भयम् ॥ १६
अल्पान्तरगतानां तु श्रुत्वा वचनमङ्गना ।
आत्मनः प्रतिरूपं सा बभाषे चारुहासिनी ॥ १७
पुत्रेण मम किं कार्यं किं राज्येन किमात्मना ।
कपिसिंहे महाभागे तस्मिन्भर्तरि नश्यति ॥ १८ G 4 18 18 B 4 19 18 L 4 15 17

शिलास्तथा) D3 विधानविपुलास्तथा —^{cd}) D3 11 वज्रोपमेन बाणेन वज्रिणेव निपातित —For 12, Ñ2 V B D7 subst

422* क्षिपन्वृक्षान्महाकायान्विसृजश्च महाशिला ।
वज्रिवज्रोपमैर्बाणै रामेण विनिपातित ।

[(l 1) V3 B2 3 D7 क्षिप्र (for क्षिपन्)]

13 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 13^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Ñ2 V B D7 भीतभीतम् , D5 8–10 Ct अभिभूतम् , G2 अपि द्रुतम् , Cv r m g as in text (for अभिद्रुतम्) —^{b}) M3 विसृत (for विद्रुत) Ñ2 V B D7–10 Ck t वानर, D3 11 प्रस्थित, G3 विस्मित, M2 Cv विसृत, Cr m as in text (for प्रसृत) —^{c}) Ñ V B D6 T3 G1 M2 तस्मिन्, G3 हते (for अस्मिन्) T3 प्लवग- —^{d}) G3 तस्मिन् (for हते) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 हते समिति(Ñ1 वासव, D12 समभि)नदने, Ñ2 V B D7 हते समितिशोभने

14 ^{a}) Ñ1 D2 3 6 11 रक्षता (corrupt) Ś1 Ñ V B D1 3–5 7–12 नगरी शूरैर्, T1 3 M3 नगरद्वारम् (for नगर शूरैर्) —^{b}) D6 [अ]पि रक्ष्यता (for [अ]भिषिच्यताम्) —^{c}) Ś1 रामेण, Ñ1 D1 2 4 13 पदस्थो, D12 om (for पदस्थ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पुत्रो, T2 om (for पुत्र) —^{d}) V1 भजिष्यते, D7 9 10 भवि(D7 °रि)ष्यति (for भजिष्यन्ति) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 भविष्यति सहायवान्, B1 3 भजिष्यतेथ वानरा

15 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अथ ते, D3 अथ त D1–6 10 11 13 T3 M1 3 Ck रुचिर(D3 °र-), Cv r m g [अ]-रुचित, Ct as in text (for रुचित) —^{b}) Ś1 N1 D1–4 12 13 व्याहत(Ñ1 निहते, D13 °ते) रुचिरागदे ❀ Ck अत्र यद्वा भट्टा अरुचितमिति पद छित्त्वा द्विरर्थायान्वि न् तद-रुचितमेव, Ct केचित्तु इह ते स्थानमस्माकमरुचितमनभिमतम् । इतरत्पूर्ववदित्याहु ❀ —For 15^{ab}, Ñ2 V B D7 subst

423* एतत्ते रोचता क्षिप्रमङ्गदस्याभिषेचनम् ।
अनेन विधिना श्रेयो भविष्यति तवाङ्गने ।

[(l 1) V3 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) —(l 2) V1 तवानघे, D7 वरागने (for तवाङ्गने)]

—^{c}) D8–10 G1 च, G2 [इ]ह (for हि) Ś1 विशतो गिरि , Ñ1 आविशन्गिरि , Ñ2 V B विशतु वन , D1 2 4 7 12 13 विशंतु(D2 °ति) गिरि (D7 तव), D3 5 11 आविशतु हि(D5 च) (for आविशन्ति हि) —^{d}) Ś1 D4 12 दूरम् (for क्षिप्रम्) Ś1 Ñ V B D1 3 4 11 12 T2 G3 M3 Cv g अन्यानि, D2 अन्ये च, D5 अद्य हि, D6 T3 G2 M2 अद्य च, D13 G1 एव च, Ck t as in text (for अद्यव) D7 क्षिप्रमस्या(gloss क्षिप्रमगदस्या)भिषेचन

16 ^{a}) D1 सभार्या Ñ1 D1 3 11 हृ(Ñ1 D1 ह)त- (for सह-) Ś1 D2 4 12 13 सभार्या वीतभार्याश्च, G M3 Cv r m g k t अभार्याश्च सभार्याश्च —^{b}) D6 सत्वत्र, T2 सति ये (for सन्त्यत्र) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 वनगोचरा —^{c}) Ś1 D4 12 [ऽ]ति(D4 [ऽ]प्य)प्रमत्तेभ्यस्, D1 [ऽ]पि प्लवगेभ्यस् , D8–10 Ck p t विप्रलब्धेभ्यस्, D13 [ऽ]तिप्रमगेभ्यस् , G3 °कुर्वन्भयम् , Ck विप्रलुब्धेभ्यस्, Cr m g as in text (for विप्रयुक्तेभ्य) Ñ1 पि प्रमत्तेभ्यस् (illeg), D2 लुभ्यो वातिप्रमगेभ्यस् (sic) —^{d}) Ś1 तेन, Ñ1 D1–4 6 8–13 M3 तेभ्यो, Cv r k as in text (for स्वेभ्यो). D1 वस् (for नस्) D5 8–10 सुमहद् , Cr m g k t as in text (for तुमुल) ❀ Cm g ये वनचारिण सन्ति तेभ्य विप्रयुक्तेभ्य लुब्धेभ्य स्वेभ्य सुग्रीवादिज्ञातिभ्य ❀ —For 16, Ñ2 V B D7 subst

424* सदाराश्च सदाराश्च बहवो निहतेश्वरा ।
सर्वेषा हि प्रकृत्यैव स्वेभ्यो न सुमहद्भयम् ।

[(l 1) B2(m also as above) 4 गुदाश्चैव (for सदाराश्च) V2 हरयो (for बहवो) —(l 2) Ñ2 B1 3 D7 च (for हि)]

—Then all the above MSS cont

425* भीताना भृशमार्तानामन्योन्य हि वनौकसाम् ।
[B1 3 तु (for हि) V2 वनौकस (sic)]

—After 16, D3 11 ins

426* रामबाणपरित्रस्ता इत्यूचुर्वानरर्षभा ।

17 ^{a}) Ś1 D3 12 कल्पातर-, D2 4 13 स्वल्पा(D13 °ल्मा)-तर-, G2 Ck tp अवातर-, Cv r m g t as in text (for अल्पान्तर-) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 4 13 M1 च, M2 तच् (for तु) —^{b}) Ñ2 V B D7 श्रुत्वा तेषा(B1 3 त्वेतद्) वचोंगना —^{c}) Ś1 D12 आत्मान प्रतिमान्याय, D4 आत्मन प्रतिम सार्थं —^{d}) V2 चारुलालसा, B4 D3 6 11 चारुभाषिणी

18 ^{b}) V2 B1 3 D6 T2 M1 2 राज्येन च(V2 वा), D5 8–10 राज्येनापि (for कि राज्येन) D13 ममात्मना —^{c})

ये त्वङ्गदपरीवारा वानरा हि महाबलाः ।
ते सकार्मुकमालोक्य रामं त्रस्ताः प्रदुद्रुवुः ॥ ५
सा ददर्श ततस्त्रस्तान्हरीनापततो द्रुतम् ।
यूथादिव परिभ्रष्टान्मृगान्निहतयूथपान् ॥ ६
तानुवाच समासाद्य दुःखितान्दुःखिता सती ।
रामवित्रासितान्सर्वाननुबद्धानिवेषुभिः ॥ ७
वानरा राजसिंहस्य यस्य यूयं पुरःसराः ।
तं विहाय सुवित्रस्ताः कस्माद्द्रवत दुर्गताः ॥ ८
राज्यहेतोः स चेद्भ्राता भ्रात्रा रौद्रेण पातितः ।
रामेण प्रसृतैर्दूरान्मार्गणैर्दूरपातिभिः ॥ ९
कपिपत्न्या वचः श्रुत्वा कपयः कामरूपिणः ।
प्राप्तकालमविश्लिष्टमूचुर्वचनमङ्गनाम् ॥ १०
जीवपुत्रे निवर्तस्व पुत्रं रक्षस्व चाङ्गदम् ।
अन्तको रामरूपेण हत्वा नयति वालिनम् ॥ ११
क्षिप्तान्वृक्षान्समाविध्य विपुलाश्च शिलास्तथा ।
वाली वज्रसमैर्बाणैर्वज्रेणेव निपातितः ॥ १२

5 Ñ2 B1 D7 om , while B2 reads in marg 5 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp 5 and 6 —^{ab}) V B2-4 D3 11 M2 वालि (for [अ]ङ्गद-) B4 -परीचारा M1 च (for हि) T1 3 M3 भीमविक्रमा (for हि महाबला) V B2-4 D3 11 बभूवुर्वानरर्षभा (D3 11 °रास्तदा) (for ^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ये त्वगदस्यानुचरा वानरा वै (Ñ1 °रास्ते) महात्मन —^{c}) B4 सु, D2 13 तु (for स-) Ñ1 (also as in text) आसाद्य, B4 आदाय (for आलोक्य) —^{d}) B4 G3 M1 2 राम-, D2 13 रामाद् (for रामं) Ś1 D2 4 12 13 भीता, D1 श्रुत्वा (for त्रस्ता) D11 G1 विदुद्रुवु (for प्रदुद्रुवु) Ñ1 राघव निप्रदुद्रुवु

6 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp 5 and 6 Cv r support the text —^{a}) Ś1 D1 4 12 ततस्तत्र, Ñ1 ततस्तस्मिन्, Ñ2 V B1-3 D7 परित्रस्तान्, B4 परिभ्रष्टान्, D2 हत तत्र, D9 G1 ततस्त्रस्ता, D13 हत तत्र, T2 च सत्रस्तान् (for ततस्त्रस्तान्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11-13 परान्, V2 B4 D3 G1 M3 भृशं, G2 ध्रुव (for द्रुतम्) —^{c}) D1 2 13 यथा यूथ-, D6 M3 यूथाधिप, M2 °निव (for यूथादिव)

7 ^{b}) Ś1 D1 4 12 वच (for सती) Ñ2 V B D7 दु खितान् (V3 °ता) भृशदु खिता (V3 °तान्), D2 13 दु खिता दु खितान्वच —^{c}) Ñ2 V B D7 भीतान् (for सर्वान्) —^{d}) Ś1 V1 B2-4 D1-4 6 7 11 12 अनुविद्धान्, Ñ2 अन्ववि°; V3 सप्रवि°, B1 मृगान्वि°, M1 अतिवि°, Cv m k t as in text (for अनुबद्धान्) D13 उरुविद्धानि वेपुभि ❀ Ck उवाचेत्यतो वानरा इत्यादि ❀

8 ^{a}) Ñ2 V B D7 वानरेन्द्रस्य (for राजसिंहस्य) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राज्ञो वानरसिंहस्य —^{b}) D3 om (hapl) यस्य Ñ2 D7 यूथपस्य (for यस्य यूय) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 परिच्छद्य (for पुर सरा) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 7 12 13 परित्रस्ता, D4 भय°, T3 M1 सुस° (for सुवित्रस्ता) —^{d}) V B4 D6 T1 3 G1 2 M द्रवथ, B2 व्रजथ (for द्रवत) Ñ2 D7 भ्रमत, V B सवश, D3 11 सर्वत (for दुर्गता) Ś1 Ñ1 D12 कस्माद्गच्छथ सर्वश, D1 4 कथ (D4 °स्माद्) गच्छत वर्गश, D2 13 कस्माद्गच्छथ रहसा, G3 कस्मादथ विनिर्गता

9 ^{a}) Ś1 D1 2 4 12 13 अमी, Ñ1 D3 11 अथ, G2 Ck स च (for स चेद्) D1 10 om (hapl), D3 11 G1 M2 भ्रात्रा (for भ्राता) —^{b}) D3 11 वाली, D6 marg, G1 M2 भ्राता (for भ्रात्रा) D6 8-10 क्रूरेण Ś1 D1-4 11-13 घातित (for पातित) —^{cd}) Ś1 D12 विदितो, Ñ1 [अ]भिहतो, D1 4 [अ]विदितो, D2 [अ]भ्यर्दितो, D13 [अ]मुदितो, G2 3 M3 प्रहितैर्, Ck प्रेषितै (for प्रसृतैर्) T1 3 M रौद्रैर् (for दूरान्) Ś1 D12 युधि ताडित, Ñ1 नाशकारिणा (for दूरपातिभि) D1 2 4 13 मार्गणेनाशु (D2 13 °न च) ताडित (for ^{d}) D3 11 रामबाणेन निहतो (D11 तीव्रेण) वज्रेण नमुचिर्यथा —For 9, Ñ2 V B D7 subst

420* कश्चिद्भ्राता च रौद्रेण राज्यलुब्धेन घातित ।
रामेण विकृताकार शरैं सर्पविषोपमैं ।

[(l 1) V2 B4 भ्राता स, B1 भर्ता च, B2 3 D7 भ्राता च (D7 न) (for भ्राता च) —(l 2) B -शिलोपमै (for -विषोपमै)]

10 D10 reads 10 twice erroneously —^{b}) Ś1 कपि- (sic) (for काम). —^{c}) D1 3 4 6 11-13 T1 G3 M Cg k t p अविक्लिष्टम्, D9 इव श्लिष्टम्, Cm t अविश्लिष्ट (as in text) —^{d}) D2 13 अंजसा (for अङ्गनाम्) —For 10, Ñ2 V B D7 subst

421* कपीन्द्रपत्न्यास्तच्छ्रुत्वा वानरा करुण वच ।
प्राप्तकाल वचस्तथ्यमूचु सभ्रान्तमानसा ।

[(l 1) V2 तत (for वच) —(l 2) B4 तेपाम् (sic), G(ed) तस्या (for तथ्यम्)]

11 ^{a}) Ś1 तारपुत्रि, B4 D2 7 12 13 जीवपुत्रि (D2 13 °त्रा); D3 जीवन्नेव (corrupt) (for जीवपुत्रे) B1 विवर्तस्व —^{b}) Ś1 D1 2 4 12 पालय (for रक्षस्व) D1 वा (for च) Ñ1 D13 पुत्र पालयताङ्गद, Ñ2 V B D7 रक्ष पुत्रं त्वमङ्गद, D3 11 पुत्र रक्ष त्वमङ्गद —^{d}) B3 भूत्वा Ñ2 V B1-3 D7 हरति (for नयति) B4 हतवानत्र (for हत्वा नयति)

12 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 12^{a}–13^{b} —^{a}) T1 M1 Ck क्षिप्त्वा (for क्षिप्तान्) D3 11 क्षिप्र वृक्षान्समाविश्य (D11 °ध्यन्) —^{b}) D6 8-10 तथा शिला (by transp) (for

अवष्टभ्यावतिष्ठन्तं ददर्श धनुरूर्जितम् ।
राम रामानुजं चैव भर्तुश्चैवानुजं शुभा ॥ २५
तानतीत्य समासाद्य भर्तारं निहतं रणे ।
समीक्ष्य व्यथिता भूमौ संभ्रान्ता निपपात ह ॥ २६

सुप्तेव पुनरुत्थाय आर्यपुत्रेति क्रोशती ।
रुरोद सा पतिं दृष्ट्वा सन्दितं मृत्युदामभिः ॥ २७
तामवेक्ष्य तु सुग्रीवः क्रोशन्तीं कुररीमिव ।
विषादमगमत्कष्टं दृष्ट्वा चाङ्गदमागतम् ॥ २८ G 4 18 32 B 4 10.28 L 4 15 27

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

---

25 D4 om 25 (cf v l 20) D9 wrongly reads 25^{ab} twice —[a]) V1 सुविष्टभ्य Ñ1 D1 स्थित वीर, V2 3 B1 3 4 D6 7 11 T1 3 G2 3 M Cg च तिष्ठत, D12 ° तिष्ठत, G1 [अ]धिति° (for [अ]वतिष्ठन्त) D2 13 अवष्टब्धधनुष्क त(D2 तद्) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 7 12 13 T1 3 M3 उत्तम, Ñ1 D1 अव्यय, B2 उद्यमं (sic), Cg as in text (for ऊर्जितम्) —[c]) Ñ1 [अ]पि (for [ए]व) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 2 7 12 13 [अ]नुज तथा, Ñ1 D5 8–10 तथानुज, T2 °ज शुभ (for [अ]नुज शुभा)

26 D4 om 26 (cf v l 20) D1 reads 26^{ab} after 23 —[a]) Ś1 D2 12 13 सा तान्सर्वान्, D1 6 11 तान्व्यतीत्य D3 11 महाबाहु(D3 °हून्) (for समासाद्य) Ñ2 V B D7 सा तदा त(V1 B1 3 तु) समालक्ष्य —[b]) Ś1 D12 च हत, D1 निहित (for निहत) D1 यथा (for रणे) —D1 om from 26^{c} up to 4 20 1^{ab} —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D7 आसाद्य, B2 विनद्य (for समीक्ष्य) Ñ1 पतित, B4 पीडित, D2 13 व्यथित D6 T2 भूत्वा (for भूमौ) —[d]) Ñ2 V1 D3 7 11 सपुत्रा (for सम्भ्रान्ता) D3 6 11 सा (for ह) Ś1 Ñ1 D2.12 13 सहपुत्रा पपात सा(Ś1 ह), V2 3 सपुत्रा निषसाद ह —After 26, D3 11 ins

428* भर्तुः पादौ परिष्वज्य तारा ताराधिपानना ।

27 D1 4 om 27 (cf v l 26 and 20 respy) Note hiatus between [a] and [b] —[a]) G1 2 सुप्त्वेव Ñ1 च समुत्थाय (for पुनरु°) Ś1 D2 12 13 प्रसुप्तमिव(D12 °ति) सोपेत्य(D2 चोपेत्य, D13 चोत्पत्य), D3 11 दु खेन च (D11 तु)समुत्थाय —[b]) Ñ1 D2 11 13 T G2 3 M2 हार्य-, G1 M1 ह्यार्य- (all to avoid hiatus) (for आर्य-) Ś1 Ñ1 D2.3 5 8–13 वादिनी, T2 3 G1 M2 शोचती (for क्रोशती). —[c]) Ś1 Ñ1 D2 12 13 विललाप, D3 11 सा रुरोद (by transp) (for रुरोद सा) —[d]) Ś1 Ñ1 D12 सादित, D2 3 11 13 स्पदित, D5 8–10 Ct सवीतं, D6 T2 3 सधित, G स्यदित, Cv r m g h सदितं (as in text) Ś1 D12 -दामनि, L(ed) -धामनि (for -दामभि) —For 27, Ñ2 V B D7 subst

429* प्रसुप्तमिव चालोक्य ह्यार्यपुत्रेति भाषिणी ।
ननाद सपरिष्वज्य पतित धरणीतले ।

[(l 1) G(ed) [आ]लिंग्य (for [आ]लोक्य) —(l 2) V1 त परिष्वज्य (for सप°)]

—Thereafter all the above MSS cont

430* हा हतास्मि महाबाहो त्वयाद्य विधवा कृता ।
अशृण्वता मम वचस्त्वयेदमनुभूयते ।
न कालस्य प्रिय कश्चिन्न द्वेष्योऽपि कपीश्वर ।
काल कालयते सर्वान्सर्व कालेन बध्यते ।
काल सर्वस्य मध्यस्थ प्रियस्यैवाप्रियस्य च ।
कालेनासि हतो नून मम वैधव्यकारिणा ।
उक्तोऽसि हरिशार्दूल मया सुबहुशस्तदा ।
उत्तिष्ठ वानरश्रेष्ठ किं शेषे पतित क्षितौ ।
न मा पश्यसि दु खार्तां सपुत्रा पतिता भुवि ।
समाश्वासय तावन्मा यथापूर्वमरिंदम ।
अनाथा परितप्यन्तीं सपुत्रा निहते त्वयि ।

[(l 1) D7 हना (for हता). —(l 2) B3 अवृण्वता, B4 अशृनता (for अशृण्वता) —V om. l 3, while B3 reads it in marg —(l 3) B1–3 [आ]श्रय (for प्रिय) B3 द्वेष्योपि, G(ed) द्वेष्योस्ति (for द्वेष्योऽपि) B4 हरीश्वर —(l 4) Ñ2 V3 B3 4 D7 कल्यते (for कालयते) B1 3 कालेन वध्यते किल (for the post half) —(l 6) B4 निहतो (for [अ]सि हतो) B1 वैधव्यकारणात् —V om l 8–9 —(l 10) Ñ2 B1 3 तारा (for तावन्) V3 नाश्वासयसि मामद्य (for the prior half) D7 रामां (for यथा-)]

—After 27, M2 ins 434*

28 D4 om 28^{ab} (cf v l 20) D1 om 28 (cf v l 26) —[a]) D8 9 अवैक्ष्य (for अवेक्ष्य) V2 3 B1 3 M1 च (for तु) Ñ2 V B D7 सौमित्रि (for सुग्रीव) —[b]) T3 रुदतीम् (sic) (for कुररीम्) —[c]) G3 क्लिष्ट (for कष्ट) —[d]) D5 6 T2 चागदमातर —For 28^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

431* अङ्गदं सचिवाश्चार्तान्मुमोचाश्रूणि वीर्यवान् ।

२०

रामचापविसृष्टेन शरेणान्तकरेण तम् ।
दृष्ट्वा विनिहतं भूमौ तारा ताराधिपानना ॥ १
सा समासाद्य भर्तारं पर्यष्वजत भामिनी ।
इषुणाभिहतं दृष्ट्वा वालिनं कुञ्जरोपमम् ॥ २
वानरेन्द्रं महेन्द्राभं शोकसंतप्तमानसा ।
तारा तरुमिवोन्मूलं पर्यदेवयदातुरा ॥ ३
रणे दारुणविक्रान्त प्रवीर प्लवतां वर ।
किं दीनामपुरोभागामद्य त्वं नाभिभाषसे ॥ ४

[V2 3 B4 चान्यान्, B2 सर्वान् (for चार्तान्)]

—For 28, Ś1 Ñ1 D2 12 13 subst , D4 subst l 2 only for 28^{cd}

432* ता समीक्ष्याथ सोपेणीं रुदन्तीं कुररीं यथा ।
पुत्र चैवाङ्गद दीन सर्वे वै दीनता गता· ।

[(l 1) Ś1 D12 तु सोवेर्णीं रुदतीं (for [अ]थ सौपेणी रुदन्तीं) —(l 2) D13 तु (for च) Ñ1 D2 सचिवान्दीनता गतान्, D13 सर्वे दीनवता गता (for the post half)]

—Then Ś1 D4 12 cont

433* शोचन्ती सा प्रियं पुत्र पतिं च पतिलालसा ।

—For 28, D3 11 subst , while M2 ins after 27

434* पुत्र चैवाङ्गद दीन सचिवान्प्रेक्ष्य चातुरान् ।
समवेक्ष्य च सुग्रीव चुक्रोश कुररी यथा ।

Colophon Ś1 D1 3 4 11 12 om (cont the Sarga). —*Sarga name* Ñ D2 7 13 तारानिलाप·, V1 B1–3 वालिवधे तारानिप(V1 °नि प)तन, V2 तारानि·पतन, V3 तारागमन, B4 ताराविलापन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 2 D3 om , Ñ2 V2 B4 D7 18, V3 20, B3 D5 6 8–10 S 19, D13 17 —After colophon, G1 3 conclude with श्रीरामाय नम , G2 with श्रीरामाय नमो नम

20

Ś1 D1 3 4 11 12 cont the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम·

Before 1, D2.13 ins

435* शोचन्ती सा प्रियं पुत्र पतिं च पतिलालसा ।

1 D1 om 1^{ab} (cf v l 4.19 26) —^{a}) Ñ2 V B D7 M1 -विमुक्तेन (for -विसृष्टेन) —^{b}) M1 [अं]तकरूपिणा (for]°रेण तम्) Ñ2 V B2 4 D7 नाणेन हृदि विक्षत, B1 3 शरेण हृदि विक्षत, D3 11 शरेणानतपर्वणा —^{c}) M1 तारा च (for दृष्ट्वा वि-) Ñ2 V B D7 T2 M2 निपतित, D10 विनिहित (for विनिहत) Ñ2 V B D7 तारा (for भूमौ) Ś1 Ñ1 D- 4 12 13 दृष्ट्व(D2 13 °व) पातित भूमौ, D1 समीक्ष्य च पति भूमौ, D3 11 वालिनं निहत दृष्ट्वा, G(ed) भर्तारमथ सालोक्य —^{d}) D12 om (hapl), M1 दृष्ट्वा (for तारा) Ś1 D2 4 12 13 -[अ]धिपप्रभा, D3 11 -[अ]धिपोपमा(D11 °म) (for -[अ]धिपानना). Ñ2 V B D6 7 तागपति(Ñ2 B2 D6 °धिप) निभानना, D1 तारा समनुधावत, G(ed) तारा निपतित भुवि. ❀ Cr रामचापेति एतदनन्तर सा समासाद्येति श्लोक कतिपयकोशेषु प्रमादाल्लिखित अत· पर दुर्लभ·· भविष्यती इत्यनन्तर द्रष्टव्यम् ❀ —After 1, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ins a passage relegated to App I (No. 11).

2 For 2–4, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7 11–13 subst 436*. B4 om 2^{ab}. G2 reads 2–3^{b} after 16 —^{a}) T1 2 समासाद्य च भर्तार. —^{b}) D6 परिष्वजति (for पर्य°) B2 परिष्वज्य च वानरी —^{c}) B2 निहत (for [अ]भि°)

3 For subst in Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7 11–13, cf v l 2 and 4 For 3–4, B2 subst l 1–3 of 436* G2 reads 2–3^{ab} after 16 —^{a}) G2 M2 महाभाग (for महेन्द्राभ) D5 6 8–10 वानर पर्वतेन्द्राभ —D6 reads 3^{cd} in marg ❀ Cv तारा तारस्वना एतच्च परिदेवनार्थं विशेषणम् ।, Cr m तारा उच्चै स्वरा अतो न पौनरुक्ति ❀ —^{d}) D5 6 8–10 T2 पर्यदेवयता(D6 °दा [sic])तुरा

4 ^{b}) D5 प्लवग (for प्रवीर) —^{c}) T2 मा त्वम् (for दीनाम्) D6 अप्यरोगा माम्, G1 M2 अनुरागा माम्, G2 M1 त्व(M1 च)पुरोभागाम्, G3 अनुरक्ता माम्, Cr m g k as in text (for अपुरोभागाम्) D5 किमिदानीं पुरोगा माम्, D8–10 Ct किमिदानीं पुरोभागाम् —^{d}) T2 नैव (for त्व न) G1 M2 अद्य न प्रतिभाषसे —For 2–4, Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7 11–13 subst , B2 subst l 1–3 for 3–4

436* अथ तारा परिष्वज्य पतिं शोकपरायणा ।
उवाच रुदती दीना साश्रुपाताविलेक्षणा ।
कृताहमेवमुन्मूला तव मूलविनाशनात् ।
दु खशोकवती लोके वर्तयिष्यामि जीवितम् ।
स्मरन्ती हसित चारु सलाप च शुचि स्मितम् । [5]
धक्ष्यते हृदय नून ममाय शोकपावक ।

[(l 1) V3 परिपूज्य (for °ष्वज्य) Ñ1 तारा परिष्वज्य पति शक्रतुल्यपराक्रम —V1 3 repeat l 2 before 444* and B4 after 15^{ab} —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वचन, D11 त तदा (for रुदती) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तारेव गगनाच्च्यु(Ñ1 D2 4 13 °नच्यु)ता, B4 (both times) अश्रुपाताविं° (for the post half). —(l 3) V1 कृता तेनाहम्, B1–3 कृता हताहम्, G(ed) कृता ताराहम् (for कृताहमेवम्) D4 निर्मूला (for उन्मूला) Ñ1 कृता एव विनिर्मूला, D11 कृतोपहतमूलाट (for the

उत्तिष्ठ हरिशार्दूल भजस्व शयनोत्तमम् ।
नैवंविधाः शेरते हि भूमौ नृपतिसत्तमाः ॥ ५
अतीव खलु ते कान्ता वसुधा वसुधाधिप ।
गतासुरपि यां गात्रैर्मां विहाय निषेवसे ॥ ६
व्यक्तमन्या त्वया वीर धर्मतः संप्रवर्तिता ।
किष्किन्धेव पुरी रम्या स्वर्गमार्गे विनिर्मिता ॥ ७
यान्यस्माभिस्त्वया सार्धं वनेषु मधुगन्धिषु ।
विहृतानि त्वया काले तेषामुपरमः कृतः ॥ ८
निरानन्दा निराशाहं निमग्ना शोकसागरे ।
त्वयि पञ्चत्वमापन्ने महायूथपयूथपे ॥ ९
हृदयं सुस्थिरं मह्यं दृष्ट्वा विनिहतं भुवि ।
यन्न शोकाभिसंतप्तं स्फुटतेऽद्य सहस्रधा ॥ १० G. 4 19 15 B 4 20 10 L 4 15 41

prior half) Ś1 V1 D1 2 4 12 13 मूलविनाशने, V3 मूलविपातनात् (for °विनाशनात्) —After l 3, V2 3 ins

436*(A) सुखानामुचिता नित्य दु ख भोक्ष्याम्यनाथवत् ।

—(l 4) V2 नित्य (for लोके) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]द्य कथ (for जीवितम्) D11 कथ शक्ष्यामि जीवितु (for the post half) —(l 5) D11 [आ]रमित (for हसित) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तव(Ñ1 °त) स्मरत्वा हसि(D13 सहि)त (for the prior half) B1 3 शुचि विस्मित, D7 शुचि सम्मित (for च शुचि स्मितम्) —(l 6) Ś1 Ñ1 D2 4 11–13 [इ]द (for [अ]य)]

5 Ñ1 D1 om 5–7 Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 11–13 read 5–6 (including star passages) after 471*, D3 reads 5 after 4 23 9 M1 reads 5–6 twice —b) Ś1 B4 D2 4 11–13 त्यजस्व(Ś1 D12 °ज त्व, B4 °जैनच्) शयनं क्षितौ, Ñ V B1–3 त्यजैतच्छयन क्षितौ, D7 त्यजैत छमन (sic) क्षितौ —For 5cd, Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 11–13 subst

437* वीरा नैवविधा भूमौ शेरते कृतलक्षणा ।

[Ś1 V2 D2–4 7 12 13 वीर, D11 भूया (corrupt) (for वीरा) Ś1 D4 12 स्वपति (for शेरते) Ñ2 V2 3 D7 राजलक्षणा, V1 B1 3 हृतलक्ष्म(B1 °क्ष)णा, D13 कृतवक्षणा (sic) (for कृतलक्षणा)]

6 Ñ1 D1 om 6 (cf v l 5), D3 om 6–20ab Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 11–13 read 5–6 after 471* (cf v l 5) M1 reads 5–6 twice —a) D10 अत्यैव (for अतीव) Ś1 शोभते, B2 (with hiatus) अनु ते, D12 स्खलते (for खलु ते) V3 प्रीता (for कान्ता) —b) D3 वनिता, D9 lacuna (for वसुधा) D7 वसुधाधिप दु खिता, D13 वसुधा वा स्वधापि वा —c) B2 गतायुर् (for °सुर्) V2 अपि मा, B1 अप्रिय (sic), D2 4 13 अपि यो, D5 8–10 अपि ता

7 Ś1 Ñ V B1 3 D1–4 7 11–13 om 7 (for Ñ1 D1, cf v l 5 and for D3, cf v l 6) B2 4 om 7–14ab D9 reads 7 twice —a) D6 8–10 G M1 2 Ct अद्य, Cr m g k as in text (for अन्या) —b) D5 परिवर्तिता, D6 9 T G1 3 M2 3 Cr g k स(M3 स)-प्रवर्तिता(G1 °ना), Cm t as in text (for सप्रवर्तिता) —d) G1 [ऽ]वनिर्मिता (for वि°) ❀ Cv धर्मत सप्रवर्तिता धर्मेण समारब्धा धर्मनिर्मितेति यावत्। धर्मत सप्रवर्ततेति सम्यक्। परस्मैपदसृपिनिपातनेन। धर्मेण चरतेत्यर्थ ।, Ct कतकस्तु धर्मत प्रवर्तिता रक्षिता किष्किन्धेवान्यापि स्वर्गमार्गे स्वर्गरूपदेशे निर्मितेत्यर्थमाह ❀

8 B2 4 D3 om 8 (cf v l 7 and 6) —a) Ś1 Ñ1 D1 4 12 यानि त्ता(D1 या)नि, Ñ2 V B1 3 D7–11 यानि चापि (V1 चैव), D2 13 स्वानि तानि (for यान्यस्माभिस्) —b) Ś1 D12 पुष्पगन्धिषु, Ñ2 V B1 3 D7 सु(V1 B1 3 च)-सु°, D1 om, D2 9 13 मद° (for मधु°) Ñ1 कानने मधुगन्धिनि —c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 पुरा काले (D1 लोके), Ñ2 V2 3 D7 सुख काले, V1 B1 3 स्वय लोके (V1 काले) (for त्वया काले) ❀ Cv r m द्वितीय त्वया शब्द कृत इत्यनेन सबध्यते ❀

9 B2 4 D3 om 9 (cf v l 7 and 6) —a) Ñ1 चितयती, D1 विलपती, D11 निरुत्साहा (for निरानन्दा) D11 निरानदा, D12 lacuna (for निराशाह) V1 निराशाह निरानदा —b) V2 3 D11 पतिता (for निमग्ना) —c) Ś1 D12 दोषत्वम् (for पञ्चत्वम्) —d) Ś1 Ñ V B1 3 D1 2, 4 6 7 11–13 -वानर- (for -यूथप-) D1 2 6 G1 -यूथप (for -यूथपे)

10 B2 4 D3 om 10 (cf v l 7 and 6) —a) D5 8–10 Ct सुस्थित (for सुस्थिर) D6 G1 M2 मन्ये (for मह्य) —b) D5 8–10 Ct निपतित, D6 T2 त्वा निहत, M2 हि निहत (for विनिहत) M1 दृष्ट्वा भुवि निपातित —For 10ab, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 subst

438* दृष्ट्वा त्वा पतित भूमौ शयानमसुखाय मे ।

[Ñ1 निपतित, D1 13 त पतित (for त्वा पतित) Ñ1 D2 13 वै (for मे)],

while Ñ2 V B1 3 D7 subst

439* वज्रसारमिद नून हृदय मे कपीश्वर ।

—c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 कस्मान्न(Ś1 D12 °स्यापि, Ñ1 D1 °स्मान्मे) हृदय नाथ(D4 °थ, D12), Ñ2 V B1 3 D7 यत्त्वा दृष्ट्वा(Ñ2 D7 वीक्ष्य) हत भूमौ, D11 किमर्थं हृदय नाथ —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 13 दीर्यते, Ñ2 V2 D7 द(V2 क)ल्ति, V3 B1 3 स्फुटित, D12 **ते, G1 स्फुटति (for स्फुटते) Ñ V2 3 B1 3 D1 7 न, D6 [ऽ]त्र (for ऽद्य) V1 न विदीर्येत सहस्रधा (hypm.), D11 शतधा न विदीर्यते

16 सुग्रीवस्य त्वया भार्या हृता स च विवासितः ।
11 यत्तत्तस्य त्वया व्युष्टिः प्राप्तेयं प्लवगाधिप ॥ ११
42 निःश्रेयसपरा मोहात्त्वया चाहं विगर्हिता ।
यैषाब्रुवं हितं वाक्यं वानरेन्द्र हितैषिणी ॥ १२
कालो निःसंशयो नूनं जीवितान्तकरस्तव ।
बलाद्येनावपन्नोऽसि सुग्रीवस्यावशो वशम् ॥ १३
वैधव्यं शोकसंतापं कृपणं कृपणा सती ।
अदुःखोपचिता पूर्वं वर्तयिष्याम्यनाथवत् ॥ १४
लालितश्चाङ्गदो वीरः सुकुमारः सुखोचितः ।
वत्स्यते कामवस्थां मे पितृव्ये क्रोधमूर्छिते ॥ १५

---

11 B2 4 D3 om 11 (cf v l 7 and 6) —a) Ñ2 V B1 3 D7 प्रिया, D2 13 हृता (for त्वया) —b) D2 त्वया (for हृता) D6 च स (by transp) Ñ1 V1 D1 2 विमानित (for विवासित) Ś1 D4 12 हृता मदविलासिना, D13 त्वया सा च विमानिता —After 11ab, V1 3 ins, B3 cont after 441*

440* तेन चाप्यनुनीतोऽसि मन्त्रिभि सह सम्मतैः ।
तच्च त्वया नानुकृत तस्येद फलमागतम् ।
उक्त चापि मया पूर्वं न च त कृतवानसि ।
मा गच्छ सह रामेण विवाद हरिपुगव ।
अविच्छन्दमहायोऽसौ सुग्रीव शक्रनन्दन । [5]
तत्त्वया न श्रुत वाक्य मन्दभाग्यतया नृप ।

[(l 2) V3 [उ]पकृत (for [अ]नुकृत) —(l 3) V3 तव (for त) —(l 5) B3 अविशुद्ध (for °च्छन्द-) V3 पुत्रनदन (for शक्र°) —(l 6) V3 गदत्या भीमविक्रम (for the post half)]

—c) Ś1 Ñ1 D4 साद्य तस्य, D1 सा हि तस्य, D8 यत तस्य, D11 सद्यस्तस्य, D12 lacuna, T1 3 M3 यत्तु तस्य, G2 यत्तस्य हि, M1 यदि तस्य (for यत्तत्तस्य) G1 [ए]व ते (for त्वया) T3 M3 व्युष्टे (M3 °ष्टि [sic]) (for व्युष्टि) D2 13 साद्य तस्याप्यया व्युष्टि —d) G1 [ए]व, M2 [ए]वं (for [इ]य) G3 प्लवगेश्वर —For 11cd, Ñ2 V B1 3 D7 subst

441* अद्य तस्य फल प्राप्त त्वया वानरपुगव ।

[Ñ2 V2 D7 सम्यक्, V1 सद्यस (for अद्य)]

—Thereafter B3 cont 440*

12 B2 4 D3 om 12 (cf v l 7 and 6) —a) D5 10 T G3 M निश्रेयस- (for नि °) Ñ2 V2 B1 3 D7 चा (V2 सा)ह (for मोहात्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नि (D4 नि)-श्रेयस(D1 4 °स) पर चाह, V3 नि श्रेय परमो मोहात् —b) Ś1 Ñ V B1 3 D1 2 4 7 12 13 वीर, D11 [अ]ह च (by transp) (for चाह) Ś1 Ñ1 D1 2 4 10–13 वि(Ñ1 च)मानिता (for विगर्हिता) —c) V1 D1 2 G1 M2 भाषमाणा, D5 पृष्टाप्रिय, D6 T1 3 G2 M1 एषाब्रुव, Ck t as in text (for यैषाब्रुव) Ś1 Ñ V2 3 B1 3 D4 7 11 12 भाषमाणा प्रिय(Ś1 Ñ1 D4 11 12 शुभ) वाक्य, D13 भाषणा-निहत वाक्य (corrupt) —After 12, D5 6 8–10 S ins

442* रूपयौवनदृप्ताना दक्षिणाना च मानद ।
नूनमप्सरसामार्य चित्तानि प्रमथिष्यसि ।

[(l 2) D6 T2 G2 अद्य (for आर्य) T3 प्रमथिष्यति.]

13 B2 4 D3 om 13 (cf v l 7 and 6). —a) Ś1 Ñ2 V1 D1 7 12 नि सशय, D2 13 निराशयो; D4 निशयय (corrupt) (for निःसशयो) Ñ2 D7 प्राप्तो (for नून). V2 3 B1 3 कालो नि सशयमय —b) Ñ1 शर (for तव) D7 जित्ततकरनस्तव (corrupt) —c) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 D1 2 4 7 11 12 G1 M1 2 [अ]भिपन्नो, D6 [उ]पपन्नो, Cg k t as in text (for [अ]व°) Ś1 [ऽ]स्ति (for ऽसि) —d) Ś1 Ñ1 D12 [अ]वशो वसन्; Ñ2 V2 3 D7 [अ]वशोपि सन्, V1 [अ]बलाबल, B1 3 [अ]वशो वश, D9 [अ]वशे वशं (for [अ]वशो वशम्) —After 13, Ñ2 V2 B1 3 D7 ins a long passage relegated to Appendix I (No 12) —After 13, V1 3 read 18, while D8–10 G3 (only l 1) ins

443* अस्थाने वालिन हत्वा युध्यमानं परेण च ।
न सतप्यति काकुत्स्थ कृत्वा कर्म सुगर्हितम् ।

14 D3 om 14 (cf v l 6), B2 4 om 14ab (cf v.l 7), Ñ2 V2 B1 3 D7 om 14–21. —a) M3 वैधव्य- (for °व्यं) Ñ1 V3 शोकसतप्ता (for °ताप). Ś1 D4 12 विधवा शोकसपन्ना(D12 °तप्ता), V1 D2 11 13 वैधव्य-शोकसतप्ता(D11 °ताप)), D1 वैधव्यशोकसपन्ना —b) V1 3 D5 8–10 कृपणा, D12 om (for कृपणं) D13 कृपाग कृपणाशता (sic) —c) Ś1 Ñ1 D1.2 4 11–13 अदृष्टदु खा दु ख(D12 ++) वै (D11 दु खेन), V1 3 न दु खसूचिता पूर्वं, B2 4 सुखानामुचिता नित्य, M2 अदु खावचिता पूर्वं —d) V3 B2 4 दु ख भोक्ष्यामि (for वर्तयिष्यामि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]ह कथं (for [अ]नाथवत्). ꣸ Cg अकृपणा च सती सप्रति कृपणा भूत्वा।, Ct कृपणाकृपणा अतिशयेन कृपणा। अबाधाया वा द्वित्वम्. ꣸

15 Ñ2 V2 B1 3 D3 7 om 15 (cf v l 6 and 14) —a) D1 4 12 लाडितश् (for लालि°) Ś1 Ñ1 B2 4 D1 4 11 12 बाल (for वीर) D2 13 लालितश्चाकतो बाल —b) D1 स कुमार D2 13 सुकोमल, D4 12 सुखैधित (for सुखोचित) —After 15ab, B4 repeats l 2 of 436* —c) V1 3 B2 4 D6 11 M2 प्राप्स्य(D6 °प्य)ते(V3 से), K(ed) वत्स्यंते (for वत्स्यते). V1 3 B2 4 D11 तु, M1 ते (for मे). Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 लप्स्य(Ś1 D12 13 तस्य, D4 लभ्य)ते तर्जना कष्टा(D2 12 13 °ना कष्टा) —d) B2 4 सुग्रीवे (for

कुरुष्व पितरं पुत्र सुदृष्टं धर्मवत्सलम् ।
दुर्लभं दर्शनं त्वस्य तव वत्स भविष्यति ॥ १६
समाश्वासय पुत्रं त्वं संदेशं संदिशस्व च ।
मूर्ध्नि चैनं समाघ्राय प्रवासं प्रस्थितो ह्यसि ॥ १७
रामेण हि महत्कर्म कृतं त्वामभिनिघ्नता ।
आनृण्यं तु गतं तस्य सुग्रीवस्य प्रतिश्रवे ॥ १८
सकामो भव सुग्रीव रुमां त्वं प्रतिपत्स्यसे ।
भुङ्क्ष्व राज्यमनुद्विग्नः शस्तो भ्राता रिपुस्तव ॥ १९
किं मामेवं विलपतीं प्रेम्णा त्वं नाभिभाषसे ।
इमाः पश्य वरा बह्वीर्भार्यास्ते वानरेश्वर ॥ २०

G 4 19 0
B 4 20 22
L 4 15 53

पितृव्ये) Ś1 D12 पितृव्यात्क्रोधमूर्छिता(D12 °ता), Ñ1 D1 2 4 13 पितृव्यात्क्रोधमूर्छितात्(D2 13 °र्छित)

16 Ñ2 V2 B1 3 D3 7 om 16 (cf v l 6 and 14) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पुत्र पश्याद्य पितर, V1 3 B2 4 पुत्र वीक्षस्व पितर, D11 पुत्राद्य पश्य पितर —^{b}) D8 10 सुदृढ, D9 सुहृष्ट (for सुदृष्ट) Ś1 V1 3 B2 4 D1 4 12 13 च कुरु प्रिय, Ñ1 D11 कुरु च प्रिय, D10 कूर्मवत्सल (sic) (for धर्मवत्सलम्) D2 13 सुहृद च कुरु प्रिय —^{c}) M2 दु सह (for दुर्लभ) Ś1 D12 चैव, Ñ1 D2 11 13 तात, V1 तच्च, V3 D5 6 9 10 तस्य, B2 4 ह्यस्य, D1 T1 3 M3 वत्स, D4 चैतत्, D8 तेद्य, G1 M1 चास्य, M2 त्वद्य (for त्वस्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तवैतस्य, V1 पुनस्तस्य, V3 पुनरेव, B2 4 पुन पुत्र, D8 11 पितुर्वत्स (for तव वत्स) —After 16, G2 reads 2–3^{b}

—After 16, Ś1 Ñ1 V1 3 D1 2 4 11–13 T1 3 M1 3 ins the lines of 2, while B4 ins the line of 2^{cd} only with the following variants

[(l 1) D11 समाश्लिष्य V1 3 क्रदमाना पुन पुन , D11 पुन पुनरनिंदिता (for the post half) —(l 2) M1 रामेण (for इषुणा) Ś1 Ñ1 B4 D11 12 निहत दृष्ट्वा, V1 3 D11 वज्रकल्पेन (for [अ]भिहत दृष्ट्वा) V1 3 D11 निरस्त, D1 2 13 वानर (for वालिन)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 3 B2 4 D1 2 4 11–13 cont

444* किमार्यपुत्र शेपे त्व कृपण वीर पासुषु ।
उन्नाम्य वक्त्र विमल सान्त्वयस्वेममङ्गदम् ।

[Before this V1 3 repeat l 2 of 436* —(l 1) Ś1 Ñ1 V1 3 D12 कृपणो (for °ण) V3 भूमिषु, B2 D11 सादने (for पासुषु) —(l 2) B2 4 D4 उद्यम्य (for उन्नाम्य) V1 3 विमल वक्त्र (by transp), B2 4 D11 विपुल वक्त्र, D1 2 13 वक्त्र विपुल (for वक्त्र विमल) Ś1 मा त्व चैव ममात्मज, Ñ1 मा त्वया - - (illeg)मात्मज, V1 3 शातयस्व ममागद, B4 शातयस्वैतमगद, D1 2 4 13 सात्वयागदमात्मज (for the post half)]

17 Ñ2 V2 B1,3 D3 7 om 17 (cf v l 6 and 14) V1 om 17^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 B2,4 D1 2 4 11–13 चै(D13 दे)वन, T2 G3 M2 पुत्र स्व (for पुत्र त्व) —^{b}) D5 8–10 मे (for च) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 सदिश(Ś1 Ñ1 °श्य) स्वजन तथा, V3 सदेश चैव सदिश, B2 4 सदेशार्थान्ददस्व च —^{c}) V1 3 [ए]व (for [ए]न) Ś1 Ñ1 V1 3 D1,2 4 11–13 समाजिघ्र, Cm t उपाघ्राय (for °घ्राय) —^{d}) B2 सर्वासा(sic) गतुमर्हसि

18 Ñ2 V2 B D3 7 om 18 (for all except B2 4, cf v l 6 and 14) V1 3 read 18 after 13 —^{a}) Ś1 V1 3 D1 2 4 11–13 सु- (for हि) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 11–13 इह (for अभि-) —^{c}) V1 3 D11 हि, M3 Cg च (for तु) V1 D6 गतस् , D11 ततस् (for गत). Ś1 D1 2 4 12 13 आनृशस्य ग(D2 कृ)तो ह्यस्य(D4 [ऽ]-न्यस्य, D12 [ऽ]सि त्व), Ñ1 आनृण्य हि गतो ह्यस्य —^{d}) V1 3 प्रतिश्रवा(V3 °या)त्, D2 प्रतिश्रमे

19 Ñ2 V2 B1 3 D3 7 om 19 (cf v l 6 and 14) —^{b}) Ś1 D2 4 12 राम, T3 रूप (for रुमा) G2 स (for त्व) Ś1 D1 2 4 12 13 प्रतिपद्य च, Ñ1 परिगृह्य च (for प्रतिपत्स्यसे) V1 3 B2 4 प्रतिपद्यस्व ता रुमा, D11 रुमामुपलभस्व च —^{c}) D2 13 भुक्त्वा (sic) (for भुङ्क्ष्व) B2 4 अमित्रघ्न (for अनुद्विग्न) —^{d}) Ś1 V1 3 D12 शातो, D2 4 13 शास्तो, D5 स्रस्तो (for शस्तो) Ś1 B4 D1 2 4 11–13 त्व(D2 त [sic])या (for तव) Ñ1 शत्रुभ्राता हतस्त्वया —After 19, V3 ins

445* विना येन विपन्नास्मि सुग्रीवस्य वशोऽपि सन् ।
रामेण सुमहत्कर्म कृत त्वामिह वध्यता ।
[(l 2) Cf 18^{ab}]

20 D3 om 20^{ab} (cf v l 6), Ñ2 V2 B1 3 D7 om 20 (cf v l 14) —^{a}) Ś1 D1 2,4 12 13 कस्मादेव (for किं मामेव) D5 8–10 T2 प्रलपतीं (for विलपतीं) D11 किमेव विलपतीं मा —^{b}) D5 8–10 प्रिया (for प्रेम्णा) Ś1 Ñ1 D1 4 12 नाभिनदसे, V3 नाव्भाषसे, B2 4 नान्यवेक्ष्यसे (for नाभिभाषसे) D2 13 प्रेक्षित्वा नाभिनदसे, D11 प्रेम्णा न त्वमुदीक्षसे —After 20^{ab}, D11 ins

446* इमामवस्था सप्राप्ता भार्यां सुरपते सुत ।

—^{c}) T3 M1 पश्यापरा, G2 तर्ह्यपरा, G3 पश्य परा (for पश्य वरा) D5 8–10 T बह्वो (for बह्वीर्) —For 20^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

447* इमाश्च परमत्रस्ता भयाद्रामस्य वानरी ।

[D3 सर्वा कृच्छ्रगता नार्यो, D11 इमाश्चापरा भार्या (subm) (for the prior half) D2 3 11 13 वहीस्त्व(D2 13 भयार्ता) पश्य (for भयाद्रामस्य) D3 11 वानर (for °री)]

—Thereafter D3,11 cont

तस्या विलपितं श्रुत्वा वानर्यः सर्वतश्च ताः । परिगृह्याङ्गदं दीनं दुःखार्ताः परिचुक्रुशुः ॥ २१

448* कुररीरिव दुःखार्ता विलपन्तीर्हतेश्वरा ।

[D3 कुररीव च (for कुररीरिव) and विलपती हते त्वयि (for the post half)]

—For 20^{cd}, V1 3 B2 4 subst

449* इमा स्वत्परा भार्यास्तास्त्व पश्याद्य वानर ।

[V3 प्र- (for त्व) B2 इमान्पश्य परान्वधून् पश्य भार्या मवानर, B4 इमानप्यपरान्वधून्पश्य भार्याश्च वानरान्]

21 Ñ2 V2 B1 3 D7 om 21 ((cf v l 14) —^{a}) Ñ1 ' 'द्वच (illeg), D2 13 विलपन, Cg k t as in text (for विलपित) D1 तस्यास्तद्वचन श्रुत्वा —^{b}) B2 4 D8 T1 G1 वानर्या (for °र्य) Ś1 D1 4 12 तु (for च). V1 मत्समेत ता, V3 तत्र वत्स ता' (corrupt), B2 4 सर्वेनस्तु ता, D2 13 सर्वत स्थिता, D3 11 शोककर्षिता (for सर्वतश्च ता) Cv as in text —^{c}) V3 परिपूज्य (for °गृह्य) Ñ1 D1 तत्र, B2 4 D2 6 6 8–10 13 T2 G1 3 M2 दीना (for दीन) —^{d}) M3 दु ग्विता (for दुःखार्ता) B2 प्र, D6 8–10 प्रति- (for परि-) Ś1 D2 4 12 13 दु खेनार्ता (D1 13 °र्ति) प्रचुक्रुशु, Ñ1 D1 पुनरेव प्रचु(Ñ1 °, [illeg])क्रुशु, V1 3 आर्तवाम्यमथाब्रुवन(V1 °, [moth-eaten)], B4 दुःखार्तास्ता प्रचुक्रुशु, D9 11 आर्तनादान्वि (D11 °दा वि)चुक्रुशु —After 21, Ś1 Ñ1 V1 3 B2 4 D1–4 11–13 G1 ins

450* तासामार्तस्वर श्रुत्वा वालिना वनान्तरे ।
अन्तश्चरपुरो वृद्ध प्राह वाक्य सहेतुकम् ।

[(l 1) Ñ1 D3 11 रोदने(Ñ1 °न्ति) सति तासा तु, D1 रोदनेन च तासा तु (for the prior half) B2 4 तदा कपि (for वनान्तरे) —(l 2) B2 4 transp प्राह and वाक्य.]
—Thereafter Ś1 Ñ1 V1 3 B2 4 D1–4 12 13 cont

451* गुणदोषाश्रय ज्ञात्वा स्वकर्मफलमात्मन ।
प्राप्नोति फलमव्यग्र प्रेत्य सर्वशुभाशुभम् ।
अशोच्य शोच्यते शोच्य क वा शोच्योऽनुशोचति ।
कश्च कस्येह शोच्योऽस्ति देहेऽस्मिन्बुद्बुदोपमे ।
अङ्गदश्च कुमारोऽय सरक्ष्यो जीवपुत्रया । [5]
आयत्या च समर्थानि विधेयानीह सर्वथा ।
जातस्यानित्यतामेत्य भूताना च गतागतम् ।
मानुष्येणेह कर्तव्य पण्डितेनेह लौकिकम् ।
न हि दैवमतिक्रम्य मानुष्येणेह सिध्यति ।

[For l 1–8, cf 4 21 2–5 —(l 1) B2 4 -दोषाश्र यो, D1 -दोर्ष तु यो, Cv -दोषकृत (for -दोषाश्रय) B2 4 वेत्ति (for ज्ञात्वा) Ñ1 गुणनेपोवयोजन (sic), V1 3 गुणदोषात्त (V3 °त्व)मजान- (sic), D3 गुणदोषकृता य च (for the prior half) B2 4 स्वकर्मफलभाग्नर, Cv स्वधर्मफलहेतुक (for the post half). —(l 2) Ñ1 V1 3 D3 अव्यग्र (for °ग्र) B2 4 परमार्हं, D1–4 11 13 प्रेत्य सर्व(D3 °र्वं), Cv सर्व प्रत्य (for प्रेत्य सर्व-) —(l 3) Ñ1 D1 2 4 12 13 ना(Ñ1 D1 न)शोच्य, V1 3 B2 4 D3 क शोच्य (for अशोच्य) Ñ1 B2 4 D2 4 शोचते (for शोच्यते) D2 13 शोच्य (for शोच्य) D1 om the post half V1 3 B2 4 शोच्य (for शोच्यो) V3 B2 4 D2 3 12 13 न (for ऽनु). V1 B2 शोचते (for °ति) ꣸ Cv दीनमिति कमिति मत्वा ꣸ —(l 4) Ñ1 कस्य क कस्य शोच्योऽस्ति, V1 3 नास्ति कश्चिच्छोच्यो वै, D1 क कस्य हि शोच्योऽस्ति, D2 13 क कस्येह शोच्य स्यात् (for the prior half) D1 बुद्बुदे (for बुद्बुदोपमे) ꣸ Cv अनुशोक सबद्धशोक ꣸ —After l. 4, V1 3 B2 ins .

451(A)* मा स्वमार्योऽतिशोकेषु मा च कार्यं विपर्यथा ।
सर्वो ह्यय जनोऽपार्थं त्वदायार्यो मनेनिह ।

[(l 1) B2 आर्य (for आर्यो) V1 -शोचि. (illeg) (for °ष्य) V1 om , V3 मा कार्यं विपते पुरा (for the post half) —(l 2) V1 पा. (for ऽपार्थ.) V1 3 ममाप्य(V3 °भ्य)र्थो (for त्वदायार्यो)]

—(l 5) D1 तु (for च) V1 3 आश्वास्यो, D1 3 द्रष्टव्यो (for सरक्ष्यो) Ś1 D12 पुत्रवत्तया (for जीवपुत्रया) —After l 5, V1 3 B2 4 (only l 1) ins , D3 ins after l 6

451(B)* अङ्गदो ह्ययमापन्नस्त्वत्कृते कृपणां दशाम् ।
पित्रा वीर्यवता हीन सुग्रीववशमागत ।

[(l. 1) D3 करुणा (for कृपणा) —(l 2) D3 सुग्रीवस्य वश गत (for the post half) —After l 2, B2 erroneously reads l 7 for the first time, repeating it below]

—V1 3 om l 6 —(l 6) D2 13 आ(D13 अ)यत्या (for आयत्या) Ñ1 वैधेयमिह सर्वदा, B2 4 निधानव्यानि नित्यदा(B4 °व्या निमित्तता), D1 विधेयानि सर्वथा (subm) (for the post. half) —(l 7) Ś1 एति, Ñ1 D12 एता (for एत्य) V1 3 B2 D3 जानीषे नित्यता चैव, B2(second time) 4 जानास्यानित्यता तेषा (for the prior half) V1 3 गति तथा, B4 D1 4 गतागति, D3 गृहागत (for गतागतम्). B2 (first time) भूतानामागतिस्तदा (for the post. half). —After l 7, D4 ins

451(C)* विचार्य मनसा सम्यङ्मनुष्येण प्रसिध्यति ।

—D4 om l 8–9 —(l 8) Ñ1 मानुष्येणैव, V1 3 B2 4 मानुष्यकेपि(B2 4 °के च), D1 मानुष्यत्वेन, D2 13 मनुष्येणैव, D3 आयुष्य त्वेव (for मानुषेणेह) B2 इह दैव हि कारण (for the post half). ꣸ Cv तस्माच्छुभ हि कर्तव्य पण्डितेनेह लौकिकमिति हे पण्डिते शुभमामुष्मिक कर्तव्यम् । नेह लौकिकमशुभ कर्तव्यम् ꣸ —Ñ1 V1 3 D1 3 om l 9 —(l 9) D2 13 नेह (for न हि) B2 4 D12 मानुषेणेह, D2 13 पौरुषेणेह (for मानुष्येणेह)]

किमङ्गदं साङ्गदवीरबाहो
विहाय यास्यद्य चिरप्रवासम् ।
न युक्तमेवं गुणसंनिकृष्टं
विहाय पुत्रं प्रियपुत्र गन्तुम् ॥ २२

किमप्रियं ते प्रिय चारुवेष
कृतं मया नाथ सुतेन वा ते ।
सहायिनीमद्य विहाय वीर
यमक्षयं गच्छसि दुर्विनीतम् ॥ २३

यद्यप्रियं किंचिदसंप्रधार्य
कृतं मया स्यात्तव दीर्घबाहो ।
क्षमस्व मे तद्धरिवंशनाथ
व्रजामि मूर्ध्ना तव वीर पादौ ॥ २४

तथा तु तारा करुणं रुदन्ती
भर्तुः समीपे सह वानरीभिः ।
व्यवस्यत प्रायमनिन्द्यवर्णा G 4 19 0 B 4 20 26 I 4 15 61
उपोपवेष्टुं भुवि यत्र वाली ॥ २५

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

22 Ñ1 D1 3 11 om 22–24 Ś1 D2 4 12 13 read 22–24 after 4 23 30, Ñ2 V B2 4 D7 read 22–24 after 484*, G3 Cv read 25 before 22 ❀ Cr परिगृह्याङ्गद वीर दु खार्ता परिचुक्रुशुरित्यत पर किमङ्गदमिति श्लोक अत पर किमप्रियमिति श्लोक अत पर तथा तु तारा सर्गान्त श्लोक ❀ —a) Ñ2 V B1 3 D7 -दीर्घबाहु (for वीरबाहो) Ś1 D4 12 पर हि लोक गतदीर्घबा(D4 °*[illeg])हो, D2 गतेह लोके तव दीर्घबाहो, D5 किमगद मामपि वीर राजन्, D13 गतेह लोक वत वीर्यबाहो. —b) Ś1 D12 यास्यामि, Ñ2 V2 3 D5 G1 2 यास्यसि, V1 B D7 T यास्यति, D6 8–10 यातोसि, M1 यासीति, Cg as in text (for यास्यद्य) Ś1 D12 [अ]चिराय दु ख, Ñ2 V D7 चिराय वीर, B1 2 4 [अ]चिरेण(B2 °राय) वीर, B3 [अ]चिराय वास, D2 13 [अ]चिराय दिष्ट, D5 8–10 Ct चिर प्रवास, G1 चिर-प्रवास, Cg as in text (for चिरप्रवासम्) —c) B2 अयुक्तम् Ś1 D2 4 12 13 तव वीर गतु, Ñ2 V1 2 B3 D7 एवविधवीर्ययु (B3 °मु)क्त, V3 °विधवीर्यवत, B1 2 °विधमुग्रवीर्यं (for एव गुणसनिकृष्ट) —d) D2 13 मा च (for गन्तुम्) Ś1 D4 12 सुहृद प्रिया च, D8–10 Ck t प्रियचारुवेष, G3 किमह प्रिय ते (for प्रियपुत्र गन्तुम्) ❀ Ck किमङ्गद सागदेत्यादि। एवमेव सनिवेशक्रम । सर्वतश्चास्मद्व्याख्यानक्रमेणैव पाठसनिवेशक्रम । सुस्पष्टम्। वीरबाहो वीरलालनीयबाहुर्वीरबाहु मध्यमपदलोपी समास ❀

23 Ñ1 D1 3 11 om 23, Ś1 D2 4 12 13 read 22–24 after 4 23 30 Ñ2 V B2 4 D7 read 22–24 after 484* (for all, cf v l 22) —a) D4 किं मेऽप्रिय. Ś1 D12 -पुत्र भाषसे, V1 D13 सत्यभाषित, V2 3 B2 4 D5 8–10 -सत्यभाव, B1 3 -पुत्र तावत्, D2 -सत्यभाज, D4 यत्र भाषसे, D7 -सत्यजाकृत (sic), G(ed) -भार्य तावत् (for चारुवेष) G3 प्रियाप्रिय चाद्भुतकृत्यमेतत् —D2 om 23bcd —b) D7 om, D12 कृते (for कृत) Ś1 D13 वासवपुत्र यो हि मा, Ñ2 V B1 3 D13 वासवपुत्र येन, D4 वा * * * * * * *, D7 वा तव पुत्रेण च(unmetrical) —c) D4 तथा (for वीर) Ś1 D12 भर्तुर्हितामद्य यमक्षय प्रिया, D6 S सहागदा मा स वि(T1 G1 2 M2 अप)हाय वीर —d) D6 M2 3 सप्रस्थितो, T2 G2 3 M यत्(T2 क, G2 य) प्रस्थितो (for यमक्षय) V2 B1 3 दुर्निवृत्त, V3 दुर्निवर्त्यं D6 T2 G2 3 M दीर्घमित प्रवास Ś1 D4 12 कथ(D4 प्रिया) परित्यज्य गमिष्यसि प्रिय (D4 °से कथ, D12 °से विभो), D2 प्रिया परित्यज्य गतोसि वै कथ —After 23, Ñ2 V B1 3 D2 7 13 ins

452* कथं हरीनृक्षगणान्हि तेषु
प्रियेषु पथ्येषु च वर्तमानान् ।
प्राणै प्रकृष्टैरपि पालयित्वा
परित्यजन्यासि पितु समीपम् ।

[(l 1) D2 ऋष्य (for ऋक्ष-) V1 B2 समतान् (for हि तेषु) —D2 om l 2–3 —(l 2) V1 हितेषु (for प्रियेषु) —(l 3) V2 D13 प्रहृष्टेर् (for प्रकृ°) —(l 4) B1 3 समीपे (for °पम्)]

24 Ñ1 D1 3 11 om 24, Ś1 D2 4 12 13 read 22–24 after 4 23 30, Ñ2 V B D7 read 22–24 after 484* (for all, cf v l 22) —a) Ñ2 V B1 3 D7 यद्, V1 यम् (for यदि) V3 अपि प्रधार्य (for असप्र°) —b) Ś1 V2 वै तव, Ñ2 वै धव, V1 D2 6 13 चेत्तव (for स्यात्तव) —c) D4 मृष्य न (for क्षमस्व) D12 नो (for मे) Ś1 D12 सिंह, D2 13 -वश (for -नाथ) Ñ2 V B1 3 D7 क्षमस्व तन्मे हरियूथनाथ —d) D4 illeg up to तव वी. B2 भजामि, B4 पतामि, D5 व्रजानि (for व्रजामि) Ś1 D2 4 12 13 व्रजस्व तान्पुण्यकृताश्च(D2 °स्तु, D13 °ताश्तु) लोकान् —After 24, B1 3 read 4 23 30

25 Ñ2 V B1 3 D7 om 25, G3 Cv read 25 before 22 —a) Ś1 B2 4 D1–4 11–13 एवं (for तथा) D1 हि (for तु) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 विलप्य, B2 विनद्य (for

२१

110 ततो निपतितां तारां च्युतां तारामिवाम्बरात् ।
शनैराश्वासयामास हनूमान्हरियूथपः ॥ १
गुणदोषकृतं जन्तुः स्वकर्मफलहेतुकम् ।
अव्यग्रस्तदवाप्नोति सर्वं प्रेत्य शुभाशुभम् ॥ २
शोच्या शोचसि कं शोच्यं दीनं दीनानुकम्पसे ।
कश्च कस्यानुशोच्योऽस्ति देहेऽस्मिन्बुद्बुदोपमे ॥ ३
अङ्गदस्तु कुमारोऽयं द्रष्टव्यो जीवपुत्रया ।
आयत्यां च विधेयानि समर्थान्यस्य चिन्तय ॥ ४
जानास्यनियतामेवं भूतानामागतिं गतिम् ।
तस्माच्छुभं हि कर्तव्यं पण्डिते नैहलौकिकम् ॥ ५
यस्मिन्हरिसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ।
वर्तयन्ति कृतांशानि सोऽयं दिष्टान्तमागतः ॥ ६

रुदन्ती) —[cd]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 व्यवस्यति, B2 4 व्यवस्य तत्, D3 व्यसेवत, D11 अवस्यत (for व्यवस्यत) B2 पापम्, D2 13 प्राप्यम् (for प्रायम्) Ñ1 D1 अथोपवेष्टु (for अनिन्द्यवर्णा) G2 3 तूपोपवेष्टु (to avoid hiatus) (for उपो°) Ś1 B2 4 D2 12 13 अचिन्त्य(B2 4 D2 13 °निद्य)रूपा तत्रो (D12 °तो)पविष्टा, D3 11 अनिद्यरूपा उपोपविष्टा (with hiatus), M3 उपोपवेष्टुमनिद्यवर्णा (by transp) D13 वालि (for वाली) Ñ1 D1 अभ्येत्य पादावभिवाद्य(D1 °वुपगृह्य) वालिन· (for [d]) ❀ Cv r m g प्रायमुपोपवेष्टु (Cv r प्रसमुपोढ पादपूरणे इति द्विर्वचनम्), Cr अस्मिन्सर्गे परिगृह्याङ्गद दीन दु खार्ता परिचुक्रुशुरित्यत पर सर्गस्था श्रम (हनूमत्)वाक्यभूता गुणदोषकृत जन्तुरित्यादय चत्वार श्लोका सर्गसमर्गश्च केषुचित्कोशेषु दृश्यन्ते। एतल्लेखकप्रमादकृतमित्यवगन्तव्यम् ❀

Colophon D3 11 G3 Cv om —*Sarga name* Ś1 V3 B D1 2 4 7 12 13 ताराविलाप, Ñ1 ताराप्रायोपवर्णन, V1 ताराप्रलाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 12 om, V3 21, B3 23, B4 19, D1 13, D5–10 T G1 2 M 20 (as in text), D13 18 —After colophon, V1 3 B2 4 ins App 1 (No 12) G1 concludes with श्रीरामाय नम

21

☞ D3 11 G3 continue the previous Sarga Ś1 Ñ1 D1.2 4 12 om Sarga 21 (for st 2–5 cf 1 1–8 of 451*) Ñ2 V B D7 (preceded by App 1 [No 15]) 13 read Sarga 21 (om st 2–5) after Sarga 23 D3 11 read Sarga 21 (om st 2–5) after 451* M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [ab]) D3 11 दृष्ट्वा (for तारा) Ñ2 V B D7 13 तामार्तां पतिता दृष्ट्वा च्युतामिव विहायस —[c]) Ñ2 V B D3 7 11 13 ताराम् (for शनैर्) —[d]) Ñ2 V2 3 B1 3 4 D7 13 कपिसत्तम, V1 B2 कपिकुजर·, D3 11 M1 मारुतात्मज (for हरियूथप)

2 Ñ2 V B D3 7.11 13 om 2–5 G3 reads 2–5 after 4 20 21 preceded by 450* —[a]) D5 गुरुदोषकृतं —[c]) D6 तावदाप्नोति (for तदवा°) —[d]) D6 स्वय, G1 स्व स्व, G2 सर्वं (for सर्वं) ❀ Cr गुणदोषकृत ज्ञानाज्ञानाभ्या कृतं यत्कर्मास्ति तत। अविभक्तिकनिर्देशोऽयम्। तस्य शुभाशुभ फलभूत सुखदु ख प्रेत्याव्यग्र प्राप्नोतीति योजना।, Cm तदित्यविभक्तिकनिर्देशोऽयम्। तस्य शुभाशुभ फलभूत सुखदु ख प्रेत्याव्यग्र अवाप्नोत्येवेति योजना।, Ct गुणै शमादिभिः दोषेण रागादिना वा कृत यत्स्वकर्मास्ति तत्तस्य शुभाशुभरूप फल प्रेत्याव्यग्रोऽनाकुलोऽवाप्नोति। गुणदोषकृत ज्ञानाज्ञानकृतमित्यर्थ इति कश्चित् ❀

3 Ñ2 V B D3 7 11 13 om 3 (cf v l 2) —[a]) D5 om शोच्या ❀ Cr शोच्येति दीनमित्यत्रापि किमिति सबध्यते। अनुशोक अनुरन्धशोक। शोच्या शोचसि। दीना दीनमनुकम्पस इति पदच्छेद ❀ D6 G1 2 किं (for कं) —[c]) M2 3 कस्य (for कश्च) T1 2 G M2 3 Ck कस्या(M2 कश्चा, M3 को वा)नुशोकोस्ति

4 Ñ2 V B D3 7 11 13 om 4 (cf v l 2)

5 Ñ2 V B D3 7 11 13 om 5 (cf v l 2) —[a]) D5 [आ]नियताम्, G1 नियताम् (for [अ]नियताम्) D6 M2 एव (for एवं) ❀ Ck जानासीत्यभिज्ञावचने लृट् ❀ —[b]) D6 अगति —[d]) D5 6 8–10 T1 3 G1 M1 Ck नेह, M2 नैव (for नैह-) ❀ Cr m पडिते(Cm °ते इति) सम्बुध्यन्तमेतत्।, Ck पण्डिते नेह लौकिकमिति पाठ्य।, Ct हे पण्डिते! इह पतिपुत्रादिवियोगकाले न लौकिक बहुरोदनादि कर्तव्यम्। प्रीतिमात्रबोधकतया मृतेष्टासाधनत्वेन च तस्य लौकिकत्वम् ❀

6 [b]) D3 5 6 8–11 T2 G M1 2 शतानि नि(D11 प्र)युतानि च ❀ Cg हरीत्यविभक्तिको निर्देश। हरीणामित्यर्थ ❀ —[c]) D3 11 प्रावर्तत (for वर्तयन्ति) D3 5 6 8–11 T3 Ct कृताशानि, M2 कृतागानि, Cv r m g k as in text (for कृताशानि) ❀ Cv· कृताज्ञानीति पाठे प्रह्वीकृताङ्गानीत्यर्थ ❀ —[d]) M1 दिष्टयातम् (for दिष्टान्तम्) D3 11 सोयमिष्टा गतिं गत —For 6, Ñ2 V B D7 13 subst

453* यस्यास्य हरिमुख्यानामयुतान्यर्बुदानि च।
तत्पराणि दधुश्चाज्ञा सोऽय भूमौ विचेष्टते।

[(l 1) D13 तस्य (for यस्य). Ñ2 B1 D7 स्म (for [अ]स्य) B2 पश्यस्व कपिमुख्यानाम् (for the prior half).

यदयं न्यायदृष्टार्थः सामदानक्षमापरः ।
गतो धर्मजितां भूमिं नैनं शोचितुमर्हसि ॥ ७
सर्वे च हरिशार्दूलाः पुत्रश्चायं तवाङ्गदः ।
हर्यृक्षपतिराज्यं च त्वत्सनाथमनिन्दिते ॥ ८
ताविमौ शोकसंतप्तौ शनैः प्रेरय भामिनि ।
त्वया परिगृहीतोऽयमङ्गदः शास्तु मेदिनीम् ॥ ९

संततिश्च यथा दृष्टा कृत्यं यच्चापि सांप्रतम् ।
राज्ञस्तत्क्रियतां सर्वमेष कालस्य निश्चयः ॥ १०
संस्कार्यो हरिराजस्तु अङ्गदश्चाभिषिच्यताम् ।
सिंहासनगतं पुत्रं पश्यन्ती शान्तिमेष्यसि ॥ ११
सा तस्य वचनं श्रुत्वा भर्तृव्यसनपीडिता ।
अब्रवीदुत्तरं तारा हनूमन्तमवस्थितम् ॥ १२

G 4 23 8
B 4 21 12
L 4 0 0

—(l 2) V D13 तत्परा विदधुश् (for °णि दधुश्) B4 आज्ञाप्रतीक्षास्तिष्ठति (for the prior half)]

7 a) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 तदस्मिंस्त्यागधर्मार्थे- (V3 °र्थै), V1 D13 तदस्मिन्नपि धर्मार्थे, B4 तदास्मिंस्त्यागधर्मास्मि-, D3 11 तदस्मिन्न्यायदृष्टार्थे —b) D3 स मे, T3 सम- (for साम) Ñ2 V B D3 7 11 13 परे (for -पर) —c) Ñ2 V2 B D3 7 11 गते, V1 D13 तारे (for गतो) D6 धर्मे जिता, D11 कर्मजिता (for धर्मजिता) Ñ2 V B D7 13 धर्मार्जितॉल्लोकान् —d) V1 नैव, V2 B D6 13 नैव, D3 11 न त्व (for नैन)

8 a) D6 [अ]पि, T G3 M1 3 हि, Ct as in text (for च) —b) D3 11 सपितृव्यस्तथाङ्गद —cd) T3 हरि- (for पति) M3 इद हर्यृक्षराज्य च (for °) D3 11 हर्यृक्षगणसैन्य च त्वदायत्तमनिन्दिते ❀ Cr हर्यृक्षपतिराज्य चेति पाठ ❀—For 8, Ñ2 V B D7 13 subst

454* त्वया चापि वय चिन्त्या सपितृव्यस्तथाङ्गद ।
हरयश्च महाभागे गोलाङ्गूलार्क्षसहिता ।

[(l 1) V1 3 D13 वा (for च) —(l 2) D13 महाभागा Ñ2 B1 3 D7 -सवृता, V3 B4 -सहता (for -सहिता)]

9 a) T M2 3 Cv r g शोकसतापौ (for शोकसतप्तौ) D3 11 तदिद शोकसताप —b) D3 नैव मोक्षस्व, D11 शनैर्मोक्षस्व, M1 शनै रजय (for शनै प्रेरय) D6 10 G3 M2 भामिनी ❀ Cv r ताविमौ शोकसन्तापौ शनै प्रेरय भामिनि इति च पाठ (Cr इति पाठ) ❀ —cd) D3 11 त्वया परिगृहीतार्थो वानरान्शास्तु चाङ्गद —For 9, Ñ2 V B D7 13 subst

455* तदिद शोकसताप शनैर्मोक्ष्यसि मानिनि ।
प्रशासति हरीन्सर्वानङ्गदे त्वत्परिग्रहात् ।

[(l 1) V1 B4 D13 तदिम, G(ed) तमिम (for तदिद)]

10 a) D3 सत्क्षतिश्, D11 सकृतिश् (sic) (for सततिश्) D11 दृष्ट्या (for दृष्टा) Ñ2 V B D7 13 आ(B3 अ)नतर्यं (V2 om up to र्यं)ण यद्दृष्ट —b) Ñ2 V B D3 7 11 13 कर्म (for कृत्य) B4 [ए]व (for [अ]पि) B4 M2 सप्रति, Cr m g k t as in text (for साप्रतम्) —c) G1 2 तु (for तत्) M3 तावद् (for सर्वम्) Ñ2 V B1–3 D7 13 तन्नियत कर्तुम् (for तत्क्रियता सर्वम्) —d) B4 D3 एव (for एष) Ñ2 V B D7 13 लोकस्य (for कालस्य) V3 reads स्य निश्चय in marg D6 निर्णय (for निश्चय) ❀ Cv एष कालस्य निश्चय । एषा कालस्य निष्ठा। काल सर्वं मारयतीत्यर्थ । ननु अत्र सर्गे तारापरिदेवने पर्यष्वजत परिचुक्रुशु । व्यवस्यत इति क्रियापदै परिदेवनक्रियाया विच्छेद उक्त । एव सति पुन परिदेवनारम्भे इति पर्यदेवयदित्यादि वक्तव्य न वक्तव्यम् । परिदेवनक्रियाया अविच्छिन्नत्वात्। सा हि परिदेवयमानैव परिष्वज्ञ प्रायोपवेशव्यवसाय च कृतवती। तस्या परिदेवयमानायामेव वानर्यश्च परिचुक्रुशु । अत्र च प्रमाण पुन परिदेवनारम्भवचनकरणमेव। अय च परिहार । प्रायेण कोशेषु एष एव पाठक्रम इत्युच्यते। परमार्थतस्तु पाठक्रमोऽन्य । सोऽन्यत्रेषु कोशेषु दुर्लभ । तथापि प्रयत्नेन दृष्ट प्रदर्श्यते। रामचापविसृष्टेनेत्यादे परत सा समासाद्येत्यादिश्लोक । विलपितमित्यादेरनन्तर किमङ्गदमित्यादय तेभ्य पर तथा तु तारेत्यादि। अत्र सर्गश्च ततोनिपतितामित्यादि सर्गादि श्लोकादनन्तर गुणदोषकृतमित्यादयश्चत्वार श्लोका । तेभ्य पर यस्मिन्हरिसह स्राणीत्यादि। एव पाठक्रमस्य व्यत्यास सर्गससर्गश्च लेखकदोषात् शोधिताशोधितकोशसाङ्कर्याच्च जात ❀

11 Note hiatus between a and b —ab) D6 T G2 M3 च, G1 3 M2 [स]यम् (for तु) G2 (to avoid hiatus) ह्यगदश् (for अङ्गदश्) M1 चागदश् (subm) (for तु अङ्गदश्) D3 11 सत्कृत्य हरिराज तमगद त्वेव भामिनि —d) D3 11 द्रक्षती (for पश्यन्ती) D6 10 G1 M2 एष्यति (for एष्यसि) —For 11, Ñ2 V B1–3 D7 13 subst, B4 subst l 1 only for 11[ab]

456* सत्कृत्य वालिन वीरमङ्गद स्थाप्यतामिति ।
राज्यमेतत्कपीना तु निश्चय परम स्थित ।

[(l 1) Ñ2 reads l 1 in marg Ñ2 illeg for सत्कृत्य वालिन B4 अगद स्थाप्य भाविनि (for the post half) —(l 2) Ñ2 B2 D7 राज्ये ह्यस्मिन् (for राज्यमेतत्) V1 D13 हि (for तु) V2 3 इति मे परिनिश्चय (for the post half)]

12 b) D6 7 G3 M भर्तुर् (for भर्तृ-) Ñ2 V B D7 13 कर्षिता, D3 11 दु खिता (for -पीडिता) —d) D10 M3 हनुमतम् V1 D13 तपस्विनी, B2 (marg also as in text and as in V1) तप स्थित, D3 11 तपस्विन (for अवस्थितम्)

23 9 / 21 13 / 0 0

अङ्गदप्रतिरूपाणां पुत्राणामेकतः शतम् ।
हतस्याप्यस्य वीरस्य गात्रसंश्लेषणं वरम् ॥ १३
न चाहं हरिराजस्य प्रभवाम्यङ्गदस्य वा ।
पितृव्यस्तस्य सुग्रीवः सर्वकार्येष्वनन्तरः ॥ १४
न ह्येषा बुद्धिरास्थेया हनूमन्नङ्गदं प्रति ।
पिता हि बन्धुः पुत्रस्य न माता हरिसत्तम ॥ १५
न हि मम हरिराजसंश्रया-
त्क्षमतरमस्ति परत्र चेह वा ।
अभिमुखहतवीरसेवितं
शयनमिदं मम सेवितुं क्षमम् ॥ १६

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

13 [ab]) Ñ2 V B D7 13 किं कार्यं(V1 D13 नार्यां) पतिहीनाया पुत्राणामयुतैरपि —[cd]) Ñ2 V B D7 13 निहतस्य (for हतस्यापि) G1 [ए]त (for [अ]स्य) D9 गात्रसंश्लेषणे D6 G1 3 M1 3 Ck. ध्रुव, Cm g t वरम् (as in text) Ñ2 V1 B, D7 13 गात्रच्छाया विशिष्यते, V2.3 न राममविशिष्यते (for [d]) D3 11 मृतस्यापि हि मे भर्तुः स्पर्शः पुत्र विशिष्यते

14 D3 11 om 14–15 —[a]) D6 7–10 13 T1 G1 3 M2 C? हरिराजस्य, C? हरिराजस्य (as in text) —[b]) D6 समर्थास्मि (for प्रभवामि) G3 [अ]ङ्गदश्च (for [अ]ङ्गदस्य) Ñ2 V2 B1–3 D7 च (for वा). —[c]) G3 त्वस्य (for तस्य) D13 नित्यं रोषणस्य, Ñ2 V B D7 13 वीरस्य (for सुग्रीव) —[d]) V1 D13 [अ]नन्तरम् (for [अ]नन्तर)

15 D3 11 om. 15 (cf. v. l. 14) —[b]) D6 M3 हनुमन —[c]) Ñ2 V B D7 13 पितैव (for पिता हि) —[d]) Ñ2 V B D7 13 हरिपुंगव (for °सत्तम)

16 [a]) V1 om , D13 कपि- (for हरि-). D12 -राज्य- (for -राज-) —[b]) D3 क्षेमतरम्, D7 क्षमतमम् (for क्षमतरम्) D6 11 च (for वा) Ñ2 V B D7 13 शोभन (for चेह वा) —[c]) D3 11 -हरिराज, G3 M2 -हरिवीर- (for -हतवीर-)

Colophon —*Sarga name* Ñ2 D7 तारावाक्य, V B1–3 D13 ताराविलापे हनू(V °नु)मद्वाक्यम्, B4 हनूमद्वाक्यम्, D3 11 ताराविलाप· —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1–3 om , Ñ2 V2 23, V3 25, B4 D7 24, D3 20, D11 16, D13 22 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

२२

वीक्षमाणस्तु मन्दासुः सर्वतो मन्दमुच्छ्वसन् ।
आदावेव तु सुग्रीवं ददर्श त्वात्मजाग्रतः ॥ १
तं प्राप्तविजयं वाली सुग्रीवं प्लवगेश्वरम् ।
आभाष्य व्यक्तया वाचा सस्नेहमिदमब्रवीत् ॥ २
सुग्रीव दोषेण न मां गन्तुमर्हसि किल्बिषात् ।
कृष्यमाणं भविष्येण बुद्धिमोहेन मां बलात् ॥ ३
युगपद्विहितं तात न मन्ये सुखमावयोः ।
सौहार्दं भ्रातृयुक्तं हि तदिदं जातमन्यथा ॥ ४
प्रतिपद्य त्वमद्यैव राज्यमेषां वनौकसाम् ।
मामप्यद्यैव गच्छन्तं विद्धि वैवस्वतक्षयम् ॥ ५
जीवितं च हि राज्यं च श्रियं च विपुलामिमाम् ।
प्रजहाम्येष वै तूर्णं महच्चागर्हितं यशः ॥ ६

G 4 21 7
B 4 22 6
L 4 16 91

22

☞ Before Sarga 22, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read App I (No 13), st 2–8, 22–26, 30 and 27 of Sarga 17, and st 6–14, 20–29, 33 of Sarga 18 (all including omissions and star passages) D3 11 read before Sarga 22 a passage given in App I (No 13) and D3 alone reads after App I (No 13), st 2–8 (second time), 349*, 22, 23a–24 (second time), 25, 26 and 30 (both second time), 365* and 27 (both second time) of Sarga 17, st 6–14 (second time), 20, 21 and 22cd (all second time), 23–29 and 33 of Sarga 18 —M1 begins with श्रीरामाय नम

1 a) B4 D1–11 13 वीक्ष्यमाणस् Ñ1 om , B1 3 M3 तु मदाक्ष , B2 4 T2 तु मदायु (T2 °क्षा), D1 2 4 13 स मदाश्रु (D2 4 °सु) (for तु मन्दासु) ❀Ck t वीक्षमाण स ❀ —b) D11 सहसा (for सर्वतो) —c) Ñ1 D1 रूरोद (Ñ1 illeg) स, G1 दूरादेव, G3 आरादेव, Ck t as in text (for आदावेव) D3 11 स (for तु) Ś1 D12 सुग्रीव-सहित तत्र, Ñ2 V B D2 4 7 13 वाली सुग्रीवमभितो (D2 13 °सहितो, D4 °सहितं) —d) Ś1 D2 4 12 13 [आ]त्मज-मात्मन , Ñ1 D1 सह सूनुना (Ñ1 .), Ñ2 V B D7 [अ]नुजमात्मन , D3 5 6 8–11 T2 [अ]नुजमग्रत , G1 त्वग्रजोग्रत , G2 त्वात्मज तत , M2 त्वग्रतोग्रज (for त्वात्मजाग्रत)

2 a) Ñ1 B4 D1 4 12 सप्राप्त- (for तं प्राप्त-) D13 त प्राजश्च वय वाली (corrupt) —b) Ñ2 V2 3 B D2 6 7 13 T G2 M2 3 प्लवगेश्वर , G3 M1 वानरेश्वर (G3 °र) (for प्लवगेश्वरम्) N1 D1 समीपस्थ महाबल —c) D2 स्निग्धया, D3 7 9 11 G3 [अ]व्यक्तया (for व्यक्तया) Ñ1 D1 समीक्ष्य भ्रातर तत्र (Ñ1 .), D13 आभाष्यातिग्मया वाली —d) Ñ1 D1 सुग्रीवम् , D9 सलक्षम् , G2 सुस्नेहम् (for सस्नेहम्)

3 a) D11 दोषिण (for दोषेण) D3 11 त्व (for मा) Ñ2 V B D7 न मा दोषेण सुग्रीव —b) D3 11 कर्तुम् (for गन्तुम्) Ś1 Ñ2 V1 3 D1 2 4 7 12 13 किल्बिष, V2 B D11 [अ]किल्बिष, D3 कल्मष (for किल्बिषात्) Ñ1 गतुमर्ह (illeg) —cd) Ś1 D12 हृद्विमोहेन (for बुद्धिमो°) Ś1 D4 वै, D10 G1 मा (for मा) Ñ2 V B D7 भाविना बुद्धिमोहेन कृष्यमाण प्लवगम (V1 °म)

4 a) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 नून (for तात) —b) Ś1 D12 समये, D11 मन्ये न (by transp) B1 3 दु खम् (for सुखम्) ❀ Cr m मन्य इत्येतदव्ययम्।, Cg मन्ये ध्रुवम्। अव्ययमेतत् ❀ —c) Ś1 V1 D1 2 4 12 13 सौहार्द्य, Ñ2 V2 3 B D7 सोदर्यं (for सौहार्दं) Ñ1 -सयुक्त (for युक्त हि) —d) D3 11 यदिद Ś1 Ñ1 V1 D1–4 11–13 गतमन्यथा, D6 G1 3 M1 3 Cvpr तात नान्यथा (for जातम°) Ñ2 V2 B D7 विहित तु (V2 B2 4 न) ततोन्यथा ❀ Cr विदित तात नान्यथा इति पाठ ❀

5 a) T2 स्वम् (for त्वम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 इद त्व प्रतिपद्यस्व, V B D3 7 11 प्रतिपद्यस्व चाद्यैव ❀ Cr प्रतिपद्य पालयेति शेष ।, Cg प्रतीति। प्रतिपद्य, पालयेति शेष । यद्वा प्रतिपद्य प्राप्नुहि। इयन्तोऽयम्।, Ck प्रतिपद्येत्यादि। प्रतिपद्यस्वेति यावत्।, Ct प्रतिपद्येति। प्रतिपद्यस्वेत्यर्थ ❀ —b) B1 एव, B3 एव, D3 11 G3 एतद् (for एषा) —c) Ś1 D1 2 4 12 मा चापि, Ñ1 illeg , D3 11 मा त्व च, D13 श्रुत्वापि (for मामपि) D2 13 [अ]त्र (for [अ]द्य) —d) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 पश्य (for विद्धि) B1 4 D6 वैवस्वत ❀ Ct ननु राजनि मृते तत्पुत्र एव राज्याधिकारी न तु तत्कनीयान्भ्रातेति चेन्न। पुत्रस्य बालत्वेन राज्यरक्षणासामर्थ्याद्बलवदाश्रितत्वाच्च पुत्रनाशो मा भूदिति तथोक्ते। भगवता रामेणापि राज्यरक्षणासामर्थ्येनाङ्गदस्य सुग्रीवोऽभिषिक्तो राज्ये। यौवराज्ये चाङ्गद। सुग्रीवानन्तर त्वङ्गदस्यैव राज्याधिकार न तु सुग्रीवपुत्राणामज्येष्ठपुत्रत्वादित्याहु ❀ —After 5, Ñ2 V B D7 ins

457* शरो हि मे शरीरस्थो बहुमर्माणि कृन्तति ।
सुतीक्ष्ण सूक्ष्मकर्मा वै जीवित भ्रशयत्यत ।

[(l 1) V2 B बहुमर्म निकृन्तति (for the post half) —(l 2) V1 सुतीक्ष्ण, V3 अभीक्ष्ण (for सुतीक्ष्ण) V3 सुतीक्ष्णै सूक्ष्मकर्मारर् (for the prior half) V2 3 B4 भ्रशयेयत , B2 भ्रशयत्युत]

6 a) Ś1 B4 D4 हि च (by transp), Ñ1 न तु, V2 B2 G2 चैव, V3 च ह, D1 हरि , D2 13 चापि, D7 हि, M3 न हि (for च हि) —b) G3 बहुलाम् (for विपु°) D5 6–10

अस्यां त्वहमवस्थायां वीर वक्ष्यामि यद्वचः ।
यद्यप्यसुकरं राजन्कर्तुमेव तदर्हसि ॥ ७
सुखार्हं सुखसंवृद्धं बालमेनमबालिशम् ।
बाष्पपूर्णमुखं पश्य भूमौ पतितमङ्गदम् ॥ ८
मम प्राणैः प्रियतरं पुत्रं पुत्रमिवौरसम् ।
मया हीनमहीनार्थं सर्वतः परिपालय ॥ ९
त्वमप्यस्य हि दाता च परित्राता च सर्वतः ।
भयेष्वभयदश्चैव यथाहं प्लवगेश्वर ॥ १०
एष तारात्मजः श्रीमांस्त्वया तुल्यपराक्रमः ।
रक्षसां तु वधे तेषामग्रतस्ते भविष्यति ॥ ११

तथा (for इमाम्) —^{c}) V1 3 B1 3 D7 विजहामि, V2 B2 4 विजहासि, D3 12 प्रजहाति (D12 °मि) Ś1 D12 [ए]व (for [ए]प). Ñ1 illeg , D9 om (for वे) —^{d}) D5 8–10 T3 अह च (D9 तु) (for महच) Ś1 D2 12 चापादि (D2 °पद्द, D12 °सादि)त, Ñ2 V B D7 चाभ्युत्थि (V2 °ति, B1 3 °द्र, B4 °च्छि)त, D1 4 M2 चाव्या (D4 °व्या)हृत, D3 11 चाभ्यधिक (for चागर्हित) B2 वच (for यश°) D13 महद्यपहृत यश , G3 मम चैवाहित यश ❀ Cv अगर्हित यश वाली अवध्य अजय्यश्चेति लोके रूढ यश ।, Cr m अगर्हित यश वाली केनाप्यवध्योऽप्रधृष्य-श्चेति प्रसिद्ध यश ।, Cg अगर्हित यश केनाप्यवध्यो वालीति प्रसिद्ध यश ।, Ck अगर्हित प्रशस्त यश्च वाली केनाप्यशक्य-वध इत्येवरूपम् ।, Ct अगर्हित यश प्रशस्त यशो वाली केनाप्यवध्य इत्येवम् । तच्च प्रजहामि एकेनैव शरेण रामहतत्वा-दिति प्राह्य । अन्ये तु । चस् वर्थे, यश इत्युत्तर बोध्य । अगर्हित यशस्तु प्राप्नोमीति शेष । वाली भगवता रामेण छन्नेन हत इत्येवरूप च यश इत्याहु ❀

7 ^{a}) D8 यस्या Ñ2 V B D7 अहम् , G2 चाहम् (for त्वहम्) —After 7^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ins

458* तच्छ्रुत्वा त्व महाबाहो हृदि कर्तुमिहार्हसि ।
शरो हि मे शरीरस्थो रामविक्रमपातित ।
सर्वेन्द्रियविमोक्षाय प्राणानादाय यास्यति ।

[Ñ1 om l 1 —(l 1) D13 तत्र श्रुत्वा (for तच्छ्रुत्वा त्व) —D4 om (hapl) from l 2 up to 7^{cd} —(l 2) Prior half = prior half of l 1 of 457* D13 मच्छरीरस्थो D2 13 राममुष्टिनिपातित (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 कर्म, Ñ2 B1 3 D7 तन्मे, V B2 4 त्व मे, D3 11 तात, D5 राज्ञा (for राजन्) —^{d}) D5 13 T2 G3 Cg एतत् , G(ed) एव, Ck t as in text (for एव) Ñ1 V1 D1 5 8–11 T2 G3 त्व(V1 त)म् (for तद्) Ñ2 V2 3 B1 3 4 D7 कर्तुम् (B1 3 एतद्)अर्हसि साम्प्रत ❀ Cg अस्यामवस्थाया चरमावस्थाया यद्वचो वक्ष्यामि एतद्यद्यप्यसुकर तथाप्यवश्य कर्तुमर्हसि । मदुक्तरीत्या राजा भवेत्यर्थ ।, Ck अस्यामवस्थायामिति । चरमदशायामित्यर्थ । यद्वच अवश्य वक्तव्यमिति शेष । यद्यप्यसुकरमिति मया तेऽत्यन्तमपकृतत्वा-दित्याशय । गर्हितस्येवेति योजना ।, Ct अस्यामवस्थाया चरमदशाया यद्यप्यसुकर मयात्यन्तमपकृतत्वात् , तथापि कर्तुमर्ह-स्येवेति योजना । सात्त्विकत्वात्सात्त्विकसमाश्रयणाचेत्याशय । स्वय राज्यस्य दत्तत्वाद्राजन्निति सम्बोधनम् ❀

8 ^{a}) B3 D3 सुखार्थं, D13 सुखार्ह- (for °र्हं) B4 सुखसमृद्ध, D12 च सुसवृद्ध —^{b}) Ñ2 V B D7 G3 एतम् (for एनम्) Ś1 D3 12 सु(D3 च)बालिश (for अबा°) —After 8^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ins

459* विद्धि राजन्महाप्राज्ञ सतत लालितं मया ।
अदृष्टपूर्वं सुग्रीव दु खे स्वविन्नचेतसम् ।

[(l 1) D1 सुग्रीव (hypm) (for राजन्) D1 4 11 महाप्राज्ञ Ś1 D4 12 लालित (for लालित) —(l 2) D2 11 13 -पूर्व (for पूर्वं) Ś1 Ñ1 दु ख- (for दु खे) D11 -चेतन]
—^{c}) B3 4 बाष्पपूर्णं

9 ^{a}) Ś1 D4 12 प्राणात् (for प्राणै°) B2 प्रियतम —^{b}) G2 तथा (for the first पुत्र) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पुत्र परमदु खित —^{c}) Ś1 B1–3 D12 महीनाथ(B1 °थ), D1 अहीनाग, G(ed) अनाथ हि (for अहीनार्थं) —^{d}) L(ed) सर्वथा (for °त)

10 ^{a}) M3 एव (for अपि) Ñ1 विधाता च, D3 11 M2 पिता चैव (M2 तात), D5 8 10 T2 पिता दाता, D9 हितदाता (for हि दाता च) Ś1 D12 त्वमस्य पालने तावत् , Ñ2 V B D7 त्वमस्याद्य (B2 °द्यास्य) पिता तात(Ñ2 दाता), D1 2 4 13 त्वमस्य नेता धाता(D4 transp नेता and धाता) च, G2 त्वमस्य हितदाता च —^{b}) G1 हि (for च) Ś1 Ñ1 D1–5 8–13 T1 3 G1 2 M2 सर्वश , Ñ2 V B D7 धर्मत (for सर्वत) —^{c}) B4 भये हि (for भयेषु) Ś1 D1 2 4 12 13 [अ]भयदाता च (for °दश्चैव) —^{d}) G यथार्हं Ñ1 B3 D4 10 प्लवगेश्वर (for °श्वर) D3 11 यथैवाह हरीश्वर

11 ^{b}) Ś1 Ñ1 D4 12 मम, D1–3 11 13 मया (for त्वया). Ñ2 V B D7 अंगद कनकागद .—After 11^{ab}, Ś1 Ñ1 V3 D1 2 4 11–13 ins

460* यौवराज्येऽभिषेक्तव्यो मयि प्रेतगतिं गते ।
सीतायाश्चाधिगमने दर्शने रावणस्य च ।

[(l 1) D4 [S]र्वयो Ñ1 मम (for मयि) V3 प्रेत्यगति गते, D1 2 11 13 प्रेतवश°, D4 °गत गतौ (for प्रेतगतिं गते) —(l 2) D2 13 [अ]भिगमने Ś1 धर्षणे (for दर्शने) D1 रावणेन]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–6 8–13 रक्षसा च, Ñ2 V B D7 राक्ष-साना, Ck रक्षसा तु (as in text) —^{d}) V1 3 अग्रे योधी, V2 B अग्रयोधी, D6 °तस्तु, D7 °यायी, D11 सहाय्य च, G2 सहायस्ते (for अग्रतस्ते) D3 11 G1 गमिष्यति

अनुरूपाणि कर्माणि विक्रम्य बलवान्रणे ।
करिष्यत्येष तारेयस्तरस्वी तरुणोऽङ्गदः ॥ १२
सुषेणदुहिता चेयमर्थसूक्ष्मविनिश्चये ।
औत्पातिके च विविधे सर्वतः परिनिष्ठिता ॥ १३
यदेषा साध्विति ब्रूयात्कार्यं तन्मुक्तसंशयम् ।
न हि तारामतं किंचिदन्यथा परिवर्तते ॥ १४
राघवस्य च ते कार्यं कर्तव्यमविशङ्कया ।
स्यादधर्मो ह्यकरणे त्वां च हिंस्याद्विमानितः ॥ १५
इमां च मालामाधत्स्व दिव्यां सुग्रीव काञ्चनीम् ।
उदारा श्रीः स्थिता ह्यस्यां संप्रजह्यान्मृते मयि ॥ १६
इत्येवमुक्तः सुग्रीवो वालिना भ्रातृसौहृदात् ।
हर्षं त्यक्त्वा पुनर्दीनो ग्रहग्रस्त इवोडुराट् ॥ १७
तद्वालिवचनाच्छान्तः कुर्वन्युक्तमतन्द्रितः ।
जग्राह सोऽभ्यनुज्ञातो मालां तां चैव काञ्चनीम् ॥ १८ G 4 21 31 B 4 22 18 L 4 16 116

12 D10 repeats erroneously 12[ab] after 12 —[a]) Ñ1 समानुषाणि (for अनुरूपाणि) D1 सर्वाणि, D9 lacuna (for कर्माणि) —[b]) Ś1 D12 विक्रमी, D1 2 4 13 विक्रम (for विक्रम्य) —[c]) Ñ1 नु, D13 G2 [ए]व (for [ए]-ष) Ñ2 V B D7 महाबाहुस् (for [ए]ष तारेयस्) —[d]) Ś1 Ñ V B D1 2 4 5 7–10 12 13 G1 तेजस्वी (for तरस्वी) D2 13 [ऽ]ग्रत (for ऽङ्गद)

13 [b]) Ś1 D12 अर्थे सूक्ष्म-, V2 B2 4 मन्त्रसूक्ष्म-, D2 13 अर्थशिक्षा, D3 11 सूक्ष्मार्थाना (for अर्थसूक्ष्म-) V3 -विनिश्चया —[c]) B1 3 Ck औत्पादिके, D2 4 13 आत्ययिके, Ct as in text (for औत्पातिके) —[d]) Ñ2 V2 3 B D7 सर्वत्र (for °त) Ś1 Ñ1 D4 12 सर्वतो(D12 °त्रो)त्तमनिष्ठिता (D12 °श्रिता), D1 सर्वत्रोत्तरनिष्ठिता, D2 13 सर्वतोत्र सुनिष्ठिता, D3 11 सर्वत्रोत्तरदर्शिनी

14 [a]) Ñ1 illeg from ब्रू up to 14[b] V1 यदिय साध्वी ब्रूयान्तु —[b]) D1 2 13 transp कार्यं and तन् Ct त्यक्तसंशय (for मुक्त°) Ś1 D3 4 11 12 तत्कार्यमविशंकया, Ñ2 V B D7 तत्कर्तव्यमसंशयं, M1 तत्कार्यं कुर्वसंशयं —[c]) Ś1 B2 D3 11 12 तारामति (for °मत)

15 [a]) Ñ2 D7 [अ]पि (for च) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 प्रा(B2 3 वा)क्प्रचोदनात्, Ñ1 D1 3 11 अरिसूदन (for अविशङ्कया) —[c]) Ś1 D1 2 12 13 ह्यकरणात् (for °रणे) —[d]) D4 न (for त्वां) B2 4 [आ]हिंस्याद्, D3 11 हन्याद् (for हिंस्याद्) Ś1 D4 12 हि मामिव, Ñ1 विनाकृते, V1 D5 8–11 अमानित, D1 वि[illegible]त, M2 विमानित

16 [a]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 गृह्णीष्व(D13 °थ), V1 2 D3 11 G1 M1 2 Ck आदत्स्व, B4 आयच्छ, D5 आ[illegible]स्व (for आधत्स्व) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 दत्ता, D3 भव्या, D4 पूता (for दिव्यां) —[c]) D1 2 4 13 यस्या, D5 [illegible]स्या, D9 स्वस्या (for ह्यस्यां) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 त्वामेष्यति, Ñ1 D11 T2 सा(T2 न) प्रजह्यान्, D1 एना जह्यान्, D3 सा मे जह्यान्, G3 मालाया च, M1 संप्रधार्या, Cg as in text (for संप्रजह्यान्) ❀ Ck संप्रजह्यान्मृते मयीति पाठः ❀—After 16, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ins. a passage relegated to App I (No 14)

17 [c]) D3 [अ]भवद् (for पुनर्) —After 17, D3 ins

461* अश्रुपूर्णेक्षणो दीनो सोदरत्वमनुस्मरन् ।

18 [a]) G2 वालिनो (for तद्वालि-) G3 M1 ज्ञात (for शान्त) —[b]) G2 3 उत्तमम् (for युक्तम्) —For 17–18, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 subst, D3 subst l 5–6 for 18

462* स वालिनमथोक्त्वैव राम सुग्रीवसंनिधौ ।
न्ययोजयत सुग्रीव मालाग्रहणकर्मणि ।
इत्येवमुक्तो रामेण वाली हरिगणेश्वर ।
भेजे प्रहर्षं शोकं च तत्प्रसादविनाशने ।
वालिना च प्रतिज्ञातस्तदाज्ञा बहुमानत । [5]
जग्राह चाभ्यनुज्ञातो माला दत्ता हरीश्वर ।

[Ñ1 D1 4 om l 1–2 —(l 1) D2 11 13 तथा (for अथ) Ś1 D12 [ए]व, D11 [ए]न (for [ए]व) —(l 2) D11 नियोजयत (for न्ययो°) —(l 3) Ñ1 D1 सुग्रीवमनिधौ (for हरिगणेश्वर) —(l 4) D11 लेभे प्रसाद (for भेजे प्रहर्षं) Ñ1 लोके (for शोकं) D2 13 तेज प्रहर्षं शोकश्च (for the prior half) D2 12 13 त्वत् (for तत्-) Ñ1 -विनाशज, D1 -विनाशजे, D2 11 13 -विनाशजो(D13 °जे), L(ed) -विनाशयो —(l 5) Ñ1 प्रतिज्ञातश्च (by transp), D12 च प्रतिज्ञाता Ñ1 तामाज्ञा (for तदाज्ञा) D1 2 4 13 वालिन (D2 13 °ना) प्रतिजान(D4 °ति[illegible])श्च तामाज्ञा(D2 13 ता माला[D13 °न्या]) बहुमानत (D2 13 °द), D3 11 स वालिवचनाज्ञप्तस्तामाज्ञा (D3 °स्ता माला) बहुमानत —(l 6) Ñ1 त्वभ्यनुज्ञातो, D1–3 11 13 चाभ्य(D1 °भ्य)नुज्ञाता(D3 11 °तो) Ñ1 म वालिना, D1 महामना (for हरीश्वर) D2 13 दत्ता माला महात्मना(D2 °ना), D3 11 माला ता शतपुष्करी (for the post half)]

On the other hand, Ñ2 V B D7 subst

463* इत्येवमुक्त्वा रामस्तु तत सुग्रीवमब्रवीत् ।
इमा माला त्वमाधत्स्व दिव्या सुग्रीव काञ्चनीम् ।
उदारा श्री स्थिता ह्यस्या सा हि त्वा समुपैष्यति ।
इत्येवमुक्त सुग्रीवो राघवेण महात्मना ।
भेजे प्रहर्षं शोक च मालाप्त्या वालिनाशजम् । [5]
वालिना त्वभ्यनुज्ञातो राघवेण च धीमता ।
लक्ष्मणेन च सुप्रीतो माला प्रति स कालवित् ।
बहु मेने च ता माला सुग्रीवो वालिनस्तदा ।
जग्राह चाभ्यनुज्ञातो मालामन्द्रीं कृताञ्जलि ।

297 तां मालां काञ्चनीं दत्त्वा वाली दृष्ट्वात्मजं स्थितम् ।
संसिद्धः प्रेत्यभावाय स्नेहादङ्गदमब्रवीत् ॥ १९
देशकालौ भजस्वाद्य क्षममाणः प्रियाप्रिये ।
सुखदुःखसहः काले सुग्रीववशगो भव ॥ २०
यथा हि त्वं महाबाहो लालितः सततं मया ।
न तथा वर्तमानं त्वां सुग्रीवो बहु मंस्यते ॥ २१
मास्यामित्रैर्गतं गच्छेर्मा शत्रुभिररिंदम ।
भर्तुरर्थपरो दान्तः सुग्रीववशगो भव ॥ २२
न चातिप्रणयः कार्यः कर्तव्योऽप्रणयश्च ते ।
उभयं हि महादोषं तस्मादन्तरदृग्भव ॥ २३
इत्युक्त्वाथ विवृत्ताक्षः शरसंपीडितो भृशम् ।
विवृतैर्दशनैर्भीमैर्बभूवोत्क्रान्तजीवितः ॥ २४

[(l 1) V_3 उक्तो (for उक्त्वा) V_2 सुग्रीवमिदम् (for तत सुग्रीवम्) —For l 2–3, cf st 16 —(l 2) V_1 आदत्स्व (for आध°) —(l 3) V_1 यदि (for मा हि) V_2 स । । ।, V_3 $B_{1\,3\,4}$ D_7 समुपेष्यति (for °पष्यति) V_2 B_2 महती त्वामुपेष्याते (for the post half) —(l 4) V_1 स तु (for इति) —(l 5) Ñ$_2$ V_1 D_7 हर्षं च (for प्रहर्षं) B_2 मनसा (for मालाख्या) D_7 वालिनाशने —(l 6) B_2 समभिज्ञातो (for त्वभ्यनु°) B_1 शसता (for धीमता) —(l 7) V_2 om च (subm) B_1 सप्रीतो, B_2 4सुग्रीवो (for सुप्रीतो) —(l 8) Ñ$_2$ $V_{2\,3}$ B_4 D_7 बहुमानेन (for बहु मेने च) Ñ$_2$ $B_{1\,3}$ D_7 आज्ञा, V_1 ज्ञाता (sic) (for माला). B_1 वानरस् (for वालिनस्)]

19 ^{b}) $D_{7\,11}$ वाली प्रेक्ष्य, $D_{5\,8-10}$ दृष्ट्वा चैव (for वाली दृष्ट्वा) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1\,2\,4\,12\,13}$ वाली प्रेक्ष्यागत सु(Ñ$_1$ $D_{2\,13}$ स्थि)त, Ñ$_2$ V B D_7 मृत्युंपा($V_{1\,3}$ °भ्रि चा)ग्राय चागत —^{c}) Ñ$_1$ $D_{1\,2\,4\,12\,13}$ ससाध्य, V_2 D_3 स सिद्ध, G_3 ससिद्धि· Ñ$_2$ V_2 B $D_{1\,2\,4\,7\,12\,13}$ प्रेत- (for प्रेत्य-) Ś$_1$ ससाध्य प्रेतमात्मान

20 ^{a}) B_3 देशकाल, B_4 देशे काले (for °कालौ) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1-4\,11-13}$ भजस्व त्व ॐ C_g अद्य मत्प्रयाणानन्तरम् । देशकालो भजस्व । गत्यर्था ज्ञानार्था । देशकालौ जानीहि । अस्मिन्देशे अस्मिन्काले च एव वर्तितव्यमेव न वर्तितव्यमिति विवेचयेत्यर्थ ॐ —^{c}) G_1 -सम (for -सह) Ñ$_2$ V B D_7 पुत्र (for काले) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1\,2\,4\,12\,13}$ समदु खसुख काले(Ś$_1$ D_{12} °खश्चैव) —^{d}) D_{11} शरणो (for -वशगो) D_{10} भवेत्

21 ^{a}) Ck cites यथायमित्यादि Ñ$_2$ V B D_7 एष(V_1 त्व हि)चैव मया($B_{2\,3}$ °हा) बाल्ये(Ñ$_2$ V_1 B_4 D_7 °लो) —^{b}) Ñ$_2$ D_4(after corr *inf lin* लाडित) $_7$ पालित (for लालित) Ñ$_2$ V B D_7 यथा (for मया) —D_1 om 21^{c}–22 —^{c}) $B_{1\,3}$ G(ed) स, G_3 त (for न) Ñ$_2$ V B D_7 मन्यमानस् (for वर्तमान) D_{12} त्वा D_5 सतत वर्तमान त्वा, D_6 स तथा वर्तमानत्वात् —^{d}) Ś$_1$ Ñ V B $D_{2-4\,7\,11-13}$ साधु (for बहु) Ś$_1$ $D_{3\,12}$ गम्यते, Ñ$_1$ $B_{1\,3}$ $D_{5\,6\,8-10}$ T $M_{2\,3}$ Ck t मन्यते

22 D_1 om 22 (cf v l 21) —^{a}) $D_{5\,8-10}$ T_1 न (for मा) G_1 [अ]मित्रवश (for °त्रैर्गत) —^{c}) $D_{3\,5\,6\,8-11}$ अर्थकरो दान्त (D_{11} दीन) —^{d}) D_3 भवान् (for भव) —For 22, Ś$_1$ Ñ$_2$ V B $D_{2\,4\,7\,12\,13}$ subst, whereas Ñ$_1$ $D_{3\,11}$ subst l 1 only for 22^{ab}

464* मास्य द्विपद्भिरेको भूरिष्टानन्याश्च सश्रये ।
भर्तुरर्थकरश्चैव चित्तज्ञो भव पुत्रक ।

[(l 1) V_2 नान्य-, D_3 मा । Ñ$_2$ V B $D_{3\,7\,11}$ शत्रुभिर् (for द्विपद्भिर्) Ñ$_1$ नास्याभि- (for अन्याश्च) Ñ$_2$ V B D_7 त्वदीयो वाभि(B_4 भीति)मश्रित (V_1 °श्रय), $D_{2\,4\,13}$ इष्टानान्यायमश्रय, $D_{3\,11}$ मास्यामित्रै कथा कुरु, G(ed) तदीयादेशमाश्रय (for the post half) —(l 2) Ñ$_2$ V B D_7 सुग्रीवस्य महाबाहो (Ñ$_2$ V B_4 D_7 °हो) (for the prior half) Ñ$_2$ $V_{2\,3}$ B D_7 कृतज्ञो, D_{13} नित्तिज्ञो (for चित्तज्ञो)]

23 ^{a}) B_4 नैवाभि-, D_{13} न वाति- (for न चाति) B_3 -प्रश्रय (for -प्रणय) —^{b}) Ś$_1$ Ñ V_2 B $D_{1\,2\,6\,7\,12}$ T_2 प्रणयश्, V_3 प्रणतश् (for ऽप्रणयश्) $B_{1\,3}$ भो (for ते) V_1 कर्तव्यो न प्रणश्यते (sic), D_4 कर्तव्य * * * (illeg) ॐ Cv r कर्तव्योऽप्रणय इति सम्यक् ॐ —^{c}) $D_{3\,11}$ G_1 M_3 महान्दोषस्, $D_{5\,6}$ T G_2 $M_{1\,2}$ महादोषस् (for महादोष) Ś$_1$ Ñ$_2$ V_3 $B_{1\,3}$ D_{12} एकाते हि महा(Ś$_1$ D_{12} समो)दोपस्, $V_{1\,2}$ $B_{2\,4}$ $D_{2\,7\,13}$ एकाते हि ($D_{2\,13}$ °ति) महान्दोपस्, D_4 एते वै ते हि महान्दोपस् (sic) —^{d}) Ś$_1$ Ñ$_1$ V_2 $D_{2\,12\,13}$ उभयवान्, Ñ$_2$ $V_{1\,3}$ B $D_{1\,4\,7}$ उभयभाग्, D_3 अंतर्मुखो, D_{11} अतरभाग् (for अन्तरदृग्) $D_{2\,10\,13}$ भवेत्

24 ^{a}) Ñ$_2$ $V_{1\,2}$ B_{2-4} D_7 जल्पन्, D_6 [उ]क्त्वा स (for [उ]क्त्वाथ) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1\,2\,4\,12\,13}$ परिवृत्ताक्ष (D_1 °दु खार्त) (for [अ]थ विवृत्ताक्ष) V_3 इति जल्पन्विवृद्धाक्ष, B_1 इति जल्पन्विवृत्ताक्ष —^{c}) Ñ$_2$ V_1 D_7 निगीर्णैर्, B_{1-3} विशीर्णैर्, B_4 °द्धैर् (for विवृतैर्) Ś$_1$ Ñ$_1$ $D_{1\,4\,12}$ तीक्ष्णैर् (for भीमैर्) $V_{2\,3}$ विशी(V_2 °की)र्णनेत्रनाभिर्वै, $D_{2\,13}$ विवृते दर्शने तीक्ष्णे —^{d}) V_3 रशुरात्कातजीवित (corrupt) —After 24, $D_{5\,6\,8-10}$ S ins, D_7 ins only l. 8–13 after 4 23 4

465* ततो विचुक्रुशुस्तत्र वानरा हतयूथपा ।
परिदेवयमानास्ते सर्वे प्लवगपुंगवा ।
किष्किन्धा ह्यद्य शून्या न स्वर्गते वानराधिपे ।
उद्यानानि च शून्यानि पर्वता काननानि च ।
हते प्लवगशार्दूले निष्प्रभा वानरा कृता ।
यस्य वेगेन महत काननानि वनानि च ।

हते तु वीरे प्लवगाधिपे तदा
प्लवंगमास्तत्र न शर्म लेभिरे ।
वनेचराः सिंहयुते महावने
यथा हि गावो निहते गवां पतौ ॥ २५

ततस्तु तारा व्यसनार्णवप्लुता
मृतस्य भर्तुर्वदनं समीक्ष्य सा ।
जगाम भूमिं परिरभ्य वालिनं
महाद्रुमं छिन्नमिवाश्रिता लता ॥ २६

G 4 21 38
B 4 22 31
L 4 16 124

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

पुष्पौघेणानुबध्यन्ते करिष्यति तदद्य क ।
येन दत्त महद्युद्ध गन्धर्वस्य महात्मन ।
गोलभस्य महाबाहोर्दश वर्षाणि पञ्च च ।
नैव रात्रौ न दिवसे तद्युद्धमुपशाम्यति ।
ततस्तु षोडशे वर्षे गोलभो विनिपातित ।
त हत्वा दुर्विनीत तु वाली दष्ट्राकरालवान् ।
सर्वाभयकरोऽस्माकं कथमेष निपातित ।

[(l 1) T2 शोकाद् (for तत्र) D5 6 T2 G2 M1 2 Cg हरि-, Ck t as above (for हत-) —(l 2) D5 8–10 प्लवगसत्तमा ❀ Ck t परिदेवयमाना विचुक्रुशुरित्यन्वय ❀—(l 3) D6 [अ]पि (for हि) D5 8–10 च, T1 3 M3 [आ]सीत् (for न) D5 6 8–10 वानरेश्वरे (for °राधिपे) —(l 5) T3 प्लवगशार्दूले —D8–10 om. l 6–7 —(l 6) M1 वीर्येण and च पर्वता (for वेगेन and वनानि च respy) —(l 7) D5 6 G1 पुष्पोघेन, Cr g पुष्पौघेण (as above) —(l 9) T2 गोलभ्यस्य, Cr.t as above (for °भस्य) —(l 11) D5–10 षोडशमे (for तु षोडशे) D10 गोलभी —(l 12) M3 हत्वा त (by transp) D5 दष्ट्रि- (for दष्ट्रा-) ❀ Cv दष्ट्राकरालवान् दष्ट्रया करालो गुणो दष्ट्राकराल तद्वान् कराल दष्ट्र(ष्ट्रा)वान् वा ।, Cr दष्ट्राकरालवान् भावप्रधानो निर्देश । दष्ट्राभ्या करालवान् । दष्ट्रया करालो गुणो दष्ट्राकराल । तद्वान् । दष्ट्राकरालवान्वा ।, Cm दष्ट्राकरालवान् करालदष्ट्रावानित्यर्थ ।, Cg दष्ट्राकरालवान् । करालदष्ट्रावान् । परनिपात ।, Ck दष्ट्राकरालवान् । स्वार्थे मतुप् । दष्ट्राकराल इत्यर्थ ।, Ct दष्ट्राकरालवान् आर्ष । स्वार्थे मतुप् । दष्ट्राकराल इत्यर्थ ❀—(l 13) D6 8–10 G1 -[अ]भयकरो T1 3 एको (for एष)]

25 G(ed) om 25 —[a]) Ś1 D12 प्रवीरे, Ñ1 वीरे, G1 तु वीर- (for तु वीरे) —[b]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 महात्मना तत्र(Ś1 Ñ1 D12 °नस्तत्र [sic]), D8–10 वनचरास्तत्र, D11 महानुभावेन (for प्लवगमास्तत्र) D4 illeg from तत्र up to रे —[c]) Ñ2 V B D3 7 11 वनौकस (for °नेचरा) V1 सिंहपुतौ (corrupt), V2 3 B4 सिंहपुरे —[d]) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 ह(D3 11 हृ)तर्षभा गाव इवाकुला(Ñ1 इवाकुलस)-कुला (D3 11 °च प्रतस्थिरे), Ñ2 V B D7 मृगारिणा गाव इवर्षभे हते, D4 हतर्षभा गा इव आकुलाकुला (sic)

26 [a]) Ś1 reads तु in marg D1 व्यसनार्णवे T2 3 G2 3 M2 3 -[आ]प्लुता (for -प्लुता) —[b]) Ñ2 V B D7 निरीक्षमाणा (for मृतस्य भर्तुर्) D2 13 T1 3 M3 व्यसन (for वदन) Ś1 D2 4 12 13 निरीक्ष(Ś1 D13 °क्ष्य)ती, Ñ1 D11 निरीक्ष्य, Ñ2 V D7 प्रियस्य, B प्रियस्य चै(B2 सा), D1 3 निरीक्ष्य त(D3 सा), D5 6 T2 G1 2 M2 समाश्रिता, G3 M1 समीक्ष(G3 °क्ष्य)ती ❀ Ck t समीक्ष्य सेति पाठ ❀—[c]) Ś1 पपात भूमौ, Ñ V B D1–4 7 11–13 विवेश भूमौ (for जगाम भूमि) Ñ1 D1 परिवार्य, Ñ2 V3 D7 परिगृह्य —[d]) B1 3 M3 भिन्नम् (for छिन्नम्) B2 महाद्रुमाच्छिन्नम् D10 श्रिता (for [आ]श्रिता) D1 महाद्रुमं चैत्यमिवाश्रिता श्रिया (sic)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D12 वालिसंक्रामण, Ñ1 अगदपरिदेवन, Ñ2 D7 वालिप्राणत्याग , V B1–3 D1 वालिप्राणोत्क्रम (D1 °त्क्रान्ति), B4 D2 13 वालिवध , D3 अगदानुशासन , D4 वालिसंग्राममरण, D11 अगदशासन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 D2 4 12 om , Ñ2 V2 G3 G(ed) 21, V3 24, B4 D5–10 T G1 2 M 22 (as in text), D1 14, D3 23, D11 19, D13 20, L(ed) 16 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

२३

ततः समुपजिघ्रन्ती कपिराजस्य तन्मुखम् ।
पतिं लोकाच्च्युतं तारा मृतं वचनमब्रवीत् ॥ १
शेषे त्वं विषमे दुःखमकृत्वा वचनं मम ।
उपलोपचिते वीर सुदुःखे वसुधातले ॥ २
मत्तः प्रियतरा नूनं वानरेन्द्र मही तव ।
शेषे हि तां परिष्वज्य मां च न प्रतिभाषसे ॥ ३
सुग्रीव एव विक्रान्तो वीर साहसिक प्रिय ।
ऋक्षवानरमुख्यास्त्वां वलिनं पर्युपासते ॥ ४

23

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [b]) Ñ2 V B D7 कपिराजमथो (B3 °जर)सुखी —[c]) Ñ2 V1 3 B1–3 D8 9 Ck t लोकच्च्यु (D8 9 Ck t °श्रु)ता, D6–7 G2 M1 3 लोकच्युत, Cr m g as in text (for लोकाच्युत) Ś1 Ñ1 V2 B4 D2 4 10–13 पतिलोक (Ś1 Ñ1 D2 11–13 °काच्)च्यु (D10 °श्रु)ता तारा, D3 ह्यन्यथा पतिता तारा —[d]) Ś1 Ñ1 D4 12 पतित पतिम्, Ñ2 V B D1–3 7 11 13 पति वचन (D1 2 13 पतित)म् (for मृत वचनम्)

2 D5 reads 2–3[b] twice —[a]) Ñ1 V1 B2 व्यसने (B2 °न), B1 3 °म, D2 °म (for विषमे) D12 त्वविषमे Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 कृच्छ्रे, D2 13 श्रेष्ठ (with hiatus) (for दुःखम्) ❀ Cr g दुःखमित्येतत्क्रियाविशेषणम् ❀ V3 प्राप्तस्त्व व्यसन दुःखम् —[b]) Ś1 Ñ1 D12 सुकृ वा (for अ°) Ś1 D12 विषम (for वचन) —[d]) G3 सुदुःख- (for °खे) ❀ Cv सुदुःखे वसुधातले इति सम्यक्।, Cr m g सुदुःखे सुतरा दुःखकरे ❀ —For 2[cd], Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 (marg) 12 13 subst

466* क्षावृणोपि मम प्राणानद्वितीयो रणे हत ।

[Ś1 D12 आवृणोति Ś1 Ñ1 D12 सम (for मम) Ñ2 V B D7 प्रियान् (V1 3 °य) हित्वा तथा (V2 यथा, B1 तत) प्राणान् (for the prior half) Ś1 अद्वितीये (for °यो) D4 हरे (for रणे) Ñ2 V2 B D7 त्रिसिर्हत, V1 मे दिव गत (hypm), V3 दिव गत (for रणे हत)]

3 D7 reads 3[ab] in marg —[b]) D6 9 -तले (for तव) —[c]) D2 13 संवसे (D13 °ते), D3 शेते हि (for शेषे हि) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 11 12 [ए]ना (for ता) —[d]) D6 तु (for च) G(cd) transp च and न D4 (marg) -मन्यसे, D13 °ते (for -भाषसे) Ñ2 V2 3 B1 3 4 D7 मा च कि न प्रभाषसे —After 3, D3 ins

467* सुग्रीवभयविक्रान्ता वीर साहसमास्थिता ।,

whereas D6 8–10 S ins .

468* सुग्रीवस्य वश प्राप्तो विधिरेष भवत्यहो ।

4 D3 transp [ab] and [cd] —[a]) Ñ1 illeg, D6 एष (for एव) Ś1 Ñ V B D3 7 12 श्रीमन्मन्नाथ (Ś1 Ñ1 D3 12 °न्मे नाथ, B2 °न्नाथ सु) विक्रात (Ñ2 °ते), D1 °वयशमाक्रात, D2 4 13 श्रीमत नाथ विक्रात, D11 °वभयविक्राता —[b]) Ñ2 V B D7 सर्वं, G3 धीर (for वीर) D6 प्रिय (for प्रिय) Ñ1 D1 11 साहसमास्थित (Ñ1 °त), D2,4 13 °क प्रिय, D9 वाक्यं ‹ प्रिय (for साहसिक प्रिय) —[c]) D1–3 11 13 ऋष्य- (for ऋक्ष-) T1 3 त (for त्वा) —[d]) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 बहव', D3 11 वलिन, M1 राजान (for वलिन) Ñ2 D7 समुपासते, V2 पर्युदासते ❀ Ck पर्युपासत इति। उपासिष्यत इति यावत्।, Ct पर्युपासते पर्युपासन्त ❀ —After 4, D7 ins l 8–13 of 465* and then cont, while Ś1 Ñ2 V B D2 4 11–13 ins after 4, whereas Ñ1 D1 3 ins after 5[ab]

469* रणामर्पण विक्रान्त प्रदीप्त प्लवता वर।
(4 20 4) किमेतदद्य त्व वीर पुरोगानाभिनन्दसि।
नन्दयन्सुहृद सर्वान्सामदानपरिग्रहै ।
य पुरा बुध्यसे राजन्सोऽद्य नैव विबुध्यसे।
पुत्रोऽयमङ्गदो बालो भृत्यामात्यास्तथैव च। [5]

[Ñ1 illeg from l 1 up to the prior half of l 5. D1 om l 1–4 —(l 1) Ś1 D12 रणमर्पण, D3 11 °मर्पित (for रणामर्पण) B4 रणामर्पपरिक्रात (for the prior half) V1 प्रदीप (for °प्त) V1 B1 3 तपता वर, V2 3 कनकावर, B2 पतता वर, B4 कामकावर (for प्लवता वर) Ś1 D4 12 शूर व्रतवता वर, D2 13 प्रतीतमतिरातत, D3 11 प्रतीत पतितो वर (for the post half) —(l 2) V2 B2 4 ते (for त्व) Ś1 D3 4 11 12 किमगदपुरोगा मा (D3 11 °गाणा), V3 किमेतादु खितान्वीर, D2 13 किमगद पुरो भ्रात (for the prior half). V2 3 B2 4 -भाषसे (for -नन्दसि) Ś1 D2–4 11–13 नाथ वीराभिनदसि (D3 °से, D11 °मन्यमे) (for the post half) —(l 3) D2 माधुवाद- (for सामदान) —(l 4) D11 त्व (for य) Ñ2 V B1 3 4 D7 काले, B2 क्रात (for राजन्) Ñ2 V B1 3 4 D7 कि त्व (V1 2 B1 3 तु, B4 नु), D13 चैव (for नैव) Ñ2 V B1 3 4 D7 न (for वि-) Ś1 D12 विबोधसे, D2–4 11 13 [अ]व (D2 [अ]घ)बुध्यसे (for विबुध्य°) —After l. 4, V3 ins 470* —Ñ2 V1 2 D3 om l 5 —(l 5) D13 -भृत्यास (for -[अ]मात्यास). Ñ1 वालो भृत्यास् (for भृत्यामात्यास्) D2 [ऽ]मात्या भृत्यास्तथैव च (for the post half)]

एषां विलपितं कृच्छ्रमङ्गदस्य च शोचतः ।
मम चेमां गिरं श्रुत्वा किं त्वं न प्रतिबुध्यसे ॥ ५
इदं तच्छूरशयनं यत्र शेषे हतो युधि ।
शायिता निहता यत्र त्वयैव रिपवः पुरा ॥ ६
विशुद्धसत्त्वाभिजन प्रिययुद्ध मम प्रिय ।
मामनाथां विहायैकां गतस्त्वमसि मानद ॥ ७
शूराय न प्रदातव्या कन्या खलु विपश्चिता ।
शूरभार्यां हतां पश्य सद्यो मां विधवां कृताम् ॥ ८
अवभग्नश्च मे मानो भग्ना मे शाश्वती गतिः ।
अगाधे च निमग्नास्मि विपुले शोकसागरे ॥ ९
अश्मसारमयं नूनमिदं मे हृदयं दृढम् ।
भर्तारं निहतं दृष्ट्वा यन्नाद्य शतधा गतम् ॥ १०
सुहृच्चैव हि भर्ता च प्रकृत्या च मम प्रियः ।
आहवे च पराक्रान्तः शूरः पञ्चत्वमागतः ॥ ११ G. 4 22 16 B 4 23 12 L 4 17 16

5 [a]) Ś1 Ñ1 V3 D2 4 5 8–10 12 13 T तेषां Ś1 Ñ2 V1 2 B D1–4 7 11–13 विलपता, Ñ1 प्रलपता (for विल°) B1 3 कृत्स्नम् (for कृच्छ्रम्) —[b]) G3 [अ]भि, M1 [अ]पि (for च) Ś1 D1 2 4 12 13 वधूना सुहृदामपि, Ñ1 . . जनामपि (illeg), Ñ2 V B D7 क्रोशतश्चाङ्गदस्य च, D3 अङ्गदश्च सुतो बली —After 5[ab], Ñ1 D1 3 ins 469* V3 om 5[cd] —[c]) D5 8–10 [इ]मां गिरं (for [इ]मां गिरं) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ममार्ये(Ś1 Ñ1 D12 °य, B4 °र्यै, D3 °द्य) विलपन्त्याश्च —[d]) G3 च (for त्व) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 शयान किं न(V2 तु) (for किं त्वं न प्रति-) V2 * से, M1 -भाषसे (for बुध्यसे) —After 5, Ś1 Ñ2 V1 2 B D2–4 7 12 13 ins, while V3 ins after l 4 of 469*

470* पश्येममङ्गद वीर तीव्रशोकमवस्थितम् ।
कृताञ्जलिमुपासीनं किमेनं नाभिभाषसे ।

[(l 1) V1 D4 [ए]नम् (for [इ]मम्) Ś1 D2–4 12 13 अधोमुखम् (for तीव्रशोकम्) —Ś1 D2–4 12 13 om l 2 —(l 2) V3 [अ]ति- (for [अ]भि-)]

6 [a]) V2 3 तु (for तच्) Ś1 Ñ1 D12 शर-, V2 3 D8–10 G3 M3 Cr m g t वीर-, Ck as in text (for शूर-) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 4 12 13 शेषे यत्र (by transp), B1 3 यत्तु शेषे, D2 शये तत्र, G1 Ct तत्र शेषे, M3 °ते, Cr g as in text (for यत्र शेषे) —[d]) G1 निहत (sic) (for रिपव) —For 6[cd], Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

471* समीपे मन्दभाग्याया कथितं यत्त्वया मम ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 4 12 स्वल्पभाग्याया, D2 13 सुल्मे येयं (for मन्दभाग्याया) Ñ2 V2 3 B1 3 4 D7 हि, D4 तत् (for यत्) D2 3 11 13 transp कथितं and यत्त्वया D4 क्षम (for मम)]

—Thereafter Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 11–13 read 4 20 5–6

7 [a]) Ñ2 V B3 4 D7 सत्त्वविज्ञान, D2 13 -सत्त्वोपि जन (for -सत्त्वाभिजन) B1 2 विशुद्ध(B2 °स्तब्ध) सत्त्वविज्ञान —[b]) Ś1 Ñ V1 B D1–4 7 11–13 -काम(Ñ1 D2 13 °मो), V2 3 -कात (for युद्ध) V2 मल (sic) (for मम) D13 प्रिय (for °य) D5 corrupt (for मम प्रिय) —After 7[ab], D9 (marg sec m sic) ins

472* श्रेणीजित राजर्षे गन्धर्वकन्या विवाहिता ।
किंनरेण कृत युद्धं तत एव हृत गिरम् ।

—[c]) B1 3 [ए]क्ते, D1 त्व (for [ए]का) —[d]) Ñ2 V B D3 7 11 खलु (for त्वम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 कथं संप्रति गच्छसि(D13 °ति)

8 [a]) Ñ2 V B D7 transp शूराय and न —[b]) D10 lacuna for कन्या Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 किल (for खलु) —[c]) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 हि मा (for हतां) —[d]) D1 यथाह (for सद्यो मा) D1 विधवी- (for °वा) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 सद्यो वैधव्यमागता

9 [a]) Ñ2 V2 3 B1 3 4 D7 आर्य, B2 D3 11 अद्य, D1 अवि, D2 अय (for अव) —[b]) Ñ2 V B D7 गतिर्भग्ना च शाश्वती ❀ Cr m गम्यत इति गतिरिति व्युत्पत्त्या (Cr गतिशब्देनात्र) प्राप्यभूतपतिशुश्रूषोच्यते।, Cg गति पतिशुश्रूषेत्यर्थ । यद्वा गम्यत इति गति सुखमित्यर्थ ।, Ck t शाश्वती स्थिरा गति सुखप्राप्ति ❀ —[c]) G3 तु (for च) Ñ2 V B D7 आकेशात, G(ed) आकाशाते (for अगाधे च) D1 नि- (for नि-) —Ñ1 wrongly repeats [d] —[d]) Ñ2 V B D7 विवृद्धे (for विपुले) —After 9, D3 reads 4 20 5

10 [a]) Ñ1 वज्रसारमय, B2 3 °मिम (sic) (for अश्मसारमय) Ś1 D1 2 4 12 13 मन्ये (with hiatus) (for नूनम्) —[b]) D3 11 G1 ममेद (for इद मे) B2 नयन (for हृदय) V2 3 हृदय सुदृढ मम —[c]) B1 हि हत, D4 निहित (for निहत) —[d]) D5 8–10 M1 कृत (for गतम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 शतधा यन्न दीर्यते

11 [a]) Ś1 (sup lin) Ñ V B D1 4 5 7–10 12 G2 च, Cr as in text (for हि) D6 T2 G2 हि (for च) D2 13 स सुहृच्चैव भर्ता च ❀ Cv सुहृच्चैव ह्येत्यादि। पूर्वोक्तस्य हृदयभेदनस्य समर्थनमेतत् ❀ —[b]) Ś1 Ñ1 D12 सुहृत्प्रिय, Ñ2 च मया प्रिय, D1 2 4 13 सुदृढ(D4 °ढ)प्रिय, D7 T1 3 M3 मम च प्रिय (by transp) (for च मम प्रिय) —[c]) B1 3 अदूरे च, D5 8–10 प्रहारे च, T2 °वेषु, G(ed) °वे वि- (for आहवे च) Ñ2 V B D3 7 11 परिक्रा(V3 °श्रा, B1 3 4 °श्रा)न्त (for पराक्रान्त) —[d]) B4 D13 शूर, D1 पति (for शूर) Ś1 D12 शूरत्व च त्वमागत ❀ Ck t पराक्रान्त परेणाक्रान्तोऽभिभूत पञ्चत्वमागत । एतद् (Ck त) दृष्ट्वापि यद्धृदय(Ck हृदय) न भिन्नमतो दृढमिति पूर्वेणान्वय ❀

17 12 17 पतिहीना तु या नारी कामं भवतु पुत्रिणी ।
धनधान्यैः सुपूर्णापि विधवेत्युच्यते बुधैः ॥ १२
स्वगात्रप्रभवे वीर शेषे रुधिरमण्डले ।
कृमिरागपरिस्तोमे त्वमेवं शयने यथा ॥ १३
रेणुशोणितसंवीतं गात्रं तव समन्ततः ।
परिरब्धुं न शक्नोमि भुजाभ्यां प्लवगर्षभ ॥ १४

कृतकृत्योऽद्य सुग्रीवो वैरेऽस्मिन्नतिदारुणे ।
यस्य रामविमुक्तेन हृतमेकेषुणा भयम् ॥ १५
शरेण हृदि लग्नेन गात्रसंस्पर्शने तव ।
वार्यामि त्वां निरीक्षन्ती त्वयि पञ्चत्वमागते ॥ १६
उद्बबर्ह शरं नीलस्तस्य गात्रगतं तदा ।
गिरिगह्वरसंलीनं दीप्तमाशीविषं यथा ॥ १७

---

12 ^{a}) Ñ2 V2 B2–4 D1 7 11 हि, V1 B1 D6 च (for तु) —^{b}) Ñ2 V B D4 7 भवति (for °तु) —^{c}) D4 च पूर्णापि, G1 सुसपूर्णा (for सुपूर्णापि) Ś1 Ñ V B D1–3 7 11–13 धनधान्यौघपूर्णा(Ñ2 V B D7 °युक्ता)पि, D5 8–10 धनधान्यसमृद्धापि —^{d}) Ś1 D2 4 12 13 नरं, D3 11 T1 3 M3 जनै (for बुधैः)

13 ^{a}) D4 स्वगात्रैर्भूभवे (for स्वगात्रप्र°) Ñ1 रक्ते, D1 [ऽ]रण्ये (for वीर) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 G2 रुधिरकर्दमे —D4 om 13^c–14^b —^{c}) Ś1 D3 12 कृतराग-, Ñ2 D5 7–10 M1 क्रिमि°, V1 °रोम-, D1 शमिराम- (sic), D11 लाक्षा° (for कृमिराग-) D3 11 -परिक्षिते (for °स्तोमे) —^{d}) Ś1 D3 12 यथा वै, Ñ1 D8–10 स्वकीये, Ñ2 V B D7 यथैव, D1 2 6 13 G1 M1 2 °व, D5 स्ववश, D11 यथा त्व, G2 3 त्व पुरा, M3 °मात्म- (for त्वमेव) V1 शयन (for °ने) Ś1 D2 12 13 तथा, Ñ2 V2 3 B D3 7 11 G2(before corr) पुरा (for यथा) ❀ Cv कृमिरागपरिस्तोमे कृमिरागो लाक्षारञ्जित परिस्तोम कुथ सलाक्षिक परिस्तोमो यस्मिन् शयने तत्र। कृमिराग वदन्त्यार्या लाक्षिक प्रियदर्शनमित्युत्पलमाला।, Cr कृमिरागो लाक्षारञ्जित परिस्तोम कुथो यस्मिन्तत्। कृमिराग वदन्त्यार्या लाक्षिक प्रियदर्शनमित्युत्पलमाला। यद्वा इन्द्रगोपकृमे राग इव रागो यस्य स। कृमिराग। परिस्तोमो यस्मिन्।, Cm कृमिरागो लाक्षारञ्जित परिस्तोम कुथो यस्मिन्तत्तथा। "कृमिराग वदन्त्यार्या लाक्षिक प्रियदर्शनम्" इत्युत्पलमाला। यद्वा कृमे इन्द्रगोपस्य राग इव रागो यस्य स कृमिराग, परिस्तोमो यस्मिन् शयने तत्तथा।, Cg k कृमेरिन्द्रगोपस्य राग इव रागो यस्य स तथा। कृमिराग, परिस्तोम कुथ आस्तरण यस्मिन् तत्तथा।, Ct कृमेरिन्द्रगोपादे राग इव रागो यस्य तादृश परिस्तोम आस्तरण यस्मिन्। कृमिरागो लाक्षाराग 'कृमिराग वदन्त्यार्या लाक्षिक प्रियदर्शनमित्युत्पलमालाकोशादित्यन्ये ❀ —After 13, Ś1 Ñ1 D1 2 4(owing to om after 13^{ab}) 12 13 read 16^{ab} —After 13, D3 11 ins

473* चारुपुङ्खेन बाणेन सुपर्णानिलवेगिना।

—Then D3 11 read 16^{ab}

14 D3 11 om 14 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 14^{ab} (for D4, cf v l 13) —^{ab}) Ñ2 V B D7 प्रहारैर्विक्षत गात्र रामसायकपीडित —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 परिष्वक्तु, V2 °बद्धु, B1 3 °विद्ध, D4 °लब्धु (for °रब्धु) —^{d}) Ñ2 V B D7 बाहुभ्या (for भुजाभ्या) Ś1 Ñ V B D1 2 7 12 13 ते (Ś1 D2 12 त्वा, Ñ1 om, D1 तु, D13 स) हरी(V2 3 कपी)-श्वर (for प्लवगर्षभ) D4 त्वा भुजाभ्या हरीश्वर

15 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4,7 12 13 -कार्यो (for -कृत्यो) B [ऽ]थ (for ऽद्य) —^{b}) Ś1 Ñ1 D3 12 प्रतिभाति मे (D3 ते), Ñ2 V1 B D4 7 11 प्रतिपालि(B4 D4 7,11 °याति)-ते, V2 त्रिभिरुद्धृते, D1 सति दा° (for अतिदारुणे) V3 शरो नोद्ध्रियते कथ (sic), D2 13 वीरे(D13 वने)स्मिन्विनिपातिते —After 15^{ab}, Ñ2 V B1 3 D7 ins

474* युष्माभि कपिराजस्य प्राणा यत्सायकैर्हृता ।

[V2 3 च (for यत्)]

—Ñ2 V B D7 om 15^c–16 —^{c}) D2,13 पश्य, D4 यस्व (for यस्य) Ś1 -नियुक्तेन, G2 -वियु° (for -विमु°). —^{d}) D1 4 9 12 हतम्, D3 कृतम् (for हृतम्) D3 फल, D4 स्वय (for भयम्) —After 15, Ś1 D1–4 11–13 ins

475* एव तु विलपन्त्या वै तारायाश्च समीपत ।

[D12 च (for तु) D2 13 विलपती and तारा वालि- (for °पन्त्या and तारायाश्च respy)]

16 Ñ2 V B D7 om 16 (cf v l 15) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 read 16^{ab} after 13, D3 11 read 16^{ab} after 473*, D4 reads 16^{ab} after 13^{ab} —^{ab}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [उ]रसि (for हृदि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 जीवितप्राण(D4 तव जीवित)हारिणा (for ^{b}) D3 11 तवोरसि निमग्नेन गात्रमे प्रतिबाध्यते —Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 16^{cd} —^{c}) G1 2 M2 वारिता त्वा(G2 °स्मि), Cr m g k t as in text (for वार्यामि त्वा) ❀ Cr m g वार्यामि वारितास्मीत्यर्थ (Cm °न्वय)।, Ck वार्यामि निवार्य इति यावत्।, Ct वार्यामि निवारिता भवामीत्यन्वय ❀

17 ^{a}) Ñ2 D7 G2(also *int lin sec m*) 3 M1 उज्जहार, V B D1 उद्धार, G1 2 M3 उद्ववाह(M3 °वर्ष) (for उद्बबर्ह). ❀ Cg t उद्बबर्ह उद्धृतवान्।, Ck उद्बबर्ह बृहू उद्यमने। उद्धृतवानित्यर्थ ❀ Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ततो (for शरं) V2 रामा (for नीलस्) —^{b}) D9 तथा (for तस्य) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 शर तस्य कलेवरात्(Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 शरीरत) —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 श्वसत गिरिदुर्गस्थ, D3 11 गह्वराद्गिरिराजस्य (for ^{c}) D1 2 4

तस्य निष्कृष्यमाणस्य बाणस्य च बभौ द्युतिः ।
अस्तमस्तकसंरुद्धो रश्मिर्दिनकरादिव ॥ १८
पेतुः क्षतजधारास्तु व्रणेभ्यस्तस्य सर्वशः ।
ताम्रगैरिकसंपृक्ता धारा इव धराधरात् ॥ १९
अवकीर्णं विमार्जन्ती भर्तारं रणरेणुना ।
अस्रैर्नयनजैः शूरं सिषेचास्त्रसमाहतम् ॥ २०
रुधिरोक्षितसर्वाङ्गं दृष्ट्वा विनिहतं पतिम् ।
उवाच तारा पिङ्गाक्षं पुत्रमङ्गदमङ्गना ॥ २१
अवस्थां पश्चिमां पश्य पितुः पुत्र सुदारुणाम् ।
संप्रसक्तस्य वैरस्य गतोऽन्तः पापकर्मणा ॥ २२
बालसूर्योदयतनुं प्रयान्तं यमसादनम् ।
अभिवादय राजानं पितरं पुत्र मानदम् ॥ २३ G 4 22 27 B 4 23 24 L 4 17 28

12 13 क्रुद्धम् (for दीप्तम्) Ñ2 V B D7 घोरमाशीविष दीप्त पर्वतस्येव गह्वरात्

18 a) G1 तस्मात् (for तस्य) Ś1 Ñ V B2 4 D7 12 Cr निष्क्रम(Ñ1 नि क्रम, Ñ2 °ष्क्रास्य, V1 °ष्क्रम्य, D12 °ष्काम)माणस्य, B1 3 G1 निकृष्य°, Cm g k as in text (for निरकृष्य°) —b) D3 5 8–11 T2 [अ]पि (for च) ❀ Cr g पूर्वोक्तश्लोकोक्तसर्पसाम्यापेक्षया 'च' शब्द ।, Ck 'च' शब्दाल्लोहितरक्तस्य बाणस्य द्युति ❀ —b) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 सायकस्या(Ñ1 D1 शरीराद्)भवद् (for बाणस्य च बभौ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वपु (for द्युति) —c) D5 8 –10 सनद्ध-(D5 °द्धो) (for -सरुद्धो) —d) D8–10 रश्मेर् (for रश्मिर्) ❀ Ck दिवा(°न ?)करात् व्यत्ययात्पञ्चमी। दिवा(°न ?)करस्य रश्मिरिव बभौ।, Ct दिनकरादिति पञ्चमी षष्ठ्यर्थे ❀ —For 18cd, Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 subst

476* मरीचेरिव दीप्तस्य व्रजत्यस्त दिवाकरे।

[D3 11 ताम्रस्येवार्कपादस्य (for the prior half) Ñ1 गच्छति (for व्रजति)]

—Ś1 D2 12 13 cont , Ñ2 V B D4 7 subst for 18cd

477* वर्षवेगनिगूढाया स्फुरन्त्या इव विद्युत ।

[Ś1 V1 D2 12 13 वर्षामेघ- (for वर्षवेग-) Ś1 D4 12 निरूढाया, B1 3 -विमू° (for -निगूढाया) Ś1 D2 4 12 स्फूर्जत्या (for स्फुरन्त्या)]

19 a) Ñ2 V1 2 B D3 7 च, D6 ते (sic) (for तु) —b) Ñ2 D7 सर्वत (for °श) D3 11 व्रणात्तस्योद्धृते शरे ❀ Cv व्रणेभ्य हृदयनिखातशरसमुद्धर्हणाभिघातविवृतेभ्य शिलापादपादिप्रहरणव्रणेभ्य ।, Cr m शरपादपशिलाजनित-व्रणापेक्षया व्रणेभ्य इति बहुवचनप्रयोग ।, Cg व्रणेभ्य इति बहुवचन पाशाधिकरणन्यायेनावयवबहुत्वात्। यद्वा शिलापादप-प्रहारकृतव्रणानि एतावत्पर्यन्त शोणितनिर्गमशून्यतया स्थितानि इदानीं शरव्रणाच्छोणितनिर्गमकाले सर्वेभ्योऽपि शोणितानि सुस्रुवुरित्यर्थ । Ct व्रणेभ्य शरशिलापादपजनितेभ्य ❀ —N2 V B D7 ताम्रधातुविनिर्मुक्ता(V1 °विमुक्ता तु) —For 19 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

478* पेतू रुधिरधाराश्च देहात्तस्य गतायुष ।
सगैरिका जलाधारा प्रावृषीव धराधरात् ।

[(1 2) Ñ1 illeg , D2 13 जलधरा (for जला°) D1 सगैरिको जलधर (for the prior half) Ś1 D12 धराधरा (for °रात्)]

20 a) Ś1 Ñ V B D1 4 7 12 प्रमार्जंती, D3 11 प्रमृजती, D2 13 तु मा° (for विमा°) —b) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 -रेणुभि , Ñ2 V B D7 -पांशुभि , G2 -रेणुका (for -रेणुना) —c) Ñ1 D1 2 4 13 सास्रैर्, G1 3 M1 2 आस्रैर् (for अस्रैर्) G1 M2 नवजलै (for नयनजै) D6 वीर (for शूर) Ñ2 V B D3 7 11 अश्रुपातै(D3 11 तारा सास्रै)र्नयनजै —d) D13 सचिते (sic) (for सिषेच) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रमुखे (D1 °खा) पति, Ñ2 V B D7 भृश(B3 बहु)दु खिता, D3 11 [उ]ष्णैर्मुखे पति, D9 10 °हित, G2 °गत (for [अ]स्त्रसमा-हतम्)

21 Ñ1 D1 12 om 21ab —a) D6 -[उ]त्क्षिप्त- (for -[उ]क्षित-) —For 21ab, Ś1 Ñ2 V B D2–4 7 11 13 subst

479* विवर्तमान त दृष्ट्वा धरण्या पतित पतिम्।

[Ś1 D2 4 13 चेष्टमान तु त, B4 निवर्त°, D3 11 निश्चेष्ट निहत (for विवर्तमान त)]

—c) Ñ2 D7 विक्रुश्य (for पिङ्गाक्ष) —d) D3 lacuna for अङ्गदम्

22 ab) B1 3 प्राप्य (for पश्य) Ś1 Ñ1 D3, 4 11 12 transp पश्य and पुत्र D6 स (for सु-) Ñ D13 -दारुण (for °णाम्) —D6 reads 22c–23 in marg —c) Ś1 D12 सप्रसक्तश्च राजासौ —d) Ś1 D12 गतोस्त, Ñ2 V B D7 कृतो(Ñ2 D7 °ता)त , D1 गतस्त्व, D3 11 13 G1 M2 °त, D9 मतात (sic) (for गतोऽन्त) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 -कर्मकृत् , D9 °णा (for -कर्मणा)

23 Ś1 D4 12 om 23ab Ñ1 illeg for 23ab D6 reads 23 in marg (cf v l 22) —a) D5 8–10 T2 -[उ]ज्ज्वल- (for -[उ]दय-) —b) D4 8 G प्रयात —For 23ab, Ñ2 V B D1–3 7 11 13 subst

480* अप्रतीतोऽपि सतत नीयमान यमक्षयम्।

[B1 3 हि (for ऽपि) D1 2 13 अप्रमत्तो(D1 सप्रणीतो)सि (for अप्रतीतोऽपि) B1 नीयमानो, D1 3 ह्रियमाण, D2 13 ह्य° (for नीयमान)]

—d) Ñ2 V B D7 पुत्र मानिन, D2 13 पितृमानद (for पुत्र मानदम्)

28 24 28 एवमुक्तः समुत्थाय जग्राह चरणौ पितुः ।
भुजाभ्यां पीनवृत्ताभ्यामङ्गदोऽहमिति ब्रुवन् ॥ २४
अभिवादयमानं त्वामङ्गदं त्वं यथा पुरा ।
दीर्घायुर्भव पुत्रेति किमर्थं नाभिभाषसे ॥ २५
अहं पुत्रसहाया त्वामुपासे गतचेतनम् ।
सिंहेन निहतं सद्यो गौः सवत्सेव गोवृषम् ॥ २६

इष्ट्वा संग्रामयज्ञेन नानाप्रहरणाम्भसा ।
अस्मिन्नवभृथे स्नातः कथं पत्न्या मया विना ॥ २७
या दत्ता देवराजेन तव तुष्टेन संयुगे ।
शातकुम्भमयीं मालां तां ते पश्यामि नेह किम् ॥ २८
राजश्रीर्न जहाति त्वां गतासुमपि मानद ।
सूर्यस्यावर्तमानस्य शैलराजमिव प्रभा ॥ २९

---

24 *a*) V1 B स उत्थाय, G2 समर्थाय, G (ed) स च तया (for समुत्थाय) D2 13 एवमुत्थाय स तदा —*c*) Ś1 D12 जानुभ्या Ś1 D1 2 4 12 13 चारु (D2 4 °नु-), G1 साधु (for पीन-) —After 24, Ñ2 V B D7 ins

481* त दृष्ट्वा रुपती तारा वालिन वाक्यमब्रवीत् ।

25 *a*) V2 अभिवादनमानस् (for °यमान). Ś1 V1 D4 7 12 तम्, Ñ2 V2 B1–3 D2 11 13 G3 स्वम्, D1 तु (with hiatus) (for त्वाम्) B4 अभिवादयत मे पुत्रम् (hypm) —*b*) Ś1 V B D3 4 11 12 न, Ñ1 स, Ñ2 D2 7 13 च, D1 सा (for त्व) Ñ1 illeg, D1 [अ]ब्रवीत्पुन, G2 पुरा यथा (by transp) (for यथा पुरा) ❀ Cv अभिवादयमानमित्यस्यार्थे उवाच तारेत्यनन्तर प्रकृत सबध्यते।, Cr अभिवादय राजानमि त्यस्यार्थे उवाच तारेत्यनन्तर प्रकृत सबध्यते। अभिवादय राजान त्वमिति पाठ ।, Cg अभिवादयमानमिति। त्वामभिवादयमान-मित्यन्वय ।, Ct त्वामभिवादयमानम्। इह तारावाक्यम् ❀ —After 25*ab*, Ś1 D4 12 ins

482* दृष्ट्वा तारा ततोवाच भर्तारमसितेक्षणा ।

—*c*) Ñ2 V B D7 आयुष्मान् (for दीर्घायुर्) —*d*) Ś1 Ñ1 D1 4 12 किमेव (for किमर्थं) V1 [अ]पि (for [अ]भि-)

26 *a*) M2 -सहाय (for °या) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 आर्यपुत्र सपुत्रा त्वाम् (D12 °त्रस्त्वम्) —*b*) Ś1 D12 उपास्ते (for °से) V3 जीवित, D3 11 T2 G1 3 M °स (for चेतनम्) —*c*) D6 8–10 T2 पातित, M1 [ए]व हत (for निहत) Ñ2 V B D7 गोष्ठे (for सद्यो) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 ईश्वरेण हत यज्ञे, D2 13 ईश्वर च हर यज्ञे (sic) ❀ Cv r सिंहेन निहतमिति पाठ ❀ —*d*) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 गो(Ñ1 V2 गो)पति (for गोवृषम्)

27 *b*) D8–10 M3 राम- (for नाना-) M3 -[अं]भसि (for °सा) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 T1 3 राम(V नाना)-वाणमहा(Ñ2 B4 D7 °या)भसा(T1 3 °सि) —*c*) Ś1 V2 B2 D6 8–10 तस्मिन B1 3 स्नात (for स्नात) —*d*) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पत्न्या कि त्व, Ñ2 V B D3 7 11 किं त्व पत्न्या (for कथ पत्न्या)

28 Ñ2 V B D7 transp *ab* and *cd* —*b*) D3 11 transp तव and तुष्टेन Ś1 D2 4 12 13 माला देवासुराहवे, Ñ1 माला दैत्यासुराहवे, Ñ2 V1 3 B D7 स्वयमेवासुरे हते(V1 3 °राहवे), V2 स्वयमेवाहतेसुरे, D1 मायाविन्यसुरे हते —Ñ1 illeg from 28*c* up to प्रभा in 483* —*c*) Ś1 D12 -कौभमयीं, D2 4–6 8–10 13 T2 G M1 2 -कौं(D6 G M1 2 -कु)भीं(M2 °भ) प्रिया (for -कुम्भमयीं) D1 T1 3 शातकौंभी प्रिया(T1 3 °कुभमयी) माला —*d*) Ś1 D1 2 4 12 13 न ता, Ñ2 V B D7 न ते, D3 11 G3 ता न(G3 च) (for ता ते) D2 13 पश्यसि, G3 पश्याम (for पश्यामि) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4,7 12 13 मूर्धनि, D11 ते कपे (for नेह किम्)

29 *ab*) D2 8–10 राज्य- (for °ज-) D2 अति- (for अपि). Ñ2 V B D7 न त्वा(V1 ते) श्रीर्विजहात्येव गतायुपमपि प्रभो —*c*) Ñ2 V B D7 11 अर्कस्य (for सूर्यस्य) ❀ Cm आवर्तमानस्य अवर्तमानस्येति च छेद । अदृश्यस्येत्यर्थ ।, Cg t आवर्तमानस्यास्त गच्छत इत्यर्थ (Ct गच्छत)।, Ck आवर्तमानस्येति। अस्तमयमानस्येत्यर्थ ❀ —*d*) V2 प्रभो (for प्रभा) —For 29*cd*, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

483* गच्छत्यस्त दिनकरे शैलराज प्रभा यथा।

[Ñ1 illeg up to प्रभा (cf v l 28) Ś1 D12 -राज (for -राज) D4 तथा (for यथा) D3 शैलराजमिव प्रभा]

—Thereafter Ś1 D2 4 12 13 cont, while Ñ2 V B D7 11 ins after 29

484* किष्किन्धेव पुरी पूर्वं स्वर्गमार्गे प्रकाशते।
विदित ते पर स्थान स्वर्गमार्गप्रदर्शनम्।

[(l 1) Ś1 D12 च (for [इ]व) Ś1 V2 -मार्गं(V2 °र्गं) (for -मार्गे) —(l 2) Ś1 D4 11 12 व्रजतस्ते पर मार्गं(D11 पुरे मार्गे), D2 13 जातस्ते परमो मार्ग (for the prior half) D2 सुर-, D13 स्वर- (for स्वर) Ś1 D2 4 11–13 -प्रदर्शि(D2 11 13 °र्श)न, V1 B प्रदर्शि(B4 °देशि)त (for -प्रदर्शनम्)]

—After 484*, Ñ2 V B2 4 D7 read 4 20 22–24

—Ś1 D2 4 11–13 further cont, while Ñ1 D1 cont after 483*

485* सत्यजेय खलु प्राणास्त्वत्समागमकाङ्क्षिणी।
त्वया सह परे लोके यदि मे स्यात्समागम ।
न त्वस्ति हेतु कल्पो वा यन्मृतस्य समागम ।
स्वकर्मफलभोक्ता हि देहमुत्सृज्य गच्छति।

[(l 1) D1 लघु (for खलु) Ñ1 illeg for त्वत्समागम D2.13 त्वान् and -चारिणी (for त्वत् and -काङ्क्षिणी) Ś1 D12 त्वद्दर्शनाभिकाङ्क्षिणी (for the post half) —(l 2) D1 पर (for परे) —D13 om (hapl) l 3 —(l 3) D1 कल्पे, D4 काले, D12 कल्यो (for कल्पो) D2 न त्वाश्रयेण कल्पो वा, D11

न मे वचः पथ्यमिदं त्वया कृतं
न चास्मि शक्ता हि निवारणे तव ।
हता सपुत्रास्मि हतेन संयुगे
सह त्वया श्रीर्विजहाति मामिह ॥ ३०

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

२४

गतासुं वालिनं दृष्ट्वा राघवस्तदनन्तरम् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवं शत्रुतापनः ॥ १
न शोकपरितापेन श्रेयसा युज्यते मृतः ।
यदत्रानन्तरं कार्यं तत्समाधातुमर्हथ ॥ २ G 4 24 2 B 4 25 2 L 4 18 0

न त्वास्ते देवकल्पो वा (for the prior half) —(1 4) Ñ1 illeg from भोक्ता up to गच्छति D2 13 तु (for हि)]

30 Ñ1 illeg up to श्रीर्वि in d —a) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1 2 4 7 12 13 तथ्यम् (for पथ्यम्) D3 11 अपि (for इद) D12 transp त्वया and कृत —b) Ś1 D1 2 4 12 13 [अ]पि (for [अ]स्मि) D11 G2 शक्त्या (for शक्ता) Ś1 D1 2 4 12 13 [अ]स्मि, Ñ2 V2 3 B D3 7 11 G1 3 M1 3 वि (for हि) —Ñ2 illeg from -वारणे up to हते in c —c) Ñ2 V B2 4 D7 हते(Ñ2 ˎ) रणे(B2 युधि) त्वयि, B1 3 रणे हते त्वयि (for हतेन सयुगे). —d) Ñ2 V B D7 transp सह and त्वया D3 11 च (for वि-) B2 D5 8–10 अपि, D3 11 इति, M3 इव (for इह) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1 2 4 7 12 13 च पलायते(Ñ2 V B1 3 4 D7 विनिर्गता) मम (for विजहाति मामिह) —After 30, Ś1 D2 4 12 13 read 4 20 22–24

Colophon B1 3 om (*Sarga cont*) —*Sarga name* Ś1 Ñ3 V B D2 4 7 12 13 ताराविलाप , Ñ1 D1 तारावाक्य, D3 11 ताराकरुणोक्ति —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 om , Ñ2 V2 G3 22, V3 25 , D1 15 , D3 24, D11 20; D13 21 —After colophon, D13 reads St 1 and 6–16 of 4 21 with addl colophon, while G1 3 conclude with श्रीरामाय नम , G2 with ॐ

—After Sarga 23, D5–10 S ins an additional Sarga relegated to App I (No 15)

24

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 D6 om from 1 up to प्राप्त in 9b (cf v l 1 167 of App I No 15) —b) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 लक्ष्मण परवीरहा —c) V2 3 उवाच Ñ1 V1 3 B1 3 D1–4 11 प्रसृत (for प्रश्रित) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 मदचेतस, V1 °नाशन, D3 11 दीनमानस (for शत्रुतापन) —For 1, D6 8–10 S subst

486* स सुग्रीव च तारा च साङ्गदा सहलक्ष्मण ।
समानशोक काकुत्स्थ सान्त्वयन्निदमब्रवीत् ।

[(1 1) T G2 3 M3 Cg k सुग्रीव चेव(T Ch चापि) (for स सुग्रीव च) D6 9 M1 3 Cg सागद (for °दा) D9 -लक्ष्मग (for °ण)]

2 D6 om 2 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om (except D3 11 hapl) 2–12 —a) Ñ2 V B2 4 D7 न तथा, B1 3 तथा न (for न शोक-) —b) Ñ2 V B1–3 D7 नर (for मृत) B4 श्रेयो युज्येत वानर —d) D10 अर्हथ . —For 2cd, Ñ2 V B D7 subst

487* सपुत्रा त्वा समाश्रित्य तारा वसतु साम्प्रतम् ।

[B1.3 तिष्ठतु (for वसतु) V B2–4 सम्प्रति]

—V1 cont

488* अपुत्रार्थे हि यद्दत्तं तत्समादातुमर्हसि ।

330 लोकवृत्तमनुष्ठेयं कृतं वो बाष्पमोक्षणम् ।
न कालादुत्तरं किंचित्कर्म शक्यमुपासितुम् ॥ ३
नियतिः कारणं लोके नियतिः कर्मसाधनम् ।
नियतिः सर्वभूतानां नियोगेष्विह कारणम् ॥ ४
न कर्ता कस्यचित्कश्चिन्नियोगे चापि नेश्वरः ।
स्वभावे वर्तते लोकस्तस्य कालः परायणम् ॥ ५
न कालः कालमत्येति न कालः परिहीयते ।
स्वभावं वा समासाद्य न कश्चिदतिवर्तते ॥ ६
न कालस्यास्ति बन्धुत्वं न हेतुर्न पराक्रमः ।
न मित्रज्ञातिसंबन्धः कारणं नात्मनो वशः ॥ ७

किं तु कालपरीणामो द्रष्टव्यः साधु पश्यता ।
धर्मश्चार्थश्च कामश्च कालक्रमसमाहिताः ॥ ८
इतः स्वां प्रकृतिं वाली गतः प्राप्तः क्रियाफलम् ।
धर्मार्थकामसंयोगैः पवित्रं प्लवगेश्वर ॥ ९
स्वधर्मस्य च संयोगाज्जितस्तेन महात्मना ।
स्वर्गः परिगृहीतश्च प्राणानपरिरक्षता ॥ १०
एषा वै नियतिः श्रेष्ठा यां गतो हरियूथपः ।
तदलं परितापेन प्राप्तकालमुपास्यताम् ॥ ११
वचनान्ते तु रामस्य लक्ष्मणः परवीरहा ।
अवदत्प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवं गतचेतसम् ॥ १२

---

3 Ś1 Ñ1 D1-5 11-13 om 3 (cf. v l 1 and 2) —b) G2 M1 Cr बाष्पमोचन, Cm g k t बाष्पमोक्षण (as in text) ❀ Ck कृतं बाष्पमोक्षणेनेति तृतीया न दृश्यते। अलं कृतेत्यादि योगे सर्वतो दृश्यते। अत कृत पर्याप्तमित्यर्थो न वर्णित ❀ —For 3ab, Ñ2 V B D7 subst.

489* शोक स्वभावानुगतो बाष्पमोक्ष कृतश्च ते।

[V2 सुभा (for स्वभाव-) B1 शोकप्रभावानुग+ (for the prior half) V1 3 B -मोक्ष (for -मोक्ष)]

—c) B4 उत्तर, I2 अतर (for उत्तर) —d) Ñ2 V B D7 कर्म शेषम्, D8-10 पर कर्म (with hiatus) (for कर्म शक्यम्)

4 Ś1 Ñ1 D1-5 11-13 om 4 (cf v l 1 and 2) —a) M3 नियत (for °ति) —b) Ñ2 V B D7 लोकसग्रह —c) Ñ2 B4 D7 लोकाना (for -भूताना) —d) Ñ2 V B D6 7 नि(B1-3 वि)योगेष्वपि (for °ष्विह) ❀ Ck सर्वभूताना नियोगाधिकृतप्राणिमात्रस्य तत्तत्कर्मनियोगेऽपि नियतिरेव कारणम् ❀

5 Ś1 Ñ1 D1-5 11-13 om 5 (cf v l 1 and 2) —a) V3 चिता (for कर्ता) B2 कोपि (for कश्चिन्). —b) D6 वा (for च) V B नापि च (by transp), Cr m g as in text (for चापि न) —c) Ñ2 V B D7 काल (for लोकस्) —d) Ñ2 V1 B D7 कस्य, V2 कर्तु, V3 स्य (illeg) (for तस्य) B1 परायण

6 Ś1 Ñ1 D1-5 11-13 om. 6 (cf v.l 1 and 2) —a) V1 स (for न) T2 [अ]काल (for काल) V2 पुनर् (for कालम्) V1 2 B1 2(*sup lin.* also) 3 D6 अभ्येति —c) Ñ2 V1 D8-10 T G1 M1 3 Ck च, Cv r m g as in text (for वा) B1-3 समाच्छाद्य (for °साद्य) —d) Ñ2 V B D7-10 Cv k t किंचिद्, Cr m g as in text (for कश्चिद्) Ñ2 अपि, V2 B1-3 अभि- (for अति-)

7 Ś1 Ñ1 D1-5 11-13 om 7 (cf. v l 1 and 2) —a) Ñ2 V3 B2 4 [आ]त्म(V3 [अ]नु, B2 4 [अ]थ)-बुद्धिर्वा, V1 B1 3 [आ]त्म(B3 [अ]थ)हेतुत्वान्, V2 [आ]त्मवृत्तिर्वा (for [अ]स्ति बन्धुत्व) —b) Ñ2 V B D7 बुद्धिर् (for हेतुर्) D7 वा (for न) —d) D6 T G2 3 M2 वश, G1 वशे (for वश).

8 Ś1 Ñ1 D1-5 11-13 om 8 (cf v l. 1 and 2) —a) Ñ2 V1 B D7 -परीणामे, V3 °तात्मा (for °णामो) —b) V1 B1.3 द्रष्टव्य Ñ2 V3 पश्यता, V1 2 B D7 दृश्यता (for पश्यता). —d) B1 कालद्रुम, D7 °कर्म- (for °क्रम). V1 M1 -समाहित

9 Ś1 Ñ1 D1-5 (up to प्राप्त in 9b) 11-13 om 9 (cf v l 1 and 2) —a) Ñ2 V B D7 प्रयात (V3 °त) (for इत स्वा) —b) Ñ2 V B D7 हृत (for गत). V2 3 B4 प्राप्त- (for प्राप्त). V2 B4 -क्रियाफल (for °फलम्) —c) Ñ2 V B D7 स सपत्नोथ(Ñ2 V2 3 D7 °त्नोर्थ-, V1 °त्व [sic]), D5 8-10 G1 3 M1 2 Cv r gp t सामदा(M2 Cv °मा)नार्थ-, D6 T धर्मकामार्थ (by transp), Cm g k as in text (for धर्मार्थकाम-) B4 सयुगै (sic). —d) Ñ2 V B D7 सत्कार्य (for पवित्र). B2 प्लवगाधिप.

10 Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 om 10 (cf v l 2) —a) Ñ2 V B D7 अ(B2 स्व)धर्मफल, D6 सर्वधर्मस्य (for स्वधर्मस्य च). —b) Ñ2 V B D7 त्यक्त्वा(V1 3 B1 °क्ता) तेनात्मनस्तनु(V1 3 B1 3 °नु) —c) G3 प्रतिगृहीतश् (for परि°) —d) Ñ2 V1 2 B D7 स्व(V2 D7 सु)धर्मं परिरक्षता, D6 प्राणान्न परि°, T2 प्राणा न परिरक्षिता.

11 Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 om 11 (cf. v l 2) —a) V2 3 एष वै निकृ(V3 °य)ति श्रेष्ठा —b) V2 3 गतोय, D6 या गतिं (for या गतो) V2 हरिपुगव —c) D9 तदा (for तद्) Ñ2 V B D7 अलं हि परिसतप्य(V1 °ताप, D7 °तापे) —d) B1 3 कार्य- (for प्राप्त-)

12 Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 om 12 (cf v l 2) —a) B1 3 D6 च (for तु) T2 G M1 2 वचनात्त्वेव(T2 °च्चैव,

कुरु त्वमस्य सुग्रीव प्रेतकार्यमनन्तरम् ।
ताराङ्गदाभ्यां सहितो वालिनो दहनं प्रति ॥ १३
समाज्ञापय काष्ठानि शुष्काणि च बहूनि च ।
चन्दनानि च दिव्यानि वालिसंस्कारकारणात् ॥ १४
समाश्वासय चैनं त्वमङ्गदं दीनचेतसम् ।
मा भूर्वालिशबुद्धिस्त्वं त्वदधीनमिदं पुरम् ॥ १५
अङ्गदस्त्वानयेन्माल्यं वस्त्राणि विविधानि च ।
घृतं तैलमथो गन्धान्यच्चात्र समनन्तरम् ॥ १६
त्वं तार शिबिकां शीघ्रमादायागच्छ संभ्रमात् ।
त्वरा गुणवती युक्ता ह्यस्मिन्काले विशेषतः ॥ १७
सज्जीभवन्तु प्लवगाः शिबिकावाहनोचिताः ।
समर्था बलिनश्चैव निर्हरिष्यन्ति वालिनम् ॥ १८
एवमुक्त्वा तु सुग्रीवं सुमित्रानन्दवर्धनः ।
तस्थौ भ्रातृसमीपस्थो लक्ष्मणः परवीरहा ॥ १९
लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा तारः संभ्रान्तमानसः ।
प्रविवेश गुहां शीघ्रं शिबिकासक्तमानसः ॥ २०

G 4 24 20
B 4 25 20
L 4 18 9

G3 °देव, M1 °त्तस्य) (for °नान्ते तु) —[c]) Ñ2 V B D7 अब्रवीत् V3 B1 4 D6 प्रसृत (for °श्रित) —[d]) Ñ2 V B D7 प्लवगेश्वर (for गतचेतसम्)

13 Ñ1 illeg from 13 up to 14[b] —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1 2 7 12 13 क्रियताम् (for कुरु त्वम्) Ś1 D12 एव (for अस्य) D4 illeg for कुरु त्वमस्य ❀ Cr कुरु त्वमस्येति पाठ ❀ —[c]) Ñ2 V B1 3 4 D7 सह वै (for सहितो) B2 सह तारागदाभ्या च —[d]) Ś1 D1 2 4 12 13 कुरु (for प्रति) Ñ2 V B D7 वीरेण च हनूमता, D3 11 सर्वैश्च हरिपुगवै

14 Ñ1 illeg for 14[ab] (cf v l 13) —[a]) Ñ2 V B D7 समानाय्य(V3 °नीय) च, D12 °दाय च (for समाज्ञापय) —[b]) D12 om (hapl) बहूनि च V2 B4 सुबहूनि च(B4 °न्यपि), D9 च वनानि च (for च बहूनि च) —D6 reads 14[cd] in marg —[c]) Ñ2 V B D1 7 चदनागुरु (B4 °र)-, D6 T G1 M2 3 Cg °दीनि (for °नि च) Ñ2 V B D1 3 7 11 मुख्यानि, D2 13 रम्याणि (for दिव्यानि) —[d]) Ñ2 V1 2 B -सत्कार- (for -सस्कार-) V1 2 B4 -कारण (for °णात्) Ś1 Ñ1 D2 13 वालिसस्कारण(Ñ1 °* , * [illeg], D13 °रिण) प्रति, D1 4 12 °सकल(D1 °काल, L[ed]°कल्प)न प्रति, D3 11 °सस्करण प्रति

15 [a]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 तारा, D5 8–10 दीन (for चैन) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 4 12 च शुभेक्षण, Ñ2 V1 B D2 3 7 11 13 च शुभागद(B2 °भाशुभ), V2 3 कनकागद, D6 G3 M2 °मानस, Cmp गतचेतस (for दीनचेतसम्) —[c]) D11 नो (for मा) Ś1 D12 मा भूर्वालिकथाबुद्धिस्

16 [a]) D9 G1 माल्य- (for °ल्य) Ś1 Ñ1 D12 आचक्ष्वेह च सन्माल्य(Ñ1 °क्ष्वे ****** [illeg.]), Ñ2 V B D7 हनू(Ñ2 V1 3 °नु)मन्गाच्छ(B4 °न्सस्तु) माल्यानि, D1 13 आधत्स्व हनुमन्माला(D13 °ल्य), D2 4 आध(D4 °द)त्स्वेह तु(D4 च) सन्माल्य, D3 11 हनूमन्माल्यदामा(D11 °ना)नि —Ñ1 illeg. from 16[b] up to 17 —[b]) M1 [आ]-भरणानि (for विविधानि) —After 16[ab], D3 11 ins

490* फलानि च समूलानि रत्नानि विविधानि च ।

—[c]) D5 9 घृत- (for घृत) Ś1 D1–4 11–13 घृत(D2 सित, D3 °ते) तैलं च गधाश्च, Ñ2 V B D7 गधतैलं च(B4 °लानि) गधाश्च —[d]) Ś1 B2 D1 4 12 यच्चान्यत्, D3 यच्चास्य, D11 यद्यस्य (for °त्र) D2 13 यच्चास्त्यन्य(D13 °न्यत्त)दनतर, G2 अन्यच्च तदनतर —After 16, D3 11 ins

491* तत्सर्वं शीघ्रमादाय तूर्णमानय मानद ।

17 Ñ1 illeg for 17 (cf v l 16) —[a]) Ñ2 V2 3 B D7 सत्वर, V1 स त्व च, D4 illeg, D6 11 त्व तावत् (for त्व तार) V3 भव्याम् (for शीघ्रम्) —[b]) Ś1 D2 [अ]न्येहि, D1 4 12 13 [अ]भ्येहि, M2 (after corr sec m as in text) गच्छ, L(ed) [अ]येहि(sic) (for [आ]-गच्छ) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 वानर (for सभ्रमात्) D3 11 आगच्छादाय सत्वर —[c]) Ñ2 V B D7 प्रोक्ता (for युक्ता) M3 transp गुणवती and युक्ता Ś1 D1–4 12 13 शुभा गुण(D2 13 पुण्य)वतीं युक्ता (Ś1 D12 °क्ते [sic]) —[d]) Ś1 D4 12 तस्मिन्, D1 2 13 अस्मिन्, G1 त्वस्मिन्

18 [a]) D3 प्लवगा —[b]) B2 D1 G3 M2 3 वहनोचिता, D2 13 -वहने क्षमा, D3 11 -[उ]द्व° (for -वाहनोचिता) —[c]) V1 शयित्वा (for समर्था) —[d]) Ñ2 V B D7 ये हरि(V1 वहि)ष्यति, D6 T2 निर्द(T2 °व)हि°, G1 2 M1 निर्भ°, G3 निहनि°, M2 निर्ध° (for निर्हरि°)

19 [a]) Ñ2 V B D7 आज्ञाप्य चैव (for एवमुक्त्वा तु) —Ñ1 illeg from सुग्रीव up to सभ्रान्त in 20[b] V2 om from 19[b] up to 21[a] —[c]) D3 11 भ्रातु, G1 °त्रा (for भ्रातृ-) B4 D4 G1 समीपेथ(D4 °पे स, G1 °पे च) (for °पस्थो) Ś1 Ñ2 V1 3 B1–3 D1 2 7 12 13 तस्थौ भ्रातु समीपेथ(Ś1 D12 °पे स, D1 2 13 °पे तु) —[d]) D3 11 शुभलक्षण

20 V2 om 20, Ñ1 illeg for 20[ab] (for both, cf v l 19) —[b]) D7 13 T2 तारा (sic) (for तार) Ñ2 V1 B D7 सत्रस- (for सभ्रान्त-) Ś1 D2 12 तारा सभ्रात-मानसा —[c]) Ś1 D9 12 गृह (for गुहा) —[d]) Ñ2 V1 3 B D7 -नयनोद्यत, D3 6 9 11 G M1 2 -गात° (for -सक्त-मानस) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वालिसत्का(D2 13 °त्स्का)र-कारणात्

21 21 10 आदाय शिबिकां तारः स तु पर्यापतत्पुनः ।
वानरैरुह्यमानां तां शूरैरुद्वहनोचितैः ॥ २१
ततो वालिनमुद्यम्य सुग्रीवः शिबिकां तदा ।
आरोपयत विक्रोशन्नङ्गदेन सहैव तु ॥ २२
आरोप्य शिबिकां चैव वालिनं गतजीवितम् ।
अलंकारैश्च विविधैर्माल्यैर्वस्त्रैश्च भूषितम् ॥ २३
आज्ञापयत्तदा राजा सुग्रीवः प्लवगेश्वरः ।
और्ध्वदेहिकमार्यस्य क्रियतामनुरूपतः ॥ २४
विश्राणयन्तो रत्नानि विविधानि बहूनि च ।
अग्रतः प्लवगा यान्तु शिबिका तदनन्तरम् ॥ २५
राज्ञामृद्धिविशेषा हि दृश्यन्ते भुवि यादृशाः ।
तादृशं वालिनः क्षिप्रं प्राकुर्वन्नौर्ध्वदेहिकम् ॥ २६

---

21 V2 om 21[a] (cf v l 19) —[a]) Ś1 D2 4 T2 तारा, B2 वीर , D12 13 तारा (for तार) —[b]) D2 4 12 T2 मा (for म) D2 om for पर्यापतत्पुन Ñ2 D7 पर्यागत , V2 D1 2 G1 2 M पर्य° (for पर्यापतत्) B2 पर , G(ed) पुर (for पुन) Ś1 सानुजे सह वाधंरे , L(ed) सानुगो दीनमानस —[c]) G(ed.)वाहकैर् (for °नरैर्) D5 च (for ता) —[d]) B4 चरैर् (for शूरैर्) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 शिबिका(D1 2 11 °का)वाहनोचितै —After 21, D5 6 8–10 S ins

492* दिव्या भद्रासनयुता शिबिका स्यन्दनोपमाम् ।
पक्षिकर्मभिराचित्रा द्रुमकर्मविभूषिताम् ।
आस्थिता चित्रपत्तीभि सुनिविष्टा समन्तत ।
विमानमिव सिद्धाना जालवातायनायुताम् ।
सुनियुक्ता विशाला च सुकृता शिल्पिभि कृताम् । [5]
दारुपर्वतकोपेता चारुकर्मपरिष्कृताम् ।
वराभरणहारैश्च चित्रमाल्योपशोभिताम् ।
गुहागहनसछन्ना रक्तचन्दनरूषिताम् ।
पुष्पौघै समभिच्छन्ना पद्ममालाभिरेव च ।
तरुणादित्यवर्णाभिर्भ्राजमानाभिरावृताम् । [10]
ईदृशीं शिबिका दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
क्षिप्र विनीयता वाली प्रेतकार्यं विधीयताम् ।

[(l 1) Cr k भद्रासनगता (for °युता) —(l 2) D5 द्रुद (for द्रुम) D6 G1 -कर्मभिरावृता (for °विभूषिताम्) —(l 3) D8–10 T2 3 M3 Cg आचिता, M2 °हिता (for आस्थिता) D5 T2 -पत्रिभि , D6 -पद्माभि (for -पत्तीभि) D6 म (for सु-) —(l 4) M2 जान- (for °ल) M1 3 [अ]-न्विता (for -[आ]युताम्) —G2 om l 5–8 —(l 5) D8 स (for सु-) G1 M2 सुशुभा, M1 °दृढा (for सुकृता). T M3 विश्वकर्मणा —D9 om from परिष्कृताम् in l 6 up to सम in l 9 —(l 7) D6 M1 2 -मार्गैश् (for हारैश्). —(l 8) D8 10 T3 M2 भूषिता (for रूषिताम्) —(l 9) D8 10 T1 पुष्पाढ्यै —(l 11) M2 तादृशी]

22 [b]) Ñ1 illeg from शिबिका up to सहेव in [d] Ś1 D1 2 4 12 13 बली (for तदा) —[c]) Ś1 D1 2 4 12 13 आरो (Ś1 D12 °ज्ञा)पयदनुक्रोशाद्(D1 °शन), Ñ2 V B D3 7 11 आरोपयदभि(V3 B4 °नि)क्रोशन् , D9 आरोपयति विक्रोशन —[d]) V1 निनादेन (for अङ्गदेन) Ś1 Ñ1 D1 4 11–13 T2 सहैव त(D11 हि), Ñ2 V B D7 सम(V B2 4 सह) प्रभु , D2 सहैतुक, D3 संदेव ह (for सहेव तु)

23 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 23[ab] —[a]) Ñ2 V B D3 7 11 शिबिकाया तु(D3 11 च) (for °का चैव) —[b]) Ñ2 V B D7 11 नष्टजीवित —Ñ2 om 23[cd] —[c]) D3 11 अलचकार (for °कारैश्च) —[d]) D3 11 M1 वानर, G1 M2 शोभित (for भूषितम्) ❀ Cv r माल्यवस्त्रैश्च भूषितमिति पाठ ❀ —For 23[cd], Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

493* माल्यैश्च समलंकृत्य वाससा प्रवरेण च ।

[Ñ1 illeg up to प्रव D2 च, D13 म (for प्र-)], while V B D7 subst.

494* वाससाच्छादयामास माल्येनावचकार ह ।

[V छदयामास (for [आ]च्छा°) D7 [अ]लचकार (for [अ]व°) B4 D7 च (for ह)]

—After 23, G2 3 read 26[cd]

24 [a]) Ñ1 राज्ञ , D2 3 11 13 तारा(D3 11 °र) (for राजा) Ñ2 सह . . दयामास (illeg), V B D7 तदा चाज्ञापयामास ❀ Cm आज्ञापयदित्यस्मिन्श्लोके विश्राणयन्तेति श्लोके च इतिकरण द्रष्टव्यम् ❀ —[c]) Ś1 D6 12 13 T2 M3 Cg औ(D13 ऊ)र्ध्वदैहिक, D2 3 11 ऊर्ध्व°; Ck t as in text (for और्ध्वदे°) —[d]) Ñ2 V B D7 इति वानरान् , D5 6 8–10 T G1 3 M2 3 Ct °कूलत (for अनुरूपत)

25 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 25[ab]. —[a]) D3 11 विकिरतश्च (for विश्राणयन्तो) —[b]) G2 धनानि (for बहूनि) M3 [अ]पि (for च) —[c]) D6 यान्ति (for यान्तु). —[d]) D6 T M1 3 Cr g समनतर (for तद°). ❀ Cr शिबिका समनन्तरम् । अत्रेतिकरण द्रष्टव्यम् । आज्ञापयत्तदेति पूर्वेण सबन्ध ।, Cg शिबिकासमनन्तरमासन्दीसमीपे। अत्रेतिकरण द्रष्टव्यम् । इत्याज्ञापयदिति पूर्वेण संबन्ध ❀ —For 25, Ñ2 V B D7 subst

495* ततो रत्नानि हरयो बहूनि विविधानि च ।
ययुरग्रे प्रयच्छन्त शिबिका समनन्तरम् ।

[(l 1) Ñ2 भूरीणि (for बहूनि) —(l 2) V2 शिबिका (for °का)]

26 [a]) B4 राज्ञा मूर्ति (for °ज्ञामृद्धि-) Ñ1 -विशेषास्तु, V1 °स्ते, D7 °षा (for विशेषा हि) —For 26[ab], Ś1 D1–4 11–13 subst

अङ्गदं परिगृह्याशु तारप्रभृतयस्तथा ।
क्रोशन्तः प्रययुः सर्वे वानरा हतबान्धवाः ॥ २७
ताराप्रभृतयः सर्वा वानर्यो हतयूथपाः ।
अनुजग्मुर्हि भर्तारं क्रोशन्त्यः करुणस्वनाः ॥ २८
तासां रुदितशब्देन वानरीणां वनान्तरे ।
वनानि गिरयः सर्वे विक्रोशन्तीव सर्वतः ॥ २९
पुलिने गिरिनद्यास्तु विविक्ते जलसंवृते ।
चितां चक्रुः सुबहवो वानरा वनचारिणः ॥ ३०
अवरोप्य ततः स्कन्धाच्छिबिकां वहनोचिताः ।
तस्थुरेकान्तमाश्रित्य सर्वे शोकसमन्विताः ॥ ३१
ततस्तारा पतिं दृष्ट्वा शिबिकातलशायिनम् ।
आरोप्याङ्के शिरस्तस्य विललाप सुदुःखिता ॥ ३२

G 4 24 32
B 4 25 40
L 4 18 20

496* राज्ञामृद्धिविशेषो हि दृश्यते भुवि यादृश ।

[Ś1 D12 राज्ञो मूर्ध्नि, D13 °ज्ञा वृद्धि- (for राजामृद्धि-)]

—After 26^{ab}, D5 6 8–10 G2 3 M1 ins

497* तादृशैरिह कुर्वन्तु वानरा भर्तृसत्क्रियाम् ।

[D5 M1 तादृशानिह, G2 3 °शीमिव (for °शैरिह) D6 तादृशीमिह कुर्वंति (for the prior half) D6 9 भर्तु (for भर्तृ-) M1 -मत्क्रिया (for °याम्)]

—D6 transp 26^{cd} and 27, G2 3 read 26^{cd} after 23 —^{c}) Ñ2 V B D7 तादृशैर् (for °श) —D9 om from वालिन up to हत- in 27^{d} Ś1 D4 6 12 वालिन (for वालिन) Ś1 वीर, Ñ2 V1 3 B D7 सर्वं, V2 सर्वान्, D1–4 11–13 शीघ्र (for क्षिप्र) —Ñ1 illeg from क्षिप्र up to देहिकम् in ^{d} —^{d}) Ñ2 V B D7 अकुर्वन्, D3 11 क्रियताम् (for प्रा°) D5 M3 Cg और्ध्वदेहिक, Cv r और्ध्व-देहिक (as in text) Ś1 D1 2 4 12 13 कुर्वंतु सचिवा (D2 शिबिका) स्वय(D13 शिवा).

27 D9 om up to हत- in ^{d} (cf v l 26) D6 transp 26^{cd} and 27 —^{a}) Ś1 D12 अगद (sic) (for °द) Ñ1 प्रति . . [illeg], Ñ2 B1–3 D7 प्रतिगृह्याशु, G(ed) °थ, Cr as in text (for परि°) —Ñ1 illeg for 27^{b} —^{b}) Ś1 Ñ2 D1 2 4 6 11–13 T M Cr तारा-, Cg as in text (for तार-) Ś1 D1 2 4 12 13 स्त्रिय, V B D6 7 T1 3 G M Cr तदा (for तथा) ❀ Cg तारप्रभृतयो वानरा इति सम्यक् ❀ —^{c}) Ñ1 illeg from प्रययु up to इ in 27^{d} D3 11 ते ययु (for प्र°) Ñ2 V B D7 तत्र (for सर्वे) Ś1 क्रोशतस्तत्रानुयु , D1 2 4 13 क्रोशत्यस्त चा (D2 13 °श्चाभ्य, D4 °स्त स्व)नुययु , D12 क्रोशत्योनुययुस्तत्र —^{d}) M1 वानर्यो (for °रा) Ś1 Ñ1 D12 प्रसभ त्या(Ñ1 . . . [illeg])हत हरि(Ñ1 पति), Ñ2 V B D3 7 11 प्रशसतश्च वालिन, D1,2 4 प्रशसत्यो हत हरि(D1 हरि हत [by transp], D13 प्रशसन्त्यादृश हरि ❀ Cr अङ्गदं परिगृह्याशु ताराप्रभृतयस्तदा । क्रोशन्त प्रययु सर्वे वानरा हतबान्धवा । इति पाठ ❀ —After 27, D5 6 8–10 S ins

498* तत प्रणिहिता सर्वा वानर्योऽस्य वशानुगा ।
चुक्रुशुर्वीर वीरेति भूय क्रोशन्ति ता स्त्रिय ।

[D5 reads from l 1 up to 28^{b} in marg —(l 1) D6 सर्वे (for सर्वा) —(l 2) D5 8–10 ता प्रिय, D6 वानरा (for ता स्त्रिय)]

28 D5 reads 28^{ab} in marg (cf v l 498*) —^{a}) Ñ2 V B D3 11 चास्य, D7 चापि (for सर्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -भर्तृका , Ñ2 V B D5 7–10 G3 -बाधवा (for -यूथपा) —^{c}) B4 अथ (for अनु-) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 हत नाथ, Ñ2 V B D7 कपींद्र त(Ñ2 illeg , D7 तु), D5 8–10 च भ° (for हि भर्तार) —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 13 करुण तदा(D1 [marg] °था), Ñ1 मधुरं तदा, Ñ2 V B D7 बाष्पविक्लवा , D3 11 दीनमानसा (for करुणस्वना)

29 D1 reads from 29 up to पुलिने in 30^{a} in marg —^{a}) V3 D11 तारा-, B4 आसां (for तासा) —^{c}) Ś1 Ñ V B D M2 चैव, G1 2 शैला , G3 वृक्षा (for सर्वे) —^{d}) G1 M1 2 सर्वश (for °त) Ś1 Ñ V B D1–4 7, 11–13 रुद(Ñ2 स्यद [sic], D3 नद)तीव समतत, G3 क्रोशतीव च सर्वश

30 D1 reads पुलिने in marg (cf v l 29) —^{a}) Ñ1 illeg from नद्यास्तु up to वन in ^{d} V3 D2 13 -नद्याश्च, B1 3 पार्श्वे च, D1 -दुर्गे च (for -नद्यास्तु) —^{b}) Ś1 D2 4 12 13 गिरिसवृते, G3 °युते (for जलसवृते) —^{c}) Ñ2 V B D1 6 7 G1 2 M2 सुबहुशो —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 राज(Ñ1 . . [illeg], Ñ2 V B D7 वालि, D1 गुरु, D3 11 गुण)वल्लभा , T M3 शोककर्शिता (for वनचारिण)

31 ^{a}) V1 अधिरोप्य, G1 अन्व° (for अव°) Ñ2 V B D7 च ता (for तत) B1 3 तं च (for स्कन्धाच्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अवतार्याशु(D1 2 4 13 °र्य तु) ते स्कधाच् —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 वानरर्षभा , Ñ1 वाहनो * (illeg), D1 3 6 11 G3 M1 वा°, D5 8–10 वानरोत्तमा (for वहनोचिता) —^{c}) Ñ2 V B D7 आसाद्य (for °श्रित्य) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ध्यानपरायणा , D5 6 8–10 G3 शोकपरायणा .

32 ^{b}) Ñ2 V B D7 [आ]लयशायि(B4 °वासि)न (for -तलशायिनम्) —^{cd}) Ś1 D12 [अ]क (for [अ]ङ्के) D1 कृत्वा (for तस्य) G1 शत्रुग्रीचक्रोकमतथा गतासु वानरोत्तम, M2 प्रसक्ताश्रुमुखी दीन पर्यदेवयदातुरा —After 32, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ins

499* अङ्गदोऽय प्रियो नाम ननु ते पुत्रवत्सल ।

जनं न पश्यसीमं त्वं कस्माच्छोकाभिपीडितम् ।
प्रहृष्टमिव ते वक्त्रं गतासोरपि मानद ।
अस्तार्कसमवर्णं च लक्ष्यते जीवतो यथा ॥ ३३
एष त्वां रामरूपेण कालः कर्षति वानर ।
येन स्म विधवाः सर्वाः कृता एकेषुणा रणे ॥ ३४
इमास्तास्तव राजेन्द्र वानर्यो वल्लभाः सदा ।
पादैर्विकृष्टमध्वानमागताः किं न बुध्यसे ॥ ३५
तवेष्टा ननु नामैता भार्याश्चन्द्रनिभानना ।
इदानीं नेक्षसे कस्मात्सुग्रीवं प्लवगेश्वरम् ॥ ३६
एते हि सचिवा राजंस्तारप्रभृतयस्तव ।
पुरवासिजनश्चायं परिवार्यासतेऽनघ ॥ ३७
विसर्जयैनान्प्रबलान्यथोचितमरिंदम ।
ततः क्रीडामहे सर्वा वनेषु मदिरोत्कटाः ॥ ३८
एवं विलपतीं तारां पतिशोकपरिप्लुताम् ।
उत्थापयन्ति स्म तदा वानर्यः शोककर्शिताः ॥ ३९

[Ñ1 illeg from यो up to वानर. Ś1 D1 4 11 13 नाथ (for नाम) D2 4 13 नृपो (for ननु I],
while D6 8-10 T G2 3 M1 (*inf lin. sec m*) 3 ins :

500* हा वानर महाराज हा नाथ मम वत्सल ।
हा महाबाहो महाबाहो हा मम प्रिय पश्य माम् ।
[(1) G2 3 महावीर (for °राज)]

33 Ś1 D12 om 33 Ñ1 illeg up to च्छो in *b* —*a*) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 जनवत्, V3 त नाथ, T2 G1 जानत्र (for जन न) T2 [इ]मा (sic) (for [इ]मं) D1 नेक्षसे त्वमिम पुत्र, D2 4 13 नेच्छ(D13 °क्ष)सि त्वमिम यत्स. —*b*) D4 -निपीडित, D6 -[क]ग्नि° (for -[क]भिपी°) —Ñ1 illeg from ° up to म in *d* —*c*) D1 समृत्यम्, M1 प्रविष्टम् (for प्रहृष्टम्) V1 3 D6 8-10 G1 इह; B1 3 D1 2 4 13 G2 अपि (for इव) B1 transp ते and वक्त्र. —*d*) D6 मृतासोरपि N V B D1.3 7 11 वानर, D2 13 लक्ष्यते (for मानद) —*e*) D1 11 सप्यार्क, D1 पाता°- (for अस्तार्क-) D1 2 4 13 वर्णाभ (for वर्णं च) Ñ2 V B D7 G(ed) तरणादित्यसमप्रभं (G[ed] °सदृश), G3 बालार्कसमस्तवर्णं च —*f*) Ñ V B D8 7-10 दृश्यते (for लक्ष्यते) D3 4 6 9 G3 M2 जीवितो (M2 °नो) (for जीवतो).

34 *a*) G1 2 एप (for एष). M1 राज- (for राम-) —*c*) D7 [क]स्य, G(ed) स्मो (for स्म) —*d*) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11-13 शेकेषुणा (for ए°) D5 6 G1 2 M2 3 वने (for रणे) Ñ2 V B D7 एकबाणहता कृता.

35 *b*) D5 G3 तव, T3 M3 तदा (for सदा). D8-10 Ct [S]फ्रगास्तव, G2 [S]त्यवल्लभा (for वल्लभा सदा) —For 35*ab*, Ś1 Ñ V B D1-4 7 11-13 subst

501* इमास्तव स्त्रियो वीर सवा सुन्दिता भृशम् ।
[B1 3 ते च (for तव) B2 3 D1 प्रिया (for स्त्रियो) —Ñ1 illeg from सुदिता up to न in 35*d*]

—*c*) Ś1 D1 4 12 पादविकल्प्य(D1 °लता, D4 °कृत्य) नगराद्, Ñ2 V B D7 पादै(B2 D7 पादा [sic], B1 पदा) रल्यो नगराद्, D2 13 पादाम्विकृष्ट्वा(D13 °ष्टा) नगराद्

36 Ñ1 illeg for 36*a* —*a*) V2 नामता इति, B1 नामस्मापप्त (sic), D12 तवेष्टा ननु(sic) (for तवेष्टा ननु). D8 8-10 °वैमा, M1 राजेन्द्र (for नामैता) —*b*) D3 भार्याप (sic) (for भार्याश्च) G2 भाया हरमेश्वर —G2 om 36*cd*. —*c*) D6 नेक्षसे (for °क्षसे). —*d*) D5 8-10 T1 हरमेश्वर, M1 °गाधिपं (for °गेश्वरम्) —For 36*cd*, Ś1 Ñ V B D1-4 7 11-13 subst.

502* यथामीप्स्यं न पुरुषे सुग्रीवस्य समीपत ।
[V1 2 B1 यथा B3(*sup lin* also) यथा (for ईप्स्यं). Ś1 Ñ2 D12 तु, Ñ2 V1 3 तु (for न) V3 पुरुषे (for °पे)]

37 *a*) B3 तारो, D2 11 इमे (for एते) —Ñ2 reads 37*b* in marg —*b*) D3 नया (for तव) —*c*) B D1-4 7 11-13 T2 G2 M1 2 पुरवासी (for °वासि-) D6 सारा (for जनश्च) Ñ1 D1 सर्वे (for चाय) —*d*) Ñ1 illeg from ते up to यथो in 38*b*. Ñ2 V B D2 [अ]मितौ विभो, D2 11 [इ]पतन्तिष्ठ(D11 °वार), D3 8-10 विपीडिताः, T2 3 स तेनव (for [अ]सतेऽनघ) D2.13 परिवारयतेनव (D13 °घ).

38 Ñ1 illeg up to यथो in *b* —*a*) Ñ2 V B D2-4 6, 8 11-13 T G3 M1 3 [ए]तान (for [ए]नान्) Ñ2 V2 3 B D1 5 7-10 सचिवान् (for प्रबलान्) —*b*) Ñ2 V B D7 यथापूर्वम्, D8-10 Ct यथापुरम् (for यथोचितम्) —Ñ1 illeg for 38 *d* except तत —*c*) Ś1 Ñ2 V B D1-4 11 13 क्रीडाम(B3 °न) सहिता, G3 °हे सर्वे (for °महे सर्वा). —*d*) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 वनेष्विह (for वनेषु). D4-6 8-10 S Crg मदनोत्कटा ॥ Ct मदनोत्कटा इत्यत्र विलप्याविति शेष ॥ Ct यथापुर यथापूर्वं क्रीडामहे । त्वया सहेति विलपतीति शेष ॥

39 *a*) V1 2 B1 3 4 विलापिनी V3 D5 °पिता, D2 13 °पती (for विलपतीं) ॥ Cg विलपतीं विलपन्तीम् ॥ D2 13 तारा (for °रां) —*b*) Ñ2 दुःख, D2 13 पति, D7 भर्तृं (for पति) —Ñ1 illeg from शोक up to 39*c* D2 13 परिप्लुतं. D5 8-10 -परि(D6 °री)प्लुता(D5 °त) (for -परिप्लुताम्).—*c*) D1 3 11 ततो (for तदा) —*d*) Ś1 V2 B2 4 D2 6 8 10 12 13 कर्षिता, B1.3 -विह्वला (for कर्शिता).

सुग्रीवेण ततः सार्धमङ्गदः पितरं रुदन् ।
चितामारोपयामास शोकेनाभिहतेन्द्रियः ॥ ४०
ततोऽग्निं विधिवद्दत्त्वा सोऽपसव्यं चकार ह ।
पितरं दीर्घमध्वानं प्रस्थितं व्याकुलेन्द्रियः ॥ ४१
संस्कृत्य वालिनं ते तु विधिपूर्वं प्लवंगमाः ।
आजग्मुरुदकं कर्तुं नदीं शीतजलां शुभाम् ॥ ४२
ततस्ते सहितास्तत्र अङ्गदं स्थाप्य चाग्रतः ।
सुग्रीवतारासहिताः सिषिचुर्वालिने जलम् ॥ ४३
सुग्रीवेणैव दीनेन दीनो भूत्वा महाबलः ।
समानशोकः काकुत्स्थः प्रेतकार्याण्यकारयत् ॥ ४४ G 4 24 44 B 4 25 53 L 4 18 31

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

---

40 [a]) Ś1 D2 4 12 13 तदा (for तत) D7 साकम् (for सार्धम्) —[b]) D5 8–10 T1 सोगद (for अ°) Ñ1 तदा (for रुदन्) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 [उ]पह(D1 °हि)तेन्द्रिय , D5 8–10 °लुतेन्द्रिय , D11 पिहि° (for [अ]-भिहतेन्द्रिय) Ñ2 V B D7 रुदमानो मुहुर्मुहु

41 Ñ1 om from 41 up to विधिपूर्वं in 42[b] Ś1 D2 G2 om (hapl) 41 —[a]) D5 om (hapl) from विधिवद् up to 42[a] ❀ Ct विधिवद्देवाशत्वेन स्वयज्ञातवेदत्वाज्जानवत् तिर्यग्देहोचितविधिवदित्यर्थ । विधिवदग्निहोत्रविधिनेत्यर्थ इत्यन्ये ❀ D1 चेष्टा, D6 T2 हुत्वा, D12 देवान् (for दत्त्वा) —[b]) V2 च (for स) M1 स (for ह) —D1 om 41[cd] —[d]) D12 13 चाकुलेन्द्रिय

42 Ñ1 om up to विधिपूर्वं in 42[b], D5 om 42[a] (for both, cf v l 41) —[a]) D8–10 त (for ते) Ś1 D1 2 4 12 13 वालिन ते(Ś1 D13 त) तु सकल्य(D1 °ज्वाल्य, D2 °काल्य), Ñ2 V1 3 B D7 वालिन ते तु स कृत्य(B1 °त्वा), V2 वालिन तु समुत्सृज्य, D3 11 वालिन ते तु सस्कृत्य —[b]) Ñ2 D7 विविवच्च (for °पूर्वं) D5 8–10 विधिवत्प्लवगर्षभा —Ñ1 illeg from [c] up to शीत in [d] —[c]) Ś1 D1 2 4 12 13 प्रजग्मुर् (for आ°) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 3 B D1–4 7 11–13 पपा, V2 स्पर्श- (for नदीं) D3 T1 2 G1 2 M1 2 शिव , D5 8–10 T3 G3 शुभ (for शीत) Ñ1 D5 6 8–10 G3 M3 शिवा (for शुभाम्)

43 For 43–44, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst 503* —[a]) G2 सचिवास् (for सहितास्) —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) T M1 3 ह्यगद(to avoid hiatus) —[d]) D5 8–10 T1 वानरा, D6 T2 G2 3 M1 2 °नो (for वालिने)

44 [a]) D5 8–10 [इ]व (for [ए]व) —[d]) M2 कार्यम् (for कार्याणि) ❀ Cr समानशोक काकुत्स्थ इत्यनेन समानदु खत्व सखित्व चे येतत्प्रकटितम् ❀ —For 43–44, S1 D1 2 4 11–13 subst , Ñ1 subst l 1–3, Ñ2 V B D3 7 subst l 1–2 only

503* तत कृतोदका सर्वे पम्पाया क्लिन्नवासस ।
आजग्मू राघव द्रष्टु लक्ष्मण चामितौजसम् ।
तस्थु प्राञ्जलय सर्वे सुग्रीवश्च सहाङ्गद ।
वालिन पूर्ववृत्तानि कथयन्तोऽद्भुतानि च ।

[(l 1) B4 पपाया (for °या) V1 वानरर्षभा , D7 (also as above) °स (for क्लिन्नवासस) —D7 reads l 2 in marg —(l 2) Ś1 D12 आययू, D1 प्र° (for आजग्मू) V2 3 B2 सहिता राम (for राघव द्रष्टु) Ñ2 V1 3 B D3 7 11 महौजस, V2 °स, V3 महाभुज (for [अ]मितौजसम्) —(l 3) Ś1 सहागदा (for °द) —(l 4) D2 ते (for च)]

—After 44, D5 6 8–10 S ins

504* ततोऽथ त वालिनमग्र्यपौरुष
प्रकाशमिक्ष्वाकुवरेषुणा हतम् ।
प्रदीप्य दीप्ताग्निसमौजस तदा
सलक्ष्मण राममुपेयिवान्हरि ।

[(l 1) D6 [उ]ग्र्त, T G2 3 M3 Cg तु त, G1 M1 हत, M2 रत (for ऽथ त) —(l 2) D9 11 प्रकाम् (for °शम्) G2 -वरेण चाहत (for °षुणा हतम्) —(l 3) T2 प्रदीप्त (for °प्य)]

Colophon D1 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D12 वालिसस्क(D12 °सत्क)रण(Ñ1 °... + [illeg]), Ñ2 V B D2–4 7 11 13 वालिसत्कार (D2 3 11 13 °सस्कार) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 12 om , Ñ2 V2 G3 24 (as in text), V3 27, B3 4 D3 5–10 T G1 2 M 25 , D11 21 , D13 23 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

२५

ततः शोकाभिसंतप्तं सुग्रीवं क्लिन्नवाससम् ।
शाखामृगमहामात्राः परिवार्योपतस्थिरे ॥ १
अभिगम्य महाबाहुं राममक्लिष्टकारिणम् ।
स्थिताः प्राञ्जलयः सर्वे पितामहमिवर्षयः ॥ २
ततः काञ्चनशैलाभस्तरुणार्कनिभाननः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं हनुमान्मारुतात्मजः ॥ ३
भवत्प्रसादात्सुग्रीवः पितृपैतामहं महत् ।
वानराणां सुदुष्प्रापं प्राप्तो राज्यमिदं प्रभो ॥ ४
भवता समनुज्ञातः प्रविश्य नगरं शुभम् ।
संविधास्यति कार्याणि सर्वाणि ससुहृज्जनः ॥ ५
स्नातोऽयं विविधैर्गन्धैरौषधैश्च यथाविधि ।
अर्चयिष्यति रत्नैश्च माल्यैश्च त्वां विशेषतः ॥ ६
इमां गिरिगुहां रम्यामभिगन्तुमितोऽर्हसि ।
कुरुष्व स्वामिसंबन्धं वानरान्संप्रहर्षयन् ॥ ७
एवमुक्तो हनुमता राघवः परवीरहा ।
प्रत्युवाच हनूमन्तं बुद्धिमान्वाक्यकोविदः ॥ ८

25

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ñ1 illeg for 1^{abc} D7 reads 1^{ab} in marg —^{a}) B4 -[अ]धि, D5 9 -[अ]भ्रि- (for -[अ]भि-) —^{b}) D7 -मानस (for -वास°) —For 1^{ab}, Ś1 D1 2 4 11–13 subst

505* आदशाहात्तु सुग्रीव प्रेतकार्यकृत शुचिम् ।
महाङ्गदेन शोचन्त भ्रातर स्वर्गमास्थितम् ।

[(l 1) D1 आदशाह तु D2 13 कार्य (for °र्यं) D1 कृते (for °त) —(l 2) D2 13 शोचते (for °न्त)]

—^{c}) D2 शाखामृगा Ś1 D12 शाखामृगैर्महामात्रै, Ñ2 V2 3 B4 D5–7 13 °मृगा (Ñ2 D5 7 °ग) स(Ñ2 D5–7 म)-हामात्या, V1 °मृगगणा सर्वे —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 कृतोदक (for [उ]पतस्थिरे) Ñ2 V B D7 परिवव्रु कृतोदका —After 1, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins

506* तत पुन प्रतस्थुस्ते रामदर्शनलालसा ।
[Ñ1 पुन (for तत)]

2 ^{a}) Ñ2 V B D7 च काकुत्स्थं, D4 महात्मान (for °बाहु) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 तेभिगम्य महात्मान, D8 समाजग्मुर्महाभाग, D11 आजग्मु सुमहाभाग —^{b}) V2 D3 11 -कारण —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 तस्थु, D3 11 भूत्वा (for स्थिता) —After तस्थु, Ñ1 illeg up to 3 D12 reads 2^{d} twice

3 Ñ1 illeg for 3 (cf v l 2) —^{ab}) D10 om तत D1 -शीलाढ्यस् (for -शैलाभस्) Ñ2 V B D7 तत शैलवपु(V2 °ल,) र्धीमास्तरुणादित्यसनिभ —^{d}) Ñ2 V B D2 3 5 7 8 11 12 S हनूमान् Ś1 D1 4 12 13 पवनात्मज, Ñ2 V B D7 रघुनदन (for मारुतात्मज)

4 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D3 4 7 11 12 G1 तव (for भवत्-) Ñ1 D5 6 8–10 G3 M2 काकुत्स्थ (for सुग्रीव) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12,13 पद (for महत्). —After 4^{ab}, D5 8–10 ins

507* वानराणा सुदंष्ट्राणा सम्पन्नबलशालिनाम् ।
[D9 -वन- (for -बल-).]

—^{c}) V2 वानराणा च(hypm.), D5 8–10 महात्मना (for °राणा) Ñ1 D3 4 सुदु प्राप्य —^{d}) B2 (before corr प्राप) प्राप्य, D5 8–10 T3 प्राप्त, M1 प्रा*(damaged) (for प्राप्तो). G3 प्रभु (for °भो). Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 राज्य प्राप्स्य (Ś1 D12 °प्यो)ति राघव, Ñ2 V B1 3 4 D7 प्राप्य(Ñ2 B4 D7 °प) राज्य परतप

5 Ñ2 om 5^{ab} —^{a}) D4 illeg for भवता —^{b}) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7 11–13 प्रविश्य नगरीं शुभा(V B D7 इमा) —Ñ1 illeg for 5^{c}–6^{b} —^{c}) Ñ2 V2 3 B1 3 4 स(B1 3 म)विधाय च, D1 2 9 13 T2 स विधास्यति —^{d}) Ñ2 V B D7 सर्वथा, D3 11 सीताया (for सर्वाणि) D3 5 8–11 T3 G3 M1 2 -गग-, D4 -जने, D6 -गणै (for -जन)

6 Ñ1 illeg for 6^{ab} (cf v l 5) —^{a}) Ś1 स्नाताया (corrupt), D12 ज्ञाताय (corrupt), L(ed) स्नाचाय Ś1 D1 2 4 12 13 मन्त्रैर्, Ñ2 V B D7 रत्नैर्, D3 11 तोयैर् (for गन्धैर्) —^{b}) D2 13 M1 ओषधीभि, D8–10 ओषधैश्च, Cm as in text (for औष°) Ś1 D4 12 शुचिस्तत, Ñ2 V1 3 B4 D7 ततस्तत, V3 B1–3 D2 13 समंतत, D1 शुचिस्मित (for यथाविधि) D3 11 अर्घै(D3 °र्घं)श्च ददता वर (D3 °र) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 दिव्यैश्, D5 8–10 माल्यैश् (for रत्नैश्) —D4 illeg for 6^{d} —^{d}) D5 8–10 रत्नैश् (for माल्यैश्) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 मार्ल्यैस्त्वा (D2 13 °श्च) प्रीत(D10 °ति)मानस, Ñ2 V B D7 गन्धैस्त्वा प्रीति(Ñ2 V1 3 B2 °त)मानस

7 ^{a}) Ñ V B1 2(marg. also) 3 4 D1 3 7 11 दिव्याम्, B2 दुर्गाम् (for रम्याम्) —^{b}) D5 8–10 त्वम्; T2 M1 इह (for इतो) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 अभि(V1 इति)यातु त्वमर्हसि. —^{c}) D1 2 13 स्वामिस्सबंधे —^{d}) Ś1 Ñ1 B2 D1–5 8–13 T1 3 G1 3 सप्रहर्षय, V3 °हर्षितान्, T2 °धर्षयन् (for °हर्षयन्) B1 3 D6 वानराणा प्रहर्षयन्

8 ^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 रामो दशरथात्मज —^{c}) Ñ1 illeg from वाच up to बुद्धि in ^{d} D4 illeg after प्रत्यु —^{d}) B2 वाक्यकोविद.

चतुर्दशसमाः सौम्य ग्रामं वा यदि वा पुरम् ।
न प्रवेक्ष्यामि हनुमन्पितुर्निर्देशपालकः ॥ ९
सुसमृद्धां गुहां दिव्यां सुग्रीवो वानरर्षभः ।
प्रविष्टो विधिवद्वीरः क्षिप्रं राज्येऽभिषिच्यताम् ॥ १०
एवमुक्त्वा हनूमन्तं रामः सुग्रीवमब्रवीत् ।
इममप्यङ्गदं वीर यौवराज्येऽभिषेचय ॥ ११
पूर्वोऽयं वार्षिको मासः श्रावणः सलिलागमः ।
प्रवृत्ताः सौम्य चत्वारो मासा वार्षिकसंज्ञिताः ॥ १२
नायमुद्योगसमयः प्रविश त्वं पुरीं शुभाम् ।
अस्मिन्वत्स्याम्यहं सौम्य पर्वते सहलक्ष्मणः ॥ १३
इयं गिरिगुहा रम्या विशाला युक्तमारुता ।
प्रभूतसलिला सौम्य प्रभूतकमलोत्पला ॥ १४
कार्तिके समनुप्राप्ते त्वं रावणवधे यत ।
एष नः समयः सौम्य प्रविश त्वं स्वमालयम् ।
अभिषिञ्चस्व राज्ये च सुहृदः संप्रहर्षय ॥ १५ G 4.25 16 B 4 26 18 L 4 19 17

9 c) Ś1 Ñ1 न प्रविशामि Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [श्र]हृ वीर (for हनुमन्) —d) Ś1 D1 2 4 12 13 कारक, D5 8–10 G3 पारग (for -पालक) Ñ1 D3 पितुर्निर्देशमाचरन्, Ñ2 V B D7 पितुरादेश एष(B1–3 °व) मे(V3 न)

10 a) Ś1 Ñ1 D4 12 अयमद्य, D1 अयमद्यो, D2 13 अय महा, D9 अथाद्यैव, D11 अह त्विह (for सुसमृद्धां) Ś1 D12 दिष्टया, D6 T3 M3 रम्या (for दिव्या) —For 10ab, Ñ2 V B D7 subst

508* यूय प्रविशत क्षिप्र प्रविश्य च पुरीमिमाम्।

[B4 हनुमन्प्रविश क्षिप्र (for the prior half) G(ed) कुरुध्व यदनतर (for the post half).]

—c) After प्र, D4 illeg up to ज्ये in d Ś1 D12 साधो, Ñ1 स्नात, D6 T3 वीर (for वीर) Ñ2 V B D7 सुग्रीवो विधिना(B2 D7 °वत्) स्नात, D1–3 11 13 प्रवेष्टु विधिवत् (D3 11 °ना) स्नात (D3 11 तात) —d) Ñ2 V B2 4 D7 एष राज्ये, B1 3 स राज्ये हि (for क्षिप्र राज्ये)

11 a) D3 4 6 9 13 हनुमत —b) After राम, Ñ1 illeg up to इम in c —After 11ab, D5–10 S ins

509* वृत्तज्ञो वृत्तसम्पन्नमुदारबलविक्रमम्।

[G2 सुप्रवृद्ध सुसपन्नम् (for the prior half) G2 M2 -बलविक्रम]

—c) V1 D6 8 10 इदम्, G(ed) एनम् (for इमम्) Ś1 V1 B2 D1–4 11 12 राजन, Ñ1 राज्ये, D5 7 8 10 M1 2 वीर (for वीर) Ñ2 V2 3 B1 3 4 D13 अयमप्यगदो राजन् —d) Ñ2 V2 3 B1 4 [ऽ]भिषिच्यता, D1 G2 [ऽ]भिषेच ह(G2 च) (sic) (for ऽभिषेचय) —After 11, D3 5–11 S ins

510* ज्येष्ठस्य हि सुतो ज्येष्ठ सदृशो विक्रमेण ते।
अङ्गदोऽयमदीनात्मा यौवराज्यस्य भाजनम्।

[(l 1) M3 म, Ck as above (for हि) D3 5 7–11 M1 Ck च, D6 T3 G1 M2 ह (for ते)]

12 a) Ś1 D12 दीर्घोय, Ñ2 V B D7 प्रथमो (for पूर्वोऽय) —b) Ñ2 V D7 सलिलायुत, B1 3 °लैर्वृत, B2 °लान्वित (*sup lin* also °लाप्लुत) (for °लागम) —c) D1 प्रदिष्टा D1 illeg from सौम्य up to मासा in d D3 11 क्षत प्रभृति चत्वारो —d) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -शारदा, D6 Cg t -सज्ञका, M3 -सज्ञिका (for °ता) Ñ2 V B D7 मासा वै(Ñ2 B2 °श्च) वार्षि(V1 3 कार्ति, B3 धार्मि)का इमे ※ Cg पूर्व इत्यादि। पूर्व वर्षर्त्वपेक्षया प्रथम । वर्षा वर्षर्तु । स्त्रिया प्रावृट् स्त्रिया भूम्नि वर्षा इत्यमर । तत्र भवो वार्षिक । "द्वौ द्वौ मार्गादिमासौ स्यादृतु" इति श्रावणभाद्रपदौ वर्षर्तु । तदेकदेशत्वाच्छ्रावणो वार्षिक इत्युच्यते। "वर्षाभ्यष्ठक्" इति ठक्प्रत्यय । वार्षिकसञ्ज्ञकाश्चत्वारो मासा इति । आश्वयुजापाढाभ्या चतुष्ट्वमिति ज्ञेयम्। छत्रिन्यायात्। वर्षसुरत्वाद्वर्षानन्तरकालत्वाच्च चत्वारोऽपि युद्धयोग्या न भवन्ति। कश्चित्तु पक्षा वै मासा इति श्रुतिपक्षमाश्रित्य चत्वारो वार्षिका मासा इत्युक्तम्। श्रावण प्रथमो मास इत्यत्रापि प्रथम पक्ष इत्यर्थ । "चत्वारो वार्षिका मासा गता वर्षशतोपमा" इत्युपसहारादित्याह।, Ck ये प्रयुक्ताश्चत्वारो मासा, तेषामय पूर्व इति योजना।, Ct ये चत्वारो वार्षिकसञ्ज्ञका प्रवृत्तास्तेषामय पूर्व इति योजना ※

13 b) Ñ1 D3 6 11 पुरीमिमा, Ñ2 V2 3 B(B2 *sup lin* also) D7 स्वमालयं (for पुरीं शुभाम्) —c) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 इह (for अस्मिन्) G1 स्थास्यामि (for वत्स्यामि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तावत्, G2 वत्स (for सौम्य) —d) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 पर्वते नियतेन्द्रिय

14 ab) B4 शिलाया (for विशाला) Ñ1 यु -, Ñ2 V B2 4 D1 2 4 7 12 13 मुक्त, D3 11 गुस- (for युक्त) B1 3 इमा गिरिगुहा रम्या विशाला मुक्तमारुता —After 14ab, Ñ2 V B D1 3 7 11 ins, while Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 ins after 14

511* इह वत्स्याम्यह सौम्य वर्षा सौमित्रिणा सह।

[D3 11 अस्या (for इह) D3 4 वर्षा (for वर्षा)]

—c) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रसन्नसलिला पुण्या(Ñ1 रम्या), Ñ2 V B D3 7 11 प्रसन्नसलिला रम्या —After 14c, D5 wrongly repeats 13d–14c —d) Ñ2 V2 3 B D3 7 11 -कमलोत्पला, V1 कमलोपमा

15 a) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 कार्तिक(Ñ2 V B D3–11 °की) समति(D13 °नु)क्रम्य —b) V2 हि यत्, B2 D3 11 यत, M1 रत, M2 तत (for यत्त) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 कुरु यत्न रिपोर्वधे, D5 त्व रावणवधाय च ※ Cg

5.17 6.18 9.18 इति रामाभ्यनुज्ञातः सुग्रीवो वानरर्षभः ।
प्रविवेश पुरीं रम्यां किष्किन्धां वालिपालिताम् ॥ १६
तं वानरसहस्राणि प्रविष्टं वानरेश्वरम् ।
अभिवाद्य प्रहृष्टानि सर्वतः पर्यवारयन् ॥ १७
ततः प्रकृतयः सर्वा दृष्ट्वा हरिगणेश्वरम् ।
प्रणम्य मूर्ध्ना पतिता वसुधायां समाहिताः ॥ १८
सुग्रीवः प्रकृतीः सर्वाः संभाष्योत्थाप्य वीर्यवान् ।
भ्रातुरन्तःपुरं सौम्यं प्रविवेश महाबलः ॥ १९
प्रविश्य त्वभिनिष्क्रान्तं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
अभ्यषिञ्चन्त सुहृदः सहस्राक्षमिवामराः ॥ २०
तस्य पाण्डुरमाजह्रुश्छत्रं हेमपरिष्कृतम् ।
शुक्ले च वालव्यजने हेमदण्डे यशस्करे ॥ २१
तथा सर्वाणि रत्नानि सर्वबीजौषधानि च ।
सक्षीराणां च वृक्षाणां प्ररोहान्कुसुमानि च ॥ २२
शुक्लानि चैव वस्त्राणि श्वेतं चैवानुलेपनम् ।
सुगन्धीनि च माल्यानि स्थलजान्यम्बुजानि च ॥ २३
चन्दनानि च दिव्यानि गन्धांश्च विविधान्बहून् ।
अक्षतं जातरूपं च प्रियङ्गुमधुसर्पिषी ॥ २४

कार्तिक इति । कार्तिके मासि समनुप्राप्ते समीपं प्राप्ते । आश्वयुजान्त इत्यर्थः । यत यतस्व, सेनासंनहनं कुरु । कार्तिकशब्दस्य आश्वयुजान्तपरत्वं स्वयमेव वक्ष्यति "वयमाश्वयुजे मासि पित्राक्षप्रतिचोदिता " इति ।, Cr l. t यत य(Ck प्रय)तस्व ॐ —^{c}) D3 11 न नय (by transp), G1 नय त (for नय न) —Ñ1 illeg after न up to माल in ^{d} —^{d}) Ñ2 पुरीमिमां, V2 3 B1 3 4 D7 पुरीं शुभां (for स्वमालयम्) —^{e}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4–6 12 13 G2 अभिषिच्य स्वराज्ये च(B1 3 °पु, D7 स्वे), D3 11 T2 अभिषिच्(D11 °षिच्य) स्वराज्येन, D6 M3 °षिञ्च स्वराज्ये च, D8 10 °षिच्य स्वराज्ये च, M1 °षिञ्चस्तु राज्ये तु —^{f}) D13 सुहृदा Ñ2 V1 3 D7 सम्प्रहर्षयन्, T2 °धयन्, G1 °योजय (for °हर्षय)

16 ^{b}) T M3 वानराधिप° —^{c}) D3 11 गुहां (for पुरीं). —^{d}) Ś1 किष्किन्धां, B4 किष्किन्ध्यां D12 om (hapl) पालि Ñ2 V B1–3 D7 प्रहृष्टो विगतज्वरः .

17 ^{a}) Ś1 D11 तां (for तं) —^{b}) Ñ2 V2 3 D7 प्रहृष्ट (for प्रविष्ट) Ś1 वानरर्षभं, Ñ V B D1 2 4–6 12 13 °रर्षभं, D3 11 प्लवगेश्वर (for °रेश्वरम्) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अभिगम्य, D5 8–10 °वार्य (for °वाद्य) —Ñ1 illeg from ष्टानि up to वारयन् in ^{d} Ñ2 V1 B1 3 4 D2–6 8–10 13 M3 प्रविष्टानि, B2 प्रकृ° (for प्रहृ°) —^{d}) D5 8–10 प्लवगेश्वर (for पर्यवारयन्)

18 ^{a}) Ś1 ताराप्रभृतयः सर्वे —^{b}) D3 11 दृष्टा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 वर्ध(G[ed]वन्द)यित्वा कपी(Ñ2 V B D7 हरी)श्वरं —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 जयेत्यूचु (D12 °त्युचे)र्निपतिता (for ^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 महाबला (for समाहिताः) Ñ2 V B D7 जयेति पतिता भूमौ शिरोभिः सुसमाहिताः .

19 B1 2 om 19–20^{ab} D13 om (hapl.) 19 —^{b}) Ś1 D2 4 12 हनुमान्त हरीश्वर , Ñ1 समान्य हरीश्वर , D1 सानुभाष्य हरीश्वर , D3 11 मानयित्वा हरीश्वर —For 19^{ab}, Ñ2 V B3 4 D7 subst

512* ता समुत्थाप्य सुग्रीवः समान्य च यथाविधि।
[B3 स (for ता)]

—^{c}) Ś1 Ñ V2 3 B3 4 D1–4 7 11 12 G2 रम्य (for सौम्य) —^{d}) G(ed) महाकपि°

20 B1 2 om 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) Ñ2 V B3 D7 चाभि-, B4 चानि , D3 11 च वि- (for त्वभि-) D5 8–10 Ct प्रविष्ट भीमनिष्क्रान्त ॐ Ck प्रविश्य अन्तःपुरस्थोमातृक स्त्रियं च दृष्ट्वाभिषेकाय पुनःप्रतिनिवृत्तमित्यर्थः ।, Ct प्रविष्टं भीमनिष्क्रान्तमिति प्रविश्य त्वभिनिष्क्रान्तमिति पाठे प्रविश्यान्तःपुरगतकोशादिकं दृष्ट्वाभिषेकाय तु पुनर्निष्क्रान्त प्रतिनिवृत्त सभामागतमित्यर्थः ॐ —^{b}) Ś1 D12 प्लवगेश्वरं , Ñ V1 3 B3 4 D3 7 11 वानरर्षभा , D1 2 4 13 प्लवगर्षभा , G2 वानरेश्वर, M1 3 प्लवगेश्वर (for वानरर्षभम्) —Ñ1 mostly illeg for for 20^{cd} —^{c}) T2 G1 2 अभिषिचत Ś1 D12 अभिषिचन्मुवलित, Ñ2 V B D7 अभ्यषिंचन्(V2 °न्त)हामात्या (Ñ2 D7 °त्रा), D1–4 11 13 अभ्य(D1 13 °भि)षिंचन्सुवलित (D4 °न)

21 ^{a}) G2 ततः B1–3 D12 S पाडरम (for पाण्डु°) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 हेमविभूषित, Ñ2 V B D7 कनकभूषण (for हेमपरिष्कृतम्) —^{d}) D6 -दड- (for -दण्डे). Ś1 D2 4 12 13 हेमदडे(Ś1 D12 °ड) महाव(D4 13 °ब)ने, Ñ1 D1 3 11 °दड(Ñ1 °रत्न)विभूषिते, Ñ2 V B D7 °डपरिष्कृते

22 ^{a}) D5 8–10 transp सर्वाणि and रत्नानि Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 दिव्यानि मणिरत्नानि —^{b}) Ñ1 D1 3 11 -[औ]षधीस्तथा, M3 -[ओ]षधैरपि (for -[औ]षधानि च). Ś1 D2 4 12 13 सर्वाश्चैवो(Ś1 °वौ)षधीस्तथा —^{c}) D3 11 सक्षीरिणां —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्ररोहा (sic), Ñ2 V1 2 B1 2(after corr) 3 D7 प्ररोह, V3 B2(before corr) 4 प्ररोह- (for °हान्)

23 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 23^{ab} For 23–24^{ab}, Ñ2 V B D7 subst 513* —^{a}) M2 (after corr sec m as in text) शुक्कानि (for शुक्लानि) —D3 11 transp 23^{cd} and 24^{ab} —^{c}, D3 11 सुगधानि —^{d}) D1 पुन्जानि (sic), T2 तलजानि (for स्थल°)

24 D3 11 transp 23^{cd} and 24^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1

दधि चर्म च वैयाघ्रं वाराही चाप्युपानहौ ।
समालम्भनमादाय रोचनां समनःशिलाम् ।
आजग्मुस्तत्र मुदिता वराः कन्यास्तु षोडश ॥ २५
ततस्ते वानरश्रेष्ठ यथाकालं यथाविधि ।
रत्नैर्वस्त्रैश्च भक्ष्यैश्च तोषयित्वा द्विजर्षभान् ॥ २६
ततः कुशपरिस्तीर्णं समिद्धं जातवेदसम् ।
मन्त्रपूतेन हविषा हुत्वा मन्त्रविदो जनाः ॥ २७
ततो हेमप्रतिष्ठाने वरास्तरणसंवृते ।
प्रासादशिखरे रम्ये चित्रमाल्योपशोभिते ॥ २८
प्राङ्मुखं विविधैर्मन्त्रैः स्थापयित्वा वरासने ।
नदीनदेभ्यः संहृत्य तीर्थेभ्यश्च समन्ततः ॥ २९
आहृत्य च समुद्रेभ्यः सर्वेभ्यो वानरर्षभाः ।
अपः कनककुम्भेषु निधाय विमलाः शुभाः ॥ ३० G 4 25 32 B 4 21 33 L 4 19 0

D1 2 4 12 13 मुख्यानि, D5 दिव्यादि- (for दिव्यानि) —Ñ1 illeg for ^{b} —^{b}) Ś1 D12 [ए]व नवान्, D1 2 4 13 [उ]च्चावचान् (for विविधान्) D1 तथा (for बहून्) —For 23–24^{ab}, Ñ2 V B D7 subst

513* सुगन्धीनि च माल्यानि स्थलजान्यम्बुजानि च ।
वासांसि चाथ मुख्यानि गन्धांश्च विविधान्वरान् ।

[Ñ2 om l 1 —(l 2) B2 (marg also as above) पुष्पाणि (for मुख्यानि) V1 पुरान् (sic), B1 2(*sup lin* also) 3 नवान् (for वरान्)]

—^{c}) Ñ1 D1 3 11 अक्षतान्, B2 अयुत (for अक्षत) Ś1 Ñ2 D4 7 12 अक्षतान्जात(Ś1 °ल्लाज, D12 °न्ख्यात)रूपांश्च, D2 13 क्षाख्यातान्ख्यातरूपांश्च —^{d}) D13 प्रियेव (sic) (for प्रियङ्गु) Ś1 -सर्षपान्, D12 -सर्पिषान्, T2 -सर्षिप (for °पी) V2 प्रियगुमपि सर्पिपी (sic).

25 ^{a}) Ñ2 D9 वै व्याघ्र, D3 वैयाघ्रय, M1 °घ्र- (for °घ्र) —^{b}) Ñ1 वारा (illeg), D2 13 वाराह्यौ, D5 8.9 11 पराध्यौं, D10 पराध्यं, T1 2 पराहौ, T3 G2 3 M1 वराहौं, G1 चाराहौ, M2 वाराह्यौ, Cg as in text (for वाराही) ❀ Cg वाराही वराहचर्मविकृती । "सुपां सुलुक्" इत्यादिना पूर्वसवर्णदीर्घं ❀ Ś1 वाराह चाप्युपानह, Ñ2 V B D7 वराहै(B2 4 D7 चाराहे) चैव(V2 B1 3 चापि) पादुके, D1 3 वाराहे चाप्युपानहे, D4 वाराह्ये चोपानहिति च (sic), D12 दूर्वाश्चैव सुशोभना —^{c}) Ś1 V3 B2 D1 3 4 12 समालभनम्, B4 रसालदलम्, D9 T2 Cv °लवनम्, Cr m g k t as in text (for समालम्भनम्) D6 आदर्श- (for आदाय) —^{d}) G1 2 M2 च, M1 सु- (for स) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नार्य(Ñ1 जामु, D1 जगु)श्चा(D2 °र्यं आ)यतलोचना, Ñ2 V1 B D3 7 11 लाजा(V1 B1 D7 °जा, D3 नार्यं)श्च शुभदर्शना (B2 4 °नान्), V2 3 D8–10 गोरोचन(B [ed] Ct °न)मन शिला —^{e}) Ś1 Ñ2 V B D2 7 12 13 तत्र सहिता, Ñ1 D1 G3 मुदिता सर्वा(D1 सर्वे, G3 तत्र), D4 चैव सहिता (for तत्र मुदिता) —^{f}) M1 परा (for वरा) Ś1 Ñ V B D G1 2 M1 च (for तु)

26 D3 11 read 26^{ab} after 27 —^{a}) D1 भत्तुम (corrupt) (for ततस्) D5 G1 2 M2 त, Cr m g as in text (for ते) Ś1 Ñ1 V2 B D1 2 4 7 11 12 वानर(V2 D4 °रा)श्रेष्ठा, Ñ2 प्रवरा श्रेष्ठा (for वानरश्रेष्ठ) D13 ततस्तेषा नरश्रेष्ठ —^{b}) Ñ1 B1 3 यथाकाम, Ñ2 V B2 4 D7 °भाग, D5 8–10 अभिषेक्तु (for यथाकाल) —Ñ1 mostly illeg for 26^{cd} —^{c}) Ś1 D1 2 4 12 13 वस्त्रैश्च माल्यैश्, Ñ2 B2 D7 भक्ष्यैश्च वस्त्रैश् (by transp), V माल्यैश्च वस्त्रैश्, B4 भक्ष्यश्च चेलैश्, D3 11 गन्धैश्च माल्यैश् (for वस्त्रैश्च भक्ष्यैश्) —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 13 तर्पयित्वा, B1 3 प्रेष° (for तोष°) G1 M2 द्विजोत्तमान ❀ Cv वानरश्रेष्ठमित्यादि वसवो वासव यथेत्येवमन्तमेकं वाक्यम् ।, so also Cr m g ❀

27 ^{a}) V2 परिस्तीर्णे —^{b}) V2 ससिद्ध, D2 13 असिद्ध, M3 (before corr as in text) समिध (for समिद्ध) —^{c}) D13 हीविप्रा (sic) (for हविषा) —^{d}) D4 कुश- (sic) (for हुत्वा) D1–4 11 13 द्विजा (for जना) —After 27, D3 11 read 26^{ab}

28 D3 om 28^{ab} D11 G2 3 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) K (ed) हैम Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 परिष्कार, Ñ2 V B D7 -प्रतिष्ठान, D6 परिष्ठाने (for -प्रतिष्ठाने) —^{b}) Ñ1 -सश्रित, Ñ2 V2 3 B D7 सवृत (for -सवृते) Ś1 D1 2 4 11–13 दिव्यास्त(D2 4 °भ)रणमश्रित(D1 11 सस्कृत, D2 °माश्रित) —^{c}) Ñ2 V B D7 -शिखराकार —^{d}) Ś1 Ñ V B D7 12 -शोभित (for °ते) ❀ Cv ततो हेमप्रतिष्ठाने इत्यादे श्लोकस्य पूर्वार्धं पश्चाद्द्रष्टव्यम् । हेमप्रतिष्ठाने हेमपादपीठे ।, Cr हेमप्रतिष्ठाने हेममयपीठयुक्ते, Cm हेमप्रतिष्ठाने वरास्तरणसवृते इत्येतदुभय वरासनविशेषणम् ।, [Cg हेमप्रतिष्ठाने हेममयपादयुक्ते । वरासनविशेषणमेतत्. ❀

29 Ñ1 illeg from ^{a} up to तीर्थेभ्य in ^{d} —^{a}) Ś1 D2 4 13 प्राङ्मुखैर् Ñ2 V B1 3 D3 5 8–10 विविधैर्मन्त्रै, B4 विधिमन्त्रैश्च (for विविधैर्मन्त्रै) —^{b}) V2 D5 स्नापयित्वा, D1 3 11 प्राप° (for स्थाप°) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 वरासन —^{c}) Ś1 D1–4 11–13 सर्वेभ्यस् V3 आहृत्य, B2 (*sup lin* also as in text) सकृत्य (for संहृत्य). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 [ए]व सर्वेश (for समन्तत) Ñ2 V B D7 जल दिव्य च शोभन

30 D13 om 30 —^{a}) Ś1 D12 आहृत्यात, D1 2 4 °त्याभ (for °त्य च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 4 12 सर्वे ते (for सर्वेभ्यो) —Ś1 V1 D2 12 om (hapl ?) 30^{cd} B2 reads 30^{c}–31^{b} in marg —^{c}) D5 अपो, D6 तत (for अप).

5 32 शुभैर्वृपभशृङ्गैश्च कलशैश्चापि काञ्चनैः ।
6 34 शास्त्रदृष्टेन विधिना महर्षिविहितेन च ॥ ३१
9 32 गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः ।
मैन्दश्च द्विविदश्चैव हनूमाञ्जाम्बवान्नलः ॥ ३२
अभ्यषिञ्चन्त सुग्रीवं प्रसन्नेन सुगन्धिना ।
सलिलेन सहस्राक्षं वसवो वासवं यथा ॥ ३३
अभिषिक्ते तु सुग्रीवे सर्वे वानरपुंगवाः ।
प्रचुक्रुशुर्महात्मानो हृष्टास्तत्र सहस्रशः ॥ ३४
रामस्य तु वचः कुर्वन्सुग्रीवो हरिपुंगवः ।
अङ्गदं संपरिष्वज्य यौवराज्येऽभ्यषेचयत् ॥ ३५
अङ्गदे चाभिषिक्ते तु सानुक्रोशाः प्लवंगमाः ।
साधु साध्विति सुग्रीवं महात्मानोऽभ्यपूजयन् ॥ ३६
हृष्टपुष्टजनाकीर्णा पताकाध्वजशोभिता ।
बभूव नगरी रम्या किष्किन्धा गिरिगह्वरे ॥ ३७

—^{d}) D1 5 7 11 M2 त्रिवाय, Cr m g as in text (for नि°) Ñ1 D1 त्रिविधा शुभा, D5 6 8–10 G1 M2 Cr m g विमल जल, G3 विविध जल (for °ला शुभा) D4 (m) सत्रिवाय कुशा शुभा

31 B2 reads 31^{ab} in marg (cf v l 30) —^{a}) D6 कुंभर् D13 अश्व (corrupt) (for शुभैर्) Ś1 Ñ1 V1 2 D5 6 8–12 G1 M2 ऋपभ-, G2 आर्पभ, G3 हिरण्य-, Ck as in text (for वृपभ-) Ñ2 D7 शुभ्रैरुचकशृगैश्च, B1–3 शुभम्नात्रश्च राप्यैश्च, B4 शुभै रजतकुंभैश्च —^{b}) D6 8–10 [पु]त्र (for [अ पि) Ñ3 V2 3 B D7 पार्थिव॰ (for काञ्चनै) —After 31^{ab}, Ś1 D1 2 4 11–13 ins

514* औपधैर्विविधैश्चैव कुसुमैश्च तथाविधै ।
मङ्गल्यै पूर्णकुम्भैश्च लाजाभिश्च विभूषितै ।
कन्याभिश्च प्रशस्ताभि शातकुम्भै॰ समन्वितै ।
आभिषेचनिकैर्द्रव्यै समन्तात्परिवारितै॰ ।
प्रयतवद्भि कपिभिर्मन्त्रवद्भि समन्तत । [5]

[(l 1) D1 कुमुदैश् (for कुसुमैश्) —(l 2) D13 मागल्यै —(l 3) D4 -कुभ- (for °म्भै) D11 समन्विता Ś1 D12 शातकुम्भ सुमन्वित, D1 °कुंभसमन्विता (for the post. half) —Ś1 om l 4–5 —(l 4) D11 12 अभिषेचनिकैर् D2.13 परिवारिता, D11 °वारित (for °वारितै) —(l 5) D2 13 प्रमन्नवद्भि, D12 प्रणदद्भिश्च (for प्रयत°) D4 मत्रविद्भि, D13 मित्रवद्भि (for मन्त्रवद्भि)]

—^{c}) Ñ1 D6 महता, D7 मनसा (for विधिना) —^{d}) D3 विदितेन (for विहि°). D6 ते (for च)

32 Ñ1 mostly illeg. for 32 —^{a}) V2 B D7 गयो —^{b}) D1 सरभो, D2 4 6 7 13 सरभो (for श°) —^{c}) D13 मैंद्रश् Ś1 B2 D9 12 द्विविधश्, V2 द्विरदश्, D3 द्विपदश्; M2 विविन्दश् (for द्विविदश्) Ś1 D1.2 4 12 [ऊ]भौ (for [ए]व —^{d}) Ś1 D1 2 4.12 13 सुषेणो, D3 9 M3 हनुमाज (for हनू°) V1 B2 D1 3 11 जाम्बुवान Ñ2 V B D5 7–10 तथा (for नल)

33 ^{a}) Ś1 D9 G1 2 अभिषिचन्, Ñ2 D2 4 11 अभ्यपिचत, D1 अभ्यपि न् (subm.), D11 अभ्यपिच्य तु —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 विमलेन (for प्रसन्नेन). D2 4 13 महात्मानोऽभ्यपूजयन् —^{c}) Ñ2 V1 3 B D7 स(V1 च)पर्णेन, V2 सुपर्णेन (for सहस्राक्ष) —^{d}) D1 transp वसवो and वासव

34 ^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 सर्वे ते वानरर्षभा. —D7 om (hapl) 34^{c}–35^{b} —^{c}) G2 3 प्रतुष्टुवुर् (for प्रचुक्रुशुर्) —^{d}) Ś1 D1–5 8–13 Ck t हृष्टा॰ शत, Ñ2 V B हृष्टरूपा (for हृष्टास्तत्र) —After 34, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

515* एतस्मिन्नन्तरे छत्र गृहीत्वा पनसो हरि ।
धारयामास सहृष्ट॰ सुग्रीवस्य महात्मन ।
सुषेणो नलतारौ च बालव्यजनधारिणौ ।
रश्मितानभितस्थैव तस्य पार्श्वे स्थितो हरी ।

[(l 1) Ñ1 illeg from स्मिन् up to न- in l 3 D1 om. गृहीत्वा —(l 3) D3 नीलतारौ, D13 नलनीरौ (for नलतारौ) —(l 4) D1 7 11 [ए]न (for [ए]व) Ś1 Ñ1 D12 पार्श्वे (for पार्श्वे)]

35 V1 D7 om 35^{ab} (for D7, cf v l 34). —^{a}) Ñ2 V2 3 B वचन, M2 3 च वच (for तु वच) D2 M3 श्रुत्वा (for कुर्वन्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्लवगेश्वर; Ñ2 V2 3 B वानरर्षभ, D6 8–10 वानरेश्वर॰ (for हरिपुगव). —Ś1 om (hapl) 35^{cd} —^{c}) D13 T2 G1 स (for स-) —^{d}) V3 D1 13 T2 G1 3 M1 3 [ऽ]भि- (for ऽभ्य-)

36 ^{a}) Ś1 D2–4 11–13 तु, Ñ1 [ऽ]पि, D1 हि, D6 वा (for च) Ñ2 B2 D7 [ऽ]थ (for तु) —Ñ1 illeg for ^{c}. —^{d}) B2 D6 8–10 G1 हि (for ऽभि-) D3 11 महात्मानमपूजयन —After 36, D5 6 8–10 S ins

516* राम चैव महात्मान लक्ष्मण च पुन पुन ।
प्रीताश्च तुष्टुवु सर्वे तादृशे तत्र वर्तति ।

[(l 2) D5 वर्तमति, D6 8–10 M1 3 Ct वर्तिनि, T2 3 वर्तते Cr m g k as above (for वर्तति)]

37 Ñ1 illeg for ^{a} —^{a}) D5 M2 हृष्टतुष्ट-, G (ed) तुष्टहृष्ट- (for हृष्टपुष्ट-) T2 -जनाकीर्ण- —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 3 B1 3 4 D1 2 4 12 13 -ध्वजमालिनी, Ñ2 V1 B2 D7 -[उ]ज्ज्वलमालिनी (for -ध्वजशोभिता) —^{c}) Ñ2 V2 3 B2 4 D7 transp नगरी and रम्या —^{d}) Ś1 किष्किन्दा Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 जालिपालि(Ñ1 °.. .)ता, Ñ2 V B D3 7.11 चित्रकानना (for गिरिगह्वरे)

निवेद्य रामाय तदा महात्मने
महाभिषेकं कपिवाहिनीपतिः ।
रुमां च भार्यां प्रतिलभ्य वीर्यवा-
नवाप राज्यं त्रिदशाधिपो यथा ॥ ३८

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

२६

अभिषिक्ते तु सुग्रीवे प्रविष्टे वानरे गुहाम् ।
आजगाम सह भ्रात्रा रामः प्रस्रवणं गिरिम् ॥ १
शार्दूलमृगसंघुष्टं सिंहैर्भीमरवैर्वृतम् ।
नानागुल्मलतागूढं बहुपादपसंकुलम् ॥ २
ऋक्षवानरगोपुच्छैर्मार्जारैश्च निषेवितम् ।
मेघराशिनिभं शैलं नित्यं शुचिजलाश्रयम् ॥ ३
तस्य शैलस्य शिखरे महतीमायतां गुहाम् ।
प्रत्यगृह्णत वासार्थं रामः सौमित्रिणा सह ॥ ४

G 4 26 4
B 4 27 4
L 4 20 4

38 [a]) Ś1 Ñ V2 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 महात्मने तदा (by transp), V1 B2 G1 महात्मने तत (G1 °था) (for तदा महात्मने) —[b]) Ñ2 V B D7 कृताभिषेक (V1 3 °क), D2 13 बद्धाभिषेक (for महाभिषेकं) M1 -वाहिनी — [c]) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 उवास (for रुमां च) V2 B4 भार्या , D2 4 13 ता च, G1 ताराम् (for भार्यां) B2 प्रतिगृह्य, D5 8–10 G1 उपलभ्य (for प्रतिलभ्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तारा (for वीर्यवान्) —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 शशास, Ñ2 V B D3,7 11 अवाप्य (for °प)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 सुग्रीवाभिषेक —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 12 om , Ñ2 V2 G3 25 (as in text), V3 D13 28, B3 4 D3 5–10 T G1 2 M 26 , D1 16, D11 22 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

26

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [a]) D7 [ऽ]थ (for तु) —[b]) V1 प्रहृष्टे (for प्रविष्टे) D3 11 वानरी- (for वानरे) —[c]) Ñ1 D1 समगम्य च (for आजगाम) —[d]) B2 4 D2 3 6 11 13 प्रश्रवण (for प्रस्रवण) Ñ1 D1 प्रतस्थे राघवो गिरिं

2 [a]) D2 13 -सजुष्ट (for -सघुष्ट) —[b]) V2 B D7 बलैर्, D6 T G M1 2 -तैरर् (T2 °र) (for -रवैर्) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सिंहव्याघ्रनिषेवित —Ñ2 V B D7 om 2[cd] —[c]) D1 4 -गाढ, D2 13 -कीर्ण (for -गूढ) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 4 12 -सतत, D13 -सतति, G2 -संवृत (for -सकुलम्)

3 [a]) Ś1 वृक्ष-, D2 3 13 ऋष्य-, D5 अक्ष-, D11 रक्ष (all sic) (for ऋक्ष-) M3 -गोपुच्छ (for °च्छैर्) —[b]) B2 [ए]व सेवित, D2 4 13 विभूषित (for निषेवितम्) —V1 om 3[cd] —[c]) Ś1 D2 4 12 13 -वृन्द-, G2 -राजि (for -राशि-) D1 -निभै (for -निभ) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 M1 रम्य(M1 नित्य) शुचिजलाशय, Ñ2 V2 3 B3 4 D7 G1 2 M2 नित्य शुचि(V2 भुवि)जलस्र(V3 B4 °श्र)व, B1 2 नित्य शुचिजल नव, D5 6 8–10 G3 नित्य शुचिकर शिव(G3 शुभ), G(ed) नित्य गिरिगुहाकुल

4 [b]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 महतो महतीं, V2 3 B1 D7 G1 महतीमायतीं (for महतीमायता) V2 शुभा (for गुहाम्) —[c]) Ñ2 V B D7 प्रतिजग्राह, G1 प्रत्यग्राहत, M1 प्रत्यग्रहीत (for प्रत्यगृह्णत) V2 रामार्थं (sic), D9 वासार्थे (for वासार्थं) Ś1 Ñ1 प्रत्यगृह्णन्निवासार्थं, D1–4 11–13 पर्यगृह्ण(D1 4 12 °ह्ला)न्निवासार्थं —[d]) D9 om सौमित्रिणा सह —After 4, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins , B4 cont l 4 only after 518*

517* गुहाया नातिदूरे हि गिरिकूटे बहूदका ।
विस्तीर्णाश्चायताश्चैव पद्मिन्योऽथ सुपुष्पिता ।
कारण्डवघनैर्घुष्टाश्चक्रवाकैरलकृता ।
प्रसन्नस्वादुसलिला मृणालबहुपुष्करा ।

[(l 1) Ś1 D12 नातिदूर Ñ1 तु, D3 11 च (for हि) Ñ1 गिरिकुल्या बहूदका , D3 11 सर (D3 °ट [sic])कुड बहूदक (for the post half) —(l 2) D3 11 विस्तीर्णमायन D1 वापि (for चैव) Ñ1 D1 च (for ऽथ) D3 11 पद्मिनीमिरलकृत (for the post half) —(l 3) Ñ1 -घनर्जुष्टाश्, D1 स्वनोत्कुष्टाश् , D2 4 13 -गणै कुष्टाश्, D12 -गणैर्घुष्टाश् (for -घनैर्घुष्टाश्) Ñ1 चक्रवाकाभिकूजिता (for the post half) D3 11 हसकारण्डवाकीर्ण(D11 °वर्घुष्ट) चक्रवाकोपशोभित —(l 4) Ś1 D12 प्रसन्ना , D4 om (for प्रसन्न-) B4 D3 11 -सलिल (for -सलिला) Ś1 D12 मृणाला (for मृणाल) D13 -वन- (for बहु) B4 D3 11 -पुष्कर (for -पुष्करा)],

while Ñ2 V B D7 ins

518* गुहायाश्चाप्यदूरस्थ गिरिकुण्ड बहूदकम् ।
विस्तीर्ण चायत चैव पद्मिन्या चोपशोभितम् ।
दात्यूहै सारसैश्चैव कादम्बैश्चाप्यलकृतम् ।

अनसत्तत्र धर्मात्मा राघवः सहलक्ष्मणः ।
बहुदृश्यदरीकुञ्जे तस्मिन्प्रस्रवणे गिरौ ॥ ५
सुसुखेऽपि बहुद्रव्ये तस्मिन्हि धरणीधरे ।
वसतस्तस्य रामस्य रतिरल्पापि नाभवत् ।
हृतां हि भार्यां स्मरतः प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् ॥ ६

उदयाभ्युदितं दृष्ट्वा शशाङ्कं च विशेषतः ।
आविवेश न तं निद्रा निशासु शयनं गतम् ॥ ७
तत्समुत्थेन शोकेन बाष्पोपहतचेतसम् ।
तं शोचमानं काकुत्स्थं नित्यं शोकपरायणम् ।
तुल्यदुःखोऽब्रवीद्भ्राता लक्ष्मणोऽनुनयन्वचः ॥ ८

[(l 1) Ñ2 D7 [अ]विदृश्स्थ (for [अ]प्यदृश्य) V3 गिरिशानु (sic) (for कुञ्ज) —(l 2) B2 4 आयत (for चायत) B4 परिशोभित (for चोप°) —(l 3) V2 3 कदंबश]
—Thereafter B4 cont l 4 of 517* —After 4, D5 6 8–10 S ins a passage relegated to App I (No 16)

5 ^{a}) Ñ2 V अनुसेवत, B D7 अन्वसेवत, G3 न्यवसत्तत्र (for अवसत्तत्र) D11 G3 धर्मज्ञो (for धर्मात्मा). D5 6 8–10 T G1 2 M Cv rp m g इत्युक्त्वा न्य(D6 नि)-वसत्तत्र —^{c}) D3 11 -निम्न , M1 -द्रव्य- (for -दृश्य-) Ñ1 D1 बहुनिम्ननदीकुजे ❀ Cv इत्युक्त्वा न्यवसत्तत्रेति । तत्र शब्दो गुहाया योज्य ।, Cr इत्युक्त्वा न्यवसत्तत्र राघव सहलक्ष्मण । इति पाठ. ।, Cm तत्र गुहायां न्यवसदिति सबन्ध . ❀

6 D3 11 om. 6^{ab} —^{a}) Ñ1 D1 बहुरम्ये, D5 6.8–10 सुसुखे हि, (for सुसुखेऽपि) —^{b}) Ñ1 D1 तु, G2 वै (for हि). Ñ1 धरणीतले —^{c}) Ñ1 D1.2 तत्र (for तस्य). —^{d}) D1 नाविशत् (for नाभवत्) —For 5^c–6^d, Ś1 D2 4 12 13 subst

519* बहुपुष्पफलैर्युक्ते सुरम्ये धरणीधरे ।
बहुरम्ये बहुद्रव्ये रतिरल्पापि नाभवत् ।
वसतस्तत्र रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमत. ।

[(l 1) D2 13 धरणीतले —(l 2) D4 illeg after बहुर up to नाभ —(l 3) D2 13 तस्य (for तत्र)],

while Ñ2 V B D7 subst.

520* बहुनिम्नदरीकुञ्जे सुपुण्ये धरणीतले ।
बहुरम्ये वनोद्देशे नानामृगसमाकुले ।
शुशोच राघवस्तत्र लक्ष्मणस्य समीपत ।

[(l 1) B1 -निम्ने, B3 -निव , B4 रुपे (for -निम्न). —(l 2) V3 B2 (marg also as above) -गणाकुले (for -समाकुले) —(l 3) V1 2 तस्य (for तत्र)]

—^{e}) Ś1 Ñ1 V1 B3 4 D1 2 4 12 13 G1 तु, V3 च (for हि) Ñ2 V2 D3 7 11 भार्यां च (for हि भार्यां). Ś1 Ñ2 V2 B D1–4 7 11–13 कौमारीं, Ñ1 तु (r, V1.3 सुद्दर्शी (for स्मरत)

7 Ñ2 V B1–3 D7 om 7^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D3 11 12 ध्यातवानुदयः B4 टध्यावभ्युदितं, D1 चिंतयन्नुदय, D2 4 13 स्मृ(D13 श्रु)त्वा तथोदये(D4 °य), D5 G3 उदयाभ्युदय (G3 °यत), Cv °दुयत, Cr.m.g t as in text (for उदयाभ्युदित) D2 मुरये (for दृष्ट्वा) —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D5 6 8–10 T G3 M2 स (for च) D1–4 11–13 शशाकस्य विशेषत. (D4 illeg from. स्य up to नैनमाविशति in l 1 of 521*). —After 7^{ab}, Ś1 D2 4.12 13 ins , Ñ1 D1 subst for 7^c–8^b

521* नैनमाविशति प्रीतिर्वनेष्वपि सुगन्धिषु ।
रम्येऽपि चाविशत्येत बाष्पो नेत्रसमुद्भव ।

[(l 1) Ñ1 ते वत्स विशति (sic), D1 नैव चाविशनि, D4 illeg (for नैनमाविशति) —(l. 2) Ñ1 वने (for रम्ये) D4 विशत्येन (for [आ]विशत्येन) D1 तस्यं चापि विशत्येन, D2 न्यासेपि च विशत्येन, D12 रम्ये* वा विशत्येन, D13 न्यामेपि विवशत्येव (for the prior half)]

—Thereafter Ñ1(l 1–2 only) D1 cont 523*. —^{c}) Ś1 D12 नाविवेश च निद्रा तं; Ñ2 V B D7 न विवेश च निद्रैन, D2 4 13 न विवेश च निद्रा तं —^{d}) Ś1 D4 12 शयान शयने शुभे(D4 गतं), D2.13 शयने शयने तत·.

8 For 7^c–8^b, Ñ1 D1 subst. 521*. —^{b}) D5 8–10 -चेतनं (for -चेतसम्) —For 8^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 11 –13 subst , D3 ins after 8^{cd}.

522* चिन्ता त्वेनं विवेशाथ बाष्पदुःखसमुद्भवा ।

[Ñ2 चैव, V B चैव, D7 चैन (for त्वेन) Ñ2 [आ]शु, V B D3 7 [ए]न, D2 4 11 13 [ए]व (for [अ]थ). D11 बहु- (for बाष्प-) Ñ2 D7 -शोकमुधता, V1 3 B1 -शोकपरिप्लुत, V2 B2–4 -शोकसमुद्गता (for -दुःखसमुद्भवा)]

—Thereafter Ś1 D2–4 11–13 cont , Ñ1(l 1–2 only) D1 cont after 521*

523* विललाप महातेजा काममोहवशगत ।
राम· कमलपत्राक्षो दु खशोकाभिपीडितः ।
चिन्ताबाष्पमुखो ध्यायन्नि श्वसन्नुरगो यथा ।
विक्षिप्तगात्रो विभ्रान्त क्रोधशोकसमाकुल ।
आमीलिताक्ष· स्तब्धाक्ष पुन स भ्रुकुटीमुख [5]
पुनश्च दैन्यमापन्नो बहुरूपस्तथाभवत् ।

[(l 1) D13 om (hapl) from काम- up to महातेजा· in 524*. D1 किं तु (for काम-) —(l 2) Ś1 -[आ]दिपीडित (for -[अ]भि°) —(l 3) D2 चिंताबाष्पमुखेभ्यो यो (for the prior half) Ś1 D2 12 पन्नगो (for उरगो).

अलं वीर व्यथां गत्वा न त्वं शोचितुमर्हसि ।
शोचतो ह्यवसीदन्ति सर्वार्था विदितं हि ते ॥ ९

भवान्क्रियापरो लोके भवान्देवपरायणः ।
आस्तिको धर्मशीलश्च व्यवसायी च राघव ॥ १०

न ह्यव्यवसितः शत्रुं राक्षसं तं विशेषतः ।
समर्थस्त्वं रणे हन्तुं विक्रमैर्जिह्मकारिणम् ॥ ११

समुन्मूलय शोकं त्वं व्यवसायं स्थिरं कुरु ।
ततः सपरिवारं तं निर्मूलं कुरु राक्षसम् ॥ १२

पृथिवीमपि काकुत्स्थ ससागरवनाचलाम् ।
परिवर्तयितुं शक्तः किमङ्ग पुन रावणम् ॥ १३

अहं तु खलु ते वीर्यं प्रसुप्तं प्रतिबोधये ।
दीप्तैराहुतिभिः काले भस्मच्छन्नमिवानलम् ॥ १४ G 4 26 16 B 4 27 40 L 4 20 21

—(l 4) D8 विक्रात (for विभ्रान्त) Ś1 D12 दु ख- (for क्रोध-) L(ed) हा हेति च रुदन्मुहु (for the post half) —(l 5) D1 12 अमीलिताक्ष, D2 4 11 निमीलिताक्ष (for आ°) D1 सत्रस्त, L(ed) स्तब्धास्य (for स्तब्धाक्ष) —(l 6) D1 स्वदैन्यम् (for च दैन्यम्) D1 3 11 तदा (for तथा)]

—D3 11 further cont, while Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst for 8^{cd}

524* त समीक्ष्य महातेजा सुमित्रानन्दवर्धन ।

[D13 om the prior half (cf v l 523*) D12 सुग्रीव- (sic) (for सुमित्रा-) Ñ1 D1 -[आ]नदिवर्धन D3 राम शोकार्दित तत, D11 बाष्पोपहतचेतस (for the post half)]

—^{c}) Ñ2 V B1–3 D7 शोचतमथ(V2 3 °मिव), M1 त शोकमानं (corrupt) (for त शोचमान) —^{d}) G(ed) निशि (for नित्य) D3 11 बाष्प- (for शोक-) —^{f}) Ś1 D2 4 12 13 [ऽ]नुमत, Ñ V B1 3 4 D1 3 5–10 G1 3 M1 Cr [ऽ]नुनय, B2 [ऽ]नुगतस्, Cvp rp gp (for ऽनुनयन्) ❀ Cv लक्ष्मणोऽनुनयन्निति च पाठ ।, Cr g लक्ष्मणोऽनुनयन् (Cr °य) वच इति पाठ ❀ B2 तदा (for वच)

9 ^{a}) B4 G3 M1 कृत्वा (for गत्वा) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 नार्हसे (D2 °सि) त्व व्यथा कर्तुं, D1 वा हि सह्या तथा कर्तुं (sic) —^{b}) Ś1 D2 4 12 13 च, Ñ1 D1 [ए]व (for त्व) —^{cd}) V2 3 B1–3 D4 7 10 शोचतो (for शोचतो) Ś1 D12 खलु सीदति, D1 M3 व्यवसीदति (for ह्यवसीदन्ति) Ñ1 illeg for सीदन्ति सर्वा V1 B D7 11 सर्वथा (for सर्वार्था) V1 विदता (for विदित) D1 च (for हि) D6 तत् (for ते) Ś1 D2–4 12 13 सर्वार्था सर्वदेहिन (D3 13 °ना) (for ^{d})

10 ^{a}) D3 11 नित्यं (for लोके) —^{b}) D3 वेद-, M3 Cr m g दैव, Ct as in text (for देव) —For 10^{ab}, Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 subst

525* भव क्रियापरो नित्य तथा हर्षपरायण ।

[Ñ2 V B D7 कार्यपरो (for क्रिया°) Ñ1 D1 भव (for तथा) Ñ2 V B D7 भव धर्मपरायण (for the post half)] —^{c}) Ñ2 (marg) V2 B D7 अक्रोधो (for आस्तिको) Ñ2 ... शीलश्च —D3 11 om 10^{d} —^{d}) G(ed) स (for च)

11 ^{a}) D5 6 13 [अ]व्यवस्थि(D13 °शि)त(D6 °त), M2 Ck [अ]ध्यवसित (Ck° त), Cm g t as in text (for [अ]व्यवसित) D2 4 13 शत्रून्, D11 क्वचित् (for शत्रु) Ś1 न च ह्यवसित शत्रून्, Ñ1 D1 3 (also as in D11) पश्य ह्य(D1 3 व्य)वसितान्रा(D3 °त श)त्रून्; D12 न ह्यवसित शत्रून्वै —D11 transp 11^{b} and 11^{c} —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 रक्षासि (for राक्षस) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 च, T तु (for त) —^{c}) V1 वने (for रणे) Ś1 Ñ1 V1 3 B D2–4 7 11–13 जेतु (for हन्तु) —D11 om 11^{d} —^{d}) Ñ2 V B D7–10 T G1 3 M1 2 Cm p k t विक्रमे, D1 विक्रमाद्, D2 13 विक्रमी, Cr g as in text (for विक्रमैर्) Ś1 D2–4 12 13 जिह्मचारिण, Ñ2 V B2–4 D7 सिंहसनिभ, B1 सिंहविक्रमे, D1 राक्षसेश्वर, G1 M1 जिह्मकारण, Cr mp t as in text (for जिह्मकारिणम्) Ñ1 विक्रमैद्राक्षसेश्वर ❀ Cm विक्रमे जिह्मकारिणमिति पाठ ❀

12 ^{a}) D5 6 त (for त्व) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 समुद्धर्प(Ñ2 V B D7 °द्दीप, D1 °द्धर्प)य तेजस्त्व —^{b}) Ñ2 V1 3 B D5 7–10 स्थिरीकुरु, V2 स्थिर भव (for स्थिर कुरु) —^{c}) D6 G2 त्व (for त) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नि शेषं, Ñ2 V B D7 निष्कुल (for निर्मूल) Ñ2 V B D7 वैरिण (for राक्षसम्) D5 8–10 राक्षम हतुमर्हसि

13 D2 13 read 13 after 23 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 वीर त्व, Ñ2 V1 3 B D7 काम त्व, V2 कामस्त्वं(sic), D3 11 चेमा त्व, D13 वीरत्वे (for काकुत्स्थ) —^{b}) Ñ1 illeg for वनाचलाम् Ś1 D1 2 4 12 13 -[आ]लया (for -[अ]चलाम्) —^{c}) D1 परिसहरणे (for °वर्तयितु) —^{d}) G3 किमस्य (for °मङ्ग) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 कि पुनर्दुष्टराक्षस, Ñ2 V B D7 किमु त रावण रणे, D3 11 कि पुनर्युधि रावण, D5 8–10 T2 किं पुनस्त हि रावण, D6 G1 M2 किं पुना रावण रणे ❀ Cg अङ्गेति सम्बोधनम्। पुनरित्यत्र दीर्घाभाव आर्षे ❀ —After 13, D3 5 6 8–11 S ins

526* शरत्काल प्रतीक्षस्व प्रावृट्कालोऽयमागत ।
तत सराष्ट्र सगण रावण त्व वधिष्यसि ।

[Cf 4 26 18 —(l 2) D3 5 8–10 T2 त (for त्व). D11 वधिष्यति]

14 D10 transp 14 and 15 —^{a}) B1 हत (for अह) Ś1 D1 2 4 12 13 हि, B2 च (for तु) Ś1 B1 D12 वीर्यं ते (by transp) (for ते वीर्यं) —^{b}) Ś1 D2 12 13 ससुप्तं

लक्ष्मणस्य तु तद्वाक्यं प्रतिपूज्य हितं शुभम् ।
राघवः सुहृदं स्निग्धमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५
वाच्यं यदनुरक्तेन स्निग्धेन च हितेन च ।
सत्यविक्रमयुक्तेन तदुक्तं लक्ष्मण त्वया ॥ १६
एष शोकः परित्यक्तः सर्वकार्यावसादकः ।
विक्रमेष्वप्रतिहतं तेजः प्रोत्साहयाम्यहम् ॥ १७
शरत्कालं प्रतीक्षेऽहमियं प्रावृडुपस्थिता ।
ततः सराष्ट्रं सगणं राक्षसं तं निहन्म्यहम् ॥ १८
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हृष्टो रामस्य लक्ष्मणः ।
पुनरेवाब्रवीद्वाक्यं सौमित्रिर्मित्रनन्दनः ॥ १९
एतत्ते सदृशं वाक्यमुक्तं शत्रुनिबर्हण ।
इदानीमसि काकुत्स्थ प्रकृतिं स्वामुपागतः ॥ २०
विज्ञाय ह्यात्मनो वीर्यं तथ्यं भवितुमर्हसि ।
एतत्सदृशमुक्तं ते श्रुतस्याभिजनस्य च ॥ २१
तस्मात्पुरुषशार्दूल चिन्तयञ्शत्रुनिग्रहम् ।
वर्षारात्रमनुप्राप्तमतिक्रामय राघव ॥ २२

Ñ1 यतिव (illeg), V3 च प्रबोधये, B1 3 परिबोधये (for प्रतिबोधये) D1 त सुप्त बोधयेपि च —c) Ś1 दीप्यमानाहुति, Ñ V B D1–4 7 9–11 13 G2 दीप्तमाहुतिभि, D12 प्रदीप्तमाहुति, G1 प्राप्तैराहुतिभि, Cr m g t as in text (for दीप्तराहुतिभि·)

15 D10 transp 14 and 15 —a) D3 लक्ष्मणेन (for °णस्य) Ś1 Ñ2 D2 4 5 8–10 12 13 हि, G2 च (for तु) —b) B1 3 4 प्रतिगृह्य (for °पूज्य) V1 B2 D3 transp हित and शुभम् —G3 illeg for 15c–16 —c) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सौहृदात, Ñ2 V2 3 B सौहृद-, V1 D7 सोहृद (for सुहृद)

16 G3 illeg for 16 (cf v l 15) —a) V2 मदनु-, D1 यदि तु (for यदनु-) —V3 om. (hapl) 16bc —b) D6 सुहृदेन (for स्निग्धेन च) B1 3 4 D7 [अ]वहितेन (for च हितेन) Ś1 D12 हितं तव (for हितेन च) —c) Ñ1 तत्त्व, V2 B D1 3 5 6 11 12 G1 2 M2 सत्त्व-, D4 स त्व, Cr m. g t as in text (for सत्य-) Ś1 D2 4 12 13 -सयुक्त (for -युक्तेन) D7 हितेन क्रमयुक्तेन —d) D8 यदुक्त, D12 om (for तदुक्त)

17 ab) D2 4 13 न च शोकसमुत्थ मे तत्कार्यम(D4 दु स कार्या)वसादक —c) Ñ1 [अ]प्रतिहते (for [अ]प्रतिहत) D13 विक्रमे न प्रतिहत —d) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 प्रोत्साहित च मे (Ñ1 °त त्वया), D11 स'उक्षयाम्यह (for प्रोत्साहयाम्यहम्)

18 D3 11 om 18–22 Ś1 D1 2 4 12 13 transp 18 and 19 —a) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रतीक्षस्व, B4 प्रतीक्षाव, D5 6 8–10 S प्रतीक्षिष्ये, D7 प्रतीक्ष्येहम् (for प्रतीक्षेऽहम्) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्रावृट्कालोयमागत, B4 प्रावृट्त्वियमुपस्थिता, D5 6 8–10 S स्थितोस्मि वचने तव. —B4 reads 18cd after 22 —c) Ś1 Ñ1 D1 4 12 सजन, D2 13 सतत (for सगण) —d) Ś1 D1 2 4 12 13 पश्य रावणमुद्धृ(Ś1 °द्ध)-त, Ñ1 पश्य राक्षसमुद्धृतं

19 D3 11 om 19 (cf v l 18). Ñ1 om 19–22 Ś1 D1 2 4 12 13 transp 18 and 19 —b) Ś1 D1 2 4 12 13 राघवस्य महात्मन —cd) Ś1 D1 2.4 12 13 हिता(Ś1 D4.12 13 °तो)नुरक्तो मेधावी लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत्

20 Ñ1 D3 11 om 20 (cf v l 18 and 19) Ś1 D1 2 4 12 13 om 20–22. —b) V2 B4 युक्त, V3 शक्त (sic) (for उक्त) V B -निबर्हण(V2 3 °णे) —c) Ñ2 V3 B4 अपि, V2 अस्मि (for असि) —d) V3 सम् (for स्वाम्) B3 उपागत (for °त)

21 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 21 (cf v l 18, 19 and 20) —a) V1 B4 च (for हि) G(ed) [आ]त्मवीर्यं त्व —b) V2 तत्त्व (for तथ्य) Ñ2 V1 2 B3 4 D7 भाषितुम्, B2 वदतुम्, G(ed) भावितुम् (for भवितुम्). V3 त घातयितुमर्हसि —d) B2 3 [अ]भिगणस्य, B4 वचनस्य (for [अ]भिजनस्य)

22 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 22 (cf v l 18, 19 and 20) —b) Ñ2 अरि, D7 अति- (for शत्रु-). —c) V1 3 B4 -रात्रिम्, B2 -कालम् (for -रात्रम्) V2 वर्षा÷+म् V B4 -प्राप्ताम् (for -प्राप्तम्) —For 18c–22, D5 6 8–10 S subst

527* सुग्रीवस्य नदीना च प्रसादमनुपालयन् ।
उपकारेण वीरस्तु प्रतिकारेण युज्यते ।
अकृतज्ञोऽप्रतिकृतो हन्ति सत्त्ववतां मन ।
अथैवमुक्त प्रणिधाय लक्ष्मण
कृताञ्जलिस्तत्प्रतिपूज्य भाषितम् ।
उवाच राम स्वभिरामदर्शनं
प्रदर्शयन्दर्शनमात्मन शुभम् ।
यथोक्तमेतत्तव सर्वमीप्सित
नरेन्द्र कर्ता नचिरात्तु वानर ।
शरत्प्रतीक्ष क्षमतामिम भवान्-
जलप्रपात रिपुनिग्रहे धृत ।

[(l 1) G3 (with hiatus) अदीनस्य (for नदीना च). —(l 2) G3 M1(also) युक्तस् (for वीरस्) ❀ Cm g उपकारेणेति । तु शब्दोऽवधारणे ❀ —(l 3) D5 om (hapl) कृतज्ञोऽप्रति- G1 M1 [ऽ]प्रतिहतो, Cv r m g t as above (for °कृतो) —(l 4) D5 अथवमुक्त, D8–10 Ct तदेव युक्त T2 प्रणताय (for प्रणिधाय) —(l 5) G3 त (for स्त). —(l 6) G2 3 त्वभि- (for स्वभि-) D5 9 om (hapl.) from दर्शन up to प्र- in l 7 —(l 9) D6 स (for तु).

नियम्य कोपं प्रतिपाल्यतां शर-
त्क्षमस्व मासांश्चतुरो मया सह ।
वसाचलेऽस्मिन्मृगराजसेविते
संवर्धयञ्शत्रुवधे समुद्यतः ॥ २३

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

२७

स तदा वालिनं हत्वा सुग्रीवमभिषिच्य च ।
वसन्माल्यवतः पृष्ठे रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १
अयं स कालः संप्राप्तः समयोऽद्य जलागमः ।
संपश्य त्वं नभो मेघैः संवृतं गिरिसंनिभैः ॥ २
नवमासधृतं गर्भं भास्करस्य गभस्तिभिः ।
पीत्वा रसं समुद्राणां द्यौः प्रसूते रसायनम् ॥ ३

G 4 27 3
B 4. 28 3
L 4 21 3

T G1 M हरीश्वर (for तु वानर) —(l 10) M1 प्रतीक्षन्, M2 प्रतीक्ष्य (for प्रतीक्ष) T3 इमा, G1 अय, G2 3 इह (for इम) —(l 11) D6 स्थित (for धृत)]

—After 22, B4 reads 18^{cd}

23 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नियच्छ, Ñ2 V B D7 भजस्व, D3 11 विमुच्य (for नियम्य) Ñ2 V B D7 शाति, D1 3 11 M2 शोक (for कोप) Ñ1 V2 3 B4 D1 2 5 8–10 परि-, Cm as in text (for प्रति-) V1 B1–3 -लभ्यता (for -पाल्यता) D3 11 शरद् प्रतीक्षयन् (for प्रतिपाल्यता शरत्) —^{b}) D3 यामि, D11 क्षपामि, D13 रक्षस्व (for क्षमस्व) D3 11 त्वया (for मया) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वस त्वम्, V2 रसातले, B2 वसन्वने, D3 11 वसन्नगे, G2 समेचले (for वसाचले) V2 नग- (for मृग-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -सिंह-, Ñ2 D7 -नाग-, D9 गज- (for -राज-) —^{d}) Ñ2 V2 B4 D3 7 11 समर्थयञ्, V1 3 B2 स(B2 स)मन्त्रयन्, B1 3 समीरयन्, D5 6 8–10 S Cv r m gp t सवर्तयन्, Cg as in text (for संवर्धयन्) Ñ2 B4 समुद्यत, V B1–3 D3 6 7 11 समुद्यम, D5 8–10 समर्थ, Cgp as in text (for समुद्यत) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विहाय शेष(D2 शोक) भुजगो यथा विष ※ Cg समुद्यत इति पाठे संवर्तयन्मृगराजादीन्नाशयन् ※ —After 23, D2 13 read 13

Colophon —*Sarga name* Ś1 प्रस्रवणपर्वताभिगमन, Ñ1 प्रश्रवणाधिगमन, Ñ2 गिरिनिवास, V1 निवासे (damaged), V2 3 B प्रस्रवणगिरिनिवास, D1 प्रश्रवणाधिरोहणो, D2 प्रश्रवणाभिगमनो, D3 11 माल्यवद्गमन, D4 12.13 प्रस्र(D13 °श्र)वणाभिगमनो(D12 °न) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D1 2 4 12 om, Ñ2 V2 G3 26 (as in text), V3 29, B3 D3 5–10 T G1 2 M Cv r m g k t 27, D11 23, D13 25, L(ed) 20 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम..

27

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) D5 तथा हि, D6 Cg स तथा, Ck t as in text (for स तदा) D6 भित्त्वा (for हत्वा) —^{b}) Ñ1 अभिवाद्य (sic), D3 अभिषिंच्य, D13 अभिषेच्य (for अभिषिच्य). D11 स (for च) —^{c}) B1 3 पार्श्वे —^{d}) Ś1 D2 4 12 13 वचनम्, Ñ2 V B D7 सौमित्रिम् (for लक्ष्मणम्)

2 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 M2 लक्ष्मण (for स काल). —^{b}) D2 4 13 [ऽ]य, M3 [ऽ]त्र (for ऽद्य) Ś1 D2 12 13 जलागमे, Ñ2 V B D7 समयो जलदागम, G2 समय सलिलागम —After 2^{ab}, D7 reads 24 —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 हि (for त्व) V1 पश्य पश्य, D3 11 सम्प्रपश्य (for संपश्य त्व) Ñ2 V2 3 B3 4 D7 पश्याद्य गगन मेघैर्, B1 2 प्रच्छाद्य गग(B1 °ह)न मेघैर् —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 आवृत, G1 साप्रत (for संवृत) Ś1 Ñ1 D1 12 भूरिवर्षिभि, V1 °स - र (damaged), B2 °सनिभ, D2 4 13 भूमिवर्षिभि (for गिरिसंनिभै)

3 ^{a}) Ś1 D12 सर्व-, Ñ2 V B2 4 D3 7 अष्ट-, D1 वन- (meta) (for नव-) Ś1 D12 -गत गर्भं, Ñ1 -धृतान्गर्भान्, V1 D6 T2 Cr -भृत गर्भं, D1 -धृतो गर्भो, D2 4 13 -गतो गर्भो, Cv m g k t as in text (for -धृत गर्भं) B1 3 अधुना संवृत गर्भं —^{b}) G2 मरीचिभि —^{c}) Ś1 V1 B2 3 D1 3 4 12 13 रस सर्व-, D5 विस्तारयन् (for पीत्वा रस) Ś1 V1 D2 4 12 13 उपादाय (for समुद्राणा) —After 3, Ñ1 D1–4 11 (D3 11 repeat 33 in its proper place) 13 read 33 followed by 544* —After 3, the sequence up to 37, in Ś1 D12, is as follows 33, 544*, 7, 9, 12, 13, 34, (om 35), 36, 37^{ab}, 6, 5, 11, 10, 4, 8, 528*, 14, 15, 16, 32, 23, 17, 31, 22, 21, 24, (om 25), 18, 19, 27, 26, 28, 20, 534*, 29^{ab}, 30, 29^{cd}, 37^{cd}.

C 4 16 शक्यमम्बरमारुह्य मेघसोपानपङ्क्तिभिः ।
कुटजार्जुनमालाभिरलंकर्तुं दिवाकरम् ॥ ४
संध्यारागोत्थितैस्ताम्रैरन्तेष्वधिकपाण्डुरैः ।
स्निग्धैरभ्रपटच्छेदैर्बद्धव्रणमिवाम्बरम् ॥ ५
मन्दमारुतनिःश्वासं संध्याचन्दनरञ्जितम् ।
आपाण्डुजलदं भाति कामातुरमिवाम्बरम् ॥ ६
एषा घर्मपरिक्लिष्टा नववारिपरिप्लुता ।
सीतेव शोकसंतप्ता मही बाष्पं विमुञ्चति ॥ ७
मेघोदरविनिर्मुक्ताः कह्लारसुखशीतलाः ।
शक्यमञ्जलिभिः पातुं वाताः केतकिगन्धिनः ॥ ८
एष फुल्लार्जुनः शैलः केतकैरधिवासितः ।
सुग्रीव इव शान्तारिर्धाराभिरभिषिच्यते ॥ ९

4 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ V2 B1 3 4 D1 2 4 7 13 om 4–6 V1 3 read 4–5 after 33 preceded by 544* B2 reads 4–5 after 13 —[a]) Ś1 D12 सद्यमद(D12 °दि)रम् (for शक्यमम्बरम्) V1 3 B2 D3 11 आरोढु (for आरुह्य) —[c]) M2 कुटचार्जुन-. —[d]) V3 इवास्थिता, D8–10 T G1 3 दिवाकर (for दिवाकरम्) ❀ Cg दिवाकरम् अस्मत्कुलगुरुभूतसूर्यमध्ये सदा ध्येयं विष्णुम्। "अलकारप्रियो विष्णु" इति न्यायेनालकर्तुं शक्यम्। लिङ्गसामान्ये नपुसकम्।, Ck दिवाकरोऽलकर्तुं शक्य सर्वत्र। अत्रेदमव्ययम्। सुकर इत्यर्थः।, Ct दिवाकरोऽलकर्तुं शक्य सुकर इत्यर्थ ❀

5 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ V2 B1 3 4 D1 2 4 7 13 om 5, while V1.3 B2 read 5 after 33 (for all cf v l 4) —[ab]) Ś1 D12 -रागान्वितैस् (for रागोत्थितैस्) D3 11 अभ्रैर् (for ताम्रैर्) D6 -पाडुभि·, S (except T2) Cr m g k -पाडैर Ś1 D12 रक्तैश्चाधिकपाडुर , D5 8–10 अतेष्वपि च पाण्डुभि V1 सध्यारागाकितै रक्त चद्रपूर्वकपाडरै , V3 B2 सध्यारागाकितै रक्तमपूर्ववकपाडरै ❀ Cv m सध्यारागोत्थितै, उत्थितसध्यारागै अन्तरान्तरा समुद्भिन्नसध्यारागै यावत् (Cm °रागैरिति यावत्)।, Cr सध्यारागोत्थितै, उत्थितसध्यारागै, आहिताग्न्यादित्वाद्विशेषणस्याप्युत्थितशब्द(°स्य)परनिपात । अन्तरान्तरा समुद्भिन्नसध्यारागै ।, Cg सध्यारागोत्थितै, उत्थितसध्यारागै । आहिताग्न्यादित्वात्परनिपात । वस्त्रखण्डपक्षे, उत्थितसध्यातुल्यरागै ।, Ck सध्यारागस्थमेघपटलेपूत्थितैरुत्थानैर्हेतुभि ।, Ct सध्यारागोत्थितैरुद्भिन्नसध्यारागै ❀ —[c]) V1 B2 अभ्रघनश् D5 M1 छन्नैर् Ś1 D12 स्निग्धैरभ्राय(D12 °भ्याप)तच्छेदैर्, D3 स्निग्धैरभ्रै पयोदेव (sic). —[d]) Ś1 D12 वद्ध(Ś1 बधु)व्रणम्, B2 अर्धबुद्धम् (for बद्धव्रणम्) D3 [आ]बद्धव्राणमिवाबरे

6 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ V B D1–4 7 11.13 om 6 (for all except V1 3 B2 D3 11, cf v l 4) —[a]) Ś1 D12 -निश्वार (for -निःश्वास) —[b]) Ś1 D12 वदन-, T2 -रजन- (for -चन्दन) Ś1 D12 -चर्चित, D9 -लिप्त, D10 रजित (for -रञ्जितम्)

7 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ1 D1 2 4 13 read 7 (preceded by 544*) after 33 —[a]) Ś1 D12 सीता, Ñ1 D1 4 13 ताप, D2 तात (for घर्म-) B2 -परिक्लिन्ना, D1 -परिलुप्ता (for °क्लिष्टा) —[b]) Ñ1 तथा, D1 वन- (meta) (for नव-) Ñ1 -बाष्प- (for -वारि-) B4 नववारिभिराप्लुता —[c]) D9 -सुतप्ता (for -सतप्ता) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 सीता सतापतप्तेव(V1 3 °न) —[d]) Ś1 महा- (for मही)

8 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ V1 B1 D1 2 4 7 13 om 8 V2 3 B2–4 transp 8 and 9 (B4 om. 9[ab]) —[a]) Ś1 D12 मेघावर-, Cv m g t as in text, Cr वाष्पो° (for मेघोदर-) —[b]) V2 3 B2–4 कर्कशा जलरेणव , D5 8–11 Ct कर्पूरदलशीतला·, Cm g k कह्लारसुख° (as in text) —[c]) D3 11 शक्या ह्यजलिभि पातुं —[d]) Ś1 V2 3 B2 3 D3 5 8–11 T1 3 G M1 2 Ck t केतक- (for केतकि-) Ś1 D12 -गधिभि , G2 -गधय ❀ Cv एते वाता एवस्वभावा, एतानञ्जलिभि पातु शक्यमिति वाक्यार्थ ।, Cr एते वाता एवस्वभावा । एतान अञ्जलिभि शैत्यमान्द्यसौरभ्यजनितादरातिशयेनाञ्जलिभिरादाय पातु शक्यमिति योजना । शक्यमित्येतल्लिङ्गसामान्ये नपुसकम्।, Cm "शक्यमञ्जलिभि पातुम्" इत्यनेन शैत्यमान्द्यसौरभ्यभूयस्त्वादादरातिशयेनाञ्जलिभिरादाय पातुं शक्यत इत्युच्यते।, Cg एवगुणत्वात् वाता·, आदरातिशयेनाञ्जलिभिरादाय पातु शक्यम्।, Ck जलवत् हरत्वादिसाम्यादञ्जलिभि पातु शक्यमिति वाद ।, Ct अञ्जलिभि पातुमित्यादरातिशयादुक्ति । जलवच्छ्रान्तिहरत्वाच्च ❀ —After 8, Ś1 D12 ins

528* केदारस्य च केदार सोदकस्य निरूदक ।
उपस्नेहेन जीवामि जीवन्ती यदि सा प्रिया ।

[(l 2) D12 जीवतीव ꣸꣸ ꣸꣸ (damaged), L(ed) जीवती या फलादिभि (for the post half)]

9 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 V2 3 B2–4 transp 8 and 9 B4 om 9[ab] —[b]) V1 3 B2 D5 6 8–10 12 अभि(D12 इव)वासित , Cg अधिवासित (as in text) D1 कानने(°नें)रधिवासित , D2 13 कालेनैव विवासित , D4 कानने च विवासित , D11 केतकीगधवासित —[cd]) Ś1 सचारिर् (corrupt), B2 4 शाताभिर्, D2 13 शातार्चिर्, D12 स वारि- (for शान्तारिर्) D6 अभिषिचति, D13 इव सिच्यते, T1 damaged (for अभिषिच्यते) D4 सूर्यांशुतप्त सुग्रीव शाताभिर्धाराभिषिच्यते (hypm).

मेघकृष्णाजिनधरा धारायज्ञोपवीतिनः ।
मारुतापूरितगुहाः प्राधीता इव पर्वताः ॥ १०
कशाभिरिव हैमीभिर्विद्युद्भिरिव ताडितम् ।
अन्तःस्तनितनिर्घोषं सवेदनमिवाम्बरम् ॥ ११
नीलमेघाश्रिता विद्युत्स्फुरन्ती प्रतिभाति मे ।
स्फुरन्ती रावणस्याङ्के वैदेहीव तपस्विनी ॥ १२
इमास्ता मन्मथवतां हिताः प्रतिहता दिशः ।
अनुलिप्ता इव घनैर्नष्टग्रहनिशाकराः ॥ १३

क्वचिद्बाष्पाभिसंरुद्धान्वर्षागमसमुत्सुकान् ।
कुटजान्पश्य सौमित्रे पुष्पितान्गिरिसानुषु ।
मम शोकाभिभूतस्य कामसंदीपनान्स्थितान् ॥ १४

रजः प्रशान्तं सहिमोऽद्य वायु-
निदाघदोषप्रसराः प्रशान्ताः ।
स्थिता हि यात्रा वसुधाधिपानां
प्रवासिनो यान्ति नराः स्वदेशान् ॥ १५

G 4. 27. 0
B. 4 28 15
L 4 21 21

10 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ B1 3 D1 2.4 7 13 om 10–11, V2 B2 4 read 10 after l. 28 of 542* (B2 after 542(A)*) T1 damaged for 10 —^{b}) B4 व्याड- (for धारा-) —^{d}) Ś1 D12 प्रशाता, V2 प्रवीता (for प्राधीता)

11 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ V2 B D1 2 4 7 13 om 11 (for all except V2 B2 4, cf. v l 10) V1 3 read 10–11 after 14 —^{a}) D3 6 11 हैमाभिर् —^{b}) V3 D5 8–10 T2 G2 3 M2 अभि-, D12 अव- (for इव) —^{cd}) V1 स च मेतद् (corrupt) D8 स्वन-स्पतगनिर्ह्राद वेदनार्तमिवाबर, D11 स्तनत्यतर्गतामर्षवेदनार्त-मिवाबर. —After 11, D8 11 ins

529* वनवासगृहे तडित्प्रदीपे
प्रथम गन्धवहै कृताधिवासे ।
विनिमीलितचन्द्रसूर्यनेत्र
स्वपितीवाम्बरमम्बुभारखिन्नम् ।

[(l 1) D11 घनवास- and -प्रदीप्ते (for वनवास and -प्रदीपे respy)],

while G1 M2 (*inf lin sec m*) ins

530* हसतीव बलाकाभिर्नृत्यतीव तडिद्गणैः ।
रोदतीवाम्बुधाराभिरुन्मत्तमिव चाम्बरम् ।

12 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 —^{b}) Ś1 D2–4 11–13 भ्रमती (for स्फुरन्ती) D9 om (hapl) from प्रति- in 12^{b} up to स्फुरन्ती in 12^{c} Ñ1 illeg for स्फुरन्ती प्रति- Ñ2 V B1 3 D7 [अ]सौ, B4 मा, T M3 मा (for मे) B2 कनकोज्वला (for प्रतिभाति मे) —^{c}) B2 विभाति !(for स्फुरन्ती) —T1 damaged from 12^{d}–13^{b} —^{d}) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 सीतेव विवशा पुरा, Ñ2 V B1–3 D7 ह्रियमाणेव मैथिली

13 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 T1 damaged for 13^{ab} (cf v l 12) D3 11 read 13 after 542* —^{a}) B4 मन्मथरता, G(ed) °व्यथा (for °वता) D7 इमास्तव नाथवतो. —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 12 हिता प्राणिहि (D1 प्रणिह)ता निशा , Ñ2 V1 B1 3 D7 हिता प्रतिमु(B3 D7 °सु)खा निशा , V2 3 B2 4 हिता रतिसु(V2 °मु)खा निशा , D2 4 13 हिता प्राणवता निशा , D3 11 हिता प्रीति-करा निशा —^{c}) D4 इति (for इव) —^{d}) D12 G3 -निशाचरा , T2 °चर , Cr m g -निशाकरा (as in text) ❀ Cg नष्टग्रहनिशाकरा अदृष्टशुक्रादिग्रहचन्द्रा । "णश अदर्शने" इत्यस्मान्निष्ठा । यद्वा नष्टग्रह ग्रहणरहित अदृश्यमान इत्यर्थ । तादृशश्चन्द्रो यासु ता ❀ —After 13, V1 3 read 33 with 544*, B2 reads St 4–5 and B3 reads 33–36 (including star passages)

14 For sequence in Ś1 D12, cf. v l 3 Ñ B1 D1 2 4 13 om 14–32, D7 om 14–23, V2 B3 4 om. 14 and V1 3 B2 om 14^{ab}. —^{a}) Ś1 क्वचिद्भ्यामि सदृश्य, D12 क्वचिद्बाष्पाभिसदृश्य (sic) ❀ Cg क्वचिदित्यादि सार्ध-श्लोक एकान्वय ❀ —^{b}) G1 वर्षास्विव (for वर्षागम-) D6 वर्षागमनसुत्सुकान् —After 14^{ab}, D3 11 ins

531* सीतेव शोकसतप्ता मद्दर्शनसमुत्सुका ।

[D11 सीता बाष्पावरुद्धेव (for the prior half)]

—^{c}) G2 M3 कुटचान् Ś1 D12 अस्य, D11 यस्य, L(ed) अपि (for पश्य) —^{d}) D6 वन- (for गिरि-). —^{e}) Ś1 B2 D12 मम शोकाभितप्तस्य —^{f}) T1 damaged from स up to 15^{b} Ś1 D12 कामसजीवनं स्थित, V1 3 B2 D3 11 कामं सदीपयति ह(B2 °ति हि, D3.11 °त्यमी) —After 14, V1 3 read 10–11, while G3 ins after 14

532* मल्लिकान्वकुलान्पश्य सौमित्रेऽसिच्चगोत्तमे ।

15 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ B1 D1 2 4 7 13 om 15, T1 damaged up to 15^{ab} (for all cf v l 14) —^{a}) Ś1 B3 प्रशात (sic) (for °शान्त) Ś1 D6 12 स च(D6 हि) मेघ-, V1 शिशिरोद्य, V2 3 सहितोद्य, B2 4 महताद्य, D5 स हि माद्य-, D11 °मोथ (for सहिमोऽद्य) D3 स हि समीरणात् (for सहिमोऽद्य वायुर्) ❀ Ck सहिम सशैत्यमित्यर्थ ❀ —^{b}) Ś1 D12 -दोषप्रसर , V2 3 B2 -काल (B2 °ले)प्रसर , D3 11 दाहप्रसरा , D5 -दोषप्रसवा (also °प्रद्रावा) (hypm), D6 -दोषप्रसर- (for -दोष-प्रसरा) Ś1 B2 D6 12 प्रशात B4 निदाघकाले प्रगतप्रशाति.

संप्रस्थिता मानसवासलुब्धाः
प्रियान्विताः संप्रति चक्रवाकाः ।
अभीक्ष्णवर्षोदकविक्षतेषु
यानानि मार्गेषु न संपतन्ति ॥ १६
क्वचित्प्रकाशं क्वचिदप्रकाशं
नभः प्रकीर्णाम्बुधरं विभाति ।
क्वचित्क्वचित्पर्वतसंनिरुद्धं
रूपं यथा शान्तमहार्णवस्य ॥ १७
व्यामिश्रितं सर्जकदम्बपुष्पै-
र्नवं जलं पर्वतधातुताम्रम् ।
मयूरकेकाभिरनुप्रयातं
शैलापगाः शीघ्रतरं वहन्ति ॥ १८
रसाकुलं षट्पदसंनिकाशं
प्रभुज्यते जम्बुफलं प्रकामम् ।
अनेकवर्णं पवनावधूतं
भूमौ पतत्याम्रफलं विपक्वम् ॥ १९
विद्युत्पताकाः सबलाकमालाः
शैलेन्द्रकूटाकृतिसंनिकाशाः ।
गर्जन्ति मेघाः समुदीर्णनादा
मत्ता गजेन्द्रा इव संयुगस्थाः ॥ २०

—^{c}) L(ed)स्थिरा (for स्थिता) V2 om , B3 च (for हि) D3 मनुजाधिपाना —^{d}) Ś1 D12 प्रवासिता, D10 °ना (for प्रवासिनो) Ś1 V B D11 12 स्वदेश (for स्वदेशान्).

16 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ B1 D1 2 4 7 13 om 16 (cf v l 14) —^{a}) Ś1 D12 मानव- B3 कामलुब्धा, D6 वासजस्था V3 मानसर सलुब्धा . —^{b}) V1 D3 11 राजहसा (for चक्रवाका) V2 3 B2 4 प्रियान्विता हसगणास्तदानी —B3 om 16^{cd} —^{c}) Ś1 D12 भे(D12 भी)कान-, V3 अतीक्ष्ण , L(ed)भेकानु- (for अभीक्ष्ण-) D6 -वर्षोदर- Ś1 D12 -मोक्षितेषु, V2 3 D6 G1 -वीक्षितेषु, D3 11 -विकृतेषु, Ck t as in text (for -विक्षतेषु) —^{d}) Ś1 D12 जानामि, V1 मार्गेषु (for यानानि) V1 जानामि, V2 om (for मार्गेषु) V2 B2 4 transp यानानि and मार्गेषु Ś1 D12 च (for न) V1 D3 11 सचरति (for सपतन्ति) —After 16, V1 reads 31, preceded by l 5–8 of 540*.

17 For sequence in Ś1 D12, cf. v l 3 Ñ V1 B1 D1 2 4 7 13 om 17, T1 damaged for 17 (for all except V1 T1, cf v l 14).—^{b}) D12 प्रभाति —^{c}) Ś1 -सनिरुद्ध- —^{d}) D3 चैव (for शान्त-)

18 For sequence in Ś1 D12, cf. v l 3 Ñ B1 D1 2 4 7 13 om 18 (cf. v l 14) V1 reads 18 and 20 after 27.—^{a}) Ś1 D12 व्यामिश्रिता (for °श्रित) —For 18^{ab}, B3 subst

533* व्यामिश्रित सर्जकदम्बनीप-
बिल्वेपुकस्तिन्दुककेशरैश्च ।

—B3 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 अतीव जुष्टा , D6 अवानुयात, D10 M3 अनुप्रयात, L(ed) अतीवघुष्टा , Cg.k t as in text (for अनुप्रयात) V1 मयूरकेकानुरुतैरुपेतै , V2 3 B2 4 मयूरकेकानुरुतानुयात, D3 5 11 G2 3 M1 2 मयूरकेकाभिरुतानुया(G3 °या)त, G1 मयूरकेकाभिरुतेन यात —^{d}) Ś1 शैलाघना, D12 शैला॰ (for °पगा) V1 वहति, D5 प्रया॰ (for वहन्ति) V2 3 B2 4 शीघ्रमभिप्रयाति (for शीघ्रतर वहन्ति)

19 For sequence in Ś1 D12, cf v l. 3 Ñ V1 B1 D1 2 4 7 13 om 19 (for all except V1, cf v l 14) —^{a}) Ś1 D12 रसातले, D5 (also रसातलं in marg) रसाकुज (for रसाकुल) Ś1 चावर , D12 . ॰द- (for षट्पद-) D3 11 -सनिकीर्ण (for °काशं) —T1 damaged for 19^{bc}.—^{b}) V2 प्रयुज्यते, M1 प्रभ्रश्यते (for प्रभुज्यते) —V2 om (hapl) from प्रकाम up to फल in 19^d. V3 B2 3 विपक्ष, B4 विपक्व, D3.11 वितान्त्र, D5 9 प्रकाश (for प्रकामम्) —^{c}) B3 पतित विभाति (for पवनावधूत) —^{d}) Ś1 D12 [श्रा]शु (for [श्रा]म्र-). B3 सशब्दं (for विपक्वम्)

20 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 —Ñ B1 D1 2 4 7 13 om. 20 (cf v l 14) V1 reads 18 and 20 after 27 —^{a}) V1 विद्युत्पताका, D12 विद्युद्बलाका , T1 damaged (for विद्युत्पताका) —^{b}) B3 महेन्द्र- (for शैलेन्द्र-) V1 -तुल्या-, B4 -कूला- (for -कूटा-) V1 -सनिवेशा (for °काशा) Ś1 D12 शैलेन्द्ररू(D12 °कू)पे गिरिसनिकाशा —B3 om 20^{cd} —^{d}) G1 महा- (for मत्ता) —After 20, Ś1 D12 ins

534* सप्तच्छदाना कुसुमोपगन्धः
षट्पादवृन्दैरनुगीयमान ।
मत्तद्विपाना पवनानुसारा-
द्दोप वनेष्वभ्यधिक करोति ।

[(l. 4) D12 [अ]त्यधिक (for [अ]भ्य°)]

—After 20, B3(after 20^{ab} owing to om) D3 5 6. 8–11 S ins , V1 3 ins l 5–8 only, while V2 B2 4 ins l 3–8 after 20

535* वर्षोदकाप्यायितशाद्वलानि
प्रवृत्तनृत्तोत्सवबर्हिणानि ।
वनानि निर्वृष्टबलाहकानि
पश्यापराह्णेष्वधिक विभान्ति ।

मेघाभिकामा परिसंपतन्ती
संमोदिता भाति बलाकपङ्क्तिः ।
वातावधूता वरपौण्डरीकी
लम्बेव माला रचिताम्बरस्य ॥ २१
निद्रा शनैः केशवमभ्युपैति
द्रुतं नदी सागरमभ्युपैति ।
हृष्टा बलाका घनमभ्युपैति
कान्ता सकामा प्रियमभ्युपैति ॥ २२
जाता वनान्ताः शिखिसुप्रनृत्ता
जाताः कदम्बाः सकदम्बशाखाः ।
जाता वृषा गोषु समानकामा
जाता मही सस्यवनाभिरामा ॥ २३

G 4 0 0
B 4 28 25
L 4. 21. 24

समुद्वहन्त सलिलातिभार
बलाकिनो वारिधरा नदन्त ।
महत्सु शृङ्गेषु महीधराणा
विश्रम्य विश्रम्य पुन प्रयान्ति ।

[(l 1) D6 -[आ]प्यायत- (for -[आ]प्यायित-) D6 8 10.11 G M1 2 -शाड्वलानि, D9 -शादुलानि (for -शाद्वलानि) —(l 2) B3 D11 -नृत्योत्सव-, D6 -नित्यो°, G2 -गीतो° (for -नृत्तो°) T1 damaged from बर्हिणानि up to [अ]धिक in l 4 D3 11 -बर्हणानि —(l 3) B2 G3 M1 निविष्ट, B4 M2 निर्घुष्ट, D3 T2 निर्वृत्त (for निर्वृष्ट-) —(l 4) B4 D3 11 प्रत्य (for पश्य) B2 [अ]धिका- (for [अ]धिक) G1 [अ]पराक्लिम्यधिक (for °भ्यधिक) G2 विभाति B3 आपोपगगोभ्यधिक विशति —T1 damaged for l 5 —(l 5) B4 समुद्वहत (for °त) V1 सलिलौघ-, B2 3 सलिलाभि- —(l 6) B4 बला ? B3 D3 11 नदति V1 बलाजवेते प्रतिदर्शयत —(l 7) V1 अभ्रूच (for महत्सु) —(l 8) G2 विश्राम्य विश्राम्य V2 3 B2 3 इवोपयाति, B4 यथा प्रयाति]

—Thereafter, V3 B4 Cont

535(A)* मेघार्दिता भाति बलाकपङ्क्ति-
र्मालेव धूतारवपौण्डरीकी ।

[(l 1) V3 damaged for मेघार्दिता],

while V1 cont l 31–32 of 542*

21 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 —Ñ B1 D1 2 4 7 13 om 21 (cf v l 14) V1 om 21–24 —^{a}) Ś1 V3 D12 मेघानिकाम, V2 मेघान्तिकास (sic), B2 4 °काम (for मेघाभिकामा) Ś1 D12 परिसपतति, B3 इव सपतति, T3 °सपतत —T2 om 21^{b}–22^{b} —^{b}) Ś1 D12 समेधिता, D5 समोहिता, G1 सा मोदिता ❀ Ck t बलाकपङ्क्तिरिति छान्दसो(Ct °त्वार्षो) ह्रस्व ❀ —T1 damaged from 21^{c} up to l 2 of 536* —B3 reads 21^{c}–27 after 30^{ab} —^{c}) Ś1 D12 परपुडरीका, D3 11 चलपुडरीका, G1 °पौंडरीक, G2 M3 °पुडरीकी(G2 °का), Cm g k t as in text (for वरपौण्डरीकी) B3 वातावधूतैरिव पुडरीकैर् —^{d}) V2 3 रुचिता, D5 8–10 Ct रुचिरा-, Cg k as in text (for रचिता-) Ś1 D12 लवालकाभा जलदाश्वरति, B3 लवेव माला रविनिब-कस्य —After 21, V2 B2 4 D3 5 6 8–11 T1 3 G M ins, while B3 ins l 3–4 only after 21

536* बालेन्द्रगोपान्तरचित्रितेन
विभाति भूमिर्नवशाद्वलेन ।
गात्रानुपृक्तेन शुकप्रभेण
नारीव लाक्षोक्षित कम्बलेन ।

[T1 damaged for l. 1–2 —(l 1) B4 -गोप्रातर-, G1 M1 -गो(M1 को)पावलि, G3 M3 -कोपातर- (for -गोपान्तर-) B4 -चित्रितेव —(l 3) B3 गात्राणि लिप्तेन, D3 6 11 T1 3 G3 M3 °वृत्तेन, D5 गोत्रानुवृत्तेन, G1 M2 °रक्तेन, G2 °विद्धेन, M1 Ck °पक्तेन, Ct as above (for गात्रानुपृक्तेन) G1 शुभ- (for शुक-) V2 B2 4 निद्राशनै (B4 °गता) केशरकप्रभेण —(l 4) B3 शरीरमालवकम्बकेन]

22 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3, cf v l 21 Ñ V1 B1 D1 2 4 7 13 om 22, T2 om 22^{ab} (cf v l 14 and 21) —^{a}) D12 lacuna for शनै के- M3 वनै (for शनै) B2 केशरम् —^{b}) D6 दृढ (for द्रुत) —^{c}) Ś1 B3 D12 दृष्ट्वा (for हृष्टा) —Ś1 D12 om (hapl) 22^{d}, T1 damaged for 22^{d}–23^{b} —^{d}) B3 सका , D9 सकामी B3 वनम् (for प्रियम्) V2 3 B2 4 कातावरा कामिनमभ्युपैति, D3 मेघानिकाम परिसपतति, D11 काता स्वकात घनमभ्युपैति

23 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3, cf v l 21 —Ñ V1 B1 D1 2 4 7 13 om 23 (cf v l 14 and 21) T1 damaged for 23^{ab} (cf v.l 22) —^{a}) Ś1 घना, D12 om (for जाता) V2 3 B2 4 D3 om from शिखिसुप्रनृत्ता up to जाता कदबा in ^{b} Ś1 D12 शिखिन प्रमत्ता, B3 °सुप्रवृत्ता, D5 शिखिजुष्ट-वप्रा, T2 M2 Cv °सुप्रलप्ता, T3 G2 Cmp °सुप्रलापा, G1 M1 3 Cg °सप्रनत्ता, G3 °स्प्रणर्ता, Cr °सप्रलुप्त (sic), Ck t as in text (for शिखिसुप्रनृत्ता) ❀ Cv शिखिसुप्रलापा मयूरनादिता अन्तर्भावितण्यर्थ । भावे निष्ठान्तस्य बहुव्रीहिर्वा ।, Cm शिखिसुप्रलापा इति पाठ । शिखिना मयूराणा सुप्रलापा येषु ते तथोक्ता ।, Cg शिखिभि सप्रनृत्त येषु ते तथोक्ता ।, Ck शिखिसुप्रनृत्ता इति मत्वर्थीयश्चाजन्त ❀ ^{b}) D3 सुकदन- —^{c}) Ś1 D12 वृषाकेषु (for वृषा गोषु) and नम्रा (for -कामा)

वहन्ति वर्षन्ति नदन्ति भान्ति
ध्यायन्ति नृत्यन्ति समाश्वसन्ति ।
नद्यो घना मत्तगजा वनान्ताः
प्रियाविहीनाः शिखिनः प्लवंगाः ॥ २४
प्रहर्षिताः केतकपुष्पगन्ध-
माघ्राय हृष्टा वननिर्झरेषु ।
प्रपातशब्दाकुलिता गजेन्द्राः
सार्धं मयूरैः समदा नदन्ति ॥ २५
धारानिपातैरभिहन्यमानाः
कदम्बशाखासु विलम्बमानाः ।
क्षणार्जितं पुष्परसावगाढं
शनैर्मदं षट्चरणास्त्यजन्ति ॥ २६
अङ्गारचूर्णोत्करसंनिकाशैः
फलैः सुपर्याप्तरसैः समृद्धैः ।
जम्बूद्रुमाणां प्रविभान्ति शाखा
निलीयमाना इव षट्पदौघैः ॥ २७
तडित्पताकाभिरलंकृताना-
मुदीर्णगम्भीरमहारवाणाम् ।
विभान्ति रूपाणि बलाहकानां
रणोद्यतानामिव वारणानाम् ॥ २८

24 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3, cf v l 21 —Ñ V1 B1 D1 2 4 13 om 24 (cf v l 14 and 21) D7 reads 24 after 2^{ab} —^{a}) D3 9 पत्र (D9 गध) विकर्षति (for वहन्ति वर्षन्ति) —^{b}) V2 3 B2 मुह्यति, B3 युध्यति, D11 प्रध्यति (for ध्यायन्ति) B2 समाश्रुवति, D6 समाश्लिपति, M1 समाह्वयति (for समाश्वसन्ति) —T1 damaged from वनाता. up to 25^{b} —^{c}) V2 D3 वनस्था Ś1 D12 सुघोपणा शातरजा वनातात् —V3 illeg for 24^{d}–32^{d} —^{d}) V2 B2–4 D8 11 -वियुक्ता॰ (for -विहीना) Ś1 D12 प्लवते, D8–11 G2 Ct प्लवगमा, G3 प्रयाता, Cg as in text (for प्लवगा) ❀ Cr : अत्र प्लवगशब्दो वानरवाची ❀

25 Ś1 Ñ B1 D1 2 4 12 13 om 25 (cf v l 3 and 14) For sequence in B3, cf v l 21 V3 illeg. for 25, T1 damaged for 25^{ab} (for both cf. v l 24). D7 om 25–31 —^{a}) V2 मिश्रम्, B3 -गधान् (for -गन्धम्) V1 D11 -पुष्पगधान्, D3 -गधपुष्पान्, D5 -पुष्पमतम् (for -पुष्पगन्धम्) D5 8–10 मत्ता, Cg as in text (for हृष्टा) V2 B2 4 गिरिगह्वरेषु, B3 गिरिकदरेषु (for वननिर्झरेषु) —V2 B2 4 om 25^{c}.—^{c}) V1 D11 प्रयाति, B3 प्रजात, D9 प्रवात-, G3 प्रवात-, M3 प्रसाद-, Cg k t as in text (for प्रपात) B3 [अ]गदिता (for -[आ]कुलिता) —^{d}) V2 B2 प्रमदा (for स°) B3 मुखै सप्रमदा (for मयूरै समदा)

26 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3, cf v l 21 —Ñ B1 D1 2 4 7 13 om, V3 illeg for 26 (cf v l 14, 24 and 25) —^{a}) Ś1 अभिहित्यमाना, V2 अभिरम्यमाना (both sic), D12 अभिदयमाना (for अभिहन्यमाना) —^{b}) V1 विलवमान (sic) —T1 damaged for 26^{c}–27^{a} —^{c}) V2 B2 4 पुष्परसावगूढ, D3 11 °रसाभिगाढ —After 26^{c}, Ś1 D12 ins

537* लीलाविलासो परमे युवान ।

—^{d}) D6 मुद (for मद) D11 पिबति, M1 दिशति (for त्यजन्ति) D8 शनैर्मुद षट्चरणा पिबति

27 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3, cf v l 21 Ñ B1 D1 2 4 7 13 om, V3 illeg for 27 (cf. v l 14, 24 and 25) T1 damaged for 27^{ab} (cf. v l 26) D8 reads 27–30 after 541(A)* —^{ab}) G1 इगाल- (for अङ्गार-) Ś1 D12 G2 -पूर्णोत्कर, V1 -चूतोकर-, B2–4 -वाणोत्कर- (for -चूर्णोत्कर-) Ś1 D12 -सनिकाश V2 पर, B2 in marg (for फलै) V1 च .. विमलै (for सनिकाशै॰ फलै॰) B2 सुगंधै, B3 G1 समृद्धा, D3 11 प्रवृद्धै॰, G2 समया (sic) (for समृद्धै.) ❀ Cr अङ्गारचूर्णोत्करसनिकाशैरित्यत्राङ्गारशब्द शान्ताङ्गारवाची। अन्यथा षट्पदौघसाम्य न स्यात्।, Cm अङ्गारेति। अत्राङ्गारशब्द शान्ताङ्गारवाची।, Ct अङ्गार शान्ताग्निस्तच्चूर्णस्य य उत्करस्तत्समै ❀ —^{c}) V1 D6 G1 प्रतिभाति, V2 B2.4 च विभाति, D12 प्रति** (for प्रविभान्ति) —V2 om 27^{d} —^{d}) V1 B2 4 D3 5 8–11 निपीय°, B3 निनीय° (for निलीयमाना) D8–11 षट्पदोघै —After 27, V1 reads 18 and 20, while B3 ins (sic)

538* सुफलनिकरशोभतेति नीलो
सुस्फितस्थित इव गणो नि स्वनषट्पदानाम्।
जनानि सर्वाण्यपहारयित्वा
तृप्ता नवप्रावृषि पूर्णचेता ।

28 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 —Ñ B1 D1 2 4 7 13 om, V3 illeg for 28 (cf v l 14, 24 and 25) V1 om from 28^{a} up to l 4 of 540* —^{a}) V2 तनित् (sic) —^{b}) V2 B2–4 -गाम्भीर्य- (for -गम्भीर-) Ś1 D12 G1 M2 -महार्णवाना (for -महारवाणाम्) —T1 damaged for 28^{cd} —^{cd}) D5 8–10 T2 3 -[उ]त्सुकानाम् (for -[उ]द्यतानाम्) Ś1 V2 G2 वानराणा, T2 वारणा (sic), G1 कुजराणा (for वारणानाम्) B3 श्रुत्वा निनाद समदोत्कटाना बलाहकाना समदोत्कटाना.

मार्गानुगः शैलवनानुसारी
संप्रस्थितो मेघरवं निशम्य ।
युद्धाभिकामः प्रतिनागशङ्की
मत्तो गजेन्द्रः प्रतिसंनिवृत्तः ॥ २९

मुक्तासकाशं सलिलं पतद्वै
सुनिर्मलं पत्रपुटेषु लग्नम् ।
हृष्टा विवर्णच्छदना विहंगाः
सुरेन्द्रदत्तं तृषिताः पिबन्ति ॥ ३० G 4 0 0 B 4 28.35 L 4.21 38

29 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 —Ñ B1 V1 D1 2 4 7 13 om 29 (cf v l 14, 25 and 28) V3 illeg for 29 (cf v l 24) —a) V2 मार्गानुगत (hypm), B2 4 D3 11 मार्गागतं (D3 °त), B3 मार्गणे* (for मार्गानुग) V2 B2-4 -वना (B3 रसा) नुचारी (for -वनानुसारी) —b) V2 B2 4 सप्रस्थित (for °तो) —c) Ś1 जलाभिकाम, V2 B2 4 °राम, B3 °लापी, D3 11 °काक्षी, D12 +दितिकाम (for युद्धाभिकाम) Ś1 D12 प्रतिनागशका, B3 4 D5 6 8-10 T G2 3 °नादशकी (D10 °का) —d) D11 गजेंद्र V2 सान्वृत्त, B3 -सप्रवृत्त (for -सनिवृत्त) —After 29, V2 B2-4 D3 5 6 8-11 S ins

539* क्वचित्प्रगीता इव षट्पदौघैः
क्वचित्प्रनृत्ता इव नीलकण्ठैः ।
क्वचित्प्रमत्ता इव वारणेन्द्रै-
र्विभान्त्यनेकाश्रयिणो वनान्ताः ।
कदम्बसर्जार्जुनकन्दलाढ्या
वनान्तभूमिर्नववारिपूर्णा ।
मयूरमत्ताभिरुतप्रनृत्तै-
रापानभूमिप्रतिमा विभाति ।

[(l 1) D6 8 9 11 षट्पदोघै B3 नानासुगधीकृतवातपूर्णा —(l 2) D3 प्रगीता, D11 प्रसक्ता, G3 प्रणर्ता (for प्रनृत्ता) B4 इह (for इव) D3 11 कठसक्तै (for नीलकण्ठै) B3 नृत्यत्यनेकाप्रनमा वनाता —B3 om (hapl) l 3-4, T1 damaged for l 3-6 —(l 3) B2 4 प्रवृत्ता, D6 11 G1 M2 च मत्ता (for प्रमत्ता) V2 B2 4 D11 वानरेंद्रैर् (for वारणेन्द्रैर्) —(l. 4) V2 B2 4 [अ]नेकप्रभया, D3 [अ]नेकक्रियया, D5 M3 अनेकाश्रयणा (M3 °णो), D11 °कृतयो, M2 °ग्रयिणो (for [अ]नेकाश्रयिणो) —(l 5) V2 B2-4 -कर्णिकारैर्, D3 11 -कर्णपूरा, D8-10 -कदलाद्या (for -कन्दलाढ्या) —(l 6) D8-10 Cr m t मधु (for नव-) M3 -राहि- (sic) (for -वारि-) V2 B2 4 -युक्ता, B3 -पिक्त, D3 11 -मिक्ता (for -पूर्णा) —(l 7) D3 11 -केका, M1 नृत्ता- (for -मत्ता-) D6 -[अ]भिरुत- V2 -प्रनृत्यै, B2-4 D6 -प्रवृत्तैर्, G3 -प्रणर्तैर् (for -प्रनृत्तैर्)]

30 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 —Ñ V1 B1 D1 2 4 7 13 om 30 (cf v l 14, 25 and 28) V3 illeg for 30 (cf v l 24) D9 repeats 30ab after 30cd —a) Ś1 सकाम, V2 B2-4 D3 11 G3 -प्रकाश, D5 8-10 -समाभ, Cm as in text (for -सकाश) Ś1 B2 3 D3 12 पतत, V2 B4 पतत , D11 पतच्च (for पतद्वै) —b) V2 पद्म-, B2 4 पर्ण , D11 चचु- (for पत्र-) Ś1 पर्वतसानु-, D12 lacuna (for पत्रपुटेषु) —After 30ab, B3 reads 21c-27 and om from 30c up to l 4 of 540* —B4 om 30c —c) V2 B2 विकीर्णाच् (for विवर्णच्) —T1 partly damaged from 30d up to l 2 of 540* —d) D3 पतति (for पिबन्ति) —After 30, V2 B2 4 D3 5 6 8-10 S ins, V1 ins l 5-8 after 16, while B3 ins l 5-8 and l 11-14 after 30ab

540* षट्पादतन्त्रीमधुराभिधानं
प्लवगमोदीरितकण्ठतालम् ।
आविष्कृतं मेघमृदङ्गनादै-
र्वनेषु संगीतमिव प्रवृत्तम् ।
क्वचित्प्रनृत्तैः क्वचिदुन्नदद्भिः
क्वचिच्च वृक्षाग्रनिषण्णकायैः ।
व्यालम्बबर्हाभरणैर्मयूरै-
र्वनेषु संगीतमिव प्रवृत्तम् ।
स्वनैर्घनानां प्लवगाः प्रबुद्धा
विहाय निद्रां चिरसंनिरुद्धाम् ।
अनेकरूपाकृतिवर्णनादा
नवाम्बुधाराभिहता नदन्ति ।
नद्यः समुद्वाहितचक्रवाका-
स्तटानि शीर्णान्यपवाहयित्वा ।
दृप्ता नवप्राभृतपूर्णभोगा
द्रुतं स्वभर्तारमुपोपयन्ति ।

[T1 damaged for l 1-2 —(l 1) V2 [अ]भिराम, G3 °नाद (for °धान) —(l 2) V2 प्राणादल, B2 प्राणोदन, B4 प्रणोदित- (for प्लवगम-) D6 11 M1 Cr k -कर्णनाल, Cv m g t as above (for -कण्ठतालम्) —(l 3) D3 11 आवि कृत (for आविष्कृत) —G2 om (hapl) l 5-8 —(l 5) V1 प्रकाश, V2 प्रन्यत्यै (sic), B2 4 D9 M1 प्रवृत्त, B3 D5 G3 प्रमत्तै (for प्रनृत्तै) V1 2 G1 3 उन्नमद्भि, D11 उत्पतद्भि (for उन्नदद्भि) —(l 6) V1 D11 -निपातवद्भि, B3 -निशतुकामै, D9 निषक्त° (for -निषण्णकाय) —(l 7) D6 M1 व्यालनि-, G1 व्यालोल- (for व्यालम्ब-) D10 -वर्षा- (for -बर्हा-) V1 क्वचिच्छिखामारणमैयूरर् —(l 8) V2 B2 4 उन्मी (V2 °मू) ल्तितानीव वनातराणि —T1 damaged for l 9-12 —(l 9) G1 वनाना (for घनाना) V2 B2 4 विबु (B4 °वृ) द्धा, D6 प्रवृद्धा, T2 प्ररुद्धा (for प्रबुद्धा) —(l 11) B3 D3 -वर्ण-, (for -रूप-) V2 B2 4 -मर्म (B2 वर्ण, B4 ...) भेदा, B3 -रूपनादा (for -वर्णनादा) —(l 12) D6 वनाबु (meta)-(for नवाम्बु-) D3 नदनि (for नदन्ति) B3 गृहे प्रविष्टा इव विप्रसधा —(l 13) V2 B2 4 समृद्धा कूल-, B3 ममगा°, D5 9 समुत्थापित- (for समुद्वाहित-) —(l 14) V2 B2 4 D3 11

नीलेषु नीला नववारिपूर्णा
मेघेषु मेघाः प्रविभान्ति सक्ताः ।
दवाग्निदग्धेषु दवाग्निदग्धाः
शैलेषु शैला इव बद्धमूलाः ॥ ३१

मत्ता गजेन्द्रा मुदिता गवेन्द्रा
वनेषु विश्रान्ततरा मृगेन्द्राः ।
रम्या नगेन्द्रा निभृता नरेन्द्राः
प्रक्रीडितो वारिधरैः सुरेन्द्रः ॥ ३२

ज(D3 त)लानि जीर्णानि, D5 तदा विशीर्णानि, D6 तटान्यशीर्णानि (for तटानि शीर्णानि) B4 [उ]पवाहयित्वा, G3 [अ]पटाययित्वा (for [अ]पवाह°) B3 सफेनतोया कलुषैर्वनातै —(l 15) D3 5 11 M3 तृप्ता G M1 नवा (for नव-) D3.11 -प्रावृषि, D5 6 8–10 Cm t -प्रावृत, M1 प्राहृत-, Cv r g k as above (for प्राभृत-) D3 11 M1 -तोया-, D9 -भोगाद् (for -भोगा). V2 B2 4 दृ(B2 तृ)सा नवप्रावृषि तोयपूर्णा —(l 16) V D3 9 10 [आ]दृत, M3 ध्रुव (for द्रुत) V2 सुभर्तारम्, D11 च भर्ता° (for स्वभर्ता°) V2 B2 4 D3 11 G3 इवोपया(B2 4 °य)ति, D6 T2 3 M Cv r g °पयाति (for उपोपयन्ति). ❀ Ck t उपोपयन्ति प्रसमुपोद पादपूरणे इति द्वित्वम्. ❀]
—After 30, B3 reads 21°–27

31 For sequence in Ś1 D12, cf v l. 3. Ñ B1 D1 2 4 7 13 om 31 (cf. v l 14 and 25) V3 illeg for 31 (cf v l 24). V1 reads 31 after l. 5–8 of 540* read after 16 —^{a}) V1 2 B2–4 D3 11 बहु-, Cr m g k as in text (for नव-) M3 प्रविभाति सक्ता (for नववारिपूर्णा) T1 damaged after नववारि up to ^{d} —^{b}) V1 2 B2–4 D5 6 8–12 M2 Ct प्रतिभाति, Cr m.g k प्रविभाति (as in text) V2 B2–4 नीला· (for सक्ता). M3 नववारिपूर्णा (for प्रविभान्ति सक्ता) —^{c}) Ś1 V2 B2–4 D3 9 12 दावाग्नि- (for first दवाग्नि-) V1 -दग्धा इव दावदग्धाः —B4 om. from 31^{d} up to l 1 of 541* —^{d}) D6 T2 -माला· (for -मूला·) —After 31, V2 B2–4 D3 5 6 8–11 S ins

541* प्रहृष्टसनादितबर्हिणानि
सशक्रगोपाकुलशाद्वलानि ।
चरन्ति नीपार्जुनवासितानि
गजा· सुरम्याणि वनान्तराणि ।
नवाम्बुधाराहतकेसराणि
द्रुत परित्यज्य सरोरुहाणि ।
कदम्बपुष्पाणि सकेसराणि
नवानि हृष्टा भ्रमरा पिबन्ति ।

[B4 om l 1 —(l 1) B2 3 प्रकृष्ट, D5 6 8–10 Ct प्रमत्त, Cr g as above (for प्रहृष्ट) D11 -समोदित- V2 -बर्हिणश्च, B2 D3 5 11 -बर्हणानि (for -बर्हिणानि) —(l 2) B3 प्रकीर्ण, M2 सुशक्र (for सशक्र) T1 3 G M1 3 -कोप- (sic), Cv r m t as above (for -गोप) Cv r शाड्वलानि —(l 4) D8 गोपा (for गजा). B4 च रम्याणि (for सुर°) —After l 4, D8 11 ins

541(A)* शैलेन्द्रकूटाकृतिसंनिकाशा
गर्जन्ति मेघा समुदीर्णनादा ।
तडिल्लताचामरकर्णमूला
मत्ता गजेन्द्रा इव सयुगस्था ।
नृत्य मयूरेषु मद वृषेषु
लीला गजेन्द्रेषु मुद खगेषु ।
रतिद्वितीय हृदयेषु काम
निवेशयामास कदम्बवात· ।

—Thereafter D8 reads 27–30. —(l 5) D3.11 घनाम्बु- (for नवाम्बु-). —(l 6) D5 8–10 ध्रुव, D6 नित्य (for द्रुत) V2 B2 3 D5 8–10 M1 2 परिष्वज्य B3 पयोधराणि (for सरोरुहाणि). —T1 damaged for l 7–8 —(l 8) V2 B2 4 वनानि (meta), D3 न चाति-, G3 M1 वनेषु (for नवानि) V2 B2 4 मत्ता (for हृष्टा) V2 D3 T2.3 G2 M पतति (for पिबन्ति) B3 वनानि हृष्टान्यपि सपिबति]

32 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3. Ñ V1 B1 D1 2 4 13 om. 32 (for all except V1 cf v l 14). V3 illeg for 32 (cf. v l 24). —^{a}) B3 हरींद्रा, D3 11 वृषेंद्रा (for गवेन्द्रा) —^{b}) V2 विक्रातरवा, B2–4 D3 5 7–11 T विक्रात°, G1 M2 विभ्रात°; G3 विश्रातिरता (for विश्रान्ततरा). —B3 om. 32^{cd} D3 transp 32^{c} and 32^{d} —^{c}) Ś1 D12 नरेद्रा, D3 गजेद्रा; D9 मृगेद्रा (for नगेन्द्रा). Ś1 D12 निसृता, D5 7 सुखिता, D6 मुदिता, D11 विश्रुता (for निभृता) M1 नगेंद्रा· (for नरेन्द्रा·) —^{d}) Ś1 D3 7 12 G1 प्रक्रीडिता (for प्रक्रीडितो). ❀ Cr m g t प्रक्रीडित इति कर्तरि निष्ठा ❀ Ś1 D3 7 12 T2 G1 2 सुरेंद्रा·(T2 G2 sic) V2 क्रीडतो विविधै सुरेद्रा (sic) —After 32, V2 B2 3 (after 32^{ab} due to om. of ^{cd}) 4 D3.5–11 S ins, while V1 cont l 31–32 only after 535*

542* मेघा समुद्भूतसमुद्रनादा
महाजलौघैर्गगनावलम्बा ।
नदीस्तटाकानि सरासि वापी-
र्महीं च कृत्स्नामपवाहयन्ति ।
वर्षप्रवेगा विपुला पतन्ति
प्रवान्ति वाता समुदीर्णघोषा ।
प्रनष्टकूला प्रवहन्ति शीघ्र
नद्यो जल विप्रतिपन्नमार्गा ।
नरैर्नरेन्द्रा इव पर्वतेन्द्रा·
सुरेन्द्रदत्तै पवनोपनीतै ।
घनाम्बुकुम्भैरभिषिच्यमाना
रूप श्रिय स्वामिव दर्शयन्ति ।
घनोपगूढं गगन सतार
न भास्करो दर्शनमभ्युपैति ।

वृत्ता यात्रा नरेन्द्राणां सेना प्रतिनिवर्तते । | वैराणि चैव मार्गाश्च सलिलेन समीकृताः ॥ ३३

G. 4. 27. 8
B 4 28 53
L. 4 21 4

नवैर्जलौघैर्धरणी वितृप्ता
तमोविलिप्ता न दिश प्रकाशा ।
महान्ति कूटानि महीधराणा
धाराभिधौतान्यधिक विभान्ति ।
महाप्रमाणैर्विपुलै प्रपातै-
र्मुक्ताकलापैरिव लम्बमानै ।
शैलोपलप्रस्खलमानवेगा
शैलोत्तमाना विपुला प्रपाता ।
गुहासु सनादितबर्हिणासु
हारा विकीर्यन्त इवावभान्ति ।
शीघ्रप्रवेगा विपुला॰ प्रपाता
निर्धौतशृङ्गोपतला गिरीणाम् ।
मुक्ताकलापप्रतिमा पतन्तो
महागुहोत्सङ्गतलैर्ध्रियन्ते ।
सुरतामर्दविच्छिन्ना स्वर्गस्त्रीहारमौक्तिका ।
पतन्तीवाकुला दिक्षु तोयधारा समन्तत ।
निलीयमानैर्विहगैर्निमीलद्भिश्च पङ्कजै ।
विकसन्त्या च मालत्या गतोऽस्त ज्ञायते रवि ।

[(l 1) V2 B2 मेघै (for मेघा) D5 समुद्धयात-, D9 10 G M Ck समुद्भूत-, Ct as above (for °द्भूत-) —(l 2) V2 B2 4 G2 3 M2 -[अ]मिलवा, B3 -[अ]मिरम्यै (for -[अ]वलम्बा) D3 महाजलौघेन नगावल्बा —T1 damaged from रात्ति in l 3 up to समुदीर्ण in l 6 —(l 3) D3 नद्यस्, G1 नदीं (for नदीस्) B2 3 D3.11 तटागानि (for तटाकानि). B3 D3 वाप्यो, B4 वापीं (for वापीर्) —(l 4) V2 B2 4 अभिवर्षतीव B3 अमित प्रपूज्य, D3 11 G2 M2 Cvp rp अभि(D3 °पि)त(Cvp °स)र्पयति, D5 परिवादयति, T2 3 उप°, G3 अभिपूरयति, Cv r m g k t as above (for अपवाहयन्ति) —(l 5) V2 B2 4 आवर्षवेगा, D3 G2 °वेका, D5 वर्षा°, Cm g t as above (for वर्षप्रवेगा) —(l 6) B3 वाता प्रवाता (for प्रवान्ति वाता) V2 B2.4 -नादा, B3 D5 8–10 -वेगा, D3 -दोषा (for -घोषा) —(l 7) D6 T1 3 G1 M1 3 प्रणष्ट- (for प्रनष्ट) D3 11 कूल्, D5 मूला (for -कूला) B3 नष्टप्रकूला न विभाति वाप्यो —(l 8) V2 B2 4 T G2 M3 जलैर् (for जल) B3 नद्यो जलैश्चापि विकीर्णरोधा, D6 नद्यो जलानि प्रतिपन्नमार्गा —(l 9) V2 वलैर्, B2 वनैर्, B3 नगैर् (for नरैर्) —(l 10) B3 महेंद्र- (for सुरेन्द्र-) B(ed) -नीते (for -दत्ते) —(l 11) B2 नवाबु, B4 मेघाबु, D3 11 धाराबु- (for घनाम्बु-) D6 अभिसिच्यमाना (for अभिषिच्य°) —T1 damaged from l 12 up to जलौ in l 15 —(l 12) V2 B3 4 D3 5 G1 रूप- (for रूप) V2 B2 4 माम् (for स्वाम्) —B3 om l 13–16 —(l 13) V2 B2 4 समनात्, D3 11 सचद्र, D8–10 न तारा (for सतार) —V2 B2 4 om l 14–22 —D9 om. from वितृप्ता in l 15 up to महाप्रमाणै in l 19 —(l 15) D3 11 विलुप्ता, T2 [इ]व तृप्ता (for वितृप्ता) —(l 16) D3 T1 तमोवलिप्ता, D5 °चिछिप्ता (sic), D11 ततो विलुप्ता, G1 °विलुप्तास् (for तमोविलिप्ता) G1 च (for न) —(l 18) B3 कराबुधौतानि, D5 8 10 धाराविधौतानि —(l 19) B3 महेंद्रकपैर् (for महाप्रमाणैर्) D3 विपुल- (for विपुलै) B3 प्रजातैर् —T1 damaged from l 21 up to इवाव in l 24 —(l 21) T2 शैलोपरि-, G2 शृगोपल, M1 शैलोपमा (for शैलोपल-) B3 शृगोपशृगानसमानवेगै, D3 11 शृगोपलप्रस्खलमानवेगे —(l 22) D3 11 विपुले प्रपातै (for °ला प्रपाता) —(l 23) V2 B2 4 दिशासु (for गुहासु) V2 यन्नादित- (for स°) D3 5 11 -बर्हणासु —(l 24) B3 तारा (for हारा) G3 व्यकीर्यत (for विकी°) V2 B2–4 D3 M2 [आ]पतति, D5 M1 [आ]विभाति, G2 3 [अ]भिभाति (for [अ]वभान्ति) —B3 om l 25 —(l 25) D8–10 G3 शीघ्र (for शीघ्र-) D3 11 प्रवला (for विपुला) —(l 26) V2 D3 6 11 T2 3 G M1 निर्धृत-, B2 निस्रौत-, B3 निर्धर्ष (for निर्धौत-) V2 B2 4 शृगोपतना, B3 शृगोपनिभा, D5 शृगोप्रहता, T3 शृगोपतटा, G1 2 M1 2 शृगोपलका (G2 M1 °ता) (for शृङ्गोपतला) —(l 27) D6 -प्रतिम B2–4 D5 पतनि (for पतन्तो) —(l 28) M1 -गुणोत्सग- (for गुहो°) V2 B2–4 G M2 वरैर् (for तलैर्). B2 नदद्भि, B3 श्रियते (for ध्रियन्ते) D3 11 महागुहाभि स यदि भ्रियते —For l 28, B2 subst

542(A)* महागुहोत्सङ्गवरैर्नदद्भि
प्रपूर्यमाणा ध्रियते सम तत् । ,

—After l 28, V2 B2[after 542(A)*] 4 read 10
—After l 28, B3 ins. (sic)

542(B)* घनाधिवासे सनदित्प्रकाशे
गर्जन्ति जम्बूतरुपक्वफलप्रकाशे ।
मेघातिरक्तवती हृदयान्धकारो
येषा घनेन सहसोत्पतितैर्मयूरै ।
सवीज्यते मणिमयैरिव तालवृन्तै

—V2 B2–4 om l 29–32 —(l 29) T1 damaged from स्वर्ग- up to मानै in l 31 D3 11 -पक्तय (for -मौक्तिका) —(l 30) D5 6 8–10 पतति चातु (D5 चाकु, D6 व्याकु)ला D3 11 तोयधारा निलाहता (metri causa) (for the post half) —(l 31) V1 D3 प्रलीय, D5 8 10 11 T2 G1 विलीय, D9 विलीन- (for निलीय-) D3 11 च खगै (for विहगैर्) V1 D3 11 समीलद्भिश् (for नि°) —(l 32) V1 D3 11 ज्ञायतेस्तगतो रवि (for the post half)]
—Thereafter D3 11 read 13

33 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 Ñ1 D1–4 11 (D3 11 repeat 33 here) 13 read 33 (all except D3 followed by 544*) after 3 V1 3 read 33 after 13, while B3 reads 33–36 after 13 —ᵃ) Ś1 D2 4 12 जातु, V1 3 B1–3 यतो, V2 B4 यान, D1 7 याता, D11 (first time यातु) व्रता, D13 यातु (for वृत्ता) ❀ Ct वृत्ता निवृत्ता । वृत्ता इति पाठेऽप्ययमेवार्थ ❀ B1 3 याता (for यात्रा).

मासि प्रौष्ठपदे ब्रह्म ब्राह्मणानां विवक्षताम् ।
अयमध्यायसमयः सामगानामुपस्थितः ॥ ३४
निवृत्तकर्मायतनो नूनं संचितसंचयः ।
आषाढीमभ्युपगतो भरतः कोसलाधिपः ॥ ३५
नूनमापूर्यमाणायाः सरय्वा वर्धते रयः ।
मां समीक्ष्य समायान्तमयोध्याया इव स्वनः ॥ ३६
इमाः स्फीतगुणा वर्षाः सुग्रीवः सुखमश्नुते ।
विजितारिः सदारश्च राज्ये महति च स्थितः ॥ ३७
अहं तु हृतदारश्च राज्याच्च महतश्च्युतः ।
नदीकूलमिव क्लिन्नमवसीदामि लक्ष्मण ॥ ३८

Ñ1 . त (illeg), D3 (first time) यत्र यत्र (for वृत्ता यात्रा) Ñ2 सयता वानरेन्द्राणा —^{b}) V B2–4 प्रतिनिवर्तिता (V2 B4 °नी) (for °निवर्तते) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 लोके (D1 काले) स्मिन् प्रवर्तते, Ñ2 B1 D7 सेना प्रतिनिवर्तिता', D3 11 (both first time) कालेस्मिन्वि (D11 °न्वे) निवर्तते, D8–10 Ck t सेना पथ्येव वर्तते —After 33^{ab} (second time), D3 11 ins

543* मुक्तयुद्धबला' सर्वे त्रिवर्गमुपभुज्यते ।
[D11 उपभुजते (for °भुज्यते)]

—^{c}) V2 दुर्गाणि (for वैराणि) B1 3 D7 हि (for [ए]व) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 मार्गाश्च सह वैरेण (D11 शैलेन) —^{d}) V2 B4 निवारि (B4 °चि) ता (for समीकृता) Ś1 D12 सलिलैर्विषमीकृता' —After 33, Ś1 Ñ V B1 2 3 (repeats after 36) 4 D1 2 4 7 11 (after 33 first time) 12 13 ins

544* घनं समुदितो रुद्धो दीनरूप प्रकाशते ।
सूर्य' प्रनष्टो धर्मज्ञ शोकेनाहमिवावृत ।

[(l 1) Ñ1 illeg from समुदितो up to प्र Ś1 Ñ2 D7 12 समुदितं, B1 समुदितो Ś1 om., D2 [s]प्युद्यो (for रुद्धो) D1 समु . द्धो V2 B4 दीनरश्मि, D1 दीनो वीर, D2 4 13 दीनो पे न (for दीनरूप) B3 (second time) नीलरूप स दृश्यते (for the post. half). —(l 2) D4 11 प्रविष्टे (for प्रनष्टो) Ś1 Ñ1 V2 B4 D11 12 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) B3 (second time) गतप्रकाश मयीव (for the prior half)]

—Thereafter V1 3 read 4–5

34 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3, cf v l 33. ☞ V3 illeg from 34 up to किष्किंधा in 4 30 26^{d} D3 11 transp 34 (^{ab} and ^{cd} transp) and 35 T1 damaged for 34 —^{a}) D5 M प्रोष्ट-, Ct as in text (for प्रौष्ठ-) D3 11 प्रासे, D5 6 T2 सौम्य (for ब्रह्म) Ś1 Ñ1 D12 प्रोष्ठपादश्च गोपाना, Ñ2 V1 2 B D7 मास प्रौष्ठपदो रम्यो, D1 प्रौष्ठपादप्रगेयाना, D2 4 13 प्रोष्ठपादजिनेयाना —Ñ1 illeg from ^{b} up to अयम in ^{c} —^{b}) Ś1 D1 4 12 मासो ब्रह्म, B1 दक्षिणाना, D2 13 कालो ब्रह्म, D11 ब्राह्मणैश्च (for ब्राह्मणाना) Ś1 D12 द्विवा (Ś1 °व) -श्रिता, D3 तपस्विना, D11 तपस्विभि, G2 M1 अ नीयता (for विवक्षताम्) —^{c}) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 स्वाध्याय-, D1 व्यास (for अध्याय) —^{d}) D5 अवस्थित (for उपस्थित)

35 Ś1 D12 om 35 For sequence in B3, cf v l 33 V2 om (hapl) 35–37 D3 11 transp 34 (^{ab} and ^{cd} transp) and 35 —^{a}) D10 T1 G विवृत्त-, Cv r m g t as in text (for निवृत्त-) Ñ2 B4 -कर्मातपनो, B1 3 °प्रयतो, D1 °यततो, D2 4 13 -कार्यायतनो (for -कर्मायतनो) ❀ Ck निवृत्तिकर्मेक वर्षवशान्निरुद्धप्रवृत्तिनिवृत्तिकर्मायतन राजधानी यस्य स तथा ❀ —Ñ1 partly illeg for 35^{b} —^{b}) D3 M3 -संशय (for -संचय') D2 4 13 संचयसंचित (by transp) —^{c}) T3 अप्युपगतो Ñ1 आ*प्रत्ययगतो (illeg), B1 3 आषाढीमुपयातोत्र, D2 4 13 आषाढाप्रत्युपगतो —^{d}) Ñ1 G1 कौसलाधिप, M1 कोसलेश्वर.

36 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 and for sequence in B3 cf v l 33 V2 om 36 (cf v l. 35). —^{a}) Ś1 D12 सपूर्य-, D5 6 आपूर्ण- (for आपूर्य-) —^{b}) Ñ2 B1 3.4 D3 7 T2 रव, V1 ध्वनि (for रय) Ś1 शरद श्रूयते स्वना (sic), Ñ1 illeg, B2 सर. प्रावर्तते रव, D1 सरव्य श्रूयते स्वन, D2 4 12 13 सरय्वा श्रूयते ध्वनि (D12 स्वन) —T1 damaged for 36^{c}–37^{b} —^{c}) Ñ2 V1 B D3 7 11 वन (for समा) Ś1 D12 मामप्रेक्ष्य वने यात, D1 मा प्रेक्ष्य हि *ने याहि, D13 मा प्रेक्ष्य वचने याति (sic) —^{d}) Ś1 V1 D1 2 4 5 8–10 12 13 Ck अयोध्यायाम् (for °ध्याया) D2 4 द्रुत (for स्वन) —After 36, B3 repeats 544*

37 For sequence in Ś1 D12, cf v l 3 V2 om 37 (cf v l 35) T1 damaged for 37^{ab} (cf v l 36) —^{a}) Ś1 D12 इमा स्फी (Ś1 श्री) तगुणा वर्षां, D2 4 13 इमामथ (D13 °य) गुणोपेता ❀ Cg वर्षा इत्यत्यन्तसयोगे द्वितीया।, Ck t वर्षाश्च (Ck °श्चेति) विस्तीर्ण इत्यनुकर्षे ❀ —^{b}) Ś1 D12 च सुखे (D12 °खी) स्थित, Ñ1 D1 2 4 13 समुपाम (D2 13 °श्नु) ते, Ñ2 V1 B D7 सुखमेधते (for सुखमश्नुते) —^{c}) D3 सदाचार (for सदारश्च) Ś1 D12 जितारिरेष सुग्रीवो, Ñ1 D1 4 जितारि ससहायश्च, D2 13 जिताश ससहायश्च —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 B D1 7 12 च महति (by transp), Ñ1 illeg (for महति च) D2 4 13 स्वराज्ये महति स्थित —After 37, D7 ins

545* सीमोपसदर्शितमेखलाना
नदीवधूना गतयोऽथ मन्दा ।
कान्तोपभुक्तालसगामिनीना
प्रभातकालेष्विव कामिनीनाम् ।

38 Ñ1 illeg for 38^{ab} —^{a}) Ś1 D2 4 12 13 हि, B1 2 D1 च (for तु) Ñ2 B2 कृत- (for हृत) —D4 om (hapl ?) from महतश्च in ^{b} up to वर्षाश्च in 39^{b} —^{b})

शोकश्च मम विस्तीर्णो वर्षाश्च भृशदुर्गमाः ।
रावणश्च महाञ्शत्रुरपारं प्रतिभाति मे ॥ ३९
अयात्रां चैव दृष्ट्वेमां मार्गांश्च भृशदुर्गमान् ।
प्रणते चैव सुग्रीवे न मया किंचिदीरितम् ॥ ४०
अपि चातिपरिक्लिष्टं चिराद्दारैः समागतम् ।
आत्मकार्यगरीयस्त्वाद्वक्तुं नेच्छामि वानरम् ॥ ४१
स्वयमेव हि विश्रम्य ज्ञात्वा कालमुपागतम् ।
उपकारं च सुग्रीवो वेत्स्यते नात्र संशयः ॥ ४२
तस्मात्कालप्रतीक्षोऽहं स्थितोऽस्मि शुभलक्षण ।
सुग्रीवस्य नदीनां च प्रसादमनुपालयन् ॥ ४३

G 4 27 19
B 4 28 63
L 4 21 47

D3 11 [ए]व परिच्युत. (for महतश्च्युत) —c) D1 G2 3 क्लिष्टम् (for क्लिन्नम्) ❀ Ck नदीकूलमिति । कर्तृ । So also Ct ❀ —d) D11 अथ (for अव-)

39 D4 om up to वर्षाश्च in b (cf v l 38) —a) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 सागरश्च हि (Ñ1 सु-), Ñ2 V1 B1–3 D3 7 11 सागरश्चापि (D11 °ति-) (for शोकश्च मम) —T1 damaged for 39bcd —b) Ś1 Ñ1 D12 13 मार्गश्च, D1 2 मार्गाश्च, D3 11 पथानो (for वर्षाश्च) G3 मम (for भृश-) Ś1 Ñ1 D12 13 -दुर्गम —After 39ab, D9 reads erroneously 40cd for the first time repeating it in its proper place —D9 om. 39cd —c) D3 11 पुर (for महान्) —d) Ś1 D12 असाध्य, Ñ1 D1 2 4 13 अहार्य, Ñ2 V1 2 B D6–8 10 G1 2 M1 Ct अपार, D5 T2 अवार्य, Cm g as in text (for अपार) B4 मा, G3 M1 मा (for मे)

40 a) Ś1 D12 अयात्र, B1 आयता, D6 अयात्राश्, M3 आयताश् (for अयात्रा). D11 [इ]ह, G1 M2 [अ]पि (for [ए]व) Ś1 V2 D12 दृष्ट्वा मा, Ñ1 दृष्ट्वा न, D3 11 दृष्ट्वा मे, D5 दृष्टुं (sic) मा (for दृष्ट्वेमा) D1 अयात्रा चेह दृष्टा न —b) D6 मासाश् (for मार्गांश्) Ś1 D12 सागर चैव दुर्गम, Ñ1 D1 सागरश्चातिदुस्तर (D1 °गम), Ñ2 V1 2 B D3 7 11 सागरस्य च दुर्ग(B2 मूर्त)ता, D2 4 13 सागर च सुदुस्तर(D4 °गम) —D9 repeats 40cd (cf v l 39) —c) Ś1 D12 प्रमत्त, Ñ1 प्रणतश्, D2 4 13 प्रमत्ते, D3 11 प्रणयान्, M2 वृणुते (for प्रणते) Ś1 Ñ V1 2 B D1 4 7 12 13 G3 चापि, D2 वापि, D3 11 नापि (for चैव) Ś1 D12 सुग्रीव, Ñ1 D3 11 M2 सुग्रीवो (for सुग्रीवे) —d) Ś1 D2 4 12 13 मया किं साध्यमेव हि, Ñ1 D1 मया किं वाच्यमस्ति हि, Ñ2 V1 2 B D7 न किंचिद्व्याहृत मया, D3 11 मया किंचिदुदाहृत

41 a) Ñ2 अति (for अपि) Ñ1 D1 2 4 13 चासौ, V1 2 B2 4 D5 6 8–10 Ct चापि, D3 वालि-, M3 चात्र (for चाति-) Ś1 D12 अपि चैवारिणा क्लिष्टश् —b) B2 विना (for चिराद्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 G2 समागत (for °तम्) —c) B2 -वीर्य, D5 M2 -कार्यं (for -कार्य-) V1 -गरीयस्त्व (for -गरीयस्त्वाद्) ❀ Cv वक्तु नियोक्तुमात्मकार्ये गरीयस्यपि मोतिपरिक्लिष्टाश्चिराद्दारै समागत इति कृत्वा न तत्र त नियोजितवानित्यर्थ (sic) ।, Cr m वक्तु नियोक्तु नेच्छामीति भूतार्थे (Cm भूते) लट् ।, अपि चातिपरिक्लिष्टश्चिराद्दारै (Cm °परिक्लिष्टो दारै) समागत इति प्रथमान्तपाठे इतिकरण द्रष्टव्यम् ।, Cg वक्तु नियोक्तु नेच्छामीति भूतार्थे लट् ।, Ck नेच्छामि । नैच्छम् ।, Ct नेच्छामि नैषिषम् ❀ —d) D1 साप्रत, D6 चातर (for वानरम्) —After 41, Ś1 D1 2 4 12 13 ins

546* स दु खाद् खितो नूनं सुग्रीव सुखितोऽपि सन् ।
अकाले तादृश मित्र नाह दु खे नियोजये ।

[(l 1) Ś1 सुदु खाद D13 स दु खदु खितो नून (for the prior half) Ś1 सुखितोथ सन्, D2 सुहितोपि यत्, D4 13 सहि (D4 सुखि)तो हि यत् (for सुखितोऽपि सन्) —After l 1, D1 reads erroneously 42c —(l 2) Ś1 D12 नाल (for नाह)]

42 T1 damaged up to वेत्स्यते in d —a) M1 अयम् (for स्वयम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 विनिश्चित्य, D5 7 G2 हि विश्राम्य, D13 हि निश्चित्य, G(ed) हि विश्वस्य (for हि विश्रम्य) —b) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 उपस्थित (for उपागतम्) —c) D2 13 उपकार्यं, T3 उपकारश् (for °कार) D1 11 तु (for च) —d) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ज्ञास्यते, Ñ2 D7 वेक्षते (for वेत्स्यते) —After 42, Ś1 D1 2 4 11–13 ins

547* यथा वालिवधे साह्य सुग्रीवस्य मया कृतम् ।
तथा सीताधिगमने मत्साहाय्यमुपेष्यति ।

[(l 2) D11 13 -[अ]भि- (for -[अ]धि-) D1 तथा स सीताधिगमे (for the prior half) D1 यत् (for मत्) D11 स सहाय्यम् D4 उपेष्यते, D13 उपै° (उपेष्यति)]

43 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 transp 43 and 44 (including star passage) —a) D3 6 11 T3 -प्रतीक्ष्यो (sic). —b) D3 11 स्थास्यामि (for स्थितोऽस्मि) —For 43ab, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

548* तस्मात्काल हि विश्रम्य स्थितोऽहमिदमुत्तमम् ।

[Ñ1 D1 तु काल (for काल हि) Ñ1 इमम् (for इदम्)], while Ñ2 V1 2 B D7 subst for 43ab

549* तस्य सकल्प्य विश्राम स्थाताहमिदमन्तरम् ।

[B4 विश्वास (for विश्राम) B2 स्थितोऽस्मि शुभलक्षण (for the post half)]

—d) B1 3 प्रतिज्ञा (for प्रमादम्) Ś1 V1 2 B1 • 4 D2 4 11–13 प्रतिपालयन् (D4 °ये), Ñ B2 D1 3 7 परि°, D5 8–10 अभिकाङ्क्षयन्, G3 अभि° (for अनुपालयन्)

उपकारेण वीरो हि प्रतिकारेण युज्यते ।
अकृतज्ञोऽप्रतिकृतो हन्ति सत्त्ववतां मनः ॥ ४४
अथैवमुक्तः प्रणिधाय लक्ष्मणः
कृताञ्जलिस्तत्प्रतिपूज्य भाषितम् ।
उवाच रामं स्वभिरामदर्शनं
प्रदर्शयन्दर्शनमात्मनः शुभम् ॥ ४५
यथोक्तमेतत्तव सर्वमीप्सितं
नरेन्द्र कर्ता नचिराद्धरीश्वरः ।
शरत्प्रतीक्षः क्षमतामिमं भवा-
ञ्जलप्रपातं रिपुनिग्रहे धृतः ॥ ४६

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

44 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12.13 transp 43 and 44 (including star passage) —^{a}) D1 M1 युक्तो, D2 4 वैर, D11 धीरो (for वीरो) Ñ2 V1 2 B D7 13 उपकार कृतज्ञेषु Ś1 Ñ V1 2 B4 D3 4 7–10 12 13 प्रतीकारेण, D1 नापकारेण, Cr m g as in text (for प्रति°) V1 सूच्यते (for युज्यते) —After 44^{ab}, V2 ins

550* सुकृतज्ञोपकारेण युज्यते नात्र संशय ।

—^{cd}) Ñ1 partly illeg Ñ2 V1 2 B D7 अकृतज्ञे प्रतिकृत, D1 कृत ह्युपकृत हति, D2 अकृत ह्यप्युपकृत, D3 11 13 अकृतज्ञे ह्युपकृत, D5 अकृतज्ञाप्रतिकृतौ (for ^{c}) Ñ2 हंति सत्वरता, D1 तस्मात्सत्वरता Ś1 D12 अकृत ह्यपकृत हति लोकेप्वेव (D12 °वा)सता मन (hypm), D4 अकृत ह्यपकृत हंति सेव सत्ववता मन (hypm), L(ed) कृतं ह्यपकृत हति लोकेप्वेवासता मन

45 T1 damaged for 45^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 स एवम्, D6 T2 3 G1 3 M Cg तमेवम् (for अथैवम्) D5 उक्त Ś1 D1 12 प्रविचार्य, Ñ1 °धार्य (for प्रणिधाय) —^{b}) D1 G3 तं (for तत्) D3 राघव (for भाषितम्) Ñ2 V2 B D7 प्रतिभाषित वच (for प्रतिपूज्य भाषितम्) —^{c}) V2 D3 तु, D7 हि (for सु-) Ś1 D2 12 13 प्रतिपूज्यदर्शन, Ñ1 परिपूज्यमानस, D1 प्रतिपद्यदर्शनं, D4 प्रतिदर्शन प्रिय (for स्वभिरामदर्शन) —^{d}) V2 निदर्शयन् (for प्र°) B4 शैलमिम् (corrupt), D1 सौहृदम् (for दर्शनम्) B1 सुख (for शुभम्)

46 ^{a}) D1 5 8–10 यदुक्तम्, Cg as in text (for यथोक्तम्) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 एव (for एतत्) V2 ईदृश (for ईप्सित) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 नचिरेण वानर (for नचिराद्धरीश्वर) —^{c}) V1 शरत्प्रभाव, B1–3 D5 7 शरत्प्रतीक्ष, D3 6 शरत्प्रतीक्ष्य Ś1 Ñ1 B2 D1 2 8 12 13 G2 इदं, D7 इमा (for इम) B1 ? जहि (for भवान्) D3 5 6 11 G? M2 transp इम and भवान D4 मतारव्या क्षमता शिवा प्रभो (corrupt) —^{d}) Ś1 D1 12 जलप्रमादे(D1 °दो), Ñ1 D2 4 13 जलप्रमाद, Ñ2 V1 2 B3 4 D7 ज(Ñ2 B3 न) हि प्रलाप, B1 न हि प्रलापो, B2 यदि प्रलाप, D9 जल प्रपात, D11 जलप्रताप (for जलप्रपात) Ñ2 परि- (for रिपु-). —D4 illeg from धृत up to वसतो in l 1 of 551* Ñ2 तत, V1 2 B D7 रत, D1 M2 कृत, D9 11 स्थित, D5 घृत (for धृत) —After 46, Ś1 Ñ V2 B D1–4 7 11–13 ins

551* ततोऽस्य तस्मिन्वसतो महागिरौ
महात्मनश्चिन्तयतो हृता प्रियाम् ।
विसृज्य तोय जलदा महाजवा
पुनर्निवृत्ता शरद निवेद्य च ।

[(l 1) D4 illeg up to वसतो Ñ2 B D7 तथापि (for ततोऽस्य) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 महावने V2 तथापि तस्यावसतो महागिरो —(l 2) Ś1 D12 [अ]थ ता, D3 11 हिनां (for हृता) —(l 3) Ñ B1–3 D7 जलभारवाहिना(Ñ1 °सिनो), V2 जलदा प्रभातु, B4 जलदा प्रभास्वरा, D1 जलचारिवासनो (sic) (for जलदा महाजवा) —(l 4) D3 प्रवृत्वन (corrupt), D11 निवेद्य ता (for निवेद्य च) Ñ2 B1–3 D7 घना निवृत्ता शरद न्यवेदयन्, V2 वानिवृत्ता शरदि न्यवेदयन्, B4 जलानिवृत्ता शरद न्यवारयन् (sic), D1 घना निवृत्ता शरद निवेद्य ता]

Colophon T1 damaged —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 2 B D1–4 7 11–13 प्रावृड्वर्णन(B3 4 °ना, D1 3 13 °न), Ñ1 वर्षावर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 om, Ñ2 V2 B2 G3 27 (as in text), B3 4 D3 5–10 T2 3 G1 2 M 28, D1 18, D11 24, D13 26 —After colophon, G1.3 conclude with श्रीरामाय नम, G2 with श्रीरामचन्द्राय नम

२८

समीक्ष्य विमलं व्योम गतविद्युद्बलाहकम् ।
सारसारवसंघुष्टं रम्यज्योत्स्नानुलेपनम् ॥ १
समृद्धार्थं च सुग्रीवं मन्दधर्मार्थसंग्रहम् ।
अत्यर्थमसतां मार्गमेकान्तगतमानसम् ॥ २
निवृत्तकार्यं सिद्धार्थं प्रमदाभिरतं सदा ।
प्राप्तवन्तमभिप्रेतान्सर्वानेव मनोरथान् ॥ ३
स्वां च पत्नीमभिप्रेतां तारां चापि समीप्सिताम् ।
विहरन्तमहोरात्रं कृतार्थं विगतज्वरम् ॥ ४
क्रीडन्तमिव देवेशं नन्दनेऽप्सरसां गणैः ।
मन्त्रिषु न्यस्तकार्यं च मन्त्रिणामनवेक्षकम् ॥ ५

G 4 28 5
B 4 29 5
L 4 22 0

28

☞ V3 illeg for Sarga 28 (cf v l 4 27 34) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 om 1 T1 damaged up to रम्य in 1^{d} —^{c}) D5 6 8–10 G2 3 M1 2 सारसाकुल (M1 °रस)- —^{d}) D3 5 6 9 11 G1 2 रम्यं (for रम्य-)

2 ^{a}) Ś1 D4 12 समीक्ष्यमाण, Ñ1 D1 2 13 समीक्ष्य राम, Ñ2 V1 2 B D7 समीक्ष्य कामात्, D3 11 कामात्मान च (for समृद्धार्थं च) —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 त्यक्त- (for मन्द-) V1 -सग्रहे, D1 -सहित (for सग्रहम्) Ñ2 V2 B D7 असुहृद्धर्मसग्रह, G(ed) मद धर्मार्थसग्रहे —^{c}) D8 10 G1 चासता, D9 वासता, Cg k.t as in text (for असता) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अत्य(D1 °न्व)र्थावहितात्मानम्, Ñ2 V1 2 B D7 रत्यर्थेव(V2 B4 D7 °र्थे र, B1 °र्थे वि) हितात्मान, D3 11 रत्यर्थं(D11 °र्थं) समवेतत्वाद्, D5 6 अतीत्य च सता मार्गम् —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D7 कातास्वेकात, V1 2 काताया गत-, B2 कातासक्त- (for एकान्तगत-) ❀ Cr एकान्तगतमानस एकस्मिन् कामपुरुषार्थे अन्त निश्चय गत मानस मन यस्य स तथोक्त । तम् ।, Cg एकान्तगतमानस एकस्मिन् कामपुरुषार्थे अन्त निश्चय गत मानस यस्य तथोक्तम् । यद्वा असता कामुकाना मार्गमेकान्तगतमत्यन्तगत मानस यस्य स तथा । 'तीव्रैकान्तनितान्तानि' इत्यमर ❀ —After 2, D3 ins

552* समीक्ष्यमाण सुग्रीव सत्यधर्मार्थसौहृदम् ।
अन्यथावाक्यतात्मानमेकान्तगतमानसम् ।
[(l 2) Post half = 2^{d}]

3 D1 om 3 —^{a}) T1 Cm g निर्वृत्त-, Cv r k t as in text (for निवृत्त-) —^{b}) G3 -सहित (for -[अ]भिरतं). G2 तदा (for सदा) —For 3^{ab}, Ś1 Ñ V1 2 B D2–4 7 11 13 subst

553* निवृत्तार्थमभिप्रायैरिष्टैर्भ्रात्रा वित्रासितम् ।
[Ñ2 B D7 निवृत्ताश(B2 3 °वृत्तास, B4 °हताश)मभिप्रायैर्, V1 2 निवृत्ति समनुप्राप्तम् (for the prior half) D7 कृष्टैर् (sic) (for इष्टैर्) B1 भर्त्रा, D11 भ्रात् (for भ्रात्रा)]

—T1 damaged from 3^{c} up to 4^{b} Ñ1 illeg from ^{c} up to मनो in ^{d} —^{c}) D11 प्राप्तवतम् (for प्राप्त°) Ś1 Ñ2 V1 2 B D2 4 7 12 13 अभिप्रायान्(Ś1 D2 4 12 13 °य), D3 अभिप्रेत (for अभिप्रेतान्) —^{d}) Ś1 D2–4 12 13 सर्वम् (for सर्वान्) Ś1 Ñ D2–4 12 13 मनो(Ñ1 illeg)गत(Ñ2 °तान्), V1 2 B1–3 मनोनु(B3 °र्थे)गान्, B4 मनोरमान् D7 सर्वानितानागतान्हि

4 T1 damaged for 4^{ab} (cf v l 3) —^{a}) Ñ1 illeg for मभिप्रेता —^{b}) G3 [ए]व, M2 Cv [अ]भि-; Cr m as in text (for [अ]पि) Ś1 D1–4 11–13 मनसे(Ś1 D12 °सी)प्सिता, Ñ2 V1 2 B D7 परमे(V1 मपरे [meta])-प्सिता, M1 समभीप्सतीं (for [अ]पि समी°) Ñ1 राज्य चापि वनौकसा —After 4^{ab}, Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 ins

554* सुखेन राजपुत्र्या च बुद्ध्वा रतिपरायणम् ।
[D2 राजपुत्र्याश्, L(ed) राजपत्न्या Ñ1 सर्वं समीहित तच (for the prior half)],

while Ñ2 V1 2 B D7 ins

555* सहस्त्र राजपत्नीना लब्ध्वा कामपरायणम् ।
[V1 -परायण, D7 -परायणा],

whereas D1 3 11 ins

556* स महाराजपत्नीं च लब्ध्वा रतिपरायणाम् ।
[D1 ता महा-, D11 कपीश- (for स महा-) D11 कामपरायण]

—Ś1 D12 om 4^{c}–5

5 Ś1 D12 om 5 (cf v l 4) —^{a}) M1 देवेंद्र (for देवेश) Ñ1 D1–4 11 13 मरुद्गणै शक्र(D11 °णैर्देव)मिव, Ñ2 V1 2 B D7 मरुत्पति शक्रमिव —^{b}) D5 8–10 गधर्व- (for नन्दने) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 नदने साप्सरोगण(D3 11 °णै), D2 4 न तदेवाप्सरोगण, D13 ततो देवाप्सरोगणान् —^{c}) D9 व्यस्तकार्यं च, D11 न्यस्तकार्यार्थं, T1 न्यस्तराज्य च (for न्यस्तकार्यं च) Ñ V1 2 B D1–4 7 13 मन्त्रिसन्यस्त(D1 °त्यस्व [sic])कार्या(Ñ2 D7 राज्या)र्थं(D2 र्था) —^{d}) D1–4 6 13 T3 G2 3 M3 मत्राणाम्, M1 मित्राणाम्, Cg as in text (for मन्त्रिणाम्) Ñ1 V2 B2–4 D2–4 6 11 13 T2 अनवे(B3 °पे)क्षित(V2 D2–4 13 क्षण, B2 D11 क्षिण, D6 क्षिक), Ñ2 V1 B1 D7 G2 अनपेक्षिण(G2 °क्षक), D1 अनिवेक्षण, Cg as in text (for अनवेक्षकम्) —After 5, D3 11 ins

557* कुलजा राज(D3 °ज्य)लक्ष्मीं च लब्ध्वा रतिपरायणम् ।

5 6 4 उत्सन्नराज्यसंदेशं कामवृत्तमवस्थितम् ।
निश्चितार्थोऽर्थतत्त्वज्ञः कालधर्मविशेषवित् ॥ ६
प्रसाद्य वाक्यैर्मधुरैर्हेतुमद्भिर्मनोरमैः ।
वाक्यविद्वाक्यतत्त्वज्ञं हरीशं मारुतात्मजः ॥ ७
हितं तथ्यं च पथ्यं च सामधर्मार्थनीतिमत् ।
प्रणयप्रीतिसंयुक्तं विश्वासकृतनिश्चयम् ।
हरीश्वरमुपागम्य हनुमान्वाक्यमब्रवीत् ॥ ८

राज्यं प्राप्तं यशश्चैव कौली श्रीरभिवर्धिता ।
मित्राणां संग्रहः शेषस्तद्भवान्कर्तुमर्हति ॥ ९
यो हि मित्रेषु कालज्ञः सततं साधु वर्तते ।
तस्य राज्यं च कीर्तिश्च प्रतापश्चाभिवर्धते ॥ १०
यस्य कोशश्च दण्डश्च मित्राण्यात्मा च भूमिप ।
समवेतानि सर्वाणि स राज्यं महदश्नुते ॥ ११

6 a) G3 M2 उत्पन्न-, Cm as in text (for उत्सन्न-) T1 -राज- (for -राज्य-) G M Cm -सदेह (for -सदेशं) D5 8-10 Ct उच्छिन्नराज्यसदेह, Cg as in text —b) D1 इव स्थित —For 6ab, Ś1 Ñ V1 2 B D1-4 7 11-13 subst

558* राज्यस्थ सुगसदोहे वर्तमानमुपस्थितम् ।

[Ś1 D12 राज्यार्थ (for °स्थ) D2 4 13 ग्रु(D4 कृ)तमदेह, D3 °समोहे (for सगसदोहे) D11 अल्पवनुषभोगेषु (for the prior half) V1 2 B उपस्थिते, D3 सुमस्थित, D11 अवस्थित (for °स्थितम्)]

—Then Ś1 D2 4 12 13 cont ·

559* स्वयमेव विनिश्चित्य ज्ञात्वा कालमुपस्थितम् ।

—T1 damaged for 6c-7c —c) Ñ1 -कालज्ञ (for -तत्त्वज्ञ) Ś1 D2 4 12 13 विनिश्चितार्थ(D12 °र्थे·)कालज्ञ , D1 निश्चितार्थोथ कालज्ञ , D3 विनिश्चित्यार्थतत्त्वज्ञ —d) Ś1 Ñ V1 2 B D3 7 12 13 कार्यकाल-, D1 काले काल-, D2 कार्याकार्य- (for कालधर्म-) D4 कर्मण कार्यकालवित्

7 T1 damaged up to c (cf v l 6) —a) B1 D1 11 T3 G1 प्रसाद- (for °द्य) Ś1 Ñ1 D1-6 8-10 12 13 विविधैर् (for मधुरैर्) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 मधुरैर्वाक्यैर् (by transp), B4 विविधैर्वाक्यैर् —b) D6 मनोहरै , D11 G1 मनोनुगै· (for °रमै) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 शाखामृगपतेर्मन , Ñ2 V1 2 B D7 हरीणा मानयन्पति —c) Ś1 Ñ V1 D2 4 6 7 12 M1 -तत्त्वज्ञ. —d) Ś1 Ñ V1 2 B D1-4 7 12 13 सुग्रीव (for हरीश)

8 a) G2 3 M3 Cg तत्त्व, Ct as in text (for तथ्य) D1 om (hapl) पथ्य च D9 10 Ct transp तथ्य and पथ्य Ñ2 D7 हित पथ्य यशस्य च —b) G1 -दानार्थ (for -धर्मार्थ-) D5 -नीतिमान , D11 -हेतुभि , T2 नीतिवत् (for -नीतिमत्) Ś1 Ñ V1 2 B D1-4 7 12 13 धर्मकामा(D1 °र्था)र्थहेतुमत्(V1 D3 °हेतुभि , D4 °मुत्तम, D13 °हेतुमान्) —c) Ś1 D1 2 7 11-13 प्रणयात् , B4 प्रणत (for प्रणय-) D5 -प्रिय , D7 11 नीति- (for -प्रीति-) —d) Ś1 Ñ2 V1 2 B D4 7 11-13 -निश्चय (for °यम्) —e) V2 B1-3 D7 उपागम्य (for °गम्य) —f) Ñ V1 2 B D2 5 7 8 10-13 G M1 2 हनूमान् (for हनु°)

9 a) Ñ2 V3 B1 3 D7 राजन् (for प्राप्त) Ś1 Ñ M3 प्राप्त राज्य (by transp), Cg t राज्य प्राप्त (as in text) Ś1 Ñ1 V1 D1-4 11-13 स्फीत, Ñ2 B1 3 D7 दिव्य, V2 B2 दीप्त (for चैव) B4 राज्य त्वया परिप्राप्त —b) D5 कौलीन (hypm), D9 काला (sic), T2 कामिन् , T3 पौर-, Cg k t as in text (for कौली). Ś1 Ñ1 V1 D2 4 12 13 बलात्ता(Ñ1 कालाच्छ्री, V1 कालश्री, D2 4 13 बलाच्छ्री)रामसमाहृता, Ñ2 V2 B1-3 D1 3 7 कौली श्रीरात्मसमा(D3 °स)हृता, B4 D11 कौली श्री परिवर्धि(D11 °रक्षि)ता, D6 G3 कौली श्रीरपि वर्धिता —After 9ab, Ś1 Ñ V1 2 B D1-4 7 11-13 ins

560* स्वजन पूजित सम्यक्प्रकृतीश्चानुरञ्जिता· ।
शत्रवस्ते प्रतापेन नाममात्रावशेषिता. ।

[(l 1) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 रञ्जिताश्च(V2 सुरञ्जिता) प्रकृतय (for the prior half) Ñ2 B2 D7 स्व(B2 सु)जन परिपूरि(D7 °जि)त , V1 B1 3 स्वजना प्रतिपूजिता , V2 सुजनश्च प्रपूजित , B4 D11 प्रकृतिश्चानुरञ्जिता, D13 प्रकृतीश्चानुरञ्जित (for the post half) —(l 2) B2 [ऽ]स्य (for ते) V1 मान (for नाम) B1 -शेष- (for -मात्र)]

—c) D6 चित्राणा (sic), D7 11 मन्त्रिणा (for मित्राणा) B4 चैव (for शेषस्) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 चैव(D1 3 11 कार्य, D2 चेप, D13 क्षित[sic]) समयस् (for सग्रह शेषस्) —d) T1 3 M3 त (for तद्) D9 G1 M2 (before corr as in text, after corr sec m) 3 अर्हसि (for °ति) Ñ1 B4 D1 2 4 13 अनुमन्यता, Ñ2 V1 2 B1-3 D3 7 अनु(D3 °व)त्तु(B3 °यु)द्यता, D11 अनुमोदता (for कर्तुमर्हति) Ś1 D12 तदुद्धया चानु(D12 नतु)मन्यता.

10 a) Ś1 Ñ V1 2 B D3 4 7 12 मित्रज्ञ , D2 मत्रज्ञ , D13 मेत्रिज्ञ (for कालज्ञ) D1 तथा हि मित्रे मित्रज्ञ —b) Ś1 D2 4 12 13 चानुवर्तते (for साधु व°) —d) Ś1 Ñ1 V1 D2-4 12 13 प्रभावश्च (for प्रतापश्च) V2 [ए]व वर्धते, B2 D8-10 G3 [अ]पि वर्ध(G3 °र्त)ते, D2 4 13 [अ]तिवर्तते, D7 प्रवर्धते (for [अ]भिवर्धते)

11 a) D1 यश्च (for यस्य) Ś1 Ñ2 V1 2 B D1-4 7 11-13 दण्डश्च कोशश्च (by transp), Ñ1 मित्र च कोशश्च —b) V2 मित्र च (for मित्राणि) Ś1 D1 3 पुर(Ś1 °री) जन , Ñ1 B2 D4 स(B2 च) भूमिप·, D6 T2 च भूरपि, D11 च भूस्तथा,

तद्भवान्वृत्तसम्पन्नः स्थितः पथि निरत्यये ।
मित्रार्थमभिनीतार्थं यथावत्कर्तुमर्हति ॥ १२
यस्तु कालव्यतीतेषु मित्रकार्येषु वर्तते ।
स कृत्वा महतोऽप्यर्थान्न मित्रार्थेन युज्यते ॥ १३
क्रियतां राघवस्यैतद्वैदेह्याः परिमार्गणम् ।
तदिदं वीर कार्यं ते कालातीतमरिंदम ॥ १४
न च कालमतीतं ते निवेदयति कालवित् ।
त्वरमाणोऽपि सन्प्राज्ञस्तव राजन्वशानुगः ॥ १५ G 4 28 17 B 4 29 16 L 4 22 16

D12 पुरे न, D13 स भूपति (for च भूमिप) D2 मित्राणा सोद्य भूमिप —c) Ś1 D2 4 12 13 पूर्णान्येतानि, Ñ2 G1 समरे तानि, D1 राज्य दुर्गश्च, D3 राष्ट्र दुर्गाणि, D5 सममेतानि, D8–10 Ct समान्येतानि, Cm g k as in text (for समवेतानि) Ñ1 यस्येति, D2 13 राजेन्द्र (for सर्वाणि) ❀ Ct समवेतानि इति पाठे मिलितानीत्यर्थ ❀ —d) Ś1 Ñ1 D1 3 11 12 राज्यफलम्, Ñ2 V1 2 B4 D7 राजा (V2 °ज्ञा, B4 °ज) श्रि (D7 प्रि) यम्, B2 (orig as in Ñ2, *sup lin* also) राजा सुखम् (for राज्य महद्) B1 3 स राजा सुखमेधते, D2 4 13 राज्यस्य फलमश्नुते

12 D3 om 12 —a) G (ed) स (for तद्) Ś1 Ñ1 D1 4 12 13 मित्र-, V2 वृत्ति-, B4 धूर्त- (sic), D2 मन्त्र- (for वृत्त-) —c) Ñ1 D1 उपनीतश्च (D1 °य त्व), D5 अभिनीतार्थे, G (ed) अभिनीतस्त्व (for अभिनीतार्थं). Ś1 D2 4 12 13 मित्राणामुपनीतस्त्व (D2 °नीयस्व [sic], D4 °नीयस्व, D13 °जीव्यश्च) —d) V2 वक्तुम् (for कर्तुम्) Ś1 Ñ V1 2 B1 3 D1 2 4 7 9 11–13 G1 अर्हसि (for °ति) —After 12, D5 6 8–10 S ins

561* सत्यज्य सर्वकार्याणि मित्रार्थे योऽनुवर्तते ।
सम्भ्रमाद्विकृतोत्साह सोऽनर्थैर्नावरुध्यते ।

[(l 1) D5 6 8 10 G3 M1 2 Cg सर्वकर्माणि, D9 कर्मसर्वाणि (sic) (for सर्वकार्याणि) D6 G2 3 मित्रार्थ D5 [ऽ]भिवर्तते, D8 10 न वर्तते (for ऽनुवर्तते) —(l 2) G2 3 Cg M हि, Ct as above (for वि-) G1 सम्भ्रमार्थेकृतोत्साह (for the prior half) D8–10 T1 3 G1 सोनर्थेनावरुध्यते (for the post half)]

—After 12, D11 ins 562*

13 a) Ñ2 V1 2 B D7 10 हि (for तु) B4 कालव्यनीतेषु, G1 कालप्रतीतेषु (for कालव्य°) Ś1 D12 यो हि कालोपनीतेषु, D2 13 यो हि कालाद्व्यतीते तु, D4 यो हि कालाद्यतीतेषु —b) D2 मित्रकार्ये तु वर्तते, D13 °कार्येनुवर्तते —cd) Ś1 D2 4 8 10 12 13 M1 न मित्रार्थेषु (D8 10 °र्थे हि), B2 अमित्रार्थेषु न (hypm), T2 G अमित्रार्थे न, Ct as in text (for न मित्रार्थेन) V1 D11 कृतं (D11 °त्वा) महातमप्यर्थं न मित्रार्थ (D11 °र्थममित्रार्थे) प्रयुज्यते —Ñ1 D1 3 subst for 13, while Ś1 Ñ2 V1 2 B D2 4 7 12 13 ins after 13, D11 ins after 12

562* मनसापि हि कार्यार्थं य काले प्रतिपद्यते ।
स राजा बुद्धिसम्पन्न परेषा मूर्ध्नि वर्तते ।

[(l 1) Ñ2 V1 2 B2 D7 कर्माणि, B1 3 य कर्म, B4 कार्याणि (for कार्यार्थं) Ñ1 यत, D13 क (for य) D13 (with hiatus) उपपद्यते (for प्रति°) B1 3 काले सप्रतिपद्यते (for the post half) —(l 2) Ñ1 मूर्ध्नि सर्वपा (for बुद्धिसम्पन्न) B4 D3 सर्वेषा (for परेषा) Ñ1 ++ परिवर्तते (illeg), D1 सर्वेषा मूर्धनि स्थित (for the post half)]

—Thereafter D11 cont

563* सम्भ्रमाद्विकृतोत्साहमर्थिन यो रुणद्धि च ।
स हि कालाभिपन्नेषु मित्रकार्येषु वर्तते ।

—After 13, D6 T G1 2 M2 3 ins

564* यदिदं वीर कार्यं नो मित्रकार्यमरिंदम ।

14 Ñ1 D1 om 14^{ab} Ś1 D2 4 12 13 read 14^{ab} after 17^{ab} Ñ2 V1 2 B D3 5 7–11 G3 M1 transp ^{ab} and ^{cd} D6 G1 M2 read 14^{ab} after 15^{ab} G2 reads 14^{ab} after 15 —a) Ś1 D2–4 12 13 राघवस्य प्रतिश्रुत्य, Ñ2 V1 2 B D7 11 रामस्य रण (V2 बल) विक्रात (B2–4 D7 °त) —b) Ś1 प्रतिमार्गेण (for परि°) —c) Ñ2 यदि त्व, D5 8–10 G3 Ck यदिद, D7 यत्त्विद, Cv r as in text (for तदिद) Ś1 Ñ V1 2 B D1–5 7–13 मित्र- (for वीर) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 त्व, D5 8–10 G3 नो, Cv r m g as in text (for ते) —d) D11 कालनीतम्, G3 मित्रकार्यम् (for कालातीतम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 कर्तुमर्हस्यरिंदम (D13 °म) ❀ Cv यदिद वीरकार्यं नौ मित्रकार्यमरिंदमेतीवादे (°ति पाठे ?) यदि न कर्तव्यम्। "तदिद वीरकार्यं ते कालातीतमरिंदम। न च कालमतीत ते निवेदयति कालवित्"। इत्येष पाठक्रम।, Cr यदिद वीरकार्यं ते मित्रकार्यमरिंदम। न च कालमतीत ते निवेदयति कालविदितिक्रम।, Cm यदिदमिति। वीर अरिंदम न कार्यमस्माभि कर्तव्यम्, यदिद मित्रकार्यमस्ति तदिद वीरकार्यं रामकार्यम्, अरिंदम! ते कालातीत युक्तकालमतिक्रम्य वर्तत इत्यर्थ। अस्मिन्श्लोके अरिंदमेति द्विरुक्ति श्रीमध्यगतेन सुग्रीवेण हर्षपुर सर स्वोक्तमङ्गीकारयितुमिति वेदितव्यम् ❀ —After 14, Ś1 D12 read 24^{cd}

15 a) V2 B2 4 स, D11 त (for न) Ñ2 V1 2 B D1 7 त्वा, D3 om (for ते) Ś1 Ñ1 D2 4 12 अतीतत्वान् (for अतीत ते) D13 न च कालपरीतत्वान् —b) V2 B4 न चोदयति (for निवेदयति) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नो (D3 चो) दयाम्यद्य धर्मत, Ñ2 सद्यो ध्यायति धर्मवित्, V1 अचोदयति तत्त्ववित्, B1–3 D7 सचोद (D7 °चोध) यति धर्मवित् —After 15^{ab}, D6 G1 M2 read 14^{ab} —c) Ñ2 V1 B1 D5 8 10 11 Ct स (for सन्) L (ed) त्वरमाणो ह्यनुप्रासस् Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 त्वरमाणमनु (D2 °ति) प्राप्त, D1 त्वरमाणेन सप्राप्त, D3 त्वरमाणोप्यसम्भ्रान्त —d) Ñ1 D1 तथा

18 कुलस्य केतुः स्फीतस्य दीर्घबन्धुश्च राघवः ।
17 अप्रमेयप्रभावश्च स्वयं चाप्रतिमो गुणैः ॥ १६
17 तस्य त्वं कुरु वै कार्यं पूर्वं तेन कृतं तव ।
हरीश्वर हरिश्रेष्ठानाज्ञापयितुमर्हसि ॥ १७
न हि तावद्भवेत्कालो व्यतीतश्चोदनादृते ।
चोदितस्य हि कार्यस्य भवेत्कालव्यतिक्रमः ॥ १८
अकर्तुरपि कार्यस्य भवान्कर्ता हरीश्वर ।
किं पुनः प्रतिकर्तुस्ते राज्येन च धनेन च ॥ १९
शक्तिमानसि विक्रान्तो वानरर्क्षगणेश्वर ।
कर्तुं दाशरथेः प्रीतिमाज्ञायां किं नु सज्जसे ॥ २०
कामं खलु शरैः शक्तः सुरासुरमहोरगान् ।
वशे दाशरथिः कर्तुं त्वत्प्रतिज्ञां तु काङ्क्षते ॥ २१
प्राणत्यागाविशङ्केन कृतं तेन तव प्रियम् ।
तस्य मार्गाम वैदेहीं पृथिव्यामपि चाम्बरे ॥ २२

(for तव) Ś1 Ñ1 D1 4 12 राज्य, V3 वाक्य-, B4 मन्त्र- (for राजन्) D2 13 राज्यवशा नरा (for राजन्वशानुग) —After 15, G2 reads 14^{ab}

16 —^{a}) Ñ2 V1 D8–10 T1 3 M1 3 Ck t हेतु (for केतु) D5 6 T2 स्फीतश्च, Ck t as in text (for स्फीतस्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अस्य स्फीतस्य हेतोश्च(D1 2 4 13 °र्हि, D3 राज्यत्य [sic]), G2 कुलस्य केतुभूत स —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D1–4 12 13 -कालस्य, Ñ2 V2 B D7 काल स (for बन्धुश्च) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वानर(D1 °र), D8 दायक (for राघव) D11 तव राज्यस्य राघव —^{c}) Ś1 -प्रदानस्य, Ñ1 B4 D3 -प्रभावस्य, V1 -प्रमेयो वै, D1 2 13 -प्रमाण(D1 °णे)-स्य, D4 12 -प्रधानस्य, G2 -प्रतापश्च (for प्रभावश्च) Ñ2 V3 B1 3 D7 अप्रमेयोप्रमेयै स(Ñ2 B2 [*int lin* also as in V2]°यैश्च) —^{d}) Ñ2 V2 B1 3 D7 अप्रतिमो, G3 चाप्रतिम (for चाप्रतिमो) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 च(Ñ1 चा) प्रतिमार्गत., D1 चापि प्रमार्गत, Cr as in text (for चाप्रतिमो गुणै) V1 स स्वय प्रतिमो गुणै (sic) ❀ Cv स्वय चाप्रतिमो गुणैरित्येतत्त्वमित्यस्य विशेषणम्।, Ck स्वय चेति। चकाराल्लक्ष्मणश्चेत्यर्थ।, Ct स्वय च चाल्लक्ष्मण ❀

17 —^{a}) Ś1 D2 4 12 13 चा(D12 13 वा)वितथ(Ś1 D2 12 13 °थ), Ñ V1 2 B D7 प्राक्चोदनात् (for त्व कुरु वै) Ś1 D2 12 13 कार्ये D1 3 11 प्राग्नोदना कार्या —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B1 3 4 D1–4 7 11–13 कृतवत प्रिय (for तेन कृत तव) —After 17^{ab}, Ś1 D2 4 12 13 read 14^{ab}, while Ñ2 V2 B4 D7 read 566* —D2 4 13 om 17^{c}–24, while Ś1 Ñ1 V1 D1 12 om 17^{c}–24^{b} —^{c}) D5 6 8–10 कपि- (for हरि-) —After 17, Ñ2 V2 B D7 ins.

565* असगगतयो हीमे हरिवीरा महाबला॰ ।

[B1 3 अमह्यगनयो B2 (after corr. as above) अमदगतयो राजन् (for the prior half) B4 हरिवीर]

18 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 om 18 (cf v l 17) —^{a}) V2 स (for न) —^{b}) Ñ2 V2 B D7 चोदनाय ते, Cv चोदनामृते, Cr m g k t चोदनादृते (as in text) —^{c}) Ñ2 V2 B D7 अचो(D7 °न्चो)दितस्य, D3 नोदितस्य हि, D10 चोदितस्य (subm) (for चोदितस्य हि) V2 B1 3 D3 11 कालस्य (for कार्य°)

19 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 om. 19 (cf v l 17) B4 om 19^{ab} —^{a}) V2 B1–3 D7 कार्यं भो, D3 11 कार्येषु (for कार्यस्य). G1 अभिकार्यस्य (sic) (for अपि का°) —^{b}) D3 कपीश्वर, D10 11 G3 हरीश्वर॰ —^{cd}) Ñ2 V2 B D7 किं पुनर्य प्रिय(B2 [before corr] स्वय) कर्ता राज्ये त्वय्यर्ह(B1–3 °र्प)णस्य च (B2 [m also] त्वा य समन्वियात्), D3 11 कि पुनर्वीरकर्तुश्च राज्यदातुर्वलीयम.

20 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 om 20 (cf v l 17) —^{a}) B1–3 मतिमान् (for शक्ति°) D5 8 9 G1 अति-, D10 इति, T M3 अपि (for असि) B1 2 (before corr as in text) 3 विक्रात —^{b}) Ñ2 V2 B D7 हर्यक्षाणा (for वानरर्क्ष-) D3 6 10 T G3 M1 -गणेश्वर —^{c}) D3 कार्यम् (for प्रीतिम्) —^{d}) D6 T2 G2 3 Cm g न (for नु) D6 लज्जसे (for सज्जसे) Ñ2 V2 B2 4 D7 आज्ञया स(V3 ल)ज्जयतु ते, B1 3 आज्ञया सज्जते तव, D3 11 आज्ञापय महद्बल, D5 आज्ञा* नानुराजसे. ❀ Cv आज्ञाया कि तु सत्यज्यत (नु सज्जसे ?) इतिसम्यक्।, Ck आज्ञया कि नु सज्जसे ❀

21 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 om 21 (cf v l 17) —^{a}) Ñ2 V2 B4 D7 सुसक्रु(V2 °ब)द्ध, D3 11 स वै क्रुद्ध (for शरै शक्त) —^{b}) M1 -नरोरगान्(for -महो°) Ñ2 V2 B D3 7 11 ससुरासुरमानवान्(B1 3 D3 11 °नुषान्) —^{c}) Ñ2 V2 B4 D3 7 11 दहेद्, B1 3 वश (for वशे) Ñ2 V2 B4 D3 7 11 लोकास् (for कर्तुं) —^{d}) Ñ2 V2 B4 D7 स (for तु) B4 D6 काङ्क्षति B1–3 प्रतिज्ञा तव काङ्क्ष्य(B1 °क्ष)-ते, D3 11 ता प्रतिज्ञा तु काक्षति, D5 8–10 Ck t त्वत्प्रतिज्ञाम वेक्षते

22 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 om 22 (cf v l 17) D3(reads 22^{a} in marg) 11 read 22 after 24 —^{a}) D3 7 9 11 T2 प्राणत्यागविशकेन ❀ Cr उपकारमहत्त्वद्योतनार्थं प्राणत्यागाविशङ्केनेति विशेषणम्।, Cg प्राणत्यागाविशङ्केनेत्यनेनोपकारमहत्त्व द्योतितम्।, Ck प्राणत्यागाविशङ्केनेति। त्यजेर्ण्यन्ताद्घञ् ❀ —^{b}) Ñ2 V2 B1–3 D7 येन (for तेन) D5 8–10 महत्, Ct as in text (for तव) —^{c}) ❀ Ck मार्गामेति लोट्।, Ct मार्गामान्वेषयाम ❀ Ñ2 V2 B1–3 D7 तस्य मृग्या तु वैदेही —^{d}) D3 11 यदि वाम्बरे, M2 अपि वाम्बरे

न देवा न च गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ।
न च यक्षा भयं तस्य कुर्युः किमुत राक्षसाः ॥ २३
तदेवं शक्तियुक्तस्य पूर्वं प्रियकृतस्तथा ।
रामस्यार्हसि पिङ्गेश कर्तुं सर्वात्मना प्रियम् ॥ २४
नाधस्तादवनौ नाप्सु गतिर्नोपरि चाम्बरे ।
कस्यचित्सज्जतेऽस्माकं कपीश्वर तवाज्ञया ॥ २५
तदाज्ञापय कः किं ते कृते वसतु कुत्रचित् ।
हरयो ह्यप्रधृष्यास्ते सन्ति कोट्यग्रतोऽनघ ॥ २६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा काले साधु निवेदितम् ।
सुग्रीवः सत्त्वसम्पन्नश्चकार मतिमुत्तमाम् ॥ २७
स संदिदेशाभिमतं नीलं नित्यकृतोद्यमम् ।
दिक्षु सर्वासु सर्वेषां सैन्यानामुपसंग्रहे ॥ २८

G 1 28 30
B 4 29 29
J 4 22 22

23 Ś1 Ñ1 V1 D1 2 4 12 13 om 23 (cf v l 17) G3 om (hapl) 23–25^{b} —^{a}) Ñ2 V2 B D3 7 11 न नागा (V2 नगो) नापि, D5 6 8–10 G1 2 M2 देवदानव- (for न देवा न च) —^{b}) D5 6 8–10 G1 2 M2 अ(G1 सा)सुरा स- (for नासुरा न) —Ñ2 om 23^{c}–24^{b} D3 reads 23^{d}–24 in marg —^{cd}) V2 च यक्षाद्, D7 यक्षाश्च (by transp). B4 कुर्युं (for तस्य) D5 8–10 इव (for उत) B4 किं पुनस्तस्य राक्षसा (for ^{d}) D3 11 न यक्षास्तस्य क्रुद्धस्य (D3 om [hapl]क्रुद्धस्य) न च साध्याश्च वीर्यत

24 D2 4 13 G3 om 24, Ś1 Ñ V1 D1 12 om 24^{ab}, D3 reads 24 in marg (cf v l 17 and 23) —^{a}) D6 8 तदेव V2 B D7 सपन्न (for युक्तस्य) —^{b}) D3 पूर्वे, D6 पूर्व (for पूर्वं) D6 तदा, M3 तव (for तथा) V2 B2 4 D7 तव कृतप्रिय, B1 3 कृतवत प्रिय, D5 8–10 Ct प्रतिकृतस्तथा —Ś1 D12 read 24^{cd} after 14 Ñ1 B2 (marg) read 24^{cd} after 26 —^{c}) Ś1 Ñ1 B2 D1 3 11 12 T2 पिगाक्ष (D1 12 °क्ष), Ck t as in text (for पिङ्गेश) V2 B4 D7 तस्य त्वमर्हं पिगाक्ष (V2 °क्ष) —^{d}) B4 D7 हित (for प्रियम्) —For 24^{cd}, Ñ2 (reads after 17^{ab}) V1 B1 3 subst , while V2 B4 D7 ins after 17^{ab}, whereas B2 ins after 24^{ab}

566* कर्तुमर्हसि पिङ्गाक्ष राघवस्य महत्प्रियम्।

[B2 (after corr as above) तस्य त्वमर्हं (for कर्तुमर्हसि) Ñ2 B4 D7 हित (for महत्) V2 प्रिय हित]

—After 24, D3 11 read 22

25 G3 om 25^{ab} (cf v l 23) —^{a}) Ś1 D2–4 11 न वने, V1 B2 D1 अवनीं (D1 °नेर्), V2 B4 धरणीं (for अवनौ) Ñ B1 3 D7 नाधस्तान्नोपरिष्टाच्च, D12 13 नाधस्तान्न वने ना(D13 वा)शु —^{b}) Ñ1 B1 3 ना(Ñ1 चा)प्सु न (for नोपरि) Ś1 D2–4 11–13 नाम्बरे, G2 वाम्बरे, L(ed) नाधरे (for चाम्बरे) M1 न गतिर्वापि चाम्बरे —^{c}) D3 11 कदाचित् (for कस्यचित्) Ś1 Ñ1 D12 सृजतो, D6 T2 3 G3 सज्यते, M2 सर्जते (sic), Cm g k t as in text (for सज्जते) —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 सज्जते तु (Ś1 D12 कस्, D1 तत्, D4 नु), D3 हरीश्वर (for कपीश्वर) Ñ1 D1 त्वदाज्ञया

26 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2–5 12 तदाज्ञापय न, D1 6 11 13 M1 तवा(D6 11 M1 °ज्ञा)ज्ञापयत· Ś1 D2 4 12 13 क्षिप्र, Ñ1 किं च, Ñ2 V2 B D7 कस्मिन्, V1 किं त्वा, D1 3 11 किं वा (for किं ते) —^{b}) M2 कुतो, Cr as in text (for कृते) D6 व्यस्यतु (sic), Cr as in text (for वसतु) Ś1 D12 कुतो वा सापि तिष्ठते(Ś1 [before corr] D12 °ति), Ñ V1 2 B D1 3 7–11 M1 Ck t कुतो वापि व्यवस्यतु(Ñ1 D1 °स्यत, D11 °स्थित, M1 °ति), D2 4 13 कुतो वापि स तिष्ठति, D5 G1 कुतो वा स तु (D6 वस्तु [sic]) कुत्रचित्, Cm g K(ed) कृते कुत्र व्यवस्यतु ❀ Ck कुतो वापि व्यवस्यत्विति पाङ्क । सार्वविभक्तिकस्तसि ।, Ct कुतो वापि। सार्वविभक्तिकस्तसि ❀ —^{c}) Ś1 ह्यप्रधृष्टास्ते, Ñ 2 V2 ह्य(V2 हि) प्रहृष्यास्ते, B2 ह्यप्रधृष्यते, B4 हि प्रबुद्धास्ते, D2 4 6 T3 M1 [ऽ]प्यप्रधृष्यास्ते, D7 [ऽ]प प्रकृष्टास्ते, D13 [ऽ]प्यथ धृ°, T2 [ऽ]प्यप्रधर्षास्ते —^{d}) Ś1 D12 कोट्युग्रग्रतपा, Ñ1 V1 D1–4 11 13 कोट्यग्र(D1 को *)शो(D11 13 °तो) नृप (D13 °प), Ñ2 V2 B4 D7 कोट्य गत नृप (D7 पर), B1 3 कोट्य सहस्रश, B2 कोट्यग्रगामिन, D5 6 8–10 M3 Cr m कोट्यग्रशोनघ(M3 Cr m °तोनघा), G(ed) कोट्यग्रगा नृप —After 26, Ñ1 B2 (marg) read 24^{cd}, while D3 ins, whereas D11 subst for 27^{ab}

567* एवमुक्तो हनुमता मित्रार्थे धर्मसहितम्।

27 ^{b}) Ś1 D2 4 12 13 निषेवित, Ñ2 D7 निवेदित (D7 °न), D5 8–10 निरूपित (for निवेदितम्) —For 27^{ab}, D11 subst 567* —^{c}) Ś1 D2 4 12 13 सपूर्णश् (for -सम्पन्नश्) —^{d}) D7 रतिम् (for मतिम्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 आत्मवान्, B4 D3 आत्मन (for उत्तमाम्)

28 ^{ab}) D2 सनिदेश (for संदि°) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]थ हरिं, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 [अ]थ कपिं, D6 M2 [अ]तिमतिं, G1 2 [अ]तिबलो(G2 °ल) (for [अ]भिमत) B4 सदिदेश हरिं नील, D5 8–11 सदिदेशाति(D11 °थ)-मतिमान्, G3 सदिदेशातिबलवान्, M1 सदिदेश महाप्राज्ञ (for ^{a}) B4 नित्ययुक्त, D12 om नील (for नील नित्य-) D3 सदिदेश हरिं नील सप्रति कृतोद्यम (subm) —^{cd}) Ś1 Ñ V1 2 B1 3 D1–4 7 12 13 सैन्याना सर्वेषाम् (by transp) Ñ1 B1 3 कुरु (Ñ1 नित्य) सग्रह, Ñ2 V1 2 B2 4 D3 7 सग्रह (Ñ2 D7 °श्रम) प्रति(D3 पर), D1 11 एव (D11 सर्व) सग्रहे, D5 6 उपसग्रह

28 20 29 30 22 23 यथा सेना समग्रा मे यूथपालाश्च सर्वशः ।
समागच्छन्त्यसंगेन सेनाग्राणि तथा कुरु ॥ २९
ये त्वन्तपालाः प्लवगाः शीघ्रगा व्यवसायिनः ।
समानयन्तु ते सैन्यं त्वरिताः शासनान्मम ।
स्वयं चानन्तरं सैन्यं भवानेवानुपश्यतु ॥ ३०

त्रिपञ्चरात्रादूर्ध्वं यः प्राप्नुयान्नेह वानरः ।
तस्य प्राणान्तिको दण्डो नात्र कार्या विचारणा ॥ ३१
हरींश्च वृद्धानुपयातु साङ्गदो
भवान्ममाज्ञामधिकृत्य निश्चिताम् ।
इति व्यवस्थां हरिपुंगवेश्वरो
विधाय वेश्म प्रविवेश वीर्यवान् ॥ ३२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

---

29 ^{a}) G(ed) सेना D13 सेना यथा (by transp) B1 समग्राणि, T3 समग्र मे (for °ग्रा मे) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4, 12 13 पौ(D1 3 पू)र्णमास्या (for यूथपालाश्च). Ñ1 हि (for च) D11 सैनिका, G3 सर्वत (for सर्वश) —^{c}) Ś1 D2–4 12 13 समागच्छति, D5 6 M3 समागच्छतु Ñ2 V1 2 B D7 [अ]समोहात्, D5 वेगेन (for [अ]सगेन) —^{d}) Ñ1 D8–10 Ck t सेनाग्र्ये(Ck °ग्रे)ण, B4 सेनाग्र्याणि, Cr m g as in text (for °ग्राणि) Ś1 D3 12 तथा नीतिर्विधीयता, D7 सेनाग्रामणि तत्कुरु, M3 तथा सेनाग्रणी॰ कुरु

30 ^{a}) Ś1 त्वनुपाला॰, B4 शृगे लीना, D1 त्वत पाला, D3 तत्रपाला, G(ed) चातपाला Ś1 D12 प्रणता॰, B1 प्रवणा, D1 घणना (sic), D3 प्लवगा (for प्लवगा) D2 13 सेत्वतपाला प्रणता —^{b}) G1 शीघ्रा सु- (for शीघ्रगा) D11 हरियूथपा (for व्यवसायिन) —Ś1 Ñ V1 2 B1 3 D1–4 7 11–13 om 30^{cd} —^{c}) D9 समानयत M1 तै. (for ते) D5 8–10 T2 शीघ्र; M1 सार्धं (for सैन्य). —^{d}) T M3 त्वरित (for °ता) G2 मम शासनात् (by transp) ❀ Cv य अन्त पाला इत्यस्योत्तरार्धं समानयन्तु ते सैन्य त्वरिता शासनान्मम इत्येतत् ❀ —^{e}) B1 D1 अय (for स्वय) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 [अ]नुत्तम (Ñ1 °मा), D3 [अ]नुमत, G2 [अ]नंतक (for [अ]-नन्तर) D5 8–10 G3 Ct कार्यं, D12 सैन्ये, Ck as in text (for सैन्य) G3 यदत्रानतर कार्यं —^{f}) D2 स्वयम् (for भवान्) B1 3 [अ]त्र पश्यतु, D1 3 तु (D3 प्र) पश्यतु, T3 [अ]नुपश्यति D12 G3 भवान्सम(D12 ° ·)नुपश्यतु —For 30^{c-f}, B4 subst, while B2 subst for 30^{cd}

568* सहवानरसैन्येन तान्भवाननुमन्यताम् ।

31 ^{a}) Ñ1 D1–4 11 13 य सप्त-, Ñ2 V1 2 B D7 य पच- (for त्रिपञ्च) Ñ V1 2 B D1 2 4 7 13 मे, D3 च, D11 न (for य) Ś1 D12 य सप्तरात्रमध्ये मे —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 नाप्नुयादिह, Ñ2 V1 2 B D7 नागमिष्यति, D3 8–11 T1 G1 3 M1 °यादिह, D13 नाप्नुपाडिह (corrupt) (for प्राप्नु-यान्नेह) K(ed) वानर. ❀ Cm त्रिपञ्चरात्रादूर्ध्वं य इति पाठे पञ्चदशरात्रादर्वागेवागन्तव्यमिति भाव । त्रिरावृत्ताना पञ्चाना रात्रीणा समाहारस्त्रिपञ्चरात्र. ❀ —^{c}) Ñ2 V1 2 B D7.11 प्राणातिक दड(B4 D11 कुर्यां), M2 प्राणातको दडो —^{d}) Ś1 D1 3 12 निपात्यो(Ś1 °तो)त्र मतिर्मम, Ñ1 निपात्य इति मे मति, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 कुर्यामिति मतिर्मम, B4 D11 दडमेव मतिर्मम, D2 4 13 निपात्योत्र त्र(D2 °त्यो ह्यत्र) निश्चित.

32 ^{ab}) B4 G3 सर्वान् (for वृद्धान्) G1 अनुयातु D6 मोगदो, D11 चांगदो, T2 सगतो (for साङ्गदो) —B2 reads from शास्य (cf var) up to ^{b} in marg Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D2–4 7 12 13 हरींश्च सर्वाननुयोज्य(Ñ2 V2 B1–3 D3 7 °शास्य, D2 °योग्य, D4 °चोद्य) सगतान् (D12 संगना [sic]), D5 हरीश्च वृद्धानुपयांतु सांगदो (corrupt) (for ^{a}) V1 प्रायानमाज्ञाम् (sic), D3 गच्छन्म° (for भवान्ममाज्ञाम्). G1 M2 अनु(M2 °वि)कृत्य (for अधि°) V1 सगत, D3 सत्वरा, D8–11 निश्चित (for निश्चिताम्) Ś1 D1 2 4 13 कुरुता च (D4 °ताश्च) सर्वदा, B4 अपि कृत्य निश्चित, D12 कुरु तात सर्वश (for अधिकृत्य निश्चिताम्) Ñ2 D7 प्रदाय चाज्ञामधि-गम्य सगतान्, B1 3 प्रयातुमाज्ञामधिगम्य सग(B1 सर्व)त (for ^{b}) Ñ1 हरीन्समृद्धाननुयोज्य सगता ... माज्ञा ... सर्वश —^{c}) V1 B1 3 व्यवस्यन् (for व्यवस्था) Ñ1 illeg for स्था हरिपुगवे Ś1 Ñ2 V1 2 B D3 7 12 हरि-वाहिनीश्वरो, D1 2 4 13 बलिना हरी(D1 बले)श्वरो (for हरि-पुगवेश्वरो) —^{d}) B1 3 विहाय (for विधाय) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सस्था, Ñ2 V1 2 B1(marg) 2–4 D7 सर्वान् (for वेश्म). D11 वेश्मानि विवेश (for वेश्म प्रवि°)

Colophon V1 om colophon —*Kāṇḍa name* B3 लकाकाडे (sic) —*Sarga name* Ś1 D13 सेनाचोदन, Ñ1 सैन्यप्रतिदेशन, Ñ2 V2 D7 सैन्यादेश, B1 3 4 सैन्यव्यपदेश, B2 सैन्यगमनादेश, D1 सैन्यपरिनोदनो, D2 सेनानोदनो, D3 सुग्रीवादेशो, D4 उद्योगसेनाचोदनो, D11 वानरप्रेरण, D13 उद्योगे सेनानुमोदनो —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 B1 D2 4 om, Ñ2 D13 27, V2 B2 3 G3 28 (as in text), B4 D3 5–10 12 T G1 2 M all Cs 29, D1 19, D11 25 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम॰

२९

गुहां प्रविष्टे सुग्रीवे विमुक्ते गगने घनैः ।
वर्षरात्रोषितो रामः कामशोकाभिपीडितः ॥ १
पाण्डुरं गगनं दृष्ट्वा विमलं चन्द्रमण्डलम् ।
शारदीं रजनीं चैव दृष्ट्वा ज्योत्स्नानुलेपनाम् ॥ २
कामवृत्तं च सुग्रीवं नष्टां च जनकात्मजाम् ।
बुद्ध्वा कालमतीतं च मुमोह परमातुरः ॥ ३
स तु संज्ञामुपागम्य मुहूर्तान्मतिमान्पुनः ।
मनःस्थामपि वैदेहीं चिन्तयामास राघवः ॥ ४
आसीनः पर्वतस्याग्रे हेमधातुविभूषिते ।
शारदं गगनं दृष्ट्वा जगाम मनसा प्रियाम् ॥ ५
दृष्ट्वा च विमलं व्योम गतविद्युद्बलाहकम् ।
सारसारवसंघुष्टं विललापार्तया गिरा ॥ ६
सारसारवसंनादैः सारसारवनादिनी ।
याश्रमे रमते बाला साद्य मे रमते कथम् ॥ ७

G 4 29 0
B 4 30 7
L 4 23 15

29

☞ V3 illeg for Sarga 29 (cf v l 4 27 34) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 V1 om 1^{ab} —^{a}) D5 8–10 गुह, Cr m g k as in text (for गुहा) G(ed) शरद्यथोपयाताया —^{b}) B4 विविक्ते (for विमुक्ते) ❀ Cr m सुग्रीवेविमुक्त इत्यत्र 'अविमुक्त' इति पदच्छेद ❀ Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 विनिवृत्ते (D1 निवृत्ते च) जलागमे, D3 निवृत्ते जलदागमे —^{c}) Ñ2 V1 2 B2 4 D1 3 4 7 12 13 वर्षारात्र-, B1 3 वर्षाकाल, D11 दीर्घकाल-, Cr m g as in text (for वर्ष°) D8–10 वर्षरात्रे स्थितो राम —^{d}) B1 3 -[अ]ति- (for -[अ]भि-) —After 1, D1 ins

569* मदमत्तमयूरस्य शृङ्गे माल्यवतो गिरे ।
सीताविरहसतप्तं राम मुहुरमूमुहत् ।

2 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 2 after 6 (transp) Ñ2 V1 2 B D7 read 2 after 4 D3 repeats 2 after 570* Ś1 reads 2^{ab} after 6 —^{a}) S Cr m g पाडर V2 B4 D1 2 3 (second time) 4 12 13 विमल (for गगन) D5 om from दृष्ट्वा up to 3^{b} Ñ V1 B1–3 D7 पाडुर विमल व्योम्नि (Ñ1 °म दृष्ट्वा [hypm]) —^{b}) Ñ1 V2 B4 D2 3 (second time) 4 12 13 गगने, Ñ2 B1–3 D7 विमले (for विमल) D1 ग्रहनक्षत्रसकुल —Ś1 om 2^{cd} —^{c}) Ñ2 V2 B4 D7 सतारा, V1 B2 (m also) 3 सरक्ता, B1 सरक्ता, D3 (second time) निर्मेघा, G(ed) रक्ता च (for शारदीं) Ñ1 D1 2 4 12 13 निर्मेघा (Ñ1 °मैला) रजनीं दृष्ट्वा —D12 om 2^{d} —^{d}) Ñ V1 2 B D1 2 3 (second time) 4 7 शरज्ज (for दृष्ट्वा) D3 शारद्या आनुलेपना (sic)

3 D5 om 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 कामवत D4 कामवृत्ते च सुग्रीवे —^{c}) D5 8–10 T3 दृष्ट्वा (for बुद्ध्वा) D11 व्यतीत (for अतीत) —^{d}) Ñ1 मदनातुर, Ñ2 D7 च परतप (for परमा°)

4 ^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 तत (for स तु) Ñ1 उपालभ्य, D1 3 समासाद्य (for °गम्य) —^{b}) D5 मुहूर्ते, G2 3 मुहूर्त Ś1 D12 मतिमास्थित., Ñ1 illeg, Ñ2 V1 B1–3 D7 पुनरात्मन, V2 B4 रघुनदन, D2 4 M1 2 मतिमान्वर, D5 8–10 °नृप, D13 G3 °न्नर (for मतिमान्पुन) D6 मुहूर्त धृतिमान्पुन, D11 क्षण मतिमता वर —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मनोनिविष्टा —^{d}) Ñ1 illeg for राघव ❀ Cv मन स्थामपि वैदेहीं चिन्तयामास राघव (4 29 4^{cd}) इत्यत परमासीन (4 29 5) इत्यादि श्लोक । एष च पूर्वोक्तस्य प्रपञ्चार्थम्। अस्माच्च पर, दृष्ट्वा स विमल व्योमे (4 29 6) त्यादि अनयोर्व्यत्यासो लेखकप्रमादकृत ।, Cr मन स्थामपि वैदेहीं चिन्तयामास । चिन्त्यमानामपि वैदेहीं विशेषतश्चिन्तितवानित्यर्थ । तस्माच्छ्लोकात्परत पर्वतस्याग्र इति श्लोक । अ(त?)स्माच्च परतो दृष्ट्वा च विमल व्योमेति श्लोक । व्यत्यासस्तु लेखकप्रमादकृत ❀ —After 4, Ñ2 V1 2 B D7 read 2

5 M1 om 5–6 Ś1 D11 om 5 D12 om 5^{abc}. D3 reads 5 after 2 (r) Ñ V1 2 B D1 2 4 5 7–10 12 13 Ct transp 5 and 6 —^{a}) D6 पर्वताग्रे च —^{b}) B2 (*sup lin* also) रत्न (for -धातु) —^{c}) Ñ1 illeg up to गगन Ñ2 V1 2 B1 2 (m also) 3 D7 कदर्पशरतप्ताङ्गो (B1 3 °सतप्तो), D1 शरदेन्दुश्रिय दृष्ट्वा, D2 4 13 शारदीं रजनीं दृष्ट्वा, D3 शारदीं स श्रिय दृष्ट्वा

6 M1 om 6 (cf v l 5) Ñ V1 2 B D1 2 4 5 7–10 12 13 transp 5 and 6 —^{a}) Ñ V1 2 B D3 7 11 स दृष्ट्वा D7 व्योम्नि (for व्योम) Ś1 D1 2 4 12 13 शारदा (Ś1 D12 समीक्ष्य, D1 स दृष्ट्वा) निर्मल व्योम —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 सर सारस, V1 B1–3 T1 G3 सारसाराव, V2 सारमाला च (sic), B4 सारसाना च, D3 सारसालाप, D5 G2 सारसाकुल, D11 क्रौञ्चसारस, G1 सारमाराम, Cm as in text (for °रव) D13 सरस सारस पुष्ट —After 6, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 read 2 (Ś1 om 2^{cd})

7 Before 7, Ñ2 V1 2 B D7 read 21–29 (Ñ2 V1 2 B om 28, B4 reads twice 21–27, D7 transp 27 and 28) Ñ1 D1 2 4 13 om 7–20 D3 om 7 Ś1 D12 read 7, 8, 12 before 28 Ñ2 reads in marg from सनादे up to राव in ^{b} (see var) —^{a}) Ś1 D12 -[आ]रवमपना, Ñ2 V1 2 B2–4 D7–10 G Cr k t -[आ]रावसनादे (Ñ2 V2 D7 °नादे, B4 °वाधे), Cv m g as in text (for -[आ]रव-

16 8 16 पुष्पितांश्चासनान्दृष्ट्वा काञ्चनानिव निर्मलान् ।
कथं सा रमते बाला पश्यन्ती मामपश्यती ॥ ८
या पुरा कलहंसानां स्वरेण कलभाषिणी ।
बुध्यते चारुसर्वाङ्गी साद्य मे बुध्यते कथम् ॥ ९
निःस्वनं चक्रवाकानां निशम्य सहचारिणाम् ।
पुण्डरीकविशालाक्षी कथमेषा भविष्यति ॥ १०
सरांसि सरितो वापीः काननानि वनानि च ।
तां विना मृगशावाक्षीं चरन्नाद्य सुखं लभे ॥ ११
अपि तां मद्वियोगाच्च सौकुमार्याच्च भामिनीम् ।
न दूरं पीडयेत्कामः शरद्गुणनिरन्तरः ॥ १२
एवमादि नरश्रेष्ठो विललाप नृपात्मजः ।
विहंग इव सारङ्गः सलिलं त्रिदशेश्वरात् ॥ १३
ततश्चञ्चूर्य रम्येषु फलार्थी गिरिसानुषु ।
ददर्श पर्युपावृत्तो लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणोऽग्रजम् ॥ १४

सनाद) —[b]) Ñ2 B4 -[आ]रावधारिणी, V1 B2 D5 8–10 T1 2 -[आ]रावनादिनी, V2 -[आ]रावराविनी, D12 -[आ]-रववादिनी (for °नादिनी) —[c]) Ś1 D12 यस्य मे, Ñ2 B4 D7 या स्म मे, B1 यस्य ते, B2 3 यश्च मे, D11 या तु मे, M1 आश्रमे, Cm t as in text (for याश्रमे) ॐ Ck आश्रम इति पठम् ॐ Ś1 D12 काता, D11 पूर्वं (for बाला) —[d]) Ś1 D12 रस्यते, Ñ2 B2 3 D7 बोध्यते, V2 रोधते, Cm t as in text (for रमते)

8 Ñ1 D1 2 4 13 om 8 (cf v l 7) For sequence in Ś1 D12 cf v l 7 and 28 —[a]) D3 नगान् (for [अ] सनान्) Ś1 D12 पनसाम्तन्वी, Ñ2 °सनाड्वैव (sic), V1 परमाम्तान्वै, V2 सेवलान्दृष्ट्वा, B1 3 D7 असनास्तान्वै, B2 Ck असनान्दृष्ट्वा (for चासनान्दृष्ट्वा) —[b]) M1 transp इव and निर्मलान् Ś1 Ñ2 V1 2 B D7 12 काचनेने(V1 °नैरि, D12 °नानि)व निर्मितान्(B4 निर्मलान्), D3 11 तप्तकाचननिर्मलान् , M2 काचनानि सुनिर्मलान (sic) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 2 B D7 12 Ck t वर्तते (for रमते) Ś1 D12 नून, V2 B4 श्यामा (for बाला) —[d]) D5 9 M1 पश्यती D3 11 पश्यमाना तु (D11 न) मा सती

9 Ñ1 D1 2 4 13 om 9 (cf v l 7) Ś1 D12 om. 9–11 —[a]) V1 पुन (for पुरा) —[b]) Ñ2 V2 B4 D3 7 11 स्वनेन, D5 8–10 Ct कलेन (for स्वरेण) —[c]) V2 B4 D3 11 बोध्यते (for बुध्यते) —[d]) Ñ2 B2 4 D3 7 मे बोध्यते, V1 2 B1 3 D5 8–10 मे रमते, D11 सबोध्यते (for मे बुध्यते) D3 व्यथा, D9 om (for कथम्) —After 9, D3 ins

570* मेघाना गर्जन श्रुत्वा प्रावृट्कालेऽतिशोभनम् ।
क्षणार्धमपि मा हित्वा न स्थिता सा कथ स्थिता ।
कामि वैदेहि कल्याणि मा हित्वा गहन वनम् ।
त्वद्वियोगेन दु स्यात श्रोष्ये त्वद्वचनामृतम् ।

—Then D3 repeats 2 and thereafter reads 5

10 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 10 (cf v l 7 and 9) D11 om 10–24[b] D3 om 10–20 —[a]) Ñ2 V1 B1 2 (before corr as in text) 3 D7 क्रीडता, V2 D5 9 10 S निस्वन —[b]) V2 B1 2 4 D6 7 सहचारिणी —[c]) Ñ2 V1 2 B D7 G3 -पलाशाक्षी (for -विशालाक्षी) —[d]) Ñ2 V1 B1–3 D7 एका (for एषा)

11 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 11 (cf v l 7, 9 and 10) B1 om 11[ab] —[a]) V1 सरासि पर्वतो नद्य —[b]) Ñ2 V2 B2–4 गिरीनपि, D7 गिरावपि (for वनानि च) —[d]) V2 चीर, B1–3 M1 चिर (for चरन्)

12 Ñ1 D1–4 11 13 om 12 (cf v l 7 and 10) Ś1 D12 read 7–8 and 12 before 28 —[a]) B1 3 ता कथ, B2 (after corr sup lin also) तापिता (for अपि ता) —[b]) Ñ2 D7 यशस्विनीं, V2 B4 च भाविनी (for च भामिनीम्) Ś1 D12 सौकुमार्यविभासिनीं, B1 सुकुमारीं यशस्विनीं, B2 3 सौकुमार्यां यशस्विनीं —[c]) Ñ2 V1 2 B D7 न भृश, D8–10 Ck t सुदूर, G1 न नून, G2 स दूर, Cv r,m g as in text (for न दूर) Ś1 D12 न भृशं दीपयेत्काम —[d]) Ś1 D12 -सुदीपित , V2 B2(before corr sup lin also) 4 -विदीपित (for -निरन्तर)

13 Ñ1 D1–4 11 13 om (cf v l 7 and 10) Ś1 D12 om 13–20 —[a]) B1–3 एवमादीन् Ñ2 V1 2 B1–3 D7 नरव्याघ्रो, G2 M1 2 नृपश्रेष्ठो (for नरश्रेष्ठो) —[b]) M1 नरोत्तम (for नृपात्मज) —[c]) V2 सारङ्गो (for सारङ्ग) —[d]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 जलार्थी त्रिदशेश्वर

14 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 14 (cf v l 7, 10 and 13) —[a]) D5 6 सचीय, T2 च घोर-, G1 3 सचाय, Cr सचार्य, Cm g k t as in text (for चञ्चूर्य) ॐ Cr m g च(Cr स ?)ञ्चूर्य कुटिल चरित्वा । फलाभिलाषेण कुटिलमार्गेषु चरित्वेत्यर्थ (Cg °ण चरित्वा । " नित्यं कौटिल्ये गतौ " इति यङ् ।) ।, Ck चञ्चूर्य चरित्वा । चरेर्यङ्लुगन्ताल्ल्यपोऽसमासे ल्यप् । चरफलोरित्यादिभ्यामभ्यासधात्वकारयोरुत्वे हलि चेति दीर्घश्च ।, Ct चञ्चूर्य आतृढु खेन गर्हित चरित्वा । यङ्लुगन्ताद्यपोऽसमासे ल्यप् ॐ V2 वन्येषु, B2 (sup lin also) रण्येषु (for रम्येषु) M1 ततश्चचूर्यमाणेषु —[b]) B1 फलाभ्या, D6 °र्थं (for °र्थी) —[c]) M3 (after corr as in text) परुपावृत्तो (for °पावृत्तो) —[d]) B1 D6 लक्ष्मणाग्रजं

तं चिन्तया दुःसहया परीत
विसज्ञमेकं विजने मनस्वी ।
भ्रातुर्विषादात्परितापदीनः
समीक्ष्य सौमित्रिरुवाच रामम् ॥ १५
किमार्य कामस्य वशंगतेन
किमात्मपौरुष्यपराभवेन ।
अयं सदा संह्रियते समाधिः
किमत्र योगेन निवर्तितेन ॥ १६
क्रियाभियोगं मनसः प्रसाद
समाधियोगानुगतं च कालम् ।
सहायसामर्थ्यमदीनसत्त्व
स्वकर्महेतुं च कुरुष्व हेतुम् ॥ १७
न जानकी मानववंशनाथ
त्वया सनाथा सुलभा परेण ।
न चाग्निचूडां ज्वलितामुपेत्य
न दह्यते वीरवरार्ह कश्चित् ॥ १८
सलक्षणं लक्ष्मणमप्रधृष्यं
स्वभावजं वाक्यमुवाच रामः ।
हितं च पथ्यं च नयप्रसक्तं
ससाम धर्मार्थसमाहितं च ॥ १९

G 4 29 27
B 4 30 19
L 4 23 0

15 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 15 (cf v l 7, 10 and 13) —^{a}) B4 तच्, D5 8–10 स (for त) Ñ2 V1 B1–3 स चितया (V1 °यन्) दु सहयाभिभूत —^{b}) Ñ2 B2 एन स्वशुचा, V2 एन च शुचा, B1 3 D7 एन सुशुचा, M1 एको विजने, M2 आर्तं विजने (for एक विजने) Ñ2 D7 मनस्विन B4 विसज्ञमेन समन सहस्री (sic) —^{c}) B3 परितोतिदीन, D5 8–10 त्वरितोति°, G1 परितापदीन (for परितापदीन) —^{d}) D6 सवीक्ष्य D5 8–10 M1 दीन (for रामम्)

16 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 16 (cf v l 7, 10 and 13) —^{a}) D9 अर्थ (for आर्य) Ñ2 V1 B1–3 D7 वशे स्थितेन (for वशगतेन) ❀ Cv कामस्य वशगतेन। कामस्य वशगत्या। क्रियाविशेषणम्। भावे निष्ठा च। महर्षिप्रयोगप्राबल्येन द्वितीयाया अलुगिति कर्मणि निष्ठेति केचित्।, Cr m कामस्य वशगतेन किं कामवश गतेन (Cm °वशगमनेन) किम्। द्वितीयाया अलुगार्ष । भावे निष्ठा।, Cg किमिति । वशगतेन, मनसेति शेष ❀ —^{b}) D6 अत्र (for आत्म-) Ñ2 V2 B1–3 D7 -सौभाग्य-, D5 वैरूप्य-, G1 -पारुष्य- (for -पौरुष्य-) ❀ Cr m पौरुषमेव पौरुष्यम्।, Cg पौरुष्य पौरुषम्। स्वार्थे ष्यञ्।, Ck आत्मपौरुष्यस्य स्वार्थे ष्यञ् ❀ —^{c}) G(ed) नाय D5 6 T2 3 यथा, D8–10 Ck t ह्रिया, T1 G M2 Cv r m gp यदा, Cg as in text (for सदा) Ñ2 V2 D7 सम्रियता, V1 B म्रियता, D5 सम्रियते, G(ed) सम्रियता (for संह्रियते) D10 समाधिभि —^{d}) Ñ2 B1 D7 आत्म-, B2 4 अर्थं, D6 तत्र (for अत्र) B1–3 D8 10 Ck t निवर्तनेन (Ck t °ते न), D5 विवर्तितेन, D9 निवर्तिते तु, Cv r m g as in text (for निवर्तितेन) V1 कृत वियोगेन निवर्तनेन, V2 किमर्थयोगेन सयोग ❀ Ck अथ समाधिर्ब्रह्मानुसधान च ह्रिया किमर्थं संह्रियते। अलं ह्रियेति पाठ । हरतीति ह्री । तया सर्वनाशककामशोकेनेत्यर्थ । किमत्र योगेन निवर्तते न इति पाठ । अत्रास्मिन्योगे समाधौ सति सर्वमपि दु ख निवर्तते न। नञ् स्वरे, निवर्ततैव किलेत्यर्थं । अत्र पाठपाठयोजनाशक्त्या पाठान्तर प्रकल्प्य यत्किंचिदसगत यद्वा भट्टो ब्रूते।, Ct समाधि र्ब्रह्मानुसधानम्। ह्रिया हरतीति ह्री शोकस्तेन किमर्थं संह्रियते। अत्रास्यामवस्थाया योगेन समाधिना सर्वं दु खमिति शेष, किं न निवर्तते अपि तु निवर्तत एवेत्यर्थ । एवमेव पाठ पाठ इति कतककृत्। पाठान्तर त्वस्य योजनाशक्त्या कल्पितमिति च स ❀

17 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 17 (cf v l 7, 10 and 13) —^{a}) Ñ2 B2 3 नयातियोग, V2 निर्वर्ज्य योग, B1 D7 नयाभि°, B4 क्रियाप्र° (for क्रियाभि°) D5 om, M2 मनसा (for मनस) —^{b}) M1 -योगेन नत (for -योगानुगत) Ñ2 V2 B D7 समापन्नन् (Ñ2 D7 °नय, B4 °ददत्) स्वा (B3 ना) त्मगुणेन काम (B1 °ल) —V1 om 17^{cd} —^{c}) B1 2 (before corr as in text) 3 भजस्व (for सहाय-) Ñ2 B1–3 D5 8–10 M3 Ck t -सत्त्व, D6 M1 सत्त्व, Cr as in text (for -सत्त्व) —^{d}) Ñ2 V3 D7 स्वकार्यहेतौ तु (V2 च, D7 om), B1 3 सहायहेतौ च (for स्वकर्महेतुं च) D5 8–10 तात, M1 सत्त्व (before corr °त्य) (for हेतुम्) B2 सहाय (before corr स्वकाम) हेतौ च कुरुष्व नाथ (sup lin also कुरु सहेतु), B4 स्वकार्यहेतु च कुरुष्व शेष, G(ed) कामार्थहेतौ च कुरु प्रयत्न

18 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 18 (cf v l 7, 10 and 13) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 पार्थिव- (for मानव-) —^{b}) Ñ2 V3 B D7 स्व (V2 B3 4 सु) शीलगुप्ता (for त्वया सनाथा) —^{c}) Ñ2 V1 2 B1 3 न चाग्निव (B1 3 °म) त्ता, B2 °वृत्ता, B4 वनाग्निवत्ता, D7 °वर्णां (for न चाग्निचूडा) —^{d}) Ñ2 V1 B1–3 D7 धक्ष्यते (for दह्यते) V2 वीरवरश्च, D7 °वरो हि (for °वरार्ह)

19 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 19 (cf v l 7, 10 and 13) —^{a}) B2 4 D6 7 Cr स लक्ष्मण Ñ2 V1 2 B D7 लक्ष्मणवाक्य (V1 °क्प्र) हृष्ट (for °मप्रधृष्य) —^{b}) G3 damaged for ज वाक्य Ñ2 D7 सभाजयन्, V1 गतार्जव, B1 3 गतो भय (for स्वभावज) —^{c}) Ñ2 B1 3 D7 तत्त्व, V1 तथ्य (for पथ्य) V2 स च प्रसक्त, B1 3 न तत्प्र°, B2 D7 न च प्र°, D5 वच प्रयुक्त, G3 नवप्र°-, G(ed) तथा त्वयोक्त (for नयप्रसक्त) —^{d}) V2 ससश (corrupt), B1 3 D7 समास, B2 4 शशास (for ससाम) ❀ Cr

29 20 0 निःसंशयं कार्यमवेक्षितव्यं

क्रियाविशेषो ह्यनुवर्तितव्यः ।

ननु प्रवृत्तस्य दुरासदस्य

कुमार कार्यस्य फलं न चिन्त्यम् ॥ २०

अथ पद्मपलाशाक्षी मैथिलीमनुचिन्तयन् ।

उवाच लक्ष्मणं रामो मुखेन परिशुष्यता ॥ २१

तर्पयित्वा सहस्राक्षः सलिलेन वसुंधराम् ।

निर्वर्तयित्वा सस्यानि कृतकर्मा व्यवस्थितः ॥ २२

स्निग्धगम्भीरनिर्घोषाः शैलद्रुमपुरोगमाः ।

विसृज्य सलिलं मेघाः परिश्रान्ता नृपात्मज ॥ २३

एतच्छ्लोक स्यप्रत्ययत्वादिधर्माणा पूर्वोक्तलक्ष्मणवाक्येषु विद्यमानत्वादुपरिष्टाद्रामेण लक्ष्मणवाक्ये वानूद्यमानत्वादुक्तवन्तमिति पदमध्याहृत्य व्याख्यातव्य. ❀ —After 19, Ñ2 V2 B D7 ins

571* सुभाषित ते नरवर्य वाक्य

कोऽन्य समोऽस्तीह हितस्य वक्ता।

स्थितोऽस्मि सत्त्वे धृतिमद्य कृत्वा

त्यक्तो मया शोककृत' प्रलाप ।

[(l 1) V2 अभाषित B4 चेन् (for ते) V2 B4 न च यच्च वाक्य, B1 [ऽ]नवधार्य कार्य, B3 नरवर्य कार्य, D7 नरदेव वाक्य (for °वर्य वाक्य) —(l 2) Ñ2 D7 ममात्रास्ति, V2 ममास्तीह, B4 त्वयातीव (for समोऽस्तीह) —(l 3) B1 3 सत्य, B4 मत्ये, D7 कृत्ये (for सत्त्वे) —(l 4) Ñ2 V2 B4 त्यक्ता मया शोककृता प्रलापा]

20 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 20 (cf v l 7, 10 and 13) —^{a}) V1 B4 न सशय V1 2 B उपेक्षि°, D7 निपेक्षि°, G1 2 M2 Cv r m g अवेक्षणीय, Ck अपे°, Ct as in text (for अवेक्षि°) —^{b}) D6 10 क्रियावशेषो V1 B4 D8–10 G1 M2 Cv t [ऽ]पि, Cm.k as in text (for हि) Ñ2 B1–3 [अ]नुकीर्तितव्य, G(ed)°वर्तनीय (for °वर्तितव्य) —^{c}) Ñ2 V1 2 B2 D5–10 M1 न तु प्रवृद्ध(D5 6 M1 °त्त)स्य, B1 3 यत्र प्रवृद्धस्य, B4 नराप्रवृद्धस्य (for ननु प्रवृत्तस्य) —^{d}) D8–10 Ck t वीर्यस्य, G3 का ... (damaged), Cv r m g as in text (for कार्यस्य) B4 वल (for फल) D5 8–10 Ct च चिन्त्य, G3 M1 विचिन्त्य, Cv m g as in text (for न चिन्त्यम्) Ñ2 V2 B1–3 D7 वल निहतु मम मन्मथस्य, V1 कुमार कामस्य वल निहतु —After 20, Ñ2 B D7 read an addl colophon

[*Sarga name* Ñ2 B1–3 D7 शरद्विलाप, B4 लक्ष्मणवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) B1 om, Ñ2 28, B2 29, B3 4 D7 30]

21 D11 om 21 (cf v l 10) For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 21–27 twice —^{a}) Ñ V1 2 B (B4 both times) D1–4 7 12 13 तत (for अथ) V2 B1 3 4 (first time) D7 9 -पलाशाक्षो, D12 -विशालाक्षी (for -पलाशाक्षी) —^{b}) Ñ1 D1–4 12 13 M2 वैदेहीम् (for मैथिलीम्) D3 समचिंतयन् —After 21^{ab}, Ñ2 V2 B (B4 after second time) D7 ins

572* स शून्यहृदय शून्ये फलार्थं लक्ष्मणे गते।

[Ñ2 B1 3 फलार्थ (for °र्थं)]

—Ñ2 om 21^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 अब्रवील्लक्ष्मण दृष्ट्वा, V1 2 B (B4 both times) D3 7 अब्रवील्लक्ष्मण दीनो (V2 [m also दीनो] वीरो, B4 [first time] रामो) ❀ Cv अथेत्यादि। पुनरारम्भवचन शरद्वर्णनस्य प्रकरणान्तरस्य प्रस्तावाय ❀

22 D11 om 22 (cf v l 10) For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 22 twice (cf v l 21). —^{a}) M3 वर्तयित्वा B4 (first time) यथाकाम (for सहस्राक्ष) —^{c}) Ś1 B4 (first time) D1–6 8 9 12 13 T2 3 G2 3 M3 निवर्तयित्वा, Cr g k t निर्वर्तयित्वा (as in text) Ś1 D12 [अ]थ ध्वनि, D2 13 शस्यानि (for सस्यानि) Ñ2 V1 B1–3 D7 निव(V1 B1 3 D7 °र्व)र्त्य (B2 निष्पाद्य) सस्य(Ñ2 D7 सर्व)सभूति, V2 B4 (second time) निष्पाद्य सर्वशस्यानि —^{d}) Ś1 Ñ V1 B (B4 first time) D1–4 7 12 13 पुरदर, V2 वृकोदर (for व्यवस्थित). —After 22 (first time), B4 ins

573* अपाण्डुजलदश्याम सध्याचन्दनचर्चितम्।

मन्दमारुतनि श्वास कामातुरमिवाम्बरम्।

23 D11 om 23 (cf v l 10) For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 23 twice (cf v l 21) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 23–24 (including star passage) after 26 —^{a}) D5 6 8–10 G1 M1 दीर्घ- (for स्निग्ध-) D2 13 -निर्घोषान् B2 स्निग्धनिर्घोषगम्भीरा —^{b}) Ś1 D2 12 13 -पुरोगमान्, M2 °पमा (for °गमा) ❀ Cg शैलद्रुमपुरोगमा शैलद्रुमाणामग्रे गच्छन्त ।, Ck शैलाश्च द्रुमाश्च पुरा (°र ?)श्च शैलद्रुमपुरा (°र ?) रेफान्ता (°न्त ?).. शब्द। गच्छन्तीति गमा । पचाद्यच । शैलद्रुमपुर इति द्वितीयाबहुवचनान्तम्। तान्गच्छन्ति तथा भूत्वा सलिल विसृज्य परिशान्ता ❀ D6 तडिन्वत समाहिता —B2 reads 23^{c}–25^{b} in marg —^{c}) V1 प्रमृद्य (corrupt) (for विसृज्य) —^{d}) Ñ2 B (B4 second time) D7 प्रतियाता, V1 2 प्रतिजाता, B4 (first time) प्रतिशाता, D5 8–10 G1 2 Ct परिशाता (for °श्रान्ता) D7 T2 G1 M2 (before corr) नृपात्मजा —For 23^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

574* पूरयित्वा महामेघा प्रतिशान्ता महाद्युते ।

[D4 illeg from प्रति up to दल in 24^{a} Ñ1 निवृत्ता वै, D3 प्रतिश्राता (for °शान्ता) D3 नृपात्मज (for महाद्युते)]

नीलोत्पलदलश्यामाः श्यामीकृत्वा दिशो दश ।
विमदा इव मातंगाः शान्तवेगाः पयोधराः ॥ २४
जलगर्भा महावेगाः कुटजार्जुनगन्धिनः ।
चरित्वा विरताः सौम्य वृष्टिवाताः समुद्यताः ॥ २५
घनानां वारणानां च मयूराणां च लक्ष्मण ।
नादः प्रस्रवणानां च प्रशान्तः सहसानघ ॥ २६
अभिवृष्टा महामेघैर्निर्मलाश्चित्रसानवः ।
अनुलिप्ता इवाभान्ति गिरयश्चन्द्ररश्मिभिः ॥ २७ G 4 29 15 B 4 30 27 L 4 23 13

---

24 D11 om 24^{ab} (cf v l 10) For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 24 twice (cf v l 21) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 23-24 (including star passage) after 26, B2 reads 24 in marg (for both cf v l 23) D4 illeg up to दल in ^{a} (cf v l 574*) —^{a}) M1 -श्याम (for श्यामा) —^{b}) V1 B (B4 first time) D7 G2 श्यामीकृत्य, B4 (second time) श्याम कृत्य, D3 °कृत- (for श्यामीकृत्वा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सवलाका सविद्युत —^{c}) Ñ2 V2 B (B4 second time) D7 समदा (for विमदा) —^{d}) Ñ2 V2 B2–4 D7 गत (B4 [first time] सानु) (for शान्त-) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नष्टरूपा घनाघना

25 For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 25 twice (cf v l 21) B2 reads 25^{ab} in marg (cf v l 23) —^{a}) B3 D3 जल र्भा, M1 जगर्जुश्च (for °गर्भा) B1 महाभागा, B(cd) °मेघा (for °वेगा) D11 गर्भा महाजलावेगा (sic) —^{b}) D1 -धन्वना, D2 4 13 गर्भिता (for -गन्धिन) Ñ1 कुट चढना (illeg) —After 25^{ab}, D3 ins

575* वान्ति रात्रौ रतिक्लान्तकामिनीसुहृदोऽनिला ।
लतालोलधम्मिल्लमल्लिकामोदवासिता । (subm)
वान्ति कह्लारसुभगा सप्तच्छदसुगन्धय ।
वाता नवरतग्लानवधूगमनमन्थरा ।

—^{cd}) B4 (first time) चरिता, D6 विगता (for विरता) Ñ1 निवृत्ता सौम्य (illeg), Ñ2 V1 B1 2 D7 निर्वंवु शतशश्चैव, V2 B4 (second time) निर्ववु शतधा सर्वे (B4 सौम्य) (for ^{c}) Ñ1 जलवाता (for वृष्टि°) Ñ2 V1 2 B1 2 4 (first time) D7 सविद्युत, B4 (second time) समतत, D6 सुदारुणा (for समुद्यता) Ś1 D1–4 12 13 निवृत्ता शिशि(Ś1 °ख)रा सौम्य(D13 °म्या) वृ(D3 13 द)ष्टिपाता समतत, D11 प्रपानप्रभवा सौम्या सवृता भीममारुता —After 25, Ñ2 V1 2 B D7 ins 577*

26 For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 26 twice (cf v l 21) —^{a}) Ñ1 V1 2 B4 (second time) D3 13 मेघाना (for घनाना) D11 मारुताना (for वारणाना) Ś1 Ñ2 B1–3 D2 4 7 12 G1 मेघा(G1 घना)ना वानराणा च, D1 मेघाना दर्दुराणा च —Ñ1 om (hapl) 26^{bc} D4 mostly illeg for 26^{b} —^{b}) B4 (first time) मानद (for लक्ष्मण). —^{c}) Ñ2 B2–4 (B4 second time) D1–3 7 12 (after corr as in text) नादा B2 3 D1–3 6 11 13 प्रश्रवणाना (for प्रस्र°) —^{d}) T3 प्रसाद (for प्रशान्त) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 विनिवृत्ता(Ś1 D12 °त्तो) नृपात्मज, Ñ2 V1 2 B (B4 second time) D3 7 विनिवृत्ता सदर्दुरा, D11 प्रशातश्च परतप —After 26, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 23–24, while Ñ2 V1 2 B(B4 second time) D7 ins 576*

27 For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 27 twice (cf v l 21) —^{a}) B4 (second time) अतिवृष्टा, D2 अभिवृष्टया, D9 अभितुष्टा, D13 अथ दृश्या (for अभिवृष्टा) Ś1 D2 4 12 13 महावर्षे, Ñ2 B2 (*sup. lin* also as in B1) D7 सम मेघैर्, V1 त्वया मेघैर्, B1 3 शरन्मेघैर् (for महामेघैर्) B4 (first time) अतिवृष्टया महावेगैर् —^{b}) V1 2 B4 (both times) विमलाश्, D11 सुनीलाश् (for निर्मलाश्) Ś1 Ñ2 V1 2 B(B4 second time) D2 4 7 12 13 चित्रधातव —D4 illeg from ^{c} up to पश्य (cf var) in ^{d} —^{c}) Ś1 अभिलिप्ता, D2 4 12 13 अवलिप्ता —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B (B4 second time) D1–4 7 11–13 पश्य लक्ष्मण, D6 M3 चित्रदीप्तिभि (for चन्द्ररश्मिभि) —After 27, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins, while Ñ2 V1 2 B (B4 second time) D7 ins after 26

576* उत्पलै पुण्डरीकैश्च कुमुदैश्चापि पुष्पितै ।
वाप्य समभिशोभन्ते श्रीमत्य प्रमदा इव ।

[(l 1) B4 [प]व (for [अ]पि) Ś1 D2 4 12 13 पादपै, B4 D1 3 पाडुरै (for पुष्पितै) Ñ1 पाडरै (illeg), V2 कुसुमैश्चैव पाडरै (for the post half) —D7 reads l 2 after 28 —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 समुप- (for समभि-) Ś1 D4 12 13 सामान्या, Ñ1 शमन्या, D2 सापत्या (for श्रीमत्य) V1 प्रवरा (for प्रमदा)]

—Then Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont, Ñ2 V1 2 B D7 ins after 25, D6 8–10 Ch t ins after 31, D11 ins after 27, while M3 ins after 29

577* पनसा सप्तपर्णाश्च कोविदाराश्च पुष्पिता ।
दृश्यन्ते बन्धुजीवाश्च श्यामाश्च गिरिसानुषु ।

[(l 1) Ñ2 V1 2 B1–3 D6 7–10 M3 असना, B4 आसना, D4 एनसा, D11 अस्वना (for पनसा) V1 D9 10 सप्तवर्णाश्च —Ś1 D12 om l 2 —(l 2) Ñ2 V2 B1–3 D7 लक्ष्यते, D1 दृष्यते (for दृश्यन्ते) Ñ1 व जीवाश्, V1 B4 जीवजीवाश् (for बन्धु°) Ñ1 illeg for श्यामाश्च V2 B4 गिरिसानव (for °सानुषु) D11 बधुकाश्चैव दृश्यते तपनीयसमप्रभा]

—After 27, B4 D5 6.8–10 G1 M1(l 1–36) 2 Ch t ins a passage relegated to App 1 (No 17)

दर्शयन्ति शरन्नद्यः पुलिनानि शनैः शनैः ।
नवसंगमसव्रीडा जघनानीव योषितः ॥ २८
प्रसन्नसलिलाः सौम्य कुररीभिर्विनादिताः ।
चक्रवाकगणाकीर्णा विभान्ति सलिलाशयाः ॥ २९
अन्योन्यबद्धवैराणां जिगीषूणां नृपात्मज ।
उद्योगसमयः सौम्य पार्थिवानामुपस्थितः ॥ ३०
इयं सा प्रथमा यात्रा पार्थिवानां नृपात्मज ।
न च पश्यामि सुग्रीवमुद्योगं वा तथाविधम् ॥ ३१
चत्वारो वार्षिका मासा गता वर्षशतोपमाः ।
मम शोकाभितप्तस्य सौम्य सीतामपश्यतः ॥ ३२

---

28 Before 28, Ś1 D12 read 7, 8 and 12 For sequence in D7 cf v l 7 Ñ2 V1 2 B om 28 D1–4 11 13 transp 28 and 29 T1 repeats 28 after 29 M3 reads 28 *inf lin sec m* —^{c}) D1 -सहष्टा,- D2 13 सप्राष्टा (corrupt), D6 8–10 M2 3 -सव्रीडा (for -सव्रीडा) —After 28, D1 2 4 12 13 ins

578* शरत्काले तु काशाना मञ्जर्यो मारुतेरिता ।
वरासवमदक्षीवा विलोला इव योषित ।,

while D5 ins after 28, whereas D11 ins only l 4–5 after 29

579* रविस्तापयते लोक यथा पृथ्वीपति खल ।
तोय प्रसन्नतामेति सज्जनाना यथा मन ।
पङ्क॰ शोषणमायाति यथा कान॰ वित्तवान् ।
कुमुदै फुल्लमुदक तारानिष्फुलमम्बरम् ।
हसतीव समन्ताच्च शर्वर्गासितरेतरम् । [5]
काशा क्षीरनिकाशा
दधितरवर्णानि सप्तपर्णानि ।
नवनीतनिभश्चन्द्र
शरदि च नक्तभा ज्योत्स्ना ।
चेत कर्षन्ति सप्तच्छदकुसुम॰ सारसौम्यनृत्य- [10]
भृङ्गीसगीत॰॰श्रुतिसुभगदिशो वासरा शारदीना ।
कि च व्याकोशपङ्केरुहमधुरसुखीं सचरच्चञ्चरीक
श्रेणी वेणीसनाथा रमयति तरुण पद्मिनीमंशुमाली ।

[(l 4) D11 ताराभि (for तारानिष्-)]

—After 28, D3 T (first occurrence) G2 3 M3 Cv r m g ins a passage given in App I (No 17), while D11 ins l 17–116

29 Ś1 D12 om 29 For sequence in Ñ2 V1 2 B D7 cf v l 7 B4 reads 29 twice D1–4 11 13 transp 28 and 29 —^{a}) Ñ1 D1–4 13 नच, B4 (first time) सौम्या (for सौम्य) —^{b}) B4 (first time) D6 8–11 G M2 कुरराभिर्, Cg as in text (for °रीभिर्) Ñ V1 2 B D1–4 7 13 कुररै (D3 सारसै) सप्रणा(D1 °सा, D2 7 °णो) दिता —^{c}) Ñ V1 2 B (B4 second time) D1–4.7 13 हसकारडवाकीर्णा .—^{d}) Ñ2 V1 2 B1 3 D7 सपद्मा, B4 (second time) सपद्म- (for विभान्ति) G2 सलिलाकरा Ñ1 D1–4 13 चक्रवाकोपशोभिता (Ñ1 °कूजिता), B2 सपद्मा सलिलाश्रया. —After 29, T1 repeats 28, while Ñ2 V2 B2–4 D7 ins

580* शारद शशकल्माष शशाङ्क पश्य लक्ष्मण ।
अभिवृष्टमिवादर्श साञ्जनवर्णाप्यविन्दुभि ।

[(l 2) Ñ2 D7 अतिवृष्ट, B2 अभिमृष्ट (for अभिवृष्टम्)],

whereas D11 ins l 4–5 of 579* and then ins l 1-16 of App I (No. 17) —After 29, M3 ins 577*

Before 30, G(ed) ins

581* एवमुक्त्वा तु काकुत्स्थो मुहूर्तं ध्यानमास्थित ।
लक्ष्मण कार्यसिद्ध्यर्थं पुनर्वचनमब्रवीत् ।

30 ^{a}) D2 4 8 12 13 अन्योन्य —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 मानि(B1 3 °चि)ना विजिगीषता(D3 °षुणा), G(ed) मानिना विजयैषिणा —Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp 30^{cd} and 31^{ab} —^{c}) Ś1 D12 उद्योगसमये V2 B4 प्राप्त, D11 सोद्य (for सौम्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 नृपात्मज, Ñ2 D7 जयैषिणा, V1 2 B महात्मना, G(ed) जयार्थिना (for उपस्थित)

31 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp 30^{cd} and 31^{ab} —^{b}) Ñ2 D7 महात्मना, V1 B1–3 M2 जयार्थिना, V2 B4 नरर्षभ (for नृपात्मज) Ś1 Ñ1 D2 3 11–13 नरेन्द्राणा जयै(D2 13 हितै)षिणा, D1 नरेन्द्राणा जिगीषुणा, D4 नरेन्द्र विजयार्थिना ❀ Cv r अन्योन्यबद्धवैराणा जिगीषूणा नृपात्मजेरिति पाठ ❀ —^{d}) V1 उद्योगे (for °ग) D5 om after उद्योग Ñ2 D8–11 13 Ct च, D2 तु (for वा) —After 31, D6 8–10 Ck t ins 577* and then cont

582* हससारसचक्राह्वै कुररैश्च समन्तत ।
पुलिनान्यवकीर्णानि नदीना पश्य लक्ष्मण ।

32 D3 om 32^{ab} D11 repeats 32^{ab} and 48^{cd} after 49 —^{c}) V1 2 B1–3 D7 काम- (for शोक-) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 -परीतस्य, D11 M1 3 -[अ]भिभूतस्य (for -[अ]भितप्तस्य) —^{d}) V2 D6 8–10 तथा (for सौम्य) ❀ Cv चत्वारो वार्षिका मासा गता वर्षशतोपमा इति। आश्वयुजकार्तिकावपि शरन्मासौ किंचिद्वर्षसंबन्धाद्वार्षिकशब्देनोच्येते। तत्र श्रावणादयश्चत्वारो वार्षिका मासा सम्पन्ना भवन्ति। गता गतभूयिष्ठा कार्तिकान्ता वर्तन्त इति यावत् ।, Cr चत्वारो वार्षिका मासा वर्षशतोपमा गता इति सम्बन्ध । आश्वयुजकार्तिकयो शरदृतुत्वेऽपि वर्षानुवृत्या वार्षिकोक्ति ।, Cg चत्वार इति। चत्वार आषाढाद्या । केचिदाहु श्रावणाद्या इति। पूर्वोऽय वार्षिको मास श्रावण सलिलागम इत्युपक्रमोक्तेराश्वयुजकार्तिकयोर्वर्षानुवृत्या वार्षिकत्वम्। कार्तिके समनुप्राप्ते

प्रियाविहीने दुःखार्ते हृतराज्ये विवासिते ।
कृपां न कुरुते राजा सुग्रीवो मयि लक्ष्मण ॥ ३३
अनाथो हृतराज्योऽयं रावणेन च धर्षितः ।
दीनो दूरगृहः कामी मां चैव शरणं गतः ॥ ३४
इत्येतैः कारणैः सौम्य सुग्रीवस्य दुरात्मनः ।
अहं वानरराजस्य परिभूतः परंतप ॥ ३५
स कालं परिसंख्याय सीतायाः परिमार्गणे ।
कृतार्थः समयं कृत्वा दुर्मतिर्नावबुद्ध्यते ॥ ३६

त्वं प्रविश्य च किष्किन्धां ब्रूहि वानरपुंगवम् ।
मूर्खं ग्राम्यसुखे सक्तं सुग्रीवं वचनान्मम ॥ ३७
अर्थिनामुपपन्नानां पूर्वं चाप्युपकारिणाम् ।
आशां संश्रुत्य यो हन्ति स लोके पुरुषाधमः ॥ ३८
शुभं वा यदि वा पापं यो हि वाक्यमुदीरितम् ।
सत्येन परिगृह्णाति स वीरः पुरुषोत्तमः ॥ ३९
कृतार्था ह्यकृतार्थानां मित्राणां न भवन्ति ये ।
तान्मृतानपि क्रव्यादः कृतघ्नान्नोपभुञ्जते ॥ ४० G 4 30. 13 B 4 30 73 L 4 23 30

त्व रावणवधे यतेति पूर्वोक्तवचने तु कार्तिके समनुप्राप्त इत्यस्य समाप्त इत्यर्थं इत्याहु ❀ —After 32, D5 6 8–10 S ins

583* चक्रवाकीव भर्तार पृष्ठतोऽनुगता वनम् ।
विपम दण्डकारण्यमुद्यानमिव चाङ्गना ।

[(1 2) T M3 चागता (for चाङ्गना)]

33 Ś1 om 33 —b) B2 3 कृतराज्ये, T वने सौम्य (for हृतराज्ये) —c) B4 transp कृपा and न —d) Ñ2 V1 2 B4 D7 मानद, B1–3 वानर (for लक्ष्मण)

34 a) D5 सुनाथो Ś1 Ñ D1 3 7 12 -दारश्च, V1 2 B D11 -राज्यश्च, D2 4 13 -राज्योह (for राज्योऽय) G(ed) अनाथो राष्ट्रभ्रष्टश्च —b) T2 वानरेण (for रावणेन) Ś1 D1–4 12 13 प्रधर्षित D6 वानरेण च धर्षिणा —c) D2 13 दुराग्रह (for दूरगृह) ❀ Ct 'दूरग्रह ' इति पाठे दूरवर्तिस्त्रीविपयो ग्रहो रावणोऽभिनिवेशो वा यस्येत्यर्थं ❀ D11 दुर्बलो दुर्ग्रह कामी —d) Ś1 D2–4 12 13 तस्यैव, Ñ2 V1 2 B D7 मा चापि (for मा चैव) V2 B4 शरणागत

35 a) Ś1 D4 12 [ए]तत्-, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 [ए]भि (for [ए]तै) D11 इत्येभि कारणैस्तात —b) D6 महात्मन (for दुरा°) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सुग्रीवेण दुरा(D2 13 महा)त्मना —c) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 M1 राजेन, Ck t as in text (for -राजस्य) ❀ Ct वानरराजस्य वानरराजेन शेपे पष्ठी ❀ —d) Ś1 D1–4 12 13 न सशय , Ñ1 [ऽ]द्य लक्ष्मण, Ñ2 V1 B4 D8 10 परतप (for °तप) ❀ Cg सुग्रीवस्य परिभूत इति " क्तस्य च वर्तमाने " इति पष्ठी । , Ck परिभूत इति । मतिबुद्धीत्यत्रानुक्तसमुच्चयार्थेन चकारेण वर्तमानक्ते क्तस्य च वर्तमान इति पष्ठी ❀

36 a) Ś1 D4 12 शरदा(Ś1 °द) स च कालो मे, Ñ1 D1–9 13 स चतुर्मासकाल(Ñ1 °लो) मे —d) D3 दुर्गतिर्, D6 दुरात्मा, D11 दुर्मना (for दुर्मतिर्) Ś1 D2 4 12 13 [अ]ति(D2 13 [अ]भि)मन्यते, Ñ V1 2 B1–3 D1 3 7 11 [अ]भिपद्यते, Ck [ए]व बुध्यते (for [अ]वबुध्यते) —After 36, D3 11 ins

584* न त पश्यामि सौमित्रे कृते प्रतिकरोति य ।
सर्वस्य हि कृतार्थस्य मतिरन्या प्रवर्तते ।

37 a) Ś1 Ñ V1 2 B D G2 3 स(D5 om) किष्किधा प्रविश्य(Ś1 D1 5 °श) त्व, G1 M1 2 किष्किधा सप्रविश्य त्व —b) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ब्रूहि त(D3 4 त्व) (D12 ...) वानराधिप(Ś1 D4 12 °रेश्वर) —c) M1 आत्य (sic) (for मूर्खं) Ś1 D12 त तु, D4 6 ग्राम- (for ग्राम्य-) Ñ1 -सुखे रक्त, D10 12 सुखे °क्त, G3 -सुखासक्त, G(ed) -सुखे सुप्त (for सुखे सक्त) —d) B1 3 वचन (for °नान्) —After 37, B1–3 ins

585* समयस्ते कृतो योऽसौ तस्य कालविलम्बनम् ।

38 a) Ś1 Ñ1 V2 B4 D1–4 11–13 अर्थिना याचमानाना —b) D8 वा (for च) —c) Ś1 D12 सश्राव्य (for सश्रुत्य) B4 हन्यात् (for हन्ति) D11 आशा यो हति सुग्रीव

39 D1 om 39 D2 reads 39 in marg —ab) D2 13 शुद्ध (for शुभ) After 39a, Ñ1 wrongly ins पूर्वं चाप्युपकारिणा Ñ2 V1 B1 3 D5–7 T2 G3 Cm येन, Cvp mp as in text (for यो हि) Ś1 Ñ1 V2 B2 4 D2–4 12 13 वाक्य य (D2 3 13 यत्) समुदीरित (for b) D11 मृदु वा दारुण वापि यद्वाक्य समुदाहृत —c) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 सत्यवाङ्गना (D2 °वाग्वा)भिजानाति, Ñ2 V1 2 B D7 सत्यमि(Ñ2 D7 °त्य प्र)त्यभिजानाति(V2 °मि), D3 11 सत्येन प्रतिजानाति (D11 °गृह्णाति) —d) Ś1 Ñ V1 2 B D2–4 7 12 13 G3 लोके, D11 सौम्य, M2 वीर (for वीर) Ś1 Ñ1 V2 पुरुषाधम —After 39, Ñ2 V2 B2–4 D7 ins

586* न त पश्यामि सौमित्रे योऽर्थी न कृपण वदेत् ।
त च नैवानुपश्यामि योऽर्थिन नावमन्यते ।

[(1 1) B3 missing for first न —(1 2) V2 B4 तु (for च) Ñ2 D7 तमह नैव पश्यामि (for the prior half)]

40 a) D2 9 13 कृतार्थो D1 [अ]कृतार्थाश्च (for °र्थाना) Ñ2 V1 B1–3 D7 सत्कृताश्च कृतार्थाश्च —b) D7 T1 3 मित्राणि D2 13 भय त्यजेत्, D7 भजति ये (for भवन्ति ये) ❀ Cr m g मित्राणा न भवन्ति मित्राणामुपकारका(Cg °राय) न भवन्तीत्यर्थः । अस्य श्लोकस्यान्ते इतिकरण द्रष्टव्यम् । इति सुग्रीव ब्रूहीति पूर्वेण सबन्ध ❀ —c) D6 तादृशान् (for तान्मृतान्) D2 13 मृतानपि च क्रव्यादा ❀ Cv कृतघ्ना-न्नोपभुञ्जत इत्यत्र सुग्रीवसदेशवाक्यसमाप्तिसूचकमितिकरण

30 18 30 74 23 31 नूनं काञ्चनपृष्ठस्य विकृष्टस्य मया रणे ।
द्रष्टुमिच्छति चापस्य रूपं विद्युद्गणोपमम् ॥ ४१
घोरं ज्यातलनिर्घोषं क्रुद्धस्य मम संयुगे ।
निर्घोषमिव वज्रस्य पुनः संश्रोतुमिच्छति ॥ ४२
काममेवंगतेऽप्यस्य परिज्ञाते पराक्रमे ।
त्वत्सहायस्य मे वीर न चिन्ता स्यान्नृपात्मज ॥ ४३
यदर्थमयमारम्भः कृतः परपुरंजय ।
समयं नाभिजानाति कृतार्थः प्लवगेश्वरः ॥ ४४
वर्षासमयकालं तु प्रतिज्ञाय हरीश्वरः ।
व्यतीतांश्चतुरो मासान्विहरन्नावबुद्धयते ॥ ४५
सामात्यपरिषत्क्रीडन्पानमेवोपसेवते ।
शोकदीनेषु नास्मासु सुग्रीवः कुरुते दयाम् ॥ ४६
उच्यतां गच्छ सुग्रीवस्त्वया वत्स महाबल ।
मम रोषस्य यद्रूपं ब्रूयाश्चैनमिदं वचः ॥ ४७

द्रष्टव्यम् । अत पर हि वाक्य लक्षण प्रति प्रयुज्यते । न सुग्रीवाय सदिश्यते ❀—After 40, Ñ2 V1 2 B D3 7 11 read 45

41 Ñ2 V1 2 B D7 read 41 and 42 after 50, while D3 11 read the same after 46 —^{a}) D2 13 तूर्णं (for नून) Ś1 -चित्रस्य, D12 -शिष्टस्य (for -पृष्ठस्य) —^{b}) Ñ2 D7 विकृतस्य, D2 13 व्यावृत्तस्य (for विकृष्टस्य) V1 D2 7 13 महारणे D8 मया विकृष्टस्य रणे —^{c}) Ñ V1 2 B D8–10 इच्छसि, D2 13 इच्छामि (for इच्छति) —^{d}) D2 4 6 7 12 T1 G M1 2 Ck -गुणो- (for गणो)

42 Ñ2 V1 2 B D7 read 41 and 42 after 50, while D3 11 read the same after 46 —^{a}) D5 9 G1 M1 घोर-, Cg as in text (for घोर) D12 ज्याघात- (for ज्यातल-). —^{b}) Ś1 D1–4 12 मम क्रुद्धस्य (by transp), D13 समक्रुद्धस्य, G1 क्रुध्यतो मम (for क्रुद्धस्य मम) —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 2 B D1–4 11–13 निष्पेषम् (for निर्घोषम्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D4 12 स्व, D2 13 त (for स-) Ś1 Ñ1 B4 D4 5 8(after corr) 9–13 इच्छसि Ñ2 V1 2 B1–3 श्रोतुमिच्छसि(B2 °च्छामि) वानर, D7 श्रोतुमिच्छति वानर ❀ Cv r g पुन सश्रोतुमिच्छतीति पाठ ।, Ct सश्रोतुमिच्छसीत्युत्तरमिति सुग्रीव ब्रूहीति सबन्ध ❀—After 42, V2 B3 4 ins , while D3 11 cont after 590*

587* काल कालप्रकर्षेण तिष्ठ सत्ये कपीश्वर।
यद्यर्थस्तव राज्येन जीवितेन सुखेन वा।

[(l 1) B4 काम (for काल) D3 11 अत्र कालातिपातेन त्वमुत्तिष्ठ हरीश्वर —(l 2) B4 यद्, D11 न हि (for यदि) B4 जीवनेन (for जीवितेन) D3 11 च (for वा)]

43 Ś1 D4 12 om 43–48^b Ñ1 D1 2 13 om 43–47 B2 reads 43 in marg —^{a}) B4 काम चैव, D8 Ck कामवेग (for °मेव-) Ñ2 V1 2 B D7 गते काले, D3 परिज्ञाते, D11 G3 गते कार्ये (for गतेऽप्यस्य) —^{b}) D3 गते कार्ये, D6 परिज्ञाने (for परिज्ञाते) —^{c}) D11 मत्- (sic) (for त्वत्) —^{d}) B1 3 D7 चिन्त्या सा (for चिन्ता स्यान्) —After स्यान्, D9 wrongly reads 42^d in place of नृपात्मज

44 Ś1 Ñ1 D1.2.4.12 13 om 44 (cf v l 43) —^{a}) B4 यदर्थश्च (for यदर्थम्) V1 स मया (for अयम्) —^{c}) Ñ2 B1–3 D7 तमसौ, D3 11 तन्त्र (for समय) V2 B4 समय नाभिजानासि —^{d}) V2 B4 प्लवगेश्वर, G3 स हरीश्वर

45 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 45 (cf v l 43) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 read 45 after 40 V2 B4 read 45 twice —^{a}) D8 9 वर्षा , T G1 3 M2 (after corr *sec m* as in text) Cv m वर्ष, Ct as in text (for वर्षा-) V2 B4 (both first time) हि (for तु) Ñ2 V1 2 B (V2 B4 second time) D3 7 11 प्रतिकारं हि मे राजा(V2 B °जन), M1 वार्षिक समय काल ❀Cv वर्ष वर्षाकाल समयस्यावसरम्।, Cr m वर्ष तु वर्षाकालमेव समयकाल प्रतिज्ञायावस्थाय, सङ्केतकाल प्रतिज्ञायेत्यर्थ ।, Cg वर्षेति। वर्षासमयकाल वर्षा एव समयकाल सङ्केतकालस्तम्। वर्षाशब्देन चत्वारो मासा उपलक्ष्यन्ते।, Ct वर्षा वर्षोत्तरकाल सङ्केतविषय काल प्रतिज्ञाय ❀—^{b}) D3 11 प्रतिकर्तुं (for प्रतिज्ञाय) ❀ Ck व्यतीताश्चावबुध्यत इत्यन्वय ।, Ct व्यतीतान्व्यतीतप्रायान् ❀ —After 45, Ñ2 V1 2 B D3 7 11 ins

588* तत्कालपरिणामश्च सहायश्चानवस्थित ।
तस्याश्च गतिरज्ञाता कथ शक्य न शोचितुम्।

[(l 1) D3 11 -परिणामाश्(for °णामश्) D3 11 सहायाश्चानवस्थिता (for the post half) —B2 reads l 2 in marg —(l 2) V1 कस्य (for कथ) V3 शक्या, B2 मत्य (for शक्य) D3 कथ न शोचितु क्षम (for the post half)]

46 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 46 (cf v l 43) —^{a}) D5 सोमात्य- D3 11 सामात्य स्वपुरे क्रीडन —^{b}) D3 11 सुखम् (for पानम्) G1 [उ]पसेव्यते —For 46^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 subst

589* सामात्य परिसत्क्रीडन्कामस्य वशमागत ।

[V1 पर्षदि (for परिस-) V2 B4 D7 सहामात्य परिक्रीडन् (for the prior half) V1 कालस्य, B1 यमस्य (for कामस्य)] —^{c}) B1 शोकशीलेषु Ñ2 V1 2 B1–3 D7 च (for न) T2 [अ]स्माक (for [अ]स्मासु) —^{d}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 रमते निरपत्रप , B4 रमते निरुपद्रव —After 46, Ñ2 V1 2 B D7 read 50, 41, 42, while D3 11 read 41 and 42

47 Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 47 (cf v l 43) Ñ2 V1 B1 2 D7 om 47 —^{a}) V2 वा ।, B3.4 वीर (for गच्छ) G1 M3 तदुच्यता हि(M2 स) सुग्रीवस् —^{b}) V2 D5 8–10 वीर

न च संकुचितः पन्था येन वाली हतो गतः ।
समये तिष्ठ सुग्रीव मा वालिपथमन्वगाः ॥ ४८
एक एव रणे वाली शरेण निहतो मया ।
त्वां तु सत्यादतिक्रान्तं हनिष्यामि सबान्धवम् ॥ ४९
तदेवं विहिते कार्ये यद्धितं पुरुषर्षभ ।
तत्तद्ब्रूहि नरश्रेष्ठ त्वर कालव्यतिक्रमः ॥ ५०
कुरुष्व सत्यं मयि वानरेश्वर
प्रतिश्रुतं धर्ममवेक्ष्य शाश्वतम् ।
मा वालिनं प्रेत्य गतो यमक्षयं
त्वमद्य पश्येर्मम चोदितैः शरैः ॥ ५१
स पूर्वजं तीव्रविवृद्धकोपं
लालप्यमानं प्रसमीक्ष्य दीनम् ।
चकार तीव्रां मतिमुग्रतेजा
हरीश्वरे मानववंशनाथः ॥ ५२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

G 4 30 0
B 4 30 85
L 4 23 35

(for वत्स) D3 6 10 T2 महाबल —^{c}) T2 महा- (for मम) D3 11 क्रुद्धस्य (for रोषस्य) —^{d}) D3 11 ब्रूहि चैनम्, T2 ब्रूयाश्चैवम् (for °श्चैनम्)

48 Ś1 D4 12 om 48^{ab} (cf v l 43) Ñ1 D1 2 13 transp 48 and 49 M1 transp 48^{ab} and 48^{cd} —^{a}) Ñ V1 2 B2–4 D1–3 5 7–11 13 G M1 3 स, G(ed) हि, Cg as in text (for च) Ñ1 बाणो (for पन्था) —^{b}) Ñ1 B2 D2 13 मया (for गत) —D11 repeats 48^{cd} (cf v l 32) Ś1 transp 48^{cd} and 49^{ab} —^{d}) M3 -वधम् (for -पथम्)

49 Ñ1 D1 2 13 transp 48 and 49 Ś1 transp 48^{cd} and 49^{ab} —^{a}) D1 2 13 G2 M1 एकेनैव Ñ2 B1–3 D7 मया, G1 हतो (for रणे) V1 एष एव तदा वाली —^{b}) Ś1 D1 3 4 12 13 [अ]भिहतो (for निहतो) G(ed) पुरा (for मया) Ñ2 V1 B1–3 D7 बाणेन निहतो रणे (V1 मया), G1 बाणेन समरे मया —Ś1 D4 12 om 49^{c}–50 —^{c}) D5 13 त्वा (for त्वां) Ñ1 V1 B1–3 D1–3 13 अपक्रांत (for अति°) —^{d}) D1 3 6 G3 M1 2 वधिष्यामि (for हनि°) D2 13 वधामि सहबांधव —After 49, D3 ins, while D11 repeats 32^{ab} and 48^{cd} after 49 and then ins

590* प्रतिज्ञा रक्ष सुग्रीव या कृता वह्निसाक्षिकी ।
मा सत्यात्त्वामतिक्रान्त नयिष्ये यमसादनम् ।

—Then D3 11 cont 587*

50 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 50 (for Ś1 D4 12, cf v l 49) Ñ2 V1 2 B D7 read 50 after 46 V2 B3 4 read 50^{ab} twice. —^{a}) D3 10 यदेव (for तदेव) V1 हि गते (for विहिते) Ñ2 V1 2 B D7 काले (for कार्ये) V2 B3 (both first time) प्रतीत्यैवगते कार्ये, B4 (first time) गच्छत्येवगते कार्ये —^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 (V2 B3 second time) D7 हित यत् (by transp), B3 (first time) तद्धित (for यद्धित) V2 (second time) प्लवगेश्वर (for पुरुषर्षभ) —^{cd}) M1 काले (for काल-) T1 G1 M1 Cr -व्यतिक्रम (for °क्रम) V2 B3 4 तद्ब्रूहि वा नरश्रेष्ठ (V2 वानरश्रेष्ठ) पुरा कालोति (B3 °भि)वर्तते ❀ Cv कालव्यतिक्रम, भवतीति शेष ।, Cm g कालव्यतिक्रम, मा भूदितिशेष । अतस्त्वर-स्वेति (Cg °स्त्वर त्वरस्वेति) सबन्ध ।, Ct त्वराहेतु कालव्यतिक्रम, जायत इति शेष ❀ —For 50^{cd}, Ñ2 V1 B1 2 D7 subst, while V2 B3 4 ins after 50^{ab}

591* तच्चिन्तयाशु वैदेह्या न कालोऽतिक्रमेद्यथा ।

[Ñ2 D7 तच्चितयस्व, V1 तस्याश्चिनाशु (sic) (for तच्चिन्तयाशु) B4 वैदेह्या (for वैदेह्या)]

—After 50, Ñ2 V1 2 B D7 read 41 and 42

51 ^{c}) D2 13 स त्व (for सत्य) Ñ1 V2 B4 D2 3 6 8 10 11 13 T3 मम (for मयि) Ś1 Ñ1 D1 12 वानरर्षभ, Ñ2 V2 B1–3 वानरेंद्र तत्, D7 वानरेंद्र —^{b}) V2 B2 परिश्रुत, D1 प्रतिश्रव (for प्रतिश्रुत) D1 7 अपेक्ष्य (for अवेक्ष्य) B4 प्रतिश्रव त त्वमवेक्ष्य शाश्वत, D4 (mostly in marg) प्रति-श्रुत यद्भवता समाग्रे —^{c}) Ñ2 B1–3 D7 न, V1 moth-eaten (for मा) S1 Ñ1 V1 2 B1–3 D1 3 4 7 11 12 प्रेतगत, Ñ2 प्रेतक्षय (sic), B4 D5 6 8–10 T G1 3 M2 Ck t प्रेतगतो D2 प्रेतगतिर्, D13 प्रेतगति, G2 प्रेतगते (for प्रेत्य गतो) Ś1 Ñ2 V2 B1 2.4 D T2 G1 2 M1 2 यमक्षये (for °क्षय) —^{d}) V1 हतो (for त्वम्) V1 D5 8 10 T G2 M2 Ck t मम चोदित, G3 निहतो मया (for मम चोदितै) Ś1 Ñ V2 B D1–4 7 11–13 हतोद्य (D4 हत च) पश्येस्त्व (D10 °श्य त्व)मजिह्मगै शरै ❀ Cv कुरुष्वेत्याद्युपन्यास सङ्ग्रहेण तद्वचनादिकप्रदर्शनार्थं ।, Cr सदिष्ट सक्षिप्योपदिशति । कुरु-ष्वेति ।, Cm कुरुष्वेत्याद्युपन्यास सग्रहेण सुग्रीवहितप्रदर्शना-र्थम् (°र्थं !) ।, Cg उक्तमर्थं पुन सक्षेपेण सर्गान्ते दर्शयति । कुरुष्वेति ।, Ck अथोपदेशसक्षेप कुरुष्वेत्यादि ।, Ct उपदेश-सक्षेप । कुरुष्वेति ❀

52 ^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 -शोक, D5 -क (for -कोप) —^{c}) Ś1 D2 4 12 13 रौद्रा, T1 दीप्त (for

३०

1 1 36 स कामिनं दीनमदीनसत्त्वः
शोकाभिपन्नं समुदीर्णकोपम् ।
नरेन्द्रसूनुर्नरदेवपुत्रं
रामानुजः पूर्वजमित्युवाच ॥ १
न वानरः स्थास्यति साधुवृत्ते
न मंस्यते कार्यफलानुषङ्गान् ।
न भोक्ष्यते वानरराज्यलक्ष्मीं
तथा हि नाभिक्रमतेऽस्य बुद्धिः ॥ २
मतिक्षयाद्ग्राम्यसुखेषु सक्त-
स्तव प्रसादाप्रतिकारबुद्धिः ।
हतोऽग्रजं पश्यतु वालिनं स
न राज्यमेवं विगुणस्य देयम् ॥ ३

तीव्रा) Ñ2 D7 गतिम् (for मतिम्) Ś1 Ñ2 B2 3 D1 2 4 7 12 13 उग्रवेगो —[d]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 7 12 13 -देवनाथ, D3 11 देवपुत्र, D6 6 8–10 T G2 3 M1 Ck t -वंशवर्धन (for -वंशनाथ) —After 52, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 4 30 1–5, while D11 reads 4 30 1–9 —After 52, B1–3 ins

592* उवाच सत्यं प्रसभं हितं च
सौमित्रिरत्यर्थमुदारसत्त्वम् ।

[(1 1) B3 प्रसृत (for प्रसभं)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 लक्ष्मणसुग्रीवसंदेश, Ñ1 D11 रामसंदेश, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सुग्रीवाह्वान, B4 शरद्विलास, D1 रामवाक्य, D2 4 12 13 सुग्रीवसंदेश, D3 लक्ष्मण प्रति रामवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 om, Ñ2 V2 G3 29 (as in text), B3 4 D3 7 31, D1 20, D5 6 8–10 12 T G1 2 M 30, D11 26, D13 27 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

30

☞ V3 illeg up to किष्किन्धा in 26[d] (cf v l 4 27 34) M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 1–5, D11 reads 1–9 after 4 29 52 —[a]) D5 6 8–10 T G2 3 M3 Cg अदीनमत्त्व —[b]) B4 कोप- (for शोक) B4 T2 3 M1 2 -कोप, D5 8–10 T1 -काम, Cg as in text (for -कोपम्) —For 1, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 subst

593* स लक्ष्मणस्तद्वचनं निशम्य
रामस्य शोकाभिपरिप्लुतस्य ।
उवाच वाक्यं मतिमानमर्षी
रामार्थसिद्ध्यर्थमदीनसत्त्व ।

[(1 3) D12 नतिमान् (for मतिमान्) Ñ2 D1 3 7 मनीषी, V1 2 B2 (*sup. lin* after corr as above) मनस्वी (for अमर्षी) —(1 4) V2 रामात्मसिद्ध्यर्थं, D11 हितार्थमत्यर्थम् D13 -सर्वं (sic) (for सत्त्व). Ñ1 अतिप्रयुक्त (for अदीनसत्त्व)]

2 For the sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l 1 —[a]) D3 शुद्ध- (for साधु-) —[b]) Ñ1 V1 2 D5 8–10 T1 Ct मन्यते, Cm g k as in text (for मंस्यते) Ś1 D12 काल(D12 °म)फलानुषंगी, Ñ1 कालफलाभियोगान, Ñ2 D7 धर्मफलानुरागान(D7 °षंग), B G1 कर्मफलानुषंग(B1 °नुरागवान, B4 °नुषंग), D1–4 11 13 काम(D1 °ल)फलानुषंग(D3 °संगात, D11 °षंग), D5 8 T2 3 G(ed) कर्मफलानुषंगात(G[ed] °बंध) —Ñ2 om (hapl ?) 2[c] —[c]) Ñ1 तोषते, G3 भोज्यते (for भोक्ष्यते) B D1–4 10 11 13 T1 G M2 Cr k राज, Cm g t as in text (for -राज्य-) Ś1 D12 न तोषतेसौ नरराजलक्ष्म्या, L(ed) न भोक्ष्यते वानरराजलक्ष्म्यास —[d]) Ś1 D12 तथाहिताय, Ñ1 V2 B D8 9 T1 G1 M1 2 Ck t*p* तथा हि नाति-, Ñ2 D7 °साति-, V1 तथा . नाति, D3 एषा हि नोप-, D4 L(ed) °नाद्य, D11 °नोप, Cv r m g as in text (for तथा हि नाभि) D4 L(ed) [s]ल्पबुद्धि D2 13 नत्वा हि नाश्वाक्रमते विबुद्धि (sic) ❀ Ck नातिक्रमत इति पाठः ।, Ct तथा हि नातिक्रमत इति पाठ पाठः ❀

3 For the sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf. v l 1 —[a]) D6 M1 -प्रमाद् (for -क्षयाद्) V2 ग्राम- (for ग्राम्य-) B1 3 अतिक्रिया प्राप्य (for मतिक्षयाद्ग्राम्य-) —[b]) D13 भवत्- (for तव) Ś1 D12 भवत्प्रसादात्प्रतिकार दीन, Ñ1 D1–4 11 भवत्प्रसादात्प्रति(D11 °दादप)कारबुद्धि (D3 °पद्य राज्य), Ñ2 V1 B1–3 D7 कामप्रवृत्तोप्रति(Ñ2 V1 °त्ताप्रति, B1 3 °त्तोनिप्र)कारबुद्धि, V2 B4 D6 8–10 T G2 3 Ck t तव प्रसादाप्रति(G2 °त्वप)कारबुद्धि, G1 तवप्रसादा त्प्रतिपन्नराज्य, M2 कामप्रधानोप्रतिकारबुद्धि, Cm g as in text ❀ Cm तव प्रसादे उपकारे विषये। अप्रतिकारबुद्धि प्रत्युपकारबुद्धिरहित ।, Cg तव प्रसादाप्रतिकारबुद्धि प्रसादस्य राज्यप्रदानादिरूपस्य अप्रतिकारबुद्धि प्रत्युपकारकबुद्धिरहित ।, Ck तव प्रसादात् सम्प्राप्तेषु ग्राम्यसुखेषु सक्त इति । यदेवमतस्तस्य प्रतिकारबुद्धिर्न वर्तते । एव पाङ्क्तपाठस्य योजना शक्या । तव प्रसादाप्रतिकारबुद्धिरिति पठित्वा अगमकसमासमङ्गीकृत्याक्लिश्यतापर ❀ —[c]) B3 4 ततो (for हतो) Ñ1 Cv पश्यति Ś1 D1 3 4 11 12 वालिन मया, V1 °न शरैर्, V2 B4 D5 6 8–10 T G M1 2 वीर वालिन, D2 13 °न सदा, M3 वीर तस्य (for वालिन स). D7 हताग्रजो वालिवधेन तुष्टो ❀ Cv हतोऽग्रज पश्यति वीर वालि इति सम्यक् । इकारान्तत्वमृषिप्रयोगनिपा-

न धारये कोपमुदीर्णवेगं
निहन्मि सुग्रीवमसत्यमद्य ।
हरिप्रवीरैः सह वालिपुत्रो
नरेन्द्रपत्न्या विचयं करोतु ॥ ४

तमात्तबाणासनमुत्पतन्तं
निवेदितार्थं रणचण्डकोपम् ।
उवाच रामः परवीरहन्ता
स्ववेक्षितं सानुनयं च वाक्यम् ॥ ५

न हि वै त्वद्विधो लोके पापमेवं समाचरेत् ।
पापमार्येण यो हन्ति स वीरः पुरुषोत्तमः ॥ ६

नेदमद्य त्वया ग्राह्यं साधुवृत्तेन लक्ष्मण ।
तां प्रीतिमनुवर्तस्व पूर्ववृत्तं च संगतम् ॥ ७

सामोपहितया वाचा रूक्षाणि परिवर्जयन् ।
वक्तुमर्हसि सुग्रीवं व्यतीतं कालपर्यये ॥ ८

सोऽग्रजेनानुशिष्टार्थो यथावत्पुरुषर्षभः ।
प्रविवेश पुरीं वीरो लक्ष्मणः परवीरहा ॥ ९ G 4 31 9 B 4 31 9 L 4 24 4

तनेन । वालिनमिति पाठे एकादशाक्षरायास्त्रिष्टुभ द्वादशाक्षराया जगत्या साङ्कर्यं स्यात् ।, Cr हतोऽग्रज पश्यतु वीर वालिनमित्यत्र वृत्तभङ्ग आर्पं । हतोऽग्रजं पश्यतु वीर वालिमिति सम्यक् पाठ ।, Cg अत एव हत सुग्रीव अग्रज वालिं पश्यतु । एव विगुणस्य तस्य राज्य न देयम् । वालिनमिति क्वचि पाठ । तत्र वृत्तमुपजाति॰ ✿ —[d]) D7 om न D9 एव Ś1 D12 चैव राज्य (for राज्यमेव). Ś1 V2 B4 D1–4 11–13 विगुणाय (for °णस्य)

4 For the sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l I —[a]) B2 D2 13 वारये V1 चापम् , D1–4 11 13 रोपम् , M2 शोकम् (for कोपम्) Ś1 D12 विदारये मेरुम् (for न धारये कोपम्) L(ed) दोपविदीर्ण- (for कोपमुदीर्ण-) —[b]) D4 निर्धूय, D6 न हन्मि (for निहन्मि) Ś1 D12 अदीनम् , Ñ1 V2 B1 3 4 D2–4 11 13 G2 3 अश(Ñ1 D8 11 G2 3 °स)क्तम् , Ñ2 V1 D7 अह तम् , G(ed) अयुक्तम् (for असत्यम्) D1 निहत्य सुग्रीवमसक्तबुद्धि —[c]) V2 B4 तत (for हरि-) Ś1 D1–4 12 13 हत(D4 °ते)प्रवीरोद्य (D4 °रेद्य, D13 °रोच्च) नरेद्रसूनुर् , Ñ V1 B1–3 D7 हत(B2 तत)-प्रवीरोद्य हरीद्रसूनुर् , D11 हतप्रवीरो न तु वानरेद्रो —[d]) Ñ2 reads नरेन्द्र- in marg Ñ V1 2 B2 4 D1 3–5 7–10 T G2 M1 -पुन्या, B1 3 G(ed) -कन्या- (for -पत्न्या) V1 D2 4 13 विजय D2 13 Ck करोति (for °तु) Ś1 D12 नरेद्रपुत्री विधवा करोतु (sic) , D11 नरेद्रपत्नीमवलोकयेद्यत

5 For the sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l I —[a]) D3 आर्त- (sic) (for आत्त-) Ś1 D4 12 तमार्त (D12 °त्त)वेगाद्य समुत्पतत —[b]) Ś1 Ñ V1 2 B D1–3 7 11–13 -चडवेग, D4 (marg) -निर्गमाय (for -चण्डकोपम्) —[c]) B1 3 वीर, B4 वीर (for राम) —[d]) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 स्व(D4 स्वा)पेक्षया, V1 D1 स्वपेक्षित, B1 सुवे°, D8–10 T1.2 Ct स्ववी°, Cm g k as in text (for स्ववेक्षित)

6 For the sequence in D11, cf v l I —[a]) M1 [ए]व (for वै) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 न पापे(D4 त्वर्थं) त्वद्विधा(Ñ1 B4 D11 °ध)स्तात, Ñ2 V2 B1–3 D7 G(ed) न खलु त्व(G[ed] °त्वत्स)द्विधास्तात, V1 पश्य त्व त्वद्विधास्तात —[b]) Ñ1 illeg , Ñ2 V1 2 B1–3 D1–4 11 13 प्रकुर्वते, D7 प्रवर्धते (for समाचरेत्) Ś1 D12 पाप कुर्वंति निश्चित, B4 पापमेवानुवर्तते —[c]) Ś1 D12 पाप मर्पेण, Ñ1 D1–4 11 13 पापमार्गेण, D8–10 कोपमा°, G(ed) °भावेन, Cv as in text (for पापमार्येण) D6 कोप धैर्येण यो हति —[d]) D1 न (for स) V1 B2 D3 5 11 T1 M2 वीर, D13 धीर (for वीर) D3 11 पुरुपाधम

7 For the sequence in D11, cf v. l I —[a]) D5 8–10 T1 G3 अत्र (for अद्य) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 G1(after corr as in text) कार्यं (for ग्राह्य) —[b]) B2(after corr as in text) सानुवृत्तेन Ś1 D2–4 11–13 गर्हित (for लक्ष्मण) D1 साधुवृत्तविगर्हित —[c]) Ñ1 G(ed) वृत्तिम् (for प्रीतिम्) —Ñ1 illeg from 7[d] up to सुग्री in 8[c] —[d]) Ñ2 V1 2 D7 सौहृद, D2 4 11 13 लक्ष्मण (for सगतम्) Ś1 D12 पूर्ववत्त(Ś1 °त्व) च लक्ष्मण, B1–3 पूर्वं वृत्त(B1 °र्ववत्त) च सौहृद, B4 पूर्वदृष्ट च सगम, D1 3 पूर्ववृत्ते च(D3 °त्ता तु) लक्ष्मण

8 For the sequence in D11, cf v l I Ñ1 illeg up to सुग्री in 8[c] (cf v l 7) —[a]) Ś1 D12 सम- (for साम-) V2 D3 -[उ]पहृ(D3 °ग)तया, D1 °पन्नया (for °हितया) —[b]) V2 D2 13 परिमार्जयन् D4 11 परिवर्जयेत् —[d]) D12 -सग्रह (for -पर्यये) Ś1 Ñ V1 2 B D3 4 7 11 अतीत(Ñ2 D7 11 °ते) कालसग्रहे(Ś1 Ñ1 °ह), D1 2 13 पति(D1 सत, D2 पत)त कालसग्रहे ✿ Ck व्यतीत भावे निष्ठा ✿

9 For the sequence in D11, cf v l I —[a]) Ś1 D4 12 एवम् (for ऽग्रजेन) D2 13 [अ]वशिष्टार्थो —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 प्रययौ ता(Ñ1 स) (for प्रविवेश). B4 श्रीमॉल्ल् (for वीरो) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 आ(V2 B2 3 प्र)जगाम पुरीं श्रीमॉल —[d]) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 12 शुभलक्षण , Ñ1 D1 3 पुण्यलक्ष(D1 °क्ष्म)ण , B4 कमलेक्षण , D4 11 पुण्यकर्मकृत्(D11 °र्मण) (for परवीरहा). ✿ Cv सोऽग्रजेत्यादिश्लोकद्वय वक्ष्यमाणस्य सक्षेप । So also Cr m ✿

ततः शुभमतिः प्राज्ञो भ्रातुः प्रियहिते रतः ।
लक्ष्मणः प्रतिसंरब्धो जगाम भवनं कपेः ॥ १०
शक्रबाणासनप्रख्यं धनुः कालान्तकोपमः ।
प्रगृह्य गिरिशृङ्गाभं मन्दरः सानुमानिव ॥ ११
यथोक्तकारी वचनमुत्तरं चैव सोत्तरम् ।
बृहस्पतिसमो बुद्ध्या मत्वा रामानुजस्तदा ॥ १२

कामक्रोधसमुत्थेन भ्रातुः कोपाग्निना वृतः ।
प्रभञ्जन इवाप्रीतः प्रययौ लक्ष्मणस्तदा ॥ १३
सालतालाश्वकर्णांश्च तरसा पातयन्बहून् ।
पर्यस्यन्गिरिकूटानि द्रुमानन्यांश्च वेगतः ॥ १४
शिलाश्च शकलीकुर्वन्पद्भ्यां गज इवाशुगः ।
दूरमेकपदं त्यक्त्वा ययौ कार्यवशाद्द्रुतम् ॥ १५

---

10 ^{a}) B2 3 स सुमति , D1 4 9 T2 3 G3 शुभमति- , D2 13 शुभगति (D13 °ति-) (for °मति) B1 अतिवेगगति प्राज्ञो —^{b}) T2 भ्रातृ- (for भ्रातु) V1 भ्रातु प्रियतर वच —^{c}) D3 G1 -सक्रुद्धो (for -सरब्धो) —^{d}) D1 भुवनं, D4 तद्वन, D7 ~वन (for भवन) V2 B4 हरे

11 ^{a}) D5 शत्रु- (for शक्र-) V1 2 B2 -बाणाशनि- (for -बाणासन-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 शक्रचापनिभ(Ñ1 illeg from भ to काला in ^{b}) घोर(D1 3 चाप), G1 शक्राशनिसमप्रख्य —^{b}) D1 चित्र (for धनु) Ś1 Ñ1 D1–6 8–13 T1 2 G1 3 M1 Ck t -[उ]पम (for -[उ]पम). Ñ2 V1 2 B D7 धनुर्दंडमिवातक —^{c}) B1 प्रकृष्ट- , D13 प्रतिगृह्य (hypm) (for प्रगृह्य) Ñ2 V1 B1 3 D7 गिरिशृगाभो, V2 B4 गिरिसकाशो, G(ed) स महावीर्यो. —G(ed) om 11^d– 12^c —^{d}) D13 मदर V2 प्रसानुमान्(hypm), M2 शृगवान् (for सानुमान्) B1 यथा (for इव) D5 मदर सोशुमानिव —After 11, D3 ins , while D11 subst. for 12^{ab}

594* स रोषादभिताम्राक्षो निदाघरविसनिभ ।

[D3 सरोपाद्]

12 G(ed) om 12^{abc} (cf v l 11) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 यथोक्तवक्ता (for °कारी) D3 यथोक्तवचन वक्ता —^{b}) Ñ2 V1 B1–3 D7 सत्त्व(V1 स च, B1–3 साम)युक्तो महाबल , V2 आरेभे वचनोत्तर, B4 D3 सारवच्चैव चोत्तर —For 12^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

595* यथोक्तवचसा वक्ता त्वराणा कर्मणोत्तम ।

[D2 13 मनुजोत्तम (for कर्मणो°) Ñ1 + + + +मनुत्तर (illeg), D1 मोत्तराणाम + . (lacuna up to 22^{cd}) (for the post half)],

whereas D11 subst 594*

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 D2 4 7 11–13 -मतिर्धीरो, Ñ1 -समो वीरो, V2 B4 -समो धीरो, B1–3 -मतिर्धीमान् , D3 -मतिर्धीरो (for -समो बुद्ध्या) —^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 11 G(ed) बभौ, G2 ज्ञात्वा (for मत्वा) V2 T2 M2 3 तथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 भ्राता रामस्य लक्ष्मण

13 D1 lacuna for 13 (cf. v. l. 12) —^{a}) Ñ2 V2 B1 4 D2 7 13 राम- (for काम-) D11 -शोक- (for -क्रोध-) T3 -समुद्भेन —^{b}) Ñ1 D5 6 8–11 T1 G Ck t भ्रातु' क्रोध , Ñ2 V1 2 B D7 ज्वलि(D7 °ल)तेन, D2–4 13 भ्रातृ(D3 °तु)-शोक- (for भ्रातु कोप-) Ś1 D12 भ्रातृशोकेन चावृत —^{c}) Ś1 Ñ1 V1 2 B D2 4 11–13 [आ]विष्ट , D3 [अ]सक्त , D6 10 प्रीत. , G3 [अ]दृष्टि' , Ct as in text (for [अ]प्रीत'). G(ed) यथादृष्ट (for इवाप्रीत) —^{d}) V2 B D11 स ययौ (for प्र°) D5 6 8–11 G M2 तत , T2 तथा (for तदा). —For 13^{cd}, Ñ2 D7 subst. , while V2 B ins after 13

596* शरजालाशुमान्वीर स लक्ष्मणदिवाकर ।
कपिराजहृद दीप्त पास्यन्निव शराशुभि ।

[B2 om. l 2 —(l 2) Ñ2 D7 दीप्त , B1 3 दिव्य (for दीप्त) B3 पश्यन् (sic) (for पास्यन्)]

14 D1 lacuna for 14 (cf v l 12).—^{a}) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D2–4 6 7 11 शाल-, G(ed) सालास् (for साल) V2 तु , B2–4 D7 स (for च) Ś1 D12 सालास्ताला(D12 सालताला)स्तमालाश्च, D13 शालाश्वकर्णांश्च पनसान् (hypm) —^{b}) Ñ1 illeg for पातयन्बहून् G1 पादपान् , G3 चालयन् (for पात°) Ś1 D2–4 11–13 द्रुमान् , D5 8–10 बलात् (for बहून्) —After 14^{ab}, Ñ B1–3 D2–4 7 11–13 L(ed) read 15^{cd} —V1 2 B4 G(ed) om 14^c–15^b —^{c}) Ñ2 प्रविशन् , B1–3 D7 प्रपश्यन् , D2 4 5 13 पर्यस्य (for पर्यस्यन्) —^{d}) D3 8–10 T1 2 G2 3 M2 Ck t वेगित' (for वेगत') Ś1 Ñ B1–3 D2 4 7 11–13 द्रुमान्भजन्महाबल

15 D1 lacuna for 15 (cf v. l 12) V1 2 B4 G(ed) om 15^{ab} (cf v l 14) —^{a}) D11 शालाश् (for शिलाश्) —^{b}) Ś1 B1–3 D2–4 7 11–13 वज्र, Ñ2 वक्र (sic) (for गज) D4 इवासुर —Ś1 om 15^{cd} —Ñ B1–3 D2–4 7 11–13 L(ed) read 15^{cd} after 14^{ab} —^{c}) D8 एक (for एक) D5 पदी (for पद) Ñ1 D2 4 12 13 दूरादेव(D4 °क-) पथ त्यक्त्वा, Ñ2 V1 2 B2 4 D7 दूरादेकपदी (B2 °दीस) त्यक्त्वा, B1 3 दूरादेव कपीस्त्यक्त्वा, D3 (sic) 11 दूरादेक(D3 °व)पथस्त्यक्त्वा —^{d}) D6 द्रुत , D11 त्वरात् (for द्रुतम्) B4 ययौ कार्यवश गत

तामपश्यद्बलाकीर्णां हरिराजमहापुरीम् ।
दुर्गामिक्ष्वाकुशार्दूलः किष्किन्धां गिरिसंकटे ॥ १६
रोषात्प्रस्फुरमाणोष्ठः सुग्रीवं प्रति लक्ष्मणः ।
ददर्श वानरान्भीमान्किष्किन्धाया बहिश्चरान् ॥ १७
शैलशृङ्गाणि शतशः प्रवृद्धांश्च महीरुहान् ।
जगृहुः कुञ्जरप्रख्या वानराः पर्वतान्तरे ॥ १८
तान्गृहीतप्रहरणान्हरीन्दृष्ट्वा तु लक्ष्मणः ।
बभूव द्विगुणं क्रुद्धो बह्विन्धन इवानलः ॥ १९
तं ते भयपरीताङ्गाः क्रुद्धं दृष्ट्वा प्लवंगमाः ।
कालमृत्युयुगान्ताभं शतशो विद्रुता दिशः ॥ २०
ततः सुग्रीवभवनं प्रविश्य हरिपुंगवाः ।
क्रोधमागमनं चैव लक्ष्मणस्य न्यवेदयन् ॥ २१
तारया सहितः कामी सक्तः कपिवृषो रहः ।
न तेषां कपिवीराणां शुश्राव वचनं तदा ॥ २२ G 4 31 19 B 4 31 22 L 4 24 18

16 D1 lacuna for 16 (cf v l 12) —[a]) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 अथ (for ताम्) Ñ2 V1 2 B1–3 D3 7 11 समाकीर्णां, G2 गजाकीर्णां —[b]) V2 B4 कपि- (for हरि-) Ś1 Ñ1 2 (marg) V1 B1–3 D2–4 7 11 13 कपिराजपुरीं शुभा (Ñ2 V1 B1–3 D7 तदा) —[c]) Ś1 Ñ1 D3 4 12 सौम्याम्, D2 13 सौम्य (for दुर्गाम्) D11 ऋक्षवानरसकीर्णां —[d]) Ś1 (here and below) किष्किंदा D11 गिरिसंनिभा —For 16[cd], Ñ2 V1 B1 D7 subst, while V2 B2–4 D3 11 ins after 16[ab]

597* कपिभि शैलसकाशै ससानूपवनैरिव ।

[D3 11 मेघ- (for शैल-) V1 प्रभजनवनैरपि, D3 11 कायवद्भिर्नगैरिव, G(ed) समाहितैर्महाबले (for the post half)]
—After 16, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 ins

598* कपिभि शैलसकाशै समन्तादभिनादिताम् ।
तत सुग्रीवभवन लक्ष्मण स ददर्श ह ।

[(l 1) Ś1 D12 साल- (for शैल) —D9 om l 2 —(l 2) D4 सददर्श]

17 D1 lacuna for 17 (cf v l 12) Ñ2 V1 2 B D7 G(ed) om 17 D3 om 17[ab] —[a]) D3 11 प्रस्फुरमाणौष्ठ —[b]) Ś1 D2 4 12 13 वानर (for सुग्रीव) —[c]) Ñ1 D3 च हरीन् (for वानरान्) Ñ1 D3 11 भीतान्, M2 वीरान् (for भीमान्) —[d]) Ñ1 D5 8 10 11 T1 किष्किंधाया —For 17[cd], Ś1 D2 4 12 13 subst

599* स ददर्श हरीन्भीतान्किष्किन्धाया च नि स्वनान् ।

[D2 निस्वनान्, D4 12 निस्वरान]
—After 17, D5 6 8–10 S ins

600* त दृष्ट्वा वानरा सर्वे लक्ष्मण पुरुषर्षभम् ।

18 D1 lacuna for 18 (cf v l 12) Cr does not comm on st 18–27 —[a]) Ñ1 D2 -शृंगाश्च (sic) (for -शृङ्गाणि) —D6 reads from तश up to रुहान् in [b] in marg D3 M1 बहुश (for शतश) —[b]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 महाद्रुमान् (for महीरुहान्) —[c]) D9 कुजरप्रख्य- —[d]) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 11–13 ये (D11 ते) वनातरे, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तद्भयात्तदा (for पर्वतान्तरे)

19 D1 lacuna for 19 (cf v l 12) V1 2 om 19 —[a]) D2 तान्प्रगृहीत- (hypm) —[b]) Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 7 12 13 सर्वान्दृष्ट्वैव, Ñ1 B1 D4–6 8–10 G M2 सर्वान्दृष्ट्वा तु (B1 स, G1 °थ), D11 दृष्ट्वा सर्वान्स (for हरीन्दृष्ट्वा तु) —[c]) D5 परम-, D6 9 द्विगुण- (for द्विगुण) D3 11 दीप्तो (for क्रुद्धो) Ś1 Ñ B D2 4 7 12 13 भूय एवाभवत्क्रुद्द (D13 °त्क्रोधो) —[d]) Ñ2 B D7 हविषाक्त, D13 बार्ह्दिंधन (corrupt) (for बह्विन्धन)

20 D1 lacuna for 20 (cf v l 12) —[a]) B1–3 D7 G1 3 ततो, D11 ते त (by transp) (for त ते) Ñ2 V1 2 B D7 समाविष्टा (for परीताङ्गा) —[b]) D4 5 8–10 क्षुब्ध (for क्रुद्ध) —[c]) Ś1 D11 12 काल (for काल-) G2 -कृताताभं (for -युगान्ताभ) D6 T3 कालमृत्युमिवा (D6 °त्यु समा)-यात —[d]) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 दुद्रुवुस्तदा (Ñ1 D3 °त), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 विद्रुतास्तत, B4 D11 [ऽ]थ (B4 वि) प्रदुद्रुवु (for विद्रुता दिश)

21 D1 lacuna for 21 (cf v l 12) —[b]) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 हरयस्तदा (Ñ1 °था) (for हरिपुगवा) —[cd]) B4 सक्रोधमागत चैव (for [c]) Ś1 Ñ1 D3 4 12 13 तस्मै सर्वं, B4 लक्ष्मण च (for लक्ष्मणस्य) Ñ2 V1 2 B1–3 D3 7 11 ते (D3 11 प्र) शशसुरमात्येभ्यो लक्ष्मण क्रुद्धमागत

22 D1 lacuna for 22 (cf v l 12) —[ab]) D10 ता दिश (sic) (for तारया) D6 8–10 -वृषस्तदा, T1 -वृषा तदा, G2 -वृषो हरि (for -वृषो रह) Ś1 D4 12 ताराया सह काताया (Ś1 सहकर्ता य) सक्त कपिवरे (Ś1 °ने) श्वर, D2 13 ताराया सम (D13 सग) मासक्त श्रुत्वा कपिवरेश्वर —For 22[ab], Ñ V1 2 B D3 7 11 subst

601* तारया सह सुग्रीवो रममाण पुरे तदा ।

[B4 कामार्तो (for सुग्रीवो) D7 पुर, G(ed) सुदस (for पुरे) Ñ1 प्रयुक्त कपिवरो रह (hypm), B4 रक्त कपिनृपो रह, D3 वसन्नन पुरे रह, D11 क्रीडन्नत पुरे स्थित (for the post half)]

—[c]) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 G2 हरि- (for कपि) D5 8–10 -सिंहाना (for -वीराणा) —[d]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7.11 क्रोशता (for वचन) T2 तथा, G(ed) स्वन (for तदा)

31 20 ततः सचिवसंदिष्टा हरयो रोमहर्षणाः ।
31 23 गिरिकुञ्जरमेघाभा नगर्या निर्ययुस्तदा ॥ २३
24 19 नखदंष्ट्रायुधा घोराः सर्वे विकृतदर्शनाः ।
सर्वे शार्दूलदर्पाश्च सर्वे च विकृताननाः ॥ २४

दशनागबलाः केचित्केचिद्दशगुणोत्तराः ।
केचिन्नागसहस्रस्य बभूवुस्तुल्यविक्रमाः ॥ २५
कृत्स्नां हि कपिभिर्व्याप्तां द्रुमहस्तैर्महाबलैः ।
अपश्यल्लक्ष्मणः क्रुद्धः किष्किन्धां तां दुरासदाम् ॥ २६

23 ^{a}) Ś1 D12 सचिवा (for सचिव-) D3 -निर्दिष्टाः D11 -सहृष्टा (for -संदिष्टा) D1 तत कपिवरा सर्वे, D13 ततस्ते विचरा दृष्ट्वा —^{b}) Ñ1 कपयोः D1 समताद् (for हरयो) V1 B लोमहर्षणा, D2 13 कामरूपिण, D3 11 भीमविक्रमा, D6 T3 G2 रोमहर्षिण Ś1 D4 12 कपय कामरूपिण —D11 om 23^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 मेघकुञ्जरगि (D1 °भा)र्याभा —^{d}) Ñ V1 2 B D1 3 6–10 G M2 Ch t नगरान् (for नगर्या). T2 तया (for तदा)

24 ^{a}) Ñ2 V1 B1–3 D6 7 9 11 वीरा, B4 भीता·, D1 3 रौद्रा, D8 10 सर्वे (for घोरा) Ñ1 नखदंष्ट्रायुधधरा, V2 नखदन्तायुधा भीमा —D4 om (hapl) 24^{b} —^{b}) D3 भीमा, D8 10 वीरा (for सर्वे) D13 विकृति- —Ś1 Ñ V1.2 B1 3 D7 om (hapl) 24^{cd} —^{c}) B2 4 -विन्नाता, D6 8–10 -दृष्टाश्च (for -दर्पाश्च) —^{d}) B2 4 सुव्यक्त- (for सर्वे च) D8–10 Ct सर्वे विवृतदर्शना

25 ^{b}) D9 om (hapl) केचिद् D11 केचिद्वायुबलोपमा —After 25^{ab}, D11 ins 602*. —^{d}) V1 D8 10 तस्य, D9 तत्र (for तुल्य-) D6 8–10 Ct -व्रचेम (for -विक्रमा) —After 25, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 12 13 T G2 ins, D11 ins after 25^{ab}, K(ed) ins after 25 (within brackets)

602* सन्ति चौघबला केचित्केचिद्वायुबलोपमा ।
अप्रमेयबलाश्चान्ये तत्रासन्हरियूथपा ।

[Ñ1 D4 G2 om l. 1 D11 transp l 1 and 2 —(l 1) Ś1 D12 कोटिबला, B1 3 चौर° (sic), D3 मेघ°, D11 13 वौघ° (for चौघ°) D1 सन्ति नागबला केपि (for the prior half) D2 13 T -बलोत्तमा (T °रा) (for -बलोपमा) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 केचित्पवन(B1 °रम)रहस, D11 केचिद्दशगुणोत्तरा (for the post half) —(l 2) D3 T G2 केचित् (for चान्ये) D3 वासयन् (for तत्रासन्) T हरिपुंगवा]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont, B4 ins after 26, whereas G3 K(ed, within brackets) ins after 29

603* तानचिन्त्य महावीर्यो लक्ष्मण· परवीरहा ।
प्रविवेश महाबाहु सुग्रीवभुजपालिताम् ।
तत कैलाससंकाश तप्तकाञ्चनवेदिकम् ।
सुग्रीवभवन श्रीमद्दृष्ट्वा द्वारि व्यवस्थित ।

[(l 1) Ñ1 illeg up to लक्ष्मण Ś1 तान्विचिन्त्य, G3 K(ed) वाणामन- (for तानचिन्त्य) D1 3 महावीर्यान् B4 तामामाथ तदा वीर्यो (for the prior half) —(l 2) B4 G3 K(ed) प्रविवेश दुराधर्षां पुरीं सुग्रीवपालिता —(l 3) Ñ1 तत स (hypm) (for तत). G3 K(ed.) नीलाभ्र- (for कैलास-) D4 -सघात, D11 -सकाशं (for -संकाश). D13 -वेदिका (for -वेदिकम्) —(l 4) B4 -वचन, D1 भुवन (for -भवन) Ñ1 दृष्ट्वा श्रीमान्, D2 13 श्रीमान्दृष्ट्वा (for श्रीमद्दृष्ट्वा) B4 श्रीमानामाथ विष्ठिन (for the post half) G3 K(ed) श्रीमद्विमानमामाद्य रमणीय मनोरम·]

—Then Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 read 4.32. 21–24, while G3 K(ed) cont

604* शुश्राव परमस्त्रीणा मोत्कृष्ट हसितस्वनम् ।

[K(ed) मोत्कृष्ट]

On the other hand, Ñ2 V1 2 B D7 T G2 K(ed within brackets) cont after 602*, whereas Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont after 615*, D11 ins l 4 only after 25

605* विप्रकीर्णमिवाकाश मलच्छन्नमिव तद्वनम् ।
तेन वानरसैन्येन सुग्रीवस्य महात्मन ।
ततो द्वाराणि बलवानङ्गद सचिवाज्ञया ।
पर्यधावत दुर्धर्षो नक्षत्राणीव चन्द्रमा ।

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 615*) T1 om l 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 G2 प्रतिपूर्णम्, B2 प्रविकीर्णम्, B4 परिपूर्णम् (for विप्रकीर्णम्). V1 2 मलिनम् (for मल°) D2 13 तद्बल (for तद्वनम्) B4 मच्छन्नेव महागुहा (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 महाकपे (for °त्मन) —T om l 3 —(l 3) V2 om, B1 द्वारे च, B3 द्वारि च (for द्वाराणि) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 G2 K(ed) सर्वाणि, V1 धवलान् (sic) (for बलवान्) Ñ1 दागद (for अङ्गद) —Ñ1 illeg from सचिवाज्ञया up to the prior half of l 4 Ś1 D2 4 12 13 दागद परिचारयन्, B4 युवराजो महात्म, D1 3 ह्यगद पितुराज्ञया, G2 K(ed) चा (K[ed] अ)गदो गजशासनात् (for the post half) —(l 4) Ś1 पर्युत्क्रामन, B4 D2 4 12 13 पर्याक्रमत, D1 3 पराक्रमत (for °धावत) D11 पर्यक्रामत्सुदुर्धर्षो (for the prior half) D4 नक्षत्राणा च (for °णीव) G(ed) महावेगेन सर्वश (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 26 and 27

26 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 26 and 27 after 605* (cont after 615*) —^{a}) Ñ2 V1 B1–3 D7 स कृत्स्ना, V2 सत्कृता, D2 4 11 13 G2 कृत्स्न हि, D8–10 ततस्तै (for कृत्स्ना हि) Ñ1 D1 3 गुप्ता, D12 त्सा (for व्याप्ता) D5 कृत्वा हि कपिभिर्व्याप्ति (sic). —^{b}) Ñ1 महाबल·, Ñ2 V1 2 B2 4

ततस्ते हरयः सर्वे प्राकारपरिखान्तरात् ।
निष्क्रम्योदग्रसत्त्वास्तु तस्थुराविष्कृतं तदा ॥ २७
सुग्रीवस्य प्रमादं च पूर्वजं चार्तमात्मवान् ।
बुद्ध्वा कोपवशं वीरः पुनरेव जगाम सः ॥ २८
स दीर्घोष्णमहोच्छ्वासः कोपसंरक्तलोचनः ।
बभूव नरशार्दूलः सधूम इव पावकः ॥ २९
बाणशल्यस्फुरज्जिह्वः सायकासनभोगवान् ।
स्वतेजोविषसंघातः पञ्चास्य इव पन्नगः ॥ ३०
तं दीप्तमिव कालाग्निं नागेन्द्रमिव कोपितम् ।
समासाद्याङ्गदस्त्रासाद्विषादमगमद्भृशम् ॥ ३१
सोऽङ्गदं रोषताम्राक्षः संदिदेश महायशाः ।
सुग्रीवः कथ्यतां वत्स ममागमनमित्युत ॥ ३२

G 4 31 0
B 4 31 32
L 4 24 33

D7 समतत, B1 3 सदैव हि, D11 महात्मसि (for महाबलैः) —^{c}) G(ed) तत्र (for क्रुद्ध) —^{d}) Ś1 D4 12 च, Ñ1 स, V2 3 B4 D2 3 11 13 G3 सु- (for ता) Ñ2 V1 B1-3 D7 वालिपालि(Ñ2 °लि न)ता, D1 दुमरासदा (sic) (for ता दुरासदाम्) —After 26, B4 ins 603*

27 Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 read 26 and 27 after 605* (cont after 615*) B4 reads 27 (including 606*) after 616* —^{a}) Ś1 D1-4 11-13 तु (for ते) Ñ2 V B1-3 D6 7 वानरा सर्वे, B4 वानरश्रेष्ठा (for हरय सर्वे) —^{b}) Ś1 Ñ2 D2-4 12 13 प्रासाद-, D7 प्राकारात् (for प्राकार-) G3 प्लवमानास्ततस्तत —^{c}) Ś1 Ñ1 निर्गम्य, G3 विक्रम्य D1 -सत्त्वास्ते, D11 -सत्त्वास्ते (for सत्त्वास्तु) D2 4 12 निर्गम्यो-(D4 °त्यो)दग्रसत्त्वास्ते, D3 13 नि क्रा(D13 निर्ग)म्योदय-सत्त्वास्ते —^{d}) Ś1 D12 अधिकृतास्, D1-4 13 T1 आविष्कृतास् (for आविष्कृत) M1 तस्थुराविष्कृतायुधा ❀ Cm g प्राकार परिखान्तरान्निष्क्रम्याविष्कृत प्रकट यथा (Cg प्रकाश यथा भवति) तथा तस्थु ।, Ck प्राकारस्तद्बहिर्वर्तिनी परिखा च तदनन्तरात्तदवधेरपि बहिर्निष्क्रम्याविष्कृतमाविष्कृतानिरोधन यथा तथा। तदा तस्थु ।, Ct प्राकाराद्बहिर्वर्तिनी परिखा तदन्तरात्तदवधेरपि बहिर्निष्क्रम्याविष्कृत प्रकटित यथा तथा तस्थु ❀—For 27^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

606* निर्ययुश्च पुरोद्यानाद्धे तत्र पुरत स्थिता ।
[Ñ2 D7 ते (for च)]

—Thereafter D7 reads 35^{ab}, 1 2 of 622*, 621* and 43^{ab}

28 D11 om 28-34 Ñ2 V B1-3 D7 read 28-31 after 4 32 24 Ñ1 illeg from प्र in ^{a} up to रेव in^d —^{a}) D10 सुग्रीव, Ś1 D1 प्रमोद, D5 प्रसाद (for प्रमाद) Ñ2 V2 3 B1-3 D2-4 7 12 13 स सुग्रीवप्रमो(Ñ2 V3 B1 3 D7 °सा)द च, V1 स सुग्रीव च प्रासाद (sic) —^{b}) Ś1 D4 12 पूर्वजस्यार्तिमुत्तमा, Ñ2 V B1-3 D1-3 7 13 पूर्वजे चा(D2 13 °ना)र्तिमुत्तमा, B4 G(ed) पूर्वजे चार्तिमात्मन (G[ed] °मेव च), D5 8-10 M1 Ct पूर्वजस्यार्थ(M1 °र्ते)मात्मवान् ❀ Cv r पूर्वज चार्तमात्मवानिति सम्यक् ❀—V1 illeg from ^{c} up to पुनरे in ^{d} —^{c}) Ś1 B4 D6 T G M1 2 क्रोधवश, V2 कोपपर, B1 3 °वशाद्, G(ed) °वशो (for कोपवश) D2 13 चुकोप भृशसचीर (sic), D5 8-10 दृष्ट्वा क्रोधवश वीर —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1-4 6 7 12 13 ह (for स)

29 D11 om 29 (cf v l 28) For the sequence in Ñ2 V B1-3 D7, cf v l 28 —^{a}) D5 स दीर्घोष्णमहेष्वास (corrupt), G2 स तु दीर्घोष्णनिश्वास —^{b}) D6 क्रोध- (for कोप-) —For 29^{ab}, Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 7 12 13 subst

607* नि श्वस्य दीर्घमुष्ण च कोपाद्रक्तान्तलोचन ।
[Ñ2 V1 2 B1 3 D1 2 4 7 13 निश्वस्य Ñ2 V1 3 B1-3 D7 उद्भ्रान्तलोचन]

—^{d}) Ñ2 V B D7 विधूम (for सधूम) —After 29, G3 K(ed, within brackets) ins 603* and 604*

30 D11 om 30 (cf v l 28) For the sequence in Ñ2 V B1-3 D7, cf v l 28 —^{a}) Ś1 D12 -खड्ग-, D1 -शिल्प, D2 4 13 -शब्द-, D5 शल्य (for -शल्य-) —Ñ1 illeg after सा in 30^b up to नागेन्द्र in 31^b —^{b}) D4 सायकामनसो भवान (corrupt) —^{c}) V2 D7 सुतेजो-, D2 13 स्वरयो- (for स्वतेजो-) D5 8-10 Ct सभूत (for -सघात) —^{d}) D4 (erroneously through eye-wandering) पावक (for पन्नग)

31 D11 om 31 (cf v l 28) For the sequence in Ñ2 V B1-3 D7, cf v l 28 Ñ1 illeg up to नागेन्द्र in ^{b} (cf v l 30) —^{a}) V1 प्रदीप्तम्, D3 सदी° (for त दीप्तम्) —^{b}) B4 रोपित (for कोपितम्) —^{d}) D5 8-10 पर, Ck as in text (for भृशम्) B4 G3 विषादी स(G3 °दवि)मुखोभवत् —For 31^{cd}, Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 7 12 13 subst

608* सहसैवाङ्गदो दृष्ट्वा द्वारप्रतिमुखोऽभवत् ।
[D1 2 4 13 [आ]गत (for [अ]ङ्गदो) D2 द्वास्थ, D4 द्वार (for द्वार) Ñ2 V B1-3 D7 G(ed) द्वारयो(V1 B1 2 द्वा स्थो G[ed] आनो) हीण(V भीत, B3 प्रीत)मुखोभवत् (for the post half)]

—Ñ2 V B1-3 D7 cont

609* अन्ये च हरयो द्वास्था गृहकक्षागतास्तथा ।
कृताञ्जलिपुटा नीचैर्लक्ष्मणाय प्रणेमिरे ।
[(1 1) Ñ2 B1 D7 नहवो (for हरयो) B1 2 द्वा स्था V3 गृहकच्छ-, B1-3 गृहनक्षा, G(ed) °कक्ष्य (for °कक्षा-) —(1 2) D7 लक्ष्मणस्य]

32 D11 om 32 (cf v l 28) Ñ2 V B1-3 D7 om 32-34 —^{a}) D10 सोगदे D3 -सविघ्न (for -ताम्राक्ष) Ś1

33 एष रामानुजः प्राप्तस्त्वत्सकाशमरिंदमः ।
भ्रातुर्व्यसनसंतप्तो द्वारि तिष्ठति लक्ष्मणः ॥ ३३

34 लक्ष्मणस्य वचः श्रुत्वा शोकाविष्टोऽङ्गदोऽब्रवीत् ।
पितुः समीपमागम्य सौमित्रिरयमागतः ॥ ३४

D2 4 12 13 अंगद रोपसविग्न°, Ñ1 D1 अंगद रोपसदुष्ट —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 महाबल, D5 °पथा (for °यशा) —^{c}) B4 सुग्रीवे (for °व) —^{d}) B4 ममागमनकारण —For 32^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst.

610* मामिहोपस्थित शीघ्र सुग्रीवाय निवेदय ।
[D1 3 [अ]वस्थित (for [उ]प°)]

33 Ñ2 V B1–3 D7.11 om 33 (for D11, cf. v l 28 and for the rest, cf v l 32) —^{b}) B4 त्वत्समीपम् (for त्वत्सकाशम्) B4 D5 8–10 T M1 Ck अरिंदम, Cg अरिंदम (as in text) —^{c}) T1 G2 M2 Cg भ्रातृ- (for भ्रातुर्). T3 -सदीप्तो, Cg as in text (for -संतप्तो) B4 भ्रातुर्वचनमास्थाय —^{d}) B4 तेऽग्रत (for लक्ष्मण·) ❀ Cv एष रामानुज इत्याद्युत्तर इतिकरणे सबन्ध ।, Ck एष इति द्वारासन्नस्य परामर्श ❀ —For 33, Ś1 Ñ1 D1–4.12 13 subst

611* एष वै लक्ष्मणो नाम रामवाक्यप्रचोदित ।
व्यवसायरथेनाशु शीघ्र प्राप्तो महाकपे ।

[(l 1) D1 2 13 प्रनो(D13 °णो)दित (for -प्रचोदित) D3 रामवाक्येन नोदित (for the post half) —(l. 2) Ñ1 illeg for the prior half D1.3 [अ]च and महाबल (for [आ]शु and °कपे respy)]

—After 33, B4 D5 6 8–10 S ins

612* तस्य वाक्य यदि रुचि क्रियता साधु वानर ।
इत्युक्त्वा शीघ्रमागच्छ वत्स वाक्यमरिंदम ।

[(l 1) D6 M3 वाक्ये, Ck t as above (for वाक्य) D6 8 (before corr) 9 10 वानर (for वानर) B4 श्रूयतामपि वानर (for the post half) —(l 2) D5 वश्य (for वत्स) B4 D5 6 8–10 G1 3 M2 Ct इद मम, Ck as above (for अरिंदम)]

34 Ñ2 V B1–3 D7 11 om 34 (for D11, cf v l. 28 and for the rest, cf v l 32). —^{b}) G2 क्रोधाविष्टो, M2 त्वराविष्टो D1 3 [ऽ]भवत् (for ऽब्रवीत्) ❀ Cv लक्ष्मणस्येत्यादि वक्ष्यमाणस्य सग्रह ।, Cr सौमित्रिरयमागत इत्यत्र इतिकरण द्रष्टव्यम् ।, Cg लक्ष्मणस्येति । अयमागत इत्यनन्तरमितिकरण वोध्यम् ❀ —For 34^{cd}, Ś1 D1–4 12 13 subst

613* तथेति कृत्वा वचनमेतत्सर्वं न्यवेदयत् ।

[D2 13 च पितुर् (for वचनम्) D1 तथेत्युक्त्वा च पितुर् (for the prior half) D1 ण्तमर्थ, D2 3 13 एतदर्थ (for °त्सर्वं) D3 निवेदयत्]

—For 34, Ñ1 subst

614* अङ्गदस्तु वच श्रुत्वा सुग्रीवाय न्यवेदयत् ।

—Ñ1 cont, Ś1 D1–4 12 13 cont. after 613*

615* लक्ष्मणागमन श्रुत्वा सुग्रीव प्लवगेश्वर ।
लक्ष्मण कुपित प्राप्त विदित्वा समुपाविशत् ।

[(l 1) D3 om (hapl) from the post. half up to the prior half of l 2 of 605* Ś1 D1 प्लवगाधिप (for °गेश्वर) —(l 2) D1 मत्वा (for प्राप्त) D1 ततश्चिता समाविशत् (for the post half)]

—Then all the above MSS further cont 605*

—After 34, B4 D5 6 8–10 S ins

616* अथाङ्गदस्तस्य वचो निशम्य
सभ्रान्तभाव परिदीनवक्त्र ।
निपत्य तूर्णं नृपतेस्तरस्वी
तत कुमारश्चरणौ ववन्दे ।
सगृह्य पादौ पितुरुग्रतेजा [5]
जग्राह मातु पुनरेव पादौ ।
पादौ रुमायाश्च निपीडयित्वा
निवेदयामास ततस्तमर्थम् ।
स निद्राक्रान्तसवीतो वानरो न विबुद्धवान् ।
बभूव मदमत्तश्च मदनेन च मोहित । [10]
तत· किलकिला चक्रुर्लक्ष्मणं प्रेक्ष्य वानरा ।
प्रसादयन्तस्त कुद्ध भयमोहितचेतस ।

[(l 1) B4 चैव, D0 स्वस्य (for तस्य) D5 8–10 सुतीव्रवाचा (for वचो निशम्य) —(l 2) M1 -वेग (for -भाव) D8–10 Ct पर, Ct p as above (for परि-) B4 सभ्रातचेता परिवृत्तवक्त्र —B4 om l 3 and 4 —(l 3) D5 8–10 Ct निर्गत्य, D6 उपेत्य D8–10 T2 3 M1 Ct पूर्वं (for तूर्णं) —(l 4) D8–10 Ct रुमायाश्, Cv r as above (for कुमारश्) ❀ Cv r निपत्य तूर्णं नृपतेस्तरस्वी तत कुमारश्चरणौ ववन्दे इति पाठ ❀ —(l 5) M1 स गृह्य T1 3 M1 3 अग्र्य (for उग्र-) —(l 7) D9 पदौ (for पादौ) —(l 8) D5 तमर्थं, D6 8 10 T2 G3 तदर्थं, D9 तदर्थं, G1 समर्थं (for तमर्थम्) ❀ Ck लक्ष्मणस्य वच इति सक्षेपश्लोकार्थस्य विस्तार अथाङ्गदस्तस्येत्यादि । So also Ct ❀ —(l 9) B4 -ग्लानि-, D6 -शाति-, T3 -क्लाति, G1 3 M1 3 -मद-, G2 ग्लात, Cv t as above (for -क्रान्त-) T2 -वीतानो (sic) (for सवीतो) B4 [अ]बबुध्यते, D9 विबुद्धिमान्, G1 3 [अ]बबुद्धवान्, Ct as above (for विबुद्धवान्) M1 वानरेंद्रो न बुद्धवान् (for the post half) —(l 10) D5 om (hapl), T2 मधुमत्तश्च (for मदमत्तश्च) D6 T2 स, T3 वि-, M1 सु- (for second च) B4 बभूव मदनार्त स मदेन च विमोहित —(l. 11) D5 M1 3 किलिकिला B4 वीक्ष्य (for प्रेक्ष्य) —(l 12) B4 T2 स-, D9 ते (for त) D6 क्रोद्ध (for क्रुद्ध) G3 लक्ष्मण समुपस्थित (for the post half).]

—Thereafter B4 reads 27 (including 606*)

ते महौघनिभं दृष्ट्वा वज्राशनिसमस्वनम् ।
सिंहनादं समं चक्रुर्लक्ष्मणस्य समीपतः ॥ ३५
तेन शब्देन महता प्रत्यबुध्यत वानरः ।
मदविह्वलताम्राक्षो व्याकुलस्रग्विभूषणः ॥ ३६
अथाङ्गदवचः श्रुत्वा तेनैव च समागतौ ।
मन्त्रिणौ वानरेन्द्रस्य संमतोदारदर्शिनौ ॥ ३७
प्लक्षश्चैव प्रभावश्च मन्त्रिणावर्थधर्मयोः ।
वक्तुमुच्चावचं प्राप्तं लक्ष्मणं तौ शशंसतुः ॥ ३८
प्रसादयित्वा सुग्रीवं वचनैः सामनिश्चितैः ।
आसीनं पर्युपासीनौ यथा शक्रं मरुत्पतिम् ॥ ३९

G. 4. 31 33
B 4 31 44
L 4 24 48

35 ^{a}) B4 महौघभुव, M2 महेभ° (for महौघनिभ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 त महेन्द्रनिभ दृष्ट्वा, Ñ2 V B1–3 D3 7 ते महाद्रि(B1 3 °भ्र)निभाका(D3 °भा घो)रा, D11 ते महेन्द्रसमाकारा —^{b}) D2 13 वज्रध्वनि- Ñ1 B4 -प्रभ, Ñ2 V B1–3 D3 7 11 -स्वना (for स्वनम्) —After 35^{ab}, D7 ins l 2 of 622*, 621* and then reads 43^{ab}. —^{c}) V3 भृश चक्रुर्, D3 महच्चक्रुर्, G1 3 समा°, G(ed) तदा° (for सम चक्रुर्) D1 सिंहनादस्वन चक्रुर् —^{d}) Ś1 D12 समतत, D4 विशेषत (for समीपत)

36 For 36–39, Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 subst 618* —^{d}) D6 8–10 व्याकुल (for व्याकुल-) G3 व्याकुलागविभूषण —After 36, B4 ins

617* सुग्रीवो वानरश्रेष्ठ सतार इव चन्द्रमा ।

37 For subst in Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13, cf v l 36 and 39 —^{b}) D6 तेन चैव (by transp) (for तेनैव च) B4 सहसागता, M2 च सहागतौ (for च समागतौ) —^{c}) B4 मन्त्रिणो —^{d}) G2 3 M2 Ck समतौ दा(G2 द्वा)र-, M1 समदौ दार-, Ct as in text (for समतोदार-) B4 -दर्शिन, D8–10 T1 Ct -दर्शनौ, Cm k -दर्शिनौ(as in text) G1 समतौ दारदर्शने ❀ Cm दारदर्शिनौ अन्त पुरप्रवेशयोग्यौ ❀

38 For subst in Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13, cf v l 36 and 39 For 38–39, B4 subst l 2–15 of 618* —^{a}) D5 प्लक्ष्यश्, D6 पक्षश्, D8 10 यक्षश्, D9 पयश्, M2 ऋक्षश्, Ck t as in text (for प्लक्षश्) T1 G1(before corr as in text) 2 प्रभासश् (for °वश्) —^{b}) G3 -सिद्धयो (for -धर्मयो) D5 मन्त्रिणोदारविक्रमौ (sic) —^{c}) D5 विक्रमोच्चावच G1 प्राप्तौ (for प्राप्त) —^{d}) D6 त (for तौ)

39 ^{b}) D5 8 10 Ct सार्थ-, G1 सान्त्व- (for साम) D6 -निश्चयै, G3 सयुतै, Ct निष्ठितै (for -निश्चितै) D9 वचन सार्थनिश्चिते, G2 वचनै सान्त्वसयुतै —For 36–39, Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 subst, B4 subst l 2–15 for 38–39, whereas G3 ins l 2–5 after 39^{ab}

618* तेन शब्देन महता तारया प्रतिबोधित ।
सुग्रीव सचिवै सार्धममन्त्रयत वानर ।
विनतेन सुषेणेन नीलेन च नलेन च ।
अङ्गदेन च शूरेण प्राज्ञेन च हनूमता ।
एते सर्वे महात्मान सर्वे वानरयूथपा ।
एकान्ते ये समासीन शक्र सुरगणैरिव ।
बलविक्रमयुक्ताश्च मन्त्रे च परिनिष्ठिता ।
उत्साह च प्रभाव च मन्त्रे चैवार्थधर्मयो ।
समन्त्र्य सचिवैस्तैस्तु चकार मतिमान्मतिम् ।
लक्ष्मणस्य प्रसादार्थं वानर स प्रचोदित ।
वाक्यमुच्चावच तेषा लक्ष्मण प्रति शुश्रुवे ।
अर्थधर्मसमायुक्त मन्त्रिणा स कपीश्वर ।
तेषा तद्वचन श्रुत्वा सर्वेषामायतिक्षमम् ।
प्रसादयित्वा सुग्रीव बुद्धिमान्मारुतात्मज ।
अब्रवीत्पर्युपासीन यथा शक्र बृहस्पति ।

[(l 1) D1 त्वरया, D3 11 सत्वर (for तारया) Ñ2 V B1–3 D7 च वि(V3 विप्र [hypm])बोधित —(l 2) Ñ1 मन्त्रयामास (for अमन्त्रयत) Ñ2 V B D3 7 11 मन्त्रार्थ(B4 °र्थे, D3 11 °थ)समुपाविशत् (for the post half) G3 सुग्रीवमचिवा सर्वे मन्त्रार्थे समुपाविशन् —(l 3) Ś1 Ñ1 विनीतेन, D4 विनयेन (for विनतेन) —(l 4) D11 तथा सार्धं वीरेण (for च शूरेण प्राज्ञेन) —For l 3–4, Ñ2 V B D3 7 G3 subst

618(A)* विनतश्च सुषेणश्च नीलोऽथ नल एव च ।
अङ्गदो वालिपुत्रश्च हनूमांश्चैव बुद्धिमान् ।

[(l 2) B1 वायु- (for वालि-) G3 -सूनुश् (for -पुत्रश्). B3 om first च Ñ2 V हनुमाश्]

—D3 reads l 5 twice (var) —(l 5) Ś1 D3(first time) 4 12 एनेन्ये च (metri causa), Ñ1 D1 एते चान्ये, V1 एते चैव, D2 13 इत्येते च(D13 °श्र), D3(second time) 11 सर्व एव (for एते सर्वे) Ñ2 V B D3(second time) 7 11 G3 G(ed) सुग्रीव वानरोत्तमा (G[ed]°त्तम) (for the post half) —(l 6) D1 2 13 यैराम्ते पर्युपासीन, D4 एकाते च पुरासीन (for the prior half) Ñ1 B4 D3 11 आसीन पयुपासीना (B4 °सत) शक्र सुरगणा इव (B4 देवा यथा पुरा), Ñ2 V B1–3 D7 पर्युपासन(V B1–3 °सत) आसीन शक्र सुरगणा इव —Ñ1 D1 2 4 13 om l 7 and 8 —(l 7) B1 वाणि (for बल) B4 -मयुक्ता (for -युक्ताश्च) V1 B2 3 -निश्चिना (for निष्ठिना) B4 मन्त्रेषु परिनिश्चिता (for the post half) —V1 om l 8–14 —(l 8) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 प्रमाण (for प्रभाव) —D12 om (hapl) from the post half up to the prior half of 618(B)* D3 मन्त्र (for मन्त्रे) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 मन्त्रिणामर्थ(Ñ2 °नु)-निश्चये, B4 मन्त्रश्चेवार्थसिद्धये, D11 मन्त्राणा मन्त्रनिर्णय (for the post half) —After l 8, Ś1 B4 D3 12 ins

618(B)* प्रक्षेप च प्रचार च मन्त्रिणो मन्त्रसिद्धये ।

I 34 I 45 4. 48 सत्यसंधौ महाभागौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
वयस्यभावं संप्राप्तौ राज्यार्हौ राज्यदायिनौ ॥ ४०
तयोरेको धनुष्पाणिर्द्वारि तिष्ठति लक्ष्मणः ।
यस्य भीताः प्रवेपन्तो नादान्मुञ्चन्ति वानराः ॥ ४१
स एष राघवभ्राता लक्ष्मणो वाक्यसारथिः ।
व्यवसायरथः प्राप्तस्तस्य रामस्य शासनात् ॥ ४२
तस्य मूर्ध्ना प्रणम्य त्वं सपुत्रः सह बन्धुभिः ।
राजंस्तिष्ठ स्वसमये भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ४३

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

[D12 om the prior half B4 दक्षिणा मन्त्रनिश्चये, D3 मन्त्रिणामर्थसिद्धये (for the post half)]
—Ñ2 V2 3 B D7 11 om l 9 and 10 —(l 9) Ñ1 illeg for सचिवे D1 2 13 न (for तु) D12 ॰मान् (for मतिमान्) —(l 10) Ñ1 प्रतिचोदित (for स प्रचो°) D1–4 13 वानरैः प्रतिवेदित (D1 °वेदिते, D4 °दर्शित [meta]) (for the post half) —(l 11) Ś1 Ñ1 उवाच ते (for उवाचच) Ñ2 V2 3 B प्राप्त, D7 प्रोक्त (for तेषां) D11 वाक्यमुवाच त तत्र, D12 उवाच वाक्यं च तेषां (for the prior half) Ñ1 B1 D1 लक्ष्मण Ñ2 V2 3 B D7 शुश्रुवान्, D11 तेषु च (for शुश्रुवे).
—Ñ2 V2 3 B D7 11 om l. 12 and 13 —(l 12) D2 13 अथ (for अर्थ-) D3 धर्मार्थसहित तेषां (for the prior half) D2 13 मन्त्रिणस्त(D13 °ण स), D4 मन्त्रीश स (for मन्त्रिणा स).
—Ñ1 D2–4 13 om l 13 —(l 13) L(ed) चायतिक्षम —(l 14) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 अथ प्रसाद्य (for प्रसादयित्वा) Ñ2 V2 3 B D7 वचन (for बुद्धिमान्) Ñ1 D1 3 पवनात्मज D11 उवाच हनुमास्तत (for the post half) —(l 15) Ñ1 D1–4 13 पर्युपासीनो Ñ2 V B D7 उवाच मन्त्रिप्रवरो, D11 श्लक्ष्ण मधुरया वाचा (for the prior half)]

40 [a]) Ś1 Ñ1 V B1 3 D1–4 11–13 महात्मानौ, Ñ2 B2 4 D7 महोत्साहौ (B4 °...) (for महाभागौ) —After 40[ab], B4 ins

619* बलविक्रमसम्पन्नौ दुर्जयावमरैरपि ।

—[c]) D8–10 Ct मनुष्यभाव —For 40[cd], Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

620* उपकारप्रवृत्तौ च राजन्राज्यस्य दायकौ ।

[Ñ2 V B1–3 D7 उपकारे च वर्तेते, B4 D11 वयस्यत्व तव गतौ (for the prior half) Ñ1 B1 3 D3 11 राजन्राज्यप्र(B2 °श्च)-दायकौ, B4 राजन्या राज्यदायकौ (for the post half)]

41 [a]) B2 4 G3 एक, D12 ए॰ (for एको) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 भूमिप, V3 marg, D3 चारित (for लक्ष्मण) —[c]) D2 13 तस्माद्, D3 11 G2 यस्माद् (for यस्य) ❀ Cr t यस्य भीता यस्माद्भीता ❀ Ñ1 पलायतो, B4 D5 9 11 T3 G3 M1 प्रवेपते (T3 °ति) (for °पन्तो) Ś1 D4 12 G1 तस्य भीता प्रवेपते (G1 प्रवर्तते), Ñ2 V B1–3 D7 तस्य भीता वेपमाना —[d]) Ñ V B D1–4.7.11–13 G1 2 M1 2 नाद Ñ2 D7 कुर्वन्ति (for मुञ्चन्ति).

42 [a]) D3 4 11 M2 एव (for एष) —[b]) Ś1 D2 4.12 13 गुणसागर, V1 वाक्यमब्रवीत, B1 नाम सारथि, B3 4 राम-सारथि (for वाक्यसारथि) —[c]) Ś1 Ñ1 B1–3 D1 2 4.12 13 -रथ, V1 T2 G1 -रत, Cg t as in text (for रथ). V2 व्यवस्थाय पुर प्राप्तस् —After 42, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins., while Ñ2 V B cont after 622*, D7 cont after l 2 of 622*

621* स दण्डयता वा प्रतिपिण्डयता वा
यद्वा क्षम ते कुरु मन्यसे तत् ।
क्रुद्ध किलागच्छति लक्ष्मणोऽय
रोषस्य हेतु न हि विद्म सर्वे ।

[(l 1) V1 संदण्डयता, V3 समस्याता (sic) —Ñ1 mostly illeg for l 2 —(l 2) B2–4 वाक्यते, G(ed) अत्र क्षेम (for वा क्षम ते) Ñ2 V1 B4 D7 यत् (for तत्) Ś1 L(ed) यच्च क्षेम तद्भजना (L[ed] भजना तद् [by transp]) विधेय, D1–4 13 यत्र (D4 °च) क्षम पार्थिव मन्यसे च (D1.3 वा), D12 क्षेम च यत्तद्भजना विधेय. —(l 3) Ś1 V2 3 B4 D1–4 12 13 [s]यं, Ñ1 illeg (for ऽय) —(l 4) V1 रामस्य (for रोष°) V3 B4 D3 च (for हि) D3 विद्म (for विद्म) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रामस्य हेतोरिह त न विद्म (D1 °द्य)]
—After 42, Ñ2 V B ins, D7 ins l 1 after 42 and l 2 after 35[ab]

622* हनूमतो वच श्रुत्वा शोकाविष्टोऽङ्गदोऽब्रवीत् ।
तथेति कृत्वा स पितुरेतदर्थं न्यवेदयत् ।

[(l 1) Ñ2 V हनुमतो —(l 2) Ñ2 om (subm), V B2 4 D7 च (for स)],

whereas D6 8 8–10 S ins

623* अथ च तनयो राजस्ताराया दयितोऽङ्गद ।
लक्ष्मणेन सकाश ते प्रेषितस्त्वरयाऽनघ ।
सोऽय रोषपरीताक्षो द्वारि तिष्ठति वीर्यवान् ।
वानरान्वानरपते चक्षुषा निर्दहन्निव ।

[(l 1) D6 G1 ते (for च) D6 दयिताङ्गद, M3 तनयोगद (for दयितोऽङ्गद) K(ed) transp तनयो and दयितो —(l 2) D6 [s]नघ (for ऽनघ) —(l 3) G1 रोषपरीताङ्गो —(l 4) D6 G3 प्रदहन् (for निर्द°)]

43 V G(ed) om 43 D7 reads 43[ab] after 621* (cf v.l 35). —[a]) Ś1 D12 प्रणतस्, D5 6 8–10 T1 G1 2

३१

अङ्गदस्य वचः श्रुत्वा सुग्रीवः सचिवैः सह ।
लक्ष्मणं कुपितं श्रुत्वा मुमोचासनमात्मवान् ॥ १
सचिवानब्रवीद्वाक्यं निश्चित्य गुरुलाघवम् ।
मन्त्रज्ञान्मन्त्रकुशलो मन्त्रेषु परिनिष्ठितः ॥ २
न मे दुर्व्याहृतं किंचिन्नापि मे दुरनुष्ठितम् ।
लक्ष्मणो राघवभ्राता क्रुद्धः किमिति चिन्तये ॥ ३
असुहृद्भिर्ममामित्रैर्नित्यमन्तरदर्शिभिः ।
मम दोषानसंभूताञ्श्रावितो राघवानुजः ॥ ४

G 4 32 4
B 4 32 4
L 4 25 4

M2 प्रणाम (for प्रणम्य) —[b]) D11 सतार (for °पुत्र) D12 तव (for सह) D1 3 11 मन्त्रिभि, D8–10 T1 -बाधव (for बन्धुभि) D5 मबाधव (subm) (for सह बन्धुभि) —After 43[ab], D5 6 8–10 S ins

624* गच्छ शीघ्र महाराज रोषो ह्यद्योपशाम्यताम्।
यदाह रामो धर्मात्मा तत्कुरुष्व समाहित ।

[T1 damaged for l 1 —(l 1) G2 कुरु (for गच्छ) D6 T2 3 G2 3 M3 Cr*p* रोषो ह्यस्य निवर्त्य(G2 °र्ते)ता, G1 M2 रोषश्चाप्युपशाम्यता, M1 रोषोस्य ह्युपयाम्यता (for the post half) ❀Cr रोषो ह्यस्य निवर्त्यतामिति पाठ ❀—(l 2) D5 8–10 यथा हि, M3 यथाह (for यदाह)]

—[c]) D1 2 13 राज्ये, D3 राजन्कि (hypm) (for राजस्) Ś1 Ñ2 B D1–4 7 12 13 [क्ष]द्य (for स्त्र) D11 राजभिश्चैव समये —[d]) D2 13 तव, Cg as in text (for भव) D7 सत्त्व- (for सत्य-) Ś1 -प्रतिश्रवा D1 8 पत्युर्भा(D3 सती ना)र्येव तद्वश —After 43, Ś1 D1–4 12 13 ins

625* उपकारेण सयुक्त प्रतिकार स्वरस्व च ।
कर्तुमर्हसि सीतार्थे प्रीतिमानीय तद्वशे ।
स हि शूरो महेष्वास सर्वास्त्रविधिपारग ।
क्षमर्षी दु खसतप्त तस्य प्रतिकृत क्षमम् ।

[(l 1) D2 3 प्रतीकार, D4 उपकार (for प्रति°) —(l 2) Ś1 D12 सीतार्थे D1 8 भव सत्यप्रतिश्रव, D2 13 पत्यौ भार्येव तद्वशे, D4 प्रीतिभार्य च तद्वशे (sic) (for the post half) —(l 3) D3 स चास्त्र- (for सर्वास्त्र-) —(l 4) D3 अमर्ष- (for °र्षी)]

Colophon D1 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 V2 D12 लक्ष्मणगमन, Ñ1 लक्ष्मणप्रवेश, Ñ2 D7 लक्ष्मणयान, V1 3 B2 4 लक्ष्मणप्रयाण, B1 3 लक्ष्मणवाक्य, D2 13 किष्किंधाप्रवेश, D3 सुग्रीवमत्र, D4 लक्ष्मणागमन, D11 लक्ष्मणगुहागमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 om, Ñ2 V2 30 (as in text), V3 33, B2 D5–10 S 31, B3 4 D3 32, D11 27, D13 28 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

31

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 T1 damaged from 1[c] up to 2 —For 1, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

626* एवमुक्तस्तु सुग्रीवो मन्त्रिभिर्हनुमन्मुखै ।
मुहूर्तं चिन्तयामास दीन किंचिदवाङ्मुख ।

[(l 1) Ś1 D2 4 12 13 समन्य (for मन्त्रिभिर्) Ñ2 V B1 3 D7 हनुमादिभि (metri causa), Ñ2 (also) V3 (also) B2 °दादिभि (hypm) (for हनुमन्मुख) B4 वानरस्ते कृता-त्मभि (for the post half) —(l 2) D2 3 दीन(D3 हीन) किंचिद्, D11 किंचिद्दीन (for दीन किंचिद्) B4 D1 अधोमुख (for अवाङ्मुख)]

—Then D3 cont

627* तेषा तद्वचन श्रुत्वा मन्त्रीणा स कपीश्वर ।
अर्थधर्मसमायुक्त सर्वेषामायतिक्षमम् ।

2 T1 damaged for 2 (cf v l 1) —[a]) D5 6 8–10 T2 3 G1 3 M1 2 स च तान, Cr g as in text (for सचिवान्) B4 सोब्रवीत् (for अब्रवीद्) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 सर्वान्, B4 सर्वांश् (for वाक्य) G2 अब्रवीच्च स तान्वाक्य —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 सप्रधार्य(D11 चितयित्वा) बलाबल, Ñ2 V B1–3 D7 स निश्चि(V2 °श्चि[sic])त्य बलाबल, B4 चित्य बुद्धया बलाबल, D4 सधार्य च बलाबल —[c]) D6 T2 G2 मन्त्रज्ञो (for °ज्ञान्) Ś1 Ñ1 D12 वाक्यज्ञो वाक्यमेका(D12 °वा)ते, Ñ2 V B D7 वचन वाक्य-कुशलो, D1–4 11 13 वाक्यज्ञो वाक्यमेधावी —[d]) D1 मन्त्रिभि, D3 मन्त्रैस्तु (for मन्त्रेषु) Ñ2 V B D11 T2 3 G1 3 M1 3 परिनिष्ठितान्(B4 °त), D1 परिवेष्टित, Cm as in text (for °निष्ठित)

3 [a]) Ñ2 दुर्व्याकृत (for °हृत) V2 न च मे व्याहृत किंचिन् —[b]) V2 D2 13 न च मे, D7 न चापि (for नापि मे) Ś1 D1–4 11–13 दुरधिष्ठित —Ñ1 illeg from 3[d] to 4[b] —[d]) Ś1 D2–4 12 13 कि निमित्त स(D3 13 सु, D12 तु) रुष्टवान्, Ñ2 V B D7 यत्क्रुद्ध किं नु तद्भवेत्, D1 रुष्ट कि न्विति चितये, D11 क्रुद्ध कस्मात्म मे प्रभु, G(ed) यस्मात्क्रुद्ध इहागत

4 Ñ1 illeg for 4[ab] (cf v l 3) —[a]) Ñ2 V B D7 असहृद्भिर्, D1 सुदुहृद्भिर् (sic), D2 4 13 सो(D2 स)सुहृद्भिर् (for असुहृ°) Ś1 D3 4 म(Ś1 स)हामात्यैर्, D2 13 महा-मात्रैर् (sic), D7 मयामित्रैर्, D12 ममामात्यैर् (for ममा मित्रैर्) —T1 damaged for 4[cd] —[c]) Ś1 Ñ1 D3 12 उक्तान्, V1 B2 3 D7 11 नून, D1 4 उक्त्वा, D6 गुण- (for मम) Ñ1 क्ष**. (illeg), Ñ2 असद्भूतान्, V3 B4 D11

32 5 अत्र तावद्यथाबुद्धि सर्वैरेव यथाविधि ।
32 5 भवद्भिर्निश्चयस्तस्य विज्ञेयो निपुणं शनैः ॥ ५
25 5 न खल्वस्ति मम त्रासो लक्ष्मणान्नापि राघवात् ।
मित्रं त्वस्थानकुपितं जनयत्येव संभ्रमम् ॥ ६
सर्वथा सुकरं मित्रं दुष्करं परिपालनम् ।
अनित्यत्वात्तु चित्तानां प्रीतिरल्पेऽपि भिद्यते ॥ ७
अतोनिमित्तं त्रस्तोऽहं रामेण तु महात्मना ।
यन्ममोपकृतं शक्यं प्रतिकर्तुं न तन्मया ॥ ८
सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु हनुमान्हरिपुंगवः ।
उवाच स्वेन तर्केण मध्ये वानरमन्त्रिणाम् ॥ ९
सर्वथा नैतदाश्चर्यं यत्त्वं हरिगणेश्वर ।
न विस्मरसि सुस्निग्धमुपकारकृतं शुभम् ॥ १०
राघवेण तु शूरेण भयमुत्सृज्य दूरतः ।
त्वत्प्रियार्थं हतो वाली शक्रतुल्यपराक्रमः ॥ ११

समुद्भूताज्, G(ed) असद्वशाज्, Ct as in text (for असभूताज्) B1 नून दोषेण सभूताज्, D2 13 मत्राढकातमभूताज —^{d}) Ś1 Ñ1 D3 4 12 प्रेरि(D4 नोदि)तो लक्ष्मणो(Ñ1 illeg up to °णो) भवेत्, Ñ2 V B D7 11 भ्रात्रि(V2 प्राप्ति, V3 क्षुभि)तो लक्ष्मणाग्रज , D2 13 लक्ष्मणो भेदितो भवेत

5 ^{a}) B1 3 4 D13 T1 तत्र (for अत्र) Ś1 Ñ1 V2 3 B1–3 D1 3 5 6 8–11 13 G1 3 M1 3 Ck t वुद्धि (for बुद्धि) —^{b}) Ś1 B1 3 D1 7.12 विधीयता, Ñ V1 3 B2 4 D3 11 [अ]भिधीयता, T2 यथा विधि , Cg as in text (for यथा°) D2 4 13 सर्वेषामेव धीमता —^{c}) V1 नियत, B1 3 D3 निश्चित (D3 °तै)स् , B4 निश्चये, D11 निश्चय (for निश्चयस्) Ñ2 D7 तत्र, V B D3 11 तत्त्व-(B4 °त्त्व, D3 11 °त्त्वे) (for तस्य) Ś1 Ñ1 D4 12 भवद्भिर्निश्चितस्तत्त्वं(D12 °त्ते), D1 भवद्भिश्चितयानश्च, D2 13 भवद्भिर्निश्चिता सत्त्वे, D5 6 8–10 G1 3 M2 3 Cr m g t भावस्य(D6 G1 3 M2 °श्च) निश्चयस्तावद् —^{d}) D1 विज्ञाय (for विज्ञेयो) D6 निपुण (for °णं) Ñ2 V B D3 7 11 -विज्ञान(B4 °त, D11 °य)कुशलैर्मम, D2 13 विज्ञेया निपुणे शनैः.

6 ^{a}) Ś1 D12 क (for न) —^{b}) Ś1 D4 12 चापि, B4 वापि, D1 नाति (sic) (for नापि) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 transp लक्ष्मणान् and राघवात् —^{c}) B2 3 तु स्थान- (sic), D1 11 M1 Ck t अस्थान-, T3 स्वस्थान- (for त्व°) V3 कमत्रास्सुस्थानकुपित (sic) —Ñ1 illeg from 6^{d} up to रि in 7^{b} —^{d}) V1 जनयेन्नापि (for °यत्येव)

7 ^{a}) Ñ2 V B D3 7 11 सुकर सर्वथा (by transp) G(ed) मैत्र (for मित्र) Ś1 D1 2 4 12 13 दुष्कर सर्वथा मि(D1 म)त्र —^{b}) V1 2 B D5 8–10 प्रति-, Ck as in text, Ct सख्य- (for परि-) Ñ1 पालित (for -पालनम्) Ś1 D1–4 11–13 कृत दुरत्तु(D11 स्वपुर)पालन —^{c}) V B1 3 4 D7 हि, M1 om , M3 च (for तु) D4 अनित्यत्वात्तृति (sic) Ś1 D2 4 चित्तस्य, D12 13 वित्तस्य, G2 corrupt (for चित्तानां) —^{d}) D3 मतिर् (for प्रीतिर्) M1 च (for ऽपि) Ś1 Ñ2 V B D1 7 11 12 अल्पेन, D13 अस्य न (for °ऽपि) D1 भुज्यते, D12 विद्यते (for भिद्यते) Ñ1 प्रीति (illeg), D2 4 13 प्रीतिरस्य न विद्यते

8 ^{a}) Ñ2 G1 2 M2 ततो, Cr m g k t as in text (for अतो-) Ñ2 V B1–3 D7 [ऽ]तिमात्र, B4 G1 निमित्तात् (for -निमित्त) V2 क्रिष्टोह, B2 तु म्योह (for त्रस्तोऽहं) —^{b}) Ś1 D1 3 4 12 हि, Ñ1 [अ]पि (for तु) Ñ2 V B1–3 D7 11 राघवेण (for रामेण तु) Ñ1 कृतात्मना —^{c}) Ś1 V1 2 B2 D4 11–13 G2 मया, Cg as in text (for मम). V2 [उ]पहृत Ś1 B3 D4 12 शक्य (for शक्यं). —^{d}) Ś1 D12 च, V3 तु (for न) V2 मृषा (for मया) —After 8, Ś1 D1–4 12 13 ins :

628* अतो तु य मम महद्धृदि शल्यमिवार्पितम् ।

[Ś1 D12 अरो, D1 ततो (for अतो) D1 ममभद् (for मम महद्)]

9 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 3 D1–6 8–10 12 13 T G(G3 before corr) M1 2 उक्ते (for उक्तस्) Ñ2 D7 एवं वदति सुग्रीवे —^{b}) Ś1 Ñ1 V B D1 4–11 T G M1–2 Ct हनूमान (for हनु°) Ñ2 V1 D7 हरियूथप , V2 3 B4 M1 मारुतात्मज , B1–3 कपियूथप (for हरिपुंगव) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 श्लक्ष्णया वाचा, Ñ2 V B D7 वदता(V2 D4 °चन) श्रेष्ठो(B4 तत्र) (for स्वेन तर्केण). —Ñ1 illeg from 9^{d} up to भ in 11^{b} —^{d}) D2 12 वानरमन्त्रिण

10 Ñ1 illeg for 10 (cf v l 9) —^{a}) D11 हि (for न) —^{b}) M3 यस्त्व (for यत्त्व) D1 2 5 9 13 हरिगणेश्वर (D9 °र [sic]) —^{c}) G2 अ- (for न) Ś1 D4 12 G1 त(G1 हि) स्निग्धम् , Ñ2 V3 D3 6 11 G2 M2 [अ]ति(D6 G2 [अ]पि)स्निग्धम्(Ñ2 V3 °ग्धे), D5 8–10 विस्रब्धम् (for सुस्निग्धम्) V1 2 B D2 7 13 न विस्मरिष्यसि(V2 °रत्यति) स्निग्धम् , D1 न विस्मरिष्यसि स्निग्धस्य (hypm with hiatus) —^{d}) Ś1 Ñ2 V2.3 B D1–10 12 13 T1 3 G1 3 M1 2 उपकार, Cg as in text (for °कार-) Ś1 D1–4 13 त(D1 य)था कृत, Ñ2 B4 D7 कृत महत् , V B1–3 महत्कृत, D11 12 कृत तथा (for कृत शुभम्)

11 Ñ1 illeg up to भ in ^{b} (cf v l 9) D13 repeats (var) 11^{ab} after 12^{ab} —^{a}) D13(second time) भ्रातर स (for राघवेण) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 (both times) हि (for तु) V1 D5 8–10 M3 वीरेण (for शू°) —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 नामयित्वा महद्धनु —^{c}) V1 शरेण नि-, D11 यत्प्रियार्थं (for त्वत्प्रि°). —^{d}) D9 -पराक्रम

सर्वथा प्रणयात्क्रुद्धो राघवो नात्र संशयः ।
भ्रातरं स प्रहितवाँल्लक्ष्मणं लक्ष्मिवर्धनम् ॥ १२
त्वं प्रमत्तो न जानीषे कालं कालविदां वर ।
फुल्लसप्तच्छदश्यामा प्रवृत्ता तु शरच्छिवा ॥ १३
निर्मलग्रहनक्षत्रा द्यौः प्रनष्टबलाहका ।
प्रसन्नाश्च दिशः सर्वाः सरितश्च सरांसि च ॥ १४
प्राप्तमुद्योगकालं तु नावैषि हरिपुंगव ।
त्वं प्रमत्त इति व्यक्तं लक्ष्मणोऽयमिहागतः ॥ १५
आर्तस्य हृतदारस्य परुषं पुरुषान्तरात् ।
वचनं मर्षणीयं ते राघवस्य महात्मनः ॥ १६
कृतापराधस्य हि ते नान्यत्पश्याम्यहं क्षमम् ।
अन्तरेणाञ्जलिं बद्ध्वा लक्ष्मणस्य प्रसादनात् ॥ १७
नियुक्तैर्मन्त्रिभिर्वाच्यो अवश्यं पार्थिवो हितम् ।
अत एव भयं त्यक्त्वा ब्रवीम्यवधृतं वचः ॥ १८
अभिक्रुद्धः समर्थो हि चापमुद्यम्य राघवः ।
सदेवासुरगन्धर्वं वशे स्थापयितुं जगत् ॥ १९ G 4 32 19 B 4 32 19 L 4 25 20

12 [a]) Ś1 Ñ1 V1 D1 3 11 12 प्रणय-, B4 °ये (for °यात्) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 सर्वथासौ प्रणयवान् —[b]) D11 रामो नास्ति (for राघवो न) V2 नो न (for नात्र) —After 12[ab], D13 repeats (var) 11[ab] —[c]) Ñ2 V B D7 यत्, D2 4–6 8–10 12 13 स- (for स) —[d]) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 कीर्ति-, V2 लक्ष्म, D1 3 प्रीति- (for लक्ष्मि-)

13 [a]) Ñ2 जानासि (for जानीषे) B1 3 D7 त्व प्रमूढो न जानासि, B2 दुष्प्रमूढो न जानासि —[b]) Ñ1 illeg. from दा up to 14[b] B1 2 D1 13 वर —[c]) Ñ2 V B2 3 D7 फुल्ल, D8 फुल्ला (for फुल्ल) B4 D3 G2 -सप्तच्छदा (for °द-) Ñ2 V B1–3 D7 -वन (for श्यामा) —[d]) D5 प्रावृत्ता Ś1 B4 D1–4 11–13 हि, G M1 च (for तु) Ś1 D12 प्रिया, D5 8–10 T1 शुभा, D13 वरा (for शिवा) Ñ2 V B1–3 D7 प्रवृत्ता (B2 °हृत्ता) शरदर्चिष

14 Ñ1 illeg up to [b] (cf v l 13) —[b]) Ś1 निर्गत, Ñ2 T G2 M1 3 प्रणष्ट- (sic), B2 G3 प्रनष्टा, D1 वियात-, D2 13 विधीत- (corrupt), D3 4 12 विगत- (unmetrical), D11 प्रनष्टाश्च (hypm) (for प्रनष्ट-) V1 2 D3 10 11 13 -बलाहका —[c]) Ñ2 V B1–3 D7 हि (for च) —[d]) V3 सचित्रश्च (sic) (for सरितश्च) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 नद्यश्च हरिपुगव —After 14, Ñ1 D1–4 12 13 ins

629* प्रसक्त कामभोगेषु राजस्त्व नावबुध्यसे ।

[Ñ1 प्रसक्ता, D2 प्रमत्त, D13 प्रमत्त (for प्रसक्त) —D3 reads in marg from काम up to आर्तस्य in 16[a] Ñ1 राज ... (illeg) (for the post half)]

15 D3 reads 15 in marg. (cf v l 14) Ś1 om (hapl's) 15[ab] —[a]) Ñ1 D1–4 11–13 -समय, V B D7 G1 -काल च (G1 त) (for -काल तु) —[b]) D3 नावैमि (sic) D11 रिपुसूदन (for हरिपुंगव) —[c]) D7 इव (for इति) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 प्रमत्तस्त्व(D13 °स्त्वा)मिति ज्ञात्वा —[d]) D6 यद्, (for ऽयम्)

16 [a]) D3 reads आर्तस्य in marg (cf v l 629*) B2 3 कृत (for हृत) D1 3 -भार्यस्य (for -दारस्य) —[b]) D10 T2 G3 पुरुष (sic), D11 वचन, Ck पौरुष, Ct as in text (for परुष) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प(Ś1 Ñ1 पु)रुषाक्षर, Ñ2 V2 3 D7 वानरेश्वर, V1 B1–3 D3 वानरोत्तम, B4 D11 प्लवगेश्वर, G2 परुषातरात् (sic) —Ñ1 illeg from [c] up to स्य in [d] —[c]) D11 परुष (for वचन) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 समीरित (for महात्मन)

17 [a]) Ñ1 illeg from हि up to स्य in [b] G1 2 च ते, G3 हि मे (for हि ते) Ñ2 B2 D7 कृता(D7 °तो)पकारस्यात्राह, V1 B1 3 कृतोपकारस्याह वै(V1 °स्य तथा) —[b]) Ś1 V B1 3 D1–4 6 11–13 नान्य (for °न्यत्) Ś1 D12 [अ]पक्रम, Ñ1 [अ]क्रम (illeg), V1 B1–3 D7 ते क्षम, D1–4 [उ]पक्रम, D13 [उ]पकृत (for [अ]हं क्षमम्) —[c]) D11 अंजलिर् (sic) (for °लि) Ś1 V2 3 B4 D1 3 4 12 कृत्वा (for बद्धा) —[d]) Ñ2 V B1–3 D7 11 प्रसादन Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 राघवस्य प्रसादने(B4 °न)

18 Note the hiatus between [a] and [b] —[a]) B1 विमुक्तैर्, B2 नियुक्त, D1 नियतैर् (for नियुक्तैर्) Ñ1 D1 3 सचिवैर् (for मन्त्रिभिर्) Ñ2 V B2 D7 11 वाच्यम्, B1 3 4 वाक्यम् (for वाच्यो) —[b]) Ś1 Ñ1 D1–3 5 6 8–10 12 13 S ह्यवश्य (for अ°) D9 पार्थिव (for °वो) Ñ2 V B D7 इति विज्ञाय पार्थिव(B4 तत्त्वत) —[c]) D5 8–10 इत (for अत) Ś1 D12 तव (for एव) —[d]) Ś1 Ñ1 V1 D1–4 12 13 [ए]प हित, D5 [उ]पकृत, D6 [ए]व द्रुत, D11 [अ]विघृत, T1 [ए]तद्रुत (for [अ]वधृत) D1 तव (for वच) Ñ2 V2 3 B D7 प्रब्रवीमि हित वच

19 [a]) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 G1 M1 अपि, D3 4 12 13 अति- (for अभि-) D5 अभिक्रुष्ट (sic) V1 2 B2 समर्थोपि (V2 °ह), T2 समायाते (for समर्थो हि) —[cd]) Ś1 D4 12 सयक्ष-, Ñ1 D1–3 13 सयक्षा (for सदेवा) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 परिवर्तयितु जगत् (for [d]) Ñ2 V1 B1 3 D7 वशे स्थापयितु वीर(V1 देवस) त्रैलोक्य सचराचर

2 20 न स क्षमः कोपयितुं यः प्रसाद्य पुनर्भवेत् ।
2 20 पूर्वोपकारं स्मरता कृतज्ञेन विशेषतः ॥ २०
5 21 तस्य मूर्ध्ना प्रणम्य त्वं सपुत्रः ससुहृज्जनः ।
राजंस्तिष्ठ स्वसमये भर्तुर्भार्येव तद्वशे ॥ २१

न रामरामानुजशासनं त्वया
कपीन्द्र युक्तं मनसाप्यपोहितुम् ।
मनो हि ते ज्ञास्यति मानुषं बलं
सराघवस्यास्य सुरेन्द्रवर्चसः ॥ २२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

---

20 [a]) Ñ2 V1 D7 स न क्षम (by transp), G1 न समर्थ, M1 2 न स मक्ष (meta) (for न स क्षम) D4 कोपतुय (sic), D12 चोपहितु(sic) (for कोपयितु) V3 न लक्ष्मण कोपयित· (sic) —[b]) Ñ2 om य Ñ1 D1 5 8 9 11 12 T2 3 G1 2 M2 Ct प्रसाद्य, Ck as in text (for °द्य) Ñ2 V B D7 प्रसाद्यश्च (B3 °द्य च) पुन पुन —[c]) Ś1 D12 कृत-, B4 सर्व- (for पूर्व-) —[d]) D3 कृतस्तेन, D11 त्वद्विधेन (for कृतज्ञेन)

21 Cf 4 30 43 —[b]) B2 सपुत्र (sic), D11 सदार Ś1 Ñ1 B1–3 D2–4 12 13 सह वधुभि, Ñ- V1 D1 7 सह मन्त्रिभि, B4 D11 ससुहृद्गण (for ससुहृज्जन) —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तिष्ठाद्य समये, B2 जयस्व स° (for तिष्ट स्वसमये). —[d]) Ś1 Ñ V1 B1–3 D2 4 7 12 13 पत्यौ (for भर्तुर्) Ś1 D4 12 13 शाश्वते (D13 °त), Ñ V B D7 11 तद्वशा, T2 3 G2 3 M3 Cv r m तद्वश, Cg तद्वशे (as in text) D1 3 पितरीवात्मज शुभ, G (ed) भव सत्यप्रतिश्रव ❀ Cv भर्तुर्भार्येव तद्वश इति सम्यक्।, Cr m तद्वश इति प्रथमान्तपाठ साधु। सप्तम्यन्तपाठे स्वसमय इत्यत्र वर्तमान इति शेष ❀

22 [b]) Ś1 D4 12 ह्यपोहितु (D4 °त), D2 6 13 G2 3 M व्यपोहितु (D13 °त), D5 9 11 [अ]प्यपोहित, G1 [अ]प्युपेक्षितु, Ct as in text (for [अ]प्यपोहितुम्) —[c]) D4 यातु न (for ज्ञास्यति) Ś1 D1–3 12.13 मन्ये हि (Ś1 °पि, D12) तज्ज्ञातु न मानुष बल —[d]) T3 न (for स-) Ś1 [अ]द्य, D12 [अ]थ (for [अ]स्य). D1–4 12 13 महेन्द्र- (for सुरेन्द्र) D3 -तेजस (for -वर्चस) —For 22, Ñ2 V B D7 subst, while D2 3 13 ins after 22

630* दहेद्धि लोकान्कुपित स राघव-
स्तव प्रतिज्ञा चलिता निशम्य ।
तदन्यथा नार्हसि कर्तुमात्मना
त्वमग्निशक्राशनितुल्यविक्रम ।

[(l 1) Ñ2 V1 3 D3 वि (sic), V2 नि- (for हि) D13 लोके (for लोकान्). D2 3 13 कुपित (for कुपित) —(l 2) D3 सर्वान् (for तव) V2 च लग्ना (sic) (for चलिता) D2 3 13 निशम्य व —(l 3) B3 D2 7 13 आत्मवत (B3 °नव) (for आत्मना) —(l 4) D2 3 13 -तेजस (D13 °सा) (for -विक्रम)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B1–3 D2 3 7 11–13 हनु (Ñ2 B1 3 D3 7 °नू)मद्वाक्य, Ñ1 वानरमन्त्र, B4 मन्त्रसर्ग·, D1 सुग्रीवमन्त्र, D4 लक्ष्मणगमन हनुमद्वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 5 12 13 om, Ñ2 V2 G3 31, V3 34, B2.4 D3 7 33, D1 21, D5 6 8–10 T G1 2 M 32, D11 27 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३२

अथ प्रतिसमादिष्टो लक्ष्मणः परवीरहा ।
प्रविवेश गुहां घोरां किष्किन्धां रामशासनात् ॥ १
द्वारस्था हरयस्तत्र महाकाया महाबलाः ।
बभूवुर्लक्ष्मणं दृष्ट्वा सर्वे प्राञ्जलयः स्थिताः ॥ २
निःश्वसन्तं तु तं दृष्ट्वा क्रुद्धं दशरथात्मजम् ।
बभूवुर्हरयस्त्रस्ता न चैनं पर्यवारयन् ॥ ३
स तां रत्नमयीं श्रीमान्दिव्यां पुष्पितकाननाम् ।
रम्यां रत्नसमाकीर्णां ददर्श महतीं गुहाम् ॥ ४
हर्म्यप्रासादसंबाधां नानापण्योपशोभिताम् ।
सर्वकामफलैर्वृक्षैः पुष्पितैरुपशोभिताम् ॥ ५
देवगन्धर्वपुत्रैश्च वानरैः कामरूपिभिः ।
दिव्यमाल्याम्बरधरैः शोभितां प्रियदर्शनैः ॥ ६ G 4 33 7 B 4 33 6 L 4 26 7

32

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 B4 om 1^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 तथा (for अथ) G1 -समादिश्य, Cv r m g t as in text (for °दिष्टो) Ñ2 V B1–3 D3 7 11 ततो(D3 अथ) रोषपरीतात्मा —^{c}) D1 स विवेश Ś1 D4 12 पुरीं, D2 13 शुभा (for गुहा) Ś1 D12 लका (sic), Ñ1 V3 D2 4 5 8–10 13 G2 3 रम्या, B4 दिव्या, D1 3 श्रीमान् (for घोरा) —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 वालिपालिता, D3 वालिशासना (for रामशासनात्) D11 आशीविष इव श्वसन्

2 ^{a}) V2 सर्वे (for तत्र) —^{b}) D5 13 महामा(D5 °हा [sic])या (for °काया) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वानरा, Ñ2 V B2 D3 7 ते सर्वे, B1 3 तेसद्य (for बभूवुर्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 स्थिता, Ñ2 V B1–3 D3 7 त्रस्ता, D1 तस्थु (for सर्वे) Ś1 Ñ1 V1 2 B2 D1 4 12 13 तदा, D2 T2 तथा (for स्थिता)

3 Ñ1 om 3^{ab} —^{a}) D5 9 10 S Cr निश्वसत, Cm g as in text (for नि°) V2 तदा (for तु त) —For 3^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D1–4 7 12 13 subst

631* क्रुद्ध निनिश्वसन्त त ज्वलन्तमिव तेजसा ।

[D3 निनि श्वसत D1 3 च (for त) Ñ2 V1 B1–3 D7 प्रदीप्तम् (for ज्वलन्तम्)]

—^{c}) Ñ2 V1 B1–3 D3 7 भीता, G3 M1 तत्र (for त्रस्ता) —^{d}) V1 D3 चैव (for चैन) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 प्र(Ñ1 नि,)त्यवारयन् —After 3, B2 ins l 1 of 632*

4 ^{ab}) B2 M1 दिव्या, D11 चित्रा (for श्रीमान्) B3 चित्र, D6 G1 2 M1 2 दिव्य- (for दिव्या) D5 8–10 transp श्रीमान् and दिव्या D11 दिव्यकाननपादपा (for ^{b}) —^{d}) B2 उद्यानवनशोभिता —For 4, S1 Ñ V B1 3 4 D1–4 7 12 13 subst, B2 ins l 1 after 3, l 2–3 after l 1 (r) and l 4 after 4

632* स तु रोषपरीतात्मा लक्ष्मण परवीरहा ।
जातरूपमयीं चित्रा ददर्श महती गुहाम् ।
रम्या रत्नसमाकीर्णां चित्रपुष्पितकाननाम् ।
वैडूर्यरुचिरस्तम्भा प्रवालोच्छ्रिततोरणाम् ।

[B1 2(l 1 only) 3 repeat l 1–3 (including 632(A)*) after 609* (read after 4 32 24) —(l 2) Ñ2 V B1 3(both first time) D7 दिव्या (for चित्रा) B4 स ता रत्नमयीं दिव्या (for the prior half) V2 शुभा (for गुहाम्) B1 3(both first time) transp the post halves of l 2 and 3 —Ñ2 B4 D7 transp l 3 and 4 —(l 3) D1 दिव्या D3 दिव्य- (for रम्या) B1 3(both first time) शुर- (for रत्न) B4 जनाकीर्णा (for -समा°) —After the prior half of l 3, Ñ2 V B(B1 3 both times) D7 ins

632(A)* उद्यानवनशोभिताम् ।
स ता रत्नमयीं दिव्या

[(l 1) B4 उद्यानैरुपशोभिता —(l 2) B4 चित्रा (for दिव्या).]

B4 दिव्य- (for चित्र-) —V om l 4 —(l 4) B4 वैदूर्य- Ñ2 B4 D7 -रचितस्तभा, D1 हविरस्तभा D1 प्रवाले कनतोरणा (for the post half) B1–3 दिव्यपुष्पसमाकीर्णा तप्तकाचनतोरणा]

—Thereafter Ñ2 V2 3 B1–3 D7 read 18–24(including star passages)

5 V3 illeg for 5–7 —^{a}) D13 रम्य- (for हर्म्य) D1 -सबवा, D3 -सबद्धा (for -सबाधा) —^{b}) V1 पुष्प, B1–3 -रत्न, D5 8–10 रत्न-, G2 वर्ण-, G(ed) वन्य- (for -पण्य-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 नानामणि(Ñ1 ° [illeg], D1 3 11 °पुष्प)विभूषिता —After 5^{ab}, D3 ins

633* हृद्या कपिजनाकीर्णां उद्यानवनशोभिताम् ।

—D5 om (hapl) 5^{cd} —^{c}) V1 2 B D3 कीर्णां (for सर्व-) D2 9 G3 -काल, Ck t as in text (for काम) B1 3 कामगमैर्, G(ed) °मयैर् (for °फलैर्) Ñ2 D7 प्रकीर्णां कामगैर्वृक्षैर् —^{d}) D9 अपि, G3 अति- (for उप) Ñ2 V1 2 B D3 7 निर्मिता विश्वकर्मणा

6 V3 illeg for 6 (cf v l 5) D12 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) D3 दिव- (sic) (for देव) D10 -पुत्रैस्तु (for पुत्रैश्च) —^{b}) Ś1 D4 12 वानरैरुपशोभिता —^{c}) V2 दिव्या (for दिव्य-) D4 12 13 T1 2 -माला- (for -माल्य-)

3 8 3 7 5 8 चन्दनागरुपद्मानां गन्धैः सुरभिगन्धिनाम् ।
मैरेयाणां मधूनां च संमोदितमहापथाम् ॥ ७
विन्ध्यमेरुगिरिप्रख्यैः प्रासादैर्नैकभूमिभिः ।
ददर्श गिरिनद्यश्च विमलास्तत्र राघवः ॥ ८
अङ्गदस्य गृहं रम्यं मैन्दस्य द्विविदस्य च ।
गवयस्य गवाक्षस्य गजस्य शरभस्य च ॥ ९
विद्युन्मालेश्च संपातेः सूर्याक्षस्य हनूमतः ।
वीरबाहोः सुबाहोश्च नलस्य च महात्मनः ॥ १०
कुमुदस्य सुषेणस्य तारजाम्बवतोस्तथा ।
दधिवक्त्रस्य नीलस्य सुपाटलसुनेत्रयोः ॥ ११

—^{d}) Ś1 D4 12 मधुरं (for शोभिता) B4 प्रियदर्शिभि, D11 दिव्यदर्शनै (for प्रियदर्शनै)

7 V3 illeg for 7 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 6 9 12 13 T2 G -[अ] गुरु- (for- [अ]गरु-) D1 2 4 13 गधैश्च (for पद्माना) ❀ Cr चन्दनागरुपद्मानामित्यत्र पद्मशब्दश्चन्दनादिसहपाठादालेपनद्रव्यवाची ।, so also Cm g k t ❀ —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B D2–4 7 11–13 -गधिभि, D5 8–10 M1 Ct -गधिता(M1 °र्नां) (for -गन्धिनाम्) D1 वासिता च सुगधिभि —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 सुराणा, D4 om., D6 marg (for मधूना) —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 समावृ(D4 °कृ)त-, T2 समोहित- (for समोदित-) D1 -महात्मना (for -महापथाम्)

8 M3 om 8^{ab} D6 reads, while M1 repeats 8^{ab} after 15^{ab} —^{b}) T परिभूषिता, M1(first time) सुविभूषिता (for नैकभूमिभि) —^{d}) D9 विमनास् (for °लास्) ❀ Cv r गिरिनद्य (Cv °द्य इति) व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा । (Cr गिरिभ्य प्रसृता नदी[°दीरि ?]त्यर्थ ।), Cm गिरिनद्यो गिरिभ्य प्रसृता नदीरित्यर्थ ।, Cg गिरिनद्यो गिरिनदी । व्यत्ययेन द्वितीया ❀ —For 8, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

634* विन्ध्यमेरुनिकाशाश्च बहुभूमिसमावृता ।
दद्दर्श नृपमार्गेषु चित्रा प्रासादपङ्क्तय ।
सरासि च सपद्मानि पुष्पितानि वनानि च ।
ददर्श गिरिनद्यश्च लक्ष्मणो विमलस्तथा ।
देवतायतनाश्चैव राजमार्गे ददर्श स । [5]
सुधावदात सुकृत विमान प्रियदर्शनम् ।

[(l 1) D3 -सकाशाश् (for -निकाशाश्) D2 13 बद्ध- (for बहु-) D11 -भोमा समतत (for -भूमिसमावृता) —(l 2) D1 3 ददृशे D1 चित्र, D11 शुक्ला (for चित्रा) Ñ1 illeg from प्रासाद up to लक्ष्मणो in l 4 —(l 3) D12 वा (for first च) —(l 4) D12 विमलास् (for विमलस्) D1–4 13 विमला लक्ष्मण(D13 °ण)स्तदा(D4 °था) D11 तत्रापश्यद्गिरिनदीर्विमला राघवानुज —(l 5) D2 4 13 [आ]यतन (for [आ]यतनाश्) D13 ह (for स) —(l 6) D11 अथ (for सुधा) D1 च शुभ (for सुकृत) Ś1 D4 12 शुभ- (for प्रिय)],

while Ñ2 V B D7 subst for 8

635* कैलासशिखराभाश्च बहुरूप समन्तत ।
ददृशास्तेन च मार्गेषु शुक्ला प्रासादपङ्क्तय ।
देवताना निकेताश्च राजमार्गे ददर्श स ।
सुधावदातान्सुकृतान्विमानानीव सर्वत ।
सरासि च स पद्मानि पुष्पितानि वनानि च । [5]
तत्रापश्यद्गिरिनदीर्विमला भरतानुज ।

[V3 om l 1 —(l 1) B4 विंध्यमेरुनिकाशाश्च बहुरूपा समाहिता —V3 reads from l 2 to st 17 in marg —(l 2) B1–3 तु (for च) —(l 3) V3 B4 ह (for स) —(l 4) G(ed) [ए]व (for [इ]व) V2 3 B4 सर्वश (for सर्वत) —(l 5) V3 पुष्पाणि च (for पुष्पितानि) B4 वनानि विविधानि च (for the post half) —(l 6) B2 -नदी विमला V2 3 B4 राघवानुज]

9 V3 reads 9 in marg (cf v l 635*) —^{a}) D5 गृहा (sic) (for गृह) —^{b}) D4–6 मैदस्य (for मैन्दस्य) Ś1 D12 द्विविधस्य, Ñ2 B2 3 D7 गवयस्य, M3 विविदस्य (for द्विविदस्य) G1 वा (for च) —^{c}) Ñ2 D7 द्विविदस्य, B2 गयस्य च (for गवयस्य) D12 गवाक्रस्य, D13 गवाक्ष्यस्य (for °क्षस्य) —^{d}) V3 B4 D11 गयस्य (for गजस्य) Ñ2 V1 B1–3 D7 शरभस्य च धीमत, V2 गयस्य रभसस्य च, D2 13 नीलस्य च नलस्य च

10 V3 reads 10 in marg (cf v l 635*) V2 om 10 and 11, D2 13 om 10^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 3 B D7 11 विद्युन्मालस्य, D1 °मालाशु-, G2 °न्माले सु- (for विद्युन्मालेश्च) —Ñ1 illeg for 10^b —^{b}) D1 सूर्यस्यस्य, D6 11 सूर्याख्यस्य (for सूर्याक्षस्य) —Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{d}) Ñ1 D1 2 4 13 विनतस्य (for नलस्य च) Ś1 D3 12 विनतस्याथ केसरे, Ñ2 V1 3 B1–3 D7 11 नीलस्य च नलस्य च —After 10^{cd} (transp), D3 ins l 2 of 636*

11 V2 om 11 (cf v l 10). D2 7 13 om 11^{ab} Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{b}) B4 राज्ञो (for तार-) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 नीलस्य च नलस्य च —D4 om 11^{cd} —^{cd}) D3 11 सुपाटलसुनेत्राभ्या दधिवक्त्र(D11 °चक्र)स्य चैव हि —For 11, Ñ2 V1 3 B1–3 subst, Ś1 Ñ1 D1 2 7 12 13 subst l 2 only for 11^{cd}, B4 ins l 1 after 11^{ab} and subst l 2 for 11^{cd}, D3 ins l 2 only after 10^{cd} (transp)

636* कुमुदस्याथ धूम्रस्य विनतस्याथ केसरे ।
कपे शतबलेश्चैव रम्भस्य च रभस्य च ।

[V3 reads 636* in marg. (cf v l 635*) —(l 1) B1 3 च (for first [अ]थ) B4 नीलस्यापि च (for कुमुद°) B3 धौम्रस्य V1 विद्रुतस्याथ, B1 विनतश्चापि, B2

एतेषां कपिमुख्यानां राजमार्गे महात्मनाम् ।
ददर्श गृहमुख्यानि महासाराणि लक्ष्मणः ॥ १२
पाण्डुराभ्रप्रकाशानि दिव्यमाल्ययुतानि च ।
प्रभूतधनधान्यानि स्त्रीरत्नैः शोभितानि च ॥ १३
पाण्डुरेण तु शैलेन परिक्षिप्तं दुरासदम् ।
वानरेन्द्रगृहं रम्यं महेन्द्रसदनोपमम् ॥ १४
शुक्लैः प्रासादशिखरैः कैलासशिखरोपमैः ।
सर्वकामफलैर्वृक्षैः पुष्पितैरुपशोभितम् ॥ १५
महेन्द्रदत्तैः श्रीमद्भिर्नीलजीमूतसंनिभैः ।
दिव्यपुष्पफलैर्वृक्षैः शीतच्छायैर्मनोरमैः ॥ १६
हरिभिः संवृतद्वारं बलिभिः शस्त्रपाणिभिः ।
दिव्यमाल्यावृतं शुभ्रं तप्तकाञ्चनतोरणम् ॥ १७
सुग्रीवस्य गृहं रम्यं प्रविवेश महाबलः ।
अवार्यमाणः सौमित्रिर्महाभ्रमिव भास्करः ॥ १८   G 4 33 21 B 4 33 18 L 4 26 21

[अ]विनतस्याथ, B3 विनतस्यापि (for विनतस्याथ) —(1 2) Ñ2 V3 D3 -वल्श्, D2 वलेश् (for -वलेश्) Ś1 D12 -वलस्येव D12 रामस्य, G(ed) कुमस्य (for रम्भस्य) D2 [ए]व (for second च) Ś1 पनसस्य, Ñ2 रभमस्य, B4 D3 श(D3 स)रभस्य (for च रभस्य) Ñ1 D1 2 13 महात्मन, V1 3 D12 नलस्य च (for रभस्य च)]

—Thereafter Ś1 D12 read 14^{ab}, while D3 cont

637* सुवन्दस्य सुवृत्तस्य तारजाम्बवतोस्तथा ।

12 V3 reads 12 in marg (cf v l 635*) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अन्येषां, D11 इत्येषां (for एतेषां) V2 B4 D2 13 हरि- (for कपि-) —^{b}) D11 अन्येषां च (for राजमार्गे) V2 मनीषिणा —^{c}) B4 हरि- (for गृह) —^{d}) Ñ1 महाशालाणि (sic), D1 स तद्धानानि (sic) (for महासाराणि) Ñ2 V B1–3 D7 सर्वेश (V2 3 °त) (for लक्ष्मण) Ś1 D12 रत्नस्तभोज्वलानि च, D4 रत्नसारोज्वलानि च

13 V3 reads 13 in marg (cf v l 635*) D4 om 13 —^{a}) D13 S पाडर- (for पाण्डुर-) D2 7 10 13 -[अ]भ्रनि(D7 °व)काशानि(D13 °भि [sic]), D8 -[अ]-भ्राप्रकाशानि —^{b}) Ñ1 D5 8–10 गधमाल्य-, V1 D3 दिव्यमाल्या(D3 °ला)-, D13 दिव्यमाला-, D11 चित्रमाल्या-, G2 दीप्तमाल्या- (for दिव्यमाल्य-) Ś1 गधमालाचितानि च, B1–3 दिव्यमाल्यावराणि च, D12 दिव्यमाल्याचितानि च —Ñ1 illeg from ^{c} up to शोभि- in ^{d} —^{c}) Ñ2 V B(B2 [before corr वर्गाणि] after corr in marg) D7 13 रत्नानि (for -धान्यानि) —^{d}) D13 श्रीरत्नैं (sic) (for स्त्री°).

14 V3 reads 14 in marg (cf v l 635*) Ś1 D12 read 14^{ab} after 636* —^{a}) D13 S(except T3) Cr पाडरेण, Cm g as in text (for पाण्डु°) Ñ2 B1–3 D7 [ए]व, M1 [अ]भ्र- (for तु) D6 शालेन (sic), D10 शैलोभ (sic), Cm t as in text, Cg सालेन (for शैलेन) —^{b}) M3 परक्षिप्त, Cr m t as in text (for परि°) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11 12 -भ(D1 भु)वनोपम (for -सदनो°) D13 नरेंद्रभवनोपम

15 V3 reads 15 in marg (cf v l 635*) —^{a}) V2 शुभ्रै, B4 शुक्र- (for शुक्लै) D1 5 प्रसाद- (sic) (for प्रासाद-) —^{b}) Ñ2 V B1 3 D7 शिखरैरिव, D11 शिखरोपम (for -शिखरोपमै) B2 कैलासशिखरैरिव(marg), B4 G2 शीतच्छायैर्मनोरमे —After 15^{ab}, D6 reads, while M1 repeats 8^{ab} —^{c}) Ś1 सर्वलाभै, Ñ2 V B D7 11 सर्वर्तुक- (for सर्वकाम) Ñ2 V1 B1–3 D7 चैव, D11 चापि (for वृक्षै) ❁ Cr सर्वकामफलैर्वृक्षै । अत्र वृक्षशब्दो भौमवृक्षवाची। उपरि दिव्यवृक्षफलैरिति दिव्यवृक्षाभिधानात्।, so also Cm ❁ —^{d}) Ñ2 V1 B1–3 D7 11 पादपैर् (for पुष्पितैर्) D9 अपि शोभित, G1 उपशोभिता (sic) (for °शोभितम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शी(Ś1 श्वे)तच्छायैर्मनोरमै —After 15, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 638*

16 V3 reads 16 in marg (cf v l 635*) —^{a}) V1 महेंद्रमद्भि (sic) (for° दत्तै) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 महेन्द्रकल्पैर्हरिभिर् ❁ Cv महेन्द्रदत्तैरित्यादौ वृक्षैरित्यस्यानन्तरं चकारो द्रष्टव्य । तेन प्राकृतैर्वृक्षैरुपशोभितमित्ययमर्थो भवति ।, Cg दिव्यपुष्पफलैर्वृक्षैरित्यनेनेन्द्रदत्ता स्वर्गीया वृक्षा उच्यन्ते । पूर्वमुक्ता वृक्षा भौमा इत्यवगन्तव्यम् ।, Ck t महेन्द्रदत्तैर्वृक्षै कल्पवृक्षैरित्यर्थ ❁ —For 16^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst and read after 15

638* दिव्यगन्धवहैश्चित्रै पुष्पितैरुपशोभितम् ।

[Ñ1 illeg for गन्धवहश्चित्र D1 उपशोभित],

while Ñ2 V B D7 11 subst for 16^{cd}

639* दिव्यैर्नन्दनजैर्वृक्षै सर्वतश्चोपशोभितम् ।

[V3 चदनजर्, B2 मदरजर् (for नन्दन°) V1 दिव्यश्चदनवृक्षैश्च (for the prior half)]

17 V3 reads 17 in marg (cf v l 635*) —^{a}) Ś1 D1–4 12 13 बहुभि (for हरिभि) Ñ2 V1 B1–3 D7 हरिभिश्चावृत भीमै —^{b}) Ñ2 V1 B1–3 D7 सर्वत, V2 3 B4 बहुभि (for बलिभि) —V3 illeg for 17^{cd} —^{c}) L(ed) -मालावृत Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 रम्य (for शुभ्र) Ñ2 V1 B1–3 D7 दिव्यपुष्पसमाकीर्णं, T2 दिव्यमाल्ययुत शुभ्र —^{d}) T1 दिव्य (for तप्त-)

18 Ñ2 V2 3 B1–3 D7 read 18–24 (including star passages) after 632* —^{a}) D1 2 4 निर्भीर् (for रम्य) —^{b}) D11 स लक्ष्मण (for महाबल) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13

24 स सप्त कक्ष्या धर्मात्मा यानासनसमावृताः ।
19 प्रविश्य सुमहद्गुप्तं ददर्शान्तःपुरं महत् ॥ १९
21 हैमराजतपर्यङ्कैर्बहुभिश्च वरासनैः ।
महार्हास्तरणोपेतैस्तत्र तत्रोपशोभितम् ॥ २०

प्रविशन्नेव सततं शुश्राव मधुरस्वरम् ।
तन्त्रीगीतसमाकीर्णं समगीतपदाक्षरम् ॥ २१
बह्वीश्च विविधाकारा रूपयौवनगर्विताः ।
स्त्रियः सुग्रीवभवने ददर्श स महाबलः ॥ २२

लक्ष्मण प्रविवेश ह ❀ Cg पूर्वं 'वानरेन्द्रगृह रम्यम्' इत्युक्तस्यानेकविशेषणव्यवधानेन सुग्रीवस्य गृह रम्यमिति पुनर्वचनम्, स्वरूपतो रम्यमुक्तविशेषणैश्च रम्यमिति रम्यपदद्वयनिर्वाह । यद्वा वानरेन्द्रयोर्ऋक्षरजोवालिनोर्गृहभूतमिदानी सुग्रीवस्य गृह प्रविवेशेति सबन्ध ❀ —After 18^{ab}, Ś1 D12 ins

640* सभयैर्हरिभिर्मुख्यैर्मत्तमातगसंनिभे ।

—^{c}) Ś1 D12 अ(D12 आ)वारित स, Ñ1 अवा . . (illeg), D1 13 आवार्यमाण, D11 अवार्यमाण (for अवार्यमाण) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 महाभ्रैर् (for °भ्रम्) —M1 damaged from भास्कर up to first स in 19^{a} —For 18, Ñ2 V B D7 subst, Ś1 D2–4 12 13 ins 1 3–6 after 18

641* सुग्रीवस्य गृहं रम्य प्रासादैरुपशोभितम् ।
कैलासगिरिसकाश ददर्श सुधया सितम् ।
तमुपायान्तमव्यग्र गत्वा सुग्रीवशासनात् ।
प्रत्युज्जग्मुश्च सचिवा कृताञ्जलिपुटास्तदा ।
तानाभाष्य यथान्याय हनुमत्प्रमुखान्कपीन् । [5]
धर्मबुद्ध्या न दौर्बल्याद्धितेति प्रविवेश ह ।

[(l 1) Ñ2 D7 तस्या (for रम्य) V2 3 B4 बहुभिर्वृत (for उपशोभितम्) G(ed) नानारत्नविभूषित (for the post half) —(l 2) B1–3 -शिखराकार (for -गिरिसकाश) G(ed) दृष्ट सुविपुल तत्र (for the prior half) —(l 3) V1 समुपायातम्, G(ed) तमुपायतम Ś1 D2–4 12 13 श्रुत्वा, V मत्वा, B4 कृत्वा (for गत्वा) —(l 4) V2 B2 तु (for च) V1 प्रतिजग्मुश्च, G(ed) प्रत्याजग्मुस्तु B1 तथा (for तदा) V1 illeg for -पुटास्तदा —(l 5) D13 यथाशाप्य (for °न्याय) Ś1 V3 B4 D12 हरीन् (for कपीन्) —B4 om l 6 —(l 6) Ś1 D12 धर्मबुद्धानदौर्बल्याद् (for the prior half) V1 illeg after धर्म up to ह D7 प्राविवेश]

19 M1 damaged for स (cf v l 18) For sequence in Ñ2 V2 3 B1–3 D7, cf v l 18 —^{a}) Ś1 D1 2 4 6 13 कक्षा(D1 °क्षा, D4 °क्षा), Ñ2 V B1–3 D7 11 कक्ष(B2 3 °क्ष्य) (for कक्ष्या) ❀ Cm कक्ष्या द्वाराङ्गणभूमय ।, Ct सप्तकक्ष्या इत्यस्यातिक्रम्येति शेष ❀ B4 कक्षा सप्तकक्ष्या धर्मात्मा (sic) —^{b}) B4 पानाशन- (for यानासन-) Ñ2 V B1–3 D7 -समावृत, D1 °ता, T1 M1 -समाकुला (for °वृता) D11 यानोद्यनिसमावृत (sic), T2 3 M3 नानाजनसमाकुला —^{c}) Ñ1 D1 5 8–10 ददर्श (for प्रविश्य) B2 गुप्त (for गुप्त) ❀ Cv सुमहदिति गुप्तिक्रियाविशेषणम् ❀ —^{d}) Ś1 D3 4 12 13 तत, D2 गत (for महत) Ñ1 D1 प्रविश्या(Ñ1 illeg after प्रविश्या up to च in 20^{b})त पुर तत

20 Ñ1 illeg up to च in 20^{b} (cf v l 19) For sequence in Ñ2 V2 3 B1–3 D7, cf v l 18 —^{a}) Ś1 D2 4 12 M2 हेम- (for हेम) Ñ2 V1 B1–3 D7 -सकीर्णैर् (for -पर्यङ्कैर्) —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 महद्भिश् (for बहुभिश्) V2 B2 शरासनै (for वरा°) —D13 om 20^{cd} —^{c}) B4 महार्हभवनोपेतैस्, G1 महार्हकृतसोपानैस् —^{d}) D6 8–10 समावृत (for [उ]पशोभितम्) Ś1 D12 ददर्शादित्यसनिभ —After 20, B4 ins

642* प्रविशन्नेव च तत श्रुत्वा भुवननिस्वनम् ।
चाप च स महाबाहुरवाकृष्यत लक्ष्मण ।
समुद्वाट्यम्न तत्र सौमित्रिरपराजित ।

21 For sequence in Ñ2 V2 3 B1–3 D7, cf v.l 18 D11 om. 21–24, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 read st 21–24 (including star passages) after 4 30 603* —^{ab}) G1 च तत, G2 M1 स ततो(M1 °दा) (for सतत) D5 9 T1 2 G2 मधुरस्वन, D6 G1 3 M2 मुरज(G3 M2 °व)स्वन ❀ Cg स लक्ष्मणस्तत वीणादिवाद्यजातम् ।, Ck सतत वीणादिवाद्यघोषसहितम् ।, Ct तन्त्रीगीतेन वीणावाद्यघोषेण सहित मधुरस्वन मुरजादे शुश्राव ❀ —^{c}) D5 तन्त्र (for तन्त्री-) D6 -शत- (for गीत) —^{d}) D8–10 G3 ताल-, M1 -गीति (for गीत-) ❀ Cg समगीतपदाक्षर समतया तन्त्रीगीत समतया गीतानि कण्ठैर्गीतानि पदान्यक्षराणि च यस्य। यद्वा समान्यन्यूनातिरिक्तानि गीतसबन्धीनि पदान्यक्षराणि च यस्य ❀ —For 21, S1 Ñ V B D1–4 7 12 13 subst

643* स तत्र मधुर गीत शुश्राव सुमनोहरम् ।
एकतामिव सयात तन्त्रीवल्लकिवेणुभि ।

[(l 1) Ñ1 illeg from धु up to शुश्राव B2 सुस्वर (for मधुर) D4 वाद्य च (for शुश्राव) B4 तन्त्रीकृतपरिग्रह (for the post half) —(l 2) Ñ1 illeg from सयात up to ददर्श in 22^{d} Ś1 V1 3 B1 2 D12 एकात(V1 3 B1 2 °कना)मिव सजात(Ś1 °त-, B2 तस्) (for the prior half) D1 तन्त्रीन्हल्लरवेणुभि (sic), D2 13 तन्त्रीवेणुक्वादिभि (for the post half) B4 शुश्राव परमस्त्रीणा सोत्कृष्टहसितस्वर]

22 D11 om 22 (cf v l 21) For sequence in Ñ2 V2 3 B1–3 D7, cf v l 18 Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13, cf v l 21 Ñ1 illeg up to ददर्श in ^{d} (cf v l 643*) —^{a}) Ś1 D12 वह्नीश्च, B3 बह्वीभिर्, D1 बह्व्यस्ता, D2 विकृश्च (sic), D13 वीथ्यश्च (for बह्वीश्च) M1 damaged

दृष्ट्वाभिजनसम्पन्नाश्चित्रमाल्यकृतस्रजः ।
वरमाल्यकृतव्यग्रा भूषणोत्तमभूषिताः ॥ २३
नातृप्तान्नाति च व्यग्रान्नानुदात्तपरिच्छदान् ।
सुग्रीवानुचरांश्चापि लक्षयामास लक्ष्मणः ॥ २४

ततः सुग्रीवमासीनं काञ्चने परमासने ।
महार्हास्तरणोपेते ददर्शादित्यसंनिभम् ॥ २५
दिव्याभरणचित्राङ्गं दिव्यरूपं यशस्विनम् ।
दिव्यमाल्याम्बरधरं महेन्द्रमिव दुर्जयम् ।
दिव्याभरणमाल्याभिः प्रमदाभिः समावृतम् ॥ २६

G 4 33 0
B 4 33 65
L 4 26 28

for वह्नीश्च त्रि —b) Ś1 -दर्शिता, D2 4 12 13 -दर्पिता (for गर्विता) —c) D1 -भुवने, D2 13 -भवन, M2 -सदने (for -भवने) —d) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 12 13 भरतानुज, B4 सुमहायशा, D6 T1 3 G M सुमहाबल (for स महा°)

23 D11 om 23 (cf v l 21) For sequence in Ñ2 V2 3 B1–3 D7, cf v l 18 For sequence in Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13, cf v l 21 —a) B4 दक्षो (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 12 13 रूपदाक्षि(D3 °लाव)ण्यसपन्ना (Ñ1 °युक्ता)श्च —b) D2 13 गध-, D8–10 तत्र (for चित्र-) Ñ1 -कृतश्च ता, D1 -विभूपिता, D4 -कृतप्रभा, D5 6 -कृत(D6 °त) स्रज (for -कृतस्रज) —c) D5 फलमूल-, D6 T G1 3 M2 3 Cv m g फलमाल्य- (for वर°) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 नानाविरागवसना ❀ Cv फलमाल्यकृतव्यग्रा । भावप्रधानोऽय निर्देश । फलमाल्यकृते फलमाल्यार्थं व्यग्रा इति केचित् ।, Cr गन्धमाल्यकृतव्यग्रा गन्धमाल्यकरणे व्यग्रा । फलमाल्यकृते व्यग्रा इति पाठे फलमाल्यार्थं व्यग्रा इत्यर्थ ।, Cm g फलमाल्यकृतव्यग्रा फलमाल्यार्थं व्यग्रा इत्यर्थ ।, Ck वरमाल्यकृतव्यग्रा । उत्तमस्य माल्य (°ल्यस्य ?)स्रगर्थं गृहे कृतव्यग्रा दिव्यस्रङ्निर्माणव्यग्रा इत्यर्थ ।, Ct वरमाल्यकृतव्यग्रा वरमाल्यानामुत्तमस्रजा कृत करण तत्र व्यग्रा ❀ —d) B1 महार्हभूषणोत्तमा

24 D11 om 24 (cf v l 21) For sequence in Ñ2 V2 3 B1–3 D7, cf v l 18 For sequence in Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13, cf v l 21 Ñ1 partially illeg for 24 —a) B4 नातृप्ता, D1 अतृप्ताश्, D2 नावृत्तान, D3 तान्दृप्तान (sic), G3 न तृप्तान् (for नातृप्तान्) G1 3 [अ]पि (for [अ]ति) Ś1 B4 D1 12 न(B4 ना, D1 च) मदव्यग्रान् (B4 °ग्रा), Ñ2 V B1–3 D2–4 7 ना(D3 4 अा)मदव्यग्रान, D9 T2 G2 M2 3 नापि (D9 T2 M2 °ति) चाव्यग्रान् (for नाति च व्यग्रान्) D6 नातृप्ता नापि च व्यग्रा, D13 नादृप्ता नामदव्याना (sic) ❀ Ck t अव्यग्रान्परिचर्यात्वराराहितान् ❀ —b) Ś1 D12 मुदितान्न, Ñ2 V2 3 B1–3 D7 नाल्पानाल्प-, V1 नान्यदत्त, B4 नानादत्त-, D1 नानारूप-, D2 13 नानुदग्र-, D3 नानुदीप्त-, D4 नापकृष्ट- (for नानुदात्त) Ś1 D12 [अ]परिच्छदान्, B4 D2 4 13 -परिच्छदा (B4 °दा) ❀ Cr m नानुदात्तपरिच्छदान् नानुत्कृष्टवस्त्राभरणादिकान् ।, Cg नानुदात्तपरिच्छिदानुत्कृष्टवस्त्राभरणादिकान् ।, Ck t अनुदात्तपरिच्छदान् प्रशस्तालङ्काररहितान् ❀ —c) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 12 13 तत्र (for चापि) B4 काचिदप्यगना तत्र —After 24, Ñ2 V B1–3 D7 read 4 30 28–31 (including star passages), while B4 D5 6 8–10 S ins a passage relegated to App I (No 18)

25 D13 om 25ab D1 repeats 25ab after 26 —a) B4 D1 (both times) तत्र (for तत) —b) Ś1 Ñ1 D1 (both times) 2–4 12 शयनोत्तमे (for परमासने) —c) D1 महार्हा (sic) (for °र्हा-) D4 -[उ]पेतैर्, D11 -[आ]-स्तीर्णे, D13 -[उ]पेतो (for -[उ]पेते) —d) Ñ2 V2 B D1 2 4 7 13 सनिभे (for °भम्)

26 b) G1 दिव्यरूप- (for °पं) D1 यशस्विना (for °नम्) Ś1 D4 12 दिव्यरूपसमन्वित, Ñ2 V B1–3 D3 7 दिव्यमाल्या(D3 °गधा)नुलेपन —c) Ñ2 V D7 दिव्याबरधर साक्षात्, B1–3 दिव्याबरधर श्रीमन्, D1 दिव्यरूपागदधर. —Ñ2 V B1–3 D7 om 26e–27 —e) Ś1 Ñ1 D3–5 8 10 11 M1 मालाभि (for -माल्याभि) —G3 damaged from 26f upto रमा in 27a —f) Ś1 B4 D2–6 8–10 12 13 T G1 2 M1 2 समतत, Ñ1 समन्वित, D11 अलकृत, Cg as in text (for समावृतम्) ❀ Cv प्रमदाभिरिति । सहित देश ददर्शेति सबन्ध । दृष्ट्वा च सरब्धतररक्ताक्षो बभूव । अत्रान्तरे श्लोकभ्रशोऽस्तीव ।, Cr समतत इत्यत्र समभिति पदच्छेद । प्रमदाभि सम सुग्रीव ददर्श । तत सरब्धतररक्ताक्षो वभूवेति सबन्ध ।, Cm प्रमदाभि सम तत इति पाठ । अत्र प्रमदाभि सममिति च्छेद । प्रमदाभि सम सुग्रीव ददर्श, तत सरब्धतररक्ताक्षो बभूवेति सबन्ध । प्रमदाभिररिदम इति पाठे अरिदमोऽरिषड्वर्गजेता ।, Ck प्रमदाभि सम ददर्शेत्यन्वय । तत एव हेतो सरब्धतर । अत एव रक्ताक्षश्च ।, Ct प्रमदाभि सम ददर्शेत्यन्वय । तत सरब्धतररक्ताक्षो बभूवेत्यन्वय ❀ —After 26, D1 (preceded by the repetition of 25ab)–4 11–13 ins a passage relegated to App I (No 19), while Ñ2 V B1–3 D7 ins the same passage after 26cd (all owing to om of 26ef) —After 26, D5 6 8–10 T G1–3 (damaged) M ins

644* सरब्धतररक्ताक्षो बभूवान्तकसनिभ ।

[T2 -ताम्राक्षो (for -रक्ताक्षो) T2 बभूवातर- G2 -सनिभ (for °भ)]

0 66 42 रुमां तु वीरः परिरभ्य गाढं
वरासनस्थो वरहेमवर्णः ।
ददर्श सौमित्रिमदीनसत्त्वं
विशालनेत्रः सुविशालनेत्रम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

३३

तमप्रतिहतं क्रुद्धं प्रविष्टं पुरुषर्षभम् ।
सुग्रीवो लक्ष्मणं दृष्ट्वा बभूव व्यथितेन्द्रियः ॥ १
क्रुद्धं निःश्वसमानं तं प्रदीप्तमिव तेजसा ।
भ्रातुर्व्यसनसंतप्तं दृष्ट्वा दशरथात्मजम् ॥ २
उत्पपात हरिश्रेष्ठो हित्वा सौवर्णमासनम् ।
महान्महेन्द्रस्य यथा स्वलंकृत इव ध्वजः ॥ ३
उत्पतन्तमनूत्पेतू रुमाप्रभृतयः स्त्रियः ।
सुग्रीवं गगने पूर्णं चन्द्रं तारागणा इव ॥ ४

---

27 Ñ2 V B D7 om 27 (for all except B4, cf v l 26) G3 damaged for रुमा (cf v l. 26) —^{a}) D6 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ता दिव्यरूपा परिरभ्य तारा — Ś1 transp ^{b} and ^{c} —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 T1 वर(D1 3 नव)हेमवर्णां (T1 °र्णा), G2 °वपत्र (for °वर्ण) —^{c}) D1 3 11 M1 सौमित्रिर् (for °त्रिम्) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अदीनसत्त्वो (for °सत्त्व) D4 ददर्श स दीन मम दीनसत्त्वो —^{d}) D1 3 5 11 विशालनेत्र(D1 °त्रा, D5 °त्र-) (for °नेत्र) Ś1 Ñ1 D4 12 13 पृथुदीर्घ(D13 °न)वक्षा, D1 3 11 पृथुपीनवक्षा (D3 °क्षस), D5 6 8–10 G3 M2 सविशालनेत्र (for सुविशालनेत्रम्) —After 27, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

615* स पद्मपत्रप्रतिमाननेत्र
महाकपि देवसमप्रभावम् ।
उपोपविष्ट कनकप्रभासे
वरासने सूर्यनिभे ददर्श ।

[(l 1) D4 पद्म (for -पत्र) Ś1 D12 -प्रतिपक्ष(D12 °क्ष)-नेत्र, D2 7 11 13 -प्रतिमान(D11 °भ)नेत्रो (for °माननेत्र) —(l 2) D2 13 -प्रभाव (for °वम्) —(l 3) Ś1 D11 12 सुखोपविष्ट, D4 पद्मे निविष्ट (for उपोप°) Ñ1 ... वर्णे, D1 कृमिरोमवर्ण, D2 13 कुलरागवर्णा, D3 11 वरहेमवर्णे(D11 °र्णा) (for कनकप्रभासे) —(l 4) D1 सौम्यशुभे, D2 11 13 सूर्यनिभो (D11 °सुन) (sic), D3 स्वर्गनिभे (for सूर्यनिभे)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D3 7.12 लक्ष्मणप्रवेश ; Ñ1 D1 11 गुहाप्रवेश , D7 लक्ष्मणानुगमन , D4 लक्ष्मणकिष्किन्धाप्रवेश , D13 प्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 2 B1 D2 4 12 om , Ñ2 31, V3 B4 35, B2 3 D3–7 34, D1 22, D5 6 8–10 T G1 2 M 33, D11 28, D13 29 —After colophon, G1 3 conclude with श्रीरामाय नम , G2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम .

33

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 For 1–6, Ñ2 V B(B4 for 1–5) D7 subst. 648* —^{a}) D2 तत प्रतिहत, D4 तमप्रतिहत- (for तमप्रतिहत) —^{b}) G1 पुरु... (for °पर्षभम्) —G3 partly damaged for 1^{cd} —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2.4 11–13 व्यथितमन्दा(D4 °था) (for °तेन्द्रिय) D3 बभूवात्रव्यथितमन्दा.

2 For subst in Ñ2 V B D7, cf v l 1 and 6 —^{a}) D11 हि (for त) Ś1 क्रुद्ध खलु श्वसत तु, Ñ1 D1–3 12 13 क्रुद्ध विनिश्वसत तु(D1 3 च), D4 कोपवत निश्वसन —^{c}) T G1 2 M1 भ्रातृ (for भ्रातुर्) D1 3 वचन- (for व्यसन-)

3 For subst in Ñ2 V B D7, cf v l 1 and 6 D9 om. 3^{a}–4^{b} D11 transp 3 and 4 —^{a}) D1 हरि श्रेष्ठो, D4 हरि. सोथ (for हरिश्रेष्ठो) —^{cd}) D6 om महान Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 महेन्द्रध्वजसकाशस्ता(Ś1 D12 °श ता)रा संत्यज्य वानर . ※ Cv महानित्यानो यथेवशब्दावेशकार्थं प्रति पादयत ।, Cr उत्पपातेति । महेन्द्रस्य ध्वजो यथा स्वलंकृत स्तथा स्वलंकृतो हरिश्रेष्ठ सौवर्णमासन हित्वा महाध्वज इवोत्प पातेति सबन्ध ।, Cg महेन्द्रस्य ध्वज इवोत्पपात । स्वलंकृत इत्युभयविशेषणम् ।, Ch महान्महेन्द्रस्य ध्वजो यथा स्वलंकृत स्तथा स्वलंकृतो महेन्द्रध्वज इवोत्पपात ।, Ct महान्महेन्द्र-ध्वजो यथालंकृत ※

4 For subst in Ñ2 V B D7, cf v l 1 and 6 D9 om 4^{ab} (cf v l 3) D11 transp 3 and 4 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–5 11–13 समुत्पेतुस् (for अनूत्पेतू) ※ Cv r उत्पतन्तमनूत्पेतुरिति सम्यक् ।, Cg अनूत्पेतु पश्चादुत्पेतु ।, Ch.t अनूत्पेतु पश्चादुत्थितवत्य ※ —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तारा- (for रुमा-) G3 damaged for स्त्रिय. —^{c}) G3 damaged from पूर्णं up to ग in ^{d} M1 तूर्णं, M3 पूर्ण- (for पूर्णं) —^{d}) D9 om from रा up to 5^{a} Ś1 Ñ1 D1–4

संरक्तनयनः श्रीमान्विचचाल कृताञ्जलिः ।
बभूवावस्थितस्तत्र कल्पवृक्षो महानिव ॥ ५
रुमाद्वितीयं सुग्रीवं नारीमध्यगतं स्थितम् ।
अब्रवील्लक्ष्मणः क्रुद्धः सतारं शशिनं यथा ॥ ६
सत्त्वाभिजनसम्पन्नः सानुक्रोशो जितेन्द्रियः ।
कृतज्ञः सत्यवादी च राजा लोके महीयते ॥ ७

G 4 34 12
B 4 34 7
L 4 27 7

11-13 तारागणो(D11 °णैर्) यथा (for °गणा इव) —After 4, D2 4 13 ins

646* प्रत्युद्गम्य च सुग्रीवो बहुमानेन लक्ष्मणम् ।
गृह प्रवेशयामास सामात्य सपुरोहित ।

5 For subst in Ñ2 V B D7, cf v l 1 and 6 D9 om 5 (cf v l 4) —[a]) D2 13 सुरक्त-, D3 सरक्त-, D4 सुशक्र- (for सरक्त-) —[b]) Ś1 मदस्वेद, Ñ1 D2 4 13 मदलेज (D4 °खेल [meta], D13 °खेल), D1 सुग्रीवश्च, D3 मदखिन्न, D5 8 10 Ct सचचार, D11 मस्तके च, D12 मदखेद, L(ed) मदस्वेद (for विचचाल) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 कल्पवृक्षोपमस्तदा ❀ Ct बभूवेत्यस्य लक्ष्मण इति शेष । कल्पवृक्षोपमया सर्वहितत्व व्यज्ञयम् ❀ —After 5, D1 ins

647* अथ नष्टमदोद्रेको भयादाकुलितेन्द्रिय ।
सुग्रीव शुक्रया वाचा प्रणम्योवाच लक्ष्मणम् ।
निपीदास्मिन्महाबाहो महार्हे कनकासने ।
विमुञ्च कोप भृत्योऽस्मि रामस्य विदितात्मन ।
सोऽब्रवीदहमार्येण सदिष्टो वानरेश्वर । [5]
तमकृत्वा ग्रहीतु ते सत्कार नाहमुत्सहे ।

6 [a]) Ś1 Ñ1 B4 D1 11 12 तारा- (for रुमा-) D2-4 13 ताराद्वितीय सुग्रीवो —[b]) Ś1 D12 तारा- (for नारी-) D2 4 13 -गात (for गत) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पुन (for स्थितम्) D3 नारीणामग्रत पुन —For 1-6, Ñ2 V B1-3 D7 subst, B4 subst for 1-5 and reads after 6[ab], while D2-4 13 ins l 2-21 after 6[ab] and subst l 22 for 6[cd]

648* अथ त स्वगृह वीर प्रविष्ट पुरुपर्षभम् ।
सुग्रीवो लक्ष्मण तत्र निपीदेत्यब्रवीद्वच ।
त लक्ष्मणो विनिश्वस्य गर्तरुद्ध इवोरग ।
भ्रातुर्वचनसरुद्ध इद वचनमब्रवीत् ।
न शक्यमकृतार्थेन दूतेन कपिपुगव । [5]
प्रतिग्रहीतु सत्कार भोक्तु सवेष्टुमेव वा ।
यदा दूत कृतार्थ स्याद्भर्तुरर्थविनिश्चये ।
प्रतिग्राह्यस्तदा तेन सत्कार स्यात्कपीश्वर ।
सोऽहमार्यस्य रामस्य कृत्ये तावदनिश्चिते ।
सत्कार प्रतिगृह्णीया कथ वानरपुगव । [10]
अथ वाक्यमिद श्रुत्वा भयादाकुलितेन्द्रिय ।
प्रणम्य लक्ष्मण राजा सुग्रीव इदमब्रवीत् ।
समासतो वय भृत्या रामस्याक्लिष्टकर्मण ।
सर्वं प्रतिकरिष्यामि यद्रामस्य चिकीर्षितम् ।
अर्घ्यपाद्ये च विधिवद्गृहीते लक्ष्मण त्वया । [15]
निपण्णे चासने दिव्ये ततो वक्ष्ये तव प्रियम् ।
सोऽब्रवीदहमार्येण सदिष्टो वानरेश्वर ।
अकृतार्थेन सत्कारो न ते ग्राह्य कपेर्गृहात् ।
स त्व शृणु समादेश आर्यस्याक्लिष्टकर्मण ।
कुरु सचिन्त्य च कपे यदि साध्विति मन्यसे । [20]
तत स्त्रीभि परिवृत स्थितमेव कपीश्वरम् ।
अब्रवीत्परुष वाक्य लक्ष्मण परवीरहा ।

[—(l 1) B1 वीर (for वीर) B1 3 प्लवगर्षभ, B2 °र्षभ (for पुरुपर्षभम्) —(l 2) D2-4 13 सक्रुद्ध (for सुग्रीवो) —(l 3) D2 13 [S]भिनिश्वस्य (for विनि°) D2-4 13 विल(D4 13 °ले)रुद्ध (for गर्तरुद्ध) —(l 4) V1 D3 व्यमन- (for वचन-) V1 B4 -सक्रुद्ध, D2-4 13 -सतप्त (for -सरुद्ध) D2-4 13 सुग्रीवमिदमब्रवीत् (for the post half) —(l 5) D4 न शक्यते प्रिय कर्तुं (for the prior half) Ñ2 V2 B4 D2-4 7 13 हरिपुगव —(l 6) V1 D2 13 सत्कारो, D4 शक्तो वै (for सत्कार) V3 B1-3 D2 4 13 च (for वा) —(l 7) Ñ2 D7 यदि (for यदा) D2 4 13 मदा कृतार्थो दूत स्याद् (for the prior half) B2 अन्वर्थनिश्चये (for अर्थवि°) —(l 8) D2-4 13 परिग्राह्यस् (for प्रति°) D2 सत्कार्यश् (for सत्कार) D2 4 13 च (for स्यात्) —(l 9) D3 कृत्येसिन् (for रामस्य) Ñ2 B1 3 D7 अनिष्ठिते, V2 B4 अधिष्ठित, B2 (before corr अमिथत) अनुष्ठिते (for अनिश्चिते) V1 D2 कृत्येसिन्नानुतिष्ठते, V3 कृत्ये वा तदधिष्ठित, D3 (with hiatus) आदेशे अनतुष्ठिते, D4 कृत्येस्मिननतुष्ठिते, D13 कृत्येस्मिन्ननुधिष्ठिते (for the post half) —(l 10) D2-4 वानरसत्तम (for °पुगव) —(l 11) D2-4 13 अथ(D4 अय, D13 ततो) नष्टमद श्रीमान् (for the prior half) —(l 12) V1 जयसूत्रनम- ब्रवीत् (corrupt), D4 वचन चेदमब्रवीत् (for the post half) —(l 13) D2-4 13 विदितात्मन (for [अ]क्लिष्टकर्मण) —(l 14) Ñ2 V2 3 B2 D7 प्रतिकरिष्यामो, V1 प्रोक्त करि° (for प्रतिकरिष्यामि) D2-4 13 सर्वे(D3 °र्वं) तत्प्रयतिष्यामो(D3 °मि) (for the prior half) D3 तद् (for यद्) —(l 15) D2 4 13 अर्थपात्रे (for अर्घ्यपाद्ये) B4 ह् (for च) D4 लक्ष्मणस् (sic) (for लक्ष्मण) —(l 16) V1 वर्ते (for वक्ष्ये) —(l 17) B1 3 राघवेण च (for वानरेश्वर) —(l 18) D2-4 13 ग्राह्यस्ते (by transp) (for ते ग्राह्य) D2-4 13 गृहे (for गृहात्) —(l 19) G(ed) रामस्य (for आर्यस्य) —(l 20) V1 B1 कुरुष्व सत्य च(V1 सचित्य) कपे (for the prior half) G(ed) सप्रति (for साध्विति) —(l 21) Ñ2 D7 तत्र, V2 3 B1-3 D3 एव (for एव) —(l 22) V1 D2-4 13 स्थित एवाब्रवीद्वाक्य (for the prior half)]

7 [a]) B4 स नाभिजन, D3 सत्त्वाभिमान, D4(after corr as in text) सप्तमीजन-, D13 सत्यमिज्ञान- (for सत्त्वाभिजन-) —[d]) D1 राजन् (for राजा)

13 8 8 यस्तु राजा स्थितोऽधर्मे मित्राणामुपकारिणाम् ।
मिथ्या प्रतिज्ञां कुरुते को नृशंसतरस्ततः ॥ ८
शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं तु गवानृते ।
आत्मानं स्वजनं हन्ति पुरुषः पुरुषानृते ॥ ९
पूर्वं कृतार्थो मित्राणां न तत्प्रतिकरोति यः ।
कृतघ्नः सर्वभूतानां स वध्यः प्लवगेश्वर ॥ १०
गीतोऽयं ब्रह्मणा श्लोकः सर्वलोकनमस्कृतः ।
दृष्ट्वा कृतघ्नं क्रुद्धेन तं निबोध प्लवंगम ॥ ११
ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चोरे भग्नव्रते तथा ।
निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ १२
अनार्यस्त्वं कृतघ्नश्च मिथ्यावादी च वानर ।
पूर्वं कृतार्थो रामस्य न तत्प्रतिकरोषि यत् ॥ १३
ननु नाम कृतार्थेन त्वया रामस्य वानर ।
सीताया मार्गणे यत्नः कर्तव्यः कृतमिच्छता ॥ १४

---

8 ^{a}) D3 11 राज्ये (for ऽधर्मे) ❀ Cv अधर्मे इति पदच्छेद (Cg च्छेद॰) ।, so also Cr m, Ck अधर्मे स्थितोऽधर्ममार्गावलम्बीत्यर्थ ।, Ct अधर्मे स्थित इत्यन्वय । अधर्ममार्गस्थ ❀ —^{b}) G3 मत्राणाम् (sic) (for मित्राणाम्) —^{c}) D1 2 M2 (before corr sec m) मिथ्या —^{d}) B1 3 किं (for को) —After 8, Ś1 D1–4 12 13 ins

649* पञ्च पश्वनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते ।

[Ś1 पत्न्यनृते, D3 पश्वानृते, D12 पान्यनृते (sic) (for पश्वनृते) D4 च कुञ्जरान् (for गवानृते)]

9 ^{a}) Ñ2 अश्वानृत —Ñ2 om from ह up to नृते in ^{d} —^{b}) V B2 3 D6 7 11 T G3 M3 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पुरुषानृते, B1 तुरगानृते (for तु गवा°) —After 9^{ab}, Ś1 Ñ1 (l 1 only) D1–4 12 13 ins

650* हन्ति जातानजाताश्च हिरण्यार्थेऽनृत वदन् ।
सर्वं भूम्यनृते हन्ति मास्म भूम्यनृत वदी ।

[(l 1) D1 3 4 जातानुजाताश् Ñ1 illeg for हिरण्यार्थेऽनृत Ś1 हिरण्यार्थं D3 13 वदेत् (for वदन्) —(l 2) Ś1 D3 सर्व-, D1 om (for सर्वं) Ś1 D12 नास्म- (for मास्म) Ś1 D1 12 वदेत् (for वदी)]

—Ñ1 V1 om 9^{cd} —^{c}) Ñ2 B1 3 D7 स (D7 स) तत, V2 सगण, V3 B4 D11 सजन (for स्वजन) D3 सर्वं (for हन्ति) —^{d}) D3 स हति, D13 यो वदेत् (for पुरुष) D1 यो मिथ्या कुरुते वच —After 9, Ś1 D2–4 12 13 ins l 2 only, Ñ2 V (V1 after 9^{ab}) B4 D7 ins l 2–3 after 9, while B1–3 ins after 9

651* हन्ति जातानजाताश्च भूम्यर्थे त्वनृत वदन् ।
गवानृतेन तुल्य च पुरुषानृतमुच्यते ।
कुलमासप्तम हन्ति नरो भूम्यनृत वदन् ।

[B2 reads l 1 in marg —Ñ2 D7 transp l 2 and l 3 —(l 2) Ñ2 B1 3 D7 भूम्यनृतेन, V2 D2 12 गवानृते तु (V2 च, D12 हि) (for गवानृतेन) Ś1 D2–4 12 13 हि (for च) Ñ2 D7 सदृश (for तुल्य च) —(l 3) Ñ2 D7 कुलाना सप्तम हति (for the prior half) B4 भूम्यर्थेमनृत वदन् (for the post half)]

10 ^{a}) V2 3 सर्वं (for पूर्वं) —^{b}) V2 3 B D7 नार्थं (for न तत्) M2 यद् (for य) —^{c}) T2 कृतज्ञ (sic) (for °घ्न) —^{d}) Ś1 D12 भवेत् (for वध्य) D2 4 11 13 पुरुषाधम (for प्लवगेश्वर)

11 ^{ab}) D4 पूर्वं (for श्लोक) Ś1 D12 -देव-, D1–4 6 11 13 T2 -भूत- (for -लोक-) Ñ2 V B1–3 D7 अपि च ब्रह्मणा गीत श्लोक शृणु प्लवगम —^{cd}) Ś1 D12 पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 B4 D12 कृतघ्न (for °घ्न) B4 क्रोधेन, D2 क्रुध्येत (sic), D4 क्रुद्धेनु, D13 क्रुध्येत (for क्रुद्धेन) Ś1 मन, D11 त्व (for त) V2 क्रुद्धमेतन् (sic) (for क्रुद्धेन त) Ñ2 V B1–3 D7 कपीश्वर (for प्लवगम)

12 Cf Mbh 12 166 24. —^{a}) B4 D5–11 T G M1 2 Ck t गोघ्ने (B4 °घ्नि) चैव (for ब्रह्मघ्ने च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 6–8 10–13 T चैरे Ñ2 D7 भ्रष्ट- (for भग्न-) D2 3 11 13 शठे (for तथा) D4 सुवर्णस्तेययोगत . —^{c}) M1 निकृता (for °हिता) Ñ2 V B1–3 D7 राजन्, D2 13 लोके (for सद्भि) —Ñ1 illeg from कृ up to श (see var) in 13^{a}

13 Ñ1 illeg up to श (see var) (cf v l 12) —^{a}) B4 च (for त्व) Ñ2 V B1–3 D7 स त्व पाप (for अनार्यस्त्व) Ś1 D1–4 12 13 कृतघ्नस्त्व (Ś1 D12 °श्च, D2 13 °घ्न त्व) नृशसश्च —^{b}) D2 4 13 मिथ्याचारश् (for °वादी) Ñ1 पार्थिव (for वानर) —^{cd}) Ś1 D12 राम स्यान् (for रामस्य) D4 वानरे कृतकार्ये स (for ^{c}) D2 4 13 M2 (before corr) प्रतिकरोति (for °षि) Ś1 तत्, D2 4 13 य (for यत्) B4 न त्व प्रतिकरोषि य (for ^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 कृतार्थं पूर्वमार्येण नार्थं (V1 B1 2 न त्व) प्रतिचिकीर्षसि.

14 Ś1 D12 om 14–15^{b} —^{a}) D2 4 13 न तु (for ननु) D4 6 राम- (for नाम) ❀ Ck ननु नामेत्यादि । आमन्त्रणप्रसिद्ध्योर्नाम ❀ —^{b}) G2 वानरपुगव (for रामस्य वानर) —^{c}) D4 याया (for यत्न) ❀ Ck मार्गणे यत्न इति । प्राक्प्रतिज्ञात इति शेष ।, so also Ct ❀ —^{d}) Ñ V B1–3 D1–4 7 13 कुलपाशन, B4 त्वनसूयया (for कृतमिच्छता) —After 14, Ñ2 V B D3 7 11 ins

652* सत्कृता ये च मित्राणा न भवन्त्युपकारिण ।
तान्मृतानपि क्रव्यादा कृतघ्नान्नोपभुञ्जते ।
ऋष्यमूके गिरिश्रेष्ठे यत्तत्सख्य पुरा हि न ।
पाणिग्रहण कृत्वा तन्न स्मरसि दुर्मते ।

[(l 1) Ñ2 B1 3 न, G (ed) तु (for च) V1 D3 11 सत्कृताश्च (D3 कृतार्थास्त्व) कृतार्थाश्च मित्राणा न भवति ये —(l 3)

स त्वं ग्राम्येषु भोगेषु सक्तो मिथ्याप्रतिश्रवः ।
न त्वां रामो विजानीते सर्पं मण्डूकराविणम् ॥ १५
महाभागेन रामेण पापः करुणवेदिना ।
हरीणां प्रापितो राज्यं त्वं दुरात्मा महात्मना ॥ १६
कृतं चेन्नाभिजानीषे रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
सद्यस्त्वं निशितैर्बाणैर्हतो द्रक्ष्यसि वालिनम् ॥ १७

G 4 34 26
B 4 34 17
L 4 27 18

D3 गिरे पृष्ठे (for गिरिश्रेष्ठे) V1 B1–3 यत्तु (for यत्तत्) B1 सत्य (for सख्य) Ñ2 D7 कृत (for हि न) D3 यत्न सत्य पुराभवत् (for the post half) —(l 4) D3 न तत्स्मरसि वानर (for the post half)]

15 Ś1 D12 om 15^ab (cf v l 14) —^a) D1 2 4 13 सक्तो (D13 °क्ते) (for स त्व) V1 D6 11 13 ग्रामेषु (for °म्येषु) D1 धर्मेषु, T2 भोग्येषु (for भोगेषु) D3 प्रसक्त ग्राम्यधर्मेषु —^b) D1 पाप, D2 13 यस्तु, D3 पाप, D4 पापे (for सक्तो) D1 परिश्रवा (sic), D3 °व (for -प्रतिश्रव) —^c) Ñ1 स (for न) D5 T2 M1 2 Ck त्वा, G1 त्व (for त्वा) B1 त्वा रामो न (by transp) V2 B2 D3 7 [ऽ]भिजानीते, B4 हि जानाति, D2 13 T2 न जानीते, D11 [ऽ]भिजानाति, G1 °नीयात् (for विजानीते) —^d) Ñ2 V3 B2 3 D7 -धारिण, V2 वारिण (meta) (for राविणम्) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 कृतघ्न दुष्टचारिण (D4 °मानस) ❀ Cv सर्पं मण्डूकराविणमिति । मण्डूक इव रौतीति मण्डूकरावी । तम् । मण्डूकस्वरेण स्वगण इति मत्वाभिगच्छति । स त गृह्णाति । त मण्डूकराविण सर्पम् । त्वा न जानाति । रामो वञ्चक त्वा न जानातीत्यर्थ ।, so also Cr m g, Ck मण्डूकराविण स्वगृहीतमण्डूकद्वारा मण्डूकविराववन्त सर्पमन्तरनवलोकनाच्छब्दमात्रेण मण्डूकमेव जानीते न सर्पम् । शब्दप्रमाणाभावेन रामेणावञ्चितोऽभूदित्यर्थ । यद्वा भट्टस्तु मण्डूक इव रौतीति मण्डूकरावी । मण्डूकग्रहणार्थं सर्पो मण्डूकवद्रौति । तेन स्वरेण स्वगत (°ण ?) इति मत्वा मण्डूकस्तत्समीपमागच्छति । स त गृह्णाति । एव वञ्चकत्वान्न जानातीत्याह-बल सर्वलोकसमतमनृतमपि साहसाद्वक्ति । नहि सर्पस्य मण्डूकस्वरोऽस्ति । नापि च मण्डूका मण्डूका नितोऽनुमाय गच्छन्ति । नापि च सर्पाणामेव वकमद्र प्रसिद्ध ?।, Ct मण्डूकराविण स्वगृहीतमुखस्थमण्डूकशब्देन शब्दवन्त सर्पं यथा जनोऽनवलोकनान्मण्डूकमेव जानीते, न तु सर्पं तथा तव स्वरूप रामो नाज्ञासीदिति भाव ❀ —After 15, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

653* प्रमत्तश्चातिरक्तश्च यथा स्यात्प्राकृतस्तथा ।

[D2 13 [अ]पि, D3 [अ]सि (for [अ]ति-) Ñ1 illeg from र up to त D12 [अ]तिरिक्तश्च (for °रक्तश्च) D1 3 [अ]न्य (for स्यात्)]

16 ^a) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 आत्मनश्च (D1 3 °स्तु) महाभाग्यात् —^b) V1 प्रिय, D11 प्राय, D13 पाप (for पाप) Ś1 D4 12 करुणवेदिन (for °वेदिना) —^c) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 रामेण, B4 आर्येण (for हरीणा) D4 रामो मा पतते (corrupt) (for हरीणा प्रापितो) B2 वह्निं, G3 M1 राज्ये (for राज्य) —^d) D11 G1 दुरात्मन् (for °त्मा)

17 ^a) D3 11 [अ]भिजानासि (for °नीषे) Ś1 D1 2 4 12 13 कृत तु नाभिजानासि (D12 °मि, D13 °ति), Ñ1 T3 कृत चेन्नातिजानीषे, Ñ2 V B1–3 D7 यत्कृत (D7 °ते) नाभिजानासि (Ñ2 °नीषे), B4 कृत यन्नाभिजानासि, M1 कृत चैतन्न जानीषे —^b) D3 7 13 T2 -कारिण (for -कर्मण) D5 8–10 राघवस्य महात्मन —^c) Ñ2 V B D7 अद्य, D11 मया (for सद्यस्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अद्य सख्ये (D1 असख्येय) शितैर्बाणर् (D4 शितप्राण [sic]) —^d) D1 प्राप्स्यसि (for द्रक्ष्यसि) Ñ2 V B1–3 D7 हतव्यो नात्र सशय —After 17, Ñ V B D1 7 11 ins, while Ś1 D2 4 12 13 ins l 1–2 after 17 and l 3–14 after 18, whereas D3 ins after 18

654* उपकारो न कर्तव्यस्त्वद्विधाना महात्मभि ।
मूर्खाणामकृतज्ञाना स्त्रीवश्याना कदाचन ।
को हि विज्ञानसम्पन्नो दृष्टलोकपरावर ।
कामभोगेषु सज्जेत यथा त्वमिह वानर ।
महान्त प्राप्स्यसे दोष सर्वथा स्त्रीप्रसङ्गजम् । [5]
मयेनेव पुरा प्राप्तमसुरेण सुरेश्वरात् ।
नैव सत्य प्रमाण ते न प्रतिज्ञा न सगतम् ।
न च पाणिप्रदान ते दीप्यमाने विभावसौ ।
सर्वथा वञ्चितो भ्राता मम दुष्टात्मना त्वया ।
ऋजुबुद्धिरनार्येण बुद्धिमान् जिह्मबुद्धिना । [10]
अवमानकृत क्रोधो महान्मे परिवर्तते ।
उदय सागरस्येव पर्वकाले महात्मन ।
क्षुद्र नृशस दुर्वृत्त स्त्रीप्रधान च वानर ।
अह त्वा सायकैस्तीक्ष्णैर्नयामि यमसादनम् ।

[(l 1) B1 3 महात्मभि (for महात्मभि) —(l 2) Ś1 Ñ1 B3 हि (Ñ1 तु, B3 अ [sic]) कृतघ्नाना, D2 13 अप्रतिज्ञाना (for अकृतज्ञाना) Ñ1 illeg, B4 श्रीवश्याना (for स्त्री°) Ñ1 D1 3 कथचन —D12 om l 3–5 —(l 4) V2 काल- (for काम-) V2 मज्जेत (for स°) Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 प्रमत्तेत्का (Ś1 °मज्येत्का Ñ1 °, का, D2 4 11 13 °मत्त का) मभोगेषु, V1 कामभोगे प्रमत्तेत (for the prior half) Ñ1 om त्वम् —(l 5) V2 प्राप्यसे, B4 प्राप्नुषे Ś1 Ñ1 D1–3 13 लप्स्य (Ñ1 लभ्य) मे सुमहद् दु ख, D4 लप्स्यथ दुर्वह दु ख, D11 प्राप्स्यसे त्व महादोष (for the prior half) —(l 6) D1 [ए]व, D4 13 हि (for [इ]व) Ś1 D3 भयेन हि (D3 °नेव), D2 मवेहिन (sic), D12 यन्नेन हि (for मयेनेव) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 यथा (for पुरा) D11 मत्तेनेव यथा प्रोक्त त्वया वाक्य हि वानर —V2 om l 7 —(l 7) B1 2 नेव (for नैव) D2 13 नियम त्व (for नैव सत्य) V1 तु (for ते) Ñ1 illeg for न प्रतिज्ञा न D4 सगति (for °तम्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 प्रतिज्ञान (V3 B4 °न) ममगत, B2 न प्रतिज्ञावश गत (for the post half) —(l 8) Ś1 D1–4 12 13 [ए]व (for च) D1–4 13 च (for ते) —(l 10) Ś1 D12 आय° (sic) (for जिह्म°) —(l 11) Ñ1 B4 अपमान, Ñ2 V3 अवसान-

न च सकुचितः पन्था येन वाली हतो गतः ।
समये तिष्ठ सुग्रीव मा वालिपथमन्वगाः ॥ १८

न नूनमिक्ष्वाकुवरस्य कार्मुका-
च्च्युताञ्शरान्पश्यसि वज्रसंनिभान् ।
ततः सुखं नाम निषेवसे सुखी
न रामकार्यं मनसाप्यवेक्षसे ॥ १९

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

(for अवमान) —Ñ1 om from क्रो up to ते Ś1 D1 2 4 13 दोपो, D3 12 रोषा (for क्रोधो) V1 महात्मा, B4 महात्म (for महात्मे) Ś1 D1–4 12 13 हृदि वर्तते, V2 प्रतिपद्यते (for परिवर्तते) D11 मम विवर्धते (for मे परिवर्तते) —(l 12) D4 उदये, D11 13 उदय (for उदय) —(l 13) D1 क्रुद्धो (for क्षुद्र) D11 दुर्बुद्धि (for दुर्वृत्त) Ñ2 D7 स्त्रीप्रसक्त V1 3 B2 D1 2 11 13 वानर (for °र) —(l 14) Ś1 D2 3 12 13 अद्य, V1 स्वय, V3 D4 अय (for अद्) D2 13 [अ]द्द (for त्वा)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1(l 1–2 only) 2–4 12.13 cont. 655*

18 Ñ1 om 18 —[a]) Ś1 Ñ2 V B D4 6 7–13 स, D3 om (subm) (for च) D1 राम स एप दुर्धर्षो —[b]) B4 गतो हत (by transp), D1 निपातित (for हतो गत) —D1 om 18[cd] —[d]) M3 -वधम् (for -पथम्) Ś1 D12 क्षय गा (for अन्वगा) —After 18, Ś1 D2 3(l 1–14) 4 12 13 ins l 3–14 of 654*, then all cont, Ñ1 cont after 654*, D1 cont l 1–2 after 654* and ins l 7–10 after 18[ab], while D11 ins after 18, Ñ2 V B D7 ins l 3–10 after 18

655* तथा करोम्यह तेऽद्य सायकैर्मर्मभेदिभि ।
अपरेऽपि यथा नैवमवज्ञास्यन्ति सौहृदम् ।
तथा करोम्येष शरैरजिह्मगै-
र्महाविषैर्दृष्टिविषैरिवोरगैः ।
यथैवमन्योऽपि न सौहृदं शठो [5]
विभेत्स्यते कामवशप्रयोजन ।
अहमिह खलु सत्पथादपेत
चलितमतिं चपल स्वजातिदोषात् ।
अनृतमधुरवादिन कृतघ्न
तमिव तवाग्रजमुन्मथामि बाणै । [10]

[Ñ2 V B D7 om l 1–2 —(l 1) D3 om ते D11 रोषात् (for तेऽद्य) D2 13 तथा तथा करोम्यद्य (for the prior half) —(l 2) D12 हि (for [ऽ]पि) D11 अपरोपि Ś1 D12 नैव (for नैवम्) Ś1 D12 [अ]वज्ञास्यन्ति हि, D11 अवमस्यति (for अवज्ञास्यन्ति) Ñ1 सौहृदान् (for °दम्) —After l 2, D1 ins

655(A)* तान्येव दिव्यान्यस्त्राणि तदेव च महद्धनु ।,

while D3 11 ins

655(B)* कियच्चिर ते क्षमितु क काल तस्य मन्यसे ।
पूर्वं कृतोपकारस्य रामस्याक्लिष्टकर्मण ।
सुग्रीव को वेदयते दुष्टस्येह मन तव ।
आकाशे क्रममाणस्य पदानि शकुनेरिव ।
दुरात्मनि कृत मूढे न चिरादेव नश्यति । [5]
अकृतज्ञे च सुग्रीव भस्मनीवाहुतिर्यथा ।
मयित्वा मार्गणोपाय यत्नेन कुरु वानर ।
करोषि चेत्प्रनिश्चित्य सर्वथा प्रवदस्व माम् ।

[(l 2) D3 त्वामुपकारस्य (for कृतो°) —(l 5) D11 वृत (for कृत) —(l 6) D11 हुता (for यथा) —(l 8) D11 प्रनिसृत्य]

—Ś1 Ñ1 D4 12 om l 3–6 —(l 3) D7 [अ]द्य (for [ए]प) —(l 4) D11 महाजवैस् (for °विषैर्) Ñ2 om, D11 तीक्ष्ण विषैर् (for दृष्टि°) D2 13 इवोल्बणै (for इवोरग) —(l 5) D2 13 परोप्येव, D3 11 परोपीह (for [ए]वमन्योऽपि) B2 3 रूपे, D2 13 नरा, D3 बुधो (for शठो) —(l 6) Ñ2 D7 कालवश, V1 3 B1–3 कामवश (V1 B2 °श), D3 कामशर- (for काम-वश-) B1 3 प्रयोजित, D3 -प्रचेरित, D11 °न (for -प्रयोजन) D2 13 विभिद्यते रामशर प्रचोदि(D2 °रि)त —(l 7) V1 B1–3 अयम्, V2 3 स्वयम् (for अहम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 अयमहमिह (Ñ1 °ह), D3 अहमरुमिह (sic) (for अहमिह खलु) —(l 8) Ś1 D1–4 12 13 चपलमतिं, Ñ1 om, D11 ललितमतिं D2 4 13 स्वभाव- (for स्वजाति-) Ś1 D12 चपलस्वभावदोषात् —(l 9) V2 अनृत (for °त-). Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 -मधुरभाषिण (D4 13 °त), D1 -मधुर भाषिण (for -मधुरवादिन) —(l 10) V2 त्वम् (for तम्) D4 इह (for इव) D7 तेऽग्रजम् (for तवाग्रजम्) Ñ1 तरामि (for [उ]न्मथामि) Ś1 D12 प्रभुमपि चाग्रजमुन्मथामि बाणै]

19 V B4 D11 om, B2 reads in marg 19 —[a]) Ś1 Ñ B1–3 D1–4 7 12 13 यावद् (for नूनम्) M3 कार्मुक- (for °काच्) —[b]) Ñ B1–3 शरान्शितान्, D5 6 8 9 T2 G M2 शराश्च्युतान् (by transp), D7 स्थितान्शरान्, D10 शराश्च तान् (for च्युताञ्शरान्) Ñ B1–3 D7 चक्षुरन्तिके (Ñ1 °कान्), M1 °वेगितान् (for वज्रसंनिभान्) —[c]) Ś1 D1–4 12 13 तावत् (for तत) M1 कथ (for सुख) Ñ

३४

तथा ब्रुवाणं सौमित्रिं प्रदीप्तमिव तेजसा ।
अब्रवील्लक्ष्मणं तारा ताराधिपनिभानना ॥ १
नैवं लक्ष्मण वक्तव्यो नायं परुषमर्हति ।
हरीणामीश्वरः श्रोतुं तव वक्त्राद्विशेषतः ॥ २
नैवाकृतज्ञः सुग्रीवो न शठो नापि दारुणः ।
नैवानृतकथो वीर न जिह्मश्च कपीश्वरः ॥ ३
उपकारं कृतं वीरो नाप्ययं विस्मृतः कपिः ।
रामेण वीर सुग्रीवो यदन्यैर्दुष्करं रणे ॥ ४
रामप्रसादात्कीर्तिं च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
प्राप्तवानिह सुग्रीवो रुमां मां च परंतप ॥ ५ G 4 35. 5 B 4 35. 5 L 4 28. 5

D2 6 G3 विषेवसे Ñ B1–3 D7 त्व, D3 सुख (for सुखी) —d) D13 स (for न) D12 रामकोप (for °कार्यं) Ś1 D4 6 12 13 G3 व्यपेक्ष(D6 °वेक्ष्य)से, Ñ B1–3 D7 व्यवस्य (B2 3 °स्स्य)सि, D2 13 [अ]प्यपेक्षसे (for [अ]प्यवेक्षसे) ❀ Cr m g न नूनमिति। (Cr °मिति–न नूनमिति पाठे) इक्ष्वाकुवरस्य कार्मुकस्य(Cm °कात्, Cg °क) च्युतान्बाणान्वज्र-सनिभान्न पश्यसि, नाद्राक्षी नूनम्। ततो नाम तस्मात्खलु सुख निषेवसे सुखीसन्नामकार्यं मनसापि नावे(Cr न चे) क्षस इति योजना। , so also Ck t ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V3 B1 3 4 D2 4. 7 11–13 लक्ष्मणवाक्य, Ñ1 D8 लक्ष्मणक्रोप , V1 दूतलक्ष्मण-वाक्य, V2 B2 लक्ष्मणदूतवाक्य, D1 लक्ष्मणप्रकोप —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om , Ñ2 V2 32, V3 B4 36, B2 3 D3 7 35, D1 23, D5 6 8–10 T G1 2 M 34, D11 29, G3 33 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

34

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 a) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 इति (for तथा) D1 सुमित्र (unmetrical), G3 काकुत्स्थ (for सौमित्रिं) —c) Ñ2 V B D7 वचन (for लक्ष्मण) —d) Ś1 V B D2 4 12 13 तारापति- (for ताराधिप-) D7 -वरानना (for -निभा°) —After 1, V1 ins

656* हरीणामीश्वरो राजा सुग्रीवो वानराधिप ।

2 a) D2 न वै (for नैव) Ś1 B4 D1–4 6 11–13 वक्तव्य —b) B2 D1 6 13 M1 पुरुषम् (sic) (for प°) —c) Ś1 D1 12 [ऽ]श्लील, Ñ V B1–3 D7 राजा, D2 4 13 [ऽ]लीक (for श्रोतु) —d) Ñ1 D1 3 त्वद्वक्त्रात्तु, Ñ2 V B1–3 D7 त्वत्सकाशाद् (for तव वक्त्राद्)

3 a) Ś1 [अ]कृतघ्न (sic), B4 °तिज्ञ (for [अ]-कृतज्ञ) —b) V B D7 च (for [अ]पि) D4 रामो नैवापि दारुण —D6 reads from रुण in b up to 3d in marg —c) Ñ2 V1 नैवानृतम(V1 °ग)तिर्वीरो, V2 3 B1–3 D7 न चानृ(V3 °कृ)तमतिर्वीरो, B4 D4 न चा(D4 नैवा)-नृतकथो वीरो, D11 न वानृतकथो वीर —Ñ1 om (hapl ?) 3d–4a —d) G2 3 हरीश्वर Ś1 D1 3 12 नैव(D1 3 न च) जिह्मविनिश्चय , Ñ2 D7 न जिह्मगतिनिश्चय V2 3 B1–3 D2 4 7 11 13 न जिह्म इति निश्चय , V1 न जिह्मगविनिश्चय , B4 न जिह्मश्चातिनिष्ठुर

4 Ñ1 om 4a (cf v l 3) —a) Ś1 D12 चैव, D1 2 13 वीर, D4 धीर, G3 पूर्वं (for वीरो) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 नाप्य(D1 न चा)य विस्मरिष्यति, Ñ2 V B D3 7 11 न च विस्मर्तुमर्हति ❀ Cr विस्मृत , कर्तरि निष्ठा।, Cg विस्मृत इति कर्तरि निष्ठा। अन्यैर्दुष्कर तमुपकार न विस्मृत इति योजना ❀ —cd) T2 वीर Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रामलक्ष्मणयोर्वीर (Ś1 Ñ1 D12 °र), B4 D3 11 रामेणा-प्रतिवीर्येण (for c) G2 यद्रा (for यद्) D13 दु कृत, M3 दुष्कृतं (for दुष्कर) D1 कृत दु करण रणे, D3 कृत यद् कृत रणे, D11 कृतमस्य सुदु कर (for d) Ñ2 V B D7 रामेणाप्रतिवीर्येण सुग्रीवोन्यै (V3 °य) सुदुष्कर —After 4, B4 ins

657* जीवित च हि राज्य च नाय विस्मरति प्रभो । , while L(ed) ins

658* तत्करिष्यति सौमित्रे इति मे मतिर्गरीयसी (?) —

658* तत्करिष्यति सौमित्रे इति मे मतिर्गरिहन्।

5 a) D2–4 13 -प्रसाद (for प्रसादात्) —b) B4 हरिराज्य (for कपि°) —d) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 मा रुमा (by transp) D1 4 6 10 13 परतप , G(ed) विशेषत —After 5, D11 ins

659* महर्षिगौतमो नाम कश्चिदासीन्महातपा ।
तस्य भार्यां सहस्राक्षस्त्वहल्यामभ्यपद्यत ।
सोऽतीन्द्रिय तपस्तेपे ह्युग्रेण तपसान्वित ।
अथ शक्र समुद्विग्नो गौतमे विघ्नमाचरन् ।
मेनकामप्सरामाह लोभयस्वेनमङ्गने । [5]
बाढमित्येव चोक्ता सा ह्युपातिष्ठत गौतमम् ।
तस्यामरोचयद्भावमृषि सिद्धो महातपा ।
दिव्य वर्षशत तत्र सप्रसक्तस्तदाभवत् ।
यदाग्निहोत्रमहुत तस्यान्ते समबुध्यत ।
ब्रह्मकल्प स तेजस्वी काममोहवश गत । [10]
कस्मात्पुनरय वीर सुग्रीव प्लवगाधिप ।

6 6 6 सुदुःखं शयितः पूर्वं प्राप्येदं सुखमुत्तमम् ।
प्राप्तकालं न जानीते विश्वामित्रो यथा मुनिः ॥ ६
घृताच्यां किल संसक्तो दश वर्षाणि लक्ष्मण ।
अहोऽमन्यत धर्मात्मा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ ७
स हि प्राप्तं न जानीते कालं कालविदां वरः ।
विश्वामित्रो महातेजाः किं पुनर्यः पृथग्जनः ॥ ८
देहधर्मं गतस्यास्य परिश्रान्तस्य लक्ष्मण ।
अवितृप्तस्य कामेषु रामः क्षन्तुमिहार्हति ॥ ९
न च रोषवशं तात गन्तुमर्हसि लक्ष्मण ।
निश्चयार्थमविज्ञाय सहसा प्राकृतो यथा ॥ १०
सत्त्वयुक्ता हि पुरुषास्त्वद्विधाः पुरुषर्षभ ।
अविमृश्य न रोषस्य सहसा यान्ति वश्यताम् ॥ ११

---

6 ^{a}) Ś1 D12 सद्दु स, Ñ1 V2 D1 2 4 13 स(V2 स्व)-द्दु स, Ñ2 V1 3 B2 4 D3 5–11 T2 3 G1 M1 2 Ck t सुदु स- (for सुद्दु स) B2 स्वसितो, D4 13 ता(D13 त)पितो, D6 शयन, G(ed) महितो (for शयित) Ś1 Ñ V B D2–4 7 11–13 नित्य, D1 om (for पूर्वं) —^{b}) Ñ2 B प्राप्याय, V2 3 प्राप्तोय, D7 प्राप्याथ, D11 प्राप्तोद्य (for प्राप्येद) D4 अनुत्तम (hypm) (for उत्तमम्) —^{c}) Ś1 D2–4 6 12 13 प्राप्त (for प्राप्त-) —^{d}) B4 D6 T2 G1 M1 मुनिर्यथा (by transp), D1 4 11 महामुनि (for यथा मुनि) —For 6^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst, while D11 ins after 6^{ab}

660* राघवस्य प्रसादाद्धि सुग्रीव सुखमेधते ।

[D11 प्रमादान्हि रामस्य (for the prior half)]

7 D1 om (hapl) 7 —^{a}) D6 T2 M2 स किलासक्तो (for किल स°) D3 मेनकाया यथासक्तो, D12 L(ed) घृताची(D12 °ता.)केलिससक्तो —^{c}) G(ed) अमन्यताहो (by transp) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 न विजानाति धर्मात्मा, Ñ2 V B1–3 D7 अमन्यत हि धर्मात्मा —^{d}) Ñ2 V B D7 11 महातपा.(B4 °यशा) (for °मुनि) Ś1 D4 12 ग्राम्यभोगसुखे रत, D6 13 ग्राम्यभोग सुरेश्वरात् ❀ Cv अहोऽमन्यत दिनसममन्यत।, Cr घृताच्यामिति विश्वामित्रो घृताच्यामासक्तो दशवर्षाण्यहोऽमन्यत दिनममन्यत। अत्र घृताचीशब्दो मेनकाया नामान्तरम्। ता ददर्श महातेजा मेनका कुशिकात्मज। इति(?)। तस्या वसन्त्या वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव। इत्यनेन विश्वामित्रस्य मेनकाया दशवर्षासक्तेर्बालकाण्डे विहितत्वात्।, Cg विश्वामित्रो घृताच्यामासक्तो दशवर्षाण्यहोऽमन्यत दिनममन्यत। घृताचीशब्देनात्र मेनकैवोच्यते। मेनकासगस्य बालकाण्डेऽभिधानात्।, Ck घृताच्यामित्यादि। मेनकाया दशसहस्रवर्षसंभोगो बालकाण्ड उक्त। ता ददर्श महातेजा मेनका कुशिकात्मज। इत्येतद्वाक्य च । कालान्तरे घृताच्यामपि तस्य सग इत्यवगम्यते।, Ct अहो दिनम्। यद्यपि पूर्वं बालकाण्डे मेनकासंबन्ध उक्तस्तथाप्येतद्वचनाद्घृताचीसंबन्धोऽपि तस्य ज्ञेय इत्याहु ❀

8 ^{a}) D3 च(sic) (for न) D1 3 13 जानाति (for जानीते) Ñ2 V B1–3 D7 11 काल स तावन्नाज्ञासीत् —^{b}) Ñ2 V1 3 B1 प्राप्त-, V2 B2 3 D7 11 प्राप्त (for काल) V3 वच, D6 9 G2 3 M1 वर —^{d}) Ñ2 V B D7 11 उतार्य (for पुनर्य)

9 ^{a}) Ś1 Ñ V B3 4 D3 11 12 दशवर्ष, D5 9 G2 पशुधर्म-(G3 °र्मं), D6 8 10 T G1 2 (also sec m) M2 Cv देहधर्म-, Cr m g as in text (for देहधर्मं) M1 [अ]द्य (for [अ]स्य) B1 2 D2 4 7 11 दशवर्षंश(B2 °र्षायु)तस्यास्य, D1 दशधर्मकृतस्यास्य ❀ Ck देहधर्मस्तु आहारनिद्राभयमैथुन च सामान्यमेतदित्युद्दिष्टलक्षण।, Ct देहधर्मा आहारनिद्राभयमैथुनानि, 'पशुधर्म' इति पाठेऽप्ययमेवार्थ. ❀ —D11 om (hapl) 9^{c}–10^{b} —^{c}) Ñ2 V B1–3 D7 कामाना (for कामेषु) —^{d}) M2 3 Cr m g काम (for राम) M1 damaged for क्षन्तुमि T2 M2 3 अर्हसि Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राम क्षमितुमर्हति, Ñ2 V2 D7 राघव क्षन्तुमर्हति, V1 3 B1–3 D3 6 G2 राघव क्षन्तुमर्हसि, B4 स राम क्षन्तुमर्हति, G1 कामस्त्व क्षन्तुमर्हसि

10 V1 D11 om 10^{ab} (for D11 cf v l 9) —^{a}) B2 वच (for न च) Ñ V2 3 B1–3 D1 3 क्रोधवश (for रोष°) Ś1 Ñ V2 3 B1–3 D1–4 7 12 13 M2 वीर (for तात) —^{b}) B2 क्षन्तुम् (after corr as in text) —^{c}) V1 illeg from यार्थ up to स in ^{d} D7 11 M1 2 निश्चितार्थम्, G3 लोकयात्राम्, Cr m g k t as in text (for निश्चयार्थम्) B1 न विज्ञाय (for अवि°) D1 अवितृप्तस्य कामेषु —^{d}) Ñ2 V B1–3 D3 7 रघुनन्दन (for प्राकृतो यथा)

11 ^{a}) G1 च (for हि) —^{b}) B4 तु नरेश्वर, D1 4–6 G2 3 पुरुषर्षभा, D11 रघुनन्दन (for पुरुषर्षभ) —^{c}) Ś1 Ñ1 B D3 7 12 13 G3 अ(Ñ1 ऽ)विमृश्य, V3 न विमृश्य, D4 अनिगृह्य (for अविमृश्य) —After 11, Ś1 Ñ2 V B D2–4 7 11–13 ins

661* धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य सतत गुरुवर्तिन ।
त्वत्सकाशाद्विशेषेण नाय परुषमर्हति ।
पूर्वजस्य हि ते भ्रातू रामस्याक्लिष्टकर्मण ।
सखा परमक सौम्य सुग्रीवो वानरेश्वर ।
यथा रामस्तव भ्राता तथाय ते गुरुप्रिय । [5]
पूजनीयश्च मान्यश्च रामस्यार्थे परतप ।

[(l 1) B3 धर्मज्ञ स्वकृतज्ञस्य (for the prior half) D2 13 वशवर्तिन (for गुरुवर्तिन) —(l 2) D2 13 तव वक्त्राद्, D11 तव पार्श्वाद् (for त्वत्सकाशाद्) D12 om from परुष up to भ्राता in the prior half of l 5 —(l 3) D2–4 13 तव (for हि ते) Ś1 D4 रामस्य रणमूर्धनि, D2 3 13 रामस्य

प्रसादये त्वां धर्मज्ञ सुग्रीवार्थे समाहिता।
महात्रोपसमुत्पन्नः संरम्भस्त्यज्यतामयम् ॥ १२
रुमां मां कपिराज्यं च धनधान्यवसूनि च।
रामप्रियार्थं सुग्रीवस्त्यजेदिति मतिर्मम ॥ १३

समानेष्यति सुग्रीवः सीतया सह राघवम्।
शशाङ्कमिव रोहिण्या निहत्वा रावणं रणे ॥ १४
शतकोटिसहस्राणि लङ्कायां किल रक्षसाम्।
अयुतानि च षट्त्रिंशत्सहस्राणि शतानि च ॥ १५

G 4 35 23
B 4 35 15
L 4 28 22

रणकर्मणि, D7 रामस्याक्लिष्टकारिण (for the post half) —(l 4) Ś1 D4 परतर (for °मक) D2 4 13 सोथ (for सोम्य) —(l 5) Ś1 D4 तथा तेय, D11 प्रियो भ्राता (for तव भ्राता) Ś1 D4 12 सुग्रीवोय (D4 °पि), B4 तथा चाय, D3 तथाय (subm), L(ed) तथा तेय (by transp) (for तथाय ते) V1 2 B1 D3 11 गुरु प्रिय —(l 6) Ś1 D4 12 विशेषत, B4 प्लवगम (for परतप)]

12 [a]) D5 T3 M1 2 त्वा (for त्वा) Ñ2 V B1–3 D7 11 शिरसा, D2 4 13 धर्मात्मन्, D6 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञ) B4 प्रसीद त्व सुधर्मात्मन्, T2 प्रसादयित्वा धर्मज्ञ —D11 om from 12[b] up to 13[c] —[b]) Ñ V3 B2 D5 8–10 T1 सुग्रीवार्थ, V2 रामस्यार्थे, B(ed) °वार्थं (for सुग्रीवार्थे) B4 D13 T2 समाहित Ś1 सुग्रीवार्थसमाहित —[c]) Ś1 Ñ2 V2 B2 D2–4 7 12 13 महारोप-, B1 3 °रभ-, D1 °रोप, D6 °श्रोप (for महात्रोष-) V2 3 B D5 7 -समुत्थान (B4 °त्सर्ग, D5 °त्पात), D2 °त्पन्न- (for समुत्पन्न) T3 सभ्रमस, G3 स सयस, M1 सहसा, Cm g k t as in text (for सरम्भस)

13 D11 om 13[abc] (cf v l 12) —[a]) G(ed) मा रुमा (by transp) Ś1 D12 स रुमा मा धनं धान्य, D2 4 13 रुमा मा धनधान्यं च, D3 स रुमा द राज्य च, D5 8–10 रुमा मा चागद राज्य —[b]) D3 7 G1 धन (for धन-) Ñ2 V3 B2 D1 3 7 G2 3 M2 -धान्य (for -धान्य-) Ñ1 D1 3 -गृहाणि (for -वसूनि) Ś1 D2 4 12 13 कपिराज्य गृहाणि च ❀ Cg धनधान्येत्यत्र धनशब्दो हस्तिरथाश्वादिपर। वसुशब्दो रत्नपर ❀—[d]) Ś1 Ñ2 V D3 7 12 त्यजेदपि च जीवित, B1–3 सत्यजेदपि जीवित —After 13, Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 11–13 ins

662* क शक्रस्तस्य देवस्य ख्यातस्य स्वेन कर्मणा।
उपकारस्य सदृश प्रतिकर्तुं महात्मन ।
स हि योग्यो महाबाहुरीदृशान्नै सहस्रश ।
प्रतिष्ठापयितु राज्ये निहन्तु वा नरर्षभ।
न च क्रोधवश तात गन्तुमर्हसि लक्ष्मण। [5]

[(l 1) B4 तव (for तस्य) —Ś1 D2 4 12 13 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 2) Ś1 D2 4 11–13 प्रिय (for प्रति-) —(l 3) D11 च (for हि) D11 ते (for वे) Ś1 D12 ईदृशो वै, V2 D2 °शार्थे (for °शान्नै) —V1 illeg from वै up to राज्ये in l 4 —(l 4) Ñ2 B1–3 D4 प्रतिस्थापयितु (for प्रतिष्ठा°) Ś1 D2 4 12 13 अपि वा पुन, V2 B2–4 D7 11 वानरर्षभ, B1 वा नरर्षभ —Ś1 D2 4 12 13 om l 5]

14 [a]) Ś1 B4 D12 समन्वेष्यति Ñ2 V B1–3 D7 समानयिष्यति हरि (B2 °त्वचिराद्) —[b]) B2 राघव सह सीतया —D11 om from 14[cd] up to l 2 of 663* —[c]) D9 इह [for इव) —[d]) Ś1 Ñ3 V B D2 4 7 12 13 G2 त हत्वा, Ñ1 D1 3 हत्वा त, D6 T2 निहत्य (for निहत्वा). D5 8–10 हत्वा त राक्षसाधम ❀ Cr समानेष्यतीति . . । निहत्वा ल्यबभावश्च।, Cg समानेष्यतीति। समानेष्यति घटयिष्यति। निहत्वेत्यत्र ल्यबभाव आर्ष ❀—After 14, Ś1 Ñ2 V B D2–4 7 11–13 ins

663* मयेव सह सुग्रीव राघवो रुमयेव च।
समानयिष्यत्यचिराद्राघव सह सीतया।
यत्तु मे सोम्य विज्ञाप्य शृणु तत्त्व नरर्षभ।
श्रूयते नरशार्दूल रावणस्य दुरात्मन ।

[B4 D11 om l 1–2 —(l 1) D7 मयैव V2 3 अथैव (for राघवो) D7 रुमयैव Ś1 D12 यथा मयैव सुग्रीवो भार्यया रुमया यथा (D12 °येव च), D2 4 13 यथा मयैन (D4 °व) सुग्रीव समयोजयदुत्तम —Ś1 D3 12 om l 2 —(l 2) Ñ2 V3 D7 [अ]चिर D2 4 18 तथाकरिष्यत्सुग्रीवो राम च सहमैथिलीं, L(ed) अचिरेणेव रामोय सीतया राजयिष्यति —(l 3) V3 तद, D2 13 स (for यत्) Ñ2 D7 च, B4 त्व (for तु) D2 13 निबोध (for विज्ञाप्य) Ś1 D2–4 12 13 तन्मे (for तत्त्व) D13 नरर्षभ —(l 4) V B1 3 4 D7 11 श्रूयते D13 महात्मन (for दुरात्मन)]

15 [a]) Ñ V B D1–4 7 11–13 दशकोटि- —[b]) Ś1 D12 सति (for किल) Ś1 D2 12 G M3 राक्षसा —[c]) B4 T G आयुतानि D2 7 9 13 -विंशत्- (for -त्रिंशत्-) —[d]) Ś1 D2 4 12 13 चतुर्दश, Ñ1 illeg (for शतानि च) ❀ Cm शतकोटीत्यादि। किलेति वार्तायाम्।, Ck शतकोटीत्यादि। अत्र सख्याया तात्पर्यमस्ति। विशिष्य बोधनात्। न्यर्बुद कोटिशतकोटि। लक्ष समुद्र शतकोटिर्मध्यम्, मध्यसख्याना सहस्रमित्यर्थ। तदुपरि षट्त्रिंशदयुतानि षष्टिसहस्राधिकलक्षाणीत्यर्थ। तदुपरि सहस्रसहस्राणि, तदुपरि शतानि लङ्काया राक्षसा सन्ति। तेषा वधे सहायापेक्षा परमयुन्यस्याप्यस्त्वे(°स्त्ये?)वेत्याह त इत्यादि च।, Ct शतेति। एषा सख्या विवक्षितैव। दशकोटि समुद्र शतकोटिर्मध्य मध्याना सहस्र तथा षष्टिसहस्ताधिकत्रिलक्षाणि तदुपरि षट्त्रिंशत्सहस्राणि तदुपरि तावन्ति शतानीत्यर्थ ❀

23 अहत्वा तांश्च दुर्धर्षान्राक्षसान्कामरूपिणः ।
16 न शक्यो रावणो हन्तुं येन सा मैथिली हृता ॥ १६
23 ते न शक्या रणे हन्तुमसहायेन लक्ष्मण ।
रावणः क्रूरकर्मा च सुग्रीवेण विशेषतः ॥ १७

एवमाख्यातवान्वाली स ह्यभिज्ञो हरीश्वरः ।
आगमस्तु न मे व्यक्तः श्रवात्तस्य ब्रवीम्यहम् ॥ १८
त्वत्सहायनिमित्तं वै प्रेषिता हरिपुंगवाः ।
आनेतुं वानरान्युद्धे सुबहून्हरियूथपान् ॥ १९

16 ^{a}) Ś1 Ñ1 V2 3 B4 D1 4 तु, D2 3 13 सु- (for च) Ñ2 V1 B1–3 D7 G(ed) अहत्वा(B1 ? °ह वा) सुबहू-न्स्य(G[ed] °त्र), D12 अहत्वा तान्दुराधर्षान् —^{c}) V1 3 B1 3 न शक्तो, D5 8–10 G1 2 M1 2 अशक्य, D6 T G3 न शक्य (for न शक्यो) B1 3 D5 6 8–10 T G M1 2 रावण (for °णो) —D2 13 om 16^{d}– 17^{a} —^{d}) B1 3 [अ]सौ (for सा)

17 D2 13 om. 17^{a} (cf v l 16) D11 om 17 D3 transp 17 and 18 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 3 12 नैव, Ñ2 V B D7 न च(V3 , B4 ते), T2 तच्च (for ते न) Ś1 Ñ1 D1 3 5 6 12 G3 शक्यो, T2 शक्य (for शक्या) D3 जेतुम् (for हन्तुम्) —^{b}) Ś1 D12 सर्वदा, Ñ1 D1–4 13 सर्वथा, Ñ2 V B D7 राक्षसा (for लक्ष्मण). —V1 om 17^{c}–18 —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 राक्षसा क्रूरकर्माण , Ñ2 V2 3 B D7 रामेण क्रूर-कर्माण —^{d}) V3 B1 हितेन(V? . . .) वै (for विशेषत) Ñ2 V2 B2–4 D7 सुग्रीवसहितेन वै(B4 D7 च) ❀ Cr m तेनेति । अत्र नकारोऽनुपज्यते । तेन राक्षसवध(Cm °धेन) विना रावणवधस्याशक्यत्वेनासहायेन(Cm °न सहायरहितेन) सुग्रीवेण क्रूरतमो रावणो(Cm °कर्मा रावणो विशेषतो) रणे हन्तु न शक्यश्च । न शक्य एवेति योजना ।, Cg ते न शक्या इति च्छेद । ते राक्षसा हन्तु न शक्या । रावणो विशेषेणासहा-येन सुग्रीवेण हन्तु न शक्य ।, Ck त इत्यादि च । यस्मादसहा-येन रामेण ते हन्तु न शक्या । यस्माद्रावणश्च क्रूरकर्मा क्रूरपरा-क्रमस्तस्मात्सुग्रीवेण प्रयोजन विशेषतोऽस्ति । रक्ष सेनाया प्रति-सेनाघटनस्य सुग्रीवेण विनाशक्यार्थत्वात् ।, Ct ते इति । यस्मा-दसहायेन रामेण ते हन्तुमशक्या यस्माद्रावणश्च क्रूरकर्मा क्रूरपरा-क्रमस्तस्माद्विशेषत सुग्रीवेण सहायेन प्रयोजनमस्ति । तत्समप्रति-सेनाघटनस्य सुग्रीवाधीनत्वात्सर्वेषा मनुष्यावध्यत्वाचेति भाव । यत्तु तीर्थ॰ सुग्रीवेण सहायेन ते राक्षसा हन्तुमशक्या॰, रावणश्च हन्तुमशक्य इत्यन्वय कृत्वा वाली किलोक्तवान्रावणवधाय सुग्रीव वृथा प्रार्थ्यते रामस्तस्यासावशक्य इति कथा च कल्पयति तद-पार्थकम्, रामस्य सहायापेक्षासमर्थनस्यैव प्रस्तुतत्वात् ❀ —After 17, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

664* निहन्तव्या सुबहव सह वानरपुगवै॰ ।
[Ñ1 निहन्तव्याश्च],

while D3 ins

665* नच शक्यो रणे हन्तु स सहायेन राक्षसा । (sic)

18 V1 om 18 (cf v l 17) D3 transp 17 and 18 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 एतद् (for एवम्) Ñ1 illeg from ख्यात up to स ह्य in ^{b} B4 आचष्ट मे (for आख्यात-वान्) —^{b}) Ś1 B2 D1–4 12 हरि प्रभु , Ñ V2 3 B1 3 D7. 11 13 हरिप्रभु (V2 °प्रिय), B4 [ऽ]भवत्पुरा (for हरीश्वर) —^{c}) B4 [ऽ]स्ति न मे, D3 11 नास्ति मे, G(ed) मे ततो (for तु न मे). V3 B4 D11 G1 व्यक्त, G(ed) [ऽ]व्यक्तस् (for व्यक्त) —^{d}) Ś1 Ñ1 D12 श्रुत्वा चैतद्, Ñ2 B1–3 श्रुत्वा देव, V2 D3 7 श्रवादेतद्, V3 श्रुवादेतद्, B4 श्रुत्वा तस्य (corrupt), D1 श्रवादेव, D2 11 13 श्रुतादेतद्, D4 श्रुत्वा चैव, D9 G2 श्रवणात्तु, T3 M3 श्रवात्तस्माद् , G3 श्रमात्तस्माद् , G(ed) तस्मादेतद् (for श्रवात्तस्य) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 ते (for [अ]हम्). ❀ Cv आगम स्वयमवगम ।, Cr एवमाख्यातवान्वालीति पूर्वोक्त रावणवधादिक वाली तनया-यैकदाब्रवीदिति योजना । तारामुखेनाङ्गदोक्तरामसुग्रीवसख्यकार-णाद्वृत्तान्तश्रवणात् । वृत्तान्तश्रवणानन्तरमतिबलपराक्रमरावण-निरसनविषये मा दुर्बल सुग्रीव कथमवलम्बत इति ताराया प्रत्यु-त्तरत्वेनोक्तवानित्यवगम्यते । आगम । श्रवणा(श्रवा ?)त्तस्मा-द्ब्रवीम्यहमिति पाठश्रवणात् ।, Cm एवमाख्यातवानिति । ननु सहायरहितेन सुग्रीवेण रावणो हन्तु न शक्य इति पूर्वोक्त रावण बलादिक च तारायै वाली कदाब्रवीदिति चेत्तारामुखेनाङ्गदोक्त-रामसुग्रीवसख्यकरणवृत्तान्तश्रवणानन्तरमतिबलपराक्रमरावणनिर-सनविषये मा विहाय दुर्बलं सुग्रीव राम कथमवलम्बत इति ताराया प्रत्युत्तरत्वेनोक्तवानित्यवगम्यते ।, Cg एवमिति । आगम स्वयमवगम । श्रवात् श्रवणात् । अत्र सुग्रीवेण युद्धाय निर्गमकाले तारयाङ्गदोक्तरामसुग्रीवसख्यकरणेऽभिहिते एतादृशो रावण , सुग्रीवो दुर्बलस्त कथ रामोऽवलम्बत इति वालिनोक्तमिति ज्ञेयम् ।, Ck एवमित्यादि । आगमस्तु न मे व्यक्त इति । रावण-स्यैव सख्याबलसम्पदागम प्राप्तिप्रकारस्तु न ज्ञात । अपि तु सख्यामात्रं प्रसङ्गात्पूर्वं श्रुत • चक्षुरेण । अतोऽह श्रुतमात्र ब्रवी-मीति-अनुवमिति यावत् । अत्र यद्वा भट्टोऽसहायेन सुग्रीवेण हन्तु न शक्या इत्ययूयुजत् । तथा तस्य हनने क प्रसङ्गो येन निषेध इति न जानीम । प्रकृत तु रामस्य सहायापेक्षतासमर्थन न तु सत्यसहाय इति जानीम ।, Ct एवमिति । आगमस्तु न मे व्यक्तो रावणस्य बलप्राप्तिप्रकारस्तु न मया ज्ञात , सख्यामात्र प्रसङ्गात्पूर्वं श्रुतम्, तस्य श्रवणात्तन्मुखतो वाक्यश्रवणात् ❀ —After 18, Ñ2 V2 3 B1–3 D3 7 11 ins , while V1 ins after 17^{ab} (owing to om.)

666* महाबलो महासत्त्व ख्यातवीर्यश्च रावण ।
अशक्य स महाबाहुरसहायेन रावण ।

[D3 om 1 2 —(l. 2) V1 अशक्त . Ñ2 D7 लक्ष्मण, D11 राक्षस (for रावण)]

19 ^{a}) Ś1 V1 2 B1–3 D1–5 7 11–13 तत् (for त्वत्-) V2 3 सहाय- (for सहाय-) —Ñ1 illeg from त्त वै up to न्युद्धे in ^{c} V1 च, D5 8–10 हि, D11 ते, M2 ये (for वै)

तांश्च प्रतीक्षमाणोऽयं विक्रान्तान्सुमहाबलान् ।
राघवस्यार्थसिद्ध्यर्थं न निर्याति हरीश्वरः ॥ २०
कृता तु संस्था सौमित्रे सुग्रीवेण यथा पुरा ।
अद्य तैर्वानरैः सर्वैरागन्तव्यं महाबलैः ॥ २१
ऋक्षकोटिसहस्राणि गोलाङ्गूलशतानि च ।
अद्य त्वामुपयास्यन्ति जहि कोपमरिंदम ।
कोट्योऽनेकास्तु काकुत्स्थ कपीनां दीप्ततेजसाम् ॥ २२
तव हि मुखमिदं निरीक्ष्य कोपा-
त्क्षतजनिभे नयने निरीक्षमाणाः ।
हरिवरवनिता न यान्ति शान्ति
प्रथमभयस्य हि शङ्किताः स्म सर्वाः ॥ २३

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

G 4 35 32
B 4 35 23
L 4 28 32

—ᵇ) V₂ B₄ M₁ हरियूथपा (for °पुगवा) —ᶜ) V₂ आत्मस्थ (sic) (for आनेतु) Ś₁ Ñ₂ V₂ ₃ B D₁₋₄ ₇ ₁₁₋₁₃ प्रवरान्, V₁ अपरान् (for वानरान्) —ᵈ) V₁ D₅ ₆ ₈₋₁₀ T₂ G M₂ हरिपुगवान् Ś₁ D₁₂ वानरान्वा नरोपमान्, Ñ V₂ ₃ B₁₋₃ D₁₋₄ ₇ ₁₃ वानरान्परवारणान् (V₃ D₃ ₄ °नरान्)

20 ᵃ) Ñ₂ D₇ स-, D₂ ₁₃ तु (for च). D₁ ₄ ₇ ₁₃ T₂ प्रती(T₂ सप्रे)क्ष्यमाणो B₄ तान्हि ‥क्षमाणो हि —ᵇ) B₂ कृतुस्थ(sic) (for विक्रान्तान्) B₂ *महाबलान्, D₂ ₁₃ तु महाबलान्, G₂ हरिपुंगवान् —ᶜ) B₁ ₃ राघवार्थस्य B₁ युद्धार्थं, G₁ सिद्धयर्थं (for -सिद्ध्यर्थं) —ᵈ) Ś₁ Ñ₁ D₁₂ निर्यातोय, Ñ₂ V B D₂₋₄ ₇ ₁₃ M₁ न निर्यातो, D₁ निर्यातो न (for न निर्याति) G₃ नौदासीन्य गतो हरि

21 ᵃ) D₄ कृत्वा Ś₁ D₁ ₄ ₁₂ तु सज्ञा, V₁ सज्ञा च, V₂ ₃ च सस्था, B₂ D₈₋₁₀ Ck t सुसस्था, D₂ ₁₃ तवाज्ञा, D₃ तु सख्या, D₆ [अ]त्र सस्था (for तु सस्था) B₁ ₃ कृतांतसस्था सौमित्रे —ᵇ) Ś₁ तथा पुरा, D₂ ₁₃ मया पुरा, D₅ महात्मना, D₈₋₁₀ Ck t पुरा यथा (by transp)

22 ᵃ) B₄ ऋक्षराज-, D₁ लक्षकोटी-, D₃ ₁₁ ऋक्षकोटी- (for °कोटि-) —ᶜ) B₂ M₃(also *inf lin*) त्वम्. B₄ अभि, D₁₁(both times) अनु- (for उप-) —ᵈ) Ñ₂ V₁ D₇ त्यज, D₂ ₁₃ सह (for जहि) D₁₁ क्रोधम्, G₂ रोषम् (for कोपम्) Ñ₂ V₁ D₇ ₁₁(both times) अमर्षण (for अरिंदम) V₂ ₃ B₁₋₃ त्यज शोकममर्षण —Ñ₁ D₁ ₂ ₄ ₁₃ om 22ᵉᶠ —ᵉ) G₂ कोट्यनीकास् —For 22ᵉᶠ, Ś₁ Ñ₂ V B D₃ ₇ ₁₁ ₁₂ subst and read after 22ᵃᵇ (D₁₁ after 22ᶜᵈ)

667* कोटिशस्त्वागमिष्यन्ति पृथिव्या ये चरन्ति वै ।
आसमुद्रात्वरायुक्ता सागरद्वीपवासिन ।

[(l 1) Ś₁ D₃ ₁₂ कोटिशश्चोपयास्यति, D₁₁ कोट्योनेकाश्च काकुत्स्थ (for the prior half) B₄ भवति (for चरन्ति) D₁₁ च (for वै)]

—Thereafter D₁₁ repeats 22ᶜᵈ

23 ᵃ) Ś₁ D₃ ₁₂ वदनम्, Ñ₂ V B₁₋₃ D₇ तु (B₂) मुखम्, Cg as in text (for हि मुखम्) ❀ Cv अत्रैको हिशब्द पादपूरणार्थम्।, Cg तव हीति। हिशब्द पादपूरणे ❀ Ñ₂ om इद Ś₁ Ñ₁ D₃ ₁₂ निरीक्ष्य रुष्टं, D₁ ₂ ₄ ₁₃ निशाम्य रुष्ट —ᵇ) D₁ ₂ ₄ ₁₃ -निभैर्, D₅ ₆ ₈₋₁₀ G₁ ₂ M₂ Cr m g -समे, G₃ -समैर्, Cv as in text (for -निभे) D₁ ₂ ₄ ₁₃ G₃ नयनैर् (for नयने) Ś₁ V₁ D₃ ₁₂ च भीमरूपे, Ñ₁ D₃ निरीक्षमाण, D₁ ₄ ₈ ₁₀ G₃ M₁ निरीक्ष्यमाणा (D₄ ₁₃ °ण), Cv r m g as in text Ñ₂ V₂ ₃ B D₇ ₁₁ क्षतजनिभेक्षणमीक्ष्यमाणमेव —ᶜ) T₂ -**ता (for -वनिता) D₄ om यान्ति —D₃ om from शान्ति up to नरऋषभ in l 3 of 668* —ᵈ) Ñ₁ illeg from हि up to सर्वा D₁₂ वि-, G₃ om (for हि) B₃ D₄ om, D₂ ₁₃ तु (for स्म). D₄ om सर्वा ❀ Cv प्रथमभयस्येति कर्तृकर्मणो कृतीति कर्मणि (षष्ठी)। न लोकाव्ययेत्यादिप्रतिषेधो मुनिप्रयोगबलादेव न प्रवर्तते।, Cr प्रथमभयस्येत्यत्र कर्तृकर्मणो कृतीति कर्मणि षष्ठी। न लोकाव्ययेति षष्ठीनिषेधेऽपि तस्य प्रयोग आर्ष।, Cm प्रथमभयस्येति कर्मणि षष्ठी।, Cg प्रथमभयस्य शङ्किता इति कर्मणि षष्ठी। न लोकाव्यय° इत्यादिना षष्ठीप्रतिषेधेऽपि तत्प्रयोग आर्ष।, Ck प्रथमभयस्य शङ्किता इति—प्रथमो ज्येष्ठस्तस्येव भय सुग्रीवभयमित्यर्थ। निषेधविषयेऽपि षष्ठ्यार्षी।, Ct प्रथमभयस्य तत्सदृशभयस्य वालिवधवत्सुग्रीववधभयस्य। षष्ठ्यार्षी ❀—After 23, D₃(om up to नरऋषभ in l 3) ₁₁ ins

668* अलमिह हि विश्वस्व सत्ससाधो
न खलु हरि प्रमदाजनेषु सक्त ।
नरऋषभ समागतान्प्रपश्य
हरिऋषभान्प्रमथानिवेश्वरस्य।

—Thereafter D₃ ₁₁ cont, while Ñ₂ V B D₂ ₇ ₁₃ ins after 23

669* प्रमथ्य वै नैर्ऋतराजसमता
पुरीं नभस्था यदि वा महीं गताम्।
प्रिया तव आतुरनिन्द्यरूपिणी
मिहानयिष्यन्ति नरेन्द्र जानकीम्।

३५

इत्युक्तस्तारया वाक्यं प्रश्रितं धर्मसंहितम् ।
मृदुस्वभावः सौमित्रिः प्रतिजग्राह तद्वचः ॥ १
तस्मिन्प्रतिगृहीते तु वाक्ये हरिगणेश्वरः ।
लक्ष्मणात्सुमहत्त्रासं वस्त्रं क्लिन्नमिवात्यजत् ॥ २
ततः कण्ठगतं माल्यं चित्रं बहुगुणं महत् ।
चिच्छेद विमदश्चासीत्सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ ३
स लक्ष्मणं भीमबलं सर्ववानरसत्तमः ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवः संप्रहर्षयन् ॥ ४
प्रनष्टा श्रीश्च कीर्तिश्च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
रामप्रसादात्सौमित्रे पुनः प्राप्तमिदं मया ॥ ५
कः शक्तस्तस्य देवस्य ख्यातस्य स्वेन कर्मणा ।
तादृशं विक्रमं वीर प्रतिकर्तुमरिंदम ॥ ६
सीतां प्राप्स्यति धर्मात्मा वधिष्यति च रावणम् ।
सहायमात्रेण मया राघवः स्वेन तेजसा ॥ ७

[(l 1) D2 13 -राक्षमाधिप, D3 11 राजवाहिनीं (for -राज -समता) —(l. 2) D3 11 नभस्थलस्था (for पुरीं नभस्था) V1 महीतले (for महीं गताम्) D3 13 नभस्थलाद्वा यदि वा महीतलात् —(l 3) B2 अचिन्त्य, D2 3 11 13 अनन्य- (for अनिन्द्य-) —(l. 4) D2 13 [आ]नयिष्यामि (for [आ]नयिष्यन्ति) V1 महेंद्र (for नरेन्द्र)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D4 7.11–13 तारावाक्य, D1 लक्ष्मणप्रसादन, D2 उद्योगे लक्ष्मणप्रवेशे तारावाक्य, D3 लक्ष्मणानुनये तारावाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12,13 om, Ñ2 V2 33, V3 37, B2–4 D3 7 36, D1 24, D5 6 8–10 T G1 2 M 35, D11 30 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

35

M1 begins with श्रीरामाय नम.

1 ^{ab}) Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 7 11 प्रसृत (B4 °श्रित, D1 °श्रयं) (for तारया). Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 7 11 तारया, G1 M1 प्रशृत (for प्रश्रित) Ś1 Ñ1 V2 B2 3 D4 12 G2 transp तारया and प्रश्रित B1 4 D7 -समि(B4 °यु)त (for -सहितम्) D2 13 इत्युक्ते प्रश्रि(D13 °श्रु)ते वाक्ये तारया धर्मसहिते —Ñ1 illeg for 1^{cd} —^{c}) D1 3 ऋजु- (for मृदु-) Ñ2 V B2 D1 7 स्वभावात् (D1 °व), D4 13 -स्वभाव- (for °व) —^{d}) D2 13 प्रतिगृह्याह D3 11 तत्त्व- (D11 धर्म)वित् (for तद्वच)

2 ^{a}) D5 T3 अस्मिन्, Cm g k t तस्मिन् (as in text) —^{b}) D4 om from हरिगणेश्वर up to सुग्रीवो in 3^{d} M1 damaged for हरिगणेश्वर —Ñ1 illeg for 2^{cd} except लक्ष्मणात्सु —^{c}) D3 स (for सु-) Ś1 D12 सु- (Ś1 स)महानसाद्, D2 8 G2 M1 सु(D2 तु)महात्रास (for सुमहत्त्रास) ❀ Cr सुमहत् सुमहान्तम्।, Cg सुमहत्त्रासमिति "आन्महत -" इत्याकाराभाव आर्षः ❀ Ñ2 V B1–3 D7 रामलक्ष्मणज(V1 B1 3 °स) त्रास, D11 लक्ष्मणप्रभव त्रास —^{d}) D1 3 13 क्लिष्ट माल्यम् (for वस्त्र क्लिन्नम्) V2 B1 [अ]त्यजेत् (sic) Ś1 D12 गध माल्यानि चात्यजत्

3 D4 om up to सुग्रीवो in ^{d} (cf v l 2) —^{a}) D3 कण्ठे, D9 13 कठ (for कण्ठ-) D11 -गता माला (for गत माल्य) —Ñ1 illeg for 3^{bc}. —^{b}) Ñ2 V B D7 -विध (for -गुण) Ś1 D2 12 13 तदा, D1 3 बहु (for महत्) D11 चित्रा बहुविधा बहु —^{c}) T2 विमलश्च, Ck t as in text (for °श्च) Ś1 [अं]सात् (for [आ]सीत्) G2 सत्त्ववानासीत् —^{d}) D11 वानराधिप

4 ^{a}) Ñ2 V1 B1–3 -बल, D7 -वच, D12 -रूप (for -बल) —^{b}) Ñ2 V1 B D7 -यूथप, D1–4 12 13 -समत (D3 °त) (for -सत्तम) —^{cd}) Ñ1 illeg for प्रश्रित वाक्य सुग्रीव Ś1 D4 12 समतं, Ñ2 V1 B D7 मधुर, D2 3 6 11 13 प्रसृत (for प्रश्रित) Ś1 Ñ V1 B D1–4 7 12 13 प्रीतिवर्धन (D4 7 °न·) (for सप्रहर्षयन्) V2 3 उवाच प्राजलिर्भूत्वा सगद्गदमिद वच· ❀ Ck t लक्ष्मण सप्रहर्षयन्नित्यन्वय ❀

5 V2 3 om 5^{ab} —^{a}) D6 T M1 3 प्रणष्टा (D6 M3 °ष्टा·), D11 प्रतिष्ठा, Cg as in text (for प्रनष्टा) —^{b}) D4 इद मया, M1 च शा. + (for च शाश्वतम्). —^{c}) V3 यस्य (for राम-) M1 damaged for रामप्र —^{d}) V1 D8 10 चाप्तम्. D4 च शाश्वत (sic) (for इद मया)

6 ^{a}) Ś1 D4 12 न (for क) B4 D7 चास्य (for तस्य) —^{c}) G2 शक्त (for वीर) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 यादृश (Ñ1 illeg) तादृश वापि, Ñ2 V2 3 B2–4 D7 मा(V2 3 स)दृश सदृश लोके, V1 मादृश सदृशो वापि, B1 सदृश सदृशे लोके, D11 तादृश वापि सतत —^{d}) D7 प्रतिकरम् (sic) Ś1 D2–4 12 13 अह पुन, D1 परतप· (for अरिदम) ❀ Cv r तादृश विक्रम वीरेति पाठ ।, Cg तादृश विक्रम प्रतिकर्तुम्, तादृशस्य विक्रमस्य प्रतिकर्तुमित्यर्थ ।, Ck तादृश विक्रममिति तज्जनितोपकारमित्यर्थ ।, Ct तादृश तज्जनितोपकारसदृशम् ❀ —For 6^{cd}, D5 8–10 subst

670* तादृशं प्रतिकुर्वीत अंशेनापि नृपात्मज ।

[Note hiatus between the two halves]

7 Ñ1 illeg for 7^{ab} —^{b}) V1 2 B D7 हनिष्यति, D2 °ष्यामि (sic) (for वधिष्यति) V2 स (for च) D1 3 राक्षसं· —^{c}) ❀ Cr g सहायमात्रेण मयेत्युपलक्षणे तृतीया।,

सहायकृत्यं किं तस्य येन सप्त महाद्रुमाः ।
शैलश्च वसुधा चैव बाणेनैकेन दारिताः ॥ ८

धनुर्विस्फारमाणस्य यस्य शब्देन लक्ष्मण ।
सशैला कम्पिता भूमिः सहायैस्तस्य किं नु वै ॥ ९

अनुयात्रां नरेन्द्रस्य करिष्येऽहं नरर्षभ ।
गच्छतो रावणं हन्तुं वैरिणं सपुरःसरम् ॥ १०

यदि किंचिदतिक्रान्तं विश्वासात्प्रणयेन वा ।
प्रेष्यस्य क्षमितव्यं मे न कश्चिन्नापराध्यति ॥ ११

इति तस्य ब्रुवाणस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
अभवल्लक्ष्मणः प्रीतः प्रेम्णा चेदमुवाच ह ॥ १२

सर्वथा हि मम भ्राता सनाथो वानरेश्वर ।
त्वया नाथेन सुग्रीव प्रश्रितेन विशेषतः ॥ १३

यस्ते प्रभावः सुग्रीव यच्च ते शौचमुत्तमम् ।
अर्हस्त्वं कपिराज्यस्य श्रियं भोक्तुमनुत्तमाम् ॥ १४

सहायेन च सुग्रीव त्वया रामः प्रतापवान् ।
वधिष्यति रणे शत्रूनचिरान्नात्र संशयः ॥ १५

धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य संग्रामेष्वनिवर्तिनः ।
उपपन्नं च युक्तं च सुग्रीव तव भाषितम् ॥ १६ G 4 36 13 B 4 36 16 L 4 29 13

Ct सहायमात्रेणोपलक्षितम् ❀ —^{d}) D12 om स्वेन तेजसा Ñ1 कर्मणा (for तेजसा)

8 ^{a}) T1 3 साहाय्य (for सहाय-) Ś1 D1–4 11–13 -कार्यं (for कृत्य) B1 सहायकत्व D10 के(sic) (for किं) —^{b}) D11 ते हि (for सप्त) —^{c}) Ś1 Ñ1 D6 12 G3 शैलाश्, D4 शिलाश्, D5 8–10 गिरिश् (for शैलश्) M1 damaged for श्च वसुधा —^{d}) D4 ◌न, D6 शरेण (for बाणेन) V B D7 दानवास्थि च(V1 वि) दारित

9 ^{a}) Ñ2 V B D7 आकर्षतस्तस्य(V1 2 B4 °त्र), D1 3–6 8–10 12 T2 3 G M °यानस्य (sic), D11 विकर्ष° (for विस्फारमाणस्य) —^{b}) Ś1 D1 4 9 12 13 तस्य —^{c}) Ñ1 कानना(sic), D2 13 कपते, M1 क्षुभिता (for कम्पिता) —^{d}) D5 8 10 11 G1 transp तस्य and किं नु Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 भवेत्, Ñ2 B2 प्रभो, V B4 D7 प्रभो, B1 विभो (for नु वै)

10 Ñ1 illeg up to करिष्ये in ^{b} —^{a}) Ñ2 D1 11 अनुयात्र, B1 3 °यातस्, D3 सहामात्र Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 T2 G3 तु(Ś1 D2 4 12 13 हि) रामस्य, Cm as in text (for नरेन्द्रस्य) —^{b}) Ñ1 पुरुषर्षभ, Ñ2 V B D7 नात्र संशय (for ऽहं नरर्षभ) —^{cd}) G3 गच्छामो (for गच्छतो) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 transp रावण and वैरिण

11 ^{a}) Ñ2 V B D7 यन्मे (for यदि) M1 कश्चिद् (sic) D6 यत्किंचिद् (subm). Ś1 Ñ D1–4 11–13 व्यतिक्रात —^{b}) D2 प्रश्रयेन D1 च (for वा) —Ñ1 illeg for 11^{c} —^{c}) D12 ते (for मे) D1 प्रेक्ष्यस्य क्षमितव्य ते, D2 प्रेक्ष्यस्य क्षम्यतामेतन्, D13 प्रेष्यस्य क्षाम्यतामेतन् ❀ Cr g क्षमितव्य क्षन्तव्यमित्यर्थं (Cg °व्यम्)।, so also Ck t ❀ —^{d}) D1 य (sic) (for न) Ñ1 illeg, D12 T2 G2 किंचिन्, Cm k as in text (for कश्चिन्) D1 नापराध्यते D3 तत्क नास्ति व्यतिक्रम —For 11^{cd}, Ñ2 V2 B D7 11 subst

671* तन्मर्षणीय रामेण कस्य न स्याद्व्यतिक्रम ।

[V1 तस्य (for कस्य) D11 [अ]स्ति (for स्याद्) B1–3 अति- (for व्यति-)]

12 ^{a}) Ś1 D12 सम्यग् (for तस्य) Ñ1 illeg for ब्रुवाणस्य —^{d}) T3 M3 [ए]वम्, M1 [ए]नम् (for [इ]दम्) D7 स (for ह) D11 प्रीत्या चैतदुवाच ह

13 Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 read 13(Ñ D1 4 om 13^{ab})–15 after 18 —^{a}) Ś1 D2 3 12 13 तु, V B D7 स, D11 च (for हि) —^{b}) D2 13 राघवो (for सनाथो) Ś1 V B D2 3 7 11–13 रघुनदन (for वानरेश्वर) —^{d}) D4 6 7 11–13 G1 प्रस्थि(D6 11 °स्र, D7 °थि)तेन (for प्रश्रितेन) Ñ2 V B D3 7 11 महात्मना (for विशेषत)

14 For the sequence in Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13, cf v l 13 —^{a}) Ś1 Ñ V B(B2 *sup lin* also) D1 4 7 11.12 स्व-, B2 [ऽ]नु- (for प्र-) D2 11 13 सुष्ठु(D11 यस्ते, D13 सत्सु)स्वभाव सुग्रीवो (sic), D3 यस्ते स्वभावस्तेजश्च —^{b}) D5 यस्य (for यच्च) T1 G1 शौर्यम्, Ck t as in text (for शौचम्) D5 8–10 ईदृश, M3 आर्जव (for उत्तमम्) ❀ Cm शौचमार्जवमित्यत्र तेनेत्यध्याहार्यं ❀ Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 यच्च शौर्य(Ñ1 शौच, B1 3 सौम्य)-मनुत्तम —V3 om 17^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 11 12 अर्हो(D1 2 °र्यो)सि (for अर्हस्त्व) D4 5 7 कपिराजस्य —D5 om 14^{d}–16^{a} —^{d}) Ś1 श्रिया, D4 प्रिय (for श्रिय) Ñ1 om भोक्तुम् Ś1 अनतर (for अनुत्तमाम्)

15 For the sequence in Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13, cf v l 13 D5 om 15 (cf v l 14) —^{a}) Ñ V B D3 7 हि, D8–10 तु (for च) —For 15^{b}, D7 reads 19^{b} (var) followed by 19^{cd} and om 15^{cd} —^{c}) V M1 हनिष्यति (for वधि°) D3 M1 शत्रुम् (for शत्रून) Ś1 Ñ2 B D2 4 11–13 हनिष्यति रणे शत्रुम् —^{d}) V D1 T2 3 G M2 न(V1 स, M2 त्व)चिरान्

16 D5 om 16^{a} (cf v l 14) —^{b}) D9 [अ]निवर्तत —^{d}) Ñ2 V B D7 वचन तत्र (for तव भाषितम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सुग्रीवस्य सुभाषित

4 7 4 दोपज्ञः सति सामर्थ्ये कोऽन्यो भापितुमर्हति ।
वर्जयित्वा मम ज्येष्ठं त्वां च वानरसत्तम ॥ १७
सदृशश्चासि रामस्य विक्रमेण बलेन च ।
सहायो दैवतैर्दत्तश्चिराय हरिपुंगव ॥ १८
किं तु शीघ्रमितो वीर निष्क्राम त्वं मया सह ।
सान्त्वयस्व वयस्यं च भार्याहरणदुःखितम् ॥ १९
यच्च शोकाभिभूतस्य श्रुत्वा रामस्य भापितम् ।
मया त्वं परुपाण्युक्तस्तच्च त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २०

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

---

17 D7 om $17–18^{b}$ Ñ1 illeg for 17^{ab} —^{a}) D6 reads दोपज्ञ in marg Ś1 D4 12 दोपज्ञस्य च, D1 °स्येच, D2 13 °स्यैव, D6 °पज्ञ प्रति- (for °ज्ञ सति) D2 4 13 सामर्थ्यं (for °र्थ्ये) V3 दोपज्ञश्च समर्थश्च —^{b}) Ñ2 V B D9 12 भवितुम् (for भापितुम्) —^{c}) G1 2 नर(G2 मम)श्रेष्ठ (for मम ज्येष्ठ) —^{d}) Ś1 Ñ1 V B D1–4 11–13 भ्रातर(V2 °रस् [sic]) त्वा(Ś1 Ñ1 त, D1 त्व) च वानर(D2 13 °र, D4 र), Ñ2 सनाथो रघुनदन

18 D7 om 18^{ab} (cf v l 17) Ñ2 om 18 —^{a}) Ś1 D12 त्व च, V1 3 B2 4 ह्यसि, B1 3 ह्यस्य, D4 त्व हि, D6 10 G2 M3 चापि, D11 [ऽ]स्यापि (for चासि) D5 8–10 रामेण (for रामस्य). Ñ1 समस्त्व चापि रामेण —^{b}) V1–3 B1–3 सत्त्वेन च, B4 साहाय्येन (for विक्रमेण) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सत्त्वेनाभिजनेन च —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 वयस्यो, V B1–3 D7 11 सखा त्व, D6 सहायैर्, G(ed) सुखार्थं (for सहायो) D4 कर्तव्या दैवतैर्भीतिश्च (sic) —^{d}) D1 3 13 हरि-पुगव (for °व) —After 18, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 read 13–15

19 D7 om 19^{a} —^{a}) G1 हंत (for कि तु) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 शीघ्रतर (for °मितो) —D7 reads 19^{bcd} after 15^{a} —^{b}) Ś1 D3 11 12 निष्क्रम्य त्वं, Ñ V1 2 B D2 4–10 निष्क्रम त्व, D1 निष्क्र॰स्त्र (for निष्काम त्व) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 आश्वासय, G2 सात्वय त्व (for सान्त्वयस्व) M3 त्व (for च) D11 आश्वासय रघुश्रेष्ठ —^{d}) Ñ V B D1 7 -कर्पित, D3 T3 M3 कर्शित (for -दु खितम्) —After 19, D3 11 ins

672* रामस्त्वा हरिशार्दूल भार्याहरणदु खित ।
पुरा शरणमापन्नो न त विस्मर्तुमर्हसि ।
[(1 2) D11 transp न and त]

20 Ñ2 om 20^{ab} Ñ1 illeg up to श्रुत्वा in 20^{b} —^{a}) B2 D6 M3 यश्च, D2 13 यस्य, Cr m g t as in text (for यच्च) Ś1 G1 -तप्तस्य (for -भूतस्य) —^{b}) D5 8–10 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —^{d}) Ñ2 V2 3 B D7 तन्मम, V1 तत्मवं; D8 तानि मे (for तच्च त्व) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तानि मे सोढु-मर्हसि, D5 8–10 तत्क्षमस्व सखे मम, D7 11 तन्मे त्वं(D7 °न्मम) क्षतुमर्हसि —After 20, Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 ins

673* तमोवशगताना हि क्षन्तव्य स्वच्छचेतसा ।
अतो दुरुक्तं सुग्रीव सौहार्दात्क्षन्तुमर्हसि ।
महात्मनस्तस्य हि शोकविक्लवं
निशम्य वाक्य मम मन्युरुद्गत ।
ततो मया त्व कुपितेन मार्दव
विमुच्य तीक्ष्णानि वचासि भापित ।

[Ñ2 V B D7 11 om l 1–2 —(l 1) D1 दशधर्ममताना च, D3 दशाधर्मगताना च, D13 दशधर्मागताना हि (for the prior half) D1 3 स्वस्थ, D2 13 दक्ष- (for स्वच्छ-) D12 -तेजसा (for -चेतसा) —(l 2) D2 4 13 सौहृदात् (for सौहार्दात्) —D1 2 13 om l 3–6 —(l 4) D4 11 उद्गत —(l 5) D7 अतो (for ततो) —(l 6) D3 भापित (for °त)]

Colophon D1 om (Sarga cont) —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D7 12 सुग्रीवलक्ष्मण(D12 लक्ष्मणसुग्रीव) वाक्य, Ñ1 D3 11 13 लक्ष्मण(D11 सुग्रीव)वाक्य, D2 4 लक्ष्मणसुग्रीवयोर्वाक्य —*Sarga no* (figures words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 4 D3 4 12 13 om, Ñ3 V2 34, V3 38, B2 3 D7 37, D5 6 8–10 T G1 2 M 36, D11 31, G3 35 (as in text) —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

३६

एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ।
हनुमन्तं स्थितं पार्श्वे सचिवं वाक्यमब्रवीत् ॥ १
महेन्द्रहिमवद्विन्ध्यकैलासशिखरेषु च ।
मन्दरे पाण्डुशिखरे पञ्चशैलेषु ये स्थिताः ॥ २
तरुणादित्यवर्णेषु भ्राजमानेषु सर्वशः ।
पर्वतेषु समुद्रान्ते पश्चिमस्यां तु ये दिशि ॥ ३
आदित्यभवने चैव गिरौ संध्याभ्रसंनिभे ।
पद्मतालवनं भीमं संश्रिता हरिपुंगवाः ॥ ४
अञ्जनाम्बुदसंकाशाः कुञ्जरप्रतिमौजसः ।
अञ्जने पर्वते चैव ये वसन्ति प्लवंगमाः ॥ ५
मनःशिलागुहावासा वानराः कनकप्रभाः ।
मेरुपार्श्वगताश्चैव ये च धूम्रगिरिं श्रिताः ॥ ६ G 4 37 6 B 4 37 6 L 4 30 6

36

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 After 1ab, B2 3 ins

674* सभाजित कुमारेण सुग्रीवो वानराधिप ।,

while D1 3 ins

675* प्रत्युवाच त्वमेवैतद्वक्तुमर्हसि लक्ष्मण ।
इति वानरराजोऽसौ लक्ष्मणेन सभाजित ।

—c) ☞ Some MSS invariably read हनूमत for हनु° and hence this variant is ignored hereafter —d) T3 M3 त्विदम् (for वाक्यम्) D1 3 इद वचनम्, D5 8–10 T1 वचन चेदम् (for सचिव वाक्यम्)

2 a) V1 -दिव्य- (for -विन्ध्य) Ś1 D1 3 4 12 महेद्रे (D3 4 °द्र) मलये सह्ये —b) V1 B1–3 ये, V3 वै (for च) Ś1 D4 12 -शिखरे तथा (for शिखरेषु च) D1 हिमवद्विध्यपर्वते, D3 हिमवद्विंध्यमदरे —c) B1 2(after corr [s]-प्यस्त) पाण्ड्य-, B4 पार्श्व-(for पाण्डु-) V1 -गिरिषु (for -शिखरे) Ś1 Ñ1 V2 D2 4 11–13 पार्श्व(D11 पाड्य)गिरिषु (for पाण्डुशिखरे) Ñ2 मदरेप्यस्तगिरिषु, D1 3 उदये पाड्यगिरिषु, D7 मदरात्येषु गिरिषु —d) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 पा(D2 4 13 प)चालेषु च सश्रितान्(Ñ1 सर्वत, D2 सश्रिता, D13 ये श्रिता), V2 3 B2 4 D11 पचशैले च ये श्रिता, D1 3 कैलासे ये च सस्थि(D3 °श्रि)ता

3 a) V2 -सकाशे (for -वर्णेषु) —b) Ñ2 B1–3 D6 7 11 M3 सर्वत, B4 °दा, D5 8–10 नित्यश (for सर्वश). —c) V1 3 पर्वते ये, D1 प्रचालेषु (sic) (for पर्वतेषु) Ñ1 V1 3 D12 समुद्रेषु (for समुद्रान्ते) G(ed) पर्वतेष्वासमुद्राते —d) Ś1 Ñ V B1–3 D2 4 6 7 11–13 G3 M3 Cg पश्चिमाया, Ck as in text (for पश्चिमस्या) ❀ Ct पश्चिमस्यामित्यार्षम् ❀ Ñ2 om (subm), V2.3 B1–3 D2 7 11 13 T1 3 M1 च (for तु) L(ed) तथा (for तु ये) V1 रवेर्दिशि (for तु ये दिशि) B4 पश्चिमा ये श्रिता दिश, D1 3 पूर्वे पश्चिम उत्तरे

4 a) D1 श्रादित्ये (for आदित्य-) D6 -भुवने G(ed) आदित्योदयने Ś1 Ñ1 V B1–3 D1 2 4 12 13 चास्ते, Ñ2 [s]थास्ते, D3 [s]त्रास्ते, D7 [s]प्यास्ने, D11 वापि (for चैव) —b) T1 निशा, Ck t as in text (for गिरौ) Ñ1 चादित्य-, B4 चन्द्रार्क- (for सध्याभ्र-) Ñ2 V B2 D3 7 -सनिभा, B1 3 -दर्शना (for -सनिभे) Ś1 D4 12 चादित्यसनिभा, D1 सध्यार्कसनिभा, D2 13 सौम्यार्कसनिभा (for सध्याभ्रसनिभे) —c) D8–11 पद्माचलवन, G(ed) यानन्यान्पर्वतान् (for पद्मतालवन) D8–11 भीमा (for भीम) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पद्मचद(D3 °काच)नसकाशा, Ñ2 V B1–3 पद्माननतला(V2 °तना, B1 3 °चला) भीमा (Ñ2 °काशा), B4 D7 पद्मासन(D7 °नन)लता भीमा, D5 पद्माचलघन भीमं ❀ Cv पद्मतालवन भीममिति पाठ । पद्मो वृक्षविशेषश्चन्दनविशेषश्च ।, Cr m पद्मतालवनमि-(Cm °ताले)ति । पद्मश्चन्दनवृक्षविशेष । (Cm पलाशाख्यो वृक्षो वा ।), Cg पद्मश्चन्दनविशेषा ।, Ct: पद्माचलो गिरिविशेष ❀ —d) B2(after corr marg as in text) ये च मदर (for हरिपुगवा) Ñ1 सश्रया हरियूथपा, D1 अपरेंजनवर्णित —After 4, B4 ins

676* ये वनेषु च रम्येषु सुगन्धिषु महत्सु च ।
तापसाना च रम्येषु वनान्तेषु समन्तत ।

5 B2 reads 5–6(including 678*) in marg —a) V2 अंजनाबुज-, D1 3 सजलाबुद- (for अञ्जनाम्बुद-) —b) D8–10 कुजरेंद्रमहौजस —c) Ñ2 V B1–3 D3 7 11 ये च (for चैव) —d) T3 निवसति, M2 ये च सति (for ये वसन्ति) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 वमति(D2 13 मति ये) हरियूथपा (Ñ2 V2 3 D7 °पुगवा)

6 B2 reads 6 in marg (cf v l 5) —a) D5 8–10 M1 महाशैल, M3 मन शिल, Cg as in text (for मन -शिला-) Ñ2 V B D7 11 -गुहाशय्या, T2 शैलगुहा (for -गुहावासा) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 हरिताल(D1 °लु)गुहाशय्या (D2 13 °सक्ता) ❀ Cv r मन शिलागुहावासा इति सम्यक् ।, Ck t महाशैलस्तदाख्य(Ck °शैलाख्य)पर्वत ❀ —b) Ñ2 D7 पावकप्रभा —c) D11 -पार्श्वे Ś1 V1 -स्थिताश्च (for -गताश्च) D1–4 12 13 पार्श्वशयाश्चैव —d) V2 D2 धूम-, B4 धौम्य-, D1 7 धूम्रा, D11 धूम्रं (for धूम्र-) Ś1 Ñ1 D2 4–6 8 12 T2 -गिरि, Ñ2 V1 3 B1–3 D7 M1 -गिरो (for -गिरिं) D7 M1 स्थिता G(ed) -गिरिस्थिता D13 ये च धूम्रागिरिश्रिता, M3 ये धूम्रगिरिसश्रिता —After 6, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

तरुणादित्यवर्णाश्च पर्वते ये महारुणे ।
पिबन्तो मधु मैरेयं भीमवेगाः प्लवंगमाः ॥ ७
वनेषु च सुरम्येषु सुगन्धिषु महत्सु च ।
तापसानां च रम्येषु वनान्तेषु समन्ततः ॥ ८
तांस्तांस्त्वमानय क्षिप्रं पृथिव्यां सर्ववानरान् ।
सामदानादिभिः कल्पैराशु प्रेषय वानरान् ॥ ९
प्रेषिताः प्रथमं ये च मया दूता महाजवाः ।
त्वरणार्थं तु भूयस्त्वं हरीन्संप्रेषयापरान् ॥ १०
ये प्रसक्ताश्च कामेषु दीर्घसूत्राश्च वानराः ।
इहानयस्व तान्सर्वाञ्शीघ्रं तु मम शासनात् ॥ ११
अहोभिर्दशभिर्ये च नागच्छन्ति ममाज्ञया ।
हन्तव्यास्ते दुरात्मानो राजशासनदूषकाः ॥ १२
शतान्यथ सहस्राणि कोट्यश्च मम शासनात् ।
प्रयान्तु कपिसिंहानां दिशो मम मते स्थिताः ॥ १३

677* मन शिलाधातुगिरि सश्रिता ये च मन्दरम् ।
बहवो वानरा शूरा' स 'याभ्रसमवर्चस' ।

[(l 1) D1,3 -चित्त (for -गिरिं) D13 श्रिता वै (for सश्रिता) D4 पर्वते ये महागुणे (for the post half) —(l 2) D1 -[अ]भ्रजन-, D2 13 वर्चस-, D3 -[अ]भ्रारुण- (for -[अ]-भ्रसम-)],
while Ñ2 V B D7 ins

678* वानरा कनकप्रख्या हरितालदरीशया ।
बहवो वानरा शूरा सश्रिता ये च मन्दरम् ।

[B2 reads in marg (cf v l 5) —(l 1) V3 हरिता पृथिवीशया (for the post half) —(l 2) Ñ2 (also) D7 तत्र (for शूरा) V1 मदरे, B4 मत्परा (मन्दरम्)]

7 [a]) Ś1 Ñ1 B4 D2 4 12 13 तरुणारुण- V2,3 B1 3 -वर्णाभा , D1 -सकाशा , G2 -वर्णाभे (for -वर्णाश्च) —[b]) D1 M3 च, D3 om (subm) (for ये) Ś1 D1 महारणे (sic), Ñ2 V B1–3 D7 महोदये, B4 महागिरौ, D4 महागुणे, D11 महारुणा , G3 महावने (for महारुणे) —[c]) Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 11–13 पिबति (for पिबन्तो) —[d]) Ś1 भीमरूपा', D6 हिमवेगा (for भीमवेगा)

8 Ñ1 illeg up to न्धिषु in [b] —[a]) Ś1 D1–4 11–13 सु(D2 11 च)विशालेषु, Ñ2 V1 B1–3 D7 रमणीयेषु (for च सुरम्येषु) V2 3 ये वनेषु च रम्येषु —[b]) D7 सुगधेषु —[c]) Ñ2 V1 D8–10 तापसाश्रम (for °ना च) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पुण्येषु (for रम्येषु) ❀ Ct तापसाश्रमरम्येषु रम्यतापसाश्रमेषु। यद्वा तै रम्येष्विति वनविशेषणम् ❀ —[d]) D11 गिरान्तेषु, T3 वनाते तु (for वनान्तेषु) V1 महत्सु च (for समन्तत)

9 [a]) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 13 तान्स(D3 तत्स)मानय वै (Ñ1 B4 °यत), Ñ2 V B1–3 D7 तास्त्वमानय वे, D1 तान्वै समानय, D6 तास्व समानय, D11 तान्समाज्ञापय (for तांस्ता-स्त्वमानय) ❀ Ct आनयेत्यस्य चानाययेत्यर्थ इति कतक ❀ V2 शीघ्र (for क्षिप्र) D12 तान्समानय क्षिप्र च —D6 7 13 G1 M1 2 om 9[cd] —[c]) Ś1 D12 वाक्यैर् , M3 सर्वैर्, Ck t as in text (for कल्पैर्) —[d]) Ś1 Ñ V1 B D1–4 11 12 ह्यनुप्रेषय D8–10 Ct वानरर्षभसत्तम .

10 M3 om (hapl) 10 —[a]) D3 प्रेरिता', D13 प्रेषिण (sic) (for प्रेषिता). D11 प्रथम प्रेषिता (by transp). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 दूता, D6 येन, G1 ये तु (for ये च). —[b]) D8–10 ज्ञाता (for दूता) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 महाकाया (for मया दूता) Ś1 Ñ1 D2 12 13 G1 महाबला , Ñ2 V B D7 महौजस , D4 °जवात्, D11 G2 प्लवगमा , Ct as in text (for महाजवा.) ❀ Ck महाजवा इति पाठ्ठ ❀ —[c]) Ś1 D11 च (for तु) Ñ2 V B1–3 D7 तेषा त्वरार्थं, D6 त्वरमाणोथ (for त्वरणार्थं तु) —[d]) B1 3 वीर (for हरीन्) Ś1 D4 12 [आ]शु च, Ck as in text (for [अ]परान्) D5 8–10 Ct सप्रेषय हरीश्वरान्, G(ed) हरीन्प्रेषय चापरान्.

11 [a]) Ś1 Ñ2 V B D7 12 च प्रसक्ता. (by transp). —[b]) B4 D2 13 यूथपा' (for वानरा) —[c]) Ñ2 B2 इहानयत(B2 °य च), V1 B1 3 इहानाय(V1 °प)य, B4 इह चानय, Ct as in text Ñ2 D7 आशु, V1 B1 3 आहान्, D5 8–10 शीघ्र, D13 om (for सर्वान्) V2 3 B2 4 D1 3 सर्वांस्तान् (by transp) —[d]) Ñ2 V1 B1 3 D7 सर्वांस् (for शीघ्र) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 T2 त्व, G2 च (for तु) D5 8–10 सर्वानेव कपीश्वरान्

12 Ś1 D12 T1 om (hapl) 12–13[b] B2 reads 12–13[b] twice —[a]) V2 3 B2(first time) 4 तु, K(ed) हि (for च) Ñ1 illeg , Ñ2 V1 B1 2(second time) 3 D7 शीघ्र, D1 3 11 सैन्य, D2 13 सेना, D4 तूर्णं (for ये च) —[b]) D9 नागच्छतु Ñ1 D1 3 न(D3 ये) प्रयच्छंति ये(D3 न) त्विह, Ñ2 V1 B1 2(second time) 3 D7 नागमिष्यति ये मम, D2 13 न प्रवेक्ष्यति ये त्विह, D4 L(ed) ये वा (L[ed] चा)गच्छति न त्विह, D11 नानयिष्यति ये त्विह —[d]) D4 राम- (for राज) D11 -वचका , T2 दूषणा (for -दूषका)

13 Ś1 D12 T1 om 13[ab] (cf v l 12) —[a]) Ñ2 V B1 2(both times) 3 D7 11 शतानि च Ñ2 V1 3 B1 2 (both times) 3 D6 7 T3 G3 M2 3 Cr सहस्राणा —[b]) G2 कोटिश् (for कोट्यश्) —[c]) D1 3 आयातु (for प्रयान्तु) Ñ2 V B D7 कपि(Ñ2 D7 हरि)वीरा चै(B4 °राश्च) (for कपिसिंहाना) —[d]) B4 दिक्षु (for दिशो) M1 दश (for मम) T3 वशे (for मते) Ñ2 V B D7 रामवशे (for

मेघपर्वतसंकाशाश्छादयन्त इवाम्बरम् ।
घोररूपाः कपिश्रेष्ठा यान्तु मच्छासनादितः ॥ १४
ते गतिज्ञा गतिं गत्वा पृथिव्यां सर्ववानराः ।
आनयन्तु हरीन्सर्वांस्त्वरिताः शासनान्मम ॥ १५
तस्य वानरराजस्य श्रुत्वा वायुसुतो वचः ।
दिक्षु सर्वासु विक्रान्तान्प्रेषयामास वानरान् ॥ १६
ते पदं विष्णुविक्रान्तं पतत्रिज्योतिरध्वगाः ।
प्रयाताः प्रहिता राज्ञा हरयस्तत्क्षणेन वै ॥ १७
ते समुद्रेषु गिरिषु वनेषु च सरित्सु च ।
वानरा वानरान्सर्वान्रामहेतोरचोदयन् ॥ १८
मृत्युकालोपमस्याज्ञां राजराजस्य वानराः ।
सुग्रीवस्याययुः श्रुत्वा सुग्रीवभयदर्शिनः ॥ १९
ततस्तेऽञ्जनसंकाशा गिरेस्तस्मान्महाजवाः ।
तिस्रः कोट्यः प्लवंगानां निर्ययुर्यत्र राघवः ॥ २० G 4 37 21 B 4 37 20 L 4 30 22

मम मते) D1 3 दिग्भ्यो रामहितैषिणा (D3 °ण), D5 8–10 निदेशे मम ये स्थिता —For 13^cd, Ś1 Ñ1 D2 4 11–13 subst

679* हरीणामागमिष्यन्ति दूतसंप्रेषणादिह ।

[Ś1 हरयश्च, Ñ1 हरयो हि (for हरीणाम्) D2 13 दूर- (for दूत-)]

14 ^b) D3 इवाबरे —^d) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 11 12 दिश (for इत) D2 13 ते यातु मम शासनात्, M3 यातु मच्छासनादता

15 ^a) D11 गतीर् (for गतिं) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 11–13 M1 ज्ञात्वा (for गत्वा) D3 तेगितज्ञा गतिज्ञाश्च (metri causa) —^b) Ñ2 V B1–3 D1 6 7 वानरान् (for वानरा) ❀ Cr m g गम्यत इति गतिर्निलयम् (Cg °र्वासस्थानम्) । पृथिव्या सर्वान्हरीनानयन्त्विति सबन्ध ।, Ck गतिं गत्वा तत्तद्देशगमन प्राप्य ।, Ct गतिं गत्वा वेगवत्तरा गति गत्वा ❀ —^c) B4 आयातु ते (for आनयन्तु) Ś1 D12 भीमा, Ñ1 D1 3 4 11 भीमान् (for सर्वांस्) Ñ2 V B D7 हरिश्रेष्ठान् (V1 2 °ष्ठा, B4 °ष्ठास्) (for हरीन्सर्वांस्) —^d) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 हरय (for त्वरिता) Ñ2 V B1 3 D7 हरयो मम शासनात्, B2 4 D11 G2 त्वरिता (B2 बहवो, B4 त्वरित) मम शासनात

16 ^a) D11 ततो (for तस्य) —^b) Ś1 D4 11 12 तदा, Ñ V B1–3 D7 तत , B4 कपि , D2 13 तथा (for वच) —^c) D6 T2 दिश (for दिक्षु) D5 विक्रात , T2 विश्रांतान् (for विक्रान्तान्) Ś1 Ñ1 D1 2 4,12 13 दिश दिश सु (Ś1 Ñ1 स)विक्रातान्, Ñ2 V B D3 7 11 G(ed) दिशो (G[ed] °क्षु) दशसु विक्रातान्, T3 M1 दिश सर्वा सुविक्रातान्, M2 सर्वा दिश सुविक्रातान्

17 ☞ T1 missing from 4 36 17 up to 4 42 .30^ab —^a) Ś1 Ñ1 B1–3 D1–4 12 13 विष्णुनाक्रात —^b) Ś1 Ñ1 D3 12 13 पतति ज्योतिषा गति(Ś1 D12 °णं), Ñ2 V B1–3 D7 पतत्रि(B1–3 °तग)ज्योतिरावृत, B4 ज्योतिर्विहितमात्मन , D1 2 4 11 पतत्रि(D4 °तित)ज्योतिषा गतिं, M1 सुपर्णसमरहस —^c) V3 प्रेषिता, D2 सहिता (for प्रहिता) —^d) Ś1 Ñ1 B4 D1 3 4 13 ख, D5 8–10 T2 3 तु (for तत्-) Ś1 D1 4 12 ते, Ñ1 ह, B4 तु, D2 13 च (for वै) Ñ2 V B1–3 D7 खमावृत्य समंतत , D11 प्लवगा सर्वतो दिश

18 ^a) Ś1 B4 D12 तान् (for ते) —^b) D11 सर सु (for वनेषु) V1 महत्सु, D5 6 8–10 T2 3 G M2 3 सर सु (for सरित्सु) —^c) Ś1 D12 वानरो, B4 हनूमान् (for वानरा) D11 वानरान्वानर —^d) Ś1 D12 अनाययत्, B4 D11 अचोदयत्, D1 4 अनोदयन

19 ^a) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 -काल(B4 -राज)-समस्य ❀ Cm मृत्युकालोपमस्य प्रलयकालतुल्यस्य ।, Ck मृत्यु कालश्चोपमा निग्रहविषये यस्य स इत्यर्थ ।, Ct मृत्युकालोपमस्य निग्रहविषय इति शेष ❀ —^b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 4 7 11 12 कपि , D10 om (hapl) (for राज-) Ñ2 V2 3 B2–4 D7 11 सर्वश , V1 B1 सर्वत , D1 शासनात् (for वानरा) —^c) M1 ययु (for [आ]ययु) —^d) D5 8–10 -शकिता (for -दर्शिन) ❀ Cv r सुग्रीवस्याययु श्रुत्वा सुग्रीवभयदर्शिन इति पाठ ❀ —For 19^cd, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 subst

680* श्रुत्वैव सप्रतस्थुस्ते सुग्रीवस्य भयात्तत ।

[B4 D2 श्रुत्वैव, D3 11 श्रुत्वा च (for श्रुत्वव) Ñ1 B4 D2 3 वचन तेषा(B4 तस्य) (for सप्रतस्थुस्ते) B4 D1 भयातुरा]

—Thereafter D11 cont , while Ñ2 V B1–3 D7 subst for 19^cd

681* कपयो दूतवाक्यानि श्रुत्वैव भयमादधु ।

[D11 श्रुत्वैव स्वयमागमन् (for the post half)]

20 Ś1 Ñ1 D1–4 12,13 transp 20 and 21 —^a) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तु (for ते) B4 सुमहाकाया (for ऽञ्जनसंकाशा) Ñ2 V B1–3 D7 अथाजनसवर्णाना(V3 °भा) —^b) B4 गिरौ तस्मिन् (for गिरेस्तस्मान्) Ñ2 V B1–3 D7 महौजस (Ñ2 B3 D3 °सा), D3 मनोजवा , D5 8–10 महाबला , G(ed) महाजनात् (for महाजवा) Ś1 D1 2 4 12 13 गिरौ सद्यो(D1 2 13 तस्मिन्) मनोजवा , Ñ1 गिरौ तस्मिन्महाबला , T2 गिरेस्तस्मान्महाबला —After 20^ab, B1 reads l 2 of 682*, B3 reads l 2 of 682* after 20^ab and repeats it after 21 B4 reads l 1 of 682* after 20^ab —B1 om 20^c–21 B3 om 20^cd B4 transp. 20^cd and 21^ab.—^d) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 आगता, Ñ2 V B2 4 D7

22 21 21 अस्तं गच्छति यत्रार्कस्तस्मिन्गिरिवरे रताः ।
तप्तहेमसमाभासास्तस्मात्कोट्यो दश च्युताः ॥ २१
कैलासशिखरेभ्यश्च सिंहकेसरवर्चसाम् ।
ततः कोटिसहस्राणि वानराणामुपागमन् ॥ २२
फलमूलेन जीवन्तो हिमवन्तमुपाश्रिताः ।
तेषां कोटिसहस्राणां सहस्रं समवर्तत ॥ २३

अङ्गारकसमानानां भीमानां भीमकर्मणाम् ।
विन्ध्याद्वानरकोटीनां सहस्राण्यपतन्द्रुतम् ॥ २४
क्षीरोदवेलानिलयास्तमालवनवासिनः ।
नारिकेलाशनाश्चैव तेषां संख्या न विद्यते ॥ २५
वनेभ्यो गह्वरेभ्यश्च सरिद्भ्यश्च महाजवाः ।
आगच्छद्वानरी सेना पिबन्तीव दिवाकरम् ॥ २६

क्षाययुर्, G(ed) प्रययुर्, Cr m g as in text (for निर्ययुर्) D1 2 13 G3 M2 3 येन, Cr m.g as in text (for यत्र) D4 वानर (for राघव) V3 तत्र वानरा, D3 ते च राघव (for यत्र राघव) —After 20^cd, B4 reads l 2 of 682*

21 B1 om 21 (cf v l 20). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp 20 and 21 B4 transp 20^cd and 21^ab.—^a) Ś1 D12 नो सूर्ये, V2 3 सविता (for यत्रार्कस्) —^b) D6 T2 3 M3 स्थिता (for रता) Ñ2 V B2 3 D7 G(ed) गिरौ हेमप्रभे शुभे (V1 °भासिते) —^c) Ñ2 B2 D7 -सुवर्णाना, V B3 -सवर्णाना (V3 °भास), B4 D3 T3 M1 -समाभासस्, D6 G1 2 M3 -महाभासस् (G1 M3 °सास्) D5 8–10 T2 सतप्तहेमवर्णाभास् —Ñ1 illeg for 21^d —^d) B4 तस्मिन्, D1 ताश्च (for तस्मात्) Ś1 D1 2 4 12 13 स्मृता (for च्युता) Ñ2 V B2 3 D7 11 दशागता, B4 D3 दशोद्यता (for दश च्युता) —After 21, Ñ2 V B2 3 D7 ins, while B1 ins l. 2 only after 20^ab (owing to om), B4 reads l 1 after 20^ab and l 2 after 20^cd

682* वानराणा च सुग्रीव सिंहसहननौजसाम् ।
मन्दरात्पर्वतश्रेष्ठात्त्रिशत्कोट्य समाययु ।

[(l 1) V1 B4 G(ed) च (B4 प्र, G[ed] सु) वीराणां, V2 3 B2 च सुग्रीवे (B2 °व) (for च सुग्रीव) B4 सिंहसहनना गणा (for the post half) —B3 reads l 2 for the first time after 20^ab, repeating it here —(l 2) B4 च गिरि- (for पर्वत-)]

22 ^a) Ś1 Ñ2 V B2 3 D2 4 7 12 तु (for च) —D3 om 22^b– 23^c —^c) D11 कोटी- (for कोटि-) G3 -सहस्राणा Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 सप्तकोटि (D1 13 °टी) शतान्येव, Ñ2 V B1–3 D7 कोटीशतानि (B1 3 °ना) द्वात्रिंशद्, B4 तत्र कोटीशतान्येव —^d) Ś1 D12 उपागत (sic), D2 4 11 G2 उपागमत्, D5 8–10 T2 समागमन्, D13 उपागता (for उपागमन्)

23 D3 om 23^abc (cf v l 22) —^a) Ś1 Ñ1 D12 फलमूलकसज्ञा ये, Ñ2 V B D1 2 4 7 11 13 फलमूलरसज्ञा ये —^b) B4 D1 समाश्रिता —V3 reads 23^c– 24 in marg —^c) B1 3 अथ तेषा, B4 D1 7 13 तेषा कोटी- (for तेषा कोटि-) V3 D6 सहस्राणि —Ñ2 B1 om (hapl) from 23^d up to सहस्र in 24^d (cf var.) —^d) Ś1 D1 2 13 समुपागत (D13 °ता), Ñ1 D3 4 12 समुपागमत्, V B2 3 D7 स (V2 3 B2 D7 म) न्यवर्तत (B2 °यत, D7 °ते), B4 पर्यवर्तत, D11 उपतस्थिरे (for समवर्तत)

24 Ñ2 B1 om up to सहस्र in 24^d (cf v l 23) V3 reads 24 in marg (cf. v l 23) —^a) Ś1 Ñ1 D4 12 अगारशिखराभाना, V1 2 B2–4 D1–3 7 11 13 अंगारनिकराभाणा (D2 13 °णा च), V3 अंगारवर्णानीलाना. —Ñ1 illeg for 24^b– 25^b —^b) Ś1 D4 12 भीमभाणा (for भीमाना), V2 भीमवर्चसा, D4 भीष्मकर्मणा (for भीमकर्मणाम्) —^d) D6 [अ]गमन्, G1 M1 2 [आ]पतन् (for [अ]पतन्) D11 [उ]पतस्थिरे (for [अ]पतन्द्रुतम्) Ś1 D4 12 सहस्र भुवि (D4 न च) चोद्यत, Ñ2 V B1–3 D3 7 सहस्र (Ñ2 B1 om) स (Ñ2 V1 2 D7 स) न्यवर्तत, B4 सहस्रमयुतानि च, D1 2 13 सहस्र नव चोद्यत —After 24, Ñ2 V B D7 ins

683* उदयात्पर्वताच्चैव प्रख्यातबलपौरुषा ।
दश कोटिसहस्राणि वानरा समुपागमन् ।

[(l 1) V1 B1 3 उत्तरात् (for उदयात्) —(l 2) B3 -सहस्राणा (for °स्राणि). V B वानराणामुपागमन् (for the post half)]

25 Ñ1 illeg for 25^ab (cf v l 24) —^a) D1 -वेलामुदितास् (for -वेलानिलयास्) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1 2 4 11–13 -वनगोधिन, D3 -फलगधिन, D7 -दलगधिन, G(ed) -फलभक्षिण (for -वनवासिन) —^c) D1–3 7 11 G M नालिकेर (for नारिकेल-) D6 -[आ]सनाश् Ñ2 V D2 7 सौम्यास्, B1–3 सर्वे, B4 वीरास्, D1 3 चडास् (for चैव) Ś1 D12 नारिकेला (D12 °लिकेरा) शिन सौम्यास्, Ñ1 D4 13 नालिकेराशया (D4 13 °सना) सौम्यास् —Ñ1 illeg from सख्या in 25^d up to द्भ्यश्च in 26^b

26 Ñ1 illeg up to द्भ्यश्च in ^b (cf v l 25) —^a) D11 नदीभ्य Ś1 Ñ2 V1(m) 2 3 B D3 7 11 13 सागरातेभ्य, D1 2 4 11 पर्वतेभ्यश्च (for गह्वरेभ्यश्च) —^b) G1 गिरिभ्यश् (for सरिद्भ्यश्) Ś1 Ñ V B1 3 D1–4 7 11–13 वनौकस (Ñ2 V1 2 B1 3 D7 11 °स) , B2 D8–10 महाबला, B4 महौजसा, D6 महाबला, K(ed) महाजवा (for महाजवा) ❀ Cv r वनेभ्यो गह्वरेभ्यश्च सरिद्भ्यश्च महाजवा इति पाठ ❀ —^c) Ś1 Ñ1 D12 वानरास्तूर्णमभ्येत्य (Ñ1 illeg after वान up to सर्वे in 27^b), Ñ2 V B1–3 D3 7 अभ्यगा (Ñ2 B3 D3 7 °या) द्वानरचमू, B4 चमूर्हरीणाम-

ये तु त्वरयितुं याता वानराः सर्ववानरान् ।
ते वीरा हिमवच्छैलं ददृशुस्तं महाद्रुमम् ॥ २७
तस्मिन्गिरिवरे रम्ये यज्ञो माहेश्वरः पुरा ।
सर्वदेवमनस्तोपो बभौ दिव्यो मनोहरः ॥ २८
अन्नविष्यन्दजातानि मूलानि च फलानि च ।
अमृतस्वादुकल्पानि ददृशुस्तत्र वानराः ॥ २९
तदन्नसंभवं दिव्यं फलं मूलं मनोहरम् ।
यः कश्चित्सकृदश्नाति मासं भवति तर्पितः ॥ ३०
तानि मूलानि दिव्यानि फलानि च फलाशनाः ।
औषधानि च दिव्यानि जगृहुर्हरियूथपाः ॥ ३१
तस्माच्च यज्ञायतनात्पुष्पाणि सुरभीणि च ।
आनिन्युर्वानरा गत्वा सुग्रीवप्रियकारणात् ॥ ३२
ते तु सर्वे हरिवराः पृथिव्यां सर्ववानरान् ।
संचोदयित्वा त्वरितं यूथानां जग्मुरग्रतः ॥ ३३

G 4 37 34
B 4 37 33
L 4 30 34

-म्येति, D1 2 4 वानर वपुरम्येत्य, D11 चमूरम्येति तरसा, D13 वानर च पुरत्येत्य (sic) —^{d}) Ś1 B1 D12 रुधतीव, Ñ2 V B2 3 D3 7 रुधतीव, D13 पिबतीव (for पिबन्तीव) T2 दिशोबर (for दिवाकरम्)

27 Ñ1 illeg up to सर्वं in ^{b} (cf v l 26) D3 reads in marg from सर्वं in 27^{b} up to 28 —^{b}) D11 पृथिव्या सर्ववानरा —^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7–11 13 G2 M1 -शैले, D12 -शैलाद् —^{d}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 महदद्भुत, B4 सुमहावन, D6 त महागिरि (for त महाद्रुमम्)

28 D3 reads 28 in marg (cf v l 27) —^{a}) D9 यस्मिन् (for तस्मिन्) Ñ V1 3 B1–3 D2 4–11 13 T2 G M2 पुण्ये (for रम्ये) —^{b}) Ñ1 D4 तदा, D7 पर (for पुरा) ❀ Ck. यज्ञ इति। दिव्योऽश्वमेध इत्यर्थः।, Ct माहेश्वरो यज्ञो महेश्वरदेवत्यो दिव्योऽश्वमेध इति कतक ❀ —After 28^{ab}, D4 ins

684* गौरीपदानि वेदीं च तपोवनमनुत्तमम्।

—^{c}) D3 11 सर्वदैव Ñ2 V1 3 B D3 7 11 मनस्तोपी, G2 -मनस्तोष्यो, G3 -प्रियकरो (for -मनस्तोपो) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 M1 -दै (D13 M1 दे) वतसतोपी, D6 -देवमतोदोपो, T2 -देवमते जातो (for -देवमनस्तोपो) —^{d}) M2 बहु- (for बभौ) Ś1 D1–4 12 13 विप्र-, Ñ1 तत्र, B4 सर्व-, D6 T2 G3 M3 दिव्य- (for दिव्यो) Ś1 -मनोरम, G2 -मनोहर (for मनोहर) Ñ2 V B1–3 D7 11 बभूव परमा (Ñ2 सुमहा) र्चित, D8–10 बभूव सुमनोरम

29 ^{a}) V1 3 D5 8–11 T2 3 M3 Cm k t -निस्यद-, D3 विपाद (corrupt), Cv r as in text (for -विष्यन्द-) B2 (*sup lin* also) अहविष्यान्न, D2 (m) अन्नमिष्टानि, D4 अनुविच्छद-, D7 अन्नावस्यद-, D13 अनुचिच्छद-, M2 अच्छनिष्पद- (for अन्नविष्यन्द) B1 अन्वविष्य नु जातानि, B3 अनुविष्यन्नजातानि, G (ed) अनुविश्य सुजातानि —V2 B1 om (hapl ?) 29^{c}–31^{b} B2 om 29^{cd} —^{c}) D11 -[गा]स्वाद-, D13 M3 -स्वाद- (for स्वादु-)

30 V2 B1 om 30 (cf v l 29) Ñ2 om 30^{ab} B2 transp 30 (m) and 31^{cd}. —^{a}) T2 -सनिभ (for -सभवं) Ś1 D12 तत समभवद्, Ñ1 तदन्नादभवद्, B2 4 त (B2 य) दन्नममृत, B3 तदन्नमद्भुत, D2 4 13 यदन्नमभवद्, D11 तदन्न सस्कृत, G3 तदस्मिन्नभवद् (for तदन्नसभव) D1 तदन्नममृतप्रख्य —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 3 B2–4 D1–6 8–13 T2 3 G2 M फल- (for फल) Ś1 B2 D2 5 13 T2 -मूल- (for मूल) Ñ1 B4 D2 4 7 13 मनोरम (for मनोहरम्) —Ñ1 illeg for 30^{c} —^{c}) Ś1 D12 क्वचित् (for कश्चित्) B2 सस्यग्, B4 स तद् (for सकृद्) D2 4 13 अद्याच (for अश्नाति) Ñ2 यश्च कश्चित्तदा खादेत् —^{d}) B4 मासि (for मास) D1 स न्भवति (for मास भवति) Ś1 D3 11 12 नि क्षुध, Ñ D1 निर्वृत, V1 3 B3 D7 विक्षुध, B2 4 सोक्षुध, G2 दर्पित (for तर्पित) T2 न सभवति तर्पित (sic)

31 V2 B1 2 om 31^{ab} (for all except B2, cf v l 29) —^{a}) Ś1 V1 3 B3 D1–4 6 12 13 M1 दिव्यानि मूलानि (by transp) —^{b}) Ñ D2 4 13 जलानि, B4 पुष्पाणि (for फलानि) Ś1 D1 12 च फलाशिन, Ñ B4 D2 4 13 च फलानि च, B3 च मन शिला, D3 अमृताशिन (with hiatus) (for च फलाशना) —B2 transp 30 (m) and 31^{cd} —^{c}) Ñ1 मनो+ , B4 D1 3 11 च मुख्यानि (for च दिव्यानि) Ñ2 V B1–3 D7 विविधाश्चो (Ñ2 D7 °श्चौ) पधीर्मुख्या —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 प्रगृह्य (for जगृहुर्) Ñ V B1–3 D7 8 10 हरिपुगवा

32 ^{a}) V3 यस्माच् Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 भगवतो य (D2 रा) ज्ञात्, V1 3 च यज्ञोपवनात् (for च यज्ञायतनात्) —Ñ1 illeg for ^{b} —^{b}) V B D3 सुरभीण्यपि, M1 च फलानि च (for सुरभीणि च) Ś1 D1 2 4 12 13 कुसुम (D12 °मुद) च मनोहर —^{c}) Ñ2 V B D7 11 वानरास्तत्र (for वानरा गत्वा) —^{d}) Ś1 D12 -हित- (for -प्रिय-) Ś1 V D1 3 11 12 G2 -कारिण, Ñ2 D7 कारिण, B D4 -काम्यया (for -कारणात्)

33 D7 om 33–34^{b} —^{a}) D1 हरिमुख्या, D11 13 हरिवरान्, T2 तु हरय (for हरिवरा) —^{b}) M2 पृथिव्या T2 -वानरा —^{c}) Ñ2 V B तदा सप्रेष्य, D3 सचोदयित्वा, D11 13 सनो° (for सचोदयित्वा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 T2 M3 त्वरिता (for त्वरित) —^{d}) Ñ2 V2 3 B त्वरया, T3 यूथपान्, G2 3 M1 2 यूथपा (for यूथाना) Ś1 Ñ1 D1–4, 11–13 जवेनाजग्मुरग्रत

35 34 35 ते तु तेन मुहूर्तेन यूथपाः शीघ्रकारिणः ।
किष्किन्धां त्वरया प्राप्ताः सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ ३४
ते गृहीत्वौषधीः सर्वाः फलं मूलं च वानराः ।
तं प्रतिग्राहयामासुर्वचनं चेदमब्रुवन् ॥ ३५
सर्वे परिगताः शैलाः समुद्राश्च वनानि च ।
पृथिव्यां वानराः सर्वे शासनादुपयान्ति ते ॥ ३६
एवं श्रुत्वा ततो हृष्टः सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
प्रतिजग्राह च प्रीतस्तेषां सर्वमुपायनम् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

34 D7 om. 34ab (cf v l 33) —a) B4 ततस्; D6 तेन (for ते तु) ❀ Cm तेन मुहूर्तेन सप्तम्यर्थे तृतीया ❀ —b) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 12 13 G2 वानरा, D5 8–10 T2 कपय (for यूथपा) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 -निक्रमा, V1 B1–3 D5 8–10 -चारिण, B4 D4 11 T2 3 M3 -गामिन (for कारिण) —c) Ś1 किष्किंदा, Ñ B4 D7 किष्किध्या Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 समनु-, G2 त्वरिता, M1 त्वरित (for त्वरया) —d) B4 सुग्रीवो यन्यवेदयन् (sic)

35 Ś1 D1 om 35ab Ñ1 illeg from a up to मूल in b —a) Ñ2 V1 3 B D1–4 7 11–13 दिव्या· (for सर्वा) —b) Ñ2 V B1–3 D2–6 8–13 T2 3 G2 3 M फल- (for फल) —c) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स- (for त) D1 3 परिग्राहयामासुर् (for प्रति°) —d) Ś1 V3 D3 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्)

36 a) Ś1 D12 परिश्रिता, Ñ2 B1–3 D7 ये च गता, V1 D1 5 8–10 परिसृता, V2 3 देव गता (for परिगता) G(ed) सर्वदेशागता (for सर्वे परिगता) Ś1 Ñ2 B1–3 D2 7 12.13 शैलान्, D3(m) वानरा(hypm) (for शैला) D11 शाला परिगता (by transp) —b) Ś1 Ñ2 B1–3 D7 12 समुद्राश्, D5 8–10 सरितश् (for समुद्राश्). D2.13 समुद्राश्च वनाश्च ये. —c) D3 6 पृथिव्या —d) D11 ये (for ते)

37 D8 om (hapl) from श्रुत्वा in 37a up to 4 37 8 —a) T3 M1 एतच (for एव). G3 तच्छ्रुत्वा तु (for एव श्रुत्वा). T2 M1 वचो (for ततो) Ś1 Ñ2 V2 3 B D1 3 7. 11 12 तत प्रहर्ष(D3 °र)मगमत्, Ñ1 D2 4 13 प्रहर्षोभूत्तस्तस्य(D13 °स्तेषा), V1 तत प्रहर्षमतुल —b) Ś1 D12 वानरस्तदा, Ñ2 V B1–3 D7 11 वानराधिप, B4 D1 3 वानरेश्वर, G3 प्लवगेश्वर (for प्लवगाधिप) Ñ1 D2 4 सुग्रीवस्य महात्मन, D13 सुग्रीवादिमहात्मना —Ñ1 illeg from च in c up to सर्वमु in d —c) V2 3 B4 D1.2 4 13 सु, G3 M3 तत् (for च) —d) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 तेभ्य (for तेषा) B4 ततस्तेषाम् (for तेषा सर्वम्) —After 37, D3 11 ins

685* स दूतवाक्यैरनुकूलमागतै
प्रहृष्टचेता हरिवाहिनीपति ।
ननन्द रामप्रियकारणोद्यतो
यथोदये चन्द्रमस सरित्पति ।

Colophon D1 9 om colophon (for D9, cf v l 37) Ś1 D12 read the colophon after 4 37 2 —*Sarga name* Ś1 D12 वानरोद्योग, Ñ1 सेनानिवेश, Ñ2 B4 D7 हनुमदादेश, V हनुमद्व्यादेश, B1–3 हनूमदुपदेश, D2 3 वानरसैन्यप्रवेश (D3 marg हनुमद्वचन), D4 वानरसैन्यप्रवेशन, D11 हनूमत्सदेश, D13 सैन्यप्रवेश —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4.12 13 om, Ñ2 V2 35, V3 39, B2–4 D3 7 38, D5 6 8 10 T2 3 G1 2 M 37, D11 32 —After colophon, D2 concludes with कृष्ण, while G concludes with श्रीरामाय नम

३७

प्रतिगृह्य च तत्सर्वमुपायनमुपाहृतम् ।
वानरान्सान्त्वयित्वा च सर्वानेव व्यसर्जयत् ॥ १
विसर्जयित्वा स हरीञ्शूरांस्तान्कृतकर्मणः ।
मेने कृतार्थमात्मानं राघवं च महाबलम् ॥ २
स लक्ष्मणो भीमबलं सर्ववानरसत्तमम् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवं संप्रहर्षयन् ।
किष्किन्धाया विनिष्काम यदि ते सौम्य रोचते ॥ ३
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य सुभाषितम् ।
सुग्रीवः परमप्रीतो वाक्यमेतदुवाच ह ।
एवं भवतु गच्छामः स्थेयं त्वच्छासने मया ॥ ४
तमेवमुक्त्वा सुग्रीवो लक्ष्मणं शुभलक्षणम् ।
विसर्जयामास तदा तारामन्याश्च योषितः ॥ ५ G 4 38 24 B 4 38 6 L 4 31 18

37

☞ T1 missing for Sarga 37 (cf v l 4 36 17) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 D9 om 1-8 (cf v l 4 36 37). D11 om 1-2 Ś1 D12 read 1-2 after 4 36 37 —^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B D1-4 7 12 13 G3 तु (for च) —^{b}) Ś1 Ñ1 D3 4 12 अनुत्तमं, Ñ2 V B1-3 D1 2 7 13 उपागत (for उपाहृतम्) —^{cd}) Ñ V2 B4 D2 7 13 तु (for च) Ñ1 D1-4 13 विससर्ज कपीश्वर (D3 °श्वरान्) (for ^{d}) Ś1 D12 वानराणा-मुपागत्य (D12 °म्य) सात्वयित्वा हरीश्वर

2 D9 11 om 2 (cf v l 1) For sequence in Ś1 D12, cf v l 1 —^{a}) Ś1 D12 च, D6 तु (for स). Ñ1 D2 4 13 स विसृज्य तत (Ñ1 कपीन्) सर्वान्, Ñ2 V B D7 G(ed) स(G[ed] स) विसृज्य च सुग्रीव, D3 विससर्ज कपीन्सर्वान् —^{b}) Ñ2 V1 3 B D7 तान्हरीन्, V2 हरींस्तान्, D2-4 13 कपींस्तान्, G1 सर्वांस्तान् (for शूरास्तान्) G3 द्रुमयोधिन (for कृतकर्मण) —^{c}) Ñ2 V2 3 B1-3 D7 जज्ञे (for मेने) —^{d}) G2 त (for च) Ś1 Ñ1 D12 महाबल, Ñ2 V B1-3 D7 हरीश्वर (for महाबलम्) ❀ Ck राघव चेति । कृतार्थमित्यनुकर्ष ।, so also Ct ❀ —After 2, D3 7 ins a passage relegated to App I (No 20)

3 D9 om 3 (cf v l 1) Before 3, Ś1 D11 12 ins a passage relegated to App I (No 20) —^{ab}) Ś1 D1 4 M1 -बल (for -वल) D2 3 11-13 स लक्ष्मण (D11 लक्ष्मण त) भीमबल (for ^{a}) Ś1 Ñ1 D1-3 11-13 -समत, D4 °म (for सत्तमम्) Ñ2 V B D7 लक्ष्मणस्तु त(B4 स लक्ष्मणस्त)तो वीर सुग्रीव प्लवगेश्वर ❀ Cm स लक्ष्मण इति सार्धश्लोकमेक वाक्यम्। अत्रेतिकरण द्रष्टव्यम् ❀ —^{c}) V1 मधुर, V2 प्रश्रय, V3 B1-3 D1 3 4 11 M1 प्रसृत, B4 भ्रातर (for प्रश्रित) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 सुग्रीव (for °व) M1 प्लवगर्षभ (for संप्रहर्षयन्) Ñ2 V B D7 स्वरय(B2 [before corr] स्वरव)न्मधुर तदा(B2 4 °था) —After 3^{cd}, Ñ2 V B D7 ins

686* प्रासास्ते हरयो वीर ये गतास्तव शासनात् ।
गन्तुमर्हसि तं द्रष्टु राघव प्रियकारिणम् ।

[(1 2) V3 B1 प्रियदर्शन, D7 प्रीतिकारण (for प्रियकारिणम्)] —Ñ2 V1 2 B D7 read 3^{ef} after 4^{cd} —^{ef}) D1 G1 M1 2 किष्किधातो (for °या) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 विनिष्कासस्, G2 3 तु निष्कामो (for विनिष्काम) ❀ Ck विनिष्कामेति सप्रश्ने लोट् प्रार्थने वा ।, Ct विनिष्कामेति प्रार्थने लोट् ❀ B4 गुहायास्त्वद्य निर्यामो, D3 11 यदि प्रमाणमचैव, T3 किष्कि-धातोमिनि° (for ^{e}) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 तव(D1 ते च) लक्ष्मण रोचते(Ñ1 °ये) (for ^{f}) Ñ2 V B1-3 D7 गुहाया-स्त्वद्य(B2 °थ) निर्यामो यदि लक्ष्मण मन्यसे —After 3, Ñ2 V1 B1 3 ins a passage relegated to App I (No 20)

4 D9 om 4 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 om 4^{a-d} —^{b}) Ñ2 V B4 D7 [अ]र्थवत्तदा, B1-3 [उ]त्तर तदा (for सुभाषितम्) —After 4^{cd}, Ñ2 V1 2 B D7 read 3^{ef} —^{e}) Ñ2 V1 B1 3 D7 11 तथा (for एव) D5 7 8 10 12 G2 3 M1 गच्छाम, D6 T3 G1 M3 °व, M2 °व (for °म) Ś1 D12 एव त्वामनुगच्छाम (Ś1 °म) —^{f}) D1 स्वय तच्छा-सनान्मया —After 4, Ñ2 V1 B1 3 D7 ins, while D11 subst for 5^{ab}

687* प्रभुस्त्वमेवेति च त लक्ष्मणोऽप्यब्रवीत्तदा।

[Ñ2 D7 वचो (for च त) D7 [ऽ]थ (for ऽपि) G(ed) लक्ष्मण च (for °णोऽपि)]

—After 4, V2 3 B2 4 ins a passage relegated to App I (No 20)

5 D9 om 5 (cf v l 1) —^{b}) B4 चारुलक्षण, D1 3 4 8 °लक्ष्मण (for शुभलक्षणम्) —For 5^{ab}, D11 subst 687* —^{c}) D3 ततो (for तदा) Ñ2 V B1-3 D7 11 ततो विसर्जयामास, D1 6 विसर्जयित्वा च(D6 तु) तदा —^{d}) Ś1 B4 D1 4 12 तारा ताश्चैव, Ñ1 D2 3 5 8 13 ताराद्याश्चैव(D2 13 °स्तस्य) (for तारामन्याश्च) —After 5, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins, while D3 11 cont after 689*

688* प्रविष्टाया तु ताराया तस्यामन्त पुर तदा।

—After 5, Ñ2 V B1-3 D3 7 11 ins

689* विविशुस्तास्तदा सर्वा शुभमन्त पुर स्त्रिय ।

7 35 7 34 ० 35 ते तु तेन मुहूर्तेन यूथपाः शीघ्रकारिणः ।
किष्किन्धां त्वरया प्राप्ताः सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ ३४
ते गृहीत्वौषधीः सर्वाः फलं मूलं च वानराः ।
तं प्रतिग्राहयामासुर्वचनं चेदमब्रुवन् ॥ ३५
सर्वे परिगताः शैलाः समुद्राश्च वनानि च ।
पृथिव्यां वानराः सर्वे शासनादुपयान्ति ते ॥ ३६
एवं श्रुत्वा ततो हृष्टः सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
प्रतिजग्राह च प्रीतस्तेषां सर्वमुपायनम् ॥ ३७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

---

34 D7 om 34^ab (cf. v l 33) —^a) B4 ततस्; D6 तेन (for ते तु) ❀ Cm तेन मुहूर्तेन सप्तम्यर्थे तृतीया ❀ —^b) Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 12 13 G2 वानरा, D5 8-10 T2 कपय (for यूथपा) Ś1 Ñ1 D1-3 12,13 -त्रिक्रमा, V1 B1-3 D5 8-10 -चारिण, B4 D6 11 T2 3 M3 -गामिन (for कारिण) —^c) Ś1 किष्किन्दा, Ñ B4 D7 किष्किन्ध्या Ś1 Ñ V B D1-4 7 12 13 समनु-, G2 त्वरिता, M1 त्वरित (for त्वरया) —^d) B4 सुग्रीवो यन्यवेदयन् (sic)

35 Ś1 D1 om 35^ab Ñ1 illeg from ^a up to मूल in ^b —^a) Ñ2 V1 3 B D1-4 7 11-13 दिव्या (for सर्वा) —^b) Ñ2 V B1-3 D2-6 8-13 T2 3 G2 3 M फल- (for फल) —^c) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स- (for त) D1 3 परिग्राहयामासुर् (for प्रति°) —^d) Ś1 V3 D3 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्)

36 ^a) Ś1 D12 परिश्रिता, Ñ2 B1-3 D7 ये च गता, V1 D1 5 8-10 परिसृता, V2 3 देव गता (for परिगता) G(ed) सर्वदेशागता (for सर्वे परिगता) Ś1 Ñ2 B1-3 D2 7 12 13 शैलान्, D3(m) वानरा(hypm) (for शैला) D11 शैला परिगता (by transp) —^b) Ś1 Ñ2 B1-3 D7 12 समुद्राश्, D5 8-10 सरितश् (for समुद्राश्) D2 13 समुद्राच्च वनाच्च ये —^c) D3 6 पृथिव्या. —^d) D11 वै (for ते)

37 D9 om (hapl) from श्रुत्वा in 37^a up to 4 37 8 —^a) T3 M1 एतच् (for एव) G3 तच्छ्रुत्वा तु (for एव श्रुत्वा) T2 M1 वचो (for ततो) Ś1 Ñ2 V2 3 B D1 3 7 11 12 तत प्रहर्ष(D3 °र)मगमत्, Ñ1 D2 4 13 प्रहर्षांभूत तस्तस्य(D13 °स्तेषा), V1 तत प्रहर्षमतुल —^b) Ś1 D12 वानरस्तदा, Ñ2 V B1-3 D7 11 वानराधिप, B4 D1 3 वानरेश्वर, G3 प्लवगेश्वर (for प्लवगाधिप) Ñ1 D2 4 सुग्रीवस्य महात्मन, D13 सुग्रीवात्तिमहात्मना —Ñ1 illeg from च in ^c up to सर्वमु in ^d —^c) V2 3 B4 D1 2 4 13 सु, G3 M3 तत् (for च) —^d) Ñ2 V2 3 B1-3 D7 तेभ्य (for तेषा) B4 ततस्तेषाम् (for तेषा सर्वम्) —After 37, D3 11 ins

685* स दूतवाक्यैरनुकूलमागतै
प्रहृष्टचेता हरिवाहिनीपति ।
ननन्द रामप्रियकारणोद्यतो
यथोदये चन्द्रमस सरित्पति ।

Colophon D1 9 om colophon (for D9, cf v l 37) Ś1 D12 read the colophon after 4 37 2 —*Sarga name* Ś1 D12 वानरोद्योग, Ñ1 सेनानिवेश, Ñ2 B4 D7 हनुमदादेश, V हनुमद्यादेश, B1-3 हनूमदुपदेश, D2 3 वानरसैन्यप्रवेश (D3 marg हनुमद्वचन), D4 वानरसैन्यप्रवेशन, D11 हनूमत्सदेश, D13 सैन्यप्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 V2 35, V3 39, B2-4 D3 7 38, D5 6 8 10 T2 3 G1 2 M 37, D11 32 —After colophon, D2 concludes with कृष्ण, while G concludes with श्रीरामाय नम

३७

प्रतिगृह्य च तत्सर्वमुपायनमुपाहृतम् ।
वानरान्सान्त्वयित्वा च सर्वानेव व्यसर्जयत् ॥ १
विसर्जयित्वा स हरीञ्शूरांस्तान्कृतकर्मणः ।
मेने कृतार्थमात्मानं राघवं च महाबलम् ॥ २
स लक्ष्मणो भीमबलं सर्ववानरसत्तमम् ।
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं सुग्रीवं संप्रहर्षयन् ।
किष्किन्धाया विनिष्क्राम यदि ते सौम्य रोचते ॥ ३
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणस्य सुभाषितम् ।
सुग्रीवः परमप्रीतो वाक्यमेतदुवाच ह ।
एवं भवतु गच्छामः स्थेयं त्वच्छासने मया ॥ ४
तमेवमुक्त्वा सुग्रीवो लक्ष्मणं शुभलक्षणम् ।
विसर्जयामास तदा तारामन्याश्च योषितः ॥ ५ G 4 38 24 B 4 38 6 L 4 31 18

37

☞ T1 missing for Sarga 37 (cf v l 4 36 17) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 D9 om 1-8 (cf v l 4 36 37). D11 om 1-2 Ś1 D12 read 1-2 after 4 36 37 —ᵃ) Ś1 Ñ V1 3 B D1-4 7 12 13 G3 तु (for च) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D3 4 12 क्षनुत्तमं, Ñ2 V B1-3 D1 2 7 13 उपागत (for उपाहृतम्) —ᶜᵈ) Ñ V2 B4 D2 7 13 तु (for च) Ñ1 D1-4 13 विससर्ज कपीश्वर (D3 °श्वरान्) (for ᵈ) Ś1 D12 वानराणामुपागत्य (D12 °म्य) सान्त्वयित्वा हरीश्वर

2 D9 11 om 2 (cf v l 1) For sequence in Ś1 D12, cf v l 1 —ᵃ) Ś1 D12 च, D6 तु (for स) Ñ1 D2 4 13 स विसृज्य तत (Ñ1 कपीन्) सर्वान्, Ñ2 V B D7 G(ed) स(G[ed] स) विसृज्य च सुग्रीव, D3 विससर्ज कपीन्सर्वान् —ᵇ) Ñ2 V1 3 B D7 तान्हरीन्, V2 हरींस्तान्, D2-4 13 कपींस्तान्, G1 सर्वांस्तान् (for शूरांस्तान्) G3 द्रुमयोधिन (for कृतकर्मण) —ᶜ) Ñ2 V2 3 B1-3 D7 जज्ञे (for मेने) —ᵈ) G2 त (for च) Ś1 Ñ1 D12 महाबल, Ñ2 V B1-3 D7 हरीश्वर (for महाबलम्) ❀ Ck राघव चेति । कृतार्थमित्यनुकर्ष. ।, so also Ct ❀ —After 2, D3 7 ins a passage relegated to App I (No 20)

3 D9 om 3 (cf v l 1) Before 3, Ś1 D11 12 ins a passage relegated to App I (No 20) —ᵃᵇ) Ś1 D1 4 M1 -बल (for -बलं) D2 3 11-13 स लक्ष्मण (D11 लक्ष्मण त) भीमबल (for ᵃ) Ś1 Ñ1 D1-3 11-13 -समत, D4 °म (for सत्तमम्) Ñ2 V B D7 लक्ष्मणस्तु त(B4 स लक्ष्मणस्त)तो वीर सुग्रीव प्लवगेश्वर ❀ Cm स लक्ष्मण इति सार्धश्लोकमेक वाक्यम् । अत्रेतिकरण द्रष्टव्यम् ❀ —ᶜ) V1 मधुर, V2 प्रश्रय, V3 B1-3 D1 3 4 11 M1 प्रसृत, B4 भ्रातर (for प्रश्रित) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 सुग्रीव (for °व) M1 प्लवगर्षभ (for सम्प्रहर्षयन्) Ñ2 V B D7 त्वरय(B2 [before corr] त्वरव)न्मधुर तदा(B2 4 °था) —After 3ᶜᵈ, Ñ2 V B D7 ins

686* प्राप्तास्ते हरयो वीर ये गतास्तव शासनात् ।
गन्तुमर्हसि त द्रष्टु राघव प्रियकारिणम् ।

[(1 2) V3 B1 प्रियदर्शन, D7 प्रीतिकारण (for प्रियकारिणम्)] —Ñ2 V1 2 B D7 read 3ᵉᶠ after 4ᶜᵈ —ᵉᶠ) D1 G1 M1 2 किष्किधातो (for °या) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 विनिष्क्रासस्, G2 3 तु निष्क्रामो (for विनिष्क्राम) ❀ Ck विनिष्क्रामेति सप्रश्ने लोट् प्रार्थने वा ।, Ct विनिष्क्रामेति प्रार्थने लोट् ❀ B4 गुहायास्त्वद्य निर्यामो, D3 11 यदि प्रमाणमद्यैव, T3 किष्किधातोमिनि° (for ᵉ) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 तव(D1 ते च) लक्ष्मण रोचते(Ñ1 °ये) (for ᶠ) Ñ2 V B1-3 D7 गुहायास्त्वद्य(B2 °ध) निर्यामो यदि लक्ष्मण मन्यसे —After 3, Ñ2 V1 B1 3 ins a passage relegated to App I (No 20)

4 D9 om 4 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 om 4ᵃ⁻ᵈ —ᵇ) Ñ2 V B4 D7 [क्ष]र्थवत्तदा, B1-3 [उ]त्तर तदा (for सुभाषितम्) —After 4ᶜᵈ, Ñ2 V1 2 B D7 read 3ᵉᶠ —ᶜ) Ñ2 V1 B1 3 D7 11 तथा (for एव) D5 7 8 10 12 G2 3 M1 गच्छाम, D6 T3 G1 M3 °व, M2 °व (for °म) Ś1 D12 एव त्वामनुगच्छाम (Ś1 °म) —ᶠ) D1 स्वय तच्छासनान्मया —After 4, Ñ2 V1 B1 3 D7 ins, while D11 subst for 5ᵃᵇ

687* प्रभुस्त्वमेवेति च त लक्ष्मणोऽप्यब्रवीत्तदा ।

[Ñ2 D7 वचो (for च त) D7 [ऽ]थ (for ऽपि) G(ed) लक्ष्मण च (for °णोऽपि)]

—After 4, V2 3 B2 4 ins a passage relegated to App I (No 20)

5 D9 om 5 (cf v l 1) —ᵇ) B4 चारुलक्षण, D1 3 4 8 °लक्षण (for शुभलक्षणम्) —For 5ᵃᵇ, D11 subst 687* —ᶜ) D3 ततो (for तदा) Ñ2 V B1-3 D7 11 ततो विसर्जयामास, D1 6 विसर्जयित्वा च(D6 तु) तदा —ᵈ) Ś1 B4 D1 4 12 तारा ताश्चैव, Ñ1 D2 3 5 8 13 ताराद्याश्चैव(D2 13 °स्तस्य) (for तारामन्याश्च) —After 5, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins, while D3 11 cont after 689*

688* प्रविष्टाया तु ताराया तस्यामन्त पुर तदा ।

—After 5, Ñ2 V B1-3 D3 7 11 ins

689* विविशुस्तास्तदा सर्वा शुभमन्त पुर स्त्रिय ।

25 7 19 एतेत्युच्चैर्हरिवरान्सुग्रीवः समुदाहरत् ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हरयः शीघ्रमाययुः ।
बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे ये स्युः स्त्रीदर्शनक्षमाः ॥ ७
तानुवाच ततः प्राप्तान्राजार्कसदृशप्रभः ।
उपस्थापयत क्षिप्रं शिबिकां मम वानराः ॥ ८
श्रुत्वा तु वचनं तस्य हरयः शीघ्रविक्रमाः ।
समुपस्थापयामासुः शिबिकां प्रियदर्शनाम् ॥ ९
तामुपस्थापितां दृष्ट्वा शिबिकां वानराधिपः ।
लक्ष्मणारुह्यतां शीघ्रमिति सौमित्रिमब्रवीत् ॥ १०
इत्युक्त्वा काञ्चनं यानं सुग्रीवः सूर्यसंनिभम् ।
बृहद्भिर्हरिभिर्युक्तमारुरोह सलक्ष्मणः ॥ ११
पाण्डुरेणातपत्रेण ध्रियमाणेन मूर्धनि ।
शुक्लैश्च वालव्यजनैर्धूयमानैः समन्ततः ॥ १२
शङ्खभेरीनिनादैश्च बन्दिभिश्चाभिवन्दितः ।
निर्ययौ प्राप्य सुग्रीवो राज्यश्रियमनुत्तमाम् ॥ १३
स वानरशतैस्तीक्ष्णैर्बहुभिः शस्त्रपाणिभिः ।
परिकीर्णो ययौ तत्र यत्र रामो व्यवस्थितः ॥ १४

[D3 11 महत् (for स्त्रिय)],

while B4 ins

690* प्रतिष्ठाने तु सर्वासा तासामन्त पुरे तत ।

6 D9 om 6 (cf v l 1) —^{a}) B4 कोत्र, D6 8 10 Ct एहि, G2 3 यात, Cv r m g as in text (for एत) B4 T2 G M2 हरिवर (for °रान्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 को(Ś1 Ñ1 D12 के)त्रेत्युवाच हरिप, Ñ2 V B1–3 D7 11 कपिराजोथ कोत्रेति —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सु(D3 स)महाबल (Ñ1 °मति) (for समुदाहरत्)

7 D9 om 7 (cf v l 1) —^{b}) M1 शीघ्रगामिन (for °माययु) —^{c}) D11 कृताजलि- —^{d}) V1 2 B2–4 D7 11 G2 3 येस्य, B1 D3 त(D2 य)स्य, T2 ये च (for ये स्यु) V1 स्युर्, B2 तद्- (for स्त्री-) B4 D3 7 11 T2 -दर्शने, Cm k t as in text (for -दर्शन-) V3 हरय शीघ्रमागमन् —For 7, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst., while D3 11 ins after 7

691* वानराश्चाब्रुवस्तत्र इमे स्म वयमित्यथ।

[Note hiatus between the two halves D11 आगत्य (for वानराश्) D1 3 11 सर्वे (for तत्र) Ñ1 [अ]त, D2 3 13 [उ]त (for [अ]थ) D1 11 हरिपुगव (for वयमित्यथ)]

8 D9 om 8 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 स सुग्रीवो (for तत प्राप्तान्) —Ñ1 erroneously repeats 5^{b} in place of 8^{b} —^{b}) B4 -[आ]नन, G3 -प्रभान (for -प्रभ) Ś1 D1–4 12 13 प्राजलीन्समुपाग (D1 °न्सुसमाहि, D2 13 °न्सुसमाग)तान, Ñ2 V B1–3 D7 11 वानरान्समुपस्थितान् ❀ Cm अर्कसदृशप्रभ इति च्छेद ❀ —^{d}) Ś1 D1 2 4 12 13 इह (for मम) Ñ1 वाहनोचिता, V1 मम वा. (damaged), D3 11 मे सुसस्कृ(D3 °सत्कृ)ता (for मम वानरा)

9 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सुग्रीव, Ñ2 V B D7 11 तस्य तद् (for श्रुत्वा तु) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 श्रुत्वा (for तस्य) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 जातसभ्रमा, Ñ2 V B1–3 D7 11 ते कृतत्वरा, B4 °गामिन (for शीघ्रविक्रमा) —^{c}) Ñ2 V1 B1–3 D7 असि, V2 3 B4 प्रति- (for सम्-) Ś1 D1–4 11–13 उपा(D1 समा)नयन्महारत्ना(D2 13 °रथा) —Ñ2 reads 9^{d}– 10^{a} in marg —^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 रत्नभूषिता, D1 वानराधिपे (for प्रियदर्शनाम्)

10 Ñ2 reads 10^{a} in marg (cf v l 9) —^{a}) B4 समुप-, D1 तत स- (for तामुप) —^{b}) Ñ1 सुग्रीवो (for शिबिका) D1 प्रियदर्शना, D11 G2 °श्वर (for वानराधिप) —^{c}) Ś1 V B1–3 D2–4 11–13 क्षिप्रम् (for शीघ्रम्) —^{d}) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 सौमित्रिमिदमब्रवीत्, D1 इति सुग्रीव उक्तवान्

11 ^{a}) D1 काचनीमत्वा (sic), D6 °ने यानं (for काञ्चन यानं) —^{b}) B4 -वर्चसम, D1 -सप्रभा, D11 -सनिभ (for -संनिभम्) —^{c}) B4 D6 8–10 बहुभिर्, G1 म° (for बृहद्भिर्) D13 अभिसयुक्तम् (for हरिभिर्यु°) D1 सावृहद्भिर्हरिभिर्युक्ताम् (hypm) —^{d}) D1 तु लक्ष्मणात् (sic), D3 11 [अ]नुलक्ष्मण (D11 °ण) (for सलक्ष्मण) —After 11, D11 ins

692* आरुह्य शिबिका ता तु सुग्रीव प्लवगाधिप ।
निर्जगाम पुरात्तस्मात्सामात्य सहलक्ष्मण ।

12 ^{a}) D7 om. from णा up to मानै in ^{d} B1–3 D13 T2 3 G M पाडरेण —^{b}) Ś1 B4 D2–4 12 13 चलुना (for मूर्धनि) —Ñ1 illeg from जनैर् in ^{c} up to 14 —^{d}) B1–3 ध्रियमाणै, D2 4 13 M1 °न (for धूयमानै) Ś1 D1–4 12 13 M1 त(D1 इ)तस्तत (for समन्तत)

13 Ñ1 illeg for 13 (cf v l 12) Ñ2 V B1–3 D7 om 13^{ab} —^{b}) D2 13 सर्वैरेव, M3 हरि° (for बन्दिभिश्च) Ś1 B4 D1–3 5 8–10 M3 [अ]भिन(D3 °ना)दित, D4 [अ]पिन° (for [अ]भिव°). —^{d}) B D2 4 6 11–13 राज-, T3 राज्य (for राज्य-)

14 Ñ1 illeg for 14 (cf v.l 12) —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 3 B D1–4 7 11–13 M1 घो(M1 क्रू)रैर् (for तीक्ष्णैर्). V1 स तदा वानरैर्घोरैर् —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 बलिभि, D7 बृहद्भि (for बहुभि) B4 शैल- (for शस्त्र-) —^{c}) D1 3 सवृतो हि(D3 °भि), G1 M2 °पूर्णो (for परिकीर्णो) Ś1

स त देशमनुप्राप्य श्रेष्ठं रामनिषेवितम् ।
अवातरन्महातेजाः शिबिकायाः सलक्ष्मणः ॥ १५
आसाद्य च ततो रामं कृताञ्जलिपुटोऽभवत् ।
कृताञ्जलौ स्थिते तस्मिन्वानराश्चभवंस्तथा ॥ १६
तटाकमिव तद्दृष्ट्वा रामः कुड्मलपङ्कजम् ।
वानराणां महत्सैन्यं सुग्रीवे प्रीतिमानभूत् ॥ १७
पादयोः पतितं मूर्ध्ना तमुत्थाप्य हरीश्वरम् ।
प्रेम्णा च बहुमानाच्च राघवः परिषस्वजे ॥ १८
परिष्वज्य च धर्मात्मा निषीदेति ततोऽब्रवीत् ।
तं निषण्णं ततो दृष्ट्वा क्षितौ रामोऽब्रवीद्वचः ॥ १९
धर्ममर्थं च कामं च काले यस्तु निषेवते ।
विभज्य सततं वीर स राजा हरिसत्तम ॥ २०

G 4 38 44
B 4 38 21
L 4 31 0

D2 4 12 13 सवृतो निर्ययौ तत्र —^{d}) D4 तत्र (sic) (for यत्र) D9 G2 transp यत्र and रामो Ś1 B4 D1–4 12 13 महा(D1 बला)बल (for व्यवस्थित) —For 14^c–16, Ñ2 V B1–3 D7 11 subst 693*

15 For subst in Ñ2 V B1–3 D7 11, cf v l 14 and 16 For 15–23, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst 698* For 15–16, B4 subst 693* —^{c}) G3 राजो (for तेजा) —^{d}) M3 च (for स-)

16 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 —^{a}) T2 तु (for च) —^{c}) M1 तत्र (for तस्मिन्) G2 कृताजलिपुटे तस्मिन् —^{d}) T3 M1 तदा, Cr m g k t as in text (for तथा) —For 14^c–16, Ñ2 V B1–3 D7 11 subst, while B4 subst for 15–16

693* ययौ स त्वरित श्रीमान्वृतोऽमात्यैर्महाबलै ।
महत्या हरिवाहिन्या कम्पयन्पृथिवीतलम् ।
तत शङ्खनिनादैश्च पटहाना च नि स्वनै ।
सुग्रीवस्य प्रयाणेऽभूदाकाशमिव पूरितम् ।
ऋक्षाणां च सहस्राणि गोलाङ्गूलशतानि च ।
वानराश्च सुसनद्धास्तस्य जग्मु पुर सरा ।
स गत्वा क्षणमात्रेण माल्यवन्त महागिरिम् ।
दूराद्राघवमासाद्य तस्थौ हरिगणेश्वर ।
सोऽवतीर्याशु सुग्रीव शिबिकाया सलक्ष्मण ।
अभ्यगच्छत्तदा राम दिव्याभरणभूषित ।
मूर्ध्नि कृत्वाञ्जलि श्रीमात्राममभ्याजगाम ह ।
काञ्चनीं शिबिका त्यक्त्वा पद्भ्यामेव हरीश्वर ।
स राम शिरसा भूमौ प्रणिपत्य प्लवगम ।
तस्थौ बद्धाञ्जलिपुट सुग्रीव प्लवगेश्वर ।
बद्धाञ्जलिपुट दृष्ट्वा सुग्रीव प्लवगेश्वरम् ।
सा सर्वा वानरचमू कृताञ्जलिपुटाभवत् ।

[(l 1) B4 D3 11 परिवृत (for स त्वरित॰). B2 धीमान् (for श्री॰) B4 D11 च सर्वश (for महाबलै). D3 अमात्यैश्चैव सर्वश (for the post half) —(l 2) B1 3 महावानरसेनाया (for the prior half) D11 इव मेदिनीं (for पृथिवीतलम्) —(l 3) D3 न्त (for तत) —(l 4) B4 D11 अमि-, D3 अपि (for इव) D3 पूरयन् (for पूरितम्) —(l 5) D11 तु (for first च). —(l 6) Ñ2 V3 B2 ममुन्नद्धास, D3 ॰क्रुद्धास् (for सुसनद्धास्). B1 3 सर (for -सरा) —After l 6, D3 reads l 10 —(l 7) V3 लक्ष्यमाणो व (for क्षणमात्रेण) —(l 8) B1–3 ञ्गगत्य B4 D3 11 ञ्गद्राम समानाद्य (for the prior half) —(l 9) V1 2 B1–3 च, D3 [अ]थ (for [आ]शु) —D10 om l 10 —(l 10) D3 सोऽभ्यगच्छन् —(l 11) V2 रामस्य (for रामम्) —After l 12, B4 ins

693(A)* तौ परस्परसवादादुपपन्नावनिश्चयो ।
ददृशाते महात्मानमाश्रमस्थ नरर्षभम् ।

—(l 13) D7 सहसा (for शिरसा) V2 3 भूमिं (for ॰मा) B4 D3 11 प्रणम्य हरिपुगव (D3 11 प्लवगेश्वर) (for the post half) —(l 14) B4 पुटे, G(ed) -पुट (for -पुट) V1 D3 11 विनयात्कपिकुञ्जर (for the post half) —(l 15) V1 D3 11 कृताजलि —(l 16) V2 3 सर्व- (for सर्वा)]

17 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 —^{a}) Ñ2 V B D3 6 11 तडागम् —^{b}) D9 -पकज (for ॰जम्) ❀ Cr तटाकमिव तद्दृष्ट्वा राम कुड्मलपङ्कजमिति पाठ ❀ —^{c}) V2 D7 9 महा- (for महत्)

18 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 Ñ2 V B D3 7 11 om 18^{ab} —^{a}) G2 दृष्ट्वा (for मूर्ध्ना) —^{cd}) Ñ2 V B D3 7 11 स सुग्रीव परिष्वज्य बाहुभ्या रघुनदन

19 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 —^{b}) T2 M1 तम् (for ततो) —^{c}) D5 8 10 निषण्ण त (by transp), D6 तं निविष्ट, D9 निषण्ण च (for त निषण्ण) —^{d}) D5 8–10 T3 G2 तत (for वच) —For 19, Ñ2 V B D3 7 11 subst

694* अमात्याश्च समाभाष्य निषीदेत्यब्रवीद्वच ।
तं निषण्ण क्षितितले सचिवै सह वानरम् ।
सुग्रीवमब्रवीद्राम प्रणयात्क्रोधवर्जित ।

[(l 2) D3 वानरे (for ॰रम्) —(l 3) Ñ2 D7 कोपवर्जित, V2 ॰मूर्छित, D3 11 प्रस्तुत वच (for क्रोधवर्जित)]

20 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 —^{b}) T3 M1 3 transp काले and यस्तु T2 निषेवयेत् (for ॰ते) —^{d}) G3 damaged for सत्तम —For 20, Ñ2 V B D3 7 11 subst

695* नित्योद्यितोऽर्थकृच्छ्रेषु नित्य धर्मपरायण ।
काले निषेविता काम स राजा राज्यमर्हति ।

38 44 38 21 31 0 हित्वा धर्मं तथार्थं च कामं यस्तु निषेवते ।
स वृक्षाग्रे यथा सुप्तः पतितः प्रतिबुध्यते ॥ २१
अमित्राणां वधे युक्तो मित्राणां संग्रहे रतः ।
त्रिवर्गफलभोक्ता तु राजा धर्मेण युज्यते ॥ २२
उद्योगसमयस्त्वेष प्राप्तः शत्रुविनाशन ।
संचिन्त्यतां हि पिङ्गेश हरिभिः सह मन्त्रिभिः ॥ २३
एवमुक्तस्तु सुग्रीवो रामं वचनमब्रवीत् ॥ २४
प्रनष्टा श्रीश्च कीर्तिश्च कपिराज्यं च शाश्वतम् ।
त्वत्प्रसादान्महाबाहो पुनः प्राप्तमिदं मया ॥ २५
तव देव प्रसादाच्च भ्रातुश्च जयतां वर ।
कृतं न प्रतिकुर्याद्यः पुरुषाणां स दूषकः ॥ २६
एते वानरमुख्याश्च शतशः शत्रुसूदन ।
प्राप्ताश्चादाय बलिनः पृथिव्यां सर्ववानरान् ॥ २७

[(l 1) B1–3 नित्य स्थितो (for नित्योत्थितो). V2 [ऽ]नु- (for ऽनु-) Ñ2 om कृच्छ्रेषु नित्य धर्म D7 -कृत्येषु (for -कृच्छ्रेषु) —(l 2) V1 2 D3 11 निषेवते (for °जिना)]

21 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 —For 21^ab, Ñ2 V B D3 7 11 subst

696* यस्तु धर्मार्थमुत्सृज्य राजा कामपरायण ।

[D3 [अ]र्थधर्मौ (for धर्मार्थम्) D3 11 रति- (for काम-)]

—^c) D3 11 प्रसुप्तो वा (for यथा सुप्त) Ñ2 V B D7 वृक्षाग्र इव सुप्त स (V1 प्रसुप्त) —^d) Ñ2 reads पतित in marg

22 For subst in Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13, cf v l 15 and 23 —^b) G2 तथा (for रत) —^c) D5 8–10 G1 M1 2 Ck t च (for तु) —For 22, Ñ2 V B D3 7 11 subst

697* स त्व ग्राम्यसुखे सक्तो धर्ममुत्सृज्य वानर ।
न मत्सकाशादन्येभ्य शीघ्र वधमवाप्स्यसि ।
तदेतद्वचन श्रुत्वा त्यक्त्वा ग्राम्यसुख सखे ।
मित्राणामुपकुर्वाणो राज्य रक्षितुमर्हसि ।

[(l 1) V2 3 सर्व- (for स त्व) D3 11 ग्राम्ये (for ग्राम्य-) V2 3 B4 -सुखासक्तो (for -सुखे सक्तो) —(l 2) D7 मे (for मत्-) D3 11 मनसा काममन्येत्स (for the prior half) V2 D11 अवाप्स्यति (for °सि) —(l 3) V2 3 B4 हित्वा (for त्यक्त्वा) D3 11 कपे (for सखे)]

23 ^b) D5 8–10 G2 -निषूदन, T2 G3 °ने (for -विनाशन) G1 प्रकृत शत्रुनाशन —For 23, Ñ2 V B D3 7 11 subst

698* सीताया मार्गणार्थं च कुरु यत्नमरिंदम ।
मृगयस्व च त देश यस्मिन्वसति रावण ।
तच्छ्रुत्वा रामवचन सुग्रीव प्लवगेश्वर ।

[(l 1) V1 B1–3 D7 मार्गणार्थ (for °र्थं) D11 अतन्द्रित (for अरिंदम) —(l 2) B4 om देश]

—For 15–23, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst .

699* सोऽभ्यगच्छत्तदा राम दिव्याभरणभूषित ।
काञ्चनीं शिबिका त्यक्त्वा पद्भ्यामेव प्लवगम ।
स राम शिरसा भूमौ प्रणम्य हरिपुगव ।

24 ^a) Ś1 Ñ1 D4 12 उपविश्यस्यानुज्ञात , Ñ2 V B D3 7 11 समाश्वस्त (V2 °सन्) प्रणम्यैर्द, D1 उपाविशदनुज्ञात , D2 13 उपविष्टस्तदाज्ञात —^b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 प्राजलिर्वाक्यम् (for राम वचनम्). —After 24, D11 ins , while D3 ins after 25

700* काम क्रोधं च शोक च त्वादृश सोढुमर्हति ।
धैर्येण स महाबाहो प्रणतस्त्वा प्रसादये ।
यदि किंचिदतिक्रान्त विश्रम्भात्प्रणयेन च ।
तदर्हसि भवान्क्षन्तु सखे बद्धोऽयमञ्जलि ।

[(l 2) D3 सु- (for स) —(l 4) D3 अर्हति (for °सि)]

25 ^a) Ś1 Ñ1 V2 3 D6 11 T2 3 M1 3 प्रणष्टा (sic) ‹ Cr m g प्रन (Cr °ण)ष्टेत्यादि (Cm °ष्टेति) सार्धश्लोकमेक वाक्यम् › —^b) Ñ1 om च (subm) D13 मयि राजव (for कपि राज्य च) —After 25, D3 ins 700*.

26 ^a) G3 तु (for च) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 तव (Ś1 D2 13 नर) देवस्य (D2 °व स्य) भर्तुश्च —^b) Ś1 Ñ D1–4 11–13 मित्रस्य, V B D7 पितुश्च (for भ्रातुश्च) ‹ Cv भ्रातुरिति । चकारश्चकार पादपूरणार्थ । एतच्च पूर्वेणैकवाक्यार्थ (°र्थम्) › —^c) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 कृते (for कृत) Ś1 D12 च (for य) V3 य **त्प्रकृति (illeg) कुर्यात् —^d) D4 मानुषाणा Ś1 D4 6 12 च, D5 8–10 हि, Ck t as in text (for स) Ś1 दूषण, D12 lacuna, T3 दूषित (for दूषक). Ñ2 V B D7 स भवेत्पुरुषाधम

27 ^ab) Ñ1 D2–4 13 गता (for एते) D2 4 13 ये, D3 11 मे (for च) Ś1 D12 आगता राम मुख्या मे, Ñ2 V B D7 तद्व(V1 आग)ता हरिमुख्यास्ते, G(ed) प्रेषिता हरिमुख्यास्तु (for ^a) Ś1 D12 च सहस्रश , Ñ2 V B1–3 D2–4,7 11 13 °कर्षण(D2 7 13 °णा) (for शत्रुसूदन) B4 शतशत्रुप्रकर्षण (for ^b) D1 दूता समाज्ञया राम गता दश दिशो हरीन् —After 27^ab, Ś1 D12 ins

701* प्रकर्षेण च सप्राप्ता बलिनोऽतुलविक्रमा ।

[Ś1 [ऽ]तुल्यविक्रमा]

—^cd) M1 [आ]हूय (for [आ]दाय) Ñ1 शत* (for बलिन) Ñ2 V1 3 B1–3 D7 आनेष्यंति हि ये(B1 मे) राजन् , V3 B4 D11 आनयिष्यति ये राजन् (for ^c). D2–4 पृथिव्या

ऋक्षाश्चावहिताः शूरा गोलाङ्गूलाश्च राघव ।
कान्तारवनदुर्गाणामभिज्ञा घोरदर्शनाः ॥ २८
देवगन्धर्वपुत्राश्च वानराः कामरूपिणः ।
स्वैः स्वैः परिवृताः सैन्यैर्वर्तन्ते पथि राघव ॥ २९
शतैः शतसहस्रैश्च कोटिभिश्च प्लवंगमाः ।
अयुतैश्चावृता वीराः शङ्कुभिश्च परंतप ॥ ३०

अर्बुदैरर्बुदशतैर्मध्यैश्चान्तैश्च वानराः ।
समुद्रैश्च परार्धैश्च हरयो हरियूथपाः ॥ ३१
आगमिष्यन्ति ते राजन्महेन्द्रसमविक्रमाः ।
मेरुमन्दरसंकाशा विन्ध्यमेरुकृतालयाः ॥ ३२
ते त्वामभिगमिष्यन्ति राक्षसं ये सबान्धवम् ।
निहत्य रावणं संख्ये ह्यानयिष्यन्ति मैथिलीम् ॥ ३३ G 4 38 5 B 4 38 3 L 4 31 3

(for °न्या) D1 T2 -वानरा (for °रान्) Ś1 D12 महाकाया पृथिव्या ये वानरा समुपागता

28 ^{a}) Ś1 Ñ1 D12 G2 3 M2 [आ]वाहिता, D5 6 8–10 वानरा, T2 3 वाहिता (for [अ]वहिता) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 G3 घोरा, D3 राजन् (for शूरा) Ñ2 V B D7 11 ऋक्षाश्चाप्यानयिष्यति, G1 ऋक्षाश्च हि महाघोरा —^{b}) V2 B D7 11 गोलागूलाश् (for °लाश्) D2 13 तु (for च) —^{d}) Ñ1 D1–4 13 भीमविक्रमा, D11 [अ]तुलविक्रमान् (for घोरदर्शना) Ś1 D12 अभितो भीमविक्रमा, Ñ2 V B D7 अभिज्ञान्भीमविक्रमान् (V2 3 B4 °दर्शनान्, B1 °दुर्गमान्)

29 ^{a}) V2 B4 -दानव- (for -गन्धर्व-) V2 3 B D7 -पुत्राश्च, D2 13 सुरया ये (for पुत्राश्च) —^{b}) V2 3 B D7 वानरान् (for °रा) —^{c}) Ñ2 V2 3 B D7 परिवृतान् (for °ता) D11 transp परिवृता and सैन्यैर् V1 स्वै स्वै सैन्यै परिवृतान —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पथि (D2 13 सर्वे) तिष्ठति (for वर्तन्ते पथि) Ñ2 V B D7 आनयिष्यति वान(B1 चाप)रान्, D11 आगमिष्यति यूथपा

30 ^{a}) D2 13 यास्यामीति (for शतै शत-) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 अ(Ñ1 B1 3 प्र, Ñ2 D7 चा)युतैरपि (Ñ1 °स्तथा) (for च प्लवगमा) D5 8–10 वर्तते कोटिभिस्तथा —^{c}) Ñ B1 3 4 [आ]गमिष्यति, D5 8–10 T2 G1 M1 2 °ता वीर(M1 °रै) (for [आ]वृता वीरा) Ś1 V B2 D1 3 4 7 11 12 प्रयुत(V1 B2 °क्तै)रा(V2 3 D1 7 11 °श्चा)गमिष्यति, D2 13 अयुतैरागमिष्यति —^{d}) Ś1 Ñ1 सकुलैर् (for शङ्कुभिश्) Ś1 D12 हरियूथपा, G2 च प्लवगम (for च परतप) ❀ Cv शतैरित्यादौ प्लवगमवानरादिपर्यायशब्दप्रयोग केचिदर्थविवक्षया। केचित्प्लवगमा शतसहस्रैर्वृता आगमिष्यन्ति। केचिद्वानरा कोटिभिर्वृता आगमिष्यन्तीति। अन्यथा वानरादिशब्देष्वन्यतमेनैव सज्ञाशब्देन वाक्यार्थस्य निष्पन्नत्वात्पर्यायप्रयोगोऽनर्थक स्यात्।, Ck सर्वत्र केचिच्छतै केचित्सहस्रैरित्यादिना केचिच्छब्दो योज्य।, Ct शतैरित्यादौ 'केचित्' इत्यध्याहार। परिवृता इत्यर्थकम् 'आवृता' इति च सर्वत्र योज्यम् ❀

31 Ś1 D12 om (hapl) 31 —^{a}) V2 3 नियुतैर् (for अर्बुदैर्) G1 न्यर्बुद- (for अ°) —^{b}) V3 शखै, D4 ल. (for मध्यैश्) Ñ2 D5 6 8–11 T2 3 G1 M1 2 चास्यैश्, V2 B1–3 D1 3 7 अतै(D1 7 °लै)श्, V3 पद्मैश्, B4 D2 4 13 अन्यैश् (for चान्तैश्) Ñ1 आगमिष्यति यूथपा —After 31^{ab}, B3 4 ins 702* —B3 om 31^{c}–33^{b} —Ñ1 om (hapl) 31^{cd} —^{cd}) D1 3 4 पराध्यैश् (for °र्धैश्) V1 D5 8–11 समुद्राश्च परार्धाश्च (for ^{c}) D1 3 4 हरीणा, G3 M1 हरिभिर् (for हरयो) Ñ2 V B1 2 4 D7 11 सह(B4 शत) यूथपै (for हरियूथपा) D2 13 समुद्रेभ्य पर्वतेभ्यश्च नानास्थानेभ्य एव च (hypm)

32 B3 om 32 (cf v l 31) —^{a}) D3 वीर, G3 सर्वे (for राजन्) —^{c}) Ñ2 V B1 2 4 D6–11 G M2 मेघ(G2 °रु)पर्वत- (for मेरुमन्दर-) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 -शैल- (for -मेरु) D5 8–10 मेरुविध्य-(by transp) Ñ2 V B1 2 4 D7 वानरा कामरूपिण, D1 नदीशैलकृताश्रया

33 B3 om 33^{ab} (cf v l 31) —^{a}) G3 च त्वा (for त्वाम्) V2 3 B1 2 D7 अनु-, D2 अभ्या- (for अभि-) —^{b}) D1 2 13 रावण ये(D1 च), D3 रावणाय, D11 लकाया ये (for राक्षस ये) Ś1 Ñ1 D12 रावण घातिनो हि ये(Ñ1 [illeg]), Ñ2 V B1 2 4 D7 युधि यात सबाधवा, D4 रावण ये सहान्वय, D5 8–10 राक्षस योद्धुमाहवे —After 33^{ab}, Ñ2 V B1 2 D7 ins, while B3 4 ins after 31^{ab}

702* शालतालायुधा वीरास्तथाचलशिलायुधा ।

[Ñ2 V3 D7 नग, V1 B2 तल, V2 [अ]न्ये च, B4 वन्य (for [अ]चल-) B3 शिलावृता (for °युधा)]

—^{c}) D2 13 निघ्नति Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 हरय (for रावण) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सीताम्, Ñ2 V B D7 11 शत्रुम्, D5 8–10 युद्धे, D6 G2 सर्वे (for सख्ये) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 6 8 11–13 आ(D6 त्या)नयिष्यति (for ह्या°) —After 33, D1 3 11 ins

703* अपि वैवस्वतगृहाद्य कृते परितप्यसे ।

59 34 ततस्तमुद्योगमवेक्ष्य बुद्धिमा-
न्हरिप्रवीरस्य निदेशवर्तिनः ।
बभूव हर्षाद्वसुधाधिपात्मजः
प्रबुद्धनीलोत्पलतुल्यदर्शनः ॥ ३४

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

३८

इति ब्रुवाणं सुग्रीवं रामो धर्मभृतां वरः ।
बाहुभ्यां संपरिष्वज्य प्रत्युवाच कृताञ्जलिम् ॥ १
यदिन्द्रो वर्षते वर्षं न तच्चित्रं भवेद्भुवि ।
आदित्यो वा सहस्रांशुः कुर्याद्वितिमिरं नभः ॥ २
चन्द्रमा रश्मिभिः कुर्यात्पृथिवीं सौम्य निर्मलाम् ।
त्वद्विधो वापि मित्राणां प्रतिकुर्यात्परंतप ॥ ३
एवं त्वयि न तच्चित्रं भवेद्यत्सौम्य शोभनम् ।
जानाम्यहं त्वां सुग्रीव सततं प्रियवादिनम् ॥ ४

---

34 Ś1 Ñ1 V2 D1–4 11–13 om 34 —ᵃ) G3 damaged for ततस्तमु- Ñ2 V1 3 B D5–10 T3 G1 2 M1 2 समुद्योगम्, T2 समुद्वेगम् (for तमुद्योगम्). B1 उदीक्ष्य, B2 3 समी° (for अवेक्ष्य) Ñ2 V1,3 B D5 7–10 वीर्यवान् —ᵈ) D7 प्रवृद्ध- B D7 -पत्र- (for -तुल्य-) G1 -विक्रम (for -दर्शन)

Colophon V2 D1 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 सुग्रीववाक्य(Ñ1 °क्य॰), Ñ2 V1 3 B1 3 D7 सुग्रीवनिर्याण(V1 3 °गमनं), B2 रामसुग्रीवसमागम, B4 D11 सुग्रीवसमुद्योग (D11 °समागम) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1–3 D2 4 12 13 om, Ñ2 36, V3 B4 40, D3 7 39, D5 6 8–10 T2 3 G1 2 M 38, D11 33 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

38

☞ Ś1 D12 T1 missing for Sarga 38 (for T1, cf. v l 4 36 17) V2 D1 continue the previous Sarga. M1 begins with श्रीरामाय नम

1 ᵈ) G3 damaged for प्रत्युवाच Ñ1 D1 कृताजलि. (for °लिम्) Ñ2 V B1–3 D7 11 ततो वचनमब्रवीत्

2 ᵃ) D6 यदि (for यद्) Ñ V B1–3 D1–4 7 11 13 इन्द्रो यद्विसृजेद्वर्षं (D2 4 13 °भ्र) —ᵇ) Ñ1 D6 8–10 भविष्यति, T3 M3 भवेत्कचित् (for भवेद्भुवि) —ᶜ) G3 उदितो (for आदित्यो) Ñ1 V2 3 D6 8–10 T2 [s]सा (for वा) —Ñ1 illeg for ᵈ —ᵈ) D1 3 11 जगत् (for नभ॰)

3 G1 om 3–4ᵇ. —ᵃ) Ñ1 illeg for चन्द्रमा Ñ1 B4 D5 8–11 G3 रजनीं (for रश्मिभि) Ñ2 V B1–3 D7 चन्द्रो वा विमल कुर्यात्, D1–4 13 चन्द्रो वा रजनीं कुर्यात् —ᵇ) Ñ V B D1–5 7–11 13 G3 प्रभया (for पृथिवीं) Ñ1 B2 निर्मल, V B1 3 निर्मल, D7 मडल (for निर्मलाम्) —After 3ᵃᵇ, Ñ1 (mostly illeg) D1–4 11 13 ins.

704* तूर्णीं धारयते भूमिं सर्वभूतानि वानर।
[D1 तूर्णं, D2 4 13 अव्यीन् (for तूर्णीं)]

—ᶜ) D2 4 13 त्वद्विधा अपि (with hiatus) (for त्वद्विधो वापि) —ᵈ) Ñ1 V1 D5 8–10 G3 M1 2 Ck t प्रीतिं, Cr m g as in text (for प्रति-) D2 4 13 प्रतिकुर्युः, D11 उपकुर्यात् (for प्रतिकुर्यात्)

4 G1 om 4ᵃᵇ (cf v l. 3) —ᵃ) D11 नैव (for एव) D1 11 कृत (for न तच्) —ᵇ) Ñ1 यद्भवेत् (by transp), M1 भवेत्तत् (for भवेद्यत्) D7 सौम्याद्य (for यत्सौम्य) B M1 दर्शनं, D2 शोभितं, D5 °न (sic), D11 सौहृद (for शोभनम्) —V1 om (hapl), G3 mostly damaged for 4ᶜᵈ —ᶜ) Ñ2 V3 B1–3 D1 3 7 त्वां च, D2 4 13 हि त्वा (for [अ]हं त्वां) D2 13 M1 सुग्रीव (for °व) D11 जानामि त्वां महावीर —ᵈ) D1 3 धर्मज्ञ (for सततं) Ñ1 V2 B1–3 D1–4 11 13 सत्यवादिनं(D3 °विक्रम), M1 प्रियकारिण (for प्रियवादिनम्)

त्वत्सनाथः सखे संख्ये जेतास्मि सकलानरीन् ।
त्वमेव मे सुहृन्मित्रं साहाय्यं कर्तुमर्हसि ॥ ५
जहारात्मविनाशाय वैदेहीं राक्षसाधमः ।
वञ्चयित्वा तु पौलोमीमनुह्लादो यथा शचीम् ॥ ६
नचिरात्तं हनिष्यामि रावणं निशितैः शरैः ।
पौलोम्याः पितरं दृप्तं शतक्रतुरिवारिहा ॥ ७
एतस्मिन्नन्तरे चैव रजः समभिवर्तत ।
उष्णां तीव्रां सहस्रांशोश्छादयद्गगने प्रभाम् ॥ ८
दिशः पर्याकुलाश्चासन्रजसा तेन मूर्छिताः ।
चचाल च मही सर्वा सशैलवनकानना ॥ ९
ततो नगेन्द्रसंकाशैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाबलैः ।
कृत्स्ना संछादिता भूमिरसंख्येयैः प्लवंगमैः ॥ १०
निमेषान्तरमात्रेण ततस्तैर्हरियूथपैः ।
कोटीशतपरीवारैः कामरूपिभिरावृता ॥ ११ G 4 39 12 B 4 39 11 L 4 0 0

5 Ñ1 illeg for 5–6 —^{a}) D9 lacuna for सख्ये. —^{b}) G2 रिपून् (for अरीन्) —^{d}) D8 10 सहाय (for साहाय्य) —For 5, Ñ2 V B D1–4 7 11 13 subst, while T2 G3 subst for 5^{cd}

705* भ्राता च त्व सखा च त्व प्रिय सौम्य सुहृच्च मे।
त्व मा समग्र सुग्रीव वैदेह्या. कर्तुमर्हसि ।

[(l 1) V3 त्व मे (for first च त्व) B4 D1–4 13 T2 G3 त्व मे भ्राता (B4 T2 G3 नाथ), D11 त्व हि त्राता (for भ्राता च त्व) Ñ2 V3 D2 4 7 13 त्व च (by transp), D11 चैव, T2 G3 [अ]पि त्व (for second च त्व) D4 वै (for मे) B4 T2 G3 वनस्य त्व च मे सुहृत्, D7 प्रिय सौम्याद्य शोभन (for the post half) —(l 2) B4 सुग्रीव त्व च वैदेह्या, D1–4 11 13 T2 G3 स मा (D3 स त्व, T2 G3 त्व मे) सुग्रीव वैदेह्या (for the prior half) B4 D2 4 13 T2 सामग्र्य D1 समग्र, G3 माहाय्य (for वैदेह्या) D3 11 ममानयितुमर्हसि (for the post half)]

6 Ñ1 illeg for 6 (cf v l 5) —^{a}) D1 यो (for [आ]त्म) —^{b}) D5 8–10 Ct मैथिलीं, Ck as in text (for वैदेहीं) —D3 om 6^{cd} —G3 damaged from 6^{c} up to नचिरात्त in 7^{a} —^{c}) Ñ2 V B1–3 D1 7 11 सवज्रा-(B1 D1 °ज्र)मिव, B4 D2 4 13 सवज्रस्येव (for वञ्चयित्वा तु) —^{d}) B1 D1 7 अनुहादो (for °ह्लादो) Ñ2 V B1–3 D7 11 पुरा (for शचीम्) B4 शचीपते, D1 शचीमिव (for यथा शचीम्) D2 4 13 महेद्र स (D4 अन्विद्रस्य) शचीं यथा

7 G3 damaged for नचिरात्त in ^{a} (cf v l 6) —^{a}) D11 T2 अचिरात् (for नचिरात्) Ñ1 D1 5 6 8–10 T2 G M1 2 Ct वधिष्यामि, Ck as in text (for हनिष्यामि) —^{c}) V3 दीप्त, G(ed) दुष्ट (for दृप्त) —^{d}) M3 [आ]हवे, Ck t as in text (for [अ]रिहा) Ñ V2 3 B1–3 D2–4 7 13 पु(V3 पौ)लोममिव वासव, V1 D1 11 पुलोमान यथा हरि, B4 पुलोमानमिवेश्वर —After 7, Ñ1 D1–4 13 ins

706* तत्र प्रसादात्सुग्रीव कृतार्थो वै भवाम्यहम्।

[D1 प्रसादात्तु (hypm) (for प्रमादात्) Ñ1 illeg for the post half D1 [ऽ]ह भवेमहि (sic) (for वै भवाम्यहम्)]

8 ^{a}) Ñ1 B4 D1–4 11 13 घोर, Ñ2 V B1–3 D7 राज्ञो (for चैव) —Ñ1 illeg for 8^{b}–12. —^{b}) B4 तत्समवर्तत (for समभि°) Ñ2 V1 3 B1–3 D7 घोर तद्बलमाययौ, V2 घोर तुमुलमारमे, D1–4 13 वानराणा महद्बल, D11 आययौ वानर बल ❀ Cg ˙ समभिवर्तत समभ्यवर्तत।, Ck t अभिवर्त-ताभ्यवर्तत(Ck °तेति यावत्) ❀ —After 8^{ab}, D3 ins 707* —D1 2 4 13 om 8^{c}–9^{b} —^{c}) Ñ2 V1 2 B3 D7 मुष्णत्तीव्रा, B1 2 मुष्णतीं ता (sic), D3 11 प्रच्छादयत्, D5 8–10 उष्ण तीव्र; G(ed) मुष्णच्च ता (for उष्णा तीव्रा) —^{d}) Ñ2 V B1 2 D3 7 11 गगने विपुला (D3 11 महर्तीं) प्रभा (V1 शुभा)

9 Ñ1 illeg for 9, Ñ2 D1 2 4 13 om 9^{ab} (for all except Ñ2 cf v l 8) G3 damaged from ज up to नगेन्द्र- in 10^{a} —^{b}) V B1–3 D7 तत्र सवृ(V3 दूपि)ता, D3 11 महतावृता (for तेन मूर्छिता) D5 8–10 तमसा तेन दूपिता —^{c}) B2 (after corr *sup lin* as in text) सा (for च) Ñ2 V B1–3 D7 कृत्स्ना, G2 चैव (for सर्वा) —For 9^{cd}, D1 2 4 13 subst, while D3 ins after 8^{ab}

707* उत्पपात महावीर्यं चालयद्वसुधातलम्।

[D1 मही सर्वा (for महावीर्य) D1 सुमहाद्भुत (for वसुधा-तलम्)]

10 Ñ1 illeg for 10 (cf v l 8) G3 damaged for ततो नगेन्द्र (cf v l 9) —^{a}) Ñ2 V3 नरेंद्र-, V2 मृगेन्द्र-, B1–3 D1 2 4 7 नागेंद्र-, B4 D3 11 गजेन्द्र-, G2 महेन्द्र- (for नगेन्द्र-) —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 आपतद्भिर्, D3 11 आगच्छद्भिर् (for तीक्ष्णदंष्ट्रैर्) G M2 महाजवै (for °बलै) —For 10^{c}–11, D1 2 4 13 subst 709* —^{c}) D3 सचाल्यते पृथ्वी, D11 सछाद्यत धरा (for संछादिता भूमिर्) —^{d}) B4 उपस्थितै (for प्लवगमै) Ñ2 V B1–3 D7 अप्रमेयै समतत (V1 प्लवगमै)

11 Ñ1 illeg for 11 (cf v l 8) —^{b}) G(ed) तत्र (for ततस्) —After 11^{ab}, Ñ2 V B D7 11 ins

708* बभूवु सवृता सर्वा दिश प्रख्यातविक्रमै ।
मृष्टकाञ्चनगौराङ्गैस्तीक्ष्णदष्ट्रानखायुधै ।

[(l 1) G(ed) विख्यात (for प्रख्यात-) —(l 2) G(ed) तप्त- (for मृष्ट-) V3 B1 2 4 D11 -दष्ट्र (for दष्ट्रा)]

नादेयैः पार्वतीयैश्च सामुद्रैश्च महाबलैः ।
हरिभिर्मेघनिर्हादैरन्यैश्च वनचारिभिः ॥ १२
तरुणादित्यवर्णैश्च शशिगौरैश्च वानरैः ।
पद्मकेसरवर्णैश्च श्वेतैर्मेरुकृतालयैः ॥ १३
कोटीसहस्रैर्दशभिः श्रीमान्परिवृतस्तदा ।
वीरः शतबलिर्नाम वानरः प्रत्यदृश्यत ॥ १४
ततः काञ्चनशैलाभस्ताराया वीर्यवान्पिता ।
अनेकैर्दशसाहस्रैः कोटिभिः प्रत्यदृश्यत ॥ १५
पद्मकेसरसंकाशस्तरुणार्कनिभाननः ।
बुद्धिमान्वानरश्रेष्ठः सर्ववानरसत्तमः ॥ १६

—Thereafter B4 cont l. 3–4 of 709*, while D11 cont 710*

—V3 illeg from 11^c up to तीक्ष्ण in 4 39 26^a. —^c) Ñ2 V1 2 B D6 7 T2 G1 2 M2 -वृतश्चान्यै (for परीवारे) G3 कोटीवृतदशश्चान्यै, G(ed) कोटिभि शतश-श्चान्यै —G3 damaged for 11^d —^d) V1 T2 आवृत, V2 B1–3 आवृत, B4 M2 भावृत. (for आवृता) D5 वानरैः कामरूपिभि, D8–10 वानरैर्हरियूथपै —For 10^c–11, D1 2 4 13 subst, while D3 ins l 1–3 after 11^ab and D3 11 subst l 4–5 for 11^cd, whereas B4 cont l. 3–4 after 708*

709* बभूवुर्वानरैर्घोरैर्दिश सर्वा समावृता ।
हरिभि काञ्चनाभासैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाजव ।
शालतालायुधैश्चान्यैरन्यैश्चापि शिलायुधै ।
दशसाहस्रयूथैश्च कोटीयूथैश्च वानरै ।
सर्गैरन्यै कामरूपै स्वर्गगै कामगैस्तथा। [5]

[(l 2) D1 सीमनिहाद्रैस् (for काञ्चनाभासैस्) D1 महाबलै, D3 नखायुधै, D4 महाजवै (for महाजवै) —(l 3) B4 [प]व (for first [अ]न्यैर्) D1 om अन्यैश B4 तथान्यैश्च (for अन्यैश्चापि) —(l 4) B4 D3 11 शत (for दश-) B4 D11 यूथपै (for वानरै) D2 4 13 वानर कोटिभि शतै (for the post half) —D1 om (hapl) l 5–13^b. —(l 5) D13 तदा (for तथा) D3 कोटिशतवृतैश्चैव कामरूपैश्च कामगै, D11 कोटिशतयुतैश्चान्यै कामगै कामरूपिभि.]

12 Ñ1 illeg for 12 (cf v l 8) D1 om. 12 (cf v l 11) —^a) Ñ2 V2 B1–3 D7 शैलजैश्चैव, D5 6 8–10 13 T2 3 G1 3 M1 3 पार्वतेयैश्च, Cm g as in text (for पार्वतीयैश्च) V1 शैलजैश्च नदीजैश्च —^b) G3 महाजवै (for °बलै) —^c) Ñ2 V1 2 B D2–4 7 11 13 भीम, T2 काम- (for मेघ-). V1 -निनदैर्, B1 -सहादैर् (for -निर्हादैर्) —^d) Ñ2 V1 2 B4 D2–11 13 T2 G M1 2 Ck t वनवासिभि, Cr m g as in text (for °चारिभि) —After 12, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ins, while D11 cont. after 708*

710* शालतालायुधैश्चान्यैरन्यैश्चापि शिलायुधै ।

[=l 3 of 709* B1 3 चापि, D11 अन्यैस् (for चान्यैर्) V2 चैव, B2 सर्वैर् (for चापि) B1 3 तथाचल, D11 तथोपल- (for अन्यैश्चापि)

13 D1 om. 13^ab (cf v l 11) —^a) Ñ V1 B1 3 D2–4 7 13 -गौरैश्च (for -वर्णैश्च) —After 13^a, T2 ins.

711* आत्ममानैश्च सर्वश ।
महापर्वतसंकाशै

—B4 om. (hapl) 13^bc. —^b) V2 B1 D4 7 शत-; B2 3 सर्व- (for शशि-) Ñ2 marg, D13 शतगौरैश्च (for शशिगौ°) V1 वानरै कामरूपिभि —^c) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 भस्मराशिनिभै(V1 °निभै)श्चान्यै. —^d) D1 तैश्च (for श्वेतैर्) Ñ2 V1 2 B1–3 D5 6 11 मेरु-, D8–10 हेम- (for मेरु)

14 G3 damaged from 14^a up to शतब in 14^c. —^a) D5 9 11 कोटि- (for कोटी-) G1 M1 बहुभि (for दशभि) —^b) Ñ2 D7 सदा, T2 तथा (for तदा). —^d) G(ed) प्रत्यपद्यत (for प्रत्यदृश्यत).

15 B4 D2 4 13 om. (hapl.) 15 —^a) D1 तप्त- (for तत) G1 सकाशस्; G3 M1 -वर्णाभस् (for -शैलाभस्) —^cd) Ñ2 B1–3 D1 3 6.7.11 M2 अनीकैर्, G3 M1 अनेक- (for अनेकैर्) D3 11 G3 M1 शत-, D8 9–10 बहु- (for दश-) Ñ2 illeg. for -साहस्रैः कोटिभि Ñ1 D1 3 11 कोटिभिश्च समावृत (for ^d) —After 15, Ñ V1 2 B1–3 D1 3 7 11 ins

712* पूज्यमानो महामात्यैर्वानरैर्वानराधिप ।
वानरेन्द्रो महेन्द्राभ. सुषेणो नाम वीर्यवान् ।

[(l 1) Ñ1 illeg for the prior half B3 महावान्; D1 °वीर्यैर् (for महामात्यैर्) Ñ1 V1 D1 3 वानर्षभ (for °राधिप) —(l 2) B1 सुसेनो (for सुषेणो) Ñ1 D1 3 प्रत्यदृश्यत (for नाम वीर्यवान्)]

—Thereafter D11 cont, while D3 cont l. 2 only

713* वृत कोटिसहस्रेण वानर प्रत्यदृश्यत ।
सुग्रीवश्वशुरो धीमान्रणशौण्डो रणप्रिय ।

—After 15, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 read 24, 25, 28, 21, 30, 31 (Ñ2 V2 D7 om) and 29

—After 15, D5 6 8–10 T2 3 G M ins, while B4 (owing to om of 15) ins after 14

714* तथापरेण कोटीना सहस्रेण समन्वित ।
पिता रुमाया सम्प्राप्त सुग्रीवश्वशुरो विभु ।

[(l 1) D9 तत परेण —(l 2) G2 प्रभु, G3 damaged (for विभु) B4 सुग्रीव चतुरो धीमानवस्थितमुपस्थित]

16 G3 damaged for 16^a —^a) V2 तत (for पद्म). Ñ1 D1 2.4 13 तत पर्वत- (for पद्मकेसर-) —^b) Ñ1 illeg,

अनीकैर्बहुसाहस्रैर्वानराणां समन्वितः ।
पिता हनुमतः श्रीमान्केसरी प्रत्यदृश्यत ॥ १७
गोलाङ्गूलमहाराजो गवाक्षो भीमविक्रमः ।
वृतः कोटिसहस्रेण वानराणामदृश्यत ॥ १८
ऋक्षाणां भीमवेगानां धूम्रः शत्रुनिबर्हणः ।
वृतः कोटिसहस्राभ्यां द्वाभ्यां समभिवर्तत ॥ १९
महाचलनिभैर्घोरैः पनसो नाम यूथपः ।
आजगाम महावीर्यस्तिसृभिः कोटिभिर्वृतः ॥ २०
नीलाञ्जनचयाकारो नीलो नामाथ यूथपः ।
अदृश्यत महाकायः कोटिभिर्दशभिर्वृतः ॥ २१
दरीमुखश्च बलवान्यूथपोऽभ्याययौ तदा ।
वृतः कोटिसहस्रेण सुग्रीवं समुपस्थितः ॥ २२ G 4 39 30 B 4 39 24 L 4 0 0

D1 2 4 13 दहनार्क (for तरुणार्क-) D1 -समानन (for -निभानन) —V2 om 16^c–18 —^d) Ñ2 D7 -सवृत, V1 B D1 3 6 11 T2 G1 M2 -समत (for -सत्तम)

17 V2 om 17 (cf v l 16) —^a) B4 D3–5 8–10 13 T3 G3 M1 अनेकैर् (for अनी°) Ñ2 V1 B1–3 D7 11 दश- (for बहु-) —D9 om (hapl) 17^b–18^c —^b) Ñ2 V1 B1–3 D7 कोटीना च, D2 4 13 कोटिमिश्र (for वानराणा) —M2 reads *inf lin sec m* from समन्वित up to प्रत्य- in 17^d B1 3 समावृत (for समन्वित) —^c) Ñ2 B1–3 D7 पितामहसुत श्रीमान् —^d) Ñ1 नाम यूथप (for प्रत्यदृश्यत) —After 17, Ñ2 ins

715* ततो यूथपतिर्नीलो कोटिभिर्दशभिर्वृत ।
कपीनामुग्रवेगानामग्रत प्रत्यदृश्यत ।

18 V2 D1 M2 om 18, D9 om 18^abc (D1 M2 hapl) (for V2 and D9 cf v l 16 and 17 respy) For 18–31, D11 subst 734* —^a) Ñ2 B1 3 D7 गोलागूलैर् (sic), G3 गोलागूलो (for गोलाङ्गूल-) B4 D2–4 13 गोलागूलो महावीर्यो (B4 °कायो), D5 गोलागुलाधिप श्रीमान् —^b) Ñ2 V1 B1–3 D7 नाम वानर (V1 नामत) (for भीमविक्रम.) —G3 damaged from टि in ^c up to श्य in ^d —D2 repeats 18^cd after 30^ab (first occurrence) —^c) Ñ1 कोट्या, B4 D7 कोटी- (for कोटि-) D2–4 13 वृत कोट्या महातेजा (D3 °वीर्यो) —^d) Ñ1 B4 वानर प्रत्यदृश्यत, Ñ2 V1 B1–3 D7 गोलागूलैरदृश्यत, D2–4 13 वानरैर्भीमविक्रमै

19 For subst in D11, cf v l 18 and 31 —^a) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 धूम्रवर्णाना, B4 भीमदेहाना (for भीमवेगाना) —^b) D6 सत्य- (for शत्रु-) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 धूम्रो नामर्क्षपुगव —^c) B4 तत (for वृत) Ñ1 D1–4 7 13 कोटी- (for कोटि-) Ñ1 D1–4 6 13 -सहस्रेण, V1 B1 3 -सहस्राणा (for -सहस्राभ्या) —^d) D9 om (hapl) द्वाभ्या Ñ2 V1 2 B1–3 D7 च समवर्तत, G1 M2 समभिदृश्यत (for समभिवर्तत) Ñ1 वानर प्रत्यदृश्यत, D1–4 13 मेघाभ प्रत्यदृश्यत, D6 सुग्रीव समुपस्थित —After 19, D6 ins 716*

20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 —^a) Ñ V1 B1–3 D2–4 7–10 13 महाब(D4 °त)ल, B4 महाचर, Cv r m g as in text (for महाचल-) D1 सवृतो वानरैर्घोरै —^b) G1 हरि- (for नाम) —D1 2 4 13 G1 om (hapl) 20^c–21^b —^cd) D7 महावीरैस् (for °वीर्यस्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 त्रिभि कोटिशतैर्वृत (for ^d) Ñ1 D3 उपयातो महातेजा कोटिभिर्दशभिर्वृत —After 20, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 read 23^ab, 22^cd, 26, 22^ab, 27 and 32 (with star passages), while B4 reads 27–30 (with star passages)

21 For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l 15 For subst in D11, cf v l 18 and 31 D1 2 4 13 G1 om 21^ab (cf v l 20) B4 om 21^a–22^b —^a) D3 -चयप्रख्यो (for -चयाकारो) —^b) D3 नलो (for नीलो) —G3 damaged after नीलो up to दश- in ^d Ñ1 D5 8–10 नामैष, D3 यूथप, T2 M2 नाम्नाथ (for नामाथ) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 गवयो नाम (for नीलो नामाथ) M2 वानर (for यूथप) —^cd) Ñ1 D2–4 13 आजगाम, D1 उपाययौ (for अदृश्यत) D1 महातेजा (for °काय) D1 13 कोटीभिर् (for कोटिभिर्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अयुतेन वृत प्राप्तो महाकायो महाबल —After 21, D1 3 read 29 (including star passages), while D5 6 (after 19) 8–10 T2 3 G M ins after 21

716* तत काञ्चनशैलाभो गवयो नाम यूथप ।
आजगाम महावीर्य पञ्चभि कोटिभिर्वृत ।

[(l 1) M2 गवाक्षो (for गवयो) —(l 2) G1 3 M2 आगतो हरिवीराणा (for the prior half) D5 6 8–10 transp पञ्चभि and कोटिभिर् M3 कोटीभिर्दशभिर्वृत (for the post half)]

22 For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l 20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 B4 om 22^ab (cf v l 21) Ñ1 D1–4 13 (for all except Ñ1 cf l 1 of 725*) om 22 —^ab) D5 ह्यभ्ययौ (sic), M1 ह्याययौ (for ऽभ्याययौ) D6 तथा, G1 तत (for तदा) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 प्राप्त कोटि(B1–3 °टी)सहस्राणा सहस्रेण दरी (Ñ2 °घी)मुख —After 22^ab, Ñ2 V1 2 B (B4 after 30) D7 ins

717* चतुर्भि सह कोटीभिर्वानराणा महात्मनाम् ।
[B4 चनसमिश्र (for चतुर्भि सह)]

—Thereafter B4 cont l 1–2 of 722*.

मैन्दश्च द्विविदश्चोभावश्विपुत्रौ महाबलौ ।
कोटिकोटिसहस्रेण वानराणामदृश्यताम् ॥ २३
ततः कोटिसहस्राणां सहस्रेण शतेन च ।
पृष्ठतोऽनुगतः प्राप्तो हरिभिर्गन्धमादनः ॥ २४
ततः पद्मसहस्रेण वृतः शङ्कुशतेन च ।
युवराजोऽङ्गदः प्राप्तः पितृतुल्यपराक्रमः ॥ २५
ततस्ताराद्युतिस्तारो हरिर्भीमपराक्रमः ।
पञ्चभिर्हरिकोटीभिर्दूरतः प्रत्यदृश्यत ॥ २६

—After 22^{ab}, G1 reads 26^{ab} for the first time, repeating it in its proper place B4 transp 22^{cd} and 23^{ab} —^{c}) Ñ2 B4 D7 कोटि-, V1 2 B1-3 कपि- (for वृत) M3 कोटी (for कोटि) Ñ2 D7 -सहस्रैस्तु (for °स्रेण) Ñ2 V1 B1 2 (before corr as in V2) 3 प्रत्युपस्थितौ (B3 °त), V2 G1 पर्युपस्थितौ (G1 °त॰), D5 8-10 M2 समवस्थित (M2 °त), D7 °तौ, T2 3 G2 °त (for समुपस्थित) ꣿ Cv सुग्रीव समवस्थितमिति पाठ ।, Cr सुग्रीव समुपस्थितमिति पाठ ꣿ

23 For sequence in Ñ2 V1 2 B1-3 D7, cf v l 20 B4 transp 22^{cd} and 23^{ab} —^{a}) M2 विविदश् (for द्वि°) Ñ2 B4 D2-4 7 13 [ए]व (for [उ]भाव्) —G3 damaged from श्चो in ^{b} up to वान in ^{d} —^{b}) Ñ V1 2 B D1-4 7 13 वानरौ भी(D13 °रैर्भी)मविक्रमौ(D13 °मं) —After 23^{ab}, V1 2 ins l 3-4 of 724*, while D2 reads 26^{ab} and 30^{ab} for the first time, repeating them in their proper place —^{d}) ꣿ Cg अदृश्यताम-दृश्येताम् ꣿ M2 सुग्रीव समवस्थितौ —For 23^{cd}, Ñ1 D1 2 (reads after 18^{cd} [r]) 4 13 subst

718* प्रकर्पन्तावनुप्राप्तौ कोटी सहस्रशाष्ट च ।

[D13 प्रहर्पात्तावनुप्राप्ता (for the prior half) Ñ1 illeg for the post half]

—Thereafter they cont

719* तत पड्भिश्च कोटीभिर्वानरो गन्धमादन ।
पृष्ठतोऽनुगतो वीरो जगाम स महाद्युति ।

[(l 1) D1 पट्भिस्तु, D3 शतस्तु (for पड्भिश्च) —D2 om l 2 —(l 2) D1 नीलम् (for वीरो) Ñ1 D1 3 4 आजगाम महाकपि (Ñ1 °बल, D4 °मति) (for the post half)]

—After 23, D5 6 8-10 T2 3 G M ins

720* गजश्च बलवान्वीर कोटिभिस्त्रिभिर्वृत ।
ऋक्षराजो महातेजा जाम्बवान्नाम नामत ।
कोटिभिर्दशभि प्राप्त सुग्रीवस्य वशे स्थित ।
रमणान्नाम विक्रान्तो वानरो वानरेश्वर ।
आगतो बलवांस्तूर्णं कोटीशतसमावृत । [5]

[(l 1) T2 G3 M1 दशभिर् (for त्रिभिर्) D5 8-10 transp कोटिभिर् and त्रिभिर् —After l 1, D6 ins

720 (A)* अभ्ययाो तत वीर सुग्रीवदित्रकारणात् ।,

while M3 ins

720 (B)* आजगाम महातेजा सुग्रीवस्य समीपत ।

—(l 2) G1 नृपप (for नामत) —(l 3) G1 M3 कोटीभिर् (for कोटि°) D5 8-10 व्याप्त (for प्राप्त) T2 वने (for वशे) D6 सुग्रीव मुपस्थित (for the post half) —(l 4) G1 मरणान् (for रुमण्वान्) D6 T3 G2 M3 वानरेश्वर (for °र). D5 8-10 रुमणो नाम तेजस्वी विक्रान्तैर्वानरैर्वृत . ꣿ Cr रुमाया(?) नाम विक्रान्त वानरो वानरेश्वरमिति पाठ ꣿ —(l 5) T3 M1 3 आयया (for आगतो) —G3 damaged from तूर्णं up to स्रा in 24^{a} D5 9 कोटि- (for कोटी-) T3 -समन्वित (for -समावृत)]

24 For sequence in Ñ2 V1 2 B1-3 D7, cf v l 15 For subst in D11, cf v l 18 and 31 G3 damaged up to स्रा in ^{a} (cf v l 720*) B4 om (hapl) 24 —^{ab}) B1 चतु- (for तत). B1 2 D7 कोटी- (for कोटि-) G3 सहस्राणा (for °स्रेण) Ñ2 V1 2 B1 2 D7 transp -सहस्राणा and सहस्रेण B1 3 शतानि (for शतेन) —^{c}) Ñ2 V2 B1-3 D7 [s]नुगतैं (for ऽनुगत).

25 For sequence in Ñ2 V1 2 B1-3 D7, cf v l 15 For subst in D11, cf v l 18 and 31 —^{a}) B4 कोटि- (for पद्म-) —^{b}) B4 D5 8-10 T2 शस्र (for शङ्कु-) B1-3 सहस्राणा (for वृत शङ्कु-) D2 4 13 वृत शङ्कुभिरेव च —^{c}) Ñ1 चैव, B4 D1 13 श्रीमान् (for प्राप्त) —^{d}) Ñ V1 B1 3 D1-6 8-10 13 T2 G2 3 M1 2 पितुस्, V2 B2 पित्रा (for पितृ-) —After 25, B4 ins 723*

26 For sequence in Ñ2 V1 2 B1-3 D7, cf v l 20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 B4 om 26 G3 transp 26 and 27 D2 reads 26^{ab} for the first time after 23^{ab} and repeats here G1 repeats 26^{ab} (cf v l 22) —^{b}) Ñ1 D1 3 हरीणा हरिपुंगव (D1 भीमवर्चसा), Ñ2 V1 2 B1-3 D5-11 G1 M1 हरिभिर्भीमविक्रमै (D6 G1 M1 °म). D2 4 13 हरिसिंहैर्हरियूथप ꣿ Cv हरिर्भीमपराक्रम इति पाठ ।, Cr ततस्ताराद्युतिस्तारोहरिर्भीमपराक्रम इति पाठ ꣿ—After 26^{ab}, D1 reads 30 (followed by 732*) Ñ1 D2 4 13 om 26^{c}–27^{b}, D1 3 om 26^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 सह (for हरि-) D6 कोटिभिस्तत्र (for हरिकोटीभिर्) —^{d}) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 अदूरे, B1 आहवे, G1 आवृत (for दूरत) V1 सम्प्रदृश्यत, D5 8-10 परि° (for प्रत्यदृश्यत) —After 26, Ñ2 V1 2 B1-3 D7 ins

721* पूज्यमानो महावीर्यैस्तत्र यूथपयूथपैः ।
[V1 2 B1 3 महावीर्यैस् (for °वीर्यैस्)]

इन्द्रजानुः कपिर्वीरो यूथपः प्रत्यदृश्यत ।
एकादशानां कोटीनामीश्वरस्तैश्च संवृतः ॥ २७
ततो रम्भस्त्वनुप्राप्तस्तरुणादित्यसंनिभः ।
अयुतेन वृतश्चैव सहस्रेण शतेन च ॥ २८
ततो यूथपतिर्वीरो दुर्मुखो नाम वानरः ।
प्रत्यदृश्यत कोटिभ्यां द्वाभ्यां परिवृतो बली ॥ २९
कैलासशिखराकारैर्वानरैर्भीमविक्रमैः ।
वृतः कोटिसहस्रेण हनुमान्प्रत्यदृश्यत ॥ ३०

G. 4 39 22
B 4 39 35
L. 4 0 0

27 For sequence in Ñ2 V1 2 B D7, cf v l 20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 Ñ1 D2 4 13 om 27^{ab} (cf v l 26) G3 transp 26 and 27 D3 reads 27 after 732* —^{a}) D3 इन्द्रसानु, D6 T2 G1 इन्द्रानुज (for इन्द्रजानु) Ñ2 D7 महातेजा, V1 2 B1–3 महाजानुर्, B4 कविर्वीरो (for कपिर्वीरो) —^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 D1 3 7 वानर (for यूथप) —After 27^{ab}, Ñ2 V1 2 B(B4 cont l 1–2 after 717*) D7 ins

722* शतसाहस्रसंख्यैस्तु शरभो नाम वानर ।
अनीकैं समनुप्राप्त सुग्रीववशवर्तिभि ।
तत पर्वतसकाशस्तरुणार्कनिभानन ।
वृत कोट्या महातेजा मरुत्वान्प्रत्यदृश्यत।

[(l 1) V2 शतै महस्र- (for शतसाहस्र) B2 -सुरव्यैश्च, B4 -सख्येन (for -सख्यैस्तु) Ñ2 D7 वृत सहस्रसख्यैश्च (for the prior half) Ñ2 V1 2 D7 नामत, B2 यूथप (for वानर).—(l 2) B4 अनीकेनामिसप्राप्त (for the prior half) Ñ2 V2 B1 4 -वशवर्तिन (B4 °ना) (for °वर्तिभि) —(l 3) V2 -समानन (for -निभानन) —(l 4) V1 2 B2 (after corr *sup. lin* as above) रुमण्वान्, B1 3 कवध, G(ed) करभ (for मरुत्वान्) B1 प्रत्यपद्यत (for °दृश्यत)]

—After 27^{ab}, D1 reads 729* and 730*

—Ñ1 D2 4 13 read 27^{cd} after 729* —^{c}) D1 एकविंशति (for एकादशाना) —Ñ1 damaged from 27^{d} up to the prior half of l 1 of 724* —^{d}) M1 सहस्रैस् (for ईश्वरस्) B4 चैव (for तैश्च). D1–4 13 तत्स (D3 स स)- मावृत, M2 प्रत्यदृश्यत (for तैश्च सवृत) —For 27^{cd}, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst, while B4 ins after 25

723* कोटीभिरेकादशभि सवृतस्तु गयस्तदा।

[B1 मयस् (for गयस्) B1–3 तथा (for तदा) B4 सवृतो गवयस्तदा (fot the post half)]

—Thereafter Ñ B D7 cont, V1 2 cont l 1–2 and ins l 3–4 after 23^{ab}, while Ñ1 ins l 1 and 4 after 27

724* यूथपाधिपति श्रीमान्वानर प्रत्यदृश्यत।
ऋक्षैरञ्जनसकाशैर्महावीर्यैर्महाबलै ।
वृत शतसहस्रैश्च जाम्बवान्प्रत्यदृश्यत।
तथैव विनतो धीमान्कुमुदो लक्ष्मणो हरि ।

(l 1) Ñ1 damaged for the prior half Ñ1 B4 दूरत (for वानर).—[Ñ B om (hapl) l 2–3 —(l 3) V1 2 समुपागत (for प्रत्यदृश्यत) —(l 4) Ñ1 B4 स श्रीमान्विनतो धूम्र (for the prior half)]

—Thereafter Ñ1 cont 735*, while Ñ2 V1 2 B D7 cont 738* —After 27, B4 reads 33^{ab} for the first time, repeating it in its proper place, while D1–4 13 ins after 27

725* दरीमुखो दुराधर्षो दूरत प्रत्यदृश्यत।
स श्रीमान्विनतो धूम्र कुमुदो लक्ष्मणो हरि ।

[(l 1) Cf 22^{ab} —(l 2) D1 रम्भो (for धूम्र) D3 नमुचिर् (for कुमुदो) D1 हनुमान्विजयो हरि (for the post half)]

—Thereafter all the above MSS cont 735*

28 For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l 15 and in B4 cf v l 20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 Ñ1 D2 4 13 om 28–29 D1 3 om 28 —^{a}) V2 शुभस् (for रम्भस्) —^{b}) Ñ2 V1 2 B1 3 -सप्रभ (for -सनिभ) —^{c}) M1 3 [आ]वृतश् (for वृतश्). V2 [अ]पि (for [ए]व) —^{d}) Ñ2 V1 2 B1 3 D7 M1 सहस्राणा (for °स्रेण) B1 शतानि (for शतेन)

29 For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l 15 and in B4 cf v l 20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 Ñ1 V2 D2 4 13 om 29 (for all except V2 cf v l 28) T3 G3 om (hapl) 29–31 D1 3 (first time, second time reads after 731*) read 29 after 21 —^{a}) T2 गतो (for ततो) Ñ2 B1–3 D1 3 (second time) 7 भीमो (for वीरो) —^{b}) D1 3 वीर्यवान्, G2 नामत (for वानर) —^{c}) B4 D5 6 8 10 T2 G1 2 M3 कोटीभ्या (for कोटिभ्या) —For 29^{cd}, Ñ2 V1 B1–3 D7 subst

726* शतेन च सहस्राणा सहस्रनवकेन च ।,
while D1 3 subst

727* वृतो द्वादशभिर्वीर कोटीभि प्रत्यदृश्यत।

[D3 ततो (for वृतो) D3 कोटिभि (for कोटीभि)]

—Thereafter D1 cont

728* गजश्च ऋषभश्चैव गवय शरभस्तथा।
पृथक्पृथक्वृता कोट्य प्रत्यदृश्यन्त वानरा ।

—After 727*, D3 cont 730*

30 For sequence in Ñ2 V1.2 B1–3 D7, cf v l 15, in B4 cf v l 20 For subst in D11, cf v l 18 and 31 T3 G3 om 30 (cf v l 29) D1 reads 30

नदश्चापि महावीर्यः संवृतो द्रुमवासिभिः । कोटीशतेन संप्राप्तः सहस्रेण शतेन च ॥ ३१

... after 26ab D2 reads 30ab for ... after 26cd and repeats here (cf. v. l. ...) —c) ... D1 ... (for कैलास-) —After ... D2 repeats 18cd and then reads ... 726 —f) ... D1 ... कोटी (for कोटि-). —f) ... D1 ... (for हनुमान्). —After ... 727*

31 For sequence in ... cf. v. l. 15 Ñ2 V2 ... T2 G1 ... (for T2 G1, cf. v. l. 29) —b) D4 ...(for वासिभि) —c) D5 कोटिशतेन —... Ñ1 V1 B1-3 D1 (reads after 27ab) ...

7... ...नील कोटिभिर्दशभिर्वृत ।
... ...प्रत्यदृश्यत ।

(1) D... D2 ... (sic) (for ...) ... B1 ... (for ...) D1 ... (for ... half)]

—... after Ñ1 D2 ... read 27cd, while D1 cont., ... D1 cont. after 727*

7... ... श्रीमान्वानरश्रेष्ठ कुमुदो नाम यूथप ।
... प्रत्यदृश्यत ।

(1 1) D... (for ...) —(1 2) D2 ... (for ...)

—D... cont.

7... ... कोटीनामीश्वर ... ।

—... D... repeats 20 and further cont., ... after ...

* ... कोटीसमावृत ।
D... (for ...)

—... D... read 27 (followed by 725* and ...) after ... D... I2 G M... ins

7...* ... श्रीमान्कोटिभिर्दशभिर्वृत ।
... महात्मना ।

... D... I2 ... —(1 2) D... G2 ... M... ...

... ... वानरयमिनाम् ।
... ।
... सुग्रीव ... ।
... ... ।
... ... ।

तेन सैन्येन महता युक्तौ वानरसत्तमौ ।
मैन्दश्च द्विविदश्चोभौ सुग्रीवमुपतस्थतु ।
गर्जनाक्ष्वेडनाच्चैव हरयो गिरिसंनिभा ।
अस्त गच्छति यत्रार्कस्तस्मिन्गिरिवरे रता ।
अप्रमेयबलास्तेषा हरिकोट्यश्चतुर्दश ।
परिवार्यागता वीरा शरभ वानरोत्तमम् ।
कैलासशिखरेभ्यश्च सिंहकेसरिवर्चसाम् ।
कोटीशतमुदीर्णाना सहस्रमयुत तथा ।
परिवार्य महावीर्यं विनत सुमहामतिम् ।
महासत्त्व ससुग्रीव ते सर्वे ददृशुस्तदा ।
क्षीरोदवेलानिलयास्तमालवनगन्धिन ।
नालिकेराशना शूरास्तेषा संख्या न विद्यते ।
तरुणादित्यवर्णाना वानराणा महौजसाम् ।
दश कोट्योऽथ चक्राभ्या दृप्तशार्दूलगामिनाम् ।
मन्दरे पर्वतश्रेष्ठे ये वसन्ति महाबला ।
परिवार्यावतस्थुस्ते वीर शतबलि कपिम् ।
मेरुपर्वतनिलयाना वानराणा सुवर्चसाम् ।
श्वेताम्बुसवर्णाना कुशलाना महात्मनाम् ।
तेषा कोटीशत दृष्ट श्रीमन्त वानराधिपम् ।
कुमुद वानरश्रेष्ठं परिवार्योपतस्थिरे ।
ऋषभे पर्वतश्रेष्ठे वानरा सतत रता ।
तेषा कोटीशत साग्र बलिना कामरूपिणाम् ।
तेन सैन्येन महता नलो नाम महाबल ।
उपतस्थे हरिवर सुग्रीव प्लवगेश्वरम् ।
वानराणा तु कोट्यस्ता दशैका चोग्रतेजसाम् ।
चक्रपर्वतनिलयाना संग्रामेष्वनिवर्तिनाम् ।
धूम्र नाम महावीर्यं परिवार्य महाबलम् ।
सुग्रीवमभ्यगच्छन्त नर्दमानास्ततस्तत ।
शैल सकाशको नाम तस्मिन्गिरिवरे रता ।
वानरा सुमहाकाया देवदानवसंनिभा ।
तेषा कोट्यो दशशता पनस नाम यूथपम् ।
परिवार्याभिजग्मुस्ते सुग्रीव वानरेश्वरम् ।
तत शतसहस्राणा शतेनादित्यवर्चसाम् ।
वानराणा सुघोराणा गज सुग्रीवमभ्ययात ।
गवाक्षस्तु सहस्राणा कोटीभिरभिसंवृत ।
वानरो वानरश्रेष्ठ सुग्रीव सोऽभ्यगच्छत ।
ततस्तु गवयो नाम वानरो लघुविक्रम ।
वृत कोटीसहस्रेण वानराणामुपागमत ।
तत कनकवर्णाभ कामरूपपराक्रम ।
श्रीमान्पर्वतसंकाश प्रचण्डो युद्धदुर्मद ।
तेषा शतसहस्रेण सम्यगासर्पणान्वित ।
रम्भ परिवृत श्रीमान्सुग्रीवमभ्यवर्तत ।
श्रीमान्काञ्चनवर्णाभो रूपनिर्हर्णाशि ।
... सहस्रेण प्राप्तवान्गन्धमादनात् ।
तत पद्मसहस्रेण महापद्मशतेन च ।
युवराजोऽङ्गद प्राप्त पितुस्तुल्यपराक्रम ।

शरभः कुमुदो वह्निर्वानरो रम्भ एव च ।
एते चान्ये च बहवो वानराः कामरूपिणः ॥ ३२
आवृत्य पृथिवीं सर्वा पर्वतांश्च वनानि च ।
आप्लवन्तः प्लवन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवंगमाः ।
अभ्यवर्तन्त सुग्रीवं सूर्यमभ्रगणा इव ॥ ३३
कुर्वाणा बहुशब्दांश्च प्रहृष्टा बलशालिनः ।
शिरोभिर्वानरेन्द्राय सुग्रीवाय न्यवेदयन् ॥ ३४
अपरे वानरश्रेष्ठाः संगम्य च यथोचितम् ।
सुग्रीवेण समागम्य स्थिताः प्राञ्जलयस्तदा ॥ ३५

G 4 39 41
B 4 39 42
L 4 0 0

ततस्तारद्युतिस्तारो हरिभिर्भीमविक्रमैः ।
आगच्छत्त्वरितो भीम सुग्रीवं सहराघवम् ।
अथ बालार्कसकाश सुपर्णानिलवेगवान् ।
यूथपाना सहस्रेण वृत केसरिण सुत । [55]
हनुमान्वीर्यसम्पन्न सुग्रीव समुपस्थित ।
पद्मकिञ्जल्कसदृश श्रीमाञ्शरवनालय ।
हरि सुपाटलो नाम वीर्यवान्भीमविक्रम ।
कोटीसहस्रेण वृत सुग्रीवमभ्यवर्तत ।

—Thereafter D11 reads 33^{c-f}

32 For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l 20 D11 om 32^{ab} —^{ab}) G3 M1 transp वह्निर् and रभ M3 रह (for रम्भ) ❀ Cv r वानरो रम्भ एव चे (Cv एवे)-ति पाठ ❀—For 32^{ab}, Ñ1 D1–4 13 subst and Ñ1 reads after 724*, while others read after 725*

735* सम्पाती रन्तिदो नाम खड्ग सव्यो महाहनु ।

[Ñ1 D3 रलद्रो नाम (D3 राद्रो), D1 जाम्बुवान्भीमो (for रन्तिदो नाम) D1 वेगदर्शी, D3 रूपसेव्यो (for खड्ग सव्यो) Ñ1 खड्ग [illegible] (illeg) (for the post half)]

—Thereafter D1 cont

736* शरार्चि शरगुल्मश्च सुहोत्रोल्कामुखस्तथा ।,

while D2–4 13 cont after 735*

737* गजो गवाक्षो गवय शरभो गन्धमादन ।
एकैको दशकोटीभिरावृत प्रत्यदृश्यत ।

—For 32^{ab}, Ñ2 V1 2 B D7 subst and read after 724*

738* सम्पाति सनतो नाम रम्भोऽथ शरभस्तथा ।
[V1 D7 रभसस् (for शरभस्)]

—^{c}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 सम्प्राप्ता (for बहवो)

33 B4 repeats here 33^{ab} (cf v l 27) —^{a}) V2 आच्छाद्य, D2–4 13 आश्रित्य (for आवृत्य) B4 (second time) शूर, D2–4 13 सर्वे (for सर्वा) —^{b}) V1 [अ]पि (for second च) D1 सपर्वतवनाकरा.—After 33^{ab}, D5 6 8–10 T2 3 G M ins

739* यूथपा समनुप्राप्ता तेषा सख्या न विद्यते ।
आगताश्च विशिष्टाश्च पृथिव्या सर्ववानरा ।

[(l 1) D5 6 8–10 T2 M2 येषा (for तेषा) —(l 2) D5 8–10 T2 निविष्टाश्, Cv r m g as above (for विशिष्टाश्) G1 विनिविष्टाश् (for च विशि°)],

while D11 ins

740* ततो नागेन्द्रसकाशैरतीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाबलैः ।
बभूवुर्वानरैर्वीरैर्दिश सर्वा समावृता ।

—D11 reads 33^{c-f} after 734* —^{c}) D11 आप्लुवत (for आप्लवन्त) Ñ1 damaged from न्तश्च up to अभ्यवर्तन्त in ^{e} Ñ2 V1 2 B1–3 D7 प्लवमाना व्रजतश्च —^{d}) B4 ज्वलतश् (for गर्जन्तश्) D4 ते (for च) D1 महाबला (for प्लवगमा) —^{e}) D2 4 13 प्रत्यावर्तत (for अभ्यव°) —^{f}) T3 G1 ग्रहगणा (for अभ्र°) D1 सूर्यमभ्रगणो यथा ❀ Cv अभ्रगणा इति सम्यक् ।, Cr सूर्यमभ्रगणा इवेति पाठ ❀—For 33^{e}–34^{b}, Ñ2 V1 2 D7 subst 742* —After 33, B1–3 ins

741* तान्प्रविष्टान्विनीतांश्च समेत्य हरियूथपान् ।

[B2 तत प्रविष्टा विदिता (for the prior half) B2 -पुगवा (for -यूथपान्)]

34 Ñ1 illeg after कुर्वाणा up to प्रहृष्टा in ^{b} —^{a}) B4 बाहुशब्दाश्च, D1–4 13 दिक्षु शब्द च (D1 °ब्दास्ते), G1 M3 बहुश शब्दान् (for बहुशब्दाश्च) —^{b}) B4 D8–10 G3 प्रकृष्टा, D3 सुहृष्टा, D13 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) Ñ1 हि समालिन, D1–4 13 वनमालिन, D5 8–10 M3 बाहु° (for बलशालिन) —For 33^{e}–34^{b}, Ñ2 V1 2 D7 subst, while B1–3 D11 (l 2 only) subst for 34^{ab}

742* दिग्विदिग्भ्य समागम्य सुग्रीव पर्यवारयन् ।
प्रहृष्टाश्च विनीताश्च समेत्य हरिपुगवा ।

[(l 1) Ñ2 D7 दशदिग्भ्य (for दिग्वि°) V1 समागत्य (for °म्य) Ñ2 V1 प्रत्यवारयन् (for पर्य°) —(l 2) B1 3 सामात्या (for समेत्य) G(ed) हरियूथपा]

—^{c}) D2 4 13 शिलाभिर् (for शिरो°) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 वानरश्रेष्ठ (D11 °ष्ठा) (for वानरेन्द्राय) —^{d}) D1–3 [अ]भ्यवादयन्, D6 निवेदयन्, T2 °येत् (for न्यवेदयन्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सुग्रीव ते प्रणेमिरे, D11 सुग्रीव तेभ्यवादयन्

35 ^{a}) D13 अपर वानरश्रेष्ठ (corrupt) —^{b}) Ñ2 B4 यथाकाम, V1 2 B1–3 D7 11 यथाकाल, D5 6 T2 3 G3 M2 3 Cv r m g सयम्य च, Cgp सनम्य च, Ck t as in text (for सगम्य च) V1 यथाविधि, D5 8–10 यथोदित, Ck t

सुग्रीवस्त्वरितो रामे सर्वांस्तान्वानरर्षभान् ।
निवेदयित्वा धर्मज्ञः स्थितः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ३६

यथासुखं पर्वतनिर्झरेषु
वनेषु सर्वेषु च वानरेन्द्राः ।
निवेशयित्वा विधिवद्बलानि
बलं बलज्ञः प्रतिपत्तुमीष्टे ॥ ३७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डेऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

---

as in text (for यथोचितम्) Ñ1 D1–4 13 यथाकाम(Ñ1 °ल) यथाबल —^{c}) G(ed) Ck समागत्य, Ct as in text (for °म्य) —^{d}) Ñ1 illeg for स्थिता प्राञ्जलयस् Ñ2 V1 2 B D1–4 7 11 13 तस्थु॰ (for स्थिता) Ñ1 तत, B1 D6 13 T2 3 तथा (for तदा)

36 ^{a}) B4 T2 राम (for रामे) —Ñ1 damaged from स्तान् in ^{b} up to धर्मज्ञ in ^{c} —^{b}) D1 प्रहृष्टो (for सर्वांस्तान्) D5 8–10 त्वरितास्तदा (for वानरर्षभान्).—D2 reads 36^{c}–37^{b} in marg —^{c}) D1 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) D2–4 13 निवेद्य स तु धर्मात्मा —^{d}) B4 D1–4 11 13 G3 M1 तत (for स्थित) G2 अग्रत (for अब्रवीत्) —For 36, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst, while D11 subst for 36^{ab}

743* सुग्रीवस्त्वागतान्सर्वान्वानरास्तान्महाबलान् ।
न्यवेदयत रामाय प्रियार्हाय कृताञ्जलि ।

[(l. 1) D11 च (for तु) D11 अप्रमेयान् (for वानरांस्तान्) V1 महात्मन (for °बलान्)]

37 D2 reads 37^{ab} in marg. (cf v.l 36) —^{a}) D11 तथा (for यथा) M1 कटरेषु, M2 Cv r निर्दरेषु, Cm as in text (for -निर्झरेषु) —^{b}) D4 om (hapl?) वनेषु Ñ1 B4 D1–4 13 रम्येषु (for सर्वेषु) D1–4 G1 Cgp वानरेन्द्र, T2 G3 °द्रान् (for वानरेन्द्रा) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 गुहासु रम्येषु च काननेषु. —^{c}) Ñ1 निवे + ı ᵣ (illeg), B4 M1.3 निवेदयित्वा, D2–4 13 निवेश्य (D2 °द्य) राजा, G3 प्रवेशयित्वा, Cr.m.g.k t as in text (for निवेशयित्वा) —^{d}) B4 D3 बलाद्बलज्ञ (B4 °ज्ञा), D1 बलाद्बलज्ञ, D2 4 13 परावरज्ञ (for बल बलज्ञ) G1 M1 प्रतिवक्तुम् (for °पत्तुम्) Ñ1 D1–4 13 प्रशशास सर्वान् (D2 13 °र्वं), B4 प्रतियातु सर्वत (for प्रतिपत्तुमीष्टे) ❀ Cv ईष्टे। प्रभवतु। व्यत्ययेन न तु लोडर्थे लट्।, Cr m g ईष्टे ईशो भवेत। व्यत्ययेन लिडर्थे लट्।, Ck व्यत्ययाल्लट्। ईश्वरो भवतु।, Ct ईष्टे ईशो भवेत्। लिडर्थे लट ❀ —For 37^{cd}, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

744* यथार्थमावेद्य बलानि वानरा
उपाविशन्पर्वतशृङ्गकल्पा ।

[(l 1) B1 यथार्थ्यम् (for °र्थम्) Ñ2 V1 D7 यथा स्वमानेद्य, G(ed) यथार्थमेनाद्य (for यथार्थमावेद्य)],

while D11 subst

745* निवेशिता पर्वतशृङ्गकल्पा
वनौकसोद्दाममहाप्रभावा ।

Colophon —*Sarga name* Ñ1 बलाभिगमन, Ñ2 D7 सैन्यदर्शन, V1 उद्योगबलागम, V2 D1 बलागमन, B1 वानर वनागमन, B2 वानरागमन, B3 वनागमन, B4 वानराह्वान, D2–4 13 वानरागमनो (D2 °गमो), D11 बलसमूहागमनो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 D2 4 7 13 om, Ñ2 37, V2 36, B2 D5 8–10 T2 3 G1 2 M 39, B3 D3 40, B4 41, D1 25, D11 34, G3 38 (as in text). —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G2 with श्रीरामचन्द्राय नम.

३९

अथ राजा समृद्धार्थः सुग्रीवः प्लवगेश्वरः ।
उवाच नरशार्दूलं रामं परबलार्दनम् ॥ १
आगता विनिविष्टाश्च बलिनः कामरूपिणः ।
वानरेन्द्रा महेन्द्राभा ये मद्विषयवासिनः ॥ २
त इमे बहुसाहस्रैर्हरिभिर्भीमविक्रमैः ।
आगता वानरा घोरा दैत्यदानवसंनिभाः ॥ ३
ख्यातकर्मापदानाश्च बलवन्तो जितक्लमाः ।
पराक्रमेषु विख्याता व्यवसायेषु चोत्तमाः ॥ ४
पृथिव्यम्बुचरा राम नानानगनिवासिनः ।
कोट्यग्रश इमे प्राप्ता वानरास्तव किंकराः ॥ ५
निदेशवर्तिनः सर्वे सर्वे गुरुहिते रताः ।
अभिप्रेतमनुष्ठातुं तव शक्ष्यन्त्यरिंदम ॥ ६

G 4 40 6
B 4 40 6
L 4 32 0

39

☞ T1 missing for Sarga 39 (cf v l 4 36 17) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 V3 illeg up to 26^a (cf v l 4 38 11) D1 3 om 1 —^a) B4 समृद्धार्थे —^b) B4 सुग्रीवो वदता वर —M1 om 1^c–2^b —^d) G3 परबलार्दन (for °र्दनम्) —For 1, Ś1 Ñ1 D2 4 11–13 subst, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst for 1–2^b, while B4 ins after 1^ab

746* आगताश्च निविष्टाश्च पृथिव्या सर्ववानरान् ।
दृष्ट्वा प्रहृष्ट सुग्रीवो राम वचनमब्रवीत् ।

[(l 1) Ś1 प्रनिष्ठाश्च, V2 विशिष्टाश्च, B2 om (hapl), D2 13 पृथिव्या वै (for निविष्टाश्च) Ñ1 विनिविष्टाश्च (for च नि°) Ñ1 D2 13 पृथिव्या, B2 बलिन (for पृथिव्या) —Ś1 D12 om l 2 —(l 2) Ñ1 D2 4 13 राजा राघवमब्रवीत्, D11 राघव वाक्यमब्रवीत् (for the post half) —For l 2, B4 subst

746 (A)* दृष्ट्वा प्लवगशार्दूल प्रसन्नेन्द्रियमानस ।]

2 V3 illeg for 2 (cf v l 1) M1 om 2^ab (cf v l 1) For 1–2^b, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst 746* —^a) Ś1 B4 D2–4 11 13 आगताश्च, G2 °गता हि (for आगता वि-) D1 आगताश्च विशिष्टाश्च —^b) D5 8–10 -चारिण (for -रूपिण) —^c) Ñ1 वानराश्च (for वानरेन्द्रा) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 महाकाया, Ñ2 V1 2 B2–4 D7 महात्मानो, G2 (before corr) महाभागा, M1 नगेन्द्राभा (for महेन्द्राभा) B1 राघवेंद्र महात्मानो, T3 वानरा वानरेन्द्राभा, M3 वानरा वारणेन्द्राभा —^d) D2 ये तु मद्वशवर्तिन, D3 11 ये केचित्पृथिवीचरा —After 2, B4 reads 5^cd

3 V3 illeg for 3 (cf v l 1) B4 om 3 Ś1 reads 3 twice Ñ2 V1 2 B1–3 D6 7–10 repeat 3 after 6 T2 3 G1 2 M Cg repeat and G3 reads 3^ab after 6 —^a) V2 (second time) इह मे, D2 13 इति मे (for त इमे) D5 6 8–10 T3 G2 M2 3 Ck t (all except D6 first time) बहु (D5 °-) विक्रान्तैर्, T2 (first time) हरिविक्रान्तैर्, G3 M1 (second time) शतसाहस्रैर्, M1 (first time) बलविक्रान्ता (for बहुसाहस्रैर्) G1 (first time) त इतो बहुविक्रान्तैर् —^b) Ś1 (both times) D2 4 13 G1 2 (both second time) M1 (first time) अनेकैर्, Ñ2 B2 D1 7 12 T2 3 G3 M (Ñ2 D7 both times, T2 3 G3 M second time) Cg अनीकैर्, V2 B3 (both first time) बलीकैर् (V2 °), D5 8 10 (all first time) बलिभिर्, D9 (first time) बलि , G2 (first time) वानरैर् (for हरिभिर्) Ś1 (second time) बहुविक्रमै D5 8–11 Ct (all except D11 second time) अनेकै (D11 °नीकै) र्बहुविक्रमै, V1 2 B1 3 (all second time) D3 अनीकैर्भीमविक्रमा —G3 om 3^c–5^b V1 moth-eaten for the first time for 3^c —^c) Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D1–4 11–13 (Ś1 Ñ2 V2 B1–3 first time) शूरा, Ñ1 om, D7 (first time) सर्वे, T2 M1 वीरा (for घोरा) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 (all second time) आगता देवगर्भाभा —^d) V2 B1, 3 D7 11 (all except D11 first time) देव- (for दैत्य-) D1 -विक्रमा (for संनिभा)

4 V3 illeg for 4 (cf v l 1) G3 om 4 (cf v l 3) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 4–6 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 transp 4 and 5 —^a) D3 5 11 -[अ]वदाताश्, D6 -वदान्याश् (for -[अ]पदानाश्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ख्यातकर्मोपदेशाश्च, B4 हरय ख्यातकर्माणो, M1 ख्याता कर्मा° ❀ Cv ख्यातकर्मापदाना इत्यत्रापादानशब्दोऽद्भुतमात्रे वर्तते ❀ —^b) V2 B1–3 D7 -श्रमा (for -क्लमा) B4 बलतेजोजितश्रमा —V1 om 4^cd —^c) B4 D11 च ख्याता, D3 ज्ञातारो (for विख्याता) M2 पराक्रमेण च ज्ञाता —^d) M1 व्यवसायेपि (for °सेषु) B4 चोद्यता G(ed) व्यवसाये तथोत्तमा

5 V3 illeg for 5 (cf v l 1) B4 G3 om 5^ab (for G3, cf v l 3) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 5 (cf v l 4) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 transp 4 and 5. —^a) Ñ2 V2 B1–3 D7 -[अं]तचरा, D10 -[अ]बु*रा V1 पृथिव्या च वरा राम, D3 पृथ्व्यवरचरा वीरा, D5 पृथिव्या व्यवरोमा (sic), D11 पृथिव्यंतचरा वीरा —^b) B1 3 -[अ]रण्य (for -नग-) B2 -निषेविन (for निवासिन) —B4 reads 5^cd after 2 —^c) D8–10 Ck t कोट्योघाश्च, Cr m g as in text (for कोट्यग्रश) Ñ2 V1 2 B D3 7 11 कोटिश समनुप्राप्ता —^d) B2 तत्र (for तव)

6 V3 illeg for 6 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 6 (cf v l 4) —^a) V1 D7 9 11 निर्देश —^b) D8 10

यन्मन्यसे नरव्याघ्र प्राप्तकालं तदुच्यताम् ।
तत्सैन्यं त्वद्वशे युक्तमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ७
काममेषामिदं कार्यं विदितं मम तत्त्वतः ।
तथापि तु यथातत्त्वमाज्ञापयितुमर्हसि ॥ ८
तथा ब्रुवाणं सुग्रीवं रामो दशरथात्मजः ।
बाहुभ्यां संपरिष्वज्य इदं वचनमब्रवीत् ॥ ९
ज्ञायतां सौम्य वैदेही यदि जीवति वा न वा ।
स च देशो महाप्राज्ञ यस्मिन्वसति रावणः ॥ १०
अधिगम्य च वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
प्राप्तकालं विधास्यामि तस्मिन्काले सह त्वया ॥ ११
नाहमस्मिन्प्रभुः कार्ये वानरेश न लक्ष्मणः ।
त्वमस्य हेतुः कार्यस्य प्रभुश्च प्लवगेश्वर ॥ १२
त्वमेवाज्ञापय विभो मम कार्यविनिश्चयम् ।
त्वं हि जानासि यत्कार्यं मम वीर न संशयः ॥ १३
सुहृद्द्वितीयो विक्रान्तः प्राज्ञः कालविशेषवित् ।
भवानस्मद्धिते युक्तः सुकृतार्थोऽर्थवित्तमः ॥ १४

T2 G M1 2 स्थिता (for रता) D5 मचे गुरवने स्थिता॰, D11 तत्र तत्र हिते रता —^{c}) B1 3 अनुध्यातु (for °ध्यातु). G3 अपि मनु ॰ । न —^{d}) D6 शक्य तु (for शक्ष्यन्ति) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 शक्तास्तव परंतप, B4 त॰ (lacuna) शक्ता अरिंदम, D3 11 शक्ता ह्येते महौजस —After 6, Ñ2 V1 2 B1–3 D5 7–10 repeat 3, while T2 3 G1 2 M Cg repeat and G3 reads 3^{ab} after 6

7 V3 illeg for 7 (cf v l 1) D3 11 transp 7 and 8 —^{a}) Ñ1 महाराज, Ñ2 V2 B1 2 D7 महाभाग (for नरव्याघ्र) V1 यच्चिन्त्यते महाभाग —^{c}) D8–10 T1 G2 3 M Ck t त्वत्- (for तत्-) Ś1 Ñ1 D4 13 स्वसैन्य मानवश्रेष्ठ, Ñ2 V1 B1–3 D7 मा सर्वबलसंयुक्तम्, V2 सर्वजलसमायुक्तम्, B4 स्वसैन्य त्वद्धिते युक्तम्, D1 2 13 स्वसैन्य राघव (D2 13 वानर) श्रेष्ठ, D3 11 ससैन्यस्तद्विधास्यामि —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 निवेशयितुम् (for आज्ञापयितुम्) D3 11 समाज्ञापय मा प्रभो

8 V3 illeg for 8 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om (hapl) 8 D3 11 transp 7 and 8 —^{a}) Ñ2 B1.3 D7 एवम् (for एषाम्) —^{b}) Ñ2 V1 2 B4 D3 7 11 T3 वीर, B1 3 देव (for मम) T2 यत्तव (for तत्त्वत) B2 विहित वीर तत्त्वत —^{c}) D3.5 8–10 G M1 2 -युक्तम्, Ck as in text (for तत्त्वम्) D6 11 तथापि त्व (D11 यद्) यथायुक्तम्, T3 तथापि त्व यथाकार्यम् —^{d}) D3 11 आज्ञापयतु राघव —For 8^{cd}, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

747* तथापि च यथाचारमर्थमाज्ञप्तुमर्हसि ।

[Ñ2 अथ माज्ञप्तुर्हसि, V1 B3 अनु माज्ञप्तु° (for the post half)]

9 V1 illeg for 9 (cf v l 1) —^{a}) D1 T3 M1 3 इति, D11 G1 M2 एवं (for तथा) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 इति ब्रुवत सुग्रीव —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) B2 3 म (for स-) Ñ1 D1 11 स (Ñ1 स) परिष्वज्य बाहुभ्या —^{d}) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 प्रीतो, D1 हृष्टो (for इद) B1 वचन चेदमब्रवीत्

10 V3 illeg for 10 (cf v l 1). Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 (D2 13 om [hapl] 10^{b}–11^{a}) read 10–11 after 14 —^{a}) G3 वीर, M3 मम (for सौम्य) —^{b}) Ñ2 B3 4 T2 वानरा (for वा न वा)

11 V3 illeg for 11 (cf. v l 1) D2 13 om 11^{a} (cf v l 10) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 read 10–11 after 14 —^{a}) B4 D1 6 11 G1 3 M2 3 तु (for च) Ś1 Ñ1 D3 4 8–10 13 T2 3 G2 अभिगम्य तु वदेहीं, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अवगम्य तु वैदेहीं —^{b}) D2 11 निलयो —D4 repeats 11^{cd}, 15^{a-d}, 17–16^{b} after 18^{ab} —^{c}) D5 प्रात काल (sic) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 करिष्यामि, B4 विधास्यामम् (for विधास्यामि) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp सह and त्वया Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सामर्थ्याद् (V1 2 °र्थं) भवता सह, D11 सुग्रीव सहितस्त्वया

12 V1 illeg. for 12 (cf v l 1) D13 om 12–14^{b} —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अत्र नाह (for नाहमस्मिन्) —^{b}) D5 7–10 G2 वानरेंद्र B4 D6 11 म (for न) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 12 वानरेंद्र सलक्ष्मण.. —^{c}) D6 अद्य (for अस्य) D4 हेतो (for हेतु) —^{d}) Ś1 D12 गतिर्हिन (D12 °र्हिम) वतो मम (corrupt), Ñ1 त्वं गति तो मम (illeg), Ñ2 B1–3 D7 त्वयि चैतत्समाहित, V1 त्वयि चैव समाहित, V2 B4 त्वय्येवैतत्समाहित, D1–4 त्व गतिर्हि मतो मम, D11 त्व गतिस्त्व परायण

13 V3 illeg for 13 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 13 (for D13, cf v l 12) —^{a}) B1 3 ज्ञापय —^{b}) B1 कार्यं —V2 B1 om (hapl ?) 13^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B2 3 D7 सुग्रीव, D5 8–10 मे कार्यं (for यत्कार्यं) —^{d}) Ñ2 V1 B2 3 D7 कार्यस्य परिनिश्चय

14 V3 illeg for 14 (cf v l 1) D13 om 14^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–3 6 7 11 12 सुहृद्विनीतो D4 विक्रांतश्च महायुद्धे ❀ Cg सुहृद्विनीत इति पाठ ❀ —^{b}) Ś1 D1 2 12 कर्म, Ñ2 V2 B D3 7 कार्य (for काल-) D11 प्रभु कार्य-. Ñ1 । कर्मी विशेषत, V1 प्राज्ञ कार्यविशेषत, D1 प्राज्ञ कर्मविशेषकृत् —^{c}) Ś1 D12 -हितयुत, D4 -विधियुत (for -हिते युक्त) Ñ2 V1 2 B D7 युक्तो यस्य भवानर्थे, D2 भवानस्मिञ्शिवे युक्ते (sic), D11 भवान्यस्य हिते युक्त, D13 शिवे युक्त सत्कृतार्थो

एवमुक्तस्तु सुग्रीवो विनतं नाम यूथपम् ।
अब्रवीद्रामसांनिध्ये लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
शैलाभं मेघनिर्घोषमूर्जितं प्लवगेश्वरम् ॥ १५
सोमसूर्यात्मजैः सार्धं वानरैर्वानरोत्तम ।
देशकालनयैर्युक्तः कार्याकार्यविनिश्चये ॥ १६
वृतः शतसहस्रेण वानराणां तरस्विनाम् ।
अधिगच्छ दिशं पूर्वां सशैलवनकाननाम् ॥ १७

तत्र सीतां च वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
मार्गध्वं गिरिदुर्गेषु वनेषु च नदीषु च ॥ १८
नदीं भागीरथीं रम्यां सरयूं कौशिकीं तथा ।
कालिन्दीं यमुनां रम्यां यामुनं च महागिरिम् ॥ १९
सरस्वतीं च सिन्धुं च शोणं मणिनिभोदकम् ।
महीं कालमहीं चैव शैलकाननशोभिताम् ॥ २० G 4 10 24 B 4 40 22 L 4 32 15

—^{d}) B D7 11 स कृतार्थौ, D1 2 सत्कृतार्थो, D5 8-10 सुहृदासो (for सुकृतार्थो) Ś1 T2 [ऽ]थविक्रम, Ñ2 V1 2 B D7 न संशय, D2 विधिक्रम, D11 हरीश्वर, T3 M2 °वित्तम (for °वित्तम) Ñ1 कृतार्थौ प्रवित्तम, D3 स्वकृतार्थोर्थविक्रम, D4 स कृतार्थोर्थविश्रम, D12 स्वकृतार्थ (विक्रम, D13 स विविक्रम जायता, M1 सुहृदर्थैर्विक्रम —After 14, Ś1 Ñ1 D1-4 11 (D3 11 preceded by 748*)-13 read 10-11 —After 14, D3 11 ins

748* तस्मात्त्वामभिवास्येऽद्य साहाय्ये कृतनिश्चयम् ।

15 V3 illeg for 15 (cf v l 1) D4 repeats 15^{abcd} (cf v l 11) —^{b}) Ś1 D12 विनल, B4 विनीतं, D5 विनत (for विनतं) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 11 रामेण सह (V2 सह, D11 प्रीति) संयुत, D3 रामलक्ष्मणसंनिधौ —B4 om 15^{cd} —^{d}) G2 3 M1 विशेषत (for च धीमत) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 subst

749* अब्रवील्लक्ष्मणस्याग्रे रामस्य वनगोचर ।

[D1 °क्ष्मणश्चैव रावणश्च वनगोचर (corrupt)],
while N2 V1 2 B1-3 D3 7 11 subst

750* विनत नाम यूथेशं समाहूय वचोऽब्रवीत् ।

[V2 वि ल (for विनत) D3 11 समानी (D11 °हू)येदमब्रवीत् (for the post half)]

—Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 15^{e}-16 —^{e}) D3 भीम- (for मेघ) —^{f}) M3 प्लवगेश्वर (for °श्वरम्) Ñ2 V1 2 B D7 सुग्रीव (B4 उवाच) प्लवगेश्वर, D3 उदार वानरेश्वर, D11 वानर प्लवगेश्वर —After 15, Ñ2 V1 2 B1-3 D7 ins

751* विनयावनत चैव ऋषभ भीमविक्रमम् ।

[Ñ2 विनयारेचन, B3 °यावनाय (for °यावनत) V1 वीर (for चैव) V1 वानरो (for ऋषभ)]

16 V3 illeg for 16 (cf v l 1) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 16 (cf v l 15) —^{a}) D5 8-10 -निभै (for -[आ]-त्मजै) D11 वीरैर् (for सार्धं) D3 सूर्यसोमात्मजैर्वीरैर् —^{b}) Ñ2 V1 वानरोपमै (corrupt), V2 B D7 वार (V2 °रु)णोपम, D3 11 वारिरोपमं, D6 M2 3 वानरोत्तम, T2 G1 °त्तम, G(ed) °तमैं (for वानरोत्तम) —D10 om 16^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 -विभाव (D7 °ग)ज्ञैर्, D3 11 -विधानज्ञैर्, M2 नये युक्तो, Cg k as in text (for -नयैर्युक्त) —^{d}) D5 8 9 विज्ञ कार्य-, G1 M2 युक्त कार्य-, Cg k as in text (for कार्याकार्य-) Ñ2 V2 B1-3 D7 11 नयापनयकोविदै, V1 नयानयनकोविदै, B1 कृतकार्यविनिश्चय

17 V3 illeg for 17 (cf v l 1) D4 repeats 17 (cf v l 11) —^{a}) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 कोटि-(B2 3 D7 °टी) (for शत) D11 वृत कोटिसहस्रैश्च —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 अरिंदम (for तरस्विनाम्) —^{c}) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 11 मृगयस्व, B4 अभिगम्य, D1-3 अभिगच्छ, D13 अपि गच्छ (for अधिगच्छ) V2 D2 सर्वां (for पूर्वां) —^{d}) M2 -द्रुम- (for वन-)

18 V3 illeg for 18 (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 तत्र, D6 [आ]नीता (for सीता) D2-4 12 13 तु (for च) G2 मार्गध्व (for वैदेही) —G2 om 18^{bc} —^{b}) D13 T2 निलये —After 18^{ab}, D4 repeats 11^{cd}, 15^{a-d}, 17-18^{b} —^{c}) B4 मार्गस्व, D11 मार्गस्व Ñ2 V1 B1-3 D7 वन- (for गिरि-) M3 -शृङ्गेषु (for -दुर्गेषु) —^{d}) D2 13 नगरी (D13 °रे)षु (for च नदीषु) Ñ1 transp वनेषु and नदीषु Ñ2 V1 D7 नदीषु च गुहासु च, V2 B1-3 गुहासु च वनेषु च, G2 गिरिदुर्गे वनेषु च

19 V3 illeg for 19 (cf v l 1) Ś1 Ñ V1 2 B1 3 4 D1-4 7 12 13 transp 19^{ab} and 19^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B1-3 D1-4 7 12 13 चैव, T2 दिव्यां (for रम्यां) B4 भागीरथीं च कावेरीं —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 अपि (for तथा) —^{c}) G2 दिव्यां (for रम्यां) Ś1 Ñ V1 2 B1 3 4 D2-4 7 12 13 यमुनामापगां (V2 °मा - -) रम्यां (Ñ2 V1 2 B1 3 D7 दिव्यां, B4 -), D1 यमुना निम्नगा रम्या, G3 कालिंदीं शोणभद्रां च —^{d}) B1 यमुन (for यामुन) Ś1 D1-4 12 -वन, Ñ1 -नदीं, D13 -वनं (for गिरिम्) —For 19^{cd}, B2 reads 20^{cd} repeating it in its proper place

20 V3 illeg for 20 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B1-3 D1-4 7 11-13 सैन्धव (Ñ2 V1 °न्ध)प्र (B3 °प्रा)भव शोण, B4 सैलप्रभव चापि —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B1-3 D1-4 11-13 नद (for शोण) —After 20^{ab}, Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 ins

752* कावेरीं रुचिरां तत्र चन्द्रनामपि चारगाम् ।

25 22 10 ब्रह्ममालान्विदेहांश्च मालवान्काशिकोसलान् ।
मागधांश्च महाग्रामान्पुण्ड्रान्वङ्गांस्तथैव च ॥ २१
पत्तनं कोशकाराणां भूमिं च रजताकराम् ।
सर्वमेतद्विचेतव्यं मृगयद्भिस्ततस्ततः ॥ २२

[D2 13 नदनामपि Ñ1 illeg for चापगाम् D1 नदी तामपि चापगा (for the post half)]

—Thereafter D11 reads 21[cd].

—After 20[ab], Ñ2 V1 2 B D7 ins

753* रुचिरा कुटिला चैव चन्दनी चापगा तथा।
वेदवनाशिका चैव रम्या माहिषिकामपि।
तत्र शरुपुलिन्दाश्च कलिङ्गाश्चैव मार्गत।
अन्विष्य दण्डकारण्यं सशैलवनकाननम्।
तत्र गोदावरीं पुण्या प्रसन्नसलिला नदीम् [5]
तत्र पर्वतजालेषु कान्तारविषयेषु च।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।

[(l 1) Ñ2 कुररा, V2 रुचिरा, D7 कुचरा (for कुटिला) V1 रुचिर रुचिर चैव, B1 रुचिर कुटिला चैव, B2 रुचिरा चैव कावेरी (for the prior half) V2 नदा (subm) (for चन्दनी) Ñ2 B2 D7 च(B2 न)दनामापगा तथा, B1 3 नदनायनन तथा (for the post half) B4 रुचिरा कुचिरा चापि चदनामपि चापगा —B4 om. l 2 —(l 2) Ñ2 वैदा, D7 वेदी (for वेद) V1 वेतालिका, B1 3 -वैयासिका (for -वेनाशिका) V2 वेन्वनासिका चैव, B2 वेदा विनाशिकीं चैव (for the prior half) Ñ2 B1 3 माहिषकामपि. —(l 3) B4 तथा (for तत) V2 शर-, D7 शक- (for शरु) V1 कालिंदाश् (for कलिङ्गाश्) B4 कालिङ्गाश्चैव मागरान् (for the post half) —(l 5) B2 रम्या (for पुण्या) Ñ2 V1 2 B1 3 4 D7 तत्र गोदावरी रम्या (B1 3 पुण्या) प्रसन्नसलिला नदी —(l 6) B1 3 -राजेषु (for -जालेषु) Ñ2 V1 2 B4 D7 विषमेषु (for °येषु) —(l 7) B1 मतार (for ततस्तत)]

—[cd]) Ś1 Ñ2 V2 B2 D2.4 7 12 नदीं (for महीं) D5 8–10 T3 G M1 2 [अ]पि (for [ए]व) B1 3 नदीं कालमयीं चैव, G(cd) नदीं कालमर्मी चैव (for [c]) Ś1 B4 D1–4 11–13 तमसा पुष्पवाहि(D1 °सि)नीं, Ñ2 V2 B1–3 D7 तमसा च महा(D7 °हीं)नदीं G2 शैलराशि विशेषत , G3 सशैलवन-शोभिता (for [d]) Ñ1 V1 नदी कालमही चैव तमसा पुष्प-वाहिनी(V1 च महानदी) ⁂ Cv महीं कालमहीं चापि शैलकाननशोभितामिति पाठ ⁂ —After 20, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 ins

754* गोमती गोकुलाकीर्णां तथा पूर्णां सरस्वतीम्।
[Ś1 गोतमी (for गोमती) Ñ1 D3 गौतमी गोकुलापूर्णा (for the prior half)]

—Thereafter D11 cont 760*

21 V2 illeg for 21 (cf v l 1) —[a]) Ñ2 V1 B4 सूक्ष्मान्मलान , V2 om , B1 सुभान्मलान , B2 सूक्ष्मान्म-लान , B3 सुभान्मलान , D7 सूक्ष्मान्मलान , T2 मलदेशान् , Ck t as in text (for ब्रह्ममालान्) G2 विदर्भांश्च (for विदेहांश्च) Ñ1 D1 सिप्रा मल्ला सिरापा च, D3 कलिंग-वगवलागान् , D4 शीघ्र वापिनडागाश्च , D11 सह्यामलविदेह्य च, M1 ब्रह्मावर्तं विदेह च —[b]) Ñ1 D1 3 4 मगधान् , Ñ2 V2 B D7 मलयान् , V1 मलदान् , D11 मालती (for मालवान्) D6 G3 M1 -कौसलान् —For 21[ab], Ś1 D12 subst

755* शीघ्र वाप्यस्तडागाश्च मगधा काशिकोसला ।
[Ś1 मगधान् (for मगधा)],

while D2 13 subst

756* स्पृशोन्मलान्शिरापाश्च मृगधन्वासिकोमलान्।
[D13 -[उ]न्मल- (for -[उ]न्मलान्)]

—After 21[ab], B2 ins

757* द्राविडान्मालवान्मद्रान्पुण्डकान्मण्डकानपि।

—D11 reads 21[cd] (preceded by 752*) after 20[ab] —[c]) B4 सखाश्चैव (for मागधाश्च) D11 मागधा वारुहा चैव —[d]) B4 पौंडान्वदेस्तथैव च, D5 8–10 पु(D5 सु)ड्रांस्त्वगा-स्तथैव च, D11 ऐला वशा तथैव च, T2 पुडास्त्वगाश्च सर्वश., G2 वकान्पुड्रांस्तथैव च, G3 M1 पौंड्रान्वकाश्च सर्वश —For 21[cd], Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

758* मलयाश्च विदेहाश्च पुण्ड्रान्वङ्गाश्च मार्गत।
[Ñ1 [illegible] श्, D1 2 मलदाश्, D3 4 13 मा(D13 म)ल-वाश् (for मलयाश्) D2 मार्गथ, D12 सार्गतान् (for मार्गत). D1 पुण्यवेगाश्च मार्गत , D3 पुड्रानुडाश्च मार्गत , D13 पुड्रान्तुडाश्च मार्गत (for the post half)]

—For 21[cd], Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

759* मगधान्दण्डकूलाश्च वङ्गानङ्गास्तथैव च।
[B2 मागधान् B1 पल्हूणाश्, B3 पटकूलाश् (for दण्ड-कूलाश्) V2 सागरान्दडहूणाश्च (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont , while Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont after 758*, D11 cont after 754*, B4 ins after 21

760* महानद च लौहित्य शैलकाननशोभितम्।
[B1 महानाद (for °नद) D11 लौहित्या (for °त्य) Ñ1 बहु- (for शैल) D11 -शोभिता Ś1 D4 12 शैल पत्त (D4 12 °ट्ट)नशोभित, D1 शैलपत्तनशोणित, D3 13 शैलवृद्धन (D3 °द्दन)शोभित (for the post half) D2 महानादो मार्गमाण लोहत्य शैलपट्टक]

22 V2 illeg for 22 (cf v l 1) D11 reads 22[ab] in marg —[a]) D5 पप्पा च (sic), D6 T2 पट्टण, D8–11 Ck t भूमिं च (for पत्तन) B1 कोशकाराश्च, B2 कोष्टकाराणा (for कोशकाराणा) D2 शोभित पत्तनं कोश —[b]) D9 T3 M2 Ck रजताकर, T2 °तारकं, Cr.t रजताकरा (as in text).

रामस्य दयितां भार्यां सीतां दशरथस्नुषाम् ।
समुद्रमवगाढांश्च पर्वतान्पत्तनानि च ॥ २३
मन्दरस्य च ये कोटिं संश्रिताः केचिदायताम् ।
कर्णप्रावरणाश्चैव तथा चाप्योष्ठकर्णकाः ॥ २४
घोरा लोहमुखाश्चैव जवनाश्चैकपादकाः ।
अक्षया बलवन्तश्च पुरुषाः पुरुषादकाः ॥ २५

किराताः कर्णचूडाश्च हेमाङ्गाः प्रियदर्शनाः ।
आममीनाशनास्तत्र किराता द्वीपवासिनः ॥ २६
अन्तर्जलचरा घोरा नरव्याघ्रा इति श्रुताः ।
एतेषामालयाः सर्वे विचेयाः काननौकसः ॥ २७
गिरिभिर्ये च गम्यन्ते प्लवनेन प्लवेन च ।
रत्नवन्तं यवद्वीपं सप्तराज्योपशोभितम् ॥ २८ G 4 40 33 B 4 40 30 L 4 32 23

Ś1 तिमिवर्गजवाकुला (sic), Ñ1 B4 D1–4 13 M1 तिमि (M1 ग्राम) च रजताकर (D2 13 °रक), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तिमि च कनकाकर (B3 °रक), D12 तिमिंचरमथाकुल, G(ed) तिमिर कनकाकर —c) D6 8–10 T2 च तद् (for एतद्) —d) Ś1 Ñ1 D12 मार्गमाणस्, D2–4 मार्गमाणैस्, M1 उत्पतद्भिस्, M3 मार्गयद्भिस् (for मृगयद्भिस्) D5 om तत Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सीतार्थे (V1 °र्था, D7 °र्थं) रावणस्य च, D1 मार्गमाणैरितस्ततः

23 V3 illeg for 23 (cf v l 1) —ab) Ś1 D1–4 12 13 रामस्य पत्नीं वैदेहीं, Ñ1 रामस्य k. वैदेहीं, B4 वामा रामस्य ता पत्नीं (for a) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 G3 स्नुषा दशरथस्य च (for b) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वानरैः सूर्यसकाशैर्बुद्धिशौर्यसमन्वितैः —c) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 M2 अवगाढानि, M1 आपगाश्चैव (for अवगाढांश्च) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अवगाह्य समुद्रं च —d) D6 पटवानि (corrupt), T2 सवनानि, Cv r m g t as in text (for पत्तनानि) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 पत्तनानि गिरीनपि, D3 पत्तनानि वनानि च

24 V3 illeg. for 24 (cf v l 1) —a) M1 गिरे (for च ये) Ś1 D1–4 12 13 कुक्षि, Ñ2 V2 B1 3 D6 7 M2 कोटीं, B4 चोरा (sic) (for कोटिं) —b) Cv m g सश्रिता (as in text), Cr सगता D5 8–10 Ct आलया, D6 T2 M2 आयता, Ck as in text (for आयताम्) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 G3 M1 कि(B1 3 कै)राता (D2 निरता) केचिदाश्रिता —Ñ1 damaged from श्रि up to म in d —c) M2 तर्ण- (for कर्ण-) D5 8–10 G1 M3 प्रावरणाश्च, Cm g k t -प्रावरणाश्च (as in text) —d) D6 [अ]प्योष्ठ- Ś1 D4 12 किराताश्चाष्टकर्णिका (D12 °वर्णिका), Ñ2 B1–3 D3 13 किराताश्चोष्ठ(B1–3 °ग्र)कर्णि(D3 °र्णि)का, V1 2 B4 किराताश्चो(B4 °श्चौ)ष्ठकर्णका, D1 2 7 किराताश्चोष्ट्(D2 °श्चैव)कर्णिका, D11 किराताश्चैककर्णका, G2 3 तथा वाह्योष्ठकर्णिका, G3 तथैवाप्योष्ठकर्णिका

25 V3 illeg for 25 (cf v l 1) Ś1 D12 om 25ab —a) D5 6 8–10 G1 M3 घोर- (for घोरा) Ñ1 D3 बर्बरा कालमुखका, V1 B D11 घोरा (B1 3 पारा) कालमुखाश्चैव, D1 ग्रचना कालमुखरा, D2–4 चर्चरा (D4 बर्बरा) कालसुमुखा (D3 °मुखका) —b) D2 4 कामनाश्च, G2 जवना हि, Ck t as in text (for जवनाश्च) D3 6 G3 -पादपा (sic) Ñ1 यामुनाश्चैव पा++, B1–3 पारका व(B1 क)-लुंकास्तथा, T3 यवनाश्चैव पादका —d) D5 8–10 Ct तथैव, Ck as in text (for पुरुषा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पापकारिण, D3 पापरूपिण (for पुरुषादका) B4 पुरुषाद्या परार्दना —For 25, Ñ2 V2 D7 subst

761* पारा कालमुखाश्चैकपादका बर्बरास्तथा ।

[D7 काक (for काल) V2 [अ]पि (for [ए]क-) Ñ2 -पादका, V2 पालुका (for -पादका)]

26 V3 illeg for 26a (cf v l 1) —a) M2 किकरा (for किराता) Ñ2 B1–3 D7 स्थूलचूडाश्, V1 2 तप्त°, B4 तल°, D5 तीक्ष्णचोलाश्; D6 8–10 G2 Ck t तीक्ष्णचू(D6 °तु)डाश्, D7 स्थूल°, D11 तृणतूणाश्, G3 तृणचूडाश्, Cg as in text (for कर्णचूडाश्) ❀ Cm पर्णचोलाश्चेति पाठ ❀ Ś1 Ñ1 D2 4 12 किराता वनभूताश्च, D1 3.13 किराता वनचू(D1 °शू)लाश्च, G1 किकरास्तीक्ष्णचूडाश्च, M1 किरातार्जुनचूडाश्च —b) Ñ V B D1 3 7–11 13 हे(D9 हे)माभा (D2 °श्रा) (for हेमाङ्गा) Ś1 -चदना (for -दर्शना) —c) B4 D6 11 T2 G1 2 M1 चात्र, D5 8–10 चापि, M2 चैव (for तत्र) Ś1 Ñ1 D3 4 12 13 आममीनाशिनश्चैव, Ñ2 V B1–3 D7 आममत्स्याशना(V2 °शिन)श्चैव, D1 अन्यमीनाशनाश्चैव, D2 ग्रामसीमामिनश्चैव, G3 कूर्ममीनाशनाश्चापि —d) D1 3 समुद्र- (for किराता) D13 समुद्रद्विपवाशना (sic)

27 a) Ś1 D3 4 11 13 -गता (for -चरा) D8 ये च, M1 राम (for घोरा) —b) Ś1 Ñ2 B1 D2–4 7 11 13 नर(Ś1 °रा, Ñ2 °व)ग्राहा(D4 °ही), D5 जलव्याघ्रा (for नरव्याघ्रा) V2 3 श्रुति, D8 स्मृता (for श्रुता) Ñ1 नरा ग्राहा इव श्रुता, V1 B3 नरा ग्राहा इति श्रुति, B2 वनग्राहा इति श्रुता, D1 नरग्राहा इति स्मृता —Ñ1 mostly damaged for cd —c) V1 D5 8–10 आश्रया (for आलया) —d) G2 मार्गध्व (for विचेया) T3 G1 M3 Crp mp कामरूपिण, Cvp as in text (for काननौकस) Ś1 D1–4 12 13 विचेतव्या समतत, Ñ2 V B D7 11 विचेया वनगोचरा (D11 °रै) ❀ Cv कामरूपिण इति सबोधनम्।, Cr m g k t काननौकस इति सबोधनम्(Ck °बुद्धि) ❀

28 a) Ñ2 V B D7 हरिभिर् (for गिरिभिर्) Ś1 D12 यानि, B4 ये न, D1 4 13 येभि- (for ये च) M3 रम्यते D2 गिरिभिर्येभिरम्यते, D3 गिरिवर्येभिगम्यते (sic), T2 गिरिनिर्झरपर्यंते —b) Ś1 प्रवणेन, Ñ1 प्लवमान, V1 न स्वनेन, V2 पवनेन, B1 प्रवरेण, B2 प्रवेशेन, B3 प्लवगेन, D1 प्रश्रवणेन

33 30 23 सुवर्णरूप्यकं चैव सुवर्णाकरमण्डितम् ।
यवद्वीपमतिक्रम्य शिशिरो नाम पर्वतः ॥ २९
दिवं स्पृशति शृङ्गेण देवदानवसेवितः ।
एतेषां गिरिदुर्गेषु प्रपातेषु वनेषु च ॥ ३०

रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ।
ततः समुद्रद्वीपांश्च सुभीमान्द्रष्टुमर्हथ ॥ ३१
तत्रासुरा महाकायाश्छायां गृह्णन्ति नित्यशः ।
ब्रह्मणा समनुज्ञाता दीर्घकालं बुभुक्षिताः ॥ ३२

(hypm), D₅ प्लवने च, D3 11 श्रवणेन, D12 प्रणेवेन (sic) (for प्लुवनेन) B4 वा (for च) D13 श्रवणेन प्लवनेन च (hypm) —V1 om 28ᶜ–29ᵇ —ᶜ) D8–10 Ck t यत्नवतो (for रत्नवन्त) Ś1 Ñ B1 D1 2 4 12 जलद्वीप, B2 3 त्वलद्वीप, D7 13 यवद्वीप, D7 जन°, D11 च ये द्वीप (for यवद्वीप) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 सर्वरत्नोपशोभित, Ñ2 V3 D7 फलभोज्योप°, V2 B1–3 फलभोज्योप°, T2 सर्वरत्नोप°, Cm g k t as in text

29 V1 om 29ᵃᵇ (cf v l 28) —ᵃ) Ś1 D4 12 -कुट्टिम, D1 कुप्यक (sic), D2 -कुप्यके, D11 कुप्यक, T2 -कुप्यक, G2 -कुप्यक, Cv r कुप्यक, Cm g as in text (for रूप्यक) D8 द्वीप (for चैव) Ñ1 सुवर्णकुप्यकद्वीप, D3 13 सुवर्णकुप (D13 °कुप्य)क शैल, D5 सुवर्णकुप्यकुम्भैश्च, D9 10 Ck t सुवर्णरूप्यक द्वीप —ᵇ) Ñ1 D1 5 8–10 12 T2 Ct सुवर्णकर-, M1 °र्णातार- (for °र्णाकर-) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 गणद्वीप तथैव च —ᶜ) Ś1 Ñ V B1–3 D1 2 4 7 11–13 जम्बु-, M2 याव- (for यव-) D3 जम्बुद्वीपमभिक्रम्य —ᵈ) Ś1 Ñ2 V2 D1 3 7.11–13 शिविरो, D2 शिरसो (for शिशिरो)

30 ᵃ) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 शृङ्गैर्यो, B4 शृङ्गाग्रे, D1 य शृङ्गैर् (for शृङ्गेण) Ñ2 V B1–3 शृङ्गैर्नभस्पृशैर्दिव्यैर्, D7 शृङ्गैर्नभस्पर्शैर्दिव्यैर् —ᵇ) Ñ2 D7 -संश्रित (D7 °त), V B2 3 सत्कृत , B1 सप्रभ , M1 -सेवित, G(ed) -सत्कृतै (for सेवित) —After 30ᵃᵇ, B1 reads 767*, while D11 ins

762* तत्र भान्ति फला वृक्षा नराश्च नरभोजना ।

—ᶜ) D11 एतेषु (for °षा). T2 एतेषु गिरिशृङ्गेषु —ᵈ) D11 (with hiatus) अप्रातेषु, T2 G2 3 M1 प्रभू°, Cv g as in text (for प्रपा°) —For 30ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

763* तत्र सर्वेषु शृङ्गेषु निर्झरेषु गुहासु च ।

[Ñ1 D1 तस्य (for तत्र) Ñ1 damaged from शृङ्गेषु up to च D2 transp सर्वेषु and शृङ्गेषु],

while Ñ2 V B D7 subst

764* तस्य रम्येषु शृङ्गेषु गुहासूपवनेषु च ।

[Ñ2 D7 शृङ्गेषु रम्येषु (by transp), B4 तीरेषु रम्येषु (for रम्येषु शृङ्गेषु) V1 वनेषु (for गुहासु) B4 गहनेषु गुहासु च (for the post half)]

—After 30, D5 6 8–11 12 T G M ins

765* मार्गित्व सहिता सर्वे रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
ततो रक्तजल शोणमगाध शीघ्रवाहिनम् ।
गत्वा पारं समुद्रस्य सिद्धचारणसेवितम् ।
तस्य तीर्थेषु रम्येषु विचित्रेषु वनेषु च ।

[(l 1) T2 महिते D11 मागध्व सहिता सीता (for the prior half) —D11 om from l 2 up to 31ᵇ —(l 2) D5 T2 भीमम् , D8–10 Ct प्राप्य (for शोणम्) T3 G1 M2 ततो नित्य(M2 °तीत्य)जल भीमम् (for the prior half) ॐ Cv ततोऽतीत्य जल भीममिति पाठ । , Cr m नित्यजल भीममिति पाठे नित्यजलमिति नदस्य सज्ञा ॐ D8–10 Ct शोणाख्य, Cm g as above (for अगाध) T3 M1 3 Cr g शीघ्रगामिन T2 मागध शीघ्रगाहिनीं, G1 उदधि शीघ्रगाहिन (for the post half) —(l 4) G3 तीरेषु (for रम्येषु). G1 चित्रेषु च, G3 रम्येषु च, M1 तीरेषु च (for विचित्रेषु)]

31 D7 11 om 31ᵃᵇ (for D11, cf v l 30) —After 31ᵃᵇ, D5 6 8–10 T2 3 G M ins

766* पर्वतप्रभवा नद्य सुरम्या बहुनिष्कुटा ।
मार्गितव्या दरीमन्त पर्वताश्च वनानि च ।

[(l 1) D5 8–10 सुभीम- (for सुरम्या) —(l 2) M3 नदीमत]

—ᵈ) D9 सुरभीन्, G1 सुरम्यान (for सुभीमान्) —For 31ᶜᵈ, Ś1 Ñ V B (B4 after 30ᵃᵇ) D1–4 7 11–13 subst

767* तत्र कालोदक नाम समुद्र भीमदर्शनम् ।
आक्रीड दानवेन्द्राणा गता द्रक्ष्यथ वानरा ।

[(l 1) Ś1 अथ, V1 D1–3 13 तत , D4 12 तथा (for तत्र) D11 कलोदको (for कालोदक) D1 दर्शिन (for -दर्शनम्) D11 समुद्रो भीमदर्शन (for the post. half) —(l 2) Ś1 D2 12 वानरेन्द्राणा Ś1 D4 12 गत्वा]

—Thereafter, Ñ2 V2 3 B1–3 D7 cont

768* हरिभिर्ये च गम्यन्ते प्लवगेन प्लवेन च ।

[Cf 28ᵃᵇ Ñ2 V3 D7 न (for first च) Ñ1 प्लवने प्लवनेन च, V2 3 प्लवनेन प्लुनेन च (for the post half)]

—After 31, D5 6 8–10 T2 3 G M ins

769* ऊर्मिमन्त महारौद्र क्रोशन्तमनिलोद्धतम् ।

[T2 G3 M3 समुद्र च (for महारौद्र) T2 अनिश खले , M3 °लोत्थित (for °लोद्धतम्)]

32 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 तत्र(Ś1 Ñ1 °तो) रक्षोगणा(Ś1 °घना) घोराश्च(D11 °रा) —ᵇ) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 11 12 [अ]लक्षिता (D11 °ता), V3 रक्षिता , D7.13 लक्षिता (for नित्यश) —ᶜ) D1 समुपाद्याता (sic) (for

तं कालमेघप्रतिमं महोरगनिषेवितम् ।
अभिगम्य महानादं तीर्थेनैव महोदधिम् ॥ ३३
ततो रक्तजलं भीमं लोहितं नाम सागरम् ।
गता द्रक्ष्यथ तां चैव बृहतीं कूटशाल्मलीम् ॥ ३४
गृहं च वैनतेयस्य नानारत्नविभूषितम् ।
तत्र कैलाससंकाशं विहितं विश्वकर्मणा ॥ ३५
तत्र शैलनिभा भीमा मन्देहा नाम राक्षसाः ।
शैलशृङ्गेषु लम्बन्ते नानारूपा भयावहाः ॥ ३६
ते पतन्ति जले नित्यं सूर्यस्योदयनं प्रति ।
अभितप्ताश्च सूर्येण लम्बन्ते स्म पुनः पुनः ॥ ३७
ततः पाण्डुरमेघाभं क्षीरोदं नाम सागरम् ।
गता द्रक्ष्यथ दुर्धर्षा मुक्ताहारमिवोर्मिभिः ॥ ३८ G 4 40 45 B 4 40 44 L 4 32 35

समनुज्ञाता) —[d]) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नित्य-, D7 चिर- (for दीर्घ-) —After 32, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

770* ब्रह्मस्वहारिण पापास्ते द्विजा नरकं गता ।

[Ñ1 damaged from क to 33[a]]

33 Ñ1 damaged for 33[a] (cf v l 32) —[a]) V1 D10 ते (for त) —[c]) Ñ1 महात्मान (for °नाद) —[d]) Ś1 Ñ V2 3 B1–3 D2–4 7 11–13 त(Ñ1 D2 य)था(D3 11 13 °दा) नद(Ñ1 °वच)नदीपतिं

34 [a]) D4 तयो (sic) (for ततो) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11 13 घोर (for भीम) —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D1 3 4 12 13 लौहित्य (for लोहित). —D1 om 34[cd] —[c]) V1 तथा, B4 D6 11 G2 M2 3 गत्वा, Cm g as in text (for गता) Ś1 D12 वत्स च, Ñ1 ता चापि, D7 ता तत्र, D11 त चैव (for ता चैव) B2 D5 8–10 गत्वा प्रेक्ष्यथ ता चैव, D2 गत्वा द्रुमवर्ती चैव —[d]) D3 13 गृहीता (for बृहतीं) Ś1 M1 2 -शाल्मलीं (M1 °लिं) D3 13 -शाल्मलिं

35 [ab]) B1 3 रैवतेयस्य T2 G3 M1 नानारत्नोपशोभित (for [b]) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 गृहं पत(D13 °त)गराजस्य सुपर्णस्य महात्मन —[c]) Ś1 Ñ V1 शुभ्र , V2 B1 D2 4 7 12 शुभ्र, V3 B2 3 D1 3 11 13 शुभ (for तत्र) B1 4 D1 3 6 11 13 कैलाश- —[d]) Ś1 Ñ V B D1–4 6 7 11–13 G1 निर्मित (for निहित) —After 35, Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11(repeats l 2–3 after 38) 12 13 M2 ins

771* तस्य रम्येषु देशेषु विचेया जनकात्मजा ।
तत शृङ्गसहस्रेण भित्त्वा सलिलमुत्थितम् ।
द्रक्ष्यथाम्बुधरप्रख्य गोशृङ्ग नाम पर्वतम् ।

[M2 om l 1 —(l 1) Ñ2 B1–3 D7 तेषु (for तस्य) —Ñ1 illeg from देशेषु up to शृङ्ग in l 2 Ś1 स्थानेषु, D1 देवेषु (sic) (for देशेषु) V1 D11 transp रम्येषु and देशेषु D12 तस्य स्थानेषु रम्येषु (for the prior half) D11 निचेया (for °चेया) —(l 2) M2 नत्र (for तत) B1 3 -महस्रेषु D3 13 सागरम् (for सलिलम्) D11 (both times [first time °त]) M2 सागरमुत्थित —(l 3) Ñ2 B1–3 D7 द्रक्ष्यथाथुरुद्ध्य (for the prior half) D11(second time) M2 पाट(D11 °डु)रे गै(M2 रू)प्यमकाश शृगवान्नाम पर्वत]

36 [a]) Ś1 D4 12 शृंग-, D2 3 13 शख (for शैल-) Ś1 D2–4 12 13 घोरा (for भीमा) Ñ1 तत्र शखनिभाकारा, Ñ2 V B1–3 D7 तस्य शृग(V B2 वृक्ष)सहस्रेषु(V2 3 °ण), D1 यत्र शंखनिभा घोरा —[c]) Ś1 Ñ1 लभते (sic), D2 लक्ष्यते, D3 प्लवतो (for लम्बन्ते) Ñ2 V B1–3 D7 अरत्निमात्रा(V2 °त्र) लवते(D7 °वेते [sic]), B4 शैलशृगे प्रलंबंते, D11 रमते शैलशृंगेषु —[d]) B1 G3 -रूप- (for -रूपा) Ñ1 D1–4 13 महाबला , B4 भयानका , D5 भयापहा , D11 भयकरा (for भयावहा) Ś1 D12 नानारूपबलाबला

37 [a]) D6 12 निपतति (for ते पतन्ति) Ñ2 V B1–3 D7 घोरा (for नित्य) —[b]) V1 आदित्योदयन प्रति —After 37[ab], D6 T2 3 G M2 3 Cv r m g ins; whereas D5 8–10 M1 Ck t ins after 37

772* निहता ब्रह्मतेजोभिरहन्यहनि राक्षसा ।

—[cd]) D8–10 Ck t स्म, D11 हि, Cv r g as in text (for च) Ñ2 -शाखा हि, V1 3 -तप्ताभि- (for -तप्ताश्च) B2 महेंद्रेण (for च सूर्येण) G3 M1 च (for स्म) Ñ2 B2 D11 निशायामुत्पतति च, V1 3 लवते च पतति च (for [d]) ❀ Ck इद शैलशृङ्गेषु लम्बन्त इत्यादिश्लोकद्वय प्रक्षिप्तमेव। एतत्प्रक्षेपश्च "रक्षासि ह वा पुरोनुवाक इत्यनुवाकवर्तिन ।" तानि रक्षासि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्तीति वाक्यस्य मन्देहाख्यान्राक्षसानरुणाख्ये द्वीपे प्रक्षिपन्तीत्यर्थं मन्यमान कश्चित्। नात्रारुणद्वीपप्रसङ्ग । अर्थतत्त्वं च वाक्यस्य श्रुतिसविज्ञानभाष्येऽस्मदीये द्रष्टव्यम्। प्राचीनकोशेषु च न दृश्यते। तदव्याख्येयम्। कुण्डलिनीयमेव श्लोकद्वयम् ❀ Ś1 Ñ1 V2 B1 3 D1–4 7 12 13 अभिदाप्ता(D1 3 13 °प्ता) महेंद्रेण निशायामुत्पतति च —After 37, B1 ins

773* पुनरुत्पतते सूर्यो ब्राह्मणैरभिरक्षित ।
वालिखिल्यप्रभृतिभिर्मरीचि पर्वतादिभि ।

38 [a]) B1 2 T2 G M Cr m g पाडर , Ck t पाडुर (as in text) ❀ Ct पाण्डुरेति। अत्र सुराक्षीरोदयोर्मध्ये सर्पिर्दधिसमुद्रयोर्विवेचनानुक्तिस्तत्र विचेतव्यस्थलाभावादिति कतक । अनुक्तमपि तदुभयविवेचनमर्थतोऽवगन्तव्यमिति तीर्थ ❀ —[b]) V2 पर्वतं (for सागरम्) —[c]) Ñ1 D5 8–10 T2 M3 गत्वा (for गता) Ś1 B1–3 D1–4 11 13 दुर्धर्ष —[d]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 मुक्तामणि(Ñ2 °माल)निभोदक(Ñ2 V2 B1–3 D7 °वरालय, V1 3 °धरालयं, B4 °मिरावृत) —After 38, D11 repeats l 2–3 of 771*

45 44 36 तस्य मध्ये महाञ्श्वेत ऋषभो नाम पर्वतः ।
दिव्यगन्धैः कुसुमितै राजतैश्च नगैर्वृतः ॥ ३९
सरश्च राजतैः पद्मैर्ज्वलितैर्हेमकेसरैः ।
नाम्ना सुदर्शनं नाम राजहंसैः समाकुलम् ॥ ४०
विबुधाश्चारणा यक्षाः किंनराः साप्सरोगणाः ।
हृष्टाः समभिगच्छन्ति नलिनीं तां रिरंसवः ॥ ४१
क्षीरोदं समतिक्रम्य ततो द्रक्ष्यथ वानराः ।
जलोदं सागरश्रेष्ठं सर्वभूतभयावहम् ॥ ४२
तत्र तत्कोपजं तेजः कृतं हयमुखं महत् ।
अस्याहुस्तन्महावेगमोदनं सचराचरम् ॥ ४३
तत्र विक्रोशतां नादो भूतानां सागरौकसाम् ।
श्रूयते चासमर्थानां दृष्ट्वा तद्वडवामुखम् ॥ ४४
स्वादूदस्योत्तरे देशे योजनानि त्रयोदश ।
जातरूपशिलो नाम महान्कनकपर्वतः ॥ ४५

39 B4 om 39–41 D11 om 39^{ab}. —^{a}) V1 B1–3 तत्र (for तस्य) Ñ1 D1 मध्ये तस्य (by transp) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 शुभो नाम, Ñ2 V B1–3 D3 7 13 [अ]शुभान्नाम, T2 G1 M1 2 महाश्वेत (for महाञ्श्वेत) —^{b}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 12 13 जातो(G[ed] स्थितो)रजतपर्वत —^{c}) B1–3 सुकुसुमैर्, D11 च सुरभि (for कुसुमितै). —^{d}) D5 8–10 आचितैश्, D9 रचितैश्, M1 आत्मजैश् (for राजतैश्) Ś1 D12 कलशैश्चित, Ñ1 D1 2 4 कमलैश्चित (D2 °श्च तै), Ñ2 V B1–3 D3 7 13 पादपैर्वृत (for च नगैर्वृत)

40 B4 om 40 (cf v l 39) —^{a}) Ś1 Ñ1 V3 D1 3 12 13 तत्र सा(Ñ1 वि-), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 यत्र सा, D2 तत्र म, D11 marg (for सरश्च) D3 13 राजते (for राजतै) B1 3 पात्रैर् (for पद्मैर्) —^{b}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11 12 नलिनी (for ज्वलितैर्) D11 नील- (for हेम-). B1 3 -भूषणं (for -केसरैः) —^{c}) Ś1 Ñ2 V D1–4 7 11–13 सुदर्शना(V2 °र्श*, D2 °नो) —Ñ1 illeg for 40^{d} —^{d}) B1 D7 राजहस-, D3 हेमहसै· Ś1 Ñ2 D1–4 7 11–13 समाकुला(D2 °ल·) V1 राजहसकलाकला, V2 राजहसकुलाकुला, V3 B2(before corr as in V1) राजहंससमाकुला, B3 राजत स समाकुल

41 B4 om 41 (cf v l 39) —^{ab}) Ś1 D1–4 12 13 किनराश्, D10 विविधाश् (for विबुधाश्) —D4 om from यक्षा up to 50 D11 विविधाभरणा यक्षा (for ^{a}) D5 8 10 चाप्सरो- (for सा°) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 गधर्वा पतगो(Ñ1 °रमो, D3 13 °न्नगो)रगा (D1 °रुगा) (for ^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 किंनरा वानरा यक्षा गधर्वाप्सरसस्तथा —^{c}) Ñ2 V B1–3 D1 7 तामभि(D7 °वि)गच्छति, D5 8–10 समधिगच्छति —^{d}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 7 12 13 चारुदर्शना (B1 °र्शिनीं) (for ता रिरसव)

42 D4 om 42 (cf v l 41) —^{b}) Ś1 D1–3 12 तत्र, Ñ1 G2 3 M1 गता, D5 8–10 तदा (for ततो) D13 लक्ष्यथ (for द्रक्ष्यथ) —^{c}) D5 स्वाहृद (sic), D11 घृतोद (for जलोद) T2 3 G1 सागर (for सागर-) D5 8–10 सागर श्रीघ्र (for सागरश्रेष्ठं) Ś1 Ñ V B D1 3 7 12 13 घृतोदमुदधि(D3 °धिं, D13 °क)श्रेष्ठ, D2 (m) घृतोदकोदधिश्रेष्ठ ❀ Cv r जलोद सागरश्रेष्ठमिति च पाठ· (Cr घृतोदमिति पाठस्तु लेखकप्रमादकृत) ❀ —^{d}) Ñ1 D1–3 11 13 -नमस्कृत, Ñ2 V B D7 -मनोहर, D5 8–10 -भयापह (for -भयावह) Ś1 सर्वदेवनमस्कृत

43 D4 om 43 (cf. v l 41) —^{a}) Ñ2 V B D7 यत्र (for तत्र) M1 2 यद् (for तत्) Ś1 D12 कर्कोटन, B1 3 त क्रोधज (for तत्कोपज) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 7 11–13 कृत्वा (for कृत) Ś1 D12 हयशिरा, D2 3 13 °शिरो (for °मुख) Ñ2 V B D7 हरि, D11 बृहत् (for महत्) —G3 reads 43^{cd} twice —^{c}) D5 8–10 T2 G1 2 M1 2 Ck t अस्या(D5 G2 अथा, T2 अथो, M1 तत्रा)द्भुत (for °हुस्तन्) T3 महद्-, Cr g k t as in text (for महा-) —^{d}) T3 औरस, G1 वेदन, M1 दहत, M2 उदित, Cr m g k t as in text (for ओदनम्) —For 43^{cd}, Ś1 Ñ V D1–3 7 11–13 subst

774* हविर्भूत जल नित्यमपिबद्वडवामुखम् ।

[Ñ1 illeg after भू up to द्वड in 44^{d} V2 3 B4 ऊर्मिभूत (for हविर्भूत) B4 दिव्यम्, D7 हव्यम् (for नित्यम्). Ś1 D1–3 11–13 पयोधित(Ś1 °धिव, D1 13 13 °यो वित्त), Ñ2 जल द्रव्य, V2 3 जल दिव्य, L(ed) पयोधि त (for जल नित्यम्) V B3 4 वडवामुख Ś1 D12 प्राप्तमविरत हवि, D1–3 11 13 प्राश्नात्यविरत(D2 °तो) हरि (D3 °वि) (for the post half)]

44 D4 om 44 (cf v l 41) Ñ1 illeg up to द्वड in ^{d} (cf v l 43) —^{a}) B4 D7 वै क्रोशता D2 नादैर् —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 7 11–13 M1 सलिलौकसा —G3 illeg for 44^{c}–45^{b} —^{c}) D2 श्रूयता Ś1 Ñ2 V B D1–3 7 11–13 भृशमार्तानां, T3 G1 M3 च समर्थाना ❀ Cr m श्रूयते च समर्थानामित्यत्र चकारोऽप्यर्थे ❀ —^{d}) Ñ2 V B D7 विशता, D5 8–10 दृष्ट्वाभूद् (for दृष्ट्वा तद्) Ś1 D1–3 11–13 कुप्यता(D11 यतता) वडवामुखे

45 D4 om 45 (cf v l 41) G3 illeg for 45^{ab} (cf v l 44) —^{a}) D11 घृतो-, T2 G2 जलो- (for स्वादू-) D8–10 T3 तीरे, Cg as in text (for देशे) Ś1 Ñ V B D1–3 7 12 13 घृतोदस्योत्तरे कूले, M1 समुद्रस्योत्तरे तीरे ❀ Cr स्वादूदस्योत्तरे देश इति पाठ ।, Ck t उत्तरे तीर इति पाठ ❀ —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 7 12 13 चतुर्दश (for त्रयोदश) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 12 13 जात, D11

आसीनं पर्वतस्याग्रे सर्वभूतनमस्कृतम् ।
सहस्रशिरसं देवमनन्तं नीलवाससम् ॥ ४६
त्रिशिराः काञ्चनः केतुस्तालस्तस्य महात्मनः ।
स्थापितः पर्वतस्याग्रे विराजति सवेदिकः ॥ ४७
पूर्वस्यां दिशि निर्माण कृतं तत्त्रिदशेश्वरैः ।
ततः परं हेममयः श्रीमानुदयपर्वतः ॥ ४८
तस्य कोटिर्दिवं स्पृष्ट्वा शतयोजनमायता ।
जातरूपमयी दिव्या विराजति सवेदिका ॥ ४९
सालैस्तालैस्तमालैश्च कर्णिकारैश्च पुष्पितैः ।
जातरूपमयैर्दिव्यैः शोभते सूर्यसंनिभैः ॥ ५०
तत्र योजनविस्तारमुच्छ्रितं दशयोजनम् ।
शृङ्गं सौमनसं नाम जातरूपमय ध्रुवम् ॥ ५१ G 4 40 59 B 4 40 57 L 4 32 48

महत् (for महान्) D5 8–10 सुमहान्कनकप्रभ —After 45, D5 6 8–11 T2 3 G M ins

775* तत्र चन्द्रप्रतीकाश पन्नग धरणीधरम् ।
पद्मपत्रविशालाक्ष ततो द्रक्ष्यथ वानरा ।

[(l 2) D11 पलाशाक्ष (for -विशालाक्ष) D11 गता (for ततो) D11 श्रीरिण (for वानरा) ❀ Cv r तत्र चन्द्रप्रतीकाश पन्नग धरणीधरम् । पद्मपत्रविशालाक्ष ततो द्रक्ष्यथ वानरा इति पाठ ❀]

46 D4 om 46 (cf v l 41) D11 om (hapl) 46^b–47^c —^{b}) D5 8–10 T2 G1 3 M1 2 देव- (for -भूत-) —For 46^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 7 12 13 subst

776* तत्रासीन नगस्याग्रे द्रक्ष्यथ ज्वलित श्रिया ।

[Ś1 D12 तस्यासीना वनस्याग्रे, V1 तत्रासीन्नगरस्याग्रे (for the prior half) V2 ज्वलत पुरा (unmetrical) (for ज्वलित श्रिया) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 गता द्रक्ष्यथ वानरा (for the post half)]

—D7 reads 46^c–47 in marg —^{c}) D1 -शिखर (for -शिरस) —^{d}) V1 पीत- (for नील-)

47 D4 om 47, D7 reads in marg (cf v l 41 and 46) D11 om up to 47^c (cf v l 46) Ñ1 illeg from न केतुस् in 47^a up to 47^c —^{ab}) Ś1 Ñ V D1 13 त्रिशरा (sic) Ñ2 V B D7 तालस् (for केतुस्) Ś1 D1–3 transp केतुस् and तालस् Ñ2 V B D7 तस्य केतुर्महात्मन (for ^{b}) —^{c}) Ś1 D2 3 12 13 भ्रा(D3 13 रा)जते (for स्थापित) —^{d}) D1 भ्राजते च (for विराजति) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 वेदिकाश्रय(Ś1 D12 °रुक्म)भूषित (Ś1 D12 °ता), Ñ2 V B D7 11 राजते चित्रवेदिक, L(ed) वेदिकोच्छ्रायभूषित

48 D4 om 48 (cf v l 41) G3 transp 48–49 and 50–51 —^{b}) D6 तु, T2 3 त (for तत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 7 11–13 द्रक्ष्यथ ब्रह्मनिर्मित, Ñ1 गता द्रक्ष्यथ निर्मित —After 48^{ab}, B4 ins

777* जातरूपमयैर्दिव्यै शोभित सूर्यसनिभै ।
[Cf 50^{cd}]

—^{c}) B4 अत (for तत) T2 वेदमय —For 48^{cd}, Ś1 Ñ V B1–3 D7 11–13 subst

778* ततो हेममय श्रीमानुदयो नाम पर्वत ।
[Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 तत्र (for ततो) G(ed) उदयो देव-]

—Thereafter D11 cont 779*

49 D4 om 49 (cf v l 41) G3 transp 48–49 and 50–51 —^{a}) Ñ2 V1 B2 4 स्तब्धा, V2 गत्वा, V3 तथा, D7 तच्च, D13 स्तभ्य, G(ed) प्राप्ता (for स्पृष्ट्वा) Ś1 D2 3 12 दिव (D2 शत)स्तभा (Ś1 D12 °भा), B1 गिरेस्तब्धा, B3 दिवस्तब्धा, G2 दिवस्पृष्टा (for दिव स्पृष्ट्वा) —Ś1 D11 12 om (hapl) 49^c–50^b —^{b}) D2 3 13 आयता· —^{c}) D1 G2 रूपमया, D2 3 13 रूपशिला, D9 -रूपमयैर् B4 पुण्या (for दिव्या) —^{d}) B4 राजते च, D9 विराजित- B3 D7 सुवेदिका D2 3 13 विराजति सवेदिका

50 D4 om 50 (cf v l 41) Ś1 D11 12 om 50^{ab} (cf v l 49) G3 transp 48–49 and 50–51 —^{a}) Ñ V B D1–3 6 7 13 शालैस् T2 transp तालैस् and तमालैश् —D1 om (hapl) 50^c–51^c —^{c}) Ñ2 V B D7 शृङ्गै (for दिव्यै) Ś1 D2 3 11–13 T2 3 शोभिता (D3 °तै), V1 शो ⁝ ∗ (for शोभते) —After 50, Ñ2 V B1–3 ins, B4 ins l 1–2 after 52, D7 ins l 1 only after 50, while D11 cont after 778*

779* तस्य पर्वतशृङ्गेषु वनेषु च गुहासु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।
तमतिक्रम्य शैलेन्द्र पुनर्द्रक्ष्यन्ति वानरा ।

[(l 1) B2 तत, B4 D11 तत्र (for तस्य) B4 D11 -दुर्गेषु (for -शृङ्गेषु) —D7 om after वने up to 51^a B4 नदीषु (for वनेषु) V1 वनेषूपवनेषु च, D11 गुहासु च नदीषु च (for the post half) —(l 3) V2 3 B2 D11 द्रक्ष्यथ (for द्रक्ष्यन्ति)]

—Thereafter D11 cont

780* तत पर देवमय श्रीमानुदयपर्वत ।
[Cf 778*]

—After 50, B4 reads 56

51 D1 om 51^{abc}, D7 om 51^a (for both cf v l 50) B4 reads 51–52 before 59 G3 transp 48–49 and 50–51 —^{a}) Ñ2 V B1–3 दश-, B4 ततो, D4 यत्र (for तत्र) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 12 13 -विस्तीर्णम् (for °स्तारम्) D11 योजनायामविस्तारम् —^{b}) B D11 शत- (for दश-). Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 आयत शतयोजनं, D7 शतयोजनमायत, G1 द्वितीय शतयोजनं —After 51^{ab}, B4 ins

62 58 51 तत्र पूर्वं पदं कृत्वा पुरा विष्णुस्त्रिविक्रमे ।
द्वितीयं शिखरे मेरोश्चकार पुरुषोत्तमः ॥ ५२
उत्तरेण परिक्रम्य जम्बूद्वीपं दिवाकरः ।
दृश्यो भवति भूयिष्ठं शिखरं तन्महोच्छ्रयम् ॥ ५३
तत्र वैखानसा नाम वालखिल्या महर्षयः ।
प्रकाशमाना दृश्यन्ते सूर्यवर्णास्तपस्विनः ॥ ५४

अयं सुदर्शनो द्वीपः पुरो यस्य प्रकाशते ।
यस्मिंस्तेजश्च चक्षुश्च सर्वप्राणभृतामपि ॥ ५५
शैलस्य तस्य कुञ्जेषु कन्दरेषु वनेषु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ ५६
काञ्चनस्य च शैलस्य सूर्यस्य च महात्मनः ।
आविष्टा तेजसा संध्या पूर्वा रक्ता प्रकाशते ॥ ५७

781* जातरूपमय दिव्य शोभते सूर्यसंनिभम् ।
[Cf 50^cd]

—^c) Ñ2 V B1–3 D7 नग (for शृङ्ग) —^d) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 दृढ, B4 G3 M1 शुभ, D3 श्रुत (for ध्रुवम्) —After 51, Ñ2 V B1–3 D7 ins

782* तस्य पर्वतराजस्य महच्छृङ्ग मनोरमम् ।
[Ñ2 V1 D7 मनोहर.]

—After 51, Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 11–13 read 54 (Ñ2 V B1–3 D7 preceded by 782*) and 57.

52 B4 reads 51–52 before 59 —^a) Ś1 Ñ1 V1 B4 D5.12 13 पूर्व- (for पूर्वं) —^b) Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 12 13 तदा (for पुरा) Ś1 Ñ2 V B1–3 D4 7 12 M2 त्रिविक्रम —^c) B1 3 D1 5.7 10 शिखर, D2 च शिरो (for शिखरे) D13 द्वितीय च गिर शृङ्ग —After 52, B4 ins. l 1–2 of 779*.

53 ^a) B4 तदुत्तर, D7 उत्तरेषु (for उत्तरेण) —^c) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 12 13 भूताना (for भूयिष्ठ) —^d) Ś1 रत्नमाश्रित, Ñ1 V1 B2 त समाश्रित, Ñ2 V2 3 B1 3 D7 तमुपाश्रित, D1–4 11–13 तत्समाश्रि(D1 °स्थि)त, T3 तन्महोच्छ्रित (for तन्महोच्छ्रयम्)

54 Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 read 54 (Ñ2 V B1–3 D7 preceded by 782*) and 57 after 51. —^a) Ś1 D12 वैश्वा(D12 °खा)नरा (for वैखानसा) —^b) B4 वालिखिल्या Ñ V D12 13 मरीचिपा (for महर्षय) B1–3 D1–4 7 11 वालिखि(D1 °शि)ल्या मरीचिपा —^c) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 प्रा(Ñ1 D4 प्र)देशमात्रा (for प्रकाशमाना) —^d) V2 3 B D1 7 तपोधना, D11 मनोजवा (for तपस्विन) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 सूर्य(Ñ1 तत्र, D3 प्रात, D4 सर्व)काले तपोधना (D2 °वृता)

55 B4 om 55 —^a) T1 तत (for अय) Ś1 Ñ1 D4 12 ततोस्य दर्शनादीनि(D4 °देव), Ñ2 V B1–3 D7 11 तत (B1 3 °त्र) सुदर्शनो(B1 2 °न)द्वीपो, D1 ततस्तु दर्शनादिभिर्, D2 13 ततस्तत्स्पर्शनादेव, D3 ततस्तद्दर्शनाल्लोको —Ñ1 damaged for 55^bc —^b) D5 पूर्वो (for पुरो) T1 G1 यत्र, Cr m g k t as in text (for यस्य) Ś1 D3 4 11 12 गोभिरेव(D3 11 °र्क), Ñ2 V B1–3 D1.2 7 13 गोभिरस्य (for पुरो यस्य) —^c) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1 3 4 7 11 12 ततस्, D8–10 M1 Ct तस्मिंस्, Cr m g as in text, Ck अस्मिंस् (for यस्मिंस्) Ś1 D12 सर्वत्र (for चक्षुश्च) D2 13 चकमे यश्च चक्षुषि, G3 तस्मिंश्च तेजश्चक्षुश्च —^d) Ś1 D1–4 11–13 इह (for अपि). ❀ Cv सुदर्शनो द्वीपो जम्बुद्वीप । यस्मिंस्तेजश्च चक्षुश्चेति पाठ ❀ —After 55, Ñ2 V B1–3 D3 7 11 ins

783* आक्षिप्य सहसा सूर्यो द्योतते स्वेन तेजसा ।
[B1–3 शोभते, D3 दीप्यते (for द्योतते).]

56 Ñ2 V B1 3 D7 om 56 B2 om. 56^ab B4 reads 56 after 50. —^ab) T2 3 G2 M1 Cr तस्य शैलस्य (by transp) D6 8–10 पृष्ठेषु, D6 वृक्षेषु (for कुञ्जेषु) D11 शैलेष्वेतेषु देशेषु (for ^a) D11 सागरेषु (for कन्दरेषु) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शैलेषु तेषु दिव्येषु काननोपवनेषु च, B4 तेषु पर्वतशृङ्गेषु विपिनेषु नदीषु च —After 56, B4 ins

784* तस्यान्तिकसमुत्थेषु पर्वतेषु गुहासु च ।
विचित्य सीता वैदेहीमभिक्रामत वानरा ।

57 Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 read 57 after 54 —^a) Ś1 D3 4 12 13 T2 [ए]व, Ñ1 [अ]स्य, D1 स- (for च) —^b) T2 [इ]व (for च) B4 D11 महौजस, D4 विशेषत (for महात्मन) —^cd) Ñ2 V B D7 प्रसृष्टा (for आविष्टा). M2 reads सध्या inf lin sec m D2 4 13 T3 पूर्व-, D3 सूर्या (for पूर्वा) Ñ2 V B1–3 D7 transp सध्या and पूर्वा G3 transp पूर्वा and रक्ता —After 57, D5 6 8–10 T2 3 G M ins

785* पूर्वमेतत्कृत द्वार पृथिव्या भुवनस्य च ।
सूर्यस्योदयनं चैव पूर्वा ह्येषा दिगुच्यते ।

[(l 1) D5 द्वीप (for द्वार) G2 3 कृतद्वार D6 पृथिव्या] —Thereafter they cont, while B2 4 ins after 57

786* तस्य शैलस्य पृष्ठेषु निर्झरेषु गुहासु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।

[(l 1) B2 तत पर्वतशृङ्गेषु, B4 तस्य पर्वतराजस्य, D6 तत्र पर्वतपृष्ठेषु (for the prior half) ❀ Cv r तस्य शैलस्य पृष्ठेष्विति पाठ ❀ B2 वनेषु च (for निर्झरेषु) B4 नदीषु च, G3 च रावण (for गुहासु च) —(l 2) G3 गुहासु चैव (for रावण सह) D6 T2 विशेषत (for ततस्तत)]

—Thereafter B4 cont

787* तमतिक्रम्य शैलेन्द्र मृगपक्षिनिषेवितम् ।
नानातरुगणाकीर्णं रत्नधातुविभूषितम् ।

ततः परमगम्या स्याद्दिक्पूर्वा त्रिदशावृता ।
रहिता चन्द्रसूर्याभ्यामदृश्या तिमिरावृता ॥ ५८
शैलेषु तेषु सर्वेषु कन्दरेषु वनेषु च ।
ये च नोक्ता मया देशा विचेया तेषु जानकी ॥ ५९
एतावद्वानरैः शक्यं गन्तुं वानरपुंगवाः ।
अभास्करममर्यादं न जानीमस्ततः परम् ॥ ६०
अधिगम्य तु वैदेहीं निलयं रावणस्य च ।
मासे पूर्णे निवर्तध्वमुदयं प्राप्य पर्वतम् ॥ ६१
ऊर्ध्वं मासान्न वस्तव्यं वसन्वध्यो भवेन्मम ।
सिद्धार्थाः संनिवर्तध्वमधिगम्य च मैथिलीम् ॥ ६२

G 4 40 70
B 4 40 70
L 4 32 57

58 Ś1 D12 om 58–59 Ñ1 D1–4 13 om 58–59^b B4 om 58 Ñ2 V B1 3 D7 transp 58 and 59 —^{a}) D5 om तत Ñ2 V B1–3 D6 7 9 T2 G2 सा, D11 तु (for स्याद्) —^{b}) T3 G3 M1 पूर्वा दिक् (by transp) D11 तमसा (for त्रिदशा-) Ñ2 V B1–3 D7 पू(B1–3 स)र्वा द्दिक्तिमिरावृता —^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 लो(D7 रो)महर्षे (V2 3 D7 °र्षि)णा(Ñ2 V2 3 D7 °णी), D5 8–10 G3 M1 तमसावृता (for तिमिरावृता) D11 आवृता न प्रकाशते.

59 Before 59, B4 reads 51 and 52 Ś1 D12 om 59, Ñ1 D1–4 13 om 59^{ab} (for all, cf v l 58). Ñ2 V B1 3 D7 transp 58 and 59 —^{a}) Ñ2 V B2 D7 दिव्येषु (for सर्वेषु) B1 3 शैलेष्वेतेषु दिव्येषु —^{b}) Ñ2 V B D7 सागरेषु (for कन्दरेषु) V1 3 D5 8–10 T2 नदीषु (for वनेषु) —^{c}) V1 विभक्ता, B4 ये नोक्ता, D1 वरोक्ता, D3 च प्रोक्ता, G3 तु चोक्ता (for च नोक्ता) Ñ V2 D5 8 10 मयोद्देशा

60 For 60^{ab}, Ś1 D4 12 subst 790* Ñ1 D1–4 13 transp 60^c–61^b and 61^c–62^b D13 reads 60^{ab} in marg —^{c}) Ś1 D9 12 M2 आभास्करम् Ñ2 न मर्याद, L(ed) आमर्याद (for अमर्याद) Ñ1 अत्र भास्कर-मर्याद, D3 आभास्करसमर्याद —^{d}) Ñ2 V B D7 9 जानामि, M3 जानीयस् (for जानीमस्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नाभिजानाम्यत पर

61 Ñ1 D1–4 13 transp 60^c–61^b and 61^c–62^b Ñ2 V B1–3 D7 om 61^{ab} D11 repeats 61^{ab} after 62^{ab} —^{a}) Ñ1 D1–3 5 8–10 11 (second time) 13 T2 3 M3 अभिगम्य, B4 प्रविचित्य (for अधिगम्य) D2 13 G2 च (for तु) —B4 om bc —^{b}) D4 निलये D11 (second time) तु (for च) G3 तस्य रक्षस (for रावणस्य च) —Ś1 D12 om 61^c–62^b —^{c}) D6 मास- (for मासे) —^{d}) Ñ1 D1–4 13 गत्वा तमुदय गिरि (Ñ1 ~ [damaged]), B4 उदय प्राप्यतो गिरि —For 61^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

788* उदय पर्वत गत्वा आमासाद्विनिवर्तथ ।

[Ñ2 illeg for गत्वा Note hiatus between the two halves V1 B2 विनिवर्त्स्यथ Ñ2 ‸मासाच निवर्तथ, B1 3 तामाशा वि(B3 ता मामाद्वि)निवर्तय, D7 तमामाद्य निवर्तत (for the post half)]

62 Ñ1 D1–4 13 transp 60^c–61^b and 61^c–62^b Ś1 D12 om 62^{ab} (cf v l 61) Ñ1 damaged up to वस in 62^b. D13 reads 62^{ab} in marg. —^{a}) Ñ2 V B1–3 D7 transp ऊर्ध्वं and मासान् D13 वस्तव्यो (for वस्तव्य) —After 62^{ab}, B4 ins

789* इत्येवमन्वसीद्वीर सुग्रीवो वानरर्षभ ।;

—After 62^{ab}, D1–3 13 ins, while Ś1 D4 12 subst for 60^{ab}

790* एतावद्वानरै शक्यमन्वेष्टु रघुनन्दन ।

[Ś1 D12 मत्यम् (for शक्यम्)]

—D11 repeats 61^{ab} after 62^{ab} and then ins 791* B4 om 62^{cd} —^{c}) Ñ2 D7 विनिवर्तध्वम् —^{d}) B1 D11 तु (for च) V1 3 अवगम्य च, V2 B2 3 D7 अवगम्याशु (B3 °म्य तु, D7 °म्याथ) (for अधिगम्य च) —For 62^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst, D11 ins after 61^{ab} (r)

791* पूर्णे मासे समृद्धार्था निवर्तध्वं प्लवगमा ।

[D2 पूर्ण- (for पूर्णे)]

—Thereafter all the above MSS cont

792* अत पर प्रवक्ष्यामि गतिमन्या महीतले ।
दक्षिणस्या दिशि यथा गन्तव्य प्लवगाधिपै ।
यथोक्त चैव कर्तव्यमवश्यं प्रीतिमानहम् ।
अन्यथा सशयो व स्याद्दाराणा जीवितस्य च ।

[(l 1) D2 13 गनागति (for गतिमन्यां) —(l 2) D2 तथा (for यथा) Ñ1 वानरर्षभै, D1 प्लवगर्षभा, D2 4 11 13 प्लवगर्षभै, D3 प्लवगर्षभै (for प्लवगाधिपै) —(l 3) Ñ1 illeg after चैव up to प्रीति D1 3 11 एव स्या (for अवश्य) D13 नीतिमान् (for प्रीतिमान्) —(l 4) Ñ1 हि, D1 11 वा (for व) Ñ1 दारुण स्वगृहस्य च, D13 अरण्ये जीवितस्य च (for the post half)]

0 71 0 71 2 60 महेन्द्रकान्तां वनषण्डमण्डितां
दिशं चरित्वा निपुणेन वानराः ।
अवाप्य सीतां रघुवंशजप्रियां
ततो निवृत्ताः सुखिनो भविष्यथ ॥ ६३

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

४०

ततः प्रस्थाप्य सुग्रीवस्तन्महद्वानरं बलम् ।
दक्षिणां प्रेषयामास वानरानभिलक्षितान् ॥ १
नीलमग्निसुतं चैव हनुमन्तं च वानरम् ।
पितामहसुतं चैव जाम्बवन्तं महाकपिम् ॥ २
सुहोत्रं च शरारिं च शरगुल्मं तथैव च ।
गजं गवाक्षं गवयं सुषेणमृषभं तथा ॥ ३
मैन्दं च द्विविदं चैव विजयं गन्धमादनम् ।
उल्कामुखमसङ्गं च हुताशनसुतावुभौ ॥ ४

---

63 a) Ś1 Ñ1 V B1-3 D2-4 7 11-13 M2 -शैल , D1 शाल (for षण्ड-) —b) B4 विचित्वा (for चरित्वा) Ś1 D12 सचार्य सर्वामपि गा च वानरा , Ñ1 विचार्य सर्वा ⊦ गा च वानरा , Ñ2 V B1-3 D7 दिश कपींद्रा निपुण विचित्य, D1-3 13 विचीय सर्वां सनगा स(D3 13 °श्च)वानरा , D4 विचीय सर्वां मनजावद्वानरा (sic), D11 दिश विचीयातिशयेन वानरा ❀ Cv r g निपुणेन नैपुण्येन (Cv भावप्रधानोऽयं निर्देश) ❀ —c) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 12 13 नरेन्द्र(D4 महेद्र)पत्नीमधि (D1-3 13 °भि)गम्य मैथिलीं, Ñ2 V B1-3 D7 नरेन्द्रपत्नी (B2 °कन्या, D7 °पुत्री)मुपलभ्य मैथिलीं

Colophon —*Sarga name* Ś1 D12 पूर्वदिग्वर्णन, Ñ1 पूर्वदिग्विजय , Ñ2 सीतामन्वेषणे पूर्वदिग्गमनादेश , V1 सीतान्वेषणे पूर्वदिक्प्रेषण, V2 3 पूर्वदिग्गमनादेश , B1 3 सीतान्वेषणे दिग्गमनोदेश , B2 D7 सीतान्वेषणे पूर्वदिग्गमनादेश , B4 पूर्वदिक्प्रेषण, D1 पूर्वदिक्निरीक्षण, D2 13 पूर्वदिग्वर्णन , D3 सुग्रीवोद्योगे पूर्वदिग्वर्णन , D4 उद्योगे पूर्वदिग्वर्णन, D11 दिशा विजये पूर्वदिक्प्रेषण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om , Ñ2 G3 3 (as in text), V2 37, V3 B4 42, B2 3 D5 6 8-10 T2 3 G1 2 M 40, D1 26, D3 7 41, D11 35 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

40

☞ T1 missing for Sarga 40 (cf v l 4 36 17) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 B1 om 1 —a) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 अथ, V3 इति (for तत) Ñ2 V B2 3 D7 11 स(V1 तु) हरीन् (for सुग्रीवस्) —b) Ś1 D12 त कपि वानरेश्वर , Ñ1 D1-4 13 त (D2 13 स) कपिं वानरर्षभ (D1 3 °भ), Ñ2 V B2 3 D7 11 दिश(V2 °शा) पूर्वां हरीश्वर , B4 तद्धरीणा महाबल —c) Ś1 Ñ V B2 3 D1-4 7 11-13 अपरान् (for दक्षिणा) V2 प्रेरयामास —d) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 सम्प्रहर्षयन् , Ñ2 V B2 3 D7 11 दक्षिणा दिश, B4 अभिरक्षितान (for अभिलक्षितान्) —After 1, Ñ2 V B3 D7 11 ins

793* अब्रवीद्गिरिसंकाश हनुमन्तमवस्थितम् ।

[G(ed) उपस्थित (for अव°)]

2 D3 om 2ab Ś1 Ñ V B1-3 D1 2 4 7 11-13 transp ab and cd —ab) Ś1 Ñ1 D4 12 मारुतिं (for वानरम्) Ñ2 V B1-3 D7 11 नल चटनमेव च (for b) B4 हनूमत कपिश्रेष्ठ कुमुद च महाबल —c) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 वीर (for चैव) —d) D1 जाम्बुवत D2 13 M1 3 महाबल, D3 °मति, D5 8-10 महौजस (for महाकपिम्)

3 D1 om 3 —a) Ś1 Ñ1 D4 12 सुरार्चि, D1 शराविध, D2 सरात्रि, D6 शरालिं, T3 सुतारिं (for शरारिं) Ñ2 V B D7 11 श(D11 प)रार्चिष सु(D7 तु)होत्र च, D13 सहोत्रं च सुरात्रि च —b) D2 11 13 शतगुल्म G2 च वानर (for तथैव च) —D11 transp 3cd and 4ab Ñ1 illeg from गवाक्ष in c up to मृष in d —c) Ś1 D2 4 12 13 शरभ, D1 सुरभ (for गवय) V1 गवय च गवाक्षं च —d) D11 सुपार्श्वम् , G(ed) कुमुदम् (for सुषेणम्) D8-10 G3 वृषभ (for ऋषभ)

4 D11 transp 3cd and 4ab —a) Ś1 D11 द्विविध, M2 विविद (for द्विविदं) —b) Ñ2 V2 3 B1-3 D7 G3 M1 शरभ, V1 D5 8-10 Ct सुषेण, D3 11 विनत (for विजयं) —Ñ1 illeg for 4cd —c) B4 असहं, D8-12 अनग (for असङ्ग) —d) Ś1 D4 12 वैश्वानर- (for हुताशन-) B4 -सुत तथा, M3 -समावुभौ (for -सुतावुभौ) ❀ Ck अग्निहुताशनयो

अङ्गदप्रमुखान्वीरान्वीरः कपिगणेश्वरः ।
वेगविक्रमसम्पन्नान्संदिदेश विशेषवित् ॥ ५
तेषामग्रेसरं चैव महद्बलमसंगगम् ।
विधाय हरिवीराणामादिशद्दक्षिणां दिशम् ॥ ६
ये केचन समुद्देशास्तस्यां दिशि सुदुगर्माः ।
कपीशः कपिमुख्यानां स तेषां तानुदाहरत् ॥ ७
सहस्रशिरसं विन्ध्यं नानाद्रुमलतावृतम् ।
नर्मदां च नदीं दुर्गां महोरगनिषेवितान् ॥ ८

G 4 41 10
B 4 41 8
L 4 33 10

सर्वतेजोऽधिष्ठातृदेवतात्वेन हुताशनत्वविशिष्टतदवान्तरविशेषणभेदश्च भेद । हुताशनसुताविति पाङ्क ।, Ct अथ सुषेणस्तारापिहुरन्य । हुताशनसुतावित्यग्नित्वव्याप्य हुताशनत्वमित्यग्निहुताशनयोर्भेद ❀ —For 4^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst , while D11 ins after 4

794* दरीमुख भीममुख तार च वनगोचरम् ।
[D11 प्रभेद्य च (for भीममुख)]

—After 4, B4 ins

795* नल च सुमहाभाग तेजोवन्त महाकपिम् ।
पवनप्रसभ चैव गोलाङ्गूल महाकपिम् । ,

whereas M2 ins

796* नल च सुमहाभाग तोषण च महाबलम् ।
पनस प्रहस चैव गोलाङ्गूल महाबलम् ।

5 ^{a}) Ñ2 D7 सर्वान्, V B1–3 D11 एतान् (for वीरान्) —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7–11 हरीन् , B4 कपीन् (for वीर) D11 हरि- (for कपि-) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 कपीन्कपिवरे (Ś1 Ñ1 °ने)श्वर —Ñ1 om 5^{cd} —^{d}) Ś1 D4 12 कपीश्वर , Ñ2 V B D7 11 विशेषत॰, D1–3 13 हरीश्वर (D13 °रान्), Cv g k t as in text (for विशेषवित्) ❀ Cr विशेषविदिति पाठ ❀

6 D13 om 6–7 —^{a}) Ś1(m gloss असख्येय) Ñ1 D2 4 12 अनुगण, Ñ2 V B D3 7 11 दोष(V2 D7 °ष) गुण, D1 अनुमत, D8 10 असग्रह, M2 अग्रेगद, Cg as in text (for अग्रेसर) —^{b}) T2 महावीरम् (for महद्बलम्) Ñ2 V2 B D3 7 11 G1 M2 असगत, V3 असशय, D6 M1 असगम, Cg as in text (for असगगम्) Ś1 D5 8–10 T3 G2 3 बृहद्ब (T3 G2 3 महाव)लमथागद, Ñ1 D4 12 ददौ बलमनेकश , V1 महद्ब॰** (illeg), D1 ददौ बलमसमत, D2 ददौ बलसमा गति ❀ Cv महद्बलमसङ्गगमिति सम्यक् ।, Cr तेषामग्रेसर चैव महद्बलमसग्रहमिति च पाठ ।, Ck असग्रहमिति । असकोचमिति यावत् ।, Ct अग्रेसर मुख्यम् । असग्रहमिति पाठेऽसकोचप्रभुमित्यर्थ ❀ —D5 om 6^{c}–7^{b} —^{c}) Ñ2 V B1–3 D7 निमृग्य, B4 विहाय, D3 11 निभज्य, D4 12 निचार्य (for विधाय) D1 विज्ञाय गति वीराणाम् —^{d}) D2 आदिदेश (hypm) (for आदिशद्) —After 6, Ñ2 B1–3 D7 11 ins l 1–3 only, V ins l 1–2 only after 6, whereas Ś1 Ñ1 D1–4 12 ins l 2–5 only after 7, B4 cont l 5 only after 810*, D13 ins l 2–5 only before 8

797* वृत शतसहस्रेण तारेयो हरिसत्तम ।
एते सह महाभागैर्वानरै कामरूपिभि ।
अभिगम्य महाभागा विशाला दक्षिणा दिशम् ।
बुद्धिविक्रमसम्पन्नैरुपायैरनुगच्छथ ।
तत्र सीता च मार्गध्व निलय रावणस्य च । [5]

[(l 1) B1 2 तारो यो, D11 भूयो वा (for तारेयो) —(l 2) Ñ1 illeg from एते to का D11 एभि (for एते) —(l 3) D11 प्रविश्य (for अभिगम्य) Ñ2 B1–3 D7 अभियाति महाभागा (for the prior half) D1–3 13 विपुला (for दक्षिणा) Ñ1 दिशा —(l 4) Ś1 Ñ1 -सयुक्तै: (for सम्पन्नै:) Ś1 Ñ1 अन्वगच्छथ, D1–3 13 °गच्छत (for अनुगच्छथ) —(l 5) Ś1 D12 तत (for तत्र) D1 वैदेही (for मार्गध्व) D4 शिलाया (for निलय) D4 om च (subm)]

7 V D13 om 7, D5 om 7^{ab} (for D5 13, cf v l 6) Ñ1 illeg for 7^{ab} —^{ab}) D1 केचित्तु (for केचन). D1 दिशश्च गिरिमार्गगा , D2 तस्याश्च परिमार्गणे (for ^{b}) D4 ये केचिद्वनउद्देशास्तान्सर्वान्परिमार्गथ (metri causa) —^{c}) Ñ2 B1–3 D7 11 सुग्रीव , G3 स वीर (for कपीश). —^{d}) G3 सर्वेषा (for स तेषा) Ś1 Ñ1 D5 8–10 12 T2 3 Ct समुदाहरत् , D4 तदुदाहरत् , Cg as in text (for तानु°) Ñ2 B1–3 D7 आदिदेश च तान्हरीन् , D11 आचचक्षे स तानपि —After 7, Ś1 Ñ1 D1–4 12 ins l 2–5 of 797*, while M2 ins

798* दक्षिणा दिशमासाद्य रावण सह सीतया ।
मार्गध्व गिरिदुर्गेषु नदीषु च गुहासु च ।

8 Before 8, D13 ins l 2–5 of 797* —^{a}) Ś1 Ñ V B1 3 D4 7 12 M1 2 सहस्रशिखर, Cr m g k t °रस (as in text) —^{b}) B4 D1 5 6 8–10 T2 3 G2 3 M1 -लतायुत, D2 13 लतान्वित, D4 लतावर (for -लतावृतम्) Ñ2 V B1–3 D7 11 नानाद्विज(D11 °प)गणायुत —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D4 r 8–10 12 रम्या, D11 दिव्या, G2 दृष्ट्वा (for दुर्गां) —B4 om (hapl) 8^{d}–9^{a} —^{d}) Ñ2 V B1–3 विचिन्वतु वनौकस (B3 °सा), D7 विचिन्वन्भुवनौकस (sic) —After 8, Ñ2 V B1–3 D7 11 ins , Ś1 D12 ins after 11^{ab}, Ñ1 D1–4 13 cont l 3–4 only after 805* , while B4 ins after 9^{b}

799* पर्वतप्रभवा भीमा तीक्ष्णस्रोतस्तरङ्गिणीम् ।
नानापक्षिरुता रम्या पुण्या वेत्रवती नदीम् ।
तत्र पर्वतपादेषु कुञ्जेषु विषमेषु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।

1390 ततो गोदावरीं रम्यां कृष्णावेणीं महानदीम् ।
वरदां च महाभागां महोरगनिषेविताम् ॥ ९
मेखलानुत्कलांश्चैव दशार्णनगराण्यपि ।
अवन्तीमभ्रवन्तीं च सर्वमेवानुपश्यत ॥ १०
विदर्भानृषिकांश्चैव रम्यान्माहिषकानपि ।
तथा वङ्गान्कलिङ्गांश्च कौशिकांश्च समन्ततः ॥ ११

[B4 transp l 1 and 2 —(l 1) Ś1 D12 ता तु, G(ed) दिव्या (for भीमा) Ś1 D12 श्लक्ष्ण (for तीक्ष्ण) Ñ2 B4 D7 11 श्रोतस् (for स्रोतस्-) —(l 2) Ś1 D11 12 -पक्षियुता Ś1 D12 दिव्या (for रम्या). —B3 om (hapl) from वेत्रवती up to पुण्या in 800* L(ed) वेगवतीं (for वेन°) —After l 2, Ś1 cont 805* —(l 3) Ñ1 illeg for तत्र पर्व D1 4 तस्य (for तत्र) B1 पर्वतदेशेषु Ñ2 V1 3 कुजरे (sic) (for कुञ्जेषु) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 गिरीणा शिख(D1–3 13 विव)रेषु च (for the post half) —After l 3, V1 reads 11^{ab} for the first time, repeating it in its proper place —(l 4) D13 रामस्य (sic) (for रावण)]

9 B4 om 9^{a}, B3 om up to पुण्या in 800* (for both, cf v l 8) Ś1 D12 G1 om (hapl) 9 —^{a}) T3 भोगवतीं (for गोदावरीं) Ñ1 नदीं भीमरथीं रम्या, Ñ2 V B1 2 D7 11 ता च दिव्या गिरिनदीं(D11 महापुण्या), D1–4 13 ता च(D13 सति [sic]) वेगवतीं रम्या ❀ Ck तत्र गोदावरीमित्यत्र विन्ध्यपूर्वदेशवर्तिगोदावरीं नदीम् ।, so also Ct ❀ —^{b}) V3 T2 कृष्णवेण्या, B1 4 D4 5 7 °वेणा, B2 D3 G2 M2 °वर्णा, D2 13 °वेगा, D10 कृष्णा वेणा, D11 °वेत्रा (for कृष्णवेणीं) —After 9^{b}, B4 ins 799* —D3 om 9^{c}–10 D5 8–10 om 9^{cd} —^{c}) M1 3 ता (for च) Ñ1 D1 महाकूला, B4 °रोपा, D2 4 13 °काला, D6 वरारोहा, T2 G2 3 M2 °रोहा, T3 °भोगा (for महाभागा) —^{d}) Ñ1 B4 महानद, D1 2 13 महाना(D2.13 °न)ग- (for महोरग-) —For 9^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

800* देविका बाहुदा पुण्या रम्या बाहुमतीमपि ।

[B3 om up to पुण्या D7 वेदिका (for देविका) Ñ2 V1 बहुदा, V2 मक्रदा (sic), V3 सुह्रदा (for बाहुदा) V3 B1 transp पुण्या and रम्या Ñ2 V1 बहुमतीम्],
whereas D11 subst

801* दुर्गां दुर्गप्रवाहा च विचिन्वन्तु वनौकस ।

10 D3 om 10 (cf v l 9) —^{a}) B4 उत्कला, G1 मुद्गलाश् (for उत्कलाश्) Ś1 D1 4 12 मेकलासु(Ś1 D12 °नु)त्कला चैव, Ñ2 V B1–3 D7 मेकला(B3 °नका)नुत्कला श्चेदीन्, D2 13 मेकला मुत्तला(D2 मुक्तवा) चैव, D5 6 T2 3 G3 M मेखलामुत्कला चैव, D11 मेकलाश्चोत्कलाश्चैव, G2 मेपलामुत्तल चैव —^{b}) V3 T2 -नगरानपि (for -नगराण्यपि) Ś1 Ñ1 D4 12 नद मणिनिभोदक, Ñ2 V1 दशार्णान्नग(V1 °त्रकु)-रानपि, V2 B2 D7 दशार्णान्गद्ध(V2 °र्ग)रानपि, B1 3 दशार्णान्कुकुरानपि, B4 समृद्धानि पुराणि च, D1 2 13 नदीं मणिनिभो(D2.13 °मितो)दका —After 10^{ab}, D11 ins

802* पर्वतान्विन्ध्यपादाश्च विचेतव्यास्ततस्तत ।

—^{c}) Ś1 D1 जा(Ś1 ज)वुमतीं चद्र(D1 चेलु)वतीं, Ñ1 D2 4 12 13 जवृम(Ñ1 °वुम, D2 13 °वृत्र)तीं चद्रम(D2 13 °व)तीं, B4 T2 आम्रावतीमवतीं च, D5 6 8–10 G2 आम्र(D5 G2 °म्नु, D6 अभ्र)वतीमवतीं च, D11 गधवतीमवतीं च, T3 आग्रवतीं ग्रवतीं च, G1 आभ्रुवतीं ग्रुवतीं च, G3 अवंतीमा ग्रुवतीं च, M2 आस्रवनीनवतींश्च, M3 अश्ववनीमवतीं च —^{d}) D2 सर्वाम्, D11 सर्वान् (for सर्वम्) D12 एव Ś1 Ñ1 D12 विधीयता, D4 विचीयता, M1 [अ]नुपश्यथ (for [अ]नुपश्यत). D1 सर्वाश्चैता प्रपश्यत —For 10^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

803* अन्तर्वेदींश्च विमलान्विचिन्वन्तु वनौकसः ।

[Ñ2 D7 अतर्वेदीं च विमला, V1 अरण्याश्च त्रिगर्नाश्च, V2 अवर्ती च विशाल च, V3 B2(after corr m as above) अतरतीं च विगला (for the prior half)]

—Thereafter all the above MSS cont

804* ततो भोजाश्च पाण्ड्याश्च विचित्य गिरिभिर्वृतान् ।
गन्तव्यो मलय श्रीमान्पर्वतो धातुमण्डित ।
अम्बुशीता वेगवतीं समृद्धानि पुराणि च ।

[(l 1) Ñ2 V3 पण्याश्च, V1 illeg (for पाण्ड्याश्च) Ñ2 V3 D7 विचित्र-, V2 विचित्य (for विचित्य) —(l 2) Post half=13^{d} V1 माल- (for धातु-) —(l 3) B1 3 सुचित्रशिखर श्रीमान् (for the prior half) B3 चित्रपुष्पित-काननं (= 14^{b}) (for the post. half)]

11 B3 reads $11–14^{ab}$ after 18 V1 reads 11^{ab} for the first time after l 3 of 799*, repeating it here —^{a}) V2 D12 विदर्भाम् Ñ1 ऋपिका, Ñ2 V1 (second time) 3 B1 D8–10 ऋष्टिकाश्, D7 उषिकाश्; M2 नृपिताश् (for ऋषिकाश्) ❀ Ck ऋषिका इति पाठ ।, Ct ऋष्टिकानिति पाठ ❀ D1–4 11 13 विदर्भामृषिका चैव —^{b}) V1(first time) महिषिकान्, V1(second time) B2 4 D4–6 11.12 माहिषिकान्, T2 महित°, G3 M1 माहिष्म(M1 °ष्मि)कान् (for माहिषकान्) G1 अथ (for अपि) V2 D1–3 13 रम्या मा(D2 13 म)हिषि(V2 D1 °ष)-कामपि —After 11^{ab}, Ñ1 D1–4 13 ins, whereas Ś1 cont after l 2 of 799*

805* मार्गध्व हरिशार्दूलास्तथा वेत्रवतीं नदीम् ।

[D2 13 वैत्रवती]

—Then Ñ1 D1–4 13 cont. l 3–4 of 799*

—^{cd}) D5 6 T2 3 G1 M2 Ck वत्स, D8–10 Ct मत्स्य-, G2 3 M1 वक- (for वङ्गान्) Ś1 Ñ1 D3 4 12 तथा शकान्क(D3 4

अन्वीक्ष्य दण्डकारण्यं सपर्वतनदीगुहम् ।
नदीं गोदावरीं चैव सर्वमेवानुपश्यत ॥ १२
तथैवान्ध्रांश्च पुण्ड्रांश्च चोलान्पाण्ड्यान्सकेरलान् ।
अयोमुखश्च गन्तव्यः पर्वतो धातुमण्डितः ॥ १३

विचित्रशिखरः श्रीमांश्चित्रपुष्पितकाननः ।
सचन्दनवनोद्देशो मार्गितव्यो महागिरिः ॥ १४
ततस्तामापगां दिव्यां प्रसन्नसलिलां शिवाम् ।
तत्र द्रक्ष्यथ कावेरीं विहृतामप्सरोगणैः ॥ १५

G 4 41 21
B 4 41 15
L 4 33. 19

°न्कु)लि(D4 12 °णि)दाश्च, Ñ2 V3 B D7 तथाश्म(B °श्व)-कर्णालि(D7 °र्णान्लि)गाश्च, V1 तथाश्मकान्पारसीकान्, V2 तथा मेरुर्णलिंगाश्च, D2 तथा च काकुत्स्थशकान, D13 तथा च काकुत्स्थाश्च (subm), G(ed) तथाश्मकान्पुलिंदाश्च (for °) D5 om (hapl), T2 G2 3 M काशिकाश्च, G1 कर्णि° (for कौशिकाश्च) Ś1 Ñ V B2 4 D2–4 12 13 कलिंगाश्च(Ñ2 om hapl) विशेषत, B1 3 वनानि च विशेषत (for ^{d}) D1 तथा शकानामपुलिंदाश्च तुलिंगान्निषधास्तथा (sic), D11 तथा छविकलिंगाश्च विचिन्वतु वनौकस —After 11, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

806* दशार्णान्कौकुराश्चैव हेमानपि च कन्दरान् ।

[D12 कुकुराश् (for कोकु°) Ś1 Ñ1 दाशार्णान्कुकुराश्चैव, D4 दशार्णान्कौकुमाराश्च (for the prior half) D1 हिमान् (for हैमान्) D2 13 कादरान्, D12 कधरान्]

—After 11, D11 for the first time ins 808*

12 For the sequence in B3, cf v l 11 D11 om 12–14 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 अन्वेष्य, Ñ2 V B D2 7 13 G1 अन्विष्य (for अन्वीक्ष्य) —^{b}) V2 3 सनिर्झर- (for सपर्वत-) G1 -नदी (for -नदी-) B4 D8–10 T2 G1 2 M3 -गुहा (for -गुहम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सशैलवनकानन (Ñ1 D4 °पादप, D1 13 °कानना), Ñ2 D7 सनिर्झरदरीगु (D7 °गृ)ह, V1 सनिर्झरनदीगुहा, B1–3 सनिर्झरगुहा नदीं (B2 °रनदीं गुहा), M2 पर्वत च नदीं गुहा —Ñ1 illeg after गोदा in ^{c} up to केरला in 13^{b} ❀ Cv नदीं गोदावरीं चेति । तत्र गोदावरीशब्दो दण्डकारण्यवर्त्मनि गोदावरीखण्डे वर्तते ।, Cr m नदीं गोदावरीमिति । अत्र गोदावरीशब्देन दण्डकारण्यवर्तिगोदावरीखण्ड उच्यते (Cm अतो न पुनरुक्ति) ।, so also Cg k t ❀ —^{d}) Ś1 D2–4 12 13 प्रसन्न(D13 °शात)-सलिला शुभा, Ñ2 V B1–3 D7 प्रसन्नाम्बुरुहा(D7 °वहा) शिवा (Ñ2 D7 शुभा), B4 प्रसन्नाम्बुमहाह्रदा, D1 मार्गितव्यो महागिरि (= 14^{d}) —After 12, Ś1 D4 12 read(var) 15^{cd} for the first time, repeating it in its proper place, while D1 ins 1

807* तत्र चन्दनषण्डैश्च प्रसन्नसलिलाञ्शुभान् ।

13 For the sequence in B3, cf v l 11 D11 om. 13, Ñ1 illeg up to केरला in ^{b} (for both, cf v l 12) —^{a}) Ś1 चौंड्रान्, B4 D2 6 [उ]ड्राश्च, V1 D3 [उ]ड्रा ', D1 [इ]द्राश्च, D4 चैंद्रान्, D12 दौड्रान्, G2 3 M2 [उ]ष्ट्राश्च (for [आ]न्ध्राश्च) B4 D2 3 6 T2 G2 M1 पौंड्राश्च, G3 damaged (for पुण्ड्राश्च) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 ततोध्रा(B1 °न्ध्रौड्रा)न्द्र(B1 2 °न्द्रा)विडाश्चैव, D13 तथैवोध्राश्च कैकेयान्, G1 नथा वैध्याश्च पौंड्राश्च, G(ed) तथौड्रान्द्र-विडान्पुड्रान —^{b}) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 चोलाश्चैव, V1 वाकवाश्च, B4 पाड्याश्चोलान् (by transp) (for चोलान्पाण्ड्यान्) D5 8–10 T2 G2 M3 च केरलान (for सके°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 केरला(Ñ1 illeg , D2 कैकेया)श्च कुरूनपि —^{c}) M1 अधोमुखश्च (for अयो°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 गतव्यो मलय श्रीमान् ❀ Cg अयोमुख सह्य ।, Ck t अयो(Ck °धो)मुख इति मलयस्य नामान्तरम् । सु(Ck स)चन्दनवनत्वलिङ्गात् ❀ —^{d}) V1 3 B2 3 सर्वतो (for पर्वतो)

14 For the sequence in B3, cf v l 11 D11 om 14 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ V B4 D1 3 4 7 12 सचित्र-, B1–3 D2 13 सुचित्र- M1 -कुसुम (for -शिखर·) Ś1 D1–4 12 13 चैव (for श्रीमाश्) —^{b}) B4 D1–3 13 G3 -पादप (for -कानन) B3 समृद्धानि पुराणि च —^{c}) Ñ2 D8–10 T2 G3 सुचद्रन- —^{d}) V1 प्रेक्षितव्यो (for मार्गि°) —D12 om (hapl) from महागिरि to मार्गितव्यस् in l 2 of 808* —After 14, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins ; D11 ins for the first time after 11(owing to omission) and repeats after 39

808* तत्र चन्दनखण्डेषु तमालाना वनेषु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।

[D12 om from l 1 up to मार्गितव्यस् in l 2 —(l 1) Ñ1 damaged from खण्डेषु up to l 2 D1 -षडेषु (for -खण्डेषु) D2 13 मालतीना (for तमालाना) D11(second time) विचित्रेषु च मानुषु (for the post half) —(l 2) D1 इतम् (for ततस्)]

15 D3 om 15^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D4 12 रम्या (for दिव्या) —^{b}) D4 प्रमत्त- (for प्रसन्न-) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -सलिला शुभा, D5 8–10 -सलिलाशया

☞ V3 illeg from वेरीं in ^{c} up to 4 43 11 Ś1 D4 12 read(var) 15^{cd} for the first time after 12, repeating it here G3 damaged from क्ष्यथ in ^{c} up to वि in ^{d} —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 B1–3 D1–4 7 11–13(Ś1 D4 both times, D12 first time) गता, V1 त्रता (sic), V3 गत्वा, B2 (before corr) तथा, D10 12(second time) ततो (for तत्र) D12(first time) कावीरीं (for कावेरीं) —^{d}) D6 M3 विहिताम्, G1 विश्रुताम् (for विहृताम्). Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13(Ś1 D4 12 both times) वृताम-प्सरसा(D12[second time]°रसो) गणै , D5 ताम्रपर्णी तत पर

21 15 20 तस्यासीनं नगस्याग्रे मलयस्य महौजसम् ।
द्रक्ष्यथादित्यसंकाशमगस्त्यमृषिसत्तमम् ॥ १६
ततस्तेनाभ्यनुज्ञाताः प्रसन्नेन महात्मना ।
ताम्रपर्णीं ग्राहजुष्टां तरिष्यथ महानदीम् ॥ १७
सा चन्दनवनैर्दिव्यैः प्रच्छन्ना द्वीपशालिनी ।
कान्तेव युवतिः कान्तं समुद्रमवगाहते ॥ १८
ततो हेममयं दिव्यं मुक्तामणिविभूषितम् ।
युक्तं कवाटं पाण्ड्यानां गता द्रक्ष्यथ वानराः ॥ १९

16 ^{a}) Ś1 N V2 B D1–4 7 11–13 तत्र (for तस्य) D12 नदस्य (for नगस्य) ❀ Ck तस्येति। अयोमुखस्येत्यर्थः।, Ct तस्यायोमुखपर्यायस्य ❀ —^{b}) Ś1 D12 तपसात (for मलयस्य) Ñ2 V1 2 B D6–11 T2 3 G2 3 M1 2 महौजस॰ —^{d}) Ś1 मुनिसत्तम (for ऋषिस॰) ❀ Ct अगस्त्यमिति (।)यद्यपि पञ्चवटीत उदग्भागेऽगस्त्याश्रम पूर्वमुक्तस्तथाप्यत्रापि बोध्य । वाल्मीकेरनेकदेशेष्वाश्रमवत् । समाननामान्य एवाय-मित्यन्ये ❀ —After 16, Ś1 Ñ1(l 3 only) D1–4 12 13 ins

809* तमतिक्रम्य शैलेन्द्र दिव्यधातुसमन्वितम् ।
पुलस्त्यमृषिमासाद्य गता द्रक्ष्यथ वानरा ।
गन्धर्वकन्या निहता यत्र हित्वा सखीजनम् ।

[(l 1) D1 -विभूषित (for -समन्वितम्) —(l 2) D1 ऋषिमासीन, D4 ऋषिसघात Ś1 D12 गत्वा (for गता) —(l 3) D1 [अ]भिहता (for निहता) D1 हत्वा, D13 गत्वा (for हित्वा) D12 सखीजन (for ॰जनम्) Ś1 यत्र गत्वा (before corr हित्वा) सुखी जन , Ñ1 damaged (for the post half).]

17 Ñ1 damaged for ^{ab} —^{a}) Ś1 D4 तया, D12 तथा (for तेन) Ś1 D12 ह्यनुज्ञाता —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 [अ]तरात्मना (for महा॰) —Ñ1 illeg from ॰ up to तरिष्यथ in ^{d} —^{cd}) Ś1 D3 4 12 ता महाग्रा(D3 ॰ग्र)हदु (D4 ॰सदु [hypm])त्तारा, Ñ2 V1 2 B D1 7 M1 ता महाग्रा(V1 2 ग्र)हदु(D7 M1 ॰जु)ष्टोदा, D2 13 तिमिग्राहैर्दुष्ट-तोया, D11 ता(m gloss ताम्रपर्णा) महद्ग्राहदुष्टोदा (for ॰) ❀ Cv ताम्रपर्णीम्। ग्राहविशेषणोपादानाद्ग्राहवतीति तस्या सज्ञान्तरम् ।, Cr ताम्रपर्णीं ग्राहजुष्टामिति पाठ ।, Ck t ग्राहजुष्टामित्यादि(Ck ॰मिति) ताम्रपर्णाविशेषणम् ❀ D1 तरिष्यत (sic) D6 ताम्रपर्णी ग्रहैर्जुष्टा तरितव्या महानदी

18 ^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D4 11 12 स-, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 या (for सा) D6 -वलर् (sic), D7 -वृःद् (for -वनैर्) B4 D6 8–11 चित्रै, M2 दीर्घै-(after corr दिव्य) (for दिव्यै) —^{b}) Ñ2 V2 D7 T3 G3 M1 3 प्रच्छन्न, V1 प्रसन्न-, B4 D1 प्रसन्ना G3 damaged for द्वीप D6 मालिनी (for -शालिनी) Ś1 Ñ1 D4 12 प्रसन्नद्वीपमालिनी, D2 3 13 प्रसन्न(D3 ॰न्ना)द्वीपशालिभि , D6 8–10 प्रच्छन्नद्वीपवा(D6 ॰चा)रिणी, D11 प्रच्छन्ना दीप्तिमालिनी —^{c}) Ñ2 V1 2 B2 3 D1–4 7 11 13 कृतसकेता(D4 ॰ता), B1 कृतसकाशा (sic), D6 8–10 G1 Ct युवती कान्त (for युवति कान्त) Ś1 Ñ1 L(ed) कान्ता ता (L[ed] कान्त त) कृतसकेता, D12 कामेन कृतसकेता —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 अभि(B4 याभि, D1 प्रति)गच्छति, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अभिधावति, M3 इव गाहते (for अवगाहते) —After 18, B3 reads 11–14^{ab}

19 ^{b}) B4 मुक्तादाम, G2 मणिमुक्ता- (by transp) (for मुक्तामणि-) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तोरण मणिभूषित (Ñ2 D7 ॰षण), D11 तप्तकाचनतोरण —^{c}) Ś1 D1 2 11–13 गुप्त कपा(D1 ॰ग्रा)ट, Ñ2 V1 2 B D7 कपा(B ॰वा)टगुप्त, D7 गृहकपाट, D6 युक्त कपाट (for युक्त कवाट) B3 पट्याना, D2 13 पश्नाना (for पाण्ड्यानां) D4 मुक्त कपाट पण्नाना —After 19, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 ins

810* तामतिक्रम्य कावेरीमाप्लुत्य मलय गिरिम् ।
पौष्पीं मालामिव कृता वेला द्रक्ष्यथ वानरा ।
मर्यादा ता समुद्रस्य वेला गत्वा यशस्विनीम् ।
सचन्दनवना रम्या विचिन्वन्तु वनाकम ।
तत्र केतकषण्डेषु पुनागगहनेषु च । [5]
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।
तत समुद्रः सतार्योऽगाध पुलिनमण्डित ।
अतरङ्ग स देशो हि कश्यपेन पुरा कृत ।
उपहार तु विन्यस्त तरङ्गाकुलीकृतम् ।
दृष्ट्वा भगवता शप्तो ह्यतरङ्गो भविष्यसि । [10]
तत स शासनात्तस्य समुद्र सरिता पति ।
अतरङ्गोऽभवत्क्षिप्र निर्मलादर्शदर्शन ।
ततो द्वीप समुद्रस्य शतयोजनमायत ।

[B3 om (hapl) l 1 and 2 —(l 1) D2 11 वैदेहीम् (corrupt) (for कावेरीम्) Ñ1 damaged from ष्लुत्य up to मिव कृ in l 2 V2 मलये गिरि —(l 2) D3 पुष्पैर्, D13 पुष्प- (for पौष्पी) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 11 पौष्पीमिव कृता माला, V1 पौष्पीकृतामिव माला (for the prior half) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 गता, V1 वर्ना (sic) (for वेला) B2 द्रक्ष्य (sic) (for द्रक्ष्य॰) —For l 2, Ś1 D12 subst , while L(ed) ins after l 2

810(A)* पौष्पीं च माला दिव्या तु विनम्बन्तु वनाकम ।

—Ś1 D12 L(ed) om l 3 and 4 —(l 3) D13 स (sic) (for ता) V2 B4 पयस्विनी (B4 ॰न), D2 [अ]थ शालिनी, D4 ॰स्विन (for यशस्विनीम्) Ñ1 गत्वा ॰ ॰ यशस्विन (for the post half) —(l 4) D11 युना (for -वना) Ñ1 B4 D1–4 11 13 दिव्या (for रम्या) Ñ1 B4 विचिन्वध्व (for ॰न्तु) D4 , ॰ ॰ ॰नाकम (damaged) (for the post half) —(l 5) V2 तत (for तत्र) Ñ1 D1 4 12 केतकि, D2 13 केतपि (for केतक) Ś1 Ñ D2 3 7 11–13 -षण्डेषु, V1 -रम्येषु (for -षण्डेषु) Ś1 Ñ1 B4 D1–3 11–13 पुष्पितेषु वनेषु च (for the post half) —(l 6) D1 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 8 D1 इतस्तत (for तत॰) —(l 7) Ñ1 illeg for सतार्यां and

ततः समुद्रमासाद्य संप्रधार्यार्थनिश्चयम् ।
अगस्त्येनान्तरे तत्र सागरे विनिवेशितः ॥ २०
चित्रनानानगः श्रीमान्महेन्द्रः पर्वतोत्तमः ।
जातरूपमयः श्रीमानवगाढो महार्णवम् ॥ २१

नानाविधैर्नगैः फुल्लैर्लताभिश्चोपशोभितम् ।
देवर्षियक्षप्रवरैरप्सरोभिश्च सेवितम् ॥ २२
सिद्धचारणसंघैश्च प्रकीर्णं सुमनोहरम् ।
तमुपैति सहस्राक्षः सदा पर्वसु पर्वसु ॥ २३

G 4 41 33
B 4 41 23
L 4 33 32

damaged thereafter up to नि ्ग] 8 (cf Ś1 variant) Ś1 D1–3 12 तर्तव्यो, B4 च ता भार्यो (sic), D11 13 स्मतव्यो (for सतार्यो) Ś1 D1–3 12 13 सवृत (for -मण्डित) B4 [s]गाध सलिलमटल (for the post half) —(l 8) V1 सुतरग , B1 4 D11 अतरग (for अत°) Ś1 D1–3 12 13 स देशो ह्य(D2 3 13 ह्य)तरगो हि(Ś1 D12 °गोभून्) (for the prior half) V2 पुरस्कृत , D11 कृत पुरा (by transp) (for पुरा कृत) Ś1 Ñ1 D4 12 मुनिना शापनि(Ñ1 damaged up to नि)मित , D1–3 13 पुरागस्त्ये(D3 °रा मत्स्ये)न निर्मित (for the post half) —(l 9) V1 B1–3 भुवि न्यस्त (V1 °स्त), D1 च वि°, D3 11 सुवि° (for तु विन्यस्त) D3 तरगेण (for तरङ्ग) D2 13 आकुलीकृत —(l 10) D2 13 दृष्टो भगवता दृष्ट्वा(sic) (for the prior half) D2 3 11 13 ग्रतरगो Ś1 D2 11–13 भविष्यति, Ñ2 V1 2 B D7 भवेति स (for भविष्यसि) D4 . .. .विष्यसि (damaged) (for the post. half) —(l 11) Ś1 च शापतस्, Ñ2 D7 तद्वचनात्, V1 2 B म वचनात् (for स शासनात्) B3 om समुद्र Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वै महात्मन (for सरिता पति) —(l 12) V1 B3 D2 13 भवेत् (for ऽभवत्) B विमल- (for निर्मल) Ś1 D2 -निर्मल , B2 D4 11 -सनिभ (for दर्शन) Ñ1 damaged , D7 13 निर्मलादर्शनस्मृत (D7 °नस्तत) (for the post half) —(l 13) Ś1 D2–4 11–13 द्वीप and आयन (for द्वीप and आयत respy)]

—Then B4 cont l 5 of 797* , while Ñ2 V1 2 B1–3 D7 read 811* and 812*

20 Ś1 D1–4 11–13 om 20 Ñ1 damaged for 20[ab] —[a]) Ñ2 V1 2 B D7 तत्र सागरमासाद्य —[b]) D5 सग्रह (for निश्चयम्) G3 M2 सप्रधार्योर्थनिश्चय —Ñ1 om 20[cd] —[c]) Ñ2 V1 2 B D7 G2 [अ]तरा (for [अ]न्तरे) —[d]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 पर्वतोमिवि(V2 °तो निधि)र्निर्मित , B4 पर्वत सनिवेशित

21 [a]) B4 T2 G2 तत्र (for चित्र-) B4 नाम्ना नग , D5 8–10 -सानुनग , G1 नानाद्रुम (for -नानानग) ❀ Cv r चित्रनानानग श्रीमानिति पाठ ❀ —For 21[ab], Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst , whereas Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst for 21[ab] and read after 810*

811* तमतिक्रम्य शैलेन्द्रो महेन्द्र इति विश्रुत ।

[Ñ1 damaged up to महेन्द्र B2 तयेनि क्रम्य Ś1 D1 2 11 13 शैलेंद्र (for शैलेन्द्रो) Ś1 शैलेंद्रो (for महेन्द्र) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 नाम पर्वत , V1 B1 इव विश्रुत (for इति विश्रुत)]

—Thereafter Ñ2 V1 2 B1–3 D7 cont , Ś1 Ñ1 D3 4 12 13 ins l 1 after 23[ab] and ins l 3–4 after 23 , D1 ins l 1 after 23[ab], then cont l 4 and ins l 3 after 23, D2 ins l 3–4 after 23, D11 ins after 23

812* नानापक्षिगणैर्जुष्टो बहुकिनरसेवित ।
तत्र सीता च मार्गध्व निलय रावणस्य च ।
पुष्पितै पादपै कीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ।
तत्राप्रमत्तै प्लवगैर्विचेया जनकात्मजा ।

[(l 1) D13 -शतैर् (for -गणैर्) V2 युक्तो (for जुष्टो) D11 गणाकीर्णं and सेवित (for -गणैर्जुष्टो and -सेवित respy) —(l 2) D11 तमतिक्रम्य शैलेंद्र बहुरत्नविभूषित —(l 3) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 कीर्ण , D1 श्रीमान्, D11 जुष्ट (for कीर्णं) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -सेवित (for -सेवितम्) —(l 4) B1 तदा (for तत्र) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तत्राप्रमत्ता(D1 तत्राक्रमतो, D2 13 तत्र प्राप्ता च) वैदेही विचिन्वतु वनोत्कम]

—[c]) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 जातरूपमयै शृंगैर् —[d]) G2 महोदधि (for महार्णवम्) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 अप्सरोगणसेवित (Ś1 °सवृत), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अप्सरोगण सेवितै (B2 °त) ❀ Cv r m अत्रैक श्रीशब्द पुष्पफलादिसमृद्धिपर । द्वितीय श्रीशब्द शोभापर (Cv r °समृद्धिवचन । अपर कान्तिवचन) ।, Cg श्रीमान् पुष्पफलादिसमृद्धिमान् । श्रीमान् कान्तिमान् ❀

22 D2 om 22[a]–23[b] Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1 3 4 11–13 om 22 B4 om 22[ab] —[a]) G1 नगै पुष्पैर् , M2 नगोत्फुल्लैर्, M3 नगै सर्वैर् —[c]) B4 G3 गधर्व- (for देवर्षि) —[d]) D5 6 8–10 T2 G1 M1 शोभित (for सेवितम्)

23 D2 om 23[ab] (cf v l 22) —[b]) T2 प्रकीर्ण- D5 8–10 G3 M2 सुमनोरम (for °हरम्) Ś1 D12 13 विप्रकीर्णैर्मनोरम , Ñ V1 2 B D1 3 4 7 विप्र(V2 B1–3 विनि, B4 परि, D1 प्रवि)कीर्णो(D3 7 °र्ण) मनोरम , D11 विप्रचीर्णो मनोरम —After 23[ab], Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 13 ins l 1 of 812* and then D1 cont l 4 of 812* —[c]) Ś1 Ñ V1 2 B D3 4 7 11 12 यम् , D2 13 G3 Ch सम्- (for तम्) —[d]) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 सदा पर्वणि पर्वणि —After 23, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 ins l 3–4, D1 ins l 3 of 812*, while D11 ins 812* —On the other hand, G(ed) ins after 23

813* तत्र यत्नश्च कर्तव्यो विचेया जनकात्मजा ।
पुन समुद्रमागम्य दक्षिण लवणालयम् ।

41. 35 द्वीपस्तस्यापरे पारे शतयोजनमायतः ।
41. 23 अगम्यो मानुषैर्दीप्तस्तं मार्गध्वं समन्ततः ।
33. 34 तत्र सर्वात्मना सीता मार्गितव्या विशेषतः ॥ २४
स हि देशस्तु वध्यस्य रावणस्य दुरात्मनः ।
राक्षसाधिपतेर्वासः सहस्राक्षसमद्युतेः ॥ २५
दक्षिणस्य समुद्रस्य मध्ये तस्य तु राक्षसी ।
अङ्गारकेति विख्याता छायामाक्षिप्य भोजनी ॥ २६
तमतिक्रम्य लक्ष्मीवान्समुद्रे शतयोजने ।
गिरिः पुष्पितको नाम सिद्धचारणसेवितः ॥ २७
चन्द्रसूर्यांशुसंकाशः सागराम्बुसमावृतः ।
भ्राजते विपुलैः शृङ्गैरम्बरं विलिखन्निव ॥ २८
तस्यैकं काञ्चनं शृङ्गं सेवते यं दिवाकरः ।
श्वेतं राजतमेकं च सेवते यं निशाकरः ॥ २९

---

24 ^{a}) Ś1 D2.4,12 13 गिरे पार्श्वे, Ñ1 D1.3 गिरे पारे (sic), V2 B4 D11 परे पारे (for [अ]परे पारे) —^{b}) D11 बहु- (for शत-) D5 6 8–10 T2 G1 3 M2 शतयोजनविस्तृत —D11 reads 24^{c-f} before 27. —^{c}) V1 2 B D1 3 7 11 12 अगम्य (for °म्यो) D7 मानुष. Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 सर्वैर्, Ñ2 V2 B D1 7 द्वीप, V1 वीरैर्, D6 द्वीपस्; D11 प्राहुर्, G(ed) दिव्य (for दीप्तस्) —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 12 13 य(Ñ D1–3,7 13 त)माहुर्वनगोचरा, D11 द्वीप त वनगोचरा —D7 om $24^{e}–25^{b}$ —^{f}) D11 ततस्तत (for विशेषत) —For 24^{ef}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

814* तत्र सीता च मार्गध्व निलय रावणस्य च ।

[Ś1 Ñ1 D4 12 वैदेहीं (for मार्गध)]

—After 24, Ñ2 V1 2 B1–3 ins.

815* स हि देवर्षिचरित सिद्धचारणसेवित ।

[In B1 the portion from सेवित up to 36^{b} is lost on a missing folio.]

25 B1 missing (cf v l 24) D7 om 25^{ab} (cf v l 24) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 om 25–26 —^{a}) Ñ2 V1 2 B2–4 D11 तत्र(V1 2 यत्र, B4 सर्व, D11 स हि) देवैरवध्यस्य —^{b}) D9 om (hapl) रावणस्य. —^{d}) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 श्रूयते वानरर्षभा·.

26 B1 missing (cf v l 24) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 om 26 (cf v. l 25) —^{a}) Ñ2 V1 2 B2–4 D7 11 मध्ये चापि(Ñ2 D7 °स्य) (for दक्षिणस्य) —^{b}) G1 यस्य तु, M1 वसति (for तस्य तु) Ñ2 V1 2 B2–4 D7 11 सिंहिका नाम(D11 भीम) (for मध्ये तस्य तु) —^{c}) Ñ2 V2 B2–4 D7 आपाढिकेति, V1 D11 आग्नालि(V1 °र)केति, T3 अगारकीर्ति (for °केति) —^{d}) T3 आक्रम्य, M1 3 आकृष्य (for आक्षिप्य) D5 G M भोजिनी, T2 भोज्यती (sic) (for भोजनी) ❀ Ck भोक्तु शीलमस्त्यस्या इति भोजिनी ।, Ct समुद्रसबद्धत्वात्सागरोऽपि समुद्रत्वेन समुद्रश्च सागरत्वेन व्यवह्रियत इत्यविरोध । तस्य तु रावणस्य तु । भोजनी भोक्तुशीला ❀ Ñ2 V1 2 B2 3 D7 11 छायाग्राही सु(D7 तु, D11 त्व)दारुणा(V1 °णी), B4 छायासत्त्वामिषाशिनी —After 26, B4 D5 6 8 9,10(wrongly reads twice) 11 S ins

816* पुत्र नि सशयान्कृत्वा सशयान्नष्टसशया ।
मृगयध्व नरेन्द्रस्य पत्नीममिततेजस· ।

[(l 1) M1 निस्सशय B4 एनान्निस्सशय कृत्वा (for the prior half) ❀ Cv कृत्वेत्यग्र पूर्वकाले न विवक्षित ❀ B4 दृष्ट- (for नष्ट-) M1 सशय नष्टसशया (for the post half) D11 ता च नि सशय नीत्वा निधन गतसभ्रमा —(l 2) G3 damaged from रेन्द्रस्य up to तेज T3 अद्दुत- (for अमित-) D11 पत्नीं तामग्निनेक्षणा (for the post half).]

27 B1 missing (cf. v l. 24) Before 27, D11 reads 24^{c-f} —^{b}) D11 सहस्रशतयोजन. —^{c}) D6 पुष्पतको —For 27, Ś1 Ñ V1 2 B2–4 D1–4 7 12 13 subst

817* तमतिक्रम्य द्वीपं तु गिरिं द्रक्ष्यथ काञ्चनम् ।
उत्थित सागर भित्त्वा वयस्य चन्द्रसूर्ययो ।

[(l 1) Ñ2 V1 2 B3 तद्द्वीप, B2 D1–3 13 तु द्वीप (by transp), B4 D7 त द्वीप (for द्वीप तु) —(l 2) Ś1 Ñ1 D2–4 12 उत्थित, D13 उपित (for उत्थित). D2 दृष्ट्वा (sic) (for भित्त्वा) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 वयस्यश् (for °स्य)]
—Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 cont

818* प्रविष्टो ब्रह्मभवन शृङ्गेण महता गिरि ।

[D3 सदन सृगेंद्र (sic) (for -भवन शृङ्गेण)]

28 B1 missing (cf. v l 24) Ñ1 om 28^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 2 B2–4 D7 -सकाश —^{b}) M1 सागराशु- Ś1 D1–4,12 13 परिप्लुत, Ñ2 V2 B2 3 D7 -निषेवित, V1 B4 -समावृत, D5 8–10 -समाश्रय (for -समावृत) —D6 reads 28^{c}– 29 in marg —^{c}) G3 भ्राजतैर् D1 विमलै, D6 वितुलै (for विपुलै). —For 28^{cd}, Ñ2 V1 2 B2–4 D7 subst

819* राजन्तमुच्छ्रितै शृङ्गैर्विलिखन्तमिवाम्बरम् ।

[Ñ2 D7 राजतमुत्थितै, B4 भ्राजत विपुलै (for राजन्तमुच्छ्रितै)]

29 B1 missing (cf v l 24) D6 reads 29 in marg (cf v l 28) —^{a}) D2 [ए]व, D13 [ए]क- (for [ए]क) G1 कोटि (for शृङ्गं) —^{b}) V2 B2–4 D1 7 11 यद् (for य) —D5 8 10 om (hapl) 29^{cd} —^{cd}) G3 damaged after श्वेत up to य G1 M1 रजतम् (for रा°) Ś1 Ñ1 D4 12 -रूप च, B1 एक ते, T1 शृंग च (for एक च).

न तं कृतघ्नाः पश्यन्ति न नृशंसा न नास्तिकाः ।
प्रणम्य शिरसा शैलं तं विमार्गत वानराः ॥ ३०
तमतिक्रम्य दुर्धर्षाः सूर्यवान्नाम पर्वतः ।
अध्वना दुर्विगाहेन योजनानि चतुर्दश ॥ ३१
ततस्तमप्यतिक्रम्य वैद्युतो नाम पर्वतः ।
सर्वकामफलैर्वृक्षैः सर्वकालमनोहरैः ॥ ३२
तत्र भुक्त्वा वराहाणि मूलानि च फलानि च ।
मधूनि पीत्वा मुख्यानि परं गच्छत वानराः ॥ ३३

G 4 41 45
B 4 41 34
L 4 33 41

Ñ2 V1 2 B2 3 D7 अपर राजत(Ñ2 °त) शृंग, D1–3 11 श्वेत रजतसकाश(D1 °रौप्य च) (for °) M2 च (for य) D13 श्वेत रजतसकाश दिवाकरनिषेवित(sic)

30 B1 missing (cf v l 24) —a) Ś1 Ñ1 B3 4 D5 8 10 12 तत् (for त) D11 नृशसा (for कृतघ्ना) V1 G2 त कृतघ्ना न पश्यति, D3 न कृतघ्ना प्रपश्यति —b) D11 कृतघ्ना (for नृशसा) —After 30ab, Ś1 D11 12 ins

820* नातसतपस केचिन्न च पापकृतो जना ।

—c) B4 त तु (for शैल) —d) Ñ2 V1 2 B3 D7 11 विचिन्वतु, D5 8–10 M1 विमार्गथ (for विमार्गत) Ś1 Ñ1 B2 D1–4 12 13 विचिन्वतु वनौकस , B4 विचिन्वध्व प्लवगमा

31 B1 missing (cf v l 24) —a) B4 शैलेन्द्र, D8–10 दुर्धर्षं (for दुर्धर्षा) —T3 om (hapl) 31c–34b —c) B4 अध्वगा दुर्वगाहेन (sic) —For 31, Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D1–4 11–13 subst

821* त तु शीघ्रमतिक्रम्य गिरिमादित्यवर्चसम् ।
परे पारे समुद्रस्य योजनानि चतुर्दश ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D4 12 शैलम् (for शीघ्रम्) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 11 तमतिक्रम्य दुर्धर्ष(D11 °र्षार) (for the prior half) Ś1 Ñ2 V1 2 B2 3 D4 7 12 सनिभ (for -वर्चसम्) D11 चद्रसूर्यसम गिरि (for the post half) —(l 2) Ñ1 पर पारे, Ñ2 परे पार, D2 4 13 पर पार (for परे पारे) Ś1 D12 पारे समुद्रस्य गिरिर् (for the prior half)]

32 B1 missing (cf v l 24) T3 om 32 (cf v l 31) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp 32 and 33 —ab) G3 damaged from तो नाम up to सर्वका in d Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D1–4 7 11–13 तत सागरमुत्तीर्य विद्युद्वा(Ś1 Ñ D1–4 7 12 13 °त्वा, V1 °मा, D11 °त्मा)न्नाम पर्वत —T2 om (hapl) 32c–34b —c) G2 सर्वकाल- B3 दिव्यैर् (for वृक्षै) —Ñ1 illeg from 32d up to नाम in l 3 of 822* —d) D6 सर्वकाल B4 मनोरमै (for -मनोहरै) Ś1 Ñ2 V1 2 B2 3 D1–4 7 11–13 निर्मितो(B2 °तैर्) विश्वकर्मणा —After 32, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ins , while Ñ2 V1 2 B4 D7 cont l 1 and 2 after 824*, B2 cont after 824*, B3 cont l 4 after 824*, D3 ins l 1 and 2 after 32, then cont 824*, thereafter repeats l 1 and 2 and ins l 3 and 4

822* तस्य पर्वतशृङ्गेषु पुष्पितेषु वनेषु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।
तमतिक्रम्य दुर्धर्षं मात्यवान्नाम पर्वत ।
अध्वान दुर्विपह्य च योजनानि चतुर्दश ।

[Ñ1 illeg up to नाम in l 3 —(l 1) D2 13 पादप-, D3(second time) पूर्वषु (for पर्वत-) V1 2 D3(second time) 7 पुष्पाढ्येषु (for पुष्पितेषु) Ś1 D4 12 वनेपूपवनेषु च (for the post half) —B2 reads l 2–4 in marg —(l 3) D3 शैलेंद्र, D11 दुर्धर्षा (for दुर्धर्षं) —Ś1 reads l 4 in marg —(l 4) D1 2 11 13 तु, D9 तद् (for च)]

33 B1 missing (cf v l 24) T2 3 om 33 (cf v l 32 and 31 respy) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp 32 and 33 —a) Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D1–4 7 11–13 वरान्नानि, B4 G3 महार्हाणि, G1 सुरा° (for वराहाणि) —b) B4 पुष्पाणि (for मूलानि) —c) V1 B3 D5 8–10 जुष्टानि (for मुख्यानि) —d) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 गम्यता वानरा पर —For 33cd, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

823* मधूनि च महार्हाणि गच्छेयुर्वानरा परम् ।

[Ś1 D12 बहूनि (for मधूनि) Ś1 D12 अथ वानरा , D2 13 वानरा परान् (for वानरा परम्)]

—After 33, Ñ2 V1 2 B2–4 D7 ins , D3 cont after the first occurrence of l 1–2 of 822* (which is after 32), while D11 cont after 831*

824* तमतिक्रम्य शैलेन्द्र नानारत्नविभूषितम् ।
उशीरबीज दिव्यं त पर्वत द्रष्टुमर्हथ ।
जातरूपमयैर्वृक्षै पुष्पितैरुपशोभितम् ।
मर्तुकामा नरा पूर्वं त पश्यन्ति महीधरम् ।
जातरूपमयास्ताश्च विविधास्तत्र पादपान् । [5]
उशीरबीजो यैर्जुष्टो यमस्योत्तरपर्वत ।

[(l 1) D3 -धातु- (for -रत्न) B4 -निषेवित (for -विभूषितम्) D11 तामतिक्रम्य तु पुरीं काञ्चनी मणिमिर्वृता —(l 2) Ñ2 B2 4 उपीर- B2 D1 7 तु, B3 त्र (for त) D11 त दिव्य (by transp) —(l 3) D3 शृगे (for वृक्षे) B2 परि- (for उप-) D3 नर्वत नमस्कृत (for the post half) —(l 4) V1 सर्वकामा, B2 मृत्यु°, B3 कतु°, D3 त्यक्त° (for मर्तु°) D3 शीघ्र (for पूर्वं) D11 न (for त) V2 पश्यति च (for न पश्यन्ति) —(l 5) D3 चव (for ताश्च) D2 वासनान्नग , D11 विशालान्नाम (for विविधास्तत्र) —D3 om l 6. —(l 6) B2–4 उपीर- (for उशीर-) Ñ2 D7 11 येर्दृष्टो, V2 ये जुष्टो (for यैर्जुष्टो) Ñ2 मयस्योत्तर-, B2 मलयस्योत्तर- (hypm), B4 यमस्यातर-, D11 यस्य चोत्तर-]

—Thereafter Ñ2 V1 2 B4 D7 cont l 1 and 2 of

[illegible] कुञ्जरो नाम पर्वतः ।
[illegible] यत्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ ३४
[illegible] दशयोजनम् ।
[illegible] दिव्यं नानारत्नविभूषितम् ॥ ३५

तत्र भोगवती नाम सर्पाणामालयः पुरी ।
विशालरथ्या दुर्धर्षा सर्वतः परिरक्षिता ।
रक्षिता पन्नगैर्घोरैस्तीक्ष्णदंष्ट्रैर्महाविषैः ॥ ३६
सर्पराजो महाघोरो यस्यां वसति वासुकिः ।
निर्याय मार्गितव्या च सा च भोगवती पुरी ॥ ३७

[illegible] 2*, [illegible] cont l [illegible] of 822*, while D3 [illegible] 822* and then ins l 3 and 4 [illegible]

[illegible] D11 cont after 824*

[illegible]

31 [illegible] (cf [illegible]) T2 3 om 31^ab (cf [illegible]) D1 om from 34 up to विपुल [illegible] 34–37 Ś1 reads 34^ab in marg [illegible]

[illegible] ins

[illegible] [5]

[illegible] up to [illegible] in l 5 —(l 2) [illegible] (for [illegible]) — D12 om l 4 —(l 4) D2 [illegible] (sic) and [illegible] —(l 5) D2 13 [illegible]

[illegible] D1 om 35 (cf [illegible]) Ś1 [illegible], B4 D11 [illegible] up to [illegible] Ś1 D [illegible] up to [illegible] D13

[illegible]

36 B1 missing for 36^ab (cf v l 24) V2 D1 om 36 (cf v l 34) Ñ1 illeg for 36 (cf v l 35) —^a) B4 ततो (for तत्र) G1 M2 गधवती (for भोग°) —^b) Ś1D1 12 निलय, D3 निलयं, D13 आलय (for आलय) ❀ Cl तत्रेति । उक्तलक्षणागस्त्यभवनलक्षितदेश इत्यर्थः । भोगवती नाम सर्पाणामालय पुरीति निलयपुलिंगत्वात् , Ct तत्र कुञ्जरपर्वत एव । आलयशब्दो नित्यपुलिंग . ❀ —^c) D11 -कक्षा, T3 G1 3 M3 -कक्ष्या (for -रथ्या) D13 दुर्जया (for °धर्षा) D3 विशाला रम्या दुर्धर्षा —^d) Ś1 Ñ2 V1 B D2–4 7 11–13 तप्तकाचनतोरणा —^e) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 दिव्यैस् (for घोरैस्)

37 V2 D1 om 37 (cf v l 34) —^a) D11 सर्पयुक्तो Ś1 Ñ V1 B D2–4 7 11–13 महातेजा, M3 °प्राज्ञो (for °घोरो) —After 37^ab, Ś1 Ñ1(mostly illeg) D2–4 11–13 ins

828* तच्छोभयति निर्माण तोरणं दक्षिणा दिशम् ।

[D2 13 [illegible] (for निर्माण) D12 om (hapl) तोरण D2 [illegible] (for °णं) D3 दिशि],
while Ñ2 V1 B D7 ins after 37^ab, D11 ins after 34

829* तस्य चित्रेषु पार्श्वेषु वनेषु च सुगन्धिषु ।
गवण सह वन्देश मार्गितव्यस्ततस्ततः ।

[(l. 1) D11 पार्श्वेषु (for पार्श्वेषु)]
—Thereafter Ñ2 V1 B D7 cont , whereas V2 ins before 38

830* मणिकाञ्चना नाम महत्यस्मिन्नदि प्रभा ।
अगस्त्यस्याभिषेकार्थं कुञ्जरे पर्वतोत्तमे ।
यत्र मूलोपधिर्नाम सहस्ररजताकर ।
कुञ्जर पर्वत गत्वा महर्षियेन संस्थित ।
रजतजनपद्माख्या मणिविद्रुमशर्कराम् । [5]
देवर्षिचरिता पुण्या सावित्री ता सरस्वतीम् ।

[Cf 826* —(l 1) Ñ2 [illegible], V2 B4 [illegible] (B4 [illegible])-[illegible], D7 [illegible] (for [illegible]) —D7 om l 2–3 —B4 om l 4–6 —(l 4) V2 [illegible] (for [illegible]) —(l 5) V2 [illegible] (for [illegible]) V1 [illegible], B1–2 [illegible] (for [illegible]) —(l 6) V2 [illegible] (for -चरिता) G(ed) दिव्या (for पुण्या)]

—Ñ2 V1 B D7 om 37^cd. —G2 damaged from यस्य in [illegible] up to रोहं in 832* —For 37^cd, Ś1 Ñ1(mostly illeg) D2–4 11–13 subst :

तं च देशमतिक्रम्य महानृषभसंस्थितः ।
सर्वरत्नमयः श्रीमानृषभो नाम पर्वतः ॥ ३८
गोशीर्षकं पद्मकं च हरिश्यामं च चन्दनम् ।
दिव्यमुत्पद्यते यत्र तच्चैवाग्निसमप्रभम् ॥ ३९
न तु तच्चन्दनं दृष्ट्वा स्प्रष्टव्यं च कदाचन ।
रोहिता नाम गन्धर्वा घोरा रक्षन्ति तद्वनम् ॥ ४०
तत्र गन्धर्वपतयः पञ्च सूर्यसमप्रभाः ।
शैलूषो ग्रामणीर्भिक्षुः शुभ्रो बभ्रुस्तथैव च ॥ ४१

G 4. 41 61
B 4 41 43
L 4 53 56

831* पर्वत ता पुरी चैव मार्गध्व वानरोत्तमा ।

[Ś1 D12 सपर्वता, D2 पर्वत त (for पर्वत ता) D11 रम्या (for चैव) D11 विचिन्वतु वनौकस (for the post half)] —Then D11 cont 824*

—After 37, D5 6 8–10 T2 3 G M ins, B4 ins before 38

832* तत्र चानन्तरोद्देशा ये केचन सुसवृता ।

[G3 damaged up to रोद्दे G2 तस्माद् (for तत्र च) M1 -[उ]द्देशो (for [उ]द्देशा) B4 T2 3 M3 चानतरा(T3 °र)-देशा B4 om ये D5 8–10 G3 Ct समावृता, Cr m as above (for सुस°) M1 य कश्चन सुसवृत (for the post half)]

38 D1 om 38 (cf v l 34) Before 38, V2 ins 830*, while B4 ins 832* —^{a}) B4 ताश्च देशान् (for त च देशम्) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 तमतिक्रम्य शैलेन्द्रो(Ñ1 D11 13 °द्र), Ñ2 V1 2 B1–3 D6 7 ततस्ता(D6 त देश) समतिक्रम्य —D5 om (hapl) from नृषभ in 38^{b} up to श्रीमा in 38^{c} —^{b}) T3 G1 वृषभ- (for ऋषभ-) V2 B2 4 D6 8–10 Ct सस्थिति, D4 12 G1 3 -सज्ञित, D11 सनिभ, Cm g k as in text (for -सस्थित) B1 3 D3 7 महावृषभसस्थित (B1 3 °ति) —^{c}) D12 स च (for सर्व-) —^{d}) B1 3 D7 T2 G2 वृषभो (for ऋषभो) Ś1 Ñ1 D4 12 नानाधातुनिषेवित (D4 12 °विभूषित), D2 13 महात्नृषभमस्थित

39 D1 om 39 (cf v l 34) —^{ab}) T3 M1 च पद्म, Cv r m g t as in text (for पद्मक) Ś1 Ñ1 B4 D3 12 गोशीर्षं चदन(B4 कनक) पद्म, D4 गोशीर्षं चंदनवन, D6 गोशीर्षं पद्मक चैव (for ^{a}) D10 हरि (for हरि-) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 गोशीर्ष(V1 2 B2 D7 °र्षं)चदन यत्र पद्मक(V1 पकज) चाग्निसनिभ, D2 13 गोशीर्षं चदन दिव्य(D2 धन्य) हविर्धाम च चदन, D11 गोशीर्षचदन दिव्य हरिचदनमेव च —^{c}) G2 तत्र (for यत्र) —^{d}) V1 यच्च, B4 तथा, G1 तत्र, Cv as in text (for तच्च) D6 reads शिखसमप्रभ in marg Ñ2 V1 2 B1–3 D7 शिखोपम, T2 समप्रभ, Cv r m g as in text (for समप्रभम्) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 चदन चाग्निसनिभ —After 39, D11 repeats 808*

40 D1 om 40 (cf v l 34) G3 damaged for 40^{abc} —^{a}) B4 दिव्य, G2 गत्वा (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D2–4 7 11–13 न च(Ñ2 D7 नैव) तच्चदन दिव्य, B1 न तच्च चदन दिव्य —^{b}) V1 B1–3 प्रष्टव्य, V2 B4 प्राप्तव्य, D2 13 द्र° (for स्प्रष्टव्य) D5 8–10 T2 तु (for च) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 वनगोचरै (Ñ1 damaged from चरै up to त in 40^{d}), Ñ2 V1 2 B D7 M1 हि(B4 व, M1 तु) कथचन (for च कदाचन) —^{d}) V1 D8–10 T2 घोर, B3 वीरा (for घोरा) Ś1 D2–4 12 13 गोप(D3 °पा)यति च तद्वन

41 D1 om 41 (cf v l 34) —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तेषा (for तत्र) D11 गधर्वराजानश्च —^{b}) Ś1 Ñ1 B2 D2 3 12 13 चत्वार सूर्यवर्चस, Ñ2 V1 B1 3 D4 7 11 चत्वार सूर्यसनिभा —^{c}) Ñ1 D2 5–7 11 T3 M1 2 ग्रामणी- (for °णीर्) Ñ2 V1 2 B2–4 D6 7 भिक्षु, B1 सिद्ध, D8–10 शिक्ष, D11 -विभु, T2 जिष्णु, T3 -क्रीत, M3 शिशु (for भिक्षु) —^{d}) D5 6 8–10 शुको, T2 3 शुभो (for शुभ्रो) Ś1 D3 12 सु(D3 स, D12 स्व)वल्गुश्चैव वानरा·, Ñ1 (illeg) श्च वानरा, Ñ2 V1 2 B D7 स्थानो(Ñ2 B3 स्थूलो, V2 वृणो, B2 स्थूल, D7 स्थूणो) बभ्रुश्च वीर्यवान्, D2 4 13 तथा(D2 13 तर) बभ्रुश्च वानरा, D11 स्थाणकेतुश्च वानरा —After 41, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 ins

833* अभिगच्छन्ति त देश दिव्याश्चाप्सरसा गणा ।
तथा चैव विचेतव्यस्त्रिशृङ्गो नाम पर्वत ।

[Ñ1 D2–4 13 om l 1]

—Then all the above MSS cont, while Ñ2 V1 2 B D7 ins after 41, D11 ins l 1 only after 41

834* तृणाद्धोराश्रम तत्र महर्षे पुण्यकर्मण ।
गता द्रक्ष्यन्ति हरय स्वर्गो यत्रागत स्वयम् ।
तमाश्रममतिक्रम्य तृणाद्धो पर्वतोऽपर ।
यस्य सौमनसा नाम शृङ्गात्प्रभवते नदी ।
तस्य सानुषु रम्येषु चन्दनागुरुगन्धिषु । [5]
शिलातलविनिष्पिष्टै क्रीडतीव महोर्मिभि ।
तस्या पुलिनशालिन्यास्तीरं रम्य मनोहरम् ।
उत्तर प्लवगश्रेष्ठा दक्षिण न तु दृश्यते ।

[Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 om l 1–3 —(l 1) V1 2 D7 तृणाकेर्, B4 त्रिशकोर् (for तृणाद्धोर्) D11 तृणागोराश्रमस्तत्र (for the prior half) —(l 2) G(ed) गत (for [आ]गत) —(l 3) V1 2 D7 तृणाके B2 तृणाकु, B4 त्रिशकु (for तृणाद्धो) —(l 4) Ś1 Ñ1 D4 12 तत्र, B1 3 यत्र, D2 13 तत्र (for यस्य) V1 2 D2 4 13 सामनसो(V2 °सी) B4 शृङ्गे (for शृङ्गात्) Ś1 Ñ1 D3 12 स्र(D3 स्त्र)वति सा (for प्रभवते) D2 13 शृङ्गे(D2 °गो) वसति मानद, D4 शृङ्गे वसति सा नदी (for the post half) —(l 5) Ś1 Ñ1 B4 D4 12 तत्र (for तस्य) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 चित्रेषु (for रम्येषु) D3 -[अ]गरु (for -[अ]गुरु) —(l 6) B4 शिलातले Ś1 Ñ1 D4 12 विनिर्दिष्टा, D2 13 -विनि(D13 °नि)क्रान्ता, D3 -विनिष्पिष्टा (for

70 44 67 अन्ते पृथिव्या दुर्धर्षास्तत्र स्वर्गजितः स्थिताः ।
ततः परं न वः सेव्यः पितृलोकः सुदारुणः ।
राजधानी यमस्यैषा कष्टेन तमसा वृता ॥ ४२

एतावदेव युष्माभिर्वीरा वानरपुंगवाः ।
शक्यं विचेतुं गन्तुं वा नातो गतिमतां गतिः ॥ ४३

-विनिर्मितं) —Ñ1 damaged from the post half up to the prior half of l 7 Ś1 D2–4 12 13 क्रीड(D2 13 नद्यो)-तीर मनोज्ञेय (for the post half) —B4 om l 7–8 —(l 7) D3 माल्यास् (for शाल्यास्) Ñ2 D7 पुण्य, V2 रम्य- (for रम्य) Ñ2 V2 B2 3 D7 मनोरम (for °हरम्) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 तीरे रम्ये मनोहरे(Ś1 D3 13 °रमे) (for the post half) —(l 8) V2 D7 तु न (by transp) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 उत्तरे(D2 13 तत्र वे) पर्वतश्रेष्ठे रो(D2 13 गृ)-प्रनीगारमवृते]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 further cont (Ñ1 D2 4 13 l 4 only)

835* विहगा मधुराभाषा नानावर्णोपशोभिता ।
देवारण्यनिवासाश्च कोकिला मधुरस्वना ।
अन्ये च विहगा मुख्या मृगसघा मनोहरा ।
दृश्यन्ते तत्र भूमौ वा पर्वतेषु गुहासु च ।

[(l 1) D3 विहगा and -शोभिन (for विहगा and शोभिता respy) —(l 2) D3 देवरम्य (for देवारण्य-) —(l 3) D3 मृगसिंहा मनोरमा (for the post half) —(l 4) Ñ1 D2 4 13 दृश्यते D3 यत्र (for तत्र) D2 च (for वा) D2 3 13 वनेषु (for गुहासु) D3 वा (for च)]

—On the other hand, D5 6 8–10 T2 3 G M Ck t ins after 41

836* रश्मिभोमाग्निवपुषा निवास पुण्यकर्मणाम् ।

42 D1 om 42 (cf v l 34) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D2–4 7 12 13 read 42^{ab} after 42^{ef} —[a]) Ñ2 V1 D3 7 अत , B1–3 अंत (for अन्ते) Ñ1 om पृथिव्या Ś1 Ñ D7 12 दुर्धर्ष , B1–3 D7 °र्ष (for °र्षास्) V2 B4 अस्त (B4 अंत) पृथिव्या दुर्धर्षम् , D2 4 11 13 आस्ते(D11 अते) पृथिव्या दुर्धर्ष —[b]) D5 6 8–10 G M1 2 Ck t तत (for तत्र) T2 -क्षितिस्थिता (for -जित स्थिता) Ś1 Ñ1 D4 12 स्वर्गे च(Ñ1 स्व . [illeg]) वसति स्वय, Ñ2 V1 2 B D7 न (V2 अ)गतव्य तत पर, D2 13 स्वर्गो यत्र गत स्वय, D3 सूर्यो यत्रागत स्वय, D11 स्कन्नो यत्रागमत्स्वय —[c]) Ś1 Ñ1 D4 12 अत B4 परस् (for पर) Ś1 Ñ1 V1 2 B1–3 D3 4 11 12 अनाधृष्य , Ñ2 D7 अनाद्दष्ट , B4 तु नो सेव्य , D5 6 T2 G2 M2 न व (D6 वै) सेव्या , T3 न गतव्य , G1 नैर सेव्या , M1 न सेव्याश्च, Ck t as in text (for न व सेव्य) D2 तत पन्नगणा वृक्षा , D13 तत परायणा वृष्ट्या —[d]) Ś1 Ñ1 D4 12 यमलोक —D10 om from स्ण up to शक्य वि in 43^{c} D2 13 पितृलोकेषु दारुणा , D5 6 T2 G1 2 M1 2 पितृलोका सुदारुणा —[ef]) G2 [इ]ष्टा (for [ए]षा) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 सङ्कुला राजधानी च (for [e]) Ś1 Ñ1 D4 12 कृष्णेन, D2 3 13 घनेन, D11 रौद्रेण (for कष्टेन) B(ed) [आ]वृता (for वृता) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 विपुला राजधानीं तामतिक्रम्य तमो महत् , B4 राजधानी च दुर्धर्षा धर्मराजमहात्मन —After 42, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D2–4 7 11–13 ins

837* तामतिक्रम्य शैलेन्द्रस्तत्र पारिप्लव प्रभु ।
प्रासाद काञ्चनै स्तम्भैर्वज्रवैदूर्यवेदिकै ।
नानावृक्षलतागुल्म सर्वत प्रतिशोभित ।
यत्र वैवस्वतो राजा धर्मासनगत प्रभु ।
बिभर्ति सर्वभूतानामुभे सुकृतदुष्कृते । [5]
त तु देशमतिक्रम्य दिव्या कनकपर्वता ।
मुक्तामणिफलैर्वृक्षै प्रवालाङ्कुरकोमलै ।
तृणाङ्कोराश्रम गत्वा महर्षे पुण्यकर्मण ।

[(l 1) D3 11 तम् and शैलेंद्र (for ताम् and शैलेन्द्रस् respy) V1 2 B2 वैवस्वतस्य हि राज्ञो(V2 राज्ञोस्ति, B2 राज्ञो हि) (for the prior half) V1 पारिप्लव-, B2 पारिश्वर- (for °प्लव) Ñ2 B1 3 D7 वैवस्वतस्य राज्ञो हि तत्र पारिप्लवप्रभ , D2 13 तमतिक्रम्य शैलेंद्र तत्र वै पार्वतीप्रभु (D13 °पति) —Ñ1 damaged for l 2 —(l 2) V2 B2 D2 11 13 काचन (for °नै) V1 दिव्यैर्, V2 B2 D11 -स्तम्भो, B1 तस्तैर् (for स्तम्भैर्) Ś1 D2–4 7 12 13 -वैडूर्य (for -वैदूर्य-) V1 2 B2 D11 वे(V2 वे)दिक , D2 3 -मडितै (for -वेदिकै) —Ñ1 illeg from l 3 up to धर्मासन- in l 4 —(l 3) Ś1 D2 3 11 13 नानागुल्मलतावृक्षै (for the prior half) B1–3 D11 परिशोभित , D4 समलकृत (for प्रतिशोभित) Ś1 D12 पर्वते समलकृत , D2 13 प्रतिशोभति व ह(D13 स)र (for the post half) —(l 4) Ś1 D3 4 11 12 तत्र (for यत्र) D2 13 तत्र तत्र महादेवो दिव्यासनगत प्रभु —(l 5) V1 2 B1–3 व्यभजद् (for बिभर्ति) Ñ1 V1 2 D3 4 11 -दु कृते (for -दुष्कृते) D2 13 मू(D13 शू)ले सुकृतदु कृते (for the post half) —D11 om l 6–8 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 om l 6–7 —(l 6) D2 3 12 13 दिव्य कनकपादप (D12 °पर्वत.) (for the post half) —(l 7) Ś1 Ñ1 मुक्तामणिमयैर् —Ñ1 illeg from कोमलै up to महर्षे in l 8 —(l 8) V1 2 D7 तृणाकेर् (for तृणाङ्कोर्) Ś1 D3 4 12 तृणागो(D3 12 °गे)राश्रमस्तत्र, D2 13 तृणागुर्नाम राजर्षिर् (for the prior half)]

43 D1 om 43 (cf v l 34) D10 om up to शक्य वि in [c] (cf v l 42) D11 om 43^{ab} —[a]) D3 चास्माभि (for युष्माभिर्) —[b]) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 शक्य, B4 D6 8 9 वीर- (for वीरा) Ñ2 D7 शूरै सर्वप्लवगमा , V1 2 B1–3 शूरै प्लवगपुगवा (V1 °वै) —[cd]) G1 शक्यो (sic) B4 transp विचेतु and गन्तु G1 सा, G2 चो (for वा) T2 नातो गमयता गति (for [d]) D11 एतावद्वानरै शक्य गतु वानरपुगवा —For 43^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D2–4 7 12 13 subst.

सर्वमेतत्समालोक्य यच्चान्यदपि दृश्यते ।
गतिं विदित्वा वैदेह्याः संनिवर्तितुमर्हथ ॥ ४४
यस्तु मासान्निवृत्तोऽग्रे दृष्टा सीतेति वक्ष्यति ।
मत्तुल्यविभवो भोगैः सुखं स विहरिष्यति ॥ ४५
ततः प्रियतरो नास्ति मम प्राणाद्विशेषतः ।
कृतापराधो बहुशो मम बन्धुर्भविष्यति ॥ ४६

G 4 41 0
B 4 41 48
L 4 33 0

838* अभिगन्तु विचेतु वा दक्षिणा ककुभ प्रति ।

[Ñ2 V1 2 B1–3 D7 शक्य गतु Ñ2 D7 प्रवेष्टु (for विचेतु) B1–3 च (for वा) Ś1 ककुभा, Ñ1 गमन, Ñ2 V2 D7 ता(V2 वा) दिश, V1 B1–3 वि(V1 B2 वै)दिश (for ककुभ) D4 दक्षिणागमन प्रति (for the post half)]

—All the above MSS cont , while D11 ins after 43

839* अभास्करममर्याद न जानामि तत परम् ।
तृणाङ्कोराश्रम गत्वा ता च विज्ञाय मैथिलीम् ।
ततः शीघ्र निवर्तध्व कृतकार्या वनौकस. ।

[Ñ1 D2–4 13 om l 1 S1 D11 12 read l 1 after l 3 —(l 1) Ś1 D12 नात परतर भवेत् (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D2 11 13 तृणागोर्, V2 D7 तृणाकेर्, D3 12 तृणागेर्, D4 निणागोर् Ś1 Ñ1 D4 12 तत्र (for ता च) —(l 3) Ś1 Ñ1 D4 12 शीघ्रमेव, V1 * घ्र (damaged) D2 13 निवर्ततु (for °र्तध्व) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 कृतकृत्या (for °कार्या)]

44 Ñ1 D1–4 13 om 44 (for D1, cf v l 34) Ñ2 V1(om hapl 45 and l 1 of 840*) 2 B1–3 D7 transp 44 and 45 (including star passages) —^{a}) Ś1 D12 विचेतव्य, B4 समुद्दिष्ट, D11 °दिष्ट (for समालोक्य) —^{b}) B4 शक्यते (for दृश्यते) —For 44^{ab}, Ñ2 V1(l 2 only) 2 B1–3 D7 subst , Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 cont l 1 only after 843*

840* निखिलेन विचेतव्य यथोद्दिष्ट वनौकस ।
यच्चान्यदपि नोद्दिष्ट तत्रापि क्रियता मन ।

[(l 1) Ñ1 illeg up to यथोद्दिष्ट Ś1 D12 यथादृष्ट, Ñ1 D7 यथोक्त च, D2 13 यथादिष्ट (for °द्दिष्ट)]

—Then Ñ2 V1 2 B1–3 D7 cont

841* शैलेषु तेषु दुर्गेषु निर्झरेषु गुहासु च ।
वनेषु च विचित्रेषु पत्तनेषु महत्सु च ।
अन्वेष्या महिषी सीता राघवस्य महात्मन ।
अधिगम्य च वैदेहीं निलय रावणस्य च ।

[(l 1) D- G(ed) [ए]तेषु (for तेषु)]

—After 44^{ab}, Ś1 ins , while D12 subst for 44^{cd}

842* निखिलेन विचेतव्य यत्नवद्भिर्विहंगमै ।

[D12 प्रचेतव्य]

—^{cd}) D11 निखिलेन निवर्तध्व यथोद्दिष्ट प्लवंगमा —After 44, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ins 844*

45 D1 om 45 (cf v l 34) B4 om 45–46 Ñ2 V1(om hapl 45 and l 1 of 840*) 2 B1–3 D7 transp 44 and 45 (including star passages) Ñ1 illeg from 45^{a} up to the prior half of 843* —^{a}) D5 6 8–11 T2 G M2 च (for तु) D11 निवर्तेह, M1 निवृत्योग्रे (for निवृत्तोऽग्रे). Ś1 Ñ2 V2 B1–3 D2–4 7 12 13 यो मा नि(B1 3 वि)वृत्तो युष्माक(D4 °ष्मभ्य) —^{b}) Ś1 सीता दृष्टा (by transp) G2 यो वदेत् (for वक्ष्यति) D4 12 सीता दृष्टेति वक्ष्यति —After 45^{ab}, D4 ins in marg समागम्य मत्तो मानमर्हति —^{c}) D6 -विभवैर् —For 45^{cd}, Ś1 Ñ V2 B1–3 D2–4 7 11–13 subst :

843* स मे तुल्यफलो राज्ये मानार्हश्च भविष्यति ।

[Ñ1 illeg for the prior half D11 सम- (for स मे) Ś1 D12 तुल्यबलो, D3 °फले D11 मानयुक्तो (for मानार्हश्च)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 cont l 1 of 840* and then further cont , D11 cont after 843*, whereas Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ins after 44

844* मासादूर्ध्वं न वस्तव्य वसन्वध्यो भवेन्मम ।
यथोक्तं चैव कर्तव्यमेवं स्या प्रीतिमानहम् ।
अन्यथा सशयो व स्याद्धाराणा जीवितस्य च ।
यत्न सर्वात्मना कार्यो यथा प्राप्येत जानकी ।

[(l 1) Ñ1 illeg from मासाद् up to वध्यो Ś1 ऊर्ध्वैर्मास; D2–4 11 13 ऊर्ध्वं मासान् (by transp), D12 ऊर्ध्वैर्मास (for मासादूर्ध्वं) D2.13 वस्तव्यो B1–3 भविष्यति (for भवेन्मम) —(l 2) D11 एतत् (for चैव) —(l 3) D2 13 [ऽ]पि, D3 वा, D4 हि (for व) Ñ1 illeg for the post half —Ś1 Ñ1 B1 D2–4 12 13 om l 4 —(l 4) Ñ2 V1 प्राप्येह B2 3 पश्य(B3 °श्ये)त (for प्राप्येत)]

46 Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 om 46 (for B4 D1, cf v l 46 and 34 resp) M1 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) G3 M1 प्रियतमो

79 49 74 अमितबलपराक्रमा भवन्तो
विपुलगुणेषु कुलेषु च प्रसूताः ।
मनुजपतिसुतां यथा लभध्वं
तदधिगुणं पुरुषार्थमारभध्वम् ॥ ४७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

४१

ततः प्रस्थाप्य सुग्रीवस्तान्हरीन्दक्षिणां दिशम् । बुद्धिविक्रमसम्पन्नान्वायुवेगसमाप्लवे ॥ १

47 D1 om up to गुणेषु in b (cf v l 34) Ñ1 illeg from 47a up to colophon —a) T2 इति बहुल- (for अमितबल) —b) Ś1 Ñ2 V1 2 B D2–4 11–13 गुणविपुलेषु (by transp) B1 गुणेषु, B4 om (hapl), M2 reads *inf lin* (for कुलेषु) Ñ2 V1,2 B D7 स-, D3 om (for च) V1 -प्रभूता —c) Ñ2 om, V2 B1–3 D7 द्रुत, D1 4 च ता(D4 om from ता up to तदधि in d) (for यथा) V1 अथानयध्व (for यथा लभ°) ✿ Ck लभध्वे लप्स्यध्वे इति यावत्।, Ct लभध्व लप्स्यध्वम् ✿ —d) Ñ2 D7 प्रथित-, B4 विपुल-, D1 2 तदति-, D3 तद्वाप्ति- (unmetrical), D11 तमपि, D13 तदिति, T2 G1 M2 तदनु-, G3 तमति- Cg k t as in text (for तदधि-) V1 2 B1–3 आचरध्व, D1 6 M1 आल° (for आरभध्वम्) ✿ Cg पुरुषार्थं पुरुषव्यापारम्। अत्र सयमिनीपर्यन्तमभिधानात्सप्तद्वीपसागरगमनसमर्थसिद्धम्। एवमुत्तरसर्गयोरपि बोध्यम्। अत्र सार्धपञ्चाशच्छ्लोका ✿—After 47, Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 read 4 43 16.

Colophon Ñ1 illeg —*Sarga name* Ś1 D2 12 दक्षिणदिग्वर्णन(D2 °न), Ñ2 D7 सीतान्वेषणे(D7 °णं), V1 B1 3 सीतान्वेषणे दक्षिणदिग्विनिर्देश., V2 दक्षिणदिग्विनिर्देश , B2 सीतान्वेषणे दक्षिणदिग्विजयनिर्देश , B4 दक्षिणदिक्प्रेषण, D1 13 दिग्वर्णन , D3 वानरसदेशे दक्षिणादिग्वर्णन , D4 दिग्विजये दक्षिणदिग्वर्णन, D11 दक्षिणादिग्निवेदन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 B1 D2 4 12 13 om , Ñ2 39, V2 38 , B2 44 , B3 D3 7 42, B4 43, D1 27, D5 6 8–10 T2 3 G1 2 M 41, D11 37, G3 40 (as in text) —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम —After Sarga 40, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 read Sarga 43

41

☞ T1 missing for Sarga 41 (cf v l 4 36 17) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ś1 reads 1 in marg —a) Ś1 D5 6 8–10 T2 3 G1 M2 3 Cm g t अथ (for तत) D5 8–10 G3 M1 स हरीन्, D6 T2 G1 M2 च हरीन् (for सुग्रीवस्) —b) D5 6 8–10 T2 G1 3 M1 2 सुग्रीवो (for तान्हरीन्) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 हनु(Ñ2 V1 3 B D3 11 °नू)मत्प्रमुखान्हरीन्(Ñ V2 D3 7 कपीन्) —M2 om 1cd V3 illeg from म्पन्नान् in 1c up to राजा in 2c D5 6 8–10 T2 3 G M1 3 Ck t read 1cd (preceded by 850*) after 3ab —c) D5 6 8–10 T2 3 G M3 -सपन्न (for °न्नान्) —d) M1 वैनतेय-(for वायुवेग-) Ñ2 V1 B2 4 D7 11 वैनतेयसमौजस· ; V2 B1 3 वैनतेयमहौजस· , D5 6 8–10 T2 3 G M3 वैनतेयसमद्युति —After 1, D5 6 8–10 T2 3 G M (M2 after 1ab) ins

845* मरीचिपुत्रान्मारीचानर्चिर्माल्यान्महाबलान् ।
ऋषिपुत्रांश्च तान्सर्वान्प्रतीचीमादिशद्दिशम् ।

[D6 G2 om l 1 G1 M2 om from नर्चि in l 1 up to सर्वा in l 2 —(l 1) T3 मरीचपुत्रान् G3 मरीचिपुत्र मारीचम् (for the prior half) D6 M3 Cv r g k अर्चिर्मालान्, T2 3 G3 M1 अर्चीन्मालान्, Ct as above (for अर्चिर्माल्यान्) ✿ Ck t मारीचशब्दस्य व्युत्पत्त्यन्तर(Ck °स्यार्थान्तरेऽपि व्युत्पत्ति)-मभवान्मरीचिपुत्रानित्युक्तम् (Ck °त्रानिति) ✿]

—Then all the above MSS cont , while Ś1 Ñ1 (after 5ab) V2 B2–4 ins after 3, D1–7 ins after 3ab, D4 cont after 849*

846* द्वाभ्यां शतसहस्राभ्यां कपीनां कपिसत्तम ।

अथाहूय महातेजाः सुषेणं नाम यूथपम् ।
तारायाः पितरं राजा श्वशुरं भीमविक्रमम् ॥ २
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यमभिगम्य प्रणम्य च ।
साहाय्यं कुरु रामस्य कृत्येऽस्मिन्समुपस्थिते ॥ ३
वृतः शतसहस्रेण वानराणां तरस्विनाम् ।
*अभिगच्छ दिशं सौम्य पश्चिमां वारुणीं प्रभो ॥ ४
सुराष्ट्रान्सहबाह्लीकाञ्शूराभीरांस्तथैव च ।
स्फीताञ्जनपदान्रम्यान्विपुलानि पुराणि च ॥ ५
पुंनागगहनं कुक्षिं वकुलोद्दालकाकुलम् ।
तथा केतकषण्डांश्च मार्गध्वं हरियूथपाः ॥ ६ G 4 43 ० B 4 42 ८ L 4 35 ८

[D3 कपि- (for शत-) D5 6 8–13 T2 3 G M कपिमत्तमा V2 B2 3 हरीणा हरियूथप (for the post half)]

—Thereafter D5 6 8–10 T2 3 G M further cont

847* सुषेणप्रमुखा यूयं वैदेहीं परिमार्गत।

[D5 8–10 M1 परिमार्गथ (for °मार्गत) ❀ Ck परिमार्गथ परिमार्गध्वमिति यावत्।, so also Ct ❀]

2 V3 illeg for 2^{abc} (cf v l 1) D11 om 2^{ab} —^{a}) Ś1 V1 D1 अथाह्वयन्, B4 तथाहूय (for अथाहूय) D5 6 8–10 T2 3 G M अब्रवीन्मेघसंकाशं —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D1–5 8–10 12 13 G2 वानर (for यूथपम्) —After 2^{ab}, B3 ins, while B2 cont after l 2 of 863*

848* बुद्धिविक्रमसम्पन्नं भर्तृकार्यपरायणम्।
नेतारं बलमुख्यस्य वीरं रामहिते रतम्।

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वीर, M1 सौम्य (for राजा) D11 तार सुषेण राजा तु

3 ^{ab}) D11 प्रसृत (for प्राञ्जलिर्) Ñ2 V2 3 B D7 अभिपूज्य, D11 अभिवाद्य (for अभिगम्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 कपि(Ś1 D4 13 °पि)सेनापति वाक्यमभिवा(Ñ1 ° [damaged])द्य प्रसाद्य च ❀ Cv r m अब्रवीदिति पुनर्वचनं प्राञ्जलित्वा(Cr m °त्वाभिगमना)दिविशेषकथनार्थम्। Cg प्राञ्जलित्वादिकथनार्थमब्रवीदिति। अतो न पौनरुक्त्यम् ❀ —After 3^{ab}, Ś1 Ñ1 D4 12 ins

849* उवाच वानरं तत्र प्रहस्य हरिपुंगव।

—Then Ñ1 reads 10^{ab} and 5^{ab} (including star passages), D4 cont 846*, while D5 6 8–10 T2 3 G M ins after 3^{ab}

850* महर्षिपुत्रं मारीचमर्चिष्मन्तं महाकपिम्।
वृतं कपिवरैः शूरैर्महेन्द्रसदृशद्युतिम्।

[(l 1) G2 मरीच-, M1 Cg मरीचि-, Cv r m.k t as above (for महर्षि-)]

—Thereafter D5 6 8–10 T2 3 G M1 3 Ck t read 1^{cd} D5 6 8–10 T2 3 G M Ck t om 3^{c}–4 Ñ1 D1–4 11 13 om 3^{cd} V3 illeg from स्य in 3^{c} up to 4^{a} —^{d}) Ś1 कृते (for कृत्ये)

4 D5 6 8–10 T2 3 G M om 4 (cf 845*), V3 illeg for 4^{a} (for all, cf v l 3) —^{a}) B4 कुरुष्व वैदेह्या (for शतसहस्रेण) —^{b}) V1 B2 तपस्विनां (for तर°) B4 सर्वेत परिमार्गण —^{c}) Ñ2 V1 D7 अधिगम्य, V3 B अभिगम्य (for अभिगच्छ) B4 महावेग, D11 महाभाग (for दिशं सौम्य) —^{d}) B4 पश्चिमां विमलां दिशं, D11 विशालां पश्चिमां दिशं —For 4, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

851* वृत शीघ्रं प्रयाहि त्वं विशालां पश्चिमां दिशम्।

[D2 13 [इ]ति (for त्वं) D2 3 13 विपुलां (for विशालां) Ś1 D12 पुरीं (for दिशम्)]

—Thereafter Ś1 D1–4 11 (including 861*) 12 13 read 10^{ab}, while B4 ins 861* after 4

5 For sequence in Ñ1, cf v l 3 —^{a}) V2 स्वराष्ट्रान्, D5 8–10 M1 सौराष्ट्रान् V3 illeg from ह्लीकाञ up to 852* Ś1 सहवाल्मीकान्, D11 च सुबाह्लीकान् (for सहबा°) Ñ1 D4 सु(D4 स्व)राष्ट्र सहबाह्लीक, G3 सौराष्ट्रान्बाह्लीकांश्चैव —D11 reads 5^{b} in marg —^{b}) Ś1 Ñ1 B1 D1–4 6 12 13 G3 शूद्राभीरान्, Ñ2 B2 D7 भद्राभीरान्, V1 भद्राभीतान्, V2 ओड्राभीरान्, B3 भद्राभीमान्, B4 भद्राभीरान्, D5 8–11 Ct चन्द्रचित्रान्, T3 M2 Ck t*p* शूरान्भीमान्, G1 शूराभीमान्, M1 शूरसेनान् (for शूराभीरान्) D4 हि (for च) —After 5^{ab}, Ñ1 ins 846* —^{c}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 12 13 चैव (for रम्यान्) —^{d}) Ñ1 B4 D1–4 11–13 G3 विशालानि, D10 वि ˙ (for विपुलानि) Ñ2 V2 B1–3 D7 तथा सूर्पारका(V2 °करा)नपि, V1 तथा सूर्पारिकानपि —After 5, Ñ2 V(V3 illeg) B1–3 D7 ins

852* प्रभासादीनि तीर्थानि तथा द्वारवतीमपि।

[V1 प्रसाद- (for प्रभास-) B2 3 द्वारमतीम् (for °वतीम्). V2 तथवानर्दकानपि (for the post half)]

—Then all the above MSS read 9, 6^{ab}, 10^{cd}, 863*

6 D3 om. 6 V3 illeg for 6^{ab} Ś1 D2 4 12 13 transp 6 and 7^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 -नागगहन (Ś1 Ñ1 °ना), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 -वृक्षबहुल, B4 -गहनान्वृक्षान्, D11 गहन कक्ष, G1 -गहन क्षिप्र, G3 -गहन गुह्य (for -गहन कुक्षि) —Ñ2 om 6^{bcd} —^{b}) B4 -[आ]कुलान्, M1 -[आ]वृत (for -[आ]कुलम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वकुलैरधिवासित (Ś1 Ñ1 °ता), V2 वहुलोद्दालसकुलं, D11 विपुलोत्पलमालिन —V B1–3 D7 om 6^{cd} —^{c}) M1 तत (for तथा) B4 D1 केतकि- Ś1 -खण्डश्च, Ñ1 D2 4 11 13 खण्डाश्च, D12 -षण्डैश्च, G2 दण्ड च, Cg as in text (for षण्डांश्च) —^{d}) D12 om

7 8 प्रत्यक्स्रोतोगमाश्चैव नद्यः शीतजलाः शिवाः ।
7 तापसानामरण्यानि कान्तारा गिरयश्च ये ॥ ७
गिरिजालावृतां दुर्गां मार्गित्वा पश्चिमां दिशम् ।
ततः पश्चिममासाद्य समुद्रं द्रष्टुमर्हथ ।
तिमिनक्रायुतजलमक्षोभ्यमथ वानराः ॥ ८
ततः केतकषण्डेषु तमालगहनेषु च ।
कपयो विहरिष्यन्ति नारिकेलवनेषु च ॥ ९

मार्गध्व Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 6 8–10 12 13 T2 G1 2 M1 2 हरिपुगवा (for °यूथपा) —After 6, Ś1 D1 3 4 12.13 (D12 13 om 9^{cd}) read 9 (Ś1 D4 12 including 859*), while B4 reads 9^{ab}

7 Ś1 D2 4 12 13 transp 6 and 7^{ab} V3 illeg from 7^{a} up to कन्द in l 1 of 853* —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 -विशालाश्च, D8–10 M1 Ct -वहाश्चैव, Cv g as in text, Cr k -[उ]द्भमाश्चव (for गमाश्चैव) Ś1 D4 12 चोपव (D4 °व)त्यो विशालाश्च, Ñ1 तत्र तत्र च गच्छध्व, B6 श्रोतोवतीर्विशालाश्च, D1 श्रोतोमाल्यो विशालाश्च, D2 3 श्रोतोवत्यो विशालाश्च, D13 स्रोतवत्यो विशालाश्च, T3 G M2 प्रत्यक्स्रोतोद्गमाश्चैव —^{b}) Ñ1 B4 D1 11 नदी B4 शीतजलाशया (for °जला शिवा) —After 7^{ab}, D7 reads 9 —^{c}) D3 13 तपस्विनाम् (for तापसा°) —After 7^{c}, Ñ2 V B1–3 D7 ins

853* गिरीणा कन्दराणि च ।
कैकेयान्सिन्धुसौवीरान्

[(l 1) V3 illeg up to कन्द —(l 2) V2 कैकेय- (for °यान्)]

—^{d}) Ñ V2 3 B1–3 D2 4–10 13 Cv r t कातार-, Cm g as in text (for °रा) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 तथा (for च ये) B4 कातारान्भूधरास्तथा, D11 गिरीणा कदराणि च, M1 कातारगिरिसचये —After 7, Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 ins, while D11 cont after 855*

854* कैकेयान्सिन्धुसौवीरान्मालवाश्चारुदर्शनान् ।

[Ś1 B4 कैकयान्, D1 4 केकयान् B4 मृगयाश्च, D1 सजयाश्च, D2 13 त्रिगर्ताश्च, D11 मार्गध्व (for मालवाश्च) D11 दर्शना (for °नान्)]

—Then D12 cont 857*, whereas D5 6 8–11 T2 3 G M ins

855* तत्र स्थलीं मरुप्रायामत्युच्चशिरस शिला ।

[T3 M3 तत (for तत्र) D5 6 8–11 Ct तत्र स्थलीमेरु (D11 °रुत्)प्राया, G1 तत्र स्थल मरुप्रायम् (for the prior half) D5 8–10 Ct शिशिरा, M1 -शिखरा, Cv r as above (for -शिरस) M1 शिवा (for शिला) D11 नात्युष्णा शिशिरानिला, G3 अत्युष्णशिशिरानिला (for the post. half)]

8 D12 om 8 D7 reads 8^{ab} after 15^{ab} V3 illeg from जाला in ^{a} up to चित्र in 857* —^{a}) M1 गिरिराज- (for °जाल) —^{b}) Ñ2 V2 B1–3 D7 मार्गध्व (for मार्गित्वा) T2 दक्षिणा (sic) (for पश्चिमा) —After 8^{ab}, B1 2 ins l 1 15 of 867* for the first time, repeating it in its proper place —^{c}) Ñ2 V1 D7 आगत्य, V2 B1–3 D5 6 8–11 T2 G M1 2 आगम्य (for आसाद्य) —^{d}) V1 3 B1 2(after corr m as in text).3 द्रष्टुमर्हसि —^{e}) D11 G3 M1 मीन, Cg as in text (for तिमि-) D5 8–11 -[आ]कुल-, D6 -[आ]वृत-, Cg as in text (for -[आ]युत-) —^{f}) D5 8–10 G2 M1 Ck t गत्वा द्रक्ष्यथ वानरा, D11 वायुवेगसमुद्धूत ❀ Cv r तिमिनक्रायुतजलमक्षोभ्यमथ(Cr °मिति) वानरा इति पाठ ❀ —For 8, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 subst

856* गिरिजालावृत चैव नानानगसमाकुलम् ।
महाग्राहसमाकीर्णं सागर चापि पश्चिमम् ।

[(l 1) D2 13 परि- (for गिरि-) Ś1 वृताद्य, Ñ1 D13 -वृत, B4 D1 -[आ]वृतांश्च (for -[आ]वृत). D4 -रत्न (for -सत्त्व-) Ś1 Ñ1 B4 -समाकुलान्, D1 -समन्वितान् (for -समाकुलम्) —(l 2) D2 3 13 [प]र (for [अ]पि). B4 नदीं ग्राहसमाकीर्णा समुद्र चापि सध्यग]

—Then all the above MSS cont, while Ñ2 V B1–3 D7 subst for 8^{ef}, D11 ins after 8, D12 cont after 854*

857* द्वीपाश्च विविधास्तत्र चित्रपादपशोभितान् ।

[V3 illeg up to चित्र D12 om द्वीपाश्च Ñ2 V1 2 B1–3 D7 बहुशस् (for विविधास्) D1 13 चैव (for तत्र) Ñ2 V1.2 B1–3 D7 बहु-, D2 13 दिव्य- (for चित्र) D11 तरुषडविभूषितान् (for the post half)]

—Then Ñ2 V B1–3 D7 cont

858* आनर्ताश्चैव मार्गध्वं कान्ताराण्यटवींस्तथा ।

[V1 कातारम् (for °राणि)]

9 Ñ1 D11 om 9 Ś1 D1 2 4 12 13(D12 13 om 9^{cd}) read 9 after 6(transp), while B4 reads 9^{ab} after 6, D3 reads 9 after 7^{ab} For sequence in Ñ2 V B1–3 D7, cf v l 5 —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 तत्र, D9 om (for तत) D3 केतकि-, T2 कैतक Ś1 Ñ2 V B2 D1–4 7 8 10 13 -खडेषु (for -षण्डेषु) —^{b}) Ś1 D1 2 4 12 शखताली(D2 °ल)वनेषु च, Ñ2 V B D7 तथा ताली(B4 °ल)-वनेषु च, D3 सडमालावनेषु च, D12 शशतालवनेषु च —Ñ2 B4 D7 om (hapl ?) 9^{c}–10^{b}. D12 13 om (hapl ?) 9^{cd} —^{c}) V1 M2 हरयो D2 परिपश्यतु (for विहरिष्यन्ति)

तत्र सीतां च मार्गध्वं निलयं रावणस्य च ।
मरीचिपत्तनं चैव रम्यं चैव जटीपुरम् ॥ १०
अवन्तीमङ्गलोपां च तथा चालक्षितं वनम् ।
राष्ट्राणि च विशालानि पत्तनानि ततस्ततः ॥ ११
सिन्धुसागरयोश्चैव संगमे तत्र पर्वतः ।
महान्हेमगिरिर्नाम शतशृङ्गो महाद्रुमः ॥ १२
तस्य प्रस्थेषु रम्येषु सिंहाः पक्षगमाः स्थिताः ।
तिमिमत्स्यगजांश्चैव नीडान्यारोपयन्ति ते ॥ १३

G. 4 43 16
B 4 42 16
L 4 35 17

—d) D1–4 6 G M नालिकेर- (for नारिकेल) V3 illeg for वनेषु च —After 9, Ś1 D4 12 ins

859* तत्र तत्र च गच्छध्व नदी शीतजला शुभा ।

[Ś1 शीततला (for °जला)]

10 Ñ2 V B D7 om 10ab (for Ñ2 B4 D7, cf v l 9) For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 11–13, cf v l 3 and 4, and for sequence in Ñ2 V B1–3 D7, cf v l 5 —a) D11 वैदेही (for मार्गध्व) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मार्गध्व तत्र (D1 ~) वैदेहीं —After 10ab, D5 6 8–10 T2 3 G M ins

860* वेलातटनिविष्टेषु पर्वतेषु वनेषु च ।

[D5 8–10 T2 3 वेलातल-, Cg as above (for °तट-) D9 om (hapl) पर्वतेषु],

while D11 ins, whereas B4 ins after 4

861* भवान्मार्गतु मार्गश्चैर्वहुभिर्वानरैर्वृत· ।

[B4 वलिभिर्हरिभिर्वृत (for the post half)]

—V3 illeg for 10cd —cd) B4 मरुज, D5 6 8–10 T3 G M Cv g मुरची (for मरीचि-) Ś1 तपन, D1 -पत्तने, D3 -पवन, D6 -पट्टशा (for -पत्तन) ❀ Cv मुरचीपत्तनमित्यादावपि मार्गध्वमित्यनुवर्तते ❀ Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 रम्य (for चैव) D11 सुरभीपत्तन दिव्य, T2 मुरलीतर्पण चैव (for c) D1 पुण्य (for रम्य) B4 D5 8–11 जटा (D11 °डी) पुर, T2 जलापुर (for जटी°) Ś1 D4 12 पुण्य चैव बृहद्वल (D4 °द्वन), Ñ1 पुण्य चैव वृकस्थल, Ñ2 V1 B2 D7 रम्य च कु (V1 B2 ज) टिलस्थल, B1 3 रम्य च जटिलं स्थल, D2 3 13 पुण्य चैव जटा (D3 °टी) स्थल (for d) V2 पत्तन चैव रम्य च कुलिन सजन स्थल

11 For sequence in Ñ2 V B1–3 D7, cf v l 5 —a) D8–10 G3 Ct अंगलेपा, T2 °देश, G1 M2 Cv r चागलोपा, G2 अगलोमा, Cm k as in text (for °लोपा) —b) G1 पुर (for वनम्) —d) T2 M1 पट्टणानि (for पत्तनानि) M1 समीक्ष्य च (for ततस्तत) —For 11, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 subst

862* सरित सागराञ्शैलान्मृगयध्व वनौकस ।
पुराणि च विशालानि प्रतीच्या यानि कानिचित् ।
रतवन्ति च मुख्यानि पत्तनानि ततस्तत ।

[(l 1) B4 अटवीमगलोक च तथारक्षितक वन, D11 अवतीमगलेप च दिक्प्रसादनमेव च —(l 2) D2 पुण्यानि, D11 राष्ट्राणि (for पुराणि) B4 राष्ट्राणि चैव रम्याणि (for the prior half). Ñ1 illeg from the post half up to च in l 3 B4 D11 च (for -चित्) —(l 3) D11 विशालानि (for च मुख्यानि) D2 13 समतत, D11 च सर्वश (for ततस्तत)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst

863* सुवीरमङ्गलोक च तथा कोहलमेव च ।
क्रमशस्तानि सर्वाणि विचेतव्यानि वानरै ।
रत्नवन्ति विशालानि पत्तनानि समन्तत ।

[(l 1) V3 . रम्, B2 सुग्रीवम् (for सुवीरम्) V1 मद्रलोक, V3 बहु° (for अङ्ग°) V1 B2 कौलृतम्, V2 [अ]कावृतम्, B1 3 गैलृतम्, G(ed) कौलकम् (for कोहलम्) —(l 2) B2 पर्वाणि (for सर्वाणि) —After l 2, B2 cont 848* —V3 illeg for l 3]

12 a) V3 illeg after सिन्धुसाग up to सिहा in 13b Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 चापि, D11 यत्र (for चैव) —b) D1 11 सगमस् (for सगमे) D2 13 [ऽ]पि च (for तत्र) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 पर्वतो महान् (for तत्र पर्वत) Ñ1 सगमेव च सर्वत —c) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 G3 M2 महाहेम-, Ñ2 V1 2 B1–3 स वै फेन-, D5 8–10 T2 3 महान्सोम-, D7 स चैकन, D11 महाफेन- (for महान्हेम-) —d) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 बहुद्रुम, D11 प्रतापवान्, T2 महाद्युति (for महाद्रुम)

13 V3 illeg up to सिहा in b (cf v l 12) —a) D3 5 6 8–10 T2 3 G1 2 M Ck तत्र (for तस्य) B4 पृष्ठेषु (for प्रस्थेषु). D11 तत्र पक्षगमा सिहा, G3 तत्प्रस्थेषु च रम्येषु —b) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 सिहा क्रीडति सर्वश, D5 T2 सिहा पक्षिगणा स्थिता, D11 पक्षिणो नीडवासिन, G1 3 सिहा पक्षिमृगा स्थिता, G2 सिहा पक्षमृगास्तथा, M1 सिहा पक्षिगणान्विता —After 13ab, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 12 13 read 14cd and 865* —V3 illeg up to नीडा in d —c) Ñ V1 2 B D3 4 6 7 11 13 T2 G M1 2 तिमिमत्स्यान् (for तिमिमत्स्य-) Ś1 D12 -[अं]डजाश्, D1 -गवाश् (for -गजाश्) —d) Ś1 D1–4 11–13 नीडेषु, B1 M1 नीडान् (for नीडानि) B4 हि, D2–4 11 13 च, D5 6 ये (for ते) ❀ Cr पक्षगमा पक्षाभ्या गच्छन्तीति पक्षगमा । नीडान्यारोपयन्ति स्वावासस्थानानि प्रापयन्ति ।, Cm पक्षगमा पक्षाभ्या गच्छन्तीति पक्षगमा सपक्षा इत्यर्थ । सिहास्तिमिमत्स्यगजान्नीडान्यारोपयन्ति स्वावासस्थानानि प्रापयन्ति ।, Cg पक्षैर्गच्छन्तीति पक्षगमा, सपक्षा इति विशेषणम् । नीडानि वृक्षाग्रस्थस्वावासस्थानानि । अत एव महाद्रुम इति पूर्वमुक्तम् । Ck पक्षगमाख्या सिंहविशेषा· । ते तिम्यादीन्स्वानि नीडान्यारोपयन्ति । नीडशब्दात्तेपा सिहाना पक्षगमत्वमन्वर्थमित्यभिध्येयम् ।, Ct सिहास्तदाख्या पक्षगमा पक्षिण स्थितास्ते पक्षिणास्तिमिमत्स्यगजान्नी-

तानि नीडानि सिंहानां गिरिशृङ्गगताश्च ये ।
दृप्तास्तृप्ताश्च मातङ्गास्तोयदस्वननिःस्वनाः ।
विचरन्ति विशालेऽस्मिंस्तोयपूर्णे समन्ततः ॥ १४

तस्य शृङ्गं दिवस्पर्शं काञ्चनं चित्रपादपम् ।
सर्वमाशु विचेतव्यं कपिभिः कामरूपिभिः ॥ १५

डानि स्वयामस्थानान्यारोपयन्ति प्रापयन्ति ❀—After 13, Ś1 Ñ2 V B1–3 D7 12 ins :

864* सरस्तत्र सुविस्तीर्णं नलिनी च मनोरमा ।
[Ś1 D12 मनोहरा (for °रमा).]

14 Ñ1 illeg for 14^{ab} —^{a}) Ś1 D12 यत्नेन, D2 13 शृगाणा (for सिंहाना) —V3 illeg for 14^{b} —^{b}) D9 om गिरि- Ś1 D12 -शत च तत्, B4 D1 4 -शत च यत्, D3 गत च तत्, T2 G M2 -गताश्च ते, Cm g as in text (for °ताश्च ये) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 गिरेः शृगशत च तत् (Ñ2 D7 °तानि च), D2 13 गिरिशृगे शत च तत्, D11 गिरिशृग शत च तत् ❀ Cv r गिरिशृङ्गगताश्च ये (Cr ते) इति पाठ ❀—D11 om 14^{c}–15^{b}, B3 om 14^{c-f} Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 12 13 read 14^{cd} and 865* after 13^{ab} —^{c}) B1 हृष्टास्, B2 तृप्ताश्, D1 धृष्टाश् (for दृप्तास्) Ś1 Ñ V1 3 B1 2 4 D1–4 7 12 13 च मत्त-, V2 च यश्च (sic), D9 तप्ताश्च (for तृप्ताश्च) —^{d}) B1 2 -[अं]बुद-, M1 -ध्वनि- (for स्वन) V2 B4 D1 4 5 8 13 T3 G M -निस्वना —^{e}) D6 M1 विहरंति (for विच°) ❀ Ck तोयपूर्ण इति प्रस्थेष्वित्यनुकर्षः ।, Ct तोयपूर्णे प्रस्थे ❀ —For 14^{ef}, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 12 13 subst

865* तत्र पक्षगमा सिंहा बलिनो वनवासिन ।
नात्यासादयितव्या व पुरा दत्तवरा हि ते ।

[(l 1) Ś1 D12 पश्चिमगा, V B2.4 पक्षिगणा, B1 D1 3 पक्षगमा (for पक्षगमा) V3 illeg from सिंहा up to काञ्चन in 15^{b} D4 सिद्धा (for सिंहा) V2 B1 2 निल, D1 2 13 नीड, D7 नीप- (for वन-) Ś1 D4 12 बहवो नीलवासिन, B4 बलिनश्चिन्तयामस (for the post half) —Ñ1 B4 D1–4 13 om l 2 —(l 2) Ś1 D12 न तु, V2 नाथ, B1 2 नापि (for नाति-) Ś1 D12 हि, B1 2 च (for व) D7 शुरा (for पुरा)]

15 D11 om. 15^{ab}, V3 illeg up to काञ्चन (for both, cf v l 14) B4 om 15^{ab} Ś1 Ñ1(damaged for 15^{ab}) 2 V B2 3 D1–4 7.12 13 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) G1 2 दिवि (G2 °व) स्पृष्ट (for दिवस्पर्शं) Ś1 D2 4 12 13 तत शृगं गिरेस्तस्य (D2 °ध्य, D13 °च), Ñ2 V1 B1–3 D7 तत शृग दिवि (Ñ2 V1 B2 °व) स्तब्ध (V1 गत्वा), V2 तत शृगैर्दिव स्पृष्ट्वा (m also स्तुत्वा), D1 तत शृग गिरिस्तन्ने, D3 तत शृंगगिरि स्तब्ध —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 भीम-, D2 तिरि- (for चित्र) Ś1 D12 चित्रकाचनमालिन, D4 चित्रकाननपादप —After 15^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

866* पारियात्रस्य शैलस्य विचेयमकुतोभयं ।
[Ś1 Ñ1 D1–12 पारियात्रस्य (for °यात्रस्य) D13 -भय (for °यं)]

—After 15^{ab}, D7 reads 8^{ab}

—V3 illeg for 15^{cd} —^{c}) D2 13 सर्वत्र सु-, D3 सर्वथा तु (for °माशु) —^{d}) Ñ1 D2–4 13 बलिभि, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 T2 हरिभि (for कपिभि) —After 15, Ś1 Ñ V (V3 partly illeg) B D1–4 7 12 13 ins

867* सिन्धोरेव च तीर्थानि विचेतव्यानि यत्नत ।
मरुश्चानुमरुश्चैव शूराभीरालयाश्च ये ।
गिरयश्च विचेतव्या वनान्युपवनानि च ।
स्त्रीलोका पह्लवस्थान दत्तामित्रामरुन्धतीम् ।
पुराणि यवनाना च विचिन्वन्तु वनौकस । [5]
आलोक्य पह्लवावास यच्च तेषा समीपत ।
तत पञ्चजन कृत्स्न विचेतव्य समन्तत ।
काश्मीरमण्डल चैव शमीपीलुवनानि च ।
पुराणि च सशैलानि विचिन्वन्तु वनौकस ।
ततस्तक्षशिला रम्या शाकल पुष्करावतीम् । [10]
अवटानपि शाल्वादीन्मणिमन्त च पर्वतम् ।
तथा गान्धारदेशश्च मरुभूमिश्च सर्वश ।
विचेय रमणीय च केकयाना निवेशनम् ।
गिरिजालावृता दुर्गा मार्गित्वा पश्चिमा दिशम् ।
अच्छिद्रेण विचेतव्या देशा सगिरिकन्दरा । [15]
तत पश्चिममासाद्य समुद्र भीमदर्शनम् ।
मार्गध्व वानरास्तत्र भीम सागरमुत्तमम् ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 विस्त (D2 °स्ता) रेण (for सिन्धोरेव) Ñ1 om, D3 [ए]व (for च) Ñ2 V2 B4 तीराणि (for तीर्थानि) Ś1 D4 12 वानरा, Ñ1 D1–3 13 वानरै (for यत्नत) —After l 1, Ñ1 D1–4 12 13 ins

867(A)* तापमानामरण्यानि कान्तारगिरयश्च ये ।

—(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मरुधन्वा मरु (D1 गिरि) श्चैव, V1 B1–3 मरुश्चातमरुश्चैव, G(ed) मरुश्चानुमरुश्चैव (for the prior half) Ś1 V1 D2–4 12 13 शूद्र- (for शूर-) Ś1 D2 -[आ]लयस Ś1 Ñ1 D2–4 12.13 तथा (for च ये) B1 4 शूग भीमालयाश्च ये, D1 तथाभीरालयास्तथा (for the post. half) —(l 3) Ñ1 damaged for चेतव्या वना. Ś1 विचेतव्य (for °तव्या) —B4 om l 4-6 —(l. 4) Ñ2 D7 स्त्रीलोकान्. V1 D7 दत्तमित्राम्, B2 °मैत्राम्, B3 दत्तामैत्रीम् (for दत्तामित्राम्) Ñ2 V2 दत्तमित्रा मरुक्षिति (for the post. half) —For l.4, Ś1 Ñ1 D1–4.12 13 subst

867(B)* स्त्रीराज्य च सदा व्यस्त दत्तचक्र मरुत्पतिम् ।

[D1 तथा पश्य, D2 13 विचेतव्य (for सदा व्यस्त) D3 स्त्रीराज्य पह्लव न्यस्त (for the prior half) D1 2 13 गमयित्वा, D3 दत्तमित्र (for दत्तचक्र) Ñ1 D1 4 मरुक्षिति (Ñ1 ° [illeg]) (for मरुत्पतिम्)]

कोटिं तत्र समुद्रे तु काञ्चनीं शतयोजनाम् ।
दुर्दर्शां पारियात्रस्य गता द्रक्ष्यथ वानराः ॥ १६
कोट्यस्तत्र चतुर्विंशद्गन्धर्वाणां तरस्विनाम् ।
वसन्त्यग्निनिकाशानां घोराणां कामरूपिणाम् ॥ १७
नात्यासादयितव्यास्ते वानरैर्भीमविक्रमैः ।
नादेयं च फलं तस्माद्देशात्किंचित्प्लवंगमैः ॥ १८
दुरासदा हि ते वीराः सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
फलमूलानि ते तत्र रक्षन्ते भीमविक्रमाः ॥ १९

G 4 43 30
B 4 42 23
L 4 35 31

—(l 5) B2 D3 7 च वनाना (for यवनाना) Ñ1 illeg, V2 पुरालयवनाना च, B1 3 पुरा(B1 °रू)श्चैव वनाना च, D1 पुर सयवन चैव, D2 13 पुर गजवन चैव, D4 पुरजयवन चैव (for the prior half) B1-3 विचिन्वध्व (for °न्वन्तु) —V1 om (hapl) l 6-9 Ś1 D12 om l 6-7 Ñ1 D1-4 12 13 om l 6.—(l 6) B1-3 यत्र (for यच्च) B1 3 विशेषत (for समीपत) —(l 7) Ñ1 illeg for पञ्चजन कुरुल V3 D1-4 13 पचनद (for °जन) D1 चैव, D2 3 13 रम्य (for कुरुल) —(l 8) Ś1 Ñ2 B2 D12 कश्मीर- Ñ1 D1 4 वानरैर्वारिणोपमै, D2 13 वानरैर्वानरोत्तमा, D3 चेतव्य वानरोत्तमै (for the post half) —Ñ1 D1-4 13 om l 9 —(l 9) Ś1 D12 पुराणि दा(D12 पा)रदाना च विचेत-यानि दा(D12 पा)रदै —B4 om l 10-17 —(l 10) D12 नाम (for रम्या) Ś1 Ñ1 D4 ततस्तक्ष(D4 °त कुन)शिला नाम (for the prior half) V1 शाकला, B3 D2 13 सकला, D3 शलाका (for शाकल) Ñ1 illeg after पु up to l 12 D2 13 पुष्कलावतीं(D13 °ली), D4 पुष्करावृन (for °वतीम्) —(l 11) B1 3 अपरा(B3 °रपा [meta])णि (for अवटान्) B2 D7 बाह्लिकान् (for शाल्वादीन्) V1 अविद्वान्कपिशाल्वादीन् (for the prior half) V1 मालमत, B1-3 मणिमय (for °मन्त) —For l 11, Ś1 D1-4 12 13 subst

867(C)* आरट्ट कपिसवाहा मार्गध्व वनविस्तरम् ।

[D12 आरट D1 4 आरट्ट कपिसवह्नि(D4 °वाहि), D2 13 आरट्टक सवाह्लीक, D3 आरद कपिश वाह्लि (for the prior half) D1-3 13 वर्ण- (for वन) Ś1 D12 -विस्तरे (for °स्तरम्)]

—(l 12) V D1 3 4 13 गधार- Ś1 D1-4 12 13 -देश, D7 -देशाश् (for देशश्) Ś1 D12 मरुत्तम्य, D1 हरिदेश, D2-4 13 हरिभूमिं (for मरुभूमिश्) —(l 13) B1 व्यवसाय (for रमणीय) Ñ2 V B D2 7 13 कैकेयाना, D3 केकीयाना —Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 om l 14 —B1 2 ins l 15 after 8^{ab}, repeating it here —(l 15) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 अन्ये चापि(D1-3 13 °त्र) (for अच्छिद्रेण) D1 3 -कानना (for -कन्दरा) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 देशा सागरकानना (for the post half) —After l 15, Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 ins

867(D)* अन्विषध्वि पद तस्य सीताया रावणस्य च ।

[Ś1 D12 अन्विष्यध्वि, D1 अन्वेषध्वि, D3 अन्वेष्टव्य (for अन्विषध्वि) D1 3 13 तस्या (for तस्य)]

—Ñ1 illeg for l 17 —(l 17) Ś1 Ñ2 V1 2 D1 2 4 7 13 भीम(V2 D13 °म) सागरपत्तन(Ś1 °रूपिण) (for the post half)]

16 Ś1 Ñ1 B4 D1-4 12 13 om. 16 Ñ2 V B1-3 D7 om 16^{ab} —^{a}) D5 T2 3 G M2 समुद्रेथ(G3 °द्रे च), D8-11 M1 समुद्रस्य, M3(before corr) समुद्रेषु, Cm g as in text (for समुद्रे तु) ❀ Cv r कोटि तत्र समुद्रे द्रक्ष्यथे (Cv तत्र समुद्रे इ)ति पाठ ।, Cm कोटिमिति। तत्र समुद्रे पारियात्रस्य कोटि द्रक्ष्ययेति सबन्ध ।, Cg. तत्र समुद्रे गता पारियात्रस्य कोटि शृङ्गम्।, Ck t कोटि शृङ्गम्। समुद्रस्य मध्ये इति शेष ❀ —^{c}) Ñ2 V1 3 B1 3 D7 दुर्धर्षं (for दुर्दर्शां) V2 B1 3 पा(V2 गि)रिपात्रस्य, D11 पारिजातस्य, G2(also) M1 °यात्राख्या (for °यात्रस्य) —^{d}) Ñ2 V1 2 B2 D8-10 गत्वा (for गता)

17 ^{a}) G1 M2 चतुस्त्रिंशद् —^{b}) D8-10 M2 तपस्विना (for तरस्विनाम्) —D4 damaged from शाना in ^{c} up to पु in ^{d} (see var) —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1-4(D4 damaged up to पु) 12 13 कोट्यो वानरपुगवा, D8-10 घोराणा पापकर्मणा —For 17, Ñ2 V B1-3 D7 subst, while Ś1 Ñ1 B4 D1-4 12 13 subst l 1 for 17^{ab}

868* चतस्रो विंशतिश्चात्र गन्धर्वाणा महात्मनाम् ।
कोट्यस्तत्रार्कवर्णाना वसन्ति क्रूरकर्मणाम् ।

[(l 1) V1 वानराश् (for विंशतिश्) Ñ2 V B1-3 D7 [ए]व, B4 [अ]न्या (for [अ]त्र) V3 illeg from र्वाणा up to l 2]

—After 17, D5 6 8-11(after 19) T2 3 G M ins

869* पावकार्चि प्रतीकाशा समवेता सहस्रश ।

[D5 समेताश्च (for समवेता) D5 8-10 समतत (for सहस्रश)]

18 V3 illeg upto भीम- in ^{b} —^{a}) B4 च, D5 [अ]भि- (for [अ]ति-) Ś1 Ñ V1 2 B1-3 D1-4 7 12 13 दूरतो वर्जनीयास्ते(D2 13 °स्तैर्) —^{b}) D2 3 6 13 G1 2 M2 भीमविक्रमा, D11 कामरूपिभि (for °विक्रमै) B4 प्लवंगमा कदाचन —^{c}) D11 तत्र (for तस्माद्) ❀ Cr नादेयमिति। न अदेयमिति पदच्छेद ।, Cm नादेयमादातुमर्हं न भवति।, Cg नादेय न स्वीकार्यम्।, Ck t नादेयम(Ct °य न)-ग्राह्यम् ❀ —^{d}) G2 3 प्लवगमा D11 देशे प्लवगसत्तमा, G1 देशात्प्लवगपुगवे —For 18^{cd}, Ś1 Ñ V B D1-4 7 12 13 subst

870* न ग्राह्य फलमूल च तस्मिन्देशे प्लवगमै ।

[Ś1 D12 13(sic) नादेये, Ñ1 B4 D2 4 नादेय, D1 न देय (for न ग्राह्य) Ś1 D12 फलमूले च, V2 च फल मूल (for °मूल च) B4 D2,3 13 प्लवगमा]

19 D2 reads 19 in marg. Ñ1 damaged from 19^{a}

31 24 32 तत्र यत्नश्च कर्तव्यो मार्गितव्या च जानकी ।
न हि तेभ्यो भयं किंचित्कपित्वमनुवर्तताम् ॥ २०
चतुर्भागे समुद्रस्य चक्रवान्नाम पर्वतः ।
तत्र चक्रं सहस्रारं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २१
तत्र पञ्चजनं हत्वा हयग्रीवं च दानवम् ।
आजहार ततश्चक्रं शङ्खं च पुरुषोत्तमः ॥ २२
तस्य सानुषु चित्रेषु विशालासु गुहासु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ २३

up to सत्ववन्तो in ^{b} —^{a}) Ś1 D1–4 12 13 अप्रधृष्या, Ñ2 V B D7 °धर्षा (for दुरासदा) D4 च (for हि) —V3 illeg for 19^{b}–20^{b} —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 विशेषत, B4 दुरासदा (for महाबला·) —^{c}) D11 फलमूल हि T2 तैस् (for ते) —^{d}) D6 T2 रक्ष्यते T2 भीमविक्रमै (for °विक्रमा) —For 19^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 12 13 subst

871* रक्षन्ति फलमूलानि गन्धर्वा भीमविक्रमा ।

[B2 भक्षति (for रक्षन्ति) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 12 13 फलमूल च (D2 3 13 तद्) (for °मूलानि)]

—After 19, D11 ins 869*

20 V3 illeg for 20^{ab} (cf v l. 19) D11 om 20^{ab} —^{a}) D1 ततो (for तत्र) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 प्रयत्न (for यत्नश्च) D2 13 तत्र तत्र व्यकर्तव्ये (D13 °व्यैद्), D3 6 तत्र यत्न प्रकर्तव्यो —^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 मैथिली (for जानकी) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4,7 12 13 वोऽस्ति (for तेभ्यो) Ñ2 V B1–3 D7 तेभ्य, D12 om (for किंचित्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D4 12 तत्सर्वम्, Ñ2 V1 3 कार्यं सम्-, V2 कापेयम्, D7 कार्ये सम्- (for कपित्वम्) B1–3 कार्येषु मम वर्तता, D11 वीरास्तामनुवर्तत —After 20, D5 6 8–11 T2 3 G M ins

872* तत्र वैडूर्यवर्णाभो वज्रसंस्थानसंस्थित ।
नानाद्रुमलताकीर्णो वज्रो नाम महागिरि· ।
श्रीमान्समुदितस्तत्र योजनाना शत समम् ।
गुहास्तत्र विचेतव्या प्रयत्नेन प्लवगमा ।

[(l 1) D11 ततो (for तत्र) D11 T2 Ct वैदूर्य-, Cm g k वैडूर्य- (as above) D11 G1 -सकाशो (for -वर्णाभो) —(l 3) D11 समुच्छ्रितस् (for समुदितस्) G1 सम, Cr m g k t as above (for समम्) —(l 4) M2 तस्य (for तत्र) G3 प्रचेतव्या· (for विचे°). D11 कपिर्मिहै प्लवगमे (for the post. half).]

21 ^{a}) Ñ2 V2 3 B1 3 D7 अवगाढ, V1 B2 अवगाह (B2 °ह्), D4 चतुर्वर्गे (for चतुर्भागे). —V3 illeg from 21^{b} up to विहित in 38^{d} —After 21^{ab}, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 ins

873* सर्वरत्नमयं शृङ्गैर्नैकतालसमुच्चये· ।

[D4 दिव्य (for शृङ्गै:) —D4 om. from नैक up to 21^{c} Ñ2 V1 D7 -समुच्छ्रितं, V2 °च्छ्रूये (for °चये) Ś1 Ñ1 D1 3 12 नित्य (D3 °त्य) कालफलद्रुमं, D2 13 सर्वकाम (D13 °म) फलद्रुमा (for the post. half)]

—D11 om 21^{c}–22 Ñ1 damaged from 21^{c} up to l 1 of 874*. —^{c}) D12 तत्तु, G3 यत्र (for तत्र) B1 3 सहस्राक्षं, G(ed) महासार (for सहस्रार) —After 21^{c}, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–3 7 12 13 ins

874* वज्रनाभमयोमयम् ।
सुरारिमथन दिव्य

[Ñ1 damaged for l 1 —(l 1) Ś1 अरिंदम, D1 12 अयसय (for अयोमयम्) Ñ2 D7 वज्रसारमयोपम]

—^{d}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वराहेण निवेशि (V1 B2 °पेवि) त. —After 21, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

875* तत्र मेघौघनिर्घोष पाञ्चजन्यो ह्यरिंदम ।
गत्वा दशशतावर्तं देश स मधुसूदन ।

[(l 1) Ñ1 D1 सर्वं, D2 स हि, D3 4 13 स च (for तत्र). D3 पचजन्यो D1 [ऽ]पि (for हि). —(l 2) D1 3 त देश; D2 4 13 देश त (for देश स)]

—After 21, V1 ins 877*, B1 3 read 24

22 V1.2 D11 om. 22, V3 illeg for 22 (for D11 and V3, cf v l 21) —^{a}) Ś1 Ñ1 B1 D4 12 तत (for तत्र) —^{cd}) B4 आजग्राह (for °हार) Ś1 Ñ B1–3 D1–4 7 12 13 पुरा (for ततश्) Ś1 Ñ B D1–4 7 12 13 transp चक्र and शङ्ख Ñ2 B1–3 D7 मधुसूदन (for पुरुषोत्तम). —After 22, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 ins

876* ततो मेघनिभोऽत्युच्चै स वज्राशनिनि स्वन ।

[D3 तत्र (for ततो) Ñ1 damaged from ऽत्युच्चै up to नि D2 3 इवोच्चन्चे, D4 13 इवोत्युच्चै (for -निभोऽत्युच्चै) D2 13 वज्राशनिसमस्तन (for the post half).], while Ñ2 B1–3 D7 ins after 22, V1 ins after 21; V2 ins after 23

877* शङ्खश्च पर्वतो दिव्य सहस्रांशुसमप्रभ ।

—After 22, D6 reads 27^{ab}

23 V3 illeg for 23 (cf v l 21) Ś1 (om. 23^{cd}) Ñ1 D1–4 11 (om 24^{ab})–13 transp 23 and 24. V2 reads 23 (including 877*) after 25 D6 reads 23 in marg —^{a}) D5 6 8–10 T2 3 G1 2 तत्र (for तस्य) Ñ2 V1 2 B1–3 D7–10 रम्येषु (for चित्रेषु) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 तस्य (B4 °त्र) चित्रेषु पार्श्वेषु (Ś1 मार्गेषु, D13 पादेषु) —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11 13 नितंबेषु, D12 om (for विशालासु) V2 B1 3 नदीषु (for गुहासु) —Ś1 om 23^{cd}. —^{d}) D1 इतस् (for ततस्) —After 23, V2 ins 877*.

योजनानि चतुःषष्टिर्वराहो नाम पर्वतः ।
सुवर्णशृङ्गः सुश्रीमानगाधे वरुणालये ॥ २४
तत्र प्राग्ज्योतिषं नाम जातरूपमयं पुरम् ।
यस्मिन्वसति दुष्टात्मा नरको नाम दानवः ॥ २५
तस्य सानुषु चित्रेषु विशालासु गुहासु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ २६
तमतिक्रम्य शैलेन्द्रं काञ्चनान्तरनिर्दरः ।
पर्वतः सर्वसौवर्णो धाराप्रस्रवणायुतः ॥ २७
तं गजाश्च वराहाश्च सिंहा व्याघ्राश्च सर्वतः ।
अभिगर्जन्ति सततं तेन शब्देन दर्पिताः ॥ २८
तस्मिन्हरिहयः श्रीमान्महेन्द्रः पाकशासनः ।
अभिषिक्तः सुरै राजा मेघवान्नाम पर्वतः ॥ २९

G 4 43 40
B 4 42. 35
L 4 35 45

24 V7 illeg for 24 (cf v l 21) B4 om (hapl) 24–26 D11 om 24^ab B1 3 read 24 after 21 Ś1 (om 23^cd) Ñ1 D1–4 11 (om 24^ab)–13 transp 23 and 24 —^a) B1 3 D6 M3 योजनाना G1 3 M2 3 तत षष्टिर् (for चतु षष्टिर्) —^b) Ś1 D12 वाराहो —^c) B3 सुवर्णशृंगै Ś1 Ñ1 D3 4 11 12 श्रीमाश्च (D3 11 with hiatus), Ñ2 V1 2 B1–3 D1 6 7 T2 3 G2 3 स श्रीमान्, D2 च श्री°, D5 8–10 सुमहान् (for सुश्रीमान्) —^d) Ś1 D12 ह्यगाधे, Ñ1 गाधे, D4 [अ]गाधे च (for अगाधे) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अगाधश्च महोदधि

25 V3 illeg for 25 (cf v l 21) B4 D12 om 25 (for B4, cf v l 24) B1 3 om 25–26 —^a) Ñ2 V2 B2 D1–3 7 11 13 T2 तत, Cr m g t as in text (for तत्र) Ś1 Ñ1 D4 प्राग्ज्योतिष नाम ततो (Ñ1 °म) —^b) G3 शुभ (for पुरम्) D4 जातरूपोपम पुर —D6 om 25^c–26 —^c) Ñ2 V1 2 B2 D1–3 5 7–11 13 T2 3 G2 3 M1 2 तस्मिन् (for यस्मिन्) T2 मंदात्मा (for दुष्टात्मा) —^d) V1 नामत (for दानव) —After 25, V2 reads 23 (including 877*)

26 V3 illeg for 26 (cf v l 21) B D6 11 G2 om 26 (for B4, cf v l 24 and for B1 3 D6, cf v l 25) D2 3 4 (second time) 12 13 read 26 after 29 —^a) V1 D5 8–10 T3 G1 M3 तत्र (for तस्य) Ś1 चित्रासु, Ñ2 V1 2 D5 7–10 रम्येषु, D1 दिव्येषु (for चित्रेषु) —^b) Ś1 दिशासु च (for विशालासु) —Ś1 om 26^cd —^d) D1 इतस्, D7 om (hapl) (for ततस्)

27 V3 illeg for 27 (cf v l 21) T2 om (hapl) 27–29 D6 reads 27^ab after 22 —^a) D4 अभि- (for अति-) —Ñ1 illeg for 27^b —^b) D5 8–10 G2 Ck t दर्शन, Cv m g as in text (for -निर्दर) Ś1 D1–4 11–13 महेन्द्रप्रति (D1–3 11 °परि) पालित, Ñ2 V1 2 B D7 काचनैर् (Ñ2 D7 °न) धातुभि (B4 अमलै) र्वृत —After 27^ab, Ś1 D1–4 11–13 ins, while Ñ2 V1 2 B1 2 D7 cont l 1 only after 880*

878* द्रक्ष्यन्ति कपय शैलमुल्लिखन्तमिवाम्बरम् ।
स हि देवर्षिसघैश्च काञ्चनैस्तरुभिर्वृत ।

[(l 1) D1 उल्लिखिनम् —(l 2) Ś1 सह (for स हि) Ś1 वृत (for वृत)]

—^d) D6 -[आ]वृत (for -[आ]युत) —For 27^cd, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 subst

879* शिखराद्यस्य धाराणा सहस्रं परिवर्तते ।

[Ś1 शिखरौघे स्वधाराणा (for the prior half) V1 2 B सप्रवर्तते (for परि°)]

—Then Ñ2 V1 2 B1–3 D7 cont

880* ततो मेघमिवोद्यन्त वज्राशनिसमस्वनम् ।

[B2 -समप्रभ (for °स्वनम्)]

—Thereafter Ñ2 V1 2 B1 2 D7 cont l 1 of 878*

28 V3 illeg for 28 (cf v l 21) T2 om 28 (cf v l 27) —^ab) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 मयूराश् (for वराहाश्) B4 D2–4 6 9 11–13 सिह- (for सिंहा) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 पर्वत, B4 पर्वते, D5 G1 2 M1 2 सर्वश, Ck t as in text (for सर्वत) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 द्विरदाश्च मयूराश्च सिह (B2 °हा) व्याघ्राश्च य (B2 त) त्र वै —^c) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 शतशो, B4 D1 सहृष्टा (for सतत) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 अभिगच्छति (D3 °जग्मुश्च) सहृष्टा —^d) D3 धारा- (for तेन) M1 गर्विता, Cr m g k t as in text (for दर्पिता) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 12 13 G(ed) धाराशब्द (G[ed]°ब्दै) कृतोद्यमा (Ś1 Ñ1 °द्भवा, D1 °द्धता, D2 °ज्वला, D12 °त्सवा, D13 °द्गला), D5 ते स्वशब्देन गर्विता, D11 धाराशब्दाच्च उद्धृता (with hiatus) —After 28, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

881* स हि शब्दो महानासीद्दृयाच्छक्रस्य त गिरिम् ।
समन्तादभिगच्छन्ति देवदानवराक्षसा ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 शब्दस्य (for शक्रस्य) —(l 2) D11 अपि (for अभि-)]

29 V3 illeg for 29 (cf v l 21) T2 om 29 (cf v l 27) —^a) D5 6 8–10 G M2 3 यस्मिन् —^b) D1 reads पाकशासन in marg —Ñ1 illeg for 29^c–30 —^c) Ś1 D4 12 तदा राज्ये, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 सुर पूर्वं, D1–3 13 तदा राजा, G2 सुरै रम्यैर् (for सुरै राजा) —^d) Ś1 D1 12 सुषेणे (D1 °मेघे) नाम्नि पर्वते, Ñ2 V1 2 B3 4 D7 सुमेरौ (Ñ2 B3 D7 °मेघे) रत्न (V1 वन) पर्वते, B1 2 रत्नमोघरत्नपर्वते, D2 3 13 सुघोषो (D13 °मेघो) नाम पर्वत, D4 सुषेणे नाम पर्वते, D5 6 8–11 G M2 मेघो नाम स पर्वत. —After 29, D2 3 4 (second time) 12 13 read 26

13 41 तमतिक्रम्य शैलेन्द्रं महेन्द्रपरिपालितम् ।
12 36 षष्टिं गिरिसहस्राणि काञ्चनानि गमिष्यथ ॥ ३०
35 41 तरुणादित्यवर्णानि भ्राजमानानि सर्वतः ।
जातरूपमयैर्वृक्षैः शोभितानि सुपुष्पितैः ॥ ३१
तेषां मध्ये स्थितो राजा मेरुरुत्तमपर्वतः ।
आदित्येन प्रसन्नेन शैलो दत्तवरः पुरा ॥ ३२
तेनैवमुक्तः शैलेन्द्रः सर्व एव त्वदाश्रयाः ।
मत्प्रसादाद्भविष्यन्ति दिवा रात्रौ च काञ्चनाः ॥ ३३
त्वयि ये चापि वत्स्यन्ति देवगन्धर्वदानवाः ।
ते भविष्यन्ति रक्ताश्च प्रभया काञ्चनप्रभाः ॥ ३४
आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्च दिवौकसः ।
आगम्य पश्चिमां संध्यां मेरुमुत्तमपर्वतम् ॥ ३५
आदित्यमुपतिष्ठन्ति तैश्च सूर्योऽभिपूजितः ।
अदृश्यः सर्वभूतानामस्तं गच्छति पर्वतम् ॥ ३६

---

30 Ñ1 V3 illeg. for 30 (cf. v. l. 29 and 21 resp.). —^{b}) D10 शक्रेण (for महेन्द्र-). D8 10 परि-पालित. —D7 om. 30^{c}–31. —^{c}) Ś1 D5 8 12 G2 3 M1 3 षष्टिर्, D6 षष्टि, G1 तस्मिन् (for षष्टिं). ❁ Ck. षष्टि गिरिसहस्राणीति। षष्टिसहस्राणीति यावत्। अत्र ब्राह्मणा इत्य पत्न्यादिसूत्रनिपातनात् ❁ —^{d}) D11 reads गमिष्य॰ in marg.

31 V3 illeg. for 31 (cf. v. l. 21). D7 om. 31 (cf. v. l. 30). D11 reads up to शोभितानि in ^{d} in marg. —^{b}) Ñ2 V1 2 B D1 2 4 6 8–11 13 T2 3 G M1 2 सर्वशः (for सर्वतः). —D1 transp. 31^{cd} and 32^{ab} (including 882*). —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 शृङ्गैः (for वृक्षैः). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 पुष्पितैरुपशोभितं (Ñ1 °ता), Ñ2 V1 2 B D7 पुष्पितैः (B4 विविधैः) शोभिता(B1 3 °भिता)-नि च. —After 31, Ś1 Ñ1 D2 4 11–13 ins., while D1 ins. after 32^{ab}:

882* प्रभया तेषु शैलेषु ये तत्र मृगपक्षिणः ।
ओषध्यश्च प्रकाशन्ते पादपाश्च हिरण्मयाः ।

[(L. 1) D1 2 11 12 तस्य शैलस्य (for तेषु शैलेषु). —Ñ1 illeg. from मृग up to दत्त in 32^{d}. —(L. 2) D12 ओषध्यश्च.]

32 V3 illeg. for 32 (cf. v. l. 21). Ñ1 illeg. up to दत्त in ^{d} (cf. v. l. 882*). D1 transp. 31^{cd} and 32^{ab} (including 882*). —^{a}) B3 om. मध्ये. —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D2 3 7 12 13 कनक, T2 M3 उत्तर, Ck. as in text (for उत्तम-). —After 32^{ab}, D1 ins. 882*. —^{d}) D11 तस्मै (for शैलो). Ś1 D1–4 12 13 तस्मै दत्तो वरः पुरा. —After 32, Ñ2 V1 2 B D7 ins.:

883* यादृशी मे प्रभा शैल तादृशी ते भविष्यति ।

33 V3 illeg. for 33 (cf. v. l. 21). —^{b}) T3 सद्य एव, G1 M2 पर्वता ये (for सर्व एव). ❁ Ct. तेनैवमिति। आदित्येनैवमुक्त इत्येवशब्दार्थः। सर्व एवेति ❁ —For 33^{ab}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 T2 G3 M1 subst.:

884* प्रभावात्तव शैलेन्द्र प्रभया ये त्वया श्रिताः ।

[B4 T2 G3 M1 प्रभया (for प्रभावात्). B4 तस्य शैलस्य. D12 त्वदाश्रिता (for त्वया श्रिता). B4 D1–3 13 T2 G3 M1 आश्रिता(D1 3 °ता)श्रिता (T2 G3 M1 °ता:), D4 प्रसादात्तव शैलेन्द्र (for the post. half).],

while Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 subst. for 33^{ab}:

885* प्रभावात्मम शैलेन्द्र सर्वे भावाश्रयास्तव ।

[D11 मम (for सर्व). V2 ... (for ...).]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 मत्प्रसादात्, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तदा(V1 2 °दा)श्रिता, B4 मत्प्रसादात्, D11 मदाश्रिता, D13 मत्प्रभावात्. G(ed.) तदाश्रया (for मत्प्रसादात्). —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 M3 दिवारात्र (for दिवा रात्रौ).

34 V3 illeg. for 34 (cf. v. l. 21). —^{a}) G3 M1 [तु]त्र (for ये). Ñ1 D2–4 12 13 चापि, Ñ2 V1 2 B2 D7 11 च ति, B1 3 विनि (for चापि). —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 देवदानव(D1 °गन्धर्व)राक्षसाः. —Ñ1 illeg. from 34^{c} up to उत्तम in 35^{d}. —^{c}) D13 न (sic) (for ते). Ś1 D1–4 12 13 रक्ताभाः, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 रक्ताभा, D8–10 T3 भक्ताश्च, G2 रक्ताना, G1 रक्तास्ते, G(ed.) मुक्ताश्च (for रक्ताश्च). B4 भविष्यति तु ते रक्ता, D11 भविष्यति च भक्ताश्च. —^{d}) B1 रक्ताभा, B3 om. (for प्रभया). Ś1 D1 3 4 12 कांचना (D1 3 4 °न) प्रभया तव, Ñ2 V1 2 D7 काञ्चनप्रभयेति च, B2 काचने प्रभयेति ह, B4 D11 G1 3 M1 2 प्रभया काञ्चना इव, D2 13 सत्त्व पश्चिमसंध्यया.

35 Ñ1 (up to उत्तम in ^{d}) V3 illeg. for 35 (cf. v. l. 34 and 21 resp.). D2 13 om. 35^{ab}. —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 मरुतो (for वसवो). D5 6 8–10 T2 3 G1 2 M2 3 Cr. m. g. k. t. विश्वेदेवाश्च वसवो(M3 मरुतो). —^{b}) Ś1 मारुताः, M3 वसवश्च (for मरुतश्च). D11 [ऽ]थ (for च). Ś1 D1 12 महाश्विभि, D3 4 महाश्विन (for दिवौकसः). Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वसवश्चाश्विनावपि. —Ś1 om. 35^{c}–36^{b}. —^{c}) Ñ2 V1 2 D6 8–10 G2 M1 Ck. t. आगत्य, Cr. आसाद्य, Cg. आगम्य (as in text). D12 पार्श्वगा (for पश्चिमा). D2 प्रातरुत्थाय पये नित्य, D13 अस्य उत्थापये नित्य. —^{d}) ❁ Cg. मेरुमहत्त्वान्मेरुम् ❁ T2 M3 Cr. m. उत्तर, Ck. t. as in text (for उत्तम). Ñ1 पर्वते (for पर्वतम्). Ñ2 V1 2 B D7 मेरोरुत्तर(V1 2 B4 °रुत्तम, B1 °रद्भुत)मूर्धनि, D1–4 12 13 मेरावुत्तम(D1, 4 °र)पर्वते, D11 उपतिष्ठति भास्कर.

36 V3 illeg. for 36 (cf. v. l. 21). Ś1 om. 36^{ab}

योजनानां सहस्राणि दश तानि दिवाकरः ।
मुहूर्तार्धेन तं शीघ्रमभियाति शिलोच्चयम् ॥ ३७
शृङ्गे तस्य महद्दिव्यं भवनं सूर्यसंनिभम् ।
प्रासादगणसंबाधं विहितं विश्वकर्मणा ॥ ३८

शोभितं तरुभिश्चित्रैर्नानापक्षिसमाकुलैः ।
निकेतं पाशहस्तस्य वरुणस्य महात्मनः ॥ ३९
अन्तरा मेरुमस्तं च तालो दशशिरा महान् ।
जातरूपमयः श्रीमान्भ्राजते चित्रवेदिकः ॥ ४०

G 4 43 52
B 4 42 46
L 4 35 60

(cf v l 35) —[a]) Ñ2 V1 2 B D1–3 13 G1 M1 Ck उपतिष्ठते, Cr m g as in text (for °तिष्ठन्ति) D11 अभ्यनुज्ञाय चैवैना —[b]) B2 [ऽ]भियोजित, D8 [ऽ]तिपूजित (for ऽभिपू°) B4 ताश्च सूर्योभिपूज्य वै —After 36[ab], D3 ins l 6 of 889*.—D3 om 36[c]–38 —[c]) B1 अवश्य, B3 अदृश्य, D13 अधिष्य (sic) (for अदृश्य) —[d]) B1 अंत (for अस्त) B1 3 पर्वत (sic), D13 भास्कर (for पर्वतम्) —After 36, D11 ins

886* तत्र तान्साहसान्दृष्ट्वा वायसान्गरुडोऽब्रवीत् ।
तमतिक्रम्य शैलेन्द्र काञ्चनान्तरनिर्झरम् ।
शिखराद्यस्य धाराणां सहस्रं संप्रवर्तते ।
तं गजाश्च वराहाश्च सिंहा व्याघ्राश्च सहिता ।
त गमिष्याम्यहं मेरु विशेषे नास्ति कश्चन । [5]

[For l 2–4, cf 4 41 27–28[b]]

37 V3 illeg for 37 (cf v l 21) D3 om 37 (cf v l 36) —[a]) B4 सहस्रे द्वे (for °स्राणि) —[b]) Ś1 D12 द्वे शतानि, V2 B1 D7 दश याति, B2 दर्शयति (sic), B3 वश याति (sic), B4 शते तत्र, D13 वश तानि (for दश तानि) D4 शतानि च (for दिवाकर) ❀ Cr योजनाना सहस्राणि दश तानि दिवाकर इति पाठ ❀—[c]) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 4 7 11–13 G3 निमे(D1 11 °मि)पातरमात्रे(D4° र्गे)ण ❀ Ck मुहूर्तार्धेनेति । एकघटिकामात्रेणेत्यर्थ । अतीत्येति शेष । एव स्थिते आगम्य पश्चिमा सध्या मेरुमुत्तमपर्वतमित्यत्र यद्वा भट्टस्त्वस्मदपेक्षया पश्चिमसध्यायामुत्तमपर्वत मेरुमासाद्य वर्तमानमादित्यमुपतिष्ठन्तीत्याह। एवमस्मदपेक्षयेति विशेषणमध्याहरता मेरुशब्देन महामेरुरेवोच्यत इति तदाशयो गम्यते (?) ❀ —[d]) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 त गच्छति, Ñ2 गच्छत्यत, V1 2 B2 D7 11 गच्छत्यस्त, B1 3 गच्छतस्त, D13 ते गच्छति, G3 ह्यस्त याति, M1 अस्त याति (for अभियाति) B2(after corr as in text) दिवाकर (for शिलोच्चयम्) G2 अस्त गच्छति पर्वत

38 V3 illeg up to विहित in [d] (cf v l 21) D3 om 38 (cf v l 36) Ś1 D12 repeat 38 after 889* Ñ2 V1 2 B1–3 D7 transp 38–39 and 40–41 and read after 43 Ñ1 illeg for 38[a] —[a]) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 12 (Ś1 D12 second time) transp शृङ्गे and तस्य Ś1 D12 (both first time) महारम्य (for महद्दिव्य) —Ñ1 damaged for 38[b] and then illeg from 38[c] up to पक्षि in 39[b] —[c]) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 12 (Ś1 D12 second time) -शत-, Ś1 B4 D1 4 12 (Ś1 D12 first time) -तल (for -गण-) D2 13 प्रासाद तदसबाध —[d]) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1 2 4 7 11–13 (Ś1 D12 both times) निर्मित (for विहित)

39 Ñ1 illeg up to पक्षि in [b] (cf v l 38) For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l 38 —[b]) G2 -वृक्ष- (for -पक्षि-) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 G1 -समाकुल —For 39[ab], Ñ2 V B1–3 D3 7 11 subst , while Ś1 D12 ins after 38(r), whereas D1 2 4 13 cont after 889*

887* शोभित पद्मिनीभिश्च काञ्चनैश्च महाद्रुमै ।

[D11 पद्मखण्डैश् (for पद्मिनीभिश्)]

—Then Ś1 D1 2 4 12 13 repeat 39[cd] —V3 illeg for 39[c]–44[b] —[c]) Ś1(first time) निकेते, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 निलय , B4 D6 T3 G2 M1 निकेत (for निकेत) Ś1 D1–4 12(except D3 all second time) 13 निलय(D2 विषय, D13 विषये) लोकपालस्य —[d]) B4 बभूव स (for वरुणस्य) —After 39, Ś1 D1 2 4 12 13 read 42–43 (including subst), while Ś1 Ñ1 D1–4 12 13(Ś1 D1 2 4 12 13 after 39[cd] repeated) ins , whereas Ñ2 V B1–3 D7 ins after 44 and D11 after 41

888* प्रतीच्या दिशि निर्माण निर्मित वै स्वयभुवा ।
काञ्चनो विमलस्ताल सोमार्चिर्नाम वानरा, ।

[(l 1) Ñ2 V B1–3 D7 कृत देव (V3 illeg from देव up to गन्तु in 45[b]) पुरा महत्, D11 पुरा देव कृत महत् (for the post half) —(l 2) D11 विपुल्म् (for विमल्) Ś1 Ñ1 D12 सोम्य (for ताल) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 जातरूपमय (V1 D7 °य) श्रीमान् (B2 3 श्रृगे) (for the prior half). D7 12 सोम्यार्चिर् (for सोमा°) Ś1 D12 अपि (for नाम) Ñ1 illeg , D11 प्रभार्चिर्नाम नामत (for the post half)]

40 For sequence in Ñ2 V1 2 B1–3 D7, cf v l. 38 V3 illeg for 40 (cf v l 39) Ñ1 D3 om 40–43. D13 repeats 43 and 40 after 892* T3 transp 40 and 41 —[a]) Ś1 D12 मेरुमध्ये तु, V1 मेरुमर्कं च, V2 मेरुमत च (for मेरुमस्त च) D1 2 4 11 13(both times) अस्तस्य मेरोर्(D2 13 मेर)मध्ये तु —[b]) Ś1 D12 गिरिर्, B1 भानोर् (for तालो) B2 D2 4 5 11 T2 3 M1 Ck दशशिरो, G2 °शिलो, Ct as in text (for °शिरा) —[c]) D12 जातरूपमयं Ñ2 V1 2 B1–3 D7 स्थापित पर्वतस्याग्रे. —[d]) Ś1 D4 12 राजते (for भ्राजते) D6 रत्न (for चित्र-). Ñ2 V2 B1–3 D7 11 विभ्रा(Ñ2 D7 11 °रा)जति सवेदिक

52 47 51 तेषु सर्वेषु दुर्गेषु सरःसु च सरित्सु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ ४१
यत्र तिष्ठति धर्मात्मा तपसा स्वेन भावितः ।
मेरुसावर्णिरित्येव ख्यातो वै ब्रह्मणा समः ॥ ४२
प्रष्टव्यो मेरुसावर्णिर्महर्षिः सूर्यसंनिभः ।
प्रणम्य शिरसा भूमौ प्रवृत्तिं मैथिलीं प्रति ॥ ४३
एतावज्जीवलोकस्य भास्करो रजनीक्षये ।
कृत्वा वितिमिरं सर्वमस्तं गच्छति पर्वतम् ॥ ४४
एतावद्वानरैः शक्यं गन्तुं वानरपुंगवाः ।
अभास्करममर्यादं न जानीमस्ततः परम् ॥ ४५

41 For sequence in Ñ2 V1 2 B1-3 D7, cf v l 38 V3 illeg for 41 (cf v l 39) Ñ1 D3 om 41 (cf v l 40) I3 transp 40 and 41 —^{ab}) B4 D1 पर्वत- (for सर्वेषु) Ś1 D2 4 12 13 उद्देशेषु, D1 शृङ्गेषु (for दुर्गेषु) G2 transp सर्वेषु and दुर्गेषु D11 तस्य शैलस्य शृङ्गेषु (for ^{a}) Ś1 D1 2 4 11-13 निर्झरेषु गुहासु च, B4 समुद्रेषु नदीषु च, G1 सरित्सु च सरःसु च (for ^{b}) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 तत्र पर्वतशृङ्गेषु कन्दरेषु गुहासु च, G1 तेषु तेषु च सर्वेषु विशालेषु गुहासु च —G2 om 41^{cd} —^{cd}) D1 ततस्‌ (for ततस) B4 मार्गितव्या नरेन्द्रस्य पत्नी गिरिवनेषु च —After 41, Ñ2 V1 2 B1-3 D1 2 4 7 13 ins, while Ś1 D12 ins l 1-2 after 43 and l 3-6 after 41, D7 ins l 6 only after 36^{ab}

889* तप्तकाञ्चनवर्णाभं लोहितार्कसमप्रभम् ।
अस्तमालोकयिष्यन्ति कपयः कपियूथपाः ।
स च शैलो न गन्तव्यो वानरैर्वानरर्षभाः ।
तत्र वैश्वानरो भूतस्तेजसा धर्मतेजसः ।
न सिंहा न च शार्दूला न मृगा न विहंगमाः । [5]
अभिगच्छन्ति तं देशं न देवा न च पन्नगाः ।

[(l 1) Ś1 तन, D2 4 13 तत्र (for तप्त-) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 त(B1 3 अ)त्र पर्वतवरः शैल (for the prior half) —D7 om l 2-4 —(l 2) Ś1 D12 अस्तम (for अस्तम) V2 अस्त-मानं करिष्यति (for the prior half) Ñ2 सर्वं च कपिपुंगवा, V1 2 B1-3 कपय (B2 वानरा) कामरूपिण (for the post half) —(l 3) Ś1 D1 2 12 13 स शैलो नाम (Ś1 यो न D1 यं न, D12 यो न) (for स च शैलो न) D4 स शैलो नावगन्तव्यो (for the prior half) —(l 4) D1 तत्र वैश्वानरोद्भूत (for the prior half) D2 धर्मतेजसा (for °तेजस) Ś1 D12 तत्र वैश्वानरीजात(D12 °भूत)स्तेजसोत्तमतेजस —For l 4, Ñ2 V1 2 B1-3 subst

889(A)* स हि वैश्वानराज्जातस्तेजसा धर्मदः सदा ।

[Ñ2 तस्य दुर्गम, V2 तस्य धर्मद (for धर्मदः सदा)]

—(l. 5) D2 13 वृक्षा (for मृगा) D4 मृगा नापि (for न मृगा न) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 न त सिंहा न शार्दूला न मृगा(B1 ऋक्षा) न च पक्षिण —(l 6) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 शैलेन्द्र, D1 3 न शैल (for त देश) V2 न यक्षा, B3 न वेदा(meta), D2 दानवा (for न देवा) Ś1 D12 राक्षसा (for पन्नगा)]

—Thereafter Ś1 D12 repeat 38 and 39^{cd} (which is preceded by 887*), while D1 2 4 13 cont 887* and repeat 39^{cd}. —After 41, D11 ins 888*

42 V3 illeg for 42 (cf v l 39) Ñ1 V1 D3 om 42 (for Ñ1 D3, cf v l 40) Ś1 D1 2 4 12 13 read 42-43 after 39 —^{a}) G2 मेरौ, Cr in text (for यत्र) D5 6 8-10 T1 3 G1 2 M2 3 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) —^{c}) D5-10 T2 G1 [सु]प, T3 [सु]त (for [स]व) —^{d}) D6 विख्यातो (for ख्यातो वै). —For 42, Ś1 Ñ2 V1 2 B1-3 D1 2 4 7 12 13 subst

890* अगम्यो हि ततो मेरुर्यत्र स मुनिसत्तमः ।
प्रभासयति तं देशं द्वितीय इव भास्करः ।

[(l 1) Ś1 D1 आसने, जनितो मेरोः; D2 4 12 13 अभ्यर्चितो (D2 °न वासितो, D13 °मे स्थापितः) मेरोः (for the prior half) Ś1 [अ]सि, D1 [आ]स्ते, D2 4 13 [अ]स्ति (for स). Ñ2 D7 मुनि (for ऋषि). —(l 2) Ś1 D2 4 12 13 प्रकाशयति (for प्रभास°). Ś1 D4 12 नद (for त)],

while D11 subst for 42

891* प्रकाशयत्यहो नित्यं मेरुसावर्णिको मनुः ।

43 V1 illeg for 43 (cf v l 39) Ñ1 D3 om 43 (cf v l 40) Ś1 D1 2 4 12 13 read 42-43 (including subst) after 39 D13 repeats 43 and 40 after 892* —^{a}) Ś1 D12 प्रष्टव्यो, T2 M3 द्रष्टव्यो (for प्रष्टव्यो) Ñ2 V2 B3 D7 स च, V1 B1 2 स ह (for सोऽय) —^{c}) D2 13 (both times) T2 भूमिं (for भूमौ). —^{d}) Ś1 D12 T3 G3 M1 प्रवृत्तिर् (for °त्तिं) —After 43, Ś1 D12 ins l 1-2 of 889*, while Ñ2 V1 2 B1-3 D7 read 38-41

44 V3 illeg for 44^{ab} (cf v l 39) Ñ1 illeg from ^{a} up to मि in ^{c} —^{a}) B2 3 D7 न तावज् (for एतावज्) —^{c}) D4 विनिर्मित (for वितिमिर) Ñ2 V B D7 भामिह् (for सर्वम्) —^{d}) Ś1 D12 पर्वते, D1 नीर्यवान् (for पर्वतम्) —After 44, Ñ2 V B1-3 D7 ins 888*

45 V3 illeg up to गन्तु in ^{b} (cf v l 888*) —^{ab}) B1 न तावद् (for एतावद्) D2 transp शक्य and गन्तु B1 -पुंगव (for -पुंगवा) —^{c}) Ś1 D9 12 आभास्करम् —^{d}) Ñ V B D1 7 11 M2 जानामि (for जानीमस्) Ś1 D2-4 12 13 नाभिजानाम्यत पर

अधिगम्य तु वैदेही निलयं रावणस्य च ।
अस्तं पर्वतमासाद्य पूर्णे मासे निवर्तत ॥ ४६
ऊर्ध्वं मासान्न वस्तव्यं वसन्वध्यो भवेन्मम ।
सहैव शूरो युष्माभिः श्वशुरो मे गमिष्यति ॥ ४७
श्रोतव्यं सर्वमेतस्य भवद्भिर्दिष्टकारिभिः ।
गुरुरेष महाबाहुः श्वशुरो मे महाबलः ॥ ४८
भवन्तश्चापि विक्रान्ताः प्रमाणं सर्वकर्मसु ।
प्रमाणमेनं संस्थाप्य पश्यध्वं पश्चिमां दिशम् ॥ ४९

G. 4 43 67
B 4 42 55
L 4 35 73

46 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 46–47^b (including star passages) after 51 —^{a}) D3 11 T2 G2 3 M1 अभिगम्य, D5 8–10 अवगम्य (for अधिगम्य) B1–3 D7 च (for तु) D13 अधिगम्या तु वैदेही —Ñ1 illeg for 46^{bcd} D4 damaged from 46^b up to पर्वत in 46^c V3 illeg from यं in 46^b up to 47^b —^{b}) D1 तु (for च) —^{c}) Ś1 V2 D6 12 T3 G2 3 M1 3 अस्तपर्वतम् —^{d}) T3 पूर्णे मासि, G2 पूर्णमासि (for पूर्णे मासे) Ñ2 V1 2 निवरस्यथ, B1–3 D7 निवर्त्स्यथ (sic), D6 न्यवर्तत, D10 11 G2 M1 निवर्तथ (D10 °ते, D11 °न [both sic]) (for निवर्तत) Ś1 D1–4 12 13 निवर्तध्व प्लवगमा ꙮ Ck निवर्तध्वमिति यावत्।, Ct निवर्तत निवर्तध्वम् ꙮ —After 46, Ś1 D12 ins l 1 only of 893*

47 V3 illeg for 47^{ab} (cf v l 46) Ñ1 damaged for 47^{ab} Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 46–47^b (including star passages) after 51 —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 transp ऊर्ध्वं and मासान् —^{b}) T3 वसेद् (for वसन्) T2 G3 भविष्यति (for भवेन्मम) —After 47^{ab}, Ś1 Ñ1 B4 (only l 1) D1–4 12 13 ins, while Ñ2 V2 3 B1–3 D7 ins after 50, D11 ins after 51

892* अभिगम्य निवर्तध्व सीता दृष्ट्वा हरीश्वरा ।
भवान्गुरुर्मे श्वशुर पिता यथा
सुहृत्तथान्यो मम नास्ति कश्चन ।
कृतेन कार्येण यथा पुरा कृत
यथा च पश्यामि तथा विधीयताम् । [5]

[V3 illeg up to नास्ति in l 3 (cf v l. 50) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 11 om l 1 Ñ1 illeg from l 1 up to श्वशुर in l 2 —(l 1) Ś1 D1 अधिगम्य (for अभि°) D1 सिद्धा (for दृष्ट्वा) B4 अधिगम्य तु वैदेही सिद्धार्था सनिवर्तत —(l 2) Ñ2 V2 B1–3 D7 11 transp पिता and यथा —(l 3) D4 om तथान्यो Ś1 Ñ1 किंचन (sic) (for कश्चन) Ñ2 V2 B1–3 D1 3 7 न मे सुहृत्त्वत्म(D1 °च स)दृशोस्ति कश्चन (B2 [before corr] किंचन), D11 तथा न मे त्वत्समदृशोस्ति कश्चन —(l 4) Ñ1 चिरायथागन, Ñ2 V2 3 B1–3 D3 7 11 भवतमागत, D1 चिरादुपागन (for यथा पुरा कृत) —(l 5) Ñ2 V2 3 B1–3 D1 3 7 [आ]शु (for च) D11 [अ]मिनदामि (for च पश्यामि)]

—Thereafter D13 repeats 43 and 40

—^{c}) B4 D6 G2 M1 2 सहेष, D1 सदैव (for सहैव) D9 om शूरो युष्मामि D3 शूरैर् (for शूरो) —^{d}) B4 G3 भविष्यति (for गमि°) ꙮ Cr श्वशुरो मे गमिष्यतीति पाठ ꙮ —For 47^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 11 subst, while Ś1 D12 ins l 1 only after 46

893* अगम्यं हि पर तत्र देवैरपि सवासवै ।
इत्यर्थमेव श्वशुर पितृभूतो विसर्जित ।
कृत्स्नास्त्वापत्सु भवता समर्थ परिपालने ।

[(l 1) Ś1 D12 तस्माद् (for तत्र) V2 3 सुरासुरै (for सवासवै) —(l 2) V1 2 B2 एष (for एव) —V3 illeg after भू up to 48^a —(l 3) V1 B3 कृच्छ्राद्, B1 2 कृच्छ्रासु (for कृत्स्नासु) V1 प्रतिपालने]

—After 47, Ś1 D12 ins

894* स्वयमेको बलवता समर्थ प्रतिपालने ।

48 V3 illeg for 48^a (cf v l 47) —^{a}) D4 गतव्य (for श्रोतव्य) V2 सर्वमेवास्य, D11 वाक्यमेतस्य (for सर्व°) —^{b}) B4 G2 M1 दृष्ट-, D1 3 दृढ (for दिष्ट-) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 भवद्भिर्वेग(Ñ1 °द्भिर्दिष्ट, D2 13 °द्भि शीघ्र, D4 °द्भि पृष्ठ)गामिभि, Ñ2 V B1–3 D7 य(B3 त)थैव मम (B1 सर्वे) वानरा, D11 सर्वै निर्दिष्टकर्मभि —After 48^{ab}, D11 ins

895* भवता चैव सर्वो मे रक्ष्यो योऽद्य जन पथि ।

—Ñ1 om 48^{cd} —For 48^{cd}, Ś1 B4 D1–4 11–13 subst

896* अङ्गभूतो मम ह्येष श्वशुरो मतिमान्भृशम् ।

[B4 भवति, D1 ममापि (for मम हि) D4 अगार॰॰ महेष (sic) (for the prior half) D11 भवतश्च न मशाय (for the post half)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst, Ś1 D12 ins after 48^{ab}

897* योऽन्यथा स्थास्यति कपि स मे वध्यो भविष्यति ।
[Ś1 D12 हरि (for कपि)]

—Then Ñ2 V B1–3 D7 read 51 (including 900*)

49 Ñ1 damaged up to प्रमाण in ^{b} —^{a}) Ś1 D2 4 12 13 सर्व-, B4 चाति- (for चापि) —^{b}) D1 प्रमाणा D6 8–10 सर्व एव हि (for सर्वकर्मसु) —Ñ1 illeg from ^{c} up to पश्यध्व in ^{d} —^{c}) G3 एव (for एन) Ś1 D1 12 प्रमाणमेत सस्थाय, B4 तेषा प्रमाण संस्थाप्य, D2–4 13 प्रमाणमेतत्सस्थाय —^{d}) Ś1 B4 D1–4 11–13 G3 सर्वत (for पश्यध्व) B4 शुद्धमानसा (for पश्चिमा दिशम्) ꙮ Cv पश्यध्वं पश्चिमा दिशमिति पाठ ।, Cr g प्रमाणमेन सस्थाप्य पश्यध्व पश्चिमा दिशमिनि पाठ (Cg प्रमाण व्यवस्थापकम्। पश्यध्व पश्यत। आत्मनेपदमार्षम्) ꙮ —For 49, Ñ2 V B1–3 D7 subst,

67 56 71 दृष्टायां तु नरेन्द्रस्य पत्न्याममिततेजसः ।
कृतकृत्या भविष्यामः कृतस्य प्रतिकर्मणा ॥ ५०
अतोऽन्यदपि यत्किंचित्कार्यस्यास्य हितं भवेत् ।
संप्रधार्य भवद्भिश्च देशकालार्थसंहितम् ॥ ५१

ततः सुषेणप्रमुखाः प्लवंगमाः
सुग्रीववाक्यं निपुणं निशम्य ।
आमन्त्र्य सर्वे प्लवगाधिपं ते
जग्मुर्दिशं तां वरुणाभिगुप्ताम् ॥ ५२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 T2 3 G3 M1 ins l 2 only after 49

898* एतच्छ्रुत्वा मया प्रोक्तं भवन्तः पश्चिमां दिशम् ।
सर्वतः परिमार्गन्ता यथा दृश्येत जानकी ।

[V3 illeg for l 1 —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मवत (for मर्वत) D11 T2 3 G3 M1 भवन परिपश्य(D11 °मार्ग)-तु (for the prior half) — D4 om from यथा up to 50]

50 Ñ1 D1–4 13 om 50 (for D4, cf v l 898*) D5 6 8–10 G1 2 M2 om 50^{ab} —^{ab}) B4 हि (for तु) D11 दृष्टाया तस्य भवने रावणस्यामितेजस —For 50^{ab}, Ś1 Ñ2 V B1–3 D7 12 subst

899* रामपत्न्या हि दृष्टाया मथित्या सर्वथा वयम् ।

[B1 3 राजपत्न्या V1 च दृष्टाया, B2 तु दृष्टाया (for हि दृष्टाया) Ś1 D12 सर्वशो (for सर्वथा)]

—V1 om 50^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 3 B1–3 D7 12 ऋणान्मुक्ता(V1 illeg from न्मुक्ता up to नास्ति in l 3 of 892*), D11 कृतकार्या (for कृतकृत्या) —^{d}) Ś1 D12 T2 प्रतिकारिण , B4 °कारण, G3 °कर्मण (for °कर्मणा) Ñ2 V2 B1–3 D7 कृतप्रत्युपकारिण —After 50, Ñ2 V2 3 B1–3 D7 ins 892*

51 Ñ2 V B1–3 D7 read 51 (including 900*) after 48 —^{ab}) Ś1 Ñ B2 4 D2–4 7 12 13 ततो (for अतो) V3 illeg from किंचित् up to तु च in l 1 of 901* D5–6 8–10 G1 2 M2 कार्यं (for किंचित्) Ñ V2 B1–3 D7 कार्यमस्य, V1 कार्यस्य हि, G(ed) कार्यमस्मद्- , Cv as in text (for °स्यास्य) D5 6 8–10 प्रिय (for हित) Ś1 D12 कार्यमात्य(Ś1 °न्य)यिक हित (for ^{b}) D11 ततो नान्यत्प्रिय किंचित्कार्यमस्ति महन्मम —D10 om 51^{c}–52 —^{c}) B4 D1–4 13 T3 M2 Cv सप्रधार्यं, Cm g सप्रधार्य(as in text) B4 तु, D3 तद् (for च) —^{d}) Ś1 D2 4 12 13 -कालानु , D11 कालाभि-, M3 -कार्यार्थ (for -कालार्थ-) D3 -सहितैं (for सहितम्) —For 51^{cd}, Ñ2 V(V3 illeg) B1–3 D7 subst.

900* तत्सुषेणमते कार्यं देशकालोपपादितम् ।

[Ñ2 B1 3 -मत (for -मते)]

—After 51, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read 46–47^{b} (including star passages), while D11 ins 892*

52 D10 om 52, V3 illeg up to च in l 1 of 901* (for both cf v l 51) —^{a}) B2 कपींद्रा , M2 3 प्लवगा (for प्लवगमा') ❀ Cv सुषेणप्रमुखा प्लवगमा इति ❀ —Ñ1 illeg for 52^{b} —^{b}) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 कपीन्द्र- (for सुग्रीव-) V2 विपुल (for निपुण) G(ed) निशम्य तत्. B1 कपींद्रवाक्यानि पुनर्निशम्य, D11 निशम्य सुग्रीववच समाहिता —Ñ1 damaged for 52^{c} —^{c}) B4 प्रणम्य (for आमन्त्र्य) Ś1 D2 4 12 13 प्लवगाधिप ततो, B4 D5 6 8 9 T2 G M1 2 °धिपास्ते, D1 °गा समततो, D3 °धिप तदा (for °धिप ते) —^{d}) Ś1 D2 4 12 13 दिश ते, B4 प्रतीचीं (for दिश ता) Ś1 D2–4 13 -[अ]धिपालिता, Ñ1 -[अ]विगुप्ता, B4 -[अ]भिरक्षिता, D12 -[अ]भिपालिता (for [अ]भिगुप्ताम्) D1 वरुणेन पालिता —For 52^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

901* दिश विचेतु वरुणाभिपालिता-
मभिप्रयाता समुदीर्णमानसा ।

[(l 1) V3 illeg up to च B1 3 प्रवेष्टु (for विचेतु).—(l 2) V1 उपस्थितास्ते (for अभिप्रयाता)],

while D11 subst

902* प्रणम्य सर्वे हरिवाहिनीपति
दिश प्रजग्मुर्वरुणाभिपालिताम् ।

—After 52, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 ins

903* तत प्रयाता द्रुमखण्डमण्डिता
पतगनानाविधसेवितद्रुमाम् ।
दिश प्रतीची प्रति वानरोत्तमा-
स्तदा प्रहृष्टा परराष्ट्रमर्दना ।

[(l 1) Ñ1 illeg up to खण्ड B1 शीघ्र (for तत) Ś1 -पर्ण , B4 -षड- (for खण्ड-) —(l 2) Ñ1 -मेदितहृदा, B4

४२

ततः संदिश्य सुग्रीवः श्वशुरं पश्चिमां दिशम् ।
वीरं शतवलिं नाम वानरं वानरर्षभः ॥ १
उवाच राजा मन्त्रज्ञः सर्ववानरसंमतम् ।
वाक्यमात्महितं चैव रामस्य च हितं तथा ॥ २
वृतः शतसहस्रेण त्वद्विधानां वनौकसाम् ।
वैवस्वतसुतैः सार्धं प्रतिष्ठस्व स्वमन्त्रिभिः ॥ ३
दिशं ह्युदीचीं विक्रान्तां हिमशैलावतंसकाम् ।
सर्वतः परिमार्गध्वं रामपत्नीमनिन्दिताम् ॥ ४ G 4 44 6 B 4 43 4 L 4 36 8

पक्षिभाविता, D3 सेविविद्रुमा (for °द्रुमाम्) —(1 4) Ś1 अति, D12 तत (for तदा) D3 पुर (for पर-) D1 -वधना, D2 दशना (for -मदना) B4 हरीशमृष्टे परदर्पमर्दना (sic)]

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पश्चिमदिग्वर्णन, Ñ2 V (V3 illeg) B1–3 D7 पश्चिमदिग्निर्याण, B4 सुषेणपश्चिमदिग्निर्याण, D11 पश्चिमदिग्विदेहनी —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 12 13 om, Ñ2 G3 41 (as in text), V2 40, V3 illeg, B2 43, B3 D3 7 44, B4 45, D1 28, D5 6 8–10 T2 3 G1 2 M 42, D11 39 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

42

☞ T1 missing up to 30[b] (cf v l 4 36 17) M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ñ1 illeg for 1[ab] —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 प्रस्थाप्य (for संदिश्य) —[b]) V2 3 B D7 11 सुषेण (for श्वशुर) —After 1[ab], Ś1 B3 D1–4 12 13 ins

904* चिन्तयामास मतिमान्मुहूर्तमिव वानर ।

[B3 इति, D3 अथ (for इव)]

—[c]) D3 वीर Ś1 विल, Ñ2 V3 बल, D6 -वलिर् (for -वलि) —[d]) D4 reads in marg, D9 om वानर D2 वानरर्षभ, D3 5 6–10 °रेश्वर, T3 °राधिप (for °र्षभ)

2 [a]) V1 प्रोवाच Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 L(ed) हरिराजान (D3 °जोथ, L[ed] °जस्त), Ñ2 V B D7 11 राजा राजान, D8–10 T3 G3 M1 3 Ch t राजा(M1 वाचा) सर्व(G3 M3 धर्म)-ज्ञ (for राजा मन्त्रज्ञ) —[b]) B4 सगत, D5 6 8–11 T2 3 G M -सत्तम (D11 T3 °म) (for -समतम्) —V3 illeg for 2[c]–3[a] —[d]) D5 8–10 तदा —For 2[cd], Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

905* राघवस्य शुभ वाक्यमशुभ रावणस्य च ।

[Ñ1 D1 3 11 शुभ रामहित (for राघवस्य शुभ) D11 अहित (for अशुभ) D4 रावणास्याशुभ तथा (for the post half)], while Ñ2 V1 2 B D7 subst for 2[cd]

906* शूर रामहित वाक्यमहित रावणस्य च ।

[B4 शुभ (for शूर)]

3 V3 illeg for 3[a] (cf v l 2) —[a]) Ś1 D2 4 कोटि-, Ñ1 D1 3 11–13 कोटी (for शत) —[b]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 वानराणा महौजसा (Ñ2 तपस्विना, V B D7 11 तरस्विना) —D11 om 3[cd] —[c]) D3 मुखै (for -सुतै) D4 12 विवस्वत सुतै —Ñ1 illeg from 3[d] up to the prior half of 1 4 of 907* —[d]) D1 सप्रतिष्ठ, M1 प्रनीक्षस्व (for प्रतिष्ठस्व) Ś1 D12 मम प्रिये, D2 4 समन्त्रिभि, D6 13 सु° (for स्वमन्त्रिभि) Ñ2 V B D7 मृगयस्वोत्तरा दिश, D8–10 प्रविष्ट सर्वमन्त्रिभि ❀ Cv प्रतिष्ठस्व स्वमन्त्रिभिरिति पाठ ।, Cr प्रतितिष्ठस्व मन्त्रिभिरिति सम्यक् ❀ —After 3, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins, Ñ2 V B D7 ins 1 1–2 only after 3

907* यक्षराक्षसगन्धर्वकिंनरेशेन धीमता ।
पालितामेकपिङ्गेन धनदेन महात्मना ।
उत्तरा त्व दिश गत्वा सशैलवनकाननाम् ।
मार्गस्व सार्धं हरिभिर्देशकालानुकोविदै ।
तत्र सीता च वैदेहीं निलय रावणस्य च । [5]
मृगयस्व प्रयत्नेन विक्रान्तैर्हरिभि सह ।

[D1 3 4 13 om 1 1–2 Ñ1 illeg up to हरिभि in 1 4 —(1 1) D2 गधव (for -गन्धर्व-) D7 किंनरेण च (for -किंनरेशेन) —V3 illeg from न धीमता up to 1 2 D2 किंनरेरुपशोभिता (for the post half) —(1 2) Ś1 एकलिंगेन —(1 3) Ś1 D3 12 तु (for त्व) D1 द्रुमकानना —(1 4) Ś1 D12 मार्गध्व Ś1 मार्ग (for मार्ध) Ñ1 D1 3 -[अ]धकोविद —(1 6) D13 च (for प्र-)]

—Then Ñ2 V B D7 cont

908* विदेहतनया तत्र पत्नीं रामस्य धीमत ।
विचिन्वन्तु भवन्तस्ता दुर्धर्षा वानरै सह ।

[(1 2) V2 विचिन्वति (sic) V1 दुर्धरर्, V2 मु , V3 °र्षा (for दुर्धर्ष)]

4 [a]) D8–10 M1 Ch t विक्रात (for °न्ता) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 दिशमेता(D4 °का) सुविपुला(Ñ1 D2 4 13 °क्राता), D11 उदीची दिशिमाश्रित्य ❀ Ch t विक्रान्तेति शतवलस्य (Ch °ले) सबुद्धि ❀ —[b]) Ñ1 सह, D3 हित- (for हिम-) D5 8–10 T3 M1 -[अ]वतसिका —[c]) D4 पर्वते (for सर्वत) —Ñ1 illeg from 4[d] up to वैदेह्या in 915* —[d]) Ś1 D1–4 12 13 राजपुत्रीम् D1 अरिंदमा, D5 6–10 यशस्विनीं (for अनिन्दिताम्) D11 जानकी राक्षस च त —For 4, Ñ2 V B D7 subst, Ś1 D12 ins after 4

अस्मिन्कार्ये विनिर्वृत्ते कृते दाशरथेः प्रिये ।
ऋणान्मुक्ता भविष्यामः कृतार्थार्थविदां वराः ॥ ५
कृतं हि प्रियमस्माकं राघवेण महात्मना ।
तस्य चेत्प्रतिकारोऽस्ति सफलं जीवितं भवेत् ॥ ६
एतां बुद्धिं समास्थाय दृश्यते जानकी यथा ।
तथा भवद्भिः कर्तव्यमस्मत्प्रियहितैषिभिः ॥ ७
अयं हि सर्वभूतानां मान्यस्तु नरसत्तमः ।
अस्मासु चागतप्रीती रामः परपुरंजयः ॥ ८
इमानि वनदुर्गाणि नद्यः शैलान्तराणि च ।
भवन्तः परिमार्गन्तु बुद्धिविक्रमसम्पदा ॥ ९
तत्र म्लेच्छान्पुलिन्दांश्च शूरसेनांस्तथैव च ।
प्रस्थलान्भरतांश्चैव कुरूंश्च सह मद्रकैः ॥ १०
काम्बोजान्यवनांश्चैव शकानारट्टकानपि ।
वाह्लीकानृपिकांश्चैव पौरवानथ टङ्कणान् ॥ ११

909* दिशमेता सुविचिता कर्तुमर्हथ वानरा ।
विदेहराजदुहितु कृते सत्यक्तजीविता ।

[(l 1) Ś1 शुचिदृष्टा, D12 शुचि दिष्टा (for सुविचिता) —V3 illeg from l 2 up to 5[a] —(l 2) Ś1 D12 कार्य (for कृते) and मानमा (for -जीविता)]

5 Ñ1 illeg for 5 (cf v l 4) V3 illeg for 5[a] (cf v l 909*) —[a]) B2 तस्मिन् Ś1 D12 निवृत्ते तु, Ñ2 V1 2 B1–3 G3 [ऽ]भिनिर्वृत्ते, D2 3 13 तु (D3 हि) नि°, D1 M1 सुनि°, G(ed) [ऽ]थ नि°, Ck t as in text D1 अस्मिन्हि काले निर्वृत्ते —[b]) Ñ2 V2 B D4 दाशरथिप्रिये —[c]) B4 D11 ऋण, D2 13 क्षणान् (for ऋणान्) G1 M1 ऋणान्मुक्तो भविष्यामि —[d]) D5,8 10 वर (for वरा) Ś1 D1–4 12 13 कृतार्था हरिपुंगवा, Ñ2 V2 3 B1–3 D7 कृतप्रत्युपकारिण, V1 B4 कृतघ्न प्रतिकारिण, D11 ऋणमेतद्धि नो महत्, G1 M2 कृतकृत्याश्च वानरा ❀ Cr m कृतार्थार्थविदा वरा इत्यत्र दीर्घ (Cm सवर्णदीर्घ) आर्ष ।, Cg कृतार्थाश्चार्थविदश्च कृतार्थार्थविदस्तेषा वरा, Ck कृतार्था कृतकृत्या । अर्थविदो लब्धाभीष्टार्थाश्च तथा ।, Ct कृतार्था कृतकृत्या । अर्थविदा लब्धाभीष्टानाम् । सन्धिरार्ष ❀

6 Ñ1 illeg for 6 (cf v l 4) V3 illeg from महात्मना in [b] up to [d] —[c]) Ś1 D1–4 12 13 प्रति(D13 प्राप्त [sic])कर्तास्मि (for °कारोऽस्ति) Ñ2 V1 2 B D7 11 तस्य प्रतिकृते हि स्यात्(D11 °ते कार्ये) —[d]) G2 transp सफल and जीवित Ś1 Ñ2 V1 2 B D2 7 12 13 मम, D3 तत, D4 च मे (for भवेत्) —After 6, D5 6 8–11 T2 3 G M ins

910* अर्थिन कार्यनिर्वृत्तिमकर्तुरपि यश्चरेत् ।
तस्य स्यात्सफल जन्म किं पुन पूर्वकारिण ।

[(l 1) D11 अथिन D11 य कर्तुं प्रियमाचरेत् (for the post half) —(l 2) D11 किं पुनर्जाविनेन च (for the post half)]

7 Ñ1 illeg for 7 (cf v l. 4) —[a]) Ñ2 V B D7 G3 पुरस्कृत्य, D6 T2 G1 2 M3 अव° (for समास्थाय) D11 एता च दिशमास्थाय —[b]) Ś1 D12 यथा लभत मैथिली, D1 3 11 G3 यथा दृश्येत जानकी(D1 मैथिली), D2 4 13 यथा लभ्येत मैथिली —[d]) Ś1 D2 4 11–13 मम (for अस्मत्-) V2 हितैषिण

8 Ñ1 illeg for 8 (cf v l 4) —[a]) Ś1 V1 D2–4 12 13 सर्वभावेन, B1 धर्मो भू°, B3 धर्म° (for सर्वभूताना) —[b]) M1 च (for तु) D6 नृप (for नर-) Ś1 D2–4 12 13 समान्यो(D3 सामात्यो) हरिपुंगवा·(D3 12 13 °व), Ñ2 V B D1 समा(V सामा, B1 सन्मा, D1 स मा)न्यो हरि (V3 illeg from हरि up to [d])सत्तमा (B2 [before corr] °यूथपा·), D11 नमस्कार्यो नरोत्तम —[c]) Ś1 D1–4 12 13 च परा प्रीति, Ñ2 V1 2 B D7 च गतो भक्ति (B1 गता भक्ति, D7 °क्ति), D5 6 8–10 G3 च गत प्रीतिं(D5 °तप्रीती), D11 [अ]वगत प्रीति, T2 G1 2 M1 चागत प्रीति (for चागतप्रीती) —[d]) Ñ2 V1 2 B D7 11 परां (for राम) Ś1 D1–4 12 13 गत परबलार्दन

9 Ñ1 illeg for 9 (cf v l 4) —[a]) Ś1 D1–4 11–13 देश(D11 शैल)दुर्गाणि, Ñ2 V B D7 शैलशृङ्गाणि, D8–10 बहुदुर्गाणि (for वनदुर्गाणि) —[b]) Ś1 V1 D2 4 12 13 नदी-, V2 D1 न·, V3 B4 D3 M1 2 नदी, Cr m g as in text (for नद्य) D11 शिलामध्यातराणि च —[c]) D1 भवद्भि, D3 तावद्भि (for भवन्त) V B1–3 D7 प्रति(V2 D7 परि)-मार्गता, D1 3 °मार्ग्यता (sic), D2 4 13 M1 °मार्गध्व, Cr.m g as in text (for °मार्गन्तु) —[d]) Ś1 B4 D2 4 12 13 -समता, G(ed) -सपद (for -सम्पदा)

10 Ñ1 illeg for 10 (cf v l 4) —[a]) D13 ते च (for तत्र) Ś1 Ñ2 V B D3 7 11 12 मत्स्यान्पुलिदाश्च, D1 2 4 13 मत्स्या. पुलि(D1 कुणि [sic])दाश्च —V3 illeg from [b] up to सह in [d] —[b]) D1 2 4 13 शूरसेनास् —[c]) Ś1 D12 G3 प्रस्थकान्, V2 प्रस्थानान्, B1 प्रस्तरान्, B3 प्रस्तावान्, B4 प्रशस्तान्, D2 4 13 प्रस्थु(D4 °स्थू)लान्, G(ed) प्रचरान्, Ck t as in text (for प्रस्थलान्) Ś1 Ñ2 B1–3 D2 12 13 मद्रकाश्, V1 2 D4 7 भद्रकाश्, B4 मल्लकाश्, G3 M2 भा°, Cr m g k t as in text (for भरताश्) D1 3 11 प्रस्थलान्भद्र(D1 °न्मद्र)काराश्च —[d]) D2 गुरूश्च —G2 om (hapl ?) from सह मद्रकै up to 12[c] Ś1 D2–4 11–13 कै(Ś1 D12 के)कयै, V3 B4 D1 M1 भद्रकै (for मद्रकै)

11 Ñ1 illeg for 11 (cf v l 4) G2 om 11 (cf v l 10) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 12 13 गांधारान्, D5 8–10 G1 M2 काबोज, D6 काभोजं, T2 3 काभो° (for काम्बोजान्) D4 प्रवराश् (for यवनाश्) Ś1 चीरान्, D1 3 4 12 चीनान्, T2

चीनान्परमचीनांश्च नीहारांश्च पुनः पुनः ।
अन्विष्य दरदांश्चैव हिमवन्तं विचिन्वथ ॥ १२

लोध्रपद्मकषण्डेषु देवदारुवनेषु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ १३

G 4 44 19
B 4 43 13
L 4 36 21

वगान्, G3 नागान् (for चैव) D11 गाधारान्यवमानाश्च —[b]) Ś1 D12 पाडूश्चैव समालकान्, Ñ2 V B D7 शकानो(B2 °न्यो)-ड्रान्सपारदान्, D1–4 13 पौंड्राश्चैव स(D1 शकानोड्रान्स, D3 शुकाश्चोदान्स, D4 पौराश्चैव स)मालवान् D5 8–10 शकाना पत्तनानि च, D6 T2 शकानारट्टि(D6 °ष्ट)कानपि, D11 शुकान्चौडासमाकुलान् (sic) —D8–10 om 11[c]–12[b] —[c]) V1 B1–3 D3 7 11 बाल्हिकान्, M2 बाहिकान् (for बाल्ही°) D3 हृदिकाश्, D6 कृषिकाश् (for ऋषिकाश्) —[d]) M1 पारवान् (for पौर°) Ñ2 V B D7 किक्(V1 °न)रान्, D5 कोकणान्, D6 G1 3 M1 2 ककणान्, T2 टेकणान्, T3 तकणान् (for टङ्कणान्) Ś1 D12 तथा रासठ(D12 र*म)रुद्रणान्, D1 वनारमटतंगणान् (sic), D2 13 तथा रमट(D13 °ढ)तङ्गणान्, D3 तथा पररतगणान्, D4 L(ed.) तथा रामढता(L[ed] °त)गणान्, D11 तथा च मवतगणान्.

12 Ñ1 illeg for 12 (cf v l 4) G2 om 12[a] (cf v l 10) D8–10 om. 12[ab] (cf v l 11). —[ab]) V1 वीरान्, D3 दीनान्, D4 M1 चीरान्, D12 om (for चीनान्) —V3 illeg from -चीनांश्च up to l 1 of 911* V1 -वीरांश्च, D3 -दीनांश्च, D12 °स्तु (for -चीनांश्च) G1 M3 वि(M3 नि)हारांश्च, T2 न्यवाकांश्च, T3 न्यहृतांश्च, G2 M1 ना(G2 न)ग° (for नीहारांश्च) Ñ2 V1 2 B D1 2 4 7 12 13 तुषारा(Ñ2 B D7 °खारा, D12 *रुखा)न्बर्बरानपि, D3 तुषारांश्च वनानपि, D5 6 व्यहर(D6 न्यहुरा)श्च पुन पुन (sic), D11 तुषारान्बर्बरै सह (for [b]) Ś1 परमचीनास्तथा शाल्वान्वगान्बर्बरानपि (sic) —After 12[ab], Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 ins

911* कुद्दालै कमलैश्चैव काम्बोजानभिसंवृतान् ।
एतानन्यद्भुतान्देशान्सपर्वतनदीगुहान् ।

[V3 illeg for l 1 —(l 1) Ñ2 V1 2 कुट्टुलै, B4 उत्पलै, D7 कुधूलै (sic), G(ed) काचनै (for कुद्दालै) Ś1 L(ed) कट्कानश्चका(L[ed] °टकानस्वला)आलान्, D1 2 13 कडूलानप्य(D2 13 कद्वलानग)कालीशान्, D3 11 व(D11 क)र्परानथ शालीशान्, D4 कद्वलानस्यकालीतान्, D12 कद्कानखलाश्चालान् (for the prior half) Ñ2 V2 B3 4 कवोजान्. Ś1 D4 12 अश्व, D1–3 11 अथ, D13 वग, G(ed) अपि (for अभि-) D11 -सवृत —(l 2) D11 चान्याद्भुतान् (for अन्य°) Ñ2 V2 B4 D7 -वनान्, V3 B1–3 -वरान् (sic), D1 -रुहान् (for गुहान्) V1 सयलेन नदीवत (for the post half)]

—[c]) D6 T3 M अन्वीक्ष्य. Ś1 D3 वरदाश्च, D1 दुर°, G3 र°, M1 दर्द° (for दरदाश्च) Ñ2 D5 8–10 अन्वीक्ष्य वरदांश्चैव —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 गमिष्यथ, D6 T3 G1 2 M तथैव च (for विचिन्वथ)

13 Ñ1 illeg for 13(cf. v l 4) —[a]) Ś1 D3 11 12 रोध्र-, D1 रोद्र- (for लोध्र-). V3 illeg from पद्मक up to [b] Ś1 V1 B1–3 D1–4 7 11–13 ख(B1–3 D12 प)डेश्व, Ñ2 D8–10 Ct -खडेषु, V2 -खडाश्च, Cr k as in text (for -षण्डेषु) —[b]) B4 देवदार- Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 -वनैस्तथा, D11 -वने तथा (for -वनेषु च) —After 13[ab], Ś1 Ñ2 B D1–4 7 11–13 ins

912* शालैस्तालैस्तमालैश्च भूर्जैश्च बहुभिर्वृतम् ।
किंनरैश्चारणै सिद्धै पिशाचैर्यक्षराक्षसै ।
अनुकीर्णं स्थितं शैलमावृत्य दिशमुत्तराम् ।
पन्नगैर्मृगयूथैश्च नानापक्षिगणैस्तथा ।
अनुकीर्णं वन सर्वं वानरैश्च सहस्रश । [5]
तस्य पर्वतजालेषु नदीषु च गुहासु च ।

[(l 1) Ś1 D3 12 सालैस्, D11 शाल- (for शालैस्) D11 -ताल- (for तालैस्) B4 शालै**तमाले (for the prior half) Ś1 वृतान्, B1 2 वृत (for वृतम्) Ñ2 भूर्जैश्च बहुरावृत, D7 भूर्जैर्बहुभिरावृत (for the post half) —(l 2) B1 वानरै: (for चारणै) D4 दक्ष (for यक्ष-) —B4 om. (hapl) l 3–4 —(l 3) Ś1 D1–4 11 12 अनुकीर्णे स्थित शैल (for the prior half) D3 आश्रित्य, D4 आवृत्य (for आवृत्य) —V3 illeg from दिशम् up to first च in l 6 V1 D13 उत्तर —(l 4) B1 अपि (for तथा). Ś1 D1–4 12 13 तापसैर्गुह्यकै सिद्धै (D2 13 शैलै, D3 चैव) किंनरै(D1 3 पन्नगै)-मृगपक्षिभि, D11 तापसै पन्नगैश्चैव गुह्यकैर्मृगपक्षिभि —(l 5) Ñ2 B4 D7 वा(D7 चा)रणैश् (for वानरैश्) Ś1 D12 अनुपर्णवत शैल आस्थित शतयोजनात्, D1 अनुकीर्णं स्थित शैल आवृत्य शतयोजन; D2–4 13 अनुकीर्णवन (D13 °न) शैल आस्थित (D13 °त) शतयोजन (D3 शुभभोजन, D4 °न), D11 अनुकीर्णा च तै शैलमास्तिक-शोभितो जन (sic) —(l 6) Ś1 D2–4 11–13 कदरेषु, D1 निर्झरेषु (for नदीषु च)]

—Ś1 om 13[cd] —[d]) D1 इतस् (for ततस्) —After 13, Ñ2 V(V3 illeg) B1–3 D1–4 7 11 12 ins, Ś1 cont. after 912* (owing to om)

913* किरातान्पह्लवान्घोरान्पशुपालान्सुदारुणान् ।
अन्विष्यथ भृगोस्तुङ्गमुपतुङ्ग गमिष्यथ ।

[V3 illeg from 913* up to देव in 14[b] —(l 1) V2 कैरातान्, D3 11 किंनरान् (for किरातान्) Ñ2 V1 2 त(V2 स)गुणान्, B1 तरुणान्, B3 तयनान् (for पह्लवान्) Ñ2 V1 2 B1 3 भ(V2 म)द्रान् (for घोरान्) B2 किरातान्समगुणान्मद्रान् (hypm), D7 तत किरातास्तगणान् (sic) (for the prior half) Ś1 -घातान् (for -पालान्) Ñ2 V1 2 B1–3 D1 7 च (for सु-) —After l 1, D2 4 ins

913(A)* अन्वेष्य सह वैदेह्या रावणो राक्षसाधिप ।

—(l 2) Ś1 D1 2 4 11 12 अन्विष्यता, Ñ2 D7 °ष्याथ, D3 °ष्य त (for अन्विष्यथ) V2 मृगोस् (for भृगोस्) D3 11 शृंग (for

21 14 23 ततः सोमाश्रमं गत्वा देवगन्धर्वसेवितम् ।
कालं नाम महासानुं पर्वतं तं गमिष्यथ ॥ १४
महत्सु तस्य शृङ्गेषु निर्दरेषु गुहासु च ।
विचिनुध्वं महाभागां रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ १५
तमतिक्रम्य शैलेन्द्रं हेमगर्भं महागिरिम् ।
ततः सुदर्शनं नाम पर्वतं गन्तुमर्हथ ॥ १६
तस्य काननषण्डेषु निर्दरेषु गुहासु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ १७
तमतिक्रम्य चाकाशं सर्वतः शतयोजनम् ।
अपर्वतनदीवृक्षं सर्वसत्त्वविवर्जितम् ॥ १८

तुङ्ग) V1 अन्विष्य चाथ भूयांत (sic) (for the prior half) Ś1 उपस्थान, V1 शर°, D2 प्रस्थ°, D3 मुनेस्तुग, D4 प्रस्थि°, D7 °गतु (meta), D11 °गर्भ, D12 उपातस्व(sic) (for उपतुङ्ग) B1 ? गमिष्यथ महाश्रम (for the post half)], while B4 ins after 13

914* किरातानथ चान्विष्य भृगोस्तुङ्ग गमिष्यथ ।

14 Ñ1 illeg for 14 (cf v l 4) V3 illeg up to देव in ^{b} (cf v l 913*) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 2 B D1–4 7 11 12 महाश्रम(D3 °य) (for सोमाश्रम) D13 किरातमाश्रम गत्वा —^{b}) D11 यक्ष (for देव-) D2 4 12 13 दानव- (for -गन्धर्व) —^{cd}) B4 कुड, T2 ताल, Cg k as in text (for काल) Ś1 D1–4 11–13 महाघोर, G(ed) सदा शात (for महासानु) K(ed) तु (for त) Ś1 D2 4 12 13 पर्वत चैव द्रक्ष्यथ, Ñ2 V B2 D7 गमिष्यथ शिलोच्चय, D1 3 11 पर्वत द्रष्टुमर्हथ (for ^{d}) B1 3 गत्वा चैत्रवन नाम महासत्त्वं शिलोच्चय —After 14, V3 ins 916*

15 Ñ1 illeg up to वैदेह्या in 915*(cf v l 4) V3 illeg for 15 —^{ab}) D5 6 T2 3 G1 2 M शैल(G1 2 M1 °ले)स्य, D8–10 Ct शैलेषु (for शृङ्गेषु) Ñ2 V1 2 B1–3 D3 7 11 तस्य पर्वतदुर्गे(D3 11 °शृङ्गे)षु (for ^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वनेषु च, B4 G3 M3 निर्झरेषु, D3 6 11 कद°, D5 8–10 पर्वतेषु (for निर्दरेषु) Ś1 D2 4 12 13 तस्मिन्पर्वतशृङ्गेषु वनेषूपवनेषु च, D1 तस्य पर्वतदुर्गेषु वनेषु गहनेषु च —^{c}) D5 6 8–10 T2 3 M1 3 विचिन्वत —^{d}) D5 8–10 अनिंदिता, D6 T2 3 M1 3 ततस्तत (for यशस्विनीम्) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 subst

915* अन्वेष्य सह वैदेह्या रावणो राक्षसाधिप ।

[= 913(A)* Ñ1 illeg up to वैदेह्या B2 3 अन्विष्य, D3 11 रावण (for अन्वेष्य) D3 11 13 मार्गितव्यस्ततस्तत (for the post. half) B4 अन्विष्य महिषीं सीता राघवस्य महात्मन]

—Thereafter, Ñ2 V1 2 B3 D1–4 7 11 cont , Ś1 Ñ1 B1 2 D12 subst for 16^{ab}, V3 ins after 14

916* ताम्रातकमतिक्रम्य हेमगर्भं महागिरिम् ।

[Ś1 Ñ1 D11 12 ताम्राग(D11 °का)रम्, D1 2 4 ताम्राकरम् D2 4 12 हिमगर्भ, D11 वेदगर्भ (for हेम°)]

16 Ñ2 V B3 D1–4 7 11 13 read 16^{ab} after 17. D2 reads 16-17 in marg —^{b}) B4 महौजस (for महा°) —For 16^{ab}, Ś1 Ñ1 B1 2 D12 subst 916* —V3 illeg for 16^{d} – 17 —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 G2 पर्वत त(D1 च, D11 वै) गमिष्यथ, Ñ2 V1 2 B D7 गमिष्यथ शिलोच्चय, M3 गतुमर्हथ पर्वत —After 16, D5 6 8–10 T2 3 G M ins , while Ñ2 V B3 D1–4 7 11 13 ins after 16^{ab}

917* ततो देवसखा नाम पर्वत पतगालय ।

[Ñ2 V1 3 देवसभो, V2 °मतो, B3 °पंभो, D1–4 °सभ, D6 T2 3 G2 3 M2 3 Ck °सखो, D7 13 °महो, D11 °सम (for देवसखा) V1 पन्नगालय , G2 पर्वतालया , Cg k t पतगालय (as above) D1–4 11 13 पर्वत त गमिष्यथ(D1 च चरिष्यथ) (for the post half) ꣸ Cv पतगालया इति पाठ । , Cr ततो देवसखो नाम पर्वत पर्वतालया इति पाठ । पर्वतालया इति वानराणां सबोधनम् । , Cm पर्वतालया इति कपिसबोधनम् ꣸]

—Thereafter, D5 6 8–10 T2 3 G M cont

918* नानापक्षिसमाकीर्णो विविधद्रुमभूषितः ।

[T3 G1 M3 -गणाकीर्णो (for समा°)]

17 V3 illeg , D2 reads in marg 17 (for both, cf v l 16) Ś1 Ñ1 om 17 G3 illeg for 17^{ab} —^{a}) V1 तत्र Ñ2 V1 B1 D5 7–10 T2 G1 2 काचन- (for कानन-) Ñ2 V1 2 D7–10 -खंडेषु (for- ष°) D1–4 11–13 तस्य पर्वत- (D2 4 12 13 सर्वे)शृंगेषु —^{b}) B4 D6 T3 M3 निर्झरेषु (for निर्द°) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 प्रियगुगहनेषु च, D1–4 11–13 प्रियगूना वनेषु च —^{cd}) D1 इतस्तत D6 विचिन्वत महाभागा रामपत्नी ततस्तत —After 17, Ñ2 V B3 D1–4 7 11 13 read 16^{ab}.

18 D11 om 18^{ab} —^{a}) B1 3 शैलेंद्र, B2(before corr as in text, after corr marg) मौलींद्र (for चाकाश) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D1–4 12 13 पर्वत (for सर्वत) —B4 om 18^{c}–20^{b} —^{cd}) V1 आपर्वत-, D3 स° (for अपर्वत-) V1 2 सर्वसत्त्वैर्, T2 °जतु-, G3 सर्वं पक्षि- (for सर्वसत्त्व-) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 पर्वतो हि नदीवृक्षै (D2 4 13 °क्ष) सर्वसत्त्वै(Ñ1 illeg from त्त्वै up to l 2 of 919*) र्वि(D2 4 13 °त्त्व वि)वर्जित —After 18, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins , while Ñ2 V B1–3 D7 ins l 2 and 4 only after 18

919* तत्र घोरतमं देशं गिरिमध्यमनम्भसम् ।
समन्ताद्योजनशतं सततं सूर्यरश्मिभि ।
न तत्र सिंहा व्याघ्रा वा वर्जितं मृगपक्षिभि ।
त्वरमाणै कृताहारै पीततोयैश्च वानरै ।

तं तु शीघ्रमतिक्रम्य कान्तारं रोमहर्षणम् ।
कैलासं पाण्डुरं शैलं प्राप्य हृष्टा भविष्यथ ॥ १९
तत्र पाण्डुरमेघाभं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ।
कुबेरभवनं दिव्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ २०
विशाला नलिनी यत्र प्रभूतकमलोत्पला ।
हंसकारण्डवाकीर्णा अप्सरोगणसेविता ॥ २१
तत्र वैश्रवणो राजा सर्वभूतनमस्कृतः ।
धनदो रमते श्रीमान्गुह्यकैः सह यक्षराट् ॥ २२
तस्य चन्द्रनिकाशेषु पर्वतेषु गुहासु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ॥ २३
क्रौञ्चं तु गिरिमासाद्य बिलं तस्य सुदुर्गमम् ।
अप्रमत्तैः प्रवेष्टव्यं दुष्प्रवेशं हि तत्स्मृतम् ॥ २४
वसन्ति हि महात्मानस्तत्र सूर्यसमप्रभाः ।
देवैरप्यर्चिताः सम्यग्देवरूपा महर्षयः ॥ २५
क्रौञ्चस्य तु गुहाश्चान्याः सानूनि शिखराणि च ।
निर्दराश्च नितम्बाश्च विचेतव्यास्ततस्ततः ॥ २६
क्रौञ्चस्य शिखरं चापि निरीक्ष्य च ततस्ततः ।
अवृक्षं कामशैलं च मानसं विहगालयम् ॥ २७ G 4 44 35 B 4 43 28 L 4 36 48

[Ñ1 illeg for l 1–2 —(l 1) D1 त तु, D11 ततो (for तत्र) —(l 2) D11 सतत (sic) (for सततं) B1 3 D7 सततमेव(B1 3 °व) त नित्य सवित्रा तिग्मरश्मिना —D11 om l 3 —(l 4) V3 illeg from वानरै up to जाम्बून in 20^{b}

19 B4 om, V3 illeg for 19 (for both, cf. v l 18) —^{a}) Ñ1 V2 D5 6 8–10 M2 तत्तु, D1 तत (for त तु) —^{b}) V2 शतयोजन, B1–3 D7 लोमहर्षण Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 कान(Ś1 D12 काच)न शतयोजन —^{c}) D6 T2 G M पाडर D5 6 8–10 प्राप्य(for शैल) —^{d}) D5 6 8–10 हृष्टा यूय(D6), G2 प्राप्य तुष्टा (for प्राप्य हृष्टा) G3 गमिष्यथ —For 19^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

920* अपर पर्वत रम्य कैलास नाम द्रक्ष्यथ ।,

while Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

921* पाण्डर द्रक्ष्यथ तत कैलास नाम पर्वतम् ।

[D7 पांडुर.]

20 B4 om 20^{ab}, V3 illeg up to जाम्बून in ^{b} (for both, cf v l 18) —^{a}) Ñ2 D7 M1 तत (for तत्र) T2 G M पाडर- —^{b}) D2 13 जबूनद- Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -विभूषित (for -परिष्कृतम्) —^{c}) D1 -भुवन Ś1 D1.5 8–10 12 T3 रम्य (for दिव्य)

21 V3 illeg for 21 —^{a}) V1 T2 विशाल-, D3 °ली (for विशाला) Ś1 D12 तत्र (for यत्र) —^{b}) D13 G2 प्रफुल्ल- (for प्रभूत-) D2 6 कनकोत्पला —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) D6 T2 3 G M ह्यप्सरोगण- (to avoid hiatus) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 मुक्तावैडू(B4 D11 °दू, D3 °डु)र्यवालुका, Ñ2 V1 2 B2 D7 वैदू(D7 °डु)-र्यमणिवेदिका, B1 3 विशाला मणिवेदिका

22 ^{b}) Ñ2 V B D5 7–10 लोक, M2 -देव (for -भूत) —^{cd}) Ñ2 D7 वसते (for रमते) Ñ2 V B1–3 D7 नित्य (for श्रीमान्) D3 transp रमते and श्रीमान् Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 राजराट् (for यक्ष°) B4 धनानामीश्वर श्रीमान्र-मते लोकसमत

23 V3 illeg up to तस्य in 24^{b} —^{a}) G1 तत्र (for तस्य) B1 3 शर्वनिकाशेषु, B4 चदनषडेषु, T2 °विकासेषु (for चन्द्रनिका°) G(ed) तस्य सर्वनिकायेषु —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1 2 4 7.11–13 निर्झरेषु, B4 दुर्गेषु च, D3 कदरेषु (for पर्वतेषु) —^{c}) D5 om from सह up to ^{d} —^{d}) D1 इतस् (for ततस्) —After 23, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins l 1–17, while D11 ins App I (No 20)

24 V3 illeg up to तस्य in ^{b} (cf v l 23) —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 पर्वतम्, D1 G2 त(G2 च) गिरिम् (for तु गिरिम्) —^{b}) G2 वलिं (meta) (for बिल) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 गिरेर्महत्(D13 °हान् [sic]) (for सुदुर्गमम्) Ñ2 V B D7 गिरेस्तस्य(V3 illeg.) बिल (B1 वन)महत्, D11 शतच्छिद्र कथचन —^{cd}) D11 वानरा हि कुतूहला' (for ^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 दुष्प्रवेश दुराधर्षं सिद्धचारणसेवित.

25 V3 illeg for 25 —^{ab}) D13 च (for हि) D11 साक्षाद्वेदपरास्तत्र वसति ज्वलनप्रभा —^{c}) Ñ1 D8–10 अभ्यर्थिता, D1 येप्यर्चिता, M1 2 अभ्य° (for अप्यर्चिता) Ñ1 शश्वद् (for सम्यग्) Ś1 Ñ2 V1 2 B D2–4 7 11–13 G(ed) देवैरभ्यर्चिता श(G[ed]शा)श्वद् (V1 सर्वै) —^{d}) Ñ1 illeg from -रूपा up to 26^{a} Ś1 D2 4 12 13 देवतुल्या, D3 विचरति, G1 2 दिव्य° (for देवरूपा).

26 Ñ1 illeg for 26^{a} (cf v l 25) —^{a}) B1–3 च (for तु) Ñ2 V B D7 दिव्या, D3 11 रम्या (for चान्या) Ś1 D12 L(ed) ते च (L[ed]ताश्च) सानुगुहा सर्वा, D1 क्रौचेशश्च ग्रहाश्चान्या (sic), D2 13 शौचमानुग्रहा सर्वा (sic), D4 क्रौंचसानुग्रहा सर्वा —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सानव (for सानूनि) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 7 11–13 M1 निर्झराश्, D2 निर्ज°, D4 निर्भ°, D5 8 10 G2 दर्दं°, D6 दर्दु°; G3 निर्झराश् (sic) (for निर्दराश्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 मार्गितव्यास् (for विचे°) D1 नेतव्याश्च इतस्तत (with hiatus)

27 V3 illeg. for 27 D5 8–10 om.(hapl) 27^{ab}. D11 reads 27 after App I (No. 20) —^{ab}) D1 क्रौंचश्च,

36 28 49 न गतिस्तत्र भूतानां देवदानवरक्षसाम् ।
स च सर्वैर्विचेतव्यः ससानुप्रस्थभूधरः ॥ २८
क्रौञ्चं गिरिमतिक्रम्य मैनाको नाम पर्वतः ।
मयस्य भवनं तत्र दानवस्य स्वयं कृतम् ॥ २९
मैनाकस्तु विचेतव्यः ससानुप्रस्थकन्दरः ।
स्त्रीणामश्वमुखीनां च निकेतास्तत्र तत्र तु ॥ ३०
तं देशं समतिक्रम्य आश्रमं सिद्धसेवितम् ।
सिद्धा वैखानसास्तत्र वालखिल्याश्च तापसाः ॥ ३१
वन्द्यास्ते तु तपःसिद्धास्तापसा वीतकल्मषाः ।
प्रष्टव्याश्चापि सीतायाः प्रवृत्तिं विनयान्वितैः ॥ ३२

D4 क्रौंच स- (for क्रौञ्चस्य) D13 वा (for च) G3 M1 निरीक्षतस् (for °क्ष्य च) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 निरीक्षध्व (Ñ1 °थ) सभतत (for ^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 क्रौंचस्य शिखरस्थ च तद्रक्ष्यथ (D7 तद्रक्ष्यताथ) सरो महत् —^{c}) Ñ1 D1 3 4 13 सवृक्ष, G3 सुवृक्ष, Ck t as in text (for अवृक्ष) Ś1 D12 सवृक्षक सशैल च, Ñ2 V1 2 B D7 अवृक्षकमशैल च, D3 G1 सरु(G1 अवृ)क्ष कामग शैल, D11 सवृक्षकाचन शैल. —^{d}) D11 वायस, G1 मानसा (sic) (for मानस) —Ñ1 illeg from विहगालयम् up to 28.

28 Ñ1 illeg for 28 (cf v l 27) V1 om 28^{ab} —^{a}) Ś1 D12 न ग्लानि सर्व- (D12 °निस्तत्र), D1 नगविन्नस्त (sic ?,) (for न गतिस्तत्र). Ñ2 V2 3 B D7 देवाना (for भूताना) —^{b}) Ñ2 V2 3 B2 4 D7 न भूताना न (Ñ2 B4 च), B1 3 भूताना न च; D5 6 9 G2 M3 न देवाना न; D8 10 देवाना न च (for देवदानव-) G1 देवाना नराक्षसा —^{d}) T2 G1 2 M3 Cv -भूतल , G3 -कंदर॰, Cg k t as in text (for -भूधर॰) T3 यदय देवमानस॰; M1 पर्वतो बहुकदर —For 28^{cd}, Ś1 D1–4 11–13 subst , while G1 2 M2 ins after 28^{ab}:

922* तस्माज्ञिरीक्षितव्यः स पर्वतश्चैव मानस॰ ।

[D11 तस्मिन् D13 परीक्षितव्यश् (for नि°) D11 व॰, D13 च (for स) G1 2 M2 तत्र सर्व विचेतव्य (for the prior half) D3 G1 2 पर्वतो दे(D3 नै)वमानस॰ , D11 M2 पर्वते देवमानसे (for the post half).],

while Ñ2 V B D7 subst for 28^{cd}

923* तस्मादालोकनीय तदप्रमत्तै प्लवगमै ।

[V2 तदप्रमेयै]

—After 922*, Ś1 D12 ins 1 18–26 of App. I (No 20)

29 Ś1 D12 om 29, Ñ1 om 29^{ab}, V3 illeg for 29 —^{a}) D11 तु सम् (for गिरिम्) D1–4 13 तमतिक्रम्य शैलेंद्र —^{b}) D1 मैनाक (for °को) D1 M2 पर्वत ꕥ Ck t मैनाको (Ck °कपर्वतो)ऽय समुद्रमध्यादन्य ꕥ —^{c}) Ñ1 ॰ ॰स्य (illeg), V1 G2 यमस्य (meta) (for मयस्य) D1 भुवन D1 6 M3 यत्र (for तत्र) —^{d}) Ñ1 -क्षयकृत् (sic ?) (for स्वय कृतम्) D1 निर्मित विश्वकर्मणा —After 29, Ñ1 D1 3 4 ins 1 23–26, while D2,13 ins 1 18–26 of App. I (No 20).

30 Ñ1 illeg. for 30^{ab} —^{a}) Ś1 D1–4 12 13 मैनाकश्च, D9 11 °कस्य, G M1 2 °क॰ स (for मैनाकस्तु) D1 प्रचेतव्य , D11 °व्या (for विचेतव्य) —^{b}) T2 M1 भूतल (for -कन्दर) D1–4 12 13 सानुप्रस्थ॰ सकदर , D11 सानुशृग गुहालया —T1 resumes from 30^{cd}. —^{c}) Ñ2 V2 B D7 हि, V1 D5 6 8–10 T G2 3 M1 तु (for च) —^{d}) Ś1 Ñ1 V D4 5 8 9 13 G2 निकेतस् D10 om (hapl) second तत्र Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 T3 तत्र वै(D11 T3 ते), Ñ2 V B D7 शोभना (for तत्र तु) —After 30, Ś1 Ñ(Ñ2 reads twice)V B D1–4 7 11–13 ins

924* तत्राश्रमपद रम्यमृषीणामूर्ध्वरेतसाम् ।
दीप्त सप्तर्षिचरित धर्मैककृतनिश्चयम् ।

[(l 1) Ś1 Ñ (Ñ2 second time)D1–4 13 तद्, D11 तम् (sic) (for तत्र) V1 D1 11 दिव्यम् (for रम्यम्). V3 illeg after रम्य up to the prior half of 926*. —(l 2) Ñ1 दीप्ति , V1 D11 दीप्त- (for दीप्त) Ś1 सप्तर्चि- (for °र्षि-). Ñ2 (both times) B4 -रुचित, D2 4 -रचित (for -चरित). V1 धर्मं सु ; D3 धर्मे च (for धर्मैक-). V2 -निश्चयं (for °यम्). Ñ1 धर्मि च (sic) कृतनिश्चये ; B1 3 धार्मिक कृतनिश्चये , B2 धर्मे कृतविनिश्चये., B4 धर्मेकृतनिश्चये , D1 धर्म रक्षितनिश्चय, D11 धर्मे च कृतनिश्चया (for the post. half)]

31 Note hiatus between ^{a} and ^{b}. —^{b}) G3 ह्याश्रम (to avoid hiatus) —For 31^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4. 11–13 subst

925* आश्रम तमतिक्रम्य शैल बहुफलोदकम् ।;

while Ñ2 V B D7 subst.

926* तमाश्रममतिक्रम्य शैलो बहुफलोदक ।

[V3 illeg for the prior half (cf v l. 924*) V2 B2 तत्र (for तम्) B1 3 शैले बहुफलोदके (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7–10 13 यत्र, D4 12 नाम (for तत्र) —^{d}) V1 B D1 3 7 11 13 वालिखिल्याश्(B1 3 °ल्लाश्, D3 °ल्या) D8 मरीचिपा , D11 च ते तत्र, M2 तपस्विन (for च तापसा)

32 ^{a}) T1 3 G2 M1 transp ते and तु D5 8–10 वदितव्यास्ततः सिद्धास्, Cr.m g as in text —^{b}) D5 8–10 T G1 2 M2 3 तपसा (for ता°). G1 जितकल्मषा. —For 32^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4,11–13 subst

हेमपुष्करसंछन्नं तत्र वैखानसं सरः ।
तरुणादित्यसंकाशैर्हंसैर्विचरितं शुभैः ॥ ३३
औपवाह्यः कुबेरस्य सार्वभौम इति स्मृतः ।
गजः पर्येति तं देशं सदा सह करेणुभिः ॥ ३४
तत्सरः समतिक्रम्य नष्टचन्द्रदिवाकरम् ।
अनक्षत्रगणं व्योम निष्पयोदमनादिमत् ॥ ३५
गभस्तिभिरिवार्कस्य स तु देशः प्रकाशते ।
विश्राम्यद्भिस्तपःसिद्धैर्देवकल्पैः स्वयंप्रभैः ॥ ३६
तं तु देशमतिक्रम्य शैलोदा नाम निम्नगा ।
उभयोस्तीरयोर्यस्याः कीचका नाम वेणवः ॥ ३७
ते नयन्ति परं तीरं सिद्धान्प्रत्यानयन्ति च ।
उत्तराः कुरवस्तत्र कृतपुण्यप्रतिश्रयाः ॥ ३८ G 4.44 0 B 4.43 38 L. 4 36 85

927* वन्यास्ते तापसा सिद्धास्तपसा निस्तमोरजा ।

[D4 वेधास् (sic), D13 वेधास् (for वन्यास्) Ś1 D13 तापसा (sic) (for त°) D1 3 transp तापसा and तपसा D11 ते प्रणम्य विनीतैस्तु महाभागा महर्षय],
while Ñ2 V B D7 subst.

928* वन्या देवोपमाः सर्वे तापसा नीरजस्तमा ।

[V1 3 त(V3 illeg after त upto 33^{b})पसा]

—^{c}) D2 4 5 8–11 13 T3 M2 प्रष्टव्या Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 M2 चैव, Ñ2 V1 2 B D7 ते च, D1 तेपि (for चापि) D11 रामभार्याया (for चापि सीताया) —D6 reads ^{d} in marg —^{d}) D5 6 8–10 T1 2 M3 प्रवृत्तिर् (for °त्ति) Ñ2 V1 2 B D7 अमितौजसः, D11 रावणस्य च (for विनयान्वितै) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 प्रवृत्तिर्वि(D1 °त्ति वि)ज(D3 °न)योत्तरै ❀ Cr प्रष्टव्याश्चापि सीताया प्रवृत्तिर्विनयान्वितैरिति पाठ ❀

33 V3 illeg for 33^{ab} (cf v l. 32) —^{a}) Ñ2 B4 D4 5 7–10 हिम- (for हेम-) D9 13 -सछिन्न, M1 -सवार्ध (for -संछन्न) G2 हिमपुष्परजश्छन्न. —^{b}) D6 तस्मिन् ; D11 यत्र (for तत्र) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 नानापक्षिगणायुत —^{c}) Ñ2 V B D7 -सकाश —^{d}) D6 विचलित, T1 G2 विरचित (meta) (for विचरित). Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 हेम-ह(D11 दिव्यैर्हं)सै समाकुल, Ñ2 V B2–4 D7 खगै(V1 3 °रै)र्वारिचरैर्वृत, B1 खगैर्विरचितैर्वृत

34 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 T1 G1 Cr औपवाह्य, B2 (before corr.) तत्र वाह्य , D3 उपवाह्य , Cm g t as in text (for औपवाह्य) —^{b}) V3 illeg from म up to 35^{b} B4 इव (for इति) Ś1 Ñ1 V1 2 B D2–4 12 13 G3 श्रुत , D1 स्तुति , D11 श्रुति (for स्मृत) —^{c}) D1 यज्ञ (sic), D3 सर (sic), D4 गजै (for गज). V1 पतति (for पर्येति) D1 4 त दिव्य, D2 3 11 13 तद्दिव्य (for त देश) Ś1 D12 L(ed) गजै पर्यास्थित दिव्य(L[ed]°व्यं) —^{d}) G3 हस्ति- (for सह) Ñ1 करे . . (illeg)

35 V3 illeg for 35^{ab} (cf v l 34) —^{a}) D11 सरस्तु तदतिक्रम्य —^{b}) B2(before corr) चैव (for -चन्द्र-) D5 नष्टचद्रमिवातुर —^{c}) Ś1 D1 3 11 -ग्रह, D2 4 12 13 -ग्रह- , D8 10 -गाण (for -गण) D11 भीम (for व्योम) —^{d}) M3 अनादित Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 निर्मेघव(D2 4 °घ)नराजितं, Ñ2 V B4 D1 3 11 निर्मेघ(D3 11 °घ)घननादि(V1 °वारि)त, B1 निर्माण घनगर्जित, B2 3 D7 निर्मेघ(B2 °मेल) घनम (B3 °ग)जित

36 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 गभस्त्य (for °स्तिभिर्) D11 न च (for इव) —^{b}) V2 B D7 देश स-, D11 देशो वि- (for तु देश) B2 D9 10 G1 Ct प्रकाश्यते, Ck प्रकाशते (as in text) —After 36^{ab}, B4 ins l 1–12 of 931* —^{c}) T3 विश्रामद्भिस् M3 सप्त- (for तप -) Ś1 Ñ1 D1–5, 12 13 शा(D1 श्रा)म्यद्भिस्ता(D5 विश्राम्यस्ता)पसैं सिद्धैर्, D11 शाम्यद्भिर्ऋषिभिस्तत्र —^{d}) Ñ1 देवदानवसेवितैं —For 36^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

929* शाम्यद्भिस्तापसैस्तत्र द्योतित स्वेन तेजसा ।

[V3 illeg up to स्वेन B4 सामद्भिस्]

—After 36, Ñ2 V (V3 partly illeg) B D7 ins a passage relegated to App I (No 20), while Ś1 D2 12 13 ins l 27–60, Ñ1 D1 3 4 ins l 18–22 and l 27–60 of App I (No 20) after 36.

37 V3 illeg for 37^{ab} —^{a}) Ñ1 D2 4 12 13 शैलम् (for देशम्) D11 स्वयंप्रभमतिक्रम्य, G1 त देश समतिक्रम्य. —^{b}) D11 सा नदी (for निम्नगा). —^{c}) D10 om. (hapl) तीरयोस् V1 damaged from यस्या up to नाम in ^{d} D1 रस्या , D5 7–10 T G1 2 M2 3 तस्या , D6 अस्या (for यस्या) —^{d}) D1 कीलका, L(ed) केचका (for कीचका) V3 वानरा (for वेणव) —After 37, Ñ2 V(V1 l 4 only) B D7 ins l 1–4 of 930*

38 V3 illeg for 38^{ab} —^{a}) Ś1 D7 T3 G1 तेन याति, V1 ते वसति, B4 नयति ते (by transp), D11 यै प्रयाति, M1 तैश्च याति (for ते नयन्ति) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 पार (for तीर) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शीघ्र, V1 D11 T1 M1 सिद्धा (for सिद्धान्) D3 T1 प्रीत्यानयति च, D11 प्रत्यावजति च, D13 प्रत्यानयन्निव (for प्रत्यानयन्ति च) ❀ Cv तेन यान्ति पर तीर सिद्धान्प्रत्यानयन्ति चेति सम्यक्पाठ ।, Cr तेन यान्ति पर (तीर ?) सिद्धा प्रत्यानयन्ति चेति पाठ ❀ —After 38^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins , while Ñ2 V(V1 l 4 only) B D7 ins l 1–4 after 37

930* सा न शक्या नदी तर्तुं पुण्या परमदुर्गमा ।
तस्या स्पृष्ट्वा तु सलिल सर्व शैलोऽभिजायते ।
ते तु तीरगतास्तस्या महाकीचकवेणव ।

समागच्छन्त्यसगेन सगम ते परस्परम् ।
ते नयन्ति पर पार पुन प्रत्यानयन्ति च ।
ता नदीं दूरपर्यन्ता तै सतरणवेणुभि ।
लङ्घयित्वा ततस्ता तु नदीं कीचकवेणुभि ।
नदीं शीता महावेगा द्रक्ष्यथाद्भुतदर्शनाम् ।
तस्या स्नात्वा शुचिर्भूत्वा सलिलेन समाप्लुता ।

[(l 1) D3 न मा (by transp) V3 illeg from शक्या up to l 3 Ñ2 B4 D7 वि(D7 हि)तरितु, V2 B1-3 तरी(B2 3 °रि)तु हि (for नदी तर्तुं) D11 न शक्या च नदी तर्तुं (for the prior half) Ñ2 V2 B D7 नदी, D11 पदा (for पुण्या) —(l 2) D4 damaged from तस्या up to तु स Ñ2 V2 B D7 [ए]व, D1 3 11 हि, D2 13 च (for तु) Ñ2 V2 B D7 नर (for सर्वे) Ś1 शौचो, Ñ1 शिलो (sic) (for शैलो) —(l 3) Ñ2 V2 B D7 तेपि, D13 तेरुस् (for ते तु) D1 उभयोस्तीरयोस्तस्या, D11 ते तु तीर पर गत्वा (for the prior half) Ñ2 V2 B D7 नद्या (for महा-) —(l. 4) V1 महगच्छति (sic) Ñ2 V B D7 [अ]यत्नेन, D3 सगेन (for [अ]सगेन) Ś1 नमस्कृत्य, Ñ1 D2 4 12 न सगत्या (D4 °त्य), V3 समेत्य च, D1 सतत्या च, D3 सगसा(°त्या ?) तु, D11 सगतेन, D13 न गच्छत्या(sic) (for सगम ते) —D11 om l 5-6 Ś1 om l 5 —(l 5) Cf 38[ab] D1 3 शीघ्र (for पुन) Ñ1 पुण्या तपस्विव (sic) —(l 6) Ñ1 illeg after दूरपर्यं up to वे D1 भातै सततवेणुभि (sic) (for the post half) —D2 reads l 6 twice —(l 7) D2 4 13 काचनवेणुभि D11 शतै सा वरवेणुभि (for the post half) —(l 8) D1 3 11 महाभागा (for °वेगा) D1 2 13 द्रक्ष्यत (sic) (for °थ) D11 गता द्रक्ष्यथ वानरा (for the post half) —(l 9) D1 3 11 तस्या स्नाता शुचीभूता (D11 °त्वा) (for the prior half) D3 11 परिप्लुता (for समा°). D12 ततो यातु ममाप्लुता (for the post half)],

while Ñ2 V B1-3 D7 ins after 38[ab], B4 ins l 1-12 only after 36[ab], Ś1 Ñ1 D1-3 12 13 ins l 7-14 after 38, l 15-16 after 41 and l 19 after 40[ab], D4 ins l 7-14 after 38, l 16 after 41[ab], l 19 after 40[ab], while D11 ins l 7-12 after 930*, l 13-14, l 17-19 after App I (No 21) and l 15-16 after 39

931* आपगा दूरपारा तै सचरन्ति हि वेणुभि ।
तत सीता नदी शुभ्रा द्रक्ष्यथाद्भुतगोचराम् ।
तस्या स्नात्वा तु शुचयो निश्चिता पुण्यकर्मण ।
कुरूत्यातोत्तरान्शीघ्र शक्रलोकसमान्गुणै ।
नदी नीला महाघोरा सर्वभूतापहारिणी ।
तामुत्तीर्य प्रयत्नेन निपुण प्रविचिन्त्य च ।
तान्गच्छथ हरिश्रेष्ठा विशालानुत्तरान्कुरून् ।
दानशीलान्महाभागान्नित्यतुष्टान्गतज्वरान् ।
न तत्र शीतमुष्ण वा न जरा नामयस्तथा ।
न शोको न भय वापि न वर्षं न च भास्कर ।
सर्वकामफलैर्वृक्षै पुष्पितैरुपशोभिता ।
शोभिता काञ्चनैश्चैव विशालै रत्नपर्वतै ।
भूमि ससिकता पाण्डु समा निस्तृणकण्टका ।
नीरजस्का सुगन्धा च क्वचिच्च मृदुशाद्वला ।
तत्र काञ्चनपद्माश्च नद्य काञ्चनवालुका ।
तत्र हेमद्रुमच्छन्ना विगाढा हेमपर्वतै ।
तप्तकाञ्चनपद्माश्च नलिन्यस्तत्र साण्डजा ।
रम्याणि तापनीयानि रक्तोत्पलवनानि च ।
हेमकिञ्जल्कवर्णानि सुगन्धीनि क्वचित्क्वचित् ।

[V3 illeg for l 1-2. —(l 1) B1 2 अवेगा, B3 आवेगात् (for आपगा) Ñ2 D7 -पारा ता, B4 -पार ते (for -पारा ते) Ñ2 V1 2 B4 D7 सतरति (for सचरन्ति) —(l 2) V1 [आ]वृत- (for [अ]द्भुत-) V1 B4 -गोचरा —(l 3) Ñ2 V2 3 B1 [आ]शु शुचयो, V1 सुशुचयो, B4 [अ]थ शुचयो, D7 [अ]तिशुचयो (for तु शुचयो) V3 illeg after पु up to l 5 V1 2 B2 D7 पुण्यकर्मिण —(l 4) B1 आतोदकान् (sic) V1 B2 3 करुणयातोत्तराच्छीघ्र (sic) (for the prior half) —(l 5) Ñ2 V2 B4 D4 7 -रत्न (for -भूत-) B3 -[उ]पकारिणी (for -[अ]पहा°) —(l 6) V2 अतीत्य (for उत्तीर्य) B3 विपुल (for निपुण) V1 2 D7 प्रविचिन्त्या (for °चिन्त्य) —D11 reads l. 7 twice —(l 7) V1 B4 गच्छत, D3 अगच्छत् (sic), D7 गच्छति (for °थ). D1 3 कपिश्रेष्ठा(D3 °ष्ठ) (for हरि°) D11 (second time) गता द्रक्ष्यथ विशालान् (for the prior half). V3 illeg. from विशालान् up to l 9 —(l 8) Ñ1 illeg. for महाभागान्नित्यतु (see var) Ś1 D12 -वेगान् (for -भागान्). Ś1 Ñ1 B4 D1-4 11-13 -हृ(Ñ1 illeg)ष्टान्, D7 -जुष्टान् (for -तुष्टान्) D7 अति- (for गत-) Ñ2 V1 -स्वरान्, B4 -न्थयान् (for -ज्वरान्) —B4 om l 9-10 —(l 9) Ñ1 illeg for मुष्ण Ñ2 D2 3 7 11 च (for वा) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 [ऽ]पि च(D1 3 4 11 वा) (for तथा) —(l 10) Ñ2 V च (for वा) Ś1 D2 4 12 13 रुजा(D2 13 °ज, D4 °ज) किंचित्, D1 3 भय किंचित् (for भय वापि) D7 11 न शोको नामय चापि (D11 किंचित्) (for the prior half) G(ed) नापि (for न च) Ś1 D12 न भय तस्य तस्करात् Ñ1 D2 4 13 न भय न च(Ñ1 तत्र) तस्कर(D4 °रा), D11 न च वर्षं न भास्कर (for the post half) —V3 illeg for l 11-12 Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 transp l 11-12 and l 13-14 —(l 11) B4 सदा (for सर्व-) Ñ2 D7 11 -शोभितान् (for °ता) B4 सनत चोपशोभितान् (for the post half) —(l 12) D7 शोभितान् (for °ता) Ñ1 D2-4 13 [अ]पि (for [ए]व) Ś1 D12 काचनै राजतैश्चापि, B4 शोभितान्प्रभवद्भिश्च, D1 शोभिताना वनेश्चापि(sic ?), D11 पुष्पितैरत्र सद्भिश्च (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 पक्षि(D3 °क्ष)सघै समन्तत , V1 विषमैरुपशोभिता (for the post half) —After l 12, D11 ins l 1-2 of 940*, and then l 6-7, 16-17 of App I (No 21) —(l 13) Ñ2 च (for स-). D1 शशिकला-, D13 ससिकता (for ससिकता). D7 भूमिश्च सिकता-

ततः काञ्चनपद्माभिः पद्मिनीभिः कृतोदकाः ।
नीलवैदूर्यपत्राढ्या नद्यस्तत्र सहस्रशः ॥ ३९
रक्तोत्पलवनैश्चात्र मण्डिताश्च हिरण्मयैः ।
तरुणादित्यसदृशैर्भान्ति तत्र जलाशयाः ॥ ४०
महार्हमणिपत्रैश्च काञ्चनप्रभकेसरैः ।
नीलोत्पलवनैश्चित्रैः स देशः सर्वतो वृतः ॥ ४१
निस्तुलाभिश्च मुक्ताभिर्मणिभिश्च महाधनैः ।
उद्भूतपुलिनास्तत्र जातरूपैश्च निम्नगाः ॥ ४२
सर्वरत्नमयैश्चित्रैरवगाढा नगोत्तमैः ।
जातरूपमयैश्चापि हुताशनसमप्रभैः ॥ ४३

G 4 44 96
B 4 43 43
L 4 36 97

पाडु, G(ed) भूमि सुसिक्ता पाडुश्च (for the prior half). V3 -सकटा (for -कण्टका) V3 भूमि सलिलसक्ता च ममाना तृणसकटा —(l 14) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 निरुद्वेगा(D2 4 13 °द्विग्ना) गतावाधा, D1 नीरुचच विगतावाधा, D3 नीरजा निर्गतावाधा (for the prior half) V1 illeg from क्वचिच्च up to l 16 Ñ1 illeg for च मृदु- D11 सा (for second च) B1 3 मृग (for मृदु-) —(l 15) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 मणिरत्नाव(D1 3 °लोप)कीर्णाश्च, D11 मणिमुक्ताप्रकीर्णाश्च (for the prior half) B3 D7 om (hapl) from नद्य up to पद्माश्च in l 17 —(l 16) V1 2 B2 D11 तस्र (for तत्र) D2 4 12 13 -हृद- (for -द्रुम-) Ś1 हृदाच्छन्ना Ñ1 मणि- (for second हेम-) Ś1 D1 2 4 11–13 विविधा म(D11 °गाढमै)णिपवतै (for the post half) —After l 16, Ś1 Ñ1 D1–3(1 2 only) 4 11–13 ins 933* —(l 17) D11 तत (for तस्र) V2 3 -पुष्पाश् (for -पद्माश्) D11 पद्मिन्यस् (for नलिन्यस्) V1 पाडरा (for साण्डजा). —(l 18) V3 illeg from नीयानि up to l 19 D11 मनोहराणि रम्याणि (for the prior half) V1 om च G (ed) वनान्युपवनानि च (for the post half) —(l 19) V1 D11 -गर्भाणि(V1 °र्भ), D1 -वर्णाभि (for -वर्णानि) D2 सुगधीनि च (hypm), D4 om (hapl ?) (for सुगन्धीनि)]

—Ñ2 V B1–3 D7 11 om 38^{e}–39^{b} B4 G2 om 38^{cd} —^{cd}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 G3 M1 यत्र (for तत्र) ❀ Cv उत्तरा कुरवस्तत्रेति पाठ ❀ D8 -प्रतिश्रिया, T3 -परिश्रया (for -प्रति°) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 नानागुणसमावृ(D4 °ग)-ता, D1 शरुलोकसमागुणै, D6 कृतपुण्याप्रतिश्रवा (for ^{d}) D3 उत्तरापथमासाद्य शरुलोकसमान्गुणै

39 Ñ2 V B1–3 D7 11 om 39^{ab} (cf v l 38) —^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11 13 तस्र-, T1 3 ते च (for तत) D6 T G1 3 M1 2 Cr m -पद्माभा, Ck as in text (for °भि) —^{b}) D3 om (hapl ?) पद्मिनीभि B4 वृतोदका (for कृतोदका) G3 M1 पद्मिन्यो निभृतोदका —V3 illeg for 39^{cd} —^{c}) Ś1 D1–10 12 13 G M Cv r m -वैडू(D3 5 °डु)र्य- (for -वैदूर्य-) Ś1 D2 4 12 13 -पर्यता, Ñ1 -पर्णानि, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तोयाश्च, B4 M3 -पत्राभिस्, D1 3 -वर्णानि, D11 -पत्राणि (for -पत्राढ्या) —^{d}) B4 तत्र (for नद्यस्) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 नीलोत्पलवनानि च, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वाप्यस्तत्र समतत —After 39, D11 ins l 15–16 of 931* and 933*

40 D11 om 40–42 —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 -मयै-श्चापि, Ñ2 V B D1 3 7 °श्चान्यैर्, T1 3 °श्चारु-, M2 -वनै-श्चाम्र- (for वनैश्चात्र) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 मणिद(B4 °ख)डैर् (for मण्डिताश्च) —After 40^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins l 19 of 931* V3 illeg for 40^{c}–41^{b} In M2, lacuna from ^{c} up to भान्ति in ^{d} filled as in text *sec m* —^{c}) B4 G1 3 M1 -सकाशैर्, D5 8–10 -सकाशा, G2 वर्णैश्च, Cg as in text (for सदृशैर्) ❀ Cg रक्तेत्यविभक्तिकनिर्देश । रक्तैरुत्पलवनैर्हिरण्मयैरुत्पल-वनैस्तरुणादित्यसदृशैरुत्पलवनैश्चेत्यर्थ —For 40^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 subst

932* शोभनास्तत्र गन्धाढ्या नलिन्य फुल्लपङ्कजा ।

[Ñ2 V1 2 B1–3 D7 शोभितास्तत्र गधाढ्यैर् (for the prior half)]

41 D11 om 41 (cf v l 40) V3 illeg for 41^{ab} (cf v l 40) —^{a}) D1 महार्ह- G1 -वर- (for मणि-) Ñ1 -पत्रश्, Ñ2 D7 -हारैश्, D3 T3 -चित्रैश्, D5 -वस्त्रैर्, D8–10 T1 -रत्नैश् (for पत्रैश्) V1 2 B1–3 महार्हैर्मणिहारैश्च —^{b}) B D6 -केशरै (for -केसरै) D4 * काचनवालुका —After 41^{ab}, D4 ins l 16 of 931* D4 om 41^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B2 D2 7 12 13 दिव्यै, B1 3 चान्यै, B4 वृक्षै D1 3 वुद्धै (for चित्रै) G3 M1 नीलनीरजपडैश्च —^{d}) Ś1 D2 3 12 13 सदृशै, Ñ1 illeg (for स देश) B4 सर्वतैर् (sic) (for °तो). Ś1 D12 वृता, D2 वृतै, M2 दिश (sic) (for वृत) D1 सदृशै सेविता वृता —After 41, Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 ins l 15–16 of 931*

42 D11 om 42 (cf v l 40) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2 4 7 12 13 निर्मलाभिश्, D5 T3 M2 Cv r निस्त°, T2 निश्च°, Cm g k t as in text (for निस्तुलाभिश्) V3 illeg from मुक्ताभिर् up to ^{d} —^{b}) D1 महावनै —After 42^{ab}, D7 ins 934* and om 42^{c}–43^{b} —^{c}) B4 D1 5 6 8–10 T G1 2 M2 उद्धूत-, Cg as in text (for उद्भूत-) Ñ2 B4 -सलिलास्, V1 2 B1–3 D1 3 -नलिनास् (for -पुलि-नास्) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 उद्भू(D12 °द्धू)ता निर्मलास्तत्र —^{d}) T2 G2 M1 रूपाश्, Ck t as in text (for -रूपैश्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 निम्नगा पुलिनोपगा (D1 °ज्वला, D3 °पमा), Ñ2 V1 2 B1–3 निम्नगा विमलोदका

43 D7 om 43^{ab} (cf v l 42) —^{a}) Ś1(before corr दिव्यैर्, after corr *sec m* marg) Ñ1 D1–4 12 13 शुभैर् (for चित्रैर्) —^{b}) B4 विभाति च (for अवगाढा)

नित्यपुष्पफलाश्चात्र नगाः पत्ररथाकुलाः ।
दिव्यगन्धरसस्पर्शाः सर्वकामान्स्रवन्ति च ॥ ४४
नानाकाराणि वासांसि फलन्त्यन्ये नगोत्तमाः ।
मुक्तावैदूर्यचित्राणि भूषणानि तथैव च ॥ ४५
स्त्रीणां यान्यनुरूपाणि पुरुषाणां तथैव च ।
सर्वर्तुसुखसेव्यानि फलन्त्यन्ये नगोत्तमाः ॥ ४६

M1 नरोत्तमे (sic) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अवगाढे शिलोचये (D1 3 °दैर्नगोत्तमे) —For 43^{ab}, Ñ2 V B1–3 subst, while Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins after l 16 of 931*, D3 ins l 2 only after l 16 of 931*, D11 subst for 43 and reads after l 16 of 931*

933* सुवर्णगिरयस्तत्र मणिरत्नशिलोच्चया ।
सर्वरत्नमया भान्ति पादपैरुपशोभिता ।

[(l 1) D4 सुवर्णा (for °र्ण-) Ś1 Ñ1 D1 2.4 11–13 चात्र (for तत्र) —(l 2) D3 तत्र हेम- (for सर्वरत्न-) D1–4.11 13 -मयैर् (for -मया) B3 उपशोभिते Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 काचनैस्तरुभिर्वृता (for the post half)]

—Ñ2 V B1–3 read 43^{cd} after 44 (preceded by 934*) B4 repeats 43^{cd} after 934*.—^{c}) Ñ2 V B (B4 second time) D7 -मयाश्चैव, D1 °श्चैव, D3 °श्चात्र (for -मयैश्चापि) —^{d}) Ñ2 V B (B4 second time) D7 -समप्रभा, D4 -स...भै·

44 D7 om 44 V3 illeg for 44 —^{a}) G1 रम्य- (for नित्य-) Ñ2 V1 2 B1–3 -फलाश्चान्ये, D3 °श्चापि, D4 °न्यत्र, D5 8–10 T1 3 M3 °स्तत्र, D11 -फलैश्छन्ना, G1 -लता°, G3 -फलै° (for -फलाश्चात्र) —^{b}) D11 नागै (for नगा) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पादपा वै (D1 °श्च, D3 °श्च) मधुश्च्यु (D1–4 °च्यु) ता (D1 3 4 12 °त) —Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 read 44^{cd} after 45 —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 -गधसम, Ñ2 V1 2 B1–3 -गधा सुरस- (Ñ2 °सा), B4 °सुख- (for -गन्धरस-) D6 T3 G3 -स्पर्शान्, D11 °र्शै (for स्पर्शा) —^{d}) D6 T G1 2 M1 2 सर्वान् (for सर्व-) T2 M1 सृजति (for स्रवन्ति) Ś1 Ñ D1–4 11–13 सर्वकामफलप्रदा (Ñ1 °द्रुमा, Ñ2 °लान्विता D11 °दै), V1 2 B सर्वकामान्फलन्ति वै (V1 च, B1 हि, B4 ते) —After 44, Ś1 Ñ V B D1–4 12 13 ins, while D7 ins after 42^{ab}

934* सप्तर्षिभवन तत्र तत्र मन्दाकिनी नदी ।
देवर्षिभवनं रम्य तत्र चैत्ररथ वनम् ।
तत्र क्षीरवहा नद्य सदा पायसकर्दमा ।
ब्रह्मणा विहितास्तत्र पादपाश्च मधुश्च्युता ।

[(l 1) D1 -भुवन D3 यत्र (for first तत्र) Ś1 D2 4 12 13 सप्तर्षीणां स्थितिर् (Ś1 D12 °ता [sic]) यत्र, Ñ1 सप्तर्षिणा भवन (for the prior half) V1 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 2 Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 यत्र, B2 तथा (for second तत्र) B1 तथा (for नदी) —(l 2) Ś1 Ñ1 D4 12 13 -चरित, D1 3 -सहित, D2 -रचित (for -भवन) Ñ2 D7 -दिव्य, V2 3 B4 तत्र (for रम्य). Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 यत्र, V B4 रम्य (for तत्र) V3 illeg. from चैत्ररथ up to l 4 —(l 3) Ñ2 B1 क्षीरमहा- B3 ह्रदा, D3 सद्य (for सदा) B1 ह्रदा परमकर्दमा (for the post half) —(l 4) D13 सहितास (for वि°) Ñ2 B3 4 मधुच्युत, V1 फलान्विता, V2 °स्रवा, B2 D7 °च्युता (for मधुश्च्युता) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नगा पुष्पफलान्विता (for the post half)]

—Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 cont, while D1 ins after 45·

935* चित्रमान्तानिकैर्माल्यै पङ्कजैश्च कुशेशयै ।
काञ्चनैर्मणिदण्डैश्च शोभिता वनजै शुभै ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1 3 -सतान (Ś1 °नि) कैर् (for -सान्तानिकैर्) D2 पुष्पितैश् (for पङ्कजैश्) —(l 2) Ñ1 illeg after काञ्च up to वनजै D1 रुक्म-, D3 नाल- (for मणि-) D13 गजै (for शुभै). Ś1 D12 शोभिताश्च नलै शुभै (for the post half)]

—After 934*, Ñ2 V B1–3 read, B4 repeats 43^{cd}

45 ^{a}) Ś1 Ñ V B1–3 D2–4 7 12 13 -वर्णानि, B4 D1 11 -रागाणि, T1 M1 रूपाणि (for -[क्षा]काराणि) D11 G1 वस्त्राणि —^{b}) D13 फलान्यन्ये V3 illeg for नगोत्तमा . D11 फलन्त्येते समतत ❀ Cr नानाकाराणि वासासि फलन्त्यन्ये नगोत्तमा इति पाठ ।, Ck वासासि फलन्त्यन्ये नगोत्तमा इत्यनन्तर, शयनानि प्रसूयन्त इत्यादि (।) मध्ये द्वित्रा श्लोका अध क्षिप्ता । क्वचित्कोशेषु विद्याधरास्तथा। रमन्ते सतत तत्रेति । अत्र च द्वित्रा श्लोका प्रक्षिप्ता ।, Ct इत उत्तर केचिच्छ्लोका "रमन्ते सतत तत्र नारीभिर्भास्वरप्रभा " इत्यन्ता प्रक्षिप्ता, प्राचीनपुस्तकेष्वनुपलम्भादिति कतक ❀ —After 45^{ab}, M1 reads 48^{ab} for the first time, repeating it in its proper place D7 om 45^{c}–48^{b} Ñ2 V B1–3 T2 G1 om 45^{cd} —^{c}) D2 शुक्ता- (for मुक्ता-) Ś1 D2 4–6 8–10 12 13 G2 3 M -वैडूर्य- (for -वैदूर्य-) D11 -पत्राणि (for -चित्राणि) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 च पादपा (for तथैव च) —After 45, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 read 44^{cd}, while D1 ins 935*

46 D7 om 46 (cf v l 45) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 om. 46–48^{b} T2 G1 om 46 M1 om 46^{ab} V3 illeg from 46 up to च in l 1 of 936* For 46–52, D11 subst 941* D6 repeats 46^{ab} after 48 —^{a}) M3 चापि (for यानि) B4 om -रूपाणि —After 46^{ab}, Ñ2 V B ins

936* मन सकल्परूपाणि रत्नगर्भाणि च द्रुमा ।
भूषणानि विचित्राणि जातरूपमयानि च ।

[V3 illeg up to च in l 1 —(l 1) Ñ2 V1 2 B4 वज्र- (for रत्न-).—After l 1, B4 ins 937* B4 om. l 2. —(l 2) Ñ2 V2 3 B2 च चित्राणि (for विचित्राणि)]

महार्हाणि विचित्राणि हैमान्यन्ये नगोत्तमाः ।
शयनानि प्रसूयन्ते चित्रास्तरणवन्ति च ॥ ४७

मनःकान्तानि माल्यानि फलन्त्यत्रापरे द्रुमाः ।
पानानि च महार्हाणि भक्ष्याणि विविधानि च ॥ ४८

स्त्रियश्च गुणसम्पन्ना रूपयौवनलक्षिताः ।
गन्धर्वाः किंनराः सिद्धा नागा विद्याधरास्तथा ।
रमन्ते सहितास्तत्र नारीभिर्भास्करप्रभाः ॥ ४९

सर्वे सुकृतकर्माणः सर्वे रतिपरायणाः ।
सर्वे कामार्थसहिता वसन्ति सहयोषितः ॥ ५० G 4 44 105 B 4 43 50 L 4 26 108

—V3 illeg from ^{c} up to न in ^{d} —^{c}) B4 -ससेव्या (for -सेव्यानि) Ñ2 V1 2 B1–3 सर्वर्तुकाल(V1 °फल)-ससेव्यान्(V1 °व्या, B1–3 °साध्यान्) —After 46, Ñ2 V B1–3 read 48^{ab}

47 Ś1 Ñ1 D1–4 7 12 13 om 47 (cf v l. 45 and 46) For subst in D11, cf v l 46 and 52 Ñ2 V B1–3 om (hapl) 47^{ab} —^{a}) D5 6 8–10 T2 महार्हमणिचित्राणि, G1 महार्हाणि च वस्त्राणि —^{b}) D5 8–10 फलति, B4 T2 G3 हेमानि (for हैमानि) —^{c}) T1 3 फलति शयनीयानि —^{d}) V3 illeg for न्ति च G3 विचित्रास्तरवंति च —After 47, Ñ2 V1 2 B1–3 ins, while B4 ins after l 1 of 936*

937* विचित्रान्गन्धसयोगान्सर्वगन्धानुगास्तथा ।

[V2 विचितान् B4 योगीश्च(sic) (for -सयोगान्)]

48 Ś1 Ñ1 D1–4 7 12 13 om 48^{ab} (cf v l. 45 and 46) For subst in D11, cf v l 46 and 52 M1 repeats 48^{ab} (cf v l 45) Ñ2 V B1–3 read 48^{ab} after 46 —^{a}) Ñ2 V1 3 B1–3 चान्यानि (for माल्यानि) —^{b}) B4 पुष्पवति (for फलन्त्यत्र) D6 10 परे (for [अ]परे) Ñ2 V1 3 B1–3 T2 M1 (second time) फल(B1 नय)त्यन्ये नगोत्तमा (= 46^{d}) —^{c}) B1 फलानि (for पानानि) —^{d}) V3 illeg from क्ष्या up to च D7 भक्षाश्च (for भक्ष्याणि) Ñ2 D7 [अ]पि (for च) —After 48, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ins

938* विततानि तथैवान्ये घनानि रुचिराणि च ।
विचित्राणि प्रभूतानि फलन्ति धरणीरुहा ।

[(l 1) Ñ2 V2 वितनानि, D7 वितानानि (for विततानि) V1 तथा चान्ये (for तथैवान्ये) Ñ2 V1 B1–3 सुषिराणि, V2 भूषणानि (for रुचिराणि) —(l 2) V2 आयोधानि (for विचित्राणि). V2 फलानि (for फलन्ति)]

—After 48, D6 repeats 46^{ab}

49 For subst in D11, cf v l 46 and 52 —^{a}) Ñ2 V B1–3 D7 नारीश्च (for स्त्रियश्च) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 स्वरूप, G1 च शील-, L(ed) सुरूप (for च गुण-) —B4 om from 49^{d} up to -सहि in 50^{c} —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 तथा (for रूप-) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 दर्पि(D13 °र्शि)ता, Ñ2 V B1–3 D7 G3 M1 शालिनी (M1 °न), D1 3 -गर्विता (for -लक्षिता) —V3 illeg after किंनरा in ^{c} up to l 1 of 940* —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 किनरा सर्पा, D3 किल सिद्धैश्च (for किंनरा सिद्धा) —^{d}) D1 3 6 नाना (for नागा) —^{e}) D8 10 सतत, M1 किंनरास् (for सहितास्) Ś1 Ñ1 V2 D1 2 4 12 13 ताभिर्, D8 स्त्रीभिर् (for तत्र) —D7 om (hapl ?) from 49^{f} up to the prior half of l 2 of 940* —^{f}) D5 6 8–10 T2 3 G2 3 भास्वर-, G1 M2 भासुर- (for भास्कर-) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नारीभि(D4 [illegible])स्तत्र तत्र वै(D4 ह), Ñ2 V1 2 B1–3 भाति भा(Ñ2 V2 B1 ताभिर्भा)स्करसनिभा —After 49, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

939* वियोगेन न युज्यन्ते सक्तचित्ता परस्परम् ।
ता स्त्रिय पुरुषाश्चैव विधि पश्यत यादृशम् ।

[(l 1) D1 3 न वियोगे (for वियोगेन) Ś1 वियुज्यते (for न युज्यन्ते) Ñ1 D2 चिता (for -चित्ता) D2 13 परस्परा, D12 om (for परस्परम्) —D4 om (hapl) from l 2 up to l 1 of 940*]

—Thereafter they cont, while Ñ2 V B1–3 D7 ins after 49, B4 ins l 1 after 51^{ab} and l 2 after l 5 of App I (No 21), D11 cont l 1–2 only after l 12 of 931*

940* तत्र पादपशाखासु प्रभवन्ति परस्परम् ।
कान्तिमत्य शुभा नार्य सर्वाभरणभूषिता ।
पुरुषाश्चोत्तमाकारा रूपवन्तो महौजस ।
निस्तन्द्रीक्षुद्भयाक्रान्ता मधुरप्रियवादिन ।

[D7 om up to the prior half of l 2 D4 om l 1. V3 illeg for l 1 —(l 1) V1 2 B1–3 -शाखाग्रे(V2 °ग्रै) (for -शाखासु) Ñ1 B4 D1 3 11 सभवति, V1 प्रसक्ताश्च, V2 परमक्ता, B1 3 दूर सक्ता, B2 निवसत (for प्रभवन्ति) Ñ2 शाखाग्रेष्ववसक्ता (for the prior half) Ñ2 V1 2 B D11 सहस्रश, D3 फलानि वे (for परस्परम्) —After l 1, B4 ins. a passage relegated to App I (No 21) —(l 2) Ñ2 V B D11 रूपवत्य शुभास्तत्र(B4 D11 °भा नार्या) (for the prior half) —(l 3) V3 illeg after पु up to l 4 Ñ2 V1 2 B1–3 चोत्तमा(B1–3 °मो)दार्या —(l 4) Ś1 Ñ1 D12 न द्रक्ष्यति भय तत्र, V1 D1 3 निस्तद्रा क्षुद्भयाक्राना(D1 3 °स्तत्र), V2 D7 निस्तद्रक्षु(D7 °द्रा क्षु)द्भया क्षाना D2 13 न तद्रा क्षुद्भय तत्र, D4 नरेंद्राक्षुभय तत्र(sic),, G(ed) निम्नद्रीक्षुद्भयग्रामा (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 मधुग (for मधुर-)]

—Thereafter D11 cont l 6–7 and 16–17 of App I (No 21)

50 B4 om up to -सहि in ^{c} (cf v l 49) For

गीतवादित्रनिर्घोषः सोत्कृष्टहसितस्वनः ।
श्रूयते सततं तत्र सर्वभूतमनोहरः ॥ ५१
तत्र नामुदितः कश्चिन्नास्ति कश्चिदसत्प्रियः ।
अहन्यहनि वर्धन्ते गुणास्तत्र मनोरमाः ॥ ५२
समतिक्रम्य तं देशमुत्तरस्तोयसां निधिः ।
तत्र सोमगिरिर्नाम मध्ये हेममयो महान् ॥ ५३
इन्द्रलोकगता ये च ब्रह्मलोकगताश्च ये ।
देवास्तं समवेक्षन्ते गिरिराजं दिवं गतम् ॥ ५४
स तु देशो विसूर्योऽपि तस्य भासा प्रकाशते ।
सूर्यलक्ष्म्याभिविज्ञेयस्तपतेव विवस्वता ॥ ५५

---

subst in D11, cf v l 46 and 52 —[c]) D6 सर्वे- Ś1 D1–4 12 13 सर्वं(D12 °र्वे)कामसमृद्धार्था, Ñ2 V B1–3 D7 सिद्ध(V1 damaged)कामा समृद्धार्था(B2 सुसिद्धार्था) —[d]) V3 illeg from न्ति up to पन्नग in l 1 of App I (No 21) V2 रमति (for वसन्ति) B4 महृदवेत , D9 12 °ता , T2 °ता, T3 °त, Cg as in text (for सहयोषित)

51 V3 illeg for 51[ab] (cf v l 50) For subst in D11, cf v l 46 and 52 —[a]) Ś1 Ñ1 B D2–4 7 12 13 M1 -निर्घोषा , D1 निनदा (for -निर्घोष) —[b]) D7 सोत्कठा , T1 G1 2 मोद्धृष्ट- (for सोत्कृष्ट-) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 -निनदस्वना , Ñ2 V2 B2 4 D7 M1 -हृमितस्वना , V1 -महितस्वना , B1 3 -भूषितस्वना , D1 सहिता सुरा , D6 8–10 -हसितस्वरं , G1 -सहितस्वन , Cg as in text (for -हसितस्वन) —After 51[ab], Ñ V(V3 partly illeg) B1–3 D7 ins a passage relegated to App I (No 21) (all due to om) B4 ins l 1 of 940* after 51[ab] —Ñ V B1–3 D7 om 51[c]–52 —[c]) Ś1 D1–5, 12 13 श्रूयते, B4 लक्ष्यते (for श्रूयते) G3 सततम्, M1 हसितम् (for सतत) —[d]) Ś1 D1–4 12 13 -मनोहरा , B4 D5 6 8–10 G1 2 M2 -मनोरम (B4 °मा) (for -मनोहर).

52 Ñ V B1–3 D7 om 52 (cf v l 51).—[a]) D1 3 transp तत्र and न Ś1 D2 4 12 13 न तत्र क्षुधित कश्चिन् (D13 °तस्तत्र), B4 न तत्रानुदित कश्चिन् —[b]) Ś1 D12 च, B4 D5 6 8–10 T2 G M1 2 [अ]त्र (for [अ]स्ति) Ś1 D2 4 12 13 असत्क्रिय , D3 T2 असप्रिय , Ck t as in text (for असत्प्रिय) —[c]) Ś1 D1–4 12 कुर्वंति, B4 वर्तते, D13 कुर्वन्द्धिर् (for वर्धन्ते) —[d]) B4 मन सुखा (for मनोरमा) Ś1 D1–4 12 13 गुणास्तत्र मनोहरान् —For 46–52, D11 subst.

941* विविधैश्च फलै रम्यैर्दिव्यमानादानाञ्चरान् ।
वस्त्ररुक्मविचित्राणि शुभानि शयनानि च ।
पारिजातस्य पुष्पैश्च फलैश्चापि कृतस्रज ।
मिश्रै सन्तानकैर्माल्यै पुष्करैश्च कुशेशयै ।
गुणैश्चाप्सरसा तुल्यैर्यौवनस्था मनोरमा । [5]
फलन्त्यन्ये नगास्तत्र प्रमदाभिरितस्तत ।
वियोगश्च न युज्यन्ते सक्तचित्ता परस्परम् ।
ता स्त्रिय पुरुषश्चैव विधिं पश्यत यादृशा ।

—After 52, Ś1 D1–4 12 13 ins a passage relegated to App. I (No. 21).

53 [a]) Ñ2 V B1–3 D2 5 7–10 G3 M2 तमतिक्रम्य, B4 अतिक्रम्य तु (for समतिक्रम्य). Ñ2 V B1–3 D5 7–10 शै(V3 illeg after शै up to च in 54[b])लेंद्रम् (for त देशम्) D11 त च देशमतिक्रम्य, G(ed) कुरूस्तान्समतिक्रम्य —[b]) G(ed) उत्तरे Ñ2 V2 B2 D7 M1 3 पयसा (for तोयसा) G1 निधि. Ś1 D1–4 12 13 उत्तर तोयसेवित, Ñ1 उत्तर तोयदस्वन, B1 3 4 D6 उत्तर पयसा निधिं(D6 °धि), D11 समुद्र प्राहुरुत्तर ❀ Cv तोयसा निधिं जलधिम् । अत्र द्रक्ष्यथेत्यध्याहार्यम् । उत्तरस्तोयसनिधिरिति सम्यक् । , Cr m उत्तरस्तोयमनिधि (Cm पयसा निधि) उत्तरलवणसमुद्र । अस्तीति शेष ❀ —[c]) D11 तस्य (for तत्र) G1 हेम- (for सोम-) D1 -गिरि (for -गिरिर्) —[d]) Ś1 D12 मणि सोममयो, Ñ1 D2 4 13 मध्ये सोममयो, Ñ2 B1 3 D7 हिरण्मयसमो(D7 °मयो), B2 मध्ये हिरण्मयो, D1 मध्ये सोमगिरिर् (sic) (for मध्ये हेममयो)

54 V3 illeg up to च in [b] (cf v l 53) D8–10 om 54 —[a]) D11 T2 इन्द्रलोक D4 om (hapl) from ये च up to -गता [in [b] Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 पुण्या, D11 देवा (for ये च). —[b]) T2 ब्रह्मलोक —[c]) Ñ2 V B1–3 D7 सर्वे ते, B4 D3 13 देवास्ते (for देवास्त) Ś1 च स रक्षति, Ñ1 D2 13 समरक्षति, Ñ2 V1 3 समवैक्ष्यते, V2 D7 समवेक्षत, B1–3 समवैक्षत, B4 समवेक्षति, D1 समरक्ष्यति, D3 त स्मरिष्यति, D4 सप्ररक्षति, D12 अभिरक्षति, T2 तमवेक्षति (for समवेक्षन्ते) D11 सालोक्य तद्विपश्यति —[d]) V1 गिरिजाल Ś1 D3 4 12 13 दिवगम, Ñ V3 दिवो निश, V2 B1–3 D7 दिवा निश, M1 दिव गता (for दिव गतम्). D1 दिविराजगत दिव

55 [a]) D4 ह्यसूर्यो (for विसूर्यो). Ñ2 V B1–3 D7 G(ed) वि(G[ed] अ)सूर्यो(B1–3 °र्ये)पि हि देश· स(V1 3 °शस्य) —V3 illeg from [b] up to सर्वात्मा in 948* —[b]) B1 भास (for भासा) D11 [अ]वभासित . —[c]) D1 सूक्ष्मलक्षा, D2 5 °क्ष्या (for सूर्यलक्ष्म्या). —[d]) G1 तपस्तेपे, M2 तपसेव, Cv m g k t as in text (for तपतेव) D1 3 तेजसेव विवस्वत —For 55[cd], Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 subst

942* एषामङ्गस्य लक्ष्म्या च तेजसा च विवस्वत ।

[Ñ1 illeg up to second च D4 एकाम् (for °षाम्). Ś1 एषा सगम्य लक्ष्या च (for the prior half)], while Ñ2 V1 2 B D7 subst.

943* ससूर्य इव लक्ष्मीवास्तपतीव दिवाकर ।

भगवानपि विश्वात्मा शम्भुरेकादशात्मकः ।
ब्रह्मा वसति देवेशो ब्रह्मर्षिपरिवारितः ॥ ५६
न कथंचन गन्तव्यं कुरूणामुत्तरेण वः ।
अन्येषामपि भूतानां नातिक्रामति वै गतिः ॥ ५७
स हि सोमगिरिर्नाम देवानामपि दुर्गमः ।
तमालोक्य ततः क्षिप्रमुपावर्तितुमर्हथ ॥ ५८

G. 4 44 122
B 4 43 57
L 4 36 128

[G(ed) दिवाकरे], whereas D11 subst for 55^{cd}

944* उत्तरा कुरवो भान्ति तमृते च विवस्वती ।

56 V3 illeg up to सर्वात्मा in 948* (cf v l 55) —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D G1 2 M2 Cv m g k t तत्र, T2 G3 M1 चापि (for अपि) Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D1–4 7 12 13 भूतात्मा (for विश्वात्मा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 स्थाणुर् (for शम्भुर्) Ś1 एव (for एक) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 स्वयम्भूर्बहुधा(V2 °रा)त्मक —For 56^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

945* वसते ब्रह्मण पुत्रो मनुश्च परमो व्यय ।

[D1 3 11 वमति (for °ते) Ñ1 illeg from ब्रह्मण up to परमो D11 मनु प्राहुर्महर्षय (for the post half)]

—Thereafter they cont

946* आदौ सृजति भूतानि काल चैव चतुर्विधम् ।
सर्वलोकनिमित्त च मनोहारि तदाश्रमम् ।
स तु सोमगिरिर्दिव्यो नान्यासाद्य कथचन ।

[(l 1) D2 13 वसति, D4 वमति (for सृजति) D1 11 काले D11 [अ]पि पुनर्युग (for [ए]व चतुर्विधम्) —(l 2) D1 -निवृत्तौ, D3 -प्रवृत्तौ, D11 -निर्वृत्ति (for -निमित्त) D1 मनो प्राहुस्त माश्रय, D3 मनौ प्राहुस्तदाश्रम, D11 मनु प्राहुस्तमव्यय (for the post half) —After l 2, D11 ins

946(A)* आकुरुभ्यश्च गन्तव्यमुत्तरेण प्लवगमा ।

—(l 3) D11 च राम- (for तु सोम) Ñ1 illeg after -गिरि up to कथचन Ś1 न तु, D11 नात्मा- (for नान्या-)]

—Thereafter D3 cont 950*, while D11 further cont. (followed by l 6–7 of 950*)

947* सर्वमेतद्विचेतव्य यन्मया वो निवेदितम् ।
यदि शीघ्रमुपावृत्ता दृष्ट्वा सीतेति वक्ष्यथ ।
मया सुतर्पिता कर्मैर्गमिष्यथ यथासुखम् ।

—Ñ2 V B D7 subst for 56^{cd}

948* ब्रह्मा भवति वश्यात्मा सर्वात्मा सर्वभावन ।

[V3 illeg up to सर्वात्मा Ñ2 V1 B4 D7 वसति (for भवति) V2 रम्यात्मा, B4 विश्वात्मा (for वश्यात्मा) B4 ब्रह्मर्षिवचन यथा (for the post half)]

57 D3 11 om 57–58. —^{a}) B4 T1 3 G3 कथंचन न (by transp) Ñ1 कर्तव्य, B1 वक्तव्य (for गन्तव्य) —V3 illeg after कु up to रावण in 949*. —^{b}) D1 उत्तरेषु Ś1 Ñ2 V1 B1–3 D1 2 4 7 12 13 च, Ñ1 ह, V2 तु, B4 हि, D6 वै, D9 om (subm), G1 स (for व) —^{c}) D4 अ++ पि —^{d}) D5 6 G2 M2 Cl [अ]त्र(G2 °त्रा), D8–10 T1 Ct [अ]तु- (for [अ]ति-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1 2 4 7 12 13 न तत्र(Ñ2 B3 D7 तत्र न) क्रमते गति , V2 B2 तत्र न क्रमणे(B2 क्षमते) गति

58 D3 11 om 58, V3 illeg up to रावण in 949* (for both, cf v l 57) —^{a}) G3 हेम (for सोम-) D1 दिव्यो (for नाम) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 देवदानव- (for देवानामपि) —^{c}) Ñ1 तमाक्रम्य —^{d}) G1 उपवर्तितुम् Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रावणश्चात्र(Ś1 Ñ1 °णश्चात्र, D1 °ण प्रति)मृग्यता —For 58^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

949* तमाविश्य तत शीघ्र रावण परिमृग्यताम् ।

[V3 illeg up to रावण B1 3 तमादिश्य, B2 °न्विष्य (for तमाविश्य) V2 परिमार्ग्यता, B1 °दृश्यता, B2 °गम्यता (for परिमृग्यताम्)]

—Thereafter Ñ2 V B1–3 D7 cont , Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins after 58, B4 ins l 1 and 3 after 58 and l 6–7 after 60, D3 cont after 946*, D11 cont l 6–7 only after 947* (owing to om)

950* तस्य शैलस्य पार्श्वेषु नोपरिष्टात्कथचन ।
उद्यानेषु च रम्येषु गन्धर्वभवनेषु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।
शशिस्थान ततो गत्वा सर्वकामसमन्वितम् ।
राक्षसीं ता समालोक्य महोलूखलमेखलाम् । [5]
अधिगम्य तु वैदेहीं निलय रावणस्य च ।
एकरात्रमुषित्वा च मासेनैवागमिष्यथ ।

[D3 om l 1 —(l 1) D4 om शैलस्य V3 illeg after पार्श्वे up to l 5 Ś1 D12 [उ]पविश्यात्, Ñ2 V2 B3 4 [उ]पविष्टात्(B4 °ष्ट) (for [उ]परिष्टात्) —After l 1, Ñ2 V1 2 B D7 ins

950(A)* कान्तारेषु च शून्येषु नितम्बेषु गुहासु च ।

[D7 निवसतो, G(ed) निर्झरेषु (for नितम्बेषु)]

—(l 2) Ñ1 illeg after गन्धर्व up to l 7 V1 -नगरेषु, D1 -भुवनेषु (for -भवनेषु) —(l 3) D1 इतस् (for ततस्) —Ñ2 V1 2 B1–3 D7 om l 4–5 —(l 4) Ś1 D12 शिखास्थान त त (for शशिस्थान ततो) D1 -समुच्छ्रित (for -समन्वितम्) D3 सर्वकामै सुपूजित (for the post half) —(l 5) D1 3 ममासाद्य (for समालोक्य) Ś1 सहोलूखल- —(l 6) B1 3 अभिगम्य, G(ed)अवगम्य V1 निश्चय (for निलय) V3 illeg for रावणस्य च D12 तु (for च) —Ñ2

26 58 34 एतावद्वानरैः शक्यं गन्तुं वानरपुंगवाः ।
अभास्करममर्यादं न जानीमस्ततः परम् ॥ ५९
सर्वमेतद्विचेतव्यं यन्मया परिकीर्तितम् ।
यदन्यदपि नोक्तं च तत्रापि क्रियतां मतिः ॥ ६०
ततः कृतं दाशरथेर्महत्प्रियं
महत्तरं चापि ततो मम प्रियम् ।
कृतं भविष्यत्यनिलानलोपमा
विदेहजादर्शनजेन कर्मणा ॥ ६१
ततः कृतार्थाः सहिताः सबान्धवा
मयार्चिताः सर्वगुणैर्मनोरमैः ।
चरिष्यथोर्वीं प्रतिशान्तशत्रवः
सहप्रिया भूतधराः प्लवंगमाः ॥ ६२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

V B1 2 D7 om l 7.—(l 7) B3 एकमासम, B4 एक मासं, D1 13 एकमासिम्, D3 एका रात्रिम् (for एकमासम्) B1 4 D12 तु, D4 om (subm) (for च) D1 [इ]ह प्रयत्न, D3 [इ]हाभिगच्छत, D13 [ए]वागम तथा (for [ए]वागमिष्यथ). B3 4 पूर्णे मासि (B4 °से) निवर्तथ (B4 °त) (for the post half)] —Thereafter Ñ2 V (V3 illeg) B D7 11 cont, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont after 954*.

951* मासादूर्ध्वं न वस्तव्यं वसन्वध्यो भवेन्मम ।

[Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 ऊर्ध्वं मासात् (by transp) D3 वस्तव्यो]

—B3 4 further cont

952* अधिगम्य तु वैदेहीं कृतार्था संनिवर्तथ ।

[B4 सिद्धार्था सन्यवर्तत (for the post half)]

59 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp 59 and 60 V3 illeg for 59 —b) B4 नान्यत्तु मन्यते, D6 G3 M2 °सत्तमा (for वानरपुंगवा) —c) Ś1 D3 आभास्करम् (sic) —d) Ñ2 V1 2 B1–3 D1 3 7 जानामि (for जानीमस्) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 नामि (Ś1 Ñ1 °ति) जानाम्यत पर

60 D11 om 60 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 transp 59 and 60 —ab) D3 पूर्व (for एतद्) D1 प्रचेतव्यं (for वि°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मया वो यत्र (Ś1 Ñ1 यद्यत्र, D13 चो तत्र) कीर्तित, T2 G3 यन्मया च (G3 व) प्रकीर्तितं (for b) Ñ2 V B1–3 D7 सर्वमेतदशेषेण मार्गितव्य प्रयत्नत —After 60ab, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

953* कान्तारेषु च घोरेषु वनेषु गहनेषु च ।

[D12 दुर्गेषु (for घोरेषु) D1 3 पुराणेषु सुगन्धिषु (D3 वनेषु च), D4 पवनेषु ... च (for the post half)]

—V3 illeg for 60c–61b. —c) Ś1 Ñ1 D4 12 13 नैवोक्त, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 नोद्दिष्ट, B4 नो गम्य, D1 3 न प्रोक्त, D2 नो वोक्त, M2 चानुक्तं (for नोक्त च) —d) B4 तत्रार्था, D9 तथापि (for तत्रापि) Ś1 D2 4 12 क्रियते (for क्रियता). B4 तत्रापि क्रियताम्मति. — After 60, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

954* मास कृत्वा इहस्थ तु शीघ्रमागन्तुमर्हथ ।

[D1 3 4 न (for तु) D12 om (hapl.?) शीघ्रमागन्तु]

—Thereafter they cont. 951* —After 60, B4 ins l 6–7 of 950*

61 V3 illeg. for 61ab (cf v l. 60). For 61–62, D11 subst 955* —a) Ś1 Ñ1 B1–3 D1–4 12.13 कृते, V2 G2 प्रियं (for कृत) Ñ1 illeg. after दा up to प्रियं Ś1 D1–4 12.13 -प्रिये, V2 कृत (for -प्रिय) —b) V1 D6–10 Cr t महत्प्रिय, D12 महामर, Cg as in text (for महत्तर) D1 वा (for च) V2 D6 तथा (for ततो) D1 3 महत्- (for मम) D13 प्रियान् —c) V3 B2 3 कृते, B1 कृत्ये (for कृत) D4 om from भविष्यति up to 62a. Ñ2 V2 3 B1–3 D3 12 13 G1 [अ]न (V2 3 [अ]नि) लानिलोपमा (B1 °म), B4 [अ]निलानलोपमर् (for [अ]निलानलोपमा). —d) B2 दर्शनकर्मणा तत (for °जेन कर्मणा).

62 D4 om 62a (cf v l 61) V3 illeg up to ध (see var) in d.—a) M1 सबला (for सहिता) D6 reads सबान्धवा in marg —Ñ1 illeg for 62bc —b) Ś1 D1–4 12 13 मनोहरै (D4 °रा), V2 सबाधवै (for मनोरमै) —c) Ś1 D1–4 12 13 [इ]ह (for [उ]र्वीं) D1 13 प्रविशात- (for प्रतिशान्त-) D6 8–10 -शात्रवा, G2 -मन्यव (for -शत्रव) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 यथेप्सित शीघ्रजवा (V1 °जवै, B1 °मथ) प्लवगमा —d) D7 महप्रिया Ñ2 V2.3 B1 3 D6–7 G3 M1.2 भूतल (V3 illeg.) रा, V1 पुत्रचरा, B2

४३

विशेषेण तु सुग्रीवो हनुमत्यर्थमुक्तवान् ।
स हि तस्मिन्हरिश्रेष्ठे निश्चितार्थोऽर्थसाधने ॥ १
न भूमौ नान्तरिक्षे वा नाम्बरे नामरालये ।
नाप्सु वा गतिसंगं ते पश्यामि हरिपुंगव ॥ २
सासुराः सहगन्धर्वाः सनागनरदेवताः ।
विदिताः सर्वलोकास्ते ससागरधराधराः ॥ ३
गतिर्वेगश्च तेजश्च लाघवं च महाकपे ।
पितुस्ते सदृशं वीर मारुतस्य महौजसः ॥ ४

G 4 42 4
B 4 44 5
L 4· 34 5

भूधरजाश्, Cr m g k t as in text (for भूतधरा) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 चरिष्यथ, V1 भविष्यथ (for प्लवगमा·) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सपुत्रदारा(D2 3 °रा) धर(D1 3 4 13 °रि)णीं सनिम्नगा, B4 सह प्रियै साचलसागरामिमा ❀ Cm भूतधरा प्राणभृद्धरा प्राणिभिरुपजीव्या सन्त उर्वी चरिष्यथेति सबन्ध । भूतधरामिति पाठे उर्वीविशेषणम् ❀ —For 61–62, D11 subst

955* प्रिय कृत वो मम तद्भविष्यति
प्रिये कृते दाशरथेर्महात्मन ।
ततो मया दानफलेन पूजिता
धनै शतैस्तै सुखिनो भविष्यथ ।

—Thereafter D11 cont, Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 ins after 62

956* इत्येवमुक्त्वा हरय सुशीघ्र
राम ससुग्रीवमनन्तवीर्यम् ।
शिरोभिरुर्व्यां सहिता प्रणम्य
जग्मुर्दिश वैश्रवणाभिगुप्ताम् ।

[(l 1) Ñ2 V D1 उक्ता (for उक्त्वा) B1 3 [ऽ]थ (for सु-) B4 D1 11 हरिपुगवास्ते Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 तथेति चोक्त्वा(Ś1 Ñ1 D4 13 °क्ता) हरिपुगवास्ते —Ñ1 illeg for l 2–4 —(l 2) V3 illeg after ससुग्रीव up to l 4 Ñ2 D7 -वीर्या —(l 3) Ś1 D1–4 12 13 शिरोभिरानम्य(D1 3 12 °मस्य)गुणान्प्र(D3 °ण प्र)शस्य, B4 तत शिरोभि प्रणिपत्य सर्वे —(l 4) Ś1 D2 4 12 13 -[अ]भिरक्षिता, B2 -[अ]भिपालिता, D1 -[अ]भियुक्ता (for -[अ]भिगुप्ताम्) D3 वैश्रवणेन रक्षिता]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2–4 12 उत्तरदिग्वर्णनं (D2 4 °न·), Ñ1 दिग्विचये उत्तरदिग्वर्णना, Ñ2 उत्तरदिक्कथन, V1 सीतान्वेषणे उत्तरदिग्विनिर्देश, V2 उत्तरदिग्विचयप्रतिज्ञा, V3 illeg, B1–3 उत्तरदिग्विचयाज्ञा, B4 उत्तरदिक्प्रयाण, D1 13 उत्तरदिग्विजय, D7 सीतान्वेषणे उत्तरदिक्कथन, D11 उत्तरदिङ्निवेदन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 10 12 13 om, Ñ2 G3 42 (as in text), V2 41, V3 B4 46, B2 44, B3 D3 7 45, D1 29, D5 6 8 9 T G1 2 M 43, D11 40 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

43

☞ Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 read Sarga 43 after 40. M1 begins with श्रीरामाय नम Before 1, Ś1 ins the lines of 4 41 1

1 V3 illeg for 1–11 (cf v l 4 40 15) —[a]) D2 3 13 विशेषतस् (for °षेण) Ś1 च (for तु) M3 सविशेषेण सुग्रीवो —[b]) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 हनूमतमुवाच ह ❀ Cr हनूमत्यर्थमुक्तवान्निक्षिप्तवान् । धातूनामनेकार्थत्वात्कर्माधिकरणवाचि पदमभिव्याहृतवाच्यत्र निक्षेपे वर्तते ❀ —[c]) G2 हरिश्रेष्ठो (for °ष्ठे) —[d]) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 सभावयति(D2 13 °यतु) विक्रमं —After 1, D5 6 8–10 S ins

957* अब्रवीच्च हनूमन्त विक्रान्तमनिलात्मजम् ।
सुग्रीव परमप्रीत प्रभु सर्ववनौकसाम् ।

[(l 2) D8 10 T2 परम (for °म)]

2 V3 illeg for 2 (cf v l 1) —[a]) B4 हनूमन् (for न भूमौ) V1 2 B1–3 D7 G3 अंतरिक्षे (for नान्त°) Ś1 Ñ1 B2 D1 4 12 च (for वा) —[b]) D11 नाद्यस्तान् (corrupt) (for नाम्बरे) D2 G3 वा (for न) B4 D1 [अं]तरालये (for [अ]मरा°) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 पाताले वा(B2 च) सुरालये —[c]) B4 D11 M2 गतिभग, Cg k t गतिसग (as in text) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 अप्सु वा गतिभग ते —[d]) B4 D11 हरिसत्तम

3 V3 illeg for 3 (cf v l 1) —[a]) Ś1 D2–4 12 13 सामरा, B4 D7 10 G1 2 ससुरा, D1 T2 असुरा Ct as in text (for सासुरा) ❀ Ck ससुरासुरे । (°रेति । ?) ❀ V1 B4 D2 M1 सुर- (for सह-) D11 ससुरोरग- —[b]) G3 सनागा (for °ग-) D11 -गुह्यका (for -देवता) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 सनागा(D2 °गा)सुरदा(D2 3 13 °मा)नवा, Ñ2 V1 B D7 सनागा सहदेवता, V2 सहनागा सदेवता, D1 सयक्षोरगदेवता, G(ed) सनागा सहदानवा —[c]) Ñ1 illeg for सर्वलोकास्ते ससा Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–4 7. 11–13 वीर (for सर्व-) B4 विदिता वीरसेवोचै —[d]) D4 ससारगधरावरा (sic)

4 V3 illeg for 4 (cf v l 1) Ñ1 illeg for 4[ab] —[a]) D11 मतिर् (for गतिर्) M1 वेग (for वेगश्) D11 वीर्यं (for तेजश्) —[b]) V1 B1–3 G3 लाघवश्, Ct as in text (for °व) D13 महामते —[c]) G3 तु (for ते). Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 T3 वीर्यं, D2 13 पूर्वं, D6 धीर (for वीर) —[d]) V1 मानदस्य, D1 मरुतश्च (for मारुतस्य) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 6 7.12 13 G1 महात्मन (for महौजस)

तेजसा वापि ते भूतं समं भुवि न विद्यते ।
तद्यथा लभ्यते सीता तत्त्वमेवोपपादय ॥ ५
त्वय्येव हनुमन्नस्ति बलं बुद्धिः पराक्रमः ।
देशकालानुवृत्तिश्च नयश्च नयपण्डित ॥ ६
ततः कार्यसमासंगमवगम्य हनूमति ।
विदित्वा हनुमन्तं च चिन्तयामास राघवः ॥ ७

सर्वथा निश्चितार्थोऽयं हनूमति हरीश्वरः ।
निश्चितार्थतरश्चापि हनूमान्कार्यसाधने ॥ ८
तदेवं प्रस्थितस्यास्य परिज्ञातस्य कर्मभिः ।
भर्त्रा परिगृहीतस्य ध्रुवः कार्यफलोदयः ॥ ९
तं समीक्ष्य महातेजा व्यवसायोत्तरं हरिम् ।
कृतार्थ इव संवृत्तः प्रहृष्टेन्द्रियमानसः ॥ १०

---

5 V3 illeg for 5 (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V1 B2 4 D7 11 G2 चापि, B1 3 D1–4 13 [अ]पि च, M2 वासि (sic) (for वापि) D1 ते तेजो, D1 11 भूत ते (by transp) (for ते भूत) Ś1 Ñ1 D12 तेजसापि बलेनापि (Ñ1 °नूत [sic]), T2 तेजसा पतिते भूत (sic) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 12 न सम (Ś1 D12 °मो, V2 °त्व) विद्यते भुवि, Ñ1 B4 D1–5 8–10 13 T2 न सम भुवि विद्यते —^{cd}) Ś1 Ñ1 D12 यथाद्य, D1 यथाशु, D2 13 यथा तु (for तद्यथा) Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 7 11 12 दृश्यते (for लभ्यते) D3 यथा सदृश्यते सीता (for ^{c}) M1 तत्तथैव (for तत्त्वमेव) D5 8–10 T2 G M2 Ct [अ]नुचिंतय, T1 [अ]वधारय (for [उ]पपादय) Ś1 Ñ V1 2 B2 4 D1–3 7 12 13 तथा त्व कर्तु (D2 13 गतु)मर्हसि, B1 3 तथा कर्तुं त्वमर्हसि, D11 तथा युक्त विधीयता (for ^{d}) D4 यथाद्य दृश्यते तात कर्तुमर्हसि वानघ ❀ Cr द्वितीयस्तच्छब्दस्तथाशब्दार्थ ।, Cm तत्त्वमित्यत्र तदिति छेद । तत्तथाशब्दार्थे ❀

6 V3 illeg for 6 (cf v l 1). —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सर्वं, B4 D11 सति (for अस्ति) —^{b}) Ñ2 V2 B1–3 D7 तेज (for बुद्धि·) B4 D11 बलवीर्य (D11 °बुद्धि)-पराक्रमा —For 6^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

958* वीर्यं शक्तिस्तथोत्साहो गतिस्तेज पराक्रम ।

[Ñ1 illeg from थो up to तेज Ś1 D12 नित्य (for [उ]त्साहो) D13 धृतिस् (for गतिस्) Ś1 D4 12 चैव (for तेज)]

—Ñ1 illeg from 6^c up to चिन्त in 7^d —^{c}) B2 [अ]नुवर्तिश् (sic) —^{d}) Ś1 B4 D1 3 12 [अ]र्थसमाहित , Ñ2 V1 2 B1–3 [अ]नयवर्जित , D2 4 13 [अ]त्र समाहित , D7 11 [अ]नर्थवर्जित (for नयपण्डित) ❀ Cv r m g नयपण्डितेत्यत्र (Cv °त्र पदपरिसमाप्त्यर्थमि, Cg °त्यनन्तरमि)-तिकरण द्रष्टव्यम् (Cg बोध्यम् ।, Ck t नये नीतिशास्त्रे । पण्डित समर्थस्तस्य (Ct पण्डितेति) मबुद्धि ❀ —After 6, B1 ins

959* सर्वं त्वयि समासक्त निविष्ट ते हनूमते ।

7 V3 illeg for 7 (cf v l 1) Ñ1 illeg up to चिन्त in ^{d} (cf v l 6) —^{a}) Ñ2 V2 B1–3 D7 स त (for तत) Ś1 D12 कार्यसमासक्तम्, D2 4 13 °युक्तिम्, D3 11 कार्यं समासक्तम्, G3 °रंभम्, L (ed) °सक्तिम्, Cr m.g k.t as in text (for °समासगम्) V1 स च कार्यं समाश्वास, D1 तत्र कार्यं समागम्य —^{b}) V1 समासमज्य, V2 D7 अवमज्य, B1–3 अवमह्य, M1 उपगम्य, Cr m g t as in text (for अवगम्य) Ś1 D4 12 हनूमता (D4 °त), D1 महामति (for हनूमति) —After 7^{ab}, Ñ2 V1 2 B1–3 4 (repeats in its proper place) D7 (B3 D7 preceded by 962*) read 10^{cd} D2 13 om 7^c–8^b —^{c}) Ś1 D3 4 12 G2 Cr च हनूमत, Ñ2 V1 2 B D7 स महाबुद्धिस्, Cm g as in text (for हनुमन्त च) —^{d}) M1 चिंतयित्वा स, Cr m g k t as in text (for चिन्तयामास) D1 पार्थिव (for राघव) ❀ Cv चिन्तयामास राघव इति पाठ ❀

8 V3 illeg for 8 (cf v l 1) D2 13 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{b}) Ś1 Ñ V2 B1–3 D3 4 7 12 कपीश्वर (for हरी°) —^{cd}) V1 निश्चितार्थनव, D1 °हरम्, D6 °परम्, T1 3 M1 3 Cg °करम्, G1 °तमम्, G (ed) निश्चितानुभवस् (for निश्चितार्थतरस्) D2 13 कपीश्वरे निश्चितार्थे (for ^{c}) D11 निश्चितार्थश्च हनुमान्कार्यस्यास्य च साधने

9 V3 illeg for 9 (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 B1–3 D8,10 [ए]व, Cg k as in text (for °च) Ñ2 B1 3 D7 प्रहितस्य, D11 प्रथि° (for प्रस्थि°) B4 [अ]पि (for [अ]स्य). Ś1 Ñ1 D12 तदेव (Ñ1 तत्सर्वं) प्रस्थित वारिभ , D1 तमेव प्रस्थित वापि, D2–4 13 तदेव (D3 °देव D13 °दैव) प्रस्थितश्चापि ❀ Ck ध्रुव प्रस्थितस्य । अन्तर्भावितणि । भर्त्रा प्रस्थापितस्य ❀ —^{b}) Ś1 D12 पर ज्ञानं च, Ñ1 D1 परिज्ञान (D1 °तं) च, D2–4 13 °श्च (for परिज्ञातस्य) B4 कर्मण (for °भि) —^{c}) V1 मन्त्री (metri causa), D11 भक्त्या (for भर्त्रा) —^{d}) B1–3 ध्रुव (for ध्रुव) D11 कर्म- (for कार्य) —For 9^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

960* अथ मामनुगृह्णीयात्साधयेत फलोदयम् ।

[Ñ1 illeg after माम up to 10^b D4 अनुगृह्णाति (for °गृह्णीयात्) D1 अथ तु कर्म गृही त्र (for the prior half)]

10 V3 illeg for 10 (cf v l 1) Ñ1 illeg for 10^{ab} (cf v l 960*) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D4 7 12 स समीक्ष्य, D1 2 13 समीक्ष्य स, D5 तमीक्ष्य च (for त समीक्ष्य) —^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 कपिं (for हरिम्). Ś1 D1–4 12 13 व्यवसायेन वानर (D1 2 13 °र). —After 10^{ab}, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ins

961* करिष्यति ध्रुव कार्यमयमित्यन्ववैक्षत ।

ददौ तस्य ततः प्रीतः स्वनामाङ्कोपशोभितम् ।
अङ्गुलीयमभिज्ञानं राजपुत्र्याः परंतपः ॥ ११
अनेन त्वां हरिश्रेष्ठ चिह्नेन जनकात्मजा ।
मत्सकाशादनुप्राप्तमनुद्विग्नानुपश्यति ॥ १२
व्यवसायश्च ते वीर सत्त्वयुक्तश्च विक्रमः ।
सुग्रीवस्य च संदेशः सिद्धिं कथयतीव मे ॥ १३
स तद्गृह्य हरिश्रेष्ठः स्थाप्य मूर्ध्नि कृताञ्जलिः ।
वन्दित्वा चरणौ चैव प्रस्थितः प्लवगोत्तमः ॥ १४
स तत्प्रकर्षन्हरिणां बलं मह-
द्बभूव वीरः पवनात्मजः कपिः ।
गताम्बुदे व्योम्नि विशुद्धमण्डलः
शशीव नक्षत्रगणोपशोभितः ॥ १५ G 4.42.16 B 4.44 16 L 4 34.16

—Ñ2 V1 2 B D7 (B3 D7 preceded by 962*) read 10^{cd} after 7^{ab} (B4 repeats here) Ñ1 partly damaged for 10^{c} —^{c}) D5 6 8–10 T2 G2 सहृष्ट, Cg as in text (for सवृत्त) Ś1 D1–4 12 13 कृतार्थ इति (D1 °र्थभावो) निर्वृत्त —^{d}) D11 प्रमन्नेनांतरात्मना —After 10, Ñ2 V1 2 B1 2 ins, B3 D7 ins after 7^{ab}, while B4 ins after 10^{cd} (r)

962* तत कार्यसमाधानमवसक्त हनूमति ।

[V2 -समागमम् (for °धानम्) V2 अवसज्य, B2 3 °सक्त (for अवसक्त)]

11 V3 illeg for 11 (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 चास्य, B4 D1 G2 M1 तस्मै (for तस्य) V1 2 B1 3 D7 तदा (for तत) —^{b}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 -[अ]भिचिह्नित (for -[उ]पशोभितम्) —^{c}) B अगुरीयम् Ś1 D12 अभिज्ञाने (for °न) —^{d}) V2 B1 3 राजपत्न्या (for °पुत्र्याः)

12 ^{a}) M1 2 त्वा (for त्वां) D1–3 13 एतद्दृष्ट्वा (for अनेन त्वा) Ś1 Ñ1 D4 12 एतद्दृष्ट्वा हरे प्रीता, Ñ2 V B1–3 D7 अस्य सा (B1 3 अस्यापि) हरिशार्दूल —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D1–3 12 13 दर्शने, Ñ2 V D1–3 D7 दर्शनाज्, D4 सीता च, D11 दृष्टेन (for चिह्नेन) V3 illeg from जनकात्मजा up to चैव (see var) in 13^{b} —^{d}) D6 G1 3 M2 तु पश्यति (for [अ]नु°) T2 असज्ञानेन पश्यति —For 12^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 subst

963* मस्यते मन्नियुक्त त्वां न चोद्वेग गमिष्यति ।

[Ñ1 V2 सनियुक्त (for मन्नियुक्त) Ñ V1 त्वा Ś1 D12 पश्यते सनियुक्त त्वा (for the prior half) D2 13 लाघव न (for न चोद्वेग). Ñ V2 B D1 2 7 11 13 करिष्यति (for गमि°)]

13 V3 illeg up to चैव in ^{b} [see var] (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 2 B D1 3 4 7 11–13 हि, D2 [ऽ]पि (for च) Ñ1 damaged after ते up to च in ^{c} —^{b}) G1 सत्ययुक्तश्च (for सत्त्व°) Ś1 D1–4 12 13 प्रभावश्चैव कर्मणा, Ñ2 V B1–3 D7 कर्म चैव (V2 चापि, V3 illeg up to चैव) प्रकाशित, B4 कर्मणा च प्रभावना, D11 कर्मणश्च फलोदय. —^{c}) V2 om च (subm) —^{d}) D1 सिद्ध वेदयतीव मे, D2 13 सिद्धि कथयमेति च (sic) ❀ Cv सिद्धिं कथयतीव मे इत्यत्र प्रकारवचनमितिकरण द्रष्टव्यम् ।, Cr m सिद्धि कथयतीव मे इत्यत्रेति वदन्ति (Cm °त्र इत्यवादीदि)त्यध्याहर्तव्यम् ❀

14 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तद्गृहीत्वा D5 11 T1 3 G2 M2 3 स त गृह्य, Ct as in text (for स तद्गृह्य) G3 महाबाहु (for हरिश्रेष्ठ) Ñ2 V B D7 स त गृ(Ñ2 D7 तद्गृ)हीत्वा हनु(B2–4 D7 °नू)मान —^{b}) Ś1 Ñ1 D4 12 मूर्ध्नि कृत्वा, Ñ2 V B D1–3 5 7–10 13 कृत्वा मूर्ध्नि (for स्थाप्य मूर्ध्नि) —V3 illeg for 14^{cd} —^{c}) G3 चरण (for °णौ) G2 चेत (for चैव) —^{d}) D5 6 8–10 T2 G2 M2 प्लवगर्षभ, G1 पृथिवीपते (for प्लवगोत्तम) —For 14^{cd}, Ś1 Ñ2 V1 2 B4 D7 12 subst, while B1–3 subst l 1 only

964* पादौ प्रणम्य रामस्य सुग्रीवस्य च मारुति ।
सहायसहितो व्योम पुप्लुवे वानरर्षभ ।

[(l 1) Ś1 D12 स्पृष्ट्वा च (for प्रणम्य) B4 रामस्य पादो वदित्वा (for the prior half) Ś1 D12 महात्मन (for च मारुति) —(l 2) Ñ2 V1 D7 सहाये महितो Ś1 D12 सोम्य (for व्योम) B4 प्लवगर्षभ (for वानर°)]

—Thereafter B4 cont

965* ततो व्यायतलाङ्गूला पिङ्गाक्षा सर्व एव ते ।
अङ्गदप्रमुखा वीरा हनूमन्तमुपाव्रजन् ।

—For 14^{cd}, Ñ1 D1–4 13 subst

966* पादौ स्पृष्ट्वा च रामस्य पुप्लुवे वानरर्षभः ।,

while D11 subst

967* चरणौ वन्द्य रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमत ।
ततस्तु हनुमान्वीर सुग्रीव प्लवगेश्वरम् ।
आपृच्छ्य प्राञ्जलिर्भूत्वा पुप्लुवे वानरर्षभ ।

15 ^{a}) B4 बलिना (for हरिणा) B4 D5 8–10 G2 Ct transp बल and महद् ❀ Cv r हरिणामित्यत्र नामीति दीर्घो वृत्तभङ्गपरिहाराय (न) कृत (Cr दीर्घाभाव आर्ष)।, Cm g t हरिणामित्यत्र (Ct °णाम्।) दीर्घाभाव आर्ष. ❀ —^{b}) B4 श्वसन- (for पवन-) —For 15^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

2. 0 17 75 अतिबल बलमाश्रितस्तवाहं हरिवरविक्रम विक्रमैरनल्पैः । पवनसुत यथाभिगम्यते सा जनकसुता हनुमंस्तथा कुरुष्व ॥ १६

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

968* प्रहर्षयन्वानरसैन्यमागत

हरिप्रवीर श्वसनात्मज कपि· ।

[(1 1) Ś1 D12 आयन (for आगत) D13 प्रहर्षयित्वा नरसन्यमागत (sic)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst

969* स हर्षयस्तद्बलिना महद्बल

वनौकसा वायुसुतो बभौ तदा ।

[(1 1) B3 D7 सहर्षयस (for स हर्ष°).]

—c) Ś1 V गताम्बुदो D1 विवृन्द , D13 सुधर्म- (for विशुद्ध-) V3 illeg from -मण्डल up to d. V2 °न (for -मण्डल) —d) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 गणै समावृत (for गणोपशोभित)

16 Ñ1 V3 B4 om 16 Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 om st 16 (including star passage) here and read after 4 40 47 —a) D3 13 om बलम्. D2 तथा, D13 त्वया (for तव) —b) D10 om (hapl) -विक्रम D6 अनन्यै (for °ल्पै) Ś1 D4 12 तव मतिविक्रम पौरुषस्य काल , D1 तव मतिकारण विक्रमस्य काल , D2 3 13 तव मति(D3 तदमित)विक्रमकारणस्य काल , D11 तदपि च विक्रम विक्रमस्य काल —For 16ab, Ñ2 V1,2 B1–3 D7 subst.

970* अनिलबलसमाश्रितस्तवाह

तदमरविक्रम विक्रमस्य काल ।

[(1 1) V1 अमित- (for अनिल-). —(1 2) V1 B2 ... स्य(damaged) (for विक्रमस्य).]

—c) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 अनिलसुत Ś1 Ñ2 V1,2 D1 3–10 12 13 [अ]धि- (for [अ]भि-) B1–3 [अ]-धिगम्य तेजसा, D2 11 [अ]विगम्य तेजा —d) D4 damaged for मंस्तथा कुरुष्व ❀ Cv हरिवरविक्रम सिंहविक्रम । अस्य श्लोकस्यान्ते इति चाब्रवीदित्यध्याहार्यम्। एतत्सर्वमनुक्त्वैव सनि धापयतीति स्वय तु न प्रयुञ्जते क्वचित्कत्रय (?)।, Crm. अतिबलेति। तथा कुरुष्वेत्यनन्तरमिति च रामोऽब्रवीदित्यध्याहर्तव्यम्। (Cm अतिबलेति सबोधनम्।), Cg अतिबलेति सबुद्धि । हरिवरविक्रम सिंहश्रेष्ठविक्रम सुग्रीवतुल्यविक्रमेति वा। श्लोकान्ते इति रामोऽब्रवीदित्यध्याहार्यम्।, Ch अतिबलेत्यादि वचन रामसुग्रीवसाधारणम्।, Ct अतिबल पवनसुत हनूमन्' तवैव बलमाश्रितोऽहमस्मि, अतोऽनल्पैर्विक्रमैर्जनकसुता यथाधिगम्यते तथा कुरुष्व। इत्यब्रवीदिति शेष । रामसुग्रीवयोः साधारणमिद वच । कतकेन तु चतुस्त्रिंशत्सख्यश्लोक सर्गोऽयमुक्त . ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 अंगुलीयदर्शन, Ñ V1 D1 7 12 13 अंगुलीयप्रदानं(D1 13 °न), V2 B अगुरीय(V2 B4 °रीयक)प्रदान, V3 illeg , D2 हनुमत्सदेशे अंगुलीयप्रदान, D3 हनुमत्सदेशागुलीयप्रदान , D4 अगुलीयकदर्शन , D11 हनूमत्यगुलीयप्रदान —*Sarga* *no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D2 4 12 13 om , Ñ2 40, V2 39, V3 B4 D5 6 8–10 T G1 2 M 44 , B2 42 , D1 28 , D3 7 G3 43 (as in text), D11 38 , L(ed) 34 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम .

४४

तदुग्रशासनं भर्तुर्विज्ञाय हरिपुंगवाः ।
शलभा इव संछाद्य मेदिनीं संप्रतस्थिरे ॥ १
रामः प्रस्रवणे तस्मिन्न्यवसत्सहलक्ष्मणः ।
प्रतीक्षमाणस्तं मासं यः सीताधिगमे कृतः ॥ २
उत्तरां तु दिशं रम्यां गिरिराजसमावृताम् ।
प्रतस्थे सहसा वीरो हरिः शतबलिस्तदा ॥ ३
पूर्वां दिशं प्रति ययौ विनतो हरियूथपः ॥ ४
ताराङ्गदादिसहितः प्लवगः पवनात्मजः ।
अगस्त्यचरितामाशां दक्षिणां हरियूथपः ॥ ५

G 4 45 3
B 4 45 6
L 4 38 2

44

M1 begins with श्रीरामाय नम —Before 1, D5 6 8–10 S ins

971* सर्वांश्चाहूय सुग्रीव प्लवगान्प्लवगर्षभ ।
समस्तानब्रवीद्भूयो रामकार्यार्थसिद्धये ।
एवमेतद्विचेतव्य यन्मया परिकीर्तितम् ।

[(l 1) T2 G3 प्लवगाधिप, G1 °नेश्वर (for °गर्षभ) —(l 2) M2 समर्थान् (for °स्तान्) G1 चाब्रवीद् G2 वीरो (for भूयो) D5 8–10 समस्ताश्चाब्रवीद्राजा (for the prior half) —(l 3) D5 8–10 भवद्भिर्वानरोत्तमै (for the post half) ❀ Cg सर्वानाहूय तत समस्तान्सघीभूतान्प्लवगानब्रवीत्। यद्वा सम इति छेद । सम सर्वत्र पक्षपातरहित ।, Ck सर्वास्तानाहूय समस्तास्तानाहूयाब्रवीदुक्तप्रकार एवमित्यादि ❀]

1 Ñ1 om 1 Ś1 D1–4 12 13 read 1–2 after 15 (follwed by 982*) —[a]) Ś1 Ñ2 B2–4 D1–4 7 12 G3 तदुग्र (for तदुग्र-) V3 illeg from भर्तुर् up to 2[b] D3 गतु (for भर्तुर्) —[b]) B1–3 हरियूथपा (for °पुगवा) B4 सर्वे विज्ञाय वानरा —[c]) D2 ससाद्य (for °छाद्य) ❀ Cv शलभा इति पाठ ।, Cg शलभा इति बहुत्वमात्रे दृष्टान्त ।, Ck शलभा उत्पातकालप्रवृत्ता असख्याता प्राणिविशेषा ❀ —[d]) Ñ2 B1 पृथिवीं च(B1 स-) (for मेदिनीं स-) V2 B2 3 D7 11 द्या पृथ्वीं (B2 3 पृथिवीं [hypm]) च (D11 च पृथ्वीं) प्रतस्थिरे

2 V3 illeg for 2[ab] (cf v l 1) Ś1 D1–4 12 13 read 1–2 after 15(followed by 982*), Ñ1 reads 2 after 14[ab], whereas G(ed) reads 2 after 7 —[a]) B2 3 D1–4 6 11 13 प्रश्रवणे D11 तत्र (for तस्मिन्) —[b]) Ś1 D13 व्यवसत्, D1 T2 G1 निवसन्, D7 स वसन, M3 अवसत् (for न्यवसत्) —[c]) D1 3 4 7 11 13 प्रतीक्ष्यमाणस् —[d]) T1 कृत, Cg as in text (for कृत) Ś1 Ñ V B D1–5 7–13 सीताधि(V3 B1 3 D11 °भि)गमने धृत (Ñ2 D5 8–10 कृत, V B कृत, D1 3 11 13 वृत, D7 कृते[sic]), D6 G1 M2 3 सीताभ्यधिगमे कृत(M3 °त), T2 G2 सीतायाधिगमे कृत (metri causa) ❀ Cr m सीताधिगम इति निमित्तसप्तमी ।, Cg सीताधिगमे सीताधिगमनिमित्तम्. ❀

3 Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 (all read 3 after 6) read 3–7(including star passages) before Sarga 46 Ñ2 V B1–3 D7 read 3 after 974* D11 reads 3 and 9[e–f] after 974* —[a]) G2 हि (for तु) V3 illeg from दिश up to l 2 of 972* Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 दिव्यां, Ñ2 V1 B1 2 D1 3 7 11 दुर्गां, V2 स्वर्गां, B4 घोरा (for रम्या) —[b]) Ś1 Ñ V2 B2 4 D2–4 7 11–13 गिरिजाल- (for °राज-) Ñ2 V2 B1 2 D7 -समाकुला —[c]) ❀ Cg प्रतस्थे प्रस्थातुमुद्युक्त । सर्गान्ते सुग्रीवसनिधौ सनाहकथनात् ❀ —[d]) T1 2 तथा, G1 महान् (for तदा) —For 3[cd], Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

972* वीर शतबलिर्नाम ययौ बहुबलानुग ।
सागरान्सागरानूपान्सरित पत्तनानि च ।
सर्वाणि कपयो जग्मुर्नदन्तो भीमविक्रमा ।

[V3 illeg for l 1–2 —(l 1) Ś1 D12 शतबलो (for °लिर्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 प्रययो सपदा(D1 °बला)नुग (for the post half) —(l 2) D11 सोगमत् (for सागरान्) V1 सागरप्रख्यान्, B4 नागरा°, D1 3 सागरप्रस्थान्, G(ed) पर्वता° (for सागरानूपान्) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 सरासि सागराम्बु(Ñ1 °रप्र)ख्यान् (for the prior half) Ñ1 D2 4 12 13 पर्वतानपि, Ñ2 पर्वतास्तथा (for पत्तनानि च) —(l 3) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 वि(D3 नि)नदत प्लवगमा, D1 विनःद्धि प्लवगै (for the post half)]

4 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf v l 3 —[b]) T2 विनीतो M1 नाम (for हरि-) —For 4, Ś1 Ñ V B(B4 l 1 only) D1–4 7 11–13 subst

973* पूर्वां तु दिशमास्थाय विनत प्लवगै सह।
प्रतस्थे कपिशार्दूलो वानरैर्बहुभिर्वृत ।

[(l 1) V1 ता (for तु) V3 illeg after दिशम् up to 5[b] B4 कपयो जग्मुर् (for दिशमास्थाय) D11 प्रयतै (for विनत) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 प्लवगर्षभ, B4 प्रमुखस्तथा (for प्लवगै सह) —(l 2) Ś1 D2 4 12 13 हरि- (for कपि-) D11 विनतो (for वानरैर्)]

5 For sequence in Ś1 Ñ1 D1–4 12 13, cf v l 3 V3 illeg for 5[ab] (cf v l 973*) T2 G1 3 M1 2 transp [ab] and [cd] —[a]) Ś1 Ñ V2 B D1–4 7 11–13 G2 3 -[अं]गदाभ्या (for -[अ]ङ्गदादि-) —[b]) G1 3 M1 2 हनूमान् (for प्लवग·) T1 3 G3 M1 3 मारुतात्मज —[c]) Ś1 Ñ1 B4 D2 4 12 13 -सेविताम्, Ñ2 V1 3 B3 D1 -[आ]-

पश्चिमां तु दिशं घोरां सुषेणः प्लवगेश्वरः ।
प्रतस्थे हरिशार्दूलो भृशं वरुणपालिताम् ॥ ६
ततः सर्वा दिशो राजा चोदयित्वा यथातथम् ।
कपिसेनापतीन्मुख्यान्मुमोद सुखितः सुखम् ॥ ७
एवं संचोदिताः सर्वे राज्ञा वानरयूथपाः ।
स्वां स्वां दिशमभिप्रेत्य त्वरिताः संप्रतस्थिरे ॥ ८

चरिताम् (for -चरिताम्) —ᵈ) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 12 13 प्रतस्थे हनुमान्कपि·(B4 °नपि), Ñ2 V B1-3 D7 11 प्रतस्थे प्लवगै सह ❀ Cv ताराङ्गदादीत्यादे· श्लोकसार्धस्यत्रामो टेसककृत ❀

6 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4 12 13, cf v l 3 —ᵃ) D5 8-10 G2 च, M1 ता (for तु) M3 भृशं (for दिश) —ᵇ) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 6 12 13 T2 G M1 2 प्लवगै सह (for प्लवगेश्वर) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 कपि- (for हरि-) —ᵈ) Ś1 Ñ1 D2 4-6 8-10 12 13 T2 G2.3 M दिश, D1 3 दुर्गां (for भृश) ❀ Cv भृश वरुणपालितामिति सम्यक् ❀—For 6, Ñ2 V1 2(marg) 3 B1-3 D7 11 subst

974* सुषेण कपिशार्दूलो हृष्टो वरुणपालिताम् ।
प्रतस्थे विक्रमोपेतै सुदुर्गां प्लवगै सह ।

[(1 1) D7 हृष्टं (for °ष्टो)]

—Thereafter Ñ2 V B1-3 D7 read 3, while D11 reads 3 and 9ᵃ⁻ᶠ

7 For sequence in Ś1 Ñ1 D1-4 12 13, cf v l. 3 Ñ2 V B1-3 D7 11 read 7 after 15 (followed by 983*) —ᵃ) B4 इति (for तत) —ᵇ) B4 प्रस्थाप्य सुमहात्मन, T2 G3 M1 प्रस्थाप्य विज(M1 °च)याय तान् ❀ Ck यथातथमिति निपात ।, Ct यथातथं यथायोग्यमित्यर्थ ❀—For 7ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 7 11-13 subst

975* इति राजा दिश सर्वा सप्रस्थाप्य विचारकान् ।

[B1 3 इद (for इति) Ñ2 B1 3 D7 सर्वान् (for सर्वा) Ñ2 V2 B1-3 विचार्यकान्, D3 विचारयन् (for °रकान्) V1 ? प्रसस्थाप्य विचार्यकान्, D1 सप्रतस्थाप्य विचारक (sic), D7 सस्थाप्य हरियूथपान्, D11 प्रस्थाप्य स तु वानरान् (for the post half)]

—ᶜ) D6 कपि (for कपि-) B1 -सेनापतिर्, D7 -सैन्यपतीन् (for सेनापतीन्) V3 illeg from मुख्यान् up to ᵈ Ś1 Ñ1 D2-4 12 13 सर्वान् (for मुख्यान्) —ᵈ) T3 सुखद, M3 सुखिन G2 M1 मुदित सुखी, Cg as in text (for सुखित सुखम्) Ś1 Ñ1 D2-4 12 13 अन्वशासदुपस्थितान्, Ñ2 V1 2 B1-3 D7 11 सुग्रीवो मुदितोभवत्(Ñ2 D7 °तोब्रवीत्), B4 अप्रशासत प्रस्थितान्, D1 नत्वरासदुपस्थित (sic) ❀ Cv मुमोद सुखित सुखमित्यत परमेव सचोदिता इत्यर्धो द्रष्टव्य । अत पर स्वा स्वा दिशमित्यर्धो द्रष्टव्य । अत· परमानयिष्यामह इति। अस्यान्ते इतिकरणमध्याहार्य (°र्थम्) ।, Cr· मुमोद सुखित सुखमित्यत परमेव सचोदिता· सर्वे राज्ञा वानरयूथपा । स्वा स्वां दिशमभिप्रेत्य त्वरिता संप्रतस्थिरे। आनयिष्यामहे सीता हनिष्यामश्च रावणमिति पाठ । अत्रेतिकरण द्रष्टव्यम्। अस्याभिप्रे(°प्रेत्ये ?)त्यनेन सबन्ध ❀—After 7, Ś1 Ñ1 B4 D1-4, 12 13 ins

976* नाम्ना विनतमेकाग्रं प्राचीं दिशमनुव्रज ।
तथा शतबलि चैव कुबेरचरिता दिशम् ।
दिश वरुणगुप्ता च सुषेणमपि वानरम् ।
शशास दक्षिणामाशा हनूमन्त च साङ्गदम् ।
हरीणा बलमेकाग्रं पृथिव्या समुपस्थितम् । [5]
दृष्ट्वा प्रहृष्ट सुग्रीवो राजा वचनमब्रवीत् ।
सर्वमेव विदित्वा तु दृष्ट्वा सीता च जानकीम् ।
यथेहायात शीघ्रेण तथा वै परिधावत ।

[(1 1) D2 13 अथो (for नाम्ना) B4 ण्याग्रे, D1 2 एवा (D3 °का)ग्रा (for ण्काग्र) Ñ1 D1 अनुव्रजन्, B4 अनुत्तमा, D2.13 उपस्थित (for अनुव्रज) —After 1 1, D1 ins

976(A)* नदीतीरे गवां गोष्ठे क्षीरवृक्षे जलाश्रये ।
आरामेषु च कूपादाविष्वन्धु विमर्शयेत ।

—(1 2) D1 यथा (for तथा) Ś1 शतबि°, L(ed) °बल (for °बलि) B4 उदीचीं तु तथा नील (for the prior half). B4 -[अ]ध्युषितां, D1 -रक्षिताम् (for -चरिता) D1 3 अपि (for दिशम्) —Ñ1 om 1 3 —(1 3) B4 तु (for च) D13 वानर (for °रम्) —(1 4) Ñ1 D1 समाद (for शशास) B4 शशास शल्यपर्वाण (for the prior half) B4 दक्षिणा (for साङ्गदम्) D1 हनुमान्मागदस्तथा (for the post. half) —(1 5) D1 सर्वमेवाग्र्य (for बलमेकाग्र) B4 समुपागत (for °पस्थितम्) —B4 om 1 6-7. Ñ1 om 1 7 —(1 7) Ś1 D2-4 12 13 एव, D1 एतद् (for एव). D4 विचित्वा (for विदित्वा) D1 च (for तु) Ś1 D3 तु (for च) —(1 8) B4 यथादिष्ट (for यथेहायात) D3 यथा गच्छत शीघ्रेण (for the prior half) Ś1 D4 तथैव (for तथा वै) D2 13 परिधावता (for °वत) B4 तथा सर्वे निधावत (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13(Ś1 D12 8ᵃᵇ only) repeat 8(var)

—After 7, D7 ins App I(No 22), while G(ed) reads 2

8 ᵃ) M3 Cg सबोधिता, Cvr as in text (for °चोदिता) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 12 13 अनुशिष्टास्तु ते सर्वे —ᵇ) B4 D3 G2 3 M1 वानरपुगवा —For 8ᵃᵇ, Ñ2 V B1-3 D7.11 subst

977* अनुशिष्टा यथा सर्वे सुग्रीवेण वनौकस ।

[V3 illeg. from सर्वे up to 9ᵇ V2 आषा **** सर्वे (damaged) (for the prior half)]

नदन्तश्चोन्नदन्तश्च गर्जन्तश्च प्लवंगमाः ।
क्ष्वेलन्तो धावमानाश्च ययुः प्लवगसत्तमाः ।
आनयिष्यामहे सीतां हनिष्यामश्च रावणम् ॥ ९
अहमेको हनिष्यामि प्राप्तं रावणमाहवे ।
ततश्चोन्मथ्य सहसा हरिष्ये जनकात्मजाम् ॥ १०
वेपमानां श्रमेणाद्य भवद्भिः स्थीयतामिति ।
एक एवाहरिष्यामि पातालादपि जानकीम् ॥ ११
विधमिष्याम्यहं वृक्षान्दारयिष्याम्यहं गिरीन् ।
धरणीं दारयिष्यामि क्षोभयिष्यामि सागरान् ॥ १२
अहं योजनसंख्यायाः प्लविता नात्र संशयः ।
शतं योजनसंख्यायाः शतं समधिकं ह्यहम् ॥ १३

G 4 45 14
B 4 45 15
L 4 37 7

—^{c}) D3 अभिप्रेक्ष्य, D5 अनुप्रेत्य, D6 अनुप्राप्य (for अभिप्रेत्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 सहिता, L(ed) सहिता (for त्वरिता)

9 V3 illeg for 9^{ab} (cf v l 977*) D6 T G M2 3 Cm g transp ^{abcd} and ^{ef} —^{a}) V2 B1 [आ]नदतश्च (for [उ]न्न°) D1 तु (for second च) D5 नंदतश्चोद्यतश्च —^{b}) Ś1 D12 प्लवतश्च (for गर्जन्तश्च) B4 महाबला (for प्लवगमा) —D11 reads 3 and 9^{c-f} after 974* —^{c}) Ś1 Ñ V2 3 B4 D1–4 7–10 12 13 Ct क्ष्वेडतो, V1 B1–3 D5 खेलतो (for क्ष्वेलन्तो) —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 प्रययुस्ते महाजवा (B2 D1 °बला), V3 प्रययुस्ते प्लवगमा, D5 6 8–10 T1 3 G2 M1 3 Cm g t विनदतो महाबला —After 9^{cd}, D5 8–10 T2 (as in Ś1) ins the line of 8^{ab} —^{e}) T3 आनयिष्यावहे, Ct as in text (for °महे) ❀ Cm g आनयिष्यामह इत्यत्रेतिकरण द्रष्टव्यम्। (Cg आनयिष्यामह इति नदन्त इत्यन्वय) ।, Ct आनयिष्यामह इत्यादेरूचुरित्यनेनान्वय ❀ —For 9^{ef}, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

978* आनेष्यामो वयं सीतामपि मृत्युमुखोदरात् ।

[Ñ2 V3 B D7 अन्वेष्यामो (for आनेष्यामो) V3 illeg after वय up to -मुखोदरात्. Ś1 D3 12 -मुखाद्धुत, B4 -वश गता, D1 -मुखाद्ध्रुव, D2 4 13 -मुखाद्गता (D4 °ता), D11 -मुखादपि (for -मुखोदरात्)]

—Ñ2 V1–3 (illeg) B D7 cont, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 cont l 2 only, while D11 ins after 9^{ab}

979* पातालतलसस्था वा यदि वाप्युदधिं गताम् ।
प्रतिज्ञा चक्रिरे वीरा प्लवमाना महौजस ।

[(l 1) B4 [उ]दक (for [उ]दधिं) —(l 2) V2 B2 प्रतिज्ञाश्च (for °ज्ञा) D3 वीरा (for वीरा)]

—After 9, T2 ins

980* अहमेको हनिष्यामि दारचोर कुलाधमम् ।

10 ^{a}) Ñ2 B1 D1 3 5 8–10 T1 3 G3 M1 2 वधिष्यामि, B4 गमि° (for हनि°) —Ñ1 illeg from ^{b} up to हरिष्ये in ^{d}. —^{b}) B4 दृप्त (for प्राप्त) Ś1 D1–4 12 13 रावण दृप्तमाहवे, Ñ2 V B1–3 D7 11 रावण दुष्टमाहवे —^{c}) D11 M1 तरसा (for सहसा). Ś1 D1–4 12 13 त तथोन्मथ्य तरसा, Ñ2 V B1–3 D7 तथैवो (V3 illeg after वो up to 11) न्मथ्य तरसा, B4 उन्मथ्य त हि तरसा

11 V3 illeg for 11 (cf v l 10) D6 om 11^{ab}. —^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 11 कि बहुना, M2 वेपमानै (for वेपमाना) Ñ2 D7 [अ]त्र (for [अ]द्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 किं वा (D1 व) श्रमेण महता ❀ Ck जनकात्मजाविशेषण श्रमेण वेपमानामित्यादि ।, so also Ct ❀ —^{b}) B4 T2 G M2 इह (for इति) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 श्रूयतामिद (Ñ2 °मि* [illeg], V1 2 B1–3 D3 11 °ह, D1 °ति) (for स्थीयतामिति) ❀ Cv r भवद्भि स्थीयतामिहेति पाठ ❀ —^{c}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 अहमेवानयिष्यामि, B4 अहमेव हरिष्यामि —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मैथिलीं (for जानकीम्)

12 ^{a}) D1 वेधयिष्यामि, L(ed) विदलिष्यामि (for विधमिष्यामि) B4 विमथिष्याम्यह वृक्ष —Ñ1 illeg for ^{b} —^{b}) B4 चालयिष्यामि, D6 M3 पात° (for दार°) Ś1 D12 चूर्णयिष्यामि पर्वतान्, Ñ2 V B1–3 D1–4 7 11 13 चाल (V1 B1–3 °न) यिष्यामि पर्वतान् —^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 वसु (V3 illeg after वसु up to l 2 of 981*) धा (for धरणीं). Ñ2 D2 4 6 13 G3 धारयिष्यामि —D7 om (hapl) from 12^{d} up to गमिष्यामि in l 3 of 981* —^{d}) B1–3 शोषयिष्यामि, D4 क्षोभयामि च (for क्षोभयिष्यामि) Ś1 Ñ1 V2 B4 D1 3 12 13 सागर

13 ^{a}) Ñ2 V1 B1–3 -विशाना, V2 -विशाला, B4 -विशत्या (for -सख्याया) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 योजनाना (Ñ1 illeg after ना up to ना in ^{b}) विशतीना (Ś1 D12 °तिभि, D3 °तिहिं) —^{b}) Ś1 D12 प्लवत्वान्, B1 3 प्रविश्य, B2 D6 T2 G3 प्लाविता, D2 प्लवित्वा, D3 5 8–10 प्लवेय, D4 प्रविशे, D13 प्रविधा (sic) (for प्लविता) —^{c}) B4 D5 6 8–10 T G2 3 शत- (for शत) —^{d}) M1 तथा (for ह्यहम्) ❀ Cv अहमित्यादि । प्रथम शतशब्द पूर्वेण सबध्यते । नून योजनसख्याया शत प्लाविता नात्र सशय । कुतो योजनसख्याया समधिक शत ह्यह प्लाविता ।, Cr m अहमिति अह (Cm अह) । योजनसख्याया शत प्लाविता नात्र सशय इत्येकस्य वचनम् । योजनसख्याया शत समधिक (Cr °धिक ह्यह) मित्यन्यस्य । (Cr हिशब्द प्रसिद्धौ) ।, Cg अहमित्यादि सागरानित्यन्तमेकान्वयम् ।, Ct अहं योजनेत्येकस्य वाक्यम् । शतयोजनेत्यन्यस्य ❀ —For 13^{cd}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst, Ñ2 V B1–3 D7

भूतले सागरे वापि शैलेषु च वनेषु च ।
पातालस्यापि वा मध्ये न ममाच्छिद्यते गतिः ॥ १४

इत्येकैकं तदा तत्र वानरा बलदर्पिताः ।
ऊचुश्च वचनं तस्मिन्हरिराजस्य संनिधौ ॥ १५

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

subst l 2–3 and D11 for 13, while B4 ins. l 2–3 after 13

981* अहमद्य गमिष्यामि योजनाना शत द्रुतम् ।
अवुद्धिर्वानरपतिर्य. खेदयति वानरान् ।
अहमेको गमिष्यामि कार्यस्यैतस्य साधक ।

[D7 om up to गमिष्यामि in l 3, V3 illeg up to l 2 (for both, cf v l 12) Ñ1 illeg for the prior half. —(l 1) D1 एको (for अद्य) Ś1 D12 शत (for द्रुतम्) —(l 2) Ñ1 illeg up to खेदयति D2 4 12 13 दुर्बुद्धिर् (for अ°) B4 अल्पवुद्धिर्हरिपतिर् (for the prior half) D11 यत् (for य) Ś1 B4 D2 4 12 13 प्रेषयति, G(ed) क्षोभयति (for खेदयति) —(l 3) V2 B2 4 भविष्यामि (for गमि°) V2 D3 [ए]कस्य (for [ए]तस्य) D11 साधने (for साधक) B4 कार्यस्यार्थसाधक (for the post half)]

14 V3 illeg for 14 —a) Ś1 D12 सर्पवन्न, Ñ1 D2 4 13 सर्वतश्च (for सागरे वा) —b) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 सर सु, B4 D1 सरित्सु (for वनेषु) M2 वा (for second च) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 सच्छिद्रलेषु वा पुन. —After 14ab, Ñ1 reads 2 Ñ1 om 14c–15 —c) G2 पाताले वा (for पातालस्य) D1 3 च (for [अ]पि) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 मे (for वा) Ś1 B1 D1–3 11–13 मध्ये तु (B1 मे, D3 11 न), D4 om (for वा मध्ये) —d) T2 transp न and मम B4 T2 छिद्यते, T1 [उ]च्छिद्यते (for [आ]च्छिद्यते) Ś1 D2–4 12 13 गतिर्मे न विहन्यते, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 न वि (B3 हि)हन्येत न (V2 मे) गति , D1 11 न गतिर्मे विहन्यते

15 Ñ1 om 15 (cf v l 14) —a) D5 6 8–10 G M1 2 Ct [ए]कैकम् (for °क) Ś1 D1–4 12 13 इति चैकैकशस्तत्र (Ś1 D12 °स्ते ते), Ñ2 V B1–3 D7 एवमेकैकशस्तत्र, D11 एकैक तु तदा तत्र, T2 एकैकशस्तदा तत्र. ❀ Ct एकैक [illegible] इत्यर्थ ❀ —b) Ñ2 B2 4 D7 11 वानरो बलदर्पित . —c) Ś1 B1 D1–4 12 13 ऊचुस्ते, Ñ2 V B2 4 D7 11 उवाच (for ऊचुश्च) Ś1 Ñ2 D1–5 7–10 12 13 T3 तस्य, V2 M3 तत्र (for तस्मिन्) ❀ Cm. ऊचुश्च । अत्र चकार प्रस्थानवीरवादयो समुच्चयवाचक । उक्त्वा प्रतस्थिर इत्यर्थ ❀ —d) Ś1 D1–4 12 13 सगता , Ñ2 V1 2 B D7 सगसे, V3 illeg (for संनिधौ) —After 15, Ś1 B4 D1–4 12 13 ins

982* एवमुक्त्वा हरिवरा स्वा स्वा दिशमुपागता ।
तदा जग्मुर्महात्मानो गन्तुकामा दिशो दश ।

[(l 1) D3 12 उक्तास् (for उक्त्वा) Ś1 D12 तु हरय, D1 हरिवृषा, D3 हरिख्याता (for हरिवरा) B4 इत्युक्त्वा वानरास्ते तु (for the prior half) D1 3 सेनाम् (for दिशम्) B4 सेना महाबला (for दिशमुपागता) —(l 2) B4 उपाजग्मुर्महावीरा (for the prior half) B4 महौजस (for दिशो दश)]

—Thereafter Ś1 D1–4 12 13 read 1–2, while Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 ins after 15

983* एवमुक्त्वा हरिश्रेष्ठा स्वं स्वं सैन्यंमहाबला ।
विप्रजग्मुर्महात्मान सुग्रीवस्य हितैषिण ।

[(l 1) B1 2 D11 उक्ता (for उक्त्वा) D11 हरिश्रेष्ठ (for °ष्ठा). B1 2 D7 स्वे स्वे सैन्ये, G(ed) स्वा स्वा दिश (for स्वं स्वं सैन्यं) —(l 2) V2 B2 प्रतिजग्मुर्, G(ed) तदा जग्मुर् (for विप्रजग्मुर्) D11 महात्मान (for °न) D7 महात्मन (for हितैषिण)]

—Thereafter Ñ2 V(V3 after st 15) B1–3 D7 11 read 7 and then D7 ins App I (No 22)

Colophon Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 om —*Sarga name* Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 वानराभिगर्जन (D11 °न); V3 illeg, B4 सैन्यागम —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 om , Ñ2 43, V2 42, V3 B4 47, B2 D5 6 8–10 T G1 2 M 45, B3 D7 46, D11 41, G3 44 (as in text) —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम.

४५

गतेषु वानरेन्द्रेषु रामः सुग्रीवमब्रवीत् ।
कथं भवान्विजानीते सर्वं वै मण्डलं भुवः ॥ १
सुग्रीवस्तु ततो राममुवाच प्रणतात्मवान् ।
श्रूयतां सर्वमाख्यास्ये विस्तरेण नरर्षभ ॥ २
यदा तु दुन्दुभिं नाम दानवं महिषाकृतिम् ।
परिकालयते वाली मलयं प्रति पर्वतम् ॥ ३
तदा विवेश महिषो मलयस्य गुहां प्रति ।
विवेश वाली तत्रापि मलयं तज्जिघांसया ॥ ४
ततोऽहं तत्र निक्षिप्तो गुहाद्वारि विनीतवत् ।
न च निष्क्रमते वाली तदा संवत्सरे गते ॥ ५
ततः क्षतजवेगेन आपुपूरे तदा बिलम् ।
तदहं विस्मितो दृष्ट्वा भ्रातृशोकविषार्दितः ॥ ६
अथाहं कृतबुद्धिस्तु सुव्यक्तं निहतो गुरुः ।
शिला पर्वतसंकाशा बिलद्वारि मया कृता ।
अशक्नुवन्निष्क्रमितुं महिषो विनशेदिति ॥ ७ G 4 46. 7 B 4. 46. 8 L 4 37. 21

45

Ś1 Ñ1 D1 2 4 13 cont. the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

—Before 998*, Ñ2 V B1(l 37–38 only) 2 3 ins a passage relegated to Appendix I (No 22), while B4 D11 ins the same passage before 1. For Sarga 45, Ñ2 V B1–3 D7 subst 998* which is given at the end

1 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तेपु सर्वेपु (for वानरेन्द्रेषु). —^{c}) D1 11 विजानाति (for °नीते) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 पृथिव्या मडल महत्, B4 D11 सर्वं(D11 कृत्स्नं) पृथिविमडल (metri causa)

2 ^{a}) D5 8–10 च (for तु) —D4 om (hapl ?) from 2^{b}–3^{a} —^{b}) Ñ1 B4 D1 3 रघुनदन, D6 प्रवणात्मवान् (sic), D11 प्रयता° (for प्रणतात्मवान्) Ś1 D2 12 13 इद वचनमब्रवीत् —^{d}) D2 विस्तारेण Ś1 Ñ1 D2 12 13 रघूत्तम, D5 8–10 वचो मम, G3 नरेश्वर (for नरर्षभ)

3 D4 om 3^{a} (cf v l 2) —^{ab}) D8 10 T2 G1 Cr m दुदुभिर् (sic), Cv g k t as in text (for °भि). Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 स यदा मायि(D12 मालि)नं ना(D3 रा)म, D11 यदा त दुदुभे पुत्र, G2 M1 यदा(M1 °था) दुदुभिनामान (for ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 दानव(D4 मायिन) बलिन नृप (for ^{b}) B4 मायाविन दुदुभेस्तु ज्येष्ठदैत्य यथा नृप —Ñ1 D2 4 13 om. 3^{cd} —^{c}) Ś1 D3 12 परितापयते, D5 8–10 प्रति°, Cg as in text (for परिकालयते) ❀ Cg परिकालयते पलाययति। कलतेर्मितो वृद्धिरार्षी ❀ —^{d}) Ś1 B4 D1 3 11 12 transp प्रति and पर्वतम्

4 ^{a}) D3 G3 यदा Ś1 Ñ1 D12 रोपेण, B4 मायावी, D2 4 दैत्योसौ, D13 दैत्येशो (for महिषो) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 महागुहा, B4 D1 गुहा भयात्, D3 11 गुहा शुभा (for गुहा प्रति) —^{d}) T2 महिष त जिघासया, Cr m g मलय तज्जिघासया (as in text) —For 4^{cd}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 subst

984* अन्त प्रविश्य त वाली मायिन प्रति जग्मिवान् ।

[B4 D1 3 11 अनु- (for अन्त) D11 तत्र (for वाली) Ñ1 प्रतिजघ्निवान् B4 दानव विजिघासति, D1.3 मायिन त(D3 हि) निजघ्निवान्, D11 दानवेंद्रजिघासया (for the post half)]

5 Cf 4 9 15 —^{a}) G1 तदाह Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तेन (for तत्र) B4 D6 विक्षिप्तो (for नि°) —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 -द्वारे (for -द्वारि) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 M1 विनीतवान्, Cr m g as in text (for °वत्) ❀ Cr m विनीतवत् भृत्यवत् ।, Cg विनीतवत् विनययुक्तमिति क्रियाविशेषणम् ❀ —^{c}) D1 स (for न) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 निष्क्रा(Ñ1 D3 4 नि क्रा)तवान्, D6 T M3 निष्क्रामते (for निष्क्रमते) —^{d}) D1 तत्र, T1 तथा (for तदा) D6 13 तथा(D13 °दा) सवत्सरो गत —For 5^{cd}, D11 subst

985* सवत्सरमरक्षन्त न च नि क्रमते गुरु ।

6 Cf 4 9 17 —^{a}) Ñ1 D2 4 12 13 तदा G3 -मेहेन (for -वेगेन) —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{b}) Ś1 D2 4 12 13 सपुपूर, Ñ1 D1 3 11 स°, D5 आपुपूरि (sic), D6 क्षपूर्यंत (sic) (for आपुपूरे) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 बिल तदा (by transp), B4 [s]थ तद्बिल, G2 तदाखिल (for तदा बिलम्) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 4 9 12 13 G1 तदा (for तद्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 रुधिर (for विस्मितो) B4 ततोह दु खितो भूत्वा, D11 ततोह व्यथितस्तत्र —^{d}) Ś1 Ñ1 D5 8–10 T2 G2 3 M1 भ्रातु , Cr m g as in text (for भ्रातृ) Ś1 D1–4 12 13 T1 3 G1 M2 3 Cr -विपादित , B4 -परिप्लुत , D11 -[अ]भिपीडित , Cm g as in text (for -विषार्दित)

7 Cf 4 9 19^{abcd} —^{a}) D5 8–10 T G M1 = Cv r m, k t गत-, Cg as in text (for कृत-) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 अथ(D11 ततो) मे बुद्धिरुत्पन्ना —^{b}) Ś1 Ñ1 D12 व्यक्त मे (for सुव्यक्त) D4 मे हतो (for नि°) —^{c}) D11 तत शिला मया तत्र —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 तस्य (Ś1 Ñ1 °स्या) द्वारे, B4 °द्वारे, D1 3 तदा(D3 °तो) द्वारे

ततोऽहमागां किष्किन्धां निराशस्तस्य जीविते ।
राज्यं च सुमहत्प्राप्तं तारा च रुमया सह ।
मित्रैश्च सहितस्तत्र वसामि विगतज्वरः ॥ ८
आजगाम ततो वाली हत्वा तं दानवर्षभम् ।
ततोऽहमददां राज्यं गौरवाद्भययन्त्रितः ॥ ९
स मां जिघांसुर्दुष्टात्मा वाली प्रव्यथितेन्द्रियः ।
परिकालयते क्रोधाद्धावन्तं सचिवैः सह ॥ १०
ततोऽहं वालिना तेन सानुबन्धः प्रधावितः ।
नदीश्च विविधाः पश्यन्वनानि नगराणि च ॥ ११
आदर्शतलसंकाशा ततो वै पृथिवी मया ।
अलातचक्रप्रतिमा दृष्टा गोष्पदवत्तदा ॥ १२
ततः पूर्वामहं गत्वा दक्षिणामहमाश्रितः ।
दिशं च पश्चिमां भूयो गतोऽस्मि भयशङ्कितः ।
उत्तरां तु दिशं यान्तं हनुमान्मामथाब्रवीत् ॥ १३

(for बिलद्वारि) B4 T1 3 G3 M1 कृता मया (by transp), D2 4 13 मया हृता, D11 समर्पिता, K(ed) मयावृता (for मया कृता) —ᵉ) Ñ1 D1 3 नि क्रमितुं, D11 निर्गमितु (sic), D13 निक्रमित्(sic) (for निष्क्रमितुं) D2 अशकुवा-निष्क्रमतु (sic) —ᶠ) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 असुरो, B4 दानवो, D11 मायावी (for महिषो) Ś1 D12 हि(D12 वि) मरिष्यति, Ñ1 B4 D1–5 8–11 13 Ct विनशि(D4 °शे[sic])-ष्यति, D6 त्रिविशेदिति (sic), M1 न विशेदिति (for विन-शेदिति) ❀ Cm g विनशेद्विनश्येदित्यर्थ ।, Ck विनशेद्विन-शिष्यतीति यावत् ।, Ct विनशिष्यतीत्यस्येति बुद्ध्येति शेष ❀

8 For 8^{ab}, cf 4 9 19^{ef} —For 8^{ab}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 subst

986* ततोऽहमाया नगरीं निराशो भ्रातृजीविते ।

[D1 नगर (for °री). B4 ततोहमागम्य पुरीं (for the prior half). Ś1 D1 12 -जीवितात् (for °ते)]

—For 8^{cd}, cf 4 9 20^{cd} —ᶜ) D5 8–11 Ct प्राप्य, G3 प्राप्ता (for प्राप्तं) Ś1 D2 4 12 13 राज्य चादाय सुमहत् (D4 सुमहत [sic]), Ñ1 D1 3 राज्य चावाप्य(Ñ1 °व्यय [sic]) सुमहत्, B4 सुमहत्प्राप्य राज्य च —ᵈ) Ś1 Ñ1 B4 D1–3 5 8–13 Ct तारा च, G2 M3 तारया (for तारा च) —ᵉ) D8 10 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 मित्रै परिवृत सर्वेर् —ᶠ) B4 D11 गतमाध्वस (for विगतज्वर) Ś1 D12 विहरामि गतज्वर ❀ Cr वसामीत्यत्र व्यत्ययेन भूतार्थे लट् ।, Cm g t वसाम्यवसम् ❀

9 ᵃ) D1 T2 G2 3 तदा (for ततो) D2 वालिर् (for वाली) D9 आगजगाम ता वालि (sic) —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 असुर मृधे, D5 8–10 M2 वानरर्षभ, G3 दानव तदा, Cg as in text (for दानवर्षभम्) —ᶜ) D6 अदद, T2 अददद् (sic), G2 प्राददा (for अददा) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 ततोस्मै(B4 °स्य) राज्यमदद(D3 °दा) —ᵈ) D3 वालिनो (for गौरवाद्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 -शंकित. (for -यन्त्रित) D11 भयमागत —After 9, D11 ins

987* राज्य यदा मया प्राप्त रुमा तारास्तथा स्त्रिय ।

10 D11 transp ᵃᵇ and ᶜᵈ —ᵃ) Ś1 D12 जिह्म सु- D1 जिघासन् (for जिघासुर्) D13 स मालिया सदष्टात्मा (sic) —ᵇ) D3 वालि. Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 वि(Ñ1 D1 3 प्र)चलितेंद्रिय (B4 °य) (for प्रव्यथितेन्द्रिय). —After 10^{ab}, D11 ins

988* तेन रोषेण वाली मा हन्तु समुपचक्रमे ।

—ᶜ) D8 -तापयते (for -कालयते) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 G1 रोषाद्, B4 राजन्, D5 8–10 G2 वाली (for क्रोधाद्). —ᵈ) D11 उपचक्रमे, M3 वानरर्षभ (for सचिवै सह) ❀ Cr m g परिकालयते निरका(Cr °वा)सयत् ।, Ck परि-कालयते निष्कासयति स्म । अपि च सचिवै सह धावन्त मामनु-धावति स्मेति शेष ।, Ct परिकालयते सचिवै सह धावन्त मनुधावति स्म ❀

11 D3 om 11–12, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 om 11^{ab} —ᵇ) B4 तुद्यमान, D8–10 सोनुब(D9 °बु)द्ध, D11 ह्यनुविद्ध, T2 अनुयात· (with hiatus), G3 M1 2 Ck अनुबद्ध (with hiatus), Cr m.g as in text (for सानुबन्ध) D6 प्रधर्षित (for प्रधावित) ❀ Ct ततस्तेन वालिना सोऽहमनुबद्धोऽनुद्रुत प्रधावित· ❀ —ᵈ) Ś1 D1 2 4 12.13 पुराणि (for वनानि). Ś1 D1 2 4 11–13 T2 विविधानि (for नगराणि). Ñ1 M2 नगराणि वनानि च, B4 नगराणि पुराणि च

12 D3 om 12 (cf. v l 11) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 om 12 —ᵇ) D9 ततो ·, D11 भ्रमता (for ततो वै) —ᵈ) G1 दृष्ट्वा (for दृष्टा) D6 reads from गो up to तथा (see var.) in marg D5 8–10 कृता, D6 तथा (for तदा).

13 ᵃ) D1 3 दिश (for अहं) D1 हित्वा (for गत्वा) B4 D5 6 8–11 S Ct पूर्वां दिशं ततो गत्वा —ᵇ) D3 आस्थित (for आश्रित) B4 दक्षिणास्यथ दक्षिणा (sic), D1 दक्षिणा शामह स्थित, D5 6 8–11 S पश्यामि विविधान्द्रुमान् —After 13^{ab}, D5 6 8–11 S ins

989* पर्वताश्च नदी रम्या सरांसि विविधानि च ।
उदय तत्र पश्यामि पर्वत धातुमण्डितम् ।
क्षीरोद सागर चैव नित्यमप्सरसालयम् ।
परिकालयमानस्तु वालिनाभिद्रुतस्तदा ।
पुनरावृत्य सहसा प्रस्थितोऽह तदा विभो । [5]
पुनरावर्तमानस्तु वालिनाभिद्रुतो द्रुतम् ।
दिशस्तस्यास्ततो भूय प्रस्थितो दक्षिणां दिशम् ।
विन्ध्यपादपसंकीर्णां चन्दनद्रुमशोभिताम् ।
द्रुमशैलास्ततोऽपश्यं भूयो दक्षिणतोऽपरान् ।

इदानीं मे स्मृतं राजन्यथा वाली हरीश्वरः ।
मतङ्गेन तदा शप्तो ह्यस्मिन्नाश्रममण्डले ॥ १४

प्रविशेद्यदि वा वाली मूर्धास्य शतधा भवेत् ।
तत्र वासः सुखोऽस्माकं निरुद्विग्नो भविष्यति ॥ १५

G 4 46 14
B 4 46 23
L 4 37 0

[(l 1) D11 नदीश्चैव (for नदी रम्या) D5 8–10 पर्वतान्स दरारम्यान् (for the prior half) ❀ Cv पर्वताश्च नदी रम्या इति पाठ । पवतान्स नदी रम्या इति पाठे स शब्द सुग्रीवविशेष ।, Cr पवताश्च नदी रम्या इति पाठ साधु ❀ G2 सरासि विविधान्वहून् (for the post half) —(l 3) D9 क्षीरोद- (for °द) G3 M1 [अ]पि (for [द]व) D5 नित्यमेवान्वकालय (sic), D11 सिद्धसघनिषेवित (for the post half) ❀ Cg अप्सरसा अप्सरसाम् । पूवसवर्णदीर्घ ।, Ck अप्सरसालयम् । अकारान्तोऽप्सरशब्दश्छान्दस ।, Ct अप्सरसशब्दोऽकारान्तोऽप्यार्ष ❀ —(l 4) D5 8–11 M2 परि(D11 प्र -)काल्यमानस्तु तदा (hypm), G1 परीत्य काम्यमानस्तु, Cr g as above (for the prior half) ❀ Ct परिकाल्यमान परिकालयमान पलायमान इत्यर्थ । अकारलोप आष ❀ D6 वि- (for [अ]मि-) D5 8–10 -द्रुतो ह्यय, D11 G1 3 M2 द्रुतो द्रुत, T2 -द्रुतस्तथा, G2 -द्रुमास्तथा(sic) (for -द्रुतस्तदा) ❀ Cg वालिनामिद्रुत परिकाल्यमानोऽह द्रुमादिकमपश्यमिति पूर्वेणान्वय ❀ —(l. 5) D6 आवृत्ति(sic) (for आवृत्य). D6 तथा (for तदा) D11 पुनरावर्तितस्तस्माद्देशाद्देशातराणि च —D5 8–11 om l 6 —(l 6) M1 आवृत्तमानस् (for आवर्त°) D6 वि- (for [अ]भि-) G3 द्रुतस्तदा, M2 -द्रुत तदा (for -द्रुतो द्रुतम्) ❀ Cv परिकालयमानेत्याद्यर्ध पूर्वेण सबध्यते । अस्य चानन्तर पुनरावृत्येत्याद्यर्धमस्यानन्तर पुनरावर्वमान इत्याद्यर्धम् ।, Cr परिकालयमान क्षीरोदमुदयपर्वत च पश्यामि । एतदनन्तर पुनरावृत्य महसा प्रस्थितोऽह तदा विभो । पुनरावर्तमानस्तु वालिनाभिद्रुतो द्रुतमिति क्रम ❀ —After l 6, T2 reads l 2 of 991* —(l 7) D11 तत पूर्वां दिश गत्वा दक्षिणा पुनरागम (cf 4 45 13[ab]) —G2 repeats l 8–9 after 990* —(l 8) D11 -पादाभि- (for -पादप-) G1 2 (both times) विंध्यपादममाकीर्णां (for the prior half) D9 -शोभित, G1 °ता, M1 3 -भूषिता (for -शोभिताम्) —D11 om l 9 —(l 9) D5 8–10 G2(both times) Ct -शैलातरे (for शैलास्तनो) Ct पश्यन् (for ऽपश्य) D9 भूमौ (for भूयो)]

—[cd]) D12 दिश तु, D13 दिशश्चै (sic) (for दिश च) B4 पश्चिमा च दिश भूयो (for °). D1 [ऽ]स्माद् (for ऽस्मि) B4 -मोहित (for -शङ्कित) D11 दक्षिणातोपरा भूयो दिशमस्मि प्रधावित —For 13[cd], D5 6 8–10 S subst

990* पश्चिमा च दिश प्राप्तो वालिना समभिद्रुत ।

[G2 repeats 990* after l 9 (r) of 989* D8–10 Ct अपरा (for पश्चिमा) G1 3 M3 तु, Ct as above (for च) G1 2(both times) वालिनाभिद्रुतो द्रुत(G2 भृश) (for the post half)]

—Thereafter they cont , while D11 ins after 13[cd]

991* सपश्यन्विविधान्देशानस्त च गिरिसत्तमम् ।
प्राप्य चास्त गिरिश्रेष्ठमुत्तर सप्रधावित ।
हिमवन्तं च मेरु च समुद्र च तथोत्तरम् ।
यदा न विन्दं शरण वालिना समभिद्रुत ।

[(l 1) D5 8–10 स पश्यन् , D6 अपश्यद्, D11 पश्यामि, Cr m as above (for सपश्यन्) M1 सपश्यन्विविधोद्देशान् (for the prior half) D11 वा (for च) D5 6 गिरिमुत्तम, Ct as above (for गिरिसत्तमम्) —T2 reads l 2 after l 6 of 989* —(l. 2) D6 प्राप्तश्च (for प्राप्य). D11 वास्त, T2 चाह (for चास्त) D11 गिरिवरम (for °श्रेष्ठम्) D6 11 T G1 2 M Cr उत्तरा (for °र) D5 सप्रधावित, D6 म प्रधावित , D11 दिशमायन, Cr as above (for सप्रधावित) ❀ Cv प्राप्येत्यादि । अत्राप्यवश्यमिति सबध्यते ❀ —(l 3) —After the prior half of l 3, D11 ins

991(A)* फलाम गन्धमादनम् ।
कुरुन्नथोत्तराश्चैव

M1 ततोत्तर D11 समुद्रमपि चोत्तर (for the post half) —(l 4) T1 3 यथा Cr m as above (for यदा) D5 8–11 Ct न विंदे D6 नाविंद, Cr m g as above (for न विन्द) D11 वालिनाभिद्रुतो जवात् (for the post half) ❀ Cr न विन्द शरणमिति । रक्षितार नाविन्दम् । अनित्यमागमशासनमित्यडागमाभाव ।, Cm g न विन्द नाविन्दम् (Cm अडभाव आर्ष) ❀]

—[ef]) D3 च (for तु) B4 प्राप्य, D4 यातं, D13 यात (for यान्त) D12 + म् (for माम्) B4 ततो (for अथ) D5 6 8–11 S ततो(M3 °दा) मा बुद्धिसपन्नो हनुमान्वाक्यमब्रवीत्

14 [a]) Ś1 D2 4 12 13 श्रुत, D9 11 स्मृती, Cr m g k t as in text (for स्मृतं) —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 ऋश्यमूक(B4 D4 °क) गिरि प्रति, D3 ऋश्यमूको गिरिर्नृप, D11 हृदये समुपस्थिता —After 14[ab], D11 ins

992* साधु गच्छामहे त वै ऋश्यमूकं महागिरिम् ।

—[c]) T3 मातगेन Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 G1 M2 Cm g पुरा, D6 11 T1 G3 Cr तथा, Ck t as in text (for तदा) D4 शप्तं, D11 वाली (for शप्तो). —[d]) B4 तस्मिन् (for ह्य°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तदाश्रमपद प्रति, D11 शप्तस्तस्मिन्व्यतिक्रमे —After 14, D11 ins

993* दुन्दुभि शोणितलवैर्यदा सृष्टो महामुनि ।
ऋश्यमूक गिरिवर यदा वाली प्रवेक्ष्यति ।

15 [a]) T G2 3 M वै (for वा) Ś1 Ñ1 D1 3 12 गच्छतो वानरेद्रस्य, B4 इह प्रविशतो राजन् , D2 4 13 गच्छतो वानरेंद्रेम —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 ते (for [अ]स्य) Ś1 स्फुटेत् , Ñ1 *लेन्(illeg), D1 पवेत् (sic), D2 13 पतेत् , D3 फलेत् (for भवेत्) —Ś1 D12 om 15[c]–17[b],

15 23 23 ततः पर्वतमासाद्य ऋश्यमूकं नृपात्मज । न विवेश तदा वाली मतङ्गस्य भयात्तदा ॥ १६

एवं मया तदा राजन्प्रत्यक्षमुपलक्षितम् । पृथिवीमण्डलं कृत्स्नं गुहामस्म्यागतस्ततः ॥ १७

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ1 B4 D1-4 13 om 15^{cd} —^{d}) T1 3 M1 निरुद्वेगो, Ck t 13 in text (for °द्विग्नो) क्ष. Cg निरुद्विग्नो निर्भय । भावे निष्ठा क्ष. —For 15, D11 subst

991* तदास्य शतधा मूर्धा फलिष्यति न संशयः ।
तस्य शापभयाद्वाली ऋश्यमूकं न गच्छति ।
तत्र गत्वा वयं राजन्वत्स्यामो विगतज्वराः ।

16 Ś1 D12 om 16 (cf v l 15) —^{a}) D8 10 11 Ck t तत्र (for ततः) Ñ1 B4 D1-6 13 T2 G1 3 M2 आगम्य, G2 आगत्य, Cg k.t as in text (for आसाद्य) —^{b}) D3 ऋ. मूकं —After 16^{ab}, B4 ins.

995* नाचिन्तय वालिनं च मतङ्गस्य भयार्दितम् ।

—B4 reads 16^{cd} twice —^{cd}) D1-3 13 चिंतितस्(D2 °तेन [sic]), D4 विंदते (for विवेश) Ñ1 न विनोतितुमा वाली (sic) (for ^{c}) B4 भयार्दित (for °त्तदा) Ñ1 D1-3 13 मतंगभयमोहित, D4 मतंगभय... (for ^{d}) D11 न चिंतितो मया वाली शापस्य भययंत्रित

17 Ś1 D12 om 17^{ab} (cf v l 15) —^{a}) D11 राम (for राजन्) Ñ1 D1-3 13 एवं तदा मया राम, D4 ... मया राम —^{b}) Ñ1 उपलक्षत (sic) (for °क्षितम्) —^{cd}) D6 repeats मंडलं सर्वं गुहा (see var) D5 6 8-10 T2 G1 2 M2 सर्वं (for कृत्स्नं) T2 अहम् (for गुहाम्) D4 9 G1 M3 Cg k अस्य, M1 अभि- (for अस्मि) D2 4 13 M1 तथा, Ct as in text (for ततः) Ś1 D12 गुहामभ्यगतस्तदा, B4 गुहा मस्या गतस्तत (sic), D1 सत्यमेतद्ब्रवीमि ते, D3 11 सभा ...मंडलं (for ^{d}) —After 17, B4 ins

996* एवमुक्तो हरीशेन रामो वाक्यमथाब्रवीत् ।
पुनरुक्तं च पृच्छामि श्रोतुं शापस्य कारणम् ।
मतङ्गस्य प्रभावं च वाले पश्यामि पौरुषम् ।
एवमुक्तस्तु सुग्रीवस्तदा वाक्यमुदाहरत् ।
स तोलयित्वा बाहुभ्यां मायाविनमचेतनम् । [5]
चिक्षेप वेगाद्वाली पादेनैकेन योजनम् ।
मतङ्गो रुधिरसिक्तं क्षेप्तारमिदमब्रवीत् ।
इहैव न प्रवेष्टव्यं प्रविष्टस्य वधो भवेत् ।
... सर्वमाख्यातं ... च दिशा मया ।
... भद्रं ते ऋश्यमूकं च सङ्गम । [10]
[For 1 5-8, cf 4. 11. 40-42].

while D1 ins

997* ततो हरीशवचनात्समुत्तस्थुः प्लवगमाः ।

—For Sarga 45, Ñ2 V B1-3 D7 subst

998* गतेषु वानरेन्द्रेषु रामः सुग्रीवमब्रवीत् ।
कथं त्वया महाबाहो दृष्टपूर्वा वसुंधरा ।
कथं भवान्विजानीते सुदुर्वेदमिदं महत् ।
पृथिवीमण्डलं सर्वं कथं तु गतवानसि ।
एवमुक्तस्तु रामेण सुग्रीवः प्लवगाधिपः । [5]
उवाच श्रूयतां राम यथा दृष्टं मया पुरा ।
यस्ते मया समाख्यातो दुन्दुभिर्नाम दानवः ।
बलदर्पसमुत्सिक्तो निहतो वालिना मृधे ।
महिषो नाम तेजस्वी दुन्दुभेः पूर्वजः सुतः ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्नकुतोभयः । [10]
बलदर्पसमुत्सिक्तस्त्रासयन्वनगोचरान् ।
किष्किन्धाद्वारमागत्य समाह्वयति वालिनम् ।
स तेन निहतः सख्ये यथा ते बहुशः श्रुतम् ।
तस्मिन्निरायमाणे च यथाहमभिषेचितः ।
अभिषिक्तं च मां दृष्ट्वा चिरादागत्य कोपनः । [15]
स निष्कासितवान्वाली चतुर्भिर्वानरैः सह ।
ततो जवेन काकुत्स्थ विद्रुतोऽहं भयातुरः ।
उत्सार्यमाणस्तेनाहं दृष्टवान्सर्वतो महीम् ।
चिराच्च वायुपुत्रो मां सस्मृत्येदं वचोऽब्रवीत् ।
शप्तो वाली मतङ्गेन पुरा महिषकारणे । [20]
इह ते न प्रवेष्टव्यमृश्यमूकं वनं कपे ।
शतधा ते पतेन्मूर्धा प्रविशेर्वनमिदं यदि ।
इदानीं मे स्मृतो राजन्नृश्यमूको महागिरिः ।
तं तु गच्छाम वै सर्वे तत्रासौ न भविष्यति ।
ततोऽहं तद्वचःश्रुत्वा शतक्रतवो वसुंधराम् । [25]
हनूमत इति श्रुत्वा प्रविष्टोऽस्मि तमाश्रमम् ।
समागमस्त्वया यत्र मया सत्यमवाप्यत ।
नाचिन्तयं रिपुं यत्र मतङ्गभयमोहितम् ।
यत्राभिषेचितो राज्ये त्वयाहं रघुनन्दन ।
निहत्य वालिनं सख्ये भयमुत्सृज्य दूरतः । [30]
एवं राघव तत्तेन मयैषा पृथिवी तदा ।
जम्बूद्वीपश्च विस्तीर्णः प्रत्यक्षमुपलक्षितः ।
पृथिवीमण्डलं कृत्स्नं शैला नद्यो वनानि च ।
दृष्टमेतन्महाराज यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।

४६

दर्शनार्थं तु वैदेह्याः सर्वतः कपियूथपाः ।
व्यादिष्टाः कपिराजेन यथोक्तं जग्मुरञ्जसा ॥ १

सरांसि सरितः कक्षानाकाशं नगराणि च ।
नदीदुर्गांस्तथा शैलान्विचिन्वन्ति समन्ततः ॥ २

G 4 47. 3
B 4 47 2
L 4 38 12

[(l 1) = 1^{ab} V1 सुग्रीव रामम् (sic) (for राम सुग्रीवम्) —(l 4) V2 D7 नु (for तु) —(l 5) V1 प्लवगेश्वर —(l 6) B2 पुरा मया (by transp) —(l 8) Ñ2 D7 समायुक्तो (for -समुल्मिक्तो) V3 om (hapl ?) from निहतो up to the prior half of l 11 B1 रणे (for मृधे) —For l 9–10, cf 4 11 7 —(l 9) B3 स तु (for सुत) V2 दुदुमे पूर्वजोसुर, B1 दुदुमे पूर्वजस्य तु, B2 D7 दुदुमे पूर्वज श्रु(D7 स्मृ)त (for the post half) —(l 10) B1 -अकुतोभय —(l 11) B2 रण- (for बल) V3 क्रोशयन् (for त्रासयन्) —(l 12) V2 3 आगम्य, B1 आमाद्य (for आगत्य) V B2 समाह्वयत, G(ed) समाहूय च (for समाह्वयति) —(l 13) V3 सहित (for निहत) D7 यथानत् (for यथा ते) V2 B1 श्रुत (for श्रुतम्) —(l 14) Ñ2 चिरायमाणेन, V1 2 चिरायमाणे तु (for °माणे च) —(l 16) V2 नि क्रमितवान्, G(ed) मा निरस्यक्तवान् (for निष्कासितवान्) V2 सचिवै (for वानरै) —(l 17) V2 तत्र (for ततो) Ñ2 D7 निर्गतो (for विद्रुतो) —(l 18) Ñ2 V2 D7 अनुसार्यमाणस् (hypm) (for उत्सार्यमाणस्) —After l 18, B1 2 (reads l 2–3 in marg) 3 ins

998(A)* नदीश्च विविधा पश्यन्नगराणि वनानि च ।
तत सर्वामिह गत्वा दक्षिणा दिशमाश्रित ।
दिश च पश्चिमा भूयो गतोऽस्मि भयशङ्कित ।
[Cf 11^{cd} and 13^{abcd}]

—For l 20–22, cf 4 11 42 —(l 20) G(ed) -कारणात् —(l 21) V3 B1–3 D7 ऋष्यमूक- —(l 22) V1 स्फुटेन्, V2 3 फलेन्, B1–3 भवेन् (for पतेन्) B1 3 विवेशेस् (sic) (for प्रविशेस्) V2 इम (for इद) —(l 23) Ñ2 D7 श्रुतो (for स्मृतो) —(l 25) V3 तत्र (for ततो) B1–3 -भयाक्रान्त (for °ञ्ज्ञात्वा) —(l 26) Ñ2 D7 इद (for इति) B1 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) V2 [ऽ]ह (for ऽस्मि) Ñ2 V3 D7 तदा, B तव (for तम्) —(l 27) V2 B1–3 अवाप्य च, D7 अवाप्यते (for °प्यन) V1 समागम त्वा तत्र मया मख्य समवाप्य च —(l 28) V1 2 तत्र (for यत्र) V1 -भयनो यथा (for -भयमोहितम्) —(l 29) V2 3 B2 3 तत्र (for यत्र) —(l 30) B3 उत्सृज्यते (hypm) (for उत्सृज्य) —(l 32) V1 3 जम्बूद्वीपस्य V1 विस्तार (for विस्तीर्णे) —(l 33) V2 सर्वं (for कृत्स्न) —(l 34) V1 D7 मया राजन् (for महाराज)]

Colophon D1 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 पृथिवीवर्णन (D3 °न), Ñ2 सुग्रीववचनं, V1 भूमडलावेदन, V2 3 पृथिवीमडलविज्ञानज्ञापन (V3 °निवेदन), B1–3 पृथिवीमडलपरिज्ञाननिवेदन, B4 वालिशापकथन, D11 पृथिवीमडलनिवेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 G3 45 (as in text), V2 44, V3 B4 49, B2 3 47, D3 5 6 8–10 T G1 2 M 46, D7 48, D11 43, L(ed) 37 —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

46

M1 begins with श्रीरामाय नम Before 1, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read st 4–6, 3 and 7 of 4 44 (with star passages)

1 Ś1 D12 om 1^{ab} —^{b}) Ñ1 D1–4 13 सबला (for सर्वत) T2 हरि- (for कपि-) D5 8–10 -कुजरा (for -यूथपा) —For 1^{ab}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

999* अन्विष्यन्तस्तत सीता सर्वे ते कपियूथपा ।
पृथिवी परिचिन्वन्त सशैलवनकाननाम् ।

[(l 1) V अन्विष्य तु V2 हरियूथपा —(l 2) Ñ2 V1 3 B2 3 D7 प्रव्यचिन्वन्त V2 परिचिन्वन्तु (for परिचिन्वन्त)]

—^{c}) D1 यथोक्ता D3 प्रेषिता D7 13 आदिष्टा (for व्यादिष्टा) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 -सिंहेन (for -राजेन) —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D12 यथेष्ट, D13 तथोक्त (for यथोक्त) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11 13 एव ते (for अञ्जसा) Ñ2 V B1–3 D7 सर्वं एव च (Ñ2 D7 ते, G[ed] हि) (for जग्मुरञ्जसा) —After 1, Ñ2 V B1–3 D7 ins

1000* व्यचिन्वन्त भुव सर्वां सीताधिगमने तदा ।

[V2 विचिन्वतु B1.3 वन सर्व (B1 °र्वं), G(ed) दिश सर्वा (for भुव सर्वां) V1 विचिन्वतो भुव सर्वां (for the prior half) Ñ2 V1 -[अ]भिगमने D7 ताभिरा+मने (for सीताधिगमने)]

2 ^{a}) Ś1 D12 T2 G3 M1 वृक्षान्, D2–4 13 कच्छान् D6 ते सरित्कक्षान्, Cr g as in text (for सरित कक्षान्) Ñ1 B4 D1 5 8–11 T1 3 G1 2 M2 ते सरासि सरित्कक्षान् (B4 °च्छान्, D11 °त्कूपान्), Ñ2 V B1–3 D7 ते सरासि गिरीन्वृक्षान् (V3 °न्सर्वान्) ꙮ Cm स(सत् ?)सरासि सरित्कुक्षानिति पाठ । सरित्कुक्षान्नदीकुक्षान् ꙮ —^{b}) B4 नगाश्च, D11 वनानि, T1 3 ग्रामाश्च, G2 आकाशान्, Cg k t as in text (for आकाश). Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 12 13 सकटानि (B1–3 सकलानि) वनानि च —^{c}) D5 8–10 देशान् (for शैलान्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 दुर्गाणि सरित (L[ed] सर्वत) शैलान् (Ś1 D12 शैला), Ñ2 V B1–3 D7 11 दरीदुर्गांश्च (D11 नदीदुर्गाणि) शैलाश्च —^{d}) Ś1 D12 विचेतव्या Ś1 D1 प्लवगमा, D12 प्लवगर्षभा (hypm) (for समन्तत). Ñ1 D2–4 13 व्य

4 3 13 सुग्रीवेण समाख्यातान्सर्वे वानरयूथपाः ।
प्रदेशान्प्रविचिन्वन्ति सशैलवनकाननान् ॥ ३
विचित्य दिवसं सर्वे सीताधिगमने धृताः ।
समायान्ति स्म मेदिन्यां निशाकालेषु वानराः ॥ ४
सर्वर्तुकांश्च देशेषु वानराः सफलान्द्रुमान् ।
आसाद्य रजनीं शय्यां चक्रुः सर्वेष्वहःसु ते ॥ ५
तदहः प्रथमं कृत्वा मासे प्रस्रवणं गताः ।
कपिराजेन संगम्य निराशाः कपियूथपाः ॥ ६
विचित्य तु दिशं पूर्वां यथोक्तां सचिवैः सह ।
अदृष्ट्वा विनतः सीतामाजगाम महाबलः ॥ ७

(D13 वि)चिन्वन्प्लवगर्षभा , Ñ2 V कृत्स्नास्ता(Ñ2 V2 °ः)-नभि(V1 °ति, V2 3 °धि)चक्रमु , B1-3 D7 स(B2 ते, D7 तान्) कृत्स्नानभि(B1 3 °ति)चक्रमु , B4 D11 विचिन्वतः प्लवगमा —After 2, Ñ2 V B1 3 D7 ins

1001* निर्झराणि नितम्बांश्च विचिन्वन्तस्ततस्तत ।

[V2 निर्झराणि च(hypm) D7 निर्झरा नितबाश्च(subm) (for the prior half) Ñ2 V1 3 B2 व्यचिन्वत]

3 Ñ1 om 3^{ab} —^{a}) Ś1 D2-4 12 13 [अ]भिसख्याता, Ñ2 V B D7 [अ]भिसख्यातान् , D1 [अ]भिसप्रेष्या , D5 8-10 T2 M3 समाख्याता , G2 समादिष्टा (for समाख्यातान्) —^{b}) T1 3 -पुगवा (for -यूथपा) Ś1 D1-4 12 13 दिशस्ते वानरोत्तमा , Ñ2 V B1-3 D7 11 देशास्ते(V2 °शास्तान्) वानरर्षभा , B4 देशाश्चैव प्लवगमा —G2 repeats 3^{c}–4^{b} and 6^{cd} after 6 —^{c}) D6 ते देशान् (for प्रदेशान्) —For 3^{cd}, Ś1 Ñ1 B4 D1-4 11-13 subst

1002* विचिन्वश्चात्र बहुला अनुक्तप्रश्नकोविदा ।

[Ś1 D12 विचित्य (for विचिन्वश्) D1 विचिन्वश्चाशु, Ñ1 D4 व्यचिन्वश्चात्र बहुलान् , B4 विचिन्वतु नगान्सर्वान् , D3 व्यचिन्वतात्र बलिन , D11 विचेरुस्तत्र बल्गिनो (for the prior half) Ñ1 अनुक्तान् , D2 13 अनुक्ता , D4 अनुरक्तान् (hypm) B4 D11 भृगु(D11 गिरि)प्रस्रवणानि च, D1 वाग्प्रसन्नकोविदा (sic) (for the post half)],

while Ñ2 V B1-3 D7 subst for 3^{cd} ·

1003* विचेरुर्वृक्षबहुलान्सानुप्रस्थाननेकश ।

4 G2 repeats 4^{ab} (cf v l 3) —^{a}) D9 Ck विचित्य, G M1 विचित्वा, Cm g as in text (for °चित्य) T1 3 G3 दिवसे (for °स) ❀ Ct दिवसमित्यत्यन्तसयोगे द्वितीया ❀ Ś1 Ñ1 B4 D1-4 11-13 सर्वे च सर्व(B4 D11 °र्वान्)दिवसान् , Ñ2 V B1-3 D7 सर्वे सर्वे(B1 D7 °र्वे, B2 3 °र्वान्) निवासाश्च, D5 विचित्वा तु दिव सर्वे —^{b}) Ś1 D1-4 12 13 -[अ]नुगमने, V3 D11 T2 -[अ]भिगमने (for -[अ]धिग°) Ś1 D12 गता , Ñ2 V1 B1-3 D1-5 7 11 13 वृता , V2 3 D6 द्रुता (for धृता) B4 -गमनादृता —^{c}) Ś1 Ñ V B D2 4 7 12 13 समागच्छंत(B1 3 4 °च्छतु, D4 °च्छस्तु), D1 3 समागच्छति (for समायान्ति स्म) B1 3 D2-4 13 मेदिन्या (for °दिन्या) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 13 दिग्भागेषु च, B4 दिग्भागेष्वथ, D2 दिग्दिग्भागेषु, T2 निशाकालेषु (for निशाकालेषु) Ñ2 V B1-3 D7 दिग्भागेषु प्लवगमा (B3 प्रवर्धना)

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 D12 सर्वर्तुकेषु, Ñ2 V B1-3 D7 11 सर्वतयतो(B1 °ता, D11 °त), D1 सर्वर्तुगेषु, D2 13 सर्वेषु तेषु(D13 केषु), D4 सर्ववृक्षेषु, D6 M1 Cm g k सर्वर्तुकामान् , Cv.t as in text (for सर्वर्तुकाश्च) Ś1 देवेषु, B1 3 शैलेषु, D12 दे । . (for देशेषु) B4 अभक्षयन्प्रदेशेषु —^{b}) Ś1 Ñ1 D2-4 12 13 तान्फलद्रुमान , Ñ2 V B1-3 D7 11 विविधास्तरून्(V1 °वि ., D11 °धान्द्रुमान्) D5 6 8 10 T2 G M3 Ct सफलद्रुमान् , M2(after corr inf lin sec m as in text) सहतद्रुमान्, Cv m.g as in text (for सफलान्द्रुमान्) —^{c}) Ñ2 V B2 3 D2 4 वास, D11 सर्वां (for शय्या) Ś1 Ñ1 B1 4 D1.3 7.12 13 रजनीवास, —^{d}) Ś1 D12 स(D12 श)क्ता , D7 चक्षु (sic) (for चक्रु) Ñ1 सर्वे (illeg) सु, D1 सर्वे गुहासु, D2 4 13 सर्वे क्षपासु, D10 स[illegible] (for सर्वेष्वह सु) B4 चक्रु सर्वे प्लवगमा

6 ^{a}) M2 गत्वा, Cg k t as in text (for कृत्वा) Ś1 D2 4 12 13 कृत तु मास समय, Ñ1 D3 11 कृता(Ñ1 °ता) तु (D11 ता) मासमर्यादा(Ñ1 °दा), Ñ2 V B D7 विचे(V° 3 B2 3 D7 °च)य प्रथमे मासि(V2 B4 °से) —^{b}) D5 6 प्रश्रवण (for प्रस्र°) G3 M1 प्रस्रवणाचले , Cg k t प्रस्रवण गता (as in text) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 सीताया परिमार्गणे, Ñ2 V B D7 कृत्वा प्रस्र(B2 3 °श्र)वणे गिरौ —After 6^{ab}, B4 ins

1004* समेत्य समये पूर्णे सर्वे प्रस्रवण गता ।

—^{c}) Ś1 D12 समान्य, Ñ1 D1-4 11 13 सस्मृत्य, B4 सगम्यत् (sic) (for सगम्य) Ñ2 V B1-3 D7 कपिराज समासाद्य (G[ed] °सेदुर्) Ś1 D12 श्रेमुस्ते, Ñ1 D1-4 11 13 श्रेमुस्ते, B4 आसन (sic) (for निराशा) Ś1 Ñ1 B4 D1-5 8-10 12 13 कपिकुञ्जरा , Ñ2 V B1-3 D7 11 हरियूथपा —After 6 G2 repeats 3^{c}–4^{b} and 6^{cd}

7 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 13 सचित्य तु, D1 3 7 10 विचित्य तु, D11 विचित्याथ, D12 विराजास्तु (sic), Cm g as in text (for विचित्य तु) B2 तद्दिश, D2 13 दिवस (for तु दिश) Ś1 D12 सर्वां (for पूर्वां) G2 विचित्य च दिवं पूर्वां —^{b}) B4 D11 विनत , T1 3 M3 यथोक्त, T2 यथोक्त (for यथोक्ता) V1 moth-eaten for सचिवै सह Ś1 प्रविचित्य महाबला , Ñ V2 3 B1-3 D1-4 7 12 13 विनत (D12 °गता) प्लवगै सह —Ñ1 om 7^{cd}. D11 reads 7^{c}–8^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 11-13 M1 अदृष्ट्वैव(M1 °ट्वापि) तत (B4 D1 11 °दा) सीता —^{d}) D11 महाजव Ś1 D2-4 12 13 आगच्छद्वानरै सह(D3 °रेश्वर), Ñ2 V B1-3 D7 किष्किंधा

उत्तरां तु दिशं सर्वां विचित्य स महाकपिः ।
आगतः सह सैन्येन वीरः शतवलिस्तदा ॥ ८
सुषेणः पश्चिमामाशां विचित्य सह वानरैः ।
समेत्य मासे संपूर्णे सुग्रीवमुपचक्रमे ॥ ९
तं प्रस्रवणपृष्ठस्थं समासाद्याभिवाद्य च ।
आसीनं सह रामेण सुग्रीवमिदमब्रुवन् ॥ १०

विचिताः पर्वताः सर्वे वनानि नगराणि च ।
निम्नगाः सागरान्ताश्च सर्वे जनपदास्तथा ॥ ११
गुहाश्च विचिताः सर्वा यास्त्वया परिकीर्तिताः ।
विचिताश्च महागुल्मा लताविततसंतताः ॥ १२
गहनेषु च देशेषु दुर्गेषु विषमेषु च ।
सत्त्वान्यतिप्रमाणानि विचितानि हतानि च ।
ये चैव गहना देशा विचितास्ते पुनः पुनः ॥ १३

G 4 47 16
B 4 47 14
L 4 38 24

(B3 D7 °ध्या)माजगाम ह(G[ed] स), D1 आगच्छत्सहसा चमू

8 D11 reads 8^{ab} in marg (cf v l 7) —^{a}) B2 ता, D3 6 T G1 2 M2 3 च (for तु) D5 8–10 दिशमप्युत्तरा (for उत्तरा तु दिश) Ñ2 V B1–3 D7 ग(V2 कृ)त्वा (for सर्वा) —^{b}) B1–3 विविच्य, D6 7 11 विचित्य (for विचित्य) T2 च (for स) B4 हरियूथपा (for स महाकपि) Ś1 Ñ1 D12 13 प्रवि(D13 °ति)चित्य महावल, D1–4 11 विचित्य सु(D2 4 *)महावल —^{cd}) Ś1 Ñ V B1–3 D4 7 11–13 अदृष्टैवाग(Ś1 D4 12 °व त)त सीता (for °) D8–10 भीत (for वीर) Ś1 शतविल (meta) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 कपि, Ñ2 V B1–3 D1 7 हरि, T2 तथा (for तदा) B4 राजा शतबलि श्रीमान्नाजगाम महावल

9 Ś1 D12 om $9–10^{b}$ —^{a}) Ñ V B D1–4 7 11 13 पश्चिमा गत्वा, D10 पश्चिमा शोभा(sic) —^{b}) D5 8–10 विविच्य Ñ V B D1–4 7 13 प्राप्य(D2 4 13 °स) प्रस्र(Ñ V3 B2 3 D2–4 13 °श्र)वण गिरि, D11 प्राप्य चास्त महागिरि —^{c}) Ñ2 V B1–3 D7 निवृत्य, D11 विचित्य (for समेत्य) Ñ2 मास- (for मासे) B4 D5 8–10 पूर्णे तु(B4 च) (for संपूर्णे) Ñ1 स पूर्णमेत्यसामसपूर्णे(sic) —^{d}) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 सुग्रीव स(B1–3 स) ददर्श ह, V1 ҁ * ҁ दर्श ह (moth-eaten)

10 Ś1 D12 om 10^{ab} (cf v l 9) —^{a}) V B1 3 D11 ते (for त) B3 D2–4 6 11 13 प्रश्रवण Ñ2 V B1–2 D7 -पार्श्वे(B3 -सानु)स्थम्, Crp as in text (for -पृष्ठस्थ) B4 D1 त च प्रस्र(D1 °श्र)वणपृष्ठम् —^{b}) Ñ V B1–3 D1–4 7 11 13 अभिगम्य (for समासाद्य) D1 [अ]भिनद्य (for °वाद्य) B4 अभिवाद्य प्रणम्य च —D4 repeats erroneously after सुग्रीव (see var) in ^{c} up to 4 48 6^{b} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 13 सुग्रीव प्लवगा सर्वे, D2 सुग्रीवप्रमुखान्सर्वे —D13 om (hapl) $10^{d}–11^{a}$ —^{d}) Ñ2 D7 वाक्यम् (for इदम्) D6 T2 G1 अब्रवीत्, Crp as in text (for अब्रुवन्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 सुषे(D1–3 °खे)णप्रमुखा (Ś1 °खो) ब्रुवन्(D1 ब्रुव) ❀ Cv सुग्रीवमिदमब्रुवन्निति सम्यक्. ❀

11 D13 om 11^{a} (cf v l 10) Ś1 Ñ1 D1–4 12 transp 11^{ab} and 11^{cd} —^{b}) Ñ2 V B1–3 D5–10 T G1 2 M2 3 Cg गहनानि (for नगराणि) —D13 om 11^{cd} —^{c}) G3 M1 सागराश्चैव, Cg t as in text (for °रान्ताश्च) —^{d}) B4 जानपदास् D5 6 8–10 G2 M3 च ये, D11 M1 तदा, G3 तव (for तथा) —After 11, Ś1 Ñ1 D1–4 12 ins

1005* पत्तनानि च रम्याणि दीर्घा वाप्यश्च दारुणा ।

[D1 3 4 दीर्घाट०यश् (for दीर्घा वाप्यश्) D2 सुदारुणा (for च दारुणा)]

12 ^{a}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 G1 विविधा (for °चिता) Ñ2 V B1–3 D7 विविधाकारा —^{b}) B4 सचया, D5 8–10 याश्च ते, G1 M2 सशैला, G2 ये त्वया, M1 विचेया, M3 त्वया या (by transp) (for यास्त्वया) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 सचया (V3 °चिता) परिवर्ति(B1–3 °र्जि, D11 °र्ते)ता, T1 3 सशैलवनकानना —After 12^{ab}, M2 ins

1006* वेश्मानि च पृथक्चैव वनान्युपवनानि च ।
जनेष्वपि च सर्वेषु मनुष्यादिषु जातिषु ।

—^{c}) Ś1 D12 13 उद्धृताश्, Ñ V1 3 B D1–4 7 11 उद्धृताश्, V2 तद्धृताश्, D5 विचित्राश्, G(ed) उद्धृ° (for विचिताश्) Ñ2 V B1–3 D7 T2 M1 लतागुल्मास् (T2 M1 °ल्मा), Cg k t as in text (for महागुल्मा) —^{d}) Ñ1 B4 -विटप, T2 G2 -वितति-, D11 -सतान-, Cv r m g k t as in text (for -वितत-) Ś1 D1–4 12 13 लताविटप(Ś1 °पि)सभवा (D1 °वृता, D3 °नता), Ñ2 V B1–3 D7 तृण हि(V1 B2 च) विदलीकृत, D5 लताविनतसनता —After 12, B4 D11 ins 1008*

13 Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 om 13^{ab} —^{a}) G2 सर्वेषु (for देशेषु) —^{b}) D5 M3 विषयेषु (for °मेषु) —For 13^{ab}, Ñ2 V B1–3 D7 11 subst

1007* महातेजांसि घोराणि महासत्त्वबलानि च ।

[Ñ2 V D7 महाघोराणि तेजांसि (for the prior half) V1 3 D7 -वनानि (for -बलानि)]

—B2 reads 13^{cd} in m —^{c}) Ś1 Ñ V B1,3 D1–4 7 11–13 [अ]ति प्रवृद्धानि, B2 [अ]सिप्रवृद्धानि (for [अ]तिप्रमाणानि) —^{d}) Ñ2 D7 नाशितानि, V B D1 11 त्रासितानि (for विचितानि) G3 महांति, M1 शुभानि (for हतानि) Ś1 Ñ1

7. 19
7. 14
8. 27

उदारसत्त्वाभिजनो महात्मा
स मैथिलीं द्रक्ष्यति वानरेन्द्रः ।
दिशं तु यामेव गता तु सीता
तामास्थितो वायुसुतो हनूमान् ॥ १४

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

D2 12 13 त्रासितान्याह(D2 °ह्)तानि च, D3 4 त्रासितानि च वानरे°, T2 सर्वाणि निहतानि च —After 13^{cd}, Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 12 13 ins , B4 D11 ins after 12 :

1008* रावणं मन्यमानैश्च तत्र तत्र प्लवगमैः ।

[Ś1 Ñ1 D1–4 12 राक्षमान् (for रावणं) D1 3 4 ह्न्यमानैश्, D2 13 मन्यमाना(D2 °ना)श् (for °मानैश्)]

—Thereafter Ñ2 V B D7 cont

1009* प्रविशन्ति नदन्तश्च धावन्तश्च प्लवगमाः ।
प्लवमाना व्रजन्तश्च पर्यधावन्त वानराः ।

[(1 1) Ñ2 V3 D7 प्रविशतो B4 धावयत (for धावन्तश्च)]
—M3 om. 13^{ef} —^{e}) D1 चैव ये (by transp) G3 गहनोद्देशा (for गहना देशा) —^{f}) B2 विचेतास्, B3 विचित्रास्, D13 विविधास् (for विचितास्) D7 om (hapl) second पुन —After 13, Ñ2 V1 2 B D7 ins.

1010* आगमप्रतिकारश्च वानरैस्तत्र चेष्टित ।

[V1 वानरैश्च निचेष्टित , B4 वानरैरभिवेष्टित (for the post. half)],
while D11 ins

1011* आवास प्रतिचिन्वद्भी रावणस्य दुरात्मन ।
एकैकं पर्वतोऽस्माभिर्नदीवनमहागुहा ।
मार्गिता रावणस्यार्थे सप्तकृत्वो नरेश्वरा ।

—Thereafter all the above MSS cont , whereas Ś1 Ñ1 V2 D1–4 11–13 ins after 13

1012* प्रवृत्तिर्न च वैदेह्या कचिदप्युपलभ्यते ।
हनूमान्राघवार्थे तु यत्नवान्प्रियदर्शन ।
आगम तस्य काङ्क्षामो ध्रुव सोऽधिगमिष्यति ।

[(1 1) Ñ1 D1–4 11–13 प्रवृत्ति(D3 °र्कृति) (for प्रवृत्तिर्). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 चैव, D11 चापि (for न च) Ś1 Ñ1 D2 12 13 नानुविंदामहे प्रभो, D1 3 4 नावबुद्ध्यामहे प्रभो(D3.4 वय), D11 नाधिगच्छामहे प्रभो (for the post half).—After l 1, D1 ins .

1012(A)* स्थाने स्थाने विचिन्वद्भिर्द्विधा कृत्वा तृणान्यपि ।
देव नामादिना सीता सम्पश्याम्यच्युनरिव ।

—(1 2) Ñ2 B2 3 D7 राघवार्थेषु Ś1 Ñ1 D12 हनूमत प्रयुक्तस्य, D1–4 13 हनूम(D2 13 °म)तस्तु(D1 3 4 °श्च) युक्तस्य, D11 हनूमतस्तु योद्धस्य (sic) (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 रामार्थं भृशमागिण (Ñ1 °. ण्ग , D1 2 4 11 13 °गृद्धिन, D12 °गृध्विण) (for the post half) —(1 3) Ś1 Ñ1 D13 आगतिं (for आगम) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 प्रति (for तस्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 न चिरादागमिष्यति, B4 न चिर म चरिष्यति (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 cont

1013* विक्रमेण च शौर्येण प्रज्ञानलसमन्वित ।

[D3 4 प्रज्ञया च, D11 प्रतिज्ञाय (for प्रज्ञानल-) D12 प्रजावलसमावृत (for the post half)]

14 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–5 7–13 G3 हनूमान् , Cg as in text (for महात्मा) —^{b}) Ś1 Ñ1 V B1 D1–5 7–13 T2 G1 3 M2 ज्ञास्यति, T3 प्रेक्ष्यति (for द्रक्ष्यति) Ñ2 D3–5 8 T1 वानरेद्र, B4 निश्चयेन (for वानरेन्द्र) —^{c}) Ñ2 V1 D3 4 7 च (for first तु) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 तामेव, D1 रामेव(sic), T2 याम्या च (for यामेव) Ś1 Ñ V1 B1–3 D1–4 11–13 हृता(D1 °ता), B4 हृत, D7 om (for गता) Ñ2 V1 B1 3 4 हि, B2 च (for second तु) Ś1 D2 12 13 मैथिली (for सीता). V2 3 दिश च याम्या गहनाश्च देशान् —^{d}) Ñ1 D1–4 11–13 याम् (for ताम्) V2 विचिनुते (sic), V3 विचिन्वते, B4 T1 3 ता प्रस्थितो (for तामास्थितो) Ñ V B D2–4 7 11–13 G2 3 महात्मा (for हनूमान्) ❀ Cg अस्मिन्सर्गे चतुर्दश श्लोका ❀

Colophon —*Sarga name* Ś1 V B1–3 D7 12 वानरप्रत्यागमन, Ñ1 B4 D1–4 11.13 वानरप्रत्यागमन , Ñ2 वानरप्रत्यागम —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om , Ñ2 D11 44, V2 45, V3 B4 50, B2 3 48 , D1 30 , D3 5 6 8–10 T G1 2 M 47, D7 49, G3 46(as in text).—After colophon, D2 concludes with राम , G with श्रीरामाय नम

४७

सह ताराङ्गदाभ्यां तु गत्वा स हनुमान्कपिः ।
सुग्रीवेण यथोद्दिष्टं तं देशमुपचक्रमे ॥ १
स तु दूरमुपागम्य सर्वैस्तैः कपिसत्तमैः ।
विचिनोति स विन्ध्यस्य गुहाश्च गहनानि च ॥ २
पर्वताग्रान्नदीदुर्गान्सरांसि विपुलान्द्रुमान् ।
वृक्षषण्डांश्च विविधान्पर्वतान्घनपादपान् ॥ ३
अन्वेषमाणास्ते सर्वे वानराः सर्वतो दिशम् ।
न सीतां ददृशुर्वीरा मैथिलीं जनकात्मजाम् ॥ ४

G 4. 48. 4
B 4 48. 4
L 4 39 24

47

D4 erroneously repeats Sarga 47 (cf. v l 4 46 10) M1 begins with श्रीरामाय नम Before 4 47, D11 ins a passage relegated to App I (No 23)

1 B2 reads 1–3[b] in marg —[b]) Ś1 Ñ1 D2 12 13 प्रस्थितो, D3 4 T G1 M2 स गत्वा (by transp), D5 8–10 सहसा (for गत्वा स) G2 हनूमान्मारुतात्मज —For 1[ab], Ñ2 V B1 3 D7 11 subst, while B2 ins after 1[ab]

1014* अङ्गदप्रमुखैः सार्धं हनूमान्वानरैस्तदा ।

[B1–3 D11 अथागदमुखै (B2 °ख्ये) (for अङ्गदप्रमुखै) D7 वानरस (for °रैस्) B1 3 तत, D11 वैरे (for तदा)] —[c]) Ś1 D12 यदा (D12 °था) दिष्ट, Ñ2 V1 3 B1–3 D7 11 यथोद्दिष्टा, V2 B4 समादिष्टा (B4 °ष्ट) (for यथोद्दिष्ट) —[d]) B4 सुदुरासद (for उपचक्रमे) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 त तु दे- (D3 4 चादे) श दुरासद, Ñ2 V B1–3 D7 11 दक्षिणामगमद्दिश, D5 6 8–10 T2 3 M1 गतु (D6 T2 3 M1 त त) देश प्रचक्रमे, T1 G3 त प्रदेश प्रचक्रमे ❀ Ck t प्रचक्रमे अन्वेष्टुमिति शेष ❀

2 B2 reads 2 in marg (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 तद्वनम्, D6 तु देशम्, T2 तु मासाद् (for तु दूरम्) Ñ2 V B1–3 D7 स विध्यवनमागत्य (Ñ2 D7 °गम्य, B2 °साद्य) —[b]) Ñ2 V B1–3 D7 हरिभिर्वृत, T2 हरि° (for कपिसत्तमै) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सह (D1 °हि) तैर्हरिभिर्हरि, B4 सर्वैर्वानरपुंगवै —[c]) D5 8–10 ततो विचि (D10 °चि) त्य विध्यस्य ❀ Cv r विचिनोति स विन्ध्यस्येति (Cr °ति पाठ) सम्यक् ❀ —[d]) B4 [उ]पवनानि (for गह°) D4 वा (for च) G2 गहनाश्च गुहास्तथा —For 2, D11 subst

1015* तत स विन्ध्यमासाद्य विचिनोति स जानकीम् ।
तस्याथ चिन्वतस्तत्र गुहाश्च गहनानि च ।

3 B2 reads 3[ab] in marg (cf v l 1) —[a]) D5 8–10 Cr पर्वताग्र-, Cg as in text (for °ग्रान्) T2 नदीं दुर्गान् (for नदीदुर्गान्) D11 नदीना पर्वताना च —[b]) D5 6 8–10 T1 विपुल (for विपुलान्) B4 D11 G3 M1 कदरान्विविधान्द्रु (B4 D11 °पमद्रु) मान् —For 3[ab], Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1016* दुर्गाणि सरित शैलान्कन्दरान्विषमान्हृदान् ।

[D1 विषमद्रुमान् (for विषमा-ह्रदान्)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst

1017* शैलाग्राणि नदीदुर्गान्कन्दराणि वनानि च ।
[B1–3 नदी दुर्गा (for नदीदुर्गान्)]

—[c]) D8 10 वृक्षखडाश्च V2 B1 3 च (V2 तु) विस्तीर्णान्, B4 सुविपुलान् (for च विविधान्) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 चित्र (D3 4 वृक्ष) खडा (Ñ1 °ण्घा) श्च विपुलान्, Ñ2 V1 3 B2 D7 वृक्षखडाश्च विस्तीर्णान्, D1 वृक्षखडान्सुविपुलान्, D11 वृक्षसघाश्च गहनान् —[d]) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 सर्वतो (for पर्वतान्) Ś1 D5 6 8–10 12 13 G3 वन- (for घन-) Ñ2 V B1–3 D7 सर्वान्स वनपादपान् ❀ Cv पर्वतान्घनपादपानिति सम्यक् । पर्वताश्च विन्ध्यस्यान्तरपर्वता इति विज्ञेया ।, Cr m पर्वतान्विन्ध्यस्य पर्य (Cm प्रत्य) न्तपर्वतान् । गोमन्तक (Cm °न्त) त्र्यम्बकादीन् । घनपादपानिति सर्वत्र विशेषणम् ।, Cg पर्वतान्पर्यन्तपर्वतान् ❀ —After 3, V1 B4 D7 11 ins

1018* सिंहशार्दूलजुष्टेषु दुर्गेषु गिरिसानुषु ।
धातुनिष्यन्दचित्रेषु महत्सु शिखरेषु च ।
किंनरोरगगन्धर्वविकीर्णेषु वनेषु च ।
सारसारावघुष्टेषु सरःसु च नदीषु च ।
विषमेषु नगेन्द्रस्य महाप्रस्रवणेषु च । [5]
तेषु तेषु प्रदेशेषु तालसन्तालरत्सु च ।
महत्सु गिरिशृङ्गेषु वनेषु च गुहासु च ।
चक्रुरन्वेषण देव्या सीतायास्ते वनौकस ।

[(l 1) V1 -ऋक्षेषु, D11 -जुष्टेषु (for जुष्टेषु) V1 वृक्षेषु (for दुर्गेषु) D11 निम्नगाना तटेषु च (for the post half) —D11 om (hapl) l 2–4 —(l 2) B4 -निष्यदभूतेषु (for -निष्यन्दचित्रेषु) —(l 3) V1 गधर्व (for गन्धर्व-) V1 -विस्तीर्णेषु (for विकीर्णेषु) —D7 om (hapl) l 4–7 —(l 4) V1 -जुष्टासु (for -घुष्टेषु) V1 विचित्रासु सरित्सु च (for the post half) —V1 transp l 5 and l 7 —(l 5) D11 तथा प्रस्रवणेषु च (for the post half) —V1 om (hapl) l 6 —(l 6) D11 लतासतानवत्सु च (for the post half) —B4 om (hapl) l 7 —(l 7) V1 वनखडेषु (for गिरिशृङ्गेषु) V1 मृगपक्षि (for वनेषु च) —(l 8) V1 D7 तस्या (for देव्या)]

4 [a]) Ś1 D12 अन्विष्यमाणाश्च, G3 M1 अन्वेक्ष°, Ck t as in text (for अन्वेषमाणाश्च). Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 च

5 5 5 ते भक्षयन्तो मूलानि फलानि विविधानि च ।
अन्वेषमाणा दुर्धर्षा न्यवसंस्तत्र तत्र ह ।
स तु देशो दुरन्वेषो गुहागहनवान्महान् ॥ ५
त्यक्त्वा तु तं तदा देशं सर्वे वै हरियूथपाः ।
देशमन्यं दुराधर्षं विविशुश्चाकुतोभयाः ॥ ६

यत्र वन्ध्यफला वृक्षा विपुष्पाः पर्णवर्जिताः ।
निस्तोयाः सरितो यत्र मूलं यत्र सुदुर्लभम् ॥ ७
न सन्ति महिषा यत्र न मृगा न च हस्तिनः ।
शार्दूलाः पक्षिणो वापि ये चान्ये वनगोचराः ॥ ८

तदा, Ñ2 V1 B2 4 D7 11 तु तथा, V2 3 B1 3 D1 तु तदा (for ते सर्वे) —G3 om 4^{bc} —^{b}) Ś1 D12 सर्वे तद्वीरयूथपा , Ñ V1 3 B D1–4 7 11 13 सर्वे ते हरि(B4 कपि)यूथपा , V2 सर्वतो हरियूथपा —D1 om (hapl) 4^{c}–6^{b} —^{c}) V2 3 च ता (for सीता) V2 3 सीता, T2 M1 सर्वे (for वीरा)

5 D1 om 5 (cf v l 4) —^{b}) D5 6 8–10 M2 Ck t [श्र]पि, Cr as in text (for च) B4 D11 च वनेचरा , M1 च वनौकस (for विविधानि च) G3 फलितानि वनौकस —D5 8–10 om. 5^{cd} —^{d}) B4 वै सुख, D6 तत्र हि (for तत्र ह) G3 M1 सर्वतो वानरर्षभा —For 5^{a-d}, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 subst , while B4 D11 ins l 3 after 5^{cd}

1019* ते मूलानि फलान्येव भक्षयन्तो वनेचरा ।
अन्वेषमाणा दुर्धर्षा अवसस्तत्र ते सुखम् ।
तेषा तत्रैव वसता कालश्चाभिगतो महान् ।

[(l 1) D3 4 मधुराणि (for ते मूलानि) —(l 2) Ś1 D3 4 अन्वेष्यमाणा (for अन्वेष°). Ñ1 ते यथासुख (for तत्र ते सुखम्) —(l 3) B4 तथा (for तत्र) D3 4 व्यतिगतो (for चाभि°) B4 सर्वकालोऽभ्यवर्तत, D11 स कालो व्यत्यवर्तत (for the post half)],
while Ñ2 V B1–3 D7 subst for 5^{a-d}

1020* फलमूलानि रम्याणि भक्षयन्तो वनेचरा ।
जानकीं मृगयामासु पिबन्त सलिल शुचि ।
तत्रैव वसता तेषा स कालो व्यत्यवर्तत ।

[(l 1) V1 3 वन्यानि (for रम्याणि) —(l 2) D7 भुवि (for शुचि)]
—Before 5^{ef}, D5 8–10 G3 M1 ins , while D6 T G1 2 M2 3 ins l 1 after 5^{ef} and l 2 after 6^{ab}

1021* निर्जल निर्जन शून्य गहन रोमहर्षणम् ।
तादृशान्यप्यरण्यानि विचित्य भृशपीडिता ।

[(l 1) D6 T M1 3 Cv transp निर्जल and निर्जन D5 8–10 G3 घोरदर्शन, Cv r as above (for रोमहर्षणम्) —After l 1, G3 ins

1021(A)* ददृशु सर्वतो दुर्ग वानरास्तु महाबला ।]

—B2 reads 5^{ef} twice —^{e}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D2–4 7 11–13 हि (for तु). B2(first time) हि भागो, B2 (second time) D5 8–10 G3 देशश्च, Cv r as in text (for तु देशो). Ś1 Ñ1 B4 D2–4 12 13 दुराधर्षो, D5 7–11 T G3 M2 Cv दुरन्वेष्यो, Cr as in text (for दुरन्वेषो) —^{f}) B1 वने (for महान्) V1 गुहागहन ..., G1 गुहागहनवर्त्मवान्

6 D1 om 6^{ab} (cf v l 4). —^{a}) B4 गत्वा (for त्यक्त्वा) M1 कृता (sic) (for तु त) D3 विचीयत, D4 विवीयत (sic), D6 इत्युक्त्वा त (corrupt), Cv r as in text (for त्यक्त्वा तु त) N2 V B D3–5 7–11 G1 2 ततो, Cv as in text (for तदा) Ś1 Ñ1 D12 विचेयत तमुद्देश, D2 13 विचीय तु तमुद्देशं, G3 इति त्यक्त्वा तु त देश —^{b}) Ś1 Ñ V B D2–4 7 11–13 T2 M1 ते, Cv r as in text (for वै) —After 6^{ab}, D6 T G1 2 M2 3 ins l 2 of 1021* —^{d}) Ś1 Ñ1 D12 विचेतु ब्रह्मपर्वत, Ñ2 V B1–3 D7 अन्वैच्छ(V1 °गच्छ, V2 ° ..च्छ, V3 °न्वेष्य, B1 °न्वेष)- न्नकुतोभया , B4 अगच्छन्नाहुपर्वत, D1–4 13 विचेरु(D2 °तु)- र्वहुपर्वत, D11 ते जग्मुर्बहुपर्वत ❀ Cv न्यवसस्तत्र तत्र हेत्यत पर " स तु देशो दुरन्वेष्यो, निर्जन निर्जल शून्य, त्यक्त्वा तु त तदा देश, तादृशान्यप्यरण्यानि, देशमन्य दुराधर्षं इत्येष पाठक्रम । , Cr ते भक्षयन्तो मूलानि, अन्वेषमाणा दुर्धर्षा, स तु देशो दुरन्वेषो, निर्जल निर्जनं शून्य, त्यक्त्वा तु त तदा देश, तादृशान्यप्यरण्यानि, देशमन्य दुराधर्षं इति पाठक्रम । , Ck फलानि विविधान्यपि ल(भ ?)क्षयन्तोऽन्वेषमाणास्त इति पूर्वेण सबन्ध । अत पर निर्जल निर्जनमिति (°मित्यादय) श्लोका । अत्र यथादर्शितयोजनाशक्त्या स्वसौकर्याय मध्ये कचन श्लोक प्र(प्रा)क्षिपन्केचित् प्राचीनपुस्तकेषु । एतादृशान्यपीति दुरन्वेषाण्यपीत्यर्थ । मृगपीडिता इति मृगपक्षिमूलफलशून्यत्वात्क्षुत्पिपासाभ्यामिति शेष । स देश इति- प्रागुक्तनिर्जल मान्देश इत्यर्थ । अथापि तमपि विचित्य तु त देश त्यक्त्वान्यं देश विविशुरित्यन्वय । यद्वा भट्टस्तु निर्जनमित्यर्धानन्तर त्यक्त्वा तु -तं तदा देशमित्यादि पठति । निर्जनादिदेश त्यक्त्वेत्यन्वयसिद्धये......मन्विष्ट स्यात् । दुरन्वेषदेशानन्वेषणे सति प्राचीनपाठश्च तथा नास्ति ❀

7 ^{a}) V3 T2 तत्र (for यत्र) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वै निष्फला, D3 4 8 वि(D4 वृ)ध्यफला (for वन्ध्यफला) B3 reads वृक्षा twice —^{b}) Ñ2 V1 3 B1–3 D7 T2 फल , V2 दल- (for पर्ण-) Ś1 Ñ1 D2–4 11 13 निष्पत्रा पुष्पवर्जिता , B4 D1 निष्पुष्पा फल(D1 पत्र)वर्जिता , D12 पुष्पिता पुष्पवर्जिता (sic) ❀ Cv पर्णवर्जिता इति सम्यक् ❀ —^{d}) Ś1 Ñ V2 B D1–4 7 11–13 transp. मूल and यत्र V1 damaged from सुदुर्लभम् up to मृ in 8^{b}. B1 सुदुर्गत, D11 च दुर्लभ (for सुदुर्लभम्)

8 V1 damaged up to मृ in ^{b} (cf v l 7) —^{a})

स्निग्धपत्राः स्थले यत्र पद्मिन्यः फुल्लपङ्कजाः ।
प्रेक्षणीयाः सुगन्धाश्च भ्रमरैश्चापि वर्जिताः ॥ ९
कण्डुर्नाम महाभागः सत्यवादी तपोधनः ।
महर्षिः परमामर्षी नियमैर्दुष्प्रधर्षणः ॥ १०
तस्य तस्मिन्वने पुत्रो बालको दशवार्षिकः ।
प्रनष्टो जीवितान्ताय क्रुद्धस्तत्र महामुनिः ॥ ११

तेन धर्मात्मना शप्तं कृत्स्नं तत्र महद्वनम् ।
अशरण्यं दुराधर्षं मृगपक्षिविवर्जितम् ॥ १२
तस्य ते काननान्तांस्तु गिरीणां कन्दराणि च ।
प्रभवानि नदीनां च विचिन्वन्ति समाहिताः ॥ १३
तत्र चापि महात्मानो नापश्यञ्जनकात्मजाम् ।
हर्तारं रावणं वापि सुग्रीवप्रियकारिणः ॥ १४ G 4 48 15 B 4 48 16 L 4 39 15

B6 तत्र (for यत्र) —[b]) Ñ2 V B D7 [अ]पि (for च) G3 पक्षिण (for हस्तिन) —[c]) G3 हस्तिनो (for पक्षिणो) B1 3 यत्र, B4 चापि, D3 ॰पि, M3 नापि (for वापि) —[d]) D11 न (for ये) D1 3 4 वनचारिण (for °गोचरा) —After 8, D5 6 8–10 S ins

1022* न चात्र वृक्षा नौषध्यो न वल्ल्यो नापि वीरुध ।

[T1 3 G2 M1 3 यत्र (for चात्र) G2 नो नद्यो (for नौषध्यो) D9 गुल्मो, M3 लता (for वल्ल्यो) T2 [अ]ति-, G3 च (for [अ]पि)],

while D11 ins after 8

1023* वर्जित पशुसंघैश्च तदन्यैर्जलचारिभि ।
निम्नगारण्यबहुल महाभीम महद्वनम् ।

9 [a]) T2 3 तले (for स्थले) Ñ2 V3 B1–3 D7 जाता, D8 om (for यत्र) Ś1 न सपन्ना, Ñ1 D2 13 न सत्यत्र, V1 2 तले जाता, B4 तले तत्र, D1 3 4 11 न (D11 च) तत्रासन् (for स्थले यत्र) D12 स्निग्धपत्रानुसपन्ना —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सुगधय प्रेक्षणीया —[d]) Ñ1 D2 13 परिसिजि(Ñ1 °सर्जि)ता, Ñ2 V B D1 3–10 M1 च विव° (for चापि वर्जिता) Ś1 D12 भ्रमरै प(D12 ° ॰ ॰)रिवर्जिता, D11 भ्रमरैरुपवर्जिता ❀ Cv स्निग्धपत्रा इत्यादावपि नेति सबध्यते। भ्रमरैश्चाविवर्जितमिति पाठ ।, Cr m स्निग्धपत्रा इत्यादावपि न सन्तीत्यनुपज्यते (Cr भ्रमरैश्चाविवर्जिता इति पाठ)।, Cg स्निग्धपत्रा इत्यादि। अत्रापि न सन्तीत्यनुपज्यत इति केचित्। तन्न। भ्रमरैश्चापि वर्जिता इत्यस्यानन्वयात्। किं तु भ्रमरैरप्यनुपभुक्त स्थलपद्मिनीमात्रमित्यर्थ । सर्वेऽपि महातटाका स्थलपद्मिनीत्व गता इति भाव । अन्य देश विविशुरिति पूर्वेणान्वय ।, Ck स्निग्धपत्रा पद्मिन्यश्चेत्यनुकर्ष । भ्रमरैश्चाविवर्जिता सयुक्ता । प्रफुल्लपङ्कजानि च न सन्ति।, Ct भ्रमरैर्विवर्जिता विगत वर्जित यासु ता सयुक्ता इत्यर्थ । तादृशा फुल्लपङ्कजाश्च यत्र न सन्ति ❀

10 [a]) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 तडिर्, Ñ2 B2 D7 कडो, V2 कण्वो, B1 3 कण्णो, D1 चंडिर्, D5 कादुर्, G(ed) कठो (for कण्डुर्) V1 क*** (damaged) (for कण्डुर्नाम) D6 महावीर्य (for महाभाग) —[c]) D3 4 यत्रासीत् (for महर्षि) D11 परमोदारो, M1 °र्षो (for परमामर्षी) —[d]) Ñ1 D4 नियतो (for °मैर्) D1 नियमे दुष्प्रधर्षक

11 G2 om 11–14 —[a]) B1 पुत्रो (for तस्मिन्) B1 तस्मिन् (for पुत्रो) —[b]) Ñ1 दुष्प्रधर्षण (for दशवार्षिक) T2 G1 M2 Ck बालो द्वादशवार्षिक, M3 बाल षोडशवार्षिक —[c]) B4 D2 6 T G1 3 M1 3 Ck प्रणष्टो —[d]) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 G1 Cm तस्य, D8–10 Ck t तेन, G(ed) सोभून्, Cg as in text (for तत्र) V1 क्रुद्ध मो ॰ हामुनि

12 G2 om 12 (cf v l 11) —[a]) B4 कृत्स्न (for शप्त) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तेनैव(D2–4 13 °न वै) मुनिना शप्त —[b]) Ñ2 V1 2 सर्वं (for कृत्स्न) Ś1 D2 12 13 तच्च, V1 damaged (for तत्र) D12 महावन V3 B D1 3 7 11 सर्वं(B4 शप्त, D1 3 11 कृत्स्न) तत्सुमहद्वन, G1 समाप्त तद्वन महत् —[c]) B4 तदरण्य (for अशरण्य) Ñ2 V B1–3 D7 ततोभवदनारण्य —[d]) B4 सर्व- (for मृग) Ñ2 V B D7 11 -गणैरपि (for -विवर्जितम्) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अपि देवगणै सह(Ñ1 D2 °दा), D1 अपि पक्षिगणै सदा, D3 4 अपि रक्षोगणै सदा ❀ Cv r मृगपक्षिविवर्जितमिति पाठ ❀

13 G2 om 13 (cf v l 11). Ñ1 illeg up to गिरीणा in [b] —[a]) T1 3 M3 च (for तु) Ñ2 V B D7 तत्र (for तस्य) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 काननातानि, T2 काननौकास्तु, Ct as in text (for काननान्तास्तु) —[b]) D3 हरीणा (for गिरीणा) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11 12 निर्झराणि, G3 M1 शिखराणि (for कन्दराणि) D13 पर्वतानि गिरीणि च (sic) —[c]) Ś1 Ñ1 D4 12 13 प्रभा-(D12 °भ)वाश्च, Ñ2 V B D7 गहनानि, D1–3 प्रभ(D3 °भा)वाश्च (for प्रभवानि) B4 ते, D1 3 4 हि (for च) D11 नदीना प्रभवाश्चैव ❀ Cm t प्रभवान्युत्पत्तिस्थानानि।, Cg गिरिगणमध्यप्रदेशा ❀ —[d]) Ś1 Ñ2 V B D2 7 11–13 व्य(Ñ2 V D2 12 13 वि)चिन्वन्सहि(D11 °रि)ता सम, Ñ1 D1 चिन्वत सहिता सम, D3 4 व्याचरन्म(D4 °न्स)हिता सदा

14 G2 om 14 (cf v l 11) —[a]) Ś1 Ñ V B2–4 D1–4 7 11–13 [अ]पि ते (for चापि) —[c]) Ś1 Ñ1 V1 D6 7 11–13 T1 च (for वा) —[d]) Ś1 D1–4 12 13 रामस्या (D1 °धवा)प्रियकारिण —After 14, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 read 21

17 16 16 ते प्रविश्य तु तं भीमं लतागुल्मसमावृतम् ।
ददृशुः क्रूरकर्माणमसुरं सुरनिर्भयम् ॥ १५
तं दृष्ट्वा वानरा घोरं स्थितं शैलमिवापरम् ।
गाढं परिहिताः सर्वे दृष्ट्वा तं पर्वतोपमम् ॥ १६
सोऽपि तान्वानरान्सर्वान्नष्टाः स्थेत्यब्रवीद्बली ।
अभ्यधावत संक्रुद्धो मुष्टिमुद्यम्य संहितम् ॥ १७
तमापतन्तं सहसा वालिपुत्रोऽङ्गदस्तदा ।
रावणोऽयमिति ज्ञात्वा तलेनाभिजघान ह ॥ १८
स वालिपुत्राभिहतो वक्त्राच्छोणितमुद्वमन् ।
असुरो न्यपतद्भूमौ पर्यस्त इव पर्वतः ॥ १९
ते तु तस्मिन्निरुच्छ्वासे वानरा जितकाशिनः ।
व्यचिन्वन्प्रायशस्तत्र सर्वं तद्गिरिगह्वरम् ॥ २०
विचितं तु ततः कृत्वा सर्वे ते काननं पुनः ।
अन्यदेवापरं घोरं विविशुर्गिरिगह्वरम् ॥ २१

15 ^{a}) Ś1 D12 द्रुत, B1 3 ह त, B4 G2 तु तद्, D2 13 M1 [अ]त्रुत, D6 [अ]शुभ, D11 वन, T3 M3 [आ]शु त, G1 महा-, M2 [अ]थ त (for तु त) V3 देश, B1 3 G3 M1 घोर (for भीम) —^{b}) V2 G2 -समाकुल, D1 °ते, D3 4 -चयैर्वृत (for -समावृतम्) Ś1 स्थित शैलमिवापरं (cf 16^{b}), V3 D11 शाल(D11 तृण)गुल्मलताकुल —Ś1 reads 15^{c} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V1 3 B D1–4 7 11–13 सु(V3 D1 ते, B1–3 च)महाकायम्, D5 8–10 G2 भीमकर्माणम् (for क्रूरकर्माणम्) V2 सददृशुर्महाकायम् —^{d}) V3 देव-, D11 भय- (for सुर-) Ś1 D12 भीमविक्रम, M1 सुरमर्दन, Cg k t as in text (for सुरनिर्भयम्)

16 Ś1 D12 om 16^{ab} —^{a}) Ñ V B D1–4 7 11 13 भीम, M2 घोरा (for घोर) —^{b}) B4 स्थिता (for °त) D1 यमम्, G3 M1 नीलम् (for शैलम्) Ñ1 D2–4 13 [अ]ग्रत, D1 G3 M1 [अ]चल, D5 8–10 [अ]सुर (for [अ]परम्) —^{c}) Ś1 Ñ V B2 D1–4 7 11–13 परिदधु, B1 चापि दधु, B2 पर दधु, D5 परिहता (for परिहिता) —^{d}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 तस्मिन्पति(D11 °स्थिति)-तचक्षुष (Ñ1 D2 3 13 °पि), B4 तस्युस्तिमिरलोचना, T1.3 G2 3 M2 3 दृष्ट्वा तान्पर्वतोपमान्, T2 दृष्ट्वा ते पर्वतोत्तम ❀ Cv r दृष्ट्वा तान्पर्वतोपमानिति समञ्जक्(Cr °ति पाठ) ❀ —After 16, T2 G3 M1 ins

1024* सोऽपि मारीचतनय सद्य प्रासममन्यत ।
अर्थतान्प्राप्तदीप्ताक्षान्समायातानभिद्रवत् ।

[(l 1) T2 प्रायम् (for प्रासम्). —(l 2) T2 आगतान्समभिद्रवत (for the post half)]

17 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 स हि, G3 M1 ततस् (for सोऽपि) B4 D1 3 4 G1 3 M1 दृष्ट्वा (for सर्वान्) D11 T3 स हि(T3 सोऽपि) मारीचतनय —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तिष्ठ तिष्ठेति चा(D3 4 °त्यथा)ब्रवीत, D11 तृणवन्नाम नामत, T2 G3 M1 तिष्ठतेत्यब्रवीद्बच (T2 °द्बली) ❀ Cr सोऽपि तानित्यत्र तच्छद्दरयाब्रवीदित्यनेन सबन्ध ❀ —^{c}) Ś1 D2 4 12 13 समभ्यधावत, M2 अभ्यधावच्च (for अभ्यधावत) D4 13 स क्रुद्धो, D11 वेगेन (for संक्रुद्धो) Ñ1 D3 समभ्यधावन्स(D3 °त्सु) संक्रुद्धो(hypm) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 समुद्यम, B4 D11 दक्षिण, D2 4 13 वेगवान्(D13 °त), D5 8–10 सगत, D6 T1 2 G1 2 M2 Cr संहत(T2 G1 °ता) (for संहितम्) —For 17, Ñ2 V B2 3 D7 subst, while B1 subst l 1–2 for 17^{ab}

1025* सोऽपि मारीचतनयस्तृणवत्तानमन्यत ।
तमङ्गद सुसक्रुद्धो युद्धाय समुपाद्रवत् ।
राक्षसोऽपि सुसक्रुद्धस्तिष्ठ तिष्ठेत्युपाह्वयत् ।
मुष्टिमुद्यम्य विनदन्नङ्गद समुपाद्रवत् ।

[(l 1) V1 अपश्यत (for अमन्यत) —B3 om l 2 —(l 2) V3 अगदश्च (for तमङ्गद) —B2 om l 3. —(l 3) V1 3 B3 स्वय क्रुद्धस् (for सुसक्रुद्धस्) —B3 om l 4 —(l 4) Ñ2 D7 निनदन् (for वि°) V1 अगद]

18 ^{a}) Ñ2 V B1–3 D7 वेगेन (for सहसा) —^{b}) Ś1 D2 12 13 तथा, Ñ2 V B D1 3 4 7 11 बली (for तदा) —^{d}) G2 हा (for ह).

19 ^{a}) B1 स वालिपुत्राद्विहतो, D4 स वालिपुत्रोभिहित, G1 स तलाभिहतस्तेन —^{b}) Ś1 Ñ D2 7 12 13 मुखाच्, B4 महच् (for वक्त्राच्) Ñ2 B1 3 D3 4 7 उद्गिरन्, B2 D8–11 13 उद्वहन्, D1 उद्गितान् (sic) (for उद्वमन्) —^{c}) V B1–3 D7 राक्षसो (for असुरो) D6 G2 ह्यपतद्, T1 3 M3 [ऽ]भ्यपतद् (for न्यपतद्) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 वज्राहत इव द्रुम

20 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 हते, M3 तेपि (for ते तु) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 निपतिते, V3 विनिहते (for निरुच्छ्वासे). —^{b}) Ñ2 जितवालिन (for °काशिन) —G2 om (hapl ?) 20^{c}–21^{b} —^{cd}) D5 6 8–10 T2 G1 3 M1 3 विचिन्वन्, M2 विचित्य (for व्यचिन्वन्) —G3 damaged for प्रायशस्तत्र सर्वं B4 D11 प्रयतास् (for प्रायशस्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 विचेरु प्रय(D4 पर्व[sic])तास्तत्र, Ñ2 V B1–3 D7 प्रत्य-(Ñ2 V2 3 °नि, V1 °त्य)चिन्वन्प्रयत्नेन (for ^{c}) D3 4 सर्वे (for सर्वं) Ñ V3 D4–6 8–10 ते, V1 B1–3 त, D3 om (for तद्) B4 D11 T2 M1 सर्वतो, G3 , तो (for सर्वं तद्) Ñ1 वन- (for गिरि-) Ś1 D1 2 12 सर्वे ते वनगह्वर (for ^{d})

21 G2 om 21^{ab} (cf v l 20) Ś1 Ñ V B D1–4.7 11–13 read 21 after 14 —^{a}) D6 विचिन्वत (for विचितं

ते विचित्य पुनः खिन्ना विनिष्पत्य समागताः । | एकान्ते वृक्षमूले तु निषेदुर्दीनमानसाः ॥ २२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

४८

अथाङ्गदस्तदा सर्वान्वानरानिदमब्रवीत् । परिश्रान्तो महाप्राज्ञः समाश्वास्य शनैर्वचः ॥ १

वनानि गिरयो नद्यो दुर्गाणि गहनानि च । दर्यो गिरिगुहाश्चैव विचिता नः समन्ततः ॥ २

G 4 49 4
B 4 49 2
L 4 40 ०

तु) D8–10 Ct सर्वं (for कृत्वा) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अवगीत(D1 °चीर्णं) तु त द(D13 सद)ष्ट्वा, Ñ2 V B D7 11 अवगीत तु ते कृ(B4 तत्कृ)त्वा —[b]) Ñ2 V B1–3 D7 तत्सर्वं, B4 D6 सर्वं ते, D1–4 13 पर्वतं, D11 सर्वं तत्, G1 ते सर्वे (by transp) (for सर्वं ते) B1 3 वन, D2 तु तद्, D13 तर (for पुन) D5 8–10 M1 काननंकस (for कानन पुन) Ś1 Ñ1 D12 पर्वत काचन तु तत् —[c]) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 अन्यमेव, M1 अदृष्ट्वा च (for अन्यदेव). Ñ2 V B1–3 महा, D7 महद् (for [अ]परं) B4 भीम (for घोर) —G3 damaged for [d].—[d]) Ñ2 V B1–3 D7 प्राविशन्, D11 ददृशुर् (for विविशुर्)

22 [a]) Ś1 D4 12 तद्वि(Ś1 ते वि)चेय, Ñ1 D1–3 11 13 तद्विचीय, V2 ते विविच्य (for ते विचित्य) G3 M1 तत (for पुन) —[b]) Ś1 D1–4 12 13 विनिवृत्य, B4 विनि श्वस्य D11 विनि नृत्य (for विनिष्पत्य) G1 M1 समाहिता, Cg as in text (for समागता).—[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वृक्षमूलस्था, V1 3 B2–4 D6 7 11 T1 G1 M2 °मूलेषु (for वृक्षमूले तु) —G3 damaged for 22[d].—[d]) ❀ Cg अस्मिन्सर्गे चतुर्विंशतिश्लोका ❀—After 22, Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 ins

1026* वृथापरिश्रमात्खिन्ना कार्यव्याक्षेपतश्च ते ।

[Ś1 ये (for ते) D1 कार्यव्याक्षेपतश्च ये (for the post half)]

Colophon D1 om —*Sarga name* Ś1 D2 12 13 दिग्विजय, Ñ D7 दक्षिणदिग्विचये(D7 °जय), V1 असुरवध, V2 3 B1 3 दक्षिणदिग्विच(B3 °ज)येसुरवध, B2 दिग्विचये सीतान्वेषणेसुरवध, B4 महानायवध, D3 सीतान्वेषण (D4 °णे), D11 दक्षिणदिगन्वेषण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 45, V2 D11 46, V3 B4 51, B2 3 49, D3 5 6 8–10 T G1 2 M 48, D7 50, G3 47 (as in text), D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

48

D1 cont the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 D4 repeats st 1–6[b] here (cf v l 4.46 10) —[a]) G3 damaged from ङ्गद up to समाश्वा in [d]. D5 तथा, G1 तु तान् (for तदा) D6 सर्व- (for सर्वान्) —[c]) D6 T2 G1 M1 -श्रान्तान् (for -श्रान्तो) —[d]) B4 इद, D6 शनै (for वच) —For 1, Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 subst

1027* तत्र वायुसुत श्रीमानङ्गदप्रमुखान्हरीन् ।
आसीनानब्रवीत्सर्वान्वाक्य वाक्यविशारद ।
परिश्रान्तान्महाप्राज्ञ समानीय शनैस्तदा ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 B2 3 D1 2 12 13 ततो (for तत्र) —(l 2) Ñ2 V2 3 B2 D7 धीमान्, V1 B1 3 श्रीमान् (for सर्वान्) B1 3 -विदा वर (for -विशारद) —Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om from l 3 up to st 2 —(l 3) V2 परिश्रान्तान्]

2 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 2 (cf v l 1) —[a]) Ñ2 V B1–3 D7 सानूनि (for वनानि) G3 damaged after गिर up to ग in [b]. B4 पुण्या (for नद्यो) —[b]) B4 सरितश्च सरांसि च —[c]) D5 6 8 10 G3 M2 दरी-; D9 G1 M1 दरीर्, T2 नद्यो, G2 सर्वा (for दर्यो) —[d]) B4 मार्गिताश्च, G1 विचिता स्म, G2 Cm विचितानि (for विचिता न) D5 विचिता सर्वमतत —For 2[cd], Ñ2 V B1–3 D7 subst

1028* निर्झरा गिरिशृङ्गाणि वनान्युपवनानि च ।
गुह्यकानां निवासश्च गन्धर्वभवनानि च ।
गुहाश्च विविधाकारा मार्गिताश्च नतन्नत ।

[V1 om l 1 —(l 1) B1 3 निर्झराणि च(B1 वि)श्वाणि (for the prior half) —B1 om (hapl) l 2 —(l 2) V1 D7 निवासाश्च —(l 3) V1 मार्गिता हि, V2 मार्गिता स्तु, G(ed)मार्गितानि]

—After 2, B4 ins l 1 of 1020*

तत्र तत्र सहास्माभिर्जानकी न च दृश्यते ।
तद्वा रक्षो हृता येन सीता सुरसुतोपमा ॥ ३
कालश्च नो महान्यातः सुग्रीवश्चोग्रशासनः ।
तस्माद्भवन्तः सहिता विचिन्वन्तु समन्ततः ॥ ४

विहाय तन्द्रीं शोकं च निद्रां चैव समुत्थिताम् ।
विचिनुध्वं यथा सीतां पश्यामो जनकात्मजाम् ॥ ५
अनिर्वेदं च दाक्ष्यं च मनसश्चापराजयम् ।
कार्यसिद्धिकराण्याहुस्तस्मादेतद्ब्रवीम्यहम् ॥ ६

---

3 G3 om (hapl) 3–4 —ᵃ) ❀ Cr सहास्माभिरिति-युष्माभिरिति शेष । अस्माभिरित्यात्मनि बहुवचनम्।, Cm सहास्माभिरित्यात्मनि बहुवचनम्। अस्माभि सह विचितानि युष्माभिरिति शेष ❀ —ᵇ) B4 M2 transp. न and च —ᶜᵈ) D5 तथा (for तद्वा) D8–10 Ct तथा रक्षोपहर्ता च सीतायाश्चैव दुष्कृती —For 3, Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 subst, while B4 ins l 1 only after 2

1029* विचित च वन सर्वं तृण हि विदलीकृतम्।
पश्यामो न च वैदेही रावण त च राक्षसम्।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D2 4 वन, D1 3 4 11 नो वन, D12 वेदन, D13 खे वन (for च वन) V3 कृत्स्न (for सर्वं) Ś1 Ñ1 D2 12 13 नो, V1 D7 4 11 च (for हि) B4 भृश तद् (for तृण हि) D13 कदली- —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 न च पश्याम Ś1 Ñ1 D1.2 11–13 चापि, Ñ2 D7 न च, V2 ? च, V3 च न, D3 4 वापि (for त च)]

—Thereafter all the above MSS cont

1030* सुग्रीवेण यथोद्दिष्टा देशा सुविचिता कृता ।
याश्च नोद्दिष्टवान्देशास्ते चापि विचिता पृथक् ।
नैव प्रवृत्ति शृणुमस्तयो कस्यचिदन्तिकात्।

[(l 1) V1 damaged from द्दिष्टा up to चिता V2 D4 11 [आ]दिष्टा (for [उ]द्दिष्टा) Ñ2 D7 सुविदिता, B1 3 सनिचिता Ś1 Ñ1 V2 3 D12 देशास्ते विचितास्तथा, D1 2 13 देशास्ते निचि(D1 °दि)तास्त्वमी, D3 4 11 देशास्ते विचिता अमी (for the post half) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अनुद्दिष्टाश्च(D1 °स्तु) ये (D12 ते) देशास्, D11 अनिर्दिष्टाश्च ये देशास (for the prior half) D1 तु (for च) D1 विदिता —Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om from l 3. up to l 1 of 1032* —(l 3) Ñ2 D7 न च, V1 नेव, B2 न वै (for नैव)]

4 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 G3 om 4 (for all, cf v l 3) —ᵃ) K(ed)चो, Ck t as in text (for नो) —ᵈ) B4 पुन पुन (for समन्तत) —For 4, Ñ2 V B1–3 D7 subst

1031* कालश्च सुमहान्यातो मार्गता जनकात्मजाम्।
कृतश्च कालपर्यन्त सुग्रीवश्चोग्रशासन ।

[(l. 1) D7 मार्गतो —(l 2) V1 damaged for the post half]

—Thereafter all the above MSS cont, while Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 further cont after 1030* (due to om)

1032* न च सा दृश्यते सीता रामपत्नी च रावण ।
उच्यतामत्र दुर्धर्षा यन्न क्षेममनन्तरम्।
न हि सा दृश्यते सीता यन्निमित्त भ्रमामहे ।
ब्रुवाणमेव त वाक्यमङ्गद पवनात्मजम्।
उवाच वचन वीरो वानराणा हितावहम्। [5]
सर्वे एव समर्थाश्च श्रुतवन्तश्च वानरा ।

[Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om l 1 —(l 1) Ñ2 V2 3 D7 न (for second च) —(l 2) V1 यत्र (for अत्र) V2 D7 क्षमम् (for क्षेमम्) V3 यन्न क्षेमतर पर (for the post half) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तदुच्यता यथाप्राप्त किं व (Ś1 D12 च, D2 13 वा) क्षममत पर(Ś1 D3 12 क्षेममत पर, D1 क्षेमतर भवेत्) —(l 3) Ś1 D2 12 13 च (for हि) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 भ्रमामो येन हेतुना (for the post half) —(l 4) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तस्यैव ब्रुवतो वाक्यम्, V2 ब्रुवाण तमिद वाक्यम् (for the prior half) —(l 5) Ś1 D2 12 13 सुखावह, D3 4 11 हितावह (for हितावहम्) —(l 6) Ñ1 सम . (illeg), V2 3 समृद्धाश् (for समर्थाश्) B1–3 बलवतश् (for श्रुतवन्तश्)]

5 ᵃ) D9 तद्रा (for तन्द्रीं) —ᵇ) G3 M1 [अ]पि (for [ए]व) T3 समुत्थिता (for °त्थिताम्) —ᶜ) D5 G1 M1.3 विचिन्वध्वं (for °नुध्व) D6 8–10 T1 G1 2 तथा (for यथा) —For 5, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

1033* वैक्लव्यमत्र मा गास्तु सीताधिगमने वृथा।

[D1 मा गाढ, D3 4 11 मा यात (for मा गास्तु) D2 13 वैक्लव्यमत्रान्वगमन् (for the prior half) Ñ1 सीताया गमने (for °धिगमने). D1 3 4 11 सीताधिगमन प्रति (for the post half)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst for 5

1034* अल नैराश्यमागत्य सीताधिगमन प्रति ।
ते वय परिमार्गाम पुनस्ता जनकात्मजाम्।
सत्यज्यापि प्रियान्प्राणान्यथा पश्याम मैथिलीम्।

[(l 1) V2 वैराग्यम् (for नैराश्यम्) V2 3 -[अ]वगमन (for -[अ]धिगमन) —(l 2) V3 ये (for ते) D7 -मार्गाम —(l 3) V1 सत्यजाम B1–3 पश्यामि (sic) (for पश्याम)],

whereas B4 subst for 5

1035* विहाय निद्रा तन्द्रीं च समोह च समुत्थितम्।
सचार्य सर्वतो दृष्टिमन्यग्रेणान्तरात्मना।

6 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 6 —ᵃ) Ñ2 V B1–3 D7 अनिर्वेदश् V1 दाक्ष्यश्, M1 वाक्य (for दाक्ष्य) —ᵇ) D6 G M1 2 मानस्, T2 मानसश् (for मनसश्) Ñ2 V2 3

अद्यापीदं वनं दुर्गं विचिन्वन्तु वनौकसः ।
खेदं त्यक्त्वा पुनः सर्वं वनमेतद्विचीयताम् ॥ ७
अवश्यं क्रियमाणस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
अलं निर्वेदमागम्य न हि नो मीलनं क्षमम् ॥ ८
सुग्रीवः क्रोधनो राजा तीक्ष्णदण्डश्च वानराः ।
भेतव्यं तस्य सततं रामस्य च महात्मनः ॥ ९
हितार्थमेतदुक्तं वः क्रियतां यदि रोचते ।
उच्यतां वा क्षमं यन्नः सर्वेषामेव वानराः ॥ १०
अङ्गदस्य वचः श्रुत्वा वचनं गन्धमादनः ।
उवाचाव्यक्तया वाचा पिपासाश्रमखिन्नया ॥ ११
सदृशं खलु वो वाक्यमङ्गदो यदुवाच ह ।
हितं चैवानुकूलं च क्रियतामस्य भाषितम् ॥ १२
पुनर्मार्गामहे शैलान्कन्दरांश्च दरीस्तथा ।
काननानि च शून्यानि गिरिप्रस्रवणानि च ॥ १३

G 4 49 19
B 4 49 13
L 4 40 14

B2 T2 M3 Cm g [अ]पराजय, V1 [अ]परायण, B1 3 D7 पराजय, G1 °जित, Ck t [अ]पराजय (as in text) —Ñ2 V B1–3 om 6^cd —^d) T2 एव, Ck t as in text (for एतद्)

7 Ñ2 V B1–3 D7 transp 7 (with star passage) and 8^ab —^a) D6 M3 तद्, Cv m t as in text (for [इ]द) M1 अन्य चापि वने दुर्गं —For 7^ab, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

1036* यद्यप्येतद्वन सर्वं विचित सुसमाहितैः ।

[B4 विहित (for विचित). Ś1 Ñ1 वै, B1 3 हि, D1 2 11–13 व, D3 4 च (for सु-) D4 समाहित (sic)]

—^c) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 हरिवरैः, B1 3 D1 G2 वन सर्वं (B1 3 °र्वैं), B2 D6 7 T1 3 G1 M1 पुन सर्वे, M3 पुन सर्वैर् (for पुन सर्वं) —^d) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 पुनरेव, D5 8–10 T2 वनमेव, G2 Cv m पुनरेतद्, Cg as in text (for वनमेतद्) D2 4 विधीयता, D5 8–10 Cv r t विचिन्वता, M1 विचिन्वत, Cm g as in text (for विचीयताम्) Ñ2 V B1–3 D7 विचिन्वतु वनौकस ※ Cv विचिन्वता सर्वे । चिनोतेर्लोडादेशस्यात्मनेपदस्य प्रथमपुरुषबहुवचनस्य रूपमेतत्। सर्वं वनमेतद्विचीयतामिति पाठ ।, Cr विचिन्वतामिति विचिनोतेर्लोट् प्रथमपुरुषबहुवचने रूपम्। विचीयतामिति पाठे युष्माभिरिति शेष ।, Cm विचीयता भवद्भिरिति शेष, Cg विचीयतामन्विष्यताम् ※

8 Ñ2 V B1–3 D7 transp 7 (with star passage) and 8^ab —^a) D5 8–10 कुर्वता तस्य (for क्रियमाणस्य) ※ Cv r अवश्य क्रियमाणस्येति गम्यक् (Cr °ति पाठ) ※ —^b) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 कर्मणो दृश्यते (by transp) —^c) Ñ2 D8–10 पर (for अल) Ñ2 V B1 3 D7 आगत्य (for आगम्य) Ś1 Ñ1 D2 4 12 विक्रवत्वं न गतव्य, D1 3 11 वक्लव्य नेव (D1 नातु) गतव्य, D13 विक्लव त न गतव्य —^d) B4 नेह नो (for न हि नो) Ś1 Ñ1 D4 12 धर्षण, Ñ2 V B1–3 D7 हीदृश, D1 2 11 13 मर्षण (D11 °ण), D3 गर्हं, D5 6 8–10 M1 Ck t [उ]न्मीलन (D9 °न-), G2 जीवितु, G3 जीवन, Cr m g as in text (for मीलन) Ñ2 V1 3 क्रम (for क्षमम्)

9 ^a) T1 3 M3 कोपनो (for क्रोधनो) —^b) Ś1 D2 4 12 -दड म, D1 -दण्डश्च, D13 तुड स (for -दण्डश्च). Ś1 Ñ1 V2 B D1 2 6 7 12 13 T2 3 G1 M1 3 वानर (for वानरा) —^c) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 शूरस्य (for सतत) ※ Cm तस्य तस्मादित्यर्थ ※—After 9, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

1037* गतेष्वकृतकृत्येषु मुक्तलज्जाभयेषु च ।
किं च कुर्यात्स नो राजा सुहृत्कार्यं निवेदिते ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D12 कृत- (for [अ]कृत-) Ś1 Ñ1 D12 युक्त- (for मुक्त-) D13 मुक्तलज्जाभयेषु च (for the post half) —(l 2) D1 3 4 11 न (for च) D2 13 कुर्यात्स च (by transp) D1 विनाशिने, D4 [ऽ]भिवेदिते, D11 निवेदिते (for निवेदिते) D13 सुहृत्कार्यं विनोदिन (for the post half)]

10 B4 transp ^ab and ^cd —^a) M1 यथार्थम् Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 इदम् (for एतद्) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 हि, Ñ2 V B1 3 4 D1 3 7 11 मे (for व) B2 हितार्थमुक्तमेतन्मे; M2 हितार्थमेव युक्त व —^c) G3 उच्यते Ñ1 illeg from वा up to सर्वेषा in ^d Ś1 B1 व, Ñ2 D7 च, D5 8–10 हि (for वा) Ś1 D1–4 11–13 किंचित्, D5 8 9 T2 G3 M1 Ck t यत्तत्, D10 तत्तत् (for यन्न) V1 3 B2 3 उच्यता राक्षम यन्न (sic), B4 उच्यता न क्षम यद्ध

11 D13 om 11–12^b —^a) Ñ2 V1 2 B1–3 D1 3 7 तु तत्, V3 D11 च तत् (for वच) —^cd) Ś1 Ñ1 B4 D2 4 8–11 T1 2 व्यक्तया (for [अ]व्य°) G3 प्रवास- (for पिपासा-) G3 M1 -[आ]श्रय- (for -श्रम-) Ñ2 V B1–3 D7 उवाच प्रसु (V2 °श्रि) त वाक्य सर्ववानरसंनिधो

12 D13 om 12^ab (cf v l 11) —^a) Ś1 Ñ1 D1–4 11 12 [इ]द, B4 नो (for वो) —^b) D1 11 G2 [ऽ]यम् (for यद्) —^c) G3 M1 [अ]नुरूप (for °कूल). —For 12, Ñ2 V B1–3 D7 subst

1038* सदृश चानुरूप च वाक्यमङ्गदभाषितम् ।
हित च पथ्य च भवेत्क्रियमाणं न सशय ।

[(l 1) B3 [आ]त्मरूप —(l 2) Ñ2 D7 असशय]

13 ^a) D13 एन (for पुनर्) D9 मार्गं महा-, G2 यास्यामहे, G3 मार्गाम वे (for मार्गामहे). Ś1 Ñ1 B1 3 D4 12 13 सर्वान्, D1 3 11 शैल, D2 सर्वा (for शैलान्) B4 पुनर्मार्गाम

यथोद्दिष्टानि सर्वाणि सुग्रीवेण महात्मना ।
विचिन्वन्तु वनं सर्वे गिरिदुर्गाणि सर्वशः ॥ १४
ततः समुत्थाय पुनर्वानरास्ते महाबलाः ।
विन्ध्यकाननसंकीर्णां विचेरुर्दक्षिणां दिशम् ॥ १५
ते शारदाभ्रप्रतिमं श्रीमद्रजतपर्वतम् ।
शृङ्गवन्तं दरीवन्तमधिरुह्य च वानराः ॥ १६
तत्र लोध्रवनं रम्यं सप्तपर्णवनानि च ।
विचिन्वन्तो हरिवराः सीतादर्शनकाङ्क्षिणः ॥ १७
तस्याग्रमधिरूढास्ते श्रान्ता विपुलविक्रमाः ।
न पश्यन्ति स्म वैदेहीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ॥ १८
ते तु दृष्टिगतं कृत्वा तं शैलं बहुकन्दरम् ।
अवारोहन्त हरयो वीक्षमाणाः समन्ततः ॥ १९
अवरुह्य ततो भूमिं श्रान्ता विगतचेतसः ।
स्थित्वा मुहूर्तं तत्राथ वृक्षमूलमुपाश्रिताः ॥ २०

शैलस्य, M2 पुनर्मार्गा ॥ (lacuna) —[b]) B4 कदराणि (for कन्दराश्च) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 वनानि च, D5 8–10 शिलास्तथा, T2 G2 दरींस्तथा (sic), G1 गिरींस्तथा (for दरीस्तथा) Ñ2 V B1–3 D7 सकदरगुहातरान् —D9 om (hapl) from श्रन्या up to [d] —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 च दिव्यानि, Ñ2 V B1–3 D7 च रम्याणि, T2 च दुर्गाणि, G(ed) विचित्राणि (for च श्रन्यानि) —[d]) Ś1 Ñ1 V2 B1–3 D1 3 12 नदी, Ñ2 V1 3 B4 D2 4 7 13 नदी, D11 नद्य (for गिरि-)

14 [a]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 यथोपदिष्टमस्माक —[b]) B1 [अ]तरात्मना (for महात्मना) —[cd]) G2 3 सर्वं (for सर्वे). Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 वय विचिनुम सर्वे (D1 °र्वं), B4 विचिन्वतो वय सर्वे (for [c]) ❀ Cr g विचिन्वन्तु वन सर्वमित्यत्र (Cg °र्वं इति) भवन्त इति शेष ।, Cm विचिन्वन्तु भवन्त इति शेष ❀ D6 G1 3 दरी (for गिरि-) D5 8–10 सगता, T2 G1 2 M2 सर्वत (for सर्वश) D2 दरीमत च पर्वत (for [d]) Ñ2 V B1–3 D7 निश्चय परम कृत्वा विचिन्वतु वनौकस

15 D2 om 15–16 —[a]) D13 समुत्तस्थुर् (for °त्थाय) Ś1 D4 12 तत पुन (Ś1 पुनस्तत) समुत्तस्थुर्, Ñ2 V B1–3 D7 तत सर्वे समुत्थाय, G2 पुन समुत्थाय ततो —[c]) V2 वीक्ष्य, G2 दिव्य- (for विन्ध्य-) Ś1 Ñ1 B4 D1 3 4 11–13 -सछन्ना (D12 13 °न्ना), Ñ2 V2 -सकीर्णा, T1 -सपूर्णां (for सकीर्णां) —[d]) Ś1 D1 3 4 11 13 विचिन्वन्, Ñ1 B4 D12 व्यचिन्वन् (for विचेरुर्)

16 D2 om 16 (cf v l 15) —[a]) D1 तेषामर्याद्प्रतिम (corrupt) —[b]) Ś1 Ñ V B1–3 D1 3 4.7 11–13 महा, G(ed) नगं (for श्रीमद्) V2 D4 12 13 -राजत (for -रजत-) Ñ2 V B1–3 D7 -सनिभ, D4 9 °ते (for -पर्वतम्) B4 महेंद्राजनपर्वत —[c]) B2 4 D6 T2 G1 2 M3 दरीमतम्, M2 नदीवतम् (for दरीवन्तम्) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11–13 शीघ्रमारुरुहु सर्वे —[d]) Ś1 Ñ1 D1 4 2 13 दरीमत च पर्वत, Ñ2 V2 3 B1–3 D7 आरो(B1 3 °रु)हन्हरिपुगवा, V1 रोहयन्हरिपुगवा (sic), B4 आरुह्य हरियूथपा, D3 11 गिरिदुर्गाणि सर्वश

17 [a]) D1.3 11 यत्र (for तत्र). D3 11 रोध्र, M3 कोद्र- (for लोध्र-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 चैव, M2 दिव्य (for रम्य) —[c]) Ñ2 V3 B1 3 D7 G2 M3 व्यचिन्वस्ते, V1 2 D6 T2 M2 विचिन्वस्ते, B2 T3 विचिन्वते (for विचिन्वन्तो) G3 M1 विचिन्वति स हरय ❀ Cv विचिन्वते इति भूते लट् ❀ —[d]) D4 सता- (sic) (for सीता-).

18 [a]) D3 च (for ते) Ś1 D12 त ते समरुह्य रूढा (D12 मूढा), Ñ1 D2.4 13 त ते समधिरूढा वै —[b]) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 विक्राता (Ñ1 श्रातश्च, Ñ2 V B D7 श्राता सु, D1 भ्रातश्च, D3 11 शीघ्राश्च) लघुविक्रमा —[c]) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 12 13 न चापश्यत वैदेहीं, B4 D11 न च पश्यति वैदेहीं

19 [a]) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7 11–13 -हत, D6 पथ, T2 -वधं, Ck t as in text (for -गत) M1 दृष्टिं तत (for दृष्टिगत) D8–10 दृष्ट्वा (for कृत्वा) D5 ते तु दृष्ट्वैव सर्वेपि —[b]) V2 शैलेषु (for त शैल) M1 वन- (for बहु-). D3 बहुकदरनिर्झर —[c]) B4 D6 अवरोहत, D5 8–10 T2 M1 Ct अध्या° (for अवारोहन्त) B4 सभ्राता (for हरयो) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 अवते(Ś1 Ñ1 D12 °चे)रुरस(D1 °रु सस) भ्राता (Ñ1 illeg from भ्राता up to किंचि in 21[b]) —[d]) Ś1 D1 3 4 6 8–10 12 वीक्ष्यमाणा, Ñ2 B1–3 प्रविचित्य, V1 2 D7 प्रविचित्य, V3 प्रतिचित्य (for वीक्षमाणा) B4 D1 3 11 T G3 M1 ततस्तत (for समन्तत)

20 Ñ1 illeg. for 20 (cf v l 19) D7 om (hapl) 20–22 —[a]) Ś1 D1–4 11–13 अवतीर्य (for °रुह्य) Ś1 V1 B1–3 D2 12 13 च ते, V2 3 D3 11 तु ते, B4 च त, D1 कृते, D4 वने (for ततो) B2 सर्वे, B4 भीम, G1 भूमौ (for भूमिं) —[b]) B4 D5 8–10 T3 भ्राता (for श्रान्ता) Ñ2 V B1 3 दुःखित-, D3 विद्रुत- (for विगत-) B2 भूमिं श्राता सुदुःखिता, T2 विश्राता गतचेतस —[c]) N (except D6) स्थिता (for स्थित्वा) Ś1 Ñ2 D4 12 13 [अ]पि, V B D1 11 [आ]सन्, D3 [ए]व, D10 [अ]द्य (for [अ]थ) —[d]) V2 3 B वृक्षमूलान्युपाश्रिता, D1 वृक्षमूलफलाश्रिता.

ते मुहूर्तं समाश्वस्ताः किंचिद्भग्नपरिश्रमाः ।
पुनरेवोद्यताः कृत्स्नां मार्गितुं दक्षिणां दिशम् ॥ २१

हनुमत्प्रमुखास्ते तु प्रस्थिताः प्लवगर्षभाः ।
विन्ध्यमेवादितस्तावद्विचेरुस्ते समन्ततः ॥ २२

G 4 49 28
B 4 49 22
L 4 40 0

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

21 Ñ1 illeg up to किंचि in *b* (cf v l 19) D7 om 21 (cf v l 20) —*a*) D13 मुहूर्तें (for मुहूर्तं) —*b*) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 भ्रष्ट-, G2 गत- (for भग्न-) B3 -समाश्रिता (for -परिश्रमा) B1 किंचित्परिश्रमान्विता —*c*) D1 [उ]-स्थिता, D11 [उ]द्गता (for [उ]द्यता) V1 moth-eaten from कृ up to दक्षिणा in *d* Ñ2 B1–3 कृच्छ्रान् (for कृत्स्ना) —*d*) Ś1 Ñ1 D12 13 विचेरुर्, D2 विचेतु (for मार्गितु) Ñ2 V2 3 B1–3 जनकात्मजा —After 21, D1 3 11 ins

1039* समागमार्थं सकेत कृत्वा कृत्वा च वभ्रमु ।
[D11 समागतार्थं (for °गमार्थं)]

—Thereafter D11 cont

1040* न हि यत्नाद्विरेमुस्ते सीतामनधिगम्य ताम् ।
रामप्रियेषच सर्वे सुग्रीववचने स्थिता ।

—D11 further cont 1042* and then reads colophon

22 Ś1 Ñ1 D1–4 7 12 13 om 22 (for D7, cf v l 20) —*ab*) D8–10 तावत् (for ते तु) D11 अथ ते पुनरभ्येत्य प्रस्थिता वानरर्षभा ❀ Cv हनुमत्प्रमुखा इत्यादि निगमनम् ❀ —For 22*ab*, Ñ2 V B subst

1041* दरीशिखरनद्योऽथ लतापादपसकुलम् ।
[Ñ2 V [ऽ]व (for ऽथ)]

—*c*) D6 [उ]दितास्, G2 [अ]मितस् (for [आ]दितस्) D5 8–10 T1 कृत्वा (for तावद्) Ñ2 V B विध्य (Ñ2 V1 3 °ध्य) वानरमुख्यास्ते, T2 विध्यमेरोदितास्तावद् ❀ Ck t तावच्छब्दो वाक्यालकारे ❀ —*d*) Ñ2 मार्गयति, V B मार्गति(B4 °ते) स्म, D5 8–10 विचेरुश्च, T1 3 M1 °रुस्त (for विचेरुस्ते) D11 विचेतुमुपचक्रमु, T2 विचचेरुरितस्तत, M2 3 विचेरुस्ते ततस्तत —After 22, V1 2 ins, while D11 cont after 1040*

1042* श्रमपरिगतमानसा पुनस्ते
गिरिविवरे अभिवीक्षितु गुहाश्च ।
जनकनृपसुतामभीप्समाना
हरिनृपशासनभीरव प्रयाता ।

[(l 1) V2 ततस् (for पुनस्) —(l 2) Note hiatus between -विवरे and अभि° V1 गिरि ⁕ वश्येभिवीक्षित गनाश्च, V2 गिरिरिव मान्यभिवीक्षितु गतास्ते (sic) —(l 4) D11 गुरु- (for हरि-)]

—Thereafter V1 2 cont, while Ñ2 V3 B ins after 22 and D7 ins after 19 (owing to omission)

1043* प्रयत्नतस्ते हरय समन्ततो
गुहासु शैलान्तरनिर्झरेषु ।
अन्वेषमाणा जनकाधिपात्मजा
भ्रमन्ति तस्मिन्गिरिसकटे तदा ।

[(l 3) V1 -[आ]त्मजा धिया, B1 -[आ]त्मजा च (for -[अ]धिपात्मजा) —(l 4) Ñ2 तथा (for तदा)]

Colophon D1 om colophon D11 reads colophon before 22 —*Sarga name* Ś1 D12 पर्वतारोहण, Ñ1 D2 13 दिग्विजये पर्वतारोहण, Ñ2 अन्वेषणे, V1 D7 सीतान्वेषणे(D7 °ण), V2 दक्षिणदिग्विचये नीलान्वेषणे, V3 B2 सीतान्वेषणे दक्षिणदिग्विचय (V3 °ये), B1 3 सीतान्वेषणे दिग्विचय, B4 विध्यपर्यटन, D3 11 पर्वतविचयो, D4 दिग्विजये च पर्वतावरोहण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 46, V2 D11 47, V3 B4 52, B2 3 50, D3 5 6 8–10 T G2 M 49, D7 51, G1 39, L(ed) 40 —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

४९

स ताराङ्गदाभ्यां तु संगम्य हनुमान्कपिः ।
विचिनोति स्म विन्ध्यस्य गुहाश्च गहनानि च ॥ १
सिंहशार्दूलजुष्टाश्च गुहाश्च परितस्तथा ।
विषमेषु नगेन्द्रस्य महाप्रस्रवणेषु च ॥ २
तेषां तत्रैव वसतां स कालो व्यत्यवर्तत ॥ ३
स हि देशो दुरन्वेषो गुहागहनवान्महान् ।
तत्र वायुसुतः सर्वं विचिनोति स्म पर्वतम् ॥ ४
परस्परेण रहिता अन्योन्यस्याविदूरतः ।
गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः ॥ ५
मैन्दश्च द्विविदश्चैव हनुमाञ्जाम्बवानपि ।
अङ्गदो युवराजश्च तारश्च वनगोचरः ॥ ६
गिरिजालावृतान्देशान्मार्गित्वा दक्षिणां दिशम् ।
क्षुत्पिपासापरीताश्च श्रान्ताश्च सलिलार्थिनः ।
अवकीर्णं लतावृक्षैर्ददृशुस्ते महाबिलम् ॥ ७

49

D1 continues the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 ^{ab}) D6 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तारागदाभ्या सहित (for ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ससैन्यो, B4 समेत्य, D3 सहमा, D11 गिरींद्र (for सगम्य) Ñ2 V B1–3 D7 त(V3 स, B1 3 ता)मालाद्यागदमुखैर्हरिभिर्हनुमास्तदा —V2 om (hapl, see variant) from 1^{c} up to l 1 of 1046* —^{cd}) Ñ2 V1 विचिनोत्तस्य, V3 B2 3 D7 व्यचिनोत्तस्य, B1 व्यचिन्वस्तस्य, D2 4 °नोति स (for विचिनोति स्म) T2 G1 विंध्य च (for विन्ध्यस्य) —D1 om from च up to 3 M2(after corr *inf lin sec m* as in text) गुहा च (for गुहाश्च) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 गुहाश्चैव वनानि च, G2 वनानि च गुहास्तथा (for ^{d}) D11 विचिनोति दुराधर्षं सकदरदरीगुह

2 V2 D1 om 2 (cf v l 1) V3 om 2–4^{b} V1 B4 D11 om (hapl) 2 —^{a}) D6 T1 3 G1 3 M Cv r m g -जुष्टेषु (for -जुष्टाश्च) —^{b}) G3 शिलाश्च (for गुहाश्च) D5 8–10 तदा D6 T G1 2 M1 शिलाश्च सरितस्तथा —^{c}) D10 त्रिपर्येषु (sic). —^{d}) G1 M गुहा-, G2 नदी, Cv r m g as in text (for महा-). D6 गुहाप्रश्रवणेषु च —For 2, Ś1 Ñ B1–3 D2–4 7 12 13 subst

1044* ते मार्गमाणा सरब्धा रामार्थे त्यक्तजीविता ।
घोराणि गिरिदुर्गाणि प्रविशन्ति प्लवगमा ।

[(l 1) D2 सरुधा (sic) —D3 om from l 2 up to 4 —(l. 2) Ś1 D2 प्रविशन, D4 12 13 प्राविशत (for प्रविशन्ति)]

—After 2, D5 6 8–10 S ins, while D11 cont after 1050*

1045* आसेतुस्तस्य शलस्य कोटिं दक्षिणपश्चिमाम् ।
[D6 11 कोटीं (for कोटिं)]

3 Ś1 Ñ1 V2 3 D1–4 12 13 om 3 (for V2 3 D1 3, cf v l 1 and 2) —^{b}) B4 [s]त्यन्यवर्तत, D5 त्वत्यवर्तत, G1 ह्यत्यवर्तत

4 V2 3 om 4^{ab}, D3 om 4 (cf v l 1 and 2) —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 B D1 2 4 11–13 दुराधर्षो, Ñ2 D5 7 8 10 T2 G3 दुरन्वेष्यो (for °न्वेषो) —^{b}) Ñ2 V1 B1–3 D7 लता- (for गुहा-). Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 गहनगोचर (Ñ1 D1 °सकट) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 श्रीमान् (for सर्वं) D11 विंध्य ते पर्वतश्रेष्ठ ❀ Cr m तत्रेति । तत्र सगमय्येत्यध्याहार्यम् ❀ —^{d}) Ś1 Ñ1 दिव्यमार्गं स मार्गते, D1 विंध्यस्थान च मार्गते, D2 4 13 विंध्यमार्गान्स मार्गते, D11 सिहव्याघ्रनिषेवित, D12 दिवामार्ग' स मार्गते. —For 4^{cd}, Ñ2 V B D7 subst

1046* ततो भूयो विचिन्वाना हनूमत्प्रमुखास्तदा ।
वृक्षच्छायोपविष्टास्ते दृष्ट्वा चान्योन्यमब्रुवन् ।

[V2 om l 1 —(l 2) V1 B1–3 -प्रविष्टास्ते (for -[उ]पवि°) V2 हृष्टास्तु, B4 दृष्टास्ते (for दृष्ट्वा च) B2 क्लिष्टा अन्योन्यमब्रवन्, G(ed) दृष्ट्वान्योन्य समब्रुवन् (for the post half)]

5 ^{ab}) Ñ1 D5 6 S Cr g k हनुमान्, V2 B D7 [अ]वहिता, Ct as in text (for रहिता) Ś1 D1–4 12 13 सर्वमावेक्ष्य हनुमान् (for ^{a}) D2 T2 [अ]पि दूरत, D4 13 विदूरत, Cr m g k as in text (for [अ]विदूरत) Ñ2 V B D7 सीतादर्शनकाक्षिण, D1 अन्योन्यमपि दूरत (for ^{b}) D11 परत परतो रौद्र विचिन्वति वनौकस —^{c}) G2 ततो (for गजो)

6 ^{a}) Ś1 D12 द्विविधश्च —^{b}) B2 3 D11 जाबुवान्. Ś1 Ñ V B1 3,4 D1–4 6,7 11–13 T2 G1 3 M2 नल (for अपि) T1,3 G2 M1 3 सुषेणो जाबवान्नल —^{c}) V2 तु (for च) —^{d}) B4 M3 वनगोचरा

7 ^{a}) M1 राज- (for -जाल) V1 -वृता दुर्गा, B2 4 T2 -[आ]वृतान्दुर्गान् (for -[आ]वृतान्देशान) Ñ2 V2 3 D7 शिलाजाला(D7 °ल)वृतान्दुर्गान, B1 3 गिरिराजवृतान्दुर्गान् —For 7^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst.

1047* समागम्य तत सर्वे विचिन्वन्ति स्म तद्वनम् ।
ते विचिन्त्य तत सर्वे त गिरि वानरर्षभा' ।

G 4 50 12
B 4 50 10
L 4.41 9

ततः क्रौञ्चाश्च हंसाश्च सारसाश्चापि निष्क्रमन् । जलार्द्राश्चक्रवाकाश्च रक्ताङ्गाः पद्मरेणुभिः ॥ ८

[(l 1) D3 च ते (for तत) D12 om (hapl) from विचिन्वन्ति up to सर्वे in l 2 —(l 2) Ś1 Ñ1 विचित्य D1 3 पुन (for तत) D4 ++ . रिं Ś1 वनगोचरा]

—Thereafter they cont

1048* विषादमगमन्भूय सुग्रीवाद्वानरर्षभात् ।
सुविषण्णमुखा दीना सुग्रीवभयमोहिता ।
अपश्यमानास्ते सीता रावण च सुदु खिता ।

[(l 1) D1 3 सुग्रीवस्य वशानुगा (for the post half) —(l 2) Ñ1 विविषण्ण, D3 ते विषण्ण-, D13 सविषण्ण- —D12 om (hapl ?) l 3 —(l 3) Ñ1 +नुपमागास्त सीता, D3 अपश्यतश्च ता सीता (for the prior half)]

—After 7^{ab}, D5 6 8–10 S ins

1049* विचिन्वतस्ततस्तत्र ददृशुर्विवृत विलम् ।
दुर्गमृक्षविल नाम दानवेनाभिरक्षितम्

[(l 1) D10 om (hapl) ततस् —(l 2) T2 दुर्गवृक्ष- (for दुर्गमृक्ष)],

while D11 ins

1050* विचीय तु नगश्रेष्ठ दक्षिणेन महाबला ।
विषादमगमन्सर्वे सुग्रीवभयमोहिता ।
अपश्यन्तश्च वैदेहीं रावण च दुरासदम् ।

—Thereafter D11 cont 1045*

—^{c}) Ñ2 V B D7 11 G2 परिश्राता, D5 8–10 G3 M1 -परीतास्तु (for परीताश्च) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 बुभुक्षिता परिश्रा(D3 °श्रा)तास् —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 4 13 तृषिता, Ñ2 V B1–3 D7 क्लाता(B2 3 क्लिष्टा)श्च, B4 क्लातास्तु, D5 8–10 श्रातास्तु, D6 marg, D12 तृषार्ता (for श्रान्ताश्च) —After 7^{cd}, Ñ2 V B D7(om hapl) ins

1051* जल च सीता च पुनर्मृगयामासुरातुरा ।
समागम्य तत सर्वे श्रमार्ता वनगोचरा ।
जग्मुर्विषाद सत्रस्ता सुग्रीवाद्वानराधिपात् ।
ते विषण्णमुखा दीना सुग्रीवभयमोहिता ।
अवीक्षमाणा सीता च रावण च सुदु खिता [5]
बुभुक्षिता परिश्रान्तास्तृषिता सलिलार्थिन ।

[(l 3) V2 वानरर्षभात् (for वानराधिपात्) —(l 6) B4 तृषार्ता (for तृषिता)]

—After 7^{cd}, G2 reads 10^{cd} (followed by 1058*) D12 om 7^{e}–8^{b} —^{e}) M2 महा- (for लता-) D11 अवतीर्यावृत वृक्षैर् —^{f}) D11 विवृत बिल, T1 3 M1 ते महद्बिल (for ते महा°) ❀ Cr m दुर्गमिति (Cm दुर्गं दुर्गमम् ।) दानवेन मयेन । विशिष्टता विलस्य (Cm बिलस्य विशिष्टता) द्योतयितु ददृशुरिति पुनरभिधानम् ।, Cg दानवेन मयेन । ऋक्षबिल नाम ऋक्षबिलमिति प्रसिद्धम् । महाबिल ददृशुरिति पुनरुक्तिर्गुणान्तरविधानाय ❀ —For 7^{ef}, Ś1 Ñ1 D1–4 13 subst

1052* निरीक्षमाणा ददृशुर्वृक्षै सछादित बिलम् ।

[Ś1 वृक्ष (for वृक्षै) Ñ1 विस्मयाकुलचेतस (for the post half)],

while Ñ2 V B D7 subst for 7^{ef}

1053* अथावदीर्णं ददृशुर्बिल वृक्षै समावृतम्
तमसा महता ग्रस्तमिन्द्रस्यापि भयावहम् ।

[(l 1) Ñ2 D7 [अ]वशीर्णं, V3 [अ]वतीर्णं (for [अ]वदीर्णं) B1–3 वृक्षममाश्रि(B2 °हि)त —(l 2) V1 मित्रस्य (for इन्द्रस्य)]

8 D12 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) D5 6 8–10 T2 G M Ct तत्र (for तत) D9 हस-(subm) (for हसाश्च) —^{b}) Ñ2 V B D7 कुरवा(V1 D7 °रा)स्तथा, D6 T2 G3 M1 चाभि(D6 °वि)निष्क्रमन्, T3 च निरक्रमन्, G(ed) कुकरास्तथा (for चापि निष्क्रमन्) Ś1 Ñ1 D1–4 13 निप(D1–3 निष्प)तति(Ñ1 °त) सहस्रश, D11 निपेतुर्मुदितास्तथा ❀ Cg t निष्क्रमन्निर(Ct °रा)क्रमन् ।, Ck निष्क्रमन्निष्क्रामन्तीति यावत् ❀ —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 बलाकाश् (for जलार्द्राश्) T2 चक्रवाकैश्, G2 च कपोताश् (for चक्रवाकाश्) —^{d}) Ñ2 V B D7 पद्मकिजल्कपिजरा, G(ed) पद्मरेण्वभिरजिता —After 8, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ins

1054* कुररा सारसाश्चैव वञ्जुलाश्च विहगमा ।
जलकुक्कुटकादम्बा ये चान्ये जलचारिण ।

[(l 1) V3 कुरवा, D3 11 13 कुरुरा (for कुररा)

☞ V3 illeg after कुरवा up to colophon

V2 B2 3 वञ्जुलाश्, G(ed) मञ्जुलाश् (for सारसाश्) Ñ2 D7 वरा(D7 बला)का वञ्जुलाश्चैव, V1 कुरवा वकुलाश्चैव, B1 4 कुरवा वञ्जुलाश्चैव (for the prior half) Ñ2 V1 D7 तथैव जलकुक्कुभा, V2 B तथैव जलकुक्कु(V2 °कु)टा, G(ed) तथैव चलकुक्कुटा (for the post half) —(l 2) B4 -कुक्कुभ-, D11 -कुर्कुट- (for कुक्कुट-) Ś1 D2 4 12 13 जलकुक्कु(D13 °कु)टकाश्चैव, B1–3 रक्तागाश्चैव कादवा, D1 जलकुर्कुटकालवा (for the prior half) —After the prior half, Ñ2 V1 2 B D7 ins

1054(A)* निष्पतन्त समन्तत ।
कलहसा प्लवाश्चैव

[(l 1) Ñ2 D7 निष्पतति —(l 2) B1 3 जलहसा] Ñ1 वान्ये (for चान्ये) Ś1 D2 4 12 13 -वासिन (for -चारिण)]

—Thereafter Ś1 cont

1055* दृष्ट्वा तैर्वानरै सर्वैं गङ्का चैषामजायत ।
कुत्रास्ति वै सरो नून दृश्यन्ते जलचारिण ।

14 ततस्तद्बिलमासाद्य सुगन्धि दुरतिक्रमम् ।
10 विस्मयव्यग्रमनसो बभूवुर्वानरर्षभाः ॥ ९
10 संजातपरिशङ्कास्ते तद्बिलं प्लवगोत्तमाः ।
अभ्यपद्यन्त संहृष्टास्तेजोवन्तो महाबलाः ॥ १०
ततः पर्वतकूटाभो हनुमान्मारुतात्मजः ।
अब्रवीद्वानरान्सर्वान्कान्तारवनकोविदः ॥ ११
गिरिजालावृतान्देशान्मार्गित्वा दक्षिणां दिशम् ।
वयं सर्वे परिश्रान्ता न च पश्याम मैथिलीम् ॥ १२
अस्माच्चापि बिलाद्धंसाः क्रौञ्चाश्च सह सारसैः ।
जलार्द्राश्चक्रवाकाश्च निष्पतन्ति स्म सर्वशः ॥ १३
नूनं सलिलवानत्र कूपो वा यदि वा ह्रदः ।
तथा चेमे बिलद्वारे स्निग्धास्तिष्ठन्ति पादपाः ॥ १४

---

9 ^{a}) T3 आश्रित्य (for आसाद्य) —^{b}) D6 सुगंध —^{c}) D6 reads from स्मय up to ^{d} in marg G3 विक्रम- (for विस्मय-) D9 विस्मय व्यग्रमनसा

10 G2 reads 10^{cd} (followed by 1058*) after 7^{cd} ❀ Cg असंहृष्टा सन्तोऽभ्यपद्यन्तभ्यपद्यन्त ।, Ck तेजोवन्त इति मतुप्छान्दस ❀ —For 9–10, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

1056* ततो दृष्ट्वा बिल सर्वे विस्मयाकुलचेतस ।
अभवन्वानरा सर्वे पश्यन्त स्थिरचक्षुष ।

[(l 1) D1 3 त तु (for ततो) D11 घोर, D13 सर्वं (for सर्वे) D1 transp the post halves of l 1 and l 2 —(l 2) D11 [ऽ]निमिषेक्षणा, D12 स्थिरचक्षुषा],

while Ñ2 V1 2 B D7 subst for 9–10

1057* ते तु दृष्ट्वा बिल सर्वे विस्मयाकुलचेतस ।
अभवन्दीनमनसो हृष्टाश्च चलशङ्कया ।

[(l 1) V1 2 तत्ते (for ते तु) —(l 2) D7 om दीन- B1 हृष्टाश्च (for हृष्टाश्च) B1–3 -काङ्क्षया (for -शङ्कया)]

—After 10, D5 6 8–10 S ins

1058* नानासत्त्वसमाकीर्णं दैत्येन्द्रनिलयोपमम् ।
दुर्दर्शमतिघोरं च दुर्विगाह्यं च सर्वश ।

[(l 1) D6 G1 2 M2 महासर्प (for नानासत्त्व-) —(l 2) G3 M1 दुर्धर्षम्, D5 8–10 इव (for अति-) D8 T G1 M3 दुर्विगाह G2 सर्वत]

11 ^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 -सकाशो (for कूटाभो) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वानरर्षभ , V1 D6 T3 M2 3 पवनात्मज , G1 पर्वतोपम (for मारुतात्मज) ❀ Cv हनूमान्पवनात्मजे(°ज इ)ति पाठ ।, Cr तत पर्वतकूटाभो हनूमान्मारुतात्मज इति पाठ ❀ —) Ñ2 V1 2 D7 समेतान्, B1–3 समेत्य (for अब्रवीद्) D5 8–10 घोरान् (for सर्वान्) —^{d}) D1 2 5 -गोचरान्, G3 -कोविदान्, Cr m g k t as in text (for -कोविद) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 विषण्णमनस (D13 °स, I [ed] °सा) स्थितान् , Ñ2 V1 2 B1–3 D7 इद वचनमब्रवीत्

12 ^{a}) Ñ2 V1 2 B D7 11 -[आ]वृता दुर्गा(B4 D11 दुर्गा), D6 -वृतान्देशान ❀ Cv r m दक्षिणा दिश दक्षिणस्या दिशि(Cm °शीत्यर्थ) (Cv कालाध्वनोरित्यादिना वा सुनेः प्रयोगेण वा सप्तम्यर्थे द्वितीया) ।, Cg दक्षिणा दिश तादृशरूपा दक्षिणा दिशमित्यर्थ ❀ —^{c}) V1 moth-eaten for वयं सर्वे —^{d}) D6 T2 3 M1 2 पश्यामि, D11 पश्यत (sic) (for पश्याम) B2 G1 M2 जानकीं (for मैथिलीम्) —For 12, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1059* विचितोऽय गिरि सर्व शतशो वानरर्षभै ।
यदर्थं च वय प्राप्ता सा च सीता न दृश्यते ।

[(l 1) D1 हि (for ऽय) D1 कृत्स्न , D3 कृत्स्न (for सर्व) Ś1 D3 12 वानरर्षभा (for °र्षभै) —(l 2) Ñ1 D2 4 13 वैदेही (for च सीता) D2 13 न प्राप्यते, D4 न चाप्यते, D12 प्रदृश्यते (sic) (for न दृश्यते)]

13 For 13^{ab}, Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 subst

1060* बिलादस्मात्तु सहसा हंससारसवञ्जुला ।

[D1 बहुशो (for सहसा). B4 तस्मादस्माद्बिलाद्दुर्गाद् (for the prior half) D1 हसा (for हस-) D3 -कुर्कुटा (for -वञ्जुला)],

—^{cd}) T2 चक्रवाकैश्च D6 चैव (hypm.) (for च) T3 [ह]ह (for स्म) D10 T3 G2 M3 सर्वत Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 निष्क्रा(Ñ1 D2 4 °ष्क्र)मति सहस्रश (for ^{d}) B4 निष्पतति स्म शतश पक्षै सलिलबोधिभि —For 13, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

1061* अस्मादपि च पश्यामो बिलान्निष्पततो बहून् ।
जलेचरान्पक्षिगणाञ्शतशोऽथ सहस्रश ।

[(l 1) G(ed) तु (for च) V1 2 निपततो, B1 उत्पततो (for निष्प°) V2 महान् (for बहून्)],

while D11 subst for 13

1062* इमे वै सहिता क्रौञ्चा सारसा वञ्जुलास्तथा ।
चक्रवाकाश्च दृश्यन्ते निपतन्तो ह्यनेकश ।

14 ^{a}) G1 निम्न (for नून) Ś1 वा सलिल च (for सलिलवान्) —^{b}) D6 जलवान (for यदि वा) B4 M2 सर (for ह्रद) —After 14^{ab}, Ñ V1 2 B1–3 D7 ins

1063* भविष्यति तथा ह्येते निष्पतन्ति पतत्रिण ।
प्रविश्यात्रापनेष्यामस्त्रास सलिलज वयम् ।
सीता च मृगयिष्याम सर्वत्रास्मिन्महाबिले ।
व्यक्त बहूदको ह्यत्र भविष्यति महाह्रद ।

[(l 1) Ñ1 illeg from न्ति up to 15 —(l 2) D7 सर्व (for त्रास) —(l 3) V2 महावने —(l 4) V2 जलूहको

इत्युक्तास्तद्बिलं सर्वे विविशुस्तिमिरावृतम् ।
अचन्द्रसूर्यं हरयो ददृशू रोमहर्षणम् ॥ १५
ततस्तस्मिन्बिले दुर्गे नानापादपसंकुले ।
अन्योन्यं संपरिष्वज्य जग्मुर्योजनमन्तरम् ॥ १६

ते नष्टसंज्ञास्तृषिताः संभ्रान्ताः सलिलार्थिनः ।
परिपेतुर्बिले तस्मिन्कंचित्कालमतन्द्रिताः ॥ १७
ते कृशा दीनवदनाः परिश्रान्ताः प्लवंगमाः ।
आलोकं ददृशुर्वीरा निराशा जीविते तदा ॥ १८

G. 4 50 25
B 4 50 24
L 4 41 19

ह्रत्र (sic) (for the prior half) V2 महाह्रदात् (for महाह्रद)],

while B4 D11(l 1 only) ins

1064* भविष्यतीति मन्यध्व स्निग्ध हीद महद्वनम् ।
व्यक्त सलिलमप्यत्र भविष्यति न सशय ।

[(l 1) D11 चेत्तु (for हीद) D11 महद्बिल]

—c) V2 B2 3 तत्र, B1 अत्र, G2 यथा (for तथा) Ñ2 V1,2 B D7 हीमे, D5 मया, M1 चामी (for चेमे) Ñ2 V1 2 B D6 7 बिलद्वारि, G2 बलिद्वारे —d) B4 D6 T2 G2 दृश्यति (for तिष्ठन्ति) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 स्निग्धपर्णा महाद्रुमा, D5 अस्मिन्दृष्टाश्च पादपा (with hiatus) —For 14cd, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1065* भविष्यति यथा ह्येते निपतन्ति जलेचरा ।
प्रविश्यात्र विचेष्यामो रावण पापचेतसम् ।
ता च सीता महाभागा सर्व एव महद्बिलम् ।

[(l 1) D1 यदा, D4 तथा (for यथा) D1 3 4 निष्पतति Ñ1 illeg from न्ति up to 15 —(l 2) D1 3 -निश्चय (for -चेतसम्) —(l 3) D1 -भागा (for -भागा)]

15 Ñ1 illeg for 15 (cf v l 14) —a) Ś1 Ñ2 V1 2 B D6 7 11 12 T G1 3 M2 3 Cg [उ]क्त्वा, Ck t as in text (for [उ]क्तास्) D1 त (for तद्) ❀ Cv इत्युक्त्वेति पाठ ।, Cr m इत्युक्त इति (Cm °क्त इति पाठे) इत्युक्ते सति सर्वे हरयस्तद्बिल विविशु ❀ —b) Ś1 D1–4 12 13 प्रविष्टास्, B4 प्रविशस् (for विविशुस्) V1 2 B2 3 D7 तमसावृत, B1 ते समावृत (for तिमिरावृतम्) —cd) D9 -सूर्यो (for -सूर्यं) V2 भीरुव (sic) (for ददृशु) M2 transp हरयो and ददृशु Ś1 D1–4 12 13 लोम(D4 °ध्र)-हर्षण (for रोम°) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 भीकर(D7 भास्कर) लोमहर्षण —After 15, B4 ins

1066* सर्वोपरि हिता गाढ पिपासाश्रमकर्पिता ।
हनूमन्त पुरस्कृत्यप्राविशन्सलिलार्थिन ।,

while D5 6 8–10 S ins

1067* निशाम्य तस्मात्सिंहाश्च तास्ताश्च मृगपक्षिण ।
प्रविष्टा हरिशार्दूला बिल तिमिरसवृतम् ।
न तेषा सज्जते चक्षुर्न तेजो न पराक्रम ।
वायोरिव गतिस्तेषा दृष्टिस्तमसि वर्तते ।
ते प्रविष्टास्तु वेगेन तद्बिल कपिकुञ्जरा । [5]
प्रकाशमभिराम च ददृशुर्देशमुत्तमम् ।

[(l 1) G1 हसाश् (for सिंहाश्) D6 reads तास्ताश्च in marg —(l 3) D6 8–10 Ct दृष्टि (for चक्षुर्) —(l 6) D6 8–10 चाभिराम (for अभिराम) ❀ Ct न सज्जते न प्रतिबध्यते । तेज प्रभाव । अन्ये तु तेषा दृष्टिर्न सज्जते तत्रत्यपदार्थेष्विनिशेष, तिमिरावृतत्वात्, अत एव तेज पराक्रमयोरपि कुण्ठितगमनम् । यद्यपि वायोरिव गतिस्तथापि यतो दृष्टिस्तमसि प्रतिबद्धा वर्तते, अतो वेगेन परस्परहस्तग्रहणपूर्वक प्रविष्टा इत्यर्थ । अतएव 'गृह्य हस्तै परस्परम्' इत्यग्रे हनुमदुक्तिरित्याहु ❀]

16 a) Ś1 Ñ1 तेस्मिन् (sic) (for तस्मिन्) Ñ1 illeg after बिले up to निर्झर in b(see var) Ś1 D12 सर्वे, D5 8–10 भीमे (for दुर्गे) —b) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 लता- (for नाना-) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 4 12 13 शिलानिर्झर(Ñ1 illeg)-सवृते(Ś1 D12 °निर्वृते, B4 °सकटे, D1 °समते), D8 11 शिलाकदरसवृ(D11 °शोभि)ते —After 16ab, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 ins

1068* हनूमानग्रतस्तेषामङ्गदाद्या ह्यनन्तरम् ।

[V2 D7 ह्यनतर (for अन°)]

—c) D1 समवष्टभ्य (for संपरिष्वज्य) —D3 om from 16 d up to ते in 1069* —d) Ś1 D2 4 12 13 उत्तर, D1 उत्तम (for अन्तरम्) —After 16, Ñ2 V1 2 B1–3 D3 7 11(after 16ab) ins

1069* स्वसज्ञया विमूढास्ते वानराश्चक्रुरारवम् ।

[D3 om the prior half V2 असज्ञया, D7 नु सज्ञया (for स्वस°) V1 स्वसज्ञापरिमूढास्ते, D11 स्वसज्ञाया प्रमूढास्ते (for the prior half) D3 11 आवलीं (for आरवम्).]

17 ab) D1 सजाता॰, D10 । ता (for तृषिता) B4 तृषार्ता, D1 तृषिता (for सभ्रान्ता) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 transp तृषिता and सभ्रान्ता —d) D6 किंचित्, M2(after corr inf lin sec m as in text) कश्चित् (for कचित्) B4 D11 समतत (for अतन्द्रिता) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 माससमेक बुभुक्षिता —For 17cd, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

1070* विविशुस्तद्बिलं घोर मासमात्र प्लवगमा ।

[Ñ2 D7 त, B2 ते (for तद्)]

18 a) V1 B4 -मनस (for -वदना) —b) G3 परिश्राता Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 पिपासिता, G2 वनौकस (for प्लवगमा) —cd) Ś1 नालोक, D3 ह्यलोक (for आलोक) D11 दूरान् (for वीरा) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 जीवितं प्रति, D6 8–10 T2 M2 Ck t जीविते यदा, D6 °ते तथा Ñ2 V1,2 B D7 यदृच्छयैव ददृशुरालोक सूर्यसनिभं

26 24 20 ततस्तं देशमागम्य सौम्यं वितिमिरं वनम् ।
दद‍ृशुः काञ्चनान्वृक्षान्दीप्तवैश्वानरप्रभान् ॥ १९
सालांस्तालांश्च पुंनागान्ककुभान्वञ्जुलान्धवान् ।
चम्पकान्नागवृक्षांश्च कर्णिकारांश्च पुष्पितान् ॥ २०
तरुणादित्यसंकाशान्वैदूर्यमयवेदिकान् ।
नीलवैदूर्यवर्णाश्च पद्मिनीः पतगावृताः ॥ २१
महद्भिः काञ्चनैर्वृक्षैर्वृतं बालार्कसंनिभैः ।
जातरूपमयैर्मत्स्यैर्महद्भिश्च सकच्छपैः ॥ २२
नलिनीस्तत्र दद‍ृशुः प्रसन्नसलिलायुताः ।
काञ्चनानि विमानानि राजतानि तथैव च ॥ २३
तपनीयगवाक्षाणि मुक्ताजालावृतानि च ।
हैमराजतभौमानि वैदूर्यमणिमन्ति च ॥ २४

---

19 ^{a}) Ś1 D1 ते (for त) Ś1 Ñ1 B1 ? D2 12 13 आसाद्य (for आगम्य) —^{b}) D5 8–10 M2 सौम्या (for सौम्य) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 शुभ, D6 T? G1 M2 (after corr *inf lin sec m* as in text) घन (for वनम्) Ñ2 V1 2 B D7 प्रनष्ट (B1 पुनर्ष्ट) तिमिर शुभ (B4 सम), G? M1 सौम्य वितिमिरप्रभ —^{d}) G2 सूर्य-, M1 दीप्तान (for दीप्त) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 दीप्तानग्निशिखोपमान् (Ñ1 °खा इव), B1 वैश्वानरसमप्रभान्, B4 दीप्तान्वैश्वानरोपमान्, D2 3 प्रदीप्ताग्निशिखा इव (D13 °खामिव)

20 ^{ab}) B4 D6 11 शालास् D5 8–11 तमालांश्च, G3 च ककुभान (for च पुनागान) D5 8–10 पुनागान्, G3 वञ्जुलान् (for ककुभान) T1 3 G1 3 बकुलान् (for वञ्जुलान्) M3 द्वान् (for धवान्) B4 D11 पुनागककुभा (D11 °गाश्चा-श्रका) स्तथा, G (ed) पनसाश्चपकान्वरान (for ^{b}) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 शा (Ś1 D3 सा) लान्प्रियक (Ś1 °यगु) तालांश्च पूर्ण (D3 4 °र्वै) काश्च द्रुमास्तथा, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 शाला-न्प्रियगु (V1 B2 D7 °न्प्रियगून्, V2 °न्पियालान्) वकु (B1 3 °हु) लान्पुनगाश्चपकान्वहून् (Ñ2 °न्वरान् V2 °न्धरान्, D7 °न्धवान्), D1 शालान्प्रियगुलताश्च नीपान्सप्तच्छदास्तथा, G2 सरलास्तालपुनागान्वकुलान्वञ्जुलान्धवान् —^{c}) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 नागपुष्पांश्च Ñ2 V1 2 B1–3 D1 7 अशोका (D1 पलिता)-न्नागपुष्पांश्च, D5 चपकान्नागवृक्षाणांश्च (sic) —^{d}) Ś1 Ñ1 B1 D1–4 12 13 नानाशकुनिनादितान —After 20, B2 3 ins

1071* पुनागान्नागपुष्पांश्च नानाशकुनिनादितान् ।,

while B4 D5 6 8–11 S ins

1072* स्तबकैः काञ्चनश्चित्रैः रक्तः किसलयैस्तथा ।
　　आपीडैश्च लताश्चित्रैः हेमाभरणभूषितान् ।

[(l 1) M1 अन्यैः (for रक्तैः) —(l 2) B4 G2 -भूषितैः, Cv m g as above (for °तान्)]

21 V1 2 om 21–22^b Ñ1 illeg from ^{a} up to रक्तैः किस (see var) in ^{b} —^{a}) B4 D1 3 4 -सकाशैर्, G3 M1 -वर्णाभान् (for -सकाशान) —^{b}) D5 8–10 G M1 2 वैदूर्यमय-, D6 M3 वैदूर्यकृत-, T? वैडूर्यमणि- (for वैदूर्यमय-) Ś1 Ñ B1–3 D1–4 7 12 13 रक्तैः किस (Ñ1 ??? [illeg], D1–4 7 °श) लयैर्वृतान् —After 21^{ab}, B4 D5 6 8–10 S ins.

1073* विभ्राजमानान्वपुषा पादपाश्च हिरण्मयान ।

[B4 G1 विराजमानान् B4 ततस्तान्च (for पादपाश्च)],

while D11 ins

1074* तत्र पुष्करिणीं दृष्ट्वा विस्मिता हरियूथपा ।

—Ñ2 B1 2 D7 om 21^c–22^b —^{c}) Ś1 D1–6 8–10 12 13 G M Cv r m g -वैडूर्य- B3 D2 6 8–10 T2 3 -वर्णाश्च, B4 पत्राश्च, Cv r m g as in text (for -वर्णाश्च) —^{d}) Ś1 D2 12 13 विहगैर्युता, B4 G1 पतगायुता, D1 3 4 11 विहगा-युता, D6 8–10 पतगैर्वृता, Cr m as in text (for पतगावृता) Ñ1 पद्मि ?हने युता (illeg), B3 पद्मिन्यो गहनैर्वृता, D5 पद्मिन्य पतगैर्वृता, T2 G2 3 M1 2 पद्मिन्य पतगायुता (G2 °लया)

22 Ñ2 V1 2 B1 2 D7 om 22^{ab} (cf v l 21) D6 reads 22^{ab} (except महद्भि) in marg —^{a}) Ś1 D2 12 13 पुष्पैर्, B4 D1 3 4 6 T1 3 G M Cv r पत्रैर्, D11 पत्रैर् (for वृक्षैर्) —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 11–13 वृता, D1 तत्र (for वृत) D2 12 13 -समनिभा B3 व्यावृता वर्ष्मनिभैः —^{c}) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 चापि, B1 चैव, D2 दिव्यैर्, G3 M1 मीनैर्, Cv r m. as in text (for मत्स्यैर्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 विचरद्भि (for महद्भिश्च) Ñ1 सह कच्छपै (hypm), D5 8–10 [अ]थ पङ्कजै, Cr m as in text (for सकच्छपै) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 चरद्भिर्मत्स्य कच्छपै, B4 वितरद्भिश्च कच्छपै

23 ^{a}) V1 नदीस्ते, D11 सरितस्, T2 नलिन्यस् (for नलिनीस्) —^{b}) Ś1 D2 11–13 -सलिला शुभा, B4 -सलिला शिवा, D6 M3 Cr m -सलिलावृता (for -सलिलायुता) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 प्रभूतकमलोत्पला ✿ Cg नीलवैडूर्येत्यादि श्लोकद्वयमेकान्वयम् । उक्तविशेषणविशिष्टा पद्मिनीरुक्तविशेषण-युक्ता नलिनीश्च दद‍ृशुरित्यन्वय । अतो न पुनरुक्ति ✿ —D12 om (hapl) 23^d–24^c —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11 13 गृहाणि (for तथैव) Ñ2 V1 2 B1 3 D7 स्फाटिकानि गृहाणि च

24 D12 om 24^{abc} (cf v l 23) B1 om (hapl) 24^{ab} Ñ1 om 24^a —^{a}) D2 पतनीय-, G (ed) तापनीय- (for तपनीय-) —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 -[अ]तराणि, D9 -वृतानि (for -[आ]वृतानि) —^{cd}) D2 5 G2 M1 2 Ck हेम-, Cr g t as in text (for हेम) V1 -मालानि (for -भौमानि) D5–10 G M वैडूर्य- (for वैदूर्य-) Ñ2 transp भौमानि and वैदूर्य- B1 D5 6 10 T1 3 G1 2 M1 -मणिवति (for °मन्ति) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 दिव्यमाला-

ददृशुस्तत्र हरयो गृहमुख्यानि सर्वशः ।
पुष्पितान्फलिनो वृक्षान्प्रवालमणिसंनिभान् ॥ २५
काञ्चनभ्रमरांश्चैव मधूनि च समन्ततः ।
मणिकाञ्चनचित्राणि शयनान्यासनानि च ॥ २६
महार्हाणि च यानानि ददृशुस्ते समन्ततः ।
हैमराजतकांस्यानां भाजनानां च संचयान् ॥ २७
अगरूणां च दिव्यानां चन्दनानां च संचयान् ।
शुचीन्यभ्यवहार्याणि मूलानि च फलानि च ॥ २८
महार्हाणि च पानानि मधूनि रसवन्ति च ।
दिव्यानामम्बराणां च महार्हाणां च संचयान् ।
कम्बलानां च चित्राणामजिनानां च संचयान् ॥ २९

G 4. 50 34
B 4 50 37
L 4 41 32

(B4 D1–4 11 °ल्य, D13 °ल्या)युतानि च —After 24, Ś1 Ñ B1–3 D1–4 7 12 13 ins

1075* प्रभया भ्राजमानानि काञ्चनानि बृहन्ति च ।

[B2 D1 राजमानानि (for भ्राज°) G(ed) विचित्राणि (for काञ्चनानि) D1 मृदूनि(sic) (for बृहन्ति)]

25 ^{a}) D11 ते महार्हाणि (for तत्र हरयो) —^{b}) B4 -मुख्याश्च (for -मुख्यानि) M1 सर्वत Ñ2 V1 2 B1–3 D7 रत्न(V1 वने)राशीन्समतत —For 25^{ab}, D4 subst 1078* —After 25^{ab}, Ñ2 V1 2 B4 D7 ins

1076* भक्ष्यभोज्यफलान्वृक्षान्देशे देशे मधुच्युत ।
[V2 ततो (for भक्ष्य-)],

while D3 reads 26^{cd} (followed by 1078*) after 25^{ab} —D1 om (hapl) 25^{c}–30 Ñ1 B1 (hapl) om 25^{c}–26^{b} Ś1 D2 12 13 read 25^{cd} after 27 —^{c}) Ś1 D2 12 13 फलिनश्चैव, Ñ2 V1 2 B2 3 D3 4 7 फलिताश्चैव, B4 चलिताश्चापि, D11 फलवृक्षाश्च (for फलिनो वृक्षान्) —^{d}) Ś1 D2–4 12 13 -सचयान् (for -सनिभान्) D11 प्रज्वालजल-सनिभा

26 D1 om 26, Ñ1 B1 om 26^{ab} (for all, cf v l 25) —^{ab}) B4 तत्र (for चैव) Ñ2 V1 2 B2 3 D7 माक्षिक भ्रामर चे(Ñ2 V1 °राश्चे)व (for ^{a}) Ñ2 V2 B2 3 D7 मधु तत्र (for मधूनि च) D11 काचना भ्रमरा यत्र भ्रमति मधुर-स्वरा —For 26^{ab}, Ś1 D2–4 12 13 subst

1077* पादपास्तत्र ददृशुर्वानरा हरितच्छदान् ।
विद्युत्सपातवर्णांश्च सामवेदसमन्वनान् ।
ददृशुर्वृक्षशाखासु भ्रमरान्काञ्चनप्रभान् ।

[(l 2) D3 विद्युत्समानवर्णानि (for the prior half)]

—Thereafter Ś1 D2 12 13 cont , while D3 ins after 26, D4 subst for 25^{ab}

1078* मनोरमाणि रम्याणि ददृशुस्तत्र तत्र वै ।-

—D4 om 26^{c}–28^{b} D3 reads 26^{cd}(followed by 1078*) after 25^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 V2 D2 3 12 13 तप्त-, Ñ2 V1 B1–3 D7 हाट-, B4 भाति (for मणि) D11 तप्त-हाटकचित्राणि ❀ Cr मणिकाञ्चनचित्राणि शयनान्यासनानि चेत्यत पर, महार्हाणि (च) यानानि ददृशुस्ते समन्तत । हेम-राजतकास्याना भाजनाना च राशय । अगरूणा च दिव्याना भाजनाना च सचयान् । शुचीन्यभ्यवहार्याणि मूलानि च फलानि च । महार्हाणि च पानानि मधूनि रसवन्ति च । दिव्यानामम्बराणा च महार्हाणा च सचयान् । तत्र तत्र च विन्यस्तान्दीप्तान्वैश्वानर-प्रभान् । ददृशुर्वानरा शुभ्राञ्जातरूपस्य सचयानित्येव पाठ-क्रम ❀

27 D1 4 om 27(cf v l 25 and 26 respy) Ñ1 D3 om 27–28^{b} —^{a}) Ś1 Ñ2 V1 2 B D2 7 11–13 स्वा(V2 B1 4 D11 आ)स्तीर्णानि विशालानि, D5 8–10 M1 विविधानि विशालानि —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D7 12 13 वनौकस , D2 दिवौकस , G1 ततस्तत (for समन्तत) ❀ Cv "महार्हाणि च यानानि ददृशुस्ते समन्तत " इत्यत पर हेमराजतकास्यानामित्याद्यर्धश्लोक । अत पर " महार्हाणि च यानानि मधूनि रसवन्ति च । दिव्यानामम्बराणा च महार्हाणा च सचयान् । कम्बलाना च चित्राणामजिनाना च सचयान् । तत्र तत्र च विन्यस्तान्दीप्तान्वैश्वानरोपमान् । ददृशुर्वानरा शुभ्राञ्जातरूपस्य सचयानित्येव पाठक्रम ❀ —^{c}) D5 13 M1 हेम-, Cv as in text (for हेम-) Ś1 D2 12 13 -मुख्याना, B4 -रागाणा, Cv as in text (for -कास्याना) —^{d}) D2 12 सचय, D5 6 8–10 T2 राशय , D11 सयमे (sic), G2 राजय (for सचयान्) —After 27, Ś1 D2 12 13 read 25^{cd}.

28 D1 om 28 (cf v l 25) B4 om 28-30 Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 T3 om 28^{ab} (for Ñ1 D3 4, cf v l 27 and 26 respy) Ñ2 V1 2 B1 2(marg) 3 D7 read 28^{ab} and 29^{cd} after 29^{ef} —^{a}) B1–3 D6 8 G M1 2 अगुरूणा Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सुगधाना (for च दिव्याना) —^{b}) D6 भाजनाना, G1 भ्राजमानाश्च (for चन्दनाना) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तथैव च (for च सचयान्) D11 चदनस्योत्तमस्य च —B2 reads 28^{c}–29^{b} in marg —^{c}) D2–4 शुभानि (for शुचीनि) V1 2 D8 10 T1 G1 3 M1 [अ]भ्यवहाराणि, Cr °र्याणि (as in text)

29 B4 D1 om 29 (cf v l 28 and 25 respy) B2 reads 29^{ab} in marg (cf v l 28) Ñ1 om 29-30^{b}, D13 om 29, V1 D4 om 29^{ab} —^{a}) Ś1 D2 3 12 वस्त्राणि, D5 6 8–10 Cv t यानानि, Cr m as in text (for पानानि) —^{b}) D7 भक्ष्याणि (for मधूनि) Ñ2 V2 B1–3 D7 विविधानि, D11 [अ]कृपणानि (for रसवन्ति) Ś1 D2 3 12 धान्यानि च फला(D2 धना)नि च —^{cd}) Ś1 D2 11 12 अगरागाणा, G2 3 च महार्हाणा (for

36 37 तत्र तत्र विचिन्वन्तो बिले तत्र महाप्रभाः ।
33 ददृशुर्वानराः शूराः स्त्रियं कांचिददूरतः ॥ ३०
तां दृष्ट्वा भृशसंत्रस्ताश्चीरकृष्णाजिनाम्बराम् ।
तापसीं नियताहारां ज्वलन्तीमिव तेजसा ॥ ३१

ततो हनूमान्गिरिसंनिकाशः
कृताञ्जलिस्तामभिवाद्य वृद्धाम् ।
पप्रच्छ का त्वं भवनं बिलं च
रत्नानि चेमानि वदस्व कस्य ॥ ३२

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

अम्बराणां च) D3 4 रत्नानामगराणाणां, G(ed) कुथानां कन्लानां च (for °) G2 3 अंबराणां, G(ed) राङ्कवानां (for महार्हाणां) Ś1 D2–4 11 12 वासमां (D2 4 °स) (for सचयान्). Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वाससां च महार्हाणामजिनानां च सचयान् —After 29^{cd}, Ś1 D12 ins

1079* कम्बलानि महार्हाणि मूलानि च फलानि च ।

—G3 om (hapl) 29^{ef} —^{ef}) D2 विचित्राणां, D9 च विचित्राणां (hypm) (for च चित्राणाम्) Ś1 D12 महार्हाणां विचित्राणां (for ^{e}) Ś1 D12 अंजनानां (for अजिनानां) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 कु(Ñ2 V1 2 क)थानां कम्बलानां च राङ्कवानां (V2 चकुराणां) च सचयान्, D11 रत्नानां कम्बलानां च वितानानां च सचयान् —After 29^{ef}, Ñ2 V1 2 B1 2(marg) 3 D7 read 28^{ab} and 29^{cd} —After 29, D6 T G1 2 M ins, while D11 subst for 30

1080* तत्र तत्र च विन्यस्तान्दीप्तान्वैश्वानरप्रभान् ।
ददृशुर्वानरा शुभ्रान्जातरूपस्य सचयान् ।

[(l 1) M1 विक्षिप्तान्, Cv r विन्यस्तान् (as above) D11 G1 दीप्त- (for दीप्तान्) G1 M2 Cv -[उ]पमान्, G2 -[ऋ]षभान्, M1 -[उ]त्तमान्, Cr as above (for -प्रभान्) —For the post half cf 19^{d} —(l 2) D11 वनिता शुभ्रा]

30 B4 D1 om 30 (cf v l 28 and 25 respy) Ñ1 V2 D7 om 30^{ab} (for Ñ1, cf v l 29) —^{a}) G3 तत्रापि च, M1 तत्र चापि (for तत्र तत्र) Ś1 D2 12 13 च दिव्यानि, Ñ2 V1 B1–3 प्रदीप्ताश्च, D3 4 च दीप्ताग्नि; G2 च चिन्वतो (for विचिन्वन्तो) —^{b}) Ś1 D2–4 12 13 दीप्तानि (D3 4 -दीप्तानि) रुचिराणि च, Ñ2 B1–3 काचनानां च सचयान्; V1 जातरूपस्य सचयान्, D6 T2 G1 2 M2 बिले तस्मिन्महाप्रभा, T1 3 G3 M1 3 बिले तस्मिन्महाबला —^{c}) Ś1 Ñ1 D2–4 6 12 13 सर्वे, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 दिव्यान् (for शूरा) —^{d}) G1 अनुत्तमा (for अदूरत) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 गृहमुख्यानि सर्वशः, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वैश्वानरशिखोपमान् —For 30, D11 subst 1080*

31 ^{a}) G1 2 M2 3 -सतप्ताश् (for -सत्रस्ताश्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तानि दृष्ट्वा च ददृशुः, B4 D5 8–11 ता च ते (D11 दृष्ट्वा) ददृशुस्तत्र, T2 M1 ता दृष्ट्वा हरयस्तत्र ❀ Cr 'ता दृष्ट्वा भृशसतप्ता' इति पाठ ।, Cm तामिति । सत्रस्तास्तदीयातिरिक्ततेजोदर्शनेनेति भाव ❀ —For 31^{ab}, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 subst

1081* ददृशुस्तत्र चासीना विष्टरे काञ्चने शुभे ।

[After चासीना, Ñ2 wrongly repeats 30^{bcd} and the prior half of 1081* Ñ2 काचने विष्टरे (by transp)] —^{d}) D5 चलंतीम् (for ज्वलन्तीम्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 चीरकृष्णाजिनाम्बरा (V1 °ना *) —After 31, D5 6 8–10 S ins

1082* विस्मिता हरयस्तत्र व्यवतिष्ठन्त सर्वशः ।
पप्रच्छ हनुमांस्तत्र कासि त्व कस्य वा बिलम् ।

[G M2 om l 2 ❀ Cv r "विस्मिता हरयस्तत्र व्यवतिष्ठन्त सर्वश" इत्यत पर पप्रच्छ हनुमान्० इत्याद्य(Cr °ल्य)र्धं केषुचित्कोशेषु न दृश्यते । तन्न श्रद्धेयम् (Cr कोशेषु दृश्यते । तेन विना कथासङ्गतेर्न विरोध) ❀

32 D5 om 32 —^{b}) B4 अभिगम्य, D11 उपगम्य (for अभिवाद्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तस्थौ, Ñ2 V1 2 B1–3 D11 विद्वान्, B4 वीर्यवान् (for वृद्धाम्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 चैतानि, K(ed) हेमानि (for चेमानि) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 वराणि (for वदस्व) ❀ Cm वदस्व वद ❀

Colophon V3 illeg —*Kāṇḍa name* D4 उद्योगकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 2 B2–4 D2 7 13 बिलप्रवेश, B1 बिलप्रचरण, D1 12 दिग्विजये बिलप्रवेश, D3 4 बिलप्रवेशे हनुमद्वाक्य, D11 सीतान्वेषण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 47, V2 D11 48, B2 3 51, B4 53, D1 31, D3 5 6 8–10 T G1 2 M 50, D7 52, L(ed) 41 —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

५०

इत्युक्त्वा हनुमांस्तत्र पुनः कृष्णाजिनाम्बराम् ।
अब्रवीत्तां महाभागां तापसीं धर्मचारिणीम् ॥ १
इदं प्रविष्टाः सहसा बिलं तिमिरसंवृतम् ।
क्षुत्पिपासापरिश्रान्ताः परिखिन्नाश्च सर्वशः ॥ २
महद्धरण्या विवरं प्रविष्टाः स्म पिपासिताः ।
इमांस्त्वेवंविधान्भावान्विविधानद्भुतोपमान् ।
दृष्ट्वा वयं प्रव्यथिताः संभ्रान्ता नष्टचेतसः ॥ ३
कस्येमे काञ्चना वृक्षास्तरुणादित्यसंनिभाः ।
शुचीन्यभ्यवहार्याणि मूलानि च फलानि च ॥ ४

काञ्चनानि विमानानि राजतानि गृहाणि च ।
तपनीयगवाक्षाणि मणिजालावृतानि च ॥ ५
पुष्पिताः फलवन्तश्च पुण्याः सुरभिगन्धिनः ।
इमे जाम्बूनदमयाः पादपाः कस्य तेजसा ॥ ६
काञ्चनानि च पद्मानि जातानि विमले जले ।
कथं मत्स्याश्च सौवर्णा चरन्ति सह कच्छपैः ॥ ७
आत्मानमनुभावं च कस्य चैतत्तपोबलम् ।
अजानतां नः सर्वेषां सर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ८ G 4 51 9 B 4 51 9 I 4 42 9

50

1 V3 illeg for 1–3 —^{a}) D2 10 इत्युक्ता (sic) D2 तु महान् (for हनुमास्) Ś1 Ñ1 धीरश्, D1–4 12 13 वीरश् (D3 °रा) (for तत्र) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 अथ ता हनुमान्प्राह , D11 तत्रेत्युक्त्वा तु हनुमान् —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 5 8–10 12 13 चीर- (for पुन) Ñ2 -[अं]वरीं (for °राम्) —G3 om 1^{cd} —^{c}) Ñ2 V2 D7 स, V1 B1–3 D11 सु- (for ता) —^{d}) Ś1 Ñ V1 B2–4 D12 13 सशितव्रता, V2 B1 D1–4 7 11 शसितव्रता (for धर्मचारिणीम्) —After 1, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 M2 ins

1083* वानरा स्मो महाभागे सतत वनगोचरा ।

[Ś1 B1 3 सु , Ñ V1 B4 स, V2 B2 D7 11 M2 स्म (sic) (for स्मो) Ś1 D1 12 मतग- (for सतत)]

2 V3 illeg for 2 (cf v l 1) —^{b}) V1 -सनिभ, V2 -पालिता (for -सवृतम्) —V2 om 2^{c}–4^{b} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 बुभुक्षिता , Ñ2 V1 B1–3 D7 11 क्षुधिता स्म (B1 3 च, D11 सु-), B4 क्षुधार्दिता (for क्षुत्पिपासा-) —^{d}) B2 परिक्लिन्ना (for °खिन्नाश्) Ñ2 V1 B D7 पिपासिता (for च सर्वश). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 हरयो न पराजिता , D11 परिगम्य गिरीन्बहून्

3 V3 illeg for 3 (cf v l 1) V2 om 3 (cf v l 2) —^{a}) Ś1 Ñ V1 B D1–4 11–13 इद (for महद्) Ś1 V1 B3 D1 3 4 12 13 धरण्या Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 विवृ (Ś1 D12 °दि, D4 °ष्ट)त (for विवर) D7 इद धरिन्या विवर —^{b}) B1 3 च, D2 4 स्मो (for स्म) Ñ2 V1 B D7 जलार्थिन , D3 4 महाबिल (for पिपासिता) —Ñ1 illeg from स्त्वे in ^{c} up to तो in ^{d} —^{cd}) D5 भोगान् (for भावान्) Ś1 D12 इहैन च विधि दृष्ट्वा, D1 2 13 इम चेह विधिं दृष्ट्वा, D3 4 इद दैवविधि दृष्ट्वा, D11 इमाश्चेह विधान्दृष्ट्वा (sic) (for ^{c}) Ś1 D1–4 12 13 विहित चाद्भुतोपम, D11 त्रिहितानद्भुतोपमान् (for ^{d}) Ñ2 V1 B D7 दृष्ट्वाद्भुतमिदं दिव्य (B1 वाक्य) श्रीमत्सुगहनं बिल —^{ef}) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 भूयो (for दृष्ट्वा) Ñ2 V1 B1–3 D7 व्यथा गता स्म किमयमुन्मादश्चित्तविभ्रम

4 V2 om 4^{ab} (cf v l 2) —^{a}) D5 8–10 T2 M2 3 [ए]ते (for [इ]मे) —^{b}) D1 -वर्चस (for -सनिभा) —After 4^{ab}, Ñ2 B D7 read 6^{ab} V3 illeg for 4^{c}–5^{b} —^{c}) D5 G M1 [अ]भ्यवहारा (M1 °री)णि

5 V3 illeg for 5^{ab} (cf v l 4) Ś1 V1 B4 om (hapl) 5, V2 om (hapl) 5^{ab} —^{a}) B1 3 काचनाना (for °नि) —^{b}) D2 11 रजतानि (for रा°) —D11 om (hapl) 5^{cd} —^{c}) Ñ2 उपनीय- (sic), D1 पतनीय- (meta), G(ed) ताप° (for तप°) —^{d}) Ñ V2 3 B1 3 D1–4 7 12 13 मुक्ताजालात (D13 °लोत्त)राणि च

6 V2 om 6^{ab} V3 illeg for 6 Ñ2 B D7 read 6^{ab} after 4^{ab} —^{a}) V1 D3 4 फलिताश्चैव (V1 °श्चापि) (for फलवन्तश्च) Ñ2 B D7 फलिता पुष्पिताश्चैव —^{b}) Ñ2 V1 B D5–10 T2 G1 2 M2 -गधय (for गन्धिन) Ś1 D12 पुष्पिता फलगन्धिन —B4 om 6^{cd}. —After 6, Ñ2 V1 2 D7 ins , while B1 3 (reads after 7) subst for 7^{ab}

1084* पद्मानि च महार्हाणि सुगन्धीनि कथ त्विह ।

[Ñ2 D7 -सुगधानि (sic) (for °न्धीनि)]

7 Ñ2 V D7 transp ^{ab} and ^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 काचना विविधा पद्मा —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 राजता, D1 राजति (for जातानि) Ñ2 V1 3 D7 विमलेभसि, V2 B2 विमलाभसि, T1 3 विमलोदके —For 7^{ab}, B1 3 (reads after 7) subst 1084* —^{d}) D5 8–10 दृश्यंते (for चरन्ति) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 विचरति सकच्छपा , Ñ2 V B1–3 D7 चरति विमले जले

8 ^{a}) Ñ1 illeg from भावं up to मह in ^{b} (see var) D5 6 8–10 T1 3 G M3 Cm t आत्मनस्तु, Ck as

10 एवमुक्ता हनुमता तापसी धर्मचारिणी ।
9 प्रत्युवाच हनूमन्तं सर्वभूतहिते रता ॥ ९
10 मयो नाम महातेजा मायावी दानवर्षभः ।
तेनेदं निर्मितं सर्वं मायया काञ्चनं वनम् ॥ १०
पुरा दानवमुख्यानां विश्वकर्मा बभूव ह ।
येनेदं काञ्चनं दिव्यं निर्मितं भवनोत्तमम् ॥ ११
स तु वर्षसहस्राणि तपस्तप्त्वा महावने ।
पितामहाद्वरं लेभे सर्वमौशनसं धनम् ॥ १२
विधाय सर्वं बलवान्सर्वकामेश्वरस्तदा ।
उवास सुखितः कालं कंचिदस्मिन्महावने ॥ १३
तमप्सरसि हेमायां सक्तं दानवपुंगवम् ।
विक्रम्यैवाशनिं गृह्य जघानेशः पुरंदरः ॥ १४
इदं च ब्रह्मणा दत्तं हेमायै वनमुत्तमम् ।
शाश्वतः कामभोगश्च गृहं चेदं हिरण्मयम् ॥ १५

in text (for आत्मानम्) D2 अनुभावेन, D5 8–10 T1 3 G M3 Cm t अनुभावाद्वा, D6 अनुभावे वा, D12 अनुभा॰ च, L(ed) च तमाचक्ष्व, Cg k as in text (for अनुभाव च) —^{b}) Ś1 B2 4 D1–4 11–13 यस्य, V पश्य (for कस्य) D9 10 M1 Ct वा, Cg as in text (for च) T2 [ए]व, Cg k as in text (for [ए]तत). Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 चेद(B4 D11 चैतत्) मह(Ñ1 illeg up to मह, D12 °)द्विल (for चैतत्तपोबलम्) —V3 illeg after पश्य(see var) up to मा in ^{d} —^{c}) B1 अजीर्णता V1 B1–3 तु (for न) V2 अजानतानाम (corrupt), D1 अभ्यागताना (for अजानता न) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 अभ्यागतानामस्माक —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तत्त्व, B4 D11 व्यक्तम् (for सर्वम्) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 व्याख्यातुम् (for आ°) Ñ2 D7 सर्वं त्व वक्तुमर्हसि, V B1–3 अस्माक (V3 ·· [illeg]) वक्तुमर्हसि

9 ^{a}) D1 सुबहुशस् (for हनुमता) —^{b}) Ś1 Ñ1 V2 D2 12 13 ब्रह्मचारिणी (for धर्म°) —^{c}) D7 यदुवाच (for प्रत्यु°) —After 9, B4 ins an additional Colophon [Sarga no 54]

10 Before 10, B4 ins तापस्युवाच —^{b}) D5 8 10 वानरर्षभ, D11 दानवोत्तम, Cg as in text (for दानवर्षभ) —V3 illeg from ^{c} up to या in ^{d} —^{d}) D4 ..त्या(illeg), G1 हैमाया, Cr m g k t as in text (for मायया) Ñ2 V B D3 4 7 बिल (for वनम्) —After 10, D11 ins

1085* सर्वशिल्पविदा श्रेष्ट सर्वदानवपूजित ।

11 D7 wrongly transp ^{ab} and ^{cd} repeating ^{cd} in its proper place —^{a}) Ñ2 B1–3 D7 दैत्य- (for पुरा) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 स (for ह) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–5 7 11–13 तेन (for येन) Ś1 Ñ1 D2–4 6 12 13 G1 M2 सर्वं (for दिव्य) Ñ2 V B D7 काचनमय, D11 निर्मित सर्वं (for काञ्चन दिव्य) —^{d}) D11 काचन (for निर्मित) B1 तु वनोत्तम, D6 भुवनोत्तम (for भवनो°) B4 मायया विहित वन

12 ^{a}) Ñ2 V B1–3 स हि, D7 दश (for स तु) B4 सहस्र च (for °स्राणि) —^{b}) D5 8–10 महद् (for महा-) —D11 om (hapl) 12^{c}–13 V3 illeg for 12^{cd} —^{c}) D4 पिता··र (illeg) —^{d}) T2 देशाश्रम (for औशनम) Ñ2 B1 3 4 बल (for धनम्) D1 औशनस मत ❀ Cv r औशनस धन शिल्पशास्त्रज्ञानम् (Cr विचित्रनिर्माणसामर्थ्यमिति यावत्)।, Cm औशनस धन विचित्रनिर्माणप्रतिपादकशिल्पशास्त्रज्ञानम्। शिल्पस्योशनसा प्रणीतत्वात्तद्धनत्वव्यपदेश।, Ck औशनस धनमेव निर्माणसाधनसामर्थ्यं च लेभे। पितामहाज्ञया शुक्रात्प्राप्तवानित्यर्थ। भट्टस्तु औशनस वन शिल्पशास्त्रमित्याह। उशनस एव तावच्छिल्पशास्त्रासाधारणज्ञान धनत्व विमतम्। अपि वा तथापि तत्सिद्ध्ये तत्सेवैव कर्तव्या, न तु पितामहमुद्दिश्य वर्षसहस्र तप।, Ct औशनस धन निर्माणसाधनपदार्थजात निर्माणसाधनशिल्प शास्त्रज्ञान च लेभे। शिल्पशास्त्रस्योशन प्रणीतत्वात्तद्धनत्वव्यपदेश ❀ Ś1 D2 12 13 सर्वशत्रुनिबर्हण, V2 सर्वमौशलवधन (sic), D3 4 सुरै सर्वैरवचन

13 D11 om 13 (cf v l 12) —^{a}) Ñ2 V B D7 विहाय मृत्यु, D6 T1 3 G3 M3 वन(M3 फल) विधाय, Cm as in text (for विधाय सर्वं) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वचयानस्त (D1 °ता च त, D3 4 °यान त)तो मृत्यु —^{b}) D3 4 -कामीश्वर (for °मेश्वरस्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सुखी, D6 T2 तथा (for तदा) —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 एव स (for उवास) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 उषित (for सुखित) —^{d}) V1 3 B1 D3 4 12 G3 किंचिद्, D2 13 कचिद् (for कंचिद्) D1 तस्मिन् (for अ°). Ś1 Ñ1 V3 B1–3 D1–4 12 13 महाबि(D12 व)ले

14 ^{a}) Ś1 ततोप्सरसि, V1 तपश्चरत (for तमप्सरसि). —D4 mostly illeg for 14^{b} —^{b}) D6 T1 3 G M1 2 -सत्तम (for -पुंगवम्) D11 वानरपुंगवा —V3 illeg. for 14^{cd} —^{c}) B4 D11 विचक्रामाशनि, T2 विक्रम्य कुलिश (for विक्रम्यैवाशनि). ❀ Cv विक्रम्ये(°म्यै)वाशनिमिति पाठ ❀ B4 कृत्वा (for गृह्य) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शनैर्निष्क्रान्तमालोक्य, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 आगत्याशनिमादाय —^{d}) D6 एष, G1 M2 इन्द्र, Cg as in text (for ईश) Ś1 Ñ V2 B1–3 D2–4 7 11–13 निजघान, V1 जघान स (for जघानेश) B4 जघान बलवृत्रहा, D1 वश चक्रे पुरदरे (sic)

15 Ñ1 illeg for 15^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–4 7 12 13 तदिद(D1.2 13 °दश्च) (for इद च) Ś1 बलिना (for ब्रह्मणा) D1 2 दत्तो (for दत्त) B4 D11 हेमायास्त (D11 °यै त)दिदं दत्त —^{b}) Ñ2 V B1–3 हेमाया(B1 °या [sic]), D6 हेमाय्यै (for °यै) B2 3 बिलम् (for वनम्).

दुहिता मेरुसावर्णेरहं तस्याः स्वयंप्रभा ।
इदं रक्षामि भवनं हेमाया वानरोत्तम ॥ १६

मम प्रियसखी हेमा नृत्तगीतविशारदा ।
तया दत्तवरा चास्मि रक्षामि भवनोत्तमम् ॥ १७

G 4 51 18
B 4 51 18
L 4 42 18

Ś1 D12 विल तुष्टेन भो मयि, B4 हृष्टेन ब्रह्मणा वन, D1 2 13 वरो हृष्टेन हे(D13 चे[sic])मया, D3 4 विल तु(D4 रु)ष्टेन हेमया, D7 मायावनमनुत्तम, D11 तुष्टेन ब्रह्मणा वर —[c]) Ś1 Ñ1 D2 12 13 एवमेतच्च(D2 13 °त्तु) भ(D13 भु)वन, V1 2 B D6 7 11 शाश्वता कामभोगा(V2 °ग्या)श्च , D1 3 4 एवमेतत्तरुवन D5 G2 शाश्वत कामभोग(G2 °गाश्) च —[d]) D7 न (for च)

16 [a]) D4 मेरुसा· र (illeg), G(ed) हेमसावर्णेर् (for मेरु°) —[b]) Ś1 Ñ1 V B D1–3 7 11–13 नाम्ना, D4 illeg , T2 G2 M1 तस्य (for तस्या) D4 illeg for स्वयप्रभा —Ñ1 om 16[cd] —[c]) Ñ2 V B D7 सदा (for इद) V3 illeg from व up to मि in 17[d] D6 भुवन (for भ°) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 2 B D1–4 7 11–13 वानरर्षभा (D12 °भ), T2 वानरोत्तमा (for °म)

17 V3 illeg up to रक्षामि in [d] (cf v.l 16) Ñ1 illeg for 17 —[a]) Ś1 D3 4 12 सा मे(for मम) B4 प्रिया (for प्रिय-) G1 कस्य वा मे प्रियसखी —[b]) Ñ2 B D1–4 7 11–13 नृत्य , G1 हेमा (for नृत्त-) D6 गीतनृत्य , T1 3 G2 3 M1 2 गीतनृत्त- (by transp) (for नृत्तगीत-) —[c]) Ś1 D12 गृह, B2 3 त्वया, D1–4 13 अह, D6 तदा (for तया) Ś1 D1–4 12 13 [इ]द, D11 [अ]ह (for [अ]स्मि) Ñ2 D7 सखित्वादुक्ताह, V1 B सखित्वाद्दत्ताह, V2 सखीत्वाद्दत्ताह (for दत्तवरा चास्मि) ❀ Cv दत्तवरा चास्मीति पाठ ❀ —[d]) D5 8–10 भवन महत् (for °नोत्तमम्) —After 17, Ñ2 V B D7 ins , while Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 M2 ins after 19

1086* एवमुक्ते शुभे वाक्ये तापस्या धर्मसहिते ।
हनूमान्कपिशार्दूल प्रत्युवाच स्वयप्रभाम् ।
अर्थिन स्म प्रयच्छार्ये जल जलजलोचने ।
म्रियमाणान्निराहारान्सजीवयितुमर्हसि ।
सा तु तेषा वच श्रुत्वा तापसी धर्मचारिणी । [5]
आदाय फलमूलानि विधिनोपजहार ह ।
प्रतिगृह्य तु ते तस्यास्तदातिथ्य वनेचरा ।
विधिवद्भक्षयामासुस्ता चैव समपूजयन् ।
ते भक्षयित्वा तत्सर्व पीत्वा च विमलं जलम् ।
सर्वे ददृशुरालोक सर्वतो हरियूथपा । [10]
प्रसन्नमनस सर्वे सर्वे च विगतज्वरा ।
सजातबलरूपाश्च तत्रासन्हरियूथपा ।
तर्पिता विविधैर्मूलै· फलै शीतेन वारिणा ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 एतच्छ्रुत्वा शुभ वाक्य (for the prior half) V1 तारस्र (sic) (for तापस्या). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 -सहित, B3 -सम्थिते (for सहिते) —V3 om. l 2–3 —(l 2) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 M2 हरि- (for कपि-) —(l 3) Ñ1 illeg from म up to ध (see Ś1 var) Ñ1 M2 अर्थिना (for न°) D3 सप्रयच्छाम, D4 मप्रयच्छार्य, D11 स प्रयच्छार्य, M2 न प्रय° (for स्म प्रयच्छार्ये) Ś1 D12 अर्थिना सप्रपन्नाना (for the prior half) D1 चर (for जल) Ś1 Ñ1 D1(om after धर्म up to तापसी in l 5) 2–4 11–13 M2 चर(Ś1 D12 कुरु) धर्ममनुत्तम (for the post half) —(l 4) M2 म्रियमाणो (for °णान्) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 M2 सजीवय तपोधने (for the post half) —(l 5) Ś1 Ñ1 D3 4 12 तस्य(Ñ1 · [illeg])सा तु, D2 13 मा तु तस्य, D11 माधु तस्य (for सा तु तेषा) M2 तच्छ्रुत्वा वचन तस्य (for the prior half) Ñ1 तापस (for °सी) V2 D13 मह्य (for धर्म-) —(l 6) V3 illeg from the post half up to l 7 B2 4 च, D11 M2 सा (for ह) Ś1 D12 [उ]पानयत्तदा, Ñ1 D1 2 13 [उ]पाहरत्तदा, D3 4 [ए]वाहरत्तत्र (for [उ]पजहार ह) —(l 7) D1 च (for तु) D13 सव (for तस्यास्) Ś1 D12 तस्यास्ते (by transp), D1 तस्यास्तु (for ते तस्यास्) D1 [आ]मित्य (sic) (for [आ]तिथ्य) —(l 8) D11 क्षुधिता, M2 क्षुधार्ता (for विधिवद्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 भक्षयति स (for °यामासुस्) V3 त (for ता) V1 प्रत्यपूजयन् (for सम°) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 पूजयत स्वय(D12 °· ·)प्रभा, D1 पूजयन्तस्य तापमी (sic), D11 M2 शशसुश्च त(M2 प्रशसतस्त)-पोधनाम् (for the post half) —(l 9) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 भक्षयित्वा च(D1 3 4 तु) ते मव (for the prior half) D1 तु (for च) V1 2 विपुल (for विमल) D11 M2 पीत्वा सुरभि वारि च (for the post half) —(l 10) D11 सर्व (for सर्वे) V3 illeg from ले up to l 11 M2 आलोकेस्, K(ed) आलोकान् (for °क) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अपश्यन्मर्वे (Ñ1 अभन्मर्वत्र [sic]) एवेते(D1 3 4 °न्मर्वतो लोके) (for the prior half) V2 कामतो (for मर्व°) M2 वानरा गुहा (for हरियूथपा) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 दिशो(Ñ1 दश [sic], D1 दिश) वानरपुगवा —D12 om (hapl) l 11–12 —(l 11) D7 प्रमत्त- (for प्रसन्न-) Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 M2 -वदना (for -मनस) M2 चामन् (for first मर्वे) Ñ2 V1 B2 D7 ते (for च) Ś1 Ñ1 D1–4 11 13 M2 सर्व सह(Ś1 D2 13 °तु)ष्टमानमा , B4 सर्वेद हृष्टमानमा (for the post half) —(l 12) Ñ2 -वन- (for -बल-) Ś1 Ñ1 D1–4 13 मजा(D1 °ज्ञा)तवलवीर्याश्च(D1 3 4 °स्ते), D11 M2 सजात वलवीर्य च (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1 2 13 -पुगवा (for -यूथपा) D11 M2 तत्र तेषा वनौकमा (for the post half) —After l 12, V1 B4 read a colophon. [*Sarga name* V1 स्वयप्रभातिथ्य, B4 स्वयप्रभादर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) V1 om , B4 55]

—Ñ1 V B4 D1 M2 om l 13 —(l 13) Ś1 D12 स्वच्छेन

1 26 किं कार्यं कस्य वा हेतोः कान्ताराणि प्रपद्यथ ।
1 18 कथं चेदं वनं दुर्गं युष्माभिरुपलक्षितम् ॥ १८
2 19 इमान्यभ्यवहार्याणि मूलानि च फलानि च ।
भुक्त्वा पीत्वा च पानीयं सर्वं मे वक्तुमर्हथ ॥ १९

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

५१

अथ तानब्रवीत्सर्वान्विश्रान्तान्हरियूथपान् ।
इदं वचनमेकाग्रा तापसी धर्मचारिणी ॥ १
वानरा यदि वः खेदः प्रनष्टः फलभक्षणात् ।
यदि चैतन्मया श्राव्यं श्रोतुमिच्छामि कथ्यताम् ॥ २
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा हनुमान्मारुतात्मजः ।
आर्जवेन यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ३
राजा सर्वस्य लोकस्य महेन्द्रवरुणोपमः ।
रामो दाशरथिः श्रीमान्प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ४
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ।
तस्य भार्या जनस्थानाद्रावणेन हृता बलात् ॥ ५

(for शीतेन) D3 4 चाम्भसा (for वारिणा) D11 शीतेन शुभवारिणा (for the post half)]

—Thereafter Ñ2 V B D7 read 4 51 1

18 V3 illeg for 18^{ab} —^{a}) Ñ1 illeg for किं कार्यं —^{b}) Ś1 D2 12 13 च गच्छथ, Ñ1 D1 3 4 प्र(D4 ? [illeg])-गच्छथ, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 समाश्रिता, M3 प्रविश्यथ (for प्रपद्यथ) D11 यूय कातारमागता —^{c}) V2 [अ]पि, V3 [तु]व (for [इ]द) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7 11 13 बिल, D12 निले (for वन)

19 Ñ2 V B D7 om 19 —^{a}) D6 8–10 T2 शुचीनि (for इमानि) Ñ1 illeg from णि up to ^{b} D8–10 11 G1 2 M1 Ct [अ]भ्यवहाराणि, Ck °हार्याणि (as in text) —^{d}) D6 11 G1 2 M1 2 सत्य (for सर्वं) D8 9 अर्हसि (for °थ) ❀ Cg अस्मिन्सर्गे सार्धैकोनविंशतिश्लोका ❀ —After 19, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 M2 ins 1086*

Colophon Ñ2 V B D1 7 om —*Kānda name* D4 इयोगकाडे —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 12 13 स्वयप्रभा-दर्शन(D2 13 °न), D3 4 बिलप्रवेश, D11 स्वयंप्रभावाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 om, D3 5 6 8–10 T G1 2 M 51, D11 49 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

51

D1 continues the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Ñ2 V B D7 read 1 after 1086* —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 T1 2 M3 -पुगवान् (for -यूथपान्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 स(D7 प्र)हृष्टान्वनगोचरान्, V3 सहृष्टा... (illeg), B4 हृष्टाश्च वनगोचरान् —V3 illeg for 1^{cd} (except इद वचनम्) —^{c}) Ś1 D2 12 13 एकैव, Ñ2 V3 B D7 अव्यग्रा, V1 अव्यग्र (for एकाग्रा) —^{d}) Ś1 ब्रह्मचारिणी —After 1, D11 wrongly repeats 4 50 18

2 ^{a}) V2 M1 खेद D11 वा खेद (for वः खेद) —^{b}) V2 D11 M1 प्रनष्ट Ś1 Ñ V2 3 B1–3 D1–4 7 12 13 मूल- (for फल-) —^{c}) Ś1 Ñ1 चेद, B1 वेतन्, B4 D1–4 12 13 G1 चेद, G2 M2 चैव, G3 वा तन्, Ck t as in text (for चैतन्) B4 D1 4 9 श्रव्य, D2 13 शक्य (for श्राव्य) —^{d}) V3 illeg from इच्छामि up to 3^{b} Ñ2 V1 2 B1–3 D7 11 तत्त्वत, D5 8–10 T2 ता कथां (for कथ्यताम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 श्रोतव्य साधु कथ्यता

3 V3 illeg for 3^{ab} (cf v l 2) —^{a}) B1 तु (for तद्) D11 तत्तस्या (by transp) (for तस्यास्तद्) —^{c}) Ś1 D12 आर्यवृत्त (for आर्जवेन) Ñ1 तथा (for यथा-) D9 -लब्धम्, D11 G3 -तथ्यम् (for -तत्त्वम्)

4 ^{a}) T2 जगतो (for लोकस्य) G2 राजा तु सर्वलोकाना

☞ Ñ1 missing from 4^{c} up to 4 52 7^{a}

V3 illeg from 4^{c} up to चा (see var) in 5^{b} —^{d}) Ś1 Ñ2 V1,2 B D1–3 11–13 M3 दंडकं(M3 °कान्) (for दण्डका-)

5 ^{b}) D5 8–10 T2 सह, D6 T1 3 G1 2 M2 चैव (for चापि) Ś1 D1–4 11–13 सीतया (for भार्यया) Ñ2 V1,3 B1–3 D7 भार्यया चा(V3 illeg up to चा)पि सीतया, V2 भार्ययापि च सीतया —^{c}) D3 4 सीता (for भार्या) G(ed) जनस्थाने (for °नाद्) —^{d}) V1 बलाद्धृता (for हृता बलात्)

वीरस्तस्य सखा राज्ञः सुग्रीवो नाम वानरः ।
राजा वानरमुख्यानां येन प्रस्थापिता वयम् ॥ ६
अगस्त्यचरितामाशां दक्षिणां यमरक्षिताम् ।
सहैभिर्वानरैर्मुख्यैरङ्गदप्रमुखैर्वयम् ॥ ७
रावणं सहिताः सर्वे राक्षसं कामरूपिणम् ।
सीतया सह वैदेह्या मार्गध्वमिति चोदिताः ॥ ८
विचित्य तु वयं सर्वे समग्रां दक्षिणां दिशम् ।
बुभुक्षिताः परिश्रान्ता वृक्षमूलमुपाश्रिताः ॥ ९
विवर्णवदनाः सर्वे सर्वे ध्यानपरायणाः ।
नाधिगच्छामहे पारं मग्नाश्चिन्तामहार्णवे ॥ १०
चारयन्तस्ततश्चक्षुर्दृष्टवन्तो महद्बिलम् ।
लतापादपसंछन्नं तिमिरेण समावृतम् ॥ ११
अस्माद्धंसा जलक्लिन्नाः पक्षैः सलिलरेणुभिः ।
कुरराः सारसाश्चैव निष्पतन्ति पतत्रिणः ।
साध्वत्र प्रविशामेति मया तूक्ताः प्लवंगमाः ॥ १२ G 4 51 40 B. 4 52 13 L 4 42.13

6 ^{a}) M1 राजा (for राज्ञः) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 तस्य वीर सखा प्राज्ञ —^{b}) D3 4 नामत (for वानर) —^{c}) D5 om.(hapl) राजा वानर- Ñ2 V B1–3 D7 -वीराणा (for -मुख्याना) —V3 illeg from 6^d up to अङ्गद- in 7^d —^{d}) B2 D1 तेन (for येन) B1 वनं (for वयम्)

7 V3 illeg up to अङ्गद- in ^{d} (cf v l 6) Ś1 D1–4 12 13 om (hapl) 7 —^{a}) D11 T3 -[आ]चरिताम्, Cr m as in text (for चरिताम्) ❀ Cv अगस्त्यचरिता इत्याद्यर्धं ++चिरपूर्वशेष ❀ —^{b}) B4 -पालिता (for -रक्षिताम्) —^{c}) V1 सदेव- (for सहैभिर्) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वीरैर्, D6 भीमैर्, M3 घोरैर् (for मुख्यैर्) —^{d}) M2 -प्रमुखा, Ck t as in text (for °खैर्) Ñ2 V B1–3 D7 वृता (for वयम्)

8 ^{a}) Ś1 राघव (sic), B3 वानर (sic), D11 राक्षस (for रावणं) D1 रावण सहितान्वेष्टु (metri causa) —D7 om (hapl) 8^b–10^a —^{b}) Ś1 D11 रावण (for राक्षस) —B1 om 8^c–9^b —^{c}) Ñ2 V B2 3 सहित वीरा (for सह वैदेह्या) —^{d}) V3 illeg after मार्गध्व up to 9^b. Ś1 D1 2 12 13 चागता, D3 4 चोद्यता, D11 नोदिता, G2 (after corr as in text) चेतसा, Ck t as in text (for चोदिता)

9 D7 om 9, B1 om 9^{ab}, V3 illeg for 9^{ab} (for all, cf v l 8) —^{a}) Ś1 विचेयत (sic), Ñ2 V1 2 B2 3 विचिन्वतो, D1 3 विचीयतो, D2 4 11–13 विचीय तु, D5 विचेतु च (sic) (for विचित्य तु) D5 8–10 G वन (for वय) Ñ2 B4 D8 10 सर्वं —^{b}) V1 D5 8–10 Ct समुद्र, D11 समस्ता, G1 सभ्राता (for समग्रा) —After 9^{ab}, Ś1 B4 D1–4 11–13 M2 G(ed) ins

1087* नाधिगच्छाम वैदेही रावण नापि त रिपुम् ।

[D11 M2 transp नाधिगच्छाम and वैदेही G(ed) च (for second न) B4 नैर्ऋत रावण, D1 3 4 M2 नापि त रावण (by transp) (for रावण नापि त) D11 रावण च निशाचर (for the post half)],

while Ñ2 V1 2 B2 3 ins

1088* बहुशो न तु पश्याम सीतया सह रावणम् ।

—^{c}) D11 पिपासार्ता (for परिश्रान्ता) D5 8–10 G2 वय बुभुक्षिता सर्वे —^{d}) V B1–3 D11 -मूलानि (for -मूलम्) B4 परिगम्यागवीन्प्रहून् (sic) ❀ Cv r बुभुक्षिता परिश्रान्ता (Cr °न्ता वृक्षमूलमुपाश्रिता) इति पाठ. ❀

10 D7 om 10^a (cf v l 8) V3 illeg for 10^{ab} (except विवर्णवद्) —After 10^a, Ś1 Ñ2 V1 2 B D1–4 11–13 ins

1089* सुग्रीवभयदर्शिन ।
तृष्णया चार्दिता सर्वे

[(l 1) G(ed) -भयकर्पिता (for °दर्शिन) —(l 2) Ś1 D2 3 12 13 तृषया (for तृष्णया) B4 विषण्णमनस सर्वे, D1 तृष्णाक्षुदर्दिता सर्वे, D4 तृषा खल्वर्दिता सर्वे]

—^{b}) B4 ध्यानशोक-, T1 3 सदा ध्यान- (for सर्वे ध्यान) —^{c}) Ś1 D1–4 12 13 न गच्छामो वय पार, V1 नाध्यगच्छामहे पार ❀ Ck नाधिगच्छामहे पारमिति । चिन्तामहार्णवस्येति शेष ।, Ct नाधिगच्छाम । हे इति स्वयप्रभासबोधनम् । नाध्यगच्छाम पार चिन्तामहार्णवस्येति शेष ❀ —^{d}) Ś1 D2 12 13 G3 M1 शोक-, D1 3 4 दुःख-, D11 दुःखे (for चिन्ता-)

11 ^{a}) Ś1 D12 सर्वे (for चक्षुर्) —^{b}) D5 महा-, D6 T G2 3 M2 3 वय, M1 ततो (for महद्) Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 पश्यामो विवृत विल —^{c}) D3 4 -पल्लव- (for -पादप-) B4 D11 -सरुद्ध, D8–10 -सपन्न (for सछन्न) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2–4 7 11–13 महदास्यमिव क्षिते, D1 महास्यमिव तत्क्षिते

12 ^{a}) D6 T2 G2 M1.2 तस्माद् (for अस्माद्) Ś1 Ñ2 V B D2 7 11–13 ततो हसा समुत्पे(B4 °मापे)तु, D1 3 4 ततो हसा ह्युत्पतति —^{b}) Ś1 B4 D1–4 12 13 सलिलरोधि (D3 4 °चि)भि, Ñ2 V B1–3 D7 सजलशीकरै, D5 °राविभि, D11 °शीकरै, T1 3 M3 °विस्रवै, Ck t as in text (for सलिलरेणुभि) D6 T2 G M1.2 निर्याता विवृताद्बिलात् —^{c}) T3 कुररा, M2(after corr *inf lin sec m* as in text) कुमारा (for कुररा) B4 वजुला क्रौंचा (for

40 13 तेषामपि हि सर्वेषामनुमानमुपागतम् ।
14 गच्छामः प्रविशामेति भर्तृकार्यत्वरान्विताः ॥ १३
ततो गाढं निपतिता गृह्य हस्तौ परस्परम् ।
इदं प्रविष्टाः सहसा बिलं तिमिरसंवृतम् ॥ १४
एतन्नः कार्यमेतेन कृत्येन वयमागताः ।
त्वां चैवोपगताः सर्वे परिद्यूना बुभुक्षिताः ॥ १५

आतिथ्यधर्मदत्तानि मूलानि च फलानि च ।
अस्माभिरुपभुक्तानि बुभुक्षापरिपीडितैः ॥ १६
यत्त्वया रक्षिताः सर्वे म्रियमाणा बुभुक्षया ।
ब्रूहि प्रत्युपकारार्थं किं ते कुर्वन्तु वानराः ॥ १७
एवमुक्ता तु सर्वज्ञा वानरैस्तैः स्वयंप्रभा
प्रत्युवाच ततः सर्वानिदं वानरयूथपान् ॥ १८

सारसाश्चैव) —^{d}) Ś1 D1–4 12.13 वञ्जुलाश्चैव पक्षिणः, Ñ2 V B1–3 D7 G(ed.) व(G[ed.]म)ञ्जुलाश्चकसाह्वया, B4 सारसाश्चापि पक्षिणः, D11 चक्रवाकाश्च पक्षिणः —After 12^{cd}, Ñ2 V B D7 11 ins., while Ś1 D1–4 13 ins. l. 2 after 12^{cd} only

1090* कादम्बा जलपृक्ताश्च तथान्ये च जलेचरा ।
ततो नो मतिरुत्पन्ना दृष्ट्वा तान्जलचारिण ।

[(l. 1) Ñ2 V1 3 D7 जल(V3 illeg. after जल up to 4.52.2^{ab})युक्ताश् (for °पृक्ताश्) D11 जलपृक्ता कल्बाश्च पृक्ता कमलरेणुभि —(l. 2) Ś1 D1–4 11 13 मे(D11 नो) बुद्धिर् (for नो मतिर्) Ś1 B4 D1–4 13 transp. दृष्ट्वा and तान्. V1 D1 वनचारिण., D11 °पक्षिण (for जलचारिण)]

—^{e}) V2 B4 सर्वे (for साधु) Ś1 D1–4,12 13 अत्र प्रवेक्ष्याम इति, D11 प्रविशामोत्र सामर्थ्यान् —^{f}) Ś1 D2 12 13 प्रोक्ता., Ñ2 V1 2 B1–3 D7 [उ]क्ता वै, B4 एवुक्ता, D1 3 4 11 चोक्ताः (for तूक्ता)

13 V3 illeg. for 13 (cf. v.l. 1090*) —^{a}) Ś1 D1–4 12 13 अमीषामपि(D3 4 °मेव), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 एषामपि च, B4 D11 एतेषा चैव (for तेषामपि हि) —^{b}) Ñ2 V1 B2–4 D7 ऐकमत्यम्, B1 D11 एकपद्य(D11 °चित्त)म्, T1 3 G3 M1 अनुमानाद्, Cv m g k t as in text (for अनुमानम्) Ś1 D1–4 12 13 एषा(D3 4 °का) मति (L[ed.] बुद्धि)रुपस्थिता, V2 ऐकत्य समुपागत ❀ Cr तेषामपि हि सर्वेषामनुमानादुपागतमिति पाठ । अनुमान जलक्लिन्नपक्षिनिर्गमनरूपलिङ्गदर्शनम् । तस्माद्बिलप्रवेशनमङ्गीकृतमित्यर्थ ❀ —^{c}) After गच्छाम, B3 reads erroneously the portion from कार्यमेतेन in 15^{a} up to 16 (omitting 16^{d}), repeating the same in the proper place Ś1 D12 प्रविशामश्च, D1–4 13 प्रविशामोत्र(D1 °मो वा) (for °मेति) D6 8–10 अस्मिन्निपतिता सर्वे, D11 प्रिशामोत्रेति गच्छामो —^{d}) D1 6 भर्तु, D6 8–10 [ऽ]प्यथ (for भर्तृ-) D1 कार्ये (for -कार्य-) Ñ2 V1.2 D7 -त्वरावता(V1 °त॰) (for त्वरान्विता) B भर्तृकार्ये त्वरावता(B2 3 °त), D13 भर्तृकार्यत्वमाश्रिताः

14 V3 illeg. for 14 (cf. v.l. 1090*) —^{a}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 परिहृ(V1 B1.3 °वृ, V2 °ह)ता, B4 निकर्षतो (for निपतिता) Ś1 D1–4 11–13 परि(D11 प्रति)गृह्य ततो गाढ. —^{b}) B4 T1 3 G2 M2 हस्ते, D6.8–10 Ct हस्तै॰ (for हस्तौ) Ś1 D1–4 11–13 वयं हस्त (D1 3 4 °स्तान्; D11 °स्ते) (for गृह्य हस्ता) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 हस्ता(V1 2 °स्ते)नादाय ते मिथ ❀ Ct 'हस्ते' इति पाठेऽपि हस्तस्थित्येवार्थ । परिष्वज्येति पूर्वोक्तस्वरसात्. ❀ —^{c}) D1 सहिता (for सहसा). —^{d}) Ś1 D2 12 13 विल सतिमिर महत्; B1 3 विल त्रितिमिर वृत

15 V3 illeg. for 15 (cf. v.l. 1090*) —^{a}) V2 D4 एवं, D7 इद (for एतन्) Ś1 व, D1 च (for न) —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 कार्येण (for कृत्येन) G(ed.) बिलम् (for वयम्) V1 कृत्ये निश्चयमागता, G2 सर्वे वयमिहागता. —D1 om. 15^{c}–16 —^{c}) V1 [अ]द्य गता, T1 2 [उ]पागता (for [उ]पगता) —Ś1 om. (hapl.) 15^{d}–17^{a} —^{d}) Ñ2 D3.4 7 13 म्रियमाणा, D8 वय द्यूना (for परिद्यूना) V1 2 B D2 11.12 म्रियमाणा बुभुक्षया.

16 V3 illeg. for 16 (cf. v.l. 1090*). Ś1 D1 om. 16 (cf. v.l. 15) D2–4 12(D2 12 hapl.?) 13 om. 16–17^{b} —^{b}) Ñ2 V1 2 B D7 त्वया मूल (for मूलानि च) —^{c}) Ñ2 V2 D6 8–11 T2 उपयुक्तानि (for °भुक्तानि) —^{d}) Ñ2 V1 2 B D7 -श्रमकर्षितै (for -परिपीडितै) D11 पुनर्जीवामहे वय

17 V3 illeg. for 17 (cf. v.l. 1090*) Ś1 om. 17^{a} (cf. v.l. 15) D2–4 12 13 om. 17^{ab} (cf. v.l. 16) —^{a}) T ये (for यत्) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 त्वया चास्मोद्धृता सर्वे, B3 D1 त्वां चैवोप(D1 निरीक्ष्या)गता सर्वे, D11 तत्त्वया स्मोद्धृता सर्वे —^{b}) V1 2 B1 4 D6 7 G2 बुभुक्षिता (for °क्षया) —^{c}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वद (for ब्रूहि). B4 D13 प्रत्युपकार ते(D13 °रार्थे), G3 प्रत्युपहारार्थं —^{d}) T2 वा, G1 नु, Ck as in text (for ते) D6 कुर्वंति (for कुर्वन्तु) B4 किं कुर्वंतु वनौकस.

18 V3 illeg. for 18 (cf. v.l. 1090*) —^{a}) D11 च, G3 M1 [अ]थ (for तु) Ś1 B4 D1–4 11–13 धर्मज्ञा, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 सा तत्र, D6 T1 3 G M1 2 धर्मज्ञैर् (for सर्वज्ञा) —^{b}) M1 तु (for तै) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 तापसी वायुसूनुना —D11 om. 18^{c}–19^{b} —^{c}) D7 च तान् (for तत) —^{d}) B4 D3 4 तान्हरि- (for वानर-) T1 3 पुगवान (for -यूथपान्) Ś1 D2 12 13 इद तान्हरिपुगवान्, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 वानरान्संशितव्रतान्, D1 उद्यतान्हरियूथपान्

सर्वेषां परितुष्टास्मि वानराणां तरस्विनाम् । | चरन्त्या मम धर्मेण न कार्यमिह केनचित् ॥ १९

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

५२

एवमुक्तः शुभं वाक्यं तापस्या धर्मसंहितम् । | उवाच हनुमान्वाक्यं तामनिन्दितचेष्टिताम् ॥ १

G 4 52 1
B 4 52 21
L 4 44 1

19 V3 illeg for 19 (cf v l 1090*) D11 om 19[ab] (cf v l 18) V1 mostly damaged for 19[b] —[b]) Ś1 Ñ2 V2 B D1–4 7 12 13 महौजसा, D6 G2 तपस्विना, M1 महात्मना (for तरस्विनाम्) —[c]) Ñ2 V1 2 B D7 धर्मं (B4 °र्मे) हि (for धर्मेण) Ś1 D3 4 12 चरता रामकार्यार्थं, D1 चरत्या इह धर्मं च, D2 13 चरत्या स्म इमं धर्मं (D13 °द धर्म्यं) —[d]) D13 तत् (for न) Ś1 D1–4 12 13 मम (for इह) ❀ Ct अत्र कतकस्तु द्विपञ्चाशत्सर्गसमाप्तिमाह ❀ —After 19, Ś1 D1 3 4 12 ins

1091* एतदेव कृतं मह्य यद्विश्रान्त श्रमातुरै ।

[Ś1 D12 एतेनैव (for एतदेव) D3 4 सर्वं (for मह्य)],

while M2 (*inf lin sec m* which is crossed) ins

1092* इत्युक्त्वा सा वानराणा वचस्त-
च्छ्रुत्वा राम लक्ष्मणेन स्थित तम् ।
नत्वा नत्वा ऋष्यमूक महीध्र
प्राप्यानुज्ञा प्राविशत्सा विल च ।
द्विपञ्चाश सर्ग
प्रविश्य सा विल दृष्ट्वा वानराणा स्वयप्रभा । [5]
युष्माक हि मया किंचित्कर्तव्य चैतदुच्यताम् ।

Colophon B4 D1 4 5 9 om —*Sarga name* Ś1 स्वयप्रभानामवाक्य, Ñ2 V1 B1–3 D7 स्वयप्रभासवादे (B1–3 °द), V2 सीतान्वेषणे स्वयप्रभासवाद, D2 12 13 स्वयप्रभावाक्य, D3 11 स्वयप्रभादर्शन (D11 °प्रवेश) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 B1 3 D2 12 13 om, Ñ2 V2 49, B2 D3 6 8 10 T G1 2 M 52, D7 53, D11 50, G3 51 (as in text), L (ed) 43 —After colophon, V2 concludes with

य सुरासुरयक्षरक्षसा
कारणस्य जनक सनातन ।
जानकीकुमुदिनीसुधाकरो
लेखकस्य दिशतु मङ्गल हरि ।,

D2 with श्रीराम, G with श्रीरामाय नम

52

1 Ñ1 missing up to 7[a] (cf v l 4 51 4) V3 illeg up to 2[b] (cf v l 1090*) —[a]) D4 एतद् (for एवम्) Ś1 D11 T2 उक्त्वा, D1–4 12 13 श्रुत्वा, Cg k t as in text (for उक्त) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 एवमुक्ते शुभे वाक्ये, B4 एवमुक्ते तु वचने —[b]) D11 ते तस्या (for तापस्या) Ñ2 V1 2 B3 4 D7 -सहिते, B1 M2 -सस्थिते (M2 °त) (for -सहितम्) —[d]) D5 8–10 -लोचना (for -चेष्टिताम्) —For 1[cd], Ś1 D1–4 11–13 subst.

1093* ऊचु प्राञ्जलय सर्वे परितुष्टा स्वयप्रभाम् ।

[D1 2 परितुष्टा (for °तुष्टा).]

—Thereafter they cont

1094* लोलस्वभावैरस्माभिर्यदिद व्याहृत वच ।
तत्सर्व मर्षणीय ते सर्वैरेव कृतोऽञ्जलि ।
एक तु वयमिच्छामस्त्वत्प्रसादात् तपोधने ।
श्रूयताममिधास्यामस्तच्छ्रुत्वा कर्तुमर्हसि ।
कृत्स्नो मास परिगतो वनेऽस्मिंस्तु तपोधने । [5]
न च जानीम त देश प्रविष्टा येन वानरा ।

[(l 1) D2 11 लोभ (for लोल-) —(l 2) Ś1 D2 एव (for एव) —(l 3) D2 3 13 एव (for एक) D2 तु (for तु) D1–3 11 13 त्वत्प्रमादात्, D4 त्वत्प्रभावात् D13 तपोनिधे

13 21 शरणं त्वां प्रपन्नाः स्मः सर्वे वै धर्मचारिणि । स तु कालो व्यतिक्रान्तो बिले च परिवर्तताम् ॥ २
5 यः कृतः समयोऽस्माकं सुग्रीवेण महात्मना । सा त्वमस्माद्बिलाद्घोरादुत्तारयितुमर्हसि ॥ ३

(for तपोधने) —D3.4 om (hapl) l 4–5 —(l 4) D11 अभिधास्यामि D1 कुरु तथ्य च तच्छुभे, D11 कुरु तथ्य वचश्च तत् (for the post half) —D11 transp l 5 and 6 —(l 5) D11 एष (for कृत्स्नो) D2.13 बिलेऽस्मिंस्तु, D11 बिले चास्मिन् (for वनेऽस्मिंस्तु) D13 तपोनिधे (for °धने) D1 कृत्स्न मास परिश्रान्ता बिले एस्मिंस्तपोधने —(l 6) D1 जानीम च (by transp) D11 कथयस्व विस्तार (for the prior half).],
while Ñ2 V1.2 B D7 subst for 1[cd]

1095* हनुमान्कपिशार्दूल प्रत्युवाच पुनर्वच ।

—Thereafter they cont

1096* भवत्यानुगृहीता स्म सर्वे एव वनौकस ।
कृतमातिथ्यमस्माकं श्रमश्चापगतो महान् ।
कथितं चापि ते तत्त्वमस्माभिर्धर्मचारिणि ।
कारणं चापि वैदेह्या मार्गणे ते निवेदितम् ।
विचित शतशश्चाथ देशो दक्षिणसज्ञित । [5]
प्रेषितैर्वानरेन्द्रेण सीतार्थेऽस्माभिरागतैः ।
समयश्च कृतस्तेन कपीना सनिधौ तदा ।
पूर्णे मासि निवर्तध्व वसन्वध्यो भवेन्मम ।
इति प्रतिसमादिष्टा भर्त्रा वयमनिन्दिते ।
विचिन्वन्तो दिश सर्वा वानरा शीघ्रगामिन । [10]
वय तु दक्षिणामाशा सुग्रीवेण प्रचोदिता ।
समन्तात्परिधावन्त पश्याम विवृत बिलम् ।
प्रविश्य चैव सहसा सीताविचयकारणात् ।
न च पश्यामि निष्काम बिलादस्मात्सुमध्यमे ।
एवमुक्ते हनुमता ते सर्वे वानरास्तदा । [15]
ऋजु प्राञ्जलयो भूत्वा तापसीं धर्मचारिणीम् ।
लोलस्वभावैरस्माभि किंचित्तेऽपकृत यदि ।
सर्वं मर्षयितव्यं तत्सर्वैरेव कृतोऽञ्जलि ।
एक तु वयमिच्छामस्त्वा वक्तु धर्मचारिणि ।
श्रूयता चाभिधास्याम सर्वे एव तवाग्रत । [20]
सर्वे परिगता देशा बिलेऽस्मिन्सर्ववानरै ।
न च पश्याम त देश प्रविष्टा येन वानरा ।

[(l 1) V1 moth-eaten, B4 सर्वे ह्येव परिग्रहात् (for the post half) —(l 2) Ñ2 D7 [अ]य गतो (for [अ]पगतो) B4 मोहोपहतचेतसां (for the post half) —(l 4) B4 यथावत्परिमार्गणे (for the post half) —(l 5) V1 विदित (for विचित) V2 स ततश् (for शतशश्) B4 [अ]पि (for [अ]थ) B2.3 -सश्रित (for -सज्ञित) —After l 5, B4 ins

1096 (A)* शतशो हि दिशो वीरा वानरा भीमविक्रमा ।

—(l 6) B4 प्रेषिता (for °तैर्) B4 सुग्रीवेण महात्मना (for the post half) —(l 7) B4 तेषा (for तेन) B4 सर्वेषामुपवर्तते (for the post half) —(l. 8) Ñ2 पूर्ण-, B2 मासे (for मासि) B4 सर्वे एव प्लवगमा (for the post half) —(l 9) D7 एव (for इति) V1 तेन (for प्रति-) B4 भर्तुर्वचन-चोदिता (for the post half) —(l 10) B1 विचिन्वति B3 दिश सर्व (for दिश सर्वा) B4 वानराश्चण्डविक्रमा (for the post half) —(l 11) B4 हि (for तु) V1 प्रदर्शिता (for प्रचोदिता) B4 सुग्रीवमप्रचोदिता (for the post half) —(l 12) V2 न पश्यामि पुन बिल (for the post half) —(l. 13) B4 बिल प्रविष्टाश्च सुमहत्मा सीताविचयकारिण (hypm) —(l 14) V1.2 B1–3 निष्काम, B4 नियाण, D7 निष्क्रम (for निष्काम) B4 तपोधने (for सुमध्यमे) —(l 15) V1 एवमुक्ता B1.3 सर्वे ते (by transp) —For l 17–22, cf 1094* —(l 17) V1 B1–3 [ऽ]प्रकृत (for ऽप°) —(l 18) B2 सर्वे (for सर्वं) B1.3 ते (for तत्) B1.3 एव (for एव) —(l 19) V2 B1–3 एव (for एक). B1 धर्मचारिणी —(l 20) V1 तवा ✻ ✻ (moth-eaten) (for तवाग्रत) —(l 21) B1 परिगतो देशो]

2 Ñ1 missing, V3 illeg. for 2[ab] (cf v l 1) D6 reads 2[ab] in marg —[b]) D5.6.8.10 T2 G2 M2 धर्मचारिणि (T2 °णी). —For 2[ab], Ś1 Ñ2 V1.2 B D1–4.7.11–13 subst

1097* तदिच्छामो वय भद्रे निर्गन्तुमस्मात्तपोधने ।
त्वत्तेजसा विनिर्गन्तु त्व हि न परमा गति ।

[(l 1) Ñ2 V1.2 B D1.3.4.7 सर्वे (for भद्रे) D11 एष माम परिगतो (for the prior half) D2.12 तस्माद् (for अस्माद्) D11 बिले चास्मिन् (for बिलादस्मात्) Ñ2 V1.2 B D7 मनोहराद्, D3.4 तु शोभने (for तपोधने) —(l 2) Ñ2 V1.2 B D7.11 -प्रसादाद् (for -तेजसा) D4 न निर्गंतु, D11 भय हित्वा (for विनिर्गन्तु) D3 त्वत्तेजसा निर्गन तु (for the post half)]

—D9 om from 2[c] up to अस्माद्बि in 3[a]. —[c]) Ś1 D1–4.12.13 कृतश्च, G1 यत्कृत (for य कृत) V1.2 D5.8.10 [ऽ]स्मासु (for ऽस्माक) —[e]) Ś1 D1–4.11–13 M3 च, B4 हि (for तु) D6 T2.3 M1 ह्यतिक्रान्तो (for व्यतिक्रान्तो) Ñ2 V B1–3 D7 स काल समतिक्रान्तो —[f]) G2.3 न (for च) Ś1 Ñ V B D1–4.7.11.12 [ऽ]स्मिन्परिधावता D13 [ऽ]स्मिन्नपि धावता, M1 च परिधावता, M2 च परिवर्तिना (for च परिवर्तताम्) M3 वने महति वर्तता

3 Ñ1 missing (cf v l 1) D9 om up to अस्माद्बि in [a] (cf. v l 2) Ś1 om 3 —[a]) Ñ2 V B1–3 D7 सर्वान्, D1–4.13 दुर्गाद्, D5 दूराद्, D8–10.12 अस्मान् (for घोराद्). —After 3, Ñ2 V B D7 ins

1098* तीक्ष्णो हि राजा सुग्रीव प्रियार्थी राघवस्य च ।

तस्मात्सुग्रीववचनादतिक्रान्तान्गतायुषः ।
त्रातुमर्हसि नः सर्वान्सुग्रीवभयशङ्कितान् ॥ ४
महच्च कार्यमस्माभिः कर्तव्यं धर्मचारिणि ।
तच्चापि न कृतं कार्यमस्माभिरिह वासिभिः ॥ ५
एवमुक्ता हनुमता तापसी वाक्यमब्रवीत् ।
जीवता दुष्करं मन्ये प्रविष्टेन निवर्तितुम् ॥ ६
तपसस्तु प्रभावेन नियमोपार्जितेन च ।
सर्वानेव बिलादस्मादुद्धरिष्यामि वानरान् ॥ ७
निमीलयत चक्षूंषि सर्वे वानरपुंगवाः ।
न हि निष्क्रमितुं शक्यमनिमीलितलोचनैः ॥ ८
ततः संमीलिताः सर्वे सुकुमाराङ्गुलैः करैः ।
सहसा पिदधुर्दृष्टिं हृष्टा गमनकाङ्क्षिणः ॥ ९

G 4 52. 24
B 4 52 29
L 4 44 14

4 Ñ1 missing (cf v l 1) D2 13 om 4–5 —^{a}) D11 -समयाद् (for -वचनाद्) —^{b}) D1 विनिवृत्तान् (for अतिक्रान्तान्) D11 एते वृत्तास्तपोधने —After 4^{ab}, D1 3 4 ins

1099* अस्मिन्दुर्गे बिलेऽगच्छत्कालो न परिधावताम्।
[D1 कालो गतो (for ऽगच्छत्कालो)],

while D11 ins

1100* दिव्यान्यस्माभिरेतानि भुक्तानि हि फलानि च।
अमृतानि च मूलानि सर्वैरेव यशस्विनि।
स च काले बिले दुर्गे गतो न परिधावताम्।

—For 4, Ś1 Ñ2 V B D7 12 subst , D1 3 4 11 subst for 4^{cd} and both the groups read after 5

1101* तद्राजभयभीतांश्च प्रीत्या जीवितुमर्हसि।

[Ñ2 V B D1 7 11 -भीताना Ñ2 V B D7 त्राण भवितुम्, D1 प्रत्यवेक्षितुम्, D3 4 प्रीत्यावेक्षितुम्, D11 मार्गमाख्यातुम्, D12 प्रत्याजीवयितुम्(hypm) (for प्रीत्या जीवितुम्)]

—Thereafter Ñ2 V1 B D7 cont

1102* अस्मानस्माद्बिलाद्दुर्गादुत्तारयितुमर्हसि।

—Ñ2 V1 B D7 further cont , Ś1 V2 3 D1 3 4 11 12 cont. after 1101*, D2 13 ins after 3 (due to om)

1103* इति ब्रुवाणास्तान्सर्वान्सर्वभूतहिते रता ।
[Ś1 V2 रतान् (for रता)]

5 Ñ1 missing, D2 13 om 5 (cf v l 1 and 4) —^{a}) Ś1 D1 3 4 11 12 कर्म(D11 कार्यं) कर्तव्यम् (for कार्यमस्माभि) —^{b}) Ś1 D1 3 4 12 अस्माभिर्, D11 अस्माक (for कर्तव्य) —^{c}) D1 11 तथापि (for तच्चापि) —^{d}) T2 युष्माभिर् (sic) (for अस्माभिर्) Ś1 D1 3 4 11 12 इहास्माक (D1 11 °भि) प्रवेशनात्, Ñ2 V2 3 B4 D7 इह न प्रवि(V2 D7 परि)लवनात्, V1 अस्माभि प्रविलवनात्, B1–3 इह न प्रवि (B2 3 °ति)लघनात् —After 5, Ś1 Ñ2 V B D1 3 4 7 11 12 read 1101*.

6 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{ab}) Ś1 D1–4 11–13 इद मधुरया वाचा (for ^{a}) Ñ2 V B D7 उवाच परमप्रीता बिलादुत्तारणेच्छया —After 6^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 11–13 ins

1104* इद विबुधराजेन बिल शक्रेण सयुगे।
असुरार्थे विमुक्तेन पुरा वज्रेण दारितम्।
दुरासद सुदुर्धर्षं बहुरत्नसमाकुलम्।
महाप्राज्ञेन पुत्रार्थं निर्मित विश्वकर्मणा।
तस्य वैरातिसर्गेण बिलेऽस्मिन्वज्रदारिते। [5]

[(l 1) Ś1 D1–4 12 13 तु(D3 4 हि) सुरराजेन, D11 दैवत° (for विबुधराजेन) D11 पुरा (for बिल) —(l 2) V2 वियुक्तेन Ś1 D1–4 11–13 असुरार्थं विसृष्टे(D11 °मुक्ते)न (for the prior half) K(ed) तदा वज्रेण पातित (for the post half) —V3 illeg from l 3 up to 7^{b} —(l 3) D7 दुराधर्ष (for सुदु°) V2 -वज्र- (for रत्न) Ś1 D1–4 12 13 दुराधर्षं दुरावाप(D1 °साध्य, D3 4 °साद) नानारत्नविभूषित, D11 उद्धर्षं सु(K[ed]दुर्धर्षं च)दुरामाद नानारत्नमन्वित —(l 4) Ś1 D12 भूतार्थं, B4 D1–4 11 13 पुत्रार्थं, K(ed) रत्नध (for पुत्रार्थं) —Ś1 om l 5 —(l 5) V1 -[अ]तिमार्गेण, B3 -[अ]भिसर्गेण V2 तस्य चैवाभिमार्गेण, D1 4 एव दै(D4 दे)वविसृष्टे तु, D2 3 11–13 एव देव(D11 तेन, D13 देवि)विसृष्टेन, K(ed) एव दैवविसृष्टे ते (for the prior half) D3 पुरा वज्रेण दारिते (for the post half)]

—^{c}) V1 2 B1 3 4 D3 11 13 जीवित (for °वता) D11 दुर्लभ (for दुष्कर) —^{d}) B1 2 निवर्तित

7 Ñ1 missing ^{a} V3 illeg for 7^{ab} (cf v l 1 and 6) —^{a}) Ś1 D1 3 4 12 च, D2 13 [ऽ]स्य, D6 8–10 सु-, T1 ते (for तु) —^{b}) D2–4 13 -[उ]पार्जनेन (for -[उ]पार्जितेन) Ñ2 D7 मे, V1 2 B2–4 वै (for च) Ś1 D11 नियमेनार्जये(D11 °र्जिते)न च, D12 नियमैर्मार्जिनेन च —D4 illeg from एव in ^{c} up to नि in ^{d} (see var) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 सर्वे (for सर्वान्) M1 तस्माद् (for अस्माद्) D11 निष्क्रामयिष्ये सर्वान्वो —^{d}) D6 8–10 तारयिष्यामि G1 वानर Ś1 Ñ V B D1–4 7 12 13 नि(D4 illeg)ष्क्र(Ñ2 V B D1 7 °र्ग)मिष्यथ वानरा (V1 °रान्), D11 बिलादस्मात्प्लवगमा

8 D12 om 8^{ab} —^{a}) Ñ1 D13 समीलयथ, D1 2 (marg also as in Ñ1) 3 4 11 समीलयत (for निमील°) Ñ V B D1–4 7 11 13 नेत्राणि (for चक्षूंषि) —^{b}) V1 moth-eaten from वें up to यूथ(see var) Ñ2 V B D7 -यूथ (V1 moth-eaten)पा (for -पुंगवा) —V3 illeg for 8^{c} – 13^{b} —^{c}) V2 B1 2 D2 8 9 11–13 निष्क्रामितु (for निष्क्रमितु) —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 12 13 चक्षु(D2 3 °क्षू)पि ह्यनि(D3 °नु)मीलिते, D11 पुरुषैश्च प्लवंगमैः

9 V3 illeg for 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 ते हरय , B4 G2 3 ते वानरा ,

25 29 0 वानरास्तु महात्मानो हस्तरुद्धमुखास्तदा ।
निमेषान्तरमात्रेण बिलादुत्तारितास्तया ॥ १०
ततस्तान्वानरान्सर्वांस्तापसी धर्मचारिणी ।
निःसृतान्विषमात्तस्मात्समाश्वास्येदमब्रवीत् ॥ ११
एष विन्ध्यो गिरिः श्रीमान्नानाद्रुमलतायुतः ।
एष प्रस्रवणः शैलः सागरोऽयं महोदधिः ॥ १२
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि भवनं वानरर्षभाः ।
इत्युक्त्वा तद्बिलं श्रीमत्प्रविवेश स्वयंप्रभा ॥ १३

D5 तु मीलिता, D6 G1 M1 2 ते मीलिता, D8–10 T2 Ck t निमीलिता॰ (for सुमीलिता) —b) D4 illeg from मार up to कर Ñ2 B4 D7 सुकुमारतरं, V2 B1–3 सुकुमारतल (for °राङ्गुले) V1 सुकुमारस्तु चैकल॰ (corrupt) ❀ Ck सुकुमाराङ्गुलैरिति । समासान्तश्छान्दस ❀ —c) D9 G दृष्टिर्, T2 स्पृष्ट्वा, Ck t as in text (for दृष्टि) D11 सम नेत्राणि निदधुर् —d) T2 मुख (for हृष्टा) Ñ2 V1 2 B D5 8–10 T1 M3 काक्षया (for -काङ्क्षिण) —For 9cd, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1105* समावृण्वन्तु नेत्राणि तुष्टा गमनकाङ्क्षिण ।

[Ñ1 D2 13 समावृण्वश्च, D1 समावृण्वन्तु-, D4 damaged, L(ed) °ण्वत (for °ण्वन्तु)],
while Ñ2 V1 2 B D7 subst

1106* सम न्यमीलयश्चक्षुर्विनिर्गमनकाङ्क्षिण॰ ।

[V1 न्यमीलयश्, V2 B4 आमीलयश्, B2 D7 निमीलयश् (for न्यमीलयश्) B4 -काक्षया (for -काङ्क्षिण)]

10 V3 illeg for 10 (cf v l 8). Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 om 10 —b) Ñ2 D7 -नद्ध-, V2 B1 2 (before corr) वद्ध- (for -रुद्ध-) Ñ2 V2 B D7 स्थिता, D6 G2 तथा (for तदा) —V1 moth-eaten for न्तरमात्रेण in c —d) T2 उद्धारितास्, G(ed) नि सारितास् (for उत्ता°) ❀ Cr वानरास्तु महात्मानो हस्तरुद्धमुखास्तदा। निमेषान्तरमात्रेण बिलादुत्तारितास्तयेति पाठ ❀

11 V3 illeg for 11 (cf v l 8) —a) D5 8–10 उवाच सर्वांस्तान्तत्र, D6 G1 2 M2 Cr निलादुत्तारयामास —b) D6 G1 3 M2 सर्वांस्तान् (for तापसी) D12 ब्रह्मचारिणी (for धर्म°) —c) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 उत्ता(D13 °त्ती)र्य (for नि सृतान्) —d) D7 4 समागम्य (for समाश्वास्य) —For 11, Ñ2 V1 2 B D7 subst

1107* उत्तार्य विषमात्तस्मात्समेत्य सुदती तदा।
तत सा तान्समुत्तीर्णान्समाश्वास्येदमब्रवीत् ।

[(l 1) D7 विषयात् V1 युवती (for सुदती) —(l 2) V1 तान्सा (by transp)]

12 V3 illeg for 12 (cf v l 8) —b) M3 -लताकुल (for °युत) Ś1 Ñ1 D2 12 13 एष सह्यो महाच(D2 13 °व)-ल, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 बहुकदर(Ñ2 D7 °कुजर)निर्झर॰, B4 D1 3 4 11 एष सह्यो(B4 मलयोय) महागिरि —c) Ś1 Ñ1 D1–4,12 13 M1 श्रीमान् (for शैल) —d) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 एष(D1 अय) पार्श्वे (for सागरोऽय) ❀ Ct प्रस्रवण किष्किन्धासमीपप्रस्रवणादन्योऽयमित्याहु । अत्युचत्वात्ततोऽपि तस्य दर्शनमित्यन्ये। यत्रेच्छा तत्र गन्तव्यमिति तात्पर्यम् ❀

13 V3 illeg for 13ab (cf v l 8) —a) G2 स्वस्त्यस्तु वो (by transp) (for स्वस्ति वोऽस्तु) —b) T2 गमन (sic) (for भवन) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 G1 वानरोत्तमा (for वानरर्षभा) —c) D3 4 मा, G2 तान् (for तद्) Ñ2 V B1–3 D7 घोर (for श्रीमत) —d) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 यशस्विनी, Ñ2 V D7 मनस्विनी, B1–3 D1 तपस्विनी (for स्वयप्रभा) —After 13, Ñ2 V B D7 ins

1108* तपोयोगप्रभावेन निमेषान्तरचारिणी ।

—Thereafter they cont, while Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins after 13

1109* बिल तु तद्दै तपसा स्वयप्रभा
प्रविश्य धर्मेण तथा तपस्विनी ।
स्थले तु तस्मिन्हरयो व्यवस्थिता
करावरुद्धैर्वदनैर्महाबला ।

Colophon

वानरास्तु महात्मानो हस्तरुद्धमुखा स्थिता । [5]
चक्षूंष्युन्मीलयामासुर्मुहूर्तात्सर्वे एव हि ।

[(l 1) D11 स्वय मा (for तपसा) Ñ2 V B D7 तद्दै (V3 illeg after तद्दै up to l 4) बिल सा सहसा स्वयप्रभा. —(l 2) D1 यशस्विनी (for तप°) Ñ2 V1 2 B D7 प्रविश्य धर्म निय(V1 B °र)ता तप(B1–3 मन)स्विनी —(l 3) V2 स्थलेषु, D13 बिले तु (for स्थले तु) Ñ2 V1 2 B D7 सर्वे (for तस्मिन्) Ñ1 स्थितास्तु सर्वे हरय स॰गता —(l 4) Ñ2 V1 2 B D1 7 नयनैर् (for वदनैर्) Ś1 Ñ1 D2 12 13 करावरुद्धैर्वदनै (D13 °र्हरिभि) समागता.

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 V3 B4 D1–3 4 11–13 बिलनिष्क्र(D11–13 °ष्क्रा)मण (Ś1 Ñ1 V3 B4 D3 4 °ण), Ñ2 D7 बिलान्निष्क्रमण, V1 वानरबिलादुत्तारण, V2 बिलनिर्गमन, B1–3 सीतान्वेषणे बिलनिष्क्र(B2 °ष्क्रा)मण —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 49, V2 50, V3 55, B2 3 D3 53, B4 56, D1 32, D7 54, D11 51, L(ed) 44 —After colophon, D2 concludes with राम

—(l 5) V2 B1 4 D7 ते (for तु). Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 महावीर्या, D3 4 महाभागा (for °त्मानो) V2 B1–3 -बद्ध- (for -रुद्ध-) D11 तथा (for स्थिता) D3 4 हनुमत्प्रमुखा स्थिता (for the post half) —(l 6) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मु(Ś1 Ñ1

ततस्ते ददृशुर्घोरं सागरं वरुणालयम् ।
अपारमभिगर्जन्तं घोरैरूर्मिभिराकुलम् ॥ १४
मयस्य मायाविहितं गिरिदुर्गं विचिन्वताम् ।
तेषां मासो व्यतिक्रान्तो यो राज्ञा समयः कृतः ॥ १५
विन्ध्यस्य तु गिरेः पादे संप्रपुष्पितपादपे ।
उपविश्य महाभागाश्चिन्तामापेदिरे तदा ॥ १६
ततः पुष्पातिभाराग्राँल्लताशतसमावृतान् ।
द्रुमान्वासन्तिकान्दृष्ट्वा बभूवुर्भयशङ्किताः ॥ १७
ते वसन्तमनुप्राप्तं प्रतिवेद्य परस्परम् ।
नष्टसंदेशकालार्था निपेतुर्धरणीतले ॥ १८
स तु सिंहर्षभस्कन्धः पीनायतभुजः कपिः ।
युवराजो महाप्राज्ञ अङ्गदो वाक्यमब्रवीत् ॥ १९

G 4 52 19
B 4 53 7
L 4 45 8

स)मुहूर्तेन कालेन, D11 मुहूर्तेनैव कालेन (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2-4 11 12 चक्षुष्युन्मील्य सग(D11 °स्थि)ता, D1 चक्षुरुन्मील्य सस्थिता, D13 चक्षुन्मील्य मम गता (sic) (for the post half)]

—After 13, D5 8-10 M1 Ck t ins an additional Colophon [*Sarga no* D5 8-10 Ck t 52, M1 53]

14 Before 14, M1 ins श्रीरामाय नम —^{a}) G3 सागर (for ददृशुर्) D11 भीम (for घोर) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-4 7 12 13 समुद्र, G3 ददृशुर (for सागर) D11 मकरालय (for वरुणा°) —V2 om 14^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V3 B D1-4 7 11-13 इव, G1 परि-, M2 अनु (for अभि-) Ñ1 अपारमिव दुर्धर्षं —^{d}) D11 भीमैर् (for घोरैर्) T3 M3 आवृत (for आकुलम्) Ś1 Ñ V1 3 B D1-3 7 12 13 महोरगनिषेवित ❀ Ck अथ बिलादुत्तार्य स्वयप्रभाविलगमनानन्तरमृतुलिङ्गत कालातिपात निश्चित्याङ्गदस्य प्राय प्रवृत्ति । एवमिह पूर्वापेक्षया प्रकरणविच्छेदादिह सर्गारम्भ । तथा च पाङ्गो विच्छेद' प्रकाशते। अन्ये त्विह नावच्छिन्दन्ति। ग्रन्थाल्पीयस्त्वादिमत्या। ततस्त इत्यादि ❀

—After 14, Ś1 Ñ1 D1-3 11-13 ins l 1-2 only, while Ñ2 V B D7 subst for 15^{ab}

1110* ततस्त देशमागम्य सौम्य वितिमिर शुभम्।
यथाप्राप्तमकृत्वा च ततो वचनमब्रुवन्।
रामस्य भार्यां ता द्रष्टु रावण च निशाचरम्।

[(l 1) D2 13 ते (for त) Ñ2 V2 D2 7 13 आगत्य (for °म्य) D11 वै तिमिर (for वि°) D13 दिश (for शुभम्) —(l 2) Ś1 Ñ1 D12 अवगच्छत(D12 °च्छति) निष्क्रात, B4 यथा प्राप्तमतिं कृत्वा, D1 अपागच्छन निष्क्राता, D2 3 11 13 अवजग्मुर्(D3 11 °र)तिक्रात(D3 °तु) (for the prior half) V1 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) Ś1 Ñ1 D1-3 11-13 सुग्रीवस्य प्रतिश्रुत (D1 °श्रम, D3 °श्रव) (for the post half)]

15 ^{a}) Ś1 D12 -[स]मिह(D12 °हि)त (for -विहित) —For 15^{ab}, Ñ2 V B D7 subst 1110* —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D1-4 11-13 स नो मासो, Ñ2 V B1-3 D7 स न कालो (for तेषा मासो) M1 ह्यतिक्रातो —^{d}) V1 राज्ञा य (by transp) T2 हि न, Ck as in text (for कृत)

16 ^{a}) Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 7 12 13 ते(V2 तत्) विंध्यस्य, D11 विले विध्य- (for विन्ध्यस्य तु) Ñ2 V2 3 B D7 पार्श्वे (for पादे) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 चित्रपुष्पित-, V1 सप्रफुल्लित- (for सप्रपुष्पित-) Ś1 Ñ1 D2 12 13 -कानने (for -पादपे) —^{c}) Ś1 Ñ V B D2-4 7 12 13 महाकायाश, D1 °मायाश, D5 8-10 T2 M3 °त्मानश (for महाभागाश) —^{d}) M3 आसेदिरे (for आपे°) Ñ2 V B1-3 D7 परा, D11 G2 तथा (for तदा)

17 Ñ2 V B1 3 D7 om 17-18 —^{a}) Ś1 D2 12 13 पुष्पातिभारातॉल्, B4 पुष्पाभि°, D1 पुष्पाणि साराग्रॉल्, D3 पुष्पाभिरामाग्रॉल्, D4 पुष्पाभिहाराग्रॉल्, D9 पुष्पित°, D11 पुष्पितशाखाग्रॉल्, G1 पर्वत° (for पुष्पातिभाराग्रॉल्) —^{b}) Ś1 D12 वृति- (for -शत-) D6 11 -समाकुलान् (for -समावृतान्) B2 4 लताश्चैव सहस्रश —^{e}) Ś1 Ñ1 B2 4 D2-4 12 13 दृष्ट्वा वासतिकान्वृक्षान्(B2 पुष्पान्), D1 11 दृष्ट्वा हैमतिकान्वृक्षान् —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 -विक्लवा, D11 सवृता (for -शङ्किता) D3 4 बुध्यध्व हि(D3) प्लवगमा —After 17, D3 reads 19^{cd} (repeats in its proper place) and 21-22, while D4 reads 21-22 after 17

18 Ñ2 V B1 3 D7 om 18 (cf v l 17) —^{ab}) D1 11 हेमतम् (for वसन्तम्) T2 अनुप्राप्ता, Cv r g k t as in text (for अनुप्राप्त) T3 G3 प्रतिबुद्वा, G2 M3 प्रतिपद्य, M1 प्रतिबोध्य (for °वेद्य) B2 4 प्रनिचित्य(B4 °मृश्य) प्लवगमा (for ^{b}) Ś1 D12 ते वसतमह दृष्ट्वा राजभीतिवशा भवन् (archaic) —Ś1 D12 om 18^c-19^b —^{c}) G2 3 -कार्यार्था (for -कालार्था) B2 नष्टसज्ञास्त्वनाथा हि —^{d}) Ñ1 D1-4 13 निपेतुर् (for निपेतुर्) Ñ1 B2 4 D1-4 13 वसुधा- (for धरणी-) —After 18, D5 6 8-10 S ins, B4 ins l 1 only after 18

1111* ततस्तान्कपिवृद्धास्तु शिष्टाश्चैव वनौकस ।
वाचा मधुरयाभाष्य यथावदनुमान्य च।

[(l 1) B4 च (for तान्) T2 अपि (for कपि-) B4 D5 8-10 T2 M2 च (for तु) B4 ताश्च सर्वान्, M1 विशिष्टास्तु (for शिष्टाश्चैव)]

19 Ś1 D12 om 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ñ V B D1-4 7 11 13 तत (for स तु) Ñ1 D1-4 13 पीनायत-, D5 8-10 G3 M3 सिंहवृष- (for सिंहर्षभ-) —^{b}) D1 सिंहदर्प, D2-4 सिहर्षभ, D13 सघर्षभ- (for पीनायत) D1 2 4 11 13 -भुजो बली, D3 महाबली, G1 M2 महाभुज (for -भुज कपि) Ñ1 सिंहर्ष . . . बली (illeg) —D3

20 8 9 शासनात्कपिराजस्य वयं सर्वे विनिर्गताः ।
मासः पूर्णो बिलस्थानां हरयः किं न बुध्यते ॥ २०
तस्मिन्नतीते काले तु सुग्रीवेण कृते स्वयम् ।
प्रायोपवेशनं युक्तं सर्वेषां च वनौकसाम् ॥ २१
तीक्ष्णः प्रकृत्या सुग्रीवः स्वामिभावे व्यवस्थितः ।
न क्षमिष्यति नः सर्वानपराधकृतो गतान् ॥ २२

repeats 19^{cd} here (cf v l 17) —^{e}) Ś1 D3 (first time) 12 अथागदो (for युवराजो) Ñ2 महावाक्यम्, V B1-3 D7 महद्वाक्यम्, D11 हित वाक्य (for महाप्राज्ञ) Ñ1 D1 13 °जोऽगदो नाम, D1 3 (second time).4 °जोऽगदो वाक्य B4 कुमारस्तत्वसदर्शी ❀ Cr महाप्राज्ञ अङ्गद इत्यसधिश्छान्दस ।, Ct प्राज्ञ अङ्गद इत्यार्षम् ❀ —^{d}) D11 युक्तम् (for वाक्यम्) Ś1 Ñ1 D2 3 (both times) 4 12 13 ततो (D3 [second time] 4 स्वस्थो) वचनमब्रवीत्, Ñ2 V B1-3 D7 अगदस्तानथाब्रवीत्, D1 सत्य चैवाब्रवीत्कपि. —After 19, V1 B4 ins l 1-2 only of 1114*

20 V3 illeg for 20 —^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 11-13 शासन (for °नात्) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 -सिंहस्य (for -राजस्य) —^{b}) Ś1 D12 पूर्णे मासे (L[ed]°सि) निवर्तितु, Ñ1 D2 13 पूर्णे मासे निवर्त (Ñ1 °र्स्य)ता, Ñ2 V1.2 B1-3 D7 सर्वे वयमिहागता, B4 गिरि प्रस्रवण गता, D1 3 4 11 मासे पूर्णे निवर्तन (D1 °र्तितु) —^{c}) T2 बिलस्थाने, G2 बिलेस्माक (for °स्थाना) —^{d}) D9 10 नु (for न) D5 6 8-10 G M2 बुध्यत, Cm as in text (for बुध्यते) M1 हर किं न न बुध्यत (corrupt) ❀ Ck किं न बुध्यतेति । कालात्ययमिति शेष ।, Ct किं न बुध्यत नाबुध्यत। कालात्ययमिति शेष ❀ —For 20^{cd}, Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 subst

1112* स च पूर्णो बिलेऽस्माक निबोधध्व प्लवगमा ।

[D3 प्राप्तशेषा वय सर्वेस्माक (hypm) (for the prior half) —After ऽस्माक, Ñ1 erroneously repeats 20^{b} D1 तद्बुध्यध्व, D11 न बुध्यध्व (for निबोधध्व) D4 व्यतिक्रममिम प्रभु (for the post half).]

—Thereafter Ś1 D12 cont 1116*, D3 4 cont. 1118* —For 20^{cd}, Ñ2 V1 2 B D7 subst

1113* मास पूर्ण बिलगता नावबुद्ध्याम वानरा ।

(B4 पूर्ण मास (by transp) B2 -याता (for गता). Ñ2 V1 2 D7 नाबुद्धयाम हि वानरा, B4 हरयो नावबुध्यत (for the post half)]

—After 20, D5 6 8-10 S ins, V1 B4 ins l 1-2 after 19, B2 3 cont. l 1-2 only after 1113*

1114* वयमाश्वयुजे मासि कालसख्याव्यवस्थिता ।
प्रस्थिता सोऽपि चातीत किमत कार्यमुत्तरम् ।
भवन्त. प्रत्ययं प्राप्ता नीतिमार्गविशारदा ।
हितेष्वभिरता भर्तुर्निसृष्टा सर्वकर्मसु ।
कर्मस्वप्रतिमा शूरा दिक्षु विश्रुतपौरुषा । [5]
मा पुरस्कृत्य निर्याता पिङ्गाक्षप्रतिचोदिता ।
इदानीमकृतार्थाना मर्तव्यं नात्र सशय ।
हरिराजस्य सदेशमकृत्वा क सुखी भवेत् ।

[(l 1) V1 B2 अश्वयुजे, D9 आश्वयुने (for आश्वयुजे) D6 मासे (for मासि) —T1 3 om, M2 reads *inf lin sec m* l 2 —(l 2) V1 व्यतीतमसयाश्रारम (for the prior half) D9 om (hapl), G2 3 किमिन (for किमत.). V1 G2 उत्तम (for उत्तरम्) M1 किं न कृत्यमनतर (for the post half) —(l 3) M1 -शाग-, Cg k as above (for -मार्ग-) —(l 4) D6 -[अ]भिहिता (for °रता) —(l 5) T2 कर्मणि, Ck as above (for कर्मसु) D5 8-10 M3 सर्वे (for शूरा) G3 M2 विश्रात- (for विश्रुत-) —(l 6) T2 M2 पिंगाक्षा, Ck as above (for पिङ्गाक्ष-) G2 -योजिता, Ck as above (for -चोदिता) D6 पिंगलाक्षप्रचोदिता, G3 पिंगाक्षेशप्रचोदिता (for the post half)]

21 Ś1 D12 om. $21-22^{b}$ D3 reads 21-22 (including star passages) after 19^{cd} (first occurrence), D4 reads 21-22 (including star passages) after 17 —^{a}) Ñ1 D1-4 13 सोह, D8 10 अस्मिन् (for तस्मिन्). Ñ V B D1-4 7 11 13 व्यतीते, D6 गतेथ, D9 T3 अतीत- (for अतीते) Ñ1 B4 D1-4 11 13 समये (for काले तु). —^{b}) Ñ2 V B D7 11 स्वयं कृते (by transp) Ñ1 D1-4 13 सुग्रीवस्य महात्मन —^{cd}) B4 मन्ये (for युक्त). V1 2 B1 3 D6 7 T2 नो (for च) B4 अस्माक नात्र सशय (for ^{d}) D11 प्रायोपवेश मन्येह युष्माक नात्र सशय. —For 21^{cd}, Ñ1 D1-4 13 subst

1115* इह प्रायोपवेश न पथ्य मन्येऽद्य वानरा ।

[D1 हि (for न). D3 4 प्रायमुपाशिष्ये (for प्रायोपवेश न). Ñ1 D3 4 13 वश्य (for पथ्य) D3 4 मान्यथ (sic) (for मन्येऽद्य)]

22 Ś1 D12 om 22^{ab} (cf. v l 21) D3 reads 21-22 (including star passages) after 19^{cd} (first occurrence), D4 reads 21-22 (including star passages) after 17 —^{ab}) D3 4 10 13 G1 3 M3 तीक्ष्ण- (for तीक्ष्ण) B4 बलवान् (for सुग्रीव) G2 M2 -कार्ये (for -भावे). Ñ1 D1-4 13 पितृव्यो मम वानरा, B4 D11 सुग्रीव (D11 क्रूरश्च) प्लवगेश्वर (for ^{b}). Ñ2 V B1-3 D7 सुग्रीवो (V3 illeg after वो up to 22^{d}) बलवास्तीक्ष्ण. प्रकृत्या वानरेश्वर —After 22^{ab}, Ñ1 D1-4 11 13 ins, while Ś1 D12 cont after 1112*

1116* राघवार्थे स्वकान्प्राणांस्त्यजेचैव न सशय ।

[Ñ1 च स्वान्, D1 तु स्वान्, D3 4 मम, D11 तथा (for स्वकान्) Ñ1 एव, D1 3 4 11 इति (for चैव)]

अप्रवृत्तौ च सीतायाः पापमेव करिष्यति ।
तस्मात्क्षममिहाद्यैव प्रायोपविशनं हि नः ॥ २३
त्यक्त्वा पुत्रांश्च दारांश्च धनानि च गृहाणि च ।
यावन्न घातयेद्राजा सर्वान्प्रतिगतानितः ।
वधेनाप्रतिरूपेण श्रेयान्मृत्युरिहैव नः ॥ २४
न चाहं यौवराज्येन सुग्रीवेणाभिषेचितः ।
नरेन्द्रेणाभिषिक्तोऽस्मि रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ २५
स पूर्वं बद्धवैरो मां राजा दृष्ट्वा व्यतिक्रमम् ।
घातयिष्यति दण्डेन तीक्ष्णेन कृतनिश्चयः ॥ २६
किं मे सुहृद्भिर्व्यसनं पश्यद्भिर्जीवितान्तरे ।
इहैव प्रायमासिष्ये पुण्ये सागररोधसि ॥ २७
एतच्छ्रुत्वा कुमारेण युवराजेन भाषितम् ।
सर्वे ते वानरश्रेष्ठाः करुणं वाक्यमब्रुवन् ॥ २८

G 4 53 16
B 4 53 20
L 4 45 17

—^{d}) M1 -कृतोद्यमान् (for -कृतो गतान्) —For 22^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 subst

1117* क्षमिष्यति न सोऽस्माकं व्यतिक्रममिमं प्रभुः ।

[Ś1 Ñ1 D2 12 13 क्षमिष्यति स, Ñ2 V1 2 B D7 11 न क्षमिष्यति (by transp), D4 क्षमिष्यति न (corrupt) (for क्षमिष्यति न) Ś1 D12 नास्माकं, Ñ1 D2 13 नोऽस्माकं, B4 D11 नो राजा (for सोऽस्माकं) D3 4 बभूवुर्भयविक्लवा (D3 °ह्वला) (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ V1 2 B D1 2 7 11–13 cont, while D3 4 cont after 1112*

1118* न हि ज्ञास्यति सुग्रीवो घोरं कर्म कृतं महत् ।

[Ñ2 B4 घोर- (for घोरं) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 कर्म घोरमिदं कृतं (D1 प्रभु) (for the post half)]

23 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 सीताधि(Ñ2 °ता वा V2 B4 D1 11 13 °ताभि)गमनेऽस्माभिः (D1 °क) —^{b}) B1 D3 4 T3 एव (for एव) Ś1 D12 13 [आ]गमिष्यति, Ñ1 B1 3 D2 गमिष्यति (for करिष्यति) —V3 illeg for 23^{c}–24^{b} —^{c}) G3 [ए]वाद्य (by transp) (for [अ]द्यैव) B4 एव भजति न सर्वान् —^{d}) B4 D5 8–10 G2 M1 Ct गतु(B4 इह, G2 M1 हित) प्रायोपवेशनं ❀ Cr m g प्रायोपविशनमिति(Cr °शनं)। गुणाभाव आर्षः ❀ —For 23^{cd}, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 11–13 subst

1119* प्राप्तदोषा वयं सर्वे साधु प्रायमुपास्महे ।

[V2 B1–3 सप्राप्ता स्म, G(ed) प्राप्तदेशा (for प्राप्तदोषा) Ñ1 reads सर्वे in marg V1 प्रियम् (for प्रायम्) D11 इहास्महे (for उपा°)]

24 V3 illeg for 24^{ab} (cf v l 23) V1 motheaten from पुत्रांश् in ^{a} up to धना in ^{b} —^{a}) D3 4 मित्राणि (for पुत्राश्च) D6 reads दाराश्च in marg D11 G3 M1 transp पुत्राश् and दाराश् Ś1 Ñ1 D2 12 13 त्यक्त्वा दाराश्च मित्राणि, D1 हत्वा दाराणि त्रिद्राव्य (sic) —^{b}) B4 transp धनानि and गृहाणि —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 स(Ñ1 न) चास्मान्, Ñ2 D7 न हि नो, V B1–3 न(V2 3 स) चास्मौ, D11 व्यक्तं म (for यावन्न) D13 पातयेद्, M2 गातयेद् (for घात°) V2 दृष्ट्वा (for राजा) D5 6 8–10 T G2 3 M3 Cr t ध्रुवं नो हिंसते(M3 °सिता) राजा —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11 12 पश्चात्, D13 यश्च (for सर्वान्) V1 इति, B1 न च, B2 3 नर (sic), D1.11 अपि, G(ed) हि न (for इत) —^{e}) B2(before corr) धनेन, D11 विधिना, D12 वेधेन (sic) (for वधेन) —^{f}) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 मृत्यु श्रेयान् (by transp), G2 M1 श्रेयो मृत्युर् (for श्रेयान्मृत्युर्) ❀ Cr श्रेयो मृत्युरिहैव न इति पाठ ❀

25 B4 om 25^{ab} V3 illeg after यौवराज्ये in ^{a} up to 25^{d} —^{a}) Ñ2 D7 यौवराज्येपि, V1 2 B1–3 यौवराज्ये वै —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मते तस्य (for सुग्रीवेण) —D11 reads twice 25^{cd} —^{c}) Ñ2 V2 B1–3 D7 11 (first time) [s]ह, V1 illeg, B4 हि (for ऽस्मि) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11(second time) 12 सुग्रीवो यदि नोक्तं स्याद्, D2 13 सुग्रीवोय चिरोक्त स्याद् —^{d}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 विदितात्मना (for [अ]क्लिष्टकर्मणा) —After 25, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

1120* अङ्गद परिपाल्यस्ते हतेऽस्मिन्स्थामह हत ।

[D4 परिपाल्योस्ति, D13 प्रतिपाल्यस्ते (for परि°) D1 हते चास्मिन्नह हत, D3 हतेस्मिनपितामिह (corrupt), D11 हतेस्मिन्भयमद्भुत (for the post half)]

26 ^{a}) Ś1 V1 2 B1 4 D7 9 12 पूर्व- (for पूर्वं) D7 मद्- (for मा) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 इमं दृष्ट्वा, Ñ2 V B1–3 D7 11 दृष्ट्वा राजा (by transp) (for राजा दृष्ट्वा) —^{c}) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 तीक्ष्णेन (for दण्डेन) —V3 illeg from ^{d} up to 27 —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तीव्रेण ससुहृज्जन(D3 4 °न), Ñ2 V1 2 B1–3 D7 दडे(V1 तीक्ष्णे) नातिचिराद्धत, D11 तीव्रेण कुरु निश्चय

27 V3 illeg for 27 (cf v l 26) —^{a}) Ś1 D12 च मम (for व्यसन) Ñ1 न तात पुण्यमस्माभि —^{b}) Ś1 D12 13 पश्यतो (for °द्भिर्) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 जीवितान्तक, D6 °तान्तिके (for °तान्तरे) —^{c}) Ñ1 V1 2 B1 3 D1–6 8–10 13 T2 3 आसिष्ये B4 इहाद प्रायमाविश्ये, D11 इह प्राय समासिष्ये —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 12 13 रम्ये, M3 पूर्णे (for पुण्ये)

28 ^{a}) D12 एव तच् (hypm) (for एतच्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तु वचनम्, Ñ2 V B1–3 D7 11 तु करुण (for

17 21 18 तीक्ष्णः प्रकृत्या सुग्रीवः प्रियासक्तश्च राघवः ।
अदृष्टायां च वैदेह्यां दृष्ट्वास्मांश्च समागतान् ॥ २९
राघवप्रियकामार्थं घातयिष्यत्यसंशयम् ।
न क्षमं चापराद्धानां गमनं स्वामिपार्श्वतः ॥ ३०
प्लवंगमानां तु भयार्दितानां
श्रुत्वा वचस्तार इदं बभाषे ।
अलं विषादेन बिलं प्रविश्य
वसाम सर्वे यदि रोचते वः ॥ ३१
इदं हि मायाविहितं सुदुर्गमं
प्रभूतवृक्षोदकभोज्यपेयम् ।
इहास्ति नो नैव भयं पुरंदरा-
न्न राघवाद्वानरराजतोऽपि वा ॥ ३२

कुमारेण) B4 तच्छ्रुत्वा वचन तत्र —b) Ñ2 V B1–3 D7 युवराजस्य (for °जेन) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 अगदस्य मुखा च्युत —c) Ñ2 V B1–3 D7 ते सर्वे (by transp) B3 4 D2 4 11 13 वानरा (for वानर-) D11 दीना (for -श्रेष्ठा) —d) Ñ2 V B1–3 D7 इद वचनमब्रुवन्, D11 साश्रुगद्गदमब्रुवन्

29 V3 illeg from 29a up to 1121* —a) D1 3 10 तीक्ष्ण- (for तीक्ष्ण) —b) D5 6 8–10 T M2 Ch t -रक्तश्च (for -सक्तश्च) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 प्रियार्थी (Ś1 Ñ1 D2 12,13 °र्थं, D3 4 °र्थे) राघवस्य च (Ś1 D12 तु) —After 29ab, Ś1 Ñ V1 2 3 (illeg) B D T2 G1 M2 (marg) ins

1121* अस्मानकृतकार्यांश्च तस्मिश्च समये गते ।

[Ś1 Ñ1 D12 -कार्यांस्तु, B4 -कृत्यांश्च, D1 -वीर्यान्स (for -कार्यांश्च) D5 6 8–10 T2 G1 M2 समीक्ष्याकृतकार्यांस्तु (G1 °र्यान्स, M2 °र्यांश्च) (for the prior half) Ñ1 D2 13 सपूर्णे, Ñ2 D7 सर्वांश्च (for तस्मिंश्च) D1 4 कृते (for गते) Ś1 D12 सपूर्णे समयागमे (for the post half)]

—c) Ñ2 V1 2 B3 D7 हि, V3 D1 3 M3 तु (for च) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 सीताया (for वैदेह्या) —d) D5 6. 8–10 T2 M3 चैव (for [अ]स्माश्च) Ś1 Ñ1 D12 [अ]गतान्पुन , D2 13 गतान्पुन (for समागतान्) Ñ2 दृष्ट्वा नास्मान्गतान्प्रभु , V B1–3 D1 3 4 7 दृष्ट्वा (D4 °ष्टा)स्मानागतान्प्रभु (D1 3 4 °न्पुन), B4 D11 दृष्ट्वास्मानपि चागतान्.

30 B1 om 30ab —a) D6 11 G3 M1 राघव (for राघव-) Ñ2 V1 3 B2–4 D7 -कामार्थी, D3 -कार्यार्थं, D5 8–10 T1 3 G2 3 M1 2 -कामाय, Cr as in text (for कामार्थं) —b) D6 T2 G1 [अ]सशय (for °यम्) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 11–13 वधिष्यति न सशय , Ñ2 V B2 3 D1 7 हनिष्यति न सशय —V3 illeg from 30c up to 1122* —c) D6 T1 3 G2 3 M1 तु (for च) Ś1 Ñ1 D3 4 12 न क्षमत्यपराधानि, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 आगासि न क्षम (V2 लक्ष्मण)ते हि, B4 D1 क्षमते ना (D1 चा)पराध हि (D1 वै), D2 13 न क्षमंतेपराधाना, D11 न क्षमत्यपराध्यानि, T2 G1 न क्षम मापराधाना —d) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 प्रधानाना नराधिपा (D11 °प) —After 30, Ś1 Ñ V1 2 3 (illeg) B D T2 G1 M2 (marg) ins

1122* प्रधानभूताश्च वय सुग्रीवस्य समागता ।

[V1 सुग्रीवेण (for सुग्रीवस्य) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 12 स (D3 ग)ता मता, Ñ2 V1 2 B1–3 D7 समागता , D1 मता गता , D11 1" महात्मन (for समागता)]

—D5 6 8–10 T2 G1 M2 cont , T1,3 G2 3 M1 3 ins after 30

1123* इहैव सीतामन्विष्य प्रवृत्तिमुपलभ्य वा ।
नो चेद्गच्छाम त वीर गमिष्यामो यमक्षयम् ।

[(l 1) D5 8–10 T2 अन्वीक्ष्य (for अन्विष्य) —(l 2) T2 वय यम (for यमक्षयम्)]

31 V3 om 31.—a) B4 विवादेन, M1 प्रवादेन (for विषा°) —d) D11 सर्वे वसामो B4 हि व , D9 तव (for व) —For 31, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D1–4 7 12 13 subst

1124* श्रेय प्रायोपगमनमीदृशे कार्य आगते ।
भयार्दिताना तेषा तु प्लवगाना महात्मनाम् ।
उवाच वचन तारस्तत्कालसदृशं हितम् ।
विषादस्त्यज्यतामेष सर्वैरेव प्लवंगमैः ।
प्रविशामो बिल दुर्गं वय यस्माद्विनिर्गता । [5]
यदि वो रोचते वाक्य सर्वेषा हरिपुगवा ।

[Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 om l 1 —(l 1) Ñ2 D7 -वसनम् (for -गमनम्) —(l 2) D3 4 मूर्धगाना (for प्लवगाना) —(l 3) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 उवाच वाक्य (D1 तथ्य) तारेयस (for the prior half) Ś1 Ñ1 B1–3 D1 2 12 13 वच , D3 4 तदा (for हितम्) —(l 4) D1 एक (for एष) Ś1 D12 प्लवगमा (for °मै) —(l 5) Ś1 Ñ V1 D2 12 प्रविशाम (for प्रविशामो) V1 विनि कृता (for °निर्गता) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 यस्मादद्य (D13 °दिह) विनि सृ (D3 °निर्ग, D12 निस्सृ)ता (for the post half).—D7 om l 6 —(l 6) Ś1 V1 D3 4 12 वा (for वो) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 ममेह, D2 13 ममेद (for सर्वेषा)]

—Then Ñ2 V1 2 B1–3 D7 cont 1126*

32 a) B2 तु (for हि) B4 सुगुप्त, D11 G3 M1 सुदुर्गं (for सुदुर्गम) —b) Ñ2 V B D7 11 M2 -भक्ष्य-, D5 8–10 -पुष्प- (for -वृक्ष-) B1–3 -भोज्यमक्षय, M3 भोज्यपेयकं (for -भोज्यपेयम्) —c) G1 महेंद्रात् (for पुरदरात्) ❀ Cv r इद हि मायाविहितं सुदुर्गम (Cv °दुर्गं)मित्यादि वृत्तमर्धसमम् ❀ —For 32cd, Ñ2 V B D7 11 subst.

श्रुत्वाङ्गदस्यापि वचोऽनुकूल-
मूचुश्च सर्वे हरयः प्रतीताः ।
यथा न हन्येम तथा विधान-
मसक्तमद्यैव विधीयतां नः ॥ ३३ G 4 53 26 B 4 53 27 L 4 45 26

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

1125* ग्रहीतुमिन्द्रोऽपि न वोऽत्र शक्त
सुग्रीवरामौ सहितौ न चापि ।

[(l 1) B4 प्रवेष्टुम् (for ग्रहीतुम्) Ñ2 न नात्र, V1 3 न चात्र, B4 बिल न, D7 ततोत्र (for न वोऽत्र) —(l 2) B1-3 सहितौ च वापि, B4 कुत एव तस्मात् (for महितौ न चापि)]
—For 32, Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 subst, Ñ2 V1 2 B1-3 D7 cont after 1124*

1126* क्रियतां किं विमर्षेण श्रेयो न क्रियतामिदम् ।
दुर्धर्षं च महच्चैव बहुभक्ष्यं च वानरा ।
तत्रस्थान्नो न शक्नोति द्रष्टुं सेन्द्रा हि देवता ।
किं पुना राघवो राजा लक्ष्मणो वापि वीर्यवान् ।
सुग्रीवो वानरेन्द्रो वा तथा सर्वे वनौकस । [5]

[D7 om l 1-2 —(l 1) Ś1 Ñ1 D2 विमृष्टेन, D1 3 4 12 13 °सृष्टेन (sic) (for विमर्षेण) Ñ2 V1 2 कुर्वताम् (for second क्रियताम्) Ś1 Ñ1 D1-3 ह्य(Ñ1 D1 ह्य, D2 व्यु)पदिशाम्यह (for न क्रियतामिदम्) D4 श्रेयाद्यपदिशाम्यह, D12 श्रेयोप्युपदिशाम्यह, D13 श्रेयोत्युपदिशाम्यह (for the post half) —(l 2) Ñ2 V1 महा चे॰, V2 B1-3 महच्चेद, D13 महा चैव (for महच्चैव) Ñ2 V1 D13 -भक्ष, B1 3 -भुक्त (for भक्ष्य) —(l 3) Ñ2 V1 2 B1-3 D7 च (for नो) Ñ1 D1 2 13 न शक्ता हि, Ñ2 V1 2 नर शक्ता, B1-3 न न शक्ता, D3.4 न शक्ता वै, D7 तत शक्ता (for न शक्नोति) Ñ2 V1 2 B1 2 D2 7 13 स्प्रष्टु (for द्रष्टु) B1-3 D1 च, D3 4 [अ]धि- (for हि) Ś1 D2 12 13 सेंद्रापि (metri causa) [B1 दानवा (for देवता) —(l 4) Ñ2 V1 2 B1-3 D1 3 4 7 मानुषो रामो (for राघवो राजा) D1 नाम D2 चापि (for वापि) —(l 5) Ś1 D2 12 13 नो वा सर्वे, D1 ते वा स°, D3 ते च स°, D4 ते सर्वे च (for तथा सर्वे)]

33 [a]) G1 वचसो (for [अ]पि वचो) M1 Cv [ऽ]नु-रूपम्, Cr m g as in text (for [अ]नुकूलम्) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 सश्रु(Ś1 °श्रि)त्य(D3 4 सरोच्य) वाक्य हि तम (D2 3 हि तदा, D12 तु तदा)गदस्य(D1 °दात्ते), Ñ2 V B1-3 D7 11 तद(V2 °म, D7 °दा)गदस्यापि रुरोच वाक्यम्, B4 तदङ्गदस्याथ वचोनुरूप —[b]) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 प्रोचुश्च (for ऊचुश्च) Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 7 12 13 समेता, D6 प्रवीरा (for प्रतीता) B4 श्रुत्वेदमूचुर्हरय प्रतीता —[c]) D11 हन्याम, D13 हन्येत, M3 हिंस्येम (for हन्येम) Ñ2 V B1-3 D7 हि तद् (for तथा) D1 वध्याय तथा(sic) —D6 reads from क्त in [d] up to colophon in marg —[d]) M1 मन (for न) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 विधीयता(D1 विकुर्महे) सशयिता स्म सर्वे, Ñ2 V B D7 11 विधीयता सशयमागता स्म

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1 4 12 अङ्गदवाक्य, Ñ1 D2 3 13 दिग्विजये अङ्गदवाक्य, Ñ2 V B1-3 D7 तारवाक्य, B2 सीतान्वेषणे तारवाक्य, B4 वानरविषाद, D11 वानरमन्त्र —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 50, V2 51, V3 56, B2 3 D3 M1 54, B4 57, D1 33, D5 6 8-10 T G1 2 M2 3 53, D7 55, L(ed) 45 —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

५३

तथा ब्रुवति तारे तु ताराधिपतिवर्चसि ।
अथ मेने हृतं राज्यं हनुमानङ्गदेन तत् ॥ १
बुद्ध्या ह्यष्टाङ्गया युक्तं चतुर्बलसमन्वितम् ।
चतुर्दशगुणं मेने हनुमान्वालिनः सुतम् ॥ २
आपूर्यमाणं शश्वच्च तेजोबलपराक्रमैः ।
शशिनं शुक्लपक्षादौ वर्धमानमिव श्रिया ॥ ३
बृहस्पतिसमं बुद्ध्या विक्रमे सदृशं पितुः ।
शुश्रूषमाणं तारस्य शुक्रस्येव पुरंदरम् ॥ ४
भर्तुरर्थे परिश्रान्तं सर्वशास्त्रविशारदम् ।
अभिसंधातुमारेभे हनुमानङ्गदं ततः ॥ ५
स चतुर्णामुपायानां तृतीयमुपवर्णयन् ।
भेदयामास तान्सर्वान्वानरान्वाक्यसम्पदा ॥ ६
तेषु सर्वेषु भिन्नेषु ततोऽभीषयदङ्गदम् ।
भीषणैर्बहुभिर्वाक्यैः कोपोपायसमन्वितैः ॥ ७

53

M1 begins with श्रीरामाय नम .

1 ^{a}) V3 वदति (for ब्रुवति) B1 3 [ऽ]पि, B2 ह (for तु) D11 तारेये (for तारे तु) Ś1 Ñ1 D1–4 12.13 तथा(D3 4 12 °दा) वदति तारेये —After 1^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins (Ś1 Ñ1 D2 12 13 ins l. 2 after 1^{cd})

1127* अवमन्य तु तद्वाक्य यदुक्त तेन ससदि ।
अयुक्त व्याहृत तेन श्रुत्वा तत्पवनात्मज ।

[Ñ1 om l 1 D1 3 4 11 transp l 1 and l 2 —(l 1) D1 अवमन्यत, D11 अनुमान्य च (for °मन्य तु) D11 प्रयुक्त (for यदुक्त) —(l 2) D13 कृत्वा (for श्रुत्वा)] —Before 1^{cd}, Ś1 D2 12 13 read 5^{cd}, D2 13 repeating it in its proper place. D1 3 4 om 1^{cd} —^{c}) V1 2 B2 4 D7 कृत, D2 हृत (for हृत) D9 lacuna for हृत राज्य —^{d}) Ś1 D2 6 12 13 तु, Ñ2 V2 3 B1–3 हि, V1 ह (for तत) —After 1, M2 reads 6^{ab}, repeating it in its proper place

2 Before 2, D1 3 4 read 5^{cd} —^{a}) Ś1 D12 चाष्टागया, B1 3 [अ]सशयया (for ह्यष्टाङ्गया) —^{b}) Ś1 D12 नयतेज -, D1.3 4 चतुस्तेज - (for चतुर्बल-) Ñ V B D2 7 11 13 पितुस्तेजोगुणान्वित —^{c}) D6 -गुणान (for -गुण) —^{d}) Ñ1 D2 13 अंगद तत (for वालिन. सुतम्)

3 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 यशसा (for शश्वच्च) —^{b}) D1 3 4 -बुद्धि- (for बल) Ś1 Ñ1 D2 12 13 तेजोबुद्ध्या समन्वित. —^{cd}) Ñ1 damaged for क्षादौ वर्धमान D11 -पक्षे तु (for -पक्षादा) Ñ2 V B1–3 D7 [ओ]जसा (for श्रिया)

4 ^{b}) B4 D4 6 T1 G M1 2 विक्रमे D11 सदृश (for सदृश) Ś1 Ñ2 V B1–3 D2 7 12 13 विक्रमेण सम पितु —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तारेय (for तारस्य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 M1 गुरोर् (for शुक्रस्य) D11 [अ]सुराधिप (for पुरदरम्) Ñ2 V B D7 यथा शक्र बृहस्पते ※ Cr m g शुक्रस्येव पुरदरम्। पुरदर(Cg °रशब्द)सनिधानादत्र शुक्रशब्दो बृहस्पतिपर । यद्वा(Cm °द्वा स) कस्याचिदवस्थाया हितमुपदिशत शुक्रस्य वचन पुरदर श्रुतवानित्यवगम्यते। (Cg गुरोरिव पुरदरमिति क्वचित्पाठ ।), Ck शुक्रस्येव पुरदरम्। विपरीतोपदेशग्रहे दृष्टान्त । अभूतोपमेयम्।, Ct शुक्रस्येव पुरदरम् । विपरीतोपदेशग्रहे उपमैषा । शुक्रशब्दोऽत्र बृहस्पतिपर इति कश्चित् ※

5 ^{a}) V1 कार्ये (for अर्थे) Ś1 Ñ V B4 D1–4 7 11–13 पराक्रात , B3 घनाक्रातो, D5 परिक्रात (for परिश्रान्त) B1 2 भर्तुरन्वेषणोत्क्रा (B1 °णे क्रा)तो —^{b}) V1 D3 4 युद्ध-, V2 3 B1–3 D1 7 युक्त (for सर्व-) Ś1 Ñ1 V B D1–4 7–13 विशारद , M3 -विदा वर (for °रदम्) Ñ2 युक्तिशास्त्रविदा वर ※ Ck t सर्वशास्त्रविशारद इति हनू(Ct °नु)मद्विशेषणम् ※ —After 5^{ab}, Ś1 D1 3 4.12 ins , while D11 ins after 5

1128* आत्मभाषे दृढमतिर्नयाय नयकोविद ।

[D1 नर्यर्विनय-, D4 11 12 नयापनय- (for नयाय नय)]

—G2 om (hapl ?) 5^{c}–7^{b} Ś1 D2 12 13 read 5^{cd} before 1^{cd}, D2 13 alone repeating it here D1 3 4 read 5^{cd} before 2 —^{d}) B1–3 M2 तदा, D2 13 (both first time) वच (for तत·)

6 G2 om 6 (cf v l 5) M2 reads 6^{ab} after 1, repeating it here —^{b}) D5 8–10 M1 Ck t द्वितीयम्, Cv r m g as in text (for तृती°) Ś1 D2–4 12 13 उपदर्शयन , Ñ2 V2 B D6 7 अनुवर्तयन् , V1 3 D1 11 G1 Cm अनुवर्णयन्, Cv k t as in text (for उप°) —Ñ1 illeg. from तान्स in ^{c} up to वाक्य in ^{d} —^{c}) Ś1 B4 D11 12 सर्वांस्तान् (by transp)

7 G2 om 7^{ab} (cf v l 5) D4 illeg from षु in भिन्नेषु up to दङ्ग in ^{b} —^{a}) B4 D1 transp सर्वेषु and भिन्नेषु —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 11 [ऽ]भेदयद् , D1 3 [ऽ]भीषयत (for ऽभीषयद्) —^{c}) Ś1 D12 भाषणैर् (for भीषणैर्) D5 8–10 विविधैर् (for बहुभिर्) Ś1 D1 12 दृष्टै , Ñ1 D11 भीमैर्, D2–4 13 दीप्तै , G(ed) हृद्यै (for वाक्यै). —^{d}) Ś1 D2,12 13 शि(D12 से [sic])क्षापद-, Ñ1 भेदगर्भ-, Ñ2 V2 3 B2 D7 रामशका-, V1 आशकेन, B4

त्वं समर्थतरः पित्रा युद्धे तारेय वै धुरम् ।
दृढं धारयितुं शक्तः कपिराज्यं यथा पिता ॥ ८
नित्यमस्थिरचित्ता हि कपयो हरिपुंगव ।
नाज्ञाप्यं विषहिष्यन्ति पुत्रदारान्विना त्वया ॥ ९
त्वां नैते ह्यनुयुञ्जेयुः प्रत्यक्षं प्रवदामि ते ।
यथायं जाम्बवान्नीलः सुहोत्रश्च महाकपिः ॥ १०
न ह्यहं त इमे सर्वे सामदानादिभिर्गुणैः ।
दण्डेन न त्वया शक्याः सुग्रीवादपकर्षितुम् ॥ ११
विगृह्यासनमप्याहुर्दुर्बलेन बलीयसः ।
आत्मरक्षाकरस्तस्मान्न विगृह्णीत दुर्बलः ॥ १२
यां चेमां मन्यसे धात्रीमेतद्बिलमिति श्रुतम् ।
एतल्लक्ष्मणबाणानामीषत्कार्यं विदारणे ॥ १३ G 4 54 13 B 4 54 13 L 4 46 14

शकायन- (sic), D1.3 4 शिक्षाक्षर-, D11 वाक्यै शका- (for कोपोपाय) B1 3 रामसंदेशभूषितै, G(ed) शिक्षार्थं ह्यगद च तै

8 ^{a}) Ñ1 त्व हि (hypm) (for त्व) Ś1 D2 12 13 समो वानर, T2 समर्थस्तत, G3 M1 °र्थं सम(M1 °म), Ck t as in text (for समर्थतर) T3 प्रीतो (for पित्रा) —^{b}) D5 6 8–10 G3 ध्रुवं, Ck as in text (for धुरम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 युधि तारेय विक्रमै (Ñ1 D12 °म, D1 3 4 वै कथ), D11 युक्तिमन्त्रक्रियाविधौ —For 8^{ab}, Ñ2 V B D7 subst

1129* सामर्थ्ये त्वं पितुस्तुल्यो युधि मन्त्रक्रियाविधौ।

[V1 3 तु (for त्व) B4 transp सामर्थ्य and त्व]

—^{c}) D1 तारयितु (for धार°) G2 शक्य (for शक्त) —^{d}) D1 पितृ- (for कपि-) D3 4 transp यथा and पिता

9 D4 damaged for 9^{a} —^{a}) D1 अनवस्थित- (for नित्यमस्थिर-) Ś1 Ñ1 D2 12 13 -चित्तत्वात्, Ñ2 D7 -चित्ताश्च, V1 3 B1–3 D11 -चित्तास्तु, V2 -चित्तास्ते (for चित्ता हि) —^{b}) D11 हरयो (for कपयो) Ś1 Ñ1 D1–4 13 कपिकुजरा (D1 4 °र), B4 कपिपुगव, D12 हरिकुजरा (for हरिपुगव) Ñ2 V B1–3 D7 हरयो हरिसत्तम —^{cd}) Ñ2 V D7 न वस्तु, B1–3 वस्तु न, D1 11 नाज्ञा ते (for नाज्ञाप्य) B1–3 विहरिष्यति (for विषहि°) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 दारैर्, V3 -पौत्रैर्, D5 6 8–10 T G3 M2 Ct -दार, Cr m g k as in text (for -दारान्) D1 11 पुत्रदार(D1 °रान्)विनाकृता (for ^{d}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 नाज्ञा ते प्रसहिष्यति पुत्रदारैर्(D13 °र) विनाकृता, B4 नाज्ञा प्रतिसहिष्यति पुत्रदारान्वितास्तव, D3 4 आज्ञा ते वै करिष्यति पुत्रदारविनाकृता

10 ^{a}) D5 [अ]नुयुजीरन्, D8–10 G1 Ck t °रजेयु, D11 °रज्यते, Cv r m g as in text (for [अ]नुयुञ्जेयु) Ś1 Ñ1 D2 12 13 त्वय्येते नानुरक्ते(Ñ1 °रजे, D2 °ज्ये)यु, Ñ2 V B1 2 D7 नैते(B1 न च, G[ed] न,ते) त्वामनुरज्ये(B1 2 °रजे)रन्, B3 न चेत्त्वामनुरज्येरन्, B4 त्वा ह्येते नानुरजेयु, D1 3 4 तव राग न यास्यति —^{b}) D1 3 4 कथयामि (for प्रवदामि) —^{c}) G1 M1 [अ]ह, Cg t as in text (for [अ]य) —For 10^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 subst

1130* यथाह तारनीलौ च समतौ न पितुस्तव ।

[V2 3 B4 यथा हि, B1 यदाह, D11 तथाह (for यथाह) Ñ2 V B D7 रामसुग्रीवौ, D11 नलनीलौ च (for तारनीलौ च) Ñ2 V B D7 लक्ष्मणश्च, D1 समता न, D4 सतत न (for समता न) D11 जाबुबाश्च तथा पितु, D13 समतावायमुस्तवा (sic) (for the post half)]

11 ^{a}) D4 damaged for ह्यह Ñ2 D7 वा, D3 च, D6 G2 [अ]पि, Cg t as in text (for हि) Ś1 Ñ V B4 D2–4 7 11–13 न च ते (for त इमे) B1–3 न राज्य न च ते सर्वे, D1 नाथ नाह न चेमो ते, M1 न हन्यत इमे सर्वे —^{b}) M2 सार- (for साम-) Ś1 D2 12 13 -[अ]र्थभेदनै, Ñ V1 2 B D1 3 4 7 11 -वि(Ñ1 प्र)भेदनै, V3 -[अ]वभेदनै (for -[आ]दिभिर्गुणै) —^{c}) Ś1 D12 M3 वा, Ñ1 तु, Cg t as in text (for न) V1 2 B2 3 T1 2 transp दण्डेन and न D2 13 चायुधै, D3 4 नायुधै, D11 न युधा (for न त्वया) Ñ1 तथा शक्या, V1 पुरा शक्या, V2 शक्ता, B2 [आ]युधा शक्ता, B3 4 [आ]युधा शक्या (B4 °क्य), T2 त्वया शक्य (for त्वया शक्या) Ñ2 V3 B1 D7 न दण्डैर् युधा शक्या, D1 न दण्डैर्नायुधै शक्या ❀ Cv दण्डेन (न) त्वयेति पाठः।, Cr दण्डेन न त्वया शक्य(°क्या?) इति पाठ ❀ —^{d}) B1–3 D13 T2 M2 अपि, B4 अभि-, Cg t as in text (for अप-)

12 ^{a}) V2 3 B4 [अ]समम् (for [आ]सनम्) D4 इति (for अपि) B1 3 [अ]ह (sic), D8 [आ]ह (for [आ]हुर्) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 न (D13 न हि [hypm]) विग्रह(D13 °ह-) सम प्राहुर् —^{b}) Ñ2 V2 D1 4–6 8–11 T1 2 G1 2 (before corr as in text) 3 Ck t बलीयसा, Cv r m g as in text (for °यस) Ś1 Ñ1 V1 3 B D2 3 7 12 13 दुर्बलस्य बलीयसा (D13 °स) —^{c}) Ś1 D1 2 11–13 रक्षाकरी(D1 11 °र), Ñ2 V B D3 4 7 -क्षयकर (for -रक्षाकरस्) —^{d}) Ñ2 D7 विगृह्णीत, V2 B1 2 नि(B2 प्र)गृह्णीत, V3 च गृह्णीत, D3 4 [अ]वगृ° (for विगृह्णीत) Ś1 D2 12 13 बुद्धि गृह्णाति दुर्बल

13 ^{ab}) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 वीर, V1 स्थातु, D11 यत्त्व (for धात्रीम्) T बलम् (for बिलम्) D5 8–10 स्मृत, D6 श्रुता, Ct as in text (for श्रुतम्) Ñ2 V B1–3 D7 गुहा दुर्गसमाश्रया, D11 गुहाममितविक्रम (for ^{b}) B4 यानिमान्मन्यसेस्मान्वै वीरेदं च बिलं महत् —For 13^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1131* यच्चात्र मन्यसे स्थातु बिले मयविनिर्मिते ।

14 14 15 स्वल्पं हि कृतमिन्द्रेण क्षिपता ह्यशनिं पुरा ।
लक्ष्मणो निशितैर्बाणैर्भिन्द्यात्पत्रपुटं यथा ।
लक्ष्मणस्य च नाराचा बहवः सन्ति तद्विधाः ॥ १४
अवस्थाने यदैव त्वमासिष्यसि परंतप ।
तदैव हरयः सर्वे त्यक्ष्यन्ति कृतनिश्चयाः ॥ १५

स्मरन्तः पुत्रदाराणां नित्योद्विग्ना बुभुक्षिताः ।
खेदिता दुःखशय्याभिस्त्वां करिष्यन्ति पृष्ठतः ॥ १६
स त्वं हीनः सुहृद्भिश्च हितकामैश्च बन्धुभिः ।
तृणादपि भृशोद्विग्नः स्पन्दमानाद्भविष्यसि ॥ १७
न च जातु न हिंस्युस्त्वां घोरा लक्ष्मणसायकाः ।
अपवृत्तं जिघांसन्तो महावेगा दुरासदाः ॥ १८

[Ś1 यश्चात्र, D1 यच्चन, D4 यस्येव, G3 यश्चैव (for यच्चात्र) Ś1 D12 मन्यते D1 3 4 वास (for स्थातु) D1 3 4 विलेस्मिन्दुर्गसश्रिते (D3 °सचिते, D4 °सेविते) (for the post half)]

—c) Ś1 Ñ1 D2 12 13 तत्र, Ñ2 V B1–3 D7 11 एषा, B4 तद्धि, D1 3 4 एष (for एतल्) D13 -वाक्यानाम् (sic) (for -वाणा°) —d) Ñ2 V2 B1 D7 11 कार्या (for कार्यं) Ñ1 D8–13 Ck t विदारण Ś1 D1 3 4 12 सुकर (D1 3 4 °र) प्रविदारण (D1 °णे, D3 4 °णै) ❀ Ck ईषत्कार्यमीषत्करमिति यावत् । खलभावश्छान्दस, Ct ईषत्करम् । खलभाव आर्पे ❀ —After 13, Ñ1 ins 1132*

14 Ñ1 om 14^{ab} —a) Ś1 D1–4 11–13 स्तोक, Ñ2 V B1 2 D7 थिल, M2 स्वत्व, Cv r m g as in text (for स्वल्पं) B3 बिल विकृतमिंद्रेण, B4 कृत हि बिलमिंद्रेण —b) Ś1 D1–4 11–13 वज्रेणात्र विदारण, Ñ2 V B1–3 D7 एक ह्यश (B2 वाश) निपात (D7 °पीड) नात, B4 दुर्भिद्याशनिमुख्यया —After 14^{ab}, Ś1 D2 12 13 ins, while Ñ1 (due to om) ins after 13

1132* वम्वेकसारमिन्द्रस्य पुर सुरगणैर्वृतम् ।
[Ñ1 D2 13 विश्वेकमारम् (for वस्नेक°)]

—c) Ñ2 V B1–3 D7 तु शितैर् (for निशि°) B4 तल्लक्ष्मण शरैर्भिद्याच् —d) B4 शीघ्र, D3–5 7 8 13 T2 भिद्यात् (for भिन्द्यात्) B4 M2 पर्ण- (for पत्र-) D13 -पुर (for -पुटं) V2 तथा (for यथा) —After 14^{cd}, Ś1 Ñ1 D2 11–13 ins

1133* वज्रमेक सुरेशस्य सर्वशत्रुनिवर्हणम् ।
[D11 येनेदमवदारित (for the post half)],

while Ñ2 V B D7 ins

1134* एकैवेन्द्राशनिर्ज्ञेया यया दुर्गं विदारितम् ।
[B4 चेद (for दुर्गं)],

whereas D1 3 4 ins

1135* एकमिन्द्रस्य वज्र हि येनेदमवदारितम् ।

—e) Ś1 Ñ1 V1 D12 तु तारेय, Ñ2 V3 B2 4 D1 2 6 7 11 13 T M3 तु नाराचा, D3 4 M1 हि नाराचा (for च नाराचा) —f) B1–3 बहुश (for बहव) Ñ2 V B1–3 D7 11 तादृशा (for तद्विधा) ❀ Cm 'तद्विदा' इति पाठे बिलभेदका . ❀ —After 14, B4 D5 6 8–10 S ins

1136* वज्राशनिसमस्पर्शा गिरीणामपि दारणा ।
[B4 -प्रख्या (for -स्पर्शा) B4 अभिभेदना, D5 8–10 अपि दारका, Cr g as above (for अपि दारणा)]

15 a) B4 आस्थातु हि, D1 3–5 8–10 T M1 Ck t अवस्थान, Cv r m g as in text (for °स्थाने) D11 व्यवस्थानं यदा वाच्यं —b) B4 एषिष्यसि, D5 आनेष्यसि (for आसिष्यसि) D1 3 4 11 समेष्यति परतप (D4 °प) —For 15^{ab}, Ś1 Ñ1 D2 12 13 subst

1137* अवस्थातु महाबाहो यदैवात्र त्वमेष्यसि ।
[Ś1 D12 अध (for अव-)],

while Ñ2 V B1–3 D7 subst for 15^{ab}

1138* यदि कर्ता भवानेव बिलेऽस्मिन्वै प्रतिश्रयम् ।

[B1 यत (for यदि). V1 भयेनैव (for भवानेव) B2 व परिश्रम, G(ed) अभिसश्रय (for वै प्रतिश्रयम्)]

—c) Ñ2 V B D1 3 4 7 11 ततस्त्वा, T1 2 M3 तथैव, Ck t as as in text (for तदैव) Ś1 D2 12 13 बहव (for हरय) —d) D1 3 कृ (D1 क्ष) तसचय (for °निश्चया) D4 11 त्यक्ष्यत्यकृतसचय (D11 °निश्चया).

16 Ñ1 illeg for 16 —a) D1 पुत्रदाराश्च —b) Ś1 D2 11–13 भयातुरा (for बुभुक्षिता) —c) Ś1 D12 खेदतो, T2 विदिता, M2 वेदिता, Ck t as in text (for खेदिता). V2 3 B1 D1 दु खिताश्चैव, D3 4 दु खचर्याभिस्, D11 G3 °शय्यासु, Ck t as in text (for दु खशय्याभिस्) D5 6 दु खाद्दु खतर गत्वा —d) D5 कि करिष्यति दुर्गता

17 a) Ś1 Ñ V B1 2 D1–4 7 11–13 स विहीन, B3 अविहीन, B4 परिहीन, D8 म त्व दीन (for स त्व हीन) D13 सुहृद्दश (for °द्भिश) —b) D12 -कामश (for -कामैश) —c) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 भयोद्विग्न (for भृशो°) —d) Ś1 स्पर्धमानो, D6 12 M1 स्पदमानो (for °मानाद्) V2 B3 गमिष्यति, D1 रुभेष्यसि (corrupt), D3 4 7 त्रसिष्यसि (D7 °ति), G2 भविष्यति (for भविष्यसि) Ñ2 V1 स्पदमानोनुशिष्यसि (V1 °ति), V3 स्पदमानोक्रमिष्यसि, B1 2 D11 13 स्पदमानो भवि (B1 गमि) ष्यति (D11 वसिष्यसि), B4 स्यंदमानाद्भविष्यति

18 a) Ñ2 V2 3 D7 तु जातु, B1–3 जानंतो, B4 हि जातु (for च जातु) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 न हि जातु (D11 शत्रु) न (D3 4 नि) हन्युस्त्वा, V1 ननु यातुरहिस्युस्त्वा (sic), D5 8–10 M1 Ct अत्युग्रवेगा (D8 °ग) निशिता —b) Ś1 Ñ V

अस्माभिस्तु गतं सार्धं विनीतवदुपस्थितम् ।
आनुपूर्व्यात्तु सुग्रीवो राज्ये त्वां स्थापयिष्यति ॥ १९
धर्मकामः पितृव्यस्ते प्रीतिकामो दृढव्रतः ।
शुचिः सत्यप्रतिज्ञश्च न त्वां जातु जिघांसति ॥ २०
प्रियकामश्च ते मातुस्तदर्थं चास्य जीवितम् ।
तस्यापत्यं च नास्त्यन्यत्तस्मादङ्गद गम्यताम् ॥ २१   G 4 54 22 B 4 54 22 L 4 46 24

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

B D1–4 7 11–13 राम , T2 घोर- (for घोरा) ❀ Cv घोरा लक्ष्मणसायका इति पाठ ❀ —Ñ1 illeg up to दुरा in 18^{d} —^{cd}) D5 8–11 T1 3 Ct अपावृत्त, T2 अप्रवृत्ति, G3 M1 अप्रवृत्त, Cv r g as in text, Cm अस° (for अपवृत्त) Ś1 D2–4 11–13 महावेगा (D3 4 °गाद्), B4 महाभागा (for जिघासन्तो) Ñ1 --*प्रभा (for दुरासदा) Ś1 D2 11–13 शक्रा(D2 11 13 वज्रा)शनिसमप्रभा (L[ed] °स्वना), B4 पातालेपि प्रतिष्ठित, D3 4 यदि त्व न गमिष्यसि (for ^{d}) D1 अपवृत्तो यदि त्व तु न गमिष्यसि सर्वथा —For 18^{cd}, Ñ2 V B1–3 D7 subst

1139* अपवृत्ता महावेगा यदि त्व नागमिष्यसि ।

[Ñ2 अपावृत्त, V1 अपवृत्त , D7 °वृक्ष (sic) (for °वृत्ता) V1 2 B2 3 गमिष्यसि (for [आ]गमिष्यसि)]

19 ^{a}) V1 गत (for गत) —^{b}) V1 उपस्थिल —^{c}) D11 स, G2 च (for तु) Ś1 Ñ1 D2 12 13 आनुपूर्व्याथ, Ñ2 V B D7 °पूर्व्या स(B4 च), D1 3 4 °पूर्व्येण, D5 9 °पूर्व्या तु, D10 G3 °पूर्व्यां तु, Cr m g k t as in text (for °पूर्व्यात्तु) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स्वराज्ये, D1 राज्ये स- , D11 राज्ये स्त्रे (for राज्ये त्वा)

20 ^{a}) D3 कर्मकाम , D8–10 Ck t धर्मराज (for धर्मकाम) —^{b}) Ś1 D12 शुचिकामो, Ñ1 D2 11 13 G2 पुत्र°, Ck t as in text (for प्रीत°) Ñ2 V B D7 धर्मात्मा सशितव्रत , D1 3 4 यश कामस्तथैव च —^{c}) M1 शुभ (for शुचि) D1 -प्रतिज्ञस्ते D6 12 -व्रतश्चैव, G1 M1 2 °ज्ञस्तु (for -प्रतिज्ञश्च) —^{d}) V2 D5 8–10 G2 स, D7 त, Ck as in text (for न) B2 त्वा जात, T2 त्वा जातु, G(ed) स य त, Ck as in text (for त्वा जातु) —Ñ1 illeg from जिघासति up to तदर्थं in 21^{b}. Ñ2 V2 3 B D6 7 11 T2 G1 M2 न(B4 च) सात्वयेत् , D5 8–10 न नाशयेत , G2 न घातयेत् , Ck as in text (for जिघासति) Ś1 D1 12 न स जाड्य(D1 वाच्य) करिष्यति, V1 न त्वा जातु न सात्वयेत् , D2 13 न च त्वा जातु शातयेत् (D13 सात्वये), D3 4 न साहाय्य करिष्यति

21 Ñ1 illeg up to तदर्थं (cf v l 20) —^{a}) B4 मातुस्ते(by transp), G1 मे मातुस् (sic) (for ते मातुस्) —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 D2–4 11–13 तस्य (for चास्य) —^{c}) D2 ह्यपत्य (for [अ]पत्य च) Ś1 B4 D1 3 4 12 हि न, Ñ2 V B1–3 D7 11 13 न च (by transp) (for च न) Ś1 B1–3 D4 12 T3 [अ]न्य (for [अ]न्यत्) —^{d}) D3 4 शाम्यता (for गम्यताम्) —After 21, Ś1 D1 3 4 11 12 ins

1140* सर्वेषामेव दु खाना ततोऽस्त्यभ्यधिक तु किम् ।
अपराध भवेद्येन बिले त्व सप्रवेक्ष्यसि ।

[(l 1) Ś1 D12 दु खोय, D11 दु खाय (for दु खाना) D1 तवास्ति, D3 तत्रापि, D4 तवाय, D11 ममापि (for ततोऽस्ति) D11 नु (for तु) —(l 2) Ś1 D12 बिल (for बिले) D1 विवर सप्रवेक्ष्यनि (for the post half)]

Colophon B4 D1 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 B1–3 D2–4 7 11–13 हनुमद्वाक्य, D3 before हनु° wrongly reads उद्योगपर्वणि), V2 3 सीतान्वेषणे हनुमद्वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om , Ñ2 51, V2 52, V3 57, B2 3 D8 M1 55, D5 6 8–10 T G1 2 M2 3 54, D7 56, D11 G3 53 (as in text) —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

५४

श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं प्रश्रितं धर्मसंहितम् ।
स्वामिसत्कारसंयुक्तमङ्गदो वाक्यमब्रवीत् ॥ १
स्थैर्यं सर्वात्मना शौचमानृशंस्यमथार्जवम् ।
विक्रमश्चैव धैर्यं च सुग्रीवे नोपपद्यते ॥ २
भ्रातुर्ज्येष्ठस्य यो भार्यां जीवतो महिषीं प्रियाम् ।
धर्मेण मातरं यस्तु स्वीकरोति जुगुप्सितः ॥ ३
कथं स धर्मं जानीते येन भ्रात्रा दुरात्मना ।
युद्धायाभिनियुक्तेन बिलस्य पिहितं मुखम् ॥ ४
सत्यात्पाणिगृहीतश्च कृतकर्मा महायशाः ।
विस्मृतो राघवो येन स कस्य सुकृतं स्मरेत् ॥ ५
लक्ष्मणस्य भयाद्येन नाधर्मभयभीरुणा ।
आदिष्टा मार्गितुं सीतां धर्ममस्मिन्कथं भवेत् ॥ ६

54

D1 continues the previous Sarga. M1 begins with श्रीरामाय नमः.

1 a) Ś1 Ñ2 V2 3 B1–3 D2,7 12 13 तु हनुमद्- (for हनुमतो). —b) B1 2 D2–4 6 13 प्रसृत, B3 प्रवृत्त, D11 प्रभूत, M1 प्रश्रृत, Ct as in text (for प्रश्रित). —c) D6 तदा (for स्वामि). D3 4 -सत्कार (for सत्कार-). V1 -ससक्तम् (for -संयुक्तम्). —d) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 प्रत्युवाच ह(B4 D11 त) (for वाक्यमब्रवीत्).

2 a) G1 धैर्यम् (for स्थैर्यं). Ñ2 V B D7 11 धर्मात्म(V2 B3 °र्थे)ता, D5 8–10 G1 M Cg k t आत्मसम-, D6 °न (for सर्वात्मना). B4 सौम्य (for शौचम्). Ś1 D1 3 4 10 स्थ(Ś1 व)र्यं धर्मो यश शौर्यम्, Ñ1 D2 13 धैर्यं धर्मात्मता शौर्यम्. Cr स्थैर्यं सर्वात्मना शौचमिति पाठः. —b) G3 तथा (for अथ). —c) V2 M1 विक्रम (for °मश्च). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सत्य, V1 3 धर्मं, D11 शौर्यं, M2 धैर्यश्च (sic) (for धैर्यं). —d) B4 [उ]पयुज्यते, D3 °लभ्यते (for [उ]पपद्यते).

3 Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 transp. 3 and 4 (including subst.). —a) Ñ2 V2 D7 य क्षुन्नो, V1 3 B1–3 य क्रुद्धो, D1 3 4 भार्यां च(D1 तु) (for यो भार्यां). —b) B2 3 4 (after corr. as in text) D6 T2 M1 जीवितो, D3 याचितो, D4 यावतो (for जीवतो). D3 धिया(sic) (for प्रियाम्). —c) G3 ता तु (for यस्तु). Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 धर्मतो मातरं यस्ता(D1 3 4 योग्या), Ñ2 V B D7 11 धर्मतो मातरमिव. —d) G1 [अ]जुगुप्सित (for जुगुप्सित.). —After 3, D11 ins.:

1141* पश्चाच्च घातयामास रामेणाक्लिष्टकर्मणा ।
निर्गुणो निरपेक्षश्च धर्मस्तत्र कथं भवेत् ।

4 Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 transp. 3 and 4 (including subst.). —a) Ś1 Ñ1 D2 12 13 धर्मान्स, V3 D11 धर्मं स (by transp.), D7 स धर्मे, M3 समर्थं, Cm g as in text (for स धर्मं). Ñ2 V B1–3 D7 जानाति (for जानीते). D3 4 कथं धर्मं विजानीते. —b) D6 दुरात्मन, M3 महात्मना (for दुरात्मना). Ś1 Ñ V B D2 7 11–13 भ्रातरं पूर्वजं हि य, D1 3 4 पूर्वजे भ्रातरि प्रिये. —After 4ab, B2 (marg.) ins.:

1142* राज्यलोभेन पापात्मा पितृवं मे न्यवारयत् ।

—c) T2 (also) G2 विनियुक्तेन, Cr m g k t as in text (for [अ]भि°). —d) T1 G2 M2 Cr [अ]पिहित, Cm as in text (for पिहित). —For 4cd, Ś1 Ñ1 D2,11–13 subst.:

1143* अश्मना पर्यवच्छन्नं बिलं रामानुगतं पुरा ।

[D11 अश्मभिः (for °ना). D11 प्रतिच्छन्नं, D13 °मज्ञान (sic) (for पर्यवच्छन्नं). D13 -[अ]नुगत (for °गतं). Ś1 Ñ1 विष्यानुगताः पुरा (for the post. half)],

while Ñ2 V B D7 subst.:

1144* अश्मभिः प्रत्यवेत्सीद्धि स्वर्भानुपतने बिले ।

[B1 2 प्रत्यवेत्सीत्तम्, B4 परिवर्तीत (for प्रत्यवेत्सीद्धि). G(ed.) रामानु- (for स्वर्भानु-). Ñ2 D7 धम(D7 °नि)त पतित बिले (for the post. half)],

whereas D1 3 4 subst.:

1145* अरोत्सीदश्मना द्वारं प्रविष्टे विपुलं बिलम् ।

[D1 प्रविष्टो (for °ष्टे) and विपु (for विपुल)]

5 a) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 सत्ये पाणि; B4 सत्ये पाणौ (for सत्यात्पाणि-). D10 T2 -गृहीतस्य (for °श्च). —c) Ś1 Ñ V1 2 B D1–4 7 11–13 न स्मृतो (for विस्मृतो). —d) B1 स कथ, B2 3 कथं स (for स कस्य). M1 3 तु कृत, Cl t as in text (for सुकृत).

6 a) D2 11 लक्ष्मगेन (sic). B3 4 भयार्थे(B4 °र्ते)न, D5 8–10 भयेनेह, Cm g as in text (for भयाद्येन). —b) B4 साधर्म-, D1 3 4 न धर्म (for नाधर्म). —c) Ñ2 V B1–3 D7 आरब्धा(Ñ2 V2 D7 °ब्ध) (for आदिष्टा). Ñ1 V1 2 B1 2 4 D5 6 12 सीता (for सीतां). —d) Ñ2 V1 2 B1–3 D1 3 4 7 11 धर्मस्तस्य(V1 B1–3 D11 °त्र), V3 B4 D5 6 8–10 T1 2 धर्मस्तस्मिन् (for धर्ममस्मिन्). Ck धर्मं धर्मधीमूलं प्रवर्तनम्।, Ct 'धर्ममस्मिन्' इति पाठे धर्मं धर्मधीमूलं प्रवर्तनमित्यर्थः. Ś1 D2 12 13 स कस्य सुकृतं स्मरेत्(D2 भवेत्), Ñ1 स तु कस्य कृतं स्मरेत्.

तस्मिन्पापे कृतघ्ने तु स्मृतिहीने चलात्मनि ।
आर्यः को विश्वसेज्जातु तत्कुलीनो जिजीविषुः ॥ ७
राज्ये पुत्रं प्रतिष्ठाप्य सगुणो निर्गुणोऽपि वा ।
कथं शत्रुकुलीनं मां सुग्रीवो जीवयिष्यति ॥ ८
भिन्नमन्त्रोऽपराद्धश्च हीनशक्तिः कथं ह्यहम् ।
किष्किन्धां प्राप्य जीवेयमनाथ इव दुर्बलः ॥ ९
उपांशुदण्डेन हि मां बन्धनेनोपपादयेत् ।
शठः क्रूरो नृशंसश्च सुग्रीवो राज्यकारणात् ॥ १०
बन्धनाच्चावसादान्मे श्रेयः प्रायोपवेशनम् ।
अनुजानीत मां सर्वे गृहान्गच्छन्तु वानराः ॥ ११
अहं वः प्रतिजानामि न गमिष्याम्यहं पुरीम् ।
इहैव प्रायमासिष्ये श्रेयो मरणमेव मे ॥ १२
अभिवादनपूर्वं तु राजा कुशलमेव च ।
वाच्यस्तातो यवीयान्मे सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ १३

G 4 55.13
B 4 55 14
L 4 47.14

7 ^{a}) Ñ2 V B1–3 D7 तस्मात्, G3 अस्मिन् (for तस्मिन्) D6 वापि (for पापे) B4 कृतार्थे (for कृतघ्ने) Ś1 Ñ V B D1–4 6 7 11–13 T2 च (for तु) —^{b}) D5 8–10 Ct स्मृतिभिन्ने (for °हीने) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 12 13 दुरा(V1 ह्यना, D1 [ऽ]बला)त्मनि (for चलात्मनि) D11 चलचित्त-कृतात्मनि —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 11–13 प्राज्ञ (for जातु) Ñ2 V B1–3 D7 विश्वस्या(V1 2 °से)त्क पुमान्प्रा(D7 पुन प्रा)ज्ञ —^{d}) Ś1 D12 13 सत्कुलीनो, B4(before corr as in text) D3 4 °ने, D1 सुकुलीनो (for तत्कुलीनो). B3 विजीगिषु, D5 8–10 विशेषत (for जिजीविषु) —After 7, Ś1 D2 12 13 ins the lines of 4 52 25 with var

[(l 2) Ś1 D1 2 4 12 13 राघवेणाभिषिक्तोह (for the prior half)]

8 Ñ1 om 8^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 V2 3 B1–3 D2 4 7 13 राज (for राज्ये) G3 पुन, Ck t as in text (for पुत्रं) D1 5 6 11 T1 3 G1 3 M2 3 राज्ये पुत्र प्रतिष्ठाप्य ❀ Cg पुत्र जनिष्यमाण स्वपुत्र ❀ —^{b}) D1 T1 G1 3 Ck सुगुणो, Ct as in text (for सगुणो) D5 6 8–10 विगुणो, Ck t as in text (for निर्गुणो) Ś1 Ñ2 V B D2–4 7 12 13 स(D12 सु)गुण वापि(Ñ2 V B4 °थ, D7 °व्य) निर्गुण —^{c}) B1–3 शत्रु°, B4 D1 4 शत्रु, D3 शक्त, D11 शक्य (for शत्रु-) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स कथ तु(D2 13 तत्) (for कथ शत्रु-) D1 वा (for मा) —^{d}) Ś1 Ñ V B2–4 D2 7 11–13 पितृव्यो (for सुग्रीवो) D1 M2 योजयिष्यति, Ck t as in text (for जीव°) —After 8, D1 3 4 11 ins the lines of 4 52 25, while D12 repeats wrongly ह रामेणाक्लिष्टकर्मणा and 8

9 ^{a}) D5 -मित्रो (for -मन्त्रो). Ś1 D2–5 12 13 विरुद्धश्च, Ñ1 निरुद्धश्च, Ñ2 V B D7 11 [ऽ]परुद्धश्च, D1 [ऽ]व-बद्धश्च, Ck t as in text (for ऽपराद्धश्च) —^{b}) Ñ2 V1 3 B1–3 D7 हीन शक्त्या, V2 °शक्त्या, D1 शक्तोशक्ता (sic), D5 8 10 भिन्नशक्ति, M1 शक्तिहीन, Ck t as in text (for हीनशक्ति) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 तथा गुणकथा ब्रुवन्; B4 तस्य दोषानह ब्रुवन्, D11 तस्य वै विकथा ब्रुवन्. —^{c}) D3 7 किष्किंधया. —^{d}) Ś1 Ñ1 B4 D2 11–13 सुग्रीववशग कथं, Ñ2 V B1–3 D7 गतायु(V °सु)रिव सगर, D1 3 4 सुग्रीववशमागत

10 ^{a}) D3 4 अपाशु- (sic) D1 अपाशुदडे (sic) निहित —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B2–4 D2 7 12 13 [अ]वसादयेत्, D6 [उ]पघातयेत् (for [उ]पपादयेत्) V1 B1 धनु(B1 वधे)नैवावसादयेत्, D1 11 बधने सोव(D11 स च)सादयेत्, D3 4 वधने सोथ घातयेत् —^{c}) D3 4 11 स च, T2 शत- (for शठ) B4 क्षुद्र (for क्रूरो) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 कृतघ्नश्च (for नृशसश्च)

11 ^{a}) D6 om, M3 वा (for च) Ś1 Ñ1 D12 बधने योजयत्यस्माच्, Ñ2 V3 B1–3 D7 बधनान्मरण श्रेय, V1 2 बधन(V2 °ने) मरणाच्छ्रेय, B4 वधन नावसान मे, D1 3 4 बध्नीयाद्धातयेद्वापि, D2 11 13 वधने(D2 °न) योज(D11 जर)-येत्सोस्माच्(D2 °स्माच्) —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 इह (for श्रेय) —^{c}) Ñ2 D7 अनुज्ञाय च, B3 D5 8–10 अ(B3 ना)-नुजानतु (for अनुजानीत) —^{d}) Ñ2 V1 B4 D1 5 7–11 T2 G3 M1 3 गृह (for गृहान्) Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 12 13 G1 3 M1 2 गच्छत(Ś1 Ñ1 B4 °थ) (for गच्छन्तु) —After 11, D10 erroneously repeats 11^{ab} up to श्रेय

12 ^{a}) T2 तु (for व). Ñ2 V B D7 11 भवंत प्रति-गच्छतु —^{b}) B4 T3 [आ]गमिष्यामि (for गमिष्यामि) Ñ2 V B D7 11 पुन, D6 G1 पुर (for पुरीम्) —For 12^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1146* गमिष्यामि न तत्राहमकृतार्थ कथंचन ।

[D2 13 च (sic) (for न) Ś1 D12 कदाचन, D1 [ऽ]र्थ-साधने (for कथचन)]

—^{c}) V1 2 D1–4 6 7 9–11 12(also) 13 आशिष्ये (for आसिष्ये) —^{d}) Ś1 B4 D4 11 G2 च, D3 वा (for मे) V2 . मरण धने. —After 12, D6 T G M1 3 Cv.r m g ins, while D5 8–10 Ck t ins after 13^{ab}

1147* अभिवादनपूर्वं तु राघवौ बलशालिनौ ।

13 B4 om (hapl ?) 13^{ab} (cf 12^{d} variant) —^{a}) V3 अभिवाद्य स, D9 °वादित-, D11 °वादय (for अभि-वादन-) Ñ1 मे, D6 G1 2 M1 2(also) Cv.r हि, D13 यो (for तु) —^{b}) D11 हि (for च) Ś1 D1–4 12 जने(D2

14 14 15 आरोग्यपूर्वं कुशलं वाच्या माता रुमा च मे ।
मातरं चैव मे तारामाश्वासयितुमर्हथ ॥ १४
प्रकृत्या प्रियपुत्रा सा सानुक्रोशा तपस्विनी ।
विनष्टं मामिह श्रुत्वा व्यक्तं हास्यति जीवितम् ॥ १५
एतावदुक्त्वा वचनं वृद्धानप्यभिवाद्य च ।
संविवेशाङ्गदो भूमौ रुदन्दर्भेषु दुर्मनाः ॥ १६
तस्य संविशतस्तत्र रुदन्तो वानरर्षभाः ।
नयनेभ्यः प्रमुमुचुरुष्णं वै वारि दुःखिताः ॥ १७
सुग्रीवं चैव निन्दन्तः प्रशंसन्तश्च वालिनम् ।
परिवार्याङ्गदं सर्वे व्यवस्यन्प्रायमासितुम् ॥ १८
मतं तद्वालिपुत्रस्य विज्ञाय प्लवगर्षभाः ।
उपस्पृश्योदकं सर्वे प्राङ्मुखाः समुपाविशन् ।
दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु उदक्तीरं समाश्रिताः ॥ १९

°न) काशल्यमुच्यता, Ñ V B1–3 D7 सुग्रीव प्लवगेश्वर, D13 न काशल्य तमुच्यता —After 13ab, D6 8–10 Ck,t ins 1147* D6 reads 13cd in marg —c) D1 11 12 ततो, D5 पिता (for तातो) B4 च (for मे) —d) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वचनान्मम (for वानरेश्वर) Ñ2 V B1–3 D7 कुशल वचनान्मम, B1 D1 3 4 11 युष्माभिर्वचनान्मम ❀ Cv r अभिवादनपूर्वं हि(Cr तु) राघवौ बलशालिना। अभिवादनपूर्वं तु(Cr हि) राजा कुशलमेव चेति पाठ (Cr °च च। वाच्यस्ततो यवीयान्मे सुग्रीवो वानरेश्वर· । इति पाठक्रम·)), Cg अभिवादनेति। राघवौ कुशल वाच्याविल्यनुषङ्ग ।, Ck वाच्यस्तात इत्यादि राघवौ बलशालिनाविल्यनन्तरं वाच्यस्तात इतिक्रमा पाठ्पाठा । तद्योजनाशक्त्या पाठव्यत्यास पर पठति स्म ❀

14 a) D1 3 4 कौशल्य (for कुशल) —b) V1 B4 तारा (for माता) Ś1 D12 तु मा (for रुमा) V B1 2 रुमा तथा, B3 तथाक्रमा (for रुमा च मे) —c) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 [अ]पि (for [ए]व) —d) T3 अर्हसि (for °थ)

15 a) B1 [अ]सौ (for सा) —b) V1 सकरुणा (for सानुक्रोशा) D7 यशस्विनी (for तप°) —After 15ab, Ś1 D1–4 12 13 ins (D3 4 l 2 only)

1148* बहुभिर्मधुरैर्वाक्यै शोकप्रणुदनै· शुभै ।
भर्तृहीना विवत्सा च शोकार्ता दु खभागिनी ।

[(l 1) D1 शने (for शुभै) —(l 2) D1 मृतभर्तृविवशा च दीना सा पुत्रवत्सला]

—c) M3 निविष्टम् (for विनष्ट) D1 अपि मा, D3–5 8–11 T2 M3 इह मा, D6 मामित (for मामिह) —d) V B1–3 D1 3 4 7 त्यक्ष्यति (for हास्यति)

16 a) B4 एवमुक्त्वा तु (for एतावदुक्त्वा) T1 3 G3 M1 वचन चोक्त्वा (for उक्त्वा वचनं) —b) Ś1 Ñ D1–5 8–13 M3 तान्, V B1–3 D7 तत्र, B4 दृष्ट्वा (for अपि) T2 वृद्धान्समभिवाद्य च, G3 वृद्धानामभिवाद्य च —c) V1 3 G1 स विवेश, D3 4 प्रविवेश, D5,8–10 M3 विवेश च (for संविवेश). —d) G2 क्रदन् (for रुदन्) D5 8–10 दुर्मुख (for दुर्मना)

17 a) Ś1 B4 D2 12 13 श्रुत्वा (for तत्र) Ñ D7 तस्य तद्वचन(Ñ1 सन्निशत·) श्रुत्वा, V B1–3 तस्य श्रुत्वा वचस्तत्र, M1 सन्निशतस्ततस्तत्र —b) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 सर्वे ते, V1 करुण, 1 G1 2 M2 रुदतो (for रुदन्तो) Ś1 Ñ1 B4 D2 12 13 वचन हरियूथपा, D1 3 4 ततो वानरयूथपा, D11 ततस्ते हरियूथपा —c) D11 जल नेत्र (for नयनेभ्य) Ñ2 B1 2 D7 प्रगलज्जुरू, V2 प्रमसृजुरु, G(ed) तु ससृजुरु (for प्रमुमुचुरु) —d) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 शोकजं, Ñ2 V B1–3 D7 नेत्रज (for उष्ण वै)

18 a) D1–4 12 13 [अ]पि (for [ए]व) Ś1 Ñ1 चाभिनिंदत (for चैव निन्दन्त) —b) Ś1 [S]पि, D12 हि (for च) D3 प्रशम तस्य (sic), D8 शशमतश्च (for प्रशंसन्तश्च) —D7 om 18cd. —d) Ś1 Ñ1 D2 12 13 विविशु, Ñ2 न्यवसन्, V1 3 B1–3 D8 10 M3 व्यवसन्, B4 व्यवसु (also विविशु in marg) (for व्यवस्यन्). Ś1 Ñ1 प्रियम् (for प्रायम्) D1 तस्मिन्प्राजलयस्तत, D3 4 11 तस्थु प्राजलयस्तथा(D11 °दा) ❀ Ck t व्यवसन्प्रायमास्यतेति यावत् (Ct °स्यत) ❀

19 a) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 निश्चय, Ñ2 V B D5 7–10 त(D9 य)द्वाक्य (for मतं तद्) —b) Ś1 D1 12 हरिपुगवा, Ñ1 D2–4 13 हरियूथपा (for प्लवगर्षभा) —c) Ñ2 V (V3 also) B D7 11 G2 विविशे, D6 G3 M3 Cr m g तत्र (for सर्वे) —D13 om (hapl) from 19d up to सर्वे in l 1 of 1149* —Note hiatus between e and f —e) V1 सर्वेषु (for दर्भेषु) —f) T समास्थिता (for °श्रिता) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11 12 कृ वा चोत्तरत शिर, M3 उदधेस्तीरमाश्रिता ❀ Cr m उत्तरीय समाहिता इति कर्तरि निष्ठा। उत्तरीय सवीत(Cm °वसित)वन्त । उदक्तीर समाश्रिता इति वा(Cm च) पाठ ❀—After 19, Ś1 Ñ1 D1–4 11 12 13 (after 19c owing to om) ins, while Ñ2 V B D7 ins l 2 only

1149* ते दीनमनस सर्वे रुदन्तो हि पृथक्क्षितौ ।
तमेवानु मरिष्यन्त सर्वे सविविशुर्भुवि ।

[(l 1) D13 om the prior half D1 पृथक् (for क्षितौ) D3 4 11 तस्थु प्राजलयस्तदा (for the post half) —(l 2) V1 [अ]नु मरिष्यत, V2 D1 4 [अ]नुस(D4 °च)रिष्यत', D11 [आ]शु मरिष्यत (for [अ]नु मरिष्यन्त·) Ś1 Ñ1

स संविशद्भिर्बहुभिर्महीधरो
महाद्रिकूटप्रतिमैः प्लवंगमैः ।
बभूव संनादितनिर्झरान्तरो
भृशं नदद्भिर्जलदैरिवोल्बणैः ॥ २०

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

उपविष्टास्तु ते सर्वे यस्मिन्प्रायं गिरिस्थले ।
हरयो गृध्रराजश्च तं देशमुपचक्रमे ॥ १
संपातिर्नाम नाम्ना तु चिरजीवी विहंगमः ।
भ्राता जटायुषः श्रीमान्प्रख्यातबलपौरुषः ॥ २

G 4 56 2
B 4 56 2
L 4 48 2

D2 12 13 तदा (for भुवि) B4 सर्वे सर्वविशारदा, D3 सर्वे भूमिमुपाविशन्, D4 सर्वे भूमावु . विशन् (for the post half)] —After 19, D5 6 8–10 S ins

1150* मुमूर्षवो हरिश्रेष्ठा एतत्क्षममिति स्म ह ।
रामस्य वनवासं च क्षयं दशरथस्य च ।
जनस्थानवधं चैव वधं चैव जटायुषः ।
हरणं चैव वैदेह्या वालिनश्च वधं रणे ।
रामकोपं च वदतां हरीणां भयमागतम् । [5]

[(l 1) M1 ह्येतत् (for एतत्) G2 हा (for ह) —(l 4) D5 8–10 तथा (for रणे) D6 transp वध and रणे —D10 ins l 5 after 20 —(l 5) G2 transp भयम् and आगतम्]

20 [a]) V1 D1 3 सम विशद्भिर्, D4 रुदद्भस्सद्भिर् (corrupt), M1 एव वदद्भिर् (for स संविशद्भिर्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 बलिभिर् (for बहुभिर्) —[b]) Ś1 Ñ V B D1–4 11–13 महाद्रिशृग-, D7 महद्भि शृग- (for महाद्रिकूट-) D11 प्रमुखैः (for -प्रतिमैः) V1 illeg, B4 समतात् (for प्लवगमैः) —[c]) Ś1 Ñ1 D2 12 13 कदरातरो, B4 -सानुकंदरो, G M2 3 Cr m g -निर्झ° (for -निर्झरान्तरो) —[d]) D12 रदद्भिर् (for नदद्भिर्) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 [उ]-ल्वणो(Ś1 B1 °गु, B4 D2 11 13 °गै), D5 8–10 [अ]वर (for [उ]ल्बणे) ❀ Cg अस्मिन्सर्गे सार्धत्रयोविंशति श्लोकाः ❀ —After 20, D10 ins l 5 of 1150*

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D3 4 7 12 13 प्रायोपवेशन(D7 °ने), Ñ2 D2 प्रायोपवेश, V1 B1–3 वानरप्रायोपवेश, V2 सीतान्वेषणे वानरप्रायोपवेश, V3 वानरप्रवेश, B4 वानरप्रायोपवेशन, D1 11 अगदप्रायोपवेशन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D1 2 4 12 13 om, Ñ2 52, V2 53, V3 B4 58, B2 3 D3 M1 56, D5 6 8–10 T G1 2 M2 3 55, D7 57, D11 G3 54 (as in text), L(ed) 47 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः

55

M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 [a]) Ś1 Ñ1 B4 D2 11–13 च (for तु) V3 तत (for तु ते) Ś1 Ñ1 D2 12 प्राये(Ñ1 D2 °य) (for सर्वे) —[b]) Ñ2 V B D1 6 7 11 G1 2 M2 तस्मिन् (for यस्मिन्). Ñ2 V2 3 B1–3 D7 धरातले, V1 रसातले, B4 धराधरे, D1 11 महीधरे (for गिरिस्थले) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 सर्वे (D3 4 13 प्रायस्) तस्मिन्महीधरे —Ñ1 illeg from 1[c] up to नाम in 2[a] —[c]) D9 गध- (sic) (for गृध्र-) Ś1 D2 12 13 गृध्रराजोथ, D1 °राजस्तु (for गृध्रराजश्च) —D4 missing after राज up to स गु in 1152* —V1 illeg for [d] —[d]) Ñ2 V3 B D7 समुपस्थित, V2 समुपागत, D1 3 अभ्यवर्तत (for उपचक्रमे) —After 1, D11 ins

1151* संपातिनार्जितं भक्ष्यं चिरान्नामाभ्युपागतम् ।

—Thereafter D11 cont, while Ś1 D1–4 12 13 ins. after 1

1152* स गुहाया विनिर्गम्य विन्ध्यस्य शिखरे स्थित ।

[(l 1) D4 missing for स गु D3 विनिष्क्रम्य, D4 विनि - क्रम्य (for विनिर्गम्य) D11 स गुहा यदि निर्गम्य (for the prior half)]

2 Ñ1 illeg up to नाम in [a] (cf v l. 1) V1 illeg. up to जीवी in [b] —[a]) V2 B1–3 स्पाती (for °पातिर्) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वेगेन, B3 नाम्ना वै (for नाम्ना तु) —[b]) Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 11–13 दीर्घजीवी(D1 °वि-), D6 चिरजीवि, G1 2 M2 3 चिरजीवी(G2 °वि-) Ñ2 V

3 कन्दरादभिनिष्क्रम्य स विन्ध्यस्य महागिरेः ।
3 उपविष्टान्हरीन्दृष्ट्वा हृष्टात्मा गिरमब्रवीत् ॥ ३
3 विधिः किल नरं लोके विधानेनानुवर्तते ।
यथायं विहितो भक्ष्यश्चिरान्मह्यमुपागतः ॥ ४
परम्पराणां भक्षिष्ये वानराणां मृतं मृतम् ।
उवाचैवं वचः पक्षी तान्निरीक्ष्य प्लवंगमान् ॥ ५
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भक्षलुब्धस्य पक्षिणः ।
अङ्गदः परमायस्तो हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥ ६
पश्य सीतापदेशेन साक्षाद्वैवस्वतो यमः ।
इमं देशमनुप्राप्तो वानराणां विपत्तये ॥ ७
रामस्य न कृतं कार्यं राज्ञो न च वचः कृतम् ।
हरीणामियमज्ञाता विपत्तिः सहसागता ॥ ८
वैदेह्याः प्रियकामेन कृतं कर्म जटायुषा ।
गृध्रराजेन यत्तत्र श्रुतं वस्तदशेषतः ॥ ९

B1-3 D1 7 द्विजोत्तम, D12 ˚नाम (for विहगम) —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 D2 12 13 शूर (for श्रीमान) Ñ2 V B1-3 D1 3 4 7 11 जटा(V2 ..[moth-eaten])युषोग्रजो भ्राता —^{d}) D1 3-5 8-10 M विख्यात- (for प्रख्यात-) B4 D1 3 4 11 -विक्रम (for -पौरुष)

3 Ñ1 illeg up to चिर in 4^{d} —^{a}) D4 missing for कन्दराद B2 3 अति-, T2 अपि (for अभि-) Ś1 D2 12 13 -निर्गम्य, V1 D1 4 11 -निःक्रम्य; V3 -निष्कृत्य, D3 -ष्क्रम्य (for निष्क्रम्य) —^{b}) B3 om. स विन्ध्यस्य Ś1 B4 D2 12 13 गिरेर्द्विज (B4 ˚रे स्थित) (for महागिरेः) D1 3 4 11 विंध्यस्य शिखरे स्थित —D4 reads ^{d} in marg —^{d}) Ś1 D1-3 11-13 स(Ś1 D2 स)हृष्ट इदमब्रवीत्, Ñ2 V B D7 प्रीतो(B4 हृष्टो) वचनमब्रवीत्, D4(m) मनो विस्मयमागत

4 Ñ1 illeg up to चिर in ^{d} (cf. v l 3) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B1-3 D7 परे, B4 D2 12 13 परो (for नर) D1 3 4 11 विधिस्तु परमो लोके —^{b}) Ñ2 V B1-3 D7 [उ]पवर्तते, G(ed) [उ]पतिष्ठते, Cm as in text (for [अ]नुवर्तते) Ś1 D2 12 13 विधिनैवोपपद्यते, B4 विधिना चोपवर्तते, D1 3 4 11 विधे सर्वं प्रवर्तते —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1-3 D1 2 7 11-13 [इ]द, D3 4 [इ]ह (for [अ]य) G1 यथाहं. Ś1 Ñ2 V D1-4 7 11-13 निहित, B1-3 चिंतितं (for विहितो) Ś1 Ñ2 V B1-3 D4 7 11 12 M1 भक्ष्य, B4 मेद्य, D1 2 13 मह्यं, D3 भक्ष, D6 T1 3 G M2 भक्षश्, Cm k t भक्ष्यश् (as in text) —^{d}) G M1 2 Cm k इहागत, Ct as in text (for उपागत) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 भक्ष्य(Ś1 D12 मत्य, D13 भक्ष) चिर(Ñ1 illeg up to चिर)मिहेप्सित, Ñ2 V B1-3 D7 चिरान्मे समुपस्थित, D3 4 11 मह्य चिरमिहागत —After 4, Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 ins.

1153* दैवेन विहित नूनं भक्ष्यमेतदुपस्थितम् ।

[D4 missing for दैवेन विहित D13 भक्षम् (for भक्ष्यम्). Ś1 Ñ1 भक्षमेतदुपस्थित, D1 3 4 11 मद्या होने उ(D3.4 ह्यु)पस्थिताः (for the post half)]

5 ^{a}) Ś1 Ñ1 V B1-3 D2-4 12 13 चर(Ś1 D3 12 मास्म) चराणा खा(Ś1 D13 स्वा)दिष्ये, Ñ2 B4 D7 वनेचराणा ग्रासिष्ये, D1 चर चराणा भोक्ष्येद्य, D11 चर चराणा खादिष्ये (sic) —^{b}) D11 मृतामृतं —Ñ1 illeg from ^{c} up to साक्षाद् in 7^{b} —^{cd}) G2 M3 इद, Cr m g as in text (for एव) M1 विधि (sic) (for वच) B4 एवमुक्त्वा स सपातिस्, D11 एवमूचे स सपातिस् (for ^{c}) D6 समीक्ष्य (for निरीक्ष्य) Ñ2 V B1-3 D7 एवमुक्त्वा तु सपाती(D7 ˚तिस्) तानवैक्षत(V1 3 तान्निरीक्ष्य च) वानरान् —For 5^{cd}, Ś1 D12 subst, D1 3 4 subst l 2, while D2 13 subst. l 1 only for 5^{cd}

1154* हृष्टोऽब्रवीच्च सपातिर्दृष्ट्वा तान्हरियूथपान् ।
एतावदुक्त्वा सपाति प्रेक्ष्यमाण प्लवगमान् ।
[(l 2) Ś1 D12 प्रेक्ष्यमाणान् (for ˚माण)]

6 Ñ1 illeg for 6 (cf v l. 5) —^{b}) D5 8-10 T1 M3 भक्ष्य-, G3 पक्ष- (for भक्ष-) D5 -ष्क्ष्य (for लुब्धस्य) D1 3 4 भक्ष(D1 रूक्ष) गृध्रस्य (for भक्षलुब्धस्य) Ś1 D2 11-13 विह(D13 ˚ह)गस्यामिषैषिण; Ñ2 V B1-3 D7 गृध्रराजस्य दारुण, B4 भक्ष्य गृध्रस्य पश्यत —^{c}) Ñ2 B1-3 परमत्रस्तो, V1 ˚माश्चर्यो, B4 D1 6 G1 M1 Cv ˚मायत्तो, D11 ˚मोद्विग्नो (for परमायस्तो) ❀ Cr परमायस्त परमोद्विग्नम् ❀ —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 11-13 उवाच ह (for अथाब्रवीत्)

7 Ñ1 illeg up to साक्षाद् in ^{b} (cf v l 5) —^{a}) M3 श्रद्धा- (sic), Cv k t as in text (for सीता-) Ñ2 V B1-3 D7 -प्रणाशेन, B4 D1-4 11 13 -प्रवादेन (for -[अ]पदेशेन) Ś1 D12 पश्यामीद(D12 पश्यस्येत) प्रवादेन, D5 6 पश्य गृध्रापदेशेन ❀ Ct 'गृध्रापदेशेन' इति पाठ सुगम ❀ —^{b}) Ś1 Ñ V B4 D12 वैवस्वतोपम (B4 ˚म), G3 वैवस्वत यम (for वैवस्वतो यम) —^{c}) D2 T2 इद (for इम) G3 -प्राप्त (for -प्राप्तो) ❀ Cr इम देशमनुप्राप्त इति सम्यक् ❀ —^{d}) D11 कपीना जीवितातक

8 ^{a}) V2 न रामस्य (by transp) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-4 7 11-13 न राज्ञो वचन कृत, D5 8-10 न कृत(D10 ˚त्वा) राजशासनं.—Ñ1 illeg for 8^{c}–10^{b} —^{c}) B3 G1 इह स(G1 न)ज्ञाता (for इयमज्ञाता) —^{d}) Ś1 D2 12 13 कृता (for [आ]गता) B1-3 समुपागता (for सहसा˚) ❀ Cr हरीणामियमज्ञाता विपत्तिरिति पाठ ❀

9 Ñ1 illeg for 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 11-13 वैदेह्या ह्रिय(B ह्रिय)माणाया —^{b}) D1 कृतकर्मा द्विजो महान्, D3 कृतकार्यो द्विजोत्तम —D1 3 4 11

तथा सर्वाणि भूतानि तिर्यग्योनिगतान्यपि ।
प्रियं कुर्वन्ति रामस्य त्यक्त्वा प्राणान्यथा वयम् ॥ १०
राघवार्थे परिश्रान्ता वयं संत्यक्तजीविताः ।
कान्ताराणि प्रपन्नाः स्म न च पश्याम मैथिलीम् ॥ ११
स सुखी गृध्रराजस्तु रावणेन हतो रणे ।
मुक्तश्च सुग्रीवभयाद्गतश्च परमां गतिम् ॥ १२
जटायुषो विनाशेन राज्ञो दशरथस्य च ।
हरणेन च वैदेह्याः संशयं हरयो गताः ॥ १३
रामलक्ष्मणयोर्वासमरण्ये सह सीतया ।
राघवस्य च बाणेन वालिनश्च तथा वधः ॥ १४
रामकोपादशेषाणां राक्षसानां तथा वधः ।
कैकेय्या वरदानेन इदं हि विकृतं कृतम् ॥ १५

G. 4 56. 16
B 4 56 16
L 4 48 19

om 9^{cd}. —^{c}) Ñ2 V B1–3 D7 गृध्रराज्ञा (metri causa) जनस्थाने —^{d}) B3 D12 तु (for तद्) Ñ2 V B D2 7 12 13 न सशय (for अशेषत) Ś1 श्रुतवास्तु न सशय· —After 9, Ś1 Ñ2 V B1–3 D2 7 12 13 ins, while D1 3 4 11 ins after 9^{ab} (owing to om).

1155* रावणेन नृशसेन स तु प्राणैर्वियोजित ।

[Ñ2 V2 B1–3 D7 वै, D1 च (for तु) V1 मवैं, V3 शर (for स तु)]

—Thereafter Ñ2 V B1–3 D7 cont

1156* कृतो राजा च सुग्रीवो हत्वा रामेण वालिनम् ।

[B1 स (for च)]

10 Ñ1 illeg for ^{ab} (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D2 12 13 यथा, Ñ2 V B1–3 D7 एव, B4 अथ (for तथा). G2 सर्वाण्यपि च, Cr as in text (for तथा सर्वाणि) —^{b}) G2 गतानि च, Cr -गतान्यपि (as in text) —^{c}) D1 3 4 रामस्य कुर्वंति (by transp) —^{d}) Ś1 D12 प्राणास्तथा (for प्राणान्यथा) Ñ1 वय (for वयम्) Ñ2 V2 D1 3 4 7 त्यक्तात्मानो वय यथा (D1 3 4 transp वय and यथा), V1 3 B D11 त्यक्त्वात्मान वय यथा (B3 4 यथा वय, D11 न सशय) —After 10, D5 6 8–10 S ins

1157* अन्योन्यमुपकुर्वन्ति स्नेहकारुण्ययन्त्रिता ।
ततस्तस्योपकारार्थं त्यजतात्मानमात्मना ।
प्रिय कृत हि रामस्य धर्मज्ञेन जटायुषा ।

[(l 1) T2 -कारण (for -कारुण्य) —(l 2) T G3 M3 Cr m तेन, Ck t as above (for ततस्) T2 [उ]पकारार्थं M1 त्यजति ❀ Cv त्यजतात्मानमित्यत्र त्यजता इति पदच्छेद ❀]

11 ^{a}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 रामस्यार्थे, B4 अस्यार्थे हि, D6 राघवार्थं (for राघवार्थे) Ś1 Ñ V2 3 B D1–4 7 12 13 पराक्राता, D11 परिक्रम्य (for परिश्रान्ता) —^{b}) Ś1 D1–4 11–13 सर्वे, B4 सदा (for वय) Ñ V B1–3 D7 तदर्थं त्यक्तजीविता —^{c}) Ñ1 illeg from णि प्रपन्ना up to 13^{b}. Ś1 D2 12 13 प्रविष्टा स्मो, V3 B2 D5 G3 M3 प्रपन्ना स्मो, B4 प्रपद्यामो, D1 3 4 प्र (D1 च) गच्छामो, (for प्रपन्ना स्म) B1 कातारानाप्रपन्ना स्म —^{d}) Ś1 V2 B4 D2 13 T2 G2 पश्यामि, D12 पश्याः (for पश्याम) D1 न पश्यामश्च (for न च पश्याम) G2 3 जानकीं

12 Ñ1 illeg for 12 (cf v l 11) —^{a}) Ś1 D1–4 12 13 धन्य स (D2 °न्यस्तु), Ñ2 V2 3 B1 4 D7 सुखितो, V1 सुकृती, B2 3 प्रथितो, D11 स धन्यो (for स सुखी) —^{b}) V2 D11 युधि (for रणे) —^{c}) B4 तु (for च) V1 वाली बलवान् (for सुग्रीवभयाद्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V2 3 B D2 7 11–13 गतिमुत्तमा, V1 गति... (moth-eaten) (for परमा गतिम्) —After 12, Ś1 Ñ2 V B D2 7 11–13 ins

1158* पितुर्मम विनाशाय जहार जनकात्मजाम् ।
राक्षसापसद पाप पौलस्त्यकुलपासन ।
मृतान्मृतान्नो गृध्रोऽय भक्षयिष्यति वानरान् ।

[(l 1) V1 पितु... (moth-eaten) —(l 2) Ś1 D2 12 13 मूढ (for पाप) V2 3 B4 पुलस्त्य (for पौलस्त्य-) V2 पासुल (for -पासन) —B3 D11 om l 3 —(l 3) Ś1 D2 12 13 [ऽ]य पक्षी (for गृध्रोऽय)]

—Thereafter D12 reads l 3-4 of 1162* for the first time, repeating them in their proper place

13 Ñ1 illeg for 13^{ab} (cf v l 11) —For 13^{ab}, Ś1 D1 3 4 11 12 subst, D13 cont after l 4 of 1162*

1159* पितुर्मम विनाशेन रामप्रव्राजनेन च ।

[Ś1 राज्य (for राम) D3 4 -प्रव्रजनेन (for -प्रव्राज°)], while Ñ2 V B D2 7 13 subst for 13^{ab}

1160* जटायुषो वालिनश्च नाशाद्दशरथस्य च ।

—Thereafter D2 cont 1162*, while D13 cont l 3-4 —D2 om 13^{c}–15 —^{c}) Ñ2 V B1–3 D7 हरणे (B1 °ण) चापि (for हरणेन च) —^{d}) Ñ2 V B1 2 D7 11 वानरा (for हरयो) Ś1 वानरा सशय, Ñ1 D1 3 4 12 13 हरय सशय (by transp) B3 पुनरागता (for हरयो गता)

14 For 14–15, Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 11–13 subst 1161* —^{a}) T G3 M3 (all with hiatus) वाम (for वासम्) —^{b}) M1 सीतया सह (by transp) —D6 reads ^{cd} in marg —^{d}) D5 6 8–10 T1 G M1 वध (for वध)

15 ^{a}) D5 8 10 रक्षसा च (for राक्षसाना) —^{b}) D5 8–10 T1 G1 2 (before corr) M1 वध (for वध) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) D5 8–10 Ct च, Cv r g k as in text (for हि)

—For 14-15, Ś1 Ñ(Ñ1 mostly illeg) V B D1 3 4 11-13 subst

1161* एकस्या खलु कैकेय्या कृते क्लिश्यन्ति वानरा ।
सुदुष्कर कृत कर्म कैकेय्या धर्मगर्हितम् ।
यया समस्त निहत कुलमात्मा तथा वयम् ।
कैकेय्या हि कृते पापे शोकेन स गतो दिवम् ।
सत्यसध क्षितिपति पुत्र सप्रेष्य दण्डकम् ।

[Ś1 Ñ V B D7 om l 1 —(l 1) D11 एकया खलु कैकेय्या कृत कर्म सुदुष्कर —D1 3 4 11 om l 2 —(l 2) V2 सुदु कृत Ñ2 D7 बत (for धर्म-) —(l. 3) Ś1 B2 D12 13 यथा (for यया) Ñ2 नियत, B1 विहत (for निहत) D1 3 4 समस्ता निहता यत्र, D11 समस्त यत्र निहत (for the prior half) Ñ2 V2 3 B4 D7 यशो वय, B1-3 D11 यशो बल (for तथा वयम्) V1 कुलमात्मयशो बल (for the post half) —(l 4) B2 शोके, D1 4 पत्न्या, D2 पथा(sic) (for पापे) B2 न मुख (for शोकेन) Ñ2 V B D7 महाद्युति (for गतो दिव) D11 कुरिमते साधुगर्हिते (for the post half) —(l 5) Ñ2 V2 3 B D7 यथा क्षितिपतिर्वृत्त (V3 B4 °द्ध), D11 राजा दशरथो वृत्त (G[ed] प्रेत) (for the prior half) Ñ2 V B D7 11 पुत्रो (for पुत्र) D1 13 दडके, D3 4 दडकान् (for दण्डकम्)]

Thereafter, Ś1 Ñ1(illeg) D1 3 4 11-13 cont, Ñ2 V B2 4 D7 cont l 2-4 only, B1 3 cont l 2-4, 13 and 15-18 only, while D2 cont after 1160*

1162* यत्र रामस्य वसतो रावणेन हृता प्रिया ।
उपकार हि कुर्वन्ति साधव स्वजने सदा ।
धन्य स गृध्राधिपतिर्जटायु परवीरहा ।
यो राघवार्थे निहतो रावणेन पराक्रमी ।
सोऽन्विष्यश्च महारण्ये सुग्रीवेण समागत ।
शूरो बाणेन चैकेन सर्वमर्माभिघातिना ।
निहत्य वालिन राम सुग्रीवमभिषिक्तवान् ।
सिद्धार्थे त प्रशाम्यन्त काले शाखामृगेश्वरम् ।
तत सचोदयामास सीतान्वेषणतत्पर ।
ततो रामवच श्रुत्वा सुग्रीवो वानरेश्वर ।
विचीयन्ता दिश सर्वा सोऽस्मान्वै प्रेषयत्तदा ।
ते विचित्य दिश सर्वा यथोद्दिष्टा नृपात्मजाम् ।
अदृष्ट्वा मैथिलीं सीता भयात्प्रायमुपास्महे ।
त्यक्तदारसुहृद्वर्गास्त्यक्तसर्वप्रियास्तथा ।
ते वय नचिरात्कालान्निराहारा बुभुक्षिता ।
देहमुत्सृज्य यास्याम प्रतिश्रयमिवापगा ।
कुलान्येतानि कैकेय्या हतानि त्रीणि लीलया ।
वानराणा नराणा च पक्षिणा प्रवरस्य च ।

[D2 om l 1-2, D11 transp l 1 and 2 —(l 1) Ś1 D12 13 यस्य (for यत्र) D4 वनतो (sic), D12 तो (for वसतो) —D1.3 4 om l 2-4 —(l 2) Ñ2 V B D7 11 तु (for हि) B4 कुर्वंतु (for कुर्वन्ति) Ñ2 V B D7 11 सज्जने V2 तदा, D11 मता (for सदा) D13 स्वजनेषु च —D11 reads l 3-4 after l 18, D12 reads l 3-4 first time after 1158* repeating them here, D13 cont l 3-4(followed by 1159*) after 1160* —(l 3) B3 4 च (for स) —(l 4) Ñ2 V B D7 11 पराक्रमात्, D12(first time) दुरात्मना (for °क्रमी) —(l 5) D1 सोन्वेषयन्, D11 तामन्वेष्टु (for सोऽन्विष्यश्च) D3 4 सोन्वेषन्परमारण्ये (for the prior half) Ñ1 ..वेण (for सुग्रीवेण) D11 समेयिवान् (for समागत) —(l 6) Ñ1 D1 3 4 11 शरोत्तमेन (for शूरो बाणेन) D1 -मर्मातिघातिना, D13 °सिपातिना. —(l 7) D11 निपात्य (for निहत्य) —(l 8) Ś1 D1 च, D2 न, D3 11 तु (for त) D4 सिद्धार्थे तु Ś1 D12 प्रशसति (D12 °न्त) (for प्रशाम्यन्त) D11 राज्य (for काले) D13 -मृगेश्वर (for °श्वरम्) —(l 9) D1 11 राम (for तत) D13 स नोदयामास (for सचोद°) D3 तत्पर, D11 -कारणात् (for तत्पर) —(l 10) D13 कपिराजो महाद्युति (for the post half) —(l 11) Ś1 निचीयितु, D1 विचीयता, D4 विचीयन्तो, D12 विचेयता, D13 विचीयत (for विचीयन्ता) D11 विचेयार्थं तु वैदेह्या (for the prior half) D3 4 विप्रेषयत्तदा(D4 °यन्नदी) (for वै प्रेषयत्तदा) Ñ1 D1 यथोद्दि(Ñ1)ष्टा नृपाज्ञया, D11 सोस्मान्प्रस्थापयत्तदा, D12 सो न्वै प्रेषयत्तदा (for the post half) —(l 12) D1 3 4 वि(D1 व्य)चिन्वन्, D2 निश्चित्य (for विचित्य) D11 ते निचीय दिश दुर्गा, D13 ते विचित्य दिश सर्वा (for the prior half) D1 4 यथोद्दिष्टा D11 नृपाज्ञया Ñ1 यथादिष्टा नृपात्मज, D13 यथोद्दिष्टा नृपात्मजा (for the post half) —(l 13) D4 न दृष्ट्वा (for अदृष्ट्वा) Ś1 D12 तस्मात्, D11 वय (for भयात्) —B1 3 om l 14 —(l 14) D1 3 4 11 -प्रिया (D3 °य)प्रिया (for -प्रियास्तथा) —(l 15) D2 13 विचितात् (for न चिरात्) B3 न ते वय चिरान् D11 काल (for कालात्) D12 निरा —(l 16) B3 यास्याम (for यास्याम) B1 3 [अ]ध्वग, D1 3 4 [अ] वगा (for [आ]पगा) D11 प्रतिश्रममिवाध्वगा (for the post half) —(l 17) D12 missing after कुलान्येता up to हतानि B1 3 श्रीणि (for [ए]तानि) D3 हृतानि (for हतानि) B1 3 किल वानरा (for त्रीणि लीलया) —(l 18) D1 वराणा (for नराणा) B1 3 प्लवगस्य (for प्रवरस्य) D11 ह (for च)]

—After 15, D5 6 8-10 S ins

1163* तद्सुखमनुकीर्तित वचो
भुवि पतिताश्च समीक्ष्य वानरान् ।
भृशचलितमतिर्महामति
कृपणमुदाहृतवान्स गृध्रराट् ।

[(l 2) D5 8-10 T1 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) —(l 3) D8-10 T1 Ct -चकित- (for चलित-) —(l 4) D6 8-10 G1 गृध्रराज (for °राट्) ❀ Cv स गृध्राडिति सम्यक् । अन्यथा वृत्तमाङ्कर्यं स्यात् । कथमासीज्जनस्थाने युद्धमित्यनुवादेन पुरोवादेऽङ्कदवाक्येऽयमर्थविशेष उक्त इत्यवगन्तव्यम् ।, Cr गृध्राडिति सम्यक् । अन्यथा

तत्तु श्रुत्वा तदा वाक्यमङ्गदस्य मुखोद्गतम् ।
अब्रवीद्वचनं गृध्रस्तीक्ष्णतुण्डो महास्वनः ॥ १६
कोऽयं गिरा घोषयति प्राणैः प्रियतरस्य मे ।
जटायुषो वधं भ्रातुः कम्पयन्निव मे मनः ॥ १७
कथमासीज्जनस्थाने युद्धं राक्षसगृध्रयोः ।
नामधेयमिदं भ्रातुश्चिरस्याद्य मया श्रुतम् ॥ १८
यवीयसो गुणज्ञस्य श्लाघनीयस्य विक्रमैः ।
तदिच्छेयमहं श्रोतुं विनाशं वानरर्षभाः ॥ १९

G 4 56 22
B 4 56 22
L 4 48 37

वृत्तभङ्ग स्यात्। केषुचित्कोशेषु मूर्धाशुन्ध्यपक्षत्वादिनि श्लोकस्यानन्तर दृश्यते । प्राचुर्येण मर्गममाप्तिद्योतकवृत्तभेदमङ्गावात् । तदसुखमित्यस्य श्लोकस्यानन्तर सर्गकरणमुपपन्नमिति प्रतीयते ।, Cg अस्य श्लोकस्यानन्तर मगममाप्तिर्भवितुमर्हति ॥]

—Thereafter T G M ins an additional Colophon with Sarga No 56 —Thereafter G1 concludes with श्रीरामाय नम

16 ^{a}) G1 2 M3 तत (for तत्तु) G3 M1 तच्छ्रुत्वा च (for तत्तु श्रुत्वा) D5 8-10 T2 तथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D2-4 12 13 एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यम्, Ñ2 V B D7 11 एतच्छ्रुत्वा तु वचनम्, D1 तत श्रुत्वा भय वाक्यम् —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 12 13 मुखाच्च्युत, Ñ1 ∗ ∗ (illeg), D11 महात्मन (for मुखोद्गतम्) —After 16^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1-4 7 11-13 ins

1164* भ्रातृस्नेहेन सपाति सहसा व्यथितोऽभवत्।
ताश्च प्रायमुपाविष्टास्तदा गिरिवरे स्थित ।

[(l 1) V2 B1-3 सपाती (for °ति) D1 3 4 11 मवाप्यो (D3 °ष्प, D4 °ष्प) (for महमा) —(l 2) V1 एतान् (for ताश्च) Ś1 D1-4 12 13 प्राय ममुपविष्टास्तान्, B4 तान्प्रायमुपविष्टास्तु, D11 तान्प्राय समुपाविष्टान् (for the prior half) Ś1 D1-4 12 13 ततो गिरिगुहाशय, V3 moth-eaten, B4 गृध्रो गिरितटाश्रित, D11 गृध्रो गिरितटस्थित (for the post half)] —^{c}) B4 D11 मेघसकाशस् (for वचन गृध्रस्) —^{d}) Ñ2 V B D7 दुरासद, G1 महास्वर (for महास्वन)

17 ^{a}) B4 गिर (for गिरा) —^{b}) T M3 प्रियतमस्य —^{c}) B4 मम, T2 [भ्र]प्रिय (for वध) —D10 om (hapl) 17^{d}-18^{c} —^{d}) B4 क्षोभयन् (for कम्पयन्) —For 17, Ś1 Ñ V B1-3 D1-4 7 11-13 subst

1165* को जटायुषमाख्याति प्राणैरिष्टतर मम।
हत शूरमनार्येण ममेद व्यथित मन ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 अभ्येति (for आख्याति) Ñ2 V B1-3 D7 जटायुष को वदति, D2 13 को जटायु(D13 °यु) ममाख्याति (D13 °त) (for the prior half) B1 वित्तर, B2 3 D1 3 इष्टतम —(l 2) Ś1 Ñ1 D12 अमार्गेण, V3 अमर्षेण (for अनार्येण) D11 श्रुत्वा मे (for ममेद) V2 व्यथते Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 मम सघट्टयन्मन (for the post half)]

—Thereafter D1 3 4 11 cont, B4 ins after 17, while Ś1 Ñ V B1-3 D2 7 12 13 ins. after 20^{ab}

1166* कथ जटायुर्निहत कश्च रामो जटायुष ।

[D1 राम कश्च (by transp)]

18 D10 om 18^{abc} (cf v l 17) Ś1 Ñ V B1-3 D2 7 12 13 read 18-19^{b} (18^{cd} and 19^{ab} transp) after 20^{ab} (preceded by 1166*) —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वा(D2 13 चा)सीज् (for आसीज्) —^{b}) T2 -गृद्धयो (sic), Cg as in text (for -गृध्रयो) —After 18^{ab}, Ś1 Ñ V B D1 2 7 12 13 ins

1167* पूर्वजोऽह यवीयान्मे जटायुर्हरिपुगवा ।
हत केन कथ कुत्र कस्माद्वा प्रायमास्यते।

[(l 1) Ñ1 mostly illeg B1 जटायुर्मे (for यवीयान्मे) Ś1 D1 2 12 13 सुहृद्भ्राता जटायुर्मे (for the prior half) Ś1 B1 D1 2 12 13 यवीयान् (for जटायुर्) V2 हरियूथपा, B4 पक्षिणा वर (for हरिपुगवा) —(l 2) Ś1 D1 2 12 13 तत्र (for कुत्र) B4 कपिश्रेष्ठा (for कथ कुत्र) V3 आस्यथ (for आस्यते) Ś1 D1 2 12 13 प्रायमुपाविशन्(D1 13 °त्), B4 प्रायमिहागता (for वा प्रायमास्यते) Ñ1 कस्मात्प्रायमुपागम (for the post half)]

Ś1 Ñ V B D1-4 7 11-13 transp 18^{cd} and 19^{ab} Ñ1 illeg for 18^{d} —^{d}) B1-3 D7 चिराद्द्य, G1 M2 °स्यास्य (for चिरस्याद्य) D3 चिरमस्याद्य शाश्वत —After 18, Ś1 D2 12 13 ins 1170*, while D5 6 8-10 S ins

1168* इच्छेय गिरिदुर्गाच्च भवद्भिरवतारितुम्।

[Cf 21^{cd} G3 M1 तु (for च) G2 M1 उव तारितु (for अवता°)]

19 Ś1 Ñ V B1-3 D2 7 12 13 read 18-19^{ab} after 20^{ab} and all including B4 D1 3 4 11 transp 18^{cd} and 19^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 2 B D2 7 12 13 गुणाढ्यस्य (for गुणज्ञस्य) —^{b}) V1 सकुलै, D3 4 विक्रमे (for विक्रमै) —After 19^{ab}, D5 6.8-10 S ins

1169* अतिदीर्घस्य कालस्य परितुष्टोऽस्मि कीर्तनात्।

[K(ed) तुष्टोस्मि परिकीर्तनात् (for the post half)]

—^{c}) D11 ज्ञातु (for श्रोतु) Ś1 Ñ1 D2 12 13 तदह श्रोतु मिच्छामि —^{d}) B4 D11 वानरोत्तमा (for °र्षभा) —For 19^{cd}, D1 3 4 subst, while Ś1 D2 12 13 ins after 18

1170* तत्त्वमिच्छामि विज्ञातु विनाश वानराधिपा ।

[D1 3 4 विनाशे D3.4 वानरोत्तमा (for °राधिपा)]

56 22 भ्रातुर्जटायुषस्तस्य जनस्थाननिवासिनः ।
56 23 तस्यैव च मम भ्रातुः सखा दशरथः कथम् ।
48 33 यस्य रामः प्रियः पुत्रो ज्येष्ठो गुरुजनप्रियः ॥ २०

सूर्यांशुदग्धपक्षत्वान्न शक्नोमि विसर्पितुम् ।
इच्छेयं पर्वतादस्मादवतर्तुमरिंदमाः ॥ २१

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

20 After 20^ab, Ś1 Ñ V B1–3 D2 7 12 13 read 18 (preceded by 1166*)–19^ab (18^cd and 19^ab transp) —^c) Ś1 Ñ V B1–3 D2 7 12 13 तस्येष्टस्य, D3 4 G3 M1 तस्य चैव (for तस्यैव च) —^d) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 नृप, D9 स्वय, Cm g k t as in text (for कथम्) —^e) Ñ2 V2 3 D3 6 7 तस्य, B2 यथा (for यस्य) —^f) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स(D12 सु, D13 ..) सदृशो गुणै, Ñ2 V B1–3 D7 श्रेष्ठश्च सद्गुणै (V1 विक्रमै), D1 3 4 11 श्रेष्ठतमो गुणै (D1 °मोग्रणी) (for गुरुजनप्रिय) —After 20, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ins

1171* वन प्रविष्ट स कथ भार्यया सह सीतया ।
पृष्ठतोऽनुगतो भ्रात्रा लक्ष्मणेन च वीर्यवान् ।
कथं वापि हृता सीता केन वा हरिपुंगवा ।
कस्मिन्वा कारणे तत्त्व सर्वमाख्यातुमर्हथ ।

[(l 1) Ñ2 V2 3 B D7 सीतया (for भार्यया) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 भार्यया (for सीतया) B3 भार्यया सह (for सह सीतया) —(l 2) D4 लक्ष्मणो (sic) (for पृष्ठतो) Ñ1 V3 D1 भ्राता, D3 .. (for भ्रात्रा) D3 4 स (for च) D1 लक्ष्मणो नाम (for °णेन च) Ś1 Ñ1 V1 D2 11–13 महात्मना (for च वीर्यवान्) —(l 3) Ś1 V1 D2 7 11–13 च (for वा) D1 3 4 चापहृता (for वापि हृता) D1 -यूथपा (for -पुंगवा) Ñ2 D7 वानरपुंगवा (for वा हरिपुंगवा) —(l 4) Ś1 D1 3 4 12 तत्त्वा, Ñ1 D2 13 सर्वं, B4 हत्वा, D11 हीद (for तत्त्व). B1–3 केन वा कारणेनैतत्त (for the prior half). Ś1 Ñ1 D2 12,13 एतद् (for सर्वम्) V1 अर्हसि (for °हथ). Ñ1 आ * * . . (illeg) (for आख्यातुमर्हथ)]

21 ^a) Ñ2 V B1–3 D7 -पक्षोहं (for -पक्षत्वान्) D3 4 -पक्षदग्धत्वान —^b) D3 13 शक्नोति, T2 3 शक्तोस्मि D11 न च शक्तो (for न शक्नोमि) Ś1 Ñ1 D2 12 13 विचे(D2 12 13 °चे)ष्टितु, G3 M1 [उ]पसर्पितु, M3 [अ]पसर्पितुं (for विसर्पितुम्) Ñ2 V B1–3 D7 अ(B1–3 न)समर्थो विसर्पणे —D6 om 21^cd —^c) B4 इच्छामि (for इच्छेय) Ś1 Ñ V B1–3 D2 7 12 13 अस्माद्गिरेर्यग्राद्(V2 ° तो, V3 °द्गिरितो); B4 D1 3 4 गिरिदुर्गात्तु, D11 वा गिरेर्दुर्गाद् (for पर्वतादस्माद्) —^d) G3 अपमर्तुम् (for अवतर्तुम्) Ś1 Ñ V B D1 3 4 7 11 12 भवद्भि(V2 3 युष्माभि)रवतारण(Ś1 D12 °तारितु, Ñ1 °तारित), D2 13 भवद्भि पर(D13 °द्भिरपि)वारित ❀ Cg अस्मिन्सर्गे पञ्चविंशतिश्लोका ।, Ck t अवतर्तुमवतारयितुमिति यावत्. ❀ —After 21, Ś1 D1 3 4 12 ins .

1172* समीप समुपागम्य स्फुट च परिभाषितुम् ।

[D1 3 4 -भाषण (for -भाषितुम्)],

while D11 ins after 21

1173* तत सर्वमह वक्ष्ये यन्मयापि तदा श्रुतम् ।

Colophon —D1 T G1 M3 om —*Sarga name* . Ś1 Ñ V1 3 B1 D2 3 7 11–13 सपातिदर्शन(D3 11 13 °न), V2 B2 3 सीतान्वेषणे सपातिदर्शन, B4 जटायुर्वधकथनं, D4 प्रायोपवेशे सपातिदर्शन.—*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 53, V2 54, V3 B4 59, B2 3 D3 M1 57, D5 6 8–10 G2 M2 56, D7 58 D11 G3 55 (as in text) —After colophon, G2 3 conclude with श्रीरामाय नम

५६

शोकाद्भ्रष्टस्वरमपि श्रुत्वा ते हरियूथपाः ।
श्रद्दधुर्नैव तद्वाक्यं कर्मणा तस्य शङ्किताः ॥ १
ते प्रायमुपविष्टास्तु दृष्ट्वा गृध्रं प्लवंगमाः ।
चक्रुर्बुद्धिं तदा रौद्रां सर्वान्नो भक्षयिष्यति ॥ २
सर्वथा प्रायमासीनान्यदि नो भक्षयिष्यति ।
कृतकृत्या भविष्यामः क्षिप्रं सिद्धिमितो गताः ॥ ३
एतां बुद्धिं ततश्चक्रुः सर्वे ते वानरर्षभाः ।
अवतार्य गिरेः शृङ्गाद्गृध्रमाहाङ्गदस्तदा ॥ ४
बभूवर्क्षरजो नाम वानरेन्द्रः प्रतापवान् ।
ममार्यः पार्थिवः पक्षिन्धार्मिकौ तस्य चात्मजौ ॥ ५ G 4 57 6 B 4 57 5 L 4 49 14

56

D1 T G1 M3 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [ab]) B1 2 (before corr as in text) a शोकाक्रुष्ट-, D1 4 शोकभ्रष्ट-, Cr m g as in text (for शोकाद्भ्रष्ट-) D1 4 अथ (for अपि) V1 वा हरि-, D1 त हरि-, D5 8-10 T1 G1 2 M2 वानर- (for ते हरि-) B4 शोकार्तस्य वच श्रुत्वा सपातेर्हरियूथपा —[c]) B4 ते (for तद्) —[d]) V2 3 B D7 तेन (for तस्य)

2 Ś1 om 2[ab] G2 reads up to तदा in [c] in marg sec m —[a]) Ñ1 D2 13 च (for तु) —Ñ1 illeg from गृध्र up to क्षिप्र in 3[d] —[b]) D11 transp दृष्ट्वा and गृध्र D1 3 4 चिंतयित्वा वलीमुखा —For 2[ab], Ñ2 V B1-3 D7 subst

1174* ते तु प्रायमुपाविष्टाश्चिन्तयन्तोऽवनीमुखा ।

[V1 illeg for विष्टाश्चिन्तयन्तो Ñ2 V2 D7 वलीमुखा (for ऽवनीमुखा)]

—[c]) D2 13 ऊचुर् (for चक्रुर्) Ś1 D2 11-13 तथा (D11 इमा) घोरा, Ñ2 V B1-3 D7 अथ पाप, B4 तदा क्रूरा, D1 3 4 इमा क्रूरा (D1 °र), M1 तदा रौद्रीं, Cv r m g as in text (for तदा रौद्रां) —[d]) B4 भक्षयेदिति (for °यिष्यति)

3 Ñ1 illeg up to क्षिप्र in [d] (cf v l 2) G3 om 3-4 D2 13 om (hapl) 3[ab] —[a]) Ś1 D1 3 4 12 अथवा (for सर्वथा) D4 अस्मान्न (sic) (for आसीनान्) D6 सर्वान्प्रायमुपासीनान —[b]) D11 [अ]य (for नो) —[d]) Ñ2 V B1-3 D7 सर्वे (for क्षिप्रं) Ñ1 अता गति (sic) (for इतो गता) D1 3 4 सर्वे स्वर्ग (D4 °र्गं)तिनो ध्रुव

4 G3 om 4 (cf v l 3) —[a]) D1 एव (for एता) Ñ2 V B D1 4 7 तदा, D13 तथा (for ततश्) Ś1 Ñ V2 3 B D1-4,7 11-13 कृत्वा, V1 गत्वा (for चक्रु) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D2 7 12 13 वानरपुंगवा , Ñ1 B2 D11 वानरयूथपा , D1 ते वानरोत्तमा , D3-5 6-10 ते हरियूथपा (for ते वानरर्षभा) —[c]) D13 अवतीर्य (for °तार्य) T2 गिरि- (for गिरे) D1 G2 तस्माद् (for शृङ्गाद्) —[d]) Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 आश्वासयस् (for आहाङ्गदस्) T2 तथा (for तदा) —For 4[cd], Ñ2 V B D7 subst

1175* ततोऽवतारयामासुर्गिरिशृङ्गात्खगोत्तमम् ।
अवतार्य ततश्चैवमङ्गदो वाक्यमब्रवीत् ।

[(l 1) B1 सर्वे (for ततो) B4 दुर्गात् (for -शृङ्गात्) —(l 2) V2 B1 D7 [ए]नम् (for [ए]वम्) B3 अवताय गिरे कूटाद्गृध्रराज महाबल]

—Thereafter B4 cont

1176* समाश्वास्य च सपातिमङ्गदो वालिनन्दन ।
इद वचनमव्यग्रमब्रवीद्वदता वर ।

—After 4, Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 ins

1177 समाश्वास्य ततो गृध्रमीश्वर पिशिताशिनाम् ।
प्लवगेन्द्रात्मज श्रीमानङ्गद प्रत्युवाच ह ।

[(l 1) D3 4 तु त (for ततो) D1 3 4 अब्रवीत्पिशिताशि (D3 4 °श)न (for the post half) —(l 2) D1 3 4 11 वाक्यमब्रवीत् (for प्रत्युवाच ह)]

—Then D3 4 11 cont

1178* आसीद्राजा महाप्राज्ञ इक्ष्वाकूणा महारथ ।
नाम्ना दशरथ श्रीमान्धार्मिक शुचिरात्मवान् ।
तस्य पुत्रौ महा मानौ वीरावुग्रबलान्वितौ ।

[(l 2) D11 पार्थिव (for धार्मिक) —(l 3) D11 चौग- (for उग्र) D4 बलवन्तो बभूवतु (for the post half)]

—D3 11 further cont , while D4 ins after 6[ab]

1179* लोके विश्रुतकर्माणौ रामो लक्ष्मण एव च ।

[After the prior half, D4 ins

1179*(A) वीरावुग्रबलान्वितौ ।
र न ' कर्माणो]

5 Ś1 Ñ1 D2 11-13 read 5-6 after 11, D3 4 read 5 and 6[cd] after 11 (all including star passages) —[a]) Ś1 D12 विरजा, B4 D1 [अ]क्षिरजा, D2-4 13 विरजो, D6 T1 3 M2 3 Ck [ऋ]क्षरजा, M1 क्षीरजा (for [ऋ]क्षरजो) Ñ2 V B1 D7 प्रागभूवर्क्षराजो वै, B2 3 प्रागभूव ऋक्षराजो, D11 बभूव पूर्वजोस्माक —[b]) D2 प्रभाववान् (for प्रताप°) —[cd]) G1 2 M2 पृथिवीख्यातो (for पार्थिव पक्षिन) D11 ममार्येश्वर श्रीमान्नाम्ना त्वोववलिर्हरि

7 6 15 सुग्रीवश्चैव वाली च पुत्रावोघबलावुभौ ।
लोके विश्रुतकर्माभूद्राजा वाली पिता मम ॥ ६
राजा कृत्स्नस्य जगत इक्ष्वाकूणां महारथः ।
रामो दाशरथिः श्रीमान्प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ७
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ।
पितुर्निदेशनिरतो धर्म्यं पन्थानमाश्रितः ।
तस्य भार्या जनस्थानाद्रावणेन हृता बलात् ॥ ८
रामस्य च पितुर्मित्रं जटायुर्नाम गृध्रराट् ।
ददर्श सीतां वैदेहीं ह्रियमाणां विहायसा ॥ ९
रावणं विरथं कृत्वा स्थापयित्वा च मैथिलीम् ।
परिश्रान्तश्च वृद्धश्च रावणेन हतो रणे ॥ १०

—For 5^{cd}, Ś1 Ñ1 D12 subst, while D2 13 ins after 5

1180* वानरप्रवर श्रीमान्धार्मिकौ तस्य चात्मजौ ।
[Ś1 D2 12 13 वानर]

—For 5^{cd}, Ñ2 V B D7 subst l 1 only, while D3 4 subst l 2 only

1181* ममार्यक पक्षिवर धार्मिक शुचिरात्मवान ।
तस्यात्मजौ महात्मानौ बलवन्तौ बभूवतु ।

[(l 1) B3 कपिवरो, B4 हरिश्रेष्ठो (for पक्षिवर) B4 तस्य चात्मजौ (for शुचिरात्मवान्) —(l 2) D3 4 पुत्रौ (for [आ]त्मजौ)]

6 Ś1 Ñ1 D2,11–13 read 5–6 after 11, D3 4 read 5 and 6^{cd} after 11 (all including star passages) D3 om 6^{ab} —^{ab}) Ś1 Ñ1 D12 चैवातुलात्, B4 चौवव°, D5 8–10 Ct घनत्र°, Cv r m g tp as in text (for ओवबलाव). D2 13 पुत्रौ चैवातुलावुभौ, M1 पुत्रावेतौ महाबलौ (for ^{b}) Ñ2 V B1–3 D4 7 वाली च हरिशार्दूल सुग्रीवश्च परंतप, D1 तस्य पुत्रौ महात्मानौ वीरावोघबलान्वितौ, D11 तस्य पुत्रौ महावीर्यौ विख्यातौ बलशालिनौ —After 6^{ab}, D4 ins 1179* —^{c}) Ś1 V2 लोक (for लोके) Ś1 Ñ V B1–3 D1–4 7 11–13 -कर्माणौ, B4 -कर्मा वै (for -कर्माभूद्) —^{d}) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 राजा चासीत्, V3 स राजासीत् (for राजा वाली) Ś1 Ñ1 D2 12 तु मे पिता, D13 ततो मम (for पिता मम) D1 3 4 11 वाली(D3 4 °लि) सुग्रीव एव च.

7 ^{a}) G2 भ्राता (for राजा) D11 G2 सर्वस्य (for कृत्स्नस्य). Ś1 Ñ2 V B D1–4 7 12 13 राजा सर्वस्य लोकस्य, Ñ1 आसीद्राजा महाप्राज्ञ —^{b}) Ñ2 V B1–3 D7 क्षत्रियाणां, D11 राघवाणां (for इक्ष्वाकूणां) —After 7^{ab}, Ś1 D1–4. 12 13 ins

1182* राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
तस्य पुत्रो गुणश्रेष्ठो रामो राजीवलोचन ।

[(l 1) D1 3 4 वीरो (for राजा) —(l 2) D4 damaged from तस्य up to जीव D1 गुणै ख्यातो (for गुणश्रेष्ठो)]
—^{d}) Ś1 Ñ V B D2 7 11–13 दंडक (for दण्डका-). —For 7^{c}–8^{b}, D1 3 4 subst 1183*

8 ^{b}) B4 सीतया (for वैदेह्या) D5 8–10 सह, G2 चैव (for चापि) Ś1 Ñ1 D2,12 13 सीतया (for भार्यया) Ñ2 V B1–3 D7 भार्यया चापि सीतया, D11 पत्न्या च सह सीतया —For 7^{c}–8^{b}, D1 3 4 subst

1183* प्रविवेश महारण्य लक्ष्मणेन सह प्रभु ।
वैदेह्या सीतया चैव धर्मपत्न्या महामना ।

[(l 1) D1 लक्ष्मणश्च महायशा (for the post half) —(l 2) D1 सार्धं (for चैव)]

—D1 om 8^{cd} —^{c}) D6 9 T3 G M3 निर्देश- (for निदेश-) Ñ2 D7 -निष्क्रान्तो (for -निरतो) Ś1 Ñ1 D2 12 13 पितुर्वाक्यकर श्रीमान्, V1 2 B2 3 पितुर्निदेशा(V2 B3 °शेगा)न्निष्क्रान्तो, V3 पितुराज्ञया निष्क्रान्तो, B1 4 पितुर्निदेशान्निष्क्रान्तो, D3 4 11 पितुराज्ञाक(D11 °ह)र श्रीमान् —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 B2 D4 7 9 12 13 धर्म-, Ñ2 V3 B3 D5 8 10 धर्मं (for धर्म्यं) B4 प्रस्थानम् (for पन्थानम्) Ñ2 B1 D6 7 G1 M2 आस्थित (for आश्रित) V2 धर्मपथा समाश्रित (sic) —After 8^{cd}, Ñ2 V B D7 ins

1184* ब्राह्मणद्वेषिणा नित्य सर्वपापाभिसंधिना ।

[V1 -[अ]*संधिना (moth-eaten), B1 -[अ]तिसिद्धिना]

—^{f}) Ś1 V1 2 B1 3 D12 13 छलात्, D11 सती (for बलात्) —For 8^{ef}, D1 3 4 subst, while Ś1 D2 12 13 (D2 13 only l. 1) ins after 8^{cd}

1185* वसतस्तस्य रामस्य रावणो राक्षसेश्वर ।
जहार सीता वैदेहीं वञ्चयित्वा महाबलौ ।

[D4 partly damaged for l 1. —(l 1) D1 तत्र (for तस्य) —(l 2) Ś1 D12 अकारणरिपुर्जातो विधिरेवात्र कारण]

—After 8, Ś1 Ñ1 D2 12 13 read 15^{cd}, while B4 reads 15^{cd} as in Ś1 for the first time after 8, repeating it in its proper place

9 ^{a}) Ś1 D2 12 13 [अ]थ, Ñ1 D1 3–6 8–11 G M3 Cv g तु, B4 हि (for च) D7 नित्य (for मित्र) —^{b}) Ś1 Ñ V B1–3 D1 2 7 12 13 धार्मिक (for गृध्रराट्) —^{cd}) D12 सीता (for सीतां) D1 3 4 11 विवशा (for वैदेहीं) B4 च लीलया, D11 बलीयसा (for विहायसा). Ñ2 V B1–3 D7 ददर्श नीयमाना च(G[ed]ता) राक्षसेन स मैथिलीं. ॐ Ck t रावणेन विहायसीति(Ct °ति पाठे) ह्रियमाणामिति शेष ॐ

10 Ñ2 om 10^{ab}. —^{a}) D4 damaged for ण विरथ.

एवं गृध्रो हतस्तेन रावणेन बलीयसा ।
संस्कृतश्चापि रामेण गतश्च गतिमुत्तमाम् ॥ ११
ततो मम पितृव्येण सुग्रीवेण महात्मना ।
चकार राघवः सख्यं सोऽवधीत्पितरं मम ॥ १२
मम पित्रा विरुद्धो हि सुग्रीवः सचिवैः सह ।
निहत्य वालिनं रामस्ततस्तमभिषेचयत् ॥ १३
स राज्ये स्थापितस्तेन सुग्रीवो वानरेश्वरः ।
राजा वानरमुख्यानां येन प्रस्थापिता वयम् ॥ १४
एवं रामप्रयुक्तास्तु मार्गमाणास्ततस्ततः ।
वैदेहीं नाधिगच्छामो रात्रौ सूर्यप्रभामिव ॥ १५
ते वयं दण्डकारण्यं विचित्य सुसमाहिताः ।
अज्ञानात्तु प्रविष्टाः स्म धरण्या विवृतं बिलम् ॥ १६
मयस्य मायाविहितं तद्बिलं च विचिन्वताम् ।
व्यतीतस्तत्र नो मासो यो राज्ञा समयः कृतः ॥ १७ G 4 57 22 B 4 57. 17 L 4 49 20

B4 transp रावण and विरथ —^{b}) Ś1 Ñ1 V B1–3 D1–4 7 11–13 मोक्ष(B1 D11 °च)यित्वा (for स्थापयित्वा) D3 तु (for च) B4 जानकीं (for मैथिलीम्) —^{c}) G2 स (for first च) D6 G2 M2 गृध्रश् (for वृद्धश्) —^{d}) Ñ2 V B1–3 ततो हत, D7 हतस्तत (for हतो रणे) D3 4 छित्त्वा पक्षा निपूदित

11 ^{a}) D1 वृद्धो (for गृध्रो) B4 तात (for तेन) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 एव जटायुर्निहतो —^{b}) D3 4 दुरात्मना (for बलीयसा) —After 11^{ab}, Ñ2 V B D7 ins

1186* मित्रार्थमभिसतप्त शूर पौरुषमास्थित ।

[B2 अति- (for अभि-) G(ed) पर (for शूर) V1 B1–3 आश्रित (for आस्थित)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 2 B1 2 4 D1 3 4 7 12 सत्कृतश् (for सस्कृतश्) —^{d}) D5 8–10 जगाम (for गतश्च) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 गत स्वर्गं न सशय —After 11, Ś1 Ñ1 D2 11–13 read 5–6, D3 4 read 5 and 6^{cd} after 11 (all including star-passages), while Ñ2 V B D1 7 read 15 (followed by 1187*) after 11

12 ^{a}) D13 पितृव्येन सुग्रीवेण (unmetric) —^{b}) D13 रावचेण (for सुग्रीवेण) —^{c}) D13 राघवे (for °व) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 3 D1–4 7 11–13 अवधीत्, T2 सोवदत् (sic) (for सोऽवधीत्) Ś1 Ñ V D1–4 7 12 13 च मे, D11 वने (for मम) B4 पितर चावधीन्मम

13 ^{a}) Ñ V1 D3 11 तु, B4 च, D4 om (subm) (for हि) Ś1 D12 विरोधे(D12 °ध) च, V2 3 B1–3 D2 7 13 विरुद्ध तु(D2 13 च), D1 निरस्तोभूत्, D8–10 Ck t निरुद्धो हि (for विरुद्धो हि) —^{d}) V1 यतस्, D1 तदा (for ततस्) Ś1 D2 12 13 त्वभि(D2.12 [after corr] °भ्य)षेचयत्, Ñ2 V B1–3 D1 3 4 7 11 अभिषिक्त(B2 °षेक)वान् (for अभिषेचयत्) ❀ Cr m g अभिषेचयदभ्यषेचयत् ❀

14 Ñ1 illeg for 14^{a} —^{a}) Ś1 D12 राज्ये च, D1 11 स्वराज्ये (for स राज्ये) —^{b}) Ś1 Ñ1 B4 D2 12 13 वानरोत्तम, Ñ2 V2 3 B1–3 D6 7 M3 वानराधिप, D3 4 11 नाम वानर, G1 2 M2 प्लवगेश्वर (for वानरेश्वर) —^{d}) D5 6 8–10 T1 2 तेन (for येन) Ś1 Ñ1 D2 12 13 तेन च प्रेषिता वय

15 Ś1 Ñ1 D2 12 13 om 15^{ab} Ñ2 V B D1 7 read 15 (followed by 1187*) after 11 —^{a}) D1 3 4 वय राम, D11 रावचेण (for एव राम-) Ñ2 V B1–3 D7 स्मो, D11 च (for तु) —^{b}) B4 D1 इतस् (for ततस्) —B4 repeats 15^{cd} here (cf v l 8) Ś1 Ñ1 D2 12 13 read 15^{cd} after 8 —^{c}) Ś1 Ñ1 B4 (first time) D2 12 13 ता(Ñ1 ते) वय (for वैदेहीं) V1 [अ]वगच्छामो, G1 M2 च पश्यामो (for [अ]धिगच्छामो) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D7 निशि (for रात्रौ) —After 15, Ñ2 V B(B4 after the second occurrence of 15^{cd}) D1 7 ins, while D3 4 ins l 1 only

1187* एवमिक्ष्वाकुनाथस्य वसत कानने प्रियाम् ।
जहार रावणो भार्यां हत्वा गृध्र जटायुषम् ।
तव भ्रातृनिहन्तारं रामभार्यापहारिणम् ।
निहन्तु कपय क्षिप्र जानीयुर्यदि यत्र स ।

[(l 1) B4 D1 3 4 इक्ष्वाकोस्तस्य रामस्य (for the prior half) —(l 2) D1 निहत्य च (for हत्वा गृध्र) —B4 D1 om l 3–4 —(l 4) B1–3 शीघ्र (for क्षिप्र) B1 3 कुत्र (for यत्र)]

16 B2 reads in marg 16–18 (repeating 16 in marg after 18) —^{a}) T G3 दडकारण्ये —^{b}) B2 (second time) विचित्य सुमहात्मना, D3 4 11 विचिन्वत समाहिता —^{c}) B4 D1 3 4 11 च (for तु) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अज्ञानेन, Ñ2 V B1 2 (both times) 3 D7 अवि(V3 °सि)-ज्ञानात् (for अज्ञानात्तु) —^{d}) Ś1 B4 D3 4 7 11–13 G3 धरण्या, D6 धराया, M3 धर्मिण्या (sic) (for धरण्या) B1 विधृत, B4 विपुल, T2 G2 विवर (for विवृत)

17 B2 reads 17 in marg (cf v l 16) D10 om 17–18 D11 om 17^{ab} —^{a}) Ś1 -विहत (for -विहित) —^{b}) Ś1 Ñ1 D12 वन तद्वै, Ñ2 D7 बिल तत्तु, V1 बिल त* (moth-eaten), V2 D1 3 4 बिलं तच्च (by transp), B1–3 बिल तस्य, B4 लब्ध तच्च (for तद्बिल च) V3 बिल तत्परिचिन्वता, D2 13 बिल तद्वै(D13 त वै) विचिन्वता —^{c}) G1 अतीतस् (for व्य°) B4 तस्य वै, D11 स च नो (for तत्र नो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D12 राज्ञो य, Ñ2 V B1–3 D1–4 7 13 राज्ञा य (by transp) (for यो राज्ञा) —After 17, B1 2 (marg) 3 ins

ते वयं कपिराजस्य सर्वे वचनकारिणः ।
कृतां संस्थामतिक्रान्ता भयात्प्रायमुपास्महे ॥ १८

क्रुद्धे तस्मिंस्तु काकुत्स्थे सुग्रीवे च सलक्ष्मणे ।
गतानामपि सर्वेषां तत्र नो नास्ति जीवितम् ॥ १९

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

1188* स्वयंप्रभाप्रसादेन निष्क्रान्तास्तत्र सङ्कयात्।
ततो वयं प्रपश्याम समुद्रं भीमदर्शनम्।

[(l 2) B3 निष्क्रान्ताश्च (for ततो वयं)]

18 B2 reads in marg, D10 om 18 (cf v l 16 and 17 respy) Ś1 om 18^{ab} —^{ab}) Ñ V B D1–4 7 11–13 तेन स्म (V2 सु, B1–3 स्म) कपिराजेन प्रेषिता सर्वतो दिशं (D13 वयं) —^{c}) G1 कृत-, Cr m g as in text (for कृता) D1 मज्ञाम्, I2 ज्ञाताम्, Cr m g as in text (for संस्थाम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 अतिक्रम्य, V1 B1–3 D5 अतिक्रान्ता, V2 अभिक्रान्ता (for अतिक्रान्ता) —^{d}) D5 8 9 उपास्थिता (for °स्महे) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 भयेन प्रायमास्महे —After 18, Ś1 Ñ V B (B2 after the repetition of 16 [var]) D1–4 7 11–13 ins

1189* ते प्रागनुपविष्टा स्म सुग्रीवभयमोहिता ।
अस्मद्दीनं शरीरस्य कुरु कार्यं यथासुखम् ।

[G (ed) om l 1 —(l 1) D2 ते (for स) Ñ2 V B1–3 स्म (B1 स्म) प्रागुपा (V1 °प स्मा) विष्टा, D7 तस्मात्प्राय उपविष्टा, D11 प्रविष्टा स्म गिरे शृग (for the prior half) —(l 2) B2 [illegible] (corrupt) (for शरीरस्य) B4 D3 4 11 [illegible] (for यथासुखम्).]

19 ^{a}) D6 च (for तु) D3 4 G1 M2 सुग्रीवे (for काकुत्स्थे) Ś1 Ñ1 B4 D1 2 11–13 क्रुद्धे हि तस्मिन्सुग्रीवे, Ñ2 V B1–3 D7 सुग्रीवे हि (Ñ2 V1 तु) भृशं क्रुद्धे —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 राघवे, G1 M2 काकुत्स्थे (for सुग्रीवे) D6 G2 3 M1 सह (for च स-) Ñ2 V B1–3 D7 11 राघवे लक्ष्मणे तथा, B4 रामे चैव सलक्ष्मणे, D1 3 4 लक्ष्मणे राघवे तथा —^{d}) M1 हि (for [अ]स्ति) Ñ2 D7 नास्ति नस्तत्र (by transp), V B1–3 नास्ति किंचन (for तत्र नो नास्ति) —After 19, Ś1 D1–4 11–13 ins

1190* एतत्तस्य वचोऽस्माकं सपाते त्वं निशामय ।

[D1 3 4 11 एवं सन्यामहेतुने (for the prior half) D2 13 मगने (for सपाने)]

Colophon D1 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 Ñ V3 B1 4 D2–4 7 11–13 अंगदवाक्य, V1 सपातिं प्रत्यंगदवाक्य, V2 B2 3 सीतान्वेषणे अंगदवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 2 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 54, V3 B4 60, B2 3 D3 M1 58, D5 6 8–10 T G1 2 M2 3 57, D7 59, D11 G3 56 (as in text), L (ed) 49 —After colophon, D2 concludes with राम, while G with श्रीरामाय नम

५७

इत्युक्तः करुणं वाक्यं वानरैस्त्यक्तजीवितैः ।
सबाष्पो वानरान्गृध्रः प्रत्युवाच महास्वनः ॥ १
यवीयान्मम स भ्राता जटायुर्नाम वानराः ।
यमाख्यात हतं युद्धे रावणेन बलीयसा ॥ २
वृद्धभावादपक्षत्वाच्छृण्वंस्तदपि मर्षये ।
न हि मे शक्तिरद्यास्ति भ्रातुर्वैरविमोक्षणे ॥ ३
पुरा वृत्रवधे वृत्ते स चाहं च जयैषिणौ ।
आदित्यमुपयातौ स्वो ज्वलन्तं रश्मिमालिनम् ॥ ४
आवृत्याकाशमार्गेण जवेन स्म गतौ भृशम् ।
मध्यं प्राप्ते च सूर्ये तु जटायुरवसीदति ॥ ५ G 4 58 6 B 4 58 5 L 4 50 6

57

D1 continues the previous Sarga S1 begins with ॐ, M1 with रामाय नम

1 ᵃ) M1 [उ]क्त (for [उ]क्त) —D5 om from वानरान् in ᵃ up to नाम in 2ᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 11–13 अब्रवीद् , Ñ2 V B1–3 D1 7 सबाष्प, T2 G2 3 M1 Ck tp सबाष्पान्, Ct as in text (for सबाष्पो) D3 4 तान्हरीन् (for वानरान्) Ñ1 सर्वान् , D11 वृद्धो (for गृध्र) ❀ Cr m सबाष्पो बानरान्गृध्र इति पाठ । स बाष्प धारयन्गृध्र (Cm °न्क्रुद्ध) इति पाठे क्रोधो रावणविषय ❀ —ᵈ) Ñ2 V B1–3 D7 महामति , D1 सगद्गद (for महास्वन) Ś1 Ñ1 B4 D2–4 11–13 बाष्पसंदिग्ध(Ś1 D12 °गद्गद)या गिरा

2 D5 om up to नाम in ᵇ (cf v l 1) —ᵃ) Ñ2 V B1–3 D6–8 10 M3 transp मम and स Ś1 Ñ1 B4 D2 11–13 मम भ्राता यवीयान्स —ᵇ) Ś1 Ñ1 B4 D2 11–13 वीर्यवान् , Ñ2 D7 G2 पक्षि(G2 गृध्र)राट् (for वानरा) —ᶜ) Ś1 D1 2 12 स(D12 म)माख्यातो, B1 D6 °त, B2 3 यथाख्यात, B4 यदा°, D3 4 य आख्यातो, G1 °ता (for यमाख्यात) Ś1 D1–4 12 हतो (for हत) Ñ2 V B1–3 D7 संख्ये (for युद्धे) D13 समाख्यातो रणे युद्ध (sic) ❀ Cr g यमाख्यातेति (Cg आख्यात।) भूते लोट्।, Ck समाख्यातेति। आख्याति स्मेति यावत्।, Ct आख्याता (आ)-ख्यातवन्त ❀ —ᵈ) Ñ2 V B1–3 D7 दुरात्मना (for बलीयसा)

3 Ñ2 illeg from दप in ᵃ up to दपि in ᵇ —ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अशक्तत्वाच् , V2 B4 D7 अपकृत, V3 B1–3 अपहृत, D3 विपक्षत्वाच् (for अपक्षत्वाच्) —Ñ1 partly illeg for ᵇ —ᵇ) Ś1 D1 2 4 12 13 श्रुत्वा चापि तु(D1 न), V B1–3 D7 श्रवणात्तस्य, D3 शृण्वंश्चापि च, G1 श्रवण तस्य (for शृण्वंस्तदपि) D11 शृण्वन्नपि विकर्षये (sic) —ᶜ) B4 D5 6 8–10 G1 2 M2 3 अस्त्यद्य (by transp) —ᵈ) V1 वध- (for वैर-) B1 2 -विचारणे (for -विमोक्षणे) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 भ्रातृहतारमर्दितु, Ñ2 V2 3 B3 4 D7 भ्रातुर्वधविचारणे

4 ᵃ) Ś1 तु वधृधे, Ñ1 °हते (for वृत्रवधे) D6 [ऽ]ह च (for वृत्ते) —ᵇ) V2 3 तु (for second च) D6 M3 परस्पर- , Ck t as in text (for स चाहं च) Ñ2 D7 जय- (D7 °ये)धृतौ, V2 3 B1–3 जये वृ(B2 [before corr inf lin] °सु)तौ, T2 जटायुष , Ck t as in text (for जयैषिणौ) —After 4ᵃᵇ, Ś1 Ñ1 D2 12 13 ins , Ñ2 B1–3 D1 3 4 7 ins after 4, V1 2 ins l 1 only after 4, D11 ins l 1 after 4ᵃᵇ and l 2 after 4

1191* तरुणौ प्राणवन्तौ च सहर्षाङ्गगन गतौ।
उदयादुदित दीप्त ज्वालापिण्डसमप्रभम्।

[(l 1) Ñ2 partly illeg for the prior half B1–3 D1 7 बलवता, D4 प्लुवतो, D13 रूपवतौ (for प्राणवन्ता) Ś1 D12 गगने प्लुतो, Ñ1 गगन प्लुतो, D2 गगनप्लुवा (for गगन गतो) V1 2 निर्दग्धौ सप्लुतो तदा, D13 G(ed) महर्षाङ्गगनप्लवौ (G[ed] °प्लुतो) (for the post half) —After l 1, D3 4 11 ins

1191(A)* बल दर्प पुनश्चावा प्रणेतामृषिससदि ।

[D11 [अ]ह (for [आ]वा)]

—(l 2) B2 विदित (for उदित) D3 4 11 उदयादुदयत त (for the prior half) D11 जपापीड- (for ज्वालापिण्ड-) Ś1 Ñ1 D2 12 13 जपापुष्प(Ñ1 °पापीड)प्रभोपम (for the post half)]

—ᶜ) D6 G3 स्म, M1 तु, Cr m g k t as in text (for स्वो) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अनुधावेता, Ñ2 V2 D7 अनुमयातौ, V1 3 D2–4 11 अनुधावतौ, B1–3 अनुसजातौ, B4 अनुसप्राप्तौ, D1 अभ्युड्डीनौ द्वौ, D9 उपयातोमौ (for उपयातौ स्वो) —ᵈ) D13 -वानल (corrupt) (for मालिनम्)

5 V3 B4 om 5–6 —ᵃ) D5 6 G M1 2 मार्गे(G1 °र्गं) तु, Ck t as in text (for मार्गेण) Ś1 Ñ V1 2 B2 3 D1 2 7 11–13 आवामादित्यमा(V1 illeg after त्यमा up to स्म in ᵇ)र्गं(Ś1 D2 12 13 °र्गे) तु, B1 आवामादित्यमासाद्य, D3 4 आवा चादित्यमार्गं तु, G(ed) अह चैव जटायुश्च —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1 3 4 12 13 [उ]पगतो, Ñ2 B1–3 D7 [ए]वोद्गतौ, V2 D11 [अ]नुगतौ, D2 [ए]व गतौ, D8–10 स्वर्गतौ, G(ed) [उ]त्पतितौ (for स्म गतौ) ❀ Cr m आदित्ये(Cm °सूर्ये)-ति। स्मशब्दस्यावसीदतीत्यनेन सबन्ध ❀ —V1 partly damaged for ᶜ. —ᶜ) D3 9 मध्ये (for मध्य) Ś1 Ñ1 D2 5 8–10 12 13 तु (for च) Ś1 Ñ1 D2 12 13 चे (for तु) V2 तु वै सूर्ये, D1 3 4 11 G3 तत सूर्ये, M1 Ck t सवितरि, M3 दिनकरे (for च सूर्ये तु) Ñ2 B1–3 D7 मध्य प्राप्त तत सूर्यो —ᵈ) Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D2 7 12 13 वि(V1 नि)पसाद

तमहं भ्रातरं दृष्ट्वा सूर्यरश्मिभिरर्दितम् ।
पक्षाभ्यां छादयामास स्नेहात्परमविह्वलम् ॥ ६
निर्दग्धपक्षः पतितो विन्ध्येऽहं वानरोत्तमाः ।
अहमस्मिन्वसन्भ्रातुः प्रवृत्तिं नोपलक्षये ॥ ७
जटायुषस्त्वेवमुक्तो भ्रात्रा संपातिना तदा ।
युवराजो महाप्राज्ञः प्रत्युवाचाङ्गदस्तदा ॥ ८

ह, D1 3 4 न्योवमीदत, D11 °त, M3 अपि मीदति (for अव-मीदति) ❀ Ck जयेषिणाविति। पतनप्रकाशमेत्यच्चू (?) इति यावत। आदित्यमुपयाता स्व । येनादित्य उत्पत्य प्रथम प्राप्यते। स आवयो प्रबल इति प्रतिज्ञापूर्वमिति शेष इति प्राचीना । तन्नु, आचचक्षे मुने सर्वं सूर्यानुगमन तदेति सपातिना वक्ष्यमाण-सूर्यानुगमनमात्र दृष्टोक्तम्। न तूत्तरवाक्यवर्तिवज्रवणयुक्तत्ववर्णन दृष्टम्। अस्माभिस्तूच्यते- पुरा वृत्रवधे वृत्ते सति स च जटायुरह च जयेषिणा अन्येन्द्र एव किल प्रबल त ज्येष्याव इति इन्द्रजये-षिणा भूत्वा प्रथममाकाशमार्गेण स्वर्गतावभूताम्। ततो गरुडवद्भृश जवेन विजित्यावृत्य प्रत्यावृत्य ज्वलन्त रश्मिमालिनमादित्यमपि दर्पादुपयातौ स्व । उपयातयोरावयोर्मध्ये जटायुस्तु सवितरि स ये प्रासेऽवसीदति स्म। अथ तमह भ्रातरमित्यादि। अत्र तु सर्वं पद सार्थम। परत्र तु स्वर्गताविति पद नन्विदमावृत्येति पद च व्यर्थम्। इन्द्रप्रसङ्गश्च व्यर्थ । जयेषिणाविति पद चासगतम्। न किलादित्य जेतुमेतौ गताविल्युक्तम्। नापि चान्योन्य जिगीषा तु स्पष्ट. मूला। सा तु नास्ति भ्रातु स्वपक्षतो दाहपरिहारेण स्पष्टा। एव चादित्यमुपयातौ स्व सवितरि मध्य गते जटायुरवसी-दति स्मेत्येतावत एव वक्तव्यत्वात। सर्वमन्यद्व्यर्थमसगत च स्पष्टम्।, Ct पुरेति। पुरा पूर्वं वृत्रवधे वृत्ते सति स जटायुरह च जयेषिणौ वृत्रवधेनेन्द्रस्यातिप्रबलत्व निर्णीय तज्जयैषिणौ भूत्वा प्रथममाकाशमार्गेण स्वर्ग गतौ। ततो गरुडवद्भृश जवेन त विजि-त्यावृत्य प्रत्यावृत्यादित्य दर्पादुपयातौ स्व । अथ तमुपयातयो-रावयोर्मध्ये जटायु सवितरि मध्य प्रासेऽवसीदति स्मेति कतक । अन्ये तु- जयैषिणौ परस्परौ येनोत्पत्यादित्य प्रथम प्राप्यते स आवयो प्रबल इति प्रतिज्ञापूर्वमिति शेष इत्याहु । तेषामावृत्येति पदस्येन्द्रप्रसगस्य चासगति ❀

6 V3 B4 om 6 (cf v l 5) —ᵃ) D1 तद् (for तम्) —ᵇ) B3 सूर्यरश्मिसमप्रभ —ᶜ) Ś1 Ñ B1–3 D1–4 7 12 13 छादयाचक्रे ❀ Cr छादयामामाच्छादयामास ।, Cm g छादयामामाच्छादयम् ।, Ck छादयामासेति लिट्युत्तम । ममाच्छादयमिति यावत्। अपरोक्षेऽप्यार्षो लिट्। , so also Ct ❀ —ᵈ) D3 4 तदा (for स्नेहात्) Ñ2 V1 2 B1–3 D6 7 T1 G2 M3 विह्वल (for °लम्) D11 विह्वल नष्टचेतस —After 6, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D2 7 12 13 ins , while D3 4 11 ins 1 1 after 7ᵃᵇ and 1 2 after 6

1192* एव प्रियो मया भ्राता वीर्ययुक्तेन रक्षित ।
दह्यमान स्वय स्नेहादात्मान नोपलक्षये ।

[(1 1) D3 4 तदा, D11 मया (for प्रियो) V1 2 मम, D11 तदा (for मया) Ñ1 illeg for the post half —(1 2) Ś1 D3 4 11–13 दह्यमान V1 2 D4 11 च तत्, D3 तत (for स्वय) Ñ2 illeg for स्नेहादात्मान Ś1 D2 11 स्नेहाद, B1–3 D7 देह (for स्नेहाद) D3 4 11 उपलक्षये (for नो°)]

7 Ś1 om (hapl) 7 —ᵃ) T1 3 M2 -पत्र , Ck t as in text (for -पक्ष) D12 om पतितो —Ñ2 om, V1 damaged for 7ᵇ —ᵇ) G3 M1 [ऽ]स्मिन् (for ऽह) D5 8–10 M3 वानरर्षभा (for °रोत्तमा) Ñ1 B4 D1–4 11–13 पर्वते (D13 सर्वतो) ह पराजित , V2 3 B1–3 D7 पर्वतेऽस्मिन्प-राजित —After 7ᵃᵇ, D3 4 11 ins 1 1 of 1192* —ᶜ) Ñ1 D2 12 13 अस्मिन्विन्ध्ये (for अहमस्मिन्) Ñ2 V B D1 3 4 7 11 अ(B1 त)स्मिन्वि ये न तु(B1 4 च, D1 3 4 हि) भ्रातु —ᵈ) Ñ2 V B1–3 D1 3 4 7 11 उपलक्षये (for नो°) B4 प्रवृत्तिर्विदिता मया —After 7, Ñ2 V B D7 ins

1193* सुदीर्घस्याथ कालस्य प्रवृत्ति कथिता हि न ।
अब्रवीत्पुनरेवेद बाष्पसदिग्धया गिरा ।
न भय कपिवीराणा विद्यते मत्सकाशत ।
भ्रातुर्जटायुषो मृत्यु श्रुत्वा शोकेन विह्वल ।
युष्मान्समुपसर्पामि प्रवृत्त्यर्थं यवीयस । [5]
तदेतदुपलब्ध मे तस्य वीरस्य नैधनम्।

[(1 1) Ñ2 D7 [अ]पि (for [अ]थ) B2 3 प्रथिता (for कथिता)

☞ B3 missing from 1 3 up to 4 58 29ᵃᵇ —(1 5) V2 समुपदर्शामि (for °सर्पामि) D7 प्रवृत्त्यर्थे (for °र्थं). —(1 6) Ñ2 illeg for तदुपलब्ध V3 धीरस्य (for वीरस्य)]. —while D3 4 11 ins after 7

1194* भूलिङ्गानामह मार्ग न शक्नोम्यभिधावितुम्।

[D3 नलिंगानाम्, D11 चुलिंगानाम् (for भूलिङ्गा°) D11 शक्तोथ (for शक्नोमि)]

—Thereafter D3 4 11 read 25–28ᵇ.

8 ᵃ) T1 G3 M2 उक्ते —ᵇ) G1 3 M1 2 तत (for तदा) —ᶜ) Ś1 Ñ1 D3 M2 -प्रज्ञ (for -प्राज्ञ) —ᵈ) G1 3 M1 2 तत (for तदा) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 [इ]दमगद (for [अ]ङ्गदस्तदा) —For 8, Ñ2 V B1 2 D7 subst ; while Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst 1 1 for 8ᵃᵇ

1195* एवमुक्तो जटायोस्तु भ्रात्रा तत्त्वार्थदर्शिना।
युवराजोऽङ्गदो भूय प्रोवाच वचन हरि ।

[(1 1) Ñ2 V2 B2 D1 3 4 7 उक्ते (for उक्तो) Ñ1 वस-भ्रातु (sic) (for जटायोस्तु) D1 3 4 11 सर्व- (for तत्त्व-). Ś1 D2 12 13 -[अ]नुदर्शिना (D2 13 °न) (for -[अ]र्थदर्शिना)]

—After 8, D3 4 11 ins

1196* न शोचनीयो भ्राता ते मित्रार्थे स्वर्गतो हि स ।
सत्कृतश्च तथा दग्धो राघवेण महात्मना।
लक्ष्मणेन च वीरेण भ्रातु प्रियहितैषिणा ।

जटायुषो यदि भ्राता श्रुतं ते गदितं मया ।
आख्याहि यदि जानासि निलयं तस्य रक्षसः ॥ ९
अदीर्घदर्शिनं तं वा रावणं राक्षसाधिपम् ।
अन्तिके यदि वा दूरे यदि जानासि शंस नः ॥ १०
ततोऽब्रवीन्महातेजा ज्येष्ठो भ्राता जटायुषः ।
आत्मानुरूपं वचनं वानरान्संप्रहर्षयन् ॥ ११
निर्दग्धपक्षो गृध्रोऽहं गतवीर्यः प्लवंगमाः ।
वाङ्मात्रेण तु रामस्य करिष्ये साह्यमुत्तमम् ॥ १२
जानामि वारुणाँल्लोकान्विष्णोस्त्रैविक्रमानपि ।
देवासुरविमर्दांश्च अमृतस्य च मन्थनम् ॥ १३
रामस्य यदिदं कार्यं कर्तव्यं प्रथमं मया ।
जरया च हृतं तेजः प्राणाश्च शिथिला मम ॥ १४
तरुणी रूपसम्पन्ना सर्वाभरणभूषिता ।
ह्रियमाणा मया दृष्टा रावणेन दुरात्मना ॥ १५
क्रोशन्ती राम रामेति लक्ष्मणेति च भामिनी ।
भूषणान्यपविध्यन्ती गात्राणि च विधुन्वती ॥ १६ G 4.58 20 B 4 58 16 L 4 50 17

9 ^{a}) Ñ2 B1 2 D7 प्रियभ्रात (Ñ2 °ता, B2 °तु) (for यदि भ्राता) V जटायुस्ते (V1 °योस्त्व) प्रियो भ्राता, B4 जटायोस्त्व वरीयाश्च, D3 4 11 जटायुस्तेनुजो (D3 ततो) भ्राता —Ñ2 partly illeg for 9^{bc} —^{b}) D4 विश्रुतो (for श्रुत ते) V B1 2 4 D3 4 7 11 ब्रुवतो (for गदित) —For 9^{ab}, Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 subst

1197* सपाते दीर्घदर्शी त्व घोरादस्मान्महाभयात्।

—After 9^{ab}, D3 4 11 ins

1198* आनृण्य तस्य गच्छ त्व राक्षस कथयस्व न ।
राक्षसे कथिते तस्मिन्ननृणस्त्व भविष्यसि ।

—^{c}) Ś1 Ñ1 D12 पाह्य (Ñ1 illeg after पाह्य up to निलय in ^{d})स्मात्, V B1 2 4 D7 आचक्ष्व (for आख्याहि) Ś1 B4 D3 4 11 12 यदि जानीषे, D2 13 त्व विजानीषे (for यदि जानासि) D1 एह्याख्याहि विजानीषे —^{d}) Ñ2 V B1 2 4 D7 11 भ (Ñ2 ..)वन (for निलय) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 रावणस्य च (D1 चेत्, D3 4 ह) (for तस्य रक्षस)

10 ^{a}) B4 D5–7 Cm g k दर्शन, Cr t as in text (for दर्शिन) Ñ2 V B1 2 4 D7 रौद्र, D5 6 8–10 M3 त वै, D11 घोर, G3 त च, M1 त तु (for त वा) —^{b}) Ñ2 V B1 2 D5 7–10 राक्षसाधम, T G2 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिपम्) —For 10^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1199* पापस्यादीर्घदर्शस्य राक्षसस्य दुरात्मन ।
[D1 3 4 रावणस्य (for राक्षसस्य)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 आसन्ने (for अन्तिके). Ñ2 V B1 2 D7 11 इहाभ्यासे वि (D11 सु)दूरे वा, B4 इह त्वमथ वा दूरे, D1 3 4 आसन्ने वा वि (D1 नापि)दूरे वा

11 ^{a}) V1 महाप्राज्ञ (for °तेजा) —^{b}) D5 6 8–10 G1 M3 transp ज्येष्ठो and भ्राता Ñ2 V B1 2 D7 11 सपातिर्गृध्रसत्तम —^{d}) B4 वानरास्तान्प्रहर्षयन्

12 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 क्लिष्टोह, Ñ2 V2 [B1 2 D7 वृद्धोह, B4 वृद्धो हि (for गृध्रोऽह) —^{b}) T M3 हीन- (for गत) Ñ2 V B1 2 4 D1 3 4 7 11 च वानरा (for प्लवगमा) Ś1 Ñ1 D2 12 13 हतवीर्यश्च वानरा —^{c}) B4 [ए]व, D3 4 [इ]ह, D5 6 8–10 [अ]पि, D11 च (for तु) —^{d}) Ś1 D12 हितम्, B4 D6 G1 2 M2 प्रियम्, G(ed) कार्यम्, Ck t as in text (for साह्यम्)

13 D1 11 om 13–14 Ś1 Ñ1 V1 D2–4 12 13 om 13 —^{a}) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 गरुडाज्जातो (for वारुणाँल्लोकान्) —^{b}) Ñ2 V2 3 B1 4 D7 त्रीन्विक्रमानपि, B2 तान्विक्र°, G2 त्रैविक्रमान्वितान् —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) D5 6 S Cr m g महासुर-, Ct as in text (for देवा°) D5 6 T M3 वा (for च) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 महा (Ñ2 D7 सुरा, B1 मया)सुरविमर्दं च —^{d}) D5 6 8–10 G1 M3 Ct ह्य (M3 [अ]प्य)मृतस्य (to avoid hiatus) (for अमृतस्य) V2 D5 8–10 विमथन

14 D1 11 om 14 (cf v l. 13) Ñ1 illeg up to कर्तव्य in ^{b} —^{a}) Ś1 D12 रामाय (for रामस्य) B4 यदि तत्, M3 दयित (for यदिद) Ś1 Ñ2 V B1 2 D2–4 7 12 13 कृत्य (for कार्यं) —^{b}) Ś1 V1 D2–4 12 13 त (D2 स)त्कृत्यं, Ñ2 D7 कार्यं तत्, V2 3 B1 2 4 कृत्य तत् (for कर्तव्य) D5 कथित, G(ed) परम (for प्रथम) Ś1 Ñ V B1 2 4 D2–4 7 12 13 G M1 2 मम, Ct as in text (for मया) —^{c}) Ś1 Ñ V B4 D2 3 6 12 तु हृत (V2 क्षत), B1 सहृत, B2 T1 2 [अ]पि हृत, D4 13 [अ]नुहृत, T3 [अ]पहृत, G3 तु हृत (for च हृत) —^{d}) Ś1 Ñ1 V3 D2 12 13 तु (for च)

15 ^{b}) V2 वराभूषण-, V3 B1 D7 वरा° (for सर्वाभरण) —^{c}) B1 2 ध्रियमाणा, B4 D11 नीड (D11 इह)स्थेन (for ह्रियमाणा) —^{d}) Ñ2 V राक्षसेन (for रावणेन) D1 3 4 बलीयसा (for दुरात्मना) Ś1 Ñ1 D2 12 13 राक्षसेंद्रेण जानकी, B4 D11 ह्रियमाणा विहायसा

16 ^{b}) Ś1 D12 सु (Ś1 स)स्वर, B4 भाविनी, D2 13 सुस्वन (D13 °ना) (for भामिनी) Ñ V B1 2 D7 11 करुण लक्ष्मणेति च, D1 3 4 सौ (D4 damaged after सौ up to णे)-मित्रे लक्ष्मणेति च. —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 निरस्यती, B4 [अ]पधुन्वती, Cg as in text (for [अ]पविध्यन्ती) —^{d}) G2 विचिन्वती, M2 विधूयती (for विधुन्वती).

21 17 18 सूर्यप्रभेव शैलाग्रे तस्याः कौशेयमुत्तमम् ।
असिते राक्षसे भाति यथा वा तडिदम्बुदे ॥ १७
तां तु सीतामहं मन्ये रामस्य परिकीर्तनात् ।
श्रूयतां मे कथयतो निलयं तस्य रक्षसः ॥ १८
पुत्रो विश्रवसः साक्षाद्भ्राता वैश्रवणस्य च ।
अध्यास्ते नगरीं लङ्कां रावणो नाम राक्षसः ॥ १९
इतो द्वीपे समुद्रस्य संपूर्णे शतयोजने ।
तस्मिँल्लङ्कापुरी रम्या निर्मिता विश्वकर्मणा ॥ २०
तस्यां वसति वैदेही दीना कौशेयवासिनी ।
रावणान्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ॥ २१
जनकस्यात्मजां राज्ञस्तस्या द्रक्ष्यथ मैथिलीम् ।
लङ्कायामथ गुप्तायां सागरेण समन्ततः ॥ २२
संप्राप्य सागरस्यान्तं संपूर्णं शतयोजनम् ।
आसाद्य दक्षिणं कूलं ततो द्रक्ष्यथ रावणम् ॥ २३
तत्रैव त्वरिताः क्षिप्रं विक्रमध्वं प्लवंगमाः ।
ज्ञानेन खलु पश्यामि दृष्ट्वा प्रत्यागमिष्यथ ॥ २४

17 ^{a}) D2 13 सूर्यप्रभा च (for सूर्यप्रभेव) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 [illegible] उत्तम (for उत्तमम्) —^{c}) D1 असितेऽत्यर्थं शुभा —^{d}) G[illegible] च, M1 [illegible] (for वा) [illegible] (for अम्बुदे) Ś1 Ñ V B1 [illegible] D2 [illegible] महा(D2 [illegible])मेघे यथा तडित् (V1 D[illegible] [illegible]), B4 [illegible] तडिदिवाम्बुदे, D1 [illegible] [illegible] (D1 damaged after [illegible] up to राम in 18^{b})-[illegible], D[illegible] –10 G[illegible] C[illegible] यथा विद्युदिवाम्बरे (D[illegible] G[illegible] Cr [illegible]) D11 [illegible] यथा, D13 मेघमध्ये यथा तडित्

18 D1 damaged up to राम in ^{b} (cf v l 17) —^{a}) Ś1 Ñ1 D2,12 13 अहं तु सीता मन्ये वै, Ñ2 V B1 2 D[illegible] अहं तु सीतां तां मन्ये —^{b}) D13 परितनात (for °कीर्तनात्) —^{c}) Ś1 Ñ V2 B1 [illegible] D1–3 [illegible] 11–13 चापि (B4 [illegible], D[illegible] [illegible]) वक्ष्यामि, V1 चाभिधास्यामि, V3 च प्रवक्ष्यामि (for मे कथयतो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 रावणस्य च (for तस्य रक्षसः) B4 D3 4 11 येन सापहृता बलात्

19 D13 om 19^{cd} —^{a}) D2 वैश्रवस —^{b}) D11 स (for च) —D1 damaged from लङ्का up to राक्षस in ^{d} —^{c}) D6 नाध्यास्ते (for अ°) M2 रम्या, Cr k as in text (for लङ्का) —^{d}) Ñ2 V B1 2 राक्षसाधिप, D7 राक्षसाधम, G2 राक्षसेश्वर (for नाम राक्षस)

20 ^{a}) D1 रम्ये (for इतो) Ñ2 V1 D[illegible] 11 G1 M2 द्वीप, V2 3 B1 2 4 M3 Cm द्वीप, Ck t as in text (for द्वीपे) —^{b}) Ś1 D2 12 13 सामग्र्ये, Ñ V B1 D7 11 समग्रे, B2 समग्रे, D1 3 4 समग्र- (for संपूर्णे) B4 शतयोजनमायत —Ñ1 om 20^{cd} —^{c}) Ś1 B4 D1–4 11–13 तत्र (for तस्मिँल्) —After 20, D6 8–10 S ins

1200* जाम्बूनदमयद्वारैश्चित्रैः काञ्चनवेदिकैः ।
प्राकारेणार्कवर्णेन महता सुसमावृता ।

[(l 1) M1 चित्रकानन- (for चित्र° काञ्चन-) —After l 1, D6 8–10 ins

1200(A)* प्रासादैर्हेमवर्णैश्च महद्भिः सुसमाकुला ।

[D6 सुमहद्भिः समावृता (for the post half)] —D6 om. l 2 —(l 2) D6 8–10 च समन्विता (for सुसमावृता)]

21 ^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 पीत- (for दीना) B1 काषाय (for कौशेय) D1 3 4 राक्षसीभि सुरक्षिता(=^{d}) —^{d}) B2 (after corr [illegible] [illegible] [illegible] G1 M2 [illegible] (for सुरक्षिता) D1 [illegible] [illegible] रावणा, D3 4 [illegible] [illegible] (D[illegible] [illegible]) [illegible]

22 D11 om 22^{a}–23^{b} D[illegible] om 22 Ś1 Ñ1 D1 12 13 transp 22^{ab} and 22^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 [illegible] [illegible] तत्र (for राज्ञस्) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 [illegible] [illegible] सीता, V2 तत्र, D[illegible] [illegible] 1 G1 2 M[illegible] C [illegible] [illegible], C [illegible] in text (for तस्या) G2 भामिनी, C [illegible] in text (for मैथिलीम्) [illegible] C[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], Ct [illegible] [illegible] सागरेण समन्ततः । संप्राप्य सागरस्यान्ते [illegible] [illegible] [illegible] दक्षिणं कूलं ततो द्रक्ष्यथ रावणम् । तत्र [illegible] क्षिप्रं विक्रमध्वं प्लवंगमाः ।' इत्यादि श्लोकत्रयं प्रक्षिप्तमिति [illegible] —V3 illeg, M2 reads [illegible] —^{c}) Ś1 Ñ1 अपि, Ñ2 V1 [illegible] B1 2 4 D1–3 [illegible] 10 12 13 G1 2 अपि, M2 [illegible] (for अथ)

23 D11 om 23^{ab}, V3 illeg M2 inf lin sec [illegible] 23 (for all cf v l 22) —^{a}) G1 M2 संप्राप्ता (for °प्य) D6 8–10 सागरस्यान्ते (for °स्यान्तं) —^{b}) Ś1 Ñ V1 D12 सम्पूर्ण (for °र्णं) D1 शतयोजनमायतं, D6 8 10 सम्पूर्णे शतयोजने. —After 23^{ab}, Ś1 D1–4 12 13 ins

1201* त्रिकूटे पर्वते लङ्का तत्र द्रक्ष्यथ मैथिलीम् ।

[D4 lacuna for लङ्का]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D2 7 11–13 विज्ञस्य, D1 3 4 समाप्य (for आसाद्य) D3 कूट, T G3 M3 तीर (for कूल). —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B4 D2 7 11–13 तत्र, D1 गता (for ततो) Ñ2 V2 B1 2 D7 वानरा (for रावणम्)

24 V3 illeg M2 reads inf lin sec in 24^{ab} (for both cf v l 22) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तत्रैव, Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 ते शूर, D8 10 तत्र चे (for तत्रैव) M1 त्वरितं (for °ता) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 11 सर्वे, D3 4 शीघ्र (for क्षिप्रं) —D6 om 24^{c}–25^{b} D11 om 24^{cd} —^{c}) D1 4 चक्षुषा (for ज्ञानेन) V1 damaged from पश्यामि up to गमिष्य in ^{d}.—After 24, D3 4 ins

आद्यः पन्थाः कुलिङ्गानां ये चान्ये धान्यजीविनः ।
द्वितीयो बलिभोजानां ये च वृक्षफलाशिनः ॥ २५
भासास्तृतीयं गच्छन्ति क्रौञ्चाश्च कुररैः सह ।
श्येनाश्चतुर्थं गच्छन्ति गृध्रा गच्छन्ति पञ्चमम् ॥ २६
बलवीर्योपपन्नानां रूपयौवनशालिनाम् ।
षष्ठस्तु पन्था हंसानां वैनतेयगतिः परा ।
वैनतेयाच्च नो जन्म सर्वेषां वानरर्षभाः ॥ २७
गर्हितं तु कृतं कर्म येन स्म पिशिताशनाः ।
इहस्थोऽहं प्रपश्यामि रावणं जानकीं तथा ॥ २८
अस्माकमपि सौवर्णं दिव्यं चक्षुर्बलं तथा ।
तस्मादाहारवीर्येण निसर्गेण च वानराः ।
आयोजनशतात्साग्राद्वयं पश्याम नित्यशः ॥ २९ G 4 58 34 B 4 58 30 L 4 50 32

1202* इय सा दृश्यते सीता राक्षसीपरिवेष्टिता ।
शूद्रवेष्टिततन्वङ्गी क्षतजा गोहता इव । (sic)

25 D9 om 25^{ab} (cf v l 24) D3 4 11 read 25–28^{b} after 7 preceded by 1194* —^{a}) M3 आर्य (for आद्य) Ś1 D2 12 13 कुलिंदाना, V2 B2 (after corr *sup lin* as in text) 4 D1 तुलिगाना, B1 कलिगाना, D7 भुलिगाना, G(ed) पतगाना, Cv r m g k as in text (for कुलिङ्गाना) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 ये च (Ñ1 न) व (D1 2 13 धा)न्याशिन (D13 °न) परे, Ñ2 V B1 2 4 D7 M1 ये च धा (Ñ2 V1 2 B4 व)न्योपजीविन —For 25^{ab}, D3 4 (both read after 25^{cd}) 11 subst

1203* प्रथमा गतिराख्याता भूलिङ्गाना वनेचरा ।
[D11 चुलिंगाना (for भूलिङ्गाना)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 B4 -भक्ष्याणा, Ñ2 V B1 2 D1 2 7 11–13 -भोक्तृणा (for -भोजाना) D3 4 बलिभोजाना सर्वेषा —^{d}) Ś1 D1 2 12 -विले (D2 -हिते) रता, D3 4 फलाशिना, D5 6 8–10 T2 G3 Ct फलाशना, Ck as in text (for -फलाशिन) Ñ1 ये वृक्षनिलये रता, Ñ2 V B1 2 4 D7 ये च पुष्प (B4 °ष्पे)फले रता, D13 ये च वृक्षाद्भुते रता, T2 ये च वृक्षीवताशिन (sic), G1 ये च वृक्षोपजीविन —After 25, T2 ins 1204* repeating it after 28^{ab}

26 For sequence in D3 4 11, cf v l 25 —^{a}) B4 D2 13 तासा (sic) (for भासास्) D3 4 6 11 तृतीया (for तृतीय) —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 कुररास्तथा (for कुररै सह) —^{c}) Ś1 D12 चतुर्थे, D3 4 11 G2 चतुर्था (D11 °र्था) (for चतुर्थं) Ś1 D2 12 13 डीयते, Ñ1 D1 क्रीडते (for गच्छन्ति) —^{d}) D3 4 11 पचर्मी (for पञ्चमम्)

27 For sequence in D3 4 11, cf v l 25 Ñ1 om 27^{abcd} —^{a}) D13 [उ]पयताना (for -[उ]पपन्नाना) —^{b}) D3 4 11 यौवनोत्तम- (for रूपयौवन-) —D2 13 om 27^{cd} —^{c}) Ś1 D1 3 4 11 12 मार्गो (for पन्था) Ñ2 V B1 2 4 D7 षष्ठो मार्गस्तु (for षष्ठस्तु पन्था) —^{d}) D3 om, D11 च षट्, T1 पुरा (sic), T2 पर (for परा) D6 वैनतेया तत पर —^{e}) D12 om वैनतेयाच्च नो D1 11 तु (for च) B4 मे (for नो) —^{f}) V B1 2 D1 पूर्वेषा (for स°) D13 वानरोत्तमा (for °र्षभा) B4 सर्वं ह्यास्थ वानरा —After 27, Ś1 Ñ1 D2 12 13 read 29^{ab}

28 For sequence in D3 4 11, cf v l 25 G2 reads 28^{ab} (followed by 1204*) after 30 —^{a}) T2 तस्मात्त (for गर्हित) Ś1 Ñ1 V1 B4 D2 12 13 च (for तु) D1 कार्यं (for कर्म) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तेन, D9 lacuna (for येन) D1 स्म Ś1 Ñ2 V B1 4 D1 2 4 5 8–10 13 T1 G2 M1 Cr m g k t पिशिताशिन (V2 3 D5 13 M1 °शन), D3 6 12 T3 G1 M2 Cr m g °शिना (for पिशिताशना) —After 28^{ab}, D5 6 8–10 T1 2 (repeats here, first occurrence after 25) 3 G M ins

1204* प्रतिकार्यं च मे तस्य वैर भ्रातृकृत भवेत् ।

[Cv r k t प्रतिकार्यं (as above), Cm g प्रती° G2 हि, G3 तु, Ck t as above (for च) D6 T1 3 G1 M2 3 Cv r m g भ्रातु, Ck t as above (for भ्रातृ) D9 G3 -कृते (for -कृत)]

—Ñ1 om 28^{cd} —^{c}) Ś1 D12 [s]ह च पश्यामि, Ñ2 V B1 2 4 D7 11 [s]पि हि (B4 च) पश्यामि (for sह प्रप°) —^{d}) M1 transp रावण and जानकी Ś1 D3 4 12 चा (D4 वा)पि मैथिलीं, Ñ2 V B1 2 4 D1 2 7 11 13 ता च मैथिलीं (for जानकी तथा) ❀ Cr m 'गर्हित तु कृत कर्म' इत्यस्य श्लोकस्य 'वृत्तिश्चरणयोधिनाम्' इत्यस्यानन्तरमवस्थाने कथाया सुसगतत्वात्तत्रैवाय द्रष्टव्य ।, Cg अय श्लोक 'चरणयोधिनाम्' इत्यस्यानन्तर निवेशनीय इत्याहु ❀ —After 28, Ś1 D12 ins 1205*

29 Ś1 Ñ1 D2 12 13 read 29^{ab} after 27 —^{a}) V1 त्वति, B4 द्युति- (for अपि) D5 8–10 Ck t सौपर्णं, Cr m g as in text (for सौवर्णं) Ś1 Ñ1 D2 12 13 विहित तु स्याद् (Ñ1 D2 13 तस्माद्), Ñ2 V2 3 B1 2 D7 ह्य (B1 2 द्यु)तिसौपर्णं (for अपि सौवर्णं) —^{b}) Ñ V B1 4 D2 7 12 13 महत्, B2 यथा (for तथा) Ś1 महद्बल (for बल तथा) —For 29^{ab}, D1 3 4 11 subst, while Ś1 D12 ins after 28

1205* अस्माक गृध्रराज्ञा हि दिव्य चक्षुर्बल ध्रुवम् ।

[D3 4 11 तु (for हि) D3 4 धन (for ध्रुवम्) D1 transp बल and ध्रुवम्]

—^{c}) B1 4 अस्माद् (for त°) Ñ2 V B1 2 4 -दोषेण (for -वीर्येण) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वय (Ś1 D2 12 13 सोह)माहारलोभेन, D11 नित्य मासाशनाच्चैव —Ñ2 illeg for 29^{d}

35 31 33 अस्माकं विहिता वृत्तिर्निसर्गेण च दूरतः ।
विहिता पादमूले तु वृत्तिश्चरणयोधिनाम् ॥ ३०
उपायो दृश्यतां कश्चिल्लङ्घने लवणाम्भसः ।
अभिगम्य तु वैदेहीं समृद्धार्था गमिष्यथ ॥ ३१
समुद्रं नेतुमिच्छामि भवद्भिर्वरुणालयम् ।
प्रदास्याम्युदकं भ्रातुः स्वर्गतस्य महात्मनः ॥ ३२
ततो नीत्वा तु तं देशं तीरे नदनदीपतेः ।
निर्दग्धपक्षं संपातिं वानराः सुमहौजसः ॥ ३३
पुनः प्रत्यानयित्वा वै तं देशं पतगेश्वरम् ।
बभूवुर्वानरा हृष्टाः प्रवृत्तिमुपलभ्य ते ॥ ३४

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

—^{d}) M1 तु (for च) —^{e}) Ñ1 D1–4 12 13 G3 -शत साग्र, D11 -शतान्मार्गान , M1 -शत माग्राद् , Ck t as in text (for -शतात्साग्राद्) S1 आयोजन शत साग्र —^{f}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सर्वं पश्याम(Ś1 D2 12 13 °मि) चक्षुषा, Ñ2 V B1 2 4 D7 पश्यामो वयमामिष

30 ^{a}) Ñ2 V B1 2 4 D7 दृष्टिर् (for वृत्तिर्) —^{b}) B1 [तु]च (for च) D6 7 सुदूरत , G1 M- तु दूरत , G3 [अ]विदू°, G(ed) विदू° (for च दूरत) —^{c}) V1 D2 13 पद-, D5 8–11 Ck t वृक्ष-, Cr m g as in text (for पाद-) B1 -मूले च, D2 -मूलेन (for -मूले तु) —^{d}) V3 दृष्टिश् (for वृत्तिश्) V1 वृत्तिश्चरणयोर्मम, B4 वृत्त तु रणयोधिना —After 30, G2 reads 28^{ab} (followed by 1204*)

31 Ñ2 illeg from ता in ^{a} up to ल in ^{b} —^{a}) D9 दृश्यते, D11 पश्यता (for दृश्यता) —^{b}) Ś1 B4 D12 तरणे (for लङ्घने) D11 लङ्घनार्थं महोदधे —After 31^{ab}, M1 ins

1206* द्वीपे द्वीपे समुद्रस्य तत्र यामाति सन्ति वै ।
यात्रत्र गच्छेत्त तया तानि सार्धं प्लवगमा ।

—^{c}) Ś1 Ñ V B1 4 D6 7 11 12 M1 अधिगम्य Ñ2 V1 B1 2 D- च (for तु) —^{d}) B2 सुसमृद्धा (for समृद्धार्था) Ñ2 V3 B1 D7 9 भविष्यथ (for गमि°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 सिद्धार्था स्तनित्स्यथ(Ñ1 °तेत), V2 सिद्धार्था भविष्यथ, B4 समृद्धार्थो भविष्यति, D11 सिद्धार्था पुनरेष्यथ —After 31, Ś1 D1–4 12 13 ins

1207* केन विज्ञानयोगेन ब्रवीमि च प्लवगमा ।

[D12 तेन (for केन) D1 3 प्रब्रवीमि (for ब्रवीमि च) D4 ब्रवीमि त्वा प्लवगम (for the post half)]

32 D4 om 32 – 34 D1 reads 32 – 34 after 4 58 29, D3 reads before 4 59 1, while D11 reads 32–34 after 1 1 of 1225* —^{a}) V3 B1 2 आत्मान (for समुद्र) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 गतुम् (for नेतुम्) Ñ2 V1 2 D7 आत्मान नी(G[ed] भवद्भिर्नी)तम्, B4 अथैव गतुम् (for समुद्र नेतुम्) D11 अहमात्मान (for नेतुमिच्छामि) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 वानरा, G(ed) आत्मान (for भवद्भिर्) D11 नीतमिच्छामि वानरा —^{c}) D8 Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 भ्रात्रे (for भ्रातु) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 स्वर्गताय महात्मने —After 32, L(ed) ins

1208* इति श्रुत्वा च तद्वाक्य तेऽङ्गदप्रमुखास्तत ।

33 D4 9 om 33 (for D1, cf v l 32) —^{a}) T2 त गृध्र, G2 सपाति, Cr m g as in text (for त देश) Ś1 त ततश्च सम देश, Ñ D1–3 11 13 ते त(D13 तु) नीत्वा(Ñ2 - - [illeg]) सम देश, V1 B1 2 4 D7 ते नीत्वाथ(D7 °त्वा च) सम देश, V2 त नीत्वा तु सम देश, V3 त नीत्वा प्रथम देश, D12 त नी - सम देश —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 पुण्य, D6 T2 M3 Cr m g तीर (for तीरे) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 अवता(D1–3 °ती, D12 °या)र्य प्लवगमा , Ñ2 V B1 2 D7 अवता(B1 2 D7 °ती)र्याथ सागर(V1 °रे), B4 D11 अवतीर्य च सागर(D11 °रे)

34 D4 om 34 (cf v l 32) —^{a}) D6 G3 M1 2 च, Cr m g त (for व) D5 8–10 त पुन प्रापयित्वा च —^{b}) D5 प्लवगेश्वर (sic) (for पत°) —For 34^{ab}, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 7 11–13 subst

1209* प्रत्यानीय पुनश्चापि प्रत्यारोप्य कृतोदकम् ।

[Ś1 Ñ1 D2 12 13 तु त गृध्र, D1 3 च सपातिम् (for पुनश्चापि) Ñ1 तत्र भ्राता , D1 3 आरोप्य च (for प्रत्यारोप्य) Ś1 D2 12 13 तदा भ्राता प्लवगमा (for the post half) D11 कृतोदक पुनश्चैन सागराद्गिरिमानयन्]

—^{d}) B4 प्रतीतिम् (for प्रवृत्तिम्) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 ता, Ñ2 V D7 च (for ते)

Colophon B3 D1 om —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 12 प्रवृत्तिलाभ , Ñ2 V3 B1 D7 वार्तोपलब्धि , V1 B2 सीतान्वेषणे वार्तोपलब्धि , V2 सीतान्वेषणे वार्तोपलभ , B4 सीताप्रवृत्ति , D3 सीताप्रवृत्तिलभन , D1 सीताप्रवृत्तिलभ , D11 सीताप्रवृत्तिप्रदानिक , D13 प्रवृत्ति- —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om , Ñ2 V2 55, V3 B4 61, B2 D3 M1 59, D5 6 8–10 T G1 2 M2 3 58, D7 60, D11 G3 57 (as in text) —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

५८

ततस्तदमृतास्वादं गृध्रराजेन भाषितम् ।
निशम्य वदतो हृष्टास्ते वचः प्लवगर्षभाः ॥ १
जाम्बवान्वै हरिश्रेष्ठः सह सर्वैः प्लवंगमैः ।
भूतलात्सहसोत्थाय गृध्रराजानमब्रवीत् ॥ २
क्व सीता केन वा दृष्टा को वा हरति मैथिलीम् ।
तदाख्यातु भवान्सर्वं गतिर्भव वनौकसाम् ॥ ३
को दाशरथिबाणानां वज्रवेगनिपातिनाम् ।
स्वयं लक्ष्मणमुक्तानां न चिन्तयति विक्रमम् ॥ ४
स हरीन्प्रीतिसंयुक्तान्सीताश्रुतिसमाहितान् ।
पुनराश्वासयन्प्रीत इदं वचनमब्रवीत् ॥ ५

G 4 61 31
B 4 59 5
L 4 51 6

58

☞ B3 missing for 1–29[b] (cf v l 4 57 7) V3 missing for Sarga 58 Ñ2 V2 B1 2 4 D7 read Sarga 58 after 4 62 7 (V2 B4 preceded by an additional colophon) D1 continues the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 V1 missing 1–24 and reads from st 25 (damaged up to भवता in [b]) up to colophon after 4 62 3[c] —[a]) Ñ2 V2 B1 2 D7 इत्येवम्, B4 इत्येतद् (for ततस्तद्) Ś1 B1 -स्वाद, D3 4 -स्वादु, D11 -प्रख्य (for -[आ]स्वाद) —[b]) Ś1 Ñ V2 B1 2 4 D1–4 7 11–13 गृध्रराजसमीरित —[cd]) Ś1 Ñ V2 B1 4 D2–4 7 12 13 वचन, B2 सहसा, D5 6 तत्र स-, T G3 चाभवन् (sic), M3 मुदिता (for वदतो) D1 विमृश्य वचन श्रुत्वा (for [c]) ❀ Ck निशम्य वदतो हृष्टा इति पाठः ।, Ct वदत इत्यत्र नुमभाव आर्ष ❀ Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तदा, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 भूय, T च वै (for वच) D6 G3 प्लवगोत्तमा, D8 10 °नेश्वरा, Ck t as in text (for °गर्षभा) D11 प्रशस्य भवन हृष्टा को वा नयत मैथिली ❀ Cr ततस्तदमृतास्वादमित्यारभ्य 'अभिजिदभिमुखा दिश ययुर्जनकसुतापरिमार्गणोन्मुखा' इत्यन्ता पञ्च सर्गा केषुचित्कोशेषु दृश्यन्ते। तत्र पूर्वोक्तार्थविरोध स्फुरति। तान्विना कथापि सगच्छते। तथा स्थितस्य गतिश्चिन्तनीयेति न्यायेन व्याख्यायते।, Cg ततस्तदमृतास्वादमित्यारभ्य पञ्च सर्गा प्रक्षिप्ता। सर्वकोशेष्वदर्शनात्तान्विनापि कथासघट्टना पूर्वोक्तार्थविरोधस्फोरकत्वाच्च। तथापि ते व्याख्यास्यन्ते तत इत्यादि ❀

2 [a]) D1 4 11 जाबु(D11 °बू)वान्, M1 अगदश् (for जाम्बवान्) Ś1 Ñ1 V2 B1 2 4 D1–4 12 13 G1 M1 च, Ñ2 D5 11 G2 तु (for वै) D5 6 8–10 M3 जाम्बवान्वानरश्रेष्ठ —[c]) Ñ2 illeg from सहसो up to गृध्र in [d] V2 B1 2 4 D7 [उ]त्पत्य, G3 गृध्र (for [उ]त्थाय) —[d]) Ś1 Ñ V2 B1 2 4 D5 11–13 M3 गृध्र(Ñ2 °)राजमथा(Ś1 D2 12 13 °मिदा)ब्रवीत्, D7 गृध्रराज यथाग्रहे (sic), G3 -राजानमिदमब्रवीत् ❀ Ck गृध्रराजानमब्रवीदिति। समासान्तस्यानित्यत्वान्न भवति ❀ —After 2, D7 reads st 28–29 followed by colophon

3 [ab]) क्व च (for केन) G1 के (for को) D1 3 4 नयति, D11 नयत (sic), G3 हरत (sic) (for हरति) G1 M1 2 Ck जानकीं (for मैथिलीम्) Ś1 Ñ1 D2 12 13 मैथिली को जहार ना (for [b]) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 कथ पुत्रेण ते दृष्टा म्रि(V2 D7 ह्रि)यमाणायतेक्षणा —[c]) D1 3 4 व्यक्त (for सर्वं) Ś1 Ñ1 D2 12 13 सर्वमाख्याहि भद्र ते, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 तदाचक्ष्व महाप्राज्ञ —[d]) D1 त्व च, D3 4 हि त्व (for भव)

4 D11 om 4 D2 13 om 4[ab] —[a]) D1 -बाणेन, M1 -बा . ना (damaged) (for -बाणाना) —[b]) D12 वज्र- (for वज्र-) Ś1 D12 -प्रपातिना, D1 -प्रतापिना, D3 4 -प्रमाथिना (for -निपातिनाम्) M2 (after corr *sec m*) वज्रवेगाभिपातिना —For 4[cd], Ś1 Ñ V2 B1 2 4 D1–4 7 12 13 subst

1210* स्वय लक्ष्य इवासक्तो वैवस्वतपथि स्थित ।

[B4 अय (for स्वय) D3 4 लक्ष्यम् (for लक्ष्य) Ś1 D12 स्वय लक्ष्यत्वमागाथ, Ñ1 D2 13 स्वय लक्ष्या(Ñ1 °क्षो)सिसयुक्तो, V2 स्वय लक्ष्यतगमक्तो (for the prior half) V2 B1 2 4 D7 -पथे, D12 -प (for -पथि) Ś1 Ñ1 स्थिति]

—Then Ś1 D2 13 cont, while D1 3 4 11 subst for 5[ab]

1211* तच्छ्रुत्वा वचन तस्य सीताश्रुतिसमाहितम् ।

[D11 सीता प्रति (for °ताश्रुति-) D2 13 -समाहित (for °हितम्)]

5 [a]) Ś1 D6 13 T1 प्रतिसयुक्तान्, Ñ1 D8–10 Ct प्रतिसमु°, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 प्र(B4 प्री)तिसहृष्टान् (for प्रीतिसयु°) G2 हरीन्प्रीतिसमायुक्तान् —[b]) Ś1 Ñ1 D2 13 -समायुतान, B4 -समीहितान्, D12 - त (for -समा°) —For 5[ab], D1 3 4 11 subst 1211* D12 om 5[c]–6[b] —[c]) Ś1 Ñ1 D13 भूय (for पुनर्) S1 साक्षात, Ñ V2 B1 2 4 D7 11 13 पक्षी (for प्रीत) D1–4 भूयश्चाश्वासयन्पक्षी —[d]) Ś1 Ñ1 D2–4 11 13 तमेवार्थमभाषत, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 वचन चाब्रवीदिद, D1 तमर्थमनुभाषत

32 6 6 श्रूयतामिह वैदेह्या यथा मे हरणं श्रुतम् ।
येन चापि ममाख्यातं यत्र चायतलोचना ॥ ६
अहमस्मिन्गिरौ दुर्गे बहुयोजनमायते ।
चिरान्निपतितो वृद्धः क्षीणप्राणपराक्रमः ॥ ७
तं मामेवंगतं पुत्रः सुपार्श्वो नाम नामतः ।
आहारेण यथाकालं बिभर्ति पततां वरः ॥ ८
तीक्ष्णकामास्तु गन्धर्वास्तीक्ष्णकोपा भुजंगमाः ।
मृगाणां तु भयं तीक्ष्णं ततस्तीक्ष्णक्षुधा वयम् ॥ ९
स कदाचित्क्षुधार्तस्य मम चाहारकाङ्क्षिणः ।
गतसूर्येऽहनि प्राप्तो मम पुत्रो ह्यनामिषः ॥ १०
स मया वृद्धभावाच्च कोपाच्च परिभर्त्सितः ।
क्षुत्पिपासापरीतेन कुमारः पततां वरः ॥ ११
स ममाहारसंरोधात्पीडितः प्रीतिवर्धनः ।
अनुमान्य यथातत्त्वमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १२
अहं तात यथाकालमामिषार्थी खमाप्लुतः ।
महेन्द्रस्य गिरेर्द्वारमावृत्य च समास्थितः ॥ १३

6 D12 om 6ab (cf v l 5) —a) Ś1 Ñ1 तव, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 हृत, D1–4 11 13 तात, M1 इति, L(ed) बत (for इह) —b) D7 श्रवण (sic) (for हरण) D4 कृतं (for श्रुतम्) —cd) Ñ1 ममाख्याता, D1–4 11 13 समाख्यात (for ममा°) Ś1 D12 यचापि मे समाख्यात, G(ed) पुत्रेण हीदमाख्यात (for °) Ś1 तत्र (for यत्र) K(ed) वा (for च) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 पुत्रेण हि(B4 च) स(Ñ2 D7 म)माख्यात महावीर्येण धीमता

7 a) T2 गिरेर् (for गिरौ) —b) Ś1 Ñ V2 B1 4 D7 11 योजनायतविस्तरे(Ś1 Ñ1 D11 °स्तृते), B2 D2 12 13 योजनायुतविश्रुते(B2 °स्तरे, D12 °स्तृते), D1 3 4 शतयोजनविस्तृते —c) T M1 चिर Ñ1 D11 आपतितो, Ñ2 V2 B1 4 D7 प्रप°, B2 सप° (for निपतितो) B1 2 चाह (for वृद्ध) Ś1 D1 2 12 13 चिरादा(D1 विपक्ष, D2 वियदा)पतितो गृध्र, D3 4 विजव पतितो वृद्ध —d) Ś1 Ñ V2 B1 3 4 D1–4 7 11–13 क्षीणवीर्य-, T1(*sup lin* also) 2 3 °प्राय-, G3 M1 क्षीण क्षीण- (for °प्राण-) —After 7, Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 ins

1212* विपक्ष परिसर्पामि तीक्ष्णा दुर्गां वसुंधराम् ।

[D12 विपक्षि . D12 तीक्ष्ण (for तीक्ष्णा) D3 4 11 पद्भ्या विपरिसर्पामि तीक्ष्णदर्भां वसुधरा]

8 a) Ñ1 D2 11 13 तन् (for तं) Ñ V2 B1 2 4 D7 11 गुरुहित (D7 °त), D1 3 4 भक्तो हि(D4 °द्वि)त, D2 13 स्नेहहित, D5 8 9 एवगत (for एवगत) Ś1 D12 तन्मे स्नेहहित पुत्र —b) Ś1 स्वपार्श्वो Ś1 Ñ1 D2 12 13 नाम वानरा, Ñ2 सुगणान्वित, V2 D7 सुगणोदि(D7 °चि)त, B1 2 च गुणोदित, B4 स्वगुणान्वित, D1 4 7 11 सु(D11 च)गुणोचित (for नाम नामत) —c) B4 यथाकाम —d) Ś1 Ñ V2 B1 2 4 D1–4 7 11–13 प्रीणाति (for बिभर्ति) D1 तपता (meta) (for पतता) —After 8, Ś1 D1–4 12 13 ins

1213* एककाले जनन्यर्थे हिमवन्त जगाम स ।
मम भोजनविघ्न च आचरन्मातृदर्शनात् ।

[(l 1) D1 3 4 एककाल Ś1 D12 क्षुद्भय तु पतत्रिण (for the post half) —Ś1 D12 om from l 2 up to st 9 —(l. 2) Note hiatus between the two halves D2 13 न मे भोजनविघ्न तो (sic) (for the prior half)]

9 Ś1 D12 om 9 (cf v l 8) —a) V2 D7 -कोपाश्च, B1 4 -कोपास्तु, D3 4 G1 -कामाश्च (for -कामास्तु) —b) G1 M2 च पन्नगा (for भुजगमा) —c) Ñ2 V2 B1 2 4 D1 3 4 7 च (for तु) D2 तीव्र (for तीक्ष्ण) —d) D2 13 तात (for ततस्) D6 G2 क्षुधो, Ct as in text (for -क्षुधा) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 11 अस्माक क्षुद्भय(B1 °यस्, B2 सुभय) तथा(D11 महत्), D1 पतत्रिणा च क्षुद्भय, D3 4 क्षुद्भय च पतत्रिणा

10 b) Ñ V2 B1 2 4 D1 2 4 6 7–11 13 M3 [आ]हारामि- (for चाहार-) Ś1 D3 12 ममा(D12 महा)हारामिकाङ्क्षिण ꣸ Cv मम चाहारकाङ्क्षिण । मत्सम्यर्थे पक्षी ꣸ —c) Ñ1 गते, Ñ2 V2 B4 D3 8–10 Ck t गत, D1 हते (for गत) Ś1 D12 प्रेम्णा, M1 प्राप्ते, Ck t as in text (for प्राप्तो) —d) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 G1 निरामिप, Ck t as in text (for ह्यना°) Ś1 D2 12 13 स तु (D2 13 मम) सूनुर्गिराविह, Ñ1 D1 3 4 11 मम सूनुर्निरा(D11 °रना)मिष

11 D8–10 om 11 —a) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 वृद्धभावेन, D1 3 4 गृध्रभावाच्च(D1 °त्तु), G(ed) क्रुद्ध° (for वृद्धभावाच्च) —b) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 क्रोधा(D1 कोपा, D4 कामा)च्च पतता वर, D3 वेगादापततो हि स —c) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 -[अ]भिभूतेन (for -परीतेन) —d) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 कुमार परिभर्त्सित, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 कुमार पतगोत्तम

12 a) D1 G1 3 M3 माम्, D5 8–10 Ct मया (for मम) D2 3 13 M2 -सक्रोधात्, Cm k t as in text (for -संरो°) —b) D2 12 13 व्रीडित, G1 3 M पीडित, Ck t as in text (for पीडित) Ck प्रियवर्धन —c) Ś1 D1–4 12 13 यथावृत्तम्, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 °तथ्यम् (for °तत्त्वम्) Ñ1 समेत्य मा यथान्यायम् —d) D1 3 4 आख्यातुमुपचक्रमे

13 a) D3 4 अद्य (for अह) Ś1 Ñ1 D2 12 13 यथान्यायम्, B4 यथा काले (with hiatus) —b) Ś1 D3 12 आमिषार्थे, G2 °पार्थ (for °पार्थी) Ś1 खमुत्प्लुत, D1 खमाद्रुत (for खमा°)

तत्र सत्त्वसहस्राणां सागरान्तरचारिणाम् ।
पन्थानमेकोऽध्यवस संनिरोद्धुमवाङ्मुखः ॥ १४
तत्र कश्चिन्मया दृष्टः सूर्योदयसमप्रभाम् ।
स्त्रियमादाय गच्छन्वै भिन्नाञ्जनचयोपमः ॥ १५
सोऽहमभ्यवहारार्थी तौ दृष्ट्वा कृतनिश्चयः ।
तेन साम्ना विनीतेन पन्थानमभियाचितः ॥ १६

न हि सामोपपन्नानां प्रहर्ता विद्यते क्वचित् ।
नीचेष्वपि जनः कश्चित्किमङ्ग बत मद्विधः ॥ १७
स यातस्तेजसा व्योम संक्षिपन्निव वेगतः ।
अथाहं खेचरैर्भूतैरभिगम्य सभाजितः ॥ १८
दिष्ट्या जीवसि तातेति अब्रुवन्मां महर्षयः ।
कथंचित्सकलत्रोऽसौ गतस्ते स्वस्त्यसंशयम् ॥ १९

G 4 61 45
B 4 59 18
L 4 51 0

Ñ2 V2 B1 2 4 D7 आहारार्थी(B4 °र्थं) खमुत्प्लुत —c) D1 6 गिरिद्वारम्, D3 गिरे पार, D4 गिरे पाद, D11 गिरेर्दुर्गम्, G1 गुहाद्वारम् (for गिरेर्द्वा°) —d) D5 8–10 G2 Ct सुसमाश्रि(G2 °स्थि)त (for च समास्थित) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 समावृत्य स्व(D3 4 °त्याप्य, D13 °त्य च)धिष्ठित (D1 व्यतिष्ठत), Ñ2 V2 B1 2 4 D7 महदावृत्य वि(B4 वे, D7 धि)ष्ठित, D11 अहमावृत्य धिष्ठित

14 a) Ś1 Ñ1 D2 12 13 स हि प्राणि, Ñ2 V2 B1 2 4 D1 3 4 7 11 स हि सत्त्व, G2 M3 तत सत्त्व- (for तत्र सत्त्व-) B2 -समप्राणा (for -सहस्राणा) —b) Ś1 Ñ1 D12 सागरोपरि, Ñ2 D7 विविधावर-, V2 B1 नगराद्वन, B2 नागानावन-, B4 नगरावर-, D1 2 11 13 सागरावर- (for सागरान्तर-) T2 (before corr) वासिना (for -चारिणाम्) —After 14ab, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins, while Ñ2 V2 B1 2 4 D7 subst only l 1 for 14cd

1214* एको व्यवस्थित पन्था महेन्द्रगिरिवासिनाम् ।
सोऽहमेकायने मार्गे तथैवाहारकाङ्क्षया ।

[(l 1) D2–4 12 व्यवसित (for °स्थित) Ś1 D12 व्यवस्थितश्च पथान (for the prior half) B4 om (hapl) from महेन्द्र up to पन्था in 16d Ś1 D12 प्रावृत्य (for महेन्द्र-) D1 एकोस्ति वास सुमहास्तथा पत्रवासिना —(l 2) Ñ1 D2 11 13 तस्मिन् (for मार्गे) Ñ1 D2 13 तव, D1 तत्र (for तथा) D1 3 4 -लिप्सया (for -काङ्क्षया)]

—cd) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 स्थित पथानमावृत्य नागगधर्वरक्षसा

15 B4 om 15 (cf v l 14) —a) D11 transp कश्चिन् and दृष्ट —b) Ñ2 V2 B1 2 D7 -प्रभ (for प्रभाम्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नीलाम्बुदचय(D1 °सम)प्रभ, D11 नीलाजनचयोपम —d) D6 G1 M2 3 -चयप्रभ (for -चयोपम) —For 15cd, Ś1 Ñ V2 B1 2 D1–4 7 11–13 subst

1215* समावृत्याभिधावस्तु स्त्रियमादाय कामपि ।

[Ñ1 mostly illeg Ñ2 V2 B1 2 D7 समायात, D1 11 [इ]व चासक्त, D2 13 [अ]भ्यधावत, D3 [इ]व वाहरन्, D4 [इ]व चाधावन्, G(ed) [अ]भिधावश्च (for °धावस्तु) D1 3 4 गच्छति (for कामपि) Ñ2 V2 B1 2 D7 स्त्रियमाह(B2 °वृ)त्य वीर्यवान् (for the post half)]

16 B4 om up to पन्था in 16d (cf v l 14) —a) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 माम्, D7 [स]यम् (for ऽहम्) Ś1 Ñ1 D1–5 8–13 G3 M2 Ck t अभ्यवहारार्थं(D1 °र्थे) ❀ Cv r सोऽहमभ्यवहारार्थं तौ दृष्ट्वेति सम्यक् (Cr °र्थीति सम्यक्) ❀ —b) D1 9 11 सदृश्य (for तौ दृष्ट्वा) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 सदृश्य कृतनिश्चय —cd) D1 3 4 समानयश्च विधिवत् (for c) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 अहमर्थित, D1 अधियाचित, D5 8–10 अनु° (for अभियाचित) Ś1 Ñ1 D2 12 13 समान्य मा च विधिवत्पथान त्वभ्य(Ś1 °भि)याचत(Ñ1 °चित)

17 a) Ś1 Ñ V2 B1 2 4 D1–7 11–13 G3 M1 च, Ct as in text (for हि) D12 सा ... (lacuna), M1 सान्त्वोप- (for सामोप) Ś1 (marg also) न च याञ्चाभिपन्नाना —b) D5 6 8–10 भुवि (for क्वचित्) Ś1 Ñ V2 B1 2 4 D1–4 7 11–13 प्रहर्ता(D7 °हारो) भुवि विद्यते(B1 वर्तते) —cd) G2 [अ]भि- (for [अ]पि) G2 वद, M2 ...त (lacuna) (for बत) Ś1 Ñ1 D1 12 किं पुनर्मद्विधे द्विजे (D12 °ज), D1 2 4 13 किं पुनर्मद्विधो जन (D2 13 द्विज), D6 किमग तव तद्विध (sic), D11 किमुतास्मद्विधो बुध, L(ed) किं पुनर्मद्विधा द्विजा (for d) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 नीचेनापि महाप्राज्ञ(B2 °ज्ञ) किं पुनर्मद्विधेन वै(B4 वा) —After 17, Ś1 Ñ1(only l 1) D1–4 11–13 ins

1216* सोऽनुज्ञातो मयागच्छद्वामपार्श्वं मम स्पृशन् ।
न कश्चिदस्य पन्थानमावृणोति नभस्तले ।

[(l 1) D1 4 11 यातो, D3 नो वा (for [अ]गच्छद्) D1 वाम (for वाम-) D1 समास्थित, D2 13 समस्पृशत(D13 °शन्), D3 4 स मा(D4 मा) स्पृशन्, D12 ममास्पृशत् (for मम स्पृ°). —(l 2) D1 4 11 तस्य, D3 तव (for अस्य)]

18 Ñ1 om 18ab —ab) D2 11 महता (for स यातस्). D1 3 4 11 ते(D11 र)जसा सहसा व्योम (for a) Ñ2 D7 वेपित, V2 B1 2 4 D5 8–11 G M2 वेगित (for वेगत) Ś1 D12 महता तेजसा यो मा तोपयन्निर्गतस्तत —D12 om (hapl ?) 18c–20, Ś1 om 18c–20b —c) Ñ1 D2 13 ततोह, Ñ2 D7 9 तथाह, B4 D5 यथाह, D6 अह तु, T2 तदाह (for अथाह) D1 5 6 9 M2 3 खचरैर् (for खेच°) —d) D11 T3 अधिगम्य

19 Ś1 D12 om 19 (cf v l. 18) —a) V2 मीरिव (corrupt), D6 8–10 M1 3(before corr) जीवति, Cv r m as in text (for जीवसि) B1 2 वत्स, D8–10 M1 सीता

47 19 0 एवमुक्तस्ततोऽहं तैः सिद्धैः परमशोभनैः ।
स च मे रावणो राजा रक्षसां प्रतिवेदितः ॥ २०
हरन्दाशरथेर्भार्यां रामस्य जनकात्मजाम् ।
भ्रष्टाभरणकौशेयां शोकवेगपराजिताम् ॥ २१
रामलक्ष्मणयोर्नाम क्रोशन्तीं मुक्तमूर्धजाम् ।
एष कालात्ययस्तावदिति वाक्यविदां वरः ॥ २२
एतमर्थं समग्रं मे सुपार्श्वः प्रत्यवेदयत् ।
तच्छ्रुत्वापि हि मे बुद्धिर्नासीत्काचित्पराक्रमे ॥ २३
अपक्षो हि कथं पक्षी कर्म किंचिदुपक्रमेत् ।
यत्तु शक्यं मया कर्तुं वाग्बुद्धिगुणवर्तिना ॥ २४

(for तात) —b) Ñ2 B1 2 D7 मा (Ñ2 B2 मा) ब्रुवन्श्च, V2 मा नुवाश्च, D1 3 तेब्रुवन्मा, D2 13 प्राब्रुवन्मा, D4 त ब्रुवतो, D5 अस्तुवन्मा, D6 11 S त्वब्रुवन्मा (D6 G2 °न्मा), D9 अब्रुवन्मा (for °वन्मा) B4 चाब्रुवस्ते महाशया —c) Ñ2 illeg, V2 B1 2 D7 केवल (for कथचित्) B3 केवल त्वपितु पुण्य, D11 कथचिद्बालपुत्रस्त्व, M1 स कथन्चित्कलत्रोसा (sic) —d) G2 तेन्वस्मि (sic) (for ते स्वस्ति) T2 G1 2 [अ]सशय Ñ V2 B1 2 4 D1 3 4 7 11 तेन (B4 ..., D1 3 4 गत, D11 मुक्त) स्वस्ति न सशय (Ñ1 ... [illeg]), D2 13 तेन स्वस्ति बभूव (D13 °क एव) ते ❀ Cv दिष्ट्या जीवसीत्यादि। तात दिष्ट्या जीवसि कथचित्सकलत्रोऽसौ गतस्ते स्वस्त्यस्त्विति महर्षयो मामब्रुवन्नित्यन्वय । अत्र हिशब्द पादपूरणे चार्थे च कलत्र रक्षणीयस्तु (?)।, Cr m दिष्ट्येति। असौ सकलत्र सरक्ष्यवस्तु कथचिद्गतो हि। (Cm हे) तात दिष्ट्या जीवसि। तेऽसशय स्वस्तीति मा महर्षयोऽब्रुवन्निति योजना।, Cg दिष्ट्येति। असौ सकलत्र सरक्ष्यगोऽस्त कथचिद्गत । अतस्ते स्वस्त्यासीदसशयमिति मा महर्षयोऽब्रुवन्निति योजना।, Ck सा सीता दिष्ट्या जीवति स्म। तस्या हरन तवेयत्करम्। दैवात्तवाहननाच्छ्रेयो जातमिति। अथ महर्षयश्च मामब्रुवन। किमिति। असौ पुरुष सकलत्रस्त्वद्दृष्टिविषया त्व तया सगत कश्चित्। असशय सकलत्रेण गतश्चेत्तव स्वस्त्यस्तु।, Ct 'दिष्ट्या जीवति सीता' इति पाठ। दिष्ट्या सीता त्वद्दृष्टिपथ प्राप्ता जीवति स्म त्वया तद्धननस्यैपरकरत्वादेव पूजयित्वा मा महर्षयोऽब्रुवन्। असौ त्वया दृष्ट पुरुष सकलत्र कथचित्कुशली गत, अतोऽसशय ते स्वस्त्यस्त्विति कतक । अन्ये तु 'दिष्ट्या जीवसि तातेति' इति पाठ। हे तात! त्व दिष्ट्या रावण प्राप्यापि जीवसीत्यब्रुवन्। यतोऽसौ सकलत्र, अतोऽसशयमप्राप्य गत । अतस्ते स्वस्ति जातमित्यर्थमाहु ❀ —After 19, B2 ins

1217* राक्षसत्वे महाभाग घोरात्सीता तरिष्यति।

—Then B2 cont, while Ñ2 V2 B1 4 D7 ins after 19

1218* कथचिद्बालभावात्तु न हतस्त्व खगोत्तम।
एष वै रावणो नाम देवदानवमर्दन ।
अटन्पर्येति पृथिवीं वरदानेन दर्पित ।

[(l 1) Ñ2 illeg from कथ up to त्व B4 ते (for तु) B1 2 3 खगोत्तम —(l 3) Ñ2 illeg for the prior half]

20 D12 om 20, Ś1 Ñ1 D1–4 13 om 20^{ab} (for Ś1 D1–, cf 1 1 18) —b) D11 -शोभितै (for शोभनै) Ñ2 V2 B1 2 D7 तप सिद्धर्मै (Ñ2 illeg) हर्षिभि —c) Ñ2 सर्वे मे, B1 न च मा (for स च मे) Ñ V2 B1 2 4 D1 3 4 7 11 रक्षसा (for रावणो) D11 नाथो (for राजा) Ś1 D2 13 स यक्षरक्षसा राजा —d) Ñ V2 B1 2 4 D1 3 4 7 11 रावणो (for रक्षसा) Ś1 D7 प्रतिबोधित, Ñ2 ... दित (illeg), V2 B1 °बोधित (for °वेदित)

21 a) D8–10 Ck t पश्यन, Cr m as in text (for हरन) —b) Ś1 Ñ1 D2 12 13 मैथिलीं (for रामस्य) B4 रामा रामस्य ता प्रिया —Ś1 Ñ1 B4 D2 11–13 transp 21^{cd} and 22^{ab} —d) B1 शोकमोह-, D2 13 क्रोशवेग- (for शोकवेग) Ñ V2 B1 2 D1–4 7 13 -परायणा, B4 -समाहता, D6 समन्विता (for पराजिताम्) Ś1 D12 वेगवन्नागविह्वला ❀ Cv r भ्रष्टाभरणकौशेयामिति सम्यक् (Cr °ति पाठ)। (Cv एतच्च सर्वं पूर्वेणकवाक्य ना) ❀

22 Ś1 Ñ1 B4 D2 11–13 transp 21^{cd} and 22^{ab} —b) Ś1 D12 रुद्ध- (for मुक्त-) G1 M1 विक्रोशतीं मुहुर्मुहु —c) B1 D13 एव (for एष) Ñ1 V2 B1 2 4 D1–11 13 G3 M1 तात (with hiatus), Ñ2 ता (for तावद्) Ś1 एष कालोत्यगात्तात (with hiatus), D12 एष कालो जन्तात (with hiatus) —d) Ñ2 illeg for इति वाक्य Ś1 Ñ1 D2 12 13 धर्मभृता, D3 वाक्यमिद, D5 6 कालविदा (for वाक्यविदा)

23 a) Ś1 Ñ V2 B1 2 D1 2 6 8–10 12 13 G2 एतद्-, B4 इमम्, D4 5 एवम् (for एतम्) —b) Ś1 स्वपार्श्व —c) Ñ1 न (for [अ]पि) M1 वै (for मे) D1 3 4 वाक्य (for बुद्धिर्) Ś1 Ñ2 V2 B1 2 D-12 एतत्(Ś1 D12 इति)श्रुत्वा न (Ñ2 च, D7 तु) मे काचिद्, D2 13 तच्छ्रुत्वा हरि (corrupt) मे काचिद् —d) Ś1 Ñ V2 B1 2 D2 7 12 13 बुद्धिरासीत्, B4 नास्ति तस्य (for नासीत्काचित्) D1 3 4 नासीत्कश्चित्पराक्रम (D4 °मे)

24 a) D3 4 विपक्षो D6 [ऽ]पि, M1 [ऽ]ह (for हि) —b) Ñ2 B4 D5 7–10 समारभेत्, V3 B1 2 समाचरेत्, D1 3 13 M3 उपक्रमे, D6 उपाक्रमेत् (for °क्रमेत्) —After 24^{ab}, Ś1 D1–4 12 13 ins

1219* पक्षाभ्यामावृतस्तेन रावणो मैथिलीं हरन्।
विचार्य युधि बुद्ध्या च धर्मापेक्षी सुतो मम।
अयुध्यन्स महावीर्यो रावणेन दुरात्मना।
पुत्र सतर्जितो वाग्भि कथ त्राता न मैथिली।
युष्मद्विलपित श्रुत्वा तौ च सीताविनाकृतौ। [5]
न मे दशरथस्नेहात्पुत्राणामन्तरोऽधिक ।
तथा तु भूयो वक्ष्यामि भवता पुरुषाश्रयम्।

श्रूयतां तत्प्रवक्ष्यामि भवतां पौरुषाश्रयम् ।
वाङ्मतिभ्यां हि सर्वेषां करिष्यामि प्रियं हि वः ।
यद्धि दाशरथेः कार्यं मम तन्नात्र संशयः ॥ २५

ते भवन्तो मतिश्रेष्ठा बलवन्तो मनस्विनः ।
सहिताः कपिराजेन देवैरपि दुरासदाः ॥ २६
रामलक्ष्मणबाणाश्च निशिताः कङ्कपत्रिणः ।
त्रयाणामपि लोकानां पर्याप्तास्त्राणनिग्रहे ॥ २७

G 4 61. 55
B 4 59 27
L 4 51 33

[(l. 2) D1–4 13 विचार्य युयु(D3 4 बुबु)धे बुद्ध्या (for the prior half) Ś1 D12 धर्मापेक्ष, D1 °वेक्षी (for °पेक्षी) —For l 3–6, cf 4 62 6–7 (om in 4 62) —(l 4) D4 partly illeg D1 अन (for पुत्र) Ś1 D12 पुत्र म तेजमवाप्नि (for the prior half) Ś1 D3 12 13 मैथिली —(l 5) D4 damaged for युष्मद्धि —(l 6) Ś1 दाशरथि- (for दशरथ-) D2 न मे दशरथ श्रीमान् (for the prior half) Ś1 पुत्रेषु तो सदाधिक (sic), D1 पुत्रस्नेहोधिको मत (for the post half) —D3 4 om l 7 —(l 7) D13 तु (for तु) D13 वत्स्यामि (sic) (for वक्ष्यामि) L(ed) पौरुषाश्रय (for पुरु°)]

—Then Ś1 D1–4 12 13 cont, Ñ1 V2 D11 ins after 24^{ab}, while B2 ins (marg) after 25^{ab}

1220* स हि विश्रवस: पुत्रो भ्राता वैश्रवणस्य च ।
अध्यास्ते नगरीं लङ्कां रावणो राक्षसाधिप ।
तीरे द्वीपे समुद्रस्य समग्रे शतयोजने ।
तस्मिँल्लङ्का पुरी तस्य निर्मिता विश्वकर्मणा ।

[(l 2) D2 13 यथास्ते (for अध्यास्ते) D4 damaged from नगरीं up to राक्ष D1 राक्षसेश्वर (for °साधिप) —(l 3) V2 D1 3 4 11 द्वीप., B2 द्वीप (for द्वीपे) V2 B2 D1–4 समग्र (for समग्रे) —(l 4) V2 B2 D1 3 4 रम्या (for तस्य)]

—Thereafter Ś1 D2 12 13 further cont

1221* तत्र सीता तु वसति भर्तृहीना तपस्विनी ।,

while B2 cont (in marg) after 1220*

1222* यत्रास्ते जानकी सीता राक्षसीभि सुरक्षिता ।

—Ś1 D1 3 12 om 24^{cd} —^{c}) B1 2 यच्च, B4 यत्र, D2 13 यत्तच्च (for यत्तु) B4 G1 3 transp शक्य and कर्तुं —^{d}) Ñ2 D7 अनिशं, V2 B1 मतिमद्-, B2 अभि(G[ed] °पि)पद्- (for वाग्बुद्धि) D2 11 13 -परिवर्तिना, D4 -परिवर्तनात् (for -गुणवर्तिना) —After 24, Ñ2 V2 B1 D7 read 1223*

25 V1 which is damaged up to भवता in ^{b} resumes from पौरुषाश्रय (cf v l 1) —^{a}) Ś1 D2 12 13 यच्च, B4 अत्र, D4 5 8–10 तत्र (for तत्प्र-) D4 damaged for वक्ष्यामि Ñ2 V2 B1 2 D7 श्रूयता चाभिधास्यामि, D1 तथा तु भूयो वक्ष्यामि —^{b}) D3 4 11 प्लवगर्षभा (for पौरुषाश्रयम्) —After 25^{ab}, B2 ins (marg) 1220* V1 damaged 25^{cd} —^{c}) Ś1 D12 अपि सदा, Ñ1 D3 4 11 अपि हि मे, D1 2 13 अति हि मे(D1 स), D6 T G3 M1 3 तु सर्वेषा (for हि सर्वेषां) —^{d}) M3 न (for व) Ś1 D12 यतेयु पुरुषर्षभा, Ñ1 D1 2 13 ससेव्य पुरुषर्षभ, B2 4 कार्यारम्भ प्रवर्तते, D3 4 स मान्य पुरुषर्षभ, D11 स मान्य प्लवगर्षभा ꙰ Cv वाङ्मतिभ्यामित्यादौ हिशब्द पादपूरणे। अनयो पूर्वं पूर्वोक्तस्य श्रूयतामित्यस्य हेतुतया प्रसिद्धौ वर्तते। अपर पादपूरण इति केचित् ꙰ —For 25^{cd}, Ñ. V2 B1 D7 subst and read after 24, while B2 ins after 25

1223* वाङ्मात्रेण समर्थोऽह साहाय्ये वानरर्षभा ।

—^{e}) Ś1 V2 D1 2 4 12 13 यत्तु, Ñ1 D6 M3 यदि, Ñ2 V1 B1 2 D7 यच्च, D11 यत्र (for यद्धि) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–4 7 11–13 दुःख (for कार्यं) —^{f}) D6 [पु]तन् (for तन्) V1 moth-eaten from न up to मतिमतो (see var) in 26^{b} B1 नास्ति (for नात्र)

26 Ñ1 om (hapl) from मति up to वन्तो in ^{b} —^{a}) Ś1 D12 यद्भवतो, Ñ1 B4 D1–6 8–11 13 G2 3 M1 Ck t तद्भ°, Ñ2 V2 B1 2 D7 भवतोपि(B1 हि) (for ते भवन्तो) Ś1 D2 12 13 महावीर्या, V2 मम श्रेष्ठा (for मतिश्रेष्ठा) ꙰ Cv ते भवन्तो इति सम्यक् ꙰ —^{b}) Ś1 D2 12 13 महोत्साहा, Ñ2 D7 मतिमतो (for बलवन्तो) D1 यशस्विन (for मन°) V1 2 B1 2 मतिमतो(V1 moth-eaten) यशस्विन —^{c}) D5 8–10 प्रहिता, M3 प्रेषिता (for सहिता)

27 ^{b}) D5 8–10 Ct विहिता (for निशिता) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 कङ्कवाससः, D1 ते दुरासदा (for कङ्क°) —^{d}) D6 प्राण- (for त्राण) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–4 11–13 समर्थास्तात(V1 °श्चाण) नि(B4 वि)ग्रहे, D7 समर्थाश्च पराक्रमे ꙰ Ck त्राण च निग्रहश्च द्वन्द्वैकवद्भाव ।, Ct त्राणनिग्रहे त्राणे निग्रहे च पर्याप्ता । समाहारद्वन्द्व ꙰ —After 27, B2 ins (in marg), while B4 ins after 29

1224* किं पुना रावण क्षीण कुलान्तकरु- रुपी ।
आदिमध्यान्तसगत्या प्रागेवात्मपरीक्षणम् ।
सयुक्त देशकालाभ्या कर्मणा नावगाउयेत् ।
न हि शक्या गतिर्ज्ञातु दैवतस्य सुरैरपि ।
प्रत्यक्षमसुखो हेतु स तु कार्यपराक्रमे । [5]
न हि पराम्यसाध्य च समुद्धृतेषु कर्मसु ।
उत्साह कार्यसिद्धि व ससतीति न सशय ।
दक्षाणा बलयुक्ताना शूराणा व्यवसायिनाम् ।
शास्त्रार्थचक्षुषा नित्य निश्चितानां महात्मनाम् ।
न हि कार्याणि हीयन्ते नियुक्ताना महान्त्यपि । [10]

[B4 om l 1 —(l 2) B4 [अ]के- (for [आ]त्म-) —(l 5) B4 कार्यपराक्रम —(l 7) B4 [इ]व (for [इ]ति)]

61 56 59 27 51 34 कामं खलु दशग्रीवस्तेजोबलसमन्वितः ।
भवतां तु समर्थानां न किंचिदपि दुष्करम् ॥ २८

तदलं कालसंगेन क्रियतां बुद्धिनिश्चयः ।
न हि कर्मसु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः ॥ २९

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

28 D7 reads 28 – 29 after 2 —[a]) Ś1 V2 D2 12 13 कथ (for काम) —[b]) D1 3 4 -वीर्य- (for -बल-) —[c]) D1 3 4 च (for तु) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–3 7 11–13 समत्राणा, D4 मम किंचित्, G2 समस्ताना (for °र्थाना) —[d]) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1 2 7 13 कर्म (for अपि) M1 दुर्लभ (for दुष्करम्) D3 4 11 कला नार्हति पोडशीं, D12 किंचित्कर्तुं(L[ed] कर्तुं किंचिन्) न दुष्कर, G2 नाद्य किंचिद्दुरासद

29 D7 reads 28 – 29 after 2.—[a]) V1 B2 हीनेन, V2 -हा' ,, B1 हान्या तु, B4 -मक्तेन, D3 4 -भगेन, D7 हानेन (for सगेन) —[b]) Ś1 धर्म-, D3 4 11 कार्य- (for बुद्धि-) G3 M1 नियता तस्य निग्रह —B3 resumes from 29[cd] (cf v l 1) D12 om 29[cd] —[c]) D11 ते (for न) B4 सीदति, D1–3 8 मजते (for सज्जन्ते) —[d]) Ñ2 illeg for द्विमन्तो Ś1 जितेंद्रिया (for भवद्विधा) —After 29, D1 reads 4 57 32 – 34 —After 29, Ś1 Ñ V1 2 B1–3 D2–4 7 11 (only l 1) (D3 4 repeat[var] after 4 62 7, D11 repeats l 1 and ins l 2–8 after 4 62 7) 13 ins, D12 ins after 29[ab], while B4 ins 1224* after 29 and thereafter cont

1225* न हि वीर्यानुरूप वो भूमौ प्रायोपवेशनम् ।
सत्त्वविक्रमगाम्भीर्यरूपयौवनशालिनाम् ।
उत्तिष्ठत न युक्तं व कृत्वा कार्यविनिश्चयम् ।
कुले पुरुषकारे हि मरण नाभिजायते ।
स्थिरविनयविशालचक्षुष [5]
सद्दृगजेन्द्रसमानवक्षस ।
कुलबलमनुरूपमात्मन
कुरुत न गर्हितमन्यपत्रपा ।

[D12 om l 1 —(l 1) B3 om, Ñ2 illeg for the prior half L(ed) च (for हि) Ñ1 V1 2 B1 2 4 D3 4 (both first time) 7 11 (first time) [इ]दम् (for वीर्य-) D3 (first time) न्ते, D12 च (for वो) D3 4 11 (all second time) न ते(D11 °न्ते)तदनुरूप वो (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 13 मोन (for भूमौ) —After l 1, B4 ins

1225(A)* प्राणायामपरा भूत्वा धूतपापा भविष्यथ ।,

while D11 reads 4 57 32 – 34 —(l 2) B1 3 -बलविक्रम- (for रूपयौवन). —(l 3) V1 उत्तिष्ठत B2 (with hiatus) अयुक्त (for न युक्त) Ñ2 om, V1 2 B D7,11 हि, D3 4 (both first time) 13 च (for व) B4 D3 4 (both first time) त्यक्तु वीय- (B4 कार्य) (for कृत्वा कार्य-) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 त्यक्तु कार्यमनुष्ठित, D3 4 (both second time) प्राय कायविनिश्चित, D11 [इ]त्युक्तो कार्यमनन्वित (for the post half) —(l 4) D3 4 (both times) -कारेण (for -कारे हि) D11 कृत पुरुषकारो हि (for the prior half) Ñ2 V1 D3 4 (both first time) नाभिधायते(Ñ2 °भि [illeg]), V2 B D7 नाभि(V2 °पि, D7 °नि)-बाधते, D3 4 (both second time) नव बाधते, D11 नेत्र गेचये (for °जायते) —(l 5) Ñ2 V1 2 B1 3 D7 मति, B2 अति- (for स्थिर-) Ś1 Ñ2 V2 B D2 3 (both times) 4 (second time) 7 11–13 वक्षस, D4 (first time) -पक्ष्मा (for -चक्षुष) —(l 6) Ñ2 V1 2 B D7 प्रवर(B4 परम)गजे (thereafter D7 om up to l 8) द्रकराभनाद्व, D3 4 (both second time) 11 प्रवरगजेंद्रसमानवाहव (D11 °वानर [sic]), D13 मदृशमहेंद्रसमानवक्षस —(l 7) Ñ2 V1 2 B1–3 D11 किमिदम्, B4 कथमिन्म्, D4 (first time) 12 कुरु बलम् (for कुलब°) V1 अनन्य (for अनु-) Ñ2 B2 इहात्मन (for आत्मन) D3 4 (both second time) किमिदमननुरूपमात्मन (D4 °माकुरु त्व) —(l 8) D4 (first time) त्व कुरुता (for कुरुत) D3 (first time) [अ]गर्हितम् D11 विगर्हितम् (for न गर्हि°) Ś1 अत्र पत्रिण, L(ed) अथ विक्रम च (for अन्यपत्रपा) Ñ2 V2 B1–3 कुरुत(V2 °थ) निवेशनमप्य(V2 °व्य)पत्रपा, V1 कुरुते विविशमनपत्रपा (sic), B4 कुरुत विगर्हित मर्थमत्रपा, D3 (second time) कुरुत विगर्हित सत्यपत्रपा, D4 (second time) निगर्हितमात्मवधमन्यपत्रपा]

—Thereafter D4 (after repetition) 11 read colophon

[*Sarga name* D4 11 गृध्रसभाषण(D11 °ण). —*Sarga no* (figures, words or both) D4 om, D11 61]

५९

ततः कृतोदकं स्नातं तं गृध्रं हरियूथपाः ।
उपविष्टा गिरौ दुर्गे परिवार्य समन्ततः ॥ १
तमङ्गदमुपासीनं तैः सर्वैर्हरिभिर्वृतम् ।
जनितप्रत्ययो हर्षात्संपातिः पुनरब्रवीत् ॥ २
कृत्वा निःशब्दमेकाग्राः शृण्वन्तु हरयो मम ।
तत्त्वं संकीर्तयिष्यामि यथा जानामि मैथिलीम् ॥ ३
अस्य विन्ध्यस्य शिखरे पतितोऽस्मि पुरा वने ।
सूर्यातपपरीताङ्गो निर्दग्धः सूर्यरश्मिभिः ॥ ४
लब्धसंज्ञस्तु षड्रात्राद्विवशो विह्वलन्निव ।
वीक्षमाणो दिशः सर्वा नाभिजानामि किंचन ॥ ५
ततस्तु सागराञ्शैलान्नदीः सर्वाः सरांसि च ।
वनान्यटविदेशांश्च समीक्ष्य मतिरागमत् ॥ ६

G 4 59 6
B 4 60 6
L 4 52 6

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 12 13 संपातिवाक्य, Ñ2 D7 वानराश्वासन, V1 सीतान्वेषणे वानराश्वासन, V2 D3 4 वानराश्वास, B1 दक्षिणदिग्विचये वानराश्वासन, B2 3 वानराश्वसन, B4 वानरप्रत्याश्वासन, D1 सीतान्वेषणप्रवृत्त्युपलभ, D11 सीताप्रवृत्त्युपलभ —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 V2 D5 6 8–10 T G1 2 M2 3 59, B2 3 62, B4 66, D1 35, D3 M1 60, D7 63, D11 G3 58 (as in text) —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम, while D7 ins 1 17–31 of App I (No 24)

59

☞ B3 missing from Sarga 59 up to 4 62 7 M1 begins with श्रीरामाय नम

1 Before 1, D3 reads 4 57 32–34 G3 mostly illeg for ^{ab} —^{a}) D6 कृत्वा (for कृत-) D4 11 भ्रातुम् (for स्नात) D3 कृतोदक भ्रातुरर्थे —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 गृध्र त (by transp) —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 गिरे पृष्ठे, Ñ2 V1 D1 3 4 गिरितटे, D5 8–10 गिरौ रम्ये, D11 गिरिशृङ्गे, G1 M2 गिरौ तस्मिन् (for गिरौ दुर्गे) V2 3 B1 2 4 D7 उपविष्ट गिरितटे —^{d}) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 [उ]पतस्थिरे, V1 [अ]वतस्थिरे (for समन्तत)

2 ^{a}) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 ततो (for तम्) —^{b}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D2 4 12 13 निशम्य (B4 °म्य), D1 3 7 11 निशाम्य (for तै सर्वैर्) M1 अभिसवृत (for हरिभिर्वृतम्) —^{c}) D1 3 4 11 स लब्ध, G2 सजात (for जनित-) —^{d}) M1 वाक्यम् (for पुनर्)

3 ^{a}) D13 [अ]भिशब्दम् (for नि शब्दम्) Ś1 D2 7 12 13 अव्यग्रा, V3 आकाश, D5 एकाग्रे, D7 °ग्र (for एकाग्रा) —^{b}) Ś1 D3 शृण्वतो, D13 शृण्वत (for शृण्वन्तु) Ñ2 V B1 2 4 D7 शृणुत(B4 °ध्व) प्लवगर्षभा —^{c}) Ś1 Ñ V1 3 B1 2 4 D1 2 5–13 Ct तथ्य, V2 वृथा, D3 4 तथा, Ck as in text (for तत्त्व) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 यस्माज्, Ñ2 V B2 4 D7 येन (for यथा) D1 3 4 ज्ञास्यथ, D12 जानासि, D13 °ति (for जानामि) V1 B2 4 D11 जानकीं (for मैथिलीम्) B1 येन जानीत जानकीं (also in marg °नामि मैथिलीं)

4 ^{a}) B4 T3 तस्य D4 (after corr) गिरराट् (for शिखरे) —G3 illeg for 4^{b} —^{b}) D5 8–10 [अ]नघ, T ह्यह (for वने) Ś1 Ñ1 B1 4 D1 2 12 13 पुराहिम पतितो भृश (B1 4 दिः), Ñ2 V B2 D3 4 7 पुराहिम (V3 यथाह) पतित क्षितौ (V1 पदे, V2 पणै [sic], V3 B2 शनै), D11 पुराहिमन्पतितोनघ —^{c}) Ś1 D2 12 13 दाहदग्ध, Ñ V B1 2 4 D1 7 दाहदु स, D3 4 सोह दु स, D5 6 8–11 G M2 सूर्यताप- (for सूर्यातप-)

5 ^{a}) B2 न लब्ध (hypm) (for लब्ध-) V1 moth-eaten from ज्ञस्तु up to first ना in ^{d} D1 [अ]थ, D3 4 11 च (for तु) —^{b}) Ñ2 V2 B1 2 4 D1 3 4 7 11 सज्ञो (for विवशो) Ś1 D2 12 13 सज्ञ (D13 साज्ञ)जो व्याकुलेंद्रिय, Ñ1 ... कुलेन्द्रिय (illeg) —^{c}) B1 4 D1–4 6–8 10 11 वीक्षमाणो (for वीक्ष°) G1 M2 चैव (for सर्वा) —^{d}) Ñ2 V B1 2 4 D7 तत्त्वत, D1 2 4 वै दिश (for किंचन)

6 ^{a}) D1 ततोह Ś1 Ñ1 D2–4 6 12 13 G2 सर्वान् (for शैलान्) ❀ Cr ततस्तु सागरानित्यत्रादिति पाशानितिग्रहवचनम् ❀ —^{b}) D1 तीर्थानि च, D3 4 विकाञ्शैलान् (for नदी सर्वा) Ś1 Ñ1 D2 12 13 शैलाश्चैव वनानि च —^{c}) D6 [उ]पविदेशाश्च, D8–10 च प्रदेशाश्च, T1 2 M3 [उ]दधिवेला (for [अ]टविदेशाश्च) D1 3 4 वनाटवी नदीश्चैव —^{d}) D6 G3 M1 निरीक्ष्य (for समीक्ष्य) D1 3 4 निरीक्ष्य स्मृतिमानह (D1 °मानभवत् [metri causa]), D5 8–10 निरीक्ष्य मतिरागता —For 6^{cd}, Ś1 Ñ1 D2 12 13 subst

1226* सरासि च नदीश्चैव चिन्तयन्स्मृतिमान्हदान्।
[Ś1 D2 13 स्मृतिरात्मवान् (sic)]

—For 6, Ñ2 V B1 2 4 D7 11 subst

1227* अथेमान्सागरोद्देशान्नदी शैलान्वनानि च।
सरांसि निर्झराश्चैव पश्यत स्तृनिरीक्षत्।

[(1 1) D7 अमेगान्, D11 ततस्तु (for अथेमान्) V1 moth-eaten from देशान् up to च B1 D11 नदी- (for नदी) V3 B4 शैल- (for °लान्) —(1 2) Ñ2 V1 2 D7

हृष्टपक्षिगणाकीर्णः कन्दरान्तरकूटवान् ।
दक्षिणस्योदधेस्तीरे विन्ध्योऽयमिति निश्चितः ॥ ७
आसीच्चात्राश्रमं पुण्यं सुरैरपि सुपूजितम् ।
ऋषिर्निशाकरो नाम यस्मिन्नुग्रतपाभवत् ॥ ८
अष्टौ वर्षसहस्राणि तेनास्मिन्नृषिणा विना ।
वसतो मम धर्मज्ञाः स्वर्गते तु निशाकरे ॥ ९
अवतीर्य च विन्ध्याग्रात्कृच्छ्रेण विषमाच्छनैः ।
तीक्ष्णदर्भा वसुमती दुःखेन पुनरागतः ॥ १०
तमृषिं द्रष्टुकामोऽस्मि दुःखेनाभ्यागतो भृशम् ।
जटायुषा मया चैव बहुशोऽभिगतो हि सः ॥ ११
तस्याश्रमपदाभ्याशे ववुर्वाताः सुगन्धिनः ।
वृक्षो नापुष्पितः कश्चिदफलो वा न दृश्यते ॥ १२
उपेत्य चाश्रमं पुण्यं वृक्षमूलमुपाश्रितः ।
द्रष्टुकामः प्रतीक्षे च भगवन्तं निशाकरम् ॥ १३

पश्यन (for पश्यत) V3 पश्य स्मृतिरथाविशत् (for the post half)]

7 ^{a}) Ś1 D2 12 13 गृध्र-, D1 4 11 मृग- (for हृष्ट-) V1 -पुष्ट- (for पक्षि-) G2 -समाकीर्णं , M1 (after corr *inf lin* as in text) -जनाकीर्णं —^{b}) V1 सुदर- (for कन्दर-) Ś1 Ñ1 V B2 4 D2 3 5–13 Ct -[उ] दर-, Ñ2 B1 -[उ]दक-, D1 4 -[उ]दार-, Ck as in text (for -[अ]न्तर-) V2 B1 2 -कूपवान्, D1 3 4 शृङ्गवान् (for -कूट°) —^{cd}) Ñ2 illeg from धे up to य D3 [उ]त्तरे (for [उ]दधेस्) \ B1 2 4 D7 कूले (for तीरे) Ś1 D1–4 11–13 मे स्मृति (D11 °त), Ñ1 मे मति , Ñ2 V B1 2 4 D7 वानरा , D9 M2 निश्चय (for निश्चित)

8 ^{a}) G2 अत्र (for चात्र) D1 3 4 [आ]श्रम पुण्य (for °मं पुण्यं) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अस्मिंश्चाप्याश्रम पुण्य , Ñ2 V1 3 B1 2 4 D7 11 अस्ति चा(Ñ2 D11 वा)त्राश्रम पुण्य , V2 अस्ति ताताश्रम पुण्य , G1 आसीदत्राश्रम पुण्य —^{b}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 G1 सुपूजित (for °तम्) —V3 illeg for 8^{c}–9^{b} —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 मुनिर् (for ऋषिर्) D9 (marg gloss) चन्द्रमा (for निशाकरो) M1 नाम्ना (for नाम) —^{d}) D6 13 तस्मिन् (for य°) Ś1 D2 7 13 तस्मिन्नुग्रतपोभवत् (D13 °धन), Ñ1 तस्या . . . कर्मण (illeg), Ñ2 तस्मिन्नुग्रत . . भूत्, V1 2 B1 2 4 M2 (after corr *sec m inf lin*) य(V1 2 B4 त)स्मिन्नुग्रतपा अभूत् , G1 यस्मिन्नुग्रतपावसत् ❀ Cg भवदभवत्।, Ck t उग्रतपाभवदिति सन्धिश्छान्दस (Ct °र्षः) ❀

9 V3 illeg for 9^{ab} (cf v l 8) —^{b}) Ñ2 illeg , V1 2 B1 2 4 D7 उषितं गिरौ, D5 6 8–10 ऋषिणा गिरौ (for ऋषिणा विना) Ś1 D1–3 12 13 तेनाहमु(D1 °ह व्यु)-षित सह, D4 11 तेनेहाध्युषितो गिरिं —^{d}) M1 च (for तु) G3 नानानगविशोभिते —For 9^{cd}, Ś1 Ñ (Ñ1 illeg) V B1 2 4 D1–4 7 11–13 subst

1228* स्वर्गतस्य शत त्वेक द्वे गते वसतो मम।

[Ñ2 illeg for स्वर्गतस्य D11 हि (for तु) V3 illeg for the post half]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2 12 13 cont

1229* ततो गिरितटे ह्यस्मिन्दग्धपक्षतनूरुह ।

10 D1 om 10–11 —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 4 6 12 13 T2 G2 तु (for च) Ś1 Ñ1 D2 12 13 गिरि , Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 शैल- (for विन्ध्य-) —V3 illeg from 10^{b} up to द्रष्टु in 11^{a} —^{b}) Ś1 D12 समा, Ñ1 D2 13 सम (for शनै) D3 4 11 ऋषेर्दर्शनलालस —Ś1 om 10^{cd}. —^{c}) D7 तीक्ष्णा दुर्गां (for तीक्ष्णदर्भां) —^{d}) G2 कृच्छ्रेण (for दु खेन) D11 विचराम्यह (for पुनरागत) Ñ1 D2 12 13 कृच्छ्रात्स (D12 कृ . .)मुदपाक्रम (Ñ1 °ह . . . [illeg]), Ñ2 V1 2 B1 2 D7 विचरामि सु(Ñ2 D7 स्म)दु खित , B4 D3 4 कृच्छ्रेण विच(D3 °ह)राम्यह, L(ed) गहना चाप्युपाक्रम

11 D1 om 11, V3 illeg up to द्रष्टु in ^{a} (for both, cf v l 10) Ñ1 illeg from ष्टु up to गतो in ^{b} —^{a}) V2 D11 द्रष्टुकामोस्मिन् , D3 4 द्रष्टुमिच्छामि (for °कामोऽस्मि) —^{b}) D3 4 [अ]भ्याहतो, M2 [अ]द्यागतो, Ct as in text (for [अ]भ्यागतो) V B1 2 D7 प्रयत्न कृतवान्भृश (D7 °नह) —^{c}) Ñ2 V B1 2 4 D3 4 7 11 सार्धं, G3 M1 चापि, G(ed) पूर्वं (for चैव) Ś1 Ñ1 D2 12 13 सार्धं जटायुषा पूर्वं —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 5 8–12 M2 Ct [ऽ]धिगतो, V1 D4 [ऽ]पि गतो, D13 स्वर्गं गतो (corrupt) (for ऽभिगतो) V1 [ऽ]पि (for हि)

12 ^{a}) D6 अस्य (for तस्य) T1 -गताभ्याशे (for -पदा°) Ś1 Ñ1 D12 अभ्याशाच्चाश्रमे पुण्ये, Ñ2 V B1 2 4 D1–4 7 11 13 अभ्यासे चा(D13 °सेव्या)श्र(V3 illeg from श्र up to 13^{b})मात्(D2 13 °मे)पुण्यात् (Ñ2 V1 D2,13 °ण्ये) —^{b}) Ñ2 B1 2 D1 7 सुगधय (for °न्धिन). —^{c}) D1 3 4 न तत्र, D5 7 वृक्षाणा, T1 वृक्षो वा (for वृक्षो न) —^{d}) Ñ2 V1 2 B1 2 M2 [अ]त्र दृश्यते, D1 नगो भवेत् , D3 न गोचरे, D4 नगो वने, D6 G1 M1 3 न विद्यते, D7 [अ]पि दृश्यते (for न दृश्यते). G2 अफलो नात्र विद्यते —For 12^{cd}, Ś1 Ñ1 D2 11–13 subst

1230* पुष्पवन्त सदा वृक्षा फलवन्तश्च सर्वश ।

[D11 च वृक्षाग्रा (for सदा वृक्षा)]

13 V3 illeg for 13^{ab} (cf v l 12) —^{a}) Ś1 D12 उत्प्लुत्य, V2 B1 2 D2 13 उत्पत्य (for उपेत्य) Ś1 Ñ1 D12 चाश्रमद्वाराद्, Ñ2 V1 B4 D7 चाश्रमद्वारि, B2 चाश्रमद्वारे,

अथापश्यमदूरस्थमृषिं ज्वलिततेजसम् ।
कृताभिषेकं दुर्धर्षमुपावृत्तमुदङ्मुखम् ॥ १४
तमृक्षाः सृमरा व्याघ्राः सिंहा नागाः सरीसृपाः ।
परिवार्योपगच्छन्ति दातारं प्राणिनो यथा ॥ १५
ततः प्राप्तमृषिं ज्ञात्वा तानि सत्त्वानि वै ययुः ।
प्रविष्टे राजनि यथा सर्वं सामात्यकं बलम् ॥ १६
ऋषिस्तु दृष्ट्वा मां तुष्टः प्रविष्टश्चाश्रमं पुनः ।
मुहूर्तमात्रान्निष्क्रम्य ततः कार्यमपृच्छत ॥ १७
सौम्य वैकल्यतां दृष्ट्वा रोम्णां ते नावगम्यते ।
अग्निदग्धाविमौ पक्षौ त्वक्चैव व्रणिता तव ॥ १८
द्वौ गृध्रौ दृष्टपूर्वौ मे मातरिश्वसमौ जवे ।
गृध्राणां चैव राजानौ भ्रातरौ कामरूपिणौ ॥ १९ G 4 59 20 B 4 60 19 L 4 52 19

D2 13 चाश्रमद्वार, D6 [अ]भ्याश्र° (for °म पुण्य) D1 3 4 तमेवाहमृषि द्रष्टु, D11 उपेत्यास्याश्रमद्वार —^{b}) G1 उपागत (for °श्रित) —^{c}) Ś1 D7 प्रतीक्ष्ये च, Ñ1 V1 3 D2 6 12 13 T2 M1 3 प्रतीक्षे(M1 °क्ष्ये)ह, D1 प्रतीक्षेथ, D3 4 °क्षे स्म, D11 G3 °क्षोह, G(ed)°क्षे त (for प्रतीक्षे च)

14 D13 om 14^{ab} —^{a}) M1 [अ]पश्यद् (for °श्यम्) Ś1 Ñ V B1 2 D1–4 7–12 अथ(B2 कथ) पश्यामि(V3 illeg from मि up to ^{b}, D1 °श्य) दूरस्थम् —^{b}) B4 D1 2 11 ज्वलन- (for ज्वलित-) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 आगच्छन्तम्, G1 उदावृत्तम्, Ck t as in text (for उपावृत्तम्) Ñ1 illeg, Ñ2 V B1 2 4 D7 उपातिकात् (for उदङ्मुखम्)

15 ^{ab}) Ñ2 D7 चमरा, D1 वानरा, D2 13 सृमर-, D9 (marg gloss) सावरसिगम्, D11 सूकरा (for सृमरा) D1 3 4 transp व्याघ्रा and सिंहा V1 D5 8–10 नाना- (for नागा) —^{c}) Ś1 D2 12 13 तु गच्छति, Ñ2 V B1 2 4 D1 3 4 7 11 [अ]नुग°, L(ed) [अ]भि° (for [उ]पगच्छन्ति) —^{d}) Ś1 D12 13 मातर Ñ1 D6 G3 M3 धातार, D5 दासार (sic) (for दातार) Ñ2 V B1 2 4 D7 11 धातारमिव (B2 °हृ) देहिन, D2 4 प्राणिनो मातर यथा

16 V3 illeg for 16^{a} —^{a}) D11 सप्राप्त तम् (for तत प्राप्तम्) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D2 7 12 13 सप्राप्त तमृषि (Ś1 D12 त मुनि) दृष्ट्वा, D1 3 4 प्रविष्टमथ त ज्ञात्वा —^{b}) M3 (after corr *inf lin* as in text) सर्वाणि (for सत्त्वानि) Ñ2 V B1 2 4 D7 दिग्भ्य(V3 ⁘[illeg]) स्ते प्रययुस्तत, D1 3 4 11 ते सत्त्वाश्छ(D11 सर्वे छ)दतो ययु —Ś1 D12 om 16^{cd} —^{c}) D6 प्रहृष्टे (for प्रविष्टे) Ñ V1 2 B1 2 4 D1–4 7 11 13 प्रविष्टस्येव भवन, V3 यथा प्रविष्टो भवन —^{d}) Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11 राज्ञ, D13 राज्य (sic) (for सर्वं)

17 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तु(D1 3 4 च) प्रेक्ष्य, Ñ2 V B1 2 4 D7 दृष्ट्वा तु (by transp), G1 च दृष्ट्वा (for तु दृष्ट्वा) D13 मा (for मा) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 तूर्णीं (D1 °र्णं), M1 तत्र, M3 प्रीत (for तुष्ट) T ऋषिस्तु दृष्टवान्मा तु(T3 त), G3 ऋषिस्तु मा ततस्तत्र —^{b}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 प्रविवेश (for °ष्टश्च) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 तत, Ñ2 V1 3 B4 D7 विभु, V2 मुनि, B1 प्रभु, D3 4 11 प्रति (for पुन) —Ñ1 om 17^{cd} D2 13 transp 17^{cd} and 18 —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1 2 4 D1–4 7 11–13 स (D12 13 सु) मुहूर्ताद्विनिष्क्रम्य, D5 8–10 मुहूर्तमात्राद्विर्गम्य.

—^{d}) Ñ2 V1 2 B1 2 D7 स(Ñ2 D7 च) पृष्टवान् (for अपृच्छत) B4 पर्यपृच्छत मा तत, D1–3 13 ततो वचनमब्रवीत्, D4 11 मा प्रष्टुमुपचक्रमे —After 17, Ñ2 V B1 2 4 D7 ins

1231* वर्णवैकल्यमालोक्य पक्षयोश्च पराजयम् ।
नाभिजानामि पूर्वं त्वा पश्चात्स्मृत्वाहमागत ।

[(l 1) V1 D7 कर्ण- (for वर्ण) B1 2 -वैकुब्यम् (for -वैकल्यम्)]

18 D2 13 transp 17^{cd} and 18 —^{a}) D3 4 लोम्ना (for सौम्य) D11 केवल्यता (meta) (for वैक°) Ś1 Ñ1 D2 12 13 लोम्ना तु(D2 13 °थ) विकृ(Ś1 D12 °फ)ल दृष्ट्वा, D1 लोम्ना विक्लवता दृष्ट्वा, M1 सौम्य वैकल्यता दृष्टा —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 न स(Ś1 नाभि, D12 न वि)जानाति मा मुनि, Ñ1 ⁘ ⁘ ⁘ ⁘ ⁘ । नि (illeg), D11 रोमहीना च ते तनु ❀ Cr g ते नावगम्यत इत्यत्र त इति पदच्छेद (Cg भिन्न पदम्) ❀

—For 18^{ab}, Ñ2 V B1 2 4 D7 subst

1232* तत्र विक्लवता दृष्ट्वा रोम्णा न ज्ञातवानहम् ।

[B2 रोम्णात्तु (sic) (for रोम्णा न) B4 को नानुज्ञातवानह (for the post half)]

—^{c}) G3 M1 अनिदग्धात्, Cm g t as in text (for अग्निद°) Ñ1 D1 3 4 11 उभौ (for इमौ) Ś1 D2 12 13 विनिर्दग्धावुभौ पक्षौ —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–4 6 7 11–13 शरीरे च व्रणानि मे(Ñ2 V1 2 B2 D7 ते, B4 °न्विते, D6 11 °स्तव), V3 शरीरे च ⁘ ⁘ ⁘ ⁘ (illeg), D5 8–10 Ct प्राणाश्चापि शरीरके, G3 M1 शरीरे चात्र(M1 निर्व)ण तव, G(ed) शरीर च व्रणावृत

—After 18, Ñ1 ins

1233* स मुहू ⁘ ⁘ ⁘ ⁘ ⁘ (illeg) ततो वचनमब्रवीत् ।

19 ^{a}) Ñ2 V B1 2 4 D1 3–5 7–10 M3 गृध्रौ द्वौ (by transp) B2 वा (for मे) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अत्रा (Ś1 D12 इहा, Ñ1 illeg) स्ना पक्षिणौ द्वौ तु —^{b}) Ñ2 V2 3 B1 3 D7 मारुतस्य समौ, B4 मारुतप्रतिमौ, G(ed) वायुवेग समौ —^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 गृध्रराजौ महावीर्यौ —^{d}) B4 राम- (for काम-) —For 19, D11 subst

1234* न ज्ञातोऽसि मया पूर्वं यतो नोक्तोऽस्मि किंचन ।
सपातिर्नाम वीरस्त्व शक्रतुल्यपराक्रम ।

21 ज्येष्ठस्त्वं तु च संपातिर्जटायुरनुजस्तव ।
20
20 मानुषं रूपमास्थाय गृह्णीतां चरणौ मम ॥ २०

किं ते व्याधिसमुत्थानं पक्षयोः पतनं कथम् ।
दण्डो वायं धृतः केन सर्वमाख्याहि पृच्छतः ॥ २१

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

20 ᵃ) Ñ2 V3 D7 तु तत्र, V1.2 B4 तत्र तु (V2 च), B1 2 तस्य च, G1 M2 तयोस्तु, G2 M3 स (M3 हि) त्व तु (for त्व तु च) V2 B1 2 4 सपाती, D6 M3 सपाते (for °तिर्) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 G(ed) तयोर्ज्येष्ठस्तु (G[ed]°श्च) सपातिर्, D5 8-10 ज्येष्ठोवितस्त्व सपाते, D11 त्व ज्येष्ठस्तात सपाते —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-4 13 तु (D1 3 4 च) जघन्यज, Ñ2 V B1 4 D7 अनुजश्च ह (for अनुजस्तव) D12 जटा. ? : घन्यज —ᶜ) T वपुर् (for रूपम्) —ᵈ) M1 गृह्णीत्व (sic) (for गृह्णीता) Ñ2 V B1 2 4 D7 11 पादौ जग्रहतुर्मम (B1 °स्तव) —For 20ᶜᵈ, Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 subst

1235* ममाग्रहीता चरणौ रूपमास्थाय मानुषम् ।

[Ś1 समाग्रहीता, Ñ1 D3 4 ग (Ñ1 स) मात्रहीष्टं, D1 तैर्मे-ग्रहीष्टा, D2 13 मम (D13 °मा) गृहीत्वा (for ममाग्रहीता)]

—Thereafter, Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 cont, while Ñ2 V B1 2 4 D7 11 ins after 20

1236* ताभ्यां तुल्यं न पश्यामि जवेन च बलेन च ।
विचिनोमि जगत्सर्वं तयोस्तुल्यो न विद्यते ।

[(l 1) Ñ2 V B1 2 4 D7 तयोस् (for ताभ्यां) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 रूपेण, V1 शौर्येण (for जवेन) —(l 2) Ñ2 V B1 2 D7 निचि (Ñ2 V1 2 D7 °चि) त्य च (B1 तु), B4 विचिंत्य (subm), D1 विचीयापि, D3 विचिन्वामि (sic), D11 चिंतयामि (for विचिनोमि) Ñ2 V2 3 B1 2 D7 कृत्स्न (for सर्वं) V1 विचिंत्य जगत कृत्स्न (for the prior half) D1 तस्य (for तयोस्) Ñ2 V2 3 B1 4 D7 11 तुल्य (for तुल्यो)]

—Then Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 further cont

1237* कस्त्व कथमिद दुःख प्राप्तवानसि साम्प्रतम् ।

[Ś1 Ñ1 D13 इग (sic) (for इद)]

21 V1 moth-eaten up to धृत in ᶜ. —ᵃ) D11 किं तु V2 B4 व्याधे (for व्याधि) B1 2 -समुत्पन्न (B1 °न्न) (both sic) (for °त्थान) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 कस्ते व्याधि समुत्पन्न ※ Cht व्याधिसमुत्थानमिति षष्ठीतत्पुरुषः ※ —ᵇ) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 पक्षाणा (for पक्षयो) D6 पतित (for पतन) —ᶜ) Ś1 D1 5.6.12 M3 वा (D1 चा) य कृत; B1 वा पतित, B2 वाय पतित (hypm.), D3 4 11 वा विधृत, Cht as in text (for वायं धृत) T दण्डो वा (T2 ना) य हत केन —ᵈ) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11-13 सर्व-माख्यातुमर्हसि, Ñ2 V B1 2 4 D7 तथ्य (V1 कथा, V2 + त्व)-मिच्छामि वेदितु, D3 समाख्यातु त्वमर्हसि —After 21, Ś1 D1 3 4 12 ins

1238* दुःखित त्वा समालक्ष्य मम प्रव्यथते मन ।

[L(ed) त्वा (for त्वां)]

Colophon D1 3 5 om —*Sarga name*: Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 निशाकरदर्शन, Ñ2 V2 B2 D7 निशाकरमुने सकीर्तन, V1 B1 4 निशाकरमु (V1 ×××[moth-eaten]) नेकीर्तन, V3 निशाकरमुनिदर्शन, D11 निशाकरकथाख्यान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 V2 56, V3 B4 62, B2 D6 8-10 T G1 2 M2 3 60, D7 M1 61, D11 G3 59 (as in text), L(ed) 52 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नमः.

६०

ततस्तद्दारुणं कर्म दुष्करं साहसात्कृतम् ।
आचचक्षे मुनेः सर्वं सूर्यानुगमनं तथा ॥ १
भगवन्व्रणयुक्तत्वाल्लज्जया चाकुलेन्द्रियः ।
परिश्रान्तो न शक्नोमि वचनं परिभाषितुम् ॥ २
अहं चैव जटायुश्च संघर्षाद्दर्पमोहितौ ।
आकाशं पतितौ वीरौ जिज्ञासन्तौ पराक्रमम् ॥ ३

G 4 60 6
B 4 61 3
L 4 53 9

60

☞ B3 missing for Sarga 60 (cf v l 4 59) D1 3 5 cont the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम .

1 a) D5 9 तु (for तद्) —b) D5–10 Ct सहसा, Ck as in text (for साहसात्) —d) T2 3 M3 (before corr as in text) तदा, Ct as in text (for तथा)

2 a) D6 श्रम- (for व्रण-) —b) D5 6 G2 3 M स्वा (D6 M3 च्या)कुलेंद्रिय —c) G3 M1 बाष्पकंठो, Ck t as in text (for परिश्रान्तो) —d) T2 3 M Ck t प्रतिभाषितु —For 1–2, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 subst

1239* एवमुक्तस्त्वह तेन श्लक्ष्णया परया गिरा ।
अनुज सस्मरन्किंचिद्बाष्पपूर्णमुखोऽभवम् ।
स बाष्पवेग सहसा नदीवेग इवागत ।
वार्यमाण प्रयत्नेन बलान्मे सप्रवर्तते ।
धारयित्वाश्रुवेग तु भ्रातृस्नेहसमुत्थितम् ।
निवेदयामि स्म तदा महर्षे सहताञ्जलि ।
भगवन्प्रतिरुद्धोऽस्मि लज्जयावनतानन ।
उदाहर्तुं न शक्नोमि बाष्परुद्धमुखोऽस्म्यहम् ।
सपातिन मा भगवन्विद्धि दुष्कृतकारिणम् ।
भ्रातर तस्य वीरस्य ज्येष्ठमिष्ट जटायुष ।
स्वचापलकृताद्दोषाद्विधिनासादितान्तरम् ।
तत्तदा दारुण कर्म सहसा दुष्कर कृतम् ।
सूर्यानुगमन घोर यावदस्तमन रवे ।
कारण चासिधास्यामि येन पक्षाविमौ मम ।
विनिर्दग्धौ विरूपौ च भगवञ्श्रोतुमर्हसि ।

[(l 1) Ś1 D12 [ऽ]स्मि (for तु) Ñ2 V B1 2 4 D7 11 तदा (D11 श्लक्ष्ण) धर्मात्मना वच (for the post half) —(l 2) V1 moth-eaten from स्मरन् up to the prior half of l 5 B4 अनुवीज (for अनुज स) —Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 om l 3–4 —(l 3) D1 11 त बाष्प (D11 वारि)वेग सहसा नदीवेगमिवागत —(l 4) D1 11 वा(D11 धा)र्यमाण, D3 4 धार्यमाण (for वार्य°) D1 सोय (for मे स-) —(l 5) D7 वारयित्वा —Ñ1 illeg from तु up to स्म in l 6 Ñ2 B4 D3 7 11 13 त (for तु). D11 शोक- (for स्नेह-) V3 -समुद्भव (for -समुत्थितम्) S1 B2 D3 12 13 भ्रातृस्नेहमुपस्थित, B1 भ्रातृस्नेहादुपस्थित (for the post half) —(l 6) Ñ2 V B1 2 4 D1 निवेदयामास (for °यामि स्म) V1 moth-eaten from तदा up to the post half D3 न्यवेदयमह सर्वं, D4 आवेदयामि तत्सर्वं, D7 निवेदयामास हि मा (for the prior half) B2 D7 महर्षि (sic), D2 13 महर्षी (for °र्षे) D11 न्यवेदयमह सर्वमृषये सहिताजलि —After l 6, Ñ2 V B1 2 4 D1 7 11 read l 12 and 13 —(l 7) D7 वचन (for भगवन्) Ñ2 V1 3 B1 2 4 D7 प्रतिरुद्धत्वाल्, V2 om , D3 11 दग्धपक्षत्वाल्, L(ed) सप्रह° (for प्रतिरुद्धोऽस्मि) Ñ2 V1 B4 D7 G(ed) चाव (G[ed] °पि)नामित , V2 चापि मानित , V3 B1 2 चाप (B1 °व)मानित , D1 [अ]वनतो मुने, D3 11 चाकुलेंद्रिय , D4 च ततो मुने (for [अ]वनतानन) —(l 8) Ñ2 V B1 2 4 D7 तदा (Ñ2 D7 °था) वक्तु, D11 बाष्पकंठो (for उदाहर्तुं) Ñ1 ÷ ÷ ÷ मुख मम (illeg), Ñ2 V B1 2 4 D7 मुख (V1 2 B1 दुख) बाष्पो रुणद्धि मे, D2–4 13 रुणद्धयश्रु मुख मम (D3 4 प्रभो), D11 वचन प्रतिभाषितु (for the post half) D1 तद्व्याहर्तुं न शक्तोस्मि रुणद्धयश्रु मुख मम —(l 9) Ñ1 मा, D11 तु (marg) मा (hypm) (for मा) Ñ1 V2 D1 2 4 11 13 दु ष्कृतकारिण, V1 B1 2 4 D3 दुष्क (D3 दु कृ) त्कारिण —(l 10) Ñ1 illeg from जटायुष up to the prior half of l 11 B1 G(ed) भ्रातर ज्येष्ठमिष्टस्य वीरस्य च जटायुष —Ñ2 V B1 2 4 D7 11 om l 11 —(l 11) D2 13 स्वचापल्य D1 3 4 दैवेन (for विधिना) —G(ed) om , while Ñ2 V B1 2 4 D1 7 11 read l 12 and 13 after l 6 —(l 12) N2 एतत्तद्, B4 सर्वं तद्, D11 यत्तदा (for तत्तदा) Ñ1 D13 दु कर, D2–4 दु कृत (for दुष्कर) Ñ2 V B1 2 4 D1 7 11 transp सहसा and दुष्कर —(l 13) D2 सूर्याभिगमन, D11 सूर्यावगमन Ś1 अस्तमयो (for °मन) Ñ2 B2 D7 आसूर्यास्तमनो (B2 °यो)दय, V B1 4 D1 2 4 11 यावदस्तमयोदय (V2 D1 2 4 °नोदय, D11 °नोदयात्) (for the post half) —D7 om l 14 and 15 —(l 14) V2 lacuna for विमौ मम —(l 15) Ñ2 V B1 2 4 D1 3 4 निर्दग्धौ च D1 विरूप (for °पौ)]

3 a) D7 च हि (for चैव) —b) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 स (D12 प्र)हृष्टौ, D6 M1 सहर्षाद् B1 धर्म-, D5 8–10 Ct गर्व- (for दर्प-) V2 -विमोहितौ (hypm), B1 2 -सस्थितौ (for -मोहितौ) —c) D5 6 8–10 T2 G3 दूराज् (for वीरौ). Ñ2 V B1 2 4 D7 वीर्याद्दुत्पतितौ वेगाज् (V1 वीर [sic ?], B4 चैव) —d) Ñ2 V B1 2 4 D7 परा गतिं (for पराक्रमम्) —For 3cd, Ś1 (marg) Ñ1 D1–4 11–13 subst , Ñ2 V B1 2 4 D7 ins l 2 only after 6

1240* खं समु पतितौ वेगाद्बहुनील नभस्तलम् ।
जिज्ञासन्तावुभौ वीर्यमन्योन्यस्य जयैषिणौ ।

7 4 10 कैलासशिखरे बद्धा मुनीनामग्रतः पणम् ।
रविः स्यादनुयातव्यो यावदस्तं महागिरिम् ॥ ४
अथावां युगपत्प्राप्तावपश्याव महीतले ।
रथचक्रप्रमाणानि नगराणि पृथक्पृथक् ॥ ५
क्वचिद्वादित्रघोषांश्च ब्रह्मघोषांश्च शुश्रुव ।
गायन्तीश्चाङ्गना बह्वीः पश्यावो रक्तवाससः ॥ ६
तूर्णमुत्पत्य चाकाशमादित्यपथमास्थितौ ।
आवामालोकयावस्तद्वनं शाद्वलसंस्थितम् ॥ ७
उपलैरिव संछन्ना दृश्यते भूः शिलोच्चयैः ।
आपगाभिश्च संवीता सूत्रैरिव वसुंधरा ॥ ८

[D11 om 1 1 —(1 1) Ñ1 illeg from ख up to बहु D2 13 न समुत्पतित, D3 4 उभावुत्प° (for ख समुत्पतितौ) D1 समुत्पतितौ वेगाच्च (for the prior half) D1 गगाकूलान्, D2 13 भृगनील , D3 4 गगागार (for बहुनील) —(1 2) B1 2 निशाम्रकाव् (for °न्नाव्) Ñ2 V B1 2 4 D7 [अ]तरपिर्णा (for जय°)]

—Ś1 (marg) Ñ1 D1–4 11–13 cont , whereas Ñ2 V B1 2.4 D7 ins after 4^{ab}

1241* पण स्वराज्यमुद्दिश्य कालस्य वशमागतौ ।

[D1 2 च राज्यम् (D2 °ष्ट्रम्) (for स्वराज्यम्) Ñ2 V1 D7 पणे नु(D7 न्त)राज्यम्, V2 3 B1 2 4 पणेषु राज्यम् (for पण स्व°)]

4 ^{a}) D8–10 कैलासे शिखरे G2 3 M1 कृत्वा, Ck t as in text (for बद्धा) Ñ2 V B1 2 4 D7 विध्यस्याग्रे पण कृत्वा, D11 कृत कैलासशिखरे —^{b}) D1 3 4 ऋषीणाम् (for मुनीनाम्) Ñ2 V B1 2 4 D7 पुरा (for पणम्) —After 4^{ab}, Ñ2 V B1 2 4 D7 ins. 1241* —^{c}) Ś1 Ñ1 D1 11 12 रविर्नौ तु(Ś1 [m also] °विमार्गं, D1 °विहिं नौ) प्रयातव्यो, Ñ2 B1 4 D7 रविरयातु°, V1 3 रविरद्याव°, V2 ??? न्वानुयातव्यो (lacuna), B2 रविरभ्युदि° (sic), D2 रविर्नावनुगतव्यो, D3 4 रवि· समभि° —^{d}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 2 7 11–13 अस्तमनो(Ś1 V1 B1 2 °यो, B4 G[ed] °थो)दय(V1 °य , D11 °यात्), D3 4 अस्तमिवो(D3 °तो)-दय, G1 अस्तमियाद्गिरिं, M1 अस्तमयाचल, Cm k as in text (for अस्त महागिरिम्)

5 ^{a}) D6 M1 अथवा, D8 10 अप्यावा (for अथावा) D5 प्राप्याव् (for प्राप्ताव्) —^{b}) D5 अपश्याम, Cm k t अपश्याव (as in text) D6 T2 G2 M1 तल (for -तले) —For 5^{ab}, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 subst

1242* अथ वायुपथ प्राप्य पश्यात्र पृथिवीतले ।

[V3 अथवा सुपथ (for अथ वायु°) D2 13 पश्यामि, D4 पश्याम (for °व)]

—^{d}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 12 13 क्वचित्क्वचित्, D11 पृथक्क्वचित् (for पृथक्पृथक्)

6 ^{a}) D2 -घोषाश्च, D6 8–10 -घोषश्च, D11 M1 -निर्घोषान्, D13 -घोषाणि (sic) (for -घोषांश्च) —Ñ1 illeg for ^{b} —^{b}) Ñ2 V B1.2 4 D1 3 4 7 क्वचित्क्वचित्, D11 अपि क्वचित् (for च शुश्रुव) Ś1 D2 12 13 तथा(Ś1 क्वचिद्) गीतस्वन (D2 °ना) क्वचित्, D6 8–10 क्वचिद्भूषणनि(B[ed]नि) स्वन —After 6^{ab}, Ś1 D1–4 11–13 ins

1243* क्वचित्पुण्याहघोषांश्च क्वचिच्च रुदितस्वनान् ।

[D2 -घोषश्च D2 रुदितस्वन , D12 lacuna, D13 °स्वन (for °स्वनान्)]

—Then all the above MSS , except D12, read 1245*, while D12 cont 1247* —After 6^{ab}, Ñ1 reads 1245* —Ñ1 illeg from ^{c} up to पश्यावो in ^{d}. —^{c}) D6 8–10 T2 M2 स्म (for च) G2 अगना (for चाङ्गना) Ś1 Ñ2 V B1 2 4 D1–4 7 12 13 त(V1 अ)थैवाप्सरसो (for गायन्तीश्चाङ्गना) Ś1 D12 बह्वय , D11 चाथ (for बह्वी) —^{d}) D11 पश्याम . Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 सुवि(D3 4 °तु)भूषिता , Ñ2 V B1 2 4 D7 मृ(V2 ह)ष्टकुण्डला (for °वासस) —After 6, Ñ2 V B1 2 4 D7 ins 1 2 of 1240*

7 V3 illeg for 7^{ab} —^{a}) B1 उत्पद्य, D12 उत्फुल्ल (for उत्पत्य). G1 चान्तामाद् (sic) (for चाकाशम्). —^{b}) Ñ2 B2 D6 8–10 M2 -पदमास्थितौ, V1 -पथगामिनौ, B4 D4 M3 -पथमाश्रितौ, D3 -पथमागतौ, D11 -पथसश्रितौ —^{c}) T तु (for तद्) D1 3 4 आवामालोकयतौ स्व , D11 आलोकयतावनि —^{d}) D1 4 सर्वं, D3 स्वर्गं (for वन) D6 8–10 -सवृत, D11 M3 -सनिभ, Cm °ति, Ck t as in text (for -सस्थितम्) T2 वन शाद्वलमास्थित, G2 वंशान्शाड्वलसस्थितान् —For 7^{cd}, Ś1 Ñ V B1 2 4 D2 7 12 13 subst

1244* आवामालोकयन्तौ च कुर्वाणौ वेगमुत्तमम् ।
अवनि दृष्टवन्तौ तु नवशाद्वलशोभिताम् ।

[(1 1) Ñ2 V B1 2 D7 तु (for च) Ñ2 V B1 2 4 D7 वेगमुत्तममागतौ(B4 °श्रितो) (for the post half) —(1 2) D12 च (for तु) Ñ1 अवनिं स्म सदापश्य, Ñ2 V B1 2 4 D7 पृथिवी(Ñ2 V3 D7 °वीं) च तदा मन्ये (for the prior half) —Ñ1 illeg from the post half up to 8^{ab} B4 वन- (for नव-) V1 2 B1 2 4 -शोभिता, V3 -सेविता]

8 Ñ1 illeg for 8^{ab} (cf v l 7). —^{a}) B2 (after corr as in text) 4 D2 6–7 13 G2 M1 उत्पलैर्, Ck t उपलैर्(as in text) Ś1 D12 13 सछन्ना, D1 सरुद्धा, D2 ससन्ना, D3 4 रुद्धा भू (for सछन्ना) —^{b}) V B1.2 4 स्म (for भू) D1 भू प्रख्यातै·, D3 4 प्रख्यातैश्च, T3 G2 बभौ भूमि· (for दृश्यते भू) Ś1 D2 12 13 सुप्रख्यातैश्च पर्वतै·, D11 भूरभूदचलोत्तमै —D12 om 8^{cd}. —^{c}) M3 सयुक्ता (for सवीता) —For 8^{cd}, Ś1 D1–4 11(repeats [var]

हिमवांश्चैव विन्ध्यश्च मेरुश्च सुमहान्नगः ।
भूतले संप्रकाशन्ते नागा इव जलाशये ॥ ९
तीव्रखेदश्च खेदश्च भयं चासीत्तदावयोः ।
समाविशत मोहश्च मोहान्मूर्छा च दारुणा ॥ १०
न दिग्विज्ञायते याम्या नाग्नेया न च वारुणी ।
युगान्ते नियतो लोको हतो दग्ध इवाग्निना ॥ ११ G 4 60 16 B 4 61 11 L 4 53 22

---

in its proper place) 13 subst (reading after 1243*), Ñ1 subst for 8^cd and reads after 6^ab

1245* आपगा सप्रकाशन्ते तन्तुवत्ससृता क्षितौ।

[Ñ1 illeg up to तन्तुवत्स D11 (second time) च प्रकाशते D1 3 4 11 (first time) महानद्योपि (D1 °द्यो हि) दृश्यते (for the prior half) D1 त्तव सभृता क्षितौ, D4 ततुवुद्धिसृताक्षितौ (sic), D11 (second time) राज्यो लागलजा इव (for the post half)]

—Then Ś1 Ñ1 D2 13 cont , whereas Ñ2 V B1 2 4 D7 subst for 8^cd

1246* महानद्योऽपि दृश्यन्ते लाङ्गलस्य गतिर्यथा।

[Ñ2 V B1 3 4 । D7 आपगाश्च प्र (for महानद्योऽपि) Ñ1 illeg after ऽपि up to 1247*]

—Ś1 Ñ1 (illeg) D2 13 further cont , D1 3 4 11 cont after 1245*, while D12 cont after 1243*

1247* निषधो हेमकूटश्च माल्यवाञ्शृङ्गवांस्तथा।
सारवन्तस्तथान्येऽपि प्राकारा इव ते बभु ।
अथाकाश प्रपद्योभौ भीममक्षयमव्ययम्।
पश्याव सिद्धमार्गांश्च खेचरांश्च सहस्रश ।

[(l 1) D1 ऋषभो, D2 निषदो (for निषधो) —(l 2) Ś1 D12 भारवतस्, D3 4 11 सानुमतस् (for सारवन्तस्) D3 च (for ऽपि) D13 वच ते पतु (corrupt) (for इव ते बभु) —(l 3) D1 3 4 11 प्रपश्यावो (for °द्योभौ) D3 अक्षय्यम् (for °यम्) —(l 4) D2 13 सिद्धमार्गं D1 2 सचराश् (for खेचराश्)]

9 Ñ1 illeg from ^a up to लक्ष्यते (cf Ś1 variant) in 9^d —^a) D11 मेरुश् (for विन्ध्यश्) —^b) D11 विध्यश् (for मेरुश्) Ñ2 D1 3 4 7 11 [अ]प्य (D1 3 4 11 [ए]वा)-र्णवावृता (D1 3 °वृत॰), B1 2 [अ]प्यर्णवा शुभा , B4 [ए]व महार्णवा , D5 8–10 T1 सुमहागिरि , T2 G1 M2 सुमहानग , G2 [ए]व महान्नग (for सुमहान्नग) Ś1 D2 12 13 निषध (D2 13 °द)श्चार्णवावृत —G2 om (hapl ?) from 9^d (9^d being rewritten in marg in Malayalam script *sec m*) up to युगान्ते in 11^c —^cd) D5 8–10 सप्रकाशेते (sic) Ñ2 V B1 2 D7 शिलातले (Ñ2 D7 °लै [sic]) (for जलाशये) B4 एकीभूता समंतत (for ^d) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 पुष्करिण्या यथा नागा लक्ष्यते (Ñ1 illeg up to लक्ष्यते) भूतले स्थिता

10 G2 om 10 (cf v l 9) —^a) Ś1 D1 3 5 8–10 T1 तीव्र (for तीव्र-) Ś1 D1 3 4 11 12 दाहश् (for खेदश्). Ñ V B1 2 4 D2 7 13 तीव्र (B4 D2 7 °च)खेदश्च दाहश्च —V1 om (hapl) 10^bc G (ed) transp ^b and ^d —^b) B2 [उ]भयो , B4 तयो (for [आ]व°) D1 3 4 भूयाश्वास श्रमस्तथा —Ñ1 illeg from हृश्च in 10^c up to रिवाकाशे in l 1 of 1254* —^cd) Ś1 Ñ1 V2 B1 2 4 D2 7 12 13 समाविवेश, G3 M °शति (for °शत) T M1 शोकश्, Cr m g k t as in text (for मोहश्) D6 तमो विशत घोरश्च (sic) (for ^c) D6 T मोहो, D8–10 Ck t ततो, M3 तमो (for मोहान्) T [अ]ति- (for second च) Ś1 D2 12 13 मूर्छा ग्लानिश्च मे परा, Ñ2 V B1 2 D7 तदा ग्लानिश्च या परा, B4 तदा ग्लानिरय पर (for ^d) D1 समाविशत् घोरास्तु श्रमो छा तथा मत (sic), D3 4 समाविशच्च (D3 °स्त्व) घोरस्तु दाहो मूर्छा तथा श्रम , D11 समाविशत् घोरस्तु मोहो मूर्छा श्रमस्तथा

11 G2 om up to युगान्ते in ^c (cf v l 9) Ñ1 illeg for 11 (cf v l 10) —^a) Ñ2 V B1 4 D7 दिग्न (by transp) (for न दिग्) B2 दिगपि ज्ञायते, D5 8–10 Ct न च दिग्ज्ञायते, Cv r m as in text (for न दिग्विज्ञा°) Ś1 Ñ2 V B1 2 D2 7 12 13 पूर्वा, B4 पौर्वा, D1 3 4 11 सौम्या (for याम्या) —^b) Ś1 D12 कौबेरी न च, D1 6 M2 3 नाग्नेयी न च (M2 दिग्न), D2 13 न कौवेरी न, D3 4 11 न चैंद्री न च, D5 8–10 न चाग्नेयी न, G3 M1 नैर्ऋती न न (for नाग्नेया न च) Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 न कौवे (B1 2 4 °बे)री न पश्चिमा, V1 कौवेरी न च पश्चिमा, G1 नाग्नेयी नापि वारुणा —After 11^ab, Ś1 D2 12 13 ins

1248* याम्या न विदिता चैव भानुरश्मिप्रतापिता।,

while Ñ2 V B1 2 4 D7 ins

1249* न याम्या नापि विदिश काश्चिदर्कप्रतापिता ।

[V2 3 B2 4 -प्रभायुता (for -प्रतापिता)],

whereas D4 11 ins

1250* याम्या न च दिश सर्वा सूर्यरश्मिप्रतापिता ।

[D11 विदिश (for च दिश)]

—^cd) V1 युगाते नियते काले दह्यमाना यथाग्निना, D11 प्राणातविहिते काले दह्यमाना इवाग्निना —For 11^cd, Ś1 D1–4 12 13 subst

1251* युगान्ताग्निहते काले दह्यमान इवाम्बरे।

[Ś1 D12 -[अ]भिहते (for -[अ]ग्निहते) D1 3 4 दह्यमानम् Ś1 D1 3 4 12 [अ]वर (for [अ]म्बरे)],

while Ñ2 V2 3 B1 2 4 D7 subst for 11^cd

1252* युगान्ते नियते काले पावकेन यथा भवेत्।

[V2 B2 4 युगात- B1 2 चडार्केन (for पावकेन)]

—After 11, D5 6 8–10 S ins

18 13 23 यत्नेन महता भूयो रविः समवलोकितः ।
तुल्यः पृथ्वीप्रमाणेन भास्करः प्रतिभाति नौ ॥ १२
जटायुर्मामनापृच्छ्य निपपात महीं ततः ।
तं दृष्ट्वा तूर्णमाकाशादात्मानं मुक्तवानहम् ॥ १३
पक्षाभ्यां च मया गुप्तो जटायुर्न प्रदह्यत ।
प्रमादात्तत्र निर्दग्धः पतन्वायुपथादहम् ॥ १४
आशङ्के तं निपतितं जनस्थाने जटायुषम् ।
अहं तु पतितो विन्ध्ये दग्धपक्षो जडीकृतः ॥ १५
राज्येन हीनो भ्रात्रा च पक्षाभ्यां विक्रमेण च ।
सर्वथा मर्तुमेवेच्छन्पतिष्ये शिखराद्गिरेः ॥ १६

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

1253* मनश्च मे हतं भूयः संनिवर्त्य तु संश्रयम् ।
यत्नेन महता ह्यस्मिन्पुनः संधाय चक्षुषी ।

[(l 1) D5 T2 3 M2 3 Cv r सनिवर्त्य, D8–10 Ct चक्षु प्राप्य (for संनिवर्त्य) M1 च (for तु) G1 संशय (for संश्रयम्) —(l 2) D6 G M1 2 Cv r [अ]प्यस्मिन् (for ह्य°) D5 8–10 G1 Ct मन, Cv r m g k as above (for पुन) Cm g चक्षुषि]

12 [b]) D5 6 8–10 भास्कर प्रतिलोकित ❀ Cv r 'मनश्च मे हत (Cr °श्चक्रभूत)भूय संनिवर्त्यं तु संशयम् । यत्नेन महताप्यस्मिन्पुन संधाय चक्षुषी । यत्नेन महता भूयो रवि समवलोकित ' इति पाठक्रम ❀—For 12[ab], Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 subst

1254* अग्निराशिरिवाकाशे भास्कर श्यामलोहित ।
अप्रमेयवपुस्तत्र नातिव्यक्त प्रकाशते ।
यत्नेन महता व्योम्नि मया समभिवीक्षित ।

[Ñ1 illeg up to रिवाकाशे in l 1 (cf v l 10) —(l 1) Ś1 D1 2 12 13 [आ]भाति (for [आ]काशे) Ś1 Ñ1 D2 12 13 नीललोहित, Ñ2 D7 चावलोकित, B1 2 सव° (for श्यामलोहित) —(l 2) B1 2 D11 तस्य (for तत्र). Ś1 D2 12 13 नातिव्यक्त, V1 B2 4 नाभि°, D1 3 4 नातिदूरे (D1 °रात्) (for नातिव्यक्त) Ñ2 V2 3 B4 D7 प्रकाशकृत —(l 3) Ñ1 illeg from व्योम्नि up to st 14 Ñ2 सम... (illeg), V B1 2 4 D7 11 समवलोकित (for °वीक्षित)]
—[c]) D6 11 13 G2 तुल्य- Ś1 D12 पृथ्व्या, V3 marg (for पृथ्वी) —[d]) Ñ2 V1 D7 मे, V2 3 B4 D11 मा, B1 2 न (for नौ) Ś1 D1–4 12 13 भाति मे भास्करस्तदा

13 Ñ1 illeg for 13 (cf v l 12) —[a]) Ñ2 V2 B1 D6 7 अनादृत्य, D6 °पृच्छन्, M3 अवापृच्छ्य, Ck t as in text (for अनापृच्छ्य) —[b]) Ś1 Ñ2 V B1 4 D1–7 11–13 पपाताराद्गुरुस्तदा (D11 °त) —For 13[ab], D3 4 subst

1255* ततो जटायु श्रान्तोऽभूत्सूर्यतापप्रपीडित ।
विचेता विह्वलो दीन पपाताकाशात्ततः ।

—[cd]) Ś1 D2 12 13 सम्प्रमु (D2 13 °मु)क्तवान्, V2 युक्तवानह (for मुक्तवानहम्) —V1 moth-eaten from नहम् up to प्र in 14[b] D1 3 4 पतमान विचेतन (D1 °स) (for [d]) D11 पतत तमह दृष्ट्वा हीनसत्त्वोभवत्तदा

14 Ñ1 illeg for 14 (cf v l 12) V1 moth-eaten up to प्र in [b] (cf v l 13) —[a]) Ś1 D1 2 12 13 स, V2 3 B2 4 D3 4 6 7 11 T G1 3 M1 2 तु (for च) V2 [अ]दग्धो (for गुप्तो) —[b]) Ś1 V2 B1 2 4 D2 7 12 13 व्यदह्यत (D2 °ते), V3 व्यदद्दयत, D1 11 विदह्यत (sic), D3 4 [ए]व दह्यत (D3 °ते), D5 6 T G3 M3 प्रदह्यते (D5 °ता) (for प्रदह्यत) —Ñ2 illeg for 14[c] —[c]) V1 moth-eaten, V2 B1 2 D7 11 यथाकाम (D11 °मं) तु, D1 प्रकाशादस्मि, G (ed) यच्चाहं भृशं- (for प्रमादात्तत्र) Ś1 D2 12 पराक्रमत्रस्मिदग्ध, V3 B4 यथाकाम वि (V3 त्व)- निर्दग्ध, D3 4 प्राक्कामत्रस्मिभिर्दग्ध, D13 इत्युक्रमत्रैरस्मिदग्धा (corrupt). —[d]) Ś1 D2 12 13 पर (for पतन्) V3 तत (for अहम्). Ñ2 V2 B1 2 D7 G (ed) -पथाच्युत, V1 -मुखाच्युत (for -पथादहम्). B4 यथा वायुपथच्युत

15 Ñ2 V B1 2 4 D7 transp [ab] and [cd] —[a]) Ś1 D12 अथैक्ष त, D2–4 13 अश्रौष त, D6 अशकित (sic), D11 तमश्रौष, G3 Ck आशके य, Ct as in text (for आशङ्के त) Ñ V B1 2 4 D7 अश्रौष पतित चाह (Ñ1 °त ..*, Ñ2 °त नाह, V3 °तश्चाह), D1 अश्रौष चापि पतित —Ñ1 illeg from तितो in [c] up to मग्नोऽस्मि in 1256* V1 moth-eaten from पतितो in [c] up to दग्ध in [d]. —[c]) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 च, Ñ2 V B1 2 4 D7 हि (for तु) —[d]) Ś1 D12 जटाकृते, G M1 2 जलीकृतः (for जडीकृत). —After 15, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7. 11–13 ins

1256* पुण्यानि चापि मे सन्ति यत्र मग्नोऽस्मि सागरे ।
आकाशे वा मृतो नास्मि विषमे वा शिलोच्चये ।

[Ñ1 illeg up to मग्नोऽस्मि Ś1 नास्ति, D12 नापि (for चापि) Ñ2 V B1 2 4 D7 पुण्यानामवशेषेण (for the prior half) Ñ2 V1 निमग्नो नाम, V2 B1 2 4 D7 निमग्नो नास्मि, V3 न निमग्नोस्मि, D11 निमग्नो यत्र (for यत्र मग्नोऽस्मि) —(l 2) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 नैव (for नास्मि). Ś1 Ñ1 D2 12 13 च (for second वा).]

16 [a]) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 राज्याद्द्विहीनो, D3 राज्य * हीनो, D5 6 8–10 G1 2 राज्याच्च हीनो —V1 moth-eaten from क्षाभ्या in [b] up to मर्तु in [c]. —[c]) M3 सर्वथा तर्तुम्,

६१

एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठमरुदं दुःखितो भृशम् ।
अथ ध्यात्वा मुहूर्तं तु भगवानिदमब्रवीत् ॥ १
पक्षौ च ते प्रपक्षौ च पुनरन्यौ भविष्यतः ।
चक्षुषी चैव प्राणाश्च विक्रमश्च बलं च ते ॥ २
पुराणे सुमहत्कार्यं भविष्यं हि मया श्रुतम् ।
दृष्टं मे तपसा चैव श्रुत्वा च विदितं मम ॥ ३
राजा दशरथो नाम कश्चिदिक्ष्वाकुनन्दनः ।
तस्य पुत्रो महातेजा रामो नाम भविष्यति ॥ ४   G 4 61 5 B 4 62 4 L 4 54 5

Ct as in text (for °था मतुम्) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7. 11–13 इच्छामि (for एवेच्छन्) —^{d}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 पतिष्यामि गिरेस्तटात् —After 16, Ś1 Ñ B1 2 D1–4 7 11–13 ins

1257* को हि मे जीवितेनार्थो विपक्षस्याद्य पक्षिण ।
परै सचार्यमाणस्य काष्ठलोष्टसधर्मिण ।

[(l 1) D1 3 4 11 तु (for हि) D3 4 जीविने चा(D4 वा)र्थो (for °तेनार्थो) Ś1 Ñ [अ]थ पक्षिण, D3 4 [अ]ध्यमगिन (for [अ]द्य पक्षिण) —(l 2) N1 illeg from परै up to काष्ठलो Ñ2 illeg from सचार्यमाणस्य up to °धर्मिण D11 परिससार्यमाणस्य, D13 परे सर्वार्थमाणस्य, G(ed) परे सचरमाणस्य (for the prior half) D1 2 काष्ठलोष्टस्य धर्मि(D1 °र्मे)ण (for the post half)]

—D3 4 11 cont

1258* तु खान्वितोऽस्मि भगवन्नदनुज्ञातुमर्हसि ।
एवंविधस्य धर्मात्मन्कि मे जीवितकारणम् ।

[(l 1) D11 [ऽ]पि (for ऽस्मि) —(l 2) D11 न (for किं)]

Colophon D1 T2 om (cont the Sarga) —*Sarga name* Ś1 Ñ B4 D2 7 12 13 सपातिवाक्य, V B1 2 सीतान्वेषणे सपातिवाक्य, D3 4 सपातिपक्षदहन, D11 निशाकरसपातिदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 V2 57, V3 B4 63, B2 D5 6 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 61, D5 11 G3 60(as in text), D7 M1 62 —After colophon, D3 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

61

B3 missing for Sarga 61 (cf v l 4 59) D1 T2 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 ^{a}) D1 ऋषि- (for मुनि) Ñ1 D2 एव मुनिश्रेष्ठमह, D13 एव मुनिवरश्रेष्ठ —^{b}) Ś1 Ñ1 V1 3 D1 2 12 13 प्रारुद, Ñ2 V2 B1 2 4 D3 4 प्ररुदन् (for अरुद) D5 8–10 भृशदु खित (for दु खितो भृशम्) D11 दु खेनाभिहतो भृश —After 1^{ab}, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11–13 ins

1259* व्यसृज नेत्रज वारि गिरि प्रस्रवण यथा ।
मा तु बाष्पमुख दृष्ट्वा महर्षि करुणान्वित ।

[(l 1) Ñ V2 3 D7 विसृज्य, B1 2 D1 विसृजन्, D2 13 विमृजन्, G(ed) असृज (for व्यसृज) Ś1 D2 13 गिरि-, D3 4 गिरे (for गिरि) D13 तथा (for यथा). Ñ2 V1 3 B1 2 D7 गिरिप्रस्रवणादिव, V2 गिरि प्रस्रवणानि च, D11 गिरिप्रश्रवचक्षुषा(sic) (for the post half) —(l 2) V3 illeg from बाष्पमुख up to 2^{b} Ś1 D2 12 13 स बाष्प-, D3 तु बाह्य (for तु बाष्प-)] —^{cd}) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 मा, D5 8–10 च (for तु) B4 स खेदाद् (for भगवान्) B1 वाक्यम् (for इदम्) V2 अब्रवीदिदम् (by transp) Ś1 D1–4 11–13 ध्यात्वा मुहूर्तं भगवानिद वचनमब्रवीत्

2 V3 illeg for 2^{ab} (cf v l 1259*) —^{a}) V2 B1 2 D7 तु (for च) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 पक्षि(B4 गृध्र)पते, D11 भविष्येते (for प्रपक्षौ च) —^{b}) V2 नवावन्यौ (for पुनरन्यौ) D11 विशेषत (for भविष्यत) —For 2^{ab}, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 subst

1260* भविष्यतस्तु पक्षौ ते विशेषिततरौ द्विज ।

[D2 सपक्षो (for तु पक्षौ) D3 4 ते पक्षो (by transp) D1 वैशेषिकतरौ द्विज, D3 4 पुनरन्ये विशेषत (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D12 चक्षुषा, D3 11 13 चक्षुषि (for चक्षुषी) Ś1 Ñ2 D12 प्राणवृद्धश्च, Ñ1 D1–4 11 13 प्राणवृद्धिश्च, V B1 2 4 D7 प्राणवृद्धिश्च, G3 M1 चैव ते प्राणा, Ct as in text (for चैव प्राणाश्च) D6 G1 2 M2 3 प्राणाश्च चक्षुषी चैव —^{d}) G2 विक्रम (for विक्रमश्च) D3 बले (for बल) T2 om च (subm)

3 V3 mostly illeg for 3 —^{a}) V2 पुराk. V1 2 B1 2 4 तु महत्, G2 च महत् (for सुमहत्) Ñ2 V1 2 B1 2 4 कृत्य (for कार्यं) D4 6 7 13 पुराणेषु महत्कार्यं (D7 °त्कृत्य) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 त्वत्कृते हि, Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 त्वया कार्यं, D6 M3 भविष्यति, G1 M1 2 भविष्यद्धि (for भविष्य हि) Ñ2 B1 2 D7 11 श्रुत मया (by transp), V1 2 B4 श्रुत मम (for मया श्रुतम्) —V1 om (hapl) 3^{cd} (see ^{b} var) —^{c}) D11 च, G3 हि (for मे) D1 [ए]तत् (for [ए]व) —^{d}) D11 बुद्ध्या, M1 श्रुत (for श्रुत्वा) D6 तु (for च) B2 चरित (for विदित) Ñ2 D7 11 मया (for मम) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 श्रोत्रेण च श्रुत द्विज, G(ed) सत्यमेतन्निबोध मे

4 ^{b}) D7 -वशज, D8–10 -वर्धन (for -नन्दन) D11

अरण्यं च सह भ्रात्रा लक्ष्मणेन गमिष्यति ।
तस्मिन्नर्थे नियुक्तः सन्पित्रा सत्यपराक्रमः ॥ ५
नैर्ऋतो रावणो नाम तस्य भार्यां हरिष्यति ।
राक्षसेन्द्रो जनस्थानादवध्यः सुरदानवैः ॥ ६
सा च कामैः प्रलोभ्यन्ती भक्ष्यैर्भोज्यैश्च मैथिली ।
न भोक्ष्यति महाभागा दुःखमग्ना यशस्विनी ॥ ७
परमान्नं तु वैदेह्या ज्ञात्वा दास्यति वासवः ।
यदन्नममृतप्रख्यं सुराणामपि दुर्लभम् ॥ ८
तदन्नं मैथिली प्राप्य विज्ञायेन्द्रादिदं त्विति ।
अग्रमुद्धृत्य रामाय भूतले निर्वपिष्यति ॥ ९
यदि जीवति मे भर्ता लक्ष्मणेन सह प्रभुः ।
देवत्वं गतयोर्वापि तयोरन्नमिदं त्विति ॥ १०
एष्यन्त्यन्वेषकास्तस्या रामदूताः प्लवंगमाः ।
आख्येया राममहिषी त्वया तेभ्यो विहंगम ॥ ११

रघूणा प्रवरो गुणे —D3 reads 4ᶜ–5 in marg —ᵈ) D4 रामनामा

5 D3 reads 5 in marg (cf v l 4) V3 mostly illeg for 5 G2 reads 5ᵃᵇ twice —ᵃ) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–4 7 11–13 अरण्य(D1–4 13 °ण्ये) भार्यया सार्धं —ᵇ) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 भ्रात्रा च स, Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 भ्रात्रा चैव, D4 भ्रात्रा सह, D11 भ्रात्रा स च (for लक्ष्मणेन) B4 G3 [आ]गमिष्यति (for गमिष्यति) D1 भ्रात्रा च समभेष्यति —ᶜ) D6 T2 कस्मिन्, Cg K(ed.) अस्मिन्, Cv r k t as in text (for तस्मिन्) D6 G3 M2 स (for सन्) —For 5ᶜᵈ, Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–4 7 11–13 subst

1261* कस्मिंश्चिदर्थे धर्मज्ञ पितुर्निर्देशमाचरन् ।

[Ñ2 illeg, V1 पित्रार्थो, V2 B1 2 D7 पित्रा च, B4 पित्रा म (for धर्मज्ञ) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 नियुक्त सत्यविक्रम, D11 निदेश पितुराचरन् (for the post half)]

6 ᵃ) Ñ2 V B1 2 4 D7 तस्य वै, D9 निर्ऋतो (for नैर्ऋतो) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 रावणो नाम रामस्य(D4 रक्षोस्य) —ᵇ) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 12 13 भार्यामु(D3 °मु)पहरिष्यति, D11 भार्यां तस्योपनेष्यति —ᶜ) D5 8–10 G3 M1 जनस्थाने —ᵈ) Ś1 D12 दुर्लभ (Ś1 °भै), L(ed) दुर्जय (for अवध्य)

7 V3 illeg for 7 —ᵃ) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 तु (for च) Ś1 D12 प्रलुभिता, D2 13 प्रतार्यंती, D6 प्रलोभती (for प्रलोभ्यन्ती) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 प्रलोभ्यमाना सा कामैर्, D3 4 11 कामै (D11 °म्यै) प्रतार्यमाणा सा, M1 सा च प्रलोभिता तेन —ᵇ) Ñ2 V2 B4 D7 वरैस्, V1 दुधेस् (corrupt), B1 2 सद्रा, D1 भक्ष्य, D6 9 भक्षैर् (for भक्ष्यैर्) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D7 12 तैस्तैश् (for भोज्यैश्) D2–4 11 13 भक्षैस्तैस्तैश्च मैथिली —ᶜ) Ś1 Ñ V1 2 B1 4 D1–4 7 11–13 याच्यमाना पिशाचीभिर्, B2 याच्यमानाभिर्नारीभि, G(ed) याच्यमाना सती तेन —ᵈ) D3 4 11 T M3 दु खे (for दु ख-) Ś1 Ñ V1 B4 D2–4 11–13 न भोक्ष्यते, V2 B1 2 D1 7 न भोक्ष्यति (for यशस्विनी)

8 ᵃ) Ñ2 V1 2 B1 2 D1 7 वरमन्न, V3 दिव्यमन्नं (for परमान्न) Ñ V B1 2 D7–10 च (for तु).—ᵇ) Ś1 (marg) D12 दानव (sic), G1 राघव (sic), L(ed.) देवराट्, Ck t as in text (for वासव) —Ñ1 D2 13 transp 8ᶜᵈ and 9ᵃᵇ —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 G1 तद् (for यद्) D7 अमृत मुख्य (for °तप्रख्यं)

9 V3 illeg for 9 Ś1 D12 om. (hapl) 9ᵃᵇ Ñ1 D2 13 transp 8ᶜᵈ and 9ᵃᵇ —ᵃ) Ñ1 अमृत प्रख्य, D2 अमृतप्रख्य, D13 अमृत प्रक्ष, G1 अमृतं प्राप्य (for मैथिली प्राप्य) —ᵇ) Ñ1 विज्ञायेद्रोदन त्विति, B4 विज्ञायेद्रो ददत्विति, D2 13 विज्ञायेंद्रमथोद्गन —ᶜ) Ś1 D12 अन्नम्, G3 अध्यम् (for अग्रम्) —ᵈ) D11 भूतये (for °ले) D1 त निवेत्स्यति, Ck t as in text (for निर्वपिष्यति)

10 ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 13 G2 भर्ता मे (by transp.) —ᵇ) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 देवरो (D12 om from रो up to आ in 11ᶜ) वापि लक्ष्मण, Ñ2 V2 B1 2 D7 देवरो वा (Ñ2 °य ?, B2 °रोपि) स लक्ष्मण, V1 D5 8–11 लक्ष्मणो वापि देवर, V3 देवरो मम लक्ष्मण, G3 M1 भ्रात्रा सौमित्रिणा सह —ᶜ) D5 6 8–10 G1 M2 3 गच्छतोर् (for गतयोर्) G3 जीवतो प्रेतयोर्वापि —For 10ᶜᵈ, Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–4 7 11 13 subst

1262* इह वा प्रेतलोके वा तयो स्यादिदमक्षयम् ।

[V1 इह स्थ, B1 इह च, B4 इहस्थै (for इह वा). D3 4 प्रेतभावे (for प्रेतलोके) Ś1 Ñ1 D2 13 तिष्ठते(Ś1 तिष्ठन, Ñ1 इहस्थ)प्रेत्यभावे(D13 °वो) वा, D1 इह वा प्रेत्यभावे स्याद्, D11 इहस्थ प्रेत्यभावे च (for the prior half) V1 illeg for तयो Ś1 स्यादिद तस्य तृप्तये, Ñ1 D2–4 11 13 स्यादिद चा(D2 13 स्व)क्षय (Ñ1 ? ? ?) तयो, D1 इद चाप्यक्षय तयो (for the post half)]

—Thereafter, D3 4 11 cont

1263* तस्यान्नस्य तु यच्छेषं सीता तद्भक्षयिष्यति ।
तेन काल धृतवती क्षुत्तृष्णापरिवर्जिता ।

11 D12 om up to आ in ᶜ (cf v l 10) V3 missing after एष्य in ᵃ up to 4 62.7 —ᵃ) V2 ह्यस्या, T1 3 G1 M1 3 तस्य (for तस्या) D5 6 8–10 Ck t एष्यति प्रेषितास्तत्र —ᵇ) Ś1 महा (for राम-) —ᶜ) B1 ब्याख्येया, D11 निवेद्या (for आख्येया) G1 2 M2 -भार्या हि (for -महिषी) —ᵈ) Ś1 Ñ V1 2 B1,2 4 D1–4 7,11–13 तेभ्यस्ते (V1 2 B1 2 4 °स्तु) जनकात्मजा

सर्वथा तु न गन्तव्यमीदृशः क्व गमिष्यसि ।
देशकालौ प्रतीक्षस्व पक्षौ त्वं प्रतिपत्स्यसे ॥ १२
उत्सहेयमहं कर्तुमद्यैव त्वां सपक्षकम् ।
इहस्थस्त्वं तु लोकानां हितं कार्यं करिष्यसि ॥ १३
त्वयापि खलु तत्कार्यं तयोश्च नृपपुत्रयोः ।
ब्राह्मणानां सुराणां च मुनीनां वासवस्य च ॥ १४
इच्छाम्यहमपि द्रष्टुं भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
नेच्छे चिरं धारयितुं प्राणांस्त्यक्ष्ये कलेवरम् ॥ १५ G 4 61. 16 B 5 62 15 L 4 54 16

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

12 V3 missing (cf v l 11) Ñ2 mostly illeg for ᵃ —ᵃ) V1 2 B1 2 D7 नैव, B4 [ए]व न, D1 ते न, M2 3 हि न, Ck न हि (for तु न) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 चेह(D2 3 वेह) तिष्ठ त्वम् (for तु न गन्तव्यम्) —ᵇ) V2 B1 D6 13 T3 गमिष्यति —ᶜ) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 एव काल (for देशकालौ) —ᵈ) Ñ2 V1 2 B2 4 पक्षौ हि, B1 स्वपक्षौ (for पक्षौ त्व) Ñ2 V1 2 B4 D6 -लप्स्यसे (for -पत्स्यसे) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 लप्स्यसे त्व तनूरुहौ (Ś1 D12 °हान्, D3 °हें), D7 पक्षौ प्रतिकृन्तप्स्यसे (sic) —After 12, D3 4 11 G2 ins

1264* यदा प्रवृत्तिं ता सर्वामाख्यास्यसि खगोत्तम ।
तदैव पक्षौ वर्णश्च तव सर्वं भविष्यति ।

[(l 1) D3 4 सीताया (for तां सर्वाम्) G2 विहगम (for खगोत्तम)]

13 V3 missing (cf v l 11). —ᵃᵇ) D6 नोत्सहेयम् (for उत्सहेयम्) Ñ1 illeg from यमह up to त्वा Ś1 D1–4 12 13 उत्सहे त्वा(Ś1 D12 13 चा, D1 वा)हमद्यैव, D11 त्वामुत्सहेयमद्यैव (for ᵃ) Ś1 D2 12 13 प्रीत्या कर्तुं, D1 ह्यहा कर्तुं, D3 4 11 कर्तुं खग (for अद्यैव त्वा) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 उत्सहेय(B4 °ह) तवाद्यैव पक्षौ कर्तुं यथा पुरा ❀ Cm k t उ(Cm नो)त्सहेयम् ❀ —ᶜ) D13 इह मेव (for इहस्थस्त्व) Ñ1 V1 2 B1 2 D7 8 10 Ct हि (for तु) —ᵈ) Ś1 N1 D1–4 11–13 महत्, Ñ2 V1 2 B1 2 4 D6 7 G M1 2 इद, D9 हित- (for हित) D13 करिष्यति (for °ष्यसि)

14 V3 missing (cf v l 11) —ᵃ) Ś1 Ñ1 V1 B1 2 4 D1 5 7 12 13 तत्रापि, Ñ2 D3 4 11 तथा(N2 °दा)पि, V2 तत्रापि (for त्वयापि) Ś1 Ñ1 V2 D12 13 यत्कार्यं, D3 कार्यं यत्, G2 कर्तव्य, Cv t as in text (for तत्कार्यं) M1 तत्त्वया वापि तत्कार्यं —ᵇ) B4 द्वयोश्च (for तयोश्च) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वा नृप-, D3 4 नृपति- (for च नृप-) D11 तत्तयो राजपुत्रयो —ᶜ) D12 om (hapl ?) णाना सुरा Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 मुनीना, D5 8–10 गुरूणा, T3 om (for सुराणा) —ᵈ) Ñ2 V2 B1 2 D7 देवाना, V1 B4 सुराणा, G1 ऋषीणा (for मुनीना) B4 च विशेषत, D1 भावितात्मना (for वासवस्य च).

15 V3 missing (cf v l 11) D1 om 15 —ᵃ) D13 ईहामि (for इच्छामि) D11 इह हीच्छाम्यह द्रष्टु —ᶜ) D8–10 नेच्छे (for नेच्छे) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 चिर तु जीवितव्य स्याद्, Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 न चिर जीवितव्य (Ñ2 °ते मे, D7 °त मे)स्याद्, D11 न तु जीवितुमिच्छामि —ᵈ) Ś1 D12 इत्यत्यक्ष, Ñ1 D2–4 13 इति त्यक्ष्ये, Ñ2 V1 2 B2 4 D7 अतस्त्यक्ष्ये, D11 क्षिप्र त्यक्ष्ये (for प्राणास्त्यक्ष्ये) ❀ Ct इच्छाम्यहमिति । दृष्टतत्त्वार्थदर्शनो दृष्ट सिद्ध तत्त्वार्थ-दर्शन यस्य स महर्षिरेव भाव्यर्थमब्रवीत् । अतो हेतोरहमपि भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ द्रष्टुमिच्छामि । यदि महर्षिरेव मा प्रति नाभ्यधास्यत्तदा प्राणाश्चिर धारयितु नेच्छे नैच्छम्, अपि तु कलेवर त्यक्ष्ये इत्यैच्छमित्यर्थ इति कतक । अन्ये तु निशाकर-वाक्यमेवेदम् । अहपदार्थोऽपि स एवेत्याहु ❀ —After 15, D5 8–10 T G M1 3 ins, while M2 ins before 4 62 1

1265* महर्षिस्त्वब्रवीदेव दृष्टतत्त्वार्थदर्शन ।

Colophon Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–5 7 11–13 T2 om —*Sarga no* (figures, words or both) D6 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 62, M1 63 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

६२

7 1 एतैरन्यैश्च बहुभिर्वाक्यैर्वाक्यविशारदः ।
7 मां प्रशस्याभ्यनुज्ञाप्य प्रविष्टः स स्वमाश्रमम् ॥ १
कन्दरात्तु विसर्पित्वा पर्वतस्य शनैः शनैः ।
अहं विन्ध्यं समारुह्य भवतः प्रतिपालये ॥ २

अद्य त्वेतस्य कालस्य साग्रं वर्षशतं गतम् ।
देशकालप्रतीक्षोऽस्मि हृदि कृत्वा मुनेर्वचः ॥ ३
महाप्रस्थानमासाद्य स्वर्गते तु निशाकरे ।
मां निर्दहति संतापो वितर्कैर्बहुभिर्वृतम् ॥ ४

62

Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1–3 5 7 11–13 T2 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नमः

1 V3 B3 missing for 1–7 (cf v l 4 61 11 and 4 59 respy) Before 1, M2 ins 1265* D3 om 1 —[a]) Ś1 Ñ V1 2 B4 D1 2 4 7 12 13 चान्यैश् (for अन्यैश्) —[b]) D6 M3 -विदां वर (for -विशारदः) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1 2 7 11–13 वाक्यैर्धर्मार्थसहितैः (B1 °कोविदैः) —[c]) D9 T3 मा, Ck t as in text (for मां) Ś1 B4 D12 प्रशास्य, V2 D13 प्रपश्य, B1 2 D6 प्रशस्य, G(ed) आश्वास्य, Ck t as in text (for प्रशस्य) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1 2 4 7 11–13 [अ]भ्यनुज्ञाय (for °प्य) —[d]) D1 प्रविवेश (for प्रविष्ट स) D5 6 8–10 G3 M1 आलय (for आश्रमम्) Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D2 4 7 11–13 प्रविवेशाश्रम मुनि (D4 पुनः) —After 1, Ś1 Ñ V1 2 B1 2 4 D1 2 4 7 11–13 ins.

1266* अपेक्षाह वच श्रुत्वा द्रष्टुकामश्च राघवौ ।
तथा दु खसमाविष्टो न त्यजामि कलेवरम् ।

[(l 1) D11 तु (for first च) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D1 4 7 कुर्वन् (for श्रुत्वा) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 राघव —(l 2) Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 अतो (for तथा) Ś1 D12 दु खे, L(ed) दु खैः (for दु ख-)]

—Thereafter Ñ1 D1 cont 1270*

2 V3 B3 missing for 2 (cf v l 1). —[a]) Ś1 Ñ1 D2 12 13 कदराश्च (for कन्दरात्तु) Ñ2 V2 B1 2 D7 नि(V2 च) निसृत्याह, V1 च विनिसृत्य, B4 च विसर्प्याहं (for तु विसर्पित्वा) D6 कदराद्भुवि सर्पित्वा. —[b]) Ś1 Ñ1 B4 D12 13 विचरश्च, Ñ2 V1 2 B1 2 D7 विचरन्नै, D2 विचरश्च, M1 निर्दरात्तु (for पर्वतस्य) M3 [अ]शक्ते (for first शनैः) ꙮ Cv कन्दरादित्यादि । कन्दरनिर्दरयोरेकार्थ । स च सानुसविरन्ध्रमार्ग । कन्दरादपसर्पित्वा कन्दरेण विसर्पित्वा ततो निर्दराद्विन्ध्य समारुह्य। कन्दरात्तु विसर्पित्वा पर्वतस्य शनैः शनैरिति सम्यक् ।, Cr कन्दरात्तु विसर्पित्वा पर्वतस्य शनैः शनैरिति पाठ । कन्दरात्तु विसर्पित्वा निर्दरात्तु शनैः शनैरिति पाठे कन्दरनिर्दरयोरेकोऽर्थः । स च सानुसविरन्ध्रमार्ग । कन्दराद्विसर्पित्वा निर्दराद्विन्ध्य समारुह्येत्यर्थ ꙮ —[c]) Ś1 D12 सोहमद्रिं, Ñ1 D2.13 अहमद्रिं, Ñ2 V1 2 B1 2 4 D7 इम(V2 °य)मद्रिं (for अहं विन्ध्य) —[d]) B4 तद्वच (for भवत) V1 प्रतिमानये, D7 G3 परिपालये, G1 परिलक्षये, G3 M1 प्रतिलक्षये (for प्रतिपालये) —For 2, D1.3 4 11 subst , while Ś1 Ñ1 D2 12 13 ins. l. 1 after 2[ab] and l 2 after 2

1267* चरणाभ्या गुहा गत्वा स्थितोऽहमतिदु खित ।
त च काल प्रतीक्षामि चिन्तयन्नेव तन्मना ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 इह, D1 13 इति, D11 12 अपि (for अति-) —(l 2) Ñ1 illeg from प्र up to न्ने D2 प्रतीक्ष्यामि (sic) (for °क्षामि). D13 काल च त प्रतीक्ष्यामि (sic) (for the prior half) D3.4 11 त काल च मुहूर्त च चिंतयानो दिवानिश]

3 V3 B3 missing for 3 (cf v l 1) —[a]) Ś1 Ñ1 अद्य ते°, D1 3 4 अद्य मे तस्य (for अद्य त्वे°) ꙮ Cr अद्येति ।, Cm अद्य त्वेतस्येति ।, Cg अद्य त्विति ।, Ck एतस्य कालस्येति मुनिनावस्थापितस्य तद्वियोगादनन्तरप्रवृत्तकालस्येत्यर्थ ।, Ct एतस्य कालस्य मुनिगमनादनन्तरकालस्य ꙮ —[b]) B4 सार्ध (for साग्र) D5 8–10 वर्ष साग्रशत G(ed) साग्र वर्षशतत्रय ꙮ Cv r वर्षशतमित्यत्र शतशब्दोऽनन्तवचन (Cv अन्यथा ' अष्टौ वर्षसहस्राणीति ' यदनेन पूर्वमुक्त तद्विरुध्येत) ।, Cr m g पूर्व निशाकरमुनिप्रयाणानन्तरमष्टौ वर्षसहस्राणि मम (Cg °णि) व्यतीतानीत्युक्तवान् । अत (Cm °स्वान् । इदानीं) साग्र वर्षशत(Cg °त गत)मित्येतदष्टवर्षसहस्रोपलक्षणम् । ; Ck साग्र वर्षशतमिति । अष्टवर्षसहस्राणीति यावत् । तथा प्रागेव तेनोक्तम् ।, Ct साग्र वर्षशत गतम् शतशब्दोऽनन्तवाची तेन किंचिदधिकाष्टवर्षसहस्राणीत्यर्थः । प्राक्तथैव तेनोक्तेः ꙮ —[c]) D6 G3 देशकालौ, D13 °काल (for देशकाल-) D13 T2 -प्रतीक्ष्यो (sic) (for °क्षो) D3 [ऽ]हं (for ऽस्मि) —After 3[a], one fol is missing in V1 and thereafter V1 reads from 25([cd] damaged) of Sarga 58 up to colophon

4 V3 B3 missing for 4 (cf v l 1). V1 om 4–7 —[a]) Ś1 D12 13 मोह तप्ये(D12 °स्थे, D13 °स्मै) तमासाद्य, Ñ1 मोह तत्स्थानमासाद्य, D1 इद वमनमासाद्य, D2 सोहं तस्थे समामाद्य —[b]) B4 [ऽ]त्र, M1 च (for तु) Ś1 D2 12 13 स्वर्गत तु निशाकर —[c]) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 स मा दहति (for मा निर्दहति) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 शोकाग्नि , D3 4 चिताग्नि (for सतापो) —[d]) D11 चिंतितैर् (for वितर्कैर्) G3 M1 वृत (for वृतम्) Ś1 Ñ1 D2 12 13 शुष्क वनमिवानल , D1 3 4 शुष्क(D1 °ष्क)कक्षमिवानल

उत्थितां मरणे बुद्धिं मुनिवाक्यैर्निवर्तये ।
बुद्धिर्या तेन मे दत्ता प्राणसंरक्षणाय तु ।
सा मेऽपनयते दुःखं दीप्तेवाग्निशिखा तमः ॥ ५

बुध्यता च मया वीर्यं रावणस्य दुरात्मनः ।
पुत्रः संतर्जितो वाग्भिर्न त्राता मैथिलीं कथम् ॥ ६

G 4 61 26
B 4 63 7
L 4 54 0

5 ᐨ V3 B3 missing for 5 (cf v l 1) V1 om 5 (cf v l 4) —ᵃ) Ś1 Ñ1 D2 12 13 व्यर्थिका, D1 व्युत्थिता, D3 उत्थिता, D4 उचिता, D5 8–10 उदिता (for उत्थिता) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 महतीं, D13 रमणे (meta) (for मरणे) D3 4 बुद्धिर् (for बुद्धिं) —ᵇ) G3 M1 ऋषि- (for मुनि-) Ś1 Ñ1 D2–4 13 कृत्वा (D3 4 मा तु) भूयो जिजीविषु, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 मरणे सहराम्यह, D1 11 इमा भूयो जिजीविषु, D12 कृत्वा भूयो जिजीविषु —ᶜ) D5 8 मे न ते, D9 10 मे तेन (by transp) (for तेन मे) —ᵈ) M3 प्राणाना (for प्राणस-) D6 च (for तु) D5 8–10 Ct प्राणाना रक्षणे (D5 °ण) मम —ᵉ) D5 सो (for सा) M3 नो (for मे) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 विनयते (for ऽपनयते) —ᶠ) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 दीपस्येव शिखा तम —For 5ᶜᵈᵉᶠ, Ś1 Ñ1 D1–4,11–13 subst, while Ñ2 V2 B1 2 4 D7 subst l 1 only for 5ᶜᵈ

1268* श्रुतैस्तैस्तै प्रशमयन्नाग्निं वारिघटैरिव ।
आस्था तु सुदृढा बद्ध्वा मुनेर्वाक्यमनुस्मरन् ।
धृत्वा निहन्मि तद् दुःख तमो दीर्घमिव ज्वलन् ।

[(l 1) Ñ1 illeg for श्रुतैस्तैस्तै· Ñ2 D7 शमयन्वाक्यैर्, V2 प्रश्रयन्वाक्यैर्, B1 2 प्रशम वा (B2 °मैर्वा) क्यैर्, D11 तै प्रशमनम् (for ते प्रशमयन्) B4 श्रुते प्रशमयन्वाक्यैर् (for the prior half) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 अबु- (for वारि-) —After l 1, Ñ2 V2 B1 2 4 D7 ins

1268(A)* सत्यार्था निश्चिता बुद्धिर्धर्मार्थं वानरर्षभाः ।

[V2 सत्यार्था (for °र्था) B4 नि सृता (for निश्चिता) Ñ2 B4 धर्मार्था (for °र्थं)],

while D3 4 11 ins after l 1

1268(B)* मुनेर्वाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राघवप्रियकाम्यया ।
परम दुःखमासाद्य शरीरं धारयाम्यहम् ।

[(l 1) D11 स्मृत्वा (for श्रुत्वा)]

—D1 om l 2 Ñ1 illeg up to मुनेर् —(l 2) D2–4 आशा (for आस्था) D3 4 कृत्वा (for बद्ध्वा) D11 आशा तु प्रतिसबध्य (for the prior half) D3 11 मुनि- (for मुनेर्) D3 समुद्धरन्, D4 11 समुद्वहन् (for अनुस्मरन्) —(l 3) D2 13 धृत्वा, D3 4 बुद्ध्या (for धृत्वा) D1 प्राप्ता तु सुहृदा दुःख (for the prior half) D1 3 4 दीप (for दीर्घम्) D11 चिंतयामि सदा दुःख प्रदीप्त इव वह्निना]

—Thereafter Ś1 D2–4 11–13 cont, while Ñ2 V2 B1 2 4 D7 ins after 5

1269* भक्ष्यैस्तु विविधैस्तैस्तैर्मां पोषयति पुत्रक ।

[Ñ2 D3 4 11 13 भक्षस् Ñ2 B4 D7 च (for तु) Ś1 भक्षैर्; D2 13 वन्यैर्, D12 अन्यैर् (for तैस्तैर्) Ñ2 V2 B1 2 4 D7 पुत्रो मामिह पुष्यति (for the post half)]

—Ś1 D2 12 13 further cont, Ñ1 D1 cont after 1266*, D3 4 cont after the repetition of 1225*

1270* इदमप्यद्भुतं सर्वे पश्यन्तु हरयो मम ।
इमौ पक्षौ प्रवृत्तौ मे बलं चैव यथा पुरा ।
पुनर्युवानमात्मानं पश्याम्यौदार्यवत्तरम् ।
मनसा चैव जानामि मनश्चाख्याति हीव मे ।
एष पश्यामि वैदेहीमशोकवनिकागताम् । [5]
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि कृतार्था सन्तु वानराः ।
ततस्ते वानरा हृष्टास्तदद्भुतमवेक्ष्य वै ।
यौवनाद्गृध्रराजस्य कृतं कार्यमिति ब्रुवन् ।

[(l 1) D1 अत्र, D3 4 अति- (for अपि) —(l 2) D3 4 प्रवृद्धौ (for °त्तौ) D1 सत्त्व, D3 4 सर्वं (for चैव) —(l 3) Ñ1 illeg up to औदार्य D1 पश्यन्नौदार्यमुत्तम, D3 4 पश्यनौ दीर्घमुत्तम (for the post half) —(l 4) Ñ1 illeg for जानामि मनश्चाख्या —(l 5) D2 -वनिता (for -वनिका-) —(l 7) D3 4 समीक्ष्य तु (for अवेक्ष्य वै) —(l 8) D3 4 यौवन (for °नाद्) D1 3 ब्रुव, L(ed) [अ]ब्रुवन् (for ब्रुवन्) Ñ1 भूत नाम तथा श्रुत (for the post half)]

—After 1269*, Ñ2 V2 B1 2 4 D3 4 7 11 cont

1271* एककालं जनन्यर्थे हिमवन्तं जगाम स ।
पक्षाभ्यामावृतस्तेन रावणो मैथिलीं हरन् ।
सप्रधार्य ममावस्था धर्मापेक्षी न युद्धवान् ।

[(l 1) B1 2 एव, D3 4 11 एक (for एक) V2 एत काम (for एककाल) Ñ2 B2 जनस्यार्थे (for °न्यर्थे) —After l 1, Ñ2 B4 D7 ins

1271(A)* कदाचिच्च जनस्थाने एकाकी विचरस्तत ।

[D7 स कदाचिज् (for कदाचिच्च)],

while D3 4 11 ins after l 1

1271(B)* द्वितीयं मम भिक्षार्थमेव काल नयत्यसौ ।

[D3 एक (for एव)]

—(l 2) D3 4 11 नयन् (for हरन्) —D3 4 om l 3 —(l 3) V2 धर्मात्पक्षी (for धर्मापेक्षी) D1 धर्मविक्षो न युध्यते (for the post. half)]

6 V3 B3 missing for 6 (cf v l 1) V1 om 6 (cf. v l 4) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 om 6–7 (for Ś1 D1 2 12 13, cf 4 58 l 3–6 of 1219*) —ᵃ) D3 4 11 [अ]पि

770 तस्या विलपितं श्रुत्वा तौ च सीताविनाकृतौ ।
न मे दशरथस्नेहात्पुत्रेणोत्पादितं प्रियम् ॥ ७
तस्य त्वेवं ब्रुवाणस्य संपातेर्वानरैः सह ।
उत्पेततुस्तदा पक्षौ समक्षं वनचारिणाम् ॥ ८

स दृष्ट्वा स्वां तनुं पक्षैरुद्गतैररुणच्छदैः ।
प्रहर्षमतुलं लेभे वानरांश्चेदमब्रवीत् ॥ ९
निशाकरस्य महर्षेः प्रभावादमितात्मनः ।
आदित्यरश्मिनिर्दग्धौ पक्षौ मे पुनरुत्थितौ ॥ १०

(for च) Ñ2 V2 B1 2 4 जानता तु, D7 न जाता तु (for बुध्यता च) D11 महा (for मया) ❀ Cv r बुध्यता च मया वीर्यमिति पाठः ❀—c) T2 वाक्यर् (for वाग्भिर्) —d) B1 4 D6 G1 मैथिलीं (for °ली) D3.4 11 सीता न ग्रायसे कथं

7 V2 B3 missing for 7 (cf v l. 1) Ś1 Ñ1 V1 D1 2 12 13 om 7 (cf. v l 4 and 6) —b) B4 D11 मीता (for सीता-) D5 8–10 वियोजितौ (for -विनाकृतौ) —c) D3 11 दाशरथे॰, D4 दाशरथ- (for दशरथ-) —d) T1 2 M1 Ck [आ]पादित, Ct as in text (for [उ]त्पादित) —After 7, Ñ2 V2 B1 2.4 D7 (V2 B4 preceded by an additional colophon) read Sarga 58

—After 7, D3 4 repeat 1225* and D11 repeats l. 1 and then cont l 2–8 of 1225* with variants

8 Before 8, Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 read 14–15 and colophon, and all (except Ñ1) repeat 11 (Ś1 D12 14cd only) in its proper place V B D7 read 14–15b (including star passage) before 8, repeating 15ab in its proper place —ab) D6 सपातर्, D8–10 सहतैर् (for सपातेर्) Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 एव कथयतस्तस्य पत(Ñ2 V1 2 °त)गस्य महात्म(D1 °न)न —c) D6 उत्पततस्, D11 समुद्भूतौ (for उत्पेततुस्) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तत, T2 सदा (for तदा) ❀ Cm पक्षाविति प्रपक्षयोरुपलक्षणम्। अन्यथोत्तरत्र पक्षैरिति बहुवचनायोगात् ❀ —d) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 वानराणा प्रपश्यता, D11 सपातेरमितौजस

9 a) Ñ2 D7 स्व, D6 [आ]त्म-, M3 स्वं (for स्वा) D1 दृष्ट्वाचिता (for स दृष्ट्वा स्वा) T G3 M2 Ck पत्रैर्, G1 पुत्रैर् (for पक्षैर्) —b) Ñ1 illeg, V2 3 D1–4 7 11 13 M1 तरुणच्छदै, B1 3 च तनुच्छदै (for अरुणच्छदै) ❀ Cv r m g अरुणच्छदैररुणत्वङ्गिपत्रै (Cr m अरुणप्रभैरिति वा [Cm °रिति] पाठ) ।, Ck अरुणच्छदैरुद्गतै । अरुण सूर्यस्तच्छादनसमर्थतया पूर्ववदुद्गतैरित्यर्थ ।, Ct अरुणच्छदैररुणवर्णपत्रै ❀ —d) Ñ2 V B D7 सपुत्र स(V °त्रश्च, D7 °त्र सु) महा(Ñ2 illeg up to महा)बल, D1 मुनिं त मनसा स्मरन् —After 9, Ñ2 V B D7 ins

1272* युवराजोऽङ्गदश्चैव जाम्बवांश्चर्क्षपार्थिव ।
नलो नीलो गयो मैन्दो द्विविदो गवयस्तथा ।
तारो गवाक्ष कुमुद शरभ पनसो हरि ।
हनुमान्क्रथनश्चैव पर हर्षमुपागता ।
ऊचुश्च राममाहात्म्य महावीर्यं च लक्ष्मणे । [5]
ययो प्रभावात्संपातिरपक्ष पक्षवानभूत् ।
अशरीरा ततो वाणी दिव्या प्रादुरभूत्तदा ।
एवमेतद्वरिश्रेष्ठा प्रभावश्च यथा वच ।
तत प्रहृष्ट संपातिर्वानरांश्चेदमब्रवीत् ।
हर्षविस्तीर्णया वाचा स्वरसंपत्प्रसक्तया । [10]

[(l 1) B4 श्रीमान् (for चैव). Ñ2 D7 ऋक्ष- (for चर्क्ष-). —(l 2) Ñ2 गजो, V1 2 गजो (for गयो) —(l 4) Ñ2 V1 कृथनश्चैव, V3 क्रुगाक्षाच्ये (for क्रथनश्चैव). V3 उपाययु, G(ed) °गमन् (for उपागता). —(l 5) V1 damaged from राम up to वीर्यं V2 D7 रामे माहात्म्य (for राममाहात्म्यं). B1 2 लक्ष्मण (for °णे). —(l 6) V3 तयो (for ययो). B1 प्रमादात् (for प्रभावात्) B3 स्वपक्ष (for अ°). —(l 7) V1 damaged for ततो वाणी दि V2 दिव्या (for दिव्या). —(l 8) B2 एनम् (for एवम्) V2 एव (for एतद्). V3 यथावच्च (for यथा वच) —(l 9) V1 damaged for नरांश्चेदम V3 B1 इदम् (for चे°) —Ñ2 V3 B4 D7 om l 10 —(l. 10) V1 damaged after हर्ष up to प्र V1 °व्यक्तया, B2 3 -सुशक्तया (for -प्रस°) V2 स्वरसंयुतयुक्तया (for the post half)],

while D1 ins l 3–5 of 1276* after 9

10 a) Ñ2 B3 4 D1 3 4 7.11 तस्यर्षे, V1 damaged, V2 विप्रर्षे, B1 D6 8–10 राजर्षे, D12 ॰र्षे (for महर्षे) Ś1 Ñ1 D13 निशाकरस्यर्षेस्तस्य, V3 निशाकरमहर्षेस्तु, D2 निशाकरऋषेस्तस्य, M3 ऋषेर्निशाकरस्यैव —b) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 सुमहात्मन, G3 अतुलात्मन, G3 अमितौजस, M1 इदमात्मन (for अमितात्मन) Ñ2 V B1–3 D7 प्रसादात्सुमहात्मन, B4 D1 11 सर्वे (D1 प्रीत्या) पश्यतु वानरा, D4 प्रभाव सुमहात्मन, D6 8–10 प्रभावादमितौजस —After 10ab, Ś1 Ñ V (V2 repeats after l 5 of 1276*) B1–3 D2–4 7 12 13 ins, D1 cont after l 5 of 1276*, D11 cont after 1276*

1273* समुत्थिताविमौ पक्षौ सर्वे पश्यन्तु वानरा ।

[D3 11 समुच्छ्रितौ Ś1 Ñ1 D2 12 पश्यन, V1 2 (first time) पश्यथ (for पश्यन्तु) Ñ2 illeg for वानरा]

—Then all the above MSS read 13 (followed by 1276*) —After 10ab, B4 D1 11 ins l 6 of 1276* —D3 4 om 10cd —c) D11 -तेज (for -रश्मि-) Ś1 Ñ1 -रश्मिभिस्तप्तौ (Ñ1 illeg from स्तप्तौ up to गमना in d [see var]), V1 B4 D1 9 12 13 G2 3 M2 रश्मिनिर्दग्धौ (for °निर्दग्धौ) —d) Ś1 Ñ1 D2 12 13 पक्षौ तु गमना (Ñ1 illeg up to गमना)क्षमौ, Ñ2 V B D1 7 पक्षाव

यौवने वर्तमानस्य ममासीद्यः पराक्रमः ।
तमेवाद्यावगच्छामि बलं पौरुषमेव च ॥ ११
सर्वथा क्रियतां यत्नः सीतामधिगमिष्यथ ।
पक्षलाभो ममायं वः सिद्धिप्रत्ययकारकः ॥ १२

इत्युक्त्वा तान्हरीन्सर्वान्संपातिः पततां वरः ।
उत्पपात गिरेः शृङ्गाज्जिज्ञासुः खगमो गतिम् ॥ १३
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रीतिसंहृष्टमानसाः ।
बभूवुर्हरिशार्दूला विक्रमाभ्युदयोन्मुखाः ॥ १४ G 4 62 24 B 4 63 14 L. 4 54 30

(V2 पक्षौ न)गमनक्षमौ, D6 8-10 पक्षौ पुनरुपस्थितौ, D11 पक्षौ तौ गमन क्षमौ (sic) —After 10, Ś1 D1 2 12 13 ins

1274* सुजातौ तस्य सत्येन क्षणेन खगमक्षमौ ।

[Ś1 D12 खगेन क्षणम् (for क्षणेन खगम्)],

while Ñ2 V2 3 B D7 11 ins after 10

1275* सवृत्तौ तत्प्रभावेन क्षणेन गमनक्षमौ ।

[B1 सद्वृत्तौ (for सवृत्तौ) D11 तस्य सत्त्वेन (for तत्प्रभावेन). B4 D7 गगन-(D7 °मने) (for गमन)]

11 ^{a}) D13 वर्तमानश्च (for वर्तमानस्य) G1 यौवनोद्वर्तमानस्य —^{b}) Ś1 D12 यथासीन्मे, Ñ1 D2 13 यथाशीघ्र-, D1 ममासीच्च, D3 मसमासीत् (corrupt), D7 समासीद्य· (for ममासीद्य) D4 समासाद्य पराक्रम —^{c}) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 तद् (for तम्) Ñ2 V3 G3 [अ]धिगच्छामि, B4 [अ]नु°, D1 [ए]व ग°, D13 गमिष्यामि, M1 [अ]भि°, M3 तु गच्छामि (for [अ]वगच्छामि) D7 तमेवागदगच्छामि, D11 तमात्मनोवगच्छामि —^{d}) D6 T Ck पौराणम् (for पौरुषम्) V2 आत्मन (for एव च) Ś1 Ñ V1 3 B D1-4 7 12 13 बल पौराणमात्मन, D11 यथा पौराणमागत ❀ Cm बल पौराणमेव चेति पाठ । पुराणमेव पौराणम् । स्वार्थेऽण् पुराणेषु दिव्याना यादृशं बल श्रूयते तादृशमिति वा ❀

12 ^{a}) V2 सर्वेषा (for सर्वथा) —^{b}) Ś1 D2 12 13 द्रक्ष्यथ वानरा, Ñ1 illeg, D1 3 4 प्राप्स्यथ वानरा (for अधिगमिष्यथ) —V2 om 12^{cd} —^{c}) Ñ2 B D7 पक्षलभो, V1 3 पक्षास्या भो, D1 प्रत्यालभो, D10 पक्षलोभो (for पक्षलाभो). Ñ1 illeg from ममाय up to ^{d} V1 M1 मया, D11 यथा (for मम) D1 3 4 च, T1 न (for व) Ś1 D2 12 13 यथा, M1 यद्धि (for [अ]य व) —^{d}) G3 सिद्ध (for सिद्धि-) Ś1 D12 13 प्रत्यक्ष स(D13 त)निदर्शन, Ñ2 V1 3 B D7 प्रत्यक्ष(Ñ2 V3 D7 सर्वथा) सनिदर्शित, D1 2 प्रत्यक्षस्तु निदर्शित (D2 °र्शन), D3 4 प्रत्यक्षोस्तु निदर्शन, D11 प्रत्यक्षो हि निदर्शन —After 12, Ś1 D2-4 11-13 ins a passage relegated to App I (No 24), while Ñ (Ñ1 partly illeg) V1 2(after 12^{ab} owing to om) 3 B D1 7 ins l 1-16 of App I (No 24)

13 B4 om 13. Ś1 Ñ (Ñ1 partly illeg for 13^{ab}) V B1-3 D1-4 7.11-13 read 13 (followed by 1276* [D1 l 1-2]) after 1273* —^{a}) Ñ2 V B1-3 D7 M1 वानरान्, D9 तान्दूरान्, M3 स हरीन् (for तान्हरीन्). D3 om सर्वान् —^{b}) Ś1 D1-4 11-13 G2 पतगेश्वर, Ñ2 V3 B1-3 D7 खचरेश्वर, V1 2 च खगेश्वर, D6 6 8-10 M2 3 पतगोत्तम, G1 प्लवगोत्तमान् (for पतता वर) —^{d}) D1 जिज्ञासन् (for °सु) Ś1 D2 12 13 अगमद्, Ñ1 D11 अगमो, B2 D3 4 चात्मनो(B2 °ना), T3 M3 खगमा, G3 M1 2 खगतिं(M3 °तो) (for खगमो) B2 गति, G3 तथा, M1 तदा (for गतिम्) Ñ2 V B1 3 D7 जिज्ञासन्नात्मनो गतिं —After 13, Ś1 Ñ(Ñ1 partly illeg) V B1-3 D2-4 7 12 13 ins, B4 ins l 6 only after 10^{ab}, D1 ins l 1-2 after 13, l 3-5 after 9 and l 6 after 10^{ab}, D11 ins l. 1-4 after 13 and l 6 after 10^{ab}

1276* ततस्ते वानरा सर्वे विस्मयोत्फुल्ललोचना ।
पर्वताग्रमवैक्षन्त संपातिर्यत्र विष्ठित ।
शिखरस्थस्तु संपाति पुनस्तानिदमब्रवीत् ।
हर्षविस्तीर्णया वाचा स्वरसम्पत्सुयुक्तया ।
निशाकरस्य तस्यर्षे सर्वे पश्यत वानरा । [5]
सम्यक्तप्तस्य तपस प्रभावमिदमीदृशम् ।

[(l 1) B1 तु, B3 त (for ते) Ñ1 ततस्तु वानरान्सर्वान् (for the prior half) —(l 2) Ś1 D2 3 13 उदैक्षत, Ñ2 V अनेक्षन, D11 अवैक्षेत, D12 उदैदात (corrupt) (for अवैक्षन्त) B1-3 संपाती (for °तिर्) Ś1 D2-4 11-13 धिष्ठित (for विष्ठित) D1 ददृशु सर्वतश्चन संपातिस्तानथाब्रवीत् —(l 3) B1-3 संपाती (for °ति) Ś1 Ñ1 D2-4 11-13 अब्रवीद्वच (for इदमब्रवीत्) D1 सर्वांस्तान्वानरर्षभान् (for the post half) —(l 4) Cf l 10 of 1272* Ś1 D1-4 11-13 संपन्नया (for -विस्तीर्णया) Ś1 B1 D12 -प्रयुक्तया, V1 -स्व°, B2 3 -सुशक्तया (for -सुयुक्तया) D1 स्वरसंपन्नमब्रवीत् (for the post half) —(l 5) V1 2 विप्रर्षे, D3 4 सत्त्वेन (for तस्यर्षे) Ś1 D2 12 13 निशाकरस्यर्षे सर्वे (for the prior half) Ś1 D2 12 13 यूय (for सर्वे) Ñ2 V3 D7 पश्यतु (for पश्यत) V2 प्रमादात्तु महात्मन, D1 प्रभावेन महात्मन, D3 4 क्षणेन खगमक्षमौ (for the post half) —After l 5, V2 repeats 1273*, while D1 cont 1273* —D3 4 om l 6 —(l 6) Ś1 D11 13 -चीर्णस्य, D1 2 -जीर्णस्य, D12 कीर्णस्य (for तप्तस्य) V1 संपन्नतपसस्तस्य, V2 मता तु तपसस्तस्य (for the prior half) Ñ2 illeg for the post half V3 B4 इमम् (for इदम्) Ś1 D1 2 12 13 इद यादृश (for इदमीदृशम्)]

—Thereafter D11 cont 1273*

14 Before 14 (read before 8), V(V3 missing from l 17 up to तेनाश in l 31) B ins l 17-60 and D7 l 32-60 of App I(No 24) Ś1 D2-4 12 13

29 15 31 अथ पवनसमानविक्रमाः
प्लवगवराः प्रतिलब्धपौरुषाः ।
अभिजिदभिमुखां दिशं ययु-
र्जनकसुतापरिमार्गणोन्मुखाः ॥ १५

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

---

repeat 14 (Ś1 D13 14^{cd} only) here (cf v l 8) Ñ2 om 14 Ñ1 reads 14 before 8 —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 (D2 13 first time) ततस्ते, V B D7 ते तु तद् (for तस्य तद्) D1 तस्य ते तद्वच श्रुत्वा, D2–4 11 13 (all, except D11, second time) ते तद्वचनमाज्ञाय —^{b}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 (D2 13 first time) सर्वे, D3 4 (both first time) प्रीता·, D5 8–10 M1 प्रति- (for प्रीति-) B1 -सतुष्ट- (for -सहृष्ट-) —^{c}) D3 4 (both first time) कपि- (for हरि-) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 (all, except Ñ1 D1, first time) विशोक-, D3 4 (both first time) विशेष (for विक्रम-) D3 (first time) -[अ]भ्युदयात्पुन , D3(second time) 11 -[अ]भ्युदितोन्मुखा , D13 (first time) -[अ]त्यु° (for -[अ]भ्युदयोन्मुखा·). Ś1 D2 12 13 (all second time) विष्णुरुद्रपराक्रमा· —After 14^{cd} (r), Ś1 D2–4 12 13 ins , Ñ1 (partly illeg) ins. after l 16 of App I(No 24), Ñ2 V B D1 7 ins before 15, D11 ins after 14

1277* एवमुक्त्वा तु सपातिस्तान्सर्वान्हरियूथपान् ।
जगामाकाशमाविश्य सुपर्ण इव वानरान् ।
प्रोड्डीन तु खग दृष्ट्वा प्रहृष्टा वानरर्षभा ।
इद हृष्टतरो भूत्वा वालिपुत्रोऽङ्गदोऽब्रवीत् ।
दत्त्वा प्रवृत्ति वैदेह्या जीवयित्वा च वानरान् ।
यातश्च निलयं पक्षी सपातिर्हृष्टमानस· ।
तदागच्छत गच्छामो दक्षिणस्योदधेर्गिरिम् ।
समर्थयामहे तत्र लङ्घनार्थं महोदधे ।
ततस्तथेत्येव तमूचुरङ्गद
प्रहर्षयुक्ता हरयो महाबला ।
समावृतो ज्ञातिबलेन सत्त्ववा-
ञ्जगाम तं गृध्रनिवेदित गिरिम् ।

Colophon

[V1 moth-eaten for l 1 —(l 1) D11 उक्तस् (for उक्त्वा) D1 3 4 11 आमन्त्र्य (for तान्सर्वान्) Ñ2 V3 B D7 तानामन्त्र्य प्लवगमान्, V2 आमन्त्र्य प्लवगोत्तमान् (for the post half) —(l 2) Ñ2 V B D1–4 7 11 13 वेगि(D2 11 13 °ग)त (for वानरान्) —Ś1 D13 om (hapl) l 3 – 5 —(l 3) Ñ2 B4 उड्डीन तु, V3 प्रक्रीडन, D2 13 प्रक्षीन त, D7 11 उड्डीत तु(D11 त) (for प्रोड्डीन तु) B D11 प्रहृष्टान्वानरर्षभान्, D2 प्रहृष्टो वानरर्षभ (for the post half) —(l 4) B2 D11 हृष्टतर, D1 धृष्टतरो, G(ed) °मो (for हृष्टतरो) D1–4.11 13 वाक्य (for भूत्वा) B1 विनयावनतो भूत्वा (for the prior half) —(l 5) V1 2 श्रुत्वा (for दत्त्वा) V1 damaged, D2 13 सीताया (for वैदेह्या) Ñ2 B4 तु (for च). D13 वानरा (for °रान्) —(l 6) Ñ2 V2 B D1 4 7 11 गत स्व-, V3 गत स, D2 13 यात स्व , D3 गतश्च (for यातश्च) D1 3 4 पूर्ण- (for हृष्ट-) —(l. 7) D7 om (hapl ?) गच्छत. Ñ2 V2 3 B D7 11 [उ]त्तर (for [उ]दधेर्) D1 गिरौ (for गिरिम्). —After l 7, B4 (erroneously) ins ·

1277(A)* समस्ताश्चिन्तयिष्यामो दक्षिणस्योत्तर गिरिम् ।

—(l 8) D12 om from महे up to र्थं D1 तस्य (for तत्र). Ñ2 B1 3 D7 समताच्चितयिष्यामो, V2 ततस्ताचिंतयिष्यामि, V3 B4 समस्ताश्चितयिष्यामो, B2 समेताश्चितयिष्यामो, D11 ममधयिष्याम वय, G(ed) तत्रस्थाश्चितयिष्यामो (for the prior half) Ñ2 V2 3 B D7 लघन वै (for लङ्घनार्थं) D3 4 11 महोदधि (for °धे) —(l 9) B1 निशम्य युक्त (for ततस्तथेति) Ñ2 V3 B D1 7 प्रवदत(D1 °स्त)मगद, V1 2 D3 4 प्रतिपूजिनोंगद , D11 [अ]भ्य-वदस्तथागद (for [ए]व तमूचुरङ्गद) —(l 10) Ñ2 V3 B D7 अवदन् (for हरयो) D1 3 4 प्रहर्षयुक्तैर्हरिभिर्महाबने —V1 damaged from ज्ञाति in l 11 up to समान in 15^{a} (r) —(l 11) Ñ2 V1 2 B D7 स चान्वितो(Ñ2 °त-), V3 समन्वितो, D1 स मारुती, D2 11 स चावृतो, D13 स चाहतो (for समावृतो) D1 3 4 राज- (for ज्ञाति-) Ñ2 V3 B D1 7 सत्वरो, V2 सयुतो, D3 4 11 सत्वर (for सत्त्ववान्)

Colophon —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 12 13 सपातिपक्ष-लाभ , D1 3 4 सपातिगमन(D1 °न) —*Sarga no* (figures, words or both) D1 37, D3 63 —After colophon, D2 concludes with राम]

15 Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 read 14–15 and colophon before 8 V B D7 read 14–15^{b} (repeat 15^{ab} here) before 8 D11 om 15. D3 reads 15 in marg V1 damaged up to समान (cf v l 1277*) —^{a}) Ś1 -विक्रमास्ते (for विक्रमा) —^{b}) B1 (first time) प्लवग-निज्ञवरा , G(ed [first time]°पुंगवा) प्लवगमाः (for प्लवगवरा) Ś1 Ñ V B D1–4 7(V B D7 both times) 12 13 परिपूर्णमानसा , G2 °मानसा· (for प्रतिलब्धपौरुषा). —After 15^{ab} (first occurrence), V B D7 ins

1278* प्रियवचनशतानुवादिनो
हरितनया म च जाम्बवान्बभूवु ।

Colophon

[(l 1) B1 -शतार्थवेदिनो, B3 -शतार्थं° (for -शतानुवादिनो) —(l 2) V2 ते हरितनया, B3 4 हरितनय V1 2 B1 D7 ह (for च) B4 अभूत् (for बभूवु)

Colophon —*Sarga name* V1 सपातिसमागमे सुपार्श्वागमन, V2 सपातिपार्श्वानुगमन, V3 B4 सुपार्श्वगमन, B1 3 सुपार्श्वागमन, B2 सीतान्वेषणे सपार्श्वागमन, D7 सुपार्श्वदर्शन —*Sarga no* (figures, words or both) V2 60, V3 65, B2 63, B3 53, B4 66, D7 64]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D2–4 7 12 13 त्वरितम् (for अभिजिद्-) Ś1 V3 B2–4 D2 6 7 12 13 T G M1 3 Cr m g अभिमुखा, V1 2 अथो * *, G (ed) -अभिमता, Ck t as in text (for -अभिमुखा) V3 प्रयात, D6 ययौ, D13 om (for ययुर्) Ś1 D12 transp दिश and ययुर् D1 उदधिमभिमुखा हि जग्मुर्, D5 अभिजिदतिमुखा दिशे ययुर् (sic) ❀ Ct अभिजिदभिमुखामभिजिन्नक्षत्रसमुखा दिश दक्षिणाम् । यद्वाभिजिद्बाहुलकात्कर्मणि क्विप् । अभिजेतव्यो रावण समुखो यस्या ता दिशम् ❀ —^{d}) M2 -सुता (for -सुता-) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 -[उ]त्सुका· (for -[उ]न्मुखा) Ñ2 V B D7 ते(V3 om) कृतमतय पितृराजरक्षिता(B4 °सश्रिता) ❀ Cg एव प्रक्षिप्ता पञ्च सर्गा गता ❀

Colophon V2 om —*Sarga name* Ś1 V3 सपातिपक्षोद्गमन(V3 °न), Ñ1 V1 B3 D2 12 सपातिपक्षोद्गम, Ñ2 B4 D7 सीतान्वेषणे सपातिपक्षोद्(B4 °द्रु)म, B1 सीतान्वेषणे दक्षिणदिग्विजये सपातिवाक्य, B2 पक्षोद्गम, D1 3 4 सपातिपक्षोद्भव, D11 सपातिपक्षलाभ, D13 सपातिपक्षागमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 3 D2 4 12 13 om, Ñ2 60, V3 66, B2 54, B4 67, D1 36, D3 11 G3 62 (as in text), D5 T2 61, D6 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 63, D7 65, M1 64, L(ed) 55 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम —After colophon, Ñ2 ins

किष्किन्धाकाण्ड समाप्तम् । श्रीरामचन्द्राय नम । श्री श्री सुमतिजयजितामित्रदेव स आज्ञाने विक्रमसिह नचोया । सवत् ७९४ आश्विण वदि ९ [illegible] श्री श्री सुमतिजयजितामित्रमल्लदेवसने नामा [illegible] (illeg) किष्किन्धाकाण्डसपूर्णया [illegible] दिनजने ।

—V2 ins

इत्यार्षे रामायणे किष्किन्धाकाण्ड सपूर्णम् ।
वसुनिगमशिवाख्यकाव्यनेत्रे
स्थितवति नभसीति शाकवर्षे ।
अलिखदतिहिताय जीवनाथ
प्रतिपदि सितभिन्नपक्षमध्ये ।
पुस्तकलिखनपरिश्रमवेत्ता विद्वज्जनो नान्य ।
सागरलघनखेद हनुमानेक पर वेद ।
बलिशादपि कुटिलहृद कुलिशादपि कठिनकर्माण ।
गरलादपि मर्मभिदो ये केचन तान्नमस्कुर्मे ।
मधुमथनपदाब्जे यद्यय दत्तचेता
यमपुरुष भवान्प्येष पाश जहातु ।
परकिरण * सूपे विस्तृताशेषमासि
प्रभवति तिमिराणा लोकबाधः शक्ति ।
तीर्णं त्वया रोषविषादमङ्ग
जानन्तु रामादपि साधुमीन ।
दुरात्मवालीबलिशादिनी-
मुपायमन्वेषय जीवनाय ।

चरमपद्य महोगगाधरस्य ।

—V3 ins

समाप्त चेद किष्किन्धाकाण्डमिति ॥ शुभम् ॥

—B1 ins

समाप्त चेद किष्किन्धाकाडम् ॥ अस्यानन्तर सुन्दरकाण्डम् ॥ यस्यायमाद्य श्लोक ॥

आख्याते गृध्रराजेन समुत्पत्य प्लवगमा ।
सहिता प्रीतिमापन्ना सिंहनाद विनेदिरे ॥ इत्यादि ॥ ॐ ॥

रामचन्द्राय नम ।
जयति रघुवशतिलक कौशल्यानन्दिवर्धनो राम ।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष ।,

—B2 ins

समाप्त चेद किष्किन्धाकाण्डमिति ॥ शक १७५५
आदिकाव्य मह्चैतत्पुरा वाल्मीकिना कृतम् ।
रामस्य चरित दिव्य देवदेवस्य भास्वत ।
शृणुयाद्य सदा लोके स वै मुच्येत किल्बिषात् ।
पुत्रकामी तु पुत्रार्थान्धनकामो धनानि च ।
लभन्ते मनुजा लोके श्रुत्वा रामस्य चेष्टितम् ।
लभते पतिकामा हि पति कन्या मनोरमम् ।
समागम प्रोषितस्य लभन्ते बन्धुभि प्रियै ।
यथा रामेण कौशल्या सुमित्रा लक्ष्मणेन च ।
भरतेन च कैकेयी जीवपुत्रास्तथा प्रिय ।
तथा रामायण श्रुत्वा नून प्राप्स्यति सगमम् ।
तथा विजयते राजा शत्रूश्च विहनिष्यति ।
श्रुत्वा काण्डमिद पुण्य दीर्घमायुश्च विन्दति ।
इद तु विजय चित्र रामस्याक्लिष्टकर्मण ।
लोकनाथस्य कृच्छ्रस्य सर्वे प्राञ्जलयो नृपा ।
शृण्वन्ति लोके य इममार्षं वाल्मीकिना कृतम् ।
रामस्य चरित दिव्य नास्ति तेषा पराजय ।
सर्वपापविनिर्मुक्तो दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
प्रीयते भगवान्विष्णु स हि रामो महायशा ।
आदिदेवो महाबाहुर्हरिर्नारायण प्रभु ।
द्विजश्च वेदान्समवाप्नुयात्सुख
राज्यं च राजन्यवर सुखागतम् ।

६३

1 आख्याता गृध्रराजेन समुत्पत्य प्लवंगमाः।
संगताः प्रीतिसंयुक्ता विनेदुः सिंहविक्रमाः॥ १

संपातेर्वचनं श्रुत्वा हरयो रावणक्षयम्।
हृष्टाः सागरमाजग्मुः सीतादर्शनकाङ्क्षिणः॥ २

धनानि वैश्यश्च सुखेन वै लभेत्
तथैव शूद्रश्च परा च सम्पदम्।
आरोग्यमैश्वर्यमथो यशस्य
धन महद्बुद्धिकर सुपूज्यम्। [25]
श्रोतव्यमेतन्नियतैस्तु सद्भि-
र्यशस्कर बुद्धिकर च नित्यम्॥

इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकिये शतसाहस्र्या सहिताया वैयासिक्या किष्किन्धाकाण्डं समाप्तमिति। ॐ रामाय नम।

—B3 ins

समाप्त किष्किन्धाकाण्डमिति।

—B4 ins

समाप्त चेद किष्किन्धाकाण्डमिति॥ श्री श्री रामचन्द्राय नम॥ लिखित श्रीगोवर्धनदेवशर्मणो लिपिरिय॥ शा वडपेडा॥ शकाब्दा॥ १७२०॥ श्री राधागोविन्दार्पितचित्त निर्मलकामय श्रीयुक्त श्रीलश्रीयुत् देवनारायणसिंह चौधरे पुस्तकमिदम्॥

—D7 ins

किष्किन्धाकाण्ड समाप्तम्॥ शुभमस्तु॥

63

☞ In Ñ2 V3 B1 3 4 D7, Sundara Kānda begins from 4 63 B3 ends with Sarga 62 For Sargas 63–66, B3 of Sundarakānda is taken as B3 in Kiskindhā

Ñ2 V3 B1 begin with ॐ नम श्रीरामचन्द्राय, B3 with ॐ रामचन्द्राय नम, B4 with ॐ श्री श्रीराम, D7 with श्रीगणेशाय नम श्रीरामचन्द्राय नम, M1 with श्रीरामाय नम —Thereafter Ñ2 D7 ins the following introductory st

नमस्तस्मै मुनीन्द्राय श्रीयुताय तपस्विने।
सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नम।
नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
तस्यै तु देव्यै जनकात्मजायै।
निपातित येन समस्तरक्ष-
स्तस्मै नमो दाशरथाय नित्यम्।,

While B1 4 ins.

जयति रघुवंशतिलक कौशल्यानन्दिवर्धनो राम।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष।

—Thereafter B1 cont

नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने।
शान्ताय वीतरागाय वाल्मीकाय नमो नम।

1 [a]) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 आख्याते, D6 आगता (for आख्याता) —[b]) Ś1 Ñ V1 3 D8–10 समुत्प्लुत्य, Cm g as in text (for °त्पत्य) —[c]) D6 T Cg सगम्य, G1 M3 सहत्य, G2 सगत्य, Ct as in text (for सगता) Ś1 Ñ1 D2 11–13 प्रीतिमतश्च, D1 3 4 प्रीतिमतस्ते, D6 प्रियसयुक्ता (for प्रीतिसयुक्ता) —Ñ1 illeg from [d] up to 2 —[d]) T भीम- (for सिंह-) Ś1 D1–4 11–13 -मघवत् (for -विक्रमा) —For 1[cd], Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 subst

1279* सहिता प्रीतिम्हृष्टा सिंहनाद विनेदिरे।

[V1 सहि** प्रविष्टाश्च (moth-eaten) (for the prior half) B3 प्रचक्रिरे (for विनेदिरे)]

—After 1, D2 13 ins 1281*

2 Ñ1 illeg. for 2 (cf v l. 1) D2 13 om 2 —[a]) Ś1 D12 वचनाते तु (for वचनं श्रुत्वा) —[b]) D6 रावणालय (for रावणक्षयम्) Ś1 D1 3 4 12 13 सर्वे वानरपुगवा ※ Cv रावणक्षय रावणनिलयम्। वचनमिति पाठ। तत्र क्षयशब्दो विनाशवचन। रावणक्षय रावणवीर्यनाशन वचन श्रुत्वा प्रतिबुध्य।, Cr m g रावणक्षय रावणनिलयभूत(Cg °त)लङ्काद्वीपमुद्दिश्य सागर तन्मार्गभूत सागर(Cm °तसमुद्र)माजग्मुरिति सबन्ध।, Ck रावणक्षय रावण मुद्दिश्योक्त वचन श्रुत्वा।, Ct रावणक्षय रावणनाश रावणगृह चोद्दिश्योक्त वचन श्रुत्वा ※ —For 2, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 subst, while V3 cont after 1281*

1280* ते तु गत्वा समुद्रस्य दक्षिणस्योत्तर गिरिम्।
समुद्र ददृशुर्भीम तिमिनक्रसमाकुलम्।

[(l 1) B4 [ऽ]पि (for तु) B3 [उ]त्तर गिरे, B4 [उ]त्तरा दिश —(l 2) B3 घोर (for भीम) Ñ2 D7 -रूपाकुल (for -समा°)]

—After 2, Ś1 V3 D1 3 4 11 12 ins, while D2 13 ins after 1

1281* रात्रिभिर्दिवसैश्चैव हरयस्ते समुत्सुका।
उषित्वैकादशीं रात्रिमासेदुर्वरुणालयम्।

[(l 1) V3 [अ]पि (for [ए]व) —(l 2) V3 अतीत्य, D3 4 11 मामाद् (for उषित्वा) Ś1 D12 प्रतिबिम्बमिवावर, L(ed.) ददृशुर्मेहदर्णव (for the post half)]

अभिक्रम्य तु तं देशं ददृशुर्भीमविक्रमाः ।
कृत्स्नं लोकस्य महतः प्रतिबिम्बमिव स्थितम् ॥ ३
दक्षिणस्य समुद्रस्य समासाद्योत्तरां दिशम् ।
संनिवेशं ततश्चक्रुः सहिता वानरोत्तमाः ॥ ४
सत्त्वैर्महद्भिर्विकृतैः क्रीडद्भिर्विविधैर्जले ।
व्यात्तास्यैः सुमहाकायैरूर्मिभिश्च समाकुलम् ॥ ५

प्रसुप्तमिव चान्यत्र क्रीडन्तमिव चान्यतः ।
क्वचित्पर्वतमात्रैश्च जलराशिभिरावृतम् ॥ ६
संकुलं दानवेन्द्रैश्च पातालतलवासिभिः ।
रोमहर्षकरं दृष्ट्वा विषेदुः कपिकुञ्जराः ॥ ७
आकाशमिव दुष्पारं सागरं प्रेक्ष्य वानराः ।
विषेदुः सहसा सर्वे कथं कार्यमिति ब्रुवन् ॥ ८ G 5 1 8 B 4 64 7 L 4 56 7

3 Ñ1 om 3–5 Ś1 D12 om 3–4 D1–4 11 13 transp 3 and 4 —a) D5 8–10 Ct अभिगम्य, D6 G1 3 M1 2 अतिक्रम्य, Cr as in text (for अभिक्रम्य) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 तु(D7 ते तु [hypm]) समुद्रं समालोक्य(B1 marg also as in D1), D1–4 11 13 ते समुद्रं समासाद्य —b) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 वानरा (for ददृशुर्) D1 -दर्शन, D3 4 निःस्वन (for -विक्रमा) —c) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 सर्वं, D1 4 13 कृत्स्न- (for कृत्स्नं) —d) Ñ2 V3 B1 4 D7 इवार्णव, V1 इवोच्छ्रित, B3 इवातर, D1–4 11 13 इवापर ❀ Cv प्रतिबिम्बमिवादर्शतलमिव।, Cr g प्रतिबिम्बमिव प्रतिनिधिमिव। (Cg इद तटविशेषणम्, सर्वलोकस्थसमस्तवस्तुसपूर्णमित्यर्थः।) प्रतिमान प्रतिबिम्ब प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया। प्रतिकृतिरर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यादित्यमर।, Cm प्रतिबिम्बमिव प्रतिबिम्बाधारभूतादर्शतलमिव। अत्र सागरमित्यनुकृष्यते। Ck प्रतिबिम्बमवस्थितमिति पाठः। महतो लोकस्य सचन्द्रार्कग्रहस्य प्रतिबिम्बित यत्रावस्थित तस्य। दक्षिणस्येत्यादि। यद्वा भट्टस्तु प्रतिबिम्बमिव स्थितमिति पठित्वादर्शतलमिव स्थितम्। यद्वा लोकस्य प्रतिनिधिमिव स्थितमिति। उभय व्यर्थम्। न हि प्रतिबिम्बशब्द आदर्शवाची। नापि महोर्मिदन्तुर नीलसमुद्रमादर्शसमतल पीतवर्णव(?) लोकान्तर्गतस्य समुद्रस्य कृत्स्नलोकप्रतिनिधित्व दर्भस्थाने शरवत्किंमुत्पापेक्षया कल्प्यमिति जानीम।, Ct यत्र महतो लोकस्य सचन्द्रार्कग्रहस्य कृत्स्न प्रतिबिम्ब स्थित त समुद्र ददृशु। 'प्रतिबिम्बमवस्थितम्' इति प्राचीन पाठ। 'प्रतिबिम्बमिव स्थितम्' इत्याधुनिकपाठो न युक्त कृत्स्नलोकप्रतिबिम्बभावाप्रसिद्धे ❀

4 Ś1 Ñ1 D12 om 4 (cf. v l 3) D1–4 11 13 transp 3 and 4 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 read 4–5 after 7 —b) D5 उत्तर तट (for उत्तरा दिशम्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 तीरमुत्तर(V1 3 °म)मागता ❀ Cr m उत्तरा दिशमित्यत्र दिक्शब्देन तीर लक्ष्यते (Cm उत्तर तटमिति सम्यक्) ❀ —c) D8 reads from निवेश up to 5 in marg —d) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 सर्वे ते हरियूथपा (B3 °पुंगवा), D1–6 8–11 13 G3 M1 3 हरिवीरा महाबला (D1–4 11 13 हरीक्षणा)

5 Ñ1 D8–10 om 5 (for Ñ1, cf v l 3) D6 reads 5 in marg (cf v l 4) —ab) B3 D1 5 सर्वैर् (for सत्त्वैर्) Ś1 D2 12 13 क्रीडद्भिर्, G1 विक्रान्तै (for विकृतै) Ñ2 V1 3 B1 4 D7 बहुभिर्, B3 विकृतैर्, D1 3 4 जलजैर्, D11 विमले, G3 विमलैर् (for विविधैर्) T transp विकृतै and विविधैर् V1 D6 G3 जले, D5 बले (for जले) Ś1 D2 12 13 बहुभिर्बहुधा जले (for b) —c) M3 व्यक्तास्यै (for व्यात्तास्यै) G2 च (for सु-) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 G1 M1 व्यादितास्यैर्महाकायैर्(Ś1 D2 11–13 °वीर्यैर्) —d) Ś1 V1 D2 11 12 उन्नम(D11 °द)द्भि (for ऊर्मिभिश्च) Ś1 Ñ2 V1 B1 D7 11.12 समा(Ś1 सुस)वृत (for समाकुलम्) B3 मरुद्भिश्च समावृत, B4 D1 3 4 भुज(D3 °ज)गैश्च समावृत, D13 तत्र मद्भिसमावृता (sic), G2 ऊर्मिभि समलकृत

6 Ñ1 illeg from 6 up to पातालत in 7b —b) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 कुत्रचित्, D11 चासकृत् (for चान्यत) —c) Ś1 D2 12 13 -मात्राश्च, T Ck -सकाशैर्, Ct as in text (for -मात्रैश्च) Ñ2 D7 कुत्रचित्पर्वताकारैश्च —d) D1 3 4 11 उच्छ्रि(D3 °श्रि)तै (for आवृतम्) Ś1 D2 12 13 जलराशीन्समुत्क्षिपन्(D2 13 °पत्), Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 चर(Ñ2 B4 D7 °ल)द्भिर्जलचारिभि

7 Ñ1 illeg up to पातालत in b (cf v l 6). —a) M2 सकुद्ध (for संकुल) D1 पन्नगेन्द्रैश्च (for दानवेन्द्रैश्च) —c) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 लो(B1 D11 रो)महर्षण(Ñ2 °र्ष)मक्षोभ्य, M2 रोमहर्षणक दृष्ट्वा —d) Ñ1 illeg from पे up to भयार्तान् in 9d Ś1 D2 13 M2 विनेदु, D9 G2 निषेदु (for विषेदु). Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 दृष्ट्वा ते सागर तदा, D1 3 4 11 ददृशुस्ते प्लवगमा —After 7, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 read 4–5

8 Ñ1 illeg for 8 (cf v l 7) —a) V1 B1 निष्पार, G2 M3 दुष्प्राप (for दुष्पार) —b) Ś1 D12 13 सागर दृश्यते तत, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11 दृष्ट्वा(D2 °श्य) ते सागर तत (V1 D3 4 11 °दा) —c) D9 12 निषेदु Ś1 D2 12 13 वानरा, D5 8–10 सहिता (for सहसा) G3 विषेदु सर्व एवाथ —d) T1 ब्रुव (sic) (for ब्रुवन्) M1 विद्रुवुश्च ततस्तत ❀ Cv r m ब्रुवन्ब्रुवन्त (Cr m आर्षो वचनव्यत्यय)।, Ct ब्रुवन्ब्रुवन् ❀ —For 8cd, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 subst.

1282* विषेदु कपय केचित्केचिज्जहृषिरे मुदा।

[V1 B1 3 D11 निषेदु Ñ2 D3 4 7 तदा (for मुदा)]

9 8 8 विषण्णां वाहिनीं दृष्ट्वा सागरस्य निरीक्षणात् ।
आश्वासयामास हरीन्भयार्तान्हरिसत्तमः ॥ ९
न विषादेन नः कार्यं विषादो दोषवत्तरः ।
विषादो हन्ति पुरुषं बालं क्रुद्ध इवोरगः ॥ १०
विषादोऽयं प्रसहते विक्रमे पर्युपस्थिते ।
तेजसा तस्य हीनस्य पुरुषार्थो न सिध्यति ॥ ११
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामङ्गदो वानरैः सह ।
हरिवृद्धैः समागम्य पुनर्मन्त्रममन्त्रयत् ॥ १२
सा वानराणां ध्वजिनी परिवार्याङ्गदं बभौ ।
वासवं परिवार्येव मरुतां वाहिनी स्थिता ॥ १३

---

9 Ñ1 illeg up to भयार्तान् in [d] (cf v l 7) —[a]) M1 विद्रुता (for विषण्णा) —[b]) Ś1 D2 12 13 समुद्रस्य (for सागरस्य) —[d]) G3 यूथप, M1 -यूथपान् (for -सत्तम) Ś1 D2 12 13 अगदो वानरर्षभ —For 9, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 subst

1283* विषण्णवदनान्दृष्ट्वा तत्र कांश्चित्प्लवगमान् ।
आश्वासनार्थं तेजस्वी तारेयो वाक्यमब्रवीत ।

[(l 2) B3 आश्वासार्थं हि, D11 श्वासनार्थं तु (for आश्वासनार्थं)]

—Thereafter Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4.7 11 read 1291* and then 1292*, then V3 alone reads 23[ab] for the first time, repeating it in its proper place —After 9, D5.6 S ins

1284* तान्विषादेन महता विषण्णान्वानरर्षभान् ।
उवाच मतिमान्काले वालिसूनुर्महाबल ।

[(l 1) T निषण्णान् (for वि°) —(l 2) D5 काल (for काले) D5 om (hapl.) from the post half up to बाल in 10[d]]

10 D5 om up to बाल in 10[d] (cf v l 9) ☞ The sequence (including om and star passages) of st 10 to 23 in Ś1 Ñ1 D2 12 13 is as follows 12[cd], 15, 13, 10, 11, 16[ab], 14, 12[ab], 16[cd], 21, 22[ab], 23[cd], 1298*, 18, 19, 22[cdef], 23[ab], 20 Ñ2 V1.3 B1.3 4 D1 3 4 7 transp 10 and 11 and all with D6 read them before 17 D11 reads 10 and 11 (followed by 1290*) before 16 (first occurrence) —[a]) G1 व (for न) Ś1 Ñ V1 3 B1 4 D1–4 6–10 12 13 M3 न विषादे मन कार्यं; B3 निर्विषाद महावीर्या, G2 विषादे न मन कार्यं —[b]) V1 moth-eaten Ś1 Ñ1 B1 4 D1–4 6 11–13 विषमुत्तम, Ñ2 (marg also as in Ñ1) V3 D7 विषमुच्यते, T दोषवत्तम, G2 3 M दोष उत्तम, Ck t as in text (for दोषवत्तर) B3 कर्तुमर्हथ वानरा —[c]) G1 M2 पुरुषान् (for पुरुष) Ś1 D2 12 13 खा (D2 13 सा) दयत्यकृतज्ञ तु, Ñ V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7.11 मार (Ñ1 V1 साद) यत्यकृतप्रज्ञ, L (ed) खादयत्यपि तज्ज्ञ तु —[d]) D1 बाल क्रुद्धा, G1 M2 भीमरूप (M2 °पा) (for बाल क्रुद्ध) D1 M2 [उ]रगाः

11 For sequence in Ś1 Ñ1 D2 12 13, cf v l 10 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 transp 10 and 11 reading them before 17 D11 reads 10 and 11 before 16 (preceded by 1290*) —[a]) Ś1 V1 3 B1 3 4 D Ct यो विषाद, Ñ T1 2 M1 य (Ñ2 न) विषाद, T3 य * * * (for विषादोऽय) V1 T2 Cv प्रहसते, B1 (marg. also as in B4) D1 3 4 11 विषहते, B3 प्रवहते, B4 D5 6 न सहते (for प्रसहते) ❀ Cm विषादोऽय न सहत इति पाठ ❀ —[b]) D1 3–5 8–11 समुपस्थिते (D5 °त), D6 G3 पर्युपस्थित (G3 °तं), T3 M1 पर्यवस्थिते (for पर्युपस्थिते) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D2 7 12 13 विषमे प्रत्यु (Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 समु) पस्थिते —[c]) D11 तेन (for तस्य) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 युक्तस्य (for हीनस्य) —[d]) Ñ2 सिध्यते, V3 विध्यति, B1.3 4 D1 3 4 7 विद्यते, D11 कल्पते, G (ed) रिच्यते (for सिध्यति) —After 11, D11 ins 1290* and then reads 16 (first time), while G2 ins

1285* इति ब्रुवति तस्मिंस्तु वालिपुत्रे महामतौ ।
आदित्योऽस्तगतस्तत्र रजनी चाभ्यवर्तत ।,

whereas M2 (*inf lin sec m*) ins after 11

1286* इति सान्त्वयतस्तस्य प्रवृत्ता रजनी तदा ।

12 For sequence in Ś1 Ñ1 D2 12 13, cf v l. 10 B3 om 12 Ñ1 om 12[ab] —[a]) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 D1–4 7 11–13 अथ (for तस्या) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 3 B4 D1–4 7 11–13 हरिसत्तमैः, B1 हरियूथप, G1 2 M3 हरिभिः सह (for वानरैः सह) —After 12[ab], Ś1 D2 12 13 ins, while Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 4 7 11 13 subst for 12[cd]

1287* सह तैर्वानरैः सर्वैर्निषसाद गिरेस्तटे ।

[(V3 स नै परिवृत, D1 3 4 11 13 महितैर्वानरै (for सह तैर्वानरै) Ś1 D2 12 13 विषसाद]

—[d]) Ś1 Ñ1 D2 12 13 मन्त्रकालममन्यत (Ñ1 °मन्त्रयत्) —After 12, Ś1 Ñ1 D2 12 13 ins.

1288* स वानरैः परिवृतो युवराजो बभौ तदा ।
मरुद्गणैः परिवृतो वृत्रशत्रुरिवाम्बरे ।

[(l 2) Ś1 Ñ1 मरुज्जनैः (for °द्गणैः) D2 13 वल-, D12 om (for वृत्र-)]

13 For sequence in Ś1 Ñ1 D2 12 13, cf v l 10 Ñ1 om 13–14, while M2 reads them in marg —[a]) Ś1 D2 12 13 तु (D2 13 च) चमू (for ध्वजिनी) —[c]) Ś1 D2 13 [इ]ह, D8 10 11 [ए]व (for [इ]व) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 वाहिनी मरुता यथा —After 13,

कोऽन्यस्तां वानरीं सेनां शक्तः स्तम्भयितुं भवेत् ।
अन्यत्र वालितनयादन्यत्र च हनूमतः ॥ १४
ततस्तान्हरिवृद्धांश्च तच्च सैन्यमरिंदमः ।
अनुमान्याङ्गदः श्रीमान्वाक्यमर्थवदब्रवीत् ॥ १५
क इदानीं महातेजा लङ्घयिष्यति सागरम् ।
कः करिष्यति सुग्रीवं सत्यसंधमरिंदमम् ॥ १६

G 5 1 30
B. 4 64 15
L 4 56 18

Ś1 D2 12 13 ins, while Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 ins after 14

1289* तान्विषादेन महता सहसा समभिप्लुतान् ।
अब्रवीदङ्गद श्रीमान्वानरान्वानरर्षभ ।

[Cf 1284* —(l 1) B3 विवादेन (for विषा°) D3 4 समभिद्रुतान् (for समभिप्लुतान्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 11 सहसाभिपरिप्लुतान् (for the post half) —(l 2) D1 3 4 11 तत्रो (D3 11 °तो)वाचागद सर्वान् (for the prior half) D1 वानरर्षभान् (for वानरर्षभ) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 वालिपुत्रोंगदो धीमानिद वचनमब्रवीत्]

—Thereafter Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 cont, while D11 ins after 11

1290* न विषाद महावीर्या कर्तुमर्हथ वानरा ।
विषण्णो हि जन शक्तो न भवत्यर्थसाधक ।

[(l 1) B3 D1 मा (for न) V1 कु . . * * . नरा (illeg) (for the post half) —(l 2) D11 नर (for जन) B3 D1 3 4 सर्वो (for शक्तो) D1 3 4 11 -साधने (for -साधक)]

—After 1290*, D11 reads 16 for the first time, repeating it in its proper place

14 For sequence in Ś1 Ñ1 D2 12 13, cf v l 10 Ñ1 om, while M2 reads 14 in marg (for both, cf v l 13) —[a]) Ś1 D5 T G3 M3 वाहिनीं, D6 पातितु (for वानरीं) D6 खिन्ना (for सेना) —[b]) D5 तारयितु (for स्तम्भयितु) —[c]) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1-4 7 11-13 अंगदाद्द्विविदान्मैंदाद् —[d]) B3 अन्यतोपि, B4 अन्य एव, D1 4 अन्यत्रैव, D3 अन्यतश्च, G(ed) अन्यतो वा (for अन्यत्र च) —After 14, Ś1 D2 12 13 ins l 2 of 1291*, while Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 ins 1289*

15 For sequence in Ś1 Ñ1 D2 12 13, cf v l 10 —[a]) G2 तद्- (for तान्) —[b]) D8 lacuna for तच्च —For 15, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 subst and read after 1283*, while Ś1 D2 12 13 ins l 2 after 14

1291* अनुमान्य हरीन्वृद्धानितराननुशास्य च ।
उवाच मा पुनर्भैष्ट कृतकृत्या वय दृढम् ।

[(l 1) D1 3 4 11 सर्वास् (for वृद्धान्) B4 'अनुशाम्य' (for °शास्य) D1 3 4 11 तत्कालसदृश कपि (for the post half) —(l 2) B3 मैस्त्व Ś1 D2 11-13 मेय त्यजत मा भैष्ट (for the prior half) Ñ2 दृढ वय (by transp), V1 B1 दृढा वय, V3 भृश वय B3 स्नेह वय, D2 [अ]मय दृढ (metri causa) (for वय दृढम्)]

—Thereafter all the above MSS cont

1292* निशा तावदिमा सर्वे स्वपध्व विगतज्वरा ।
श्व प्रभाते करिष्यामो यत्र श्रेयो भविष्यति ।

[V1 शयध्व, B4 D7 वसध्व, L(ed) वसतु (for स्वपध्व) Ñ2 V3 B1 वमन प्रगतज्वरा, B3 सगम्येह गतज्वरा (for the post half) —(l 2) D11 सुप्रभाते (for श्व प्रभाते) Ś1 D2 12 13 गमिष्यामो (D12 °मि), D11 °ध्यामि (for करिष्यामो) B4 यथच्, D4 7 11 यत (for यत्र) B1 भवेदिति]

—Then V3 reads 23[ab] for the first time, repeating it in its proper place

16 For sequence in Ś1 Ñ1 D2 12 13, cf v l 10 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 (second time, cf v l 1290*) read 16 (including 1294*) after 1301* —[a]) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 (second time) वानरा क इदानीं वो (V1 damaged from वो up to 16[b]) —After 16[ab], Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 4 7 ins, B3 ins l 2-3 after 16, while D11 ins l 3 only after 16[ab] (r) and l 1-2 after 22[cd]

1293* क करिष्यति रामस्य नृपस्य प्रियमुत्तमम् ।
क इमान्वानरान्सर्वान्प्राणसशयमागतान् ।
मोक्षयिष्यति सुग्रीवात्क्रुद्धान्मृत्युमुखादिव ।

[(l 1) D1 4 11 रामाय नृपाय (for रामस्य नृपस्य) D11 [उ]पायम् (for प्रियम्) —(l 2) D1 3 4 क इमा वाहिनीं कृत्स्ना (D1 सेना) (for the prior half) D1 3 4 आगता (for °तान्) —(l 3) V1 D1 3 4 11 मोचयिष्यति (for मोक्ष°)]

—After 1293*, B3 cont, Ñ2 V3 B1 4 D7 11 ins after 16, V1 cont after 1295*, while Ś1 Ñ1 D2 12 13 ins after 19

1294* क करिष्यति रामस्य प्रियमात्यन्तिकं हरि ।

[Cf. l 1 of 1293* Ś1 Ñ1 D2 11-13 आत्महिते रत (for आत्यन्तिक हरि)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2 12 13 cont, D11 cont l 1 only, while V1 D1 3 4 ins after 16

1295* क करिष्यति कल्याण कस्तरिष्यति सागरम् ।
गन्तव्या नगरी लङ्का मार्गितव्या च जानकी ।
लङ्घनीयश्च वेगेन सागर शतयोजन ।

[(l 1) Ś1 D12 करिष्यति च कल्याण (for the prior half) —(l 2) Ś1 Ñ1 V1 D2 12 13 मार्गितु जनकात्मजा

६४

36 1 32 ततोऽङ्गदवचः श्रुत्वा सर्वे ते वानरोत्तमाः ।
स्वं स्वं गतौ समुत्साहमाहुस्तत्र यथाक्रमम् ॥ १
गजो गवाक्षो गवयः शरभो गन्धमादनः ।
मैन्दश्च द्विविदश्चैव सुषेणो जाम्बवांस्तथा ॥ २
आबभाषे गजस्तत्र प्लवेयं दशयोजनम् ।
गवाक्षो योजनान्याह गमिष्यामीति विंशतिम् ॥ ३

[(l 1) V1 om the prior half (cf v l 22) D1 विक्राता (for विख्याता) B3 गरुत्मानिव रहमा (for the post half) —After l 1, V1 cont 1303* —(l 2) Cf 20^{ab} D11 तु (for [अ]स्य) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 मागरप्लवने (V3 °प्रवणे) हरि (for the post half) —(l 3) V1 हरिश्रेष्ठा B3 तदा भूत हरिश्रेष्ठा, B4 स चास्फालयतु श्रेष्ठो (for the prior half) —After l 3, Ñ2 V3 B1 3 4 D7 cont 1303* and (V3 illeg) l 1 of 1299*, while V1 D1 3 4 11 read l 1 of 1299* D1 4 11 om, while B3 reads l 4-5 after l 1 of 1299* —(l 4) Ñ1 illeg up to भवद्धि B3 वीर्यं महत्तस्य]

—^{c}) G2 वा (for या) ❀ Cr m g ब्रुव॰त्रमिति निर्देश- श्छान्दस (Cg °त्यार्षो निर्देश.) ।, Ck ब्रुवध्वमिति । ब्रूध्वमिति यावत् ।, Ct ब्रुव॰त्र ब्रूध्वम् ❀ —^{d}) D5 6 8–10 G1 M3 प्लवने (for गमने) Ś1 Ñ1 D2 12 13 गमने व (D2 च) प्लवगमा —For 23^{cd}, Ñ2 V1 3 (illeg) B1 3 4 D1 3 4 7 11 subst l 2 of 1299*

Colophon Ś1 Ñ V1 3 (illeg) B1 3 4 D1–5 7 11–13 om (cont the Sarga) —*Sarga no* (figures, words or both) D6 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 64, T2 62, G3 63 (as in text), M1 65 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

64

Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–5 7,11–13 continue the previous Sarga M1 begins with श्रीरामाय नम

1 ☞ V3 illeg up to गमि in 29^{a} (cf v l 1303*) B3 om $1–2^{b}$ —^{a}) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1–4 7–10 12 13 Ck t अथाङ्गद-, D11 अंगदस्य, Cr m g as in text (for ततोऽङ्गद-) —^{b}) T2 transp सर्वे and ते Ś1 D1–4 11–13 ते वै (D11 च) शाखामृगर्षभा, Ñ1 D5 8–10 ते सर्वे वानरर्षभा, Ñ2 V1 B1 4 D7 हृष्टा शाखामृगर्षभा —V1 (first time damaged) repeats 1^{cd} after 1306* —^{c}) D1–3 11–13 गति-, D4 गतिं, T2 गतास् (for गतौ) Ś1 Ñ1 स्वा स्वा गति (for स्व स्व गतौ) ❀ Cr स्व स्व गतौ समुत्साहमिति पाठ । गतौ गमनविषये ❀ —^{d}) D5 6 8–10 Ck ऊचुस्, D11 प्राहुस् (for आहुस्) D1 3 4 11 -बल (for -क्रमम्) Ś1 Ñ1 V1 D2 12,13 ऊचुस्ते तु समाहिता .—For 1^{cd}, Ñ2 B1 4 D7 subst, D3 4 ins after 1^{ab}, while D11 cont after 1306*

1305* कृताञ्जलिपुटास्तत्र वाक्यमङ्गदमब्रुवन् ।

[B4 सर्वे (for तत्र)]

—Thereafter Ñ2 B1.4 D7 cont, V1 ins after 1^{cd} (first time), while D3 4 11 ins after 1

1306* सेनामध्यात्समुत्पत्य हर्षयन्त प्लवगमान् ।

[Ñ2 D7 प्लवगमा (for °मान्) V1 हर्षयतस्तथाङ्गद, D3 4 11 वानरान्सम्प्रहर्षयन् (for the post half)]

2 B3 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) Ñ2 B1 4 D7 गयो (for गजो) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शरभो, D6 यो वय (sic) (for गवय) —^{b}) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ऋषभो (for शरभो). —Ñ1 partly illeg for 2^{cd} V1 damaged from द up to जाम्ब in ^{d} —^{c}) D12 द्विविधश्, M2 विविदश् (for द्विविदश्) —^{d}) Ñ2 D5 8–10 अङ्गदो, B1 3 4 D7 हनूमान् (for सुषेणो) Ś1 Ñ2 V1 B1,3 4 D1 3 4 7 12 13 M1 नल, D2 तत, D6 तदा (for तथा) D11 जाम्बवान्बल एव च ❀ Cv,r सुषेणो जाम्बवास्तथेति पाठ (Cv °थेति सम्यक्) ❀ —After 2, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 ins

1307* नीलस्तारश्च रम्भश्च ऋषभ क्रथनस्तथा ।
सानुप्रस्थोऽथ पनसस्तथा दधिमुखो हरि ।
एतच्छ्रुत्वा महद्वाक्यमङ्गदेन समीरितम् ।
वक्तुकामा महात्मानस्तस्थु प्राञ्जलयस्तदा ।

[(l 1) V1 damaged after नील up to प्र in l 2 Ñ2 शरभ (for रम्भश्च) D3 शरभ (for ऋषभ) D7 कथनस् (for क्रथनस्) B3 सुषेण पनसस्तथा (for the post half) —(l 2) B3 च क्रथनस् (for ऽथ पनसस्) —(l 4) D3 महात्मान (for °नस्). V1 illeg for तस्थु V1 तथा (for तदा)]

3 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 अ(D1 2 11 13 आ)भाषत (for आबभाषे) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 गय (V1 °ज) पूर्वमुवाचेद, D3 4 गजोब्रवीदह तावत् —^{b}) Ś1 D2 12 पुप्लुवे, Ñ2 V1 B1 4 D7 गमिष्ये, B3 दास्यामि, D3 4 क्रमेय, D13 प्लवने (for प्लवेय) T2 शत (for दश) —^{c}) B3 योजनाना तु, D2 °न्येव, D3.4 प्लवग प्राह (for योजनान्याह) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.11–13 प्लवेय द्विगुणान्यह, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 गमिष्ये विंशतिं पर(B1 °रा), D1 क्रमेयं द्विगुणान्यत, D3 4 यास्ये विंशतियोजनं

गवयो वानरस्तत्र वानरांस्तानुवाच ह ।
त्रिंशतं तु गमिष्यामि योजनानां प्लवंगमाः ॥ ४
शरभो वानरस्तत्र वानरांस्तानुवाच ह ।
चत्वारिंशद्गमिष्यामि योजनानां न संशयः ॥ ५
वानरांस्तु महातेजा अब्रवीद्गन्धमादनः ।
योजनानां गमिष्यामि पञ्चाशत्तु न संशयः ॥ ६
मैन्दस्तु वानरस्तत्र वानरांस्तानुवाच ह ।
योजनानां परं षष्टिमहं प्लवितुमुत्सहे ॥ ७
ततस्तत्र महातेजा द्विविदः प्रत्यभाषत ।
गमिष्यामि न संदेहः सप्ततिं योजनान्यहम् ॥ ८
सुषेणस्तु हरिश्रेष्ठः प्रोक्तवान्कपिसत्तमान् ।
अशीतिं योजनानां तु प्लवेयं प्लवगर्षभाः ॥ ९   G 5 1 48
B 4 65 9
L 4 56 40

4 ^{ab}) Ś1 Ñ1 D2 5 8–13 शरभो, Cv as in text (for गवयो). D10 repeats वानरस्तत्र. D1 3 4 शरभो वानरान्सर्वान्हरिमध्ये व्य(D1 गणमध्येत्र)भाषत ❀ Cr गवयो वानरस्तत्र वानरांस्तानुवाच हेति पाठ ❀ —D11 om (hapl) 4^c–5^b —^{c}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 अहं त्रिंशद्, D1 त्रिंशतिं तु, D6 त्रिशतं तु (for त्रिशतं तु) ❀ Ct त्रिंशदित्यर्थे त्रिंशतमित्यार्षम् ❀ —^{d}) D13 न सशय (for प्लवगमा) —For 4, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 subst

1308* अब्रवीद्गवय श्रीमान्स्तस्या वानरससदि।
यामि त्रिंशतमेकाह्ना योजनानीति वीर्यवान् ।

[(l 1) Ñ2 V1 तस्य (for °स्या) —(l 2) B4 एकाह्नाद् (for एकाह्ना)]

—All the above MSS cont , while Ś1 D2–4 12.13 ins after 4

1309* अथाद्रिशिखराकारो विक्रमेऽप्रतिमो हरि ।

[Ś1 D2–4 12 13 [अ]भ्र (for [अ]द्रि-) Ś1 D2–4 12 13 ऋषभ(Ś1 °भो)प्रतिमो गवौ, B3 बलवान्विक्रमो हरि (for the post half)]

5 D11 om 5^{ab} (cf. v.l 4) —^{a}) Ś1 Ñ1 D1–5 8–10 12 13 ऋषभो (for शरभो) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वानरश्रेष्ठो, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 सुमहातेजा , G2 3 M3 तानुवाचाथ, M1 वानरास्तत्र (for वानरस्तत्र).—^{b}) M1 वानरस् (for °रान्) D1 इति (for तान्) D6 G2 3 M3 वानरर्षभ (for तानुवाच ह) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 प्रत्युवाचेदमगद —^{c}) D11 समेष्यामि (for गमि°) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 7 चत्वारिंशत(V1 °ति)मेकाह्ना(B3 °ह्ना, D3 °ह्नि), D1 4 चत्वारिंशतमेष्यामि —^{d}) B1 योजनानि (for °ना) Ñ2 V1 B1 3 4 D3,7 व्रजाम्यह, D6 S प्लवगमा (for न सशय).

6 ^{a}) Ś1 Ñ1 D1,2 5 12 13 T2 3 M2 3 वानरस, D6 अब्रवीत् (for वानरास्) Ñ2 D7 ततो हेमप्रभ श्रीमान् ; V1 B1 3 4 ततो हेमोपम (B3 हिमोपम , B4 हेममय) श्रीमान् , D3 4 11 विंध्यमदरसकाश .—^{b}) Ś1 D12 स्त्वब्रवीद् , D4 11 प्राब्रवीद् , D6 वानरान् , G2 ह्यब्रवीद् (for अब्रवीद्). —^{c}) G2 सहस्राणि, L(ed.) तु वै षष्टिम् (for गमिष्यामि) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 इति मे म(D13 ग)ति , D1 च न स°, G1 तु प्लवगमा (for तु न सशय) L(ed) अहं प्लवितुमुत्सहे ❀ Cm चत्वारिंशत्पञ्चाशच्छब्दयोर्द्वितीयार्थे प्रथमा ❀ —For 6^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 subst

1310* सुख योजनपञ्चाशत्क्रमेय वानरर्षभा ।

[D3 4 अह, D11 अहो (for सुख) B4 पचाशत योजनानां (for the prior half) V1 क्रमो मे, D4 क्रमेयुर् (sic) (for क्रमेय) D3 4 11 इति वानरा (for वानरर्षभा)]

7 ^{ab}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 हि (for तु) D12 lacuna for वानरस्तत्र Ñ1 illeg for ^{b} G2 ह्य (for ह) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 ततस्तु हिमवत्प्रा(D7 हि महाप्रा)णो(B1 °यो) मैंदो वाक्यमथाब्रवीत् , D3 4 11 मैंद प्राह महातेजा वानर पर्वतोपम (D11 °त्तम [corrupt]) —^{cd}) Ś1 Ñ1 D2 12 तु वे, Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 4 7.11 अह, D13 च वे, M2 (*sec m*) परा (for पर) D1 3 4 अद्य, D11 सद्य (for अह) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 क्रमे(B3 गच्छे)य नात्र सशय , G(ed) उपक्रमितुमुत्सहे (for ^{d}) G2 पश्चिमेव गमिष्यामि योजनाना प्लवगमा

8 ^{a}) D1 तु तान् (for तत्र) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 द्विविदस्तु (for ततस्तत्र) D3 4 11 ततस्तु हिमवत्प्राणो —^{b}) Ś1 D12 द्विविध (for °द) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 प्रत्युवाच ह (for प्रत्यभाषत) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 प्रत्युवाचेदमगद —Ñ1 illeg from 8^c up to हरि in l 1 of 1311* —^{c}) D3 4 11 लवयिष्ये (for गमिष्यामि) —^{d}) D1 3 4 11 योजनाना तु सप्तति

9 For 9–14^b, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 subst 1315* —^{a}) D5 8–10 महातेजा , G2 कपि°, Cv as in text (for हरिश्रेष्ठ) —^{b}) D6 G1 M1.3 कपि(D6 G1 [before corr] M1 हरि)सत्तम , T2 3 M2 हरि° (for कपिसत्तमान्) D5 8–10 सत्त्ववान्कपिसत्तम —^{d}) D6 G1 2 वानरर्षभा , T1 2 G3 M3 प्लवगेश्वरा (for प्लवगर्षभा) —For 9, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst , while D5 8–10 subst l 2 for 9^{cd}

1311* सुषेणश्च हरिश्रेष्ठ सत्त्ववान्बलवानपि।
अशीतिं प्रतिजानीते योजनाना पराक्रमम् ।

[Ñ1 illeg up to हरि in l 1 (cf v l 8) —(l 1) D1 3 4 11 तु कपिश्रेष्ठ (for च हरि°) —(l 2) D3 प्रविजानीते, D5 8–10 प्रतिजानेद (for प्रति°) D2 13 पराक्रमी, D5 8–10 °क्रमे (for °क्रमम्).]

—Thereafter D3 cont l 3–4 and 7–8 of 1315*

51 10 41 तेषां कथयतां तत्र सर्वास्ताननुमान्य च ।
ततो वृद्धतमस्तेषां जाम्बवान्प्रत्यभाषत ॥ १०
पूर्वमस्माकमप्यासीत्कश्चिद्गतिपराक्रमः ।
ते वयं वयसः पारमनुप्राप्ताः स्म साम्प्रतम् ॥ ११
किं तु नैवं गते शक्यमिदं कार्यमुपेक्षितुम् ।
यदर्थं कपिराजश्च रामश्च कृतनिश्चयौ ॥ १२
साम्प्रतं कालभेदेन या गतिस्तां निबोधत ।
नवतिं योजनानां तु गमिष्यामि न संशयः ॥ १३
तांश्च सर्वान्हरिश्रेष्ठाञ्जाम्बवान्पुनरब्रवीत् ।
न खल्वेतावदेवासीद्गमने मे पराक्रमः ॥ १४

10 For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D7, cf v l 9 and 14 —a) T1 M2 तत्तत (for तत्र) ❀ Cv तत्तेपु तत्तत्कथयत्सु।, Cm g तेषा कथयता तेषु कथयत्सु (Cg °यत्सु सत्सु) ❀ —b) M1 त्र (for च) —c) D5 6 वृद्धतरस् (for °तमस्) T G2 3 तत्र (for तेषा). ❀ Ck t वृद्धतमस्तेषामिति निर्धारणे षष्ठी ❀—For 10, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst

1312* स मारुतसमो वीर्ये धार्तराष्ट्रसमो जवे ।
जाम्बवांस्तु महाप्राज्ञो वृद्ध परमसमत ।
वानराणा वच श्रुत्वा सागरप्लवन प्रति ।
तान्सर्वान्वानरश्रेष्ठानिदं वचनमब्रवीत् ।

[D3 om l 1 —(l 1) D1 4 11 मारुतस्य समो वेगे (for the prior half) D1 प्लुते (for जवे) —(l 2) D1 3 च (for तु) —Ñ1 D1 om l 3 —(l 4) Ñ1 illeg from न्वा up to वचन D1 3 4 11 सहितान्व्यक्तम् (D1 °न्वाक्यम्) (for वानरश्रेष्ठान्)]

—Thereafter Ñ1 cont l 6 of 1314*, repeating it in its proper place

11 For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D7, cf v l 9 and 14 —a) M1 [अ]स्ति (for [आ]सीत्) —D3 om 11cd —c) M1 वयसा (for °स) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वृद्धभावा (Ñ1 D12 °वं) हि (for वयस पारम्) —d) D9 अनुप्रासी (sic), D13 ननु प्राप्ता , M1 अतिक्रान्ता (for अनुप्राप्ता) ❀ Cv ते वृद्धतमा· पारमनुप्राप्ता इति सम्यक्।, Cr ते वय वयस पारमनुप्राप्ता स्म साम्प्रतमिति पाठ ।, Ck t स्म स्म इति यावत् (Ct स्म इत्यर्थ) ❀—After 11, Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 ins , while D3 ins l 2–3 after 11ab

1313* जराशिथिलता प्राप्तो मन्ददृष्टिपराक्रम ।
स्मराम्यजात गरुडममृतस्य च मन्थनम् ।
देवासुरविमर्दाश्च दृष्टा मे बहव पुरा।

[(l 1) D1 4 11 -शैथिल्यना (for -शिथिलता) Ś1 Ñ1 D2 13 प्राप्ता (for प्राप्तो) D1 11 -चक्षु·, D4 -चेन- (for -दृष्टि) Ś1 Ñ1 D2 13 -पराक्रमा (for °म) —(l 2) Ñ1 क्षुन (sic) D1 3 4 11 जात (for [अ]जात) D4 समुद्रस्य (for अमृतस्य)]

12 For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D7, cf v l 9 and and 14 —a) D5 [ए]व (for [तु]च) Ś1 D12 13 गत, D3 गते (for गते) —b) D1 11 उपेक्षितं, D13 उपोषितु (for उपेक्षितुम्) —c) D2 13 यदय, M1 यदा तु (for यदर्थं) —d) Ś1 D1 9 12 M1 -निश्चय (for °यौ)

13 For subst in Ñ2 V1 B1 3 4 D7, cf v l 9 and 14 For 13–14b, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst. 1314*. —a) D5 8–10 कालमस्माक (for °भेदेन). —c) G2 M1 च (for तु)

14 a) M3 तु (for च) D6 G2 हरिश्रेष्ठो, T1 3 G3 M1 कपि° (for हरिश्रेष्ठान्) —b) D5.8–10 G2 इदम् (for पुनर्) ❀ Cr ताश्च सर्वान्हरिश्रेष्ठाञ्जाम्बवान्पुनरब्रवीदिति पाठ ❀—For 13–14b, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 subst , while Ñ2 V1 B1 3 4 D7 ins l 4 after 17ab·

1314* साम्प्रत कालमस्माक योऽयं गतिपराक्रम ।
त पुरस्कृत्य वक्ष्यामि न हि किंचिन्मृषा वदे।
अहमस्य समुद्रस्य यास्यामि प्लवने वृत ।
दशोन योजनशत नवत्येव न सशय ।
तांश्च सर्वान्हरिवराञ्जाम्बवाननुमान्य वै।
उवाच हरिमुख्याना सनिधौ वचन पितु ।

[(l 1) Ś1 Ñ1 D12 13 बलम् (for का°) Ś1 D12 योग्य, D1 कोय (for योऽय) Ś1 D12 -पराक्रम, Ñ1 D2 13 °मे (for °म) —D1 om l 2–3 —(l 2) D4 रक्षामि (sic) (for वक्ष्यामि) D12 [ए]व (for हि) D13 कुन (for वदे) —D3 repeats l 3–4 after 17ab.—(l 3) D11 अयम् (for अहम्) Ś1 D3 (first time) 12 प्लवन वृ(Ś1 त, L(ed) ग)त , Ñ1 प्लवने धृत , D3 (second time) प्लवने मत (for प्लवने वृत) —(l 4) Ñ1 D4 11 नवोन वा (for नवत्येव) D1 नवतिं योजनान्यद्य गच्छेयमिति मे मति —(l 5) Ś1 D12 हरिवरो, D1 कपि° (for हरिवरान्) D1 अनुमानय (sic) (for °न्य वै) —Ñ1 repeats here l 6 (cf v l 1312*) D1 om l 6 —(l 6) Ñ1 (second time) illeg for सनिधौ वच Ś1 transp सनिधा and वचन Ñ1 (both times) सुन , D2 पिता, D3 4 11 पुन (for पितु)]

—For 9–14b, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 subst , D3 cont. l 3–4 and l 7–8 after 1311* and along with Ś1 Ñ1 D2 4 11–13 ins l 11 after 14·

1315* अग्निपुत्रस्ततो धीमान्नीलो वचनमब्रवीत ।
अशीतिं वै गमिष्यामि योजनाना प्लवगमा ।
त्वष्टु पुत्रो नल श्रीमानब्रवीद्धरिपुगव ।
गच्छेय नवति पूर्णां योजनानीति हृष्टवत् ।
तारोऽब्रवीत्तनस्तत्र महाबलपराक्रम ।

मया महाबलेश्चैव यज्ञे विष्णुः सनातनः ।
प्रदक्षिणीकृतः पूर्वं क्रममाणस्त्रिविक्रमः ॥ १५

नवति योजने द्वे च गमिष्यामीति वीर्यवान् ।
तत सागरगम्भीरो वानर पवनो जवे ।
मन्दरस्य प्रमाणेन भास्कराग्निसमप्रभ ।
तत्र सर्वान्हरिवराञ्जाम्बवाननुमान्य ह ।
उवाच हरिमुख्याना सनिधौ प्रहसन्निव ।
तारुण्ये मे बल वीर्यं यश्चासीद्विक्रमो मम ।

[(l 1) B3 वचन चेदम् (for नीलो वचनम्) —(l 2) B3 च (for वै) —(l 4) B3 तूर्ण, D3 पूर्वं (for पूर्णा) V1 हृष्टवान्, B3 योजनानि प्रहृष्टवत् (for the post half) —(l 5) Ñ2 D7 त तु (for तत्र) —(l 6) B1 transp द्वे and च Ñ2 B3 D7 योजनान्येव (for योजने द्वे च) —(l 7) B3 पवनोपम (for पवनो जवे) V1 ततो मरुत्समो वीर्ये धात्रेराष्ट्रमो जवे —(l 8) Ñ2 D3 7 मदरश्च (for °स्य) V1 मदराभ प्रमाणे च (for the prior half) —(l 9) V1 हरिश्रेष्ठान् (for °वरान्) B3 अनुशास्य (for °मान्य) B4 च (for ह) —(l 11) D13 तारुण्य (for °ण्ये) Ś1 [s]पि, Ñ1 D2–4 11–13 हि (for मे) Ś1 Ñ1 V1 विक्रमे (for °मो) B3 यशश्चासीद्विक्रमोचम (hypm) (for the post half)]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 cont , while Ñ2 V1 B1 3 4 D7 cont l 1 and V1 alone cont l 2–4 after 1317*, D1 ins l 2–4 after 14[ab]

1316* यत्कृत यौवनस्थेन मया तच्छ्रोतुमर्हथ ।
सर्वस्य वृद्धस्य बल पौराणं यौवने गते ।
आचक्षाणस्य बहुधा हास्य भवति वानरा ।
किं तु वक्ष्याम्यह वीर्यमात्मनो यौवनोदये ।

[(l 2) Ñ1 illeg from बल up to l 4 D3 4 पौराणे (for °ण) D1 गत (for °ते) —(l 4) D1 11 वीरा श्चा(D11 °श्चा)त्मान (for वीर्यमात्मनो) Ś1 D12 यौवनोदय] —Thereafter V1 cont 1319*, D1 cont l 1–2 of 1318* —[c]) Ś1 D12 स (for न) Ś1 [आ]स्ते (for [आ]सीद्) Ñ2 B1 4 D7 नैतावानेव खल्वा(B4 मेत्रा)सीद् , V1 नैतावन्मम खल्वासीद्, B3 नैतावन्मे बल त्वासीत्, D1 नैव तावत्तदासीन्मे, D3 4 11 न खल्वेवैषम पूर्वं —[d]) Ñ2 B1 4 D7 वा, V1 य , B3 च, D1 हि (for मे) B3 पराक्रमे (for °म)

15 [a]) D5 6 8–10 वैरोचनेश्च (for महाबलेश्च) —[b]) D5 6 8–10 प्रभ(D9 °भुर्)विष्णु (for यज्ञे विष्णु) —[c]) G3 प्रदक्षिण, Cm as in text (for °णी) —[d]) D5 M3 क्रममाण (for °णस्) D1 5 6 T G M1 3 Cm g त्रिविक्रम, D3 4 °हर्पं, Cv r k as in text (for त्रिविक्रम) —For 15, Ś1 Ñ V1(followed by l 2–4 of 1316*) B1 3 4 D2 7 12 13 subst , while D1 3 4 subst l 1 for 15[ab] and (all except D1) cont l 2 , D11 subst l 1 for 15[ab] and cont l 2 after l 1(r)

स इदानीमहं वृद्धः प्लवने मन्दविक्रमः । G 5 1 55
यौवने च तदासीन्मे बलमप्रतिमं परैः ॥ १६ B 4 65 16
L 4 56 55

1317* सुषेणेन मया चैव बलियज्ञे सनातन ।
विक्रमाक्षीन्क्रमन्विष्णुस्त्रि प्रदक्षिणमावृत ।

[(l 1) D3 4 11 repeat l 1 after l 2 of 1318* Ś1 D12 सुपर्णेन मया, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 मया जटायुषा (D3 4 11 [first time] transp मया and जटायुषा), D13 मुखेन च मया (for सुषेणेन मया) D1 3 4 11 (all except D1 second time) तदा विष्णु (for बलियज्ञे) D2 13 ममागत (for सनातन) —(l 2) Ñ2 B4 D3 विक्रमक्षीन्क्रमान् V1 चव (for विष्णुस्) Ś1 D3 13 त्रि (for त्रि) D3 4 11 आगत (for आवृत) Ñ2 V1 B4 D7 त्रि प्रद(V1 विष्णुर्द)क्षिणन कृत , B1 3 त्रि त्रि प्रदक्षिणीकृत (for the post half)] —Thereafter Ś1 D2 12 13 cont , Ñ1 D3 4 cont l 1–2 after 1317* and l 3 after 1320*, Ñ2 V1 D7 cont l 3 only after 1320*, D1 cont l 1–2 after 1316* and l 3 after 1320*, D11 cont l 1 after 1317*, l 2 after l 1 (first occurrence) of 1317* and l 3 after 1320*

1318* त्रिविक्रमे मया तात सशैलवनकानना ।
त्रि सप्तकृत्व पृथिवी परिक्रान्ता प्रदक्षिणम् ।
गत्वा प्राप्य च कैलास गच्छामि त्रिदिवालयम् ।

[(l 1) D13 विक्रमेण (for त्रिविक्रमे) Ś1 Ñ1 D12 त्रिविक्रमेण या क्राता(Ñ1 [illegible] [illeg]) (for the prior half) —(l 2) D3 13 त्रि- (for त्रि -) Ñ1 -सप्त , (for -सप्तकृत्व) D1 3 4 11 परिक्षिप्ता (for °क्रान्ता) —(l 3) V1 transp प्राप्य and च D1 त तु प्राप्यावगच्छामि, D3 4 11 त गत्वा चैव गच्छामि (for the prior half) D1 3 4 11 केलास (for गच्छामि)], while Ñ2 D7 cont after 1317*, V1 cont after 1316*

1319* पुनरन्यत्तु वक्ष्यामि तदपि श्रोतुमर्हथ ।
[V1 अत्यर्थं (for अन्यत्तु)]

—After 15, D1 3 4 11 ins , Ñ1 cont after l 2 of 1318, Ñ2 V1 D7 cont l 3 only after 1319*

1320* यदा चौषधयोऽस्माभि सञ्चिता देवशासनात् ।
निष्पन्नममृत ताभ्यस्तदासीन्नो महद्बलम् ।
उदयात्पर्वताच्चाहमस्त गिरिवरोत्तमम् ।

[(l 1) Ñ1 तदा (for यदा) Ñ1 illeg after चाष up to न्नो in l 2 D1 सेविता (for सञ्चिता) —(l 2) D11 याभ्यस् (for ता°) D1 नि पतत्यमृत याभ्यस् (for the prior half) D11 महाबल (for महद्बलम्) —(l 3) V1 damaged for मस्त गिरिव- Ñ1 गिरिमनुत्तम (for °वरोत्तमम)]

16 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D1–4 7 11–13 transp [ab] and [cd] —[a]) Ś1 महा (for अह) G2 क्रुद्ध (for वृद्ध) —[b]) D1 नयने (for प्लवने) Ñ2 V1 B1 3 4 D3(both times) 4 7,11

सम्प्रत्येतावतीं शक्तिं गमने तर्कयाम्यहम् ।
नैतावता च संसिद्धिः कार्यस्यास्य भविष्यति ॥ १७
अथोत्तरमुदारार्थमब्रवीदङ्गदस्तदा ।
अनुमान्य महाप्राज्ञो जाम्बवन्तं महाकपिम् ॥ १८
अहमेतद्गमिष्यामि योजनानां शतं महत् ।
निवर्तने तु मे शक्तिः स्यान्न वेति न निश्चितम् ॥ १९

न तथा विक्रमान्वित —After 16^{ab} (transp), D3 repeats l 4–5 of 1321* and 16^{ab} —^{c}) M2 तु (for च) Ś1 Ñ V1 B1.3.4 D1–6.7.11–13 बालभावे (for यौवने च) Ś1 D12 तदा स्यात् (sic), B4 T3 त(T3 य)थासीत्, T1 G2 य(G2 स)दासीत् (for तदासीत्) D4 तु (for मे) —^{d}) B1 D5.6.8–10 पर (for पर) —After 16, Ś1 D2.12.13 ins, while D3.4 ins. l 1–4 of 1326* and then cont.

1321* पद्भ्यस्ताश्च जिघांसु वै वचनमब्रवीत्तदा ।
दैत्य पर्वतहस्तस्तु न भविष्यथ मत्क्षुधा ।
इत्युक्त्वा पर्वतं दोर्भ्यां चिक्षेपासुरनन्दन ।
तदा एतेन खेदात्तु पर्वतो जानुनाधृत ।
तेन भग्नश्च मे जानु खञ्ज शिथिलविक्रम । [5]

[(l 1) D2.13 [आ]जिघांसुश्च (for जिघांसु वै) D3.4 यज्ञम् ताञ्जिघांसुश्च (for the prior half) D2.13 वसेंद्रान्, D3 विप्रेंद्रान्, D4 विप्रेंद्रम् (for वचनम्) —(l 2) D3 च (for तु) D13 दैत्या पर्वतहस्तास्तु (for the prior half) D2 भविष्यति (for °थ). D3.4 न भविष्यति मे क्षुधा (for the post half). —D3 repeats l. 4–5 after 16^{ab} —(l 4) D2.13 पतन, L(ed) [आ]घातेन (for एतेन) Ś1 [आ]धृत (for [आ]-धृत) D3(both times).4 तदा पतन्खे मभ(D4 °म)या जानुना पर्वतो धृत. —(l 5) D3(both times).4 transp मे and जानु D13 खञ्ज (for खञ्ज)]

17 ^{a}) B3 म्प्राप्य (for सम्प्रति) B3 D3 तावर्ती (for [ए]तावतीं) —^{b}) B4 विक्रमे (for गमने) —For 17^{ab}, Ś1 Ñ1 D1.2.12.13 subst

1322* साम्प्रतं प्लवने शक्तिं नवतिं प्रवितर्कये ।

[D1 नवतिं शक्तो (for प्लवने शक्तिं) D1 गमन (for नवतिं) D1.2.13 प्रति- (for प्रवि-)],

while D5.8–10 subst

1323* सम्प्रत्येतावदेवाद्य शक्यं मे गमने स्वत ।

—After 17^{ab}, Ñ2 V1 B1.3.4 D7 ins l 4 of 1314*, while D3 repeats l 3–4 of 1314* —^{c}) D1.5.6 G1 M1.2 नैतावत्या, D3.4.11 ए° (for नैतावता) G3 M1 हि (for च) Ś1 Ñ1 D2.12.13 च ससिद्धिं, D1 सुससिद्ध (for च ससिद्धि) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.12.13 गतु(D1 गत्वा) कार्यमिद भवेत्, D3.4.11 नास्य कार्यस्य दृश्यते —For 17^{cd}, Ñ2 V1 (damaged) B1.3.4 D7 subst.

1324* एतावता समाप्तिश्च न कार्यस्यास्य दृश्यते ।

[B4 transp न and कार्यस्यास्य B1 एतावतास्य कार्यस्य समाप्तिर्नैव दृश्यते.]

—Thereafter they cont, Ś1 D2.4.11–13 cont l 2–3 after 1326*, while D3 ins l 2–3 after 17

1325* हेतुमद्ग्राहकं वाक्यं तयोक्तवति जाम्बवे ।
तत पर्वतसकाशो हनुमानञ्जनीसुत ।
न किंचिदब्रवीत्तत्र बलं पौरुषमात्मन ।

[(l 2) Ś1 D3.4.11–13 तत्र (for तत) Ñ2 V1 B1.3.4 D2 अजना- (for °नी-) —(l 3) V1 damaged from तत्र up to प Ś1 D2–4.11–13 न तत्र सो(D3.4.11 प्र)ब्रवीत्किंचित् (for the prior half) D2.3.11.13 बल (for बल).]

—After 17, Ś1 D2.12.13 ins, D3.4 ins l 1–4 after 16, D4.11 ins l 5–7 after 17

1326* न कदाचिद्गतोऽहं तु यज्ञे तेषां महात्मनाम् ।
ऋषीणामग्निवपुषां कैलासस्य समीपत ।
ततोऽहममिरायैव मुनीञ्ज्वलनतेजस ।
बलिपुत्रं च हतवान्क्रुद्ध मृत्युमिवापरम् ।
अथोक्तवति तस्मिंस्तु हरीणां प्रवरे वच । [5]
नलश्चाप्याह तेजस्वी ज्ञातीन्परमदु शिवान् ।
नवतिं चैव सहाधिगमिष्यामि प्लवगमा ।

[(l 1) D3.4 ततोहमाप केषाचित् (for the prior half) D2–4.13 यज्ञ (for °ज्ञे) D3.4 द्रष्टु (for तेषां). —(l 4) D3.4 ततोपश्य बलिमर (for the prior half) —After l 4, D3.4 cont 1321* —(l 5) D4 तथा (for अथ) D11 तथोक्ते प्रति तस्मिंश्च (for the prior half) D4.11 कपीनां (for हरीणां). D4.13 प्रवरो (for °रे) D2 प्लवनेन च (for प्रवरे वच) —(l 7) Ś1 [अ]पि, L(ed) [अ]थ (for [अ]धि-)]

18 ^{a}) G3 भविस्तरम् (for अथोत्तरम्) Ś1 Ñ1 D2–4.11–13 उदार च, V1 °रोथ, D1 °र्त्तं च, M2 °त्तार्थम् (for उदारार्थम्) —^{b}) G2 तथा (for तदा) Ś1 Ñ1 D1.2.12.13 प्रत्युवाचेदमगद, Ñ2 V1 B1.3.4 D7 अंगदो वाक्यमब्रवीत्, D3.4.11 प्राब्रवीद्वाक्यमंगद —^{c}) Ñ2 B1.3.4 D7 महात्मान, V1 D1.3.4.12 M3 °प्राज्ञं, D2.13 °तेजा, D5.8–10 तदा प्राज्ञो, D11 °बाहु (for महाप्राज्ञो) —^{d}) Ñ2 -बल, D1.6 T G2.3 M -कपि (for -कपिम्)

19 ^{ab}) D3.4 एत, D6 एव (for एतद्). Ś1 Ñ1 D2–4.11–13 ध्रुव (for महत्). Ñ2 V1 B1.3.4 D7 क्रमेय योजनशतं सदेहो नास्ति वानरा. —^{c}) D1.13 च (for तु) Ś1 Ñ1 D1.12.13 मे बुद्धिर्, G2 शक्ति स्यान (for मे शक्ति). D2 निवर्त + . + द्धि —^{d}) D6 M3 न निश्चिता, G3 विनिश्चित (for न निश्चितम्) Ś1 Ñ1 D1.2.12.13 निश्चय नाधिगच्छति, G1 M1.2 न स्यादिति मतिर्मम, G2 न चेति न तु निश्चय. —For 19^{cd}, Ñ2 V1 B1.3.4 D3.4.7.11 subst, while Ś1 D2.12.13 ins l 2–3 after 19

तमुवाच हरिश्रेष्ठो जाम्बवान्वाक्यकोविदः ।
ज्ञायते गमने शक्तिस्तव हर्यृक्षसत्तम ॥ २०
कामं शतसहस्रं वा न ह्येष विधिरुच्यते ।
योजनानां भवाञ्शक्तो गन्तुं प्रतिनिवर्तितुम् ॥ २१
न हि प्रेषयिता तात स्वामी प्रेष्यः कथंचन ।
भवतायं जनः सर्वः प्रेष्यः प्लवगसत्तम ॥ २२

G 5. 1 68
B 4 65 22
L 4 56 73

1327* पुनस्त्वागमने शीघ्र शक्ति नामर्षयाम्यहम् ।
बाल्यादक्लिष्टभावाच्च गुणदोषाविचारणात् ।
पित्राह लालित स्नेहान्न श्रम ग्राहित पुरा ।

[(l 1) D3 4 11 आगमने (for त्वा°) B3 शक्तिं (for शीघ्र) Ñ2 B1 4 D7 transp शीघ्र and शक्ति B3 न तावत्तर्कयाम्यह (for the post half) —(l. 2) Ś1 D11 अकृष्ट- (for अक्लिष्ट-) Ś1 (after corr. marg as above) D12 गुरु- (for गुण-) B3 -विचारणात्, D2 4 -विचारत, D3 11 13 -[अ]विचारत (for -[अ]विचारणात्) —(l 3) D2 reads पित्राह लालि in marg Ś1 D12 नित्य त्र, D13 पित्रा वा (for पित्राह) Ś1 शास्त्राणि, B3 न स्वय, D2 4 11 न शास्त्र, D12 सच्छला (sic), D13 सर्वार्थी (sic) (for न श्रम)]

20 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 महाप्राज्ञो, D5 6 8–10 M1 3 °ष्ठ (for हरिश्रेष्ठो) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 प्रहसन्निव (for वाक्यकोविद) ❁ Cv हरिश्रेष्ठ इति जाम्बवतो व्यपदेशो हरिसाधर्म्यात्। अल्प ह्यन्तर हर्यृक्षाणाम्। अत एवासौ हर्यृक्षसत्तमेत्यङ्गद सबोधयति। सजातीयस्य निर्धारण भवति। निर्धारणेऽपि समस्यन्ति मुनय ।, Cr तमुवाच हरिश्रेष्ठ जाम्बवान्वाक्यकोविद इति पाठ । हर्यृक्षसत्तमसुग्रीवस्य वानरराज्याभिषेकेण ऋक्षविलस्यापि प्राप्ते । ऋक्षो वानरावान्तरजातिरित्यवगम्यते। तत समानजातीयत्वान्निर्धारणमुपपद्यते। न निर्धारणे (इति) षष्ठीसमासस्य निषेधेऽपि मुनिप्रयोगात्साधुत्वम्।, Cm "तमुवाच हरिश्रेष्ठो जाम्बवान्वाक्यकोविद." हरिश्रेष्ठ इति जाम्बवतो व्यपदेशो हरिसाधर्म्यात्, अल्पमन्तरमृक्षाणा हरीणा च। अत एवासौ हर्यृक्षसत्तमेत्यङ्गद सबोधयति। सजातीयस्य हि निर्धारण भवति। "न निर्धारणे" इति षष्ठीसमासस्य निषेधेऽपि मुनिप्रयोगात्साधुत्व सप्तमीसमासो वा।, Cg हर्यृक्षसत्तमेति। ऋक्षत्व वानरावान्तरजाति, अत सुग्रीवादेर्ऋक्षराजत्वमिति ❁ —After 20^{ab}, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 ins

1328* नैव युक्त त्वया वीर वक्तु वानरससदि ।

[B3 उक्त (for युक्त) D3 transp युक्त and वक्तु D3 4 11 सन्निधौ (for -ससदि) B3 कथित जनससदि (for the post half)]

—^{c}) G2 जायते (for ज्ञा°) Ś1 Ñ1 D2 12 13 बुद्धिस् (for शक्तिस्) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 M2 हर्य(Ñ1 °र्यृ)-क्षपुगव, D5 हर्यक्ष°, D8 10 M1 3 हर्यक्षं° (sic) (for हर्यृक्षसत्तम) —For 20^{cd}, D11 subst l 1 of 1329*

21 ^{a}) D6 M2 Cv r m g शत, Ct as in text (for शत) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 शत वा भूयो (for शतसहस्र) D1 तु, D11 च (for वा).—^{b}) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 गत्वा प्रतिनिवर्तितु (D13 °र्तने) —For 20^{c}–21^{b}, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 subst., while D11 subst. l 1 only for 20^{cd}

1329* वय सर्वे विजानीमो युवराज बल तव ।
गत्वा गत्वा निवर्तेथा शतकृत्वो महार्णवम् ।

[(l 1) D3 4 11 वय जानीम गमने (for the prior half) —(l 2) D4 निवर्तेस्त्व (for °र्तेथा)]

—^{c}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 भवेच्छक्तो, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 सहस्रस्य (for भवाञ्शक्तो) —^{d}) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 न त्वे (D3 4.11 °न्वे)ष विधिरुत्तम, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 भवाञ्शक्तो हि लघने.—After 21, Ś1 D2–4 11–13 ins, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 cont l 1 after 1329* and ins l 3–8 after 21

1330* त्व हि वालिबलाद्धीन किंचिद्वानरपुगव ।
योजनाना सहस्रस्य लङ्घने शक्तिमान्विभो ।
यादृशो हरिशार्दूलो वाली प्रख्यातविक्रम ।
सुग्रीवश्च महाबाहु तादृशस्त्व हरीश्वर ।
त्व हि प्रेषयितास्माक निग्रहानुग्रहे प्रभु । [5]
तवाज्ञानिरता सर्वे वयमादाय मैथिलीम् ।
अस्माक यदि न स्यास्त्वमग्रणीर्वानरेश्वर ।
न कस्यचिद्धय किंचिच्छृणुयाम परस्परम् ।

[(l 1) D3 4 न (for हि) B3 D2 4 -वधाद् (sic) (for -बलाद्) D2 13 सत्तम (for -पुगव) —(l 2) Cf 21^{cd} —(l 3) V1 सदृशो, B3 यान्येव (for यादृशो) V1 -शार्दूल Ñ2 V1 B1 3 4 D7 प्रथित- (for प्रख्यात-) —(l 5) Ñ2 V1 B1 -[अ]नुग्रह- (for °हे) —(l 6) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 मार्गाम (for आदाय) —After l 6, L(ed) ins

1330(A)* आगमिष्याम एतस्मिन्क्षणे नास्त्यत्र सशय ।

—(l 7) Ś1 D12 transp स्यास् and त्वम् —Ś1 om l 8 —(l 8) D13 न कस्यचिद्धि यत्किंचिच् (for the prior half)]

22 ^{a}) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 11 च (for हि) Ś1 तत्र, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 कश्चित् (for तात) —Ñ1 illeg for 22^{b}–23^{b} —^{b}) Ś1 प्रेष्य, D1 2 12 13 प्रेष्यै (for स्वामी) Ś1 D12 कथं भवेत् (for कथचन) Ñ2 B1 4 D7 प्रेष्यै (B4 °ष्ये) समनुयुज्यते, V1 प्रेष्य कर्मसु पूज्यते, B3 प्रेष्य' समनुपद्यते, D3 4 11 प्रेष्यकर्मसु युज्यते —After 22^{ab}, D1 reads 24^{ab} D1 om 22^{cd} —^{c}) D6 T G M1 2 भवतो (for °ता) —^{d}) Ś1 D2 12 13 पालनीय प्रयत्नत —For 22^{cd}, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 subst.

1331* भवतश्च वय सर्वे प्रेष्या वानरसत्तम ।

68 23 74 भवान्कलत्रमस्माकं स्वामिभावे व्यवस्थितः ।
स्वामी कलत्रं सैन्यस्य गतिरेषा परंतप ॥ २३
तस्मात्कलत्रवत्तात प्रतिपाल्यः सदा भवान् ।
अपि चैतस्य कार्यस्य भवान्मूलमरिंदम ॥ २४
मूलमर्थस्य संरक्ष्यमेष कार्यविदां नयः ।
मूले हि सति सिध्यन्ति गुणाः पुष्पफलादयः ॥ २५

तद्भवानस्य कार्यस्य साधने सत्यविक्रमः ।
बुद्धिविक्रमसम्पन्नो हेतुरत्र परंतप ॥ २६
गुरुश्च गुरुपुत्रश्च त्वं हि नः कपिसत्तम ।
भवन्तमाश्रित्य वयं समर्था ह्यर्थसाधने ॥ २७
उक्तवाक्यं महाप्राज्ञं जाम्बवन्तं महाकपिः ।
प्रत्युवाचोत्तरं वाक्यं वालिसूनुरथाङ्गदः ॥ २८

[D11 भवतश् (for भव°) B7 वानरपुगव, B4 °मत्तमा, D3 4 प्लवग° (for वानरसत्तम)]

23 a) Ñ1 illeg for 23ab (cf v l 22) D1 किल त्वम्, D11 (gloss) कलत्रवद्दृढस्वीयत्वबुद्धया यावत्प्राणवल परिपाल्य इत्यर्थ (for कलत्रम्) D9 अस्मामि· (for °क) Ś1 D3 12 भवान्किलात्र चास्माक, Ñ2 B1 3 4 D7 भवान्सर्वेत्र चास्माक, V1 भवान्समक्षमस्माक —b) B3 स्वामी तत्र, D5 G2 °व्ये (for स्वामिभावे) G1 व्यवस्थित (for °त) —c) Ś1 D3 12 किलात्र, B3 हर कीश-, D1 किल त्व (for कलत्र) D4 11 सर्वस्य (for सैन्यस्य) —d) G(ed) मतिर् (for ग°) Ś1 D3 12 पुरू, D3 6 M3 °षा, L(ed)°का (for एषा) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 प्लवगमा (Ś1 °म, Ñ1 D1 2 °म), Ñ2 V1 B4 D7 11 परा सता, B1 परायणा, B7 सनातनी (for परतप)

24 Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2 3 5-10 12 13 G M1 2 Cr k t transp 24ab and 24cd D1 reads 24ab after 22ab —a) D8 10 यस्मात् (for त°) Ś1 D2 12 13 तु त्व, T G1 M2 तत्र, [L(ed)तस्त्र (for तात) —b) Ñ V1 B1 3 4 D1-4 7 11-13 G1 Ct परिपाल्य (for प्रति°) G3 M1 म नो (for सदा) ※ Cv तत्र प्रतिपाल्यम्। कार्यप्रतिपाल्यम्।, Cr तस्मात्कलत्रवत्तात प्रतिपाल्य इति पाठ ※ —c) Ś1 Ñ1 D2 12 13 चैवास्य, D6 8-10 M1 वे तस्य, G2 चेदस्य, Cr as in text (for चैतस्य) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 अस्माक च(B3 हि) महाबाहो, D1 तद्भवानस्य कार्यस्य —d) Ś1 Ñ1 D2 12 13 गतिर् (for मूलम्) D4 13 अरिदम (for °म) D1 मूल हरिवरोत्तम

25 a) M1 damaged for मूलमर्थ D13 सरक्षम् (for °क्ष्यम्) —b) D1.11 एषा (for °ष) D10 कार्य (for कार्य-) D1 11 गति (for नय) Ś1 D2 12 13 कार्यविनिश्चय, Ñ1 illeg. (for °विदा नय) —For 25ab, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 subst

1332* मूल हि सर्वथा रक्ष्य वृक्षस्य हरिपुगव ।

[D3 4 च (for हि) B1 3 4 D7 सवदा (for °था) D4 रक्ष (for रक्ष्य) D3 4 वृक्षस्येव परतप (for the post half)]

—c) Ñ2 मूल (for °ले) M1 तु (for हि) D1 खलु (for सति) D4 शुद्धयति, T2 सत्मति (for सिध्यन्ति) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 रक्षिते तान सिध्यन्ति —d) D5 8-10 सर्वे, D11 फुल्ल, G2 चापि (for पुष्प-) Ñ2 V1 B1 4 D1-5 7-11,13 T2 M2 3 Ct -फलो(B4 °ला)दया (D9 M2 °य·), G2 -फलाधिका (for फलादय) ※ Cv r गुणा पुष्पफलोदय इति सम्यक् ※

26 a) Ñ2 V1 B1 4 D1 4 7 सैन्यस्य (for कार्यस्य) B7 ऋक्षवानरसैन्यस्य —b) Ñ1 D1 5 8-11 साधन (for °ने). Ñ1 D5 6 8-10 G -विक्रम (for °म) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 M1 मूल सत्यपराक्रम(D3 4 °म) —c) G1 M2 मति- (for बुद्धि-) Ś1 D12 -सपत्ता (for °न्नो) —d) D2 बुद्धिर् (for हेतुर्) Ś1 D1-3 11-13 पुरू, Ñ1 पुत्र (for अत्र) Ś1 D2-4 11-13 परतप (for °प) —For 26cd, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 subst, while Ś1 D2-4 11-13 ins after 26

1333* वय तव महाबाहो शाखापत्रफलोपमा ।

[B3 तत्र (for तव) D13 वयस्तद्वत् (for वय तव) Ś1 D3 11-13 -पुष्प- (for -पत्र-) B3 शाखास्तत्र, D2 4 7 शाखा· पुष्प (D7 पत्र) (for शाखापत्र-) D2 11 13 -फलोपगा (for फलोपमा)]

27 a) D5 lacuna for गुरु V1 damaged from -पुत्रश् up to कपि in b —b) B4 -नंदन, D1-4 7 9 11 13 -सत्तम (for -सत्तम) —c) Ñ1 lacuna for वयं Ś1 D2 12 13 वय भवतमाश्रित्य, B3 तवाशामाश्रिता ह्येते —d) Ś1 अर्थ-, Ñ1 D12 lacuna, D7 ह्यस्य (for ह्यर्थ-) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D7 11 12 -निश्चये (for -साधने) D1 शक्ताश्चार्थविनिश्चये, D2 13 समर्थाश्च(D13 °र्थे) विनिश्चये, D3 4 समर्था· कार्यनिश्चये —After 27, Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 ins

1334* तत्र शक्य त्वया गन्तुमस्मानुत्सृज्य वै क्वचित् ।
न चास्माक क्षम वीर त्वा मोक्तु हरिपुगव ।

[(1 1) B3 शक्यस्तु (sic) (for शक्य) —(1 2) B4 हि (for च) B3 वीर क्षेम न चास्माक (for the prior half) Ñ2 B4 transp त्वा and मोक्तु]

28 a) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1-4 7 11-13 G2 उक्तवत (for °वाक्य) D5 om (hapl) from -प्राज्ञ up to महा- in b D1 4 11 तत प्राज्ञ, G2 M1 स(M1 damaged after स up to जा in b)हाप्राज्ञो (for महाप्राज्ञ) —b) Ś1 Ñ1 D1 4 11 जाबुवन, D3 ज्ञान° (for जाम्बवन्त) B3 हरींद्रक, D1 2.4 11 13 T1 G1 3 M2 °कपिं (for महाकपि) Ñ2 D7 जाबव(D7 [marg] °त) हरिपुगव, V1 damaged, B1 4 जाबव हरियूथपं. —Ñ1 illeg for 28cd —c) V1 damaged from वय up to वानर- in 29b Ś1 D1-4 11-13 तत.

यदि नाहं गमिष्यामि नान्यो वानरपुंगवः ।
पुनः खल्विदमस्माभिः कार्यं प्रायोपवेशनम् ॥ २९
न ह्यकृत्वा हरिपतेः संदेशं तस्य धीमतः ।
तत्रापि गत्वा प्राणानां पश्यामि परिरक्षणम् ॥ ३०

स हि प्रसादे चात्यर्थं कोपे च हरिरीश्वरः ।
अतीत्य तस्य संदेशं विनाशो गमने भवेत ॥ ३१
तद्यथा ह्यस्य कार्यस्य न भवत्यन्यथा गतिः ।
तद्भवानेव दृष्टार्थः संचिन्तयितुमर्हति ॥ ३२

G 5 1 86
B 4 65 32
L 4 56 84

श्रीमान् (for [उ]त्तर वाक्य) —^{d}) Ñ2 B1 3 D7 हृष्ट(B1 हृष्ट, B3 क्लिष्टो)दीनमुखोगद, B4 किंचिद्दीनमुखोगद

29 V1 damaged up to वानर in ^{b} (cf v l 28) Ś1 Ñ1 D2 12 13 om 29^{ab} —^{a}) M3 वा (for न) V3 resumes (cf v l 1) —^{b}) D1 3–5 7 11 M3 [अ]न्ये (for °न्यो) B1 D1 3–5 11 M3 -पुगवा, B3 °व (for -पुगव) D6' नान्यो वा हरिपुगव, G(ed) न चान्यो वानरर्षभ —After 29^{ab}, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D4 7 11 ins

1335* गमिष्यति द्रुत लङ्का ते वय सशय गता ।

[D4 7 11 गमिष्यति (for °ष्यति) B3 पुरीं (for द्रुत) G(ed)गन (for °ता)]

—^{c}) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D2 7 12 13 अस्माक (for °भि) —^{d}) Ñ2 B1 3 4 D7 प्राहं (for कार्यं)

30 ^{a}) V1 damaged from त्वा up to ^{d} D13 हरिपति (for °ते) —^{b}) D3 om (hapl) from धीमत up to तस्य in 31^{c}.—B3 om 30^{cd} —^{c}) B4 न तत्र गत्वा पश्याम —^{d}) Ñ2 V3 B1 D7 पश्याम, B4 प्राणाना, D5 8 10 न पश्ये (for पश्यामि) Ś1 Ñ1 D2 12 13 -सक्षय (for -रक्षणम्) —After 30, Ñ2 V1 3 B1 4 D3 4 7 11 ins, while B3 ins 1 4–8 after 30^{ab} (due to om)

1336* अतीतसमयानस्मान्दृष्ट्वा च हरिसत्तम ।
शङ्कमानश्च मा दृष्ट्वा वधायाज्ञापयिष्यति ।
विशेषेण च सुग्रीवो मय्येव हरिपुगव ।
निपातयिष्यति क्रूर दण्ड प्राणापहारिणम् ।
नि मशयोऽपि हि वध सुग्रीवान्मम दृश्यते। [5]
ससशय च गत्वा मे पुन प्रतिनिवर्तनम् ।
नि सशयादभावाच्च श्रेयान्सशयितो वध ।
इत्येवमर्थशास्त्रेषु प्रवृत्तिरुपलभ्यते।

[(1 1) V1 reads the prior half in marg V3 सर्वान् (for अस्मान्) V3 D3 4 7 11 म (for च) B1 -सत्तमा, D3 4 11 यूथप (D11 °पा) (for -सत्तम) —(1 2) B4 स (for च) D3 4 11 मुक्तशक(D11 °क) कपिश्रेष्ठा (D11 °ष्ठान्) (for the prior half) Ñ2 D7 वधम् (for वधाय) —(1 3) D3 4 11 मय्येव (for सुग्रीवो) D7 मन्ये च (for मय्येव) D3 4 11 सुग्रीवो वानरेश्वर (for the post half) V1 निर्विशेषेण चास्माक सुग्री . . पुगव (moth-eaten) —(1 4) V1 हरि (for क्रूर) B3 नत्र गत्वाप्यतिक्रूर (for the prior half) V1 damaged for ण्ड प्राणा- B3 दड- (for दण्ड) —D11 repeats 1 5 after 1 6 —(1 5) Ñ2 D7 महान्दड, V1 damaged, B3 वध मम्यक्, D11 वध सोय (for ऽपि हि वध) D3 4 नि सशय विनाशोय (for the prior half) V1 नेह, D3 4 11 मयि (for मम) Ñ2 D7 सुग्रीवाच्चो(D7 °च्च) वधस्तथा, B3 सुग्रीवात्र प्रदृश्यते (for the post half) —(1 6) V1 सशय चापि (for ससशय च) B3 हि, D4 11 [अ]त्र (for मे) V3 B4 मन (for पुन) —(1 7) B4 हि (for च) V1 सशयतो (for °यितो) —(1 8) V3 D11 [ए]व (for [ए]वम्) V3 B4 D11 सर्व- (for अर्थ-) D4 11 -शास्त्रेण (for °षु) B3 D3 4 11 उपपद्यते (for °लभ्यते)]

31 D9 om up to तस्य in ^{c} (cf v l 30) —^{a}) D6 न (for स) Ś1 Ñ1 D2 12 13 कोपे च, D1 क्रोधे वा, G2 चात्यर्थं (for चात्यर्थं) —^{b}) D6 वा (for च) D5 [अ]पि हरीश्वर (for हरिरीश्वर) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 हरीणा नित्यश प्रभु ❀ Cr कोपे हरीश्वर इति सम्यक्।, Ck कोपे चेश्वर ❀ —For 31^{ab}, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 11 subst

1337* स हि क्रोधे प्रमादे च प्रभुरस्माकमीश्वर ।

[Ñ2 D7 निग्रहे (for हि क्रोधे) V3 B4 प्रमादे (for प्रमादे) Ñ2 D7 ईदृश (for ईश्वर)]

—D6 om 31^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 ह्यकृत्वा (for अतीत्य) G2(after corr as in text) अतीतस्य च त देशं —^{d}) D13 विनाश, T3 असिना (sic) (for विनाशो) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 नियतो(V3 B1 3 °त) (for गमने) D3 4 ध्रुव, D11 ध्रुव (for भवेत्) —After 31, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 11 ins

1338* सोऽह नि सशय यास्ये पर पार महोदधे ।
आगमिष्यामि च पुन दृष्ट्वैव जनकात्मजाम् ।
तदेतत्सुविनिश्चित्य बुद्ध्या सर्वे वनौकस ।
यत्र क्षम कृत्यतम द्रुत तद्वक्तुमर्हथ ।

[(1 1) D11 नि मशयो (for °य) —(1 2) B4 दृष्ट्वा च (for दृष्ट्वैव) —(1 3) V1 moth-eaten from दे up to विनि D3 4 11 वे (for सु-) B4 तत्सर्वं हि मुनिश्चित्य (for the prior half) Ñ2 B1 सर्व- (for सर्वे) —(1 4) B4 च (for न) B1 3 क्षेम (for क्षम) V1 यत्र क्षमतर कृत्य (for the prior half). V1 moth-eaten for द्रुत तद्व B4 transp द्रुत and तद D3 4 11 नच्छीघ्र कर्तुमर्हथ (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 1340*.

32 D11 om 32.—^{a}) D8–10 M1 तथा (for यथा) Ś1 D2 12.13 [ए]वास्य, T2 तस्य, G2 त्वस्य (for ह्यस्य) —^{b}) Ñ2 B1 3 4 D3 4.7 भवेद् (for भवति) G2 न

89 33 84 सोऽङ्गदेन तदा वीरः प्रत्युक्तः प्लवगर्षभः ।
जाम्बवानुत्तरं वाक्यं प्रोवाचेदं ततोऽङ्गदम् ॥ ३३

अस्य ते वीर कार्यस्य न किंचित्परिहीयते ।
एष संचोदयाम्येनं यः कार्यं साधयिष्यति ॥ ३४

किंचित्परिहीयते —For 32^{ab}, D1 subst l. 3 of 1341* —After 32^{ab}, D3.4 ins

1339* भवन्तो बुद्धिसम्पन्ना संचिन्तयितुमर्हथ ।

—^{c}) Ś1 D2.12.13 इह, D6 एष (for एव) D3.4 दृष्टतत्त्वार्थ॰ (for एव दृष्टार्थे) Ñ2 V1.3 B1.3.4 D7 यूयं हि बुद्धि(V1 यहु, B3 वृद्ध)शालिना —^{d}) Ñ2 V1.3 B1.3.4 D7 अर्हथ (for अर्हति) —After 32, Ñ2 V1.3 B1.3.4 D7 ins, D3.4 cont after 1339*, while D11 cont after 1338*

1340* तयोक्तवति तद्वाक्य युवराजेऽङ्गदे तदा।
कृताञ्जलिपुटा सर्वे वानरा सम्प्रणेमिरे।
न शक्य भवता गन्तुमित पदमपि कचित् ।
दृष्ट्वा मन्यामहे सर्वे त्वा वय वालिदर्शनम्।
शुभ वा यदि वा पाप प्रिय वा यदि वाप्रियम्। [5]
सहिता तत्सहिष्याम सुग्रीवाद्यद्भविष्यति।

[(l 1) V3 अथोक्तवति, D3 ॰मपि (for तयोक्तवति) D3.4.11 अगदं कपिसमदि (for the post half) —(l 2) B1 तत्र, D3.4.11 वाक्य (for सर्वे). B3 सम्प्रशसिरे, B4 सम्प्रणेडिरे, D3.4.11 इदमब्रुवन् (for सम्प्रणेमिरे) —(l 3) B3 पादम् (for पदम्) V1 moth-eaten for कचित् —(l 4) D3.4.11 त्वा हि दृष्ट्वा वय सर्वे (for the prior half) B3 त्वां च यद्, D3.4.11 मन्यामो (for त्वा वय) —(l 6) B3 तान्, D3.4.11 स- (for तत्) B4 अपश्यति (for भवि॰)]

—D3.4 further cont, while D1 subst l 3 only for 32^{ab}

1341* अङ्गदस्तु तथा वीरो प्रत्युक्तो वानरर्षभै ।
अथाब्रवीन्महाबाहुर्जाम्बवन्त च वानर ।
तद्यथा स्याच्च रामस्य कार्यसिद्धिर्महात्मन ।

[(l 2) D4 जाबुवत —(l 3) D1 तु (for च)]

33 ^{a}) Ś1 D2-4.6.12 G2 M2 तथा, D13 ततो (for तदा) Ñ2 V1.3 B1.3.4 D7 अगदं तु(B3 च) शुभं वाक्य, D11 अंगदं तु तथा वीरे —^{b}) Ñ2 V1 B1 प्रत्यक्षे, V3 B3.4 D7.11 ॰क्ते (for प्रत्युक्त) Ś1 Ñ1 D2.12.13 प्लवगेश्वर, Ñ2 B1.4 D7.11 ॰भे, V1 वानरर्षभें (for प्लवगर्षभ) —After 33^{ab}, Ñ2 V1.3 B1.3.4 D7 ins, while D3.4.11 ins l 1 after 33^{ab} and l 2 after 33

1342* अथ तत्र महाबुद्धिर्बुद्धया संचिन्त्य वानरान् ।
वानरप्रीतिजननमुदार वाक्यकोविद ।

[(l. 1) B1 बुद्ध्या (for ॰द्धया) D3.4.11 वानर (for ॰रान्) —(l 2) D3.4 वानर (for ॰र-) B3 -संयुक्तम् (for -जननम्) D3.4.11 हितमुत्तम (for वाक्यकोविद)]

—whereas D1 reads 34^{cd} after 33^{ab}.

—^{cd}) B1 अब्रवीद्, B3 अंतर, D7.10 उत्तम (for उत्तर). D11 ततो वै जाववान्वाक्य (for ^{c}) G3 M1 तदा (for ततो) Ñ2 V1.3 B3.4 D3.4.7.11 अब्रवीद्वालिन सुतं, B1 उत्तरं वालिन सुत(for ^{d}) Ś1 Ñ1 D1.2.12.13 जाब(Ś1 D1 ॰बु)-वानर्थवत्प्राह वालिपुत्रमनिंदित

34 ^{a}) Ś1 Ñ1 D2.12.13 येन ते, Ñ2 V1.3 B1.4 D1.3.7.11 सेत्स्यते, B3 D4 शास्यते, D5.6.8-10 G1 M1 तस्य ते (for अस्य ते) Ś1 D12 व(D12 वी)र्योय(L[ed.] ॰ह) Ñ1 कार्यर्थे, Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1.3.4.7.11 कार्यार्थो, D2.13 कार्योय (for कार्यस्य) —^{b}) D1 किंचिन्न (by transp), D6 यत्किंचित् (for न किंचित्) Ś1 Ñ1 D2.4.12.13 परिहास्यति, Ñ2 V1.3 B1.3.4 D1.3.5-11 ॰हास्यते (for ॰हीयते). ※ Ct कार्यस्य न परिहास्यते शेषे षष्ठी अनुष्ठानमिति शेषो वा ※ —D1 reads 34^{cd} after 33^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ1 D1.2.12 अथ, Ñ2 V1.3 B1.3.4 D3.7.11.13 अहं, D4 अद्य (for एष) Ś1 D2.12.13 संदेशयामि (for संचोद॰) —^{d}) D11 यत् (for य) —After 34, Ñ2 V1.3 B1.3.4 D3.4.7.11 ins

1343* मुहूर्तमात्र नि शब्दा भवन्तु प्लवगर्षभा ।
यावन्नि श्रेयस वाक्य किंचित्प्रकथयाम्यहम्।
जाम्बवेन तथोक्ते तु वाक्ये वानरसंसदि।
सर्वा सा वानरचमूस्तूर्ष्णीं तममित स्थिता।
सोऽब्रवीत्तं महाबाहु जाम्बवान्हरियूथप । [5]
अङ्गदाभिमुख स्थित्वा संप्रहृष्टतनूरुह ।
अह जानामि त वीर वानर वानरर्षभा ।
यो गत्वा योजनशत कृतार्थ पुनरेष्यति।
शलाकाक्षिप्रविष्टा तु संनिकर्षान्न दृश्यते।
सैव दूरस्थिता दृश्या भवत्यनभिसंवृता। [10]

[(l 1) V1 B1 मुहूर्तमात्र, B3 ॰मिव, D3.4.11 किंचिन्मुहूर्तं (for मुहूर्तमात्र) V1 D7 अभवन्, V3 B1 भवत (for भवन्तु). D3.4.11 भवध्व वानरर्षभा (for the post half) —(l 2) D4 भवन्-, D11 अथ (for यावन्). D3 नि संशय, D11 संचोदित (for नि श्रेयस) D7 विचित्र (for किंचित्प्र-) D4.11 transp. वाक्य and किंचित् —(l 3) B3 जांबवता (for ॰वेन) Ñ2 तथोक्तेन, B4 D7 तथोक्ते च (for तथोक्ते तु) D4.11 उक्ते जाबवता वाक्ये(D11 चैव) (for the prior half) D4.11 तथा (for वाक्ये) —(l 4) D11 तूर्ष्णीभूय व्यवस्थिता (for the post. half) D3.4 सर्वे ते वानरास्तूर्ष्णीं भूयश्चैव व्यवस्थिता —(l 5) V1 B1.3 तु, D3.4 तान् (for त). V1.3 B1.3 D3.4 महाबाहुर् (for ॰हु) V1.3 B1 D7 जाबवो (for ॰वान्). V3 -यूथप (for ॰प) —(l 6) D3.4.11 वानर- (for अङ्गद-). V1 B1 -[अ]-भिमुख, V3 ॰खे (for ॰ख) V1 moth-eaten from स्थि up to ह —(l 7) V3 illeg from वानर up to श in l 8 D7 om (hapl) वानर. B3 वानरर्षभ (for ॰भा) —(l. 9)

G 5 1 97
B 4 65 35
L 4 56. 87

ततः प्रतीतं प्लवतां वरिष्ठ-
मेकान्तमाश्रित्य सुखोपविष्टम् ।
संचोदयामास हरिप्रवीरो
हरिप्रवीरं हनुमन्तमेव ॥ ३५

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

B_3 गणा क्षिप्र- (sic) (for शलाकाक्षि-) V_1 [अ]पि, $D_{3\ 4}$ हि (for तु) D_{11} निशालाक्षिप्रविष्टो हि (for the prior half) —(l 10) D_3 न (for स) $D_{3\ 4}$ दूरे, D_7 दूर (for दूर-)]

—Thereafter V_3 cont

1344* * * ׳ ׳ * * * ׳ * * ׳ * * ׳ * * ।
कर्मणा चाप्युपायज्ञ सोऽस्यां तु विनियुज्यते ।
अथाब्रवीन्महातेजा तारेयो वालयोऽङ्गद (sic) ।
अहमेतान्गुणान्मन्ये भूयिष्ठ त गुणोत्तरान् ।
वानरा वानरश्रेष्ठे वपुष्मति हनुमति ।
एष वायोर्वले तस्य तार्क्ष्य इव शीघ्रग ।
हनुमान्वायुपुत्रस्तु कार्ये च विनियुज्यताम् ।
यशस्वी * * * * * * * * * * * * (illeg) ।
अनेन मह* * * * * * * * * * * (illeg) ।
* * * * (illeg) मिद कार्यं लोकजुष्ट यशस्करम् ।
प्रिय वानरराजस्य करिष्यति न सशय ।
इति वानर * * * * * * * * * (illeg) ।
* * * * * * * * * * * * * * ।

[Lines 1 and 13 are illeg]

35 [ab]) $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{2\ 11-13}$ M_1 प्रवीर(M_1 °ण), V_3 महात्मा, G_2 [ऽ]ब्रवीत्त (for प्रतीत) $D_{3\ 4\ 11}$ प्लवग, D_6 पतता (for प्लवता) D_1 तत कपीना प्रवर वसिष्ठम् (for [a]) $Ś_1$ $Ñ_1$ $D_{2\ 12\ 13}$ आविश्य (for आश्रित्य) M_2(after corr as in text) -[उ]पविष्ट (for °ष्टम्) $Ñ_2$ V_1 $B_{1\ 3\ 4}$ D_7 तत कपिर्वृन्दतम(V_1 °मति)स्तु(V_1 moth-eaten from स्तु up to Kānda name) जाववास्तूष्णीकमासाद्य सुखोपविष्ट ❀ Cv r प्लवता वसिष्ठमिति पाठ ❀ —[c]) $Ś_1$ $D_{2\ 12\ 13}$ सदेशयामास($D_{2\ 13}$ °मीह), $Ñ_2$ $B_{1\ 3\ 4}$ $D_{3\ 4\ 7}$ आमन्त्र° (for सचोदयामास) $Ś_1$ $Ñ_1$ V_3 $D_{2\ 12\ 13}$ महानुभाव, $Ñ_2$ $B_{1\ 3\ 4}$ D_7 कपिप्रवीरम्, $D_{1\ 3\ 4\ 11}$ महाप्रभाव (for हरिप्रवीरो) —[d]) $Ś_1$ D_{12} हरि ससि(D_{12} °मि)द्ध, $Ñ_1$ D_{11} हरि स(D_{11} स)वृद्धो, $Ñ_2$ $B_{1\ 3\ 4}$ D_7 एकातशातं, D_1 हरि न नीत्वा (corrupt), $D_{2\ 13}$ हरिं सवृद्धो, $D_{3\ 4}$ °रो (for हरिप्रवीर) D_4 हनुमत (sic). $Ñ_2$ D_7 एव, $B_{1\ 3}$ D_3 एक, D_4 एहि (for एव)

Colophon —*Kānaa name* $Ñ_2$ V_{1}(moth-eaten) $_3$ $B_{1\ 3\ 4}$ D_7 सुदरकाडे —*Sarga name* $Ś_1$ $D_{2\ 12\ 13}$ वानरमत्रण, $Ñ_1$ D_{11} वानरमत्र, $Ñ_2$ V_1 $B_{1\ 4}$ D_7 समुद्रक्रमण (B_1 °णे)चिता(V_1 °ताया), V_3 समुद्रक्रमण, B_3 समुद्रलघनप्रक्रम, D_1 सागरलघने वानरमंत्र, $D_{3\ 4}$ वानरक्र(D_3 °प्रक्र)मणविनिश्चय· —*Sarga no* (figures, words or both) $Ś_1$ $Ñ_1$ B_1 $D_{2\ 4\ 12\ 13}$ om, $Ñ_2$ V_3 $B_{3\ 4}$ D_7 1, D_1 38 (sic), D_3 G_3(before corr as in G_2) 64 (as in text), D_5 62, $D_{6\ 8-10}$ T $G_{1\ 2}$ $M_{2\ 3}$ 65, D_{11} 63, M_1 66, L(ed) 56 —After colophon, G concludes with श्रीरामाय नम

६५

अनेकशतसाहस्रीं विषण्णां हरिवाहिनीम् ।
जाम्बवान्समुदीक्ष्यैवं हनुमन्तमथाब्रवीत् ॥ १
वीर वानरलोकस्य सर्वशास्त्रविदां वर ।
तूष्णीमेकान्तमाश्रित्य हनुमन्किं न जल्पसि ॥ २
हनुमन्हरिराजस्य सुग्रीवस्य समो ह्यसि ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि तेजसा च बलेन च ॥ ३
अरिष्टनेमिनः पुत्रो वैनतेयो महाबलः ।
गरुत्मानिव विख्यात उत्तमः सर्वपक्षिणाम् ॥ ४
बहुशो हि मया दृष्टः सागरे स महाबलः ।
भुजगानुद्धरन्पक्षी महावेगो महायशाः ॥ ५

65

M1 begins with श्रीरामाय नम

1 [a]) D4 5 11 13 G -साहस्रा —[b]) D10 lacuna for पण्णा B4 कपि- (for हरि-) V3 विष * * * * * * (illeg) —[c]) Ś1 D1 3 जाबुवान् Ś1 D1 6 11 12 T1.3 G2 3 M1 2 [ए]व, Ñ2 V1 3 B1 4 D3 4 [अ]थ, Ck t as in text (for [ए]व) B3 प्रसमीक्ष्याथ, D2 13 समुपागम्य, D5 सपरीक्ष्यैव, T2 समवेक्ष्यैव (for समुदीक्ष्यैव) —[d]) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 उवाच ह (for अथाब्रवीत्) —After 1, D3 4 11 ins

1345* कार्यं वानरसैन्यस्य सर्वशास्त्रार्थकोविदे ।

[D3 -कार्यार्थ- (for -शास्त्रार्थ-)]

—Then they cont l 5–11 of 1346*

2 [a]) Ñ2 V1 3 B1.3 4 D7 ऋक्ष (V3 वीर, B1 मुख्य, B3 मुख्यो) वानरसैन्यस्य —[b]) D5 6 9 G1 2 M -विशारद, G3 -विदा वर (for -विदां वर) Ś1 Ñ1 D2 12 13 सर्वधर्मार्थकोविद°, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 सर्वशास्त्रार्थकोविद (Ñ2 °द, G[ed]°द्) —[c]) V1 moth-eaten from मा up to हनुम in [d] Ñ2 V3 B1 4 D7 आसाद्य, B3 D11 आस्थाय (for आश्रित्य) D1 तूष्णीमेका समासाद्य (sic), D2 13 तूष्णीमेव समागम्य (D13 after corr °श्रित्य, D13 °वेश्य) —[d]) Ś1 वक्ष्यसे, Ñ V1 3 B1 D1 2 4 7 11 13 भाषसे (for जल्पसि) B3 4 D3 हनूमान्कि न भाषते (D3 °से), D12 हनुमन्किं नु वक्ष्यसे ❀ Ck एवमब्रवीदित्येवशब्दार्थ एव वीर वानरेत्यादि। वानरलोकस्य।, Ct एवमब्रवीदित्येवशब्दार्थे वीर वानरेति। वानरलोकस्य वीरेत्यन्वय, निर्धारणे षष्ठी। यद्वा हे वीर! वानरलोकस्य कृत्यमुद्दिश्य किं न जल्पसीत्यन्वय ❀ —After 2, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 ins, while D3 4 11 cont l 5–11 after 1345*

1346* यो युक्तो बुद्धिशास्त्राभ्यां यशसा विक्रमेण च ।
कर्मणा चाप्युपायज्ञ सोऽस्या धुरि नियुज्यते ।
अथाब्रवीन्महातेजास्तारेयो वानरोऽङ्गद ।
अहमेतान्गुणान्मन्ये भूयिष्ठांश्च गुणोत्तरान् ।
वानरा वानरश्रेष्ठे वपुष्मति हनूमति ।
एष वायोर्बले तुल्यस्तद्वेग इव शीघ्रग ।
हनुमान्वायुपुत्रस्तु कार्येऽत्र विनियुज्यताम् ।
यशस्वी द्युतिमांश्चैव रामसुग्रीवयोर्हित ।
अनेन सह सख्य च विदित लोकवीरयो ।
धर्मजुष्टमिद कार्यं लोकजुष्टं यशस्करम् ।
प्रिय वानरराजस्य करिष्यति न सशय
इति वानरमुख्यस्य समनुज्ञाय शासनम् ।
अथोत्सुर्दनुमन्त ते वानरा वानरर्षभम् ।

[(l 1) B3 वृद्धो वृद्ध-(sic) (for युक्तो बुद्धि) —(l 2) B4 कर्मणा Ñ2 B4 वा (for च) V1 नियुज्यता (for °ज्यते) B3 कर्मणा समुपाजाय कथ त्व दूरमास्थित —(l 4) Ñ2 B3 4 D7 भूयिष्ठ वा (B3 4 च) B1 गुणोत्तमान् (for °त्तरान्) —(l 5) V1 व * * ति (moth-eaten), B3 सर्वमेव (for वपुष्मति) Ñ2 D3 4 7.11 transp वपुष्मति and हनूमति. —(l 6) B3 अपि समस् (for बले तुल्यस्) —(l 7) B4 -पुत्रश्च, D3 4 11 -तनय (for -पुत्रस्तु) V1 तु, D3 4 11 [ऽ]स्मिन् (for ऽत्र) B3 कार्येण विनियुज्यते (for the post half) —D3 4 11 om l 9 —(l. 9) B1 विहित (for विदित) —(l 10) D3 * *जुष्टम्, D11 धर्मदृष्टम् (for धर्मजुष्टम्) B4 स्वर्ग-, D4 लोकैर् (for लोक-) —(l 12) B1 3 -राजस्य (for -मुख्यस्य) D7 समनुज्ञाप्य (for °ज्ञाय) —(l 13) D7 न (for ते) V1 B3 अथोवाच (B3 °चुस्ते) हनूमत (for the prior half) V1 जाववान् (for वानरा)]

3 V3 illeg for [a] —[a]) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 कपि- (for हरि-) —[c]) D1 3 4 [ए]व (for [अ]पि) D2 वह्ने समीरणस्यापि, D13 वह्निमारुतयोश्चापि —[d]) B1 [अ]पि (for first च)

4 V3 illeg for 4[ab] —[a]) Ñ2 B1 3 4 D7 भ्राता (for पुत्रो). ❀ Cv अरिष्टनेमि काश्यप । नकारान्तत्वमार्षम्।, so also the other Cs ❀ —B1 3 om 4[c]–6[b] Ś1 D12 13 om 4[c]–5 —[c]) Ñ V1 3 B4 D1–8 10 11 T2 3 M3 इति, Ct as in text (for इव).

5 Ś1 B1 3 D12 13 om 5 (cf v l 4) —[a]) B4 G3 [ऽ]पि (for हि) —[b]) D5 6 G3 हि, G1 2 M2 (after corr *sec m* as in text) सु- (for स) Ñ2 V1 D2 7 सागरे मकरालये, V3 B4 सपतन्सागरे पुरा, D3 4 सोबरे सुमहाबल .—D1 om 5[cd] —[c]) D8–10 G3 M1 भुजगान् (for भुज°) Ñ2 D2 7 पूर्वं (for पक्षी) V3 B4 भुजंगानुत्क्षिपन्पक्षी —[d]) V3 B4 D6 महाबल (for °यशा) Ñ V1 D2–4 7 11 महातेजा महाबल (D3 4 11 °यशा), D5 8–10 महाबाहुर्महाबल

पक्षयोर्यद्बलं तस्य तावद्भुजबलं तव ।
विक्रमश्चापि वेगश्च न ते तेनापहीयते ॥ ६
बलं बुद्धिश्च तेजश्च सत्त्वं च हरिसत्तम ।
विशिष्टं सर्वभूतेषु किमात्मानं न बुध्यसे ॥ ७
अप्सराप्सरसां श्रेष्ठा विख्याता पुञ्जिकस्थला ।
अञ्जनेति परिख्याता पत्नी केसरिणो हरेः ॥ ८
अभिशापादभूत्तात वानरी कामरूपिणी ।
दुहिता वानरेन्द्रस्य कुञ्जरस्य महात्मनः ॥ ९ G 5 2 13 B 4 66 10 L 4 57 8

6 B1 3 om 6^{ab} (cf v l 4) —^{a}) V3 यद्बलपक्ष, D4 भुजयोर्यद् (for पक्षयोर्यद्) —^{b}) D8–10 भुजवीर्यं, M1 भुजयोस्तद् (for तावद्भुज-) —V3 mostly illeg for ^{cd} —^{c}) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 [ए]व (for [अ]पि) Ś1 Ñ1 V1 D G2 तेजश् (for वेगश्) —Ś1 D12 om (hapl) $6^{d}-7^{a}$ —^{d}) D1 8 10 11 G1 M1 [अ]पि, D3 4 6 [अ]व- (for [अ]प-) Ñ2 V1 B1 3 4 G3 ते न(B3 न च) तेनाव(G3 °पि)-हीयते, D2 नो भयं तद्विहीयते, D7 भवतो नैव हीयते, D13 न भयं तव हीयते ❀ Cv r पक्षयोर्यद्बलं तस्य तावद्भुजबलं तव । विक्रमश्चापि वेग(Cv तेज)श्च न ते (Cr ते न) तेनापहीयते इति पाठ (Cv तेनापहीयते । ततो नु ततोऽपहीयते ?, Cr अत्र) समानपदमध्याहर्तव्यम् । विक्रमादिकं तेन गरुत्मता समानं नापहीयते । न न्यूनं भवतीति योजना । यद्वा तेनेति पञ्चम्यर्थे तृतीया।, Cm g पक्षयोरिति (Cg अत्र समानपदमध्याहार्यम्) विक्रमादिकं तेन गरुत्मता समानम्(Cm °मिति शेष ।) नावहीयते न न्यूनं भवति(Cm °तीत्यर्थ) । यद्वा तेनेति पञ्चम्यर्थे तृतीया(Cg तेनेति पञ्चम्यर्थे तृतीया वा) ।, Ck तस्य पक्षयोर्यद्बलं तव च यद्भुजवीर्यबलमुभयं तुल्यमिति शेष । पक्षयोर्यद्बलं तस्य भुजवीर्यबलं तवेति पाङ्क्त । योजनाशक्त्यान्यथा पठति पर । ते वेगो विक्रमश्च तेन गरुत्मद्बलेन वेगेन च नावहीयते न्यूनो न भवति । आत्माभिजनबलपराक्रमवैभवमित्यर्थ ।, Ct 'भुजवीर्यबलं तव' इति प्राचीनपाठे तस्य पक्षयोर्यद्बलं तव च यद्भुजवीर्यबलमुभयं तुल्यमिति शेष । ते विक्रमश्च तेजश्च तेन गरुत्मता नापहीयते न न्यूनो भवति ❀

7 Ś1 D12 om 7^{a} (cf v l 6) —^{ab}) V3 वेगश्, D11 सत्त्व (for तेजश्) D11 वेग (for सत्त्व) B1 4 transp तेजश् and सत्त्व Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D2,6–10 1. 13 M3 हरिपुंगव D3 4 तेजो बुद्धिर्बलं चैव वेग च हरिपुंगव —^{c}) V3 B3 D7 वरिष्ठ, G M2 विशिष्ट (for विशिष्टं) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D7 सर्वभूताना, D3 4 11 °भूतेभ्य, D12 हरिभूताना (for °भूतेषु) D1 न दृष्ट सर्वभूतेस्ते, D2 13 विभूयात्सर्वभूताना —^{d}) Ñ2 V1 3 B1 4 D7 transp किम् and आत्मान D5 8–10 Ct सज्जसे, D7 मुह्यसे (sic) (for बुध्यसे) B3 आत्मान न च बुध्यसे —After 7, Ś1 Ñ1 D2 11–13 ins

1347* यादृशो वैनतेयस्य वेगो वेगवतो महान् ।
तादृशस्तव वेगो हि किमात्मान न बुध्यसे ।

[(l 1) D12 lacuna for वेगो D13 वेगवता (for °वतो) —(l 2) D13 च (for हि) D12 lacuna for न]

8 ^{a}) D2 13 उत्तमा, D6 अप्सरो, T G1 2 M1 आसीद्, (for अप्सरा) Ñ2 B3 4 अप्सर-, B1 [अ]प्सरस (for [अ]प्सरसा) Ś1 Ñ1 D12 उत्तमाप्सरसाप्येषा, D1 अप्सरोभ्योप्सर श्रेष्ठा, D3 6 अप्सरस्त्वप्सर श्रेष्ठा, D7 अप्सरास्वप्सरा श्रेष्ठा, D11 अप्सराश्चाप्सर श्रेष्ठा, M3 अप्सरा सुरसा श्रेष्ठा(sic) ❀ Cr m अप्सराप्सरसामिति निर्देश आर्ष ।, Cg अप्सरेति निर्देश आर्ष, Ck अप्सराप्सरसामिति सविभ्छान्दस । 'अप्सरा' इत्येकवचनान्तोऽप्यस्ति ।, Ct अप्सराप्सरसामिति । 'अप्सरा' इत्येकवचनान्तोऽपि । सविरार्ष । 'अप्सरा' इत्यावन्त आर्ष इत्यन्ये ❀ —^{b}) G1 2 M2 विज्ञाता, Ck t as in text (for विख्याता). B3 (with hiatus) अजना तदा, D3 6 9 11 M1 पुजिकस्थली, Ct as in text (for °स्थला) —After 8^{ab}, B1 reads 9^{ab}, 10^{cd}, 9^{cd} and 8^{cd}, while Ñ2 V1 3 B4 D7 read 9 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp 8^{ca} and 9^{ab} B3 transp 8^{cd} (followed by 1349*) and 9 —^{c}) D1 3 12 अंजनी B1 D1 7 परिज्ञाता, B3 T G1 च विख्याता (for °ख्याता) M1 अजना चेति विख्याता —^{d}) B1 3 4 केशरिण Ñ2 V1 3 B1 4 D7 कपे, B3 तथा (for हरे) —After 8, Ñ2 V3 D6–10 S ins

1348* विख्याता त्रिषु लोकेषु रूपेणाप्रतिमा भुवि ।

[G1 3 M1 माता ते, G2 विज्ञाता (for विख्याता)]

—Then Ñ2 V3 D7 cont, while V1 B1 3 4 D1 ins after 8, whereas Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 ins after 9

1349* अभिशापक्षयाज्जाता पुनस्त्रिदिवचारिणी ।

[B3 एषा, D1 4 याता (for जाता) Ñ2 V1 3 B1 4 D7 पुनश्च(Ñ2 °वें) दिवि चारिणी, D1 3 4 भूयस्त्रिदिवमगना (for the post half)]

9 For the sequence in Ñ2 V1 3 B1 4 D7, cf v l 8 Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp 8^{bd} and 9^{ab} B3 transp 8^{cd} and 9 —^{a}) D3 4 G2 M1(before corr) अपि (for अभि-) Ñ2 D7 प्रसूता सा, B1 (marg also) अभूत्पश्चाद्, B4 अभूत्तत्र (for अभूत्तात) —^{b}) D8–10 Ct कपित्वे (for वानरी). —After 9^{ab}, B3 reads $10^{c}-11^{b}$, repeating them in their proper place D1 om 9^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ1 D12 दुहिता विरज(Ñ1 कुजर)स्यासौ, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 °ता हरिमुख्यस्य, D2 13 °नागराजस्यासौ —^{d}) Ś1 Ñ1 D2 12 13 वानरस्य (for कुञ्ज°) ❀ Cv r अभिशापादभूत्तात वानरी कामरूपिणी । दुहिता वानरेन्द्रस्य कुञ्जरस्य महात्मन । इति पाठक्रम ❀ —After 9, Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 ins 1349*

15 10 9 कपित्वे चारुसर्वाङ्गी कदाचित्कामरूपिणी ।
मानुषं विग्रहं कृत्वा यौवनोत्तमशालिनी ॥ १०
अचरत्पर्वतस्याग्रे प्रावृडम्बुदसंनिभे ।
विचित्रमाल्याभरणा महार्हक्षौमवासिनी ॥ ११
तस्या वस्त्रं विशालाक्ष्याः पीतं रक्तदशं शुभम् ।
स्थितायाः पर्वतस्याग्रे मारुतोऽपहरच्छनैः ॥ १२
स ददर्श ततस्तस्या वृत्तावूरू सुसंहतौ ।
स्तनौ च पीनौ सहितौ सुजातं चारु चाननम् ॥ १३
तां विशालायतश्रोणीं तनुमध्यां यशस्विनीम् ।
दृष्ट्वैव शुभसर्वाङ्गीं पवनः काममोहितः ॥ १४
स तां भुजाभ्यां पीनाभ्यां पर्यष्वजत मारुतः ।
मन्मथाविष्टसर्वाङ्गो गतात्मा तामनिन्दिताम् ॥ १५
सा तु तत्रैव संभ्रान्ता सुवृत्ता वाक्यमब्रवीत् ।
एकपत्नीव्रतमिदं को नाशयितुमिच्छति ॥ १६

---

10 For the sequence in B1, cf v l 8 Ñ1 illeg for 10^ab (except कपित्वे) —^a) Ñ2 V1 3 B1 4 D7 कपित्वाच्, D3 4 कदाचिच् (for कपित्वे) Ś1 D12 कपित्वे सा तु चावंगी —^b) Ñ2 D7 कर्हिचित्, D1 मानुषी, D3 4 वानरी (for कदाचित्) —B3 reads 10^c–11^b after 9^ab, repeating 10^cd here —^c) B4 तु वपु, G2 ग्रहण (for विग्रह). —^d) V3 D5–6 8–10 G3 M1 3 रूपयौवन-, D11 यौवनोन्मत्त- (for °त्तम-) G M1.2 -पालिनी Ñ2 V1 B1 3 (both times) 4 D7 साक्षादमरवर्णिनी

11 D5 6 8–10 M3 Ck t transp ^ab and ^cd B3 reads 10^c–11^b after 9^ab, repeating 11^ab here —^a) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 (both times) 4 D1–4 7 11–13 व्यचरत् (for अचरत्) —^b) Ñ2 V1 3 B1 4 D2 7 11 प्रावृषि (for प्रावृड्-) Ś1 Ñ1 B3 (both times) D1 3 4 12 13 प्रावृष्यम्बुदसंकुले (B3 °निभा, D1 3 °तते, D4 °गता) ❀ Cv r अचरत्पर्वतस्याग्रे प्रावृडम्बुदसंनिभे इति पाठ ❀ —^d) D6 महार्हा (for महार्ह-) D1 महार्हा क्षौमवाससा, D5 8–10 कदाचित्क्षौमधारिणी

12 ^a) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 transp तस्या and वस्त्र —After 12^a, D4 reads 12^d and 12^c, repeating 12^cd in its proper place D1 transp ^b and ^d —^b) D4–6 8–10 13 T3 G2 पीत- (for पीतं). D6 -रक्ततर (for °दश) Ś1 Ñ1 D2 12 13 तत, D4 भुजं (sic) (for शुभम्) B1 पीत रक्त सुशोभन, D1 स्फीत रक्तच्छद शुभं —^c) Ś1 D12 स्थिता सा (for स्थितायाः) —^d) Ñ2 B3 T M1 2 [S]पाहरच्, B4 प्राहरच्, D1 3 4 11 व्यहरच् (for ऽपहरच्) Ñ1 शुभ (for शनैः) Ś1 D2 12 13 मारुतोरच्छद शुभ (with hiatus), V1 पपात धरणीतले

13 ^a) G3 सददर्श G1 तदा (for ततस्) —^b) Ñ2 B1 3 D7 समाहितौ, V1 समाजितौ, B4 समाहतौ, D1 2 9 11 13 G3 M2 सुसहितौ, D4 च सहतौ, G3 सुसवृतौ (for सुसहतौ) —^c) Ñ2 V1 3 B3 4 D7 रुचिरौ (for सहितौ) B1 स्तनौ च पीनरुचिरौ, G3 सहतौ च स्तनौ पीनौ —^d) Ś1 D1 2 12 13 सुनास, Ñ1 सुनस, G1 सजात (for सुजातं) G3 चारुलोचन Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 11 सुरूपं प्रिय (D3 4 11 चारु) दर्शनं: —After 13, D11 ins

1350* नेत्रे कमलपत्राभे सुनासं चारुदर्शनम् ।

14 ^a) D5 8–10 यलाद् (for विशाल-) D11 विशालायतसुश्रोणीं —^b) Ś1 Ñ1 D2,12 13 तपस्विनीं, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 अनिंदिता, G1 M2 मन° (for यशस्विनीम्) —^c) T2 तु (for [ए]व) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 चारुसर्वांगीं, D2 13 शुभचार्वंगीं (for शुभसर्वाङ्गीं) —^d) V3 B1 3 4 D1 3 4 7 11 मारुत, G3 अभवत् (for पवन) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 समवेपत (D1 °पथु, D4 °क्षत) (for काममोहित)

15 ^a) D5 G3 सतीं (for स ता) Ś1 D2,12 13 पवन; Ñ2 D7 वृत्ताभ्या, B3 D8–10 M1 3 दीर्घाभ्या, D5 om (hapl), D6 marg (for पीनाभ्या). —Ñ1 illeg for 15^b – 16 —^b) Ñ2 V1 3 B1 D7 भाविनीं, B3 कामिनीं, B4 भामिनीं (for मारुत) Ś1 D2 12 13 सुनेत्रा परिषस्वजे, D1 3 4 11 दीर्घनेत्रा परिष्वजत् (D1 11 °जन्) —D1 om 15^c – 17^b —^c) Ñ2 V1,3 B1 3 4 D7 -मर्मात्मा (for -सर्वाङ्गो) Ś1 D2 12 13 मदनाविष्टसर्वा (D2 °सर्वविष्टा [meta])त्मा, Ck °श्लिष्टसर्वाङ्गो, Ct as in text —^d) Ñ2 V3 B1 D7 ते मातरम्, B3 ता मारुत (with hiatus), B4 त्वन्मातरम्, D11 गतवान्ताम् (for गतात्मा ताम्). ❀ Cv स तामित्यादौ द्वितीयस्य तच्छब्दस्य ता गतात्मेति संबन्ध । सतीमिति सम्यक् । तच्छब्दानभ्यासात् ।, Cr m g स तामिति । ता गतात्मा (Cg तद्गतचित्त । ता) पर्यष्वजतेति सबन्ध (Cr.m सतीमिति वा पाठ) ❀

16 D1 om, Ñ1 illeg for 16 (for both, cf v l 15) —^a) T3 त (for तु) Ś1 D3 4 12 सा तत्र कोप (D3 4 °पात्) सभ्राता, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 तत्र (Ñ2 D7 °त·) सा कोपसरक्ता (V1 3 °क्त, B3 °क्त-), D2 13 सा च तत्र सुसभ्रांता, D11 सा तत्रा सा ससभ्राता (corrupt) —After 16^a, G3 M1 2 (*inf lin sec m*) ins

1351* कुत्सयन्ती च मारुतम् ।
तद्वृत्तमपि धारयन्ती

[(l 1) M2 [इ]व (for च) —(l 2) M2 धार्याशु (for धारयन्ती)]

—^b) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 D2–4 7 11–13 M1 सुनेत्रा, B3 -लोचना, D8 10 सुव्रता (for सुवृत्ता) —^d) D13 अर्हति (for इच्छति).

अञ्जनाया वचः श्रुत्वा मारुतः प्रत्यभाषत।
न त्वां हिंसामि सुश्रोणि मा भूत्ते सुभगे भयम्॥ १७
मनसास्मि गतो यत्त्वां परिष्वज्य यशस्विनि।
वीर्यवान्बुद्धिसम्पन्नः पुत्रस्तव भविष्यति॥ १८
अभ्युत्थितं ततः सूर्यं बालो दृष्ट्वा महावने।
फलं चेति जिघृक्षुस्त्वमुत्प्लुत्याभ्यपतो दिवम्॥ १९ G. 5. 2 25 B. 4 66 21 L. 4 57. 19

17 D1 om 17^{ab} (cf v l 15) —^{b}) G2 पवन (for मारुत) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 11 प्रत्यभाषत मारुत —^{c}) D5 13 न त्वा M3 (before corr. as in text, after corr *sec m*) हसामि (for हिंसामि) Ñ V1 3 B1 4 D2–4 7 11–13 कल्याणि (for सुश्रोणि) B3 स त्वा जानामि रभोरु, D1 मरुत्वानस्मि कल्याणि —^{d}) D1 3 4 11 transp भूत् and ते D6 8–10 मनसो (for सुभगे) Ś1 Ñ1 D2 12 13 मा ते भूद्बुद्धिरन्यथा, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 मारुतोस्मि शुभा(B3 वरा)नने

18 ^{a}) G1 मारुतो (for मनसा) G3 सगतो (for [अ]स्मि गतो) Ñ2 V1 B1 D12 13 यस्, B3 D11 [ऽ]हं (for यत्) —^{b}) Ñ1 illeg from ष्वज्य up to तव in ^{d} D1 परिष्वग, D3 4 अभिषग (for परिष्वज्य) Ś1 D12 13 मनस्विनि, Ñ2 V1 3 B3 4 D7 तपस्विनीं(Ñ2 °नि), B1 D6 T1 G2 M3 यशस्विनीं, D2 T3 G1 3 M1 2 मनस्विनीं —^{d}) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 5 7–11 transp पुत्रस् and तव D3 4 तस्मात्ते भविता सुत —For 18^{cd}, Ś1 D12 subst, while D2 cont after 1355*

1352* वीर्यवन्त महासत्त्व जनयिष्यसि शोभने।

—After 18, S1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1 12 13 read 27^{c} – 28^{b}

—After 18, Ñ2 V3 D5–10 S ins

1353* महासत्त्वो महातेजा महाबलपराक्रम।
लङ्घने प्लवने चैव भविष्यति मया सम।

[(l 1) D7 महामत्तो (for °सत्त्वो) Ñ2 V3 D7 महाकायो (for °तेजा) —(l 2) V3 क्रमणे (for प्लवने) Ñ2 वापि, V3 D7 चापि (for चैव) T1 च मत्सम, T2 3 M1 हि मत्सम ❀ Cv r 'भविष्यति मया मम' इत्यत परमेवमुक्ता ततस्तुष्टा जननी ते महाकपे। गुहाया त्वां महावाहो प्रजज्ञे प्लवगर्षभम्। (Cv °स्तुष्टेत्यादि-श्लोक। अस्यानन्तरम्) अभ्युत्थित तदा(Cv °त) सूर्यं वालो दृष्ट्वा महावने। फल चेति जिघृक्षुस्त्व(Cv °स्त)मुत्प(Cv °त्प्लु)त्याभ्यपतो दिवम्। इति पाठक्रम (Cv इत्येष श्लोक) ❀]

—Then V3 cont

1354* रामरावणयोर्युद्धे कार्यसिद्धिं करिष्यति।

—After 18, D2 ins

1355* स त्व केसरिण पुत्र तेजसा चापि मत्समम्।,

while D3 4 11 ins after 18, Ñ2 D5–10 S cont l 3 only after 1353*, V3 further cont l 3 only after 1354*

1356* मम लक्ष्मीश्च तेजश्च बल वीर्यं च यादृशम्।
तादृशेनोपपन्नस्ते श्रीमान्पुत्रो भविष्यति।
एवमुक्ता ततस्तुष्टा जननी ते महाकपे।
गर्भं सा धारयामास सहस्रपरिवत्सरान्।
अथ वर्षसहस्र वै गर्भं सधार्य साञ्जना।
तस्मिन्नेवाचले पुण्ये सुपुत्रे त्वा महाबलम्।
स त्व केसरिण क्षेत्रे सभूत शीघ्रविक्रम।
गुहाया त्वा महावाहो प्रजज्ञे प्लवगर्षभम्।

[(l 2) D3 तादृश च (for तादृशेन) —(l 3) D11 श्रुत्वा (for तुष्टा) Ñ2 V3 महाबल, D7 °वने (for °कपे) —(l 4) D3 गर्भं सधारयामास सहस्र परिवासरान् —D3 4 11 om l 8 —(l 8) D7 त्वा D5 7–10 G2 प्लुवगर्षभ]

—Then D3 4 11 read 28^{ab}

19 Before 19, Ñ2 V3 D2 7 G2 read 27^{c} – 28^{b}, G2 alone repeating them in their proper place D7 om 19 Ñ1 illeg upto वालो in ^{b} —^{a}) D11 M1 अभ्युद्यत (for °त्थित) Ś1 B1 D13 उद्यत हि त्व(B1 त)मादित्य, Ñ2 V1 3 B3 4 D1 2 4 7 12 उद्यत हि(D1 त) त्वमादित्य —^{b}) Ñ2 V3 B4 D7 वाल्याद् (for वालो) Ś1 Ñ1 D3 12 13 भूत्वा (for दृष्ट्वा) B1 महाचले, B3 4 °बल (for °वने) —^{d}) T2 3 G1 उत्पत्य (for उत्प्लुत्य) M1 [अ]भ्युद्यतो, M7 [अ]भ्युद्गतो (for [अ]भ्यपतो) D5 6 8–10 उत्पत्याभ्युत्थि(D6 °त्याभ्याग, D9 °त्या . .)तो दिव, G2 उत्प्लुत्याभ्युत्थितो दिश ❀ Ck t फलमिति। जिघृक्षु सन्नुत्प्लुत्य दिवमभ्युत्थितश्चेति योजना (Ct °क्षुरुत्पत्योत्प्लुत्य दिवमभ्युत्पत। 'उत्प्लुत्याभ्युत्थितो दिवम्' इति पाठान्तरे उत्प्लुत्य दिवमभ्युत्थित इति योजना) ❀ —For 19^{cd}, Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D1 2 4 7 11–13 subst

1357* ग्रहीतुकाम क्रीडार्थमुत्पपाताम्बर बली।

[D1 वशी (for बली) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 गिरेरुत्पतितो दिव, D4 11 उत्पपात भवान्(D11 गिरेर्) दिव (for the post half).]

—Then Ñ2 V1 D2 7 13 cont, while Ś1 D12 ins after 20 (first occurrence)

1358* यमेव दिवस त्व च ग्रहीतु भास्कर प्लुत।
तस्मिन्नेव दिने राहु सजिघृक्षुर्दिवाकरम्।
उपाजगाम त्वा दृष्ट्वा त्वरित सोपचक्रमे।
इन्द्रस्य भवन गत्वा सह शक्रेण चाभ्ययात्।
ऐरावतस्कन्धगत दृष्ट्वा शक्र त्वमागतम्।
समायातश्च शक्रस्त्वा कुलिशेनाभ्यताडयत्।

[(l 1) V1 तत (for प्लुत) Ñ2 D7 भास्कर प्लुतवास्तत (for the post half) —(l 2) V1 moth eaten for राहु

2 26 शतानि त्रीणि गत्वाथ योजनानां महाकपे ।
66 22 तेजसा तस्य निर्धूतो न विषादं ततो गतः ॥ २०
57 20 तावदापततस्तूर्णमन्तरिक्षं महाकपे ।
क्षिप्तमिन्द्रेण ते वज्रं क्रोधाविष्टेन धीमता ॥ २१

ततः शैलाग्रशिखरे वामो हनुरभज्यत ।
ततो हि नामधेयं ते हनुमानिति कीर्त्यते ॥ २२
ततस्त्वां निहतं दृष्ट्वा वायुर्गन्धवहः स्वयम् ।
त्रैलोक्ये भृशसंक्रुद्धो न ववौ वै प्रभञ्जनः ॥ २३

मजिघ्र Ś1 D2 12 13 तमेव दिवम राहु (for the prior half) —(l 3) V1 त (for त्वा) Ś1 D12 शक्र त्वान् (for त्वरित म) —(l 4) Ñ2 V1 त्वाभ्यगात्, D7 वाभ्ययात् (for त्वाभ्ययात्) —(l 5) Ñ2 D7 ऐरावतस्थ सुरपतिर्दृष्ट्वा त्वा तु समा(D7 समुपा)गत —(l 6) D2 13 समायात Ñ2 D7 देवराट् त्वा समालोक्य(Ñ2 °च्य) (for the prior half)]

—After 1357^*, D4 11 cont l 14–17 of 1368^*.

20 Ñ1 om 20 S1 D13 read 20 twice —^{a}) Ś1 V1 3 D1–4 11–13 (Ś1 D12 second time) गत्वोर्ध्वं, Ñ2 B1 3 4 D7 तत्रोर्ध्वं (for गत्वाथ) Ś1 D12 (first time) शतानि यातस्त्रीण्यूर्ध्वं —^{b}) B1 महाकपि ❀ Cr m g शतानि त्रीणि, एतदनेकयोजनसहस्राणा(Cg °कशतयोजनाना)-सुपलक्षणम्। उत्तरश्रीरामायणे ‘ बहुयोजनसाहस्र क्रामत्येप ततोऽन्तरात्। पितुर्बलाच्च बाल्याच्च भास्कराभ्याशमागत ’ इति वक्ष्यमाणत्वात् (Cg “ बहुयोजनसाहस्रं क्रामत्येप ” इत्युत्तरकाण्डे वक्ष्यमाणत्वात्). ❀ —G3 om (hapl) $20^c – 21^b$ —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 4 7 11 12 (Ś1 D12 first time) [स]कस्य, D13 तत्र (for तस्य) —^{d}) G1 विषाद तु (for न विषाद) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 4, 7 11 12 (Ś1 D12 first time) गतस्तदा, B3 गतस्तथा, D5 8–10 M3 गतस्तत (by transp), Ct as in text (for ततो गत·) Ś1 D2 12 13 (Ś1 D12 second time) वज्रेण च समाहत —After 20, Ś1 D2 12 13 (Ś1 D12 second occurence) ins

1359^* न विषाद गतस्तत्र निपपात महीतले।

21 G3 om 21^{ab} (cf v l. 20) B1 repeats 21^{ab} after 21 —^{a}) Ś1 Ñ1 D2 11–13 तस्माद्धि (D11 °दा) पततः शीघ्रम्, Ñ2 D7 तत्राव(D7 तस्माच्च)पततो ऽन्त्याद्, V1 तत्र त्वं पतगो ऽन्त्याद्, V3 B1(second time) 3 तत्राथ पति(V3 °त)तो ऽन्त्याद्, B1(first time) M1 तवाभ्युत्पति(M1 °त)तस्तूर्णम्, D1 तत्रश्चापतित क्षिप्रम्, D4 तत आपतत क्षिप्रम्, D5 6 8–10 Ct त्वामभ्युपगत तूर्णम्, G1 M2 ततोभ्यु(M2 °तो ह्यु)पगतस्तूर्णम्, G2 (m also as in M1) तत्राप्यनागत तूर्णम्, G(ed) भवत्युत्पतिने शीघ्रम् —^{b}) Ñ1 illeg for क्ष महाकपे V3 D1 6 G1 M2 अतरि (D6 °री)क्षान्, G(ed) °रीक्ष (for °रिक्ष) Ś1 Ñ2 V1 B1 (second time) 3 D2 4 7 11–13 अतरि(Ñ2 B3 °री)क्षात्कपे (Ñ2 › [illeg]) तव —For 21^{ab}, B4 subst

1360^* तत्राथ पततो ऽन्त्यादन्तरीक्षान्महाकपे।

—After 21^{ab}, D4 11 ins, while D3 subst. for 21

1361^* इन्द्रेण चासि वज्रेण दिवाकरमुपस्थित ।
हनुप्रदेशेऽभिहतस्ततोऽसि पतितो दिव.।

[(l 2) D3 [ऽ]तिहत शूरोसि (for ऽभिहतस्ततोऽसि)]

—Ś1 Ñ V1 B3 D1 2 7 12 13 om 21^{cd} —^{c}) B1 वज्र ते (by transp), B4 वज्रं वै, G1 ते वक्त्र (sic) (for ते वज्रं) —^{d}) G1 चेतसा (for धीमता) D5 8–10 कोपाविष्टेन तेज(D5 चेत)सा —For 21^{cd}, D4 11 subst , D3 subst for 22^{ab}

1362^* शक्रवज्रप्रहारेण वामस्ते दारितो हनु ।

22 Ñ1 illeg for 22^a —^{a}) D5 6 8–10 G1 2 M2 Ct तदा (for तत·) —^{b}) Ñ1 वाममेतद् (for वामो हनुर्). —For 22^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 2 4 7 11–13 subst

1363^* हनु शैलेन्द्रशिखरे वाम एष त्वभज्यत।

[V1 शैलाग्र, B3 शैलस्य (for शैलेन्द्र-). V3 B3 एव (for एष) D4 वमज्यत (for त्वभ°) Ś1 D2 12 13 वाममेतदभज्यत, D1 11 वामो ह्येष न्यभज्यत (for the post half)]

—For 22^{ab}, D3 subst 1362^*. —^{cd}) Ś1 Ñ V1 B1 4 D1 2 7 12 13 तु, D6 [ऽ]पि, D8 10 [ऽ]भि- (for हि) B4 तु (for ते) V3 B3 ततस्तु नाम ते वीर (for °) Ñ2 V1 2 B4 D7 विश्रुतं, B1 3 विश्रुत , D5 8–10 G2 कीर्तित (for कीर्त्यते) D3 4 11 नाम तस्माच्च ते चक्रुर्मुनयो हनुमानिति ❀ Cv.r ततो हि नामधेय ते हनूमानिति कीर्त्यते (Cv हनुमानिति कीर्त्यते।) इत्यत पर, ‘ततस्त्वा निहतं दृष्ट्वा, त्रैलोक्ये भृशसक्रुद्धो, सम्भ्रान्ताश्च सुरा सर्वे, प्रसादयन्ति सक्रुद्धं, प्रसादिते च पवने, अशास्त्रवध्यता तात, वज्रस्य च निपातेन, सहस्रनेत्र प्रीतात्मा, स्वच्छन्दतश्च मरण ’ इत्येते श्लोका द्रष्टव्या । एभ्योऽनन्तरं स त्व केसरिण इत्यादिश्लोक (Cr स्वच्छन्दतश्च मरण, स त्व केसरिण पुत्र', मारुतस्यौरस पुत्र इत्येष क्रम । अन्यस्तु लेखकप्रमादकृत) ❀ ।

23 Ñ2 V3 B1 3 4 D1 7 om $23 – 27^b$ —^{a}) V1 अथ त्वा Ś1 Ñ1 V1 D2–4 11–13 पतित, D8 9 G2 निहित (for निहत) —^{b}) S1 Ñ1 V1 D2–4 11–13 वायु सर्वत्रगो (D3 4 11 °गतो) विभु —D13 om 23^{cd} —^{c}) D5 8–10 M1 Ct त्रैलोक्यं, Cv.r k त्रैलोक्ये (as in text) —^{d}) M1 Ck स्म, Cv तु (for वै) —For 23^{cd}, Ś1 Ñ1 V1 D2–4, 11 12, subst

1364^* चकार सर्वभूतानि निरुच्छ्वासानि सर्वत ।

[V1 damaged from भू up to च्छ्वा V1 सर्वेश (for सर्वत).]

सम्भ्रान्ताश्च सुराः सर्वे त्रैलोक्ये क्षुभिते सति ।
प्रसादयन्ति संक्रुद्धं मारुतं भुवनेश्वराः ॥ २४
प्रसादिते च पवने ब्रह्मा तुभ्यं वरं ददौ ।
अशस्त्रवध्यतां तात समरे सत्यविक्रम ॥ २५
वज्रस्य च निपातेन विरुजं त्वां समीक्ष्य च ।
सहस्रनेत्रः प्रीतात्मा ददौ ते वरमुत्तमम् ॥ २६
स्वच्छन्दतश्च मरणं ते भूयादिति वै प्रभो ।
स त्वं केसरिणः पुत्रः क्षेत्रजो भीमविक्रमः ॥ २७
मारुतस्यौरसः पुत्रस्तेजसा चापि तत्समः ।
त्वं हि वायुसुतो वत्स प्लवने चापि तत्समः ॥ २८ G 5 2 29 B 4 66 30 L 4 57 33

24 Ñ2 V3 B1 3 4 D1 7 om 24 (cf v l 23) For 24–27[ab], Ś1 Ñ1 V1 D2 12 13 subst 1366* —[a]) D3 4 तु, G1 हि (for च) —[b]) D3 4 6 11 G1 M Cv क्षोभिते, Cr as in text (for क्षुभिते) —[c]) T त (for स-) D3 4 11 प्रसादयत देवेश, M1 प्रसादयति तं क्रुद्ध —[d]) D3 4 11 भुवनेश्वर, M1 भुवनेश्वर

25 Ñ2 V3 B1 3 4 D1 7 om 25 (cf v l 23) For subst in Ś1 Ñ1 V1 D2 12 13, cf v l 24 and 27 —[a]) D6 G2 तु, Cv r as in text (for च) D6 भुवने (for पवने) —[b]) M1 transp वर and ददौ —[c]) D3 4 11 वीर (for तात).—After 25, D3 4 11 ins

1365* यस्य देवस्य यद्वीर्यं यद्बल य पराक्रम ।
सलिलादग्नितो वायोर्दशाश प्रददौ तव ।
अवध्यता देवगणैर्नागगन्धर्वदानवै ।
अभय कामरूपित्व गतिं चाविहता तव ।

[(l 1) D11 यस्य यस्य च देवस्य (for the prior half) D11 वीर्यं (for बल) —(l 4) D4 पुन, D11 प्रभु (for तव)]

26 Ñ2 V3 B1 3 4 D1 7 om 26 (cf v l 23) For subst in Ś1 Ñ1 V1 D2 12 13, cf v l 24 and 27. —[a]) G1 वक्त्रस्य (sic) (for वज्रस्य) D3 4 तु, G2 [अ]पि (for च) —[b]) D9 Ck निरुज, G2 नीरुज, Cv r t as in text (for विरुज) G3 वै, Cv r as in text (for च) D3 4 11 सरुज त्वाभिवीक्ष्य तु —[c]) D11 भीतात्मा (for प्रीतात्मा) —[d]) D3 4 M1 ददौ वरमनुत्तम

27 Ñ2 V3 B1 3 4 D1 7 om 27[ab] (cf v l 23) —[a]) T2 तु (for च) —[b]) D5 8–10 तव स्याद्, Cv r as in text (for ते भूयाद्) D6 T1 3 G1 M1 2 Cv विभो, Cr as in text (for प्रभो) D3 4 11 वीर ते(D11 मारुते)जायतामिह —For 24–27[ab], Ś1 Ñ1 V1 D2 12 13 subst

1366* तत प्रजा सगन्धर्वा ससुरासुरमानवा ।
प्रजापतिं पुरस्कृत्य वायुमीयु सुखैषिण ।
प्रजापतिस्तु भगवानुवाच वचन विभु ।
अवध्यो हनुमानेष तव पुत्रो हरीश्वर ।
अस्त्राणामप्यवध्यश्च ब्रह्मादीना भविष्यति ।
बलवान्वीर्यवांश्चैव तस्मान्मारुत मा रुद ।
प्रजापतेर्वरं लब्ध्वा प्रीतोऽभून्मारुतस्तदा ।
तुभ्य तदा वर दत्त्वा सह देवै प्रजापति ।
पितर ते पुरस्कृत्य प्रत्यागच्छद्यथाक्रमम् ।

[D13 om l 1–3 Ñ1 illeg from l 1 up to उवाच in l 3 —(l 1) Ś1 D12 ता प्रजाश्च (for तत प्रजा) V1 D2 read nominative singulars in place of plurals —(l 2) Ś1 एयु सुखैषिण, V1 D2 आगात्सुखैषिणी (for ईयु सुखैषिण) —(l 3) V1 D2 पवन (for वचन) —(l 5) V1 damaged after अस्त्रा up to ब्रह्मादीनां —(l 6) Ñ1 illeg from तस्मात् up to तुभ्य in l 8 V1 महाबलो वीर्यवांश्च (for the prior half) V1 moth-eaten for तस्मान्मा —(l 7) D2 13 बल (for वर) —(l 8) V1 प्रीत (for दत्त्वा) Ñ1 ** दत्त्वा वर प्रीत (for the prior half) —(l 9) D12 lacuna for ते V1 ** गच्छद् (for प्रत्या°)]

—Ś1 Ñ1 V1 B1 3 4 D1 12 13 read 27[c]–28[b] after 18, while Ñ2 V3 D2 7 G2 read 27[c]–28[b] before 19, G2 alone repeating them here V1 mostly moth-eaten for 27[cd] —[cd]) Ñ2 V3 B1 4 D7 क्षेत्रे (for पुत्र) Ñ1 illeg, Ñ2 B1 4 D7 सम्भूतोमितविक्रम, V3 मभूतो मातरिश्वना (for [d]) B3 तत्त्वं केशरिण क्षेत्रे मभ्रमे जातसभ्रम .—After 27, D11 ins 1369*, while K(ed) ins within brackets

1367* ईदृशस्य हि ते तात वर्णयाम कथ बलम् ।
कार्यं च लोकसमान्य कर्तुं शक्तस्त्वमेव हि ।
भवाञ्जीवातवेऽस्माकमञ्जनागर्भसभव ।

28 For sequence in Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13, cf v l 18 and 19 G2 repeats 28[ab] here (cf v l 27) Ñ1 om, G3 illeg for 28[ab] —[ab]) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 तात (for पुत्रस्) M1 om 28[b] V3 [अ]सि (for [अ]पि) Ś1 D1 2 12 13 पितु सम D11 औरसस्तस्य पुत्रस्त्व वायोरक्लिष्टकर्मण —After 28[ab], D3 ins, D4 11 ins l 1–7 after 28[ab] and cont l 14–17 after 1357*

1368* त्वमेव क्रमितु शक्तो लीलया शतयोजनम् ।
सागर रत्नसपूर्णं नक्रमीनझषाकुलम् ।
अल्पमेतद्धि ते मन्ये लङ्घन लवणाम्भस ।
त्यजन्तु हरय शोक निर्मोकमिव पन्नगा ।
बल तु सुमहद्दत्तं सागरप्लवनं प्रति ।
कारण तत्र वक्ष्यामि श्रोतुमिच्छथ तत्परा ।
तत कृते तु नि शब्दे विस्तीर्णे ज्ञातिमण्डले ।
पवनस्यात्मज धीमान्हनुमन्तमुवाच ह ।

30 31 33 वयमद्य गतप्राणा भवानस्मासु साम्प्रतम् ।
दाक्ष्यविक्रमसम्पन्नः पक्षिराज इवापरः ॥ २९
त्रिविक्रमे मया तात सशैलवनकानना ।
त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी परिक्रान्ता प्रदक्षिणम् ॥ ३०
तदा चौषधयोऽस्माभिः संचिता देवशासनात् ।
निष्पन्नममृतं याभिस्तदासीन्नो महद्बलम् ॥ ३१
स इदानीमहं वृद्धः परिहीनपराक्रमः ।
साम्प्रतं कालमस्माकं भवान्सर्वगुणान्वितः ॥ ३२
तद्विजृम्भस्व विक्रान्तः प्लवतामुत्तमो ह्यसि ।
त्वद्वीर्यं द्रष्टुकामेयं सर्वा वानरवाहिनी ॥ ३३

बाल्यात्प्रभृति ते वीर श्रूयते बलमुत्तमम् ।
त्वया किल प्रसूतेन मातुरुत्सङ्गचारिणा ।
जपापीडनिभस्ताम्रो बालसूर्यो निरीक्षितः ।
तत्र कौतूहलं जातं तव स्प्रष्टुं दिवाकरम् ।
क्षेत्रदोषस्य चापत्यात्स्वभावमनुवर्तितुम् ।
जनन्या गिरिनिष्क्रम्याप्यङ्कादुत्पत्य सत्वरः ।
दीर्घं कृत्वात्मनो रूपमाकाशं क्रान्तवानसि ।
आसीद्योजनविस्तीर्णा अपरासीत्त्रियोजना ।
छाया विक्रममाणस्य मारुते वानर ते तदा ।

[(l 1) D11 अनु- (for प्रभृ) —(l 3) D3 कृत (for हि ते) D4 त्वणाभसि —(l 5) D11 (with hiatus) आरमन प्रवण प्रति (for the post half) —(l 6) D11 हन्तमिच्छामि तत्परे (for the post half) —(l 7) D3 विस्तीर्ण- (for विस्तीर्णे) —(l 10) D3 प्रसूते हि (for प्रसूतेन) D11 -गामिना (for चारिणा) —(l. 11) D4 बाल (for बाल). —(l 13) D4 मात्स्यम् (corrupt) (for स्वभावम्) D11 मातुरुत्सङ्गशायिन (for the post half) —(l 16) Note hiatus between the two halves]

—G3 illeg for 28[cd] Ñ1 illeg from वायु up to प्लवने in [d] —[c]) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 -सुतस्तात, D3 -बलस्तत्र, D4 -बलस्तात (for -सुतो वत्स) Ś1 D2 12 13 त्वं हि तावत्सम-स्तात, D1 त्वं हि वातसमस्तात —[d]) Ś1 D12 जवेन, D1 प्रवणे (sic) (for प्लवने) G3 प्लवनेन (for °ने च) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 कपिकुंजर(D13 °र) (for चापि तत्सम-) Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 बलवान्कपिकुंजर (D4 °र) —After 28, D3 4 ins, while D11 ins after 27

1369* वृद्धा स्म गतसत्त्वाः स्म हीनवीर्याः स्म साम्प्रतम् ।

[D4 -वीर्या (for -सत्त्वा)]

29 [a]) B3 अभ्यागत (for अद्य गत). —[b]) D6 T3 M3 नस्त्रातु (for अस्मासु) Ñ2 V3 B1 3 4 D7 न तथा विक्रमो(B3 वीर मो)ऽस्ति न, G3 वानरा साधु सांप्रतं —[c]) D9 दाक्ष्ये, G1 2 M1 तार्क्ष्य, G3 पुरा (for दाक्ष्य-) —[d]) D8-10 Ct कपि- (for पक्षि) —For 29[cd], Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D1-4 7 11-13 subst

1370* तेजोबलसमायुक्त पक्षिराज इवोत्तम ।

[Ñ2 V1 3 B1 4 D7 -समक्रम (for इवोत्तम) B3 पक्षिराट्-समविक्रम, D1 3 4 पक्षिराडिव चोत्तम (for the post half)]

30 Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 om 30-31 Before 30, D3 4 (both om 32[cd]) 11 read 32. —For 30[ab], Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 11 subst, while D3 4 subst for 30

1371* त्रिविक्रमे पुरास्माभिः कृतो विष्णुः प्रदक्षिणः ।

[V1 त्रिविक्रम, D3 4 विविक्रम B4 D3 4 11 प्रदक्षिणा (for °णः)]

—[c]) D8 9 11 त्रिसप्तकृत्व T3 पृथ्वी (subm) —[d]) Ñ2 B1 3 4 D7 कृतास्माभिः V3 चाभिसत्ता, D11 कृता चापि (for परिक्रान्ता) Ñ2 V3 D8 7 9 प्रदक्षिणा (for °क्षिणम्)

31 Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 om 31 (cf. v l 30) —[a]) V1 D3 4 7 यदा, B1 D6 T2 G1 M2 3 तथा (for तदा) B3 तत्र मया (sic) (for चौषधयो) M3 (before corr) चापि (for ऽस्माभि) —[b]) M3 सयता (for संचिता) M1 damaged for देव —[c]) D8-10 Ct निर्मथ्यम् (for निष्पन्नम्) Ñ2 V3 B1 3 4 D7 यासिम्, V1 illeg; D3 4 11 गाम्यत्र (for याभिस्) —[d]) B1 तथासीन्, B4 D8-10 तदासीं (for °सीन्). B4 मे (for नो). G1 M1 महाबल.

32 D3 4 (both om 32[cd]) 11 read 32 before 30 —[a]) Ñ1 illeg up to परा in 32[b] Ñ2 V1 B1 3 4 D7 तद् (for स) V1 तदानीम् (for इदानीम्) Ś1 महा-, Ñ2 V1 वय (for अह) Ñ2 V1 वदा —[b]) B1 3 4 D7 11 व्यतिक्रान्त- (for परिहीन-) Ś1 D2 12 13 प्लवने मद्विक्रम, Ñ2 V1 व्यतिक्रान्तपराक्रमा, D3 4 ह्यशक्त (D4 °क्त) शिथिलोद्यल —Ñ1 illeg from 32[c] up to प्लव in 33[b] D3 4 om 32[cd] —[cd]) Ś1 D2 12 13 बलम्, G3 M1 गतिद्, M2 कामम् (for कालम्) V1 साप्रत मृत्युकालो नस् (for [c]) V1 त्वं तु, T2 भर्ता (for भवान्) Ś1 D12 -[स]चित, D5 °धिक (for °न्वित) Ñ2 V2 B1 3 4 D7 साप्रत मृत्युकालोयमतीत(Ñ2 °व)गुण(B3 गुरु)विक्रम Ct साम्प्रतं कालमिति (Ct साम्प्रतमित्यव्ययम्। कालमिति) सप्तम्यर्थे द्वितीया। अस्माकमिति निर्धारणे षष्ठी। अस्मिन्कालेऽस्माकं मध्ये भवानेव (Ct °वाभ्यधिक) सर्वगुणान्वित इत्यर्थ ॥

33 Ñ1 illeg up to प्लव in [b] (cf v l 32). V3 illeg from स्व up to प्लव in [b] —[a]) Ñ2 V1 B1 D10, 11 13 G2 M1 विक्रात, B4 विक्रांति, D1 विक्रातुं, D3 विक्रात, D7 विक्राते (for °न्त) Ś1 D12 तदुत्प्लव(D12 °द्विलव)स्व विक्रात, B3 तद्विष्टभ सुविक्रत, D4 तद्वितं नभ्र निष्क्रांत —[b]) D1 3 4, 11 हरीणाम् (for प्लवताम्) Ñ2 V1 3

उत्तिष्ठ हरिशार्दूल लङ्घयस्व महार्णवम् ।
परा हि सर्वभूतानां हनुमन्या गतिस्तव ॥ ३४

विषण्णा हरयः सर्वे हनुमन्किमुपेक्षसे ।
विक्रमस्व महावेगो विष्णुस्त्रीन्विक्रमानिव ॥ ३५

G 5 2 45
B 4 66 37
L 4 57 4

B1.4 D7 प्रवरो ह्यसि, B3 प्लवगेश्वर (for उत्तमो ह्यसि) —After 33^{ab}, Ś1 Ñ2 V1.3 B1.3.4 D2–4.7.11–13 ins

1372* यो हि विक्रमते धृष्ट विक्रमे समुपस्थिते ।
पर्जन्यमिव भूतानि लोकस्तमनुजीवति ।
एतावान्पुरुषार्थो हि विक्रमस्य प्रयोजनम् ।
यस्य पौरुषमश्नन्ति मित्रस्वजनबान्धवा ।
अमरा इव शक्रस्य सफलं तस्य जीवितम् ।
युक्तो यो बुद्धिशाखाभ्यां प्रशस्त पौरुषेण च ।
कर्मणा चाप्युपायज्ञ सोऽस्या धुरि नियुज्यते ।
तदप्रमेय वचन सम्यग्विज्ञाय तत्त्वत ।
हनूमन्तमथोचुस्ते लङ्का गच्छेति वानरा ।
दर्शयस्व महातेजो लोके लोकाधिपो ह्यसि ।
अप्रमेयाप्रमेयस्य पार गच्छ महोदधे ।
विस्मापय जगत्सर्वं विक्रमस्व दिव कपे ।
सीतायाश्चिरनष्टायास्त्वमद्य पदवीं चर ।
कथ्यता त्रिषु लोकेषु कर्म ते पुण्यकर्मण ।
अमानुषमिद कर्म लङ्घन लवणाम्भस ।
यशसा योजयात्मानमायुषा चापि बान्धवान् ।
निर्देशसिद्ध्या भर्तार परिज्ञानेन राघवम् ।

[(l 1) Ś1 D2–4.11–13 तु (for हि) Ś1 D12 [ऽ]दृष्टो, Ñ2 V3 दृष्टा, B4 D7 हृष्टो, D3.4 विश्व (for धृष्ट) V2 B3 विषमे (for विक्रमे) B4 पर्युपस्थिते, D3.4.11 प्रत्युपस्थिते —(l 2) Ñ2 लोके ममनु- (for लोकस्त°) —(l 3) Ś1 V1 D2–4.12.13 एतावद्, B3 एतेन (for °वान्) Ś1 D2.12.13 पुरुषार्थं (for र्थो) Ś1 D2–4.11–13 विक्रमश्च (D2.3 °स्व, D11 °स्तु) महामते (for the post half) —Ś1 D2–4.11–13 read l 4 after l 7 —(l 4) Ś1 D2.12.13 तस्य (for यस्य) D11 इच्छति (for अश्नन्ति) —Ś1 D2.12.13 om l 5 —(l 5) D3.4.11 स महान्सर्वलोकस्य दैवतैरपि पूज्यते —(l 6) V1 transp युक्तो and यो Ś1 D2–4.11–13 यो युक्तो योगशास्त्राभ्या (for the prior half) Ś1 D2–4.11–13 प्रयुक्त, Ñ2 प्रकृष्ट, D7 प्रहृष्ट (for प्रशस्त) D11 हि (for च) —(l 7) Ś1 Ñ2 B4 D11.12 कर्मणा V3 अपि (for चापि) D3 सौम्य (for सोऽस्या) B3 सोन्मामिर्विनियुज्यते, D13 स माधुरिति युज्यते (for the post half) —After l 7, Ś1 D2–4.11–13 read l 4 —(l 8) B3.4 D2.4.7.13 तदप्रमेय D11 विंध्यो (sic) (for सम्यग्) Ś1 D2–4.11–13 भाषित (for तत्त्वत) B3 श्रुत्वा वाक्य तु तत्त्वत (for the post half) —(l 9) Ś1 D2–4.11–13 अ(D2 त)थोचुस्तमान्यत्र वानरा वानरर्षभ —(l 10) B3 दर्शयाशु (for °यस्व) V1 महा. (moth-eaten), B1.4 D7 महत्तेजो (for महातेजो) D3.4 हरे, D7 lacuna, D11 त्व च (for लोके) V3 B3.4 लोकाधिको (for °धिपो) Ś1 D2.12.13 विक्रमश्च महत्(D13 महा)तेजो लवने साधको ह्यसि —(l 11) B3 अपारस्याप्रमेयस्य (for the prior half) Ś1 D2–4.11–13 पर पार, B3 गच्छ पार (by transp), B4 पार गतु (for पार गच्छ) —(l 12) Ś1 V1 D2.4.12.13 विस्मापयन् (for °पय) Ś1 D2–4.11–13 प्रक्रमस्व महामने (for the post half) —(l 13) Ś1 B1 D2–4.11–13 व्रज (for चर) —(l 14) D3 कथ्यते (for °ता) Ś1 D2–4.11–13 त्वयश पुण्यकर्मभि (D13 °णि) (for the post half) —(l 15) Ś1 D2–4.11–13 अनौ(D3 °नु [sic])पम्यम् (for अमानुषम्) D7 लघने V3 B4 लवणाबुधे (for °णाम्भस) —(l 16) B3 [अ]स्मान्क (for [आ]त्मानम्) B4 वानरान् (for बान्धवान्) Ś1 D2.12.13 हर ज्ञातिसुदुष्कृत, B3 हरिराजो गुणैरपि, D3.4.11 हरिज्ञाति(D11 °तीन्)गुणैरपि (for the post half) —(l 17) V1.3 B1.4 निदेश- (for निर्देश-) B3 राजान (for भर्तार) Ś1 D2–4.11–13 परित्राणेन (for °ज्ञानेन)]

—Before 33^{cd}, Ś1 D2.12.13 read 35 —^{c}) D1 त्वदीय, D8 तद्वीर्यं (for त्वद्वीर्यं) D6.8–10 हि (for [इ]य) —^{d}) Ś1 Ñ1 D2.12.13 समग्रा हरिवाहिनी

34 ^{a}) D1 कपिशार्दूल, M1 ह- र्दूल (damaged) —^{c}) G3 M2.3 वरा, Ck t as in text (for परा) Ś1 Ñ V1.3 B1.3.4 D1–4.7.11–13 वायोरपि गतिर्नेया (B3 गतिप्रेक्ष्य [sic], B4 महातीवा) —^{d}) D6 वि- (for या) D13 या हनूमन (for हनुमन्या) D2 या गतिर्हनुमस्तव

35 Ñ1 om 35–36 Ś1 D2.12.13 read 35 before 33^{cd} —^{a}) Ś1 D1.2.12.13 विषण्णास्तु हरीन्सर्वान्, Ñ2 V1 B1.3.4 D7 विषण्णान्प्लवगान्सर्वान् —^{b}) D1.10 T2 उपेक्ष्यसे (D1 °सि), Ck t as in text (for °क्षसे) —B3 om 35^{cd} —^{c}) Ś1 D1.2.12.13 महाभाग, Ñ2 V3 B1.4 D3.4.7.11 °बाहो, D5.6.8–10 G1.2 M1.2 °वेग (for °वेगो) —^{d}) D7 विष्णोस् D1 त्रिविक्रमानिव, D13 त्रीन्विक्रमाणि च (corrupt) (for त्रीन्विक्रमानिव) G M2 यथा विष्णुस्त्रिविक्रमे —After 35, Ś1 Ñ2 V1.3 B1.3 (after 35^{ab} owing to om).4 D2–4.7.11–13 ins

1373* समर्थो ह्यनिलस्यापि गतिं गन्तु सुदुर्गमाम् ।

[Ñ2 V1 D7 [ऽ]नि (for हि) Ś1 B3 D12 [अ]निलस्याप्य (B3 °पि), D2.4.11.13 [अ]निलस्यापि (for [अ]निलस्यापि) B3 गतिं हतु सुदुर्लभा (for the post half)]

6 8 7 ततस्तु वै जाम्ववताभिचोदितः
प्रतीतवेगः पवनात्मजः कपिः ।
प्रहर्षयंस्तां हरिवीरवाहिनीं
चकार रूपं महदात्मनस्तदा ॥ ३६

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

६६

संस्तूयमानो हनुमान्व्यवर्धत महाबलः ।
समाविद्ध्य च लाङ्गूलं हर्षाच्च बलमेयिवान् ॥ १
तस्य संस्तूयमानस्य सर्वैर्वानरपुंगवैः ।
तेजसापूर्यमाणस्य रूपमासीदनुत्तमम् ॥ २

---

36 Ñ1 om 36 (cf v l 35) —ᵃ) G1 M2 स्तवैर्, M1 स्तुतो (for तु वै) 1 M1 प्रचोदित (for [अ]भि°) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 तत कपीना प्रवरेण चो (D1 3 4 नो)दित (Ś1 D2 12 13 देशित), D5 6 8–10 G3 Ct तत कपीनामृषभेण चोदित ❀ Ct. कपीनामृषभेण। कपिशब्दोऽत्र छत्रिन्यायेन ऋक्षसाधारण ❀ —ᵇ) D7 स भीम (for प्रतीत-) B4 तथा (for कपि) —ᶜ) D4 प्रदर्शयस (for प्रहर्ष°) Ś1 D2 12 13 कपिवाहिनीं तदा, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 हरिवाहिनीं तदा, D1 3 4 6 G1 हरि(D1 कपि)-राज(G1 °यूथ)वाहिनीं (for हरिवीर°) —ᵈ) Ś1 D2 12 13 प्लवनाय देशि(L [ed]°श)त, Ñ2 V3 B1 4 D1 7(marg) प्लवनाय विश्रुत(D1 निश्चित, G [ed]विस्तृत), V1 प्लवगोपविश्रुत, B3 प्लवगोपरिस्थित, D11 सुमहन्महात्मा (for महदात्मनस्तदा) D3 4 चकार बुद्धिं प्लवनाय निश्चिता ❀ Cv r चकार रूप महदात्मनस्तदेति सम्यक् (Cr °ति पाठ) ❀

Colophon —*Kānda name* Ñ2 V3 B1 3 4 D7(m) सुन्दरकाडे —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D2 12 13 हनुमत्प्रोत्साहन(Ñ1 °नो), Ñ2 V1 D7 हनुमदुत्तेजन, V3 हनुमत्प्रशसा, B1 हनूमतप्रेषण, B3 4 हनूमत्तेजन, D1 हनूमत्तेजो, D3 4 हनुमत्सतेजनो, D11 हनूमत्सतेजो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 B1 D2 4 12 13 om, Ñ2 V3 B3 4 D7 2, D1 39, D3 G3 65 (as in text), D5 T2 63, D6 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 66, D11 64, M1 67 —After colophon, D2 concludes with राम, G with श्रीरामाय नम

66

M1 begins with श्रीरामाय नम Before 1, D5 6 8–10 T1 G2 3 M2 3 ins, while G1 M1 ins after 3

1374* त दृष्ट्वा जृम्भमाण ते क्रमितु शतयोजनम्।
वीर्येणापूर्यमाणं च सहसा वानरोत्तमम्।
सहसा शोकमुत्सृज्य प्रहर्षेण समन्विता ।
विनेदुस्तुष्टुवुश्चापि हनूमन्त महाबलम्।
प्रहृष्टा विस्मिताश्चैव ते वीक्षन्ते समन्तत । [5]
त्रिविक्रमकृतोत्साह नारायणमिव प्रजा·।

[(l 1) G1 योजन शत (for शतयोजनम्) —(l 2) D5 8–10 वेगेन, Cv r as above (for वीर्येण) D6 तु, G2 M1 त, Cv r as above (for च) M2 पूर्यमाण त. G1 2 M1 वानरोत्तमा (G2 [before corr] °म), Cv r as above (for °त्तमम्) —(l 4) T2 महाकपि (for °बलम्) —(l. 5) D9 प्रहृष्ट- D5 8–10 T1 M2 Cr [अ]पि, Cv as above (for [ए]व) D6 ते वीक्ष्यते, G1 M3 वीक्षते च (M3 स्म), Cv r as above (for ते वीक्षन्ते) Cv परस्पर —(l 6) D5 8–10 त्रिविक्रम, Cv r as above (for °क्रम-). ❀ Cv r त दृष्ट्वा जृम्भमाण ते°, वीर्येणापूर्यमाण च°, सहसा शोकमुत्सृज्य°, विनेदुस्तुष्टुवुश्चापि°, प्रहृष्टा विस्मिताश्चैव(Cr °श्चापि)°, त्रिविक्रमकृतोत्साह° इति पाठक्रम (Cr °त्स्येष पाठक्रम । एतेषा श्लोकाना केषुचित्कोशेषु भ्रशो लेखकप्रमादकृत) ❀]

1 Ñ1 illeg up to व्यवर्ध in ᵇ D7 reads 1 in marg —ᵇ) B1 अवर्धत, B4 प्रावर्धत, D3 व्यावर्धत (for व्यवर्धत) Ñ2 V1 3 B3 4 D1 7 T2 3 M1 महाकपि (for °बल·) —ᶜ) V3 B1 D1 2 6 समाविद्धयत (for °विद्ध्य च) ❀ Ck t समाविद्ध्यास्फाल्य ❀ —ᵈ) Ś1 Ñ1 V1 D12 चरणैश्चाचलोपम, Ñ2 V3 B1 3 4 D7 चरणौ चात(B3 चडि)-कोपम, D1–4 11 13 चरणौ चा(D1 च, D4 वा)चलोपम (D13 °मौ), D5 8–10 हर्षाद्बलमुपेयिवान्

2 ᵃ) D1 मत्य-, D7 marg (for तस्य) —D12 om (hapl.) from 2ᵇ up to the prior half of l 1 of 1375* D1 om (hapl) 2ᵇᶜ —ᵇ) Ś1 वृद्धिर्, Ñ V1 3 B1 3,4 D2–11 13 G3 M1 3 वृद्धैर् (for सर्वैर्) Ś1 Ñ1 D2 13 G2 यूथपै (for पुगवै) —ᶜ) Ś1 पूज्यमानस्य (for [आ]पूर्यमाणस्य) —ᵈ) G1 रविर् (sic), M1

यथा विजृम्भते सिंहो विवृद्धो गिरिगह्वरे ।
मारुतस्यौरसः पुत्रस्तथा सम्प्रति जृम्भते ॥ ३
अशोभत मुखं तस्य जृम्भमाणस्य धीमतः ।
अम्बरीषोपमं दीप्तं विधूम इव पावकः ॥ ४

हरीणामुत्थितो मध्यात्संप्रहृष्टतनूरुहः ।
अभिवाद्य हरीन्वृद्धान्हनुमानिदमब्रवीत् ॥ ५
अरुजन्पर्वताग्राणि हुताशनसखोऽनिलः ।
बलवानप्रमेयश्च वायुराकाशगोचरः ॥ ६

G 5 3 35
B 4 67 9
L 4 58 37

वीर्यम् (for रूपम्) Ś1 च दुर्गम, D1 तदद्भुत (for अनुत्तमम्) —After 2, Ś1 V1 3 B4 D1–4 12 (after 2[a] owing to om) 13 G (ed) (l 5–6 only) ins, while Ñ2 B1 3 D7 subst l 5 only for 3[ab]

1375* कपिभि स्तूयमानस्य तदा बलवतो बलम् ।
ववृधे हृष्टमनस पर्वणीव महोदधि ।
आत्मस्थेनैव तोयेन वर्धते सागरो यथा ।
तथात्मस्थेन वीर्येण प्रवृद्ध कपिकुञ्जर ।
यथा चन्द्रमसो वृद्ध्या पूर्यते सागरोऽम्भसा । [5]
ववृधे स्तूयमानस्य तथा वीर्यं हनूमत ।

[Ś1 V1 om l 1–2 —(l 1) V3 D2 13 क्रमे सम्नूयमानस्य, D12 om (for the prior half) —D2 13 om from तदा up to हृष्टमनस in l 2 —(l 2) D12 प्रवृद्ध-, L (ed) प्रवृद्ध (for ववृधे) D12 महोदधे —V1 transp l 3–4 and 5–6 —(l 3) D1 12 तु (for [ए]व) D4 रोषेन (for तोयेन) V3 B4 ववृधे (for वर्धते) —D1 om l 4 Ś1 reads l 4–5 in marg —(l 4) B4 [आ]त्मस्थेनैव (hypm), D4 स्वरथेन (for [आ]त्मस्थेन) V1 प्रवृधे, D2 13 ववृधे (for प्रवृद्ध). V3 B4 D3 4 ववृधे (D3 4 °र्धते) हरिपुगव (for the post half) —(l 5) D4 वृध्या (for वृद्ध्या) Ś1 D12 वर्धते, D2 13 ववृधे (for पूर्यते) —(l 6) D2 13 स यथा तस्मात् (for स्तूयमानस्य) V1 तदा हनुमतो बल (for the post half)]

3 [a]) D2 तथा (for यथा) V3 हि जृभत, G1 विजृम्भित (for विजृम्भते) —[b]) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 विवृद्धो, B4 प्रवृद्धो, D3 4 प्रबुद्धो, D5 8–10 विवृते (for विवृद्धो) V3 काननान्तरे, L (ed) काननान्तरे (for गिरिगह्वरे) —For 3[ab], Ñ2 B1 3 D7 subst l 5 of 1375* T2 om 3[cd] —[cd]) Ñ1 illeg from म up to स्य in 4[b] Ś1 D12 13 समुपजृम्भते, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 7 11 स (B4 स) प्रत्यजृभ (B3 °दृश्य) त, T3 स प्रतिजृभते, G1 M2 सम्प्रविजृम्भते, G3 M1 प्रतिविजृम्भते, L (ed) समुपजृंभित (for सम्प्रति जृम्भते) G2 तथा विवृद्धो हनूमास्तूयमान सुविक्रम —After 3, V3 B4 ins, while D11 cont after 1378*

1376* अवर्धतास्य लाङ्गूल चकम्पे च महाबल ।
ननाद च महानाद त्रिदिव नादयन्निव ।

[(l 1) D11 प्रचकर्ष च (for अवर्धतास्य) V3 चकप (for चकम्पे) D11 तच कृते महाकपि (for the post half)]
—After 3, G1 M1 ins 1374*

4 Ñ1 illeg up to स्य in [b] (cf v l 3) —[c]) B3 दिव्य (for दीप्त) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तरुणादित्यसकाश (D11 °शो), D5 तच्चाप्यनुपम दीप्त, D6 G2 M3 अम्बरीषमिवा (D6 °व) दीप्त —[d]) V1 D1 4 विधूममिव पावक ❁ Cv अम्बरीषोपम दीप्त विधूममिव पावकम् । इव दीप्तमित्यन्वय । अम्बरीष आष्ट्रम् । अत पर तस्यास्यमित्यादय केचन श्लोका क्वचित्क्वचित्कोशेषु दृश्यन्ते ।, Cr "अम्बरीषमिवादीप्त विधूममि(इ ?)व पावक " इति पाठ । आदीप्तमम्बरीषमिव स्थित जृम्भमाणस्य तस्य मुख विधूम पावक इति । अशोभतेति सबन्ध । अम्बरीष आष्ट्रम् । "क्लीबेऽम्बरीष आष्ट्रो ना " इत्यमर ।, Cm g आदीप्तमम्बरीषमिव स्थित जृम्भमाणस्य तस्य मुख विधूम पावक इवाशोभत (Cm °तेति सबन्ध । अम्बरीषमिवादीप्तमिति च पाठ ।) अम्बरीष आष्ट्रम् (Cm °ष्ट्रमिव स्थितम्) । "क्लीबेऽम्बरीष आष्ट्रो ना " इत्यमर ।, Ck अम्बरीष आष्ट्रम् । "क्लीबेऽम्बरीष आष्ट्रो ना " । आदीप्त प्रबलम् । अत एवाङ्गारवर्णप्रतप्तआष्ट्रोपम तस्य मुखमशोभत । स तु सर्वात्मना विधूम पावक इवाशोभत । "अम्बरीषोपम दीप्त विधूम इव पावक " इति पाङ्क ।, Ct अम्बरीषोपम दीप्त विधूम इव पावक इति प्राचीन पाठ ❁
—After 4, V3 B4 ins

1377* तस्य सजृम्भमाणस्य शुक्लदंष्ट्राममिज्वलत् ।
ददृशेऽर्क इवास्ताद्रौ रश्मिजालैरिवावृत ।

—Then V3 B4 cont, while D3 4 11 ins after 4

1378* पीतभास्वररोम्णा च लाङ्गूलेन महाकपि ।
पद्मकेसरदाम्नेव बभूव समलकृत ।

[(l 1) D3 -भास्कर-, D11 -भासुर- (for -भास्वर-) V3 B4 -रोम्ना (for -रोम्णा) D3 तु (for च) D4 पीनभारश्च रोम्णा तु (for the prior half) V3 B4 महाबल (for °कपि) —(l 2) V3 B4 -केशर- D3 4 दीप्तेन (for -दाम्नेव)]

—Thereafter D11 cont 1376*

5 [a]) V1 illeg for मध्यात् —[b]) D10 13 स प्रहृष्ट- —V1 reads 5[cd] in marg —[c]) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 कपीन्, M1 ततो (for हरीन्) Ś1 Ñ1 D1–3 12 13 सर्वान् (for वृद्धान्) —Ñ1 illeg from 5[d] up to l 2 of App I (No 25) —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D2 7 12 13 इद वचनम् (for हनुमानिदम्) —After 5, Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D1–1 7 11–13 ins a passage relegated to App I (No 25)

6 Ñ1 illeg up to न in [b] (cf v l l 51 of App I [No 25]) —[a]) D6 9 आरुह्य, T1 G2 M1 Cr t आरु

35 10 38 तस्याहं शीघ्रवेगस्य शीघ्रगस्य महात्मनः ।
मारुतस्यौरसः पुत्रः प्लवने नास्ति मे समः ॥ ७
उत्सहेयं हि विस्तीर्णमालिखन्तमिवाम्बरम् ।
मेरुं गिरिमसंगेन परिगन्तुं सहस्रशः ॥ ८
बाहुवेगप्रणुन्नेन सागरेणाहमुत्सहे ।
समाप्लावयितुं लोकं सपर्वतनदीह्रदम् ॥ ९
ममोरुजङ्घावेगेन भविष्यति समुत्थितः ।
संमूर्छितमहाग्राहः समुद्रो वरुणालयः ॥ १०
पन्नगाशनमाकाशे पतन्तं पक्षिसेवितम् ।
वैनतेयमहं शक्तः परिगन्तुं सहस्रशः ॥ ११

जन्, G1 M2 विरुजन, Cm g °जन्, Ck as in text (for अरुजन्) Ś1 D2–4 12 13 अ(Ś1 आ) रूप (D3 4 °रूपी) सर्वभूतात्मा, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 7 प्राणद (D1 स्वरूप) सर्वभूतात्मा, D11 आश्रय सर्वभूतात्मा —b) Ś1 B3 -समोनिल, D6 -सप्तानिल, D7 -मुखोनिल (for -मरुतोऽनिल) —c) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 वेगवान (for बल°) B3 अप्रमत्तश्, G3 अप्रमेयेश (for अप्रमेयश) —d) D3 4 वायुस्तामभजद्वने

7 D12 om 7 —a) Ñ1 illeg from च up to परिगन्तु in 8d Ñ2 V3 B1 3 4 D1–4 7 11 13 भीम- (for शीघ्र) Ś1 -वेगेन (for -वेगस्य) —b) G3 शीघ्रगश्च, M3 °वेगो, Cr m g as in text (for शीघ्रगस्य) V1 महा * * (damaged) (for महात्मन) —d) Ñ2 V1 B1 3 4 D1 3 5 7 11 T G2 M मत्सम (for मे सम) V3 D4 6 8–10 G1 3 Ct प्लवनेनास्मि(V3 G1 °पि) तत्सम —After 7, D11 ins

1379* अहमेन तरिष्यामि लीलया शतयोजनम् ।
सागर रत्नसंपूर्णं पश्यन्तु हरियूथपा ।
अल्पमेतन्मम व्रत लङ्घन लवणाम्भस ।

—Thereafter cont l 2 of 1387*

8 Ñ1 illeg up to परिगन्तु in d (cf v l 7) —ab) V1 illeg from य up to वा Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1–4 7 11–13 उत्सहे चापि, M1 उत्सहेय हि, M2 उत्सा(after corr sec m °त्स)हेह हि, Cr °हे हं हि, Cm g as in text (for उत्सहेय हि) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D1–4 7 11–13 उल्लिखतम् (for आलि°) V3 उत्सहे मह तर्णमखिल तथाहर्णव (corrupt) —c) Ñ2 D7 शिखरिणा श्रेष्ठ, B3 D5 गिरीशमगेन, D8 गिरिं ममगेन (for गिरिमसंगेन) —d) D3 4 गिरि गतु (for परि°) V3 अह क्षम, B3 सहस्रधा (for सहस्रश) ❀ Ck t सहस्रश परिगन्तुमुत्सह इति । सहस्रवारमेकयत्नेन (Ct °त्सहे । एकेनैव वेगेन सहस्रवार) प्रदक्षिण कर्तुं शक्नोमीत्यर्थ (Ct °त्याशय) ❀ —After 8, Ś1 Ñ1(illeg for 12ab) D1–4 12 13 read 12, while V3 repeats (var) l 3–4 of App I (No 25).

9 D11 om 9 Ñ1 illeg for 9ab Ś1 D1–4 12 13 transp 9 and 10 reading them after 14ab Ñ2 V1 (illeg for 9a) 3 B1 3 4 D7 transp 9 and 10 —a) B4 D2 13 वायु- (for बाहु-) B1 -प्रमुग्धेन (for -प्रणुन्नेन) —b) D1 3 4 M1 समुत्सहे (for [अ]हमुत्सहे) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D2 7 12 13 समुद्रेण समुत्सहे —After 9ab, M2 ins

1380* एकेन प्लवनेनैव लङ्कायामहमापते ।

—c) Ñ2 B4 D7 सर्वां प्लावयितु, V1 [illegible] यितु (illeg), D5 सम प्ला° (sic), (for समाप्लावयितु) Ś1 D1–4 12 13 लोकान्, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 लका (for लोक) Ñ1 समाप्लाव [illegible] (illeg) —d) G2 3 सर्वत स- (for सपर्वत-) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 -वनद्रुमान्, Ñ2 V1 3 B1 4 D7 वनद्रुमा, D1 -वनहद्रान् , G1 M2 -नदीनद, M1 -नदीगुह (for -नदीह्रदम्) B3 समाकारा वरद्रुमा

10 Ś1 D1–4 12 13 transp 9 and 10 reading them after 14ab Ñ2 V1(illeg for 9a) 3 B1 3 4 D7 transp 9 and 10 Ñ1 illeg for 10–11 —a) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 12,13 -भुज, D6 8–10 M3 Cm -जघ- (for -जङ्घा) ❀ Cm ऊरू च जङ्घे चोरुजङ्घ तस्य वेगेन। प्राण्यङ्गत्वादेकवद्भाव ❀ —b) Ś1 समुद्भुत , Ñ2 V3 B1 3 4 D1 3–7 12 G2 3 M1 समुद्धत, D13 समुद्यत, Ct as in text (for समुत्थित) —c) V3 illeg from मू up to समुद्रो in d Ñ2 D2 7–10 13 Ct समुत्थित-, B3 D1 5 6 G1 M समुच्छ्रित- (for समूर्छित-) —V1 damaged for d —d) M1 समग्रो (for समुद्रो) V3 मकरालय (for वरुणा°) —For 10, D11 subst

1381* ममोरुभुजवेगेन क्षोभ्यमाण महार्णवम् ।
नृत्यन्तमिव वीचीभि पश्यन्तु वनगोचरा ।

11 D11 om 11, Ñ1 illeg for 11 (for Ñ1, cf v l 10) D1–4 12(after 1384*) 13 read 11 after 13ab V3 repeats 11ab after 11 —a) V1 moth-eaten from गा up to b B3 आकाश —b) D3 पतग, D5 पतत, D13 सतत (for पतन्त) Ś1 D12 क्षिप्रमेव त, Ñ2 V3 (both times) B1 3 4 D1–7 13 T3 पक्षिसेविते —After 11ab, Ś1 reads 13ab (including 1384*) —c) V1 अभिभूय जवे* * (= prior half of 1382*). —d) V3 महत्यम (for सहस्रश) —For 11cd, Ñ2 B1 3 4 D7 subst, while V3 ins after the repetition of 11ab

1382* अभिभूय जवेनाशु लङ्का सपादयेद्ध्रुवम् ।

[D7 [इ]त्युर् (for [आ]शु) D7 लक्ष्य (for लङ्का) V3

उदयात्प्रस्थितं वापि ज्वलन्तं रश्मिमालिनम् ।
अनस्तमितमादित्यमभिगन्तुं समुत्सहे ॥ १२
ततो भूमिमसंस्पृश्य पुनरागन्तुमुत्सहे ।
प्रवेगेनैव महता भीमेन प्लवगर्षभाः ॥ १३
उत्सहेयमतिक्रान्तुं सर्वानाकाशगोचरान् ।
सागरं क्षोभयिष्यामि दारयिष्यामि मेदिनीम् ॥ १४
पर्वतान्कम्पयिष्यामि प्लवमानः प्लवंगमाः ।
हरिष्ये चोरुवेगेन प्लवमानो महार्णवम् ॥ १५
लतानां वीरुधां पुष्पं पादपानां च सर्वशः ।
अनुयास्यति मामद्य प्लवमानं विहायसा ।
भविष्यति हि मे पन्थाः स्वातेः पन्था इवाम्बरे ॥ १६ G 5 3 44 B 4 67 20 L 4 58 48

D7 सपातये B1 लङ्का सपातये भुम, B3 लङ्का पातो ममाय च (for the post half)]

—Thereafter V3 cont

1383* पतग पुनराकाशे पतन्त विष्णुविक्रमे ।

12 Ś1 Ñ1 (illeg for 12^{ab}) D1–4 12 13 read 12 after 8 Ñ2 V1 3 B1 (preceded by 1385*) 3 4 D7 read 12 after 13^{ab} —^{a}) Ś1 D11–13 T G2 3 M1 2 प्रस्थित चापि, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 उस्थित चाह, D1 3 4 पर्वत-श्रेष्ठाज् (for प्रस्थित वापि) —^{b}) Ñ2 V1 B1 3 D7 स्वतेजो (for ज्वलन्त) —^{c}) Ñ2 B4 अनत गतम्, V1 3 B1 3 D7 °स्तगतम् (for अनस्तमितम्) —^{d}) D5 8–10 Ct अह गतु, D6 अभियातु, Cv r m g k as in text (for अभिगन्तु) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 अभ्यतिक्रातुमुत्सहे, Ñ2 D7 अपि विक्रातु-मुत्सहे, V1 3 B1 3 4 अप्य (V1 * r) तिक्रातुमुत्सहे —After 12, V3 D2 6 11 13 T1 M1 ins, while Ś1 ins after 13^{ab}, whereas D12 subst for 13^{ab}

1384* पृथिव्या दक्षिणादन्तादुत्तर गन्तुमुत्सहे ।

[D13 T1 M1 पृथिव्या D11 दक्षिणा गत्वा, T1 दक्षिणादस्माद् (for दक्षिणादन्ताद्) T1 उत्तरा (for °र) Ś1 D2 ओजसा (for उत्सहे) D12 उ * , उत्सहे (for the post half)]

13 Ñ1 illeg from 13 up to प्लवमानो in 15^{d} T2 3 om (hapl) 13^{ab} Ś1 reads 13^{ab} (including 1384*) after 11^{ab} —^{a}) D1 5 6 8–10 Ct असस्पृष्ट्वा, Cr m g as in text (for °स्पृश्य) Ś1 D2 3 13 तथा (D3 तो) ह भूमिमुत्सृज्य, Ñ2 V1 3 B1 4 D7 अ (B1 4 स)-स्पृशन्भुवमागतु, B3 असस्पृश्य भुवमागतु, D4 ततोह भूरिय स्पृष्ट्वा, D11 ततश्च भूमिमस्पृश्य —^{b}) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 अप्यहम् (for आगन्तुम्) —For 13^{ab}, D12 subst 1384* —After 13^{ab}, Ś1 ins 1384*, Ñ2 V1 3 B1 (preceded by 1385*) 3 4 D7 read 12, while B1 ins

1385* इति य तर्कयिष्यन्ति सिद्धाश्च परमर्षय ।

—After 13^{ab}, D1–4 12 (after 1384*) 13 read 11 D11 om 13^{c} – 14^{b} —^{c}) Ś1 D1–4 12 13 उरुवातेन, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 उरुवेगेन, G2 मम वेगेन, M1 प्लवनेनैव, Cr g k t as in text (for प्रवेगेनैव) —^{d}) Ś1 D12 [आ]काशगो महान्, Ñ2 D7 प्रतिकर्षिणा, V1 B1 3 परिकर्षिणा, B4 च विकर्षणा (for प्लवगर्षभा) D1 3 4 भग्नानाकाशगोचरान्, D2 13 भग्नानाकाशगान्महान

14 Ñ1 illeg for 14, D11 om 14^{ab} (for both, cf v l 13) —^{a}) l G1 M2 उत्सहेहम्, Cm g as in text (for °हेयम्) Ñ2 V3 B3 4 परिक्रातु (for अति°) Ś1 D2 12 13 उत्सहे पर्वतान्सर्वान्, V1 * ' रिक्रातु (moth-eaten), B1 उत्सहे सपरिक्रातु, D1 3 4 उ सहे परिलपस्तान, D7 उत्सहेह परिक्रातु —^{b}) Ś1 D1–4 12 13 सर्वा (Ś1 D12 तुगा, D2 13 सर्पा) न्पातयितु क्षितौ, B3 सर्वानाकाशगोचरे —After 14^{ab}, Ś1 D1–4 12 13 read 9 and 10 (transp) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 om 14^{c} – 15^{b} —^{c}) D6 M3 शोषयिष्यामि (for क्षोभ°) V2 D5 8–10 सागरान्शोषयिष्यामि —^{d}) D11 भ्रामयिष्यामि

15 Ñ1 illeg up to प्लवमानो in ^{d} (cf v l 13) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 om 15^{ab} (cf v l 14) —^{a}) Ś1 D1–4 11–13 पातयिष्यामि, V3 क्षोभ°, D5 6 8–10 T1 M3 चूर्ण° (for कम्प°) —^{b}) G2 वेगेनैव (for प्लवमान) G M1 प्लवगम —D11 repeats 15^{cd} after 16 —^{c}) Ś1 B1 D2 13 तरिष्यामि, V1 D3 6 हरिष्यामि, B3 भविष्यति (sic) (for हरिष्ये च) D1 4 5 8–12 (D11 first time) ह (D12 त)-रिष्यामूरुवेगेन, D11 (second time) हरिष्ये उरुवेगेन (with hiatus) —^{d}) D1 महाप्लवं (for °र्णवम्) B3 D11 (first time) प्लवमाने (B3 °न) महार्णवे

16 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D G2 3 M1 3 विविध (for वीरुधा) ❀ Cr m g पुष्पमिति (Cm °मित्येतद्) जात्येकवचनम् ।, Ck पुष्पमित्यनुकर्ष ।, Ct लताना विविध पुष्प पादपाना च पुष्प हरिष्यामीत्यन्वय ❀ —^{b}) D1 महच्युत (for च सर्वश) —^{c}) T3 M Cr अनुयास्यति, Ct as in text (for °स्यति) M2 अत्र (for अद्य) —^{d}) D5 प्लव-मानो T2 3 G2 M1 2 विहायस (for °सा) —For 16^{cd}, Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 subst

1386* अनुबन्धेन पुष्पाणा विविधेन सुगन्धिनाम् ।

[B1 अनुबानेन (for °बन्धेन) D2 पुष्पाणा (corrupt) (for पुष्पाणा) V1 B3 D3 4 11 विविधाना (for °वेन) Ñ2 B4 D1–4 7 11 13 सुगधिना]

—Ñ1 illeg for 16^{e} – 28^{b} —^{e}) B1 3 च (for हि) D11 (marg.) न (for मे) —^{f}) Ś1 D3 5 11 12 M1 वायो

चरन्तं घोरमाकाशमुत्पतिष्यन्तमेव च ।
द्रक्ष्यन्ति निपतन्तं च सर्वभूतानि वानराः ॥ १७

महामेरुप्रतीकाशं मां द्रक्ष्यध्वं प्लवंगमाः ।
दिवमावृत्य गच्छन्तं ग्रसमानमिवाम्बरम् ॥ १८

पथा, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 स्वर्गमार्ग, D2 स्वौ.पथा, D4 स्वर्गपथा (for स्वाते पन्था) B1 [अ]परे (for [अ]म्बरे) ❁ Cv स्वाते पन्थाश्छायापथ ।, Cr स्वाते पन्था इव। परिपूर्णता(रापथश् ?) छायापथ इव ।, Cm स्वाते पन्था इव परिपूर्णतारापथ इव, पुष्पानुगतिचिह्नादिति भाव ।, Ck स्वाते पन्था इति। स्वातीपथश्छायापथ इति पर्यायार्थ । स तु प्रकीर्णनक्षत्रक । अस्य पन्थाश्च प्रकीर्णबहुपुष्पक इत्युपमा ।, Ct स्वाते, पन्था इति। स्वातीपथश्छायापथ इत्युच्यते। स तु प्रकीर्णबहुनक्षत्र । मम पन्था अपि प्रकीर्णबहुपुष्पक ❁ —After 16, Ñ2 V1 B1 3 D7 ins, while V3 B4 cont after 1388*, whereas D11 cont l 2 only after 1379*

1387* पार्श्वे तु मलयस्यास्य रम्ये प्रस्रवणे गिरौ।
त्यजन्तु हरय शोक निर्मोकमिव पन्नगा ।
बल हि सुमहन्मन्ये आत्मन प्लवन प्रति।
कारण चाभिधास्यामि श्रोतुमिच्छथ तत्परा ।
ततो नि शब्दसवृत्ते विस्तीर्णे ज्ञातिमण्डले।
पवनस्यात्मज श्रीमान्हनूमान्वाक्यमब्रवीत्।
तदा किल मया बाल्ये मातुरुत्सङ्गशायिना।
जपापीडनिभस्ताम्रो बालसूर्यो निरीक्षित ।
तत्र कौतूहल जात मम स्प्रष्टु दिवाकरम्।
चापलात्क्षेत्रदोषस्य साफल्यमनुगच्छत ।
जनन्या गिरिसकाशादङ्कादुत्पत्य सत्वर ।
दीर्घं कृत्वात्मन कायमाकाश क्रान्तवानहम्।
समासाद्य तु दीप्ताशु भास्कर ज्वलनप्रभम्।
निर्दग्ध पतितस्तेन तस्मिन्नेव शिलोच्चये।
मया च पतता तत्र स्वैर्गात्रै शर्करीकृतम्।
शिखर च गिरेस्तस्य शिलाश्च समन शिला ।
तदिद विकृत गात्र हनुदेशे निरीक्ष्यताम्।
येनास्मिन्कारणेनाह हनूमानिति विश्रुत ।
तदह वानरान्सर्वानङ्गदप्रमुखान्भयात्।
सुग्रीवान्मोक्षयाम्येको लङ्घनेन महोदधे ।

[(l 1) D7 रम्य (for रम्ये) Ñ2 V3 B4 प्रश्रवणे —(l 3) Note hiatus between the two halves D7 बले (for बल) B3 D7 सुमहान् —After l 3, B1 ins

1387(A)* तदह कथयिष्यामि श्रोतुमर्हथ तत्परा ।

—(l 4) B3 विधास्यामि (for [अ]मि°) Ñ2 B4 D7 अर्हथ (for इच्छथ) V1 B1 3 श्रोतु(B1[marg also] 3 श्रुत)मिच्छामि तत्पर (for the post half) —(l 5) B4 अहा (for ततो) B3 ततो नि श्वस्य चाहस्य (for the prior half) Ñ2 B3 विस्तीर्ण- (for विस्तीर्णे) Ñ2 V1 क्षिति- (for ज्ञाति-) —(l 6) V1 इदम् (for वाक्यम्) —(l 7) B3 तथा (for तदा) B3 -गामिना (for शायिना) —(l 8) Ñ2 V1 जपापीत-, B4 जपापुष्प (for जपापीड-) D7 तावद् (for ताम्रो) B3 विलोकित (for निरीक्षित) —(l 9) V3 B3 तत (for तत्र) B3 द्रष्टु (for स्प्रष्टु) —(l 10) V1 चापल्य, V3 B3 चापल्यात् (for चापलात्) V1 3 मातुल्यम् (sic), B3 सामर्थ्यम् (for साफल्यम्) V1 B3 अनुगच्छता B1 मार्तंडमभिगच्छता (for the post half) —(l 11) Ñ2 om अङ्काद् V1 . . . सागर (illeg), B1 उत्पत्याकाश्च सत्वर (for the post half) —(l 12) B4 देहम् (for कायम) —(l 13) B3 दीप्ताग (for दीप्ताशु) —(l 15) Ñ2 om (subm), B1 वै (for च) —(l 16) B4 चास्य (for तस्य) V3 शिवाश् (for शिलाश्) B3 सुमन शिला —(l 17) Ñ2 विकृते गात्रे, V1 3 D7 विकृत गात्रे —B4 om l 18 —(l 18) Ñ2 V1 3 B1 D7 [अ]स्मि (for [अ]स्मिन्) V1 B1 [इ]ह (for [अ]ह). —B3 om l 19–20 —(l 19) B4 एतान् (for सर्वान्). —(l 20) V3 मोचयामि B4 [ए]प (for [ए]को)]

—Thereafter V3 B4 repeat 17–19 —After 16, D11 repeats 15^{cd}

17 Ñ1 illeg for 17 (cf v l 16) D11 om 17^{ab} V3 B4 repeat 17–19 after 1387* —^{a}) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 (V3 B4 both second time) विमल (for चरन्त) Ś1 राजयिष्यतमाकाशम्, V3 (first time) D2 12 राजयतमिवाकाशम्, B4 (first time) विराजतमिवाकाशम्, D1 3 4 रजयत तथाकाश, D13 राजयत इवाकाशम् —^{b}) B4 (first time) D13 उपतिष्ठतम् (for उत्पतिष्यन्तम्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 (V3 B4 both second time) हि, D5 6 12 M3 वा (for च) D1.3 4 प्लवमान हरीश्वरा —^{c}) Ś1 D2 12 13 सर्वभूतानि, B1 मुनयस्तत्र, D4 नियत त च (for निपतन्त च) D11 सागर नि पतत च —^{d}) V1 चातरा, B3 चाद्भुत, B4 (second time) मानवा, D1 नातरा, D3 4 मा ध्रुव, D11 मा तदा (for वानरा). Ś1 D2 12 निपतत वनातरात्, V3 (second time) सर्वभूतनिशाचरा, D13 निपतत च वानरा

18 Ñ1 illeg for 18 (cf v l 16) V3 B4 repeat 18 (cf v l 17) D11 reads 18 twice —^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 (V3 B4 both times) D1–4 6 7 11–13 (D11 both times) G M महामेघ- (for महामेरु-) —^{b}) Ś1 Ñ V1 3 B1 3 4 (V3 B4 both first time) D1–4 7 11 (both times) 12 13 मा द्रक्ष्यंति वनौ(Ñ2 V1 3 B4 [V3 B4 both second time] D7 दिवौ)कस, G M2 3 मा च द्रक्ष्यथ वानरा —^{cd}) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 (V3 B4 second time) D1–4.7 11 (both times) 12 13 नभ(D3 4 तत) आ(V3 B4 [both first time]°भ स)वृत्य बाहुभ्या (for °). D2 13 श्वसमानम् (for ग्रस°) V1 3 B1 4 (V3 B4 both second time) इवार्णव (for °म्बरम्) D11 (first time) स्वर्गपथा

विधमिष्यामि जीमूतान्कम्पयिष्यामि पर्वतान् ।
सागरं क्षोभयिष्यामि प्लवमानः समाहितः ॥ १९

वैनतेयस्य वा शक्तिर्मम वा मारुतस्य वा ।
ऋते सुपर्णराजानं मारुतं वा महाबलम् ।
न हि भूत प्रपश्यामि यो मां प्लुतमनुव्रजेत् ॥ २० G 5 3 63 B 4 67 23 L 4 58 57

इवाबरे, G3 ग्रसतमिव चांबर (for ^d) B3 नभो व्यावृत्य बाहुभ्या गूहमानमिवार्णव

19 Ñ1 illeg for 19 (cf v l 16) V3 B4 repeat 19 (cf v l 17) D7 reads in marg from 19 up to निवसतो in l 2 of 1389* —^a) Ñ2 B4 (second time) D7 धर्षयिष्यामि, V1 बधयिष्यामि, B1 वदयिष्यामि, D1 विचयिष्यामि —^b) V1 illeg from यि to तान् V3 B4 (both first time) D11 मेदिनीं (for पर्वतान्) —D11 om 19^cd —^c) V1 सागरान् Ñ2 D5 8–10 शोषयिष्यामि (for क्षोभ°) —^d) D1 कृतोद्यम, D2 समावृत (for समाहित) V3 B4 (both first time) योजनाना शत प्लुवे (V3 प्लुते) —After 19, Ś1 V3 B4 (V3 B4 after 19 [first occurrence]) D1 2 12 13 ins, while K(ed) ins within brackets l 1–2 after 20^ab

1388* महासहननोपेतौ महान्तौ पुरुषर्षभौ ।
ऋष्यमूकात्पुन शैलादुभौ तौ रामलक्ष्मणौ ।
आनयिष्यामि वैदेह्या सकाश वानरर्षभा ।

[(l 1) V3 B4 महामघट्टनोपात्तो (for the prior half) —(l 2) V3 B4 द्रुत, D1 अह (for पुन) K(ed) ऋश्यमूक पुन शैल (for the prior half) V3 B4 वहेय, K(ed) प्लवेय (for उभौ तौ) —V3 B4 K(ed) om l 3]

—Thereafter V3 B4 cont 1387*

—After 19, Ñ2 V1 (partly moth-eaten) 3 B1 3 4 (V3 B4 after 19 [r]) D3 4 7 ins, Ś1 D1 2 12 13 cont l 4-10 only after 1388*, K(ed) cont l 4 only within brackets after 1388*

1389* मनस्विनोर्धर्मवतो सिंहसहननाङ्गयो ।
ऋष्यमूके निवसतो शूरयो राजपुत्रयो ।
तयो प्रिय करिष्यामि वैदेहीलम्भन महत् ।
आनयिष्यामि वैदेहीं रामस्य महिषीं प्रियाम् ।
प्रसह्य गरुडो भूत्वा पन्नगेन्द्रवधूमिव । [5]
विहरिष्यामि वेगेन नागनक्रझषाकुलम् ।
वितत्य गरुड पक्षौ हरन्निव महोरगम् ।
इहैव मा प्रतीक्षध्व सर्वे वानरपुगवा ।
अहमेतद्गमिष्यामि योजनाना शत द्रुतम् ।
आदित्यचन्द्रचरिते ग्रहनक्षत्रसेविते । [10]

[D7 reads up to निवसतो in l 2 in marg —(l 1) V1 D3 4 महा- (for सिंह) B1 महामत्यमतिस्तयो (marg also °सिंहनिनादिनो and °सहननागयो), B3 महासिंहनिनादयो (for the post half) —(l 3) B3 प्रीतिं तयो, B4 तयो प्रीतिं, D3 4 सोऽह प्रिय, D7 तयो प्रति (for तयो प्रिय) B4 -मागणे (for -लम्भन) —D1 om l 4 —(l 4) K(ed) नून नेष्यामि (for आनयि°) Ś1 D2 12 13 ता देवी (for वैदेहीं) B3 om रामस्य —G(ed) om l 5 —(l 5) Ś1 D1 2 12 13 भुजग भीम, D3 4 गरुडो भीमो (for गरुडो भूत्वा) D3 4 भुजगेंद्र- (for पन्नगेन्द्र-) Ś1 D2 12 13 गरुत्मान्सागराद्यथा, D1 गरुड सागराद्यथा (for the post half) —G(ed) transp l 6 and l 7 —(l 6) V3 विधमिष्यामि, D1 3 4 विक्रमि° (for विहरि°) Ś1 D3 4 12 नाना-, B3 तिमि- (for नाग) Ś1 D2 12 13 -ममाकुल, Ñ2 B3 -झषालय, B1 ममालय D7 रुपालय (sic) (for -झषाकुलम्) D1 तथाह वरुणालय, G(ed) आकाश विहगालय (for the post half) —D1 om l 7 —(l 7) B1 4 विस्तृत्य, B3 विसृज्य, D3 4 7 विवृत्य (for वितत्य) Ñ2 . . . . . ड पक्षौ (illeg) (for the prior half) V3 महार्णव (for महोरगम्) —(l 8) B3 मत्त्व (for इहैव) Ś1 D12 मप्रतीक्षध्व (for मा प्र°) Ś1 D2 12 13 -यूथपा (for -पुगवा) —After l 8, D3 4 ins

1389(A)* यावद्राघवपत्नीं तामानयामि यशस्विनीम् ।
निरालम्बनमाकाश सिद्धचारणसेवितम् ।

—(l 9) V1 B1 एत, B4 एव (for एतद्) D1 अहमेवागमिष्यामि (for the prior half) —(l 10) V3 B3 4 -चरिते देशे (B3 मार्गे) (for -चन्द्रचरिते) D1 -शोभिते (for -सेविते)]

20 Ñ1 illeg for 20 (cf v l 16) Ñ2 illeg from शक्तिर् in ^a up to मारु in ^b —^a) D1 6 G2 M2 या, M3 Cr m g सा, Ck t as in text (for वा) —^b) B3 om from first वा up to घनाद् in 21^d V1 D7 13 च (for second वा) —After 20^ab, K(ed) ins within brackets l 1–2 of 1388* —^c) Ñ2 V1 3 B1 4 D4 7 राजाच, D1 11 राजश्च (for -राजान) D3 ऋते सुपर्णाद्राज्ञश्च, G2 3 जाने सुपर्णमात्मान ❀ Cr m सुपर्णराजानमिति टजभावश्छा(Cm °मिति छा)न्दस ❀ —^d) D2 12 13 T2 3 G1 M2 3 महाजव, M1 महौजस (for °बलम्) Ñ2 V1 3 B1 4 D1 3 4 7 मारुता(D7 गरुडा)च्च महाजवात्, D11 मारुताद्वा महाबलात —^e) Ś1 V1 तमद्भुत, Ñ2 V3 B1 4 D2 4–10 12 13 M3 न तद्भूत, D1 न च द्रुत, D3 न तद्रुत, D11 तदद्भुत, G1 2 M2 न तु भूत (for न हि भूत) Ś1 (before corr as in text) न पश्यामि, M1 प्रपश्या (damaged) —^f) D5 8 10 11 यन्मा, D13 यो मा (for यो मा) Ñ2 V3 B1 4 D1 3 4 7 11 द्रुतम् (for प्लुतम्) Ś1 D2 12 13 अनुप्लवेद् (for °व्रजेत्) —After 20, V3 B4 ins

1390* वाद्यात्र योजनाना हि गच्छेयमिति मे मति ।,

while D11 ins

1391* चत्वार प्रवरा लोके पञ्चमो नोपपद्यते ।
वैनतेयश्च वायुश्च मनश्चाह च वानरा ।

निमेषान्तरमात्रेण निरालम्बनमम्बरम् ।
सहसा निपतिष्यामि घनाद्विद्युदिवोत्थिता ॥ २१
भविष्यति हि मे रूपं प्लवमानस्य सागरम् ।
विष्णोः प्रक्रममाणस्य तदा त्रीन्विक्रमानिव ॥ २२
बुद्धया चाहं प्रपश्यामि मनश्चेष्टा च मे तथा ।
अहं द्रक्ष्यामि वैदेहीं प्रमोदध्वं प्लवंगमाः ॥ २३
मारुतस्य समो वेगे गरुडस्य समो जवे ।
अयुतं योजनानां तु गमिष्यामीति मे मतिः ॥ २४
वासवस्य सवज्रस्य ब्रह्मणो वा स्वयंभुवः ।
विक्रम्य सहसा हस्तादमृतं तदिहानये ।
लङ्कां वापि समुत्क्षिप्य गच्छेयमिति मे मतिः ॥ २५
तमेवं वानरश्रेष्ठं गर्जन्तममितौजसम् ।
उवाच परिसंहृष्टो जाम्बवान्हरिसत्तमः ॥ २६

---

21 Ñ1 illeg for 21 (cf v l 16) B3 om up to घनाद् in [d] (cf v l 20) —[a]) D3 4 13 निमिष- (for निमेष-) —[b]) D3 4 निरालम्बमितोवर, D11 निरालम्ब तमवर, D13 निरालम्बमवर (subm) —D1 om 21[cd] —[c]) D11 नि पतिष्यामि, G2 निर्गमिष्यामि, M2 [अ]तिपतिष्यामि —[d]) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D3 4 7 11 12 [अं]बरे, D2 13 [उ]त्पाते (for [उ]त्थिता)

22 Ñ1 illeg for 22 (cf v l 16) —[a]) B4 च (for हि) —[b]) V1 B1 D1 M3 सागरे (for °रम्) Ś1 D2 12 13 क्रममाणस्य सागरे(D13 °र) —[c]) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1 4 7 T M3 विक्रममाणस्य, D1 आक्रम° (for प्रक्रम°) —[d]) V3 M1 पुरा, D6 तथा, Ck t as in text (for तदा) G2 त्रैविक्रमान् Ś1 D2 11–13 तदा(Ś1 D12 °था) देवासुरे यथा, Ñ2 V1 B1 3 4 D7 यथा देवासुरे पुरा, D1 3 4 पुरा देवासुरे यथा

23 Ñ1 illeg for 23 (cf v l 16) —[a]) D6 M3 बुद्धा, Cm k t as in text (for बुद्धया) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 यथा च पश्यामि, D1 च सप्र°, D3 4 यथानु° (for चाहं प्रपश्यामि) —[b]) Ś1 D2 11–13 मन कथयतीव मे, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 गात्र(B3 हृदय)तीव मनश्च मे, D1 मनश्चापि विबुध्यति, D3 4 मनश्चाचक्षतीव मे —After 23[ab], D11 ins

1392* द्रक्ष्यामि नचिराद्देवीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ।

—[d]) Ś1 D2 12 13 रामस्य महिषीं प्रिया —After 23, D11 ins

1393* क्षिप्रं चैव गमिष्यामि आश्रमन्तु वनौकस ।

[Note hiatus between the two halves]

24 Ñ1 illeg for 24 (cf v l 16) —[ab]) D7 om (hapl) from वेगे up to समो G2 समोह तु (for °मो वेगे) Ś1 D2 12 13 transp मारुतस्य and गरुडस्य Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 वनतेयसमो(D7 om up to समो) बले, D11 मारुतस्य समो बले (for [b]) ※ Cm मारुतस्येति। वेगे मारुतस्य सम । अहमिति शेष । , Ck अहं द्रक्ष्यामीत्यादि। वेगगरुडयोरेक एवार्थ । , Ct वेगजवौ पर्यायौ ※ —[c]) Ñ2 अयुत तु, D2 13 आयत (for अयुत) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 D1 2 4 11–13 हि, B3 D3 4 च (for तु) ※ Ck अयुतमिति सख्या लङ्घनोक्तसामान्यप्रमाणदृशा । न तु परिच्छेदोऽस्ति । वस्तुतो रावणोऽपि वक्ष्यति । न मारुतेरस्ति गतिप्रमाणमिति । , Ct अयुतमित्यनेनाप्रमेयबलत्व प्रकाश्यते, न तु परिच्छेद । वस्तुतस्तदभावात्। रावणोऽपि वक्ष्यति न मारुतेरस्ति गतिप्रमाणमिति ※ —[d]) Ś1 D2 12 13 क्रमेयम् , D1 11 गच्छेयम् (for गमिष्यामि) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 गच्छेयमविचारयन् , D3 4 गच्छेयमवधारयन्

25 Ñ1 illeg for 25 (cf v l 16) Ś1 om (hapl.) 25 —[a]) D6 सहवज्रस्य (hypm) (for सवज्रस्य) —[b]) B3 [s]द्भुततेजस (for वा स्वयभुव) —[cd]) G1 तम्, G2 तत्तु (for तद्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 आनयेय च ता(B1 [marg also] 4 सुधा)मह (for [d]) D1 3 4 11 विक्रम्या(D11 °म्य)नेतुममृत सहनादहमुत्सहे, D2 12 13 हरेयममृत हस्ताद्विक्रम्य सहसा स्वह —After 25[cd], Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 ins

1394* चन्द्रादपि पुन कान्ति सूर्यादपि यथा प्रभाम् ।

[B1 तथा (for पुन) V3 B1 D7 तथा, B3 तत- (for यथा)],

while D1–4 11–13 ins

1395* हरेय शशिनो लक्ष्मीं सूर्यात्तेजस्तथोर्जितम् ।

[D2 12 13 लक्ष्मीं चन्द्राद्धरेय च, D11 चन्द्राद्य हरेलक्ष्मी (for the prior half) D13 सूर्य (for सूर्यात्)],

whereas G3 M1 ins

1396* तेजश्चन्द्राग्निगृह्णीया सूर्याद्वा तेज उत्तमम् ।

[M1 तेजश्च (with hiatus) (for वा तेज)]

—V3 repeats 25[ef] after 1397* —[e]) Ñ2 V1 3 (second time as in D11) B1 4 D7 अपि, D11 12 चापि (for वापि) B3 लङ्कामपि समुत्पत्य —[f]) D1 T3 [आ]गच्छेयम्, Ct as in text (for गच्छे°) Ñ2 V1 3 (first time) B1 3 4 D7 सीता तामहमानये —After 25, V3 ins

1397* प्रिय चन्द्राद्धरेय सूर्यं चापि नभ स्थलात् ।

26 Ñ1 illeg for 26 (cf v l 16) —[a]) D9 वानर —[b]) D5 6 8–10 अमितप्रभ, G3 कालमेघवत् (for अमितौजसम्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 गर्जंतं मरुत सुत, G2 गच्छत हरियूथपं —After 26[ab], V3 D5, 6 8–10 S ins

वीर केसरिणः पुत्र वेगवन्मारुतात्मज ।
ज्ञातीनां विपुलः शोकस्त्वया तात प्रणाशितः ॥ २७
तव कल्याणरुचयः कपिमुख्याः समागताः ।
मङ्गलं कार्यसिद्ध्यर्थं करिष्यन्ति समाहिताः ॥ २८
ऋषीणां च प्रसादेन कपिवृद्धमतेन च ।
गुरूणां च प्रसादेन प्लवस्व त्वं महार्णवम् ॥ २९
स्थास्यामश्चैकपादेन यावदागमनं तव ।
त्वद्गतानि च सर्वेषां जीवितानि वनौकसाम् ॥ ३०

G 5 3 74
B 4 67 35
L 4 58 68

1398* प्रहृष्टा हरयस्तत्र समुदैक्षन्त विस्मिता ।
तच्चास्य वचन श्रुत्वा ज्ञातीना शोकनाशनम् ।

[(l 1) G2 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) V3 .रय सार्ध (for the prior half) D6 समुदैक्ष्यति G2 समुदैक्षत विश्रुता (for the post half) —(l 2) V3 तस्यव, T G3 M3 तस्य तद्, G2 तद्धास्य (for तच्चास्य)]

—G3 repeats 26^cd after 27 —^d) D5 8–10 प्लवगेश्वर, G1 M3 हरिमत्तम (for हरिसत्तम) —For 26^cd, S1 D1 2 11–13 subst

1399* प्रत्यूचुर्हरयस्तत्र मारुतस्यौरस सुतम् ।
[D11 कपय सर्वे (for हरयस्तत्र)],

while Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 subst

1400* प्रत्युवाच शुभ वाक्यमङ्गदोऽर्थविशारद ।
[D3 श्रुत (for शुभ) V1 [ऽ]थ (for ऽथ-)]

27 Ñ1 illeg for 27 (cf v l 16) —^a) D6 12 13 पुत्रो (for पुत्र) Ś1 B3 वीर केस(B3 °श)रिण पुत्रो, D11 वीर केसरिण पुत्र —^b) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 वीर्यवान्, D1 3 4 बलवान्, D9 11–13 G1 2 M1 वेगवान्, M3 हनुमान्, K(ed) हनुमन् (for वेगवन्) Ś1 V1 B3 D1 3 4 9–13 G2 M1 मारुतात्मज ❀ Ck t वेगवन्निति सम्बुद्धि. ❀ —^c) Ś1 D2 12 13 तुमुलश्वासस, Ñ2 B4 D7 11 सुमहाञ्शोकस, V1 सुमहच्छोकस, V3 B1 सुमहाशोकस (B1 [m also] °क), B3 सुमहान्सर्वे, D1 अतुल शोकस, D3 4 अतुल खेदस् (for विपुल शोकस्) —^d) S1 V3 D2 11–13 वीर, D1 3 4 [ए]केन (for तात) M3 विनाशित (for प्रणा°) Ñ2 V1 B1 4 D7 त्वया प्लवग नाशित, B3 हर्षयन्हृदयन्मन —After 27, G3 repeats 26^cd

28 Ñ1 illeg for 28^ab (cf v l 16) —^a) B3 सर्व- (for तव) B3 D2 13 -निचय (for -रुचय) —^b) Ś1 D2 12 13 -सघा (for -मुख्या) V3 महौजस, D2 T समाहिता (for समागता) —B3 om 28^cd —^c) Ś1 Ñ V1 3 B1 4 D1–5 7–11 13 मगलान्यर्थ, G(ed) मगलान्यथ (for मङ्गल कार्य) D12 मगला . . र्थं —^d) Ś1 Ñ1 D2 3 12 13 प्रयास्यत, Ñ2 V1 B1 4 D7 प्लवगमा, V3 समागता, D1 4 प्रतिष्ठिता D11 महाबला (for समाहिता)

29 ^a) Ś1 Ñ1 D1 2 12 13 कपिराज-, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 11 ब्रह्मर्षीणा, D3 4 महर्षीणा (for ऋषीणा च) D11 प्रभावेन —^b) D5 कपे B4 -मुख्य- (for -वृद्ध) D13 वा, L(ed) ह (for च) —^c) Ñ1 illeg from णा up to 30^c —^d) Ñ2 V1 B1 प्रकाम त्व, V3 B1 3 D7 प्रकम त्व, D1 3 4 प्लवस्वाद्य, D2 प्रवद्य त्व, D5 8–10 सप्लव त्व, D11 प्रतर त्व, G3 प्लु त्व (damaged) (for प्लवस्व त्व)

30 Ñ1 illeg for ^abc (cf v l 29) —^a) Ś1 D1–4 11–13 ह्येकपादेन, Ñ2 D7 एकपा°, M3 चैव पा° (for चैकपा°) ❀ Cv स्थास्यामश्चैकपादेनेति। तपश्चरिष्यामीति यावत्। अस्य श्लोकस्यान्ते स वेगवानित्यादिश्लोकश्च सर्गश्चोपरितनौ लेखकप्रमादलिखितौ।, Cr स्थास्यामश्चैकपादेन°, त्वद्गतानीह सर्वेषा°, ततस्तु हरिशार्दूलस्°, नेय मम मही वेग प्लवने धारयिष्यतीति पाठ। अनयो श्लोकयोर्मध्ये स वेगवानिति श्लोक सर्गकरण च लेखकप्रमादकृते(°तम्?) ❀ —D6 reads 30^cd in marg —^cd) Ś1 विहितानि, D3 12 विहितानि (for त्वद्गतानि) Ś1 Ñ2 V1 3 B1 4 D2–4 7 11–13 हि, D1 6 T G3 Cr [इ]ह, G2 [इ]व (for च) Ñ2 B4 D7 चित्तानि, V1 3 B1 जीवानि (sic) (for सर्वेषा) D1 5 8–10 G M3 जीवनानि (for जीवितानि) Ñ1 illeg, D1 4 11 प्लवगम (for वनौकसाम्) Ñ2 V1 3 B1 4 D7 सर्वेषा न प्लवगम (for ^d) B3 अकृतानीह जीवानि सर्वेषा प्लवता वर —After 30, Ś1 D2–4 11–13 ins, while Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 ins l 1–4 after 30 and cont l 5–10 after 1403*

1401* एवमुक्त परिषदा सोऽङ्गदेन च वानर ।
अभिवाद्याभिवाद्याश्च व्यजृम्भत महाकपि ।
वीक्षाचक्रे च सहृष्ट समन्ताद्वानरर्षभ ।
उत्पत्य च ततस्तूर्णमुवाच हरियूथपान् ।
नचिरादागमिष्यामि प्राप्य लङ्कामित पुरीम् । [5]
अङ्केनादाय वैदेहीं हत्वा रावणमाहवे ।
एतावदुक्त्वा वचन प्रतीत
प्रिय कपीन्द्रस्य च राघवस्य ।
आमन्त्र्य चामन्त्र्य च वानरास्ता-
न्स लङ्घनार्थं गिरिमारुरोह । [10]

[(l 1) V1* . दा (illeg), V3 परिपूज्य (unmetric) (for परिषदा) Ś1 D11 वानरा, D4 वानरान् (for वानर) —After l 1, B1(marg) reads for the first time l 2–4 of 1404* and 1405*, repeating them in their proper place —(l 2) Ś1 V1 D12 [अ]भिवाद्याशु, B3 [अ]भिवाद्याश्च (for [अ]भिवाद्याश्च) Ś1 मभ्यजेथ, V1 D2 13 प्राजृम्भत, B3 व्यजृम्भच, D4 11 प्रविजृम्भन, D12 प्राभ्वजन (sic) (for व्यजृम्भत) —(l 3) V1 om (subm), V3 B3 [ऽ]थ, D2 म (for च) B1 वानरर्षभान् —(l 4) S1 D12 उत्प्लुत्य, B3 उपेत्य (for उत्पत्य) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 हरिस् (for ततस्) —(l 5) B3 om the prior half Ñ2 V1 3 B1 4 D7 अचिराद् (for नचि°) V1

ततस्तु हरिशार्दूलस्तानुवाच वनौकसः ।
नेयं मम मही वेगं प्लवने धारयिष्यति ॥ ३१
एतानि हि नगस्यास्य शिलासंकटशालिनः ।
शिखराणि महेन्द्रस्य स्थिराणि च महान्ति च ॥ ३२
एतानि मम निष्पेषं पादयोः पततां वराः ।
प्लवतो धारयिष्यन्ति योजनानामितः शतम् ॥ ३३

आनयिष्यामि, B4 आगमि .. (for °मिष्यामि) Ś1 D12 चिराल् (for प्राप्य) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 महा- (for इत) —(l 6) V3 वानरम् (sic) (for रावणम्) D11 प्रवणायोपचक्रमे (for the post half) —D11 om l 7-10 —(l 7) Ś1 प्रतीत (for °त) —(l. 8) Ś1 D2 12 13 नरेंद्रस्य, V1 करिष्यामि, D3.4 हरींद्रस्य (for कपीन्द्रस्य) D1 4 सरावन्य (for च रा°) —V1 moth-eaten for l 9-10 —(l 9) D7 मर्वानपि (for चामघ्य च) D3 4 आमन्त्र्य तान्वानरसमतांस्तदा —(l 10) B3 उल्लघनार्थं.]

—Thereafter Ś1 Ñ1 D1 (Ñ1 D1 after 30) 2 11-13 read 44 and colophon, while D4 reads only colophon.

31 Ñ1 illeg for 31-43 For 31-33, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 subst 1403* D3 reads 31-32^{b} in marg —^{a}) Ś1 च, D1 2 4 6 G2 3 स (for तु) —^{b}) G3 हरीश्वरान् (for वनौकस) —^{c}) M2 (after corr sec m as in text) येन (for नेयं) Ś1 D2 12 13 नेम (D2 नाय) मम महावेग, D1 3 4 11 प्लवमानस्य मे वेग, D5 6 8-10 कोपि (D9 कपि) लोके न मे वेग —^{d}) Ś1 D2 12 13 प्लवतो, D1 3 4 11 न भूमिरू, M1 लघने (for प्लवने) G3 न सहिष्यति (for धारयि°)

32 Ñ1 illeg for 32, D3 reads 32^{ab} in marg (for both, cf v l 31) For subst in Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7, cf v l 31 and 33 —^{a}) Ś1 D8-10 M3 [इ]ह, D1 3 4 11 तु, D5 13 इ, D6 च (for हि). —^{b}) M1 -सघट्ट- (for सकट-) D4 शोभिन (for -शालिन) —^{d}) T G3 M1 सु- (for first च) D6 (marg) शिखराणि महाति च —After 32, D1 3-6 8-11 S ins

1402* एषु वेग करिष्यामि महेन्द्रशिखरेष्वहम् ।
नानाद्रुमविकीर्णेषु धातुनिष्पन्दशोभिषु ।

[(l 1) D1 अति-, D3 4 11 ष्मिरू, D5 8-10 येषु, Cr एष (for एषु) D5 6 8-10 गमिष्यामि, Cr as above (for करि°) D1 -शिखरे सह, D3 4 11 -शिखरेरह, Cr as above (for °रेष्वहम्) ❀ Cr एष वेग करिष्यामि महेन्द्रशिखरेष्वहमित्यत पर, नानाद्रुमविकीर्णेषु°, एतानि मम निष्पेष°, प्लवतो धारयिष्यन्ति°, ततस्त मारुतप्रख्य स हरिर्मारुतात्मज इति पाठ ❀ —(l 2) D1 3 4 11 -लताकीर्णेरू (for -विकीर्णेषु) D1 5 G2 3 M2 -विष्यद, D4 9 -विष्य (D4 °स्प) द-, D6 -निष्पन्न, T2 3 G1 M1 3 Cr -निष्यद, Ck t as above, K (ed) -नि ष्यद- (for -निष्पन्द-) D1 3 4 11 भूषितै (for -शोभिषु)]

33 Ñ1 illeg for 33 (cf v l 31) —^{a}) D5 8-10 M1 वेग हि, D6 वेग तु, D11 निर्घोष, Cr as in text (for निष्पेष) —^{b}) Ś1 D1 2 4 11-13 प्लवगोत्तमा, D3 वानरोत्तमा, T2 G3 M3 प्लवता वरा, Cr as in text (for पतता वरा·) D5 6 8-10 M1 शिखराणि महाति च —^{c}) D1 क्रामतो, D3 4 11 क्रमतो (for प्लवतो). —^{d}) Ś1 D1-4 11-13 इह (for इत) Cr योजनानामित शत (as in text) —For 31-33, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 subst

1403* क्रामन्त वर्धमान च धरणी मा न धारयेत् ।
प्लवतो हि ममाधार न करिष्यति मेदिनी ।
उच्छ्रित शैलशिखर विशाल सुदृढ महत् ।
शायता तत्र गच्छामो यन्मे वेग सहिष्यति ।
पार्श्वे हि मलयस्याय रम्य प्रस्रवणो गिरि । [5]
मारुह्येन क्रमिष्यामि सागर सरिता पतिम् ।

[(l 1) V1 B1 4 क्रमन (for क्रामन्त) V1 moth eaten for धरणी मा न Ñ2 D7 क्रममाणस्य मे वीरा भार स्रो तु विधारयेत् —(l 2) B3 मम च (for हि मम) —D7 om l 3-4 —(l 3) V1 उच्छ्रित- (for °त) B3 उच्छ्रित शिखराग्र च विशालाग्र दृढ महत् —(l 4) B3 गच्छामि (for °मो) B1 भार (for वेग) —V1 moth-eaten from l 5 up to मस्ति in l 6 —(l 5) B3 [अ]थ (for [अ]य) B1 रम्य —(l 6) B1 गमिष्यामि (for क्रमि°) B3 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 5 of 1401*]

—Thereafter all the above MSS cont l 5-10 of 1401* and then ins an addl colophon

[V1 moth-eaten —*Sarga name* Ñ2 V3 B4 D7 समुद्रक्रमण (D7 °णे) व्यवसाय, B1 समुद्रलघनव्यवसाय, B3 समुद्रप्रक्रमव्यवसाय —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 3]

—After the addl colophon, all the above MSS (B1 repeats l. 2-4 and 1405*, reading for the first time [marg] after l 1 of 1401*) ins, while Ś1 D1-4 11-13 ins after 33

1404* एव तस्य ब्रुवाणस्य सर्वे ते वानरर्षभा ।
चक्रु प्रणाम मुदिता शक्रस्येव मरुद्गणा ।
तस्य पुष्पवर्ती चित्रा वनमाला महात्मन ।
चक्रुस्ते वानरश्रेष्ठाश्चन्दनैरङ्गदादय ।

[(l 1) V1 moth-eaten up to ब्रुवा Ś1 D2 12 13 इति (for एव) Ś1 D2 12 13 वानरपुगवा (for ते वानरर्षभा) —(l. 2) B1 (first time) प्रयाण, D2 प्रमाग (for प्रणाम) D11 सर्वे चक्रुर्नमस्कार (for the prior half) D4.11 महर्षय (for मरुद्गणा) —(l 3) D11 पुष्पमयीं (for °वर्ती) B1 (first time) महात्मना —(l 4) D2 13 वानरा (for वानर-) B3 अथ ते वानरा सर्वे (for the prior half). Ś1 D2.3 12 13 बाहुभ्या मगलानि च (for the post. half)]

ततस्तु मारुतप्रख्यः स हरिर्मारुतात्मजः ।
आरुरोह नगश्रेष्ठं महेन्द्रमरिमर्दनः ॥ ३४
वृतं नानाविधैर्वृक्षैर्मृगसेवितशाद्वलम् ।
लताकुसुमसंबाधं नित्यपुष्पफलद्रुमम् ॥ ३५
सिंहशार्दूलचरितं मत्तमातंगसेवितम् ।
मत्तद्विजगणोद्घुष्टं सलिलोत्पीडसंकुलम् ॥ ३६
महद्भिरुच्छ्रितं शृङ्गैर्महेन्द्रं स महाबलः ।
विचचार हरिश्रेष्ठो महेन्द्रसमविक्रमः ॥ ३७
पादाभ्यां पीडितस्तेन महाशैलो महात्मना ।
ररास सिंहाभिहतो महान्मत्त इव द्विपः ॥ ३८
मुमोच सलिलोत्पीडान्विप्रकीर्णशिलोच्चयः ।
वित्रस्तमृगमातंगः प्रकम्पितमहाद्रुमः ॥ ३९ G 5 4 9 B 4 67. 44 L 4 60 0

34 Ñ1 illeg for 34 (cf v l 31) —^{a}) D6 तरसा, T2 3 G M Cr ततस्त (for ततस्तु) Cr मारुतप्रख्य —For 34^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 3 B1 (repeats here [cf v l 1404*]) 3 4 D1–4 7 11–13 subst

1405* स ते परिवृत श्रीमान्वानरैर्वानरर्षभ ।

[V3 परिवृते B1 (first time) हनुमान् (for वानरैर्)]

—^{c}) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 गिरिश्रेष्ठ (for नग°) —^{d}) D6 नगेंद्रम् (for महेन्द्रम्) B4 D11 महेंद्रगिरिमर्दन

35 Ñ1 illeg for 35 (cf v l 31) V3 illeg up to वि in ^{b} —^{a}) D1 श्रित, D6 कृत (sic), G2 स त (for वृत) D5 8–10 पुष्पैर् (for वृक्षैर्) —^{b}) D1 3 4 11 -कदर, D6 8–10 G M1 2 -शाड्वल (for -शाद्वलम्) Ś1 Ñ2 D2 12 शाड्वल (Ś1 D12 °र्दूल, Ñ2 * ') मृगसेवित, D13 शाड्वल मृगसेविते —^{c}) Ś1 D1–4 11–13 -सतान-, V3 -वितान- (for -कुसुम) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 लतावितान-सछन्न, G2 लताजालपरिक्षिप्त —^{d}) G1 नित्य Ñ2 -फलद्रुत, D3 फलान्वित (for -फलद्रुमम्) ❀ Cv r नित्यपुष्पफलद्रुम-मिति सम्यक् (Cr °ति पाठ) ❀—After 35, D10 ins श्रीरामचन्द्राय नम

36 Ñ1 illeg for 36 (cf v l 31) G1 om 36–37^{b} Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 transp 36^{ab} and 36^{cd} —^{a}) D4 म हि (for सिंह-) D5 6 8–10 T1 M2 (after corr as in text) -सहित (for -चरित) —G2 om 36^{cd} —^{c}) Ś1 D1–4 11–13 -गणैर्जुष्ट, D6 -गणाविष्ट (for -गणोद्घुष्ट) B3 स तु द्विजगणैर्जुष्ट —^{d}) B3 श्वसनोत्पीड-, T2 सलिलापीड-, Cr m g k t as in text (for सलिलोत्पीड-) Ś1 D1 2 4 11–13 -सवृत, D3 -सयुत (for -सकुलम्)

37 Ñ1 illeg for 37 (cf v l 31) G1 om 37^{ab} (cf v l 36) V3 illeg from 37^{a} up to न्त in 1406* —^{ab}) Ś1 V1 B1 3 4 D1–3 7 11 12 G3 उच्छ्रिते, Ñ2 D8–10 Ct उच्छ्रित, D4 13 उद्धृते (for उच्छ्रित) G3 सुमहाबल, M1 स महामति (for स महाबल) Ś1 Ñ2 V1 B1 3 4 D1–4 7 11–13 उल्लि (V1 विलि) खतमिवाबर, D5 6 8–10 Ct महेंद्रस्य महाबल (for ^{b}) G2 आक्रम्य शृंग पादाभ्यामुत्पातुमुपचक्रमे —After 37^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 3 B1 3 4 D1–4 7 11–13 ins

1406* सर्वसत्त्वालय श्रीमान्सानुमन्त समन्तत ।

[V3 illeg up to सानुमन्त Ś1 Ñ2 B3 D3 7 12 श्रीमत् (for श्रीमान्) V3 सपादप (for समन्तत)]

—Thereafter D11 reads 5 1 (with App passage) which is not included in the apparatus of Sundara-kānda —D3 4 om 37^{c}–44 Ś1 D1 2 11–13 om 37^{c}–43 —^{c}) G2 मारुतिर्वानरश्रेष्ठो —For 37^{cd}, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 subst

1407* स तस्य शिखरे श्रीमान्महेन्द्रस्य महाकपि ।
विरराज महातेजा द्वितीय इव पर्वत ।

[V3 illeg for l 2 (except विरराज)]

38 Ñ1 illeg for 38 (cf v l 31) Ś1 D1–4 11–13 om 38 (cf v l 37) For 38–39, G2 subst 1408* —^{a}) Ñ2 V3 B1 3 4 D7 स पद्भ्या, V1 पद्भ्या स-, D5 8–10 बाहुभ्या (for पादाभ्या) V3 illeg from पी up to ^{b} G3 पद्भ्या सबाधितस्तेन —^{b}) D6 M3 महात्मन Ñ2 V1 B1 3 4 D7 कपिना पर्वतोत्तम —B3 om 38^{c}–39 —^{c}) B4 वराह, D6 बभूव, M3 रराज (for ररास) —^{d}) Ñ2 V3 B1 4 D6 G1 महामत्त

39 Ñ1 illeg for 39 (cf v l 31) Ś1 B3 D1–4 11–13 om 39 (cf v l 37 and 38) —^{a}) V3 illeg from त्पी up to ^{b} Ñ2 -[उ]त्पीत, V1 -[उ]त्पीतो, B1 -[उ]त्पीत, B4 -[उ]त्पीड (for -[उ]त्पीडान्) —^{b}) Ñ2 D7 विस्तीर्ण सलिलोचय, V1 B1 4 विशीर्णसलिलोच्छ्रय (B1 [marg also] °लोचय), G(ed) विशीर्णशिखरोच्छ्रय —^{c}) Ñ2 B1 D7 -कपि- (for -मृग-) —^{d}) V1 -प्लवगम (for -महाद्रुम) —For 38–39, G2 subst

1408* पादाभ्या पीडितस्तस्य पर्वत सर्वत सदा ।
विशीर्ण सहसाधस्ताद्भूमीममशिरा स्थित ।
हनूमच्चरणद्वन्द्वपीडितस्य गिरेस्तदा ।
बाष्पासार इवापेतु सर्वतस्तत्र निर्झरा ।
हनूमच्चरणाक्रान्ताद्गिरिशृङ्गादधो द्रुता । [5]
लम्बमानास्तु भुजगा विशीर्णान्त्रा इवाबभु ।

—After 39, Ñ2 V3 B4 D7 ins

1409* गिरिराक्रम्यमाणस्तु तेन प्रक्रमता मुदा ।
मुमोच वञ्जुलाभास रस कमलवर्चसम् ।
गिरेस्तस्य महाकान्त्या हरितालविमिश्रिता ।
विभिदुश्च शिला लम्बा विशाला समन शिला ।

नानागन्धर्वमिथुनैः पानसंसर्गकर्कशैः ।
उत्पतद्भिर्विहंगैश्च विद्याधरगणैरपि ॥ ४०
त्यज्यमानमहासानुः संनिलीनमहोरगः ।
शैलशृङ्गशिलोद्घातस्तदाभूत्स महागिरिः ॥ ४१
निःश्वसद्भिस्तदा तैस्तु भुजगैरर्धनिःसृतैः ।
सपताक इवाभाति स तदा धरणीधरः ॥ ४२
ऋषिभिस्त्राससंभ्रान्तैस्त्यज्यमानः शिलोच्चयः ।
सीदन्महति कान्तारे सार्थहीन इवाध्वगः ॥ ४३
स वेगवान्वेगसमाहितात्मा
हरिप्रवीरः परवीरहन्ता ।
मनः समाधाय महानुभावो
जगाम लङ्कां मनसा मनस्वी ॥ ४४

इति श्रीरामायणे किष्किन्धाकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

॥ समाप्तं किष्किन्धाकाण्डम् ॥

शिलान्तरगता सर्पा पीड्यमाना महाविषा । [5]
स मुमुचुर्ज्वलन मुखे ।

[(l. 1) Ñ2 गिरिणा, B4 [illegible] (for गिरिं) —(l. 2) Ñ2 [illegible], D[illegible] [illegible] (for वसुगाभास) —(l. 3) B4 [illegible] (for [illegible]) —(l. 4) B4 बिभेदुश्च (for [illegible]) and [illegible] (for [illegible] वि°) —(l. 6) Ñ2 V3 B4 [illegible] (for °मुखे)]

40 Ñ1 illeg. for 40 (cf. v.l. 31). Ś1 D1–4. 11–13 om. 40 (cf. v.l. 37). —[a]) V1. 3 B1 D6. 7–10 T2. 3 G1 M2. 3 नाग-, B3 नागान (for नाना). B3 om. गन्धर्व. D7 -निपुणं (for मिथुनैः). —[b]) G (ed.) मान- (for पान-). D6 सम्पर्क- (for -संसर्ग). V3 -कर्कशा, B1 -कश्मलैः (for कर्कशैः). —[c]) D[illegible] उत्पतद्भिश्च (hypm.) (for °द्भिर्). T [illegible] M2 च विहंगैर् (for विहंगैश्च). —[d]) V1 गणैः सह, B3 महोरगैः (for गणैरपि). G2 सम्रसंश्च मृगैस्तथा.

41 Ñ1 illeg. for 41 (cf. v.l. 31). Ś1 D1–4. 11–13 om. 41 (cf. v.l. 37). —[a]) V2 मुच्यमान-, B3 भज्यमान- (for त्यज्यमान-). D[illegible] महामान (for °सानु). —[b]) V3 B4 [illegible], B[illegible] संनिलीन, D[illegible] समीलित-, D[illegible] महासानु-, M2 [illegible] (for संनिलीन). G3 संलीनपन्नागन-. —[c]) V1 dam. v.l. up to शिलो. Ñ2 B1. 2. 4 D[illegible] [illegible], D[illegible] [illegible]. D6 T G1. 3 M [illegible], G (ed.) पृथु° (for शैलशृङ्ग). B[illegible] [illegible], B4 शिलोद्दाम, D5 T2. 3 शिलोद्भास, D[illegible] M3 [illegible], T1 शिलोद्गास (for -शिलोद्घात). —[d]) Ñ[illegible] [illegible] (for -भूत्). —For 41, G2 subst.

[illegible]

[illegible]

गुहाभ्यो निष्पतद्भिश्च सिंहैरुन्नतकन्धरैः ।
हरिपादावभग्नोऽद्रिर्विसस्थिरश्चि चाबभौ ।

42 Ñ1 illeg. for 42 (cf. v.l. 31). Ś1 D1–4. 11–13 om. 42 (cf. v.l. 37). —[a]) V1 D8. 10 T G1 M निश्वसद्भिस्, B3 निश्व°, D6 निस्वन°, G2 निम्नन°, G3 निष्पत° (for निःश्वसद्भिस्). Ñ2 V1. 3 B1 D7 ततस्तैश्च, B3 तदा तैश्च, B4 ततस्तस्य, T तदार्तैस्तु, G1 M2 तदा तत्र (for तदा तैस्तु). —[b]) D6. 9 T G2. 3 M भुजगैर् (for भुज°). D6 T G2. 3 -निसृतैः (for -निः°). Ñ2 V1. 3 B1. 2. 4 सर्पैरर्ध(B1 °र्पै रध्र)-निनि(Ñ2 V3 B1. 4 °नि:)सृतैः, D7 सर्पैरर्धनि सृतैः (subm.). —[c]) B3 महोरग (for सपताक). —[d]) D6 यथा, M3 तथा (for तदा).

43 Ñ1 illeg. for 43 (cf. v.l. 31). Ś1 D1–4. 11–13 om. 43 (cf. v.l. 37). —[b]) Ñ2 V3 B4 D5. 6 T2. 3 G1 M2 त्यज्यमान-, B1 मथ्यमान, D9 त्याज्यमान; M3 तर्ज्यमान (for त्यज्यमान). B1 T2. 3 शिलोच्चयं, G (ed.) स लक्ष्यते (for शिलोच्चय). B3 ह्यन्यमाण ससतन. [illegible] Cv. त्यज्यमान शिलोच्चय इति सम्यक्। अत्राप्याभातीत्येव क्रिया। अस्य श्लोकस्यान्ते स वेगवानित्यादिश्लोकश्च सर्गश्च द्रष्टव्य । Cr. त्यज्यमान शिलोच्चय इति पाठ [illegible] —[c]) M1 आसीन (for सीदन्). —[d]) V1 सार्थे [illegible] (illeg.), G (ed.) नाथहीन (for सार्थहीन). B3 पङ्कलग्न इव द्विप.

44 Ñ2 V1. 3 B1. 2. 4 D3. 4. 7 om. 44 (for D3. 4, cf. v.l. 37). Ś1 Ñ1 D1. 2. 11–13 read 44 and colophon after 1401*. —[b]) D1 कपि-, D6. 11 हरि (for हरि-). G3 M1 पवनात्मज कपि (for परवीरहन्ता). —[c]) Ś1 समादाय (for °धाय). D2. 11–13 महाप्रभावो, M1 नयोपपन्नो (for

°नुभागो) —[a]) D1 कपीश, D2 12 13 G2 महात्मा (for मनस्वी)

Colophon V1 D3 om colophon —For sequence in Ś1 Ñ1 D1 2 11–13, cf v l 44 D4 reads colophon after 1401* —*Kānda name* Ñ2 V3 B1 3 D7 सुन्दरकाडे —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 हनुमद्गर्जन (D13 °न), Ñ2 B3 D7 महेन्द्रारोहण, V3 B1 4 समुद्रक्रमणे महेंद्रारोहण, D11 हनूमान्पूजन, G(ed, also as in Ñ2) समुद्रलघनव्यवसाय —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 B1 3 D2 4 12 13 om, Ñ2 V3 B4 D7 4, D1 40, D5 T2 64, D6 8–10 T1 3 G1 2 M2 3 Cr m g t 67, D11 65, G3 66 (as in text), M1 Ch 68, G(ed) 3 and 4, L(ed) 60 —After colophon, Ś1 Ñ1 D2 11–13 ins a passage relegated to App I (No 26)

—After colophon, D5 ins

सख्या श्लोक ॥ २७२१ ॥ समाप्त चेद किष्किन्धाकाण्डम् ॥ श्रीराम जय राम जय जय राम ॥ शके ॥ १६८८ ॥ व्यये नाम सवत्सर आषाडशुद्ध पचमि भृगुवासरे हस्ताक्षरनीराजिमल्लारहली वस्ती चन्द्रापुरी प्ररगणे दर्भावति समाप्तम् ॥ श्रीरामार्पणम् ॥

अदृश्यभावान्मतिविभ्रमाद्वा
पदार्थहीन लिखित मयात्र ।
तत्सर्वमय परिशोधनीय
कोप न कुर्यात्खलु लेखकस्य ॥ १ ॥
भग्नपृष्ठकटिग्रीवा स्तब्धदृष्टिरधोमुखम् ॥
कष्टेन लिखित ग्रन्थ यत्नेन प्रतिपालयेत ॥ २ ॥
सपूर्णम् ॥ श्रीरस्तु ॥ शुभ भवतु ॥ निर्विघ्नमस्तु ॥

—D8 10 ins

इति किष्किन्धाकाण्ड समाप्तम् (D10 om up to समाप्तम्)। अत पर सुन्दरकाण्ड तस्यायमाद्यश्लोक

ततो रावणनीताया सीताया शत्रुकर्षण ।
इयेष पदमन्वेष्टु चारणाचरिते पथि ॥ १

—D9 ins

सवत त्र्यहस्स ११८७१ समदपुरजतरामजीकी आश्रमलिखित वेणो देवादास रामराम राटीकका प्रमा ३००० मूलसख्या २२५० ।

—T1 G1 ins

श्रीरामाय नम (T1 om up to नम) श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्रस्वामिने नम ।

—T3 ins

श्रीरामार्पणमस्तु ।

—G2 ins

श्रीरामचन्द्राय नमो नम । किष्किन्धाकाण्ड समाप्तम् ।
हरि ओ गुरुभ्यो नम ।

—G3 ins

श्रीमते रामानुजाय नम । हरि ओ श्रीगुरुभ्यो नम । श्रीसीतालक्ष्मणभरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नम । शुभमस्तु ॥

—M1 ins

श्रीरामाय नम । किष्किन्धाकाण्ड समाप्त । श्रीरामचन्द्राय नम । क्षन्तुमर्हन्तु सन्त ।

—M2 ins

किष्किन्धाकाण्ड समाप्त हरि ।

—M3 ins

श्रीमत्किष्किन्धाकाण्ड समाप्त । किष्किन्धाकाण्डपठनश्रवणयो फल ब्रह्माण्डपुराणे सप्तचत्वारिंशदुत्तरशततमे अध्याये ।
किष्किन्धाख्यमिम शृण्वन्पठन्नापि विधानत ।
इह सपूजित सर्वैरन्ते ब्रह्मणि लीयते ।
शुभमस्तु ॥

APPENDIX I

This Appendix comprises 26 additional passages found in some of the 32 MSS which have been cited in the foot-notes to the constituted text They are either too big or unimportant to be included in the foot-notes below the text

The order of the MSS and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as those of the foot-notes to the constituted text

On the page 69 of the text App. I (No 8) is to be read as (No 6) and Nos 9, 10 etc up to 20 in the foot-notes to the text are to be read as Nos 8, 9 etc 19 respy

1

After 4 1 15, $D_{5\ 6\ 8-10}$ T $G_{1\ 2}$ M ins , while G_3 ins l 1 after 4 1 15^{ab} and l 2–15 after 4 1 15

अस्या कूले प्रमुदिता सघश शकुनास्त्विह ।
नत्यूहरुतविक्रन्दै पुस्कोकिलरुतैरपि ।
स्वनन्ति पादपाश्चेमे ममानङ्गप्रदीपका ।
अशोकस्तबकाङ्गार षट्पदस्वननि स्वन ।
मा हि पल्लवताम्रार्चिर्वसन्ताग्नि प्रधक्ष्यति ।
न हि ता सूक्ष्मपक्ष्माक्षीं सुकेशीं मृदुभाषिणीम् ।
अपश्यतो मे सौमित्रे जीवितेऽस्ति प्रयोजनम् ।
अय हि दयितस्तस्या कालो रुचिरकानन ।
कोकिलाकुलसीमान्तो दयिताया ममानघ ।
मन्मथायाससभूतो वसन्तगुणवर्धित ।
अय मा धक्ष्यति क्षिप्र शोकाग्निर्नचिरादिव ।
अपश्यतस्ता वनिता पश्यतो रुचिरान्द्रुमान् ।
ममायमात्मप्रभवो भूयस्त्वमुपयास्यति ।
अदृश्यमाना वैदेही शोक वर्धयते मम ।
दृश्यमानो वसन्तश्च स्वेदससर्गदूषक ।

2

After 63*, $D_{5\ 6\ 8-10}$ S ins

धन्या लक्ष्मण सेवन्ते पम्पाया वनमारुतम् ।
श्यामा पद्मपलाशाक्षी प्रिया विरहिता मया ।
कथ धारयति प्राणान्विवशा जनकात्मजा ।
कि नु वक्ष्यामि धर्मज्ञ राजान सत्यवादिनम् ।
जनक पृष्टसीत त कुशल जनससदि ।
या मामनुगता मन्दं पित्रा प्रस्थापित वनम् ।
सीता सत्पथमास्थाय क्व नु सा वर्तते प्रिया ।
तया विहीन कृपण कथ लक्ष्मण धारये ।
या मामनुगता राज्याद्भ्रष्ट विगतचेतसम् ।
तच्चार्वञ्चितपद्माक्ष सुगन्धि शुभमव्रणम् ।
अपश्यतो मुखं तस्या सीदतीव मनो मम ।
स्मितहास्यान्तरयुत गुणवन्मधुर हितम् ।

1

D_6 G_1 $M_{2\ 3}$ om l 1 —(l 1) $T_{1\ 3}$ G_2 transp सघश and शकुनास्तु T_2 G_3 विचित्र(G_3 ममेत्ता)विहगा मत्ता प्रवदति मन सुखा (G_3 °ख) —(l 2) $D_{5\ 8-10}$ Ct दात्यूहरति-, T_2 दात्यूहरुत , $G_{2\ 3}$ नत्यूहकुल-, M_3 नल्क्यूहरुत- D_6 G_1 M_1 विक्रांतै (for -विक्रन्दै) ꕥ Cv नत्यूहरुतविक्रन्दै नत्यूहगदितविरावै ।, Cm दात्यूहगतविक्रन्दै दात्यूहगदितविरावै ꕥ —(l 3) T_3 [अ]मी (for [इ]मे) G_2 मामनग , M_3 ममानद- (for ममानङ्ग-) D_6 $G_{2\ 3}$ M -प्रदीपना —(l 4) D_5 षड्विध (for षट्पद-) M_2 -स्वर- (for स्वन-) $D_{5\ 8-10}$ S -निस्वन —(l 7) $M_{1\ 2}$ किं (for ऽस्ति) —(l 8) $D_{5\ 8-10}$ Cr g t रुचिरस्तु, Cm as above (for दयितस्तु) —(l 9) G_1 कोकिलालाप- —(l 10) G_1 गुणवर्धन —(l 11) $D_{5\ 6}$ G_1 M_2 मा (for मा) G_1 Ct*p* अचिराद् (for नचिराद्) —(l 12) $T_{1,3}$ G_2 $M_{1\ 3}$ दयिता (for वनिता) D_6 M रुचिरद्रुमान् —(l 13) G_1 M_1 समुपयास्यति —(l 14) D_5 अपश्यमाना (for अदृ°) $D_{5\ 8-10}$ वर्धयनीह मे (for °ते मम) —(l 15) D_5 शोक- (for स्वेद-)

2

G_3 repeats l 1 here (cf v l 4 1 2) —(l 1) T_3 $GM_{2\ 3}$ Cg पपोपवन-, M_1 पपापावन (for पम्पाया वन-) —(l 2) D_5 त्वया (for प्रिया) —(l 3) G_2 धारयते T_2 प्राण —(l 4) $T_{1\ 3}$ $M_{1,3}$ transp धर्मज्ञ and राजान G_1 धर्मचारिण (for सत्यवादिनम्) —(l 5) G_2 M_1 च (for त) D_5 T_2 $G_{1\ 3}$ M_2 जनक सीत(T_2 °ता)या पृष्ट , D_6 $T_{1\ 3}$ M_3 सीता(T_3 M_3 Cm g °त)या जनक पृ(M_3 स्पृ)ष्ट , Ck t as above (for the prior half) Cr किन्विति सीतयेति सहार्थे तृतीया सीतासहितस्य तव कुशल किन्विति भाव ꕥ —(l 6) D_5 T_2 G_3 प्रस्थापिता, $T_{1\ 3}$ M_3 प्रव्राजित (for प्रस्थापित) —(l 7) M_1 आश्रित्य (for आस्थाय) $D_{5\ 8-10}$ सीता धर्मं समास्थाय (for the prior half) —(l 8) G_1 कृपण (for लक्ष्मण) D_5 om धारये —(l 9) $D_{5\ 8-10}$ T_2 G_1 विहत- (for विगत-) —(l 10) D_5 G_2 M_3 Cg -पक्ष्माक्ष (for -पद्माक्ष) M_1 स्रग्गधि शुभलक्षण (for the post half) —(l 11) $D_{5\ 8-10}$ T_2 मनिर् (for मनो) —(l 12) M_1 -हासातर- (for -हास्यान्तर-) G_1 -गन (for -युत) M_1 लघु (for

वैदेह्या वाक्यमतुल कदा श्रोष्यामि लक्ष्मण ।
प्राप्य दु ख वने श्यामा सा मा मन्मथकर्शितम् ।
नष्टदु खेव हृष्टेव साध्वी साभ्यभ्यभाषत ।
किं नु वक्ष्यामि कौसल्यामयोध्याया नृपात्मज ।
क सा स्नुषेति पृच्छन्ती कथ चातिमनस्विनीम् ।
गच्छ लक्ष्मण पश्य त्व भरत भ्रातृवत्सलम् ।
नह्यह जीवितु शक्तस्तामृते जनकात्मजाम् ।
इति राम महात्मान विलपन्तमनाथवत् ।
उवाच लक्ष्मणो भ्राता वचन युक्तमव्ययम् ।
सस्तम्भ राम भद्र ते मा शुच पुरुषोत्तम ।
नेदृगाना मतिर्मन्दा भवत्यकलुषात्मनाम् ।
स्मृत्वा वियोगज दु ख त्यज स्नेह प्रिये जने ।
अतिस्नेहपरिष्वङ्गाद्वर्तिरार्द्रापि दह्यते ।
यदि गच्छति पाताल ततोऽभ्यधिकमेव वा ।
सर्वथा रावणस्तात न भविष्यति राघव ।
प्रवृत्तिर्लभ्यता तावत्तस्य पापस्य रक्षस ।
ततो हास्यति वा सीता निधन वा गमिष्यति ।
यदि याति दितेर्गर्भ रावण सह सीतया ।
तत्राप्येन हनिष्यामि न चेद्दास्यति मैथिलीम् ।
स्वास्थ्य भद्र भजस्वार्य त्यज्यता कृपणा मति ।
अर्थो हि नष्टकार्यार्थैरयत्नेनाधिगम्यते ।
उत्साहो बलवानार्य नास्त्युत्साहात्पर बलम् ।
सोत्साहस्य हि लोकेषु न किंचिदपि दुर्लभम् ।
उत्साहवन्त पुरुषा नावसीदन्ति कर्मसु ।
उत्साहमात्रमाश्रित्य प्रतिलप्स्याम जानकीम् ।
त्यज्यता कामवृत्तत्व शोक सन्यस्य पृष्ठत ।
महात्मान कृतात्मानमात्मान किं न बुध्यसे ।

3

After 1 3 25, $D_{5\ 6\ 8-10}$ S ins

नानृग्वेदविनीतस्य नायजुर्वेदधारिण ।
नासामवेदविदुष शक्यमेव प्रभाषितुम् ।
नून व्याकरण कृत्स्नमनेन बहुधा श्रुतम् ।
बहु व्याहरतानेन न किंचिदपशब्दितम् ।
न मुखे नेत्रयोर्वापि ललाटे च भ्रुवोस्तथा ।
अन्येष्वपि च सर्वेषु दोष सविदित क्वचित् ।
अविस्तरमसदिग्धमविलम्बितमव्यथम् ।
उर स्थ कण्ठग वाक्य वर्तते मध्यमस्वरम् ।
सस्कारक्रमसम्पन्नामद्रुतामविलम्बिताम् ।
उच्चारयति कल्याणीं वाच हृदयहर्षिणीम् ।
अनया चित्रया वाचा त्रिस्थानव्यञ्जनस्थया ।
कस्य नाराध्यते चित्तमुद्यतासेररेरपि ।
एवविधो यस्य दूतो न भवेत्पार्थिवस्य तु ।
सिध्यन्ति हि कथ तस्य कार्याणा गतयोऽनघ ।
एवगुणगणैर्युक्ता यस्य स्यु कार्यसाधका ।
तस्य सिध्यन्ति सर्वार्था दूतवाक्यप्रचोदिता ।

र्शितम्) —(1 14) G_1 M_2 मा मा, M_1 मा मा (for सा मा) $D_{5\ 8-10}$ T_2 मा मन्मथविकर्शित (for the post half) —(1 15) M_3 दु खेन (for °न) G_1 M_2 नष्टदु खा (M_2 °खे) प्रहृष्टेव (for the prior half) G_1 साध्वभिभाषते, G_2 M_1 सीताभ्य(G_2 °भ्य)भाषत —(1 16) $D_{5\ 8-10}$ किं नु वक्ष्याम्ययोध्याया कौसल्या हि नृपात्मज —(1 17) M_3 नु (for सा) Cr वा (for च) D_{10} T_1 [अ]पि (for [अ]ति-) —(1 19) ※ Cr नह्यह जनकात्मजामित्यस्यानन्तरमिति रामस्तु विलपन्नित्यादय केचन श्लोका कतिपयकोशेषु दृश्यन्ते ते बहुकोशेष्वदृष्टत्वात् वाल्मीकिवाक्याप्रतीतेश्च तैर्विना कथासगत्योपपत्ते न व्याख्याता ※ —(1 21) D_{10} वचने —(1 22) G_3 -भद्रेति (for भद्र ते) G_1 शोक, M_2 शोक (for शुच) G_3 पुरुषर्षभ —(1 23) D_5 T_2 गतिर् (for मतिर्) —(1 25) M_2 -स्नेह (for -स्नेह-) Ck -ष्वगे (for ष्वङ्गाद्) —(1 26) D_6 M_1 Ck [ऽ]पि, T_1 M_3 हि (for ऽभि-) —(1 27) $T_{1\ 3}$ G_2 M_3 तावन् (for तात) M_1 विनशिष्यति (for न भवि°) —(1 28) D_6 अस्य (for तस्य) —(1 30) M_3 Cg [अ]दितेर् (for दितेर्) $D_{6\ 8}$ रावण —(1 31) T_3 [ए]क (for [ए]न) $G_{1\ 2}$ वधिष्यामि (for हनि°) G_1 M_2 जानकी (for मैथिलीम्) —(1 32) D_9 स्वस्था (for स्वास्थ्य) $D_{8\ 10}$ भद्र M_2 त्यजता कृपणा मति (for the post half) —(1 33) T_3 वि- (for हि) D_6 $T_{1\ 3}$ M_3 Cm नायत्नेन (for अयत्नेन) T_2 M_1 अयत्नाधिगम्यते, G M_2 यत्नेनापि न गम्यते (for the post half) —(1 34) M_1 सुख (for बलम्) —(1 35) T_2 [अ]स्ति, G_2 M_1 च (for हि) G_3 त्रिलोकेषु, M_3 [अ]स्ति लोकेस्मिन् (for हि लोकेषु) —(1 37) $G_{1\ 2}$ प्रतिलप्स्याव D_6 प्रतिपत्स्याम मैथिलीं, M_3 सीता प्रतिलभेमहि (for the post half) —G_2 om 1 38 —(1 38) D_8 M_2 (after corr *sec m* as above) Cr त्यजता T_2 -वृत्तित्व, M_1 वृत्त त्व (for -वृत्तत्व) —(1 39) D_6 किं न मन्यसे, $D_{8\ 10}$ M_3 Cg t नावबुध्यसे, T_2 नानुबुध्यसे, Cr m k किं न बुध्यसे (as above)

3

—(1 2) $D_{5\ 8-10}$ विभाषितु (for प्रभा°) —(1 3) D_5 श्रुते (for श्रुतम्) —(1 4) T_2 om (hapl) second न —(1 5) $D_{5\ 8-10}$ T_2 त्र (for वा) D_9 om च (subm). —(1 6) M_3 गात्रेषु (for सर्वेषु) —(1 7) $T_{1.3}$ अविस्वरम् (for अविस्त°) D_8 अविस्तरमस दिग्धम् (for the prior half). T_3 G_1 $M_{1\ 3}$ Cg अद्रुत, Ct as above (for अव्यथम्). D_6 अविलम्बितमध्यम (for the post half) —(1 8) $D_{5\ 6\ 8-10}$ $T_{2\ 3}$ G M उरस्थ($D_{5\ 8}$ °स्थ) (for उर स्थ). D_6 G M Cv r m g k मध्यमे स्वरे, Ct as above (for मध्यमस्वरम्) —(1 9) D_{10} Ct अद्रुताम् (for अद्रुताम्). —(1 10) D_6 M_3 Cg हारिणी, Ct as above (for -हर्षिणीम्). —(1 11) G_3 त्रि .- (damaged) (for त्रिस्थान-). ※ Cv चित्रया चित्राचार्य(क्षर ?)क्रम इति सज्जन . ※ —(1 12) D_9 [आ]राधते (for °ध्यते) —(1 14) D_5 न, D_{10} ह, T_2 G_2 [ह]ह, M_2 वा (for हि) M_2 (after corr *inf lin sec m* as above) हतयो (for गतयो) —(1. 15) D_5 T_2 एव हि स्व(T_2 नु)गुणैर्युक्ता (for the prior half).

एवमुक्तस्तु सौमित्रि सुग्रीवसचिव कपिम्।
अभ्यभाषत वाक्यज्ञो वाक्यज्ञ पवनात्मजम्।
विदिता नौ गुणा विद्वन्सुग्रीवस्य महात्मन ।
तमेव चावा मार्गाव सुग्रीव प्लवगेश्वरम्।
यथा ब्रवीषि हनुमन्सुग्रीववचनादिह।
तत्तथा हि करिष्यावो वचनात्तव सत्तम।
तत्तस्य वाक्य निपुण निशम्य
प्रहृष्टरूप पवनात्मज कपि ।
मन समाधाय जयोपपत्तौ
सत्य तदा कर्तुमियेष ताभ्याम्।

4

After 4 5 17, $D_{5\ 6\ 8-10}$ S ins , while $D_{3\ 11}$ cont after 138*

त्वं वयस्योऽसि हृद्यो मे ह्येक दु ख सुख च नौ।
सुग्रीवो राघव वाक्यमित्युवाच प्रहृष्टवत्।
तत सुपर्णबहुला भङ्क्त्वा शाखा सुपुष्पिताम्।
सालस्यास्तीर्य सुग्रीवो निषसाद सराघव ।
लक्ष्मणायाथ सहृष्टो हनुमान्मारुतात्मज ।
शाखा चन्दनवृक्षस्य ददौ परमपुष्पिताम्।
तत प्रहृष्ट सुग्रीव श्लक्ष्ण मधुरया गिरा।
प्रत्युवाच तदा राम हर्षव्याकुललोचन ।
अहं विनिकृतो राम चरामीह भयार्दित ।
हृतभार्यो वने त्रस्तो दुर्गमेतदुपाश्रित ।
सोऽह त्रस्तो वने भीतो वसाम्युद्भ्रान्तचेतन ।
वालिना निकृतो भ्रात्रा कृतवैरश्च राघव।
वालिनो मे महाभाग भयार्तस्याभय कुरु।
कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ भय मे न भवेद्यथा।
एवमुक्तस्तु तेजस्वी धर्मज्ञो धर्मवत्सल ।
प्रत्यभाषत काकुत्स्थ सुग्रीव प्रहसन्निव ।
उपकारफल मित्र विदितं मे महाकपे।
वालिन त वधिष्यामि तव भार्यापहारिणम्।
अमोघा सूर्यसकाशा ममैते निशिता शरा ।
तस्मिन्वालिनि दुर्वृत्ते निपतिष्यन्ति वेगिता ।
कङ्कपत्रप्रतिच्छन्ना महेन्द्राशनिसनिभा ।
तीक्ष्णाग्रा ऋजुपर्वाण सरोषा भुजगा इव।
तमद्य वालिन पश्य तीक्ष्णैराशीविषोपमैं ।
शरैर्विनिहत भूमौ प्रकीर्णमिव पर्वतम्।

5

After 4 6 22, $\tilde{N}_{2}$ V_{2} B $D_{4\ 7\ 11}$(l 18–21 only) ins , D_{3} ins l 18–21 only after 4 6 23

यादृशोऽय मम क्रोध सीतार्थे वानराधिप।
अद्य पश्यन्तु मे वीर्यं देवा सर्षिगणास्तथा।

—(l 16) $D_{5\ 8-10}$ सर्वैथा, G_{2} (before corr) कार्यार्था (for सर्वार्था) —(l 18) D_{8} वाक्यज्ञ, T_{3} मर्वज्ञो (for वाक्यज्ञो) D_{8} (marg) वानर, T_{2} वाक्यज्ञ च (hypm) (for वाक्यज्ञ) —(l 19) M_{3} विदितात्म (for विदिता नौ) —(l 20) M_{3} दनोर्वाचा (for तमेव च) —(l 22) Ck t तथैव (for तथा हि) D_{5} करिष्यामो (for °वो) —(l 23) D_{5} मत्तस्य (for तत्तस्य) G_{2} मधुर (for निपुण) —(l 26) G_{3} $M_{1\ 2}$ तथा (for तदा)

4

(l 1) D_{6} marg , $T_{1\ 2}$ G_{1} M_{3} मे हृद्यो (by transp) (for हृद्यो मे) D_{5} [ऽ]प्येक, D_{8-10} एक (with hiatus) (for ह्येक) $D_{3\ 11}$ यद्वयस्योसि मे लब्ध समदु खसुख सुहृत् —(l 2) $D_{6\ 9}$ $T_{2\ 3}$ M_{2} सुग्रीव राघवो वाक्यम् (for the prior half) —(l 3) $D_{6\ 11}$ G_{2} $M_{2\ 3}$ सपर्ण-, M_{1} सपूर्ण- (for सुपर्ण-) $D_{3\ 11}$ G_{1} शाखा भङ्क्त्वा (by transp), T_{3} M_{3} छित्वा शाखा (for भङ्क्त्वा शाखा) —(l 4) D_{11} om (hapl) from निषसाद up to सुग्रीव in l 7 —(l 5) D_{3} लक्ष्मणस्य च (for °णायाथ) D_{6} $T_{1\ 3}$ G M प्लवगर्षभ (for मारुतात्मज) —(l 8) D_{6} T_{2} $G_{1\ 2}$ M_{1} ततो, Cv r g as above (for तदा) D_{9} हर्षात् (for हर्ष-) —(l 9) M_{1} भ्रात्रा (for राम) $D_{3\ 11}$ अह भ्रात्रा विनिकृतश् (for the prior half) —(l 10) $D_{3\ 11}$ त्रासाद् (for त्रस्तो) G_{1} हृतदारो वने भ्रातो (for the prior half) M_{1} एतम् (for एतद्) G_{3} उपाभृत (for °श्रित) $D_{3\ 11}$ ऋष्यमूकमुपस्थित (for the post half) —(l 11) G_{3} राम (for भीतो) M_{3} चेतम (for °न) D_{6} T_{2} वमामि भ्रान्तलोचन (T_{2} °चेतन) (for the post. half) $D_{3\ 11}$ मोह भीतो भृश वीर नित्यमुद्भ्रात-चेतन —(l 12) D_{3} बद्धवैरेण राघव (for the post half) —(l 13) D_{9} वालिना (for वालिनो) D_{6} हि (for मे) $T_{1\ 3}$ $G_{1\ 3}$ [अ]भयकर (for [अ]भय कुरु) —(l 14) D_{5} यदा (for यथा) $D_{3\ 11}$ त्वा प्रपन्नोस्मि काकुत्स्थ त्व हि मे परमा गति —(l 16) G_{3} damaged from त up to सुग्री —(l 17) M_{1} -पर (for -फल) G_{1} M_{3} मित्र (for मित्र) G_{1} ते (for मे) D_{1} महामते (for °कपे) —(l 18) $D_{3\ 9}$ T_{1} तु, D_{11} च (for त) D_{6} T_{2} $M_{2\ 3}$ हनिष्यामि (for वधि°) —(l 19) $D_{5\ 6\ 8-10}$ T_{2} G_{1} [इ]मे (for [ए]ते) T निचिता (for निशिता) —(l 20) G_{1} अस्मिन् (for तस्मिन्) $D_{3\ 11}$ वालिन ये हनिष्यति तप्तकाचनभूषणा . —(l 21) D_{9} -परिच्छन्ना (for -प्रति°) $D_{3\ 11}$ -[अ]शनिवर्चस —(l 22) $D_{3\ 11}$ ऋजुमार्गा सुतीक्ष्णाग्रा (for the prior half) —(l 23) $D_{3\ 11}$ त च त्व (for तमद्य) $D_{3\ 6\ 11}$ T $G_{1\ 2}$ $M_{2\ 3}$ क्रूरैर्, G_{3} M_{1} शरैर् (for तीक्ष्णैर्) —(l 24) G_{3} शितैर् (for शरैर्) D_{5} G_{1} विनिहित (for °हत) $D_{3\ 6\ 11}$ $T_{1\ 3}$ G_{3} M विकी(T_{3} °शी)र्णम् (for प्र°) —Thereafter $D_{3\ 11}$ cont

तथा तु रामस्य निशम्य भारतीं
स वानरो बालदिवाकरप्रभ ।
बभूव सहृष्टविशाललोचनो
निरीक्ष्य राम रघुवंशवर्धनम्।

Colophon

[*Sarga name* सुग्रीवसख्योपगमन —*Sarga no* 3]

5

(l 2) D_{4} अपपश्यतु B_{4} कार्यं (for वीर्यं) D_{4}-transp. वीर्यं and देवा $\tilde{N}_{2}$ D_{7} ऋषिगणास् —(l 6) D_{7} वे (for

अनिश मुञ्चतो वीर शरानाशीविषोपमान ।
अद्य पश्यन्तु चापस्य विस्फूर्जितमिराजने ।
अलातचक्रप्रतिम भ्रमतोऽरिनिबर्हणम् ।
शीघ्रमाचक्ष्व सुग्रीव यत्रास्ते राक्षसाधिप ।
दिश ता कर्तुमिच्छामि नि सपत्ना शरैरहम् ।
यावत्सूर्य प्रतपति त्रिदिवि तरसा न संशय ।
तावत्सर्वान्हनिष्यामि राक्षसान्सुहृदि माचिरम् ।
अथवा कि चिरेणाद्य जगत्सर्वमराक्षसम् ।
करिष्ये वानरेन्द्राहं सृष्टा येन च राक्षसा ।
इम क्रोध न शक्ष्यामि वृथा कर्तु सखे प्रिय ।
राम कपीन्द्र सुग्रीवमित्युवाच रुषान्वित ।
तस्य तत्क्रोधताम्राक्ष भ्रुकुटीकुटिल मुखम् ।
यथा क्रुद्धस्य रुद्रस्य त्रिपुर वै निजघ्नुष ।
दृष्ट्वा ते वायुपुत्राद्या सर्वे वानरपुंगवा ।
ऊचु सर्वे विनाशाय क्रुद्धोऽयमिति ते मिथ ।
अतीव रामो दयितामनुस्मर-
न्स रोषताम्रायतलोचनप्रभ ।
जगाद वाक्य हरिराजसंनिधौ
विनि श्वसन्क्रुद्ध इवोरगाधिप ।

6

After 4 9 11, D7 ins , while D6 ins after l 3 of 246*

अन्यत्कारणमत्रैव तन्मे निगदत शृणु ।
पुरा स वाली बलवाश्चचार विपिने सुखे ।
स तु स्थूलानि पक्वानि दृष्ट्वा तालफलानि च ।
तत्राग्रहीत्क्षुधाक्रान्त आहारार्थं समाप्लुत ।
सन्ध्याकाले तु सप्राप्ते बिले अस्मिन्निवेश्य स ।
सन्ध्याकर्माण्यमुद्दिश्य यातस्सागरमाश्रित ।
तत्र सन्ध्यामुपासित्वा यस्मिन्कृत्वा फलानि च ।
तस्मिन्नागत्य शिरसा स बिलं प्रविवेश ह ।
तत्र दृष्ट्वा महाबाहु फलानि शितिमानि स ।
भक्षितानि च केनापि क्षुधार्तेनोऽतिवारण ।
तत स्वयं स वालीश भक्षयित्वा फलानि च ।
बुभुक्षितेन धर्मेण सन्ध्यान्तर्हितचेतसा ।
अभक्षयत्तथा तस्मिन्प्रसन्नात्मा जगन्निधि ।
ऋष्यमूकस्य नागस्य प्रासादस्थाय तत्पर ।
एवं वदन्न प्लवग नागराजोऽभ्यर्थितस्त्वम् ।
अकस्मात्तु महापाप क्रोधार्तेन हि शङ्कया ।
मूर्खं वनमजानन्तं तस्य नेऽनपकारिणम् ।
यदि मित्रान्महत्ताभ्यां एवं नैपुणा बली ।
यदा भेक्ष्यति दुर्बुद्धे तदा स त्वां हि भेक्ष्यति ।
इति तस्य वच श्रुत्वा चिन्तयन्दुर्मना मम ।
किष्किन्धामाजगामाशु ममाग्रजो मम प्रभो ।
मातङ्गेनास्तु निर्भिन्न मयेकाकिर्वनायते ।

7

After 4 11 6, Ś1 Ñ V B D1-4 7 12 13 ins , D11 ins l 7-8 after 4 11 20

महिषो दुन्दुभिर्नाम वीर्यवान्सुमहाबल ।
हिमवन्त दुराधर्षं युद्धायाभिजगाम स ।
ततो गिरिवरो दृष्ट्वा येनोपायेन दुन्दुभिम् ।
नाहं हन्त्या दुराधर्षं हन्येताय च केन वै ।
स मुहूर्तमिव ध्यात्वा हिमवानथ वालिनम् ।
जगाम मनसा शैलो दुन्दुभिं चेदमब्रवीत् ।

[अ]सौ) Ñ2 V2 B4 D4 7 राक्षसाधम (for राक्षसाधिप) —(l 7) Ñ2 V2 D1 7 नि संपातो, B3 नि सजातो (for नि सपत्ना) D4 शरवृन्दा (for शरैरहम) —(l 10) D4 अथ - कि चिरेणाद्य राक्षस —(l 11) V2 वा नरेन्द्रोऽ —(l 12) G(ed) व्यर्थ (for वृथा) D4 स वै (for सखे) —(l 15) B1 3 विजिघ्रुष , B4 विनिघ्नत , D4 विजघ्नव (for निजघ्नुष) —(l 16) D4 वायुपुत्राय (for वायुपुत्राद्या).—(l 17) V2 B4 D4 * सव (for सर्वे) —V2 D4 om l 18-21.—(l 18) D7 11 ददीव(D11 °द) (for अतीव) D3 11 वनिताम् (for दयिताम्) —(l 19) B1 D7 -लोचन प्रभु , B4 -लोललोचन°, D3 11 -दीप्तलोचन (for लोचनप्रभ) —(l 20) D3 11 हरिराजमूर्जित (for °सनिधौ) —(l 21) Ñ2 B D3 विनिश्वसन् Ñ2 B2-4 D7 वद्ध (for क्रुद्ध)

6

D6 variants (l 2) सुख (for सुखे) —(l 4) श्रात (for -क्रान्त) —(l. 5) बिलेस्मिन्संनिवेश्य स (for the post half) —(l 11) स्वपत (for स्वय स) —(l. 17) सुप्तवतम् (for सुप्त वनम्)

7

V3 illeg. for l 1-27 (cf V 1 4 11 4) —(l 2) D1 दुराधर्षा (for °र्षं) B1 D3 ? (for स). V1 युद्धा-माजगाम स , V2 D7 युद्धा(V2 ? +)याभिजगाम(V2 °गा-) स (for the post half) Ñ1 सुयुत्सातु महौजा गिरिराजमगाम ह —Ñ2 V2 3(illeg for the first time) B D7 repeat lines 3-6 after 4 11 19 —(l 3) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 दुदुभि (for दुन्दुभिम्) —(l 4) Ś1 Ñ1 D1-4 12 13 न चा (D4 नाह) हन्याद्गिरेरिच्छे (for the prior half) D3 हन्ये न स (for हन्येताय च) Ñ1 केनचित् (for केन वै). Ñ2 V2 B2-4 (all first time) हन्येतासहाय च कैः , B1 (first time) हन्येत समरे च कैः (for the post half) Ñ2 V2 3 B D- (all second time) न(V2 ना) पश्येय रणे सौम्य भवेदमिसुरो नर —(l. 5) D1 13 अपि (for इव) Ñ2 V2 3 B D- (all second time) मुहूर्तमिव स (by transp), D7 (first time) मुहूर्तमिव च (for स मुहूर्तमिव) Ñ1 अपि, V2 (second time) इह (for अथ) —(l 6) B2 (m, also first time) वीरो (for शैलो) B3 D13 दुदुभिश् (for °न्दुभिं) Ñ2 V2 3

दुन्दुभे युद्धदानाय नाह प्रतिबलस्तव ।
दत्त युद्ध तदप्याहुर्यत्सम्यगुपदिश्यते ।
किष्किन्धाया कपिर्दृप्तो वाली नाम हरीश्वर ।
त तूर्णमभिगच्छ त्व यदि मृत्युत्वरा तव ।
स हि दुर्धर्षणो वाली नित्य समरकर्मसु ।
किष्किन्धा समुपागम्य हेममाली गुहा शुभाम् ।
चरन्मधुवने तस्य मधु सर्वं विनाशय ।
स युद्धतृष्णा कुपितस्तवेमामपनेष्यति ।
न हि जातु तमासाद्य जीवन्प्रतिगमिष्यति ।
स विनद्य महानाद दुन्दुभिर्विजिगीषया ।
यथोद्दिष्ट हिमवता जगाम च चचार च ।
त जघानौजसा वाली पृथिव्या विचकर्ष च ।
तस्य कैलाससकाशमेतदस्थि प्रकाशते ।
उद्धर्तुमेतद्वाली वा शक्योऽह वा नरोत्तम ।
सर्वप्राणभृता लोके तृतीय नोपलक्षये ।
ईदृशो विक्रमो यस्य जये चानुत्तमा धृति ।
तत्प्रचिन्तय काकुत्स्थ हन्येतैकेषुणा यथा ।
अथवा कोपनो वाली कालमस्य क्षमामहे ।
हिंस्यादपि हि न सर्वान्वाली शरसमाहत ।
तथा ब्रुवन्त सुग्रीव प्रहसँल्लक्ष्मणोऽब्रवीत् ।
सदेवनरनागेषु दैत्ययक्षपतत्रिषु ।
समस्तैर्न हि शक्योऽसौ योद्धु रामो धनुर्धर ।
कस्मिंस्तु कर्मणि कृते श्रद्दध्या वालिनो वधम् ।

B D7 (all second time) दुदुभेर्जीवनागन (for the post half) —Ñ2 V2 3 (first time illeg) B D1 7 repeat l 7–8 after 4 11 20 —(l 7) Ñ1 युद्धदानस्य, B1 (first time) इद्ययुद्धाय (for युद्धदानाय) —(l 8) Ñ1 illeg for the prior half V3 (second time) इद्द-, B2 (second time, before corr) दातु, D7 (first time) दत्त (for दत्त) Ñ2 V1 B4 D7 (all first time) तदा(D7 °था)प्याहुर् (for तदप्याहुर्) Ś1 D12 तव (D12 अत्र, L[ed] तत्र) युद्धे समर्थो य (for the prior half) Ś1 म, V2 (second time) य, D12 om (for यत्) —(l 9) Ñ1 हरिर्दृप्तो, Ñ2 V1 2 B4 D7 महादृप्तो, B1–3 महाबाहुर्(B2 [also *sup lin*] °दीप्तो), D3 कपिर्दीप्तो (for कपिर्दृप्तो) Ñ V1 2 B D7 कपीश्वर (for हरी°) —Ś1 Ñ1 V1 2(first time l 12) 3 (illeg) D1–4 12 13 om (hapl) l 10–12 —Ñ2 V2 3 B D7 repeat lines 12(V2 first time om l 12) – 16 after 4 11 23 —(l 12) D7 किष्किध्या (for किष्किन्धा). V2 समतुध्यास्ते, B4 (first time) त्वमुपागम्य (for समुपागम्य) Ñ2 V2 D7 (all second time) शुभा गुहा (by transp), B2 (also *sup lin*) गुहाश्रये (for गुहा शुभाम्) —(l 13) Ś1 D12 पिबन्, V2 (second time) त्वरन् (for चरन्) Ñ2 V1 2 B D7 (all first time) मधूनि त्व (for मधु सर्वं) V2 (first time) निशामय, D7 (second time) विनाशयन् (for विनाशय) —(l 14) V1 B4(first time) °चेष्टा, D7 °तृष्णा- (for युद्धतृष्णा) Ñ2 (first time) समुद्रतृष्णा-कुपितस् (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 स युद्धतृष्णा (D3 4 °ष्णा)तृषितो(Ñ1 °तस्य [hypm]) मद ते नाशयिष्यति —(l 15) Ś1 शक्त, D12 शत्रु (for जातु) Ś1 Ñ2 V2 B1 (both times) 2 3 D7 (Ñ2 V2 B2 3 D7 first time) समासाद्य (for तमा°) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 इह(Ś1 इव, Ñ1 नव, D1 न हि) विमोक्ष्यसे, Ñ2 V2 3 B1 2(all second time) 4 (first time) D7 (both times) प्रतिगमिष्यामि (for प्रतिगमिष्यति) —(l 16) Ñ2 V1 2 B D7 (all except V1 first time) विनद्य सुमहाना(B2 °न्ना)द (for the prior half) —(l 17) V1 यथोद्दिष्टो, D3 यथोपदिष्ट (hypm) (for यथोद्दिष्ट) B3 द (for second च) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 च(Ś1 D12 तत्, Ñ1 सत्र) चकार च(D12 ह), V1 B2 म (B2 च) महद्वन (for च चचार च) —(l 18) Ś1 D12 जघानोरमा Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 मेदिन्या (for पृथिव्या) D13 च चकर्त (for विचकर्ष च) —(l 20) D3 उद्यतुम् (for उद्धर्तुम्) V1 damaged from तद्वाली up to नरोत्तम Ñ1 (also) तु, Ñ2 B1 म (for first वा) D1 उद्यते तद्वाली वा (subm) (for the prior half) V2 शक्तो (for शक्यो). B4 वानरेश्वर (for वा नरोत्तम) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शक्तो वाह रघूत्तम(Ñ1 सुरोपम) (for the post half) —(l 21) D3 सर्वप्राणिभृता V1 द्वितीय (for तृतीय) V2 नोपलक्ष्यते (for °लक्षये) D3 तृतीयो नोपलक्ष्यते (for the post half) —D1 om from l 22 up to 4 8 31[b] (up to ज्या [for sequence cf. v l. 4 8 25]) —(l 22) D2 13 जवे, G(ed) युद्धे (for जये) B1–3 [अ]नुपमा (for [अ]नुत्तमा) V1 B4 D2 13 गति (for धृति) Ś1 Ñ1 D3 4 12 जवेनानुत्तमा(D4 °मा) गति (D4 °तिं) (for the post half) —(l 23) D2–4 13 त (for तद्). Ś1 त प्रतिकुरु, Ñ1 त विविन्य, Ñ2 D7 ततश्चितय, B2 3 तत्प्रति-चिंतय (hypm), D12 त प्रस्ति (for तत्प्रचिन्तय) Ś1 Ñ1 D3 4 12 वध्येत (for हन्येत) D2 13 वध्येदेकेषुणा (for हन्येतै°) —(l 24) G(ed) कोपितो (for कोपनो) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 अथ कोपयितु नाल (for the prior half). Ñ2 काम सम्यक्, D3 7 काममस्य, D13 का < मस्य (for कालमस्य). Ś1 D4 12 काल पश्य क्षयावह(D4 नमामहे) (for the post half) —(l 25) Ś1 D2 4 12 13 स हि हिंसे(D2 4 13 °स्या)च्च न, Ñ1 विहिंसैतु च न, D3 म हिंस्याद्वानरान् (for हिंस्यादपि हि न) Ñ2 V1 -विरागत, V2 B4 -विरा(V2 °)गिन, B1 -विवासित, B2 3 D7 -विराजित, D2 13 -समाहित, G(ed) -निराकृत (for -समाहत) L(ed) वाली सरभमागत (for the post half) —V1 B2 (marg) D3 repeat l 26 after l 33 —(l 26) D3 (second time) एव ब्रुवाण (for तथा ब्रुवन्त) D3 (second time) लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धन (for the post half) —Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 om l 27–28 —(l 27) V1 -नग (for -नर-) —(l 28) Ñ2 V2 D7 हि, V1 3 B4 वे (for ऽसौ) V B4 योद्धकामो(V1 °का) (for योद्धु रामो) V1 . धेर· (moth-eaten) —(l 29) V2 3 त्व

तमथोवाच सुग्रीव सप्त तालानिमान्पुरा ।
अविध्यदेकशो वाली श्रीनेषा सुमहाबल ।
काकुत्स्थ पाटयेदेतान्सर्वानेकैकशो यदि ।
रामस्य विक्रम दृष्ट्वा मन्येऽहं वालिन हतम् ।
एवमुक्त्वा तु सुग्रीवो लक्ष्मण कपिपुगव ।
उवाच वचन भूयो राघव करुण तत ।

(for तु) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 कस्मिन्कर्मणि निर्वृत्ते, V1 तस्मिन्कर्मणि स, (illeg) (for the prior half) V2 illeg, B3 श्रद्धया, D3 श्रद्ध्याद् (for श्रद्ध्या) —Ś1 D12 om l 30–35 —(l 30) Ñ1 D3 तमुवाचाथ (by transp), Ñ2 अथोवाच (subm), D2 4 13 तमुवाच म(D2 सु-), D7 अथोवाच म (for तमथोवाच) Ñ1 मर्वं (for मप्त) V1 B4 D7 शालान् (for तालान्) —(l 31) V3 विध्यदेकेपुना, B4 आविध्यदेकशो (for अविध्यदेकशो) B3 त्रिणेषा (for श्रीनेषा) Ñ2 D7 तु, G(ed.) स (for सु-) —(l 32) V1 क्षालयेद्, V3 पातयेद् (for पाटयेद्) V3 एकेपुणा (for एकैकशो) —For l 31–33, Ñ1 D2–4 13 subst

एकक्रमिपुणा वाली निर्याध नचिरादिव ।
रामो नि पातयेदेक वाणेनैकेन लक्ष्मण ।
नि सशयमह वीर श्रद्ध्या वालिनो वधम् ।

[(l 2) Ñ1 D3 नि पत्रयेद् (for नि पात°) D3 एतान्, D13 एव (for एक) —Ñ1 om l 3 —(l 3) D13 महावीर (for अह वीर) D3 प्रद्ध्या D13 श्रद्ध्या]

—Thereafter Ñ1 D2 4 13 read colophon V1 B2 (marg) D3 repeat l 26 after l 33 and thereafter cont, while V3 ins after l 33

अर्थवत्प्रसृत वाक्य रामसत्त्वमाश्रितम् ।
देवदानवगन्धर्वा नासुरा न च राक्षसा ।
पन्नगा वा पिशाचा वा रामतुल्या प्लवगमा ।
विश्वेदेवा जगच्चैव देवाना पितरोऽपि वा ।
चराचरे च त्रैलोक्ये मदृशो न च विद्यते ।
रामो हि मत्य धर्मश्च नित्यमेव प्रतिष्ठित ।
समाश्वसिहि भद्र ते प्रियश्चेत्ते हि राघव ।
अदृष्ट्वा गुणवीर्यं च रामस्य विदितात्मन ।
वेदाहमस्य कर्माणि दुष्कराणि सुररपि ।
समावर्तस्य सकला कपिसघाश्च देवता ।
न तद्वक्तुमर्यार्येण प्राज्ञेनापि गणे प्रभो ।
देवताना पितृणा च वसुना चैव राघव ।
वानरेन्द्र सदा मान्य शत्रूणा च रणाजिरे ।
करिष्येत्येष ते कार्यं राम परपुरजय ।
प्रिय कर्ता हि लोकस्य मुनीनामात्मनस्तथा ।
नित्यमस्य मना बुद्धिर्धर्मस्य परिवर्तने ।
अप्रधृष्योऽप्यकम्पश्च योनिर्धर्मस्य राघव ।
समाश्वसिहि भद्र ते मा च शोके मन कृथा ।
पराक्रम दर्शयिता राघवो नचिरात्तव ।
एप वै कुपितो रामो जगद्धन्यादजोपत ।
किं पुनर्वालिन सख्ये तव भार्यापहारिणम् ।
यथा च तेजस्विपु भास्करो वरो
यथा चतुष्पात्सु च केसरी वर ।
शिलोच्चयाना हिमवान्यथा वर-
स्तथा नराणामिह राघवो वर ।

[(l 1) D3 अब्रवीत् (for अर्थवत्) D3 -सत्त्वसश्रित —(l 2) D3 न देवा न च (for देवदानव-) V1 B2 राक्षस (for °क्षसा) —V3 illeg from वगमा in l 3 up to त्रैलोक्ये in l 5 —(l 3) B2 कामतुल्या (for राम°) D3 पराक्रमे (for प्लवगमा) —(l 4) V1 विश्वदेवा (for विश्वे°) B2 [ए]व (for [ए]व) D3 देवश्चापि परस्तथा (for the post half) —(l 5) V1 B2 त्रैलोक्य- (for °लोक्ये) D3 [ए]व (for च) —(l. 6) V2 3 प्रतिष्ठितो —(l 7) B2 यदीच्छेत्तहिं, D3 प्रिय कर्ता हि (for प्रियश्चेत्ते हि) —(l 8) V3 D3 अदृष्ट- (for अदृष्ट्वा) V3 B2(after corr as above) D3 गुणवीर्यस्त्व (for °र्यं च) —(l 9) D3 दुर्धराणि (for दुष्कराणि) —(l 10) D3 आर्यावर्ते च (for समावर्तस्य) V1 3 सकल- (for °ला) D3 सर्पिसघाश्च (for कपि°) —(l 11) B2 तद्वक्तुम्य ममार्येण (for the prior half) D3 प्रशसति सदा राम प्रभया च बलेन च —(l 12) V1 देवाना च (for देवताना) V3 illeg for णा च वसुना चैव D3 सुहृदश् (for वसुना). —(l 13) D3 मन्ये (for मान्य) —(l 14) D3 [ए]व कार्यं ते (for [ए]ष ते कार्यं) —(l 15) V1 प्रिय- (for प्रिय) V3 illeg from लोक up to त्मन D3 भावितात्मना (for आत्मनस्तथा) —B2 om l 16 —(l 16) V3 illeg from नित्य up to धर्मस्य D3 नित्यमस्य रता बुद्धिर्धर्मकार्यार्थचिंतने —D3 om l 17. —(l 17) B2 + प्रधृष्यानुकपस्य मेति धर्मस्य वानर —(l 18) V3 illeg for कृथा —(l 19) V3 illeg for यिता राघवो न D3 न चिरात्तव राघव (for the post half) —(l 20) V3 विशेषत —(l 21) D3 युद्धे (for सख्ये) —V1 3 B2 om l 22–25]

—Thereafter V1 3 D3 read colophon

—B2 repeats l 34 consecutively —(l 34) V1 3 B2 (both times) उक्तस् (for उक्त्वा) V1 3 लक्ष्मणेन महात्मना, B2 (first time) लक्ष्मणेन कपीश्वर (for the post half) —After l 34, B3 wrongly ins the line of 4 8 26[ab] —(l 35) V2 करुण (for वचन) V3 चेद (for भूयो) Ñ2 कारुण, V1 कृपण (for करुण) B1–3 transp वचन and करुण V3 हरिपुगव (for करुण तत) Colophon D1 om —*Kānda name* D2 अयोध्याकाडे —*Sarga name* Ś1 Ñ1 D12 वालिसकीर्तन, Ñ2 D7 वालिपौरुष, V1 3 D3 लक्ष्मणवाक्य, V2 B1–3 वालिपौरुष(B1 °षा)ख्यापन, D2 13 सुग्रीववाक्य —*Sarga no* (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1 B1 2 D2 4 12 om, Ñ2 V2 3 B3 D7 8, B4 D3 7, D13 5, L(ed) 6 —After colophon, Ś1 D2–4 12 13 ins

एवमुक्त्वा तु दु खार्तो भूयो वचनमब्रवीत् ।

[Ś1 D12 उक्तस् (for उक्त्वा)]

8

Before Sarga 12, B ins, D3 ins lines 14 – 72 after 246(A)*

एवमुक्त्वा तु सुग्रीवो राम दशरथात्मजम्।
ध्यात्वा मुहूर्तं काकुत्स्थमिद वचनमब्रवीत्।
य एष रावणो नाम सीता हरति दुर्मति ।
एष वीर्यवता वीर्यमादत्ते राक्षसेश्वर ।
देवदानवगन्धर्वयक्षरक्षोमहोरगा ।
मानवाश्चैव राजानो महाबलपराक्रमा ।
त्रैलोक्यविजयार्थाय युधि विक्रम्य निर्जिता ।
पितामहवरोत्सिक्तो गणयन्नेह किंचन।
एवप्रभावो रक्ष स रावणो युधि दुर्जय ।
नित्य च वाली समये भ्राता मे वानरेश्वर ।
सध्यामुपासितु याति समुद्रौ पूर्वपश्चिमौ।
गच्छन्त चानुगच्छामि नित्य भ्रातरमग्रजम्।
अन्वेष्टु पदवीं चास्य न शक्य गरुडादृते।
तस्यानिलगते पूर्वं समुद्रतटमागत ।
देवकार्यं कर्तुकामो राक्षसोऽभ्यगमत्तदा।
बलवन्त तमालक्ष्य रावण पुरुषादक ।
जितकाशी दुरात्मा स युद्ध देहीति चाब्रवीत्।
वानरेन्द्रो राक्षसेन्द्रमब्रवीत्तिष्ठ दुर्मते।
मुहूर्तं यास्यसि क्षिप्र यमस्य सदनं प्रति।
तच्छ्रुत्वा क्रोधरक्ताक्षो दशग्रीवो महाबल ।
कोऽयं देवोऽथ वा यस्य पूजा त्वं कर्तुमिच्छसि।
मामनादृत्य दुर्बुद्धे कर्तव्यस्तव निग्रह ।
यदा देवा मया युद्धे सासुरोरगदानवा ।
निर्जिता युधि विक्रम्य मन्नाम त्वं न बुध्यसे।
दुर्बुद्धे अकृतप्राज्ञ वानर त्व न बुध्यसे।
लोकेश्वर मा रम्य वा पौलस्त्यकुलनन्दनम्।
आख्यातो नारदेनासि ततस्त्व विदितो मम।
तिष्ठ त्व देहि युद्ध मे ततो द्रक्ष्यसि पूर्वकान्।
तच्छ्रुत्वा वानरेन्द्रस्तु युद्धायव मनो दधे।
एह्येहि रावण क्रूर वेद्मि त्वा देवकण्टकम्।
युध्यस्व यदि ते शक्तिर्मया सह निशाचर।
हृष्टा पश्यन्तु निहत त्वामद्य त्रिदिवौकस ।
स तथोक्तो दशग्रीवो मुष्टिमुद्यम्य वानरम्।
प्रहर्तुकाममभ्रक्राम दृष्ट्वा वालिनमाहवे।
दशास्य विंशतिभुज राक्षस पर्वतोपमम्।
दीर्घदंष्ट्र महाकाय विकृतास्य महाभुजम्।
असम्भ्रान्तस्तदा वाली प्रहस्य बलिना वरम्।
नातिदूरेण देवारिं गृह्य कक्षान्तरेऽकरोत्।
तस्य निष्पीड्यमानस्य भुजान्तरगतस्य ह।
सोच्छ्वासमभवद्वक्त्र सार्चिर्ज्वालाकुल महत्।
अविच्छिन्नान्तरगतो हुताहुतिरिवानल ।
बाहुदण्डनिरुद्धस्तु नि श्वासपरमोऽभवत्।
दशग्रीवो महाबाहु कन्धरान्तरसवृत ।
वृक्षमूले महाक्रोधो यथा पाशेन यन्त्रित ।
सभाजितश्च मे भ्रात्रा दिष्ट्या दिष्ट्येति चाब्रवीत्।
समाभाष्य परिष्वज्य मामथैकेन पाणिना।
उपस्पृश्य शुचिर्भूत्वा सध्या ता समुपासत।
स तु सध्यामुपासित्वा वायुमार्गमधोऽपतत्।
मया भारैरिवासह्यै सज्वालकवलैर्मुखै ।

8

(l 3) B2 स (for य) —(l 8) G (ed) न हि (for नेह) B4 गणयन्नैव कचन (for the post half) —(l 9) B2 3 निर्जय (for दुर्जय) —(l 10) G (ed) तु (for च) —(l 14) B1 4 तस्यानिलागतै (B4 °ते) —After गते, B2 ins in marg तस्मिन्कदाचिद्वानरर्षभ B2 तटमामति (also marg °यते), B4 तटमायति (for तटमागत) B1 3 समुद्र इव शासति (for the post half) D3 गते पूर्वं समुद्रे तु पश्चिम तटमाश्रिते —(l 15) B4 [ऽ]भ्यागमत्, D3 [ऽ]भ्यागतस् (for ऽभ्यगमत्) —(l 16) B4 D3 राक्षस (for रावण) —(l 17) D3 स दुष्टात्मा (for दुरात्मा स) —(l 18) B प्रियदुर्मते (for तिष्ठ दुर्मते) —(l 19) B2 (m also) यास्यति G (ed) मुहूर्तं मृष्यता सध्या यावदुपासिता मया —(l 21) B1 4 अर्हसि (for इच्छसि) —(l 23) B4 च मद्युद्धे (for मया युद्धे) B2 सासुरोरगणदानवा, D3 सासुरा समहोरगा (for the post half) —(l 24) B1–3 मन्नामैवावबुध्यते (B1 °ति), B4 मन्नाम चैव बुध्यसे, G (ed) मन्नामेव च बुध्यता (for the post half) —(l 25) B4 दुर्बुद्धिर् (for °द्धे) B2 3 सुकृत-प्र(B3 °प्रा)ज्ञ (for अकृत°) B4 वानरस् (for वानर) B2 3 बुध्यमे (for बुध्यसे) —(l 26) D3 लकेश्वर (for लोकेश्वर). B4 D3 रावण मा (for मा रम्य वा) D3 पुलस्त्यकुलवर्धन (for the post. half) —(l 28) B4 D3 तिष्ठस्व (for तिष्ठ त्व) B1 D3 पूर्वजान् (for °कान्) —(l 30) B1 4 वच्मि, D3 हन्मि (for वेद्मि) —(l 31) B2 om ते (subm) —(l 33) B4 D3 वालिन (for वानरम्) —(l 34) B3 4 D3 त दृष्ट्वा वालिराहवे (for the post half) —(l 36) D3 महाहनु (for °भुजम्) —(l 37) B1–3 असम्भ्रान्त (for °न्तस्) D3 वर (for वरम्) —(l 38) B4 D3 -यत्नेन, G (ed.) -तीव्रेण (for -दूरेण) —(l 39) D3 हि, G (ed) च (for ह) —(l 40) B3 सश्वासमभवद्, D3 नोच्छ्वासमभवद् —(l 41) B4 D3 अविच्छिन्नान्तरज्वालो (for the prior half). —(l 43) B4 महानाग, D3 यथा नाग (for महाबाहु) D3 कदरान्तर- B3 ससृत, B4 -निर्भृत, D3 -निसृत (for -सवृत) —(l 44) G (ed) महानागो (for °क्रोधो) —(l 45) B2 3 सभाजितस्य, B4 स ताडितश्च (for सभाजितश्च) —(l 46) B3 स मामाभाष्य (hypm), D3 स सम्भ्राम्य (for समाभाष्य) D3 ममथैकेन (for मामथैकेन) —(l 47) B4 समुपागत, D3 समुपासित (for समुपासत) —(l 48) B4 अधोगमत्, D3 अथाददे, G (ed) अथाविशत् (for अधोऽपतत्) —(l 49) D3 [अ]सह्य (for [अ]सह्यै) D3 सज्वालावलिभिर् (for सज्वालकवलैर्)

तुण्डाग्रनखपुच्छस्तु गरुत्मानिव वीर्यवान्।
मयूरगरुडैर्यद्वच्चन्द्रार्कैरुपलक्ष्यते।
तथैवाकाशगो वाली चन्द्रो ग्रहगणैरिव।
गच्छता वायुवेगेन कालमेघेन सगत ।
हिमवान्पारिभद्रो वा विन्ध्यो वेति ततस्तत ।
गिरिकन्दरमूर्धस्थो नगो वेति विभाव्यते।
पूर्वां सन्ध्यामुपासित्वा दक्षिणेन प्रदक्षिण ।
मध्याह्नात्पश्चिमे स्थित्वा सोत्तरे पर्युपास्पृशत्।
किष्किन्धामागत शीघ्रमथ वाली महाबल ।
उवाच रावण मुक्त्वा कृतकृत्योऽस्मि साम्प्रतम्।
आदित्यग ततोऽभून्मे मनो राक्षसपुगव।
ततो युद्ध महावीर न ते दत्त महाबल।
साम्प्रत कृतकृत्योऽस्मि युध्यस्व बलमास्थित ।
एवमुक्तो दशग्रीवो मुखेन परिशुष्यता।
कृच्छ्राद्व्रीडामुखोवाच भुजयन्त्रनिपीडित ।
वानरेन्द्र महाबाहो बलवीर्यसमन्वित ।
त्रिषु लोकेष्वजेयोऽस्मि सोऽहमद्य त्वया जित ।
अनुज्ञातो गमिष्यामि त्वया वानरपुगव।
सखिवच्चाभिनन्दस्व गच्छेय स्वस्तिमागत ।
तस्य तद्वचन श्रुत्वा वाली बलवता वर ।
सिद्धार्थो गच्छ रक्षेति किष्किन्धामगमत्तदा।
एवप्रभावो वाली स यदि शक्नोषि सयुगे।
शरेणैकेन त तूर्णं ततो युध्यामि सयुगे।
एवमादीनि कर्माणि भ्रातुर्ज्येष्ठस्य वानर ।

9

After 4 15 23, Ñ2 V B D7 ins, while Ś1 Ñ1 D1-4 11-13 ins after 4 15

रामो घोरतर श्याम साक्षात्काल इवान्तक ।
तस्यैव च महावीर्य स्निग्धो नित्यमनुव्रत ।
यमशक्रसम क्रोधे भ्राता ख्यात स लक्ष्मण ।
तावुभौ सहितौ नित्य धनुर्हस्तौ महाबलौ ।
नैवासादयितव्यौ ते मनसापि कथचन।
अथ सर्वाणि रत्नानि यानि सन्ति गृहे तव।
तान्यादायाङ्गदो यातु राघवाय प्रयच्छतु।
सार्धं गच्छाद्य रामेण युगान्तरवितेजसा।
गुहामिमा परित्यज्य देश वान्य व्रजामहे।

—(l 50) B4 D3 -स्वपुच्छस(B4 °च्छ) (for नख°) —G (ed) om l 51-52 —(l 51) B4 मयूरैर्गरुडैर्, B4 इव (for उप-) D3 वानरो गतहेर्यद्वच्चद्रैरिव लक्ष्यते —(l 53) D3 गच्छन्विभ्राजते तेन (for the prior half) D3 मयुन (for सगत) —(l 54) B4 D3 पारिपा(D3 °या)त्रो (for °भद्रो) D3 च (for first वा) —D3 om l 55 —(l 57) D3 मध्याह्न (for °ह्नात्) B4 वार्युपस्पृशेत्, G (ed) वार्युपास्पृशत् D3 मोत्तरे चाभ्युपास्पृशत् (for the post half) —(l 58) B4 किष्किन्ध्यामागमत् —(l 59) B2 D3 त्यक्त्वा, B4 दृष्ट्वा (for मुक्त्वा) —(l 60) B4 तदा भून्मे, D3 तदा मेभूत् (for ततोऽभून्मे) —(l 64) B4 -मुखो भूत्वा, G (ed) मुखोवाच (for -मुखो°) D3 कृच्छ्रादुवाच स महाग्रीवो (hypm) (for the prior half) —B3 om l 65 —D3 om l 68 —(l 68) B1 सखिवत्स्वामिनदस्व, B4 सखित्वभाव नन्दस्व, G (ed) सखिवत्ताभिनन्दस्व (for the prior half) B4 स्वरितमानिन —(l 70) B4 अद्य त्व, D3 गच्छेति (for रक्षेति) B4 किष्किन्ध्यामागमत्तदा, D3 रावण स ततोऽब्रवान् (for the post half) —(l 71) B3 D3 शक्नोमि (for शक्नोषि) —(l 72) B4 D3 हतु (for तूर्णं) D3 युध्यस्व (for युध्यामि) —After l 72, B (r) D3 read 246 (B)* and then B alone ins colophon (4 11 50) —D3 om l 73 —(l 73) B1 3 कार्याणि (for कर्माणि) —After this, B repeats l 4-20 of 238* along with 238(B)* and then B1-4 read 238(D)* (4 11)

Colophon —*Sarga name* B1-3 वालिप्रख्या(B3 °स्था) पन, B4 दान्विलप्रख्यान —*Sarga no.* (figures, words or both) B3 11, B4 10

9

Ś1 Ñ1 V1 D1-4 11-13 om l 1 —(l 1) B4 वीरतर (for घोर°) B1-3 वीर (for श्याम) —V1 reads l 2-5 before l 20 —(l 2) D4 तस्यैव स (for तस्यैव च) D11 महावीर्या (for °वीर्य) —B1 om from स्निग्धो up to क्रोधे in l 3 Ñ2 सिद्धो (for स्निग्धो) B2 3 अनुश्रुत (for °व्रत) D11 स्निग्धौ नित्यमनुव्रतौ (for the post half) Ś1 D12 तस्यैव मा महाबाहोर्दयिता पुनरब्रवीत् —Ś1 D12 om l 3-4 —(l 3) D2 राम, D13 राम- (for यम-) V1 D3 वीरो, V2 3 वीर्याद्, B2-4 D7 वीर्ये (for क्रोधे) Ñ2 यमशक्रेण यो वीर्ये (for the prior half) Ñ2 D4 7 तस्य च, V1 2 श्रूयते, V3 तिष्ठति, D3 रामस्य (for ख्यात स) B भ्राता वै लक्ष्मण श्रुत (for the post half) D11 यमशक्रसमो वीरो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ —(l 4) D1 2 4 13 धनुष्मतौ (for धनुर्हस्तौ) V1 वज्रभूतासिरूपकौ (for the post half) —Ñ1 om l 5-10 —(l 5) Ñ2 V2 D7 च (for [ए]व) Ś1 D12 विग्रहस्ते न कार्यस्तु, V B D7 13 न च (V1 न ह्य, V2 D7 न चा, B1 3 नव, D13 नैतौ) सादयितव्यौ ते (for the prior half) —V1 om l 6-9 —(l 6) D3 अद्य (for अथ) Ś1 D1.2 4 12 13 सर्वाणि रत्ना(D2 °या)तानि (for the prior half) Ñ2 V2 3 B1-3 D7 हि(B1-3 [इ]ह) ते गृहे, B4 गृहे गृहे (for गृहे तव) —(l 7) Ñ2 V2 3 B2 4 D7 गृह्य तानि (for तान्यादाय) B3 मत्ते (for यातु) D3 [आ]गनाय त्व (for [अ]ङ्गदो यातु) —(l 8) D3 मत्य, D13 वध्य (for सार्धं) Ñ2 V2 D7 गच्छस्व, V3 गच्छत, B1 3 गच्छतु, B2 4 युध्यस्व (for गच्छाद्य). Ś1 D1 2.4 12 13 युगातादित्यवर्च (D1.2.4 13 °तेज)सा (for the post half). —B4 reads l 9-13 before l 20 —(l 9) Ś1

राम सुग्रीवसहितो यतिष्यति महाभये ।
अनागतविधान च तस्यार्थे प्रविधीयताम् ।
सभ्रमोऽस्य समुत्पन्नस्तस्माद्देशमिम त्यज ।
समर्थस्त्वमिम जेतु रामेण सहित पुन ।
अयमर्थ पुन शक्यो नाधिष्ठातु पराक्रमे ।
अशक्त सयुगे स्थातुमवहास्यो बलीयसा ।
कलत्रधनयुक्तेन दृष्ट्वापसरणे मति ।
त्व तु देश परित्यज्य प्रणिपातेन वा रिपो ।
न वैर तव रामेण न ते रामोऽपराध्यति ।
रक्षणार्थं शरीरस्य गच्छ त्व तेन सौहृदम् ।
तस्यास्तद्वचन वाली हितमप्यायतिक्षमम् ।
ताराया सौम्यरूपाया न चकार गुणोत्तरम् ।
तथोक्ते वचने तस्या सोऽनवेक्ष्येदमुत्तरम् ।
हरीश सिंहविक्रान्तस्तामुवाच ह्यनिन्दिताम् ।
गुहामिमा परित्यज्य बहुरत्नौघसकुलाम् ।
मुहूर्तं नापयास्यामि राज्य चापि वनौकसाम् ।
नाह ते मतिवाग्भिन्न क्लीबो नो वा भयार्दित ।
अपराक्रमदुष्टाभ्या भविष्यामि पराङ्मुख ।
उत्पाटयतु वा रामो बाहुभ्या विन्ध्यपर्वतम् ।
इमा सर्वां समुद्रान्ता सवर्तयतु वा महीम् ।

D1 2 4 12 13 एता (for इमा). V3 om , B1 3 चान्य (for वान्य) V3 (before corr) व्रजाम्यह, B3 त्यजामहे (for व्रजामहे) Ś1 D12 देशमन्य व्रजस्व च, D1 2 4 13 देशमन्य व्रजाशु वा (D1 वे, D13 च), D3 11 देशमन्य भजस्व वा (for the post half) —(l 10) Ś1 D1 2 4 12 13 य(D2 प)तते ते (D1 च, D4 ‹), D7 पतिष्यति (for यतिष्यति) D3 11 सुग्रीवो रामसहितो जनयिष्यति ते भय —(l 11) Ś1 वनागतो (for अनागत-) V1 D1 4 तु, D2 तद्, D13 त (for च) B3 तदर्थे (for तस्यार्थ) V3 मत्लिधीयता, D4 प्रविधीयते Ñ1 तस्य वे सविधीयता, V1 तस्मात्सौम्य विधीयता, D2 13 तस्यार्थेषु विधीयता(D13 °ते), D3 11 क्षिप्र तस्य विधीयता (for the post half) —V1 om l 12–17 —(l 12) Ñ2 सम्रामाद्य (for सभ्रमोऽस्य) V3 ममुद्भनस (for समुत्पन्नस) Ñ1 om from तस्माद् up to शरीरस्य in l 19 Ñ2 द्वेपम् (for देशम्) V2 देशमि+ —(l 13) V3 B1 इमा, B2 3 इद (for इम) Ñ2 V2 3 B D7 om from रामेण up to शक्यो in l 14 Ś1 D2–4 11–13 रहित (for सहित) Ś1 पुरा, D12 भुव (for पुन) —(l 14) D1 13 अममर्थ (for अयमर्थ) Ñ2 V2 3 B D7 अधिष्ठान-, D1 2 4 अधिष्ठातु, D3 11 ह्यधिष्ठातु, D13 चाधिष्ठातु (for नाधिष्ठातु) D1 पराक्रमे —(l 15) Ś1 D1 2 4 12.13 न शक्य, B1 3 अशक्य , D3 सशक्त (for अशक्त) D3 11 शत्रुर् (for स्थातुम्) Ś1 D2 4 12 13 अबलेन (for अवहास्यो) —Ñ1 om l 16–19 V3 om 16–17 Ś1 D4 12 om l 16 —(l 16) Ñ2 V2 एव, B2 4 -वधु (for धन) D1 -युक्तम्य, D2 13 युक्तोपि (for -युक्तेन) B1 3 D7 कुलवधुप्रयुक्तेन (for the prior half) B1 D1 13 दृष्टा, D3 11 कृत्वा (for दृष्ट्वा) Ñ2 D7 प्रसरणे, D2 13 [अ]पसरतो (for [अ]पसरणे) V2 D3 11 मतिं (for मति) Ñ2 V1 2 B D7 om l 17–29 —(l 17) D1 नव-, D4 त च (for त्व तु) D4 वेरिणे (for वा रिपो) D2 13 त्वया देश परित्याज्य प्रणिपाते(D13 °णयात्ते) निवारिते, D3 11 वनमेतत्परित्याज्य प्रणिपातोथवा रिपो —(l 18) D3 11 वै (for ते) Ś1 D4 12 [ऽ]पराध्यते (for ऽपराध्यति) —(l 19) D3 इच्छ (with hiatus) (for गच्छ) V3 सन्निध (for सौहृदम्) B4 त्व ते * सविद —After l 19, V1 B4 ins

सुग्रीव कि तु तेनोक्त स्वकार्य परिमार्गना ।
स्थापयिष्यामि राज्ये त्वा निहत्य युधि वालिनम् ।

[(l 1) V1 परिमार्जता (for °मार्गना) —(l 2) V1 त्वा (for त्वा) V1 निहत्य * * न (for the post half)] —(l 20) Ś1 D4 12 ततोस्या, Ñ1 D1 2 13 तत्तस्या, V1 2 B1 2 4 तस्यास्तु (for तस्यास्तद्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 श्रुत्वा (for वाली) B4 [आ]यतीक्षते, D3 [आ]यत क्षम (for [आ]यतिक्षमम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वाली हितमनुत्तम(D1 °र) (for the post half) —D13 om l 21–22 —(l 21) Ñ1 मानुरूपाया, D2 4 सोम° (for सौम्य°) Ñ1 शुशुभे, V1 D3 11 शुश्राव, D1 जग्राह (for चकार) D2 4 गुणोत्तम (for °त्तरम्) Ñ2 V2 3 B D7 ना(B3 मा) गृह्णात्कालचोदित (for the post half) —Ñ2 V2 3 B1 3 4 D7 om l 22–37 (for this cf 325*) B2 om l 22–33 —(l 22) D1 4 [ऽ]नुचिन्त्य (for ऽनवेक्ष्य) Ñ1 सानुवेक्ष्येदमब्रवीत् (for the post half) V1 मुक्तस्यापि तथा तस्यास्तस्याते वचसस्तथा, D2 तत्प्रोक्त वचन श्रुत्वा सोनिंदतेदमुत्तम, D3 11 स तस्य(D11 तस्यास्तद्) वचनस्याते तारावचनमक्षमन् —(l 23) Ñ1 V1 D1 स वाली, D2 13 हरि स, D3 11 ता वाली (for हरीश) V1 हरीश्वर , D2 13 [अ]भ्यनिंदि(D13 °नद)ता (for ह्यनिन्दिताम्) D3 11 प्रत्युवाच कपीश्वर (for the post half) —V1 om l 24–25 —(l 25) Ñ1 D1 [उ]-पदास्यामि (for [अ]पया°) D13 महूर्ते नापि यास्यामि (for the prior half) D2 13 वा (for च) —For l 26–32, cf l 4–10 of 325* —(l 26) Ñ1 अह त्वन्, D1 नाह त्वन्- (for नाह ते) V1 नाह त्वन्मृदुवाग्भिन्न , D2 13 नाह त्वयानिवाग्भिन्न , D3 11 नाह वागिपुनिर्भिन्न (for the prior half) Ñ1 om , D2 4 13 नीचो (for नो वा) Ñ1 यथार्दित (for भयार्दित) V1 क्लैब्यदैन्यभयान्वित , D1 भावो नैव भयार्दित , D3 11 क्लीरो दीनो भयानक (D11 °न्वित) (for the post half) —(l 27) Ñ1 दुष्टाश्च, V1 युक्त मन्, D1 दृष्टस्य, D2 दृष्टश्च, D13 -दृष्टस्य (for -दुष्टाभ्या) D4 अपक्रमणदृष्टश्च (for the prior half) Ñ1 यत्विष्यामि पराक्रम (for the post half) D3 11 अपराङ्मुखदुष्टस्त (D3 °ष्ट सन्) करिष्यामि पराङमुख —(l 28) D13 उत्पाटयितु (for °यतु) Ś1 मा रामो, Ñ1 D2 13 रामो वा (by transp) (for वा रामो) D12 उत्पाटयेत वा राम (for the prior half) Ś1 D12 इव (for विन्ध्य-) —D2 reads l 29–33 in marg —(l 29) Ś1 V1 D12 सर्व- (for सर्वां) Ñ1 इमा च सर्वां सम्राता, D3 11 इमा सागरपर्यंता, D4 इमा ता ससमुद्रातां (for the prior half) D3 13 स वर्तयतु (for

सचन्द्रतारागहन जगच्चेद ससागरम् ।
दहत्वग्निसमस्पर्शै सायकैर्मा रुषान्वित ।
न निव्यथेऽह तस्माद्धि सुग्रीवप्रतिसहतात् ।
शयिष्ये तद्धतो वाह शाययिष्यामि वाथ तम् ।
तथा तु वाली बलवीर्यदर्पा
द्बलप्रसेकेन वचो यदुक्तम् ।
तत्तारया नाभिननन्द किंचि-
न्मोहार्दितो मृत्युबलाभिभूत ।

Colophon

10

After 4 20 1, Ś1 Ñ V B D1 2 4 7 11–13 ins , D3 ins l 1–3, 6–8 and 10 only after 4 20 1

शरीरे न दया काचिदात्मन समवैक्षत ।
विनिष्पिपेष चात्मान प्रगृह्य सुभुजा भुजौ ।
हा हतास्मीति विक्रुश्य पपात धरणीतले ।
व्यवर्तत च सा भूमौ लुब्धेनेव हता मृगी ।
परिग्रहश्च यस्तस्य वालिनोऽभ्यन्तरा स्त्रिय ।
कुरर्य इव वानर्यो विनिष्पेतुर्गुहामुखात् ।
विक्रोशन्त्यो महानादान्यावास्तस्य परिग्रह ।
ताश्चाप्यतीव शोकार्तास्तारा दु खाभिसंवृताम् ।
रुदतीमार्तरूपा ता दु खोपहतचेतनाम् ।
आर्तामाश्वासयन्ति स्म वानर्य शोकलालसा ।
सर्वा कृच्छ्रगता स्मार्ये सर्वा एव स्म पीडिता ।
सर्वासा व्यसन कृच्छ्रमिदमस्माकमागतम् ।

न्नवर्तयत्तु) —(l 30) V1 D1 11 गगन, D4 -सगुण (for गहन) D3 मन्त्रद्रुतार गगन (for the prior half) D2 13 स्वग चेद, D3 11 जगदेतत् (for जगच्चेद) V1 चराचर (for ससागरम्) —(l 31) V1 -शिखास्पर्श V1 सायकैर्मेर्मेमेदिभि (for the post half) —(l 32) Ñ1 येय हि, D1 हि व्यथेह (for निव्यथेऽह) Ś1 Ñ1 D12 च (for हि) V1 न व्यथयाम्यह वीरात्, D3 11 न हि(D11 च) व्यथेह(D11 °य)मेतस्मात् (for the prior half) D1–3 11 -सहितात् (for -सहतात्) —(l 33) D1 शायिनोस् (for °यिष्ये) V1 अह वाली हतो भूया, D3 11 अह वा निहत शेष्ये(D3 शिष्ये) (for the prior half) V1 D3 11 त वा(V1 तस्य) जेष्यामि सयुगे, D13 शाययिष्यामि चाथ त (for the post half) —(l 34) V1 B2 D3 11 स (for तु) D4 तयोक (for तथा तु) V1 -दर्पधैर्याद्, B2 -दर्पशौर्यात, D3 -दर्पवीर्यात्, D11 -दर्पवीर्यवान् (for -वीर्यदर्पाद्) —(l 35) Ñ1 वर-, D4 चमत्- (for बल-) D2 13 दुरुक्त (for यदुक्तम्) V1 D3 11 वं(V1 व)रप्रमत्तो वचन यदुक्त(V1 उवाच), B2 श्रुत न धर्याद्वचन ध्रुव श. —(l 36) D13 त (for तत्) V1 B2 न तारयोक्त वचन च(B2 न)कार्षीत् —(l 37) Ñ1 D1 2 13 मोहान्वितो (for °र्दितो). V1 B2 D3 11 मोहान्वितो मृत्युपथानुगामी —After l 37, V1 B2 ins

तथा तु तारा मुरती तपस्विनी
हितैषिणी रोरुदती स वानर ।
निर्भर्त्स्य काम बहुवानरर्षभो
रुषान्वितो वाक्यमुवाच चेदम् ।

[(l 2) B2 रुदती (for रोरुदती).]

Colophon —*Sarga name* Ś1 D1–4 11–13 तारावाक्य, Ñ1 वालिवाक्य —*Sarga no* Ś1 Ñ1 D2 4 12 om , D1 10, D3 16, D11 12, D13 13

10

(l. 1) V3 समवेक्षती (for समवैक्षत) D3 11 आत्मान चाभि-(D3 °पि)निघ्नती (for the post half) —D4 om l 2 —(l 2) Ś1 D1 2 12 विनिष्पिनष्टि, D11 विनि पिपेष, D13 विनि पिनष्टि (for विनिष्पिपेष) Ñ1 निनिंद चात्मनात्मान (for the prior half) Ś1 B1 स्वभुजा, Ñ1 विपुला, Ñ2 V1 3 D7 स्वभुजो, D2 13 सुभुजौ, D3 प्रभुजो, D11 रुचिरौ (for सुभुजा) Ñ2 D7 उभा, V3 भुवि (for भुजौ) B4 प्रतिगृह्य भुजावुभौ (for the post half) —After l 2, Ñ1 ins

दृष्ट्वैव पतित भूमौ तारा भुवि ललाप ह ।

—Thereafter Ñ1 cont , while Ś1 D1–3 11 12 ins

हा हतास्मीति रुदती हा हतास्मीति वाशती ।

[Ś1 D12 हा हतास्मि रुदती सा (for the prior half) Ś1 D12 चासकृत्, D11 वादिनी (for वाशती) Ñ1 [illegible]]

—(l 3) D1 च क्रुश्य, D2 13 विक्रम्य (for विक्रुश्य) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 निपपात महीतले (for the post half) —Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 om l 4–5 —(l 4) V2 अव्यवर्त, B4 व्यावर्तत (for व्यवर्तत) —(l 5) V1 B1–3 [ऽ]भ्यन्तर(V1 B1 °रात्)स्त्रिय , V3 [नोऽ]त पुरे स्त्रिय —Ś1 Ñ1 D1 2 4 12.13 transp l 6 and l 7 —(l 6) B1–3 ता नार्यो (for वानर्यो) D3 11 उपजग्मुर्भृशातुरा (for the post half) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 वानर्य उपधावति कुरर्य इव दु खिता —(l 7) D2 विक्रोशति (for °न्त्यो) D11 महानाद (for °दान्) Ś1 D4 12 ताश्च वालिपरिग्रहा ; D1 यास्ता वालिपरिग्रहे, D2.13 य(D13 त)तो वालिपरिग्रहा , D3 11 यावत्यस्तत्परिग्रहे (for the post half) —(l 8) V3 दु खार्तास्, B2 शोकार्ता (for °र्तास) D3 11 ता(D3 ता)श्चापि तीव्रशोकातास् (for the prior half) V1 3 B4 दु खार्त-, B1 3 शोकाभि- (for दु खाभि-) D3 11 -[अ]भिसहिता (for °वृताम्) —After l 8, Ś1 D1.2 4 12 13 ins

तारा च तीव्रशोकार्ता ताश्च दु खाभिसहता ।

[D1 13 -सहिता (for °हता)],

while Ñ1 ins

ता तारा तीव्रदु खार्ता ताश्च शोकाभिसशिता ।

—Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 om l 9 —(l 9) B1 3 रुदतीम् (for रुद°) —(l 10) B2 तास्ताम् (for आर्ताम्) Ś1 Ñ1 D1–4.11–13 शोकक(D13 °द)र्शिना (D3 °ता). —(l 11) V3 दु खगता (for कृच्छ्र°) Ś1 D4.12 नार्य , B1.3 स्मार्ता , D1 स्मोप, D2 13 सव (for स्मार्ये) Ś1 B4 D1.13

रामचापविमुक्तेन महावेगेन पत्रिणा।
हता सैकेपुणा सर्वा शाखामृगपतौ हते।
कृता स्म विधवा सर्वा सर्वाश्च निहता समम्।
सर्वासा न सुख जीर्णं हतेऽस्मिन्हरिपुगवे।

11

Although the passages Nos 11 and 12 are nearly similar, as they are occurring in different sequences as whole and in parts, for the convenience of the readers they are shown separately

After 4 20 13, Ñ2 V2 B1 3 D7 ins , while V1 3 B2 4 ins after Sarga 20

तासा वचनमाकर्ण्य श्वसन्ती साश्रुलोचना।
पतन्ती पादयोस्तूर्णं तारा वचनमब्रवीत्।
अनेन वानरेन्द्रेण विमुक्तो युद्धशालिना।
त्वया विहीना दु खार्ता निरपेक्षास्मि जीविते।
भवता विप्रयुक्ताया दुर्लभ मम जीवितम्।
खादन्तु मम मासानि गृध्रजम्बूकवायसा ।
ये चान्ये पिशिताहारा मृगपक्षिगणा भुवि।
निरनुक्रोशयुक्तेति काम वक्ष्यन्ति मा जना ।
त्यजन्तीं दयित पुत्रमङ्गद प्रियदर्शनम्।
न पुत्रो न पिता तत्र भवेद्यत्र स्त्रिया पति ।
न चैतदवगच्छन्ति प्रायश प्राकृता स्त्रिय ।
न ह्याज्ञापयितु शक्य सुतोऽद्य विहते त्वयि।
अप्रियो वा प्रियो वापि यथा भर्ता मदा स्त्रिया ।
हितार्थं विप्रिय शक्तो मातु कुप्यति व सुत ।
क्रुद्धया तु स्त्रिया ह्युक्तो भर्ता नैव हि कुप्यति।
अनुवर्तितुमिच्छन्ति मातर सतत सुतान्।
मात्रर्थे न तथा पुत्रो दारार्थे वै यथा पति ।
पुत्रहस्ताच्च का नारी सत्वयुक्ता मनस्विनी।
भोक्तुमुत्सहते पिण्ड वैधव्यमलदूषिता।
जीवित हि विहास्यामि विमुक्तसुतसश्रया।
श्रेयान्प्राणपरित्यागस्तेन चैव गति सह।
एष मे रोचते नार्यस्त्यक्त्वाह जीवित प्रियम्।
भर्तारमनुगच्छेय प्रयात स्वर्गमक्षयम्।
एव तु रुदती तारा बाष्पगद्गदभाषिणी।
शरीराद्भूषण सर्वमत्यजत्सावतारयत्।
सा विभूषणहीनाङ्गी चन्द्रहीनेव शर्वरी।
अश्रुसरुद्धनयना सोपरागेव रोहिणी।
क्रोशन्ती हार्यपुत्रेति भर्तृवैधव्यकातरा।
पपात सहसा भूमौ दिव्योल्केव नभश्च्युता।

एव सुपीडिता , Ñ1 V B3 D7 एवास्य°, B2 एवाभ्य° (for एव स्म पीडिना) —Ñ2 om (hapl) l 12–15 —(l 12) Ś1 Ñ1 D1 2 4 11–13 तीव्रम्, B4 कृच्छ्राद (for कृच्छ्रम्) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 आगत सु(D1 तु)-दुरत्यय (for the post half) —(l 13) V1 -विनिर्मुक्त-, D11 -विसृष्टेन (for -विमुक्तेन) Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 रामबाहुप्रयु (Ñ1 °मु)क्तेन (for the prior half) Ś1 D2 4 12 महाबाणेन (for °वेगेन) D13 रामबाणेन पत्रिना (for the post half) —(l 14) V1 मृता मृगपतौ मृते (for the post half) —V2 om , B2 reads in marg l 15–16 —(l 15) Ś1 Ñ1 D1 4 12 स्मो (for स्म) D2 13 सर्वा स्मो विधवा सद्य (for the prior half) B4 स्म (for च) B1 D4 ममा (for समम्) Ñ1 D1 2 11 13 सर्वा विनिहता मम (for the post half) —(l 16) Ñ2 D7 तीर्णं (for जीर्णं)

11

Ñ2 V2 B1 3 D7 om l 1–3 —(l 1) V3 चाश्रु (for साश्रु) B2.4 मा नि श्वसती रुदती त्रासाकुलितलोचना —(l 2) B2 4 भर्तुस् (for तूर्णं) B4 करुणम् (for वचनम्) —After l 4, V1.3 ins

नोत्सहेय विना भर्त्रा स्व कर्तुमपि जीवनम्।

[V1 स्व (for अपि) V3 जीवितु]

—After l 4, B2 4 ins l 4–6 of 436* and the lines of 4 20 8–13 (including star passages) with variants mostly as in B1 and then repeat l 4 as above —(l 6) V1 3 गोमायुवायसा , B1 3 4 -वायसजबुका —(l 7) V2 [अ]पि (for [अ]न्ये) V2 आरण्या पशवो मृगा (for the post half) —B4 om (hapl ?) l 12–13 V2 om l 12 —(l 12) V1 3 चाज्ञापयितु (for ह्या°) D7 शक्य (for शक्य) Ñ2 D7 विधृते (for विहते) V1 3 सु(V1 स्व)तोद्या(V1 °द्य)वधून स्त्रिय , B1 D7 पुत्रोद्य विधृते त्वयि, B2 सुतो ह्येव धृत श्रिया (for the post half) —(l 13) V3 तथा (for मदा) Ñ2 D7 अप्रियोपि प्रियो भर्ता भर्तु स्त्री च प्रियाप्रिया —After l 13, Ñ2 D7 ins

अप्रिया वा प्रिया वापि यथैव स्त्री पतिस्तथा।

—(l 14) Ñ2 विप्रिय ~ (illeg), V1 3 ह्यप्रिय ह्युक्ता, B2 4 D7 विप्रिय ह्युक्ता (for विप्रिय शक्तो) —(l 15) Ñ2 V1 3 [अ]पि (for तु) V1 B4 [अ]पि (for first हि) Ñ2 ह; V2 B4 तु (for second हि) V1 3 भर्ता कुप्यति नव तु (for the post half) —(l 17) V2 मदर्थे B2 4 दारार्थे (for °गर्थे) Ñ2 D7 वा (for वै) —(l 18) B1 3 तु (for च) —(l 19) B2 क्षिप्र (for पिण्ड) V1 2 B2 4 वैधव्यमन- (for °मल-) —(l 20) B4 वियुक्त (for विमुक्त-) V1 3 एव दोष विमृश्याह विरक्ता शतसश्रयात् —(l 21) V1 भर्त्रा (for तेन) V2 स्म ह (for सह) —(l 22) D7 म वै (for एप) B1 3 मार्गस् (for नार्यस्) V1 त्यक्त्वा जीवितमप्रिय (for the post half) —(l 23) B3 4 प्रयात (for प्रयात) —(l 25) V3 शरीराभूषण, B1 शरीरभूषण (for °राद्भूषण) B4 आत्मन- (for अत्यजत्) Ñ2 D7 मा वरागना, V2 मा ~ ~, V3 चारुभाषिणी (for सावतारयत्) —(l 26) V2 मापि (for सा वि-) —(l 27) B1 3 अश्रुसरक्त- (for अश्रुसरुद्ध-) —(l 28) D7 भतुर् (for भर्तृ-) Ñ2 V3 B2 4 D7 कर्शिता, V1 -कारित

सा विवर्णमुखी दीना वेपमाना महीतले।
पांशुरूषितसर्वाङ्गी रुदती पर्यचेष्टत।
प्रेरयन्ती ततश्चक्षु सुग्रीव सा ददर्श च।
कनिष्ठ भ्रातर भर्तुस्तारा दीनमवस्थितम्।
सा समाभाष्य त क्रोधाद् दुःखादागतसंभ्रमा।
उवाच वाक्य वाक्यज्ञा सरब्धपरुषाक्षरम्।
साधु मामपि सुग्रीव परित्याजय जीवितम्।
धिग्वो मत्पतिहीनाया जीवित कृपण स्त्रिया ।
हतेवाह त्वया पूर्वं निघ्नता दयित मम।
वर हि मरण स्त्रीणा लोके पतिवधेन तु।
एवमुक्तस्तु सुग्रीवो वचन तारया तदा।
वसुधासक्तनयनो नोत्तर प्रत्यपद्यत।

Colophon

ता तथा परितप्यन्तीं तारा शोकसमाकुलाम्।
वानर्यो विविधैर्वाक्यैर्हेतुमद्भिर्न्यवेदयन्।
तासा वचनमाज्ञाय मर्तव्ये कृतनिश्चया।
भूयो रोषसमाक्रान्ता विलापमुपचक्रमे।
अङ्गदप्रतिरूपाणा पुत्राणा शतमेकत ।
मृतस्येव हि मे भर्तु स्पर्श एव विशिष्यते।
मितं ददाति हि पिता मित भ्राता मित सुत ।
अमितस्य हि दातार भर्तार का न पूजयेत्।

पार्थिवेन प्रियेणाह मुहूर्तमपि वर्जिता।
कथ प्राणै परित्यक्त नैव त्यक्ष्ये कलेवरम्।
अवश्य मरण चात्र न जाने कालमात्मन ।
भर्तृयुक्त तु विधिवच्छ्लाघनीयतर मम।
राजर्षिकुलजातस्य वने वन्येन जीविन ।
अनुरूप न ते राम निर्वैर वालिनो वध ।
प्रहरन्ति महात्मानो न नारीषु न वानरे।
वालिनो मन्दभाग्यत्वात्सर्व रामेण विस्मृतम्।
नात्यर्थं परितप्येऽह हतो यदि भवेत्समम्।
इम व्याजहत दृष्ट्वा मनो मे परितप्यते।
अस्थाने वालिन हत्वा कि न तप्यसि राघव।
पलाशप्रेप्सुना भग्न त्वया चूतवन महत्।
यदि वानरसाध्य त्व मन्यसे कार्यमात्मन ।
ज्ञातीना प्रवर कस्मान्न वाली विनियोजित ।
सेन्द्रैरपि सुरै सीता यदि वा सहितैर्हृता।
गत सहायता वाली न चिरादानयेत ताम्।
बाहुभ्या येन सुग्रीव ससुहृन्नैकशो जित ।
सोऽद्य त्वया रणे राम जीवित त्याजित कथम्।
त्वा तु शप्तु समर्थास्मि पतिव्रतगुणाश्रयात्।
वैधव्येनाभिभूताया न तावच्छापमर्हसि।
अचिरेणैव कालेन त्वया बाणैरुपार्जिता।

(for कानरा) V_2 क्रोशतीमिर्युवनिभिभर्तृशोकपरायणा —(l 29) $B_{1\,3}$ वनाच् (for नभश्) —(l 30) Ñ$_2$ वेदमाना (for वेप°) —(l. 31) $B_{1\,3}$ पांशुकर्षित- (for पांशुरूषित-) V_2 न्यचेष्टत (for पर्यचेष्टत) —(l 32) V_1 चारयती, V_2 प्रेषयती (for प्रेरयन्ती) Ñ$_2$ $B_{2\,4}$ D_7 ह (for च) —(l 34) V_1 B_2 स-, B_1 च, G (ed) स- (for त) $B_{1\,3}$ आगतसंभ्रमात् (for °भ्रमा) —(l 35) V_3 वाक्य च (for वाक्यज्ञा) V_1 B सरब्धा मधुराक्षर, V_3 सत्रस्ता परुषाक्षर (for the post half) —(l 37) B_2 वेद्मि तत्, B_4 धिगस्तु (for धिग्वो मत्) Ñ$_2$ मत्यविहीनाया, D_7 मत्यप्रतिज्ञाया (for मत्पतिहीनाया) V_3 धिङ्मे पतिविहीनाया (for the prior half) V_1 कृपण जीवित (by transp) —(l 38) $V_{1\,3}$ [इ]व (for [ए]व) V_2 इत्युक्त्वा (for निघ्नता) —(l 39) G (ed) पर V_2 पतिवधान्नु, $B_{2\,4}$ पतिवधो न तु (for °धेन तु) —(l 40) V_2 [ऽ]थ, B_4 हि (for तु)

Colophon —*Sarga name* Ñ$_2$ V_2 $B_{1\,3}$ D_7 ताराप्रलाप —*Sarga no* (figures, words or both) $B_{1\,2}$ om, Ñ$_2$ V_2 D_7 19, $B_{3\,4}$ 20

—(l 42) B_4 -समन्विता (for -समाकुलाम्) —(l 43) Ñ$_2$ अदर्शयन् (for न्यवेदयन्) —(l 45) D_7 निःश्वसन् (for विलापम्) —(l 46) V_2 शतमेकतर सुत (for the post half) —(l 47) Ñ$_2$ $V_{1\,3}$ B_3 [अ]पि (for [इ]व) V B_3 च (for हि) B_4 तस्यापि हि न मे भर्तु (for the prior half) $B_{1\,2}$ सग (for स्पर्श) B_4 एको (for एव) —(l 50) B_4 परि- (for अपि) —(l 51) B_4 इत्थ (for कथ) V_1 नैव त्यक्ष्यामि (by pm), V_2 नैवात्यन, V_3 नैव त्यक्तो, B_2 न त्यक्ष्यामि, B_4 नैवात्यक्ष्य (for नैव त्यक्ष्ये). —(l 53) $B_{1\,3}$ भर्तुर् (for भर्तृ-) V_1 B_4 च, G (ed) हि (for तु) V_2 महत् (for मम) —(l 54) Ñ$_2$ V_1 B_4 D_7 जीवत (for जीविन) $V_{2\,3}$ वन्येनार्थेन जीवत (for the post half) —(l 55) G (ed) अनुरूपो (for °प) $V_{2\,3}$ $B_{2\,4}$ निर्वैरो (for °र) $B_{1\,3}$ वध (for वध) —(l 57) Ñ$_2$ -भाग्य च (for -भाग्यत्वात्) V $B_{2\,4}$ रामस्य (for रामेण) —After l 57, B_4 ins

अत्यर्थं परितप्येय युद्धे न च भवेद्वध ।

—(l 58) B_4 युधि (for समम्) V_1 हता वध्या भवेद्यदि (for the post half) —(l 59) V_3 इद (for इम) —(l 60) V_2 तप्यामि (for °प्यसे) G (ed) राम किं त्व न तप्यसे (for the post half) —(l 61) Ñ$_3$ V_2 $B_{1\,3}$ [आ]वृतवन, G (ed) [अ]च्युत° (for [आ]चूत°) V_2 त्वया सुमवन महत् (for the post half) —(l 64) Ñ$_2$ सहितैर्हृता (for सहितैर्हृता) V_2 यदि वा रामाहिते हृता (for the post half) —(l 65) $V_{1\,3}$ आनयेत्म (for आनयेत) —(l 66) $B_{1\,3}$ सु(B_3 स्व)सुत, B_4 मुहूर्तं (for ससुहृन्) —(l 67) V_2 G (ed) जीवतस् (for °वित) —(l 68) G (ed) ममाश्रयात् (for -गुणा°) —(l 69) G (ed) वैदेह्यास्तु (for वैधव्येन) $B_{1\,3}$ तापम् (for शापम्) —(l 70) Ñ$_2$ च, G (ed) तु (for [ए]व) —(l 71) Ñ$_2$ मा, D_7 मा (for न) B_4 भविष्यति (for निवत्स्यति). Ñ$_2$ चिरात्त्वयि न वत्स्यति, D_7 न चिरात्त्वयि वत्स्यति (for the post half) —(l 72) V_2 आम्याय, $B_{2\,4}$ आधाय (for आदाय) —(l 75) Ñ$_2$ सन्निकर्ष- (for °र्षं) —(l 76) Ñ$_2$

न सीता मम शापेन चिर त्वयि निवत्स्यति।
आत्मन शौचमादाय पतिव्रतगुणा सती।
याच्यमाना त्वया सीता पुनर्यास्यति भूतलम्।
एवमुक्त्वा ततस्तारा तदा रामाश्रित वच ।
सनिकर्षे स्थित पुत्रमिद वचनमब्रवीत्।
मित्राण्येव हि रक्षन्ति मित्रवानावसीदति।
मित्रादुत्पादित वैरमपि मूल निकृन्तति।
अश्रुधाराविलमुखी साथ तारा तपस्विनी।
क्रोशन्ती न्यपतद्भूमौ पतिशोकेन विह्वला।
ततो मोहगतस्याङ्के शीर्षमारोप्य वालिन ।
मुमोच सहसा बाष्प शोकेन महतावृता।
तस्या रुदितशब्देन वाली मोहगतोऽपि सन्।
शनैरुन्मीलयामास नयने हरिपिङ्गले।

Colophon

12

Before 4 22, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins

सा विनि श्वस्य करुण रुदती शोककर्पिता।
पतन्ती पादयोर्भर्तुस्तारा करुणमब्रवीत्।
वानरेन्द्रवियुक्ताया दुर्लभ मम जीवितम्।
एषाह प्रायमासिष्ये निरपेक्षा स्वजीविते।
अनेन वानरेन्द्रेण वालिना युद्धशालिना।
नोत्सहेय विनाभूता मुहूर्तमपि जीवितुम्।
खादन्तु मम मासानि गृध्रगोमायुवायसा ।
ये चान्ये पिशिताहारास्तेषा च विसृजाम्यहम्।
अनुक्रोशवियुक्तेति काम वक्ष्यन्ति मा जना ।
त्यजन्तीं दयित पुत्रमङ्गद कनकाङ्गदम्।
न तु तस्मिन्पदे पुत्रो लोके यत्र स्त्रिया पति ।
न चैतदवगच्छन्ति प्रायश प्राकृता स्त्रिय ।
न ह्याज्ञापयितु शक्य पुत्रो ह्यवनत स्त्रिया ।
प्रियो वाप्यप्रियो वापि यथा भर्ता सदैव हि।
हितार्थं विप्रिय ह्युक्तो जनन्या कुप्यते सुत ।
क्रुद्धया तु प्रिय ह्युक्तो भर्ता तु परितुष्यति।
न निवर्तितुमिच्छन्ति मातर सतत सुतान्।
पुत्रहस्तात्तु का नारी सत्त्वयुक्ता मनस्विनी।
भोक्तुमुत्सहते पिण्ड वैधव्याक्षरदूषिता।
एतान्दोषान्विमृश्याह विमुच्य सुतमश्रयम्।

D7 [अ]भि (for हि) V1 रक्षेत (for रक्षन्ति) —(l 77) V2 मूलानि कृन्तति V1 मूलान्यपि निकृन्तति (for the post half) —(l 78) B1 3 च (for [अ]थ) —(l 80) Ñ2 V1 मोह (for मोह-) —(l 81) V2 वाक्य (for बाष्प) D7 सहसाप्लुता (for महतावृता) —(l 82) G (ed) मो॰ (for मोह-) —(l 83) B2 पिंगले हरि

Colophon —*Sarga name*. Ñ2 V B ताराविलाप —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 2 D7 om, Ñ2 V2 20, V3 23, B3 4 21

12

(l 1) D1–4 11 13 नि(D3 11 तु)निश्वस्य (for विनि॰) D2 13 रुदती (for करुण) D1 11 रुदती (for रुदती) D3 नाश्रुविक्लवा, D11 शोकविक्लवा D2 13 शोकेन परिपीडिता (for the post half) —(l 2) D3 11 पतिना (for पतन्ती) —Ñ1 illeg from न्ती up to करुण —D3 om from तारा in l 2 up to वानरेन्द्रेण in l 5 —(l 3) D11 पत्तव त्वयि याते च (for the prior half) Ñ1 illeg for दुर्लभ मम —(l 4) D1 om, D11 [अ]स्मि (for स्व-) —(l 6) Ś1 D12 न क्षमाह, Ñ1 नोत्सहेत् (for नोत्सहेय) D2 विना भर्तुर्, D12 विना भूमौ, D13 विना भर्त्रा (for ॰भूता) Ñ1 illeg for मुहूर्त —(l 8) D3 11 नाश्न मवाम्यजीम्यह (for the post half) —(l 9) Ś1 D12 -वियुक्ता हि, D11 -विमुक्तेति (for वियुक्तेति) Ñ1 वक्ष्यति (for वक्ष्यन्ति) Ñ1 जन —(l 10) D3 11 प्रियदर्शन (for कनकाङ्गदम्) D2 13 यश्च न त्यजते दक्ष(D13 ॰त्त)दयित पुत्रमगद —(l 11) Ñ1 D1 यस्मिन् (for यत्र) D2 13 न तस्मिन्परलोकोस्ति पुत्रायत्र(D13 पुत्राणाम)प्रियो गति ।—(l 12) Ñ1 [ए]वम् (for [ए]तद्)

D2 अनु- (for अव-) Ñ1 प्राकृता प्रायश (by transp) —D1 om l 13–14 D13 om l 13 —(l 13) Ñ1 तु (for हि) D2 न ह्याज्ञापयति जननी (for the prior half) Ñ1 ह्यवनृत, D2 3 ह्यवहित, D4 ॰धृत, D11 न च मृत (for ह्यवनत) —(l 14) D13 हि (for first [अ]पि) Ñ1 D3 11 अप्रियो वा प्रियो वापि (for the prior half) D3 11 सदा (for यथा) Ñ1 स्त्रियास्तथा, D3 11 स्त्रियो गति (for सदैव हि). —(l 15) Ñ1 त्वप्रिय (for विप्रिय) D3 11 निप्रियाण्युक्तो (for ॰य ह्युक्तो) —(l 16) D1 नु, D11 [अ]पि, L(ed) वि- (for first तु). Ñ1 D1 4 11 स्त्रिया (for प्रिय) D2 [अ]प्युक्तो, D3 क्रुद्धो, D4 क्रुद्धो, D11 रुष्टो (for ह्युक्तो) D2 13 क्रुद्धो मातु स्त्रिया क्रुद्धो (for the prior half) Ñ1 वि-; D1 नु (for second तु) D3 11 भर्ता रहसि हृ(D11 तु)ष्यति (for the post half) —(l 17) Ñ1 D1–3 11 13 अनुवर्तितुम् D1 सुहित (for सतत) Ś1 D1 4 सुत (for सुतान्). —After l 17, D1–3 11 13 ins

इच्छन्ति न तु पुत्रार्थं भर्तुरर्थं यथा स्त्रिय ।

[D1 न तु, D3 च न, D11 न च (for न तु) D1 om, D3 भ्रातुरर्थं (for भर्तु॰)]

—(l 18) Ñ1 या (for का) —(l 19) D2 13 कर्तुम् (for भोक्तुम्) Ñ1 नित्य (for पिण्ड) Ś1 D12 -रूपिता, D13 -दूषिते (for -दूषिता) —(l 20) D1 एत दोष D2 13 हता दोषान्प्रमृज्याह (for the prior half) Ñ1 विमुक्ता . . . याद्, D1 3 विमुक्ता पुत्रमश्रया(D3 ॰यात्), D2 13 विसृज्य सुतबाधवान्, D11 विमुक्ता पुत्रमशयात् (for the post half) —(l 21) D11 वर (for श्रेय) Ñ1 -परित्यागो (for ॰ग) D2 3 13 स्त्रियप्राणान्परित्यक्तु(D3 ॰त्यागो) (for the prior half) Ñ1 विनानेन (for भर्तृहीना) D1 नु (for [अ]थ) Ñ1 रोचते

श्रेय प्राणपरित्याग भर्तृहीनाद्य रोचये ।
एषा मे रुचिता बुद्धिर्यत्त्यक्त्वा जीवित प्रियम् ।
भर्तारमनुगच्छेय प्रयात मार्गमक्षयम् ।
सा त्वेव ब्रुवती तारा बाष्पगद्गदभाषिणी ।
शरीराद्भूषणान्येव समन्तादवतारयत ।
सा तु भूषणहीनाङ्गी चन्द्रहीनेव शर्वरी ।
शुशुभे बाष्परुद्धाक्षी सोपरागेव रोहिणी ।
हार्यपुत्रेति शोकार्ता बाष्पगद्गदया गिरा ।
निपपाताथ सा भूमौ खादिवोल्का सनि स्वना ।
सा विवर्णमुखी दीना वडवेव महीतले ।
पासुरूषितसर्वाङ्गी रुदती परिवेष्टिते ।
चारयन्ती ततश्चक्षु सर्वतस्तमपश्यती ।
सुग्रीव भ्रातर भर्तुस्तत्रासीनमवस्थितम् ।
सा तमुद्दिश्य चुक्रोश समुत्थायापसृत्य च ।
उवाच वाक्य वाक्यज्ञा तदा सा परुषाक्षरम् ।
साधु मामपि सुग्रीव परित्याजय जीवितम् ।
लोके हि पतिहीनाया कृपण जीवित स्त्रिया ।
हतवाह प्रिया काम वालिन समभिन्नता ।
विना शस्त्र हि नारीणा लोके पतिवधो वध ।
एवमुक्त स सुग्रीवो वचन तारया तदा ।
किचिदागतवैक्लव्यो ह्रिया च समभिप्लुत ।
वसुधासक्तनयनो नोत्तर प्रत्यपद्यत ।
ता तथा परितप्यन्तीं तारा शोकसमाकुलाम् ।
वानर्यो विविधैर्वाक्यैर्हेतुमिश्रान्वदर्शयन् ।
तासा वचनमाज्ञाय सर्वासा समत हितम् ।
भूय शोकसमाक्रान्ता विलपमुपचक्रमे ।
दु खेन महता युक्ता भयेन च शुभानना ।
भर्तारमुपगृह्णन्ती तारा शोकाकुलाकुला ।
अङ्गदप्रतिरूपाणा पुत्राणा शतमेकत ।
एकतश्च भवेद्भर्ता न तु भर्तृसम सुहृत ।
प्राणान्न धारयिष्यामि त्यजाम्यद्य कलेवरम् ।
ममाप्येकस्य मरण पश्चादपि भविष्यति ।

(for °श्रे) —(l 22) Ñ1 तासा (for एषा) D1 मे रुचिरा, D3 11 मे रोचते, D13 समुचिता (for मे रुचिता) D2 3 11 13 त्यक्त्वा व(D3 त, D11 स्व) (for यत्त्यक्त्वा) —(l 23) Ñ1 अनुगच्छति (for °च्छेय) D3 प्रयांत (for प्रयात) D2 13 सद्य स्वग(D13 °र्गा)गमक्षय (for the post half) —(l 24) D1 चेव, D4 त्वेन (for त्वेव) —(l 25) D11 भूषणान्येव, D13 दूषणान्येव (for भूषणा°) Ś1 ममेताद्, Ñ1 illeg, D3 11 सत्वनानि (for समन्ताद्) D1 13 अवतारयन् (for अवतारयत) —(l 26) Ñ1 illeg for the prior half D3 11 [अ]भूषित- (for भूषण) —(l 27) Ñ1 बाष्पपूर्णाक्षी, D13 चाश्रु° (for बाष्परुद्धाक्षी) —(l. 28) Ś1 D12 आर्य- (for हार्य) Ñ1 हृदया ... (illeg), D1 हृदयादुद्गिरन् गिर, D2 4 13 हृदयादुद्गिरद्गिर D3 11 दु खेनोद्गिरती गिर (for the post half) —(l 29) D1 नि पपाताथ सा, D4 निपपातावशा, D11 न्यपतत्सहसा (for निपपाताथ सा) Ñ1 पपात सहसा ... (illeg), D3 पपात सहसा भूमौ (for the prior half) Ñ1 illeg up to स Ñ1 D2 4 13 स(Ñ1 illeg, D13 [अ]4)निस्वना —(l. 30) D2 13 भावर्णमुखैर्दीना (for the prior half) —(l 31) Ś1 D12 -भूषित- (for रूषित-) D1 2 रुदती, D12 om. (for रुदती) Ñ1 पयवे ... (illeg), D2–4 11 परिचेष्टने(D3 °त) —(l 32) Ñ1 om, D1 2 4 12 वारयती, D3 11 प्रेषयती (for चार°) D1 सप्रपश्यनी, D2 13 समपश्यत, D3 तमपश्यत, D11 सा त्वपश्यत (for तमपश्यती) —(l 33) Ñ1 om, D2 भ्रातुम् (for भर्तुस्) Ñ1 D3 11 तथा(D3 11 °त्र) दीनम्, D1 तत्रासन्नम् (for तत्रासीनम्) —(l 34) D2 हा (for सा) D3 13 उपन्य, D11 उद्वीक्ष्य (for उद्दिश्य) D11 सक्रोधा, D13 क्रुद्धाथ (for चुक्रोश). D1 राममुद्दिश्य चुक्रोश, D3 सा तु न वीक्ष्य सक्रोधा (for the prior half) D11 समुत्पत्य (for °त्थाय) Ñ1 D1–3 11 13 [उ]पसृत्य, D4 [उ]पसृज्य (for [अ]प°) —(l 35) D1 ज्ञात्वा ~ (for वाक्यज्ञा) D1 तदा तु, D2 13 तादृश, D3 11 सरुषा (for तदा सा) —(l 36) D1 3 जीवितात् (for जीवितम्) —(l 37) Ñ1 om the post half D4 त्वया (for स्त्रिया) —(l 38) Ñ1 illeg up to स D1 11 त्वया (for प्रिया) D3 11 समरे ह्रता, D13 समनि° (for समभिन्नता) —(l 39) Ñ1 D1 3 विनापि शस्त्र नारीणा, D12 विना हि शास्त्र नारीणा (for the prior half) D12 पतिवधे (for °धो) —(l 40) Ñ1 उक्ताथ (for उक्त स) Ñ1 तथा —Ñ1 om l 41 —(l 41) D3 ह्रिया किंचिदवाङ्मुख (for the post half) —(l 42) Ś1 Ñ1 D13 प्रतिपद्यत —After l 42, D2 3 11 13 read colophon —*Sarga name* D2 3 11 13 तारावि(D3 °प्र)लाप —*Sarga no* (figures, words or both) D2 om, D3 21, D11 17, D13 19 —(l 44) Ś1 न्यदर्शयन्, Ñ1 om, D11 12 [अ]त्वदर्शयन् (for [अ]न्वदर्शयन्) —(l 45) D2 13 समता-, D3 4 सगन (for समत) —(l 46) Ś1 Ñ1 D12 विलापम् (for विलपम्) —(l 47) D4 तारा (for युक्ता) D1 2 4 13 भर्तृजेन (for भयेन च) Ñ1 D11 अत परमल(D11 °तर) कृत्वा यत्नमेव(Ñ1 °त्न कर्तु) शुभानना, D3 तत परतर कृत्वा यत्नमेव शुभानना —(l 48) Ñ1 अनु ... त्या (illeg), D1 2 13 उपगूहती, D3 अनुशोचती, D11 अनुरुधती (for उपगृह्णन्ती) D1 4 13 शोक(D13 भक्ति)समाकुला, D2 सक्रोशमाकुला (for शोकाकुला°) Ñ1 D3 11 पूर्वमाह(Ñ1 °ह्म) समाहिता (for the post half) —(l 49) D3 11 एकत शत (by transp) —After l 49, Ñ1 D1–3 11 read l 66–69 D11 om l 50–54 Ñ1 D1–3 13 om l 50 —(l 50) L(ed) एकश्चैव (for एकतश्च) —(l 51) Ñ1 न प्राणान् (by transp) D1 3 प्राणान्सधारयिष्यामि (for the prior half) Ñ1 दे . (illeg), D1 3 4 त्यक्ष्याम्यद्य, D2 13 त्यक्ष्यामीद (for त्यजाम्यद्य) —(l 52) Ñ1 [अ]प्येतस्य, D1 2 4 [अ]प्यवश्य, D3 13 एवश्य (for [अ]प्येकस्य) —(l 53) Ñ1 मम, D1 महत्, D2 तु यत्, D3 मृत, D13 खलु (for तत)

अनेन विधिना भर्तु श्लाघनीयतर तत ।
राजर्षिकुलजातस्य वने वन्येन जीवत ।
अनुरूप न रामस्य निर्वैर वालिनो वधम् ।
प्रहरन्ति महात्मानो न नारीषु न वानरे ।
वालिनो मन्दभाग्यत्वादेतद्रामस्य विस्मृतम् ।
नात्यर्थं परितप्येऽह यद्यव्याजहतो भवेत् ।
इम व्याजहत दृष्ट्वा मनो मे परितप्यते ।
अस्थाने वालिन हत्वा युध्यमान परेण च ।
कपीना प्रवर कस्मान्न वाली विनियोजित ।
पलाशसेविना भग्न त्वया चूतवन महत् ।
फलकाले निराश स्यात्तथा राम कृत त्वया ।
यदि वानरसख्य च मन्यसे कार्यमात्मन ।
वालिना न कृत कस्माद्बलिना बाहुशालिना ।
मृतस्यापि हि मे भर्तु स्पर्श एव विशिष्यते ।
मित ददाति हि पिता मित भ्राता मित सुत ।
अमितस्य हि दातार भर्तार का न पूजयेत् ।
पार्थिवेन प्रियेणाह मुहूर्तेन विनाकृता ।
सेन्द्रैरपि सुरै सीता यदि ते महितैर्हृता ।
गत महायशा वाली नचिरेण जयेत्तु ताम् ।
बाहुभ्या येन सुग्रीव ससुहृत्त्वैकशो जित ।
सोऽद्य रामशराक्रान्तस्त्याजितो जीवित हरि ।
त्वा राम शप्तु शक्तास्मि पतिव्रतगुणाश्रयात् ।
धर्षिताया तु वैदेह्या न तावच्छापमर्हसि ।
अचिरेणैव कालेन त्वया वीर्यबलाद्धृता ।
न सीता मम शापेन चिर त्वयि निवत्स्यति ।
आत्मन शौचमादाय पतिव्रतगुणा सती ।
याच्यमाना त्वया सीता पुनर्यास्यति मेदिनीम् ।
विलप्यैव तदा तारा पुना रामाश्रित वच ।
समीपस्थ हत पुत्रमिद वचनमब्रवीत् ।
मित्राद्वैर हि रक्षेत तु न मित्र हि रक्षितुम् ।
मित्रादुत्पतित वैर मूलमेव निकृन्तति ।
अश्रुधाराहतास्यौष्ठी तारा सा तु तपस्विनी ।

—(l 55) D13 हि (for न) D1 निर्ममे, D13 न वैर (for निर्वैर) D2 13 यथा, D11 वध (for वधम्) —(l 56) Ñ1 वानराषु (for न नारीषु) D3 om second न (subm) D1 बाधवे (for वानरे) D11 नावैरिषु कदाचन (for the post half) —(l 57) Ñ1 D11 तच्च, D8 तत्तु (for एतद्) D4 रामेण (for रामस्य) —(l 58) Ñ1 D1 3 11 हतो यदि भवेत्समे (D11 °द्रणे) (for the post half) D2 13 यदर्थं परितप्येऽह हतो यद्यभवत्समे —(l 59) D3 व्याहरत (for व्याजहत) —(l 60) D2 अस्थान, D13 स्थान च (for अस्थाने) D13 युध्यमाने (for °न) D4 वा (for च) Ñ1 D1 11 तप्यसे किं न राघव (for the post half) —After l 60, D2–4 13 ins

न सतप्यति काकुत्स्थ कृत्वा कर्म विगर्हितम् ।

[D4 कुश- (for कृत्वा) L(ed) जुगुप्सित (for विगर्हि°)] —Ñ1 D1 2 11 13 read l 61 after l 64 L(ed) repeats l 61 after l 69 —(l 61) Ñ1 om, D3 हरीणा (for कपीना) D13 तस्माद्यद् (for कस्मान्न) L(ed, second time) स वाली न नियोजित (for the post half) —(l 62) D1 -प्रेप्सुना, D3 11 -लिप्सुना (for -सेविना) D13 भूरि- (for चूत-) —Ñ1 D1 3 11 om l 63 —(l 63) D4 illeg up to तथा D13 विनाश (for निराश) —(l 64) Ś1 Ñ1 मुख्य, D1 11 -साध्य (for -सख्य) D3 तु, D11 त्व (for च) —Ñ1 D1–3 11 13 om l 65 —(l 65) L(ed) शीघ्र तन्न (for वालिना न) —Ñ1 D1–3 11 13 read l 66–69 (D11 om l 68–69) after l 49 —(l 66) D2 13 [अ]द्य (for हि) Ñ1 illeg for स्पर्श D2 13 एष (for एव) —(l 67) D4 illeg for the prior half Ñ1 illeg for the post half —D11 om 68–69 —(l 68) Ñ1 illeg from हि up to न D3 प्रदातार, D12 तु दा° (for हि दा°) —(l 69) Ñ1 illeg up to मुहूर्तेन D1 3 4 मुहूर्त न, D2 13 निहता न (for मुहूर्तेन). —(l 70) D3 सुरैरप्यसुरै सीता (for the prior half) Ś1 महिता (for महितैर्) D2 4 11 यदि ते मह(D4 सहि)तैर्हृता (for the post half) —(l 71) D1 3 4 11 [आ]नयेत(D4 °त्तु) ता, D2 13 [आ]नयेत्तदा (for जयेत्तु ताम) Ñ1 न चिरादा. . . ता (for the post half) —(l 72) D1 एव (for येन) Ñ1 D1 हत (for जित) —(l 73) Ś1 Ñ1 सद्यो Ñ1 illeg for त्याजितो D3 11 युधि जीविन, D4 जीवन हरि, D13 विजयो हरि (for जीवित हरि) —(l 74) Ś1 शापे, D12 om (for शप्तु) D1 शक्नोमि (for शक्तास्मि) D3 11 त्वा तु शप्तु समर्थास्मि (for the prior half) Ś1 पातिव्रत्यगुणाश्रयात्, Ñ1 D1 13 पतिव्रतगुणाश्रया (for the post half) —(l 75) D4 नु (for तु) —After l 75, D11 ins, D1 ins after l 77

राज्यभ्रशो वने वास सीता नीता पिता मृत ।
उपर्युपरि दु खानि किं नु शाप ददाम्यहम् ।

[(l 1) D1 राज्यभ्रष्टो —(l 2) D1 कथ राम शपाम्यह (for the post half)]

—(l 76) Ś1 Ñ1 [इ]व, D11 तु (for [ए]व) D1 2 13 वीर्यवता हृता, D3 11 बाणैरुपाजिता (for वीर्यबलाद्धृता) —(l 77) Ś1 Ñ1 D4 12 सा (for न) Ś1 त्वयि (for मम) Ś1 D12 न चिर त्वयि वत्स्यति, Ñ1 वत्स्यति त्वयि सा चिर, D2 13 चिर ते प्रनिवत्स्यति (for the post half) —(l 78) D1 शोकम्, D3 11 शुद्धिम् (for शौचम्) Ñ1 D1 3 4 आधाय, D2 11 आस्थाय (for आदाय) Ś1 D12 तत्त्वत स- (for पतिव्रत-) D3 11 -गुण शुभा (for गुणा सती) —(l 79) D11 साध्वी (for सीता) —(l 80) D2 13 तु (for [ए]व) D3 11 पुन (for तदा) Ñ1 D1 2 13 पुरा, D3 11 तदा (for पुना) Ś1 D4 12 °रामाश्रय (for °श्रित) —(l 81) Ñ1 D1 तदा, D2 4 13 प्रिय, D12 om (for हत) D3 11 सनिकृष्टमिन पुत्र (for the prior half) —(l 82) D11 रक्षेथा (for रक्षेत) Ñ1 सदा वीरस्य कारण, D1 सदा मित्र नु रक्षति (for the post half) —(l 83)

क्रोशन्ती न्यपतद्भूमौ पतिशोकपरिप्लुता ।
ततो मोहगतस्याङ्के शीर्षमारोप्य वालिन ।
मुमोच बहु बाष्प सा शोकपावककुतु खिता ।
तस्या रुदितशब्देन वाली मोहगतोऽपि सन् ।
शनैरुन्मीलयामास नयने हरिसत्तम ।
अपश्यद्रुदतीं तारामङ्गद दीनमानसम् ।

Colophon

13

After 4.22 16, Ś1 Ñ V B D1–4 7 11–13 ins

इत्येवमुक्त्वा सुग्रीव राम प्राञ्जलिरब्रवीत ।
प्रणम्य शिरसा वाली पुत्र प्रति महायशा ।
आदित कृशवृत्तिर्य कृपणो न स राघव ।
महात्मा व्यसन प्राप्तो दीन कृपण उच्यते ।
कुले त्वकृपणे राम सभूत सर्वकामदे ।
अङ्गद कृपणो राम भविष्यति मृते मयि ।
एतावदेव शोचामि यत्प्रिय प्रियदर्शनम् ।
न द्रक्ष्याम्यङ्गद पुत्र पापकर्मा दिव यथा ।
दर्शने चाङ्गदस्याह पुत्रस्य नृवरात्मज ।
अवितृप्तो मरिष्यामि त्वया राम रणे हत ।
त्व गति सर्वभूताना शरण च परतप ।
प्रतिगृह्णीष्व मे पुत्रमङ्गद कनकाङ्गदम् ।
छिन्नमर्मा परामार्तिं प्राप्तोऽस्मि शरपीडित ।
जीवितं त्यक्तुमिच्छामि प्राणा सत्वरयन्ति माम् ।
इयमैन्द्री शुभा माला काञ्चनी शतपुष्करा ।
दत्ता मम महेन्द्रेण प्रीतेन पुरुषर्षभ ।
इमामैन्द्रीं शुभा माला लक्ष्मण प्रतिपद्यताम् ।
स्वय वा त्व महाबाहो सुग्रीवाय प्रयच्छ वा ।
तमब्रवीत्ततो रामो दु खार्तं वालिनं प्रभु ।
गच्छ लोकान्महेन्द्रस्य शस्त्रपूतानुत्तमान् ।

D2 13 मूलादेव, D4 मलेन च (for मूलमेव) Ñ1 समूलमुपकृन्तति (for the post half) —(l 84) D1 -[अ]श्रोणी Ñ1 अथ मे नामितास्योणी, D2 11 साश्रुधाराऽऽर्तास्रोणी, D3 11 साश्रुधारा च ताम्रोणी, D4 अश्रुधारार्द्रताम्रोणी (for the prior half) D4 तु (for तु) D3 11 तत्रा तारा मन(D11 तप)स्विनी (for the post half) —(l 85) Ñ1 पतिता (for न्यपतद्) D13 -परिस्रुता (for -परिप्लुता) —Ñ1 om l 86–87.—(l 86) Ś1 D12 तमो- (for ततो) D11 om (hapl) from मोहगतस्याङ्कं up to वाली in l 88 D13 [अ]गे (for [अ]ङ्के) D2 13 आदाय (for आरोप्य) D2 वालिन —(l 87) D2 3 13 मुमोच बहुधा (D3 सन्ना) बाष्प(D13 सास्र) (for the prior half) D1 7 शोकेन महता तदा(D3 °तावृता) (for the post half) —(l 88) Ś1 D12 दु खित- (for रुदित-) —After l 88, D11 ins

शोकेन च परिप्लुत ।

—(l 89) Ñ1 हरि॰ . . . (illeg), D3 11 पिंगतारके (for हरिसत्तम) —Ñ1 om. l 90 —(l 90) Ś1 D3 4 12 रामाम (for ताराम्). D4 गद्गद (for अङ्गद) Ś1 D12 ही(D12 नी)नचेतन(D12 °म)

Ś1 D1 4 12 om colophon —*Sarga name* Ñ1 D2 7 11 13 तारावित्राप —*Sarag no* (figures, words or both) Ñ1 D2 om , D3 13 20, D11 18

13

(l 1) D11 प्राञ्जलिम् (for °लिर्) —(l 3) B4 D11 अदिन (for आदित) Ñ D7 क्षुद्रवृत्तिर्, V B2 4 कृतवृत्तिर् D11 च (for य) D13 नाम (for न स). —(l 4) D1 11 महात्म्यमनसप्राप्तो (for the prior half) —(l 5) Ñ2 V B D7 [ऽ]पि (for तु) D13 नाम (for राम) Ñ1 कुले त्वमकृते नाम, D2 कुले त्वकृपणो नाम (for the prior half) Ñ1 B2 D1 3 प्रसूत , B4 सवृत्त (for सभूत) —(l 6) Ñ1 V2 3 B1–3 D1 3 7 राजन , Ñ2 V1 राजा, B4 नाम (for राम) Ñ2 V B1–3 D7 मृते मयि भविष्यति (for the post half) —(l 7) Ñ2 V B D7 एतदेवानु (Ñ2 °मि)- (for एतावदेव). D11 om from यत्प्रिय up to मरिष्यामि in l 10 V B1–3 य प्रिय, B4 यश्चापि, D1 मत्प्रिय (for यत्प्रिय) Ś1 Ñ1 D3 7 12 प्रियदर्शन —B3 om l 8 —(l 8) Ñ1 illeg up to म्यङ्गद Ś1 न चेक्ष्यामि, V3 D12 नावेक्ष्यामि (for न द्रक्ष्यामि) D2 न हि द्रक्ष्याम्यह पुत्र (for the prior half) —(l 9) Ñ2 V1 3 B D7 दर्शनेन (for °ने च) —(l 10) D1 न वितृप्तो (for अवि°) Ñ1 यथा (for त्वया) Ñ2 V B D7 वीर (for राम) V1 3 वने (for रणे). D1 धृत —Ñ1 om l 11.—(l 11) B4 कारण (for शरण) V1 D7 13 परन्तप —(l 12) Ñ1 परिगृह्णीष्व, D2 13 स त्व गृ° (for प्रतिगृ°) Ñ1 D1–3 11 13 वदना वर(Ñ1 D1.3 वर) (for कनकाङ्गदम्) —(l 13) Ś1 भिन्न- (for छिन्न-) —(l 14) B2 D3 मे (for माम्). —(l 15) D1 स्वय (for इयम्) D2 शुभपुष्करा —(l. 16) Ś1 D1 2 4 11–13 महेन्द्रेण मम (by transp) Ñ2 V B1–3 D7 मनुजर्षभ, B4 मनुजाधिप (for पुरुषर्षभ) —(l 17) Ś1 D1–4 11 12 दिव्यामिमा, B4 इमा चैन्द्रीं, D13 दिव्या महा- (for इमामैन्द्रीं) Ñ1 illeg , D1 3 महाबाहो (for शुभा माला) V1 transp न्द्रीं and माला V1 3 B4 प्रतिगृह्यता (for °पद्यताम्) Ś1 D12 लक्ष्म्या च प्रतिपादि(D12 °पद्य)ता, D11 लक्ष्मणे प्रतिपाद्यता (for the post half) —(l 18) Ś1 D12 च (for first वा) D1 महाप्राज्ञ (for °बाहो). Ś1 D4 12 प्रयच्छ च(D4 °त) —(l 19) Ñ1 ततोऽब्रवीत् D3 तदा (for ततो) Ś1 D12 दु खितो (for दु खार्तं). Ś1 D2–4 12 13 वच , Ñ1 illeg , D1 शुभ, D11 वर (for प्रभु) —(l 20) V1 लोक (for लोकान्) D13 महोत्तमान् (for अनु°) Ñ2 V B D7 शस्त्रपूतो(V3 °तान्) मनोरमान्(V1 °म), D1 शस्त्रपूतो ह्यनुत्तमान्, D2 शास्त्रपूतान्महोत्तमान् (for the post. half).

14

After 4 23, D5 6 8–10 S ins , D7 ins l 1–4 and l 47–50 only after 4 23

तमाशु वेगेन दुरासदेन
त्वमिप्लुता शोकमहार्णवेन।
पश्यंस्तदा वाल्यनुजस्तपस्वी
भ्रातुर्वधेनाप्रतिमेन तेपे।
स बाष्पपूर्णेन मुखेन वीक्ष्य
क्षणेन निर्विण्णमना मनस्वी।
जगाम रामस्य शनैः समीप
भृत्यैर्वृत सपरिदूयमान।
स त समासाद्य गृहीतचाप-
मुदात्तमाशीविषतुल्यबाणम्।
यशस्विन लक्षणलक्षिताङ्ग-
मवस्थित राघवमित्युवाच।
यथाप्रतिज्ञातमिद नरेन्द्र
कृत त्वया दृष्टफल च कर्म।
ममाद्य भोगेषु नरेन्द्रपुत्र
मनो निवृत्त सह जीवितेन।
अस्या महिष्या तु भृश रुदन्त्या
पुरे च विक्रोशति दु खतप्ते।
हतेऽग्रजे सशयितेऽङ्गदे च
न राम राज्ये रमते मनो मे।
क्रोधादमर्षादतिविप्रधर्षा-
द्भ्रातुर्वधो मेऽनुमत पुरस्तात्।
हते त्विदानीं हरियूथपेऽस्मि-
न्सुतीव्रमिक्ष्वाकुकुमार तप्स्ये।
श्रेयोऽद्य मन्ये मम शैलमुख्ये
तस्मिन्निवासश्चिरमृश्यमूके।
यथा तथा वर्तयत स्ववृत्त्या
नेम निहत्य त्रिदिवस्य लाभ।
न त्वा जिघासामि चरेति यन्मा
मय महात्मा मतिमानुवाच।
तस्यैव तद्राम वचोऽनुरूप-
मिद पुन कर्म च मेऽनुरूपम्।
भ्राता कथ नाम महागुणस्य
भ्रातुर्वध राघव रोचयेत।
राज्यस्य दु खस्य च वीर सार
विचिन्तयन्कामपुरस्कृत सन्।
वधो हि मे मतो नासीत्स्वमाहात्म्याव्यतिक्रमात्।
ममासीद्बुद्धिदौरात्म्यात्प्राणहारी व्यतिक्रम।
द्रुमशाखावभग्नोऽह मुहूर्त परिनिष्टनन्।
सान्त्वयित्वा त्वनेनोक्तो न पुन कर्तुमर्हसि।

14

M1 begins with श्रीरामाय नम —(l 1) D5 7 T2 G M2 त्वशु , D6 T1 3 M3 Cg चाशु-, M1 Ck अशु , Ct as above (for आशु) M2 दुरावरेण (for °सदेन) —(l 2) D6 G1 हि, T2 G2 M2 सु-, Cg k च (for तु) D7 [अ]भिद्रुता (for °प्लुता) —(l 5) D5 8–10 पश्यन् (for वीक्ष्य) —(l 6) D5 निर्विण्ण च —(l 8) D5 स प्रति-, T2 मपरि- (for सपरि-) —(l 10) D5 तदा तम्, G3 उपात्तम् (for उदात्तम्) —(l 11) D8 9 M2 लक्ष्मण-, Cg k t as above (for लक्षण-) —(l 15) D8–10 सूनो (for -पुत्र) —(l 16) D5 6 8–10 Ck t हत, Cg as above (for सह) —(l 17) D6 तस्या G1 हि, G2 च (for तु) D9 रुदत्या —(l 18) D6 T G3 M1 पुत्रे, Cg t as above (for पुरे) D8–10 Ck t [ऽ]ति- (for च) —(l 19) D5 8–10 नृपे (for ऽग्रजे) —(l 20) M3 सुरते (for रमते) —(l 21) T2 om (hapl) दतिविप्रधर्षा —(l 23) G3 -पुगवे (for -यूथपे) —(l 24) D5 6 8–10 T1 G1 2 M1 2 Ct सुतीक्ष्णम् (for °व्रम्) D5 8–10 Ct वर प्र- (for -कुमार) D6 तप्ये, G1 M2 तेपे (for तप्स्ये) —(l 26) D5 8–10 हि (for नि-) D6 8 10 Cg ऋष्यमूके —(l 27) M2 सु- (for स्व-) —(l 29) D8 T G M1 त्वा, Cg k t as above (for त्वा) —(l 32) D9 om मिद D5 8–10 M1 Ck t वच (for पुन) M1 वचो (for च मे) —(l 34) M1 (after corr *pr m* as above) वन (for वध) D5 8–10 M3 राम वि-, Ct as above (for राघव) —(l 35) M3 पार (for सार) —(l 36) D5 6 T G M2 3 Cr m g न (for वि-) D6 T2 राम (for काम-) D6 -पुरस्कृत, M1 पुर सर (for °स्कृत) D8–10 Ct [ऽ]पि (for सन्) ꙮ Cv अचिन्तयन्। किं राज्य बलवत् उत भ्रातृवियोगदु ख बलवत् इत्यचिन्तयन्नित्यर्थ ।, Cr न चिन्तयन्। भ्रातृवधप्राप्तराज्यस्य दु खस्य च सारमुत्कर्ष न चिन्तयन् अचिन्तयन्।, Cm न चिन्तयन् भ्रातृवधात्प्राप्तस्य राज्यस्य भ्रातृवधजनितदु खस्य चोत्कर्ष न चिन्तयन् उभयोस्तारतम्य न चिन्तयन्नित्यर्थ ।, Cg न चिन्तयन्। उभयोस्तारतम्यमचिन्तयन्नित्यर्थ ।, Ck विचिन्तयन्निति पाठ । विगणयन्न विचारयन्नित्यर्थ ।, Ct विचिन्तयन्विचारयन् ꙮ —(l 37) D6 [ऽ]स्य (for हि) D5 मते, T2 महान् (for मतो) D5 समाहार्य- (for स्वमाहात्म्य-) Ck t -व्यतिक्रमात् ꙮ Cv r स्वमाहात्म्याव्यतिक्रमात् वालिनो निजमाहात्म्यापरित्यागात्।, Cm स्वमाहात्म्याव्यतिक्रमात् स्वमाहात्म्यानुल्लङ्घनात्।, Cg स्वमाहात्म्यस्य स्वमहत्त्वस्य अव्यतिक्रमात्। अनतिक्रमणात्।, Ck स्वमाहात्म्यव्यतिक्रमात्। अनुचितकृत्यनोपगाय (°यश ?)प्रसङ्गप्रभावादित्यर्थ ।, Ct स्वमाहात्म्यव्यतिक्रमादनुचितकर्मकारी वालीत्ययश प्रसङ्गभयात् ꙮ —(l 38) G1 3 -माहात्म्यात्, M1 -मोहाद्धि, M2 -[अ]माहा° (for दौरात्म्यात्) D10 G1 2 -हारि-, Cm हानि-, Cg k t as above (for -हारी) —(l 39) D9 -विभग्नो (for -[अ]व°) D9 मुहूर्तं (for °र्त) D5 T2 -त्रिनयन्, T3 -निस्तपन्, M3 -नि (lacuna) (for -निष्टनन्) —(l 40) M1 अर्हति (for °सि) ꙮ Cr कर्तुमर्हसीत्यत्रेतिकरण द्रष्टव्यम्।, Cm कर्तुमर्हसीत्यनेन वाग्मिना उक्त इति सबन्ध ।, Cg न पुन कर्तुमर्हसि युद्धमिति शेष । अत्रेतिकरण द्रष्टव्यम्।, Ct पुनरेव दुश्चेष्टा कर्तुं नार्हसीत्युक्त । ꙮ —(l 42)

भ्रातृत्वमार्यभावश्च धर्मश्चानेन रक्षित ।
मया क्रोधश्च कामश्च कपित्व च प्रदर्शितम्।
अचिन्तनीय परिवर्जनीय-
मनीप्सनीय स्वनवेक्षणीयम्।
प्राप्तोऽस्मि पाप्मानमिम नरेन्द्र
भ्रातुर्वधात्त्वाष्ट्रवधादिवेन्द्र ।
पाप्मानमिन्द्रस्य मही जल च
वृक्षाश्च काम जगृहु स्त्रियश्च।
को नाम पाप्मानमिमं क्षमेत
शाखामृगस्य प्रतिपत्तुमिच्छन्।
नार्हामि सम्मानमिम प्रजाना
न यौवराज्य कुत एव राज्यम्।
अधर्मयुक्त कुलनाशयुक्त-
मेवविध राघव कर्म कृत्वा।
पापस्य कर्तास्मि विगर्हितस्य
क्षुद्रस्य लोकापमतस्य चैव।
शोको महान्मामभिवर्ततेऽय
वृष्टेर्यथा निम्नमिवाम्बुवेग ।
सोऽयंघातापरगात्रवाल
सतापहस्ताक्षिशिरोविषाण ।
एनोमयो मामभिहन्ति हस्ती
दृप्तो नदीकूलमिव प्रवृद्ध ।
अहो बतेद नृवराविषह्य
निवर्तते मे हृदि साधुवृत्तम्।
विवर्णमग्नौ परितप्यमान
किट्ट यथा राघव जातरूपम्।
महाबलाना हरियूथपाना-
मिद कुल राघव मन्निमित्तम्।
अस्याङ्गदस्यापि च शोकतापा-
दर्धस्थितप्राणमितीव मन्ये।
सुत सुलभ्य सुजन सुवश्य
कुतस्तु पुत्र सदृशोऽङ्गदेन।
न चापि विद्येत स वीर देशो
यस्मिन्भवेत्सोदरसनिकर्ष ।
यद्यङ्गदो वीरवरार्ह जीवे-
ज्जीवेत माता परिपालनार्थम्।
विना तु पुत्र परितापदीना
तारा न जीवेदिति निश्चित मे।
सोऽह प्रवेक्ष्याम्यतिदीप्तमग्नि
भ्रात्रा च पुत्रेण च सख्यमिच्छन्।

D5 om (hapl) कामश्च —(l 44) D8 अभीप्सनीय G2 °ति, G1 तु (for सु-) M3 -[अ]नपेक्षणीय —(l 45) M3 om (hapl) from नरेंद्र up to मिम in l 49 D5 मया (for प्राप्तो) D8–10 Ct इद (for इम) D5 8–10 T G M1.2 वयस्य (for नरेन्द्र) —(l 46) T3 वृत्र- (for त्वाष्ट्र-) G1 यथा (for इव) —(l 49) T2 इद (for इम) D5 8–10 G3 Cm t सहेत, G1 2 M1 2 वयस्य, Cg as above (for क्षमेत) —(l 50) T1 (before corr) G2 M1 Cr -हर्तुम्, T2 -हतुम्, Cg k t as above (for -पत्तुम्) D5 8–10 G M1 2 Cm t इच्छेत्, Cg इच्छन् (as above) ❀ Cr प्रतिहर्तु परिहर्तुम्।, Cm 'प्रतिहतुमिच्छेत्' इति पाठ । परिहर्तु को वा इच्छेत् को वा सहेतेति सबन्ध ।, Cg प्रतिपत्तु किंचिदद्वार प्राप्तुमिच्छन्।, Ck प्रतिपत्तु प्राप्तुमनर्हामीति चावग्रस्तत्वादिति शेष ।, Ct प्रतिपत्तु प्राप्तु क इच्छेत् ❀ —(l 51) D6 G1 M2 अह, G2 इद (for इम) —(l 56) D6 लोकस्य कृतस्य, D8–10 M3 Cg.k t °पकृतस्य, G1 °यमतस्य (for लोकावमतस्य) D8–10 लोके (for चव) D5 लोके परिनिंदितस्य —(l 57) G1 लोको (for शोको) M2 3 अभिवर्तयेय (for अभिवततेऽय) —(l 58) ❀ Cv निम्नमिवाम्बुवेग वृष्टेरम्बुवेग इव शोक निम्नमिव मामभिवर्तत इति यथेवशब्दयोर्निर्वाह ।, Cr वृष्टेरम्बुवेगो यथा तथा भूतो महान् निम्नमिव मामभिवर्तत इति सबन्ध ।, Cm इवशब्दस्तथार्थे। वृष्टेरम्बुवेगो यथा तथा महान् शोको मामनुवर्तते।, Cg वृष्टेरुत्पन्नोऽम्बुवेगो यथा तादृशशोको मा निम्नमिवाभिवर्तते। उभयत्राप्युपमावाचकप्रयोगो महाकविनिव धनेष्वरहयेव।, Ck वृष्टेर्वेगो यथा तथा शोको निम्नमिव मा प्राप्नोति।, Ct: शोको मामिव तथाभिवर्तते यथा वृष्टेरम्बुवेगो निम्नम्। इवशब्दस्तथाशब्दार्थ. ❀ —(l 59) D5 6 9 सोदय- T2 -घातादनि- (for -घातापर-) —(l 60) D5 -हस्तो (for -हस्त) T2 -विषाद (for °ण) —(l 61) D6 अपि हन्ति, D9 अप°; M1 °हत (for अभिहन्ति) —(l 62) G2 हस्ती (for दृप्तो) —(l 63) D10 T2 Cv अहो Cr m g k t as above (for अहो) M3 [अ]विपह्य (for °ह्य) ❀ Cv अहो बत अविपह्य न वर्तते किट्ट यथा इति च पाठ । एव सति अहो बतेद इदमविपह्य पर कष्ट मे सजात किमिति चेन्मे हृदि साधुवृत्त सज्जनचरित न वर्तते। नावतिष्ठते। यथा विवर्ण ताम्रादिमलयुक्तमत एवाग्नौ परितप्यमान जातरूप किट्ट ताम्रादौ न वर्तते तथेत्यर्थ ।, Cr g अविपह्य असोढ्वा।, Cm अविपह्य पृथक्कृत्य यथा निवर्तते तथा।; Ck नृवराविषह्यमिति पाठ । हे नृवर' ईदृगविपह्य सोढुमशक्यमद प्राप्य मे हृदि स्थित साधुवृत्त प्रागनुष्ठित पुण्यकर्म च एकायनत्वात् प्रबलेनाहसा निवर्तते। बत खेदे। तत्र दृष्टान्तो विवर्णमित्यादि। विवर्णमत एवाग्नौ परितप्यमान प्रबल जातरूप प्राप्य किट्ट मल यथा निवर्तते तथैवेत्यर्थ । परस्तु अविपह्येति ल्यबन्तमङ्गीकृत्य व्याकरोदिव।, Ct विवर्णमत एवाग्नौ परितप्यमान जातरूपमविपह्य सोढुमशक्यमहावस्थान प्राप्य किट्ट मल यथा निवर्तते तथेत्यर्थ । यथा बलवतोत्तमेनाधम स्थातु न शक्नोति तथा बलवताधमेन सहोत्तमोऽपीत्याशय । एव चानेन पापेन सर्वपुण्यक्षयो जात इति तात्पर्यम्। केचित्तु अग्नौ परितप्यमान जातरूप स्वर्ण यथा विवर्ण विवर्णताकारक किट्ट दाहकक्षारद्रव्य प्राप्य निवर्तते भस्म भवति तथेत्यर्थ इत्याहु. ❀ —(l 65) M2 विवर्तम् (for °र्णम्) D5 8–10 transp. विवर्णम् and अग्नौ —(l 66) D6 कीट, T2 कीट (for किट्ट). —(l 68) G2 महा- (for इद). —(l 70) D6 -स्थित (for स्थित-) D10 M3 अतीव (for इ°). —(l 71) M2 स्वजन. (for सुजन) M1 सुवश (for सुवश्य) G3 transp सुलभ्य and सुवश्य —(l 72) T2 G1 3 M3 सु- (for तु) —(l 75) D5.8–10 अद्य (for यदि) D5 -वरो हि, D8–10 -वरो न, G1 ममार्ह (for वरार्ह) —(l 76) T1 2 M3 जीवेच्च (for जीवेत) —(l 77) M1 परिदूयमाना —(l. 78) D5 8–10 Ct मा नैव (for तारा न) G2 निश्चयो (for निश्चित). —(l 80)

इमे विचेष्यन्ति हरिप्रवीरा
सीता निदेशे तव वर्तमाना ।
कृत्स्नं तु ते सेत्स्यति कार्यमेत-
न्मय्यप्यतीते मनुजेन्द्रपुत्र ।
कुलस्य हन्तारमजीवनार्हं
रामानुजानीहि कृतागसं माम् ।
इत्येवमार्तस्य रघुप्रवीर
श्रुत्वा वचो वालिजघन्यजस्य ।
सजातबाष्प परवीरहन्ता
रामो मुहूर्तं विमना बभूव ।
तस्मिन्क्षणेऽभीक्ष्णमवेक्षमाण
क्षितिक्षमावान्भुवनस्य गोप्ता ।
रामो रुदन्तीं व्यसने निमग्ना
समुत्सुक सोऽथ ददर्श ताराम् ।
ता चारुनेत्रा कपिसिंहनाथा
पति समाश्लिष्य तदा शयानाम् ।
उत्थापयामासुरदीनसत्त्वा
मन्त्रिप्रधाना कपिराजपत्नीम् ।
सा विस्फुरन्ती परिरभ्यमाणा
भर्तुः सकाशादपनीयमाना
ददर्श राम शरचापपाणि
स्वतेजसा सूर्यमिव ज्वलन्तम् ।
सुसवृत पार्थिवलक्षणैश्च
त चारुनेत्र मृगशावनेत्रा ।
अदृष्टपूर्वं पुरुषप्रधान-
मय स काकुत्स्थ इति प्रजज्ञे ।
तस्येन्द्रकल्पस्य दुरासदस्य
महानुभावस्य समीपमार्या ।
आर्तातितूर्णं व्यसनाभिपन्ना
जगाम तारा परिविह्वलन्ती ।
सा त समासाद्य विशुद्धसत्त्वं
शोकेन सम्भ्रान्तशरीरभावा ।
मनस्विनी वाक्यमुवाच तारा
राम रणोत्कर्षणलब्धलक्ष्यम् ।
त्वमप्रमेयश्च दुरासदश्च
जितेन्द्रियश्चोत्तमधार्मिकश्च ।
अक्षय्यकीर्तिश्च विचक्षणश्च
क्षितिक्षमावान्क्षतजोपमाक्ष ।
त्वमात्तबाणासनबाणपाणि
र्महाबल सहननोपपन्न ।
मनुष्यदेहाभ्युदय विहाय
दिव्येन देहाभ्युदयेन युक्त ।
येनैव बाणेन हत प्रियो मे
तेनैव मा त्व जहि सायकेन ।
हता गमिष्यामि समीपमस्य
न मामृते राम रमेत वाली ।
स्वर्गेऽपि पद्मामलपत्रनेत्र
समेत्य सप्रेक्ष्य च मामपश्यन् ।
न ह्येष उच्चावचताम्रचूडा
विचित्रवेषाप्सरसोऽभजिष्यत् ।
स्वर्गेऽपि शोक च विवर्णता च
मया विना प्राप्स्यति वीर वाली ।
रम्ये नगेन्द्रस्य तटावकाशे
विदेहकन्यारहितो यथा त्वम् ।
त्व वेत्थ तावद्वनिताविहीन
प्राप्नोति दु ख पुरुष कुमार ।

M_2 स (for first च) M_2 (after corr *inf lin sec m* as above) सस्यम् (for सख्यम्) —(l 82) $D_{5\ 6\ 8-10}$ G_3 M_1 परि- (for तव) —(l 84) $D_{6\ 9}$ M_3 मय्यप्रतीते, T_2 अपि त्व° (for मय्यप्य°) —(l 88) T_2 $M_{1\ 3}$ वाल्यनुजस्य तस्य —(l 89) M_2 म (for स-) —(l 91) M_1 अस्मिन् D_5 om (hapl ?) from ण up to मा in l 92 D_6 M_3 अवेक्ष्यमाण , T_2 अमीक्षमाण ❀ Cg परवीरहन्ता आश्रितविरोधिनिरसनशील । ताच्छील्ये तृच् ❀ —(l 93) G_1 निमग्न (for °ग्ना) —(l 94) D_6 [ऽ]पि (for ऽथ) —(l 95) T_2 $G_{2\ 3}$ M_3 Ck -नाथ, Ct as above (for -नाथा) —(l 96) M_1 तथा (for तदा) —(l 98) D_6 -प्रवीरा (for -प्रधाना) T M_3 -वीर- (for -राज-) —(l 100) $D_{5\ 8-10}$ समीपाद् (for सकाशाद्) —(l 104) D_6 श्रुत च पूर्व, $G_{1\ 3}$ $M_{1\ 2}$ सा सांत्व(M_2 तत्त्व)पूर्वं, Cg as above (for त चारुनेत्र) —(l 105) D_6 पुरुष (for °ष-) —(l 106) M_1 काकुत्स्थम् (for °त्स्थ) —D_{10} om l 107–110 —(l 109) M_2 (after corr *inf lin sec m* as above) [अ]सि (for [अ]ति-) $D_{5\ 8-10}$ व्यसन प्रपन्ना —(l 111) $D_{5\ 8-10}$ $G_{2\ 3}$ M_1 transp सा and त T_2 सु- (for वि-) D_6 M_3 -सत्त्वा, G_1 तत्त्व (for -सत्त्व) —(l. 112) D_6 T_3 -भारा (for -भावा) —(l 114) D_5 -लक्ष (for -लक्ष्यम्) —D_5 om l 115–118 T_1 om (hapl) l 116–117. —(l 116) D_{8-10} Ct -धर्मकश्च, Cr g -धार्मिकश्च (as above). —(l 117) D_{8-10} G_1 Ct अक्षीण-, Cg as above (for अक्षय्य-) —(l 118) G_3 क्षिति (for क्षिति-) —(l 123) M_3 [ए]क (for [ए]व) —(l 124) $D_{5\ 8-10}$ तेनैव बाणेन हि मा जहीहि —(l 125) M_3 (after corr *pr m* as above) हत्वा (for हता) —(l 126) $D_{5\ 8-10}$ विना वीर (for ऋते राम) —(l 127) T_2 -पद्म- (for -पत्र-) G_3 $M_{1\ 3}$ -नेत्रा , Cr g -नेत्र , Ck t as above (for -नेत्र) —(l 128) G_3 सप्रेष्य —(l 129) D_6 [ए]व (for [ए]ष) M_2 चारु (for ताम्र-) —(l 130) G_2 भजिष्यति (for ऽभजिष्यत्) ❀ Cv नाभजिष्यत् न भजिष्यति । लृडर्थे लृद् । विचित्रनेपाप्सरस । आर्ष सन्धि । समासो वास्तु । , Cr नाभजिष्यद् न भजिष्यति लृटर्थ लङ् । विचित्रनेपाप्सरस इत्यार्ष सन्धि । समासो वा । , Cg t नाभजिष्यन्न भजिष्यति (Cg लृटर्थे लृद्) ❀ —(l 132) G_3 लप्स्यति (for प्रा°) —(l 133) T_2 रणावकाशे (for तटा°) —(l 135) G_1 वेत्सि (for वेत्थ) D_6 यावद् —(l 136) T_1 $G_{1\ 2}$ कुमार (for °र) ❀ Cg कुमार युवा । , Ct कुमार सुन्दर पुरुष । यद्वा दुःखहेतुमाह-कुमार इति कुत्सितो मारो यस्य मारकत्वेन

तत्त्व प्रजानञ्जहि मा न वाली
दु ख ममादर्शनज भजेत।
यच्चापि मन्येत भवान्महात्मा
स्त्रीघातदोषो न भवेत्तु मह्यम्।
आत्मेयमस्येति हि मा जहि त्वं
न स्त्रीवध स्यान्मनुजेन्द्रपुत्र।
शास्त्रप्रयोगाद्विविधाच्च वेदा-
दात्मा ह्यनन्य पुरुषस्य दारा।
दारप्रदानाद्धि न दानमन्य-
त्प्रदृश्यते ज्ञानवता हि लोके।
त्व चापि मा तस्य मम प्रियस्य
प्रदास्यसे धर्ममवेक्ष्य वीर।
अनेन दानेन न लप्स्यसे त्व-
मधर्मयोग मम वीर घातात्।
आर्तामनाथामपनीयमाना
मेवविधामर्हसि मा निहन्तुम्।
अह हि मातङ्गविलासगामिना
प्लवगमानामृषभेण धीमता।
विना वराहोत्तम हेममालिना
चिर न शक्ष्यामि नरेन्द्र जीवितुम्।
इत्येवमुक्तस्तु विभुर्महात्मा
तारा समाश्वास्य हित बभाषे।
मा वीरभार्ये विमति कुरुष्व
लोको हि सर्वो विहितो विधात्रा।
त चैव सर्वं सुखदु खयोग
लोकोऽब्रवीत्तेन कृतं विधात्रा।
त्रयोऽपि लोका विहित विधान
नातिक्रमन्ते वशगा हि तस्य।
प्रीति परा प्राप्स्यसि ता तथैव
पुत्रश्च ते प्राप्स्यति यौवराज्यम्।
धात्रा विधान विहित तथैव
न शूरपत्न्य परिदेवयन्ति।
आश्वासिता तेन तु राघवेण
प्रभावयुक्तेन परंतपेन।
सा वीरपत्नी ध्वनता मुखेन
सुवेषरूपा विरराम तारा।

Colophon

15

After 4 26 4, D5 6 8–10 S ins

कृत्वा च समय राम सुग्रीवेण महानघ ।
कालयुक्त महद्वाक्यमुवाच रघुनन्दन ।
विनीतं भ्रातर भ्राता लक्ष्मण लक्ष्मिवर्धनम्।
इय गिरिगुहा रम्या विशाला युक्तमारुता।
अस्या वत्स्याम सौमित्रे वर्षरात्रमरिंदम।

मदनस्य प्रसिद्धे, अथवा कुत्सितो मारो मरण यस्य मरणादपि दु खजनकत्वादेवमुक्ति । माने धम् ❀ —(l 137) D5 6 T3 G1 2 M1 2 Cr तस्य (D5 °स्य) प्रजानन्, T1 2 °बोधन्, G3 तस्मात्त्वमार्ता, Cg as above (for तत्त्व प्रजानन्) G1 न हि (for जहि) ❀ Cr जहि मा न वालीति पाठ ❀ —(l 138) G3 शोक (for दु ख) T2 न मा (for मम) —(l 139) D6 G1 तच् (for यच्) ❀ Cv यच्चापीत्यादेर्ध्यर्थतरत आत्मेयमस्येति हि मा जहि त्व न स्त्रीवध स्यान्मनुजेन्द्रपुत्र। शास्त्रप्रयोगाद्विविधाच्च वेदादात्मा ह्यनन्य पुरुषस्य दारा । इत्येष पाठक्रम । अस्य अशो विपर्यासश्च लेखकप्रमादकृत ।, Cr यच्चापि मन्येत भवान्महात्मा स्त्रीघातदोषो न भवेत्तु तुभ्यम्। आत्मेयमस्येति च मा जहि त्व न स्त्रीवध स्यान्मनुजेन्द्रपुत्र। शास्त्रप्रयोगाद्विविधाच्च वेदादात्मा ह्यनन्य पुरुषस्य दारा । दारप्रदानाद्धि न दानमन्यत्प्रदृश्यते ज्ञानवतां हि लोके। इति पाठक्रम ।, Cm यच्चापीति सार्धश्लोक वाक्यम्।, Cg यच्चापीत्यादि सार्धश्लोक ❀ —(l 140) T3 M1 2 च (for न) D6 T3 च, D8 न (for तु) —(l 141) D6 G M च (for हि) —M1 reads l 143–144 after l 148 —(l 143) M1 दानाद् (for वेदाद्) —(l 144) D5 8–10 अ (D5 [marg also] ह्य)नन्यरूपा (for आत्मा ह्यनन्य) —(l 145) T2 दारा-, G1 M1 दान (for दार-) D6 M3 transp हि and न —(l 146) D5 ज्ञानवतो —(l 148) G3 अवेक्ष (for °क्ष्य) —(l 150) G3 -योगान् (for योग). —(l 151) G3 तत्ताम (for आर्तान्) —(l 152) D5 6.8–10 G2 3 -मना नार्हसि, G1 M2 -विधा नार्हसि (for -विधामर्हसि). D5 8–10 Ct अहतुम्; G1.2 M2 न ह°, Ck वि° (for निहन्तुम्). —(l 157) G1 M2 मुहुर् (for विभुर्) —(l 158) G1 M2 हि ता (for हित) —(l 163) D5 T2.3 G2 M1 3 हि (for ऽपि) T M1 विधातुर्, G3 °त्रा (for विधान). —(l 164) G2 वशमागतस्य, M3 (after corr *sec m* as above) °गो हि तस्य (for °गा हि तस्य) —(l 165) G1 प्रिया (for परा). D5 8 10 M1 प्राप्स्यसि, Ct as above (for °सि) —(l 166) M3 तु (for च) —D5 om from त in l 167 up to प्राप्त in 4 24 9[b] —(l 168) G2 वीर- (for शूर-) T2 -वेदयति (meta ?) (for -देवयन्ति) —(l 169) D6 8–10 G M1 2 महात्मना तु (D6 °त्र) (for तु राघवेण) —(l 171) G1 M2 स्वनता मुखेन, G2 रमणीयकामात् (for ध्वनता मुखेन) —(l 172) D6 रामा (for तारा)

Colophon D5 7 om —*Sarga no* (figures, words or both) D6 8–10 T G1 2 M 24, G3 23 —After colophon, G1 2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

15

D9 om from l 1 up to वत्स्याम in l 5 —(l. 1) G1 स कृत्वा (for कृत्वा च) T M1 3 सौम्य (for राम) —(l 2) D8 om from द्वाक्य up to गिरिगु in l 4 —(l. 3) ❀ Cm लक्ष्मिवर्धनमित्यत्र ह्रस्वश्छान्दस ❀ —(l 5) D6 T2 3 G1 M2 वत्स्यामि, G2 3 वत्स्याव, M1 वसाम, M3 Cg वसाव (for वत्स्याम). T2 -कालम्, T3 M2 -रात्रिम् (for -रात्रम्). ❀ Cr m k वर्षरात्र (Cm k °त्रमिति) जात्येकवचनम्।, Cg . वसाव, लोडुत्तमद्विवचनम्। वर्षरात्रमिति। अच् समासान्त आर्षे । जात्येकवचनम्।,

गिरिशृङ्गमिदं रम्यमुत्तमं पार्थिवात्मज ।
श्वेताभिः कृष्णताम्राभिः शिलाभिरुपशोभितम् ।
नानाधातुसमाकीर्णं नदीदर्दुरसंयुतम् ।
विविधैर्वृक्षषण्डैश्च चारुचित्रलतायुतम् ।
नानाविहगसंघुष्टं मयूररवनादितम् ।
मालतीकुन्दगुल्मैश्च सिन्दुवारैः शिरीषकैः ।
कदम्बार्जुनसर्जैश्च पुष्पितैरुपशोभितम् ।
इयं च नलिनी रम्या फुल्लपङ्कजमण्डिता ।
नातिदूरे गुहाया नौ भविष्यति नृपात्मज ।
प्रागुदक्प्रवणे देशे गुहा साधु भविष्यति ।
पश्चाच्चैवोन्नता सौम्य निवातेयं भविष्यति ।
गुहाद्वारे च सौमित्रे शिला समतला शुभा ।
श्लक्ष्णा चैवायता चैव भिन्नाञ्जनचयोपमा ।
गिरेः शृङ्गमिदं तात पश्य चोत्तरतः शुभम् ।
भिन्नाञ्जनचयाकारमम्भोधरमिवोत्थितम् ।
दक्षिणस्यामपि दिशि स्थितं श्वेतमिवापरम् ।
कैलासशिखरप्रख्यं नानाधातुविभूषितम् ।
प्राचीनवाहिनीं चैव नदीं भृशमकर्दमाम् ।
गुहायाः पूर्वतः पश्य त्रिकूटे जाह्नवीमिव ।
चम्पकैस्तिलकैः सालैस्तमालैरतिमुक्तकैः ।
पद्मकैः सरलैश्चैव अशोकैश्चैव शोभिताम् ।
वानीरैस्तिमिशैश्चैव वकुलैः केतकैर्धवैः ।
हिन्तालैस्तिनिशैर्नीपैर्वेतसैः कृतमालकैः ।
तीरजैः शोभिता भाति नानारूपैस्ततस्ततः ।
वसनाभरणोपेता प्रमदेवाभ्यलंकृता ।
शतशः पक्षिसंघैश्च नानानादविनादिता ।
एकैकमनुरक्तैश्च चक्रवाकैरलंकृता ।
पुलिनैरतिरम्यैश्च हंससारससेवितैः ।
प्रहसन्तीव भात्येषा नानारत्नविभूषिता ।
क्वचिन्नीलोत्पलैश्छन्ना भाति रक्तोत्पलैः क्वचित् ।
क्वचिदाभाति शुक्लैश्च दिव्यैः कुमुदकुड्मलैः ।
पारिप्लवशतैर्जुष्टा बर्हिणक्रौञ्चनादिता ।
रमणीया नदी सौम्या मुनिसंघैर्निषेविता ।
पश्य चन्दनवृक्षाणां पङ्क्तीः सुरुचिरा इव ।
ककुभानां च दृश्यन्ते मनसैवोदिताः समम् ।
अहो सुरमणीयोऽयं देशः शत्रुनिषूदन ।

Ct वर्षरात्रं जातावेकवचनं वार्षिका मासा इत्यर्थः ॥ —(l. 6) T2 3 M3 उन्नत (for उत्तम) —G3 om (hapl.) ll. 8–12. G2 reads l. 8 after l. 12 —(l. 8) D6 वातनिर्झरशोभित, D9 नदिदर्दरसयुत, T G1 2 M2 3 दरीनिर्झ(G1 M2 °निर्द, G2 °दर्द)रशोभित, M1 दरीकदरनिर्झर (for the post. half) —(l. 9) D8 10 -षटैश्, Cv k t as above (for -षण्डैश्) M2 शिला- (for -लता-) D6 9 T G2 M -वृत (for -युतम्) ॥ Cr चित्रलतावृतमिति पाठः ॥ —(l. 10) D6 9 G1 -विहग- (for -विहग) D8 10 -वर- (for -रव-) —D9 om. ll. 11–12 —(l. 11) D6 सिंधुवारैश्च कूर्यकैः, T1 3 Cv सिंदुवा(T1 °हा)रितकुर्यकैः, T2 सिंदुवारैश्च कुर्बकैः, G1 M2 सिंदुवारानिरि(M2 °रु)च्यकैः, G2 M3 सिंदुवारकुरटकैः, M1 बिल्वामलकयूथितैः (for the post. half) —(l. 12) G1 कदंबासन- (for कदम्बार्जुन-) M1 -चशैश् (for -सर्जैश्) —(l. 14) D6 च (for नौ) —(l. 17) D9 -सगतला (for समतला) D5 8–10 शिवा (for शुभा) —(l. 18) D8–10 कृष्णा (for श्लक्ष्णा) —(l. 19) D6 8 G3 M3 Cg गिरि- (for गिरेः) M2 इम (for इद) G1 भाति, G2 पश्य (for तात) G2 लक्ष्मण, G3 M3 पश्यतो (for पश्य च) —(l. 20) D5 8–10 [उ]दित (for [उ]त्थितम्) —(l. 21) D8 10 Ck t [अ]वर, G1 3 M2 [अ]कुर, Cr m g tp as above (for [अ]परम्) ॥ Cr m g अपरं शृङ्गं पश्येति पूर्वेण सम्बन्धः (Cg °ऽन्वय)।, Ck श्वेतमिवाम्बरमिति पाठः ।, Ct श्वेतमिवापरम् इति पाठेऽपरशृङ्गं श्वेतमिव रूप्यमिव स्थितमित्यर्थः ॥ —(l. 22) D10 -प्रस्थ (for प्रख्य) D5 8 10 -विराजित, D9 G1 -विचित्रित (for -विभूषितम्) —D9 om. from l. 23 up to पश्य in l. 24 —(l. 24) D5 8 10 पुरतः (for पूर्वतः) —(l. 25) D5 8 9 चदनैस्, D10 वानीरैस् (for चम्पकैस्) D6 T1 3 G2 3 M तालैस्, D10 शालैस् (for सालैस्) D9 अविमुक्तकैः, D10 इति मुक्तकैः (for अति°). —(l. 26) Note hiatus between the two halves. G2 पानीरैर्, G3 अकोलैश् (for अशोकैश्) G2 वकुलैस्तथा (for चैव शोभिताम्) —(l. 27) D6 9 M1 नीवारैस्, G2 अशोकैर् (for वानीरैस्) D8 10 तिमिदैश्, D9 तिमिरैश्, G2 वञ्जुलैश् (for तिमिशैश्) G1 3 M1 वञ्जुले, G2 नीचारैः (for वकुलैः) D5 8–10 अपि (for धवैः) ॥ Cv r वकुलैरि(Cr °लैः इ)ति सम्यक् ॥ —(l. 28) D5 8–10 T2 G3 M1 Cg तिमिशैर्, D6 G1 2 अर्जुनैर्, T3 तरलैर्, M2 3 तिरिटैर् (for तिनिशैर्) D6 T G1 M2 3 Cv r g वेत्रकैः, G2 3 तिरिटैः (for वेतसैः) ॥ Cv r g वेत्रकैरिति सम्यक् ॥ —After l. 28, G3 reads l. 33 for the first time repeating it below —(l. 29) D9 om. (hapl.) second ततः —(l. 30) G1 3 M1 द्यलंकृता, Ck as above (for [अ]भ्य°) —(l. 31) T2 3 नानाविनदनादिता, M3 नानानादविनोदिता (for the post. half) —(l. 32) G3 एकमेव (for एकैकम्) ॥ Cv r एकैकमनुरक्तैरि(Cr °श्च)ति सम्यक् ॥ —(l. 33) D5 8–10 -सेविता (for -सेवितैः) G3 (second time) वञ्जुलैर्जलकुक्कुटैः (for the post. half) —(l. 34) D5 8–10 T3 [ए]व (for [इ]व). T M3 नारी सर्व- (for नानारत्न) D5 8–10 समन्विता (for -विभूषिता) —(l. 35) D6 G2 M2 3 नीलोत्पल- (for °लैश्). —(l. 36) D9 कुसुम- (for कुमुद-) G1 -मण्डलैः (for -कुड्मलैः) —(l. 37) D5 परिप्लवशतैर् T जुष्टा (for जुष्टा). D5 8–10 बर्हिक्रौञ्चविनादिता (for the post. half) —(l. 38) T1 G M1 3 सौम्य (for सौम्या) D5 8–10 G2 -संघ- (for -संघैर्) —(l. 39) D9 reads from वृक्षाणां up to l. 41 in marg. D6 पुञ्जः, G1 पती (for पङ्क्तीः) D6 T1 3 G1 M2 3 Cv r g सुरचिता, Ck t as above (for सुरुचिरा) G3 भुवि (for इव) ॥ Cv r सुरचिता इवेति सम्यक्, Ck t इव इवोऽप्यर्थे (Cr °शब्दोऽप्यर्थे) ॥ —(l. 40) T2 G1 2 M Cv r m g [इ]व (for [ए]व) M1 [उ]दितैः (for [उ]दिताः). G3 मनसा निर्मिता इव (for the post. half).

दृढ रस्याव सौमित्रे साध्वत्र निवसावहे ।
इतश्च नातिदूरे सा किष्किन्धा चित्रकानना ।
सुग्रीवस्य पुरी रम्या भविष्यति नृपात्मज ।
गीतवादित्रनिर्घोष श्रूयते जयता वर ।
नर्दता वानराणा च मृदङ्गाडम्बर सह ।
लब्ध्वा भार्यां कपिवर प्राप्य राज्य सुहृद्वृत ।
ध्रुव नन्दति सुग्रीव सप्राप्य महतीं श्रियम् ।

16

After 4 29 27, B4 D5 6 8–10 G1 M2 Ck t ins , D3 T (T1 first time) G2 3 M3 Cv r m g ins after 4 29 28, D11 ins l 1 – 16 after l 5 of 579* and l 17 – 116 after 4 29 28, while M1 ins l 1 – 36 and l 37 – 116 after st 27 and 28 respv

शाखासु सप्तच्छदपादपाना
प्रभासु तारार्कनिशाकराणाम् ।
लीलासु चैवोत्तमवारणाना
श्रिय विभज्याद्य शरत्प्रवृत्ता ।
सप्रत्यनेकाश्रयचित्रशोभा
लक्ष्मी शरत्कालगुणोपनीता ।
सूर्याग्रहस्तप्रतिबोधितेषु
पद्माकरेष्वभ्यधिक विभाति ।
सप्तच्छदाना कुसुमोपगन्धी
षट्पादवृन्दैरनुगीयमान ।
मत्तद्विपाना पवनोऽनुमार्गी
दर्प वनेष्वभ्यधिक करोति ।
अभ्यागतैश्चारुविशालपक्षै
सर प्रियै पद्मरजोऽवकीर्णै ।
महानदीना पुलिनोपयातै
क्रीडन्ति हसा सह चक्रवाकै ।
मदप्रगल्भेषु च वारणेषु
गवा समूहेषु च दर्पितेषु ।
प्रसन्नतोयासु च निम्नगासु
विभाति लक्ष्मीर्बहुधा विभक्ता ।
नभ समीक्ष्याम्बुधरैर्विमुक्त
विमुक्तबर्हाभरणा वनेषु ।
प्रियास्वसक्ता विनिवृत्तशोभा
गतोत्सवा ध्यानपरा मयूरा ।
मनोज्ञगन्धै प्रियकैरनल्पै
पुष्पातिभारावनताग्रशाखै ।
सुवर्णगौरैर्नयनाभिरामै-
रुद्योतितानीव वनान्तराणि ।
प्रियान्वितानां नलिनीप्रियाणा
वने रताना कुसुमोद्गतानाम् ।
मदोत्कटाना मदलालसाना
गजोत्तमाना गतयोऽद्य मन्दा ।
व्यभ्र नभ शस्त्रविधौतवर्णं
कृशप्रवाहानि नदीजलानि ।

❀ Cr मनसेवोपपादिता । सम मनसा सकल्पेन सम यथा भवति तथा उपपादिता उत्थिता इव ।, Ct मनसा सकल्पेन सममेवोदिता ❀ —(l 42) G3 इद (for दृढ) G1 रस्यामि, M1 रस्याम, Cg as above (for रस्याव) M3 सर्वत्र (for साध्वत्र) D8 10 G1 M1 2 निवसामहे, Cg °वारे (for °वहे) —(l 45) D9 वर, D10 वर (for वर) —(l 46) D5.8–10 नदतां, Cr m g as above (for नर्दता) M1 वानरेंद्राणा (for °राणा च) —(l 48) D9 सशास्य (for सप्राप्य) —After l 48, G3 ins

एवमुक्त्वा महातेजा लक्ष्मण शुभलक्षणम् ।

16

(l 3) B4 गौर- (for च्चैव) —(l 4) B4 वितत्य (for विभज्य) —(l 5) B4 -रूपा (for -शोभा) —(l 6) D5 8–10 -[उ]पपन्ना (for °नीता) —(l 7) D6 Cg -[अ]ग्रहस्ते, T3 M3 -[अ]ग्रपाद-, M2 -[अ]ग्ररश्मि (for °हस्त) —(l 8) D5 6 G3 [अ]पि (for [अ]भि-) —(l 9) B4 -[उ]पपन्न (for °गन्धी) —(l 10) G1 -सङ्घैर् (for -वृन्दैर्) D3 11 अनुगम्यमान —(l 12) D8–10 Ct दर्प विनेष्यन्न (D9 °न्त्य) धिक विभाति —(l 13) G1 M2 अभ्यागताश्, Cg k t अभ्यागतैश् (as above). —(l 14) B4 M1 शरत्प्रियै, D3 सह प्रियै, D8–11 सरप्रियै (for सर प्रियै) G1 3 -विकीर्ण (for -ऽवकीर्णै) —(l 15) B4 विमलोपगधे, D3 6 10 11 पुलिनोपपातै (for °पयातै) —(l 17) B4 मदप्रनष्टेषु, D10 महाप्रगल्भेषु (for मद°) T [अ]पि (for च) —(l 18) B4 D3 सहस्रेषु (for समूहेषु) —(l 20) D6 विपिक्ता (for विभक्ता) —(l 22) D3 विरुक्त-, D8 marg , G2 निर्मुक्त- (for विमुक्त-) D11 ननेषु (meta) (for वनेषु) —(l 23) B4 क्रियावियुक्ता, D3 6 प्रियास्वशक्ता, D8–11 Ck t °स्वसक्ता (for °स्वसक्ता) M1 प्रियासु सक्ता सुनिवृत्तभोगा —(l 24) M1 हृत- (for गत-) —(l 25) D3.11 -रूपै (for -गन्धै) —(l 26) B4 -[अ]भिभार-, D3 8–11 -[अ]ग्रभार, D5 -[उ]पहार, T2 -[अ]वभार- (for -[अ]ति°) —(l 28) G1 विद्योतितानि (for उद्यो°) —(l 29) D7 11 करिणी- (for नलिनी-) —(l 30) D6 वने प्रियाणा, D8–10 वनप्रियाणा (for वने रताना) D9 11 M2 मुकुलोद्भवाना, T1 (before corr) 2 M1 3 Cr p m g कुसुमोद्धताना, T3 °त्थिताना, G2 3 Cv r स्व (G3 Cv r नु) कुलोद्ग°, Cv p k t as above (for कुसुमोद्गतानाम्) ❀ Cv मुकुलोद्गतानामैरावतादिकुलजातानाम् । कुसुमोद्धतानामिति पाठे सप्तच्छदकुसुमान्यभिप्रेतानि ।, Cr मुकुलोद्गतानामैरावतादिकुलजातानाम् । कुसुमोद्धतानामिति पाठे सप्तच्छदकुसुमाघ्राणनमत्तानाम् ।, Cm g कुसुमोद्धताना सप्तच्छदकुसुमाघ्राणेन मत्तानाम् ।, Ck कुसुमोद्गताना कुसुमाघ्राणप्रवृत्तानाम् । कुसुमोद्धतानामिति पाठ ।, Ct कुसुमोद्गतानां सप्तच्छदकुसुमाघ्राणप्रवृत्तानाम् । "उद्गतानाम्" इत्येव पाठ पाठ । "उद्धतानाम्" इति कल्पित इति कतककृत ❀ —(l 31) D10 महोत्कटाना. D3 11 प्रिय- (for मद-) —(l 32) D3 11 विभाति (for ऽद्य मन्दा) —(l 33) D5 8–10 व्यक्त (for व्यभ्र) B4 शस्त्रसुधौत-, D3 11 शस्त्रसुधौत, D5 6 शस्त्रविधूत- (for

कह्लारशीता पवना प्रवान्ति
तमोविमुक्ताश्च दिश प्रकाशा ।
सूर्यातपक्रामणनष्टपङ्का
भूमिश्चिरोद्घाटितसान्द्ररेणु ।
अन्योन्यवैरेण समायुताना-
मुद्योगकालोऽद्य नराधिपानाम् ।
शरद्गुणाप्यायितरूपशोभा
प्रहर्षिता पासुसमुक्षिताङ्गा ।
मदोत्कटा सप्रति युद्धलुब्धा
वृषा गवा मध्यगता नदन्ति ।
समन्मथ तीव्रतरानुरागा
कुलान्विता मन्दगति करिण्य ।
मदान्वित सपरिवार्य यान्त
वनेषु भर्तारमनुप्रयान्ति ।
त्यक्त्वा वराण्यात्मविभूषणानि
बर्हाणि तीरोपगता नदीनाम् ।
निर्भर्त्स्यमाना इव सारसौघै
प्रयान्ति दीना विमदा मयूरा ।
वित्रास्य कारण्डवचक्रवाका-
न्महारवैर्भिन्नकटा गजेन्द्रा ।
सर सु बद्धाम्बुजभूषणेषु
विक्षोभ्य विक्षोभ्य जल पिबन्ति ।
व्यपेतपङ्कासु सवालुकासु
प्रसन्नतोयासु सगोकुलासु ।
ससारसारावविनादितासु
नदीषु हृष्टा निपतन्ति हसा ।
नदीघनप्रस्रवणोदकाना-
मतिप्रवृद्धानिलबर्हिणानाम् ।
प्लवगमाना च गतोत्सवाना
द्रुत रवा सप्रति सप्रनष्टा ।
अनेकवर्णा सुविनष्टकाया
नवोदितेष्वम्बुधरेषु नष्टा ।

शस्त्रवि°) —(l 34) B4 काशप्रवाहीनि, D3 काल्यप्रवाहानि, T2 M3 क्रन° (for कृश°) —After l 34, B4 D3 11 ins

ममावकाशेषु रथा निमुक्ता
नानास्त्रयोग्या भुवि शस्त्रवन्त ।

[(l 1) D3 -[अ]वकाशेन (for °काशेषु) B4 -[अ]भि- (for नि) —(l 2) D3 -योग्यासु च (for -योग्या भुवि) B4 वशशस्त्रवृत्ते (for भुवि शस्त्रवन्त)]

—B4 D3 11 om l 35–36 —(l 36) T1 2 M2 -विमुक्ताश्च (for -विमु°) —(l 37) D3 11 सूर्याशुनतास्पु विनष्टपका —(l 38) D3 11 अथोद्घाटित, Γ G1 M2 3 समुत्पादि(T3 °ति)त-, G2 समुत्पाटित-, G3 स्थिरोद्घाटित-, M1 चिरोत्पादित- (for चिरोद्घाटित) B4 भूमेरयोत्पाटितमाद्ररेखा ❀ Cr m "समुत्पा (Cr °त्पा)दितसान्द्ररेणु" इति पाठ ❀ —(l 39) B4 अन्योन्यवैरादपसर्पितानाम्, D3 11 °वरैर(D3 °·)भिमर्पितानाम्, D6 T1 2 G2 M Cv r g °वैरामर्षायुतानाम्, T3 °वैरामरुपायुतानाम्, G1 °वैरेण रुपायुतानाम्, G3 °वैरामदविह्वलानाम्, K(ed) °वैरातिरुपायुतानाम् ❀ Cv अन्योन्यवैरामर्षयुतानामित्यत्र वृत्तभङ्गपरिहाराय रेफस्य स्थाने वर्णक्रकार पठ्यते ।, Cr g अन्योन्यवैरामर्षयुतानामित्यत्र वृत्तभङ्ग आर्ष । वैर विरोध , अमर्षोऽसहिष्णुता, ताभ्यामायुतानामासमन्ताद्युताना वैरामर्षपूर्णानामित्यर्थ । (Cr यद्वा वृत्तभङ्गपरिहारायान्योन्यवैरामर्षयुतानामिति स्वमारे[°स्थाने ?] सवर्णक्कार पठ्यते ।), Ck अमर्षेति छन्दोभङ्गपरिहाय पाठ ❀ —(l 40) M2 [ऽ]त्र (for ऽद्य) —(l 42) B4 पाडु, D3 6 10 11 पांशु- (for पासु-) D5 8–10 G3 M1 समुत्थिताङ्गा —(l 43) B4 वलोत्कटा सप्रति लब्धयुद्धा —(l 45) D3 11 G3 समन्मथाश्च, D8–10 G2 समन्मथा, Cg as above (for °न्मथ) M1 3 तीव्रगत- (for °तर-) D5 8–10 -[अ]नुरागा M2 समन्मथा तीव्रतरानुरागा —(l 46) T1 कुलान्वित, M2 त्वरान्विता (for कुलान्विता). G3 मदगता (for °गति) T G1 करेण्व , M2 करेणु . B4 कुलान्वित मदगन करेण्व , D3 11 कुलान्वित(D11 °ता) मत्तगज करिण्य, D8–10 Ck t °ता मदगति करेणू ❀ Ck करेणूरित्यूकारान्तस्व छान्दसम् ।, Ct करेणूरिति दीर्घत्वमार्षम् ❀ —(l 47) B4 D3 मत्तालस, G2 मुदान्वित (for मदा°) D3 11 मत्त (for यान्त) —(l 48) D3 11 अनुव्रजति, D8–10 M2 अनुप्रयाति, G2 अभिप्रयाति —(l 49) D5 8 10 -विभूषितानि (for -विभूषणानि) —(l 51) B4 विभर्त्स्यमाना —(l 52) B4 ध्यायति (for प्रयान्ति) D3 8–10 Ct विमना, D11 मविदा (meta) (for विमदा) ❀ Ct विमना मयूरा । मन पर्यायो मनशब्दोऽकारान्तोऽपि द्विरूपकोशात् ❀ —(l 55) D5 जुष्टाबुज-, D8–10 G1 M2 Ck t बुद्धाबुज , G2 फुल्ला° (for बद्धाम्बुज) B4 D3 11 सर सु फुल्लाबुजभूषि(B4 °हर्षि)तेषु —(l 56) D3 om (hapl) first विक्षोभ्य D3 विलोभ्य, D8 marg (for second विक्षोभ्य) —(l 57) D9 सु- (for स-) —(l 58) B4 D3 11 सगाकुलासु (for सगो°) —(l 59) D3 सु- (for स) B4 D9 G2 M1 3 -निनादितासु (for -विना°) D5 ससारसा + वलिनादितासु ❀ Cv r सारसारावविनादितासु सारसाश्च तेषामारावविनादिताश्चेति सारसाराविनादितास्तासु । नादितमित्यन्तर्णयन्ताद्भावे निष्ठा । तस्य बहुव्रीहिर्वा । ससारसा । रावविनादितास्विति वा पदच्छेद ।, Cm ससारसारावविनादितासु ससारसाश्च तेषामारावविनादिताश्चेति तथा तासु । यद्वा ससारसा , रावविनादितास्विति च्छेद ।, Cg ससारसा इति पदच्छेद । रावविनादितासु निजशब्देन सञ्जातशब्दासु ।, Ck ससारसानामारावजनितविनादितमहिता ससारसारावविनादिता ।, Ct ससारसाश्च तास्तदारावविनादिताश्च तासु ❀ —(l 60) D3 11 विन-ति (for निपतन्ति) D5 8–10 transp हृष्टा and हसा —(l 61) B4 शरद्घन-, D3 11 नदीनद- (for नदीघन-) M1 -प्रावरण- (for -प्रस्रवण-) —(l 62) G1 -प्रविद्ध- (for -प्रवृद्ध-) —(l 63) D6 om च —(l 64) D5 8–10 T1 ध्रुव (for द्रुत) D6 T1 3 G M1 3 सप्रणष्टा B4 अन्योन्यरागा शरदि प्रनष्टा . —(l 65) D5 11 M2 सुनिविष्ट-, Γ नुनिमृष्ट- (for सुविनष्ट-) B4 सचक्रवाका कलहसयुक्ता, D3 अनेकवर्ण सुविनिष्टकाया, —(l 66) B1 D3 11 नवोद्गतेष्वेव जिनविप्रन(B4 °नप्रह)ष्टा .

क्षुधार्दिता घोरविषा बिलेभ्य-
श्चिरोषिता विप्रसरन्ति सर्पा ।
रात्रि शशाङ्कोदितसौम्यवक्त्रा
तारागणोन्मीलितचारुनेत्रा ।
ज्योत्स्नांशुकप्रावरणा विभाति
नारीव शुक्लांशुकसंवृताङ्गी ।
विपक्वशालिप्रसवानि भुक्त्वा
प्रहर्षिता सारसचारुपङ्क्ति ।
नभ समाक्रामति शीघ्रवेगा
वातावधूता ग्रथितेव माला ।
सुप्तैकहंस कुमुदैरुपेत
महाह्रदस्थ सलिल विभाति ।
घनैर्विमुक्त निशि पूर्णचन्द्र
तारागणाकीर्णमिवान्तरिक्षम् ।
प्रकीर्णहंसाकुलमेखलाना
प्रबुद्धपद्मोत्पलमालिनीनाम् ।
वाप्युत्तमानामधिकाद्य लक्ष्मी-
र्वराङ्गनानामिव भूषितानाम् ।
वेणुस्वनव्यञ्जिततूर्यमिश्र
प्रत्यूषकालेऽनिलसंप्रवृत्त ।
संमूर्छितो गर्गरगोवृषाणा-
मन्योन्यमापूरयतीव शब्द ।
नवैर्नदीना कुसुमप्रहासै-
र्व्याधूयमानैर्मृदुमारुतेन ।
धौतामलक्षौमपटप्रकाशा
कूलानि काशैरुपशोभितानि ।
वनप्रचण्डा मधुपानशौण्डा
प्रियान्विता षट्चरणा प्रहृष्टा ।
वनेषु मत्ता पवनानुयात्रा
कुर्वन्ति पद्मासनरेणुगौरा ।
जल प्रसन्न कुमुदप्रहास
क्रौञ्चस्वन शालिवन विपक्वम् ।

—(l 67) M_1 घोपविषा (for घोर°) —(l 68) $D_{5\ 8}$ [अ]विप्रसरन्ति (for विप्र°) B_4 सरोषिता विप्रविशति सर्पा —After l 68, D_{8-10} G_2(before l 1) M_2(*inf lin sec m*) $_3$ Cm g k t ins.

चञ्चच्चन्द्रकरस्पर्शहर्षोन्मीलिततारका ।
अहो रागवती सध्या जहाति स्वयमम्बरम् ।

[(l 1) M_2 शरच्-(for चञ्च्-) and -लोचना (for -तारका) —(l 2) D_8 G_2 जहातु, Cg.k as above (for जहाति)] —(l 69) D_3 रात्रि शशाङ्कोद्यतसौम्यवक्त्रा ꕥ Cv r m g शशाङ्कोदितसौम्यवक्त्रा उदितशशाङ्कसौ(Cg °र)म्यवक्त्रा ।, Ck t शशाङ्कोदितेति । उदितशशाङ्केत्यर्थ ꕥ —(l 70) $D_{3\ 11}$ शरद्गुण (for तारागण) D_{11} -पद्मनेत्रा —(l 71) D_6 -[अ]कुर- (for -[अ]शुक) —(l 72) B_4 om शुक्ला —(l 74) B_4 -सारपङ्क्ति (for -चारु°) —(l. 75) D_6 M_1 तीव्र- (for शीघ्र-) —(l 76) B_4 [अ]भ्य (for [इ]व) —(l 77) G_3 सुप्तेहंस (meta) B_4 G_2 कुसुमैर्, D_{10} मुकुंदैर् (meta) (for कुमुदैर्) D_{11} युत च (for उपेत) —(l 78) $D_{3\ 11}$ -सर स्थ (for ह्रदस्थ) —(l 79) B_4 $D_{3\ 11}$ मेघैर् (for घनैर्) B_4 वियुक्त (for विमुक्त) —(l 81) B_4 पानीय, $D_{3\ 11}$ प्रमत्त (for प्रकीर्ण-) —(l 82) $D_{3\ 11}$ विबुद्ध- (for प्रबुद्ध) —(l 85) B_4 -ध्वनि, T -स्वर-, G_2 -स्वनो (for -स्वन-) D_3 -पूर्णकट, D_5 -मागमिश्र (for -तूर्यमिश्र) —(l. 86) B_4 M_3 -काल (for -काले) B_4 D_6 G_3 Ck [ऽ]निलसंप्रवृद्ध, D_3 स्वरसविरुद्ध, D_{11} स्वरसविवृद्ध (for °संप्रवृत्त) —(l 87) $D_{8\ 10}$ Ck t*p* गह्वर, Cv m g as above (for गर्गर-) B_4 समूर्छिते सागरगोवृषाणाम्, $D_{3\ 11}$ समूर्छित केकिरवानुविद्धो, $D_{5\ 9}$ समूर्छितो मूर्छित(D_9 कीचक)गोवृषाणाम् ꕥ Cv गर्गरगोवृषाणा दधिमन्थनभाण्डाना गोवृषाणामृषभाणा च शब्दोऽन्योन्यमापूरयतीव गर्गरशब्दो(°ब्द ?) गोवृषशब्दो वर्धयतीव । त च स । प्रत्यूषकाले प्रबुद्धा गोवा(पा)ला गोष्ठेषु वेणुवाद्य वादयन्ति, गोप्यो गर्गरांश्च मथ्नन्ति, गोवृषाश्च नर्दन्ति । तत्र समुत्थित शब्द पवनेन प्रवृत्त इत्यर्थ ।, Cr गर्गरगोवृषाणा गर्गराणा दधिमथनभाण्डाना, गोवृषाणा च शब्द । अन्योन्यमापूरयतीव । गर्गरशब्द गोवृषशब्दो वर्धयतीव । त च स । प्रत्यूषकाले प्रबुद्धा गोपाला गोष्ठेषु वेणुवाद्यानि कुर्वन्ति । गोप्यो गर्गरांश्च मथ्नन्ति । गोवृषाश्च नर्दन्ति । तत्र समुत्थितशब्द पवनेन प्रथित इत्यर्थ ।, Cm गर्गरगोवृषाणा गर्गराणा दधिमन्थनभाण्डाना गोवृषाणा वृषभाणा च शब्दोऽन्योन्यमापूरयतीव, प्रत्यूषकाले प्रबुद्धा गोपा गोष्ठेषु वेणुवाद्यानि वादयन्ति, गोप्यो गर्गरांश्च मथ्नन्ति, गोवृषाश्च नदन्ति । तत्र समुदितशब्द पवनेन प्रथित इत्यथ । गर्गरशब्दस्य दीर्घभावश्छान्दस । "गर्गरी मन्थनी भाण्डी पुमान्मत्स्यविशेषके" इति निघण्टु ।, Cg गर्गरगोवृषाणा, गर्गराणा दधिमथनभाण्डाना गवा वृषाणा च शब्द । अन्योन्यमापूरयतीव परस्परमभिवर्धयतीव । प्रात कालिकदधिमथनघोषो वत्सोत्सुकाना गवा पुष्ट्या कामातुराणा वृषाणा च शब्दो गोपालवेणुस्वन प्राभातिकवायुमिश्रापि वृद्धो जायत इत्यर्थ ।, Ck गह्वराणा गिरिगह्वराणा गोवृषाणा वनवर्तिनामिति शेष । गावो वृषाश्च तथा तेषा शब्दोऽन्योन्यमापूरयतीव वर्धयतीव । कीचकध्वन्युपेतगह्वरशब्दो गोशब्दोपेतवृषशब्दश्चान्योन्य वर्धयतीव । साजात्यादित्यर्थ । गह्वरगोवृषाणामिति पाठ ।, Ct गह्वराणा गिरिगह्वराणा गोवृषाणा च वनवर्तिना शब्दोऽन्योन्यमापूरयतीव वर्धयतीव । गह्वरगोवृषशब्दा साजात्यात्परस्परवर्धका इत्यर्थ । "गह्वरगोवृषाणाम्" इति पाठ ꕥ —(l 89) B_4 -प्रवाहैर्, D_6 T_1 G $M_{1\ 3}$ Cv r m g k -प्रभासैर्, Ct as above (for -प्रहासैर्) —(l 90) B_4 मृदुनानिलेन (for मृदुमारुतेन) —(l 93) B_4 मद-, D_6 वने, T_2 शने, T_3 नव- (meta) (for वन) —(l 95) B_4 पवनानुयाता, $D_{3\ 11}$ °साराद् (for °यात्रा) —(l 96) B_4 प्रयान्ति, $D_{3\ 11}$ भ्रमन्ति (for कुर्वन्ति) B_4 पद्मानिल, $D_{3\ 11}$ पद्माकर-, D_5 पद्मानन- (for पद्मासन-) —(l 97) D_5 $T_{2\ 3}$ जल- (for जल). B_4 D_{8-11} G_2 कुसुम-(G_2 °म), D_3 $M_{2\ 3}$ कुमुद (for कुमुद-) D_3 सहास, $D_{5\ 6}$ G_1 $M_{1\ 3}$ Cg k -प्रभास, $T_{2\ 3}$ G_3 -प्रहास, Ct as above (for -प्रहास) ꕥ Cg प्रभासत इति प्रभासम् । पचाद्यच् ।, Ck कुमुदरूप प्रभासो यस्य जलस्य तत्तथा ।, Ct कुसुमरूप प्रहासो यस्य तम् ꕥ —(l 98) B_4 D_3 G_1 $M_{2\ 3}$ क्रौंचस्वन. G_3 च पक्व (for विप°) —(l 99) G_2 मदश्

मृदुश्च वायुर्विमलश्च चन्द्र
शसन्ति वर्षव्यपनीतकालम् ।
मीनोपसदर्शितमेखलाना
नदीवधूना गतयोऽद्य मन्दा ।
कान्तोपभुक्तालसगामिनीना
प्रभातकालेष्विव कामिनीनाम् ।
सचक्रवाकानि सशैवलानि
काशैर्दुकूलैरिव सवृतानि ।
सपत्ररेखाणि सरोचनानि
वधूमुखानीव नदीमुखानि ।
प्रफुल्लबाणासनचित्रितेपु
प्रहृष्टपट्पादनिकूजितेपु ।
गृहीतचापोद्यतचण्डदण्ड
प्रचण्डचारोऽद्य वनेपु काम ।
लोक सुवृष्ट्या परितोपयित्वा
नदीस्तटाकानि च पूरयित्वा ।
निष्पन्नसस्या वसुधा च कृत्वा
त्यक्त्वा नभस्तोयधरा प्रनष्टा ।

17

After 4 32 24, B4 D5 6 8–10 S ins

कूजित नूपुराणा च काञ्चीना नि स्वन तथा ।
स निशम्य तत श्रीमान्सौमित्रिर्लज्जितोऽभवत् ।
रोपवेगप्रकुपित श्रुत्वा चाभरणस्वनम् ।
चकार ज्यास्वन वीरो दिश शब्देन पूरयन् ।
चारित्रेण महाबाहुरपकृष्ट स लक्ष्मण ।
तस्थावेकान्तमाश्रित्य रामकोपसमन्वित ।
तेन चापस्वनेनाथ सुग्रीव प्लवगाधिप ।
विज्ञायागमन त्रस्त स चचाल वरासनात् ।
अङ्गदेन यथा मह्य पुरस्तात्प्रतिवेदितम् ।
सुव्यक्तमेप सप्राप्त सौमित्रिर्भ्रातृवत्सल ।
अङ्गदेन समाख्यातो ज्यास्वनेन च वानर ।

(for मृदुश्च) —(l 100) B4 वपाभ्युपयान , D3 11 वर्षाव्यपयात (D11 °न) , D8 वर्षे व्यपनीत , D9 वर्षाव्यप°, D10 Cv*p* वर्षं व्यप°, M2 वर्षव्यपनीति- (for वर्षव्यपनीत-) —(l 101) B4 पीडोपसर्पितमेखलाना, D3 11 मीनावलीदर्शितमेखलाना —(l 102) D6 गतीना (for -वधूना) —(l 103) D3 11 -प्रमुक्त- (for [उ]पभुक्त-) M1 -कामिनीना (for -गामि°) —(l 104) M1 प्रत्यूप- (for प्रभात-). D3 मानिनीना (for कामि°) —(l 107) T1 3 G3 M1 3 Cg -लेखानि, Cv m k t as above (for रेखाणि) D3 11 सकुङ्कुम(D11 °कज्ज)लोन्मीलितलोचनानि —(l 108) G3 सरो- (for नदी) —(l 111) G3 -द्रुत- (for -[उ]द्यत) B4 D8 दडचड (by transp), D3 11 -चारुबाण , D5 चटवेग , M9 चडदडै (for -चण्डदण्ड) ❀ Cv r गृहीतचापोद्यतचण्डदण्ड । गृहीतचापश्चोद्यतचण्डदण्डश्च । दण्ड शरविशेष । तिरि(Cr तरि)कर्पण(तीगितद्वल)दण्डासनादय काण्टभेदना स्युरिति हलायुध । अथवा गृहीतेन चापेनोद्यत प्रयुक्त दण्डन येन स तथोक्त इति वा ।, Cm गृहीतचापोद्यतचण्डदण्ड , गृहीतचापश्चासावुद्यतचण्डदण्डश्च । दण्ड शरविशेष । यद्वा गृहीतचापेनोद्यत प्रयुक्तश्चण्टदण्टस्तीक्ष्णदण्डन येन स तथोक्त ।, Ck गृहीतचापश्चोद्यते विरहिविपयके दण्डे प्रचण्ड प्रगल्भस्तथा ।, Ct गृहीतेन चापेनोद्यते आरब्धे विरहिविषयके दण्डे चण्ड प्रचण्ड ❀ —(l 112) D5 8–10 G1 Ct -चापो, Cg as above (for -चारो) ❀ Ct प्रचण्डश्चापो यस्य स । इह हेतुगभम् ❀ —After l 112, D3 11 ins

सगोकुलाना वृपभोत्तमाना
प्रत्यूपकालोत्थितहर्पितानाम् ।
हम्भारवोन्मिश्रितनर्दितानि
वनेपु कान्त्याभ्यधिक विभान्ति ।

[(l 2) D3 प्रसुप्त- (for प्रत्यूप-) —(l 3) D3 भिंगारवोन्मिश्रित-]

—(l 113) D3 लोकेपु वृष्ट्या, D6 लोक स्ववृष्ट्या, D11 लोकास्तु वृष्ट्या (for लोक सुवृष्ट्या) —(l 114) B4 D3.11 नद्यो (D11 °द्य)स्तडागानि, G3 नदीस्तटाकानि (for नदी°) —(l 115) D5 6 निष्पक्व- (for निष्पन्न-) —(l 116) B4 G1 प्रयाता , D5 T1 2 G2 9 M9 प्रणष्टा (for प्रनष्टा) —Thereafter D3 reads colophon with *Sarga name* शरद्वर्णन and *Sarga no* 30

17

B4 om l 1–5 —(l 1) M2 शिंजित (for कूजित) G1 क्रौंचीना (for काञ्चीना) D5 8–10 T2 G1 2 M1 2 निस्वन, T1 3 M3 निनद (for नि स्वन) M1 तदा G3 निनदानि च —(l 2) G3 तन्, K(ed) स- (for स) ❀ Cm लज्जितोऽभवत् , अन्त पुरदर्शनादिति भाव ।, Cg लज्जितोऽभवत्, उपरिसुरतद्योतकत्वादिति भाव ।, Ck सौमित्रिर्लज्जितोऽभवदिति । अस्मदयोध्यायामप्येव सौभाग्य नास्ति । राज्ञामप्यस्माकमिति लज्जा ।, Ct लज्जितोऽभवत् । अयोध्यातोऽप्यधिकसौभाग्यदर्शनाल्लज्जा । परस्त्रीदर्शनकृता लज्जेत्यन्ये ❀ —(l 3) D5 G2 -प्रचलित T2 -प्रवृद्धस्तु, G3 -प्रकटित (for -प्रकुपित) G2 श्रुत्वाभरणनिस्वन (for the post half) ❀ Cr m रोपवेगप्रकुपितो रोपवेगेन प्रवृद्ध ।, Cg रोपवेगप्रकुपितो रोपवेगप्रवृद्ध । प्रकोपशब्दो ह्यभिवृद्धवाची ।, Ct रोपवेगेन प्रकुपितो नेदानीमपि कामभोग त्यजतीति कोपवृद्धि । "रोपवेगप्रचलित" इति पाठान्तरम् । अथस्तुल्य ❀ —(l 5) D5 अवकृष्ट (for अप°) —(l 6) B4 आसाद्य (for आश्रित्य) B4 रोपवेग-, D6 M3 Cg k(within brackets) रामशोक-, Cr m k t as above (for °कोप-) D5 -समर्पित (for °न्वित) —D10 reads wrongly l 7 and 8 after l 13 —(l 7) B4 [अ]स्य (for [अ]थ) —(l 8) T2 गमन (for [आ]गमन) B4 T1 3 G2 M Cg स- (for स) —(l 9) B4 G2 प्रतिपादित, M1 निवि° (for प्रतिवेदितम्) —(l 10) M2 सम्प्रात (for सप्राप्त) B4 मित्र (for भ्रातृ) —B4 om l 11–12 —(l 11) T1 3 M3 Ck समाख्यात (for °तो) —(l 12) D6 T2 M2 [उ]पशुश्रुवे, T1 3 G1 M3 व्यशुश्रुवन, M1 [अ]प्यशुश्रुवन (for [उ]पशुश्रुवन) ❀ Ct उपशुश्रुवनोपाशु-

बुबुधे लक्ष्मणं प्राप्तं सुरा चार्योपभुज्यत ।
ततस्तारा हरिश्रेष्ठं सुग्रीवं प्रियदर्शनाम् ।
उवाच हितमव्यग्रश्वाससंभ्रान्तमानसम् ।
किं नु तत्कारणं सुभ्रु प्रकृत्या मृदुमानसम् ।
सरोष इव संप्राप्तो येनायं राघवानुज ।
किं पश्यसि कुमारस्य रोषस्थानमनिन्दिते ।
न खल्वकारणे कोपमाहरेन्नरसत्तम ।
यद्यस्य कृतमस्माभिर्बुध्यसे किंचिदप्रियम् ।
तद्बुद्ध्या संप्रधार्याशु क्षिप्रमर्हसि भाषितुम् ।
अथवा स्वयमेवैनं द्रष्टुमर्हसि भामिनि ।
वचनैः सान्त्वयुक्तैश्च प्रसादयितुमर्हसि ।
त्वद्दर्शनविशुद्धात्मा न स कोपं करिष्यति ।
न हि स्त्रीषु महात्मानः क्वचित्कुर्वन्ति दारुणम् ।
त्वया सान्त्वैरुपक्रान्तं प्रसन्नेन्द्रियमानसम् ।
ततः कमलपत्राक्षं द्रक्ष्याम्यहमरिंदमम् ।

सा प्रस्खलन्ती मदविह्वलाक्षी
प्रलम्बकाञ्चीगुणहेमसूत्रा ।
सलक्षणा लक्ष्मणसंनिधानं
जगाम तारा नमिताङ्गयष्टिः ।

स तां समीक्ष्यैव हरीशपत्नीं
तस्थावुदासीनतया महात्मा ।
अवाङ्मुखोऽभून्मनुजेन्द्रपुत्रः
स्त्रीसंनिकर्षाद्विनिवृत्तकोपः ।
सा पानयोगाच्च निवृत्तलज्जा
दृष्टिप्रसादाच्च नरेन्द्रसूनोः ।
उवाच तारा प्रणयप्रगल्भं
वाक्यं महार्थं परिसान्त्वपूर्वम् ।
किं कोपमूलं मनुजेन्द्रपुत्र
कस्ते न संतिष्ठति वाङ्निदेशे ।
कः शुष्कवृक्षं वनमापतन्तं
दवाग्निमासीदति निर्विशङ्कः ।

स तस्या वचनं श्रुत्वा सान्त्वपूर्वमशङ्कितः ।
भूयः प्रणयदृष्टार्थं लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ।
किमयं कामवृत्तस्ते लुप्तधर्मार्थसंग्रहः ।
भर्ता भर्तृहिते युक्ते न चैनमनुबुध्यसे ।
न चिन्तयति राज्यार्थं नास्मान्शोकपरायणान् ।
सामात्यपरिषत्तारे पानमेवोपसेवते ।
स मासांश्चतुरः कृत्वा प्रमाणं प्लवगेश्वरः ।

ष्यत ꣸ —(l 13) G1 प्रियदर्शन. —(l 14) B4 परम् (for हितम्) B4 -सरक्तलोचन (for -संभ्रान्तमानस) —B4 om l 15 —(l 15) D5 किं तु D8-10 तद्कारणं (for तत्का°) —(l 16) G3 इह (for इव) B4 श्रीमान्दशरथात्मज (for the post. half) —(l 18) B4 M2 [अ]कारणे (M2 °ण) (for [अ]कारणे) T2 आहरन् (for °रेन्) D6 8-10 नरपुंगव (for नरसत्तम) B4 आनयेत्रैव सत्तम (for the post. half) —(l 19) T2 यदस्ति, T3 G2 M3 यदस्य (for यद्यस्य) T1 बुध्यते (for बुध्यसे) —(l 20) D6 8-10 क्षिप्रमेवाभिधीयताम् (for the post. half) B4 तदपश्य वानरीश्रेष्ठे येन कोपवशं व्रजेत् —(l 21) B4 द्रष्टुम् (for स्वयम्). G3 एनैव (meta) B4 क्षिप्रम्, D6 6 द्रष्टुम् (for द्रष्टुम्). M3 भाषितु (for भामिनि). —(l 22) B4 दृष्ट्वा चानुनयैः सर्वैः (for the prior half) —(l 23) D6 8-10 T2 G1 त्वद्दर्शने (for °र्शन-) D5 विरुद्धात्मा (for -विशु°) M1 मा (for न) D6 6 8-10 T2 G2 3 M1 स्म (for स) —(l 24) B4 कोपं (for कचित्) —(l 25) B4 शांतैर्, D10 यातैर् (for सान्त्वैर्) B4 -[आ]यत- (for -[इ]न्द्रिय-) G3 -मानस (for °सम्) —D9 om from l 27 up to न in l 30 —(l. 27) B4 विस्फुरती (for प्रस्खलन्ती). B4 मदसकुलाक्षी, D6 G3 °विह्वलाङ्गी (for °लाक्षी). —(l 28) B4 -हेमभूषिता, D5 -नद्धसूत्रा (for -हेमसूत्रा) —(l 29) B4 T2 G1 सुलक्षणा, D5 सल्लक्षण, Cr m g as above (for °णा) B4 लक्ष्मणमाससाद —(l. 30) B4 तारा स्थिता द्वारि गृहस्य तस्य —(l 31) D10 [इ]व (for [ए]व) —(l 32) B4 विश्वासयानं प्रणयप्रगल्भा. —D6 reads l 34 in marg. —(l 34) G2 च (for वि-) —(l. 35) D8 M3 विनिवृत्तलज्जा, T2 च विमुक्तलज्जा (for च निवृ°) —(l 36) B4 धृष्टप्रचाराच्च, G1 दृष्टिप्रमादाच्च, G2 3 M1 2 दृष्टिप्रचाराच्च (for दृष्टिप्रसादाच्च) —(l 37) D6 नामा (for तारा) B4 प्रणयप्रसन्न (for °गल्भ) —(l 38) B4 परितोषपूर्वं, D5 6-10 परि(D5 9 °ति)सान्त्वरूप, T2 परिसान्त्वयुक्त (for °पूर्वम्) ꣸ Ct परिसान्त्वरूपं परितोषरूपम्। 'परिसान्त्व' इति पाठः सुगमः ꣸ —(l 39) T2 कोपपूर्वं (for °मूलं) —(l 40) B4 वा निष्ठति (for स°). B4 मन्निदेशे, D5 शासनेषु, D9 वा दि देशे (for वाङ्निदेशे). ꣸ Cr g संनिष्ठतीति परस्मैपदमार्षम् (Cg °त्वार्षं परस्मैपदम्) ꣸ —(l 41) D6 आददत (for आपतन्त) —(l 42) B4 D9 G2 दावाग्निम् (for दवा°) B4 आसेवति (for आसीदति) M2 निर्विशङ्क —After l 42, B4 ins colophon [—*Sarga name* लक्ष्मणप्रवेश —*Sarga no.* (figures, words or both) 34] —(l 43) B4 शान्तपूर्वम् (for सान्त्व°) D6 T2 3 G M2 अशङ्कित (for °त) —(l 45) T2 मन् (for ते) —(l 46) D8 भर्तुर्हिते (for भर्तृ°) B4 चैनम् (for युक्ते) D6 8-10 G2 3 M2 3 [ए]नम् (for [ए]वम्) D5 G1 अवबुध्यते (for अनुबुध्यसे) B4 अनुरक्त न बुध्यसे (for the post half) ꣸ Cm युक्ते। इति सबोधनम्।, so also Cg ꣸ —(l 47) D6 स (for न) B4 कार्यार्थं (for राज्यार्थं). D8-10 M3 सोत्साहान् B4 लोक- (for शोक-) —(l 48) B4 सामात्य, D8-10 सामान्य- (for सामात्य-) D8-10 कामम् (for पानम्) B4 [उ]पसर्पति (for °सेवते) ꣸ Ck सामान्यपरिषद्। भूत्वेति शेष।, Ct सामान्या परिषद्यस्य तादृशो भूत्वेति शेष. ꣸ —(l 49) D9 T2 मासा (for मासांश्). B4 प्लवगर्षभ, M3 प्रवगेश्वर

व्यतीतास्तान्मदव्यग्रो विहरन्नावबुध्यते ।
न हि धर्मार्थसिद्ध्यर्थं पानमेव प्रशस्यते ।
पानादर्थश्च कामश्च धर्मश्च परिहीयते ।
धर्मलोपो महांस्तावत्कृते ह्यप्रतिकुर्वत ।
अर्थलोपश्च मित्रस्य नाशे गुणवतो महान् ।
मित्रं ह्यर्थगुणश्रेष्ठ सत्यधर्मपरायणम् ।
तद्द्वय तु परित्यक्त न तु धर्मे व्यवस्थितम् ।
तदेव प्रस्तुते कार्ये कार्यमस्माभिरुत्तरम् ।
यत्कार्यं कार्यतत्त्वज्ञे तदुदाहर्तुमर्हसि ।
मा तस्य धर्मार्थसमाधियुक्त
निशम्य वाक्य मधुरस्वभावम् ।
तारा गतार्था मनुजेन्द्रकार्ये
विश्वासयुक्त तमुवाच भूय ।
न कोपकाल क्षितिपालपुत्र
न चापि कोप स्वजने विधेय ।
त्वदर्थकामस्य जनस्य तस्य
प्रमादमप्यर्हसि वीर सोढुम् ।
कोप कथ नाम गुणप्रकृष्ट
कुमार कुर्यादपकृष्टसत्त्वे ।
कस्त्वद्विध कोपवश हि गच्छे-
त्सत्त्वावरुद्धस्तपस प्रसूति ।
जानामि रोष हरिवीरबन्धो-
र्जानामि कार्यस्य च कालसगम् ।
जानामि कार्यं त्वयि यत्कृत न-
स्तच्चापि जानामि यदत्र कार्यम् ।
तच्चापि जानामि यथाविषह्य
बल नरश्रेष्ठ शरीरजस्य ।
जानामि यस्मिश्च जनेऽवबद्ध
कामेन सुग्रीवमसक्तमद्य ।
न कामतन्त्रे तव बुद्धिरस्ति
त्व वै यथा मन्युवश प्रपन्न ।
न देशकालौ हि न चार्थधर्मा-
ववेक्षते कामरतिर्मनुष्य ।
त कामवृत्त मम संनिकृष्ट
कामाभियोगाच्च विमुक्तलज्जम् ।
क्षमस्व तावत्परवीरहन्त-
स्त्वद्भ्रातर वानरवंशनाथम् ।

(after corr *sec m* as above) (for प्लवगेश्वर) —(l 50) B4 चतुरो मासान्, D5 8–10 T1 तान्मदोदग्रो (for तान्मदव्यग्रो) D10 T2 G2 नावबुध्यसे (for °ते) B4 विहृत्य न च बुध्यसे (for the post half) —(l 51) T1 धर्मात्म- (for धर्मार्थ-) B4 -हिंमार्थान्, G3 -वृद्ध्यर्थं (for -सिद्ध्यर्थं) D6 T1 3 G1 2 M2 3 एव (for एव) —(l 52) D6 T G M2 3 transp कामश्च and धर्मश्च B4 पानस्यार्थस्तु धर्मश्च कामस्य विधिरुत्तम —(l 53) B4 तावत्कृतस्य, T2 तावत्कृत्ये हि, G2 तावत्कृतेषु (for °त्कृते हि) B4 [अ]प्रतिकारत (for °कुर्वत) —(l 54) M1 धर्म- (for अर्थ-) —B4 om l 55 —(l 56) G3 M वय (for द्वय) B4 च (for तु in both the places) D5 6 G M2 व्यवस्थित T2 तत्र धर्मव्यवस्थित (for the post half) —(l 57) D5 प्रस्थिते (for प्रस्तुते) T2 उत्तम —(l 58) B4 D6 8–10 तत् (for यत्) D8–10 T1 G1 त्वम् (for तद्) —(l 60) B4 -स्वभावा (for -स्वभावम्) —(l 61) D8–10 T3 M1 गतार्थे, G3 कृतार्था (for °र्था) ꣸ Cr m गतार्था अवगतार्था(Cm °तप्रयोजना) ।, Cg गतार्थे प्रयोजनयुक्ते ।, Ck अगतार्थे अप्रयोजने (?) ।, Ct अगतार्थे अप्रयोजने ꣸—(l 62) B4 विश्वासभूत (for °युक्त) G3 तद् (for तम्) —(l 64) B4 वीर, D6 चाति- (for चापि) B4 च कार्यं, T2 विधेये (for विधेय) —(l 65) B4 तवार्थदृष्टस्य (for त्वदर्थकामस्य) —(l 66) B4 कर्तुं (for सोढुम्) —(l 67) T2 गुणप्रविष्ट, M1 °प्रणष्ट (for गुणप्रकृष्ट) —(l 69) B4 कोपवशे, T2 °विध (for कोपवश) B4 तिष्ठेत् (for गच्छेत्) —(l 70) G1 सत्त्वाविरुद्धस्, M3 तत्त्वा° (for सत्त्वावरुद्धस्) B4 सत्त्वाविरुद्धस्तमस प्रमेव ꣸ Cv सत्त्वावरुद्ध सत्त्वगुण (निरुद्ध ?) ।, Cr m सत्त्वावरुद्धो रजस्तमसोरनुप्रवेशाय सत्त्वगुणेन (Cr °णे) निरुद्ध ।, Cg सत्त्वावरुद्धो व्यवसाययुक्त ।, Ck सत्त्वाविरुद्ध सहजसत्त्वगुणाविरुद्धव्यापार ।, Ct सत्त्वावरुद्ध सहजसत्त्वगुणावरुद्धविपरीतव्यापार । 'सत्त्वाविरुद्ध ' इति पाठे सहज(सत्त्व ?)गुणाविरुद्धव्यापार ꣸ —(l 71) B4 D5 दोष, D8–10 T2 M1 Ck t कोप, Cv r m g as above (for रोष) —(l 72) T2 कोपस्य (for कार्यस्य) B4 कालसगात् (for °सगम्) —(l 73) B4 तव (for त्वयि) —(l 75) D5 8–10 Ck t तथा, Cr m g as above (for यथा) —(l 77) B4 तु जटेव बद्ध, T3 च जनेववध, M1 तव वधमस्य (for च जनेऽवबद्ध) —(l 78) B4 अदीनमत्त्व, D6 अशक्त° (for असक्तमद्य) —After l 78, B4 ins

तव प्रसादाद्विनिवृत्तकोपा
सुहृत्सहाया यदि वर्तयेम ।
यदप्रिय ते नरराजपुत्र
प्राप्ता स्म दण्डेश्वर पश्य दण्डम् ।

—(l 79) B4 कामतत्त्वे (for °तन्त्रे) —(l 80) B4 यतो, T3 यया (for यथा) —(l 81) M3 नरेंद्र कालो (for न देशकालौ) M1 च (for हि) B4 न चार्थधर्मान्, D5 6 8–10 Ct यथार्थधर्मौ, Cv r as above (for न चार्थधर्मौ) —(l 82) D6 G2 3 M Cr अपेक्षते, D8 10 अवेक्ष्यते, Cv t as above (for अवेक्षते) B4 कामवृत्तिर्न वेत्ति, D10 कामरतिर्मनुष्य —(l 83) M1 मयि, M2 मद-, Cg t as above (for मम) D5 M2 सनिकृष्टे(M2 °विष्ट). B4 तत्कालदृष्ट मयि सनिकृष्ट —(l 84) T1 3 M3 निवृत्तलज्ज (for विमुक्त°) B4 कामाभियोगप्रतिबद्धमज्ज —(l 85) G1 -हता (for -हन्तस्) —(l 86) D6 त, T2 त्व (for त्वद्-) T2 मानव- (for वानर-) —B4 om l 87–90

महर्षयो धर्मतपोभिरामा
कामानुकामा प्रतिबद्धमोहा ।
अय प्रकृत्या चपल कपिस्तु
कथ न सज्जेत सुखेषु राजा ।
इत्येवमुक्त्वा वचन महार्थं
सा वानरी लक्ष्मणमप्रमेयम् ।
पुन सखेल मदविह्वल च
भर्तुर्हित वाक्यमिद बभाषे ।
उद्योगस्तु चिराज्ञप्त सुग्रीवेण नरोत्तम ।
कामस्यापि विधेयेन तवार्थप्रतिसाधने ।
आगता हि महावीर्या हरय कामरूपिण ।
कोटीशतसहस्राणि नानानगनिवासिन ।
तदागच्छ महाबाहो चारित्र रक्षितं त्वया ।
अच्छल मित्रभावेन सता दारावलोकनम् ।
तारया चाप्यनुज्ञातस्त्वरया चाभिचोदित ।
प्रविवेश महाबाहुरभ्यन्तरमरिंदम ।

—(l 87) D6 T2 3 M1 Cg धर्मतपोमिकामा, G2 °धियो विरामा (for धर्मतपोभिरामा) —(l 88) D9 om (hapl) कामानु T2 G3 M1 कामाभिकाम(T2 °मात्)-, Cm g k t as above (for कामानुकामा) M1 प्रतिपन्न- (for प्रतिबद्ध) —(l 90) D6 reads after कथ न in marg —(l 91) D8 10 उक्ता (for उक्त्वा) —(l 93) B4 D5 8–10 सखेद (for °ल). D8–10 मदविह्वलाक्षी, G1 2 मदविह्वला च, M1 * * * * ल च (for मदविह्वल च) ※ Cv सखेलमिति सम्यक् ।, Cr सखेदमिति सम्यक् ।, Cg सखेल सलीलम् ※ —(l 95) B4 च (for तु) D6 चिराज्ज्ञप्त (for चिराज्ञप्त) G1 M2 नरेश्वर (for नरोत्तम) —G3 damaged from विधेयेन up to आगता हि म in l 97 —(l 96) B4 G2 M1 -प्रतिपादने (for °साधने) —(l 97) M1 महावीर (for °र्या) —(l 98) B4 D8 10 M2 कोटी (for कोटी-) ※ Ck कोटी शतसहस्राणीति बहुत्वमात्रे तात्पर्यं न तु सख्यायाम् ।, so also Ct ※ B4 नानानगविलासिन, T1 नानावरनिवासिन, G3 M1 नानानगनि(M1 °र) वासिन (G3 °ना) (for the post half) ※ Cv r नानानगनि(Cr °र)वासिन इति सम्यक् ※ —(l 99) M1 रक्षित * * (damaged) (for रक्षित त्वया). —(l 100) D10 आछल, T2 उच्छल, T3 अचल, G1 आजल, Cv r m k t as above (for अच्छल) D5 T1 3 G1 3 M2 -भवने, Ck t as above (for -भावेन). D6 सतो (for सता) B4 अर्चित चित्रभवने सता दारावलोकने —(l 101) D6 T M चाभि- (for चापि) —G3 damaged from चाभि up to अन्यन्त in l 102 D5 9 M3 चापि, D8 10 T1 वापि (for चाभि-)

18

Ñ2 V B1–3 D7 om l 1 —(l 1) Ñ1 B4 D2 3 13 उपोपविष्ट, D1 सुखोपविष्ट (for सहो°) D11 प्लवगाधीश्वर तत्र (for the prior half) Ś1 D12 कुमारम् (for कुबेरम्) Ñ1 D13 नदन, B4 मदिरे, D1 स्वद (for नन्दने) —D11 om.

18

After 4 32 26, Ś1 Ñ1 B4 D1 (after 4 32 25[ab] [1])–4 11–13 ins, while Ñ2 V B1–3 D7 (all due to om) ins after 26[cd]

सहोपविष्टं ददर्शासि कुबेरमिव नन्दने ।
स्त्रीभि परमरूपाभिर्वृत शतसहस्रश ।
अप्सरोभि परिवृत महेन्द्रमिव नन्दने ।
वामपार्श्वे स्थिता चास्य तारा ताराधिपानना ।
रुमा च दक्षिणे पार्श्वे सुग्रीवस्य महात्मन ।
शुक्ले च बालव्यजने तप्तकाञ्चनभूषिते ।
दोधूयमाने नारीभ्यामभित स ददर्श ह ।
त दृष्ट्वा तस्य ललितमौदासीन्यं च लक्ष्मण ।
विषमत्व च रामस्य द्विगुण क्रोधमूर्छित ।
त क्रोधाद्रक्तनयन कुर्वन्त भ्रुवमुन्मुखम् ।
दष्टाधरोष्ठपुटक प्रेक्षमाण समन्तत ।

l 2–4, B4 om l 2–3 —(l 2) Ś1 D4 12 परमहृष्टाभिर्, Ñ1 * * * * भिर् (illeg) (for °रूपाभिर्) —(l 3) Ś1 इव (for परि-) D3 दुर्जय (for नन्दने) Ñ2 V1 2 B1–3 D7 कुबेरमिव मदिरे(B2 [after corr]नदने), V3 कुबेर मदिर * * (for the post half) —(l 4) Ñ2 V D7 -पार्श्व- (for -पार्श्वे) Ñ2 V B D7 स्थिता (for स्थिता) D1 वास्य, D2 तस्य, D13 तारा (for चास्य) D3 om, D13 तस्य (for तारा) Ś1 D4 12 तारा(D12 om [hapl]) निभानना (for °धिपानना). Ñ2 V B D7 भार्या तारामपश्यत (for the post half) —(l 5) Ñ2 V B D7 रुमा, D3 4 उमा (for रुमा) Ś1 Ñ1 D4 12 तु, D3 तु (for च) —(l 6) D1 शुक्ले (for शुक्ले) Ś1 Ñ1 D1 3 4 11 12 तु (for च) D2 माल्यव्यजने (for बाल°) —Ñ1 illeg from भूषिते up to म in l 7 —(l 7) Ś1 D1 2 4 11–13 नारीभिर् (for नारीभ्याम्). Ś1 D12 लक्ष्मण स, Ñ2 V B4 D7 अभितस्त्, B1–3 अभितस्त, D1 सर्वत स, D2 13 सहित म (for अभित स) D2 13 त (for ह) —(l 8) D8 11 ललिनाम् (for °तम्). D2 13 दृष्ट्वा तस्य च लीला ताम् (for the prior half) Ś1 D4 12 विलास चैव, Ñ1 * * * , च (illeg), V2 B4 मोदमान च, V3 औदासीन च (for औदासीन्य च) —(l 9) Ñ1 D1 विषमस्थता तु(D1 च) (hypm), V1 परमार्थं च, D2 13 विषमस्थना, D3 11 विषमस्थितिं(D11 °त) च (hypm) (for विषमत्व च) Ñ2 D7 परमातुर राम च, V2 3 B4 परमार्तं तथा राम, B1 3 परमातुर च राम, B2 परमार्तं च राम स (for the prior half) D3 द्विगुण, D4 द्विगुण (for °ण) Ś1 Ñ2 V B D7 12 क्रोधम् Ś1 D12 आसवान्, Ñ1 illeg, Ñ2 V2 B1–3 D7 आहरत्, V1 3 B4 आवहत् (for -मूर्छित) —After l 9, D1 ins

ईदृशादपि य सत्त्वादार्य कल्याणमिच्छति ।
आशे सर्वस्य सवत्र न क्वचित्प्रतिहन्यसे ।

—(l. 10) Ś1 Ñ1 D2.12 13 स, D4 स- (for त) Ñ2 V B

दीर्घमुष्णं च नि श्वास विमुञ्चन्त मुहुर्मुहु ।
कुपित सप्तशिरस विलरुद्धमिवोरगम् ।
त दृष्ट्वा क्रोधरक्ताक्ष प्रगृहीतशरासनम् ।
सुग्रीव सहसोत्तस्थौ कृताञ्जलिपुटस्तदा ।
तस्य तारा रुमा चैव द्वे भार्ये पार्श्वत स्थिते ।
कृताञ्जलिपुटे चास्ता लक्ष्मणाभिमुखे तदा ।
पत्न्योर्मध्यगतस्तत्र स सुग्रीवो व्यराजत ।
विशाखयोर्मध्यगत सपूर्ण इव चन्द्रमा ।
उत्पतन्त समुत्पेतुस्ताराद्यास्तत्र योषित ।
प्रत्युद्गम्य च सुग्रीवो बहुमानेन लक्ष्मणम् ।
गृह प्रवेशयामास सामात्य सपुरोहित ।
तमप्रतिबल क्रुद्ध प्रविष्ट पुरुषर्षभम् ।
वानरेन्द्रस्तु त दृष्ट्वा लक्ष्मण व्यथित तदा ।
बाहुभ्या सपरिष्वज्य तारा ताराधिपाननाम् ।
शुशुभे स तया राजा सतार इव चन्द्रमा ।

19

Ś1 D11 (due to om of st 1–2) 12 ins before 4 37 3, while Ñ2 V1 B1 3 ins after 4 37 3, V2 3 B2 4 ins after 4 37 4, D3 7 ins after 4 37 2

अथ राजा समृद्धार्थं सुग्रीव प्लवगेश्वर ।
राम दिदृक्षुस्त्वरित प्रस्थान समरोचयत् ।
स मन्त्रिण समानाय्य मुख्याश्च हरिपुगवान् ।
सुग्रीवो मन्त्रयामास लक्ष्मणेन च धीमता ।
हरिसैन्यमिद प्राप्तमविघ्नेन समन्तत ।
समागच्छन्ति चाद्यापि हरयो वनवासिन ।
अनुरक्ताश्च पुष्टाश्च तुष्टाश्च हरिपुगवा ।
प्राप्ता ये त्वद्य बलिनस्तान्न सख्यातुमुत्सहे ।
ते वय कपिसैन्येन सर्वेण सह वानरा ।
माल्यवन्त गिरि गत्वा पश्यामो लक्ष्मणाग्रजम् ।
प्रीतिमेष्यति सुव्यक्त दृष्ट्वैव हरिवाहिनीम् ।
मा चोद्युक्त समालक्ष्य मन्यु त्यक्ष्यति मत्कृतम् ।
अथवाह गमिष्यामि स्वयमेव कृताञ्जलि ।
लक्ष्मण पुरत कृत्वा प्रसादयितुमीश्वरम् ।

D7 क्रोध- (for क्रोधाद्) V3 D1 2 11 13 कुञ्चित-, D3 कुञ्चित, D4 सकुञ्चित- (hypm) (for कुर्वन्त). Ñ2 B1 2 D7 भ्रुवमुन्मुखीं, B3 4 भ्रुवमुन्मुखा G(ed) भ्रूकुटीमुख. Ś1 D12 सकुञ्चितद्रुमोन्मुख, Ñ1 illeg (for the post half) —(l 11) V1 3 B1–3 दष्ट, B4 दत-, D2 दष्ट्वा, D4 12 दृष्ट्वा (for दष्ट) V2 om -[अ]धरौष्ठ V B D7 -रुचक (for -पुटक) D4 प्रेक्ष्यमाण Ś1 D2 4 11–13 तमतिके (for समन्तत) —(l 12) Ś1 D2 12 च नि (D2 नि) श्वस्य, Ñ1 D11 विनिश्वासम्, Ñ2 V B D7 13 च निश्वास, D4 विनिश्वस्य (for च निश्वास) Ñ1 illeg for the post half Ś1 D2 4 12 श्वसन च, V3 प्रमुञ्चत, D1 निश्वसत, D3 11 उच्छ्वा (D11 उच्छ्व) सत, D13 शुष्ककण्ठ (for विमुञ्चन्त) B4 पुन पुन —(l 13) Ś1 Ñ1 D12 सुप्तशिरस, D2 11 तप्त° (for सप्त°) Ñ2 V B D7 ज्वालारुद्धम्, D1 3 बिले रुद्धम् (for विल°) —(l 14) Ś1 V2 -ताम्राक्ष, Ñ1 -रक्ताग (for -रक्ताक्ष) D13 अगृहीत- (for प्रगृहीत-) —V1 om l 15–17 —(l 15) D2 13 तस्थौ (for [उ]त्तस्थौ) Ñ1 तत (for तदा) —(l 16) Ñ1 ततस् (for तस्य) B4 transp तस्य and तारा D3 उमा (with hiatus) (for रुमा) —Ñ1 illeg from द्वे up to गत in l 19 B1–3 D1 द्वि- (for द्वे) D2 13 पुरत (for पार्श्वत) —(l 17) Ñ2 V2 3 B1–3 D7 -पुटे आस्तां (with hiatus), B4 पुटे त्वस्ते, D2 11 -पुटे ह्यास्ता (for -पुटे चास्ता) D13 कृताजलि स दृष्ट्वास्ता (for the prior half) —(l 18) B3 तस्य (for तत्र) Ñ2 V B1–3 D7 सुग्रीव स (by transp) Ś1 D2 3 11 12 व्यरोचत, D4 [ऽ]वसिंचत (for व्यराजत) B4 सुग्रीवश्चाभ्यराजत, D1 सुग्रीवो व्यवरोचत, D13 स सुग्रीव शरोचित (for the post half) —Ñ2 V B D3 7 om l 20 —(l 20) D2 ताश्च योषित, D11 तासु योषित, D13 तास्त्रियस्तत (for तत्र योषित) Ñ1 illeg for the post half. —(l 21) V2 तु (for च) D11 बहुमानाच्च (for बहुमानेन) —(l 22) V1 B1–3 गुहां, B4 गृहान् (for गृह) D11 transp गृह and प्रवेशयामास V1 सहलक्ष्मण (for सपुरोहित) —Ñ2 V B D7 om l 23–26, Ñ1 om l 23 —(l 23) D1 -हत, D11 -चल (for -बल) D3 तमप्रतिमसक्रुद्ध (for the prior half) D4 स त प्रतिपन्न क्रुद्ध सुग्रीवो भयवानभूत् —(l 24) D1 ततो (for तु त) D3 वानरेंद्रसुत D3 लक्ष्मणो Ñ1 D2–4 11 13 व्यथितस् (for व्यथित) —(l 25) D3 om, D13 तारा- (for तारा). D4 तारा ताराधिपो यथा (for the post half) —(l 26) Ñ1 D1.3 तदा (for तया) D1 योषा मे स तया राजा (for the prior half)

19

l 1=4 39 1^{ab} —(l 1) Ś1 D12 स सिद्धार्थं (for समृ°) —(l 2) D3 11 त्वरित (for °त) Ś1 समचोदयत् —(l 3) B2 मन्त्रिण (for °ण) Ś1 D12 समाहूय महाशूरान् (for the prior half) Ś1 D3 11 12 सर्वांश्च (Ś1 D12 °स्तान्) (for मुख्याश्च) Ś1 V1 B1 3 D3 11 12 -यूथपान्, B4 °व (for -पुगवान्) —D3 om l 6 —(l 6) Ś1 D12 गिरिचारिण, D11 गिरि° (for वनवासिन) —(l 7) Ś1 D11 12 तुष्टाश्च, D3 सतुष्टा (for पुष्टाश्च) V1 हृष्टाश्च, D3 11 पिंगाक्षा (for तुष्टाश्च). Ś1 D12 हरियूथपयूथपा (for the post half) —(l 8) Ś1 D12 चेह, D3 [ऽ]चैव D7 त्वनि- (for त्वद्य) D11 प्राप्ताश्चाद्येव —(l 9) Ś1 D12 मुख्येन, D3 ये वय (for ते वय) Ñ2 D7 सह (for कपि-) —(l 10) D3 माल्वत —(l 11) Ś1 D12 च (for [ए]व) —Ñ2 V2 3 B4 D7 om l 12 —(l 12) Ś1 D12 सर्वा (D12 °र्वं) युक्त, V1 मा सु°, B1 मा चोद्यन (for मा चोद्युक्त) Ś1 D12 मत्कृते (for °तम्) B1–3 (with hiatus) अत्यन्तज्ञातिमत्कृत (for the post half). —(l 13) Ś1 D11 13 इति मत्वा प्रयास्यामि (for the prior

तेन ह्यप्रतिवीर्येण तारा राज्य रुमा च मे।
प्राणाश्च दयिता दत्ता हत्वा वालिनमाहवे।
पश्याम्येव हि काकुत्स्थ त समृद्धमरिंदमम्।
जाज्वल्यमान कोपेन दिधक्षुमिव पावकम्।
स दृष्ट्वा लक्ष्मण मा च कृताञ्जलिपुटौ स्थितौ।
प्रसाद यदि गच्छेत सलिल शारदीव हि।
तदवेक्ष्यानयोर्बुद्ध्योर्या भवेद्गुणवत्तरा।
ता सप्रधार्य मनसा समनुज्ञातुमर्हथ।
तस्य तद्भाषित श्रुत्वा हनुमान्मारुतात्मज।
हेतुमद्ग्राहक वाक्य सुग्रीवमिदमब्रवीत्।
न लक्ष्मणे स्थिते राम सुग्रीव प्रहरिष्यति।
राघव परमामर्षी धर्मात्मा धर्मवत्सल।
पुनश्चार्यवरो राजन्भवति स्थिरसौहृद।
सुप्रसादोऽल्पकोपश्च कर्ता चैवार्थमानयो।
स हि रामो महाराज महेन्द्रसदृशो गुणै।
न पाप विद्यते तस्मिंस्तस्मात्त्व गच्छ माचिरम्।
श्रुत्वा हनुमतो वाक्य लक्ष्मण हरिसत्तम।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्य सप्रीत्या सप्रहर्षयन्।
यदि प्रयाणमत्रैव तव लक्ष्मण रोचते।

20

After 4 42 36, Ñ2 V (V3 Partly illeg) B D7 ins , Ś1 D2 12 ins l 1–17 after 4 42 23, l 18–26 after 4 42 29 (Ś1 D12 after 922* due to om) and l 27–60 after 4 42 36 , Ñ1 D1 3 4 ins l 1–17 after 4 42 23 , l 18–22 and l 27–60 after 4 42 36 and l 23–26 after 4 42 29, while D11 ins after 4 42 23

त तु देशमानक्रम्य त्रिशृङ्गो नाम पर्वत।
तस्य पादे सरो दिव्य महत्काञ्चनपुष्करम्।
तत प्रभवते दिव्या तीक्ष्णस्रोतास्तरङ्गिणी।
नदी नैकग्रहाकीर्णा कुटिला लोकभाविनी।

half) D3 एक (for एव) —(l 15) B1 3 [अ]प्रतिवीरेण, D7 [अ]तिप्र° (for [अ]प्रतिवीर्येण) D11 प्राणा (for तारा) D3 राज्य रुमा च मे भवेत् (for the post half) Ś1 D12 दशमानेन त्वायण प्राणा (Ś1 [before corr]°णो) राज्य तु नावहेत् —(l 16) V1 B1–3 transp दयिता and दत्ता Ś1 D3 11 12 तारा प्रदत्ता (D3 च दत्ता, D11 दत्ता च) दयिता (for the prior half) —(l 17) Ś1 V1 D12 न हि, V2 B [इ]व हि (B1–3 च) (for [ए]व हि) D11 पश्यामो यदि (for पश्याम्येव हि) Ś1 D3 11 12 सक्रुद्ध (Ś1 D12 शरण्य)-मरिमर्दन (for the post half) —(l 18) Ñ2 D7 प्रज्वाल्यमान —(l 20) V1 अभि- (for यदि) B1–3 वा गच्छेत् (for गच्छेत) V2 प्रमाद गमिता नून (for the prior half) Ś1 D12 सरिद्व शारदीव हि (for the post half) —(l 21) V3 तदा (for तद्) Ś1 D12 तदा नीक्ष्याभय दद्याद्, D11 तदवेक्ष्योभये बुद्ध्या (for the prior half) Ś1 D11 12 यद्, Ñ2 यो, V1 भा (for या) D3 transp या and भवेद् Ś1 D11 12 गुणवत्तर —(l 22) Ś1 D3 11 12 तद् (for ता) D3 11 माम् (for सम्-) Ś1 B4 D12 अर्हसि (for °थ) —(l 23) Ś1 V2 B1 D12 वचन (for भाषित) —(l 24) Ś1 D12 हेतुमल्लादक, V3 B2 4 D3 हेतुसग्राहक (for हेतुमद्ग्राहक) —(l 25) Ś1 श्रिते (for स्थिते) Ś1 V1 D12 सुग्रीवे (for °व) V2 प्रहनिष्यति D3 11 त्वयि कोप करिष्यति (for the post half).—(l 26) Ś1 D12 स परामर्षी (for परमा°) —(l 27) Ś1 D12 शरण्ये सतत राजन् (for the prior half) S1 D12 शरण्य , D3 सतत, D11 भविता (for भवति) —(l 28) V2 स्व (for सु-) Ś1 D3 12 -दोषश्च (for कोपश्च) Ś1 D3 12 [अ]र्थमर्थयो , V1 B1 3 [अ]नु° (for [अ]मानयो) —Ñ2 reads l 29–30 in marg. —(l 29) Ś1 D3 12 एव, D11 स च (for स हि) B1 3 राजा (for रामो) Ś1 D3 12 महात्मा स, V1 °तेजा (for °राज) Ñ2 V B4 D7 महौव-, B1–3 D3 11 महर्षि- (for महेन्द्र-) —(l 30) B4 तथा (for तस्मात्) Ś1 D12 गच्छस्व, D3 11 गच्छाम (for त्व गच्छ) —Ś1 D12 om l 31–33, Ñ2 reads l 31–33 after l 27 —(l 31) B1–3 -यूथप (for सत्तम) D3 11 लक्ष्मण परवीर हा (for the post half). —After l 31, D3 1 ins

उवाच वचन वीरो मा भैषीरिति सान्त्वयन्।
सुग्रीवार्यस्य मा भषी कुरुष्व हनुमद्वच।
न कोप त्वयि नुव्यक्त राघव प्रकरिष्यति।
कृताञ्जलिपुटे सौम्य मयि चोपस्थितेऽधुन।
तच्छीघ्रमभिगच्छामो माल्यवन्त महागिरिम्।
आर्यमद्यैव गच्छामो न दीर्घ कर्तुमर्हसि।

[(l 3) D3 पाप (for कोप) —(l 4) D3 त्वयि (for मयि) —(l 6) D3 पश्यामो (for गच्छामो)]

—(l 32) Ñ2 D7 प्रसन्न (for प्राञ्जलिर्) V1 सप्राश्या (for सप्रीत्या) V3 हर्षयन्निव (for सप्रहर्षयन्)

—Thereafter, V2 3 B2 4 ins

तथा भवतु गच्छाम स्थेय त्वच्छासने मया।
प्रभुस्त्वमेवेति च त लक्ष्मणोऽप्यब्रवीत्तदा।

[cf 4 37 4[ef] and 687*]

20

(l 1) V3 om तु (subm) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तमतिक्रम्य शैलेंद्र (for the prior half) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 त्रिशृग (for °ङ्गो) and पर्वत (for °त) —(l 2) Ś1 (*sup lin* also as above) तत्र, D11 यस्य (for तस्य) V3 B4 महद् (for सरो) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 transp सरो and महद् D1 कनक- (for काञ्चन-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -भूषित (for -पुष्करम्) B4 सर काञ्चनवेदिक (for the post half) —(l. 3) B4 तत्र (for तत) B1 सुप्रभवा, B4 प्रवर्तते (for प्रभवते) V2 देवी (for दिव्या) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तस्मात्प्र (D1 तत्र प्र, D11 तत प्र)वर्तते दि (D2 13 दे)व्या (for the prior half) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 शीघ्र- (for तीक्ष्ण-).

तस्यैक काञ्चन शृङ्गं पर्वतस्याग्निसंनिभम्।
वैदूर्यमयमेक च शैलस्यास्य समुच्छ्रितम्।
अनुत्पन्नेषु भूतेषु बभूव किल भूमित ।
अग्रज सर्वभूताना विश्वकर्मेति विश्रुत ।
तत्तस्य किल पौराणमग्निहोत्र महात्मन ।
आसीग्निशिखर शैल प्रवृत्तास्तत्र योऽग्नय ।
तत्र सर्वाणि भूतानि सर्वमेधे महामखे।
हुत्वाभवन्महातेजा सर्वभूतमहेश्वर ।
रुद्रस्य किल सस्थान सरो वै सार्वमेधिकम्।
तत प्रवृत्ता सरयुर्वीरग्राहवती नदी।
देवगन्धर्वपतगा पिशाचोरगदानवा ।
प्रविशन्ति न त देश प्रदीप्तमिव पावकम्।
तमतिक्रम्य शैलेन्द्र महादेवाभिपालितम्।
योजनानि चतु षष्टि पर्वतो गन्धमादन ।
तालीशैश्च तमालैश्च वानरैश्चोपशोभित ।
शैल पुष्पाचित श्रीमानासीद्गुरुभूषित ।
शृङ्गे तस्य स्थिता जम्बूर्नाम्ना दिव्या सुदर्शना।
जातरूपमयी दिव्या विराजति सवेदिका।

B4 -वेगा, D1 -नोयास् (for स्रोतास्) D13 सरस्वती (for तरङ्गिणी) —(l 4) Ñ2 V1 नक्र (for नक्र-) B4 नागहृदा- (for नेकग्रहा-) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 नदी नाग(Ñ1 D4 11 °म)हृदा(D3 °नदा)कीर्णा (for the prior half) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 मरुपूर् (for कुटिला) V2 लोकतारिणी, D1 3 °पावनी (for °भाविनी) —(l 5) B3 तमेक V2 दिव्य (for शृङ्ग) D11 (before corr as above) 12 ममव (for -सनिभम्) —(l 6) Ś1 Ñ1 D1–4 7 11–13 वैडूर्यम् (for वैदूर्यम्) V2 वदूर्यमणिम. V1 शृग च* (for शैलस्यास्य) D7 समुत्थित Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 श्वेतमेक च राजन (for the post half) —(l 7) D1 अन्योन्यषेषु Ś1 देवेषु, B2 (marg also as above) 3 लोकेषु, D4 च किल (for भूतेषु) Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 भोवन (D11 °न), V1 B1 3 भूपित (V1 °त), B4 पर्वत (for भूमित) D4 भौवन परिकीर्तित (for the post. half) —(l 8) Ñ1 D1 2 4 13 अग्रन (for °ज) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नामत (for विश्रुत) —(l 9) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 तस्य तत् (by transp), B4 तत्र स (for तत्तस्य) D3 4 12 पौ(D4 damaged from पौ up to महा-)राणाम् (for पौराणम्) B4 अग्निहोम (for °त्र) —(l 10) Ś1 Ñ1 D12 अशीति- (for आसीत्रि) D3 शिरस (for -शिखर) B3 -शिखरे शले Ś1 D12 विहितास्, B3 प्रभूतास् (for प्रवृत्तास्) Ñ1 B4 D1–4 11 13 विहितास्तेत्र, V2 D7 °न्तेत्र (for प्रवृत्तास्तत्र) Ś1 D12 यो गत , B1–3 येग्नय (for योऽग्नय) —(l 11) Ñ1 B4 तत (for तत्र) D12 सर्वाभि- (for सर्वाणि) V1 D2 7 सवमेव, D3 11 °धि (for सवमेधे) D1–4 13 महात्मन (D1 °ना) Ś1 D12 सवमेधै(D12 °मधै)महात्मन, Ñ1 सवमेधेर्हमात्मन (for the post half) —(l 12) B4 महात्मेव (for °तेजा) Ś1 Ñ1 D2 12 13 उद्भूतश्च महादेव D1 आराधितो महादेव , D3 4 समुद्भू (D4 अनुभू)ता महादेव , D11 हुत्वाहूतो महादेव (for the prior half) D2 -यज्ञ (for -भूत-) D13 सर्वजश्च —D4 damaged after भूत- up to किल in l 13 D7 -महेश्वरा —(l 13) Ś1 D2 4 11 पाराण, Ñ1 D1 3 12 13 पौराणा, B4 तत्स्थान (for सस्थान) B4 तत्सर (for सरो व) Ś1 Ñ1 D2 4 11–13 तत्सर स्याव(Ś1 सुर, D2 13 सर्व, D12 पर)मेधिक(D13 °त), D1 3 तत्सर सर्वकामिक(D3 °भांतिन) (for the post half) —(l 14) V2 D7 तत्र, D11 यत (for तत) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 प्रसन्न(D11 °भूत)सलिला Ś1 D2–4 12 13 प्रवृत्ता कुटिला(D3 °टहा) नदी, Ñ1 प्रवृत्ता कुटदन्ती, D1 प्रभूतकुहरा नदी, D11 प्रवृत्ता कुभका नदी (for the post half) B4 तत्र सभूतसलिला प्रवृत्ता महमा नदी —(l 15) B1–3 -पतग- V1 damaged for गदान Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 देवदानव- गधर्व(D1–3 11 °र्वा)पिशाचपतगोरगा (D11 °चाश्च महोरगा), B4 देवदानवगधर्वा पिशाचा पतगेश्वर —(l 16) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 धर्षयति न त शैल (for the prior half) —After l 16, Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 ins.

तत्र पर्वतशृङ्गेषु नदीषु च गुहासु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।

[(l 1) D4 तस्य D1 -पृष्ठेषु (for -शृङ्गेषु) D1 3 11 वनेषु (for नदीषु) Ñ1 om गुहासु च —(l 2) Ñ1 illeg after वे up to l 17 D1 इतस् (for ततस्)]

—(l 17) Ś1 B4 D1–4 12 13 महादेवेन (for °देवाभि-). —After l 17, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

क्रौञ्च नाम गिरिं रम्य गता द्रक्ष्यथ वानरा ।

—Before l 18, Ś1 D1 4 12 ins , D3 ins before l 28

तमतिक्रम्य शैलेन्द्र सिद्धचारणसेवितम् ।

[D4 देवदानव-]

—Before l 18, D7 reads l 28, 19 and 21 —(l 18) B4 D1 योजनाना (for °नि) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -षष्टि Ñ2 D7 -षष्ठि (for -षष्टि) D11 गधमानद —(l 19) Ñ2 D7 तालश्चैव, V1 ताले शालैस् V3 तिलिशैश्च (for तालीशैश्च) —Ñ1 illeg from तमालैश् up to स्थिता in l 21 B4 तरगैश्, D1 वराहैश् (for तमालैश्) Ñ2 V1 2 B3 D7 वानीरैश्, B4 D1 तमालैश् (for वानरैश्) Ñ2 [ए]व, D7 [अ]पि (for [उ]प-) Ś1 D2 12 13 तो(D2 वा)लिशैश्च वरागैश्च तमालैश्चोपशोभित, D3 ताल- श्चैव परागैश्च तमालश्चोपशोभित, D4 शालैस्तालैस्तमालैश्च सरलैश्चोप- शोभित, D11 चदनागरुवृक्षैश्च शैलैस्तचोपशोभित —D3 4 om l 20 —(l 20) B4 शिला, D7 शेल (for शल) Ñ2 D7 पुष्पान्वित V1 पुष्पाचिन , B1 पुष्पाचिते (for पुष्पाचित) Ś1 D1 2 12 13 पुष्पितोपवन श्रीमान् (for the prior half) Ś1 D12 सिद्धचारणसेवित , V1 आसीत्तरुविभूषित , V2 B2 4 मा सीतरग(V2 °गर)भूषित D1 नगरेण विभूषित , D2 13 असिना- गुरुभूषित (for the post half) D11 शिलापुष्पचित श्रीमान्सगीतकलनि स्वन —After l 20, D12 ins

योजनानि चतु षष्टिरसितागुरुभूषिता ।

जम्बुद्वीपस्य मा जम्बूर्ध्वजो वानरपुंगवा ।
अर्चिता चोपगीता च नित्यमप्सरसां गणे ।
तत्र पर्वतशृङ्गेषु समीपेषु वनेषु च ।
रावण सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्तत ।
त तु देशमतिक्रम्य सिद्धचारणसेवितम् ।
तुषारचयसकाश मन्दर द्रक्ष्यथाचिरात् ।
शृङ्गे तस्य ह्रदो दिव्य प्रसन्नसलिलप्रभ ।
विश्रुतो घृतपिण्डोद पितामहनिषेवित ।
तस्मिन्पतति सा दिव्या रम्या त्रिपथगा नदी ।
आकाशगङ्गा शब्देन पूरयन्ती नभस्तलम् ।
सा धारा पाण्डरा दिव्या सलिलस्य दिवश्च्युता ।
तस्मिन्पतति दुर्धर्षे महानादा महाह्रदे ।
तत प्रहरते गङ्गा गिरिकाञ्चनसचयान् ।
प्रवहन्ती महावेगा शिलाश्च समन शिला ।
सा गङ्गा सा चतुर्मार्गा सा चाप्यनिजला शुभा ।
तामिन्दुमार्गां दुर्धर्षां कथयन्ति मनीषिण ।
शतद्रु कौशिकी पुण्या सा च वैतरणी नदी ।
लोहितोदा वसापङ्का केशमांसास्थिसकुला ।
तत्र यक्षा सगन्धर्वा पिशाचपतगोरगा ।
विमुञ्चन्त्यवशा देह कालस्य वशमागता ।

—(l 21) Ñ2 V1 [आ]श्रिता (for श्रिता) B1 जांबू, D11 दिव्या (for जम्बूर्) B2 विद्या (for दिव्या) Ś1 D12 दिव्यनाम्ना, D11 जबूनाम्ना, D13 दिव्या चाम्ना (for नाम्ना दिव्या) —Ñ1 D1 3 4 om l 22 B3 transp l 22 and 23 —(l 22) D11 शुभ्रा (for दिव्या) B4 देवगधर्वसेविता (for the post half) —(l 23) B3 जबुद्वीपश्च —(l 24) B4 -गीताश् (for -गीता) D1 अर्चित चोपनीत च, D3 अर्चिता-श्चोपगीताश्च (for the prior half) B4 श्रुता च (for नित्यम्) —(l 25) V1 तस्य, B1 तत (for तत्र) B4 D11 -दुर्गेषु (for शृङ्गेषु) V1 2 B2 3 सामीप्येषु (for समीपेषु) B2 शुभेषु (for वनेषु) B4 वनेषू पवनेषु च, D11 समेषु विषमेषु च (for the post half) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 तत्र चित्रेषु रम्येषु वनेषु च(D2 4 13 काननेषु, D3 वनेष्वथ) सुगधिषु —Ś1 om l 26–27 —(l 26) D1 इतस् (for ततस्) Ñ1 illeg for तास्तत —Ñ1 D1–4 12 13 om l 27 —(l 27) B4 D11 तमतिक्रम्य शैलेन्द्र (for the prior half).—Before l 28, Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 ins , D3 ins after l 21

तमतिक्रम्य शैलेन्द्र देवदानवसेवितम् ।

—(l 28) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 -सकाशो (for °श) and मदरो नाम पर्वत (for the post half) —(l 29) Ñ1 illeg from तस्य up to प्रसन्न B3 दिव्य Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 -सलिलाश(D11 °श्र)य , Ñ2 V2 B2 4 -सलिलायुत , V1 3 -सलिलाशुना , D7 सलिल पुन (for -सलिलप्रभ) —After l 29, Ś1 Ñ1 (illeg) D1–4 11–13 ins

पुष्पितोपवन श्रीमाञ्चामीकरविभूषित ।

[D1 नगरेण (for चामीकर-) D3 आसीचागरुभूषित , D11 आसीन्नगरभूषित (for the post half)]

—D2 reads l 30 in marg —(l 30) Ś1 Ñ1 B1–3 D2–4 12 13 घृतमडोद B4 सर्पिमड इति ख्यात , D11 सर्पिरदाद्य स्सुयुक्त (for the prior half) V2 पित्रा सह (for पितामह-) D2 -पवभूषित (for -निषेवित) —(l 31) B1 2 वसति, B2 वहति (for पतति) V2 पुण्या, D11 ह्रदे (for रम्या) V2 B1 4 D11 त्रिपथगामिनी —(l 32) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 दुर्धर्षा, V2 मनन, B1 सलिलै (for शब्देन) B2 3 नमस्तल. Ś1 Ñ1 V1 D2 (reads from नभ up to दुर्धर्षा [see var] in l 34 in marg) 3 4 12 13 नभ शब्देन पूरयन्, V2 श्रावयति नभस्तल, B4 नभ सर्वत नादयत्, D1 शब्देनापूरयन्नभ , D11 नादयती नभस्तल (for the post half) —(l 33) Ś1 Ñ1 D12 धीरा, D13 घोरा (for धारा) Ś1 V2 B4 D1–4 7 11–13 पाडुरा (for पाण्डरा) B4 नित्य (for दिव्या) —Ñ1 illeg from दिवश्च्युता up to l 47 B2 3 [आ]दिवश्च्युता, D2 4 11–13 नभश्च्युता (D2 °त) (for दिवश्च्युता) Ś1 सलिला च नभस्तना (for the post half) —(l 34) Ñ2 V2 D7 दुर्धर्षे, B4 वेगेन, D1 सा दिव्या, D3 11 °र्षा (for दुर्धर्षे) Ś1 D2 4 12 13 तस्मिन्परमदुर्धर्षा (for the prior half) V2 B2 3 महानाद-; B1 °दे (for महानादा) Ś1 D12 13 सा चातिसरमा नदी (for the post half) —Ś1 D12 13 om l 35–37 —(l 35) Ñ2 D7 प्रवहते, V1 B2 प्रभवते, B3 प्रवहति, B4 D11 प्रवर्तते (for प्रहरते) D1–4 तस्मिन्निपतिता(D2 °तते) गगा (for the prior half) B4 गिरे , D2 3 गैरि- (for गिरि-) B1 -कानन- (for -काञ्चन-) B2 -सचरा, B4 D7 -सचयात्, D2 4 11 -सचया (for -सचयान्) D1 गिरे काचन चयप्रभा (hypm) (for the post half) —(l 36) V1 प्रभवत, B1 प्रहरती, B4 प्रवर्तती, D1 2 वहत्यति- (for प्रवहन्ती) D2 4 प्रवहत्यतिवेगा सा (for the prior half) B4 D1 विशालाश्च (for शिलाश्च स) Ñ2 सुमन - D4 7 मनस - (for समन -) —(l 37) V1 om second सा V1 त्रिपथगा, D1 चतुरगा, D2 [अ]निदुर्धर्षा, D3 4 11 च दुर्धर्षा (for चतुर्मार्गा) B1 3 या चाप्यभि-(B3 °वि-) (for सा चाप्यति-) B4 D1 3 11 [अ]तिरसा नदी, D7 [अ]निवला शुभा (for [अ]निजला शुभा) D2 4 सा चा(D4 सा)तिसुरमा नदी (for the post half) —(l 38) Ś1 D2 4 12 इद्र-, D1 चित्र- (for इन्दु-) Ñ2 V2 D7 त(V2 D7 ता)मिंद्रमार्ग(V2 D7 °र्गां), V1 3 तामिंदु(V3 °द्र)-माला (for तामिन्दुमार्गां) D3 ता ते त्रिमार्गां दुर्धर्षां, D13 तामिंद्रमार्गे-दुर्धर्षां (for the prior half) D1 11 महर्षय (for मनीषिण) Ś1 B4 D2 4 12 13 प्रवदति(B4 सश्रयते) महर्षय (for the post half) —(l 39) Ś1 D1–4 11–13 सा नदी, B4 मालिनी (for शतद्रु) D11 सा च देवी पुरातनी (for the post half) —D11 om l 40 —(l 40) Ś1 D12 लोलोदका Ś1 B4 D1–4,12 13 ,महावेगा(B4 D3 °घोरा), V1 वसागगा, V2 रसापका, D7 रसार्पका (for वसापङ्का) D1 -वेदिका, D3 -वालुका (for -सकुला) Ś1 V1 D2 4 12 13 केशमज्जादि(V1 °मालास्थि)-वालुका, B4 मांसकेशास्थिवालुका (for the post half). —(l 41) Ñ2 B2.4 D7 यत्र (for तत्र) B2 3 च (for स-). V1 पिशाचाश्च (for सगन्धर्वा) V1 गधर्वा , V3 D1 7 11

तस्मिंस्तेषां शरीराणि दृश्यन्ते न महीतले।
यथा मृतानां दृश्यन्ते मानुषाणां प्लवंगमाः।
तमतिक्रम्य शैलेन्द्रं मन्दरं मुनिसंवृतम्।
उत्तरं रत्नसंपूर्णं समुद्रं गन्तुमर्हथ।
तं कालमेघप्रतिमं महानादं भयावहम्।
उत्तरं तीरमासाद्य न विश्वसितुमर्हथ।
तीरे तस्य समुद्रस्य सहस्रशिखरो महान्।
काञ्चनः सूर्यसंकाशो बहुकेतुरिति श्रुतः।
तस्योपरि शुचिर्दिव्यः प्रसन्नसलिलो ह्रदः।
महच्छरवणं चैव काञ्चनं समवाप्स्यथ।
तस्मिञ्शरवणे दिव्ये नित्यं दीप्यति पावकः।
जातो यत्र महासेनः कार्तिकेयो महाबलः।
आवर्तकलिलो यत्र समीपे सलिलोदधिः।
उन्मज्जति महाघोरो यस्मिन्हयशिरो महत्।
तस्य पर्वतदुर्गेषु निर्झरेषु गुहासु च।
सिद्धचारणजुष्टेषु पुष्पितेषु वनेषु च।
आश्रमेषु च रम्येषु लतानां गहनेषु च।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः।

21

After 4 42 52, Ś1 D1–4 12 13 ins, Ñ V1–3 (partly illeg) B1–3 D7 ins after 4 42 51^{ab} (all due to om), B4 ins after l 1 of 940*, while D11 cont l 6–7 and l 16–21 only after 940*

अपर्वतीया वृक्षाढ्या गुहा पर्वतसेविता।
तत्रानुपमकल्याण्यो रूपजल्पितचेष्टिते।
स्त्रियः पुरुषलोभिन्यः कमलाननलोचनाः।
सर्वाभरणसंपन्नाः सर्वाः समगतिस्वनाः।
सदा पुरुषनिर्मुक्ताः परस्परकथाप्रियाः।

पिशाचा (for पिशाच-) B1 3 पिशाचोरगराक्षसा (for the post half) —(l 42) V1 damaged, D1 [अ]वश्य (for [अ]वशा) B4 देहान् (for देह) —(l 43) D1 3 4 एव (for तेषां) D11 न दृश्यत (for दृश्यन्ते न) Ś1 D1–4 12 13 तथा क्षि(Ś1 °स्थि)तौ (for महीतले) —(l 44) V1 B4 D13 तथा (for यथा) D11 अन्येषां (for दृश्यन्ते). B2 मनुष्याणां (for मानुषाणां) —(l 45) D3 रम्यं च, D4 मदनं (for मन्दरं) Ś1 B4 D1–4 11–13 मुनि(B4 D11 गिरि)-सेवितं —Ś1 D12 om (hapl) l 46–47 —(l 46) D13 -संकीर्णं (for -संपूर्णं) D1–4 13 द्रष्टुम् (for गन्तुम्) —D4 om (hapl) l 47–48 —(l 47) D1–3 11 13 महोरग-निषेवितं (for the post half) —(l 48) B1 om from न up to समुद्रस्य in l 49 Ś1 Ñ1 D1–3 11–13 समाश्वसितुम्, B2 3 न विश्रमितुम् (for न विश्वसितुम्) —B3 om l 49–52 —(l 49) Ś1 Ñ1 D3 4 11 12 महाशैल, B4 D1 2 13 महाञ्छैल (for समुद्रस्य) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 11–13 -शिखरावृ(B4 D1 3 11 °यु)तः (for -शिखरो महान्) —(l 50) B4 ततः काचन- (for काञ्चनः सूर्य-) D11 पृथिव्यां (for बहुकेतुर्) D1 श्रुति (for श्रुतः) —(l 51) Ñ1 illeg for the post half —(l 52) Ñ1 illeg after महच्छ up to थ D2 महच्छिखरणं (for महच्छरवणं) B4 तत्र (for चैव) D1 काननं Ś1 D2 4 12 13 समगमिष्यथ, D1 3 समगच्छत (for समवाप्स्यथ) —(l 53) D1 शरवरे (for शरवणे) Ś1 Ñ1 D2 4 12 13 चैव (for दिव्ये) B1 पतति, B2 3 तपति (for दीप्यति) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 नित्य(D3 °त्य)दीप्तश्(Ñ1 °व, D1 4 12 च) काञ्चने, D11 पुष्पकाञ्चनपङ्कजे (for the post half) —(l 54) B4 D11 देवो (for यत्र) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 इति श्रुतः, Ñ2 V1 2 D7 प्रतापवान्, B4 D1 11 सुरर्षभः (for महाबलः) —(l 55) Ś1 Ñ1 D1–4 11–13 अन(D1 आदि)तः कपिलो, V2 B2 3° कलिलो, B4 °सलिलो (for आवर्तकलिलो) Ñ2 V1 2 D7 यस्य, D11 नाम (for यत्र) Ś1 B4 D2 11–13 सलिलायुते (B4 °र्णव, D2 13 °ऽयुत, D11 °वृत) (for सलिलोदधिः) Ñ1 D1 3 4 समीपेऽस्य गतस्ततः (Ñ1 °ग* * * [illeg], D4 समतन) (for the post half) —(l 56) V1 तन्मज्जति Ś1 Ñ1 D1 2 4 12 13 महाघोरो(Ś1 °रे) (for महाघोरः) Ś1 D4 12 -शिरा (for -शिरो) Ñ1 V2 D1 2 4 12 महान् (for महत्) D13 यस्मिन्हरिहयो महान् (for the post half) —After l 56, D11 ins

विशाला च दरी यत्र समन्ताद्योजनायता।
वासुदेवेन कृष्णेन यत्र तप्तं महत्तपः।
पाराशर्येण कृष्णेन कृष्णात्रेयेण यत्र च।

—(l 57) Ś1 Ñ1 V1 3 -शृङ्गेषु, D1–4 12 13 पृष्ठेषु (for -दुर्गेषु). D11 तस्य शैलेषु वृक्षेषु (for the prior half) D4 कन्दरेषु D11 नदीषु (for गुहासु) —(l 58) D2 4 13 सर्वेषु (for -जुष्टेषु) D4 गमिष्येषु- (for पुष्पितेषु) —Ñ1 V1 B1 3 om (hapl) l 59 —(l 59) D11 पुण्येषु (for रम्येषु) —After l 59, B4 ins

निर्झरेषु च शैलानां शिखरेषु सरःसु च।

—Ś1 om l 60 —(l 60) D1 इतस (for ततस्)

—Thereafter D11 reads 4.42 27

21

Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 om l 1 —(l 1) Ñ2 D7 अपार्वतीया Ñ2 V2 B2 D7 पन्नग- (for पर्वत-) —Before l 2, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read l 6–7 and l 16–17 —(l 2) Ś1 Ñ1 D2–4 12 13 तत्रानु(D3 °ति)रूपा कल्याण्यो (for the prior half) Ś1 Ñ1 B4 D2 4 12 13 -यौवन- (for -जल्पित-) Ñ1 B4 -चेष्टिता, D1 2 13 -चेष्टिने (for -चेष्टिते) —(l 3) Ś1 D12 परराचाढ्यास्ता, Ñ1 D1 2 4 13 परमरूपाढ्या(D2 13 °पा या), B4 परमकल्याण्यो, D3 परमनुग्राह्या (for पुरुषलोभिन्य) Ś1 Ñ1 B4 D1–4 12 13 रुचिराननः —(l 4) B1 समाः (for सर्वाः) Ś1 D2–4 12 13 मधुरनिःस्वनाः, D7 °स्वराः (for समगतिस्वनाः) Ñ1 सर्वाभरणनिःस्वनाः, D1 सर्वाश्च मधुरस्वनाः (for the post half) —Ñ1 om l 5–8 Ś1 D1–4 12 13 om l 5 —(l 5)

अह्ना तु तासां सर्वासां यौवनं व्यतिवर्तते ।
जाताः सूर्योदये जीर्णा भवन्ति रजनीमुखे ।
पूर्वमप्सरसो दिव्यास्ताः किलोत्तमतेजसः ।
अचिन्तयित्वा देवेशं तत्र क्रीडन्ति नित्यशः ।
तस्य देशस्य रम्यत्वादिन्द्रोपस्थानविस्मृताः ।
शशाप किल ताः सर्वा महेन्द्रः पाकशासनः ।
जरामरणदुःखार्ताः कल्पं कल्पमतन्द्रिताः ।
सर्वा भवत दुर्मेधा अस्मिन्नेव गुहामुखे ।
इति शापपराभूताः शक्रस्यैवाज्ञया हि ताः ।
अशून्यां कुर्वते नित्यं गुहां तां तिमिरावृताम् ।
अभिशापान्महेन्द्रस्य ताः किलाप्सरसस्तथा ।
अहन्यहनि जायन्ते म्रियन्ते च पुनः पुनः ।
गुहायां तु तमोवत्यां गुहाः सन्ति सहस्रशः ।
पार्श्वे त्वस्या महाभीमाः शैलाश्चैव गृहाणि च ।
सीता तत्र विचेतव्या यत्नमास्थाय दारुणम् ।
वानरैस्त्रिदशप्रख्यैर्बुद्धिशौर्यसमन्वितैः ।

22

Before 998*, Ñ2 V B1 (l 37–38 only) 2 3 ins; B4 D11 ins before 4 45 1, D7 ins after 4 44 7

गताः स्वां स्वां ततः सेनां वानरा बलदर्पिताः ।
उद्योगमाज्ञापयितुं सत्वरं ते ततस्ततः ।
तेभ्यश्च बलमुख्येभ्यो मुख्यानुद्धृत्य यूथपान् ।
बालवृद्धातुरांश्चैव स्त्रियश्चैव व्यसर्जयन् ।

V2 सर्वा (for सन्ता) B4 नियुक्ता (for -निर्मुक्ता) B4 पन्नपरमथ स्त्रियः (for the post half). —After l 5, B4 ins l 2 of 940* and om l 6–12 —(l 6) D11 13 अथ (for अह्ना) Ś1 D1–4 11–13 transp तु and तासां Ñ2 D7 परिवर्तते, D1 3 व्यतिरिच्यते, D11 तु निवर्तते (for व्यतिवर्तते). —(l 7) Ś1 D1–4 12 13 अह्ना (for जाताः) Ś1 D12 तीर्णा, L(ed) जाना (for जीर्णा) G(ed) रजनीक्षये Ś1 D1–4 12 13 पतति दिवसक्षये, D11 पतन्ति च दिनक्षये (for the post half) —Ś1 D1–4 12 13 om l 8 —(l 8) V2 सर्वम् (for पूर्वम्) —(l 9) V1 B1–3 तं देशं (for देवेशं) Ś1 Ñ1 D2–4 12 सघशः, D1 सर्वशः, D13 [अ]-संशयं (for नित्यशः) —(l 10) V1 तत्र (for तस्य) D3 सस्पर्श- (for रम्यत्वाद्) Ś1 D1 2 4 12 13 शक्र- (for इन्द्र-) V1 B1 -विद्रुताः (for -विस्मृताः) Ñ1 तत्प्रकाचन-मुविस्मिताः (hypm), V3 उद्रप्रस्थानविस्मृताः, D3 -भुक्तोपस्थान-विस्मिताः (for the post half) —V2 om l 11–14. —(l 11) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ताः शशाप (D1 3 शशाप ताः) महातेजाः (for the prior half) —(l 12) Ś1 D2 3 12 13 काल्य(D12 °ल्ये) काल्य(D13 °ल)म्, D1 कारय कल्पम् (for कल्पं कल्पम्) Ñ2 अतन्त्रिताः —(l 13) Ś1 Ñ1 D12 भवतु (for भवत) V1 D1 सर्वाभरण Ñ1 D1 2 13 निर्मेधास् (for दुर्मेधा) Ñ1 D2–4 13 तस्मिन्, D1 ह्यस्मिन् (for अस्मिन्) D3 गुहापुरे —(l 14) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 शापह(D12 °हृ)तास्तास्तु, B4 शापपरास्तास्तु B2 om हि ताः Ś1 D2 12 13 शक्रस्य परमाः स्त्रियः, Ñ1 D1 3 4 शक्रस्यावज्ञया स्त्रियः, B4 शक्रस्यैवाज्ञया मतः (for the post half) —(l 15) Ñ1 illeg after अ up to सन्ति in l 18 Ś1 V1 2 D1 कुरुते, (for कुर्वते) V2 तिमिरावर्तीं Ś1 B4 D1–4 12 13 तां गुहां तिमिरावर्तीं (for the post half) —(l 16) V1 अपि (for अभि) Ś1 B4 D1–4 11–13 अभि(D1 इति, D3 अपि)शापान्महेन्द्रेण (for the prior half) Ñ2 V1 2 B2 4 D1 7 तदा, D3 पुरा (for तथा) D11 ते किलाप्सरसां गणाः (for the post half) —(l 17) D3 जायन्ते (for म्रियन्ते) V2 तु (for च) —(l 18) D13 गुहाया (for गुहायां) Ś1 B4 D1–4 12 13 तिमिरावत्यां (for तु तमोवत्यां). D7 सर्वा (for गुहाः) —Ñ1 illeg for l 19 (except स्तथा [see var]) —(l 19) V1 B1 4 D1 3 पार्श्वेषु (for पार्श्वे तु). Ś1 D12 त्वस्य-, G(ed) स्थूला (for त्वस्या) Ś1 D2 4 12 13 गुहा- (for महा-). Ś1 D1–4 12 13 शिलागृहगणा(D13 °ता)स्तथा, B4 शैला गृहशतानि च (for the post half) —(l 20) V2 आसाद्य (for आस्थाय) Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 य(Ñ1 illeg after य up to तै)त्नवद्भिः समाहितैः (for the post half) —After l 20, Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 ins

कुरूंस्तान्समतिक्रम्य भीमगम्भीरनिःस्वनाः ।
अपावृत्ता बृहद्वृक्षैर्गुहा पतगसेविता ।
अतीत्य च महान्यत्नः कर्तव्यो मार्गणे पुनः ।

[Ñ1 illeg for l 1 (except कुरू) —(l 1) D1 गुहा ता (for कुरूंस्तान्) D3 गुहा प्रतिभयाकारा (for the prior half) Ś1 भीमा (for भीम-). D1 -निस्वना, D3 -निःस्वना (for °नाः) —(l 2) Ñ1 illeg from बृहद् up to पतग D12 महा- (for बृहद्) D1 3 अपावर्तीयैर्वृक्षैः सा गुहा पतग(D1 पन्नग)-सेविता —(l 3) Ś1 D12 अतीव (for अतीत्य)]

—Ś1 D1–4 12 13 om l 21 —For l 18–21, D11 subst, while B4 subst for l 20–21

तत्र पर्वतशृङ्गेषु निर्झरेषु गुहासु च ।
उद्यानेषु च दिव्येषु गन्धर्वनगरेषु च ।
कान्तारेषु च दिव्येषु पुराणेषु वनेषु च ।
रावणः सह वैदेह्या मार्गितव्यस्ततस्ततः ।

[(l 2) D11 सर्वेषु (for दिव्येषु) and -भवनेषु (for -नगरेषु) —(l 3) D11 सर्वेषु (for दिव्येषु)]

—Thereafter D11 cont l 13–14 and l 17–19 of 931*

22

(l 1) Ñ2 B4 तदा (for ततः) D11 -गर्विता (for -दर्पिताः) —(l 2) V3 illeg from तु up to न्य in l 4. V1 सत्वरास्ते, D11 सचरत (for सत्वरं ते) B4 यतस् (for ततस्). —(l 3) B4 स्वेभ्यश् (for ते°) D11 हरि- (for बल-) Ñ2 B4 उत्कृत्य, V1 B2 3 उत्सृत्य (for उद्धृत्य) —(l 4) B2 वानरांश्च (*sup. lin* also as above) (for स्त्रियश्चैव).

जडक्लीबान्धबधिरानविक्रमसहानपि ।
बालानविदितार्थांश्च पुत्रांश्चैव न्यवर्तयन् ।
आविश्य गृहकर्माणि सर्वे ते स्वेषु बन्धुषु ।
विधिवत्प्रस्थिता वीरा सुग्रीवमुपतस्थिरे ।
कृतकृत्या वय राजन्कृतप्रस्थानिकक्रमा ।
न शोचितव्य रामेण जनकस्य सुता प्रति ।
यदि सीता हृता राजन्नपि सेन्द्रैर्दिवालयै ।
तत्राप्यधिगमिष्यामो रावण च निशाचरम् ।
सर्वथा न भविष्यन्ति तेऽत्रकाशा महाभुज ।
यान्वय न विचेष्यामस्त्वन्नियोगपरायणा ।
अस्मदागमन राजन्हृष्टेन प्रतिपाल्यताम् ।
ततो द्रक्ष्यति वैदेहीं निहते राक्षसाधमे ।
इद प्रथममस्माक भर्तु शासनमागतम् ।
अवश्य प्रतिमोक्तव्य यादृश भर्तृज गुरो ।
उपकार हि को भर्तुर्न प्रकुर्यात्कृते सति ।
निष्क्रयोऽय स्वभक्तस्य भर्तु पार्श्वासनस्य च ।
ते वय तत्र वैदेहीमानेष्यामो हि राघव ।
इहास्स्व नरशार्दूल त्यज शोकमरिंदम ।
इति तान्ब्रुवत सर्वान्वानरान्वारणोपमान् ।
उवाच राजा सुग्रीवो वचन हेतुमन्महत ।
देवदानवगन्धर्वमहर्षितनया गुणै ।
उत्तमैरुत्तमबला भवन्त सततोत्थिता ।
युष्मद्बलमुपाश्रित्य मयेद रक्ष्यते वनम् ।
भवता च प्रयत्नेन प्रतिज्ञा सफला भवेत् ।
यथोद्दिष्टा महाशैला काननानि महान्ति च ।
मद्योऽथ विपुला वाप्य पादपाश्च सरांसि च ।
यानि गन्धर्वमुख्याना भवनानि वनानि च ।
किनराणा निवासाश्च मयोद्दिष्टा यथायथम् ।
तेषु सर्वेषु वैदेही विचित्यागन्तुमर्हथ ।
वयमप्यभिपश्याम कार्यशेषमनन्तरम् ।
इति तेनाभ्यनुज्ञाता कृत्वा ते त प्रदक्षिणम् ।

V2 D11 विसर्जयत् (for न्यवर्तयन्) B4 बालवृद्धान्स्त्रियश्चापि विसर्जयितुमारभन् —(l 5) B2 3 जडान् (for जड-) V1 जडा क्लीबा वृद्धास्तान् (subm) (for the prior half) B4 अपनीय जराविष्टान्व्याधिताश्च प्लवगमान्, D11 त्यक्त्वा क्लीबानबुद्धिकान्विक्रमे च महत्यपि —(l 6) V1 अविदित्वा वृद्धाश्च (hypm) (for अविदितार्थांश्च) —V3 illeg from पुत्राश्च up to l 8 V1 (with hiatus) अथाश्चैव व्यमर्जयन्, B4 सुतान्भ्रातृंश्च वानरान् (for the post half) —(l 7) B4 -कृत्यानि (for कर्माणि) D11 च स्व- (for स्वेषु) —(l 8) D11 महृष्टा ह्यमतो वीरा (for the prior half) —(l 9) B2 3 कृत प्रास्थानिक(B2 °क)क्रम , B4 सर्वे च कृतविक्रमा (for the post half) —(l 10) V3 illeg from जनकस्य up to l 12 —(l 11) D11 दिवि (for अपि) D11 दिवोधिपै (for दिवालयै) B4 वय हि यदि सीता ते नीता सेन्द्रै सुरैरपि —(l 12) Ñ2 D7 11 तथा (for तत्र) B2 किं (for च) B4 वैकुन त्यज्यतामिति, D11 वैकुव्य त्यज्यतामिद (for the post half) —(l 13) B4 जनेश्वर (for महाभुज) —(l 14) V1 यावद्वय, V2 * * * न, B3 माधयध्व (for यान्वय न) D11 तान्वय विचरिष्यामस् (for the prior half) —V3 illeg from त्वन् up to l 15 B4 निदेश- (for -नियोग-) —(l 15) B3 आगर्जन (for आगमन) Ñ2 D7 सर्वथा, V1 कष्टेन, B2(*sup lin* also as above) 3 कृत्स्नेन (for हृष्टेन) —(l 16) B2(before corr) 3 4 राक्षसाधिपे (for °धमे) —V3 illeg for l 17–19 —(l. 18) B4 प्रतिकर्तव्य (for °मोक्तव्य) D7 11 यद्वृण (for यादृश) Ñ2 तादृश, D11 भक्तिज (for भर्तृज) —(l 19) B4 D11 उपकारो (for °र) V1 B2(before corr *sup lin* ते) 4 यो (for को) D11 मत्यक्ष सत् (for न प्रकुर्यात्) B4 कर्तु शक्येत वानरै (for the post half) —(l 20) B2 निष्कृत्योय, B3 निष्क्रियोय (for निष्क्रयोऽय) Ñ2 D7 सुभक्तस्य (for स्वभक्तस्य) V1 नि कृत्यो वमतृभक्तस्य, V2 3 नि कृत्योय सुभक्तस्य (for the prior half) Ñ2 D7 भर्तुराश्वासनस्य च (for the post half) D11 निश्चयो यस्य भक्तस्य राजपार्श्वे गतस्य च —V3 illeg for l 21–23 —(l 21) B4 परतप (for हि राघव) —(l 22) Ñ2 V1 इहस्थ, B2–4 इहस्थो (for इहास्स्व) —(l 23) V1 वदत (for ब्रुवत) B3 वानरोत्तमान् (for वारणोपमान्) B4 इति ब्रुवाणास्तान्सर्वान्वानरान्वानराधिप —(l 25) B4 -सकाशो (for -गन्धर्व-) B4 -सदृशो (for -तनया) —(l 26) D7 उत्तरर् (for °मैर्) B2 3 -गुणा (for -बला) V2 प्लवत (for भवन्त) B4 सहसोत्थिता —(l 27) B2 3 युष्मद्बल समाश्रित्य(B3 °साद्य) (for the prior half) Ñ2 V2 3 B4 रक्ष्यते बल, D11 रक्ष्यते बलात् (for रक्ष्यते वनम्) —(l 28) B4 भवता च क्रमेणेद विस्तरिष्यामि कारण —After l 28, D11 ins

यथा रामस्य योग्योऽह भविष्यामीह वानरा ।
भवद्भि सचिवैर्वीरैस्तथा नीतिर्विधीयताम् ।

—(l 29) B4 मया (for महा-) D11 यथादिष्टा मया शाला (for the prior half) D11 वनानि (for महान्ति) —(l 30) D7 विपुलाप्याह (metri causa) (for विपुला वाप्य) B4 नद्यश्च विपुला रम्या (for the prior half). Ñ2 V1 3 पादयोश् (for पादपाश्) —(l 31) V1 -मुख्यानि (for मुख्यानां) D11 वनान्युपवनानि च (for the post half) B4 या गति सर्पमुख्याना गधर्वभवनानि च —After l 31, B2 ins

वृक्षषण्डाश्च विस्तीर्णान्सर्वांश्च वनपादपान् ।
सिंहशार्दूलजुष्टेषु महत्सु शिखरेषु च ।
महत्सु द्रुमखण्डेषु मृगेषु च गुहासु च ।
चक्रुरन्वेषण देव्या सीतायास्तु वनौकस ।

—(l 32) D11 दिष्टा (for [उ]द्दिष्टा) V2 B4 D7 -तथ, V3 D11 तथा (for -यथम्) —(l 33) V1 B4 विचित्वा, D11 विदित्वा (for विचित्य) B3 विचेतु गतुम् —(l 34) B3 सम्प्रति (for अप्यभि-) V1 [अ]तिवत्स्याम , B4 [अ]भिगच्छामो (for [अ]भिपश्याम) Ñ2 V3 -[अ]शेषम् (for -शेषम्) B4 येषां कृत्य भविष्यति, D11 शेष कार्यमनतर (for the post half). —(l 35) V2 ते तत्, B4 चैन (for ते त) —(l 36) B2

प्रातिष्ठन्त हरिश्रेष्ठा यथा सविहिता दिश ।
तदग्रशासन भर्तुर्विज्ञाय हरिपुगवा ।
शलभा इव सच्छाद्य मेदिनी सप्रतस्थिरे ।

Colophon

23

Before 4 47, D11 ins

आगतान्वानरान्दृष्ट्वा रामो व्यसनकर्शित ।
लक्ष्मण समभिप्रेक्ष्य दीनो वचनमब्रवीत् ।
ये गता वानरा शूरा मैथिलीं परिमार्गितुम् ।
न दृष्टा मैथिली तैस्तु मम भाग्यविपर्ययात् ।
किं तु शक्य मया कर्तुं कालोऽयं दुरतिक्रम ।
येन मे मरणान्ताय हृदि शोको निवेशित ।
सुमध्या यदि सुश्रोणीं सीता कमललोचनाम् ।
न पश्यामि विशालाक्षीं नाह जीवामि लक्ष्मण ।
तमेववादिन दीन मन्द दशरथात्मजम् ।
सुग्रीवो विपुलग्रीवो बुद्धिमानिदमब्रवीत् ।
मा शोच पुरुषव्याघ्र न शोको वीरसमत ।
शौर्यं दान दमश्चैव बल सत्त्व च ते ध्रुवम् ।
त्वयि बुद्धिर्धृतिर्दाक्ष्य लोकाश्च सचराचरा ।
गुणोत्तराणि सर्वाणि सन्ति राघव सर्वदा ।
यश्च शोकाभिभूतस्त्व यश्च निश्वससे मुहु ।
तेनास्मि भृशमुद्विग्नस्तेनास्मि विमुखीकृत ।
यो हि व शोकसतापो हृदये समवस्थित ।
अपनेष्याम्यह तेन तमो ज्योति प्रभा यथा ।
प्लवगेभ्यश्च सर्वेभ्यो ज्ञानविज्ञानकोविद ।
हनूमान्सर्वकार्येषु निश्चितार्थो नराधिप ।
स दक्षिणा दिशा वीरो मया तु प्रेषितो बली ।
अङ्गदश्च महाबाहुर्गजो गवय एव च ।
या दिश प्रस्थित क्षुद्रो राक्षसो लोककण्टक ।
तत्र ते वानरा वीरा मैथिलीं मार्गितु गता ।
न विषीदन्ति राजान शोकेनाभिपरिप्लुता ।
राजवशप्रसूतस्त्व राघवाणा कुलोद्वह ।
ज्ञानविज्ञानसम्पन्नो नीतिमान्सत्यवाञ्शुचि ।
कृतास्त्रो वीर्यवान्वीरो न त्व शोचितुमर्हसि ।
ज्ञास्यते स प्रवृत्ति तु हनूमान्वानरर्षभ ।
अङ्गदश्च महाबाहुर्नलो नीलश्च वीर्यवान् ।
एषा दिक्सुमहावीर्यैराक्रान्ता वानरर्षभै ।
एता दिश विचिन्वन्तो नून ज्ञास्यन्ति जानकीम् ।
कर्मणा मनसा वाचा हनूमान्पवनात्मज ।
निश्चित कार्यतत्त्वज्ञो देशकालविभागवित् ।
स गिरींश्च नितम्बांश्च शीघ्रवेगाश्च निम्नगा ।
ज्ञास्यते हरिशार्दूलो हनूमानत्र सशय ।
उद्यानानि विचित्राणि पर्वतोपवनानि च ।
सरासि सरितश्चैव तडागानि गृहाणि च ।
शून्यान्मार्गान्गिरीन्दुर्गान्प्रमदाभिश्च वर्जितान् ।
नरैर्विहीनान्कच्छांश्च तास्तान्पर्यटते हरि ।
एतत्ते सर्वमाख्यात त्यज शोक नराधिप ।
हनूमान्कार्यसिद्धेर्न सलहायो गमिष्यति ।

Colophon (Sarga no 45)

24

After 4 62 12, Ś1 Ñ (Ñ1 partly illeg.) D1(Ñ D1 l 1-16 only) 2-4 11-13 ins , V1 2(after 4 62 12ab due to om) 3 B ins l 1-16 after 4 62 12 and l 17-60 (V3 missing from l 17 up to तेनाश in l 31) before 4 62 14, D7 ins l 1-16 after 4 62 12, l 17-31 after Sarga 58 and l 32-60 before 4 62 14 ,

क्रोशमात्रमितो गत्वा विन्ध्यादस्मान्नगोत्तमात् ।
शतयोजनविस्तीर्णं लङ्घयध्वं महोदधिम् ।
तत्र त्रिकूटशिखरे निविष्ट रावणालयम् ।
लङ्का द्रक्ष्यथ दुर्धर्षां निहिता यत्र मैथिली ।
रक्ष्यमाणा सुभीमाभी राक्षसीभिर्यशस्विनी ।
तर्ज्यमाना च बहुशस्तस्य रौद्रस्य शासनात् ।
कृतार्थाश्च प्रतीताश्च ता च दृष्ट्वा यशस्विनीम् ।
धर्षयित्वा ततो लङ्का पुनरेष्यथ वानरा ।
न खल्वस्ति बल किंचिन्मम ज्ञातुमनागतम् ।

प्रतिष्ठतु (for प्रातिष्ठन्त) B4 प्रतिष्ठतु कपिश्रेष्ठा यथा सभावित तथा —(l 37) B2 3 तदुग्र (for °ग्र) D11 सर्वं विज्ञाय वानरा (for the post half) —(l 38) B1 सस्थाय (for संच्छाद्य) Ñ2 सप्रतिस्थिरे —*Sarga name* Ñ2 V B3 4 D7 11 वानरप्रयाण (D11 °ण) —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B3 om , Ñ2 44, V2 43, V3 B4 48, B2 46, D7 47, D11 42

24

(l 1) D11 इद (for इतो) Ñ2 V B D7 दक्षिणस्योत्तर गिरिं (B4 °रे), D1 3 4 दक्षिणस्योदर्येगिरा (D3 °रे , D4 °रिं) (for the post half) —(l 2) Ñ2 V B D1.3 4 7 11 स्थयित्वा (for °यध्व) D3 4 11 महार्णव (for महोदधिम्) —(l 3) D11 तस्य (for तत्र) D2 13 -शिखरैर् (for °रे). Ñ2 V B D7 विष्ठिन, D2 13 °ष्टा, D4 °ष्टे (for निविष्ट). B2 वानरालय (for रावणालयम्) G(ed) रक्षिना रावणेन या (for the post half) —(l 4) D13 द्रक्ष्यति (for द्रक्ष्यथ) D2 विहिता (for निहिता) and मैथिली (for °ली) —D2 reads accusatives in place of nominatives in l 5-6 —(l 5) Ñ2 V B D1 2 7 11 13 सुघोराभी, D3 4 [अ]तिघोराभी (for सुभीमाभी) Ñ2 V B D7 त(B3 D7 इ)तस्तत , D1 मनस्विनीं, D3 4 11 तपस्विनी, D13 °नीं, G (ed) समतत (for यशस्विनी) —(l 6) Ñ2 V B D1 3 4 7 निर्भर्त्स्यमाना, D11 भर्त्स्यमाना च (for तर्ज्यमाना च) V2 तु (subm) (for तस्य) B3 om (hapl ?) रौद्रस्य —(l 7) V3 प्रतीतार्था , D4 प्रत्रीराश्च (for प्रतीताश्च) D1 3 4 11 सीता (for ता च) Ñ2 V B D7 सीता दृष्ट्वा(V2 दृष्ट्वा सीतां) तपस्विनीं (for the post

अनुभावात्तु जानामि महर्षेर्भावितात्मन ।
हिमवन्त गमिष्यामि शक्रश्वशुर गिरिम्।
तत्र मे दयिता भार्या ज्ञातयश्च कृतालया ।
विशालशिखर प्राशुर्मलयस्याविदूरत ।
वानरा गम्यतामेष समुद्रस्योत्तरे गिरि ।
य शक्तो योजनशत निरालम्बो विहायसि ।
क्रमितु सागर शूरा स सर्वैर्विनियुज्यताम्।
इति तस्मिन्ब्रुवत्येव विहगप्रवरे वच ।
उवाच जाम्बवान्वाक्य तत्कालसदृश हरि ।
सर्वं साधु च युक्त च भवानर्थं च भाषते।
वृद्धभावानुरूप च हित रघुकुलस्य च।
अस्माक महती चिन्ता कथ सागरलङ्घनम्।
भवेदिति महासत्त्व तेन स्मो व्याकुलीकृता ।
तत्र वै मतिसाहाय्य भवान्नो दातुमर्हति।
परे पारे समुद्रस्य प्लवने पतता वर।
श्रुत्वैतज्जाम्बवद्वाक्य सपाति प्राब्रवीद्वच ।
तदैव स दुरात्मा वै रावण स्याद्धतो मया।
यदि पक्षौ न दग्धौ मे भवेता सर्यतेजसा।
ममासाद्य क्रुद्धस्य सपात राक्षसाधम ।
लङ्का च त्वरितोऽभ्यागात्स्सीत सहजीवित ।
न जीवेदिति मे बुद्धिस्तत्त्वमेतद्ब्रवीमि व ।
सोऽह वृद्ध कपिश्रेष्ठास्तेनाशक्त पराक्रमे।
लङ्का नेतु न शक्ष्यामि स्वय व प्लवगोत्तमा ।
असौ ममात्मजो दक्ष सुपार्श्वो नाम वानरा ।
स हि गन्तुं समर्थस्ता लङ्का रावणपालिताम्।
इत्युक्त्वा पतगेन्द्रोऽसौ स्वपुत्र मनमास्मरत ।

half) —(l. 8) Ñ2 V B D1 3 4 7 11 पुरीं (for ततो) —(l 9) D1 3 4 मत (for बल) B1 प्लवगमा (for अनागतम्) —(l 10) B1 सप्रभावात् (for अनु°) V3 D3 4 11 च (for तु) —(l 11) D3 शकरस्य (hypm) (for शक्र-) —(l 12) Ñ2 V B D7 11 यत्र (for तत्र) Ñ1 illeg, Ñ2 V B D1-4 7 11 13 तनयश्च कृतालय (D1 3 4 °यौ) (for the post half) —(l 13) D1 11 विशाल (for °ल) B1 2 4 D13 -शिखर- (for °र) V B1 D13 विदूरत (for [अ]वि°) B2 मलयश्च विदूरत, L (ed) मलयादविदूरत (for the post half) —(l 14) D1 3 4 तत्र (for एष) V1 2 D11 [उ]त्तरो (for °रे) Ñ2 V3 B D7 दक्षिणस्योत्तरो गिरि, D1 3 4 दक्षिणस्योदधेर्गिरि (D1 °रीं) (for the post half) —(l 15) B1 समुद्र (for य शक्तो) D2 निरालव (for °लम्बो) Ñ1 illeg, Ñ2 V B D3 4 7 निरालवमपर्वत, D1 निरालवनमबर (for the post half) —(l 16) Ñ2 V B D7 11 वानर शूर, D1 3 4 वानरश्रेष्ठा (for सागर शूरा) Ñ2 V B2-4 D7 11 12 सर्वै स (by transp), D1 3 4 सोत्र वै (for स सर्वैर्) V3 परिपूज्यता, D12 विनियोज्यता (for विनियुज्यताम्) B1 सर्वं परिनियुज्यता (for the post half) —(l 17) D3 4 11 [ए]तद् (for [ए]व) D13 -प्रचुरे (for प्रवरे) D3 4 तत (for वच). D11 विहगे प्लवगेश्वर (for the post half) V1 2 B D7 एव कथयतस्तस्य सपाते सु(B4 °तेश्च)महात्मन —(l 18) V1 2 B D7 नीरस (for वाक्य) V1 2 B D7 वच, D3 4 11 कपि (for हरि) —(l 19) B4 साधुषु, D12 सायुध- (for साधु च) V1 B2 3 प्रयुक्त च, V2 समायुक्त, B1 D7 सुयुक्त च (D7 तु) (for च युक्त च) V2 भवानस्य (for °र्थं) V1 2 प्रकाशते, B D7 प्रभाषते (for च भाषते) —(l 20) D4 वृद्धस्य च (for वृद्धभाव) V1 2 कपि- (for रघु) —(l 21) B D7 तु विचिंतेय (for महती चिन्ता) —(l 22) V1 2 B D7 -प्राज, D13 मरवे (for -सत्त्व) V1 2 D2,11-13 [आ]स्म, D4 [अ]स्मि (for स्मो) D13 व्याकुलीकृते (for °ता) —(l 23) V1 2 B D3 4 7 11 नो, D2 [ए]व (for वै) B1 3 गति- (for मति) V1 2 B D3 4 7 11 वै (for नो) —(l 24) V1 2 B D7 पर पार (for परे पारे) V1 2 B D7 यथा नो (V1 वो) गमन भवेत् (for the post half) —After l 24, B3 ins

तत्रैव हि दुरात्मासौ रावणस्याकुतोभयात ।

—(l 25) D3 13 [इ]व (for [ए]तज्) —For l 25, V1 2 B D7 subst

तमेव भाषमाण तु युक्तमित्यङ्गदोऽब्रवीत ।
अथाङ्गदमुवाचेद सपातिर्मधुर वच ।
न मे दाशरथे स्नेहादकार्यमिह विद्यते ।
किं करिष्याम्यशक्तस्तु प्लवने प्लवता वर ।

[(l. 1) V1 तद् (for तम्) V1 पूजाम् (for युक्तम्) —(l 4) V2 पतना वर (for प्लवता वर)]

—(l 26) V1 2 B D7 हि, D3 मु- (for स) V1 2 B1,4 D7 दुरात्मासौ, B2 3 दुरात्मानो, D11 दुरात्मा तु B1-3 स्पर्धि (B1 °र्धं) तो, D11 चोधृतो (for स्याद्धतो) —(l 27) V1 damaged for न दग्धौ मे —(l 28) V1 2 B1-3 मामासाद्य हि सक्रुद्ध (B1 °द्ध), B4 D7 समासाद्य हि स (D7 मा) क्रुद्ध (for the prior half) Ś1 D12 सपाते, V1 B D7 समरे V2 सागरे, D3 4 प्रहार (for सपात) V1 राक्षसाधिप (for °धम) —V1 2 B D2-4 7 11 13 om l 29 —(l 30) V1 B1 4 बुद्धिम (by transp), D4 मे बुद्धिम् (for मे बुद्धिस्) V2 न जीवति हि बुद्धिर्मे (for the prior half) D4 अलम् (for तत्त्वम्) V1 2 B1 3 4 D7 ते, B2 [अ]ह, D3 च (for व) —(l 31) V3 missing up to श V1 2 B D7 न च शक्त (for तेनाशक्त). D7 ब्रवीमि ते (for पराक्रमे) —V1 damaged for l 32 —(l 32) V3 B1-3 D7 शक्नोमि (for शक्ष्यामि) D11 श्रूयता (for स्वय व) V2 B1-3 त्वा प्लवगेश्वर, V3 B4 D7 त्वा प्लवगोत्तम (for व प्लवगोत्तमा) —(l 33) D11 सोम्यो (for असौ) B4 [अ]ग्रज (for [आ]त्मजो) V B D7 श्रीमान् (for दक्ष). D3 4 आस्ते मे मलये पुत्र (for the prior half). V1 2 नाम वेगन, V3 B D7 नामवेयन, D3 4 11 नाम धार्मिक, D13 नाम वानर (for नाम वानरा) —(l 34) V B D7 एष नेतु (for स हि गन्तु). V B D7 त्वां (for ता). —(l 35) V B2-4 D7 पतगेंद्रस्तु, B1 पतगश्रेष्ठ (for पतगेन्द्रोऽसौ). V2 B1-3 D11 स्व पुत्र,

अथ प्रादुरभूत्तत्र दारुणं सुमहाद्भुतं ।
पक्षावाक्षिप्य विक्षिप्य तस्य पुत्रः प्रवर्तितः ।
सपुष्पाङ्कुरशाखाग्राः पतन्तीव महीरुहाः ।
तत्र प्रमाणाभ्यधिको गृध्रः पक्षी महाबलः ।
महानचलसंकाशो वानरानभ्यवर्तत ।
ततः सपातिपुत्रस्तु सुपार्श्वः समुपागतः ।
उवाच पितरं पुत्रः किमर्थं संस्मृतोऽस्म्यहम् ।
अस्य पुत्रस्य संपातिः कथयामास विस्तरम् ।
कथयित्वा च तत्सर्वं सुपार्श्वं समचोदयत् ।
स तमर्थं पितुः श्रुत्वा सुपार्श्वश्चेदमब्रवीत् ।
त्यज्यतां मानुषी चिन्ता तरिष्यामि महार्णवम् ।
बलं प्रमाणं तेजश्च परैरनुपमं मम ।
तेजो वेगः प्रभावश्च मय्येव ध्रुवमव्ययम् ।
शिखरात्तु महेन्द्रस्य पर्वतस्य प्लवंगमाः ।
वर्तते योजनशते लङ्का सा यत्र रावणः ।
शीघ्रमारुह्यतां पृष्ठमिदानीं प्रापयाम्यहम् ।
वेगेन च गमिष्यामि परं पारं महोदधेः ।
अथोवाच महातेजा गृध्रराजमिदं वचः ।
अङ्गदः प्रश्रययुतं मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
सदृशं चानुरूपं च बलं वै भाषते भवान् ।
कृतमेतावतास्माकं यत्प्रवृत्तिरुपागता ।
वीर्यविक्रमसंपन्नाः सर्वे सन्ति च वानराः ।
उत्प्लुत्य वै महेन्द्रं वै गिरिं गच्छेयुरर्णवम् ।
विश्राम्य त्वं महातेजाः सह पित्रा महाबल ।
कृता हि गमने बुद्धिर्मया रावणसंसदि ।

D7 पुत्र स (for स्वपुत्र) —(l 36) V B D3 4 7 11 मारुतं (for दारुणं) D3 4 स (for सु-) —(l 37) D3 पक्षौ विपतितस्तस्य, D4 पक्षा विक्षिपतस्तस्य, D11 पक्षा वाक्षेपविक्षिप्तस् (for the prior half) D3 4 प्रकर्षेण (for तस्य पुत्रः) —For l 37, V B D7 subst

पक्षक्षेपपरिक्षिप्ता सुपार्श्वेऽभ्युपयास्यति ।

[V2 3 B4 पक्षाक्षेप (for पक्ष°) V1 परिक्षिप्ता (for °क्षिप्ता) B2 पक्षक्षेपापनिक्षिप्तः, D7 पक्षक्षयात्परिक्षिप्त (for the prior half) B1 त्वभि- (for ऽभि-)]

—V1 damaged for l 38 —(l 38) D3 4 कुसुम, D13 समुत्थ- (for सपुष्प-) D3 4 11 नृत्यति (for पतन्ति) V2 3 B D7 नृत्यन्तीव गिरेर्द्रु(D7 °रिद्रु)मा (for the post half) —V2 om (hapl) l 39–40 —(l 39) V1 B D3 4 7 11 ततः (for तत्र) V1 3 B D2–4 11 गृध्रपुत्रो, D7 12 13 गृध्रपक्षी (D7 °राजो) (for गृध्रः पक्षी). —(l 40) V1 3 B D7 महापर्वत (for महानचल-) V3 B D7 उप(B1 4 D7 अन्व)-पद्यत (for अभ्यवर्तत) —(l 41) V2 3 B2–4 D3 4 7 11 तत्र (for ततः) V B D7 सत्समागतः (for समुपागतः) —(l 42) D3 4 11 वाक्यं (for पुत्रः) V B D7 उवाच पितरं वाक्यमाहूतस्तात किं त्वहं —(l 43) V B D2 7 11 13 अथ, D3 4 अग्रे (for अस्य) —(l 44) B2 D12 तु (for च) V B D7 गमनं (for तत्सर्वं) D3 4 13 समनोदयत् (for समचो°) V1 लङ्कायां प्रत्यचोदयत्, V2 3 B D7 लङ्कां प्रत्यभ्यचोदयत् (for the post half) —(l 45) V D7 एतद्, B एवम् (for स तम्) V3 सर्वं (for अर्थं) D2–4 11 13 transp स and तमर्थं V B D2–4 7 11 13 [अ]गदम् (for चेदम्) —(l 46) V D11 12 मानसी, B D7 मनसः, D2–4 13 मानसी (for मानुषी) D2–4 7 13 चिंता (for चिन्ता) B1–3 तारयिष्ये (for तरिष्यामि) B4 तारयिष्यामि सागरं (for the post half) —(l 47) D7 प्राणश्च (for प्रमाणं) V B D3 4 7 11 शक्तिश्च (for तेजश्च) V2 मम (for मम) —(l 48) V1 तेजस्तेज, V2 3 B D3 4 7 ओ(B1 मु)जस्तेज, D11 तेजश्चैव, G(ed) वेगस्तेज (by transp) (for तेजो वेगः). V1 ध्रुवनिश्चय, V2 3 B D7 ध्रुवमक्षय (for ध्रुवमव्ययम्) —(l 50) V B D7 संविशे (for वर्तते) V B D3 4 7 11 13 सा लङ्का (by transp) —(l 51) D2 13 प्रणयामि (for प्रापयामि) —For l 51, V B D3 4 7 11 subst

क्षिप्रमारोह मे पृष्ठं शीघ्रगोऽहं महाबल ।

[D3 4 11 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D4 पृष्ठे]

—(l 52) V B D3 4 7 11 अहं त्वां प्रा(B4 तत्प्रा)पयिष्यामि (for the prior half) —(l 53) D3 4 11 -पुत्रम् (for -राजम्) —(l 54) V1 3 B1 D7 प्लवगश्रेष्ठो, V2 B2–4 प्लवतां श्रेष्ठो, D11 प्रश्रयमिदं, G (ed) वदतां श्रेष्ठो (for प्रश्रययुतं) V B D3 4 7 11 उत्तमं (for अब्रवीत्) L (ed) पौरुषोद्योगसंयुतं (for the post half) —(l 55) V B D3 4 7 11 वचनं (for बलं वै) V2 महान् (for भवान्) —(l 56) V1 2 B1 2 D7 कृतमेतावदस्माकं, V3 B4 कृतमेतद्यदस्माकं, B3 त्वत्कर्मे तावदस्माकं (for the prior half) V B D7 निवेदिता (for उपागता) —(l 57) V B D7 दिव्य- (for वीर्य-) V B D2–4 7 11 13 बहवः सति (for सर्वे सन्ति च) —(l 58) D2 13 उत्पात्य (for उत्प्लुत्य) D2 12 13 हि (for first वै) D3 4 उत्थाय हि महेंद्राग्रात्, D11 उत्साद्य हि महेंद्रं हि (for the prior half) D3 4 गृध्र, D11 गृध्र (for गिरिं) —For l 58, V B D7 subst

उत्पात्य तु महेन्द्रं ये गृध्र गच्छेयुरम्बरम् ।

[V B4 D7 हि (for तु) B1 गृध्र (for गृध्र)]

—B4 cont

ते गच्छन्ति समुद्रस्य पारं नदनदीपते ।

—(l 59) V1 3 B1 2 (before corr) 3 D3 11 विश्रम (for विश्राम्य) V1 2 B1–3 D7 महाबुद्धे, V3 B4 °बाहो (for महातेजाः) V B D7 परंतप (for महाबल.) —Ś1 D12 om l 60 —(l 60) B2 3 [अ]ति-, D2 13 [अ]भि- (for हि) V3 राघव-, B4 वानर- (for रावण) V1 -सम्मद, B1,3 -दर्शने, D2 4 13 -सदनि, D3 -वेश्मनि, D7 -सन्निधो (for -संसदि)

25

After 4 66 5, Ś1 Ñ1 (partly illeg) 2 V1 3 B1 3 4 D1-4 7 11-13 ins

एव भवतु विक्रम्य लङ्घयिष्यामि सागरम्।
कृतार्थश्च निवर्तिष्ये श्रद्दध्वं मे प्लवगमा ।
यद्येतच्छतकृत्वोऽपि गन्तव्य शतयोजनम्।
अहमेत गमिष्यामि प्रीता सन्तु वनौकस ।
वल च मम वीर्यं च पिता यश्च मम प्रभु ।
मातुश्च मम यद्वृत्त तत्सर्वं श्रोतुमर्हथ ।
प्रत्ययार्थं स्ववीर्यस्य कुल वक्ष्यामि यादृशम्।
न विस्मयकृताद्भावादौत्सुक्यात्प्रवदाम्यहम्।
इद केसरिणस्तस्य पितुरासीन्मया श्रुतम्।
मम जन्म यथासत्यमद्भुत मातरिश्वन ।
पश्चिमस्य समुद्रस्य तीर्थं पुण्यमृषिस्तुतम्।
प्रभासमृषयो यत्र निमज्जन्ति समाहिता ।
तच्छङ्खशवलो नाम दुष्ट कश्चन दिग्गज ।
स तानृषीन्भीमबलो जघान किल वीर्यवान्।
तदुपस्पर्शन पुण्य गच्छन्तमृषिपूजितम्।
भरद्वाजमृषि दान्त गज सोऽभ्यद्रवद्द्रुतम्।
तत पर्वतकूटस्थ पिता मम महाबल ।
त ददर्श महात्मान हस्तिना समभिद्रुतम्।
ततो नाद महाभीम कृत्वा मम पिता भृशम्।
तस्योपरिष्टान्न्यपतत्कुञ्जरस्य तरस्विन ।
त नखैश्च सुतीक्ष्णाग्रैर्दन्तैश्चैव पिता मम।
सप्रमथ्याक्षिणी तस्य विभेद कपिकुञ्जर ।
अवप्लुत्य च वेगेन पिता मम कपीश्वर ।
तस्य वक्त्रादुभौ दन्तावुज्जहार बलाद्बली।
उत्पाट्य सालवृक्ष च बलेन महता तत ।

25

D1 om l 1-2. Ś1 D2 12 13 transp l 1-2 and l 3-4 —(l 2) D11 तु (for च) Ś1 D13 गमिष्यामि, D2 12 [आ]गमिष्यामि (for निवर्तिष्ये) B3 आवर्तिष्ये कृतार्थश्च, B4 कृताथ सनिवर्तिष्ये (for the prior half) Ś1 D2-4 12 प्रीता सतु, B3 शुश्रूषध्व, D11 शृणुध्व मे (for श्रद्दध्व मे) D13 प्रीता सतु वनौकस (for the post half) —V3 repeats (var) l 3-4 after 8 —(l 3) Ś1 तदेनच्, V1 D13 यदेतच्, V3 (second time) तदद्य (for यद्येतच्) B4 शतकृत्वो D1 एव कृत्वानुगतव्य, D2 यदेतत्कृतकृत्योपि, D11 यद्येतच्छतश कृत्वो, D12 तदेत शतकृत्योपि (for the prior half) D1 मया तु (for गन्तव्य) —(l 4) Ñ2 B3 D7 एव, V1 एत, V3 (first time) एको, B4 D1 3 4 fi एतद् (for एत) V1 क्रमिष्यामि (for गमि°) D1 11 प्लवगमा (for वनौकस) —D1 om l 5-8 —(l 5) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 कुल (for वल) Ñ2 मम पितु, V1 वनौकस, V3 B3 प्रभुर्मम (by transp), D11 मम प्रभो (for मम प्रभु) —(l 6) Ś1 D12 मरुतश्चैव, D2-4 11 13 मातुश्चैव हि (D2 13 च) (for मातुश्च मम) B4 वृत्त हि, D3 मद्वृत्त, D4 यत्सर्व (for यद्वृत्त) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 सर्वं तत् (by transp) (for तत्सर्वं) D13 अर्हति (for अर्हथ). —(l 7) D11 प्रत्ययार्थे —(l 8) V3 न च स्मय Ñ2 V3 B1 D7 11 नोत्सेकात्, V1 B4 नौत्सुक्यात्, B3 नोत्साहात्, D3 4 भवत (for औत्सुक्यात्) —(l 9) Ś1 D12 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of l 11 D1 कृत मया, D2-4 13 श्रुत मया (by transp) (for मया श्रुतम्) D11 श्रुतमासीन्मया पुरा (for the post half) —(l 10) V3 D1 3 4 11 -तत्त्वम्, B3 D7 -तथ्यम् (for -सत्यम्) D13 उद्धृत (for अद्भुत) —(l 11) V3 D11 ऋषिश्रुत, B4 अभिष्टुत, D1 ऋषिस्तुत (for ऋषिस्तुतम्) B3 पुण्यतीर्थमवस्थित (for the post half) —(l 12) Ś1 तत्र-(for यत्र) D1 निमज्जत (for निमज्जन्ति) B4 सुभा-पिता (for समाहिता) Ś1 Ñ1 D2-4 12 13 मज्जन्ति(D3 4 °ते) सुसमाहिता (for the post half) —(l 13) Ś1 D2-4 12 त, V1 D1 11 स (for तच्) Ñ2 V3 B3 D7 शङ्ख(V3 ×)-धवलो, V1 शङ्खवरणो, B4 शृङ्गधवलो (for °शवलो) B1 तत्राथ धवलो नाम (for the prior half) V1 moth-eaten from श्च up to भी in l 14 B3 दृष्ट (for दुष्ट) Ś1 D2 12 13 दृ(L[ed] धृ)ष्ट कश्चिन्महागज , D1 3 4 11 दिग्ग(D1 स ग)ज कोपि दुष्टधी (for the post half) —(l 14) Ś1 Ñ2 D1 2 12 गतान् (for स तान्) B3 बल- (for किल) —(l 15) V3 B3 4 कृत्वा (for पुण्य) D1 तथा वे स वन पुण्य, D11 तथा दु स्पर्शन पुण्य (for the prior half) B1 -सत्तम, D1 -सेवित, D3 -पूजत (for -पूजितम्) —(l 16) V1 moth-eaten for भरद्वाजम् Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 तत्र, L(ed) शान्त (for दान्त) V1 [ऽ]भ्यद्रवत (for °द्रवद्) Ñ2 V1 3 B1 3 D1 3 4 7 तदा (for द्रुतम्) B4 सोभ्यधावद्गजस्तथा (for the post half) —(l 17) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 कूटाग्र , D2 -कूटस्थ (for -कूटस्थ) —(l 18) Ś1 D12 सददर्श, D2 13 स ददर्श (for त ददर्श) —(l 19) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 स तु तूर्णं(B4 °स्त्वरितं) (for ततो नाद) D1 प्रभु , D3 4 11 विभु (for भृशम्) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 रूप कृत्वा पिता मम (for the post half) —(l 20) B3 D7 13 अपतत् (for न्यप°) Ś1 D12 महाबल , D2 13 महाबली (for तरस्विन) —(l 21) Ñ2 V1 B1 3 4 D7 स (for त) D1 11 स (for [ए]व) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 दशनैश्च महाबल (for the post half) D3 4 ददार स महावीर्यस्त नखैश्च महाबल —(l 22) B1 (marg also as above) सप्रदध्य, D1 स प्रमथ्य (for सप्रमथ्य) D11 प्रममाथा-क्षिणी चास्य, D13 स प्रमथ्य क्षणात्तस्य (for the prior half) D4 -कुजर —D1 3 om (hapl) l 23-26 —(l 23) Ś1 Ñ1 D12 उत्प्लुत्य च(Ś1 तु) स वेगेन, D2 अत्याप्लुत्य स वेगेन, D13 अभ्याक्रम्य स वेगेन (for the prior half) —(l 24) B4 तस्य दन्तावुभौ वक्त्राद् (for the prior half) V3 B1 महाबली (for बलाद्बली) —(l. 25) D11 बली (for तत).

विचसयितुमारेभे त गज कपिकुञ्जर ।
तस्मिन्हते गजे रौद्रे पितर मे महामुनि ।
आजगाम मुनिभ्यश्च न्यवेदयत त हतम् ।
योऽसौ रौद्रो गज पुण्य तीर्थमुत्सादयत्यलम् ।
अनेन कपिराजेन निहतोऽक्लिष्टकर्मणा ।
भवन्तो दातुमर्हन्ति वरमस्मै यशस्विने ।
यमिच्छति हरिश्रेष्ठ केसरी शत्रुसूदन ।
ततस्ते मुनय सर्वे वरमस्मै ददुस्तदा ।
पित्रे मम महात्मानो वर वेदविदा वरा ।
ततो मम पिता वव्रे पुत्र मारुतविक्रमम् ।
द्विजप्रसादादिच्छेय कामरूपिणमव्ययम् ।
ततो मे वर्तमाना सा यौवने जननी पुरा ।
विचचाराञ्जना नाम मही समिगिरिकाननाम् ।
दुहिता वानरेन्द्रस्य कुञ्जरस्य महा मन ।
सवृद्धा मलये दिव्ये पर्वते कामरूपिणी ।
सागरे सा शिर स्नाता रक्तचन्दनरूषिता ।
प्रकीर्णकेशा तोयार्द्रा तस्थौ मलयमूर्धनि ।
ततो मनीषिणा तेषा वचनात्पुण्यकर्मणाम् ।
सा वै गिरिवरे दिव्ये चचार शुभदर्शना ।
रूपयौवनसम्पन्ना ता दृष्ट्वा मारुतस्तदा ।

—(l 26) Ś1 D12 च पिता मम (for कपिकुञ्जर) —For l 25–26, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 subst

ताभ्यामेव जघानैन दन्ताभ्यामेव वेगित ।
स पपात ततो भूमौ नागो नग इवापर ।

[(l 1) B3 एन (for first एव) B4 [अ]सौ (for [ए]न) V1 B3 वेगित, D7 वेगत (for वेगित). V3 अतिवेगित —(l 2) V1 3 B4 D7 हतो (for ततो)]

—(l. 27) V3 illeg. for तस्मिन्हते Ś1 D2 12 13 महावीर्ये, D1 11 गजे विप्र (for गजे रौद्रे) D3 4 तस्मिन्गजे हते रौद्रे (for the prior half) V3 D3 4 गृह्य मे मुनि (for मे महामुनि) Ñ2 B3 4 D7 गृहीत्वा पितर(Ñ2 त ततो) मुनि, V1 B1 गृहीत्वा त ततो बली(B1 [marg. also] पितर मुनि), D1 11 प्रगृह्य(D1 °त सह्य) पितर मम (for the post. half) —(l 28) Ś1 D2 12 13 गृह्याभ्य(Ś1 marg °हीत्वा) यान् (for आजगाम) B3 मुनि तत्र (for मुनिभ्यश्च) D13 निवेदयत Ś1 D2 12 13 त कपि, B2 तत्तु त, D1 11 त हरि, D3 4 न गज (for न हतम्) —(l 29) Ś1 Ñ1 D2 11–13 तीर्थं, B3 तूर्ण (for पुण्य) B1 योऽसौ गजो महारौद्र, D1 योऽसौ नागो हि भवतां (for the prior half) B4 आच्छादयति (for उत्सादयति) Ś1 Ñ1 D2 12 13 पुण्यमुत्सादयन्महत्(Ś1 °हान्), B3 D3 4 तीर्थमुत्सादयन्बली, D1 11 पुण्य इति तपोधना (for the post half) —(l 30) Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 सोनेन (for अनेन) Ś1 Ñ1 D1 2 11–13 स हतो (for निहतो) Ś1 पुण्य- (for अक्लिष्ट-) —(l 31) D1 अस्य यशस्विन, D11 अस्य महात्मन (for अस्मै यशस्विने) —(l 32) D1 11 कपि- (for हरि-) D11 गज- (for शत्रु-) —For l 31–32, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D3 4 7 subst

परस्परेण सगम्य प्रीतो मुनिगणोऽब्रवीत् ।
यदिच्छति कपिस्तद्व वरमस्मै प्रदीयताम् ।

[(l 2) D3 4 यम् (for यद्). D3 4 त (for तद्) D3 4 अस्य (for अस्मै) Ñ2 ददुस्तस्य (for प्रदीयताम्)]

—After l 32, Ś1 D2 12 13 ins

ऋषयश्चापि न दृ(D13 तद्)ष्ट्वा एवमस्त्विति वानर ।

—(l 33) Ś1 वानराय (for मुनय) Ś1 D1 2 12 13 तस्मै (for सर्वे) D3 4 ततस्ते परमप्रीत्या (for the prior half) Ś1 D1 2 11–13 वानराय, V3 वर तस्मै (for वरमस्मै) Ś1 D13 तथा (for तदा) —(l 34) V3 B2 4 D3 4 प्रीता (for वर) —(l 35) Ś1 D2 12 13 वर (for पुत्र) —(l 36) V1 मुनि- (for द्विज) Ś1 Ñ1 D2 12 13 लभेय(Ñ1 D13 °य) भगवन्पुत्र, D1 11 इच्छेय भगवन्वीर (for the prior half). B3 कपि- (for काम-) D1 अव्यह (for अव्ययम्) —After l 36, Ñ2 V1 3 B1 3 4 D7 ins

ततस्ते मुनय प्रीता अब्रुवन्पितर मम ।
भविष्यति सुतस्ते हि यथादिष्टो महाकपे ।
इति लब्ध्वा वर हृष्ट पिता मम महाबल ।
विजहार यथाकाम वनेषु मधुगन्धिषु ।

[(l 2) V3 B1 3 यथोद्दिष्टो (for यथादिष्टो) —(l 3) V3 वरो (for वर) —(l 4) V1 B4 यथाकाल (for °काम) B1 मधुसुगधिषु (hypm) (for मधुगधिषु)]

—V1 partly illeg for l 38–40 —(l 38) B3 विजहार (for विचचार) Ś1 V3 D3 [अ]ञ्जनी (for °ना) D13 सागर- (for समिगिरि-) Ñ2 V3 B1 3 4 D7 प्रोक्ता जाम्बवता यथा(B3 [before corr] पुरा) (for the post half) —(l. 39) Ñ2 V3 D1 3 4 7 11 तरस्विन (for महात्मन) —(l 40) Ś1 D2 12 13 सवृत्ता, V3 B4 सवृद्धा, B3 सनद्धा (for सवृद्धा) D11 रम्ये (for दिव्ये) —(l 41) D7 सा सागरे (by transp), V3 रज स्नाता, D3 4 11 ऋतुस्नाता (for शिर स्नाता). D1 सशिरा सागरे स्नात्वा (for the prior half) Ñ1 D1–4 7 11 -भूषिता (for -रूषिता) —(l 42) B3 कौमारी (for तोयार्द्रा). Ñ V1 3 B1 4 D2–4 7 11 13 प्रकीर्य(V3 D7 °र्ण) केशास्तोयार्द्रास्(D2 °र्द्रा) (for the prior half) —Ñ2 V1 3 B1 3 D7 om l 43–44. —(l 43) Ś1 D12 मन-प्रिया (for मनीषिणा). Ś1 D12 वने वै (for वचनात्) —(l 44) D1 खे (for वै) B4 D3 4 दिव्ये गिरिवरे (by transp), D11 धन्ये गिरिवरे (for गिरिवरे दिव्ये) B4 D1 3 4 11 ददृशे मातरिश्वना (for the post. half) —(l 45) D1 3,4 वली, D11 तथा (for तदा) —(l 46) V3 B1 परिसम्वज्य, B3 ता परि° (for सपरिष्वज्य) Ś1 D2 12 13 प्राजलिर्वाक्यम्, B3 स्थित प्रा°, D11 ततो वचनम् (for तत प्राञ्जलिर्) —(l 47) Ś1 D12 प्राणा D7 सर्वे (for सर्व-)

बाहुभ्या सपरिष्वज्य तत प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
मारुतोऽस्मि विशालाक्षि प्राण सर्वशरीरिणाम् ।
अवशस्त्वामभिगत कन्दर्पशरपीडित ।
स्माभिगमनाद्दोष न प्राप्स्यसि वरानने ।
वानरेन्द्रश्च ते पुत्रो भविष्यति महाबल ।
मम लक्ष्मीश्च तेजश्च बल वीर्यं च यादृशम् ।
तादृशेनोपपन्नस्ते पुत्र शीघ्र भविष्यति ।
इत्येव मारुत श्रीमाञ्जनन्यै मे वर ददौ ।

26

After 4 66, Ś1 Ñ1 (mostly illeg) D2 11–13 ins

अथ ते वानरा शूरास्तदात्यर्थं प्रहर्षिता ।
गुणपूर्वाभिराशीर्भिर्हनुमन्त प्रतुष्टुवु ।
येनौदार्येण मघवा देवासुरसमागमे ।
क्रान्तवान्युध्यमानस्तु क्रम त्व तेन तेजसा ।
यथा विष्णुर्महातेजा पृथिवीं क्रान्तवान्पुरा ।
त्रिविक्रमो महासत्त्वस्तद्धि तेजो बलं च ते ।
यथा रुद्रो महाबाहुर्यज्ञे विविधदक्षिणे ।
योगसिद्धो महावीर्यस्तत्ते भवतु मङ्गलम् ।
त्रिपुर जघ्नुष पूर्वं शकरस्य महात्मन ।
बलवीर्यादिसम्पत्ति सा ते भवतु निलदा ।
मरुतो देवसमर्दे युध्यन्ते येन सयुगे ।
क्रमतो मङ्गल तत्ते भवतु प्लवगोत्तम ।
यथाश्विनौ विवस्वाश्च भाभि सनातपौरुषा ।
तेजसा तेन हनुमन्प्रक्रमस्व महार्णवम् ।
ये वै महर्षय पुण्या सिद्धचारणसेविता ।
राजयन्त्युत्तरामाशा तेषा प्रक्रम तेजसा ।
ऋषयो देवगन्धर्वा पिशाचोरगराक्षसा ।
चन्द्रादित्यौ यथा वीर्यात्प्रक्रमन्ते नभस्तले ।
तथा तेषा च सर्वेषा त्व विवर्धस्व तेजसा ।
वीर्ययुक्तस्तथा वीर प्रक्रमस्व महार्णवम् ।
साशीर्भि प्लवगैर्वीरो हनुमानभिपूजित ।
अभ्यनन्दत मानार्हो मरुद्भिर्वासवो यथा ।
अग्निर्हुतवह साक्षात्स्तूयमानो महाध्वरे ।
ऋषिभिर्ब्राह्मण सत्ये यथा यज्ञपुरस्कृत ।
वानरैर्हनुमानेवमाशीर्भि प्रतिपूजित ।
सपूज्य तान्हरिगणानिद वचनमब्रवीत् ।

Colophon

—(l 48) Ś1 D1 3 4 उपगत, B3 अधिगन, D12 उपागत (for अभिगत) D2 13 अवश्योवस्त्वामिगत (for the prior half) Ś1 D1–4 11–13 सकल्पजशरैर्हत (Ś1 D12 °शरीरज [corrupt], D2 13 °शराहत, D11 °शरार्दित) (for the post half) —(l 49) Ñ2 मया (for मम) Ś1 Ñ1 D2 11–13 [अ]भ्या(D11 °सि)गमने, D1 [अ]भ्यागमनाद् (for अभिगमनाद्) B3 लप्स्यसि (for प्राप्स्यसि) —(l 50) Ś1 D2 12 13 मे पुत्रो, D1 3 4 पुत्रस्ते (by transp) (for ते पुत्रो) —D1 om l 51–53 —(l 51) B3 om. for second च D3 4 रूप (for वीर्यं) B3 बलवीर्यं —(l 52) B3 तादृश स (for तादृशेन) D11 श्रीमान् (for शीघ्र) —For l 51–52, Ś1 D2.12 13 subst, while D11 ins l 2 only after l 52

वीर्यवान्बुद्धिसम्पन्न सत्त्ववान्बलविक्रम ।
अवध्यश्च महात्माना ब्रह्मादीना भविष्यति ।

[(l 1) D12 विक्रमी (for -विक्रम) —(l 2) D2 महाप्राणो (for °त्माना)]

—(l 53) Ś1 D12 13 जनक (for मारुत) Ś1 D12 13 मारुतो, D3 4.11 जनन्या (for जनन्यै) Ñ2 V1 D7 ददौ वर (by transp), D2 वर तदा (for वर ददौ)

26

(l 1) D11 एवमुक्ते हनुमता हृष्टचित्ता हरीश्वरा —(l 2) D11 महातो वानराशीर्भिर् (metri causa) (for the prior half) —(l 3) D11 रूपेण (for [औ]दार्येण) —(l 4) D11 युद्धकामस (for युध्यमानस्) D11 तेजसा तेन विक्रम (for the post. half) —(l 5) D11 तदा (for पुरा) —(l 6) D11 निविक्रमे D11 13 सत्त्व (for सत्त्वस्) Ś1 तत्तनोस्तु (for तद्धि तेजो) —(l 7) D2 इन्द्रो (with hiatus) (for रुद्रो) —(l 9) D11 निघ्नतस्तस्य (for जघ्नुष पूर्वं) —(l 10) D11 बलवीर्योपसपन्ना सा तु भवतु विक्रमे —(l 11) D2 मारुतो, D13 मारुता (for मरुतो) D2 युध्यते (for युध्यन्ते) —(l 12) D2 तत्र (for तत्ते) D11 भवेत्स्वस्ति परायण (for the post half) —(l 13) D11 तेज सजातपौरुषा (for the post half). —(l 14) D11 त्व च (for तेन) D11 विक्रम त्व (for प्रक्रमस्व) —(l 15) D12 om up to महर्षय Ś1 महाह्वया (for महर्षय) D11 यथा सप्तर्षयस्तात सचराचरसेवित —(l 16) D11 उत्तरस्या त्व पूर्वस्या (for the prior half) —After l 17, D11 ins

समवेता प्रकुर्वन्ति पूर्वाह्णे पर्युपासनम् ।
सयस्य सह पत्नीभि पतत पुण्यकर्मणाम् ।
शुश्रूषा कुरुते श्रीमान्नृपीणामुग्रतेजसाम् ।
पूजितश्चाभि ऋषिभि स योगी गगनालयम् ।
पूजितो मुनिभि शश्वत्तेन वर्धस्व तेजसा ।

—Thereafter D11 repeats l 17

—(l 18) D13 वर्षात् (for वीर्यात्) D11 प्रक्रमेते नभस्तल (for the post half) —D11 om l 19 —(l 20) D11 प्रक्रम त्व (for °मस्व) —(l 21) D11 प्रति- (for अभि-) —D11 om (hapl) l 22–25 —(l 22) Ś1 D2 12 13 अभिनदितस्तु (hypm) (for अभ्यनन्दत) —(l 23) D2.13 हूयमानो (for स्तूय°) L(ed) यथाध्वरे (for महा°) —(l 24) D2 वामनप्रख्यैर्, D13 वामना धृष्यैर् (for °ण सत्ये)

Colophon —*Sarga name* Ś1 D2 12 हनुमन्मगल, D11 हनुमन्मगलवाद, D13 हनुमदुद्योग —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D2 12 13 om, D11 67, L(ed) 59 —After colophon, D2 concludes with राम

CRITICAL NOTES

AND

CORRIGENDA ET ADDENDA

1

2) Ñ2 V3 B2-D7 in 3* call Pampā to be a river (nadī) Compare further in st 47 where Pampā is called vāri vahām Compare also 4.3 6, where even in our text Pampā is called a nadī Ct, at this place, remarks इमां नदीमिति सरस्यपि विस्तृतत्वेन नदीत्वोपचार इति केचित्। नद्यैवेत्यन्ये। After 4 3 9, 91* reads काननं च नदीं चेमां पम्पां च विमलां शुभाम् It is likely that there was a river named Pampā and a lake also called Pampā was formed from the waters of that river Such examples of the river and the lake bearing the same name are known

4) Ādhayah There are two readings —माधवं पीडयन्निव and °माधवं पीडयन्ति वै ādhayah emphasises mental pain

7) सृजता in the sense of उत्सृजता

12) विप्रहीणस्य the other spelling is also correct cf. Pāṇini 8 4 11

14) दात्यूहक = जलकुक्कुट.

16) सन्तापयति seems to go with मृगशावाक्षी and अनिल both. The difficulty is felt by Ñ2 V1 B1-3 D7, which substitute 16^{ab} by विना विशालाक्षीं सीतां बाष्पजडीकृताम् This makes the sense more coherent

19) We may take विनानाम as a compound

25) Ck has felt the difficulty as to how the bird will take Rāma to Sītā and has explained by saying त्वत्तत्समीपमुपनेष्यति

2

9) प्लु is used in the sense of 'jumping' and not of 'swimming' Cf 9-10, also 3 1

23) Mark the instructions of Sugrīva in this stanza 12^{ab} = Mahāvīra-carita 5 34^{ab}, which shows that our text existed in Bhavabhūti's time (8th century A D) essentially in the same form as that in which we, at present, possess it The person described in this stanza is Kabandha whom Rāma killed earlier Kabandha is here called Danu, the son of Śrī Variant in D5 6 8-10 T1 G1 M1 Cg puts Diti as Śrī Both these do not make sense. Danu, the son of Diti or Śrī is not known Danu and Diti are known to be sisters Earlier in Aranyakānda, Kabandha describes himself thus (Sarga 67 7^{ab}) श्रिया विराजितं पुत्रं दनोस्त्वं विद्धि लक्ष्मण

This means that Kabandha was Danu's son. Someone has mixed up श्रिया विराजितं with श्रिय पुत्र. The fact remains that Kabandha was a Dānava.

A Kabandha, who learnt Atharvaveda from Sumantu is known (Vn III 6 9, Vy 61 50) Kabandha Ātharvana is mentioned in Brhadāranyaka Upanisad (VI 7 1) His son was Vicārin (Vedic Index 1 137) This Vicārin instructed Māndhātā (Gopatha Brāhmana 1 2 10). I have shown that Māndhātā was a contemporary of Rāma, having been killed by Lavana who, in turn, was killed by Śatrughna (Cf Date of Rgveda p 68-9)

5

1) This stanza says that Hanumat went from Rśyamūka to Malaya, where Sugrīva was waiting This means that he brought the two brothers to Rsyamūka, placed them there and then went to Sugrīva who was on Malaya This is so explained by Ck All this means that Rśyamūka and Malaya were side by side Probably, they were two peaks of one mountain

Star passages 78* and 81* presuppose that Sugrīva had gone from Rsyamūka to Malaya

9) It is said that Sugrīva took human form Actually we now know that the Vānaras were a human tribe

12) Mark the custom Cf Ck बाहुरेव प्रसारित इति वचनविश्वासाय केरळवद्दक्षिणो हस्तो दीयते इत्यर्थ।

14-16) Mark the rite Even the Vānaras followed such a rite This means that Agni was taken as a deity by the Vānaras also

6

4) Note the simile It shows that Vedic Śrutis were often lost and restored

8^{ab} = Rāmāyanamañjarī 4 30^{cd}

23) Note that the sorrow of Rāma, which is seen earlier in this Kānda, is now turned into anger

7

9-10) These are good subhāsitas

21) Rāma is proud of the fact that he never told a lie Cf also 4 14 13

9

1-2) The name of Vālin's father is not given here But Bd III. 7 210-15 clearly say that Rksa, the king of the Vānaras, had married Virajā (the daughter of Virāj) This Virajā had Vālin by Mahendra and Sugrīva by Sūrya Thus Vālin's father was Rksa

4) Māyāvī is here called Dundubhi's son, but that is not right He was Dundubhi's brother It is clearly said in Vy (68 28) and Br (III 6 29) that Māyāvī, Dundubhi and Mahisa were the sons of Maya and Rambhā Rāma (B[ed] VII 12 13) also says that Māyāvī and Dundubhi were Maya's sons and Mandodarī was their sister In this stanza also, Māyāvī is called Dundubhi's pūrvaja, but by some confusion in the text, he is called both 'Pūrvaja' and 'Suta' of Dundubhi

Similarly, later on in this Kānda, Dundubhi is described as taking the form of Mahisa (II 7 and 25) Actually, Dundubhi was Mahisa's brother All this is due to some confusion in the text

This (as also what we have said about Kabandha in an earlier note) raises the question that in spite of all our efforts at such a critical edition as the present one, we are, yet, far from the correct text of the Epic

This is also supported by the following 4^{cd} says that Māyāvī had great enmity with Vālin for the sake of some woman (strīkrtam) No such incident is known and Ct has to remark

अयमितिहास कचित्पुराणे शोधनीयो बहुदर्शिभि As yet, we do not have such a reference in any of the major Purānas and if so, even here there may be some confusion in the text

11

7 and 25) Dundubhi is here described as a Mahiṣa, but see our note on 9 4 above

40) Śri Parama Shiva Iyer, in his 'Rāmāyana and Lankā', has said that *yojana*, at this place, means 100 dhanusas *i e* 600 ft If so, it is not quite impossible that a strong person should be able to throw off a dead human body (Dundubhi was a man) 600 feet away and that Rāma should be able to throw the same dried up body at a distance ten times (10 yojanas, see 11 50) more

13

17) सप्तजना Cf also पुण्यजना पुण्यजनs were Rāksasas Punyajanas were the sons and grandsons of Punyajanī, the wife of Manibhadra (Vy 69 157) These Punyajanas had sacked Kuśasthalī in the absence of Kakudmi (Vn IV 2 1)

This Āśrama lay between Rsyamūka and Kiskindhā

20-22) These stanzas give a mystical character to their Āśrama

27) किष्किन्धा is also spelt as किष्किन्धी See Crit. App on 4 14 5, also star passage Nos 310 and 311

14

2) विचार्य in the sense of 'turning' This is an unusual sense of वि + चर् That is why there are v l like विसृज्य, विसार्य, विधाय, विचाल्य, विस्तार्य and प्रसार्य Most of the S MSS have विसार्य

5) हरिवागुरया See Comm for interpretations

8) विपरीत इव in the sense of 'surrounded by', not 'opposite' For various interpretations, see comm

11) मा for माम् Attempt of some MSS to turn it into माम is not necessary

15

14) The reference to Angada knowing about the alliance between Rāma and Sugrīva seems to have appealed to all S MSS, including D MSS going with S as also to D7 (NE), which elaborate the idea by inserting the star passage 319 It is noteworthy that Ñ2 V2 3 B omit 14^{cd}, in which case, reference to Angada will disappear

19) अभ्यसूयितुम् See comm for the archaic form and the various senses given to the word

16

4) Sugrīva is called hīnagrīva Sugrīva, as a name can be compared with दशग्रीव, हयग्रीव

25) After 25, D5 6 8–10 S (*i e* all S MSS) plus D3 11 add the star passage 343*, which in 1 2 has a ring of treating Rāma as an avatāra This tendency is not seen anywhere in the constituted text of this Kānda

27) इन्द्रध्वज For Indradhvaja and fight due to it, see Nāṭyaśāstra Adhyāya 2 This seems to have been a very significant incident in ancient times

17

4) The author desires to give to Vālin a noble character See also st 7

9) This incident of Yayāti falling down from heaven after his merits (punya) were exhausted is found in Mbh I 88 1–13, Mt 25 4, 35 4–5, and Sargas 36–40 and 42

27ab) Cf, Śārngadharapaddhati, No 1299

42) This bravado of Vālin has given an opportunity to Ñ2 V B D7 (*i e* all NE MSS) to insert the passage 377* The story given there occurs in Uttarakānda

18

6–11) Argument used by Rāma here is unusual While describing Rāma's journey from Ayodhyā, the author has said that Ayodhyā-kingdom ended at Śṛngaverapura *i e* at the Gangā

Here, in 9, Rāma argues that he and other kings followed the orders of Bharata Frontiers of Ayodhyā cannot extend up to Ṛśyamūka and Kiṣkindhā The only way to construe is to say that Rāma took upon himself to guard, wherever he went, the traditions of the Ikṣvākus I do not know if South Kosala included Kiskindhā

28) Vālin's accusation against Rāma is given in 17 12–45 and Rāma's refutation of Vālin's argument is given in 18 1–39 In a commentary on Rāmāyana called Dharmākūtam by Tryambakarāyamakhin, an author of the 17th century, this entire position is summarised very ably The discussion is very erudite and subtle and runs into 18 pages I quote below the relevant portions (pp 58–77)

Vālin's charges against Rāma are as under

अहेतुकप्राणिवधस्तावदयुक्त । हेतुरपि अत्र विचार्यमाणे न दृश्यते । स किं रिपुत्व वा कण्टकत्व वा पापत्व वा । उपयुक्तमांसचर्मविषाणादिमत्त्व वा हनने प्रत्यवायाभावो वा सीतान्वेषणरूपकार्यं वा ।

नाद्य वालिकृतापराधाभावेन रिपुत्वासिद्धेः । न द्वितीय, क्षुद्रशत्रो कण्टकत्वेन अशत्रो वालिन क्षुद्रशत्रुत्वस्य दूरापेतत्वात् । नापि तृतीय, पापमात्रस्य वधनिमित्तत्वासिद्धे, तन्निमित्तभूतावर्णनेयात्यापाना च वालिनोऽदर्शनात् । नापि चतुर्थ पञ्चनखेषु श्वाविदादीनामेव भक्ष्यत्वावगमेन वानरमांसस्याभक्ष्यत्वात् । नापि पञ्चम, ऋषिवध प्रायश्चित्तविधानेन प्रत्यवायावश्यम्भावात् । नापि षष्ठ, वध विनैव शक्तिप्रावल्यतया सीताया प्राप्तु शक्यत्वेन तदर्थतया वधकरणासम्भवात् ।

भ्रातृभार्यापरिग्रहरूपाद्धर्मातिक्रमात् प्रतिज्ञातार्थस्य निर्वहणीयत्वात् मृगयाया मृगवधस्य राज्ञा धर्मत्वाच्च युक्त एव वध इति परिहार उक्त, स चानुपपन्न । भ्रातृभार्याग्रहणस्य स्त्रीसमाधारणत्वेन तदुपेक्ष्य वालिनो वधकरणे हेत्वभावात् । प्रतिज्ञातार्थनिर्वहणवत् अहिंसाया अपि धर्मत्वेन हिंसां परित्यज्य प्रतिज्ञाया एवोपेक्षासम्भवात् । मृगयाधर्मेण रामस्य प्रवृत्त्यभावेन मृगयाया वधहेतुत्वस्य अयुक्तत्वाच्च । अतो रामस्योक्तिः परिहारेऽनुपपन्न एवेति चेत् उच्यते—तत्राद्यपक्षे आश्वायनेनाभिप्राय वाली तावत्स्वराज्ये स्थित्वा धर्मातिक्रमं कृतवान् । धर्मद्रुहश्च राज्ञावश्य दण्डनीय । अयं च वाली भ्रातृभार्यागमनरूपाधर्माचरणात् —
बुद्धिपूर्वं तु दुष्टभावो दण्ड्य । वालिमरणानन्तरं ताराग्रहणस्य अदोषत्वेन तत्साधारण्यासम्भवात् । तस्माद्धर्मातिक्रमणकर्तु शिक्षणीयत्वात्, प्रतिज्ञायाश्चावश्यपरिपालनीयत्वात्, मृगवधे दोषाभावाच्च वधो युक्त एव ।

तस्मान्मित्रशत्रो स्वशत्रुत्वादपि तद्धनन युक्तमेव । किं च स्वशरणागतापन्नस्य रक्षणाय अन्यायेनापि तच्छत्रोर्वधो न दोषाय । आपदि छद्मना वधस्य अदोषत्वात् । एवं च रामस्यापि दारराज्यापहरणेन सहायान्तरेण शत्रुप्राबल्येन च प्राप्तापायत्वेन आपद्धर्ममनुसृत्य पराङ्मुखवालिवधो न दोषाय ।

एवं च प्रतिज्ञातार्थपरिपालनस्य उत्कृष्टधर्मत्वेन अवश्यकर्तव्यत्वात् बहुप्रजोपरोधस्य परिहर्तव्यत्वात् मन्वादिनिषेधवचनानां अन्यविषयत्वेनोपपन्नत्वात् । रामे वालिवधाद्युक्तिर्नि भारतवचनस्य उक्तार्थोपपन्नत्वाच्च रामकृतो वालिवध अधर्मावहो न भवति, किं तु धर्म एव ।

30) Cf Manu 8 318

31) This reference to Māndhātā having punished a Śramana for his sin is obscure No such incident is found in his life in any of the known Purānas or in the Mbh Ñ2 V1 B D7 read श्रवण for श्रमण This श्रमण (or श्रवण) seems to have committed a sin like the one committed by Vālin *i e* the sin of having illegal relations with one's brother's wife No such incident is noted in Māndhātā's life The whole reference is obscure

34) Cf Mbh 12 141 70

38) Cf Manu 7 8 महती देवता ह्येषा नररूपेण तिष्ठति

41–51) On hearing Rāma's refutation of his accusation, Vālin's mood entirely changes

51) Star passage 410, which is inserted by all the S mss, seems to give a divine character to Rāma in the prior half of l. 1 St 57 in the text shows that Rāma is not taken as avatāra.

19

24) This reference to Suparna destroying Caitya for the sake of nāga, is obscure

27) सन्दित in the sense of 'bound' is Vedic Different readings created by MSS साद्दित, स्पदित, सवीत, सधिन, स्यदित are because of not knowing the earlier sense of सन्दित Out of the S MSS, T1, M support

Tārā's lamentation covers in all 74 sts thus 19, 20-28, 20, 1-25, 21, 1-16, 22, 26, 23, 1-16, 22, 23, 26-30 Much of it is conventional, but this whole passage was added much earlier *i e* before the text bifurcated into N and S recensions

21

3[d]) देहेऽस्मिन्बुद्बुदोपमे Mark the simile Cf Gītā 2 11 for the idea in the stanza

7) नैनं शोचितुमर्हसि cf Gītā 2 26

22

13[ef]) Note that Tārā's character has been raised to great heights and she is depicted as a learned lady

24

2-11) These words of Rāma and those of Hanumat in 21 2-11 reflect the popular philosophical ideas about death

5) स्वभावे वर्तते लोकः । cf Gītā 5 14 स्वभावस्तु प्रवर्तते ।

23-31, also 42-43) Note the customary rites of cremation These were followed by the Vānaras also

25

12) This means that Sugrīva was coronated in the month of Śrāvana Vālin was killed a few days after Rāma arrived on Rsyamūka And Rāma reached Rsyamūka about 3 or 4 days after leaving Pañcavatī and Janasthāna He might have taken 3 or 4 days in searching Sītā in Janasthāna All this would mean that Sītā was carried away by Rāvana about 10 or 15 days before Vālin's death

26

9[b]) Cf Gītā, 2 27

10) Rāma is called Kriyāpara *i e* performing religious rites regularly Devaparāyana has 'veda' and 'daiva' as other readings 'Deva' is vouchsafed by the majority of MSS But taking the star passage 525, which is a substitute passage, into consideration, we have Dharmaparāyana and Harsaparāyana for Devaparāyana and they are vouchsafed by practically all the N MSS We have adopted the S reading There is a tendency in the S MSS to idealise

27

1) In 26 1, it is said that Rāma took his abode on the mountain Prasravana and here he is said (in all the MSS) to be residing on the Mālyavat, which means that Prasravana is the same as Mālyavat In the colophon to the 26th Sarga, whereas all read Prasravana, D3 11 read Mālyavat

10-11) Cf Sūktimuktāvalī of Jalhana p 219 (GOS No 82)

Note the simile of learned Brāhmanas in St 10 Megha = Ajina Dhārā = yajñopavīta

15) Note the change in metre. This is not usual Sts 14 to 32 are omitted by Ñ B1 D1 2 4 7 (om 14-23) 13 V1 also drops several of these sts. We have relied more on the S MSS

19) आम्रफल Note the mention of mango fruit

21) बलाकपङ्क्ति Shortening of kā in balākā is metri causa

23) Cf Meghadūta 1 9 Note the Yamaka in this st

24) Note the figure यथासंख्य in this st

31-32) Note the Anuprāsa and Yamaka in these sts This ornate character of these sts perhaps justifies the omission of sts 15-32 as is done in Ñ B1 D1 2 4 7 13

This is varsāvarnana and such Sargas are very handy for elaboration, and that is how the inflation of the text takes place

28

9) Kaulī in the sense of 'of the kula' is unusual

29

14) चञ्चूर्यं is also unusual

15-20) Note the change in the metre and note also that all these stanzas are omitted by Ś1 Ñ1 D1-3 11-13

24[a]) Cf नीलोत्पलदलश्यामा विज्जिका मामजानता । Quoted by Sūktimuktāvalī (4 96, GOS No 82) and attributed to Śankaravarman

32) Four months of the monsoon are over. Vālin was killed and Sugrīva was coronated in Śrāvana as is already said Therefore, these four months will bring us to the end of Kārtika Note the discussion of the commentators about these four months

40) Note that the commentaries want an 'iti' at the end of this verse to show the completion of the direct message to Sugrīva

48) = Kāvyamīmāmsā (GOS No 1, 3rd ed, p 36) Read न स for न च

30

3) Read वीर वालिन for वालिन स Note the discussion in the commentaries about the irregularity in the metre here

4) 'asatyam' and 'vicayam'—both these are used in unusual senses Earlier also we have pointed out such cases of words being used in unusual senses and at all such places we find a number of different readings spring up All such cases point to an earlier period of the composition of the text

34-35) Between 34 and 35 there is an abrupt break 34 expresses Angada's words सोमित्रिरयमागत 35 abruptly talks about the Vānara soldiers That is why the commentators want 'itikarana' here

42) वाक्यसारथि and व्यवसायरथ For the simple style of the Rāmāyana, these are unusual compounds which the commentators explain somehow

31

3) Sugrīva has forgotten everything; being engrossed in sensual pleasures, otherwise he is sincere

10) This speech of Hanumat shows his leanings towards Rāma and his brother वि + स्मृ in विस्मरसि is used in the sense of remembering (विशेषेण स्मरसि).

32

4) Kiskindhā is described as a guhā in st 1 The description of the city as given here shows that it was not merely a cave It must have been something like a hollow between two hills. It is described as full of *ratnas* It had big *harmyas* (palaces) and various market places It had various types of trees of which Maireya and Madhu are noteworthy Vānaras are throughout described as fond of wine The tract where they resided must have been rich in such trees

33

12) For this view see the Introduction The Mbh reference in the Crit. App (p 204) is to the Critical edition of The Mbh, Poona

14) Krtam is used in the sense of 'good'

15) Mandūkarāvinam · see commentaries for explanation

34

1) It is once again Tārā who pleads Her character is throughout depicted as of one who is learned, serene and experienced.

7) Here Viśvāmitra is described as attached to Ghrtācī Commentators are divided Some say Ghrtācī is the same as Menkā, while others seem to be inclined to treat them as two different loves of Viśwāmitra Only D3 substitutes Menakā for Ghrtācī

18) After giving the strength of Rāvana's army, Tārā speaks this as an explanation Commentators say that this information was once given by Vālin to Angada and Tārā had overheard it Probably, this is added by someone at a later date

19) If Sugrīva had actually asked the Vānaras to gather together as is said here, he had no reason to feel guilty and Hanumat should have known it It seems that this is a good explanation to appease Laksmana and has been added later

21) *samsthā* in the sense of 'limit' is noteworthy Tārā says that these Vānaras would arrive '*adya*' -to-day, while Sugrīva later on gives the limit of ten days (36, 12).

35

2) Mark the simile

36

29-30) Mark here the description of the trees which yield food that does not make a person hungry for one month. Modern research may be noted in this connection

37

7) Mark the custom Only some were allowed to go in the presence of women

38

6) Anuhlāda or Anuhrāda is given in the Purānas as a brother of Prahlāda and a son of Hiranyakaśipu

39–42

See Introduction for a detailed discussion of the contents of these Sargas It has been shown there how several lines of these Sargas are taken verbatim from the Matsya Purāna

41

12–13) It is said here that there was a mountain called Hema near the confluence of the river Sindhu and the sea and there were lions at that place As this is the description of the Western direction, this confluence of the Sindhu and the sea is proper But no mountain is found to-day at the place where the Sindhu meets the sea This mountain is described as having lions in it Can this refer to the Gir range and Gir forest? These lions are called paksagamāh which is explained by the commentators as flying with wings

25) This st says that in this direction *i e* in the West there was a city named Prāgjyotisa where Naraka ruled All other accounts put this city in the East in Assam, only here it is put in the West This is taken from the Mt 163, but in the Mt no direction is given for the location of this city The author of these Sargas has located it in the West

Now there is a curious coincidence here In the Jamnagar district of the Gujarat State, there is a place in the Lalpur Tālukā, which is called Gop The famous Gop temple of the Gupta age is situated here I have visited this place and I have heard old men of this locality saying that there was a city called Prāgjyotispura near the hill of Gop I have not pursued the matter further, but I record it here for whatever it is worth

43

I have said in the Introduction that the Sargas 39, 40, 41, 42 are added later on The original Rāmāyana must have contained matter corresponding to st 1–8 of Sarga 40 and then the matter contained in this Sarga It is noteworthy that no other party is given anything like this message to Sītā or the ring

47

2) Mark that Angada and his party entered the Vindhya mountain as soon as they left Rśyamūka This corroborates Sugrīva's statement in the 40th Sarga that the Vindhya and the Narmadā were to the South of Rśyamūka

St 2 says that they entered the caves and forests of the Vindhya They moved in different places, but did not find Sītā

Then they went to another part (st 6) which is described (st 7–8) as having trees without flowers and fruits, as having rivers without water and as having no buffaloes, no deer, no elephants, no lions, no birds and no other beings There were lakes having blossomed lotuses but void of bees (st 9) There dwelt a sage named Kandu, whose ten-year old son was lost in that forest and therefore the sage had cursed the forest to be without birds etc.

One sage Kandu is mentioned in Bg IV, 30, 13–14 and Vn I, 15, 11–54, but there he is said to have performed penance on the banks of the Gomatī Bd II, 35, 48 refers to Kandu, who is taken as a pupil of Lāngali Vy 69, 68 refers to Kandu who was the father of thousand snakes Mbh (I 195 15) refers to a Kandu who is the same as one who is mentioned in Bg and Vn According to the Mbh, he had a daughter named Vārkṣī who was married to ten प्रचेतस्

In this forest, these Vānaras encountered an Asura and Angada, taking him to be Rāvana, killed him (15–20)

Then they went to another hollow of the mountain (21)

48

15) Once again encouraged by Angada, the Vānaras searched the southern region covered by the Vindhya forests They did not leave the Vindhyas

There they came to a rajataparvata (16), where there was a grove of Lodhra and Saptaparna trees (17)

Once again they started to search in the regions of the Vindhyas (22)

49

1) They were still searching the regions of the Vindhyas

2) After this st, the S MSS insert (1045*) आसेदुस्तस्य शैलस्य कोटिं दक्षिणपश्चिमाम् । This would mean that they sat on the South-Western point of Vindhya This would give us the exact location of the place where they saw the rksabila, but as this line is not seen in the N MSS, we have rejected it

7) Searching there, they once saw a big hollow (mahābila), from where birds were coming out This bila is called rksabila in D5 6 8–10 S (see 1049+, which is rejected in our text)

50

10) It is said, here, that this bila was constructed by Maya

11–17) It is said that Maya obtained all the wealth of Uśanas and stayed in this forest for some time Indra killed Maya, who was attached to an Apsarā named Hemā Later Brahmā gave this forest and this bila to Hemā Having given this history, the Tāpasī, whom these Vānaras met in the bila, told them that she was a friend of Hemā and was protecting that house Her name was Svayamprabhā and she was the daughter of Meru Sāvarni

One Hemā, an Apsarā, is mentioned in Vy 69, 7 and 61, where she is said to be the daughter of Yama Similarly, one Svayamprabhā, an Apsarā, is mentioned in the Mbh (3 43 29)

52

12) Svayamprabhā led them out of the bila and brought them to a place of the Vindhya mountain from where was seen Prasravana mountain on one side and the sea on the other It should be remembered that Prasravana was the mountain where Rāma was living now

There is some historicity about this bila In the Rāmāyana (7 12 13) it is said that Maya had two sons named Māyāvī and Dundubhi, by Hemā This means that Maya had these sons after he came to live with Hemā in this bila Both Māyāvī and Dundubhi were killed by Vālin as we learn from this Kānda Therefore, it is this bila into which Māyāvī fled when pursued by Vālin This bila, therefore, could not be very far away from Kiskindhā

This Rkṣabila occurs in the story of Syamantaka jewel[1] It is, there, said that Krsna, in order to search for Prasena, went to the Vindhya and Rksavanta[2] and found Prasena dead near the Rksabila, where Jāmbavat was living It only means that after the war of Lankā, Jāmbavat occupied this Rksabila, where he was found by Krsna and where Krsna married Jāmbavatī Jambavat's being connected with Rāma and Krsna both need not surprise us, for the distance between Rāma and Krsna was not much[3]

16) Svayamprabhā placed these Vānaras at a place from where Sāgara was seen This place, according to this st, was at the foot of the Vindhya Probably this foot was the South-Western point of the Vindhya (cf 49 2 notes) It was at this foot of the Vindhya, that they met Sampāti (cf 55 2)

53

2) The eight qualities of buddhi are given by the commentators as

शुश्रूषा श्रवण चैव ग्रहण धारण तथा ।
ऊहापोहार्थविज्ञान तत्त्वज्ञान च धीगुणा ।

Similarly the fourteen gunas of the army are given as

देशकालज्ञता दार्ढ्यं सर्वक्लेशसहिष्णुता ।
सर्वविज्ञानता दाक्ष्यमूर्जः संवृतमन्त्रता ।
अविसंवादिता शौर्यं भक्तिज्ञत्वं कृतज्ञता ।
शरणागतवात्सल्यममर्षित्वमचापलम् ।

4) The commentators say that here Śukra may mean Brhaspati, or शुक्रस्येव पुरन्दरम् विपरीतोपदेशात्रे उपमेया । It is also noted that there is a v l गुरोरिव पुरंदर Ñ2 V B D7 read यथा शक्र बृहस्पते . Ś1 Ñ1 D1–4 12 13 read गुरोर् for शुक्रस्य

55

3) Sampāti is, here, said to have come out of a cave of the Vindhya, which means that the Vānaras are still in the Vindhyas

[1] Bd III 71, 20 ff The story is also found in Vy, Mt, Br and Mbh

[2] Bd III, 71, 39

[3] See my paper 'Chronological Distance between Rāma and Krsna' in the Journal of the Oriental Institute, Baroda, Sept 1964.

57

4) Sampāti says that he and his brother Jatāyu went against the Sun after the death of Vrtra (वृत्रवधे वृत्ते) This refers to one of the 12 devāsurasamgrāmas — the one called Vārtra [1]

It has been said that this devāsura war had been faught in the second epoch of Bali's life and I have shown that Bāli's grand-daughter was married to Kumbhakarna Thus Sampāti's statement that he went against the Sun after (soon after) the Vārtra war is not irrelevant Sampāti and Jatāyu both were contemporaries of Kumbhakarna

15-16) Here, Sampāti says that he himself saw Sītā being carried away by Rāvana and later on he says that his son Supārśva saw her being carried away

20) Here it is said that Lankā was situated in a dvīpa See Introduction

28) इहस्थ shows that Rāvana's Lankā was within seeing distance from where they were sitting

32-34) This suggests that the Sea was quite near from this part of the Vindhya where they were sitting

59

7) In the fourth st, Sampāti says that he fell on the peak of the Vindhya and here it is said that the Vindhya was just on the shore of the Southern Sea, which means that the sea, which Hanumat and Rāma crossed, began just from the foot of this portion of the Vindhya See Introduction

61

8-9) This reference about Sītā's food is a little obscure

15) Jāmbavat, here, says that he was present at the sacrifice of Balin, and had gone round Vāmana, 21 times Earlier we have seen that Sampāti and Jatāyu were contemporaries of Bali and Kumbhakarna Same is the case with Jāmbavat He says (here as well as in 65 30) that he was a contemporary of Bali [2]

66

8) In Gujarāti folk-lore, there is a tradition that Anjanā, the mother of Hanumat was a daughter of Ahalyā See Āpnī Lokasamskrti by Jayamalla Parmar, p 145

---

[1] For a detailed discussion of this and other wars between the Devas and the Asuras, see my paper 'The Twelve Devāsurasamgrāmas' in the Journal of the Oriental Institute, Baroda, Vol xii, No 3, March, 1963

[2] In this connection see my papers—1 'The Twelve Devāsurasangrāmas' in the Journal of the Oriental Institute, Baroda (March, 1963), and 2 The Chronological Distance between Rāma and Krṣna, the same Journal (Sept 1964)

ERRATA

Misprints in the Constituted Text and The Critical Apparatus are shown below

TEXT

Sarga	St	For	Read
11	52^{a}	समाम	समास
19	27^{d}	सन्दित	सद्दितं
27	27^{d}	घटपदोघै	षट्पदोघै
32	20^{c}	°स्तरणणोपे°	°स्तरणोपे°
37	16^{d}	°श्वभवस्	°श्वाभवस्
40	7^{b}	सुदुगर्मा	सुदुर्गमा
41	16^{c}	दुदर्गा	दुर्दर्शा
42	50^{c}	कामार्थ-	कामार्थ-

CRITICAL APPARATUS

	For	Read
P 3, concordance, st 2^{cd}	G 3 79 2	G 3 79 0
P 11, concordance, st 37^{cd}	L 3 82 20	L 3 82 43
P 12, concordance, st 38^{ab}	L 3 82 42	L 3 82 45
P 18, col 1, l 30	शिग्वरशद्व	शिखरशब्द
P 22, col 1, l 8	Add—For 2, D5 6 8–10 S Subst 88 ? and read after 3 in the beginning of ^{a})	
P 22, col 1, l 18	—After 2^{cd}, Ś1 D1–4 12 13 ins l 2 of 88*	Delete
P 22, col 2, l 3	—After 3, D5 6.8–10 S ins, while Ś1 D1–4 12 13 ins l 2 only after 2^{cd} (transp)	—After 3, D5 6.8–10 S Subst. for 2 and read here
P 22, col 2, l 8	Ś1 D1–4 12 13 om l 1	Delete
P 27, col 1, l 7	M2 स धर्मेण (for स्व°)	M2 स धर्मेण (for स्वध°)
P 36, col 1, l 13	S	W f
P 39, col 2, l 17	For 6^{cd},	—For 6^{cd},
P 40, col 1, l 25	D1 12 om (hapl) 12	D1 om (hapl) 12, D12 om 12–13
P 40, col 2, l 5	Ś1 D2 12 om (hapl) 13	Ś1 D2 12 (cf v l 12) om. (hapl) 13
P 45, concordance, st 32^{cd}	L 4 7 57	L 4 7 7
P 53, col 1, After l 11,	Add before 5 st —^{d}) Ś1 Ñ1 D2–4 11–13 प्रति-, D1 पुनर् (for तव) V2 B विज्ञापयामि, D2 निर्वे(वे)दयामि (for निर्यातयामि)	
P 59, col 1, l 16	दुराधर्य	दुराधर्ष
P 93, concordance, st 17^{cd}	G 4 15 10	G 4 15 0
P 110, col 2, l 30	—For 22, V1 2 B	—For 22, Ñ2 V1 2 B
P 111, concordance, st 29^{cd}	L 4 14 0	L 4 16 82
P 112, concordance, st 30^{ab}	G 4 17 0	G 4 17 24
P 113, col 2, l 13	$34^{c}-35^{b}$	$34^{e}-35^{b}$
P 120, col 1, l 17	V3 B D7	V2 3 B D7
P 122, col 1, l 10	433* and 435*	= 433*
P 122, col 2, l 7	B1 3 4	B1 3

Errata

Sarga	St	Read
P 122, col 2, l 8	B_{4} om	$B_{2\ 4}$ om
P 122, col 2, l 10	—[c]) B_{2}	—[c]) $B_{2\ 4}$
P 122, col 2, l 11	$B_{1\ 3\ 4}$	$B_{1\ 3}$
P 122, col 2, l 12	B_{2} Subst	$B_{2\ 4}$ Subst
P 122, col 2, l 23	$B_{1\ 3\ 4}$	$B_{1\ 3}$
P 122, col 2, l 24	B_{2} Subst	$B_{2\ 4}$ Subst
P 122, col 2, l 31	Add, V_{2} om l 1–2 in the beginning of l 1	
P 141, col 1, l 24	D_{5-10}	D_{5-10} (D_{7} only l 1–4 and l 47–50)
P 161, concordance, st 23^{cd}	B 4 28 25	B 4 28 26
P 170, concordance, st 6^{ab}	L 4 22 24	L 4 22 4
P 176, col 1, l 18	$D_{3\ 11}$ पश्यमाना	$D_{3\ 11}$ प(D_{3}[अ]प)श्यमाना
P 180, col 1, l 6	—मत्रीडा	—सत्रीडा
P 180, col 1, l 25	(first occurrence)	(T_{1} first occurrence)
P 180, col 1, l 25	$G_{2\ 3}$ M_{3}	$G_{2\ 3}$ M_{1}(l 37–116) $_{3}$
P 195, col 1, l 27	(hap l 5)	(hapl)
P 195, col 1, l 31	यद्,	यद
P 201, col 2, l 30	—After 26, D_{1}	—After 26, $Ś_{1}$ $\tilde{N}_{1}$ B_{4} D_{1}
P 223, col 1, l 6	Subst 698*	Subst 699*
P 223, col 2, l 4	—D_{10} om l 10	Delete
P 252, col 1, l 35	S ins	$T_{2\ 3}$ G M ins.
P 260, concordance, st 7^{ab}	G 4 43 7	G 4 43 10
P 315, concordance, st 29^{ef}	G 4 50 34	G 4 50 35
P 343, concordance, st 19^{cd}	L 4 48 37	L 4 48 33
P 380, col 2, l 23	4 7 11 13 Subst	4 7 11 Subst
P 390, concordance, st 23^{ab}	G 5 1 68	G 5 1.69
P 412, col 1, l 4	(for वक्षलाभास)	(for वक्षुलाभास)